Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ

SanalBaba

Gülensoy, Tuncer

Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: (tarihi – yaşayan Türk lehçeleri (şiveleri/dilleri), Anadolu ağızları ve Altay dilleri ile karşılaştırmalı): (etimolojik sözlük denemesi) / Tuncer Gülensoy.— Ankara: Türk Dil Kurumu, 2007.

1. c. (608 s.); 24 cm.— (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 911)

Bibliyografya var.
ISBN 978-975-16-1971-6

1. Sözlükler, Türk Dili-Etimoloji I. k.a.

403

SanalBaba

Türk Dil Kurumu Yayınları

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ

-Etimolojik Sözlük Denemesi-

I

(A-N)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

Ankara, 2007

SanalBaba

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 911

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ
TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN
KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ
A-N
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

*

İnceleyenler:
Prof. Dr. Mustafa CANPOLAT
Prof. Dr. Halil ERSOYLU

*

Kapak Tasarımı:
Hangar Marka İletişimi ve Reklam Hizmetleri

*

Baskı:
Türk Hava Kurumu Basımevi
Tel: (0312) 341 90 60
Belgegeçer: (0312) 384 51 03

*

Birinci Baskı: Ankara, Kasım 2007
Baskı Sayısı: 2000 adet
ISBN: 978-975-16-1971-6
ISBN TAKIM: 978-975-16-1970-9

*

Türk Dil Kurumu Yayınları
Atatürk Bulvarı 217, 06680 Kavaklıdere / Ankara
Telefon: (0312) 428 61 00
Belgegeçer: (0312) 428 52 88
Genel Ağ: http://tdk.org.tr

*

5846 sayılı yasaya göre
eserin tüm yayın, tercüme ve iktibas hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

SanalBaba

2. IX. 1930

Millî his ile dil arasın
daki bağ çok kuvvetlidir.
Dilin milli ve zengin
olması milli hissin in-
kişafında başlıca müessirdir
Türk dili, dillerin en zengin
lerindendir; yeter ki bu dil,
şuurla işlensin..

Ülkesini, yüksek istik-
lâlini korumasını bilen
Türk milleti, dilini de
yabancı diller boyunduru-
ğundan kurtarmalıdır.

Gazi M. Kemal

SanalBaba

Bu eserimi, bana Türk Dilinin güzelliğini, zenginliğini ve büyüklüğünü anlatan atalarım *Kaşgarlı Mahmud, Ali Şir Nevâî, Bergamalı Kadri, Şemsettin Sâmi, Muallim Nâci, Hüseyin Kâzım Kadri, Ulu Önder ATATÜRK* ile;

Derslerinden ve eserlerinden feyiz aldığım ebediyete intikal etmiş hocalarım, dostlarım, meslektaşlarım Ahmet Temir, Reşid Rahmeti Arat, Ahmet Caferoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Nihad Tarlan, Muharrem Ergin, Faruk Kadri Timurtaş, Saadet Çağatay, Hasan Eren, Kenan Akyüz, Vecihe Hatipoğlu, Bahattin Ögel, Faruk Sümer, Abdülkadir İnan, Tahsin Banguoğlu, Osman Nedim Tuna, Necmettin Hacıeminoğlu, Etem Ruhi Tenişev, Aydın Memmedov, Şinasi Tekin, Turgut Günay, Mehmet Akalın, Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Macar türkologlarından kardeşim* Istvan Mandoki Kongur ile *hocam* Laszló Rásonyi;

Yazı ve eserleri ile Türk Diline hizmet etmiş rahmetli bilim adamları Hüseyin Namık Orkun, Besim Atalay, Dehri Dilçin, M. Şâkir Ülkütaşır, Orhan Şaik Gökyay, Ömer Asım Aksoy, Agâh Sırrı Levent, Nihat Sâmi Banarlı, Ahmet Kabaklı, Hâmid Zübeyir Koşay'ın aziz ruhlarına;

Hâlen yaşayan ve eserleri ile ölümsüzlüğe ulaşan, Zeynep Korkmaz, Şükrü Elçin, Doğan Aksan, Talât Tekin, Kemal Eraslan, Sâim Sakaoğlu, Fikret Türkmen, Umay Günay, Dursun Yıldırım, Osman Fikri Sertkaya, Hamza Zülfikar, Nevzat Gözaydın, Ahmet Bican Ercilasun, Reşat Genç, Sadık K. Tural, Efrasiyap Gemalmaz, Şükrü Halûk Akalın, Nuri Yüce, Günay Karaağaç, F. Sema Barutçu-Özönder, İsa Özkan, Gürer Gülsevin, Ahmet Buran, Ahat Üstüner, Zeki Kaymaz, Bilâl Yücel, Recep Toparlı, Nurettin Çelik, Mehmet Ölmez, Necati Demir, Nevzat Özkan, Mustafa Argunşah, Mustafa Canpolat, Cem Dilçin, Zafer Önler, Mustafa Öner, Canan İleri, Tomris Tunç, Fatma Özkan, Fâtih Kirişçioğlu, Şerif Ali Bozkaplan, Hatice Şahin, Melek Özyetgin, Metin Karaörs, Bilgehan Atsız Gökdağ, Orhan Kabataş; *Kerey Kazak Türklerinden* Karcavbay ile Bazılhan; *Kırgız Türklerinden* Kadırali Konkobayev ile Salican Cigitov; *Rus Türkologlarından* S. Klyaştorniy ile Dimitri Vasilieviç Dimitriev ve adlarını yazamadığım daha nice hocalarım, dostlarım, arkadaşlarım, meslektaşlarım ve emek verdiğim öğrencilerime, uzun ömürler dileği ile ithaf ediyorum.

SanalBaba

İçindekiler

İthaf • 5
Ön Söz • 9
Giriş • 11
Bibliyografya ve Kısaltmalar • 13
Diller, Şiveler, Lehçeler • 36
Çevriyazı (Transkripsiyon) İşaretleri • 39
Öteki Kısaltmalar • 39
Sözlük • 43

SanalBaba

ÖN SÖZ

Yıllardır hayalini kurduğum bu sözlüğü Üniversiteden emekli olduktan sonra yazmayı düşünüyordum. Fakat, meslek arkadaşlarımın: '*Bir an önce yazmaya başlasan iyi olur, böyle bir sözlüğe ihtiyacımız var.*' diye, ısrarla baskı yapmaları üzerine, 2002 yılı başında malzemelerimi gözden geçirerek yazmaya başladım. Aslında, S. Nişanyan'ın '***Sözlerin Soyağacı.*** *Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*' (İstanbul, 2002) adlı sözlüğünün girişinde yazdığı *'.....yaşayan Türkçenin ciddi ve yeterli bir etimolojik sözlüğünün yapılamamış olması, başlıca iki sebebe dayandırılabilir. Bu sebeplerin birincisi Türk Dil Kurumu ve ardıllarının malum ideolojik yaklaşımı ise, ikincisi Türk dili çalışmalarının bugüne dek genellikle Türkoloji disiplininin dar sınırları içinde ele alınmış olmasıdır. Oysa çağdaş Türkçenin kelime hazinesi içinde dar anlamda Türki unsurun payı % 15 veya 20'yi aşmaz.*' sözleri, beni bu konuda tetikledi. Nişanyan'ın kendi '***malûm ideolojisi***' ile yazdığı bu haksız ve dayanaksız (mesnetsiz) sözler beni gerçekten üzmüştü. Ana dili '**Türkçe**' olmayan bir '*dil heveslisi*'nin kaleminden çıkan bu sözlere bilimsel metotlarla hazırlanmış bir sözlük yazarak cevap vermek, ona bilmediği Türkçenin zenginliğini, güzelliğini ve '*kirlenmemiş*' biçimini öğretmek gerekiyordu. Hocam Prof. Dr. Hasan Eren'in '***Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü***' (Ankara, 1999, 512 S.) adlı eserindeki Türkçe sözcüklerin yabancı sözcüklere oranla çok az olması; yaşayan pek çok Türkçe sözcüğün sözlükte yer almaması; Türkçe sözcüklerden pek çoğunun '**etimoloji**'lerinin *Yunanca (Rumca), Ermenice, Arapça, Farsça, İtalyanca, Çince, Romence* ...vb. dillerden geldiği iddialarına sessiz kalınıp cevap verilmemesi de beni ve Türkolog meslektaşlarımı oldukça rahatsız ve huzursuz etmişti.

Daha önce, '***Kürmançi ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Deneme***' (Ankara, 1983), '***Doğu Anadolu Osmanlıcası.***- *Etimolojik Sözlük Denemesi*-' (Ankara, 1986) ve '***Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü***' (Ankara, 1995) adlarında sözlükler hazırlamıştım. Ama, '***Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlerin Soy Kütüğü***' adlı bir sözlüğü ortaya koymak oldukça zordu. Rahmetli Hocam Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun: '*Benim yanlış ve eksiklerimle bir doktora tezi yapılır!*' sözü bana cesaret verdi.

Sözlük yazmak dünyanın en zor ve en mesuliyetli işi idi. Bunu çok iyi biliyordum. Hele, elinizdeki gibi bir sözlük hazırlamak için ***Eski Türkçe*** (Köktürk ve Uygur Türkçeleri)nin, ***Orta Türkçe*** (Karahanlı ve Hârezim Türkçeleri)nin, ***Eski Anadolu Türkçesi*** (XII.-XIV. Yüzyıl dönemleri)nin yanı sıra, ***yaşayan Türk lehçeleri***nin (*Azerî, Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız, Uygur, Tatar, Başkurt, Çuvaş, Yakut, Altay, Şor, Hakas, Lebet, Kaç, Koybal, Tuva, Gagavuz, Karaçay-Malkar, Nogay* ...vb.) ***ses*** (fonetik), ***biçim*** (sentaks) ve ***anlam*** (semantik) bilgileri hakkında geniş bilgi ve zengin kaynağa sahip olmanız gerekiyordu. Üstelik, Türkçenin en yakın akrabası *Moğolca*yı da eski, orta ve modern biçimleri ile bilmeniz gerekiyordu. Bitmedi, '***Altayistik***' ile '*karşılaştırmalı Türk dilleri grameri*' hakkında da geniş bilgi sahibi olmalı idiniz. İşte, kırkbeş yıllık Türkoloji-Mongolistik-Altayistik birikimimi kullanıp, bu işe cesaretle giriştim. Günde en az sekiz, bazen de 12-14 saat çalışarak malzemelerimi alt alta, yan yana dizerek sayfaları oluşturmaya başladım. İlk birinci sayfa dolduğu zaman çıktısını aldığımda duyduğum heyecanı anlatamam. Sayfalar sayfaları kovaladı ve iki yıl sonra 600 sayfalık I. Cilt (**A-K**) oluşuverdi. Bu cildi TDK'na basılması için teslim ettikten sonra, (**L-Z**) maddelerinin de yazımını sürdürdüm ve 10 Kasım 2005, Perşembe günü, saat 14.45'te de son noktayı koydum. Üç yıldan fazla bir zaman içinde milyonlarca kez bilgisayar tuşlarına bastım. Bilgisayar kullanmayı çok iyi bilmediğim halde, sayfa düzenlemesini de kendim

SanalBaba

yapmaya çalıştım. Pek çok kez '*çıktı*' alıp, bazı eksiklerimi ve eskilerin deyimi ile '*mürettip hatası*' dedikleri dizgi yanlışlarını düzelttim. Bu düzeltmeler de beni pek tatmin etmediği için, son çıktıdan altı nüsha çoğaltarak değerli öğrencilerim ve meslektaşlarım Prof. Dr. Gürer Gülsevin, Prof. Dr. Zeki Kaymaz, Prof. Dr. Mustafa Öner, Prof. Dr. Nevzat Özkan, Doç. Dr. Hatice Şahin ve Yard. Doç. Dr. Canan İleri'ye gönderdim ve sözlüğü baştan sona okuyup, gözden geçirmelerini istedim. Onlar da eksik ya da yanlışlarımı belirterek, sözlüğün daha doğru çıkmasına katkıda bulundular. Kendilerine sabır ve özverileri için ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Ayrıca, şunu belirtmek istiyorum. Bilgisayar dedikleri harika âlet de pek güvenilecek makine değil. Pek çok kez, dizdiklerimi kaybettiği gibi '*virüs*'e de açık olduğu için bana korkulu anlar geçirtti. Böyle zamanlarda bana yardımcı olan değerli meslektaşım Doç. Dr. Atabey Kılıç ile TDE Bölümü sekreteri Fatma Aközlü'ye teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

SanalBaba

GİRİŞ

Sözlükte kullandığım yönteme de değinmek istiyorum. Çünkü, bu yöntemi bugüne kadar yazılan sözlüklerde hiç görmedim. Elinizdeki sözlük şunları içine almaktadır:

KÖK+/-[Türkçe ***ad*** ya da ***eylem*** (fiil) kökü] (anlam(ı/ları)
= ET., OT'deki biçimleri başta olmak üzere *DLT., Çağ.Tü., AH, IM, Tuhf., Muk., EAT* gibi dönem ve eserlerdeki biçimleri;
< ****KÖKENİ*** (kök + ekleri)
< * (varsa) ****ANA ALTAY/ *ANA TÜRKÇE*** biçimleri;
TT.: (= Türkiye Türkçesindeki ***türevleri***./*Yalnız ekler gösterilmiş, anlam verilmemiştir.*)
An.ağl. (Anadolu/Türkiye Türkçesi ağızlarındaki türevleri, anlamları)
Ağızlarda görülen fonetik ve morfolojik farklılıklar.

Türkçeden>Arapça, Farsça, Yunanca, Bulgarca, Sırpça, Romence, Moğolca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rusça, Kürtçe, Zazaca vb. dillere geçen **ÖDÜNÇ** sözcükler.

~ **Türk lehçeleri** (*Azerî, Türkmen, Özbek, Kırgız, Kazak, Uygur, Yakut, Çuvaş, Tatar, Başkurt, Karakalpak, Altay, Hakas, Şor, Tuva, Kaç, Koybal, Lebet, Küerik, Nogay, Karaçay-Balkar, Gagavuz*...vb.) ndeki biçimleri, farklı anlamları.

Türk lehçelerinde görülen fonetik değişmeler.
= *Aynı sözcüğün Türk lehçelerindeki eş anlamlıları.*

= / ~ : **Altay Dilleri** (*Moğolca ve şiveleri, Mançu-Tunguzca, Korece ve Japoncadaki biçimleri*) (Varsa)

[O ***SÖZCÜK*** üzerine yapılmış olan etimoloji denemelerinden tespit edilebilenlerin kısaltılmış bibliyografyaları ve teklif edilen denemelerin biçimleri.
Bu denemeler **YANLIŞ** ise, niçin yanlış olduğu üzerine yapılan tartışma ve öneri.]

[Bu bölümde, pek çok eski Türkçe sözcüğün başta *Çince* olmak üzere, *Yunanca, Ermenice, Farsça, Arapça* vb.dillerden alındığı tezini savunan ve hiçbir bilimsel dayanağı olmayan görüşlere değinilmiş; o görüşlere bilimsel cevaplar verilerek yeterli kaynaklar gösterilmiştir.]

SanalBaba

Bibliyografyadan da görüleceği üzere, en az 150 ciltlik bir koleksiyon oluşturacak kadar zengin kaynaktan yararlandım. Şunu özellikle belirtmek istiyorum: Türkiye'nin yetiştirdiği değerli Türkolog ve Altayistlerden birisi olan Prof. Dr. Talât **Tekin**'in Türkoloji ve Altayistikle ilgili eser ve makaleleri, rahmetli Ş. **Tekin** ile Osman N. **Tuna**'nın Türkçe ve Altayistikle ilgili çeşitli yazıları bana doğruyu bulmakta yol gösterdi. T. Tekin'in, pek çok yanlışa, cesaretle ve bilimsel kanıtlara dayanarak '**Yanlıştır!**' diyebilmesi beni de aynı şekilde yüreklendirdi. Bu arada, pek çok dilci tarafından kullanılmayan *Anadolu ağızları*ndaki zengin malzemenin varlığından da yararlandığımı ve ağız malzemelerinin göz ardı edilemeyeceğini vurgulamak isterim

Görüldüğü üzere, Türkçe bir sözcüğün Türk Dünyası ile yeryüzündeki '*serüven*'i, elden geldiğince, en geniş biçimde verilmeye çalışıldı. Türkçe bir sözcük, eğer ***Türkçe Sözlük***'te, Eren'in ***TDES***'nde ve Nişanyan'ın ***SS***'nda yer almamışsa, (**YOK**) diye belirtildi.

Her yazılan eserin belirli yerlerinde '*Eksiklerim ve yanlışlarım olacaktır; beni uyarırsanız, sevinirim* ....vb.' gibi klâsik cümleler yer alır ya, bu sözlükte de olabilecek eksik ve yanlışlarımdan dolayı bağışlanmamı diler, her olumlu ve bilimsel tenkide açık olduğumu belirtmek isterim. Pek çok sözlük en az 5-6 kişilik bir ekip tarafından hazırlanmıştır. Ben ise, yalnız başıma, böyle bir eserin kalıcı olabilmesi için, emek, zaman ve birikimimi ortaya koydum. Eksikler eklenerek, yanlışlar da düzeltilerek bir eser olgunlaştırılabilir. Bundan daha iyi ve güzelini genç meslektaşlarımın yazacağından eminim. Ulu Önder Atatürk'ün Türk Dili ile ilgili olarak söylediği özdeyişlerin ışığında, zengin, güçlü ve bilim dili Türkçeye ancak yeni nesil Türkologlarımızla ulaşabiliriz. Bu inançla saygılarımı sunuyorum.

SanalBaba

BİBLİYOGRAFYA ve KISALTMALAR
(Eser ve Dergi Adları)

Aalto, P. (1955), 'On the Altaic Initial *p-*', *CAJ* 1, s. 9-16.

AAnt = *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae.*

AAS = *Asian and African Studies.*

AAScF = *Annales Academiae Scientiarum Fennicae.*

AAW = *Ablandlungen der Akademie der Wissenschaften.*

ABAW = *Abhandlunqen der Preussischen Akademie der Wissenschaften.*

Adamoviç, Milan (2004), 'Otça Borça', (çeviren: E. Aydın), TD 633 (Eylül 2004), s. 261-264.

ADL = Azerbaycan Dialektoloji Lüğeti.

AECO = *Archivum EuropaeCentro-Orientalis.*

AEMAe = *Archivum Eurasiae Medii Aevi.*

Afanasev, P.S. (1976), ***Dialektologiçeskiy lovar Yakutskogo Yazıke***, Moskva.

AH = Abû Hayyan: ***Kitâb al-Idrâk li-lisân al-atrâk.***

Ahmertov, K. Z. (1958), ***Başkirsko-russkiyvar***, Moskva.

Ahmet Vefik Paşa (2000), ***Lehçe-i Osmânî***, Ankara, TDK yay. (hzl.: R. Toparlı)

Akalın, Şükrü Haluk (1999) 'Teleüt Şâiri Nikolay V. Kalişev ve Şiirleri', *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 8 (Güz), s. 426-437. [Teleütçede geçen sözcükler vardır.]

Alan, Yusuf (1994), ***Lisan ve İnsan***, İzmir, 232 S., S.T.Ö.V. yay.

ALH= *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae.*

Altaylı, Seyfettin (1994), ***Azerbaycan Türkçesi SözlüğüI-II***, İstanbul.

ALTK = ***Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler.***

Alt. Gr. = A. von Gabain, ***Alttürkische Grammatik.***

Alt. Yar.= ***Altun Yaruk.***

AM = *Asia Major.*

Amanoğlu, Ebülfez Kulu (1999), 'Eski Türk onomastiği üzerine', *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Ankara, s. 109-116.

Annali N.S. = *Annali del R. Istituto Speriore Orientale di Napoli.*

AO = *Archivum Ottomanicum.*

AOH =*Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae.*

AOHavn = *Acta Orientalia Havniae.*

APAW = *Abhandlungen der Preussichen Akademie der Wissenschaften.*

Arat, R. R. (1942), 'Uygurlarda ıstılahlara dair', *TM* VII-VIII, s. 56-81.

_____ (1965), ***Eski Türk Şüri***, Ankara. (= ***ETŞ***)

_____ (1979), ***Kutadgu Bilig III (İndeks)***, Ankara. TKAE yay.

Arnaut, Fedora (1995), 'Basarabya Topraklarında Tatar Yer Adları', *TK* 33 (386), s. 53-57.

ArOr = *Archiv Orientální.*

Atalay, Besim (yay.) (1945), ***Ettuhfetü'z-Zekiyye fi'l-luġâti't-Türkiyye***, İstanbul. (= ***Tuhf.***)

_____ (1969), ***Abuşka Lugatı veya Çağatay Sözlüğü***, Ankara.

ATDK = ***Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu.***

ATS = ***Altayca-Türkçe Sözlük.***

AYB = *Azerbaycan Yurt Bilgisi.*

SanalBaba

Aytaç, Kemal (1990), ***Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü***, Ankara.

Azerbaycan Dilinin Dialektolojik Lugatı. (***ADDL.***)

Azizbekov, H.E. (1955), ***Azerbaycanca-Rusça Luğät***, Baku.

Bálint,G.(1877), ***Kazáni-tatár nyelvtanulmányok***, Budapest.

BalkanEz = *Balkansko Ezikoznanie.*

BalkanSt = *Balkan Studies.*

BALM = *Bolletino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo.*

Bang, W. (1923), 'Das negative Verbum der Türksprachen', *SBAW* XVII.

Bang, W.-A. von Gabain (1931), ***Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der türkischen Turfan-Texte***, Berlin.

Bartagaev, T. A. (1976), 'Obêtimologii ***xān ~ xaġan, xatun*** i ob ix otnošenii k ***xāt***, *Tjurkologičeskie issledonija*, Moskva, s. 45-50.

Barutçu-Özönder, F. Sema (1996), ***Ali Şîr Nevâî: Muhâkemetü'l-Lugateyn. İki Dilin İncelemesi,*** Ankara. TDK yay.

Baskakov, N. A.-T. M. Toşçakova (1947), ***Oyrotsko-Russkiy Slovar'***, Moskva.

Türkçesi: (Haz.: E. G. Naskali-M. Duranlı, ***Altayca-Türkçe Sözlük*** (1999), Ankara, TDK yay. (= ***ATS***)

Baskakov, N. A. (1958) ***Altayskiy Yazık***, Moskva.

_____ (1960) ***Tyurskiye yazıkı***, Moskva.

_____, (pod red.) (1958) ***Karakalpaksko-Russkiy Slovar'***, Moskva.

_____ (pod red.) (1963) ***Nogaysko-Russkiy Slovar'***, Moskva.

_____ (1953) ***Hakassko-russkiy slovar'***, Moskva.

_____ (Yay.)(1968),***Turkmensko-russkiy slovar'***, Moskva

_____ (1972) ***Dialekt kumandintsev (Kumandı-kiji)***, Moskva.

_____ (1973) ***Gagavusko-Russko-Moldavskiy Slovar'***, Moskva.

Baskakova, N. A.-S. M. Şapşala (1974), ***Karaimsko-Russko-Polski Slovar'***, Moskva.

(1958) ***Başkirsko-Russkiy Slovar'***, (Yay.: AN SSSR, Başkırskiy Filial, Institut Istoii,Yazıka i Literaturı), Moskva.

Baştav, Şerif (1996), 'Grekçe Anonim Osmanlı Tarihlerindeki Türkçe kelimeler (1373-1525)', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara, s. 465-488.

[**NOT:** Yunancaya giren kelimelerin nasıl fonetik ve morfolojik değişikliğe uğradıkları hakkında geniş bilgi vardır.

Karamania, Karaman, yeniçeriaga(sı), yeniçerilik, çavuş, çavuşbaşı, oda(lar), ulak(lar), paşa, sancak beyi, saray, sandık, Sürgün, süngli (< *Tü. ***süŋük*** (s. 484), *tulban* (< ***turban***), hoca sözcüklerinin Yunanca imlâları ve kullanıldıkları eserler hakkında bilgi verilmektedir.]

Baytop, Turhan (1994), ***Türkçe Bitki Adları Sözlüğü***, Ankara. TDK yay.

Bazin, L. (1968), 'L'antiquité méconnue du titre ***čavuš***', *Actes du primer congrèsinternational des études balkaniques et sud-est européennes VI*, (Sofia), s. 243-252.

_____ (1971), 'Note sur ****angγïrt***, nom turco-mongol d'une variété 'canard', *Studia Turcica*, Budapest, s. 55-59.

_____ (1997), 'Eski Türk Yer Adları Üzerine Notlar' (çev.: Zümral Ölmez), ***Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*** XI, s. 75-78.

Benderli, Gün-Y. Gülen-Z.Kakuk-E. Tasnádi (2002) ***Magyar-török Szótár***, Budapest. XIX+919 S. Nemzeti Tankönvkiadó. (= ***MTS***)

[Tanıtma: H. Eren, *TD* 635, (Kasım 2004), s. 730-731.]

SanalBaba

Benzing, Johannes (1940), 'Tschuwaschische Forschungen II', *ZDMG* 94, s. 391-398.

_____ (1956), *Die tungusischen Sprachen*, Wiesbaden.

_____ (1959), 'Das Bashchkirirische', *PhTF*, Wiesbaden, s. 421-434.

_____ (1959),'Das Tschuwaschischen',*PhTF*, Wiesbaden, s.695-751.

_____ (1959), 'Das Hunnische, Donaubolgarische und Wolgabolgarische', *PhTF I*, s. 685-695.

Bertagaev, T. A. (1976), 'Ob êtimologii ***xān*** ~ ***xagan, xatun*** i ob ix otnošenii k ***xāt***', Tjurkologičeskie issledovanija, Moskva, s. 45-50.

BEz = *B''lgarski Ezik*

BIFR = *Buletinul Institutului de filologie romînă 'Alexandru Philippide'*

BOH = *Bibliotheca Orientalis Hungarica.*

Borovkov, A. K. (1959) ***Uzbeksko-Russkiy Slovar'***, Moskva.

Boyraz, Şeref (2004) '***Yaŋalak*** Adı Üzerine', *TD* 636 (Aralık), s. 799-810.

Boz, Erdoğan (2003) 'Eski Anadolu Türkçesinde ***+lU*** eki', *TDAY-Belleten* I-II, Ankara, s. 35-44.

Bozyiğit, A. Esat (1998) ***Ankara İli Ağzı Sözlüğü***, Ankara. Kültür Bakanlığı yay.

BSL = *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris.*

BSOAS = *Bulletin of the School of Oriental and African Studies.*

Br. = *Brahmi Metinleri.*

Brockelmann (***OGM***) = C. Brockelmann (1954), ***Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasiens***, Leiden.

BSL = *Bulletin de la Soci.*

BTT = *Berliner Turfan Texte.*

Budenz (***NyK***) = J. Budenz (1971) 'Jelentés Vámbéry Ármin magyar-török szóegzéseiröl', *NyK* 10, s. 67-135.

Bugadov, L. Z. (1869), *Sravnitel'nyj Slovar' Turetsko-Tatarskix Nareçij*, Vol. I., Sankpetersburg.

BZ = *Byzantinische Zeitschirf.*

Caferoğlu, Ahmet (1968) ***Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü***, İstanbul. (= ***EUTS***)

_____ (1931) (Yay.) ***Abû Hayyân: Kitâb al-Idrâk li-lisân al-atrâk***, İstanbul.

CAJ = *Central Asiatic Studies.*

CC = ***Codex Cumanicus***. (bk. K. Grønbech)

Choi, Han Woo (1996) 'Eski Uygurcada Çince Kelimeler', *Uluslar- arası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara, s. 383-391.

[Bu bildiride, Eski Uygur Türkçesinde geçen: *baġ, baķa, bi* 'bıçak', *bok* 'yeşil küf, bok', *bögde* 'hançer, demir kamçı', *bun* 'esas, temel', *çog* 'alev, kor, parlaklık', *çor* 'bir unvan; asker', *kür* 'hile, aldatma', *kabın* 'çeyiz', *kudaş* 'arkadaş, dost', *kutay* 'beyaz ipek kuşağı', *sın* 'vücat, boy', *süü* 'bir ünvan', *tang* 'tan, şafak', *tar* 'sal, sandal, gemi', *teng* 'çeşit, tür; eşit, dengeli', *ton* 'elbise', *toy* 'kampı; toplum', *tüü* 'çok, büyük miktarda', *yuul* 'çay, dere, ırmak; kaynak; pınar', *yung* 'yün, pamuk' sözcüklerinin Çiceden Türkçeye geçtikleri savunulmaktadır. Bu görüş yeni olmayıp, çok eskilere dayanır. Pek çok yabancı dilci de aynı görüştedir. Ancak hepsinin tezi '***olabilir; olması muhtemeldir; sanılmaktadır***' gibi varsayımlara dayandığı için, başta Kaşgarlı Mahmut olmak üzere günümüz Türk türkologları tarafından da şüphe ile karşılanmaktadır. Çünkü, Türkçenin Hun, Peçenek, Saka, eski Kuman-Kıpçak dönemlerine ait yazılı belgeler henüz ele geçmemiştir. O dönemlerde yaşayan Türkler, yukarıda belirtilen sözcükleri kullanmak için Çince ile tanışmayı mı beklediler? Bu soruya da cevap bulmak gerekir. Ayrıca, bu sözcüklerden bazılarının

SanalBaba

gerekir. Ayrıca, bu sözcüklerden bazılarının *Soğutça, Toharca* ya da *Sanskritçe* olduğu üzerine görüşler de vardır. Bu da bize o sözcüklerin Türkçenin öz malı oldukları hakkında yol göstermektedir. Çünkü, Türkçe bir sözcük ya o dilden, ya da öbür dilden alıntı olamaz. Eğer, kaynak sağlam ise o tez kabul görür.]

Cirtautas, I. Laude- (1961), ***Der Gebrauch der Farbbezeichnung in then Türkdialekten***, Wiesbaden..

Clark, Lary V. (1977) 'Mongol Elements in Old Turkic', *JSFOu* 75, s. 371-376.

_____ (1980) 'Turkic Loan Words in Mongol I: The treatment of non-initial ***S, Z, Š, Č***', *CAJ* 24, s. 36-59.

Clauson, Gerard (1956) 'The Case against the Altaic Theory', *CAJ* 2, s. 181-187.

_____ (1957) 'The Turkish Yand related sounds', *Studia Altaica. Festschrift für Nicolaus Poppezum 60. Geburtstag*. Wiesbaden, s.33-45.

_____ (1957) 'Türkçe üzerinde araştırmalar', *Jean Deny Armağanı*, Ankara, s. 67-70.

_____ (1959) 'The Earliest Turkish Loan Words in Mongolian', *CAJ* 4, s.174-187.

_____ (1959) 'The Turkish Numerals', *JRAS* April.

_____ (1960) 'The Turkish Elements in 14th Century Mongolian', *CAJ* 5, s. 301-316.

_____ (1960) 'Turk, Mongol, Tungus', *AM*, New Series 8, s. 105-123.

_____ (1960) 'The Turkish Elements in 14th Century Mongolian', *CAJ* 5, s. 301-316.

_____ (1962) ***Turkish and Mongolian Studies***, London. (= ***Studies***)

_____ (1964) 'Turks and Wolwes', *Studia Orientalia* XXVII: 2, Helsinki, s. 2-21.

_____ (1972) ***An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish***, Oxford University Press. (= ***ED***./ G. Clauson, 1972)

_____ (1960) *Muhammed Mehdî Han:* ***Senglah***. [Çağatayca-Farsça Sözlük]

Coşkun, Volkan (2000) ***Özbek Türkçesi Grameri***, Ankara. TDK yay.

Courtelle, Pavet de (1932) ***Dictionaire Turk-Oriental***, Paris.

Csáki, Eva (1985,1997) ***Török-magyar és magyar-török szótár***, Budapest.

Çankova, D. İ. (pod. Red.) (1961), ***Khasskiy-Russkiy Slovar'***, Moskva.

Çetin, İsmet (1986) 'Göktürk Kitabelerinde Adları Geçen Hayvanlar', *Türk Folkloru Araştırmaları*, Ankara.

Çuv. Sözl. = H. Paasonen, ***Çuvaşça Sözlük.***

DAN = *Doklady Akademii Nauk SSSR.*

Dankof (***EÇ-Glossary***) = R. Dankof (1991) ***An Evliya Çelebi Glossary***, Harvard University.

Dankof, Robert (1995) ***Armenian Loanwords in Turkish***, Wiesbaden. (= ***ALT***)

DAO = T. Gülensoy, ***Doğu Anadolu Osmanlıcası.***

Dávid, Géza (1987) ***Magyar-török és török-magyar útiszótár***, Budapest.

Demir, Necati (1998) 'Giresun ve Ordu Yöresi Ağızları Üzerine', *Türklük Bilimi Araştırmaları* 7 (Sivas), s. 139-166. [Yöre ağızlarının sözlüğü ve metinler vardır.]

Demir, Necati (2003) '***Serendi/Serender*** Kelimesi Üzerine', *TD* LXXXV, s. 443-447.

Denisova, N. T. (1995) ***Tatarsko-Russkiy Slovar'***, Moskva.

SanalBaba

Deny, Jean (1936) '***Öyük***, nom turc de amas de décombre archéologique en Anatolie', *RHAs* 6, 24. fas. 7, s. 254-265.

_____ (1943-1945), 'Turcica: I. ***Baş*** 'blessure' ', *JA* 234, s. 185-210.

_____ (1955), 'Troismots tucs empruntés par le persan: ***yalav, yamaç*** et ***yalma***', *BSL* 51, s. 188-235.

_____ (1955), ***Principes de grammaire turc*** ('Turk' de Turquie), Paris. (= ***Principes***)

Dilçin, Cem (1991), ***Mes'ūd Bin Ahmed: Süheyl ü Nevbahār (İnceleme-Metin-Sözlük)***, Ankara. TDK yay.

Dîvânu Luġâtit-Türk, bk. Kaşgarlı Mahmud (= ***DLT***.)

Doğan, İsmail (1999), 'Kuzey Kafkas dillerinden Kabartaycada Türkçe unsurlar ve bazı Türkçe alıntı kelimelerin etimoloji denemesi', ***3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996***, Ankara, s. 311-330.

_____ (1993), 'Dağıstan'da işledilen Avar dilinde Türkçeden göçürülmüş sözler ve be'zi ses uygunlukları', *OCAQ Edebii-Bedii Journal*, Bakı.

_____ (1994-1995), 'Dağıstan Avarcasında Türkçe alıntı kelimeler ve Avarların Türklüğümeselesi', *Birleşik Kafkasya*, S. 1 (Aralık-Ocak-Şubat, Eskişehir).

Doğru, Abdülmecit-İsmail Kaynak (1991), ***Gagauz Türkçesinin Sözlüğü***, Ankara.

DS = ***Derleme Sözlüğü***. I-XII (TDK yay.)

DLZ = *Deutsche Literaturzeitung*.

Doerfer, Gerhard (1963-1975), *Türkische und mongolische Elemente im Nuepersischen,* I-IV, Wiesbaden. (= ***TMEN***./1965 II)

_____ (1967) *Türkische Lehnwörter im Tadschikischen*, Wiesbaden. (= ***TLT***)

_____ (1975-1976) 'Proto-Turkic: Reconstruction Problems', *TDAY-Belleten*, s. 1-59.

_____ (1973) 'Zur Sprache der Hunnen', *CAJ* XVII, s. 1-50.

_____ (1977) 'Das Chorasantürkische', *TDAY-Belleten*, s. 127-204.

_____ (1981) 'Materialien zu türk. ***h-*** (I)', *UAJb*. Neue Folge I, s. 93-141.

_____ (1988) *Grammatik des Chaladsch*, Wiesbaden.

_____ (1971) ***Khalaj Materials***. The Hague. Indiana University Publications UAS Volume 115.(= ***Khal. Mat.***)

_____- S. Tezcan (1980) ***Wörterbuch des Chaladsch***, Budapest.

Drevnetyurkskiy Slovar' (1969) (Redakrorı: V. M. Nadelyayev, D. M. Nasilov, E. R. Tenişev,A. M. Şçerbak), Leningrad.

Drimba, Vladimir (1966) 'Quelques leçons et étymologies comanes', ***RRL*** 11, s. 481-489.

Drüll, Dagmar (1980) *Der Codex Cumanicus. Enstehung und Bedeutung. Geschichte und Gesellschaft*, Stuttgart.

DS = *Derleme Sözlüğü*. (TDK yay.)

DTCF = *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.*

Duda, H.W. (1966) '***Başa –Beşe***', *Festschrift für Wilhelm Eilers*, hrg. Von G. Wiesner, Wiesbaden.

Eckmann, János (1953) 'Kelime ortasında anorganik ***b, p*** ve ***m***'nin türemesi', *TM* X, s.131-320.

_____ (1955) 'Türkçede ***d, t*** ve ***n*** seslerinin türemesi', *TDAY-Belleten*, s. 11-22.

ED/EDPT = Bk. G. Clauson.

SanalBaba

EFTDED = *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi.*

Egorov (***ÊS***) = Egorov, V. G. (1964), *Êtimologičeskij slovar' čuvašskogo jazıyka*, Çeboksarı.

EİA. = E. Gemalmaz, ***Erzurum İli Ağızları***.

Emiroğlu, K. (1989) ***Trabzon-Maçka Etimoloji Sözlüğü***, Ankara. (= ***TMES***)

Ercilasun, Ahmet (1996) 'Türkçede iki fonetik temayül üzerine', *UluslararasıTürk Dili Kongresi 1992* (26 Eylül-1 Ekim 1992), Ankara, s. 199-203.

Erdal, Marsel (1991) ***Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon***, 2 volumes, Wiesbaden, (= ***OTWF***.) [Tanıtma ve tenkidi için bk. T. Tekin, 'Notes on Old Turkic Word Formation', ***Makaleler II. Tarihi Türk Yazı Dilleri***, Ankara 2004. s. 414-447. Öncü Kitap yay.]

[M. Erdal'ın '*Voice and Case in Old Turkish, I, II.*'
adlı basılmamış Doktora tezi vardır. (1976)]

Eren, Hasan (1979) 'Die Morphemfuge im Alttürkischen', *WZKM*, s. 83-114.

_____ (1950) 'Sibirya Türk Dillerinde Moğolca Unsurlar', *TD-Belleten*, 14-15,s. 35-43.

_____ (1953) 'Türk Dillerinde *métathèse*', *TDAY-Belleten*, s. 161-180.

_____ (1959), 'Türkçede ***-mm->-mb-*** dissimilasyonu', *TDAY-Belleten*,s. 95-103.

_____ (1959), '***Üveyik***', *TDAY-Belleten*, s. 105.

_____ (1972), '***Suvla***', *Türkoloji Dergisi* 4, s. 93-96.

_____ (1974, 1980), 'Anadolu'da toplu yardımlaşma gelenekleri: ***İmece***', *TD* 29, s. 545-549; *Archivum Ottomanicum* 6, 1980, s. 107-114.

_____ (1974), '***Dibek***', *TD* 30, s. 761-764.

_____ (1976), 'Anadolu Türkçesinde ***cılız*** kavramı', *Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh*, Budapest, s. 225-229.

_____ (1978-1979),'***Düden***', *TDAY-Belleten*, s. 17-21.

_____ (1987), '***Balkan*** adının kökeni', *TD*54, s.113-124.

_____ (1993), '***Ağabey*** ve ***Abla***', *TD* 1993/1, s. 405-410.

_____ (1993), '***Balıklava***', *TD* 1993/2, s. 111-117.

_____ (1995), 'Türkçedeki Ermenice alıntılar üzerine', *TD* 1995/2, s. 859-904.

_____ (1994), '***Tüm*** mü yoksa ***bütün*** mü?' *TD* 1994/I, s. 403-408.

_____ (1999), '***Kul aşı, gulaş*** olmamış!', *TD* 1999/II, s. 659-661.

_____ (1999), ***Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü***, Ankara. (= ***TDES***.)

_____ (2002) '***Becene*** sözcüğünün kökenine katkılar', *TD* 2002/II, s. 555-567; Aynı makale: *Archivum Ottomanicum* 20, 2002, s. 81-92 [Almanca olarak])

_____ (2004), 'Anadolu ağızlarında *ağaç sürgünü*', *TD* 628, s. 291.

_____ (2004), '***Serendi/Serender***'in Düşündürdükleri', *TD* 630, s. 490-495.

_____ (2004) 'Etimolojik çalışmalarda metodoloji sorunu', *TD* 631 (Temmuz), s. 3-6.

[*sancak, bayrak, ayak, baydak, uruŋu, şimşek* sözleri üzerinde durur.]

Ergün, Sami (1966), ***Larnaka Ağzı***, AÜ DTCF, TDE Böl. Bitirme tezi, Ankara. (Basılmamış)

Erten, Metin (2000) ***Lazca-Türkçe, Türkçe-Lazca Sözlük***, İstanbul, 597 S. (= ***LTTLS***)

ÉSR = Études Slaves et Roumanies.

SanalBaba

ÊSTJa 1989, 1997 = *Êtimologiçeskiy slovar' tjurkskix jazıkov. Etimologiceskij slovar' tjurkskih jazıkov. I,* Moskva, 1974.

ETŞ = R. Rahmeti Arat (1975), ***Eski Türk Şiiri***, Ankara.

Ettuhfetü'z-Zekiyye fi'l-luğâtit-Türkiyye, Bk. B. Atalay.

Eyüboğlu, İsmet Zeki (1991) ***Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü***, İstanbul. Sosyal Yayınlar.

FATK = T. Gülensoy, *Yaşayan Farsça ve Arapçadaki Türkçe Kelimeler.*

Fazılov, ***Strouzbekskiy Slovar', I.***

Fekete, Lajos (1956) '***Doquz***' – a törökben és a perzsában. *Emlékkönyv Pais Dezsö hetvenedik születésnapjára.* Budapest, s. 647-652.

FKT = Ferheng-i Kırdî i Tırkî.

FO = *Folia Orientalia.*

FUF = *Finnissch-ugrische Forscungen.*

Gabain, A. von (1959) ***Alttürkische Grammatik***, Leipzig (2.basım). (= ***Alt.Gr.***)

[Türkçesi: (Çev. M. Akalın (1985) ***Eski Türkçenin Grameri,*** Ankara, TDK yay.]

_____ (1968) 'Renklerin sembolik anlamları', *Türkoloji Dergisi* II/1, Ankara.

Gaydarci, G.A.-Ye. K. Koltsa-L. A. Pokrovskaya-B. P. Tukan (1973), ***Gagauzsko-Russko-Moldavskiy Slovar'***, Moskva.

Gelen, Nazemin (1986), 'Kıbrıs Türkünün Kökeni, Aksanı ve Gelenekleri', ***Halkbilim Sempozyumu***, İstanbul, s. 275-279.

Gemalmaz, Efrasiyap (1978), ***Erzurum İli Ağızları***, 3 Cilt, Erzurum. (= ***EİA.***)

Gombocz, Z. (1912), ***Die bulgarish-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache*** (= *MSFOu* XXXIX, 1912), Helsinki.

_____ (1914, 1944), ***Magjar etymologiai szótar***. I. Fas. 1914; II. Fas. 1944 (**g** harfi ile başlayan sözlerin bir bölümü) [**NOT**: Diğer fasiküller basılmadı]

Graur, Al. (1963), ***Etimologie românească***, Bucureşti.

Grønbech, K. (1942), ***Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus***, Kobenhavn.

[Türkçesi: (K. Aytaç (1992), *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, Ankara. 238 S.) (= ***CC***)]

Gözaydın, Nevzat (2004) 'Andreas Tietze'nin Sözlüğü ve ***Burun*** üzerine', *TD* 633 (Eylül), s. 209-213.

Gülensoy, Tuncer (1973), 'Moğolların Gizli Tarihindeki Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Deneme, *Türkoloji Dergisi* C.V/1 (Ankara, 1973), s. 93-105.

_____ (1973-1974), 'Altay Dillerindeki Akrabalık Adları Üzerine Notlar', *TDAY-Belleten*, s. 283-318.

_____ (1974, 1996, 1999) 'Altan Topçi', *TTK-Belleten*, 152 (Ekim, 1974),s. 597-634.; ***II.*** *TTK-Belleten*, (Nisan, 1996), s. 9-71; ***III.*** *TTK-Belleten*, 1999.

_____ (1974) 'Eski ve Orta Türkçede Moğolca Kelimeler ve Moğolca-Türkçe Müşterek Kelimeler Üzerine Notlar', *Türkoloji Dergisi* V/1, s.235-259.

_____ (1975) 'Yaşayan Farsça ve Arapçadaki Türkçe Kelimeler Üzerine Notlar', *TDED* XXI, s. 127-157.

_____ (1976) 'Türklerde Dokuz Sayısı', *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. IV, Ankara, s.111-121.

_____ (1976) '***Cebe*** Adı Hakkında', *Atsız Armağanı*, İstanbul, s. 257-275.

SanalBaba

_____ (1979) '24 Oğuz Boyunun Anadolu'daki izleri', *THAY-1977*, Ankara, s. 73-98.

_____ (1979) 'Bazı Anadolu Ağızlarında Haftanın Günleri Üzerine Bir İnceleme', *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, Ankara, s. 49-54.

_____ (1979) 'Anadolu Yer Adları Üzerine Bir Araştırma: ***BAZLAMBAÇ***', *TK* XVII, s. 297-300.

_____ (1981) 'Anadolu'da Moğolca Yer Adları ve Rumeli'deki İzleri', *TDAD* II/11, s. 126-131. [***Quatrieme Congres International des Etudes du Sud-Est Européen***, 13-18 Eylül 1979, Ankara. Bu Kongreye İngilizce olarak sunulmuştur.]

[**NOT**: *alçı, alpagut, bahadır, belek, böke, carcı, cebeci, çağa, Çağanbey, çakır, çolpan, çomak, çomar, dalda, dümüklü, ece, göre/güre, kalkan, keşik, kotancı, kuma, köreken, laçın, maral, mergen(+li), narin(+ce, +calı), nogay(+lar), nokta, sadak, say (ağzı, +ca,köy, ören), serin, sert,sinci, tatar, tepsi, tulga(+lı), uran, yamçı(+lı)* sözcükleri üzerinde durulmaktadır.]

_____ (1981) '***Emre*** Adı Üzerine', *MK* III/1 (Haziran), s. 18-20.

_____ (1982) 'Türk-Tatar (Kuzey Türkleri) Yemek Adları Üzerine', *Erciyes* V/15 (Mayıs), s. 4-5; *Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, MİFAD yay., Ankara, s. 199-204.

_____ (1982) 'Eski Türk ve Moğol Şahıs Adları Üzerine', *Meydan*, Sayı: 604-86 (Nisan), s. 58-60.

_____ (1983) ***Kürmançi ve Zaza TürkçeleriÜzerine Bir Araştırma***, Ankara, TKAE yay.

_____ (1984) 'Elazığ, Tunceli, Bingöl ve Diyarbakır Yöresindeki Aşiret, Boy, Soy ve Oymak Adları Üzerine', *TDAD* XXVIII (Şubat), s. 134-156.

_____ (1984) 'Kürmançi ve Zaza Türkçeleri Üzerine Araştırmalar I: Eski Türkçe ve Doğu Anadolu Osmanlıcası', *TK* XXII/251, 252, 253 (Mart, Nisan, Mayıs)

_____ (1984) 'Dîvânu Lugâti't-Türk ve Kutadgu Biligdeki Moğolca Kelimeler Üzerine', *TKA* XXII/1-2 (Ankara), Necati Akder Armağanı, s. 90-103.

_____ (1984) 'Kürmançi ve Zaza Türkçeleri Üzerine Araştırmalar II: Kürmançi ve Zaza Türkçelerinin Anadolu Ağızlarıyla İlişkisi', *TK* XXII/256 (Ağustos), s.510-520.

_____ (1984) 'Kürmançi ve Zaza Türkçeleri Üzerine Araştırmalar: Eski Türkçe ve Doğu Anadolu Osmanlıcası III.', *TK* XXII/253 (Mayıs), s.306-315.

_____ (1985) 'Zajaczkowski'nin Bir Yazısı Üzerine', *TD* 399 (Mart), s. 172-182.

_____ (1985) 'Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Eki', *TKA* XXIII/1-2 (Ankara), s. 281-296.

_____ (1985) 'Anadolu Ağızları ve Dîvânu Lugâti't-Türk', *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler, I. Türk Dili*, C.I, İstanbul 1985, s. 107-115.

_____ (1985) ***Trabzon Yöresi Türküleri ve Atma Türküler***, İstanbul.

_____ (1986) ***Doğu Anadolu Osmanlıcası. –Etimolojik Sözlük Denemesi-***', Ankara, TKAE yay. (= ***DAO***.)

_____ (1986) 'Moğolların Gizli Tarihi ve Altan Topçi'nin Türk Dili ve Kültür Tarihi Açısından Değerlendirilmesi', *TDAY-Belleten*, Ankara, s. 25-30. (Eylül 1986'da Taşkent'te toplanan XXIX. PIAC'a bildiri olarak sunulmuştur.)

_____ (1987) 'Doğu Anadolu Ağızlarının Bazı Ses Özellikleri', *Erciyes* X/111 (Mart), s. 1-5.

SanalBaba

_____ (1987) 'Romencedeki Türkçe Kelimeler Üzerine Notlar', *Fırat Üniversitesi Dergisi-Sosyal Bilimler*, C.I/1, s. 9-31.

_____ (1988) ***Kütahya Ve Yöresi Ağızları***, Ankara, TDK.

_____ (1988) 'Mongolian Loan Words in Anatolian Dialects', *PIAC XXXIth Meeting*, June 13-19, 1988, Weimar-German Democratic Republic. (21 S.)

_____ (1989) 'Tuva Türkleri ve Edebiyatları Üzerine', *TK* XXVII/311 (Mart), s.177-180.

_____ (1991) 'Göktürk Anıtlarının Altayistik Açıdan Değerlendirilmesi', *TDAD* 72 (İstanbul 1991), s. 35-47.

_____ (1992) 'Doğu Anadolu Ağızları Üzerine', *TDTD* V/58, s. 26-30.

_____ (1992) 'Çuvaşça ve Zazaca Üzerine Notlar', *Tarih Dergisi*, İstanbul (Aralık), VI/72, s.37-38.

_____ (1992) 'Evaluation of some Phonetic and Morphologic Proporties in Eastern Anatolian Dialets from the point of view of altaistic Languages, *Altaic Religious Beliefs and Practices* (Budapest), Kasım, s.151-156.

_____ (1992) '***TEŞİ*** Adı Üzerine', *Kızılırmak* (Sivas), 12 (Aralık), s. 23-24.

_____ (1993) ***Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme***, Kayseri. Erciyes Üniversitesi yay.

_____ (1993) 'Alanya-Antalya Yöresi Türk Yer Adları Üzerine', ***Alanya III. Tarih ve Kültür Semineri*** (12-14 Kasım)'ne bildiric olarak sunulmuştur.

_____ (1993) 'Kazakistan'da ve Türkistan'da Yer Adları ve Anadolu'daki İzleri', ***Permenant International Altaistic Conference (PIAC) 36th Meeting.*** Alma-Ata,Kazakistan, 1-6 Haziran. [Bildiri olarak sunulmuştur.]

_____ (1994) ***Kürtçenin Etimolojik Sözlüğü***, Ankara. TTK Basımevi.

_____ (1994) 'Orta Asya'daki Türk yer Adlarının Anadolu'daki İzleri', *XII. Türk Tarih Kongresi* (12-16 Eylül 1994-Ankara) *Bildiri Özetleri*, s. 37-38.

_____ (1994) ***Anadolu Yer Adları Kılavuzu***, Ankara, TDK.

_____ (1996) 'Anadolu'da Moğollar ve Samagar-Noyan ile ilgili bir efsane', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, Ankara, s. 661-666.

_____ (1996) 'Erzincan (Belen Nahiy4esi-Şemlik Köyü) Ağzı ile '*Sefil Yakub Hikâyesi*' ', *Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*, Ankara, s. 26-33.

_____ (1996) '*Alka-Evli* ve *Beğ-Dili* boy adları ve Anadolu'daki izleri', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara, s.177-180.

_____ (1998) 'Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış', *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara, s. 41-48.

_____ (2000) '*Börteçino* ve *Temüçin*', ***Türkçe Ek Kitabı***, Ankara, s. 568-571.

_____ (2000) '*Manas* Adı Üzerine', ***Türkçe El Kitabı***, Ankara, s. 572-575.

_____ (2000) 'Türkçe Üzerine Notlar: *YOĞURT*', ***Türkçe El Kitabı***, Ankara, s. 575-577.

_____ (2000) 'Kaybolan Değerlerimizden: *Aşık ve Aşık Oyunu*', ***Türkçe El Kitabı***, Ankara, s. 577-580.

_____ (2000) 'İngilizcedeki Türkçe Kelimeler', ***Türkçe El Kitabı***, Ankara, s. 580-584.

_____ (2004), 'Bir Etimoljik Sözlük Üzerine Notlar', *TD* 627, s. 204-222. [S. Nişanyan'ın ***SS*** adlı sözlüğünün tenkididir.]

_____ (2004) ***Kırgızca-Türkçe/Türkçe-Kırgızca Gramer Terimleri Sözlüğü***, Kayseri. Erciyes Üniversitesi yayını.

_____ (2004) ***Kırgız Türkçesi Grameri.I. (Ses ve Şekil Bilgisi)***, Kayseri. Erciyes Üniversitesi yayını.

SanalBaba

_____ ve Burul Sagınbayeva (2004) ***Kırgızca-Türkçe/Türkçe-Kırgızca Sözlük***, Kayseri Erciyes Üniversitesi yay.

Gülsevin, Gürer (2003) 'Türkiye Türkçesi ağızlarında ***h*** sesi üzerine', *TDAY-Belleten* 2001/I-II, Ankara, s. 129-146.

Hacaloğlu, Recep Albayrak (1998) ***Azerî Türkçesi Dil Kılavuzu (Güney Azerî Sahası Derleme Deneme Sözlüğü)***, Ankara.

Hacıeminoğlu, N. (1978) ***Türk Dilinde Edatlar***, Ankara.

Haenisch, E. (1961) ***Mandschu-Grammatik, Mit Lesestücken und 23 Texttafeln***, Leipzig.

_____ (1962) ***Wörterbuch zu Mongol un niuca tobca'an*** *(Yüan-ch'ao pi-shi), Geheime Geschichte der Mongolen*, Leipzig, 1939; Wiesbaden.

Halasi-Kun, T. (1975) 'Kipchak Phlilogy and the TurkicLoan Words in Hungarian', *AEMAc* 1, s. 155-210.

Hamzayev, M. A. (1962) ***Türkmen diliniŋ sözlügi***, Aşkabat.

Houstma, M. Th. (1894) ***Ein türkischer-arabischer Glossar***, Leiden.(= ***Hou.***)

Hovdhaugen, Even (1971) 'Turkish Words in Khotanese texts', *Norsk Tidsskrift for Spogvidenskap*, 24, s. 163-209.

HJAS = *Harvard Journal of Asiatic Studies.*

Hürmüzlü, Habip (2003) ***Kerkük Türkçesi Sözlüğü***, İstanbul.

[Tanıtma: M. Argunşah, *TD* 627, s. 282-284.]

İAN = *İzvestija Akademii Nauk SSSR, Otdelenie Literatury i Jazıka.*

İKPÖ = J, Hamilton, ***İyi ve Kötü Prens Öyküsü***.

İslâmoğlu, Mahmut (1996) 'Kıbrıs Rumcasında Türkçe Sözcükler', *Uluslararası Türk Dili Kogresi 1992*, Ankara, s. 341-355. [Aynı bildiri: *Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı Araştırma-İnceleme Yazıları (Tebliğler)*, Lefkoşa 1994, s. 137-150).

[**NOT**: *gursuziz/vursuzis* (< Tü. uğursuz), *vursuzefki* (< Tü. uğursuzlaşır), *vursuzlikkin* (< Tü. uğursuzluk), *ğursuza* (< Tü.uğursuz 'kadın'), *gargaşalikkin* (< Tü. kargaşalık), *gabalin* (< Tü. kabal), *kelin* (< Tü. kel), *kelyazo* (= kelleşiyorum), *gocagari/kocagari* (< Tü. kocakarı), *oksa* (< Tü. yoksa), *paşalikkin* (< Tü. paşalık), *gartçimmu* (< Tü. karşımda), *çakmacin* (< Tü. çakmak), *derebeyi* (< Tü.), *gartzimmas* (< Tü. karşımızda), *yıokladisun* (< Tü. yoklamak), *suşukou* (< Tü. sucuk), *soro* (< Tü.sürü), *artira* (< Tü. artar), *kıyarın* (< Tü. **kıy-** fiilinin geniş zaman kipi), *gayikin* (< Tü. kayık), *bahas* (< Tü.paşa), *yannidsarus* (< Tü. yeniçeri), *konadzin* (< Tü. konak), *tsadirin/dsadiri* (< Tü. çadır), *Tauşani/Toausiani* 'Rumca soy adı'(< Tü. tavşan), *gappacin* (< Tü. kapak: *Cilâ cilâ do* ***tenzere*** *navri do* ***gappacin*** = Tencere yuvarlandı, kapağını buldu), *bozaro* (< Tü. **boz-** fiilinden), *okka* (< Tü. okka), *gemidzies* (< Tü. gemici), *ğinadın* (< Tü. inat), *bokşa* (< Tü. boğça), *soyimmu*(=soyum)/*soyissu*(=soyun)(<Tü. soy), *ğlendi* (<Tü.eğlence),
sarayu (< Tü. saray), *+dzin* (< Tü. +ci: *gafedzin/gafetzis* = kahveci), *gayikkâ* (< Tü. kayıklar), *ekourtisen* (< Tü. kur-du), *yaghourdi* (oku: yağurdi) (< Tü. yoğurt), *pourgouri* (oku: purguri) (< Tü. bulgur), *dolmadhes* (oku: dolmathes) (< Tü. dolma), *keima* (oku: keyma) (< Tü. kıyma), *yıouvarlakia* 'köfte' (oku: yuvarlakiya) (< Tü.yuvarlak),
bourekia/bourekia tou keima 'kıyma(lı) börek' (< Tü. börek), *tourlou* (< Tü. türlü), *imam bayildi* (< Tü. bayıldı), *kapama* (< Tü. kapama), *mbouti* (oku: budi) (> Tü. but), *dolmathakia* (< Tü. dolam), *lahana dolmathes* 'lahana dolması' (< Tü. dolma), *gaymakkin* (< Tü. kaymak), *gaymakli* (< Tü.kaymaklı), *tapsi* (< Tü. tepsi), *mbaklava* (oku: baklava), *ekmek kadaifi* (< Tü. ekmek) sözcüklerinin Kıbrıs Rumcası ile yazılmış eserlerde kullanılışı üzerine geniş bilgi verilmektedir.]

JA = *Journal Asiatique.*

SanalBaba

JAOS = *Journal of the American Oriental Society.*

Jarring, Gunnar (1984) *An Eastern Turki-English Dialect Dictionary*, Lunds Universitets Årsskrift, Lund. (= ***DoğuTü.***)

Johansen, Ulla, '***Alaçık***', *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Ankara, 1966, TKAE yay.

_____ (1994) '***El*** und ***bodun***', *Memoriae munusculum. Gedenkband für Annemarie v. Gabain*, Wiesbaden, s. 73-84.

Joki, A. J. (1952) *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen*, Helsinki.

_____ (1953) ***Wörterverzeichnis der Kyzyl-Sprache***, Helsinki.

JRAS = *Journal of the Royal As,atic Society of Great Britain and Ireland.*

JSFOu = *Journal of the Société Finno-Ougrienne.*

JTS = *Journal of Turkish Studies.*

Jyrkänkallio, P. (1952) 'Zur Etymologie von russ. ***tolmač*** 'Dolmetschert' und seiner türkischen Quelle', *StO* 17, 8, s. 3-11.

Kabataş, Orhan (2003) 'Divanü Lügati't-Türk'ten Türkiye Türkçesine', ***TDAY-Belleten*** 2001, Ankara, s. 147-162.

[Bu araştırmada: *aδut ~ avut* 'avuç', *bayırsuk* 'bağırsak', *bıçılγan* 'elde, ayakta oluşan yaralar; yeryüzündeki yarıklar', *bögür* 'böğür, böbrek', *çekürge, esrük* 'sarhoş', *ganlı* 'kağnı', *kiçi-* 'kaşınmak', *kömür, sidük ~ siδük, sözle-* 'söylemek, konuşmak', *tarmaq* 'yırtıcı hayvan pençesi', *topraq, tügün* 'düğüm', *tuman* 'duman, sis', *yaxşı, yasγaç < yası yıγaç, yetgek* 'heybe, boça', *yoδ-* 'oymak, silmek, bozmak', *yoγurqan* 'yorgan' sözcükleri hakkında etimoloji denemeleri vardır.]

Kadri, Hüseyin Kâzım (1928-1945) ***Büyük Türk Lugatı***, C. ***I*** (İstanbul, 1927; Arap harfleriyle), C.***II*** (İstanbul, 1928; Arap harfleriyle), C. ***III***. (İstanbul, 1943, Cumhuriyet Basımevi), C. ***IV***. (İstanbul, 1945, Cumhuriyet Basımevi) [Sözlükler ansiklopedi boyundadır.]

Kakuk, S. (1962) 'Un vocabulaire salar', *AOH* 14.

Kalay, Emin (2004) 'Edirne İli Ağızlarından Derleme Sözlüğüne Katkılar. II.', *TD* 633 (Eylül), s. 250-259.

Kałużyński (1962) ***Mongolische Elemente in der jakuticshen Sprache***, Warsawa. (= ***ME.***)

Kara, Mehmet (2003) 'Muğla ağzının karakteristik özelliği', *TDAY-Belleten* 20001/I-II, Ankara, s. 163-169.

Karaağaç, Günay, 'Türkçenin Komşu Dillere Verdiği Giyim Kuşam Kültürüyle İlgili Kelimeler', *Türk Dünyası*, Sayı:5 (Bahar 1998), s. 361-387.

_____(1998) 'Türkçede düzensiz ses değişmeleri üzerine', *TD* 562 (Ankara, Ekim).

_____ (2003) ***Dil, Kültür ve İnsan***, Ankara, 2003. Akçağ.

Karadoğan, Ahmet (2003) 'Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlaklaşan ekler', *TDAY-Belleten* 2001/I-II, Ankara, s. 171-179.

[Bu makalede: '*Köktürkçede her zaman yuvarlak olan ekler*': ***-U*** (zarf fiil) eki; ***-dUk*** (sıfat fiil) eki; ***-dUr-*** (fiilden fiil yapma) eki; ***-Ur-*** (fiilden fiil yapma) eki; ***-gU*** (fiilden isim yapma) eki; ***-Ur*** (geniş zaman) eki; ***-sUn*** (3. teklik şahıs emir) eki; ***-ArU*** (yön bildirme) eki; '*Köktürkçede kısmen yuvarlak olan ekler*': ***-(U)k*** (fiilden isim yapma) eki; '*Sonradan yuvarlaklaşanlar*': ***-l(U)*** (isimden isim yapma) eki; ***-sUz*** (isimden isim yapma) eki; ***-Cuk*** (isimden isim yapma) eki; ***-U*** (fiilden isim yapma) eki; ***-GUn*** (fiilden isim yapma) eki; ***-Up*** (fiilden isim yapma/zarf fiil) eki; ***-UbAn*** (fiilden isim yapma/zarf fiil) eki; ***-(U)m*** (1. teklik şahıs iyelik) eki; ***-(u)ŋ*** (2. teklik şahıs iyelik) eki; ***-(U)mUz*** (1. çokluk şahıs iyelik) ki; ***-(U)ŋUz*** (2. çokluk şahıs iyelik) eki; ***-Uŋ, -nUŋ, -Um*** (ilgi hâli) eki; ***-vUz*** (1. çokluk şahıs) eki; ***-Uz*** (1. çokluk şahıs)

SahalBaba

eki; ***-dU*** (bilinen geçmiş zaman) eki; ***-AlUm*** (1. çokluk şahıs emir kipi) eki; ***-dUr*** (bildirme) eki ile ilgili bilgiler verilmektedir.]

Karakalpak Tiliniŋ Tüsindirme Sözligi I-IV (1982-1992), Nökis: Karakalpakistan Basbası.

Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1966) '***Silik*** sözü üzerine', *Reşid Rahmeti Arat İçin,* Ankara, s. 320-322.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, *I.* [*Türkiye-Azerbaycan-Başkurt-Kazak-Kırgız-Özbek-Tatar-Türkmen-Uygur Türkçeleri ve Rusça*] [Komisyon: A. B. Ercilasun-A. M.Aliyev (Az.)-A.Şayhulov (Bşk.-Tat.)-E.Z. Kajıbek (Kzk.)-K.Konkobay Uulu (Kırg.)-B. Yusuf (Özb.)-C. Göklenov (Trkm.)-V. U. Mahpir (Uyg.)-A. Çeçenov (Rus.)], Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1991, 1183 S. (= ***KTLS***.)

Kaşgarlı Mahmud (1939-1943) ***Dîvânu Luġâti't-Türk*** (Çev.: Besim Atalay, *Divanü lûgat-it-türk, I, II, III* ve *Dizin*, Ankara. TDK yay.) (= ***DLT***)

Katarinskiy,V.V. (1899) ***Başkirsko-russkiy Slovar'***, Orenburg

Kaydarov, A. T. (1984) ***K istoriko-lingvistiçeskoy Xarakteristike Etnonima Kanglı/kanlı, Tyurskaya Onomastiki***, Almatı.

Kazak tiliniŋ Tüsindirme Sözdigi I-II (1959-1961), (redaksiyon: İ. K. Keŋesbayev), Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyasınıŋ Baspası.

KB = ***Kutadgu Bilig***.

KBLS= Kumuk Balkar Lehçeleri Sözlüğü.

KbRum. = Kıbrıs Rumcası

KCsA = *Körösi Csoma-Archivum.*

Keŋesbayev, İ. K. ve diğerleri (1984) ***Kazak Türkçesi Sözlüğü*** (tercüme: Hasan Oraltay-NuriYüce-Saadet Pınar), İstanbul. TDAV yayını.

Keresteciyan, Bedros (1912, 1971) ***Materiaux pour une dictionnaire etymologique de la Langue Turque***, London; (2. bas.) Amsterdam.

[Tanıtma-tenkid: M. F. Köprülü, *TM* I, 1925, s. 294-296.]

Kırzıoğlu, M. Fahrettin, 'Hazar Denizinden Kızılırmak ve Seyhan Boylarına Kadar Yaygın Olan ***Kirvelik*** Töresi', [İnternetten indirilmiştir. Bu araştırmada *kirve* ve *kirvelik*le ilgili geniş bilgi verilmektedir.]

Kitâb al-Idrâk li-lisân al-atrâk, Bk. A. Caferoğlu

KLS= Kuman Lehçesi Sözlüğü.

Kocakuşak, Süha (1995) 'Alanya'da yerleşme adlarının özellilkleri', *Türkiye Coğrafya Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* 4, s. 171-187.

Koç, Kenan-A. Bayniyazov-V. Başkapan, ***Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü. Kazakşa-Türikşe Sözdik*** (2003) Ankara, 680 S., Akçağ yay.

Kononov, A. N. (1956) 'K êtimologii slova ***oğul*** 'syn' ', *Filologija istorija mongol'skix naradov*, Moskva, s. 175-176.

Koraş, Hikmet (2003) '***Çocuk*** kelimesinin etimolojisi', *Diriözler Armağanı*, Ankara, s.195-213.

Koşay, H. Z. (1962) 'Türkiye Halk Dilindeki *Yemek* Adları', *Németh Armağanı*, Ankara, s. 289-317.

Koşay, H. Z. –İshak Refet [Işıtman] (1932) ***Anadilden Derlemeler. I***, Ankara, TDK yay.

Koşay, H. Z.-Orhan Aydın [Acıpayamlı] (1952) ***Anadilden Derlemeler. II,*** Ankara,TDK yay.

Kotwicz, W. (1953) 'Contributions aux études altaïques. B. Les titres princiers: turc ***bäg***, mo. ***begi*** et ma. ***beile***', *RO* 16, s. 355-358.

Köprülü, M. F. (1942) 'Yeni Farisîde Türk unsurları', *TM* 7-8, (1940-1942), s. 1-16.

SanalBaba

KrTS= Kerkük Türkçesi Sözlüğü.

KS I-II. = K. K. Yudahin, ***Kırgız Sözlüğü***.

KSz = *Keleti Szemle.*

KTS = Kürtçe-Türkçe Sözlük.

KTTS = Karakalpak Tiliniŋ Tüsindirme Sözligi.

Kurban, İklil (1989) 'Yeni Uygur Türkçesi Grameri', *Türk Kültürü Araştırmaları* XXVI/2, *Halil Fikret Alasya'a Armağan,* Ankara, s. 243-266.

Kutadgu Bilig, bk. Yusuf Has Hâcib (= ***KB***.)

KzkTS= Kazak Türkçesi Sözlüğü.

LB = *Linguistique Balkanique.*

Lessing, F. D. (1960) ***Mongolian-English Dictionary***, Berkeley and Los Angeles.

[Türkçesi.: (Çev.) G. Karaağaç (2003) ***Moğolca-Türkçe Sözlük, I-II,*** Ankara, TDK yay.]

Ligeti, Louis (1938) 'Les voyalles longues en turc', *JA* CCXXX.

_____ (1960) ' À propos des éléments altaïques de la langue hongroise', *Acta Linguistica*, XI.

_____ (1977) '***Börtü*** és világosan török eredetü szavaink', *MNy* 73, s. 146-154.

_____ (1986) *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás elött és az Árpád-korban*, Budapest. (= ***TörK***.)

LO = Lehçe-i Osmânî

LTTZS = Lazca- Türkçe, Türkçe-Lazca Sözlük.

Löbel, Th. (1894) ***Elemente turceşti, arăbeşti şi persane în limba română***, (= Romencede Türkçe, Arapça ve Farsça unsurlar), Constantinople-Lipsca.

Luvsandendev, A., ***Mongol-Orus Tol'***, Moskva, 1957.

Malmisanıj, ***Zazaca-Türkçe Sözlük. Ferhengê Dımılki-Tırki***, İstanbul, 1992, 431 S. (= ***ZTS***)

Memmedli, Yunus (1999) 'Asementik kelimelerin çağdaş Türk dillerindeki karşılıkları üzerine', *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Ankara, s. 725-743.

_____ (1996) 'Eski Türkçede şahıs adları ve unvanları', *TDAY-Belleten 1994*, Ankara, s. 95-110.

Menges, Karl H. (1968) ***The Turkic Languages and Peoples. An Introduction to Turkic Studies.*** Ural-Altaische Bibliotheque XV.
Otto Harrassowitz, Wiesbaden. (= ***Menges: Introduction***)

[**Tanıtma-tenkid**: T. Tekin, *FUF* 39, 1972, s. 351-365; *Mak.II*, Ankara, 2004, s. 72-85]

_____ (1970) 'Etymologica (***täkä, arïq***)', *Henning Memorial Volume*, London, s. 307-325.

_____ (1975) ***Altaische Studien: II. Japanisch und Altaisch***, Wien.

_____ (1986) 'Das eurasische ****kuč***, ****kut-*** etc. 'Hund, Junges vom Hund' ', *CAJ* 30, s. 266-274.

Meyer, Iben Raphael (1968) 'Türkish ***tanı-*** 'kennen' und ***tanık*** 'Zauge' ', *UAJb* 40, s. 79-81.

Miklosich, Franz (1884, 1890) *Die türkischen Elemente in den südost- und ost- europäischen Sprachen. I-II*, Wien. (= ***Miklosich: TE***)

Miller, R. A. (1975) 'Japanese-Altaic Lexical Evidence and Proto-Turkic Zetacism-Sigmatism', *Research in Altaic Languages*, Budapest, s.157-172.

_____ (1971) *Japanese and the Other Altaic Languages,* Chicago and London.

SanalBaba

Minorsky, V. (1940-1942) 'The Turkish Dialect of the Khalaj', *BSOAS* 10, s. 417-437.

MNy = *Magyar Nyelv.*

MNyK = *A MagyarNyelvtudomány Kézikönyve.*

MNyTK = *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai.*

Monguş B. Kerim-Lopson (1999) [aktaran: E. Arıkoğlu] 'Tuvaların Eski Gelenekleri II', *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 8 (Güz), s. 438-468. [Akrabalık adları üzerine geniş bilgi vardır.]

MSFOu = *Mémories de la Société Finno-Ougrienne.*

MSOS = *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen* an der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Zweite Abteilung: Westasiatische Studien.

Muk. = bk. ***Mukaddimetü'l-Edeb.***

Mukaddimetü'l-Edeb, bk. N. Poppe, ***Mongol'skiy Slovar Mukaddimat al-adab I-II***, Moskva-Leningrad, 1938.; N. Yüce, *Mukaddimetü'l-Edeb*, Ankara, 1988. (= ***Muk.***)

Musaev, K. M. (1975) ***Leksika tjurkskix jazıkov v sravnitel'nom osveščenii (Zapadnokypčakskaja gruppa)***, Moskva. (= ***LTJa***)

Mustafayev, E. M. E. – V. G. Şçerbinin (1989) ***Rusça Türkçe Sözlük***, İstanbul, Sosyal yay. (= ***RTS***)

NAA = *Narody Azii i Afriki.*

Nauta, Ane (1985) 'Lambdazismus im Tschuwascsischen: 'Gtü *š* = Tschuw. *l* und *ś* ', *Altaic Studies*, edited by Gunnar Jarring and Staffan Rosen, Stockholm, s. 133-143.

Necip, (Emir Necipoviç Necip) (1954) *Uygur Tili*, Moskva.

_____ (1968) (Tüzgüçi) *Uygurçe-Rusçe Luget (Uygursko-Russkiy Slovar')*, Moskva.

[Türkçesi: (İ. Kurban (1995) *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü,* Ankara, TDK yay., (33.000 kelime) (= ***YUTS***)]

_____ Emir (N. Nadjip) (1971) *Modern Uygur Tili*, Moskva.

Németh, Gyula (1958) 'Zur Geschichte des Wortes ***tolmács*** 'Dolmetscher', *AOH* 8, s. 1-8.

_____ (1990) ***Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü***, (çeviren: K. Aytaç), Ankara. TDK yay.

Németh, J. 'Die türkisch-mongolische Hypothese', *ZDMG* 66 (19-22), s.1-37.

Nişanyan, Sevan (2002) ***Sözlerin Soyağacı. Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü***, İstanbul, Adam yay., 543 S. (= ***SS.***)

Norman, Jerry (1967) ***A Manchu-English Dictianary***, Taipei.

NyK = *Nyelvtudományi Közlemények.*

NytudÉrt = *Nyelvtudományi Értekezések.*

OLZ = *Orientalistische Literaturzeitung.*

Oraltay, Hasan- N. Yüce (1984), ***Kazak Türkçesi Sözlüğü***, İstanbul.

Orkun, H. N. (1936-1944), ***Eski Türk Yazıtları, I-IV***, İstanbul. (= ***ETY.***)

Orujev, A. A. (1964), ***Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugatı***, Bakı.

Oruzbayeva, B. O. (1996), 'Kırgızca ***alkış*** (*alkoo*)', ***Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992***, Ankara, s. 541-544. [alkoo/ alkış- (< alka+kış ve alka++-ış/al+ = ka//=kı üzerinde durur.]

OTVF = M. Erdal, ***Old Turkic Word Formation.***

OZ = *Ostasiatische Zeitschrift.*

Ölmez, Mehmet (2003), 'Türkçenin ve Türk Dillerinin Yaşı Konusu', *Toplum ve Bilim*, (96 Bahar), s. 62-74.

SanalBaba

Öz, Aynur (2000) 'Hayvanlarla İlgili Özbek Atasözleri'!, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 9 (Bahar), s. 114-159. [Metinler transkripsiyonla verilmiş olup, 157-159'da sözlük vardır.]

Özbek Tilining İzahlı Lugatı I-II. (1981), Moskva.

Özdemir, Hikmet (1990), 'Tunus ve Civarında Yaşayan Türkçemiz', ***TDA*** 64, Şubat 1990, s. 153-170.

Özer, Osman (1999), 'Anadolu Ağızlarının Altaistik Açıdan Değerlendirilmesi', ***Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*** (9 Mayıs 1997), Ankara, s. 107-121. (= ***O. Özer***)

Özkan, Nevzat (1995), ***Gagauz Türkçesi Grameri***, Ankara, TDK yay.

_____ (2003), 'İsme gelen ekleri de alan bir fiil gövdesi: ***belir-***', *TDAY-Belleten* 2001/I-II, Ankara, s. 205-212.

Öztek, Z. (1992), ***Halk Dilinde Sağlık Deyişleri Sözlüğü***, Ankara.

Paasonen, H. (1950), ***Çuvaş Sözlüğü***, İstanbul, TDK yay.

_____ (1897),'Die türkischen Lehnwörter im Mordwinischen', *JSFOu* 15, 2.

_____ (1902), 'Über die türkischen Lehnwörterim Ostjakischen', *FUF* 2, s. 81-137.

Pais, D. (1971), 'A propos de l'étymologie de l'ethnique ***oyur***', *Studia Turcica*, Budapest, s. 361-373.

Pantinzszky, János (1922) ***Gyakorlati magyar-török szótár. Madsar ve Türk lugat kitabi.*** (I. Rész. Plismarót 1922. 16 XXIX+1377 s.)

[Tanıtma: G. Németh, *KcsA* II, 1926, s. 132-134.]

Pekarskiy, E. K. (1917-1930), ***Slovar' yakutskogo yazıka***, I-III, Petrograd. (Bu sözlüğün I. Cildi TDK tarafından yayımlanmıştır.)

Pelliot, Paul (1925), 'Notes zur *Karakorum*', *-YA*. Nisan-Haziran.

PhTF = *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Wiesbaden, 1959.

Poppe, Nicholas (1955), ***Introduction to Mongolian Comparative Studies***, (= *MSFOu* 110), Helsinki.

_____ (1954), ***A Grammar of Written Mongolian***, Wiesbaden.

_____ (1955),'The Turkic Loan Words in Middle Mongolian', *CAJ* 1, s.36-42.

_____ (1957), 'Dietürkischen Lehnwörter im Tschwassischen', *UJb* 7, s. 151-167.

_____ (1960), ***Vergleichende Grammatik der altaischen Sprachen*** Teil I, ***Vergleichende Lautlehre***, Wiesbaden.

_____ (1960), 'On some Altaic Loan Words in Hungari-an', *American Studies in Altaic Linguistics*, Bloomington. s. 139-147.

_____, 'Altaisch und Urtürkisch', *UJb*, Vol. 6.

_____ (1965), *Introduction to Altaic Linguistics*, Wiesbaden.

_____ (1952), 'Plural Suffixes in the Altaic Languages', *UAJb* Vol. XXIV, No. 3-4, s.65-83.

_____ (1964), 'Mongolian Loan Words in Evenki', *CAJ* 9, s. 95-103.

Pritsak, Omeljan (1951), '*Kara*. Studie zur Türkischen Rechtssimbolik', *Zeki Velidi Togan Armağanı*, Ankara.

_____ (1964), 'Der 'Rhotasizmus' und 'Lambdazismus' ', *UAJb* 35, Fasc. D, s. 337-349.

_____ (1959), 'Bulgaro-Tschvaschica', *UAJb* XXXI, s. 301-303.

_____ (1957), 'Tschuwaschische Pluralsuffixe', *Studia Altaica*, Wiesbaden, s. 137-155.

SahalBaba

Procksoch, Erich (1983), ***Osmanisches Worgut im Sudan Arabischen***, Berlin.

Püsküllüoğlu, Ali (1974), *Yaşar Kemal Sözlüğü*, İstanbul, 96 S. (= ***YKS***)

Radloff, W. (1882), ***Phonetik der nördlichen Türksprachen***, Leipzig.

_____ (1888-1911),***Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte***, 4 vols. St-Petersburg.

Ramstedt, G. J., 'Über die Zahlwörter der altaischen Sprachen', *JSFOu* XXIV, 1.

_____ (1903), *Über die Konjugation des Kahalkha Mongolischen* (= *MSFOu* XIX), Helsinki.

_____ (1935), ***Kalmückisches Wörterbuch***, Helsinki. (= ***KWb.***)

_____ (1949), Studies in Korean Etymology, Helsinki. (*MSFOu* 95). (= ***SKE.***)

_____ (1957), *Einführung in die altaische Spachwissenschaft I, Lautlehre*, Bearbeiter und herausgegeben von Pentti Aalto, *MSFOu* 10:1. (= ***Laut.***); *II. Formenlehre*, *MSFOu* 10:2 (1952), Helsinki, 1952.

_____ (1955), 'Die Zahlwörter ***jigirmi*** und ***jüz***', *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul, s. 227-230.

Rassadin, V. İ. (1980), ***Mongolo-Buryatskie Zaimstvovaniyav Sibirskih Tyurskih Yazıkah***, Moskva. (Bu eserde ***Altayca*** kelime listesi de vardır.)

Redh. = ***Redhouse Sözlüğü***.

Räsänen, Martti (1969), ***Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen***, Helsinki. (= ***V/VEWT***)

_____ (1932), 'Türkische Nomina instrumenti auf ***-man*** (***-män***) und Entsprechungen in den slavischen Sprache', *AAScF* Serie B, 27, s. 273-276.

_____ (1935), 'Türkische Lehnwörter in den permischen Sprachen und im Tscheremissicchen', *FUF* 23, s.103-107.

_____ (1953), 'Dasruss. Wort ***syčúg*** "Labmagen, abomasus" ', *ZSIPh* 22, s. 128.

_____ (1957), ***Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen***, Helsinki.

RİA = T. Günay, ***Rize İli Ağızları***, Ankara, 1980.

RO = *Roczmik Orientalistyczny*.

Róna-Tas, A. (1970), 'Some Problems of Ancient-Turkic', *AO* XXXII, s. 209-229.

Röhrborn, K. (1977-1988), ***Uigurisch Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien Lfg. I-IV***, Wiesbaden.

Rössler, R. (1865), Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Rumânischen, Wien.

RTK = T. Gülensoy, *Yaşayan Rumencedeki Türkçe Kelimeler*

Ryuma-Sırkaşeva, L. T. ve N. A. Kuçigaşeva (çeviren: Ş. H. Akalın) (2000) ***Teleüt Ağzı Sözlüğü***, Ankara. TDK yay. (=***TAS***)

Sakaoğlu, Saim (1999), '***Yüne-*** fiili üzerine', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, Ankara, s. 457-462.

_____ (2001) ***Türk Ad Bilimi I. Giriş***, Ankara. TDK yay.

[**NOT**: Konya: ***yüne-*** // An.ağl. ***yülü-*** ~ ***yüle-***; DLT: ***yüli-***; TS. ***yülü-***; DDK: ***yülü-*** (O.Ş. Gökyay)/***yüli-*** (M. Ergin) bilgilerini verir.]

Samoyloviç, A. N., 'O Slove '***gil***' – 'dom', 'sm'ja' v narečijax peredneaziatskixturkov', *Jafetičeskij sbornik* 3, 1925, s. 99-102.

SAO = *Studia et Acta Orientalia*.

SanalBaba

Schaeder, Hans Heinrich (1941) 'Türkische Namen der Iraner', *Festschrift Fiedrich Giese aus Anlaß des siebenzigsten Geburstags*, Leipzig. S. 1-34. *die Welt des Islams*. Sonderband.

Schmidt, I. J. (1835), ***Mongolisch-Deutch-Russisches Wörterbuch nebst einem Deutschen und einem Russicshen Wortregister***, St. Petersburg, Leipzig.

Schönig, Claus (2000) ***Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen,*** Wiesbaden.

Schubert, Gabriella (1985), 'Turkish ***oda*** and Hungarian ***szoba*** in the languages and residental cultures of the Balkan Peninsula', *CAJ* 29, s. 242-265.

Schutz, Edmond (1977) 'The ***Tat*** people in the Crimea', *AOH* XXXI, s. 77-106.

SÊ = *Sovetskaja Êtnografija.*

Serebrennikov, B. A. (1971), 'Čto bylo pervičnym r^2 ili z ?', *ST* 1, s. 13-19.

Sevortyan, Ê. V. (ölm. 1978) [N. Z. Gadjieva-G. İ. Donidze- A. K. Koklyanova-L. İ. Lebeden-L. S. Levitskaya-L. A. Pokrovskaya-A. A. Yuldaşev-F. D.Aşmin] ***Êtimologičeskij slovar' tjurkskix jazıkov, I.*** (b), Moskva, 1978; ***II.*** (*v, g*), Moskva, 1980; ***III.*** (*Dž, Ž, J*) Moskva, 1989; ***IV.*** (k, ķ), Moskva 1997; ***V-VI-VII*** (*k, ķ; l-s; t-ş*) harfleriyle başlayan sözler yer alacaktır.) (= ***ÊSTJa***)

[Tanıtma ve tenkidi için bk. T. Tekin, ***Makaleler II,*** Ankara 2004, s. 86-97.]

_____ (1976) 'Tjurskie ***BEBE, BEŠİK*** i ***BELE-***', *Hungaro-Turcica*, Budapest, s. 149-154.

Shnitnikov, Boris N. (1966) *Kazakh-English Dictionary*, The Hauge.

Sinor, Denis (1952), 'On Some Ural-Altaic Plural Suffixes', *AM*, New Ser., 2, s. 203-230.

_____ (1977) 'An Altaic word for '***snowstorm***' ', *StO* 47, s. 219-231.

Skok (***EtRj***) = Petar Skok (1971-1974) ***Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jeziki, I-IV,*** Zagrep.

Sleptsov, P. A., (pod red.) ***Yakutsko-russkiy Slovaŗ'***, Moskva, 1972.

Slovar' baškirskih govorov v dvuh tomah. 1 T. Vostočdialekt. Red.: N.H. Masjutova, Ufa, 1967.

Soykun, Ömer Naci (1995) ***Felsefe ve Dil. Wittegenstein Üstüne Bir Araştırma,*** İstanbul, 591 S., Kabalcı yay.

SPAW = *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften.*

Sravnitel'no-istoričeskaja tyurskixyazıkov. Leksika, Moskva. [Bu ciltte etimolojik açıklamalar, öneriler ve görüşler yer almaktadır.]

ST = *Sovetskaja Tjurkologija.*

Stacbowski, Stanisław (1998) ***Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar Sözlüğü***, İstanbul.

StO= Studia Orientalia.

Street, John (1980) 'Prot Altaic ****l(V)b-*** > Turkic ***š*** ', *CAJ* XXIII, 3-4, Wiesbaden, s. 285-303.

_____ (1957) ***The Language of the Secret History of the Mongols,*** New Haven.

Suciu, Emil (1984), ***Influenta turcâ asupra limbii române***, (Doktora tezinden özet), Bucureşti.

Şaineaun, Lazar (1900) ***Influenta orientală asupra limbei şi culturei române, I-II.*** (= Romen dili ve kültürü üzerine şark tesiri), Bucureşti.

Şçerbak, A. M. (1966) 'O haraktere leksiçeskih vzamosyazev tyurskih, mongol'skih i tunguso-man'çjurskihyazıkov', *Voprosı Yazıkoznaniya* 3, s. 21-35.

_____ (1971) *Sravnitel'naya fonetika tyurskih yazıkov*, Leningrad. (= Şçerbak, ***Fonetika***)

SanalBaba

_____ (1971) 'O morfologiçeskom sostave obraznyx glagolov tipa ***bakyr-, çakyr-, hajkyr-***', *ST*, 3, s.8-12.

_____ (1997) ***Rannie tjurksko-mongol'skie jazykovye svjazi (VIII-XIV)***, Sankt-Petersburg.

Şipova, E. N. (1976) ***Slovar' tjurkizmov v russkom jazıke,*** Alma. (= ***Şipova, STRJa***)

Škaljić, A. (1966) *Turcizmi u srpskohratskom jeziku*, Sarajevo. (= Škalkič (***Turc***)

Takeuçi, Kazuo (1996) 'Türk Dil Tarihinde Rhotasizm ve Lambdasizm', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, Ankara, s. 534-540.

_____ (1996) 'Türk dillerinde "üçüncü" kişi kategorisi', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara, s. 85-93.

[*Şahıs zamiri*:
ol (Tuv., Hak., Alt., Kzkk., KKlp., Krç.-Blk., KarT.)
ul (TatK., Bşk.)
o (Kum.,TT., Az., Trkm., Gag.)
u (Özb., Uyg.)
(k)ol (SUyg.)
vu (Sal.)
văl (Çuv.)
kini (Yak.)

İşaret zamirleri:
(g)ol (SUyg.)
ol (Yak.)
văl (Çuv.)
Diğerleri aynı.

Adların 3. kişi ekleri: (s.88)
Çuv. **-(i) ~ -ĕ**
Yak. **-(t)a ~ e ~ o ~ ö**
Tuv. **-(z)°**
Hak., Alt. **-(z)į ~ i**
Kzk., KKlp., Nog. **-(s)į ~ i**
Kırg., Krç.-Blk., KarT., TT., Az., Gag. **-(s)°**
TatK. **-(s)į ~ e**
Bşk. **-(h)į ~ e ~ o ~ ö**
Özb., Uyg. **-(s)i**
SUyg. **-(s)ə**
Sal. **-(s)ə ~ i**
Trkm. **-(θ)į~ i**
3.kişi ve –dır:
Nog., Bşk., Trkm. **-dir**
Kum., KarT., TT., Gag. **-d°r**
Krç.-Blk., KarT. **-d°**
KarT., TT., Gag. **-t°r**
Özb. **-di**
Uyg. **-du**
SUyg. **-dro; -tro**
Çuv., Yak., Hak., Tuv., Alt., Kzk., KKlp., Kıg.,

SanalBaba

TatK. **ø**
-sin '3.kişi ve nesneye karşı istek':
-sin (Hak.,Alt., Kzk., KKlp., Nog., Özb.)
-zin (Hak., Alt.)
-sın (TatK.)
-sun (TatK.)
sen (TatK.)
-s°n (Tuv., Kum., Krç.-Blk., KarT., TT., Az., Trkm.,Gag.)
-z°n (Tuv.)
-hın ~ hen ~ hon ~ hön (Bşk.)
ø (SUyg., Sal.)

Talu, Sultan (1996) 'İran'da Horasan Türkçesi bir dergi: GALAM UCU', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988*, Ankara, s. 181-1865.

[Horasan Türkçesindeki: *yaxun, gonşu, ġāzān, ġārā, ged-, ġılınc, çağa, ārdunnan* 'ardından', *āta, tānu-, min-, ġız, bā* (< var), *dālu* 'ard', bax-, cıx- (< çık-), *āġ* (< ak), [*men, sen, o, biz, siz, olā*], *bëva* (< baba), *āta, gelén bacu* 'yenge', *küréken* 'güvey', [*bir, iki, üç, tört,béş, āltu, yeddi, seggiz, doğuz, ōn, ōnbir, iyīrmi, otūz, ġırx, elli, aldmış, yedmiş, seksan, doxsan, ü:z, miŋ*], *dirnāġ, derri, sümük* 'kemik', *ireg* 'yürek', *meyn* 'beyin', *ġarn* 'mide', *ġīl* 'kıl', *tük* 'tüy', *döş, düz* 'diz', *burmaġ* 'parmak', *ü:z* 'yüz', *saġġal, il* 'yıl', *dünén* 'dün', *daŋla gëce, yāz* 'bahar', *āylā* 'aylar', *bol-* 'bitmek, sona ermek', *ért-* 'götürmek', *isle-* 'koklamak', *kölge* 'gölge', *tulki* 'tilki', *sürçek* 'hikâye', *börü* 'ayrı, diğer', *yaxşu* 'iyi', *kāta* 'büyük', *ért-* 'götürmek' sözcükleri verilmektedir.]

Tannagaşeva, N. N. Kurpeşko ve Ş. H. Akalın (1995) ***Şor Sözlüğü,*** Adana. Çukurova Üniversitesi yay.

TAS = Teleüt Ağzı Sözlüğü.

Tatarsko-russkiy slovar' (1966) Moskva.

Tatar teleneŋ aŋlatmalï süzlege. I-II (1977-1981) Kazan.

Tavkul, Ufuk (2000) ***Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü***, Ankara. TDK yay.

TD = *Türk Dili.*

TDAY = Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten.

TDED, bk. ***EFTDED***

TDEAD = *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi.*

TDG = J. Deny, ***Türk Dili Grameri.***

TDK (1939-1951) ***Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi. I-VI,*** İstanbul.

TDK (1963-1989) ***Derleme Sözlüğü I-XII***, Ankara. (= ***DS***)

TDS = Türkmen Diliniŋ Sözligi.

Tekin, Şinasi (1976) ***Uygurca Metinler II. Maytrısimit***, Ankara. Atatürk Üniversitesi yay.

_____ (2000) ***İştikakçının Köşesi***, İstanbul. (= ***İK***.)

_____ (1991) '***Ev Bark*** nedir?', *Tarih ve Toplum*, 89, s. 1o-13; *İştikakçinin Köşesi*, s.91-102.

_____ (1990) 'Türkçede ***-MA-*** olumsuzluk eki ile ***-DIK+*** eki nereden geliyor?', *Tarih ve Toplum*, C. 13, sayı: 74 (Şubat), s. 78-81.

Tekin, Talat (1960) '***Amca***' ve '***Teyze***' kelimeleri Hakkında, *TDAY-Belleten*, s. 283-294.

_____ (1968) ***A Grammar of Orkhon Turkic***, Bloomington, Indiana.

SanalBaba

_____ (1969) 'Zetacizm and Sigmatism in Proto-Turkic', *AOH* XXII, 1, s. 51-80.

[Türkçesi: (1980) ***Orhon Türkçesi Grameri,*** Ankara, TDK yay.]

_____ (1975) ***Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler***, Ankara, Hacettepe Üniv. yay.

_____ (1977) 'Ön Türkçede Ünsüz Yitimi', *TDAY-Belleten* s.35-51.

_____ (1983) 'On the Structure of Altaic Echoic Verbs in {-KırA-}', *AOH* XXXVI,1-3, Budapest, s. 503-513.

_____ (1983) 'Türkçedeki en eski ödünç sözler', *TD* C.47, Sayı: 384, s. 526-529.

_____ (1985) '***Üze*** zarfı hakkında', *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler I., Türk Dili,* cilt I, İstanbul, s. 253-260.

_____ (1986) 'Turkic ***tiš***, Chuvash ***šal*** and Mongolian ***šidün***', *WZKM* 76, s. 293-297.

_____ (1988) ***Orhon Yazıtları***, Ankara. TDK yay.

_____ (1988) ***Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası***, Ankara, TDK yay.

_____ (1989) 'Old Turkic ***TWYZW=tözü***', *CAJ* 33, 1-2, s.118-125.

_____ (1989) 'On the Origin of Turkic Negative Suffix {-***mA***-}', *AOH* XLIII, 1, s.81-86.

_____ (1993) ***Irk Bitig*** *(The Book of Omens)*, Bloomington.

_____ (1994) 'Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar. II', *TDA* 4, s. 159-169.

_____ (1994) ***Tunyukuk Yazıtı***, Ankara, Simurg Yay.

_____ (2000) 'Ana Türkçede *z*'leşme ve *ş*'leşme', XIII. *Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, BÜ Yayınevi, İstanbul, s. 1-12.

_____ (2003) ***Makaleler I: Altayistik***, (Haz.: E. Yılmaz-N. Demir), Ankara. Grafiker Yayıncılık, 384 S. (= ***Mak.I.)*** (Bu kitapta T. Tekin'in *Altayistik* ile ilgili 35 makalesi yer almaktadır.)

_____ (2004) ***Makaleler II: Tarihi Türk Yazı Dilleri***, Ankara, 626 S. Öncü Kitap yay. (= ***Mak.II.***) (Bu kitapta T. Tekin'in *Türkoloji* ile ilgili, Türkçe ve İngilizce 54 makalesi yer almaktadır.)

_____ 'On the Origin of Primary Long Vowels in Turkic', *UAJb* 48, s.231-236.

[NOT: T. Tekin'in burada yer almayan makaleleri için ***Makaleler. I*** ve ***II***'ye bakınız.]

Temir, Ahmet (1956) 'Die Konjuktionen und Satzeinleitungen im Alt-Türkischen', *Oriens*, IX, s. 41-85 ve 233-280.

Tenişev, E. R. (1963) ***Salarskiy jazık***, Moskva.

_____ (1968) ***Tuvinsko-russkiy slovar'*** , Moskva, 1968.

_____ (1976) ***Stroy sarıg-yugurskogo yazıka***, Moskva.

_____(1984) ***Sravnitel'no-istoričeskaja grammatik tjurskix jazıkov. I.*** (Fonetica), Moskva, 1984; ***II.*** (Sintaksis), Moskva, 1986; ***III.*** (Morfologija), Moskva, 1988; ***IV.*** (Leksika), Moskva, 1999.

_____ -H.Süyünç (1989) ***Karaçaevo-Balkarsko-Russkiy Slovar'***, Moskva.

TETTL = A. Tietze, ***Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı.***

Tezcan, Semih (1981) 'Kutadgu Bilig Dizini Üzerine', TTK-*Belleten*, XLVI/2

TG = T. Banguoğlu, ***Türkçe Gramer***.

SanalBaba

THAY = *Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı.* (Kültür Bakanlığı, MİFAD yay., Ankara)

Theodoridis, Dimitri, 'Türkeitürkisch ***piliç***', *Münhener Studien zur Sprachwissenschaft*, Heft 33, München 975, s.85-88.

Thomsen, K., 'The closed ***e*** in Turkish', *AO* XXI,3-4 (Havniae 1957),s.150-153.

Tietze, Andreas (1958) 'Eine weitere griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch', *Németh Armağanı*, Ankara. TDK yay.

_____ (1971) '***Su*** kelimesine dair düşünceler', *Voprosy tjurkologii*, Bakû, s. 27-32.

_____ (1983) 'Türkisch ***burun*** 'nase' ', *WZKM* 75, s. 98-156.

_____ (1992) 'Altosm. ***ol-*** 'habitare' ', *Mélanges offerts à Louis Bazin*, Paris, s. 53-55.

_____ (2002) ***Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı.*** C.I, A-E, İstanbul-Wien, 763 S. (Ansiklopedi boyu) (= ***TETTL***.)

Timofeyena, L.-Ryumina Sırkaşeva-Nadejda Aleksandrova Kuçigaşeva (1995) *Teleüt-Orus Söslik*, Kemerovpo.

[Türkçesi: (Ş. H. Akalın-C. Turgunbayev (2000) *Teleüt Ağzı Sözlüğü,* Ankara, X+133 S., TDK yay.]

TK =Türk Kültürü.

TKA = Türk Kültürü Araştırmaları.

TM = Türkiyat Mecmuası.

TMEN = bk. G. Doerfer.

TMES =bk.Emiroğlu, K., *Trabzon-Maçka Etimoloji Sözlüğü.*

Toivonen, Y. H. (1943-1944) 'Türkische Lenwörter im Ostjakischen', *JSFOu* 52.

Trask, R. L. (2000) ***The Dictionary of Historical and Comparative Linguistics,*** Edinburg University Press, Edinburg.

[Tanıtma: M. Erdem, *TD* 634, s. 628-630]

Trjarski, Edward (1979) The ***dog*** in the Turkic area: An ethnolinguistic study', *CAJ* 23, s. 297-319.

_____ (1977) Turkic Names for ***Mushrooms***. Native Terms and Loan Words', *MSFOu* 158, s. 241-254.

TS = ***Tarama Sözlüğü***. (TDK yay.)

TSb = *Tjurkologičeskij Sbornik.*

TTG = Z. Korkmaz, ***Türkiye Türkçesi Grameri.***

Tuhf. = ***Ettuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lugâti't-Türkiyye.***

TUL = ***Türkçe Uygurca Lugat.***

Tulum, Mertol, '***-la/-le*** ekine dair', İÜEF *TDED* 26,1993,s. 157-164.

Tumeşeva, D. G., ***Slovar' dialektov sibirskix tatar***, Kazan, 1992. (= ***SDST***)

Tuna, Osman Nedim (1947) 'Tabiat Takilidi Kelimelerden Fiil Yapan Ekler' *Türk Eli*, I/2 (Şubat), s. 2-4; I/3 (Mart),s. 4-9; I/4 (Nisan), s. 5-7.

_____ (1960) 'Köktürk Yazılı Belgelerinde Uzun Vokaller', *TDAY-Belleten*, s. 213-282.

_____ (1961) 'Kelimeler arasında: ***bez, beze-, susam, simit, balta***', *TD* X/112, s. 212-214.

_____ (1961) 'Kelimeler arsında: ***türban, baldıran***', *TD* X/114, s. 389-401.

_____ (1961) 'Kelimeler arasında: ***akçe, armağan, som***', *TD* X/116, s. 547-550.

SanalBaba

_____ (1965) ***Mongolian Loan Words in Ancient and Middle Ottoman***, IACRP Seattle, Washington, March 1, 34 S.

_____ (1965) ***Turkic Etymologies***, Seattle, IACRP, June 2, 13 S.

_____ (1972) 'Osmanlıcada Moğolca ödünç kelimeler. I', *TM* XVII (İstanbul), s. 209-250.

_____ (1972) 'Turkic and Mongolian Loan Words in Hındustanı (=Urduca)', Duke University Chapel Hill, North Caralina. *182. Meeting of the American Oriental Society*, April 19, 32 S.

_____ (1976) 'Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler. II', *TM* XVIII, s. 281-314.

_____ (1980) ***Sümer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi***, Ankara, TDK yay. (= ***Tuna***)

_____ (1984) 'Kelimeler arasında: ***iyi,izgi,ilgi,oda, otağ, yama, yamak; yasa, yasak; kışla, kışlak; yayla,yaylak; biçik, buçuk; bıcak, bucak; biçim, biçki, bıçkı; isilik,ısı, ısın-,ısıt-, sıcak,sıtma;sivilce, sivri, söbe, zövlek; düğün, düğüm; yığ-, yıl-, börek,oğlan, tilgen, ilik...***', *TD* XLVIII/387 (Mart), s. 150-155.

Türk, Vahit (1999) 'Türkçede isim ve fiil olarak ortak kullanılan bazı kelimeler üzerine', *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Ankara, s. 1165-1173.

_____ (2003) 'Türkçede ön seste ünlü düşmesi (aphaeresis-aphesis) örnekleri', *TDAY-Belleten* 2001/I-II, Ankara, s. 223-233.

Türkçe Sözlük I-II (1988) Ankara. TDK yay., 1679 S. [Hazırlayanlar:H. Eren-N. Gözaydın-İ. Parlatır-T. Tekin-H. Zülfikar] (= ***TS***.)

Türkiye Mülki İdare Bölümleri: Belediyeler-Köyler (1985), 1 Kasım 1985 Durumu, Ankara, İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü yay.

Türkmence-Türkçe Sözlük (1995) (hzl.: T. Tekin-M. Ölmez-E. Ceylân-Z.Ölmez-S. Esker), Ankara. Simurg yay.

Türkmen Dilinin Sözlügi (1962) Türkmenistan Ilımlar akademiyasının korrespondent-çleni M. Ya.Xamzayev'in umumı redaksıyası bilen, Aşkabat.

Tsintsius,V.İ. (1977)***Sravnitel'nyj slovar' tunguso-man'čžurskix jazıkov II.***, Leningrad.

Tsintsius, V.İ. - L. D. Rişes (1957) ***Evensko-russkiy slovar'***, Leningrad.

Tulum, Mertol (1993) ***'-la/-le*** ekine dair', *TDED* 26, s. 157-164.

Tumaşeva,D. G. (1992) ***Slovar' dialektov sibirskix tatar***, Kazan.

Tüzgen, Mümin Abdulla (1989) ***Türkçe-Uygurçe Lugat***, Milletler Neşriyatı, Pekin. (= ***TUL***)

Tzitzilis, Christos (1987) ***Grechische Lehnwörter im Türkischen (mit besonderer Berücksichtigung der anatolischen Dialekte)***, Wien. (= Tzitzilis: ***GrLw***)

_____(1989)'Zu den griechisch-türkischen Sprachbeziec-hungen', *LB* 32, s. 185-197.

_____ (1990) 'Zur Problematik des Lehnguts im pontischen Türkisch', *Studiesin Greek Linguistics, Supplement*, Thessaloniki, s. 179-214.

UAB = *Ural-Altaische Bibliothek.*

UAJb = *Ural-Altaische Jahrbücher.*

UJb = *Ungarische Jahrbücher.*

V/VEWT = bk. M. Räsänen.

Vámbery, A. (1878) *Die primitive cultur des turco-tatarischen Volkes*, Helsinki.

_____ (1877, 1878) 'A török-tatár nyelvek etymologiai szótára' *NyK* 13: 249-483. [Türk dillerinin ilk etimolojik sözlüğüdür.]

[Macarcası: 1877; Almancası: 1878, Leipzig, XXIV+228 S.]

SanalBaba

Vásáry, István (1976) 'Two Old-Turkic Loan Words in Hungarian', *Hungaro-Turcica*, Budapest, s. 239-247.

_____ (1982) 'The Institution of Forster-Brother (***emildäš*** and ***kökäldäš***) in Chingisid States', *AOH* XXXVI, s. 549-562.

_____ (1994) 'Çöp and its Derivatives: A Turkic Family of wosrds and their Reflections in Hungarian', *Journal of Turkology* 2, s. 273-303.

Vasmer, Max, ***Russiches Etymologisches Wörterbuch. I-III***, Heidelberg, 1950-1958. (= ***Vasm.REW I., II, III.***)

Vernadsky, V., 'Notes on the origin of the word ***tamgha***', *JAOS* 76, 1956.

Vja = *Voprosy Jazykoznanija.*

Vladimirtsov (***TurÊl***) = Vladimirtsov, B. Ya., 'Tureckie êlementy v mongol'skom jazıke', *ZVORAO* 1911.

Wendt, Heine F., ***Die türkischen Elemente im Rumänischen***, Berlin, 1960.

WI = *Die Welt des Islams.*

WZKM = *Wiener Zeitschrift für die Kunde Morgenlandes.*

Yamamto, Kengo, ***A classified Dictionary of Spoken Manchu, with Mandcu, English and Japanese Indexes***, Edited by the Institute for the study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo Gaykokugo Daygaku, 1969.

Yedekçioğlu, Kâzım, (1992) ***Kayseri Ağzı. II. Sözcükler***, Kayseri.

Yegerov, V. G., ***Etimologiçeskiy slovar çuvaşkogo yazıka***, Çeboksarı, 1954.

Yeni Tarama Sözlüğü (1983) (hzl. Cem Dilçin), Ankara. TDK yay. (= ***YTS***)

Yeremenov, D. Y. (1970) 'K semantike tyurskoy etnonimi', *Etnonimi*, Moskva, s. 133-142.

Yıldırım, Dursun (1996) 'Köktürk Yazıtlarında ***öd tenri*** aymaz, ***yag(g)ıl*** 'katıl' olmaz', *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, Ankara, s. 549-559.

YKS = A. Püsküllüoğlu, ***Yaşar Kemal Sözlüğü***.

Yudahin, K. K. (1965) ***Kirgizsko-Russkiy Slovar'***, Moskva.

[Türkçesi: (A. B. Taymas, ***Kırgız Sözlüğü I-II***, (1947) Ankara. TDK yay.)] (= ***KS***.)

Yusuf Has Hâçip, ***Kutadgu Bilig***. [Yayınlayan: R. R.Arat, *Kutadgu Bilig* ***I***. (Metin), ***II***. (Tercüme), ***III***. (Dizin)] (= ***KB***.)

Yüce, Nuri (1977) '***Doqurcun-*** ein türkisches Wort mit einem mongolischen Suffix', *ALTAICA. Proceeding of the 19th annual meeting of the PIAC*, Helsinki, s.255-259.

_____ (1988) ***Mukaddimetü'l-Edeb: Şuşter Nüshası,*** Ankara. TDK yay. (= ***Muk***.)

Zajaczkowsky, A. (1932) ***Sufiksy imienne i czasownikowe w języku zachodniokaraimskim,*** Kraków.

ZAS = *Zentralasiatische Studien.*

ZBalk = *Zeitschriftfür Balkanologie.*

ZDME = *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft.*

Zimonyi, I. (1990) ***The Origins of the Volga Bulgars***, Szeged: Studia Uralo-Altaica 32.

ZKV = *Zapiski KollegiiVostokovedv pri Aziatskom muzee Rossijskoj Akademii Nauk* (Akademii Nauk SSSR).

ZTS = ***Zazaca-Türkçe Sözlük***.

SanalBaba

Alt.	Altay Türkçesi
An.ağl.	Anadolu ağızları (Türkiye Türkçesi ağızları)
Ar.	Arapça
Arn.	Arnavutça
AT.	Anadolu Türkçesi
Az.	Azerî Türkçesi
Bar.	Baraba Türkçesi
Blg.	Bulgarca
Blk.	bk. Krç.-Blk.
Belt.	Beltir Türkçesi
Bşk.	Başkurt Türkçesi
Bury.	Buryat Türkçesi
Çağ.	Çağatay Türkçesi
Çer.	Çeremişçe
Çin.	Çince
Çul.	Çulım Türkçesi
Çuv.	Çuvaş Türkçesi
DoğuTü.	Doğu Türkçesi
Dolg.	Dolganca
EAT.	Eski Anadolu Türkçesi
EFars.	Eski Farsça
Erm.	Ermenice
ET	Eski Türkçe
Ev.	Evence (Lamutça)
Evk.	Evenkice (Tunguzca)
Fars./Far./Fa.	Farsça
Fin.	Fince
Gag.	Gaga(v)uz Türkçesi
GSlav.	Güney Slavca
GT.	Genel Türkçe
Gür.	Gürcüce
Hak.	Hakas Türkçesi
Halh.	Halha Moğolcası
Haz.	Hazar Türkçesi
Hlç.	Halaç Türkçesi
İng.	İngilizce
İsp.	İspanyolca
İt.	İtalyanca
Jap. /J.	Japonca
KarH/T	Karay/Karayim Türkçesi (Haliç, Troki)
Ker.	Kerkük Türkçesi (Irak Türkmen)
Krç-Blk.	Karaçay-Balkar Türkçesi
Karag.	Karagas Türkçesi
Kırg.	Kırgız Türkçesi
Kız./Kzl.	Kızıl Türkçesi
KKlp.	Karakalpak Türkçesi

SanalBaba

Kalm.	Kalmuk Moğolcası
Kıpç.	Kıpçak Türkçesi
Kır.	Kırım Türkçesi
Kor.	Korece
Koyb.	Koybal Türkçesi
Kum.	Kumuk Türkçesi
Kürt.	Kürtçe
Kuğ.	Kuğu Türkçesi (Ku Kiji)
Kum.	Kuman Türkçesi
Kumd.	Kumandı Türkçesi
Kûr.	Kurdakça
Küer.	Küerik Türkçesi
Kzk.	Kazak Türkçesi
Lat.	Latince
Laz.	Lazca
Lez.	Lezgice
Mac.	Macarca
Mak.	Makedonca
Ma./Man.	Mançuca
Miş.	Mişer Türkçesi
Mngr.	Monguor Moğolcası
Moğ.	Moğolca
Mord.	Mordvince
Nog.	Nogay Türkçesi
Oğ.	Oğuz Türkçesi
OFars.	Orta Farsça
Ordos	Ordos Moğolcası
Ork.	Orkun (Orhun) Türkçesi
Os.	Osetçe
Ost.	Ostyakça
OT.	Orta Türkçe
Oyr.	Oyrat Türkçesi
Öl.	Ölötçe
Özb.	Özbek Türkçesi
ÖzbA.	Afganistan Özbekçesi
Peç.	Peçenek Türkçesi
Pehl.	Pehlevî
Rom.	Romence
Rum./R.	Rumca
Rus.	Rusça
Sag.	Sagay Türkçesi
Sal.	Salar Türkçesi
Sam.	Samoyetçe
Sart.	Sartça
Soğd.	Soğdça
Sankr./Snkr.	Sanskritçe
Slav.	Slavca
Soy.	Soyon Türkçesi
Srp.	Sırpça
SUyg.	Sarı Uygur Türkçesi
Şor.	Şor Türkçesi

SanalBaba

Tac.	Tacikçe
Tar.	Tarançi Türkçesi
Tara	Tara Türkçesi
Tat.	Tatar Türkçesi
TatK.	Kazan Tatar Türkçesi
TatS.	Sibirya Tatar Türkçesi
Telf.	Tellafer ağzı (Irak Türkmen)
Tib.	Tibetçe
TohA	Toharca A
TohB	Toharca B
Töl.	Tölös Türkçesi
Trkm.	Türkmen Türkçesi
TT.	Türkiye Türkçesi
Tung.	Tunguzca
Tuv.	Tuva Türkçesi
Tü.	Türkçe
Tüm.	Tümen Türkçesi
Ury.	Uryanhay Türkçesi
Uyg.	Uygur Türkçesi
Vog.	Vogulca
Volga Blg.	Volga Bulgarcası
Vot.	Votyakça
Yak.	Yakut Türkçesi
Yen.	Yenisey Türkçesi
YFars.	Yeni Farsça
YT.	Yeni Türkçe
YUyg.	Yeni Uygur Türkçesi
Yuk.	Yukagirce
Yun.	Yunanca

SanalBaba

ÇEVRİYAZI (Transkripsiyon) İŞARETLERİ

Å, å = yarı yuvarlak a (Özbek Türkçesinde)
đ= DLT'teki altı ***noktalı d*** yerine. [Nişanyan bu sesi **dh** ile göstermiştir.]
δ= Ön Türkçedeki ***d** sesi.
č = **ç**
š = **ş**
z, = Başkurt Türkçesinde z~s arası ünsüz.
ě = e'den farklı ünlü
ä = açık e
é = kapalı e
γ = arka damak **ġ** (غ) ünsüzü
ĥ, x = hırıltılı h (خ)
I = ı, i, u, ü ünlüleri
ĭ = ı'dan farklı ünlü
ĭ = ı ünlüsü
q = arka damak **ķ** ünsüzü
ń = **n**'den farklı ünsüz
Ŋ, ŋ = Nazal **n** (ڭ)
Ŏ, θ = o, ö'den farklı ünlü
ŕ = r'den farklı ünsüz
ś = s'den farklı ünsüz
β = w ~ b arası ünsüz [β > w > v > b]
w = çift dudak ünsüzü
ž = j ünsüzü
(-) = Ünlüler üzerinde uzunluk işareti: **ā, ē, ī, ō, ū** gibi.
(°) = Ünlüler üzerinde yarı yuvarlaklaşma işareti.
(~) = Ünlüler üzerinde nasallık işareti: **ã** gibi.

ÖTEKİ KISALTMALAR

a.g.e. = adı geçen eser
ay. = aynı
C. = Cilt
hlk.= halk ağzı (Anadolu ağızları)
ibid./Ibid. = gösterilen yer
p./pp. = sayfa
s./S. = sayfa

SahalBaba

SÖZLÜK

SanalBaba

-A-

***ā** = Moğ. **i**
tāş** = ***çilaġun
sāz** =/**sārıġ** = ***sira
***yāz** = **nirai** ...vb.

a 'Ünlem' = ET. ***a***

+A Yer ve yön bildiren ek.
< ET.+***ġA***
ev+e < ev+ge, göz+e < köz+ge, at+a < at+ġa ...vb.

1) **+ka/+ġa >+a** [Bu ekin hareket noktası şudur: Yapım ve çekim ekleriyle kelimenin bünyesinde bulunan bazı eklerin başındaki **ġ/k** sesi Oğuzcada düşer: *kaġanka tegi* 'hükümdara doğru" (yön)
2) Yer ve yön bildirir.]
3) Kalıplaşma yoluyla *başka* <baş+ka, *özge* < öz+ge, *göze* 'pınar' < göz+e vb. gibi ad ve ad soylu sözcükler yapar.

Datif-lokatif eki **-a/-e**'nin eskiliği en açık şekilde, Çuvaşçada görülür. Volga Bulgarcasında datif-lokatif eki, bilindiği gibi, **-a/-e**'dir: *āhirat-a,cāla* 'yılda, yılında', *işne* 'içinde' (< *iç+i+n+e*), *baçne* 'başında' (< *baç+i+n+e*), vb. (T. Tekin, ***Volga Bulgar Kitabeleri***; T. Tekin, ***Mak.II***, 202)

+a Addan ad yapan ek < **+*ġa***
sırça < sır+(ı)ç+ġa
yona < yon 'sırt, arka, bel' **+*a***

+a Addan hayvan adı yapan ek.
sıp 'iki yaşına girmiş tay' (DLT)
+*a* > *sıpa*
buğur 'erkek deve' **+*a*** > *buğra*

ā 'Ağa; usta; efendi'
< ***ağa***

-A İstek-gelecek zaman kipi eki.
< ***-ġa/-ge***

***-(y)*A** < ET. –(y)**A** : Çok eski bir zarf-fiil eki. (Gab., *Alt.Gr.*, § 232)
Geçişli ve geçişsiz fiil kök ve gövdeleriyle, çatı ekleri almış fiil gövdelerine eklendiğinde, eşli veya zıtlı tekrarlama yoluyla işlekliğini sürdürür:***ağlaya ağlaya, güle oynaya, açıla saçıla***...vb. (Z. Korkmaz, *TTG*, § 89)
Kalıplaşma yoluyla kalıcı adlar yapar: ***göre*** < gör-e, ***yana*** < *yan-a* vb. gibi.

Bu konuda bazı görüşler vardır:

J. Deny (*TDG*, § 1343): **-a-/-e- < -kay/ -gey.**
Kononov: **-(y)a < -(y)ar <-gar <-gar**

+A- İsimden fiil yapan ek. *n, l* gibi akıcı ve *d, p* gibi patlayıcı, *ş, z* gibi sızıcı ünsüzlerle sonuçlanan tek heceli (çok seyrek olarak iki heceli) ad köklerinden geçişli ve geçişsiz fiiller türetir: *ada-* < ***at+a-***, *boş+a-, benze-* < ***beñiz+e-*** gibi.
+A-, +I, +U- için bk.

A.von Gabain (*Alt.Gr.*, § 85.)
M.Erdal (*OTWF*, § 5.41)

-A- Eklendiği fiilden pekiştirme fiilleri türetir: ***ır-a-*** 'uzaklaştırmak', ***tar-a-*** 'dağıtmak', ***tık-a-34***

Bu konu için bk.
M. Erdal, *OTWF*, 190, 270, 384-5, 859.
Z. Korkmaz (*TTG*, 124, § 197.): **(-g** 'fiilden ad türeten ek'**+A-** 'addan fiil türeten ek' **> -g+A- > -gA-)**
T. Banguoğlu (*TG*, § 242/3: **-e-** fiilleri) : **-A- < -gA-**

aba[1] 'Abla' (An. ağl.)
= ET. *** *aba*** (*Alt.Gr.*, 294 b)
OT. ******aba*** 'ana'**~*apa~ana*** (DLT)
TT.: ABLA+ (LIK)
An. ağl.: ***aba, abaka, abalık, abba, abca, abeş, abı, abıca, abıla, able, abo, abu, abuca, abuş, apa, apbı, apla, apo*** (*DS.I*, 1-5; ***aba, abula*** *TMES*, 27)

AB[*B*](~ P)A+*KA*
+*LIK*
AB+*CA*
+*EŞ*
+*I/+ICA/+ILA*
+*LE*
+*O*
+*U/+UCA/+UŞ*
AP+*A*
+*BI*
+*LA*
+*O*

Tü.> **Kürt.** *aba* 'abla'; **Zaza.** *aba* '1.abla; anne' (*ZTS*, 17)

~ apa 'abla, hala, teyze' (Kzk.,

SanalBaba

Kırg.)
epe (Kırg., Kar.)
ebe 'annenin en büyük kız kardeşi' (Tar.)
appa 'abla' (Çuv.) (*Çuv.Söz.*,5)

Tü. > **Zaza.** *aba* 'abla' (hitap ederken kullanılır) (*ZTS*, 17)

S. Nişanyan (SS, 24): ***abla=aba***= ?*ağa abe*
*Muhtemelen *ağa bey* deyimine paralel yapıdadır. *l* sesi sonradan türemiştir.
bk. H. Eren, 'Ağabey ve abla',***TD*** 1993/I, s.405-410

aba² 'Ünlem'
< ET., OT. ***awa*** 'acımak bildiren bir söz' (DLT) ~
abalı 'Bir şeyi az görme ve azımsama zamanında söylenen söz'
An.ağl.: ***abo, abō, abah, abale, abar, abaré, abarī, abarıh, abari:, abariğ, abaro, abarū, abaruh, abaruk, abarūv, abav, abay, abbo, abë, abey, abı, abığ, abışş, abıy, abıyoh, abih, abiy, abof, aboğ, aboh, abov, above, abu, abū, abuabo, abuf, abuğ, abuh, aburū, abuv, abuy, abuyh, apari:*** (*DS.I*, 24-27)

Ch. Cymeodis (1973, no. 10): < ***Yun.*** *aba*
A.Tietze (*TETTL*, 70): Cymeodis'in görüşünü nakleder. Ayrıca görüş belirtmez.

YANLIŞTIR. Çünkü, bütün Anadolu ağızlarında çeşitli varyantları ile söylenen bu 'şaşma ve korku ünlemi'nin Eski Türkçeden beri kullanıldığı bilinmektedir. Yunancadan alıntıdır demek, Türkçenin tarihî gelişimini ve gücünü inkâr etmek demektir.

aban-['Eğilerek bir şeyin, bir kimsenin üzerine kapanmak'
< ET., OT. a***w***- 'toplaşmak, üşüşmek; etrafını çevirmek' (DLT) + ***-(a)n-***

A.Tietze (*TETTL*, 71): **aban-** < ***ET. abın-*** (W.Radloff 1893 I, 626).
Bugünkü standart TT'ndeki *avun-* fiiliyle aynıdır.

A. Tietze'nin Radloff'tan verdiği **abın-** örneği **aban-** filinin eski biçimi değildir. Bu fiilin kökeni < * **awın-** olup, 'alışmak, avunmak' anlamındadır. * **aw-** fiili ise 'toplaşmak, üşüşmek; etrafını çevirmek' anlamlarını verir.

abart-['Mübalâğa etmek'
< ET., OT. * ***abı-*** 'saklamak, gizlemek, örtmek' ***+-r-t-***
TT.: ABART- (I/ICI/ICILIK/IL-/MA/MACI/MACILIK/MALI)
An.ağl.: ***afart-, afurt-*** (*DS.I*, 70)

A. Tietze (*TETTL*, 627): < ***abar-t-***

***-(y)*Abil-** : Yeterlik fiili.
< ***-(y)A*** 'zarf-fiil eki' + ***bil-*** 'yardımcı fiil'
-Abilemez < ***-A-bil-e-mez***

abla 'Abla'
< * ***apa+la***
An.ağl.: ***abalca, abalık, abılla***

Tü.> **Ar.** (Lib., Mıs., Sur.) *ābla* (*ALTK*, 29)
Eren (*TDES*, 1): YOK

S. Nişanyan (*SS*, 24): **abla** = *aba= ? ağa ebe* → AĞA, EBE
* Muhtemelen *ağa bey* deyimine paralel yapıdadır. **l** sesi sonradan türemiştir.
K. Emiroğlu (*TMES*, 29): < ? ***apa / ağa-bula***

abo 'Şaşma ve korku ünlemi'
< * ***a! bov!*** 'yansıma'
An. ağl.: ***obov*** (*YKS*, 13);
abo, abō, aba, abah, abale, abar, abaré, abarī, abarıh, abari:, abariğ, abaro, abarū, abaruh, abaruk, abarūv, abav, abay, abbo, abé, abey, abı, abığ, abışş, abıy, abıyoh, abih, abiy, abof, aboğ, aboh, abov, above, abu, abū, abuabo, abuf, abuğ, abuh, aburū, abuv, abuy,abuyh, apari: (*DS.I*, 24)

Tietze (*TTEL*): 'Kelimenin menşei için henüz bir nazariye ileri sürülmediği'ni yazar.
Bk. Louis Bazin, 'A propos de l'exclamation anatolienne ***abao***!', *Jean Deny Armağanı*, Ankara 1958, s. 39-49.

Tü. > **Zaza.** *bow bow* (*ZTS*, 49)

abra-['Becermek, üstesinden gelmek, yetişmek, büyümek'
< ET., OT. ****awla-*** 'toplanmak, üşüşmek' (DLT) [> *avla-* > ****abla-*** > *abra-*]

G. Clauson (*ED*, 17): < ***ET. opra-*** 'to grow old, decay'

SanalBaba

NOT: DLT'te **obra- ~ opra-** 'yıpramak' anlamındadır.

abşak (hlk.) 'Paytak, apışları ayrık'
< ***apış+(a)k***

abuk sabuk 'Saçma'
= EAT. ***abuk/apuk*** (A. Tietze, *TETTL*, 81)
< * ***ap bu*** 'ne bu' (DLT) [>***ap-bu*** > ***abbu*** > ***abu+k***]

*-(y)***AcAk** : '1. Gelecek zaman eki; 2. Adlar önünde niteleme sıfatı görevi yapar: *akacak kan...; gidilecek yol.* ...vb.'
yap-acak, gel-ecek ...vb.

Bang: < **-a** "gerundiyum" + **-cak**
T. Tekin: < **-acak/ -icak**

-AcAk 'Alet adı yapan ek'
açacak
çekecek
tutacak
ezecek
emcek~ emçek < emecek
döğecek 'sarımsak döğeceği'

accık (hlk.) 'Biraz, azıcık, pek az'
< az+a(/ı)+cık
→ **acık**
An.ağl.: ***accık, accacık, accıcık, accıg, accımuk, accucuh,accuk, acçık, acı, acıcıcık, acıcıh, acıcık, acıcuk, acıh, acık, ācık, acicik, acik, acucuh, acucuk,acuh, acuk, acük, açcık, açcuh,açcuk, aççık, aççıkça, aççik, açıcuk*** (*DS.I*, 41)

acı 'Tat alma organında bazı maddelerin bıraktığı yakıcı durum'
< ET. ***acıġ*** 'acı, hiddet, kuvvetli, pek' (*Alt.Gr.*, 292 a)
= OT. * ***açıġ*** 'acı' (DLT, KB)
[< ****āçı*** (Räsänen), ***āçıġ*** (<* ***hāçug***) (T. Tekin); ***acıġ*** (Clauson: *ED*, 21-22)]
****āç-*** ~ ****aç*** köklerinden. (Sevortyan) (Yanlıştır.) < ****āçı-ġ***
Çuv. *yüśi* 'ekşi; acı' << ****yaçıġ***
< ****iaçıġ*** < ****āçıġ***= AT. ****hāçıġ*** ay.
= EAT. ***acıḳ*** 'kızgınlık, hiddet', ***acıġı tut-*** 'kızmak' (*DDK.II*, 1)
= TT. ***acık*** 'keder, elem; yas' (*BTS*, 13 b)
TT.: ACI (+LANMA/ LAN-/ LAŞMA/LAŞTIRMA/LI/LIK/MSI/ MTRAK/NACAK/NDIRMA/NIL-/NMA/RAK/ RGA/SIZ/TMA/T-/YICI)

Tü. > **Kbr.** *guası* (İ. Doğan, 1966, 314)

~ hāçuġ (Hlç.) < ****hāçıġ***
ācı (Trkm.) < ****ācī*** < ****āçıġ***
acı (Az.)
ahī (Yak.) < ****āçıġ***
haççı (Hor.) ay.
(T. Tekin, *Mak.II*, 317)

ĀCI(~ U)(G/Ğ)

Sevortyan (s.9): Trkm. ***ācı*** < ****āç***.
YANLIŞTIR. Çünkü, ***ācı*** < ****ācī*** < ****āçıġ***'dır.

acı-['Acımak'
< AT. ****āçı-*** 'Acı olmak, acılaşmak'
[< ***açı-*** (Clauson: *ED*, 20-21; Röhrborn 1977, 40)]
(< ****hāçı-***) (T. Tekin)
Çuv. *yüś-* 'ekşimek, mayalanmak' << ****yaçı-*** < ****iaçı-*** << ****hāçı-*** = AT. ****hāçı-*** ay. (T. Tekin, *Mak. II*, 317)
TT.: ACI- (MA/MASIZ/MASIZCA/MASIZLIK/NACAK/ NDIRMA/NDIR-/NIL-/INMA/ IN-/TMA/T-/YICI)
~ āca- (Trkm.) < ****āçı-*** [**-a-** ikinci dir.]
acı- (TT., Az.)
ahıy- (Yak.) < AT. ****āçı-***

Sevortyan (s. 9):Trkm. ***āca-*** < ****āç-***
YANLIŞTIR. Çünkü, AT. ****āçı-***'tır. Trkm. ***āca-***'taki /a/ ikincil olup, /ı/'dan gelişmiştir. Krş. Trkm. ***oka-*** < ***okı-***, ***doka-*** < ***dokı-*** vb. (*Mak.II*, 95)

acıca (hlk.) 'Maden suyu'
< ***acı+ca***

acıcık 'Pek az' ~ ***azacık*** ~ ***azıcık***
< ***acı+cık*** [****az+(ı)cık***]
[< *ET. ***–çuk*** (M.Erdal, *OTWF* 1991 I, 44-47) > EAT. ***–cuk*** > TT. ***-cık***]
Bk. **accık**

acık[1] 'Öfke'

SanalBaba

= ET. ***açık*** (> EAT. ***acuk***)
An.ağl.: ***acıhlandır-, acıklandır-, acış-, acuhlan-, açuvlan-*** 'Kızmak, çıkışmak, öfkelenmek' (*DS.I*, 46); ***acık, acıh, açuv*** '1. keder, ıstırap, elem; 2. merhamet, şefkat; 3. öfke; hiddet' (*DS. I*, 48)
acığ 'öfke' (Az.)
acığı tut-, acığlan- 'öfkelenmek' (Az.) (*AHYÖ*, 464)
âcuğ ~ âcığ 'hiddet, gazap, öfke, üzüntü' (Ker.) (*KrTS*, 54)
ācīglan- 'kızmak, öfkelenmek'

Tü.> **Kürt.** *acığ* 'gözdağı vermek', *acıh* 'inat' (*DAO*, 34)

ACI(>u)**K**(>h, ş, v)

acık² 'Pek az'
< ****az+cık*** < ****az+ı+cık***
[dissimilasyon ile]
An.ağl.: ***acıktan, accıkdan, acıhtan, ācıkdan, acükten, açcıktan, açıktan*** 'Biraz sonra, birazdan' (*DS.I*, 49)

A[*Z* =ø]**C**(>ç){*C*}**I**(>ü)**K**(>h) +**T**(>d)**A**(>e)**N**

acık-['Acıkmak'
< ***aç-(ık-)***
< ***āç-*** 'acıkmak' (KT, DLT)+ ***-(ı)k-***
TT.: ACIK- (IL-/MA/TIR-)
~ ac- 'acıkmak' (Clauson: *ED*, 19)
~ açık- (TatK., Kırg., Kumd., KarK.)
ācık- (Trkm.)
aşık- (KKlp., Nog., Kzk.)
açıh- (KarT.)
ās- (Yak.) (Räsänen)

ĀC(>ş, s)-**IK**(>h)-

acıklı 'Acıklı'
< ET. ****açığlığ~ açığlık***
acılama (hlk.) 'Şalgam yemeği'
< ***acı+la-ma***
acılan-[(hlk.) 'Meraklanmak'
< ***acı+la-n-***
An.ağl.: ***acılan-, acilen-*** (*DS.I*, 50)
acılaş- 'Acılaşmak'
< ****açığ+la-ş-***
(< ****hāçı-*** (T. Tekin)
~ hāçu-t- (Hlç.)
āca- (Trkm.)
acılı 'Acılı'
< ****açığlığ*** acılı, ekşili' (DLT) ~ ***açığlık***
[< ****hāçığ*** 'acı' (T. Tekin)]
TT.: ACILI+ (K)
acımaklı 'Acınacak durumda'
< ***acı-mak+lı***
acımık (hlk.) 'Çok sık dallı, acı ve fena kokulu bir yaban otu'
< ***acı+mık*** *[/+mığ, +mıh, +muh, +mik]*
An.ağl.: ***acımık, acımığ, acımuh, acımuk, acimık, acimik, acumuk*** (*DS.I*, 50)

ACI(>i, u)+**MI**(>u, i)**K**(>ğ, h)

acın acın 'Açlıktan'
< ***ac+(ı)n***
acın-[(hlk.) 'Dert yanmak'
< ***acı-n-***
acınaklı (hlk.) 'Elemli, kederli'
< ***acı+nak+lı***
acırak 'Hafif acı'
< ***acı+rak***
An.ağl.: ***acırak, acımcak, acımsak, acica*** (*DS.I*, 52)

ACI(>i)+*RAK/+MS(>C)AK*

acırga 'Yaban turbu'
An. ağl.: ***acırga*** (*DS.I*, 53)
< Moğ. ***ajirga*** (> Çağ. *acırga*)

Clauson (*ED*, 47b): ***adğır, acırga*** <Moğ.
H. Eren (*TDES*, 2-3): < Moğ.

acısu 'Maden suyu'
< ***acı+su***
An.ağl.: ***acisu*** (*TMES*, 29)
acış-[(hlk.) 'Üzülmek, acı duymak'
< ***acı-ş-***
An.ağl.: ***acış-, acın-, aciş-*** (*DS.I*, 52)

SanalBaba

acun 'Dünya'
< Sogd. ***ācūn***

acuç (hlk.) 'Avuç' (*DS.I*, 54)
< ET., OT. ***avut, aḍut*** (DLT)
[-v- > -c- değişimi], bk. **avuç**

aç 'Aç, karnı aç olan'
= OT. ***aç*** (DLT)
[< ****āç*** (T. Tekin); ***āc*** (Clauson: *ED*, 17)]
An.ağl.: ***ac olmak*** 'acıkmak' (*TM ES*, 29)
~ āç (Trkm.)
ās (Yak.)
ayş (Karag.) (T. Tekin)

A[< Ā][*Y*]Ç(>s, ş)

aç-['Açmak'
= ET. ***aç-*** (*Tuny.*, 28)
(< ****haç-***)
TT.: AÇ-(AN/AR/I/ICI/IK/IKLAMA/IKLIK/ILIM/ILIŞ/INIM/KI/KICI/KILAMA/MA/MAZ/MAZLIK/TIR-)
An. ağl.: ***aşcak*** 'anahtar' (*DS.I*, 351) (< ***aç-acak***)
~ as- (Kzk.,KKlp.,Nog., Bşk., Yak.)
aç- (Trkm.)
uś- (Çuv.)
= Moğ. ***aça(n)***, Halh. ***ats(an)***

+Aç : Addan ad türeten ek olup, eklendiği kelimeye '*büyütme ve küçültme*' işlevi katar: *bozaç, bakraç, kulaç, küpeç..*vb.

-Aç, -ç : Eklendiği fiilin anlamını nitelik olarak taşıyan sıfat veya o hareketi gerçekleştiren ad türeten ek. (Korkmaz, *TTG*, § 92): *dürteç, güleç, tokaç, yamaç...*

+aç < **aş** 'Yemek adı yapan ek'
sütlaç < sütlü aş
tutmaç < tutma aş
güllaç < güllü aş

açacak 'Anahtar'
< ***aç-acak***
An.ağl.: ***açacak, accak, açacah, açcah, açcak, aççak, açecek, açıcah, açacak, açıcek*** (*DS.I*, 55)

açar 'Anahtar'
< ***aç-ar***

Tü. > **Fars.** *āçār* 'anahtar, tornavida' (*Redh.* 10: *āçār-pīç-guştī* 'tornavida'; *āçār-e do-ser* 'somun anahtarı'; *āçār-férānse* 'Fransız anahtarı'

açgı, bk. **açkı²**

açgöz (lü) 'Tamahkâr'
< ***aç+göz*** (+lü)
~ āçğöz (Trkm.)
aç köz (Kırg.)
åçköz (Özb.)
açküz (TatK.)
aşküz (TatK.)
aşköz (Kırg.)
asküz (Bşk.)

A(> å)Ç(>ş, s)G[< **K** >ğ]Ö(>ü)Z

açgözlük 'Tamah'
< ***aç+göz(+lü)+lük***
~ açközlük (Uyg.)
āçğözlük (Trkm.)
åçközlik (Özb.)
aç közdük (Kırg.)
açküzlilik (TatK.)
aşközdük (Kzk.)
asküz,lilik (Bşk.)

A(> å)**Ç**(>ş,s)+
G[<**K**]**Ö**(>ü)**Z**(>z,)+
L(>d)**Ü**(>i)***[Lİ]*****K**

açı¹ YT (1937) < ***aç-ı***
TT.: AÇI+ (LAMA)

açı² (hlk.) 'İhtiyar (kadın); büyük'
= OT. ***açı, eçi*** 'yaşlı kadın, hanım nine' (DLT)
An.ağl. ***aco*** 'Bacı, kız kardeş' (*DS.I*, 54)

Tü. > **Kürt.** *açı, eçé, eze, ezo* (*DAO*, 35)

açık¹ 'Kapalı olmayan'
< ET. ****açuk*** (DLT)
TT.: AÇIK+ LAMA/LA-/LAN-/LAT-/LAYICI/LIK/TAN)
~ açık 'vâzıh' (Kırg., TatK., Trkm.)
açıg (Az.)
âçuğ (Ker.)
açığ (Han.)
aççığ (Tuz.) (*KTS*, 54-55)
aşık (Kzk.)

SanalBaba

asık (Bşk.)
oçuk (Uyg.)

A(>o)**Ç**[*Ç*](>ş, s)**I**(>u)**K**(>ğ, g)

Tü.> **Ar.** (Ir.)*açığ* (*ALTK*, 29)

açık² 'Açık kalmış veya açık bırakılmış her hangi bir şey'
< ***aç-*** + ***-(ı)k***

açık³ (hlk.) 'Uzak, ırak'
< ***aç-*** 'uzaklaşmak'+ ***-(ı)k***

açık ağız (hlk.) 'Boşboğaz, geveze'
< ***aç-(ı)k ağız***

açıkça (*zf.*) 'Açıkça, açık olarak'
< ***aç-ık+ça***

açıkla-[***YT*** (1935) 'Açıklamak, izah etmek'
< ***aç-ık+la-***
TT.: AÇIKLA- (MA/N-/T-/YICI)

açıklık 'Açıklık, açık olma durumu'
< OT. ***āçuḳluġ*** (DLT)

DLT: ***yüz açuḳluġı*** 'yüz gülümseyişi'
ḳapuġ açıḳluġı 'kapı açıklığı'

açık saçık 'Hafif giyimli'
< ***aç-(ı)k saç-(ı)k***

açık seçik 'Gayet açık olarak'
< ***aç-(ı)k seç-(i)k***

açıktan (*zf.*) '1. Bir yerin uzağından; 2. sıra gözetilmeden'
< ***aç-ık+tan***

acıktır-['Acıktırmak'
= OT. ***açur-*** (DLT) < ***aç***

açıl-['Açılmak'
< ****aç-ıl-***
TT.: AÇIL- (IM/IŞ/MA)

açılım ***YT*** (1935) 'Açılma'
< ***aç-ıl-ım***

açkı¹ ***YT*** (1935) 'Cilâ', (1944) 'Anahtar'
< ****aç-kı***
An.ağl.için bk. **açkıç**

açkı² (hlk.) 'Yufka'
< ***aç-kı***
An.ağl.: ***açgı, açım, açkı, açku, açma*** (*DS.I*, 58)

AÇ-*GI/IK/KI/KU/MA*

açkıç 'Anahtar'
< ***aç-kı+ç***
An.ağl.: ***açgı, açkı, açkıç, açkır, açkış, açku*** (*DS.I*, 54)

AÇ-*GI/KI/KIÇ/KIR/KIŞ/KU*

~ açar (Az.)
aşar (KKlp.)
açkıç (TatK., Kırg.)
açkuç (YUyg.)
aşkış (Kzk., KKlp.)
aşkuç (Tel.)

AÇ(> ş)-*AR*
-KI(~U)Ç(>ş)

açlık 'Aç olma durumu'
= OT. ***açlık*** (DLT)
(< ****āç+lık***)

açma¹ 'Bir tür yağlı çörek'
< ***aç-ma***

açma² (hlk.) 'Orman içinde açılan tarla'
< ***aç-ma***

açmaz ***YT*** 'Çıkmaz'
< ***aç-maz.***

açtır-['Açtırmak'
< ****āç-tur-*** (DLT)

ad 'İsim, ad, unvan'
< ****āt*** (KT, DLT)
(Räsänen; T. Tekin; Clauson: *ED*, 32-33)

[Fakat, ***at*** 'at' (/a/ kısadır)]

~ āt (Trkm., Yak.)
yat (Çuv.) (< ****i̯at*** < ****āt***)

ada 'Ada'
< ***adaġ***
< ET. ****ātaġ*** (T. Tekin)
~ ada (Az.)
āda (Trkm.)
ataw (Bşk., TatK., KKlp.)
ută (Çuv.)

A[< ā > u]**D**[< **T**]**A**(>ă)**W**[< ġ]

ada-['Bir dileğin gerçekleşmesi için *kurban* kesip yoksullara dağıtmak veya kutsal bir güce yönelik bir dilekte bulunmak'
< ET. ***ata-*** 'ad vermek, çağırmak, bir göreve atamak, söz kesmek' [< *ad+a-*]
TT.: ADA- (MA/Y/YLIK)

adağlan-[(hlk.)'Bir kızı birine nişanlamak'

SanalBaba

< ***ad+a-la-n-***

adak 'Kurban, nezir'

< ***ada-k***

TT.: ADAK (+LAN-/LI/LIK)

An.ağl.: ***adak*** 'yağlı çörek' (*DS.I*, 62)

+adak *(<+**da-k** 'fiilden sıfat türeten ek') : hoppadak, şappadak..'* vb.

adakla-[(hlk.) 'Küçük çocuk yeni yürümeye başlamak'

< ****ayak*** [< ET, OT. *ağaḳ, ayak, azak* (DLT)] **+*la-***

An.ağl.: ***adahla-, adakla-*** (*DS.I*, 62)

adaklı (hlk.) 'Adanmış'

< ***ada-k+lı***

An.ağl.: ***adaklı, adağlı, adahlı, aday*** (*DS.I*, 62)

adaş 'Adaş, adları aynı'

= OT. ***ādaş, adaş*** 'eş, arkadaş' (DLT). Bugünkü Türk şivelerinde *ayaş* biçimindedir.

IM., Kırg. ***ayaş*** 'arkadaş'

Uyg. ***adaş***

Yak. ***atas*** < ****aḑaş***

< ****adaş***

[**NOT**: ***ād+daş*** (< ****āt+daş*** 'adları bir')'dan GELMEZ.

Trkm. ***ātdaş***; Kırg. ***attaş***; CC., Çağ. ***ataş***; Tuva ***attaş***

~Uyg.Br. ***ādhas***

Doerfer: ***adaş*** 'arkadaş, yoldaş'

< ****āt+daş*** 'adları bir'

M.Erdal, *OTWF* 1991 I,119-120 (Doerfer'in görüşünü kabul eder)

***

T.Tekin, *1994*, 252, no.17; *Mak.II*, 375: ET. ***adaş*** sözcüğü ****ātdaş***'tan gelse idi ***ayaş*** gelişmesi olmazdı.)

J. Deny: < ***ad+eş***

Krş.ayaş (IM)

ayaş (Kırg.)

atas (Yak.) (< *adaş*)

atastas 'arkadaş olmak' (Yak.)

(< *adaşlaş-*)

An.ağl.: ***adaş, adeş*** 'dost, arkadaş; kardeş' (*DS.I*, 64);'adı bir' (s.65); ***adaş*** 'kardeş, kardeş edinilmiş kişi' (*TMES*, 30)

~ atas (Yak.)

~ Moğ. ***adali*** ~ Tung. ***adali:***

[Gerek ses, gerekse anlam bakımından Tü. *adaş*'a denk ve uygun düşer.)
(T. Tekin, *Mak.II*, 69)

aday ***YT*** (1935) 'Namzet'

< ***ad*** [< ****āt***]**+*a-y***

adım 'Yürümek için yapılan ayak atışlarının her biri; bir adımda alınan yol'

< ****āt-*** 'adım atmak'

krş. ***ad(t)-*** 'basmak, adım at-'

+ *ım* [14 yy. *Süheyl ü Nevbahar*, 143]

TT.: ADIM (+LAMA/LA-/LIK)

adım at-

uygun ***adım***

koşar ***adım***

adım+*la-*

adım ***adım*** *ilerle-*

~ ādım (Trkm.)

addım (Az.) < ****ātım*** [/d/ ikincildir ve /a/nın uzunluğu ile ilgilidir.]

ēdim (Trkm.)

Tü. > **Laz.** *adimi* (*LTTLS*, 26: ***Adimi adimi bidaten*** = adım adım gideceğiz)

Sevortyan (s.88) : Az *addım* < ***ad+dı+m*** **YANLIŞTIR.** Bk. yukarıya

-(y)-*A/-I dur-** [**gel-, kal-, gör-, koy-** (< **ko-**)] < ***(y)-A/-I 'zarf-fiil biçimi' + ***dur-*** vb. 'yardımcı fiiller' : Süreklilik fiilleri.

Krş. ***-(y)-*Ip dur-**:

anlatadur- < ***an-la-t-a dur-***

adın (hlk.) 'Öteki, öbürü'

< ET. ***adın, aḑim, atim***

'başka, başka türlü, bundan başka' (*Alt.Gr.*, 292) ~ ***aḑın,***

SanalBaba

adın, edin 'başka, diğer, ayrı' (DLT)

A(~E)D(~T, Đ)I(~İ)N(~M)

Tü. > **Kürt.** *adın, adiné* (*DAO,* 35)

adıyaman (hlk.) 'Adının söylenmesinde sakınca görülen şeyler için kullanılır'
< ***ad+ı yaman*** [OT. *yaman* 'kötü, her şeyin kötüsü' (DLT)]

adsız 'Adı olmayan'
= EAT: ***adsuz***
< ****āt+sız***

afacan 'Zeki ve yaramaz çocuk'
< ***ivecen*** 'aceleci, hızlı'
< ET. ***év-*** 'acele etmek'; OT. ***éw-*** 'bir şeyin etrafında koşuşmak' (DLT)
TT.: AFACAN+ /LAŞMA/LAŞ-/LIK)
Krş. **An.ağl.**: ***afacan, afıcan*** 'telâş, heyecan' (*DS.I,* 68)

A. Tietze (*TETTL,* 103): → **afet.**
afet 'felâket' < ***Fa. āfat*** < Ar. ***āfa***

NOT: Tietze'nin bu savı ***YANLIŞTIR***. Çünkü, ***āfatcan*** diye bir sözcük yoktur. **Afacan**'ın anlamı '*zeki ve yaramaz (çocuk)*' demektir ki bunda bir '*hareketlilik, ele avuca sığmazlık*' anlamı vardır. ***éw-ecen*** > ****efecen*** > [ünlü uyumu değişmesi ile] ***afacan*** olması daha mantıklı ve ses bilimine uygundur.

afakan = hafakan 'Sıkıntı'
[< **h**+ ön ses türemesi]
< **** afa*** 'gönül, iç'
[< OT. ***awa*** 'acımak bildiren söz']+ ***kan***
An.ağl.: ***afakan, afağan, afahan, afān, afarak, afgan, afgo, afigan, afıkan, afkan, afkon, afokon, afukon*** (*DS.I,* 68); ***afigannı*** 'helecanlı, iç sıkıntısı olan' (s.71)

AFA(>ı, o, u)+*K(>g, ğ, h)A(>o)N*
+*GANNI*
+*AN[=Ā]N*
+*RAK*
AF +*GAN/+GO*

afart-[(hlk.) 'Mübalâğa etmek'
< ****abar-***[< OT. *abı-* 'gizlemek, saklamak, örtülmek'(DLT)]
+ ***-t-***

afır, afur (hlk.) 'Ahır' (*DS.I,* 72)
Bk. **ahır**

afkır-['Köpek havlamak'
< ***āf*** 'yansıma' + ***kIr-***
An. ağl.: ***afkırmak, afkırtmak, afkurmak, afsanlamak*** (*DS.I,* 73); ***afgur-*** '1. havlamak; 2. birinin yüzüne karşı edepsizce bağırmak' (*TMES,* 31: ***köpek yeduğu kapida afgurur***)

aggıt (hlk.) 'Ördeğe benzer bir kuş'
Bk. **angut**
An.ağl.: ***aggıt, agıt, ağıt*** (*DS.I,* 76)

ağ[1] 'Balık ağı'
< ****āg*** (T. Tekin)
CC. ***av*** ay.
Kıpç. ***āg***
Osm. ***ag***
TT. ***ağ***
~ āg (AH., Har.)
āk (Trkm. dial.) ~ ag (dial.)
ag (Leb., Şor., Sag.)
aw (TatK., Bşk., Kzk.)
uw (Kar.)
ū (Alt., Tel.)
agnıx (Hak.)
agzıbek (Leb.)
= Moğ. ***agalja(n), agaljin*** 'örümcek' ; Hal. ***aalj*** ay. < ****āga.***
= Neg., Oroch., Orok., Nan. ***aŋga*** 'balık ağı', Nan. ***aŋgala-*** 'balık tutmak' (T. Tekin, *Mak.II,* 361)

ağ[2] 'İki bacak arasındaki boşluk'
< ****āġ*** (DLT)
[Moğ. *ağulcaburi/ ağulcar* 'kavşak, birleşme noktası ya da yeri', *ömüdün-ü ağulcaburi* 'pantolon ağı']
TT.: AĞ+ (LI/SIZ)
~ āğ 'pantolon ağı' (Trkm.)

Sevortyan (s. 68): Trkm. ***āğ*** 'pantolon ağı', ***āk*** 'balık ağı', ***āğıl*** 'ağıl' sözleri ile ilgili görür. T.Tekin'in deyişiyle 'SAKAT BİR ETİMOLOJİ;'dir. (*Mak.II,* 94.)

ağ[3] (hlk.) 'Ay ağılı, hale'
< ***ay+(la)***

SanalBaba

An.ağl.: ***ağ, ağal, ağşak*** (*DS.I*, 77)

ağ-[1] 'Yükselmek, tırmanmak, çıkmak, toplanmak'

< * ***āġ-*** (DLT, KB) / ****aw-*** (DLT)

[< ****ag-*** (T. Tekin; Gabain, *Alt. Gr.*)]

krş. **ağın-**; **ağış** 'yükseliş, çıkış' ***ağıt-*** 'uzaklaştırmak' ; **ağru-** 'ağırlaşmak'; ***ağduḳ*** '1)Fena; 2) kişi adı' (Gabain, *Alt.Gr.*)

awla- 'toplanmak, üşüşmek' ~ ***awlaş-*** 'toplanmak' ~ ***aw-*** 'toplanmak' (DLT)

TT.: AĞ- (IM/IMLI/IŞ/MA)

An.ağl.: ***ağdık, āgın, ağdırık, ağdırıklı, ağgın, ağmalı, ağmanlı*** (*DS.I*, 87); ***ağ-, agdır-, ağadır-, ağdır-, ağdur-, ağmala-, ağmanlan-, ağman-, ağmanna-, ağmaş-, ağsa-, an-, avdır-av-*** (*DS.I*, 102); ***ağuşmak*** 'toplanmak, koşuşmak, birikmek' (*TMES*, 33)

AĞ-*DIK/-DIRIK(LI)/-GIN/ -MALI*

~ āg- (AH.)
āğ- (Trkm.)
av- (TatK.)
aw- (Bşk.,Kzk., KKlp., Nog., Krç.-Blk.)

A(~ā)G(>ğ, w, v)-

ağ-[2] 'Eğilmek, sarkmak'

< ET. ***ag-***

ağa 'Ağa, ağabey'

< Moğ. ****āḳā***

TT.: AĞA+ (BABA/BEY/BEYLİK/LAN-/LIK)

An.ağl.: ***aga, agabek, age, ago, āgu, ağa, ağacı, ağacık, ağadadaş, ağe, ağey, ağo*** (*DS.I*,74); ***agadaş*** (s.75); ***aga*** (*TMES*, 31)

AG(>ğ)A(>e, o, u)
+BEK
+CI
+CIK
+DADAŞ
+DAŞ
+Y

~ ağa (Ker.) (*KTS*, 55)
aġa, age, çoŋ age (Uyg.)
taġa (Uyg.) (*TUL*, 11)
= Moğ. ***aġa ~ aḳa***
= Mançu. ***aga*** 'ağabey'
= Kore. ***aga*** 'çocuk'

Tü.> **Ar.** (Cez., Ir., Sur., Lib., Sud.) *āġa* 'ağa; efendi; komutan; kurum başı; askerî vali; yüksek rütbeli (*ALTK*, 29); (Tun.) *āġa* 'ağa';
Kürt. *ağa, axa* (*DAO*, 37); **Zaza.** *axa; axayey ~ axayi* 'ağalık'; *axler-i* 'ağalar' (*ZTS*,27);**Fars.** *aġa* 'büyük, efendi; âmir, reis, bey'; *āḳā* 'bay, beyefendi' (*Redh.*18: *āḳā-cān* 'beyciğim', *āḳā-zāde* 'asılzade', *āḳā-meneş* 'kibar, efendi yaratılışlı') (Gülensoy: *FATK*, 135)

Eren (*TDES*, 3): YOK

bk. H. Eren, "Ağabey ve abla", ***TD*** 1993/I, s.405-410

S. Nişanyan (*SS*, 28): **ağa** ~***Moğ.*** *aġa/aqa* 1.büyük erkek kardeş, 2. bir saygı unvanı.

Moğ. *aġa*: ABİ, ABLA, AĞA

ağabbak (hlk.) 'Bembeyaz'

< ***ak+ap+pak***

Bk. **akappak**

An.ağl.: ***ağabbak, ağabbag, ağabbah, ağabbecik, ağablak, ağappağ, ağappah, ağappak*** (*DS.I*, 79)

ağabey 'Ağabey, büyük erkek kardeş'

< ***aġa*** [< Moğ. *āḳā*] + ***bey***

Krş. ***ağabeği, ağabi, ağbi, abi***

ağaç 'Ağaç'

= ***ıgaç*** (KT), ***ī*** (Uyg.) ~ Sümer. ***gi*** (Tuna, 7)

< ***īğaç*** [Fakat, *Mak.II*, 48' de: ***yıγāç*** (ikinci hece uzun ünlü) olarak verilir.]

< * ***ī*** 'Ağaç topluluğu, koru,

SanalBaba

orman'+ ***-ġaç*** 'küçültme eki' (M. Erdal: 1991 I, 84)
< AT.****hīġaç*** (T. Tekin, *Mak.II*, 315)
Ork. **ı** 'ağaç'
Uyg. **ı, ıı** (= **ī**) 'bitki'
Ork.,Uyg. **ıġaç** 'ağaç'
DLT. **yıġaç** < ****īġaç***
MA. **yıġaç**
NOT: /g/'li ve /a/'lı şekiller yenidir.
Sevortyan (s. 72): y-/c-/ ń-'li biçimlerin 'bölge karakteri olduğunu' ileri sürer. **YANLIŞTIR.** Çünkü, bu ses, türeme olup, yenidir.

TT.: AĞAÇ+ (ÇIK/ÇILIK/DELEN/ KAKAN/KESEN/LA-/LANDIRIL-/ LANDIRMA/ LANDIR-/LAN-/LA ŞMA/LI/LIK/SI)
~ yagaç, yıġaş, yiġaş (YUyg.)
yıġaş, yiġaş (SUyg.)
ıyaş (Tuv.) (< ****īgaç***)
yåğåç (Özb.)
cığaç (Kırg.)
ağac (Ker.)
ağaç (Ker.) (*KTS*, 55)
ağaş (Kzk.)
ağas (Bşk.)
haġaç (Hlç.) (< ****hīgaç***)
yıvïś (Çuv.) (< ****īgaç***)

[*Y* > *C*]**A**(>å, ı)**GA**(>å)**Ç**(>ş, s, c)

Eren (*TDES*, 3): YOK

Räsänen (V):*ağaç < *aŋaç **YANLIŞTIR.**

ağaçkakan 'Ağaçları gagasıyla oyarak yuva yapan, ağaç kurtları ile geçinen, küçük bir tür kuş'
< *ağaç+kak-an*
An.ağl.: ***ağaç delen, ağaç gaganası, ağaş delen*** (*DS.I*, 80)

ağalan-['Ağa tavrı takınarak çalım yapmak'
< *aġa+la-n-*

-AgAn/-AğAn < *? –A-ġAn* : Daha çok tek heceli geçişsiz fiil köklerine gelen, eklendiği fiildeki hareketi sürekli olarak yapanı, çokça yapanı gösteren ve abartma görevinde sıfatlar türeten birleşik bir ek: *olağan, durağan, küsegen*...vb.

ağar-['Beyazlamak'
= ***aġar- ~ akar-***
< **āk+ar-*
TT.: AĞAR- (IK/MA/TI/TMA)
An.ağl.: ***ağartı, ağaltı, ağaran, ağarantı, ağarı, ağarıntı, ağartu, ağaru, ağdaam, ağıltı, ağırtı, ağran, ağrantı, ağrıntı, ārtı*** 'süt, yoğurt, ayran vb. ürünler' (*DS.I*, 82)

AĞ+*AR-TI/-TU*
-AN/-ANTI
-I/-U
-INTI
AĞ+*IR-TI*
AĞ+*IL-TI*
AĞ+*RA-N/RANTI*
AĞ+*RI-N-TI*
Ā[< **ağ+a**]*R-TI*

~ ağar- (Bşk., Kzk., KKlp., Kar.)
agar- (Nog., TatK., Kırg.)
āğar- (Trkm.)

ağartı (hlk.) 'Süt ve sütten elde edilen ürünler'
< *āk+ar-tı*
An.ağl. için bk. **ağar-[**

ağcıl (hlk.) 'Beyazlı, beyazı çok olan'
< *āk+cıl*

ağdır-['Yükseltmek'
< ET. ****aġ-*** 'yükselmek'
+ ***-tur-*** 'tırmandırmak' (*Tuny.*, 25)
EAT: ***ağdur-***
An.ağl.: ***ağdır-, ağmannandır-, ağ-*** 'bir şeyi eğmek, meylettirmek, çekmek' (*DS.I*, 88)

ağı 'Zehir'
= OT. ***aġu*** (DLT)
< ET. ****āġu*** ''XW (Uyg.Br.)
TT.: AĞI(+LAMA/LA-/LAN-/LI)
An.ağl.: ***ağı, ağu, agada, agu, ağı, ağo, ahı*** (*DS.I*, 89, 114); ***ağu*** (*TMES*, 33)
~ ağı (Ker.)
âğu (Ker.)

SanalBaba

āvı (Trkm.)
ağıv /Bşk.)
ağu (TatK.)
åğu (Özb.)
āvı (Trkm.)
oğa (Uyg.)
uv (Kzk.)
ū (Kırg.)

A[< **Ā** > å, o, ū]**G**(>ğ, v)**I**[< **U**]
AĞI+V
OĞA < ağu [a- > -u göçüşmesi ile]
UV < ağu
Ū < ağu

Tü. > **Kürt.** *ağu, ağı, agğu, avu, axu* (*FKT*, 11b); **Zaza.** *axu* (*ZTS*, 27)

Eren (*TDES*, 2): YOK

+ağı ***(< +a-gI)*** : Fiilden ad türeten ek: *bileği, güveği, kırağı*...vb.
krş. **+Ay** < ***+AgI***

ağıl 'Koyun barınağı'
< **āġıl*

(Clauson: *ED*, 83; T. Tekin)
~ Sümer. ***amaş*** (Tuna, 16)
= EAT: ***ağayıl, ağıl*** (*DKK.II*, 5)

TT.: AĞIL+ (LAN-)
An.ağl.: ***ağal, ağıla, ağul*** (*DS. I*, 81)
~ āgıl (Trkm.)
agıl (Az.) (*ADDL*, 20)
ağıl (Özb.)
ail (Tel.)
aul (Tara., Kzk., TatK.)
āl (Yak., Şor., Sag., Koyb., Kaç., Kız.)

A[< **Ā**]**G**(>ğ)**IL**
AİL < ağıl
AUL < ağıl
ĀL < ağıl

MA. ***aran*** < Moğ.
~ Moğ. ***ajil*** (*KWb.* 25) (> *ail*),
~ ayıl (Tel.)
ail (Alt., Tel., Kırg.)

Tü. > **Blg.** *ağıl* (*TE*, 24b); **Mac.** *ól* (Räsänen, *V* 8a); **Çer.** *aul* (*TLÇ*, 23), **Rus.** *ayl* (*V*, 8a); **Fars.** *āğel* (*FTS*,

7b)

ağıla-['Zehirlemek'
= ***aġu+la-*** (DLT)
< **āġu+la-* (Uyg.Br.)
TT.: AĞI+ (LAMA/LA-/LAN-/ LI/LI BÖCEK/ OTU)
An.ağl.: ***ağıla-, ağı çal-*** (*DS.I*, 89)

ağım 'Ayağın üstündeki tümsek yer'
< ET. ***āġ-*** 'tırmanmak'***+(ı)m***
TT.: AĞIM+ (LI)

ağın 'Yüksek yer'
< *āġ-ın*

ağın- 'Yükselmek'
< *aġ-ın-*
< *āġ-* (DLT., AH.), krş. **ağ-**

ağır[1] 'Ağır'
= ***āġur*** (DLT) ~***āġır*** (Uyg. Br.) (~ ***āġār***)
< *āġ-(ı)r*

Uyg. (*İKPÖ*,132): ***aġruḳ*** ''XRWQ 'yük, ağırlık, ağır'

TT.: AĞIR+ (DAN/LAMA/LA-/LAN/ LAŞ-/LAŞTIR-/LAT-/LIK/LIKLI/SA-MA/SA-)
An.ağl.: ***aurrak*** 'ağırca, oldukça ağır', ***aursundurtmak*** 'ağır göstermek', ***aursunmak*** 'ağır görmek' (*DS.I*, 373-374)
~ ağır (Az., Trkm.)
avır (Nog.)
awır (Kzk.)
aur (TatK., Bşk.)
ār (Şor., Kuğ., Sag., Koyb., Kaç., Soy.)
ıar (Yak.)
oğir (Özb.)
oor (Kırg.)
ūr (Tel.)
yıvĭr (Çuv.) 'ağır' < ****yawır*** < ***ịaġır*** < ****āġır*** = AT. ***āġır***; krş. Uyg.(Bur.) ***āġar*** ay.
śĭvar (Çuv.) < ****yıġar*** **** yağır*** < ****ağır***
(T. Tekin, *Mak.I*, 94)

A[~ **Ā**](>o)**G**(>ğ, w, v)**I**[~ **U**](>i)**R**
IAR < aır [a- > -ı- göçüşmesi]< ağır

SanalBaba

OOR < ağır [> *oğor > oor]
ŪR < ağır [> * uğur > uur > ūr]
YIVAR < y+ıvar (< avır < ağır)

Tü.> **Ar.** (Ir.) *āğır* (*ALTK*, 30);
Zaza. *axır* 'ağır: *axır makine* ağır makine' (*ZTS*, 27)

J.Hamilton: ***ağır-*** + ***-u-*** (AG,86), ***ağru-*** 'ağır olmak' + ***-°q*** 'fiilden isim yapan ek' (*İKPÖ*, 132)
H. Eren (*TDES*, 3-4): < **ağ-** + **-(ı)r**

ağır² (hlk.) 'Olgun'
< ***ağ-(ı)r**

ağır-['Bağırmak; böğürmek; anırmak'
< ***ā** 'yansıma'+***kIr-***
Krş. **anır-**
~ akır- (Kzk., Kırg.) 'bağırmak, ağlamak'
ağır- (Alt.) ay.
ağır- 'TT.) '(arslan) kükremek' < *āķır- < *arķır-
alğır- (Tuv., Alt.) < *argır- < *ārķır-
~ ***arkira-*** 'to growl, snarl', Hal. ***arxira*** ay. < ***ar-kira*** < ***ar*** *'yansıma'* (krş.Trkm. ***arla-*** 'to roar, bellow; to growl: to shoot, cry, yell'; Kırg. ***arķıra-*** ay.) (T.Tekin, *Mak.II*, 156-157, 362)

ağır ayak (hlk.) 'Gebe, yüklü'
< ***ağ-(ı)r ayak***
An.ağl.: ***ağır ayak, ağır ayaklı, ağırlıklı, ağır daban, ağır taban*** (*DS.I*, 90); ***ağır ayakli*** 'gebe' (*TMES*, 33)

ağırla-['Saygı göstermek, ikramda bulunmak'
< ***ağ-ır+la-*** (<***āğ-ır+la-***)
TT.: AĞIRLAMA (= Osm. i'zaz)
An.ağl.: ***ağırlama, ağarlama*** 'halay oyununda bir musiki türü' (*DS.I*, 91)
~ ağırla- (Az.)
avırla- (Kzk., KKlp., Nog., Krç.-Blk.)
oordo- (Kırg.)

AG(>v)I[agı=*oo*]R+L(>d)A(>o)-

ağırlık 'Ağırlık'
< OT. ***āğır+lıķ** (DLT).

ağırsın-[(hlk.) 'Bir işi ağır bulmak, yüksünmek, yük saymak'
< ***ağ-(ı)r+sı-n-***
An.ağl.: ***ağırsın-, ağrın-, ağrısın-*** (*DS.I*, 92)

ağırşak 'Ağırşak'
= OT. ***agurşak*** (DLT)
< ET. ***ağır-çaķ*** (Clauson: *ED*, 92) (< ***āgır+şak***)
TT.: AĞIRŞAK+ (LAN-)

[Eren (s.4): *ağır-şak*]. Bu konudaki diğer görüşler için bk. Eren, *TDES*, 4.

An. ağl.: ***ağırşak, ağışak, ağşak, ağırşah, ağışah, ağışak*** (*DS.I*, 92);
ağşak, ağrışak (s.112); ***ağrışak, ağaşak, ağrşak, ağşak*** (s.111); ***aşağ, aşah, aşak*** (s.349);
ağrişak (*TMES*, 33:

Al beni uşağıken
Yüzüm yumuşağiken
Daha bıyık burmadan
*Memen **ağırşağiken**)*

AĞIR+ŞAK(>h)
AĞRI(>i)+*ŞAK* [*göçüşme*]
AĞ[*IR* = ø]+*ŞAK*
AĞA(< ı)[*R* = ø]+*ŞAK*
AĞ[*I*=ø]**R**+*ŞAK*
A[*ĞIR* = ø]+*ŞAK*(>*h, ğ*)
AĞ[*ri*]+*ŞAK* (-ır- > -ri-)

~ arçık (SUyg.) [< ***ār** < *agır +çak]
oçok (TatK., Miş.)
orsok (Bşk.)
urçuk (Özb.) (> Tac. *oçuq*)
urşık 'iğ' (Nog.)
urşık (Kzk.)
uçuk 'iğ' (Blk.)

A(>u, o)R+Ç(>ş)I(>u, o)K
OÇOK < *o*[-r- = ø]*çok* < *ar-çık* < *ağırçık* < *ağır-şak*

SanalBaba

UÇUK < *u*[-r- = ø]*çuk* < **ar-çuk* < **ağırçuk* < **ağırçak* < *ağırşak*

Tü. > **Mac.** *orsó*; **Sırp.** *àgršak* (Skok: *EtRj* 1:11)

ağış 'Yükseliş'
< ***āg-ış.***
~ ***agış*** (KB)

ağış-[(hlk.) 'Topluca hücum etmek'
< ***ağ-(ı)ş-***

ağıştır-[(hlk.) Üstü kapalı anlatmak'
< ***an-*** [< ET, OT. *aŋ-*]+***-la-ş-tır-***
An.ağl.: ***ağıştır-, ağnaşdur-, ağnaştır-*** (*DS.I*, 93)

ağıt 'Ağıt; ağlama'
< ***āġ*** 'feryat, ağıt' (T. Tekin, *Mak.I*, 312: ET. ***āġı*** ~ ***īġı*** yansımasından)+***t***
TT.: AĞIT (+ÇI/LAMA)
An.ağl.: ***ağıt, ağat, avut*** (*DS.I*, 93);

AĞ(>v)I(>a, u)T

ağıtçı; ağıt koparmak, ağıt etmek, ağıt tutmak 'Ağıt söylemek'; ağıt tutmak; ***ağıt yakmak; ağıt yitirmek*** 'Acıklı bir işi veya olayı ağlaya ağlaya anmak' (*DS.I*, 94); ***ağıt yak-*** (*YKS*, 14)
~ āğı (Az.)
āğıt (Trkm.)
yıgıt (Uyg.) 'ağlama' < ***īgı***

Räsänen (*V*, 112): < ***ağ+la+*** 'addan ad yapan ek ***+(ı)t*** eki.

ağız[1] 'Ağız'
= OT. ***agız*** (DLT), ***agız, agz*** ''XZ (Uyg., *İKPÖ*)
~ ***āgaz~āgiz*** (Uyg.Br.)
< ****āgız***
TT.: AĞIZ (+DAN/LA-/LI/LIK/LIKÇI/SIL/SIZ)
~ ağız (Trkm.)
āğız (Hlç.)
aguz (Ker.)
avız (Nog.)
awız (Kzk., KKlp.)
āwız (Mişer Tat.)
aas (Tuva)
aus (TatK.)
ās (Sag., Tuva)
oğiz (Özb.)
ooz (Kırg.)
uos 'dudak' (Yak.) [T.Tekin (*Mak.II*, 94): 'ağız sözünün Yak.daki denktaşı *uos*'tur. ***Ağız*** sözü Yak. ***aγak*** 'ağız' sözü ile köktaş olabilir, fakat bu sözün ilk şeklini, Çuvaşça ***śĭvar***'dan ötürü, ***āğır*** olarak tasarlamak zorundayız: Çuv. ***śĭvar*** < ****yığar*** < ****yağır*** < ****āğır***]
ūz (Tel.) (< ****āgır***) (Räsänen)
śĭvar (Çuv.) < ****yağır*** [eski Çuvaşçada bu sözcükte **y-** Öntüremesi olmuştur.]
Ayrıca bk. Çuv. *śĭvar* < **yovar* < **yawur* < **ịavur* < * *āgır* = AT. **āgız*.
(T. Tekin, *Mak.I*, 310)

Ā(>a,o, u)**G**(>ğ, v, w)**I**(>u)**Z**(>s)
AAS < **ağas* < **ağıs* < *ağız*
AUS < **ağus* < * *ağıs* < *ağız*
ĀS < **aas* < **ağas* < **ağıs* < *ağız*
OOZ < **ogoz* < * *aguz* < *ağız*
UOS < **ugos* < **ağos* < **ağus* < *ağız*
ŪZ < **uuz* < **uguz* < **ağuz* < *ağız*

ağız[2] 'Ağız, memeli hayvanların doğurduğu zaman verdikleri ilk süt'
= ET. ***uguz*** (*EUTS*, 263)
~ OT. ***aguz / aguj*** (DLT).
< ***a(/u)ğuz***
An.ağl.: ***ağuz, agız, ağan, ağaz, ağın, ağızlık, ağız sütü, ağoz, avız, avur, avuz*** (*DS.I*, 115); ***ağuz*** (*TMES*, 33:

Doğurdu yinecuğum
Ağuz *yapdum vereyum*
Pilekinin taşları
Körduğunizi deyin.)

AĞ(>v)U(>ı, o)Z(~r)

~ ovuz (Trkm.)
uvız (Nog.)
uwız (KKlp.)
uız (Kzk.)

SanalBaba

uuz / ūz (Kırg.)
ıwıð (Bşk.)
uos-ah (Yak.) [Eren: *uoax*]
ăra (Çuv.)

A(>o, u, ı)**G**(>w, v)**I**(>u)**Z**(>s~r)

Tü.>Moğ.***uġuraġ, uġuruġ***(*KWb.* 454); **Fars.** *āğūz-āğez* (*Redh.* 22; Gülensoy: *FATK*, 135)

bk. Doerfer, *TMEN* 501.
Eren, *TDES*, 5.
Räsänen, *V* 9.
Clauson, *ED*, 98.

ağız[3] 'Sefer, defa, kere'
An.ağl.: ***ağaz, ağız*** (*DS.I*, 94)
ağız[4] 'Uç, kenar, başlangıç'
ağız[5] 'Ezgi, musiki'~ **ağaz**
An.ağl.: ***ağaz, ağız*** 'ezgi, musiki; öğüt, nasihat' (*DS.I*, 94)
ağız bağur-['seslenmek' (*TMES*, 32)
< ağız *bā+kIr-
ağız dalaşı (hlk.) 'Söz kavgası' (*YKS*, 14; *DS.I*, 96)
*< **ağız dala***- [< ET. *talġa*-]+***-ş-ı***
ağızdırık 'Gem'
*< **ağız+dırık*** [*+dıh/+lah*]
An.ağl.: ***ağızdırık, ağızdıh, ağızlah*** 'ağızlık, sigara takımı' (*DS.I*, 96)
~ ağızdırık (Trkm.)
avızlık (Bşk., Kzk.)
eğizduruk (YUyg.)

A(>e)**Ğ**(>v)**I**(>i)**Z**
+DI(U)RI(U)K
+LIK

ağızla-[(hlk.) 'Bir işe başlayıp kolaylamak; Yemeğin üstünden yemek'
*< **ağız+la***-
ağızlama (hlk.) 'Tarlayı kazarken, kazılan yerle kazılacak yer arasındaki genişlik'
*< **ağız+la-ma***
ağızlaş-[(hlk.) 'Sözleşmek, anlaşmak'
< ağız+la-ş-
ağızlık ***< ağız 1, 5 + lık***
Anadolu ağızlarındaki anlamları için bk., *DS.I*, 98-100.
~ awızlıḳ (TatK., Nog.)
awıððıḳ (Bşk.)
avuzluḳ (KarH.)
avuzlux (KarT.)
avuzduḳ (Krç-Blk., Kum.)
awızdıḳ (Kzk.)
awızlıḳ (KKlp.)
özduḳ (Kırg.)
uostugan (Yak.) (< **a-ġız-lıḳ-an*)
śăvarlăx (Çuv.) (< **āğır-lıḳ*)
*-(y)-***Agit-** : Uzaklaşma fiili. < *-(y)-*
A git- : *öyle olagelmiş* < ***ol-a gel-*** ; *öyle olagider* < ***ol-a git-***
ağla-['Ağlamak'
= ET. ***ıġla-*** (*EUTS*, 85)
~KT., Uyg. ***yıgla-***; (*İKPÖ*: ***ıġla-, yıġla-*** 'YXL'- (s.150)

Uyg. (*Man.III*) ***yıġı*** 'ağlama, hıçkırma'; (Suv. 624.10 vd.) ***ağıla-***
DLT. ***ıġla-/yıġla-***

****ıġla- < īġla- <*hıġla-***

[< ****hıġ*** 'yansıma'+***la-***]
AT. ***īğıla-***

TT.: AĞLA- (MA/MAKLI/MALI/N-/NTI/ŞMA/Ş-/TI/TICI/TMA/T-/YICI/YIŞ)
An. ağl.: ***ağlak, ağlaç, ağlağan, ağlah, ağlamsek, ağlamsuk, ağlamuk, ağlarca, ağlarcı, ağlaz*** 'sulu gözlü' (*DS.I*, 101)

AĞLA-*K(>h)/Ç/Z*
-ĞAN
-MSEK/MSUK
-MUK
-RCA/RCI

~ yığlamağ (Ker.)
yıgla- (YUyg.) (*TUL*, 14-15)
yiğlemeğ (Kar., Tav., Tuz./*KTS*, 368)
yığı (DoğuTü.)< ****īğı*** 'yansıma' yığıt sığıt ikilemesindeki *yığıt* (*Suv.* 5.1)
yığla- (DoğuTü.) ~ ığla-
hiğla- (Hlç.)
āğlamak (Trkm.)
āğı 'ağlama' (Trkm.)

SanalBaba

ıy 'ağlama, inleme' (Alt.) (*ATS*, 88)
ıtā-, ıtī- (Yak.) < ET. *sıgta-* Eren (*TDES*, 5): YOK

J. Hamilton (*İKPÖ*, 150): <?***ık** "yansıma: hıçkırık" + **-ık-**
S. Nişanyan (*SS* 28): **ağla[mak** = *ET. ıġlamak* (XI)/ *aġlamak* (XIII) < ***onom.* ıġ/aġ** inleme sesi.
*ET. *aġ/ıġ* : AĞIT, AĞLA-, AĞLATI.

ağlak (hlk.) 'Sulu gözlü'
< *ağla-k*
An.ağl.: ***ağlak, ağlaç, ağlağan, ağlah, ağlamsek, ağlamsuk, ağlamuk, ağlarca, ağlarcı, ağlaz*** (*DS.I*, 101)

AĞLA-*Ç/-K/-ĞAN/-H/-MSEK -MSUK/-MUK/-RCA/ -RCI/-Z*

ağlaş-['Birlikte ağlamak'
< ET. ***yıġlaş-*** (*EUTS*, 294)
ağman (hlk.) 'Kusur, hata, eksik taraf, kabahat, ayıp, hastalık'
< *ağ-man*
An.ağl.: ***ağman, ağdık, ağdırık, ağmant, ağsar*** (*DS.I*, 104)

AĞ-*MAN/MANT -DIK -DIRIK -SAR*

ağna(n)-['(eşek, at) Debelenmek, yuvarlanmak'
< **āgna-(n-)* (T. Tekin).
KB.: ***ağına-*** [> *annan-* >*aŋnan-*]
An. ağl.: ***ağnamak, ağnanmak, analamak, ānamah, anamak, ānamak, ānanmak, añdırmak, angalamak, angalanmak, anglamak, anğnanmak, aŋlamak, anlanmak, añmak , annamak, annandır, annanmak, anramak, anranmak*** (*DS.I*, 106); ***ağınmak*** (*TS.I*, 22); ***ağnamak*** (*TS.II*, 28)

AĞNA-*N-*
AĞIN-
ĀNA-*N-*
ANA-
ANN(~ r)A-*/N-/DIR-*
ANG[~Ŋ]-*/LA-*

~ āğına- (Trkm.)
āngna- (Yak.)
ağnak[1] (hlk.) 'At, eşek gibi hayvanların debelendikleri tozlu, topraklı yer'
< *āğna-k*
ağnak[2] (hlk.) '1. Anlayış, idrak; 2. anlayışlı'
< *aŋ+la-k*
An.ağl.: ***ağnamaksız*** 'Anlayışsız' (*DS.I*, 107)
ağnak[3] (hlk.) 'Eğik'
< *ağ-na-k*
ağrı 'Ağrı, sızı'
< ET. ****aġrıġ*** (*Alt.Gr.*, 293 a)
OT. ***aġrıġ*** (DLT, KB) ~ Eski Kpç. ***aġrıḳ, aġrı, auru*** (*Et-tuhfetü'z-Zekiyye*, 136 b, 144b)
[<* *hāğrıġ*] (T. Tekin).
TT.: AĞRI+ (KESEN/LI/SIZ)
An.ağl.: ***ağrı, ağarma, ağırma, ağrıter*** 'soğuktan ileri gelen bir tür hastalık' (*DS.I*, 109) ~ ***arġı, arġi*** (*DS.I*, 311; *EİA*, 27)
~ āğırı (Trkm.) (<*ağrı*)
āğrığ (Ker.) (*KrTS*, 57)
aġrıḳ (YUyg.) (*TUL*, 15)
hāgrıg (Hlç.)

Tü. > **Kürt.** *arġı* (*DAO*, 46)

ağrı-['Ağrımak'
= ***aġrı-*** (DLT)
< ***āğrı-*** (< **** hāgrı-***) (T. Tekin)

Korkmaz: < *ağır+ı-*

TT.: AĞRI- (MA/T-)
An.ağl.: ***ağrıklı, ağrıhlı, ağrıklı, ağrılıklı, ağrımık, ağruhlu*** (*DS. I*, 109); ***aurumak*** 'Ağrımak' (s. 374); ***avruk, avruv*** 'Hasta' (s. 391)

AG(> v)RI(>u)[*K, H, V*]

~ âğırmağ (Ker.) (*KTS*, 57)
avır- (Tat.,Bşk.,Kzk.,KKlp., Nog.)
avru- (KBlk., Kum., Kar.)
avrı- (Kar.K.)
ooru- (Kırg.)

AG(> v)(> ō)RI(>u)-mak
AĞ[ı]R-mağ

SanalBaba

ağrık 'Ağrı, hastalık'
< ET. ***ag̈rıg̈***
+AGU 'Addan ad yapan ek'
buzağı < *buz+ag̈u* < * *bır²+ag̈u*
oğlağı < *og̈ul* 'oğul'+*lag̈u*
kılağı < *k̨ıl* 'saç', kıl'+*ag̈u*
ağzı aşağı¹ (hlk.) 'Yüzükoyun' (*YKS*, 14)
< ağ(ı)z+ı aşak+ı
ağzı aşa(ğı)² (hlk.) 'Kadının tenasül organı, ferç' (*DS.I*, 117)
< ağ(ı)z+ı aşak+ı
ağzı ayrık kal-[(hlk.) 'Beğenme ile karışık şaşma duygusu geçirmek' (*YKS*, 14)
< ağ(ı)z+ı ay(ı)r-ı+k kal-
ağzı yukarı (hlk.) 'Sırt üstü' (*YKS*, 14)
*< **ağ(ı)ız+ı yukarı*** [< **yoḳ+g̈aru*]
aha (hlk.) 'İşte burada'
< ā+ha
An.ağl.: ***aha*** 'işte, hemen şurada, böyle' (*TMES*, 33)
ahacık (hlk.) 'İşte tam şurada'
< ***aha*** 'ünlem' ***+cık***
ahçı (hlk.) 'Aşçı, aş yapan'
< *ET. ***aş+çı***

[Türkçede '*yemek*' anlamına '**ah**' sözcüğü yoktur. Nasıl ve ne zaman yapıldığı belli olmayan bu sözcük yanlıştır.]

TT.: AHÇI+ (BAŞI/LIK)
ahır 'Ahır; at, eşek barınağı'
< OT. ***aḳur*** (DLT, KB)
An.ağl.: ***ağar, ağır, ağor, ağrıl*** (*DS.I*, 81)
~ axur (Ker.)
axır (Er., Tuz.)

Tü.> **Ar.**(Sur.) *āxūr* (*ALTK*, 30); **Zaza.** *axur* (*ZTS*, 27)

Nişanyan (*SS*, 29): Fa. ***āxur*** = OFa. ***awxur / axwar*** = Ave. ***avōxwarena-***

ahi, bk. **akı**

Nişanyan (*SS*, 29): < Ar. ***axī*** < ***ax*** 'kardeş'

ahla-['Ah demek; göğüs geçirmek' < ***āh+la-*** (DLT)
~ ax, ah çekmeğ, ah tutmağ (Ker.)
ahta (hlk.) 'İğdiş, iğdiş manda'
< Moğ. ***aḳta, axta*** 'iğdiş' (G. Doerfer 1963 I, no. 8)
ak 'Ak, beyaz'
< ***āk*** (ET, DLT).
TT.: AK (+ÇA/ÇIL/ÇILLAN-/ ÇILLIK/LAMA/LA-/LANMA/ LAŞMA/LAŞ-/LI/LIK)
~ āk (Trkm.)
ag̈ (Az.)
ak-['(sıvı veya çok ince taneli maddeler için) Bir yerden başka bir yere doğru gitmek'
< ***ak-** 'akmak; akın yapmak; yağma etmek'
Orh. ***akıt-, akın***;Uyg. ***ak-***; OT. ***ak-*** (DLT), ***akın, akınçı***; OAT. ***ak-, akın***; TT. ***akıncı***
TT.: AK- (IM/IN/INCI/INTI/IN TILI/IŞ/IŞKAN/IT-/ITMA)
~ ak- (Trkm.)
yuh- (= GT. ak-) [**y-** ön türemedir.]

= Moğ. ***aki-*** 'to advance, progress, mowe forward', Hal. ***axi-*** ay.
< ***akı-**, Moğ. ***akiça*** 'advancement, proress', Hal. ***axits*** ay. (T. Tekin, *Mak.I*, 362)

+Ak < ET. ***+g̈ak*** (Gabain, *Alt.Gr.* § 59) : 'benzetme ve küçültme eki.'
+ak 'Addan ad yapan ek'
bardak < OT. ***bart+ak***
-Ak < ET. ***-g̈Ak*** : Tek veya çok heceli fiil kök ve gövdelerinden sıfat ve ad türeten işlek bir ek: *atak, batak, binek, çatak...*vb.
-Akal- (< ***-a/-e*** 'zarf-fiil eki' ***kal-***) 'birleşik fiil'
artakal- < *art-a kal-*
bakakal-
buruşakal-
çömelekal-
donakal-
uyuyakal- < ***uyu-y-a kal-***
yatakal-
akbaba 'Leş yiyen iri ve yırtıcı bir

SanalBaba

kuş'
< *ak+baba*
An.ağl.: ***akbuba, akbubecci, akbuva, akçababa*** (*DS.I,* 1429)

A.Tietze (*TETTL*, 124): ***Ar.*** *'aḳāb* kelimesinin Türkçeye uydurulmuş şekli olması mümkündür.

Mümkün değildir. Çünkü, Türklerde hayvan adları çok çeşitli olup, ***ak, kara, kızıl, boz, gök (< kök)*** gibi renkler sıfat olarak kullanılmaktadır. 'Baba' adı kuşun iriliğine uygun olarak verilmiş olmalıdır.

akarca 'bir tür kuş' < ak + arca
akbalık, akçabalık 'bir tür balık'
akbambıl 'zehirsiz, beyaz başlı bir tür böcek' ...vb.

akça[1] 'Oldukça beyaz'
< *ak+ça*
~ ***ağca*** ~ ***ahca***
TT.: AKÇA (PAKÇA)
An.ağl.: ***akca, akça, aklan*** 'beyazca' (*DS.I*, 144)

akça[2] 'Para'
< ET. ***ağı*** 'varlık, hazine' +***ça***
TT.: AKÇA+ (LI)

Tü. > **Kbr.** *axşe* (İ. Doğan, 1966)
~ akça (sız) (Kırg., TatK.)
akşa (sız) (Kzk.)
aksa (hız) (Bşk.)

AK+Ç(> ş, s)A

akçıl 'Beyaza yakın'
< *ak+çıl*

akı (TT'nde soy adı: ***N. AKI***)
= ***akı*** 'eli açık, cömert, koçak, selek' (DLT, KB), **ahi**
< *ak-ı*

(Bk. T. Gülensoy, 'Ahi mi? Akı mı?', ***I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Sempozyumu,*** 12-13 Ekim 2004, Kırşehir, Bildiriler, s. 451-452.)

akılık 'Cömertlik'
< ***akı+lık***

akım '1. Akmak işi; 2. cereyan'
= OT. ***akım*** (DLT)
< *ak-ım.*
TT.: AKIM+ (TOPLAR)

akın 'Sel, akıntı' = **akın** (DLT)
< *ak-ın.*
TT.: AKIN+ (CI/DIRIK/TI/TILI)

akıncı 'Akıncı'
< * ***akınçı*** (DLT)

akıntı '1. Akmak işi; 2. cereyan'
= OT. ***akındı*** (DLT)
<*ak-ıntı*
TT.: AKINTI+ (LI)

akış 'Akmak işi veya biçimi'
< ***ak-ış***

akışkan ***YT*** (1944) 'Seyyal'
< ***ak-ış-kan***
TT.: AKIŞKAN+ (LIK)

akıt-['Akmasını sağlamak'
= ET. ***akıt-*** 'akın etmek/ettirmek' (*Tuny.*, 35)
~ OT. ***ağıt-*** 'uzaklaştırmak'

Krş. OT. ***ak-ız-*** 'akıtmak', Çağ. vb. ***akuz-, akız-,*** Kzk. vb. ***agız-*** (ET. ***akıt-***)
Bu konuda fazla bilgi için Bk. T.Tekin, *Mak.II,* 604-605: 'Eklerde /z/leşme; Geç /z/leşme'

< *ak-(ı)t-*
TT.: AKIT- (MA/MALI)
An.ağl.: ***akıtmak, akıdmak*** 'işemek' (*DS.I,* 154)
~ aḳuz- 'to let flow' (Har., Çağ.)
aḳız- (Çağ.)
ağız- (TatK.,Bşk., Kzk., KKlp., Kırg.)
ağıs- (Tuv., Hak.)
åḳiz- (Özb.)
egiz- (YUyg.-Hami) < *aḳız-*
ağıst- (Nog.) < *aḳız-t-*
aḳıt- (Trkm.)
axıt- (Az.)

akıtkan **< *akıtġan*** (DLT)

akıtma '(Hayvanların) alnındaki beyaz leke'
< *ak+ıt-ma*
An.ağl.: ***akıtma, akıtmaç*** (*DS.I*, 153)

aksa-['Topallamak'
< *aksa = ahsa-* (DLT)
TT.: AKSA- (K/KLIK/TMA/T-)
An. ağl.: ***ağsa-*** 'topallamak'; ***ağsak*** 'topal' (*DS.I*, 11-112)
~ axsamağ (Ker.) (*KTS*, 59)

SanalBaba

aksak 'Topal'

< ***aksa-k.***

KB., Rabg. ***ahsak.***

TT.: AKSAK+ (LIK)

An.ağl.: ***ağsak*** 'topal'; ***ağsa-, ağsı-*** 'topallamak' (*DS.I*, 112); ***āsak, asak; āsamak, asamak*** (s. 339)

AĞ[<K]SA(>ı)-K

~ aksak (KarH.)
ahsak (Az.)
ahsah (KarL., KarT.)
aksā (Yak.)
oksak (Çuv.)
uksak (Çuv.)

A(>o, u)K(>h)SAK(>h)

aksat-['Aksatmak'

< ***aksa-t-*** (DLT)

TT.: AKSAT- (MA)

aksır-['Aksırmak'

< ***askur-***

[< ***askur-***] ~ ****asur-*** (DLT).

< ****ās+kIr-***

KT.,Uyg.,DLT. ***asur-***; ME. ***ahsur-***; CC., Hou. ***aksur-***

TT.: AKSIR- (IK/IKLI/IŞ/T-)

An. ağl.: ***ağsır-*** (*DS.I*, 112); ***angsırmak, anksırmak, ansırmah, ansırmak*** (*DS.I*, 267); ***angsırık, anısırık, ansırık*** 'aksırık' (*DS.I*, 267); ***askırıh, āsırık*** (*DS.I*, 344); ***askırmah, askırmak, asgırmak*** (s.344); ***āsırmak, asgırmah***(s.343)

~ āsgır- (Trkm.)
angsır- (Trkm.)
asgır- (Az.)
axsırmağ (Ker.)

AS 'yansıma'+*K(>g, x)IR-*
AXSIR- < **AS**+*XIR-*
AŊ+SIR- < **AS**+*Ŋ[<K]IR-*

Eren (*TDES*, 6): YOK

NOT: **+kI4r-** eki yansıma fiillerin üzerine gelerek ad yapar. DLT'te de **asurmak** biçiminde geçerse de etimolisi ***ās+kur-***'tır.

S. Nişanyan (*SS*, 31): **aksır[mak** (xıii) = ***ET.*** *asurmak* hapşırmak (xı).

aksungur 'Bir kuş türü'

< ***āk+sungur.***

~Çağ. ***aksankar.***

~Moğ. ***şunkar / şingkor.***

akşam 'Gündüzün son ve gecenin ilk saatleri'

< ***āk+şam***

TT.: AKŞAM (+CI/CILIK/Kİ/LA-/LARI/LEYİN/LIK)

Tü. > **Ar.** (Tun.) *akşām* (H. Özdemir, s. 153)

An. ağl.: ***ağşam*** (*DS.I*, 113), ***āşam*** (Uşak); ***aşam, āşām, aşğam,avşam, ayşam*** (*DS.I*, 350)~ ***ahşam***

AK(>h)+*ŞAM*
AĞ+*ŞAM*
A[*K* = ø]+*ŞAM*
Ā[K = ø]+*ŞAM*
AV[< ğ < k]+*ŞAM*
AY[< ğ < k]+*ŞAM*

Radloff: < *ak+şam* (*R I*, 129), krş. ***Moğ.*** *akun ~ askan* "akşam, geç vakit" (Ramstedt 1935, s.16)

Räsänen (*V*, 13): ***EFa.*** xşapan/xşap 'gece'

S. Nişanyan (*SS*, .32): < ***Soğd.*** *gşa ~* ***Ave.*** *hşapan / xşap.*

H. Eren (*TDES*, 6): < ***Soğd.*** ***** *γş'm* "gece" < ***Av.*** *xşāniye* "gece"; ***Soğd.*** *'γşp-, 'γşph.*

H. Eren: Tü. **ak**+ İran. **şam** biçimi yanlıştır.

NOT:

Bana göre en uygunu budur.Çünkü, **gece** (< *keç+e*) "karanlık vakit", **akşam** ise "alaca karanlık" dediğimiz, henüz "aydınlık" ın devam ettiği vakittir.

Clauson (*ED*, 96b): < ***Soğd.*** *'γş'm* "akşam"

Doerfer:(*TMEN 2:1947*): *xšap, xšapan* "gece"

A. Tietze (*TETTL*, 120) < ***Soğd.*** ?

akşamın 'Akşam vakti'

< ***ak+şam+(ı)n*** 'Enstr.'

An.ağl.: ***akşam darı, akşam otu*** 'Akşam ezanının 15-20 dakika öncesinden başlayan ve ezanla

SanalBaba

biten zaman' (*DS.I,* 162)

akşam otu (~ **oturu**) (hlk.) 'Akşam üzeri'

< ***akşam ot*** [< ET. *öd* 'zaman'] +***u*** (+***ru*** 'yön eki')

An.ağl.: ***ahşamacan*** 'akşama kadar'; ***ahşam çağı*** 'akşam üstü, akşam vakti' (*DS.I,* 134)

A.Tietze (*TETTL,* 132): < *akşam* ve *otur-* fiilinin *–u* ulacı.

YANLIŞTIR. Çünkü, ET'de **öd** 'zaman, felek' anlamında olup, burada da aynı anlamdadır. *Otur-u* ile lişkisi yoktur.

akşamleyin 'Akşamleyin'

< ***ak+şam+leyin***

aktar-['Çevirmek, döndürmek'

= ***ahtar-*** (DLT).

< ***ag-(ı)t-ar-***

TT.: AKTAR- (ICI/IL-/IM/MA/ MACILIK/ MAKI/MASIZ)

Korkmaz (*TTG*): < *ak-ıt-ar-*

Clauson, *ED,* 81; Tietze, *TETTL,* 132: *ağtar-/axtar-*.

K.Röhrborn (1979, 74): < *ağtar-* < *ağ-* ('değişmek')ın causatium'u.

aktaraç (hlk.) 'Çevirgeç'

< ***ag̈-tar-aç***

aktarmaç (hlk.) 'Yollarda birden bire çıkan dönemeçler'

< ***ak-*** [<****ağ-***]+***-tar-ma***

aktır-['Akmasını sağlamak'

= OT. ***aktur-*** (DLT)

al¹ 'Al (renk)'

< OT. ****āl*** (DLT).

~ āl (Trkm.)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *āl* 'al, kırmızı' (Bayatlı, s. 63)

al² 'Hile'

= ET. ***al*** 'Hile, usul, vasıta' (Alt.Gr., 293a);

= OT. ****āl*** (DLT); Uyg. ***al*** ''L 'hile, dolap, çıkar yol' (*İKPÖ,* 132'; AH. ***āl***.

TT.: AL+ (DANGIÇ/DANMA/ DAN-/DATICI/TILMA/TIL-/TIŞ/ TMA/DAT-)

An.ağl.: ***al*** 'hile' (*TMES,* 33)

~ ālda- (Trkm.)

aldağ 'aldatıcı' (Ker.),

Tü.> **Kürt.** *al, ald* (*DAO,* 40)

al³ 'Ön taraf, karşı'

Bu kelimeden: **alın** (< *al+ın*) 'alt tarafta'; **alt** (< *al+t*) 'alt, aşağıda'; **altın** (<*al+t+ın*) 'altta, aşağıda; ....altında' kelimeleri türetilmiştir.

~ al 'önce, evvel' (Şor.; Kar., Kal.)

aldin (YUyg.)

aldı (Kzk.)

aldınala 'önceden' (Kzk.)

allın 'önce, ilk' (Kzk.)

algaşkı 'ilk, evvel' (Kzk.)

al-['Almak'

< ET. ***al-*** (*Tuny.,* 32)

KB.: ***alg̈al-***

TT.: AL- (IN-/INTI/INTILA-/ INTILAMA/IRLIK/MAMAZLIK)

AL- (ACAK/ACAKLI)

~ ıl- (Yak.) < *al-

il- ay. (Çuv.) < * *ıl-* < **al-*, < **avl-* < **abl-* **ablï-*; krş. *Seyf-i Sarayi*: ***avıl-*** (Fazılov, *Starouzbekskiy Slovar* I, 17; T. Tekin, *Mak.I,* 104, 363: ***awïï-*** ay. < ***abïl-***)

= Moğ. ***ali-***

Tü. > **Zaza.** *alışvêrış* 'alışveriş', *alışvêrış kerdış* 'alışveriş yapmak' (*ZTS,* 19)

-al- 'Ad ve sıfattan 'o hale geçmek' anlamında fiiller yapar'

alal-

ala¹ 'İnsanın içindeki gizli şeyler'

= ***ala*** (DLT)

< ***āl+a***

ala² 'Ala, alaca'

= AT. (Tibet yazısı ile) ***hala***

OT. (DLT) ***āla***

< ***āla*** (T. Tekin, *Mak.I,* 363)

TT.:ALA+(CA/CALA-/CALANLI)

~ āla. (Trkm.)

ala (Yak.)

ula (Çuv.)

hālā (Hlç)

= Moğ. ***alag***; Hal. ***alag*** ay.

< ****ālak*** < ****hāla+k***

-AlA- : Fiilin gösterdiği işi kısa ara-

SanalBaba

lıklarla tekrarlama işlevini yüklenmiş bir fiilden fiil yapma eki olup daha çok geçişli fiiller üzerine gelir. Ardardalık bildirir.

avkala-~ afkala-
çitele-

N. Hacıeminoğlu: 1) **–A** "zarf-fiil eki" **+lA-** "addan fiil yapma eki" 2) **-Ag** "fiilden ad türeten ek" + **lA-** (*Yapı Bakımından Fiiller*, 104, 2: **-ala-/-ele-**
T. Banguoğlu: < **-AklA-** (*TG.*, § 243/5)
Z. Kokmaz: < **-g** "fiilden ad türeten ek" **+lA-** (*TTG*, 125)

alabaş (hlk.) 'Ahmak, sersem' (*TMES*, 34)
< ***ala*** 'karışık renkli' (~ Moğ. ***alag***) + ***baş***

alabele[1] (hlk.) 'Şöyle böyle'
< ***ele*** [< **eyle* < *öyle*] ***bele*** [< * *böyle*]
An.ağl.: ***alak belek*** 'şöyle böyle'; ***alak bulak, allah bullah, allak bullak*** 'karmakarışık, altüst' (*DS.I*, 190)

alabele[2] (hlk.) 'Çiçek bozuğu ve çilli yüz'
< ***ala*** 'alaca' ***bele*** (< *bula*)

alabildiğine 'Aşırı derecede'
< ***al-a bil-dik+i+n+e***

alaca 'Çok renkli, karışık renkli'
< ***āla+ca***
TT.: ALACA (+LA-/LAN-/LI)
An.ağl.: ***alaca*** (*bakla, karga, fasulye*) vb.

Tü.> **Ar.** (Cez., Sur.) *ālāca*; (Lüb., Sud., Mıs.) *alāca* (*ALTK*, 30, 31)

alaca bulaca 'Çok karışık renkli'
< ***al+a+ca bula-ca.***

alacak 'Alacak'
< ***al-acak.***
= OT. **alġu** (DLT) < ***al-ġu.***
TT.: ALACAK (+LI)

alaçakır 'Karışık, tam olmayan'
< ***al+a çakır*** (~ *çağır* ~ *çahır*)
An.ağl.: ***alaçakır*** 'yarı olgunlaşmış sebze veya myeve' (*DS. I*, 180)

alaçık 'Çalı çırpıdan yapılmış kulübe'
= ***alaçu*** (Uyg., DLT)
< ***ala*** 'yarım' + ***açık*** = yarım açık

Veya:
< ***al** 'ön' +**ı aç-(ı)k** 'önü açık'
Krş. ***alabıcık*** 'kulübe' (*DS.I*, 174); ***alabuçuk*** 'baştan savma, yarım yamalak'; ***alaçık, alacık*** 'apaçık, açık' (*DS.I*, 180)

An. Ağl.: *alacık, alacıh, alacuk; alaçak, alaççık, alaçığ, alaçik, alaçuh, alaçuk,alançık, alapçık, alavçuk, alaycık,alayçık, alecük, aleçik, alençik, alevçik, aleyçik, alıcık* (*DS.I*, 178); ***alaçık, alayçık*** (*YKS*, 15)

ALA+*CIK(>h)/CUK*
+*[Ç]ÇIK/ÇIĞ/ÇİK*
+*ÇUK(>h)*
+*[N]ÇIK*
+*[P]ÇIK*
+*[V]ÇUK*
+*[Y]CIK/ÇIK*
ALE +*ÇİK/CÜK*
+*[N]ÇİK*
+*[V]ÇİK*
+*[Y]ÇİK*
ALI +*CIK*

~ alaçık (Osm., TatK.)
alaçıg (Az.)
alaçuk (Çağ.)
alaca (Trkm.)
alajı (Tuva.)
alasa (Yak.)
alçuk (YUyg.)
ılaşık (KKlp.)
laşık (Kzk.)
laś (Çuv.)

ALA+*ÇIK/ÇIG/ÇUK/CA/JI/SA*
AL[*A* = ø]+*ÇUK*
[*A* = ø]**LA**+*ŞIK*
I(< A)**LA**+*ŞIK*

Tü. > **Ar., Fars., Moğ., Rus.** (Doerfer, *TMEN* 519); Fars. *alāçīk* 'çardak' (*Redh.* 42; Gülensoy: *FATK*, 135)

SanalBaba

Kelimenin kökeni ile ilgili bazı görüşler vardır:
Zajaczkowski (*Sufiksy* 7.§): <***ağıl+ak+çık***
Sevortyan (*ĔSTJa* 1974, 131-132): ***alacık~ alaçık~ alaçu*** < ****alaŋ~ *alşağ ~ *alav~ ala*** + ***çu/+çık***
Brockelman (*OGM*, 32.§b): ***ala*** "bunt" ***+çu***
Clauson (*ED*, 129 b): ***alāçuk*** < *alıntı*
Doerfer: < ***ölü bir dilden alıntı***
Eren (*TDES*, 7): < ***? Kökünü bilmiyoruz.***
Tietze (*TETTL*): < ****alak*** 'kulübe', krş. ***alak***, + ***-çuk*** 'küçültme eki'
Nişanyan (*SS*, 33): **alacık** = ***ET. alaçu*** bir tür büyük çadır. (**Tarif yanlıştır.**)
Bu konuda bk. U.Johansen, 'Alaçık', ***Arat Armağanı***, TKAE yay., Ankara 1966, s. 286-305.
H.Eren, ***TD***, 1992/2, s. 200-201.

alağaz (hlk.)'Ara bozucu, boşboğaz, geveze, iki yüzlü, dönek'

< ***ala*** 'yarım' +***ağız***

An.ağl.: ***ala ağız, alaaz, alagaz, alagizir, alagız, alaguz, alağaz, alağız, alağızcı, alağızlı, alağuz, alavaz, alavuz, algaz*** (*DS.I*, 170)

ALA+*AĞIZ*
+*AZ*
+*G(/Ğ)A(/I/U)Z*
+*ĞIZ+CI/+LI*
+*VA(/U)*
AL[*A* = ø]+*GAZ*

A.Tietze (*TETTL*, 139): < ***Yun.*** *λογας* (logás)
YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçede **ala** sözcüğü 'yarım' anlamını taşımaktadır. < **ala ağız** 'yarım ağız' demektir ki, ağızlardaki örneklerden de bunu görmekteyiz.
Yun. **logás**'ın **alağaz** olabilmesi için başa **a**+ protezi getireceksiniz, **-o- > -a-** olacak, sonra da **-s > -z** değişmesi gerçekleşecek. Tamam, bütün bunları gerçekleştirebiliriz de Türkçesi varken niye Yunanca?

alama-['Alamamak; almaya gücü yetmemek'

< ***al-a u-*** 'iktidar fiili' ***ma-***.

alan 'Alan, düz ve geniş yer' = ****alang*** 'Alan, düz ve açık yer' (DLT) ~ Sümer. ***aşa(g)***
~ alaŋ 'orman içindeki açılmış yer' (Kzk., Nog.)
alaŋ 'küçük tepe' (Trkm.)
alās ay. (Yak.) < **alaŋaç*
ayaŋ (Tuv.) < ** alaŋ*
ayant (Kırg.)
alan (TatK.)
aklan (Bşk.) < **aglaŋ*
(T. Tekin, *Mak.I*, 364)
Eren (*TDES*, 8): YOK

alar-[(hlk.) '1.Kızarmak; 2.Tahıl ve meyve olgunlaşmaya başlamak; 3. Şafak sökmek, ışımak'

< ***al+ar-***

An.ağl.: ***alarmak, alalmak, alāmak, alamarmak*** (*DS.I*, 198)

alasulu (hlk.) Yeni olmaya başlamış meyve'

< ***ala*** 'yarı'+***su+lu***

alaşa (hlk.) '1.Zayıf, çelimsiz at; 2. ağzı ve burnu beyaz olan at; 3. semere alınmış hayvan; 4. azgın boğa, at vb.' (*DS.I*, 199)

Tü.> **Kbr.** *alaşe* 'at' (İ. Doğan, 1966)

< Moğ. ***alaşa*** 'bir at tipi' (Doerfer: *TMEN IV*, 262-263)

alavere '1. Bir şeyin elden ele geçmesi; 2. bir şeyi elden ele vererek aktarma; 3. kargaşalık'

< ***al-a ver-e***

TT.:ALAVERE+(dalavere yap-[veya çevir-]/tulumbası/Cİ)

alaz 'Alev, yalaz'

< ****(y)al*** 'kızıl'+***(a)z***

Krş. DLT: ***yaldra-, yaldrı-*** 'az ışımak, az parlamak'; ***yald-(ı-u)k, yuldruk*** 'cilalı, parlak, süslü'; ***yalın*** 'alev'

TT.: ALAZ+ (LAMA/LA-)

An.ağl.: ***alaz, alazı, aloz*** '1. alev; 2. ucu ateşli odunun sallanmasiyle meydana gelen ışıklı çizgi' (*DS.I*, 204-205)

alazdamah 'alevlenmek, yakmak, ateşlemek' (s.205)
alazdanmak 'alevlenmek, yanmak'
alaz etmek 'biraz ateş yakmak'
alazıtmak, alazımak 'aydınlat-

SarıalBaba

mak, şavklandırmak'
alazlama, alazma 'yüzde ve vücutta çıkan çıbanlar, kızarıklık'
alazlamak, alazılamak, alazlama 'bir şeyi ateşe tutup çekmek, alev yalamak'
alazlanmak 'vücut sıcaktan kızarmak; hafifçe ısınmak; yanmak, kavrulmak' (s.205 -207)
Ayrıca bk.
alaz 'seyrek bitmiş ekin, ot'
alaz, aloz 'don vurmuş sebze ve meyve'
alaz 'cümbüş, eğlence'
alaz, alaz armırt, alaz armudu, alaz armut 'Yabanî armut, ahlat'
alaz 'bir tür cilt hastalığı' (*DS.I*, 205)

Eren (*TDES*, 8): YOK

J.Deny (1955): < ***Tü.* yalaz [> alaz]**
G.Doerfer (*TMEN III*, no. 1354): Bu görüşü kabul etmez.

NOT: Türkçedeki **YAL** kökü '*parlaklık, kızıllık, alevlilik*' anlamlarını vermektedir. **Alaz** sözcüğü **yalaz**'ın y-'siz biçimi olmalıdır.

yıdıġ ~ ildrük 'üzerlik'
yıġla- ~ ıġlaş- 'ağlaşmak'
yılan ~ ılan
yılıġ ~ ılıġ 'ılık'
yılış- ~ ılış-
yın, yin ~ in
yıp ~ ip
yinçge ~ ince
yig, yik ~ ig, ik 'iğ'
yigit ~ igit
yigne ~ iğne
yigde, yikde ~ iğde
yilik ~ ilik
yincü, yinçü, yünçü ~ inci
yinçge ~ ince
örneklerinde olduğu gibi.

alaza (hlk.) 'Dökülen tohumlarla ertesi yıl kendiliğinden çıkan tahıl, soğan vb.'
< ? ***ala*** 'yarım' +***az*** 'seyrek, tek tük, yer yer'
An.ağl.: ***alaza, alavzada, alazada, alazı, alazlama*** (*DS.I*, 205) ~ ***halaza*** (< *h+ alaz+a*)

Eren (***TDES***, 8): Kökünü bilmiyoruz.

albastı 'Loğusa humması'
< ****āl*** 'rûh, kötü rûh'+***bas-tı.***
DLT. ***alwïr-*** < ****al+bï-r-***
An. ağl.: ***al basma, albastı, algömlek*** (*DS.I*, 207); ***albasti*** (*TMES*, 36:

Albasti ufağumi
O ağlaya ağlaya
Aldi uşacuğumi
Eleştirdi hocaya)

~ albasti (Çağ.)
alvasti (YUyg.)
alβas (Çuv.)
alβasta (Çuv.)
ålbastı (Özb.)

A(>å)LB(>v)ASTI(>i, a)

albay ***YT*** (1935) 'Yarbaydan sonraki rütbe'
< ***alay+bey+i***
albeni 'Alım, çekicilik, cazibe'
< ***al+ben+i***
TT.: ALBENİ+ (Lİ)
An.ağl.: ***albeni*** 'cazibe, güzellik, sevimlilik'; ***albeni kıvrak*** 'işgüzar, hamarat' (*DS.I*, 208)
Eren (*TDES*, 8): YOK
alçacık 'Çok alçak'
< ***alçak*** (< **al+çak*) +***cık***
alçak '1. Yerden uzaklığı az olan; 2. aşağı; 3. kısa boylu; 4. aşağılık, soysuz, rezil'
= ET. (Uyg.) ***alçak*** 'mütevazi'
~ OT. ***alçak*** 'yumuşak huylu, ince kişi, uslu' (DLT);
Kıpç.: ***alşak***;
Çağ.: ***alçaḳ***;
IM.: ***aşaġ*** 'alçak'
OAT.: ***alçak, alşak, alşax, aşak***
Osm.: (TS) ***alçaḳ, alşax*** ay.
< **** al*** 'alt, aşağı' + ***çak***
TT.: ALÇAK+ (ÇA/LAŞMA/LAŞ-)
An. ağl.: ***ağşak*** (*DS.I*, 113); ***alçak*** 'dere boyu, düz otlak yer, vadi (*DS.I*, 209)
~ alcak (Tob.)
alçak (Trkm.)
alçag (eski Çuv.)

SanalBaba

alçağ (Ker.) (*KTS*, 59)

Tü.> **Ar.** (Ir.) *alçaġ* (*ALTK*, 31); **Kürt.** *alçağ* 'alçak (şerefsiz)' (*DAO*, 40); **Zaza.** *alçax/e* 'alçak'~ *alçaxı/d* 'alçak' (*ZTS*, 19);

Mac. *olcsó* [olçō] 'cheap' < Volga Blg. ***alçaġ** < **alçaḳ** < Uyg. ***al*** 'the lower part, bottom' Turk., Az. etc. ***alt*** id.< ***al+t*** (T. Tekin, *Mak.I*, 125, 300, 362)

Eren (*TDES*, 8): YOK

Nişanyan (*SS*, 34): <***altçak** →ALT

alçal-['Alçak duruma gelmek; değeri azalmak'

< ***al+ça-l-*** (< **al*+*ça*[k=ø]+*l*-)

TT.: ALÇAL-(TI/TICI/TMA/T-)

alçarak 'Az alçak'

< ***al+ça*** [k]+***rak***

alçı[1] 'Alçı taşı'

< ET. ***alçıġ***

~ Çağ. ***yalçu*** (*Radloff III*, 185; P. de Courteille, 534; Räsänen, *V*, 182)

Tü. > **Blg.** *alčija*; **Sırp.** *àlčija* (Škaljić: *Turc* 87)

A.Tietze (*TETTL*, 146): 'Fakat yabancı bir kelime olduğu muhtemeldir (Çince ??)'der, ama sebebini açıklamaz.

Eren (*TDES*, 8): Kökenini bilmiyoruz.

Nişanyan (SS, 34): **alçı** = ***ET.?*** *alçıġ* alçı (VIII)

alçı[2] 'Aşık kemiğinin dikine bir yüzü'

< Moğ. ***alçu***

Eren (*TDES*, 8): YOK

alda-['Aldatmak'

< OT. ***al*** 'hile' +***da-***

aldan-['İnanmak, kanmak'

Uyg. (*İKPÖ*, 132): ***al*** ''L 'hile, dolap, çıkar yol'

< ***āl*** 'hile'+***da-n-*** 'dönüşlülük'

TT.: ALDAN- (GIÇ/MA/IŞ)

aldat-['Aldatmak, kandırmak'

= OT. ***ālda-*** (DLT)

< ***āl*** 'hile, yalan' + ***da-t-***

Tuhf. ***yalda-*** 'aldatmak' < AT.

****ālda-***

TT.: ALDAT- (ICI/ILMA/IL-/MA/MACA)

~ ālda- (Trkm.)

aldağ (Ker.) 'aldatıcı' < *āl+da-ğ*

aldır-['Aldırmak'

ET. (Orh.) ***alt(ï)z-***

KB. ***altız***-; Uyg. ***altız***-; DLT. ***alduz-*** 'malını elinden aldırmak, soyulmak'

AH. ***altuz-***

= OT. (DLT) ***altur-*** < ***al-tur-***

algı ***YT*** (1935) 'Ganimet', (1942) idrak'

< ***al-gı.***

*-(y)***AlI** : Zarf-fiil eki

Bang: < **-ga** "gelecek zaman eki"+**al-ı** "zarf-fiil eki" (<**-ga al-ı**) (*Studien* II, 925)

Brockelmann: Bu görüşü reddeder.

Räsänen: **-A** "zarf-fiil" +**kel-** fiili +A (Güney grubunda **-I**) zarf-fiil birleşmesi) < **-A+kel-A/I**) (*Mat. Morph.* 189)

Bu konuda bk. Korkmaz, *TTG*, 1009, not 459.

N.Yüce, *a.g.e.*, 37, § 16.1.1.

-alı < ***-a-lı*** < ****-ġa-lı*** Zarf-fiil eki.

alıç 'Yabanî bir meyve türü'

< OT.****aluç*** 'şeftali' (DLT)

An.ağl.: ***aluç, aluçe, aluça, alınça, alunça*** (*DAO*, 41)

ALU(/I)[*N*]Ç+*A(/E)*

~ alıc (Osm.)
alıç (Trkm.)
alluç (Tel.) (*KTS*)
âlluça (Ker.)
alu (DoğuTü.)
alū (Kzk.)
alūça (Az.)
alça (Az.)
alınça (Az.)
ēli (Az.)
gévij (Ker.) (*KTS*)

Tü. > **Fars.** *ālū, ālūça*; **Zaza.** *alınça* 'erik', *alınçêrı* 'erik ağacı', *aluc* 'erik', *alucêr* 'erik', *alunçı* (*ZTS*, 19)

SanalBaba

Dankof (*ALT* 6): < Erm. ***aloç***
Clauson (*ED* 128): <Fars. ***alū***
Tietze (*Pers* 138/8: <Fars.***ālū*** + ***ça***
Eren (*TDES* 8): < ?
Räsänen (*V* 18b): <Fars. ***ālū, ālūça***

NOT: Sözlükçülerin hiçbiri OT'deki **aluç** sözcüğünden bahsetmez ve çoğunluğu bu sözü Farsçaya bağlamaya çalışır. Diğerleri bir yana, H. Eren'in de etimoloji denemesi yapmaması ve görüş belirtmemesi yüzünden bu sözcüğü komşuya kaptırmışız galiba!

alık 'Aptal, salak'

< 1) ***alıġ** 'kötü, fena, alık; kuş gagası' (DLT); Eski Kıpç.: ***aluk***

< 2) ***aluk** 'kaba, haşin; kel' (DLT) > EAT. ***alu*** ay.
krş. Kırg. ***alık*** 'tepe'(*KS.I*, 26)
OT. (DLT) ***alık-, alık-ar*** < ***alı-***

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 335.
Eren (*TDES*): < ?

alım '1. Almak işi; 2. câzibe'
= OT. 'Alacak,borç' (DLT)
< ***al-(ı)m***

alın[1] 'Alın'
= ET, OT. ***alın** (*Alt.Gr.*, 293 b; DLT)
[< ***hālın** 'alın'] (T. Tekin)
An.ağl.: ***arın*** (Ml./*DAO*, 47); ***anné, anni*** 'alın' (Erz./*EİA*, 25)
~ ālın (Trkm.)
hāanl(ı) (Hlç.)

alın[2] 'ön'
< ***hāl** (T. Tekin)
Eren (*TDES*, 9): **alın**[1/2] YOK

Uşak'ta: ***alnı gabağı*** 'alnının tam önü' (< ***al+ı+n+ı kabak*** 'ön' [krş. Az. ***kabak*** 'ön']+***ı***

alın-[1]['Üstüne almak'
< ***al-ın-***

alın-[2]['Tutulmak, kızmak, üzülmek'
< ***al-(ı)n-***

alıntı 'İktibas'
< ***al-ıntı.***

alış (*veriş*) 'Almak işi'
< ***al-ış***

Tü.>**Kürt.** *alewér, alwer* 'Alışveriş' (*DAO*, 41); **Zaza.** *alışvêrış* 'alışveriş', *alışvêrış kerdış, al-vêr kerdış* 'alışveriş yapmak' (*ZTS*, 19)
Tü. > **Romen.** *alışveriş* (L. Şainenu, 12 a; T. Loebel, 61 b; Gülensoy: *RTK*, 2)
Tü.>**Ar.** (Sur.) *ālaş; ālaşvareş* (*ALTK*, 31)

alış-['Sürekli ister olmak'
< ***al-ış-***
Krş. DLT: ***alış-*** 'alacak olmakta yardım etmek'

alışık 'Her hangi bir duruma alışmış olan'
< ***al-ış-ık***

alıştır-[(hlk.) '1.Yakmak' (*YKS*, 13) '2. alışkanlık kazandırmak'
< ***al-(ı)ş-tır-***
~ alıştır- 'iyileştirmek' (Gag.)

alkış[1] 'Bir şeyin beğenildiğini anlatmak için el çırpma'
= ET. ***alkış*** 'medhetme'
< ***alka-** 'alkışlamak'+ ***-ş***

alkış[2] 'Hayırdua; *'kargış'* karşıtı'
< ***alka - ~ (*alkı-** 'övmek')
+ ***-ş*** (Eren, *TDES*, 9; Clauson, *ED*, 654; T. Tekin, *Mak.I*, 364)
DLT: ***alkış*** 'övme, alkış'.
~ alkış (Trkm.,Alt., Tel., Şor.)
algış (Küer., Bar., Tuv.)
algāşkın ay. (Tuv.)
algas (Hak.)
algī, algıs (Yak.)
algış(*la-*) 'kutsamak' (KarH.)

ALK(>g)I(>a)Ş(>s)

Tü. > **Romen.** *alcâş* (Şăineanu, *InflOr* 3:5)

SanalBaba

alkışçı '1. Alkışlayan; 2. Şakşakçı'
< ***alkış+çı.***

alkışla-['1.El çırpmak; 2. beğenmek'
< ***alka-(ş)-la-***
KB.: ***alka-***
~ KarH. ***algışla-*** 'Kutsamak'

allak bullak 'karmakarışık'
< ***alak bulak*** (< ***ala-/bula-***)
krş. **alaca bulaca**

alma ~ elma , bk. **almıla**

almıla 'Elma'
= OT. ***alma / almıla*** (DLT)
[< ****al+mIla***]

(*+mIla* eki *muş+ mula* adında da vardır.)

An. ağl.: ***alma, alme*** (*DS.I,* 227)

alnının çatı (hlk.) 'Alnın tam ortası' (*YKS*, 15)
< ***al(ı)n+ı+nın çat-ı***
Bk. **alın**

alp 'Alp, yiğit'
= ET. ***alp***; OT. ***alp*** (DLT)
< ET. ***ālp*** (*Tuny*. 10, 13, 14, 21, 29, 38, 49)

Uyg. (*İKPÖ*, 133) ***alp*** ''LP
Uyg. ***alpagut*** 'alpler'
~ Uyg.Br. ***ālıp*** .

~ ālap (Kumd.)
ālep (Koyb., Kumd.)
olɛp (Çuv.)
ulɛp (Çuv.)

Ā(>O, U)L[*A,E,I*]P

Alp adı 'unvan' olarak da kullanılmıştır: *Alp Arslan*
Ayrıca bk. T. Tekin, *Mak.I*, 364.

alpagut 'Yiğit, cesur;TT'nde kişi adı'
= ***alpağut*** (Uyg., DLT)
< ****ālpağut*** < ET. ***ālpağut***
ET. (Orh.) ***alpagu*** (KT K 7) ~ ***yılpağut*** (BK D 31) 'yiğit savaşçılar'
~ albagut (Çuv.) (> Moğ.*alba-gut;* Rus. *alpaut*);
alpaut (Kom., Kaz., Kar.)
olput (Çuv.)
ulput (Çuv.)
= Moğ. ***albagud*** 'hükümet görevlileri, memurlar'
(Bk.T. Tekin, *Mak.I*, 222, 311)

alt '* Alt, aşağı(da)'
< ****al*** 'alt, aşağı' +***t.***

[Krş. ***üst*** < **** üz-t***]

(Bu konu için bk. T. Tekin, *Mak.I*, 39, 139, 362)

altı 'Altı'
= ET. ***altı;*** Uyg. ***altı;*** YUyg.***altı*** (*İKPÖ* 133), ***alte; altınçı***
< ? ***al+t+ı***

Ramstedt (*JSFOu* 24,1:16): < ***al-***
Räsänen (*MTS* 76, 77; V 189):< ***al-***
Hartmann (*KSz* 1:155): < ***alt-dı***
Eren (*TDES*, 9): < ?

altın 'Altın madeni; bu madenden yapılmış'
= ET. ***altun*** (*Tuny*. 48)
OT. ***altun*** (DLT)
< ***altın*** < ***al+tın***
(T. Tekin, *Mak.I*, 362)

[< **** āl*** 'kızıl' + Çin. ***ton***]
(Räsänen, *V* 18)

~ altın (Çağ., Trkm., TatK., Nog., KKlp., Kırg.)
altun (Tar.)
aldın (Tuva)
altan 'bakır' (Yak.) (< Moğ.)
ilttɛn (Çuv.)
ilDɛn (Çuv.)
ivDɛn (Çuv.) (Räsänen, *V*)

~Moğ. ***altan*** (*KWb*. 8) > Yak. *altan*

Tü.>**Ar.** (Mıs., Sur.) *altūn; alti:n-ci:* 'altın+cı' (*ALTK*, 32);
Zaza. *altun* 'altın', *altunên* 'altından yapılmış olan' ~ *altunin* (*ZTS*, 19);
Kamasin. *altın* (*Joki,* 64);
Rus. *altın* (*V*, 18b)

bk. Eren, *TDES*, s.9-10.

altıncı 'Sayıda altıncı'
< ***altı+ncı***
Volga Blg.: ***altış*** < ****altınş*** < ****altınç***

SanalBaba

Krş. Volga Blg. ***ekinç*** < ****ekinş***

< ****ēkinç*** 'ikinci' (bk. T. Tekin, *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası*, Ankara 1988; *Mak.I*)

altında 'Aşağısında'
< ***altın*** 'aşağı, alt' +da
[< ****al+t+ın+da***]

altışar 'Altışar'
< ***altı+ş+ar***

altız 'Altız; altısı bir arada'
< ***altı+z*** 'eski çokluk eki'
Krş. *ikiz* (< ET. *ekkiz*)

altmış '60; altı kere on'
= ET. ***altmış***
< ****altı + mış***
~ åltmiş (Özb.)
alpıs (Nog.)
utmăl (Çuv.)
= *altı on* (SUyg.)
altan (Alt.)
alton (Tel., Şor.,Hak.)
alt'on (Sag.)
alta uon (Yak.)
aldan (Tuv.)

Eren (*TDES*, 10-11): < Ural dillerinin bir kolunda "10" olarak kullanılan **mıs** sözü göz önünde tutulabilir.

am 'Dişilik organı'
< ET. ***am, amçık***
krş. Moğ. ***aman*** 'ağız

Nişanyan (*SS*, 36): *'Orijinal biçiminin **amçık** 'ağızcık?' olduğu düşünülebilir.'* demektedir.

amaç 'Maksat, hedef, gâye'
= OT. ***amaç*** '1.hedef, gâye; 2. öküz; saban gibi çiftçi aygıtları' (DLT).

< ET. ***umınç*** [> Fars. *āmāç*]
> TT. ***amaç*** (M. Öner)

DLT: ***amaçla-*** 'nişanlamak'
amaçlık 'nişan yeri'
Eren (*TDES*, 10): YOK

Räsänen ve Nişanyan'a göre:
< Farsça: ***āmāc, amāc, āmāç, amāç***

J.Deny'e göre Tk. (1955, 214-219).
G.Doerfer (1965 II, no.552) ve G.Clauson (1972, 156)'a göre bir İran dilinden 'saban' ve 'hedef' anlamlariyle çok eski bir zamanda ***ET***'ye geçmiş bir kelimedir.

Tietze (*TETTL*, 161) de bu görüşü benimser.

-AmAç < ***-A-mAç*** : Tek heceli geçişli fiiller ya da fiil türeten **-A-**'lı pekiştirme fiillerine gelerek bazı adlar türeten bir ek: *dönemeç, sekemeç* 'sekme yeri'...vb.

-(a)mak 'Fiilden ad yapan ek'
basamak
kaçamak
tutamak

amca ~ ***amıca*** ~ ***amuca*** 'Baba kardeşi'
< ET. ***aba*** 'baba' ve ***ece /aça*** 'ağabey'
(T.Tekin 1960, 283-291; Räsänen, *V* 19; Tietze, *TETTL*, 163-164)

an[1] 'Zaman, an'
< ***an***
ET. ***anta*** 'o zaman; ondan, oradan (*Tuny*. 6, 12, 16, 22, 46, 51)

Tü. > **Kürt.** *ana, anka* 'şimdi, bu an, şimdiki zaman'; *ınaha* 'şimdi, hemen' (*FKT*, 12b; *DAO*, 43)

an[2] 'Tarla sınırı'
< ****aŋ*** (Uyg. *İKPÖ*, s.135) 'kusurlu, eksik, kırık, boş, yarık, esneme' ~ ***äŋ*** ?
DLT. ***aŋ*** 'yanak' (*I*,40) ~ ***yaŋrak*** 'dağ kıvrımı ve büküntüsü' (*III*, 384)
An. ağl.: ***an, aŋ, anbaşı,ang, angı, añı,anık, anıt, ankaşı, alık, annık, anyeri*** (*DS.I*, 240)
an, añ 'alın, baş; yaprakladaki damar; karşı, ön' anlamlarına da gelir. (*DS.I*, 241)
~ aŋ (Kırg.) 'çukur, sel yeri' (*KS.I*, 33), (YUyg.)

Eren (*TDES*., 11): < ?

an-['Zikretmek, sözünü etmek'
KT., Uyg., OT (DLT,KB) ***aŋ-*** 'hatırlamak'; ME., çağdaş Kıpçak şiveleri: ***ang-***; An. ağl.: ***an- / aŋ-***; Az. ***an-***

+An < ET. ***+An*** : 'Bağlılık, güç-

SanalBaba

lendirme ve çokluk' eki: ***eren, sapan, kızan, köken, köşen, oğlan*** gibi. (Gab., *Alt. Gr.*, § 56; *Erdal, OTWF*, s.91, §2.51)

+(A)n: Addan ad yapan ek.
saman (< sab+an < sap+(a)n)
sazan (saz+(a)n)

+an : *'Vahşi hayvan" anlamıyla bazı hayvan adlarına gelen ek'*
kaplan, kabılan < kabıl+an
sırtlan < sırt(+lı)+an
bulan < bul+an
kulan < kula+an
burslan < bursul+an

-an 'Fiilden hayvan adı yapan ek': *< -**kan**: sıçan < sıç-kan*

+(a)n (~ +en) 'Küçültme eki': *urgan < uruk (>urk) +(a)n*
örken ~ örgen < örük [<ör-(ü)k+ (e)n]

+An- *< +**A-n-***: **+A-** ekinin dönüşlülük eki **-n-** ile birleşmesinden oluşmuş birleşik bir ektir: beğen-, ***dadan-*** *(< tat+a-n-)*, ***donan-*** *(< ton+a-n-)*, güvenmek...vb. (*TTG*, §172)

ana 'Anne, ana'
= ****ana*** (DLT).
[ayrıca: ***apa, aba***]

Tü.> **Ar.** (Ir.) *ānа* (*ALTK*, 32)

anaç 'İri, kart'
= OT. ***anaç*** 'anacık, ana gibi olan' (DLT)
< *ana+ç
An.ağl.: ***anaç*** 'büyük kerpiç' (*DAO*, 43)

-AnAk : Daha çok tek heceli geçişli fiillere gelerek '*eskiden beri süregelme, yer yöre bildirme, bir özelliği üstünde taşıma*' gibi değişik görevlerde somut ve soyut adlar türetir: ***gelenek, görenek, sağanak***...vb. (*TTG*, § 102); ***boğanak, sağanak*** vb.

anca 'O kadar, öyle,öylece' (DLT)
< *an 'o' [→ ol] ***+ça***

ancak 'Yalnız, sadece'
= ET. ***inçä~ ınça ~ inçäk*** (*EUTS*, 95)
< *anca oḳ 'işte' (bk. *anca*)
An.ağl.: ***anc'aka, hanc'ak, hanc'aka*** (Rize/*RİA*)
~ ancak (Kom.)
ancah (KarT.)
ancak (Az., Osm., Krm.)
aṅÐžax (Çuv.) (Räsänen, *V*)

Tü. > **Kürt.** *anca, ancax* 'ancak' (*DAO*, 42); **Zaza.** *ancax* (*ZTS*, 20)

ancılayın (hlk.) 'Onun gibi, öyle'
< an 'o'***+çı+layın***
[< ET. ****ançulayu***]
An.ağl.: ***ancılayın, ancileyin*** (*DS.I*, 255)

Tü. > **Zaza.** *ancıya* 'yine', *anci* 'yine, yine de'; *andı* 'bunca', *anka* 'şimdi', *ano* 'bu', *ansı* 'böyle', *anû* 'böyle' (*ZTS*, 21)

and /ant 'Yemin'
< *ānt (T. Tekin)
~Uyg. ***antık-*** 'and içmek';
OT. ***andık-*** ; ***and, ant*** (DLT)
Çağ. ***ant***;
EAT., Osm. ***and***
ānd (Hlç.)
ēnt (Kaz.)
= Moğ. ***anda~andagar*** (*KWb.* 10) >Yak. *andagay, anda-gar.*
Hal. ***and***; Moğ. ***andagai*** 'yemin, and'; ***andala-*** 'to be sworn brothers', Hal. ***andala-*** ay.; Moğ. ***andaga-*** 'to swear an oath' (T. Tekin, *Mak.I*, 366)
= Tu., Ma. ***anda*** 'arkadaş'

andaç 'Hatıra, yadigâr, kalıntı'
< *an-da-ç
An.ağl.: ***andaç, anacak, anaç, anak, andaçlık, andaş, andıç, andırak, angaç, angı, anık, ansak*** (*DS.I*, 256)

Ayrıca krş.
andaç 'damızlık koyun veya keçi'
andaç 'eş, denk'
andaç 'isim, ün, şöhret'

andavallı 'Salak, aptal'

SanalBaba

< ? ***andav-al*** (*TTG*, § 95.1)
Krş. ***andavat*** 'binanın orta kısmına konulan kiriş' (*DS.I*, 258)
< * '*tahtası, kirişi noksan*' (?)
An.ağl.: ***andaval, andavat*** 'aptal, ahmak, beceriksiz, bön, avanak, şaşkın, andavallı' (*DS.I*, 258); ***andık, andıklı*** 'hödük, görgüsüz, anlayışsız' (*a.g.e*, 260)
Ayrıca bk. ***anga*** (I) [***ang*** (III)] (*DS.I*, 262)

andık (~ anduk) 'Sırtlan'
< DLT. ***aŋdı***-'avlamak'+***-k***
< OT. ***aŋ*** 'vahşi hayvan'+***dı***-'avlamak'+***-k***
Krş. → **angıt**
An.ağl.: *andık, anduk, angıt kurdu* 'sırtlan' (*DS.I*, 259)

andız 'Selvi'
< ****aŋduz*** 'andız otu' (DLT)

< ? OT. ***aŋdı*** (Räsänen, *V* 21)

An.ağl.: ***andız, anduz*** 'bir tür ardıç' (*DS.I*, 260)

angıt 'Ördeğe benzer bir tür kuş'
= OT. ***aŋıt*** (DLT)
< OT. ***aŋ*** 'vahşi hayvan'+***gı***-'avlamak'+***-t***
[**aŋ/äŋ** için bk. T. Tekin, *Mak.I*, 366-367, §35)
Krş. **andık**
An. ağl.: ***aggıt, agıt, ağıt*** (*DS.I*, 76); ***angut, aŋgut, anga, angıdı*** 'bir tür küçük orman kuşu' (*DS. I*, 268);***aŋgıdı, angırt, angud, angult, angurt, angut, aŋgut kazı, anıt, äŋk, ankıt, ankut, anrık*** 'ördekten daha iri, kiremit renkli bir çeşit kuş' (s.265)

ANG[=D]I(>u)[***R/L***]**T**(>d)+**I**
AG[*G*]IT
AN[*G*=ø]IT
ANKI(>U)**T**
ĀDK [*IT*=ø]
ANRIK < *ankı[r]t*

~ angıt (Osm.)
ankıt (Osm.)
anıt (Osnm.)
aŋkat (Çağ.)
aŋıt (SUyg.)
aŋk (Trkm.)
āt (Hak.)
haŋkut (Kmk.)
hangit (YUyg.)

[*H*+]ANG(~K=D)I(>a, i, u)**T**

~ Moğ. ***aŋgir*** 'the yellow-red coloured duck'
~ Kore. ***aŋ*** (*wĕn-aŋ* 'the mandarin duck'

Ramstedt (*NyK* 42:230): < *aŋır* ~ Moğ. *aŋgir*
Katona (*KcsA* 3:386, 387) < Çuv. *ănărt kayăk*
Bazin (*ST* 55-59): < * *(h)aŋ-kır-t*
Räsänen (*V* 21a): *aŋgır, aŋar, aŋgar* < Moğ.
Eren (*TDES*, 13): < ses yansıması
Clauson (*AM* 18:211): Moğ. ***aŋir*** ile birleştirilemez.

angsır-[(hlk.) 'Aksırmak'
< ****ās+kır-***
Bk. **ansır-**

anı ***YT*** (1935) 'Hâtıra'
< ***an-ı***

anık 'Hazır'
= OT. ***anuk*** (DLT)
< ****anu-*** 'hazırlanmak' (DLT) +***k***

DLT: ***anukla***- 'hazır bulunmak'
anukluk 'hazırlık'
anun- 'hazırlanmak'
anutġan 'daima hazırlıklı, hazırlayan'

TT.: ANIK+(LA-/LIK)
An.ağl.: ***anık, anuk*** 'hazır, mevcut, var' (*DS.I*, 268)

anıksa-[***YT*** (1942) 'Belirsiz hatırlama'
< ***an-ımsa-***

anır-['(eşek) Bağırmak, anırmak; haykırmak; kükremek'
< ***ā*** 'yansıma'+***kır-*** <****arkır-***
< ****arkıra-***
DLT. ***aŋıla***- '(eşek) anırmak'
Tefs.: ***aķırmaķ*** 'bağırma, anırtı', ***eşek anırmaķı*** 'eşek anırması'
Osm.(TS): ***ağır***- '(arslan) kükre-

SanalBaba

mek; (eşek) anırmak'
An.ağl.: ***angıramak, angırda-, angırmak, angurmak, anırmak, ankırmah, ankırmak*** (*DS.I*, 266)
anırgan, anırgan 'çok anıran eşek, azgın eşek' (s.270); ***anır-*** 'birine yüksek sesle bağırmak'

AŊ+*IR-*
AŊ+*IL-A-*
AN+*GI(>u)R-*
AN+*GIR-A-*
AN+*GIR-DA-*
AN+*KIR-*
AN+[*G=ø*]*IR-*

~ anŋgıra- (Kırg.) < *anŋ-ġıra-*
eŋre- (Kzk.)
eŋire- (KKlp.)
akır- (TatK., Bşk., KKlp., Nog., Krç.-Blk., Kum., Kar.)
anır- (Az., Krm.)
anġır- (Az., Tob.)
aġır-, aġırt- 'bağırmak, böğürmek' (Alt.)
alġır- ay. (Tuv.) < * *arkır-*
arġıy- 'yüksek sesle bağırmak' (Yak.) < **arkı-* < *ar kı-*
arla- 'yüksek sesle bağırmak' (Trkm.) < *ar-la-*
anŋır- (Trkm.) < **anŋır-* < **anŋkır-*
haŋra-, haŋla- (YUyg.) < **anŋ-la-*
(bk. T. Tekin, *Mak.I*, 100, 160, 367)

AŊ-*GIR-A-/-IR-*
AN-*GIR-*
EŊ-*[İ]R-E-*
A[*Ŋ=ø*]-*KIR-/+GIR-*
AL-*GIR-*
AR-*GIY-*

anıt ***YT*** (1942) 'Âbide'
< *an-ı+t*

anız 'Ekin biçildikten sonra tarlada kalan köklü sap; sürülmemiş tarla'
= OT. ***anız*** (DLT).
< *anŋ+ı+z*
Çağ.: ***anız***

An.ağl.: ***anız, anız, ağız, angız*** (*DS.I*, 271)
~ anuz, anız, anız (eski Osm.)
anız (Kırg., Kzk., KKlp.)
anız (YUyg.) (*TUL*, 41)
anaza (Kırg.) < **anız+a*
anġız (Özb.)
anŋıza (Trkm.) 'bir tür kızıl ot' < *anŋız+a* < **anġır*[2] 'sarı, kızılımsı sarı'
éŋiz 'tarla, mera' (YUyg.) (*YUTS*, 126)

H. Eren (*TDES*, 13): < ?
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 117-118, 367

anla-['Anlamak, idrak etmek'
< ET. ***āŋla-*** [< ***āŋ*** 'düşünce, idrak, anlayış'**+*la-***]; OT = ***anla-*** (DLT)
KB. ***anla-***; Trkm. ***ān-***
Çağ.: ***aŋ*** 'anlayış, anlama'
EAT.: ***anla-*** 'bilmek, hatırlamak'
An.ağl.: ***ağnamak, ānamak*** (*DS.I*, 107); ***ağnaşdurmak, ağıştırmak*** 'açıkça anlatmak' (*DS.I*,107); ***ağnaşılmak*** (*gös. yer.*); ***aynamah*** (Ml./*DAO*, 52), ***anna-, ana-, aŋa-, ağna-, ağne-*** (Erz./*EİA*, 25)
~ aŋ 'zihin' (Bşk., TatK., Uyg.)
aŋ 'hatırlamak' (Trkm.)
= *es* (Kırg.)
is (Bşk., TatK.)
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 367

anlam 'Mânâ'
< *an+la-m*

anna-['(eşek) debelenmek'
< Uyg. ***ağna-*** (***ağına-*** ?)

''XN'- < ***ağ-*** 'bir yana eğilmek, bükülmek, çökmek' + **-*on-*** 'dönüşlülük eki' + **-*a-*** (?) 'pekiştirme eki' (Hamilton, *İKPÖ*, 131)

annaç 'Karşısı, yan'
< *al* 'ön'**+*(ı)n+aç***
An.ağl.: ***annaç, alnaç, alneç, andeç, andıç, angaç, anlaç, anlaş,***

SanalBaba

anna, annacık, annak, annaş, anneç, anneş, annıç, annuk, arnaç, arnak, arnamaç (*DS.I*, 275)

ALNA(> e)Ç(> ş)
ANNA(> e, ı)Ç(> ş)
ANNUK < *al+(ı)n+ık*
ARNAÇ(/k)

anne = ***ana*** 'Çoçuğu olan kadın'
~ ama 'anne', amışı 'annesi' (Çuv.)

ansın-[(hlk.) '1.İşleri oluruna bırakmak; 2. söz söylemek isterken söyleyememek, tutulup kalmak' (*DS.I*, 279)
< ***an-*** [< * *aŋ-*]***sın-***
An.ağl.: ***ansınmak, aŋsınmak, anıklamak*** (s.279)

ansır-['Aksırmak, hapşırmek', bk. **aksır-**
< ****ās+kır-***

A.Tietze (*TETTL*, 182): **ansır-** < ***-sır*** eki ile yapılan ses taklidi fiillerden: ***aksır-, öksür-, agsır-***.

YANLIŞTIR. Etimolojisi şöyledir: < * **ās+kır-** [***-sk-*** > ***-ks-*** olmuştur.]

ansıt-[(hlk.) 'Andırmak, az benzemek' (*DS.I*, 279)
< ***an-sı-t-***
An.ağl.: ***ansıtmak, aŋsıtmak, anıştırmak*** (*DS.I*, 279)

ansız (hlk.) 'Söz dinlemez, aksi, haşarı'
< ET. ***aŋ*** 'anlayış'+***sız*** 'anlamaz, idrak etmez, farkına varmaz'
An.ağl.: ***ansız, aŋsız*** (*DS.I*, 279)

ansızın 'Âni olarak'
< ***an*** 'zaman, an'+***sız+(ı)n*** 'instrumental eki'

ant 'Yemin', bk. **and**
= OT. ***and*** (DLT)
~ ant (Bşk., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
and (AZ.)
ânt (Özb.)

Tü. > **Zaza.** *'ad* 'and, yemin' (*ZTS*, 17)

+(A)ñ, bk. **+(I)ñ**

ap 'Pekiştirme ön takısı'
TT.: ***apakçıl, apal, apansız, ap-appak, aparık, apayaz, apaydınlık, apayrı***...vb.
An.ağl.: ***appak*** (< *ap+(p)ak* 'süt, yoğurt, vb.'), ***abapaçık*** (< *ab+ap+ aç-ık*)
apağca (< *ap+ak+ça*)
apabaçık ~ ***apaçik*** 'çırılçıplak' (< *ap+ab+ aç-ık*)

apa, krş. ***ana***

Kıpçak: ***apa*** 'ayı'. [ET 'de '*cedd, dede, nine, baba, anne*' anlamlarına gelen **apa,** tabulaştırılarak '*ayı*' kelimesi yerine kullanılmaktaydı.]
Bugünkü Kıpçak şivelerinde: ***apa*** (TatK., Bşk.) 'abla, teyze, hala'
= ET. ***apa*** (*Alt.Gr.* 294b; DLT)

Tü. > **Kürt.** *ap, apo* 'Amca, büyük; baba, dede' (*FKT*, 12 b; *KTS*, 19; *DAO*, 44)

NOT: Türkçede kişi adı olarak kullanılmıştır: ***Basarabya*** < **Basar+apa**; ***Arslan apa*** 'Kütahya' nın ilçesi olup kişi adından gelir'

apakçıl 'Çok ak'
< ***ap+ak+çıl***
An.ağl.: ***apağca*** 'beyaz, ışıklı'; ***apak, abapaçık*** 'güzel, iyi' (*DS. I*, 282)

apalak (hlk.) 'Tombul, gürbüz, sevimli'
< ****apal*** 'iri, büyük [< **apa* 'anne' *+l*] ***+(a)k*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***apalak, apak, apak topak, apal, apalak topalak, apılak*** (*DS. I*, 282283)

Ch. Symeonidis (1973 no.159): < ***Yun.*** **Παλλαάκν** (pallákin).

A.Tietze (TETTL, 185): Bu görüşü benimser.

YANLIŞTIR: Çünkü, OT'deki **apa** 'anne'

SanalBaba

ile An.ağl.'ndaki **apal** 'iri, büyük', **apalak** 'ayı yavrusu; köpek yavrusu' (< ***apa+l+(a)k***); **apalakla-** (<***apa+l+(a)k+la-***) 'gelişmek, serpilmek' sözcüklerinin Yunanca *pallakin* ile ilişkisi yoktur. Sonra, *pallakin*'i **apalak** yapmak için epey uğraşmak gerekir.

apar-['Alıp götürmek'
< ***ap*** [< ***al-(ı)p*]-*ar-*** [< ****bar-***]
apar topar 'telâş ve acele ile; yaka paça'

apazlama 'Avuçlama işi'
< ***?apaz/s*** 'Avuç, avuç dolusu' (*DS.I*, 285)+***la-ma***
An.ağl.: ***apazlamak, apışlamak*** 'avuçlamak' (*DS.I*, 286)

H.Eren, "Apazlama", ***TD*** 58, 1989, s.251-254.

apış 'İki bacak arası'
< ET. ***abı-*** 'gizlemek, saklamak' + ***-ş***

A.Tietze (*TETTL*, 187): < **apış- + -ış** /haploloji yolu ile/ *ışış* → *ış*.

apış-['1) Bacaklarını açarak durmak;
2) şaşa kalmak'
< ****ap-ış-***

Tü. > Kürt. *apış* 'Bacak arası, hayalar' (*DAO*, 45)

apışak 'Ayrık bacaklı'
< ***ap-ış-ak***
An.ağl.: ***apışak, apış apış, apışık, apışlaya apışlaya, apşak, apşalak, apuşak*** (*DS.I*, 287)

apışık 'Yorgun, güçsüz, şaşkın'
< ***ap-ış-ık***
An.ağl.: ***apışık, apışak*** (DS.I, 288)

aprağ (hlk.) 'Yaprak'
= Tü. ***yaprak***
< ET. ***yalpırġak, yapırġak*** (*Alt. Gr.*, 351 a; DLT)
An.ağl.: ***arpağ dolması*** 'yaprak dolması' (*DS.I*, 290)

Tü.**yaprak** > **Kürt.** *arpağ* (*DAO*, 45)

NOT: Eski Türkçe ve Anadolu ağızlarında olduğu gibi Kürmanç ağızlarında da **y-** düşmesi olayına çok rastlanır: ***igirmi*** < yigirmi, ***ilan*** < yılan, ***onca/once*** < yonca, ***organ*** < yorgan vb. gibi.

ar-['Yorulmak'
< ****ār-*** (DLT) [< ****hār-*** 'yorulmak'] (T. Tekin, *Mak. I*, 367)

Çağ.: ***ar-, har-***
Çağ.: ***arḳuz-, harḳuz-*** 'yorulmak'
< ***ar-*** 'yorgun olmak'+***ġuz-*** (< ***-ġ-z-***)
EAT.: ***ar-, arı-***

An.ağl.: ***argın, argun*** 'yorgun, zayıf, bitkin' (*DS.I*, 311)
~ ār-, hār-, hari- (Trkm.)
arı- (Kırg., Kzk., Nog.)
hār- (Tar., Hlç.)
harı- (KKlp.)
hārkan 'meagre, lean' (Hlç.)
< ****hār-*, *hārı-***
har- (YUyg.), harkın 'yorgun'
hår-, håri- (Özb.)
īr-, ır-. (Yak.) < ****ār-***
Bk. T. Tekin, *Mak. I*, 222, 367.

+Ar : Asıl sayılardan üleştirme sıfatları türetir: *bir+er, üç+er, beş+er*. Krş. **–(ş)Ar**:*altı+(ş)ar, yedi+(ş)er* vb.

+Ar-[1] < ***+A-r-*** : ***+A-*** ve ***-r-*** eklerinin birleşmesinden oluşmuş olup, '*yapma*' bildirir:
< * ***+ġAr-***
ever-, becer-, onar- (< ***oñ+ar-***), *suv ar-* ...vb. (*TTG*, § 173)

+Ar[2] < ***er-*** : Bazı sıfatlara ve renk adlarına gelerek "olma" bildiren fiiller kuran **+Ar-** eki, ET'deki **er-** fiilinin bir süre sonra birleştiği kelimelerle ekleşmesinden oluşmuştur: *ağar-, bozar-, gözer-* ...vb. (*TTG*, § 174), *sarar- (<sargar-<*sarıg+ar-* DLT), *yeşer-(<*yaş"yaş"(sıfat)"+ar- (geçişsiz)*

-Ar- : Ünsüzle sonuçlanan *geçişsiz* belirli bazı fiillerden *geçişli* fiiller türeten bir *ettirgenlik* eki: ***çık-ar-, gid-er-, kop-ar- on-ar-***..

-Ar 'Geniş zaman eki'
ak-ar, çal-ar, sus-ar, süs-er,

SanalBaba

büz-er, gez-er ...vb.

-Ar 'Fiilden âlet adı yapan geniş zaman eki'

açar, biçer döğer ..vb.

+(ş)Ar Üleştirme sayıları türeten ek.

bir+er, iki+(ş)er, altı+(ş)ar, on+ar

ara[1] 'Açıklık, aralık, boşluk, mesafe'

DLT: ***ara*** 'ara, arasında' < ****ar*** 'ara, iki tepe arası, *yamaç' **+*a*** < ****āra*** [(< ***ār-*** 'arasından geçmek' + ***a-*** 'zarf-fiil eki' < ****hāra*** 'arasında, ara'] (T. Tekin)

~ ara 'sınır' (Bşk., TatK.)
çekara (Kırg.)
çegärä (Özb.)
şekara (Kzk.)
çegrä (Uyg.)
äraçä:k (Trkm.)
āra (Trkm.)
āran (Yak.)
hāara (Hlç.)

Hamilton (*İKPÖ*, 135): ****ār-*** 'arasından geçmek, arasına girmek'/ ***yār-*** 'yarmak' + **-a** 'zarf-fiil eki'

NF. (85-17): ***ara*** 'zaman, süreç' Bu kökten: **art** (< *ar+t*) 'dağ çidi, iki tepe arası; sır, arka' / **arık** (<**ar+k*) 'nehir' / **arka** (< **ar+k+a*) 'arka, sırt; [mecâzî olarak:] yardım' sözcükleri türetilmiştir: ***arka çıkmak, arkadaş*** (< *ar+ka+daş*)

ara[2] (zf.) ' ....arada, ...zamanda' < ***ara*** [Çocuk o ***ara*** kaçmış.]

ara[3] ' ....arasında' < ***ara*** [apış ***ara***sında.]

ara-['Aramak' < ****arġa-*** [< ***ārġa-*** 'yoklamak, arayıp taramak' (DLT)] ~ ***arķa-*** (G.Clauson: *ED* 217)

~ āra- (Trkm., Gag.)

Tü. > **Zaza.** *areme* 'arama', *areme biyayiş* 'arama olmak, aranmak', *areme kerdış* 'üzerini aramak, yoklamak' (*ZTS*, 22-23)

araba 'Araba' < ***araba, arba*** (Räsänen, *V* 23) < **** āraba***

Tü. > **Rus.** *harba*; Rum. *haraba*; **Ar.** (Tun.) *'araba*; (Sud.) *'arabiyya* 'araba', *'arabiyyāt~'arabāt* 'arabalar' (Özdemir, s. 164; Erich Proksoch, *Osmanisches Worgut im Sudan Arabischen,* Berlin 1983, s. 43)

~ araba (Çağ., Trkm., Osm.,)
arba (DTü., Kzk., KKlp., TatK., Bşk., Nog.)
arava (Özb.)
abra (Oyr.)
harava (Az.)
hariba (Tar.)
oraβa (Çuv.)
uraβa (Çuv.)

[H+]A(>u)RA(>i)B(>v)A

Tü.> **Ar.** (Mıs., Ürd.) *'arabacī*; (Lüb.) *'arabaji* (*ALT*K, 33)

Doerfer (*Oriens* 18-19:390): < Tü.
fakat, daha sonra: < Fars.(*UAJb*.40:252) / < Ar. *araba*
Clauson: < Ar. *'arrāda*
Eren (*TDES*, 14): Kökeni karışıktır.
Nişanyan'a göre: ~ ? Ar. ***rubā'***
"dörtlü" < *# **rb'*** "dört" (s.45)
Gülensoy: < Türkçe: ***āraba***

arabacılık 'Araba ile iş görmek, araba kullanmak' < ***araba+cı+lık***

~ arabacılıg (Az.)
ārabaçılık (Trkm.)

-ArAk < *-(y)***A** "zarf-fiil eki" + **-rAk** "Karşılaştırma eki" : Zarf-fiil eki.

Meninski: < **-A** "istek eki" + **rAk** "karşılaştırma eki"
Bang: < **-(y)U** "zarf-fiil eki" +**rAk**
Kononov: < **-Ur**, **-Ar** "geniş zaman eki" + **ok** "güçlendirme eki"
T.Tekin: < **-a-rak** "comparativus eki"

SanalBaba

Bu konu için bk. Z. Korkmaz, "-arak -erek Ekinin Yapısı Üzerine", *TDMA* I, 128-132.; ***TTG***, 993, § 741.
N.Yüce, ***Gerundien im Türkischen: Eine Morphologische und syntaktische Untersuchung***, Mainz 1973, İstanbul 1999.

aral 'Ada'
= Uyg. ***aral*** < Moğ. ***aral*** 'ada' (*KWb*,14) ***aral***, Bur. ***alar*** (> Yak. *alar*; Rus. *alar*)
< *paral (Räsänen, *V* 23)
~ aral (Çağ.)
aral (Kzk., Kırg.)
arïl (Şor.)
= Ewk. ***argi, hargi, hārgi*** 'orman'
bk. T. Tekin, *Mak.I*, 368.

arala-['Yarı açmak'
= ****arala- ~arıla-*** (DLT)
< *ara (< *ar+a)+la-
An.ağl.: ***aralat-*** 'seyrekleştirmek' (*TMES*, 42)

aralık 'On ikinci ay'
< ? ***ara+lık***

aran (hlk.) 'Ahır, at tavlası'
= (DLT), ***aranlıġ*** 'ahırı olan'
< Moğ. ****aran***
~ aran (Nog., Kzk., TatK., Kur., TatS.)

Ramstedt (*SKE* 190): < Moğ. **aran**
Poppe (*StO* 28:3-4): Moğ. **aran**
Konstantinova (*POAJa* 171-173): <***paran**
Eren (*TDES*, 15): < ?
Gülensoy: < Moğ. **aran**

araştır-['Araştırmak'
< ***ara-ş-***
TT.: ARAŞTIR-(I/ICI/ICILIK/TIRIL-/MA/MACI/MAN)

arcah (hlk.) 'Temiz, pak'
< *arı* [< *arıġ]+*ca+k*
An.ağl.: ***arcah durcah*** 'tertemiz' (Hoş-El./*DAO*, 46); ***arca, arcağ, arcah, arcak*** (*DS.I*, 302)

ard 'Ard, sırt, arka, dağ sırtı'
[<*ārt < *hārt* (Tekin)]
(Sondaki /t/ fonemi ötümlüleşerek /d/ olmuştur.)
~ hāart (Hlç.)
ārt (Trkm., Gag.)
ārtık (Yak.)

ard-[/**art-**['Yüklemek, asmak'
< AT. ****ārt-***
Osm.: ***ard-*** 'yüklemek' < ****ārt-***
ardıl- (TS.I, 190)
~ īrt- 'yüklemek' (Yak.); ārtık 'dağ geçidi' (Yak.)
ārt (Trkm.)
ārt- (Gag./Vulkaneşt ağzı)
ard (Az.)
= Moğ. ***açi-*** (< ****ati-***) (T. Tekin, *Mak.I*, 69)

arda (hlk.) 'İşaret çubuğu; ardıl'
< *ard+a*

ardak 'İçten içe çürümeye yüz tutmuş ağaç' = OT. ***artak*** 'bozuk'
< * *arda-* 'çürümek'
[< *arta-*]+ *-k*
krş. Kırg. ***ardak*** '1.Nazlı, şımarık; 2. Şeref, haysiyet' (*KS.I*, 42); Alt. ***ardak*** (*ATS*, 27)

ardıç[1] 'Bir tür ağaç'
= ***artuç*** (Uyg.; *Alt.Gr.* 295 b; DLT) ~ ***artıç*** (Arat, *ETŞ*, 337, n.8)
< *art-(I)ç*
An.ağl.: ***arduç, ardunç*** (*DS.I*, 307); ***ardışlıh, ardoşluk*** (Erz./*EİA.*, 26); ***ardüc*** (Keban-El./*DAO*, 46)

ARDU(/I/O)[*N*]Ç(/Ş)
~ artuş (Tel., Soy)
artiş (DTü.)
arduç (Çağ.)
urdeş (Çuv.)
urttεş (Çuv.)

A(>u)RT[*T*](>d)U(>i, ε)Ç(>ş)
~Moğ. (*KWb*.15) ***arça*** (>Tü. *arça*)

Tü.> **Fars.** *ardic* (Doerfer:*TMEN* 448)

Bk. H.Eren, *TDES*, 15-16. Tü.>Rus. *ardyš, artyš* (Vasmer: *REW*)
Kałużyński (*ME* 24): <Moğ.
Ramstedt (*JSFOu* 28:21; *KWb*. 15): < Moğ. ****ari-*** 'reinigen'
Brockelmann (*OGM* 24.§ a): Ramstedt'i benimser
Yudahin (Arm (2) 33, 36): < Fars.
Doerfer (*TMEN* 448): < ***art-uç***

SarialBaba

[*artu-çak > artıçak> artçak> arçak](> arça)
Eren (*TDES*, 15-16): Tü **artuç > ar-dıç** ['< *Moğ. olması da olanaksız değildir.*' diye yazar.]

ardıç² 'Ardıç kuşu'
< ***ardıç kuşu***

ardıl *YT* (1935) 'halef'
< ***art+(ı)l***

ardın ardın 'Kıçın kıçın'
< ***ard+(ı)n*** 'enstr.'

ardınca 'Arkasından, peşi sıra'
< ***art+ı*** 'iyelik 3. tekil kişi eki'
+n 'zamir *n*'si'+***ca*** 'eşitlik eki'
~ ardınca ~ ardıyca (Ker.) (*KrTS*, 61)

argaç < ***arga-*** 'Atkı atmak' + ***-ç***
= ET., OT. ***arḳag, arḳak*** (*Alt. Gr.*, 295 b; DLT)
An.ağl.: ***argaç, argeç, argıç, arkaç***
'dokumalarda çözgü üzerine enliliğine atılan ip' (*DS.I*, 308)

ARG(>k)A(>e, ı)-Ç

~ argaç (Trkm., Az.-Gazah, Salyan, Çebrayıl)
ağaç (Az.)
argaş (Saz.-Nuha)
arkak (Kırg.) Kzk.
arkau (Kzk.)
argı- 'dokumak' (Tuva)

Tü. > **Fars.** *arġāc, arġāç* (Doerfer, *TMEN* 457)

Clauson (*TDAY 1966*, 9; *ED* 216a):
< ***ar-gaç (/kağ)***
Ligeti (*TörK* 248): < ***ar-*** (?)
Eren (*TDES*, 16): < ?

argın 'Yorgun, zayıf, bitkin'
< ***ar-*** 'yorulmak' < ***ār-***
[< ****hār-*** 'yorulmak']
(T. Tekin, *Mak.I*, 367)

KB.: ***arġur-***
argun 'kamıştan yapılmış sesli çalgı'
argun 'gizli, saklı'
argun 'kokmuş, ağırlaşmış (et)'

~ harkın 'yorgun' (YUyg.)
= Hal. ***harḳān*** 'meagre, lean'
< ****hār-, *hārı-***

Tü. > **Zaza.** *arısaya* 'dinlenen, dinlenmiş' (*ZTS*, 23)

arı¹ 'Temiz, saf, arı'
< ET. ***arıġ*** (*Tuny.* 37)
= ***arıġ~arrıġ*** (DLT)
< ***ārı-ġ***
= Çağ. ***arıġ, arıḳ*** (*Abuşka*, 7-8)
An.ağl.: ***arı, arıca, arıca duruca, arıcah, arıcak, arıcakca, arıcaman, arıcana, arıca silice, arı duru, arıg, arıh, arık, arıncka, arınık, arı sili, arısilli, arısüli*** 'temiz, tertemiz, saf, iyi' (*DS.I*, 312); ***aru, aruca*** 'iyi, güzel' (s.336)
~ ar-ik (Çağ., Tar.)
ārah (Koyb.)
ārıh (Koyb.)
aruw (Kar.)
arū (Kom.)
ırās (Yak.)
rās (Yak.)
irɛ (Çuv.)

A[< Ā]RI(>a, u)K(>h, w)

~Moğ. (*KWb.* 24) ***ari-gun***

arı² 'Arı'
= OT. ***arı*** (DLT)
Çağ.: ***arı***
< ****ārı***
[< ****hārı***] (T. Tekin)
An.ağl.: ***aru*** (Hozat-Tn./*DS.I*, 337); ***aro*** (*TMES*, 43)
~ ārı, arı (Gag.)
ārı (Kırg.)
ârı (Ker.) (*KrTS*, 61)
aarı (Kumd.)
ār (Hak.)
hāarı (Hlç.)
harı (Özb./Kıpç.)
härä (YUyg.)
härrä (KKlp.)

Tü.>**Ar.** (Sur.) *āri:* (*ALTK*, 33)
= Hal. ***hārı***
= Ko. (Choi 109; T. Tekin, *Mak.I*, 368)
parï 'wasp' < ****pārï***

arı-['Temizlenmek'

SanalBaba

< ***ārı-***

~[Uyg.Br. ***āri-, ārri-***] (T. Tekin) OT. (DLT) ***arıt-***, Uyg. ***arıt-ır*** (DLT: ***arıt-ur*** *'geç biçim'*) EAT (*TS*): ***arıl-*** 'temizlenmek'

~ ārçı- (Kırg.) 'temizlemek'

= Moğ. ***arçı-*** 'temizlemek' < ****ar-tı-*** = Kum., Uyg., Osm. ***arıt-*** < ****art-*** < * ***artı-*** (T. Tekin, *Mak.I*, 4, 338, 368); * ***arı-tı-*** (s. 338)

+Arı = EAT. + ***Aru***

< ET. + ***ġaru,***

> ***+rA*** 'Yön gösterme eki':
> ***taş+ra***
> (< ***taş*** 'dış' + ***ġaru***) ~ ***dışarı***
> ***yukarı*** < ***yok+ġaru***
> ***içeri*** < ***iç+gerü***

arı duru 'Tertemiz'

< ***arı*** [< ****arıġ***] ***dur-u*** [< ****turuġ***]

arık[1] 'Zayıf, cılız'

= ***arık*** (DLT)

< ***arı-k***

EAT (TS): ***arık, aruk*** 'zayıf, cılız' ***arığ et-*** < ***arık et-*** [***-k-*** iki ünlü arasında ***-ğ-*** olmuştur.]

~ arık (KarH.)
arıh (KarT.)
arkan (Uyg.)
arkun (Uyg., AH 'yavaş')

arık[2] 'Yorgun'

= OT. ***aruk*** (DLT)

< ***ar-uk*** [***ar-uk+un*** < ****akrun***]

EAT.(TS): ***arnuğ, arnuk*** '1. yorgun yorulmuş, bîtab; 2. yorgunluk'

~ arık (KKlp., YUyg., TatK., Nog., Kırg., Kzk.)
ārık (Trkm.)
arrık (Trkm.)
arig ~ ārık (Özb.)
arx (Az.)
erik (YUyg.)
oruk (Uyg.) (*KTLS*)
arx (Ker./*KrTS* 61)

Hamilton (*İKPÖ*, 132): ***ār** (K), + -°q*

arık[3] 'Nehir, ark, kanal, hendek'

< ****ār-*** (~ ****īr-*****)-ık***

krş. **ark**

An. Ağl.: ***harık (~ hark)*** < ***h+arık***

Tü.> **Laz.** *xargi* 'su yolu, oluk, ark' (*LTTLS*, 175); **Kbr.** *arık* (İ.Doğan, 316)

~ ārık 'hendek, ark, kanal' (Trkm.)
īrāx 'parmaklar arasındaki aralık' (Yak.)

arıkla-['Zayıflamak'

< ***arukla-***

< ****hār-uk+la-*** 'yorulduğunda dinlenmek']

arıl-['Temizlenmek'

< ***arı*** [< * ***arıġ***]+***n-*** 'dönüşlülük'

arılık 'Temizlik' <***ārı-g+lıg***

< ****hārı-g+lıg***

arın-['Temizlenmek'

< ***ārın-***

< ****hārı-n-***

arı sili 'Temiz, temizce'

< ***arı*** [< * ***arıġ*** ~ ***arrıġ***] ***sili*** [< ET. *silig* 'temiz']

arış '1) Çözgü; 2) araba oku'

= ET., OT. ****arış*** (DLT)

< ****ar-*** 'dokumak' +***-(ı)ş***

~ arış (TatK., Tob.)
arıs (Kzk.).< ****arış*** < ****harış***

= Moğ. ***arăş*** 'shaft or thill of a cart; boody of a cart', OMoğ. ***haral*** id.
< ****paral*** ve Moğ. ***aral*** ay.

= Ma. ***fara*** < ****fāral*** < ****pāral***; Nan. ***para*** 'sledge'

(T. Tekin, *Mak.I*,115, 368)
Eren (*TDES*, 17): < ?

ark 'Irmak, ark, kanal'

~ eski Kpç. ***ark***

~ Sümer. **garim** (Tuna, 20)

< * ***ārık***

~ ārık (Trkm.)
arh (Az.)
arık (Nog., Kırg., Kzk., KKlp., TatK)
arig (Özb.)
arık (YUyg.)
erik (YUyg.)
arx (Ker.) (*KTS*, 61)

SanalBaba

A(<Ā[>e])**R**[I, İ]**K**(>x, h, g) ~MA. ***ark*** (> Kalm. *KWb.* 13: *arG*; **Rus.** *arık*; **Mac.** *árok*) (Räsänen, *V* 28)

Tü.> **Fars., Balkan dilleri**; **Kafkas dilleri; Rus.; Moğ.; Mac.** (*árok* [Kumamca ~ Peçenekçe])

Pedersen (*KSz* 39: 458): < ***Erm.***
Dankoff (*ALT* A 3): < ***Orta Fars.***
Eren (*TDES*, 17): < **?**
Ligeti (*TörK* 255): < **?**
Barandeev (*ST* 5, 1987, 80-82): < ***yarık***

arka[1] 'Arka, sırt'
= ET., OT. ***arka*** (DLT)
< ****ar+k (?)+a*** 'yön eki'
Mecazî olarak: yardım. '*arka çık-* = yardım etmek'
An.ağl.: ***arkakoylu*** 'arka üstü' (Sarılı-El./*DAO*, 47)
~ ārt 'dağ geçidi,' (Trkm.)
ard ay. (Az.) < **art* < **ar+t*
= Hal. ***hārt*** ay. < **hārt, hāga* 'arka' (T. Tekin, *Mak.I*, 369)

Tü. > **Kürt.** *arxası sırın* 'arkası sıra' (*DAO*, 47)

arka[2] 'Yardımcı
= OT. ***arka*** (DLT)

arkaç (hlk.) '1. Ağıl; 2. dağlarda kuytu yer'
< ***arka+^{o}ç***
An.ağl.: ***arkaç, argaç*** (*DS.I*, 325)

arkadaş 'Arkadaş, dost'
< ***arka+daş***
< ****arka+da+eş***
An.ağl.: ***arkadéş, arkardaş, arkeş, arkıdéş, arkış, arkideş, arkidiş*** (*DS.I*, 325), ***arhadaş*** (s. 312)

ARK(>h)**A**(>ı, i)+**DA**(> e, é, i)**Ş**

Tü.>**Ar.** (Ir., Lib., Fil.) *ārkadāş* (*ALTK*, 33)

arkalaç (hlk.) 'Hamal semeri'
< ***arka+la-ç***
An.ağl.: ***argalaç, arhaç, arhalanç, arhalıh, arhalık, arkaçlık, arkalaç, arkalık, arkaluk, arkanaç, arkılaç*** (*DS.I*, 310)

ARK(>g, h)A+*LA-Ç*
+*LA[n]-Ç*
+*NA-Ç*
+*LIK*
+*LUK*
ARKA+*Ç*+*LIK*

arkalan-['Arka (yani yardımcı) sahibi olmak; bir şeye sırtını vermek, dayanmak'
= ***arkalan-***(DLT)
< ***arka+la-n-***
An.ağl.: ***arhalamak*** 'Sahip çıkmak, yardım etmek, kayırmak' (*DS.I*, 312)

arkalaş-[< ***arka+la-ş-*** 'İşteşlik'

arkalık 'Arkaya alınan şey'
< ***arka+lık***
An.ağl.: ***arhalıh, arhalık, arkaluk*** (*DS.I*, 311)

arkalıksız 'Arkalığı olmayan'
< ***arka+lık+sız***
~ artsız (TatK.)
artxız (Bşk.)

arkan (hlk.) 'İp' = OT. ***örken***
Bk. **urga**

R.Dankoff (1991, 13): < ***ET. * arḳa***

arkuncak (hlk.) 'Yavaşça, hafifçe, sessizce'
< ***arkun (~ argun)***
+cak 'küçültme eki'

arkuri (hlk.) 'Aykırı, ters'
= OT. ***arkuk*** 'aykırı' (DLT)
< ***arku***[k]+***ru***
< ****arku***[k]+***ġaru***

Krş. ***yokaru*** < *yok* 'yokuş'+*ġaru*
taşkaru < *taş* 'dış'+*ġaru*
ilgerü < *il*+*gerü* 'ileri'

An.ağl.: ***arkuru*** '1.düz, doğru; 2. kestirme' (*DS.I*, 327); ***arkurıdan*** 'sebepsiz yere'; ***arkuri*** 'eğri, yanlamasına, çapraz olarak, ortadan, doğru, düz' (*TMES*, 43: *sırtı* ***arkuri*** *geç-, yere* ***arkuri*** *uzanmış dal*)
arkuru, arkırı, avhuru, arhu-

SanalBaba

ru, aykuri, afguri (*DS.I*, 87)

AR(/V/Y/F)K(g,h)U(/I)RU(/I)

Tü. > **Zaza.** *arko* 'inatçı, katı kişi' (*ZTS*, 23)

arla-[(hlk.) 'İyi olmak, hastalıktan kurtulmak'

< *arı(ġ)+la-*

arlan-[(hlk.) 'Temizlenmek'

< *arı(ġ)+la-n-*

armağan 'Hediye'

= ***armagan~ yarmakan*** [~amuç] (DLT)

Eski Kıpçak: ***armağan***; Oğuzca: ***armağan ~ yarmağan***

< [y] *armaġ(/k)+an*

~ armagan (Çağ.)
armagal (Krm.)
armıgan (YUyg.) (*TUL*, 52)

Tü. > **Blg., Srp.** *armagan*; **Fars.** *armagān* (Räsänen, 27; Doerfer, *TMEN*, 465: Tü > **Fars.** *armaġān*)
Ar. (Sur.) *armaġān* (*ALTK*, 33)

A.Tietze (*TETTL*, 198): < ***Fars.** armaġan.*
YANLIŞTIR.

armut 'Armut ağacı ve meyvesi'

= OT. ***armut*** (DLT)

< *al+mur(u)t*

An.ağl.: ***armıt, armıd*** (*DS.I*,329)

~ armut (Az.)
armıt (Trkm.)
amrût (Hlç.)
almurt (KKlp., Kzk.)
almurut (Kırg.)
ålmurut (Özb.)
amut (YUyg.)

A(>å)L+*MUR[U]T*
AR+*MU(>ı)T*/AM*RUT*

Özb. > **Tac.** *ålmurut, ålmürüt*

An. ağl.: ***almut*** (-Van/ *DS.I*, 228)

TS'e göre: < Fars. ***emrūd***
Farsçada: ***anbarūd, armūd, amrūd.***
Ş.Tekin (*İK*): < ***Tü.***
G.Doerfer (*KahlMat.*, 290): < ***?Fars.***
M.Räsänen (*LTS* 233; *V* 27 a): < ***Fars.***

H. Eren (*TDES*, 18): "*Yaygın bir inanca göre Farsçadan alınmıştır.*" görüşünü belirtir.
A.Tietze (*TETTL*, 199): < ***Fars.** emrud*

Gülensoy: < ***Tü.*** (Türkçedeki **"murt"** bitki adı göz önüne alındığında kelimenin ***"al+mur(u)t > almurt > armut"*** olması ihtimali tarihî fonetik açısından mümkündür. Hele, KKlp., Özb. ve Kırg. Türkçelerindeki biçimler bu görüşü desteklemektedir.)

arpa 'Arpa'

= ***arpa*** (Uyg., DLT)

< **arp(/b)+a(y)*

TT.: ARPA+ (CI/CILIK/ĞAN/LAMA/LIK)

An.ağl.: ***arpacık, arpacıl, arpacuk, arpagan, arpalama, arpala-, arpalanma, arpalık*** (*DS.I*, 331)

arpa orağı 'arpa biçme zamanı' (*DS XII-Ek*, 4424)

~ arpa (Trkm.,TatK., Bşk., Kzk., Kırg., KKlp.)
arba (Alt., Tel., Şor, Kuğ., Koyb., Kaç, Küer.)
arma (Tuva)
urβa (Çuv.)
urpa (Çuv.)

A(>u)RP(>b, m)A

~Moğ. (*KWb.*) ***arbay***

Çuv. > **Mac.** *árpa* (Gombocz: *BTLw* 8; Ligeti: *TörK*); **Moğ.** *arbai* [> Soyot. *arbay*]; **Balkan dilleri.**

Németh (*Csoma Arm.* 92.s, 1.not): < Hind-Avrupa dillerinden.
Doerfer (*TMEN*, 445): Bu yoldaki görüşleri değerlendirmiştir.
Clauson (*ED* 198b): < Hind-Avrupa (Toharca ?)
Poppe (*Lautlehre*, 87): < Altayca
Damdinov (*Sanjeev Arm.* 54): < Altayca ortak söz.
Dmitrieva (*ST* 2, 1975, s.23): < Farsça. [Eren'e göre yanlıştır.]
Gülensoy: < Türkçe-Moğolca ortak söz.

arpacık[1] 'Bir tür küçük soğan'

< *arpa+cık* 'küçültme eki'

arpacık[2] 'Göz kapağının kenarında çıkan küçük çıban'

< *arpa+cık*

An.ağl.: ***arpacuh, arpacuk***

SanalBaba

(*DS.I*, 330)

arpacık[3] (hlk.) 'Erkek entarisine (gecelik) yapılan bir tür nakış'
< ***arpa+cık***

arpacıl (hlk.) 'Tahıl tarlalarında bulunan serçe büyüklüğünde bir çeşit kuş'
< ***arpa+cıl*** 'addan kuş adı yapan ek'
Krş. **balıkçıl**

arpağan 'Yabanî arpa'
< OT. ***arpa+gan*** (DLT)
An.ağl.: ***arpagan*** (*DS.I*, 330)
~ arpağan (TatK.)
arpakan (Kırg.)

arpala-['Arpa vermek'
= OT. ***arpala-*** (DLT)
< ***arpa+la-***
An.ağl.: ***arpalama*** 'çok arpa yemekten olan hayvan hastalığı' (*TMES*, 43)

arpalama (hlk.) 'Çok arpa yemekten ileri gelen bir hayvan hastalığı'
< ***arpa+la-ma***

arpalan-['Bir yerden geçinmek'
= OT. ***arpalanmak*** (DLT)
< ***arpa+la-n-***

arslan, bk. **aslan**

arslık (> aslık) 'Üreme organında eksiklik bulunan (kadın)'krş.**erselik**
< OT. ***arsalık*** (DLT)

[< ***ars** 'kısır kadın' (Eren, *TD ES*, 19)]

arsum (hlk.) 'Belâ' (Kocaköy-Dy./ (*DAO*, 47)
< ET. * ***ahsum, ahsung*** 'Sarhoşluktan kavga eden' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *arsum*

arşın (~ **arşun**) 'Eski bir uzunluk ölçüsü'
< OT. ***arış+[(ı)n]*** (DLT)

art[1] 'Ense, arka'. Krş. **ard**

= ET., OT. ***art+la-*** 'enseyi tokatlamak'

TT.: ART+ (ÇI/ÇILIK)

art[2] 'Dağ geçidi', bk. **ard**

art-[1]['Yüklemek, sırtına almak'
= OT. ***art-*** (DLT)
[< ***ārt-***] (T. Tekin, *Mak.I*, 370)
ärt- "RT (Uyg. *İKPÖ*, 142)

NOT: /t/ fonemi ötümlüleşmez.

EAT.(TS): ***ard-*** < ****ārt-***
An.ağl.: ***artımlı*** 'çok su çekebilen pirinç' (*TMES*, 43)
~ ārt- (Trkm.)
art- (YUyg., Krç.-Blk.)
īrt-, ırt- (Yak.) < ****ārt-***
urt- (Çuv.)

Tü. > **Kbr.** *alt-* 'yük vurmak' (İ. Doğan, 1966, 315)

= Moğ. ***açi-*** 'to load a vehicle or animal; to burden, put on the back';
Hal. ***açi*** < ****ārtı-***
= Ewk. *atiga* 'load' < Moğ., Ma. ***açi-***
(< Moğ. ***açin*** 'load, burden')
(T. Tekin, *Mak.I*, 69, 370, 381)

art-[2]['Çoğalmak'
< ****ārt-***

DLT: ***artmak*** < ārt-
artuk < art-(u)k
artuklan- < art-(u)k+la-n
artur- < art-(u)r-

artığ 'yükletilen yükün bir dengi' < art-ığ
artıl- 'yüklemek, binmek' < art-(ı)l-
artın- 'yükletmek' < art-(ı)n-

TT.: ART- (I/IK/IKLA-/M/MLI/ IRIL-/IRIM/ITMA/IR-/IŞ/MA)
~ artxarı 'yeniden' (KarH.)

artağan (hlk.) 'Çoğalan, fazlalaşan'
< ***art-ağan***
= **An.ağl.**: ***artak, artımlı, artırmlı, arturumlu*** (*DS.I*, 333) < ***art-***

artakal-['Artarak geri kalmak'
< ***art-a*** 'gerundiyum eki'
kal-

artı[1] 'Toplama işleminde (+) işaretinin adı'

SanalBaba

< ***art+ı*** < ****ārt-***

artı[2] 'Fazla, sıfırdan büyük'

< ***art-ı***

< OT. ***artıġ*** (DLT)]

artık 'Fazla, artık, geriye kalan'
= ET. (Uyg.) ***artuḳ*** ''RTWQ ; OT. ***artuḳ*** 'fazla' (KB; DLT)

< ****ārtuk***

< ****art-*** + - ***°ḳ*** 'edilgenlik ve sonuç bildiren ek' (*İKPÖ* 136)

KB.: ***artur-*** 'arttırmak'
arta- 'bozulmak, kötüleşmek';
artak 'fena, bozuk'
DLT: ***artuklan-*** 'aşırı gitmek'
artur- 'artırmak; aşırı gitmek'

An.ağl.: ***artıh*** (*DS.I*, 334); ***artoh, artuh, artuk, artuğ*** (s.336)

ARTI(> u, o)K(> ğ, h)

~ artxarı 'yeniden' (KarH.)
artuḳ (YUyg.)
orduk 'artık' (Yak.)
ıtă (Çuv.) < ****artuk***

Hamilton (*İKPÖ*, 136): < ****** art- + °q 'edilgenlik ve sonuç bildiren ek' T. Tekin, *Mak.I*, 370.

artıkla-[(hlk.) 'Yemekte artık bırakmak'

< ***art-ık+la-***

An.ağl.: ***artıklamak, artıhlamak, artık etmek*** (*DS.I*, 335)

artıklağa (hlk.) '1.Bununla beraber; 2. Fazla'

< ***art-(ı)k+la-ğa***

[< *+lava ~+lavı*]

An.ağl.: ***artıklağa, artıklā, artıkğı, artıklava*** (*DS.I*, 334)

artıklağı (hlk.) 'Fazla'

< ***art-ık+la-ğı***

artıklan-[<***artuklan-*** (DLT)

< ***art-uk+la-n-***

artıl-[(hlk.) 'Birinin üstüne kapanmak'

< ***ard+(ı)l-***

artım (hlk.) 'Çoğalma, bereket'

< ***art-(ı)m***

An.ağl.: ***artımlı*** 'çok su çekebilen pirinç' (*TMES*, 43) < art-(ı)m+lı

artır-['Çoğaltmak, yükseltmek'
= ET. ***artur-***

< ***art-(u)r-***

An.ağl.: ***arturmak*** 'Salıncakta hızı fazlalaştırmak' (*DS.I*, 336)

artırma[1] (hlk.)'Biriktirme, çoğaltma'

< ***art-ır-ma***

artırma[2] (hlk.) 'Balkon'

< ****ard-*** 'Yüklemek, eklemek'

An.ağl.: ***artuma*** (*DS.I*, 336)
< *ard-ur-ma*

artırmaç (hlk.) 'Bir çeşit çocuk oyunu'

< ***art-tır-maç***

An.ağl.: ***artırmaç, arttırmaç*** (*DS. I*, 335)

artla-[1][(hlk.) 'Ayıklamak'

< ***ayır-*** [< ****aḏur-*** (DLT)] + ***-t-***

An.ağl.: ***artlamak, artdamak*** (*DS.I*, 335)

artla-[2][(hlk.) 'Sırtlamak'

< ***ard+la-***

artmaç (hlk.) 'Çuvala doldurulmuş ve çıplak hayvanın sırtına heybe gibi atılmış yük' (*DS.I*, 336)

< ***art-*** 'yüklemek' + ***-maç***

artmak[1] (hlk.) 'Büyük heybe' (*DS.I*, 336)

< ET. ***ard*** 'arka, ense'+***mak***

artmak[2] (hlk.) '1. İşi başkasına yükletmek; 2. yüklemek' (*DS.I*, 336)

< ***art-*** 'Yüklemek' (DLT) + ***-mak***

as[1] 'Aşağı, alt'
KB.: ***ast; asrakı*** 'Alttaki'

Uyg.da yok. İlk defa DLT'te ortaya çıkar. TT'nde: *astsubay, asteğmen* adlarında kullanılır.

as[2] 'Kakım'

< **** ās***

~ as (TatK., Alt., Tel., Soy., Sag.)

SanalBaba

ās (Trkm., Alt., Tel.) [< *ak as*]
ars (Kırg.) [-r- ikincildir]
saras (Tel.) [< *sarı as*]
yus (Çuv.) [y- ikincildir.]

as-['Bir şeyi aşağıya sarkacak biçimde bir yere iliştirip sarkıtmak'

< ET. ***as-***
TT.: AS- (I/IK/IL-/ILI/ILMA/ IL-/ILTI/INTI)
An.ağl.: ***asık, asım, asıntı, asın-*** (*DS.I*, 342-343)
~ us- (Çuv.) < **as-*
= Hal. ***has-*** ay.; Moğ. ***agsa-***
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 371

asalak ***YT*** (1935) 'Tufeyli'

< ***as*** (< * ***ast*** 'aşağı derecede')
+ ***alak***
An.ağl.: ***asalak*** '1. Yorulmayan hayvan; 2. Yüz, surat; 3. Kasapların iyi ete karıştırdıkları kötü parçalar' (*DS.I*, 339)

ası '(hlk.) 'Fayda'

< ET., OT. ***asıġ*** 'fayda', ***asıġlıġ*** 'faydalı' (DLT)
An.ağl.: ***ası, asıg, asığ, asık, assı*** (*DS.I*, 342)

-AsI < 1. ***-ġA+sIġ*** (*TTG*, § 105)
2. ***–e*** 'sıfat-fiil ek'+ ***-si*** 'iyelik eki'
(Banguoğlu, *TG*, § 204)
3. ***-ası*** < ***-ġası*** 'partisip eki'
< ***-ġa*** 'gelecek zaman eki'
+***sı*** 'tekil III. Kişi iyelik (mülkiyet) eki'
(T. Tekin)

Bu konu için bk. Z.Korkmaz, '-ası/-esi Gelecek Zaman Sıfat Fiil (participium) Ekinin Yapısı Üzerine", ***Türk Dili Üzerine Araştırmalar***, C.I, s.145-150.

asık (hlk.) 'Somurtkan

< ***as-ık***

asıl-['Asmak işi yapılmak veya asmak işine konu olmak'
= OT. ***asıl-*** (DLT)

< ***as-ıl-***

askı 'Üzerine herhangi bir şey asmaya yarayan nesne'
< ***as-kı***
An.ağl.: ***askı*** 'tohumluk elde etmek üzere örülerek asılmış mısır hevengi' (*TMES*, 43)

Tü. > **Kürt.** *aşkı* (*DAO*, 48)

aslan~arslan 'Afrika ve Asyada yaşayan vahşi bir hayvan'
= OT. ***aslan*** (DLT);
Uyg. ***arslan*** (> Moğ. (*KWb.* 14) *arsalan.*)

< ****a(r)s+lan***
TT.: ASLAN+ (AĞZI/CA/ GİLLER)
~ aslan (Krç.-Blk.) (>Slav. *slon*)
arıslan (Trkm., Kar., Bar., KarT.)
arsılan (Kzk., Alt., Tel.)
arsıl (Alt.)
arsıl ayū (Tel.)
arsıl aba (Tuva)
arıstan (Kzk.)
årslan (Bşk.)
arıslanka (KarT.) (< Tü. *arıslan* + Slav. *ka* 'dişilik eki')
arăslan (Çuv. (< TatK.)
arsıl aŋ (Tel.)
arzılang (arzılaŋ) (Tuva)
uslan kayăk (eski Çuv.)
= *alabarıs* (Hak.)
alasang (KKlp.)

Tü.>**Ar.** (Mıs., Lüb.) *ārslān*; (Cez.) *aslān* (*ALTK*, 33); **Kbr.** *aslan* (İ. Doğan, 1966, 316)

[**aslan** adı üzerine bazı görüşler vardır:
1.< **ar = sıl** "sarı"+**aŋ** 'canavar' (L.Patrubaný)
OT.***ār*** (DLT.) 'sarı portakal renginde'
ar böri = Sırtlan
arsıl = Vahşi, azgın]
2.arsıl ilan~arıs ilan.
(W.Bang, *KSz* 17: 112-146)
3.**arsıl+an** (G.Németh; H.Eren destekler.*TDES*, 20-21)
4.**arslang (arslaŋ)** < Moğ.
5. Patrnbány (*NyK* 16:459):
< Yak. ***arı*** 'sarı' + **-sıl+aŋ**

SanalBaba

'ağızlarda: vahşî hayvan' (Bu görüşe Eren karşı çıkar)

Budenz (*NyK* 16:460): < ***arslan*** sözünün açıklamasında **kaplan** ve **sırtlan** biçimlerine de uyması kaçınılmazdır.

Vámbery (*Die primitive Cultur des turco-tatarischen Volkes*, Helsinki 1878): < **arıs** "güçlü"+**lan** "vahşî hayvan"
Ramstedt (*Formenlehre*, 230): < **ars-** "kükremek" + **laŋ**
Şçerbak (*İRLTJa* 137-138): < **ăr** "kestane rengi" + **sıl+aŋ**
Baskakov (*Russkie familii* 101,174): < **arsıl+aŋ**
[Altaycadaki ***arsıl aba*** 'ayı' (*ATS*, 28) sözü dikkate alınırsa, en uygun görüş budur.]

Räsänen (*MTS* 104): < **ars+lan**
Clauson (*ED*, 238): < **as+lan ~ arıs +lan** (> Moğ. ***arslan/arsalan*** [+**lan** "ending"]
Ligeti (*TörK* 230):< **arıs+lan**
Pritsak (*Handbuch der Orientalistik, Turkologie*, 36): < İranca. **pars** [Doerfer kabul etmez.]
Brockelmann (*OGM* 76.§ b): < **ars** "?"+**lan**
Doerfer (*TMEN* 453): Bang, Ramstedt ve Pritsak'ı eleştirir.
Eren (*TDES*, 20-23): **aslan ~ arslan** hk yayınlar üzerine bilgi verir, görüş belirtmez.

asgı (hlk.) '1. Kadınların zincirle boyunlarına astıkları altınlar; 2.İple bağlanıp duvara, tavana asılan sebze ve meyveler'
< ***as- gı*** (~ *-gu, -ğıç, -hu*)
Krş. **askı**
An.ağl.: ***asgı, asgu, asğıç, ashu*** (*DS.I*, 341)

asgın (hlk.) 'Asık'
< ***as-gın*** 'Fiilden sıfat yapan ek'

asık 'Somurtkan' < ***as-(ı)k***
An.ağl.: ***asık*** '1. sert; 2. asılmış adam; 3. çingene; 4. zayıf; 6. ekin' (*DS.I*, 342)

asıl-['Asılmak'
< ***as-(ı)l-***
OT. (KB.): ***asun-***

asın-['Takınmak'
< ***as-(ı)n-***
An.ağl.: ***asım takım, asıntı*** 'Kadınların takındıkları süs eşyası' (*DS.I*, 342)

askı 'Bir şeyi asmaya yarayan şey'
< ***as-kı***, bk. **asgı**
TT.: ASKI+ (LI/LIK)
An.ağl.: ***asgı, askı, asgu, ashu*** (*DS.I*, 344)

aslan, arslan 'Arslan'
= OT. ***arslan*** (DLT)
< ****ars+lan***

Tü. >**Zaza.** *aslan* (*ZTS*, 24)

asma 'Asmak işi; asılmış, asılı'
< ET., OT. ***as-*** (DLT) + ***-ma***
An.ağl.: ***asma*** 'on arşınlık keten (*TMES*, 43)

asra 'Aşağı, alt'
< ***as+ra*** 'yön gösterme eki'
= *aşağı, altta.* (Uyg.da var); **astın** (< ***as+t+ın***) 'aşağıda, altta' (Uyg.da yok. İlk defa DLT'te geçer.)
< ET. ****as/ast*** 'aşağı, alt'+***ra*** 'yön eki'
An.ağl.: ***asra*** 'Aşağıda' (*DS.I*, 347)
~ Moğ. asara- 'beslemek, yetiştirmek' (Räsänen, *V*)

asren (hlk.), bk. **eğsiren**

ast, bk. **as**
TT.: AST+ (SUBAY/SUBAYLIK)

aş 'Aş, çorba'
= OT. ***aş*** (DLT)
< ****āş***
TT.: AŞ+ (ÇI/ÇIBAŞI/ÇIBAŞILIK/ÇILIK/EVİ/HANE)
An.ağl.: ***aş*** 'Bulgur pilavı' (*DS.I*, 348)
~ āş (Trkm.)
aş 'et' (Çuv.)
as (Nog., KKlp., Kzk.)
ās (Yak.)

ĀŞ(>S)

Tü. >**Zaza.** *aşxane* (*ZTS*, 25); **Fars.** *āş* 'çorba'; **Ar.** *aşşī* 'aşçı' (Gülensoy: *FATK*, 135; *Redh.* 85), (Tun.) *āşcı* (Özdemir, s. 153)

aş-['1. Yüksek, uzak veya geçilmesi

SanalBaba

güç bir yerin öte yanına geçmek; 2. (süre) geçmek, bitmek'
= OT. ***aş-, aşur-, aşru*** (DLT)
< *āş-
TT.: AŞ- (IL-/IM/IT)
~ āş- (Trkm.)
āş- (Yak.)
= Moğ. ***asru*** (< Tü. *aşru*); Hal. *azxıra* 'across, above, beyond'

+Aş- **< +A-ş-** : Addan fiil türeten *+A-* ekinin işteşlik eki *-ş-* ile naşmasından oluşan, genellikle "*olma*" bildiren geçişsiz bazı fiiller türeten birleşik fiil: *dol-aş-, güreş-, kamaş-* ...vb.

aşa-[(hlk.) 'Yemek yemek'
< *aş+a-*

aşağ, aşah, aşak (hlk.) 'Ağırşak' (*DS.I*, 349)
bk. **ağırşak**

aşağa 'Aşağıya'
< *aşak+a* 'yön anlamında datif eki', bk. **aşağı**

aşağı 'Aşağı, dağ dibi'
= OT. ***aşak*** 'dağ eteği' (DLT)
< *aşaġı* < *aşaġa* < *aşaḳ+a*
< *alşāḳ* (T. Tekin, *Mak.I*, 125; *II*, 609)
< *alçāk* (s. 300)
IM.: ***aşaġ, aşaġa***
EAT: ***aşağa*** < * *aşak+a*
Osm.(TS): ***aşaḳ, aşax***
An. ağl.: ***aşarı, aşā, aşar, aşeğ, aşğa, aşşa, aşşā, aşşağ, aşşah, aşşarı*** 'aşağı' (*DS.I*, 351); ***aşaklık, aşşaklık, aşşakta*** (s. 349) ***aşşağı yel*** (s.349); ***aşak*** (s.349)
~ aşāk 'alt taraf, dip; aşağı, alçak'; *aşākı* 'alttaki, aşağıdaki' (Trkm.)< ***aşağkı***

Tü.>**Kürt.** *aşaġda, aşayi* (*DAO*, 48)
Mac. *olcsó* [olçō] 'ucuz' < Eski Çuv. **alçag* < **alçak* < *al+çak*

Nişanyan'a göre (s.50): = ***ET.*aşaru*** "aşağı doğru" < ***aş*** 2 'aşağı'

aşağıla-['Küçük saymak'
< *aşakla-* (DLT) **< *aşak***
[< *āş-ak]+la-
An. ağl.: ***aşşağılak, aşşalak, aşşalek, aşşalık*** 'aşağılık, şerefsiz' (*DS.I*, 362),

aşağılak (hlk.) 'Aşağıya doğru, aşağıda' (*DS.I*, 349)
< *aşak* [<ET. * *āşak*]
+ı+la-k
Krş. **An.ağl.** ***asşalak*** 'bir küfür' (*DS.I*, 437) < ***aş(ş)ağ+ı+lak***

aşağılık 'Aşağı olma durumu, adilik'
< *aşağı+lık*
< *aşaḳ*

aşağrek (hlk.) 'Daha aşağı, aşağıca' (*DS.I*, 349)~ ***aşağarak, aşağrak***
< *aşak+a+rak* 'mubalâğa eki'

aşak¹ (hlk.) 'Makara'
< *ağırşak*

aşak² (hlk.) 'Diz kapağı'
< *āşak*

aşaklık (hlk.) 'Aşağıda, aşağısı'
< *āş-ak+lık*
An.ağl.: ***aşaklık, aşşaklık, aşşakta*** (*DS.I*, 349)

aşama ***YT*** (1935) 'Mertebe, pâye'
< *āş-a-ma*

aşçı 'Yemek pişiren (kimse)'
< *aş+çı* [yanlış olarak: **ahçı**]

Tü.> **Ar.** (Sur., Lib.) *āşşi:* (*AL TK*, 30); (Sur.: *āşşi:bāşi:*); **Zaza.** *aşçi* (*ZTS*, 25)

aşdamı (hlk.) 'Mutfak'
< *aş+dam* 'ev, oda'+***ı***
An.ağl.: ***aşlık, aşodası, aştami, aşevi*** (*DS.I*, 351) = *aşana, aşene, aşgana, aşhana, aşhane, aşkana* < Tü. ***aş***+ Fars. ***hāne***

aşdarı (hlk.) 'Mısır'
< ET., OT. ***aş+tarıġ*** 'ekin, bitki, arpa, buğday, tane' (DLT)

aşer-['(kadınlar) Gebelikte bazı yemeklerden tiksinip bazı şeyleri yemek için aşırı istek duymak'

SanalBaba

< *aş+er-*

An. ağl.: ***aşyerimek, aşarmak, aşiyirmek, aşvermek, aşyarmak, aşyirmek*** (*DS.I*, 364)

AŞ+*ER-*
+*AR-*
+*YER-/+YİR-/+(İ)YİR-/*
+*YER(İ)-*
+*YAR-*

aşgı (~ **aşgu**) (hlk.) 'Kalemtraş, anahtar' (*DS.I*, 353)

< *aç-kı* (> *-gı/-gu*)

aşı[1] 'Bitki aşısı, hastalık aşısı'
= ET. ***aşı*** 'ek, perçin, kaynak'

< *aş* 'kenet' (DLT)+***ı***
TT.: AŞI+ (CI/CILIK/LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LAT-/LI)
An. ağl.: ***aşı, aşlak, aşlama, aşlık*** 'yamalık' (*DS.I*, 353); ***aşi***

Tü. > **Zaza.** *aşı; aşi kerdış* 'aşı yapmak' (*ZTS*, 25)

aşı[2] 'Kırmızı toprak, aşı toprağı'

< *aşū* (DLT)
An.ağl.: ***aşi*** (*DS.I*, 358)

aşı[3] (hlk.) 'Eskimiş giysilere yapılan yamalık' (*DS.I*, 353)

< ET. ***aş-ı***, bk. **aşı**[1]

aşık 'İnsanın aşığı, topuğu'
= OT. ***aşuk*** (DLT)~ Kpç. ***aşık*** (*Ettuhfetü'z-Zekiyye*, 143 a)

< **aşu+k* (T. Tekin)
< * *alçuk* < * *alçu- k*
'küçültme eki'
Çağ.: ***aşuḳ*** < ****alşuḳ***
An. ağl.: ***aşşıg, aşsıh, aşşıh, aşaşık, aşuh, aşuk*** (*DS.I*, 362)

AŞ[Ş] (> s)**I**(>u)**K**(>g, h)
~ aşık (Krm., Krç., KKırg., Kırg.)
aşıh (Az.)
âşuğ (Ker.)
âşşığ (Ker.)
âşşuğ (Ker.) (*KrTS*, 63)
oşuk (DTü., Tar., YUyg.)
acık (Tel)

A(>â, o)**Ş**[Ş](>c)**IK**(>ğ, h)

Tü. > **Zaza.** *aşıkı* 'aşık' (*ZTS*, 25)
~Moğ. ***alçu*** 'bilek kemiğinin bir yüzü ya da bir yüzündeki çukur' (> Tü. ***alçı***)
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 3, 36, 125, 300, 372; *II*, 607.

aşık-['Acele etmek'
= ET. ***aşuk-***, OT.(DLT) ***aşuk-***
Rabg.: ***aşuk-***
Çağ.: ***aşuk-***
EAT.: ***aşık-,aşıx-***

< *aş-(I)k-*
~ aşık- (TatK., Bşk.)
asık- (Kzk., Nog.)
âşik- (Özb.)
oşuk- (YUyg.)

A(>å, o)Ş(>s)I(~U, i)K-
= Moğ.***algasa-*** 'to be confused'

aşıl-['Aşmak işine konu olmak'
< *aş-(ı)l-*

aşıla-['Aşı yapmak'
< *aş-ı+la-*
TT.: AŞILA- (NMA/N-/T-/LI)

aşın-['Sürtünerek çukurlaşmak'

< *aşġı-n-*
TT.: AŞIN- (DIRMA/DIR-/IM/MA)
An.ağl.: ***aşıntı*** 'gedik' (*DS.I*, 354)

aşır-['Yüksek veya geçilmesi güç bir yerin üstünden veya öte yanına geçirmek'
= ET. ***aşur-*** 'aştırmak, aşmasına sebep olmak'

< *aş-(ı)r-*
EAT. (*TS*, 265): ***aşıru*** 'aşırarak' ['*aşağı*' anlamı **yanlıştır**.]
TT.: AŞIR- (I/IL-/MA/MACILIK/MASYON/T-)
An. ağl.: ***aşırma, aşırma kazan, aşırtma, aşurma, aşurtma*** 'kova, bakraç' (*DS.I*, 355)

aşırı[1] 'Fazla, son derece'
= ET. ***aşru***

< *aş-ur-*
TT.: AŞIRI+ (LIK)
An.ağl.: ***aşıra git-, āşırı git-***

SanalBaba

'kendinden geçip düşmek' (*DS. I*, 335)
Uşak türküsü: '*aşrı aşrı* memlekete kız vermesinler'

Tü. > **Kürt.** *aşiri* (*DAO*, 49); **Zaza.** *aşiri* 'küçük tuluk' (*ZTS*, 25) < ***aş-ır-ı***

aşırı[2] 'Bir şeyi aşarak, bir yerden aşırarak', bk. **aşır-**

< ***aşır-ı*** 'eski bir bağ eki'

aşırma (hlk.) 'Pantolon askısı'

< ***aş-ır-ma***

An.ağl.: ***aşırma, aşırmalık, aşırtma, aşırtmaç, aşırtmak, aşırtmeç, aşırtmık, aşurma, aşurtma, aşutma*** (*DS.I*, 356); ***aşırtna*** (s.357)

AŞ-I(/U)R-*MA/-MA+LIK*
-T-MA/-T-MA(>e)Ç
-T-MA(>ı)K

(hlk.) '2. Kova, bakraç'
'(kuyu kovası gibi) bir şeyin üzerinden aşağıya sarkıtmak'
'3. (argo) yürütmek, çalmak'
'4. mübalağalı konuşma'
(hlk.) '5. çırpma dikiş' ;
aşırtma, aşırtmak (*DS. I*, 357)
(hlk.) '6.Çelik çomak oyunu';
aşıtma (*DS.I*, 356)

Tü. > **Kürt.** *aşırme, aşurtma* (*DAO*, 49)

aşırtma (hlk.) '1. Mahmudiye altınlarından yapılmış kadın ziyneti; 2. kaçırma, gizleme' (*DS.I*, 357)

< ***aş-ır-t-ma***

aşırtmaca < ***aş-ır-t-ma-ca***

aşırtmaç (~**aşırtmeç**) (hlk.) 'Çok'

< ***aş-ır-t-ma(/e)ç***

aşkın 'Aşmış olan; çok, fazla'
< ***aş-kın***

aşla-['Aşılamak'
= ***aşla-*** 'kap kenetlemek' (DLT)

< ***aş-ı+la-***

TT.: AŞLAMA(K) → **aşılama(k)**

An.ağl.: ***aşlak, aşlama*** 'aşılı fidan' (*DS.I*, 359); ***aşlama su*** 'Sogutulmuş su' (s. 360); ***aşlamak*** '1.sıcak suyu soğuk su ile karıştırarak ılıtmak; 2. eskimiş yün giysileri ve çorapları örerek yamamak, tamir etmek' (*TMES*, 44)

aşlık '1.Aş evi, mutfak; 2. zahire'
= OT. ***aşlık*** (DLT)

< ***āş+lık***

An.ağl.: ***aşlık, aşlıh, aşluk*** (*DS.I*, 360)
~ aşlık (Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
aştık (Kırg.)

AŞ+L(~T)I(~U)K(>h)

= *āz ugà* (AZ.)
azık-tülik (Kzk., Kırg.)

at 'At'
= ET., OT. ***at*** (DLT)
< GT.: ***at*** 'at' (< 'iğdiş edilmiş at')
~ at (Kırg., Yak.)
a't (Tuv.) < **akt* < * *aktă*
ut 'at' (Çuv.)
hat (YUyg., Hal.)
= Moğ. ***agta***; Ma. ***akta morin*** (Poppe 1960: 89, 121; T. Tekin, *Mak.I*, 94, 373)

at-[[1] 'Atmak'
< ****at-*** (DLT

tan at- : **sökmek** anlamında.
şafak at- : **sökmek** anlamında.
göz at-; söz at-; yabana at- vb.

at-[[2] 'Adım atmak'
= ***at-*** (DLT)
< ****āt-*** (T. Tekin)

+At- < ***+A-t-*** : Addan fiil yapan **+A-** eki ile ettirgen fiiller türeten **-t-** ekinin kaynaşmasından oluşmuş, '*yapma*' bildiren geçişli fiiller türeten birleşik ek: *donat-, gözet-* ...vb.

NOT: ***ilet-*** < *il-* 'bağlamak'+*-e-t-* biçiminde olup, fiil köküne gelir.

ata 'Ata; baba,büyük baba'
< ***ata*** (Uyg., DLT)
~ ata (Az., Bşk., Kırg., TatK., Uyg.)

SanalBaba

atay (Bşk., TatK.)
åtä (Özb.)
äti (TatK.)

A(> ä, å)TA(>i)+*Y*

= *äke* (Kzk.)
kāka (Trkm.)

ata-['Tayin etmek'
= ***ata-*** 'takma ad (lâkap) vermek' (DLT)
< **āt+a-*

atabey '(eski) Selçuklularda şehzadelerin eğitimi veya bağımsız olarak bir ayeletin yönetimi ile görevli vezir'
< **āt+a+bey*

ataç 'Babacık'
< **āt+a+ç*

atak 'Cüretkâr'
< **at-(a)k*
An. ağl.: ***atak*** 'geveze, mübalâğacı' (*DS.I*, 364);
atak '1. atıcı, nişancı; 2. atın dört nala koşması; 3. şahin';
atak (*~atgın, atık, atmık, attırak* 'Meni, döl' (s.*a.g.e.*, 365)

[*bat-ak, yut-ak, kaçak*'ta olduğu gibi fiilden isim yapan ekle kurulmuş olup, Ermenice *adag* "becerikli"
~OFars. **ātāk** "güçlü" ile ilgisi yoktur.]

atan 'TT'nde soy adı: ***Adil ATAN***'
< *akta* 'iğdiş'
~ aktala- (Tuva) < **akta+la-*
attāla- 'iğdiş etmek' (Yak.)
< **at+ta-*

atan-['Bir göreve getirilmek, tayin edilmek'
< **āt+a-n-* 'adlanmak, denilmek, ismi çağrılmak'

ateş 'Ateş'
< *ot* (> *od* 'ateş', ***ota-*** 'ısınmak, odun yakmak' (*EDPT, VEWT*) > Tü. ***otaş, ataş*** [> Fars. ***ataş*** < ***atiş*** > Tü. ***ateş***]
TT.: ATEŞ+ (ÇİLİK/KES/LEME/LE-/LENDİRME/LENDİRME/LENDİR-/LENME/LEN-/ LETME/LEYİCİ/Lİ/LİK)
An.ağl.: ***ataşlık, ataşlığ, ateşlik, ateşluk*** 'kibrit' (*DS.I*, 366)

TS'te: < Fars.***āteş* [YANLIŞ]**

atıcı 'İyi nişan alan, attığını vuran kimse'
< *at-ı-cı*

atık '1. Atılan şey, döküntü; 2. solgun, uçuk; 3. atik'
< *at-(ı)k*

atıl-['Atmak işine konu ol olmak'
= OT. ***at-ıl-*** 'atılmak, (çiçek) açılmak' (DLT)
< **āt-ıl-*
TT.: ATIL-(GAN/GANLIK/IM/IMCI/MA)

atılgan 'Cüretkâr'
< **āt-ıl-gan*

atım 'Atmak işi; atılan birşeyin gidebileceği uzaklık'
= OT. ***atım*** (DLT)
< **āt-(ı)m*
TT.:ATIM+(CI/CILIK/LIK)

atış 'Atmak işi veya biçimi'
= OT. ***atış*** (DLT)
< ** āt-(ı)ş*
TT.:ATIŞ+(MA/MAK/TIRMA/TIR-)

atkı 'Atkı, kaşkol'
< **āt-kı*
~ âtkı, âtxı (Ker./*KrTS,* 63)

atla-[1] '['Aşmak'
< **āt-la-*
TT.:ATLA- (MBAÇ/NDIR-/NGIÇ/NIL-/N-/TMA/T-)

atla-[2] (hlk.) 'Ayıklamak'
An.ağl.: ***atlemek*** (*DS.I*, 371); ***atlamak*** 'ayıklamak' (*TMES*, 44)

atlambaç 'Çocukların atlama oyunu'
< ***atlanbaç*** < ***atlanmaç***
< ** at-la-m*[b]*aç*
[< ** āt-la-n-ma+ca*]

SanalBaba

An.ağl.: ***atlambaç*** '1. atlaya atlaya giden bit çeşit kiraz kurdu; 2. suya atlanacak yüksekçe yer' (*DS.I*, 371)

< * ***atla-n-ma+ca***
(Korkmaz, *TTG*, § 138.1)

atlan-['Ata binmek'
= ***atlan-*** (DLT)
< * *at+la-n-*

atlı '1. Atı olan; 2. süvari'
= OT. ***atlıġ*** (DLT)
< **at+lıg*
~ atlı (Az., TatK., Trkm.)
atlık (Uyg.)
åtlık (Özb.)
salt attı (Kzk.)
atçan (Kırg.)

atlıkarınca[1] 'Yere dikilmiş bir eksen çevresinde döndürülen askılara takılı oyuncak atlar, uçaklar vb. den oluşan bir eğlence aracı'
< *at+lı* [***karaça*** 'araba'
< İt. *carrazzo*]

atlı karınca[2] 'İri bir karınca türü'
< *at+lı karınca*
An.ağl.: ***atlı karınca*** (*DS.I*, 372)

atmaca 'Alıcı bir kuş'
< *at-ma+ca*

Tü. > **Zaza.** *atmece ~ atmıce ~ atmije* (*ZTS*, 25)

atma türkü 'Atışmada karşılıklı söylenen türkü'
< *at-ma türk+î* 'Türk'e ait'

[Halk edebiyatında bu tür türkülere ***karşuberi türküleri, karşılama türküleri*** de denir.]
Atma türki *atarum*
yureğuni yakarum
Eski çaruklarimi
boğazına takarum

attır-['Atmak işini yaptırmak'
= OT. ***attır-*** (DLT)
< **at-tır-*
An.ağl.: ***attıraç, attıreç, attırgaç, attırgeç, ataraç, atdıraş*** 'sac üzerinde pişen yufkayı çevirmeye yarayan yassı, tahta aygıt (*DS.I*,366); ***attırgaç*** 'pamuk atan aygıt' (s.373)

attırgaç (hlk.), bk. attır-
< *at-tır-gaç*
An.ağl. için bk. **attır-**

av 'Karada veya denizde evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi'
= ET. (Orh.) ***ab***; (Uyg.) ***av***;
~ OT. ***āv~āw*** (DLT);
(Oğuz) ***āv***
< **āb*
~ āv (Trkm.)
ov (Az.)
ō (Kırg.)
= Hal. ***āv*** 'antilop' < **āb*
= Moğ. ***aba***; Hal. ***av*** ay.
< * *āba*

Sevortyan (s. 62, 63): **āw** ile **āğ/ āk** (ağ) ile birleştirir. **YANLIŞTIR.** Çünkü, ET döneminde bir **b/w/ğ** nöbetleşmesi dü-şünülemez. (*Mak.II*, 94)

-(A)v, b→ –v
av (hlk.), → ***ağ***
ava (hlk.), → ***ağa***
avaç (hlk.), → ***ağaç***
avanak 'Kolaylıkla kandırılabilen veya aldatılabilen'
< ET., OT. ****ong*** 'kolay'
+al-(a)k

Krş. **dangalak** < ET., OT. **** tang*** 'Şaşacak, şaşılacak şey'+***al-(a)k***

TT.: AVANAK+ (ÇA/LIK)
An.ağl.: ***avanağ, avanah, avalah, avak*** 'Bön, şaşkın' (*DS.I*, 375);
avanak 'sıpa' (s.375)
< Erm.
avanak 'sağanak'

TS.I, 106: < ***Erm.***
Eren (*TDES*, 24): < ***Erm.*** *yawanak* 'ass'es foal; (dial.) ass'
Nişanyan (*SS*, 51): **avanak** ~ ***Erm.*** *(h)avanag* [küç.] sıpa, eşek yavrusu ~

SanalBaba

OFa. *yavānak* [küç.] yavru, insan veya hayvanın küçüğü < *yavān* genç →CİVAN

NOT: TT. ve Anadolu ağızlarındaki ***avanak avanağ, avanah, avak*** *'ahmak, bön, kolay kandırılan'* sözcüğü ile Ermenicedeki *avanak*'ın ilgisi YOKTUR.

Nişanyan'a göre: ***(h)avanak*** 'sıpa'
Eren'e göre : ***yawanak*** 'ass'(katır) sözcükleri arasında anlam bakımından bir benzerlik var mı? Türkler, Ermenice *'sıpa; katır'* anlamına gelen sözcüğü almışlar, *'bön, ahmak, aptal, kandırılması kolay'* kişi için sıfat yapmışlar. Olacak şey mi? *Sıpa*, söylendiği gibi, *aptal, bön, ahmak* mı Türkler bu sıfatı beğenip almışlar?

Eren'in *'Yerel ağızlarda sıpa olarak da kullanılır'* dediği, yalnız Mersin köylerindedir. Başka yerde yoktur.

H.Eren'e göre < ***Erm.***

***

Ağızlarda:
avan 'devlet memuru'
avan '1.obur; 2. hırsız; 3.i riyarı insan; 4. sert, titiz, sinirli; 5. vurucu kırıcı, zorba'
avan 'kurt'
avan 'sürülmesi güç olan tarla'

avalak 'tembel'
avalak 'oğlak' < Tü. ***oğul+(a)k***

afal (~ ***afala, afalak, aflak***) 'aptal, sersem, şaşkın'
afala- (~ **afarla-**) 'afallamak'
afalsız 'akılsız, beyinsiz'
afana 'beceriksiz' (*DS.I*)
sözcükleri var ki bunlardan son dört tanesi **avanak** sözcüğü ile anlam bakımından uygundur.

avcı 'Avlanmayı seven veya avı kendine iş edinen kimse'
= OT. ***awçı*** (DLT)
< *āb+çı*
TT.: AVCI+(LIK)
An.ağl.: *avci, awcu* (Erz./ *Eİ*A, 31)

avla-['Bir avı diri veya ölü olarak ele geçirmek'
= ET.(Orh.) ***abla-***; OT. ***awla-*** (DLT)
< *āb+la-*
TT.: AVLA-(MA/N-)
~ ūla- (Kırg.)
uwla- (KarT., KarL.)
āvla- (Trrkm.)
= Moğ. ***abala-***; Hal. ***avla-***
[*av, avcı, avla-* için bk. T. Tekin, *Mak.I*, 356-357]

avlak 'Avlanılan yer'
< *av+lak* < *āb+la-k*
~ āvlag (Trkm.)
avlaḳ (Özb.)
Eren (*TDES*, 25)
Nişanyan (*SS*, 52): YOK

Ch. Cymeonides (1973, no. 22): < ***Yun.*** αυλη avlí
YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçede hem **av (< aw)** adı, hem **av+la** fiili vardır. Sözcük: Tü. **av+la-k**'tır.Türkmen ve Özbek Türkçelerinde de yaşamaktadır.
Yun. *avlí* = ***EYun.aulē*** 'avlu, saray, içtima alanı' ile ilgisi yoktur.

avlan-['Avlanmak işine konu olmak; ava gitmek'
= OT. ***awlan-~awlal-*** (DLT)
< *av* [< ET. *āb*]**+*la-n-***

avuç 'Elin iç tarafı; elin yarı yumulmuş durumu'
= ET.(Uyg.) ***adut***, (Br.) ***ātudh***
Eski Kıpç. ***awuç.***
~ OT.(DLT): ***awuç, avuç***

OT. (DLT) ***aḍut*** (< **aδ-ut*)
DLT: ***avut*** (< * ***aδut***), KB. ***Awut***
NOT: ET'deki ***abuç** ile karıştırılmıştır.

~ Yak. ***ïtïs*** < **adış* < * *aduç*
Tuva. ***adış*** < **aduç*
< *āδut

< *(h)abuç (Räsänen, *V*)
~ avuç (MA, Az., Trkm., Ker.)
avıc (Ker.)
adış (Tuv.)
auç (TatK.)
ōç (Tar., YUyg.)
oçum (YUyg.)
ōs (Sag., Koyb., Kaç.)

SahalBaba

ōş (Şor)
ūç (TatK., Kırg.)
us (Bşk.)
ūş (Kzk.) < *awuç*
uş (Alt., Tel.)
uvıs (Nog.)
uwıs (KKlp.)
ıtıs (Yak.)
ïvăś (Çuv.) < * *abuç*
ıtıs (Yak.)
hovuç (Özb.) < *h+ovuç*
= *algan/alkan* (YUyg.)
= Moğ. ***abuça*** 'taking, receiving, accepting' < *abuça;* Hal. ***avts(ā)*** ay.

[h+]A(>u,o)V(<*d, w)U(>ı)Ç (>c, s)
ITIS
IWĂS
ŌÇ ~ ŪÇ ~ US
ŌŞ ~ ŪŞ ~ UŞ
ŌS ~ US

~ Moğ. ***abuça*** 'Empfang; Handvoll'

Clauson (*ED* 44b): **adut** [kural dışı] (**-d-** sesi **-u-**'nun baskısıyla **-y-** yerine **-v-** > **-w-** 'ye çevrilmiş, buna karşılık **-t** > **-ç** olmuştur.) ***avut> avuç***
Doerfef (*Şiraliyev Arm.* 37): ***adut*** > ***avut*** (analoji yolu ile) > ***avuç***
Räsänen (*LTS* 126, 142; *V* 3 a, 7 a): OT. ***adut*** ~ * ***abuç*** (contamination'u sonucunda) > avuç
T.Tekin, *Mak.I*, 357, 360. (Fazla bilgi için bakınız.)
Eren (*TDES*, 25): ***adut*** > ****ayurt> avut*** > ***avuç*** olması düşündürücüdür.
O. Kabataş (*DTT*, s. 151): ***aδut*** ~ ****ayut*** ~ ***avut*** (**-u-**'nun etkisiyle) > ***avuç***

avuçla-['Avuçla kavramak, avuçla almak'
< OT. ***aδut+la-*** (DLT)

avun-['Teselli bulmak'
= OT. ***awun-*** (DLT)
< ****ābın-***
[< ****ābı-n-*** (T. Tekin)]
~ Clauson: ***abı-***
~YUyg. ***avu-*** 'teselli olmak'; Uyg.(Br.) ***āwinil-***; Trkm. ***āvun-***

TT.: AVUN- (Ç/DUR/MA/TU)

NOT: ***abı-*** hakkında bk. G. Karaağaç, 'IV. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı' na sunduğu bildiri (Çeşme- İzmir, 200)

avurt 'Yanağın ağız boşluğu hizasına gelen bölümü'
< ET. ***aδurt*** [>*ayurt* > *awurt*]

= ET. ***adurt*** (XI.yy), ***oğurt*** (XIII. yy.), ***awurt*** (XV. yy.) (Nişanyan: *SS*, 52)

An.ağl.: ***avurt*** '1. Lokma; 2. dedikodu, kötüleme' (*DS.I*, 396); ***avurtlak*** '1.yanakları büyük olan; 2. giysinin uygun gelmeyip kabarık kalması' (*DS.I*, 396)
~ aurt (Bar.)
ovurt (Trkm.)
ort (Sag., Koyb.,Kaça, Şor)
uvırt (Nog.)
urt (KKlp., Tel., Alt., Bşk. TatK.)
ūrt (Kırg., Alt., Tel.)

A(>o, u)VU(>ı)RT
A[v=ø]URT
O[v+u=ø]RT
U[v+u=ø]RT
Ū [< vu]RT

= *ķovoz* (YUyg.)
~ Moğ. ***ouçi, oğuçin*** (*KWb.* 292)

Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 67, 407-409): < ****ap-, op-/*ab-***
YANLIŞTIR. Çünkü, bu söz **d** > **y** > **w** gelişimi ile ET. **adurt (< *aδurt)**'tan gelir: ***aδurt*** > ***adurt*** > ***ayurt*** > ***awurt*** > TT. ***avurt*** / Trkm. ***owurt***
Eren (*TDES*, 260): < **?**

avut (hlk.) '1. Hayvanın sırt kısmı;
2. bağırarak ağlama' (*DS.I*, 396)
< 1. ***ağ-*** 'çıkmak; aşmak, yükselmek, ağmak' (DLT)
+(u)t
< 2. ***ağıt*** < ET.***ıġıt/aġıt***
< * *ıġ/*aġ* 'ağlama'

SanalBaba

avut-['(Bir kimsenin acısını veya sıkıntısını) Yatıştırmak, teselli etmek'
< abıt- < * āwı-t-
An.ağl.: ***avutgan, avutgon, avutkan*** 'aldatıcı, avutucu' (*DS.I*, 396); ***avut-*** 'yolcu etmek'; ***avutla-*** 'oyalamak' (s.397)

avuz (hlk.) → **ağız**

avuzluk (hlk.) → **ağızlık**

ay¹ 'Ünlem'
= ****ay*** (DLT) 'yansıma'

Tü. > **Zaza.** *ay* 'ah, of, ay!' (*ZTS*, 27)

ay² 'Yılın on ikide biri zaman
= ****ay*** (DLT)
TT.: AY+(LIK+LIKÇI/LIK LI)
~ ay (Alt., Tel., Şor., Kzk., Tat)
ıy (Dolg.)
ayuh (Volga Blg.)
uyăx (Çuv.) < **ayuk* (T.Tekin, 1988-b:167, not:5)
oyıx (Çuv.)

ay³ 'Gökteki ay'
= OT. ***āy*** (DLT)
[< **** hāy*** (T. Tekin)]
TT.: AY+(ÇA/demir/SAR)
~ hāay (Hlç.)
āy (Trkm.)
bk. aykulak 'salyangoz' (Trkm.)
ayğolak (Bşk.)
åykulåk (Özb.)
< *ay+kulak*

ay-['Ayılmak'
< **** āđ-*** (T. Tekin)
~ āyıl- (Trkm., Hlç.)
Tü.>Zaza. *aya* 'uyanık, uyumamış olan'; *aya bıyayiş* 'uyanmak, uyanık olmak' (*ZTS*, 27)

+Ay < +***AgI***, bk. **+ağı**

aya¹ 'El; avuç içi'
= ET. (Uyg.) ***aya***; OT. ***aya*** (DLT)
< **** hāya*** (T. Tekin)
~ āya (Trkm.)
haya (SUyg.)
hayan (SUyg.) < **hāŋa*

adış (Tuv.) < ** aduç*
ıtıs (Yak.) < **aduç*
[< ET. ***adut*** 'avuç']
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 374.

aya² 'Erkeklik bezi'
< ***haya***

aya³ 'Şaşma bildirir ünlem'
< ***ay+a!***
An.ağl.: ***aya, ayāgā, ayaga*** (*DS.I*, 397)

ayağa düş-[(hlk.) '1.Kötü yola düşmek; 2. âciz olmak'
< ***ayak+a düş-***
An.ağl.:***ayağa çıkmak, ayağa kalkmak, ayağ düşmek*** (*DS.I*, 397)

ayağaltı (hlk.) 'Gelip geçenin çok olduğu yer'
< ***ayak alt+ı***

ayak¹ 'Ayak'
< ***ayak*** < ***adak*** <* ***ađak~ azak*** (DLT) < ****aδak*** ~ Uyg. ***aḍak***, ***yadak*** (*Alt. Gr.*, 292 a)
TT.: AYAK+ (BASTI/ÇAK /ÇI / ÇIL / KABI / KABICI/ KABICILIK/KABILIK/LA-/ LANDIRMA / LANDIR- / LANMA / LAN- / LI / LIK/ SIZ /SIZLAR / TAŞ)
An.ağl.: ***ayağ, ayah*** (*DS.I*, 399)

NOT: **ayak**'ın An.ağl.'nda dokuz farklı anlamı daha vardır.

~ ayag (Çağ.)
ayağ (Ker.)
ayah (Az., Kar.)
azak (SUyg., Bşk.)
atah (Yak.)
ura (Çuv.)
θra (Çuv.) (Räsänen)

A(>Θ/u)Y(~ r ~ z ~ t)AK(> h)

~Moğ. ***adag***, Eski Moğ. ***padak*** (Poppe)

SafalBaba

krş. Kırg. ***ayak*** 'son, netice'

Tü. >**Kürt.** *ayağ* 'ayak; ayak takımı' (*DAO*, 50); **Fars.** *ayağ* 'ayaklı kadeh'

Hamilton (*İKPÖ*): Uyg. **ayak** ''D'AQ, ''D'X ← * **ad-** / **yad-**, "yere yatmak, sermek" (krş. K. **yadım**, "halı, yer örtüsü"; **yat-** "yatmak": **yag-** "yağmak" ? ← ***ya**, "yere yatmak") + edilgenlik ve sonuç bildiren, fiilden isim eki -°**q** (*AG*, 127) = "yere yayılan şey" ?

Sevortyan (s. 103): **ayak/adak/atax/ura** < (**ay-**) ~ * **ad-** kökünden geldiğini yazar. **YANLIŞTIR**. Çünkü, sözcüğün ET'deki biçimi **adak**'tır. Ayak biçimi yeni olduğu için, bu sözün /y/'li bir kökten geldiği düşünülemez. (*Mak.II*, 95)

Sevortyan (s.88): Az. ***adax*** 'çocuğun ilk adımı':< ****ād-/ad- ~ay-*** 'adım atmak' kökünden geldiği söyler. Bu sözün ayak ile ilgili bulunduğu belirtilir. Fakat, **ayak** sözünün Az. ***adax*** ile hiçbir şekilde ilgisi yoktur.

adax (< ****ātak***) sözü ****āt-*** 'adım atmak' fiilinden yapılmış bir addır. Önses /a/nın uzun olmasından dolayı, onu takip eden /t/ ünsüzü de /d/ye dönüştür. Trkm. ***ādım*** 'adım' adı da bu fiilden gelir.

Eren (*TDES*, 27): < **at-** (****ad-***) + **-ak**

ayak² 'Çanak, kâse'
= OT. ***ayaḳ*** (DLT, KB)
An.ağl.: ***ayak*** 'tas, maşrapa, kadeh' (*DS.I*, 399)
~ ayak (Kırg., Bşk.)
ayax (Yak.)
= Moğ. ***ayaga(n)***; Hal. ***ayak***

ayakça (hlk.) 'Ayak üzeri'
< ***ayak+ça***

ayakçak (hlk.) 'Merdiven'
< ***ayak+ça+k***
An.ağl.: ***ayakçak, ayahçak*** (*DS.I*, 399); ***ayakçak, ayahçah, ayakcağ, ayakcak, ayakça, ayakçat, ayakçıl, ayaklı, ayaklık, ayakman*** 'merdiven'; ***ayakçak, ayak çah, ayakçık, ayakçıl*** 'Takma ayak' (s.401)

ayakdaş (hlk.) 'Yol arkadaşı, yoldaş'
< ***ayak+daş***

ayak kabı 'Pabuç, ayağa giyilen giyecek'
< ***ayak kap+ı***
An.ağl.: ***ayag gabı, ayak kapı, ayah kabi*** = *ayak eskisi, ayak içi, ayak işi* (*DS.I*, 399); ***ayakkabı*** 'kadın donu' (*TMES*, 46)

ayaklan-['Ayaklanmak; ayağa kalkmak'
< ***ayak+la-n-***
[< ****aδak+la-n-***]
An.ağl.: ***ayaklan-*** 'çocuk yürümeye başlamak' (*TMES*, 46)

ayaklı 'Ayağı olan'
< ***ayak+lı***
< OT. ****aδaḳ+lıġ*** (DLT)

ayakyolu 'Tuvalet'
< ***ayak+ yol+u***
An.ağl.: ***ayağ yolu, ayag yolu, ayah yolu, ayakcak, ayaklık*** 'helâ' (*DS.I*, 398; *TMES*, 46)
~ ayagyolu (Az.)
ayak yulı (Bşk., TatK.)

ayart-['Kandırmak'
< ****ay-*** 'söylemek'
+-ar-t-

ayaş 'Arkadaş', bk. **adaş**
< **** adaş***
(T. Tekin, *Mak.I*, 359)

ayaz 'Duru, sakin havada çıkan kuru soğuk'
= ET. ***ayās*** 'parlak, bulutsuz kuru soğuk'; OT. ***ayas*** (DLT)
< * OT. ***aya*** (DLT: *aya kök* 'açık hava') +***S*** [> +z]
An.ağl.: ***ayaz*** (*DS.I*, 409); ***ayazlan-*** 'havanın bulutsuz ve serin olması' (*TM ES*, 46)
~ ayaz (TatK.)
ayazımah 'gök yüzü aydınlanmak' (Az.) (*ADDL*, 25)

SanalBaba

ayas (Çağ., Oyr.)
uyar (Çuv.)
θyar (Çuv.)

A(>u)YAZ(>s) [> R]

Tü.> **Rum.** *αγιάζι*; **Kürt.** *ayaz* (*DAO*, 51); **Kbr.** *ayaz* (İ. Doğan, 1966, 316)

(Räsänen) ***ayaŕ < ? haya***
Eren (*TDES*, 27): < ***ay*** + ***-(a)z***
Çuv. ***uyar*** 'açık (hava)' > ***ayaz***
Clauson (*ED*): Çuv. ***uyar*** biçimini vermez.
Tietze (*TTEL*): ***ayāz < ayas*** **(YANLIŞTIR)**

Z.Korkmaz (*TTG*): < ****ay+az***

YANLIŞTIR. Çünkü, ***DLT***'te açık olarak **aya** sözcüğü vardır ve '*açık, bulutsuz, parlak*' anlamındadır.'ay' ise, 5 farklı anlamdadır.

-A-yaz- 'Yaklaşma fiili' < ***-A*** 'zarf-fiil biçimi' +***yaz-*** 'tasvir fiili':
düşeyaz- < ***düş-e yaz-***
kırılayaz- < ***kır-ıl-a yaz-***

ay çiçeği (= **günebakan**) 'Birleşikgillerden, sarı renkli çiçeği olan bir bitki'
< ***ay + çiçek+i / gün*** (< ***kün***)+***e+bak-an***
= Kırg. ***künkarama*** (< **kün** 'gün' +**kara-** 'bakmak' + **-ma**)
Alt. ***ayçeçek, künkuzuk***

aydın 'Işık alan, ışıklı, aydınlık'
= OT. ***aydın*** 'ay aydınlığı' (DLT)
TT.: AYDIN+(LAN-/LANMA/LATICI/LATIL-/LATILMA/ LAT-/LATMA/LIK)

aygır 'Damızlık erkek at'
=OT. ***adgır*** [> Oğuz: ***aygır***]
< ET. **** aδġır***
An.ağl.: ***aygır, aykır*** (*DS.I*, 422)
~ aygır (Çağ., Nog., TatK. Bşk.., Kzk., KKlp. Kırg., Alt., Tel., Kuğ, YUyg.)
aygir (Özb.)
askır (Şor., Sag., Tuv., Soy., Koyb., Kaça)
askırak 'küçük aygır' (Şor)
asxır (Hak.)
azgır (SUyg.)
aksır (< *askır* 'göçüşme yolu ile') (Sag., Kaça)
argī (Tar.) (*aygır* > ****argıy*** > ***argī***)
atīr (Yak.) < ****adıġır*** [< ET. *adġır*]
ăyăr (Çuv.)

AY(>s, z, t)G(>k,[x)I(>i)R+AK

~Moğ. ***ajir-ga*** < ****adgir-ga*** (Räsänen: *V*; Clauson: *ED*, 47 a, b;T.Tekin,*Mak.I*, 359)

Şçerbak (*İRLTJa* 87-89): **ay-(<ad-)**
Ubryatova (*Voprosy tjurkologii* 11-16): < **ay-** "yaratmak"
Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 108): <***ay-** ~ ***ad-** ~ ***az-** 'cinsel duyguları artmak; aşmak,çiftleşmek'+**-kır** ~ **-ğır**
G.Doerfer (TMEN 648): < ay- (< ad-) 'trennen' kökünden geldiğini düşünür.
N.Poppe (Lautlehre 4-5), Moğolca biçimin Türkçeden gelemeyeceğini yazar.
H.Eren (*TDES*, 27-28): < ?
Eren, 'aygır' adı hakkında oldukça geniş bilgi verir.
T. Tekin, *Mak.I*, 93: < ****ad-ğır***

aygıt (hlk.) 'Birçok parçadan yapılmış âlet, cihaz'
< ?ET.,OT. ***aďrı*** 'Buğday temizlemek için kullanılan araç' (DLT)
An.ağl.: ***aygıt, ayğıt, aykıt, aykırt*** '1.Kereste; 2. Âlet, malzeme, avadanlık; 3. Eşya; 4. şey; 5. eş; 6.tencere';
aygıt, aygut, aykıt '1.meyve kurusu, yemiş; 2.yemişlik, yemek malzemesi; 3. baharat';
aygıt 'keyif sahibi' (*DS.I*,

SahalBaba

414-415)

ayı 'Ayı'
= OT. ***ayıġ*** (DLT)
(< ****aδuġ***) 'ayı' ~
Uyg. ***adıġ*** ~ eski Kpç.
ıyıġ
TT.: AYI+ (/bacağı/balığı/
BOĞAN/CI/GİLLER/
gülü/kulağı/LIK)
An.ağl.: ***ay'ıslığı*** 'ince keskin ıslık' (*YKS*, 17) < ***ayı***
ayu (*TMES*, 48)
~ ayı (Trkm.)
ayıw (Blk., KKlp.)
ayık (Çağ.)
ayiḳ (Özb.)
eyiḳ (YUyg.)
ayu (Alt.)
ayuv (Nog.)
ayū (Kırg., Bşk., TatK., Alt., Tel)
åyig (Özb.)
azığ (Sag., Hak.)
adıg (Soy., Tuv.)

A(>å, e)**Y**(~Z, D)**I**(>i, u)
[*G/Ğ/K/W/V*][> **Ū**]

= Moğ. ***adugusun, adagusu(n)*** 'hayvan' < *adugu+sun*; Hal. ***adgūs(an), adūs(an)*** ay.
= *arsıl aba* (*ATS*, 28)
apa (eski Kpç.)
kopal (YUyg.)
öŋüs 'erkek ayı' (Alt.)

Sevortyan: **ayı** < ****ay-*** ~ ****ad-***
Yanlıştır.

ayık 'Sarhoşluğu veya baygınlığı geçmiş olan'
= OT. ***aḍık*** (DLT)
< ****ad-*** [> *ay-*]+***-ıġ*** 'ayık'
An.ağl.: ***ayık, ayıh, ayuk*** 'ayılmış, uyanık, aklı başında' (*DS.I*, 417)
~ ayık (TatK., Kzk., KKlp., Bşk.)
ură (Çuv.)

Sevortyan (s. 113): ***ayık*** < ****āy-***

YANLIŞTIR. Çünkü, bu sözdeki /**d**/ fonemi /**d**/'den gelişmiştir.

ayık-[(hlk.) 'Ayılmak, uyanmak'
< ***ay-(ı)k-***
[< ET. ****āḍıġ*** (< ****āδ-ı-ġ***)]
TT.: AYIK+(LIK/MAK)

ayıkla-['Bir şeyin içinden, işe yaramaz, gereksiz veya istenmeyen taneleri veya maddeleri çıkarıp ayırmak'
< ****ayruk*** 'başka, ayrı'
+***la-***
[< ****aδruk*** (+la-)]
TT.: AYIKLA-(MA/N-/NMA/T-)

ayıl-['Sarhoşluk veya baygınlık gibi bir durumdan kurtulmak, kendine gelmek'
< ***ay-ıl-*** [<****āδ-ıl-/aδ-ın-***] 'kendine gelmek'
TT.: AYIL-(MA/TI/T-)
~ āyıl- (Trkm., Hlç.) < ****ādıl-***
= Moğ. ***aji-*** to watch, observe; to note, take notice'
< ****ādı-***
(fazla bilgi için k. T. Tekin, *Mak.I*, 358)

-AyIm < ET. ***–ayın*** İstek eki.
tur-ayım, ver-eyim, gül-eyim

ayır-['Bölmek; birbirinden uzaklaştırmak'
< ET. ***adru-*** 'ayırmak, seçmek' (*Alt.Gr.*); KT., Uyg. ***adır-***
~ ***aḍır-*** (DLT)
< ****aḍ(< *δ)ru-***
[~ ***aḍır-***]
[< ****haḍır-***]

ET.: **adınçıġ** (< ***adın+çıġ*** [< ****-sıġ***]) 'başka, seçkin'

TT.: AYIR-(AÇ/IM/MA/MAÇ/TI/T-/TMAN/MAN-LIK)

~ acıra- (Kırg.) < Moğ. *acira-*

SanalBaba

M. Erdal (s.535): 'It shares its base with **adın** 'different', **adığ** 'sober' and **adın-** 'to sober up'
T. Tekin, M. Erdal'ın bu görüşünü kabul etmez (bk. *Mak.II*, 377).
Tekin'e göre 'ET. **adır-** eylemi **adığ** 'ayık' ve **adın-** 'ayılmak' sözcükleri ile köktaş olamaz. Çünkü **adır-** eylemindeki /**a**/ ünlüsü kısadır (krş.Trkm.**ayır-**); ET. **adın-** 'ayıl-' eylemindeki /**a**/ ünlüsü ile adığ sıfatındaki /**a**/ ünlüsü ise uzun olmalıdır.
(krş. Trkm. **āyıl-** < ***ādıl-**)
Tü. ***adır-*** ile Moğ. ***acira-*** denktaş sözlerdir; bunları bir maddede toplayıp açıklamaya çalışmak hatadır. Tü.nin hiç bir döneminde /**d**/ fonemi /**ı**/ ya da /**i**/ ünlüsü önünde /**e**/ye dönüşmemiştir. Bu gelişme Moğolcaya özgüdür. (*Mak.II*, 95)

ayırmacılık 'Tefrik'
< ***ayır-ma+cı+lık***
~ ayırmaçılık (Kırg.)
ayırmaşılık (Kzk.)
ayırıv (Bşk.)
ayıru (TatK.)
ayiriş (Özb.)

ayırt 'Fark'
< ET. **** adırt***

ayıt-['Söylemek'
= OT. ****ay-ıt-*** 'söylemek' (DLT)

Krş. ***eyit-, ayt-, eyt-*** 'demek, söylemek' [***etmek*** ve ***itmek*** biçimleri okuma yanlışıdır.]
DLT: ***ayık*** 'vaat, söz'
ayıl- 'söylenmek'
ayıtğan 'soran'
ay- 'söylemek'

An.ağl.: ***ayıt-, ayt-*** (*DS.I*, 421)
~ eyt- (Tat.,Bşk.)
ayt- (Kr.-Blk., Kum., Kar., KKlp.)

ayırtla-[(hlk.) 'Ayıklamak'
< ***ayır-***[< ET., OT. *adır-*]
+-t-la-

An.ağl.: ***ayıtla-, ayırtla-, ayıt-, ayitla-, ayitle-, aytla-*** (*DS.I*, 421)

aykırı 'Alışılmışa, doğru diye bellenmişe uygun olmayan, karşıt, ters'
< OT. ***arkuk*** = ***arkuru***
'çapraz, eğik, zıt' (XIV. yy.)
TT.: AYKIRI+(LA-/LAMA/LAŞ-/LAŞMA/LIK)

T. Tekin'e göre *runik* **RKK** yalnız ****arkak*** biçiminde okunabilir. (*Mak.II*, 437)

ayla 'Ayın ve bazı yıldızların dolayındaki ışık çevresi'
= OT. ***āyla*** (DLT)
< ****āy-*** 'dönmek, başıboş dolaşmak' ***+-la***
~ ayla (Trkm.)
äylän (TatK.)

ayla-['Beklemek'
< ***ay-la-***
TT.: AYLA-(N-)

aylak 'İşsiz, başıboş gezen'
< ****āyla-*** 'dönmek, etrafını çevirmek' (T. Tekin) + ***-k***
TT.: AYLAK+(ÇI/ÇILIK/LIK)
~ āyla-n (Trkm.)
cınaylak '1.yalın ayak; 2.baldırı çıplak' (Kırg.)
= *sayak* 'aylak' (Kırg.)

ayol 'Daha çok kadınların kullandığı bir seslenme sözü'
< ***ay*** 'Ünlem' + ***oğul***

ayran 'Süt veya yoğurt yayıkta çalkanarak yağı alındıktan sonra kalan sulu bölüm'
= ET., OT. ***ayrān*** (DLT)
~ Eski Kpç. ***ayran*** (*Ettuhfet- ü'z-Zekiyye*, 146)
[< ****ayır-*** < ****aδır-***]
+-an
TT.: AYRAN+(CI/CILIK)
~ ayran (Uyg., Çağ., Az.)
äyrän (TatK.)
uyran (Çuv.)
θren (Çuv.)

A(> ä, u)YRA(> ä)N
~Moğ. ***ayir-ag*** (*KWb*.24)
> Yak. *ārax*

Tü. > **Ar.** (Sur.) *āyranbūz*

SanalBaba

'buzlu ayran' (*ALTK*, 35); **Rus.** *uren* (*V*, 12 b)

ayrı 'Başka'
= OT. ***ayru*** (DLT)~ ***ayruk***
< ***aðruk***
[< ****aδır-*** < ****haδır-***]
(Räsänen: *V*)
DLT'te: *adın, aðın, edin* 'başka'
TT.:AYRI+(CA/CALI/CALIK /CALIKLI/CALIKSIZ/CASIZ/ Ç/K/KLI/ KLIK/ KSI/ KSILIK/ KSIZ/ LAŞ-/ LAŞMA/LI/LIK/ LIŞ/LIŞ-/L-/LMA/LMAZLIK/ M/ MLAMA/ MLAŞ-/MLAŞ-MA/MLI/MLILIK/MSAMAK/ MSIZ/MSIZLIK/ NTI/ NTILI/ /ŞIK/ŞIKLIK/ŞIM/Ş-/ŞMA/Ş-TIR-/ŞTIRMA/T)
An.ağl.: ***ayré, ayrı*** (Erz./*EİA*, 33)

Tü. > **Kürt.** *ayrı* (*DAO*, 52)

ayrıcana 'Ayrı olarak'
< ***ayrı*** 'yalnız, tek başına' ***+ca+na*** 'küçültme grubu'
Krş. OT. ***ayru*** 'başka' (DLT)

ayrık[1] 'Başka, ayrı'
= ET. ***aðruk***
~ OT. ***aðrık*** ~ ***ayrık*** (DLT)
~ ***adın, aðın, edin***
Uyg. (*İKPÖ*): ***adruk*** 'farklı, çeşitli, ayrı, seçkin'
< ****adrı*** 'ayrı, eğri, çatal' (DLT)+***k***
DLT: ***adrı butlug*** 'eğri bacak'
adrıl- 'ayrılmak'
adrım 'teyelti'
adrış 'ayrılış'
adrış- 'ayrışmak'
ayrış- 'ayrışmak'

Hamilton: **adır-** + **-°q** 'edilgenlik ve sonuç bildiren ek"
Räsänen: < **** haðr-uk***
Eren (*TDES*, 29): < **aðır-** (>**ayır-**)
Gülensoy: < **adrı** 'yaba, çatal, çatal değnek' + **k** 'küçültme eki'

ayrık[2] 'Ayrık otu'
= OT. ***ayrık*** ~ ***aðrık*** (DLT)
< ****aδrı+k+***

ayrıl-['Ayrılmak'
= ET. [Eleges, 3: *(a)dr(ı)l-*]
~ Uyg. ***aðrıl-*** ''DRYL- (*İKPÖ* LXXVIII.5.)
< ****aδrı+l-***
TT.: bk. **ayrı**
Krş. **az-** 'ayrılmak'

ayrılış 'Ayrılış'
< ****aðrış*** (DLT)
TT.: bk. **ayrı**

ayrış-[< ***aðrış-*** (DLT)
< ****aδrı+ş-***
TT.: bk. **ayrı**

ayva 'Ayva'
< OT. ***awya*** (DLT)

Göçüşme ile: ***-wy- >-yv-***
~ ayva (Az., Blk., Nog., TatK., Bşk.)
hayva (Az., Ker)
heyva (Ker.) (*KTS*, 175)

Tü.> **Rus.** *ajva* (Vasmer: *REW* 1:7); **Çingenece** *haiva* 'coing' (*Paspati*, 253)

Sevortyan'da **'ayva'** mad.: YOK

az 'Alışılmış olandan, umulandan veya gerekenden eksik'
= ET. (Orh.) ***az***; OT. ***āz*** (DLT)
[< ****hāz*** (T. Tekin)]
ET.: ***azlan-*** < ***az+la-n-*** 'az görmek, azımsamak'
TT.: AZ+(AL-/ALMA/ALT-/ ALTMA/AR azar/CA/INLIK/ LIK)
~ āz (Hlç., Trkm.)
as (Tuv., Hak.)
äz, äzgine (TatK.)
aççā- 'az olmak' (Yak.)
< ****āsça-*** < ****āz+ça-*** (+***ça-*** Yak. ek > Moğ.) < ****āz***
= Moğ. ***arai*** 'just a little too...; not quite; hardly, scarsely, barely' (T. Tekin, *Mak.I*,

SanalBaba

375)

az-[1] ['Yoldan çıkmak, şaşırmak'
= ET. [Eleges, 3: *köök t(e)ŋride : küN (a)y azd(ı)m*]
~ OT. ***āz-*** 'ayrılmak'(DLT)
[<****hāz-*** (T. Tekin)]
Krş. **ayrıl- (< ardıl-)**
TT.: AZ-(DIRIL-/DIRILMA/DIR-/DIRMA/GIN/GINLAŞ-/GINLAŞMA/GINLIK/IŞ-/IŞTIR-/IT-/ITMA)
~ āz- (IB)
az- (Trkm., Kazk., Nog., KKlp., Kum., Krç.-Blk.,YUyg.)
åz- (Özb.)
hāaz- (Hlç.)
~ ar- (Hak., Tuv.)
arı- (KKlp.)

az-[2] ['Türemek, çoğalmak'
An.ağl.: ***az-*** (*TMES*, 49)

K. Emiroğlu (*TMES*, 49). Burada verilen açıklamalar biribirinden farklıdır. **az** '(sıfat olarak) az; çok'un karşıtı'
az- 'artmak, çoğalmak'
demek olup, görüldüğü gibi anlam bakımından da farklı, biri *ad* diğeri *fiil* soylu iki sözcüktür. DLT'te verilen **az** '1. tırnak yarası' ~ *ezik, iz*; 2. kakım ~ *as*; 3. 'az' anlamlarındadır. **Azıġ** 'azı dişi', **azıġla-** 'azı dişiyle ısırmak' farklı sözcüktür.

DLT'te:

az	**az-**	**azıġ**
az+lan-	**az**-ıt-	**azıġ**+la-
az+rak	**az**-ıt-ġan	
	az-ı-	
	az-ı-l-	
	az-ma	
	az-(a)k	
	~ **az**-(u)k	

sözcükleri ayrı köklerden gelmektedir.

-(A)z : Bugün işlekliğini kaybetmiş çok eski bir türetme eki olup tek ve bazen de çift heceli geçişli ve daha çok geçişsiz fiillerden '*fiilin gösterdiği işi yapan*' veya '*fiilin gösterdiği işten etkilenen*' anlamında ad ve sıfatlar türetir: *ayaz, boğaz (<boğ-), haylaz (< hay-la-z), söz (< sö-"söylemek"), uz (< u-z).*

azal-['Eksilmek'
< ***az+al-***
[< ****āz*** < ****hāz***]

azgın 'Azmış olan'
< ***az-gın***
KB.: ***azġır*** = ***azġun***
azguruş- 'birbirini doğru yoldan saptırmak, iğva etmek'
(Radolff, *Wörterbuches der Türk-Dialecte I*, sütun 577)
EAT(TS, 343: 'birbirine kızmak')
TT.: AZGIN+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
~ azġın (Krç.-Blk.,KKlp.)
azġin (YUyg.)
åzġin (Özb.)
azġan (Nog.)
azman (Kum.)
azıŋķı (Kırg.)
~ Hal. ***ar-*** 'to grow thin, become emaciated' (T. Tekin, *Mak.I*, 49)

Ayrıca bk.
T. Tekin, *Mak.I*,117: ***azu*** 'or'
< ***āz-*** 'to go astray'+ {+***U***}

azı 'Azı dişi'
= ET., OT. ***azıġ*** (DLT)
< ? ****aġ-ız*** (göçüşme ile)
MA. **azıġ** (160-8)
~ ağız çiş 'azı dişi' (YUyg.)
azıġ (Tuv., Hak.)
azı (Trkm.,Az.)
eziķ (YUyg.)
ahī, ıhī 'azı dişi' (Yak.) < ****azıġ***
urla (Çuv.) < * ***arıġ+lıġ***
(Çer. *ora-püy* 'wisdom tooth' < Çuv.****ora*** 'molar' < *arıġ) (T.Tekin, *Mak.I*, 375)
= Moğ. ***araġa*** 'molar; tooth of cogwheel', ***ariya*** ay.

SanalBaba

< * *ariġa* (s.117, 127, 224, 375)

azıcık 'Çok az'

< ***az+a*** 'zarf-fiil eki'

-cık

An.ağl.: ***azacıh, azacık, azacuh, azacuk, azağlak, azak, azanık, azarak,azırak*** (*DS.I*, 434)~***azıcıh, azacıh, azcuh, azarah, azcuh, accıh, azıcılah*** (Erz./*EİA*, 33)

AZ+A+*CIK/+CIH/+CUH*
AZ+A+*[Ğ]LAK*
AZ+A+[*RA=ø*]K
AZ+A+*NIK*
AZ+A+*RAK/+RAH*
AZ+I (<A)+*RAK*
AZ+A(~I)+*CIH*
AZ+[*A=ø*]*CUH*
AZ+I(>A)+*CI* [LA]*H*
AC(<Z)+[*A=ø*]+*CI(>U)H*

azık 'Yiyecek, azık'
= OT. ***azuk*** (DLT)
(DLT, KB)
[< ***āzık***]
TT.: AZIK+(LI/LIK)
~ azık (MA. 52-2);
azık (Alt./*ATS*, 231; TatK.)
azık-*tülük* 'yiyecek' (Alt.)
kül azık (Kırg.)
azok (YUyg.)
āzık (Trkm.)
åzık-*åvķat* (Özb.)
ozak (TatK.)
ozuk (Uyg.)

A(> å, o, u)**ZI**(>o, u, a)**K**

Tü.>**Ar.** (Cez.) *āzeķ* (*ALTK*, 35)

azılı 'Gözü bir şeyden yılmayan, azgın'
= OT. (KB.) ***azıġlıġ***
< ***azıġ+lıġ***
KB.: ***azuķ (< az-uķ)*** 'azgın'; ***azak*** 'yolunu şaşırmış'; ***azġır*** 'azgın, azılı'

azman 'Çok gelişmiş'
= OT. ***azma***
< Moğ. (*KWb.*16) ***asaman*** 'iğdiş'
~ azman (Krm.)
azban (Kzk.)
aspan (Soy.)

AZ(>s)**M**(>b, p)**AN**

Sevortyan (s. 96): **azman** < ****(y)az-*** ~****(y)aza-*** 'iğdiş etmek' + ***-man/-ban***.
YANLIŞTIR. Çünkü, sözcük Türkçe değil, Moğolcadır.
TS.I,s. 120: < Tü.

SanalBaba

-B-

+b+ 'Sözcük içi /m/'den sonra türeyen ünsüz.'

***atla*mbaç** < atlamaç

***bazla*mbaç** < bazlamaç

***çitle*mbik** < çitlemik

***döne*mbeç** < dönemeç

NOT: ET döneminde **b/w/ğ** nöbetleşmesi düşünülemez.

baba 'Çocuğu olmuş erkek'

= Uyg. ***baba*** (*Alt.Gr.* 300 a)

< * yansıma

= Alt. ***ada*** (*ATS*, 145); Kumd. ***aga/ulug adak*** 'baba anne'; YUyg. ***ata, dada; buva*** (*TUL*,78)

TT.: BABA+(CAN/CANLAŞ-/CANLIK/CIL/CILIK/Ç/LAN-/LI/LIK/tatlısı/YANİ/YANİLİK/Yİ-ĞİT/YİĞİTLİK)

An.ağl.: ***babo, baw, bawo, bāwo, bāve, bay*** (*DAO*, 54); ~ ***babey, babo, baboş, babu, babuş, bıba, bıbe, boba, bobili, bobuş*** (*DS.I*, 452)

BA(>ı, i, o)**BA**(>e, o, u)+*Y*/+*Ş*/+*Lİ*

~ baba 'dede' (Az., Kzk.)
båbå 'dede' (Özb.)
babay 'dede' (Bşk., TatK.)
bāba 'dede' (Trkm.)
babakay 'dede' (Bşk.)
buva 'dede' (Özb., Uyg.)

BA(>å, u)**B**(>v)**A**+*Y*/+*KAY*

ata-baba 'dede' (Kzk.)
aşşi 'babası' (< *aśa-si* 'baba') (Çuv.)

Tü.>**Ar.** (Mıs., Sur.) *bābā* (*ALTK*, 36); **Kürt.** *bab* (*KTS*, 22); Fars. *bābā* 'dede, baba' (*FTS*, 40 a); **Laz.** *baba* (*LT TLS*, 33); **Zaza.** *babi* (*LTS*, 29)

= *ata* 'baba' (Az., Bşk., Kzk., Kırg., Uyg.)
atay (Bşk.)
åtä (Özb.)
äti (TatK.)
äke (Kzk.)
kāka (Trkm.)
dada (Uyg.)

babayiğit 'Cesur, yürekli'

< ***baba+yiğit***

Tü. > **Zaza.** *baba'egit; babba'egitey* 'babayiğitlik' (*ZTS*, 29)

bacak 'Bacak'

< OT.****bag̈*** 'bağ, düğüm'

+çak

[> *baçak* (-***g̈***- düşmesi ile) > *bacak*]

Krş. ***bağırçak*** 'eşek semeri' (DLT)
(< ***bağır*** 'Bağır, karaciğer'+**çak** 'addan ad yapan ek')

TT.: BACAK+ (LI/SIZ)

An.ağl.: ***bacak*** 'hisse, pay,
Bacak = badak 'kısa boylu, cüce'
bacak 'tırpanla ekin biçilirken yapılan ekin demeti'

bacakarası, bacak çekiştirmek, bacakçı, bacak çiftleme, bacaklanmak, bacaklı (*DS.II*, 456)

~ pacak (YUyg.)
paça (Kumd.)

V.G.Egerov (1964,158): <***Fars.*** **pā** 'ayak' +Tü. **–acak** 'küçültme eki'

Sevortyan (1978 II, 25-26): < ***Evenkice*** **bacakā** 'çatallaşmış ağaç'

M.Räsänen (*V*, 54 a; 377 a): < ***Fars. pāy +ça*** [**-k**'yi açıklamamıştır.]

Gombocz (Túrán 1918, 212): < Kırg. (Kzk.) ***başa*** 'Unterschnkel, Pfite' biçimiylek arşılaştırmıştır.

H.Eren (*TDES*, 31): < 'Farsçadan alındığı anlaşılıyor.' diyor ve ekliyor: 'Korsch [Korş](*Thomsen Arm.* 199) Orta Farsça ****pāiçak***, Yeni Farsça ***pāça*** 'Flüßchen' (<***pāy*** 'Fluß') karşılıklarını vermiş.'

G.Doerfer (*TDAY 1980-1981*, 5): < ***Fars.*** **pāça** 'hayvan ayağı' + **k** (?)

Nişanyan (*SS*, 55): bacak ~ ***Fa.*** *pāçak* hayvan ayağı, paça → PAÇA

bacanak ~ bacınak 'Kadının kız kardeşinin kocası'

< Tü./Moğ. ***baca*** 'Kız kardeş, bacı'

[< ****bāça*** (T. Tekin)]+***n(a)k***

SanalBaba

'küçültme eki'
TT.: BACANAK+ (LIK)
An.ağl.: ***bacınak*** (*DS.II*, 458); ***bacanaġ*** (*DAO*, 55)
~ bācınak (İM.)
bāca (Trkm.)
bacanak (Osm.) (>Blg.*bacenak*)
bacanag (Az.)
baca (Blk., TatK.)
baja (Kırg., Nog., KKlp.)
paca (Te.)
pācnak (Terc.)
paça (Kum.)
puśana (Çuv.)

B(>p)**A**[<**Ā**](>u)**C**(>ç, j, ś)**A**(>ı) +*NAK*(>g)

Tü.> **Blg., Srp.** *badžanak* ; **Kürt.** *bacanaġ* (Kocaköy/*DAO*, 55); Zaza. *bacenax* (*ZTS*, 29); **Fars.** *bācenāk* (Redh.116; Gülensoy: *FATK*, 138)

Eren (*TDES*, 31): < **baca+nak** 'küçültme eki'
Poppovskaya (*İRLTJa* 66-67): < **bacı ~ baca + nak**. (Sevortyan bu görüşü kabul etmez.)
Gülensoy: < **bācı** (< * **bāça**) + **nak**

bacı 'Kız kardeş, abla, bacı'
< ? ***bāça**
An.ağl.: ***bacey, baccı, baci, baco, baji*** (*DS.*II, 457); ***paçı, paçi*** (Karadeniz ağızları); ***bācı, bacé*** (*DAO*, 55); ***baci*** (Erz./*EİA*, 35)

B(>p)**AC**(>j, ç)**I**(>i, é, e, o)[*Y*]

~ bacı (Az., Trkm.)
bâcí (Ker., Tel.) (*KrTS* 184)
= *aça* (YUyg.)
koşnaç (YUyg.)
Eren (*TDES*, 32): < ?
An. ağl.: ***bacey, baccı, baci, baco, baji*** (*DS.I*, 457)

BAC[***C***](>j)**I**(>i, o, e)+*Y*

Tü. > **Fars.** *bācī* (Doerfer, *TMEN* 682; Redh.116; Gülensoy:*FATK*, 138); **Tac.** *påččå* [< Özb.]

+baç 'Fiilden ad yapan ek'
saklanbaç, dolanbaç
badi (hlk.) 'Kaz'
< ***bad** 'yansıma' +***i***
An.ağl.: ***badı, badi, badik*** (*DS.II*, 465); ***badı badı, badal badal, badıl badıl*** 'Ördek yürüyüşü'
badıç (hlk.) 'Bakla, fasulye, bezelye gibi taze sebzelerde, içinde tohumların sıralandığı kabuk'
< OT. ***badıç ~ baḍıç*** 'asma çardağı' (DLT)
An.ağl.: ***badıç, badınç, badış, badiç, badıs*** (*DS.II*, 467)
badıç → ***boduç*** 'küçük testi'
badıç 'kadınların giydiği dizden bileğe kadar olan bir çeşit çorap'
badıç 'erkeğin cinsiyet organının sünnet edilirken kesilen kısmı'
badıç 'çekirgenin yere gömdüğü yumurtası' (*DS.II*, 466)
baduç, budiç, badış 'taze bakla' (s.471)
baduçla- 'fasulye, nohut, mercimek gibi bitkileri toplamak, devşirmek'
badut 'bezelye, bakla, fasulye gibi sebzelerin salkımları' (s.471)

Eren (*TDES*, 32): < ***Erm.*** **patič** 'seed-vessel, husk, pod', yer. **badinj** 'green been'

YANLIŞTIR. Çünkü, sözcüğün **badıç** biçimi *DLT*'te ve Anadolu ağızlarında yaşamaktadır. An.ağl.'nda ***beş*** ayrı anlamda kullanılması ilgi çekicidir. H.Eren'in hem DLT'teki, hem de ağızlardaki **badıç**'ı görmemesi şaşırtıcıdır.

bağ 'Bağ, düğüm, bağlanacak ip vb.'
= ET. ***bāġ-, bāy-*** 'sarmak, bağlamak'
< * ***bā-*** 'bağlamak' (DLT)
+ ***-ġ***
TT.: BAĞ+ (CIK/DA-/DAŞ/DAŞIK/DAŞIKLIK/ DAŞIL-/ DAŞIM/DAŞMA/DAŞ-/DAŞMAZ / DAŞMAZLIK / DAŞTIRICI/ DAŞTIRMA/ DAŞTIR-IM/IMLI/ IMSIZ/IMSIZLAŞ-/ IMSIZ-

SanalBaba

LAŞTIR-/ĞIMSDIZLIK/ INTI/ INTICI/INTICILIK/INTILI/INTILILIK/ LI/ LILAŞIK/ LILAŞIM/LILAŞMA/LILAŞ-/LILIK/ NAZ/NAZLIK)

An.ağl.: ***bağcak, badaş ipi,bagancak, bagcak, bağacak, bağacık, bağarcak, bağaş, bağcık, bağıcak, bağılcak, ba ğılcak ipi*** 'koyunların kaçmasını önlemek için çobanın uyumadan önce bir ucunu kendine, bir ucunu da koyunlardan birine bağladığı ip' (*DS.II,* 475)

bağda, badah, badak, badal, bağ dama, bayda 'çelme'(s.476)

~ bāğ (Trkm., DTü.)
bağ (Az., Sart.)
bau (Nog., TatK., Bşk., KKlp.)
baw (Miş., Kzk.)
båğ (Özb.)
bō (Kırg.)
pağ (Şor., Sag., Koyb., Kaça,)
pū (Alt., Tel.)
bıa 'sicim, ip' (Yak.)

B(>p)Ā(>å)Ğ(w)
BAU
BIA
BOO
PUU

Tü. > **Kürt.** *ba* 'bağ, sırım' (*DAO*, 54); *bağ, bak* 'demet, buket' (*FKT*, 15 a)

bağa 'Kaplumbağa'
= OT. ***baka*** (DLT)
< *bāka (T. Tekin)
AH.: ***kaburçaklı baka***
TT.: ***kaplu baka*** > *kaplumbağa*
An.ağl.: ***bağa, baga, bağ, bağarcık, bağcık, bābā*** 'kaplumbağa' (*DS.II*, 473)

BAĞ(~G)A
BAĞA+[R]*CIK* [-r- türemedir]
BAĞ[*A=ø*]

BAĞ[*A=ø*]+*CIK*

~ bāka (Hlç.)
bāğa (Trkm.), *kur*-baka
baga (Osm., Yak.)
baka 'kurbağa', *müŋüz* baka 'kaplumbağa' (Kırg.)
baka (Uyg., Çağ.)
baka (Alt.) (*ATS*, 33);
paka (Uyg., Oyr., Tel., Sag.)
*taş*paka (YUyg.)
maga (Küer.)
maka (Krç.)
taş baka (TatK., Kırg.)
tas baka (Kzk., KKlp., Krç.-Blk., Özb.)
kapkaçlı baka (Kum.)

B(>p, m)AK(> g)A

~ Moğ. ***baka*** (Räsänen, *V*)

Tü.>**Ar.** (Cez., Mıs.) *bāġā* (*ALTK*, 36; Gülensoy:*FATK*, 138; *Redh.* 124); **Kürt.** *bak, bag, bek* 'kurbağa'; *bek-é bejik* 'kara kurbağası' (*KTS*, 26; *DAO*, 57); *kurkurbeg, bekké* (*DAO*, 57); **Fars.** *bāhe* (*FTS*, 41 a); **Romen.** *baga* (L. Şaineanu, 30 a; T. Loebel, 111 a; Gülensoy: *RTK*, 2); **Zaza.** *beqı* 'kurbağa' (*ZTS*, 34); **Laz.** *poxo* (*LTS*, 305)

Eren (*TDES*, 33): YOK
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 42.

[*müngüz baka* 'kaplumbağa', *taş bağa, tosbağa, tısbağa,kaplumbağa; baka* 'kurbağa' (DLT).*bakaçuk* 'küçük baka=eğe kemiği ile kol arasındaki et parçası' (DLT); *bakayuk~bakanuk* 'at tırnaklarının ortasındaki tümsekçik'; *bakayak* 'çatal tırnakların iki tırnakları arası ve iki tırnaktan her biri']

bağaltak (hlk.) 'Hırka' (*DS.II*, 473)
< OT. ***bağırdak*** 'kadın göğüslüğü' (DLT)
Krş. **Bağırdak**

Tietze (*TETTL*, 259): < ***ET. bağıltak***
NOT: Sanırım dizgide bir yanlışlık olmalı. Çünkü, OT'de **bağıl** adlı bir sözcük yoktur. **bağır** ise '*bağır, karaciğer*' demektir.

SanalBaba

CC'ta geçen ***bagul*** 'kıskanç' sözcüğü Ar. kökenlidir (< baxil)
Bk. **bağır** ve Anadolu ağızlarındaki **bağır** ile ilgili türevler. (*DS.II*, 474, 478, 535)

bağatur ['Yiğit, cesur, alp'
< Tü. / Moğ. ***baga*** 'küçük, ufak, az' + ***tor*** 'kale, şehir; bey'] (> **Fars.** *bahadur* > Tü. *bahadır* 'yiğit, kahraman')

Tü. > **Rus.** *batur*; **Mac.** *bátor*

bağcık 'Bağlama işinde kullanılan şerit biçimindeki bağ'
< *bağ+cık*
ET. ***bāg- / bay-*** 'sarmak, bağlamak'

TT.: BAĞ- (DALA-/DA-
An.ağl.: ***bağacık, bağcak*** 'çorap bağı, ip' (*DS.II*, 473); ***bağancak, bagcak, bağacak, bağacık, bağarcak, bağcık, bağıcak, bağılcak, bağırcak*** ''oyunların kaçmasını önlemek için çobanın uyumadan önce bir ucunu kendine, bir ucunu dakoyunlardan birine bağladığı ip' (s.475)

bağda 'Güreş çelmesi, sarma'
< *bağ+da*

bağda-['Çelme takmak, güreşte sarmaya almak'
< *bağ+da-* [< ***bağda-ğ***]
(T. Tekin, *Mak.II*, 387)
An.ağl.: ***bağdala-***

bağdaş 'Sağ ayağını sol uyluğun, sol ayağını sağ uyluğun altına alarak oturma biçimi'
< *bağ+da-* 'ayak çekerek oturma'+**-ş**
'fiilden ad yapım eki'
An.ağl.: ***bağdaş, bağdaşık*** 'birbiriyle her bakımdan anlaşan, içlidışlı olan, uyuşmuş' (*DS.II*, 477); ***bağdaş/bağdeş kurmak.***
badaş, badaşık, badeş, bağdaşık 'arkadaş' (*DS.II*, 463);
bardaş, bağdaç, bardeş 'bağdaş' (*DS.II*, 529);
bağdaş kur-, bağdaç kur-, bağdağ kur-, bağdaş-, bardeş kur- (*DS.II*, 529)

BAĞ(>r)+DA(>e)Ş(>ç)+*IK*
BA[*Ğ=ø*]+DA(>e)Ş+*IK*

Banguoğlu: < ***bağdaş-ış***
Korkmaz: < ***bağda-ş***
Gülensoy: < ***bağ+da-ş*** <* ***bağ+da eş***

bağdaş-['Anlaşmak, uzlaşmak'
< *bağ+da-ş-*
TT.: BAĞDAŞ-(IK/IKLIK/IM/MA/MAZ/MAZLIK/TIRICI/TIR-/TIRMA)

bağıcı 'Büyücü; baştan çıkaran'
< *bağ+ıcı*

bağıldak, bk. **bağırdak**

bağır 'Göğüs'
= ET., OT ***bağır ~ bağar*** (Uyg., DLT)
TT.: BAĞ*(I)*R+ (IKARA)

Tü. > **Kbr.** *bagu* 'böğür' (İ. Doğan, 1966, 316)

An.ağl.: ***bağırlık, bağartlak, bağırsalık, bağırtlak, bartlak*** 'çocuğun önünü kirletmemesi için takılan önlük' (*DS.II*, 474); ***barğ*** (Damhüyük-El/*DAO*, 60) [-ğ-r > -rğ göçüşmesi ile]

BAĞIR+*LIK*
BAĞIR+*SA+LIK*
BAĞA(<ı)R[*T*]+*LAK*
BA[*ĞI=ø*]R+[T]+*LA(<ı)K*

bartlak 'kadınların iş yaparken giydikleri önlük' (*DS.II*, 535) < * *bağır+(t)+lak*
bağırdak, baardak, bagardak, bagartak, bagartlak, bagırdak, bağarcık, bağardak, bağartlak, bağırtah, bağırtlak, bağıtlak, bartlak, bavıdak, bavırdak, boğırdak 'çocuğun düşmemesi için beşiğe veya salıncağa bağlanan enli kuşak' (*DS.II*, 478)

BA(>o)G(>Ğ, V)I(>a)R
BA[*ĞI=ø*]R
BAĞI[*R=ø*]
+DAK/+TAK(>h)/+T[L]AK/
+CIK

An.ağl.'nda ***bağır*** ile yapılan birleşik fiiller ve deyimler:
bağrıbütün=bağrıkara, bağrı

SanalBaba

geçik, bağrı geç-, bağrı kalk-, bağrını yerden kaldır-, bağrına daş bas-, bağrı piş-, bağrı taşlı, bağrı yanık, bağrıyarık, bağrı yırtık, bağrı yufka (=*yoha, yoka, yuha, yuka, yüfka*) (*DS.II*, 485); ***barıyuka, bārıyuka, barnıyuka*** 'merhametli' (s.533) < *bağır+ı yufka*

bağrsuk 'yüzü kansız, ince yapılı (kimse)'

~ bagir (Çağ.)
baur (Kzk., Kaz.)
byar (Yak.)
pār (Hak., Leb.)
pür (Tel.)
pɛvɛr, pövɛr (Çuv.) (> Osty. *pavĕr*)

BAGI(>i)R > BA[*G=ø*]UR
P(<B)Ā/Ū[< ***agı=ø*****]R**

= *köks* (Az.)
kökräk (Özb., Uyg.)
kökirek (Kzk.)
kökürek (Kırg.)
kükrek (Trkm.)
kükräk (Bşk., TatK.)
dö:ş (Trkm.)
tüş (Bşk., TatK.)

bağır-[' (insan) Yüksek ve gür ses çıkarmak'
= OT. ***bāğır-*** (DLT) < **barğır-*
< ***bākır-*****[<*** ***bā*** 'yansıma'
+kır-**]**
< *bākır-ar-* < **bākıra-r*

Krş. DLT: ***sıkır-*** 'ıslık çalmak'
< *sıkr-ar-* < * *sıkıra-r*
EAT. (*Anonim Tefsir* /XII. yy): ***bakra-***

TT.: BAĞIR-(IŞ/MA/TI/TKAN/T-)
An.ağl.: ***bağırtlak, baartlak, bagırtlak, bağartlak, bağırgan, bağırtgan, bağırtkan, bağırtlah, bağutlan*** 'geveze, yaygaracı, çok bağıran, gürültücü' (*DS.II*, 480)

BAG(>ğ)I(>a)R-*T-LAK/-GAN/*
-T-GAN/
-T-KAN
-LAH

BAĞU[*R=ø***]-***T-LAN*

bağırmak 'ağlamak' (*DS. II*, 479)
~ bāğır- (Trkm.) < **bākır-*
bakır- (Kzk., Kırg.)
bağır- (Az., TT.)
wakıra- (YUyg.)

B(>w)Ā(>A)K(>ġ)IR-

barkıra- (Yak.) < Moğ.
~ Moğ. ***barkira-***; Hal. ***barxira-***, *baxira-* < *bar-kira-* < *bar* 'yansıma'

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 62, 100, 157, 333.

bağırdak 'Kolan; kadın göğüslüğü'
< *bagır* 'bağır, karaciğer'
+dak
An.ağl. için bk. **bağır**

bağır döğ-[(hlk.) 'Pişman olmak' (*YKS*, 18)
Bk. **bağır**

bağırgan 'Çok bağıran'
< * *bā+kır-gan*
Krş. **bağırtkan**

bağırsak 'Bağırsak'
< ***bağırsuk*** (DLT)
[< * ***bağır*** 'bağır'+***suk***
(*sık/s lık/sırık/suh/sığ* < ***su-k***]
An.ağl.: ***baarsak, baarsık, bağarsah, bağarsak, bağarsık, bağarsılık, bağarsırık, bağarsuh, bağarsuk, bārsılık, bārsırık, barsuk, bayırsak, bığarsığ, boğarsak, boğarsık, boğarsuk*** (*DS.II*, 446); ***bağrsuk*** (s.486)

BAĞI(>a)R+*SA(>ı,u)K(>h)*
BAAR+*SAK*
BĀR+*SILIK/+SIRIK*
BAR+*SUK*
BAĞ[*I=ø***]R+***SUK*
BAYIR+*SAK*
BIĞAR+*SIĞ*
BOĞAR+*SAK/+SIK/+SUK*

~ bığarsığ (Ker.)
bağırsağ (Er.)
buğarsuğ (Telf.) (*Kr.TS*, 93)

SahafBaba

baursaḳ (KKlp.)
buurzak '1. merhametli; 2.hamur işi'. [Alt. buur '1. karaciğer; 2. diyafram; 3. (mec.) göğüs, kalp'] (Alt.)
bagır (YUyg.)
bağırsaġ (Az.)
bawırsaḳ (Kzk.)
boġırsâḳ (Özb.)
bōrhak (Bşk.)
bōrsak (Kırg.)
bōrzaḳ (Tuv.)

BA(>ı, u)**G**(>ğ)**I**(>a)**RSA**(>u)**K**(> ğ)
BUU[< AGI]**RZ**(< S)**AK**
BŌ[< **AGI**]**RS**(>h, z)**AK**

NOT: *bagırsak* 'merhametli' (DLT)

BA(>o, å)**G**(>w)**I**(>a)**R**+
SA[U/I]K(>H, Ğ)

= *içäk* (Özb., TatK.)
içeğe (Trkm.)
içägi (TatK.)
içegi (Kırg.)
işek (Kzk.)
isäk (Bşk.)
üçäy (Uyg.)

Eren (*TDES*, 53): YOK
Doerfer, *TMEN II*, 346-347.
Clauson, *ED*, 319
Sevortyan, *ÊSTY*, 22-23..

bağırtgan 'Çok bağırıp çağırmak huyunda olan (kimse)'
< * ***bā+ḳır-t-ġan***
Krş. **bağırgan**

bağırtlak 'Bir tür kuş'
= OT. ***bagırlak*** (DLT)
< ***bā+KIr-**(t)- 'türeme ünsüz'+***-la-k***
An.ağl.: ***bağırtlak, baartlük, bağartlak, bağırtlah, bağırtlaz, bağıtlak, bertlek*** '1.yabanî ördeğe benzeyen, gece çok öten, koyu kurşunî renkli bir av kuşu' (*DS.II*, 479);

BAĞI(>a)**R**-*T-LAK(>h ~z)*
BA[*Ğ=ø*]**AR**-*T-LÜK*
BAĞI[*R=ø*]-*T-LAK*
BE[<AĞI]**R**-*T-LEK*

2. 'geveze, yaygaracı'
3.'asabî, titiz'
4.'taşlık arazi'
5. 'ağustos böceği' (s.480)

~ bağırtlak (Trkm.) 'bağrını yere verip duran bir av kuşu'

Eren (*TDES*, 33): < **bağır-t-** 'türeme ünsüz' **–lak** 'kuş adlarına gelen ek'

NOT: Gramerde böyle bir bilgi yok. Bu ek, **-la-k** olarak belirtilmelidir.

bağış 'Bağışlamak işi ya da biçimi'
= OT. ***bağış*** (+la-, +la-l-)
TT.: BAĞIŞ+ (ÇI/IK/IKLIK/ LAMA/LA-/LANMA/LAN-/ LAT-/LAYICI)
An.ağl.: ***bağış*** '1. bahçeleri sulama sırası; 2. boğum' (*DS.II*, 480)

Tü. > **Kürt.** *bexş* (*DAO*, 67)

bağışlama (hlk.) 'Gelin oğlan evine geldiği zaman kayınvalide ve kayınpederin bağışladığı hayvan veya arazi' (*DS.II*, 481)

bağla-['Bağ veya başka bir araçla tutturmak'
= ET., Uyg., OT. ***bā-*** (DLT)
< ***bā-** (T. Tekin; J. Hamilton) + ***-ġ+la-***
DLT.: ***bān-*** (< *bā-n-*), ***bātur-*** (< *bā-tur-*), ***bāġ*** (< *bā-ġ*)
TT.: BAĞLA- (Ç / LAÇLI / M/ MA/NIM/NIŞ/NMA/ N- / NTI/ NTILI / NTISIZ / NTISIZLIK/ ŞIK/ŞIKLIK/ŞMA/Ş-/T-/YICI)
An.ağl.: ***bağlam , bağlım*** 'demet' (*DS.II*, 481); ***bağlama, bağla, bağlağa, bağlağı, bağlanan, bağlantı*** 'su bendi' (*DS. II*, 482)

BA+Ğ+*LA(>ı)-M*
+LA/+LAĞA(>ı)
+LAMA
+LA-NAN/+LA-N-TI

bağlamak 'akan suyun önüne set yapmak'
bağlamak 'büyülemek, aldatmak' (*DS.II*, 483)

~ vāa- (Hlç.)
bāğ 'bağ, ip' (Trkm.)

SanalBaba

bā (Yak.)

bağlam 'Cinsleri aynı veya birbirine yakın olan şeylerin bir arada bağlanmışı,demet, deste'

< *bağ+la-m*

An.ağl.: ***bağlam, bağlım*** *=boğu, boğum* 'Deste, demet, tutam' (*DS.II*, 481)

bağlama[1] 'Üç çift telli bir saz'

< *bağ+la-ma*

TT.: BAĞLAMA+ (CI)

bağlama[2] 'Bağlamak işi'

< *bağ+la-ma*

An.ağl.: *Dokuz farklı anlamı vardır.* (*DS.II*, 482)

bağlan-['Bağlamak işine konu olmak'

= OT. ***baglan-~boglan-***(DLT)

< * *bā-g+la-n-*

bağrıbütün (hlk.) '1. Top çekirdekli bir tür üzüm; 2. Merhametsiz'

< *bağır+ı büt-(ü)n*

bak-['Bakışı bir şeyin üzerine çevirmek'

= OT. ***bak-*** (DLT)

< **ba-k-*

Çağ.: ***bakız-*** 'baktır-'

GT.: ***bakıt-, baktur-***

TT.: BAK- (AÇ/AN/KANAK/I/ICI/ICILIK/ILMA/IL-/IM/IMCI/IMLI/IMLIK/IMSIZ/IMSIZLIK/INCAK/IŞ/IŞIK/IŞIM/IŞIMLI/IŞIMSIZ/IŞMA/IŞ-)

An.ağl.: ***bakımcı, bahıcı, bahımcı, bakıcı*** 'falcı' (*DS.II*, 492) < ***bak-(ı)mcı/ıcı***

~ bâx(-ım) (Ker.)'bakayım, bakıyorum ki' (*KrTS*, 81)

bakız- (Özb.)

baka, bk. **bağa**

bakacak 'Uludağ'da bir yer adı'

< *bak-acak* 'gelecek zaman eki olup, fiilden kalıcı ad yapmıştır.'

bakakal-['Şaşkınlığa uğrayıp ne yapacağını bilmez durumda kalmak'

< ***bak-a*** 'zarf-fiil eki' ***kal-*** 'yardımcı eylem'

bakanak[1] (hlk.) 'Geviş getiren hayvanların körelmiş tırnakları'

= OT. ***bakanak ~bakayak*** (DLT); krş. *bakanuk, bakayuk*

< *baka+ayak*

An.ağl.: ***bakanak, bahanah, bahanak, bakınak, bıkanak*** (5 anlamı var) (*DS.II*, 490)

A.Tietze (*TETTL*, 265): < ***ET. bakanak***
G.Clauson (1972, 316-317): < **baka**
M.Räsänen (*V*, 58): < ***Kzk. bakı*** 'ayak bileği kemiği'

bakanak[2] (hlk.)'1. Göz, göz bebeği; 2. ayna'

< *bak-(ı)n-ak*

An.ağl.: 1) ***bakanak, bahanak***; 2)***bakanak, bakacak, bakar, bakbakı, bakıncak*** (*DS.II*, 491)

Eren (*TDES*, 35): bakanak[1/2] YOK

bakarak ol-[(hlk.)'Gözkulak olmak'

< ***bak-ar*** 'geniş zaman sıfat-fiili' ***+ak ol-***

bakın-[(hlk.) 'Tedavi olmak; kendine bakmak'

= OT. ***bakın-*** 'bir şeyin sonuna bakmak ve düşünmek; beklemek' (DLT)

< ***bak-(ı)n-***

bakıncak (hlk.) 'Nişangâh'

< *bak-(ı)n-cak*

bakındı 'Bak şimdi!'

< *bak indi* (< *im-di*)

A.Tietze (*TETTL*, 266): < **bak-ın-di** 'deiktik fonksiyonu olan ***-di*** edatı.'

bakır 'Bakır madeni ve bu madenden yapılmış kap kacak'

= OT. ***bakır*** (Uyg., DLT)

< **bā* 'yansıma'***+kır***

An.ağl. için bk. **bakraç**

~ päkır (Ker.)

pakkır (Ab.) (*Kr.TS*, 289)

Arat (*ETŞ* 422): **buk** (**-o-** ?) **bakır** (**-ġ-** ?)
DLT. **boḳ** (Brockelmann), **buḳ** (Atalay) "içi boş şeylerin çıkardıkları ses" (küf, pislik)
bakır (Kzk.) = **bakıraş** = **bakıraç** "içi boş, kof kap" (?)

bakırca (hlk.) 'Bakraç'

SahafBaba

< *bakır+ca*

bakırcak (hlk.) 'Tek kulplu bakır kap'

< *bakır+ca+k*

bakırcık (hlk.) 'Küçük bakraç'

< *bakır+cık*

bakış 'Bakmak işi veya biçimi'
= OT. ***bakış*** (DLT)

< *bak-(ı)ş*

bakış-['İki veya daha çok kişi birbirine bakmak'
= OT. ***bakış-*** 'göz ucu ile bakışmak' (DLT)
< ***bak-ış-*** (işteş.)

bakıt-['Baktırmak'

< *bak-(ı)t-*

DLT: ***bakıt-, bakur-***
Çağ.: ***bakız-***
Özb.: ***båkiz-***
GT.: ***bakıt-, baktur-***
An.ağl.: ***bakıt-*** 'Büyü bozdurmak' (*DS.II*, 494)

baklava 'İnce yufkaya ufalanmış ceviz ve fıstık içi konularak yapılan bir tür tatlı'

< ? **bak-ı* 'besleme'**+*la-ğı (/va/vı)***

EAT: ***baklağu***
An.ağl.: ***baklağı, baklavı, baklavu*** (*DS.II*, 495)

Tü.> **Blg.** *baklavá*; **Srp.** *baklà*; **Rumen.** *baclavà*; Mak. *baklava*; **Arn.** *baklavá*; **Yun.** *plaklavás*; **Ar.** (Cerz., Fas., Lüb., Mıs., Sud., Sur.., Yem.) *baḳlāva* (*ALTK*, 36); (Tun.) *baḳlāva* (Özdemir, 154); **Kürt.** *beḳlewa* (*KTS*, 27), *peḳleva, paxlava* (*DAO*, 68)

Nişanyan (*SS*, 57): ***baklava*** = *baklağı/baklağu* baklava (xv) ~ ?

Eren (*TDES*, 34): 'Kökünü açık olarak bilmiyoruz. Ancak Türkçe bir türev olduğu anlaşılıyor. Yapı bakımından *oklava*'ya benzedi-

ği ve *–lava* ekiyle kurulduğu daha ilk bakışta göze çarpıyor. Kökünde ***bakla*** (< Arapça) sözünün saklandığı düşünülebilir.'

bakraç 'Çoğunlukla bakırdan yapılan küçük kova'

< *bakır+(a)ç*

An.ağl.: ***bakır, bağreç, bahır, bahraç, bahrah, bakırca, bakıreç, bakrak, bakreç, barhaç, barhıç, barīc, barkaç, bokraç, bokı*** 'bakraç, kova, helke' (*DS.II*, 493),

BAK(>h)IR+*CA/+EÇ*
BAK(>Ğ, H)[*I=ø*]**RA**(>E)**Ç**(~H,K)
BARK(>H)**A**(>ı)**Ç**
BA[*KI=ø*]**RĪ**(<A)**Ç**
BO(<A)**K**[*I=ø*]**RAÇ**
BO(<A)**KI** [*RAÇ=ø*]

~ bakraş (Kzk.)
bakıraş (KKlp.)
bakraç (TatK.)
pakras (Tel.)
peḳreç/peḳrenc/ peḳrenç (Ker.)
peḳrenc (Tav.)
paḳranc (Tuz.) (*KrTS*, 229)

B(>p)**A**(>e)**KIR**
+**A**(>e)[*N*]**Ç**(>ş, s, c)

Tü.> **Ar.** (Cez.) *beḳrāc*; (Mıs.) *baḳrāc*; (Lib.) *baḳrāj*

baksana (hlk.) < ***bak sen a!***
Krş. ***gel! → gelsene!***
çabuk! → çabuksana!

bal 'Bal arılarının bitki ve çiçeklerden topladıkları bal özünden yaptıkları tatlı, koyu, sıvı madde'
= OT. ***bal*** (DLT)
~ ***bāl*** (Kpç., Oğuz)
TT.: BAL+ (CI/CILIK/LANDIRMA/LANDIR-/LANMA/LAN-/LI/LIK/LIKLI)
An.ağl.: ***bal*** '1.yanak; 2.ağaç balı' ~ ***balcık***; 3. erkek kardeş, kardeş' ~ ***balam*** (*DS.II*, 495)
~ bal (Trkm., TatK., Nog., Blk., KKlp., Kzk.)
pal (KKlp., Alt., Tel.)

SanalBaba

pıl (Çuv.)

B(>p)A(>ı)L

= Moğ. *bal* (*KWb.*30)

Ramstedt (*JSFOu 47,1*: 34): < ***Çin.* *pat.** (Korece: ***pal*** 'arı'; Japonca: ***hachi*** 'arı')

H.Eren (*TDES*, 34): 'Yaygın bir inanca göre, Türkçe ***bal*** eski çağlarda Hind-Avrupa dillerinden alınmıştır. En yakın Hind-Avrupa karşılığı olarak Latince ***mel*** biçimi gösterilebilir. Eski Hintçe (Sanskritçe) karşılığı ise ***mádhu***' dur.'

YANLIŞTIR. Çünkü, Çince ***pat**, Korece **pal**, Japonca **hachi**, Latince **mel**, Sanskritçe **mádhu** olan nesneyi Orta Asya gibi her türlü hayvanın ve arının da bulunduğu bir coğrafyada **bal**'ı tanımayacakları, **bal**'dan yararlanmayacakları ve üretemeyecekleri düşünülebilir mi? Hiçbir kültür ve dil tarihçisi bu görüşe karşı çıkamaz. O halde, ***bal***'ı tanıyan Türk insanı niye Çin'e, eski Hind'e gidip de '*Bu nesneye ne diyorsanız, biz de öyle diyelim*!' desin ki... **Bal** Türkçenin en eski bir sözüdür. **Pat** Çincenin, **mádhu** da eski Hind'indir; gerisi Türk kültürünü küçük düşürmek çabasından başka bir şey değildir.

bala (hlk.) 'Yavru, çocuk'

= OT. ***bala*** 'Kuş ve hayvan yavrusu' (DLT)

[< ****bāla*** 'yavru, çocuk' (T. Tekin)]

DLT: ***balala***- 'kuş yavrulamak'

An.ağl.: ***bala, balaca, balah, balak, bale*** 'çocuk, yavru, küçük' (*DS.II*, 496)

BALA(>e)+*CA/ +K(>h)*

bala 'bezden yapılmış bebek'

bala '1.karamuk; 2.yabanî bakla' < ? *bakla*

bala 'Tatar'

balağan 'kütük ev' (Yak.)

~ bāla (Trkm.)

bala (MA., Alt.,YUyg., Kzk., Kırg.)

bālä (Özb.)

pallar 'çocuklar' (< *pala+lar*)(Kumd.)

baldar 'çocuklar' (<*bala+dar*) (Kırg.)

B(>p)Ā(>a, å)LA(>ä)

= *çāğa* (Trkm.)

yäşüsmir (Bşk., TatK.)

oğlan uşağı (Az.)

bala-çağa (TatK.)

bala-sağa (Bşk.)

Eren (*TDES*, 35): YOK

Ch. Symeonidis (1973, no.159): < ***Yun.*** *pallādin* 'bebek, hayvan yavrusu; oyuncak bebek'

YANLIŞTIR. Çünkü, Oğuz, Kıpçak ve Karluk grubu Türk dillerinde **bala** adı kullanılmaktadır. Bu addan türetilmiş **balak ~ malak** (< *** bala+k** 'küçültme eki') sözcüğü de Yunanca *pálladin* ile yalnız anlam bakımından benzeşmektedir. Ayrıca, *pálladin*'i **bala** yapabilmek için orasından burasından kesip biçmeniz ve epey uğraşmanız gerekecektir.

Nişanyan (*SS*, 57): **bala** = ***ET.*** *bala* kuş ve hayvan yavrusu (xı)

* Karş. ***Sans.*** *bāla*- (çocuk)

balaban 'Bir cins av kuşu, şahin'

< Tü. ****bāla+man***

TT.: BALABAN+ (LAŞMA/ LAŞ-/LIK)

An.ağl.: ***balaban*** '1. av kuşu; 2. şişman, gürbüz: ***balaman, balasır, balacan***' (*DS.II*, 496);

balaman 'mey de denilen nefesli bir saz' (s.498)

~ balapan (Kzk.)

balabarr (Kom.)

balapan "Ördek yavrusu" (Kırg.)

krş. balaban (Gag.) 'yiğit'; balaban (YUyg.) 'saz'

Nişanyan (*SS*, 57): **balaban** iri cüsseli insan, ayı, büyük davul tokmağı ~ ***Fa.*** *bālabān* güreşçi, yiğit, büyük davul ~ ***OFa.*** *pahlavān* → PEHLİVAN

NOT: Türkçe **balaban** (< *bāla+man*) ile Farsça **bālabān** arasında anlam bakımından da büyük fark vardır.

Türkçe: *Atmaca veya doğan gibi yırtıcı bir kuş; av kuşu; ördek yavrusu.*

Farsça: *İri cüsseli insan, ayı, büyük davul tokmağı.*

Türkçedeki 'yiğit; saz' anlamındaki ***balaban*** Farsça-dan ödünçleme olabilir. Belki bu sözcük de Türkçeden alıntıdır!

balak[1] (hlk.) 'Manda yavrusu, malak; ayı yavrusu; tavşan yav-

SahalBaba

rusu'

< ***bala*** [bk. **bala**]+***k***

krş. **malak** < ***bala+k***

An.ağl.: ***balak, bala, balağ, balah, ballak*** 'manda yavrusu, malak' (*DS.II*, 497); ***balak ~ palah*** 'ayı yavrusu' (*TMES*, 51)

B(>p)AL[*L*]A+K(>ğ, h)

Ch.Symeonidis (1973, no.159): < ***EYun.*** *pallakos / pállax* 'sevilen oğlan çocuğu'

YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçedeki **bala** adı ve **+k** eki bu sözcük için yeterlidir.Yunanın **pallakos**'unu **balak** yapmak için:

p- > b- olacak,
-ll- > -l- olacak,
-os = ø olacak!...

Olacak şey mi yâni! Eski Bizans Rumcası ve Yunancanın Türkçe sözcüklerin sonuna **+os/+is** gibi ekler getirerek yunancalaştırdığı bilinen bir gerçektir. Bu konuda, Ş. Baştav ve M. İslâmoğlu' nun bibliyografyada künyeleri verilen yazılarına bakınız.

balak² 'Güvercin yavrusu'
< ***bala+k***
An.ağl.: ***balak, balah, bala*** (*DS. I*, 497)

balak³ (hlk.) 'Donun, pantalonun paçası' (*DS.II*, 498)
< ***bağ+la-k***
Krş. *balak* 'pantolon paçası' (TatK.)

balbal 'Taştan yontulmuş insan heykelleri'
= ET. (Orh.) ***balbal***
< ****balmal*** < ***barmal***
< Moğ. ***barimal*** (*Mak.II*, 510)
An.ağl.: ***balbal*** '1. Beyaz ve yuvarlak taneli bir tür üzüm' (*DS. II*, 500)

balçık 'Cıvık çamur'
= OT. ***balçık*** (DLT)
~ Kpç. ***balşık*** (*Ettuhfe-tü'z-Zekiyye*, 147 b)
< ****bal(ı)k+(a)ç***
[>****balçak***]
= EAT. ***balçıḳ*** (*DDK.II*, 34)
TT.: BALÇIK+ (LI)
An.ağl.: ***balçak, balçıh*** (*DS.II*, 501)
~ balçık (Kırg., TatK.)
bâlçık (TatU.)
bâlsık (Bşk.)
balşık (Kzk.)
palcık (Küer.)
palçık (Trkm., TatK.)
palçak (Sag., Kaça, Koyb.)
palçik (Tar.)
palgas (Sag.)
balkaş (Kzk.)
palgaş (Alt., Soy.)
palkaş (Soy., Alt., Kumd., Tel.)
malçak (Şor., Sag.)
malgaş (Tuva)
pilçək (Çuv.) (Aşm., 181)
pulçăk (Çuv.) < TatK.

B(>p, m)A(>å, i, u)L
+Ç(>c, s, ş)I(>a, ă, i)K /
+G(~K)AŞ
+ÇA(>ă, ə)K

Tü.> **Moğ.** *balçiğ* (*KWb.* 32); **Kürt.** *balçığ* (*DAO*, 57); **Romen.** *baltă* 'marsh, swamp, pool, moor; lake' (L. Şaineanu, 31 b; T. Loebel, 113 a; Gülensoy: *RTK*, 3)

Eren (*TDES*, 35): < OT. **balık ~ balk** "çamur" + **-(a)ç** [> **balkaç** > (dialektlerde) **balkıç/*balçık]**

Zajaczkowski (*Sufiksy* 7.§ 25.s.): Karayca **balçıx < balı-çıx < *balı-çıx <balık+çıx**

Joki (*LwSS* 81): < **bal+çık**
Poppe (*UAJb* 7): 116): < Moğ.
Räsänen (*V* 80a): **balçık (>palçık) ~ palçak (> malçak)**

Menges (*CAJ* 26:111): < *** bal**
Clauson (*ED* 333a): **balçık** maddesinde değişimlerden bahseder.

Doerfer (*TMEN* 712): **balık** "şehir"
Sevortyan (*ÊSTJa* 1978, 59): **balçık < palçık**

baldır 'Bacağın dizden ayak bileğine kadar olan bölümü, incik'
= OT. ***baldır*** 'dağın burnu gibi çıkan yeri' (DLT)
~ Uyg. ***baltur.***

SanalBaba

< ***baltur*** < ? ****balt+(u)r***

[krş. **baldız** < ? * *balt+(u)z*]

Krş. DLT: ***baldır*** 'üvey';
baldır kız 'üvey kız';
baldır oğul 'üvey oğul';
baldır tarığ 'ilkbahar başında ekilen ekin'
baldır kuzu 'ilk doğan kuzu'

An.ağl.: ***baldırıçıplak*** 'yoksul'; ***baldur*** (*DS.II*, 502); ***baldır*** 'yaş meşe odunu' (s.501); ***baldırıkız*** 'semizotu' (s.502)

~ baldır (Trkm., Yuva, Az.)
baltır (Nog., Blk., KKlp., Kırg., TatK., Alt. Bşk.)
baltır iti (Bşk., TatK.)
bâldir (Özb.)
paldır (Tel., Sag.)
paltır (Tel., Sag.)
= *pakalçak* (YUyg.)

B(>p)A(>å)LT(>d)U(>ı, i)

Nişanyan (*SS*, 57): **baldır** = ***ET.***? *baltır* bacağın dizden aşağı olan bölümünün kası (xı), bitki gövdesi (xvı)
Eren (*TDES*, 37): 'Etimolojisi ile ilgili açıklama yoktur.'

baldırak '1. Don ve pantolon gibi giysilelerin dizden aşağı olan bölümü; 2. Kılıç kayışının aşağı uzanan parçası'

< ***baldır+(a)k***

baldıran 'Zehirli bir tür bitki'

< ET. ***baldır+ġan***

TT.: BALDIRAN+ (LIK)
An.ağl.: ***baldırgan, baldırğan, baldırkan*** (*DS.II*, 502)

~ baldaran (AH)
baltırgan (Kzk., KKlp., Alt.)
baldırgan (TatK.)
paldırgan (Oyr., Tel., Şor, Leb.)
paltırgan. (Hak.) (Räsänen, *V*)
maltırgan (Sag.)

B(>p, m)ALT(>d)IR+GAN

Eren (*TDES*, 36): YOK

Nişanyan (*SS*, 57): **baldıran** = *baldırgan* bir tür zehirli ot, valeriana ve helleborus veya assafoetida < ? *baldır* bitki gövdesi (xvı) = ***ET.***? *baltır*
* Batı dillerine Türkçeden veya üçüncü bir kaynaktan geçtiği düşünülebilir.Karş. ***OLat.*** *valeriana*, ***İng.*** *valerian*, ***Alm.*** *Baldrian*, ***Rus.*** *baldıryan* (baldıran).
M.Vasmer :< ***Alm.*** *Baldrian* 'Valeriana'

baldırsokan 'Zararlı bir sinek türü'

< ***baldır+sok-an***

baldız 'Baldız'

= OT. ***baldız*** 'Karının kendinden küçük kız kardeşi' (DLT)

< * ***bāltız*** < ? ****bāla+dız***

An.ağl.: ***balduz*** (*DS.II*, 503)

~ bāldız (Trkm.)
baldız (Nog., Kzk., KKlp., Tat K., Kırg.)
Kzk.> Ölötçe: *baldẏ*
baldız, (Bşk.)
bâldiz (Özb.)
pultăr (Çuv.)

B(>p)A[Ā](>å,u)LD(>t)I(>i,a)Z(~R)

= *kayna eçe* 'karının ablası' (Kumd.)
kayın biyke (KKlp.)
ḳeyin egiçä (Uyg.)
ḳeyin siŋil (Uyg.)
kaynigäç (TatK.)
kayın ece (Kırg.)
käyinbikä (Bşk.)
aŋeçe surçı 'karının küçük kız kardeşi' (Kumd.)

Tü.> **Blg.** *bald''za*; **Srp.** *bàlduza* (Eren: *TDES* 36); **Kürt.** *baltuz* (*DAO*, 58); **Zaza.** *baltuzı* (*ZTS*, 30)

Räsänen, *Morphologie*, s. 55: ***baltır** 'younger sister-in-low' < ***baltı**; cf. Bar. **baldı** id. Khak. **pasti** id. < ***baltı**.

Ön-Türkçe (Pre-Turkic)deki ***r** ünsüzü ve örnekleri için bk. T. Tekin, *Mak.I*, s. 30-31.

baldudak (hlk.) 'Yüze gülen, tatlı dilli, dalkavuk, iki yüzlü' (*TM ES*, 51)

< ***bal+dudak***

balık 'Balık'

= Uyg., OT. ***balık*** (DLT,KB)

SanalBaba

[< ***bālık*** (T. Tekin, J.Hamilton)]
TT.: BALIK+ (ÇI/ÇIL/ÇILIK/ÇIN/LAMA/LAVA/LI)
An.ağl.: ***balıh, baluk*** (*DS.II*, 512)
~ bālık (Trkm., Eyn.)
balık (TatK., Bşk., Nog., KKlp. Kzk.,Kırg., Tuv., Yak., Alt./*ATS*, 34)
balik (Sart., Türkî)
balıg (Az.)
beliḳ (Uyg.)
palık (Alt., Şor., Tel., Kuğ., Sag., Koyb.)
pulă (Çuv.)

B(> p)**Ā**(>a, e, u)**LI**(>i, ă)**K**(>g, ø)

Tü.> **Ar.** (Sur.) *bâliq* (*ALTK*)

balıkçıl ~ balıkçın 'Balıkla beslenen bir kuş türü'
< OT. ***balıkçın*** (DLT) <***balık+çın***
An.ağl.: ***balıkcın, balıkcan, balıkcıl, balıkçık, balıkçın*** (*DS.II*, 504)

BALIK+*ÇIL (/ÇIN/CIL/ÇIK/CAN)*

Eren (*TDES*, 36): YOK

balıklava 'Deniz, göl ve ırmaklarda balık yatağı olan yer'
< *balık* + OT. (DLT) ***awla-*** 'toplanmak, üşüşmek'+ ***-k+ı***

DLT: **aw-, awla-, awala-**'toplanmak, üşüşmek'

An.ağl.: ***balıklağı, balık kulağı, balıh gulağı*** '1. midye kabuğu; 2.kışın balıkların biriktiği ve çok olduğu yer; 3.insanların biriktiği, kalabalık olduğu yer' (*DS.II*, 505)

H.Eren (*TDES*, 36): < **balık kulağı**
bk. H.Eren, "Balıklava", ***TD*** 1993/I, s.111-117.

NOT: **balık+(lağı/ kulağı / gulağı)** '*midye kabuğu*' anlamı, bu kabuğun kulağa benzetilmesinden dolayı verilmiş olmalıdır. '*kışın balıkların biriktiği ve çok olduğu yer; İnsanların biriktiği, kalabalık olduğu yer*' anlamının '*midye kabuğu*' ile ilgisi nedir? DLT'teki **aw-, awla-, awala-** fiilleri bu sözcük için en uygun biçimlerdir.

balkan 'Sarp ve ormanlık dağ'
< ET. ****bal(ı)k*** 'çamur'+***an*** 'bataklık'
Krş. ET. ***balık*** ~ ***balk*** 'çamur'; ***balık*** 'şehir' (DLT)
An.ağl.: ***balkan, balgam, balgamlık, balğan*** 'Sazlık, bataklık' (*DS.II*, 507)

Bk. H.Eren, '***Balkan*** adının kökeni', *TD* LIV, 1987, s. 113-124.

Tü. > **Blg.** *balkàn* (*BER 1*:129); **Rus.** *balkan* (Şipova: *STRJa* 57)

balta 'Kesmek, yarmak, yontmak gibi işlerde kullanılan, ağaç saplı, demir araç'
< ET., OT. ***baldu*** (DLT)~***baltu*** (*Alt.Gr.*, 300 b)

TT.: BALTA+ (BAŞ/CI/LAMA/LA-/LAYICI/LIK)

An.ağl.: ***balta, baltacık, baltalı*** için bk. (*DS.II*, 511-512)

~ balta (TatK., Nog., Blk., KKlp., Kzk., Yak.)
bâltä (Özb.)
bâlta (Bşk.)
baltu (Uyg., Çağ., Tar.)
baldı (Tuv.)
balka '1.çekiç;2.orman bekçisinin baltası' (*KS.I*, 84)
palta (Trkm., Alt.,Tel., Kuğ., Şor., Sag., Koyb., Kaça, Küer., YUyg./*YUTS*, 314; Oyr.)
paldu (Türkî)

SanalBaba

paltu (Türkî)
malta (Alt./*ATS*, 70; Tel.)

B(>p, m)A(>å)LT(>d,k)A (>u, ı)

= *sügä, sükä* (Yak.)
süge (Tuv.) < Moğ. ***süke***
cangaaçı 'balta' (Alt./*ATS*, 52)
çapkış 'balta' (Alt./*ATS*, 70)
~ Moğ. ***balta, baltu*** (Doerfer, *TMEN* 78; *KWb*. 31-32); Tung. ***balta***.

Eski Çuv. **balta* >**Mac.** *balta* (*BTLU*, 40)
Tü. > **Ar.** (Ir., Lüb., Mıs., Sud., Sur., Tun.) *balta*; (Lib.) *bālta* (*ALTK*, 37); **Kürt.** *balte* (*DAO*, 58); **Romen.** *baltag* (L. Şaineanu, 31 b; T. Loebel, 113 a; Gülensoy: *RTK*, 3); **Zaza.** *balte* (*ZTS*, 30)

NOT: Sözcüğün ***Sümerce, Toharca, Osetçe, eski Farsça, Kalmukça, Akadca, eski Hintçe, Asurca*** gibi dillerden geçtiği hakkında görüşler de vardır. Bk. Eren (*TDES*, 37-38)

Nişanyan (*SS*, 58): Karş. ***Akad.*** **Paltu** (balta). Ortadoğu kültürlerinden çok eski bir alıntı olduğu düşünülebilir.

NOT:

Balta (~baltu ~baldu) sözcüğü Türkçe, Moğolca ve Tunguzca gibi Altay dillerinde ortak olduğuna göre, ölü diller ve Hint-Avrupa dilleriyle ilişki aramak niye?

A.Tietze (*TETTL*, 271): **baldu** 'balta' < ***ET***. **baltu** < balta kelimesiyle sadece uzaktan benzerliği olan kelime belki **ballu** yerine bir okuma hatasıdır. [Tietze gibi bir sözlükçünün Moğolca **baltu** (*KWb*. 32-33)'dan haberdar olmaması şaşırtıcıdır. **Baltu > baldu** olmuştur. Yanlış okuma söz konusu değildir.]

Boğaziçi'ndeki ***Baltalimanı*** adını Tietze < Blg. ***blato*** adından getirir ki bu görüş **yanlıştır.** Bu limanın adı *Baltaoğlu* Süleymen Bey'in adından gelir. Süleyman Bey İstanbul'un fethi sırasında bu limanı üs olarak kullanmıştır. (Bk. H. Eren, *TD* 637, s.28)

Anadolu'da kişi adından dönüşmüş pek çok yer adı vardır: ***Akçakoca, Mihalıççık*** gibi.

baltacık (hlk.) 'Değirmen taşının ortasında bulunan ve onu döndüren demir'
< ***balta+cık***
An.ağl.: ***baltacık, baltacuk, baltancık, baltancuk*** (*DS.II*, 511)

bambaşka 'Benzerlerinden çok farklı'
< ***bam*** 'Pekiştirme sözü'
+ ***başka*** [< *ET. *başġa* < *baş +ġa*]

ban-['(suya) Batırmak, daldırmak'
< ****ba-n-***
An.ağl.: ***banmak, bancıklamak, bandaklamak, bandıklamak, bandiklemek, banmah, bannaklamak*** (*DS.II*, 521)
~ manıv (Bşk.)
manu (TatK.)
mançu (TatK.)
mansıv (Bşk.)
maluv (Kzk.)
malū (Kırg.)
= *batırmag* (Az.)
batırmak (Trkm.)
bâtirmâk (Özb.)
paturmak (Uyg.)
çilimak (Uyg.)

bana '*Ben* birinci tekil kişi zamirinin datif eki almış biçimi'
< KT. ***baŋa*** (*Tuny*., 31)

[*bana* < *baña* < *benge* < *ben+ge*]

~ maŋa (Trkm., Uyg.)
mağa (Kırg.)
mağan (Kzk.)
mänä (Az.)
mengä (Özb.)
miŋa (TatK.)
miŋä (Bşk.)

MA(>i, ä)D(>ğ, n)[G]A(>ä)[N]

banak (hlk.) 'Lokma'
< ***ban-*** 'parmak batırmak, parmaklamak' + ***-(a)k***
An.ağl.: ***banak, banaç, banah, bandak, banıç, banım*** 'lokma, ekmek parçası' (*DS.II*, 515)

BAN-*AK/AH*
-AÇ/IÇ

SanalBaba

-DAK
-IM

banla-['Yüksek sesle bağırmak'
< Uyg. ***maŋra-*** 'bağırmak'
< ***māŋra-*** < ****mā*** (veya: ***maŋ***) + ***kır-a-***
= EAT. ***baŋ*** 'bağırma, ezan, yüksek ses', ***baŋ baŋlat-*** 'ezan okumak' (*DDK.II,* 37)
An.ağl.: ***banlamak, baŋlamak, bannamah, bayŋamah, baynamah, baynamak*** '1.horoz ötmek; 2. bağırmak, haykırmak' (*DS.II,* 521); ***bangmah*** 'bağırmak' (Keban-El/*DAO,* 58); ***ven / veng*** 'bağırmak' (Ovacık-Tn./ *DAO,* 59)

BAŊ(>n, y)+*L*(>n, ŋ)*A-*

~ ban 'horoz sesi' (Az./*AHYÖ,* 469)
maŋra- (Kzk., KKlp., Nog.)
māra- (Alt., Kırg.) < *maŋra-*

Tü. > **Kürt.** *ban, bang, bangla-* 'çağırmak, ünlemek; ezan okumak' (*FKT,* 15 a)

bant 'Bağ'
< ET. ***b[(a)nt-]*** 'bağlamak'
[Eleges, 5: *b(e)ldä b[b(a)nt](ı)m*]

bantla-['Bağlamak'
→ **bant[+*la*-]**

bar 'Erzurum yöresinde oynanan halk oyunu'
= OT. ***bar*** 'büyük' (DLT)

Eren (*TDES,* 39): < ***Erm.*** yer. *bar* (< *par*) 'dance' (Dankoff: *ALT* 609)
Nişanyan (*SS,* 60): **bar**[2] ~ ***Erm.*** *bar* 1. grup; topluluk, insan çemberi; 2.çember hâlinde yapılan dans.

YANLIŞTIR. Çünkü, DLT'teki **bar** sözcüğü bu etimoloji için yeterli kanıttır. Ermeniceye Türkçeden geçmiş olmalıdır. Ayrıca, DLT'teki **barış-** 'sulh yapmak' (IM. **barlaş-**, Az., TT.**barış-**, Trkm. **barlış-**; **barlışık, barşık** 'sulh') sözcükleri de **bar**'ın Ermenice olmadığını göstermektedir.

barak 'Tüylü köpek'
= OT. ***barak*** (DLT; eski Kpç.)
'çok tüylü köpek'
< ****bar*** 'değersiz, kötü, pis'
+(a)k

An.ağl.: ***barak*** '1.çok kıllı insan; çok tüylü köpek; 3. ispinoz kuşu; 4. köstebek' (*DS.II,* 524)
Ayrıca bk.: ***barak***
1. çiçek bozuğu, çopur;
2. çocuk, küçük çocuk;
3. şaşkın;
4. kır bekçisi;
5. çorak;
6. eğri;
7. kız evinden oğlan evine gönderilen çiçek;
8. karışık, karışık renkli;
9. küçük minder
10. yeni çıkan meşe yaprağı. (*DS.II,* 524)

~ barak (KKlp., Kzk., Kırg., YUyg.)
barâk (Özb.)
barâk it (Özb.)

Tü.> **Kalm.** *baraG* (*KWb.*)

R.Dankoff (*CAJ* 15: 102-117): < Farsçadan alıntıdır: ***Avesta*** **bar-** 'to ride'; ***EFar.*** **asabāra** 'rider; horseman', ***Soğd.*** **β'r'k ~ β'ryh** 'rider'; ***Saka*** **bârgya**'rider', **bāraa** (< *******bāraka*) 'riding-animal';**aśśa-bāraa** 'rider';***Pehl.*** **bārak** ***YFar.*** **bāragī** 'horse'.

NOT: Görüldüğü üzere, zorlama bir etimoloji denemesinden öteye gitmiyor. Çünkü, Türkçedeki '*1. tüylü köpek; 2. saçlı insan*' anlamlarındaki **barak** ile '*binmek; binici; at*' anlamlarındaki **bāragī**'nin ilgisi yoktur.

baran 'Sebze ve bağ çubuğu dikmek için açılan çukur'
< ****bar*** 'büyük' (DLT)+ ***aŋ*** 'tarla sınırı'

[krş. **an** < ***aŋ*** 'tarla sınırı']

An.ağl.: ***baran, baram, boran*** 'üzüm, meyve ağaçları ve bitkilerin dizisi'" (*DS.II,* 525); ***baran*** 'yüksek, ulu' (< *bar+an*)
~ YUyg. ***baraŋ*** 'sapan izi' (*TUL,* 87)

Eren (*TDES,* 39): < ***Erm.*** *paran* [Dankoff: *ALT* 610]
YANLIŞTIR. Çünkü, bu sözcük Yeni Uygur Türkçesinde de yaşamaktadır. Ermenice alıntı olamaz.

SanalBaba

bar-bar bağır-['Yüksek sesle bağırmak, feryat etmek'
< ***bar (bar)*** 'yansıma' ***bā+kır-***

Tü. > **Zaza.** *barr-bar* 'bağırtı, çağırtı, ağlama sesi' (*ZTS*, 31)

barçın 'İpekli kumaş'
= OT. ***barçın*** (DLT).
~ puršan (Çuv.)

Tü.> **Mac.** *bársony* (Ligeti: *TörK* 301-302)

Eren (*TDES*, 40): YOK
Nişanyan (*SS*, 60): YOK

Räsänen (*V* 63):< ***EFars.*** *ebreşīm*
Clauson (*ED* 357-358): < ***EFars.*** *äbräšīm*

YANLIŞTIR: Çünkü, DLT'teki **barçın** ile Farsça **ebreşīm** arasında açıklanamayacak kadar fonetik ve morfolojik fark vardır:
Fars. **ebreşīm**
Türk. **barçın**
1.**e- = ø** olacak,
2.**br** arasına **-a-** girecek (türeyecek),
3.**-e- = ø** olacak,
4.**-ş- > -ç-** olacak,
5.**-ī- > -ı-** olacak,
6-**m > -n** olacak.

Eğer bu fonetik ve morfolojik değişmelerin OT'de yapıldığını ispatlarsanız, *barçın*'ın Farsçadan ödünç alınmıştır, diyebilirsiniz.

Eren (*TDES*, 40): YOK

bardacık (hlk.) 'Taze incir'
< * ***bardak+cık***
[< * ***bart+(a)k***]+***cık***
An.ağl.: ***bardacık, badacık, bağdacık, bardaçık, bardağ erik, bardağı, bardak, bardakcı, bardakçı, bardakçı inciri, bardegiz*** (*DS.II*, 527)

BARDA[*K*> *ğ*]+
CIK/+C(/Ç)I

bardak 'Su ve benzeri şeyleri içmek için kullanılan, genellikle camdan yapılan kap'
< OT. ***bart~yart*** 'su içilen bardak, testi, kap' (DLT) ~ eski Kpç. ***bardaḳ*** (*Ettuhfetü'z-Zekiyye*, 148 a)
< ***bart+ (a)k***
An.ağl.: ***badak, bādak, badā, bardağ*** 'bardak' (*DS.II*, 461); ***bardak, badak, bardag, bardacık, bardağ, bardah*** 'toprak testi, küçük testi' (*DS.II*, 528)

BART+*AG(>ğ, h)*
BARD+*AK*
BA[*R*]**D**+*AK*
BĀ[*R*]**D**+*AK*
BARD+*ACIK*

Tü. > **Rus.** *bardak;* **Blg.** *bardàk;* **Srp.** *bàrdak*; **Rum.** *μπαρδάκι*; **Ar.** (Ir.) *berdāḡ*; (Lib.) *birdāḳ*; (Mıs., Yem.) *bardāḳ* (*ALTK*, 38); **Kürt.** *bardah, bardağ, pordoh* (*DAO*, 60); **Zaza.** *bardaxı* (*ZTS*, 30); **Kbr.** *bardak* (İ. Doğan, 1966, 317)

NOT: Bazı Türk dillerinde *bardak* sözcüğü unutulmuş olup, yerine Rusçalaşmış Türkçe bir sözcük [***tostagan, dostagan*** >] olan *ıstakan* kullanılmaktadır. Bu sözcük Rusçadaki en ünlü türkizmlerden birisidir.

bardakçıl (hlk.) 'Ağaçlarda, taş kovuklarında bardak şeklinde yuva yapan bir kuş'
< ***bardak+çıl*** 'addan kuş adı yapan ek'
An.ağl.: ***bardakcıl, bardakcı, bardakcın, bardakçıl, bardak kuşu*** (*DS.II*, 529)

BARDAK [<ET. *bart+(a)k*]
+CIL/CIN/ÇIL

bardaş kur- → **bağdaş kur-**

barın- 'Bir yere sığınmak; bulunmak'
['*var olmak > (bir şeyle) var olmak; geçinmek, geçimini sağlamak'] < ***bar-(ı)n-*** 'sığınmak'

bar- '*var olmak, (bir yerde) olmak, bulunmak > gitmek, uzaklaşmak'

Ş. Sâmi: **barın-** < ****barı-*** 'korumak, muhafaza etmek, himaye etmek'

SanalBaba

An. ağl.: ***barı-*** '1. bakmak, korumak, hizmet etmek; 2. kuvvetlenmek, kendine gelmek; 3.kökleşmek, tutmak' (*DS.II*, 548)

TT.: BARIN-(AK/DIR-/DIRMA)

~ purnıś 'yaşam, hayat'

< *purın-* 'yaşamak' < *barın-* (Çuv.)

barınak 'Barınılacak yer'

< **bar-ın-ak*

barınış 'Barınma'

< **bar+(ı)n-(ı)ş*

= Çuv. ***purnıś*** 'yaşam, hayat' < *purın-* 'yaşamak' < *barın-*

barış '1. Barışmak işi; 2. sulh'

< *bar* 'var, mevcut, varlık' ***~bar-*** 'gitmek, uzaklaşmak'

< ET. ***bar-ış*** [> Oğuz: ***var-ış***]

TT.: BARIŞ+ (ÇI/ÇIL/ÇILIK/ IK/ IKLIK/MA)

An.ağl.: ***barış, barışık, barışuk*** 'Götürü, kabala, toptan' (*DS.II*, 532)

~ barış 'gezme, gitme' (Alt./*ATS*, 34; Az., Trkm.: *barış keliş*)

= ***kelişim*** ''anlaşma, sözleşme' (Kırg.) < *keliş-* 'anlaşmaya varmak'

tınçlık 'barış' (YUyg.)

barış-['Barışmak' (TS) < '*birlikte varmak, birlikte gitmek*' < **birbirine gidip gelmek, uyuşmak, barışmak*' (*EDPT, TTS*) > barış- OT (*KB*): ***bar-ış-*** 'birbirine gidip gelmek'

= OT. (DLT): ***barış-***; IM. (A. B. Taymas) ***barlaş-***

~ barış- (Az., Tar.) barlış- (Trkm.); barlışık, barşık 'sulh'

Nişanyan (*SS*, 60):**barış[mak** = ?***ET.*bar*** düğüm, akit, sulh (Oğ.) < ***bämak*** bağlamak→ BAĞ

*Karş. ***ET.*** *bazlaşmak/*bazışmak* (sulh yapmak, antlaşmak – Kıp. xıv). Her halde ***ET*** *barışmak* (birbirine gitmek, karşılıklı ziyaret etmek – Hak. xı) fiiliyle ilişki kurulması yanlıştır.

NOT: ***ET.*** *baz* 'sulh, barış'; OT (DLT) *baz* 'yat, yabancı, garip' sözcükleriyle *barış* sözcüğü arasında hiçbir bağlantı görülmemektedir.

Çünkü, DLT'te de **bazış-** 'sulh olmak, barışmak' fiili yoktur. Bugünkü bilgilerimize göre **bar-** 'fiil kökü' + ***-(ı)ş-*** 'işteşlik eki'dir. Oğuz grubu (Batı grubu) Türk dillerinde **b-** > **v-** olduğu halde, bu fiildeki **b-** korunmuştur.

barış < ***bar-(ı)ş*** 'fiilden ad yapan ek' görevindedir: *gül-(ü)ş, öp-(ü)ş, var-(ı)ş* .. vb. gibi Özellikle barış- fiilinin olmadığı Türk dillerinde (lehçelerinde) ***keliş-*** < *kel-i-ş-* biçimi tam bir anlam denkliği gösterir. (M. Öner)

[İsim ve fiil denkliği içindeki bu gün fiil kullanılışı, daha Türkçenin tarihî devirlerinin başında anlam değiştirmişti.]

Barış sözü hakkında, 1993 yılında Kazan'da yapılan '*Uluslar Arası Altın Ordu Konferansı*'a Mustafa Öner tarafından bir bildiri sunulmuştur. Bu dildiri, ***EÜ. TDEAD***'-nin VII. Cildinde yayımlanmıştır.

barışık 'Başkası ile barış durumunda bulunan, dargın veya düşman olmayan'

< *bar-ış-ık.*

An.ağl.: ***barışık, barışuk*** (*DS.II*, 533)

bark '*Ev* sözcüğü ile birlikte kullanılan sözcük'

= OT. ***bark*** 'mülk' (DLT,KB)

TT'nde: *ev bark* < OT. ***eb bark***

An.ağl.: ***bark*** '1.otel; 2.park; 3. bahçe' (*DS.II*, 533)

Tü. > **Kürt.** *barga* 'bark, oba, aile, soy, aşiret' (*DAO*, 60)

Eren (*TDES*, 41): YOK

(KB). / **eb** 'ev, çadır; karargâh, dugâh', **bark** 'karargâh' (T.Tekin, BK, D. 32)

Ş. Tekin: **bark** 'türbe, anıt-kabir' (*İK*,s.93) 'içi ve dışı kabartmalarla, tezyinatla (veya heykellerle)ve kitâbelerle donatılmış bir bina' < ****bar-ık***

Bk. Ş.Tekin, "Ev Bark nedir?", ***Tarih ve Toplum*** 89 (1991): s.10-13; ***İştikakçını Köşesi, s. 91-102.***

SanalBaba

H. K. Kadri, ***Türk Lügati,*** C.I, İstanbul 1928, s.582: **bark** "kullanılan yer, hâne, ev, mesken"; **ev bark** "hâne ve âile";
evli barklı "âile ve mesken sahibi"; **barklan-** "mesken ve âile sahibi olmak" < **bark** [<**ba-r-k*]+**la-n-**

Anadolu ağl.: **barkar-** "ev sahibi yapmak" (< ***bark+ar-***; krş. *ev+er-, suv+ar-* vb.); barkla- "evlenmek"; **barı** "siper" < ****ba-r-ığ***

Nişanyan (*SS*, 60): **bark**= ***ET. bark*** varlık, mülk (VIII)
* ***ET. bar*** (var) sözcüğü ile bağlantısı düşünülebilir.

Barlas 'Kişi adı ya da soyadı'
< Moğ. ***Barulas*** 'bir Moğol boyu'

bars 'Pars'
= ET. (Eleges, 9: **b[ar]s yıl**)
~ OT. ***bars*** ~ ***pars*** (DLT)

Tü. > **Moğ.** *bars, bar* 'Tiger' (*KWb*.35)

An.ağl.: ***bars*** '1. arı oğulu; 2. kaplana benzer yırtıcı bir hayvan' (*DS.II*, 535)
~ bars (Kırg., Az., Bşk., TatK., Uyg.)
barıs (Kzk.)
yulbarıs (TatK.)
bar cıl (Alt.)
bars jili (Uyg.)
bars yılı (Trkm.)
barsçı 'vahşi hayvan terbiyecisi' (Çağ.; *MA*)

BAR[*I*]S

Tü. ***bars*** > **Rus.** *boris*
Eren (*TDES*, 41): YOK
Nişanyan (*SS*, 61): YOK

Ramstedt (1935:35): < ***Yun.*Πάρδος**'tan
Bang: **bars< bar+üs** "vaşak"
Clauson (*TMEN* 685;*EDPT* 368a):< ***Fars. pārs***
Doerfer (*TMEN II*, no. 685): ***ET. bars***'ın kökeni henüz açıklanamamıştır.
Gülensoy: < Tü. ***bars.*** (Tarihî Türkçede kişi adı olarak "*Baybars, Yolbars /Colbors*" biçimlerinde kullanılan bu kelime Türkçe'dir. Çünkü, sözcük **pars** biçimiyle de DLT'te vardır.

bas-['Ayak tabanını bir yere koymak'
= OT. ***bas-*** (DLT, KB) 'basmak, yıkmak, üzerine çökmek, kahretmek'

DLT: ***basık-, bassık-*** 'geceleyin hücum edil-', ***bassık-ar*** < ***bas-*** 'gece hücum etmek'
Bu fiilden KB'de şu isim ve fiiller türetilmiştir: **BAS- (ık-; ıl-; ımçı** 'zalim'; **ın-** 'basmak, kahretmek'; **ınç** 'baskı'; **ınçak** 'âciz, güçsüz'; **ıt-** 'bastırmak'; **sık-** 'basılmak'; **ut** 'yardım, arka'; **utçı)**

TT.: BAS- (AMAK/AMAKLI/I/ICI/ICILIK/IK/IKLIK/ ILA/ILI/IL-/IM/IMCI/IMCILIK/IN/INÇ/IRGA-/ KI/ICI/ ICILIK/ KILIK/KIN/INCI/KISIZ/MA/MACI/CILIK/TI/TIBACAK/TIK/ TIR-/TIRIK/TIRIL-/TIRMA)

basamak 'Merdiven'
< bas-(a)mak
An.ağl.: ***basak, basamah, basamak, bāsāmbāk, basancak, basangaç, basçık, basdak, basgaç, basıcak, basımbaç, basıncak, baskancak, baskıç, baskıncak, baslangeç, basmah, basmak,basmalık, bassak, bastak, bastambak, bastır, başak*** (*DS.II*, 536)

BAS- } ak
amah
amak
am[b]ak
an+cak
an+gaç
çık
ım+baç
ın+cak
kan+cak
kı+ç
kı+n+cak
lan-geç
mah
ma+lık
sak
tak
tam[b]ak
tır

SanalBaba

basık (hlk.) 'Cılız, zayıf, boysuz'

< ***bas-(ı)k***

An.ağl.: ***basık, bassık, bassuk, basuk, bashun, basılmış, baslan*** (*DS.II*, 539)

BAS[*S*]-*I(>u)K*
-HUN
-IL-MIŞ
-LAN

basıncak (hlk.) '1.Baskına uğramak; 2. Esir etmek; 3. Tesir etmek' (*DS.II*, 540)

< ***bas-(ı)n+cak*** 'addan ad yapan ek' *oyuncak, yumurcak* ...vb.

basındırık (hlk.) 'Enkaz veya eşya altında kalma'

< ***bas-ın+dırık*** 'addan ad yapan ek'

boyunduruk, burunduruk, buğduruk ... vb.

basırık 'Bir tür asma hastalığı'

= OT. ***basruk*** (DLT)

< **** bas-(ı)r-(u)k***

An.ağl.: ***basıra, bāsıra, balısıra, balsıra, basara, basırı, basra*** 'bitki, bostan, meyve ağaçları ve bağlara zarar veren bir hastalık, külleme' (*DS.II*, 540)

BA[*L/I*]**SI**(> a)**RA**(>ı)

baskak (hlk.) 'Tahsildar'(*DS.II*, 541)

< ***bas-kak***

Tü. > **Rus.** ***baskak*** [Tanınmış bir Rus Türkoloğu *Baskakov*'un soy adı da Türkçedir. *III. Milletler Arası Türkoloji Kongresi* dolayısiyle İstanbul'a gelen Baskakov, dedesinin vergi tahsildarı bir Türk olduğunu söylemişti.]

NOT: Bu konu için bk. Baksakov, ***Rus Soy Adları,*** TDK yay. ve A. Halikov (aktaran: M. Öner), ***Bulgar, Tatar Soylu Beşyüz Sülâle***..., İstanbul 1995, TDAV yay.

baskı 'Tazyik'

< ***bas-kı***

~ basım (Bşk., Kırg., TatK.)
basış (Trkm.)
bâsim (Özb.)
besim (Uyg.)
basū (Kırg.)
= *kısım* (Bşk., Kzk., TatK.)
iziv (Bşk.)
isü (TatK.)

baskıç (hlk.) "merdiven"

< ***bas-kı+ç***

An.ağl.: ***baçgıç, barkış*** (*DS.II*, 458)

~ baskıç (Kırg.)
baskış (Kzk.)
bashış (Blk.)
paskış (Şor., Alt.)
paskıs (Sag.)

B(>p)**AS-K**(>h)**IÇ**(>s, ş)

= *tepkiş* (< *tep-ki+ş)* (Alt.)

basma < ***bas-ma***

~ pasma (Oyr., Tel.) (Räsänen, *V*, 64 a)

Tü. > **Ar.** (Mıs., Ir., Lüb., Sud., Sur.) *basma*; (Mıs.) *basmaci:* (*ALTK*, 38-39); **Rus.** *basma* (*TLČ*, Vasm. 1: 59); **Romen.** *basma* (L. Şaineanu, 34 a; T. Loebel, 117 a; Gülensoy: *RT K*,3); **Fars.** *bāsma/bāsme* (Gülensoy: *FATK*, 139; Redh. 134)

bastı 'Kıyma ile pişirilmiş sebze'

< ***bas-tı***

An.ağl.: ***bastı, bastırma*** 'Patlıcan veya kabakla yapılmış kır yemeği' (*DS.II*, 546)

bastıbacak 'Bacakları kısa veya çarpık'

< ***bas-tı*** 'geçmiş zaman 3. tekil kişi eki' + ***bacak***

An.ağl.: ***bastıbacak*** '1. Kurnaz; 2. sacayak' (*DS.II*, 546)

Eren (*TDES*, 41): YOK

Nişanyan (*SS*, 61, 283): **bastıbacak** = mastı *bacak* → MASTI, BACAK.

mastı ~ ***İt.*** *mastino* kısa bacaklı bir köpek türü ~ ***OLat.*** *mansuetinus* evcil, alıştırılmış < ***Lat.*** *mansuescere*

SanalBaba

YANLIŞTIR: Çünkü, Anadolu ağızlarında *basık, bassık, bassuk, basuk, bashun, baslan* sıfatları 'cılız, zayıf, boysuz' anlamlarında kullanılmaktadır (*DS.II*, 539). *basık-* 'yük altında ezilmek', *basıktır-* 'sıkıştırmak, bastırmak' demektir. Türkçedeki anlamı da **bas-** fiiline uygundur. Ayrıca, '1. kurnaz; 2. sacayak' anlamlarındaki **bastıbacak** da İtalyanca *mastino*'ya ne anlam ne de yapı bakımından benzemektedir. İtalyanca **mastino** İtalyan'ın, Türkçe **bastıbacak** Türk'ündür.

Bastıbacak ~ TatK. ***tebenek*** **< *tep-***.
TT ve Tatarcanın, ikisinin de birer fiilden türemesi İt. *mastino* zorlamasını çürütür.
(M.Öner)

bastık 'Dut veya kayısı pestili'
< ***bas-tı+k***
An.ağl.: ***bastık, basdıh, basdık, basduh, bastıh, bastuh*** 'pestil' (*DS.II*, 546); ***bastı*** 'bir tür yemek; bulgurla yapılan kadınbudu köfte' (s.546); ***bastuk*** 'baklava dilimi biçiminde kesilmiş pestil' (s. 549)

BAS-*T(> d)I(>u)K(> h)*

~ bastuq (Hlç.)

Tü.> **Ar.** (Sur.), **Fars., Kürt.** (Doerfer: *TMEN 690*); **Zaza.** *bastêx* 'pestil' (*ZTS*, 31)

Dankoff (*ALT* 604): < Erm. **pastel** "fruit leather" [< Rum. ***pastilos*** (*ALT* 8. s., 604; Eren, *TDES*, 41)]

YANLIŞTIR. Çünkü, *bastık* ile Ermenice *pastet* ve Rumca *pastilos* arasında ses ve biçim bakımından büyük fark vardır. Türkçe ***bas-*** fiili bu köken için yeterli kanıt değil mi?

bastır-['Basmak işiniş yapmak'
< ***bas-tır-***
= OT. (DLT): ***basur-***
An.ağl.: ***basdırma, bastırma, bastırık*** (*DS.II*, 548); ***basdırma, basdurma*** (s.539)

BAS-T(>d)I(>u)R-*MA/-IK*

bastırık (hlk) '1.Ağırlık, yük, baskı; 2. koruma, sıkı terbiye; 3. örtü; 4. kâbus; 5. hapishane; 6. kapı sürgüsü; 7. ot yığını; 8. yağ, peynir, yoğurt gibi yiyeceklerin yapıldığı ve saklandığı yer' (*DS.II*, 547)
< ***bas-tır-(ı)k***

Tü. > **Rus.** *ostrog* 'zindan' ünlü bir Türkizm sayılmaktadır. (M. Öner)

bastırma (~ **pastırma**) '1. Bastırmak işi; 2. (hlk.) bastı; 3. pastırma'
< ***bas-tır-ma*** [EAT: *basdurma*]
An.ağl.: ***bastırma, basdırma*** (*DS. II*, 548)
~ basdırma (Az.)
basturma (Trkm.)

Tü. > Arn., Rum., Blg., Srp., Mac. (Mac. *pásztormány*); Ar. (Sur.)

G.Mayer (1893, s.57): < ***Yun.*** *pástōma* 'salamura'

YANLIŞTIR.Çünkü, *bastırma (>pastırma)* 'et bastırılarak suyu akıtılır, açık havada kurutulduktan sonra üzerine çemen sürülerek' yapılır.

Pastırma sözcüğü sonradan ***b->p-*** değişmesi ile oluşmuştur. Yunancaya Türkçeden ***pastourmàs*** biçiminde geçmiştir.

Nişanyan (*SS*, 346): **pastırma ~ ?**
* ***Yun.*** *pásti* (bulama) sözcüğüyle ilişkili olması güçlü ihtimaldir. Türkçe *bastırmak* fiiliyle ilişkili olmadığı açıktır.

TEMELDEN YANLIŞTIR.
Nişanyan'ın *pastırma*nın yapılışını bilmediği ve Türkçedeki ön ses **b->p-** değişiminden haberi olmadığı anlaşılıyor.

OT. (DLT) **bürge** > TT. **pire**
başmak > paşmak
barmak > parmak
borsuk > porsuk gibi.

Ayrıca, *pásti* (bulama) sözcüğü ile ne anlam, ne de ses ve biçim olarak benzerliği vardır.

H.Eren de (*TDES*, 325-326), 'Rumca ***πάστωμα*** 'tuzlanmış et, tuzlanmış balık' biçiminden geldiği yolundaki eski açıklama **yanlıştır**' der. Eren'in tespiti doğrudur.

Krş. **kol+basa** 'salam'. Ermeni ve Rum'u hiç bilmeyen Kırgız-Kazak Türklerinin **kol bas-** tekniği ile yaptıkları salam-sucuk...
Sucuk bilgisini hem Rusçaya hem de Macarcaya vermişiz. Bu et kurutma ve baharatlama biçimlerini biz Türklere bırakmak en doğru yol değil mi?
Tü. **kolbasa** > Rus. *kolbasa*; Mac. *kolbós*

bastırak (hlk.) 'Kapıyı kapattıktan sonra vurulan demir destek'
< ***bas-tır-(a)k***
An.ağl.: ***bastırak, bastırık*** (*DS.*

SanalBaba

II, 546); ***bastırah*** (s.547)

basuk (hlk.) 'Kendi durumunda biri ile karşılaşmamaış ve basma önlemlerini almamış loğusa ve bebek' (*TMES,* 53)

< *bas-(u)k*

baş[1] 'Baş, kafa; başlangıç'
= ET. ***baş***; OT. ***baş*** (DLT)
< **bāş* (Hamilton); **< **bal*** (Ramstedt, 1957: 111); **<**balç*** (T. Tekin, *Mak.II*, 496)

TT.: BAŞ+ (AĞAÇ/AK/ARI/AT /BUĞ/ÇI/ÇIK /IBOŞ/ IBOZUK/ KAN/LAMA/LA-/LANGIÇ/LI/ LIK/SIZ/VUR-)

An.ağl.: ***baş*** '1. reis; 2. iyi, güzel; 3. ölçüde, tartıda tahminin üstüne çıkan kısım' (*DS.II*, 549)

~ baş (Az., Trkm., TatK., Bşk., Kırg., Sart., Tar., Kûr. Alt.)
bâş (Özb.)
bas (Kzk., Nog., KKlp., Yak)
bās (Yak.)
bāyş (Karag.)
pāş (Sag.)
paş (Alt., Tel., Kuğ., Şor., Küer)
puś (Çuv.) < **baç* < **balç*

[**bal*[2] değil]

Volga Blg. ***baçne*** 'başında'
< *baç+in-e* < ** balç*
(T. Tekin, *Mak.II*, 607)

B(>p)**A**(>ā, u)**Ş** (> s, ś)

Tü.>**Ar.** (Cez., Mıs., Lib., Sur., Ir.) *bāş* (*ALTK*, 39); **Kürt.** *baş* 'iyi, kaliteli şey', *baştır* 'en iyi' (*KTS*, 24; *FKT*, 15 b; *DAO*, 61)
başbūn 'iyi olmak'
baş dıbe 'iyi/şimdiki zaman fiili'
başkırın 'iyileştirmek'
baş dıke ''şimdiki zaman fiili'
Romen. *başă* 'maître, chef: ***bărbier başă*** = barbier en chef' (L. Şaineanu, 33 b; Gülensoy: *RTK*, 3);
Zaza. *baş* 'iyi', *baş kerdış* 'iyi etmek', *başat* 'değer', *baş kı* 'şükür, iyi ki' (*ZTS*, 31)

Arapçada bāşī ile yapılan adlar:
hekim bāşī, usta bāşī
Arapçada baş adı ile yapılan adlar:
bāşcāvīş, bāşhakīm 'baştabib'
bāşrayyīs, bāşkātib, bāşmuftī, bāşmüfattiş, bāşmuhandis, unbāşī

baş[2] 'Yara, çıban'
= OT. ***bāş*** (DLT) ~ eski Kpç. ***baş***
IM.: ***başla-*** 'yaralamak'
< **bāş* (T. Tekin, *Mak.II*, 606)
An.ağl.: ***baş*** 'çıban, yara' (*DS. II*, 549)
~ bāş (Trkm.)
bās (Yak.)
bayş (Karagas) < **bāş* < ** bāl*, **bāşık-* < ** bāl+ık-*
palū 'yara, çıban' (Alt., Tel.)
palıg 'yaralı; yara, çıban' (Hak.)
balu 'yaralı; yara, çıban'(Alt.) < **bālig*

Not: **BAŞ** sözcüğü için ayrıca bk. T. Tekin, *Mak.I*, 32, 36, 71, 124, 132, 227, 238, 298, 299, 302; *Mak.III*, 606.

başağa 'Büyük ağabey'
< *baş+ağa* [< **aka*]
An.ağl.: ***başa, başam, başşa*** 'ağabey' (*DS.II*, 549)

Tü.> **Ar.** (Cez., Mıs.) *bāşāġā* (*ALTK*, 39)

başak 'Arpa, buğday, yulaf gibi ekinlerin taneleri taşıyan kılçıklı başı'
= OT. ***başaḳ*** 'temren; tahıl ve meyveleri devşirdikten sonra geriye kalan döküntüler'
< **baş+aḳ* 'küçültme eki'
DLT: ***başaḳ, başaḳla-, başaḳlan-, balaḳlıġ***
TT.: BAŞAK+ (ÇI/LA-/LANMA/

SanalBaba

LAN-/LI)
An.ağl.: ***başak, başah, başşağ, başşah, başşak, boşak*** (*DS.II*, 550)

BA(>o)**Ş**[Ş]+**(A)K**(> ğ, h)

~ başak (TatK., Bşk., Kırg.)
baş 'başak' (Trkm., Blk.)
bas 'başak' (KKlp.)
maşak (Kırg., Türkî)
masak (Nog., KKlp., Kzk.)
pazak (Sag.)
puçax (Çuv.)
puśax (Çuv.)

B(>p,m)**A**(>u)**Ş**(>s,ś,z,ç)+*AK*(>h)

başakçı 'Tarlada başak toplayan'
< ***baş+ak+çı***
An.ağl.: ***başakçı, başakcı, başşakçı*** (*DS.II*, 551)

başar-[< ***başġar-*** (< ***baş+ġar-***)
TT.: BAŞAR- (I/ILI/ILMA/IL-/IM/ISIZ/ISIZLIK/MA)

başarı 'Muvaffakiyet'
< ***baş+ar-ı***
An.ağl.: ***başarı, başarığçı, başarık*** (*DS.II*, 553)

Tü. > **Kürt.** *başer* (*DAO*, 62)

baş aşağı 'Başı aşağı gelmek üzere'
< ***baş aş-ak+ı***
An.ağl.: ***başaşā, başaşşağı*** (*DS. II*, 553)

başbuğ 'Eski Türklerde baş, başkan, komutan'
< ***baş+buğ***
An.ağl.: ***başbuğ*** 'yaramaz (çocuk)' (*DS.II*, 554)
Eren (*TDES*, 43): YOK

Nişanyan (*SS*, 61): **başbuğ** başkomutan (xvı) BAŞ+ *buğ* reis, emir, asker başı (xvı) ~ ***Bul.*** (Blg.) *bog* efendi, hükümdar, tanrı ~ ***ESlav.***

YANLIŞTIR: Çünkü, ***ET.***'de **buġ** kökünden yapılmış ***buġa*** < ***buġ*** 'her hayvanın güçlüsü'+***a*** / ***buġra*** < ***buġ+ra*** 'deve aygırı' adları da bu kökten türemiştir. ***Başbuğ*** adının anlamını da buradan aramak gerekir.

başçavuş 'Askerlikte Astsubay başçavuş'
< ***baş+çavuş*** [< OT. *çawuş* (DLT)]

Tü.> **Ar.** (Lib.) *bāşşāvūş;* (Ir., Mıs., Sur.) *bāşşāvi:ş* (*ALTK*,39); **Zaza.** *barçawuş* (*ZTS*, 30) [-ş- > -r- değişmesi ile]

başcıl /başçıl (hlk.) 'Başkan, amele başı'
< ***baş+c(/ç)ıl*** 'addan (genellikle) kuş adı yapan ek'
An.ağl.: ***başccıl, başçıl, başçul, başbir*** (*DS.II*, 555)
~ başçı 'reis' (Kzk.)

BAŞ(>ç)+**Ç**(>c)**I**(>u)**L**

başgari (hlk.) 'Yukarı doğru' (*DS. II*, 557)
< ***baş ugari*** < ***baş yukarı***

başıboş 'Serbest; sahipsiz'
< ***baş+ı boş***
An.ağl.: ***başıboş*** 'dul kadın' (*DS.II*, 558), ***başına boş*** 'başıboş, hür' (s.559), ***başiboş***

başıbozuk 'Başıbozuk, düzensiz; (ask.) sivil, asker olmayan'
< ***baş+ı boz-(u)k***
An.ağl.: ***başıbozuk*** 'dul kadın veya erkek' (*DS.II*, 558)
~ başçı 'reis' (Kzk.)

Tü.>**Ar.** (Ir.) *bāşbuzuġ*; (Sur.) *bāşbūzuḳ* ; (Sud., Mıs.) *başi būzuḳ* (*ALTK*, 39); **Romen.** *başıbuzuc* ~ *başbuzuc* 'brute, savage' (L. Şaineanu, 34 a; T. Loebel, 117 b; Gülensoy: *RTK*, 3)

başka 'Bilinenden ayrı, farklı'
< ***baş+ka*** 'datif eki'
TT.: BAŞKA+ (CA/LAŞIM/LAŞMA/LAŞ-/LIK/SI)
An.ağl.: ***başga, başğa*** (*DS.II*, 557)
başka 'çingene' (s. 561)
~ başka (Çağ.)
başxa (Krç.) Kmk.
başġa (Kmk.)
baska (Kzk., KarL.)
paşka (Oyr.)
paska (Sag., Koyb.) (Räs.)

B(>p)**AŞ**(>s)**K**(>ġ, x)**A**

SahalBaba

Tü. > **Ar.** (Mıs., Sur.) *başka* (*ALTK*, 40); **Kürt.** *başke* (*başke başke*) (*DAO*, 62); **Romen.** *başka* (L. Şaineanu, 33 b; T. Loebel,117; Gülensoy: *RTK*,3)

Korkmaz: ***baş+ık-a*** (*TTG*, s.1056, § 479)

başkaca (zrf.) 'Ayrıca'

< ***başka+ca***

An.ağl.: ***başkağa, başkaha, başkaka*** (*DS.II*, 561)

başkan 'Reis'

< ***baş+kan***

TT.: BAŞKAN+ (LIK)

An.ağl.: ***başıl, başbir, başçıl, başçul*** (*DS.II*, 555)

başla-['Başlamak'

= OT. ***başla-*** (DLT)

< ***baş+la-***

Tü. > **Kürt.** *başle-* (*DAO*, 62)

başlayama-[< ***baş+la-y-u*** 'zarf-fiil eki' ***u-*** 'eski iktidar fiili' +***-ma-*** 'olumsuzluk eki'

başlayıp 'Başlayıp'

< ET. ***baş+la-p*** 'zarf-fiil eki' (Gabain, *Alt.Gr.*, § 130, 230)

[-y- koruyucu ünsüz;
ı bağlayıcı ünlü]

başlı 'Başlı'

< OT. ***başlıġ***

başlık 'Başlık'

< ***baş+lık***

An.ağl.: ***başlık, başlıh, başloh*** 'ağırlık, çeyiz' (*DS.II*, 562)

Tü.>**Ar.** (Mıs.) *başlıḳ*; (Fil.) *beşnūḳa* (*ALTK*, 40); **Fars.** *bāşlok* (*Redh.* 139; Gülensoy: *FATK*, 138); **Kbr.** *başlık* (İ. Doğan, 1966, 317)

BAŞ+*LI*(>o)*K*(>h)

başmak 'Pabuç'

= OT. ***başmak*** ~ ***başak*** (DLT)

< * ***baş-(m)ak***

DLT: ***başmaklan-***

Krş. DLT: ***başnak er*** 'başında tulgası, eğninde zırhı olmayan kimse' < ****baş-(n)ak***

TT.: BAŞMAK+ (ÇI/ÇILIK/LIK)

An.ağl.: ***başmak, başmağh, başmah*** (*DS.II*, 564)

~ başmak (Çağ., Trkm.)
paşmak (Trkm.)
paspak (Kzk.)
puşmak (Çuv.) (Räsänen., *V*)

B(>p)A(>u)Ş(>s)MAK

Krş. Tü. ***başmak*** ~ Kore. ***palmak*** (Ramstedt: *SKE* 186)

Tü.> **Ar.** (Cez.) *beşmak*; (Yem.) *başmak* (*ALTK*, 40); **Fars., Blg., Srp., Rum., Rus.** *başmák*; **Mac.** *pacsmag*

G. Doerfer (*TMEN* 744): < **başmak** < OT. **başa-** 'kertik yapmak, kertiklemek'

H. Eren (*TDES*, 43-44): Görüş belirtmez, bu konudaki görüşleri sayar.

başmakçı (hlk.) 'Ayakkabı yapıp satan'

< ***baş+(m)ak+çı***

An.ağl.: ***başmahcı, başmahçı, başmakçı*** (*DS.II*, 564)

baştan ayağa 'Baştan başa; baştan ayağa kadar'

< ***baş+tan ayak+a***

~ başdan ayağa (Az.)
baştan ayakka ḳäzär (Bşk.)
baştan ayakka ḳädär (TatK.)
başdan ayak (Trkm.)
båşdän åyåk (Özb.)
baştin ayakkıçä (Uyg.)
başınan ayağına çeyin (Kırg.)
bastan ayak (Kzk.)

bat- 'Bir sıvının üstünde iken içine gömülmek'

= OT. ***bat-*** (DLT)

TT.: BAT- (AK/ AKÇI/ AKÇIL/ AKÇILIK/AK çulluğu/AKLI/AKLIK/AKLIK baykuşu, keteni/IK/ IRIL-/IR-/IRMA/IŞ/KI/KIN/MA)

Tü. > **Kürt.** *bat*-[bun] (*DAO*, 62)

SanalBaba

batak 'Batak, bataklık'
= OT. ***batıġ*** (DLT,KB) 'derin, bataklık'
< *bat-(a)k*
An.ağl.: ***batağan*** 'bataklık'; fakat: ***batak*** '5 farklı anlamı var' (*DS.II*, 568)
batalka, batalaç, batalak, batalga, batalgan, batılga, batılgan, batıl ganlık, batıkla, batılkan, batır gan, batlak, butalga (*DS.II*, 568-569)

BAT-*ALKA*
-ALAÇ
-ALAK
-ALGA/ILGA/ILKA
-ALGAN/ILGAN/IL-KAN
-ILGANLIK
-IRGAN
-LAK
BUT-*ALGA*

~ bat- 'sığmak, içine girmek' (Yak.)
put- 'batmak, dalmak, içinde kaybolmak' (Çuv.)
= Moğ. ***bağta-*** ''sığmak, içine girmek, içine almak'; ***bakta-*** 'sığmak, içine girmek', Hlh. ***bagtā-*** ay., Bur. ***bagta-*** ay., Mongr. ***pagda-*** ay. (T. Tekin, *Mak.I*, 94-95)

Tü. > **Kürt.** *batağ* (*DAO*, 62); **Fars.** *bātlāk* 'bataklık' (Gülensoy: *FATK*, 138; *Redh.* 140)

batakçıl 'Bataklıkları seven, bataklıklarda yaşayan (bitki ve hayvan)'
< *bat-ak+çıl*

batı 'Batı, garp'
= OT. ***batsıġ (kün batsıġ)*** (DLT)
< *bat-sıġ*

batır- 'Sıvının veya yumuşak bir şeyin içine gömülmesine yol açmak, batmasını sağlamak'
= OT. ***batır-*** (DLT)
< *bat-ır-*

batman 'Eski bir ağırlık ölçüsü'
= OT. ***batman*** (DLT)
< *bat* 'bir tür takoz'**+*man***

batu 'Sert, kuvvetli; gerçek; TT'nde soy adı: ***İnal Batu***'
= ET. (KT s 11 = BK N 8: *türük matı bodun bäglär*]
< Moğ. ****matu***
~ mäti (KKlp.) < Moğ.

batur 'Bahadır; yiğit'
< Moğ. ***bağatur*** 'yiğit, kahraman' [*bağatur* > *ba'atur* > *batur* > *bātur* > *batur* ~ *batır*]
Krş. **bahadır**
An.ağl.: ***bātır, batur*** (*DS.II*, 571)

bay 'Zengin'
< *bāy (T. Tekin)

Buradan: ***bayu-*** (< ****bāy+u-*** 'zengin olmak'

An.ağl.: ***bay*** 'zengin, ağa' (*DS. II*, 574)
~ bāy (Trkm., Yak.)/bāy-'zengin olmak (Yak.)
bay (Alt.)
bay(ıv) 'palazlanmak, zenginleşmek' (Bşk.)
bay(uv) (Kzk.)
bayū (Kırg.)
bāyi- (Özb.)
bāya- 'zengin olmak' (Trkm.)
beyi- (Uyg.)

BĀ(> å, e)Y+*I*(>a, i)-

Tü. > **Ar.** *bāy, bāyāt* (Tun.)'bay, Tunus beyi, bu aileye mensup olan' (Gülensoy: *FATK*, 139)

Eren (*TDES*, 44): YOK

baya[1] 'Oldukça büyük (veya uzun)'
< *baya+ġı*
TT.: BAYAĞI+(LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK)
Krş. **bayağı**[1]

baya[2] 'Az önce, demin'
= ET., OT. ***baya*** 'az önce, demin' (DLT) ~ ***bayak***
An. ağl.: ***bāyāhı~bayakı*** (DS.II, 575), ***baydan*** 'başka zaman, önceden, her zaman' (*DS II*, 579),

SahalBaba

bayıdan, bayak, baaktan, bağacık, bayacak, bayacuk, bayağ, bayağdan, bayah, bayahdan, bayahın, bayahıt, bayahtan, bayajtan, bayakdan, bayakı, bayakın, bayakıt, bayaklan, bayakleyin, bayaktan, bayırktan, bayok, bayoktan, beyağ, beyağıt, beyağten, beyaktan, beyek, beyekıt, bıyacak, biyak, biyaktan, boyahtan 'demin, az önce, şimdi' (*DS.II*, 575-576); ***bāyāhı, bayakı*** (s. 575)

bayak 'biraz önce, demin' (*TMES*, 54)

BA(>e,ı,i,o)**YA**(>e,ı,o)**K**(>ğ, h, j)
+*CAK*
+*DAN*
+*TAN/+TEN*
+*I*
+*IN*
+*IT*
+*LEYİN*

~ paya (Şor., Tel.)
baya (YUyg.)
bayiki (YUyg.)
baya 'son günlerde' (Kırg.)
bayagı 'eskiden' (Kırg.)
bayagı (Nog.)
bayakı (Trkm.)
bayırı 'önce, evvelâ' (Kzk., Kırg.)

B(>p)**AYA**(>i)+*KI/+Kİ/+GI*

Tü. > Kürt. *bayah, bayahıt, bayahut, bayak, bayahdan, bayakıt, bayağten, beyekıt, bıyacak* (*DAO*, 63)

bayağı[1] 'Aşağılık; basit, âdi, alâlade'
< ET. * ***bayakı***
TT.: BAYAĞI+ (LAŞMA/LAŞ-/ LAŞTIRMA/LAŞTIR-/LIK)

bayağı[2] 'Önceki, deminki'
< ET. ***bayakı***
Bk. **baya**[2]

bayağı[3] 'Adeta, hemen hemen'
< ET. ***bayakı***
Krş. **baya** [1/2]

bayar 'Şehir, kent'
< ***bay+er***
< * *boyla eri* (Räsänen, *V*)
~ bayar (Ker.) (*Kr.TS*, 87), beyar (*DS.II*, 647)

Tü. > **Kürt.** *bayar* 'şehir' (*FKT*, 14 b), *bayer* (Hak./*DAO*, 63), *beyar* (*FKT*, 19 b)

bayat 'Eskimiş, taze olmayan'
= OT.(KB) ***bayat*** 'kadim (Tanrı)'
< OT. ***baya*** 'az önce' + ***t***
TT.:BAYAT+(LAMA/LA-/LAT-)
An.ağl.: ***bayak, bayassı*** '1.Taze olmayan, bayat; 2. Eski' (*DS.II*, 577) < * ***baya+k/+s+sı***

A. Tietze (*Ar.* 317): < ***Ar.*** *bā'it*, Sur. *bēyet*
Fars: *bäyāt*

Tietze'nin bu etimolojisine katılmak mümkün değildir. Çünkü, ET.'deki ***bayat*** adı ve sıfatı aynı zamanda bir Türk boyunun da adıdır. Ar. *bā'it* anlam bakımından da farklıdır.

Suriye Arapçası ile Farsçadaki biçimleri Türkçe yazılış ve söylenişe daha uygurdur. Dolayısıyle Tü. **bayat** > Ar. (Sur.) *bēyet*; Fars. *bäyāt* olmalıdır.

Nişanyan (*SS*, 62): **bayat** ~ ***Ar.*** *bāit* [fa.] geceden kalan, *bayat* < # *byt* geceleme, bir yerde kalma → BEYİT

NOT:
'*Gecelemek*' ile '*eski; kadim (Tanrı)*' arasındaki fark, Tü. **bayat**'ın Ar. **bā'it**'ten gelmediğinin açık kanıtıdır.

baydak, bk. bayrak

M. Räsänen, *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*, Helsinki 1949, s. 213: *baydak* ile *bayrak* sözcüğünü birleştirir.
L. Ligeti (Kyoto 1968, s. 23): bu biçimleri birleştirmez.

bayık (hlk.) 'Doğru, gerçek, şüphesiz' (*DS.II*, 579)
= OT. ***bayık*** 'gerçek söz' (DLT)
< ***bay-(ı)k***

bayıl-['Bayılmak, şuurunu kaybetmek'
< ET. ***bay-***'bayıltmak'+***ıl-/ may-ıl-***
~ mayılmağ (*KTS*, 256)

bayındır 'Mamur'
< ET. * ***bāy+u+n+dur***
[veya:< *bay ündür/bay hündür* (?)]

SanalBaba

A.Tietze (*TETTL*, 296): < ***Fars.* pāyanda** veya **pāyandār** ?

NOT: Tietze, her ne kadar (?) işareti koymuşsa da kafaları karıştırmamak için açıklama yapmak gerekecektir.

ET ve ***OT*** de **bay** 'zengin; güçlü', **bayı-** 'zenginleşmek' anlamlarındadır (*ETY, DLT*). **bay**'ın aynı zamanda 'kutsal' anlamına geldiği de bilinmektedir (***Baykal*** 'kutsal göl').

Bayındır, aynı zamanda Oğuz boylarından birisine de ad olduğu halde, hiçbir dayanağı olmadan Farsça ***pāyanda (+dār)*** sözcüğüne bağlanmak istenmesi anlamsızdır.

Nişanyan (*SS*, 62): **bayındır** ***YT*** (1934) mamur ~ ***öz***. *Bayındır* eski bir Türk adı < *bayumak* zenginleşmek, müreffeh olmak.

NOT: Nişanyan doğru etimoloji yapmışsa da **Bayındır** adı ***YT*** (= Yeni Türkçe) değildir. En az bin yıllık bir sözcük olup, boy adında da yaşamaktadır.

bayır 'Küçük yokuş'

< ET. * ***bāgır*** [= OT. *ya bagrı* 'yayın orta yeri' (DLT)]

TT.: BAYIR+ (KUŞU/LAŞ-/TURBU)

An.ağl.: ***bayhır, bayhırı*** "İniş aşağı" (*DS.II*, 579) [-h- türeme ünsüzdür.]

~ taġ bagrı 'bayır' (YUyg.)

Tü.> **Srb., Blg.** *bair* [Yugoslavya'nın Bulgaristan'dan giriş kapısının adı: *Deve bairi*'dır.]

Nişanyan (*SS*, 62): **bayır** ~ ***Ar. bāir*** işlenmeyen (toprak), yaban < # *bwr* (toprak) verimsiz olma, boş durma.

NOT: **YANLIŞTIR**. Çünkü, Tü. **bayır** ile Ar. **bāir** arasında hem ses ve biçim hem de anlam bakımından fark vardır.

DLT'teki ***ya bāgrı*** 'yayın orta yeri' (yani, kavisli yeri' sözcüğü de buna tanıktır. Ağızlardaki anlamı da aynıdır.

bayırcın 'Bir tür tarla kuşu'

< ***bayır+cın*** 'addan kuş adı yapan ek'

baykuş 'Baykuş, kukumav'

< ***bay*** 'güçlü; zengin; kutsal' + ***kuş***

= Kıpç. ***bayġuş, bayḳuş*** (*Ettuhfetü'z-Zekiyye*, 149 b)

An.ağl.: ***baykuş*** '(mecazen) sersem, aptal, uğursuz (kimse)' (*DS. II*, 581) [*baykuş'un halk arasında uğursuz bilinmesinden dolayı.*]

baykuşbacağı 'hafif bulutlu hava'

~ baykuş (YUyg.)
bāyğuş (Trkm.)
bayġuş (Az.)
bayġu (Az./*AHYÖ*, 470)
bâykuş (Özb.)
baykus (Kzk.)

BA[< ā, å]**YK**(>ġ, ğ)**UŞ**(> s)

Tü. > **Fars.** *bāyḳuş* (*FTS*, 46 a); **Kürt.** *bayeḳuş* (*DAO*, 64)

= *öŋe* (Kumd.)
ükü (Kumd., Kırg.)
üki (Kzk.)
ökö (Bşk.)
yabalak (TatK.)
mäçi başlı yabalak (TatK.)

Eren (*TDES*, 44): YOK
Nişanyan (*SS*, 62): YOK

baylan (hlk.) 'Nazlı'

< ***bay-*** 'bayıltmak'+ ***-la-n***

TT.: BAYLAN

TT.: BAYLAN- < *bay-la-n-*

An.ağl.: ***baylan, baydaŋ, bayık, bayılgan, bayın, baylak, baylam, baymak*** 'şımarık, yüzsüz, nazlı, yaramaz, terbiyesiz, arsız, densiz' (*DS.II*, 581); ***baylan, baylak*** 'tembel, işsiz güçsüz'; ***baylanlık*** 'naz, işve, şımarıklık'; ***baylan-, baynan-*** 'şımarmak, nazlanmak' (s. 581-582)

Eren (*TDES*, 44): YOK
Nişanyan (*SS*, 62): YOK

baylık 'Servet, zenginlik'

< ***bay+lık***

~ baylık (Bşk., TatK., Uyg.)
bâylik (Özb.)
bāylık (Trkm.)

baymak '(Yiyecek) baygınlık vermek, mideyi bulandırmak'

< ***bay-mak***

SahafBaba

An.ağl.: ***baymak*** '1.aldatmak; 2. Büyümek, gelişmek; 3. Bir acıya dayanmak; 4. İnanmak; 5. Kurtulmak) < ***bay-mak***
5. Zengin olmak' (*DS.II*, 582-583), ***bayal-, bay ol-***
< ***bay*** 'zengin' +***mak*** = OT. ***bayu-*** (DLT)

bayrak 'Bir milletin, belli bir topluluğun veya birkuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimde özelleştirilmiş, genellikle dikdörtgen biçiminde kumaş'
= OT. ***bayrak~batrak*** (DLT)
< ***batır-(a)k*** [> *batrak* > *baδrak* > *baδrak* > *bayrak*]
TT.: BAYRAK+ (LAŞ-/LI/TAR [< Fars. *dār*])
An.ağl.: *baydah* (*DS.II*, 579); ***bayrak*** 'uçurtma' (s.583)
~ bayrak 'ödül' (Trkm.)
bayrak 'bayrak' (Nog., KKlp.)
= *baydak* 'bayrak' (Trkm.)

Tü.>**Ar.** (Ir., Lüb., Mıs., Sud., Sur., Yem.) *bayraḳ*; (Lib.) *bareḳ* (*AL TK.*, 42); (Buhara Ar.) *bayróq* (Doerfer: *CAJ* 12: 301); (Tun.) *bayraḳ* (Özdemir, 155); **Kürt.** *bérek* (*KTS*, 32); **Zaza.** *bêraqı, beraxı* (*ZTS*, 41, 42: *bêraqı pa kerdış* 'bayrak asmak, baş kaldırmak'); **Fars.** *beyrek* (*Redh.* 143; Gülensoy: *FATK*, 140); **Kbr.** *berak* (İ. Doğan, 1966, 317)
Blg., Srp., Arn., Rum., Rumen. dillerine de girmiştir.
(Eren, *TDES* 44)

M. Räsänen (*LTS* 213): **baydak** ile **bayrak** biçimini birleştirmiştir. An.ağl.ndaki **baydah** biçimini gözönüne alırsak, bu görüşün tartışmaya açık olduğu söylenebilir. Eren'e göre yanlıştır (*TDES*, 44). Ligeti de (*Tamura Arm.* 23) bu iki biçimi birleştirmez.
Eren (*TD* 631,s.5: ('bayrak' ile 'baydak' Biçiminin birleştirilmesi kolay değildir.) der.
Nişanyan (*SS*, 62): **bayrak** = ***ET.*** **badhrak* = *batrak*

Hatice Şirin ***V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı***'na '*Bayrak Kavramı Hakkında*' adlı bir bildiri sunmuştur.

bayraktar 'Bayrak taşıyan, tutan'
< Tü. ***bayrak***+Fars. ***dār***
An.ağl.: ***bayraktar, bayrakter***
'düğünü idare eden' (*DS.II*, 583)

bayram 'Millî ve dinî bakımdan önemi olan ve kutlanan günler'
= OT. ***beyrem~baδram ~beδrem*** (DLT)
< *baδram*
TT.: BAYRAM+(LAŞMA/LAŞ-/LIK)
An.ağl.: ***bayram*** (*DS.II*, 584)
~ bayram (Krç.-Blk., Nog., Özb., KKlp., TatK., Uyg., Ker., Az., Trkm., Kzk.)
beyram (Ker./ *Kr.TS*, 87)
beyrem (TatK., Ker. /*Kr.TS*, 87)
bäyräm (Özb., TatK.)
mayram (Kırg.)
meyram (Kzk.)
meyrem (TatK.)
payram (Tel., Şor., Kuğ., Sag., Koyb., Kaça)
payran (Çuv.) "Paskalyadan önceki çarşamba" (Paasonen, 97)
peyrem (Bar., Küer.)

B(>p,m)**A**(>e)**Y**[<*δ*]**RA**(>e)**M**(>n)

Tü.>**Ar.** (Sur.) *beyrām* (*ALTK*, 43); **Tac.** *bayram, mayram* (< Özb.); **Kürt.** *beyrem* (*DAO*, 64)

Clauson (*EDPT* 308a): < ***Fars.*** *baδrām*
Doerfer (*TMEN* 823): < ***Tü.*** *baδram*
Sevortyan: <**bayır* [H.Eren, Sevortyan'ın *bayram*'ı, 'şölen' anlamına gelen *bay* biçiminden yola çıkarak **bayır*'dan getirmesi ve *bayrak* ile *bayram* arasında olası bir bağdan söz etmesinin yanlış olduğunu vurgulamış ve Tuvaca *bayır* kelimesinin de büyük bir olasılıkla Moğolca alıntı olduğuna işaret etmiştir. (*TDES*, 45a)]

Nişanyan (*SS*, 62): <?> **Fa** *bedh-rām* "süslenmiş, süslü, mesire yeri" **YANLIŞTIR**

NOT: OT'deki '*bayrak*' ve '*bayram*' kelime-lerinin kökündeki '***baδra-***' dikkat

SanalBaba

çekici bir özelliktir. Buradan '**-k**' ve '**-m**' ile isim yapılmış olabilir.

Farsçadan geçtiği yolundaki görüş **YANLIŞTIR.**

bazlama = bazlamaç, bazlambaç 'Kalın açılmış yufka ekmeği'

< ***baz*** 'yansıma'+***la(m)-ba(ç)***

EAT: ***bazlammaç*** (*DKK.II*, 41)

TT.: BAZLAMA(Ç)

An.ağl.: ***bazlama, bāzama, bazdamaç bazdırma, bazı, bazıma, bazımba, bazırma, bazlamaç, bazlamba, bazlambaç, bazlambo, bazlanbaç, bazlıma, bazlımaç, bazlımba, bazma, bejdirme, berzime, besmeç, bezdirme, bezdirmeç, bezetleme, bezime, bezirme, bezlembeç, bezleme, bezlıme, bezme*** (*DS.II*, 586)

Nişanyan (*SS.*,63): **bazlama** ~ ? ***Yun.*** *máza* máξα "ekmek hamuru" <***EYun.*** *mássein* hamur yoğurmak"

YANLIŞTIR.

Eren (*TDES*, 45): < ****bazı ~ pazı*** "hamur yumağı, yufka" +**lama**. Bk. **pazı**

YANLIŞTIR.

Tietze (*TETTL*, 298): < **baz**+ '(kimya terimlerinden) esas' [< ***baz*** 'temel, esas, taban'] +***maç***]

YANLIŞTIR. Çünkü, **baz** < ***Fr.*** **base** 'temel, esas; bir asitle birleşince bir tuz oluşturan madde' demektir. Buradan bazal < ***Fr.*** **basal** sıfatı da türemiştir.

Bana göre Türkçedeki "*yansıma*" (onomatope) ****baz*** sözcüğü daha uygundur.

[<****baz*** "yansıma"+***la-ma*** /****baz+la-ma*** **aş**]

Çünkü, Anadolu ağızlarında: ***bazlama, bāzama, bazdamaç, bazdırma, bazı, bazıma, bazımba, bazırma, bazlamaç , bazlamba, bazlambaç, bazlambo, bazşlanbaç, bazlıma, bazlımaç, bazlımba, bazma, bejdirme, berzime, besmeç, bezdirme, bezdirmeç, bezetleme, bezime, bezirme, bezlembeç, bezleme, bezlıme, bezme*** sözcükleri "Mısır, arpa, darı ve buğday unlarından yapılan mayalı, mayasız, yağlı, yağsız, şekerli, şekersiz, ince ve kalın pişirilen saç ekmeği" (*DS.II*, 587) demek olup,****baz/bez/bes/bej*** biçimlerinde kök olarak yaşamaktadır. Bu sözcükler, *hamurun saç üzerinde pişerken çıkardığı sesle* ilgilidir.

XIV. yüzyılda yazılmış olan ***DKK***'nda da geçen **bazlammaç** sözcüğünün alıntı olabileceğini söylemek bile dil mantığına terstir.

Bk. Tuncer Gülensoy, 'Anadolu Yer Adları Üzerine Bir Araştırma: *BAZLAMBAÇ*', ***TK*** C. XVII, Sayı: 197 (Mart 1979), s.41-44.

bebek 'Küçük çocuk, bebek'

< **** be+be*** 'yansıma' +***k***

~ baabıy (Alt.) (*ATS*, 33)

becer-['Güç görünen bir iş veya duruma çözüm bulmak, üstesinden gelmek'

< ***bacar-*** < ? ****başar-***

TT.: BECER- (İ/İKLİ/İKLİLİK/İKSİZ/İKSİZLİK/ME)

An.ağl.: ***becerle-*** '1. elde etmek, bulup buluşturmak, ele geçirmek; 2. kötü bir işin hakkından gelmek; 3. dayak atmak; 5. ırzına geçmek' (*DS.II*, 592);

beşirle-, becelle-, becerle-, beşer-, beşi- (*DS.II*, 644)

Tü. > **Kürt.** *bécer* 'becermek' (*DAO*, 65)

Eren (*TDES*, 45): YOK

bediz 'Süs'

< ET. ***beđiz*** 'tezyinat, kabartma veya heykel'; KB. ***beđiz***

< **** beδiz***

Buradan: *beđiz+e-* 'süslemek'

beğ 'Bey'

= OT.***beg ~ bég ~ bēg*** 'bey, koca, evli erkek' (DLT); Uyg. (İKPÖ): ***bäg*** 'bey, soylu kişi' ~ Kpç. ***bi*** (*Ettuhfetü'z-Zekiyye*, 151 b)

< **** bēg***

Arat (*ETŞ*, 308): < **bäk** 'sert, güçlü'

TT.: BEĞ → BEY

~ bäy (Az.)

bəy-aġa (TatK.) < Çuv. **pəj-axa** (*EŞT*, 67 b)

bäk (Uyg.)

bay (Kzk., Uyg.)

biy (Kmk.)

bī (Kar., Yak.)

pēg (Uyg.)

pig (Hak.)

B(> p)**E**(> ä, ə, ē, i)**K**(> g, y)

SahalBaba

Tü.> **Ar.** (Lib.) *bek*; (Sud.) *beh*; (Ir., Lib., Lüb.,Sur.) *bi:k* (*ALTK*, 44); **Kürt.** *beg* (*KTS*, 25; *FKT*, 16 a; *DAO*, 66: ***él yamane ya beg yamane?*** 'El mi yaman, bey mi yaman?'); *begîtî* 'beylik, bey olma hali' (*KTS*, 25); *beglık* (*DAO*, 66: ***Sanki beglık-a baw-é wi heye*** 'Sanki babasının beyiği vardır' ; **Fars.** *bég, big, bek* 'bay, bey' (*FTS*, 54 a, 61 b); **Romen.** *bei ~ beiu* '1. bey, prince; 2. partie creuse d'un osselet' (L. Şaineanu, 36 b; T. Loebel, 126 b; Gülensoy:*RTK*, 3), *beizadea* 'prince, son of a sultan; son of a prince' (L. Şaineanu, 36 b; T. Loebel, 126 b); **Zaza.** *beg* (*ZTS*, 33); **Fars.** *big, bek* (*Redh.* 164; Gülensoy: *FATK*, 141)

[*beg* kelimesi XV. Yüzyılın ortalarından itibaren eski haşmetini kaybetmeye başlar, başta sultan olmak üzere yüksek rütbelilerin unvanları sıralanırken buna pek rağbet edilmez. Hattâ XV.yüzyılın başlarında Çelebi Sultan Mehemmed'den sonra kitabelerde 'beg' görülmez.]

beğen-['Hoşlanmak'
< ***begen-*** (< ? ****beg+e-n-***) 'bey gibi görmek'
Krş. DLT: ***begeç*** 'beyceğiz'
begle- 'bey saymak'
begsik 'bey gibi, beye benzer'
TT.: BEĞEN- (CE/Dİ/DİR-/İ/İL-/İŞ/ME/ME-/MEZLİK/)
Eren (*TDES*, 46): YOK

Nişanyan (*SS*, 63-64): **beğen[mek** = ***ET.?*** *beğenmek/beğelmek* hoşlanmak, takdir ve tasvip etmek.

beğeni ***YT*** (1935) 'Rağbet'
< ***beg+en-i***
An.ağl.: ***beenisiz*** 'üstü başı düzgün olmayan, kılıksız' (*DS.II*, 597)

beğir-['(hayvan) melemek'
< **** bē*** 'yansıma' + ***kir-***
An.ağl.:***beğir-, bēar-, begir-, beğer-, beğur-, beŋir-, bēr-, bogür-, boğor-, bögir-, bögür-, böğle-, böğrü-, börülde-, büğür-, bür-*** 'Hayvan bağırmak, melemek, acı acı ses çıkarmak' (*DS.II*, 597)

BE(>o,ö,ü)+*G*(>ğ)*İ*(>*e,o,u,ü*)*R*-
BE+*D*)*İR*-
BĒ+[*Gİ=ø*]*R*-
BÖ+*R*-*ÜLDE*-
BÜ+*R*-

beğit 'Av hayvanlarını yakalamak için tuzak'
< ET. ***bek*** 'gözcü; gözcü kulübesi' ***+(i)t***
An.ağl.: ***bekit-*** '1. bir yere gözcü koymak, nöbetçi dikmek; 2. kuşatmak, çevirmek' (*DS.II*, 603)
< *bek+(i)t-*

A.Tietze (*TETTL*, 305): < ***Bizans Yun.*** *pağida.* **YANLIŞTIR.**

bek 'Katı, sağlam, sert', krş. **berk**
An.ağl.: ***bek, beki, berk*** 'Katı, sert, sağlam, kuvvetli' (*DS.II*, 600)

bekçi 'Bekçi'
< **** bek*** [<* ***berk***]'gözcü'***+çi***
Krş. ***berkle-*** 'korumak'
DLT: ***bekiş-*** 'sağlamlaşmak'
bekle- 'beklemek, gözetmek'

Tü. > **Kürt.** *bekçi* (*DAO*, 67); **Zaza.** *bekçi* (*ZTS*, 33)

beket-[(hlk.) 'Kapatmak, tıkamak, örtmek', bk. **bekit-**
< ***bek*** 'muhkem, kavi, sağlam' (DLT) ***+(e)t-***
TT.: BEKİT-
An.ağl.: ***beket-, beget-, beke-, bekit-, berket-, berkit-*** 'Kapatmak, tıkamak, örtmek' (*DS.II*, 601)

BE[R]K (>g)+**E**(>i)**T**-

bekiş-[(hlk.) 'Pekişmek, sertleşmek, katılaşmak, sıkışmak'
< ***bek+(i)ş-***

SanalBaba

An.ağl.: ***bekeş-, beki-, berkil-, berki-, berkiş-, berkleş-*** (*DS.II*, 602); ***bekiştir-, bekeştir-, beket-, bekit-, berket-, berkih-, berkiştir-, berkit-, borkiştir-*** 'sağlamlaştırmak, pekiştirmek' (s.603)

bekit-['Sağlamlaştırmak, kapatmak'

= OT. ***bekit-*** (DLT)

< ****berk+i-t-*** 'Kilitlemek, sağlamlaştırmak'

DLT: ***bekiş-, bekit-, bekle-, beklen-, bekleş-, beklet-, bekreş-, bekriş-, bek tur-, beküş-, bekü t-*** < ****bek/berk***

krş. **berki-(t-)**

An.ağl.: ***beketmek, begetmek, bekemek, bekitmek, berketmek, berkitmek*** 'kapamak, tıkamak, örtmek' (*DS.II*, 601)

Uşak ağzı: **kapıyı *beket-*** 'kapatmak'

BE[R]K(>g)+*E(>i)-T-*

~ bekit- (Kzk./*KTTS*, 86)

bekitüvli 'kapalı' (Kzk.)

bekle-['Beklemek, gözetmek, kollamak'

< ****bek+le-*** 'beklemek, gözetmek, saklamak, hapsetmek; pekitmek, kapatmak, bağlamak' (DLT)

DLT'te: *beklen-, bekleş-, beklet-* biçimleri de vardır.

Krş. **berkle-** 'korumak'

TT.: BEKLE-(ME/MELİ/LENİL-/N-/NMEZLİK/NTİ/Ş-/TİL-/TME/T-/YİŞ)

Hamilton: <* **bek** "sabit, sıkı, güçlü"+**-le-**

Nişanyan (*SS* 64): **bekçi** < **bekmek* → BEKLE-

bekle[mek = **ET.** *beklemek/ *bekmek* pekitmek, gözetmek, saklamak, korumak (XI)< *berk/bek* → PEK

bekmez , bk. ***pekmez***

= OT. ***bekmes, pekmes*** (DLT)

An.ağl.: ***bekmez, behmez, bepez, betbez*** 'pekmez' (*DS.II*, 604)

Tü. > **Kürt.** *bekmez* (*DAO*, 68); **Kbr.** *bekmez* (İ. Doğan, 1966, 317)

beksimet, bk. **peksimet**

Tü. > **Zaza.** *beskımatı* (*ZTS*, 37) [-ks- > -sk- göçüşmesi ile]

bel[1] 'Vadi'

< ****bēl***

An.ağl.: ***bel, belen*** 'dağ silsilesi' (*DS.II*, 605); ***bel altı*** 'uçurumların, yarların ve bazı dağların altında görülen oyuk' (s.606)

belen, beleŋ, bel, belalan, belan, belenğ, belenk, belon, bilan, bilān '1. Tepe, yüksek yer, üzeri yassı tepe, ufak tepe; 2. Sırt, bayır, yamaç, dağ eteği'(*DS.II*, 611)

~ bel '1. sırt, bel; 2. dağ sırası' (Alt.)

Nişanyan (*SS*, 64): YOK

bel[2] 'Bel; kalça ile karın arası'

< ***bél***

Eren (*TDES*, 46): ***bel[1/2]*** YOK

Nişanyan (*SS*, 64): **bel[1]** = ***ET.*** *bél* gövdenin orta bölümü, iki dağ arasındaki eşik (XI)

bel[3] (hlk.) 'İşaret, im'

Krş. OT. ***belgü*** 'nişan, im'

< * *bel+gü/ bel+gü+lüg* 'belli'

An.ağl.: ***bel et-, bel bas-, bel bel et-, bel koy-, bellek koy-, belle-, bellik et-, bellile-, bellilik et-, bellil-, bel yap-*** (*DS.II*, 615)

BEL (ET-/BAS-/KOY-/YAP-)

BEL+ (LE-/ Lİ+LE-/ Lİ+LİK/ Lİ+L-)

bellik 'nişan merasimi' (s.623);

bellilik '1.mezar taşı; 2. nişanlanan kız veya erkeğe verilen çevre, mendil'

bel4 'Meni'

An.ağl.: ***bel getir-, belini getir-*** 'meniyi indirmek'; ***bel gevşekliği*** 'bel suyunu, meniyi tutamama hastalığı' (*DS.II*, 616); ***belipek*** 'cinsî arzularına kendini kaptırmayan' (s.620)

belbağı 'Kuşak, kemer'

< ***bel+bağ+ı***

An.ağl.: ***belbağı, belbağ, belcek,***

SanalBaba

béllik, beltik (DS.II, 606)

belcek (hlk.) 'Eteklik'

< ***bel+cek***

An.ağl.: ***belcek, belçek, belden, beldenlik*** (*DS.II*, 607)

belé (hlk.) 'Böyle'

< ***böyle*** < ****bu+ile***

An.ağl.: ***bele, béle, beli*** (*DS.II*, 608)

~ bele, bēle (Ker.)

Tü. > **Kürt.** *belé* (*DAO*, 68)

bele-[1] ['Beşiğe bağlamak'

< OT. ***bélä-*** (DLT) < ***bé:l+e-***

[< ***bēle-*** 'kundaklamak'] (T. Tekin)

TT.: BELE- (ME/N-)

An.ağl.: ***bele-, béle-, belekle-*** (*DS.II*, 610)

~ bīele- (Hlç.)

biälä- (Yak.) < *bēlä-*

= Moğ. ***ölügei*** 'baby's cradle, swadling clothes', Hal. ***ölgiy*** ay. (T. Tekin, *Mak.I*, 213)

Tü. ***balçug*** > **Mac.** *bölscö* 'cradle'

bele-[2] 'Bulaştırmak'

< ET. ***bulġa-***

An.ağl.: ***bele-, bile-, bulakla-*** '1. bulamak, bulaştırmak; 2. karıştırmak, katıştırmak' (*DS.II*, 611); ***beleş-*** 'yere yuvarlanmak' (s.615)

Eren (*TDES*, 46): **bele-**[1/2] YOK

belek[1] (hlk.) 'Kundak, çocuk bezi'

< * ***bé:l+e-k***

An.ağl.: ***belek, belak, bele, beleg, beleyh, bez belek, bölek*** (*DS.II*, 608), ***belenk*** (s.612); ***belek*** (*YKS*, 19)

BE(>ö)**L**+*E*(>a)-[*N*]*K*(>g, h)

belek[2] 'Hediye'

= ET., OT. ***béleg(k)*** (DLT)

< * ***béle-k***

DLT: ***belikle-, belekle-*** 'armağan kılmak'

An.ağl.: ***belek, benek, beneklik*** (*DS.II*, 609)

~ bülek (Bşk., TatK.)

belek[3] 'Üzerinden yol geçen tepe'

< ***bel+(e)k*** 'addan ad yapan ek'

Bk. **bel**[1]

belek[4] (hlk.) 'Alacalı, karışık renkli'

An.ağl.: ***belek, beleyh*** (*DS.II*, 609)

< ***bula-*** 'bulaştırmak'

< **bulġa-* +***-k*** [< * *bulġa-ķ*]

TÜ. > **Zaza.** *belek* 'alaca renkli', *belekı, belekın* 'alacalı' (*ZTS*, 33)

A. Tietze (*TETTL*, 309): < ***Erm.*** **balak** (Dankoff, 1995, no. 42)

YANLIŞTIR. Çünkü, OT'deki **bulġa-** fiili > **bula-** > **bele-** olmuştur.

DLT: ***bulġak, bulġayuķ*** 'bulanık', ***bulġama*** 'yağsız ve tatsız bulamaç', ***bulġan-*** bulanmak; kızmak, öfkelenmek; karışmak' ad ve fiilleri yeterli kanıttır.

belek[5] (hlk.) 'Korku'

< ET., OT. ***beling***

Bk. **belinle-**

Eren (*TDES*, 47): **belek** YOK

belemir 'Tanelerinden yağ çıkarılan bir çeşit ot'

< ? * ***belen*** 'bayır, yamaç'

+***mür(t)*** 'bayır otu'

Krş. DLT: **murç** 'acı biber'

An.ağl.: ***belemir, belemür*** (*DS.II*, 611), ***bélemür; melemir, pelemir***

= *acamık* 'peygamber çiçeği' (*DS.I*, 36); *acımık, acımığ, acımıh, acımuh, acımuk, acimık, acimik, acumuk* '1. çok sık dallı, acı ve fena kokulu bir yaban otu; 2. çokça buğday tarlasında biten ve ***delice***, ***karamuk*** da denilen ot ve tohumu' (s.50); 'tereye benzer, yenilir ekşi bir ot' (s. 51)

Eren (*TDES*, 47): **belemir** < Kökenini bilmiyoruz.

belen[1] 'Dağ sırtında geçit veren çukur yer'

SanalBaba

< ***bél+(e)n***

An.ağl.: ***belen, beleŋ, belalan, belan, beleng, belenk, belon, bilan, bilān*** (*DS.II*, 611)

Krş. **bel**[1]

Eren (*TDES*, 47): YOK

belen[2], bk. **belin**

An.ağl.: ***belen ol-*** 'Havale hastalığına tutulmak' (*DS.II*, 613)

belen-[1]['Bulaşmak, bulanmak, serpilmek'

< ***bula-*** [<* *bulġa-*]

+***-n-***

An.ağl.: ***belen-, bélen-, bölenmah, bölen-, böyen-*** (*DS.II*, 613)

BE(> é, ö)L(> y)EN-

Eren (*TDES*, 47): YOK

Nişanyan (*SS*, 64): YOK

belen-[2]['Çocuk kundaklanmak'

< ***bele-n-***

beler-[(hlk.) '(Göz için) Akı iyice belirecek biçimde açmak'

< ***bél+(e)r-*** < ****bél*** 'şişkinlik, kabarıklık'+ ***(e)r-***

Krş. ***mor+(a)r-, kız+(a)r-, sarar-*** (< ET. *sarıġ+(a)r-* [> *sarġar-* > *sarar-* (-ġ- düşmesi ile)]

An.ağl.: ***beler-*** 'göz, haddinden fazla açılmak, açılıp kalmak' (*DS.II*, 614)

belercin 'ahmak, budala' (*DS.II*, 614) < *beler-cin*

belercin gözlü 'gözlerini iyice açarak bakan kimse';***belere kal-, belerip kal-, belur-*** 'ansızın korkmak, gözlerini açarak bakakalmak';***belergen, belerük, bölerük*** 'patlak, dışarı fırlamış, devrik (göz hakkında)'; ***belergöz*** 'Şaşkına dönmüş'; ***belergöz et-, belergöz ol-*** (*DS.II*, 614)

BE(>ö)LER- (CİN gözlü/E kal-/İP kal-/GEN/ÜK/GÖZ et-/ol-)

Eren (*TDES*, 46): YOK

A. Tietze (*TETTL*, 309): < ***belir-*** 'görünür hâle getirmek'

YANLIŞTIR. Çünkü, *ET*'de **belgür-** fiili '*belir-*' anlamınadır.

Ayrıca, ***beler-(t-)*** fiilinde 'gözü iyice açıp, şişkin hâle getirmek' anlamı vardır.

Nişanyan (*SS*, 64): **beler[mek** = ***ET.*** *belermek* gözlerini aşırı açmak (XIV) → BELİR-

belerce (hlk.) 'Rengi sarımtırak beyaz olan, küçük çekirdekli, ince kabuklu üzüm'

< ***beg+ler+ce***

An.ağl.: ***belerce, berelce, belerçe*** (*DS.II*, 613)

belert-['Gözlerini, akı çok görünecek biçimde açmak'

< ***bél+(e)r-t-***

An.ağl.: ***belert-, berelt-*** (*DS.II*, 614; *YKS*, 19)

belerti (hlk.) 'Deride hafif morumsu renk'

< ***bél*** 'şişkinlik, kabarıklık' ***+(e)r ti***

belge 'Vesika'

= OT. ***belgü*** (DLT, KB)

< ET. ***belgü***

KB.: **belgü (le-; lük; r-; rt-)**

An.ağl.: ***belge*** 'Kısım, parça' (*DS.II*, 616)

~ Moğ. ***belge***

Tü. > **Kürt.** *belge* 'delil, ispat' (*FKT*, 16 b); **Zaza.** *belge* (*ZTS*, 34)

belgi (hlk.) '1. Bir odayı ikiye ayıran kısım; 2. yüklük; 3. nişan; 4. hedef'

< ***bél+gi***

An.ağl.: ***bel, belgi, bélgi, belik, belinti*** (*DS.II*, 616)

BE(/é)L/+*Gİ*/+İK/+İNTİ

~ belgi 'simge' (Kzk., Kırg., Özb.)
bälgü (Uyg.)
bilgi (TatK.)
bildä (Bşk.)

belgisiz (hlk.) 'Belirsiz'

< ***bél+gi+siz***

belik (hlk.) 'Saç örgüsü'

= OT. ***belik*** 'fitil, kandil fitili' (DLT)

SanalBaba

< ***böl-(ü)k***

An.ağl.: ***belik, beğlik, belek, bellik*** 'saç örgüsü'; ***belik, bélik, belgi, bilik*** 'bölük, parça, kısım' (*DS.II*, 617); ***belgi, bélgi, belinti*** 'bir odayı ikiye ayıran kısım'

BÖ(>e, é)L-*Ü(>e, i)K*
BÖ(>e, é)L-*GÜ(>i)*
BÖ(>e) L-[*L***]***ÜK*
BÖ(>e) L-*ÜNTÜ (-inti)*
BÖ(>e)[*Ğ***]L-***ÜK (>ik)*

Tü. >**Kürt.** *bélik* 'bölük' (*DAO*,69)

belin 'Ürkü, korku'

An.ağl.: ***belen, beleŋ, belin*** '1. havale denilen hastalık; 2. sara; 3. uçuk'; ***belen, belin*** 'deli'; ***belengez*** 'düşüncesiz, tasasız' (*DS.II*, 612-613)

belin-[(hlk.) 'Bölünmek'

< ***böl-(ü)n-***

Bk. **belik**

belinle-[(hlk) 'Korkmak'

= OT. (KB) ***beliŋ*** 'korku' +***le-***
EUYT. ***beliŋ***
DLT: ***beling*** 'düşman gelmesi yüzünden halka düşen ürküntü ve korku'; ***belingle-; belingçi*** 'çok korkak, çok ürkek'

An.ağl.: ***belinle-, beliŋle-, beğille-, beğirle-, behikle-, belekle-, belengle-, belenle-, beliŋe-, belingle-, belinlen-, belinne-, belünle-, bengilde-, bengildek ol-, bengille-, benilde-, benile-, benille-, benirle-, berile-, berille-, beringne-, berinle-, berkedek düş-, beyik-, beyne- , beyni-*** 'irkilmek, afallamak, şaşırmak' (*DS.II*, 618)

BELİ(>e)NG 'korku'+*LE-*
BELİ(>e, ü)N(>k)+*L(>n)E-*
BELİŊ+*E-* [-l- =ø]
BEĞİL(>r)+*LE-* [-n- = ø]
BENGİL+*DE-* [-ln- > -n-l- olmuş]
BENİ[R]+*L[L]E-* [-ŋ- > -n- olmuş, -r- türemiş]

BERİ[N]+*L[L]E-* [-l->-r- olmuş]
BERİNĞ+NE- [l- >-r- olmuş]
BEYİK- < bay-(ı)k-

~ beliŋ 'korku' (Trkm.)

belir-['Belirmek'

= ET., OT. ***bälgür-*** (DLT); Uyg. OT (DLT) *bälgür-är*

< ****bälgürä-r,***

Uyg. *bälgürt-, bälgürt-ir* (sonra, *bälgürt-*)

< ****bel + gü+ r-***

TT.: BELİR- (GİN/GİNLEŞME/LEME/LE-/LENİM/LNME/LEN-/Lİ/LİLİK/ME/SİZ/SİZLİK/TEÇ/Tİ/TİK/TİLEN/TİLİ/TİL-/TİSİZ/TKEN/TME/T-)

An.ağl.: ***belur-, beler-*** 'açılmak, gelişmek' (*DS.II*, 624)

belürgen, belürtü 'belirti, ilk görünüş' (*DS.II*, 624)

Bk. N. Özkan, 'İsme gelen ekleri de alan bir fiil gövdesi: ***belir-***', *TDAY-Belleten* 1996, Ankara, 1999, s. 213-220.

belirsiz 'Belirli olmayan'

< ET. ***bel+gü+süz***

TT.: BELİRSİZ+(LİK)

belirt-['Açıklamak'

< ***bel+ür-t-***

TT.: BELİRT-(EÇ/EN/İK/İLEN/İLİ/İL-/İSİZ/KEN/ME)

belle-['Ezberlemek'

< ET. ***bel*** 'işaret, alâmet' + ***le-***

TT.: BELLE- (K/M/N-/TEN/TİCİ/T-)

An.ağl.: ***bellile-, béllile-, bellekle-, bellüle-*** 'bellemek, öğrenmek' (*DS.II*, 623)

bellek 'Hâfıza'

< ***bel+le-k***

An.ağl.: ***bellegen, bellekci, bellekçi, belleyen*** 'Akıllı, çabuk öğrenen' (*DS.II*, 621); ***bellekli*** 'belleği kuvvetli'

belleme (hlk.) '1. Binek hayvanını soğuktan korumak için beline sarılan veya eyerin altına konulan keçe, meşinlenmiş keçe; 2. Eyerin üstüne konulan yastık; 3. Ar-

SanalBaba

kası basık bir tür erkek ayakkabısı; 4. Ayakkabıya vurulan yarım pençe; 5.Eteklik; 6. Yarım; 7. Kapı arkasına iki yerinden çakılan kalın ağaç' (*DS.II*, 621)

< ***bél*** 'gövdenin ortası, bükülen yeri' ***+le-me***

belli 'Belli'
= OT. ***belgülüg*** (DLT)
< ***bel*** 'işaret, nişan' ***+gü+lüg***
TT.: BELLİ+ (LİK/SİZ)
An.ağl.: ***bel, belik, bellek, belli, belliğ, bellik, bellilik, bilgilik*** 'işaret, nişan' (*DS.II*, 604-605)

Tü. > **Kürt.** *bewli* 'belli, aşikâr' (*DAO*, 73) < ***belli*** [dissimilasyon ile]; **Zaza.** *beli, belli,bellu, bêllu, bowli, bolû* (*ZTS*, 34, 40, 48, 49)

belik 'Saç örgüsü'
= OT. ***belik*** 'fitil' (DLT)
An.ağl.: ***belik, beğlik, belek, bellik***. 'saç örgüsü' (*DS.II*, 617)

belikle-['Saçları örmek'
< ***belik + le-***

ben[1] 'Birinci tekil kişi zamiri'
= ET.,OT. ***ben*** (~ ***men***) (ETY., DLT)

Çekimi:

TT.	ET.
ben	men
bana	maŋa
beni	meni
benim	meniŋ

Irak Türkmen ağızlarında çekim:

TT.	Ker.	Er.	Köp.
ben	men	bılem	bilem
bana	mene	bıleme	miye
benim	menem	-	-
benim için	mënemçi ~mënimçin ~memçın	bılëmçi	bilëmçi
benim	mënimnen	bılëmnen	bilemnen
			Te. bılemce

ben[2] 'Tende bulunan koyu renkli leke ya da kabartı'
< ET. ***beŋ*** (XI.yy.); ***mäng*** (*EU TS*, 129)
TT.: BEN+ (LENME/LEN-/Lİ)
An.ağl.: ***benk, beğ, benğ*** (*DS.II*, 628)

BENG(>k, ğ)
BEĞ < ***beng*** [-n- = ø]
~ meŋ (Trkm., Nog., KKlp., Kırg., Alt., Tel., Şor, Küer., Tar., Tuva)
meŋdi 'benli' (Kırg.)

Tü. > Blg. *bénka* (*BER* 1: 42)

Ramstedt (*NyK* 42: 233; KWb. 261 b): Moğ. **mengge** = Tü. **beŋ**
Nişanyan (*SS*, 65): **ben**[2] = ***ET.*** *beŋ* cilt lekesi (XI) <?> ***Fa.*** *beng*

YANLIŞTIR. Türkçeden > Farsçaya geçmiştir.

benbenci 'Kendini çok öven'
< ***ben+ben+ci***
An.ağl.: ***benbenci, bencik, bengildek, benlikçi, benlikli, benlukçi, bennek, bennikci*** (*DS.II*, 625)

bencil 'Egoist'
< ***ben +cil***
TT.: BENCİL+ (CİLCE)
An.ağl.: ***bencil*** 'Ara bozan' (*DS. II*, 626); ***bencik, benlikli*** (s. 629)

bencileyin 'Benim gibi'
< ***ben+ci+leyin***
An.ağl.: ***bencilen, bencileŋ, bencileyin*** (*DS.II*, 626)

ben düş-[(hlk.) 'Üzüm olgunlaşmaya başlamak'
< ***ben düş-***
An.ağl.: ***beŋ düş-, benek düş-, beng düş-, benlen-, bennen-*** (*DS.II*, 627)

benek 'Herhangi bir şey üzerindeki ufak leke, nokta, puan'
= ET., OT. ***benek*** 'tane, habbe' (DLT)
< ****beŋ+(e)k***
TT.: BEN+ (EK/EKLENME/EKLEN-/EKLİ)
An.ağl.: ***benek*** '1. Herhangi bir kumaştan alınıp süs olarak işlenen ufak parça; 2. Serpme olarak işlenen nakışın her biri; 3. üzüm salkımında olgunlaşan ilk tane' (*DS.II*, 627)

SanalBaba

Tü. ***beŋ*** > **Fars.** *benek* 'noktacık'; **Kürt.** *benek, belek* (*KTS*, 27); **Zaza.** *beng* (*ZTS*, 34)

Eren (*TDES*, 47): YOK

G. Clauson (*ED*, 350): < ***Fars.*** **banak** 'ufak
dane' [< **ban** 'dane' +**ak** 'Fars. küç. eki']
Nişanyan (*SS*, 65): **benek** ~ ***Fa.*** *benek* [küç.] noktacık, küçük ben, sivilce < *beng* →BEN²

YANLIŞTIR.. OT'de **benek** '1. bakır para; 2. tane, habbe' anlamlarında olup Tü.**ben²**' den *küçültme eki* ile yapılmıştır.

TS.I, 169: < Türkçe.

bengi ~ bengü 'Ebedî'
= ET. ***beŋgü,***
Uyg. ***meŋgü, meŋü; mängi ~mänigi*** (*EUTS*, 129)
MA: ***mengü*** (70-6)
< *meŋ+(g)ü*
TT.: BENGİ+ (LE-/LEŞ-/LİK)
An. ağl.: ***bengutaş, bekgütaş, bengü*** 'anıt' (*DS.II*, 628)
~ möŋü (Çağ.)
mönkü (Oyr., Tel., Leb.)
möŋkü (Alt./*ATS, 136*)
möŋge (Soy.)
mögü (Şor., Kaç.)
möge (Hak.)
möŋü, mögö (Yak.)
(Räsänen, *V*)
mükü (Sag.) mükü
meŋgi (Kzk.)
menü (Tob.)
mängü (Özb.)
meŋü (Uyg.)
mingi (Krç-Blk.)

M[~B]E(>ä, i, ö, ü)NG[~ŋ]
(>k)İ(>ü)
MENÜ
MÄD(>n)Ü
MİNGİ
MÖGE(> ö, ü)
MÖDÜ
MÜKÜ

= Moğ. ***möŋke*** (*KWb.* 266)
= Kore. ***mango*** 'ebedilik' (Poppe, 35)

Tü. > **Kürt.** *bengu* (*DAO*, 70)

Eren (*TDES*, 47): YOK

Tarihî Türk dili alanında: *beŋgü, meŋgü, mengü, mengi, mingi, miŋü* biçimleri kullanılmıştır.
Räsänen'e göre: < Çince: *man* 'on bin' *+ko* 'alt' (s.335, 342)

benimse-['Benimsemek'
< *ben*¹ + *im+se-* 'sahip çıkmak, kabullenmek'

beniz 'Beniz'
= ET. ***beŋiz***; ***mängiz*** (*EUTS*, 129)
~ OT. ***meng(i)z*** 'beniz, yüz'
< * *bäŋ* (Räsänen, *V* 70)
An.ağl.: ***beŋne*** 'beniz, yüz' (*DS.II*, 629)***; beŋzi boz, benzi bezik*** 'yüzü solgun' (s. 630)
~ beŋiz (Krm., Az.)
méŋiz (Çağ.)
meŋiz (Kzk.)
meyiz (Hak.)
mégiz (Hts.)
meŋzi "yanak" (YUyg.)

ME(>é)D(>g, y)İZ

Tü. > **Kürt.** *beŋz, bengz, begz, beķz* (*DAO*, 70)

Eren (*TDES*, 47): YOK

benli 'Benli, beyaz lekeli'
< ET. ***bäŋlig*** (*Tuny.* 44)

benlik 'Kendini beğenme, övme, kibir'
< *ben+lik*
An.ağl.: ***benlik, benbenlik, bencilcilik, bennik*** (*DS.II*, 629); ***bennikçi, bennükçi*** 'inatçı' (s. 630)

benze-['Benzemek'
< ***beŋze-*** (< ***beŋiz*** 'yüz rengi'+***e***)
< **meng(i)z+e-*
KT, Uyg. *meŋ(i)zet-*, DLT. *mengze-*
TT.: BENZE- (ME/R/RLİK/RSİZ/RSİZLİK/Ş/ŞEN/ŞİM/ŞLİK/ŞME/Ş-/ŞMEZLİK/Tİ/TİCİ/TİL-/TİŞ/TME/T-/YİŞ)
An.ağl.: ***benzeş*** (*DS.II*, 630); ***beŋ(ı)zed-*** 'benzetmek' (s. 630)

SanalBaba

bere 'Yara, sıyrık'
= ET. ***bere***
[< ****ber-*** 'vurmak']
TT.: BERE+ (LE-/LEN-/Lİ)

berelen-['Yaralanmak, bereli duruma gelmek'
< ***bere+le-n-***

beri 'Beri'
= OT. ***berü*** (DLT)
[< **** bērü~bé:rü***]
TT.: BERİ+ (Kİ)
An.ağl.: ***beriğiki*** (*DS.II*, 635)
~ bēri (Trkm.)
bēr (Tuva)
pēr (Hak.)

Tü. > **Kürt.** *beri* 'önce' (*KTS*, 29; *FKT*, 18 a)

beriki 'Beriki, berideki'
< ET. ***bärüki*** (*Tuny.* 46)

berk (~ **bek**) 'Katı, sağlam, sert'
< ET. ***berk, bek*** 'güç, kuvvet, güçlü, kuvvetli, sık' (Arat, *ETŞ* 331); ***bek katıġ*** 'çok sert'

ET: **BERK**+(it-, le-)
BEK+(i-, (i)t-, (i)ş-, (i)n-, (i)l-, (i)t-tir-, ü-, (ü)t-; üt "*gizli, saklı*", (ü)r-; le-.

TT.: BERK+(İ-/İT-/İTME/LİK); BEK+ (Çİ/ÇİLİK/İNME/İN-/İT-)
An.ağl.: ***berk, bek*** 'kuvvetle, şiddetle, sıkı olarak' (*DS.II*, 635)
berkit-, bekit- 'sıkıca bağlamak'

berke 'Kamçı'
= ***berge~berke*** (DLT),
berge çatıla- 'kamçı şaklatmak'

KB.: kılıç **berge** (5279)
berge kıyın (5279)
kın **berge** zından (893)
berge ur- (5281, 2580)
berge tut- (528)
berge bul- (2988)
berge yi- (2296)

An.ağl.: ***berke*** 'kanepe' (*DS.II*, 635)

berge hakkında geniş bilgi için bk. *TTT IV B*, not. 7.

TT.I, s.173'te "**berge**" ya da "**berke**" üzerine hiçbir bilgi yoktur. Fakat, "**Berke**" kişi adı olarak Türkçede kullanılmaktadır.
Nişanyan ve Eren'de YOK.

berki-(t-)['Sağlamlaş(tır)mak, kökleş(tir)mek'
= ***be(r)kü-***
< ****be(r)k*** **+*i-***]'sağlamlaşmak, kuvvetlenmek'
Krş. ***bekit-***

KB'de: **bek** (~ **berk**) 'pek, sağlam' (**lik; i-; it-; le-; len-; let-; rü** 'sağlamca, sıkıca, setçe' ; **ürt-; üt-**)

TT.: BERKİ- (N-/TME/T-)
An.ağl.: ***berkimek, bekeşmeg, bekimek, bekişmek*** 'iyileşmek, sağlamlaştırmak' (*DS.II*, 635)

BE[R]K+*İ-T-/-Ş-*

bert-['Yara olmak, incinmek'
= OT. (DLT, KB) ***bert-*** 'berelenmek'
~ MA. ***bert-***
< ****ber-t-***
DLT: ***bertin-*** 'berelenmek', ***bertiş-*** 'sertleşmek, birbirini kesmek ve yaralamak'
< **** bä-*** 'sert olmak' + ***-r-*** 'pekiştirme eki' + ***-t-*** 'ettirgenlik eki' (Hamilton, *İKPÖ*, 169)
TT.: BERT- (İK/İL-/İN-)
An.ağl.: ***bertilmek, berikmek, berkilmek, berkmek, bertemek, bertikmek, bertimek, bertinmek, bertlemek, bertmek*** 'incinmek, burkulmak' (*DS.II*, 637)
~ bertin- (Alt.) '(ayak için) kemiğin yerinden çıkması'
= Moğ. ***berte-*** 'incinmek'

BERT(~K)-*/İ-//-İK-/-İL-/-İN-/LE-*

Eren (*TDES*, 48):YOK

bertik (hlk.) '1.Yara, bere; 2. İncinmiş, burkulmuş eklem'
< ***bert-(i)k***
An.ağl.: ***bertik, bertig, bertük, börtük*** (*DS.II*, 636) **bertik** 'yara, bere; incinmiş, burkulmuş'

SanalBaba

= OT. ***bert-*** (DLT)+ ***-(i)k***
An.ağl.: ***bertik, bertig, bertük, börtük*** 'yara, bere' (*DS.II*, 636)

BE(>ö)RT-*İ(>ü)K*

~ bertük 'bere, çıkık, kırık' (MA., 72-5)
bertik 'çıkık' (Alt.)

bertil-['Bertilmek, berelenmek'
< bert-il-

beserek (hlk.) 'İki hörgüçlü deve'
= eski Kpç. ***birsek*** 'erkek ve kızgın deve' (*Ettuhfetü'z-Zekiyye*, 152 b)
< Moğ. ***besereg*** 'melez' (*KWb.* 43; Räsänen, *V* 71 b)
TS.İ'de yok.
An.ağl.: ***beserek, beselek, besirek, besrek, biserek*** 'Tüylü ve besili deve, damızlık deve' (*DS. II*, 639)
béserek 'yetişkin,güzel kız'
beserek 'aptal, sersem'
~ bäsärik, bäsirik (Yak.)
bisirik, bişirik (Osm.)

Tü. > **Kürt.** *beyserek* 'boylu boslu, kızoğlan kız gelin', *bisrek* 'erkek deve, buğra' (*DAO*, 74)

besi (hlk.) 'Yem'
< bés+i

besle-['Gıda vermek; yedirmek; semirtmek'
EAT: ***bésle-***
< bes(i)+le-
TT.: BES(İ)+ (LEK/LEME/LE-/LEMELİK/LENEN/LENGİ/LEİL-/LENME/LEN-/LET-/LEYİCİ/Lİ)
An.ağl.: ***besi, besi hayvanı, besleme, beslengi*** '1. kurbanlık hayvan; 2. besiye çekilmiş hayvan' (*DS.II*, 639)

Tü. > **Zaza.** *beslıma* 'besleme' (*ZTS*, 37)

Eren (*TDES*, 48): YOK

M. Räsänen (*V*, 71): < ***Fars.*** *bas* 'yeter, kâfi' + *-le-*
YANLIŞTIR. Çünkü, anlam bakımından 'yeter'sizdir.

Nişanyan (*SS*, 66): **besle[mek** = ***ET***? *béslemek* hayvan doyurmak, yem vermek, emirtmek, terbiye etmek (xıv)
s

****Fa.*** *bes* (bol, kâfi, doyurucu) sözcüğünden alıntı olasılığı tartışılmıştır.

beslek (hlk.) 'Besleme, hizmetçi, evlâtlık'
< bés(i)+le-k
An.ağl.: ***beslek, béslek, beslegen, besleh, beslengi, beslenki, beslenti*** (*DS.II*, 640)

besli (hlk.) 'Besili koyun; semiz'
< bes+li (< besi+li)

Tü. > **Kürt.** *bésli* 'semiz, besili' (*DAO*, 72)

beslik (hlk.) 'Damızlık koyun'
< bes+lik (***< besi+lik***)

beş[1] 'Sayıda beş'
= ET., OT ***beş, biş*** (DLT), Uyg.Br. ***béş***
< *bēş
TT.: BEŞ+ (ER/GEN/İZ/İZLİ/LİK)
An.ağl.: ***beşçecik*** 'beş tanecik' (*DS.II*, 642)
~ bä:ş (Trkm.)
beş (Alt., Kırg., Tar., Sart.)
béş (Az.)
biş (TatK., Bşk.)
bes (Nog., Kzk., KKlp.)
biäs (Yak.)
pes (Sag., Koyb., Kaça)
peş (Alt., Tel., Şor)
pilĕ (Çuv.)
pillĕk (Çuv.) [-k küçültme eki]
piş (Bar.)
pir pejinci 'beşte bir' (Kumd.)

B(> p)E(~ é, i)Ş(> s, j)

Tü.> **Ar.** (Mıs.) *beş, beşinci:* (*ALTK*, 43); (Cez.) *beşlek*; (Ir.) *bişliğ*.

Hamilton: < Toh.B. ***piś***

beş[2] (hlk.) 'Keçi, koyun ve sığır gibi

SanalBaba

hayvanların alınlarındaki beyazlık veya böyle bir lekeye sahip olan hayvan'

< *beş*

An.ağl.: ***beş, beşik*** (*DS.II*, 642); ***beşa*** 'alnında ak olan eşek'; ***beşli*** 'bulüzün yakasına konulan kumaş parçası' (s.645)

Tü. > **Kürt.** *beş, beşa, beşşik* (*KTS*, 31; *DAO*, 72); **Zaza.** *beş* '1. perçem, saç, kâkül; 2. oğlak vb. hayvanların başındaki aklık' (*ZTS*, 37)

beşe (hlk.) 'Şubat, martın son günü ve nisanın ilk iki günü' (DS.)

< *beş+e*

Eren (*TDES*, 48): *beşe* < *beş* '5'+*e*
Tietze (*TETTL*): beş 'ona beş ayı da denir ve ikinci manâ beş günlük bir müddet söyler) fakat tam izahımız yoktur.
Bk. L. Bazin, *Les systèmes chronologiques dans le monde turc ancien*, Budapest-Paris, 1991.

beşik 'Beşik'
= ET. ***béşük***
~ OT. ***béşik, bişik*** (DLT)
< * ***bēşik*** < **bēlçik* (T. Tekin, *Mak.I*, 124) [Mac. *bölcső* < Eski Blg. ***belçüg***)
An.ağl.: ***beşik, béşik, beşşik, bişik*** (*DS.II*, 643); ***peşuk*** (Rize/*RİA*); ***bişşik*** (*DS.II*, 708); ***béşşik, beşuk*** (s.645)
beşig kertme, beşşik kertme, bişik kertiği 'kız ve erkek çocukları beşikte iken nişanlama'(s.643)

B(>p)**E**(~é >i)**Ş**[**Ş**]**İ**(>u)**K**(> g)

Ayrıca krş. ***beşik*** '1. bir araya gelmiş ot ve ekin demetlerinin meydana getirdiği büyük yığın; 2. kağnıya fazla yük yüklemek için okları arasına konulan çatallı ağaçlar; 3. bebek, beşik çocuğu' (s.643)
~ bişik (Trkm.)
beşik (Özb., Kırg., Blk.)
bişik (TatK.)
besik (Nog., KKlp.)
bihik (Yak.) < *bisih* < *bēşik*
pezik (Sag., Kaça)
pejik 'beşik'(Şor);'tabut'(Alt.)
pizik 'salıncak' (Hak.)
mejik 'tabut; beşik' (Tel.)

B(> p, m)**E**(>i)**Ş**(>h, j, z)**İ-K**

Tü.> **Mac.** *bölcső* [-l- türeme]; **Blg.** *bešik*; **Srp.** *bèšika* (*BER* 1:45; Skok: *EtRj* 1: 142); **Zaza.** *bêşige, bişıgı* (*ZTS*, 42, 48)

beşikli 'Beşiği olan'
= OT. ***beşik+lig*** (DLT)
beşinci 'Beş sayısının sıra sıfatı'
= OT. ***beşinç*** (DLT)
< *beş+inci*
beşkardeş (hlk.) 'Beşi bir arada görülen yıldız kümesi' (*TMES*, 55)
< ***beş+ kardeş***
beşli 'Beşli, beşi bir arda'
< ***beş+li***

Tü. > **Romen.** *beşlii* '1. Corps de cavaliers d'elite; 2. cavaleire légère turque;3. soldats turcs chargés de la police; 4. spoliateur (L. Şaineanu, 37; Gülensoy: *RTK*, 4)

bet[1] 'Yüz, surat' (hlk.)
< ET. ***bét***
An.ağl.: ***bét bétge*** 'yüz yüze' (Başhöyük *Kadınhanı-Kn./*DS.II*, 645)
~ bet (Kzk.)
bit (Bşk., TatK.)
älpetsiz bet (Kzk.)
= *yöz* (Bşk., TatK.)
yüz (Trkm., Uyg.)
bet[2] (hlk.) 'Karabatak kuşu; toy kuşu'
< * **bat-** (*ak*)

Tü. > **Kürt.** *beţ, baţ, bate* 'karatak' (*KTS*, 31; *DAO*, 73)

beti 'Resim ve heykel sanatında varlıkların biçimi'
< ? ***bet** 'yüz, surat'+***i***
TT.: BETİ+ (Lİ/SİZ)
betik 'Yazılı olan şey, kitap, mektup'
= ET., OT. ***bitig, bitik*** (DLT)
< *biti-k*

SanalBaba

NOT: biti- < Çin. *pi-ti* görüşü eleştirilmiştir. Bk. Hatice Şirin, 'Yazı-Fiili Hakkında', *TD* Dergisi, Eylül 2004.

= Moğ. ***biçi-***

betim ***YT*** (1942: N. Ataç tarafından uydurulmuştur)

< ET. ***biti-*** 'yazmak' [< Çin: *pi-ti* 'yazı kalemi']

TT.: BETİM+ (LEME/LE-/LEN-/SEL)

bey, bk. **beğ**

An.ağl.: ***bey, beg, beğ*** 'arı beyi' (*DS.II*, 646)

~ bek 'bey, prens' (Kzk./*KTTTS*,86)

Eren (*TDES*)'nde ***bey, beg, beğ, bek*** biçimlerinden hiç biri YOK.

Nişanyan (*SS*, 67): **bey** = ***ET. beg*** reis, soylu kişi, bey (VIII) <?> ***Çin. pĕk*** yerel komutan, soylu kişi.

YANLIŞTIR. Çünkü, ***OT***'de **beg** 'bey, koca, evli erkek' anlamlarında yaşamaktaydı. Çin kökenli olsa idi **pek ~ peg** biçimlerinde de kullanılması gerekirdi.

beylik '1. Bey olma durumu; 2. devletle ilgili; 3.çok bilinen, basma kalıp'

< ***bey*** [<* *beg*]+***lik***

***TT.**: BEYLİK+(Çİ)*

Tü.> **Ar.** (Sur., Lüb.) *beylik*; (Cez.) *bāylek* (*ALTK*, 44)

beyin '1. Kafa tasının içindeki organ; 2. muhakeme, usa vurma'

< ET. ***méŋi/*béŋi*** (XI), ***béyni*** (XIII) 'beyin, ilik' ;

beyin ~ meyi (eski Kpç.)

TT.: BEYİN+(CİK/Lİ/Sİ/SİZ)

~ beyni '1. beyin; 2.akıl'(Trkm.)

mē (Alt., Tel., Kumd., Şor)

mäy (Yak.)

mäyi (Yak.)

mī (TatK., Koyb., Sag.)

mıy (TatK., Nog. Kzk.)

mī (Küer.)

miy (Kzk., KKlp.)

miya (Özb.)

mime (Çuv.)

pē (Kuğ.)

B(~ m > p)E(~ ē, ä, ī, i, ı)Yİ(~a)

Doerfer (*ED* 348-349): < **** beŋi***

Sevortyan (1978 II, 106-107): < **** méŋ***

beylerbeyi 'Sancak beylerinin başı'

< ***beg+ler(+in) beg+i***

beylik 'Bey olma durumu'

= OT. ***beglik*** (DLT)

< ***beg+lik***

TT.: BEYLİK+(Çİ)

beyuk, bk. **büyük**

< ET., OT. ***beđü-*** [> *beyü-* > *büyü-*] + ***k***

bez[1] 'Bez'

< ET., OT. ***bö:z*** (DLT)

eski Kpç. ***böz***

~ böz (Nog., Kzk., KKlp., Kırg.)

büz (TatK.)

bös (Alt./ATS, 44)

pös (Tel., Kumd.)

pir (Çuv.)

B(>p)E[< *öö](>i)Z(>s)[~ R]

Hamilton (*İKPÖ*, 173): < Gr., Sami

Eren (*TDES*, 49): Arapçadan alındığı anlaşılıyor (Ar. *bezz*); 'Yaygın bir inanca göre, Mezopotamya'da ince kumaşa verilen ***būşu*** adından gelir. Bu ad İbrancada ***būs*** olarak kullalanılır. Grekçeye ***βύσσας*** olarak geçmiştir.'

Nişanyan (*SS*, 67): **bez**[1] (= *böz* pamuklu kumaş) (TX) ~ ***Ar. bezz*** pamuklu kumaş.

*** e** sesi Orta Asya Türkçesinin devamından çok Arapçadan ikincil bir alıntıyı düşündürür.

Bana göre, ***TT***'ndeki **bez** Arapçadan alıntı (?) olabilir ama, ***ET***'deki **böz**'den geldiği açıkça belli olan ***böz ~ büz ~ pös ~ pir*** biçimlerinin kökenini Arapçaya bağlamak doğru olmaz. Öyle ise, Tü. **-z** > Çuv. **-r** değişmesini açıklamak gerekir. '*Eski Türkçeye -z > -r değişmesinden önce geçtiği anlaşılıyor.*' demek, Türkçenin bilinmeyen bir zamanda da Arapçadan etkilendiğine işaret etmek demektir.

T. Tekin '*Mançu-Tunguz Dillerinin Karşılaştırmalı Sözlüğü*'nü tenkid ederken: '...sözlükte bazı yanlışlar yok değildir. Örneğin 78. sayfadaki ***báş'u*** 'keten bezi' madde-

SanalBaba

sinde ***bez*** sözü, ***böz*** ile birlikte, Wski Türkçe olarak anılmıştır. Oysa, bunlardan sadece ***böz*** şekli Eski Türkçedir. *Drevntyurskiy slovar*'dan alınmış olduğu anlaşılan ***bez*** ise *'Atebetü'l-hakayık*'ta satır altına sonradan eklenmiş Orta Türkçe bir şekildir.' diyerek, **bez**'n < Tü. **böz**'den geldiğini belirtmektedir. (*Mak.I*, 70)

bez² 'Etle deri arasında bulunan bez'
= OT. ***béz*** (DLT)
< *bēz
~ mēz (Trkm.)
bez 'ur' (Kırg., Alt.)
berç 'bez, beze' (Alt.)(*ATS*, 39)

Tü. > **Kürt.** *bez* 'iç yağı; beze, bez' (*FKT*, 19; *DAO*, 74)

Eren (*TDES*, 49): YOK

Tietze: < ***Ar.*** *bayża* 'gudde; yumurta' **YANLIŞTIR**. Çünkü, fonetik olarak da Arapçadan farklıdır.

bez-['Usanmak, bıkmak'
< ET. ***bez-***
'titremek, sıtmaya tutulmak (xı), usanmak (xıv)' (Niş., 67)
TT.: BEZ- (GİN/GİNLEŞ-/GİNLİK/İL-/ME)
An.ağl.: ***bezerlik*** 'bezginlik, bıkkınlık'; ***bezermiş, bezik, bezmece*** 'bezmiş, bıkmış, usanmış' (*DS.II*, 652)

bezdirme (hlk.) 'Sac üzerinde pişirilen meyveli ekmek'
< * *bez* 'yansıma'+***dir-me***
Krş. **bazlama, bezleme**

beze¹ 'Yumurta akı ve pudra şekeri ile yapılan kuru pasta'
< *bez 'yansıma' +***e***
An. ağl.: ***beze, béze, bez, bezele, bezi*** (*DS.II*, 649)

BEZ+*E/ELE/İ*

TS.I, (179): < ***Fr.*** *baiser*.
Nişanyan (*SS*,67): < ***Fr.*** *baiser* öpücük, bir tür tatlı < ***Lat.*** *basiare* öpmek.

Kelimenin Türkçe '*yansıma*'dan geldiği açıktır. Krş **bazlama** < ***baz*** 'yansıma' +***la-ma*** [gözleme < *göz+le-me* <**köz+le-me;* **haşlama** < **haş* 'yansıma' +*la-ma*.

beze² (hlk.) '1. Yufka açmadan önce, hamurun ayrıldığı toparlakların her biri, pazı'
< ET. ***béz+e*** (+*ele*, +*i*)
An.ağl.: ***beze, béze, bez, bezele, bezi*** '2. küçük yufka ekmeği; 3. dinî bayramlarda hayır için çocuklara dağıtılan yağlı ekmek; 4. ekmek mayası; 5. yufka' (*DS.II*, 649)

TS.I, 179: < ***Yun.*** **YANLIŞTIR**

Tietze (*TETTL*, 298, 329): < ***Yun.*** *mazí, máza*
Eren (*TDES*, 52): **beze** bk. *pazı*
(s. 327): **pazı³** < ***R.*** *μάζα, μαζί*

NOT: Tietze (*Gr 1*, 231/172) Yunanca dedi diye, bütün etimolojik sözlüklerde aynı görüş naklediliyor. Türkçedeki **bez+e** biçimini dikkate alan olmamış. Acaba niye?. Türkçeden Rumcaya (Yunancaya) geçmiş olamaz mı?

Ağızlardaki **bezeme, bezeleme, bezileme, bezime, bızeme** 'Vücutta şiş ve kızartılarla beliren bir çeşit deri hastalığı; 2. Kızıl hastalığı vb.'; **bezemek** 'İnsan veya hayvan vücudunda meydana gelen şişlik; Hamuru parça parça açmak; Yufka ekmeğinin küçük açılmış olanı'; **bezi** 'Beze' (*DS.II*, 651-652) sözcüklerinin kökenindeki **bez** de 'kabarıklık, şişkinlik' anlamlarını vermektedir ki sözcüğün Türkçe yansıma olduğuna kanıttır.

beze³ (hlk.) 'Süs'
< ET. *bediz*
TT.: BEZE+ (Lİ/N/ME/MELİ/MECİ/N/YİCİ)

beze-['Süslemek'
= OT. (KB) ***beze-***
< *bedze-*
< *beđ(i)z+e-*
TT.: BEZE- (K/KÇİ/KLEME/ZEKLİ/ZEKLE-)
An.ağl.: ***bezene bezene, bezenerek*** "Özenerek, itina ile" (*DS.II*, 650)
Eren (*TDES*, 50): YOK

Nişanyan (*SS*, 68): **beze[mek** = ***ET.*** *bedhzemek* (vıı), bezemek (xı) süslemek, donatmak < *bediz/bedhiz* süs.

bezek¹ 'Süs, nakış'
= OT. ***bezek*** 'nakış' (DLT)
< *bez-e-k*
[< *bediz+ek*]

SanalBaba

ET.: *beze- ~ bezü-; bezeklik* < **bez-e-k+lik* (Arat, *ETŞ* 412)

An.ağl.: ***bezek, bezék, bezeyh, bezenk*** 'süs, ziynet' (*DS.II*, 650)

~ MA. bezek (194-4); bezeg, bezek (Ker.) 'süs, ziynet'; *bezek düzek* 'süs, ziynet'; *bezëklı* 'süslü' (*KrTS*, 93)

bezek[2] (hlk.) 'Bayram, şenlik, donanma, resmî eğlence'

< ***beze-k***

An.ağl.: ***bezek, bezeme, bezenk, bezzek, bizeme*** (*DS.II*, 650); ***bezzek, bezek*** 'bayramda caddelerde kurulan tak' (s.653)

BE(>i)Z[*Z* 'türeme']**E**-*K*
-*ME*
-[*N*]*K*

bezeme[1] 'Tezhip, süs'

< ***beze-me***

Bk. **bediz**

~ bäzämä (Az.)
bezäk (Özb., Uyg.)
bezeğ (Trkm.)
bizäkläv (Bşk., TatK.)

bezeme[2] (hlk.) Vücutta şiş ve kızartılarla belirren bir tür deri hastalığı'

< ***bez** 'yansıma'+e+me*

An.ağl.: ***bezeme, bezeleme, bezileme, bezime, bızeme*** (*DS.II*, 650)

bezen-['Süslenmek'

< ***bedze-n-***

< ***bed(i)z+e-n-***

TT.: BEZEN-

bezer-[1][(hlk.) 'Solmak, rengini atmak'

< ***bez-er-***

An.ağl.: ***bezer-, bezik-, bez-*** (*DS.II*, 652)

bézer-[(hlk.) '1.Kızararak olgunlaşmak; 2. Ekin olgunlaşmaya başlamak'

< ***bez-er-***

bezgi 'Süs, bezek'

< ***bez-e-k+i***

bezgin 'Yaşama ve iş görme yeteneğini yitirmiş'

< ***bez-gin***

TT.: BEZGİN+ (LEŞ-/LİK)

bezime (hlk.) 'Yufka'

< ***bez+i-me***

An.ağl.: ***bezime, bezimbe, bezme*** (*DS.II*, 652)

bezle-[(hlk.) 'Cilt pul pul kabarmak'

< ***bez+le-***

bıcık (hlk.) 'Bir' (*DS.II*, 676)

< ***bir+icik***

bıç- 'Bıçmak, biçmek'

= ***bıç-, bıçu-*** 'kesmek'; ***bıça-*** 'yırmak, yırtma' (*EUTS*, 40)

~ OT. ***bıç-*** (DLT)

(DLT: *bıçgıl, bıçgu, bıçguç*)

< ***bıç-***

TT.: BIÇ- (AK/KI/KICI)

Tü. > **Kürt**. *bıçûk* 'her şeyin küçüğü' (*KTS*, 33)

~ bıç- (Kırg.) '1.biçmek; 2. iğdiş etmek; 3. noktası noktasına tayin etmek' ~ bıçmal 'iğdiş edilmiş'

[< * ***bi***: 'bıçak' + ***ç-***], krş. **biç-**

T.Tekin, *Mak.II*, 526'da, şu bigileri vermektedir:

[**bi** 'bıçak' < Eski Çince. '**pyi**, M. **pi** = Sino-J. **pi/hi**, Sino-K. **pi** 'dagger, spoon, arrowhead'(Choi: *CAJ* 32: 163)

Uyg. **bi** (Br. **pi**) < **p'i** 'to split' (Clauson: *EDPT* 291 b)

ET. **bi biçgu** 'cutting instruments'
~ Yak. **bī** 'blade, edge of a knife', **bïhax bītä** 'edge of a knife'
OT. **bilä-** 'to sharpen'
Trkm. **bīlä-** id.
Yak. **bīlä-**
TT. **bile-**
Uyg. **biçak** < * *bi* [***biç***-'tan değil]
Tuv. **bižek** < * *biçäk* < * *bīçäk*

Fakat, *Mak.I*, 213'te şunları yazar:

Uyg. **bi** (knife, edge', **biçäk** id., Yak. **bi** 'sharp or pointed edge', CTurk. **biz** 'awl', Trkm. **biz** id., Kırg. **miz** id., Tuv. **bis** 'blade, edge of a knife, **biz-ä-** 'to whet, sharpen', Khak. **pizä-** id. < **biz-ä-** < **bir**[2] = Mo. **ir** 'blade, edge of a knife', **ire-** 'to sharpen, make a sharp edge',

SanalBaba

= Ma. **iri** 'edge, sharp, pointed', Ewk. **ireγē, irevē, ireγēken** 'file; awl' ....

T. Tekin, bu bilgileri verirken, **bi** adının Eski Çinceden ödünç alındığını belirtmez.

Bana göre, Tü. **bi** ile Eski Çince **'pyi** arasında zoraki bir benzetmeden öte fonetik bağ yoktur. Türkler **'pyi** adını **bi** yapmak için oldukça uğraşmış olmalılar: ['] sesi (!) ile **-y-** ünsüzünü atmışlar; sonra da **p->b-** yapmışlar!... bravo Türklere.

Sanırım, Türkler ***BOD*** 'boy, vücut, endam' sözcüğünü taaa Britanya'ya götürüp, ***BODY*** diye İngilizlere vermişler...

Bundan başka, Anadolu'da kullanılan ***HEG*** 'yumurta' sözcüğü de İngilizceye ***EGG*** biçiminde geçmiş olmasın! Hani birbirlerine çok benziyorlar da..Ne dersiniz?

bıçak 'Bıçak'

< ET. ***bı~ bıçaḳ~biçäk*** (*EUTS*, 40) ~ ***piçäk*** (*EUTS*, 157)

OT. ***biçek*** (DLT: *biçek*le-);

KB.: ***bıçak ~ biçek***

< *bıç- ~ biç- +-(A)k

NOT: ***bıçak*** sözcüğünün Sino-Korece olduğu hakkında bilgiler için

Bk. T. Tekin, *Mak.II,* 525, 526

T. Tekin'e göre **bičäk** adı ***bıç-*** (kesmek)'tan değil, ***bi***'den gelir (s. 526)

Fakat, **b**(> p)**i(/ı/u)ç**(> ž, ş, h)-fiilinin geniş coğrafyasını gözardı etmemek gerekir.

TT.: BIÇAK+(ÇI/ÇILIK/LAMA /LA-/LAN-/LIK)

An.ağl.: ***piç'ak*** (Rize/*RİA*); ***bıcak*** (*DS.II*, 654)

~ pıçağ/pıçax (Ker.)
buçax (Ab.)
bižäk (Tuva) < **bičäk* < *bīčäk*
puçağ (Beş.)
bıçağ (Tel.)
piçağ (Tır., Tuz.) (*Kr.TS*, 208, 291)
piçåk (Özb.)
pıçak (Trkm., TatK., Alt., Tel., Şor)
bıçak (Blk.)
pışak (Nog., KKlp., Kzk.)
bıhax (Yak.)

B(>p)**I**(>i, u)**Ç**(> ş, h)-

A(>å)**K**(>ğ, x)

Tü.>**Ar.** (Cez.) *būçāḳ, būçāḳçı:* (*ALTK*, 44); **Tac.** *åşpiçåq, piçåγ* (< Özb.);

Tü.> **Fars.** *pīçāk* (Doerfer, *TMEN* 844); **Tac.** *åşpiçåk* (< Özb.***piçåk***) ~ *piçåk*

Tü. > **Mac.** *bicsak* (Ligeti: *AOH* 19: 141) (< Kuman);

Srp. *bičak* (Škalkić,:*Turc* 141)

bıçılgan '1. Azmış, yayılmış (yara);
2. Hayvanların tırnak kökünde oluşan yara'
= OT. ***bıçılġan*** 'Elde, ayakta ve yeryüzünde olan yarıklar' (DLT)

< *bıç+(ı)l-* 'kesilmek'
+*ġan*

An.ağl.: ***bıçılgan, bıcılğan, bıcılkan, bıcırgan, bıcırgı, bıcırğan, bıçık, bıçılğan, bıçılğın, bıçılığan, bıçılkan, bıçırgan, bıçırğan, bıçırkan,bıdılcan, bıjırgan, bıkılcan, biçik, biçilgen, biçirgan, biçirgen, bişirgen, bişirik, bişirük, bitilgen*** 'sulu yara' (*DS.II*, 656)

BI(~i)**Ç**(>c, j)-**IL**(>r)-
G(>k)**A**(>ı)**N**

BID-IL-CAN
Bİ(Ç)Ş-İR-GEN
BİŞ-İR-İ(>ü)K
BİT-İL-GEN

bıçıntı (hlk.) 'Sel yatağı, dere, dere yatağı'
< **** bıç- (~ biç-)+ -(ı)ntı***
An.ağl.: ***bıçıntı, bıçık, bıcık, biçik*** (*DS.II*, 655)

bıçkı = OT. ***bıçgu*** 'Bıçak,bıçkı' (DLT)
TT.: BIÇKI+ (CI)
An.ağl.: ***bıçkı, bıckı, bığcı, bıhcı, bıhı, bıkcı, bıkçı, bışgı, bışkı, biçki, bikçi, bişkı, bişki*** "Testere" (*DS.II*, 657); ***beşgı*** (s.642); ***bıhçi, pışhi*** (Erz./*EİA.III*, 43)

BI(~i > e)**Ç**(< c, ş)-**K**(>g)**I** (> i)
BIK (~h, ~ğ)**Ç**(>c)I (~i)
[-çk(*ğ,h*)- ~ -k(*ğ,h*)ç- göçüşmesi]

SanalBaba

~ bıçğı (Az., Trkm.) 'testere'
pıçkı (TatK.)
bıskı (Bşk.)
buxçu (Ker.)

B(>p)IÇ(>s)K(>ğ)I
BUXÇU [< **BIÇKI** /-çk-/ > /x (< k)ç/ göçüşmesi]

Tü.> **Ar.** (Cez.) *beçki:* (*ALTK*, 44); **Kürt.** *bıxçı, bışki, böxşi* (*DAO*, 78); **Zaza.** *bıçqı* (*ZTS*, 43)

bıçkın 'Korkusuz, gözü pek, yürekli'
< * ***bıç-kın***
TT.: BIÇKIN+ (LAŞMA/LAŞ-/ LIK)
An.ağl.: ***bıçgın*** '1.İnce, uzun; 2. Yabanî bir ot türü; 2. İki değneği birbirine sürterek havaya fırlatma oyunu' (*DS.II*, 655); ***bıçkın, bıççğın*** '1.cesur; 2. kabadayı, hovarda, serseri; 3.haşarı, yaramaz' (s. 658)

bıçkın-[(hlk.) 'Burkulmak, acımak'
< ***bıç-kın-***
An.ağl.: ***bıçkın-, bıçgın-, burç-*** (*DS.II*, 658)

bıdık 'Kısa ve tıknaz'
< OT. ***butık*** 'küçük testi, boduç' (DLT)
An.ağl.: ***bıdık, bıdıl, bıdılıç, bıdılık, bıdılış, bıdırık, bıdış, bıdik, bıdilik, bılik, bızdık, bidiş, bittik, bidi, badi, badak*** 'küçük' (*DS. II*, 659);
bıldık, bıdık, bıdılak, bıdılık, bıldan, bıldik, bildik, boldik, böldük 'ufak ceviz, yeşil domatez vb.' (s.664); ***bidik*** 'hindi yavrusu' (s.688)
Eren (*TDES*, 51): YOK
Nişanyan (*SS*, 68): YOK

Eren (*TDES*, 52), Nişanyan (*SS*, 68) bu sözcüğü görmemiş olacaklar ki aynı anlamdaki **bızdık** maddesinde yer vermişlerdir. Bk.

bık-['Usanmak'
< OT. *bök- ~ bük-* 'Yemekten doyup, usanmak, doymak, kanmak' (DLT)
An.ağl.: ***bık-*** 'Bükmek' (*DS.II*, 664);
bök- 'Dolmak, taşmak' (s.767)
buk- [*buktum* 'bıktım' (Rize/*DS. II*, 784)
Eren (*TDES*, 50): YOK

bıkın (hlk.) 'Omurga, bel'
= EUT., OT., Eski Kpç. ***bıkın***
An.ağl.: ***bıkın, bıhın, bıkım, bırbıra*** (*DS.II*, 663); ***bıkınak*** 'eklem' (s.664)

BIK(>h)IN(>m)+*AK*
< * ***bıkı-n*** [Krş. ***buk-(u)l-*** 'bükülmek, burkulmak, toplanmak' (DLT)]
~ bıkın (Trkm.)
bığın 'böğür' (Blk., Soy.)
mıkın 'böğür' (Kzk., Kırg.)
pıkkın (Tel.)

B(> m, p)IK(>ğ)[*K*]IN

Doerfer (*TMEN*, 754): < **bıkı-n**

Eren (*TDES*, 51): Görüş belirtmez.

bıldır 'Geçen yıl'
= eski Kpç. ***bıltır*** (*Ettuhf.*, 151 b)
< ***bir+yıl+dır***
< * ***bir+yıl+turur***
An.ağl.: ***bıldır, buldur***. (DS.II, 788); ***bildir, bıldırlayn, bıldır sene*** (*DS.II*, 690); ***buldur*** (s.788); ***buldur*** (*TMES*, 58)
~ baldur 'önce, evvel' (YUyg.)
bıldır (Alt., Gag.)
bıldırgı (Alt.)
bılır, bılırın (Yak.)
bılırgı, bılırun (Dolg.)
bıltır (Kzk., Kırg., Kar-Mal., Kum., TatK.)
bıltırgı (Alt.)
bildir (Trkm., Az., Ker.)
bídír (Ker.) (*Kr.TS*, 94)
bultur (Uyg., Özb.))
pıltır (Alt. bıltır; Şor., Tel.)
pultır (Kumd.)
pɛldɛr (Çuv.)
pudur (Hak.)

B(> p)I(> a, i, í, ɛ, u)L
D(> t)I(>ɛ, í, u)R

SanalBaba

BILIR (< bıl[*d*]ır)+**GI/+UN**
BİDİR (< bi[*r+yıl+*]dır)

Tü. > **Kürt.** *bıldır* (*DAO*, 76)

= *geçen yıl* (Trkm.)
keçän il (Az.)
ötkön cıl (Kırg.)
ütkän (uz,ğan) yıl (Bşk.)
ütkän yıl (TatK.)
Eren (*TDES*, 51): YOK

Nişanyan (*SS*, 68): **bıldır** = ***ET.*** *bıldır* geçen yıl.

bıldırcın 'Bıldırcın'
= OT. ***budursın***
< * ***buldur+sın*** 'Kuş adlarına gelen ek'
[*+(s)ın* > *+ç(ı/i/u/ü)n*]
An.ağl.: ***bildircin, bildirçin, bıldırçın*** (*DS.II*, 664, 690)

BI(>i)LDI(>i)R+ÇI(>i)N
~ bıldurçın (MA)
beldirçin (Hts.)
bildirçin (Az.)
büldürçün (Tob.)
püdürçün (Sag.) < *püldürçün*
bulduruk (Kzk.)

B(>p)I(>u,ü)LDI(>u,ü)R+ÇI(>i, ü)N
BULDUR+UK
PÜDÜR+ÇÜN [-l- düşmüş]

Tü. > **Fars.** *buldurcīn, buldurçīn; belderçīn (Redh.*171; Gülensoy: *FATK*, 140)

= *bödöne* (Kırg.)
bödene (Kzk., KKlp., Nog., Tuv.)
bödüne (YUyg.)
büdene (TatK.)
bedene (Trk., Blk.)
pödüne (Alt., Şor.)
< Moğ. ***bödüne***

Tietze (*TETTL*, 332): 'Baştaki heceler bu yenen kuşun çok yağlı olduğunu hatırlatır: ***bıldır bıldır et-*** yağları sallanmak, pelte gibi titremek.'

YANLIŞTIR. Çünkü, ***OT***'de bu kuşun adı ***budursun*** olup, belki -l-'si düşmüştür. Ama ***OT***'deki **buldur buldur** sözcüğü 'güldür güldür' anlamınadır.

TT'ndeki ***bıllık bıllık*** 'çok tombul ve etli'; ***bıngıl bıngıl*** 'dolgun ve pelte gibi titrek' sıfatlarından başka sözcük yoktur. Ancak, ağızlardaki ***bıldır bıldır et-*** (*DS.II*, 664) sözcüğünü dikkate alırsak, o da 'şişman kadın ve erkeğin veya besili hayvanların vücudu yürüyüş sırasında titremek, et titremek' demektir ki kuş adı ile ilgisi yoktur.

Bıldırcınlar göçmen kuşlardan olup, Türk ülkelerine yılda bir defa geldikleri için **BILDIR** 'bir yıldır; geçen yıl'+**ÇIN** adı ile anılmış olabilir. Tıpkı ***balıkçın*** (~ *balık+cın, balıkçık, balıkcıl, balıkcan*) gibi.

Bıldırcın'ın bir adı da **bıtbıdık**'tır (*DS.II*, 670)

bılla (hlk.) 'Abla'
< **abla**
An.ağl.: ***bılla, bavulla, bıla, billā, billa, bolla, bula, bulla*** (*DS.II*, 666)

[A]B[+*I/AVU/İ/OU*]L[+*L*]A
[A- = ø]

Tü. > **Kürt.** *bıla, bılla* 'Hanım, hatun' (*DAO*, 77)

bınar, bunar (hlk.) 'Pınar'
~ EAT. ***buŋar***
< * ***buŋ*** 'yansıma; yerden kaynayan suyun çıkardığı se' +***ar***
Krş. **An.ağl.**: ***büngüldek, bıngıldayık, böngüldek, büğleğen, büğlü, büngüdük, büngül, büngüldeyik, büngülek*** 'kaynak, pınar' (*DS.II*, 823) < * ***bıng ~ böng ~ büng*** 'yansıma'

bıngıl bıngıl (hlk.) 'Etli, yağlı, şişman'
< ***bıng*** 'yansıma'+***ı-l***
An.ağl.: ***bıngıl bıngıl, bıdıl bıdıl, bığıl bığıl, bığır bığır, bığış, bıhır bıhır,bıhtı, bılıh, bılıh bılıh, bılık bılık, bılkım bılkım, bıllık bıllık, bıngıl, bıngılkak*** (*DS.II*, 667)

bıngıldak 'Kafa tası kemikleşmeden önce kemiklerin birleşme yerleri de bulunan kıkırdak bölümü'
< ***bıngıl*** 'etli, yağlı, dolgun' + ***da-k***
An.ağl.: ***bıngıldak, bıngıldayık, bıngılkak, bungulkak*** (*DS.II*,

SanalBaba

668)
Krş. ***bıngıldak, bıŋgıldak, böngüldek, büngüldek*** '1.sözünde durmayan, oynak insan; 2. etleri oynak kadın; 3. bataklık' (*DS.II*, 668)

BIN(I)GIL+*DAK/+DAYIK +KAK*
BUNGUL+*KAK*
BÖ(Ü)NGÜL+*DEK*

bırak-['Bırakmak, koyuvermek'
< ***bır-(a)k***-

[**NOT: burak**- biçimi daha eski ise > ***bırak***- (dudak aykırılaşması)]

TT.: BIRAK- (IL-/IM/IŞMA/MA/TIR-)
An.ağl.: ***park***- (Rize/*RİA*); ***bırakmak, bırakımak, burantalamak*** 'yavrusunu vakitsiz doğurmak (hayvanlar hakkında)' (*DS.II*, 669); ***bırantı, bırāntı, bıragıntı, bırağıntı, bırakı, birantı*** 'bırakılmış, terk edilmiş' (s.669)

B(>p)**I**(>i, a, u)**R**-*AK*(>g, ğ)-
Eren (*TDES*, 51): YOK

Tietze (*TETTL*, 333): **bırak**- < (Ramstedt): Altay dilleri * **bır**- 'terk etmek, akmak'
Nişanyan (*SS*, 68): **bırak[mak** = ***ET***. ? bırakmak atmak, koymak, düşürmek (viii), salmak (xv)

bırçak (hlk.) 'Burçak'
= OT. ***burçak*** (DLT)
An.ağl.: ***bırcak*** (*DS.II*, 669). Bk. **burçak**

bış-[(~ **biş**- > **piş**-) 'Olgunlaşmak'
GT. ***bış***- 'yemek pişmek'
< * ***bıç***-

< * ***buç***- = Çuv. ***piś***- ay. < ***biç***-
< * ***biç***- = Moğ. ***buça-l***- ay.
(Ramstedt, *Lautlehre*, s. 153; T. Tekin, *Mak.I*, 35)

~ Kırg. ***bış***- '(meyve) olgunlaşmak; (yayıkta) dövmek'.
Bişkek (< ***bış-kek***) adı buradan türemiştir.
Ayrıca bk. ***bışlak*** 'peynir' (*DS. II*, 670) ~ Kırg. ***bıstak*** 'süt kesmiği'

bıtırak (~pıtrak) 'Tohumları hayvanların postlarına ve insanların elbiselerine takılan bir ot'
= OT. ***buturġaḳ ~ bitrik*** (DLT)
< ***but+(u)r-ġak***

An.ağl.: ***bıtırak, bıtarak, bıtırag, bıtırah, bıtırmak, bıtrak*** (*DS.II*, 671); ***buturak, butrak*** (s.806)

BI(U)T+*I(U)R-AK(>g, h)*
BIT+*IR-MAK*
BI(U)T+*RAK* [-ı/u- =ø]

bıyık 'Bıyık'
< OT. ***bıdık*** (DLT) ~ eski Kpç. ***bıyık***
TT.: BIYIK+ (LANMA/LAN-/LI /SIZ)
An.ağl.: ***bıyık*** 'asma filizi' (*DS. II*, 673); ***bıyyık, buyık, buyuk*** 'bıyık' (*DS.II*, 673)

BI(>ı)Y[*Y*]I(>u)K

~ bıtık (Yak.) [< *bıδık*]
biğ (Ker.) [< *biyig* < *bıyık*]
buğ (Telf.) [< *buyuğ* < *bıyığ* < *bıyık*] (*KrTS*, 55)
būg (Az.)
mıyık (Kzk., Tel., Alt., Bşk., TatK.) (> Çer. *mεγεk*, Çuv. *méýéġ*)
mıyk (Küer.)
mīk (Tel) [*mıyık* < *bıyık*]
mıygak (Şor) [< *mıyık+(a)k*]
miyik (Özb.) [< *mıyık* < *bıyık*]
măyăx (Çuv.) [< Tat.]

B(>m)**I**(>i, u, ū, ă)**YI**(>i)**K**(>ğ)
BU(~ **ū**)**Ğ**
MIY[*G*]AK
MIYK
MĪK

= *murut* (> *murt*) (Kırg.) [< ***bur-ut***]
burut (YUyg.) [< ***bur-ut***]

bız 'Eşek arısının ses çıkardığı ses'
< * ***bız*** 'yansıma'
An.ağl.: ***bızıgi, bızıki, biziki*** 'eşek arısı' (*DS.II*, 674)
< ***bı(i)z+k(>g)+i***

bızağla-[(hlk.) 'Doğurmak (inek

SanalBaba

hakkında)'

< *buzağı+la-*

An.ağl.: ***bızla-, bızağla-, bızala-, bızıla-, buzağıla-, buzala-, buza-, buzla-, buzula-*** (*DS.II*, 676)

BUZAĞI+LA-
BUZAĞ+LA-
BU(>ı)Z+LA-
BUZA(>u)+LA-
BIZA(>ı)+LA-

NOT: Bu fiil kökünden Anadolu ağızlarında **buzağ, bız, buz, buza, buzu, bıza, bızı** sözlerinin de **buzağı** yerine kullanıldığı görülmektedir.

bızdık 'Ufak çocuk'

Bk. **bıdık**

An.ağl.: *bızdık bızdık* 'çok ve küçük (köpek yavruları hakkında)' (*DS.II*, 674);

Krş. ***bızdıkla-*** 'Kaçmak' (*DS. II*, 674)

Eren (*TDES*, 52): **bızdık** argo 'küçük; çocuk < ***Erm.*** *pztik* 'little', (yer.) *piztik, ptik, pitilik* (Dankoff: *ALT* 619)

Nişanyan (*SS*, 68): **bızdık** ~ ***Erm.*** *bzdig* küçük, ufak, kısa < ? ***Fa.*** *pest* alçak, kısa

YANLIŞTIR. Bk. **bıdık**

Tü. **butık** >* **bıtık** > **bıdık** > Erm. *bzdig*
Tü. *bızdık* [*-z-* türemedir]

bicez (hlk.) 'Bir kez, bir defa'

< *bir+ceğiz*

An.ağl.: ***bicez, bicēz, biceez, biceğiz, biceğz = bicik, birgıya, birkenne, birücük, biryol, biryolla, biseel*** (*DS.II*, 679); ***biciyez*** (s.681)

BİR+CEĞİZ
BİR[R]+CEĞİZ/CEĞZ/CEEZ/CĒZ/CEZ/CİYEZ

bicik[1] (hlk.) 'Bir tane, bir tanecik'

< *bir+icik*

An.ağl.: ***bicecik, biceccik, bicécik, bicek, biçik = biddecik, biddek, bidenek*** (*DS.II*, 681)

BİR+*İCİK*
BİR[R]+*CE(~ é)C[C]İK*
BİR[R]+*CEK/ÇİK*

bicik[2] (hlk.) '1.İnek; 2. Küçük, ufak tefek; 3. Umacı'

< * *bici* 'yansıma'+***k*** 'küçültme eki'

An.ağl.: ***bicik bicik*** 'küçük küçük' (*DS.II*, 682); ***biçik, bicik, bücük*** 'dana' (s.683)

biciklen-[(hlk.) 'Yerinde duramamak, kıpır kıpır olmak, kaynaşmak' (*TMES*, 55)

< *böcü* 'kurt'+***k+le-n-***

K. Emiroğlu (*TMES*, 55): Eski Türkçe *biçmek*'ten biçik (TS) kesik, kesilmiş, *bicik bicik* (DG) küçük küçük. Trabzonda *biçgi* testere.

YANLIŞTIR. Çünkü, **biciklen-** fiilinin **biç-** fiili ile ilgisi yoktur. Anadolu ağızlarında yaşayan:

bicik 'hayvanları çağırma ve kovalama ünlemei' < *bici* 'yansıma'+*k*
bicik 'meme başı' < bici 'yansıma'+k
bicik 'bir tanecik' < bir+icik
bicik 'küçük, ufak' < biç-(i)k
bicik 'umacı' < * böcü+k
bicik 'kara' < ?

sözcüklerinin kökenleri ve anlamları da birbirinden farklıdır.

TMES'ndeki **biciklen-** fiili < **böcü+k+le-n-** fiiliyle ilgili olup addan türetilmiştir.

bicimcik (hlk.) 'Bir parçacı'

< *bir+cim(i)cik*

An.ağl.: ***bicimcik, bicimicik*** (*DS. II*, 682)

biç-[,bk. **bıç-**[

An.ağl.: ***biçek, biçelge, biçenek*** (*DS.II*, 683)

< biç-

biçenek (hlk.) 'Otlak'

< *biç-enek*

biçim[1] 'Şekil'

< *bıç-*(DLT)-*(ı)m*

DLT: ***bıç-*** 'kesmek, biçmek'

bıçası 'biçilecek, kesilecek'
bıçğas 'and, yemin'
bıçğıl 'eldeki ayaktaki çatlaklar'
bıçğu 'biçkı, bıçak'
bıçğuç 'makas'
bıçılğan → bıçğıl
bıçıl-
bıçım 'kesim, dilim'
bıçın-
bıçış 'hediye verilen

SahafBaba

ipekli kumaş'
bıçış-
bıçma 'biçme'
bıçtur-
bıçuk 'buçuk'
~ ***biçek*** 'bıçak'
biçekle- 'bıçaklamak'
biçeklen-

TT.: BİÇİM+ (Cİ/CİLİK/LE ME/LENDİRİL-/LENDİRME/ LENDİR-/LENME/Lİ/SEL/ SELLİK/SİZ/SİZLEŞME/SİZ LİK)

An.ağl.: ***biçim düşür-*** 'yakıştırmak, uygun olmak' (*TMES*, 55)

Tü. > **Kürt.** *biçım* (*DAO*, 81)

biçim² (hlk.) 'Ekin kaldırma'
< ***bıç-(I)m***
An.ağl.: ***biçimci, biçinci*** (*DS.II*, 683)

biçin¹ (hlk.) 'Biçme işi' (*TMES*, 55)
< ***bıç-(ı)m***

biçin² 'Maymun'
< OT. ***bi:çin*** (DLT)
~Trkm. ***bi:cin***

biçki 'Dikilecek kumaşı belli bir modele ve ölçüye göre kesme sanatı'
= OT. ***bıçgu*** (DLT)
< ***bıç-***
TT.: BİÇKİ+(Cİ)

biçme 'Biçmek işi'
= OT. ***bıçma*** (DLT)
< ***bıç-***

bil-['Bir şeyi anlamış ve öğrenmiş bulunmak'
= KT, Uyg., DLT,KB: ***bil-***
KB.: **bil- (dür-; ge; ig; in-; iş; iş-)**
DLT.: ***bilsik-***, ***bilsik-är*** < ***bil-***
TT.: BİL-(DİK/DİRGE/ DİRİ/ DİRİL-/DİRİM/ DİRİŞİM/ DİRİŞ-/DİR-/DİRME/GE/GECE/ GELİK/Gİ/GİCİLİK/GİÇ/GİÇ LİK/GİLEN-/LENDİR-/GİLİ/ GİLİK/GİN/Gİ sayar /GİSİZ/ GİSİZLİK/Gİ yazar/İ/İCİ/İM/ İMCİ /İMCİLİK / İMSEL/İM-SELLEŞTİR- / İMSELLİK / İNÇ/ İNÇ altı / İNÇ dışı/ İNÇ-LENDİR-/ İNÇLENDİRME/ İNÇLEN-/ İNÇLENME/ İNÇ-Lİ/ İNÇLİLİK/ İNÇSİZ/ İNÇ-SİZLİK/İNDİK/İNEMEZ/İNE-MEZCİLİK/İNEN/İNME/ İN-MEDİK/ İN-/ İNMEYEN/ İN-MEZ/İNMEZLİK /İR/İR kişi/ İSİZ/İSİZLİK /İŞ/ İŞİM / İŞ-/ İŞİM/ME/MECE/MEMEZLİK/ MEZLE-/MEZLEME/MEZLEN-/ MEZLENME/MEZLİKMİŞ)

bildir-['Herhangi bir şeyi haber vermek'
= Uyg. ***biltiz-***
~ OT. ***bildüz-*** (DLT), ***biltür-***
< ***bil-t (>d)ür- (~z-)***

bildiri 'Tebliğ'
< ***bil-dir-i***
~ bildirüü (Kırg.)
bildiriv (Bşk.)
bildirü (TatK.)
bildiriş (Özb.)
bildürüş (Uyg.)

BİL-Dİ(~Ü)R-*(ÜÜ/İV/Ü/İŞ/ÜŞ)*
= *çıkış* (Trkm.)
çığış (TatK.)
çıhış (Az.)
sığış (Bşk.)

Nişanyan bu sözcük için ***YT*** (1935) diyorsa da Tatarca **'bildirü'**den TT'ne geçmiş olmalıdır.

Eren (*TDES*, 53): YOK

bile 'Bile'
= OT. ***bile ~ birle*** (DLT); ***birle*** (353 kez), ***bile*** (264 kez) (KB)
< ***bir+il-e***
An.ağl.: ***bilem, bileme, bilen, bilene, bileneg, bilenek*** (*DS. II*, 691) < ****bile*** [< *bir+il-e*]+***m*** (***+me/+n/+ne/+eneg/+enek***)
bille-, billikle-, biremle-, birle-, bürüle- 'bir araya getirmek, toplamak' (*DS.II*, 694); ***billen-***

BİR+(LE-/EM+LE-)
Bİ[R]+LE-(ME/-N/-NE/-NEG/ NEK)

SanalBaba

BİL(<R)+LE-
BİL(<R)+LİK-LE-
BÜ(<İ)R+Ü+LE-

Tü. > **Kürt.** *bıli* (*DAO*, 77: ***Ez bıli yazı bume*** 'yazı ile meşgulüm')

bile- 'Bilemek'
= KT., Uyg., OT. **bile-**
< ***bi:*** 'bıçak' +***le-***

bilecen (hlk.) 'Bilgiçlik taslayan'
< ***bil-ecen***
An.ağl.: ***bilecen, bilegen, bileğen, bilican, bilicen, bilici*** (*DS. II*, 691)

BİL-*ECEN*
-EG(>ğ)EN
-İCA(/E)N/-İCİ

bilecik (hlk.) 'İri olmayan bilek'
< ***bilek + cik***

bileği 'Bileği'
= ET. (Uyg.) ***bilägü*** ~ OT. ***bilegü*** (DLT)
< ***bi:*** 'bıçak'+***le-gü***
An. ağl.: ***bile, bilé, bila, bilāğı, bilāv, bilāvi, bilé daşı, bile taşı, bilev, bilevi, biloğ, biloğu, bilöv*** (*DS.II*, 690); ***bileki***
'1. düz taş; 2. ocakta kullanılan, mısır ekmeği pişirmeye yarayan taş' (*TMES*, 56)

BİLE(>ā, o, ö)-*ĞI (>u)*
-Ğ
-VI ~ Vİ
-V

~ bilev (Trkm., Nog.)
biley (Uyg.)
bileu (Blk.)
pülē (Sag.)
pülū (Tel.)

BİLE-(V/Y/U)
PÜLĒ/Ū

Tü.>**Ar.** (Cez.) *bley* (*ALTK*, 44)

K. Emiroğlu (*TMES*, 56): Bknz. *Pileki.* Eski Yunanca *plaka* yüzey, satıh, düz (Yunanca *plaj*), *plaha* ve *plaka* kalın dilim, tabak, döşeme taşı anlamlarına gelir....

YANLIŞTIR. Çünkü, **bileki** ET., OT'de **bilegü** biçiminde olup, **bile-** fiiline **-gü** eki getirilerek yapılmıştır. Eski ve Yeni Yunanca *plaj, plaka, plaha* sözcükleriyle hiç ilgisi yoktur. Sözcük özbeöz Türkçedir. Emiroğlu zorlama ile yakıştırdığı sözcüğü, Türkçenin tarihî fonetik ve morfolojisini iyi bilmediği için Yunancaya bağlamak istemiştir.

bilek 'Bilek'
= OT. ***bilek*** (DLT,KB)
TT.: BİLEK+ (LİK)
An.ağl.: ***bilek*** (*DS.II*, 691) ~ ***bileyh***
~ bilek (Kırg., Alt.)
Eren (*TDES*, 53): YOK

Nişanyan (*SS*, 70): **bilek** = ***ET. bilek*** eklem, özellikle el eklemi (xı) < ? **bilemek²* eklemek → BİLE

YANLIŞTIR. Çünkü, ***ET*** ve ***OT***'de **bile-** fiili '*bilemek*' anlamındadır. **BİLE** ise < **BİR+İL-E**'den gelir.
DLT'te **de bile ~ birle** biçimleri '*ile, beraber*' anlamındadır.

bilekçe 'Bileklik'
< ***bilek+çe***

bilekçek (hlk.) 'Kelepçe'
< ***bilek+çe+k***

bilekli 'Güçlü, kuvvetli'
= OT. ***bileklig*** (DLT)
< ***bilek+lig***

bilet-['Bilemek işini yaptırmak'
= OT. ***bilet-*** (DLT)
< ****bi:+le-t-***

bilezik 'Bileğe süs için takılan halka'
= ET, OT. ***bilezök*** (DLT)
Uyg. ***bilärzök/bilärsök***
Tarj., Tuhf.: ***biläzük***
IM., AH.: ***biläzik*** < ****biläsük***
Çağ. (Sang): ***bilärzik***
< ****bile-*** 'to encirle the waist, wrist or ankle' [< ****belä-***]
+ ***-sük***
(T. Tekin, *Mak.I*, 31; *Mak.II*,

SahafBaba

421)

Krş. DLT. ***ilärsük*** < *ilär-t-* 'bağlamak' [<* *il-är-t-*]; ***boğsuk, bohsuk*** 'kölelerin boynuna takılan demir halka' < *boğ-*

TT.: BİLEZİK+ (Lİ)

An.ağl.: ***bilezik, bilenzik, bilersük, bilerzik, bilerziyh*** (*DS. II*, 692); ***bülezük*** (s. 820)

bilezik '1. kuyu ağızlarına konulan ortası delik taş; 2. iki boruyu eklemek için kullanılan halka; 3. bilezik biçiminde harmana yığılmış sap; 4. taraktan geçirilip, eğrilmeye hazırlanmış yün topağı' (*DS.II*, 692)

BİLE[N/R]**Z**(>s)**Ü**(>i)[Y]**K**(>h)

Tü.> **Ar.** (Yem.) *bilezi:ḳ* (*AL TK*, 45); **Kürt.** *bilerzik* (*DAO*, 81) [*-r-* türemedir]; **Zaza.** *bilazıg* (*ZTS*, 47)

~ bilärzük (Sart.) (Radloff)
bilerizik (Kırg. /ağızlar)
< * *bilärsük* < * *bilär-sük*

Eren (*TDES*, 53): < **bilek+yüzük**

Nişanyan (*SS*, 70): **bilezik** =***ET.*** *bilezük* → BİLEK, YÜZÜK

Erdal (s. 158): ('The common base of this (i.e.*bilärsök*) and biläk 'wrist' may have been **bilä-*, possibly *belä-* 'to wrap')
T. Tekin bu görüşü benimser (*Mak.II*, 421)

~ bileyzik (Kzk.) < *bile-sük*
bilerizik (Kırg.) < *bile-sük*
bilerik (Kırg.) (-s->-r- değişimi)
bilerzük (Sart.) (-r- türemedir)
bilzek (Soy., Tuva) < *bile-sük*
biliseh (Yak.) < *bile-sük*
bilseh (Yak.)
bilseg (Yak.)
bisileh (Yak.)
bılezíg (Ker.) (*KrTS*, 94)
biləzik (Az.)
bilezik (Kırg., Nog., Ker., KKlp.)
bilezdik (Kırg.)
bilelik (Kırg.)
bilek üzük (YUyg./*YUTS*, 448)
bilekzük (Özb./Jarring)
bilaguzuk (Özb.) < *bilek+yüzük*
pilerik (Tel.)
sülā (Çuv.)

Tü. > **Moğ.** *bilüçüg, bilisüg, bülücüg* (Clark:*CAJ* 24:41)
Tü.> **Fars., Tac., Arn., Blg.** (*belčug*), **Srp.; Mac.** (*bilincs*) < eski bir Türk dilinden.

M.Erdal (*1991 I*, 158): **bilek** ve **bilezik** < * ***bele-*** 'sarmak' fiilinden türemiş olabilir.
T.Tekin (*1994*, 252-253): Bu görüşü kabul etmez.

NOT: Kırg.: **bilerizik**
Sart. : **bilerzük**
Özb. : **bilekzük**
Özb. : **bilaguzuk**
YUyg.: **bilek üzük**
sözcüklerindeki **izik/zük/uzuk/üzük** adlarından açıkça < **bilek+yüzük** olduğu görülmektedir.

bilge 'Bilgili, iyi ahlâklı, olgun ve örnek kimse'
= ET., OT. ***bilge***
< * *bil-ge*
'hâkim, akıllı, âlim'; ***bilge beg*** 'bilgin, akıllı'; ***külüg bilge*** 'ünlü, meşhur bilgin'; ***bügü bilge*** 'akıllı kişi' [**bügü** için bk. W.Bang: ***bügü*** ~ ***bügüş*** < * ***büg-***]
TT.: BİLGE+(CE/LİK)

bilgi İnsan aklının erebileceği olgu, malumat'
= ET., OT. ***bilgi***
< * *bil-ig*

bilgiç 'Bilgili kimse'
< Tü. ***bil-gi+ç***
~ Kırg. ***bilgiç***
Eren (*TDES*, 53): YOK

bilgili 'Bilgi sahibi olan, malumatlı'
< OT. ***biliglig*** (DLT)

biliç (~ **piliç**) 'Genç tavuk'

SanalBaba

< * ***bili (bili)*** 'yansıma'+***ç***
An.ağl.: ***bili bili, bi bi, bil bil, bilü bilü, bülü bülü*** 'Kümes hayvanlarını çağırma ünlemi' (*DS.II*, 693)
Eren (*TDES*, 53) →***piliç;bilik***
Tietze (*TETTL*): YOK
Nişanyan (*SS*, 70): YOK

bilik[1] (hlk.) 'Bilim'
< ***bil-ik***
An.ağl.: ***bili, bilik*** (*DS.II*, 693); ***bilik*** '1.tanık' ~ ***belet, belét***; 2. bilirkişi' (s.693); ***bilikli*** 'Anlayışlı, akıllı, bilgili'

bilik[2] '1. Tavşan; 2. anaç tavuk'
< ****bili*** 'yansıma'+***k*** 'küçültme eki'
Eren (*TDES*, 53): **bilik** 'piliç'

bilim 'Bilim, ilim'
< ***bil-im***
An.ağl.: ***bili, bilik*** (*DS.II*, 693)

bilin-[< ***bilin-*** (DLT) < ***bil-in-***

biliş 'Tanış'
= OT. ***biliş*** 'tanış; bilen, bilici' (DLT)
< ***bil-iş***
TT.: BİLİŞ
An.ağl.: ***biliş, bilişik, biliş tanış, bilüş*** (*DS.II*, 693)

Fakat, ***biliş*** 'piliç' (s.694) < *bili*+*ç* [-ç > -ş değişimi]

biliş-['Karşılıklı olarak birbirini tanımak'
= OT. ***bil-iş-*** (DLT)
< ***bil-(i)ş-***
TT.: BİLİŞ- (İM/ME)
An.ağl.: ***bilişiklik*** 'tanışıklık' (*DS.II*, 694); ***biliş***-'1.Öğrenmek; 2. Tanıdık çıkmak'

bilişim 'Bilişim'
< ***bil-iş-*** (DLT)+***im***

biliyor < ***bil-e yor-r*** [> *bileyorur* > *bileyoru* > *bileyor* > *biliyor* > (Ağızlarda:) *biliyō* > *biliyo*> *biliyu/biliyü/biliya/biliye/biliyi* > *biliy* > *bili:* ...vb.]
[**-e** zarf-fiil eki olup, türeme ünlü değildir.]

bilme-['Birşeyin ne olduğu bilincine varmamak'
< ***bil-me-*** 'olumsuzluk eki'
TT.: ***bilmedin*** [M. Ergin'e göre: < *bil-me-me+din* (1962, 324-325; 1972, 343); T. Tekin'e göre:'ses ve anlam bakımından yanlıştır. Çünkü, (***-mAtI***) ve (***-mAtIn***), (**-mAdIn**) değildir.(*Mak.I*,615)]

bilmece 'Bilmece'
< ***bil-mece*** [< *-me-ce*]

bilmeksizin 'Bilmeyerek, bilmeden'
< ***bil-meksiz+(i)n***
An.ağl.: ***bilmeziye, bilmeze*** (*DS. II*, 695)

bilmezlen-['Bilmez gibi görünmek'
< ***bimez+le-n-***
An.ağl.: ***bilmeziye, bilmemece, bilmeze*** 'Bilmeksizin' (*DS.II*, 695); ***bilmezlen-***

bilmiş 'Çok bilen' < ***bil-miş***
DLT: ***bilmiş*** 'tanınmış, bilinen, tanınan'

bin 'Sayıda bin, 1000'
= ET. ***mıng*** ~ ***ming*** (*EUTS*, 130; *Tuny.* 16, 18) ~ ***bıng***
TT.: BİN+ (BAŞI/ER/İNCİ/LER CE/LİK)
~ min (Az.)
ming (Özb.)
mıŋ (Kzk., Kırg., KKlp.)
miŋ Tar.)
meŋ (TatK., Bşk.)
muŋ (Tuv., Yak.)
pin (Çuv.)

B(>m, p)**İ**(>ı, e, u)**N**(~ **D**)

Tü.> **Ar.** (Mıs., Sud.) *binbāşi:* (*ALTK*, 45)

bin-['Yüksek bir şeyin veya bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak'
< ET. ***min-*** ~ ***mün-*** (*EUTS*, 134)
KT. ***bin-*** [<****bi:n-***]
Uyg. ***min-***, DLT. ***mün-***
TT.: BİN- (Dİ/DİRİL-/DİRİM/ DİRİMLİ/DİRME/DİR-/EK/ Gİ/İ/İCİ/CİLİK/İL-/İŞ/İŞME/

SanalBaba

İŞ-/İT/ME)
~ minmeğ (Ker.)
minmağ (Han., Telf.) (*Kr.TS*)
min- (Çağdaş Kıpçak şiveleri)
mi:n- (Yak.)

Tü.>**Ar.** (Mıs., Sud.) *beniş* (< biniş 'cüppe'); (Sur.) *bāneş* (*ALTK*, 45)

bindirgeç (hlk) 'Kadınların örtündüğü örtü'
< ***bin-dir-geç*** (Uşak)

binek (atı) 'Binek atı'
= ET. ***müngü at*** (*EUTS*, 134) < ***bin-*** [< ****mün-***]+ ***-ek***

binge-['Birbirinin üstüne yığmak, koymak'
< ***bin-ge-***
< ****miŋ-ge-***
An.ağl.: ***binge-, biŋge-, bünge-*** (*DS.II*, 696);
bingeş-, bengeş-, bingeç-, biŋgiş- 'birbiri üstüne binmek, karışmak, kaynaşmak' (*DS.II*, 696)
< **** miŋ-eş-***

bingi 'Kemerler üzerine oturtulmuş kubbe ile kemerlerin arasını kapatan üçgen biçimindeki kubbe parçalarından her biri'
< ***bin-gi***

bini (hlk.) 'Binme işi'
< ***bin-i***

biniç (hlk.) 'Cübbe' (*DS.II*, 697)
< ***bin-(i)ç***
Bk. **biniş** (TS)

binim (hlk.) 'Semer; eyer'
< ***bin-(i)m***

biniş 'Cübbe'
< ***bin-iş***
Krş. An.ağl.: ***biniç***

binit[1] 'Ekmek olacak hamurların (bezelerin) konulduğu ağaçtan yapılmış gözlü taşıma aracı olup, omuza alınarak götürülür"
< ***bin-(i)t*** [Krş. ***biniç*** *'cübbe' sözcüğü de* ***bin-*** *fiilinden yapılmıştır. Cübbe de 'omuza alınarak' giyilir.*]
An.ağl.: ***binet, bineet, bineyt, binit, biniyed, biniyet*** (*DS.II*, 696); ***pinavut, pinet, pinevet, pineyet, pineyit, pineyt*** (*DS.IX*, 3454)

B(>p)İN-*ET*
-EET/-EVET
-EYT/-EYET/-EYİT/-EYT
-İT
-İYED(/T)
-AVUT

Tietze (*TETTL*): YOK
Nişanyan (*SS*, 70): YOK

Eren (*TDES*, 54): < ***R.*** **Πινακωτή**

Bana göre, **bin-** fiilinden yapılmış olması daha uygundur. Çünkü, Anadolu ağızlarında **binge-, biŋge-, bünge-** 'birbirinin üstüne koymak'; **bingeş-, bengeş-, bingeç-, biŋgiş-** 'birbiri üstüne binmek' fiilleri de **bin-** fiilinden türemişlerdir. Sözcüğün Rumcadaki bir kelimeye benzemesi alıntı olduğunu kanıtlayamaz.
Bk. **binitli** 'binmiş, bindirilmiş'
Sözcüğün **p-**'li şekilleri de **b->p-** değişmesinden başka bir şey değildir.

binit[2] (hlk.) 'Binek atı'
< ***bin-it***
An.ağl.: ***binet, binit*** (*DS.II*, 696)

BİN-*İ(/E)T*

~ minit 'binek hayvanı' (Alt./*ATS*, 135)

binitli (hlk.) 'Binmiş, bindirilmiş' (*DS.II*, 697)
< ***bin-(i)t+li***

bingeş-[(hlk.) 'Birbiri üstüne binmek'
< ***bing-(e)ş-***
= OT. ***mingeşmek*** 'birlikte binişmek' (DLT)
< **** ming-***
An.ağl.: ***bingeşmek, bengeşmek, bingeçmek, biŋgişmek*** (*DS.II*, 696)

Bİ(> e)NG[=ŋG]-
E(>i)Ş-

bir 'Bir'
= ET., OT. ***bir*** (DLT)
< ****bi:r*** (T. Tekin)
TT.: BİR+ (Cİ/CİLİK/ÇOK/ER/

SanalBaba

EY/EYCİ/EYCİLİK/EYLEŞ-ME/EYLEŞ-/EYLEŞTİRME/EYLEŞTİR-/EYLİK/EYSEL)
~ bi:r (Trkm., Yak.)
bi:rik (Trkm.)
ET. ***biregü*** > Kırg. ***birö:*** 'birisi; bir kimse'
krş. Toh. **par- / pär-** (*parwe / pärwet* 'birinci')

Tü.>**Ar.** (Cez., Mıs.) *birinci:* ; (Lib.) *birinji:* (*ALTK*, 45)

biraz 'Biraz'
< *bi:r+az*
~ bírez, birez 'azıcık' (Ker.) (*Kr.TS*, 94)

birazdan 'Birazdan, biraz sonra'
< *bi:r+az+dan*
An.ağl.: ***birezden*** (*DS.II*, 700)

birbiri 'Birbiri'
< *bi:r+bi:r+i*
An.ağl.: ***biribiri, birbir*** 'yabancı olmayan, akraba, yakın' (*DS.II*, 698)

bircağız (hlk.) 'Bir kez, bir defa'
< *bir+cağız* [< * *cak+(ı)z*]
An.ağl.: ***bicez, bicēz, biceez, biceğiz, biceğz, bicik*** (*DS.II*, 679)
~ ***bicek, biciyez, biçik*** (s.681)

BİCE(/Ē)[< *CAĞI*]Z
BİCE(>i)Ğ(>y)İ(>e)Z
BİCEĞ[*İ=ø*]Z

birem birem (hlk.) 'Birer birer'
< *bi:r+(e)m*
An.ağl.: ***biren biren, birim birim*** (*DS.II*, 699)

birik-['Birleşmek, bir olmak'
= ET. ***birik-***
< *bi:r+ik-*

birikinti 'Birikinti'
< * *bir+ik-inti*
An.ağl.: ***biriginti, biriğinti, birikinti*** 'toplantı' (*DS.II*, 701)

biriktir-['Biriktirmek'
bir+ik-tir- (-dür-) (KT)
< **bi:r+ik-dür-*

birinci 'Birinci'
OT. ***birinç*** (DLT)
< **bi:r*

birisi 'Birisi, herhangi biri'
< *bi:r+i+si* '3. tekil kişi iyelik eki yığılması'

birlanbir (hlk.) 'Birdenbire' (*TMES*, 56)
< *bi:r+den+bir(+e)*
Krş. ***biroğütten, biroğurttan, bir orttan*** 'birdenbire' (*DS.II*, 702)

K. Emiroğlu (*TMES*, 56): < *bir-ile(n)-bir* ***İle*** bağlacı Maçka'da hep kalın n sesiyle karşılanır.
YANLIŞTIR. Çünkü, **-lan-** hecesi sanki < ***il-e+n*** gibi görünüyorsa da aslında ***-d-* > *-l-*** değişmesinden başka bir şey değildir.

birleş-['Ayrı iken tek bir bütün durumuna gelmek'
< *bi:r+le-ş-*
TT.: BİRLEŞ- (EN/İK/İL-/İM/ME/TİRİCİ/TİRME/TİR-)

birli 'Oyun kâğıdında as'
< ***bi:r+li***

birlik '1. Bir ve tek olma; 2. toplanmış, anlaşma; 3. uyuşmuş; 4. askerî birlik'
< ***bi:r+lik***

Tü. > **Rom.** *berlic* ~ *birlic* '1. as (aux) cartes; 2. baguette du milieu' (L. Saineanu, 39 b; T. Loebel, 133 b; Gülensoy: *RTK*, 4)

biröğünden (hlk.) < ***bir öğ*** [< **öd* 'zaman']+***(ü)n+den***
An.ağl.: ***biroğütten, biroğurttan, birorttan*** (*DS.II*, 702)

BİR+*ÖĞÜT*[< *öd]+*TEN*
+*OĞU*[R 'türeme ünsüz']***T***
+*TAN*
+*O*[R]*T* [< * öd]+*TAN*

birtek 'Bir tane'
< *bi:r+tek*
An.ağl.: ***bitdek, bittek*** 'bir tane' (*DS.II*, 708)

biryol 'Bir kere'
< *bir + yol*
An.ağl.: ***biyol, biye, biyo, biyul*** (*DS.II*, 713)

Bİ[R=ø]+YO(>u)L/+YO[L=ø]
Bİ[R=ø]YE(< O)[L=ø]

SanalBaba

bisi (~ pisi) 'Kedi'
< *yansıma*
An.ağl.: ***bisi, bisden, bisik, bisten, bişi, büssük*** (*DS.II*, 704)

BİSİ(~Ü)S[*S*]İ(~Ü)+*DEN/K/TEN*
BİŞİ

biş-[(hlk.) 'Meyve olgunlaşmak' (*DS.II*, 708)
< ET. ****bış-***
Uyg.: ***bıç-***
DLT'te YOK; ***bıç-***
Çağ.: ***bış-, piş-***
An.ağl.: ***bıs-, bis-, bış-, biş-, büç-, büs-, büş-*** [bk. **bişirgeç**]

BI(> i, ü)Ş(>S)-
~ bis- (Kzk.)
biskäk (Kırg.)
biş- (Trkm.)
bus- (Yak.) < **buş-*
piś- (Çuv.)

Bİ(> u)Ş(>s)-
= Moğ. ***büle-, büli-*** 'to beat or churn kumiss with a beather', Kal. ***bül-*** id. (T. Tekin, *Mak.I*, 207, 302, 329)

bişeğen (~ pişeğen) 'Çabuk pişen'
< biş- [< **bış-*] ***+-eğen***
An.ağl.: ***bişegen, bişeğel, bişeğen, bişek, bişekkel, bişgel, bişgen, bişigen, bişiğen, bişiyen, bişkel, bişken*** (*DS.II*, 705)

BİŞ- *+-egen*
-eğen
-eğel
-ek
-ek+kel
-gel
-gen
-igen
-iğen
-iyen
-kel
-ken

bişek (hlk.) 'Yayık döğmede kullanılan araç'
< biş-(< bış-) 'yayıkta dövmek; olgunlaşmak' **+ *-ek***
An.ağl.: ***bişşeg, bişşek*** (*DS.II*, 705) ~ ***fişek, mişek, pişek***

B(> f, m, p)İŞ[*Ş*] EK(>g)
~ bış- '(kımızı) ***bişşek*** ile çalkalamak' (*KS.I*, 117); 'meyve olgunlaşmak'

NOT: Kırgızistan'ın başkenti ***Bişkek***'in adı da aynı kökten dir.

bişgin (~ pişkin) 'Olgun, pişkin'
< ***biş-*** [< ** bış-*] + ***-gin***
An.ağl.: ***bişken, bişegen, bişkin, bişgun*** (*DS.II*, 707)

BİŞ-[*E*]K(>g)E (> i, u)N

bişi 'Çörek'
< biş- [< ** bış-*] + ***-i***
An.ağl.: ***bişe, bişi*** (*DS.II*, 705)

bişirgeç, bk. **bişleğeç**
< biş-ir-geç 'fiilden alet adı yapan ek' : *süzgeç, yüzgeç, solungaç* gibi.

bişirim (~ pişirim) 'Pişirmeye yetecek' kadar, bir pişirimlik'
An.ağl.: ***bişirim, bişirimlik, büşürüm*** (*DS.II*, 707)

Bİ(>ü)Ş-İ(>ü)R-İ(>ü)M[+*LİK*]

bişleğeç (~ pişlegeç ~ pişirgeç) 'Saçta pişirilen küçük ekmeklerin hamurlarını yassıltmaya, inceltmeye ve çevirmeye yarayan tahta kalıp'
< biş-[< **bış-*]+***-(i)r-geç***
An.ağl.: ***bişirgeç, bısraç, bıssıraç, bıslaaç, bisleç, bisleeç, bisleğeç, bisleheç, bisleyeç, bisleyiç, bisliğeç, bisliyeç, bisürgeç, bişeyi, bişirecek, bişirgeç, bislēç, bişleeç, bişleğeç, bişleheç, bişleneç, bişleyeç, bişligeç, bişliheç, bişliyeç, bitleheç, büçleç, bükleç, bükürgeç, büsleç, büsleğeç, büsürgeç, büşürgeç*** (*DS.II*, 706-

SanalBaba

707)

BİŞ-*EYİ*
-*İR-ECEK*
-*İR-GEÇ*
-*LE[G=ø]EÇ*
-*LE(>i)G(>h, n,y)EÇ*
BİS -*LE-[GE=ø]Ç*
-*LE-[G=ø]EÇ*
-*LE(>i)Ğ(>h,y)E(>i)Ç*
-*ÜR-GEÇ*
BİT -*LE-H(< g)EÇ*
BÜÇ-*LE-[GE=ø]Ç*
BÜK-*LE[GE=ø]Ç*
-*ÜR-GEÇ*
BÜS-*LE-[GE=ø]Ç/LEĞEÇ*
BÜŞ-*ÜR-GEÇ*

Eren (*TDES* 335): < **bişir- (> pişir-)**
Dankoff (***ALT E:*** 198): < ***Erm.* p'šk'aš**
Dankoff'un etimolojisi temelden ***yanlıştır***. Çünkü, Türkçe **biş- (>piş-)** [<***ET.bış-***] fiili apaçık ortadadır.

bişmiş (hlk.) 'Yemek'
< ***biş-miş***
= ET. * ***bış-***

bit[1] 'Bit'
= OT. ***bit*** (DLT), eski Kpç. ***bit***
< * ***bīt***
DLT: *tarıg biti* 'tahıl biti'
~ bit (Trkm., Kırg., Alt., Tel., Kuğ., Şor, Sag., Koyb., Küer.)
biyt (Alt.) < **bı**[*y türemedir*]**t**
bıt (Yak., Tuva)
pıt (Soy.)
pıytä (Çuv.)

B(>p)İ(>ı)[*Y*]T[*ă*]

bit[2] '*bit pazarı*: eski eşya pazarı'
< Tü. ***bayat*** (*TS I*, s. 158)
Bk. **bayat**

Nişanyan (*SS*, 62) : < Ar. ***bāit*** 'geceden kalan, bayat' < # *byt* 'geceleme, bir yerde kalma'

bit-[1]['Tükenmek, son bulmak'
< ET. ***büt-*** (*Alt.Yar.*); OT. ***büt-*** (DLT)
EAT.: ***bit-***
~ büt- (Yak.)
bit- (Az., Trkm.)
pĕt-ĕš- 'bitişmek' (Çuv.)

bit-[2]['(*bitki, saç, tüy gibi şeyler için*) çıkıp yetişmek' <. KT., Uyg., DLT: ***büt- ~ püt-*** (*EUTS*, 159)

bitdek (hlk.) 'Bir tek'
< ***bir tek*** [ileryici benzeşme ile]
An.ağl.: ***bitdek, bittek*** (*DS.II*, 708)

bitek (hlk.) 'Verimli'
< ****bit-[2] + - (e)k***
An.ağl.: ***bitek, biteg, bitirgen*** (*DS.II*, 708) ~ ***bitgel, bitiğen, bitik, bitkel, bitkelli, bitnel, bitner*** (s.709)

BİT-*EK/EG/İRGEN/GEL/ İĞEN/İK/KEL/KEL+ Lİ/NEL/NER*

bitemi (hlk.) 'Uzunluk ölçüsü birimi' (*TMES*, 56-57)
< ET. ***bi:r+täm*** 'birden, tamamiyle, büsbütün, toptan' (*EUTS*, 44)
An.ağl.: ***birdem*** 'arşın kadar uzunluk ölçüsü'; ***bitemi*** 'tamamı, tamı', ***bitevi, bitevü, bitteki, bittevi, bitürem, bitürev, bütevi, bütüley, bütürem, bütürüm*** 'tamamen, hepsi, tümden' (*DS. II*, 708)

BİRT(> d)**EM+İ**
Bİ[*R=ø*]T[***T***]**EV**(< m)**İ**(/Ü)
Bİ(>ü)[*R=ø*]**T**[***Ü***][***R***]**E**(>ü)**M** (>v)
BÜ(< i)[***R=ø***]**TÜL**(< r)**EY** (< m)

K. Emiroğlu (*TMES*, 57): < ***Yun.*** *pithami* karış uzunluğu.
YANLIŞTIR. Çünkü, ET'deki **birtäm** sözcüğü **bitemi**'nin Türkçe kökenli olduğuna kanıttır. Ayrıca, ET'deki ön ses **b-**'lerinin TT ile pek çok ağızda [**bürge > pire**
bastırma > pastırma
barmak > parmak...vb.]
p-'ye dönüştüğünü biliyoruz. Hazır **p-**'li li bir sözcüğün **b-**'ye dönüşmesi için bir neden yok. Tarihî bilgilerimize göre Bartın'dan Hopa'ya kadar sahil şeridine ***Kuman-Kıpçak, Peçenek*** ve ***Oğuz*** boylarının (***Çepniler*** gibi) yerleştiğini de biliyoruz. Öyle ise niye Yunancadan gelsin ki! Bana göre ***ET.* birtäm > *Yun.* pithami** olmalıdır.

bitgen (hlk.) 'Son, uç'

SahalBaba

< ***bit-gen-***

An.ağl.: ***bitgi, bitgin, biti, bitirim, bitki, bidik*** (*DS.II*, 710)

BİT-Gİ/GİN/İ/İR-İM/Kİ/İK

bitik[1] 'Yazı'

< ***biti-k***

KB.: **biti- (g; gçi; gü; l-; n-; t-)** = Moğ. *biçig*

An.ağl.: ***biti, bitgi, bitik*** 'defter; mektup; kitap' (*DS.II*, 710)

~ bitig 'mektup' (KarH.)
piçig 'kitap' (Kumd.)
pütük 'mektup' (YUyg.)
(*YUTS*, 329)

Bİ(>ü)T(>ç)İ(>ü)K(>g)

Tü. > **Kürt.** *bitiḳ, witiḳ, vittik* (*DAO*, 82)

Eren (*TDES*, 55): YOK

XIV. yy.da: **biti** 'ferman' [***'Benüm hükmüm oldur kim biti götüren Hamza Fakîh'e Taşköprü'de Akbınar Çiftligin vakf idüp virdüm' (Orhan Bey'in Safer 754 /8 Mart-5 Nisan 1353 Türkçe mülknâmesi)***]

Bir görüşe göre ET. **biti-** 'yazmak' fiili: < Çince. ***bir/biir*** 'yazı fırçası' < Modern Çince: ***pi*** < Eski çince: ***pyit*** sözcüğünden gelmektedir. **[YANLIŞTIR]**

ET. **bitig** > **biti-** [< Çin. ***pyit***] ***+-g***
= Moğ. ***biçi-/biçig***

EAT: **biti-** 'mukadder olmak, alnına yazılmak'; biti 'yazılı şey, mektup, defter'
Karay Tü.: **bitig** 'kitap'
YUyg.: **pütük** 'tezkere, mektup'; **pütükçi** 'kâtip'.
(T. Tekin, *Mak.II*, 230-231)

Bu sözcük Anadolu ağızlarında (Tunceli ve yöresi) **wıttik** '*askerlik şubesinden gönderilen çağrı mektubu*' anlamında yaşamaktadır. (*DAO*)

NOT: T. Tekin de bu sözcüğün Çince olup olmadığından emin değildir. '*...sanılmaktadır; olduğu kabul ediliyor*' gibi kapalı sözlerle yukarıdaki görüşü aktarır.

bitik[2] 'Yorgunluk veya hastalıktan gücü kalmamış'

< ***bit-*** 'yorulmak'+***-ik***

bitik[3] (hlk.) 'Bütün, ayrılmamış, tek parça'

< ***büt-(ü)k***

An.ağl.: ***bitik, bitav, bitev*** (*DS. II*, 709) [< * ***büt-*** (> *bit-*)+ ***-av/ -ev***]

bitevi, bitevü, bitteki, bittevi, bitürem, bitürev, bütevi, bütüley, bütürem, bütürüm 'tamamen, hepsi, tümden'

Bİ(>ü)T[***T***]-*EVİ/EVÜ*
BİT-*ÜR-EM/EV*
BÜT-*EVİ/ÜLEY*
BÜT-*ÜR-EM/ÜM*

bitir-['Bitirmek, tüketmek; sona erdirmek'

= ***bütür-*** (KT., Uyg., OT.)
~ ***pütür-*** (*EUTS*, 159) ~ ***bitür-*** (*Alt.Yar.*)

< * ***büt-ür-*** (DLT, KB)

TT.: BİTİR-(İL-/İM/İMCİ/ME/MİŞ)

An.ağl.: ***biter-*** (*TMES*, 57)
[**-i-** > **-e-** değişmesi]

~ bütür- (Kırg.)
bütkör- (Kırg.) < * *bütkär-*

Tü. > **Kürt.** *bitirım* 'bitirim, gözü açık' (*DAO*, 83)

bitiş-['Birbirine dokunacak kadar yanaşmak'

< ***bit-(i)ş-***

TT.: BİTİŞ-(İK/İKLİK/KEN/KENLİK/ME/TİT-/TİRME)

~ bit-iş- (Trkm.)
pĕt-ĕš- (Çuv.)

bitle-['Bitini temizlemek'

< ***bīt+le-***

biyana (hlk.) 'Amca karısı, yenge'

< ***bey+ana***

biye (hlk.) 'Bana'

< * ***bi*** 'ben'+***y+e***

An.ağl.: ***biye, biyen*** (*DS.II*,712)

biyol (hlk) 'Bir kere'

< ***bir yolı***

An.ağl.: ***biyol, biyo, biyul*** (*DS. II*, 713)

SanalBaba

BİYO(/U)L
BİYO[*L=ø*]

~ yulı 'kez' (Bşk., TatK.)

biz[1] 'Biz; *ben*'in çokluk biçimi'
= OT. ***biz*** (DLT)
< ***bi:+z*** 'çokluk bildiren ek'

[< * **bi(n)** 'ben'; Krş. ****sir*** 'sen'
< ****si(n)*** 'sen']
~ ***pïr, epïr*** (Çuv.) [< ***e*** 'gösterme edatı'+***pïr***] (< ****bi-r***[2] > ÖT. *bi-z*)
= Moğ. ***bi***; Ma.-Tun. ***bi***
(T. Tekin, *Mak.I*, 30, 190, 228; *III*, 604)

biz[2] 'Çuvaldız; çelikten yapılmış sivri uçlu ve ağaç saplı araç'
< * ***bi:z*** (T. Tekin);
bï+yez (Räsänen)
An.ağl.: ***bizgiç, bizi*** (*DS.II*, 714); ***biz, bizzik, büz***
An.ağl.: ***bizle-, bizlengiç***
~ biz (Trkm., Bek.)
biz (Nog., Blk., Kzk., KKlp.)
bis (Tuv.)
bigiz (Özb., Türkî)
miz (Kırg.)
mis (Te., Kumd.)
pis (Sag.)
(Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 213; *KTLS*)

B(>m, p)Ï(~i)[*Gİ*]Z(>s)

Tü. > **Laz.** *bizi* 'arı iğnesi' (*LTTLS*, 35)

bizle-['Ucu sivri değnekle insanı, hayvanı dürtmek'
< ***biz+le-***
An.ağl.: ***bizle-, bizzikle-, büzle-*** (*DS.II*, 714)

Bİ(> ü)Z+*LE-*
BİZ+[*Z*]*İK+LE-*

bizlengiç (hlk.) 'Üvendire'
< ****biz***[2]***+le***[-n 'türeme']***-giç***
An.ağl.: ***bizlengiç, bizlengeç, bizlenginç, bizlengüç, büzlen-geç, büzlengiç*** (*DS.II*, 714)

Bİ(>ü)Z+LE-N-*GİÇ*
-GEÇ
-Gİ[N]Ç
-GÜÇ

bo, bu (hlk.) 'Olmak'
< ET., OT. **bol-** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *bo, bu* (*DAO*, 83)

bocik → böcek

Tür. > Kürt. *bocik* (*DAO*, 83)

bocut (hlk.) 'Boduç'
< * ***boduç*** [> ***bocut***: *d-ç ~ c-d göçüşmesi ile*], bk. **boduç**

boduç 'Ağaç testi'
= ET. ***butık*** 'deriden su kabı, küçük kırba'
< * ***bodu+ç***
Krş. DLT.: ***botu*** 'deve yavrusu'
bukaç 'su kabı'
An.ağl.: ***boduk, boduh, bodağ*** 'ağaç kovuğu' (*DS.II*, 721); ***boduç*** 'deve yavrusu';
boduç, bacit, baduç , badıç, bocit, bocud, bocuk, bocut, bocutcak, boçca, boççа, boçke, bodaç, bodiç, bodoç, bodu, bodurcuk, boduş, bodüş, böcüt, bödüç, bödük, bucud, bucut, budaç, buduç 'çam ağacı veya topraktan yapılmış küçük testi, yuvarlak, küçük testi' (*DS.II*, 718-719)

BO(>a,ö,u)DU(>a,ı,o,u,ü)Ç(>ş)
BO(>u)Cİ(>u)T(>d,k)
BOÇÇ(>c,k)A

boduç, dobuç [*b-d- ~ d-b göçüşmesi ile*], ***hubuş*** [*b- > h-; -ç > -ş değişmesi*] (*TMES*, 57:)
~ bodu (Alt.) 'zayıf, solgun, kısa' (*ATS*, 422)
bodo (Kırg.) 'iri' (*KS.I*, 125)

Eren (*TDES*, 55): < Kökünü bilmiyoruz.

bodun (~budun) 'Kavim; ulus, millet'

[ilk okuma: *budun*, sonra (1950'de L.Bazin tarafından: *bodun* < ****bod*** (> *boy*) 'kabile'+*un* 'halk, idare altında yaşayan boylar' (*TP.* XXXIX /1950:228-329). Réne Graud, *L'Empire des Turcs Célectes*, Paris 1960, s.68-71'de Bazin' in vardığı bu sonuca itiraz etmiştir.]

SanalBaba

F.W.K. Müller: ***bodun***(ug) (*Uigurica* IV, str.5, 26)
A. von Gabain: ***bodun*** (*TTT* X, s.12)
S. Tezcan: ***bodun***
G. Doerfer: ***bodun***
T. Tekin: ***bodun***
Ş. Tekin: ***bodun*** (*İştikakçinin köşesi*, s.199-209) < ****bo-d*** 'fiilden isim yapar'+ ***n*** 'çokluk eki-kollektif'
(**bod** "yaratılmış olan > vücut, beden, insan > kabile) *a.g.e*, s.207.

boduk (hlk.) '(Deve, ayı) yavrusu; küçük çocuk; genel olarak hayvan yavrusu'
< **** botu*** 'deve yavrusu'+***k*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***boduk, bocuk, bodak, bodan, bodanak, bodar, bodē, bodi, bodik, bodu, boduç, bodah, bortlak, bot, bota, botlak, botuk, bödü, bödük, budanak*** (*DS.II*, 721)

BOD(>c)U(>a)+*K(>h)/+Ç*
BOD+*Ē/+İ/+İK/+U/+UÇ/+AH*
BOT+*A/+LAK/+UK*
BORT+*LAK*
BÖD+*Ü/+ÜK*
BUDA+*NAK*

bodur 'Bodur'
< ***bod+u+r***

Eren (*TDES*, 55): < ?

boğ-[1] 'Boğmak'
= ET., Uyg., OT. (DLT) ***bog-***
TT.: BOĞ- (MAK/MAKLI/UCU/UK/UKLAŞMA/UKLAŞ-/ULMA/UL-/UM/UMLANMA/UMLAN-/UMLU/UNTU/UNUK/UŞMA/UŞ-/UŞUL-)
~ bu- (TatK.)
bū- (Kırg.)
buv- (Başk., Nog., Balk., Kzk.)
buw- (KKlp.)
~ Moğ. ****boki-*** 'boğmak'; Kalm. ***bokī-***
(Bk T. Tekin, *Mak.II*, 574)

Tü. > **Zaza.** *bowse* 'boyunduruğun halka şeklindeki bir parçası olup çift sürerken hayvanın boynuna geçirilir' (*ZTS*, 49) < ***boğ-[a]+sa***

boğ-[2] (hlk.) 'Donmak'
→ **buy-**

boğa 'Boğa'
= ET. ***būka*** (KT)/***buka*** (DLT)
< **** būka***
An.ağl.: boga
boğa
boğö (-a>-ö değişimi)
boğ [*boğ[a]sak*]
boğu (-a >-u değişimi)
bona [*bon(<g)arsak*] (-g->-n- değişimi; -r- türeme)
bo [*borsak*] (-ga- düşmüş, -r- türemiş)
böğe [*böğesek*]
bu [*busak*] (-ga- düşmüş)
bua [*buasak*](-g- düşmüş)
buga
buğa
buğ [*buğsak*] (-a düşmüş)
buğu [*buğusak*] (-a >- değişimi)
buğu, aynı zamanda '1.yabanî inek; 2. ceylân; 3.erkek geyik' anlamlarındadır. (*DS.II*, 781)
buhra [*buhrasak*] (-r- türemdir.)
< *buha* < *buga*
veya: ***buğra*** 'erkek deve' < ***buhra*** [An.ağl.: *buğur, buhar*] (s.781)
buva [*buvasamak*]
bağa [*bağarsamak*]
bağı [*bağırsamak*]
bıa [*bıasak*]
bığa [*bığasak*]

BO(~ u, >a, ı ö)**G**(>ğ)**A**(> e, ö, u)
BU
BUA
BUVA
BAĞ (bk. boğasamak)
BIA
BIĞA (bk. boğasamak)

~ buğa (Çağ.)
boğa (Osm., Kom., Blk.)
bθgå (Bşk.) (> Mac. *bika*) (*BTLU*, 45-46)
puga (Oyr.)

SanalBaba

B(>p)O(> u, ɵ)GA(> å)

~ Moğ. ***buka*** (*KWb.* 58) (>**Rus.** *bugai, bık* 'Stier') (Vasm. 1: 134)

Tü. > **Kürt.** *boğ, boxe, boği* (*KTS*, 37; *FKT*, 24 b; *DAO*, 83); Romen. *buhai ~ buhaiu* '(zool.) bull (kept for breeding)' (L. Şaineanu, 49 a; T. Loebel, 156 a; Gülensoy: *R TK*, 4); **Zaza.** *boxe* (*ZTS*, 49)

Eren (*TDES*, 55): YOK

Nişanyan (*SS*, 72): **boğa** = ***ET.*** *buka* (VIII) (~ ***İr.***) ~ ***HAvr.*** **bhugo-* çift toynaklı hayvanların erkeği.

* Karş. ***ESlav.*** *byku* (boğa), ***Kelt.*** *bukko*, ***Ave.*** *būza-* (teke), ***İng.*** *buck* (teke, erkek geyik)

YANLIŞTIR. Çünkü, bozkır kültürünün temsilcisi olan Türklerin 'sığır'ın erkeğine ad bulmak için Hind-Avrupa dillerine başvurması düşünülemez. Bu sözcük gibi (**buğu** 'erkek geyik'; **buğur, buhar** 'damızlık deve; erkek deve'; **buğra** 'erkek deve') adları da bulunmaktadır.

boğaça (> ***poğaça***) 'İçine peynir, kıyma vb. konularak yapılan bir tür çörek'

< *boğ* 'bohça, heybe' (DLT)

+*(a)ça*

An.ağl.: ***bohçalama*** 'köfte' (*DS.II*, 731)

Eren (*TDES*, 336): **poğaça** 'Yerel ağızlarda ***bohça*** olarak geçer. Bu biçiminin halk etimolojisi yoluyla oluştuğu anlaşılıyor.

Balkan dillerinden alınmıştır: Blg. ***pogáča*** 'mayasız bir çeşit yassı ekmek, pide'- Srp. ***pògača*** 'mayasız buğday ekmeği'. Güney Slav dillerinden Macarcaya da ***pogácsa*** olarak geçmiştir. Slav dillerine Venedik İtalyancasından geçtiği anlaşılıyor (*fogaccia*)'

Nişanyan (*SS*, 72): **boğaça/poğaça** ~ ***İt.*** *focaccia* külde pişmiş küçük ekmek, boğaça ~ ***OLat.*** *focacia* < ***Lat.*** *focus* ocak, ateş.

→ FUAYE

Tietze (*TETTL*, 364): < ***İt.*** *focaccia*

NOT: Türkçedeki **boğaça**'nın Blg. ve Srp. ***pogáča***'dan geçtiği, o dillere de *İtalyanca focaccia* < Lat. *focacia*'dan geldiği ne derece doğru olabilir.Türkçedeki **boğ** adı üzerine **+ça** eki getirince ortaya çıkan ***boğ(a)ça***'ya halk etimolojisi der geçiştirirsek, bilimsel mi olur? Peki, Blg. ve Srp.'daki **poga** ile **+ça** nedir? Bunları da açıklamak gerekmez mi? Blg. ile Srp.ya Türkçe **boğaça**'dan geçmiş olamaz mı? Bütün Bu soruların cevaplarını veremeden ***boğaça***'ya İtalyanca ***focacci***'dan alınmıştır diyemezsiniz!

İtalyan'ın o tip çöreğe *focaccia* demesi bir Türkü ilgilendirmez. Çünkü o İtalyancadır.Türk de buna *boğaça* diyor, bu sözcüğün kökü de eki de Türkçede bulunuyorsa,o sözcüğe Türkçe dememek büyük haksızlık olur.

Rahmetli annem Lütfiye Hanım, mantı yaparken, kare kare kestiği hamurların içine '*bi çimdik*' kıyma koyar, sonra onu '*bohça*' gibi kapatırdı.

Ayrıca bakın: **boğmaca börek** 'kol böreği' (*DS.II*, 729) de '***boğ***-ularak' yapıldığı için bu adı almış. O da Blg., Srp. < İt. < Lat. mi?

boçalama 'köfte' < *boğça+la-ma* sözcüğü de cabası.

boğal-[(hlk.), bk. **bunal-**

K. Emiroğlu (*TMES*, 57): ***Bunalmak***, üstesinden gelememek, boğulmak. Divan *boğmak, boğlunmak, boğunmak*. Eski Türkçe *bun* sefalet, kederden de gelebilir.

NOT: ET'de ***boğmak*** '1. boğmak; 2. gömlek düğmesi; 3. gerdanlık, gelin gerdanlığı' demektir. ***Boğlun-*** ve ***boğun-*** 'boğulmak' anlamındadır. ET'de ***bun*** < Soğd. ***būn*** 'esas, temel' (*EUTS*, 53) demektir. ET. (*EUTS*) ve OT. (*DLT*)'de ***mung*** (*muŋ*) 'keder, endişe, kaygı, sıkıntı, ıztırap, bun, mihnet' anlamlarına gelir.***mung*** sözcüğünden ***mung+ad-, mung+kar-, mung+luğ, mung+ut-*** sözcükleri yapılmıştır. (DLT)

Anadolu ağızlarındaki ***buŋal-, boŋal-, bonal-, bongal-, bonul-, boval-, bungal-, bungunla-, bunsukla-*** 'usanmak, yorulmak, bunalmak' (*DS.II*, 791) biçimlerinin kökeni de ET.'deki **mung** [> ***bung*** > ***bun***] köküne dayanmaktadır. **boğ-** fiili ile iligisi yoktur.

boğanak 'Sağanak, şiddetli yağmur'

< *boğ-(a)nak*

An.ağl.: ***boğanak, buğunak*** (*DS. II*,781) ~ ***beğanak, boganak, boğmak, boğnak, boğunak, boğuntu, buanak, buğana, buğanak, buğnak, buğanak, buvanak*** (*DS.II*, 722) ~ ***buğanak, buğunak, boğanak*** (s.779)

boğasa-['Boğa istemek'

SanalBaba

< *boğa+sa-*

An.ağl.: ***boğasamak, bağarsamak, bağırsamak, bağsamak, bığasak, boğarsamak, boğarsımak, boğasaklanmak, boğasımak, boğassamak, boğazsamak, boğlemek, boğsamak, boğsumak, boğusamak, böğesemek, buğasamak, buğaksamak, buğarsak ol-, buğarsamak, buğasamak, buğassamak, buğsamak, buğusamak, buhrasamak, bursamak, busamak, buvasamak, buvassamak*** 'boğaya gelmek, (inekler çiftleşmek için) boğa istemek' (*DS.II*, 725)

BOĞA+[*S/Z*]+*SA(>ı)-MAK*
BOĞA(>ı)+*SA-MAK*
BA(<O)Ğ[*A*=ø]+[*R*]+*SA-MAK*
BA(<O)Ğ[*A*=ø]+*LE-*
BI(<O)ĞA+*SA-K*
BOĞA+[*R*]+*SA(>ı)-MAK*
BOĞA+*SA-K+LA-N*
BOĞU(A)+*SA-MAK*
BÖĞE+*SE-MEK*
BUĞA+[*K/S*]+*SAMAK*
BUĞA+[*R*]+*SA-K OL-*
BUĞU+*SA-MAK*
BU[*GA*=ø]+*SA-MAK*
BUVA+[*S*]+*SA-MAK*

boğasak 'Boğa isteyen inek'

< *boğa+sa-k* 'fiilden sıfat yapan ek'

An.ağl.: ***boğasak, bogarsak, bogasak, boğusak, boğarsak, boğasak, boğazsak, boğörsek, boğsak, boğursak, boğusak bonarsak, borsak, böğesek, buasah, bugarsak, bugasay, buğarsak, buğasak, buğusak, buhrasak, busak*** (*DS.II*, 724, 778)

NOT: -r-, -z- sesleri türemedir.

BO(>u)**Ğ**(>h/n)**A**(>u, ö)[+r] +*SAK*

boğaz 'Boğaz'
= Uyg. ***boğuz*** PWXWŻ (*İKPÖ*, 172)
~ OT. ***boğaz*** ~ ***boġ(u)z*** (DLT)

// DLT. ***bogrul*** 'boğazında beyaz leke olan hayvan' (I, 481-12)
AH. ***bogurdak*** 'boğaz, gırtlak'; Nog. ***bogırdak*** 'boğaz'
****bogur+ dak***; krş. Tuv. ***bōstā*** ay. < ****boguztag*** (*Mak.II*, 600)

< * *boġ-(u)z* < * *buġ-ur* = Çuv. ***pır*** < ****bogur***

Krş.: Tü. ***boğaz*** 'gebe, hâmile' = Moğ. ***boġos*** < Tü. = Tun. ***boyi:-*** 'çocuk doğurmak'

TT.: BOĞAZ+ (KESEN/LAMA/LA-/LAN-/LAŞ-/LAT-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***boğoz, boğuz, buaz, buvaz*** (*DS.II*, 729)

BO(>u)Ğ(>v)A(>o, u)Z(>s)

An.ağl.: boğaz
boğas [*boğassak*]
boğoz [*boğoza*]
buaz [*buazak*]
buğaz [*buğazsak*]
Ayrıca krş. bogar(sak)
boğar(sak)
buğar(sak)
Bu örneklerdeki ***-z > -r*** *değişimi dikkat çekicidir.*

~ bığaz, buğaz (Ker.) (*Kr.TS*, 93)
boğaz (Az., Trkm., Nog., Sart.)
boğuz (Tar.)
buğaz (TatK.)
buġaz (Kzk./*KTTTS*, 96)
pır (Çuv.) [*păvăr > pur > pır*]
= **** boğur*** < **** boğu-r***

BO(>ı, u)ĞA(>u)Z

= **Moğ.** ***boġorla-*** 'boğazlamak' < *boġo-r* < *bogo-* 'boğmak'

Tü.> **Ar.** (Cez., Ir., Fas., Mıs., Sur., Yem.) *būğāz* (*ALTK*, 45-46); **Kürt.** *boğaz* (*DAO*, 83); **Zaza.** *boxaz* (*ZTS*, 49: *boxaz bê*! 'döven dövme esnasında harman dışına çıkmadan hayvanı çalıştırabilmek için bazan böyle seslenilir (*boğaza gel*) demektir') **Fars.** *boğaz* (Redh. 188);

SanalBaba

Ar. *būġāz*, ç.*bevāġīz* (Redh.188;Gülensoy: *FATK*, 140)

Eren (*TDES*, 56): < **boğ-** + **-(u,a)z**
Doerfer (*TMEN*, 792): < **boğ-** kökünden geldiğine katılmaz.
Clauson (*ED*, 322): **boğaz** "gebe" ile ***boğaz***'ı karşılaştırmıştır.
Nişanyan (*SS*, 72): **boğaz** = ***ET.*** *boğuz* (VIII) < ? BOĞ-

boğazsak (hlk.) 'Obur, pisboğaz'
< *boğaz+sa-k*
An.ağl.: ***boğazsak, boğarsak, boğaccı, boğaççıl, boğarsak, boğassak, boğazak, boğazlak, boğoza, buazak, buğarsak, buğazsak*** (*DS.II*, 728)

BO(>u)ĞA(>o)Z(>s / r/ç)+*SAK*
+*LAK*
+*AK*
+*A*
+*ÇIL*

boğazsırak (hlk.) 'Obur'
< *boğaz+s[ır]ak*
boğazsız 'İştahsız'
< *boğaz+sız*
boğcık (hlk.) 'Biçilmiş demetleri bağlamaya yarayan saptan bağ'
< * *bağ+cık*
[-a- >-o- değişimi]
boğça, bk. **bohça**
boğdu (hlk.) 'Boyuna, başa, kulağa sarılan sargı, örtü, yazma, çatkı'
< *boğ-du*
boğdur-['Boğdurmak'
<. *boğtur-* (DLT)
TT.: BOĞDUR- (MA/TMA/T-/ULMA)
boğma '1. Boğmak işi; 2. İncir, dut, kuru üzümün mayalandıktan son ra ilkel araçlarla damıtılmasıyla elde edilen, alkol derecesi düşük bir tür rakı'
< *boğ-ma*
TT.: BOĞMA+ (CA/CALI)
An.ağl.: ***boğma*** '1. kanı çıkmadan öldürülen hayvan; 2.gerdanlık; 3. bir tür rakı; 4. şalvar; 5. parmaklara yakılan kına' (*DS.II*, 729)

Tü.>**Ar.** (Sur.) *bāğme* 'kolye', (Fil.) *boğma* 'gümüş kolye' (*ALTK*, 46)

boğmak (hlk.) '1. Düğüm, boğum; 2. gerdanlık; 3. parmak boğumu; 4. kese' (*DS.II*, 729)
< *boğ-mak*
boğrda (hlk.) 'Burada', bk. **burada**
< *bu*[ğ]*r(a)+da*
[<* *bu+ara+da*]
boğsak (hlk.) '1. Fazla şımarık; 2.dere kenarı, sığ, nemli yer'
< *boğ+sak*
boğu (hlk.) 'Nişanlı kız tarafından erkeğe gönderilen hediye bohçası'
< *boğ-u* [krş. **dürü**]
boğum 'Boğulmuş, sıkılmış yer'
= OT. ***boğım~boğum~boğun*** (DLT)
< *boğ-um*
TT.:BOĞUM+(LANMA/LAN-/LU)
An.ağl.: ***buğum*** (*DS.II*, 781)
~ buğum (Ker.)(*KrTS*, 99)
buum 'bağ (demet), bağ (sargı)' (Kırg.)
Eren (*TDES*, 56): YOK
boğumla-[(hlk.) < ***boğ-um+la-***
boğuntu '1. Zor soluk alma; 2. Sıkıntı'
< *boğ-(u)n-tu*
boğunuk (hlk.) 'Sıkıntılı, boğuk, kapalı, donuk'
< *boğ-(u)n-(u)k*
boğurdak (hlk.) 'Gırtlak'
< * *boğu-r+dak*
[< * *boğuztağ* < * *boğu-z+tağ*]
[ek **+DAK** olup, **-IrdAK** değildir.
bk.T. Tekin, *Mak.I*, 230]
AH.: ***boğurdak***

SahalBaba

An.ağl.: ***boğurdak, boğurtlak, bovartlak*** (*DS.II*, 731)
Eren (*TDES*, 56): YOK

boğurtlak (hlk.) 'Başak tutmaya başlamış ekin'
< ***boğu-r* + *t*** [1] 'türeme'
ak
[Krş. **boğur+DAK**]
An.ağl.: ***bogurtlak, boğurdak*** (*DS.II*, 731)

Tietze (*TETTL*, 366): < **boğuz** 'boğaz'+ **lak**

boğuş-['Birbirinin boğazına sarılmak, döğüşmek; itişip kakışmak'
< ***boğ-(u)ş-***
TT.: BOĞUŞ- (MA/UL-)

bohça 'Boğça'
< ****bog*** 'Bohça, boğ, eşya konan heybe' (DLT)+***ça*** 'küçültme eki'
TT.: BOHÇA+ (CI/CILIK/LAMA/LAN-)
An.ağl.: ***boça, bōça, bocca, boğ, boğca, boğça, bokça, boşça, buhça*** (*DS.II*, 716); ***bohça*** 'Hayvanlarda görülen bir hastalık' ~ ***bosça, bozça*** [< **boz+ça*] (s. 731)

BO(>u)**Ğ**(> h), k)+**Ç**(>c)**A**
BŌ[*G=ø*]+**ÇA**
BOŞ+ÇA
BOC+CA [*-ğç-* > *-cc-* benzeşmesi]

~ boğça (Az., Özb.)
boxça (Özb.)
bokça (Özb., Türkî)
bokço (Kırg.)
bokşa (Kzk.)
poçko (Tel.) < pokço [< *boğ+ça*]

B(>p)**OĞ**(> h, x, k)**ÇA**(>o)

Tü.>**Ar.** (Ir., Mıs., Sud.) *buḳça*; (Cez.) *boḳça*; (Sur.) *baḳça*; (Yem.) *buḳsa* (*ALTK*, 46); Ar. *buḳçe*, ç. *buḳac* (*Redh.* 189);
Laz. *boxça* (*LTTLS*, 35); Za-za. *boxçe* (*ZTS*, 49); **Fars.** *boğçe* (*Redh.* 189; Gülensoy: *FATK*)

Škaljić (*Turc* 149): < ***Fars***
YANLIŞTIR. Çünkü, OT'de **boğ** 'bohça, küçük heybe' demektir. **+ça** küçültme ekidir. Farsçaya Türkçeden geçmiştir.

bohık (hlk.) 'Ayva'
< ***boğ-(ı)k*** [Ayvanın tıkız olup boğazı zorlamasından dolayı]
An.ağl.: ***boğaz alan*** 'Sulu olmayan bir tür ayva' (*DS.I*, 727)

Tü. > **Kürt.** *boxık, bōxık* (*DAO*, 84)

bok 'Dışkı'
= OT. ***bok*** (DLT)
< ****bōk***
TT.: BOK+ (LA-/LAN-/LAŞ-/LU/LUK)
An.ağl.:***boh*** (*bohgargası; bohluh; bohna* 'ahır'; *bokbokuna; bokubokuna; bok böcü; bokdan boktan; boklağı, boklangeç, bokluk, boksak, boksalak, boksalık* 'helâ' (*DS.II*, 732-733)
~ pox (Ker.)

Tü. > **Zaza.** *boq boq kerdış* 'yersizce bağırıp çağırmak' (*ZTS*, 49)

bokbokuna, bokubokuna (hlk.) 'Boşuboşuna'
< ***bok+u bok+u+n+a***

bok böcüğü (hlk.) 'hayvan pisliklerine üşüşen sert ve kara kabuklu böcekler'
< ***bok bö+cek+i***
An.ağl.: ***bok böcü, bok böcüğü, bok böcüsü*** (*DS.II*, 732)

bokdan 'Hayvan gübresindeyapılmış küp biçiminde tahıl kabı'
< ***bok+dan***

boklağı[1] (hlk.) 'Helâ'
< ***bok+lağı***
An.ağl.: ***boklağı, boklangeç, boksak, boksalak, boksalık*** (*DS.II*, 733)

BOK+*LAĞI*
+*LANGEÇ*
+*SAK*
+*SALAK*
+*SALIK*

SanalBaba

Krş. **balıklava**

boklağı[2] (hlk.) 'İşkembe'

< ***bok+lağı***

Krş. **bokluk**

boklanböce (hlk.) 'Kın kanatlılardan bir böcek'

< ***bok+la-n bö+ce+k***

bokluk (hlk.) 'İşkembe'

< ***bok+luk***

An.ağl.: ***boklağı*** *(DS.II,* 733)

bol 'Kıt'ın aksi; geniş'

DLT'te yok

< ****bōl***

TT.: BOL+ (CA/LAN-/LANMA /LAŞ-/LAŞMA/LAT-/LATMA/ LAŞTIR-/LAŞTIRMA/ LUK)

An.ağl.: ***bolamadı, bolamat, boltuk, bosbolamat*** 'bol, geniş' *(DS.II,* 734)

Tü.> **Laz.** *mboli* *(ZTS,* 199)

~ bol (Az., Trkm.)
mol (Nog., KKlp., Kırg.)
molduk = *bolluk* (Kırg.)
mul (TatK.)

B(>m)O(>u)L

= *köp*

Tü. ***bol*** > Arn., Blg., Srp., Kürt.: (***Va içilık ji mın ra bol e*** 'Bu gömlek bana boldur.'), *bollo* 'bolluk' *(DAO,* 84)

bol-[*(eski)* 'Olmak'

< ET., OT. ***bol-*** (DLT)

An.ağl.: ***bolaki*** 'belki, keşke, olsa' *(TMES,* 57) < ***bol-a*** + Fars. *ki*

Tü. > **Laz.** *bolaki* 'umarım, inşallah' *(LTTLS,* 35)

bolamadı (hlk.) 'Bol, geniş, ferah'

< ***bol+a-ma+dı***

An.ağl.: ***bolamadı, bolamat, bosbolamat*** *(DS.II,* 734); ***bol bolamat, bol bolamaç, bol bolamadı, bol bolumad, bol bulamaç*** *(DS.II,* 734-735); ***bolcaman, bolcana, bolcarak, bolurak*** (s.735); ***bol bolamadı*** *(YKS,* 21)

bolara-['Genişlemek, çoğalmak'

< ***bol+ar-a-mak***

An.ağl.: ***bolara-, bolal-, bola-*** *(DS.II,* 734)

bolart-[(hlk.) 'Genişletmek'

< ***bol+ar-t-***

An.ağl.: ***bolara-, bolal-, bola-*** 'Genişlemek, çoğalmak'; ***bolart-, bolalt-*** 'Genişletmek' *(DS.II,*734)

bolcana 'Çokça, genişçe'

< ***bol+ca+na*** [< * +*gına*]

bolcarak (hlk.) 'Çokça, genişçe'

< ***bol+ca+rak***

An.ağl.: ***bolcaman, bolcana*** *(DS. II,* 735)

Bolkar 'Toros dağlarının yüksek bir dağ silsilesine verilen ad'

< ***Bulgar*** (dağı) (Eren,*TD* 637, 29)

Tietze *(TETTL)*: < ***balkan*** [halk etimolojisi (***bol+kar***)] **YANLIŞTIR.**

bom+ '**bo** ile başlayan sözlerde ***–m*** (-ma) eklemeli tekrar grubu'

TT.: *bombok, bombol, bomboş, bomboz*

boncuk 'Renki cam ya da kristalden yapılmış kolye'

= ET. ***monçuḳ*** ~ ***munçuḳ***~ ***munçuġ*** *(EUTS,* 131-132) ~ ***monçuḳ, munçuḳ*** (DLT)

< * ***mōnçuk*** (T. Tekin)

Räsänen *(V)*: < ****boyun+cuk***

TT.: BONCUK+ (ÇU/LANMA/ LAN-/LAŞ-/LU)

Tü. > **Laz.** *moni* 'boncuk' (LTS, 390) < ***moyunçuk***

An.ağl.: ***boncuk*** '1. Kuyuların ağzına konulan, ortası delik, yuvarlak taş; 2. Buğdayların içinde biten, ufak taneli, parlak, sert tohumlar' *(DS.II,* 736)

~ monçok (Tel.)
moncux (Hak.)
moncuk (MA. 86-8)
mōncuk (Trkm.)
mōnçuk (Trkm.)
monçak (Uyg.)
mōnçak (DTü.)
monşak (Kzk.)
monçok (Kırg.)
muncuğ (Ker.)

SanalBaba

muncıx (Telf.) (*Kr.TS*, 264);
muncug (Az.) Kzk.
munçàk (Özb.)
mınçak (Krç.)
minçak (Krç.)
mincağ (Han.)
mincak, mincik (Çağ.)
buınçıg (TatK.) < *boyuncuk*
bıvınsıg (Bşk.) (*KTLS*) < *boyuncuk*

MO(>ı, i, u)**N**
Ç(>ş, c)**U**(>a, ı, i, o)**K**(>g)

~ Moğ. (*KWb.* 264) Kalm. ***montsaG.*** < (Poppe, 84) ***monçak***, Halha. ***molcog*** (Räs. 340)
Eren (*TDES*, 57): YOK

bor[1] (hlk.) 'Şarap'
= OT. ***bor*** 'şarap, süci' (DLT)
Eren (*TDES*, 57): YOK

bor[2] 'Sarı toprak; ekilmemiş toprak'
= eski Kpç. ***bor***
< Tü. ****bōr*** (T. Tekin)

[CT. *boz*, i.e. **bor*. Pre-Turkic **bor* developed into **boz* in Proto-Turkic, but it remained as **bor* in pre-zetasism derivates *borsuk* and *borsmuk* (cf. Hung. *borz* 'badger' < ProtoBulg. **bors* > Chuv. *purăs* id.). *Mak.II*, 418]

DLT'te yok.
An. ağl.: ***bor, bırak, boraz, bur*** (*DS. II*, 737)

BO(>ı, u)**R**[+***AK***]

~ bōr (Trkm.)
bor (Kzk., Kırg.)
buor (Yak.)
bur (TatK., Bşk.: *ak bur*)
por (KKlp., Bar.: *ak por*)
pur (Çuv.)
pură 'tebeşir' (Çuv.)

B(>p)[U]**O**(>u)**R**

Tü. ***boz*** ~ Moğ. ***boro***

Tü. ***bor*** > **Kürt.** *bor* 'kül rengi' (*DAO*, 84); **Zaza.** *bor, bure* 'ekilmemiş arazi' (*ZTS*, 49, 50)

Tietze (*Gr [1]* 237/231): < ***Rum.*** *πωρί, πουρί* 'weisser Sandstein; Tuff'

YANLIŞTIR.
Eren (*TDES*,.57): Kökeni karışıktır. **[Eren, görüş bildirmemektedir.]**

Dankoff (*ALT* 77): An.ağl. *pur* < ***Erm.***den alıntı. **YANLIŞTIR.**
Nişanyan (*SS*, 73): **bor** ~ ***Fr.*** *bore* boraks-tan elde edilen ametalik element → BORAKS **TÜMDEN YANLIŞTIR.**

***

Eski Kıpçakçadan itibaren Türkçenin hemen hemen bütün şivelerinde bulunan BOR sözcüğünü Kürtçeye bağlamak isteyen T. Tekin'i okuyalım: (bk. *Mak.II*, **394): (Aslı Kürtçe *bor* '*ekilmemiş arazi; yalnız çalılık ve fundalık yer*' (İzoli, *Ferheng Kırdı-Tirkı*, 1987) sözcüğü olabilir.**
Sözcüğün Kürtçede küçültme eki *-ik* ile türetilmiş '*yeni yetiştirilen ve henüz ürünleri toplanmayan bostan*' biçimi de vardır (Amir, *Kurdisch-deutsch Wörterbuch*).

***

DÜZELTME NOTU:
Kürtçe uzmanı olmayan T. Tekin'in, *sanırım bir dalgınlık anında*, yazdığı bu satırlar, Onun gibi Altay dillerine hâkim, ET,OT, EAT. gibi tarihî Türkçe dönemlerini çok iyi bilen, Moğolcayı kullanabilen bir türkolog ve altayist için bilimsellikten çok uzaktır! Sayın Tekin, Kürtlerin kendi yazdıkları *Kürtçe-Türkçe* sözlüklere şöyle bir baksa idi, böyle tarihî bir yanılgıya düşmeyecekti...Çünkü, Kürtçe 'vernekuler' bir dil olup, içinde Türkçe+Arapça+Farsça +eski İranca + (*Türkçe yolu ile girmiş*) Batı dillerinden sözcükler bulunmaktadır. Minorski bile bu gerçeği kabul eder.

Ayrıca bk. T. Tekin (*Mak.II*, 419):

Bu konuda bir görüş için bk.: *TD* 633: s. 261-264: ***otça borça***.

bora 'Sert ve geçici yel'
(~ *buragan, buran, borak*)
Krş. boran
< Moğ. ***boruġan ~ boraġan***
An. ağl.: ***boran, bara, borana, Boruk, buran, buruk, burutgan*** '1. sis, duman; 2. şiddetli kar, fırtına, kasırga' (*DS.II*, 738) ~ ***boyanak*** 'iri damlalar halindeyağan yağmur' (s.744) [-r- >-y- değişimi ile]
~ ***boranlamak, boranlamak*** 'Kar yağmak' (*DS.II*, 739)
~ boran (Nog., KKlp., Kzk.)
borōn (< *boraġan*) (Kırg.)
borōn-çaptun (Kırg.)
kara boroon 'karsız şiddetli kasırga' (Kırg./*KS.I*, 132)

SanalBaba

borån (Özb.)
borogon 'kar fırtınası' (Alt.) (*ATS*, 43)
buran (Bşk., TatK., Uyg.)
burkasın (Bşk.)

BO(>u)RA(>OO, Å)N
BURKASIN

= Şivelerde: *gay, sırgın* 'kar fırtınası'
öyörmä (Bşk.)
öyirmä (TatK.)
suvurğan (Uyg.)
kuyım (Uyg.)
< Moğ. ***boruġan*** 'Unwetter, Regenwetter' (*KWb.* 51) ~ ***boraġan***

Tü. > **Zaza.** *boranı* 'güvercin' (*ZTS*, 49)

TS.I, 209: < ***İt.* borea**
Eren (*TDES*, 57): < ***İt.*** (Venedik) **bora**
Gülensoy: < ***Moğ.* bora ~ boro (+gan/+gon)**
krş. Kırg. **kara boroon** "karsız, şiddetli kasırga", **boro-** "tipi yapmak" (*KS.I*, 132);
H. Eren, bu sözcükler hakkında bilgi vermemektedir. Ayrıca, İtalyanca olduğu belirtilen sözcüğün Alt, Nog., Kırg., KKlp., Özb., Kzk. Türkçelerine nasıl girdiğini de açıklamak gerekmez mi?

boran 'Rüzgâr, şimşek ve gök gürültüsü ile ortaya çıkan sağnak yağışlı hava'
Krş. **bora**
< Tü./Moğ. ***borugan/buragan***
An.ağl.: ***boran, bara, borana, boruk, buran, buruk, burutgan*** '1. Sis, duman; 2. şiddetli kar, fırtına, kasırga" (*DS.II*, 737-8)
~ ***borağan*** 'bora, fırtına'; ***borana*** 'sulu sepken' (s.738); ***boran vur-*** 'sağanak yağmur yağmak' (*TMES*, 58)

Tü. > **Kürt.** *båran, baran, boron, varan* (*DAO*, 60; *FKT*, 15 a)

krş. **bora; burağan**

boranla-['Kar yağmak'
< ***boran+la-***
An.ağl.: ***boranla-, boranla-*** (*DS.II*, 739)

borazan 'Boru çalan kimse'
< Tü. * ***boru***+ Fars. ***–zan***

Nişanyan (*SS*, 73): **borazan** = ? *boruzen* boru çalan → BORU, -ZEN

* Çalgıcı adının çalgıya aktarılması açıklanmaya muhtaçtır. Buna karşılıkkarş. ***OFa.*** *barazand* ~ ***Ave.*** *barazant-* (yüksek, yüksek sesli).

borç 'Ödünç verilen veya alınan para'
< ****bōrç*** (T. Tekin)
MA: ***borç*** (3-1 vb.)
TT.: BORÇ+ (LANDIRIL-/LANDIRMA/LANDIR-/LANIL-/LANMA/LAN-/LU/LULUK/SUZ/SUZLUK)
An.ağl.: ***borş*** (*DS.II*, 741)
~ bōrç (Trkm.)
borç (Uyg., Kırg., Blk.)
borc (Az.)
boruç (Kırg.)
borış (Kzk., Nog.)
buruç (TatK.)
burıs (Bşk.)

BO[< Ō](>u)R[ı]Ç(>ş)

= *brō, prō, burō* (Koyb., Karag., Kaça) < Moğ. ***buruğu*** (Ramstedt: *JSFOu* 32, 2:5)

Räsänen: < ****Soğd.*** *pwçr* < ***Syr.*** *porç*

Nişanyan (*SS*, 73): **borç** ~ ***Sogd.*** *pūrç* = ***EFa.*** *partu-*/***Ave.*** *pāra-* borç
Eren (*TDES*, 58): < ***Sogd.*** *pwrč* 'dette'. - Türkçe *borç*, Sogdlarla Türkler arasındaki ticarî ilişkilerin eski bir kalıntısıdır.

Bu görüş tartışılabilir!

borhana (hlk.) 'Elmadan yapılan bir tür yemek'
< ***bor+hana*** [? < *[h+]ana*]
[krş. **tarhana**]s
Ayrıca krş. ***borana*** [~ *boranı, borani, borano, burani* 'bir tür yumurtalı yemek']

borsmuk → **boz**

bortak (hlk.) 'Kırçıl renkli yaban ördeği'
< ***bor*** 'boz; gri'+***tak***

bortlacı (hlk.) 'Gebe deve'
< * ***bo[r]t***(u) 'deve yavrusu' +***la-cı***
An.ağl.: ***bortlacı, bodlacı, bortlayıcı, botlacı, botlaçı, botlayıcı, börtleci*** (*DS.II*, 741)

SanalBaba

BO[*R*]T-*LA-CI/-ÇI
BOT-LA-YICI
BOD(>t)-*LA-CI*
BÖ[*R*]T-*LE-Cİ*

boru 'İçi boş,uçları açık, uzun ve dar silindir'
= OT. ***borguy*** 'üflenerek öttürülen boru' (DLT); eski Kpç. ***borğu, borğa***
< *bo 'yansıma'+r+***gu(y)***
TT.: BORU+ (CU/MSU)
An.ağl.: ***bori*** (*DS.II*, 740)
~ boru (Az.)
buru (Kum.)
bırğı 'trampet' (TatK., Tara.); (Bşk.)
pırğı 'düdük' (Koyb., Kaça, Sag., Şor., Hak.)
pırığı (Bar.)
murğu (Soy.)

B(>p, m)**O**(>ı, u)**R***[I]***GU**(>ı)*[Y]*

boruk (hlk.) 'Dağlarda yetişen bir tür ot'
< *bor+(u)k*
An.ağl.: ***boruk, boruh*** (*DS.II*, 741)

boş 'İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan'
= OT. ***bōş** 'boş, hür, ergin'
KB.: **boş (a-; laġ** 'boş, avare'; **luk; ut-)**
< *bōş
TT.: BOŞ+ (ALIM/ALMSA/AL-/LTAÇ/ALTIL-/ALTIM/ALTMA/ALT-/AMA/A-/ANDSIR-/AN-MA/AN-/AT-/BOĞAZ/LAMA/LA-/LUK/UNA)
~ *içi* boş 'kof' (Az., Trkm.)
boş (Kırg., Uyg., Özb.)
booş (Yak.)
bos (Kzk.)
buş (*kişi*) (Bşk., TatK.)
artı bos (Kzk.)
por (YUyg.) (*TLS*)

B(>p)O[O](> u)Ş(>S, r)

Tü.> **Ar.** (Ir., Sur.) *būş*; (Mıs.) *boş* (*ALTK*, 46-47)

boşa-['Karısını ayırmak'
< *bōş+u-* 'boş olmak, boşalmak'
An.ağl.: ***boşunak*** 'boşanma belgesi' (*DS.II*, 743); ***boşa-*** 'yapıp bitirmek (s.743)

boşan-['Kendini bir yerden kurtarmak'
= OT. ***boşun***-'boşalmak' (DLT)
< *bōş+u-n-
An.ağl.: ***boşunak*** 'boşanma belgesi' (*DS.II*, 743)

Tü.> **Mac.** *bocśan-ik* [boçān] (L. Ligeti, 1980: 222]

boşboğaz 'Saklanması gereken şeyleri söyleyiveren, sır saklamayan, geveze'
< *boş+boğaz* [<**boğ-(a)z*]
TT.: BOŞBOĞAZ+(LIK/LIK etmek)
An.ağl.: ***boşbuğaz, boşbığaz*** (*DS.II*, 743)

Tü.> **Ar.** (Sur.) *bāşboġaz* (*ALTK*, 47)

boşböğür (hlk.) 'Kalça ile kaburga arasındaki kısım'
< *boş böğür* (bk. **böğür)**

boşuna 'Boş yere'
< *boş+u* '*III.tekil kişi iyelik eki*'+***n*** '*zamir n'si*'+***a*** '*yönelme hâli eki*'

botu 'Deve yavrusu'
= OT. ***botu, botuk*** (DLT) (Uyg., DLT)
< *bōtu* (T. Tekin)
KB.: ***botu*** 'çocuk, yavru, bebek'
~ bōt+la- '(deve) yavrulamak' (Trkm.)
bota (Kzk.)
= Moğ. ***botu-gan*** (*KWb.*53)
> (Soy. *bodagan*)

NOT. TS (s. 643)'nde geçen ***boturasamak*** 'dişi deve erkek istemek' örneğinin ***buğurasa-*** (< **buğura+sa-*) yerine bir yazım yanlış olduğuna T. Tekin işâret etmektedir. (bk.*Mak.II*, 394)

SanalBaba

boy[1] 'Kavim, boy'
= OT. ***boy*** (DLT)
< * *bod* < * *bo-d*
Krş. **bodun**

boy[2] 'Uzunluk'
= *boy* < *boδ*
TT.: BOY+ (LU/LUCA/SUZ; LAM/LAMA/LA-/LANIŞ/LA NMA/LAN-)

Nişanyan (*SS*, 74): **boy** = ***ET. bodh***
1. klan, aşiret, kavim (viii), 2. insan boyu, duruş, dikey uzunluk (xi)
* İki anlam arasındaki ilişki açık değildir.

NOT: DLT'te 'boy, kamet' **boð**
'toy kuşu' **boð**
'misk ile râmek'ten yapılan bir şey' **boð**
'ulus, kavim, kabile, aşiret; hısım' **boy**
'yenilen bir ot, poy otu' **boy**
biçimlerinde verilmiş.

Bilindiği gibi ***TT***'ndeki **y** < ***ET.*** **đ** < ***δ** olduğu için kökende birlik görülmektedir.

boy[3] 'Halk destanının bölümü'
< *boy*
Eren (*TDES*, 59): Üçü de yok, yalnız < ***Fars.*** *boy otu* var.

boy[4] '1. Yem olarak kullanılan, çemen yapılan burçağa benzer bir tahıl çeşidi; 2. Çökeleğe katılan kokulu bir ot.' (*DS.II*, 744)
< OT. ***boy*** 'yenilen bir ot, poy otu' (DLT)

Eren (*TDES*, 59): **boy**[3], **boy otu** < ***Fars.*** **bōy** 'odour, fragrance, perfume; scent, spice'

NOT: Eren'in Tietze ve Clauson'dan naklen aktardığı bu görüş üzerine hiçbir yorumu yoktur. 'Oğuzce *boy*. Eski Kıpçakçada da *boy* olarak geçer' demesi yeterli değildir. Çünkü, sözcük DLT'te de **boy** olarak geçer. Kaşgarlı, fazla bilgi vermemekle birlikte, alıntı olduğunu kanıtlayacak fonetik ve morfolojik farklılıklar da yoktur. Niye Türkçe olmasın?

boya 'Renk vermek, dış etkilerden korumak için eşyanın üzerine sürülen veya içine katılan renkli madde'
= OT. ***boδuġ*** 'renk, boya'(DLT)
< *boδu-ġ*
TT.: BOYA+ (CI/CILIK/LA-/LI/SIZ)

An.ağl.: ***boya*** 'bir tür ağaç'; ***boyak, boyah*** (*DS.II*, 744)
~ bodaġ (MA, 233-3)
boyav (Kzk.)
boyoğ (Kırg.)
buduk (Alt.) (*ATS*, 44)
buyav (Bşk.)
buyau (TatK.)

BO(>u)**Y**[< ***δ**]**A**(>o, u)**G**(>v, u, k)

Tü.> **Ar.** (Ir., Mıs., Lüb., Sur.) *būyā*; (Mıs., Sur., Ürd.) *būyāci:* (*ALTK*, 47); **Kürt.** *boyağ* (*DAO*, 85); **Zaza.** *boyax* (*ZTS*, 49)

Eren (*TDES*, 59): YOK

boya-['Boya sürerek veya boya batırarak renk vermek'
< OT. ***boδu-*** (DLT)
Krş. ET. ***bođu-*** '(mecazî anlamda) azarlamak, aşağılamak'
TT.: BOYA- (MA/NMA/N-/TIL-/T-)
An.ağl.: ***boya-*** 'ağır söz söylemek, aşağılamak' (*DS.II*, 745)

Tü.>**Zaza.** *boyax kerdış* (*ZTS*,49)

Eren (*TDES*, 59): YOK

boyacı 'Boya yapan, boyacı'
< *boya+cı*

Tü. > **Zaza.** *boyeçi* (*ZTS*, 49)

boyaçın (hlk.) 'Kökünden boya yapılan bit çeşit ot'
< *boya+çın*
An.ağl.: ***boyaçın, boyaçili*** (*DS.II*, 744)

boyala-[(hlk.) '(mec.)Kandırmak'
< *boya+la-*

boyat (hlk.) 'Bayat' → **bayat**

boydak (hlk.) '1. Yükü olamayan yaya; 2. bekâr, yalnız, serbest; 3. çocuksuz kadın; 4. başıboş, işsiz; 5. kötü kadın'
< *bay+da-k*
An.ağl.: ***boydah, boydak, boycak*** (*DS.II*, 745) ~ ***baydak*** 'yayan' (s.579); ***boydak*** 'bir başına,

SanalBaba

kendi ağırlığıyla' (*YKS*, 21)

boylu[1] 'Boyu olan'
= OT. ***boδluġ*** (DLT)
< *boδ+luġ

boylu[2] (hlk.) 'Gebe'
< *bodu-k* 'yavru'+***lu***

boymul (~moymul) 'Bir tür kuş'
= ET. ***boymul/moymul*** 'boynu beyaz hayvan' (*Irk Bitig* 98); OT. ***boymul*** (DLT)
< *boyun+ul

boynak (hlk.) 'Boynu eğri'
< * *boyun+u eğ-(i)k*
An.ağl.: ***boynek, beynik*** (*DS.II*, 746)

boynuburuk (hlk.)'Yetimlikten dolayı üzgün'
< *boyun+u bur-(u)k*

boynuz 'Bazı hayvanların başında bulunan, tırnaksı bir maddeden, uzun, kıvrık veya çatallı koruma organı'
= ET. ***müngüz ~ mingiz*** (*EUTS*, 130) ~ ***müyüz*** (s.134)
< *müŋüz*
~ Çağ. ***büŋüz, mügüz***;
[< * ***müƆür***] (Räsänen, *V* 347)
TT.: BOYNUZ+ (LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LATMA/LAT-/LU/SU/SUZ)
An.ağl.: ***buynuz*** (*DS.II*, 808)
~ boynız (Ker.)
buynız (Trkm.)
buynuz (Az., Trkm.)
büyüz (Krm.)
mögiz (TatK.)
mögöz, (Bşk.)
mügüz (Özb.)
müŋüz (Uyg., DTü.)
müŋgüz (Uyg.)
müyüz (Uyg., Kırg.)
müyiz (Kzk.)
miŋiz (Uyg.)

BO(>u)YNU(>ı)Z
BÜYÜZ < ET. ***müyüz***
MÜY(~ ŋ)Ü(>i)Z

MÖ[< ü]GÖ[< ü](>i)Z
Mİ[< ü]Dİ[< ü]Z

~ Moğ. (*Poppe*. 73) ***mügēresün,bügēresün***, Kalm. (*KWb*.268), Kalm. ***mörsŋ*** 'Knorpel' ~ Tung. (*Benzing*, 966, 975) ***müyre*** (*LTS*. 201)

boyun 'Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi'
= OT. ***boyun ~ boyın*** (DLT) ~ ***bōyn+ı, bōyn+ın***
<*bōyun
TT.: BOYUN+ (A/UNCA/DURUK/LUK)
An.ağl.: ***boynak, boynek, boynik*** 'Boynu eğri' (*DS.II*, 746)
~ ***boynuk*** 'boynu kısa' (s.747)
< *boyun+(a/e/i)k*
~ boyun (Az., Trkm.)
bōyan (Hlç.)
moyun (Kırg., Yak., Şor, Tuva)
boyün (Özb.)
moyın (Nog., Kzk., KKlp.)
moy (Yak.)
mōy (Yak.)
mōyn (Yak.)
muyın (TatK., Bşk.)
măy (Çuv.)

B(~ M)O(> u)Y+U(~I)N
MO[Ō]Y+N
MĂY

Eren (*TDES*, 59): < **boy** (<***boń**)+(ı)n
Räsänen (*LTS* 207; *V* 80a): < ***boŋ´**, ***moŋ´**
Róna-Tas (*ChuvSt* 139): < **boń**
Doerfer (*TMEN* 652): < **boy+(u)n**
[**-n** ekinin bir takım organ adlarında kullanıldığını açıklamıştır.]

boyuna (zf.) '1. Ene dik olarak, boyunca, uzunlamasına; 2.ara vermeden, durmaksızın'
< *boy+u+n+a*

boyunbağı 'Kravat'
< *bōyun+bağ+ı*

Tü.> **Ar.** (Ir.) *boyūnbāġ*; (Mıs.) *būmbaġ* (*ALTK*, 47)

boyunca (zf.) '1. Boyu veya

SanalBaba

uzunluğu kadar; 2. süresince' < ***boy+unca***

boyuncak (hlk.) 'Boyunduruk'

< *bōyun+cak*

boyunduruk 'Çift süren veya arabaya koşulan hayvanların birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür ağaç çember'
= OT. ***boyunduruk*** (DLT)
~ eski Kpç. ***boyunduruk***

< *bōyun+duruk*

+dIrIk için bk. *burunduruk, ağındırık* 'Reçine, çam sakızı' (*DS.I*, 90); *buğduruk* 'Ağaçların çiçek döktükten sonraki küçük meyvesi' (*DS.II*, 780); *cırındırık* 'Etin yağlı ve yumuşak kısmı' (Sarıoğlan, Hacılar, Yemliha - Ky; Nvş.), *dandirik* 'topaç', *eğindirik, dişindirik, gözündürük*.. vb.

An. ağl.: ***boyundirek, boyundurluk, boyuntrik*** (*DS.II*, 747); ***bonduruh, bonduruk, bondūruk, bonturuh, bunduruk*** (s.736); ***boyunsha*** (s.747)

BOYUN+*D(~T)URUK(>h)*
+DŪRUK
+DUR[L]UK
+DİREK
+TRİK
BO(>u)N+ < BOYUN

~ boyuntırık (Trkm.)
bōyandūraḳ (Hlç)
moyındırık 'yaka' (Nog.)
moyıntırık (KKlp.)
moyunturuk (Kırg.)
moyunduruk (Tuv.)
moyturuk 'yaka' (Yak.)
möndrük 'yaka' (Şor, Mad.)

B(>m)O(>ö, ō)YU(>ı, ū)N
+TIRIK
+DIRIK
+TURUK
+DURUK
+DRÜK
+DŪRAK

Tü. > **Blg.** *bojundrùk* (*BER 1*: 71)

Eren (*TDES*, 60): < **boyun+duruk**
Clauson (*ED* 387a): YOK
Doerfef (*KhalMat* 295): <**bōyandūran**
Räsänen (*V* 80 a): < ***bōŋ´, *möŋ´**

boyunkıstı (hlk.) 'Gerdanlık'

< *boyun+kıs-tı*

boyunsalık (hlk.) Hayvanın boynu altından geçen, geme ve yulara takılı ip'

< *boyun+sa+lık*

boyuntucu (hlk.) 'Ense kökü'

< *boyun+tuc+u*

boyut 'Bir cismin herhangi bir yöndeki uzanımı'

< *boy+(u)t*

TT.: BOYUT+ (LANDIRMA/ LANDIR-/LU)

boz 'Boz renk'
= ET., OT. ***boz*** (KT D 32; DLT)

< **bōz*

Krş. **bor**
= ***moz*** (*EUTS*, 1312)
= EAT. ***boz*** (*DKK.II*, 56)
TT.: BOZ+ (AR-/CA)
An.ağl.: ***boz*** '1. okumamış, olgunlaşmamış, basit adam; 2. kurt' (*DS.II*, 748)
~ boz (Az., Trkm., Kzk., KKlp., Kırg., Nog.)
pos (Tel., Alt., Kuğ.)
buz (TatK.)
buz, (Bşk.)

B(>p)O(>u)Z(>s, z,)
= *horo* (Bşk.) < Moğ. ***boro, bora***
bora (Tuv.) < Moğ.
boroŋ (Yak.) < Moğ.
borbaş 'yeşil renkli büyük bir kuş' (Kırg.) < Moğ. *boro*+Tü. *baş*
borçin '(yeşil) ördek' (Çağ.)
bortak 'bir tür yabanî ördek' (TT. ağ.)
~ Moğ. ***boro*** 'grau' (*KWb*.51); ***bora***

(> Tü. *bora*); **Moğ. *börte* = *boz***
Tü. > **Kürt.** *boz* (*FKT*, 24 b;

SanalBaba

FKS, 38); **Romen.** *boz ~ bozie* 'dwarf elder' (L. Şaineanu, 49 a; T. Loebel, 146 a; Gülensoy: *RTK*, 4); **Zaza.** *boz* 'boz, gri', *bozek* 'açık sarı renkli incir çeşidi; kumral', *bozı* 'boz', *bozo* 'boz renkli; sarışın' (*ZTS*, 49)

boz-['1. Bir şeyi kendisinden beklenilen işi yapamayacak duruma getirmek; 2. bir yerin, bir şeyin düzenini karıştırmak'

= ET. (Orh., Uyg.) ***buz-***

~ OT. ***boz-*** 'bozmak, yıkmak' (DLT);***buz-*** (KB):***buzuk, buzul-***

< * *buz-* [< **bur-*]

(T. Tekin, *Mak.II*, 601)

TT.: BOZ- (DURMA / DUR-/ DURT-/DURUL-/ GUN/GUN-CU/GUNCULUK/ GUNLUK/ MA/MACI/UK/UKLUK/UM/ UMCA/UNTU/UŞMA/UŞ-/UK /UŞUKLUK)

~ buz- (Özb., YUyg., Kzk., Kırg.)
bŏz- (TatK., Bşk.)
buzmağ (Ker.)
bozmağ (Tuz.) (*KrTS*, 101)

BU(> o, ŏ)Z-

boza 'Arpa,darı, mısır, buğday gibi tahılların hamurunun ekşitilmesiyle yapılan koyuca, tatlı veya mayhoş içecek'

= Tü. ***boz-a***

< * *buz-a*

TT.: BOZA+ (CI/CILIK)

~ boza (Kzk., Uyg., göçebe Özb.)
bozä (Özb.)
bozo (Kırg.)
buza (TatK., Trkm.)
buzä (Az.)
buz,a (Bşk.)
pozo (Bar., Tel.)

B(>p)O(~u)Z(~z,)A (~ ä, o)

Tü. > **Rus.** *buza*

Eren (*TDES*, 60): YOK

Tietze (*TETTL*, 377): < ***Fars.* būza**
G. Doerfer (*TMEN II*, no.788): < ***Tü***
M. Räsänen (*V* 8): < ***Hunca —> EAlm.***

Bier 'bira' **YANLIŞTIR.**

Nişanyan (*SS*, 74): **boza** (~ ***Fa.*** *būze / buxsum* boza) ~ ***Sogd.*** **YANLIŞTIR.**

DLT'te bulunmayan bu kelime, *boz-* fiilinden '*-a*' ile yapılmış bir ad olmalıdır. Çünkü, '***boza***', mısır veya buğdayın kaynatılıp *ekşitilmesi* ile yapılan bir içkidir.

Çağ. *buza* (> Kalm. *boz°* 'Maische' *KWb*.53)

**** pẹ́ŕa*** (Çuv.) (> Çer. *pu jęr, puyro, püro* 'Met, Bier'; Mord. *puŕe, puŕe*); Çuv. *pęra-Ga* 'Treber' (>Rus. *braga*) (Räsänen, *V* 82)

Tü. > **Fars.** *būze* (*buxsum*), *bōza* (*Redh*. 194);
Ar. *būża* (*ALTK*, 47; *Redh*. 194:
'buzlu, gül sulu ve şekerli şerbet; soğuk gül şerbeti; dondurma)

Eren (*TDES*, 60): YOK

bozaç 'Boz renkte'

< *boz+aç*

bozak (hlk.) 'Manda'

< *bozağı* < * *buzağı*

bozalak[1] (hlk.) 'Ötleğen kuşu'

< *boz+alak* [krş. *göbelek* < < * *göb* < *göv* < *gök (+elek)*]

bozalak[2] (hlk.) 'Çalının taze sürgünü; yaprak tomurcuğu'

< *boz+alak*

bozamık (hlk.) 'Ufak boz renkli, yakılan bir ot'

< *boz*[+*a*]*mık*

[**kara+muk** > analoji > ***boz+muk***

bozamuk (/**a**/ türeme, inorganik ses) (M. Öner]

[Krş. **kızamık**]

An.ağl.: ***bozamık, bozanak*** (*DS. II*, 748)

~ bozamık 'yeşil, yeşilimsi' (Kzk., KKlp.)
bozomuk (Kırg.)
purăš 'badger' (Çuv.) < **bors* (> Mac. *borz* ay.)

SanalBaba

bozantı (hlk.) 'Gelip geçici yağmur, bulutlu hava'

< ***boz+a+n-tı***

An.ağl.: ***bozamık, bozanağ*** (*DS. II,* 749)

bozar-['Bozarmak, boz renk almak'

< ***boz+ar-*** (bk. +**Ar-**[2])

An.ağl.: ***bozar-*** '1. renk değiştirmek 2. ağarmak' (*DS.II,* 749); ***bozarah*** 'boza çalan renk'; ~ ***bozzik***; ***bozo*** 'sarışın' (*DAO,* 85); ***bozartı*** 'deride morluk' (*DS. II,* 750)

bozca 'Rengi boza çalan'

< ***boz+ca***

boz doğan '1. Bir doğan türü; 2. Yeniçeriler tarafından kullanılan ve atların eyerlerinde asılı duran altı toplu gürz'

< ***boz+doğan***

An.ağl.: ***bozdoğan, bozdığan, boz durğan*** 'yazın olan iri, sarı ve iyi cins bir armut' (*DS.II,* 750)

~ bostaġan (Çağ., Osm.)
bozdaġan (Osm.)
pastan (Kum.)
tostakan (Çağ.)
tustakan (Kzk.) (Räsänen,*V* 81)
[< eski **Rus.** *dostakan*'; **Rus.** *stakan, stokan*] (Vasm. 3:2)

Tü. > **Romen.** *buzdugan* 'Club, mace' (L. Şaineanu, 53 a; T. Loebel, 163 b; Gülensoy: *RTK*, 4)

bozdur-['Bozmak işini yaptırmak'

< ***boz-*** [< * *buz-*]***dur-***

TT.: BOZDUR- (MA/T-/UL-)

bozerkeç (hlk.) 'Boz keçi'

< ***boz+er+keç*** , bkz. **erkeç**

bozgun 'Karışıklık; hezimet, yenilgi'

< ***boz-*** [< * *buz-*]+***-gun***

TT.: BOZGUN+ (CU/CULUK/LUK)

bozkır 'Kurakçıl otsu bitkilerden oluşan, sıcak ve ılıman iklimlerde geniş alanlara yayılan, ağaçsız doğal bölge, step'

< ***boz+kır***

bozla-['(Deve) bağırmak'

= OT. ***bozla-*** 'ses vermek, bağırmak; bozlamak' (DLT)

< ****boz(u)+la-***

IM.: ***božla-*** (Mel. ***bužla-***)

Çağ.: ***bozla-*** (*tive bozlamağı* 'devenin yavrusunu çağırması')

An. ağl.: ***bozulamak, bozlamak*** 'deve acı acı bağırmak' (*DS.II,* 752)

~ bōzla- (Trkm.)
bozla- (Kzk., KKlp., Nog.)
bozda- (Kırg.)
bozna- (Çağ.)
bozula- (Osm.) < *bōzla-*
buδla- (Bşk.)
busta- (Alt., Tuv.)
musta- (Hak.) < **bōzla-*, **būzla-*
< * *bōr*[2]*+la-*, * *būr+la-*

B(>m)**Ō**(>o, u)**Z**(>s/δ)[***U***]L(~T,d)**A-**

= Moğ. ***buyila-*** 'to shout, cry, bellow (of camel); Klm. *būl'-* id.
< *buyila-* < **buŕila-* < **būrı+la-*
(T. Tekin, *Mak.I,* 118-119, 127, 128, 212; *II,* 518)
Eren (*TDES*, 60): YOK
Nişanyan (*SS*, 74): YOK

bozlak[1] 'Uzun hava'

< **** boz(u)+la-k***

An.ağl.: ***bozlah, bozuk*** 'uzun hava' (*DS.II,* 751)
Eren (*TDES*, 60): YOK

bozlak[2] (hlk.) 'Bozumsu renkte'

< ***boz+la-k***

Krş. **bozrak**

bozlak[3] (hlk.) 'Sürülmemiş, boz tarla'

Bk. **boz**

< ***boz+la-*** 'tarla boş kalmak' (*DS.II,* 751)+***k***

bozma 'Bozmak işi'

SanalBaba

bözen ~ böğzen 'iri kara sinek' (Hvs. Osmanlı köyü) < *bö: ~ böğ*

BÖ+CÜ
+Ç
+Ğ(+E/+EVİ/+USE /+Ü)
+V(+E/+Ü)
+Y(+E/+Ü/+ÜSÜ)
BÜ+(+Ü)
BÜ+YE/+BÜ

böbrek 'Böbrek'

< *bögürek* < **bögür+ek*

(*küçültme eki*) 'böğürcük'
[> *böğrek (~ bövrek) > böbrek*]
EAT (XIV.yy./TS): ***böğrek***
Osm.: ***böyrek, böyürek, böbrek, bövrek, bübrek***
TT.: BÖBREK+ (Sİ)
An.ağl.: ***böğrek, boğrek, boorek, böğürcük, böörek, bö..rek, böyrek, böyreyh*** 'böbrek' (*DS.II*, 764)
= *bödek, bödelek, bödenek, bödülek*

BÖ(>o)ĞR+EK
BÖĞÜR+*CÜK*
BOOR+EK
BOĞR+EK
BÖÖR+ÖK
BÖYR+EK/EYH

~ bögrek (Ker.).
bögrek, göbreg, göbrek, (Ar., Kif., Tuz.) (*KrTS*)
bö:rek (YUyg., Trkm., Tar.)
bövrek (Trkm.)
böyrek (Az./*AHYÖ*, 474)
böyrö (Kzk.)
böyer (Kzk.)
böyör (Kzk., Bşk.)
böyrök (Kırg.)
büwrek (KarT.)
büyrek (Nog., KKlp., Kzk., Türkî, Blk.)
büyrök (Kırg.)
büyürek (Blk.)
bürek (Tuv.)
bür̃ek (Tuv.)
büör (Yak.)
buyrak (Özb.)
pörek (Alt.)
pö:rek (Tuv.)
pürek (Hak., Tuv.)
pür̃ek (Şor)
pügürek (Hak.)
pügrek (Sag., Hak.)
pürä (Çuv.)

B(>p)Ö[< ö:, ü̃, ü, u]**G(>y,v,w)R+ E(>a, ö)K**
GÖBREK(>g) [*b-g- ~ g-b-* göçüşmesi ile]

Tü.> **Blg.** *bùbrek > b''brek*;
Srp. *bùbreg*; **Rus.** *bubrég*;
Kürt. *börbek* (*DAO*, 86)

Eren (*TDES*, 60-61):< **bögür+(e)k**

böbürlen-['Övünerek kabarmak, kurulmak, kibirlenmek'

< *bö:+bür+len-*

< * ***bö:*** 'yansıma'
TT.: BÖBÜRLEN- (ME); BÖBÜRTÜ

Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde **böbürlen-** fiili yoktur.

= *ör kökirekten-* (Kzk.)
kekkäy- (Özb.)
köreŋli- (Uyg.)
kıyınsın- (Kırg.)
kupuray- (Kzk.)

Tietze (*TETTL*, 379): < *beberlen-*
< * *bebr* 'kaplan'+*le-n-*

böce 'Böcek' → **böcek**
TT.: BÖCE+ (LEN-)
An.ağl.: ***böce*** 'sırtlan' (*DS.II*, 754)

böcek 'Böcek'
= ET. ***bög*** 'bir tür büyük ve zehirli örümcek'

< * *bö:çek* (T. Tekin)

[< ****bög-çek***] (Räsänen, *V* 83)
TT.: BÖCEK+ (BAŞI/ÇİL/KAPAN/LENME/LEN-/LER/Lİ/LİK/SİZ)
An. ağl.: ***böcük, böccük, böce, böce börtü, böcü, böcü börtü,***

SanalBaba

böcü, bötü, böcüyh, böğ, böğ, böcü, böğcü, böğcük,böh, bör böcü, bört, börtü böcek, börtü böcük,börü, böv, böycü, böycük, böye, bücü 'böcek, akrep, çıyan, örümcek vs.' (*DS.II*, 756) ~ ***bö, böcü, böç, böğe, böğevi, böğuse, böğü, böve, böy, böyü, böyüsü, büü, büve, büvü, büye, bübü*** '1.korkunç böcek, korkunç yaratık; 1.iri ve zehirli örümcek' (s.753)

BÖ+ { **CE**
CÜ/CÜK/CCÜK/CÜYH
Ç
Ğ/Ğ+CÜ/Ğ+CÜK/Ğ+E/Ğ+E/Ğ+EVİ/Ğ+USE/Ğ+Ü
H
R/R+T/R+TÜ
V/V+E/V+Ü
Y+CÜ/Y+CÜK/Y+E/Y+Ü/Y+Ü+SÜ/
BÜ+ {BÜ/ Ü/VE/YE

~ mö:cek (Trkm.)
böcäk (Az., TatK.)
böjäk (Bşk.)

B(>m)**Ö**[< Ö:]**C**(>j)**E**(>ä)**K**

= *kurt-kumırska* (Kzk.)
kurt-kumurska (Kırg., Özb.)
kurt-koŋğuz (Uyg.)
çımın-çirkey (Kırg.)
şıbın-şirkey (Kzk.)
Eren (*TDES*, 61): YOK

böcelen-['Böceklenmek'
< **böce+k+le-n-**

böcü '1.Kurt; 2.böcek; 3. umacı'
< * ***bö: + cü***
An.ağl. için bk. **böcek**
~ böce /Trkm.)
böci (Özb.)
bö: (Kırg.)
bökäy (Bşk.)
bokay (Bşk.)
bukäy (TatK.)
büki (TatK.)

BÖ:(>ö)+**CÜ**(>i)
BÖ(>o, ü)+**KÄ**(>a, i)*[Y]*

NOT: **BÖ+** ad kökünden şu hayvan adları yapılmıştır:
BÖ+ { **cek/cök** (Kırg.)
döne/ö 'bıldırcın'
kön 'iri bir tür karaca'
ltürük 'kurt yavrusu'
rsö 'kanguru'
rü 'kurt'
y/yü 'tarantula'
rtü öcek (*TS.I*, 346)
Ayrıca bk. T. Tekin, *Mak.II*, 543, § 13: **bört**

böğ → böğü 'Zehirli örümcek'

Tü. > **Kürt.** *bög* 'Böğü, böcek' (*DAO*, 86: ***Méş a hıngıv böö-ki çalışkane*** 'Arı çalışkan bir böcektir')

böğe, bk. **büğe**

böğe-[(hlk.) 'Suyun önüne bent yapıp toplanmasını sağlamak'
< ***boğ+a-***
An.ağl.: ***böğe-, boğe-, boğ vur-, boğet-, böğse-, böv-, böye-, böyü-, buge-, buğe-, büek-, büge-, büğe-, büğ-, büğnü-, büke-, büne-, büve-, büvetle-, büvet-, büv-, büye-*** (*DS.II*, 761)

BO(>ö)Ğ-/E-
-SE-
BÖV-
BÖY-/E-/Ü-
BUG-E-
BÜ-EK-
BÜG(>ğ)-E-
BÜĞ-NÜ-
BÜKE-
BÜNE-
BÜV-
BÜVE-/T-/TLE-
BÜYE-

böğelek 'Bir tür yeşil sinek'
< * OT. ***bög, böy, bi*** 'bir çeşit örümcek' (DLT)+***(e)lek***

An.ağl.: ***güvegen, güvebe, güveğen, güvelek, güven, güvenek, güvengil, güveyin*** (*DS.VI*, 2239)
~ ***böğelek, bigelek, bogerlek, bö-***

SanalBaba

gelek, bögülek, böğlek, böğülek, böhenek, bökelek, bölek, bövelek, böylek, buğelek, bülek, bunelek, buvelek, bügelek, bügülek, büğelek, büğlek, büğülek, büğürtlek, bükelek, bükenek, bükülek, bülek, büvelek, büven, büvenek, büyek, büyelek, büylek, büyülek, büzelek *(DS.II,* 759); ***buŋelek, bünelek*** (s.759)

M. Räsänen (*V,* 91): *böğelek* (~ *büvelek*) 'at sineği' < * **bügäl.**

Sevortyan (*1978 II,* 212-213): < ***Tü.* bö** 'korkunç böcek' ve **büke** (~ **böke**) 'büyük yılan, ejderha'

NOT. Sineğin türüne bakarsak, **büke** ~ **böke** ile ilgisinin olmadığı anlaşılıyor.

Anadolu ağızlarında kullanılan **güvegen, güvebe** ..vb. sözcüklerin aynı tür hayvana ad olduğu fakat etimolojik bakımdan **göv** < ***gök** 'yeşil' sözcüğünün türevleri olduğu anlaşılmaktadır.

böğen[1] (hlk.) 'İçine yağ konulan işkembe'

< ***böğe-*** 'Toplamak'***+n***

böğen[2] (hlk.) 'Koyun, keçi bol ot yediği gün bıraktıkları iri yumuşak pislik, koyunlarda görülen ishal'

< ***göv*** [< *gök* 'yeşil'] ***+(e)n***

*[gök > göv > *göb > * bög]+(e)n*

An.ağl.: ***böğen, böven, büğen*** *(DS.II,* 762)

böğet (büğet, büvet) (hlk.) 'Baraj, su birikintisi', bk. **büğet**

< ***böge-/büge- +(i)t***

An.ağl.: ***böğet, böet, böğenti, bölet, böne, böŋet, bövet, böyet, buğenti, buğet, bügenti, büğek, büğenti, büğet, bünet, büvet, büvet*** *(DS.II,* 763)

böğrülce (~ **börülce**) 'Bir tür fasulye'

< * ***bögür+lü+ce***

An. ağl.: ***böğülce, bogülce, böğce, böğürce, bölce, bölcen, börçe, börgüce, börüce, börücek, börügüç, börülce, bövülce, böyrülçe*** *(DS.II,* 765) ~ ***boğrülce, boolce, böce, bögürce, böğrüce, böğrükara, böğrülce, böğülce, böğürce, bölce, bürülce*** *(DS.II,* 730); ***börülçe*** (s. 772)

BOOLÇE
BÖ(>o)Ğ(>y)RÜLC(>ç)E
BÖĞ+CE/ÜLCE/ÜRCE
BÖL+CE/CEN
BÖR+ÇE/GÜCE/ÜCE/ÜCEK/ ÜGÜÇ/ÜLC(~Ç)E
BÖV+ÜLCE
BÜR+ÜLCE

böğrüş-['Karşılıklı böğürmek'

< ****bö:*** 'yansıma'+***gür-üş-***

DLT: ***müngreş-, mangraş-***

böğü 'Örümcek'

= OT. ***bö:g*** ~ ***bö:y*** (~ ***bi***) (DLT)

< ****bö:*** (T. Tekin, *Mak.II,* 543)

An.ağl.: ***bö, böğe, böğevi, böğuse, böğü, böve, böy, böyü, böyüsü, büü, büve, büye, bübü*** *(DS. II,* 753)

BÖ
BÖ+ĞE
+ĞE+Vİ
+ĞU+SE
+ĞÜ
+VE
+Y/YÜ/YÜSÜ
BÜ+Ü/VE/YE/BÜ

~ bö: (Kırg.)
böy (Kırg.)
böyü "bir tür zehirli örümcek"
bögönök "sivrisinek" (Alt.) (*ATS*,44)
mö:y (Trkm.)

BÖ: (> ö)+**Y**+**Ü**
BÖ+GÖ+NEK
MÖ:Y

~ Moğ. ***böge, büge*** (*KWb.*56)
Eren (*TDES,* 61): YOK

Gülensoy: <**bö:+g(ü)**
[**bö:** + kökünden türemiş adlar:
bö+cek ~ Kırg. **böcök**
bö+dönö 'bıldırcın'
bö+kön 'iri bir tür karaca'
bö+l+türük 'kurt yavrusu'

SanalBaba

bö+r+sö 'kanguru'
bö+rü 'kurt'
bö+y /bö+y+ü 'tarantula'
bö+r+tü bö+cek 'çeşitli böcekler'

böğür 'Böbrek'
= ET. ***bögür*** (*EUTS*);
~ OT. ***bögür*** (DLT); ***bügür*** (KB)
< *bö(/ü)g+ür
An. ağl.: ***bögür, boğör, boğür, böğur, büğür*** 'böğür' (*DS.II*, 758); ***böğür, börg, börnü*** 'dağ yamacı' (s. 766); ***börböre*** 'yan-yana' (s.769) < *böğür böğüre*

BÖ(>o, ü)**GÜ**(>u)**R**
BÖRG < ***bög(ü)r*** [**-gr-** > **-rg-** göçüşmesi ile]
BÖRNÜ < * bönr+(ü)
< *bögr+(ü)
< bögür+ü

~ böyür (Az.)
bövür (Trkm.)
büyir (Kzk.)

BÖ(>ü)**V**(>y[<*Ğ])**Ü**(>i)**R**

~ Moğ. ***bögere***, Halha. ***bö:r***

böğür-['(davar) bağırmak'
< * *bö:* 'yansıma' + ***kür-***
Krş.: ***möŋrä-*** (DLT) ~ ***mungra-*** (Çağ./*Abuşka*, 377); ***müngre-*** ~ ***möngre-*** (*EUTS*, 134)
TT.: BÖĞÜR- (E BÖĞÜRE/T-/TÜ/ÜŞ)
An. ağl.: ***böğürüm*** 'geyiklerin çiftleşme mevsimi' (*DS.II*, 776)
krş. bağır- < ****bā+kır-***
çağır- < ****çā+kır-***
tükür- < ****tü: +kür-***
tıksır- < ****tıs+kır-***
~ bö:gür- (Trkm.)
böyür- (Az.)
bökür- (Özb.)
möri- (Uyg.)
möŋŋür- (Trkm.)
möŋrä- (TatK., Bşk., KKlp.)
möŋire- (Kzk.)
mö:rö: (Kırg.)
möŋürä:- (Yak.) < ****möŋŋürä:-***
< ****möŋgirä-*** < ****möŋ*** 'yansıma'

BÖ: (>ö) + **K**(~ y)**İ**(~ü)**R-**
MÖ: (>ö)+ **D**[**D**]**İ**(~Ü)**RE-**
/RÖ:/DRE-
/Rİ-

= *ükir-* /TatK.)
höküri- (Uyg.)
= Moğ. ***mögere-, mögeri-*** ay. (bk. T. Tekin, *Mak.I*, 63, 160)

böğürt-['Böğürtmek'
< * *bö:+kür-t-*

böğürtlen 'Böğürtlen'
= ET. ***bögürtlen***
~ EAT. ***bögürtlen***
< *bük 'sık ağaçlık'+***ür-t-len***
An.ağl.: ***bögürtlen, boğürtlen, bortlen, böğörtlen, böğürtleğen, böğürtlem, börtleğen, börtlen, börtleŋ, börtlenge, börtliyem, börtliyen, börtlüyen, bövürtlen, buğurtlen, bügürtlen, büğürtlen, büyürtlen*** (*DS.II*, 758, 772)

BÖ(>o, u, ü)**Ğ**(>v, y)**Ü**(>ö, u, ü)**RTLE**[*Ğ/YE*](>i)**N**(>m)
BÖ[*ĞÜ*]**RTLE**[*ĞE*]**N**(~**D**)
BÖ[*ĞÜ*]**RTL**[*İYE]***M/N***

~ bö´ürslen (Trkm.)
böyürtkem (Az.)
büdirgen (Kzk.)
bölcürgen (DTü.)
~ Moğ. ***bögelcirgene*** (*KWb.* 56)
Eren (*TDES*, 61): YOK

S. Nişanyan (*SS*, 75): **böğürtlen** = ***ET***

böke ~ **büke** 'Pehlivan'
= OT (KB) ***böke***
krş. **büke** 'ejderha' (KB)
< Moğ. ***böke***
An. ağl.: ***böke, büke*** 'güçlü, elebaşı, pehlivan yapılı' (*DS.II*, 767)
~ Çağ. ***böke.***
= Moğ. ***böke*** 'Kämpfer, Ringer, Athlet' (*KWb.* 55)
An.ağl.: ***bökele-*** 'birdenbire koşmak', (su) sıçtramak' (*DS.II*, 767)
~ bök- 'sıçramak, koşmak, koşuşmak'

NOT.: *TS* (s. 739-740)'ndeki

SanalBaba

bük- biçimi yanlış okunmuştur. < ***bök-***

böl-['Bir bütünü iki veya daha büyük parçaya ayırmak'

< * ***bö:l-*** (T. Tekin)

TT.: BÖL- (DÜR-/EN/GE/GECİ/GECİLİK/GESEL/ME/MELİ/Ü/ÜCÜ/ÜCÜLÜK/ÜK/ÜM/ÜMLEME/ÜMLE-/LÜMLENDİRME/ÜMLENDİR-/ÜMLENİŞ/ÜMLEN-/ÜMSEL/ÜNEN/ÜNME/ÜN-/ÜNMEZ(LİK)/ÜNTÜ/ÜNÜŞ/ÜŞ/ÜŞME/ÜŞ-/ÜŞTÜRME/ÜŞTÜR-/ÜŞÜM/ÜT/LÜTLENME/ÜTLÜ)

~ bö:*lüp goyma* 'tahsis' (Trkm.)
bö*lüp çıkırış* (Uyg.)
bö*lüp körsötü:* (Kırg.)
bö*lüv* (Kzk.)
bül*gilev* (TatK.)
bel*gilev* (Kzk.)
bül*giläv* (Bşk.)

bölük 'Bölük'

= OT. ***bölük*** (DLT)

< ****bö:l-ük***

An. ağl.: ***belik, bélik, belgi, bilik*** 'bölük, parça, kısım' (*DS. II*, 617)

BÖ(>e, é, i)L-Ü(/İ)K

Tü.>**Ar.** (Mıs., Sur., Sud., Yem.) *bulūk* (*ALTK*, 48); (Cez.) *bulūk-bāşi* 'bölükbaşı'; (Lib.) *bilikbāşi*

H. Eren'in *TDES*'nde **böbrek-bölük** arası sözcükler yoktur.

bön 'Bön, şaşkın'

< OT. ***böng*** 'iri, yoğun, obur' (DLT)

= eski Kıpç. ***bön***

TT.: BÖN+ (CE/LEŞ-/LÜK)

An. ağl.: *böm, bönafa, böngü, bönkafa, bönüfe* 'bön, şaşkın' (*DS.II*, 769); ***bönlen-, bönleş-*** 'bilmemek, bimezden gelmek' (s.769)

~ mün (Kırg.) 'kusur, sakatlık' (*KTS.I*, 57a)

Räsänen(*V* 344): < * ***muŋ*** <* ***buŋ***
H. Eren (*TDES*, 61): [<***ET.* bün ~ mün** 'suç' biçimiyle birleştirilmesi ses (ve anlam) bakımından olanaksızdır. Türkçe **bun** (< **buŋ**) 'sıkıntı' biçimiyle karşılaştırılması büsbütün yanlıştır.] der. Fakat, Kırgızcadaki **mün** 'kusur, sakatlık' sözcüğünü görmemiştir.

börek 'Börek'

< ***bür-*** 'Sarmak, burmak'

+- ***(e)k***

~ börek (Çağ.)
pörä (Uyg.)
pirog (Az., Kzk., Kırg.,TatK, Trkm.) [< Rus. ***piróg*** (< Tü. ***börek***)]
*pürɛk (Çuv.)
pɐrɛk (Çuv.)
(> Rus. *pirog*; Kalm. *bürüG*) (*KWb.* 67)

B(>p)Ö(ę)RE(>ä, ɛ, o)K(> g)

Tü.> **Ar.** (Lib.) *būrek*; (Mıs.) *būrik*; (Sur.) *brak* (*ALTK*, 48); **Laz.** *bureği* (*LTTLS*, 36); **Zaza.** *borekı* (*ZTS*, 49)

Eren (*TDES*, 61): YOK

Nişanyan (75): ***börek*** <?> Fa. *būrek* **YANLIŞTIR**. Tü.> Fars.dır.

börk 'Genellikle hayvan postundan yapılan başlık'

= OT. ***börk*** 'başlık, külâh' (DLT, KB.)

~ börük (TatK., Trkm., Kzk. Kırg., Alt.)
börık (Ker.)
börk (Ker., Kırg., Blk., Nog.)
pörik (Hak.)
pörük (Alt., Tel., Şor)
bürik (TatK.)

B(>p)Ö(>ü)RÜ(>ı, i)K

börkenek '1.İşkembenin ikinci bölümü; 2. külâh'

< * ***bük-*** 'yemekten doyup usanmak, doymak, kanmak'

(DLT)+***-en +(e)k***

[-r- türemedir]

Krş. OT. **bıkın** 'böğür, boş böğür' ; **bukak** 'kuş kursağı'

SahafBaba

(DLT) < *buk-(a)k*
Ker. ***bögen*** '1. içine yağ konulan işkembe; 2. koyun, keçinin bol ot yediği gün bıraktığı pislik' (*Kr.TS*, 99)
An. ağl.: ***börkenek, börkü*** (*DS.II*, 770)
~ böörök, börök, böörönök (Alt./*ATS*, 44)

H. Eren (*TDES*, 61): ***börk*** 'başlık'+ ***-(e)nek*** eki. 'Yalnız Anadolu ağızlarında kullanılan *börkenek*'in yeni bir türev olduğu anlaşılıyor.'

YANLIŞTIR. Çünkü, Kerkük Türkçesindeki **bögen** sözcüğü **börkenek**'in yeni bir türev olmadığına kanıttır. DLT'teki örnekler de bunu desteklemektedir.

börk-['Az pişirmek, haşlamak'
< * ***bö:r-*** 'yansıma'+***-t-***
börtle-[(hlk.) 'Az haşlamak'
< ***börk-le-***
An.ağl.: ***börtle-, bortdür-, böğürtle-, böğürt-, böğürttür-, böğüttür-, börktür-, börküt-, börtdür-, börk it-, börtlet-, börk-, börttür-, börtür-, börüktür-, burut-*** 'az haşlamak' (*DS.II*, 771)
börtlek (hlk.) 'Yabanıl bir yemiş'
< ***börk-le-k***
börtü böcek 'Çeşitli böcekler'
< ? Moğ. ***börte*** 'boz' + Tü. ***bög+cek***
An.ağl.: ***börtü böcek/böcük*** (*DS. II*, 772)
An.ağl.: ***böce, böcü; böce/böcü börtü*** (*DS.II*, 754)

Krş. **böcü** [Ayrıca bk. *Mak.II*, 543, 544]

börtük (hlk.) 'Yarı pişmiş'
< ***börk-(ü)k***
börtüme (hlk.) 'Haşlama'
< ***börk-ü+me***
börü 'Kurt'
= OT. ***böri*** (DLT: *börileyü* 'kurt gibi')
< * ***bö:ri*** (T. Tekin)
~ bö:ri (Trkm.)
bö:ri (Alt.)
böri 'kurt' (Yug./*YUTS*, 51)
börü (Alt./*ATS*, 44; Kırg.)
çil böri 'çakal' (YUyg.)
böri işt 'kurt köpeği' (YUyg.)
mö:ri (Alt.)
pür (Hak.) < **bö:rü*
pürü (Tuv.)

B(>m, p)Ö: (>ü)RÜ(>i)

Eren (*TDES*, 61): YOK
börülce, bk. **böğrülce**
börümgeç (hlk.) 'Sineğe benzeyen fakat uçamayan bir böcek'
< ***bö:+rü+m+geç***
[< **çek:* krş. *örümcek* < * *örüm+cek*]
böründeck (hlk.) 'Cibinlik'
< ***bö:+rü+m+cek***
böyle[1] 'Bunun gibi'
< ***bu + il-e***
TT.: BÖYLE+ (CE/CENE/LİK LE/MESİNE/Sİ/SİNE)
An.ağl.: ***böylecemen, böylemecene, böylemesine, böylemesiye*** (*DS.II*, 773)
~ belä (Az.)
beyle (Trkm.)
= *bulay* (Kzk.)
böyle[2] 'Bu yolda, bu tarzda'
Bk. **böyle**[1]
böyle[3] '(zamir), yalnız 'böyleler' çoğulunda', bk. **böyle**[1]
TT. **böyle böyle** 'bu şekilde', ***böylece, böylecek, böylecene, böylesi*** '(zamir) bunun gibisi', ***böylesi*** '(sıfat) bunun gibi', ***böylesine*** '(zarf) bu derece'

Tü. > **Zaza.** *bala* 'böyle, öyle, öyleyse' (*ZTS*, 29)

böyüg (hlk.), bk. **büyük**
bu 'Yerde, zamanda veya söz zincirinde en yakın olanı gösteren sıfat; En yakında bulunan bir varlığı veya biraz önce anılan bir şeyi işaret yolu ile gösteren zamir'
= ET. (Uyg.) ***bu, buu***
~ OT. ***bunï*** 'bu' (acc.) (DLT)
~ bū (Trkm.)

Çekimi:

SanalBaba

TT.	ET.
bu	*mu*
bunu	*munı*
bunun	*munuŋ*
bunca	*munça*
	munçulayu [< ***munça ulayu*** "bu kadar ekleyerek" Hamilton, *İKPÖ*, 202)]
bundan	*munta* (ayrılma) *muntuda* "burası" (bulunma-ayrılma)

Irak Türkmen Türkçesinde çekim:

TT.	Ker.
bu kadar	*muncıka/mıncıka/ mıncıkana* (=azıcık)
	Köp. *muçka*
bunun için	*muniçı/muniçi/mu-muniyçin/muniçin*
	Tel. *munuçu*
bundan	*munnan, mınnan*
bundan dolayı	*mınnan ötırı*
bunu	*munu*
bunun	*munun*
bundan	*mınnan*
bunca	*munca/muncana*

(*KrTS*, 262, 264, 265)

buba (hlk.) 'Baba'
< ***baba***
An.ağl.: ***buba, buva*** (*DS.II*, 774)

bucak 'Açı, zaviye; kenar, köşe, yer'
= OT. ***buçġaḳ*** (DLT)
< ****būç-ġa-ḳ***
= Moğ. ***buçaga-*** 'geri çevirmek, geri göndermek' < **** buça-*** 'geri döndürmek, geriçevirmek'
An.ağl.: ***bucak, becek, becik, beçek, bıcak, bıcaklık, bıcırık, bıcırık, bıçık, bıdık, bicirik, bicrik, biçik,bidik, bucerek, bucuk, buç, bücek, bürücük, büvek*** 'köşe, bucak, uç, açı' (*DS.II*, 775), 'memleket, semt, mahalle; dağ eteği; dağ tepesi; taraf, öte, uzak; ırmak kenarı, sahil' (s. 776)

BU(>e,ı,ü)**C**(>ç,d,v)**A**(>e,ı,i,u)**K**
BI(>i,ü)CI(>i,ü)RI(>i,ü)K

~ Moğ. ***buça*** (*Poppe*, 62), Tung. ***muçū.***

bucur (hlk.) '1. Bacaksız, kısa boylu; 2. gelişmemiş, ufak tefek'
< ***bıç-(ı)r***, bk. **bücür**

buçuk 'Yarım'
= OT. ***bıçuk*** (DLT)
< ***bıç-*** 'kesmek' + ***(u)k***
TT.: BUÇUK+ (LU)
An.ağl.: ***buçuk*** (*DS.II*, 777);

buçuk 'Çingene'
buçuk 'dudakta olan uçuk' < *b+uçuk*
buçuk (~ *buçukla, buçuklağa, buçuklağı*) '160 gramlık bir ağırlık ölçüsü'
buçukçu 'pinti'
buçuklu '1. kulplu küçük testi; 2. iki kulplu çömlek' (*DS.II*, 777)

~ buçuk (OT.)
buçŭğ (Ker.)
puçuk (Çağ.)
puçuk (DTü., Tar.)
pθ-çak (TatK.)

B(>p)**U**[< **I**]**Ç**-*(u/ŭ/a)***K**(>ğ)

= *yarım* (Az., Bşk., TatK.)
yārım (Trkm.)
yärim (Özb.)
yerim (Uyg.)
jarım (Kzk.)
yartı (TatK.)
jartı (Kzk.)
carım (Kırg.)
cartı (Kırg.)

Tü. > **Kürt.** *bıçûk* 'her şeyin küçüğü', *bıççek* 'küçük', *büççük* 'küçük', *bıçıki* 'azıcık'
Bu sözcükten: *bıçûkbûn* 'küçültmek', *bıçûkî* 'küçüklük', *bıçûk kırın* 'küçültmek' sıfat ve fiilleri yapılmıştır.

buda-['Budamak'
= ET. ***būta- ~ butı-***
<* ***būt+ı-*** (T. Tekin)
TT.: BUDA-(MA/NIŞ/NMA/N-/TMA/T-)
~ būda- (AH)
pūda- (Trkm.)

budak 'Budak'
= OT. ***butak, butık*** (DLT)
< ***būta-*** < * ***būt+{+ı-k}***

SahafBaba

'küçültme eki']
~ KT., Uyg. ***butık***; NF., CC., Hou. KK., DM., GT., İM. ***butak***
KB.: ***butık*** (< *but+(ı)k*) 'budak'; ***butıklan-*** 'budaklanmak'
TT.: BUDAK+ (LANMA/LAN-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***budak*** 'damların üstünü düzeltmekte veya yağmurdan sonra çatlakları kapatmakta kullanılan silindir şeklindeki taş'; ***budakçı*** 'bağ budayan'; ***budakla-*** 'damların üstünü loğ taşı ile düzeltmek' (*DS.II*, 778)
~ budağ, butağ (Ker.) (*Kr.TS*, 99)
budağlanmah 'iş çatallanıp müşkül bir hal almak' (Ker./*DS.II*, 778)
budag (Az.)
butak (Kzk., Kırg.)
butâk (Özb.)
botak (Bşk., TatK.)
buduk (Tuva)
putak (Uyg.)
pütak (Trkm.)
mutuk (yak.)

B(> p, m)**U**(< ū)(> o)**D**
(< t)**A**(>**u**)**K**(> ğ)

= *dal* (Az.)
tal (Kzk.)
tarmak (Bşk., TatK.)

G. Clauson (*EDPT*, 301): < ***butı-*** 'budamak'+***-k***
M. Erdal ve T. Tekin bu görüşe katılmaz.
T. Tekin (*Mak.I*, 374): ET. ***butık*** 'dal' < **but** (< * ***būt*** 'bacak' + {***+lk***} 'küçültme eki'
Krş. ***topık*** 'aşık kemiği' < **top** (*Mak.II*, 417)

budun, bk. **bodun**

budur < ***bu+dur***
~ Ker. ***bıdı, bıdu, budı*** (*KTS*,93)

bugarsak (~ ***buğarsak***), bk. **boğasak**

bu gün < ***bu + kün***
ET. (Uyg.) ***bökünki*** (*Alt.Yar.*)
TT.: BU GÜN+ (KÜ/LÜK)
An.ağl.: ***böğün, boğön, boğun, boğün, boon, bōon, bo'un, bögün, böğn, böğön, bön, bö..n, böön, böyün*** (*DS.II*, 765)

BU(>**o, ō, ö**)+*GÜN*
+*ĞÜN*
+*ĞUN*
+*ĞÖN*
+*'ON*
+*ON*
+*ÖN*
+*ĞN*
+*YÜN*
+*N*

~ bügün (Trkm., Osm., Özb., Uyg., Kzk., Kırg.)
bügin (TatK.)
bu gün (Az.)
bū gün (Trkm.)
büyün (Osm.)
bögön (Bşk.)
pün (Tel., Küer.)
pün (Şor)
pajan (Çuv.) (Räsänen, *V*)

B(>p)**U**(< ū/ö)**G**(>y,j)**Ü**(>ö, i)**N**

buğ 'Buhar, buğu', bk. **buğu**
= ET., OT. ***bū*** 'buhar' (DLT)
DLT: ***bulağ-, bulat-*** 'tencere buğusunda pişirmek' < *bu+la-t-*
bula- 'pişirmek' < *bu+la-*
būr- 'buhar yapmak, buhar vermek',
bur-ar < *būra-r* (< *bū*)
An.ağl.: ***buğ, boğ, boğu, bū, buhu, bug*** (*DS.II*, 778)

BU(>o)**Ğ**(>h)[+*U*]

Krş. ***buğ, buğanak, buğunak, boğanak*** 'sisli, puslu hava' (s. 779) < *bu+ğ+anak*
boğanak, beğanak, boganak, boğmak, boğnak, boğunak, boğuntu, buanak, buğana, buğanak, buğnak, buğunak, buğur, buvanak 'yağmur bulutu; sıkıntılı, kapalı, havasız yer' (s.722-723) < *bu(>o)+ğ*

BO(>e,u)**Ğ**(>v)+*A(>u)NAK*
BOĞ+*N(>m)AK*
BOĞ+*UNTU*
BUA+*NAK*
BUĞ+*ANA/+ANAK/+NAK*
BUĞ+*UNAK/+UR*

buğlama 'bulgur ve gömeçle yapılan pilav'

SanalBaba

buğla- 'türmek, duman çıkmak'
buğlat- 'buğuda pişirmek'
buğluk 'hamam'
buğsuk- 'ateş, alev almayıp duman çıkarmak'
buğulama 'balığın, su koymadan yahut üstüne soğan doğrayıp bir kâğıda sarılarak yapılan yemeği'

Eren (*TDES*, 62): YOK

Nişanyan (*SS*, 76): **buğu** = ***ET. bu*** buhar (xı)
→ BU²

bu² ~ ***Fa. bū/būy*** güzel koku, parfüm ~ ***Ave. boodha-*** güzel koku, parfüm
*Karş. ***ET. bu*** (buğu, buhar). İki sözcük arasındaki ilişki açık değildir. ***T. buramak/burcamak*** (kokmak, tütmek) fiilinin hangi kökten alındığı açık değildir.

NOT: Buğ sözcüğünün ET. **bu**'dan geldiği açıktır. Anadolu ağızlarındaki veriler de buna kanıttır. Farsçadaki *bū/būy* ile anlam bakımından da benzerliği yoktur. Hele ***Ave. boodha-***'ya kadar götürmek Türklerin böyle bir sözcüğü 'icad edemeyeceği'ni kasdetmek gibi bir şeydir.

Türkçe **bu(ğ)** Türkçe, Farsça **bū/būy** da Farsçadır.

buğaz (hlk.) 'Gebe'
= ET. ***boğaz, bog(u)z*** 'boğaz' (DLT), krş. **boğaz**
An.ağl.: ***buaz, buvaz; buzalacı, bozūlacı*** [< ET. ***buzağu+la-cı***] (*DS.II*, 779)

buğday 'Buğday'
= ET. ***buġday***; OT. ***buġdāy, budġay*** (DLT); eski Kıpç. ***būday*** ~ ***buġday***
TT.: BUĞDAY+ (CIL/GİLLER/SI)
An. ağl.: ***buğda, bağda, bıyday, bıydey, bōda, boğda, buğdey, būğdî, bulday, buldey, buyda, buyday,buyde, buydey, buydiy, büydey*** (*DS.II*, 780); ***buğda, boğda*** (*DAO*, 87)

BU(>a, ı, o, ü)**Ğ**(>l, y)**DA**(>e, i)**Y**
~ buuday (Alt.) (*ATS*, 46)
būday (Trkm.)
buğda (Az., Ker./*Kr.TS*, 99)
buğday (Trkm., Uyg.)
buğdây (Özb.)
buray (TatK.)
boday (TatK.)
boray (TatK.)
boyz,ay (Bşk.)
biyday (Kzk.)
puri (Çuv.)
pări (Çuv.)
munda (Kırg.) (*KS.I*)
tüktölgen buuda 'tüylü olmuş buğday' (Kırg.)

B(>m, p)**U**(>o, i)**Ğ**(>y)
D(> z,)**A**(>i, ă, å)**Y**
~ Moğ. ***bugudai*** (*KWb.* 64); Kalm. ***bayr*** (*KWb.* 29)
~ Kore. (*SKE* 206): ***pori*** 'barley'

Tü.> **Mac.** *búza*; **Srp.** *bògda*

buğdaycık (hlk.) '1. Serçe; 2. Arife' den önce gelen gün'
< ***buğday+cık***

buğdaycıl 'Bataklık yerlerde, patates, pancar tarlalarında yaşayan göçücü bir kuş'
< ***buğday+cıl***
An.ağl.: ***buğdaycık*** 'serçe' (*DS. II*, 780)

buğra 'Erkek deve'
= OT. ***buġra*** (DLT, KB)
~ buurcun (Kırg.) 'genç erkek deve'
An. ağl.: ***buğra*** '1.hindi; 2.arslan'; ***buğur, buhar*** 'damızlık deve; erkek deve' (*DS.II*, 781)

Tü. > **Moğ.** *bugura* (*KWb.*65), **Fin.** *peura* (Räsänen, *V* 86)

Nişanyan (*SS*, 76): **buğra** YOK

buğru (hlk.) Matkap kolu',bk. **burgu**

buğu 'Buğu' → **buğ**
< OT. ***bū*** 'buğ, buğu' (DLT)
TT.: BUĞU+ (LAMA/LA-/LANDIRMA/LANDIR-/LANIŞ/LANMA/LAN-/LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIRICI/LU)
~ būğ (Trkm.)
buğ (Az., Özb., Uyg.)
bu (TatK.)
bū (Kırg.)

SanalBaba

buv (Kzk.)
bıv (Bşk.)

BU(< ū / ı)Ğ(>v)

= ***buG*** (Kalm.) (*KWb.*58)

Tü. > **Zaza.** *bux* (*ZTS*, 50)

Nişanyan(SS, 76): **buğu** = ***ET. bu*** (xı)→ BU²

buğur (hlk.) 'Damızlık deve'
bk. **buğra**
= OT., Kpç. ***buğra*** (DLT)
An.ağl. ***buğur, buhar*** 'Damızlık deve' (*DS.II*, 781); ***puhur***
~ buğra 'çift hörgüçlü deve' (Tkm.)
būra (Kzk., Kırg.)
buğurçı 'üç yaşında erkek deve' (Trkm.)
buurcun 'genç erkek deve' (Kırg.)

bugün 'Bugün'
< *bu+gün* (< *kün*)
An.ağl.: ***böğün, boğön, boğun, boğün, boon, bōon, bo'un, bögün, böğn, böğön, bön, böön, böyün*** (*DS.II*, 765)

BU(>o, ö)**G**(>y, ğ)**Ü**(>ö, ō, u)**N**
BOON
BŌON
BO'UN
BÖĞN
BÖN
BÖÖN

~ pūn (Küer., Tel.)

buh (hlk.) 'Tomurcuk'
< ET., OT. ***bük*** 'tomurcuk' (DLT)

buk¹ (hlk.) 'Gelin'
< ET., OT. ***bük*** 'tomurcuk'
An.ağl.: ***buk*** (*Zile ve köyleri-To./*DS.II.783)

Tü. > **Kürt.** *buk, bük* 'gelin' (*KTS*, 24, 38; *DAO*, 88: ***buka barané*** 'Çömçe gelin', ***xéliya buké*** 'gelin alayı' [**x+alay**]); *bukık* 'oyuncak bebek' < **buk+(ı)k** 'küçültme eki'

buk² (hlk.) '1. Funda; 2. böğürtlen sapı'
< ET., OT. ***bük*** 'sık ağaçlık' (DLT), bk. **bük**
An.ağl.: ***buk, bük*** (*DS.II*, 783)

buk³ (hlk.) '1. Kavun karpuz ekilen yer; 2. kıyı'
< ET., OT. ***bük*** 'köşe, bucak' (DLT)
An.ağl.: ***buk, bük*** (*DS.II*, 783)

buk-[, bk. **burkul-**

bu kadar 'Bu kadar'
< ***bu kadar***
~ Ker. ***bığada, bığata, buğata, bığarta, buğarta, buğadana, buğartana***; Tel. ***buğata***

bukağı '(eski) Ağır cezalıların ayaklarına takılıp ucuna pranga bağlanan demir halka'
= OT. ***bukağu*** 'hırsızların ellerine vurulan kelepçe' (DLT)
< **buk-* 'bükmek, kıvırmak'
+*-a-ğı*
Krş. DLT: ***bukramak*** 'hayvan Sıçramak' ~ ***bukrımak***
TT.: BUKAĞI+ (LA-/LI/LIK)
An.ağl.: ***bıhağı, bıho, bıkağı, bokağı,buhağı, bukā, būk'a, bukai, bukavu*** (*DS.II*, 662);
buhav, bukā 'kilit' (s.783)

BU(>ı, o)K(>h)A(>o, ā)Ğ(>v)I (>i, u)

~ buxov (Az.)
boğav (TatK.)
bogoo (Kırg.)
bukaa (Gag.)
buḳağu (MA, 90-2)
bığav (Bşk.)

BU(>o,ı)K(>x, g, ğ)AĞI(>u)

Nişanyan (*SS*): YOK
Eren (*TDES*, 63): YOK
Türk şivelerinde '***bukağı***' yerine şu sözcükler de kullanılır:
tışav (Bşk., Tat.)
tuşàv (Özb.)
tusav (Kzk.)
tusō (Kırg.)
duşak (Trkm.)
tusamıs (Kzk.)
kössek ((Trkm.)
kişän (YUyg.)

SanalBaba

çidä (YUyg.)

bukak (hlk.) 'Gerdan'
= ET., OT. ***bukuk*** 'Boğazın iki yanında deri ile et arasında peyda olan et bezleri' (DLT); ***bukak*** 'kuş kursağı' (DLT)
< *buk+(u/a)k*
An.ağl.: ***buhağ, buhah, buhak, buhav, buhof, bukak*** (*DS.II*, 782)

bukanak (hlk.) 'Ayak, bilek, diz eklemi'
< *buk-anak*
An.ağl.: ***bıkanak, bıkağılık, bıkanık, bıkılgan, bıkınak, bıkmak*** (*DS.II*, 663)

bu kez 'Bu defa'
= ***bu*** 'bu' + ET. ***kez*** 'kez, defa'
An.ağl.: ***böğez, bez, biyez, biyoz, boğez, boğuz, bokez, booz, boyuz, boz, bögez, böğöz, böğüz, bönez, bööz, böüz, böyez, böz, buez, buğaz, buğerez, buğeş, buğez, bukaaz, buyaz, bukaaz, buyaz, bügez, bükerez*** (*DS.II*, 763)

BU(>i, o, ö, ü) +*KEZ*
+*GEZ*
+*ĞAZ*
+*ĞEREZ*
+*ĞEZ*
+*ĞEŞ*
+*ĞUZ*
+*GÜZ*
+*GÖZ*
+*KAAZ*
+*KEREZ*
+*NEZ*
+*YAZ*
+*YEZ*
+*YOZ*
+*YUZ*
+*EZ*
+*OZ*
+*ÖZ*
+*ÜZ*
+*Z*

bul- 'Bulmak'
= ET. ***bul-***
Uyg. ***bultuk-***, OT (DLT) ***bulduk-*** 'bulunmak', DLT. ***bulduk-ar***
< *bul-*[= Moğ. ***buli-*** 'tutmak, yakalamak,zorla almak'(*Mak.II*, 402)]
TT.: BUL- (MA/MACA/UCU/UNDURMA / UNDUR-/ MA/UN-/UNTU/UŞ/ UŞMA/ UŞ-/UŞTURMA/UŞTUR-/ULMA/UL-)

bula (hlk.) 'Yenge, amca veya dayı karısı'
< * *abla* [> *bula* >*a+bula*]
EAT (XVII yüzyıl):
TS (s. 686): ***bula*** 'abla, hizmetçi, evin hanımı'

bula-['Bulamak'
< ET. ***bulġa-*** 'karıştırmak, bulandırmak'; KB. ***bulġanuk*** (< *bulġa-n-~(u)k*), ***bulġaş-***; ***bulnuk-*** 'bulanmak'
DLT.: ***bulġak, bulġayuk*** 'bulanık'
bulġan- 'bulanmak'
TT.: BULA- (NDIRICI/NDIRIL-/DIR-/N-/NIK/NIKÇA/NIKLAŞ-/NIKLIK/NIŞ/NMA/NTI/ŞICI/LAŞIK/LAŞIKÇI/ŞIL-/ŞKAN/ŞKANLIK/Ş-/ŞTIRIL-/ŞTIR-)
~ bula- (AZ., Trkm.)
bulğa- (Kzk., Özb.)
bulği- (Uyg.)
bulğō (Kırg.)
bılğa- (Kzk.)

BU(>ı)L[*Ğ*]A(>i, o)-
= *bısrat-* (Bşk.)
pıçrat- (TatK.)
boz,o- (Bşk.)

bulağaç (hlk.) 'Bulama yapımında karıştırma işini yapan araç'
< *bula-ğaç*
An.ağl.: ***bulağaç, bulağıç, bulak*** (*DS.II*, 784); ***bulaç*** 'yoğurdu ayran yapmak için kullanılan araç'

BULA-*Ç/-K*

SanalBaba

-ĞA(>ı)Ç

bulak 'Pınar'

< *bula-* [< **bulġa-*]+***-k***

KB.: ***bulaḳ***

An. ağl.: ***bulak, balak, bilah, bilağ,buğlek, bulag, bulah*** 'kaynak' (*DS.II*,785)

BU(>i)L[G]A-K(>g, ğ, h)

~ Ker. ***bulağ, bılağ*** (*KTS*, 100)

krş. **pınar** (< ***buñ*** 'yansıma' + ***ar***)

bulak sözcüğü de < ***buñ*** 'yansıma' ***+la-k***

tan türemiş olabilir.

Tü.> **Ar.** (Mıs.) *būlāk* (*ALTK*, 48)

bulama 'Bulama(ç)'

= OT. ***bulġama*** 'yağsız ve tatsız bulamaç'

< *bul(ġ)a-ma*

bulamaç[1] '1. Sulu, cıvık hamur; 2. bu koyulukta yapılan hamur yemekleri'

< *bula-maç*

< *bula-ma+aş*

An.ağl.:***bulamaç, bulemeç; bulambaç, bulmaç, bulmeç*** (*DS.II*, 785-86); ***bulama, bulamuk; bulmaç, bulmeç, bulumeç*** 'bir çeşit pelte' (s.789)

BULA(>e, u)-[*M*]M(>b)A(>e)Ç
-MUK
BUL[*A/E* =ø]-MA(>e)Ç

~ bulamac, bılamac (Ker.) (*KrTS*,100)

bulamac (Çağ.) = bulamak=bulamuk

bulamac (Az.)

bolamık (TatK., Bşk.)

bulämik (Özb.)

bulamaḳ (Trkm.)

bulamaġ (*TMEN II*, 770)

bulmak (Uyg.)

bılamık (Kzk.)

bolamık (Bşk., TatK.)

BU(>ı, o)LA(>ä)-MAÇ(>c)
-MAK(>ġ)
-MI(>i)K

bulamaç[2] (hlk.) 'Sulu çamur'

< *bula-maç*

An.ağl.: ***bulamaç, bulambaç, bubulaf, bulav*** (*DS.II*, 784)

bulan-['Bulanmak'

< *bula-n-*

TT.: BULAN- (DIRICI/DIRIL-/DIR-/IK/IKÇA/IKLAŞ-/IKLIK/IŞ/MA/TI)

bulanık 'Bulanık'

= OT (KB) ***bulġanuḳ***

< *bulġan-(u)k*

An.ağl.: ***bulancak*** 'bulanık akan su' (Gediz-Kü.); ***bulanuk, bolonuk*** 'bulanık' (Nefsiköseli *Görele-Gr.) (*DS.II*, 786)

BU(>o)LA(>o)-*N-*
CAK
UK

~ bulanık (Trkm.)
bulançak (Trkm.)
bulanıg (Az.)
bulgançık (Özb.)
bulganıç (Kırg.)
bulğanğan (Uyg.)
bulğak (Uyg.)
bolğansık (Bşk.)
bolğançık (TatK.)

BULAN-*IK(>g)/ÇAK*
BULGAN-*IÇIK/IÇ/ĞAN/SIK/ÇIK*
BULĞA-*K*

bulantı 'Bulantı'

< *bula-n-tı*

~ bulantı (Az.)
(yüreği) bulanma (Trkm.)
küŋil bolğanıv (Bşk.)
(küŋil) bolğanu (TatK.)
= *köngil äyniş* (Özb.)
(cürögü, köŋülü) aylanū (Kırg.)
(jürek) aynuv (Kzk.)
kosko kiliv (Bşk.)
ukşıv (Bşk.)

bulaş-[1]['Bulaşmak'

< *bula-ş-*

TT.: BULAŞ- (ICI/IK/IKÇI/IKÇILIK/IL-/ KAN/MA/ TIRIL-/

SanalBaba

TIR-)
An.ağl.: ***bulaşmak, bılaşmak, bıleşmek, bolaşmak, bulaşlamak, buleşmek*** (*DS.II,* 786)

bulaş-²[(hlk.) 'Sataşmak, çatmak'
< ***bula-ş-***
An.ağl.: ***bulaş-, bılaş-*** (*DS.II,* 787)

bulaş-³ (hlk.) 'Başlamak; bir işe istekle başlamak'
< ***bula-ş-***
An.ağl.: ***bulaş-, bılaş-, buleş-, bolaş-, buleş-*** (*DS.II,* 786)

BU(>ı, o)LA(>e)Ş-

bulaşıcı 'Bulaşıcı'
< ***bula-ş-ıcı***
Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., Tat K., Trkm., Uyg. **YOK**
= *yoluh,ucu* (Az.)
yoğoşlo (Bşk.)
yoğoşlı (TatK.)
yokançlı (Trkm.)
yukumluk (Uyg.)
yükumli (Özb.)
cuğuştū (Kırg.)
jukpalı (Kzk.)

bulaşık < ***bula-ş-(ı)k***
An.ağl.: ***bılaşık, bıleşık, bulaşık*** (*DS.II,* 664)

buldur, bk. **bıldır**

'Karatavuk uçayi
kanadını açayi
Buldur sevduğum gızlar
bu yil benden kaçayi.'(*TMES,* 59)

bulgar 'Bulgar'
< ET. ***bulġa-*** 'karışmak' + ***-r*** 'geniş zaman eki'

bulgarî 'Üç telli saz, cura, uzun saplı bağlama'
< ***Bulgar+î***
An.ağl.: ***bulgarı, bulgarina, bulgarne, bulgura*** (*DS.II,* 788)

bulgarsıktı (hlk.) 'Yer elması'
< ***Bulgar+sık-tı***

bulgu 'Keşif'
< ***bul-gu***
TT.: BULGU+ (LAMA/LA-/SAL)

bulgur 'Bulgur'
< Tü.****bur-*** 'eğirmek'+ ***-ku-*** 'büzülmek'+***l***
(> ***bulgur*** '-l->-r- göçüşmesi ile')
= eski Kpç. ***burġul, burġun*** (*Et-tuhfet.*, 158 b)
TT.: BULGUR+(CU/CUK/LANMA/LUK)
An.ağl.: ***bıngul, burgul, burğul, burugur*** (*DS.II,* 668); ***buğlur*** (s. 781) [< -lg- > -gl- göçüşmesi]

BU(>ı)R(>n)[*U*]-ĞUL(>r)

krş. Anadolu ağl.: ***bulgur bulgur*** 'terin taneler halinde alına birikmesini anlatır' (*Bor-Ng./*DS.II,* 788); ***bulgurcuk, bulgurçak, bulgurum, bulkurcuk, burcak*** 'küçük taneler halinde yağan kar; küçük dolu tanesi' (*DS.II,* 788)
TT.: BULGUR+ (CU/CUK/LANMA/LUK)
~ burğul (Ker.)

Tü.>**Ar.** (Cez., Fas.) *berġol*; (Lib.) *barġal*; (Mıs., Lüb., (Sur.) *burġul* (*ALTK*, 48);
Kürt. *bılgul* (*DAO*, 77: ***Oğır bo, şiva te bılğul bo, bın é kefçiya te ḳul bo*** 'uğurlar olsun, (akşam) yemeğin bulgur olsun');
Fars. *burġol* (F. Steingass, 1930, 176); **Gürcü.** *burgul* (E. Cherkesi 1950, 21); **Zaza.** *belxul, burxur* (*ZTS*, 34, 50); **Fars.** *belġūr* (*Redh.* 199; Gülensoy:*FA TK,* 140)

H. Eren (*TDES,* 63): [*Németh'in açıklaması tartışmaya açıktır* **der, görüş belirtmez.]**
A. Tietze (*TETTL*, 393): **bulgur** < *burgul, burgur* < *** bur-**
S. Nişanyan (*SS,* 77): *bulgur* ~ **Yun.** *pligúri* Πλιγούρι "dövülmüş buğday" < ? **EYun.** *plēssein, plēg-* "çarpmak, dövmek"
YANLIŞTIR.

NOT:
Yunancaya Türkçeden girmiş olması daha gerçekçidir. Çünkü, **bur-gu-** + **-l**,ekinin "göçüşme ile" **bulgur** olması Türkçenin kurallarına uygundur.

Kerkük Türkçesi Sözlüğü, s.101: < ***Ar.***

SanalBaba

(Niye göre ve niçin Arapça? Açıklanması gerekir.)

bulgur bulgur (hlk.) 'Terin taneler halinde akması', bk. **bulgur**

bulgurca (hlk.) 'Buğdayın suda fasulye, nohut, mısırla birlikte kaynatılmasıyla yapılan çerez'
< ***bulgur+ca***

bulgurcuk[1] (hlk.) 'Küçük taneler halinde yağan kar'
< ***bulgur+cuk***
An.ağl.: ***bulgurcuk, bulgurçak, bugurum, bulkuruk,bulkurcuk, burcak*** (*DS.II*, 788)

bulgurcuk[2] (hlk.) 'Küçük kuzu dişi'

bulgurcuk[3] (hlk.) 'Küçük bulgur'
< ***bulgur+cuk***

bulgurlama (hlk.) 'Evlerin tabanına konulan sulu çamur'
< ***bulgur+la-ma***

bulgurlan-[(hlk.) 'Karıncalanmak'
< ***bulgur+la-n-***

bulmaç, bk. **bulamaç**

bulu-[(hlk.) 'Bulutlanmak' (*TMES*, 59)
< ET., OT. ***bū*** 'buğ, buhar, buğu' (DLT)+***lu-***

bulun-['Bulmak işine konu olmak'
< ***bul-(u)n-*** 'dönüşlülük eki'
TT.: BULUN-(DUR-/DURMA/MA/TU)
~ bulın- (Bşk.)
bolin- (Özb.)
polunmas 'yeteneksiz, kabiliyetsiz, beceriksiz' (Tuv.)
buolun- 'to concent, agree' (Yak.)
boldun- 'to come true, come to be, be realized, happen' (Tuv.) < * *bollun-* < * *bol- ul-un-* (T.Tekin, *Mak.II*, 504-505)

buluş-['Bir araya gelmek, karşılaşmak'
< ***bul-(u)ş-*** 'işteşlik eki'
TT.: BULUŞ-(MA/TUR-/TURMA/UL-/ULMA)

bulut 'Bulut'
= ET., OT. ***bulut, bulıt*** (DLT)
< * ***bū*** 'buhar, buğu'+***lı-t***
DLT: ***bulıtlan-*** < *bulıt+la-n-*
TT.: BULUT+ (LANMA/LAN-/LU/SU/SUZ)
~ bulut (Az., Trkm., Blk., Kırg., Öz., Tuv)
bulut(li) (Özb.)
bulut(lı) (Trkm.)
bulıt (Nog.)
bolıt(lı) (TatK.)
bolot(lo) (Bşk.)
bulıŋğır (Kzk.)
bulit (Hlç.)
bult (KKlp.)
bılıt (Yak.)
pulut (Alt., Tel., Şor., Sag., Kaça)
pĕlĕt (Çuv.)

B(>p)**U**(>o, ı, ĕ)**LU**(>ı, i, o, ĕ)**T**
= *dumānlı* (Trkm.)
tumanlık (Uyg.)
tumandı (Kzk.)
tumandū (Kırg.)
tomanlı (Bşk.)
tümänli (Özb.)
Tü. > Komşu dillere de geçmiştir.

Eren (*TDES*, 63): < ?
Räsänen (*V* 88b): < **bulga-** 'trüben'
Doerfer (*TMEN*, 771): < **-t** çokluk ekiyle yapılmış bir türev.

bum+ 'Çokluk bildiren sözcük'
bumbulanık
bumburuşuk
bumbuz
[/**m**/ tezat ünsüzüdür.]

bun 'Sıkıntı'
= ET. ***buŋ*** [Eleges, 10]
< * ***muŋ*** 'sıkıntı, ıstırap, mihnet'
= Moğ. ***muŋgak*** 'aptallık, sersemlik'
An. ağl.: ***bung*** 'sıkıntı'; ***bungun*** 'sıkıntılı, üzgün' (*DS.II*, 792)
~ mun (Yak.)
~ Moğ. ***munu*** 'alt, abgelebt, hinfälling sein, werden' (*KWb.*,268)
Eren (*TDES*, 63): YOK

SanalBaba

buna-['Akıl düzeni bozuk olmak' = KT., Uyg., DLT.: ***mun-*** 'saçmalamak'

< ***mun*** 'hastalık, ayıp'+***a-***

TT.: BUNA- (K/KÇA/LIK/MA/YIŞ)

Eren (*TDES*, 63): YOK

Nişanyan (*SS*, 77): **buna[mak** = ***ET.*** *bunmak* bunamak, aklını yitirmek (XI) < *buŋ* hastalık, sıkıntı, dert (VIII).

NOT: ***ET., OT***'de **buŋ** sözcüğü yoktur. **mung** (= *muŋ*) 'sıkıntı, ıztırap, bun, mihnet' anlamlarındadır. **mun** 'hastalık, ayıp' demektir. Nişanyan yanılmıştır.

bunak 'Bunak, bunamış'

< ***bun*** (< ****mun***)+***a-k***

Uyg. ***muŋ*** 'tasa, sıkıntı, üzüntü, mutsuzluk, felâket, sefâlet' (*İKPÖ*, 203)

Krş. DLT: ***munduz*** 'budala, alık'

Eren (*TDES*, 63): YOK

bunal-['Soluk alması güçleşmek' < ***buŋ*** (= *bung*) 'sıkıntı'+***a-l-***

~ MA. ***bungal-*** (16-3)

< **** mung*** 'keder, endişe, kaygı' + ***al-*** (*EUTS*, 132)

TT.: BUNAL- (IM/IMLI/IL/MA/TI/TICI/TIL-/TMA/T-)

An.ağl.: ***buŋal-, boŋal-, bonal-, bongal-, bonul-, boval-, bungal-, bungunla-, bunsuk-*** (*DS.II*, 791)

BU(>o)**N**(/**Ŋ**) (> v)+[***G***]*A*(>*u*)*L*-
+*GUN*+*LA*-
+*SUK*-

Arat (*ETŞ* 423): **bunkal** (deve için), krş. **munkul (munggul)** 'şaşkın, aklını kaybetmiş'; **munduz** 'budala, alık'

bunar '(hlk.) 'Kaynak, çeşme, pınar'

< **** buŋ*** 'yansıma'+***ar***

An.ağl.:***bunar, buŋar, bınar, biŋar, buğar, buvar*** (*DS.II*, 791)

Krş. ***büğle-, büngül-, büngü-, bürkle-, bürtle-*** 'su fışkırmak' (*DS.II*, 813)

bunca¹ 'Bu kadar"

< ***bu+n+ca***

An.ağl.: ***buncak, buncaz, buncāz*** 'Bu kadarcık' (*DS.II*, 792); ***buncucuh, buncuh*** (*DAO*, 88)

BU+*N*+*CAK*/+*CAZ*
+*CU*+*CUH*
+*CUH*

~ munca, muncana (Ker.)(*Kr.TS*, 264)

bunca² 'Bu kez'

< ***bu+n+ca***

[***Bunca*** *vuracağım. Bırakmadım peşini.* Y.Kemal Beyatlı, 1955 i II, 338; *YKS*, 21: ***Bunca*** *seni vuracağım.*]

buncağız 'Buncağız, bu kadarcık' < ***bu[n]+cağız***

buncaz (hlk.) 'Bu kadarcık' < ***bu+n+cağız***

An.ağl.: ***buncaz, buncāz*** (*DS.II*, 792); ***buncıvaz***

buncacık 'Biraz, birazcık'

< ***bu+n+ca+cık***

An.ağl.: ***buncucuh, buncucuk, buncuk*** (*DS.II*, 792)

buncılayın < ET. ***munçulayın***

bunda¹ 'Burada'

= OT. ***munda*** (DLT)

< ***bu+n+da***

bunda² 'Buraya'

= OT. ***munda*** (DLT)

< ***bu+n+da***

bunda³ (hlk.) 'Bu kez' (*YKS*, 21: ***bunda*** *çocuklar arkada kalmışlar.*)

< ***bu+n+da***

bundak 'Böyle'

< ET. ***mundaġ/ķ***

bundan 'Bundan'

= OT. ***mundın*** (DLT)

< ***bu+n+dan***

bunlar 'Bunlar'

< ***bu+n+lar***

An.ağl.: ***bular*** (Rize ve çevresi/ *DS.II*, 786)

bungun 'Sıkıntılı'

< ***buŋ*** 'sıkıntı'+***gun***

SanalBaba

An.ağl.: ***bungun, bunalgın, bunalık, bungunluk*** (*DS.II*, 792); ***bunkun*** 'havasız' (s.793); Bk.E. Kalay, *TD* 633, s. 251: ***bunuk*** 'içten içe küskün duran kimse' (Hvs. Osmanlı köyü)

BUN+*GUN/+ALGIN/+ALIK/ +GUNLUK/+KUN +UK*

bur-['1.Karnı ağrımak; 2. Çevirerek kapatmak; 3. (ip) burmak'
< ET. ***bür-*** [<* ***büð-***]
TT.: BUR- (DUR-/GAÇ/GU/GULAMA/GULA-/GULANMA/GULAN-/GULU/GUSUZ/U/UK/UKÇA/UKLAŞ-/UKLUK/ULMA/UL-/UM BURUM)
An.ağl.: ***burhuh*** 'burkulmuş' (*DAO*, 88); ***burma*** 'otun bağ yapılmak üzere sıkıştırılıp hazırlanması; yünün eğrilmeye hazır hale getirilmesi' (*TMES*, 59)
~ bur- (Az., Trkm.)
buyrala- (Kzk.)
burä- (Özb.)
Öteki Türk şivelerinde '**bur-**' fiili yerine şu fiiller kullanılır:
bödrele- (Bşk.; Tat.)
bödrili- (YUyg.)

Tü.> **Zaza.** *borıncı* 'bir tür yabani kuş burnu (yenince buruk bir tad verir)' (*ZTS*, 49)

< ****bur-***

Gülensoy: < * **bu/ü-r-(/k-/ z-)**
Nişanyan (*SS*, 77): ET. **bür-**: BUR-, BURK-, BURUŞ-, BÜK-, BÜRÜ-BÜRÜMCÜK, BÜZ-

---

Bu sözcüklere ek: *burgaç, burgu, burul-, buru* "sancı", *buruntu, büzgü, büzük.*
(Kırgız Tü.'nde: *Burul* "kız adı"). TT' ndeki '*Döndü, Döne*' adları gibi.

bura[1] 'Bu yer'
< ***bu+ara***
TT.: BURA+ (CIKTA/LI/SI)
~ bura (Az.)
= *bu yer* (Özb.)
bū yer (Trkm.)
bu yär (Uyg.)
bu urın (cir) (TatK.)
bul cer (Kırg.)
bul jer (Kzk.)
bıl urın (yir) (Bşk.)

bura[2] 'Buraya'
< ***bu+ara*** [+y+a]

burada 'Bu yerde'
< ***bu+ara+da***
~ burada (Az.)
= *bū yerde* (Trkm.)
bu yärdä (Uyg.)
bu yerdä (Özb.)
bında (Bşk.)
mında (Kırg., Kzk.)
monda (TatK.)
munda (Trkm.)
oşonda (Bşk.)

buram buram '(duman, koku gibi havada yayılan şeyler için) pek çok'
<Tü. ***bū*** 'buhar'+***r-*** 'kokmak'
OT. ***bürmak*** 'Kokmak (iyi), buğusu yükselmek, buğulanmak" (DLT)

Nişanyan (*SS* 77): **buram** < *buramak* güzel kokmak (XIV)
< ? ***Fa.*** *bū* güzel koku, parfüm → BU[2]
YANLIŞTIR. Çünkü, XI. Yüzyılda *DLT*'te de **bur-** fiili vardır. Nişanyan bu fiili görememiştir.

bura 'Bu yer'
< ***bu+ara***

buracıkta 'Çok yakın ve belirlibir yeri gösterir'
< ***bu+ara+cık+ta***

burağan → boran

buram buram 'Güzel kokmak'
< ET., OT. ***būr-*** '(iyi) kokmak, buğusu yükselmek' (DLT)
+ ***a-m*** [***bū*** 'buhar']
Eren (*TDES*, 63): YOK

Nişanyan (*SS*, 77): **buram** < *buramak* güzel kokmak (XIV) < ? ***Fa.*** *bū* güzel koku, parfüm → BU[2]
YANLIŞTIR. Çünkü, ***ET, OT*** deki **būr-** fiili bu sözcüğün kökeninde vardır. Nişanyan bu fiil kökünü görememiştir. DLT' teki **bürut -** 'buğulandırmak, kokutarak yellenmek' (< ***būr-(u)t-***) fiili de aynı kökten gelir.

burası 'Bu yer, bura'

SanalBaba

< ***bu+ara+sı***

burcu 'Güzel koku, ıtır'
< OT. ***būr-*** [< * *bū-r-*] + ***-cu***
Bk. **buram**
TT.: BURCU+ (MAK)
An.ağl.: ***burca burca, bur bur, burcak burcak, burcam burcam, burcun burcun, bürcü bürcü*** 'güzel ve keskin kokuyu anlatır' (*DS.II*, 794)

burcu-[(hlk.) 'Koku çıkarmak'
<OT. ***bur-*** 'kokmak, güzel kokmak' (*KB* III, 116)+***-cu-***

burç[1] 'Karabiber'
< ET., OT. ***murç*** (DLT)

Tietze (*TETTL*): < *Skr.* ***marica/marīca***

NOT: ***marīca***'nın nasıl **burç** biçimine dönüştüğünü ses ve biçim olarak açıklayamadıktan sonra < ***Skr.*** demek neye yarar?

burç[2] 'Ökse otu'
< ***bur-ç***
An.ağl.: ***buruç, bırıç*** 'ökse otu' (*DS.II*, 802)

burç[3] 'Karın ağrısı'
< ***bur-ç***
An.ağl.: ***burç*** (*DS.II*, 795), krş. ***buru, burru, buruntu***

burçak 'Taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi'
= ET., OT. ***burçak*** 'burçak, ter taneleri'(DLT)
< ****bū+r+ça-k***
An.ağl.: ***borcak, borçoh*** 'sarı çiçekli bir ot" (DS.II, 740) ~ ***burçalak, burcak, burcalah, burcalak, burcalık, burçah, burçalıh*** (*DS.II*, 795)

BU(>o)**RÇ**(>c)**A**(>o)**K**(>h)
BURÇ(>c)**A**[*LI/LA*]**K**(>h)

~ burşak (Kzk.)
buurçak 'nohut' (Kırg.)
purçak (Tel., Leb.)
mırçak (Tuv., Şor, Alt.)
murçak 'nohut' (Alt./*ATS*, 134)
porso (SUyg.)
pęrźa (Çuv.) (> Çer. *puršа*; Mac. *borsó*) (Räsänen, *V*, 89)

B(>p, m)**U**(>o, ı)[*U*]**R**
Ç(>ş, s, ź)**AK**

Eren (*TDES*, 63): YOK

burçin 'Dişi ördek' [TT'nde özel ad]
< Moğ. ***borcin*** [Moğ. *borjiqin* 'die Wildentenleute']
< **** bor+cin***
~ borcın (Çağ./*Seng.* 132 v 19) '(boz) ördek'
borçin (*Abuş.* 147)
borçın (*ŞS* 78; *PdC* 78)
borçun (Kırg.) 'boz ördek' (yabanıl) < **bor+çın*
~ Moğ. ***bordžn*** (*KWb.* 51)/***borogçin*** 'boz' (dişi hayvanlar hakkında', Hal. ***borogçin*** (T. Tekin, *Mak.I*, 11)

Doerfer, Çağataycadaki **borçin**'in Moğolca **borjin**'den ödünç alınmış olduğunu yazar. Fakat, **{-çIn}** ~ **{-çIl}** ekinin Türkçede renk adları üzerine geldiği DLT'te de görülmektedir:
kökçin ~ *kökşin*, KB. *kökşün*, Osm.*gökçil* ~ *gökcil* 'mavimsi', *bozcıl* 'boz renkli', TT, Az.. *sarışın* (< * *sārıġçın*), Kırg. *akçıl*, TT. *kırçıl* vb. Bk.T. Tekin, *Mak.I*, 231.

burdur-['Burdurmak'
< ***bur-*** [< OT. *bür-*]+ ***-dur-***

burgaç 'Burgaç'
< ***bur-gaç***
An.ağl.: ***burgaç, burguç, burğaç, burkuç, burkuk, burma, burmuk, buruh*** 'enenmiş koç, teke vb. hayvan' (*DS.II*, 796)

BUR-*G(>ğ,k)A(>u)Ç*
-KUK/-UH
-MA/-MUK

burgaç, burgağaç, burhaç, burkaç, burkulaç, burkuleç '7 ayrı anlamı var' (*DS.II*, 796)
burgaç 'vida; burgu' (s.797)
burğaç, burgeç, burkaç 'girdap' (s.797, 798)

burgaş-[(hlk.) Karışmak, dolaşmak, buruşmak'
< ***bur-ga-ş-***
An.ağl.: ***burgaş-, burgalaş-, burgeş-, burkuş-*** (*DS.II*, 797)

BUR-*GAŞ-*

SanalBaba

-GA+LA-Ş
-KU+Ş

burgu 'Delik açmaya, tıpa çekmeye, yeri oymaya, telli sazlarda telleri germeye yarayan âlet'

< *bur-gu*

TT.: BURGU+ (LAMA/LA-/LA NMA/LAN-/LU/SUZ)
~ burgı (Kzk.)
An.ağl.: ***burgu*** 'musluk' (*DS.II*, 799)

Tü. > **Laz.** *burguli* 'diz' (*LTTLS*, 36) < ***burgu+li*** ; **Zaza.** *burxı* (*ZTS*, 50); **Kbr.** *bru/ubruv* (İ. Doğan, 1966, 318)~ *ubruvn*

burgun (hlk.) 'İshal'

< *bur-gun*

An.ağl.: ***burgu, burgun, burğun, buruğ, burulgan*** (*DS.II*, 798); ***burkuntu, burğaç*** 'mide bulantısı' (s.799)

BUR-*ĞAÇ*
-GU/-G(>ğ)UN
-UĞ
-ULGAN
-UNTU

burk- 'Kıvrılmak' [*ayak burk-*]
= OT. ***burk-*** 'kırışmak' (DLT)

[< * *bu/ü-r-k-*]

TT.: BURK- (UCU/ULMA/UL-)

Burkan 'Buddha'
< * ***bur+kan*** (>*han*)
'**Bur**' '*Buddha*'nın kuzey Çincedeki söyleniş biçimi' + **kan** 'hükümdar'

Hamilton (*İKPÖ*, 175): Çin. **fo** 'Buda' + **xan** "imparator"
N.D.Miranov (*Kuchean Studies*, 162): ***Purgan*** < Kuça: ***pūdŋäkte*** (**pūd** "Buda" + **ŋäkte** "Tanrı"
Ayrıca bk. J. Rahder, "Old Turkish and Mongolian Burxan" ve "The Old Turkish Earth-Deity". *TMEN*, n. 732.

burkaz (hlk.) 'Su ve çay kenarlarına ağaçlardan yapılan set'

< *bur-* 'çevirmek'+***ka-z***

burma 'Burma'
= OT. ***bür-*** 'büzmek' (DLT)

< *bur-ma*

TT.: BURMA+ (LI)
An.ağl.: ***burma*** 'musluk; çeşme oluğu' (*DS.II*, 799)

Tü.> **Ar.** (Lib., Sud., Sur.) *būrmā* (*ALTK*, 49)

burmak (hlk.) '1. Darılmak; 2. kıskanmak; 3. hayvanların üreme organlarını burarak erkekliğini gidermek; 4. sancımak; 5. çevirmek' (*DS.II*, 801)
< ***bur-mak***

burnotu, burunotu (hlk.) 'Enfiye'

< *burun+ot+u*

An.ağl.: ***burunotu, bornot, burnotu, burnut, burunot*** (*DS.II*, 804)

BURUN+*OT/+OTU*
BUR[*U=ø*]**N+*OT/+OTU/+UT***
BO[<U]**R**[*U=ø*]**N+*OT***

Tü. > **Kürt.** *bırnoti, burnoti, burnotu* (*DAO*, 78: ***burnotiya tutuné jı gamrugé ra başe***. 'Tütün tozu gamruz (hastalığı)na iyi gelir.'); Zaza. *burunti* (*ZT S*, 50)

burtlak 'Domuz yavrusu'

< *bo(>ö)*[r]*t+le-* 'doğurmak'
[-**r**- türeme ünsüzdür.]
An.ağl.: ***bodla-, bodukla-, bortla-, botla-, börtle-*** 'doğurmak (manda, deve)' (*DS.II*, 718)

Eren (*TDES*, 64): **burtlak** 'domuz yavrusu'
'Şçerbak (*İRLTJa* 127) ***burt-lak*** diye ayırmakla yetinmiştir.' der, **kendi görüşünü belirtmez.**
NOT:
Anadolu ağızlarında yaşayan: ***boduk, bodak, bodanak, bodar, bodē, bodi, bodik, bodu, boduç, boduh, borum, bortlak, bot, bota, botlak, botuk, bödü, bödük, budanak*** sözcükleri de '1. Deve yavrusu; 2. Ayı yavrusu; 3.Küçük çocuk; 4. Genel olarak hayvan yavrusu' anlamlarına gelir ve kökeni **bo**(>ö, u)**t**(>d)'tur.

burulgan (hlk.) 'Hortum'
< ***bur-ul-gan***
An.ağl.: ***burulgan, bulurgan,***

SanalBaba

burgaç, burguç (*DS.II*, 802)

burun '1. Burun; 2. bazı şeylerin ön ve sivri bölümü: *kargaburun* gibi'
= OT. ***burun*** (DLT)
< *bur-un*

[J. Benzing:****būran*** (N.Gözaydın, *TD* 633, s. 209-213)]

bk. **bur-**
TT IV, 28-46: ***burun*** 'önce, evvel',
KB., DLT, AH. ***burun***; KE 40v21;
Babür 53-4: ***burun, burna***;
Sekkâki: ***burnaġı*** 'önceki, evvelki' [< * *bur-un+a+ġı*]/ ***burna*** 'önce, evvel, evvelce' zarfına Çağ.'dan önceki dönem metinlerinde rastlanmamıştır. Uygur metinlerinde (*TT VII*, 28, 46) 'önce, evvel, evvelce' anlamında zaman zarfı olarak ***burunda*** sözcüğü tespit edilmiştir.
~ burna 'önce, evvelce' (Uyg.)
burnadin 'önceden' (Uyg.)
burnaķi 'önceden' (Uyg.)
TT.: BURUN+(DURUK/LU/SAK/SALIK)
~ burun (YUyg., Trkm., Kırg., Kzk., TatK., Özb., Osm., Az.: yönelme durumunda: *buruna*; Kıpç., Krç.-Blk. 'köşe'; Horasan Çağataycası; Doğu Tü.)
burun~burŭn '1. hortum (filde)' 'uzun boru biçiminde (böceklerde)' (YUyg.)
burŭn (Özb.)
burungu 'önceki, evvelki' (Krç.-Blk.)
burnu (Gag.) (şahıslarda: *burnusu*)
burın (Nog.)
burnagı 'önceki' (Kzk., KKlp.)
burna, burnakı 'ilk, önce' (YUyg.)
burnågı 'ilk, önce' (Özb.)
borın (TatK.: şahıs ekiyle: *borını~borni*)
murdā (< **murun+a*< * *burna*) 'önce; evvel, evvelce' (Kırg.)
murdāgı 'önceki' (Kırg.)
murun (Kzk., Kırg., şahıs ekiyle: *murda ~ murunu*; Krm., Yak., şahıs ekiyle: *munnu*)
murunda 'önceki' (Tuv.)
murın (KKlp., Kzk.)
murnu 'ön taraf' (Tuv.)
moron (Bşk.)
purna 'ilk, önce' (Hak.)
purun (Bar., Tel., Leb., Hak.)
purunta 'önceki' (Hak.)
purnada (Hak.)
pırınta 'önceki' (SUyg.)
sămsa (Çuv.)

B(>m, p)**U**(>ı, o)**RU**(>o, ı, ŭ)**N**

Tü. >**Rus.** *burun*
= *tumsık* (hayvan için) (Kzk.)
xaŋsō (Yak.) < Moğ.

Nişanyan (*SS*,77): *burun/burn* = **ET.** *burun* 'koku alma organı, çıkıntı, uç' (xı)
* **ET.** *bu* (buğu, buhar) sözcüğüyle ilişkisi açık değildir.
Nişanyan'ın bu tesbiti doğru değildir: Çünkü, sözcük (< * ***bu-r-***) fiilinden türemiş olup, anlam olarak *çıkıntı*dır.
Eren (*TDES*, 64): < **bura-**, ***bur-** 'kokmak, koku vermek'+ **-(u)n**
Sözcüğün '*önce, evvel*' anlamları da göz önüne alınırsa, bu sözcüğü **burun¹**, **burun²** olarak ele almak gerekecektir.

B. Munkácsy, 'Turkish ***burun***', *KSz* XIV (1913), s. 352.
G. Doerfer, *Halaç* (1971), s. 295: <* ***bur-***

N. Gözaydın, 'Tietze'nin Etimolojik Sözlüğü ve Burun Üzerine', *TD* 633, s. 209-213.
[Gözaydın, bu yazısında J. Benzing'in Tietze'ye gönderdiği **burun** maddesi ile ilgili bilgi vererek Benzing'in notunu aktarır ve bu notun kullanılmadığını açıklar.]

burunduk ~ burunduruk 'Yular; burun kıskacı'
< *burun+du(ru)k*
[<* ***bu-r-(u)n+du(ru)k/+suluk***]
OT.(DLT): ***burunduk***
~ MA. ***burunduk ~ burunsuluk***
An.ağl.: ***burunduruk*** (*DS.II*, 803); ***burunsal, burunsallık***
~ muruntuk '(develer ve öküzler için) burunsalık.' (Kırg.)

SahafBaba

Nişanyan (*SS*, 77): YOK

burun otu, bk. **burnotu**

burunsak 'Hayvan yavrusunun anasından süt emmesini önlemek için burnuna geçirilen başlık'

~ **burunsalık**

<burun+sa+k(~-sa+lık)

Krş. **burunduruk**

An.ağl.: ***burunsak, burundağı,buruntalık; burunsalık, buruncalık, burunsuluk, burunsalıg, burunsluk*** (*DS.II*, 804)

BURUN+*SAK/SALIK/SULUK*
+*S[U=ø]LUK* < +*suluk*
+*CALIK*
+*DAĞI*
+*TALIK*

burunsuk (hlk.) 'Burun kıvırmak'

< burun+su+k

buruntu (hlk.) 'Buru, sancı'

< bur-(u)ntu

buruş (hlk.) 'Meyve kurusu'

< bur-(u)ş

An.ağl.: ***buruç, buruş*** (*DS.II*, 804)

buruş buruş 'Çok buruşuk'

< ***bur-uş*** = OT. ***burış*** (DLT)

buruş-[1] 'Buruşmak'

= OT.***burış*** 'Deride ve elbisedeki buruşukluk' (DLT) // ***buruş-*** 'yüz buruşmak'

< *bu-r-ış-

TT.: BURUŞ- (MA/TURMA/TUR-/UK/UKLUK)

~ bürüş- (Az., Özb., Trkm.)
büris- (Kzk.)
böriş- (TatK.)
bırış- (Kırg.)
pürleş- (Uyg.)

B(>p)**Ü**(>ı,ö)**R**[*L*]**Ü**(>e,ı,i)**Ş**(>s)-

buruş-[2] (hlk.) 'Vuruşmak, döğüşmek'

< * vur-(u)ş-

[**v-** > **b-** olmuştur.]

burut 'Bıyık'

< bur- 'burmak, bükmek'

+-(u)t

~ burut (Uyg.)
murut (> murt) (Kırg.)
murut, murt (Özb.)

Tü. **burut** > Fars. *burūt* (Doerfer, *TMEN*, 740)

Clauson (*ED*, 301): < Fars.

bus (hlk.) 'Sis'

< *bū+s

An.ağl.: ***bus, burs*** (*DS.II*, 804);

busarık (hlk.) 'Sisli, tozlu, bulutlu'

< ET., OT. ***bu+s+ar-(ı)k***

busbulanık 'Çok bulanık'

< ***buS+bula-n-(ı)k***

but 'But'

= OT. ***būt*** (DLT,KB)

< būt

~ būt (Trkm.)
būt (Yak.) < * *bult*
but (Nog., Kzk., Kırg., Sart.)
bud (Az.) < * *būt*
put (KKlp., Tel., Alt., Şor, Koyb., Kaça, Küer.)

B(>p)U[< ū]T(>d)

= Moğ. ***bultı-n***, Hal. ***bulçın***; Ma. ***bulça*** < * *bulçı* < * *bultı* (T. Tekin, *Mak.I*, 62, 99; *TLKS*)

butluk (hlk.) 'Şalvar'

< ***but+luk***

buy-['Soğuktan donmak, üşüyüp donmak'

<ET.***bud-***[< ****bu-*** 'dondurmak' + ***-d-***] ~ OT.(DLT) ***bud-*** 'donarak ölmek, ölüp donmak'

EAT: ***buy-*** 'insan ve hayvan soğuktan donmak' (*YTS*, 41)

TT.: BUY- (MA)

An.ağl.: ***buyumak, bıymak, biymak, bucumak, buymak, buyuhmah, buyumah, buzmak, büymek*** 'donmak, üşümek' (*DS. II*, 808); ***buyuşuk*** 'uyuşmuş, uyuşuk' (s.809); ***boğmak*** 'donmak' (TMES, 57)

~ buy- 'çok üşümek, soğuk almak, donmak, buz kesmek' (Trkm./*TTS*, 89)

BU(>ı,i,o,ü)Y(>c,~z,ğ)[*U*]-

SanalBaba

MA(>e)K(>h)

bu yıl 'Bu yıl, bu sene'

< ***bu + yıl***

~ pi:l [< *pıyıl* < *bu yıl*] (Alt., Leb., Şor.)

buyruk 'Buyruk, emir'

< ***buy(u)r-uk*** 'emir, ferman'

ET. (Uyg.) ***buryuk ~buyruk*** (*Alt. Yar.*)

TT.: BUYRUK+ (ÇU)

An.ağl.: ***buyuruk*** (*DS.II*, 809)

buyrultu, buyurultu 'belge, diploma'

buyurgan 'kaynana'

~ buyrug (Az.)

buyruk (Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)

buyrık (Kzk.)

boyırık (TatK.)

boyorov (Bşk.)

BU(>o)Y[*U>ı*]RU(>ı, o)K(~v)

buyur-['Emretmek'

< ***buyur-***

TT.: BUY[U]R- (UL-/ULTU/MA/U)

~ buyur- (Az., Özb., Trkm.)

buyır- (Kzk.)

buyru- (Uyg.)

buyrū (Kırg.)

boyırık birü (TatK.)

boyır- (TatK.)

boyorok biriv (Bşk.)

boyor- (Bşk.)

BU(>o)YU(>ı,o)R[U]-I(~o)K

buz 'Buz'

= OT. ***būz*** (DLT)

< ****bū-z*** krş. **buy-** 'üşümek, donmak' (< ***bū-y-***)

DLT.: ***būd-*** 'donarak ölmek', ***bud-ar*** < *būda-r* < ******* *bū-* 'üşümek'

~ būz (Trkm.)

buz (Az.)

boz (TatK.)

boz, (Bşk.)

muz (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)

mus (Yak.) < *būz*

păr/ pĭr (Çuv.) < ******* *bur²*< *******bū́r*

[Not: Türkçedeki /z/ foneminin Çuvaşçadaki ve öbür Altay dillerindeki karşılığı /r/'dir: Tü. ***buz*** = Çuv. ***pĭr*** < ******* ***bū́r***]

B(>m)U[< Ū](>o)Z(>s)

= Moğ. ***mölsün*** 'buz' < *möli-sün* < *möri-sün*

YMoğ. ***mus*** [Bugün konuşulan Moğolcada *mustu usu* 'buzlu su' demektir.]

Tü.>**Ar.** (Ir., Lüb., Sur.) *būz* (*ALTK*, 49); **Zaza.** *buz* (*ZTS*, 50)

Eren (*TDES*, 65): < ?

buzağı 'Buzağı'

= ET., OT. ***buzāġu*** (DLT), Uyg. (*İKPÖ*) ***buzaġu***; eski Kıpç. ***buzāġu*** (> ***buzawu***)

< **** bızaġu < * bıŕaġu***

(Räsänen, *V* 74) [<****** *buz+a-ğı*]

CC. ***buzaw***

<***buz+aġu*** <****bür²+aġu***

(T. Tekin, *Mak.I*, 117: (for the suffix *+ayu* cf. *oyul* 'child', *oylayu* 'tender, delicate'; *qïl* 'hair', *kïlayu* 'wire-edge, razor', etc.)

[**NOT**: ET. ***bozaġu*** biçimi yanlıştır. Doğrusu /**u**/ ile ***buzaġu***'dur.]

An.ağl.: ***beza, bıza, bızā, bızāb, bızağ, bızağa, bızağı, bızap, bızav, bızık, bızo, biza, bizav, bizo, bizof, bizov, bozağ, bozüü, buzah, buzak, buzalah, buzavu, buzo, buzov, buzoy*** (*DS.II*, 673); ***buzak*** (*TMES*, 59)

BU(>e, ı, i, o) **Z+A**(>o)**ĞI**(>a, u)

BUZ+AH

+AK

+ALAH

+AVU

+O/+OV/+OY

BOZ+AĞ

+ÜÜ

BIZ +A/+Ā/+ĀB

+AĞ/AĞA/+AĞI

+AP/+AV

+IK

+O

BİZ +A/+AV

SanalBaba

+O/+OF/OV

Anadolu ağızlarında ***buzağı*** *için söylenen başka sözcükler:*

bücük, becik, bıcık, bıcik, bıdık, bibi, bici, bicik, bicük, biçik, biçoğ, bocik, böcük, bucuk, büçik 'buzağı' (*DS.II*, 811)

~ bɵzau (TatK.)
buzau (Kzk.)
buzov (Az.)
buzåķ (Özb.)
buzav (Ker., Kzk., Az., Trkm., KKlp., Nog.)
bozav (TatK.)
bozu (Alt.)
bozū (Alt.) (*ATS*, 40)
bıza (Alt.)
bızaa (Alt.) (*ATS*, 40)
bızā (Tuv.)
bızau (TatK.)
bıδau (TatU.)
bızav (Ker., KKlp.)
bız,av (Bşk.)
bizav (Ker.) (*Kr.TS*, 94)
bsaa (Alt.) (*ATS*, 40)
mozay (Uyg.)
muzō (Kırg.)
puzā (Şor., Sag.)
pozū (Alt.)
puzau (Bar.)
pıza (Soy.)
pızā (Sag.)
pızo (Hak.)
pızō (Sag.)
puzū (Sag.)
psaa (Alt.) (*ATS*, 40)
pəru / păru (Çuv.)
< * *bur²+agu*
= Moğ. *biragu*
< **bir²+agu*

B(>m, p)U(>o, ı, i)Z
A(>ō,å)Ğ(>v,y)I

BUZA+V (Az., Trkm., KKlp.)
+U (Kzk.)
BOZU (Alt.)
BIZA +U (TatK.)
+V (KKlp.)
+A
BIZÅ +U

BıδA +U
PUZA +U/+A
PUZU +U
POZU +U
PUZĀ
PUZŪ
PIZA +A
PIZO / +O
MUZO +O

~ Moğ. ***biraġu*** (> Tung. *bēru*);
Hal. ***biarū***; Kalm. ***bürüü***.

Tü. > **Mac.** *borjú* [boryū]
(< Eski Çuv. **buraġu*)
Tü. > **Kürt.** *bızek, bızav, bızap, bizov, bizo, bizav, bızek, bıco* (*DAO*, 89)

Munkácsi (*NyK* 24:404; *KSz* 6:377): < Eski Hintçe **páçáu-**, Av. **pasu-** "Vieh"
Gombocz (*NyK* 35:253-254; *KSz* 13:10-11): Munkácsi'nin görüçünü kabul etmez.)
Ramstedt (*KWb*. 69a): < Sümerce: **bir** "cattle"
Sinor (*AOH* 15:318): < Ugor
Ligeti (*TörkK* 230): < **bura-ğu**
Sevortyan (*ÊSTJa* 1978, 176): **bozla-**
Eren (*TDES*, 65): **buza-, buz-** "böğürmek" + **-ğu/-ğı**
Nişanyan (78): **buzağı** = *buzağu* (IX)~ **İr.** **büzak* [küç.] "yavru teke" < Ave. *büza-* "teke, koç"
~ **HAvr.** **bhugo-* "çeşitli hayvanların erkeği" → BOĞA
* Karş. **Fa.** *büzek* (küçük erke keçi), *büze* (teke)

Nişanyan Türkçe/Moğolca ortak bir sözcük olan "buzağı"yı Hind-Avrupa dillerine bağlamak için oldukça zorlanmaktadır. Çünkü, atlı göçebe kültürüne bağlı olan Türk ve Moğolların hayvanlara verdikleri adlar öteki dillerden çok fazladır.

Öyle ki, yeni doğan bir *kuzu* ile bir, iki, üç vb. aylıkları için ayrı ayrı adlar vermişlerdir. Meselâ: *oğlak, gıdik, keçi, teke* (keçiler için); *koyun, kuzu, koç, koçkar, koçkorok* (koyunlar için); *inek, boğa, buzağı, dana (< tana); buğra; at, kısrak, yılkı, tay* bunlardan bazılarıdır.

Anadolu ağızlarındaki sözcükler için bkz. "***Derleme Sözlüğü***, C.I-XII" (TDK yayını.)

Moğolların Gizli Tarihi (*Monggol-un Niguça Tobçiyan*) adlı eserde de sayısız hayvan adı ve sıfatları bulunmaktadır.

buzağıdişi (hlk.) 'Danaburnu denilen

SanalBaba

ve bitki köklerini yiyen bir böcek'

< *buzağı+diş+i*

An.ağl.:***buzādişi, bızadişi*** (*DS.II*, 809)~ ***bozoburnu, buzağıburnu***

buzağıla-['Buzağılamak'
= OT. ***buzağu+la-*** (DLT)
An.ağl.: ***bızla-, bızağla-, bızala-, bızıla-, bızılı-, buzağıla-, buzala-, buza-, buzla-, buzula-*** (*DS. II*, 676)

BUZAĞI+*LA-*
BUZA-
BUZA+*LA-*
BUZ+*LA-*
BUZU+*LA-*
BIZ+*LA-*
BIZA+*LA-*
BIZAĞ+*LA-*
BIZI+*LI-/+LA-*

buzağılık (hlk.) 'Dağda biten bir ot'

< *buzağı+lık*

An.ağl.: ***buzağlık, buzalık, buzālık*** (*DS.II*, 809)

buzakluk (hlk.) 'İneğin rahmi' (*TM ES*, 59)

< *buzağı+lık*

buzala-[(hlk.) '(inek, manda) doğurmak',bk. **buzağıla-[**

< * *buzağı+la-*

An.ağl.: ***bızala-, bızıla-, bızla-, buzala-, buzale-, buzla-, buzula-*** (*DS.II*, 810)

buzkırak (hlk.) 'Buz çözülmesi, erimesi'

< *buz+kır-(a)k*

An.ağl.: ***buzgırak, buzkıra, buzkırak*** (*DS.II*, 810)

buzluk 'Buz konulan kap'
= OT. ***buzluk*** (DLT)

< *buz+luk*

buzluğan 'Üzerinde buz eksik olmayan yüksek dağ tepesi'

< *buz+lu+ġan*

buzuk 'Ud veya tanbura benzeyen musiki âleti'

< *buz-uk*

Tü.> **Ar.** (Lüb.) *buzuḳ* (*ALTK*, 49); **Rum.** *buzuki*

buzul < ***buz+ul***
TT.: BUZUL+ (LAŞMA/LAŞ-/LU)

bübübük (hlk.) 'Çavuş kuşu'

< *bü+bü* 'yansıma' **+*bük***
Krş. **ibibik**

bücür 'Ufak tefek ve kısa boylu'

<*büç- [<*bıç-]+-(ü)r*
TT.: BÜCÜR+ (LEŞME/LEŞ-/LÜK)
~ büçür 'tomurcuk' (Kırg.)(*KS.I*, 152); bücürö- 'bükülmek, kamburlaşmak'

Tü. > **Zaza.** *bucur* (*ZTS*, 50)

Eren (*TDES*, 66): ***bücür*** 'bodur'. Kökünü bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS*, 78): **bücür** = ?

büğdür (hlk.) 'Cılız, hastalıklı kimse'
< ***bük-*** 'durdurmak, bükülmek' (DLT) ~ ***büg-*** + ***-ür-***
An.ağl.: ***bükür (~büdük, büdür)*** 'çelimsiz ve zayıf çocuk' (*DS.II*, 812)

büğdüz (hlk.) 'Ağacın budak yeri'

< OT. ***bük*** 'tomurcuk' (DLT) + ***dü-z***
An.ağl.: ***büğdüz, buŋuz*** (*DS.II*, 812)

büğe ~ büğelek '*büve* de denilen sokucu sinek' ~ **büvelek ~ büve**

< *bö:+g +e+lek*

~ Kırg. ***bögönök*** 'Sarımtırak renkli sinek' (*KS.I*, 136); Alt. ***bögön*** 'atsineği' (ATS, 53)

< *bö:g+ö+n+(e)k*

An. ağl.: ***böğelek, bigelek, bogerlek, bögelek, bögülek, böğlek, böğülek, böhenek, bökelek, bölek, bövelek, böylek, buğelek, bülek, bunelek, buvelek, bügülek, büğürtlek, bükelek, bükenek, bükülek, bülek, bünelek, büvelek, büven, büvenek, büyek, büyelek, büylek, büyülek, büzelek***

SahalBaba

(*DS.II*, 759)

BÖ(>i)G(>h, k, v)E(>ü)+*L(>n)EK*
BÖĞ[*E=ø*]+*LEK*
BÖ[*GE=ø*]+*LEK*
BÖVE+*LEK*
BÖY[*E=ø*]+*LEK*
BUĞE+*LEK*
BŪ[< *ĞE=ø*]+*LEK*
BUNE+*LEK*
BUVE+*LEK*
BÜGÜ+*LEK*
BÜGÜ+[***RT***]+*LEK*
BUNE+*LEK*
BÜKÜ+*LEK*
BÜ[*GÜ=ø*]+*LEK*
BÜNE+*LEK*
BÜVE+*LEK/N/NEK*
BÜYE+*K/LEK*
BÜY[*E=ø*]+*LEK*
BÜYÜ+*LEK*
BÜZE+*LEK*

Eren (*TDES*, 66): YOK

büğek (hlk.) 'Buzağıların analarını emmelerini önlemek için, ağızlarına takılan sivri uçlu bir aygıt'

< ****böğe-*** 'önünü tutup engel olmak'+***-k***

An.ağl.: ***büğek, büğenk, bünek, büvek, büvenk*** (*DS.II*, 813)

BÖ(>ü)Ğ(>v)E+[*N*]*K*

büğelek, bk. **büğe**

büğelez (hlk.) 'Kamburlaşmış'

< ***böğe-*** 'önünü kesmek'+***-l-(e)z***

büget 'Su birikintisi' = **büvet**

[< ******* ***böğe-*** 'önünü kesmek'+***-t***]

NOT: *TS*, I (s. 735) ***büğe-*** (doğrusu: **böğe-**'tir.)

An.ağl.: ***böget, bölet, böned, bönet, büvet*** '1. havuz; 2. gölün derin yeri' (*DS.II*, 758)

büvet, böet, bögen, bögert, böget, böğ, böğe, böğek, böğen, böğenek, böğenti, böğet, böventi, bövet, böyenti, buğat, buvek, buvet, büet, büğe, büğet, bünek bünet, bünget, büve, büvek, büvent, büventi 'suyun önüne çekilen set, bent' (*DS.II*, 831)

BÖG+*EN/+ERT/+ET*
BÖĞ+/+*E/+EK/+EN/+ENEK +ENTİ/ET*
BÖV+*ENTİ/+ET*
BÖY+*ENTİ*
BUĞ+*AT*
BUV+*EK/+ET*
BÜ+*ET*
BÜĞ+*E/+ET*
BÜN+*K/+ET/+GET*
BÜV+*E/+EK/+ENT/+ENTİ*

~ bögöt 'bent, set, engel' (Kırg.) (*KS.I*, 136)

< ***bögö-*** '1.suyun önüne set çekmek; 2. yolu kapatmak'

Eren (*TDES*, 66): < **böğe-** + **-t** eki

bük[1] 'Çiçek tomurcuğu; sık ağaçlık' = OT. ***bük, bukuk*** (DLT)

< ***bük***

An.ağl.: ***bük, buk, büh*** (*DS.II*, 814)

bük[2] (hlk.) 'Arazi, kıyı'

< ET., OT. ***bük*** 'köşe, bucak' (DLT)

An.ağl.: ***bük, buk, bük*** (*DS.II*, 783)

bük-['Sertçe çevirmek; kıvırmak'

< OT. ***bök-, büg-, bük-, buk-*** (DLT) 'durdurmak, toplanmak, bükülmek;yere kapanmak, doymak, kanmak'

< ****bü-k-*** (krş. **bü-z-, bu-r-**)

TT.: BÜK- (EN/LÜK/LÜM/ME/TÜR-/ÜK/ÜLGEN/GENLİK/ÜLME/ÜL-/ÜLÜ/ÜLÜŞ/ÜM/ÜMLÜ/ÜMSÜZ/ÜNÜNLÜ/ÜN-/ÜNTÜ)

An.ağl.: ***bük, bukleç, buküş, bükeç, bükemeç, bükleç, büklembeç, bükleş, büklüç, büklüm, büklümbeç, bükme, bükmeç, bükmet, bükrüç, büküç, bükülgeç, büküm, bükümeç, büküş*** '1. dönemeç; 2. akarsuların büküntü yerleri; 3. köşe; 4.bükülerek katlanmış bir şeyin her

SanalBaba

bir bükümü' (*DS.II*, 815-816)

< * ***bü-k-***
= ***buk-***
büğ-
büy-

BUK-*LEÇ/-ÜŞ*
BÜK-*/-EÇ/-EMEÇ/-LEÇ/*
-LEMBEÇ/-LEŞ/
-LÜÇ/-LÜM/-LÜMBEÇ/
-ME/-MEÇ/-MET/-RÜÇ/
-ÜÇ/-ÜLGEÇ/-ÜM/-Ü-
MEÇ/-ÜŞ

~ bük- (Az., Özb.)
büg- (Kzk., Kırg.)
büktür- (Trkm.)
pük- (Uyg.)

Nişanyan (SS, 78): **bük[mek** = ***ET*** ? *bükmek* (XIII) < ? * *bü(dh)mek* "burmak, büzmek, (ip) bükmek → BUR-
* **ET** *bükmek* (hareketine engel olunmak, set çekilmek – XIII) fiilinden ayrı bir sözcük olduğu kabul edilebilir.

büke → böke

bükeç (hlk.) 'Çene'
< ***bük-(e)ç***
An.ağl.: ***bükeç, büklembeç, bükküç, büküre, bük*** (*DS.II*, 816)

BÜK-*EÇ*
-LEMBEÇ < *-lem-beç*
-ÜÇ
-ÜRE < *-ür-e*

bükele-[(hlk.) 'Kurtulmak için çabalamak, kıvranmak, uğraşmak, didinmek; duraksamak; zor durumda kalmak; sancıdan kıvranmak'
< ***bük-e-le-***
An.ağl.: ***bükele-, buktele-, büktele-*** (*DS.II*, 817)

BÜ(>U)K-*ELE-*
-TELE-

bükemeç (hlk.) 'Dönemeç'
< ***bü-k-e-*** 'engel olmak'
+***meç***
An.ağl.: ***bukleç, bukeç, bük, bükeç, bükemeç, bükleç , büklembeç, bükleş, büklüç, büklüm, büklümbeç, bükme, bükmeç, bükmet, bükrüç, büküç, bükülgeç, büküm, bükümeç, büküş***

(*DS.II*, 815)

BÜ(>u)K-*EÇ*
-EMEÇ
-LEÇ
-LEM+BEÇ
-LEŞ
-LÜÇ
-LÜM
-LÜM+BEÇ
-ME
-MEÇ
-MET
-RÜÇ
-ÜÇ
-ÜL-GEÇ
-ÜM
-ÜMEÇ
-ÜŞ

bükenek (hlk.) 'Diz kapağı altı'
< ***bük-en-(e)k***

bükme¹ (hlk.) 'Hayvanları kısırlaştırma'
< ***bük-me***
An.ağl.: ***bükme, bükücü, bükülmüş*** (*DAO*, 89; *DS.II*, 818)

bükme² (hlk.) 'Yufka içerisine patates, soğan, ıspanak, peynir konularak yapılan börek'
< ***bük-me***
An.ağl.: ***bükme, bükmeş, bütme*** (*DS.II*, 817)

BÜK-*ME*
-MEŞ < *-me aş*
BÜT-*ME* (**-k->-t-** değişmesi)

bükmece¹ (hlk.)'Belden aşağıda olan felç hastalığı'
< ***bük-me+ce***

bükmece² (hlk.) 'Kaysı, erik gibi meyvelerin içine badem, fıstık konularak ve bükülerek yapılan meyve kurusu'
< ***bük-me+ce***

bükrü (hlk.) 'Kambur'
< ***bü-k-***'engel olmak'+***-rü***
[Krş. TT. ***büğrü***: *eğri büğrü* < *böğe-rü*]
An.ağl.: ***bükrü, buğlez, bulüz,***

SanalBaba

buruk, burūz, burü, bügrü, büğdez, büğdüz, büğlez, büğlüz, büğrü, büğrüz, bükeç, bükre, bükrüce, büküre, bükürü, büydüz, büylüz, büyrüz (*DS.II*, 818)

BÜK(>g)-*RÜ(~e)+CE*
BÜK-*EÇ*
-*ÜRE*
-*ÜRÜ*
BÜĞ[< K]-*DEZ*
-*DÜZ*
-*LEZ*
-*LÜZ*
-*RÜ*
-*RÜZ*
BÜY[<**Ğ** < **K**]-*DÜZ*
-*LÜZ*
-*RÜZ*

bükül- 'Eğilmek'
= KT., Uyg., OT. (DLT): ***bükül-***
< *bü-k-ül-
~ bőgil- (TatK.)
bőgől- (Bşk.)
bügil- (Kzk.)
bügül- (Kırg.)
bigil- (KarL.)(Räsänen, *V*)

BÜ(>ő, i, ü)**G**[< **K**]-**Ü**(>ő, ü, i)**L**-

büküm 'Kat, katmer'
< bü-k-(ü)m

bükümle-['Katlamak'
< bü-k-(ü)m+le-

büküş (hlk.) 'Kulakları içine eğri olan insan ya da hayvan'
< bü-k-üş

bülü bülü (hlk.) 'Tavuk'
~ **bülük**
< yansıma

bülüç (~ biliç ~ piliç) (hlk.) 'Piliç'
< *bülü (bülü) 'yansıma'+***ç***
An.ağl.: ***bülüç, bılıç, biliç, biliş, bülüc, bülüş*** (*DS.II*, 821)

BÜLÜ/BILI/BİLİ +*C/+Ç/+Ş*
Tietze (*TETTL*, 405): < ***Yun.*** *pulitza* 'kuş yavrusu, civciv' [*puli* 'kuş' + *-itza* 'küçültme eki]
YANLIŞTIR. Çünkü, Türkler tavuğu ***bili bili*** diye çağırırlar. Niye ve nasıl Yunanca olsun ki?

büngülde-[(hlk.) 'Su topraktan kaynamak'
<* büng 'yansıma'+***ül-***
+-de-
böng
büğ
büng
bünk
bürk, bürt 'yansıma'
Krş. **pınar** (< ***bung+ar***)
An.ağl.: ***büngülde-, böngülde-, büğülde-, bülgülde-, büngelde-, büngüle-, büngül-, büngülte-, büngü-, büngür-, bünk-,bünlü-*** (*DS.II*, 823); ***büğle-, büngül-, büngü-, bürkle-, bürtle-*** 'su fışkırmak' (s. 813)

büngüldek 'Pınar' (hlk.)
< * ***büŋ*** 'yansıma'+***ü-l-de-k***
An.ağl.: ***büngül, büngül büngül, büngür, büngür büngür*** 'suyun topraktan kaynayarak çıkması' (*DS.II*, 822-823)
büngüldek, bıngıldayık, böngüldek, büngüdek, büngül, büngüldeyik, büngülek 'kaynak, pır' (*DS.II*, 823)

BÜNG+Ü-L+*DE-K/+EK*
+DE-YİK
BING+I-L+*DA-YIK*

büngülde-, böngülde-, büğnü-, büğülde-, büngüldü-, büngelde-, büngüle-, büngül-, büngülte-, büngü-, büngür-, bünk-, bünlü- 'su topraktan kaynamak' (*DS. II*, 823)

BÜ(>ö)NG+*Ü(>e)-L-D(>t)E(>ü)-*
BÜ[*N= ø*]**Ğ**+*NÜ-*
BÜNG+*Ü+LE-*
BÜNG+*Ü+L-/TE-*
BÜNG+*Ü-/ÜR-*
BÜNK-
BÜN[*G=ø*]+*LÜ-*

krş. **pınar** (< ***bunar*** < * ***buŋ+ar***)

bür-[1] ['Büzmek; örtmek; katlamak, devşirmek; kaplamak'
= OT. ***bür-*** (DLT)
< * bü-r-
An.ağl.: ***bür-*** 'Katlamak, devşir-

SanalBaba

mek' (*DS.II*, 828)

BÜR-
-LE-
-LE-N-
-E-LE-N-
-ĞÜ
-KÜ
-ÜL-
*-Ü+Ğ (< **K**)+Ü*
-Ü+LE-
-Ü+K+LE-N-
-TÜ+LE-N-
BÜL-*E-N-*
-LE-N-
BUR-*GU*
BUL-*LE-N-*
BÖR-*GE*
BİL *-LE-N-*
BÜ(> i, o, ö, u)R(> L)-

~ bür- ~ büz- (Az., Trkm.)
büre- (Trkm.) < * *büri-*
bür- (Kzk., KKlp., Nog.)
bör- (TatK., Bşk.)
pür- (Hak., YUyg.)
pürü- (YUyg.) < *pür-ü-*
bür-, bürçüy- < * *bür-çi-* (Yak.)
= Moğ. ***büri-, bürke-***
BÜR- ~ **BÜZ-** fiili ve örnekleri için Bk. T.Tekin, *Mak.I*, 19, 21, 22, 45, 213.

bür-²[(hlk.) 'Kederli bir insan sesli-ce ağlamak'
< *bö: 'yansıma'+***kir-***
An.ağl.: ***bürmek, beğirmek*** (*DS. II,* 828)

bürcüklü (hlk.) 'Havuç'
= OT. ***pürçek*** 'insanın perçemi' (DLT)
< *pürçek+li*
An.ağl.: ***biçekli, burçuklu, bürçekli, bürçüklü, bürücüklü*** (*DS. II*, 824)

BÜR[Ü]C(~Ç)ÜK
BURÇUK
Bİ[*R*]ÇEK

bürçek (hlk.) 'Saç, kâkül, zülüf'
= OT. ***pürçek*** (DLT)
An.ağl.: ***birçek, bürçek*** (*DS.II*, 698)

Tü. > Zaza. *buncuk* 'havuç' (*ZTS*, 50) < *bürçük* [-r- > -n- değiş-mesi]

bürge (hlk.) 'Pire'
= ET., OT. ***bürge*** (DLT) > *pire*
An.ağl.: ***bürçe, büre, bürge*** (*DS.II*, 824)

bürgü 'Baş örtüsü'
< *bü-r-gü*
An.ağl.: ***bürgü, börge, burgu, bürğü, bürkü, bürüğü*** 'baş örtüsü' (*DS.II*, 825)
Krş. **bürümcek**

BÜ(>o, u)**R**-*GÜ/-ĞÜ*
-GU
-KÜ
-Ü-ĞÜ

bürle-[(hlk.) 'Örtmek'
< *bü-r-ü-le-*
An.ağl.: *bürle-, bülle-, bürüle-, bürül-* ~ *belle-* 'Örtmek' (*DS. II*, 827)

bürlen-['Örtünmek'
< *bü-r-le-n-*
An.ağl.: ***bürlen-, billen-, bullen-, bülen-, büllen-, bürelen-, bürüklen-, bürtülen-*** (*DS.II*, 827)

BÜ(>i, u)**R**[*E*](>l)-*LE-N-*
BÜR-*ÜK+LE-N-*
BÜR-*TÜ+LE-N-*

bürü-[= ET. ***büri-***
[< * ***bü-r-i-***]
DLT: ***bürme*** 'don, torba gibi şeylerin ağı'
bürmek 'büzmek'
bürük 'sofra başı, şalvar uçkuru gibi şeylerde bulunan yuvarlak iplik(ler)'
bürül- 'bükülmek'
bürün- 'bürünmek'
TT.: BÜRÜ- (ME/NME/N-)
An.ağl.: ***bürü-*** 'örtmek, kapatmak' (*DS.II*, 829)
Eren (*TDES*, 66): YOK

Nişanyan (*SS*, 78): **bürü[mek** = ***ET.***
* *bürümek* giydirmek, gövdesine sarmak

SanalBaba

< *bürmek* burmak, bükmek → BUR-

bürük[1] (hlk.) 'Kadınların baş örtüsü'

< *bü-r-ü+k*

An.ağl.: ***bürük, bürgü*** 'duvak' (*DS.II*, 828)

bürük[2] (hlk.) 'Orman'

< ET., OT. ***bük*** 'sık ağaçlık' (DLT) [-**rü**- türemedir.]

bürüklen-['Kadın, başörtüsünü örtmek'

< *bü-r-ü+k+le-n-*

bürül-[(hlk.) 'Buruşturulmak'

= OT. ***bürül***- 'buruşturulmak, bükülmek' (DLT)

< *bü-r-ül-*

bürümcek 'Koza gibi yumaklanmış şey; örtü, baş örtüsü; palto'

< *bü-r-ü+m+cek*

Krş. **bürümcük**

An.ağl.: ***bürüncek, bürünceyh*** (*DS.II*, 829)

bürümcük 'Kadın baş örtüsü'

= OT. ***bürünçük*** 'kadın baş örtüsü' (DLT)

< *bü-r-ü+n-çük*

Krş. **bürümcek**

An. ağl.: ***bürümceh, bürümcek, bürüme, bürüncek, bürünceyh, bürünçek, bürünecek, bürüngeç*** (*DS.II*, 825); ***bürümcük*** (*TMES*, 59)

BÜR-ÜM(~N)-
-CEH/-CEK
-CEYH
-ÇEK/
-ECEK
-GEÇ

Tü.> **Ar.** (Cez.) *brencek* 'tül, gazlıbez, krep' (*ALTK*, 49)

bürünecek (hlk.) 'Baş örtüsü'

< *bü-r-ün-ecek*

bürüntü (hlk.) 'Baş örtüsü'

< *bü-r-ün-tü*

An.ağl.: ***bürgü, [birük, börge, börüde, börük, burgu, bünnük, bürde, bürğü, bürk, bürkü, bürme, bürüğü, bürük, bürüklük, bürümbe, bürümceh, bürümcek, bürüme, bürümedi, bürünecek, bürünçek, bürüneçek, bürüngeç, bürüntü***] (*DS.II*, 825)

BÜR-*GÜ/-ĞÜ/-K/-KÜ/-ME/*
-ÜĞÜ/-ÜK/-ÜKLÜK/
-ÜMBE/ÜMCEH(K)/
-ÜME/-ÜMEDİ/-ÜNE
CEK/-ÜNÇEK/-ÜN
GEÇ/-ÜNTÜ
BİR-*ÜK*
BÖR-*GE/-ÜDE/-ÜK*
BUR-*GU*
BÜN-*NÜK*

bütün 'Bütün, tam'

= ET. ***bütün ~ pütün*** (*EUTS*, 57, 159)

~ OT. ***bütün*** 'doğru, dürüst, sahih' (DLT,KB)

< * *büt-(ü)n*

TT.: BÜTÜN+ (CÜL/CÜLLÜK/LEME/LE-/LEMELİ/LEN-/LER/LEŞME/LEŞ-/LETME/LET-/LEYEN/LÜK/SEL/SELLİK)

An.ağl.: ***bütöyü*** (*Bulanık-Mş./*DS.II, 830)

~ bütün (Az., Kırg., Özb.)
büti:n (Trkm.)
bütin (Kzk.)
büttün (Gag.)
büt (Kırg.)
büdün (Alt.) (*ATS*, 47)
bötön (Bşk.)
püdün (Kumd.)
pütün (Uyg.)
pütkül (Uyg.)

B(>p)Ü(>ö)T(>d)-Ü(>ö)N

= *tam* (Az., Uyg.)
tolık (Kzk., Özb.)
toluk (Kırg., Uyg.)
tutuş (Trkm.)

~ Moğ. ***bütü***- 'tamamlanmak'

Tü.> **Ar.** (Ir.) *butün* (*ALTK*, 49); **Kürt.** *bıtun, bütun* (*DAO*, 79)

Eren (*TDES*, 66): YOK

H.Eren, "Tüm mü, yoksa bütün mü?", ***TD.*** 1994/I,s.403-408.

SanalBaba

Menges (s. 102): *bütün* < *bit-* 'to be accomplished' **YANLIŞTIR** (Bk. T. Tekin, *Mak.II*, 78)

büve ~ büvelek,bk. **büğe ~ büğelek**

büvet 'Suyun önüne çekilen set'
Bk. **büget**

büyel-[(hlk.) 'Büyümek'
< ***büyü-l-***

büyü 'Afsun, sihir, füsun'
< ET. ***bögü*** 'sihirbaz, büyücü, bilgin, bilge'
TT.:BÜYÜ+(CÜ/CÜLÜK/LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LEYİ-Cİ/LEYİŞ/LÜ/SEL)
An.ağl.: ***büğü, böğü, buğ, buğu, büglük, bügü, büğ, bükü*** (*DS. II*, 814)

BÖ(>ü, u)**G**(>ğ, k)**Ü**(>u)
BÜĞ[*Ü*]+*LÜK*

büyü-['Büyümek'
< OT. ***beđü-*** [< ***beδü-***]
TT.: BÜYÜ- (LT-/LTME/LTEÇ/ME/ TEÇ/ TME/ T-/ TÜLME/ TÜL-/ TÜŞ/ YÜŞ)
~ böyü- (Az.)
= *ös-* (Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
üs- (Bşk., TatK.)

büyücek 'Büyükce'
< ***büyük+cek***

büyük 'Büyük'
< OT. ***bedük, beđük*** (DLT)
[< * ***beδü-k*** > ***büyü-k***]
TT.: BÜYÜK+ (ÇE/LEN-/LÜK/SÜ)
An.ağl.: ***böyuk, böyüh, böyüyh, böyyük*** (*DS.II*, 773); ***böhk*** (s.766)

BÜ(>ö)**Y**[*Y*]**Ü**(>u)[*Y*]**K**(>h)
BÖHK < * *böyü[h]k* < *büyük*

~ büük (Gag.)
büyük (Telf., Uyg.)
büyik (Kzk.)
böyük (Az.)
böyüg (Ker.)
böyik (Ker.)
böyyük (Tav.)
böyüg (Tuz.) (*Kr.TS*, 92)
beyik (Trkm.)
beyüg (Ker.)
beyyuk (Han.)
biyik (Kırg.)
pezik (SUyg.)

BÜ(>ö, e)**Y**[*Y*]**Ü**(>i, u)**K**(>g)
PEZİK < ***beδük***
Eren (*TDES*, 66):YOK

büyük baba 'Babanın ya da annenin babası'
= *baba* (Az.)
bāba (Trkm.)
båbå (Özb.)
babay (Bşk., TatK.)
babakay (TatK.)
bova (Uyg.)
olatay (Bşk.)
kartätäy (Bşk.)
çoŋ ata (Kırg.)
yakın babay (TatK.)
yırak babay (TatK.)

büyükleyin (hlk.) 'Büyükçe'
< ***büyük+leyin***

büyüksü 'Büyük gibi, büyümüşe benzer'
< ***büyük+sü***

büyüksün-['Kendini büyük göstermek'
< ***büyük+sü*** 'büyük gibi' ***+n-***

büyüt (hlk.) 'Hile'
< ***büyü+t***

büyüteç ***YT*** (1935) 'Pertavsız'
< ***büyü-*** [< ET. **beđü-*] ***+ -t- + -eç***

büz-['Büzmek'
< * ***bü-r-*** 'büzmek' (DLT)
Krş. **bür-**
TT.: BÜZ- (DÜRME/DÜR-/DÜR-/GEN/GÜ/GÜLEME/GÜLE-/GÜLÜ/GÜSÜZ/ME/ÜK/ÜKTAŞ/ÜLME/ÜL-/ÜLÜŞ/ÜŞME/ÜŞ-/ÜŞÜK)
An.ağl. ***büzgü*** 'daraltma' (DAO, 90)
~ büz- //bür- (Az., Trkm.)
bür- (Trkm.)

SanalBaba

bür-, bürçüy- (Yak.) < **bürçi-*
büyrö karmō (Kırg.)
bör- (TatK., Bşk.)
pür- (Hak.)
pürü- (YUyg.) < *pür-ü-*

[Bk. T. Tekin, *Mak.II,* 605: **Geç /z/ leşme**]

= *tart-* (Kırg., Bşk.)
bäylä- (Bşk.)

Tü. > **Kürt.** *bızme* 'büzme, kolluk'

Nişanyan (*SS*, 79): **büz[mek** = ***ET.***? büzmek (XIII) = ? **bü(dh)mek* burmak, bükmek → BUR-
YANLIŞTIR.

büzgüç (hlk.) 'Uçkur'
< bü-z-gü+ç

büzme (hlk.) 'Üstü dar, altı geniş kadın elbisesi'
< bü-z-me

büznük (hlk.) 'Kuyruk sokumu, anüs'
<bü-z-[**n**'türeme ünsüz']+***-(ü)k***
Krş. **büzük**
An.ağl.: ***büzdüm, büzmürt, bıznık, bızdık, bızdın*** (*DS.II*, 833)

büzük 'Toplanarak büzülmüş; kıç'
< * bü-z-ük
Krş. **büznük**
An.ağl.: *büzük, bızzık, bizik* 'büzük, kıç'

BÜZ-*(ü)K*
-DÜM
-MÜRT
-NÜK
-[Z]ÜK
BI(~i)Z-*[Z](ı~i)k*
-DIK

büzüş-['Büzüşerek alan hacmını daraltmak, kırışmak'
< büz-(ü)ş-
TT.: BÜZÜŞ- (ÜK)
An.ağl.: ***büzütmek, bürüşmek, bürütmek, büzühmek*** 'soğuktan uyuşup büzülmek' (*DS.II*, 834)
büzüş- 'büzülmek, büzülüp toplanmak'

BÜZ-*ÜŞ-*
-ÜT-
-ÜH-
BÜR-*ÜT-*

SanalBaba

-C-

+cA[1] Sıfatlardan küçültme sıfatları türeten ek.
karaca kuruca, sertçe ..vb.

+cA[2] Vurgusuz zarf eki: ***açıkça, metrçe, erkekçe, iyice***...vb.
krş. **+çA**

güzel+ce [vurgu son hecededir] Bu sözcük zarf (belirteç) olup, "*güzele yakın, biraz güzel*" anlamını verir.

+cA[3] Sıfat ve addan sıfat yapan ek:
ağca ~ ahca < akça

+cA[4] Addan çeşitli anlamda adlar yapan ek.
böğrülce, delice ..vb.

+cA[5] Sıfat ve addan '*gibi, kadar, göre*' anlamında zarflar türeten ek.
anca, onca, bence, sence ..vb.

cabala-[(hlk.) 'Hareket etmek, kıpırdamak' (*TMES*, 61)
< OT. ***çap-*** 'yüzmek; vurmak' (DLT)
Bk. **çap-**
DLT: ***çapıl-, çapıtġan, çapıt-, çapsa-, çaptur-***
~ cabangda- 'hateket etmek'(Kırg.)

+cAcIk Zarf türeten ek: ***hemen+cecik, çabucak (<çabuk+cacık),yavaş+çacık...vb.***

cağıl cağıl, cağıl cuğul, cavıl cuvul
< OT. ***çağ çuğ*** 'gürültü';
çağı, çoğı, çuğı 'gürültü' (DLT)

+cağız[1] '*cancağızım* sözünde sevgi ve teklifsizlik bildiren ek'; '*Cancağızı isterse* deyiminde ise önemsemezlik anlatır.'

+cAğIz[2] Küçültme yapan ek.
buncağız, çocukcağız ..vb.

+cAk[1] Küçültme isimleri türeten en:
yavru+cak, kuzu+cak, artucak ...vb.

+cAk[2] < ***+çAk*** < ***+çA+Ok*** 'Pekiştirme eki': ***büyücek, ılıcak, yakıncak*** ..vb.

+cAk[3] Addan zarf yapan ek: ***ancak***

+cAk[4] Fiilden ad yapan ek.
salıncak

+cAk[5] 'Addan ad yapan ek'
oyuncak

+cAk[6] 'Filân kimselerle beraber' anlamında zarf yapan ek.
ailece/ailecek

+cana 'Küçültme ek grubu'
< ***ca+ -yana/-yına*** (*TTG*, 83)
acarcana, ayrıcana, beyazcana, bolcana, böylecene, epeycene ... vb.

car, çar 'Çağrı, tellâl ile duyurma'
< Moğ. ***car*** (G.Doerfer: *ED*, no. 146); ***carcı*** 'tellâl' < *car+çi*

R. Dankoff (no. 448): < ***Erm.*** *caŗ* < ***EErm.*** *caŗ* 'çağrı'
NOT: Ermeniceye Moğolcadan girmiş olmalıdır.

carık[1] (hlk.) 'Işık'
< ET., OT. ***yaruk*** 'ışık, aydınlık, parlak' (DLT)
< **** yaru-*** 'ışımak' (DLT)+***k***
Bk. **yaruk**

DLT: ***yaruk yulduzı*** 'tan yıldızı'
yarumak yaşumak 'keyiflenmek, sevinmek'
yarutgan 'her zaman aydınlatan'
yarut- 'aydınlatmak'

carıklık 'Aydınlık'
< ***yaruk+luk***

carla-['Bağırarak konuşmak'
< ****car*** 'yansıma' (~ ***cı***) +***la-***

caş 'Genç, delikanlı'
< ET., OT. ***yaş*** 'taze; insan yaşı' (DLT)

cav cav (hlk.) 'Boş, gereksiz lâf'
< *yansıma

cavla-[(hlk.) 'Tüyünü dökmek'
< ***cav*** [< OT. *yaw* 'zayıf' (DLT)]+***la-***
DLT.: ***yawlak*** 'düşkün, her şeyin kötüsü'
< ****** *yaw+la-k*
yawrı- 'hali kötüleşmek'
< ****** yaw+rı-
yawuz 'kötü, fena'
< ***** *yaw+(u)z*
TT.: CAVLA- (K/KLIK/MA)

cavlak 'Çıplak, tüysüz'
< ***cav*** [< *******yaw*]+***la-k***
TT.: CAVLAK+ (LIK)

Nişanyan (*SS*, 81): **cavlak** = ****cıbılak***=

SanalBaba

CIBILDAK.

cıbıldak çıplak < *cıbıldamak* suda yıkanmak < CIBIL

*Karş. *ET. yabılak, yabıdak, yabıtak* (çıplak – xı). (s. 83)

NOT: DLT'te **yabı** 'eyerin üstüne ve altına konan keçe', **yabıtak** 'çıplak, eyersiz' demektir.

cıbıl, cıbır, cıbıdık, cıscıbıl, ciscibil 'sırsıklam, sulu' (*DS.III*, 890) anlamında olup, **cıbı cıbı** 'yıkanmayı anlatan yansıma'dır. Buradan **cıbıl cıbıl, cıbır cıbır, cıllık cıllık, cımbıl cımbıl, cubul cubul** zarfları türetilmiştir.

Sonuç olarak, Nişanyan'ın etimoloji dedemesi **cavlak** için uygun değildir.

cay-['Sözünden, kararından dönmek, vazgeçmek'
< ? ***çav-***
TT.: CAY- (DIRICI/DIRICILIK/ DIRIL-/DIRMA/DIR-/GIN)

cayır cayır < ****cay** (~ **caz**)* 'yansıma'+***ır***
TT.: CAYIR+ (DAMA/DA-/TI)

cazgır 'Özellikle yağlı güreşlerde, güreşecek pehlivanları nağmeli biçimde bağırarak seyircilere tanıtan, onların meziyetlerini sayarak, dualarla meydana salan kimse. (*Aynı olay Moğollarda da vardır.*)
< Moğ. ***car*** 'çağrı, telâl ile duyurma'+***gır*** 'addan ad yapan ek'
~ Kırg. ***cazgır-*** 'baştan çıkarmak'
An. ağl.: ***cazgır, cazgir, cazğir*** 'cadı, fitneci' (*DS. III*, 870); ***cazgır*** 'sözünden dönen, sözünde durmayan'

Tietze (*TETTL*, 421): < ***Fars.*** *şādgīr* [< ***Ar.*** *şadd* 'kuşak' + ***Fars.*** *-gīr* 'tutan']

YANLIŞTIR. Çünkü, anlam olarak kuşak tutmak ile '*güreşçilerin meziyetlerini anlatmak*' arasında büyük fark vardır. Türk ve Moğol güreşlerinde **cazgır** bulunması da bu görüşe uygun değildir. Acaba, Araplarda ve Farslarda **cazgır** var mı? Sonra, **şadd** ile **caz** arasında ses ve biçim olarak benzerlik var mı?

Anadolu ağızlarındaki örnekler de ***şādgīr*** sözcüğüne uygun düşmez. Demek ki, **cazgır** < Moğolcadan alıntıdır.

cebe 'Zırh; silâh'
< Moğ. ***cebe*** (Kow., 2311)
TT.: CEBE+ (Cİ/Lİ)
An. ağl.: ***cebe ~ cepe*** 'altın ve gümüşten yapılmış düz veya işlemeli bilezik, gerdanlık'; ***cebe*** 'büyük meyve sepeti; abadan daha kısa ceket; silâh veya başka savaş araçları' (*DS.III*, 871)
~ cibe (Çağ.) (*Seng.* 215 v. 11)
cebe (Çağ.) (*PdC.* 283)
jebä (*TMEN* 155)
~ ***ceb(>p)[e]+hane,***
d'eb+hana,
ġābe+hāne (Fars.),
cepane [< Moğ. *cebe*+ Fars. *hāne*]

Tü.> Ar. (Ir.,Lüb.) *cebhane*; (Mıs.) *cabahāne* (*ALTK*, 50)

cebeci 'Cebeci, silâhçı'
< Moğ. ***cebe***+ Tü. ***+ci***
~ çibeçi (Çağ./*Muh.Lug.*)
*jebäçi (*TMEN* 156)

Bu konuda bk. T.Gülensoy, "Cebe Adı Üzerine", ***Atsız Armağanı***, İstanbul 1976.

cepken 'Cepken; üste giyilen yelek'
< **** çēk-men (~-ben ~-pen)***
An.ağl.: ***çekman*** (Erz.) (E. Gemalmaz, *EA III*, 1978, s.63); ***cebken*** 'çobanların giydiği bir çeşit yağmurluk' (*DS.III*, 872)
~ çēkmen (Trkm.)
şēkpen (Karag.)
çepken ~ çekpen (Kırg.) (*KS.I*, 260-261)
çepken ~ çekpen (Alt.) (*ATS*, 71)

Ç(>ş)EK-M(>p)E(>a)N
Ç(>c)EP-KEN
[-k->-p- göçüşmesi ile]

Nişanyan (*SS*,.82): **cepken**= ***cebegen*** "bir üst giysi" < ***cebe*** "zırh"
*-*gen/-ken* ekinin anlamı açık değildir.
YANLIŞTIR.

Dimitriev (*DAN* 1926, 67): < **cep-ken**
YANLIŞTIR.

Eren (*TDES*, 69): < **çek- + -men**
Türk şiveleri ve Anadolu ağızlarındaki örneklerine UYGUN etimoloji budur.

ceren 'Ceylân'
< Moğ. (*KWb.* 478) ***cegeren***
~ Tü. ***yégr-en***
An. ağl.: ***ceran, caran*** 'sevimli, uzun boylu, güzel gözlü insan, hayvan'; ***ceran, ceren, calan, ceyla, ceyran*** '1.ceylan;

SanalBaba

iyi koşan biçimli at; 3. geyik' (*DS.III*, 883-884)

CE(>a)[*Y*]R(>l)E(>a)N

TÜ. > **Kürt.** *ceren, ceyran, céyran* (*DAO*, 95)

~ dyegren (Tel.)
yigren (Leb.) > Rus. *ugreny*
yärän (Oyr.)
yirän (Miş.)
ciyren (KKırg.)
cirän (Kzk)
śürän (Çuv.) (Räsänen, *V* 194 b)

C(>dy, y, ś)E(> ä, i, ü)[*G/Y*] RE(>ä)N

ceviz 'Ceviz, koz'
[? Tü. ***koz*** قوز > Fars. ***ġauz*** غوز > Ar. ***cauz*** جوز >Tü. ***ceviz***]

+cı 'Addan ad yapan ek'
sucu, aracı, çerçi, kolcu, sütçü, kömürcü, elçi, yağcı ..vb.

Tü.**+cI** > **Laz. +şi**: *lumci+şi* 'akşamcı' (*LTS*, 349)

cıbıl (hlk.) '1. Çıplak; 2. yoksul'
< ****cıp*** 'yansıma' + ***-(ı)l***
An.ağl.: ***cıbıl, cıbıldacık, cıbcıbıl, cıbırdak, cıblacık, cıccılbak, cılcıbıl, cıpcıbıl, cıpcıpıl, cıpçırıl, cırılcıbıldak, cıscıbıldak, cıscıbır, cıscıblah, cıscılbak, cıscıplak, cipcıbıl, cipcibil*** 'çırılçıplak' (*DS.II*, 891); ***cıbız*** 'sade' (*TMES*, 63)

cıbız (hlk.), bk. **cıbıl**

cıcık '1.Güzel; 2. Süs; 3. Derisi soyulmuş; 4. İç organlar'
< ****cıc*** 'yansıma' + ***-(ı)k***
An.ağl.: ***cıcık, cıcak, cıcıh, cıda, cılav, cıncık, cicik, ciççi, cincığ, çıcık*** (*DS.II*, 894)

Tü. > Zaza. *cize, cızık* 'meme' (*ZTS*, 60)

Nişanyan (*SS*, 83): **cıcık** = CÜCÜK
(s. 87): **cücük/cıcık** civciv, kuş yavrusu (xv)
~ ***Fa. cücek*** yavru, civciv [küç.] → KÜÇÜK

YANLIŞTIR. Çünkü, ***cücük*** 'yansıma'

olup, **cücü** [***cü cü, cu cu, cu cugı, cuk cuk, cüğ cüğ, cüv cüv***] biçimlerinde Anadolu ağızlarında yaşamaktadır. (*DS.III*, 1021)

Ayrıca bk. ***cücük, cavcuk, cıbık, cıcık, cbik, cipik, civce, civcen, civci, civcik, cucuk, ccul, cüce, cücek, cücen, cücü, cülü, cülül, cüllük, cürük, cüvcü, çöçe, çucuk, çucul, çuğu, çücük, çüçük, çüçül*** 'kümes hayvanlarının yavrusu, civciv' (*DS.III*, 1022)

cücük, cicik, cikcik, cukcuk, cübcük, çuçuk, çücük '1.tomurcuk; 2. soğanın tohum veren uzun sert yaprağı; 3. filiz, çil; 4. meyve ve sebzelerin en küçüğü' (s. 1023)

Demek ki ***cücü, cıkcık***'tan başka sözler söylemeyi Türkler de biliyormuş. Bunları illâ ki Farslardan almaları mı gerek?

cıda 'Mızrak'
< Moğ.
An. ağl.: ***cıda*** '1. Olta; ince uzun tahta'~ ***cida*** 'kargı, mızrak' (*DS.III*, 895)

cıdavı (hlk.) 'Aksi; yaramaz, afacan'
< ****cıda*** 'İnat'+ ***vı (vu/ vü)***
An.ağl.: ***cıdavı, cıdala, cıdam, cıdavu, cıdavı, cidevü*** (*DS.II*, 896) ~ ***cidagu, cidağu, cidani*** (s.960) ~ ***cidav, cidavı, cidavu, cidavuz*** (s.961)

cığan (hlk.) 'Züğürt, parasız'
= ET., OT. ***çıgan, çıgay*** 'fakir, yoksul' (DLT), Bk. **çıgan**

+cI4k[1] 1. Addan küçültme ve okşama adları türeten ek: *baba+cık, ana+cık, yavru+cuk* ..vb.; 2.sıfat ve zarf türetir: *az+ı+cık, bir+i+cik, dar+a+cık* ...vb.; 3. +ca ekli zarflardan pekiştirme zarfları türetir: *yavaş+ça+cık, hemen+ce+cik, usul+ca+cık* ...vb.

+cık[2] (~çık, çuk, cak, cıŋ, çın) Hayvan adından kuş adı yapan ek:
sığır (~ sıyır, çıyır, sır, çoğur)+cık
~ sığır+çın (Ker.)
zığır+çın (Tuz.) (*Kr.TS*, 307)
üş+cük ...vb.

+(I/A)cIk[3] Addan sıfat ve zarf türeten ek:
az+ı+cık, dar+a+cık, bir+i+cik ...vb.

+cIk4 Zarflardan 'pekiştirme' zarfları türeten ek:
yavaş+ça+cık, usul+ca+cık ...vb.

SanalBaba

+cıl¹ Hayvan adları üzerine gelerek yırtıcı kuş adı yapan ek: ***tavşan+cıl, sıçan+cıl, yılan+cıl, balık+cıl***

+cıl² Addan sıfat ya da '*seven*' anlamına gelen ad yapan ek. ***adamcıl, akçıl, insancıl*** ..vb.
NOT: **insan+cıl**'daki ***+cıl*** ekinin anlamı '*seven, -e yakın*' demektir.

+cIlAyIn Kişi ve gösterme zamirlerine gelerek zarf yapan ek. ***ancılayın, bencileyin*** ..vb.

cılbır (~çılbır) 'Yoğurtlu yumurta' < **** cıl*** 'yaş, sulu' + ***bur*** [< ? *bür-(yan)*]
An.ağl.: ***cılbır, cılbıra, cılkır, cilbir, cilbirti, çılbur, çilbir, çilbur*** '1.yoğurtlu yumurta; 2. et, ıspanak ve yumurtadan yapılan yemek; 3. soğan, domates ve et suyu ile yapılan sulu yemek; 4.makarna ve erişteden yapılan sulu yemek' (*DS.II*, 908); ***cılbırı*** 'bulgur ve patatesten yapılan sulu yemek"; ***cılbırt*** 'saçta pişirilen buğday, arpa, çavdar ekmeği' (s. 909)

Nişanyan (*SS* 93): **çılbır**~ ? ***Erm.*** *tsabur* yumurta yemeği § *tsa* yumurta + *abur* çorba, sulu yemek.
Nişanyan, "ihtiyaten" (?) işaretini koymuş ama, niyeti sözcüğü Ermeniceye bağlamak. Bana göre **YANLIŞTIR**. Çünkü, bu yemek yalnız "*yumurta*" ile yapılan bir yemek değildir. "*Sulu yemek*" olup, içine konulan malzemeler de yörelere göre farklıdır. O halde niye Ermenice "*yumurta çorbası*" anlamına gelen "*tsabur*" olsun ki. ***Cıl/çıl/cil/çil*** < **** tsa*** nasıl olur? Ayrıca hiçbir örnekte de ****abur*** eki ya da tamlaması yok:
bır/bıra/kır/bir/birti/bur/bırı/bırt
ekini < ****abur*** yaparsanız **a**'yı nereye koyacaksınız. Ha, "*Onu da ben düşürdüm*!" derseniz, diyecek sözüm yok!
H.Eren (*TDES* 89): [**çılbır¹** 'yoğurtlu yumurta yemeği'. Yerel ağızlarda *cılbır, çilbir* olarak da kullanılır.
Kökenini bilmiyoruz.- Kürtçede ***cilbir*** olarak geçer. Sırpça ***čimbur*** Türkçeden alınmıştır.] der, ayrıca yorum yapmaz.

cılga ~ çılga 'Keçi yolu' < ***cıl+ġa*** [< **** col*** < ***yol***]
~ Kırg. ***cılga*** 'çayın yatağı, uzun çukur, oyuk' (*KS.I*, 209)

Eren (*TDES*, 70): < ?

cılız 'Çok zayıf ve güçsüz, sıska' < ***cılġıs*** [> ***cılız*** /iç ses **-ġ-** düşmesi ile]
TT.: CILIZ+ (LAŞMA/LAŞ-/LIK)
An. ağl.: ***cılız*** 'cüce; yeni doğmuş çocuk; hastalıklı; seyrek'; ***cılıngız, cılangaz, cılaz, cılımkız, cılımlı, cılıngaz, cılıngır, cılığız, cılıs, cıllı, cilaz, çılıngırız, çılıngız*** 'Arık, cılız' (*DS.III*, 912)
~ Kırg. ***cılgıs = cılgısız*** 'hareketsiz' (*KS.I*, 209) */Eren'in gözünden kaçmıştır./*

Dankoff (*ALTE* 131): < Erm. **člaz** 'weak, puny; dried up, useles'; **člēz** 'small child', **čləz, čluz** "small"
(Kırgızcada da örneği bulunan bu kelimenin Ermenice olması imkânsızdır.)

Eren (*TDES*, 70):[Dankoff (*ALT E* 131) Ermenice ***člaz*** "weak, puny; dried up, useles"; ***člēz*** "small child" gibi birtakım biçimlerle birleştirmiştir.] der, ama bu sava karşı çıkmaz ve kendisi de bir deneme yapmaz.

bk. H.Eren, "Anadolu Türkçesinde 'cılız' kavramı", ***Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh,*** Budapest 1976, s. 225-229.
Nişanyan (SS 83): **cılız** ~ ***Erm.*** *cladz* aşırı zayıf, veremli < *clel* aşırı zayıflamak, veremli olmak ~ ***Gürc.*** *clelki* verem.

Görüldüğü gibi, Ermeni asıllı iki sözlük yazarı **cılız** sözcüğünü Ermeniceye bağlayabilmek için oldukça çaba harcamışlar. Ancak, Ermenicede **člaz** mı, **člēz** mi, **čluz** mu; yoksa, **cladz** < **clel** mi olacağına karar verememişler. Sonra, anlamı ***kurumuş*** mu olsun, ***küçük*** mü olsun, ***küçük çocuk*** mu olsun; ***aşırı zayıf*** mı olsun, ***veremli*** mi olsun diye de anlaşamamışlar. Halbuki, TT'nde bu sözcüğün anlamı "***Çok zayıf ve güçsüz, nahif***" demektir. Ayrıca ***"(ışık için) güçsüz, sönük"*** sıfatını verir.
Anadolu ağızlarındaki örnekleri de dikkate alırsak, bu sözcüğün Ermeniceden alıntı olmadığı anlaşılmaktadır.

+cI4k¹ Addan '*seven*' anlamına sıfat türeten ek: ***insan+cıl, ev+cil, balık+çıl*** ...vb.

cılk '1. Bozularak kokmuş; 2. cıvık' < OT. ***çulk*** (DLT)
TT.: CILK+ (LAŞMA/LAŞ-/LIK)
An. ağl.: ***cılk, cılg, cılkısız, cıllık*** 'sözünün eri olmayan; kötü kalpli' (*DS.III*, 912)

SanalBaba

cımılla-[(hlk.) 'Tırmalamak' (*TMES*, 63; *DS.III*, 917, 933)
Bk. **cırmala**-[

+cI4n 'Kuş adlarında kullanılan ek':
bıldırcın < ***bıldır+cın***
güvercin < ***güver+cin***
< ***gök+er+cin***
[< ***kök**]
yağmurcu < ***yağmur+cun***

cıncık < ***c+inci*** : ***inci boncuk*** > ***cinci boncuk*** > ***cincik*** (Eren, *TDES*, 70)
An.ağl.: ***cıncık, cıncıh, cincik, çınçık, çincik, çinçi*** 'camdan ve porselenden yapılmış şey' (*DS. II*, 918); ***cinci, cincibir*** (s. 976)

C(~Ç)I(i)NC(~Ç)I(i)K(>h)

cıngıl '1. Küçük üzüm salkımı; 2. boncuk, gümüş veya porselenden yapılan şeyler; cingil' (*TS.I*, 257)
< * ***cıng ~çıng*** 'yansıma' ***+(ı)l***
An.ağl.: ***cıngıl, cınkıl, cingil, cinkil, cirgil, çılkım, çıngıl, çınkıl, çingel, çingil*** 'küçük üzüm salkımı' (*DS.II*, 920-921)
cıngıl, cınkıl, cıngırı, cinkil, çıngıl 'İnci, boncuk, gümüş veya altından yapılmış süs eşyası' (s. 921)
~ cançık 'salkım' (Alt.) (*ATS*, 52)

cıngıllı (hlk.) '1.Süslü; 2. Oynak, şımarık kadın'
< ***cın*** 'yansıma'+***gıl+lı***
An.ağl.: ***cıngıllı, cırgıllı, çıngıllı*** (*DS.III*, 923)

cıngırak (hlk.) 'Hayvanların boynuna takılan küçük çan'
< ***cın+gır+(a)k***
An.ağl.: ***cıngırah, cıngırdak, cingırak*** (*DS.III*, 923)

cıpcıvlak (hlk.) 'Yoksul, çok fakir'
< ***cıp+cav*** [< ***yaw***]+***lak***

cıpılda-['Bir cisim su içinde ses çıkararak hareket etmek'
< ***cıp*** 'yansıma'+***(ı)l-da-***
An.ağl.: ***capılda-, cıbılda-, cıpılda-*** (*DS.III*, 925)

cır, bk. **yır** 'Türkü'

Tü. > Zaza. *deyira kay* 'oyun havası', *deyira yê beyiş* 'türküsü olmak, dillere destan olmak', *deyira zerrı* 'aşk türküsü', *deyirı* 'türkü, ağıt', *deyirı eştiş ser* '(üzerine) türkü yakmak', *deyirı vetış* 'türkü yakmak' (*ZTS*, 90) < ***de+yir***

cırbala (hlk.) 'Küçük çocuk'
< ***cır+bala***
An.ağl.: ***cırba, cırbağa, cırbağu, cırbana*** (*DS.III*, 925)

cırcır böceği 'Ağustos böceği'
< ***cır** 'yansıma'
An.ağl.: ***cırcır, cıcı, cığıcığı, cığırgan, cığırtgan, cıkırıyik, cırga, cırılavuk, cırlağan, cırlangıç, cırlavuk, cırlağan, cırlağuk, cırlak, cırlangeç, cırlangıç, cırlavık, cırlavuh, cırlavuk, cırlayık, circir, cirik, cirleğen, çığırgan, çığırtgan, çığırtkan, çırçır, çırçıra, çırgan, çırlagaç,...* vb. (*DS.II*, 926)

cırık[1] (hlk.) 'Serçeye benzer bir tür kuş'
< ***cır*** 'yansıma'+***(ı)k***
An.ağl.: ***cıcırık, cırıh, cırık, çırık*** (*DS.III*, 929)

cırık[2] (hlk.) 'Yarık, yırtık'
< ET., OT. ***yaraġ*** 'yarık, gedik' (DLT) < ***yar-*** (DLT)
An.ağl.: ***cırıh, cırık, cirik, çırık*** (*DS.III*, 929)

cırıltı 'Cır cır diye çıkan ses'
< * ***cır*** 'yansıma' +***ıltı***

cırım cırım et-[(hlk.) 'Parça parça etmek'
< **cır**- [< ***yır-t-*** (DLT)] +(ı)m

cırla-['İnce ve usandırıcı ses çıkarmak', bk. **cirla**-[
< ET. ***ır ~ yır*** 'türkü, nağme'~***cır ~ çır***
KT., Uyg., DLT, NF., KE. ***çırla-***
An.ağl.: ***cırlavuk*** 'bok böceği, Ağustos böceği' (*YKS*, 214)

cırlak '1.(ses için) hoşa gitmeyen; 2.(hlk.) cırcır böceği'; 3. karga (*DS.III*, 932) (Başka anlamları da vardır.)
< ***çır** 'yansıma' +***la-**

cırlangıç (hlk.) Yenmeyen, güzel kokulu, portakal büyüklüğünde ka-

SanalBaba

vun cinsinden bir meyve'
< ***cır** 'yansıma'+***la-n-gıç**
An.ağl.: ***cırlangıç, cırt, cırtlak, cırtlan, cırtlavak, cırtlavuk, çırlangıç*** (*DS.III*, 937)

CIR/+T/T+LAK(~N)
CIRT+LAVA(~U)K
ÇIR*[T]*+LANGIÇ

cırlavuk 'Ağustos böceği'
< ***cır+la-v-(u)k**
cırmala-[(hlk.) 'Tırmalamak'
< ***tırmala-***
[< ET. ***tırnak+la-**]
cırnak (hlk.) 'Yırtıcı hayvan tırnağı'
< ***tırnak**
An.ağl.: ***cırnak, caynak, cernak, cımak, cınak, cınnah, cınnak, cırmak, cırmık, cırnah, cıynak, cirmak, ciynak, çaynak, çırmık, çırnah, çırnak, çıynak, çiynak*** 'Tırnak, pençe' (*DS.II*, 935)
cırt 'Kâğıt, kumaş gibi şeyler yırtılırken çıkan ses'
< ***** ***cırt*** ! 'yansıma'
An.ağl.: Ağızlarda ***cırt*** ile kurulmuş yüzlerce sözcük vardır. (*DS. II,* 938-940)
cırtla-[(hlk.) Kuş ve kümes hayvanları pislemek'
< ***cır+t** 'yansıma'+***la-***
cırtlak 'Olgunluktan ezilmiş meyve'
< ***cır+t+la-k***
cıs[1] 'Çocukları ateşe ve tehlikeli şeylere karşı korumak için söylenir'
< ***** ***cıs***! 'yansıma'
cıs[2] 'Abartma sözcüğü'
cıscıbıl, ***cıs***cıbıldak, ***cıs***cıbır, ***cıs***cıblak, ***cıs***cıvık ...vb.
cıvı-['Sulu hale gelmek'
< OT. ***suvık*** 'Sıvık, cıvık, sulu' (DLT) ~ ***suvuk***
< ***suw+ı-***
TT.: CIVI- (MA/TIL-/TMA/T-)
cıvık < ***suvık*** < ***** ***suw+(ı)k***
Bk. DLT: ***suwığlan-*** 'Sulu bulmak' ~ ***suwış-*** 'cıvıklaşmak'
TT.: CIVIK+ (LAŞ/LAŞTIR-MA/LAŞTIR-/LIK)
An.ağl.: ***cıvıh, cıyık, civih, cuvuk, çıvıh*** (*DS.III*, 943)

Eren (*TDES,* 71): **YOK**
Nişanyan (*SS,* 84): **cıvı[mak, cıvık** ~ ?
cıvıklı 'Kıymalı bir tür pide' (Develi-Ky.)
< ***cıvık*** [< ***suw+ık**]+***lı***
cıvıl cıvıl < ***cıv***+ 'yansıma'
TT.: CIVIL+ (DAMA/DA-/DAŞ-MA/DAŞ-/TI)
cıyak cıyak 'Bağırmak fiili ile kullanılarak ince, acı ve yüksek sesle durmadan bağırmayanlatır'
< ***cıy***+ 'yansıma'
TT.: CIYAK+ (LAMA/LA-/LAT-)
cıyıklama (hlk.) 'Yumurta, kıyma, biber, bal ve yağla yapılan yemek'
< ***cıvık+la-ma*** [Krş. **cıvıklı**]
cıyındırık (hlk.) 'Sinirli'
< ?***cıyın** 'sinir'+***dırık***
An.ağl.: ***cıbındırık, cındırık, cılındırık, cırındıllık, cırındırık, cırıntılık, cıyındırlık, cıyındırın, ciyindirik, çığındırık, çındırık*** (*DS.III*, 945)

CIBIN ~
CIIN ~
CILIN ~
CIRIN~
CIYIN~
CİYİN~
ÇIĞIN~
ÇIN ~ +
+DIRIK
+DIRIN
+DILLIK
+DIRLIK
+DİRİK
+TILIK

cızbız 'Cızbız (köfte)'
< ***cız** ***bız** 'yansıma'
cızdırma 'Saçta veya tavada yapılan börek, ekmek'
< ***cız** 'yansıma'+***dır-ma***
cızı ~ çızı ~ çizi 'Çizgi'
< ***c(~ ç)ı(~i)z-ı(~i)***
An.ağl.: ***cız, cıza, cızgı, cızğı, cızı, cızıh, cızzık, cizik, çızgı*** (*DS.III*, 948)
cızık, cizik, çızık, çizik 'Sıyrık, tır-

SanalBaba

mık'
< ET. *çız-(ı)k*
An.ağl.için bk. **cızı**

cızıktır-['Yazmak'
< *cız-ı+k-tır-*
An.ağl.: ***cızığla-, cızıhdır-, cızıktır-, ciziktir-, çızıhtır-, çızıştır-, çızıttır-*** (*DS.III*, 949)

CIZI+Ğ
C(~ Ç)IZI+H
CIZI+K
CİZİ+K
ÇIZI+Ş-
ÇIZI+T-

cızılda-['Yağ kızarırken ses çıkarmak'
< ***cız*** 'yansıma'+***ıl-da-***
An.ağl.: ***cızıla-, cızılda-, cızırda-*** (*DS.III*, 949)

cızıltı < ***cız***+ 'yansıma'
TT.: CIZ+ (BIZ/ILDA-/ILTI/ ILTILI/IR CIZIR/IRDAMA/ IRDA-/DAT-/IRTI/IRTILI/ LAMA/LA-)
An. ağl.: ***cızıltı*** 'gürültü' ~ ***cızırda-*** 'ağlamaya başlamak'; ***cızlak, cılız, cısdıl, cızılak, cızıldak, cızıt, cızlah, cızlama, cızlamaç, cızlampa, cızzılı, cizlek, cizleme, çizlek*** 'yağda veya saçta pişirilen sulu hamurdan yapılmış yağlı veya yağsız ekmek' (*DS.III*, 950)
~ Ker. ***cızlamağ*** 'yağ kızarırken ses çıkarmak'; ***cızlağ*** 'koyun kuyruğu eritildikten sonra kalan posası' (*KTS*, 109)

cızlak 'Yağda veya saçta pişirilen sulu hamurdan yapılmış yağlı veya yağsız ekmek'
An.ağl.: ***cızlak, cısdıl, cızılak, cızıldak, cızıt, cızlah, cızlama, cızlamaç, cızlampa, cızzılı, cizlek, cizleme, çizlek*** (*DS.III*, 950)

C(>ç)I(~i)Z (>s) 'yansıma'
+LA-K (>H)
+DIL
+ILA-K
+ILDA-K
+IT
+LA-MA/+LE-ME
+LA-MAÇ < *-la-maç*
+LAMPA < *-la-m[p]a*
+LE-K
+ZIH

cızme, bk. **çizme**

cibin 'Sinek'
[~Sümer. **zibin** (Tuna, 25)]
<* ***çīpın*** (T. Tekin), bk. **çımın**
~ **KB**. ***çıbun*** 'sinek' (*KBİ*, 129)
İM. ***çibin***

***Sivrisinek* için kullanılan sözcükler:**
Az. ***mığmığa, ditdili, ağcaganad***; Bşk. ***sirekey*** ; Kzk. ***masa***; Kırg. ***çirkey*** ; TatK. ***çirki***; YUyg. ***paşa***; Trkm. ***çībin*** ; Özb. ***çivin***; Kırg. ***çirkey***

***Sinek* için kullanılan sözcükler:**
~ çibin (Az., Bşk., TatK.)
çivin (Özb., Uyg.)
çībın (Trkm.)
çımın (Kırg., Alt.)
çımıl (Alt./*ATS*)
çimil (YUyg./*YUTS*, 81)
şıbın (Kzk.)
sıbın (Bşk.)

Ç(>s, ş)İ[< Ī]B(>m, v)İ(>ı)N(>l)
= *sıŋek* (Trkm.)

cibinlik 'Cibinlik'
< ***çımın~çibin*** 'sinek'+***lık/ +lik*** ~ **cibindirik**
KB.: ***çıbun***
[< * ***çīpın*** (T. Tekin)]+***lik***
Bk. **çıbın**
DLT'te: *kümiçe, kimünçe* "sivrisinek"
An.ağl.: ***cibindirik, cibinnik, ciminlik, çibinliğ, çibinniyh*** (*DS. III*, 956); ***civindirik*** (s.989)

C(< Ç)İB(>v)İN+*DİRİK*
+LİK
+LİĞ
+NİK
+Nİ[Y]H

~ çımındık = *köşögö* 'perde' (Kırg) (*KS.I*,509)
çimildik (YUyg.) (*YUTS*, 81)

cibre 'Sıkılıpsuyu alınan üzüm ve başka meyvelerin posası'
< Tü. ***çöp+re*** [< *OT. **çöp** 'şara-

SanalBaba

bın tortusu, her şeyin döküntüsü, çör çöp; herhangi bir şeyin çökeli' (DLT) ~ ***çupra*** 'eski elbise' (< **çūp+ra*)]
Krş. **çöpük**

TS.I, 258: < Yun.
Eren (*TDES*, 71): YOK
Nişanyan (*SS*, 84): YOK
A.Tietze, 'Griechische Lehnwörter im Anatolischen Türkisch', *Oriens* VIII, 1955, s. 204-257; 'Anadolu ağızlarında geçen Rumca, Slavca ve Arapça alıntılar', *TDAY-Belleten* 1960, s. 295-371: cibre < **Rumca.**
Vássáry bu görüşe karşı çıkar: ***cibre*** 'residueof fruit after pressing' < Tü. ***çöpre***

cicik 'Meme'
< ***cik+cik*** 'yansıma'
Krş. OT. ***emik(g)*** 'meme'(DLT)
An.ağl.: ***cicik, cicig, cicin, cijik, çicik, çiçik, çüçük*** (*DS.III*, 958)

C(>ç)İ(>ü)C(>j, ç)İ(>ü)K(~G >n)

Ayrıca bk. ***cicik*** '1. taze soğan yaprağı' ~ ***cücük***; 2. oyuncak; 3. küçük, cılız; 4. teneke kutu; 5. tüysüz; 6. ağzı açık şey ~ ***cilik***; 7. yeni doğan çocuk' (*DS.III*, 959)
cicikle- 'küflenmek'; ***cicikli*** 'karışık renkli'; ***cicikli su*** 'Pis, çamurlı su'; ***cicik üzümü*** 'parmak gibi uzun olan bir tür üzüm' (s.959)

Ch. Symeonidis 1973 no. 223: < ***Yun.*** *tsitsi* 'meme' < ***EYun.*** *tittion.*
YANLIŞTIR. Çünkü, ses ve biçim olarak uyuşmamaktadır. Yun. ***tsitsi*** [< *tittion*] nerede, Tü. ***cicik*** nerede? Anadolu ağızlarındaki söylenişleri de *tsitsi* ile ilgili mi?

cicuk (hlk.) 'Civciv', krş. **civciv**
< ***ci+cu*** 'yansıma'+***k*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***cucuk, cucuk, cucul, cücü, cüçik, çöçe, çucuk, çücük, çüçük*** (*DS.III*, 1022);
Doğu Anadolu:***cucik, cücük, cücük, cükcük, çuk, cevik*** 'serçe', ***ceylik*** 'civciv' (*DAO*, 102)

K. Emiroğla (*TMES*, 63): < ***Fars.*** *cūce*

YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçede ***cü cü, cu cu, cu cuğı, cuk cuk, cüğ cüğ, cüv cüv*** sözcükleri yansıma olup, 'tavukları çağırma ünlemi' olarak kullanılır. (*DS.III*, 1021)
Ayrıca bk. ***cucu, cücü, cücük*** 'çocuk dilinde kuş' (s.1021)

cida, bk. **cıda**

cimcik[1] (hlk.) 'Çimdik'
< Moğ. ***çim-çi*** (M.Räsänen, *V* 111; A. Tietze, *TETTL*, 447)
An.ağl.: ***cimcik, cımcık, cimbiz, çımçik, çımdık, çimdirik, çimzik*** (*DS.III*, 969)

cimcik[2] (hlk.) 'İki parmak ucuyla alınan miktar, tutam'
< Moğ. ***çim-çi***
An.ağl.: ***cimcik, cımıcak, cımıcık, cımıdık, cımık, cıncık, cınnacık, cimcil, cimicih, cimicik, cinecik, cinicik, çınnacık, çimcik, çimdik, çimtik, çindik, çinicik*** (*DS.III*, 969)

cimcik[3] (hlk.) 'Ev makarnası'
< Moğ. ***çim-çi***
An.ağl.: ***cimcik, cimcuk, cincik, cümcük, çümcük*** (*DS.III*, 970)
[*Bu makarna açılan ve küçük küçük kesilen hamur çimdiklenerek yapılır.*]

cimcikle-['Çimdiklemek'
< Moğ. ***çim-çi***+[k]***le-***
An.ağl.: ***cimcikle-, cımcıkla-, cımıkla-, cıncınla-, cimbişle-, cimbizle-, cimcimle-, cim-, cümcükle-, çımdıkla-, çimcikle-, çimciyhle-, çimçikle-, çimdi-*** (*DS.III*, 970)

cimlin (hlk.) 'Serçe' (*TMES*, 63)
< ****cim*** 'ufak, küçük'+***(i)li+n***
An.ağl.: ***cimil*** 'cılız çocuk'; ***cimil, cimili, cimili ördek*** 'ördeğe benzer güzel, renkli su kuşu (*DS.III*, 972)

Tü. > **Maçka Rumcası.** *zimlin* (*TMES*, 63)

cindoruk 'En yüksek yer'
< OT. ***çın*** 'doğru, gerçek' (DLT) + ***turuġ*** 'dağlarda sığınılacak yer' (DLT)
An.ağl.: ***cindoruh, cindoruk, cindepe, cintepesi*** (*DS.III*, 977)

cineviz (hlk.) 'Kısa boylu fakat çok akıllı adam'
< ****cin*** 'en son, en yüksek nokta'

SanalBaba

(*DS.III*, 974) ~ 'kuvvetli (kimse)' (s. 975), 'çokluk, peklik, güçlülük' (s.979: **cingara** 'kapkara') [< * ET. **çın** 'gerçek, doğru' (DLT: *çın bütün kişi* 'kendine güvenilebilen, doğru dürüst kişi']
+***eviz*** '?'
An.ağl.: ***cineviz, cinibiz, cinibüzük, cinivit, ciniviz*** (*DS.III*, 978); ***ciniviz*** 'küçük çocuklar için açıkgöz, zeki, neşeli' (*TMES*, 63)

CİN [< ET. ***ÇIN***]+
+*BÜZÜK*
+*EVİZ*
+*İVİT*
+*İVİZ*

K. Emiroğlu (*TMES*, 63): < *Cin fikirli* deyişinde olduğu gibi Arapça *cin*'den.

YANLIŞTIR. Çünkü, ET'deki **çın** '*doğru, gerçek*' sözü **cin** '*en son, en yüksek nokta*' anlamı için daha uygundur. Ar. **cin** (< *cinn*) 'masallarda ve bazı inançlara göre, göze görünmeyen yaratık' anlamında olup, mecazî olarak '*zeki, akıllı*' demektir ki, bana göre, bu da ET' deki **çın** ile ilgilidir. *Cin*'i tanımadığımıza göre ne fikirde olduğunu nereden bileceğiz. Ama bir insan **çın fikirli**, yâni '*açık fikirli, doğru fikirli*' olabilir.

DLT'te: **çın** 'doğru, gerçek'
çındutur- 'caydırmak'
< çın+dut-(u)r-
çıngar- 'araştırmak'
< çın+ga-r-
çınık- 'gerçekleşmek'
< çın+(ı)k-
çınla- 'gerçeğini araştırmak'
< çın+la-
çınlat- 'gerçekleştirmek'
< çın+la-t-

cingan (hlk.) 'Çingene'
< ET.,OT. ***çıgan, çıgay*** (DLT)
An.ağl.: ***cingan, cingen, cıngana, cinka*** (*DS.III*, 978)
Bk. **çıgan**

cingirik (hlk.) 'Hayvanların boynuna takılan çan' (Şavak/*DAO*, 100)
< ***cin*** [~ *çan* ~ *çın*] 'yansıma + ***girik*** [~ *gırak* < +*kır-(a)k*]

cip (hlk.) 'İp'
< ET. ***yip*** [*DLT'te yok*]
~ Kırg. **cip** [> TT. *cip*]

cirla-[(hlk.) 'Ağlamak, bağırmak' (*TMES*, 63)
< ET., OT. ***ır ~ yır*** 'koşma, türkü, hava' (DLT)+***la-***
Bk. **cırla-**[
An.ağl.: ***cırla-, cıla-, cıldırda-, cıllı-, cımbılda-, çırla-*** 'ince ses çıkararak ağlamak; tiz sesle bağırıp çağırmak; şarkı okumak' (*DS.III*, 932)

civciv 'Civciv'
< yansıma: ***ci(v)ci(v) ~ cu cu***
An.ağl. için bk. **cicuk**
~ cöcö tök (Kırg.)
cöcexoråz (Özb.)
cöcätàvuk (TatK.)
cü:yce (Trkm.)
cocä toxu (Uyg.)

civelek (hlk.) '1. Küçük tipli kimse. ~ ***civek, civil***; 2. su çulluğu; 3. bir çeşit elma; 4. köyün bütün işlerine karışan adam; 5. toy; 6. geveze; 7. gelincik otu' (*DS. III*, 988)
< ***cive*** 'küçük' [< *yansıma]+***k*** 'küçültme eki'

civilti (hlk.) 'Kuş sesi, cıvıltı'
< ***civ*** 'yansıma'+***il-ti***
An.ağl.: ***civilti, cavırtı, cırtıltı*** (*DS.III*, 989)

civindirik, bk. **cibinlik**

ciz-['(ipe) dizmek'
< ***çiz-/çız-** < *diz- < *tiz-*

cop 'Kalın kısa değnek'
< OT. ***çöp*** 'tutmaç parçası'
DLT: *çöp* 'şarabın tortusu'; *çöp çer* 'değersiz kimseler'; *çöpik* 'meyve yenildikten sonra atılan şey' ~ *şöpik*)
~ ***çöp***, Kırg. Tü.'nde '*ot, çerçöp*' anlamındadır.

TS.I, 262: < ***Fars.*** **çūb** veya **çōb**
Eren (*TDES*, 72): < Far. **çōb**
Tietze (*Oriens* 20, 125-168): ***çöp*** < ? Fars. çūb.[T.etze, *TETTL*'nda ET. **çöp** 'rüsup, tortu' biçimiyle karıştığının altını çizer. Tietze, Pers 140/38'de yerel ağızlardaki verilerin Ermenice yoluyla geçmiş olabileceğini kaydeder ki bu görüş **YANLIŞTIR**. Çünkü, ET'deki **çöp** ve türevleri gözönüne alınmamıştır.]
Istvan Vásáry, '***Çöp*** and its Derivatives: A Turkic Family of Words and their Reflections in Hungarian', *Journal of Turkology* 2, 1994, s. 273-303. [**Çöp** sözcüğünün türevlerini göz-

SanalBaba

den geçirir.]

coş-['Coşmak'
< ***cōş-*** (T. Tekin)
~ Trkm. ***cōş-***

cucuk (hlk.) 'Peynir mayası' (*TMES*, 63)
< ***cö(~ü)c*** [~***çüç***]+***(u/ü)k***
An.ağl.: ***cöcer-*** 'küflenmek (peynir ve başka yiyecekler hk.)', ***cöcert-*** 'çimlendirmek' (*DS.III*, 1005); ***cücüklen-, cillan-, cöcer-, cucukla-, cüccüklen-, cücelen-, cücer-, cücükle-, çücükle-, çücüklen-, çüçüklen-*** 'filizlenmek, yeşermek' (*DS.III*, 1024)

K. Emiroğlu (*TMES*, 63): **cucuk**: Peynir mayası. DS *cücük, cıcuk, çuçuk, cucuk, çiçük* yalnız Maçka'yı bildirir. Farsça *cûce* küçük, yavru, civciv sözcüğünden tomurcuk, filiz, soğan, marul gibi bitkilerin sözü anlamında *cücük*'ten

YANLIŞTIR. Çünkü, *civciv* sözü Farsça *cûce*'den gelmez. Bu konu için bk. **cicuk** maddesindeki açıklamalar.

Emiroğlu'nun 'yalnız Maçka'yı bildirir' dediği **cücük** sözcüğü, **cücük suyu** olarak 'peynir veya çökelek suyu' anlamında Gümüşhane'nin Hozana köyünde de kullanılmaktadır. (*DS.III*, 1024)

Ayrıca, yukarıda verilen 'yeşillenmek, filizlenmek' anlamlarındaki **cücüklen-** ...vb. sözcüklerinin Anadolu'nun İzmir, Manisa, Balıkesir, Bursa, Kütahya, Eskişehir, Kırşehir, Sıvas, Konya, Muğla, Tekirdağ, Edirne, Aydın, Tokat, Amasya, Afyon, Kars, Bilecik, Uşak, Adana gibi illerinin merkez ya da köylerinde kullanıldığını *DS.II* (s. 1024-1025)'den öğrenmekteyiz.

Demek ki sözcük, **cücük** < Fars **cûce** ile ilgili değildir. Sözcüğün kökündeki **cüc/cöc/çüç**'ün 'yeşillenmek, filizlenmek'le ilişkisi üzerinde durulmalıdır.

Anadolu ağızlarında:
cücük '1. tomurcuk;
2. soğanın tonum veren uzun sert yağrağı;
3. filiz, çil;
4. meyve sebzelerin en küçüğü;
5. yaprak aşısında dikkate alınan yer;
6. dağ çileği;
7. çıkrıkta hareketi sağlayan kol;
8. çıbanın ortasında toplanan katı irin tabakası;
9. çekilmiş, ince bulgur;
10. tatlı, güzel;
11. Şubat ayı
anlamları, kök üzerinde farklı inceleme

yapmayı gerektirmektedir.

cumalı (soy adı: ***Necati Cumalı***)
< OT. ****çumalı*** (DLT), ***çümäli*** 'karınca' (*Alt.Gr.*)
An.ağl.: YOK
~ Çağ. ***çümedü***; Tar. ***çümele***; Tel. ***çımalı***; Leb.,Tub. ***çıbalı***; Bar. ***cümöldü*** (Räsänen, *V*)

SanalBaba

-Ç-

Tü. **ç /ş, z/ > Yak. /s/,** yazı dilinde **/h/**

+ç[1] 'Addan 'küçültme' adı yapan ek'
ana+ç (DLT: *anacık*)
ata+ç [krş.TatK. ***eteç*** < **ataç** "horoz"]; DLT: ***ataç oğul*** "büyüklük gösteren çocuk"
baba+ç [krş. ***babaç*** "hindi"]
kang+(ı)ç

-ç[2], bk. **–Aç** : Fiilden âlet adı yapan ek: ***aktaraç, kakaç, kısaç, tıkaç, arkaç*** "siper", ***döğeç ~ döveç, tırmaç, dikeç*** ...vb.

-ç[3] Dönüşlü fiil gövdelerinden türetme yapan ek: ***gönenç, korkunç, inanç*** ...vb.

+çA Eşitlik durumu eki.krş.+**cA**
yavaş+ça, sapık+ça ...vb.

Bu ekle ilgili olarak bk. Z. Korkmaz, "Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ekle Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme", ***TDÜA I***, s.12-84.

+ça < ***+(ç)+ġa*** (> ***+ç+a***: *sırça* < *sır+(ı)ç+ġa*), bk. **+a**

çaba 'Gayret, çaba'
< OT. ****çap-a***
TT.: ÇABA+ (LAMA/LA-/LAN-)

çabak, bk. **çapak**

çabucacık 'Çabucak; çok çabuk, hızla'
< ***çap-(u)k+ca+cık***

çabucak 'Hızla, vakit geçirmeden'
< ****çap-(u)k+ca+k***

çabuk 'Acele, çabuk'
< ET. ***çap- ~ şap-***
TT.: ÇABUK+ (ÇA/LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIR-/LUK)
An.ağl.: ***çapık*** 'çabuk', ***capçık, çapçık*** 'çabucak' (*DS.III*, 1074); ***çapcak, çapıçak, çapik*** 'çarçabuk'
~ çap- (Kırg.) 'hızlı koşmak' (*KS.I*, 251)
~ çâpığ 'çabuk, tez' (Ker.) (*Kr.TS*,116)

Tü.> Fars. *çābük* 'hızlı'; Zaza. ***çapıksuwar*** 'çevik, atik' (*ZTS*, 63)

TS.I, s.267: **çabuk** *zf. Far. çābuk*
Nişanyan (*SS*,.89): **çabuk** ~ **Fa.** *çābük* 'hızlı"
= ? *çabık* < ET. *çapmak* 'çarpmak, çırpmak' → ÇARP- s.90: ***ET.*** **çap-** : ÇABUK, ÇAPKIN, ÇAPUL, ÇARP-, ÇARPI, ÇEVİK, ÇIRP-
Clauson (*TDAY* 1966, 11; *ED* 866): < ***Fars.*** **çābuk**
Räsänen (*V* 99): < ? **çap-** 'vurmak'
Tenişev (*İRLTJa* 290): **çap-**'tan
Eren (*TDES*, 75): 'Clauson'a göre Farsçadan alınmıştır.' der, görüş belirmez.

NOT: Sözcük, Farsçadan alınmış değil, ET'deki **çap-** 'hızlı koşmak; atılmak' fiilinden türetilmiş olup, Farsçaya da geçmiştir.

çadır 'Çadır'
< OT. ***çaçır, çaşır, çatır*** (DLT)
< **** çāt-ır***
(> Fars. *çādōr* چادور)
TT.: ÇADIR+ (CI/CILIK/LI)
~ çādır (Trkm.)
çadır (TatK., Tuv.)
çatır (Kırg., Kûr., TatK.)
çatăr (Çuv.) (< TatK.)
çodir (Özb.)
sadır (Sag.)
satır (Bşk.)
şadır (Şor.)
şatır (Blk., Nog., KKlp., Kzk.)

Ç(>s, ş)Ā(>a, o)T(>d)-
I(>ă, i)R

Tü.> **Srp.** *šátor, čádor*; **Blg.** *šat''r čad''r*; **Rumen.** *şatră*; **Mac.** *sátor*; **Yun.** *τσαντίρι* ; **Rus.** *šater;* **Ar.** (Ir.) *çādır*; (Sur.) *çāder* (*A LTK*, 50); **Zaza.** *çadıre, çadırı* (*ZTS*, 63); **Fars.** *çādōr*; *çādor-şeb* 'çarşaf'; *çādor-neşīn* 'göçebe'; *çādor-nemāz* 'namaz örtüsü' (Gülensoy:*FATK*,145); **Kürt.***çadır* (*KTS.* 49, *FKT.* 27)

T.Tekin: < İran < Skr. *chattra*
Tietze (TETTL, 462): < ***Fars.*** *çādar* < Skr. *çattra-* 'güneş şemsiyesi'

SanalBaba

Nişanyan (*SS*, 89): **çadır** (Oğ. xı) ~ ? ***Fa.*** *çāder/çādür* "çadır,örtü, kadın başörtüsü" = OF.*çātur* (~**Sans.** *chatra* şemsiye).
*Türkçe ***çatmak*** fiiliyle ilgisi tartışılabilir.
Vámbery, Németh: < Tü. **çat-ır**
Poppe: < Fars. **çādar**
Menges (*UAJb.* 32: 118): Tü.**çadır** > yeni Fars. ***çādir***
Németh (*MNy* 49, 313): < Tü. **çat-**
Doerfer (*CAJ* 12:303/61): < ***çadır*** < türkisch ?, iranisch ?
Eren (*TDES*, 75): < ? (Kökeni karışıktır. Eski ve yaygın bir görüşe göre, Farsçadan (veya Orta Farsçadan alınmıştır (Far. ***çādar*** "a tent, pavilion"; OFar. ***çātur***.)

NOT: Sanskritçeye, Orta Farsçaya, İrancaya (!) götürülmek istenen bu sözcüğün "anavatanı" Türkçedir.Çünkü, Türkler tarihleri boyunca "YURT~ CURT = ÖY/ÜY/EB/EW/EV adını verdikleri yaşadıkları yeri, ağaçları "ÇATARAK" kurmuşlardır. **ÇAT-** fiili bu ad için en uygun olanıdır. Türkler hiç mi sözcük bilmiyorlardı da Farsın **çādor**'unu, ya da Sanskrit'in **chattra**'sını alarak bütün Türk şivelerine götürüp verdiler? Buna Türk'ün göçebe kültürünü tanımamak ya da inkâr etmek denmez mi?

çağ = ***çāk*** 'Zaman parçası, vakit; devir; Tarihin ayrıldığı dört büyük bölümden her biri'
= ET. ***çaġ*** (*EUTS*, 58)
KT'de yoktur.
DLT'te yoktur.
< Moğ. ***çāġ/çāk*** 'Zeit'
(*KWb.* 419; Eren, *TDES*, 76)
TT.: ÇAĞ+ (CIL/DAŞ)
~ çaġ (Alt., Tel.,)
çağ (Az., Trkm.)
çak (TatK., Kırg.)
çoğ (Özb.)
şağ (KKlp.)
şak (Kzk., Kumd., Nog., Tuv.)
sā 'vakit' (Sag.)
sak (Sag., Bşk.)
sax 'zaman, dönem' (Yak.)
çox (Çuv.)
çux (Çuv.) < TatK.
sax 'zaman' < * Moğ. *çāk*

Ç(>ş, s)A(>o, u)Ğ (~ K > x)

Tü. > **Zaza.** *çax* 'çağ, zaman', *çaxano* '-dığı zaman, -ince, o zaman, o sırada', *çaxe* '-ince, o zaman ki, ne zaman ki' (*ZTS*, 64); **Kürt.** *çaġ, çağ* (*D AO*, 104)

Nişanyan (*SS*, 89): **çağ** ~ ***Moğ.*** *çaġ* zaman ölçüsü, bir hükümların yönetim süresi ~ ? ET.
Eren (TDES, 76): **çağ** < Moğ.

çağa 'Çocuk'
< * *çāka*
An. ağl.: ***çağa, caa, cacık, cağa coğa, ça, çaa,çağ, çala, çarga, çaşka, çaya, çoa, çoçka, çoğ, çoğa, çova, çöne*** 'bebek, çocuk' (*DS.III*, 1033)
~ Trkm. ***çāğa***; Az. ***çağa*** 'çocuk, yavru, süt çocuğu', ***çağalık*** 'çocukluk, bebeklik', ***çağalan-*** 'çocukluk etmek'; TatT. ***bala-çağa*** 'büyük küçük çocuklar', ***çağa ç*** 'çocuk', ***çagalav*** 'çocukluk'; Özb. ***bala-çaka, çaka, çakalak***; Uyg. ***bala-çaka*** 'çoluk-çocuk', ***bala-çakilik*** 'çoluk çocuklu'
~Moğ. ***çaka***
Eren (*TDES*, 76): YOK

çağala 'Yeşil badem, henüz olgunlaş mamış yeşil meyve'
~ **çağla**
< * *çaġ-alaġ*
An. ağl.: ***çağala, cağla, cala, çaala, çağıl, çağle, çakala, çakgala, çakkala, çakkalabadam, çala, çalaca, çale, çalı, çalık, çangala, çayla, çekle, çoğla*** (*DS.III*, 1034)

Tü. > **Laz.** *çağaleri* (*LTS*, 38); **Zaza.** *çıqale* (*ZTS*, 71)

Ş.Sami (1978, s.499): *çağla*
Eren (*TDES*, 76): < ***Fars.*** **çaġāla** 'unripe fruit'
Nişanyan (*SS* 89): **çağla** ~ ***Fa.*** *çaġale* ham meyve.

Çağatay 'Cengiz Han'ın oğullarından'
< *çaġ-a + Moğ. +*tay***

çağıl çağıl 'Akan suların sesi'
= OT. ***çaġıla-*** 'bağırmak; çağlamak' ~ ***jaġıla-, şaġıla-*** (DLT)
< * *çaġ+ıl(+da-)*

SanalBaba

TT.: ÇAĞIL+ (DAMA/DA-/ DAYIŞ/TI/TILI)

çağır-['Seslenmek'
= ET. ***çağur-*** 'iftira etmek, leke sürmek, çamur atmak' (*EUTS*, 58)
< * *çā*[r] 'yansıma' **+*kır-***
KT, Uyg. ***çakrış-*** (< ***çār+kır-ış-***)
DLT, ME, NF, KE. ***çakır-***
DLT: ***çağıla-*** 'bağırmak, çağır-Mak'
CC. ***çağır-***
~ çāğır- (Trkm.)
çağır- (Az.)
çakır- (Kırg.)
çakra-, çakıra- (YUyg.)
< **çāḳıra-* < **çārḳıra-*
şakır- (Kzk., KKlp., Nog.)
< **çākır-* < **çar-ḳır-*
~ Moğ. * ***çarkira-*** 'to shout, cry, yell'
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 62, 100, 157.
Eren (*TDES*, 76): YOK

Nişanyan (*SS*, 89): **çağır[mak/çığırmak** = ***ET.*** *çağılamak* bağırmak, çağırmak (xı) < **onom** *çağı/çoğı* bağırma sesi (xı)
* Karş. BAĞIR-

YANLIŞTIR: Çünkü, **çā** 'yansıma' **+KIR-** 'yansımadan fiil yapan ek'tir. ***Bağırmak*** **< *bā+KIR-*, *haykır-* < **hā(y)+KIR-* ...vb.**

çağla-['Şakırtı ile akmak'
= ET. ***çagıl, çıgıl*** 'yansıma'
< *çag* 'yansıma' **+*la-***
TT.: ÇAĞLA- (MA/R/YAN/ YIK/YIŞ)

Nişanyan (*SS*, 89): **çağla[mak** < ***ET.*** *çığıl/çağıl* şakırtı ve şıkırtı sesi (xı) = ***onom.*** ***çağ*** taşların çarpışmasından çıkan ses.

çağlayan 'Çağlayan, şelale'
< *çağ* 'yansıma' **+*la-ğan***

çağlayık 'Yerden sesle kaynayarak çıkan su'
< *çag+la-y-(ı)k*

çağlayış **< *çag+la-y-(ı)ş***

çağmur (hlk.) 'Şalgam'
= OT. ***çağmur***
~ YUyg. ***çamgur*** (*TUL*, 858)

çağrı[1] 'Davet'
< *çā* 'yansıma' **+*kır-ı***
TT.: ÇAĞRI+ (CI/CILIK/LI/ LIK/LIŞ/LMA/L-/M/SIZ/ ŞIM/ŞIMCI/ŞIMCILIK/ŞIM LI/ŞIMSAL/IMSIZ/ŞMA/Ş-/ ŞTIRMA/TIR-)
~ çakıruv (TatK.)
şakıruv (Kzk.)

Nişanyan (*SS*, 89): **çağrı** ***YT*** (1935) davet < ÇAĞIR-

NOT: **çağrı** 'davet' sözcüğü ***YT***. değildir. Anadolu ağızlarında ***çağrı*** ~ ***çağırı*** biçimlerinde yaşamaktadır. ***Çağırıcı, çağrıcı*** da 'davetçi' demektir. (*DS.III*,1037). Tat. ve Kzk. Türkçelerindeki biçimleri de YT olmadığına kanıttır. TT'ne Tat.dan alınmış olabilir.

çağrı[2] 'Bir tür avcı kuş'
< * *çā* 'yansıma' **+*KIr-ı***
~ çağruḳ (Çağ.) (*Muh.Lug.*)
çağruḳ (*TMEN III*, 1041)
çağırık (Özb.)

G.Doerfer (*TMEN III*, 1041): **çakır**' ın küçültmeli şekli.

çak 'Ta, işte!; başta saçların birleştiği yer'
= ET. ***çak*** 'tam' (*EUTS*, 58)
< *çāk*

çak-['1. Vurarak yerleştirmek; 2.(içki) içmek; 3. (argo) sezmek, anlamak; sınıfta kalmak'
= OT. ***çaḳ-*** (DLT)
< *çak-*
TT.: ÇAK- (AR/IM/IN/INTI)

çaka (hlk.) 'İskambil oyunu' (*TMES*, 65; *DS.III*, 1041)
< *çak-* 'şiddetli vurmak' **+*-a***

çakak (hlk.) 'Yere çakılan kalın kısa çubuk'
< *çak-ak*

çakan (hlk.) 'Tavanla damın arası' (*TMES*, 65; *DS.III*, 1042)
< *çak-an*

çakı 'Çakı bıçağı'
= ET. ***çakı*** 'ısırgan otu'
< *çak-* 'yapmak, parçalamak, kesmek, çakmak' (*EUTS*, 58) **+*ı***
TT.: ÇAKI+ (CI)

SanalBaba

An.ağl.: ***çaka, çahu, çakıcak*** (*DS.III*, 1041)
~ Moğ. ***çaku***

Tü.> **Fars.** *çāḳū* (*Redh.* 237; Gülensoy: *FATK*, 144: *çāḳū-tīz-ḳon* 'bileyici'; *çāḳū-ḳeş* 'kavgacı'

Eren (*TDES*, 77): YOK

Nişanyan (*SS*, 89): **çakı**~ ***Moğ.*** *çaqu* açılıp kapatılabilen bıçak.

çakıl 'Küçük taş'
< ****çak*** 'yansıma' **+*(ı)l***
TT.: ÇAKIL+ (LI/LIK/TI)
An. ağl.: ***çağıl, cakıl, cavıl, ceğel, cığıl, celik, çaıl, çavıl, çegel,çegil, çegle, çeğel, çeğil*** 'çakıl' (*DS. III*, 1035);

Ç(>c)**A**(>e, ı)**K**(>ğ, v)**I**(>e, i)**L**

An.ağl.: 'taze fasulye; pide, çamursuz ve harçsız örülmüş taş duvar'anlamlarında da kullanılır.
~ çagıl (Trkm.)
şagıl (Kzk., Kırg.)
çıngıl (Az.)
şagal (tâş) (Özb.)
şehil (taş) (DoğuT.)

Ç(>ş)**A**(>ı)[*N*]**K**(>g)**IL**

Tü. >**Zaza.** *çaqıl* (*ZTS*, 63); *çaqılçiman* 'bir çeşit gulyabani' ~ *çaxıl* (s. 64)

çakıl-['Çakılmak'
< ****çak-ıl-*** 'çakılmak; ateş çakmak; erişilmek' (DLT)

çakıldak 'Koyunların kuyrukları altındaki kıllara yapışıp kuruyan pislik'
< ***çak-ıl+da-k***
An.ağl.: ***çakıldak*** '18 ayrı anlamı var' (*DS.II*, 1043); '1. çakıllık yer; 2. Ekini yabanî hayvanlardan korumak için yapılan, rüzgârda döndükçe ses çıkartan çıkrık' (*TMES*, 65)
~ ***çakırdaklı*** 'kirli, pis' < *çakıl+dak+lı* [**-l->-r-** değişimi] (*DS.III*, 1044)

çakım (hlk) 'Şimşek' (~ **çakın, çakıntı**)
< ***çak-(ı)m/-(ı)n/-(ı)ntı***
TT.: ÇAKIM ~ ÇAKIN
An.ağl.: ***çakıntı, çakı, çakım, çakın, çakırıntı, çakmak*** 'şimşek' (*DS.II*, 1044)

= krş. ***balkır, balkız*** 'şimşek' < ***balkı-*** [< ***balk+ı-***] "şimşek çakmak" + ***-r/-z***
An. Ağl.: ***balk oyna-*** 'şimşek çakmak' (Uşak)

çakır[1] 'Gök gözlü, çakır gözlü'
= OT. ***çakır*** (DLT) ~ MA.***çakır*** (164-4; Clauson: *ED* 409)
An. ağl.: ***çakır*** 'yeni olgunlaşmaya başlamış meyve; ısırgan otu; karışık içki' (*DS.III*, 1044); ***çakırca*** 'pamuk kozasının açılmak üzere olan durumu'; ***çakırça*** 'orta, iyi'; ***çakırçakmak*** 'açık ve yıldızlı gök yüzü'; ***çakırlı*** 'yarı olgunlaşmış meyve'
~ çakil (Çağ.)
şagır (Kzk.)
çaŋkır (Alt.)
çeŋkir, çiŋkir '(mec.) mavi'
Kıpç. (mec.) *mavi*:
çeŋkir ~ çiŋkir (*ATS*, 70);

Ç(>ş)**A**(>e, i)[*D*]**K**(>g)**I**(>i)**R**(>l)

< Moğ. ***çakir*** (KWb. 424)
Eren (*TDES*, 76): YOK
Rónba-Tas: < ****ça-*** 'beyazlaşmak, beyaz olmak' (47. PIAC'a sunduğu bildiri.)

çakır[2] 'Bir tür kuş'
< ****çak-ır***
TT.: ÇAKIR+ (CI/ DOĞAN)

çakır[3] (hlk.) 'Isırgan otu'
< ***çak-*** 'ısırmak, dalamak'
+ *-ır*
An.ağl.: ***çakırga*** 'mazı ağacı'; ***çakırlı*** 'ısırgan otu ile yapılmış börek' (*DS.III*, 1044-1045)

çakırlaş-[(hlk.) 'Yarı olgunlaşmak'
< ***çakır+la-ş-***

çakış-[(hlk.) 'Söz yarışı yapmak'
< ***çak-(ı)ş-***

SanalBaba

An.ağl.: ***çakıştırıcı*** 'dedikoducu, fitneci'; ***çakıştır-*** 'mukayese etmek; iki kişiyi birbirine düşürmek; eğlenmek' (*DS.III*, 1045)

çakma (hlk.) '1. Deri hastalığı, yara, çıban ~ ***çakmaca, çakmak***; 2. hayvanlara işaret vermek için kullanılan araç; 3. gelin teli'
< ***çak-ma*** [+***ca/+mak***] (*DS.III*, 1045)

çakmak 'Ateş yakma aracı'
= OT. ***çakmak*** (DLT)
< ****çak-mak***
TT.: ÇAKMAK+ÇI/ÇILIK/LI/LIK/SIZ)

Tü.> **Ar.** (Cez.) *çāḳmakci:* ; (Ir.) *çaḳmakçı* (*ALTK*, 50); **Zaza.** *çeqmaq; çeqmaqli* 'eski bir tüfek türü' (*ZTS*, 66); *çexmax* (s.67); **Kürt.** *çakmak* 'tüfek horozu' (*KTS*, 49); **Fars.** *çexmaḳ* (*Redh.* 237; Gülensoy: *FATK*, 146)

çakrak[1] (hlk.) 'Ufak taşlı toprak alan'
< ***çakır*** [< *çakıl*]+***(d)ak***

çakrak[2] (hlk.) 'Mavi gözlü'
< ***çakır+(a)k***

çakşır 'Bir tür erkek şalvarı'
TT.: ÇAKŞIR+ (LI/SIZ)

< ***TS.I***, 271: Tü. (> Srb. *çakşire*); Fars. *çāḳçūr, çāḳşūr*

Nişanyan (*SS*, .89): < ***Fa.*** *çaxşūr*
Redhouse (s.237): < ***Tü.*** *çakşır ~ çakşur* '1. ince kumaştan bir çeşit şalvar; 2. kuşların ayağındaki tüy'

çaktır-['Çakmak işini yaptırmak'
< ***çak-tır-***
TT.: ÇAKTIR- (IL-/IŞ)

çakuç, bk. **çekiç**

çakut, bk. **çekiç**

çal[1] 'Alaca, kır; gri; yaşlı, kocamış'
= OT. ***çal*** (DLT,KB)
< ****çāl***
An. ağl.: ***çal, cal*** 'ala renk' (*DS.III*, 1047)
~ çāl (Trkm.)
çal 'ak, ağarmış' (Alt.)
Eren (*TDES*, 77): YOK

çal[2] (hlk.) 'Taşlık yer, çıplak tepe'
< ET. ***çal***
An.ağl.: ***çal*** '1. etrafı çitle örülmüş yazlık ağıl; 2. taştan yapılmış çit' (*DS.III*, 1046), ***çalık*** 'yara, çıban izi; bir tarafı yontulmuşağaç' (*DS.III*, 1054)
~ çal 'çukur' (Az.)

Tü. > **Zaza.** *çale* 'çukur', *çalekı* 'küçük çukur', *çalı* 'çukur', *çalıkı* (*ZTS*, 63); **Kürt.** *çal* 'büyük çukur' (*KTS*. 49), *çalık* 'küçük çukur'

çal-['1. vurmak; 2. yere atmak; 3. def, davul gibi müzik aletlerini çalmak; 4. yemek, yoğurt bozuşmak; 5. kamçı ile vurmak; 6. hayvanı kesmek; 7. hırsızlık etmek; 8. ısırmak, dalamak: Kırg.: ***çalkan*** (*ısırgan otu*); 9. hafifçe andırmak; 10. *bakır* çalmak; 11. yoğurt çalmak; 12. bir şeye vurarak ses çıkartmak'
< **** çel-*** (7)
= ET. ***çal-*** [< ****çā*** ' yansıma' +***l-***]; OT.(KB, DLT) ***çal-***
EUT: ***çal-*** 'vurmak, eğilmek'
çalsık- 'vurulmuş ol-'
çaltur- 'arat-' (*EUTS*)
An. ağl.: ***çalacak, çalası, çalcak, çalcek, çalgaç, çalgeç, çalgı,çalgıç, çalıcak, çalıgaç, çalıgeç*** 'yoğurt mayası' (*DS.III*, 1047)

ÇAL-*ACAK/CAK/CEK/*
-ICAK
-ASI
-GAÇ/GEÇ
-GI/GIÇ/IGAÇ/IGEÇ

~ Kırg. ***çalgı*** 'tırpan', ***çalgıçı*** 'ot biçen kimse'; YUyg. ***çalga*** 'tırpan' (*UTL*, 940)
Eren (*TDES*, 77): YOK

çala[1] 'Belli isimlerden önce gelerek fiile bağlanır ve adla ilgili bir çabukluk, süreklilik, dikkatsizlik anlamı verir'

SanalBaba

< ***çal-a*** (gerundium kalıplaşması) 'vurarak, vurma yoluyla, üstünkörü, çabucak' (M. Öner)

çala kalem, çala pala, çala kaşık, çala kılıç, çala kamçı, çala kürek ...vb.

çala² 'Biraz, kısmen, tamamlanmamış'

< ***çal-a***

An.ağl.: ***çala, çal, çalaca, çalgap, çalı*** 'bir an, bir ara' (*DS.III*, 1047); ***çalkap, çalkab*** 'bir anda, hemen' (s.1057)

ÇAL
ÇAL-*A*
-ACA
-GAP
-I
-KAB/-KAP

Çalap 'Tanrı'

= ET. ***Çalap***

< ***çala*** 'eski, kadim'+***apa***

An. ağl.: ***çalap*** 'ateş: *Bağrıma çalap düştü.*) (*DS.III*, 1049)

M. Erdal 1982, s.409-415: **calab** < Ar. 'köle sahibi' < ***callāb*** 'köle ithâl eden'; Tietze, *TETTL*, 468)

NOT: Arapça ***callāb*** 'köle ithâl eden' sözcüğü semantik bakımdan Türk düşünce ve felsefesine uygun değildir. ***Çalap*** sözcüğünü **çala** 'eski, kadim' + ***apa*** biçiminde aramak gerektiği görüşündeyim.

çalağan (hlk.) 'Kartal,çaylak, atmaca; azgın, yırtıcı'

< ***çal-ağan***

An.ağl.: ***çalağan, çalağan, çalzam*** (*DS.III*, 1048)

Tü. > **Kürt.** *çeloğan* (*DAO*, 115)

çalar-['Ekinler veya meyveler olmaya yüz tutmak'

< ***çal-ar-***

çalçap (hlk.) 'Eli çabuk, hırsız'

< ***çal*** 'çabuk' + ***çap*** 'çabuk, ivedilikle'

çalçene 'Hiç durmadan konuşan, çenesi düşük', krş. **çelak**

< ***çal+çene***

TT.: ÇALÇENE+ (LİK)

çalgı¹ 'Müzik aleti'

< ***çal-*** 'müzi kâleti çalmak' + ***-gı***

TT.: ÇALGI+ (CI/GICILIK/Ç/LI/GISIZ)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *çālġi:* (*ALTK*, 50)

çalgı² 'Tırpan'

< ***çal-*** 'Çalmak, vurmak, yere atmak'+ ***-gı***

An.ağl.: ***çalgı*** 'tırpan' (*DS.III*, 1051); ***çalkı*** (s. 1058)

~ çalgı (Kırg., TatK., Trkm.)
çalgın çal- 'tırpanla biçme' (*KS.I*, 247)
çalğa (Uyg.)
çälğı (Özb.)
şalğı (Kzk.)
salğı (Bşk.)

Ç(>ş, s)A(>ä)LG(>ğ)I(>a)

çalgıç (hlk.) 'Bahçe süpürgesi'

< ***çal-gıç***

An.ağl.: ***çalgıç, çalgu, çağgı, çalğu, çalkı, çalkıç,çalku, çılkı*** (*DS.III*, 1051)

ÇAL-*GIÇ/KIÇ*
-GU/ĞU/KI/KU
ÇIL *-KI*

çalı 'Çalı'

< ***çal-*** 'batmak, dalamak +***-ı***

TT.: ÇALI+ (LIK/SIZ)

An.ağl.: ***çalu*** (*DS.III*, 1063)

Tü. > **Yun.** *tsali* ; **Zaza.** *çalı, çaleki, çalıkı* 'çukur' (*ZTS*, 63)

Eren (*TDES*, 77): YOK

Nişanyan (*SS*, 89): **çalı** < ? ***ET.*** *çal* 'siyah-beyaz karışık renkli, alaca' (xı).

YANLIŞTIR. Çünkü, sözcüğün kökenindeki **çal-** fiilinin anlamı 'batmak, dalamak' tır ki *çalı*'da da aynı özellik vardır.

Räsänen (*V*): < ? ***çal-***
[? işaretine gerek yoktur. Çünkü **doğrudur**.]

çalık¹ (hlk.) 'Deli, delimsi' (*YKS*, 26)

< ****çal-(ı)k***

An.ağl.: ***çalık*** '1. çarpık, yamuk; 2. biçimsiz; 3. bir tarafı yontulmuş ağaç; 4. kaba, patavatsız; 5.

SanalBaba

anası babası belli olmayan; 6. renksiz, kansız; ; 7. kırpık kumaş' (*DS.III,* 1054)

çalık² (hlk.) 'Kırlarda biten, yumru kökü yenilen kırmızı çiçek açan bir bitki'

< *çal-(ı)k¹*

çalıklan-[(hlk.) '1.Sinirlenerek sözle çatmak; 2. herhangi bir şeyin bir tarafından alınmak'

< *çal-(ı)k+la-n-*

çalıkülü (hlk.) 'Kor'

< *çalı+kül+ü*

çalım¹ 'Gösteriş, kurum, caka'

< *çal-(ı)m*

TT.: ÇALIM+ (CI/LAMA/LA-/LANIŞ/LANMA/LAN-/LAYIŞ/LI/SIZ)

Tü.>**Zaza.** *çalım* 'gösterişli tavır'; *çalım* ***kerdiş*** 'gösterişte bulunmak' (*ZTS*, 63)

çalım² 'Ekin biçerken her tırpancının açtığı yer'

< *çal-* 'vurmak'+ ***-(ı)m***

çalımlık 'Yoğurt veya maya çalmaya yetecek ölçüde'

< *çal-ım+lık*

çalın-['Yere vurulmak'
= OT. ***çalın-*** 'kendini yere atmak; kulağına söz erişmek; zayıflamak'
çalış 'çelme, güreş'
çalış- 'güreşmek' (*DLT*)

< *çal-(ı)n-*

An.ağl.: ***çalın-*** '1. inme inmek; 2. deli olmak; 3. cin çarpmak; 4. ölmek üzere olan bir hastanın dili peltekleşmek; 5. sürünmek, uğraşmak, sokulmak' (*DS.III*, 1055)

çalış-['Çalışmak'
= ET. ***çalış-***

< *çal-ış-*

TT.: ÇALIŞ- (IL-/KAN/KANLIK/MA/TIRICI/TIRICILIK/TIRILMA/TIRIL-/TIRMA/TIRIŞ/TIR-)

çalka-[~ **çalkala-**['Çalkalamak'
= ET. ***çal-ka*** 'yansıma'+***la-***

< **çā-l-*

TT.: ÇALKA- (ĞI/K/LAMA/LA-/LANIŞ/LANMA/LAN-/LATIŞ/LATMA/LAT-/LAYIŞ/MA/NIŞ/N-/NTI/NTILI/TISIZ/R/TMA/T-/YIŞ)

An. ağl.: ***çalkama, calhama, çalhantı, çalhantu, çalkamaç*** 'sulandırılmış ayran' (*DS.III*, 1056);
çalka- 'tahıl elemek', ***çalkantı*** (*a.g.e.*, 1056)

ÇAL-K(>h)A-*MA*
-MAÇ
-N-TI

Eren (*TDES*, 77): YOK

Nişanyan (*SS*, 89): **çalka[lamak** < ET. ***çalka*** itip kakma sesi (x1) = ***onom.*** → ÇAL-

çalkama (hlk.) 'Ayran'

< *çal-ka-ma*

An.ağl.: ***çalkama*** 'yayık ayranı' (*TMES*, 66; *DS.III*, 1057: ***calhama, çalhama, çalhantı, çalhantu, çalkamaç***)

çalkamaç (hlk.) 'Şekerden veya pekmezden yapılan şetbet'

< *çal-ka-maç*

çalma 'Turban'

< *çal-ma*

An. ağl.: ***çalma, çalgı*** (*DS.III*, 1059)
(> Moğ. ***çalma*** (*KWb.*421)

çalmaç 'Pekmezle yapılan yemek'

< **çal-ma + aş*

Tü. > **Zaza.** *çalma* 'kuru pekmez' (*ZTS*, 63)

çaltı 'Diken, çalı'

< *çal-* 'batmak, dalamak; ısırmak' + ***-tı***

TT.: ÇALTI+ (LIK)
Nişanyan (*SS*, 89): YOK

Eren (*TDES*, 77): **çaltı** 'diken, çalı'. Yalnız Anadolu ağızlarında kullanıldığı anlaşılıyor. Türkçe ***çalı*** sözüyle ***çaltı*** arasındaki benzerlik düşündürücüdür.

SanalBaba

NOT: Bu sözler aynı **çal-** kökünden geldikleri için birbirine benzemektedir. Krş.

***Kırg.* çalkan** 'ısırgan otu'< **çal-** 'batmak, dalamak, ısırmak'

çam 'Bir çok türü bulunan iğne yapraklı orman ağacı'
= EAT. ***çam*** 'toplu, kümeli (ağaç)'

< *çam*

TT.: ÇAM+ (GİLLER/LIK)
An.ağl.: ***çamlığan, çamlıh*** 'çamlık, ağaçlı tepe' (*DS.III*, 1065)

Tü. > **Zaza.** *çam* (*ZTS*, 63); **Kürt.** *çam* (*TDES*, 77)

Nişanyan (*SS* 89): **çam** = *şam ağacı* (XIV) ~ ?

Eren (*TDES*, 77): < ***Ar. şam'*** 'mum'. Başlangıçta Türkçede *şam ağacı*, yani 'mum ağacı' olarak kullanıldığı açıktır. Daha sonra *şam (>çam) ağacı* adı *ellipse* yoluyla *şam (çam)*'a dönüşmüştür. Çam gibi reçineli ağaçların yağlı ve çabuk yanmaya elverişli bölümlerinin çıra olarak kullanıldığını biliyoruz.]

YANLIŞTIR. Çünkü, Anadolu ağızlarında:

çam ~ çama 'toplu, kümeli olan şey'
çama 'demet, tutam'
çamça ~ çamçak 'ağaçtan oyularak yapılmış büyük kaşık' < ***çam**+ça+k*
çamçak ~ çambardak 'tahta faraş' < ***çam**+ça+k*/***çam**+*bardak*

sözcüklerindeki ***ÇAM*** kökünü de ***ŞAM***'a bağlamamız gerekecektir ki bu da oldukça zordur. '**Çamça**'nın yine Anadolu ağızlarında kullanılan ***çomça, çomçak, çömçe*** biçimlerindeki **ÇOM, ÇÖM** kökleri de açıklanmaya muhtaçtır. Demek ki, **ÇAM ~ ÇOM ~ ÇÖM**'ü bir arada yorumlamak gerekmektedir.

Bu arada ***çomruk, çomruh*** 'tomruk' sözcüğünü de göz ardı etmemek gerekir. Bu sözcükteki **t-> ç-** değişmesi gibi görünen fonetik olayın gerisinde **ÇOM** sözcüğü yatmaktadır.

***

Eren, '*Arapça ş-'lerin Türkçede ç-'ye çevrildiğine sık sık tanık oluyoruz.*' diyor. Peki, *şafak, şahadet, şahap, şahit, şahıs, şamdan* [<şâm +dân], *şark* ....vb. gibi pek çok Arapça kelimenin ön seslerindeki **ş**-'ler niye **ç**- olmamış? Özellikle **şâm** 'akşam; Suriye'deki tarihî şehir' ile **şamdan** 'mumluk' sözcüklerinin Anadolu ağızlarında **çam** ve **çamdan** biçimleri yoktur. Eren'in teorisine göre bu biçimlerin bulunması gerekmez miydi? Demek ki, **şam** ile **çam** iki ayrı sözcük olup, biri Arapça, diğeri Türkçedir.

çambardak (hlk.) 'Çamdan oyularak yapılmış su kabı'

< *çam+bardak*

[< *ET. *bart+(a)k*]
Krş. **çamçak**

çamça, bk. **çamçak**

çamçak 'Ağaçtan oyularak yapılmış kulplu su kabı' ~ ***çımçak***

< *çam+ça+k*

An. ağl.: ***çamça, çamçak, çambardak*** (*DS. III*, 1064) ~ ***çomça, çomçak, çömçe*** (1266) ~ ***çömçe, cemce, comca, cömce, cömcek, cömçe, çemçe, çoça, çomcu, çomça, çomçe, çomçu, çömçek, çömçü, çömüş, çönçe, çumça, çümçe*** (*DS. III*, 1284)

ÇAM+*ÇA/+ÇAK/+**BARDAK***
CEM+*CE*
ÇEM+*ÇE*
ÇIM +*ÇAK*
ÇOM+*ÇA/+ÇAK/+ÇE/+CU*
COM+*CA*
CÖM+*CE/+CEK/+ÇE*
ÇÖM+*ÇEK/+ÇÜ/+**ÜŞ***
ÇUM+*ÇA*
ÇÜM+*ÇE*
ÇÖN+ÇE
ÇO[*M* = ø]+*ÇA*

Ç(>c)A(>e,ı,o,ö,u,ü)M +ÇA(>e,u,ü)+K

~ çemçe (Çağ., Osm.)
çömçe 'tahta kepçe' (Osm.)
çapçak (Kırg.) 'fıçı' (*KS.I*, 251); 'tekne' (TatK.); 'kova' (Tel.); 'fıçı' (Alt.)
= *şapçak* (Nog.) < sap+çak
sapçak 'kova' (Sag.) < sap+çak

Eren (TDES, 78):< **sap+ -çak** (***sapçak*** türevi benzeşme sonunda ***çapçak*** biçimini almıştır: ***sapçak > şapçak > çapçak***)

Bu deneme bana göre yanlıştır. Çünkü, '*eski çamlar bardak oldu*!'deyimindeki ***çam*** sözcüğü **sap+çak**'tan türemiş gibi görünmüyor. Kırgız

SanalBaba

Türkçesindeki **çapçak** < ***çam+çak***'tan **-m->-b->-p-** değişmesi ile oluşmuştur. Kırgızca ve Kazakçada ***/b/ > /m/*** değişmesi doğaldır: ***bayram***>
Kırg. ***mayram***; Kzk. ***meyram***; ***başak*** > Kırg. ***maşak***; Kzk. ***masak***; ***bağdaş*** > Kırg. ***mandaş***; Kzk. ***maldas*** ...vb.

Ayrıca, Anadolu ağızlarının (Haydarlı *Di-Nar-Af; Aşağıkaya *Tosya-Ks.) yalnız iki köyünde **sapçak** sözcüğü tespit edilmiş. O da **sap** ad kökü üzerine getirilmiş. Fakat, bu kökten türetilmiş **SAP+** (***lak/+lä/+lah/+layah/+lı/ +avcık***) adlarının '*saplı su tası, maşrapa*' anlamlarında olması, **sap**'ın **çam** ile ilgisi bulunmadığını göstermektedir. Çünkü, **SAP** sözcüğü (eşya için) Az., Kzk., Kırg., TatK., Trkm., Uyg. **SAP**; Özb. **SÅP**; Bşk. **HAP** biçimindedir.

(Bitki için): Kzk., Kırg., TatK., **SABAK**; Uyg. **SAPAK**; Az. **SAPLAK**; Bşk. **HABAK**; Trkm. (*bunlardan farklı olarak*) ***BALDAK*** biçimindedir.

Bu örneklerden görüldüğü gibi **SAP** ile **ÇAM** ayrı iki köktür.

çamçak çamçak (hlk.) 'Çok çok, şarıl şarıl (su hakkında)'
< ***çam+çak*** 'bk. **çamçak**'

çamdı (hlk.) 'Tavan'
< Tü. ***çat-ı*** [/m/ türemedir.]
An.ağl.: ***çandı, çanda***

Tietze (*TETTL*): Kökeni meçhuldür.
Eren (*TD* 637, Ocak 2005, s.23): ***çandı/ çanda*** 'duvarları birbirine geçme ev' biçimlerinden ayrılamaz.
çamdı, çandı/çanda < ***çatı***
Türeme sesler için bk. J. Eckmann, 'Türkçede **d, t** ve **n** seslerinin türemesi', *TDAY-Belleten* 1955, s. 11-22: **çatı** > ***çantı, çandı***.

çamur 'Çamur, vıcık toprak'
< ***çam-mur*** [Doerfer-Tezcan, *Wörterbuch des Chaladsch* 97]
TT.: ÇAMUR+ (CUK/LAMA/ LA-/LANMA/LAN-/LAŞMA/ LAŞ-/LAT-/LU/LUK/SUZ)
An.ağl.: ***çamır; çamırak*** 'bulanık su' (*DS.III*, 1065)
~ çâmır (Ker.)
çammır (Bast.)
çamur (Kif.) (*Kr.TS*, 115)
çamur (Hlç.)

ÇAM[*M*]U(>ı)R

Tü. > **Zaza.** *çamur, çamurbatırxan* 'fazla çamurlu yer', *çamuri* 'çamur', *çamurin* 'çamurlu' (*ZTS*, 63); *çomır* 'çamur', *çomırtın* 'çamurlu' (s. 74); **Kürt.** *çamur* (*KTS*, 49); *çamor* (*DA O*, 106)
Ar. (Ir.) *çāmıllıġ* (< ***çamurluk***) (*ALTK*, 52)
Doerfer-Tezcan (*Wörterbuch des chaladsch* 97): < **çam-mur** < : ***çam-**
Eren (*TDES*, 78): < ?

çamurcu (hlk.) 'Balıkçıl kuşu'
< ***çamur+cu*** [< * *çıl*]
An.ağl.: ***çamırca, çaçamırcı, çamurcalı, çamurcu, çamurçıl*** (*DS.III*,1065)

ÇAMU(>ı)R+*CA*
+*CALI*
+*CI/+CU*
+*ÇIL*

çamurcuk 'Göl ve bataklıklarda yaşayan bir balık türü'
< ***çamur+cuk*** 'küçültme eki'
[< ***çam-mur*** < : ***çam-**]
çamurcul (hlk.) 'Balıkçıl kuşu'
< ***çamur+çıl*** 'addan hayvan adı yapan ek', bk. **çamurcu**
çamurçıl, bk. **çamurcu**
çamurluk 'Çamurluk'
< ***çamur+luk***

Tü. > **Ar.**(Ir.) *çāmıllıġ* (*ALTK*, 52)

çamuş (hlk.) 'Huysuz hayvan'
< ET. ***çam*** 'dava, itiraz'+***(u)ş***
An.ağl.: ***çamış, çamiş, çamuş*** (*DS.III*, 1065)
çan 'Çan, çıngırak'
= ET. **çaŋ** 'yansıma' (*EUTS*, 59; Clauson: *ED* 424) ~ eski Kpç. ***çaŋ***
< ***çaŋ*** 'yansıma'
TT.: ÇAN+ (CI/GIRDAMA/ GIRTI/ILTI)
~ çaŋ (TatK.)
şaŋ (Şor., Alt., Tel.)
saŋ (Hak.)

Ç(> ş, s)AŊ

SanalBaba

= *koŋrau* 'çan' (Kzk.) < ET., OT. ***kongrağu*** 'çıngırak' (DLT) < *kong+ra-*
koŋırau (KKlp.)
koŋrā (Şor.)
koŋdrau (Kum.)

çanak 'Toprak, metal, ağaç vb.den yapılmış yayvan, çukurca kap' = OT. ***çanak*** (DLT)

< * *çānak*

[< ***çān*** 'çukur, oyuk; bardak' (*Alt.Gr.*, 307; *EUTS*, 59) + ***(a)k*** '*küçültme eki*']

TT.: ÇANAK+ (ÇI/ÇILIK/SI)
An.ağl.: ***çanağ*** 'çanak'; ***çanah*** 'saksı'; ***çanak*** 'minarenin şerefesi'; ***çanak, çanah*** 'üç okkalık bir tahıl ölçeği'; ***çanak*** 'dağ tepelerindeki oyuklar, çukurlar' (*DS.III*, 1967)
~ çānak (Trkm.)
çanaç 'tulum; çanak' (Kırg.) (*KS.I*, 250);
çanak 'göz çukuru' (Kırg.)

Nişanyan (*SS*, 90): **çanak** = ***ET.*** *çanak* huni (Hak. xı), yemek kabı, kâse (Oğ. xı)
T. Tekin (*Mak.II*, 526): *čan* 'a cup' < Ch. *Chan* 'a cap for wine or fat/oil' (*EDPT*: 424a). *canak* 'a wooden bowl or dish' (BT IX:71,1; Ham. 1986: 34, 1-2). Fazla bilgi için buraya bk.

çangal[1] '(güreşte) çelme takma'

< * *çan* 'eğri'+***ga-l***

An.ağl.: ***çangal, çaŋgal, çankal*** (*DS.III*, 1070)

çangal[2] 'Dallı budaklı ağaç'

< * *çan+ga-l*

An.ağl.: ***çangal, çangır, çankal, çantak*** 'dallı budaklı, eğri ağaç' (*DS.III*, 1069)

çanta 'Çanta; kadın çantası' = Tü. ***çanta*** (krş. Kzk., Nog., Kırg., Özb.)

< *çan* 'çanak; tuzluk ve tuzluğa benzer ağaçtan oyulmuş kap' (*EUTS*, 59; *DLT*)+***ta***

TT.: ÇANTA+ (CI/CILIK/LI/SIZ)
An.ağl.: ***cantay, çantay*** 'büyük keten torba; bavul' (*DS. II*, 1071) ~ ***çantik*** 'küçük torba' [< * *çanti+k*] ~ ***çente, canta, çentey, çenti, çentik*** (s.1139)

Ç(>c)A(>e)NTA(< e, i)Y
ÇA(>e)NTİK

~ şontay (Kzk., Nog.)
çontoy (Kırg.)
çöntük (Kırg.)
çuntak (Afg. Özb.)
(> Tac. *çontak*)

Ç(>ş)A(>o,ö,u)N+TA(>o,ü)
[+*Y*/+*K*]

Tü.> **Ar.** (Sur., Lib., Mıs.) *şanţa* (*ALTK*, 52); **Fars.** *çanta*; **Zaza.** *çante, çonte* (*ZTS*, 63, 74); **Kürt.** *çente* (FKT, 28), *çante* (*DAO*, 107); *çentik* 'küçük torba' (KTS, 52) **Srp.** *čanta*; Blg. *čanta* (Räsänen, *V* 98)

T. Papahagi 1963, s. 350: ***Tü.*** **çanta** > ***Rumence***
Doerfer (*TMEN* 1053; *CAJ* 12:303/70): < ***Rumence***
Eren (*TDES*, 78): < Doerfer'e göre Rumenceden alınmıştır: *geantă* /cantı/
Nişanyan (*SS*, 90): **çanta** ~ ***Rumen*** *geantă*

YANLIŞTIR. Çünkü, Rumence **geantă** ile Türkçe ***ÇANTA*** (~ ***şontay, çontoy, çuntak, çöntük***) arasında fonetik bakımdan açıklanması gereken olaylar var: ***g-> ç-, ş-*** olmuş; ***-ea-> -a-, -o-, -ö-, -u-***'ya dönüşmüş (!) Tek benzerlik ***-tă = -ta***. Peki, öteki Türk şivelerindeki +y ve +**k**'ları ne yapacaksız? Bunlara da 'türeme'dir, der, işin içinden çıkmaya kalkışırsanız olur mu?

Sözcüğü bir de 'anlam' açısından değerlendirirsek, ortaya '***boğanın erkeklik bezi torbası***' çıkmaktadır. Sözcüğü ÇUN/ÇÖN/ŞON + TAY olarak iki parça hâlinde değerlendirirsek, kökeni belki de Altay dillerinde aramak gerekecektir. Doerfer dedi diye, bir sözcüğü yabancı dile teslim etmek niye? Doerfer ve diğerleri öteki Türk dillerindeki biçimlerinden niye söz etmiyorlar?..

Bir de tarihî gerçeklere bakacak olursak, Romanya tarihte Kuman-Kıpçak, Osmanlı, Ta-

SanalBaba

tar, Nogay Tatar gibi Türk boylarının hâkimiyeti altında çok uzun yıllar yaşamış bir ülkedir. **Basarabya** 'yer adı' < ***bas-ar+apa***; **Kumanaçi** 'kişi soy adı' < ***Kuman*** 'kavim adı'ndan kalmış Türkçe adlar olup günümüz Romencesinde de yaşamaktadır.

çap-['(Atı) koşturmak; akın etmek, koşmak'

< *çap-*

KB., DLT: ***çap-*** 'yüzmek
DLT: ***çap çap*** 'yansıma'
An.ağl.: ***çap-*** '1.koşmak, ivmek; 2. köpek havlamak' (*DS.III*, 1077); ***çarp-*** 'at koşturmak' (s. 1084)

~ şap- 'koşmak' (Nog.)
çap- 'kesmek' (Ker.)
çapçı- '(at, yabanî hayvan hk.) ön ayağı ile, tırnağı ile yere vurmak' (Kırg./*KTS*; Alt./*ATS*, 70)
çapçi- 'atılmak, fırlamak, sıçramak' (YUyg.) (*YUTS*, 71)

çapak¹ 'Göz pınarında ve kirpiklerde birikerek pıhtılaşan veya kuruyan akıntı'
= OT. ***çalpak*** 'kir, pislik'
~ ***çelpek*** 'göz çapağı' (DLT)

Krş. DLT: ***çalpaş-*** ' bir şey kötüleşip pisleşmek' < *çal-pa-ş-*;
çalpuş- 'yapışkan olmak' < *çal-pu-ş-*

< *çalpak* (TT'nde /l/düşmüştür.]
TT.: ÇAPAK+ (LANIŞ/LANMA/LAN-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***çabak vur-*** 'gözlerini kırpmak; (mecazî) uyumak' (*TMES*, 65)

Tü.> **Kürt.** *çepel* 'kirli, ahlaksız' (*FKT*, 28; *KTS*, 52)

~ çepel 'pis, kirli' (*AHYÖ*, 479)
çılpak (Kırg.)
Eren (*TDES*, 79): YOK

Nişanyan (*SS* 90): ***çapak = çelpek*** 'göz kenarında bulunan kuru sümük' (XI) / ET. *çap* 'yumuşak çamur'

çapak² 'Eti tatsız, kılçıklı, iri pullu, yassı bir tatlı su balığı'
= OT. ***çabak*** 'kötü, soysuz' (DLT)
< * *çap-* 'yüzmek' (DLT)
+ *(a)k*

~ çapag (Az.)
çapak (Trkm.)
çabak (Kırg., TatK., Blk.)
şabak (Nog.., KKlp., Kzk., Şor.)
sabak (Bşk.)

Ç(> ş, s)AB(>p)AK(> g)

Tü. > **Rus.** *čebak*; **Mac.** *csabak* [< Kpç.] (*TDES*, 79)

çapan¹ (hlk.) '1.Ceket; 2. kaput bezi'
< Kırg. ***çapan*** (*KS.I*, 251)

çapan² (hlk.) 'Alkış, el çırpma', bk. **çepik**

Tü. > **Kürt.** *çeple* (lê den) 'alkışlamak' (*FKT*, 28)

çapar¹ (esk.) 'Postacı'
< *çap-ar* '(kalıplaşmış partisip)

çap- 'hayvan, at koşturmak, at sürmek' (M. Öner)

çapar² '(hayvan ve bitki için) benekli'
< *çal-par* [<*çil]
An.ağl.: ***çapar, çapur, çıpar*** 'çiçek bozuğu yüz' (*DS.III*, 1074)

çapavul '(eski) Akıncı,ılgarcı'
< *çap-a-ġul*

Tü. > **Fars.** *çepāvol, çepow* 'çapul, yağma'; *çerpāvolçī* 'yağmacı', *çapūçī* (Gülensoy:*FATK*, 145)

çapçak (hlk.) 'Ağzı açık fıçı', Krş. **çömçe**
An.ağl.: ***çapcak, çambardak*** (*DS.III*, 1074)
~ çamçak 'fıçı (Kırg./*KS.I*, 251)

çapı (hlk.) 'Güveç, toprak tencere'
< *çap-* 'kazmak'+ ***-ı***

SanalBaba

An.ağl.: ***caba, cap, çaba, çap, çapı, çepi*** (*DS.III*, 837)

Ç(>c)A(/E)P(>b)
/ +A/+I/+İ

Krş. ***cebi, çepi, çepin, çepen*** 'küçük çapa' (s.1143); çepinle-, çepirle- 'tarlayı çapalamak'

~ çap- '1. hızlı koşmak; 2. [*ketmen çap-* 'toprak kazmak]; 3.atılmak' (Kırg./*KS.I*, 251)

Eren (*TDES*, 85): *çepin* 'küçük çapa'. Ağızlarda *çepi* (>*cebi*) biçimi de geçer.
Tzitzilis'e göre (*LB* 30, 2: 107/48; *Tietze Arm.* 202), Rumcadan alınmıştır.

Tzitzilis Rumca diyor ama, Eren hiçbir görüşte bulunmuyor. Kırgız Türkçesindeki **çap-** 'toprak kazmak, bellemek' fiilini dikkate almak gerekmez mi? Ağızlardaki ince ve kalın ünlülü örnekler sözcüğün Türkçe olduğunun kanıtıdır.

çapık (hlk.) 'Alkış', bk. **çepik**
< OT. ***çap çap*** 'yansıma' (DLT)
An.ağl.: ***çaphın, çapık, çapik*** (*DS.III*, 1075)
~ çapuk (Ker.)
kul çap- 'alkışlamak' (TatK.)

çapış-[, bk. **çarpış-**
GT.: ***çapış-** 'birbirini döğmek, savaşmak' = Çuv. *śăpaś-* < *śap-*

çapıt, bk. **çaput**

çapkın '1. Oynak; 2. hırsız'
< OT. ***çap-** 'yüzmek; vurmak' (DLT)+kın 'fiilden ad yapan ek: *sal-gın, vur-gun, süz-gün, dur-gun* ...vb. gibi)
TT.: ÇAPKIN+ (CA/LAŞMA/LAŞ-/LIK)
An.ağl.: ***çapkın*** '1.kısıtlı olan kimse; 2. her gördüğü eşyeyı alan; 3. açıkgöz' (*DS.III*, 1076)

çapuk çal-[(hlk.) 'alkışlamak'
< ***çap** 'yansıma' **+(u)k çal-**
An.ağl.: ***çaphın çal-, çappan et-, çapuh çalmah*** (*DS.III*, 1075)

çapul 'Yağmalamak'
< ET. ***çap-** +**u-l***
TT.: ÇAPUL+ (CU/CULUK/LA-)
~ çapgınçı (Az.)
= *tālaŋçı* (Trkm.)
talaŋçi (Uyg.)
tälånçi (Özb.)
talōnçi (Kırg.)
talançı (Az.)
talavsı (Bşk.)

Tü. >**Kürt.** *çep* 'çalmak' (DAO, 116; ***çepadayi*** 'kurnazlık, düzen'

çaput 'Paçavra'
= OT. ***çapġut*** (DLT)
< ***çap-ġut*** [TT'nde /g/ düşmüştür.]
An. ağl.: ***çabıt*** (*DS.III*, 1031); ***çapıt, capıt, çapurt, çaput*** 'eski bez parçası' (s. 1075); ***çaput*** (*TMES*, 66)

ÇAP(>b)U(>ı)[*R* 'türeme']T
~ çabıt 'kadın gömleği' (Trkm.)
çapan çapkıt 'üst giyeceği' (Kırg.)
çapkut ~ çapkut *ton* 'zırh' (Kırg.)

Tü. > **Fars.** *çabġut, cabġūt, çaġbut, çaġbūt* (Doerfer: *TMEN*, 1082)

= *çüpürök* (Kırg.)
çüprök-çaprak (TatK.)
sipräk-saprak (Bşk.)

Clauson (*TDAY, 1966*, 9, 27): < **çap-gut**
Doerfer (*TMEN*, 1082): Tü.> Far.**çapġut, cabġūt, çaġbut, çaġbūt**
Meninski 1680 I, 1539: < ***Fars.** çaġbut/ çaġbūt* **[YANLIŞTIR]**
Eren (*TDES*, 80): < **?**

çarçur 'Gereksiz yere harcama'
= OT. ***çarçur*** 'abur cubur' (DLT), ***çarçur yemek*** 'eline geçeni yemek'
Ayrıca bk.: ***çart çurt*** 'her şeyin ufağı' (DLT)

Nişanyan (*SS*, 90): < ***Erm.** ç'arç'urug* 'çalkanmış veya dövülmüş şey, atılmış pamuk' < *ç'ar'arel* çalkalamak, dövmek, (pamuk) atmak, işkence etmek.'
***Erm.** ç'arç'ar-* ÇARÇUR, ÇIRÇIR²
YANLIŞTIR.

SanalBaba

Nişanyan'ın bu etimolojisi Türkçe bir sözcüğe benzemekten öteye gitmiyor. ***Çarçur*** sözcüğü TS'te (s.278) 'gereksiz yere harcama' anlamında olup yukarıdaki Ermenice anlamlarla benzerliği de yoktur. Sözcük DLT'te de var olduğuna göre Ermenice ile ilişkisi olacak şey değildir.

ÇIRÇIR < ***OT.*** ****çır*** 'elbise yırtmakta, ırtılmakta çıkan ses' (DLT) < ****yansıma***'dır.

çarık 'Çarık; sığır kellesinin derisinden yapılan ayak giyeceği' = ET., OT. ***çaruk*** (DLT)
DLT: ***çaruḳla-, çaruḳlan-, çaruḳluḡ, çaruḳluḳ***

< *çar+(u)k*

TT.: ÇARIK+ (ÇI/ÇILIK/LI/LIK/SIZ)
An. ağl.: ***çarıh, çarko, çaruk*** (*DS.III*, 1085); ***çaruke*** 'terlik, ayakkabı' (s.1085); ***çaruğ*** (*TM ES*, 66)

ÇARI(<U)K(>ğ, h)+*E*

Tü. > **Zaza.** *çarıx, çarox* (*ZTS*, 64); **Kürt.** *çarıg, çarıx, çarox* (*KTS*. 50; *FKT*. 27); **Kbr.** *şarık/şeruku, guenşırık* 'ayakkabı' (İ. Doğan, 1966, 319,321)

~ çarak (Çağ., AH.)
çarık (Kırg., TatK., Trkm.)
çarık çokoy (Kırg.)
çârık (Özb.)
çoruk (Uyg.)
çarıg (Az.)
şarık (Kzk.)
särik (Bşk.)

Ç(>s, ş)A(> å,o)RI(>a,i,u)K(>g)

Tü. > **Rus.** *çarıki* (*TLS*, 117); **Fars.** *çārogˌ, çāroḳ, çārōḡ, çārōḳ* (Gülensoy: *FATK*,144)

çarıklı 'Çarığı olan, çarıklı'
< ***çaruk+lug*** (DLT)

çarp-['Çarpmak; vurmak'
< **çap-* (DLT) 'yansıma'
[**-r-** türeme ünsüzdür.
Krş. *kert-* < *ket-
sark- < *sak-
serp- < *sep-
göz *kırp-* < *kıp-]
TT.: ÇARP- (AN/PI/PICI/PIK/PIKÇA/PIKLAŞMA/PIKLAŞ-/PIKLAŞTIR-/PIKLIK/PILAN/PILIŞ/PILMA/PIL-/PIM/PINMA/PIN-/PINTI/PINTILI/PINTISIZ/PIŞ/PIŞIL-/PIŞMA/PIŞ-/PIŞTIR-/PITIL-/PITMA/PIT-/MA/TIRIŞ/TIR-)

Tü. çarp- > **Laz.** *oc'apxu* (*LTS*, 248: *oc'ap'xu* 'şapırdat-')

~ çarpmag (Az.)

çarpan '1. iskorpit balığı; 2. küçük saman sepeti; 3. kadın; 4. engebeli toprak' (*DS.III*, 1083)

< *çarp-(a)n*

çarpı '1.Kaba sıva; 2. mat. X işareti'

< *çarp-ı*

An.ağl.: ***çarpı*** '1. ince uzun sırık; 2. şırayı taşımak için kullanılan araç; 3. beyaz badana toprağı: ***çalpı, çarpım, çırpı***' (*DS.III*, 1083)

çarpık 'Düzgünlüğünü yitirerek eğrilmiş'

< *çarp-(ı)k*

TT.: ÇARPIK+ (ÇA/LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***çarpuh, çarpuk*** 'eğri'; ***çarpuk*** 'yalancı' (*DS.III*, 1084); ***çarpuhlu*** 'cılız (ekin hk.)'

çarpıl-['1. Çarpı işine konu olmak; 2. çarpık duruma gelmek'

< *çarp-(ı)l-*

TT.: ÇARPIL- (AN/MA)

çarpım (hlk.) 'Tutam, deste, küme'

< *çarp-(ı)m*

çarpın-[(hlk.) 'Didinmek'

< *çarp-(ı)n-*

TT.: ÇARPIN- (MA/ TI/ TILI/ TISIZ)
An.ağl.: ***çarpin-*** 'çok heyecanlanmak' (*DS.II*, 1084)

çarpıntı (hlk.) 'Çalınmış eşya'

< *çarp-ıntı* (< ***-ın-tı***)

çarpış 'Çarpmak işi veya biçimi'

< *çarp-ış*

çarpış-['Birbirine çarpmak, tokuş-

SanalBaba

mak'

< ***çarp-(ı)ş-***

TT.: ÇARPIŞ- (MA/TIR-)

An.ağl.: ***çarpuştur-*** 'tokatlamak' (*DS.III*, 1084)

= *togguşmag* (Az.)
toknäş- (Özb.)
tokunuş- (Uyg.)

çarpışma 'Çarpışmak işi, sadme'

< ***çarp-(ı)ş-ma***

~ çarpışma (Az.)
çarpışū (Kırg.)
çaknışma (Trkm.)
şarpısuv (Kzk.)

= *togguşma* (Az.)
toknäşuv (Özb.)
tokunuş (Uyg.)
soktığıs (Bşk.)
garpışma (Trkm.)

çarpıştır-['Dövmek'

< ***çarp-ış-tır-***

çarpıt-['Eğmek'

< ***çarp-(ı)t-***

TT.: ÇARPIT- (IL-/MA)

çarpma (hlk.) 'İnme'

< ***çarp-ma***

çarük, bk. **çürük**

çaşıt 'Casus' [*DLT*'te yok]

= ET. ***çasut*** 'iftira, leke' (*EUTS*, 60)

< ****çaw*** 'ses; ün' (DLT)

+***şu-t***

[*An.ağl.'ndaki örnek bu görüşü desteklemektedir.*]

TT.: ÇAŞIT+ (LA-/LIK)

An.ağl.: ***çaşıt, caşıtçaşara, çaşarat, çaşut, çavşut*** (*DS.III*, 1085); ***çaşut*** '1. muhabir;2. şaşırtan, aldatan; 3. arabulucu' (s.1086); ***çaşut*** 'fesat, kötülük yapan' (*TMES*, 67)

Eren (*TDES*, 81): YOK

Nişanyan (*SS*, 91): **çaşıt** = ***ET.*** *çaşut* yalancı, ikiyüzlü, casus.

NOT: DLT'te *çaşut* sözcüğü yoktur.

çat¹ 'Yere düşen sert cismin çıkardığı ses'

< * *yansıma* (DLT: ***çat çat***)

TT.: ÇAT+ (IR/UR/IRDAMA/IRDA-/IRTI/IRTILI/LAK/LAKLIK/LAMA/LA-/LATIŞ/LATMA/LAT-/LAYIŞ/PAT)

çat² 'İki yol ya da derenin birleştiği yer, kavşak'

< ET. ***çat/çat-*** (*EUTS*, 60)

DLT: ***çat*** 'kuyu'

TT.: ÇAT+ (AK/AL/TALLANMA/ALLAN-/TALLAŞMA/TALLAŞ-/TALLAŞTIR-/TALLIK/I/IK/IKLAŞ-/IKLIK/ILI/ILIŞ/ILMA/IL-/IN-/TISIZ/IŞ/IŞIK/IŞIL-/IŞKI/IŞMA/IŞ-/IŞTIR-/KI/KILI/KILIK/ KIN/KINLIK/KISIZ)

An.ağl.: ***çat*** 'orta yeri' (*YKS*, 26); ***çat, catak, çatak, çatal, çatan, çatayaz, çatık, çatıntı, çatır, çatırık, çatrık, çatuk, çatum, çatyol*** '1.iki dere veya iki yolun birleştiği yer; 2. orta yer; 3. köşebaşı; 4. iki tepe arasındaki geçit; 5. tam karşı, yüz' (*DS.III*, 1087); ***çat*** 'kuyruk sokumu'

Tü. > **Zaza.** *çatmey* ***rayiran*** 'yol çatı'; *çatray* 'patika' (*ZTS*, 64)

çat-['Birleştirmek'

= ET. ***çat-*** 'çatmak; birleştirmek; katmak; çastlamak'

< ***çat-***

TT.: ÇAT- (AK/AL/ALLAN-/ALLAMA/ALLAŞMA/ALLAŞ-/ALLAŞTIR-/ALLI/ALLIK/I/K/IKLAŞ-/IKLIK/ILI/ILIŞ/ILMA/IL-/IN-/ISIZ/IŞ/IŞIK/IŞIL-/IŞKI/IŞMA/IŞ-/IŞTIR-/KI/KILI/KILIK/KIN/KINLIK/KISIZ)

An.ağl.: ***çatmak*** 'rastlamak' (*TMES*, 67)

~ çatū (Kırg.)
çat- (Trkm., Uyg.)

çat+ 'Çokluk bildiren söz'

çatayaz 'çok soğuk'

çataynaş ol- 'kavga etmek'

çatçene 'geveze, çok konuşan'

SanalBaba

çatak 'Bitişik, ikiz; kavgacı'
< ***çat-ak***
An.ağl.: ***çatak*** → ***çat***4; 'su akıntılı yerler; dağlarda derin yerler' (*DS.III*, 1087)

çatal '1. İki veya daha çok kola ayrılan değnek; 2.yol, ağaç gibi, kollara ayrılan şeylerin ayrılma yerleri; 3. yemek yerken kullanılan iki, üç veya dört dişli çoğunlukla metal araç'
< ***çat-al***
TT.: ÇATAL+ (LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA/TIR-/LI/LIK)
An.ağl.: ***çatal*** '1. arabalarda dingile bağlanman tahta; 2. erkeklerin giydikleri topuğa kadar uzun iç donu' (*DS.III*, 1087)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *çātāl*; (Yem.) *şatal* (*ALTK*, 52); **Zaza.** *çetal* (*ZTS*, 67); **Kürt.** *çetel* (*FKT*, 29)

çatalağarsak (hlk.) 'Tek tırnaklı hayvanlarda, sığır ve davarlarda tırnak arasında olan yara'
< ***çat-al+ak***[*ar*]***sak***
An.ağl.: ***çatalağarsak, çatalağısı, çatalaksak, çatalansa, çatalasak, çatalaşık, çatal yarası*** (*DS.III*, 1087)

ÇATAL+ *AĞARSAK*
AĞISI
AKSAK
ANSA
ASAK
AŞIK

çatalca (hlk.) 'Dokumacılıkta ipliği aralayan aygıt'
< ***çat-al+ca***

çatalla-[(hlk.) 'Güreşte bir oyun yapmak'
< ***çat-al+la-***

çatapat, çatpat 'çat pat diye patlayan eğlence fişeği'
< ***çat*** 'yansıma' ***pat*** 'yansıma'
An.ağl.: ***çatıpatı*** (*DS.III*, 1090)

çatgı '1.Alına bağlanan iki parmak eninde tülbent; 2. üç ayaklı sehpa; 3.ip, urgan, kordon' (*DS.III*, 1089) ~ ***çatkı***
< ***çat-gı***

çatı 'Bir yapının,bir evin damını kuran parçaların bütünü'
< ***çat-ı***
TT.: ÇATI+ (LI/SIZ)
An.ağl.: ***çatı*** '1. bacak arası; 2. ara duvarı; 3. tahta kova; 4. birbirine tutturulan kereste; 5. büyük kıl çuval; 6. baca; 7. ince ince örülerek birbirine bağlanmış saç; 8. ip, urgan; 9. iki ucunda su taşınan çengelli kova' (*DS. III*, 1089)

çatık 'Çatılmış olan'
< ***çat-ık***
TT.: ÇATIK+ (LAŞ-/LIK)
An.ağl.: ***çatık*** '1. birleşik; 2. yakı; 3. büyük havlu' (*DS.III*, 1089)

çatıl-['Çatmak işine konu olmak'
< ***çat-(ı)l-***
TT.: ÇATIL- (IŞ/MA)

çatıla-[(hlk.) 'iki şeyin uçları birleşmek' (*DS.III*, 1089)
< ***çat-(ı)l-a-***

çatılık (hlk.) 'Orta yer'
< ***çat-ı+lık***

çatın-['Kaşlarını çatıp surat asmak'
< ***çat-(ı)n-*** [*dönüşlülük*]

çatıntı (hlk.) 'İyi yapılmamış ev'
< ***çat-ıntı***

çatır+ 'Çokluk bildiren söz'
Krş. **çat+**
çatırayaz 'gece çıkan soğuk'

çatır çatır (zrf.) 'Yansıma'
< ****çat*** 'yansıma'+***ır***
TT.: ÇATIR+ (DA-/DAMA/TI/TILI)

çatırık (hlk.) 'Toprağın don tutma zamanı'
< ***çat*** 'yansıma'+***ır*** 'yansıma' +***ık***
An.ağl.: ***çatırık, çatırım*** (*DS. III*, 1090)

çatış-['1. Birbirine çatmak; 2. karşı-

SanalBaba

lıklı vuruşmak; 3. kavga etmek; 4. (deve, köpek) çiftleşmek; 6. aynı zamana rastlamak'

< *çat-(ı)-*

çatkı, bk. **çatgı**

çatkılı 'Çizgili'

< *çat-kı+lı*

çatla-['Şaklamak'
= * ***çatıla-*** (DLT)

< * *çat(ı)* 'yansıma'**+*la-***
'el şaklatmak'
TT.: ÇATLA- (K/KLIK/MA/TIŞ/TMA/T-/YIŞ)

çatlak 'Çatlamış olan'

< *çat* 'yansıma'**+*la-k***
An.ağl.: ***çatlak*** '1. düşük, kötü kadın; 2. kabakulak hastalığı; 3. tabanca, tüfek kapsülü; 4. fırtınalı havalarda kıyılara yakın yerlerde köpürerek dağılan dalga; 5. sahile yakın büyük kaya' (*DS.III*, 1091)

çatma[1] 'Yayla evi, yığma ev'

< *çat-ma*

çatma[2] (hlk.) 'Yazma'

< *çat-ma*

Tü. > **Zaza.** ***çatma bestış*** 'özellikle yas tutarken kadınların alınlarına bağ bağlaması' (*ZTS*, 64); **Fars.** *çātme* 'çatma, tüfek çatma' (Gülensoy: *FATK*, 144)

çatur çutur (zrf.) 'Yansıma'

< *çat*(+*ur*) *çut*(+*ur*)

çav 'Hayvanların erkeklik organı'
= ET., OT. ***çav*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *çaw* 'bükülerek bir şeyin etrafına sarılan ağaç kabuğu' (*KTS*. 50)

Bk. **çavun**

çav-['Doğruca hedefe giderken tam hedefe ulaşılacağı sırada biraz sapmak' (*YKS*, 27)

Krş. ET. ***çavık-*** '1. güçlenmek; 2. ün sahibi olmak' (*EUTS*, 60)

Ayrıca bk.:
ET. ***çav*** 'para' (*EUTS*, 60)
OT. ***çaw*** 'şöhret, san; ses' (DLT)

çavlan (çağlan) 'şelâle'

< *çav/ġ* 'yansıma; ses'+***la-n/ŋ***

çavlı 'Henüz ava alıştırılmamış doğan yavrusu'

< **çaw+lı*

çavun 'Çavdan yapılmış kırbaç'
= OT. ***çavıġ ~ çaġıġ***
'Kamçı, kamçı ucu' (DLT)

< **çav* [> ***çaġ***] 'at, eşek gibi hayvanların erkeklik uzvu'

+*(ı)ġ+(u)n*

An.ağl.: ***çav, cav, çavan, çavgın, çavın, çavır, çavun*** 'hayvanların erkeklik organı' (*DS.III*, 1093)

ÇAV/CAV
ÇAV+*AN*
+GIN
+IN/+UN
+IR

Ayrıca bk. ***çavgın*** 'ince çabuk hareket eden yılan'; ***çavın*** 'baston'; ***çavkın*** 'erkeklerin cinsiyet organı' (*DS. III*, 1094)

Eren (*TDES*, 81): **çav+(u)n**.'Kâşgarlı Mahmud'un verdiği ***çavığ*** "kamçı ucu" (ve ***çağığ***) biçimi düşündürücüdür"der, ağızlardaki örneklerden bahsetmez.
Bu ad da ***çav*** [> ***çağ***]+***(ı)ġ***'dan yapılmıştır.

çavuş 'Askerlikte onbaşıdan sonra gelen ve görevi manga komutanlığı olan er rütbesi'
= OT. ***çavuş*** (DLT)

< ET., OT. *çaw+(uş)*
IM, AH, Çağ. ***çavuş***
TT.: ÇAVUŞ+ (LUK)

Tü. > **Mac.** *csausz*; **Ar.** (Ir.) *çāvuş;* (Cez.) *şāveş*; (Fas., Lib., Lüb., Mıs., Sud., Sur., Ürd.) *şāvi:ş* (*ALTK*, 53); (Lib.) *şāvuşbāşi:* , (Tun.) şāviş (Özdemir 163); **Kürt.** *çawiş, çawuş* (*DAO*, 111); **Fars.** *çāvūş, çāvuş* 'öncü, ordunun veya kervanın önünde giden' (*Redh.* 244; Gülensoy: *FATK*, 145)

Eren (*TDES*, 81): YOK

SanalBaba

çay 'Irmaktan küçük akar su'

< ***say** 'kara taşlık yer; çakıl taşlı sığ dere yatağı' (DLT); ***say taşı*** 'çakıl taşı' (KB)

TT.: ÇAYKARA 'Çay kenarında çıkan göze, pınar'

An. ağl.: ***çaygara, caykara, çaybeği, çaygāra, çaykara, çayrak*** 'çay kenarında çıkan göze, kaynak' (*DS. III*, 1096); ***çaykazanı*** 'büyük çamaşır kazanı'; ***çaylak, çağıldak*** 'ırmağın geniş yeri'; ***çayla-*** 'sel suları tarlaya taş, kum getirmek' (*DS.III*, 1097)

~ çay (Az.)
çāy (Trkm.)
çây (Hlç.)
say (Kırg.) 'nehrin yatağı' (*KS. II*, 640)

Tü. > **Kürt.** *çay, çaé* (*FKT.* 27; *DAO*, 112)

Eren (*TDES*, 80): '*Küçük akar su yatağı* olarak kullanılan **say** ile birleştirilemez.'

NOT: Eren, '*birleştirilemez*' diyor ama neden birleştirilemeyeceğini açıklamıyor. Eski Türk yurtlarından birisinin adı olan **YENİSEY**, bugün Kırgız Türkçesinde **YADISAY** olarak yaşamaktadır.

Nişanyan (*SS*, 91): **çay²** ~ ***Fa. cūy*** ırmak, küçük akar su .

YANLIŞTIR. Çünkü, **cūy**'u **çay** yapmak için epey uğraşmak gerekecektir. Ama, **say** > [**şay**~] **çay** olması değişim bakımından daha kolaydır.

Tietze (*TETTL*): **çay** < Çağ.'dan geldiğini yazar, öteki biçimlerini vermez.

çayan 'Akrep, kırkayak, çıyan'

< OT (KB) ***çaḍan***

An.ağl.: ***çayan, cagana, cağna, cahana, cana, cane, çağana, çiyangaç*** 'akrep; kırkayak, çıyan; yılan; midye' (*DS.III*, 1096)

ÇAYAN
ÇİYAN+*GAÇ*
CAG(/Ğ/H)AN+*A*
CAĞ[A=ø]N+*A*
CA[ĞA=ø]N+*A/+E*

çayır 'Çayır, çimen; yeşillik yer'

< ***çay ~ çiy*** 'yağmurluk yapılan ince keçe' (DLT) + ***(i)r***

TT.: ÇAYIR+ (LA-/LAN-/LAT-/LI/LIK)

~ çayir (Çağ.)
çıyır (KKırg.)
çiyir (KKırg.)
şīr (Kzk.) (Räsänen, *V* 95)

Ç(>ş)A(>ı, i)YI[*yı>ī*](>i)R

Tü. > **Zaza.** *çayir* 'çayır, çimenlik', *çayir û çiman* 'çayır çimen' (*ZTS*, 64); **Kürt.** *çayır* (*KTS.* 51)

Nişanyan (*SS*, 91): **çayır** ~?

çaykara (hlk.) 'Çay kenarında çıkan göze, pınar, kaynak'

< ***çay+*** OT. ***kara [k]*** 'göz, göz bebeği' (DLT)

An.ağl.: ***çaygara, çaygāra, caygara, çaykara*** (*DS.III*, 1096-7)

çaylak 'Çaylak'

< ? ***çay** [< ***çağ**]
'yansıma' + ***la-k***

TT.: ÇAYLAK+ (ÇA/LIK)

An. ağl.: ***çaylah*** (*DS.III*,1097)

[Ağızlarda: **çaylak ~ çağıldak** 'ırmağın geniş yeri' ; 'boynuzlarının arası açık olan hayvan', 'bacaklarının arası açık olan at' sözcükleri de vardır.]

Tü. > **Kürt.** *çaylağ* [***çaylağ firi*** 'çaylak kuşu uçtu'] (*DAO*, 112)

~ çay 'çaylak' (Trkm.)
çay-çaŋalak (Trkm.)
çaylan (TatK.)
şay (KKlp.)
şaylak 'martı' (Şor.)

Ç(>ş)AY+*LAK*
+*LAN*

Eren (*TDES*, 82): < **çay+lak**
Räsänen (*V* 95b): < Şor. **şaylak** 'martı'; TatK. **çaylan** 'çaylak'
Doerfer (*TMEN III*, 1058): **čailaq**

SanalBaba

Nişanyan (*SS*, 91): **çaylak ~ ?**

çebiş (~ çebiç), bk. **çepiç**
An.ağl.: ***çebiç*** 'ölçü birimi' [Benzetme yoluyla: *çebiç burunlu*] (*TMES*, 67)
An.ağl.: ***çebiç, cebiç, cebis, cebiş, cemiş, cibiş, cibişce, çebil, çeliç, çemiç, çemiş, çepiç, çibiş, çepiş*** (*DS.III*, 1099)

Tü. > **Kürt.** *çebiş, çepiç* (*DAO*, 112), *çepiş, çepuş* (s.113)

çeç 'Dalak hâlinde petek'
< ET. (Uyg.) ***çeç*** (*Alt.Yar.*)
An.ağl.: ***çeç, çec*** (*DS.III*, 1104)
~ Kırg. ***çeç*** 'gözdeki leke, nokta'
Nişanyan (*SS*, 91): YOK

Eren (*TDES*): < *Erm.* **č'ač'** 'pore, pocmark (dial.) honeycomb' (Dankoff, *ALT* 591) diyerek Dankoff'un görüşünü destekliyor ama Kırgız Türkçesindeki **çeç**'i gözden kaçırmış. Bana göre: ***Tü.* çeç >*Erm.*** olmalıdır.

çêjık (hlk.), bk. **çocuk**

Tü. ***çocuk*** > Kürt. *çêjık* (*FKT*, 29)

çek (hlk.) '1. Hallaç tokmağı; 2. harmanda sap yığınlarını yıkmak için kullanılan uzun saplı çengel'
< ET. ***çek-*** fiilinden
An.ağl.: ***çekel, çekgel, çekkel, çekül, çerkel, çerkelli, çevkel, çikel*** (*DS.III*, 1109)

Tü. > **Zaza.** *çek, çekı* 'silâh' (*ZTS*, 65)

çek-[1] (Geçişli fiil olarak) 'tutup kendine doğru hareket ettirmek'
= ET., OT. ***çek-*** (DLT)

DLT: ***çekmek*** '1. kitap noktalamak; 2. çekerek bağlamak' ~ ***çık-***
Çekmek fiili isimlerden sonra (yalın hâlin üzerine, ya da *–a, -ı* hâl ekleri ile*+lık, +ler+dir,-°p* eklerinden sonra gelerek, çeşitli anlamlarda fiiller yapar:

uyku
bıçak
nutuk
peşkeş
boya
boğa+y+a
soya
iç+i+n+e
kafa+y+ı
can+ı
Fadime'yi
hasta+lık
acemi+lik
as-(ı)l-(ı)p
kahr+ı+n+ı
} **çekmek**

TT.: ÇEK- (İCİ/İCİLİK/İK/İK-ÇE/ İLİŞ/ İLME/ İL-/ İN-/ M/ /ME/MECE/MCELİ/MECESİZ/ MEN/TİRİ/TİRİŞ/TİRME/TİR-)

Tü. > **Zaza.** *çekma, çekme* 'yürüyüşü iyi olan binek hayvanı' (*ZTS*, 65); *çekule* 'deri kabuk' < *çek*-ule; *çekur* 'kuru deri' < *çek*-ur

çek-[2] (Geçişsiz fiil olarak) 'daralıp kısalmak'

kuru+y+up
on kilo
yol üç saat
baba+sı+n+a
ÇEKMEK

çekberi (hlk.) 'Fırından ateş ve kül çeken çengelli alet'
< ***çek+beri*** [< OT. *berü* (DLT)]
çekçek[1] 'Dört tekerlekli el arabası'
< **** çek+çek***
çekçek[2] (hlk.) 'Üzüm ve nişastadan yapılan bir tür tatlı'
< ***çek+çek***
çeke (hlk.) '1. sıkı, gergin; 2. ufak, küçük'
< ***çek-e***
çekecek < ***çek-ecek*** 'gelecek zaman eki olup, alet adı yapmıştır'
An.ağl.: ***çekecayah*** 'Bir tür ayak-

SanalBaba

kabı kalıbı' (*DS.III*, 1109); ***çekecek*** 'kar temizlemeye yarayan aygıt; dövenin altında sap çekmek için kullanılan aygıt; sabanın okunun, boyunduruğa bağladığı ip'

Tü.> **Zaza.** *çekı* 'giyecek' (*ZTS*,65)

çekek 'Kayık, mavna ve küçük gemilerin karaya çekildikleri yer'

< ***çek-(e)k***

çekele-['Tekrar tekrar çekmek'

< ***çek-ele-***

çekelez 'Sincap'

< ? * ***çekel+(e)z***

An.ağl.: ***çekelez, cökelez, çakaloz, çekelebüz, çekelevüz, çekeles, çekeleviz, çekelos, çekeloz, çehenez, çekgaleviz, çökeles, çökelez, çökölöz*** (*DS.III*, 1109)

Ç(>c)E(>ö)KE
(>a)L(>e,o,ö)Z
K(>h)GALEVİZ

çekeme-['Çekmek işini yapamamak'

< ***çek-e*** 'zarf-fiil eki'

u- 'iktidar fiili' + ***-ma-***

TT.: ÇEKEME- (MEZLİK/MEZ LİK)

çeker '1. Bir tartma âletinin kaldırabildiği ağırlık miktarı; 2. çekici âlet'

< ***çek-er***

çeki[1] 'Bir ölçü birimi, tartı'

< ***çek-*** 'tartmak, ölçmek'+***-i***

An.ağl.: ***çeki, çekü*** (*DS.III*, 1112)

çeki[2] (hlk.) '1. Kuşak; 2. Pantolon; 3. Hayvan palanının üstüne çekilen çul' (*DS.III*, 1112)

< ***çek-i***

An.ağl.: ***çekidik*** 'kadın yemenisi' (s.1112); ***çekü*** 'yemeni' (s. 1116); ***çekülük*** 'pullu fes üzerine bağlanan şerit' (s.1117)

Tü.>Zaza. *çekı* 'giyecek' (*ZTS*, 65)

NOT: Anadolu ağızlarında **çeki** sözcüğünün başka anlamları da vardır. (bk, *DS.III*, 1112)

çekici 'Çekme işini yapan; (mec.) alımlı, cazibeli'

< ***çek-ici***

TT.: ÇEKİCİ+ (LİK)

çekiç 'Çekiç'

= OT. ***çekük*** (DLT)

< * ***çak-(ı)ç***

DLT: ***çakıl-, çakın-, çakış-, çaktur-*** fiilleri vardır.

TT.: ÇEKİÇ+ (LE-)

An.ağl.: ***çakuç*** (*DS.III*, 1042); ***çöküç, çökiç*** (s.1282); ***çeküg*** (s. 1116)

ÇE(<A/>ö)K-İ(~u, ü)Ç
ÇEK-ÜG [< ET. *çekük***]**

Tü.> **Ar.** (Ir., Sur.) *çākūç*;(Cez.) *şāki:ş*; (Lib., Lüb., Mıs., Sud.) *şākūş* (*ALTK*, 53); **Fars.** *çekkoş* (*Redh*. 245)

~ çäkic (Az.)
çekiç (Trkm.)
çükiç (TatK.)
sükiş (Bşk.)

Ç(>s)E(>ü)KİÇ(>ş)

Eren (*TDES*, 83): YOK

Nişanyan (*SS*, 91): **çekiç**~ ***Fa.****çekûç /çekūş* ~ ***Ave.*** *çakuşa-*

Tietze (*TETTS*, 491): < ***Fars.*** *çakuş*

YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçedeki **çak-** fiili bu sözcük için yeterlidir.

TS.I, 287: Tü. ***çekiç***

çekik 'Çekik'

< ***çek-(i)k***

TT.: ÇEKİK+ (ÇE)

An.ağl.: ***çekik*** '1. serçe büyüklüğünde tarla kuşu; 2. tatsız, çirkin' (*DS.III*, 1112-13)

çekil-['Geri çekilmek, ricat'

< ***çek-il-***

TT.: ÇEKİL- (İŞ/ME)

~ çekiniş (Özb., Uyg.)
çeginü: (Kırg.)
çiginü (TatK.)
çigü (TatK.)
siginiv (Bşk.)
şeginüv (Kzk.)

Ç(>ş, s)E(>i)K(>g)-*İL-*

SarıBaba

çekilek (hlk.) 'Kısa; küçük'
< ***çek-(i)l-(e)k*** 'küçültme eki'

çekilen-[(hlk.) 'Yazma ile başı sarmak'
< ***çek-i+le-n-***

çekim 'Çekmek işi'
< ***çek-(i)m***
TT.: ÇEKİM+ (LEME/LE-/LİŞ/SENME/SEN-/SER/SERLİK/SİZ/SİZLİK)

çekin-['Saygı, korku, utanma gibi duygularla bir şeyi yapmak istememek, kaçınmak'
< ***çek-(i)n-***
TT.: ÇEKİN- (CE/GEN/GENCE/GENLEŞME/GENLEŞ-/GENLİK/İK/İL-/İŞ/ME/Tİ)

An.ağl.: **çekin-*ce***
-cek
-ceme
-dirik
-ge
-ği
-me
-mek
-ti/-tilik
ekleri ile yapılmış ad ve fiiller vardır. (bk. *DS.III*, 1115)

çekince (hlk.) 'Çekinilecek durum'
< ***çek-(i)n-ce***

çekincek (hlk.) '1.Utangaç; 2. Tetik'
< ***çek-(i)n-ce+k***

çekincemede kal-['karar verememek'
< ***çek-in-ce+me+de kal-***

[**NOT:** ****çekince-*** ~ ****çekinci-*** gibi bir fiilimiz yoktur. O yüzden **çek-in-ceme** biçimi uygundur.]

çekirdek 'Çekirdek'
= ET., OT. ***şekirtük*** 'fındık, fıstık' (DLT)
< ***şigir*** 'ekmek içerisinde taş kırıntıları olduğu zaman dişin ezemeyerek çıkardığı ses'
(DLT)+***de-k***
TT.: ÇEKİRDEK+ (Çİ/ÇİLİK/LENME/Lİ/SİZ)
An.ağl.: ***çeertdeyh*** (*DS.III*, 1106); ***çeğil*** (s.1107); ***çeğirdek; çiğirdek; çiğit, cığıt, cigit, ciğit, civit, ciyirt, çiğirt, çiit*** (s.1208); ***çekidek*** (s. 1113)

ÇEĞİR+DE-K
ÇEĞİL+DE-K
ÇEER+DE-YH
ÇİĞİR+DE-K
ÇİĞ[~ ***G > Y, V***]**İ**[*R* 'türeme']**T**
Çİ(>ı)(*Ğ* = ø]İ(>ı)T

Eren (*TDES*, 83): YOK

Nişanyan (*SS*, 91): **çekirdek** = ***ET. şekirtük*** fındık, fıstık (xı)

çekirge = OT. ***çekürge*** (DLT)
< ****çek- i(ü)r* [t]+*ge***
An.ağl.: ***çekürge, çekücek, çekürce, çekürcek, çekürtge*** (*DS. III*, 1117); ***çekikge*** (s.1113)

ÇEK-ÜR-[*T*]*GE*
-Ü*(R)CEK*
-ÜR-*CE*
-ÜR-*CEK*
ÇEK-İK-*GE*

~ çekirtge (Trkm.)
çekirtke (TatK.)
çegirtke (Kırg.)
şegirtke (Kzk., KKlp.)
şekirtke (TatK.)

Ç(>ş)EK(>g)-İR-T-K(>g)E

Not: **+gA** eki için krş. ***çakırga, sakırga***

Tü. > **Kürt.** *çekurge* (*DAO*, 114)

Räsänen (V 103): < ****çekür-tke***
Clauson (*TDAY* 1966, 25): < **çekür-** (< : **çek-** fiilinin ettirgen çatısı)
Clauson (*ED* 416-417): **çekirt-ge**
Eckmann (*TDAY*,1955, 14):<**çekir[-t-]ge** (**-t-** türeme ünsüzdür.)
Eren (*TDES*, 83): < ?
O. Kabataş (*DTT*, 153): < ****çekir-ge***

çekiş (hlk.) 'Ağız kavgası'
< ***çek-(i)ş***

çekiş-['Birlikte karşılıklı çekmek'
< ***çek-(i)ş-***
TT.: ÇEKİŞ- (ME/MELİ/ME-

SanalBaba

SİZ/TİRİCİ/TİRME/TİR-)

çekkin 'Elini çekmiş, ilgisiz'

< ***çek-kin***

çekmece 'Çekmece'

< ***çek-mece***

TT.: ÇEKMECE+ (Lİ/SİZ)

Tü. > Ar. (Ir.) *çekmece*; (Mıs.) *şekmeciye* (*ALTK*, 53)

çekmen (hlk.) '1. Çobanların giydiği kepenek; 2. küçük küp'

< ***çek-men***

çektir-['Çekmek işini yaptırmak'

< ***çek-tir-***

TT.: ÇEKTİR- (İ/ME)

çektiri 'Bir tür kürekli gemi'

< ***çek-*** (DLT)+***-tir-i***

çel-['Vurmak, dövmek, engellemek, yere düşürmek; bağlamak'

< ET. ***çal-*** (*EUTS*, 59)

TT.: ÇEL- (Gİ/İŞİK/İŞİKLİK/İŞKEN/İŞKİ/İŞKİLİ/KİSİZ/İŞME/İŞ-/İŞMELİ/İŞMESİZ/ME/MELEME/MELE-/MELENME/MELEN-/MELEYİŞ)

çelak (hlk.) 'Geveze' (Kocaköy/*DAO*, 114)

< OT. ***çalang*** 'geveze, bağıran, çalçene' (DLT)

çelebi 'Görgülü, terbiyeli, olgun (kimse)'

< ***çelep/çalap*** 'Tanrı, yüce kişi' [< **çala+apa*] +Ar. ***î***

TT.: ÇELEBİ+(CE/LİK)

An.ağl.: ***çelebi, celba, celeba, çelba, çeleba, çelebağa, çelebiağa, çeleğağa, çeliba*** 'kayınbirader' (*DS.III*, 1118)

Tü. > **Zaza.** *çelebi* 'saygın kişi' (*ZTS*, 65)

Eren (*TDES*, 83): YOK

Nişanyan (*SS*, 91-92): **çelebi** soylu kişi (xv) < çelep/çalap yüce kişi, tanrı ~ ?

çelgi '(hlk.) 'Alına bağlanan yazma'

< ***çel-*** 'bağlamak'+ ***-gi***

çelik (hlk.) 'Kısa kesilmiş çubuk: *çelik çomak* oyunu'

< ***çal-ı+k*** 'küçültme eki'

TT.: ÇELİK+ (LEME/LE-)

An.ağl.: ***cellik, çelik, çelikmen, çellik, çelme çelik*** 'çelik çomak oyunu'; ***çelikleme*** 'kısa odun'; ***çeliklemek*** 'bağ kütüğünü uzunca budamak' (*DS.III*, 1123)

Eren (*TDES*, 83): YOK

Tü. > **Yun.** *tseliki* (N. P. Andriotis 1983, 381)

Nişanyan (*SS*, 92): **çelik**[2] <?> ***Fa.*** *çālīk/çelik*

NOT: Farsça **çelik** ile Türkçe **çelik** (***çal-ı+k***) birbirinden farklı iki addır.

çelim (hlk.) 'Güç kuvvet'

< ***çal-ım***

TT.: ÇELİM+ (Lİ/SİZ/SİZLİK)

çelimsiz 'Güçsüz, kuvvetsiz'

< ***çalım*** 'güç, kuvvet'+***sız***

An.ağl.: ***çelim*** 'gösterişli tavır, çalım; kuvvet, güç' (*DS.III*, 1124)

Nişanyan (*SS*, 92): **çelimsiz** = *çalımsız* → ÇALIM

çeliş-['Tenakuza düşmek'

< ***çel-(i)ş-***

TT.: ÇELİŞ- (İK/İKLİK/KEN/Kİ/KİLİ/SİZ/ME/MELİ/MESİZ)

çelpeşik (hlk.) 'Yaz günlerinin bozuk havası' (*TMES*, 68)

< OT. ***çalpaş-*** 'sertleşmek, bir şey kötüleşip pisleşmek' (DLT)

An.ağl.: ***çelbeşik, çelbeşük, çelpeşig, çelpeşik, çelpeşuk, çelpeüh, çelpeşük, çepleşik*** [*-lp- > -pl- göçüşmesi*], ***çepreşik, çepreşük*** (*DS.III*, 1117)

çemçe,bk. **çömçe**

çemçiğ,bk. **çömçe**

çemçüğ gaşuh,bk. **çömçe**

çemen 'Maydanozgillerden bir bitki ve bunun kokulu tohumu'

< OT. ***çümgen*** (DLT)

Krş. **çim, çümgen** (DLT)

TT.: ÇEMEN+ (LEME/LE-/Lİ)

An.ağl.: ***çaman*** (*DS.II*, 1063); ***çem, cem*** '1. zararlı otlarla do-

SarfiBaba

lu olan yer; 2.çayır, çimen' (s. 1127)
Fakat, Kırg. ***çemen*** 'hastalık' (*KS.I*, 261)

Drimba (*RRL* 11:484-485): < Rum. κύμινον ***kuminon*** ~ Lat. ***cuminun*** > Alm > Mac. **kömény** (Eren, *TDES*, 84)
Nişanyan (*SS*, 92): ***çemen*** ~ ***Erm.*** *ç'aman* kimyon (~ ***OFa***) ~ ***Akad*** *kamūnu* kimyon → KİMYON

NOT: OT (DLT)'deki **çümgen** sözcüğü ile Arapça ***kemmūn*** (< Yun.)'dan Türkçeye ödünç alındığı bilinen **kimyon** arasında oldukça büyük fark görülüyor.
Tü. **çümgen** mi **çemen**'e daha uygun Rum. **kuminon** > ***kemmūn*** > ***kimyon*** mu ? Yoksa Ermeniceye < OFa. < Akadçadan alındığı iddia edilen ***kamūnu*** mu?
Görüldüğü gibi bu çok önemli ve değerli (!) sözcük de Türkçe olabilir kaygısı ile tâ Akadçaya kadar götürülüyor da DLT'te benzeri var mı yok mu, araştırılmıyor!

çemiç, bk. **çemiş²**
çemik (hlk.), bk. **çubuk**

Tü. ***çubuk*** > **Kürt.** *çemik* (*FKT*, 28)

çemirşek (hlk.) 'Atların burunlarında olan bir tür hastalık'
< Kırg. ***çemirçek*** 'sidik tutulmasına da sebebiyet veren bir at hastalığı' (*KS.I*, 261)

çemiş¹ '(*argo*) görgüsüz, görmemiş, kent yaşamını bilmeyen, bön (kimse)'
< ***çebiç(ş)*** [< ***çep-(i)ç***]
~ Kırg. ***çeviç*** ~ ***çeviş*** 'genç dişi keçi'
Anadolu ağl. için bk. **çebiş**

Eren (*TDES*, 84): [***Çemişgezekli*** biçiminden geldiği anlaşılıyor.]diye görüş belirtmiş ama **çemiş** ~ **çebiş** 'oğlak' ilişkisi üzerinde durmamıştır.

çemiş² ~ **çemiç** 'Dut ve üzüm kurusu'
< OT. * ***yé-miş, yemiş*** (DLT)
An.ağl.: ***çemiç, cemiç, çemin, çemit*** (*DS.III*, 1129)

Eren (*TDES*, 84): **çemiç** < ***Erm.*** *č'amič'* 'raisin' (Dankoff: *ALT* 585)

YANLIŞTIR. Çünkü, sözcük eski Türkyedeki **yemiş** adı ile ilgilidir. Türkçede *nohut, leblebi, kavrulmuş çekirdek, kuru üzüm* vb. gibi çerezlere ***kuru yemiş*** adı verilir. Ermeniceye Türkçeden girmiş olması gerekir: **y-> ç-;-ş>-ç** değişmesi olmuştur.
Kzk. ***jemis***, Kırg. ***cimiş***, Tuva. ***çimis***, Şor. ***çimiş*** olan bu sözcükteki **y- > j-,c-,ç-** değişmesi açıkça görülmektedir.

çemkir-[(hlk.) '1. Karşı gelmek; köpek, olduğu yerde kesik kesik havlamak'
< ***çem*** [*cem/cem/çav*] 'yansıma'+***KIr-*** 'yansımadan fiil yapan ek'
TT.: ÇEM- (KİR-/KİRİŞ)
An.ağl.: ***cemkir-, cemkiriş-, çemkir-, çemkirt-, çemkür-, çımkır-, cavkır-, çavkır-*** (*DS. III*, 1130)

çemre-[(hlk.) 'Kolunu ve paçalarını sıvamak, eteğini toplamak'
< ***çem-re-***
TT.: ÇEMRE- (N-)

çene 'Çene'
< * ***çeŋe*** (< ?+ ****äŋäk*** 'Kinn' + ***çäkä*** 'Schläfe') (Räsänen, *V* 104) / ****iç+engek*** (Tietze)

Krş. OT. ***çangıla-*** 'Kötü söyleyip bağırmak' < ****çangı+la-***

TT.: ÇENE+ (LEŞ-/Lİ)
An.ağl.: ***çegesek*** 'geveze' (-Yz./*DS.III*, 1107);
çeŋe = ***çençen***
çençen, çemçem, çene, çenesek, çengi, çenki 'geveze' (s.1134); ***çençen et-*** 'çok konuşmak; köpekler sert ve acı sesle havlamak' (s.1134);
çeŋile-
Krş. ***çege, çeŋe, ceğa, çeğe*** 'köşe'(s.1135);
çeŋe 'su arklarının kenarı' (s. 1136); ***çeŋe*** 'sabanın süngü demiri takılan ucu' (s.1136).
~ çaŋğa (Çağ.)
çänä (Az.)

Tü. > **Laz.** *çenge* (*LTS*, 41); **Zaza.** *çenık* (*ZTS*, 66); **Kürt.** *çene, çen* (*KTS*, 52: ***zéde çene meke***

SanalBaba

'çok çene yapma')

= *eŋek* (Trkm.)
iŋäk (Uyg.)
iyek (Kzk.)
iyäk (Bşk., Özb., TatK.)
ēk (Kırg.)
sakak (Uyg.)

Eren (*TDES*, 84):'Yaygın bir inanca göre Farsçadan alınmıştır (< Far. *çāna, çana* 'the lower jaw-bone; the chin'). diyor, ama kimlerin inacı olduğunu belirtmiyor. Dil araştırmaları *inanç* ile yapılsaydı GÜNEŞ-DİL TEORİSİ de halâ geçerli olurdu.

Nişanyan (*SS*.92): **çene** ~ **Fa.** *çene/çāne* **EFa**. *çānu-* ~ **Havr** **genu-* 'diz, çene' → GÖNYE.

Tietze (*TETTL*, 495): < ***iç-engek /eŋek*** [Eren'e göre, ***iç engek/eŋek*** açıklaması ses ve anlam yönünden tartışmaya açıktır. ***Eŋek***'in sonundaki **k**'nin düşmesi göz ardı edilmiştir. Bu sesin düşmesi basit bir olay değildir.]

NOT:Anadolu ağızlarında ön ses, iç seste ve son seste pek çok yerde ses düşmesi olayına rastlanır. Son seste ünsüz düşmesine örneklerden bazıları şunlardır:

örken 'kıldan yapılmış kolan' > **örk** [/en/ düşmüştür.] (*DS.IX*, 3288)
örük 'örülmüş olan her nesne' (DLT) > **örü** [/k/ düşmüştür] (*DS.IX*, 3352)
ögey 'üvey' (DLT) > **öğe** (*DS.IX*, 3315) ~ öve (*DAO*, 371) [/y/ düşmüştür.]
bızım 'keçi' (*DS.II*, 675) > **bız, bızı** (*DAO*, 79) [/n/ düşmüştür.]
böcek > **bücü** (*DS.II*, 755) [/k/ düşmüştür.] ...vb.

DLT'teki **çangıla**- 'döğülerek çenilemek; kötü söyleyip bağırmak' fiilinin **çangı** kökünü de unutmamak gerekir: **çangı** > ***çanı*** > ***çeŋe***

çent-['Bir şeyin kenarına kertik açmak'

< Tü. * ***çent-*** (*TS.I*, 294)

TT.: ÇENT- (İK/İKLEME/İKLE-/İKLEN-/İKLİ/İL-/ME)

çepel '1. İçinde sap, taş, toprak gibi yabancı madde bulunan tahıl; 2. çalı çırpı, çer çöp; 3. çamur, pislik'

< ***çöp+(e)l***

TT.: ÇEPEL+ (LEN-/Lİ/LİLİK)

An.ağl.: ***cepel, çepel, çepli*** (*DS. III*, 1141); ***çepelek*** 'göz çapağı'; ***çepelleş***- 'karışmak, kirlenmek; karmakarışık olmak'; ***çepelli, çepirli*** 'karışık, pislikli, çöplü'; ***çepellik*** '1. çamurlu, kirli yer; 2. çalılık' (s. 1141-1142)

çöp > çep [*-ö-> -e-* değişmesi]

çeper 'Duvar, çit'

< OT. ***çew-*** [> *çeb-* > *çep-*] (DLT) +***ir-***

Bk. **çep** 'barikat, set; sığınak' (Kırg./*KS.I*, 261)

An.ağl.: ***ceper, çeper, çepil*** (*DS.III*, 1142); ***çeperle***- 'çitten duvar çevirmek'; ***çeperlik*** 'çeper yapmaya yarayan şeyler' (s. 1143)

~ çəpər (Az.)
çep (Kırg.)

çäpär (Özb.) > **Tac.** *çäpäri* (Doerfer:*TLT* 360)
Tü. > **Fars.** *çapar* (Doerfer: *TMEN* 1064)

çepiç 'Oğlak, altı aylık keçi yavrusu'

= OT. ***çepiç*** ~ ***çepiş*** 'altı aylık keçi yavrusu' (DLT)

bk. **çebiç** [< ***çew-(i)ç***]

[< Uyg. ***çeβiş*** < * ***çew*** + ***iş*** '*soyutluk anlamı veren ek*' (J.Hamilton, *İKPÖ*, 260)]

DLT: ***çepiş*** 'altı aylık keçi yavrusu'; ***çepişlen***- 'çepiç olmak'

An.ağl.: ***çebiç, cebiç, cebis, cebiş, cemiş, cibiş, cibişce, çebil, çeliç, çemiç, çemiş, çepiş, çepiç, çibiş*** (*DS.III*, 1099)'oğlak'

< ***çew-(i)ç/ş***

Krş. ***çiba*** 'kırk günlük olmuş keçi' (*TMES*, 70) < *çebiç* [-e->-i- göçüşmesi, -ç = ø]

NOT: Kütahya-Gediz yöresinde küçük çocuklara **ciba** denir.

Ç(>c)**E**(>i)**B**(>m, p)+**İÇ**(~Ş)

SahalBaba

~ çebiç ~ çebiş (Kırg.) 'genç dişi keçi'
çebiş (Trkm.)
çepiş (Az.)
şıbış (Kzk., KKlp.)

Tü. > **Fars.** *çapiş ~ çapuş*

krş. **çemiş**

Eren (*TDES*): < ? '*Kökenini bilmiyoruz.*'

çepik 'Alkış, el çırpma'
= OT. ***çap çap*** 'ses bildiren bir kelime' (DLT); ***çap çap yémek*** 'şapır şupur yemek'
~ ***çap-*** 'el vurmak' (*MA* 83-8)
< Tü. ***çap-(ı)k***

An. ağl.: ***çepik, çepük*** (*DS.III*, 1143); ***çipik, çibik, şepik, şebik, şipik, cibicik, çibelek, çibiçik, çibik, çippek, çippen*** (*a.g.e.*, 1232)
çipildemek 'su içinde el ve ayakları çırpmak' (*a.g.e.*, 1233);
çap çap 'ağzı şapırdatarak yemek' (s. 1074);
çaphın, çapık, çapik, çapuk 'alkış'; ***çaphın çal-, çappan et-, çapuh çal-, çapuk çal-*** 'alkışlamak' (s. 1075)
~ çapuk 'alkış' (Ker.)
çapçı- '(at, yabanî hayvan) tırnağı ile yere vurmak' (Kırg./*KS.I*, 152) < ***çap*** 'yansıma'+***çı-***

Dankoff (*ALT* 293): Erm. **cap'** 'clapping', yer. **jap'** , **c'ap'** , **c'ap'ik** 'clapping'

Eren (*TDES*, 85): **çepik** 'alkış, el çırpma'. Ağızlarda *çipik, çibik, şepik, şebik, şipik* olarak da geçer. Dankoff'a göre (*ALT* 293), Ermeniceden alınmıştır. Erm. *cap'* 'clapping', yer. *jap', c'ap', c'ap'ik* 'clapping'. Yalnız Anadolu ağızlarında kullanıldığı anlaşılıyor.' diyor, ama DLT'teki **çap** 'yansıma' sözcüğünden bahsetmiyor. Ayrıca, Anadolu ağızları ile Kerkük Türkçesindeki **çap-** fiili ile yapılmış ad ve fiilleri de görmezden geliyor. (bk. *DS.III*, 1075)
Demek ki OT **çap** 'yansıma'+**(ı)k** > **çepik** olmuş. Bu da kalın ünlülerin ince ünlüye dönüşmesi olup, ağızlarda bol örnek verir. Buna göre:
Tü. **çap-** > Erm. **c'ap**

çepin, bk. **çapı**
çepiş, bk. **çepiç**
çerçi 'Genellikle köylerde satış yapan satıcı'
< ? OT. ***çar çur*** 'abur cubur' (DLT) > **çarçu* > **çerçü* > ***çerçi*** [Çerçiler bir eşeğe yükledikleri her tür malzemeyi satarlar.]
TT.: ÇERÇİ+ (Cİ/LİK)
~ çerci (Çağ.)
çerçi (Trkm.)
çorçi (CC)

ÇE(>o)R+Çİ

Krş. Kırg. ***çert-*** 'fiske vurmak'

Tü.>**Fars.** *çärçi*; **Kürt.** *çerçi*; **Blg.** *čerčija, čarčija*; **Srp.** *čerčija.*

Tietze (*TETTL*, 498): **çerçi** 'pazarcı; seyyar satıcı; AD. tuhafiyeci' Meninski 1680 I, 1598 < Fa. *çarçī* a.m. < *cārçī* 'haberci, münadi' [Moğ. *car* 'haber' + *-çı*]. Alınma bir kelime olduğu, *-çi* ekinden bellidir, krş. ***elçi,*** *-çi* ekinin fonksiyonsuzluğu için bk. *çerçici.*
Doerfer (1967 III, no 1075: ET. ***çert*** 'ufak parça, kırıntı'. Clauson 1972 s. 428 + *-çi,* OT. ***çert*** TS 869 bu etimolojiyi destekler
Eren (*TDES*, 86): < **çert+çi**

NOT: TS'te **çert-** diye bir fiil yoktur, **çent-** '1. bir şeyin kenarında kertik açmak; 2. soğan, salatalık gibi şeyleri ince parçalar durumunda doğramak' fiili vardır. Bu fiilden: ***çentikleme, çentiklemek, çentiklenmek, çentikli, çentilmek, çentme*** fiilleri, ad ve sıfatı türetilmiştir. *Düzce-Bolu (*DS.III*, 1148) ağzında tesbit edilen **çertik** 'düz bir satıhta meydana gelmiş pürüz' sözcüğü, **-n->-r-** değişmesi ile oluşmuştur. Bkz. **çentik** 'kıymalı börek', **çentik** 'elma, armut gibi meyvelerin etli kısmı yendikten sonra kalan çekirdekli sert kısmı'; **çentik** 'bez süzgeç'; **çentme** 'taze kabağı yağda kavurma'; **çentmek** (*>çertmek*) 'üfürükçüler bir hasta üzerine okuyarak bıçakla dokunmak ' (*DS.III*, 1140) örneklerinde fiil kökü **çent-**'tir.

Çerçi, bir şeyi satarken **çert**mez ki!..

çer çöp 'Çalı çırpı kırıntısı'
< ****çör*** + OT. ***çöp*** 'her şeyin döküntüsü' (DLT)
çeri[1] 'Asker, çeri'
= ET, OT. ***çerig*** 'asker, ordu' (*Alt.Yar., DLT, KB*)
< ****çērig*** (T. Tekin)

< ? ****çēr-*** 'savaşmak' + ***-ig***

TT.: ÇERİ+ (*BAŞI*),bk.**çeri**[2]
~ çerik (Özb., Kırg.)
çerü: (Kırg.)
çeriv (Kar.)
çerü (Alt.)

SanalBaba

çerüv (Kar.)
şerig (Şor., Tuv.)
sirig (Hak.)
serī (Yak.)
śar, śară (Çuv.)

Ç (>ş, s, ś)E(>i)Rİ
(>ī, ü,ü:, ă)
K(>G)

Tü. > **Moğ.** *çerig* (*KWb.* 427); **Mac.** *sreg* (> **Srp.** *šereg*; **Polca.** *szereg*; **Romen.** *şireág*; **Fars.** *çarīk*; **Gürcü.** *jari* 'ordu'; **Rus.** *tsrénga;* **Zaza.** *çêr* 'yiğit', *çêrêni* 'yiğitlik' (*ZTS*, 67); **Fars.** *cerī* 'yiğit, cesur, küstah', *çerīk* 'çete(ci)' (Gülensoy: *FATK*, 144)

Malov (*Ujgurskiy jazyk. Xmijskoe nareçive* 194): < Hintçe
Eren (*TDES*, 86-87): < ?

çeri² 'Çingene çadırı'
< ***çergi*** 'Göçebe çadırı'
< ***çer-*** 'örtünün kenarlarını bir araya toplamak' (*DS.III*, 1147)
+ ***gi***
An.ağl.: ***çerge, cerge, cergi, çergi*** (*DS.III*, 1146);
çermelen- 'başörtüyü başa bağlamak'
Ayrıca krş. ***çemre-, çemire-, çemiren-, çemirle-, çemirlen-, çemir-, çemirren-, çemla-, çemlemek, çemlen-, çemren-, çemrile-, çemürlen-, çermen-, çımra-*** 'kolunu paçalarını sıvamak, eteğini toplamak' (*DS.III*, 1132)
[*NOT: burada* ***-rm-*** > ***-mr-*** *göçüşmesi vardır.*]

Nişanyan (*SS*, 92): **çeri²** ('çeribaşı') = *çerge* çadır, derme çatma kulübe (xv) ~ ***Bul.*** *çerga* çadır.

YANLIŞTIR. Ağızlardaki ***çer-, çermele-, çemre-*** ...vb (yukarıya bk.) fiillerini dikkate almak gerekir.

çet- ~ çit- 'Kesmek, yarmak'
< ET. ***ket-*** (Clauson: *ED* 700-701. 'çekirdeğin kabuğunu iki arasında ayırarak yemek'

çetele 'Kertik; kertikle tutulan hesap'
< ***çet-*** 'kesmek, yarmak'
+***-el-e***

çeten (hlk.) 'Saman taşımak için kağnılara konulan büyük sepet'
< ET. ***çat-*** 'birbirine kenetlemek' (*EUTS*, 60)+ ***-en***
An.ağl.: ***citen, çeten, çetene, çiteni, çıten, çiten, çiti, çitlik*** (*DS.III*, 1149); ***çeten*** (*TMES*, 70)

çetik ~ çedik 'Çizme; örme terlik'
< ***iç+ *ētük*** (Räsänen, *V* 106)
An.ağl.: **çetik** 'mes, yünden örülmüş terlik; çarık; çocuk ayakkabısı' (*DS.III*, 1150)

Tü. > **Rus.** *čedygi* (Vasmer: *REW* 3: 308)

çetin 'Sert, kırılması güç: *çetin ceviz*'
= EAT. (xvı. yy) ***çetin***
< ET. ***çat-*** 'birbirine kenetlemek' + ***-(ı)k*** 'birbirine kenetlenmiş' (*EUTS*, 60)
An.ağl.: *çetin* 'ökse otu' (*DS. III*, 1151)
~ çétin (Çağ.)
çätin (Az.)
çetin (Trkm., Kmk.)
çédik, çédirgen (Tel.)
çitin (TatK.)

ÇE(>é, ä, i)T(>d)İN[~k, r]

Tü. > **Kürt.** *çetın, çetin* (*FKT*, 29; *KTS*, 53)

çevik 'Müşkül'
< ? ***çabuk** < *çap-*

çevir-['Çevirmek'
= OT. ***çewür-*** (DLT)
< ***çew-(i)r-***
TT.: ÇEVİR- (İM/İŞ/ME/MEN/MENLİK/TME/T-)

Hamilton (*İKPÖ*, 176): ***çeβ-*** "çevirmek, çıkar yol bulmak"

SanalBaba

çeviri *YT* 'Tercüme'(1959)
< ***çevir-i***
TT.: ÇEVİRİ+ (Cİ/CİLİK)

çevirme 'Döner kebap; çevirmek işi'
< ***çevir-me***

Tü. > **Ar.** (Lib.) *şāvurma* 'kızartılış et'; (Mıs.) *şāvirma* 'döner' (*ALTK*, 54)

çevre '1. (zarf) çepçevre; 2. etraf, muhit; 3. kenarları pullu mendil'
= ET., OT. * ***çewür-*** (DLT)
< ***çevü(>i)r-e***
TT.: ÇEVRE+ (Cİ/LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LEYİŞ/LİK/N/SEL)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *şavra* 'etrafı süslü mendil' (*ALTK*, 54)

çevril-['Çevirmek işine konu olmak'
= OT. ***çewrül-*** (DLT)

-çI-: Daha çok tek heceli, nesneli ve nesnesiz fiil tabanlarına gelerek pekiştirilmiş fiiller türeten bir ek niteliğinde görünen **-çı-/-çi-** eki zaman zaman da genişlemeye ramış, **-ça-/-çe-** biçimine girmiştir. ET ve OT' den günümüze kadar, hemen hemen bütün Türk dillerinde [şivelerinde/ lehçelerinde] zengin örnekleri bulunan bulunan bu ekin söylenişleri için bk.[Erol Güngördü, 'Fiilden fiil türeten ***-çı/-çi-*** eki üzerine', *TD* 636 (Aralık 2004), s. 770-778.]
S.Çağatay, *TDAY-Belleten* 1966, s. 39-50: Bu eki, **-ç-** ekinin genişletilmiş birbiçimi sayar.

çıban 'Çıban, yara'
= ***cīban***
< ****çīpġan*** (T. Tekin)
~ çiban (Trkm.)
çıykan (Kırg.)
çıykan (Alt.)
~ Moğ. ***çigikan*** < ****çıwıkan, *çıpıkan*** (*KWb*. 443. ***çibil***)
Eren (*TDES*, 88): YOK

çıbık, bk. **çubuk**
çıpkı, bk. **çubuk**
çıbın (hlk.) 'Sinek' (*DS.III*, 1158)
=ET. (Uyg.) ***çibin*** (*Alt.Yar.*)
An.ağl.: ***çibin, cibin, çibim, çivil*** 'karasinek; sivrisinek' (*DS.III*, 1202)

Ayrıca bk.: ***çibin*** 'paçavra, bez' ***çibindirik*** 'öğüt ağacının çiçeği' (s. 1203)

~ çîbın (Trkm.)
çębin (TatK.)
çibin (DoğuTü., Krm., Kmk.)
çıvın (Özb.)
çımın (Kırg.)
şıbın (Şor)

Ç(>ş)I(>e, i)B(>m, v)I(>i)N

Tü. > **Kürt.** *çıbın* 'haşarat' (*DAO*, 118)

= *çirki* (TatK.)
çirkey (Kırg.)
siräkäy (Bşk.)

çıcuh (hlk.), bk. çocuk

Tü. > **Kürt.** *çol-u çıcux-e mın* ***hene*** 'çoluk çocuğum vardır' (*DAO*, 119)

çıdam 'Sabır, tahammül'[TT'nde soy adı: Leman Çıdamlı]
< Tü. ***çıda-*** 'sabretmek' (Eren, *TD* 637, 30)+***m***
TT.: ÇIDAM+ (LI)
~ çıdam (Kırg., Trkm.)
çidam (Uyg.)
çidäm (Özb.)
çıdamlık (TatK.)
sızamlık (Bşk.)

Ç(>s)I(>i)D(>z)A(> ä)M

= *dözüm* (Az.)
tüżimlilik (Bşk.)
tüzimlilik (TatK.)
tözimlilik (Özb.)

Schönig (*MLW* 78-79): ***çıdam***
O. N. Tuna, 1972, 221-222: < **Moğ.** ***çidān*** 'dayanıklılık'
A. Tietze (*TETTL*): < Moğ. ***çidān***
Moğolcadaki *çidān* ile ses ve anlam bakımından farklıdır.

çıgan 'Fakir, çingene' = ET. (Uyg.)

SanalBaba

çıġay (= ***yok çıġay*** 'yoksul, fakir, sefil') (*EUTS*, 301; *Alt. Yar.*)
= OT. ***çıġan, çıġay*** (DLT); ***çıġay*** 'fakir', ***çıġaylık*** (KB)
< ***çıġāy*** (*İKPÖ*, 176)
~ çıgaan 'mümtaz, tanınmış, ileri gelen' (Kırg.) (*KS.I*, 264)
cigan (Tat.)
coktu 'fakir' (Alt.) < *yok+tu*
sıgan (Alt.) (*ATS*, 63, 153)

Ç(>c, s)I(>i)GA[*A*]N

Tü. > **Mac.** *çıgány*; **Fr.** *tsigane*; **Yun.** *tsingáne*; **Rus.** *tsıgan*

krş. **çingene**
Eren (*TDES*, 88): YOK

Tietze (*TETTL*, 515): < ***Fr.*** *tzigane* < ***Mac.*** *czigány* 'çingene'.

Bazı amatör araştırıcılara göre: < Yun. *tsingános* < Bizans Yun. *atsinganos* < **Atinganos* 'kabile adı'
YANLIŞTIR.

çığ[1] 'Dağdan aşağı doğru inen kar'
= ET., OT ***çıġ*** [< * ***çīġ***]

Ayrıca bk.
DLT.: ***çıġ*** 'göçebelerin sele sazı (çığ otu) ile yaptıkları çadır örtüsü'
çıġ 'bir Türk arşını'
çıġılwar 'bir tür ot'
çıġırla- 'karda ayağıyla yol açmak'
çıġ- 'dürmek, çıkınlamak'
çıġırt- 'çiğneterek sertleştirmek'
çıġru- 'gevşek şey sertleşmek'

çığ[2], bk. **çiğ**
çığ[3] 'Kırağı, çiğ', bk. **çiğ**
An.ağl.: ***çığar-*** 'nemlendirmek'; ***çığdar-*** 'nemlenmek' (*DS.III*, 1159)
çığa (hlk.) 'Yaramaz çocuk', bk. **çağa**
çığıltı 'Çığlıkla karışık ses'
< ***çī*** 'yansıma'+***ğ+(ı)l-tı***
çığır 'Çığ'ın kar üzerinde açtığı yol; patika"
= OT. ***çağır, çığır*** (DLT)
< ****çī+ġ+(ı)r***
~ cığır (Az.)
çıyır (Kırg.)
çıyır col (Kırg.)

Tü.> **Kürt.** *çıxre* 'çığır, yol, geçit' (*DAO*, 119)

çığır-['Bağırmak, feryat etmek, çığlık atmak'
< ***çī*** 'yansıma' +***kır-***
TT.: ÇIĞIR- (IŞ/MA/TI/TKAN/TKANLIK/TMA/TMACI/T-/IŞMA/IŞ-)
An.ağl.: ***çığrıltı*** 'acı acı, ince ve keskin bağırma, çığlık' (*YKS*, 27)
~ çīğır (Trkm.) < *çīķır-*
çıkır- (Kırg.)
çığır- (Az.)

Nişanyan (*SS*, 93): **çığırmak** = ÇAĞIR-

YANLIŞTIR. Çünkü, **çağır- [<*çāķır-]** eyleminde *'to call out, shoot'*; **çığır-[<*çīķır-** eyleminde ise *'to cray, yell screem'* anlamları vardır.

çık-['Dışarı çıkmak'
= OT. ***çık-*** (DLT)
[< ****taş*** (> *tış*) 'dış' + ***ık-*** > ***tışık-*** > ***çık-***]
TT.: ÇIK- (ACAK/AGEL-/AK/AR/ARCI/ARCILIK/ARILIŞ/ARILMA/ARIL-/ARIM/ARIŞ/ARMA/AR-/ARSAMA/ARTI/ARTMA/ART-/IK/IKÇI/IKÇILIK/IKLIK/ILMA/IL-/INTI/INTILI/INTISIZ/IŞ/IŞLI/MA/MAZ/TI)
~ çık- (Trkm., TatK., Kırg., Alt., Tel.)
çıx- (Az.)
çiķ- (Özb.)
şık- (Nog., Kzk., KKlp., Kaç., Şor.)
sık- (Sag., Kob., Bşk.)

Ç(> ş, s)I(>i)K(>x, q)-

çıkar-['(Birinin veya bir şeyin) çıkmasını sağlamak'

SanalBaba

< ET. ***taşġar-*** < * ***taş*** 'dış'
~ çiqar- // çikaz- (Özb.)

çıkı ~ çıkın 'Küçük bohça'
< ****çıġ-*** 'dürmek, paketlemek, bağlamak, bağlayıp kapamak'
+ ***-ı(n)***
KT, Uyg., KB. ***çig-*** 'bağlamak'
TT.: ÇIKI+ (LA-/LAN-/N)
An.ağl.: **çıkıla-** 'bohça yapmak' (*YKS*, 27); ***çıkın*** 'bohça' (Uşak)

Tü. > **Zaza.** *çıxını* (*ZTS*, 72)

çıkıntı 'Dışarı doğru çıkan şey'
< çık-(ı)ntı

Tü.> **Laz.** *çxindi* (*LTS*, 394)

çıkış '1. Çıkmak işi veya biçimi; 2. bir yerden çıkmak için kullanılan yer; 3. yükseliş, çıkış'
< ***çık-ış*** [< ET. ***taşık-*** = Çuv. *tuhıś-* < *tuh-* < **talk-* < **ta lık-*]
= Çuv. ***tuxaś*** < *tux* 'gitmek, yükselmek'
< **talk-* < **talık-* (= ET. *taşık-* 'dışarıya çıkmak' < ****taş*** 'dış')

çıkış-[1] 'Yetmek, kâfi gelmek'
< ***çık-(ı)ş-***
TT.: ÇIKIŞ- (MA/TIR-)

çıkış-[2] 'Birine sert sözler söylemek'
< ***çı(ı)ş-***
TT.: ÇIKIŞ- (MA)

çıkrık < OT. ***çıġrı*** 'çıkrık, değirmen, çark, dolap gibi şeylerin çıkrığı ve her türlü makara' (DLT)
< ****çī*** 'yansıma'+***kır-ık***
Uyg. (*İKPÖ*, 176): ***çiġarı*** (***çıġrı***?)
TT.: ÇIKRIK+ (ÇI/ÇILIK/LI/SIZ)

Tü. > **Kürt.** *çırık* 'pamuk eğirme âleti' (*KTS*, 56)

Nişanyan (*SS*,.93): **çıkrık** = *çıxrı* çıkrık, makara, daire (xi)
~ ? **Fa.** *çerxak* 'küçük çark' < *çerx*
YANLIŞTIR.

+çıl, +çın, +çır 'Hayvan adlarından hayvan adları yapan ek'
balıkçıl/balıkçın/balıkçır
çamurçıl/çamurçın
bardakçıl/bardakçın
bayırcın
bıldırcın
dokurcun

çılapça 'El yıkanan leğen'
< OT. ***çıl*** 'ıslak'+***a-p+ça***
~ Moğ. ***çilapçi*** 'Napf' (*KWb.*110)

Krş. DLT:***çılan-*** 'yaşlıktan ıslanmak'
çılaş- 'ıslatmakta yardım etmek'
çılat- 'ıslattırmak'

~ çilapça, çilapçi (Çağ.)
şılapşıl (Kzk.)
çılapçı (KKırg.)

Ç(>ş)IL+A+P+ÇA[~ +Çİ/+ŞIL]

çılbır[1] 'Yoğurtlu yumurta yemeği'
< ***çıl*** [/cıl/cil/çil] 'sulu'+***pı-*** [bi-/bu-] 'su ile karıştırmak'
+ ***-r***
An. ağl.: ***cılbır, cılbıra, cılkır, cilbir, cilbirti, çılbur, çilbir, çilbur*** (*DS.III*, 908); ***çılbır, cılbır, cılbir*** 'Yeni yavrulamış ineklere verilmek için undan sulu olarak hazırlanmış bir yiyecek' (s. 1171); ***cılfır*** 'Pancarlı pirinç çorbası' (s.910)

Ç(>c)I(>i)LB(>f)I(~İ,U)R

Tü. > **Kürt.** *cilbir*; **Srp.** *čimbur*

Nişanyan (*SS*, 93): **çılbır** ~ **Erm.** *tsvabur* 'yumurta yemeği' § *tsu* 'yumurta' + *abur* 'çorba, sulu yemek'

YANLIŞTIR. Çünkü, **çılbır**, yalnız 'yumurta' ile yapılan yemek değildir. '*Sulu*' ve '*karışık*' yemeklere de bu ad verilmektedir. Buna göre, sözcüğü **cıl** 'sulu; karışık'+**bu**-'karıştırmak'+ **-r** biçiminde ayırmak gerekir ki Ermenice ile hiç ilişkisi yoktur.

Eren (*TDES*, 89): < ?

çılbır[2] 'Yulara takılan ip veya zincir'
< Moğ. ***çilbuġur*** (*KWb.*, 433; ***çilbūr*** (*Kow.*, 2166)

SanalBaba

Geniş bilgi için bk.T. Tekin, *Mak. I*, 145-146: Mongolian ***čilbuyur/ čulbuyur.***

An. ağl.: ***cılbır, çılbır, çılbur*** (*DS.III*, 909, 965, 1071) ~ ***çilbir, cilbir*** 'yular' (*DS.III*, 1213)

~ çilbur (Çağ.)
çilbūr (OT)
çilbir (Trkm.)
çilvir (Özb., Uyg.)
çılbır (Osm., Kırg., TatK.)
çulbur (Alt., Tel.)
çumbur (Tel.)
şılbır (Şor., Kzk., KKLp.)
sılbır (Bşk.)

Ç(>ş, s)I(>i,u,ū)L(>m)
B(>v)I(>i,u)R

Moğ. > **Fars.**, **Rus.** (Doerfer, *TM EN*, 181; Eren, *TDES*, 89; Räsänen, *V* 108a)

çıldır-['Delirmek, aklını oynatmak'
< ***çıl** 'yansıma' + **dır-***
DLT: ***çılrat-*** 'seslendirmek'
< **çıl+ra-t-*
TT.: ÇILDIR- (ASIYA/IŞ/MA/TMA/T-)

çılgı (hlk.) 'Kendine sahip olamayıp yerli yersiz konuşan (kimse)'
< **** çıl** 'yansıma'+**gı***

çılgı-[(hlk.) 'İstediği şeyi elde edemeyerek bozulmak'
< **** çıl** 'yansıma'+**gı-***

çılgın 'Aşırı devranışlarda bulunan, mecnun, deli'
< ****çıl** 'yansıma'+**gın***
TT.: ÇILGIN+ (CA/CASINA/LAŞMA/LAŞ-/LIK)
An.ağl.: ***cılgısız, cılğısız, cılık, cılk, cılkısız*** 'terbiyesiz' (*DS. III*, 911) < ****cıl/çıl+gı+sız***

çın¹ 'Yansıma'
< OT. ***çıng ~ çing***
'çınlama' (DLT)
DLT: ***çıng et-*** 'çınlamak'
çıngıl çıngıl 'bir şeyin çingil çingil ses çıkarması'
çıngrak 'gür ve pürüzsüz ses'
çıngra- 'çınlamak'
çıngrat- 'çınlatmak'

çın² 'Çokluk bildiren söz'
çın (*/çan/çıng/çıngır/çıngır/çınk/çim/çin/çing/çingir*) + **AYAZ** 'açık, mehtaplı, çok soğuk hava' (*DS.III*, 1179)

çın³ (hlk.) 'Doğru, gerçek'
= ET., OT. ***çın*** (*EUTS*, 61; DLT)

DLT: ***çındutur-*** 'caydırmak'
çıngar- 'araştırmak'
çınık- 'gerçekleşmek'
çınla- 'gerçeğini araştırmak'
çınlat- 'gerçekleştirmek'

çıngıl 'Küçük üzüm salkımı'
< Tü. ***çın+gı+l***
An.ağl.: ***cıngıl, cımbıl, cınkıl, ciltin, cimbit, cingil, cinkil, cirgil, cümbül, çılkım, çıngıl, çınkıl, çingel, çingil*** (*DS.III*, 920-921)

Ç(>c)I(>i)N+
K(>g)I(>i, e)+L
CIM+*BIL*
CİM+*BİT*
CÜM+*BÜL*
ÇIL+*KIM* < *çın(>m)+kıl*

~ şıngıl (Özb.)
şıŋgil (Kıbrıs ağzı)

Eren (*TDES*, 90) < Rum. **ἀτσίγγανο** 'kleiner Zweig; Stengel der Weintra ube nach dem Trocnen' (Tietze: *Gr* (1) 213: 30).
YANLIŞTIR.

NOT: Özbekçedeki **şıngıl** '*küçük salkım, çıngıl*', sözcüğün Türkçe olduğunu kanıtlamak için yeterlidir. [Eren 'Özbekçe **şıngıl** 'küçük salkım, çıngıl' biçimi düşündürücüdür.' diye bir not düşmüş, ne yazık ki düşünmekten öte bir yorum getirmemiştir. Hiç olmazsa **ç- > ş-** olmuş diyebilirdi.]
Ayrıca krş. OT (DLT) ***çıngıl çıngıl***

çıngırak 'Küçük çan'
Uyg. (İKPÖ, 177): ***çıŋratğu***

SanalBaba

[*çıŋrat-ġu]
= **çıngrak** 'gür ve pürüzsüz ses' (DLT)
< ***çıng*** 'yansıma' +***ra-k***

çınla-['çın diye ses çıkarmak'
< OT. ***çıngra-*** (DLT)
[< ***çıŋ***]

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 159: ***çıŋġıra-*** > ***çıŋŋıra-*** > ***çınıra-*** > MK (= DLT) ***çıŋra-***

çıpçık (hlk) 'Serçe'
< ***çıp+çık*** 'yansıma'
~ çıpçık (Eski Kpç., TatK.)
çımçık (Kırg.)
sıpçık (Bşk.)
şımşık (KKlp.)

Ç (>ş, s)IP(>m)Ç(> ş)IK

çıplak 'Çıplak; yalın'
< ET. ***yabı-*** 'örtmek'
+ ***-l-(a)k***
ET: ***yabın-*** < *yabı-n-* (*EUTS*, 278);
(~ yabıdak ~ yabıtak) (DLT)
[> *yabılak* > **çabılak*
> **çapılak* > **çıpılak* > *çıplak*]
TT.: ÇIPLAK+ (LAŞMA/LAŞ-/LIK); ÇIRÇIPLAK+ (LIK); ÇIRILÇIPLAK+ (LIK)
An. ağl.: ***çılbak, çılbah, cılbak*** (*DS.III*, 1171) ~ ***çıplak*** 'fakir, züğürt'
~ cılaŋaş (Alt.) (*ATS*, 61)
çıplak (Trkm.)

Tü. > **Zaza.** *çipçiplax* 'çırılçıplak' (*ZTS*,73)

Eren (*TDES*, 90): < **çılba-** 'soymak' + **-k** (> **çıplak** [métathese ile]
Nişanyan (*SS*, 93): **çıplak** = *cıbıldak*

çır+ 'Çokluk, bütünlük bildiren söz; tamamen'
çırçıplak, çırılçıplak

Tü. > **Zaza.** *çir*: ***çirçiplax***; *çip*: ***çipçiplax*** (*ZTS*, 73)

çıray [TT'nde soy adı: *Gül Çıray*]
= Moğ. ***çiray*** 'Gesicht (des Menschen)'
~ çiray (Çağ.)
sıray 'yüz' (Bşk.)
şıray (Kzk.)
sıray (Hak., Yak.)

Ç(>c, s, ş)İ(~I)RAY

çırçır[1] 'Pamuğu çekirdeğinden ayırmaya yarayan alet'
< ***çır*** 'yansıma'+***çır***
krş. YUyg. **çırmak** 'tırpan' (*TUL*, 940)

Nişanyan (*SS*, 93): < **Erm.** *ç'arç'arel* 'çalkamak, dövmek, (pamuk) atmak' → ÇARÇUR
Nişanyan'ın Ermeniceye bağladığı söz de 'yansıma'dır.

çırçır[2] '1. Küçük pınar; 2. cırcır böceği'
< * ***çır*** 'yansıma'

çırçirok, çirok (hlk.) 'Destan'
< ET. ***yır***, bk. **yır**; krş. **cır**
~ yir (Çağ.)
cır (Kzk., TatK., Oyr.)
cir (Oyr.)
çir (Soy.)
çirik (Soy.)
sır (Yak.) (Räsänen, *V* 201)

Y(>c, ç, s)I(~İ)R+*İK*

çırp-['(halıyı) silkelemek'
< ***çarp-***
TT.: ÇIRP- (ICI/ILMA/IL-/INIŞ/INMA/IN-/INTI/INTILI/IŞ/IŞMA/IŞ-/IŞTIRIL-/IŞTIRMA/IŞTIR-/MA/MACI/TIRMA/TIR-)

çırpala-[< ***çırp-ala-***

çırpı 'Dal, budak kırpıntısı'
< ***çir*** 'meyve kurusu' +***p-i***
TT.: *çalı çırpı* ikilemesinde
An.ağl.: ***çırpı*** '6 farklı anlamı var' (*DS.III*, 1188); ***çirpi, cırpı, çiliçirpi, çilimbiz, çilimpi, çilimpir, çiliŋgi, çilinti, çilpek, çilpik, çilpirti, çimki, çipel, çipri*** 'çalı çırpı' (*DS.III*, 1236-1237)
Krş. ***çiri*** 'Cansız ve kuru olan şey' (s. 1234)

ÇI(>i)RPİ
PRİ

SanalBaba

~ çırpık (KKırg.)
çırbagal (Tel.)
çırbāl (Tel.)

Tü. > **Kürt.** *çırpı* (*KTS*, 57)

Eren (*TDES*, 91):YOK
Nişanyan (*SS*, 93):YOK

çırpın-['Çırpınmak'
< ***çırp-(ı)n-***
TT.: ÇIRPIN- (IŞ/MA/INTI/TI LI)
~ çırpın- (Az., Trkm.)
tipirli- (Uyg.)
tipirçilä- (Özb.)
tıpırsın- (Bşk.)
tıpırçın- (TatK.)

çırpış 'Çırpma'
< ***çırp-ış***

çırpış-['(kuşlar) kanatlarını oynatmak'
< ***çırp-(ı)ş-***
TT.: ÇIRPIŞ- (MA)

çıruk (hlk.), bk. **çürük**

Tü. ***çürük*** > **Kürt.** *çıruk* (*KTS*, 57)

çıt 'Yansıma'
< ***çıt***
TT.: ÇIT+ (ÇIT/ÇITLAMA/IR ÇITIR/ IRDAMA/IRDA-/DA-TIŞ/IRDAT-/IRDAYIŞ/IR PI-TIR/IRTI/KIRILDIM/LAMA/ LA-/LATILMA/LATIL-/LA-TIŞ/LATMA/LAT-/LIK/PIT)
An.ağl.: ***çıtçıt, çıtbıt, çıtilik, çıtlek*** 'çıt çıt, fermejüp' (*DS. III*, 1241)
~ çırt (Az., Kırg.)
çılt (TatK.)
şırt (Bşk., Kzk., TatK., Trkm.)
şirt (Özb.)
sırt (Kzk.)

çıta 'İnce kesilmiş tahta, çıta'
= ET. ***çıda, cida*** 'süngü, mızrak' (*Uig.-Wb.* 20)
< Moğ. ***cida*** 'mızrak' (Kow. 2341)
An.ağl.: ***çıta parmak*** 'küçük parmak' (*DS.III*, 1192); ***çite, çit, çiti*** 'çorap şişi' (s.1241)

Eren (*TDES*, 90): **çıta** < 'Kökenini bilmiyoruz'
Nişanyan (*SS*, 93): **çıta** ~ ***Moğ. cida*** mızrak, kargı.

çıtak '1.Dağda yaşayan ve geçimini odun satarak sağlayan (kimse); 2. kaba, huysuz, kavgacı (kimse)'
< ***çıt+ak***

çıtçıt < ***çıt*** 'yansıma'
An.ağl.: ***çıdçıdı, çıddak*** 'çıtçıt' (*DS.III*, 1158)

çıtır 'Gevrek, çıtır'
< ***çıt*** 'yansıma' +***ır***
~ çıtır (TatK.)
çıdırman Tel.)
şıtırma(n) (Kzk.)
şıdırban (Şor)
sıdırban (Kaç.)
sıtır (Bşk.)

Ç(>ş, s)IT+(>d)IR+*M(>b)AN*

çıtırda-['Çıtırdamak'
< ****çıt*** 'yansıma'+***(ı)r+da-***
~ çıtırda- (Az., Kırg., TatK.)
şıtırda- (Kzk., Trkm.)
şıtırla- (Kzk.)
şatırda- (Trkm.)
çirşillä- (Özb.)
çatır- (Kırg.)
satırda- (Bşk.)
sıtırz,a- (Bşk.)

çıtlık 'Çitlenbik'
< ****çıt*** 'yansıma'+***lık***

çıv-[(hlk.) 'Atlamak, sıçramak'
< **** çıv*** 'yansıma'
TT.: ÇIV+ (DIR-/GIN)

çıvdır-[(hlk.) 'Sapıtmak, delirmek, kaçırmak' (*YKS*, 28)
< ***çıv-dır-***

çıvgın (~ şıvgın) 'Ağaçların verdikleri yeni sürgün, filiz'
= OT. ***çiwgin*** 'yağlı, doyurucu, besleyici' (DLT)
< ***çiw-gün*** [+le-] (DLT)

ya da:
< ***çıv-*** [ET: ***çıvġa*** 'ökse çubuğu' *EUTS*, 62)]+ ***-gın***

DLT: ***çiwgin aş*** 'besleyici ye-

SanalBaba

mek'
çiwgin ot 'hayvanları semirten ot'

An. ağl.: ***çıvgın, cıvgın, civgin, çıvğın*** (*DS.III*, 120); ***çıvka, cıvka, çıvğa, çıvkı*** 'kavak ve söğüt ağaçlarının yeni sürmüş yumuşak ve ince dalları, budaksız, düzgün çubuk' (*gös.yer.*);

Eren (*TDES*, 91; *TD* 628, 291): < **çıv-** '(ağaç) filiz vermek' + **-gın/+ğa**
Dankoff (*ALT*, 559): *şığva, şıvga, şıfka, şıvgın, şıfkın* < Erm.
YANLIŞTIR. Çünkü, OT'deki **çiwgin** sözcüğü **çıvgın**'ın Türkçe olduğuna kanıttır. /**ç-**/ > /**ş-**/ değişmesi Türkçede sık görülen fonetik bir olaydır.
(Eren de bu görüşe katılmaz (*TD* 628, s. 291)
Nişanyan (*SS*, 93): YOK

çıyan = çayan
[< * çaδ-an]
KB 4889: ***çad'an***; KE 66v5: ***çıdan***; LT 144: ***çıyan***; ŞS 150: ***çayan ~ çayan.***
Krş. Moğ. ***çaya*** 'böcek, haşere' (*Ramstedt 1935*:420)
TT.: ÇIYAN+ (LIK)
An.ağl.: ***ciyan, çiyan*** 'meyvelerde olan kurt' (*DS.III*, 1249); ***çayan, cağana, cağna, cahana, cana, cane, çağana, çiyangaç*** 'akrep; kırkayak, çıyan; yılan; midye' (*DS.III*, 1096)

Ç(>c)**I**(>i, a)**Y**(>ğ, h)**AN**[***+a/+e/+gaç***]

~ içyan 'akrep' (Trkm.)
çayan (eski Kpç.,Kırg.)
çıyan (eski Kpç.)
şayan (Nog., Kzk., KKlp.)

Ç(>ş)**I**(>a)**YAN**

Nişanyan (*SS*, 93):YOK
Eren (*TDES*, 91): < ?

çiber 'Güzel'
< Çağ., TatK. ***çiber*** 'güzel; güzel kız' > Çuv. *çiber* 'elveda' (M. Öner)

çibik, bk. **çepik**

çibin, bk. **cibin**

çiçek 'Çiçek; çiçek hastalığı'
= ET. (Uyg.) ***çeçek*** (*Alt.Yar.*)
~ OT. ***çéçek*** (DLT); ***çiçek*** (KB)
< çeç- (< seç-) + -ek
TT.: ÇİÇEK+ (Çİ/ÇİLİK/LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/Lİ/LİK/SEVER/SİME/Sİ-/SİZ)
An. ağl.: ***çicik ayı*** "mayıs" (*DS III*, 1203)
~ çiçek (Gag.)
çiçäk (Az.)
çeçek (Kırg.)
çeçäk (Özb., Uyg.)
çäçäk (TatK.)
şeşek (Kzk.)
säsäk (Bşk.)

Ç(> ş, s)**İ**(~ E > ä)**Ç**(> ş, s)**EK**

Tü. > Moğ. *çeçek ~ seçeg* ; Fars. *çaçak* 'a rose' ~ *çīçak* 'the small-pox'; Kürt. *çiçek*; Tac. *çåçak, çeçak* (< Özb.); Ar. (Sur.) *çi:çekli* [soyadı] (*ALTK*, 55); Zaza. *çiçegı; çiçegın* 'çiçekli' (*ZTS*, 72)

Ramstedt (*KWb*. 248): < Tü. **seç-** [> **çeç-**] 'auflösen, einen Knoten lösen'
Eren bu görüşü destekler. (*TDES*, 91-92.)

çigan, bk. **çıgan**

çiğ[1] 'Çiğ, nem'
< OT. ***çī*** (T. Tekin)
DLT. ***çıla-*** 'yaşarmak, ıslanmak' < ****çī*** 'yaş' (DLT) + ***la-***
~ çık (TatK.)
çīğ (Trkm.)
ısık (Bşk.)
Eren (*TDES*, 95): YOK

çiğ[2] 'Pişmemiş, çiğ' ~ **çiy**
< ET., OT. ***yig~ yik*** (*EUTS*; *DLT*)
[< **** yi:g*** (T. Tekin)]
TT.: ÇİĞ+ (LEŞME/LEŞ-/LİK)
An.ağl.: ***çiy*** 'ceviz, badem içi; pişmemiş sütten yapılan yoğurt' (*DS.III*, 1249); ***çiyleme*** 'çiğ köfte; Pişmiş sütün üstündeki kaymak, yağ' (gös.yer.); ***çimçiği, çimçik*** 'Pişmemiş' (s.1221) ***çig, çiğ, çiğce, çik*** 'yağ çıkarmak için biriktirilmiş çiğ süt' (s.1206)

SanalBaba

~ çi (TatK.)
çi:ğ (Trkm.)
çiy (Az., Alt/*ATS.* 75)
çiyki (Kırg.: *çiykil çükö* '(et renkli) aşık kemiği; *kızıl çigil* 'kırmızı et'
şiyki (Kzk.)
siy (Bşk.)
si:k (Yak.)
= *çürüç* (Uyg.)

Clauson (*ED* 395a): < alıntı (kökeni ?)
Eren (*TDES*, 95) : < ?
Nişanyan (*SS*, 95): **çiy** = ***ET.*** *çı* (xı), *çig* (xıı) yaşlık, nem.
ET. *çı*: ÇİSELE-, ÇİY

çiğdem 'Çiğdem çiçeği'
< ET. ***çigidem*** 'bir tür çiçek' (*EUTS*, 62)
< ?* ***çī*** 'yaş, *taze' [> *çiy*]

Fakat, DLT: ***çiydem*** 'yatağa doldurulan veya yağmurluk yapılan ince keçe'

An.ağl.: ***çiydam, çıvtan, çivtan, çiydem, çiyelem*** (*DS.III*, 1249)

ÇİG(>ı)Y(/V)D(/T)E(>a)M(>n)

çiğin 'Omuz'
< OT. ***çik*** 'dik'***+(i)n***
= Çağ., EAT.: ***çigin***
TT.: ÇİĞİN+ (DİRİK)
An.ağl.: ***çiğin, ceğin, cığın, ciğin, ciğni, cimi, cine, ciyin, çeğin, çekin, çeyin, çiğil, çiğn, çiğne, çiğni, çin, çini, çiŋil, çinin, çiŋiz, çinŋi, çiyil, çiyin, çiyn, çizin, çöğin*** '1.omuz; 2.hayvanların sırtındaki etli kısım' (*DS.III*, 1207-1208)

CEĞ+*İN*
CIĞ+*IN*
CİĞ+*İN/Nİ*
CİM+*İ*
CİN+*E/YİN*
ÇEĞ+*İN*
ÇEK+*İN*
ÇEY+*İN*
ÇİĞ+*İL/N/NE/Nİ*
ÇİN+*/İ/Dİ*

ÇİD+*İZ*
ÇİY+*/İL/N*
ÇİZ+*/İN*
ÇÖĞ+*/İN*

Ç(>c)İ(>ı, e,ö)Ğ(> y, m, n, ŋ, z)

+İ
+ İ(>ı)N/+İL/+İZ
+[Y]İN
+N
+NE
+Nİ/+Dİ

~ çiyin 'kürek kemiği, omuz' (Az.)

Tü.> **Kürt.** *çin* 'omuz'(*DAO*, 124)

Eren (*TDES*, 94): YOK

çiğit (hlk.) 'Çekirdek, özellikle pamuk çekirdeği'
= OT. ***çigit*** 'pamuk çekirdeği' (DLT)
< OT * ***çik*** [*çikin* 'üzüm bağlarında biten hayvanların yediği başaklı bir ot'<**çik+in* (DLT)] ***+it***
TT.: ÇİĞİT+ (Lİ)
An.ağl.: ***çiyit, çivit , çiyo, çiyt*** 'pamuk tohumu, çekirdeği' (*DS.III*, 1250); ***çiğıt, cığıt, cigit, ciğit, civit, ciyirt, çığıt, çigit, ciyirt, çığıt, çigit, çiğid, çiğirt, çiit*** 'çekirdek' (s. 1209); ***çivit*** (*TMES*, 72)

ÇİG(>ı)G(>ğ, y)İ[*R* 'türeme']T(>d)

~ çiyid (Az.)
çigit (Trkm., Kırg.)

Özb. >**Tac.** *çigit*

Doerfer (*CAJ 37*: 41): < İran kökenli bir ögedir.
YANLIŞTIR.

çiğne[1]-[(~ **çiyne-**) '(ağızla) Çiğnemek'
< OT. ***çik-ne-*** (KB)
~ EAT. ***céyne-***
TT.: ÇİĞNE- (M/ME/NE-/NEMİK/NEMİK/MLİK/NİŞ/NENME/NEN-/TME/T-/YİŞ)
An.ağl.: ***çiynem*** 'lokma'; ***çiynelemek*** 'çiğnemek' (*DS.III*,

SanalBaba

1251); ***çiynek*** 'topuğuna basılarak giyilen ayakkabı'
~ çiynä- (Az.)
çeyne- (Trkm.)
çäynä- (Özb., TatK.)
çayni- (Uyg.)
çayno- (Kırg.)
şayna- (Kzk.)
säynä- (Bşk.)

Ç(>ş, s)İ(>a, e, ä)YNE(>a, ä, i)-

çiğne-²['(ayakla) çiğnemek'
< ET. ***çik-ne-***
~ çığnamag (Az.)
çäylimäk (Uyg.)
= *tepälä-* (Özb.)
depele- (Trkm.)
tepsöö (Kırg.)
tapta- (Bşk., Kzk.)
taptoo (Kırg.)
iz,i- (Bşk.)
bas- (TatK.)
basala- (Trkm.)

çiğnem 'Bir parça, çiğnemlik'
~ **çiynem, çeynem**
< ***çiğ-*** [< **çik-*] + ***-ne-m***
'fiilden *birim* anlamında ad yapan ek'
Bk. **çiğne-**

çiğseme, çiğsime (hlk.) 'Kusacağı gelme; korkuyla karışık ürperme' (*YKS*, 28)
< ***çik-se-me***

çil¹ 'Bere, deride oluşan leke; benek'
< ET. ***çil***
TT.: ÇİL+ (LENME/LEN-/Lİ/SİZ)
An.ağl.: ***çil, çilçapar*** 'yeşile çalar mavi renk' (*DS.III*, 1213); ***çil*** 'üstü benekli yaban kekliği' (s.1213)

Tü. > **Kürt.** *çir* 'çil keklik' (*DAO*, 124) < ***çil*** [-l > -r değişimi]

çil² (*çil çil* altın)
< ***çıl*** 'yansıma'

çil³ 'Orman tavuğu gillerden bir kuş; bir tür keklik'
< ***çil*** 'bere, benek'

çile-['Yağmur çiselemek'
< OT. ***çıla(n)-*** 'yaşlıktan ıslanmak'; ***çılaş-, çılat-*** (DLT) ~ ***çile-*** 'yaşartmak, ıslatmak' [< **çıla-* < **çī+la-* 'nemlenmek']
TT.: ÇİLE- (NTİ)
An.ağl.: ***çilemek, çilenti, çilibik, çilpik*** (*DS.III*, 1217); ***çilesi-*** (*YKS*, 28)

çilek 'Çilek'
< ET. ****yiδläk, *yigläk***
(Räsänen, *V* 202)
TT.: ÇİLEK+ (ÇİL/ÇİLİK)
~ çiglek (Nog./Yeni Nog. YOK)
çigelek (Trkm.)
çiyäläk (Az.)
çistek (Hak.)
dyistäk (Koyb.)
śĭrla (Çuv.) (> Mac. *szöllő* 'Weinbeere')
yilek 'yemiş' (Yeni Nog.,Tat.)
yir yiläği (Bşk.)
yiglek (Leb.)
yīlek (Oyr.,Tel.,Kmd.)
cir cilägi (TatK.)

Ç(> dy,y,ś,c)İ(>i̧, ī)[*GE*]LEK
YELEK
Yİ[*G*]LEK

~ Moğ. ***ced-gene*** 'Erdbeere' (*KWb.* 471)
Moğ. ***jedegene*** '(Name) einer Beerenart) Himbeere (?)' (Ramstedt, *KSz.* 15:143)

Tü.>**Fars.** *çigalak* (Doerfer, *TM EN*, 1110) ~ *çiyālak* ;
Tü. > **Ar.** (Lüb.) *şilek*; (Mıs.) *şili:k*; (Sur.) *şelak* (*ALTK*, 53)

Nişanyan (s.94): **çilek** ~ **ET.**? *yilek/ciğlek/çiğelek*
Räsänen (*LTS* 226-227; *V* 202 b); Musayev (*LTJa* 252); Tumaşeva (*STST* 77, 247): < Alt., Tel., Kumd. **yīlek**
Eren, bu görüşü "*ses açısından olanaksızdır*" diye reddeder.
Eren (*TDES*, 93): < Ana Tü. ****yedlek***

Eren ***TDES*** adlı eserinin 92-93. sayfalarında **çilek**le ilgili geniş bilgi verir.

çim 'Bahçelerin yeşillendirilmesinde kullanılan çok yıllık bitki,

SanalBaba

çimen'
= ET. ***çım*** 'yakıt olarak kullanılan kuru yosun' ~ OT. ***çim*** 'ayrık otu' (DLT, KB)

< *çim+en*

TT.: ÇİM+ (LEME/LE-/LENDİRME/LENDİR-/LENME/LEN-/LEYİŞ)
~ çim (Özb., Uyg.)
çım (Kırg.)
şım (Kzk.)
= *çemen* (Trkm.)
çiräm (TatK.)
siräm (Bşk.)

Tü. > **Kürt.** *çim* (*KTS*, 57)

Ç(>ş)İ(>ı)M

çim-['Yıkanmak'
= ET. ***çom-*** 'batmak, dalmak' (*EUTS*, 65)
~ OT. ***çum-*** ~ ***çöm-*** (DLT)

< *çi(/o/ö/u)m-*

DLT: ***çum-*** 'insan suya dalmak'
çumruş-
çumtur-
çumur- 'suya dalıp batırmak'
çumuş-
çumuşluk 'aptesane'
çun- ~ ***yun-*** 'yıkanmak'
çömgen 'her zaman dalan'

Ç[<Y]Ö(~U)M(>N)-

Uyg. (*İKPÖ*): ***çomur-*** 'suya gömmek, batırmak'
An.ağl.: ***çimdirmek, cimcim et-, cimdirmek, çimirmek, çimlemek*** 'yıkamak' (*DS.III*, 1222);***çimecek, cimecik, cinevi, çimek, çimelge, çimetlik, çimişlik*** 'banyo'
çim-, cambak et-, cim-, cin-, cummah, cum-, çin-, çum-, çüm- 'yıkanmak' (s.1224)
~ çöm- (Hak., Alt., Uyg.)
çömülü̇ (Kırg.)
çöŋ- (Salt.)
çumu (TatK.)
çumkü̇ (Kırg.)
çüm- (Trkm.)
cum- (Az.)
sumıv (Bşk.)
süŋgü- (Uyg.)
süŋgüv (Kzk.)
şuŋ- (Alt.) 'dalmak, batırmak' (*ATS*, 163)
şoğı- (Trkm.)

Tü. > **Kürt.** *çim-* (*DAO*, 124)

Ç(>c, ş)O (>ö, u, i)M(>ŋ)-[

Eren (*TDES*, 94): YOK

Hamilton: < * ***çom-*** + -°***r-*** 'ettirgen eki'

Nişanyan (*SS*, 94): **çim[mek** = ***ET.*** *çömmek* (Hak xı), *çimmek* (Oğuz xıv) < ? ***onom.*** * *çim*

çimçek (hlk.) 'Serçenin büyük türü'

< *çim* 'yansıma'+***çek***

çimdik 'Çimdik'
= ET. ***çimdi-*** 'çimdiklemek'+ ***-k***
KT.,Uyg.,DLT,ME,HF,KE,CC.: ***çımdı-***

< *çım/çim* 'yansıma'+***di-k***

TT.: ÇİMDİK+ (LEME/LE-/LENME/LEN-)
~ çimdik (Az.)
çimdaş (Uyg.)
çimçiläş (Özb.)
çimitü (TatK.)
çümmük (Trkm.)
çımçū (Kırg.)
şımşuv (Kzk.)
simtiv (Bşk.)

ÇİM+*DİK/+DAŞ/+ÇİLÄŞ*
ÇIM+*ÇŪ*
ÇÜM+*MÜK*
ŞIM+*ŞUV*
SİM+*TÜV*

~ Moğ. ****çimçi-***

Nişanyan (*SS*, 94): <? **Onom.** *******çim*

çimdir-[1] 'Yıkatmak'

< OT. ***çum-tur-***

Bk. **çim-**

çimdir-[2] 'Çimdiklemek'

< *çimdi-r-*

çimen 'Çim, çimen'

< OT. ***çümgen*** 'çimenlik, ay-

SanalBaba

rık otu' (DLT)
TT.: ÇİMEN+ (Lİ/LİK)
An.ağl.: ***çimeç, çimeş, cimeş*** 'çimen, kısa ot' (*DS.III*, 1223)
~ çimän (Uyg.)
çemen (Trkm.)
çämän (Az.)
= *çäçilgän ülän* (TatK.)
säsilgän ülän (Bşk.)
şımdak (Kzk.)
kök maysa (Kırg.)

Tü.> **Kürt.** *çimen* (*FKT*, 30; *KTS*, 58)

Eren (*TDES*, 94): YOK

Nişanyan (*SS*, 94): **çimen** ~ ***ET.*** *çimgen* 'çayır, otlak (xi)' < ÇİM
***Fa.** *çemen* muhtemelen Türkçeden alıntıdır.

çimlen-['Çimlenmek, çimenlenmek'
< *çim+le-n-*

çinekop 'Lüfer balığının küçüğü'
< *çene+kop* [*kopar-* fiili]

Tietze (*TETTL*, 519): < ***Tk.*** *çene* ve ***Yun.*** *kóptō* κοπτω 'kesmek'

çingene, bk. **çıgan**
An. ağl.: ***cingan, cıngan, cıngana, cingen, cingit, cinğit, cinka, çingit*** 'çingene' (*DS.III*, 978)

Nişanyan (s. 94): ***çingene*** ~ **Yun.** *tsingána* τσιγγάνα [f.] "çingene", ***Rom*** ~ **OYun.** *atsingános*
*Muhtemelen eski bir Anadolu dini topluluğunun adı olan Yunanca sözcük bugünkü anlamıyla ilk 1378'de kaydedilmiştir. **Yun.** *tsingános* : ÇINGAR, ÇİGAN, ÇİNGENE.
NOT: Nişanyan'ın DLT'teki ***çıgany/çıgayn*** 'fakir, yoksul' sözcüğünden habersiz olduğu anlaşılıyor. Bu sözcük XI. Yüzyılda Türkçede kullanılmıştır. (bk. DLT)

TS.I, 312: < ***Far.*** **çingāne**

çip+ 'Çok anlamında ön sözcük'
çipçiğ 'çok çiğ'
çipçilli 'çok çilli'
çipçirkin 'çok çirkin'

Tü. > Kürt. *çiptazi* 'çırılçıplak' (*DAO*, 124)

çipik, bk. **çepik**

çipil '(göz için) Ağrılı ve kirpikleri dökülmüş'
= EAT. (XIV.yy) ***çepel/çipil*** 'kirli'
< ? ET. ***çelpek*** 'göz çapağı, pislik' [> * *çekpel* > *çepel* > *çipil*]

çir (hlk.), bk. yır, cır

Tü. > **Kürt.** *çîrok* 'cır, tır, türkülü masal' (*FKT*, 29; *KTS*, 58)
< Tü. **cır**

çise-[~ **çisele-**['İnce yağmur yağmak' [<* ***çēs*** 'çise, duman' (T. Tekin)] +***e-le-***
An.ağl.: ***çis, çise, çisa, çisek, çiseme, çisen, çisengi, çisenti, çisin, çisinti, çişe, çişengi, çişenti, çize*** 'ince yağmur' (*DS. III*, 1239); ***çişkin, çişemük, çiysemük*** 'sisli ve yağmurlu hava'; ***çiskinlik, çiskünlük*** 'yağmur sonundaki ıslaklık' (s.1240)

ÇİS+*A/E/EK/EME/EN/ENGİ/ ENTİ/İN/İNTİ/KİN/KİNLİK/KÜNLÜK/EMÜK*
ÇİŞ+*E/ENGİ/ENTİ/EMÜK*
ÇİY+*SEMÜK*

~ çi:sŋe- 'çiselemek' (Trkm.)
çisŋele- (Trkm.)
çisälä- (Az.)

ÇİS+*ƉE-[LE-]/ÄLÄ-*

= *sebelöö* (Kırg.)
sibälä- (TatK.)
sirkire- (Kzk.)
hibälä- (Bşk.)
Eren (*TDES*, 94): YOK

Nişanyan (*SS*, 94):**çisele[mek** (xıv) < * *çisemek* hafifçe yağmak, ıslatır gibi olmalk < ÇİY
* Sürekli ve kararsız eylem belirten *-ele-* ekiyle.

çiş '(Çocuk dilinde) Sidik'
= ET, OT. ***çiş çiş*** 'kadın çocuğu işetmek istediği zaman söyler' (DLT)
< **yansıma*
An.ağl.: ***çişle-*** 'çocuk işemek' (*DS.III*, 1240)
= *sidik* (Az.)
bala sidigi (Kzk.)
bala sidiği (TatK.)
bala siydigi (Kırg.)
bala siydiği (Uyg.)

SanalBaba

bala hiyziği (Bşk.)
bålä siydigi (Özb.)
çāğa si:ydiği (Trkm.)

çit 'Kamıştan veya dikenden yapılmış duvar, çardak'
= ET., OT. ***çıt, çit*** (DLT)
< *çıt*
TT.: ÇİT+ (LE-)
An.ağl.: ***çit*** (*DS.III*, 1240)
~ çet 'uç, yan' (Trkm., Kırg.)
çit (Türkî, TatK.)
çitän (TatK.)
çitan (Uyg.)
çetän (Özb.)
sitän (Bşk.)
çik (TatK.)
şek (KKlp.)
şet (Nog.)
şıt (Kzk.)

Tü. > **Kürt.** *çit* (*FKT*, 30; *KTS*, 58)

Ç(> ş)İ(>e)T(>k)

çit-['Takmak, yerleştirmek fiilinin varyantı'
< ET. ***çat-*** 'birbirine kenetlemek, yapıştırmak' (*EUTS*, 60)

çitele-[,bk. **çitile-**

çiten 'Saman taşımak için kağnılara konulan büyük sepet veya çit'
< *çit+(e)n*
An.ağl.: ***çeten, çiten*** 'küçük sepet, küfe' (*DS.III*, 1242)

çitil 'Sebze fidesi; sitil, şitil'
< *çit-(i)l*

çitile-['(çamaşırı) elle uğmak'
< *çit-+-ele-* 'ardardalık bildiren ek'
= *işkalämåk* (Özb.)
ışku (TatK.)
ışkıv (Bşk.)
uvkalav (Kzk.)
uu (TatK.)
yūvmak (Trkm.)
ıvıv (Bşk.)
ezip cū (Kırg.)

çitle-[, bk. **çitile-**

çitlembik 'Melengiç'
< *çıt/çit* 'yansıma'+***le-n-bik***
An.ağl.: ***çitlembek, citlenbik, çitlemik, çitlemük, çitlenbek, çitlik, cırtlambuk, citirmek*** (*DS.III*, 1246)

CİT+*İR-MEK*
ÇİT+*LİK*
ÇİT+*LE-M/N-Bİ(>e)K*
-MİK/MÜK
CI[*R*]T+*LA-M-BUK*

Eren (*TDES*, 95): YOK

Nişanyan (*SS*, 95): **çitlembik** = *çıtlamık/çıtlayık/çatlaguç* yaban sakızı ağacının yemişi (xvı) < ? ***onom*** *çıt* → ÇIT

çitme (hlk.) 'Çifte'
< *çit-me*
An.ağl.: ***çitme, citme, çitmük*** (*DS.III*, 1246)

çitmik 'Çimdik'
< *çimdi-k* [métathese ile]

çivi 'Çivi, mıh'
< OT. ***çıbık*** [>*çıbı*>*çıwı*>*çıvı* > *çivi*]
TT.: ÇİVİ+ (Cİ/CİLİK/LEME/LE-/LENME/LEN-/LETME/LET-/Lİ/SİZ)
An.ağl.: ***çüy, çüyü*** (*DS.III*, 1310)
~ çiv (Az.)
çüy (Trkm., TatK.)
çöy (TatK.)
söy (Bşk.)
şüy (Nog.)
çege (Kırg.)
şege (Kzk., KKlp.)

Ç(>s)İ(>ö, ü)V(~ Y)
Ç(>ş)EGE

Nişanyan (*SS*, 95): **çivi** tahta çivi, kama (xvıı) ~ ?
Eren (*TDES*, 95): Görüş belirtmez, '*İtalyancadan alındığı yolundaki sav yanlıştır.*'der.

çivit 'Çamaşıra katılan mavi renkli toz boya'
= OT. ***cüvüt, çüvüt, çüwüt*** 'boya' (DLT): ***kızıl çüwüt, al çüvüt, kök çüvüt, yaşıl çüvüt, sarığ çüvüt***

SanalBaba

< *ç(>ş)üb(>w, v)+(I)t*

Krş. OT (DLT) ***çuwşa-*** 'kaynamak ve köpüklenmek' [*Çamaşır kaynatılırken* **çivit** *konulur*]

TT.: ÇİVİT+ (LEME/LE-/LEN-/Lİ/SİZ)

An.ağl.: ***çivit*** 'bir tür ot' (*DS.III*, 1248)

~ çibit 'toprak boya' (Trkm.)
şivit 'aşı boyası' (Tuv.)

Tü. > **Sırp.** *čivit* (Skok: *EtRj* 1:330); **Ar.** (Ir.) *çivi:t* (*ALTK*, 56); **Kürt.** *çıwıt* (*DAO*, 123)

Räsänen (*V* 112b): < ? Uyg. **yipin, yipün**
Nişanyan (*SS*, 95): **çivit** = *çivit* kök boya, boya (xı)
Clauson (*ED*, 395 a): < ? "alıntı"
Eren (*TDES*, 95): Görüş belirtmez

çiy, bk. **çiğ²**

çiyan ~ çayan < ET. ***çaδan*** "akrep" bk. **çıyan**

Tü. > **Kürt.** *çiyan* (*DAO*, 125)

çiye 'Vişne'

< Moğ. ***çiye***

An.ağl.: ***çiye*** 'kabuklu meyvelerin içi; fasulyenin içi; çam kozalağının tohumu' (*DS.III*, 1250)

~ çiye (AH.)
çiyä (TatK.)
çiye, çɛye (TatK.)
çie (Küer.) (Räsänen, *V*; *TLKS*)
siyä (Bşk.)
şiye (Kzk.)

Ç(>s, ş)İYE

çiyit, bk. **çiğit**

çiyleme 'Yağmur çiselemek'

< çiğ+le-me

çiyne-[, bk. **çiğne-**

çiz-['Çizmek'

= ET., OT. (DLT,ME,NF) ***çız-***

< çız-

TT.: ÇİZ- (DİRME/DİR-/ECEK/ELGE/GE/ Gİ/ GİLEME/GİLE-/ GİLEN-/ GİLEŞ-/ GİLİ/GİLİK/ GİSEL/ GİSİZ /İ/ İCİ/ İK /İKLİ/ İKTİRME/İKTİR-/İLİ/İLİŞ/İL-/ İM/İMCİ/İNTİ/İŞ/ME)

çizgi 'Çizgi, hat'

< çiz-gi

~ çizgi (Az.)
çizıq (Özb.)
cızığ 'çizgi' (Ker.) (*Kr.TS*, 109)
çızğı (Trkm.)
çızık (Trkm.)
sızık (Kzk., Kırg., TatK.)
sızıq (Uyg.)
hız,ık (Bşk.)

Tü. > **Kürt.** *çızgi* (*DAO*, 123)

Ç(>c, s, h)İ(~I)Z-*Gİ/IĞ/IK*

çizme 'Uzun konçlu ayakkabı'

< * çek- 'çözmek'+ ***-me***

~ cızma (Ker.) (*KrTS*, 109)

Tü.> **Blg., Srp.** *čizma*; **Arn.** *çizmë;* **Rumen.** *cismă*; **Mac.** *csizma* (< Srp.); **Ar.** (Mıs.) *gezmë, gazma*; (Cez.) *cuzma*; (Sur.) *cezma*; (Fil.) *çezme*; (Lüb.) *cizma* (*ALT K*, 55); (Lüb.) *cazmāti:*; (Mıs.) *cazmaci:*; (Sur.) *cizmāti:* 'çizmeci' (s.56); **Fars.** (*TMEN*, 1081)

= *çäkmä* (Az.)
ä:dik (Trkm.)
etik (Özb., Kzk.)
(kün) *itik* (Bşk., TatK.)
ötük (Kırg., Uyg.)[Bk. **etik**]-

Nişanyan (*SS*, 95): **çizme** = *çizme edik* "uzun konçlu ayakkabı" (XVI) < ? *çizmek²/çézmek* "çözmek" (XVIII) → ÇÖZ-
* Belki "bağcıklı çizme" anlamında.

çoban [~ Sümer. **sipad** (Tuna, 11)]

= OT. (DLT) ***çupan*** 'Köy büyüğünün yamağı, gizir'

~ OT. (*DLT*, 402); *MA*. 136; *Hs. Ş*. 2384; *NF*. 318-16; *Çrh*. 70; *Pd. C*. 290: ***çoban***

TT.: ÇOBAN+ (ALDATAN/LAMA/LIK)

~ çoban (Az.)
çopan (Trkm., Uyg.)
çopån (Özb.)
şopan (Kzk.)

SanalBaba

çaban (Kırg.)
çapan (Bşk., TatK.)

Ç(>ş)O(>a)B(>p)A(>å)N

= *koyçu* (Kırg.)
koyçi (Uyg.)
sarık kötüçisi (TatK.)
harık kötövsi (Bşk.)

Menges (*WZKM*, 70:39): < Sogd. veya Pehlevî: *xšu-pān, tšu-pan* kökenli eski bir alıntı.

Eren (*TDES*, 96): < Fars. **çōbān, şōbān, şuvān < gōbān** [< ***gan, gō** "caw"+ ***-bān** "keeper"]

Nişanyan (*SS*, 95): **çoban** ~ ***Fa.** *şübān/çübān* = ***OFa.** *şpan* reis, öncü, köy yöneticisi = ? ***Ave** ***fşupān*** mal-güden → -BAN
TS.I, 316: ***Far.** ***şobān, şubān, şebān***

ÇOBAN sözcüğünü *xšuban, tšuban, şuvān, gōban, şobān, şubān, şebān, şübān, çübān = fşupān* gibi köklerde arayanlar, niye Türklerin *çoban* ~ *çulpan* sözcüklerine itibar etmezler acaba!

çocuk 'Küçük yaştaki oğlan veya kız'
= OT. ***çocuk*** 'domuz yavrusu, her şeyin küçüğü' (DLT)
< ****çōç*** 'yansıma'***+(u)k***

~çoç~şoş~şuş~sus~sos
'yansıma' ***+uk*** [metathese ile: ***+ka+ko*** > ***+uk***]

TT.: ÇOCUK+ (ÇA/ÇU/LAŞ-MA/LAŞ-/LAŞTIR/LU/LUK/SU/SULUK/SUZ/SUZLUK)
An. ağl.: ***çoçka*** 'domuz'(*DS. III,* s.1256); ***çoşka /çoşga*** 'domuz yavrusu' (s.1274); ***çoçka*** 'bebek, çocuk' (*DS.III*, 1033) ***çocuk, çucul, çücük, çüçük, çüçül*** 'kuş yavrusu, körpe' (s. 1021-1-22)
~ çoçko 'evcil domuz' (Kırg.) (*KS.I*, 276)
çoçko 'domuz' (Alt.)
erkek çoçko 'kısır erkek domuz'
çoçkonun balazı 'domuz yavrusu' (*ATS*, 76)
çoçka (Özb.)
çuçka 'domuz' (TatK.)
şoşka (Kzk.)
çocık 'bala' (*TTAS,III*, 1981: 448)
çokça (Uyg.) 'domuz' (*Necip*, 1995: 84)
çoçha 'domuz yavrusu' (Krç.-Blk.) (*Pröhle*, 1991, s.29)
çocuk (Az., Gag.)
cucuk (Özb.)
çucık (TatK.)
cocuk (Trkm.)
çoşak (Kzk.)

Ç(>c, ş)O(>u)C(>ş)U(>ı, a)K

Tü.> **Rus.** *çuçka*; **Zaza.** *çêl û çûk* 'çoluk çocuk' (*ZTS*, 65); **Kürt.** *çûcık* 'civciv, küçük kuş' (*DA O*, 129), *çuk* 'kuş' (*FKT*, 30)
= ***uşag*** (Az.)
bala (Bşk., Kzk, Kırg., TatK., Uyg.)
bala-şağa (Kzk.)
bålä (Özb.)
çāğa (Trkm.)

Nişanyan (*SS*, 95): <?> ***Fa.** *cūcek*
→ KÜÇÜK
A.Vefik Paşa (2000, s.84): < *cücük*
T.Tekin: <***çōçuk /çōçka***
H.Eren (TDES,76): < ***Fars.*** (Eren bu görüşünü J.Deny ve G.Doerfer'e dayanarak belirtir.)
Tietze (*TETTL*, 525): < ***Çağ.** *çocuk* 'domuz yavrusu'
Brockelmann (*IGM* 18.§ a): < **çuçka** (sic!) hayvan adlarında sıklıkla görülen bir çağırmalıktan
Doerfer (*TLT* 397): < **çoçka** "expressiv" bir söz.
Räsänen (*TLT* 200): ***Tat.*** **çuçka**, Çuv. **sısna** ile karşılaştırır.
Hikmet Koraş, "Çocuk Kelimesinin Etimolojisi", ***Diriözler Armağanı***, Ankara 2003, s.195-213): < ***çōcuk/çücuk** < **çācuk** < **çağacuk** < **çagacuk***)

çoğal-['Çoğalmak, artmak'
< ***çok+al-*** krş. **çokar-**
TT.: ÇOĞAL- (MA/TIM/TIŞ/TMA/T-)
~ çohal- (Az.)
= *art-* (Bşk., TatK., Uyg.)
köpel- (Trkm.)
köpäy- (Uyg.)
köbey- (Kzk.)

SahalBaba

köböy- (Kırg.)
kübäy- (TatK.)

çoğan, bk. **çöğen**

çoğanak, bk. **çöğenek**

çoğu 'Ekseri'
< ***çok+u*** '3. tekil kişi eki'

çoğul 'Çoğul, çokluk'
< ***çok+(u)l***
TT.: ÇOĞUL+ (CU/CULUK/ LA-/LAŞTIRMA/LAŞTIR-/ LUK)

çoğumsa-['Çok görmek, çok bulmak'
< ***çok+(u)m-sa-***
TT.: ÇOĞUM+ (SAMA/SA-)

çoğun 'Çok kez, sık sık'
< ***çok+(u)n***
TT.: ÇOĞUN+ (CA/LUK/LUK LA)
An.ağl.: ***çoğunca, çoğuncak, çoğuncalık, çoğuncası, çokcala, çokcalı, çokcalık, çokcana, çokcıla, çokcılın, çokçala, çokçalam, çokçalası, çolçalık*** 'çok kez' (*DS.III*, 1257)

ÇOĞ[<K]+*UNCA*
+*UNCAK*
+*UNCALIK*
+*UNCASI*
ÇOK+*C(~Ç)ALA[+SI]*
+*CALI*
+*C(~Ç)ALIK*
+*CANA*
+*CILA*
+*CILIN*
+*ÇALAM*

çoğurcuk 'Sığırcık, çekirge kuşu'
< ***çoğur+cuk***
An.ağl.: ***çoğur*** 'bir tür çoban düdüğü' (*DS.III*, 1258)

çok 'Çok, az'ın karşıtı'
< ET. ***çok/çoh***
DLT: ***çok*** 'kötü, alçak'
çok+ra-ş- 'çoğalmak'
çok+ra-ma yul 'suyu çok olan'
TT.: ÇOK+ (ÇU/LUK/RAĞAN RA-/SA-)
An.ağl.: ***çok, çoh, coh*** (*DS.III*, 1258)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *şūk yāşā* 'çok yaşa' (*ALTK*, 56)

~ çoh (Az.)
= ***köp*** (Kzk.,Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
küp (Bşk., TatK.)

çok-['Üşüşmek, çokuşmak; kalabalık etmek'
= OT. ***çok-*** 'süzülüp inmek, konmak, çullanmak' (DLT)

çokal 'Eskiden savaşlarda giyilen demir gömlek'
< ?***çoğ-** 'sarmak, sıkı bağlamak' (Tryarski: *Altaistic studies*, s. 179)
DLT.: ***çoğ-*** 'sarmak, sıkı bağlamak'
An.ağl.: ***çoka*** '1.tarla ve bağlarda taş yığını; 2.köylü dokuma ve örgüsünden yapılan ceket' (*DS.III*, 1259);
çokal 'duvar' (s. 1259)
çokal 'çaput, paçavra'

çokar-[(hlk.) 'Biriktirmek, toplamak', Krş. **çoğal-**
< ***çok+ar-***
= OT. ***çoğlan-*** 'toplanmak' (DLT)
An.ağl.: ***çokuş-, çoğalaş-, çoğallaş-, çuhuş-, çokalaş-, çokaş-, çokeş-, çoknaş-, çokraş-, çokur-, çukuver-, çoŋ-, çon-*** 'toplanmak, birikmek, üşüşmek, kalabalık etmek' (*DS.III*, 1261)

çokça 'Daha çok'
< ***çok+ça*** 'sıfattan sıfat yapan ek'

çokçu 'Çokçuluk felsefesini benimseyen (kimse)' (*TS I*, 319)
< ***çok+çu***

çokrak 'Suyu çok olan kaynak, pınar, kaplıca'
< OT. ***çokra-*** '(pınarda su ve tencerede bir şey) kaynamak' (DLT) + ***-k*** [< * *çorkra-* < *

SanalBaba

çorkıra-]
DLT.: ***çokra-, çokraş-, çokrat-***; ***çokrama yul*** 'suyu çok bol olan, kaynayan, fışkıran kaynak'
Uyg.: ***çoḳrut-, çoḳurat-*** 'kaynatmak, fokurdatmak'
Osm.: ***çokra-*** 'kaynamak'
An.ağl.: ***çokrak*** 'menba, pınar, kaynak'; ***çokra-, cıkrı-*** 'mide ekşimek, kaynamak'; ***çokra-*** 'tencere içinde yemek kaynamak' (*DS.III*, 1261); ***çokratma*** 'pişmiş mısır, buğday'; ***çokrat-*** 'kaynatmak, pişirmek'
~ çokrak (CC., Krm.) < *çokra-k* < ***çorkra-** < ***çorkıra-**

çokur (hlk.) 'Çevresine göre aşağı çökmüş, oyulmuş' (*YKS*, 29)
< ET. ***çök-*** (*EUTS*, 65; DLT) + ***-(ü)r***
Krş. **çukur**

çokuş-[(hlk.) 'Üşüşmek, üstüste binercesine üşüşmek' (YKS, 29)
< ***çok-*** (DLT)+***-(u)ş-*** [*işteşlik eki*]

çol, bk. **çöl**

çolak 'Çolak, eli veya kolu sakat'
= ET.(Uyg.) ***çolaḳ, çoluḳ*** ~ *çoluġ* (*EUTS*, 64) ~
OT. ***çolak, çoluḳ*** (DLT)
< ****çol-*** 'sakatlanmak' + ***-(a)k***
TT.: ÇOLAK+ (LIK)

Tü.> **Kürt.** *çokal* (*DAO*, 126) [**-l-** ~ **-k-** uzak göçüşmesi ile]; *çolak* [***dest-ı mın çolak-e*** 'elim çolaktır.']; **Fars.** *çolāk* (*Redh.* 259; Gülensoy: *FATK*, 146)

~ çolak (Trkm., Tar.)
çulok 'topal; çolak, elsiz ayaksız' (Özb.)
çulåk (TatK.)
çolok (Kırg.)
çälax (Çuv.)
şolak 'elsiz, kolsuz, çolak' (Nog.)

Ç(>ş)O(>u, ă)LA(>å,o)K(>x)

Krş. ***şoylak*** ' topal' (Kzk.)
şuynak 'aksak, topal'(Kzk.)
şunak 'kulaksız' (Kzk.)

Eren'e göre: 'Kazakça ***şoylak, şuynak, şunak*** arasında bir bağlantı kurulamaz' (*TDES*, 97).
Bana göre: **-y-**'leri türeme, **-n-**'yi de **-l- > -n-** değişmesi olarak açıklarsak, anlam bakımından da bağlantı kurulabilir.

çolpan [~ Sümer. ***şulpae*** (Tuna, 11)] 'Çoban yıldızı; Zühre; Venüs'
~ çolpån (Özb.)
çolpon (Kırg.)
çulpa254 (TatK.)
çolmon (Alt.) (*ATS*, 76)
sulpan (Bşk.)
solpan (Kzk.)
şolpan (Kzk.)

Ç(>s, ş)O(>u)LP(>m)A(> å, o)N

~Moğ. ***çolbun, çolban*** 'Venus, Morgenstern'
Eren (*TDES*, 98): YOK

çoluk çocuk 'Çocuklarla birlikte aile topluluğu'
<çol+(u)k /çor +çocuk
An.ağl.: ***çor çocuk, çol çocuk, çoluh çocuk, çoluk çomak*** (*DS. III*, 1271)
~ çolug-cocug (Az.)

Tü. > **Zaza.** *çêl û çûk* (*ZTS*, 67); **Kürt.** *çol u çıcux* (*DAO*, 127)

çom (hlk.) 'Küme, yığın'
< ****ço+m***

çomak 'Değnek'
= OT. ***çomak*** (DLT)
[< ****çok mar*** < *Moğ. ***çoki*** (*KWb.*, 429)]
TT.: ÇOMAK+ (LA-)
An.ağl.: ***çomak*** (*DS.III*, 1265); ***çombah*** 'ucu topuzlu sopa'

ÇOM[*B*]AK(>h)

~ çomag (Az.)
çomak (Uyg.)
çokmak (Uyg.)
= *tayak* (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.,

SanalBaba

Trkm.)
täyåķ (Özb.)
Eren (*TDES*, 98): YOK

Tü.> **Fars**. *çomāķ; çomāķ-dār; ķol-çomāķ* 'eli sopalı, zorba' (Gülensoy: *FATK*, 146)

Gülensoy: < ?***ço-m+ak***
(Çünkü, ***çop*** < ***ço-p, ço-ka/kı*** 'Uygur, Çinli, Koreli ve Japonların yemek yedikleri ince çubuk', ***ço-mak, ço-m+ça***; Az. ***çor*** 'odun parçası, dal' < ***ço-r*** sözcüklerinin kökeninde ****ço*** vardır.)
Tü. **ÇO[ÇÖ]** + } **ka/mak/mça/p**

çomar 'İri köpek'
< * ***ço-m+ar***
[< **çomar*- 'kısalmak, büzülmek']
An.ağl.: ***çomar*** 'kuyruğu kısa veya sonradan kesilmiş at, eşek veya katır'; 'burun', 'Yara üstündeki kabuk' (*DS.III*, 1265)

Eren (*TDES*, 98): Kökenini bilmiyoruz. Nişanyan (*SS*, 95): **çomar** bir tür koyun, bir tür çoban köpeği ~ ?

çomar-[(hlk.) 'Büzülmek'
< * ***ço-m-(a)r-***

çomça, bk. **çömçe**

çon (hlk.) 'Kalça, but'
< Uyg. ***kong*** 'kalça, but'

Tü. > **Kürt.** ***çong***

çop[1] (hlk.), bk. **çap-**

Tü. **çap-** > **Kürt.** *çop* 'bir şeyi zorla alma işi' (*KTS*, 59)

çop[2], bk. **çöp**

çopra 'Yassı bir balık türü'
< ***çom*** 'dal parçası' (DLT)
+ ***ra*** [krş. *çomak* 'asa,çomak']
[-m- > -p- değişimi ile.]
Krş.***çomra*** 'bodur, büyümeyen ağaç' (*DS.III*, 1266); ***çomruk*** 'diken veya diken gibi parçalar'; ***çupra*** '1. tahta balığı; 2. küçük kulaklı keçi' (s. 1305)

Eren (*TDES*, 98): **çopra** 'sık çalılık veya sazlık'. Kökenini bilmiyoruz.

çopur 'Çiçek bozuğu (cilt)'
< ? Moğ. ***çoğur*** 'alaca, benekli'

çor 'Hastalık, dert'
< OT. ***çor*** 'avret yeri bitişik olan kadın; sarılgan bitki' (DLT)
~ çor 'katılaşan şiş, ur' (Kırg.) (*KS.I*,280)

TT. ve Anadolu ağızlarında:
çor+ak+la-: gözü çapaklanmak
çor+çü-n-le- : ihtiyarlamak
çor+da+sız : zayıf, cılız
çor+la-n : öksürük; öksürük
çor+la-n- : hastalanmak,kıvamına gelmek
çor+lu : 1) hasta; 2) deli; 3) vücutça tam olgunlaşmamış kimse; hastalıklı, dertli, illetli; tuz veya toprak yiyen kimse
çor+tu-t- : nezle olmak
çor+u dut- : deli olmak
(bk. Z. Öztek, ***Halk Dilinde Sağlık Deyişleri Sözlüğü***, Ankara 1992, s. 35; ***DS.III***, 1269-1273)
Anadolu ağl.: ***çor ~ çör*** 'dert, keder, hastalık';
çor 'tuzlu; tuz; zehir; çok tuzlu yoğurt;
çor 'söz, konuşma; küfür; kötü huylu kimse';
çor 'çam kabuğu';
çor 'merak, heves';
çor 'ağzın eğriliği'
çor 'kısır, mahsul vermeyen toprak'
çor 'ölü evine giden yemek' gibi farklı anlamları da vardır. (*a.g.e.*)
ÇOR *(+a/+ağlan* 'çorak yer'/*+ah/ +akçılık/+l/ +amık* 'gözden hastalık dolayısıyla akan su'/*+an* 'çorak')
sözcükleri de aynı kökten türemiştir.
Krş. ***çör*** 'küçük yara, bere'
çörçük 'kızamık, kızıl'

Tü. > **Zaza.** *çor* 'hastalık, dert, veba' (*ZTS*, 74)

Eren (*TDES*, 98): < ***Erm.*** **č'oṙ** (Dankoff:

SanalBaba

ALT 595).

YANLIŞTIR. Çünkü, Türkler Ermenilerle karşılaşmadan önce de bu sözcük vardı.

Bk. M. Öner, 'Or, Tor, Çor Sözleri Hakkında', *EÜ TDEAD*, VII.

çora 'Kul, köle'

< * ***çōrı, çōra*** (T. Tekin)

~ Trkm. ***cōra***

çorak 'Çorak, verimli olmayan'

< ****çor+ak***

~ şoran(lıg) (Az.)
şor (Uyg.)
şor tupråk (Özb.)
şortaŋ (Uyg.)
şōr (Trkm.)
şōrluk (Trkm.)
şorakät (Az.)
sortaŋ (Kzkk.)
soraŋ (Kzk.)

Ş(>s)O[<Ō]R
+an/aŋ/taŋ/luk/akät

çortan, bk. **çörten**

çortu (hlk.) 'Turşu'

< ***çor*** 'acı'+***tu***

An.ağl.: ***çorti, çortu, çorto*** 'turşu'; ***çortu*** 'yağ tortusu'; ***çortu aşı, çortdi*** 'lahana turşusu ve ve buğdayla yapılan yemek' (*DS.III*, 1273); ***çortuti, çortoti, çortutu*** 'şalgam turşusu'; ***çor tutmak*** 'nezle olmak

Eren (*TDES*, 99): **çorti** *yer.* 'lâhana turşusu'. Yerel ağızlarda *çortu (~ çörtü), çortuti, çortutu* olarak da geçer. < Erm. *t'ť'u* 'pickle': *č'ort't'u*

Eren'in Dankoff (*ALT* 594)'a dayanarak Ermeniceyi köken göstermesi tartışmaya açıktır. Çünkü, **çor** Türkçede 'zehir, zehir gibi' anlamında olup, turşunun suyu ile benzerdir.

Bk. **çor** maddesi.

çotara (hlk.) 'Çalıdan yapılan gölgelik'

< ***çat-ır (+a)***

çotuk 'Dışarıda kalmış ağaç kökü'

< ***çot*** 'ağaç dallarının gövdeye bitiştiği yer ve bunlardan iki dalın arasında kalan kısmı' (*DS.III*, 1274) ***+(u)k***

TT.: (Soy adı: *Çotuksöken*)

An.ağl.: ***çotul, çoturak*** 'ağacın büyük dalları veya dalların çatallara ayrıldığı yer' (*DS. III*, 1274)

TT'nde soy adı: *Y. Çotuksöken*

çotur (hlk.) '1. Fundalık; 2. taş oluk'

Krş. DLT: ***çutur*** 'huyu kötü'

~ çotur (Çağ.)

An.ağl.: ***çotur*** '1. fundalık; 2. taş oluk' (*DS.III*, 1275); ***çoturuz*** 'büyümemiş dal veya ağaç'

çov (hlk.) 'Sopa, değnek'

< OT. ***çow(+lı)*** 'tutmaç süzgeci' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *çow* 'sopa değnek' (*KTS*, 58), *ço* (*FKT*, 30)

An.ağl.: ***çowā*** (*DAO*, 128)

çöğdür-['İşemek; ileri doğru fışkırtmak' ~ ***çövdür-, çöydür-***

< ***çök-*** (> ***çög-*** 'alçalmak; aşağı inmek; doğrulmak')+ ***-dür-***

An.ağl.: ***çöğdür-, cövdür-, çodür-, çödü-, çödür-, çöğdir-, çöğdü-, çöldür-, çöndür-, çövdir-, çövdür-, çöydürmeğ, çöydür-, çöydürükle-*** 'fışkırtarak, kavis çizerek işemek' (*DS.III*, 1277)

ÇÖ(>o)**Ğ**(>v, İ, n, y)-**DÜ**(>i)**R**-
çödürük, çodürük, çoğdürük, çöğdürek, çöğdürük, çöydürük 'sidik' (*DS.III*, 1276)

çöğen = çöven 'Çöğen bitkisi'

= OT. ***çögen*** 'topu çekmek için kullanılan ucu eğri değnek' (DLT)

< ****çög+en***

krş. **çöğür**

An.ağl.: ***çöğen, cöğen, çöğenek, çöggen, çöğmel, çöğmen, çöven*** 'ucu eğri baston' (*DS.III*, 1279); ***çoğan, cöven, çoğen, çovan, çuvan*** 'çöven bitkisi' (s. 1256)

COĞ+*AN/EN*
CÖĞ+*EN*
CÖV+*EN*
ÇOĞ+*EN*
ÇÖĞ+*EN*
+*EN* [***EK***]
+[*G*]*EN*

SahalBaba

+*MEL*
+*MEN*
ÇOV+*AN*
ÇUV+*AN*

Tü. > **Zaza.** *çogamı, çoganı* 'baston' (*ZTS*, 74); *çuwa, çuwe, çuye, çû* 'sopa, değnek' (s.75); *çûnçûwa* 'çelik çomak oyunu';
Kürt. *çogan* (*KTS*, 58b), *çoganak, çöğen, çöğenek* (*DAO*, 128)

Clauson (*ED*: 416): < ***Fars.*** *çaugān*

çöğ-[(hlk.) 'Alçalmak, aşağıya inmek'

< *çök-*

TT.: ÇÖĞ- (DÜR-/ÜNCEK/ÜN-)

çöğür[1] (hlk.) 'Dikenli ağaç; tohumdan yetişmiş küçük fidan'

< * *çög* [< *çök*] +*(ü)r*

~ Çağ. ***çükür, çügür*** 'diken; ahlat ağacı'

An.ağl.: ***çöğür, cöğür, çöhür, çöndür, çöör*** 'dikenli ağaç' (*DS.III*, 1280); ***çökeren*** 'kırlarda, dağlarda biten bir tür diken' (s. 1281); ***çöğür, çöör*** '1. ahlat ağacının dikeni; 2. çalılık, fundalık; 3. çalıların ve ağaçların kesildikten sonra yerde kalan kökleri' (*DS.III*, 1289); ***çovür*** 'armut, ahlat' (s. 1275)

CÖĞ+*ÜR*
ÇÖĞ(>h)+*ÜR*
ÇÖ[*Ğ* = ø]*ÖR*
ÇÖK+*ER*[+*EN*]
ÇOV[< **çoğ* < *çok*]+*ÜR*

çöğür[2] 'İri gövdeli, kısa saplı bir tür saz'

< **çög* [< *çök*]+*(ü)r*

~ Çağ. ***çögür***

TT.: ÇÖĞÜR+(CÜ)

An.ağl.: ***çöğür, cükür, çöör, çuğur, çükür*** 'bir tür saz, tambur' (*DS.III*, 1280)

Ç(>c)Ö(>u,ü)Ğ[< K]Ü(>u,ö)R

~ çör (Kırg., Tel., Kuğ., Tub.)
çökur (Alt.)
çoğur (Tel.)
çoğor (Tel.)
şoğor (Tel.)
şör (Tel., Kumd., Soy.)

Ç(>ş)O[< Ō]Ğ[< K]U(>o)R

çök-['Bulunduğu düzeyden aşağıya inmek, çukurlaşmak'

< ET. ***sök-*** 'çökmek'
sökü- 'diz çökmek',
sökür- 'çöktürmek',
söküt- 'diz çöktürmek'
OT.: 'diz çökmek, oturmak, çukur olmak; dibe çökmek' (DLT,KB)

< * *çö-k-*

DLT: ***çök-, çöktür-, çökür-, çöküt*** 'kısa', ***çökütlük*** 'kısalık'
KB.: ***çöküt*** (< ***çök-(ü)t***) 'kısa, cücelik'
→ *çökek, çökel, çökelge, çökelme, çökelti, çökeltme, çökermek, çökertme, çökkün, çökme, çöküm, çökuntü, çöküş* < ÇÖK-
An.ağl.: ***çök-*** [*başına çökmek* 'zorla ırzına geçmek'] (*YKS*, 19)
~ çögör- '1. diz üstüne düşürmek; 2. batırmak' (Kırg./KS.I, 282)
çögörmö 'küçük çukur' (Kırg.)
çögöt 'çökertmiş, dalmış, batırılmış' (Kırg.)
çök 'deveyi çökertme sesi' (Kırg.)
çök- 'çökmek' (Kırg.)
çök- (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
çögü (Kırg.)
şögüv (Kzk.)
süğiv (Bşk.)
süğäläv (Bşk.)
sükäyiv (Bşk.)

Ç(> s, ş)Ö(>ü)K(>g, ğ)-

Tü. > **Zaza.** *çok* 'diz' (*ZTS*, 74)

SanalBaba

çökek (hlk.) 'Bataklık, balçık'
< ***çök-*** 'batmak'+***-(e)k***
An.ağl.: ***çökek, çökelge, çöknek*** (*DS.III,* 1281)

çökelek 'Bir tür peynir; tortu'
< ***çök-elek***
Krş. An.ağl. ***göbelek*** 'ayrandan yapılmış yağsız peynir'; ***çökelik, çohelek, çolık, çollık,çullık*** (*DAO*, 129)

çökert-['Çöktürüp oturtmak'
< ***çök-er-t-***, Krş. **çök-tür-**

çökertme 'Bir tür balık ağı'
< ***çök-er-t-me***

çöküt-['Korkudan kaçmak'
= ET. ***çöküt- ~ çökit-*** (*EUTS*, 64)
< ***çök-(i/ü)t-***

çöl 'Bozkır, ekin yetişmeyen yer; ıssız yer'
< ***çülig*** (Clauson: *ED*, 420)
< Moğ.
TT.: ÇÖL+ (LEŞME/LEŞ-/ LEŞTİR-/LÜK)
~ çöl (Trkm., Kırg., Alt., Tel.)
çül (TatK.)
şöl (Nog., KKlp., Kzk.Şor.)
söl (Sag.)
sül (Bşk.)

Ç(> ş, s)Ö(> ü)L

Tü. > **Ar.** (Sur., Ir.) *şūl* (*ALTK*, 56); **Fars., Tac.** *çöl*; **Zaza.** *çol* 'çamurlu yer, batak', *çol û çomır* 'fazla çamurlu olan yer' (*ZTS*, 74); **Kürt.** *çol* (*FKT*, 30)

Eren (*TDES*, 99): < ?

NOT: Türkçe metinlerde XV. Yüzyıldan önce bulunmamaktadır.

çölmek, bk. **çömlek**

çöm-['Çömelmek'
< ****çö-m-***
~ çömb otur- (Az.)
krş. **çök-**
TT.: ÇÖM- (ELİŞ/ELME/EL-/ MELT-)
An. ağl.: ***çömmek, çömbelmek, çöm çöm etmek, çömek, çömelmeyh, çömeşmek, çömüdmek, çömütmek, çöndükmek, çümmek*** (*DS.III*, 1287)

Krş. **ÇÖ-** (*ğter-, kel-, ndük-, ndür-, n-, rüt-, öveş-, ymeş-*) ~ **ÇU-***ğmak* ~ **ÇÜ-**(*mek*) (***gös.yer.***)
= Ayaklar üzerine oturmak, çömelmek.

çömçe (hlk.)'Kepçe, susak)'
= OT. ***çömçe*** (DLT)
< ****çöm-*** 'dalmak, çimmek'
+-(ü)ç+e

ya da:
< ****çom*** 'ağaç gövdesindeki yumru' + ***ça***

Tü. > **Kürt.** *çemçık, çemçiğ, çoçık* (*KTS*, 52, 58; *DAO*, 129)

An.ağl.: ***çomça, çomçak, çömçe*** (*DS.III*, 1266); ***çomça, çomçak; comca; çömçek, çömçü, çömüş, çöçe, çumça, çümçe*** (*DS.III*, 1284); ***çemçiğ*** 'ağaçtan yapılmış su kabı' (s.1128); ***çemçük gaşuh*** 'kısa saplı tahta kaşık' (s. 1129); ***çömçü*** 'toprak kap; ağaçtan oyulmuş kap' (s. 1285)

COM+*CA*
ÇOM+*ÇA/ÇAK*
ÇÖM+*ÇEK/ÇÜ/ÜŞ*
ÇÖ[*M* = ø]+*ÇE*
ÇÜM+*ÇE*
ÇEM+*ÇİĞ/ÇÜK*

Anadolu ağızlarında ***'çömçe ~ çömçü'*** sözcükleri '*kısalık*' bildirir: **çömçe** '*ufak çoçuk*'; **çömçü** '*kısa boylu kadın*' (*DS.III*, 1285); ***çemçuk, çemçük*** 'zayıf, çirkin' (s.1128-29);
çemçüme 'ufak tefek' (s.1129)
~ çömçä (Az.)
çömüç (Kırg., YUyg., Blk., Tar.)
çömiç (Özb.)
çümiç (TatK.)
sümis (Bşk.)
şömiş (Kzk., KKlp., Nog.)

SafalBaba

Ç(>ş,s)Ö(>ü)M+Ü(>i)Ç(>ş,s)

= *çöŋek* 'çömçe, kutu' (OT)
çuçak (Alt.)
çuuçak (Alt.) (*ATS*, 78)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *çömçe*

Eren (*TDES*, 99): < Fars. **çamça**
Clauson (*ED* 422): < Fars. **çamça**

NOT: Bu sözcük Farsçadan alıntı olsa idi Türkçede de **çamça** olarak kullanılırdı. Bütün Türk dillerinde **ç(>ş, s)ö/üm+çe/iç/id/iş** olarak **ö~ü**'lü kullanılıyor, bunu açıklamak gerekir.

Ayrıca krş. Kırg. **çapçak** 'fıçı; yoğurt, kefir ekşitmek için kullanılan ağaç kova' (*KS.I*, 251)

Räsänen (*V*, 117): < ***çoy*** 'dökme demir'

Tietze (*TETTL*, 534): Belki de **çam** (ağacı)'nın tesiriyle gelişmiştir. ('*Birçok ev eşyasının tesmiyeleri gibi İran'dan alınmıştır. Bunu Fa. küçültme eki –çe de gösteriyor.*') demektedir.)

NOT-2: Üç satır önce, '**çam**' (ağacı) tesiriyle gelişmiştir.' diyen Tietze de bu sözcüğün kökenini çözememiştir.

çömçe balığı (hlk.) 'Kurbağa yavrusu'
< ***çömçe*** + ***balık*** [yavrunun kaşığa benzemesinden dolayı]+

çömel-[<* ***çö-m-el-*** (DLT)
An.ağl.: ***cömüt-, çöğ-, çöğter-, çökel-, çömbel-, çömçöm et-, çö-, çömel-, çömeş-, çömüd-, çömüt-, çöndük-, çöndür-, çönel-, çön-, çöürt-, çöveş-, çöyneş-, çuğ-, çüm-*** (*DS.III*, 1287)

CÖM-*ÜT-*
ÇÖ-
ÇÖĞ-*TER-*
ÇÖK-*EL-*
ÇÖM-*BEL-/ÇÖM et-/EL-/EŞ-/ÜD-/ÜT-*
ÇÖN-*DÜK-/DÜR-/EL-*
ÇÖÜRT-
ÇÖV-*EŞ-*
ÇÖY-*NEŞ-*
ÇUĞ-
ÇÜM-

~ çömäl- (Az.)
çommal- (Trkm.)
çüğäläv (TatK.)
çüğü (TatK.)
çüğäläp utıru (TatK.)
çäkkälä- (Özb.)
şömeŋdev (Kzk.)
süğiv, süğäläv, sükäyiv (Bşk.)

Ç(>ş, s)Ö(>o, o, ü; ä)K(>g, ~m)-

çömez[1] '(mec.) Birinin kendi işini öğreterek yetiştirdiği kimse'
< * ***çö-m-ez*** 'kişinin göze çarpan bir bedenî kusurunu tarif eden ek: *tıknaz, alağaz* gibi'
An.ağl.: ***çömez, çömlek, çöndül, çöne, çönge, çöntü, çöntük,çöntür*** 'kısa boylu' (*DS.III*, 1286)
< ****çöm (> n)-***

çömez[2] '(eski) hocasının hizmetine bakan medrese talebesi'
< ***çöm-ez***[1]

çömlek 'Topraktan yapılmış kap'
= ET. ***çöŋek*** 'kova'
< * ***çon*** 'dalsız budaksız ağaç gövdesi' + ***lak*** 'addan ad yapan ek' [Krş. **çoplak** 'ağaçtan yapılmış su kabı' < ***çop*** 'ucu topuzlu değnek' (*DS.III*, 1269)]
[****çon*** > ***çöm*** (> ş*öm*)+***lAk***]
An.ağl.: ***çölmek, çöltek*** (*DS.III*, 1283)
~ çömlek (Az.)
çööl mök (Kırg.)
çülmek (TatK.)
şölmek (Nog., Kzk., KKlp.)

Ç(>ş)Ö(> ü, öö)MLE (>ö)K [LM] (metatez)

Eren (*TDES*, 100): < Kökünü bilmiyoruz. [* ***çö-m-lek*** [< ***çölmek***]

Nişanyan (SS, 95): **çömlek** = ***ET.*** *çöŋek* kova (XI)

çöngül (hlk.) 'Ufak bataklık'
< * ***çön*** 'küçük, kısa, ufak'+***göl***

Eren (TDES, 100): < Kökünü bilmiyoruz.

NOT: Eren, yalnız Bursa'da kullanılan bu sözcüğü *TDES*'ne almış ve 'Kökünü bilmiyoruz' notunu koymuştur.

Çöngül (Haydarlı, Bozcaali*Görele-Gr.) da 'kısa boylu ağaç, ağaç kökü' anlamında kullanılmaktadır.

Her iki sözcüğü semantik (anlam) bakımından incelediğimizde, **çön-** fiili ile karşılaş-

SanalBaba

maktayız. Bu da **ağızlardaki çöm-~çön-~çöğ-~çöv-** 'ufalmak, kısalmak, eğilmek, küçülmek, ufalmak' anlamlarındadır.

çöp 'Çöp'
= OT. ***çöp*** 'şarabın tortusu, her şeyin döküntüsü, çöp, çör çöp' ~ ***çöpik*** ~ ***şöpik*** (DLT)
< ? ****çö [~ço] -p***
Fakat, Kırg. ***çöp*** 'ot, yeşillik; sebze'
krş.**çök-** < ****çö-k-*** fiili.
TT.: ÇÖP+(ÇATAN/ÇÜ/LEME/LEN-/LENME/LÜ/LÜK/SÜZ)
An.ağl.: ***çöpel*** 'çöp; küçük şey, parça' (*DS.III*, 1289); ***çüpür*** 'çöp' (s.1308); ***çöpük*** 'yünün kirli ve çöplü yerleri, işe yaramayan yün'

ÇÖP+*EL/+ÜK/+ÜR*

~ çöp (Trkm., Kırg., Alt., Tel.)
şöp (Nog., KKLp., Kzk., Şor.)
çüp (TatK.)
süp (Bşk.)
śüp (Çuv.)
śüpĕ (Çuv.)

Ç(>ş, s, ś)Ö(>ü)P

Tü. > **Zaza.** *çop; çopçi; çopçiyev* 'çöpçülük' (*ZTS*, 74)

TS.I, 322: < **Fars.** *çūb, çob.*
Eren (*TDES*, 100): "Farsçadan geldiği yolundaki açıklama tartışmaya açıktır." der.
Nişanyan (*SS*, 95): **çöp** = ***ET.*** *çöb* tortu, çökelti, değersiz şey (xı) → COP
Tietze (*TETTL*):< Kürt. ***çöpik***
(çop 'çöp' +(i)k 'küçültme eki'
NOT:
DLT gibi dev bir eserde geçen **ÇÖP, ÇÖPİK** ve **ŞÖPİK** maddelerini göremeyen Tietze gibi bir sözlükçünün, Türkçeden alıntı olduğu su götürmeyen **çöpik**'i Kürtçe kökenli göstermesi affedilebilecek bir hata değildir. Üstelik, Türkçenin bir küçültme eki olan **+(I)k**'yi de bilmemesi hatadan öte ayıptır! Nitekim, **cibre** maddesinde de aynı hata yapılmıştı.

I. Vásáry (*Journal of Türkology* 2, 1994, s. 273-303: < Uyg. ***çöpik***

çöpez 'Çör çöp'
< ***çöp+ez***

çörek 'Az yağlı, bazen şekerli ve yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi'
= ET,OT. ***çörek*** (DLT); Uyg.Br. ***çürek***
< **** çö(ü)r+e-k***
TT.: ÇÖREK+ (Çİ/ÇİLİK/LEN-/ME/LİK)
An.ağl.: ***çöreh, çöreyh, çüreyh*** (*DS.III*, 1292)
~ çüreg (Ker.)
çürek (Tel.)
çüräk (TatK.)
çörək (Az.)
yağlı çöräk (Az.)
çörek (Trkm.)
yağlı çörek (Trkm.)
çörök (Kırg.)
süräk (Bşk.)

Ç(>s)Ö(>ü)RE(>ä, ö)K(>g)

= *külçe* 'çörek' (YUyg.)
külçek 'erişte çorbası' (YUyg.) (*YUTS*, 211)

Tü. > **Fars.** *çūrak* (Doerfer:*TMEN* 11), **Blg.** *čurék*; **Srp.** *čúrek*; Rum. *ciurec;* **Ar.** (Ir.) *çūrek* (*ALTK*, 56); **Zaza.** *çorekı* (*ZTS*, 74); **Kürt.** *ço reg* (*DAO*, 128)

Räsänen (*V*, 118): < ***çibörek***'ten.

çörten 'Çatılardaki su oluğu'
< ****çör~çor~şor~şur~şır~*** vb. 'su sesi yansıması' + ***-tAn***
An. ağl.: ***çörten, cortum, cörten, cörtlen, çoratan, çortan, çorten, çorturk, çortum, çortun, çöğerten, çöğürtlen, çöklek, çöklem, çökleŋ, çöldek, çöleki, çölen, çöllem, çölten, çöplek, çöpleŋ, çördek, çörte, çörtek, çörtele, çörtle, çörtlegen, çörtlek, çörtlen çörtlet, çörtlük, çörtmen, çörtür, çöt, çöten, çötle, çötlek, çötlen, çötmen, çövle, çövürten*** (*DS. III*, 1293)

COR+*TUM*
CÖR+*TEN/TLEN*
ÇOR+*ATAN/TAN/TEN/TUK/TUM/TUN*
ÇÖR+*DEK/TE/TEK/TELE/*

SanalBaba

TLE/LEGEN/TLEK/
TLEN/RLET/TLÜK/
TMEN/TÜR
ÇÖĞ+*ERTEN/ÜRTLEN*
ÇÖK+*LEK/LEM/LEŊ*
ÇÖL+*DEK/ELKİ/EN/LEM/*
TEN
ÇÖP+*LEK/LEŊ*
ÇÖT+*/EN/LE/LEK/LEN/MEN*
ÇÖV+*LE/ÜRTEN*

~ çordon 'Suyun yerden çıktığı yer, kaynak' (*KS.I*, 281)
çorgo 'boru' (Oyr., Tel.)
şorgo (Soy., Şor.)
sorgo (Yak.) (Räsänen, *V* 116 b)
~ çorğa 'boru' (Moğ.)

Tü. >**Zaza.** *çurenakı, çuranı, çuranıkı* 'oluk' (*ZTS*, 75); **Kürt.** *çortun, çırık, çörtik, çıronek, çıranek* (*KTS*, 57; *DAO*, 128)

Dankoff (*EÇ-Glossary* 28): < ***Erm.*** *jrortan* < ***EErm.*** *crordan.*
Eren (*TDES*, 101): < Erm. *jrordan, jordan* 'gutter' (Dankoff: *EÇ -Glossary* 28).
YANLIŞTIR.
Anadolu ağızlarında en az 50 adet varyantı bulunan bu sözcüğün 'yansıma' olduğu açıktır. Yansıma bir sözcüğü, hem de j-> ç-, ş- değişmesine uğratarak Ermeniceye mâl etmek ne derece doğru olur? Üstüne üstlük Kırgızcadaki* çordon *sözcüğü de bunun Ermenice olmadığına bir tanıktır.

Eren, '*Ramstedt'in* ***çortun*** *ve* ***çortu****'yu Moğolca* ***çorğa*** *'boru' biçimiyle birleştirmesi yanlıştır.*' der. Niye? sorusunun sebebi ve Açıklaması yoktur!

çörtü (hlk.) 'Değirmende buğday teknesi oluğu'
< * ***çör*** 'yansıma'+ ***tü***

çöven ~ çöğen 'Çöğen'
= eski Kıpç. ***çoğan***
= EAT. (XV. yy.) ***çoğan***
An.ağl.: ***çöven*** 'pastırmanın salçası', 'Bir tür ot' (*DS.III*, 1298)
~ çoğan (Az., Trkm.)

çöz-['Çözmek'
1. = ET. (KT, Uyg.), OT.(DLT) ***şeş-*** ~ ***seş-*** (DLT); 2. ***çöj-*** (DLT) ~ ***çüj-*** (DLT); ***şeş-*** (*MA* 149-5)
DLT.:***çöjül-***'gevşek ip gerilmek, uzayıp sünmek' ~ ***çöjün-***; ***şäşil-*** 'çözülmek' (*EUTS*, 217)
AH., HS., Çağ.: ***çöz-***
TT.: ÇÖZ- (DÜR-/ELTİ/GÜ/GÜN/GÜNLÜK/ ME/ ÜCÜ/ ÜK/ ÜLME/ ÜL-/ ÜLÜM/ ÜLÜŞ/ ÜM/ ÜMLEME/ ÜMLE/ ÜMLEMELİ/ ÜMLENİŞ / ÜMLENME /ÜMLEN-/ ÜMLEYİCİ/ÜMSEL/ÜNDÜRME/ÜN-/ÜNTÜ/ÜŞ/ÜŞME/ÜŞ-)
~ çöz- (Az., Trkm.)
çöş- (Trkm.)
çeç- (Kırg.)
çiş- (TatK.)
şeş- (Kzk.)
sis- (Bşk.)

Ç(> ş, s)Ö(~e, i)Z(~ş >s)-
Eren (*TDES*, 101): YOK

Clauson (*ED*, 400): < ***ET.*** *çöc-* 'çözmek, gerilmek'
Nişanyan (*SS*, 95): **çöz[mek** = ***ET.*** *çöjmek* (XI), *çözmek* (XIV) iplik gibi bir şeyi çekip sökmek, bir bağı çözmek.

ET. **çöz-*: ÇİZME, ÇÖZ-, ÇÖZELTİ, ÇÖZÜM, ÇÖZÜLME.

NOT: ***çizme*** sözcüğünün ****çöz-*** ile ilşkisi yoktur. Bk. **çizme** (TG.)

çözül-['Çözülmek'
< Uyg. (*İKPÖ*, 207) ***säşil-***

çubuk 'Çubuk'
< ***çīp*** 'ince, yumuşak dal' ***+(I)k*** (DLT); EUT. ***çubik, çubuk*** (*EUTS*, 88)
< * ***çīp+(u)k***
TT.: ÇUBUK+ (ÇU/LA-/LU/LUK/SUZ)
An.ağl.: ***çıbık, çıbıh*** (*DS.III*, 1157); ***çıbıkçı***
Anadolu ağızlarında altı ayrı anlamda ***çıbık*** *sözcüğü vardır.*
Krş. ***çıpkı, çıpkıç, çıpkın, çıprağı*** 'ince, uzun değnek' (*DS.III*, 1177)
~ çıbık (eski Kıpç., Alt., Kzk., TatK.)
çībık (Trkm.)
çivik (Özb.)
çiviḳ (Uyg.)

SanalBaba

çubug (Az.)
şıbık (Kzk.)
sıbık (Bşk.)

Ç(>ş, s)I(>i, u)B+I(>i, u)K(>g)

~ Moğ. ***çıb*** 'Zweig' (Räsänen, *V* 106)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *çubuġ*; (Mıs.) *şubuk*; (Sur.) *şebuk* (*ALTK*, 56); **Zaza.** *çıwa*, *çiwe* 'çubuk, sopa' (*ZTS*, 72)

Eren (*TDES*, 101): YOK

Nişanyan (*SS*, 96): **çubuk** = ***ET***. *çıbık* sopa, değnek (xı) < ? > ***Fa.*** çōbek [küç.] ince değnek, ok gövdesi < *çōb* → COP

NOT: Sözcük **Türkçe** olup, Farsçaya geçmiştir.

çukur 'Çukur'
< ***çok-*** 'kazmak'+ ***-(u)r***
Krş. OT. ***çuġurdan*** 'uçurum, yar' (DLT)
~ çuhur (Az.)
çukur (Trkm., Kırg.)
çuŋkur (Kırg.)
çüķur (Özb.)
çokor (TatK.)
çoŋkor (Uyg.)
sokor (Bşk.)
şuŋkur (Kzk.)

Ç(>ş, s)U(>o, ü)[*D*]K(>x)U(>o)R

Tü. > **Zaza.** *çıxır* 'çukur, çığır, karda açılan yol' (*ZTS*, 72); *çüxur* (*DAO*, 130)

çulluk 'Çulluk kuşu'
= OT. ***çulık*** (DLT)
[< ****çū*** 'yansıma'+***lık***]
~ çulluk (Trkm.)
çullık (TatK.)
= *sıralcın* (Alt.)
Eren (TDES, 101): < ?
'Türkçe ***çulluk*** biçiminin *gémination* yoluyla oluştuğu anlaşılıyor.' (Eren)

çum+, çüm+ 'Çokluk bildiren sözcük'
çum+çukur, çüm+çürük

çumalı 'Karınca', bk. **cumalı**
EUT: ***çimäli, çömäli, çümäli*** (*EUTS*, 66); OT. ***çumalı*** (DLT); ***çümäli*** (*Alt.Gr.*)

çur (hlk.)'Sarışın, açık sarı renkli'
< Çuv. ***şurê***; Krç. ***sar*** [> Çer. *TLÇ* 59: *sarâ, şara*]

Tü. > **Kürt.** *çur, çuro, çûr, çür* (*KTS*, 59; *DAO*, 130)

çük 'Erkeklik organı'
= Çağ. ***çük***

çüm+ 'Çokluk bildiren sözcük'
Bk.**çum**

çürü-['Çürümek'
< ****çüri-*** (T. Tekin)
TT.: ÇÜRÜ- (ME/TME/T-/RÜ-TÜL-/TÜŞ/YÜŞ)
~ çürü- (Az.)
çüyre- (Trkm.) < *çüri-*
çiri- (Özb., Uyg.)
çirü (TatK.)
çirü- (Kırg.)
şirü- (Kzk.)
siri- (Bşk.)

Ç(>ş, s)Ü[<* Ü](>i)RÜ(>i)-

Tü. > **Zaza.** ***çormiş biyayiş*** 'çürümek'; ***çormiş kerdiş*** 'çürütmek'

Nişanyan (*SS*, 96): **çürü[mek** ~ ***ET?*** *çüyrimek/çürimek* çürümek, kokuşmak (xıv)

çürük 'Çürük'
< ***çüri-k***
TT.: ÇÜRÜK+ ÇÜL/LÜ/LÜK/SÜZ)
An.ağl.: ***çürükçü*** 'müsrif'; çürüntü, pişerken kesilmiş süt; çürük şeylerin döküntüsü'; ***çürürek*** 'az çürük'[<*çürük+rek*]; ***çürüyh*** 'çürük' (*DS.III*, 1309)
~ çürük (Az.)
çüyrük (Trkm.)
çirik (Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
çirigän (TatK.)
şirik (Kzk.)
sirik (Bşk.)

Ç(> ş, s)Ü[< ü](>i)RÜ(>i)K(>g)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *çūrūk*; (Lüb.) *şu-*

SanalBaba

ruk; (Sur.) *şarok* (*ALTK*, 57); **Zaza.** *çurıg* (*ZTS*, 75: *çurıg* dayiş pıro 'çürüğe çıkarmak', *çurıgey* 'çürüklük', *çurıgı* 'çürük', *çurıg* vejiyayiş ' çürük çıkmak', *çurımiş* bıyayiş 'çürümek', *çurug* 'çürük' (*ZTS*, 75)

Nişanyan (*SS*, 96): **ET?.** *çüyrimek/ çürimek*

K. Emiroğlu (TMES, 73): < ***Yun.*** *krisós*.

YANLIŞTIR. Çünkü, bu ad, *çürüş* 'buruşuk', *çürüş-* 'buruşmak, kıvrılmak, büzülmek' < ***çürü-ş-*** olarak Kırgız Türkçesinde yaşamaktadır (bk *KS.I*, 289).

Ayrıca, **çürü-** fiilini de göz ardı etmemek gerekir.

çüş 'Eşeği durdurma ünlemi'
. < ***çü*** 'yansıma'+***ş***
~ çü 'deh (atı yürümeye zorlama ünlemi: *çü de* = *çüdö*) (Kırg./*KS.I*, 288)

SanalBaba

-D-

d- sesi: Ne eski ne de yeni Türkçede sözcük başında /d-/ yoktur. d- > y- olamaz..

ET. y- < Ana Tü. *y- < ortak Altayca *d- [> ana Moğ. *d- > Moğ. d-.
d-/δ- ile temsil edilen bir Türk dili yoktur. Bunun gibi *n veya *ŋ ile temsil edildiği Türk dili de gösterilemez.

yok	***yō***
yol	***yōl***
yüz	***yǖz***
yaz-	***yaz-***

biçiminde tasarlanabilir.

gibi sözcüklerin Ana Tü. biçimleri →

(*Mak.I,* **83**)

da, bk. **dahi**

+dA Bulunma durumu eki. Bir yön gösteren, yer bildiren ektir.

< ET.(KT) ***+ta***

ET.'de: *tabgaçda* 'Çin'de' (Yer)
biriy***e*** yırıy***a*** kurıya 'güney***de***, kuzey***de***, batı***da***' (Yer)
tengri***de*** bolmış. 'Gökden, Tanrı'dan yaratılmış' (Ayrılma)
yirim***ke*** adrıltım. 'Yurdum***dan*** ayrıldım' (Ayrılma)
kutın***ga*** 'rahmeti sayesinde' (Bir aracı bildirir)

NOT: **+da** (buklunma hâli) > **+a** (yönelme hâli) değişmesi, Karadeniz (Rize merkez; Kalkandere, İkizdere ve Çayeli) ile Kütahya ve yöresi ağızlarında görülür.

+dA- Birkaç tek heceli ad dışında ses yansımalı sözlerden ses yansımalı fiiller türeten ek. Adlardan geçişli fiiller türetmiştir. (Korkmaz, *TTG*, § 177): *alda-* 'aldatmak' < ***al** 'hile'; *iste-* < ***iz+de-**; *ünde-* < ***ün** 'ün, şan' **+de-** ...vb.

dabança, bk. **tabanca**

Tü. > **Zaza.** *demûnçe* (*ZTS*, 83)

dad, bk. tad

Tü. > **Zaza.** *dad* 'lezzet, tad' (*ZTS*, 76)

dadan-['Tadını aldığı, hoşlandığı bir şeyi sık sık istemek'

< tat+ı-ġ+a-n-

TT.: DADAN- (DIRMA/DIR-/MA)

An.ağl.: ***dadangın, dadankın, dadğın*** 'alışkın'; ***dadan-, dadın-*** 'alışmak' (*DS.IV*, 1319); ***dadamık*** 'dadanma, alışma'; ***dadamık, dadamak, dadanak*** 'kuş, balık avlamak için av yerine konulan yem' (*DS.IV*, 1318); ***dadır-, dadtır-, damdır-, damzır-, damzırt-*** 'tattırmak, yedirmek' (s.1320)

[Fakat, ***damzır-*** < *tam-ı-z-ır-* 'damlatmak' demektir. Buradaki anlam kayması ilgi çekicidir.]

Eren (*TDES*, 103): YOK

Nişanyan (*SS*, 97): **dadan[mak ~ ?**

dadaş '1.Erkek kardeş; 2.delikanlı, yiğit'

< * dada 'yansıma'***+(o)ş*** 'okşama eki'

Krş. **gakkoş** < ***gakka+(o)ş***

TT.: DADAŞ+ (LIK)

An.ağl.: ***dada, dadaş*** (*DS.IV*, 1319)

Tü. > **Fars.** *dādāş* (*Redh.* 265; Gülensoy: *FATK*, 147)

Eren (*TDES*, 103): YOK

Nişanyan (*SS*, 97): **dadaş ~ ?**

dağ 'Dağ'

= ET, OT. ***taġ***

< tāġ

Çağ.: ***daa*** 'orman'

TT.: CI/CILIK/LI/LIK)

An.ağl.: ***dā, daa*** (*DS.IV*, 1311); ***dağ*** 'orman'; ***dağa*** 'yayla, yüksek yer' (s.1321)

~ dāġ (Trkm.)
tag (Kom.)
tav (Kom.)
tau (TatK.)
tā (Tub.)
tō (KKırg.)
too (Kırg.)
tū (Oyr., Tel.)
tıa (Yak.)
tu ~ tęv 'Berg' (Çuv.)

SanalBaba

(Räsänen, *V.*)

D[< *T]**A**(>e)**G**(> ğ, v)[> ***aa, oo, au, uu, ıa***]

Tü. > **Ar.** (Sur.) *dāġ* (*ALTK*, 58)

Eren (*TDES*, 103): YOK

dağar(cık) 'Çuval, dağarcık, harar'

= OT. ***taġar*** (DLT)

< *taġ-(a)r

An.ağl.: ***dağar, dagar, dāger, dağarcık, dahar*** (*DS.IV*, 1322)

DA[~ā]**G**(>ğ, h)**A**(>e)**R**

~ ***dāācık, dagaruk, dağarcuh, dağarcuk, dağarçık, daharcık, dārcık, davarcıh, davarcık, davarcug, davadcuk*** (s.1323)

DAG(>ğ, h, v/āā/ā)**AR(>d)**+*CIK*
+*[C=ø]UK*
+*CUH/CUK/ÇIK/CIH/CUG*

~ taġar (Çağ, DoğuT.,Tar.)
tār (Alt., Tel., Şor.)
dağarcıg (Az.)

~ Moğ. ***tagar*** 'ein Sack (aus Gewebe)' (Räsänen, *V* 454)

Tü. > **Laz.** *davarcuği* (*LTS*, 47); **Kürt.** *dağarcık, davarcık* (*DAO*, 133)

Eren (*TDES*, 103): YOK

TS.II, 328: **dağar** < ***Fars.taġār***

Nişanyan (*SS*, 97): **dağar** = ***ET. taġar*** çuval, torba (xı)

NOT: OT (DLT)'de de **tağar** olarak geçen bu Türkçe sözcüğün Farsça kökenli olarak verilmesinin nedenini açıklamak gerekir. Eğer, imlâsındaki ikinci ***elif***in uzun okunması ise, o Farsın imlâsı gereğidir. Türkçe sözcüklerde yazılan **elif, vav ve ye**'ler hiçbir zaman uzun okunmaz. Bu Uygur harfli metinlerde de böyledir. Fakat, Farslar ve Araplar elif, vav ve ye ile yazdıkları Türkçe sözcükleri de kendi imlâlarına göre uzun okudukları için bu karışıklık ortaya çıkmıştır: Tü.**katun** >Ar., Fa. ***xātūn***; Tü~Moğ. **ḳaġan** > Ar., Fars. ***xāḳān*** gibi.

dağ böğrü (hlk.) 'Yamaç'

< *dağ böğür+ü*

An.ağl.: ***dağ böğrü, dağ börüğü, dağ döşü*** (*DS.IV*, 1324)

dağ çatanağı, dağ çatı (hlk.) 'Vadi, koyak' (*DS.IV*, 1324)

< *dağ çat-anak+ı*

dağdağan (hlk.) 'Çitlembik'

< ? ***dağ dağ*** 'yansıma' **+ağan**

An.ağl.: ***dağdağan, daan, dadagan, dagun, dağağan, dağam, dağan, dağım, dağın, dağum, dahan, dardağan, dardahan, dargın, dargun, darun, daun, dav, davin, davum, davun, doğdoğan, doğum*** (*DS. IV*, 1324)

Tü. > **Kürt.** *dagun, dadagan, dardagan* (*DAO*, 131)

dağ doruğu 'Dağın tepesi'

< ***dağ doruk+u***

An.ağl.: ***dağ duruğu, dağ düğdüsü, dağ kellesi*** (*DS.IV*, 1324)

dağıl-['Dağılmak'

= OT. **tağıl-** '(bıçak gibi keskin şeyler) körleşmek' (DLT)

< *tāġı-* 'dağılmak**+*-l***

TT.: DAĞIL- (IM/IŞ/MA)

Nişanyan (*SS*, 97): **dağıl[mak** = **ET.** *tarılmak* 'dağılmak, ayrışmak' (xi) < *tarmak* 'dağıtmak'*Karş. Moğ. *targa-* (dağılmak). Ses değişimi lehçe farkı veya Moğolca etkisiyle açıklanabilir.

dağın-['Dağınmak'

< *tāġı-n-*

TT.: DAĞIN- (IK/IKLIK/INTI)

dağınık 'Dağınık'

< *täġı-n-(ı)k*

dağıt-['Dağıtmak'

< *tāġı-t-*

TT.: DAĞIT- (ICI/ICILIK/IK/ILMA/IL-/IM/IMCI/IMCILIK/IŞ/MA)

dağla-['Kızgın demirle damga vurmak'

= OT. ***tağla-*** (DLT)

[< * Fars. ***dāġ*** 'damga' **+*la-***]

dağme (hlk.), bk. **damga**

daha 'Daha; şimdiye kadar, henüz'

< * *tak-ı*, bk. **dahi**

An.ağl.: ***daġa*** (*DS.IV*, 1321)

~ daha (Az.)
dağı (Kırg.)
texi (Uyg.)

SanalBaba

dahi 'Da, de; bile'
= OT. ***takı ~ dakı*** (DLT)
< ***takı*** < ***tak-*** 'takmak, iliştirmek' + ***-ı*** 'zarf-fiil eki' (Hamilton, *İKPÖ*)
= EAT. ***dakı***
~ takı (Kzk.)
taki (DoğuTü.)
dağı (Osm., Trkm.)

T.Tekin (*MT Long Vowels*, s. 164): < ****takī***

T.Tekin (***TD***, S.78-1958, s.276-277): ***da/de < daḫ < daḳ < d'āḳı***
A.U.Elöve (***TD***, S.81-1958, s.454-456): ***da/de < daha < dahi < dağı < dakı < takı***
Hacıeminoğlu (*Türk Dilinde Edatlar*, s. 226): < ***dahı***
Nişanyan (*SS*, 97): **daha**= ***ET. takı/dakı*** de, dahi (bağlaç), daha (zarf) IX).

+dak Addan ad yapan ek:
boğurdak, kıkırdak ..vb.

dal¹ 'Dal'
= ET. ***tal*** 'dal, söğüt'(*EUTS*, 221)
~ OT. ***tal*** 'dal, yaş dal' (DLT)
< **** tal*** [kısa /**a**/ ile]
DLT: ***tal boḍluġ*** 'boyu düzgünce kişi; fidan boylu'
TT.: DAL+(KIRAN/KURUTAN/LA-/LANDIRMA/LANDIR-/LANIŞ/LANMA/LAN-/LI/SI/SIZ)
~ tāl (Trkm., Yak.)
dāl (Har.)
tal (Uyg., Çağ., Kzk., Nog., KKlp.)
dal (Osm.) (> **Rus.** *tal*) (Räsänen, *V*)

dal² 'Yalın; çıplak; tam'
< ? ****tal***
dal taban, dal kılıç, dalkavuk, dal uyku, dal yarak 'yarak=silâh', ***dal fes, dal gündüz, dal öğlen, dal bıçak, dal burun, dal taşak, dal tac, dal takke, dal uyku*** 'derin uyku', ***dal yaprak*** (argo) ...vb.

dal³ 'Arka'
[Krş. OT.(DLT) ***talġuç*** 'hayvan sırtına yükletilen yükü sıkıştırmak için kullanılan ağaç'
< ****tal+ ġuç***]
= EAT. ***dalu*** 'omuz'
< Moğ. ***dalu*** 'kürek kemiği'
An.ağl.: ***dal, dahl*** 'omuz, omuzbaşı" (*DS.IV*, 1332);***dal*** '13 farklı anlamı vardır' (*gös.yer.*)
~ tıl (Alt.) 'arka, geri'
Eren (*TDEŞ*, 103): YOK

dal-['1.Yarım uykulu olmak; 2. suya dalmak'
< ET. ***tal-*** 'bayılmak, bilincini yitirmek; dalmak, batmak' (KT, Uyg., DLT)
TT.: DAL- (DIR-/DIRIŞ/DIRMA/DIR-/DIRT-/DIZ/ICI/IŞ)
An.ağl.: ***dalcık-*** 'bayılmak' (*DS.IV*, 1341), krş. Trkm.
~ dāl- (Trkm.)
dalcık- 'bunalmak, soluğu kesilmek' (Trkm.)
talçık- '1.yorulmak, usanmak; 2. rehavet basmak, gevşemek' (Krç.-Blk.)
tal- 'kendinden geçmek, bayılmak, dalmak' (Şor.)
tal- 'yorulmak' (YUyg./*YUTS*, 387)
~ Moğ. ***tala-*** 'yağmalamak'

dala-['Köpek ısırmak, ısırmak'
< ***tāla-*** 'yağmalamak, zarar vermek' (*EUTS*, 221)
TT.: DALA- (MA/Ş/ŞMA/Ş-)
~ dāla- (Trkm.)
talā- (Yak.)
tula-, tolla- (Çuv.) (> Çer. *ÇLÇ*. 221: tola, tala-)

T(>d)A[< Ā](>u, o)LA-
= ***çak-*** (Özb., Trm., Uyg.)
çağ- (TatK.)
sağ- (Bşk.)
şağ- (Kzk.)
= Moğ. ***tala-*** 'rauben' (*KWb*.376)
(> Man. ***tala-*** 'konfiszieren')

dalağan (hlk.) 'Isırgan otu'
< ***dala-ġan*** [Krş. Kırg. *çal-kan*]

dalak 'Midenin arkasında, sol böbreğin üstünde bulunan bir organ'
< ET. ***talak*** (*EUTS*, 221)
Uyg. (*Heilkunde II*, 1, 2, 85): ***tal*** 'dalak'

SanalBaba

<*tāl {+***Ak***} 'küçültme eki'
~ OT. ***talak*** (DLT) ~ ***sulak***
~ dālak (Trkm.) < **tālak*
dalag (Az.)
tāl (Yak.)
talak (Çağ., Bşk., Kzk., TatK.)
tälåk (Özb.)
solak ~ sulak (Kıpç..)
sula(Çuv.)< *sulak* [*talak/sulak* için bk. T. Tekin, *Mak.II*, 417, § 4]

T(>s)A[<Ā]<(> ä, o, u)LA(>å)K

Tü.> **Çuv.** *talak* (Räsänen, *V*)
= Moğ. ***deligü(n)***, Hal. ***delü:n***
= Ewk. ***delkin***

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 209, 242; *II*, 417.
Erdal (s. 75): < ***tal*** {+***Ak***}

dalaş 'Ağız kavgası'
< tāla-ş-(ı)ş
dalaş- 'Dalaşmak, kavga etmek'
< *tāla-ş- (*EUTS*, 221)
TT.: DALAŞ- (MA)
~ dalaşmag (Az.)
dālaş- (Trkm.)
talaş- (Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
talas- (Bşk.)
täläşmåk (Uyg.)
= *ırıldaş-* (Bşk., TatK.)
ırıdas- (Kzk.)
dalaşman 'Kavgacı'
< * tāla-ş-man
dalbastı (~ **dalbasan**) 'Bir tür iri, aşılı kiraz'
< tal +bas-tı/-(a)n
dalbınca-[(hlk.) 'Şaşıran, zor durumda kalan kimse çare aramak'
< talbı- ~ talbu- 'çırpınmak, oynayıp sıçramak' (*YTS*, 201)
[> EAT. ***talbın-*** 'heyecanlanmak, çırpınmak']
An.ağl.:***dalbıca-/dalbıcı-*** (*DS.IV*, 1340)
dalda ~ dulda 'Kuytu yer'
= Çağ. dalda 'başın arkası'
< Moğ. ***dald*** 'gizli' *veya*
dal+da

Tü. > **Zaza.** *dalde* 'dulda, tenha ve sakin yer' (*ZTS*, 76: *daldedê xwı nayiş* 'arkasına gizlemek, koruyup saklamak'; **Kürt.** *dalde, talde* (*DA O*, 132)

daldaban (hlk.) ' Yalınayak'
< * tal taban
daldala-[(hlk.) '1.Örtmek; 2. kapıyı yarı kapamak; 3.güneş, yağmur ve rüzgârdan korumak'
< dulda+la-
daldaşak (hlk.) 'Çırılçıplak'
< *tal+taş 'dış'+***(a)k***
daldız (hlk.) '1. Marangozların kullandığı, ağaç oymaya yarayan mir aygıt; 2. ağaçtan oyulmuş arı kovanı; 3. ağaçtan oyulmuş yayık; 4. döven, döven taşı; 5. petekten bal almak için kullanılan demir kepçe" (*DS.III*, 1342-1343)
< ***tal-*** 'dalmak, batmak'+***dız*** [< ? Fars. *dūz* (***çuvaldız***'daki -dız < dūz gibi)]
dalga 'Deniz veya göl gibi geniş su yüzeylerinde genellikle rüzgârın, depremin vb.nin etkisiyle oluşan kıvrımlı hareket'
< OT. ***talġag*** (DLT)
TT.: DALGA+ (CI/CIK/KIRAN/LANMA/LAN-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***dalga, dalgo, dalğa, dalha*** 'defter yaprağı' (*DS.IV*, 1343)
~ talga (Çağ.)
dolguy (Yak.) (< Moğ. *KWb.*94) ***dolgi*** ~ Tü. ***tolku***)
dolkun (Uyg.)
dulkın (TatK.)
tolku, tolkula- (Alt.) 'dalga çıkarmak'

SanalBaba

tolkın, talkum, talgum (Trkm.)
tolkın (Kzk., Özb.)
tolkun (Kırg, Trkm.)
tulkın (Bşk.)

T(>d)O(>u)LK(>g)U(>ı)N(>m)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *dālġa* (*ALTK*, 58); **Zaza.** *delxe* '1.delga (dalga geçme), 2. dalgınca düşünce' (*ZTS*, 82), *delxe kerdiş* 'dalga geçme', *delxer, delxerek, delxerı* 'dalgalı, alacalı'

Eren (*TDES*, 103): YOK

dalgı 'Gaflet'

< *tal-ġı*

TT.: DALGI+ (N/NCA/LAŞMA/LAŞ-/NLIK)

dalgıç 'Dalgıç'

< *tal-ġıç*

TT.: DALGIÇ+ (LIK)

~ dalğıç (Az.)
= *sūçul* (Kırg.)
suvşıl (Kzk.)

dalgın < ***dal- gın***

< **tal-gın*

dalgündüz (hlk.) 'Güpegündüz' (*YKS*, 30)

< *tal+kün+düz*

dalkavuk 'Şaklaban'

< * *tal+ ķawuk* ~ *ķavuk* 'mesane, kavuk' (DLT) < ****ķaw***

TT.: DALKAVUK+ (ÇA/LAŞMA/LAŞ-/LUK)

dallama (hlk.) 'Bir tür yelek'

< *tal* 'arka, sırt'+***la-ma***

K. Emiroğlu (*TMES*, 75): < ***dalla-*** 'dallarla veya dal şeklinde nakışlarla süslemek' +***-ma*** 'fiilden sıfat/isism yapan ek' **YANLIŞTIR.**

dal öğlen (hlk.) 'Tam öğle vakti'

< *dal* [<**tal*] ***öğ*** [< ET. **öd*]+***le-n*** (< *+leyin*)

An.ağl.: ***dal öylen, dal oğlen, dal öğle, dal öğlen, dal ö:len, dal övle, dal öyle*** (*DS.IV*, 1347)

dalyan 'Deniz, göl ve ırmaklarda kıyılara yakın yerlerde ağ ve kazıklarla oluşturulan, büyük balık avlama yeri'

< *tal (>dal)+yan

TT.: DALYAN GİBİ 'boylu boslu' Krş. ***daylak, daylah*** '1. sakalı bıyığı çıkmamış delikanlı; İnce, uzun boylu (kimse); **3. çıplak, sivri'** (*DS.IV*,1389)

< OT. ***talyang er*** 'ince, kibar, güzel, boylu boslu, rengi parlak, elbisesi temiz adam (*en çok gençlerde kullanılır*)' (DLT), ***talyang yigit*** 'dalyan (taylan) gibi genç'

An.ağl.: ***dalyan*** '1. denizde yüzeye yakın yosunlu kaya; 2. deniz kıyılarında ve denizin dibinde dalgalı şekilde görülen kum' (*DS.IV*, 1347)~ ***dalyon*** 'denizin boyu aşmayan sığ yeri'

Krş. ***dalyasan boylu*** 'boyu bosu yerinde olan(kimse)' ~ ***daylan*** '1. boylu boslu, gürbüz, güçlü kuvvetli (kimse); 2. dalsız, budaksız uzayan ağaç; 3. açık denizdeki sığlık' (*DS.IV*, 1389)

< OT. ***talyang*** (DLT)

Tü.> **Blg.** *daljàn, daliàn, daljàni, taljàn*; **Srp.** *dáljan*; **Arn.** *dailanë*; **Yun.** *ταλιάνι, μταλιάν*; **Rus.** *tal'jan* (Eren, *TDES*: 103)

Eren (*TDES*, 103): "Kökünü bilmiyoruz. Ancak kök bakımından Türkçe olmadığı açıktır." der, nedenini açıklamaz.

Deny (*Principes* 87): ***italyan > talyan > dalyan.***

[**NOT**: Bana göre çok basit bir etimoloji denemesidir. Tam bir 'halk uydurması']

Kahane-Tietze (*LFL* 729): < Rum. *αλιάνειον **[YANLIŞTIR]**

Nişanyan (*SS*, 98): < ?

NOT: OT'deki **tay** 'tay', **taygan** 'tazı, av köpeği', **taylang, tayuk** sözcüklerininin kökeni < ***tay*** 'genç, zayıf, ince' olmalıdır.

dalyasan boylu (hlk.) 'Boyu bosu

SanalBaba

yerinde olan (kimse)'
< OT. ***taylang yigit/er*** (DLT).bk.
dalyan

dam 'yapıları dış etkilerden korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm'
= ET. (KT) ***tām*** (> OT. ***tam***. 'duvar, dam, kale' DLT)
< * *tām*
~ Trkm. ***tām üsti***, ***dām*** (Räsänen); Hlç. ***dāɷm***
~ Moğ. (*KWb*.377) ***tama*** 'Wand, Mauer' ~ Kore (*SKE*, 254) ***tam***

dam-['Damlamak'
= ET. ***tam-***
~ OT. (DLT): ***tamgır-***, ***tamgır-ar*** < *tamgıra-r* < ***tam-***
= Moğ. ***tama-***; Ma. ***tama-***

+dAm < * ***+dA-m***

dam+ ~ dım+ 'Çokluk ifade en söz'
damdazlak ~ dımdızlak

damak 'Damak'
= OT. ***tamak ~ tamġak*** 'boğaz'
< * *tam-* 'damlamak, sızmak'
+ġak < **tamga-* < **tam-*
TT.: DAMAK+ (LI/SI/SIL/SILLAŞMA/SILLAŞ-)
An.ağl.: ***damak*** '1.kapı sürgüsü; 2. şehir, merkezden uzak; 3.Kıraç arazi ile ekin veren araziyi ayıran bölge; 4. ocağın ortasına konulan ve diğer odunlara destek olan ana kütük' (*DS.IV*, 1349)
~ tamgak (Uyg.)
tamak (Çağ.)
tamag (Az.)
tamax (KarT.)
tabak (Şor)
tamax (Yak.)
taŋmak (Soy.)
= *taŋday* (Kzk., Kırg.)
täŋläy (Özb.)
aŋkav (Bşk.)
kentlevük (Trkm.)

TAM[G](>b, ŋ)AK(>g, x)

~ Man. ***tama-*** 'to put in' ~ Kore (*SKE*), ***tāmda*** (Räsänen,*V* 460)

Tü. > **Kürt.** *damağ* (*DAO*, 133);

Kbr. *tamak/temak* (İ.Doğan, 1999, 324)

Brockelmann (*OGM* 52. §): **tam** (>dam) **+gak** "küçültme eki"
Räsänen (*MTS* 101): **tam+gak**
Ramstedt (SKE 254): < Mançu. **tama**
Räsänen (*V*, 460 a): < Mançu **tama** "to put in" [ilk görüşünü değiştirmiştir.]
Clauson (*ED* 505): < **tam**-"damlamak"
Kałużński (*ME* 25): < Yak. **taŋalai ~ tağalai** "Gaumen"

H. Eren (*TDES*, 104): < ?
M.Erdal (s. 392): *tam-* 'to drip'
T. Tekiz, *Mak.I*, 338: < *tam-*

damaksı (hlk.) 'Boyunduruğun öküzün boynunun altına gelen kısmı'
< *tam(g)ak+sı*
An.ağl.: ***damaksı, damaçka, damaka, damaksa, damaskı, damaşka*** (*DS.IV*, 1349)
TT'nde 'gramer terimi olarak, '*boğumlanma noktası damakta bulunan (ses)*' anlamında kullanılır.'

damar 'Canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvının olaştığı kanal'
= OT. ***tamar, tamır, tamur*** (DLT)
< *tāmar*
TT.: DAMAR+ (CIK/LANMA/DARALTAN/GENİŞLETEN/LI/SIZ)
An.ağl.: ***damar*** 'kök' (*DS.IV*, 1350); ***damarı bozuk*** 'soysuz'; ***damarı galkmak*** 'aksiliği tutmak'; ***damarsız*** 'soysuz'(s.1350)
~ damar (Trkm., Az.)
tamır (TatK., Bşk., Alt., Şor., Tel., Küer., Sag., Koyb., Kaça)
tâmir (Özb.)
tomur (Uyg.)
tımır (Yak.)
tımar (Çuv.)

T(>d)A(>ı,o,å)MI(>a,i,u)R

Tü. > Zaza. *damarı* (*ZTS*, 76)

SanalBaba

M.Erdal (*OTWF*, 389: ***-mxr*** (<***ET tamır*** < *tam- mır*)

damarlı 'Damarlı'
< OT. ***tamırlığ*** (DLT)

damga 'Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç; bu araçla basılan nişan, işaret'
= ET,OT. ***tamġa*** (DLT, KB)

< *tam-ġā*

TT.: DAMGA+ (CI/LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LATMA/LAYIŞ/LI/SIZ)

~ damğa (Az.)
tamğa (Çağ., Bşk., Kırg., Uyg.)
tämğa (Özb.)
tağma (Trkm.)
tamŋa (Kmk.)
taŋba (Kzk.)
taŋma (Oyr., Soy.)
tamġa (TatK.)

(>**Çer.** *TLÇ* 66: *tamga*; **Rus.** Vasm.3:74-75: *tamga*; **Moğ.** (*KWb*.377) *tamaga* 'Stempel'); **Zaza.** *damxa* (*ZTS*, 76), *daxme* (s.78); **Kürt.** *dağme, damġe* (*DAO*, 133)

T(>d)A(>ä)M(>ŋ)G(>ğ,b,m,ŋ)A

damın-['Suyun damlaması'
= OT. ***tamın-*** 'yağ çıkarmak' (DLT: *tamındı suw*: su damlası)
< * ***tam-*** 'damlamak'+ ***-ın-***

damızlık 'Yalnız dölü alınmak için yetiştirilen yüksek nitelikli (hayvan veya bitki)'
< ***tam-ı(u)-z-*** 'damlatmak'+***lık***

< **tam-ı-r* 'kök'
Uyg.: ***tamız-***; OT (DLT), Çağ. ***tamuz-, tamız-***.
An.ağl.: ***damızlık, damazlık, damızlıh, dımız, domazlık*** (*DS.IV*, 1352)
~ tamız- (TatK., Kzk., KKlp., Kum.,Krç.-Blk., Kırg., Alt.)
tamıð- (Bşk.)
tâmiz- (Özb.)
damız- (Az.)

DA(>ı, o)MI(>a)Z+*LIK(>h)*

damla 'Damla'

< *tam-ı-ġ-la-ġ* (M. Öner)
TT.: DAMLA+ (LIK)
An.ağl.: ***damla, damlacık, damna, domla*** 'felç, inme' (*DS.IV*, 1353)

DA(>o)ML(>n)A+*CIK*

Tü. > **Ar.** (Ir.) *damla* (*ALTK*, 58); **Rumen.** *damlà* (Ş.,116b), *dambla* (L.,321b) '1.Palsy; apoplexy, paralysis; 2. Crank'

damla-['Damla durumunda tane tane düşmek'
= ET. (Uyg.) ***tamız-*** 'damlatmak'
EAT. ***damzur-*** < *tam-ız-ur-*
< OT. ***tam-*** (DLT); *tamgır-, tamgur-* 'damlaya yazmak'+***la-***
TT.: DAMLA-(MA/TILMA/TIL-/TMA/T-)
An.ağl.: ***damlam, damzım, damzırı, damzırık*** 'yudum; bir damla' (*DS.IV*, 1353); ***damlama, damlaca, damlamaca, damlantı, damlarca*** 'tepesinden, kenarlarından su sızan, damlayan mağara, kaya kovuğu' (*DS.IV*, 1353)
~ tam-, dam-, tam-la- (Çağ.)
tamgıs- (Kzk.)
tam-çı- (Kmk., Kzk., KarT., Oyr.)
tam-şı- (Kzk.)
tamma-, tammax-, tamax (Räänen, *V*)

+dan Addan zarf yapan ablatif eki: ***birazdan, bir uğurdan***. ...vb.

dana 'Dana, sığır yavrusu'
< ET. ****tāna*** 'Bir yaşında sığır yavrusu'; eski Kıpç. ***tana***
~ tāna (Trkm.)
tana (Çağ., Nog., Kırg., Özb. TatK.)
dana (Az.)
tına, tına, tęne (Çuv.)

T(>d)A[<Ā](>ı,i,ę)NA

(eski Bulgar. ****tınag*** >

SahalBaba

Mac. *BTLU* 130: *tinó* 'ein junger Ochs von 2 bis 3 Jahren', *tanę* (Sal.) (Räsänen, *V*)
Tü. ***tana*** > **Mac.** *tinó* 'ineğin erkek yavrusu, düve' (Ligeti: *Tör K* 43); **Blg.** *danàk* (*BER 1*: 318)

= *topak* (Uyg.) (*YUTS*, 420)

Yaygın görüşe göre: < Hint-Avrupa dillerinden: Sanskr. **dhéna** 'inek, sağmal inek' < Ana Hint-Avr.: ***dheinā** 'buzağılamış (inek)'

Eren (*TDES*, 105): 'Ancak bu görüş birkaç yönden düşündürücüdür. Türk dialektlerinde ***tana*** (>***dana***) '*ineğin erkek yavrusu*' veya '*düve*' olarak geçer. Sanskrit **dhénā** ise '*inek, sağmal inek*' olarak kullanılır.' diye karşı çıkar.

dangalak 'Kaba ve akılsız, düşüncesiz'

< ***taŋ-*** 'hayret, şaşırmak' (DLT) +***-āl-*** 'hayrette kalmak, şaşırmak' + ***-(a)k***

DLT: ***tanglaş-*** 'şaşmak'; ***tanglat-*** 'şaşırtmak'; ***tangsuk*** 'şaşılacak, acayip; nefis'
TT.: DANGALAK+ (ÇA/LIK)
An.ağl.: ***dangalak*** '1.boşboğaz; 2. bir şeyin büyüğü, iri yarı adam; 3. ıspanağa benzeyen bir bitki; 4. köpek' (*DS.IV*, 1358-59)

***NOT**: Bazı anlamlar benzetme yolu ile verilmiş olmalıdır.*

An.ağl.: ***danla-, daŋla-, dağna-, dahle-, dana-, dangı-, dan-, daŋna-, dansa-, dansı-, dansukla-, dazla-, dazmala-*** 'şaşmak' (*DS. IV*, 1362)

DAN(< ŋ, ğ, h)+*L(>n)A(>e)-*
+*NA-*
+*SA-/SI-*
+*SUKLA-*
DAZ+*LA-/MALA-*

Nişanyan (*SS*, 98): **dangalak** < **Fa.** *dengil* 'ahmak, aptal' <**Ave.** *danghu-* 'köy, taşra'
NOT: Bu sözcük Farsçadan ödünç alınsa idi, '***dengil***' biçiminde olması gerekirdi.
Sonra, +**ak** eki nedir?
Dankoff (*ALT* 717): < ***Erm.***
Eren (*TDES* 105), Dankoff'un görüşünü kabul ederek yorum yapmaz.

Tietze (*TETTL*, 55(): < Belki ***Erm.*** *dan glux* 'capital letter'

Görüldüğü gibi, Türkçe bir köke dayanan sözcük, '***Türkçe olmasın da ne olursa olsun!***' zihniyetiyle Farsçaya, olmadı Ermeniceye mal edilebilmektedir.

dangılda-[~ dangırda-['Yüksek sele konuşmak'

< ****dan*** 'yansıma'+***gıl/r+da-***
An.ağl.: ***dangırda-, dangılda-, dangılda-, dangıra-, danğırda-, danğurda-, dankılda-, dankırda-, dankır dankır konuş-*** (*DS.IV*, 1359)

danış- = ET. **** tanuş-*** 'istişare etmek, karşılıklı konuşmak, söyleşmek'

< ***tan-u-ş-***
TT.: DANIŞ- (IK/IKLI/IKLIK/ IL-/MA/MAN/MANLIK)
An.ağl.: ***danışık*** 'bildik, tanıdık'; ***danış-,danıf danış-,danıp danış-, dan-*** 'konuşmak, söylemek, sormak, fikir almak' (*DS.IV*, 1361)

dap+ 'Çokluk, sıklık anlatan sözcük' ***dapadar, dapdar, dapdağınık, dapdaracık***..vb.

dar 'İçine alacağı şeye oranla ölçüleri yetersiz olan'
= ET,OT. ***tar*** (DLT)

< ***tār***
TT.: DAR+ (CIK/DA/LIŞ/AL-MA/AL-/ALTICI/ALTIL-/ALT MA/ALT-)
An.ağl.: ***daracık, darcan*** (*DS.IV*, 1365)
~ dār (Trkm.)
tar (Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
tår (Özb.)
tār (Yak.)
tāar (Hlç.)
tuor (Hlç.)

T(>d)A[< Ā](>å,uo)R

-DAr- Ettirgenlik eki: ***dönder-*** [krş. *döndür-*], ***gönder-*** (< **köndger-*) (DLT), ***göster-*** (< **közdger-*)

Ergin: < *DUR-* ettirgenlik ekinin düzleşmesi.

SanalBaba

Korkmaz (*TTG*, s.562, § 498.5): *-t-Ar-* (İki ettirgenlik ekinin kaynaşması ile)

darak-[(hlk.) 'Darda kalmak' (*YKS*, 30)
Krş. Az. Tü. ***darıh-*** 'sıkılmak'
< *tār+ı-ķ-*

daral-['Daralmak'
= ET., OT. ***taru-*** (DLT; *EU TS*, 227)
< **tār+bōl-/ tārık-*
(T. Tekin)
TT.: DARAL- (IŞ/MA/TICI/ TIL-/TMA/T-)
~ daralmag (Az.)
dāral- (Trkm.)
tarıl- (kzk.)
tarıy- (Bşk.)
tar-ū (Kırg.)
taray- (TatK., Uyg.)
tåräy- (Özb.)

T(>a, å)**A**[< **Ā**]**RA**(>ı, ä)**L**(~y)-

dargıl (hlk.) 'Sığır, güvercin gibi hayvanların bir tüy rengi'
= ET., OT. ***targıl*** '(attan başka her hayvan için) alaca' (DLT)
< **tar+gıl*
An.ağl.: ***dırgıl*** 'alacalı, çeşitli renkli' (*DS.IV*, 1469)

dargın 'Küskün'
< *dar* [< *tār*] *+ġın*
Krş. ***taru-*** 'daralmak' (Clauson, *ED*: 532-533)
TT.: DARGIN+ (LAŞMA/LAŞ-/ LIK)

darı 'Darı, mısır'
= OT. ***tarıġ*** 'ekin, bitki, arpa, buğday, tane, tohum' (DLT)
< *tarı-* 'ekin ekmek' **+ *-ġ***
~ tarı (Oyr., Tel., SUyg., Krç.-Blk., Kar., Bşk., Kzk., TatK.)
tari (Çağ.)
taru (SUyg.)
tarū (Kırg.)
tarık (Özb.)
terik (Tar., Uyg.)
tarıg (Uyg., SUyg.)
tariġ (Çağ.)
terik (Tar., Uyg.)
Kat. (> Çer. TLÇ 67: *tar*)
darı (Osm., Az., Krm.)
tiŗe (Çuv.) (> **Mac.***BTLU* 68: *dara* 'Gries'

T(>d)**A**(>e, i)**RI**(>e, i, u, ū) **[G/K]**

Kırg. ***töptürgön taruu*** 'kabukları sokuda ayrıldıktan sonra, 24 saat süte ve sonra da kaymağa konularak yapılan darı tatlısı' ~ Moğ. (*KWb.* 380) ***tariyan*** 'Saat, Korn' < ***tari-*** ~ Tü. ***tarı-*** (Räsänen, *V*)
Tel., Kumd. *taragan* 'darı'; Alt., Tel. *tarān* < Moğ.

Nişanyan (*SS*,99): * Karş. **HAvr.** **drwā* 'darı' < * *der-* 'ekin ekmek'. Karş. **Sans.** * *dūrvā*, **EAlm.** *tarwe* 'darı'
OT: Benzerlikten başka bir şey değildir.

darıl-['Darılmak, küsmek'
< * *tārın-* (T. Tekin)
TT.: DARIL- (GAN/GANLIK/ MACA/TMA/ILT-)
An.ağl.: ***darıh-, darlan-*** (*DS.IV*, 1371)
~ tārınū (Kırg.)
darılmag (Az.)
tarıluv (Kzk.)
Eren (*TDES*, 106): YOK

Nişanyan (s.99): **darıl[mak** = *darılġanmak/tarılġanmak* 'kederlenmek, bunalmak' (XIV) < ? **ET.** *tar* → DAR[1]

darlan-[(hlk.) 'Canı sıkılmak, bunalmak, rahatsız olmak, sıkıntılı vakit geçirmek, hiddetlenmek'
< *dar* [< *tār*] *+la-n-*
An.ağl.: ***darlan-, daral, darazı-, daraz-, darık-, darsıh-, darsık-, darsı-*** (*DS.IV*, 1371)

darlaş-['Darlaşmak'
< *dar* [< *tār*]*+la-ş-*
TT.: DARLAŞ- (MA/TIRMA)

darmadağın 'Çok dağınık ve karışık' ~ **darmaduman**
< *darma+ dağ-(ı)n /duman*
An.ağl.: ***darmadolaşık, darmantınaz, darmatınaz, dormadolaşık*** (*DS.IV*, 1372)
Eren (*TDES*, 106): YOK

SanalBaba

Nişanyan (*SS*, 99): **darmadağın** < ***ET.*** *tarmak* dağıtmak → DAĞIL-

das+ 'Çokluk bildiren sözcük'
dasdaracık [/s/ tezet ünsüzü]

daş 'Dış', bk. **taşra**

Tü. > **Zaza.** *daş* 'ayak yolu' (*ZTS*, 78); *daşta* 'öteden, karşıda, karşıdan', *daşta-naşta* 'ötede beride'

davar 'Davar, sığır, mal'
= OT. ***tavar, tawar*** 'mal, davar' (DLT) ~ ***tabar*** (KB) ~ ***tıwar*** (*EUTS*, 238; *MA*, 5-8)
< * ***taβ-*** 'sahip olmak' + ***-°r***
An.ağl.: ***davar doluk; davarlıh; davaryancı*** 'her gün davar sağmaya giden' (*DS.IV*, 1379); ***doğar, dovar*** (s.1536) [*-a- >-o-* değişmesi olmuştur.]
~ tabar (Oyr.,Tel., Leb., Tar.)
tavar (Çağ., SUyg.)
tu´ar (Blk.)
tū´ar (Kmk., Krç.)
tuwar (KKırg.)
mal-tıvar (Bşk.)
mal-tuar (TatK.)

(> **Rus.** *tovar*; **Kam.** Joki 319-20: *tawār*; **Kalm.** (*KWb*.385) *tawr* 'Waren, Eigentum')

davar (Az.)
dovar (Trkm.)

T(>d)A(>u', ū', ı,o)V(<W)AR

Tü.> **Kürt.** *davar;* **Zaza.** *dawar* (*TZS*, 78), *dewar* 'sığır' (s. 89), *dewar û bızı* 'sığır ve keçi sürüsü' ; **Kürt.** *dawar, dewar* (*FKT*, 36; *KTS*, 69); dewarê (reş) 'sığır, sığır cinsinden olan' *(FKT*, 36)

Eren (*TDES*, 106): YOK

davran-['1. Bir kimseye veya bir şeye karşı belli tavır takınmak;
1. bir şeye el atmak; 3.bir işi
2. yapmaya hazır olmak, hazırlanmak'

= OT. ***tavra-, tuwra-*** 'davranmak, büyümek, kuvvetlenmek'~ ***tawran-*** (DLT; *EUTS*, 229) ~ ***tabran-*** ~ ***tafran-*** (*EUTS*, 219)
< ***tavra-*** 'acele etmek' (DLT)
+ ***-n-***
DLT: ***tawratası, tawratġan, tawratġu, tawratġuçı, tawratıġlı, tawratıġlı, tawratıġlıḳ, tawratıġsaḳ, tawratıġsı, tawratış-, tawratma, tawrat-, tawratmış, tawrattaçı.***
TT.: DAVRAN- (DIRMA/DIR-/IŞ/IŞÇILIK/MA)
An.ağl.: ***davran-, davrantı*** 'hazırlık', ***davranuhlu*** 'gayretli, hareketli', ***davrı-*** (*DS.IV*, 1381)
~ davranmag (Az.)
Eren (*TDES*, 106): YOK

Nişanyan (s.100): **davran[mak** 'ayağa sıçramak, gayrete gelmek' = **ET.** *tavranmak* 'hızlanmak, hızlı hareket etmek'< *tavramak* 'hızlı olmak' < **tav* 'hız'

davulga (hlk.) 'Kocayemiş ağacı ve meyvesi'
= OT. ***tawılku, tawılkuç*** 'innap denilen meyve) (DLT)
< ***taw+(ı)l+ku(ç)***

day (hlk.) 'Anne'
< ET. ***tāy*** (Räsänen, *V* 455 b)

Tü. > **Kürt.** *da, dé, dadé, dayık* (*KTS*, 60; *FKT*, 32; *DAO*, 136)

daya-['Bir şeyi bir yere dokunur duruma getirmek ve bu durumda bırakmak veya tutmak'
= ET, OT. ***taya-*** (DLT)
< * ***tay*** 'eş, destek, denk'
+***a-***
TT.: DAYA- (LIK/MA/NAK/NÇ/NDIRMA/DIR-/IKLI/IKLILIK/NIKSIZ/NIKSIZLIK/NIL-/NIM/NIRLIK/NIŞ/NIŞIK/NIŞMA/ NIŞMACI/ IŞMACILIK/YANIŞ-/ NIŞMALI/NMA/N-/NTI/TMA/T-/TTIRMA/TTIR-)
An.ağl.: ***dayama, dayantı, dadangan, dayangılı, dayangal, dayangan, dayantılı; dayantılık*** 'sabır' (*DS.IV*, 1386)
~ daya- (Az., Trkm.)
tayav (Kzk.)

SanalBaba

tayi- (Uyg.)
täyä- (Özb.)
tayō (Kırg.)
höyäv (Bşk.)

dayak¹ 'Destek'
= ET, OT. ***tayak*** (*EUTS*, 229; DLT)
< * *tay+a-k*
DLT: ***tayaklan-, taya-, tayan-, tayangu*** 'perdeci'
TT.: DAYAK+ (LAMA/LA-/LIK)
An.ağl.: ***dayak, dayacah, dayah, dayaklık, dayama, dayanak, dayanba, dayantı, dayancak, dayança, dayangaç, dayaşkan*** (*DS, III*, 1383)

DAYA-*K/H*
-CAH
-K+LIK
-MA
-N-AK
-N-BA
-N-CAK/ÇA/GAÇ
-N-TI
-Ş-KAN

~ tayak 'sopa' (Bşk., Kzk., TatK., Trkm., Uyg.)
tayåk (Özk.)
tayav (Bşk., Kzk.)
tayançuk (Uyg.)
dayag (Az.)

TAYA(>å)K(>v, g)

= *çıbık* (Kırg.)
küsäk (Bşk., TatK.)
tiräk (Bşk., Özb., TatK., Uyg.)
tirgäk (Özb.)
tirägis (Bşk.)
tiräviç (TatK.)
tirö:ç (Kırg.)
di:reğ (Trkm.)
türkük (Kırg.)
söyeğ (Trkm.)

Tü. > **Zaza.** *deyax kerdış* 'dayanmak'; *deyax wardış* 'dayak yemek' (*TZS*, 90); **Kürt.** *dayağ* (*DAO*, 136)

dayak² 'Dövülme'
< *dayak¹* < *tay+a-k*

~ tayaklama (Trkm.)
tayak yeğiziş (Uyg.)
tayak körsetüv (Kzk.)
tayaktō (Kırg.)
= *kötäk* (Az., Trkm.)
döymä (Az.)

dayan-['Bir yere yaslanmak, kendini dayamak'
= ET.,OT. ***tayan-***
< *tay+a-n-*
TT.: DAYAN-(AK/Ç/DIR-/DIR-MA/IKLI/IKLILIK/IKSIZ/IK-SIZLIK/IL-/IM/IRLIK/IŞ/IŞIK/IŞMA/MACI/MACILIK/IŞ-/IŞ-MALI/MA/TI)

dayı 'Dayı, annenin erkek kardeşi'
< OT. ***tagay*** (DLT)
< *tāy* 'anne tarafından akraba'
TT.: DAYI+ (LIK)
An.ağl.: ***dayı, dayca, dayıca*** '1. güzel, iyi; cesur, babayiğit' (*DS.IV*, 1388); ***dayni, dayı*** 'dayı' (s.1390); ***dayıbaşı*** 'amele başı'; ***dayılanmak*** 'büyüklenmek, böbürlenmek'; 'güvenmek' (s.1388)

DAY[*Y*]I+*CA/+BAŞI/+LAN-*
DAY[*I=ø*]+*CA/+Nİ*

~ dāyı (Trkm.)
dāy (Soy.)
dayı (Az., Kzk.)
tāy (Yak.)
tağa (Kırg., Uyg.)
tağay (Çağ.)
tağayı (Çağ.) ~ tağai (PdC 216)
taga (DTü.)
tåğa (Özb.)
tay (Oyr.)
tayake (Kırg.)
tayı (MA., AH.)
tay-ı (Sag.)
taay (Alt., Kumd.)

TA[< Ā](> å)Y(>ğ)*[+A/+AY/+AYI/+AKE/+I]*

Tü. > **Ar.** (Cez.) *dāy* (*ALTK*, 58); Zaza. *da* 'anne'; *dadi* 'anne'; *dadza* 'amca oğlu' (*TZS*,

SanalBaba

76); *dadceni* 'amca karısı', *dakıle* 'anne, annecik', *dayi* 'anne' (s.78); **Kürt.** *day , da, dé, dadé, dayık* 'anne' (*KTS*, 60; *FKT*, 32; *DAO*, 136); *dayıki* 'analık' (*FKT*, 32)

Eren (*TDES*, 106): YOK

Bk. T.Tekin, 'Teyze ve dayı kelimeleri'; *TDAY 1957.*

daylak (hlk.) '1.Dişi deve; 2. damızlık erkek deve; 3. boynunda tüyü olmayan pehlivan deve; 4. deve yavrusu; 5. at, eşek yavrusu; 6. İki yaşında hayvan; 7. sakalı bıyığı çıkmamış delikanlı; 8. ince, uzun boylu (kimse); 9. çıplak, sivri; 10. baldırı, bacağı açık (kimse)' (*DS.IV*, 1388-1389)

< ***day*** [< * *tay*] ***+lak***

Ana.ğl.: ***day, daylak, daylah*** (*DS. IV*, 1388-1389). Krş. ***daylık*** 'deve' (s.1389)

dayze, bk. **teyze**

< Tü. ***tāyı+eze+si*** (T.Tekin, *TDAY 1960*, s.291)

[**tāyı** > *day~da~dey~dē~dé~ diy~ di*]

An.ağL.: *dayaza, dağza, dayas, dayıza, dayza, daza, deyza, deyze, deza, dēze, déze, dezeana, diyaza, diyeze, dize* (*DS.IV*, 1378, 1386)

DAY+/*AS/AZA/ +IZA/+ZA*
DA[*Y*=ø]+*ZA*
DEY+*ZA/+ZE*
DĒ[*Y*=ø]+*ZE*
DE(~ **É**)[*Y*=ø]+*ZA/+ZEANA*
DİY[*A*]+*ZA/+ZE*
Dİ[*Y*=ø]+*ZE*

~ dayıza, diyaza, diyeze (El.dr.)
tağza (MA)
dayza (Trkm.)

Tü. > **Kürt.** *dayze, dayaza, dayas, diyaza, diyeze* (*DAO*, 136)

daz 'Kel, çorak'

< OT. ***taz*** (DLT)

dazlak 'kel, tepesinde saçı dökülmüş olan (kimse)'

Dazkırı 'yer adı'

Tü.> **Mac.** *tar* 'kel, saçsız'
< Eski Çuv. * ***tar***

~ tarbaka 'kurbağa' (Kzk.)
< *tar+bāka*
= Moğ. ***tarbalci*** 'akbaba' < *tar* 'kel' + *balci* 'baş' (= kel baş)

dazlak 'Saçsız, kel'

< ET. ***taz+la-k*** 'sıfat yapan ek'

de-['Söylemek'

= ET. ***ti-*** [Taryat N 5]
~ ***ti: ~té-*** (DLT)
< ET. ****té:- / tē-< tī-***

TT.: DEYİP [< ET. **ti-p** < ****té-p*** 'zarf-fiil eki' (/y/ koruyucu ünsüz, /i/ bağlayıcı ünlüdür.], Bk. **-(I)p**

~ diy- (Trkm.)
diä- (Yak.)

Günay Karaağaç'ın **de-** fiili ile ilgili güzel bir yorumu vardır: " ***de-*** 'demek, söylemek' < ***té-*** (<****tiye-*** < *tile-*) ~ ****il:*** 'dil; dil, lisan' [***élçi***: "elçi; ***ilen-*** '*söylemek, kötü söylemek, ilenmek'] ~ ****al***: 'dil; dil, lisan' [***alakır***- : 'bağırmak, haykırmak' (*EDPT*) > ****aya- kır-*** > ***aykır-*** 'bağırmak, haykırmak-' (*EDPT*);****alakırtı > lakırtı / lakırdı*** '1. söz; 2. hoş söz' (TS) ~ ***ay- /ayt-***: (< ****al-a- / *al-a-t-***) : 'demek, söylemek' (*EDPT*) ~ ****yal*** : 'dil; dil, lisan' [***yala-*** 'yalamak' (ST); ***yalavaç*** 'elçi, peygamber' (EDPT)] ~ ****ka***l 'dil; dil, lisan' [Çuv. **kala-** 'söylemek' (*Paasonen*); **kılavuz: (< kala-guz)** "*sözcü" > elçi, kıla- (*EDPT*); ***kol-/kolt-*** (< ****kal-a- / kal-a-t-***): "*demek, söylemek, dileği söylemek, istemek' (*EDPT*);***kolguçı/koltguçı*** : 'dilenci'] ~ Moğ. ***hel*** (< ***kele-n***): 'dil; dil, lisan' (Bazılhan); ***hele-*** (<***kele-***): 'demek, söylemek, konuşmak' (Bazılhan); ***kelegey-***: (> Oyr.Yak. ***kalagay*** 'kekeme'):'kekelemek' (Bazılhan); ***keleçü*** "söz, sohbet" (Lessing); ***kelegçi***:'konuşmacı, spiker' (Lessing) ~ Moğ. ***geyç:***'.... diye' (Bazılhan); ***geyh*** ***(<kel-e-)***: 'demek, söylemek' (Bazılhan) [G.Karaağaç, ***Dil-Tarih ve İnsan***, Ankara 2003, s.93-94]

debelen-['Yerde yuvarlanmak'

< * ***tep-ele-n-***

dede 'Büyük baba'

= ET. ***dede*** 'yansıma' 'baba' (çocuk dili)
~ dâda (Özb.)

Tü. > **Ar.** (Ir., Sur.) *dede* (*ALTK*, 59); **Rus.** *ded* 'dede' (E. M.

SanalBaba

E. Mustafayev, ***Rusça-Türkçe Sözlük,*** Sosyal yay., İstanbul 1989.

Eren (*TDES,* 107): YOK

dedikodu 'Dedikodu, kovlama'
< ***de-di ko(y)-du***

Tü. > **Zaza**. *dêdiqodu* (*ZTS*, 91)

dedir-['Demek zorunda bırakmak; denilmesini sağlamak'
= OT. ***tétür-*** 'söyletmek, dedirtmek' (DLT)
< ***té-tür-t-***

değ-['Yaklaşmak, değmek, dokunmak, ermek, erişmek, varmak, düşmek; olgunlaşmak'
= ET. (Uyg. /*İKPÖ*) ***täg-*** ~ OT. ***teg-*** (DLT)
An.ağl.: ***değmek, degmek, devmek, deyipmek, deymek*** 'olmak' (*DS.IV*, 1403)

değdir-['Değdirmek'
= ET. ***tägürt-*** (*EUTS*, 231)
< ***teg-ür-t***

değer 'Değer'
= OT. ***tegir*** (DLT)
< ***teg-(i)r***
TT.: DEĞER+ (BİLİR/LENDİRME/LENME/Lİ/LİLİK/SİZ)
~ tēr (Kız.)
deger (MA)
deyer (Osm.)

değerlen-['Kıymetlenmek, değer kazanmak'
< ***değ-er+le-n-***
< ****teg-(i)r+le-n-***

değış (hlk.) 'Değişmek'
< ***değiş-***
< OT. ***tegiş-*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *değış* (*DAO*, 137)

değil 'İsim cümlesinde yükleme veya başka ögeler olumsuzluk anlamı veren sözcük'
= OT. ***tegül ~ dağ ol*** (DLT)
> EAT. ***degül***
[< ****tegül*** (<****tağ*** > dağ) ***ol***]
~ **An. ağl.**: ***degel, deal, deel, değul, dél, deyel*** (*DS.IV*, s. 1399);
dögül, döğül, döyü, döyül (*a.g.e.*, 1569)

DE(~é)G(>y)İ(>e, a, u)L
~ degül (AH)
deyül (IM)
devül (Kom.)
deyil, deyl (Osm., Az.)
deal (Osm.)
dä:l (Trkm.)
döyü (Az.)
tegil (Çağ.)
tügil (Bşk., TatK.)
tügül (Çağ., KKırg.)
tüyül (Blk.)
tügül, tül (Krç.)
t'uúul (KarL.)
tüwül (KarT.)
tőgől (TatK.) (Räsänen, *V*; *KTLS*)

T(>d)E(>o, ő, ö,'u, ü)
G(>ü, y, v, w, ú)İ(> ő, ü)L
= *emes* (Kzk., Kırg.)
emäs (Özb.)
ämäs (Trkm.)

Bu konu için bk. M.Özmen, "Türkçede *Değil* Kelimesi ve Anlamları", ***TDAY-Belleten 1995***, s. 345 vd.

değilse 'Değilse'
< ***değil+ i-se*** < ****tegül érse***

değin[1] 'Değin; kadar'
= OT. ***tegin*** (DLT)
< ***teg-in*** 'instrumental'
~ Çağ. ***tegin***
TT.: DEĞİN+ (İ/İŞ)
~ **Anadolu ağl.**: ***dekli, degan, değan, degen, degin, deh, deki, dekili, dekni, deni, deyin*** (*DS.IV*, 1407)

DEG(>y)İ(>a, e)N
DEK(>h)+İ/İLİ/Nİ
DE[*Gİ*=ø]N+İ
~ deyin (Kzk.)
çeyin (Kırg.)
çenli (Trkm.)
şeyin (Kzk.)
tikli(m) (Bşk., TatK.)

SanalBaba

D(~ç >ş)EYİN

değin² 'Sincap'

< OT. ***teging*** 'tekin, samur' (DLT) *['samur' sözcüğü 'sincap' olmalıdır.*]

An.ağl.: ***deyin, déyin, değin*** 'sincap' (*DS.IV*, 1446) ~ ***iteyin*** (Uşak)

~ tıyın (Nog., Blk., Kzk., Kırg.)
tiyen (TatK.)
tīn (TatK.)
tīŋ (Alt., Şor., Tel., Yak.)
tiyiŋ (Alt.)
diyiŋ (Tuva)

T(>d)E(>ı, ī, i)G(>y)İ(>e)D

= *çırbık ~ sırbık* (Sibirya diyalektleri)

Räsänen (*LTS*, 200; *V*, 470 a): < Ost-yakçadan alıntı. YANLIŞTIR.

Eren (*TDES*, 107): Çağdaş diyalektlerde sincaba *tiyin (~ tıyın)* adı "akçe, para" olarak da kullanılır. Bu adın "akçe, para" anlamını alması, sincap derisinin "para" olarak geçtiğine tanıktır.

değin-['Değinmek'

= Uyg. ***tägin-*** 'ulaşmak, karşılaşmak, uğramak' (*İKPÖ*)

< * ***teg-in-*** [-°***n***-]

TT.: DEĞİN- (İ/ME/Tİ)

dek ve *değin* hk. Bak. M. Öner, *I. Kayseri ve Yöresi Kültür ve Sanat Sempozyumu Bildirileri.*

değir-['Değirmek'

= OT. ***tegir-*** 'yaklaştırmak, eriştirmek, dokundurmak' ~ ***tegür-*** (DLT)
Çağ.: ***tegür-; tägüz-*** (Brock.)
CC.: ***teyir-***
~ EAT. ***degür-***

< * ***teg-(ü)r-***

~ tiyir- (Kırg.)
tegiz- (Özb., YUyg.)
tegizdir- (Özb.)
tegis- (Tuv.) < * *tägiz-*

= Moğ. ***teberi-*** 'to encircle; to embrace' <* *tebere-* < **tebire-*

değiren 'Değiren'

= OT. ***tegürgen*** (DLT)

< * ***teg-ür-gen***

değirmen 'Değirmen'

= ET., OT. ***tägirmän*** (DLT)

< * ***tek-*** 'dönmek'+***-ir-*** 'çevirmek, döndürmek'+***men***

TT.: DEĞİRMEN+ (CİCİLİK/ LİK)

değirmen hk. Bk. M. Özmen, TÜBA (*Türklük Bilgisi Araştırmaları*), Harvard Ün. Yay. Sayı: 12

An.ağl.: ***dermen, dérmen, degirman, değmen, deman, deyirman, deyman, deymen, dēmen, deremen, derman, deyirman*** (*DS.IV*, 1435); ***dēmenböcesi*** 'hanım böceği' (s. 1416)

DEG(>y)İR-*ME(>a)N*
DE[*Gİ*=ø]**R-***ME(>a)N*
DEĞ[*İR*=ø]-*MEN*
DEY[*İR*=ø]-*MAN*
DE[*GİR*=ø]-*MAN*
DĒ[< ***GİR***]-*MEN*

~ tegirmen (Uyg., Çağ., Bar., Özb., KKırg.)
tirmen (Blk., Bşk.)
türmen (Blk.)
tīrmen (KarT.)
tīrmän (Kzk.)
tęgęrmän (TatK.)
tegirmån (Özb.)
tä:rmän (Tel.)
tä:rbän (Oyr.)
tirbä:n (Koyb.)
tügmän (Trkm.)
dērbe (Soy.)
değirmen (Trkm.)
dägirmen (Az.)
diyirmen (Kzk.)

T(>d)E(>ä, i)G(>ğ, y)İR-*MEN*

(> Moğ. *KWb*.395-6: ***tegermen***)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *degirmān* (*ALTK*, 59)

değirmi 'Yuvarlak'

= ET. ***tägirmi*** (*EUTS*, 231)

~ OT. ***tägirmä*** (DLT)

< * ***täg-ir-mi***

TT.: DEĞİRMİ+(LE-/LEŞ-/LİK)

~ **An. ağl.**: ***degirmi, deermi,***

SanalBaba

değermi, dērmi, dıgırmı, dıgrımı (*DS.IV*, 1400); ***değirmi, değerni, degirmi, değermi, değirme, değmi, demi*** (*a.g.e.*, 1401); ***değirme*** (*a.g.e.*, 1401)

DEG(>ğ)İ(>e)RMİ(>e)
DE[G=ø]E(< i)RMİ
DI(< e)GI(< i)R[*I*]MI (< i)
DEĞ[İR=ø]Mİ
DE[ĞİR=ø]Mİ

Tü. > **Kürt.** *dıgırmı, dıgrımı* (*DAO*, 137)

DE(>ē, ı)**Gİ**[*egi* >ē; ı]**R**-*M(>n)İ(>ı, e)*
DEĞ[*İR*=ø]-*Mİ*
DE[*ĞİR*= ø]-*Mİ*
DĒ[< *egi*]**R**-*ME*
DIGR[< *gır*]-[*I*]*MI*

~ tägärä (TatK.)
teğelek (Trkm.)
tägirī (Yak.)
toğolok (Kırg.)
tögäräk (Özb.)
tögürüy (Yak.)
tügäräk (TatK.)
tünäräk (Bşk.)
döŋgelek (Kzk.)
dügläk (Uyg.)
= *tegirşik* (Kzk.)
tegirşek (Kzk.)
domalåk (Özb.)
yomrı (TatK.)
yomoro (Bşk.)

değiş 'Değmek işi veya biçimi'
< ***değ-(i)ş*** < * ***teg-(i)ş***
TT.: DEĞİŞ+ (TOKUŞ)

Tü. > Ar. (Cez.) *dāyeş* (*ALTK*, 59)

değiş-['Değişmek'
= ET. ***teŋiş-/tegiş-***
< ***teg-*** 'ulaşmak, erişmek'
+(i)ş-
Uyg. ***tägiş-*** (*EUTS*, 231)
DLT: ***tegiş-*** "(bir yere) değmek; muhakeme olmak"

TT.: DEĞİŞ- (İCİ/İK/İKLİK/İM/İMLİ/İNİM/İNİMCİ/İŞ/KE/KEN/KENLİK/KİN/ME/TİRGE/TİRGEÇ/TİRİCİ/TİRİLİŞ/TİRİLME/TİRİL-/TİRİM/TİRME/TİR-/TİRT-)

değişik (hlk.) 'Yedek; fazla elbise, iş elbisesi'
< ***teg-(i)ş***
An.ağl.: ***değişik, degişik, değiştirek, deyişeyh, deyişik*** (*DS.IV*, 1402)

değiştir-['Başka bir biçime sokmak, değişikliğe uğratmak'
< ET. ***tegşür-*** [*tegiş-* fiilinin causativum hâli.]
> EAT. ***değşür-***
= Çuv. ***tiv-ĕš-*** < * *tig-iš-*

değiştiril-['Değiştirmek işi yapılmak'
< ***değ-(i)ş-tir-(i)l-***
= ET. ***tägşürüş-*** (*EUTS*, 231)
< * ***teg-şür-(ü)ş-***

değme[1] 'Değme işi, temas'
< ET. ***teg-me***

Tü. > **Kürt.** *degme* (*KTS*, 63)

değme[2] '1. Her, herhangi bir, gelişi güzel; 2. seçkin, seçme' (*TS*)
< ET. ***ti-*** (>TT. ***de-***) fiilinin bugün ölmüş bulunan partisipidir: ET. ***ti-gme*** >TT.***değme*** 'denilen, söz konusu edilen > her, her bir' (G.Karaağaç, *İnsan, Kültür ve Dil*, s.83)
An.ağl.: ***değme*** 'seçkin, üstün, en iyi' (*DS.IV*, 1403)

değmek (hlk.) 'Miras kalmak'
< ***değ-mek***

değnek 'Değnek'
< ***teg-enek*** [~ ***-anak***]
~ EAT. ***degenek***
TT.: DEĞNEK+ (Çİ/ÇİLİK/LEME/LE-)
An. ağl.: ***degenek, degnek, dehnek, denek, deyeney,*** 1400); ***diynek*** (*a.g.e.*, 1529); ***denek*** 'hıyar, patlıcan vb. seb-

SahalBaba

zelerin sapı' (s.1421)

DEG-*ENEK*
DEH(< **G**)-[*E*=ø]*NEK*
DE[*G*-*E*=ø]*NEK*
Dİ(< **e**)**Y**(< **G**)-*NEK*

~ degenek (Trkm.)

Tü.> **Blg.** *dignjak* (*BER* 1:386); **Srp.** *degènek* (Škaljić:*Turc* 209); **Fars.** *daganak*; **Kürt.** *deganak*; **Mac.** *dögönyeg* (*TESz 1*:668)

Tzitzilis (*LB* 36, 3:265): < Rum. **δεκανίκιον, δεκανίκ, δοκανίκι**

Eren (*TDES* 107): Tzitzilis'in görüşü için '*tartışmaya açıktır*' der, görüş belirtmez.

Meninski 1680 II, 2113: < Yun. *dekaníki* 'old man's staff for wolking! < *dekanós* [Tietze, *TETTL*, 576-577]

Doerfer (*TMEN* 2037, N 92): < **Tü.**

Škaljić (*Turc* 209): < **Tü**.

NOT: Sözcüğün Türkçe **deg-** fiiline **-enek** eki getirilerek yapıldığı açıktır. Krş. **gör-enek, ol-anak** ... vb. Rumca sözcüğün sonundaki *-nikion, -niki* < Lat. *–nus* eklerinin Türkçede niçin ve nasıl düştüğünü açıklamak gerekir.

dek 'Gibi, benzetme edatı'

< ET, OT. ***tek~tegü*** 'kadar, dek'

An. ağl.: ***dek, dekleme, deng*** (*DS.IV*, 1406)

del-['Delmek'

< KT,Uyg., DLT. ***tel-***

TT.: DEL- (İCİ/İK/İKLİ/İKLİLER/İKSİZ/NME/LİN-/ME)

deldir-['Deldirmek'

= ET, Uyg., OT. ***teltür-***

< ET. ***tel-tür-***

delgiç 'Delgiç'

< ***tel-giç***

~ deşgiç 'delgiç' (Trkm.)
teşkiç (Kırg., Özb.)
tişkis (Bşk.)
tişkiç (TatK.)
täşküç (Uyg.)
deşikaçan (Az.)

T(>d)**E**(>i)**Ş-K**(>g)**İ**(>ü)**Ç**(>s)

deli 'Deli'

= OT.***telü~telwe*** (< KT,Uyg. ***télwe***)

[< * ***tēlü*** (T. Tekin)]

~ MA. ***telwe***; NF,KE,CC. ***teli***; Terc. ***tēli***; Tefs. ***dēlü***.

TT.: DELİ+ (BAŞ/CE/CESİNE/KANLI/ KANLILIK/ R-/ RİŞ/ RME/LİR-/RT-/ŞMEN/İŞMEN/ İŞMENLİK)

~ dēli (Trkm.)
deli (Az., Trkm., Kırg.)
däli (Az.)
dälli (Uyg.)
delbe (Kırg.)
dälduv (Kzk.)
delkulı (Kzk.)
telbä (Özb.)
tälvä (Uyg.)
tili (Bşk., TatK.)

DE(< ē; i)**L**[***L***]**İ**
D(< **T**)**ELB**(>v)**E**
DEL+*DUV/KULI*

Tü. > **Ar.**(Sur.) *dali:* (*ALTK*, 59); **Zaza.** *dellı, dellu* (*ZTS*, 82), *delu; delluy* 'deli kız veya kadın'; *deluane* 'delilik'; *deluane xwu nayiş* 'kendini deli gibi göstermek', *delu biyayiş* 'delirmek', *delu kerdiş* 'delirtmek', *deluyey* 'delilik' ; **Kürt.** *dêlî* (*KTS*, 70-71)

Eren (*TDES,* 108): YOK

delice 'Şahin, atmaca; çaylak; deli gibi'

< ***deli*** [< *tēlü*]+***ce***

An. ağl.: ***delice, delce*** (*DS.IV*, 1411) [*Başka anlamları da var.*] ***deldelice, deldellice*** 'kıvrık gagalı, oldukça yırtıcı bir kuş' (*YKS*, 30)

delik 'Delik'

= OT. ***telik*** (DLT)

< ***del-*** [< *tel-*]+***-(i)k***

TT.: DELİK+ (Lİ/LİLER/SİZ)

An.ağl.: ***delik, dellük*** "Kızlığı giderilmiş" (*DS.IV*, 1412)

~ deşik 'delik' (Trkm.)
teşik (Kırg., Özb.)
tişik (Bşk., TatK.)

SanalBaba

töşük (Uyg.)
dälik (Az.)

delikanlı 'Genç'

< ***deli+kan+lı***

An. ağl.: ***deliganlı, deleğannı, deliğanlı*** (*DS.IV*, 1412)

delik deşik 'Delik deşik'

< ***del-(i)k deş-(i)k***

< ***tel- teş-***

An. ağl.: ***delik dırsık, delik dersik***, (= ***delik duluk***) (*DS.IV*, 1412)

delim 'Çok fazla' (*DS.IV*, 1412)

< OT. ****telim*** 'çok, pek çok, bol' (DLT)

delimsek (hlk.) 'Sersem, salak, çılgın, delişmen'

< ***deli*** [< *tēlve*]***+m+sek***

An.ağl.: ***delimsirek, delimisirek, delimsek, delimserek, delirek, delisem, delisen, delümsek*** (*DS. IV*, 1413)

delin-['Delinmek'

= ET. ***tälin-*** (*EUTS*, 232)

< ***tel-(i)n-***

delir-['Delirmek'

= ET. ***telür-***

< ****tēlve+r-***

~ dä:lire- (Trkm.)
däli ol- (Az.)
dälli bol- (Uyg.)
deli bol- (Kırg.)
delbe bol- (Kırg.)
tilir- (Bşk., Özb.)

D[<T]E(>ä:, i)LİR-E-
DE(>ä)L[*L*]İ BOL-
DELBE BOL-

= *esir-* (Kzk.)

delişmen 'Şımarık ve delice tavırlı'

< ***deli*** [< *tēlü*]***+ş-men*** > ***dalaşman***

TT.: DELİŞMEN+ (CE/LİK)

delme '1. Delmek işi; (hlk.) cepken, yelek'

< ***del-*** [< *tel-*]***+-me***

An.ağl.: ***delme, deltak*** (*DS. IV*, 1414)

Tü.> **Kürt.** *delme* 'cübbe' (*KTS*, 60)

deme (hlk.) 'Deyiş' (*YKS*, 31)

< ***de-me*** [< * *té-*]

demek 'Demek'

< ***de-*** [< * *té-*]***+ -mek***

Tü. > **Ar.** (Sur.) *demek* (*ALTK*, 59); **Zaza.** *dêmax* 'demek ki' (*ZTS*, 91)

demet 'Bitki veya çiçek bağlamı'

< ***der-*** [< *té:r-*]***+-me+t***

DLT: ***tergüçi*** 'deren, toplayan'
terigsek 'dermeyi dileyen'

TT.: DEMET+ (LEME/LE-/LENME/LEN-/LETME/LET-/Lİ)

An.ağl.: ***dement*** (*DS.IV*, 1416) ***deremet, deramet, dermet*** 'hazırlık, sağlama, toplama; Eski elbiseleri onarma'; ***derem*** 'kadınların bellerine bağladıkları kuşak' (*gös.yer.*) < **der-(e)m*

< ***der-*** [< *té:r-*]***(e)me+t***

TS.I, 352: < Yun.
Eren (*TDES*, 108): **R** ***δεμάτι***
NOT: Yunanca (Rumca)dan alındığı görüşü yanlıştır. Çünkü, Türkçede **der-** fiili 'toplamak' anlamında bile bu sözcük için yeterlidir. ***Demet < der-(e)m+et < *té:r-***

demin 'Az önce, hemen, çok yakında'

Uyg. (*İKPÖ*) ***timin*** (***temin***?)
~ ***timin*** (*EUTS*, 240)
= OT.***témin ~ ti:min*** (DLT)

< ****té:min***

TT.: DEMİN+ (CEK/DEN/Kİ)

An. ağl.: ***demicek, demice, deminceg, demink*** (*DS.IV*, 1416)

~ tīm (Yak.)
ti:emi (Hlç.)

demir 'Demir'

= ET, OT. ***temür*** (DLT)
[~ Süm. **tibira** (Tuna 74)]

< ***témür***

TT.: DEMİR+ (BAŞ/Cİ/Cİ-LİK/KAPAN/LEME/LE-/LEŞME/LEŞ-/Lİ)

~ temir (Kırg.)

SafalBaba

tömür (YUyg.)
~ Moğ. ***temir*** (*MGT, AT*; Lessing, *MTS*)

Fakat: **demirhindi** < Fars. ***tamr-i hindî*** (Lat. *tamarindus indica*) (Eren, *TDES,* 108)

demirhindi ~ ***Ar. temr-i hindī*** Hint hurması, tropik ülkelerde yetişen bir ağaç, ***tamarind*** < *temr* hurma.
Batı dillerine Arapçadan geçmiştir. (Nişanyan, *SS*, 104)

NOT: Eren Farsça, Nişanyan Arapça diyor. Hangisi doğru acaba?

Redhouse'a göre: Ar. *temr* (s. 1137)

Tü. > **Ar.** (Mıs., Ir.) *demi:r*; (Cez.) *dami:r* (*ALTK*, 59); (Sur.) *demi:rbāş*; (Mıs.) *demerdāş* 'Kahire'de bir semt adı'

Eren (*TDES,* 108): YOK

demirci 'Demirci'
= ET, OT ***temürçi*** (DLT)
< *temür+çi*
~ Moğ. ***temürçin***
(+*çi*/+*çin* "meslek eki")

demir kazık 'Demir kazık'
= OT. ***temür kaznguk/ kazguk*** ~***temür kazuk*** (DLT)

demirli 'Demirli'
< OT. ***temürlüg*** (DLT)

den-['Ad verilmek; söylenmek'
< ***de-n-*** '**de-** fiilinin pasif hâli'
< ****té-***
TT.: DEN- (İLME/İL-/ME)

+dAn 'ayrılma durumu eki'
< ET. **+*tin* (<+t+i+n)**
Mani metinlerinde: 1) **+tAn**: *baştan, yıgaçdan, töpüden* > TT. **+dAn**
2) **+tin (<+t+in)** > EAT.**+din**

Bunlardan ilkin bir süre Mani muhitinde **+tan** şekli kullanılmış, daha sonra **+tin** şekli tercih edilerek Uygurcada genelleşmiştir. Yani işkin Maniheist Uygurların kullandığı **+tan**'ın ömrü ET döneminde kısa olmuş ama Türkçenin güney-batı kolunda bir süre **+tin** (EAT: **+din**) ile birlikte kullanıldıktan sonra **+din**'in yerini alıp günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir. (Ş.Tekin, ***İK***, s.238)

dene-[= **deŋe-** 'tartmak'
< ET. ***teŋ*** 'eşit, eşdeğer' **+*e-***
TT.: DENE- (K/ME/MECİ/CİLİK/NME/N-/T/TÇİ/ÇİLİK/Tİ Cİ/TİLME/TİL-/TİM/TİMCİ/T İMLİ/TİMSİZ/ TLEME/ TLE-/ TLENME/TLEN-/ Y/ YCİ/ CİLİK/YİM/YİMLİ/YİMSİZ/YİŞ/ YLEME/YLE-/Lİ/SEL/SİZ)

Eren (*TDES,* 108): < *den* (< *deŋ*)
Nişanyan (*SS,* 104): < ***deŋemek*** tartmak < ET. *teŋ* eşit, eşdeğer → DENK

denge 'Denge'
< *denk+e*
< * *teŋ*
bk. **denk**
TT.: DENGE+ (LEME/LE-/LENME/LEN-/LEYİCİ/Lİ/SİZ/SİZLİK)

deniz 'Deniz'
= ET, OT. ***teŋiz*** (DLT)
= EAT. ***deŋiz***
< * *teŋ* 'göl, bataklık' + ***(i)z***
TT.: DENİZ+ (ALTI/ALTICI/ ALTICILIK/AŞIRI/Cİ/CİLİK/ LİK)

Tü.> **Kbr.** *tenciz* (İ. Doğan, 1999, 324)

An.ağl.: ***değiz, deyiz, deniş***(+çi) 'denizci' (*DS.IV*, 1402)

DEN(>ğ, y)**İZ**(>ş)
~ teŋiz (Çağ.)
teŋis (Oyr.)
teŋiz (Kzk.)
teŋŋiz (Krç.-Blk.)
diŋez (TatK.)
diŋgez (TatK.)

T(>d)**E**(>i)**D**[***D/G***]**İ**(>e)**Z**(>s)
(> **Çuv.** *tineş, tɛneş*; **Moğ.** *teŋgis*) (ET. > Ortaçuv.> **Çer.** ÇLÇ 219: *teŋgeź, täŋgeź*; **EBlg.** ****täŋir*** > **Mac.** *BTLU* 128-9: *tenger* 'Meer') (Räsänen: *V*) [**-z** > **-r** olmuştur.]

Tü. > **Zaza.** *dengız* (*ZTS*, 83);

SanalBaba

Kürt. *dengız* (*DAO*, 141)

denk 'Aynı ağırlıkta; yük'
= ET. ***täng*** (*EUTS*, 233)
~ OT. ***teng (teŋ)*** (DLT)
< *teng*
TT.: DENK(G)+ (E/ELEME/E-LE-/ELENME/ELEN-/ELEYİ Cİ/ELİ/ESİZ/ESİZLİK)
= Moğ. ***teŋ*** 'Gleichgewicht', Gleichheit' (*KWb.* 391)
Eren (*TDES*, 108): YOK

Nişanyan (*SS*, 104): **denk** = ***ET. teŋ*** eşit, eşdeğer, kadar (viii), terazinin bir yanına konan ağırlık, tartı, yük.

ET. teŋ: DENGE, DENK, DENKLEM, DENLİ, DENSİZ
ET. teŋiş- : DEĞİŞ-, DEĞİŞKEN
ET. teŋe- : DENE-, DENEK, DENETİM, DENEY, DENEYİM

denkle-['Denklemek, denkleştirmek'
= OT. ***tengle-*** 'iki şeyi birbirine denkleştirmek' (DLT)
< *teŋ+le-*

denkleş-['Denkleştirmek'
< *teŋ+le+ş- /teŋ+e+ş-*

denli[1] 'Kadar, miktar'
< ET. ***teŋli*** < **** teŋ+li***
[< * *teg-in+lig*]
> EAT. ***deŋlü***

denli[2] 'Uslu, terbiyeli, doğru, namuslu (kimse)' [**denli** sözcüğünün karşıtı]
< ET. ***teŋ+lig***

densiz 'Yakışıksız ve saygısızca davranan; münasebetsiz, yakışıksız, soysuz'
< ET. ***teŋ+siz***
> EAT. ***deŋsüz***
TT.: DENSİZ+ (LEN-/LEŞME/LEŞ-/LİK)

denşir-[(hlk.) 'Bir şeyin yapısını veya niteliğini bozmak'
< **den** [< ***teŋ**]+***(i)ş-ir-***

NOT: Bir görüşe göre TT. ***denk*** < ET. **teng** sözcüğü, Çince < ***têng*** 'terzi; denk, eşit' sözcüğünden ödünç alınmışmış!
Uyg. ***teng-lig*** 'eşit, ölçülü, miktar'
teng-le- 'eşitlemek'
tengeş 'eşit, denk'
tenge- 'denklemek, eşitlemek'

EAT. ***denlü*** 'kadar, miktar'
ET. ***tengsiz*** > TT. ***densiz***
ET. ***tenge-*** > Osm. ***deŋe-*** > TT. ***dene-*** 'sınamak'
sözcükleri de Çince **têng**'in türevleriymiş!..
(bk. T. Tekin, *Mak.II*, 231)
T. Tekin de bu görüşe pek makbul bakmıyor.

dep+ 'Çokluk bildiren söz'
depderin

dep-[, bk. **tep-**[

depik (hlk.) 'Tekme' (*YKS*, 31)
= OT. ***tepik*** 'tepiş, tepme'

(DLT); **tepük** 'kurşun eritilerek *iğ ağırşağı* şeklinde dökülür, üzerine *keçi kılı* veya başka bir şey sarılır, çocuklar bunu teperek oynarlar' [*Türklerin futbol 'ayaktopu' oynadıklarının kanıtıdır.*]
< ***tep-(i)k***

depin-[, bk. **tepin-**[

depiş-[, bk. **tepiş-**[

depre-['Kımıldamak, harekete geçmek, yerinden oynamak, sarsmak'
= ET., OT. ***tepre-*** (DLT)
[< ***tēp-*** (T. Tekin)]

deprem < OT. ***tepre-***
< ** tēp-re-m*

Tü. > **Zaza.** *deprem* (*ZTS*, 83)

Hamilton (*İKPÖ*, 218): **tep-r-** 'ettirgenlik ya da pekiştirme eki'
krş. ET. **tep-** = TT. **tep-**

depren-['Deprenmek'
= OT. ***tepren-***
< *tēp-re-n-*
~ terve- (SUyg.)
terben- (Kmk.)
tibre-n- (TatK.)
tapra-n-, tapra-t- (Çuv.)
(> Çer. *ÇLÇ* 219: *tarβa-*)

TE(> a, i)**P**(>b)-***RE***(>a)-*N*-[**TER-*P*(>*B*, *V*)*E*-] (**-pr->-rp/v-** göçüş.)
~ ?Moğ. ***derbe*** 'flattern' (*KWb.*90)

depreş-['(hisler) kımıldamak'
= ET. ***tēpreş-***
< *tēp-re-ş-*

dér (hlk.) 'Türkü'

SanalBaba

< OT. ***ır*** 'koşma, türkü, hava, ır, musikide ırlama' (DLT)

< [y+]***ır***

~ yır (Uyg., Kom., Az., KarL., Bar.)
ır (Uyg., Kç., Koyb.)
çır (Krç., Kzk., TatK.)
zır (Blk.)
ırıa (Yak.)
ıllā (Yak.)

[*Y(>ç, d, z)*+]IR

Tü. > **Zaza** (Siverek) *dér* (*DAO*, 141); **Kürt.** *déyer*

der-['Derlemek, toplamak, devşirmek'
= OT. ***ti:r-*** (DLT)

< *té:r-*

~ ti:r- (Trkm.)
té:r- (Koyb., Hak.)

dere otu 'Kokulu, yenen bir ot türü'
< Fars. ***dere*** + Tü. ***ot+u***

Tü. >**Ar.** (Sur.) *daraot* (*ALTK*, 60)

dergi 'Dergi, mecmua'
= ***té:r-ig-*** 'derlemek' (DLT)

< *der-* [< *tér-*]+***gi***

EAT: ***dérgi*** 'sofra'
An.ağl.: ***dergi*** 'tırmık' (*DS.IV*, 1433)

Tü. > **Laz.** *dergi* 'küçük küp' (*LTS*, 48)

deri[1] 'Deri'
= ET. ***täri*** (*EUTS*, 234)
~ OT. ***teri*** (DLT)

< **tēri* (T. Tekin)

An.ağl.: ***deriyi tuzla-*** 'ölmek' (*YKS*, 31)
~ tēri (Kmk.)
teri (Kzk., Krç.)
tirę (TatK.)
(> Çuv. *tir* 'Balg, Fell, Haut', Yak. *tirī, tiriä*)

TE[<Ē](>i)Rİ(>ę)

deri[2] (hlk.) 'Toplantı, düğün'

< *té:r-i*

An.ağl.: deri, déri, deri gün, derinti, dernek, dernek günü (*DS.IV*, 1433); ***deri*** 'perşembe' (*YKS*, 31)

DER-*İ/-İNTİ/-NEK*

derici[1] 'Toplayan'

< *der-*[< ET. *ter-*]+***-ici***

< ET. *té:r-gü+çi*

derici[2] 'Deri işi yapan'

< ET. ***tēri+çi***

deril-['Derilmek'
= Uyg. (*İKPÖ; EUTS*, 234)
teril- ~ tiril- (*EUTS*, 240)

< ET. ***té:r-(i)l-***

~ tēr- (Trkm.)

derimevi (hlk.) 'Oba ileri gelenlerinin toplanıp görüştükleri, yuvarlak kubbeli büyük çadır' (*YKS*, 31)

< *der-*[< ET. *té:r-*]

+*-(i)m ev+i*

derin 'Derin'
= KT, Uyg.,OT. ***teriŋ***

< *ter+iŋ*

TT.: DERİN+ (CE/LEMESİNE/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRME/LEŞTİR-/LET-/LİK)
An.ağl.: ***derıŋ*** (*DS.IV*, 1433); ***deringöz*** 'dere'; ***derinnik*** 'derinlik' (s.1434)
~ tereŋ (Kom., Krm., Oyr.)
derīŋ (Trkm.)
teren (KarT., Kmk.)
tiren (TatK.)
dirıŋ (Yak.) (Räsänen, *V.*)

D(< T)E(>i)RĪ(>e, i)D(>n)

derin-['Toplanmak'
< ***der-(i)n-*** < **** té:r-***
TT.: DERİN- (Tİ)

derincek (hlk.) 'Baş örtüsü'
= OT. ***terinçek*** (DLT)

< *der-* [< ET. *tér-*] 'toplamak'+

-in-cek

derinlemesine (zrf.) 'Derinliklerine nüfus ederek'

< *derin* [< ET. *teriŋ*]

SanalBaba

+le-me+si+n+e

'üçüncü tekil kişi eki'+***n*** '*zamir n*' si'+***e*** 'datif eki'

deriş-['Bir nokta dolayında toplanmak'

< té:r-iş-

TT.: DERİŞ- (İK/İKLİK/ME)

derken 'Bu vesile ile'

< de- [< ET. *té-*]***r***

i-ken

derle-['Derlemek'

= ET. ***tirlä-*** (*EUTS*, 240)

< té:r-ig+le-

derinti 'Toplantı'

< ET., OT. ***té:r-inti***

derle-['Toplamak'

< ET. ***té:r-le-***

TT.: DERLE- (M/EMCİ/MCİ-LİK/ME/NME/LEN-/YİCİ/Lİ TOPLU)

An.ağl.: ***derle-, değne-, değşir-, déne-, dene-, dēne-, dér-, derne-, deyne-, deyşir-*** (*DS.IV*, 1434)

DER(>ğ, y)-LE-
DE(/**Ė**)[R=ø]-NE-
DĒ[*R*=ø]-NE-
DEY-[İ]**Ş**-İR-

derme (hlk.) 'Hasat vakti'

< té:r-me

An.ağl.: ***derme, dergi, deyirgi, deyirme*** (*DS.IV*, 1435)

dernek 'Dernek, cemiyet'

= OT. ***térnek*** 'işlerini konuşmak için ulusun toplandığı yer' (DLT) < ***der-(i)n-(e)k***

< * té:r-in-(e)k

[< ***té:rin-*** 'toplanmak']

An.ağl.: ***dernek, deri, déri*** (*DS. IV*, 1436)

Eren (*TDES*, 109): < **derin- + -(e)k**

deş-['Deşmek'

= ET, OT. ***teş-*** (DLT)

< GT. ***täş-*** [geç /ş/' leşme]

// ET., OT (DLT) ***täl-*** 'delmek'

NOT:Bu konu için bk. T.Tekin, *Mak.II*, 607: Geç /ş/'leşme örnekleri: ***teş-/tel-; töş/töl, tūş*** 'rüya' < ***tūş /tül*** 'rüya' < ***tūl***

TT.: DEŞ- (ELEME/ELE-/İK/ İLME/İL-/ME)

An.ağl.: ***deşmek, deşmak*** 'delmek, yarmak, yara açmak' (*DS. IV*, 1438) ~ ***deşele-*** (s.1438)

deş- 'açıklamak, açmak'

~ teş- (KB., Çağ., Blk., Krç.)
tes- (Kzk.)
tiş- (Kaz., Bar.)
tis- (Hak.)
täs- (Yak.)

TE(>i, ä)**Ş**(>s)-

deşik 'Deşilmiş olan deşilmiş yer'

= OT. ***teşik*** 'obur, karnı doyduğu halde gözü doymayan kişi' (DLT) ~ ***teşük***

< teş-ük

An.ağl.: ***deşik*** 'derbeder, giyinişine dikkat etmeyen'; ***deşik~ deşük*** 'şişman' (*DS.IV*, 1437)

~ teşük (Kom.)
teşik (Kom., Kırg., Özb.)
tişek (KKırg., TatK.)
tişik 'delik' (Bşk., TatK.)
töşük 'delik' (Uyg.)
tüş-ïk (Küer.)
tiž-ek (Bar.)
tiz-ïk (Hak.)

TE(>ö, i, ü)**Ş**(>z)**Ü**(>e, ï)**K**

(NOT: **deşgiç** için bk. **delgiç**)

Eren (*TDES*, 110): YOK

deşil-['Yarılmak'

< teş-(i)l-

deşnek (hlk.) 'Kaynak'

< teş-ne-k

deve 'Deve'

= OT. ***devey, tewey, teve, tewe, téwi, tiwi; tiwē*** (DLT)

İM: ***täbä:*** [ikinci /ä/ uzun]

< Tü. ***tewä:***

~ Moğ. ***teme*** (+*gen*)

TT.: DEVE+ (Cİ/CİLİK/LİK)

SanalBaba

~ tebe (Uyg., Soy.)
teve (Çağ., DoğuT., Türkî)
deve (Kmk.)
tewe (Kar., Blk.)
tebë (Sag., Koyb., Kaça)
täbiän (Yak.)
dive, tive (IM.)
tibe (Hak.)
timiän (Yak.)
tö: (KKırg., Kırg., Alt., Tel., Kuğ., Töl.)
töve (Kom.)
töge (YUyg.)
tuya (Özb.A.)
düye (Trkm.)
tüge (YUyg., Tar., Türkî)
tüye (Krç., Nog., Kzk., Sart)
tüye (Kmk.)
tüyö, tüö, tüye (Kzk.)

T(>d)E(> i, ö, u, ü, ŭ)V(W, B)
(>g, m, y)E(> a, i, ö)
TÖÖ
TÜÖ

(> **Rus.** *tyuya мюя*; **Kaz.** *dθyä*; Miş. *dθwä*; **Çuv.** *tewɛ*)
(< * **täbgän, *tibgän** < **Moğ.**)
tĕve (Çuv.)[Ligeti: *TörK* 306: **-v-** < **-y-**]

~ Moğ. ***teme-gen*** 'Kamel' (*KWb.* 390-1) (> Sag. *tebä-gä*; Yak. *täbiän, timiä*; Rus. *tımen*)
~ Gold. ***tęmę(n)***
~ Fin. ***teva(-na)*** 'Elch' (Räsänen, *V*)

Tü. > **Mac.** *teve*; **Ar.** (Mıs.) *davaçi:*; (Ir.) *diyveçi:* (*ALTK*, 59); **Zaza.** *deve; deva* 'dişi deve'(*ZTS*, 88) **Kürt.** *dewe, deve* (*DAO*, 143; *KTS*, 63: *xédi-ye dewan, serdara vı bılında* 'deve sahibinin eşeği yüksek olur.'), *dawa, dewa*

Kałużynski (*ME* 16, 42): **deve** < Moğ.**temegen**
Clauson (*Studies* 234): eski Tü.> Moğ.
Ramstedt (*ZİRGO* 34: 553; *KWb.* 390-391): Tü. **tewe** ~ Moğ. **temeen**
Räsänen (*V* 468a): Ramstedt'in görüşünü kabul eder.
Egorov (*ÊS* 244): Tü. **tewe** ~ Moğ. **temegen**
Şçerbak (*İRLTJa* 103-104): Tü.**tewe** ~ Moğ. **temege(n)**

Ligeti (*TörK* 305-306; 52): Moğ.**teme+gen**
Eren (*TDES* 110-111): Yukarıdaki görüşlerden bahseder.
T. Tekin, *Mak.II,* 48: ***tiwä:***

deve kuşu 'Deve kuşu'
= OT. ***téwi kuş*** (DLT)
Bk. **deve** ve **kuş**

devetabanı 'Geniş yapraklı salon çiçeği'
< ***deve+taban+ı***
An. ağl.: ***devedabanı, deve dabbanı*** (*DS.IV*, 1440)

devir-['Devirmek'
< ET. ***tevir-*** (*EUTS*, 235)
~ ***tegir-***
TT.: DEVİR- (ME)

Nişanyan (*SS*, 107): **devir[mek** = ***ET.*** *tevirmek/tegirmek* çevirmek, devirmek, alt-üst etmek (XI)
* Ar. *dewr* (devir, dönüş) masdarıyla ses benzerliği açıklanmaya muhtaçtır. Krş. ***ET.*** *tevir-/tegir-* : DEĞİRMEN, DEĞİRMİ; DEVİN-, DEVRİM, TEKER/TEKERLEK.

NOT: ***ET***'deki **tegirme** 'çörek, değirmen taşı, para gibi değirmi olan her nesne'; **tegre** 'etraf, çevre, daire, değre' [< ***teg(i)r+e***]; **tegrek(g)** 'herhangi bir şeyin halkası' sözcüklerindeki kök **TEG** olup, sonradan ***-g-> -v-*** olmuştur. Arapçadaki **dewr** ile ilgisi yoktur. Benzerlik akrabalık göstermez. Öyle olsa idi ET. **BOD** ile İngilizce **BODY** de akraba olurdu. (TG)

devlengeç 'Çaylak'
= EAT. ***değlügeç***
< ET. ***teŋlügüç*** (? ***teŋlügeç***)
[<***teŋle-*** 'iki şeyi birbirine denklemek, denkleştirmek'; ***tengit-*** 'havaya doğru yükseltmek' (DLT)]

devrik 'Devrilmiş'
< ***devir-ik***

devril-['Devrilmek'
< ET. ***tävril-*** (*EUTS*, 236)

devşir- [~ ***devir-***] 'Çevirmek, devirmek'+ ***-(i)ş-*** [> ***devişir-*** >***devşir-***] *(-r-ş- > -ş-r- olmuştur.< derşürfiilinin varyantı. /v/ türemedir)*
< ET. ***tegşür-*** 'ulaştırmak, getirmek, eriştirmek' (*EUTS*, 231)
EAT: ***devşür-, değşür-***

SanalBaba

An.ağl.: ***deşir-, dēşir-, déşir-, deşur-, dişir-, doşur-, doşür-, döğşür-, döşür-, dövşür-*** 'devşirmek, toplamak' (*DS.IV*, 1437)

DE(> ē, é i, o, ö)[*V/Ğ*]**Şİ**(>u, ü)**R-**

Nişanyan (s.108): **devşir[mek** = ?****derşirmek*** < ***dermek*** 'toplamak' → DER-

deyenek, bk. **değnek**

deyirman, bk. **değirmen**

déz (hlk.) 'Tepe, yığın' (*DAO*, 144)

< OT. ***tiz*** 'yüksek yer'

+dıç 'Addan ad yapan ek'

sağdıç

= ***soldıc*** (Ker./*Kr.TS*, 311)

dıkım 'Lokma'

= OT. ***tikimi*** 'parça, lokma' (DLT; aryıca: ***tikü, tikkü***)

< tık-(ı)m

+dI4r < ***dI4r-I4r*** 'geniş zaman eki'

Örnek cümle:
*Mavi boncuk benim için uğur**DUR**,*
*Onun için hep cebimde **DURUR**.*
***+dur** (ekleşmiş)*
durur** (müstakil) <**dur-ur

+dI4rI4k 'Addan alet adı yapan ek'

= ET., OT. ***+duruk/+dürük***: DLT: ***közüldürük*** 'at kuyruğundan dokunan bir bez parçası' ***sakalduruk*** 'külâhı başa bağlayan kaytan'

TT: ***boyunduruk, burunduruk, eğindirik*** ...vb.

An.ağl.: ***çivindirik*** 'ağaçların taze dalı'; ***çiyindirik*** 'tomurcuk' (*DS.III*, 1248); ***buğduruk*** 'ağaçların çiçek döktükten sonraki küçük meyvesi' (*DS.II*, 780)

dış 'Dış; iç'in karşıtı'

< ET, OT. **taş** 'dış, taşra' (DLT)

TT.: DIŞ+ (INLI/KI/KLIK/RAK/SAL/TAN)

dışarı 'Dışarı'

< dışaru < tışaru

< tışġaru < taşġaru

ET. ***taşġaru ~ taşḳaru ~ tasġaru*** (*EUTS*, 227)

Krş. ***taşġar-*** ~ ***taşḳar-*** 'uzaklaştırmak'

< ***taş*** (DLT) + ***ġaru*** 'yön eki'

krş. **taşra**

TT.: DIŞARI+ (LI/LIK/LIKLI)

~ tışkaru (Alt.) (*ATS*, 177)

dışgarı/dışarı (Az.)

Eren (*TDES* 111): YOK

Nişanyan (*SS*, 108): **dışarı** = ***ET. taşġaru*** (xı) → DIŞ

dışarı çık- 'Dışarıya çıkmak'

< OT. ***taş+ık-*** , ***tış+ık-*** (DLT)

dışarıdan 'Dışarıdan'

= ET. ***taş+dın*** ~ ***taş+tın*** (*EUTS*, 227)

< ***dış+arı+dan***

[< ***taş+garu+tın***]

dışkı 'Dışkı, tezek; gübre'

< dış [< *tış*]+***kı***

OT. ***tışıḳmaḳ*** 'dışarı çıkmak' ~ ***taşıḳmak*** (DLT)

Nişanyan (*SS*, 108): **dışkı** ***YT*** (1944) *Ağızlardaki ***fışkı*** (< ***Yun.*** *fúski* sözcüğünden esinlenmiş olduğu açıktır.

TS.I, 502: **fışkı** < Yun.

YANLIŞTIR. Çünkü, *fışkı* 'yansıma' bir sözcük olup, *fış fış, fışıl(dama/damak/tı), fış(ırdama/damak/datmak/ fışır/tı)* sözcüklerinde de vardır. *Fışkı* da gübrenin yanmasından dolayı çıkardığı sesten dolayı verilen addır. Yunanca *fúski*'ye benzemesi bundan dolayıdır.

Anadolu ağızlarında yaşayan:
fışgın, fışırgın "yağmur";
fışaŋ "rüzgârla karışık yağan kar ya da yağmur";
fışdılık "sidik torbası";
fışfırdal "sidiğini tutamayan";
fışgırık "filit aracı";
fışıramak "gübre asitleneren kabarcıklar çıkarmak"
fışırdamak "su akarken ses çıkarmak";
fışka "yağmur", "yaş gübre" < ****fış+ka***
fışkırdak, fışdıgeç, fışfışı, fışkırgeç, fıştırgeç "su fışkırtan araç"

sözcüklerinin kökenindeki **fış** 'yansıma'dan başka bir şey değildir. Demek ki, **fışka**'daki **fış** ile **fışıramak**'taki **fış** da Yunanca değildir.

Dışkı ile ***fışkı***'nın da sözcük olarak yapıları farklıdır.

dibek 'Büyük havan'

< ET. ***tög-(e)k***

= eski Kıpç. ***döğüç*** [< * *tög-*]

An. ağl.: ***dibek*** 'hayvanların su

SanalBaba

içmesi için ağaç ya da taştan oyulmuş yalak, çeşmelerdeki delikli taş tekne; ağaç yayıkların içindeki uzun ağaç sopa'; ***dibek tas*** 'büyük bakır maşrapa' (*DS.IV*, 1479) ~ ***dibeh ~ dibeyh~ dübek ~ dübeh, dibelek*** 'taş havan' (s.1616)

dibelcek 'dibek tokmağı';

dibelek 'bakırdan yapılmış bakraç'

divek (*DAO*, 149)

Dİ(>ü)B(> v)E[*Y/LE*]K(>h)

bk. H.Eren, "Dibek", ***TD*** XXX, 1974, s. 761-764.

Eren (*TDES*, 111): < Tü. **döğ-** (< **tög-**) "ezmek": **döğ-** (> **döv-**) + **-(e)k** > ***dövek** > ***düvek** (> **dübek**) > **divek**> **dibek.**

'Tü. **dip** (< **düp**)'ten geldiği yolundaki sav yanlıştır.' der.

***

Tietze (*TETTL*): 'dibek' in etimolojisinin *kâfi derecede aydınlatılmadığını* yazar, ancak bu yolda başka bir açıklama ve öneri getirmez. Tietze'nin, Eren'in 1974'te çıkan '**dibek**' adlı makalesini ve *TDES*'ü görmediği anlaşılıyor.

didik didik 'Parça parça yapmak'

< ***did-(ik) did-(i)k***

< OT. ****tīt-*** 'ditmek, ziyadesiyle parçalamak' (DLT) ~ ***tit-***

DLT: ***tıtıl-, tıtış- ~ titiş-***.

TT.:DİDİK+ (LEME/LE-/LEN ME/LEN-)

Eren (*TDES*, 112): YOK

didikle-['Didiklemek'

< ***dit-***[<**tīt-*] ***ik+le-***

didil-['Didilmek'

< OT. ***tıtıl- ~ titil-*** < ****tīt-ıl-***

didim = OT. ***didim*** 'geline gerdek gecesi giydirilen taç' (DLT)

= Moğ. ***titim*** 'Krone' (*KWb*.396)

Räsänen (*V*, 238): < Uyg. < Soğd.< Gr.

didin-['Didinmek'

< ***did-*** [< **tīt-*]+***-(i)n-***

TT.: DİDİN- (İŞ/ME/Tİ)

didiş-['El veya sözle birbirini hırpalamak; hep kavga etmek'

< ***did-*** [< ET. *ti:t-*]+ ***-(i)ş-***

TT.: DİDİŞ- (İM/KEN/ME)

diğren, bk. **dirgen**

dik 'Dik'

= ET, OT. ***tik***

DLT'te, ayrıca: ***ting*** 'dik'

TT.: DİK+ (ÇE/EÇ/EL/ELME/ EL-/EN/ENCEENLİ/ENLİK/ ENSİ/ENSİZ/EY/GEN/İNE/İT)

~ Ker. ***kit***, Tel. ***dik*** (*KTS*, 239)

Nişanyan (*SS*, 109): **dik[mek** = ***ET.*** *tikmek* saplamak, delip sokmak, ağaç dikmek (VIII), dikiş dikmek (XI) < ?* *tī-* delmek, saplamak.

* Karş. ***ET.*** *titmek* (delik deşik etmek, dik bakmak).

NOT: ET ve OT'de **tī-** diye bir fiil yoktur. **tığ-, tig-** fiilleri de "*eğmek; değmek; bir yere değerek keskinliği gitmek, körleşmek*" anlamlarındadır.

tıt- '*ditmek, ziyadesiyle parçalamak*'; **tit-** ise '*(yara) acımak; direnmek, karşı koymak, keskin gözle bakmak*' demektir.

dik-['Dikmek'

= ET, OT. ***tik-*** (KT, Uyg., DLT)

< **** tı:-*** 'delmek, saplamak'

TT.: DİK- (Cİ/CİLİK/İLİŞ/İLME/İL-/İM/İŞ)

~ tik- (Trkm., Özb., Ker.)

tig- (Kzk., TatK., Kırg., Bşk.)

Nişanyan (*SS*, 109): **dik[mek** = ***ET.*** *tikmek* saplamak, ağaç dikmek (VIII), dikiş dikmek (XI) < ? **tī-* delmek, saplamak.

*Karş. ***ET.*** *titmek* (delik deşik etmek, dik bakmak).

NOT: Nişanyan ***tī-** fiilini vermişse de ***EUTS***'nde ve ***DLT***'te böyle bir fiil yoktur.

ET'deki *tit-* fiili de '1. teberru etmek, bağışlamak, vermek; 2. adlandırılmak; değerlendirilmek' anlamlarındadır. (*EUTS*, 241)

DLT'te *tit-* '1.(yara) acımak; 2. direnmek, karşı koymak; dik bakmak' demektir.

Nişanyan kaynak vermediği için anlamlar şüphelidir.

dikel 'Çapa biçiminde çatal bel'

< ET., OT. ***tike-*** 'dikmeye gücü yetmek' (DLT) + ***-l***

An.ağl.: ***dikel, dikeleç*** '1. kürek; 2. bel; 3. çapa; 4. küçük ve ucu sivri kazık' (*DS.IV*, 1485); ***dikkel*** 'bağ çapası' (s. 1488); ***dikki*** 'dikey direk, çadır direği';

Eren (*TDES*, 112): **dikel** < R *δικέλλι* 'zweizinkige Hacke, Karst'.

NOT: Eren'in bu savı Meyer, Tietze ve

SanalBaba

Daher'in yazdıklarına göredir. Türkçedeki ***dik-*** [< ET. ***tik-, tike-***] fiili hiç dikkate alınmamıştır. Ağızlardaki:

diğrek (< dik+rek), ***diğre-, dikçe, dike, dikelek, dikko, dinek, dinelek, diŋelek, dikecek, dikeç*** (sacayak), ***dikemek, dikeleç, dikelmek, diğelmek, dikelemek, diklemek, diklenmek, dinelmek, direlmek, dirkilmek, dikeme, dike, diken, dikme*** vb. gibi fiil, ad ve sıfatların kökleri de **dik-** [< ET. **tik**-] fiiline bağlıdır. Türkçe olan bu fiil kökünün de Rumca ya da Yunanca ***dikelli*** ile ilgisi yoktur.

dikel-['Dik duruma gelmek'
< ET. ***tik+(e)l-***
TT.: DİKEL- (ME)
An.ağl.: ***dikel-, diğel-, dikele-, dik gel-, dikle-, diklen-, dinel-, diŋel-, direl-, dirkil-*** 'karşı gelmek, kafa tutmak, dayatmak, dikleşmek' (*DS.IV*, 1485)

DİK(>ğ, n, ŋ, r)+**E**(>i)**L-**
DİK+LE-N-

dikeme (hlk.) 'Yokuş'
< ***dik+(e)me***

diken 'Diken'
= ET. ***tikän*** (*EUTS*, 238)
~ OT. ***tiken, tikken*** (DLT)
< ****tik+[k](e/ä)n*** 'saplanan şey'
TT.: DİKEN+ (CE/Lİ/LİK/Sİ/SİZ)
An.ağl.: ***dikencük*** (*DS.IV*, 1486)
~ tiken (Çağ., Ker.)
tigen (Oyr., Tel.)
tıgen (Hak.)
tikan (Ker./*Kr.TS.*)
tikana (Kzk.)
tiganak (Oyr., Tel.)
tegenek (Kmk., Blk.)

Tİ(>ı)**K**(>g)+**E**(>a)**N**
[+a/+ak/+ek]

dikil-['Dikilmek'
= **dikel-**[
< ***dik-*** [< ET. *tik-*]+***-(i)l-***

dikilmiş 'Dikilmiş olan'
= ET, OT. ***tikiglig*** 'dikilmiş (elbise)'
< ***tik-***

dikin-[(hlk.) '(elbise) dikmek, diktirmek'
< ***dik-*** [< ***tik-***]***(i)n-***

dikiş 'Dikiş'
< ***dik-*** [< ET. *tik-*]+***-(i)ş***
TT.: DİKİŞ+ Çİ/ÇİLİK/Lİ/SİZ)
~ tikiş (Ker.)

dikici 'Dikişçi, terzi'
< ***dik-ici***
~ tikinci 'terzi' (Trkm.)
tiginşi (Kzk.)
tigüçi (TatK.)
tigüçü (Kırg.)
tikuvçi (Özb.)
tigivsi (Bşk.)

TİK(>g)-**İ**[*N*]**C**(>ş)**İ**
TİK(>g)-**UV**(>ü)**Ç**(>s)**İ**

dikit ***YT*** (1944) 'Dikit; stalagmit'
< ***dik-*** [< ET. *tik-*]+***-(i)t***

dikiz 'Dikiz'
< ***dik+göz*** [> *diköz* > *dikiz*]
TT.: DİKİZ+'(argo) bakma, gözetleme, erkete' (Cİ/CİLİK/LEME/LE-)
An.ağl. : ***dikgöz*** 'yiğit, cesur, kahraman' (*DS.IV*, 1486)

Nişanyan (*SS*, 109): **dikiz** < *gözdikmek* < DİK-
Eren (*TDES*, 112): YOK

dikme = OT. ***tikme*** (neng) 'dikilmiş(nesne)'

dikmen 'Koni biçiminde sivri tepe'
< ***dik*** [< ***tik***]***+men***

dil 'Dil, lisan'
= KT, Uyg. OT. ***tıl*** 'dil, söz, lügat' (DLT)/***til***
< **** ti-*** 'demek'+ ***-l*** (Brockelmann: *OGM* 72.§; Ligeti: *TörK* 230)
DLT: ***tıl*** 'dil, söz, lûgat'; ***tıl*** 'casus'; ***tıldag ~ teldeg*** 'bahane'; tılık- 'konuşmak'; ***tıllıg*** 'dilli'; ***tılak*** 'kadının kadınlık aygıtı'
tilek 'dilek'; ***tile-*** 'dilemek'; ***tilemsin-*** 'diler, ister gibi görünmek'; ***tilenmek*** 'dilenmek'; ***tileş-, tilet-*** .

NOT: DLT'teki **tıl** ve **til** söz-

SanalBaba

cükleri birbirinden farklı olmalıdır. Çünkü, **tıl** *'organ'ı*, **til** ise *'söz'ü* anlatmaktadır. **til** < ***ti-l** olabilir ama **tıl** < ? * **tı-l** olabilir mi?

Bu konuda bk. **An.ağl.**: ***dil*** *'anahtar; kilidin içindeki dilcik; kapı mandalı; koyun ve sığırlara takılan çanın içindeki madeni parça'; 'yazı kaleminin ucu'; 'zar içindeki sazan balığı yumurtaları'; 'tekerleklerin geçirildiği eksenin, mazının ileri geri oynamasına engel olan ağaç kazık'*

dille- *'kilitlemek'* (s.1496)

Bu örneklerde de **dil** < ***ti-l** sözcüğünden farklı anlamlar vardır.

TT.: DİL+ (CİK/Cİ/CİLİK/DAŞ)

~ til (Çağ., Nog., Özb., Kırg. KKlp., Kzk., Alt., Tel., Kuğ., Şor, Koyb., Kaça, Küer.)
tıl (Yak.)
tel (Bşk.)
tęl (TatK.)
dil (Trkm., Az.)
dıl (Tuva)

T(>d)İ(>ı, e)L

~ Moğ. ***çilügen*** 'spalte' (*KWb.* 444) < ***tilü-*** (Räsänen, *V*)

Nişanyan (*SS*, 110): **dil**[1] = ***ET. tıl*** dil (organ), lisan, söz (VIII).

ET. tıl : DİL[1], DİLMAÇ.

Eren (*TDES*, 112) : Brockelmann'a göre (*OGM* 72. §), ***ti-*** 'demek' kökünden geldiği anlaşılıyor: ***ti-*** + ***-l*** eki.

dil-['Dilmek'
< ET. ***til-*** 'uzunlamasına kesmek'
TT. : DİL- (İM/İMLEME/LE-/İMLENİŞ/İMLENME/İMLEN-/İMLEYİŞ/İNİM/İNME/İN-/İŞ)

dildir-['Dildirmek'
< ET, OT. ***tiltür-*** (DLT)

dile-['Demek, söylemek > isteği ve dileği söylemek, dilemek'
< **** til+e- / * tıl+a- /til+ä:-***
TT.: DİLE- (ME/NCİ/NCİLİK/NDİR-/İŞ/NME/YİCİ)
~ dılemeğ (Ker.) (*Kr.TS*, 134)

dilek 'Dilek, istek, arzu'
= ET, OT. ***tilek*** (DLT; *EUTS*, 239) ~ ***tilik*** (EUTS)
< ***dil*** [< ***til***]+***e-k*** / ****tıl+a-k***

dilekçe ***YT.*** (1935) 'Arzuhal'
< ***dil*** [< ET. *til*] +***e-k+çe***

dilen-['Dilenmek, dilencilik yapmak'
= ET,OT. ***tilen-*** (DLT)
< ***dil*** [< ET. *til*]+***e-n-***

dilik (hlk.) 'Üst dudağı yukarıdan aşağıya yarık olan (kimse)'
< ***dil-***[< ET. *til-*]+***-(ik)***
An.ağl.: ***dilik, dilig, dilük*** (*DS. IV*, 1494)

dilim 'Dilim'
= OT. ***tilim*** (DLT)
< ****til-im***
~ tilïm (DoğuTü., Kzk., Kom., Tob., Tel.)
(> Osty. *Toiv.*20: *tętęm*) (Räsänen, *V*.)

dille-[(hlk.) 'Aleyhte bulunmak, kötülemek'
< ***dil+le-***

dilli 'Dilli'
< ***dil+li***
< OT. ****tıllıġ*** (DLT)

dilli düdük (hlk.) 'Söğüt, kavak gibi ağaçların ince dallarından veya kamıştan yapılan bir tür düdük'
< ***dil+li düdük***
An.ağl.: ***dilli düdük, dili düdük, dilli, dilli damak*** (*DS.IV*, 1496)

dilmaç 'Çevirmen, tercüman'
< ****tıl/til +maç***
TT.: DİLMAÇ+ (LIK)
An.ağl.: ***dilmaç, dilmanç, diltar*** (*DS.IV*, 1497)
~ tıl-maç (Krç., Kom.)
tılmaç (TatK.)
tilmåç (Özb.)
tilmeç (Kırg., Alt., Tel.)
tilmäçi (Uyg.)
tilmänç (Çağ.)
tilmeş (Kzk.)
tolmaç (Kom., KarT.)
tilbeç (Kuğ.)

SanalBaba

tilbes (Sag., Koyb.)
telmeş (Kumd.)
dilmāç (Trkm.)
dilmanç (Az.)

Tİ(<I)(>o)L+M(>b)A(>å,e, ä)[*N*]Ç(>s,ş)[+*İ*]

(> **Mac.** *t'olmács*; Alm. *Dolmetsch*; **Rus.** *t'lmaçĭ* > *tolmaç*) (Räsänen, *V*); Rumen. *tălmaciu* (Ş., 435b), *talmaci* (L., 1037b) 'Translator' (Gülensoy: *RTK*, 7); **Kbr.** *tılmaş* (İ. Doğan, 1999, 324)

K. Grönbech 1942, s. 248; M. Räsänen, *V* 487; A. Tietze, *TETTL*, 620): < Kom. ***tölmaç***

Nişanyan (*SS*, 110): **dilmaç** tercüman (xvı) < ? DİL[1]
*-***maç** ekinin anlamı açık değildir.

Eren (*TDES*, 113): 'Orta Türkçeden başlayarak kullanıldığını biliyoruz. İlk bakışta Türkçe *tıl (> til > dil)* kökünden geldiği anlaşılıyor. Ancak bu köke gelen **-maç** eki tartışmaya açıktır.
Doerfer'in **-maç** ekini *tutmaç*'taki **-maç** ile birleştirmesi yanlıştır (*TMEN*, 1010).'

NOT: Nişanyan da Eren de **-maç** ekinin anlamının açık olmadığını söylüyorlar ama ***niye açık olmadığını*** açıklamıyorlar.
Herhalde *organ* olan ***dil*** ile, *lûgat* olan ***dil*** (< ***tıl***), zamanla aynı sözcükte birleştikleri için yemek adlarına geldiğini bildiğimiz ***-maç*** (< ***ma+aş***) eki de kalıplaşmış olarak, kural dışı, ***dilmaç*** sözcüğünde yaşamış olmalıdır.

dilme 'Dilme'
< ***dil-***[< ET. *til-*]+***-me***
An.ağl.: ***dilme*** 'farklı anlamları vardır' (*DS.IV*, 1497)

dilmeç (hlk.) '1.yanları yırtmaçlı üç etekli elbise; 2. tarla ya da kara parşasının burun gibi uzanan kısmı' (*DS.IV*, 1497)
< ***dil-meç***

dim+ 'Çokluk bildiren sözcük'
dimdik, dimdoğru, dimdiri ..vb.

dimdik ,1. Çok dik; 2. sağlıklı; 3. (bakış için) dikkatli, ısrarlı; 4. dosdoğru; 5. yılmamak' < ***dim+dik***
An.ğl.: ***dimdiri*** 'dipdiri' (*DS.IV*, 1499); ***dim durmak*** 'dikilmek'

dimdikle- (hlk.) 'Gagalamak'
< ***di[m]d-ik+le-***
An.ağl. : ***dimdikle-, didakla-, dikdikle-, dikkala-, dindikle-*** (*DS.IV*, 1498)

din (hlk.) 'Bir şeyin en sivri ve en yüksek noktası'
< ***di-*** 'Dik durmak, ayakta durmak' [< * *ti-*]+ ***-n***
Krş. : ***dik-, dinel-*** (< ***di-n-(e)l-***)
DLT: ***ting*** 'dik'

Eren (*TDES*, 114): < Kökünü bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS*, 110): YOK

din-['Sona ermek, bitmek, durmak; (ses) susmak ; kesilmek'
< ET., OT. ***tın-*** (DLT)
DLT : ***tın, tındur-, tınıl-, tınma***
TT. : DİN- (GİN/ME)

dinç 'Dinç'
= ET. ***tünç*** (*EUTS*, 258) ~ ET.,OT. ***tınç*** 'dinç, sakin' (T. Tekin)
< * ***tĭŋ*** 'zinde, diri, canlı' (DLT)+***ç***
TT.: DİNÇ+ (LEŞME/LEŞ-/LİK)

Tü.> **Kbr.** *tınç* (İ. Doğan, 1999, 324)

~ dînç (Trkm.)
ti:nç (Har.)

dinel-['Ayakta durmak'
< ***ding*** [< * *ting*]+***el-***
An.ağl.:***dınarmak*** (*DS.IV*, 1462); ***dıngalmah*** (*DAO*, 146)

dinelt-[(hlk.) 'Ağaç, sırık gibi şeyleri dikmek'
< ***ding*** [< * *ting*]+***el-t-***
An.ağl.: ***dinelt-, dınelt-, digelt-, dinet-, diyelt-*** (*DS.IV*, 1502)

dingil[1] 'Tekerleklerin merkezinden geçen ve taşıtın altına enlemesine yerleştirilmiş mil, aks'
< ET. ***ting*** 'seda, ses perdesi' (*EUTS*, 237)+***il***

veya :
< OT. * ***ting*** 'dik' ; ***ting tur-*** 'dik

SahafBaba

durmak' (DLT)

TT.: DİNGİL+ (DEK/DEME/ DE-/Lİ)

An.ağl.: ***dingil, dıngıl, dıngılık, dinge, dingilbörçük, dingili, dingilik, dingiltepe, dingo, dingor*** 'tepe, uç, doruk' (*DS.IV*, 1503);

diŋil 'araba dingili';

dingil 'omuz; bacak';

dingilde-, dımbılda-, dıngılda-, diŋgil diŋgil it-, diŋgilde- 'kımıldamak, oynamak, sallanmak' (*DS.IV*, 1504)

dingilkoç, dingilçüş, dingilitos, dingilpoş, dinlafistan 'tahterevalli' (s.1505)

dingilköçük, dingilpöçük 'ağacın en yüksek noktası' (s. 1505)

~ tĕnĕl (Çuv.)

Tü.> **Mac.** *tengely* (Gombocz:*BTLw* 201); **Ar.** (Mıs.) *dingil, dungul* (*ALTK*, 63); **Fars.** *dingil* (F. Steingass 1930, 538)

~ Moğ. ***tengelik***

Eren (*TDES*, 114): < ?
Nişanyan (*SS*, 110): < ?
Sevortyan (*ÊSTJa* 1980, 235-236): < **dink.** [Eren, bu görüşe, '*Türkçe* ***dink****'in Farsçadan kalma bir alıntı olduğu Sevortyan'ın gözünden kaçmıştır.*' diyerek karşı çıkar.]

NOT: ET'deki **tıng** (EUTS) sözcüğü de Eren'in gözünden kaçmıştır. ***Türkçe Sözlük'*** deki çeşitli örnekler sözcüğün Türkçe olduğunun kanıtıdır***: tın, tıngadak, tın- gır, tıngırda-, tıngırdama, tıngırtı, tını, tınla-, tın-*** gibi ad, sf. ve zrf. örneklerinin kökeninde de **tıng** 'yansıma' vardır.

***

Tietze (*TETTL*): **dingil** *'ses taklidi ve ekspressif'* bir kelimedir: *'Arabanın sallanarak ve dingil dingil yürümesini göz önüne getirir.'*

dingil dingil ,sallana sallana, yavaş yavaş', *dingilde-*

~ ***tĕnĕl*** (Çuv.) > Mac. *tengely*
= Moğ. ***tenggelig*** (Eren, *TD* 637,s. 24)

dingil[2] 'Geveze; kırıcı; oynak, hoppa (kimse)'

< ***ding*** [< ET. *tıng* 'yansıma'+***ıl***

dingilde-[(hlk.) 'Kımıldamak, oynamak, sallanmak'

< ***ding*** [< **ting*]+***il-de-***

TT.: DİNGİLDE- (K/DEME)

An.ağl.: ***dingilde-, dımbılda-, dıngılda-, dingildi-, diŋgilde-*** (*DS.IV*, 1504)

dingin 'Hareket etmeyen, kımıldamayan'

< OT. ***tın-*** 'dinlenmek, solumak; dinmek' (DLT)+***gın***

TT.: DİNGİN+ (CİLİK/LEŞME/LEŞ-/LİK)

An.ağl.: ***diniz, diŋgiz*** 'sakin, durgun, sessiz' (*DS.IV*, 1507); ***dinizlik, diŋizlik, diŋgizlik*** ,sessizlik, durgunluk'; ***dinizi-, diŋzi-*** ,dinmek, durgunlaşmak' (s.1507)

dink (hlk.)'Döğme yapılan taş değirmen'

=Az. ***ding*** 'değirmen' (*AHYÖ*, 484)

< ET. ***tıng*** 'seda, sesperdesi'; OT. ***tıng*** (DLT: *tıngıla-/tingile-* 'ağır bir şey yere düşerek ses vermek'

An.ağl.: ***dink, diŋk, denk, dik, dinkene*** (*DS.IV*, 1507)

Tü. > **Kürt.** *denk, dink* (*DAO*, 148)
Blg. *dink* (*BER 1*: 393)

Eren (*TDES*, 114): **dink** < Far. *ding* 'a woden istrument with iron teeth, used in separating rice from the chaff'. Farsça bu araca *dingī* adı da verilir. Kürtçede *dink* 'mortier' olarak kullanılır.'

YANLIŞTIR. Çünkü, sözcük ET ve OT'de de görüldüğü gibi '***YANSIMA***'dan başka bir şey değildir. Yansıma bir sözcüğün Farsçadan alınmış olduğunu kanıtlamak için oldukça uğraşmanız gerekir. Çünkü, Türkçede çok sayıda yansıma sözcük bulunmaktadır.

Sevortyan (*ÊSTJa* 1980, 175): **dink** < **teg-* ~ **tey-* [Eren bu görüş için 'yanlıştır' der, ama niçin yanlış olduğunu açıklamaz.] (bk. *TDES*, 114)

dinle-['Duymak, dinlemek'

< ***diŋle-***

SanalBaba

< ***tıŋ*** 'ses, sada, sadanın perdesi, nağme'+***la-***
TT.: DİNLE- (Tİ/TME/T-/YİCİ/YİCİLİK/YİŞ)
An. ağl. : ***dignemek, dığnemek, diğnemek, di:nemek*** (*DS.IV*, 1483)
~ dinle- (Krm.)
dıŋna- (Soy.)
tıŋda- (Kzk.)
tıŋşa- (KKırg.)
tinşa- (DoğuTü.)
tınan- (Kumd.)
tıŋda- 'dinlemek' (Alt.)
tençla- (Çuv.)
Eren (*TDES*, 114): YOK

TI(>i, e)D(>n)+L(> d, n, ş)A-

Nişanyan (*SS*, 110): **dinle[mek** = ***ET.*** *tıŋlamak* dinlemek (VIII).
ET *tıŋla-* : DİNLE-, TIN

dinlen-['Dinlenmek'
< OT. ***tın*** 'nefes' (DLT)+***la-n-***
Uyg. ***tın-*** 'nefeslenmek' (*İKPÖ*, 222)
TT.: DİNLEN- (CE/DİRİCİ/DİRİLMİŞ/DİRME/DİR-/ME)
An. ağl.: ***diglenmek, dignenmek, diğnenmek, dinelmek, dinnenmek*** (*DS. IV*, 1483)

DİN(>g, ğ, ŋ)L(>n)EN-

~ dīn-/tīn- (Trkm.)
tīn- (Yak.)
Eren (*TDES* 114): YOK

Nişanyan (*SS*, 110): **dinlen[mek** < *tın* nefes, soluk < DİN-

dip 'Asıl, kök, dip, temel'
= OT. ***tüp*** (DLT)
< ****tūp***
TT.: DİP+ (ÇİK/SİZ)
An. ağl.: ***dip*** ~ ***dif*** ~ ***div*** (*DS.IV*, 1482)

DİP(> f, v)

~ tūb (DoğuTü.)
düyp (Trkm.) < ****tūp***
düp (Soy.)
div (Az.)
tüp (Uyg., Çağ., Krç.)
tüb (Uyg., Kmk., Blk.)
tüf (Blk.)
tüp (Çağ., Krç., Alt., Yak.)
tep (SUyg.)
(Räsänen, *V* 505)

T(>d)Ü(>i, e)[*Y*]P(> b, f, v)

Eren (*TDES*, 114): YOK
dip+ 'Çokluk ifade eden sözcük'
TT.: DİP+ (DİNÇ/DİRİ)
An.ağl.: ***dipdimiz*** 'çok uslu', ***dipdinsüz*** 'çok sakin'
dipçik 'Dipçik, tüfeğin taban bölümü'
< ET. ****tūp*** 'kök ; temel, taban'
+***çik*** 'küçültme eki'
TT.: DİPÇİK+ (LEME/LE-/LENME/LEN-)
diple-['Dibine kadar bırakmak, koymak'
< ***tip+le-*** < ***tüp+le-***
(KT, Uyg., DLT) < ****tūp+le-***
dipli 'Dibi, kökü, soyu olan'
= OT. ***tüplüg*** 'asaletli' (DLT)
< **** tūp+lüg***
dire-['Diremek'
< ET. **** ti:re-*** (T. Tekin)
~ di:re- (Trkm.)

Nişanyan (*SS*, 111) : **dire[mek** = ***ET.*** tiremek dayak dikmek, direnç göstermek (XI)
< ****tir*** sağ, sağlam, güçlü, direnen

ET. *tir : DİRE-, DİREK, DİRENÇ, DİRİ, DİRİL-, DİRİM, DİRLİK

NOT : ET, OT'de ****tir*** diye ad kökü yoktur.

dire- < ET, OT. ***tire-*** 'dayak veya direk dikmek'
direk < OT. ***tirek*** 'direk, kavak'
YT. **direnç** < ET. ***tire-nç***
diri < ET, OT. ***tirig*** 'diri, canlı'
diril- < ET. ***tiril-*** 'toplanmak' ; OT. ***tiril-*** dirilmek, yaşamak'

YT.**dirim** 'hayat < ? **** dirimek*** < DİRİ
Biçimleri de yukarıda görüldüğü gibi farklı köklerden oluşmaktadır.

direk 'Direk ; kavak'
= ET. ***tirgük*** (*EUTS*, 240) ~ OT. ***tirek*** 'direk; kavak' (DLT)

SahalBaba

< ***ti:re-*** 'dikmek'+ ***-k***
DLT'te, ayrıca: ***tiregü***
TT.: DİREK+ (Çİ)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *direk*; (Mıs.) *deri:k* (*ALTK*, 61)

Nişanyan (*SS* ,111): **direk** = ? **ET.** *tiregü* direk, kendisine dayanılan veya dayatılan şey < DİRE-
*Karş. *tirek/térek* (kavak ağacı-xi)
Bu sözcük muhtemelen **Fa.** *dirext* (ağaç) veya bir başka İran dilinde eşdeğer biçimden alıntıdır.

Nişanyan'ın bu savı **yanlıştır**. Çünkü, ET.ve OT'de **tire-** 'dayak veya direk dikmek' fiili vardır ki, buradan: ***tiregü, tirek, tireklig, tireklik, tirenmek, tireşmek*** ad ve fiilleri türetilmiştir.

diren-['Direnmek, karşı koymak'
< ***dire-n-***
< Uyg. ***tirä-*** 'payanda vurmak, desteklemek'+***-n***
< **** ti:re-***
TT.: DİREN- (Ç/ ÇLİ/ ÇSİZ/ GEN/GENLİK/İM/İŞ/İŞÇİ/LE-)
~ Trkm. ***ti:re-***

direş-['Dayanmak, sebat etmek'
< ***ti:re-ş-***
TT.: DİREŞ- (KEN/ME)

diret-['Direnmek, inat etmek'
< ***ti:re-t-***
TT. : DİRET- (ME)

dirgen 'Harmanda sapları yaymaya yarayan demir ya da tahtadan yapıl mış ucu çatallı tarım aygıtı'
< ****ter-*** 'dermek, toplamak'
+ ***-gen***
[**sergen** < ***ser-gen*** gibi]
An. ağl.: ***dirgen, deyren, dırgen, diğnen, dikren, dilgen, dilgön, di:ran, di:ren, dirgan, dirgende, dirget, dirgon, dirğen, dirkan, divran, divren, diyran, diyren*** (*DS.IV*, 1515)

Dİ(>ı)**R-G**(>ğ, k)**E**(>a, o)**N**[+***DE***]
DİR-*EN*
DİĞ-*NEN*
DİK-*REN*

DİL-*GE(>ö)N*
DİV(>y)-*RE(>a)N*

Eren (*TDES* 112; *TDAY 1953*, 173):
< Rum. **δικράνι** 'Heugabel'

Eren'e göre *'Türkçe **dirgen** göçüşmeli bir biçimdir.' **Eren'in bu savı Tietze ve Daher' e göredir.***
NOT :
Fakat, Anadolu ağızlarında Rumcadaki **dikrani** biçiminde hiç örnek yoktur. Bu sözcüğü Rumlar Türklerden almış olmalıdır:
DER- (> ***dir-, dır-***) **+GEN (> gön, gan, ğen)**

DİVRAN ~ DİYRAN vb. biçimleri göçüşme ile oluşmuştur.

Nişanyan (*SS*, 109): YOK

diri 'Canlı'
= ET.,OT. ***tirig*** 'canlı'
< ***tir-*** 'yaşamak, diri olmak' (*EUTS*, 240) + ***-°g***
< ****ti:r-***
TT.: DİRİ+ (CE/KSEL/L/LEŞ-ME/LEŞ-/LİK/M/MLİ/MLİK/MSEL/MSELCİLİK)
An.ağl. : ***diril*** 'ruh' ; ***dirilik*** 'irilik, büyüklük' (*DS.IV*, 1517)
~ di:ri, dīri (Trkm.)
diri (Az.)
diriğ (Tuva)
dírrí, dirri (Ker.)
tiri (Kom., Bşk., TatK., Nog., Kırg., Kzk., KKlp.)
tirik (Özb.)
tirig (Şor., Sag.)
tirü (Alt.)
tirū (Kırg.)
türū (Oyr., Tel., Alt.)
tĕr-ĕ (TatK.., Bşk.)
çθr-ę, çĕrĕ (Çuv.)

Tİ(< İ:, í, ę,ĕ,ɵ)**R**[***R***]**İ**(> ü, ū)**K**(>g)
= *tıŋ* (Kzk.)

Eren (*TDES*, 114): < ****tir-***
Nişanyan (*SS*, 111): < **diri** = ***ET. tirig*** (vıı) < ******* *tir* sağ, sağlam, güçlü → DİRİ
NOT : Nişanyan'ın varsaydığı ****tir*** 'sağ, sağlam, güçlü' adı ET ve OT'de yoktur. Fakat, **tir-** filinin var olduğunu DLT'teki ***tirgür-*** < *tir-gür-* ; ***tiril-*** < *tir-il-* (dönüşlü); ***tirilgen*** < *tir-il-gen* 'her zaman yaşayan' fiillerinden anlıyoruz.

+dirik 'Addan alet adı yapan ek', bk.

SanalBaba

+dırık
dişindirik 'ipe ilmek atarak hayvanın ağzına takılan gem'

diril-['Dirilmek'
= ET,OT. ***tiril-*** (DLT)
< *ti:r-il-*
TT. : DİRİL- (ME/TİCİ/TME/T-)
An.ağl.: ***dirilik*** 'toplantı' (*DS. IV*, 1517) < *dir-il-(i)k*

dirim (hlk.) 'Hayat, yaşam'
< *diri* [< ET., OT. * *tirig*]**+*m***
TT. : DİRİM+ (Lİ/LİK/SEL)
An.ağl.: ***dirimlik*** '1.hayat, sağlık; 2.mal mülk, gelir'; ***dirimseklik*** 'egemenlik'; ***dirimsuyu*** 'âbı hayat' (*DS.IV*, 1517)

Nişanyan (*SS*, 111): **dirim** ***YT*** (1935) hayat < ? **dirimek* < DİRİ
***-im** fiil ekinin varsaydığı **dirimek* fiili Türkçede mevcut değildir.

YANLIŞTIR. Çünkü, ET ve OT'de ***tirig*** 'diri, canlı, yaşayan' adı ile ***tiril-*** fiili bulunmakta idi. ***tiril-*** fiili bulunduğuna göre bu fiilin dönüşlük çatılısını kuran **-l-**'yi kaldırınca, geriye **tiri- > diri-** fiili kalmaktadır.

dirilt-['Diriltmek'
= ET. ***tirgür-*** (*EUTS*, 240)
< *diri* [< *ti:rig*]**+*l-t-***

dirlik (hlk) 'yaşayış, düzen;sağlık, huzur ; geçim, nafaka'
< *diri* [< *ti:rig*]**+*lik***
TT. : DİRLİK+ (SİZ/SİZLİK)
An.ağl. : ***dirlik*** 'sağlık ' ; dirlik, ***dirlig, dirriyh*** ,servet, varlık, geçimin yolunda olması'; ***dirlik, dirriyh*** 'bir ailenin yıllık yiyecek, içecek ve giyeceği'; dirlik 'hayvan yiyeceği' (*DS.IV*, 1518)

Eren (*TDES*, 115) < ***dir+ -lik***. Eski kaynaklarda **dir** „geçim; yem" olarak geçer.
Nişanyan (*SS*, 111): **dirlik** = *dirilik/dirlik* yaşam, kalım (xıı), düzen, huzur (xv) = ET. **tirlik* < **tir* sağ, sağlam, güçlü → DİRE-

dirsek '1.Arpacık , it dirseği; 2. dirsek'
= OT. ***tirsgek*** (DLT)
< **ti:r+s+gek*
TT. : DİRSEK+ (LEME/LE-/LİK)
An.ağl. : ***dirsek*** '1.arpacık denilen göz hastalığı ; 2. buğday, arpa, mısır vb. bitkilerin saplarının sert kısımları'; ***dirseklik*** ocağın iki tarafına dayanmak için yapılan tahta' (*DS.IV*, 1519)
~ tirsäk (Çağ., DoğuT., Tob.)
tɐrsäk (TatK.)
tĭrsek (Hak.)
tirsek (Küer., Trkm.)
tirsek (Alt.) '1. sivilce; 2. (gözde) arpacık, it dirseği' (*ATS*, 178)
diskek (Soy.)
dirsek, dırseg (Ker./*KrTS*)

T(>d)İ(>ę, ĭ, ı)RSE(>ä)K(>g)

= *ceynek* 'dirsek' (Uyg.)
çaganak ~ *çaŋçak* (Alt.)
Eren (*TDES*, 115): YOK

diş 'Diş'
< KT, Uyg., OT. ***tış, ti:ş*** (DLT)
[< ***ti:ş*** (T. Tekin)
/ ***tīş*** (Räsänen, *V*)]
TT.: DİŞ+ (Çİ/ÇİLİK/EĞİ/EĞİLE-/E-/LEK/LEME/LE-/LENME/LEN-/LET-/Lİ/LİK/SİZ/SİZLİK)
~ di:ş (Trkm., Özb., Har.)
diş (Az., Krm., Tuva)
tīs (Yak.)
tis (KKlp., Kzk., Sag., Nog)
tiş (Çağ., Kmk., Krç.-Blk., Kırg., Alt., Tel., Şor)
tiş 'sivri' (Kumd.)
tış (Kmk.)
tīs (Yak.)
šăl (Çuv.)
çiş (YUyg., Tar.)

T(> d, ç, š)İ(< i:, ī, a)Ş(> s, l)

dişbudak 'Dişbudak ağacı'
< *tış* [< **taş*] 'dış'**+*budak***
Krş. DLT. ***taşık- ~ tışık-*** 'dışarı çıkmak'

dişe-['bebek ve hayvan yavrusu diş çıkarmak'
< *ti:ş+e-*
An. ağl.: ***dişemek, dişlemek, diş yerimek*** (*DS.IV*, 1521)

dişele-[(hlk.) 'Testerelere, bıçkılara

SanalBaba

diş açmak'

< *ti:ş+e-le-*

An.ağl.: ***dişāleme*** (*DS.IV*, 1520) ***dişemek, dişlemek*** (s.1522)

dişeri (hlk.) 'Dışarı'

< *dış* [< ET. *taş*] **+*arı*** [< ET. +*ġaru*]

dişi 'Dişi; erkek karşıtı'

< ET., OT. ***tışī*** (DLT); eski Kıpçak: ***tişi ~ tişī***

< **tışī*

TT.: DİŞİ+ (L/LEŞME/LEŞ-/LİK/ LLEŞTİR-)

An. ağl.: ***dişehli, dişehleti, dişēleti, dişeli, dişerli, dişeyleti, dişiehleti, dişieyleti, dişileti, dişiyleti, dişiyli*** 'kadın' (*DS.IV*, 1521)

~ tişi (Uyg., Tar.)
tiji (Alt., Tel., Kuğ., Küer.)
tiži (Oyr.)
tizi (Koyb., Sag.)
tışı (DoğuTü.)
tıži (Tel.)
tızı (Sag.)
tısı (Yak.) (> Kam. Joki 348: *tüži* "Kuh")
tıhı (Yak.)
dişi (Az.)

T(>d)İ(~I)Ş(> h, j, s, z, ž)İ(>ı)

= *urkaçı* (Trkm.)
urgaşı (Nog., KKlp.)
urgāçı (Kırg.)

Doerfer (*ED* 560-561): < **tişī** (? **dışī**)
Räsänen (*V* 482): < ?
Sevortyan (*ÊSTJa* 1980, 244-245):<***tışī***
Eren (*TDES* 115): < ?

dişil *YT.* (1944) 'Müennes'

< *dişi* [< ET. *tışı/tişi*]**+*l***

TT. : DİŞİL+ (LİK/LEŞTİR-/LİK)

dişle-['Dişlemek'

= OT. ***tışla(t)- ~ tişle-*** (DLT)

< ** ti:ş+le-*

TT.: DİŞLE- (K/ME/NME/T-)

dişlek '1. Dişleri dışarı doğru çıkık olan kimse ; 2. (mec.) sözünü geçiren'

< *diş+le-k* < **ti:ş*

An. ağl. : ***dişlen, dişleŋ, dişlān, dişleg*** (*DS.IV*, 1525)

Nişanyan (*SS*, 112): **dişlek** = *dişlenk* DİŞ+ + ***Fa.*** *leng* sakat, özürlü.
*Karş. *Timurlenk* (topal Timur)

YANLIŞTIR. Çünkü, ET. ve OT'de **tişe-** 'diş çıkarmak' fiili vardır. TT'nde de **dişe-** biçiminde yaşayan bu fiile */k/* fiilden ad yapma eki getirilerek ***diş+[l](e)k*** sıfatı yapılmıştır. ***-l-*** türemedir. Sözcük Farsçadaki ***+leng*** ile benzer olsa idi, *Timurlenk*'teki gibi *dişlenk* olması gerekmez miydi? Eğer **-n-** düşmüştür derseniz, *Timurlenk*'i de *Timurlek* yapmanız gerekir.

dit-['Parça parça etmek ; yün veya pamuk atmak ; tel tel etmek'

< Uyg. (*İKPÖ*) ***tit-***, OT. ***tıt***-(DLT)

< **tīt-, ti:t-, tūt-* (T. Tekin)

An. ağl. : ***divtmek*** [-v- türemedir.] (*DS.IV*, 1528)

~ di:t- (Trkm.)
tīt-, tit- (Yak.)
tat- (Çuv.)

~ Moğ. ***çiçi-*** 'durchstechen, durchbohren' < **** titi-*** (Räsänen, *V* 482)

divlek (hlk.) 'Kalın kabuklu olgun kavun'

< ** dügü* 'tatlı'**+*le-k***

An.ağl.: ***divlek, diblek, divle, divlik, dövelek, düglek, düğelek, düğlek, düğülek, düklek, dülek, düvelek, düvlek, düylek, düyüleg düyülek, düzlek*** (*DS.IV*, 1527)

~ tüvelek (Trkm.)

Tü.> Balkan dilleri. (Skok: *EtRj* 1: 455)

diye 'Diye'

< ET. **** ti-yin*** **< **té-***

diz 'Diz'

= OT. ***ti:z*** (DLT)

< **ti:z* (T. Tekin, *Mak.II,* 602)

/ < ** tīŕ* (Räsänen, *V*)

// DLT: *tirsgek* 'dirsek'; TT., Az. *dirsek*, Trkm. *tirsek* < ****ti:r+s+gek***

TT. : DİZ+ (LE-/LİK)

An.ağl. : ***dizle-, dizleme, dizlik***

~ dīz (Trkm.) < ****ti:z***
tize (Alt., Kzk., Kırg., KKlp.,

SanalBaba

Şor) < **ti:z+e*
diskek (Tuva)

tize (Kzk., Kırg., Şor)
tis (Sag.)
tizä (DoğuTü.)
tiz-ek (Hak.)
tizenek (Sag.)
tiz-gi (Sag.)
tüsäx (Yak.)
tüsürgäs (Yak.)
çęr (Çuv.) (Aşmarin, 15)/çir
< **ti:r* > Mac. *ter-d* ay.
[T. Tekin, *Mak.II,* 603]
[>Çuv. ***çĕr*** / Tü.-**z**> Çuv. -]

Tİ(>ü)**Z**(>s)
[+E/+Â+ENEK/+Gİ/+ÄX/ +ÜRGES]
Ç[< *T*]**ĘR**
~ Moğ. ***tür-ei*** 'Stiefelschaft' (*KWb.* 415) (Yanlıştır)
~Tung., Gold. *türa-xsa* (Räsänen, *V*)

tiz [<* ti} z/s
= *tobuk* 'diz' (Yak., Blk.)

Tü.> Mac. *térd* (~ *térgy*)
[< * ***tér***+*d/gy* 'küçültme eki']
Tü. > Ar. (Mıs.) *di:z* (*ALTK*, 61)

diz-['Dizmek'
= ET,OT. ***tiz-*** ~ ***tüz-*** (*EUTS*, 260; DLT)
< *tiz-*
TT. : DİZ- (DİRME/DİR-/E/E-LEŞTİR-/EM/EMLİ/GE/GELİ/GESEL/GESİZ/Gİ/GİCİ/GİCİ-LİK/İ/İCİ/İLE-/Lİ/İLİŞ/İLME/İL-/İM/İN/İŞ/MEMEN)

dizgin 'Yular, dizgin'
= ET,OT. ***tizgin*** (DLT); ***tin tizgin***
< * *tiz-gin*
TT.: DİZGİN+ (LEME/LE-/LEN/ME/LEN-/SİZ)
~ dizgin (Trkm., KKlp.)
tizgin (Nog., Kzk., Kırg.)
tiskin (Oyr., Alt., Tel., Şor)
tisä:n (Yak.)
täsĭn (Yak.)
tösŭn ~ töhü:n (Yak.)

tezgen (SUyg.)
(Räsänen, *V* 482; Eren, *TDES,* 116)

T(>d)**İ**(>e)**Z**(>s)**G**(>k)**İ**(>e)**N**
TİSÄ:N < *tis[**k**]ä:n* < *tizkin*
TÄ(~**Ö**)**SĪ**(~**Ū**)**N** < *täz*[***k***]*i:n*

Tü.> **Blg., Srp., Arn., Rumen;**
Ar. (Sur.) *dazkîn* 'mors', *tezkîm* 'rêne, bride'

Eren (*TDES* 116) : < **tiz- (>diz)** veya **tüz- (> düz-)**

dizi 'Dizi'
= ET,OT. ***tizig/k*** ~ ***tizim*** 'sıra, saf, dizi' (*EUTS*, 242; DLT)
< *tiz-*
TT.: DİZİ+ (Cİ/LE-/Lİ/LİŞ/M/N/Ş)

dizil-['Dizilmek'
= OT. ***tizil-*** ~ ***tizlin-*** (DLT)
< *tiz-(i)l-*

DLT: ***tizig*** 'sıra, saf'
tizildürük 'çedik ve mest gibi şeylerin ucuna takılan pullar'
tizil-, tizim, tizin-, tizlin-, tizme 'şalvarın uçkurluğu', ***tiz-***

TT.: DİZİL- (ME)

dizle-[(hlk.) '1. Dize kadar batmak ; 2.diziyle bastırmak'
< *diz* [< ET., OT. *tiz*]**+*le-***
'dizle ezmek' (DLT)
DLT : ***tizlet-*** 'dizle teptirmek'

dizleme (hlk.) 'Tozluk' (*YKS*, 32)
< *diz+le-me*

dizlik 'Dize, korumak amacıyla geçirilen şey'
< *diz* [ET., OT. *tiz*] **+*lik***

dizme 'Dizmek işi'
< *diz-* [ET., OT. *tiz-*]**+*-me***

dizmen '(basım evinde) dizgici'
< *diz+men*

doğ-['Doğmak'
= ET,OT. ***toġ-*** ~ ***tuġ-*** (*EUTS*, 252)
< *to(/u)g-*

SarfalBaba

TT.: DOĞ-(A/ACI/ACILIK/AÇ/ AÇTAN/AL/ALCI/ALCILIK/ ALLAŞ-/ALLAŞTIRT-/ALLIK/ MA)
~ doġ- (Trkm.)
toġ- (DoğuTü., Tar., Özb., Kom.)
tuġ- (DoğuTü., Tar., Özb.)
tuv- (Kar., Kom - (Trkm.)
tū (Kaz., Oyr.)
tu- (Çuv.)
tęv- (Çuv.)

T(> d)O(> u, ę)G [*ug* >*ū*](> v)-
= *türe-* (Kumd.)
~ Moğ. ***tuġu-l*** 'Kalb, junges Tier'
~ Tung., Lam. Tug. ***tūw-*** 'gebären'
~ Kore (*SKE* 271) ****togi-***
~ Fin. ***tuo-*** < ****tōġ-*** 'bringen' (Räsänen, *V* 483)
Eren (*TDES* 116): YOK

doğa '1. Mizaç (1935) ; 2. Tabiat (1942)
< *doğ-a*

doğaç YT. (1935) 'İlham'
< *doğ-(a)ç*

* ***-(a)ç*** fiilden ad yapma eki EAT' inde de vardı: ***Boğaç Han*** < ***boğ-(a)ç***

doğal ***YT.*** (1942) 'Tabiî'
< ***doğ-a+l*** 'Fr.dan alıntı ek'

doğan 'Doğan kuşu'
= ET. ***toġan*** 'doğan kuşu'
< *tog-(a)n*
TT. : DOĞAN+ (CI)
~ Uyg. ***toġan***; Çağ. ***toġan, toġaŋ*** ; krş. Çağ. *tuyġun, tuykar* ; DoğuT. *toġrıl*

Tü. > Zaza. *doxan* (*ZTS*, 97)

doğra-['Doğramak'
= ET,Uyg., OT. ***toġra-*** (DLT)
< *tog-ra-*
TT. : DOĞRA- (M/MA/MACI/ MACILIK/NMA/RAN-/TMA/ T-/YIŞ)

Tü. > **Zaza.** *dorğamah* (*DAO*, 152)
[-gr- >-rg- göçüşmesi olmuştur.

Aynı olay Çağataycada da görülür.]

~ toġra- (Şor., Sag.)
torġa- (Çağ.)
togıra- (Hak.)
tūra- (Blk., Kzk., KKırg.)
tura- (Kum., TatK.)(> Çuv. tura-)
tōr- (Oyr.)

TO(>u)G [*og* > *ū*][*I*]**RA-**
TŌ[*GU* =ø]**R**[*A*=ø]-

Nişanyan (*SS*, 114): **doğra[mak** = ***ET*** *toġramak* dilimlere ayırmak, parçalamak (xı)
****ET*** *toġramak* ve *toġmak* (düz gitmek) fiilleri arasındaki ilişki açık değildir.
Eren (*TDES*, 116): YOK

NOT: ***DLT***'te:

toġ-	**toġra-**
-ru-	*-daçı*
-ru-ş-	*-ġan*
-tur-	*-ġı*
-ur-	*-ġ+lı*
-ur-t-tur-	*-ġ+lıḳ*
	-ġ+saḳ
	-ġ+sıḳ
	-ġu
	-ġuçı
	-ḳ
	-l-
	-ma
	-ma+daçı
	-ma+ġlı
	-mış
	-n-
	-ş-
	-t-

biçimleri vardır.
EUTS'ndeki verilerden **doğ-** fiilinin ***ET***'de **toġ-, toḳ-, tuġ-** biçimlerinde olduğunu görüyoruz. **toğum/tuğum** ,doğum', **toğmış** 'akraba', **toğsuḳ** 'doğuş', **toğurğuluḳ** 'doğurma, doğum zamanı' (s.243, 252)

doğramaç 'Yağda kızartılan ekmek parçaları'
< *doğra-* [< ET. *toġra-*]
+*-maç*
[< *doğra-ma aş]

doğru 'Doğru'
= ET., OT. ***toġru ~ toġrı*** (*EUTS*, 243) ~ ***toġuru***
< * *toġ-ur-u* 'zarf-fiil eki'
TT. : DOĞRU+ (CA/CU/CU LUK/DAN ..YA/LAMA/LA-/

SanalBaba

LANMA/LAN-/LMA/L-/LTMA/LTMAÇ/LT-/LTMAN/LTU/LU/LUK/SAL/SU)
~ toġru (DoğuT., Kom., AH.)
toġri (Çağ.)
tuvra (Kom.)
tūra (Kzk., Bar.)
tura (Blk.)
turu (Krç.)
turı (TatK.)
doġrı (Az.,Trkm.)
doġru (Krm)

T(> d)OGRU(> ı, i)
TU(<ū)[*V*]RA(>u, ı)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *doġri:*; (Ir., Lüb., Mıs., Sur.) *duġri:* (*ALTK*, 61)

doğrultu ***YT.*** (1944) 'Yön'
< ***doğru+l-tu***

doğu 'Doğu'
< ***doğ-u*** [< ET. ***tuġ-***]
TT. : DOĞU+ (LU/LULUK)
An.ağl. : ***doğugaç*** 'ilk doğan çocuk, süt emen çocuk' ; ***doğuluk, doğduluh, doğu, doğulug*** 'çocuk doğduğu zaman götürülen hediye' (*DS.IV*, 1539)

doğum 'Doğum'
= ET. ***tuġum*** (*EUTS*, 252)
< ****toġ-/ *tug-***
TT. : DOĞUM+ (LU/SAL)

doğur-['Doğurmak'
= ET., OT. ***toġur-***
< **** toġ-ur- /* tuġ-ur-***
(*EUTS*, 243 ; DLT)
TT. : DOĞUR- (ANLAR/GAN/GANLIK/MA/TMA/T-)

doğurt-['Doğurtmak'
< ***toġ-tur- / tuġ-ur-t-***
(DLT)
~ Ker. ***doğızdırmağ*** (*KTS*, 137)

dokan-[= **dokun-**['Dokunmak'
= ET. ***tokın-*** 'vuruşmak, çarpışmak'

doksan 'Doksan'
= ET,OT. ***toksun*** (DLT)/***tokson***
< * ***tokuz on*** [> ***tokson*** > ***doksan***]
krş. **seksen**
TT.: DOKSAN+ (AR/INCI/LIK)
An.ağl.: ***dokuzan, dohsan, dokusan*** (*DS.IV*, 1541)
~ toğsan (Trkm.)
toksan (KKlp., Nog., SUyg.)
tokson (Kırg.)
toğus on (Tel., Sag.)
toğuzan (Alt.,Kumd.)
toğus uon (Yak.)
tăxărvunnă (Çuv.)

TOK(>ğ)SA(< O)N
TOĞUZ(>s)+ON/UON/AN

doku ***YT.*** (1935) 'Nesiç'
< ***doku-***

doku-['Dokumak'
= ET, OT. ***tokı-*** 'vurmak, dövmek, çakmak, tıklatmak, dokumak, argaçlamak' ~ ***toxı-*** (*EUTS*, 243)
< ***tokī-*** [*Mak.II*, 49]
TT. : DOKU-(MA/MACI/MACILIK/TMA/T-/YUCU/YUŞ)
An.ağl. : ***doku-*** ~ ***toku-*** (Rize)
~ toku- (Kzk., Şor.)
tukı- (TatK.)
toka- (Çağ.)
toġa- (Şor)

TO(>u)K(> ġ)U(> a, ı)-
Eren (*TDES*, 117) : YOK

Nişanyan (*SS*, 114) : **doku[mak** = ***ET. tokımak*** 1. döğmek, vurmak (VIII), 2. kumaş dokumak (XIV) < ***onom.*tok*** vurma sesi.
****ET. tokımak*** fiilinin iki anlamı arasındaki ilişki açık değildir.

ET. tokı- : DOKU, DOKU-, DOKUN-, TOKA[1], TOKAT, TOKMAK, TOKUŞ-
---
NOT : ET ve OT'de **TOKI-** fiili '(insan) dövmek, (demir) dövmek, vurmak, çarpmak; dokumak; dokunmak; götürmek ve batırmak' anlamlarındadır.
ET., OT. **tokımak** 'tokmak'
tokış ~ tokuş 'savaş, cenk' < ***tokı(u)-ş***
tokıt- 'vurdurmak, dövdürmek'
fiil ve ad kökleri aynıdır. Kaşgarlı aralarındaki farkı belirtmemiştir.

dokun-['Dokunmak'
= OT. ***tokın-*** '(insan) dövül-

SanalBaba

mek, çarpmak; dokunmak' (DLT)

< ***tokī-n-***

TT. : DOKUN-(AÇ/NAKLI/CA/CALI/CASIZ/DURMA/DUR-/MA/SAL/UL-/ULMAZ/ULMAZLIK/UM/UŞ)

An.ağl. : ***dokun- ~ tokan-*** (Rize)

dokunaklı 'Etkili, insanın içine işleyen'

< ***dokun-***[< **tokīn-*]***ak+lı***

TT. : DOKUNAKLI+(LIK)

dokurcun '1. Dokuz bağlamdan yapılmış ekin yığını; 2.Dokuz taş oyunu'; 3. Patiska'

< **** dokur*** [< ?* *tokuz*] ***+cun/cum/ cün***

An.ağl.: ***dokurcun, dokurcum*** 'dokuz taş oyunu' (*DS.IV*, 1541);

dokurcun, dokuzcum 'çeşitli sayılardaki ekin demetlerinden yapılmış yığın'

dokurcun 'patiska, desenli ya da yollu dokunmuş yün kumaş'

dokurcum 'ahenk, gidiş';

dokurcunlu 'dokuma hatası çok olan kumaş';

dokurcünü düzgün ol- 'hali vakti yerinde olmak' (s.1541)

Tü.> **Blg.** *dokurdžùn, dokurtžùm* (*BER 1*: 408, 445; Eren, 117)

J. Deny (1921, § 547): < *dokuz*
N. Yüce (1977, s. 255-259): < ***Moğ.***
['**Doqurcun**- ein türkisches Wort mit einem mongolischen Suffix' ***ALTAICA***. Proceedings of the 19th annual meeting of the PIAC. Helsinki 1977, s.255-259]

dokuz 'Dokuz'

= ET, OT. ***tokuz*** (DLT), ***tokkuz***

~ eski Kpç. ***tokuz ~ tokkuz***

< ***tok***[k]***uz***

TT.: DOKUZ+(AR/GEN/LU/UNCU)

An.ağl.: ***dohuz, dohğuz, dokguz, dokkuz*** (*DS.IV*, 1540); ***dokuzarlama*** '9 demetten yapılan ekin yığını'; ***dokuzdanlu*** 'hanımeli çiçeği' (s. 1541)

DOK(>h)[***Ğ/G/K***]**UZ**

~ dokuz (Trkm.)
toğuz (Blk.)
toğuz '1. dokuz;2. armağan; 3.kalın, *gelin olacak kıza erkeğin verdiği armağan*" (Kırg.)
toğus (Alt., Tel.,Şor, Sag., Yak.)
toğıs (Say.)
toğız (Nog., Kzk., KKlp.)
tuğız (TatK., Bşk.)
tăxăr (Çuv.)
tvir (Tuna Bulg.) (< **tıvir* < **togır* < **tokır* [= Volga Bulg. *tohur* = GT. *tokuz*]) (*Mak.II*, 599)

TO(>u)**K**(>ğ)**U**(>ı)**Z**(>s)

Tü.>**Fars.** *dokuz* 'armağan'

dokuzuncu 'Dokuzuncu'

< ***dokuz+(u)ncu***

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *dūḳuzunci:* (*AL TK*, 61)

dol-['Dolmak'

= ET. ***tol-*** 'dolmak' (KT, Uyg.) 'girmek' (DLT)

< ****tō-*** 'doldurmak, tıkmak' ***+-l-***

[**NOT**: ET. (Uyg.) *toş-* (*tol-* ile birlikte), DLT. *toş-gur-* 'doldurmak', YUyg. (Hami) *toş-* 'dolmak', Tar. *toş-* ay., *toşkar-* 'doldurmak' < **toş-gur-*] (*Mak.II*, 607: Geç /ş/' leşme örnekleri)

TT.: DOL- (DURMA/DUR-/DURTMA/ DURT/ DURULMA/ DURUL/ DURUŞ/ GUGULU/GUN/GUNCA/GUNLAŞMA/GUNLAŞ/GUNLUK/MA/MALIK/MUŞ/MUŞÇU/LUK/U/ULUK/UM/LUŞ/UŞ-)

~ dōl- (Trkm.)
dol- (Krm.)
tol- (Uyg., Kom., Çağ., Çuv.)
tul- (TatK., Çuv.)
tuol- (Yak.)

SanatBaba

T(>d)Ō(> o, u, uo)-L-

Eren (*TDES*, 118): YOK

Nişanyan (*SS*, 114): **dol[mak** = ***ET*** *tolmak* dolmak, dolu olmak (XI) < *tōmak* doldurmak, bolke etmek, tıkmak (VIII).
ET *tōmak*: DOL-, DOLU[1], DOY-, TOK[1]

dola-['Dolamak, sarmak'
= ET.(KT,Uyg.), OT. ***tolġa-***
< *tol-ġa-*
TT.: DOLA- (K/M/MA/MBAÇ/MBAŞLI/MBAÇSIZ/MIK/NDIRICI(+LIK)/NDIRILIŞ/NDIRILMA/NDIRIL-/NDIRIŞ/NDIRMA/NDIR-/IM/NMA/N-)
~ tolġa- (Çağ., SUyg., KKırg.)
tola- (AH)
dolga- (Soy.)
dola- (Krm.)

T(> d)OL[G]A-

Korkmaz (*TTG*, s.124, not : 130): < ****tol-ıġ+a-***
Nişanyan (*SS*, 114): **dola[mak** = ***ET*** *tolġamak* sarmak (XI)

ET *tolġa-* : DOLA-, DOLAŞIM, DOLAYLI/SIZ, TOLGA

NOT: TOLGA sözcüğünün **tolġa-** fiili ile ilişkisi yoktur. Nitekim Nişanyan da (s.449) [**tolġa** ~ ***Moğ.*** *toġulġa* miğfer] diyerek doğrusunu belirtmiş, fakat s. 114'te ne yazdığını unutmuş olmalıdır. Sözcük, bazı Türk dillerinde şöyledir:
tülġa (Kırg.)
dülġa (Kzk.)
dubulġa (YUyg./*TUL*, 944)
dulağı (Yak.) < Moğ. ***doğulġa*** (Eren, *TDES*, 410)

dolak 'Atkı, boyuna dolanan şey'
< OT. ***tolġa-*** 'takınmak, dolamak' (DLT)+**-k**
An.ağl.: ***dolah, dolak*** (*DS.IV*, 1541-1542), ***dolağ*** (*DAO*, 150)
~ dolağ(h) (Az.) (AHYÖ, 484)

dolama 'Dolama'
< ***dol-a-ma***
< *tol-ġa-ma*
An. ağl.: ***dolama*** 'sarık; mintan ; entari ; eteklik' ***dolama*** 'yaprak sarması' (*DS.IV*, 1542

Tü. > **Mac.** *dolmány*; **Rumen.** *dulamă* 'cloth mantle' (Ş., 145 a; Gülensoy: *RTK*, 6)

dolambaç 'Dolambaç, viraj'
< ***dol-a-m/n-baç***
< *tol-ġa-*
TT. : DOLAMBAÇ+ (LI/SIZ)
An.ağl. : ***dolamaç, dolamaş, dolambaç, dolanbaç, dolangaç*** 'dönemeç, viraj ' (*DS. IV*, 1543)

dolan-['Dolanmak'
< ***dol-a-n-***
< *tol-ķan-* (*EUTS*, 245)
~ *tol-ġa-n-*
TT.: DOLAN- (DIRICI/CILIK/DIRILIŞ/DIRILMA/DIRILIŞ/DIRILMA/DIRIL-/DIRMA/DIR-/IM/IŞ/MA)

dolandır-['1. Birini aldatarak parasını veya malını elinden almak; 2. dolaştırmak.'
< *tola-n-dır-*

Nişanyan (SS, 114): **dolandır[mak** < dolap çevirmek → DOLAP.
**Dolamak/dolanmak* fiilinin etkisiyle biçim değiştirdiği düşünülebilir.

NOT: *dolap çevirmek* deyimindeki **dolap** < Ar. ***dūlāb*** sözcüğünden ödünçlemedir. "*Genellikle tahtadan yapılmış , bölme veya çekmecelerine eşya konulan, kapaklı mobilya*" anlamında olup, mecazî olarak „*düzen, hile, manevra*" demektir. Sözcük Sanskritçe ***dul*** 'dan Farsçaya ***dūl*** olarak geçmiş, ***+āb***'la birleşerek ***dūlāb*** olmuştur. Farsçadan da Arapçaya girmiştir. (bk. *Ferheng-i Farîrî Mu'în*, C.II,Tahran, 1371 (1992) [8.basılış], s.1581.)

Türkçedeki ***dolandırmak*** fiili ise < **dola-n-dır-**'tır. Yani, *dolambaçlı, karmaşık yollarla kandırmak* demektir.
Dolap ile ilgisi yoktur.

dolaman (hlk.) 'Patatese benzeyen ve yenilebilen bir tür mantar'
~ domalan
< *dom+al-an* bk. ***domalan***
An.ağl.: ***dolaman, dolman, doluman, domalak, domalan,dombala, dombalak, dombalan, dölemen, duluman*** (*DS.IV*, 1543)

SahalBaba

dolan-['Bir şeyin çevresine sarılmak'
< ***dol-a-n-***
TT.: DOLAN-(IM/IŞ/MA)

dolandır-['Birini kandırarak parasını veya malını elinden almak'
< ***dol-a-n-dır-***
TT.: DOLANDIR-(ICI/ICILIK/ILIŞ/ILMA/IL-/IŞ/MA)

Nişanyan (*SS*, 114): **dolandır[mak** < dolap çevirmek → DOLAP
* *dolamak/dolanmak* fiilinin etkisiyle biçim değiştirdiğidüşünülebilir.

NOT: Türkçedeki **dolandır**- fiili ***ET***'de **tola-/tolġa-** 'dolamak, çevirmek';***OT*** 'de **tolġa**- 'takınmak, dolamak; ağrı tutmak, iç bulanmak, burulmak' anlamlarında kullanılmıştır.
TT 'nde DOLANDIR- [< dol-a-n-dır-] fiilinden yukarıda gösterilen biçimler türetilmiştir.
Tü. *dolap* < Fars. ***dōlāb*** [>Ar. *dūlāb*] sözcüğünden alınmış olup, mecazen 'düzen, hile, manevra' anlamına kullanılır.
Dolap çevirmek / döndürmek 'hile ve dalavera ile iş yapmak'; ***dolaba girmek/gelmek*** 'aldatılmak, oyuna gelmek' demektir.
Her iki sözcükte de '*dönmek, döndürmek; çevirmek*' anlamları bulunduğu için semantik olarak benzerlik vardır.

dolandırıcı 'Dolandırıcı; birini kandırarak mal veya parasını alan (kimse)'
< ***dol-a-n-dır-ıcı***

dolanger (hlk.)'Baklavaya benzeyen, cevizli bir tür tatlı'
< ***dol-a-n-ger***
An.ağl.: ***dolanger, dolangaç,dolaylama*** (*DS.IV*, 1543)

dolaş-['Dolaşmak, ilişmek; sarılmak; gezinmek'
< ***dol-a-ş-***
< ***tol-ġa-ş-***
TT.: DOLAŞ- (IK/IKLIK/IKSIZ/ILMA/IL-/MA/TIRIL-/TIRMA/TIR-)

dolaşık 'Düz olmayan'
< ***dol-aş-(ı)k***
< ***tol-ġa-n-***

dolaşım ***YT*** (1944) 'Deveran'
< ***dol-a-ş-***

dolay 'Çevre, etraf, havali '
< ***dol-a-y***
TT. : DOLAY+ (I/ISIYLA/LAMA/LI/SIZ)

dolayı 'Dolay, çevre'
< ***dol-a-y-ı*** < ***tol-ġa-y-u***

dolayısıyla 'bağlı olarak, doğrudan doğruya olmayarak'
< ***dol-a-y+ı+sı+y+la***
< ***tol-a-y+ı+(s)ı il-e***

dolaylı 'Vasıtalı'
< ***dol-a-y+lı***

dolaysız 'Doğrudan doğruya olan'
< ***dol-a-y+sız***

dolça (hlk.) 'Maşrapa'
< ***dol-u+ça***
~ dolça 'bakraç' (Az.) (*AHYÖ*, 484)

Tü. > **Zaza.** *dolçe* (*DAO*, 151)

doldur-['Doldurmak'
= ***toltur***- (KT, Uyg., DLT)
< ***tōl-tur-***
TT.: DOLDUR- (MA/TMA/T-/ULMA/U-/UŞ)

Tü. > **Laz.** *dolobğapu* (*LTS*, 53)

dolgu 'Bir oyuğun, bir kovuğun içine doldurulan madde'
< ***dol-gu***
TT.: DOLGU+ (LU/NCA/NLAŞMA/LAŞ-/LUK)

dolma 'Dolma'
< ***dol-*** [< *tol-*] + ***-ma***

Tü. > **Ar.** (Cez., Ir., Mıs., Sur.) *dūlma* (*ALTK*, 61); **Zaza.** *dolma* (*ZTS*, 96); **Kürt.** *dolme* (*DAO*, 150)

dolmuş '1.Boş yeri kalmamış ; 2. Birkaç kişinin ortaklaşa bindiği taşıt'
< ***dol-muş*** < ***tōl-***
TT.: DOLMUŞ+(ÇU/ÇULUK)

dolu[1] 'Dolu, buz parçaları hâlinde yağmur'
= Uyg., OT. (DLT) ***tolı*** 'gökten düşen dolu'
< ***tōlı***
TT.: DOLU+(K-/LUK/M/ŞMA/Ş-)

SanalBaba

~ dōlı (Trkm., Az.)
dolu (Az., Soy.)
tolı (Küer.)
tolu (DoğuTü., Çağ.)
tolon (Yak.)

T(>d)OLU(>ı, o)[+*N*]

Ş. Tekin (*İştikakçinin Köşesi*, s.207, not 25) : ***ET.*** *tod* 'dolu ' < * *to-l-, to-d-* (> *do-y-*), *to-k* 'doymuş'

dolu² 'Dolu, boş olmayan'
= ET. ***tolı*** / OT. ***tolu*** (DLT)
< *tōl-u*
TT. : DOLU+(K-/LUK)
Eren (*TDES* 118) : **dolu¹/²** YOK

dolu³ 'İçki dolu kadeh'
< *dol-u* < *tōl-u*

Tü. > **Zaza.** *dolçe* 'bakraç, deri kova' (*ZTS*, 95)

dolun (ay) 'Dolun (ay)'
= ET,OT. (KT., Uyg., DLT) ***tolun*** 'dopdolu'
< *tōl-u+n*

domal-['Dizler bükük, baş ileride çömelmiş bir durum almak'
< *dom/döm* 'yuvarlak, çıkıntı'

[< ET. ***tom*** 'DLT: ***tomrum*** *yıgaç*; ***tomruş-***; ***tomşuk***; ***tomur-***]

+*al-*
= EAT. ***tomal-*** 'tümsek veya yuvarlak hâle gelmek' (xv)
TT.: DOMAL- (T-)
An. ağl.: ***domalmak, dobalmak, dombalmak, donbalmak, döbelmek, dömelmek, dömlemek*** (*DS.IV*, 1549)

DO(>ö)M(>b, n)[*B*]AL-
DÖM-LE- *[-el->-le-* olmuş]

Nişanyan (*SS*,115) : **domal[mak** = *tomalmak* tümsek veya yuvarlak hale gelmek (xv) < ? ***ET***? *tom* yuvarlak, yumru → TOMRUK

NOT : DLT'te **tom** 'yuvarlak, yumru' diye bir ad kökü yoktur. Ancak, **tomrum yığaç** 'ağaç kütük' ; **tomruşmak** 'tomruk yapmakta yardım etmek' ; **tomurmak** 'tomruk yapmak' ad ve fiillerinden **TOM** diye bir kökün bulunduğu anlaşılmaktadır: ***tom+ru+m, tom+ru-ş-, tom+(u)r-***

Onun için Nişanyan'ın < ? ***ET***.? *tom* denemesindeki iki (?) işaretini de kaldırabiliriz.

domalan 'Yer mantarı, keme'
< *dom-*[< ***tom*** 'yuvarlak, yumru'] + **-*al-an***
[< ***tomala*** (Räsänen, *V*, 489)]
Krş. **dolaman**
An. ağl. : ***domalan, domalak, dombalan, donbalan*** '1. yer elması ; 2. yumurta ; 3. zehir ; 4. bir bitki hastalığı; 5. çıkıntı yapan' (*DS. IV*, 1549)~ ***dobalan*** (s.1533)

DOM(>n)[*B*]ALAN(~K)

~ domala-k (Kzk.)
domalan (Trkm.)
toŋuztopalak (Trkm.)
topalak (Trkm.)

Eren (*TDES*, 118) : < Türkçe **top** kökünden geldiği anlaşılıyor. Bu kökün Türkçede *topaç, topak, topuk, tombul, tomur, tomurcuk* gibi bir çok türevi kullanılır.

Bu verilere göre, *domalan* adı *dobalan* biçiminden çıkmıştır. Anadolu ağızlarında kullanılan *dolaman* göçüşmeli bir biçimdir: *domalan > dolaman*.

Bana göre, **TOM** 'yuvarlak, yumru' biçiminden çıkmış olmalıdır. Çünkü, DLT'te ***tomruş-, tomur-*** fiilleri ile ***tomrum*** adı bulunmaktadır. Buna göre: **tomruş-** < ***tom+ru-ş-***; **tomur-** < ***tom+(u)r-***, **tomrum** < ***tom+ru-m*** biçimlerinden türetilmiştir.

topaç, topak, topal, topuk < ***TOP** sözcüğünden;

tombul, tomur, tomurcuk < ***TOM** sözcüğünden türemiştir.

/p/ > /b/ > /m/ olması ihtimali biraz zorlamadır.

Anadolu ağızlarında da iki türlü örnekler vardır:

dobak, dobac dobaca 'dalları kesilmiş ağaç' < ***top+(a)k, top+ac, top+aca***
dobak 'bütün, tamam' < ***top+(a)k***
dobalak 'küçük çömlek' < ***top+alak***
doburcuk 'iri taneli yağmur' < ***top+ur+cuk***

---

domalan, domalak, dombalan, donbalan 'yer elması' < ***tom** **[-b- türemedir]**
domal-, dömel-, dömle- 'arkasını çıkarmak, çıkıntı yapmak' < ***tom***
domur, domurcuk 'kabarık' < ***tom***
domur domur, dumur dumur 'damla

SanalBaba

la damla (ter hakkında)' < ***tom***

domur (hlk.) 'Kabarcık'

< *dom-* [< ET. *tom*]*(u)r*

domuz 'Domuz'

= ET., OT. ***toŋuz*** (DLT)

< **toŋ`uŕ* (Räsänen, *V* 488)

TT.: DOMUZ+ (GİLLER/LAN/ LAŞMA/LAŞ-/LUK/UNA)

An. ağl. : ***domuz, doŋuz, doğuz*** (*DS.IV*, 1562)

~ toŋuz (DoğuT., Kom., Çağ.)
toŋus (Tar.)
toŋgus (DoğuT.)
tovıs (SUyg.)
toŋŋuz (Blk., Krç.)
toŋıs (Oyr., Alt., Tel., SUyg.)
donız (Nog.)
doŋız (Kzk., KKlp.)
doŋuz (Trkm.)
doŋuz (Osm.)
domuz (Osm.)
duŋgız (Kmk., Kzk., TatK.)
(> EskiBlg. *ďoxs* дохсь)

T(>d)**O**(>u)**D**(> m, n, v)
[***G***]**U**(>ı)**Z**(> s)

~ Kore. (*SKE*, 271) ***toń, toyaci*** 'pig' (Räsänen, *V* 488)

Tü.>**Ar.** (Cez.) *damūz* (*ALTK*,62); **Zaza.** *doxız, doxızı* (*ZTS*, 97)

K.H. Menges: < Çin. *t'uŋ-cze* 'domuz yavrusu. **YANLIŞTIR.**

domuzlan 'Hamam böceği'

< ***domuz*** [< ***toŋuz***]+***lan*** '*addan hayvan adı yapan ek*'

domuzuna 'İnadına'

< ***domuz*+u** '*3. tekil şahıs iyelik eki*+**n** '*zamir n'si*'+a '*datif*'

don[1] 'İç çamaşırı; elbise, üst baş'

< ET. **ton** 'giysi, elbise ; kürk' ; Uyg. ***tōn***

< **tōn*

TT.: DON+ (AN-/AMA/A-/AN-IM/ ANMA / AN-/ ATI/ ATIL-MA/ ATIL- / ATIM/ ATIMCI/ ATIŞ / ATMA /AT- / ATTIR-)

An. ağl. : ***don, donah, donak*** 'iç çamaşırı, gelin elbisesi, kadın elbisesi' (*DS.IV*, 1558); ***donа gir-, don değiştir-*** 'renk, biçim, kılık vb. değiştirmek' (*YK S*, 32) ~ ***donak*** 'tören'

~ dōn (Trkm.)
tōn (DoğuTü.)
ton (Çağ., Blk., KKlp., Kzk., Nog.,Kırg., Alt., Tel.)
tun (TatK.)
tom (Çuv.)
tum (Çuv.)

T(>d)**Ō**(>o, u)**N**(>m)

Tü.> **Rus.** *tun*; **Laz.** *doği* (*LTS*, 51)

Räsänen (*V* 488):< Sak. *thauna* 'Kleid'

Eren (*TDES* 119) Räsänen'in görüşünü kabul eder. '*Ancak, Türklerin, giyim, giysi' gibi bir kavram için yabancı bir karşılık kullanmaları kolay kolay düşünülemez. Çinceden alındığı yolundaki sav da düşündürücüdür.*' der.

NOT:

Türklerin giyim-kuşamla ilgili söz hazinesi çok zengindir. Bu konu için bk. B.Ögel, ***Türk Kültür Tarihine Giriş***, IX cilt, Ankara, Kültür Bakanlığı yay.

Çinceden ödünç alınmış olma ihtimali çok zayıftır.

Nişanyan (*SS*, 115): **don**[2] = ***ET. ton*** giysi, kıyafet (VIII)

→ DON, DON+A-N-MA, DON+A-T-IM

don[2] 'Donmuş şey, buz'

< ET. ***toŋ***

Tü. > **Kürt.** *don* 'iç yağı' (*DAO*, 152)

Eren (*TDES* 120) : **don**[2] YOK

don[3] 'At kılının rengi'

< *don* < **tōn*

don[4] 'Somurtgan, soğuk adam'

< *don* < **toŋ*

don-['Donmak'

< ET. ***toŋ-***

TT. : DON- (DURAÇ/DUR-MA/DUR-/DURUCU/DURULMA/DURUL-/DURULMUŞ/MA)

An. ağl. : ***donak*** 'soğuktan buz tutma' (*DS.IV*, 1558)

~ toġ- (Şor., Leb.)

SanalBaba

tuŋ- (TatK.)
toŋ- (Alt.)
toŋ-ot- (Yak.)
tęm-, tθm- (Çuv.)

TO(>u, ę, ɵ)Ŋ(> m)-

Eren (*TDES* 120): YOK

dona-['Süslemek, tezyin etmek'
< ***don*** [< ET. *tōn*]+***a-***
TT. : DON+(AM/NAMA/A-/ANIM/ANMA/AN-/TI/TIL-/ATIM/IMCI/ATIŞ/ATMA/AT-/ATTIR-)

donakal-['Şaşırıp bir süre ne yapacağını, ne diyeceğini bilememek'
< ***don*** [< *toŋ*]-***a*** '*zarf-fiil eki*' ***kal-***

donanma 'Donamak işi'
< ***don+a-n-ma***

< ***tōn***

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *dūnanma*; (Cez.) *dūlāma* (*ALTK*, 62)

donat-['Birinin giyimini saağlamak'
= OT. ***tonat-, tonıδ-*** 'giydirmek, donatmak' (DLT)
< ***ton*** 'elbise'+***a-t-***

donatım 'Donatma, techiz'
< ***ton+a-t-(ı)m***

dondurma 'Dondurma'
< ***don-***[< **toŋ-*]
+***-dur-ma***

Tü. > **Ar.** (Ir.) *dūndurma* ; (Sur.) *dundurma* ; (Mıs., Sud.) *dandurma* (*ALTK*, 62)

doŋğız, bk. **domuz**

donguz, bk. **domuz**

donuk 'Donuk, mat, bulanık'
< ***don-***[< ***tun-*** 'OT. Bulutmak' (DLT)]+ ***-(u)k***
DLT:***tun-*** 'kapanmak, tıkanmak, bulutlanmak'; ***tuntur-*** 'kapatmak, örtmek'
TT.: DONUK+(LAŞMA/LAŞ-/TIRMA/LAŞTIR-/LUK)
~ tunuk (Kırg.)
tunık (Kzk.)
tınık (Özb.)

TO(>i, u)NU(>ı)K

= ***durı*** (Trkm.)

dop+ 'Çokluk bildiren söz'
dopdolu, dopdoğru

doppa 'Baş giyimi'
< Moğ. ***topi*** (*Kow.*, 1818)
~ tobi (Çağ.)
topi (Osm./*ŞS* 113)
toppi (Özb.)
toppı (Özb., Har. ağl.)
tope (Uyg.)
topu (Kırg.)
dopbı (Trkm.)

T(> d)OP[*P/B*]İ(>e, ı, u)

dorşeng, bk. **döşek**

doru 'Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi kara olan at'
= ET., OT. ***torıġ / toruġ*** (at) (*EUTS*, 247; DLT)
< **** tōr, tōrıġ***
~ dōr (Trkm.)
tōr, tōrıg (Kırg.)
tor (Krm., Sag.)
toru (Kzk., KKırg.)
tor, torı (Blk.)
toru (Krç.)
torıg (Kç., Koyb.)
toruk (DoğuT., Tar.)
turę (TatK.) (> Çer. TLÇ *tor*)
turagas (Yak.)

D[< T]O(< ō, u)RU(> a, ı, ę)G

doruk 'Tepe, uç, zirve'
= ***toruk*** (XIV)
< ***tur-*** [< ET., OT. *tur-* 'çıkmak, yükselmek']+***-(u)k***
Krş.: **turk** 'bir cismin uzunluğu, boyu' (DLT)
TT.: DORU+ (LAMA/LA-)
An.ağl..: ***doğruk, dogruk, dorok*** (*DS.IV*, 1537) ~ ***doruk, dora, dorak, doran, doru, dorug, doruh, dörük, duruk*** (s. 1564)
dorukla- 'tepeleme doldurmak'; ***doruk-*** 'bir şey birikmek, toplanmak' (s.1566)

D[< T]O(>ö, u)[*G/Ğ*]R-U(> a, o, ü)K(>g, h)

SanalBaba

Eren (*TDES*, 120): **doruk < toruk**. Kökünü bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS*, 115): **doruk** = *doruk/ toruk* tepe, zirve (XIV)~ **?**

dorum 'Deve yavrusu'
= OT. ***torum*** (DLT)
< **tō+rum*

[Krş. ***tosun*** '(haşarı) atlar için, tosun tay' (DLT)]
~ dorum (Tuv.)
tōrum (Trkm.)
An.ağl.: ***dorum, darum, doğrum, doğurum, dōrim, dorumcuk, dorun*** (*DS.IV*, 1566) ~ ***torum***

T(>d)**O**(>a, ō)[***Ğ***][***U***]**RU**(>i)**M**(>n)

dos+ 'Çokluk bildiren söz'
dosdoğru, dosdolayı, dosdolayınca

dosdoğru 'çok doğru; sağa sola sapmadan'
< ***dos+doğru*** [< OT. ***toġru*** (DLT): *toġru-* 'doğrulmak, yönelmek']

Tü. > **Ar.**(Sur.) *dūzduġri:* (*ALTK*,62)

doşek,bk. **döşek**

Tü. ***döşek*** > **Kürt.** *doşek* (*DAO*, 152; *FKT*, 39; *KTS*, 75)

doşırme, bk. **döşeme**

Tü.**döş+e-me** > **Kürt.** *doş+ı*[r]*-me* (*DAO*, 152)

dovşan (hlk.), bk. **Tavşan**
An.ağl. : ***davşan, davışan, davuşan, doğşan, dōşan, dovşan, dovuşan, doyşan*** (*DS.IV*, 1381)
~ dovşan (Az.) (*AHYÖ*, 484)

Tü. > **Zaza.** (Tn.) *dovşan* (*DAO*, 153)

doy-['Doymak'
< ***toy-*** < ***toð-*** < ***toδ-*** (KT, Uyg., OT)
< ** tō-δ-*
TT.: DOY- (GU/GUN/GUNLUK/ MA/ MAZ /MAZLIK/ MUŞ/ULMA/UL-/ UM/UMLUK/UMSUZ/UN-/ URAN/ UR-/URUCU/URULMA/UR UL-/UŞ/UŞMA/UŞ-)

doyur-['Doyurmak'
< ET. ***toḍur- ~ todġur-*** ***~totġur-*** (*EUTS*, 243) ~ OT. ***toḍur- / todġur-*** (DLT)

doyuran 'Bir sıvının içinde eriyerek onu doyma noktasına getiren (madde)'
< ***doy-ur-an***
< ** toḍurġan / todġurugli* (DLT)

doyurt-['Doymasını sağlamak'
< ***doy-ur-t-***
< ** toḍġurt-* (DLT)

döğ-['Dövmek' ~ ***döv-***
= ***tög-*** 'döğmek', ***döv-*** 'inceltmek' (DLT)
< *tög-*
TT.: DÖĞ- (EN/ME/MECİ/ÜŞ/ ÜŞ-), krş. DÖV-
~ töv- (AH)
tög- (Çağ.)
täg- (DoğuT.)
döv- (Osm., Trkm.)
döy- (Osm., Krm.)
dev- (Trkm.)
dey- (Az.)
tep- (Özb.)
tü- (Kzk.)
tüy- (Krç.-Mlk.)
tθg- (TatK.)
tü-, tęv-, tθv- (Çuv.)

T(>d)**Ö**(>ä, e, ɵ, ü, ū̃)**G**(> v, y)-
~ Moğ. Kalm. (*KWb.* 414) ***tüG-***

döğecek 'Sert taneleri ezmeye yarayan ağaç tokmak' ~ **dövecek**
< ***döğ(v)-ecek***
< *tög-*

döğeç (hlk.) 'Çamaşırı döverek yıkamaya yarayan ağaç tokmak'
~ ***döveç***
< *tög-(e)ç*

Krş. **tokaç** (< * OT. ***tokı-*** + **-ç**)
An.ağl.: *döğeç, döğec, döğecek, döğgeç, döğüç* (DS.IV, 1569)

DÖĞ-[*G*]E(>ü)Ç(>c)

döğen ~ döven ~ düven 'Harmanda ekin ve sapları ayırmak için

SanalBaba

kullanılan araç'

< *tög-en*

An. ağl.: ***döen, düğen, dugen, dügen, düyen*** ~ ***düden*** (*DS.IV*, 1620), ***dügan*** (*DAO*,155)

Tü. > **Kürt.** *dügan* (*DAO*, 155)

DÖ(> u, ü)**G**(> ğ, v, y, d)**EN**

Krş. ***döğenek*** 'yatağı içinde çalkanarak akan su' (s.1570)

döğme, dögme, döğmeç, dövme, dövmeç, döyme döymeç 'dövülüp kabuğu çıkarılmış buğday, yarma; bu buğdaydan yapılan pilav' (s.1570)

DÖG(> ğ, v, y)**ME+Ç**

döğnek, dögenek, döğenek, dövenek, dövnek, döynek 'çok geçilerek çiğnenmiş, yol edilmiş yer' (s.1571)

döğü, düğü 'değirmende çekilerek kırılmış mısır' (s. 1572)

~ tahıldöyän (Az.)
dövek (Trkm.)
aşlık hukkıs (Bşk.)
aşlık sukkıç (TatK.)

Nişanyan (s. 119):**düven** ~ Yun. *doukáni / tikáni / tukáni* = **EYun**. *tikánē* 'ekini kabuğundan ayırmak için kullanılan cihaz.'

Nişanyan'ın Türkçedeki **döğ- < tög-** fiilini görmezlikten gelmesi, etimolojik sözlük yazarı için affedilmez bir hatadır. 24 Oğuz boyundan biri olan *DÖGER / DÖĞER/ DÖVER/ DÜVER* de **tög-** fiili ile ilgilidir.

Anadolu ağızlarında :

döğecek, döveç : sert taneleri ezmeye yarayan ağaç tokmak.

döğeç, dögeç, döğecek, döğgeç, döğüç, döveç :çamaşır tokacı.

döğme, dögme, döğmeç, dövme, dövmeç, döyme, döymeç : döğülüp kabuğu çıkarılmış buğday, yarma sözcüklerinin kökü **döğ(/g/v)-** fiilidir.

Türkçe bir sözcüğü başka bir dildeki sözcüğe benzetmek, **Amazon**u < *amma uzun*; **Niagara**'yı < *ne yaygara* ; **Trabzon**'u < *tuğra bozan*'dan getirmeye benzer ki buna da ***halk etimolojisi*** derler.

A.Tietze de *TETTL*, s.649'da ***döğer/döver/döver*** 'kiriş, mertek' sözcüğünü Yun. *dokári*'den getirir ki bu da yanlıştır.

döğme[1] 'Dövülmüş buğdaydan yapılan yemek' ~ **dövme**

< *döğ-*[< ET. ***tög-***]***me***

döğme[2] 'Vücut derisi üzerine iğne ile çizilerek ve boyanarak yapılan nakış veya yazı' ~ **dövme**

< *döğ-* [< ET. *tög-*]***me***

TT. : DÖVME+(Cİ/CİLİK)

döğüş 'Dövmek işi veya biçimi' ~ **dövüş**

< *döğ-üş*

Banguoğlu: ***döğ-üş-üş***

döğüş-['Döğüşmek'

= ***tögüş- / töküş-*** (DLT).

< *tög-(ü)ş-*

dök-['Dökmek'

< ET (KT, Uyg.), OT. ***tök-*** (DLT)

TT.: DÖK- (ME/MECİ/MECİLİK/ TÜRME/TÜR-/ÜK/ÜKLÜK/ÜL ME/ÜL-/ÜLÜŞ/ÜM/ÜMCÜ/ÜM-CÜLÜK/MLÜ/ÜNME/ÜN-/ÜN-TÜ/ÜNTÜLÜ)

~ dök- (Krm., Trkm.)
tök- (Ker.)
tük- (TatK.)
tox- (Yak.)
tęk- (Çuv.)
tθk- (Çuv.)

D(< T)**Ô**(> o, ü, ę, ɵ)**K**(>x)-

~ Moğ. ***tügü-*** 'sich ausbreiten' (*KWb.* 414)

dökme 'Dökme'

< *dök-me*

An.ağl.: ***dökme, dökmece, dökmel, dökmen*** (*DS.IV*, 1573)

DÖK-*ME*
-MECE
-MEL
-MEN

dökül-['Dökülmek'

= ET. ***tögül- ~ tökül- ~ töklün-*** (*EUTS*, 249)

< *tök-(ü)l-*

TT.: DÖKÜL- (ME/ÜŞ)

~ tökılmeğ (Ker.)
tokınmağ (Han./ *Kr.TS.*)

dökülmüş 'Dökülmüş'

= ET., OT. ***töküglüg /tökülüg*** (DLT)

döküm 'Döküm'

SanalBaba

< tök-(ü)m

TT.: DÖKÜM+ (CÜ/CÜLÜK/ LÜ)

dökün-] 'Dökünmek'

< tök-(ü)n-

TT.: DÖKÜN- (TÜ/TÜLÜ)

döl 'Döl ; nesil ; yavru'

= ET, OT. ***töl*** 'yavrulama zamanı, yavru, döl' (DLT)

< * tö:l

TT. : DÖL+ (LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LENMESİZ/ÜT)

An.ağl.: ***döl*** 'soy, soyun devamını sağlayan çocuk' (*DS.IV*, 1575); ***dölcü; döl döş*** 'nesil'

Tü. > **Kürt.** *döl* 'doğum; hayvan doğumu' (*DAO*, 153)

~ töl (Uyg., Çağ., Kzk., DoğuT., Tar., Oyr., Alt., Tel., Kaça, Koyb., Küer.)

döl (Trkm.)

tül (TatK.) (>Kam. Joki 361: *t'ö:l*; Moğ. (*KWb.* 406) *töl*)

T(>d)Ö(>ü)L

dölçek (hlk.) 'Kuzu doğumlarında çobanan verilen hediye'

< tö:l+çe+k

An.ağl.: ***dölçek*** (*DS.IV*, 1576)

Tü. > Kürt. *dölçek* (*DAO*, 153)

döl çobanı (hlk.) 'Hayvan doğumlarından anlayan, doğum zamanı sürüye bakan çoban'

*< **tö:l çoban+ı***

Tü.> **Kürt.** *döl çobanı* (*DAO*, 153)

dölek 'Ağır başlı, uslu, sakin'

= OT. * ***tölek*** 'gönlü sakin kişi' (DLT)

EAT. (DKK; TS): ***dölek***

< tö:l+(e)k

~ tülük (Kırg.)

An.ağl.: ***dölek*** '1.uslu, terbiyeli, ağırbaşlı (kimse)'; 3.uyanık, dikkatli; 3. uysal; 4.dürüst, ciddi, mert; 5.Güzel, iyi; 6.doğru, düzgün' (*DS.IV*, 1577)

dölle-['Döllemek'

< tö:l+le-

An.ağl.: ***dölleme*** 'yaramaz çocuk; piç' (*DS.IV*, 1579)

döllen- 'Döllenmek'

= OT. ***töle- / tüle-*** 'döllenmek, kuzulamak' (DLT)

< tö:l+e-

döllük (hlk.) 'Koyun ve keçilerin yavruladıkları yer'

< tö:l+lük

An.ağl.: ***döllük, dölevi, döllek*** (*DS.IV*, 1579)

dölük (hlk.) 'Hayvan, hergele, kısrak'

< ***dölük*, gölük** sözünün bir yan biçimidir. (Bk.Eren, *TDES*; *TD*, 637, s. 25)

~ *kölük* 'iş hayvanı, yük hayvanı (beygir)' < ***köl-*** '(atı) arabaya koşmak' (*TDES*)

Tietze (*TETTL*):< ***döllük*** 'degemination' yoluyla oluşmuştur. [Eren bu görüşe katılmaz. Ona göre: ***dölük*, gölük** sözünün bir yan biçimidir.]

dölüt ***YT*** (1955) 'Cenin'

< tö:l+(ü)t

dömel-[(hlk.) '1.Ayakta durmak; 2. çıkıntı yapmak' (*DS.IV*, 1581)

< ***döm*** [< *töm*]+**(e)l-**

An.ağl.: ***dömelmek, domalmak; dömelti*** 'görmeye engel olan tümsek, yığın'; ***dömeltmek*** (*DS.IV*, 1581)

dön-['Dönmek'

< tö:n- (KT, Uyg., DLT)

Krş. ***töngder-*** 'döndürmek, altını üstüne getirmek' (DLT)

~ dö:n- (Trkm.)

tönşü- 'sağa sola dönmek; kımıldamak, hareket etmek' (Krç.-Blk.)

< *tön-çi-*

dönder-['Döndürmek'

= OT. ***töŋder-*** 'altını üstüne getirmek' (DLT)

< *tö:n-/tö:ng-

An.ağl.: ***dönderme, döndermec; döndertme, döndeme, döndür-***

SanalBaba

me; döndirek, döndürek, döndürgeç, döndürük (*DS.IV*, 1581-1582)

DÖN-DER-*ME/-MEC/-T-ME*
DÖN-DE[*R*=ø]-ME
DÖN-DİR-*EK*
DÖN-DÜR-*EK/-ME/-GEÇ/-ÜK*

döndür-['Döndürmek'
< ***tö:n-der-*** ~ OT. ***töŋder-***
TT.: DÖNDÜR- (ÜLME/ÜL-/ÜŞ)

döndürgeç (hlk.) 'Sacda pişirilen yufkayı döndürmeye yarayan tahta ya da ince demirden yapılmış fırıncı küreği"
< ***dön-***[< *tön-]***dür-geç**
An.ağl.: ***döndürgeç, döndereç, döndergeç, döndüreç, döndürek, döndürügéç*** (*DS.IV*, 1582)

DÖN-DÜ(>E)**R**-*GEÇ/-EÇ/-EK/-Ü-GÉÇ*

döne (hlk.) 'Düğün sonrası kız tarafının gelin ve güveye verdiği ziyafet' (*TD* 633,s. 252)
< ***dön-*** [<ET. *tön-*]+***-e***

[NOT: Döne, kız adı olarak da kullanılır. Peşpeşe 3-4 kızı olan babalar, bir sonraki çocuğunun erkek olması dileğiyle, son doğan kıza **Döne** (krş. Kırg. **Burul** < ***bur-*** 'döndürmek'+***-ul***) adı verirler.]

döne-[(hlk.) 'Engel olmak'
< ***dön-e-mek***
< * ***tö:n-***

döneğen (hlk.) 'Sözünde durmayan'
< ***dön-eğen***
< * ***tö:n-***

dönek 'Kaypak'
< ***dön-(e)k***
< * ***tö:n-***
TT.: DÖNEK+ (ÇE/LİK)
An.ağl.: ***dönek*** 'su çevirisi; takla atan güvercin' (*DS.IV*, 1583)

dönel-['Dönmüş olmak'
< ***dön-e-l-***
< ***tö:n-***

dönele-[< ***dön-e-le-***
< ***tö:n-***

dönem < ***dön-(e)m***
< ***tö:n-***

dönemeç 'Dönemeç'
< ***dön-e-meç***
< ***tö:n-***
An.ağl.: ***dönemeç dönembeç, dönümeç*** 'köşebaşı, yolun kıvrım yeri' (*DS.IV*, 1584) ~ ***dönümeşli*** 'eğri büğrü' (s.1587)

DÖN-E(>ü)**M**[***B***]**EÇ**(>ş)[+*Lİ*]

dönemez (hlk.) 'Kasırga'
< ***dön-***[< *tön-]***e-mez**

dönen 'Dördüncü yaşına giren hayvan'
< Moğ. (*KWb.* 99) ***dönen***
'vierjährig (vom Viech)'
~ dönön (Kzk.)
dönen (Soy.)
tönön (Oyr.)
tönöyün (Tel.)

D(>t)**ÖNE**(>ö)[***YÜ***]**N**

dönence ***YT*** (1944) 'Tropik'
< ? *Moğ. ***döne***

döngel (hlk.) ,1. Saat ; 2.sözünde durmayan; 3. eğri; 4. muşmula'
< ***dön-ge+l***

döngele (hlk.) 'Güzün kökünden kopup bozkırda uçuşan bir bitki, insan başı kadar bir diken' (*YKS*, 33)
< ***dön-gel-e***

döngöz (~ **dönükgöz**) (hlk.) 'Şaşı'
< ***dön-(ük)+ göz***

döngün (hlk.) 'Dargın'
< ***dön-gü+n***

dönük (hlk.) '1. Yaramaz, huysuz; 2.asık yüzlü (kimse); 3.sözünde durmayan; 4. tersine çevrilmiş ; 5. eğri, yamuk ; 6. kılıksız kıyafetsiz kimse'
< ***dön-(ü)k***

dönüm 'Eni ve boyu kırk adım olan arazi ölçüsü''
< ***dön-(ü)m***

SanalBaba

Tü. > **Ar.** (Sur.) *denom* ; (Ir.) *dūnum* (*ALTK*, 62)

Eren (*TDES*, 121) : YOK

dör (hlk.) 'Köyün dışında koyun sağılan düzlük yer'
~ ***dör*** 'Konuk odası' (Ker./*DS, IV*, 1587)
< ET., OT. ***tör ~ töre*** 'evin önemli yeri ve sediri' (DLT)

dördül (hlk.) 'Dört köşeli düzey'
< ***dört*** [< *tört*]+[***k > g***]***(ü)l***
< OT. ***törtgül~törtgil*** (DLT)
An.ağl.: ***dördül, dördülleme, dördüllük*** (*DS.IV*, 1587) ~ ***dörtgül*** (s.1588)
~ dörtkil (Nog.)
törtkül (Kırg., KKlp.)
törtkil (Kzk.)

T(>d)ÖRTKÜ(>i)L

dördüncü 'Dördüncü'
= OT. ***törtünç*** (DLT)
< ***tö:rt+ünç***

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *dūrtinci:* (*ALTK*, 62)

dört 'Dört'
= ET., OT. ***tört***
< ***tö:rt***
TT.: DÖRT+ (GEN/LEME/LE-/LÜ/LÜK)
An.ağl. : ***düöd, düöt*** (*DS.IV*, 1633)
~ dö:rt (Trkm.)
dört (Nog.)
tört (KKlp., Kzk., Tar., Alt., Tel., Şor., Sag., Kaça)
turt (Özb.)
tüört (Yak.)
tăăttă, tăvătă (Çuv.)

T(>d)Ö:(> u, üö, ö)RT

Tü. > **Ar.** (Mıs., Sur.) *dort* ; (Mıs.) *dörtnal* (*ALTK*, 62)

bk. L.Ligeti, *Les Voyalles longues en turc*, s.191 ; *TMEN*, no. 956.

döş 'Döş'
= OT. ***töş*** 'döş, göğüsün başı'
< * ***tö:ş***
~ dö:ş (Trkm.)
döş (Az.)
tö:ş (DoğuTü.) (Br. tüş)
töş (Kom., Çağ., Kzk., Şor. Alt., Tel., Küer., Tuv)
tös (Kzk., Koyb., Sag., Nog. KKlp., Kırg.)
toş (Özb.)
tüş (Bşk.)
tüş (TatK.) (> Çuv. *tüş* Aşm. 14:292)
tüös (Yak.)

T(>d)Ö:(> o, ö, ü, üö)Ş(>s)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *doş* (*ALTK*, 62); **Zaza.** *doş* '1.omuz; 2. yamaç' (*ZTS*, 96), *doş-i* 'omuzlar'

Nişanyan (*SS*, 116): **döş**=*töş* 'döş, göğsün başı' (xi)~ **Fa.** *döş* ,omuz' **Ave.** *doōşa* 'omuz'

Farsçadan alıntı olsa idi, ET'ye de ***döş*** olarak geçerdi.

döşe-['Döşemek'
= ET. ***töşe-*** 'yatak yaymak, sermek' (KT., Uyg., DLT)
< ***tö:ş+ē-***
TT.: DÖŞE-(Lİ/M/MCİ/MCİ-LİK/ME/MECİ/MECİLİK/ME-Lİ/MELİK/MESİZ/N-/NİŞ/T-/TİL-/TME/YİCİ/YİŞ)
~ töşe- (DoğuT., Çağ., Tar., Şor)
töze- (Sag., Koyb., Şor)
tösö- (Kzk.)
tüşe- (Kaz., Tob.)

TÖ:(> ü)Ş(> s, z)E(>ö)-

döşek 'Döşek'
= OT. ***töşek*** (DLT)
< ***tö:ş+(e)k***
An. ağl.: ***döşek, döşşek*** (*çeşitli anlamları var.* Bk. *DS.IV*, 1589); ***doşşek, döşşek, döşşeh, düşşak, dorşeng, dévşek*** (s. 1591; *DAO*, 153)

DÖ(>é,o,ü)[*R*]Ş[*Ş*]E(>a)K(>h)

~ töşek (Uyg., Çağ., Blk.)
döşekçe 'küçük şilte' (Az.)
töjök (Alt./*ATS*, 183)

SanalBaba

tüşek (Krç., Kzk., Tob.)

(> **Osty.** *TLO* 134: *tüşek*; **Çer.** *TLÇ* 74: *tüsåk*; **Çuv.** *tüşek*; **Rus.** *tyufyak, tyuşak*); *töjök* (Alt.)

TÖ(> ü)**Ş**(> j)+**E**(> ö)**K**

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs., Sur.) *dūşek* ; (Lüb.) *davşak* (*ALTK*, 63); **Zaza.** *doşek*(*ZTS*, 96); **Kürt.** *doşek, dévşek* (*FKT*,39;*KTS*,153;*DAO*, 153)

Eren (*TDES* 122): YOK

döşeli 'Döşeli'
= OT. ***töşeklig*** (DLT)
< * ***tö:ş+e-k+lig***

döşem < **döşe-m** < * ***tö:ş+e-m***
TT.: DÖŞEM+ (Cİ/CİLİK)

döşeme 'Döşeme işi'
< ***döş+e-me***
< *tö:ş+e-me*
TT.: DÖŞEME+ (Cİ/CİLİK/Lİ/LİK/SİZ)
An.ağl.: ***döşeme, döşşeme*** 'kaldırım' (*DS.IV*, 1590)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *dūşma* (*ALTK*, 63); **Kürt.** *doşırme*: ***doşırme é texte*** 'tahta döşeme' *DAO*, 152)

Eren (*TDES* 122): YOK

döşen-['Döşenmek'
< OT. ***tö:şen- /tö:şel-*** (DLT)

döşet-['Döşetmek'
< OT. ***tö:şet-*** (DLT)

döv-[bk. **döğ-**

dövecek (hlk.) 'Yayık'
< *döv-*[= *döğ-* < *tög-*] + *-ecek*
An.ağl.: ***dövecek, dövcek, dövücek, düvecek, düveç*** (*DS.IV*, 1592)

DÖ(> ü)**V**-*E*(> *ü*)*CEK*
-CEK
-EÇ

döveç (hlk.) 'Tahta havan ve eli'
< ***döv-(e)ç*** **< *tög-***

An.ağl.: ***döveç, dogecek, doğeç, döğeç, döğğeç, dövçe, dövecek, düğeç, düveç*** (*DS.IV*, 1592)

DÖ(>o, ü)**G**(>ğ, v)-[*G*]*EÇ*
-CE
-ÇE
-ECEK

dövelek (~ **dölek, dülek**) 'Kavun' < ****tüge*** 'iki yaşına girmiş olan buzağı, düğe' (DLT) ***+le-k***
An. ağl.: ***düğlek, dülek; düğelek, dölek, dövlek, döylek, düğlen, düvlek*** (*DS.IV*, 1627); ***divlek, diblek, divle divlik, dövelek, düglek, düğelek, düğlek, düğülek, düklek, dülek, düvelek, düvlek, düylek, düyülek, düyüleg, düyülek, düzlek*** 'kalın kabuklu olgun kavun' (s.1527)

DÜ(>ö, i)**G**(>v, y, ğ)**E**(>ü, i)+ **LEK**

~ tüynek (Çağ.)
tüynük (Kzk.)
tükelek Çağ

Eren (*TDES*, 120): YOK

döven, bk. **döğen**
An.ağl.: ***döven*** '1. Bez dokuma tezgâhı; 2.Tokmak' (*DS.IV*, 1592); ***döven otu*** 'yakı out'

döver (hlk.) 'Çatı ortasına uzatılan uzun ve kalın ağaç, mertek'
< *döv-* [< ? *desteklemek*] (< *tög-*)+ ***-(e)r***

dövme[1] = *dögün* 'Yakı, dağlamakla açılan yara' (xıv) < ET. *tögne-* 'kızgın bir şeyle deriyi yakmak, dövme yapmak' (xı) < ? ***tög-*** (Nişanyan, *SS* 116), bk. **döğme**

dövme[2] (hlk.) '1.Dövülmüş buğdaydan yapılan yemek ; 2. Ahlat, armut, üvez unu' (*DS.IV*, 1592), bk. **döğme**
< *töt-me*

dövmeç ~ döymeç (hlk.) 'Peynir, ekmek ve soğanı doğrayıp yoğrularak yapılan bir tür yemek; taze ekmeği tereyağına doğrayıp bal ve yumurta ile pişirerek yapılan

SanalBaba

bir tür yemek' (*DS.IV*, 1593)

< *tög-me+ç*

dövül-['Döğülmek'

< *töv(/g)-(ü)l-*

TT.: DÖVÜL- (GEN/GREN-LİK/ME/ÜŞ)

dövün-['Kendi kendine vurmak'

< *töv(/g)-(ü)n-*

TT.: DÖVÜN- (ÜŞ)

dövüş 'Dövüş, kavga'

< *töv(/g)-(ü)ş*

TT.: DÖVÜŞ+ (ÇÜ/KENKEN-LİK)

An.ağl.: ***dövüşgen, döğüşgen, döşgen, dövüşkel, döyüşgen*** 'kavgacı' (*DS.IV*, 1593)

DÖĞ (>v, y)ÜŞ+
K (>g)EN(>l)

dövüş-['Dövüşmek'

< *töv(/g)-(ü)ş-*

TT.: DÖVÜŞ- (ME/TÜRME/TÜR-)

dudak 'Dudak'

< **tōtak* (Doerfer :*TMEN* 952)

< ? ***tut-*** 'tutmak; yemek yemek' + ***-(a)k*** [Krş. OT. *tutġuç* 'kahvaltı, bir parça yemek' (DLT)] (< ***-ġaḳ***)

~ tōdak (Kom.)
dōdak (Trkm.)
dodag (Az.)
dudag (Çağ.)
totak (YUyg., Kom.)
tota, tuta (Çuv.)
tutah (Sal.)

T(> d)U(> o, ō)T(> d)AK(> g, h)

Nişanyan (*SS*, 117) : **dudak** = ET. *tutġak* tutma aracı (xı) → TUT-

Eren (*TDES*, 122) : Türkçe *dudak*'taki *-u-*'nun, *dut (~ tut-)* ,helten' kökünün etkisiyle halk etimolojisi sonunda oluştuğu anlaşılıyor.

Türkçe *dudak (< dodak)* gibi, *erin*'in kökünü de bilmiyoruz.

Räsänen (*V* 491): < Kom. *tōdak*

-duk+ 'fiilden isim yapan ek ,

< Toh. ***ma te ok*** (Ş.Tekin, *İK*, 52)

-maduk

< *ma te ok / *-ma-tı ok*

dul[1] 'Dul ; eşi ölmüş ya da eşinden ayrılmış kadın ya da erkek'

= ET. ***tul ~ tol*** (*EUTS*, 252)

~ OT. ***tul*** (~ *tuġsak, tul tuġsak*) 'dul kadın' (DLT)

< *tul*

~ tul (Uyg., DoğuT.)
dul (Trkm.)
tĘlĘh, tθlθh (Çuv.) (> Çer. *ÇLÇ* 226: *tulĘk, tĘlĘk*)

~ Moğ. (*KWb.* 409) ***tul-gui*** 'alleinstehend, verweist' (> Kız. ***tulgu*** 'ganz allein'; Soy. ***tulguyak*** 'Witwe'; Yak. ***tulayaĥ*** 'Waise')

dul[2] (hlk.) 'Evin arka tarafı; siper'

Bk. **dulda**

dulda 'Kuytu yer, siper'

< Moğ. ***dulda***

TT.: DULDA+ (LA-/LAN-/LI/SIZ)

An. ağl.: ***dulda, dalda, daldalıh, daldalık, dalla, dalta, delde, dolda, dölde, dudalıh, duldalık, dulga***'yağmur, güneş ve rüzgârın etki yapmadığı gizli, kuytu yer, kenar, saklanılacak yer, ağaç, bina gölgesi, gölge' (*DS.IV*, 1596); ***dulluk, duluk, dulum*** 'saçak' (s. 1598)

DU(>a, ö)LD(>l,t,g)A+*LIK(>h)*

~ dalda 'siper, sığınak' (YUyg.)

duluk, bk. **dulun**

Eren (*TDES*, 123) : **duluk**

dulun (hlk.) 'Yüz, çehre; şakak'

= OT. ***tulung*** 'kulak altı; gemkulak altında bulunan bir halka' (DLT); ***tulungla-*** 'kulak altına vurmak'

< *tulung*

An.ağl.: ***duluk, doluk, dulug, duluh, dulum, dulun*** (*DS.IV*, 1598); ***dulukluk*** 'kadın başlıklarının iki tarafına şakakların üstüne gelmek üzere takılan süs' (s.1599)

DU(>o)LUK(>g, h ~m, n)

~ duluk (Trkm.)

SanalBaba

tulım 'saç örgüsü' (Nog., Kzk.)
tulum 'saç örgüsü' (Kıg.)
tuluŋ 'saç örgüsü' (Alt., Tel., Şor., Sag.)

T(>d)ULU(>ı)K(~ m, ŋ)

dulun-[(hlk.) 'Ay ve güneş batmak'
< ***dul+(u)n-*** [< ****tulun-***]
An.ağl.: ***dulun-, dolun-, dundu-, dunul-*** (*DS.IV*, 1599)

dumağı 'Nezle'
= OT. ***tumagu*** (DLT)
< ***tum*** 'soğuk'+***agu***
An. ağl.: ***duma, dıma, dımağ, dımağı, dımağu, dima, dimağ, dimağı, domağa, domağı, dumag, dumagı, dumağ, dumağa, dumağı, dumağu, dumah, duman, dumo, dumu, düma*** 'nezle, grip, bronşit' (*DS.IV*, 1600)

DU(>ı, i, o)MAG(>ğ,h)U(>a, ı)
DU(>ı, i, ü)MA(>o, u)
DU(>İ)MAG(>Ğ)

Tietze (*TETTL*, 659) : ***dumağı*** < *dolun-/dulun-* fiilinin varyantı.

duman 'Duman'
= OT. ***tuman*** (DLT)
< ***tu-*** 'tıkamak, engel olmak'
+ ***man***
TT.: DUMAN+ (LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***duman*** ,1.Sis; 2.Göze inen perde' (*DS. IV*, 1601)
~ tuman (Uyg., DoğuT., Çağ., Kırg., Kzk.,Yuyg., Özb.)
toman (Bşk., TatK.)
dumān (Trkm.)
duman (Gag., Az.)
tuban (Krç., Leb.)
tĘman, tθman (Çuv.)
(> Rus.*tuman*)

T(>d)U(>o, ę, ɵ)M(>b)AN

Tü. > **Zaza.** *dımo, duman* (*ZTS*, 93, 96), *dû, dûman, dûn, dûy* (s. 98); **Kürt.** *duman, dümon*

(*FKT*, 40; *DAO*, 154)

Eren (*TDES* 123): YOK [**duman**[2] bk. *tuman* var.]

dumlu 'Soğuk' [*Dumlupınar* 'yer adı']
= ET. ***tomlı*** (*EUTS*, 246) ; ***tomlı-*** 'soğumak'
~ OT. ***tumluġ / tumlıġ*** (DLT)
< ***tum*** 'soğuk' +***lu(/ı)ġ***

dummız, bk. **domuz**

dun-[(hlk.) 'Kapanmak, tıkanmak'
< ET. ***tun-***; OT.'(et) kokmak, bozulmak' (DLT) ; ***tun-*** 'kapanmak, bulutlanmak; sönmek; düşünceli olmak; donuklaşmak' (S. Tezcan (1981) 'Kutadgu Bilig Dizini Üzerine', TTK-*Belleten* XLV/2, 178, s. 23-78)
Kıpç. (*Tuhf.*): ***tunçuk-*** 'ölürcesine bayılmak'
EAT (*YTS*, 641): ***tun-*** 'kapanmak, tıkanmak'
An.ağl.: ***tuncuk-*** 'körelmek, sönmek, donuklaşmak' (DS.VII, 4774) ; Krş. ***tuncuk-*** '1. bunalmak ; 2. üzülmek, tasalanmak' ; ***dun-*** 'kederlenmek, düşünmek' (*DS.IV*, 1604); ***tun-*** 'suya dalmak; efkâra dalmak' (Koşay-Aydın, 1952: s. 133); ***dum-*** ~ ***dumul-*** 'suya batmak' (*DS.IV*, 1603) < * *tun-*, **tun-ul-*
~ tunçuk- '1. tıkanmak, boğulmak; 2. bunalmak; 3. kurumak, sararmak' (Krç.-Blk./*KMTS*, 409); 'nefesi kesilmek' (YUyg./*YUTS*, 426)
tunşık- 'boğulmak, havasız kalmak' (Kzk.)
tumçuk- 'nefes kısılmak' (Kırg.)

TUN (>M)-+-*Ç(>ş)U(>ı)-K-*

dup+ 'Çokluk bildiren söz'
dupduru

dur-['Hareketsiz kalmak, yürümez olmak'
< ET.,Uyg., OT. ***tur-*** ~ ***turuġ-***

SanalBaba

= Kırg.,Kumd. ***tokto-*** 'durmak'
ET. **tur-** → DUR-AK, DUR-AL, DUR-GU, DUR-GUN, DUR-MA, DUR-U, DUR-UK, DUR-UŞ.
TT. : DUR-(AĞAN/ĞANLAŞ-/AĞANLIK/AK/AKLAMA/ AKLA-/AKLAT-/AKLAYIŞ/AKLI /AKSAMA/AKSA-/AKSAMALI/ AKSAMASIZ/ AKSAYIŞ/AL/ ALAMA/ ALA-/ ALAYIŞ/ ALLIK/DURMA/DUR-/DURT-/DURUL-/ DURUŞ/GU/ GUN/ GUNLAŞMA/GUNLAŞ-/GUNLAŞTIR-/ GUNLUK/MA/ MADAN/UCU/ UK/ UKLUK/UKSUN/UM/UŞ/UŞMA)

durak 'Durak'
= OT. ***turaġ*** 'sığınak' (DLT)
< *tur-ag*

durduğu durmadığı = DLT: ***turdukı turmadukı*** **< *tur-***

durdur-['Durdurmak'
< OT. ***turġur-*** (DLT)

durgun 'Durgun'
< OT. ***turķun*** (DLT)

duru 'Bulanık olmayan, temiz, berrak'
< ****toruġ*** 'zayıf'

torukla- 'durgunlaştırmak, arık saymak';
toruklan- 'durgun, arık saymak'
torukluk 'durgunluk, cılızlık'

NOT: B. Atalay yayınında **-u-** ile okunmuştur: **turuk; turukla-; turuklan-; turukluk**

TT.: DURU+ (LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LAŞMA/LAŞ-/LMA/L-)
~ Uyg. ***turuk, turuġ***; Çağ. ***toruk, turuk*** 'duru, temiz, açık'; Osm. ***duruk, duru;*** Trkm. ***durı***

Arat (*ETŞ*, 324): 1) < **toruġ**
2) doru < toruġ

Nişanyan (*SS*, 117) : **duru** = ***ET. turuk*** duru, saf, dingin (xı) < DUR-

durucu 'Durucu'
< OT. ***turġuçı~turuçı*** (DLT)
+dIrIk 'isimden isim yapan ek'
ağın+dıruk 'reçine, çam sakızı' (DS.I, 90)
boyunduruk
buğduruk 'ağaçların çiçek döktükten sonraki meyvesi' (DS.II, 780)
molduruk '1.temren; 2. boyun omurlarının birincisi' (Tuva)
moyunduruk 'yaka' (Tuva)
sagaldırık 'başlığın çene altından bağlanan kısmı' (Kırg.)
sakanduruk > *sakandırık* (DLT)
kendirik 'sofra örtüsü' (Trkm.)
dibildirik 'kelebek' (Blk.)
kiltirik 'balık ve başak kılçığı' (Özb.)
ķanġalduruķ 'bir tür zırh' (Çağ.: *Seng.* 277 v. 28)
~ *kiltik* ~ *kıltırık* (Kırg.)

durul-['Durulmak'
< ET. ***torul-*** (*EUTS*, 247)

durum 'Durum'
= ET., OT. ***turum*** (*EUTS*, 254; DLT)
< *tur-(u)m*

Nişanyan (s.117) : **durum**[1] ***YT*** (1935) 'vaziyet, hal' <DUR-
NOT: Sözcük, ***YT*** değil, çok eskidir.

duş-['Uğramak; yakalanmak,tutulmak' (*DS.IV*, 1610)
< ***tuş-*** 'ziyaret etmek' (DLT)
< **** tūş-*** 'rastlamak'

duşak 'Köstek' (*DS.IV*, 1610)
= ***tuşa-*** (KT., Uyg., DLT, KB)
< *tuş+a-k* [DLT: ***tuşağu***]
An. ağl.: ***duşak, dıvşak, doşak, durşak, duşşak, düşak*** (*DS.IV*, 1609)

DU(>ı, o, ü)[*V/R*]**Ş**[*Ş*]**AK**

duvak 'Yüz örtüsü'
= EAT. ***tuġaķ*** (xv)
< ET, OT. ***tuġ*** '1.örtü, kapak; 2. tuğ, bayrak' (DLT)
+ *(a)ķ*

Ya da:
< ET., OT. ****tumak*** 'kapamak, tıkamak, tutmak' (*EUTS*,252;

SanalBaba

DLT) [> *tuvak* > *duvak*]

TT.: DUVAK+ (ÇI/LAMA/LA-/LAN-/LISIZ)

An.ağl.: ***duvak, duvağ, duvah*** (*DS.I*, 1614)

~ dıvağ, duvağ (Ker.) (*Kr.TS*, 135)
duvag (Az.) (*KTLS*, 192) ;
tuvak (Yuyg.) (*YUTS*, 42)
tubak 'kapak' (Tar., Kırg.)
tumak 'kış başlığı' (Kzk.)
tumak (Kırg.) (*KS.II*, 559)
tuvok (Özb.)

T(>d)U(<ı)V(>b, m)A(>o)K(>ğ)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *duvāḳ* (*ALTK*, 63)

Eren (*TDES*, 124): < **tuğ+ -(a)k** küçültme eki.
Nişanyan (*SS*, 117): **tuğak** yüz örtüsü, kırmızı tül (xı) < TUĞ

duy-['Duymak'

< ***tuy-*** (KT., Uyg., DLT)

ET. **tuy-** → DUY-AR, DUY-AR-GA, DUY-GU, DUY-U, DUY-UM, DUY-UR-U, DUY-UŞ
TT.: DÜY- (AR/ARGA/ARLI/ARLIK/ ARLIKLI / ARLILIK/ ARSIZ / ARSIZLAŞMA / ARSIZLAŞ-/ ARSIZLIK/GU/ GUDAŞ/GUDAŞLIK/GULANDIRMA/GULANDIR-/GULANIM/ GULANIŞ/GULANMA/GULAN-/GULU/GULULUK/GUN/GUNLUK/GUSAL/GUSUZ/GUSUZLUK/MA/MAMAZLIK/MAZLIK/SAL/U/ULMA/UL-/ULMAMIŞ/ULUR/UM/UMCULUK/UMLU/UMSAL/UMSAMA/UMSA-/UM SAMAZLIK/UMSAT-/UMSUZ/UMSUZLUK/URMA/UR-/URU/URUCU/URULMA/URUL-/USAL/UŞ)

duz, bk. **düz**

Tü. ***düz*** > **Kürt.** *dûz* ,doğru giden yol, doğru olan her şey' (*KTS*, 77), *duzgun* (*DAO*, 154)

dübür 'Kıç, dip'
< ****tüp*** 'dip'+***ür***

düden 'Girdap, suyu yer altına çeken delik; uçurum, bataklık'
~ Çağ. ***döden*** 'Amu-Derya nehrinin eski (şimdiki kuru) yatağı'
= EAT. (xvı) ***düden***
< OT. ***tüt-*** 'emmek' (DLT)
+***en***

Krş.
tüten 'ibrik ve benzeri şeylerin emziği' (DLT)

An.ağl.: ***düden*** '1. su kaynağı; 2.kuyu; 3. tabiî boşluk; 4. derin ve geniş su birikintisi; 5.Bataklık ; 6. yeryüzü sularının kaybolduğu yarıklar ; 7. su çevrisi ; 8. içinde girdap bulunan su ; 9. kamış ; 10 ; mide ; 11. obur' (*DS.IV*, 1617) ~ ***döden, duden, düden***

bk. H. Eren, 'Düden', *TDAY 1978-1979*, s.17-21.
Eren (*TDES*, 125) : 'Kalın bağırsağın son kısmına verilen **göden** adından geldiği anlaşılıyor.'
Eren, aynı görüşünü *TD* 637, s. 30'da da tekrarlar. Ona göre < **döden** (> ***düden***) [< ****göden*** 'kalın bağırsağın son kısmına verilen ad.' olup, ***göden*** > ***döden*** [/g-/ > /d-/ değişimi ile] olmuştur. Bu arada, krş. ***gölek*** > ***dölek*** örneğini verir.

***

YANLIŞTIR. Çünkü, **göden** sözcüğü ***göt*** (<**** köt*** 'geri, arka, kıç') + ***(e)n***'den; **düden** sözcüğü ***tüt-*** 'emmek'+ ***-(e)n***'den türemiştir.
Krş. **düdük** < ET. ***tüt-*** 'emmek'+***ek*** 'emzik, ağızlık'+***-(e/ü)k***
Bk. **düdük** maddesi

düdük 'Düdük'
= ET. ***tütek*** 'ağızlık, emzik' (xı), kaval (xıv)
< ***tüt-*** 'emmek' (DLT)+***ek***
TT.: DÜDÜK+ (ÇÜ/LE-/LÜ)
An.ağl. : ***düdük*** '1.ıslık ; 2.boru ; 3.kaval ; 4.boğaz, gırtlak ; 5.incik kemiği' (*DS.IV*, 1617)
düdeyh 'kamıştan yapılan düdük'
~ tüte (Çağ.)
tütek (Az.)
tütük (Kzk.)
düdük (Çağ., Osm., Krm.)

T(>d)ÜT(>d)Ü(>e)K

SanalBaba

Tü. > **Ar.** (Ir.) *dūdūk* (*ALTK*,63)

düğ-[(hlk.) 'Düğüm yapmak'

< ET., OT. ***tüg- ~ tük-*** 'buruşmak, somurtmak' (*EUTS*, 257; DLT)

TT. DÜĞ- (ÜM/ÜMLEME/ÜMLE-/LENME/LEN-/ÜMLÜ/ÜMSÜZ)

An. ağl.: ***düğle-, duğle-, düğele-, düğ-, düğmükle-, düğmük yap-, düğüle-, dümüle-, düvle-, düy-, düyüle-*** (*DS.IV*, 1621)

DÜĞ-
DÜ(>u)Ğ-LE-
DÜĞ-E-
DÜĞ-MÜK+LE
DÜĞ(>y)-Ü+LE-
DÜM-Ü+LE-
DÜV-LE-
DÜY-
DÜY-Ü+LE-

~ tüv- (CC.)
tüy- (Tz.)
tθy- (Başk.)
tiv- (KarL.)

TÜ(> ɵ, i)V(~Y)-

~ Moğ. (*KWb.* 418) ***tügü-, tegü-*** 'zusammenlesen, zusammenbinden'

düğe ~ düve 'İki yaşına girmiş buzağı'

< OT. * ***tüge*** 'iki yaşına basmamış olan buzağı' (DLT)

An. ağl.: ***düğe, döve, duge, düga, düge, düke, düva, düye*** (*DS.IV*, 1619)

DÜ(>ö, u)G(>ğ,k,v,y)E(>a)

~ tügi (Uyg., DoğuT.)
tüki (Uyg.)
tüy (Krç.)
tüvi (Trkm.)
dügü (Az.)
duğu (Kmk.)
dθgθ (TatK.)
tüvi (Kom.)
tü (Kom.)

T(>d)Ü(>u, θ)G(> k, v, y)Ü(>i, u,θ)

düğelek (hlk.) 'Bir tür kavun'

~ Çağ. ***tükelek ~ dükülek ~ tüynek***

< tüke+le-k

An.ağl.: ***divlek, diblek, divle, divlik, dövelek, düğlek, düğelek, düğülek, düvelek, düvlek, düylek, düyüleg, düyülek, düzlek*** (*DS.IV*, 1527)

Räsänen (*V* 503) : < Çağ. ***tüynäk*** 'ham kavun', kelek'

düğme 'Düğme'

= ET.,Uyg.,OT. ***tügme***

< tüg-me

~ tüg-me (Çağ.)
tθy-me (TatK.)
tü-me (Miş.)
tęv-ę (Çuv.)
tθvθ (Çuv.)
tü-lɛ (Çuv.)

= *topçı* (Alt.) (< Moğ. ***topçi***)

TT.: DÜĞME+ (Cİ/LEME/LE-/LENME/LEN-/Lİ)

An.ağl. : ***düğme*** '1.gonca; 2. çamların çıkardığı yuvarlak reçine' (*DS.IV*, 1621)

Eren (*TDES* 125): YOK

düğü, bk. **düğürcük**

düğüm 'Düğüm'

= ET, OT. ***tügün*** (*EUTS*, 256; DLT)

< tüg-(ü)n [> m]

TT.: DÜĞÜM+ (LEME/LE-/LENME/LEN-/LÜ/SÜZ)

An.ağl.: ***düyüm, dühüm, düyün*** (*DS.IV*, 1643)

~ tüyün (Kırg., Alt.)
tüyin (Nog., KKlp.)
düvün (Trkm.)
düvüngek 'düğüm, küçük düğüm'
tüyüngek (Alt.) (*ATS*, 191)
düünük (Gag.) (*GTG*, 233)

T(>d)ÜY(>v)Ü(>i)N[+ÇEK]
DÜÜ[< *üyü*]N+*ÜK*

Eren (*TDES*, 126): YOK

Nişanyan (*SS*, 118): **düğüm** < ***ET. tügmek*** → DÜĞME

NOT: **düğüm** < ***düğ-*** [<* *tüg-*] fiiline + ***-(ü)m*** fiilden ad yapım eki getirilerek yapılır.

SanalBaba

düğün 'Düğün'
= ET,OT. ***tügün, tügün*** 'düğüm' (DLT)
< *tüg-ün*
DLT*: **tüglün-; tüglüş-, tügme, tüg-, tügmelen-, tügsin, tügülgen, tügül-, tügün, tügün-, tügüş- < TÜG-***
TT.: DÜĞÜN+ (CÜ/CÜBAŞI/SÜZ)
~ tügin (Trkm.)
An.ağl.: ***düğüncelik*** 'düğün yapanlara komşuları tarafından yapılan erzak yardımı'; ***düğüncü*** 'bekâra kız arayan kadın veya erkek'; ***düğünlük basmak*** 'kız istemek'; ***düğünlükçü*** 'evlenmelerde erkek tarafından kız tarafına gönderilen erkek elçi' (*DS.IV*, 1625)
= *kurum* (Alt./*ATS*, 126)
< Moğ. ***kurhu***
kelin doyı (*MA*. 27-3)
Eren (*TDES* 126): YOK

Räsänen (*V* 488; Tietze, *TETTL*, 669): ***< toy kün***

YANLIŞTIR. Çünkü, **düğün** iki kişinin birbirlerine bağlanmaları olayıdır. Sözcüğün kökündeki **tüg-** 'bağlamak' fiili bunun açık seçik delilidir. **toy** (öteki Türk dillerinde **toy~tuy**) ise, bu '*bağlama'nın şenlik ve eğlence tarafıdır. Sözcük ***toy-düyün*** biçiminde yalnız Azeri Türkçesinde vardır. Demek ki ***düğün*** başka, ***toy kün*** başkadır.

düğürcük (hlk.) 'İnce bulgur'
< *döğ-ü* [< ET. *tög-i*]+***r +cük***
An.ağl.: ***düğü, döğücük, döğülcek dugurcuk, duğurcuk, dücük, dügi, dügü, dügül, dügür, dügürçük, düğçek, düğe, düğücek, düğücük, düğül, düğülcek, düğülcük, düğür, düğürcek, düğürcik, düğürcük, dülcük, düürcek, düvü, düvül,düvürcük, düycük, düyü, düyül, düyürcük*** (*DS.IV*, 1622); ***düğürcük*** 'sivilce'; ***düğürcük, düğülcük, düürcük*** 'çorba, helva, muhallebi gibi yiyeceklerin pişirilirken içinde kalan küçük un topakları' (*DS.IV*, 1626)

DÖĞ-Ü+*CÜK*
DÖĞ-Ü+*L*+*CEK*
DU[<Ö]Ğ-U[<Ü]+*R*+*CUK*
DÜ[<Ö][*G-Ü*+*R*]+*CÜK*
DÜ[<Ö]G-Ü
DÜ[<Ö]G(>ğ)-Ü+*CÜK*
+*L*
+*L*+*CE(~ü)K*
+*R*
+*R*+*ÇÜK*
+*R*+*CE(>i,ü)K*
DÜ[<Ö][*G-Ü*+]*L*+*CÜK*
DÜ[<Ö][*G*]**Ü**+*R*+*CÜK/*+*CEK*
DÜ[<Ö]V[<G]-Ü+*L*
DÜ[<Ö]V[<G]-Ü+*R*+*CÜK*
DÜ[<Ö]Y[<G]-Ü
DÜ[<Ö]Y[<G]-Ü+*L*
DÜ[<Ö]Y[<G]-Ü+*R*+*CÜK*

düğüş düğüş (~ **dügüş dügüş**) (hlk) 'İnek, öküz vb. çağırma ünlemi (*DS.IV*, 1626)
< * *dü* 'yansıma'+***güş***
dülek (hlk.), bk. **dövelek**
düllüce (hlk.) 'Çoban kavalı'
< *til+li+ce*
An.ağl.: ***düllüce, düllice, düllük, düllü düdük*** (*DS.IV*, 1628)
Tü.> **Kürt.** *dülüce* (*DAO*, 155)
düm+ 'Çokluk, sıklık bildiren söz'
TT.: DÜM+ (DÜDÜK/DÜZ)
An.ağl.: ***dümdüdüdük olmak, dümbüldüdük olmak, dümbürdüdük olmak*** 'bir kimseye ait sır herkes tarafından duyularak dedikodusu yapılmak' (*DS.IV*, 1628);
dümbek (~ **dümbelek, tümbek**)
< ? Tü.***tüm*** 'yansıma' + Fars. *be+(le)+k*
TT.: DÜMBELEK+(Çİ)
Krş. DLT : ***tümrük*** 'def'
An. ağl.: ***dümbek, dümbük, dümbüldek, dünbek, dünbeldek*** (*DS.IV*,1628)
~ dumbak (Çağ., DoğuT., Tar.)
dümbelek (Çağ.)
dumbeleg, dümbeleg (Ker.) (*Kr.TS*, 135)

SanalBaba

Krş. **dümtek** 'klâsik Türk müziğinde tempo' < Tü. ***tüm*** 'yansıma'+***tek***
TS.I, 418 : **dümbelek** < Far. ***dombek***
Nişanyan (s.118): **dümbelek** ~ **Fa.** *tünbek/ tenbük* [küç.] 'küçük davul, talim yayı' < *tenbīden* ~ **Havr.** **temb-* 'germek'

dümon, bk. **duman**

dün 'Dün, bugünden bir önceki gün'
= ET., OT. ***tün*** 'gece'
< *tün*
TT. : DÜN+(DEN/KÜ)
An.ağl.: ***dühün*** 'dün' (*DS.IV*, 1626)
~ tün (Kzk., Kırg., Özb.,Uyg.)
tön (Bşk., TatK.)
= *keçen tüşte* 'dün' (Kumd.)
Eren (*TDES* 126): YOK

dünden 'Dünden'
< *tün+den*

düne-[(hlk.) 'Barınmak; 2.Uyumak; 3.Kümes hayvanları tünemek'
< ET., OT. ***tün*** 'gece' +***e-***
Ktr. TT. **tüne-**

dünek (hlk.) '1.Ev; 2.Kümes; 3.Geceleyecek yer'
= OT. ***tünek*** 'hapishane, zından' (DLT)
< ***tün*** *'gece'*+***e-*** *'gecelemek'*
+***-k***
'fiilden ad yapan ek' (gecelenecek yer)
Krş. TT.: **tünek**
An.ağl.: ***dünek, düneklik*** (*DS. IV*, 1631)

düney(i)n 'Bir gün evvel, dün'
< *tüne+kün* [krş. Çağ.]
[**tün+leyin* veya **tün+e-(y)in* değil] (Ş.Tekin)
An. ağl.: ***düneğen, düneği, düneğin, dünegün, dünan*** (< **dünaan* < **düneğen* <**düneyin*), ***dünen*** (*DS.IV*, 1630)
~ Çağ., Kmk. ***tüne-gün***
düne 'geceleyin' (Tuva) < **tüne kün*
dünen (Az.) < **tüne kün*
tönön (Bşk.) < **tün+e+n*
tönege (TatK.ağızları) < **tün-e+ki*; tönegen 'dün' < **tüne kün*
tünegün (Kum.)

dünkü 'Bu bunden bir önceki günle ilgili'
< *tün+ki* (> *kü*) 'aidiyet eki'

dünle 'Geceleyin'
< ET. ***tün*** 'gece' +***le***
An.ağl. : ***dönle, dünne*** 'sabah erken, gün ağarmadan' (*DS.IV*, 1631)

dünür '(birbirlerine göre karı kocanın baba ve analarının her biri'
= OT. ***tüŋür*** 'karının hısımları' (DLT)
< *tüŋ-(ü)r*
~ düngür 'hısım' (*MA*. 13-2)
TT.: DÜNÜR+(CÜ/LEŞ-/LÜK)
An. ağl.: ***düğür, döğürşü, düğülşü,düğür, düğürşü, düngür, dünürşü, dünüş, dünüşü, düvür, düŋür*** (*DS.IV*, 1625); ***dövür, dügür, dügürcü, düngür,düngürcü, düŋürcü, düürcü, düvür, düyürcü*** (*a.g.e.*, 1632)
düngür, dünür, düŋür, düğür 'damat, enişte' (s.1631)

DÜ(>ö)G(>ğ, n)ÜR(>l)+*ŞÜ/+CÜ*
DÜNÜ[*R=ø*]***Ş***[*+Ü]*
DÜV[<G]ÜR
DÜY[<G]ÜR+*CÜ*
DÜN[<G]ÜR[*+ŞÜ*]
DÜD[<G]ÜR+CÜ
DÜ[*N*]**GÜR**+CÜ
DÜ[*G=ø*]**ÜR**
DÖ[<Ü]V[<G]ÜR

düğürçü 'misafirleri düğüne davet eden (kimse)' (s.1626; *YKS*, 33)
~ tüŋür (Uyg., DoğuT.,Yak.) tügür, tümür (Yak.) = Lam. tuŋur 'Schwiegereltern des Sohnes' (Räsänen, *V* 505); MA. ***tüngür*** (14-2)

TÜG[>D](>m)ÜR
Eren (*TDES* 126): YOK

Radloff (*Die alttürkischen Inschriften*, s.316, 371): ***tüŋ(ü)r***: 'şaman davulu'

düp+ 'Tamlık, kesinlik bildiren söz-

SanalBaba

cük'
düpdürüst, düpdüz, düpdüzgün, düpedüz...vb.

düpürde-[(hlk.) '1. Gürültü yapmak; 2. Heyecandan yürek çarpmak' (*DS.IV*, 1633)
< ****düp*** 'yansıma'+***(ü)r-de-***

düpürtü (hlk.) 'Gürültü'
< ****düp+(ü)r-tü***

dür-['Dürmek, katlamak'
= ET, OT. ***tür-***
< ****tür-*** 'katlamak, dürmek' (*EUTS*, 259 ; DLT)
ET. : ***türe büke kıl-*** 'dürüp bükerek yapmak' (*ETŞ* 412)
TT.: DÜR-(ME/Ü/ÜLME/ÜL-/ÜLÜ/ ÜLÜŞ/ÜRÜM/ÜMLE-)

dürele-[(hlk.) 'Yuvarlamak'
< ***dür-e+le-***
< ****tür-***
An.ağl.: ***dürelen-, düremeç, düen, dürge ~ dülge*** 'deste'

dürge (~ **dürgü**) (hlk.) 'Pişmiş ve dürülmüş yufka ekmeği'
< ***dür-ge/-gü***
< ****tür-***

dürgü 'Dürülme şekli, kat'
< ***dür-gü***
< ****tür-***

dürme[1] (hlk.) '1.Lahana ; 2.Sarma '
< ***dür-me***
< ****tür-***
An.ağl. : ***dülme, dürül, dürülgen*** (*DS.IV*, 1634)

dürme[2] (hlk.) 'Hamurdan yapılan gözleme'
< ***dür-me***
< **** tür-***

dürmeç (hlk.) 'İçine katık konularak sarılmış yufka ekmeği'
< ***dür-meç*** < ***dür-me***
aş < **** tür-***
An.ağl.: ***dürmeç, durmeç, düremeç, dürme, dürmeyh, dürmük, düzemeç*** (*DS.IV*, 1634)

DÜ(>u)R-*[E]MEÇ*
-ME

-MEYH
-MÜK
DÜZ-*EMEÇ*

dürt-['Dürtmek, hafifçe itmek'
= ET., OT. ***türt-*** 'sürtmek, sıvamak, çalmak' (DLT)
< ***türt-***
TT.: DÜRT- (ME/Ü/ÜKLEME/ÜKLE-/ÜL-/ÜŞ/ÜŞLEME/ÜŞLE-/ÜŞ-/ÜŞTÜR-)
~ türt- (Uyg., Çağ., Kmk.)
dürt- (IM., Trkm.)
tθrt- (TatK.)(>Çuv. *tęrt-, tθrt-*)

T(>d)Ü(>ɵ, ę)RT

Nişanyan (*SS*,118): **dürt[mek** = ? **ET.** **türütmek* toplanmasına neden olmak < DÜR-

dürtek (hlk.) '1. Sivri fırın küreği; 2.Dürtme, vurarak itme'
< ***dürt-(e)k***

dürtekle-[(hlk.) 'Dürtüp durmak'
< ***türt-(e)k-le-***
An.ağl.: ***dürtekle-, dürtele-, dürtle-, dürtmekle-, dürtüşle-*** (*DS.IV*, 1635)

dürtele-['Hafifçe dürtmek'
< ***dürt-ele-***

dürtme (hlk.) '1. İçine badem konularak kurutulan kayısı; 2.Ucu sivri, arkası geniş el testeresi'
< ***dürt-me***

dürtmece (hlk.) 'Çekirdeğiçıkarılmış kayısı kurusu'
< ***dürt-me+ce***

dürtmeç (hlk.) 'Gaga'
< ***dürt-meç***

dürtü 'İçten gelen gerilim'
< ***dürt-ü***

dürtükle-['Üst üste bir kaç kez dürtmek'
< ***dürt-(ük)+le-***
An.ağl.: ***dürtekle-, dürtele-, dürtle-, dürtmekle-, dürtüşle-*** (*DS.IV*, 1635)

DÜRT-*EK+LE-*
-E-LE-
-LE-

SanalBaba

-MEK+LE-
-ÜŞ+LE-

dürü[1] 'Bohça'
< ET., OT. ***tür-üg***
DLT: ***türgek, türkek*** 'bohça'
< *tür̄-ü(g)*
An.ağl.: ***dürü, dörü*** '1. Hediye; 2.düğün hediyesi; 3.gelinlerin damat ve akrabaların, damatların da gelin ve akrabalarına verdikleri hediyeler"; 4.paket; 5.tırpanla ekin biçen adamın bir gidişte biçtiği yer" (*DS.IV*, 1636)

dürü[2] (hlk.) 'Bel, çapa' (*DS.IV*, 1636) < eski kaynaklarda : **** türü***

dürül-['Dürülmek, katlanmak'
= ET., OT. ***türül-*** (DLT)
< **tür̄-ül-*
DLT'te, ayrıca: ***türkün-*** 'dürülmek, bükülmek'

dürüm 'Dürme, silindir biçiminde kıvırma'
< *tür̄-üm*
TT.: DÜRÜM+(LE-)
An.ağl.: ***dürüm, durum*** 'yufka ekmeğinin içine çeşitli katıklar konularak sarılmış durumu' (*DS.IV*, 1637)

dürün (hlk.) 'Ekin, ot biçmek, dikmek' (*DAO*, 155)
< ***dür-ü-n***
An.ağl.: ***dürü*** (*DS.IV*, 1636)

Tü. > **Kürt.** *dûrun* (*DAO*, 155)

dürüş-['Çalışmak, devamlı meşgul olmak' (*DS.IV*, 1637)
= Uyg. ***turuş-***
< *tur-uş-*

düş 'Rüya, düş'
= ET. ***tüs*** ~ ***tüş*** (*EUTS*, 259)
< ** tǖ-ş*

Ş. Tekin (*İK*, s.29). Ayrıca bk. ***tül*** 'rüya' < **tü-l** (***tül tülemek*** 'rüya görmek')
T. Tekin (*Mak.II*, 50): *tüşē-* 'rüya görmek'

TT.: DÜŞ+ (ÇÜ/ÇÜLÜK/LEME /LE-/SELSÜZ)

OT (DLT): ***tüş*** < **** tǖş;*** ****tüşe-*** "düş görmek, ihtilâm olmak, düşü azmak"
Räsänen: < **** tǖş***

~ düyş (Trkm.) < **tǖş*
düş (Krm.)
diş (Ker.)
tül (Yak.)
tül / tel (SUyg.)
tüş (Çağ., Kmk., Kırg.)
tüs (Hak., Kzk.)
töş (Bşk., TatK.)
çuş (Uyg.) / tül tüşe- < **tǖş+e-*

T(>ç)Ü[<Ǖ](>i, ö, e)[*Y*]Ş(>s/l)

düş-[1]['Düşmek; yüksekten yere inmek'
= KT., Uyg., OT. ***tüş-*** ~ ***tüş kıl- / tuş kıl-, tüşlen-*** 'inmek, toplanmak' (DLT)
< *tüş-*
TT.:DÜŞ-(EY/EYLİK/KÜ/KÜN /KÜNLEŞ-/KÜNLÜK/ME/ÜK/ ÜKLÜK)

düş-[2]['(bir toplamdan) çıkarmak, indirmek, eksiltmek'
< *tüş-*

düşerge (hlk.) 'Pay, miras payı'
< *düş-* [< tüş-]+***-er+ge***
An.ağl.: ***düşerge, duşelge, düşelge, düşelik, düşerce, düşergeme, düşerlik, düşirge*** (*DS.IV*, 1638)

DÜ(>u)Ş-*E(>i)R(>l)*+GE/+CE/+GE-ME/+LİK

düşkün 'Yardıma muhtaç'
< ***tüş-kün***
DLT'te: **tüşkün** 'dikenli kitre Ağacı';
tüşük 'işten güçten kalan, haylaz, düşkün'
TT.: DÜŞKÜN+ (LER EVİ/ LEŞ-/LÜK)
An.ağl.: ***düşkün, düşnük*** '1. ihtiyar; 2.halsiz, zayıf' (*DS. IV*, 1639)

düşük 'Aşağı doğru düşmüş; doğmadan düşmüş bebek''

SanalBaba

< ***tüş-(ü)k***

TT.: DÜŞÜK+ (LÜK)

~ düşük (Az.)
tüşük (Kırg.)
tüsik (Kzk.)
çüşük (Uyg.)
tüşkön (Kırg.)

T(>d, ç)ÜŞ(>s)Ü(>i)K

düşün-['Muhakeme etmek, aklından geçirmek'

< Çağ. ****tüşün-*** [***tüş-*** fiilinin reflexivum hâli] 'aklına gelmek'

TT.: DÜŞÜN- (CE/CEL/CELİ/CELİLİK/CELLİK/CESİZ/DEŞ/DÜR-/DÜRT-/DÜRÜCÜ/ME/SEL/ÜM/ÜL-/ÜR/ÜRLÜK/ÜŞ)

An.ağl.: ***düşünceme, düşünek, düşüngü, düşüngü, düşüntü, düşünük*** 'düşünce' (*DS.IV*, 1639)

DÜŞÜN-*CE+ME*
-EK/ -GÜ/
-TÜ/ -ÜK

Tü. > **Zaza.** *duşmiş* 'düşünce', *duşmiş biyayiş* 'düşünmek' (*ZTS*, 98) < Tü. ***düş-***

düşünce 'Düşünce'

< ***düş-*** [< ET. *tüş-*] ***+-(ü)n-ce***

~ düşüncä (Az.)
düşünce (Trkm.)
tüşünük (Kırg.)
tüsinik (Kzk.)
töşönsä (Bşk.)
töşinçä (TatK.)

T(>d)Ü(>ö)Ş(>s)-*Ü(>ö,i)N-*
C(>s, ç)E(>ä)
ÜK
İK

düşünceme (hlk.) 'Düşünce' (DS.)

< ***düşün-ceme***

[*düşünce- ~ düşünci-* fiilleri tanıklanamadığı için bu biçimde yorumlanabilir.]

düşüncemeli (hlk.) 'Yol yordam bilen (kimse)' (DS.)

< ***düşün-***[< tüşün-]***ceme+li***

düş yor-['Rüya tâbir etmek'

< ***tüş*** [< ****tüş***] ***yor-***

~ düyş yorma (Trkm.)
tüş corü (Kırg.)
(töş) yurav (Bşk., TatK.)
(yuhu) yozma (Az.)

düven, bk. **döğen**

düvek (hlk.) 'Taş oyuğu'

< ****töv(/g)-(e)k***

düvelek[1], bk. **döğelek**

düvelek[2], bk. **büvelek**

düven, bk. **döğen**

Ayrıca krş. ***düven*** 'bez dokuma tezgâhı' (*DS.IV*, 1641); ***düvençere*** 'döğeni çeken uzun ağaç' (s.1641); ***düvenselik, düvensalık, düvensele, düvensırıt, düvensil, düvensilik, düvensir*** 'düveni boyunduruğa bağlayan araç, düven oku' (s.641)

düver (hlk.) 'Binalarda kiriş yerine kullanılan kalın ağaç; mertek' (*DS.IV*, 1942)

< **** döğ-(e)r***

düyü, bk. **düğürcük**

düz '1.Düz ; eğik ve dik olmayan ; 2. Eşit; 3. Ova, kır''

= ET, OT. ***tüz*** (DLT) < ***tüz***

DLT : ***tüzer-*** 'düzelmek'
tüzeş- 'düzeltmekte yardım ve yarış etmek'
tüzlin-, tüzlün-, tüzül- 'düzelmek'

TT. : DÜZ+ (CE/EÇ/EÇLEME/ELME/EL-/ELTİ/ELTİCİ/ELTİCİLİK/ELTİLME/ ELTİL-/ELTİM/ELTME/ ELT-/ ELTMEN/EN/ENCE/ENCİLİK/ENEK/ENLEME/ENLE-/ENLEŞİK/ENLEŞİM/ENLEYİCİ/ENTİ/ENLİK/ENLİLİK/ ENSİZ/ ENSİZLİK/EY/GÜ/GÜLÜ/GÜN/GÜNLÜ/GÜNLÜK/ GÜSEL/ GÜSÜZ/LEM/ LEME/ LE-/ LEMSEL/LENME/ LEN-/LEŞME/ LEŞ-/LETME/LET-/LÜK/ME/MECE/MECİ/MECİLİK)

An.ağl. : ***düz, düzenge, düzünge,***

SanalBaba

düzüngeh , düzüngü 'ayna' (*DS.IV*, 1643)
~ tüz (Uyg., DoğuT., Çağ., Blk.)
tüs (KKırg., Yak.)
düz (Trkm.)
tθs (TatK.)
türę (Çuv.)

T(>d)Ü(>θ)Z(>s)

Tü.>**Zaza.** *duz* (*ZTS*, 98), *duzaduz* 'dümdüz; doğrudan doğruya' (*ZTS*, 98), *duze* 'düzlük', *duz bıyayiş* 'düz olmak'; **Kürt.** *duz* (*DAO*, 154), *duzgun*

düz-['1. Düzenlemek, düzeltmek; 2. dizmek'
= ET, OT. ***tüz***- (DLT ; *İKPÖ*)

(Uyg.: ***tüzger***- 'eşitlemek'/Fakat, *tözger*- 'aslına, köküne nüfuz etmek')

< *tū̄z-*

TT.: DÜZ- (EN/ENEK/EY/LEM/ME/ÜL-)
Fakat, TT'nde : ***tüzük***'te (t-'li biçim vardır.)
An.ağl.: ***düz***- 'dizmek' (*DAO*, 155)

+düz 'İsimden zaman zarfı türeten ek' : ***gün+düz***

düzel-['Düz duruma gelmek'
= KT., Uyg., OT. ***tüzül***- (DLT)
< ***tū̄z-ül***- (edilgen)

düzelt-['Düzgün duruma getirmek'
= OT. ***tüzlün- / tüzlin- /tüzül***- (DLT)

< *tū̄z-(e)l-t*

düzenek 'Mekanizma'
< ***tū̄z-en+(e)k***

düzgün = DLT. ***tüz***

düzenli 'Tertipli, düzenli'
< ***tū̄z-en+li***

Tü.> **Laz.** *duzaneyi* (*LTS*, 69: *duzanoba* 'düzgünlük' ; *duzi* 'düzgün)

düzgün¹ 'Doğru ve pürüzsüz'

Tü. >**Zaza.** *duzgun* 'dolgun, semiz, şişman ; sağlığı yerinde olan' (*ZTS*, 98), *duzgun bıyayiş* 'dolgun olmak, semiz olmak', *duzgunı; duz kerdış* 'düzlemek', *duzmeydan* 'apaçık', *duzraşte* 'apaçık', *duz û rast* 'apaçık'

düzgün² 'Kadınların yüzlerine sürdükleri fondöten'

< **tū̄z+gün*

An.ağl.: ***düzün-, düzen-, düzlen-, düzünmeh*** 'süslenmek' (*DS.IV*, 1648)

düzlük 'Geniş düz yer'

< **tū̄z+lük*

düzme '1.* Düzmek işi ;
2.*Uydurma, sahte'

< *tū̄z-me*

düzmece 'Gerçek olmaya, sahte'

< *tū̄z-mece*

düz taban '1. Tabiî ayak kemerinin kaybolması ile oluşan yapısal bozukluk; 2.tabanı kemerli olmayan; 3. (mec.) uğursuz'

< *tū̄z+taban*

Nişanyan (*SS*, 119): **düztaban²** (hakaret deyimi) ~ ***Fa.*** *düzdebān* hırsız, dolandırıcı < *düzdīden* hırsızlık etmek < ***OFa.*** *dujd/ dujdīhā* hırsız < ***Ave.*** ***duš/duj***- kötü, uğursuz → DÜŞMAN

Nişanyan'da **düztaban¹** maddesi yok. Onun için iki **düztaban** arasındaki farkı anlamak mümkün değil. Fakat, TT'ndeki **düz taban** *birleşik isim* değil, *sıfat tamlaması*dır ve her iki sözcük de Türkçedir. Farsçadaki **debān** sözcüğünün Türkçeden ödünç olması gerekir. Çünkü, DLT'te sözcük ***taban, tabanla***- '(deve) tepmek', ***tabanlığ*** 'tabanlı' biçimlerinde bulunmaktadır.
Nişanyan'ın denemesi **YANLIŞTIR.**
Belki TT'ndeki **dızdızcılık** adında yaşayan **dız** 'hırsız(lık)' sözcüğünü Tü. **düz** < ET. **tüz** ile karıştırmış olabilir.

düzül-['Düzmek işine konu olmak veya düzmek işi yapılmak'

< *tū̄z-(ü)l-*

An.ağl.: ***düzül***- 'aldatılmak' (*DS.IV*, 1647)

SanalBaba

-E-

ê (Zaza), bk. **evet**

+e, bk. **+A**

+e ekinin her zaman 'verme hâli' olarak yorumlanamayacağı ve bunun bir çok durumda 'ünlem ve hitap eki' fonksiyonunda bir başka ek olduğu hk. bk. (Wolfgang-E, Scharlipp, 'Some remarks on the so-called Dative Suffixe -a/-e in the Yenisey Inscriptions', ***ST***: s. 205-208.)

ebe 'Ebe'
= ET. ***ebe*** (Hak. xı), ana (Oğ. xı), büyükanne, nine (xıv), abla xıv)
< * ***apa***
TT. : EBE+ (Lİ/LİK/SİZ)
~ kindik äbisi (TatK.)
kindik äbihi (Bşk.)
= *kindik ene* (Kzk., Kırg.)
kindik ana (Uyg.)
kindik şeşe (Kzk.)
gö:bek ene (Trkm.)

ebe gümeci
< Tü. ***ebe(m)+gömeç+i***

[NF.: *köweç* > *kömeç* > *gömeç* > *göveç/güveç*] < ***köm-me aş***

An.ağl.: ***ebegömeci, ebegümeç, ebekömeci, ebemkömci, ebemkömeci, ebemkömesi, ebomeç, ebuğmeci, emenkömenci, evenkömenci*** (*DS.V*, 1652)

EB(>m,v)**E**(>o, u)[*M*]+**G**(<**K**)**Ö**(>ü)
ME[*N*]**C**(>ç,s)+**İ**

Nişanyan (*SS*,120): **ebegömeci** = *ebem gömeci* < *gömeç* çörek, börek (?)→ EBE
**Gömeç* belki 'gömülü şey' anlamında olabilir.

NOT: gömeç < *köm-(e)ç < *kömme aş [> kömeç > göveç > güveç]

ebe kuşağı (ebem kuşağı) 'Gök kuşağı, alkım'
< ***ebe(m) kuşak+ı***
An.ağl.: ***ebemkuşağı, ebekuşa, ebekuşağı, ebemguşa, ebemguşağı, ebemin gümüş kuşağı, ebemin yeşil kuşağı, ebemkeşik, ebemkurşağı, ebemkuşağa*** (*DS. V*, 1654)

EBEM+*KU[R]ŞAĞI(>a)*
+*KUŞA*
+*GUŞA(ĞI)*
+*KEŞİK*

é:ca (hlk.) 'İyice' (*DAO*, 156)
< ***iyi*** [< ET. ***edgü***]+***ce***

[**iyi+ce** > *eyïce* > ***eyce** > ***ēce** > *é:ce* > **é:cā**]

ece 'Ece, abla; teyze'
= OT. ***ece ~ eze ~ eke*** 'Büyük kız kardeş' (DLT)

Uyg. (Alt.Yar.): ***éçi*** 'ağabey'
DLT : ***eget*** '(kadın) hizmetçi'
Bşk. : ***ese*** 'ana'
Trkm.: ***ekeli*** 'abla' < Moğ. *ege* < ***eke*** 'anne'

< ***eke+ç+i*** (~ Moğ. ***egeçi*** 'abla')
= Moğ. ***eçi-i*** 'Mutter', Bury. ***ici*** (Räsänen, *V* 169)
An.ağl.: ***ece, ede*** '1. baba; 2. amca; 3. erkek kardeş; 6. baba anne; 7. kadın; 8. samimi arkadaş (*DS.V*, 1658); ***eci, ece, ecim, ede, edeē, egeç, egeçi, eycana, eyce*** '1. abla; 2. büyük anne; 3. yenge' (s. 1660-61); ***ecilik*** 'sağdıçlık' (s.1661); ***ece, ecem, eci, ecim, eçe, eçi, ede, edi,edigey, etde*** '1.büyük kardeş; 2. baba (s.1663)

E[*Y*]**C**(>ç)**E**(>i,a)+*M/+NA*
E[*T*]**DE**[*Ē*](>i)+*GEY*
EGEÇ/+*İ*

~ ice (Çağ.)
ice (Şor, Sag.)
idye (Koyb.)
Eren (*TDES*, 129): YOK

Nişanyan (*SS*, 120): **ece** = ***ET.*** *eçe/eke* büyük kız kardeş, abla (xı)

-ecek 'Gelecek zaman eki'
Bazı Türk şivelerinde:
~ -äcäk ~ -äsäk ~ -eçek ~ -äçäk

SanalBaba

-içäk.

+(e)ç 'Küçültme eki':
ög+(e)ç > *ögeç* > *öveç* 'iki üç yaşında erkek koyun'
erkeç 'erkek keç'

eçi (hlk.) 'Büyük kardeş, ağabey'
= ET. ***éçi***
An.ağl.: ***ede, ece, ecem, eci, ecim, eçe, eçi, edi*** (*DS.V*, 1663)

EC(~Ç~D)E(>i)+M

eçki (hlk.) 'Keçi'
< ***eç (eç)*** 'keçi çağırma ünlemi' + ***ki***
Bk. **keçi**
~ eçki (Kırg., Özb., Blk., Alt/*ATS*, 80)
eçke (Alt., Tel.)
eşki (Kzk., Nog., KKlp.)
öçkä (Uyg.)
öşke (Şor.)
öşkü (Tuv.)
öski (Hak.)
üske (Sag.)
kaçaka 'keçi' (Çuv.) [kurala aykırı bir biçimdir]
> ? Mac. *kecske*

E(>ö, ü)Ç(>ş, s)Kİ(>ä, e, ü)

~ Moğ. ***esige*** (Ramstedt, *KSz.* 15: 139; Clark, *CAJ* 24: 57 Moğ. ***esige*** 'kid goat' ~ Tü. ***eçkü*** 'goat')

Tietze (*TETTL*): ***keçi*** kelimesinin metateze uğramış varyantı.
Eren 'Anadolu'da Kafkasya Türkleri', *TDAY-Belleten* 1961, s. 319-357: < ***eçki*** Karaçayca bir veri.
Eren (*TD* 637, s. 27-28): 'Tartışılmaya muhtaçtır. Türkçe ***keçi*** ile ***eçki*** arasındaki ilgi karışıktır.' der.
Eren (*TDES*, 225): ***keçi*** adı ile ilgili geniş bilgi verir.
Clauson (*ED*, 24): ***keçi*** Oğuzcada bozulmuş bir biçimdir.
Doerfer (*KhalMat* 291; *UAJb* N.F. 1, 1981, 97: ***äčkü*** = Moğ. ***ešige***
Şçerbak (*İRLTJa* 117-118): ***keçi*** biçimi ***eçki***'nin göçüşmeli bir biçimidir.
L. Bazin (*Poppe Arm.* [1], 30-31): keçi biçiminin göçüşme sonunda ****keçü*** ara durağı yoluyla ***eçkü***'den gelmişe benzediğini yazar. [Eren'e göre: 'bozulma' görüşü kolay kolay doğrulanamayacağı gibi, göçüşme olasılığı da düşünülemez. O bakımdan ***keçi*** ve ***eçki*** biçimlerinin birbirine benzer çağırma-lıklardan geldiği düşünülebilir.] (*TDES*, 226)
L. Ligeti (*TörK*, 284): < 'yansıma'
Németh (*Melich Arm.* 290-291): < ***keç keç*** 'keçi çağırma ünlemi'
Muncácsi (*ÁKE* 512; *KSz* 6: 378): < Sanskritçe **[YANLIŞTIR]**

ede (hlk.) 'Ağabey'
Bk. **eçi**

Tietze (*TETTS*, 688): < *Belki Lallwort*, krş. ***dede.*** Manâca ***ece*** kelimesine yakındır, fakat ünsüzlerdeki fark güçlük yaratır.

êdeg (Zaza), bk. **yedek**

Tü. ***yedek*** > **Zaza.** *êdeg* (*ZTS*, 113)

edik(~ **hedik**) 'Pabuç'
= ET. ***etük, edük***
~ OT. ***etik, etük*** (DLT)
[***h***+ *türemiş ikincil bir sestir*]
< ****ötlüg*** 'delikli, delinmiş' (DLT) < ***öt*** 'delik, çukur'+***lüg***
[> **-l-** düşmesi ile: ***ötüg***]
An.ağl.: ***edik, edik pabuç, edük, etik*** 'köylü çizmesi; patik; mest; yünden örülen kısa konçlu çorap; terlik' (*DS.V*, 1664); ***edık*** (*DAO*, 156)
~ edik (Trkm.)
etik (Kzk., Nog., KKlp.)
itik (TatK.)
idik (Tub.)
kīz üdik 'keçe çizme' (TatK.)
ötük (Kırg., Tar., Sart.)
ödük (Alt., Tel., Şor)
bıçkak ödük 'hayvan pençelerinden yapılmış çizme' (Alt.)
üdük (Şor)
ată (Çuv.)

E(>i,ö,ü)T(>d)İ(>ü)K

Blässing (*ALT* 67; *FO* 29: 32-33): <Erm. **hedik (YANLIŞTIR)**
Dankoff (*ALT* 429): < Erm. **hedik (YANLIŞTIR)**

Eren (*TDES* 129):< Tü.**hedik** [***h+edik***]
Nişanyan (*SS*, 121): YOK

NOT: Hiç bir dilci Türk şivelerindeki ***ötük, ödük, üdük, itik, idik*** biçimleri üzerinde durmamış, OT (*DLT*)' deki **ötlüg** sözünü de görmemişlerdir. **Ötlüg** '*delik*' sözcüğü etimoloji için en uygun olanıdır. Çünkü, semantik (anlam) olarak da en yakışanıdır.

krş. **çedik** [< * ***iç+edik***]

SanalBaba

edil-['Edilmek'
< ***et-(i)l-***
TT. : EDİL- (GEN/GENLİK/Gİ/GİN/GİNLİK)

edilgen 'Edilgen'
< ***et-(i)l-gen***

edin-['Edinmek'
= ET. ***étin-***
< ***et-(i)n-***
TT.: EDİN- (Ç/İLME/İL-/İM/ME/Tİ)

ediş-[(hlk.) 'Edişmek'
< ***et-(i)ş-***

ediz 'Yüksek'
= ET. ***ediz*** / OT. ***eđiz*** 'yüksek, yüksek yer, her şeyin yükseği' (DLT) < * ***eδiz*** < * ***äđi-*** 'yüksekte olmak' (*İKPÖ*, 143).
veya:
< *idiz ~ yitiz* < ****(y)i+diz***
Uyg. ***édiz~édüz ~ idiz*** 'Oğuz boyundan bir uruğun adı' (*EUTS*, 69)

edük, edükli, edekli, endekli (hlk.) 'en iyi' (*DAO*, 157)
< ET. ***edgü*** 'iyi' < ****eδgü***

efile-['(rüzgâr) hafif hafif esmek' (*YKS*, 35)
< ***ef*** 'yansıma'+***il+e-***

efil efil '(rüzgâr için) tatlı tatlı, hafif hafif' (*YKS*, 35)
< ***ef+il***

ege, bk. **iye**

egemen 'Hâkim, egemen'
< Tü. ***ege*** [< ***iye*** < ***iđi*** < ***iδi***] 'sahip' + ***men***

ET. idi (< ***iđi*** < ****iyi*** < ***i:***)
Krş. Kzk.: ***egemen*** < ***idi*** 'sahip'
Uyg. : **ie** (< *iyi* < *idi*)
Sag., Koyb.: **i:** (< *iyi* < *idi*)
Bar., Kzk., Küer., Kaç., Koyb.: **iē**
TatK. **iye**
Alt., Tel., Leb., Şor., Sag., Koyb.: **ē**

Kaç.Kırg.: **é:**
Tar.Çağ.Sart: **ege**
Kırg.: **é:ge** (Arat, *ETŞ*. 364)

~ egemen (Kzk.)

Nişanyan (s.121): **egemen YT** (1935) hakim < ? *ege* **YT** (1935) veli ~ ?
***EYun** *(h)egemón* (önder, hakim) sözcüğünden esinlendiği açıktır. Krş. **Fr.** *hégémonie* (egemen)
NOT:
Bir gramer terimi olarak da kullanılan ***iyelik*** (< *iye+lik*)deki **iye** sözcüğü ET. **iđi** 'sahip' sözcüğünün TT'ndeki biçimidir. Yunancadaki *hegemon* kelimesine benzerlikten başka akrabalığı yoktur.

egeyik (hlk.), bk. **üveyik**
An.ağl.: ***efeyik*** 'kumru'; ***eveyik, eveyk*** 'üveyik' (*DS.V*, 1668, 1806)

eğ-['Eğmek'
= ET. (KT, Uyg.), OT (DLT, KB) ***eg-*** < ***ēg-***
< **** ēk-***
~ i- (TatK.)
iy- (KKlp., Nog., TatK., Kırg.)
ieh- (Yak.)
eg- (Özb.)
äg- (Uyg.)
eğ- (TRkm.)
ey- (Bşk.)
äy- (Az.)

E(>ä, i; ie)**G**(>ğ, y, h)-

eğdir-['Eğdirmek'
= ET., OT. ***egtür-*** (DLT)
< ****ēk-tür-***

eğe[1] ~ ***eye*** 'Kaburga'
< **** eyegi/iyegi***
[***-gi*** hecesi düşmüştür]
MA. eyegü
~ egi (Tuv.)
= *gabırğa* (Az.)
gapırğa (Trkm.)
kabırğa (Bşk., Kzkk., Kırg., TatK.)
kåburğa (Özb.)
kovurga (Uyg.)

Eren (*TDES* , 130): Tü. **ege-** + **-g**
Räsänen (*V* 38a): (**öyek** ile karşılaştırmıştır.)
Clauson (*ED*, 272): **öğe** ile birleştir-

SanalBaba

miştir.
Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 502-503: **öğe** ile birleştirmiştir.

eğe[2] 'Eğe, törpü'
< ***é:ke-g***
TT.: EĞE+ (LEME/LE-)
~ igev 'eğe' (TatK.)
i:ğe (Trkm.)
i:gek (Koyb.)
igäv (TatK., Bşk.)
egeü (Bşk., Kzk., KKlp.)
egev (Nog., Kzk.)
egâv (Özb.)
ēgek Koyb.)
ekäk (Uyg.)
öğöö (Kırg.) < ögö- 'kesmek'
yeyä (Az.)
yĕkev (Çuv.)

ī/e {G/K} e/eü/ö:/eu/ev
ö/i/e/yĕ *(Trkm., Blk., Kırg., TatK.,Kzk., Nog., Çuv.)*

Tü. > **Srp.** *eğeg* ; **Fars., Kürt.** (Räsänen, *LTS* 154; *V* 38b; Doerfer, *TMEN* 514; Clauson, *ED* 191b)

eğele-['Eğelemek'
< ***egele-***
< ****ēke-*** (T. Tekin)
~ ige- (TatK.)
öğöö-lö- (Kırg.)

eğiç 'Yemiş koparmak için ağaç dallarını çekmeye yarayan ucu eğri ağaç'
< ***eğ-iç***, krş. **eğiş**
An.ağl.: ***egiş, eğiş, eğişmeç, eyiş*** (*DS.V*, 1673); ***egişi, eğeş, eğiç, eyeç*** (s. 1679); ***eyiş, egeş, egüç, ekiş*** (s.1822)

EG(> ğ, k, y)**İ**(> e, ü)**Ş** (> ç)+*İ* +*MEÇ*

Eren (*TDES*, 130): **eğiç** < ***Erm. akiš*** 'hook, iron clow to stir fire, etc.'
Tietze (*ZBalk.* 18: 169/67): ***Erm. akiš*** ~ ***Fars. āgūç;*** (*TDTES*, 694): < ***Erm. agiş***
Dankoff (*ALT* 7): ***Erm. akiš*** < ***Fars.***

Her ne hikmetse, kimse Türkçedeki **eğ-** (< **eg-**) (*DLT*) fiilini ve **egiş** 'maden eritildiği zaman çıkan pislik', **egişmek** 'çevgen çekmekte yardım ve yarış etmek' adı ile fiilini görmemiş.
'Maden eritildiği zaman çıkan pislik' kıvrım kıvrım olur. ***Çögen*** de 'topu çekmek için kullanılan ucu eğri bir değnek' (DLT) olup, bu eyleme **egişmek** denmektedir. Demek ki, sözcük en az bin yıldan beri Türkçenin öz malıdır ve Ermeniceden ya da Farsçadan ödünçleme değildir.

eğik 'Eğik, eğilmiş'
< ***ēk-ik***

eğil-['Eğilmek'
= ET., Uyg. (*İKPÖ*), OT. ***eg-il-***
EUTS (s.72):***énggil-***
< ***ēk-il-***
~ äyil- (Az.)
egil- (Özb., Uyg.)
eğil- (Trkm.)
iyil- (Bşk., TatK.)

E(>ä, i)**G**(>ğ, y)**İL-**

eğim 'Eğim'
< ***ēk-(i)m***
TT.: EĞİM+ (Lİ/SİZ)

eğin 'Sırt, arka'
= OT. ***egin*** (Uyg., DLT, KB) 'sırt, arka, omuzlar; boy, pos, endam'=***ängin*** 'omuz' (*EUTS*, 69)
~ İM. ***ikin***; AH. ***iyin*** 'arka'
< **** ēk-(i)n***
TT.: EĞİN+ (İK/İN-/Tİ)
An.ağl.: ***éyin, egni, eğil, eğen, eğin*** '1. vücut, beden; 2.sırt, arka; 3. göğüs kemiği (*DS.V*, 1821, 1678); ***eğindirik*** 'piraplazmoz hastalığı' (s.1678)

E(>é)**Ğİ**(>e)**N**(>l)+ *DİRİK*

~ egin (Trkm., Sart., Tuv., Şor)
eŋin (Şor.)
īn (TatK., Alt.)
igin (Bar.)
iŋ (TatK., Tara)
iyin (Nog.; KKlp., Kzk., Kırg.)
iyn (Kırg.)
iän (Yak.)

SanalBaba

an *puśśi* 'sırt' (Çuv.)

E(>i)G(>ŋ, y)İN
Ī[*igi*]N
İ[*yi*]Ŋ
A[< *e-gi*]N
İ[*g*]ÄN
İY[*i*]N

Clauson (*ED*, 109a) : Tü. **eg-in**
Sevortyan (*ÉSTJa* 1974, 225-227): < **eg-in**
Doerfer (*TMEN*, 652): **-n** ile yapılmış bir türev
Ramstedt (*NyK* 42: 73-74): <***egen** "omuz" / (*KWb.* 130b): **eğin** ~ Moğ. **egem**
Eren (*TDES*, 130): < **eg-in**
Nişanyan (*SS*, 122): YOK

egit (hlk.) 'Yiğit'
= ET. ***igid, ikid, iġit*** '1. yiğit, delikanlı; 2. yalanı, hilekâr, yanlış' (*EUTS*, 90)
= OT. ***yigit*** 'yiğit, genç, her şeyin genci' (DLT)
< [y]***igit***

[Y]İG(~K)İT(~D)

~ yigit (Uyg., OT, Kom., Çağ, Trkm., Oyr.)
yikit (İM)
yiyit (Osm.)
yəgət (TatK.)
yäyt (AH.)
yä:t (Tub., Leb., Küer.)
yīt (Osm., Oyr.)

Yİ(> ə, ä)K(~ G >Y)İ(> ə)T
YĪ[< *igi*]T
YÄ:[< *igi*]T
YÄY[*İ*]T

ikid (Az.)
iyit (Kmk.)
cigit (Kırg., KKlp.)
cät (Yak.)
çīt (Sag.)
çä:t (Sag.)
dät (Yak.)

[Y>]**CİGİT**
CÄT *[ä = igi]*
ÇÄ:T *[ä: =igi]*
ÇĪT *[ī = igi]*
DÄT *[ä = igi]*

~ Moğ. ***yigede*** (*KWb.*, 218)

Tü. > **Zaza.** *'egit* 'yiğit'; *'egitey* 'yiğitlik' (*ZTS*, 100); **Kürt.** *égit* 'kahraman, kaplan, cesur' (*FKT*, 41; *KTS*, 80)

eğinç 'Isırgan otu'
< ***aġu*** 'zehir' +[/n/ türemedir']+**ç**

eğindirik (hlk.) 'Gömlek gibi şeylerin çabuk eskimemesi için yakanın ön ve arka taraflarına konan astar'
< ***eğin*** 'sırt, arka' +***dirik*** 'addan ad yapan ek'

eğir (hlk.) '1. Arıların çıkardığı bir tür salgı; 2.karın ağrısına karşı kullanılan bir çeşit kök; 3. bir tür baharat' (*DS.V*, 1678)
< OT. ***egir*** 'Karın ağrısını sağaltmak için kullanılan bir kök (ilâç)'

eğir-['Eğirmek'
= ET, OT. ***egir-*** (KT, Uyg., DLT)
Uyg. (*İKPÖ*, 141) : ***äŋir-*** 'NRYR-
~ ***égir-, égér-, éngir-*** (*EUTS*, 69)
[< ****hegir-***]
Uyg. (*İKPÖ*: ***yuŋ äŋirär kentir äŋirär; yıp äŋirär***. s.141)
égirgü 'eğiren'; ***égrik*** 'girdap' (*EUTS*, 69)
~ häyir- (Hlç.)
eğir- (Trkm.)
äyir- (Az.)
egär- (Uyg.)
iyir- (Kzk.)
iyrüü (Kırg.)
irlä- (TatK.)
yigir- (TatK., Özb.)
yip iläv (Bşk.)

[***H/Y***]+**E**(>i, ä)**G**(>y)-**İR**-

NOT: ***kirmen/kirman*** sözcüğü bu fiilden türemiştir: ***egir-men > kirmen***

TT.: EĞİR- (ME/MEN/TME/Ṭ-)

SanalBaba

Nişanyan (s. 122): **eğir[mek = ET.** *egirmek* döndürmek, çevirmek, sarmak (xı)= ? EVİR-

---

NOT : ET. ve OT'de **egir-** ve **ewür-** 'döndürmek, çevirmek' anlamlarında olup, eşanlamlı fiillerdir.

eğirmeç (hlk.) 'Kirmen'

< ET, OT. ***egir-*** 'döndürmek, çevirmek, eğirmek' (DLT)

.+ ***-men***

An.ağl. : ***eğircek, eğiçmeç, egirtmeç, egişmeç, egişmeş, eğercek, eğiçmeç, eğirgeç, eğirmeç, eğirmen, eğirşek, eğirtmeç, eğişmeç, eğişmeş, eşmeç, eyirtmeç*** (DS.V, 1678-79)

EĞ(G)-İR-[***T***]MEÇ
EĞ(G)-İR-GEÇ
EĞ(G)-*İR-MEÇ*
EĞ(G)-*İR-MEN*
EĞ(G)-*İR-ŞEK*
EĞ(G)-*İ(I)Ç-MEÇ*
EĞ(G)-*İŞ-MEÇ/-MEŞ*
EĞ(G)-*Rİ* [< ***eğ-ir-i***]
EK(<G)-*ER-CEK* [< ***eg-er-cek***]
E[*G-İ*=**ø]Ş**-*MEÇ* [-**ği-** hecesi düşmüştür.]
EY(<G)-*İR*[***T***]-*MEÇ*

eğiş, bk. ***eğiç***

eğit-['Eğitmek, terbiye etmek'

= ET. ***ägidmäk*** 'terbiye etmek, büyütmek, yükseltmek' (*EUTS*, 69)

~ OT. ***ikid*** ~ ***ikit-*** 'terbiye etmek, yetiştirmek' (DLT);
Uyg. (*İKPÖ*, 143) : ***egid-*** 'YKYD- 'beslemek, yetiştirmek, özen göstermek, bakmak'

< ***yeg*** 'en iyi'+ ***-°d-*** = en iyi kılmak.

Ya da :

< * **yeg-** + **-°t-** 'ettirgenlik eki' (J.Hamilton, *İKPÖ*, 143)

Uyg. (*EUTS*, 69, 90): ***égdilet-*** 'terbiye etmek, büyütmek' ; ***igitil-*** 'beslenilmek, bakılmak'

TT.: EĞİT- (İCİ/İLME/İL-/İM/İMCİ/İMCİLİK/Lİ/İMSEL/SİZ/ME/MEN/MENLİK/SEL/SELLİK)

An.ağl.: ***egit-, eğit-*** 'götürmek' (*DS.V*, 1673)

~ i:t- (Yak.) 'beslemek, büyütmek' [< ****igi-t***]

NOT: Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. şivelerinde ***egit-*** fiili yoktur. (Bk. *KTLS.I,* 204)

eğle-['Meşgul etmek'

= ET. ***egle-***

TT. : EĞLE- , bk. EĞLEN-

eğlek[1] 'Dinlenilen yer ; han, konak'

< ***eğle-k***

An.ağl.: ***eğlik*** (*DS.V*, 1680); ***eğrek, eyrek*** (s.1682)

eğlek[2] (hlk.) 'Yelek' (*DAO*, 158)

< ***yelek*** [> ****eylek*** 'göçüşme ile' > ***eğlek***] < ***yel+(e)k***

eğleme < ***eğle-me***

eğlen-['Beklemek'

< ***egle-n-***

TT.: EĞLEN- (CE/CELİ/CELİK/CESİZ/DİRİ/DİRİCİ/DİRİŞ/DİRME/DİR-/İLME/İL-/İŞ/ME/Tİ)

eğlence 'Eğlence'

< Uyg. ***ilinçü*** (*EUTS*, 92)

< ****il-*** 'asmak, eğilmek'

+°***nçü*** (*AG*, 125)

TT.: EĞLENCE+ (Lİ/LİK/SİZ)

~ äyläncä (Az.)

= *güymence* (Trkm.)

eğlenti 'Piknik, eğlence'

< ***eğle-n-ti***

eğleş-['Beklemek ; birlikte bekleşmek'

< ***egle-ş-*** (işteşlik)

TT. : EĞLEŞ- (ME)

Nişanyan (*SS*, 122): (****ET.*** *egleşmek* (birbirine uyup durmak, birlikte ayak basmak-xı) fiiliyle ilişkisi açık değildir.) diyerek, -°ş işteşlik görevini dikkate almıyor.

eğleyin (hlk.) 'Öğleyin' (*TMES*, 85)

< ***öğle*** [< ET. * *öd* 'zaman'

SanalBaba

+*le*] +***yin***

eğme 'Evin kemeri'
= ***egme*** (DLT)
< ***ēg-me*** < * ***ēk-me***
TT.: EĞME+ (Ç/ÇLİ)
An.ağl. : ***eğme*** 'kurulmuş olan çadırın yerle arasındaki boşluğu kapatan çevre parçası ' (*YKS*, 35)

eğre[1] (hlk.) 'Kağnıda mazının yerinde durmasını sağlayan eğri çivi' (*DS.V*, 1682)
< ***eğ-(i)r-e***

Tietze (*TETTL*, 697) : < ***Yun.*** *αχρα* (áura). **YANLIŞTIR.** Çünkü, Türkçede **eğri** sözcüğü gibi **eğre** de **eğ-** fiilinden yapılmıştır. Ayrıca, **eğri ağaç, eğreğaç** [< *eğri ağaç*], **eğri** 'tek hayvanla çekilen arabalarda iki ucu oklara geçirilen eğri ağaç kısım'; **eğrice** 'mazının tekerleğe yakın yerde içinden geçtiği yarım daire şeklindeki ağaç'; **eğriç** ,eğri'; **eğrik** ,bükülmüş, ip haline getirilmiş pamuk ya da yün' sözcükleri de **eğ-** fiilinden türetilmiştir.
KAĞNI'yı icad eden ve bundan dolayı **KANGLI** [< * **kang** ,yansıma'+**lı**] adını alan Türk boyu, her halde ***eğri*** sözcüğünü kullanmak için Yunanlıya komşu olmayı bekleyemezdi. Sözcük özbeöz Türkçedir.

eğre[2] (hlk.) 'Toprak damlı evlerin saçağı' (*DS.V*, 1682)
< ***ağ-*** 'eğilmek, sarkmak, inmek' +***ra*** [> *eğ-re*]

Tietze (*TETTL*, 697) : < ***Yun.*** *ákra* „uç, kenar, kıyı'.
YANLIŞTIR. Çünkü, **ağ-** fiili bu sözcük için yeterlidir.

eğre-[(hlk.) 'Sıcak aylarda hayvanları gölgelik yerde toplamak' (*DS.V*, 1683)
< ***egle-*** 'Durmak' (DLT)

eğrek (hlk.) 'Su birikintisi, havuz'
= ET. ***egirik*** 'anafor'
[< ***eg-ir-(i)k***]

eğrelti[1] 'Eğrelti'
= ET. ***egrelti***
< ***egrel-*** 'su birikmek'+***-ti***
Krş. OT. ***egrim*** 'düden, suyun toplanıp kaynayarak dönerek aktığı yer' ; ***egrimle-*** '(su göllerde kaynayarak ve akarak dönmek' (DLT)

eğrelti[2] otu 'bataklık otu',bk. **eğrelti**[1]

eğreti (~ **iğreti**) 'Geçici, muvakkat'
< ***egre-*** [< * *egle-* 'birbirine uyup durmak' (DLT)] +***-ti***
TT. : EĞRETİ+ (LEME/LİK)
An.ağl. : ***eğreti, éhreti*** 'bir işin gelişigüzel yapılması' (*DS.V*, 1682) ; ***eğrelti, eğretli*** 'yıkılmak üzere olan' ; ***eğrelti*** 'şimdilik' (s.1682-83)

**E(>é)Ğ(>h)RE[*L*]Tİ//T[*L*]İ

Tü. > **Ar.** (Cez.) *'irātli:* (*ALTK*, 65)

Eren (*TDES* 131) : < Ar. **ārіyet**

YANLIŞTIR. Çünkü, Ar.'dan ödünç alınan **'ārіyyet** sözcüğü '*ödünç; belli bir taşınır malın kullanılmasının geri verilmek şartıyla bedelsiz olarak bir kimseye bırakılması*' demektir.
Arapça **'ārіyyet**'i Türkçeleştirmek için, (**ayın**'ı atacaksınız ; **ā**'yı **e** yapacaksınız ; araya bir **ğ** koyacaksınız ; iki **y**'yi teke düşüreceksiniz ; sonra da sonuna bir **i** yerleştireceksiniz.) Yâni,
'āriyyet > eğreti olacak.
Olacak şey mi ? Nitekim, Cezayir Arapçasında **'irātlī** olarak yaşayan sözcük de **eğreti**'nin Arapça olmadığını kanıtlamaktadır. Eğer, Ar. olsa idi **'irātlī** diye bozulmasına ne sebep vardı ki?
Nişanyan (*SS*, 122) : < ?

eğri 'Eğri'
= OT. ***egri*** (KB)
< ***eg-ir-i***
< * ***ēk-***
KB.: ***egrilik*** 'eğrilik'
TT.: EĞRİ+ (CE/LİK/LİŞ/LME /L-/LTME/LT-/M/TME/T-)
An.ağl. : ***eğri*** 'harman takısının ucu' (*TMES*, 85)
~ eğri (Trkm.)
egri (Özb.)
ägri (Uyg.)
äyri (Az.)
iyri (Kırg.)
iyir (Kzk.)
iyrek (Kzk.)

E(>i, ä)G(>ğ, y)Rİ

SanalBaba

= *käkiri* (Bşk.)
käkri (TatK.)

eğri büğrü 'Çarpık çurpuk'

< ***eg-ri bük-rü***

An.ağl. : ***eğrim büğrüm, egrim bügrüm, egiş bügüş, eğiş büğüş, eğiş büğüş, eğiş üyüş, eğrim buğrum, eğrim büğrü, eğriş büğrüş, ekiş bekiş, ekiş büküş, ekiş üküş, eyrim büyrüm*** (*DS.V*, 1685)

eğsi (hlk.) 'Ucu yanmış odun'
= OT. ***közegü*** (DLT)

< ***köz*** 'ateş koru'+***e-***
'ateş çevirmek'+***gü***

An. ağl.: ***eğsi, egsi, eğse, éhsek, eksevü, esevi, eŋsel, eŋsi, esi, eskā, evsevü, eyis, eyisi, eyse, eyseri, eysi, köseği, kösevi, kösevü, köseyi; öğsü, öseği*** (*DS.V*, 1686-87); ***ötleğsi, ötlesi, ötlü esi*** < **ot** 'ateş'+**lu eğsi**

KÖSEV(>ğ, y)**İ**(>ü)
ÖSEĞİ
ESEVÜ/ EVSEVÜ
ĖHSEK
EYSE/+Rİ
EG[Ğ/ŋ]Sİ(>e)
ESİ/ ESEVİ/ ESKĀ
EYİS/+İ
EYSİ

Tü. > **Mac.** *üszkös* (*üszkös fadarab* 'kömürleşmiş odun parçası'); *üsközödik* 'yanarak kömürleşmek' < ***üszök***. **Mac.** *üszök* (< Tü. ***eğsi***) (*MTS*)

Eren (*TDES*, 131): **öysü > öğsü> öksü ~ eysi > eğsi > eksi** [***köseği (~ kösevi, kösevü, köseyi)*** nin yan biçimi.] der. Fakat DLT'te geçen **közegü** sözcüğünden bahsetmez. Sözcüğün etimolojisi < **köz+e-gü**'dür. Ağızlardaki ***köseği, kösevi, kösevü, köseyi*** biçimleri DLT' te verilen örneğe uygundur. Diğer biçimler için başka denemeler yapmak gerekir.
Eren (*TDAY-Belleten* 1978-1979, s. 12-13; *TD* 1995/2, s. 895-896):< ***köseği*** [*>öseği > eseği > eğsi > eksi*]

eğsiren (hlk.) 'Kazan ya da teknedeki hamuru kazımaya ve kesmeye yaran bir tür araç'

< OT. ***ısrı-*** 'toplamak, büzmek'
(DLT)+ ***-gan*** 'toplayan'

An.ağl.: ***eğsiran, egsiren,eğseren, eğsıran, eğsiren, eksiran, eksiranı, ekşisıran, elsaran, elsıranı, eŋsırran, eŋsiren, esıranı, esiran, esıran, esiren, esran, eyisran, eyseri, eysıran, eysiran, eysiren, eysisiran*** (*DS.V*, 1687); ***ıskaran*** (Uşak)

EG(Ğ/K)Sİ+R-A(~E)N+I
EKŞİ+SIRAN
EL+SARAN
ED+SIRRAN//+SİREN
ESI(/İ)+RA(~E)N/+I
ES+RAN
E[Y]İS+RAN
EYS+E(~İ>ı)R+İ//+A(~E)N
EYSİ+SİR+AN

Eren (*TDES*, 131): YOK
Nişanyan (*SS*, 122): YOK
TS.I, 437: YOK

Tietze (*TETTL*, 695): < ***Yun.*** *ksistérin* 'kazıma aleti'
Ch. Tzitzilis (*1987g* no. 364): < *eksistıra* 'ateş küreği'
ACABA?!

ehte, bk. **ahta**

Tü. ***ahta*** > Kürt. *exte* 'kısırlaştırılmış at' (*KTS*, 80)

ek 'Ek'
= ET. ***ek*** 'Mafsal, eklem'
'*eklenen şey*' anlamı yenidir.
TT.: EK+ (Lİ)

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***ek+le-*** fiili yoktur.

ek-['Tohum ekmek'
< ET. ***ek-***
TT.: EK- (İCİ/İLİ/İL-/İM/İN/ İN/Cİ/İNCİLİK/İNLİK/ME)

eke (hlk.) 'Büyük, yetişmiş, olgun'
< ET., OT. ***eke, eçe eze*** (DLT)
An.ağl.: ***eke*** '1.kurnaz , açıkgöz (insan); 2. tecrübeli, usta; 3.yaşı küçük olduğu halde

SanalBaba

sözleri ve işleri büyük olan çocuk; 4. çok konuşan, geveze; 5. küçük kardeş; 6. baş çoban' (*DS.V*, 1692) ~ ***ekeşmiş, ekki, ekebüke, ekece, eketaka, eketoha, eketoka***

Tü. > **Kürt.** *eke, eze, ezik, ekık* (*DAO*, 159)

ekecek (hlk.) 'Tokum'

< ***ek-ecek***

An.ağl.: ***ekenek, ekilge*** (*DS.V*, 1692)

ekele-[(hlk.) 'Serpmek' (*YKS*, 35)

< ***ek-ele-*** 'fiilden fiil yapan ek' [Krş. *ov-ala-, kov-ala-, sep-ele-* vb.]

ekelen-[(hlk.) 'Bilgiçlik taslamak'

< ***eke+le-n-***

ekeleş-[(hlk.) 'Vücutça kuvvetlenmek, olgunlaşmak'

< ***eke+le-ş-***

ekelge (hlk.) 'Ziraat sahası, ekin'

< ***ek- +-ᵑlge***

Tietze (*TETTL*): < ***ekel-+-ge*** 'fiilden çeşitli manâda ad yapan ek'

Eren (*TD* 637, s. 27): Anadolu ağızlarında ***ekel-*** diye bir fiil yoktur, diye itiraz eder.

[-ᵑlgA eki için örnekler:

bitelge 'ekilmiş toprak' < **bit-**

çekelge 'süre, mesafe' < **çek-** 'sür-'

çökelge 'bataklık' < **çök-**

düşelge 'pay, miras' (An.ağl.) < **düş-** 'isabet etmek'

düşelge 'durak yeri' (Trkm.) < **düş-** 'inmek' ~ Yak. ***tühälgä*** (~ ***tühülgä, tühürgä***) 'konak yeri, konak'

geçelge 'göçülen yer' (An.ağl.) < **geç-**

sürelge 'tarla' (An.ağl.) < ***sür-***

konalga 'göç sırasında konulan yer' (An.ağl.) ~ Trkm. ***ǧonalǧa*** < **kon-**

oyulga 'elle yapılan kalın, seyrek dikiş' [**NOT**: Türk dillerinde geçmeyen bu söz < Moğ. **oyu-** 'coudre' fiilinden ödünç alınmıştır: G. J. Ramstedt, *KSz* XVI, 76; L.Ligeti, *Magyar Nyelv* LV, s. 455]

ekenek (hlk.) 'Ekin yeri, ekilmeye elverişli yer' (*TMES*, 85)

< ***ek-enek***

ekim 'Ekim'

= OT. ***ekim*** 'bir kez ekilecek kadar olan yer' (DLT)

< ***ek-im***

ekin 'Tahıl'

= ET. ***ekin***

< ***ek-in***

An.ağl.: ***ekinti, ekintü, eküntü*** 'ekilen şey' (*DS.V*, 1695)

ekindi (hlk.) 'İkinci'

= OT. ***ekindi*** ~ ***ikindi*** 'öbürü, öteki' (DLT)

< ****ékki+ndi***

ekinlik (hlk.) 'Çiçeklik'

< ***ek-in+lik***

An.ağl.: ***ekinlik, ekili, ekiŋŋik*** (*DS.V*, 1695)

EKİN(/D)+*LİK/+DİK*

ekinti (hlk.) 'Ekilen şey'

< ***ek-inti***

An.ağl.: ***ekinti, ekintü, eküntü*** (*DS.V*, 1695)

ekiz (hlk.) 'İkiz'

< ET. ***ékkiz*** [< * *ékki+z* 'çokluk eki'], bk. **ikiz**

ekle-['Eklemek'

< ***ek+le-***

TT. : EKLE- (M/ME/MELİ/M-LEME/ MLE-/ NME/N-/ MLİ LER/ MSİZLER/ NME/ N-/ NTİ/NTİLER/ŞME/ Ş-/ ŞTİR ME/ŞTİR-/TME/T-/Lİ)

eklem 'Mafsal'

< ***ek+le-m***

ekleş-[(hlk.) 'Sataşmak' (*TMES*, 86)

< ***eke+le-ş-*** [/-e-/ düşmüş]

Krş. **ekeleş-** 'bilgiçlik taslamak'

ekmek 'Yenecek ekmek'

< OT. ***etmek ~ étmek ~epmek ~ ötmek*** (DLT)

TT.: EKMEK+ (Çİ/ÇİLİK/LİK /SİZ)

An.ağl.: ***ekmek aşı, ekmāşı*** (*DS. V*, 1696); ***émek*** (s.1732) ; ***etmek, etmak, etmeh, etmeyh***

SanalBaba

(s. 1799)
~ ikmäk (Bşk., tatK.)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ekmek* (*ALTK*, 65)

eksi 'Eksi'
= ET. (Uyg.) ***eksü ~ egsü***, (Br.) ***egsö***
~ öksü (Çağ.)

Nişanyan (*SS*,124) : **eksi YT** (1937) zait < EKSİK.
[*Nişanyan ET'nin Uygur dönemi ile Çağataycadaki biçimleri atlamış ve örnek verdiği* ***eksü-*** *fiilini unutmuştur.*]

eksik 'Eksik'
= ET., OT, ***ek(g)sük*** (DLT,KB)
< *eg- sü/eksü + k
veya ****eksü-k***
~ Uyg. ***égsük, éksük*** (EUTS, 70)
An.ağl. : ***eysiyh, eēsük, eğsik, eğsük, esik, esük, evsük*** (*DS. V*, 1827); ***egsiketek, eğsigetek, eksigetek, eksüetek, eksüvetek, esgieteyh, esketek, eysikli*** (*DS. V*, 1697); ***ēsik, eesik, eysiyh*** 'günü gelmeden doğan çocuk' (s.1781)
~ äskik (Az.)
eğsik (Trkm.)
öksük (Kırg.)

E[*Ē*]K(>ğ, v, y)**Sİ**(>ü)[***Y***]**K**(>h)

Tü. > **Kürt.** *eksük* (Kocaköy *Lice-Dy./ *DAO*, 159)

eksiketek (hlk.) 'Kadın'
< eksi-k etek
An.ağl.: ***eksiketek, egsiketek, eğsigeteg, eğsik, eğsiketek, eğsikli, eğsügetek, eksigetek, esikli, esketek*** ...vb. (*DS.V*, 1697)

EK(> g, ğ)**Sİ**(>ü)**K**(>g)+**ETEK**(> g)
E[*K*=ø]**S**[*İ*=ø]**KETEK**
EĞ(< k)**SİK**+*Lİ*
E[*K*= ø]**SİK**+*Lİ*

eksil-['Eksilmek'
= ET. ***egsül-*** (KT, Uyg.) ; OT. ***eksil-*** (DLT); ***eksü-*** (KB) ~ ***isil-*** (*EUTS*, 98) ~ ***égsü-, éksü-*** (*EUT S*, 70)
< * eksü-l-
~ äskil- (Az.)
eğsil- (Trkm.)
= *azay-* (Bşk., Kzk., Kırg.,TatK. Uyg.)

ekşi 'Ekşi'
= ET., OT. ***ekşig ~ ekşik*** (DLT)
< *açıg/k-ı- > açkı- > eşki- > ekşi-

[**NOT** : G. Karaağaç, Eski Metatez Örnekleri, *TDEAD* VI, İzmir, 1991, s. 85-102. (s. 95) : **açıg/k-ı-g > *açkıg > *aşkıg > *eşkig > ekşi* ve **açıg/k-ı-> *açkı- >eşki-> ekşi-*]

TT.: EKŞİ+ (Lİ/LİK/ME/MEK/ MİK/MSİ/MTIRAK/TİLME/ TİL-/TME/İT-)
An.ağl.: ***ekşi, eğşi, eyşi*** (*DS.V*, 1688) ~ ***eşgi, eşği, eşi, eşki*** (s. 1790)

EK(>ğ, y)**Şİ**
E[*K*= ø]**Şİ**
EŞK(> g, ğ)**İ** [bk. yuk.]

~ ekşi (Çağ., Krm.)
eksi (Kmk.)
exşi (Kom.) (Räsänen, *V*)
= *äççık* (Özb.)
äçi (TatK.)
äsi (bşk.)
açı (TatK.)
açcik (Uyg.)

EK(>x)**Ş**(>s)**İ**

bk. **ekşi-[mek**

Nişanyan (*SS*, 124-125): * Hint-Avrupa kökenli bir alıntı olduğu düşünülebilir. Krş. **EYun**. *oksy-* (ekşi).
YANLIŞTIR. Çünkü, ET. ve OT (DLT)'de sözcük **ekşig** biçimiyle vardı. Batı (Oğuz) grupu Türk şivelerinde **-g** düştüğü için **ekşi** biçimi ortaya çıktı. Sözcüğün ağızlardaki ***eşgi~ eşki*** [göçüşmeli], ***eyşi*** [-k->-y- değişmesi], ***eşi*** [-k- düşmesi] biçimleri de cabası! **G. Karaağaç'ın makalesi bu sorunu çözmektedir.**
EYun. *oksy*'yi ET'deki **ekşig**'e ödünçlemek için **o**'yu **e**; **s**'yi **ş**; **y**'yi **i** yapacaksın, sonra da sonuna (sözcüğün Yunanca olduğu anlaşılmasın diye) bir de **-g** koyacaksın. Olacak şey mi?!

SanalBaba

ekşi-[1] 'Ekşimek'
< Uyg. (*İKPÖ*, 140): ***äkşi-***
['K]ŞY- **< *eşki-***
[K. ***äkşig***; CC. ***äxşi***; WB.'da (Osm., Krm.) ***äkşi-***]
An.ağl.: ***eğşi, eğşili, eyşi*** (*DS.V*, 1688); ***ekşimek, ekşimik, eğşimik, ekşimük*** (s. 1699)

EK(>ğ, y)**Şİ**+*Lİ/+ME(>i, ü)K*

ekşi-[2] (hlk.) 'Surat asmak'
An.ağl.: ***ekşime, ekşitme*** 'hoşnutsuzluk' (*DS.V*, 1699)
Bk. **ekşi**

ekşimik (hlk.) 'Kaynatılmış ayran ya da kesilmiş sütten yapılan kesmik ya da çökelek'
< *ekşi+me*[i,ü]+*k*
Bk. **ekşi**
An.ağl.: ***ekşimik, ekşimek, ekşimük*** (*DS.V*, 1699)

ekşimtırak 'Az ekşi'
< *ekşi+mti+rak*

ekşitme (hlk.) 'Yüzü gülmez insan'
< ***ekşi+t-me***.bk, **ekşi-[2]**

ekti (hlk.) '1.Her yiyeceği canı çeken; 2. asalak; 3. anası ölüp başka bir koyuna alıştırılan veya elle beslenen kuzu"
= OT. ****iktü*** (DLT)
Fakat, ***ekdi*** 'mezbaha' (DLT)
< ET. **** igiδ-*** 'beslemek'
(Eren: *TDES*, 132)
TT.: EKTİ+ (LİK)
An.ağl.: ***ekti, ehdi, ehti*** (*DS.V*, 1701)
~ ekdi 'uysal, uslu, evcil' (Trkm.)

eküge (hlk.) 'Su yollarının bölünme yeri'
< ET. (Uyg.) ***ékü*** 'mafsal'
(*EUTS*, 70)+***ge***

el[1] 'El, uzuv'
= ET. (Uyg., *İKPÖ*,144) ***elig, elg*** 'LKK-/ ''LK- / 'LYK
~ OT. ***elig*** (DLT): *oŋ el, saġ elig;sol elig* ; ***el ~ elig*** 'el' (KB)
< *el (elg/elig)*
~ äl (Az., Uyg.)
el (Trkm.)
= *kol* (Kzk., Kırg., Uyg.)
kul (Bşk., TatK.)

el[2] 'Yabancı'
= ET. ***él*** 'Ülke, memleket, vilâyet' (KT-VIII. yy.), 'yabancı ülke' (XIV. yy.)
< *é:l*
An.ağl. : ***éllik*** 'yabancı' ; ***éllik-siz*** 'ıssız, tenha' (*DS.V*, 1725)
~ el (Az.)
äl (Uyg.)
il (Bşk., TatK.)
īl (Trkm.)
= *ölkä* (Az., Bşk., Özb., Uyg., TatK.)
ölke (Kzk.)

el-[(hlk.) 'Ölmek'
< *öl-* [*ö->e- değişmesi*]

élan (hlk.) 'Yılan' (*DAO*, 171)
< ET., OT. ***yılan*** (DLT)
An.ağl.: ***ilan*** (Uşak)
~ çılan (Hak.)
cılan (Krç., Kzkk., TatK.)
śəlɛn, śəlɛn (Çuv.) [< Proto-bulgar. ***dilom***]

Y(> c, ç, ś)**I**(> ə, ɵ)**LA**(> ɛ)**N**

elcek (hlk.) 'Tırpanın elle tutulan yeri'
< *el+cek*
An.ağl. : ***elcek, elçek, elecek*** (*DS.V*, 1704); ***elicek, elceg, elcik*** (s.1715)

EL+[*İ/E*]*C(~ç)E(>i)K(>g)*

elci[1] (hlk.) 'İnsana alışkın hayvan'
< *el* 'el'+***ci***
An.ağl.: ***elci, elcim, elcimek, elcimen, elcin*** (*DS.V*, 1705)

EL+*Cİ[+M/+MEK/+MEN/+N]*

elci[2] (hlk.) 'Pamuk üreticisine ırgat sağlayan ve ırgatbaşılığı yapan kimse' (*YKS*, 35)
< *el* 'yabancı, il'+***ci***

elçi 'Elçi, sefir'
< * *él+çi*
TT. : ELÇİ+ (LİK)
An.ağl.: ***elci, elçi, élçi,elçim,***

SanalBaba

elçin (*DS.V*, 1705, 1706)
~ elçi (Az., Kırg., Özb.)
älçi (Uyg.)
elşi (Kzk.)
ilçi (TatK.)
īlçi (Trkm.)
ilsi(Bşk.)

E(>ä, i, ī)LÇ(>s, ş)İ

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *elci:* (*ALTK*, 65)

elçin-[(hlk.) 'Vurur gibi yapmak' (*TMES*, 86)
< ***el+çin-***

eldiven 'Eldiven, ellik'
< Tü. ***el*** +Fars. +(t) *ivan*

[Farsçadaki **destivan** sözcüğündeki **dest** yerine Türkçe **el** kullanılmıştır. Krş. ***darağacı*** < Fars. ***dar*** 'ağaç' + Tü. ***ağaç+ı***]

OT'de: ***eliglik*** 'eldiven, elcik' (DLT)
An.ağl.: ***ellik, elcek, elcik, elcimek, elçek, elçorabı, eldivan, elduvan, eldüğan, elecek, ellih, ellik çorabı, enlik, ennik*** (*DS.V*, 1723)

EL+*LİK/+LİH*
+CEK/+CİK/+ÇEK
+Cİ+MEK
+ECEK
+DİVAN/+DUVAN/+DÜĞAN
EN(<L)+*LİK/NİK*

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ildivān*; (Sur.) *eldivān* ; (Yem.) *eldivanāt* (*AL TK*, 65)

éle (hlk.) 'Öyle' (*DAO*, 160)
< ***öyle***
~ éle (Az.) (*AHYÖ*, 486)

ele-['Elemek'
< OT. ***elge-*** (DLT)
[Orta hecedeki -g- Batı grubu Türk şivelerinde düşmüştür.]
TT.: ELE- (ME/NME/N-/NTİ/ ŞTİREL/ŞTİRİ/ŞTİRİCİ/ŞTİRİ CİLİK/ ŞTİRİLME/ ŞTİRİL-/ ŞTİRME/ŞTİRME/ŞTİRMECİ/ ŞTİRMELİ/ŞTİRMEN)
~ älä- (Az.)
elä- (Özb.)
ele- (Kzk., Trkm.)
elöö (Kırg.)
ilä- (Bşk., TatK.)
ägli- (Uyg.)

elebaşı 'Elebaşı; oyun başı; bir işi düzenleyen kişi'
< ***el+başı*** [/-e-/ türemedir]
TT.: ELEBAŞI+ (LIK)
An.ağl.: ***elbaş, elbaşı*** (*DS.V*, 1702)

êleg (Zaza), bk. **yelek**

Tü. ***yelek*** > **Zaza.** *êleg* (*ZTS*, 113); **Kürt.** *éleg, élek* (*KTS*, 87; *DAO*, 171)

elek 'Elek'
< ***elge-k***
TT.: ELEK+ (Çİ/ÇİLİK)
An.ağl.: ***eleh, eleyman, elemen, eliman*** (*DS.V*, 1709, 1710)
~ äläk (Az.)
elek (Kzk., Kırg., Trkm.)
eläk (Özb.)
iläk (Bşk., TatK.)
ägläk (Uyg.)

E(>ä, i)LE(>ä)K

~ Moğ. ***el-geg*** (*KWb.* 119)
Eren (*TDES* 132): YOK

-elek 'Fiilden ad yapan ek'
çök-elek, göbelek 'ayrandan yapılmış yağsız peynir'

elekle-[(hlk.) 'Dolanmak, çok gezmek' (*TMES*, 86)
< ***el+e-k+le-***

elemye (hlk.) 'İplik sarılan çıkrık'
< ****el+e-me***
An.ağl.: ***elemit, elembe, eleme, elemiye, elemle, elemli, elemliğe, elemne, elemüt, elemya*** (*DS.V*, 1710)

EL+E-M[b/iy/l/liğ/n]E

Eren (*TDES*, 132): '*Rumcadan alındığı anlaşılıyor.*' diyor, ama nedenini ve Rumca biçimini açıklamıyor. Fakat, '***Ancak, Türkçede***

SanalBaba

kullanılan biçimlerle Rumca karşılıklar arasındaki bağlantı ses bakımından açıklanmaya muhtaçtır. diyerek, ilk söylediği sözle ters düşüyor.

elen-['Elenmek'
< *elgen-* < * ***elge-n-***

elenti (hlk.) 'Arpa, buğday ve benzerlerinin kalburdan geçirilmiş kısmı'
< ***ele-n-ti***
An.ağl.: ***elenti, elemük, elenik, elentü*** (*DS.V*, 1710)

élese (hlk.) 'Öyleyse' (*DAO*, 160)
< ***öyle i-se***

elet-[(hlk.) 'İletmek, götürmek'
< OT. ***ilet-*** (DLT)
An.ağl. : ***eletmek, eletivermek, eltmek*** (*DS.V*, 1712; *TMES*, 86)

elgün (hlk.) 'Başkalar, başkaları'
< ***el kün*** 'halk.'/ ***kün*** 'halk'

[ET. ***kün*** 'halk' sözcüğü ***el kün*** ikilemesinde görülür. Bu ikileme bugün TT'nde *el gün* 'başkalar, başkaları' biçiminde yaşamaktadır. *el-e gün-e karşı, elgünle eğlenmek*, vb. gibi. Clauson'un *el kün* söz öbeğinin ikileme olmayıp *el* sözcüğünün *-gün* ekli topluluk biçimi olduğu yolundaki görüşü de doğru değildir. (T. Tekin, *Mak.II,* 474)]

elik (hlk.) 'Dağ keçisi, karaca'
< ET. ***elik*** ~ eski Kpç. ***elik***
An.ağl.: ***elik keçi, eliyh geçisi*** (*DS.V*, 1717)
~ elik (Kzk., Kırgh., Alt., Şor, Tel., Tuva)

elim (hlk.) 'Ölüm' (*TMES*, 86)
< ***öl-(ü)m*** [*ö->e- değişmesi*]

eliş-[(hlk.) 'Sataşmak, takılmak' (*TMES*, 87)
< ***el+le-ş-***

elleme (hlk.) 'Taze incir' (*TMES*, 86)
< ***el+le-me***

elleş-['Elleşmek'
< OT. ***elig+le-ş-*** (KB)
TT. : ELLEŞ-(ME)

elli[1] 'Eli olan'
< ***el+li*** < ***elig+lig***

elli[2] 'Sayıda elli, 50'
= ET. ***(ä)l(i)g*** (Eleges, 2)
~ ***elig*** ~ ***ellig*** (DLT) ; ***elig*** (KB)
< ****elig***
TT.: ELLİ+ (LİK/NCİ/ŞER)
~ elli (Trkm., Blk., Nog., KKlp. Sal.)
elig (Kumd.)
elik (Kırg.)
eliw (KKlp.)
ellik (Kırg., Tar., Özb.)
elü (Kırg.) [< Menges, 94: ****ällig* YANLIŞ.** < ET. (KT, Uyg.) *älig*]
elüv (Kzk.)
älli (Az.)
ällik (Uyg.)
illĕ (TatK., Bşk.)
illik (Türkî)
ölü (Tel.)
allä (Çuv.)/ älü (Volga Blg.)

E(>ä, i)LLİ[+K]
ELİK(>g, w)
E(>ö)LÜ
ELÜV

ellik 'Eldiven'
< OT. ***elig+lik*** (DLT)
Krş. **eldiven**

ellisekiz (hlk.) 'Küfür olarak kullanılan bir söz' (*YKS*, 37)
< ***elli+sekiz***

elma 'Elma'
= ET., OT. ***alma*** ~ ***almıla*** (DLT) < * ***al+mıla***

Tü. ***almıla*** > **Moğ.** *alima*; **Mac.** *alma*

TT.: ELMA+ (BAŞ/CIK/LIK)
~ alma (Trkm., Az., TatK., Bşk. Nog., Kzk., KKlp., Kırg. Tar.)
alumla (Hlç.) < *almıla*
ålma (Özb.)
ulma (Çuv.)
yıvåś ulmi (Çuv.)

A(>e, u, å)L[U]M[L]A(>i)

SahalBaba

Nişanyan(*SS*,126): *Muhtemelen Hint-Avrupa kökenli bir kelimedir.Karş.***HAv.***abel-* (elma) + ***EYun.*** *mēlon* (meyve, elma).

NOT: XI. yüzyılda Türkçede yaşayan **alma** ve **almıla** sözcüklerinin ödünç olması bir teoriden öteye gidemez. Türklerde yer adı **Almatı** (Doğu Türkistan'da Uygur döneminde ve Kazakistan'da) ve **Elmalı** (Anadolu'da) biçimlerinde yaygındır. **Abel**'in **elma** olmasını fonetik ve morfolojik bakımlardan açıklamak gerekir.

Brockelmann (*OGM* 12.§): **almıla** > (haploloji yolu ile) **alma**

Munkácsi (*KSz* 6:376): < Hint-Avrupa dillerinden alıntı

Ramstedt (*SKE* 135): OT. **almıla** biçiminden yola çıkarak ***lim** biçimiyle birleştirir.

Eren (*TDES*, 133): '*Kökenini bilmiyoruz*' diyerek görüş belirtmez.

elmacık 'Elmacık (kemiği)'

< ***elma+cık***

~ almacıg (*sümüyü*) (Az.)
bit alması (TatK.)
bit almahı (Bşk.)
= *bet süyegi* (Kzk.)
bet söök (Kırg.)
çekge süŋki (Trkm.)
mäŋiz (Uyg.)

el sıkış-['Tokalaşmak'

< ***el sık-(ı)ş-***

~ äl sıhma (Az.)
el gısışma (Trkm.)
= *kol alısuv* (Kzk.)
kol karmaşū (Kırg.)
kol kısişiş (Özb.)
kol kısış (Uyg.)
kul kısışıv (Bşk.)
kul kısışu (TatK.)

elti 'Erkek kardeşin karısı'

< ***il+ti*** < OT. ****él*** 'iki bey arasında barışıklık' (DLT)

TT.: ELTİ+ (LİK)

An.ağl.: ***elti*** '1. erkeğin iki karısının birbirine nisbetle aldığı ad, kuma, ortak; 2. görümce' (*DS.V*, 1728)

~ elti (Az., Trkm.)
= *yiŋgäsäy* (Bşk.)
çiŋgäçäy (TatK.)
yängä (Uyg.)
abısın (Kzk., Kırg.)

Eren (TDES 134): < ?

Nişanyan (*SS*, 126): **elti** ~ ***ET.?*** *élti* hanım, erkek kardeşin karısı (XIV)

-elti 'Fiilden ad yapan ek'

< ***-el-ti***

çökelti 'dibe çöken madde'

em[1] 'İlâç, merhem'

= ET., OT. ***em*** (DLT); ***emçi*** 'eczacı, ilâç yapan' ~ ***em sem*** 'ilâç'
Uyg. ***ämlämäk*** 'tedavi etmek' (*EUTS*, 72 > Moğ. *ämnäx, ämnä* / *KWb.* 121)

< ***em***

An.ağl.: ***em, emçe, emsem*** 'ilâç' (*DS.V*, 1729) ; ***em*** (*DAO*, 161)
em ol- 'nimetten sayılmak, değerli bir şey yerine geçmek' (*TMES*, 88)

~ em (Trkm., Nog., Kzk., KKlp., Kırg., Alt., Şor., Soy., Küer. Tuv.)
im (TatK., Bşk., Hak., Çuv.)
im śam (Çuv.)

Tü.> **Moğ.** *em* (Şçerbak: *JaS* 114/127; Doerfer: *TMEN* 665)

em[2], bk. **yem**

Tü. ***yem*** > **Zaza.** *êm* (*ZTS*, 113); *êm dayiş, êm kerdış* ,yemlemek' ; **Kürt.** *ém* (*FKT*, 42; *KTS*, 88: *émdan* 'yemlik'); *émlık* 'yemlik'

em-['Emmek'

< ET. ***em-***

ämiz- 'emzirmek' (*EUTS*, 71)
em- → *-zir-, -dir-, -iş-, -zik* ;
Kırg.-*çek* 'meme'; DLT: *emig(k)* 'meme'

TT.:EM-(DİRME/İŞ/ME/MEÇ)

emcek (hlk.) 'Meme'

Krş. **emig**
Kıpçak ağızları ve Özb. : ***emçek***
XIII.yy.öncesi : ***emig*** (*emigdeş*) ;
XIX-XX.yy.: ***emçek*** (*emçektaş*)

< ***em-cek***

An.ağl. : ***emcek, emcik, emecen, emicek, emicik, emme*** (*DS.V*, 1730)

SanalBaba

~ äm- (Az., Uyg.)
em- (Trkm., Bşk., Özb., Kırg., Kzk.)
emis- 'çocuğu emzirmek' (Alt./*ATS*, 80) < *em-is-*
emiskek 'meme' (Alt.)
im- (Bşk., TatK.)

E(> ä, i)M-

emdirme 'Emmesini sağlamak' < ***em-dir-me***

emeç[1] (hlk.) 'Hedef' < OT. ***emeçlemek ~ amaçlamak*** 'hedef almak' (DLT)
< ****a(/e)ma(/e)ç***

emeç[2] (hlk.) 'Henüz memeden kesilmemiş buzağı' < ***em-(e)ç***

emeç[3] 'Su ve kara yosunlarının, kökü andıran tutunma organı' < ***em-(e)ç***

emeg (hlk.) 'Yemek' < ET, OT. ***yemek*** (DLT)
Tü. > **Kürt.** *émeg* (*DAO*, 171)

emek 'Emek' = ET. ***ämgäk*** 'ızdırap, acı, zahmet' (*EUTS*, 70: ***ämgäklig, ämgäksiz, ämgänmäk, ämgätmäk, ämgätmäksiz***) ~ OT. ***emgek*** (DLT)
< ****emge-***'emek, zahmet ve sıkıntı çekmek' + ***-k***

[< ?* ***em*** 'ilâç'+ ***ge-*** (**em**, ilâcın acılığından kinâye.)]

KB.: ***emgek*** (< ***emge-k***)
TT.:EMEK+(ÇİLİK/ÇİLİK/LEME/LE-/Lİ/LİLİK/SİZ/TAR/TARLIK)
Tü. > **Kürt.** *emeg* (*DAO*, 161)
~ emgek (Kırg.)
ämäk (Az.)
ämgäk (Uyg.)
eŋbek (Kzk.)

E(~ä)M(>Ŋ)+[*G*]EK

Eren (*TDES* 134): YOK

emekçi 'Emekçi, işçi' < ***emgek+çi***

emekle-['Emeklemek' < ***emek+le-***
< **** emge-k+le-***

An.ağl. : ***emeklemek*** 'yavaş yavaş yürümek' (*DS.V*, 1732)
~ imäklä- (Az.)
emäklä- (Özb.)
emekle- (Trkm.)
emgektöö (Kırg.)
eŋbektev (Kzk.)

E(>i)M(>ŋ)G(~b)E(>ä)K+L(~t)E-

emen (hlk.) 'Çukur, bağ çubuğu, ağaç veya sebze dikmek için açılan çukur' < **** em-(e)n***

An.ağl. : ***emen, eben, emmen*** (*DS.V*, 1733)

EM(>b)[*M*]EN

emeni, bk. **yemeni** < ***Yemen+î***

Tü. >Zaza. *emeni* 'ayakkabı' (*ZTS*, 103)

emik[1] 'Ağızlık' = ET. **ämig ~ imig** 'meme' (*EUTS*, 71) ~ OT.***emig, emik*** 'meme' (DLT)
An.ağl.: ***emecen*** 'sigara ağızlığı' (*DS.V*, 1731) ; ***emecen, emicek*** 'ballıbaba çiçeği'

emik[2] 'İnsan beyni' < OT. ***ümgük*** 'İmik, çocukların tepesinde bulunan yumuşak yer' (DLT)

emikdeş 'Süt kardeş', Krş. **emildeş** = OT. ***emigdeş*** (DLT)
Hüsrev ve Şirin (**Kutb.** XIV. yy.): ***emügdeş***
< ***emig*** 'meme' [< **em-ig*]+***deş***

Bu konuda bk. István Vásáry, 'The Institution of Farster-Brother (***emildäš*** and ***kökäldäš***) in Chingisid States'; *AOH* XXXVI, 1982, s. 549-562.
Tietze (*TETTL*): **emikdeş** < ET. ***emigdeş*** [< *emig+deş* 'ortaklıkeki']

emil-[< ***em-(i)l-***
TT.: EMİL- (ME)

emildeş 'Süt kardeş', Krş. **emikdeş** ve **kökeldeş**
Babür: ***emil*** 'meme'+***deş***
< ***emil*** 'meme' + ***daş***

SanalBaba

[Altın Orda sahasında]
[I. Vásáry, *AOH* XXXVI, 1982;Vásáry'e göre **emig** (/-**g**/'li biçim) yerine /-**l**/'li biçim **emil** tercih edilmiştir.] Ayrıca bk. Eren, *TD* 637, 30-32.

Clauson (*ED*) : ***emildeş*** diye okumuşsa da emigdeş diye düzeltmiştir.
Arat *(Baburname)* : < Çağ. ***imil, imel*** 'eyer' < Moğ. ***emegel*** (>***eme'el***)
emildeş 'hempa, arkadaş, eyerdaş' diye değerlendirmiştir.Pavet de Courteille ve Şeyh Süleyman Efendi de yanlış değerlendirmiştir.
Eren (*TD*, 637, s. 32): [Moğ. ***emegel*** > ***eme'el*** 'eyer' ile Çağ. ***emil*** 'meme' biçimlerinin birbiri ile ilişkisi olamaz.] der.

êmiş, bk. **yemiş**

Tü. ***yemiş*** > **Zaza.** *êmiş* (*ZTS*, 113)

emişik (hlk.) 'Süt kardeş'
< ***em-(i)ş-(i)k***
An.ağl.: ***emişik, emiş, emişig, emişme, emişüg, emişük, emüşüklü*** (*DS.V*, 1737)

EM-İ(>ü)Ş-İ(>ü)K(>g)+LÜ

emiştir-[(hlk.)'Emzirmek'(*DAO*,162)
< ***em-iş-tir-***

emle-[(hlk.) 'İlâç sürmek' (*YKS*, 37)
< ET. ***em*** 'ilâç'+***le-***

émlik (Kürt.), bk. **yemlik**
< **(y+)*ém+lik*** ~ Zaza : ***ém*** 'yem'

emlik kuzu (hlk.)'Süt emen, otlamaya gelmemiş, kırk günlük kuzu' (*DAO*, 162; *DS.V*, 1739)
< ***em-lik kuzu***

emzik 'Emzik'
< ET. ***emüz-*** 'emdirmek' + ***°k***
An.ağl.: ***emze*** 'kardeş'; ***emzek*** 'biberon' (*DS.*V, 1742) ; ***emzik*** 'sigara ağızlığı' ;El-Idr. ***emzük***

EM-*Zİ*(>e, ü)*K*

~ emizek (Çağ.)
ämizäk (Uyg.)
emizik (Kzk.)
emizlik (Bşk.)
emzik (Trkm.)
ämzik (Az.)
emĭskek (Oyr., Tel.)
emĭzgek (Kzk.)
emçäk (Özb.)
imizlik (TatK.)
imiz,lik (Bşk.)

E(>ä, i)**M-*İ*(>ĭ)*Z*(>s)-[*G/K*]*E*(>*ä,i)K***
-*LİK*
EM-*ÇEK*

Tü. > **Ar.** (Ir.) *emzig* (*ALTK*, 65)

emzikli (hlk.) 'Süt çocuğu olan kadın' (*YKS*, 37)
< ***em-(i)z-ikli***

[Köktürkçede ***-igli.***
Bugün ***becer-ikli*** sözcüğünde de yaşıyor.]

emzir-['Emzirmek'
= ET. ***ém-iz-*** (*EUTS*, 71)+ ***-(i)r-***

ET (KT, Uyg.) ***ämiz-*** ; OT (DLT) ***emür-*** ~ ***emüz-***; ME. ***emdür-*** ; NF. ***emzür-*** ~ ***emdür-***

< ***em-°z-(i/ü)r-***
TT.: EMZİR-(İLME/İL-/ME/T-)
An.ağl. : ***emzüyhlenmeyh, emzikleme*** 'bulutların, yağmur yağacak biçimde olması' (*DS.V*, 1742)

~ ämizdir- (Az.)
ämgüz- (Uyg.)
emizüv (Kzk.)
emiz- (Özb.)
emizüü (Kırg.)
emçek emizüü (Kırg.)
imüzü (TatK.)
imiziv (Bşk.)
emdir- (Trkm.)

E(>i)M-*İ*(~Ü)*Z*-
-DİR-
-GÜZ-

Nişanyan (*SS*, 128) : **emzir[mek** < ***ET.*** *emüzmek* emdirmek (xı) < EM-
Eren (*TDES*, 134) : YOK

en[1] 'Abartma edatı'
< ET., OT. ***eŋ ~ ang***
TT.: *en parlak, en bilgili, en iyi, en olmayacak, en birinci* ..vb.

SanalBaba

~ än (Az.)
eŋ (Kzk., Kırg.)
eng (Özb.)
äŋ (Uyg.)
iŋ (Bşk., TatK., Trkm.)

E(>ä, i)D[/NG]

Tü. > **Zaza.** *en* (*ZTS*, 102)

Arat (*ETŞ* 329, n.1) : 'Aslında kalın olan bu edatın, sonra ilki vb. sözler ile birlikte inceldiği düşünülmekte, fakat menşe ve manâsı hakkında henüz bir şey söylenememektedir.'

en² 'En, genişlik'
= ET, OT. ***én,***
DLT. ***i:n***
< **é:n /ēn* (T. Tekin)
~ en (Az., ķzk., Kırg., Özb.)
än (Uyg.)
iŋ (Bşk., TatK.) [/ŋ/ aslî olmayıp, ikincildir.]
i:n (Trkm.)
ien (Yak.)
an (çuv.)

Ė:(>a, i:, ä, ie)N(>ŋ)

en³ 'Koyun, keçi gibi hayvanların kulağını keserek, oyarak ya da delerek yapılan işaret'
= ET. ***en***
~ OT. (KB) : ***eŋ*** 'yüz, yanak'
< *en(/ŋ)*
OT. **ene-** '(hayvanların kulağının bir parçasını keserek) işaretlemek; iğdiş etmek', bk. **ene-** krş. **an** 'iki tarla arasındaki sınır'; Anadolu ağl.: ***aŋ*** ~YUyg. ***aŋ***
An.ağl.: ***en, enek*** (*DS.V*, 1742) Fakat, Tat., Bşk., Kırg. **en** 'koyun,keçi gibi hayvanların hayası, yumurtası'

Tü.> Blg. ***en, jen***

Eren (*TDES* 134): < ?

endik (hlk.) 'Utangaç, sıkılgan'
= OT. ***endik*** 'şaşkın' (DLT)
< * *eng-* 'şaşmak' (DLT)
An.ağl.: ***endik*** 'utangaç, sıkılgan' (Bayralar-Ant.; Eldirek *Fethiye-Mğ./*DS.V*, 1746)
endiklemek 'yoksuzluğun son derecesine varmak' (Kaleboynu * Saimbeyli-Ada.); ***endikmek*** '1.şaşırtmak ; 2. duraksamak, kararsız olmak ; 3. utanmak, sıkılmak' (s.1746)

ene-¹ ['İmlemek'
< OT. ****éne-*** 'kulaktan bir parça keserek imlemek'
An.ağl.: ***enemek, eneştürmek, enlemek, ennemek, en vurmak*** (*DS.V*, 1750)

ĖN[*N /L*]E-
ENE-*Ş-TÜR-*

ene-² ['Hadım etmek'
< **en* 'haya'+***e-***

enecek (hlk.) 'Merdiven'
< ***en-ecek*** [< * *in-* (DLT)]

eneç (hlk.) 'Sel yarıntısı'
< *ene* 'iki yamaç arasındaki düz ve verimli toprak parçası'
+ *ç* 'küçültme eki'

enek¹ 'Çene'
< ET., OT. ***engek*** 'avurt' (DLT) ~ eski Kpç. ***eŋek, enek***
< **eŋ* 'yanak'**+*(e)k***
An.ağl.: ***eğek*** 'alt çene kemiği' Krş. ***eğek, egek, eğenk, eyengi, eyenk, eyink*** 'sabanın el ile tutulan ağaç kısmı, tutak' (*DS.V*, 1675) ; ***enk*** 'çene kemiklerinin birleştiği yer' (-Vn.;*Ahlat-Bt./*DS.V*, 1758) ~ ***en***

EĞ(/G > Y)E (>i)[*N*]K(>g+i)
~ ēk 'çene' (Kırg.)
eek 'çene' (Alt./*ATS*, 80: ***eek söök*** 'çene bölümü'
eyek (Kırg.)
eyek 'alt çene' (Ker.)
eŋek (Trkm.)
iyek (Nog.,KKlp., Kzk.,TatK)
yanax (Çuv.)

E(>i)D(~Y)EK
[*Y*]ANAX
E[*D*=ø]EK

SanalBaba

Ē[ŋe=ø]K

Eren (*TDES*, 135): < ***eŋ+ -(e)k***
Nişanyan (*SS*, 128): YOK

enek² 'Enenmiş, burulmuş, erkekliği giderilmiş'

< ***ene-k***

enez ~ eneze (hlk.) 'cılız, zayıf, güçsüz'

[**iğ** 'hastalık' > ***iŋ+ez(e)*** > ***eŋ +ez(e)*** > ***enez(e)***]

An.ağl.: ***enez, eneze, iŋez, iŋeze*** 'cılız, zayıf, halsiz, hastalıktan yeni kalkmış' (*DS.*)

Eren (*TDES*, 135): < **iğ + (e)z(e)**
Fakat, Eren (*TD* 637, s. 26): 'Etimolojisi karışıktır', der.
Ayrıca bk. H. Eren, 'Anadolu Türkçesinde cılız kavramı', *Hungaro-Turcica. Studies in Honour of Julius Németh*, Budapest, 1976, s. 225-229.
Tietze (*TETTL*): < Rum. ***αχνός***
YANLIŞTIR.

engebe 'İnişli çıkışlı arazi'

< ***engeme ~ engime*** (Eren: *TDES*, 135)

Gülensoy: ***äng+im*** 'kısım, parça, ayrım' (*EUTS*, 72)+***e*** [> *engime* > *engebe*], Krş. OT. ***egme*** 'evin kemeri' (DLT)

TT.: ENGEBE+ (Lİ/LİK/SİZ)

An.ağl.: ***engim, eŋgiç, engim aşağı, éngime aşşaya*** 'bayır aşağı, yukardan aşağı' (*DS.V*, 1755); ***engeme, engebe,engene, engiş, enimeç, eniş, enişirek*** 'meyil, iniş; meyilli arazi; alçak yer' (s.1752)

engebe 'felâket';
engebe 'dere';
engebe 'bir tepenin yüzü'

Tietze (*Gr [1]* 218/70): < ***Rum.*** *έγκοπή*
Nişanyan (*SS*, 129): **engebe** ~ ***Yun.*** *engopí* = ***EYun.*** *enkopē* kırık, yarık, yar EN- + *koptein,* kop- vurmak, kırmak ~ ***HAvr.*** **kop-* vurmak, kırmak.
*Karş. Fa. kôften (dövmek, vurmak)

EYun. *koptein*:ENGEBE, KOFTİ, SEN-KOP.
Fa. *kôften*: KÖFTE, KÖFTEHOR, KÖS

Eren (*TDES*, 135), Tietze'nin yorumu için, '*tartışmaya açıktır*' der. Der ama, bu konu ile ilgili olarak hiç bir şey söylemez.

Demek ki ***engebe*** sözcüğü Rumca (Yunanca) ***enkopi*** ile ilgili değildir.

engeç (hlk.) 'Yengeç'

< ***eğin+geç***

Krş. **yengeç**

An.ağl.: ***engeç, eğingeç, elleŋgeç, erlengiç*** (*DS.V*, 1752)

engel 'Engel, mani'

< ET.,OT. ***én yer*** 'çukur yer' [> **enger* > *engel*]

TT. : ENGEL+ (LEME/LE-/LE NME/LEN-/LEYİŞ/Lİ/SİZ)

An.ağl.: ***engel*** '1. rakip; 2. kaba, karışık otlar, çalı çırpı' (*DS. V*, 1752)

~ ängäl (Az.)

Dankoff (*ALT D*, 2): < ***Erm. argel***
Eren (*TDES*, 135): < ***Fars.*** *angal*
Nişanyan (*SS*, 129): **engel** ~ ***Fa.*** *engel* düğme iliği, tuzak, tutan şey.
TS.I, s.458: < Tü.

Şimdi cevap verin bakalım! Bu sözcük hangi kökten: **argel** mi? **angal** mı? **engel** mi? **én yer** mi?

éngi, yengi (hlk.) 'Yeni' (*DAO*, 171)

< ET., OT. ***yangı, yengi*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *éngi* (*DAO*, 171)

engin¹ 'Çok geniş, uçsuz bucaksız'

< ET., OT. ****eng*** 'şaşma' (DLT)+***gi-n***

An.ağl.: ***engin*** 'iyi, temiz, güzel, sağlam' (*DS.V*, 1755)

~ ängin (Az.)

engin² (hlk.) 'Değeri ve fiyatı düşük; alçak (yer).'

< ET., OT. ***én ~ in*** 'çukur' (DLT)+***gi-n***

An.ağl.: ***engin, eŋin*** 'alçak yer; geniş alan' (*DS.V*, 1755); ***engin*** 'bulutlu hava; yatık kumaş'

Eren (*TDES*, 135): **engin¹,²** YOK

engin³ (hlk.) 'Nezle'

< ***en-*** [< *in-*]+ ***-gi+n***

SanalBaba

An.ağl.: ***engi, engin, enme*** (*DS. V*, 1753, 1755); ***engin olmak, engin enmek, engi olmak*** 'nezle olmak'

enik 'Kedi, köpek yavrusu'

= OT. ***enük*** 'hayvan yavrusu, arslan, sırtlan, kurt, köpek yavruları' (DLT)

< *yenük* [***yenü-*** 'yavrulamak, doğurmak'+ ***-k***]

An.ağl.: ***enik, encek, encik, ençek, enek, enig*** (*DS.V*, 1757); ***enik, enük*** (*DAO*, 163)

[*Y*+]EN[*C/Ç*]İ(~E, Ü)K(>g)

~ yenik (Gag.)(y+ ikincil bir sestir.)
enik (Soy.)
ançăk (Çuv.) < encik

= *küçük* (Az., Kırg., Özb., Uyg.)
küşik (Kzk.)
köçik (Trkm.)
kösök (Bşk.)
gücük (Trkm.)

enikle-['(Kedi, köpek, kurt) yavrulamak'

< *enik+le-*

enişte 'Kız kardeş, teyze ve halanın kocası'

= Çağ. ***enişte*** (A. Pavet de Courteille, *DTO* 37)

< OT.****enüç*** 'göze inen perde'

(DLT)+***te*** [> ***enüşte*** > ***enişte***]

Eren (*TDES*, 136): < ***Far.*** *ankīşta* 'a husbandman'

Nişanyan (*SS*,129): **enişte** ~? ***Fa.*** *engüşte* parmakla gösterilen, seçkin, zengin < *engüşt* parmak.

Tietze (TETTL): < Çağ.'dan geldiğini bildirmekle yetinir.

NOT: ***angoşt-a(-e)*** 'Dört kollu ağaçtan yapılan, harman savurmak için kullanılan alet' [***Ferheng-i Fârsî Mu'în***, C.I, (8.baskı) 1371 (1992), s. 391.] sözcüğü de Farsçadır ama anlamı çok farklıdır.

Zaza ağızlarında da *engıştane, engıştani, engıştere, engıştırı* 'yüzük'; *engışta, engıştı* 'parmak' demek olup ***enişte*** ile ilgisi yoktur. (*ZTS*, 104)

~ *yeznä* (Az.)
jezde (Kzk.)
cezde (Kırg.)
cizni (tatK.)
ciznä(y) (TatK.)
yiz,nä(y) (Bşk.)
hädisiniŋ eri (Uyg.)

enlik (hlk.) '1.Boyacılıkta kullanılan bir çeşit ot; 2. yüze sürülen kırmızı boya'

= OT. ***englik*** 'kadınların yanaklarına sürdükleri allık' (DLT)

< *eng+lik*

An.ağl.: ***enlik, enniyh*** (*DS.V*, 1759-1760)

ense 'Ense'

= ET. ***eŋse*** 'boynun arka tarafı'

~ änsä (Az.)
ensä (Özb.)
yeŋse (Trkm.)

[Y]EŊ(>n)SE(>ä)

= *yälkä* (Uyg.)
yelkä (Özb.)
yilkä (Bşk.)
cilkä (TatK.)
celke (Kırg.)
jelke (Kzk.)

ensele-['(argo) yakalamak'

< OT. ***eŋse+le-*** 'avucunu açarak vurmak' (DLT)

TT.: ENSELE-(ME/NME/LEN-)

An.ağl.: ***enselemek*** 'yatan koyunları kaldırıp otlağa sürmek' (*DS. V*, 1760); ***eŋseyüz*** 'dağ ve tepelerin arka tarafı' (s.1761)

ep+ 'Çok anlamı verir'

< OT. ***ep*** 'pekitme ve abartma edatı' (DLT)

epeğri, epeski, epey (<*ep+eyi*)...

An.ağl.: ***epeşkere*** 'açık, çok açık' (*DS.V*, 1762) (< *ep*+ Ar. *âşikâr*)

epçir-[(hlk.) 'Aksırmak' (*DS.V*, 1762)

< *eç* 'yansıma'+***kir-***

epey, epeyi 'Az denmeyecek kadar, oldukça, hayli'

< *ep+eyi*

Tü.> **Zaza.** *epey, epey-i* (*ZTS*, 104)

epeyce 'Oldukça, bir hayli'

< *ep+eyi+ce*

SanalBaba

Tü. > **Zaza.** *epeyce* (*ZTS*, 104)

epmek (hlk.), bk. **ekmek**

Tü. > **Tn.Zaza.** *epmek* (*DAO*, 163)

An.ağl.: ***epbeyh, eppey*** (*DS.V*, 1762) < OT. *epmek* (DLT)

epri-['(giysi) Eskimek, dökülmek, yıpranmak; (yemiş) olgunlaşmak; erimek' → **erpi-**

< OT. ***obramak,opramak*** 'yıpramak' (DLT): ***oprak, opraş-opratmak***.

TT.: EPRİ- (ME)

An.ağl.: ***eprimek, ebrimek, ebrümek, epirmek, eprümek*** '1. bozulmak, eskiyip çürümek, peltelenmek; 2. Erimek' (*DS.V*, 1762)

EP(/B)Rİ(/ü)-
EPİR- [/ri/ > /ir/ göçüşmesi]

Eren (*TDES*, 137): YOK

Nişanyan (*SS*, 131): **epri[mek** (xvııı) = ***ET.*** *opramak* (xı)

er[1] 'Erkek, adam'

< ET., OT. ***er*** (DLT)

KB.: ***er+deş*** 'arkadaş', ***er+keç, er+ kek***

TT.: ER+(baş, başlık/bezi/dişi/GEN/LEŞ/GENLİK/SELİK/SELİKLİK/SİZ/SİZLİK/ suyu)

~ er (Kzk., Özb.)
är (Uyg.)
erkek (Kzk., Kırg., Trkm.)
erkäk (Özb.)
ir kişi (Bşk., TatK.)
ir-at (Bşk., TatK.)

er[2] 'Erken'

< ET. ***er*** < ****é:r***

~ ér (Az.)
i:r (Trkm.)
ir (Çuv.) (> Çer. *eŕ, irę*)

[NOT: Uyg.'daki *ür* 'uzun zaman, uzun süre' sözü 'erken' anlamından farklıdır.]

~ Moğ. (*KWb.* 126) ***erte*** ~ Man. ***erde***

Tü. > **Zaza.** *erey, erê* ‚geç'; *erey kewtış* ‚gecikmek' (*ZTS*, 105)

Eren (*TDES* 137): **er**[1], **er**[2] YOK

er-['Ulaşmak, varmak, erişmek; yetişmek; olmak, olgunlaşmak; anlamak'

< **** ēr-*** (T. Tekin)

~ Hlç ***i:er-***

erce (hlk.) 'Dişi köpek' (*DAO*, 163)

< er+ce

erd (hlk.) 'Toprak, yeryüzü, tarla' (*DAO*, 164)

< OT. ***art*** 'sırt, dağ beli ve sırtı, sarp yar, yokuş; boyun, tepe' (DLT)

Tü. > Kürt. *erd* (*FKT*, 41)

erdem 'Fazilet, edep, hüner'

= ET., OT. ***érdem*** (DLT) ; ***ädrem*** ~ ***ädirem*** (*EUTS*, 69); ***(ä)rd(ä)m*** (Eleges, 6)

< er+de-m

[**NOT**:*erdem*'in *er*'den geldiğini ilk olarak W. Thomsen yazar. (*Turcica*)]

TT.: ERDEM+ Lİ/LİLİK/SİZ/SİZLİK)

NOT: Az., Bşk., Kzkk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde ***erdem*** sözcüğü yok.

Tü. ***érdem*** > **Moğ.** *érdem* (*KWb.* 123); **Mançu.** *erdem*

Eren (*TDES*, 461): YOK

Nişanyan (*SS*, 131): **erdem** ***YT*** (1935) marifet, fazilet = ***ET.*** *erdem* edep, fazilet, hüner (vııı) < ER

Clauson (*ED*): **er** [Ancak ***+dem*** eki üzerinde durmamıştır.]

Clauson (*Turkish and Mongolian Studies*, London, 1962): ***+dem*** ekine ilişkin örnekler verir.

'ereba, bk. **araba**

Tü. ***araba*** > **Zaza.** *'ereba* (*ZTS*, 104)

erek ***YT.*** (1935) 'Gâye, amaç'

< er-ek

TT.: EREK+(ÇİLİK/LİLİK/SEL)

eren[1] 'Ermiş kişi, evliyâ'

= ET. ***érén*** 'yiğit, asil kimse, kahraman' (*EUTS*, 73)

< ***ér+en*** (DLT)

SanalBaba

MA: ***eren*** 'kişi, insan'

(***kız+an*** > *kızan*, **oğl+an**> *oğul+an* gibi '*kural dışı çokluk eki*' ile kurulmuştur.)

eren² 'Ermiş, olgunlaşmış'

< ***er-en***

Erendiz 'Terazi yıldızı'

= OT. ***Erentüz*** (DLT)

ergen 'Bekâr, evli olmayan'

~ OT. (DLT) ***eriŋen***

< ET. ***eŋen***

TT. ERGEN+ (LEŞ-/LİK)

An.ağl.: ***ergen*** 'olgun' (*DS.V*, 1767)

ergenlik 'Ergenlik'

< ***er+gen+lik***

An.ağl.: ***ergencelik, ergençelik, ergenlik kabası, ergense, ergenselik, erğencelik*** 'evlenmemiş kız ya da erkeğin yüzünde ve boynunda çıkan sivilceler' (*DS. V*, 1768)

Eren (*TDES*, 136): YOK

Nişanyan (*SS*, 132): YOK

Ergenekon ,Efsanede geçen yer adı'

< ***ergene*** 'dağ kemeri'

+***kon*** 'çabuk geç' (*Şecere-i Türk*)

[**NOT**: D. Yıldırım'ın 2000 tarihinde yapılan Türk Dili Kurultayına sunduğu bilidiriye göre: < ***erkin+kün***]

ergi-['Ergimek'

< OT. ***ergürmek*** (< *ergü-r-* (> *erü-* > *eri-*])

TT.: ERGİ- (ME/GİMİŞ/TME/T-)

ergin 'Olgunlaşmış'

< ET. ***er-*** 'olgunlaşmak' +***gin***

TT.: ERGİN+(LEME/LE-/LEN-/LEŞME/LEŞ-/LİK)

An.ağl.: ***ergin*** 'çürümeye yüz tutmuş meyve' (*DS.*V, 1768)

eri-['Erimek'

= ET. ***ergü-*** [> ***erü-*** > ***eri-***] ~ Uyg. ***ür-güz-*** 'ettirgen çatı'; ***yirü- ~ irü-, iri-*** 'çürümek, bozulmak'

~ OT. (DLT) ***ärü-, äri-; ärgür-, ärüt-; iri-*** 'çürümek,bozulmak'

< AT. ****i:rü- ~ *i:ri-***

Bk. **irin**

TT.: ERİ- (GEN/TEN/T-/YİK/YİŞ)

An.ağl.: ***erintü*** 'kar suyu' (*DS. V*, 1771) (< *eri-nti*)

~ äri- (Az.)

eri- (Özb., Uyg.)

ere- (Trkm.)

erü- (Kzk.)

erü- (Kırg.)

iri- (Bşk., Tuv., Hak.)

irin 'çürük' (Hak.)

irikte- 'çürümek' (Hak.)

irü- (TatK.)

ir- (Yak.) < * *är-* < * *ärgär-*

E(>ä, i)Rİ(> e, ü)-

erik 'Erik ; kayısı'

= ET, OT. ***erük*** 'şeftali, kayısı, erik gibi meyvelerin genel adı' (DLT)

DLT: *sarığ erük*= kayısı, zerdali

kara erük= erik

tülüg erük= şeftali

Ayrıca bk. (DLT) *erik* = 'erimiş', 'yüğrük'

< ***er-(ü)k***

An.ağl.: ***erug, erük, eruk, eriyh*** (*DS.V*, 1778)

eril ***YT.*** 'Dişi; müzekker'

< ***er+(i)l***

TT.: ERİL+ (LİK)

erim¹ 'Bir şeyin ulaşabileceği uzaklık, menzil'

< ***er-(i)m***

An.ağl.: ***erim*** 'sevgi' (*DS.V*, 1769)

erim² 'İyi bir şeye işaret olan durum'

< ***er-(i)m***

erimcak (hlk.) 'Örümcek' (*TMES*, 91), bk. **örümcek**

erin-['Üşenmek'

= Uyg. erin- ~ yerin- 'üşenmek, tembellik etmek, ihmal etmek'

SanalBaba

~ OT. ***erin-*** (DLT)
~ ***irin-*** (KB); ET. ***ermegü*** 'tembel'
< *ērin- < *ēr-

ET. ****ere-, *eri- + -m+e –gü.*** (Arat, *ETŞ* 404)

Krş. ET. ***irin- ~ yirin-*** '1.kızmak, öfkelenmek; 2. bedbaht olmak'
< * ēr- 'sıkılmak' + **-in-**
An.ağl.: ***erin-*** 'üşenmek' (Uşak; *DS.V*, 1770)
~ i:r- 'üşenmek, bıkmak, usanmak' (Trkm.) < * *ēr-*

erinti[1] (hlk.) 'Üzüntü, tasa'
< ***erin-ti***

erinti[2] (hlk.) 'Eritilmiş yağın süzüldükten sonra kalan kısmı, tortu'
< ***eri-nti***, bk. **eri-**

eriş '(dokuma tezgâhında) çözgü'
= ET., OT. ***arış*** 'dokumanın tezgâha sarılmış olan ve uzunluğuna dikine bulunan telleri' (DLT)
< ***arış-*** 'eriş argaç' (DLT)
An.ağl.: ***eriş*** 'arış, boy ipliği'; ***eriş*** 'araba oku' (*DS.V*, 1771)

eriş-['1. Varmak, ulaşmak; 2. belirli bir olgunluk durumuna varmak'
< ET. ***ér-(i)ş-***
TT.: ERİŞ-(İL-/İLME/İM/KİN/KİN-/LİK/METİR-/TİRME)
~ eriş- (Özb., Uyg.)
iriş- (TatK., Bşk.)
= *yet-* (Özb., Trkm.)
yät- (Uyg.)
yetiş- (Az.)
cet- (Kırg.)
jet- (Kzk.)

Tü.> Kürt. *êriş* 'hücum, saldırı' (*FKT*, 43)

erişkin (hlk.) 'Yetişkin, evlenme çağına gelmiş'
< er-(i)ş-kin
An.ağl.: ***erişgin, erişik*** (*DS.V*, 1772)

eriştir-['Erişmesini sağlamak'
< er-(i)ş-tir-
TT.: ERİŞTİR- (ME)
An.ağl.: ***eriştirmek*** (*DS.V*, 1773)

erit-['Eritmek'
= OT. ***erit- ~ erüt-*** (DLT)
EUyg. ***érgüz- ~ érgüs- ~ érgür-*** (*EUTS*, 74); OT. ***ärgür- < ärü-, äri-***
< erü-t- [-t- ettirgen çatı]
TT.: ERİT- (EN/İCİ/İLME/İL-/İŞ/ME)
An.ağl.: ***eritmek*** 'sindirmek' (*DS.V*, 1773)
~ ir- (Yak.) < **är-, iriär-* < **ärgär-*

eriyik 'Erimiş halde'
= OT. ***erik*** 'erimiş' (DLT)
< eri- < *ergü-

erk 'Güç, kuvvet'
= ET, OT. ***erk*** (DLT, KB)
< er+k
An.ağl.: ***erk*** '1.sözü, nazı geçme, etkisi olma; 2. güçlük, yük ; 4.çevresi yüksek kayalık ve taşlık arazi' (*DS.V*, 1773)
~ ärik (Çağ.)
erik (Kzk.)
ırek (TatK., Tar.)
(Tü. > Mac. *erő*)
~ Moğ. ***erke*** (*KWb.* 125)
Eren (*TDES* 137): YOK

erke ***YT.*** '1.Enerji; 2. başarma gücü'
< * erk+e
An.ağl.: ***erke*** 'fazla nazlı ve serbest büyütülmüş çocuk' (*DS.V*, 1773)
Eren (*TDES*, 136): YOK
Nişanyan (*SS*, 132): YOK

erkeç 'Erkeç, teke'
= OT. ***erkeç*** 'erkek, genç teke' (DLT,KB); eski Kpç. ***erkeç, irkeç***
< i(/e)r(i)k 'koç'+**(e)ç** 'küçültme eki'
TT.: ERKEÇ(sakalı)
An.ağl.: ***erkeç, ergeç, erkeş*** (*DS.V*, 1773); ***erkeç*** 'iki yaşında erkek keçi' (Şavak/*DAO*, 164)

E(>i)RK(>g)+EÇ(>ş)

~ Kırg. ***erkeç*** 'önde giden erkek

SanalBaba

keçi' ['iğdiş edilmiş koç ya da erkeçe **bıçmal** denir.]; ***irk*** (~***irik***) 'üç yaşında enenmiş koç' (*KS.I*); Trkm. ***erkeç***
~ irik (Tel., Sag., Kırg.)
irk (Kırg.)
irt (Tuv.) (< *irk*)

Tü. **irk** (~ **irik**) > **Mac.** *ürü* (Ligeti: *TörK* 79)

Eren (*TDES* 137): **irk** (~**irik**) 'koç' + **-(e)ç** 'küçültme eki'

erkek 'Erkek'
= OT. ***erkek*** (DLT)
< ****irk*** 'koç' (M. Erdal, s.41)
+(e)k

[***är+käk*** biçimi YANLIŞTIR. M. Erdal'a göre: ET. **irkäk** sözcüğünün OT. metinlerde **/ä/** ile **ärkäk** biçiminde yazılması bu sözcüğün ilk hecesindeki benzerlik nedeniyle *'adam, erkek'* anlamındaki **är** sözcüğü ile karıştırılmış olmasıdır.]

T. Tekin'in görüşü için bk. *Mak.II,* 416

TT.: ERKEK+(ÇE/ÇİL/LEN/LENME/LEŞ/LEŞME/Lİ/LİK/Sİ/SİZ)
An.ağl.: ***ärkäk*** 'iki yaşında koç'
~ erkek (Kzk., Kırg., Trkm.)
erkäk (Özb.)
ärkäk 'iki yaşınsa koç' (Az.)
här 'adam, koca'/***hirkäk*** 'erkek' (Hlç.)
ärkäk (Uyg.)
irkäk (Bşk., TatK.)
ir kişi (Bşk., TatK.)
ir-at (Bşk.)
er (Kzk., Özb.)
är 'koca'/ ***irkäx*** 'hayvanlar için (erkek)' (Uyg.)
iräx 'erkek' < *ärkäk*< *är* 'adam'

[H]E(>ä, i)R+*K+E(>ä)K(x)*
Eren (*TDES,* 138): YOK

erkeklen-['Erkeklenmek'
= OT. ***erkeklen- ~ irkeklen-*** (DLT)
< ***e(/i)r+k+ek+le-n-***
TT.: ERKEK+ (ÇE/ÇİL/LEN ME/LEN-/LEŞME/LEŞ-/Lİ/ LİK/Sİ/SİZ)

erken 'Erken'
= OT. ***erken*** (DLT), krş. **er**[1]
< ****é:r (+ken)*** (T. Tekin)
TT.: ERKEN+ (CE/Cİ/DEN)
~ i:r (Trkm.)
ér (Har.)
erte (Kzk., Kırg.)
ertä (Özb.)
ärtä (Uyg.)
erkän (Az.)
tanda erten (Kumd.)
irtük (Bşk., TatK.)
irtän irtük (Bşk., TatK.)

E(<İ:)R+*TE/+TEN/+TÜK/+KEN*
Eren (*TDES* 138): YOK

Nişanyan (*SS,* 132): **erken** = ? ***ET.*** *terkin* (xı) < *terk* çabukluk, hızlılık.

NOT: OT (*DLT*)'te ***erken*** sözcüğü var ve bugünkü anlamda kullanılmış. Fakat, **terkin** sözcüğünün iki anlamı var: 1. toplu olan, toplanmış olan her şey; 2. tez, çabuk".
Demek ki, Nişanyan'ın savı yanlış.

erkin 'Hür, serbest'
< ***erk+(i)n***
TT.: ERKİN+(Cİ/CİLİK/LİK)
~ erkin (Kırg., Özb.)
ärkin (Uyg.)
erikti (Kzk.)
irikli (Bşk., TatK.)

E(>ä, i)R[İ]K+*İN*
+Lİ
+Tİ

erlik 'Erkeklik'
= OT. ***erlik*** (DLT, KB)
< ***er+lik***

erpi-['Yıpranmak, bozulmak, harab olmak' [*TS.I,* s.464: YOK]
= OT. (DLT) ***erpä-*** 'to spoil, ruin, destroyed'= Moğ. ***nerme-, nerbe-*** 'to torment, depress, dispirit, aggravate (harm, evil); to irritate (a wound)', Khal.

SanalBaba

nerve- id.
(T. Tekin, *Mak.I*, 212)

< *op(/b)ra-*

→ epri-

erse-[(hlk.) 'Erkek istemek'
< ***er+se-***

ersek 'Erkek isteyen kadın'
= OT. ***ersek*** 'ortaya düşmüş azgın kadın' (DLT)

< *er+se-k*

ersele-[(hlk.) 'Örselemek' (*TMES*, 90), bk. **örsele-[**

erselik 'Er dişi'
= OT. ***arsalık*** 'hem erkekliği hem dişiliği olan bir hayvan, aslık' (DLT)

< **er+se-l+ik*

ersin 'An iron tool used to scrape dried pieces of dough from the trough'
(*TS VI*, 305) (T. Tekin, *Mak.I*, 11)

< *er+si-n*

(*TS.I*, s. 464 : YOK)
EAT. ***ärsin, ärsün, ärşün***
An.ağl.: ***ärsin*** < **är-si-n*

erte 'Erte, ertesi'
= ET., OT. ***érte*** (DLT)

< *ér+te*

Krş. ****ert-*** 'geçmek' (DLT)
+e; irt- 'devam etmek, sürmek'

EUyg. ***irtä, irtäkä, irtäki*** ,yarınki', ***irtäkün*** 'sabah, yarın, erte' (*EUTS*, 98)

< **ēr+tä*

[+tän/+teŋ/+teŋgi/+tägä]
TT.: ERTE+(LE/LEME/LENİŞ/LEN-/LENME/LEYİŞ/Sİ)

Tü.> **Laz.** *ordo* (*LTS*, 290)

An.ağl.: ***otesi g'úni*** (< *ertesi günü*), ***ortesi g'ún*** (Rize/*RİA*)
~ ertä (Özb.)
er 'erken' (Az.)
yertä 'erken(den)' (Özb./Kıpç.)
< **ērtä*
yertän 'yarın' (Özb.)
< **ēr+tän*
ärtä (Uyg.)
erteŋ (Kzk., Kırg.)
erteŋgi kün (Kzk.)
irtägä (Bşk., TatK.)
irtük (Bşk.,TatK.)
irtän irtük (Bşk., TatK.)
i:r 'erken' (Trkm.)
erkän (Az.)

[Y]**E**(>i,i:,ä)**R+TE**(>ä,i)+*[D/N]*+*Gİ*
+*GE*
+*R*

~ Moğ. ***erte***
Eren (*TDES*, 138): YOK

S. Nişanyan (*SS*,132) : **erte** < *ert-* geçmek
T. Tekin, *Mak.I*, 321: < ****ēr+tä***

ertele-['Başka bir zamana bırakmak, tehir etmek'
= OT. ***értele-*** (DLT)

< **ēr+te+le-*

DLT: **ertik** 'işlek yol' < *ert-(i)k*
ertiş- 'geçmekte yarış etmek' < *ert-(i)ş-*
ertür- 'vazgeçmek, bağışlamak; geçirmek'

NOT: Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb. TatK., Trkm., Uyg. Türk şivelerinde ***ertele-*** fiili yok.

Eren (*TDES*, 138): YOK
Nişanyan (*SS*, 132): YOK

es 'Bellek, hafıza, hatır'
= ET. (Yenisey): ***ēsnä-*** 'hatırlamak'

< ** ēs*

TT.: ES+ (ELE- 'kandırmak'/E ME 'mantık')
An.ağl.: ***esem*** 'sağlam', ***eseme*** 'mantık', ***eser*** 'sara', ***eserli, eserik, eserük, esedrüklü, esirek, esirik*** 'delişmen, deli' (*DS.V*, 1780); ***esrü-*** 'sarhoş olmak'; ***esrük*** 'sarhoş'

ES+*EM/+EM+E*
+ER/ER+Lİ/ER+İK/+ER+Ü
+E[D 'ikincil ses']*R+ÜK+LÜ*
+İR+EK/+İR+İK

~ ēsle- (Trkm.) 'hatırlamak'
yäs 'hatıra, hatır, bellek'
(Özb./Kıpç.) < **ä:s*

es-['Esmek'

SanalBaba

< OT. ***es-*** (DLT)
~ äs- (Az., Uyg.)
es- (Kzk., Özb.)
is- (Bşk., TatK.)
ös- (Trkm.)

E(>ä, i, ö)S-

= *cel cürü̇* (Kırg.)
ör- (TatK.)
yälpü- (Uyg.)

esel-[(hlk.) 'İrileşmek, serpilmek, boylanmak, yetişmek, büyümek'
< ET. ***esil-*** 'uzamak' [< ****es-*** 'germek']
An.ağl.:***eselmek, esenmek*** (*DS. V*, 1778)

esem (hlk.) 'Sağlam' → **es**

< esen (< eseŋü)

eseme (hlk.) 'Mantık' → **es**

esen[1] 'Sağ, salim, selâmet'
= OT. ***esen*** (DLT)
~ Uyg. ***esän ~ asan*** ~ (***äsän*** ?)
'YS'N / ''S'N 'sağlık, esen, iyi' (*İKPÖ*, 146); Uyg. ***äsäŋü*** 'sağlık, iyi sağlık', äsän 'sağlıklı' (T. Tekin, *Mak.I*, 88)

< esen [< *eseŋü*]

An.ağl.: ***esem*** 'sağlam, sağlığı yerinde olan (kimse)' (*DS.V*, 1779); ***esenle-, esenleş-*** (s.1779)
~ esen (Kzk., Kırg., Trkm.)
esän (Uyg.)
esån (Özb.)
isän-sav (TatK.)
isän-hav (Bşk.)
ätäŋŋä 'safely, safe' (Yak.)
< ******äsängü*** < *äsän-gü*
(Bk. Uyg. *äsäŋü*)

E(>i)SE(> ä, å)N

Tü.> **Moğ.** ***esen*** (*KWb.* 128)
Eren (*TDES*, 138): YOK

Nişanyan (*SS*, 133): **esen** salim, dingin (ıx) ~ ***Fa. āsān*** kolay, rahat, dingin < *āsūden, āsāy-* dinlenmek, istirahat etmek → ASAYİŞ **YANLIŞTIR.**

esen[2] (hlk.) 'Rüzgâr'

< es-en

Bk. **esin**[1]

An.ağl.: ***esen, eser, esgin, esgün, esi, esiş, eskin, esük*** (*DS.V*, 1779)

ES-*EN/-ER/-Gİ(~Ü)N/-İ/-İŞ/ -KİN/-ÜK*

esik(li) kesik(li) (hlk.) 'Engebeli' (*YKS*, 37)
< ***es-(i)k+li kes-(i)k+li***

esin[1] 'Rüzgâr'

< es-en

Bk. **esen**[2]

esin[2] ***YT*** (1935) 'İlham'
< ****** ***ēs*** 'akıl'

esinlen-['Bir şeyden ilham almak'

< ēs+in+le-n-

Bk. **es**

esinti 'Esinti'
= OT. ***esin*** (DLT)

< es-in+ti

esirge-['Esirgemek, korumak, himaye etmek'
= ET. ***isirgä- ~ ésirgé-*** (*EUTS*, 76, 99) ;
äsirkä- (*Mak.I*, 286)
~ OT. ***esirke-*** (DLT, KB)
CC.: ***esirgä-, essirgä-***
EAT.: ***äsirge-***

< äs+irKä- [*yad+ırga-* gibi]
[**-kA-** eki için krş.: Uyg. ***irinckä-*** < *irinç+kä-*, ***yarlıka-*** < *yarlıġ+ḳa-*]
TT.: ESİRGE-(ME/MEZLİK/NME /YİCİ/YİŞ)
~ yesirke- (Kzk., KKlp.)
< *äsirkä-*
< *******äsir*[2]*+kä*

eski 'Eski'
= ET, OT. ***äski*** (DLT)
Uyg., AH., IM., Tuhf.: ***äski***

< es-ki

TT. : ESKİ+ (CE/Cİ/CİLİK/LEŞME/LEŞ-/LİK/ME/MEK/TİL-ME/TİL-/TME/T-/YİŞ)
An.ağl. : ***esgi*** 'eski, bayat' (*DS. V*, 1781)
~ äski (Az., Uyg.)
eski (Kzk., Kırg.)
iski (Bşk., TatK.)

SanalBaba

E(> ä, i)SKİ

= *boronğo* (Bşk.)
borınğı (TatK.)

Tü. > **Ar.** (Ir., Sur., Mıs., Yem.)
eski: (*ALTK*, 65)

eski- 'Eskimek'
= ET., OT. ***äskir-*** (*EUTS*, 77; DLT)
Çağ., Tuhf.: ***äskir-***
IM.: ***eski-***
< *äski+r-*
~ eskir- (Kzk., Kırg., Özb.)
eskiri- (Uyg.)
eskil- (Az.) < * *äs-ki-l*
iskir- (Bşk., TatK.)
~ Moğ. ***ele-***

E(>i)SKİ+*R(>l)-İ-*

= *köhnäl-* (Az.)
köönörüü (Kırg.)
köner- (Kzk.)
koniri- (Uyg.)

eskötek (hlk.) 'Biçare kadın'
< *eksi-k etek*
bk. **eksiketek**

esle-[(hlk.) 'Aldırış etmek, önem vermek'
< **ēs+le-*
TT. : ESLE-(K)
An.ağl.: ***esle-, esleme-*** (*DS.V*, 1785)

eslek (hlk.) 'Söz tutan, yumuşak başlı' (*TMES*, 90)
< *ēs+le-k*

esne-['Esnemek'
= ET, OT. ***esne-*** (DLT)
< *es-* 'germek'+***ne-***
TT.: ESNE- (ME/TME/T-/YİŞ)
~ äsnä- (Az.)
äsni- (Uyg.)
esne- (Kzk.)
esnä- (Özb.)
este- (Alt.)
estö- (Kırg.)
isnä- 'koklamak' (Bşk., TatK.)
ize- (Hak.) < **ese-* < *es-e-*
anasla- 'esnemek' (Çuv.)
< **enesle-, anas* 'esneme'
< * *enes* < **esen*
(T. Tekin, *Mak.I*, 99)

E(>ä, i)S(<z)N(~T)E(> ä, i)-

esnek 'Esnek'
< **es-ne-k*
TT.: ESNEK+ (LEŞ-/LEŞTİR-/LİK)
An.ağl.: ***esnek*** (*DS.V*, 1786); ***esnek*** ,uysal' (*TMES*, 90)

esre ~ asra 'Aşağı, altta'
< **as* (DLT)+ ***ra*** 'yön gösteren eki' (< +***ğaru***)

esri(/ü)-['Serhoş olmak'
< ET, Uyg., OT. (KB) ***esür-***
< **es+(g)ür-*
DLT: *esürt-* (ettirgen)
TT.: ESRİ- (K/KLİK/ME/T-)
An.ağl. : ***esremek, esriremek*** '1. delirmek ; 2. serhoş olmak' (*DS.V*, 1787)

esrik 'Sarhoş'
= ET. ***äsrök*** (M.Erdal *OTWF I*, s. 232)
~ OT. ***esrük, esgürük*** (DLT)
< *es+(g)ür-ük*
EAT (TS/XIV. yy.): ***esrik*** ~ ***esrük***
An.ağl : ***esrik, esrek*** (*DS.V*, 1787); ***esürük, esirik*** 'cin, peri çarpmış kimse'

ES[Ü>i]RÜ(>e, i)K

~ ezirik (Alt.) (*ATS*, 86) < ***ezir-ik***
Eren (*TDES*, 138) : YOK

Clauson (*ED*, 250 ; Dankoff, *CTD III*, 27) : ****esür-(ü)k*** > ****esürük*** > ***esrük***
Nişanyan (*SS*, 134) : **esrik** ***YT*** (1935) sarhoş = ***ET.*** *esrük* < *esürmek* sarhoş olmak (xı) < ? ES-

NOT : Sözcük ***ET*** (Uyg.)'de de vardı. ***YT***'de yeniden yaşatılması yerinde olmuştur.

estek köstek (zf.) 'Oyalamak, yersiz bahaneler bulmak, işten kaçınmak' anlamlarında kullanılır.
< *estek* 'at gemi' (*DS. V*, 1787) + ***köstek*** 'atın ayağına bağlanan bukağı'
An.ağl.: ***estek köstek*** 'öteberi' (*DS.V*, 1787)

eş '1. Eş, arkadaş; 2. çiftten biri'

SanalBaba

= ET.,OT. ***eş*** (~ ***i:ş***) (*EUTS*, 98; DLT)
KT. ***(ä)ş***; Uyg. ***eş***; Br.yazısında: ***eş***; KB. ***äş***

< ****é:ş*** (T. Tekin)

~ éş (Az., Özb., Uyg.)
iş (Bşk., TatK.)

E(~İ:, ä, é, i)Ş

TT.: EŞ+ (İT/ İTÇİ/ İTÇİLİK/ İTLEME/ İTLE- / İTLENME/ İTLEN-/ İTLEŞ-/ İTLEŞTİR-/ İTLİK/İTSİZ/İTSİZLİK/LEME/ LE-/LEMELİ/LEMESİZ/ LEN-İK/LENME/LEN-/LEŞME/LEŞ-/LİK)

An.ağl.: **eş** '1. kuma, ortak; 2. arkadaş; birbirine düşman kimse; 3. son, etene; 4. iyi' (*DS.V*, 1788)

Eren (*TDES* 138): YOK

eş-['Toprağı veya toprak gibi yumuşak bir şeyi biraz kazmak'
= ET., OT ***eş-*** (DLT)

DLT: **eşilgen** 'daima eşilen'
eşiş- 'toprak eşmekte yardım ve yarış etmek'
eşkin *toprak* 'akıp giden toprak'

< ***eş-***

TT. : EŞ- (ELEME/ELE-/ELEN-ME/ELEN-/İL-/İN-/İNME)

An.ağl.: ***eşmek*** ,1. Hareket etmek, yola çıkmak; 2. Coşmak; 3. su dolu çukur; 4. Toplanmış bir şeyi dağıtmak' (*DS.V*, 1795)

~ eş- (Az., Kırg., Tuv., Özb.)
es- (Kzk.)
is- (Hak.)
iş- (Bşk., TatK.)

E(>ä, i) Ş(>s)-

= *çukū* (Kırg.)
şukuv (Kzk.)
çokınu (TatK.)
döör- (Kırg.)
Eren (*TDES*, 140) : YOK

Nişanyan (*SS*,134) :**eş[mek** kazımak, çukur yapmak (xvııı) < ?**ET.** ****aşgın-*** sürtünmek, çukurlaşmak → AŞIN-
NOT: **aşğınmak** ,aşınmak' (*DLT*); **eş-** ,eşmek, taşmak' anlamlarında olup, yapı bakımından da farklıdır:
aşğın- > TT. ***aşın-*** [-ğ- düşmüştür]
eş- > TT. ***eş-***

eşek[1] 'Eşek'
= ET., OT. ***eşgek ~ eşyek ~ eşek*** (DLT)

< ****eş+(g)ek***

TT.: EŞEK+ CE/Çİ/LEŞME/ LEŞ-/LİK)

An.ağl.: ***eşek, eşşek*** (*DS.V*, 1795).

Fakat: ***eşek, eşşek, eşik*** 'odun kesmek için kullanılan üç ya da dört ayaklı sehpa' (s.1789); kemençenin tellerinin bindiği köprü'

~ eşek (Trkm., Blk., Nog., Kırg., KKlp.)
eşak (Özb.A)
eşäk (ÖzbA., Uyg.)
eşşäk (Az.)
eşdek (Alt.)
äşgä (< *äşgä*+{*k*} 'küçültme eki') (Hlç.)
eştek (Alt., Tel., Şor.)
esek (Kzk.)
işşeg (Ker.) *(Kr.TS,* 310)
işäk (Bşk., TatK.)
aşak (Çuv.)

E(>a, i, ä)**Ş**(>s)[***Ş>t,d***][G]**E**(> a, ä)**K**(>g)

~ Moğ. ***elcige(n)*** (> **Oyr.** *äljigän*; **Soy.** *elçigen*); **Ma.** ***eyxen*** < ****el'ken*** < ****eljiken***

Nişanyan (*SS*, 134): **eşek** = ET. ***eşgek*** (xı)

* Eski bir Yakın Doğu dilinden alınmış olması muhtemeldir. Karş. **Sumerce** *anşe*, **Erm.** *eş*, **Lat.** *asinus* (eşek)

YANLIŞTIR.
Bu konuda kesin kanıt veremeyen Nişanyan'ın görüşü havada kalmaktadır. İngilizcede **deep** 'derin', **body** 'boy' sözcükleri de Türkçedeki **dip** 'oyuk veya çukur bir şeyin alt bölümü; derin', ET. **bod** 'boy' ve **boy** sözcüklerine benziyor diye bunlar İngilizceden alıntı mı diyeceğiz?

Pedersen (*ZDMG* 57:567; KZ 39:447):

SanalBaba

< Erm. **ēş** 'Esel'

Munkácsi (KSz 5:353): Tü. **eşek** ile Ermenice **ēş** arasına bir bağ kurulamayacağını yazar.

Doerfer (*TMEN* 486): Shrader'in Tü. **eşek**, Gr. **Ὄνος**, Lat. **asinus**, Erm.**ēş**,Süm. **anşu** ~ **anşi** biçimleriyle birleştirme denemesine katılmaz.

Tü. **eşek** ile Moğ. **elcigen** sözünün ses bakımından tartışmaya açık olduğunu söyler.

Doerfer (*UAJb N.F.* 1:97): Hlç. **äşgä** (< **äşgäk**) ~ Moğ. **elçjigen**

Ramstedt (*JSFOu* 19:97; *KWb.* 119a, 130b): Tü **eşek** ~ Moğ. **elçigen**

Gombocz (*MNy* 10:28): Moğ. **elçigen** <***elt-gen** (*NyK* 35:264; *KSz* 13:8/42): **eşek** ~ **elçigen**

Doerfer (*TMEN,* 486): **eşek** < Tü. bir türev: **eş** "Gefährte" + **-gek, -ek** „küçültme eki"

Doerfer (*KhalMat* 293): Tü. **eşek** ~Moğ. **elcigen** arasındaki ilişkiyi kuşkulu bulur.

Clauson (*TDAY* 1966, 9, 27; *ED* 260): **eşgek** < **eş-** 'an animal which habitually ambles' + **-gek**

(Bu görüşe Doerfer de katılır: *TMEN,* 486)

Räsänen (*MTS* 101): **eşkek** < **eş, iş** 'Gef-Ährte' + **-kek**

Räsänen (*V* 51): **eşkek (>eşek)** < **eş** 'Ge-Nosse' + **-(g)ek** 'küçültme eki'

M.Erdal: 1991 I, 395: Bu etimolojiyi kabul etmez.

Menges (*Introduction* 98, 178; *Jarring Arm.* 110): < Erm. **ēš** **YANLIŞTIR**

Gabain (*AltGr* 62/59. §): **eşkek** < **eş** "Gefährte" (?) + **-kek**

R. Dankoff (*ALT* A 6): < Erm. **ēš** etimolojisine güvenmez.

Eren (*TDES*,139): Herhangi bir görüş be- lirtmez. Eşek adı üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi verir.

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 3, 36, 299.

G. Doerfer ve M. Erdal (s. 74, not: 905): *eşgek* < *äş-* 'rahvan gitmek' {+*gAk*}

T. Tekin (*Mak.II*, 374, § 3)'e göre : **YANLIŞTIR.** Çünkü, Tü.**äşgäk** = Moğ. **elcige(n)** < ***älçikä(n)** (köktaştır)

eşek² (hlk.) 'İki parçalı koza' (*YKS*, 38)

bk. **eşek¹**

eşek arısı 'Eşek arısı'

bk. **eşek** ve **arı**

~ eşşäkarısı (Az.)
eşek ārı (Kırg.)
eşeğarı (Trkm.)
esekara (Kzk.)
= *gül härä* (Uyg.)
qızıläri (Özb.)
qåvåğäri (Özb.)

eşele-['Eşelemek'

< *eş-ele-*

~ eşälä- (Az.)

[**NOT**: Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. şivelerinde **eşele-** fiili yoktur.]

eşelek (hlk.) 'Elma, armut, ayva gibi meyvelerin yenmeyen bir bölümü'

< *eş-elek*

An.ağl.: ***eşelek, eşelek haşalak*** '1.ceviz içinin ortasında bulunan ve içi ikiye ayıran sert madde; 2.mısır koçanı; 3. olgunlaşmamış meyve' (*DS.V*, 1790)

eşgın (~ **eskın**) (hlk.), bk. **ışkın**

eşgi, eşği, eşi, eşki (hlk.), bk. **ekşi**

eşik 'Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak'. Fakat, Kırg., Kzk., TatK. Ve Bşk. Türkçelerinde **eşik** = *kapı* demektir.

= OT. ***eşik*** (DLT) ~ ***işik*** (KB)

Krş. **e*şük*** 'bürgü, örtü' (*EUTS*, 77; DLT)

~ Süm. *gişig* (Tuna, 7)

(< ***eşü-*** 'örtmek, bürümek'+ ***-k)***

< *é:şik (T. Tekin)]

~ eşik (Az., KKlp., Kırg., Özb.)
esik (Nog., Kzk.)
i:şik (Trkm.)
işek (TatK., Blk.)
äşäk (Hlç)
i:eşük (Hlç.)
ejik (Tuv.)
izik (Hak.)
alăk (Çuv.) [*-ş-* > *-l- olmuştur*]

E(> i:, i, ä, a)**Ş**(>s, j, z, l)**İ**(>e, ă)**K**

Eren (*TDES*, 140): **eşü-** „örtmek" + **-k**
Räsänen (*V*, 51): < * **ēlik**
Nişanyan (*SS*, 134): **eşik** = ***ET. éşik*** kapı eşiği (XI)

eşil-['Eşilmek'

= OT. ***eşil-*** '1.eşilmek; 2.uzamak' (DLT)

< *eş-il-*

SanalBaba

eşin-['(Hayvan ayağıyla) yeri kazmak'
< ***eş-(i)n-***
TT.: EŞİN- (ME)
An.ağl.: ***eşingen*** '1. Çok eşinen hayvan; 2. Yaramaz'; ***eşin-*** 'Yaramazlık etmek' (*DS.V*, 1793)
~ eşälä- (Az.)
= *tebin-* (Kzk., Kırg.)
tepin- (Özb.)
tibin- (Bşk., TatK.)
täpkili- (Uyg.)

eşit 'Eşit'
< ***eş+it***
TT.: EŞİT+ (Çİ/ÇİLİK/LEME/LE-/LEN-/LEŞ-/LEŞTİR-/LİK/SİZ/SİZLİK)
~ iş (Bşk., TatK.)
= *teŋ* (Kzk., Kırg.)
täŋ (Uyg.)
teng (Özb.)
deŋ (Trkm.)
tiŋ (Bşk., TatK.)
bir tiŋ (TatK.)

eşkın, eşgin, eşkin (hlk.) 'Filiz'
Bk. **ışkın, eşgın**

eşki[1] (hlk.), bk. **keçi**

eşki[2] (hlk.), bk. **ekşi**

eşki- [(hlk.),bk. **ekşi-**

eşkin 'Atın rahvan yürüyüşü'
= ET., OT. ***eşgin*** < * ***eş-*** + ***-kin***
An. ağl.: ***eş-*** 'hareket etmek, yola çıkmak'; ***eşgin, eşgün, eşkün*** (*DS.V*, 1791)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *eşki:n* (*ALTK*, 66)

Nişanyan (*SS*, 134): **eşkin** = ***ET. eşgin*** rahvan at (xı) < ***eşmek*** atın bir yürüyüşü

DLT'te ***eşmek*** '(at hakkında) yorga yürümek'; ***eşkin*** 'uzun yol' demektir. **Eş-** fiili 'eşmek; taşmak' anlamlarında da kullanılmıştır.

eşle-['Benzer iki şeyi bir araya getirmek'
< ***eş+le-***
TT.: EŞLE-(K/M/ME/MELİ/MESİZ/ NİK/N-/NME/Ş-/ŞME/LİK/SİZ-/ SİZLİK)

eşli 'Eşi olan' [*TS.I*, s. 472:YOK]
= OT. ***eşlig*** 'eşli, eş sahibi' (DLT)
< ***eş+lig***

eşlik 'Eş olma durumu; beraberinde gitmek'
< ***eş+lik***

eşme '1.Eşme işi ; 2.kaynak, pınar'
< ***eş-me***
An.ağl.: ***eşme*** (*DS.V*, 1794-1795)

eştir-['Eştirmek'
= OT. ***eştür-***
< ***eş-tür-***
An.ağl. : ***eştir-*** '1. koşturmak ; 2. kazdırmak' (*DS.V*, 1795)

eşümük (hlk.) 'Ekşiye yakın, eksimsi' (*DS.V*, 1796)~ ***ēşümük, ēşimik***
< ***ekşi+mik***
Bk. **ekşi**

et 'Et'
= ET., OT. ***et***, Uyg. (*İKPÖ*, 142) ***'ät*** (***at*** ?)
< ***et***
TT. : ET+ (Cİ/ÇİL/ÇİLLER)
~ et (Trkm., Kzk., Kırg., Nog., Sag., KKlp., Tuv., Yak., Özb.)
ät (Az., Uyg.)
it (Bşk., TatK.)
üt (Çuv.)

E(>ä, i, ü)T

Borovkov (*UZİV* 4 :186) : < ***Sogd.***
(Bu görüşe katılmak imkânsızdır. ET'de '**etöz** = *vücut*' gibi anlamı da vardır.)
Eren (*TDES*, 140): < ?

et-['Etmek ; yapmak, eylemek'
= KT. ***ét-***, Uyg. ***et-***, DLT. ***ét-*** , ***it-*** 'yapmak, etmek, eylemek ' (KB): *itgüçi* (>edici), *itil-* (>edil-)

Atabetü'l-Hakâyık : ***īt-*** (*ītär* 114, *ītip* 124, *itär* 215)

< ****ēt-*** (T. Tekin, *Mak.II*, 63)
TT.: ET- (ME/MEN/TİRGEN/ TİRGENLİK/TİRME/TİR-)

SanalBaba

~ et- (Az., Kırg., Özb., Trkm.)
eder (TT.) < * *ēt-*
edil- (Trkm.) < * *ēt-*
ät- (Uyg.)
it- (Bşk., TatK.)
i:t- (Yak.) '(tüfeği) doldurmak'
et-, yet- (S.Uyg.) < **ēt-*

[Y]E(~İ ~İ:~ ä)T-

etçi 'Et satan, kasap'
= OT. ***etçi*** 'kasap' (DLT)
< *et+çi*

eteğü (hlk.) 'El değirmeninin altına konulan deriden örtü'
< *etek+ü*

etek 'Etek, alt kısım ; elbise eteği'
= ET., OT. ***etek*** (DLT)
< *et* 'vücut'**+*(e)k***
'vücudun alt kısmı'
DLT: ***eteklen-, eteklig/eteklik***
TT.: ETEK+ (LE-/Lİ/LİK)
An.ağl. : ***etek*** 'kadınların önlerine bağladıkları önlük; çocuk kundağı ; derinin karın tarafı; kasık; saçak; namus' (*DS.V*, 1796) ; ***etekcek*** ,önlük' ***eteğ*** 'tekneye un serilirken alta serilen bez'; ***eteği ağırlaşmak*** 'utanmak'; ***eteğine eğri*** ,kötü kadın'; ***eteğine cığız, eteğine pis*** ,fazla cinsî arzu duyan ;***eteğini çekmek*** 'günah sayılan işlerden vazgeçmek' (s.1796)
~ etek (Trkm., Nog., KKlp., Kzk., Kırg., Tar.)
ätäk (Az., Uyg.)
ätä:k (Hlç.)
ätak (Özb.) (*Mak.I*, 187)
edek (Alt., Tel., Şor, Kuğ., Tuv.)
itäk (Bşk., TatK.)
idek (Hak.)
too etegi (Kırg.)

E(>ä, i)T(>d)E(>a, ä, ä:)K

Tü. > **Ar.** (Ir.) *eteg*; (Mıs., Sur.) *atak* (*ALTK*, 66)

Eren (*TDES*, 140): Kökünü bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS*, 135): **etek** = ***ET. etek*** giysi eteği (XI)
* 'Dağ eteği' anlamı sonradan türemiştir.

NOT : Anadolu ağızlarında yaşayan sözcüklerin anlamlarından çoğu '*namus; utanma ; günah sayılan işler*' le ilgilidir. Demek ki, **etek** sözcüğü '*vücudun alt tarafı*'nı tanıtmaktadır.

etekce (etekcek, etekçe) (hlk.) 'Eteki elbise '
< *etek+ce/+cek/+çek*
etekcek (hlk.)'Eteklik ; kombinezon'
< *etek+cek*
An.ağl.: ***etekçe, etekçek, etekçelik, eteyhleme, eteyhlik*** (*DS.V*, 1797)
etekli 'Etekli, eteği olan kimse'
= ET., OT. ***etek+lig*** 'eteği olan'
eteklik 'Eteklik'
= ET., OT. ***etek+lik*** (DLT)
eten 'Yemişlerin yenilen bölümü '
< * *etyin* 'vücut' (DLT)
TT. : ETENE+ (LENME/LEN-/Lİ/LİLER/SİZ/SİZLER)
An.ağl.: ***eten, etene, etine*** 'insan ya da hayvanın eşi, sonu' (*DS.V*, 1797)
Eren (*TDES*, 141): YOK
Nişanyan (*SS*, 135): YOK
etik 'Pabuç, mest'
= OT. ***etik ~ etük***
Uyg. (*İKPÖ*, 142) ***'ätük*** ''TWK
< **ētük* (Räsänen; T. Tekin)
~ ēdik (Trkm., Soy.)
i:tik (Tuva.)
öytük (Kırg.)
etken 'Etken, amil'
< *et-ken*
TT.: ETKEN+ (LİK)
etki 'Etki, tesir'
< *et-ki*
TT. : ETKİ+ (LEME/LE-/LENME/LEN-/LEŞİM/LEŞME/LEŞ-/LEYİCİ/Lİ/LİLİK/N/NCİ/NCİLİK/ NLEŞME/ NLEŞ-/ NLEŞTİRME/NLEŞTİR-/ NLİK/SİZ/

SanalBaba

SİZLEŞME/ SİZLEŞ-/ SİZLEŞTİRME/SİZLEŞTİR-/SİZLİK)

etkile-['Etkilemek'
< ***et-ki-le-***

etkin 'Hareketli, işleyen, çalışan, faal, aktif'
< ***et-kin*** [**-KIn** eki için krş. *sargın; çapkın; kaçkın* vb.]
TT.: ETKİN+(LİK/Cİ/CİLİK/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LİK)

etle-['Korkmak, korkudan taş kesil-' mek' (*TMES*, 91)
< ***öt+lek***

etlek (hlk.) 'Ödlek, korkak' (*TMES*, 91) [*ö-> e- değişmesi*]
< ***öt*** 'öt kesesi'+***le-k***

etlen-['Şişmanlamak, semirmek'
< ***et+le-n-***
TT. : ETLEN-(ME)

etli 'Etli, şişman, eti olan'
= OT. ***etlig*** 'Etli, şişman' (DLT)
< ***et+lig***

etlik '1. Etlik, kış için etinden kıyma, kavurma, pastırma ve sucuk yapılan semiz hayvan; 2. buz dolabında et koymak için ayrılmış yer'
= OT. ***etlik*** 'kesilmek için hazırlanan koyun' (DLT)
< ***et+lik***
An.ağl.: ***etlik,ettiyh*** (*DS.V*, 1799)

etmek (hlk.) 'Ekmek' (*TMES*, 92)
bk. **ekmek**

ettir-['Başkasının yapmasını sağlamak'
= ET. ***itdür-*** (*EUTS*, 100)
< ****it-dür-***
TT. : ETTİR-(GEN/GENLİK/ME)

etük (~ **ötük**) 'Çizme'
< ET. **** ä:tük***
~ yetik (Özb./Buhara)
< [y+] ****ä:tük***
ötik (Özb./Buhara) < ****ä:tük***
ä:dik (Trkm.)

etyaran (hlk.) 'Dolama'
< ***et+yar-an***

ev 'Yalnız bir ailenin oturabileceği biçimde yapılmış yapı; konut'
= KT., ***ew***; Uyg.(*İKPÖ*, 139) ***äβ*** ~ **'β**; OT. (DLT.) ***ew, ef, ev,öw, üv, üw***
< ****eb*** [> ****ew*** 'Oğuzlar']
TT.: EV+(Cİ/CİL/CİLİK/CİLEŞME/CİLEŞ-/CİMEN/Lİ/LİK/LİLİK/SE-/SİN)
~ ǔy (TatK., Bşk.)
üy (Kırg., Kzk., KKlp.,Blk., Kum., KarK., Nog., Alt., Tel., Kuğ., Özb.)
üye 'oda' (Kumd.)
üg 'yurt' (Tuv.)
ǖ (Bar., Alt., Şor.)
üv (KarT.)
ug ,ev' (Kumd.)
öm (Mad.)
öp (Sag.)
ev (Az.)
öy (Trkm., TatK., Bşk., Tar.)
em (Şor.)
ep (Küer.)
ib (Hak.)
häv (Hlç.) (< *h+äv*)
yév (Ḱar., Köp./*Kr.TS*, 368)
(< *y+év*)

E (> *é, ä, i, ö, u, ü, ǖ, ǔ*)**β**(>*b, p, w, v, y, g, m*)
h ve y protezdir.

Munkácsy (*KcsA* 1:314): **ev** < Süm. **ab**
(Hommel de bu bağlantı üzerinde durur.)
Doerfer (*TMEN*, 675): **ev** < Süm. **ab**
(Her ikisi de yanlıştır.)
Polivanov (*ArOr* 9 :406.s. 1.not): < Çin. [Çince: **ip** "köy"]
Räsänen (*LTS* 128; *V* 34a): < ?
Clauson (*ED* 3-4): < ?
Doerfer (*KhalMat* 279, 280, 291):
ev < **päb**
~ Orta Kore: **ip** "Haus"
~ Japon: **iba** „Haus"
NOT: Korece **ip** ~ Japonca **iba** sözcüklerinden, Türkçe ***eβ*** sözcüğünün Altaycada var olduğu görülmektedir. Çince, Sümerce ya da başka bir dilde köken aranması uygun değildir.

ev-['Acele etmek', krş. **iv-**
< ****ēb-*** (T. Tekin)

SanalBaba

~ Trkm. *ēv-*

evci 'Tatil ve belirli günlerini evde geçiren asker ya da öğrenci'
< *ev+ci*

evcil 'Ehlî, yabanî olmayan'
< *ev+cil*

evcimen 'Evine bağlı olan kimse'
< *ev* + *ci* 'meslek eki'+*men* 'isimden abartma ismi yapan ek'
An.ağl.: ***evcimen, evcimal, evciman, evcuman, evcüman, evcümen, evcümük*** (*DS.V*, 1801)

EV+*Cİ(>u, ü)* +*MEN*
+*MAN(>l)*
+*MÜK*

~ evcil (Az.)
üysöök (Kırg.)

Nişanyan (*SS*, 136): **evcimen** evine bağlı (xv) < EV
* *-cimen* ekinin anlamı açık değildir.'
diyorsa da bu sözcüğün etimolojisi şöyle olmalıdır: ***ev*** + ***ci*** + ***men*** (> *man, mal*)

evcimik (hlk.) 'Tutumlu'
< ***ev+ci+mik***
An.ağl.: ***evcimik, evçimik*** (*DS.V*, 1802)

evecen 'Aceleci'~ *ivecen~evegen*
< OT.**év-* **'Acele etmek'**

DLT: **éwek** 'acele, ivme; aceleci, iven'
éweklik 'acelecilik'
éwet 'acele, ivme'
ewil-, éwiş-, éwse-

TT.: İVECEN+ (LİK)
An.ağl.: ***evecen, evecek, evecekli, evecik, evecük, eveç, evedici, evedile, evegen, even, evetici, evgil, evgin, evici, evicik*** 'Aceleci' (*DS.V*, 1803)

EV-*ECEN*
-ECEK/-ECEKLİ
-ECÜK
-EÇ
-EDİCİ/-ETİCİ
-EDİLE
-EGEN/-EN
-GİN
-İCİ/-İCİK

evedi (hlk.) 'Acele, çabuk', Krş. **ivedi**
< * ***éwet*** (DLT)[< *ew-et*]+***i***
TT.: İVEDİ+ (LENME/LEN-/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRME/LEŞTİR-/Lİ/LİK/LİKLE)
An.ağl.: ***evedi, edeti, evdi, evdu, eve, evede, evedinen, evēk,evet, eveti, evetiye, evetü, evgi*** (*DS. V*, 1803); ***eveti*** (*TMES*, 92)

EV-*(>d)ET(>d)İ(>u, ü, e)*
-Dİ(>u)
-E
-Gİ
-ET(>d)[iye/inen]
-EDE
-ĒK

evele-[(**gevele**-[*fiili ile birlikte kullanılır*) 'bir lâfı tam söylememek, ağzında dolaştırmak'
< * ***uwalamak gevelemek*** '(bir yiyeceği) ufalayıp, ağız içinde evirip çevirmek'
uwala-[için, bk. **ufak**
Eren (*TDES*, 141): YOK

Nişanyan (*SS*, 136): **evele[mek** lafı ağzında dolaştırmak <? EVET

ever-[(hlk.) 'Evlendirmek'
< ***ev+er-***
An.ağl.:***evermek, evemek, evenmek, evermeg*** (*DS.V*, 1805)

Tietze (*TETTL*, 203): < *ev-e-ir-

evet 'Evet'
= ET., OT.
evet~ewet~yemet~emet
< [y]***ev(/w/m)et***
~ äyi (TatK.)
iyä (Kzk.)
iyi (Bşk.)
hava (Trkm.)
ōba (Kırg.)

EVET
[*H*]AVA[*T=ø*]
OOBA [< *evet*][*e->oo-/-v->-b-*]
İ(>ä)**YÄ**(>i)[*Y=ø*]

= *çee* (Kumd.)

SanalBaba

hä (Özb., Uyg.)

Tü. > **Ar.** (Lib., Mıs.) *ayva* (*AL TK*, 66)

Eren (*TDES* 141): YOK

Nişanyan (*SS*, 136): **evet** = ***ET.*** *evet/ emet* teyit sözü (Oğ. xı)

evetle-['Acele etmek' (*TMES*, 92)

< *éw-et* 'acele'+***le-***

eveyik, eveyk (hlk.), bk. **üveyik**

evin[1] 'Tane, tahıl özü'

= ET., OT. ***evin*** ~ ***ewin***

TT.: EVİN+ (LEN-/Lİ/SİZ)

evin[2] (hlk.) 'Öğün'

< *öğün*

< **öd+(ü)n* < **öδ* 'zaman'

evinlen-[(hlk.) '(Buğday, arpa, vb.) olgunlaşmak'

< *evin*[1]*+le-*

An.ağl.: ***evinlenmeg*** (*DS.V*, 1807)

evinsiz (hlk.) 'Özsüz, boş, kof'

< *evin+siz*

evir-['Evirmek, döndürmek, çevirmek'

= ET. ***ebir-, evir-***

~ OT. ***ewür-*** 'çevirmek, döndürmek' (DLT)

< **ew-ür-* < ** äbir-*

DLT: ***ewürdi tewürdi*** 'evirip çevirdi, alt üst etti'; ***ävür-är*** < * *äbirä-r*

TT.: EVİR- (GEN/TİK/TİM)

~ Kaz. ***äür-nä*** (> Çer. *auriṅo*); Çuv. ***avĕr*** (eski Bulgar. > Mac. *őr*)

evirgeç 'Saç üzerinde pişen yufka ekmekleri çevirmeye yarayan uzun ve yassı tahta araç'

< *evir(e)-geç* (*-kaç, -yeç, -yiç*)

An.ağl.: ***evirgeç, evregeç, evrekaç, evrengeç, evreyeş, evreyiç, evriyeç*** (*DS.V*, 1808); ***evreç, evreaç, evraaç, evrağaç*** (*YKS*, 38)

EVİR-*GEÇ*
EVR-*AĞAÇ*
EVR-*EAÇ*
EVR-*AAÇ*
EVR-*EÇ*

EVR-*EGEÇ*
EVR-*EKAÇ*
EVR-*E[N]GEÇ*
EVR-*EYEŞ*
EVR-*EYİŞ*
EVRİ (< e)*YEÇ*

Krş. ***eğri ağaç, evir ağaç, evrāaç, evrāç, evrağaç, evreaç, evre ağaç, evreğaç, evri ağaç***

EĞRİ AĞAÇ
EVRE AĞAÇ
EVRİ AĞAÇ
EVR*[i]*ā*[ğ]*AÇ
EVRā*[ğa]*Ç
EVR*[i]*AĞAÇ
EVREA*[ğa]*Ç

evlek (hlk.) ,1.Tarlaya tohum ekmek için saban iziyle bölünen kısımlardan her biri; 2. bahçelerde sebze vb. şeyleri dikmek için ayrılan parçalardan her biri; 3. bahçe ve tarlalarda açılan su yolu ; 4. suyun toprağı oyduğu yer ; 5. öküzlerin bir defada sürebileceği tarla parçası' (*DS.V*, 1811)

< * ET., OT. ***ewle-*** 'toplamak, yığmak' (DLT) + ***-k***

DLT: **ewdil-** 'toplanmak'
ewdi- 'toplamak'
ewdin- 'toplamak'
ewleş- 'toplanmak, yığılmak'

Krş. **üy-** 'küme şeklinde yığmak' (Kırg./*KTS.II*,799; Kzk.*KTTTS*, 602: **üyüvli** 'yığılı, yığılmış)
üymök 'yığın'
üymökçö 'küçük ot yığını'
üymöktö- '1.küme haline koymak; 2.kuru ot yığını yapmak'
üyör 'dağdan sel gibi akan çay' < ***üy-ör***

TT.: EVLEK+ (LE-)

An.ağl.:***evleg, evlek, evlet*** (*DS. V*, 1810); ***evlekçi*** '1. ev sahibi ; 2.tarlayı evleklere ayıran işçilerin başında duran adam' ; ***ev-***

SanalBaba

lek kırmak, evlek almak, evlek-lemek 'sürülecek tarlayı eşit parçalara ayırmak' (s.1811) ; ***evütle-*** 'toplamak' (s.1818) (< OT. ***ew-üt-le-***)

~ evlək (Az.)

TS.I, 479 : < ***Yun.***
Eren (*TDES*, 141) : **evlek** < ***R. αύλακι***
Nişanyan (*SS*, 136): **evlek** ~ ***Yun.*** *avlá-kı αυλακι*

OT'deki **ew-** fiili ile Kırgız Türkçesindeki **üy-**, Kazak Türkçesindeki **üy-** fiillleri aynı anlamda olup, **ew-** (> ***üy-***) kökenlidir. Peki, niye bu kök ve anlamlar üzerinde tartış mıyoruz?

evlen-['Erkekle kadın yuva kurmak'
= ET., OT. ***evlen-*** (DLT)
TT. : EVLEN- (DİRİLME(K)/ DİRME/DİR-/İŞ/ME)
~ evlän- (Az.)
öylän- (Bşk., TatK., Uyg.)
öylen- (Trkm.)
üylen- (Kzk.)
üylän- (Özb.)

EV(~ÜY~ÖY)+*LE(>ä)-N-*

~ Çuv. ***avlan-*** (Tü.); ***pürt*** (< Marice : ***pört***) ; ***śurt*** (< Tü. ***yurt***)

evli 'Evlenmiş kişi'
< TT. ***ev+li*** [< *ev+lig*]
DLT: ***evlig*** 'ev sahibi'; fakat, ***evlük*** 'kadın'
~ evli (Az.)
öylängän (Bşk., TatK., Uyg.)
öylenen (Trkm.)
üylengen (Kzk.)
üylü̇ (Kırg.)

EV(~ÖY~ÜY)+*Lİ/+LŪ*
+LENEN
+LENGEN

Tü. > Ar. (Ir.) *eli* (*ALTK*, 66)

evren 'Kâinat, kozmos'
= ET.***evren*** 'gök kubbe; çöreklelenen şey'
~ EAT 'felek'
< ? ***evir-*** < ? * ***ēb-***

evse-[(hlk.) 'Savurmak, hububatı savurmak'
evsecek (hlk.) 'Kalbur'
< ***evse-*** 'hububatı savurmak'
+***cek*** [*ewüs-* < **ebis-* < **ebs-* < **ebsi-*] (T. Tekin, *Mak.I*, 99)

evsin (hlk.) 'Avcı kulübesi'
< ***ev (~ öy) + sin*** [**sin-** 'saklanmak, gizlenmek.']
An.ağl. : ***evsin, evsik, evsil, evsim, evsün*** (*DS.V*, 1815) ; ***evsin*** (*YKS*, 38)
~ öysün 'avcı kulübesi' (Trkm.)
Eren (*TDES* 142): < ?

ey 'Ünlem'
= ET., OT. ***ay*** ! 'Buyruğu tanımamayı bildiren bir söz; hitap edatı' (DLT)
~ ey! (Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK.)
äy (Kırg., Uyg.)
ēy (Trkm.)

Tietze (*TETTL I*, 757) : < ***Fars.*** **ay**
OLUR MU ? ELBETTE OLMAZ ! Çünkü, bu sözcüğü Türkler de kullanmışlar. Yansıma olan bir sözcüğü Farsçaya götürmek niye? Türkler bu sözcüğü gidip Fârisîstan'dan alıp Turan ülkesine getirdilerse, vay o Türklerin hâline. Demek ki atalarımız bir **AY** ! diyecek kadar söz fukarası imiş !!!
Eren ve Nişanyan'da YOK.

+ey < +***Ay*** <+***AgI***, bk. **+ağı**

eye 'Kaburga'
< ET., OT., eski Kpç. ***eyegü***
MA. ***eyegü***
An.ağl.: ***eye, eğa, eğeyi, eya, eyeği, eyey, éyéy kemiği*** (*DS.V*, 1819)

EY(>ğ)E(>a)[Ğ(>y)İ]
EYEY

~ eyegu (Çağ.)
egi (Tuv.)

Eren (*TDES*, 130)'de '**eğe**' < **eye**'

eyer 'Eyer'
= ET., OT. ***äđär*** (KT., Uyg., DLT, KB), ***idér*** (*EUTS*, 89)
< * ***ēđer /ä:der*** (T. Tekin)
KB.: ***eđerle-*** 'eyerlemek'
Krş. ***eđer-*** 'takip etmek'
eđertçi 'akıncı'
idér- 'aramak, takip etmek' (*EUTS*, 89)

SanalBaba

Çağ.: ***iyer*** (*Seng.* 108 V.12)
iger (*Abuş.* 65; ŞS, 54)
eder (*ED* 63 b)
TT.: EYER+(Cİ/CİLİK/LEME/LE-/LENME/LEN-/Lİ/SİZ)
~ eyer (Trkm.)
eyär (Bşk.)
eer (Alt./*ATS*, 80: ***eerte-*** 'eyerlemek')
er (Kzk., KKlp.)
ēr (Kırg., Alt., Tel.)
egär (Özb., Uyg.)
ēgär (DoğuTü.)
eŋer (Sal.) [*-y-* > *-ŋ-*]
ezer (SUyg., Tuv., Şor)
igär (DoğuTü.)
iyer (TatK., (Ak Nog.)
izer (Sag., Hak.) [*-y-* > *-z-*]
i:zer (Koyb., Karag.)
yer (Nog., Kar.)
yähär (Az.) [*y+*] < ***yägär** < ***äyär** < ***ä:der**
yeher (Ker. /*Kr.TS*, 365) [*y+*]
cer (Blk.) [*eyer* > *ecer* > *cer*]
ıŋīr, ıŋır (Yak.) < Tü. ***ıŋır-çak*** (Bang, *KSz.* 18: 25-28; T. Tekin, *Mak.I*, 328)
yĭner (Çuv.) < ***yinär** < ***yıŋır** < ***īŋır** = ET. ***īŋır** [krş. CC. *yıŋırçak*;TatK. *ıŋır-çak* ; Bşk. *ıŋırsak* ; Kzk. *ıŋırşak*]

E(> ı, i, i:, ä)**Y**(> g, z, h, ŋ, n) **ER**
CER
ER ~ ĒR
E(>i)ZER
YEHER

~ Moğ. ***yanggirçağ <yinggirçağ; inggirçag*** (Poppe: *KSz.* 20, 93) < Tü. (Doerfer: *TMEN*, 562); ***emegel > eme'el*** 'eyer'

Tü.> **Mac.** *nyereg* (Ligeti: *TörK* 141)
Eren (*TDES* 142): < ?

NOT: Bu örnekte δ > đ > d/y/z değişmesi görülmektedir.

eyin (hlk.) 'Vücut, beden; sırt, arka'
Bk. **eğin**
An.ağl.: ***éyin, egni, eğil, eğen, eğin*** (*DS.V*, 1821)

eyle-['Eylemek'
< ****eđ+le-*** (KB) 'hürmet etmek, değer vermek'
TT. : EYLE-(M/MCİ/CİLİK/MLİ/MSİ/MSİZ/SİZLİK)

eylük (hlk.) 'İyilik'
< ****eyü*** [< **edgü*]+***lük***
(>***eyi+lik*** > ***iyi+lik***)
An.ağl. : ***éyyi*** (*DAO*, 169 ; *DS. V*, 1829)

Tü. > **Zaza.** *éyce* 'iyice' (*DAO*, 169)

eyme 'Eğme'
< ***ey-*** (< **eğ-*)+ ***-me***

eymeç (hlk.) 'Kıvrıntı, viraj'
< ***ey-*** (< **eğ-*)+ ***-meç***

eynel (hlk.) 'Sürülecek bir tarlanın belirli kimselere ayrılan, kısım ya da parçaları' ~ ***eğnel, eğner, eğner, eyner*** (*DS.V*, 1825)
< ****eğin+(e)l***

eyrim (eğrim) 'At eyerinin altına konan keçe'
< ***eğ-(i)r-(i)m***
= **belleme** (<*bel+le-me*), **yapık** (< *yap-* 'örtmek, kapamak'+ *-(ı)k*)

ez-['Ezmek'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***äz-*** 'bozmak, sıyırmak'< ***är-*** (T. Tekin, *Mak. I,* 11) [Bk. ***Zetacism***, s. 10-37]
TT.: EZ-(GİN/GİNKİK/İCİ/İK/İKLİK/İLGEN/İLİŞ/İL-/İLME/İLMİŞ/İLMİŞLİK/İM evi/İM ezim/İNÇ/İNTİ/ME)

Tü. > **Laz.** *gezu* (*LTS*, 149)

~ ez- (Kzk.,Kırg.,Özb.,Trkm.)
äz- (Az., Uyg.)
iz- (TatK.)
iz,- (Bşk.)
= *döv-* (Trkm.)
tüy- (Kzk.)
onta- (Bşk.)

SanalBaba

vakla- (Bşk., TatK.)
Krş. **ersin, *ersün, erşün***

eze (hlk.) 'Teyze'
< ***ece***

ezgi < ET. ***egzig***
= EAT. ***ezgü***
An.ağl. : ***ezgi, ezginlik, ezği, ezgü*** 'eziyet, sıkıntı' (DS.V, 1829)
< ***ez- + -gi/ği/ğü***
= küy (Kzk.)
köy (Bşk., TatK.)
kǖ (Kırg.)

ezgin (hlk.) 'Çok küçük yaşta hayatın sıkıntılarını görmüş (kimse)' (*DS.V*, 1829)
< ***ez-gin***

ezik 'Ezilmiş veya yassılmış'
= OT. ***ezik*** (~***az*** ~ ***iz***) 'Uzunlamasına çizik yarası'
< ***ez-(i)k***
An.ağl. : ***eziyh, ezniyh*** (*DS.V*, 1830)

ezing (hlk.) 'Odun' → **odun**
An.ağl. : ***ezıng, ézung, ézık, ezzık, ezzik, izzıg, îzîm*** (*DAO*, 170)
Tü. > **Kürt.** *ézung, ezıng* (*FKT*, 43)

ezinti[1] (hlk.) '1.Hamur teknesi ; 2. Kullanılmış sabun parçaları'
< ***ez-in-ti***

ezinti[2] (hlk.) 'Üzüntü'
< ***üz-ün-tü*** [*ü-* > *e-* olmuş]
An.ağl.: ***ezinti, ezüntü*** (*DS.V*, 1830)

ezme 'Ezme'
< ***ez-me***
An.ağl.: ***ezma, ezme*** 'Pekmez; Salça' (*DS.V*, 1830)

ézung, bk. **ezing**

SanalBaba

-F-

falak (hlk.) 'Ayı yavrusu'
< * ***bala+k*** 'küçültme eki'
Bk. **Bala**
An.ağl. : ***balaklanmak*** 'Filizlenmek' (*DS.V*, 1832) < * *bala+k+la-n-*
Eren (*TDES*, 143) : YOK

farla-[1] [(hlk.) 'Kuş birden bire uçmak'
< * ***far*** ,yansıma'+***la-***

farla-[2] [(hlk.) ''Ateş birden bire alevlenmek''
< * ***par*** 'yansıma'+***la-***

ferik (hlk.) '1.kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavruları, piliç ; 2. dişi piliç ; 3. dişi hindi ; 4. kuma, ortak ; 5. taze fasulye; 6. genç, taze, körpe; 7. sarı akrep ; 8. buğday başaklarının yeni sertleşmeye başladıkları durumu' (*DS.V*, 1846)
[**bili bili** 'yansıma' > ***bili+ç*** >
piliç > filiz > firik > ferik(+e)
~ ferük ~ firig;
filiz > finik > fenik]
bili bili için bk. *DS.II*, 692
An.ağl.: ***ferik, ferük, firig, firik*** (s.1846) ~ ***ferike*** 'tavuk'
Krş. ***filik, fulik, fillik, finik*** '1.tiftik keçisi; 2.tiftik keçisinin yavrusu; 3. keçi yavrusu; 4. bir yıllık kaz, ördek ya da tavuk; 5. piliç; 6. keklik yavrusu; 7.tahılın topraktan ilk yeşerip çıkan kısmı' (s.1865)
firik, firrik 'daha ötmeye başlamamış horoz' (s.1870)~ ***firih***
firik, firikli 'olgunlaşmaya başlayan tahıl' (s.1869)
firik 'turfanda' (s.1870)
firimek 'kurumak'
firitmek 'yaş, nemli şeyleri biraz kurutmak'

Eren (*TDES*, 144): 'Blässing'e göre (*AL* 3), Ermeniceden alınmıştır. (Erm ***varek*** 'Hühnchen, junge Henne') Kürtçede ***firik*** 'poulet' olarak kullanılır. Kürtçe ***firik***'in 'poulet' yanında, qui n'est pas encore mûre' anlamına geldiği göze çarpıyor. Bu anlamıyla ***firik*** Türkçede '*olgunlaşmaya başlayan tahıl*' ve '*çerez olarak yenen tahıl kavurgası*' olarak kullanılan ***firik***'ten başka bir şey olamaz. Olgunlaşmaya başlayan tahıla verilen ***firik*** adının Arapçadan geldiğini biliyoruz (Tietze: *Ar* 299/167). Bläsing'in açıklaması karşısında ***ferik ~ firik*** biçimlerinin ağızlarda geçen ***pefik, pirik, bilik, pilik*** gibi sözlerle birleştirilmesinin yanlış olduğu açıklık kazanmıştır. (bk. Eren: *TDAY* 1960, 354/167)"

NOT: ***ferik*** adının Anadolu ağızlarındaki anlamlarının en önemlisi '*DİŞİLİK*' ifâde edenidir: *dişi piliç, dişi hindi; kuma, ortak; tavuk* sözcükleri gibi. Bundan başka '*GENÇLİK,TAZELİK, YAVRU OLMA*' anlamları da yaygındır. Ancak Arapçadan ödünç alındığı belirtilen ***firik***, Anadolu ağızlarında ***ferik*** ve ***filik*** olarak da kullanılır (*DS.V*, 1846, 1863).

Anadolu ağızlarında ***b->p-, p->b-, b->v-, v->b-, b->v-, f->p-, f->v-*** değişimi oldukça bol örnek verir. Meselâ:

pilik 'kaz' < ***bili+k***
pilika 'civciv' < ***bili+k+a*** 'Slavca dişilik eki'
pillik 'yeni doğmuş buzağı' < ****filik***
pillik 'dişi hindi' < ****ferik*** ~ ****filik***
pilo 'eşek yavrusu, sıpa' < ****fil(ik)+o***

bilik 'tavşan; anaç tavuk' < ***bili+k***
bilo 'fino köpeği' < ****fil(ik)+o***

verik 'bir yıllık piliç' (*Ahlat-Bt./*DS.XI*, 4096) < ****ferik***
varik '1.Piliç (-Bt.); 2. Ördek' (-Zn.) (*DS.XI*, 4091) < ****ferik***

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü üzere, Bläsing'in 'Hemşin' ağzına dayanarak 1992 yılında yayımladığı çalışmasındaki veriler Anadolu ağızlarının bütününü kapsamadığı gibi, fonetik ve morfolojik özelliklere de yer vermemektedir.

Ferik sözcüğü Ermenice ***varik***'ten öte Türkçedir. Kürtçedeki ***firik*** de pek çok sözcükte olduğu gibi Türkçeden alınmıştır. Bu sözcüğün, 1100 tarihlerinden beri Türklerle iç içe yaşayan Ermeniceye Türkçeden girmiş olması hem tarihî gerçeklere, hem Türkolojinin kurallarına daha uygundur.

fıkır fıkır (zf.) 'Fıkır fıkır'
< * ***fı*** 'yansıma'+***kır***
TT.: FIKIR+ (TI)

fıkırda-['Fıkırdamak'
< * ***fı*** 'yansıma'+***kır+da-***
TT.: FIKIRDA- (K/KLIK/MA/ŞMA/Ş-/TMA/T-/YIŞ)
~ bılt bılt it- (Bşk.)
burkılda- (Kzk.)

SanalBaba

burkulda- (Kırg.)
lıkırda- (Trkm.)
pıggılda- (Az.)
porukli- (Uyg.)

fır < * ***fir*** 'yansıma'
TT.: FIR+ (DOLAYI/DÖNDÜ/ FIR/FIRLI/IL FIRIL/ILDAK/ LAK/LAMA/LA-/LATILMA/ LATIL-/LATIŞ/LATMA/LAT-/ LAYIŞ/T FIRT/TTIR-)

Tü.> Zaza. *firr* 'soluk alıp verirken çıkarılan ses' (*ZTS*, 119)

fırıldak < * ***fir*** 'yansıma'+***ıl+da-k***
TT.: FIRILDAK+ (ÇI)
~ fırlangıç (Az.)
fırıldık (TatK.)
pırıldak (Kırg.)
pırlavāç (Trkm.)
pirpirāk (Özb.)
peḳirğuç (Uyg.)
zırıldavık (Kzk.)
zırıldağıç (TatK.)
Tü. > Zaza. *firraya, firraye* 'uçan, uçmuş' ~ *firrayiş* 'uçmak' ~ *firrayox* 'uçucu, uçan' (*ZTS*, 119)

fıs < * ***fıs*** 'Yansıma'
TT.: FIS+ (FIS/FISLA-/FISLAN-/ILDAMA/ILDA-/ILDANMA/ILDAN-/ILDAŞMA/ILDAŞ-/IL FISIL/ILTI/IR FISIR/IRTI/LAMA/LA-/LANMA/LAN-)

fış fış (zf.) < ***fış*** 'yansıma'
TT. : FIŞ+ (ILDAMA/ILDA-/ILTI/IRDAMA/IRDA-/IRDATMA/IRDAT-/IR FIŞIR/IRTI)

Tü. > **Zaza.** *fiş* 'fışırtı', *fiş fiş* 'soluk alıp verirken çıkarılan ses' (*ZTS*, 120)

fışkı 'Gübre'
< ***fış** 'yansıma'+ ***kı***
TT. : FIŞKI+ (LAMA/LA-/LIK)
An.ağl.: ***fışka*** 'yaş gübre', ***fışkılık*** 'gübrelik' (*DS.V*, 1860)
Krş. ***fıssık*** 'yaş'; ***fışafış*** 'manda pisliği'; ***fışaŋ*** 'rüzgârlakarışık yağan kar ya da yağmur'; ***fışdılık*** 'sidik torbası'; ***fışdırmak, fışırtmak*** 'bir şeyi ucundan tutup, savurarak atmak'; ***fışgırık*** 'filit aracı'; ***fışgırmah*** 'bir şey birden bire kabarmak'; ***fışılak*** 'sesli sesli soluk alan (kimse)'; ***fışıramak*** 'gübre asitlenerek kabarmak'; ***fışırdamak*** 'su akarken ses çıkarmak; ***fışka*** '1.yağmur;2. yaş gübre' (*DS.V*, 1860)

Tü.>**Zaza.** *fişqı* 'binek hayvanlarının dışkısı' (*ZTS*, 119)

Nişanyan (*SS*, 145): **fışkı** ~ ***Yun.*** *fuski* hayvan dışkısı = ***EYun.*** *phýskē* 1.kalın barsaktan yapılan bir tür sucuk, bumbar; 2. sığil, şişik < *phýsein* şişmek
Eren (*TDES*, 144): **fışkı** ,taze at tersi' < **R.** φουσκί (Symeonidis: *Gr* 194/232)

YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçedeki ***FIŞ*** ve ***FIS*** sözcükleri yansıma olup, yukarıda da görüldüğü üzere pek çok ad ve fiilin kökenini teşkil etmektedir. Ayrıca, Yunancadaki ***fuski*** ve < ***phýskē*** ile de ne fonetik ve morfolojik ne de anlam bakımından benzerliği vardır.
Yunanca ***fuski*** < Türkçe ***fışkı*** olmalıdır. Çünkü, **+KI** eki Türkçede pek çok fiilin ve adın üzerine gelerek yeni adlar türetir : *dışkı, kuşku, dergi, vergi, sorgu, vurgu, dürgü, sürgü* ...vb. gibi.
Eski Yunanca *phýskē*'nin *fuski* olması, Türkçe *fışkı*'nın > *fuski* olmasından daha zordur.

fışkın (> ***fışgın***) (hlk.) 'Filiz, sürgün'
< ***çıvgın*** [> *şıvgın* > *şıfkın*> *fışkın* 'göçüşme yolu ile']
(Eren : *TDES*, 145)
An.ağl. : ***fışkı*** '1. ince dut sopası; 2.ağaç yongası';
fışkan, fılışgın, fışka, fışkıl, fışkırak, fışlağan, fışlahan, fışlan, fışan, fışlağan, fışlān 'sürgün, filiz; ince fındık çubuğu' (*DS.V*, 1860)
FIŞ+*KA/+KAN/+KIL/+KIRAK +LAĞAN/+LAHAN/+LAN*
FİŞ+*AN/+LAĞAN/+LĀN*

fışkır-['Yansıma'
< ***fış+kır-***
TT.: FIŞKIR- (DAK/IK/IŞ/MA/TI/TICI/TILMA/TIL-/T-)

filiz 'Filiz'
< ***bili+ç*** [> *biliç* > **biliz* > *filiz*]
TT.: FİLİZ+ (İ/KIRAN/LE-/LENME/LEN-/Lİ)
= *yäş botak* (Bşk., TatK.)
yāş pūtak (Trkm.)

SanalBaba

butâk (Özb.)
bürşik (Kzk.)
büçür (Kırg.)
Eren (*TDES*, 146) : YOK

Nişanyan (*SS*, 146) : **filiz** ~ ***Yun.*** *filisa* yaprakçık, filiz < *filo* = ***EYun.*** *phýllon* yaprak ~ ***HAvr.*** **bhel-*[3] bitki bitmek.

Türkçe pek çok sözcüğü EYun., Erm., HAvr., Skr., Soğd. gibi dillere bağlamaya çalışan Türkolog olmayan dilcilerin DOĞRU OLMAYAN görüşlerinden birisi de yukarıdaki örnektir.

fisilde-[(hlk.) '(yel) fısıldar gibi esmek' (*YKS*, 39)
< ****fis*** 'yansıma'+***il+de-***

fisilti (hlk.) 'Esinti' (*YKS*, 39)
< ***fis*** 'yansıma'+***ilti***

fiskos 'Dedikodu ; gizli ve alçak sesle konuşma'
< ****fis*** 'yansıma'+***kos***
NOT : ***fiskos masası*** 'iki kişilik küçük yuvarlak masa' adı da yansımadır.

fitık (Zaza) 'Resmî tebliğ belgesi, resmî belge, askerlikle ilgili belge' (*ZTS*, 120)
= ET., OT. ***bitig*** (EUTS, 45; DLT)
< ****biti-*** 'yazmak'+***-k***

SanalBaba

-G-

-°ğ/-°k Fiilden isim yapma eki, iki veya daha fazla heceli meçhul fiillere getirilemez:

yar- 'hüküm vermek'ten <**yar-ık*
<**yar-ıl-ık* olamaz.
kır-'tan < ** kır-ık*
< **kır-ıl-ık* olamaz.
sar-'tan < **sar-ıg*
< **sar-ıl-ık* olamaz.
[**sarılık** <**sarığ+lık*]

-gA Fiil kök ve gövdelerinden sınırlı sayıda sıfat ve adlar türeten ek : *dal-ga, bil-ge, yon-ga, süpür-ge, kıs-a (< kıs-ga [-g- düşmüştür]), göl-ge (< köli-); çakırga~çakırka, sakırga, korunga vb.*

gaanlı (hlk.), bk. **kağnı**
An.ağl.: ***gaanlı, gānı, gağnı, gaŋnı, goğnı*** (*DS.VI*, 1912)

K(< G)A(> o)Ğ(/Ŋ)NI
GĀ[=AA< *AĞ*]**NI**

gabağ, gabah, gabak (hlk.) 'Ön' (*DS.VI*, 1882)
< ***kap-(a)k***

gabcık, gabcuh, gabcuk, gabçık, gabugu, gaburcuk (hlk.), bk. **kapçık**

gabık, gabuk, gavıh, gobuk (hlk.), bk. **kabuk**

gacır 'Gacır'
< yansıma: ***gā+cır***

-GAç 'Fiilden alet adı yapan ek' *atlangaç, bişirgeç, bizlengeç/bizlengiç, çevirgeç, evirgeç* ..vb.

gada, gadaş, gade (hlk.), bk. **kardeş**

gadinge (hlk.) 'Yenge'
< ***kadın*** [< ET. *katun*]+***yenge***
An.ağl.: ***gadi, gade, gadinge*** (*DS. VI*, 1890)

gaga[1] 'Gaga'
< **** kak-*** 'vurmak, başa kakmak' + ***-a*** 'zarfiil eki'
An.ağl.: ***gakgucik, gakguç, gakkuç, gakmak*** (*DS.VI*, 1896)

GAK-*GU+CİK*

-GUÇ/-KUÇ
-MAK

gaga[2] (hlk.) 'Ağabey; küçük kardeş'
An.ağl.: ***gaga, gacı, gada, gağa, gıga, gıka*** (*DS.IV*, 1891)

gağaç (hlk.) '1. ağaçkakan; 2. uzun burunlu kimse'
< ***kak-(a)ç***
An.ağl.: ***gağaç, gagana, gagak*** (*DS.VI*, 1892)

gak (hlk.) '1. yabanî armut, ahlat; 2. ham, olmamış meyve; 3. meyve ve kuru yemiş'
< ET., OT. ***kak*** 'kurutulmuş nesne' (DLT)
An.ağl.: ***gaga, gağa, gah, gak, gokko*** (*DS.VI*, 1892, 1895)

GAK[*K*](>g, ğ, h)+*A/+O*

Tü. > **Kbr.** *gagua* 'kuru, kak' (İ. Doğan, 1999, 318)

gakırdak (hlk.) 'Kıkırdak'
< ET., OT. ***kak*** 'kurutulmuş nesne' (DLT)+***ır-da-k***
An.ağl.: ***gahırdak, gahırdag, gahırdah, gak, gakırdak*** (*DS.VI*, 1895)

galaba (hlk.) 'Kalabalık, topluluk'
< ***kal+apa***
Bk. **kalabalık**
An.ağl.: ***galaba, galabak, galabalık, galebe, galebelik*** (DS.VI, 1897)

galuk[1] (hlk.) 'Güneş almayan yer' (*DS.VI*, 1905)
< OT. ***kalık*** 'hava, gök, sema' (DLT)

galuk[2] (hlk.) 'Kalıntı'
< ***kal-(ı)k***
An.ağl.: ***galık, galuk, galmuk*** (*DS.VI*, 1905)

gaman-[(hlk.) 'Üzerine kapanmak'
< OT. ***ka-*** 'yığmak, sandığa koymak' (DLT)+***ma-n-***
An.ağl.: ***gamanmah, gamanmak***

SanalBaba

'1. üzerine kapanmak; 2. dayanmak, yaslanmak; 3. yaklaşmak; 4. usanmak, bıkmak; 5.boyun eğmek; 6. şaşırmak' (*DS.VI*, 1906)

ganık-[(hlk.) 'Alışmak'

< ***kan-(ı)k-***

An.ağl.: ***ganık-, ganıksa-, ganır-, gınıh-, gınık-*** (*DS.VI*, 1913)

GA(>I)N(/Ɒ)-*IK-/-IH-*
-IK-SA-
-IR-

ganırık (hlk.) 'Balgam'

< ***kan*** 'yansıma'+***kır-(ı)k***

An.ağl.: ***ganırık, gağrık, ganırık, ganırmuk, ganıruk, genrik*** (*DS. VI*, 1915)

GA(>e)**N**(/Ɒ)(> ğ)[I]**R**-*I(/i)K/-UK*
-MUK

ganırtmaç (hlk.) 'Yeniden dikip filizlendirmek için ağaçtan koparılan dal'

< ***kaŋ*** 'yansıma'+***ır-*** 'geriye bükmek; kırmak' +***-t-maç***

An.ağl. : ***ganırtmaç, ganırtmeç, ganirtmaç, ganirtmeç*** (*DS.VI*, 1913)

gapcık (hlk.) 'Tahıl kabuğu'

< ***kap+çık***

Bk. **kapçık**

An.ağl.: ***gapcık, gapcuh, gapcuk, gapçık, gapırcak, gapşuk*** (*DS.VI*, 1916)

gapgacak (hlk.), bk. **kapkacak**

An.ağl.:***gabgacag, gapgacak, gabgaçak, gapkacak*** 'tencere, sahan vb. mutfak malzemesi' (*DS.VI*, 1916)

garanlık, bk. **karanlık**

An.ağl.:***garanlık, galancık, garangi, garanluh, garannuk, garanuh*** (*DS.VI*, 1920)

garatavık, garatavuk, bk. **karatavuk**

garçın, garçin (hlk.) 'Meşinden yapılan örgülü tozluk'

< ***kar+çın***

gargı, gargu, bk. **kargı**

garlanguç (hlk.) 'Kırlangıç'

< ET., OT. ***karlıġaç/kargılaç*** (DLT)

Bk. **kırlangıç**

An.ağl. : ***gallaŋguç, gallaŋgeç, gallangıç, gallanguş, gallenguş, garanguş, garlangeç, garlanguç, garranguç, gırlangıç, gölongeç*** (*DS.VI*, 1902)

-GAn 'Genellikle fiil kök ve gövdelerinden '*alışkanlık*' sıfatları ya da ad türeten ek': *ısırgan* (otu), *sütleğen* (ağacı), *şırla-ğan* (yağı), *alıngan, sürüngen* ...vb.

+ġaru, +ra, +ru 'Yön gösterme eki'

< ****ġa+ru***

Bu konu için bk. Suzan Duru, 'Türkçede cihet ve mekân gösteren ek ve sözler', ***TDAY 1956,*** s.1-110.

gaytar-[(hlk.) 'İşten kaçmak'

= ET.,OT. ***kaytar-*** 'yöneltisinden döndürmek,çevirmek' (DLT)

< ***kay-(ı)t-(a)r-***

gazgıç (hlk.) 'Topraktan bitki kökleri vb. şeyleri çıkarmaya yarayan, sivri uçlu değnek ya da madenî araç'

< ***kaz-gıç***

An.ağl. : ***gazgıç, gazguç, gazguluç*** (*DS.VI*, 1954)

gebe 'Hâmile, yüklü'

< **** kēpe*** 'şişik, şişkin' (T. Tekin)

An.ağl.:***gebece, gebeç*** 'başak vermeye başlayan ekin' (*DS.VI*, 1955); ***gebeleş-*** 'ekin başakları olgunlaşmaya başlamak'

< *gebe+ç/+ce/+le-ş-*

gebeş, gebes, gembe [< *-m-türemedir*], ***gembeş*** 'karnı şiş olan (kimse)' (s.1956)

< *gebe+ş/+s*

~ gēbe (Trkm.)

gäbä (Az.)

Nişanyan (*SS*,156): **gebe** = *kebe* karnı şişmiş (XIV) =? *ET. kaba* şiş, şişik → KABA

gebelek (hlk.) '1. koyunların karacığerinde meydana gelen bir hastalık; 2. sıska'

< ***gebe*** [< ET. *kēpe*]+***le-k***

geber-['Ölmek'

SanalBaba

= ***keber-***

< **kēbe+r-* 'şimşek çakmak, kabarmak' = ET. ***kabar-***

~ Trkm. ***gä:ber-*** < **kä:per-* (T. Tekin, *Mak.II*, 440)

TT.: GEBER-(İK/ME/MEK/TİL-ME/TİLMEK/TME/TMEK)

gebze 'Schulterblatt; Weissagung'

< **kebze*

~ kebze 'lopatka' (Kzk.)
kepşe 'lopatka' (KKlp.)
(Räsänen, *V*)

gece 'Gece'

= (Orh.) ***kiçä*** 'geceleyin'
ET. ***kiç*** 'geç' [*ür kiç* 'uzun zaman'] < ** kēç*

Krş. ET. ***käçä ~ kiçä*** 'öte tarafa geçerek' (*EUTS*, 103, 108-109) ~ ***kiçe*** (Uyg.Br.) ~ ***kéçe, kiçe*** (DLT)

< *kēç* 'geç, zaman, uzun süre' (Az. *gec*; Trkm. *gi:ç*; Çuv. *kas*)

+ *e* 'datif'

An.ağl.: ***gece, geçe*** 'yön, taraf' (*DS.VI*, 1960)

~ gi:ce (Trkm.)
gecä (Az.)
gé:ce (Har.)
kejē 'akşam' (Tuv.)
kijē 'dün' (Hak.)
kiçä (TatK.)
kisä (Bşk.)
keçe (Oyr., Tel.)
keçä (Özb., YUyg.)
gecä (Az.)
kiese (Yak.)/kiähä 'akşam üstü'
kaś 'kşam üstü' (Çuv.) < **keç*

= *tün* (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
tön (Bşk., TatK.)

K(>g)É (>e, i, ie, i:)**Ç**(>c, s)+**E**(>ä)

Zajaczkowki ve Banguoğlu (1959: 20): **< geç** (< ***keç)+çe***. T.Tekin bu görüşü kabul etmez). (*Mak.II*, 515)

G. Clauson (*ED*, 694) : < ET. **kéç-/kiç-** 'gecikmek, geç olmak'. T. Tekin bu görüşü kabul etmez. (*Mak.I*, 201, 356)

geceleyin 'Geceleyin, gece vakti'

< *gece* [< ET. *ki:çe*]+***leyin***

~ gi:ce(sine) (Trkm.)
keçilep (Uyg.)

= *tünde* (Kzk.)
tündä (Özb., Uyg.)
töndä (Bşk.)
tönön (Bşk., TatK.)
tönlä (TatK.)
tün (ubaktı) (Kırg.)

gecelik 'Gecelik'

< *gece+lik*

Tü. >Ar. (Sur.) *gecelik* (*ALTK*, 70)

gecik-['Gecikmek'

= ET., OT. ***kéç-*** (DLT)

< ** ké:ç-* (ik-)

An.ağl.: ***gecirge-, gecıyh-*** (*DS. VI*, 1960)

~ kisiğiv (Bşk.)
keşigüv, keşkelüv (TatK.)
keçigū, keçigip kelū (Kırg.)
keçikmàk (Özb.)
kiçiğü (TatK.)
gi:cik- (Trkm.)
keçik- (YUyg.)

G[< K]E[< é](>i)C[< ç](>s, ş)+ ***İK***(> g, ğ)-

geciktir-['Geciktirmek'

= OT. ***kéçit- ~ kéçür-*** (DLT)

< **ké:ç-*

~ keçiktur- (Uyg.)
keçiktir- (Özb.)
kiçiktir- (TatK.)
kisiktir- (Bşk.)
geçir- (Trkm.)

geç 'Geç'

= ET.(KT., Uyg.) ***keç*** ; OT. ***kéç***

< *ké:ç* [**kē* 'sonra, sonraki' **+ç**]

~ gec (Az., Kum.)
gi:ç (Trkm.)
keç (Kırg., Özb., Uyg.)
kēç (Yak.)
keş (Kzk., KKlp., Nog.)
kiç (TatK.)
kis (Bşk.)
kaś (Çuv.)

K(>g)E[< İ:, Ē, a]Ç(>c, s, ş)

geç-['Geçmek, aşmak, ölmek ; uyku-

SanalBaba

ya dalmak ; bilincini yitirmek ; sönmek'
= ET., OT. ***kéç-*** (DLT)

= Kırg. **öt-** 'geçmek' ; MA. **öt-** (97-1), **oz-** (76-6), **ozat-** 'ardından gitmek' (103-1), **ozuk** 'sınır' ~ **oruk** ~ **uruk**.
Kumd. ***ötken*** 'geçen' < **öt-**

TT. : GEÇ- (ERLİ/İM/İT)
An.ağl.: ***geçek, geçembek*** 'çok geçilen yer' (*DS.VI*, 1960); ***geçelik*** 'karşılık, cevap'; ***geçemek, geçek*** 'dar geçit' (s. 1961);
geçgili, geçgel, geçgil, geçgin, geçgülü, geçkel 'sözü geçen, sözü etkili (kimse)' (s.1962)

GEÇ-*EK*
-E+M[B]EK
-E+LİK
-E+MEK
-GEL/-KEL
-Gİ+Lİ/-GÜ+LÜ
-GİL

Eren (*TDES,* 151) : YOK

geçen (yıl, ay, gün vb.) 'Geçen'
< ***geç-***[<ET. *ke:ç-*]+***-(e)n***
~ geçen (Trkm.)
keçmiş (Az.)

KEÇ-*EN/-MİŞ*

= *ötken* (Kzk.)
ötkän (Uyg.)
öten (Trkm.)
ötkön (Kırg.)
ötgän (Özb.)
ütkän (Bşk., TatK.)
uzğan (Bşk., TatK.)

Ö(>ü)T-K(>g)E(>ä, ö)N

geçi (hlk), bk. **keçi**
geçik (hlk.) 'Yaşlı, ihtiyar'
< ***geç-(i)k***
An.ağl.: ***geçgin, geçik, geçük*** (*DS.VI*, 1963)
geçin-[(hlk.) 'Ölmek'
< ***geç-(i)n-***
An.ağl.: ***geçinmek(g), geçirinmek*** (*DS.VI*, 1962)
~ geçin- 'ölmek' (Gag.)

geçinti '1.Tahılın kalbur altına geçen kısmı; 2. çabuk gelip geçen yağmur; 3. dilenci; 4. bölüm'
< ***geç-in-ti***
geçiş 'Geçiş'
< ***geç-***[< *ke:ç-*]+***-iş***
~ geçiş (Trkm.)
keçiş (Az., Özb., Uyg.)
keçmä (Az.)
keçilmä (Az.)
kiçiş (TatK.)
kisiş (Bşk.)

K(>g)E(>i)Ç(>s)-*İŞ*
-MÄ
-İL-MÄ

= *ötiş* (Özb.)
ötüü (Kırg.)
ötüv (Kzk.)
ütiş (Bşk., TatK.)
ütü (TatK.)
yötkülüş (Uyg.)

Ö(>ü)T-*İŞ/-ÜÜ/-ÜV/-Ü*

geçit 'Geçit'
< ***geç-(i)t***
< **** keç-***
ET. ***käçüg*** ~ ***käçik*** (*EUTS*, 103)
~ géçik (Ker.) (*Kr.TS*, 158)
Eren (*TDES* 151) : YOK
geçki 'Dokumacılıkta çözgü iplikleri arasına, yanlamasına geçirilen atkı iplikleri'
< ***keç-ki***
An.ağl. : ***geçgi, geçki, geçurma*** (*DS.VI*, 1962)
ged-['Gedik açmak'
< ****kēt-***
gedik 'Kertik, gedik'
< ****kēt-*** 'gedik açmak' (T. Tekin, *Mak.I*, 63; Räsänen, *V* 258)
< ****kēt-(ü)k***
TT. : GEDİK+(Lİ/İL-)
An.ağl.: ***gedik*** '7 farklı anlamı var' (*DS.VI*, 1966) ; ***geduk, gedük*** (s.1968)
~ gä:dik (Trkm.) < **kētük*
gä:t- 'gedik açmak'

SahalBaba

gädik (Az.) < * *kētük*
ketik (Kzk., Kırg.)
= Moğ. ***keltele-*** < *kelte-le-*; Hal. *xeltle-*
(Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 63, 99)

gediz (hlk.) 'Su birikintisi, gölcük'
< ***ged-***[< *kēt-*]+***-(i)z***

gegeç (hlk.), bk. **çekiç**

geğinz (hlk.), bk. **geniz**

geğir-['Geğirmek', bk. **genir-**
= ET., OT. ***kegir-*** (DLT)
< * ***kēkir-***
< ****kē*** 'yansıma' +***kir-***
TT. : GEĞİR-(İŞ/ME/Tİ)
~ gēğir- (Trkm.) < **kä:kir-*
geyir- (TT.)
gäyir- (Az.) < **kä:kir-*
kikir- (Bşk.)
kekir- (Kzk., Kırg.)
= Moğ. ***ḳakira-***; Hal. ***xaxira-*** < *ka-kira-*
(Bk.T. Tekin, *Mak.I*, 63, 100, 157, 333)

K(>g)Ē(>e, i)+K(>ğ)İR-

geğirti 'Geğirti'
< ***kē+kir-ti***
Bk. **geğir-**
~ gäyirti (Az.)
gä:kilik (Trkm.)
kekirik (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kikrik (Bşk., TatK.)

K(>g)Ē(>ä:, i)+K(>y)İR-İK
+KİL[<*R*]-İK
+K[*İ*=ø]R-İK

geğirtlek (hlk.) 'Gırtlak kemiği'
< ***gē+ğir-***[< *******kē+kir-*]
+-t-le-k

geğrek '1. yumuşak kaburga kemikleri ; 2. kaburganın alt yanında bulunan boşluklar',krş. ***kıkırdak***
~ Trkm. ***geyrek***
< ***kē+kir-de-k*** [> *kekirek* >*kek-rek* > *hegrek* >***geğrek***]
Eren (*TDES* 151): < ?

gel-['Gelmek'
< ET. ***kel-***
TT. : GEL- (ECEK/ ENEK/ İN/İŞ-)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *gel* (*ALTK*, 70)

gel- fiilinin çekimi:
geli'-rim < kelir' ben
geli'-riz < kelir' biz
geli'yor < gel-e' yorur
gidi'yor < gid-e yorur = Kzk. *kele'di* < *kel-e' turur*

gelemedi 'Gelemedi'
< ***gel-e*** 'zarf-fiil eki' ****u-*** 'iktidar fiili'+- ***ma-*** 'olumsuzluk' ***+-dı***
[****u-*** 'iktidar ifâde eden fiil']
[**NOT**: Bu çekimli örnek **-e** eki ve
u- fiilini belirmek için sözlüğe alınmıştır.]

geliyor 'Gelmekte, gelmeye devam ediyor'
< ***gel-*** [< ET. (*kel-*)+***-é-yor*** < ****gél-e*** 'zarf-fiil' ***yoru*** < ***gel-é yoru-r*** 'geniş zaman eki']
Krş. Kzk. ***kelédi < kelédu < kelédur < kel-é tur-ur.***

gelme 'Gelme!'
< * ***kel ma*** [< Tü ***kel*** 'gel' + Toh. ***ma*** 'olumsuzluk edatı']
(**NOT**: Edatlar ilişki kurdukları sözcüklerden sonra gelirler: **alma**! < ***al ma*** ..vb.)

gelmedim 'Gelmedim'
< ***kel-me-*** 'emir kipindeki olumsuzluk unsuru olup, tarafsızlığını kaybetmiş, *zaman* ve *kişi* eklerini alarak **emir kipi**nin dışına taşmış ve genelleşmiştir.' (Ş.Tekin, *İştikakçinin Köşesi*, s.52) + ***-ti+m***

T. Tekin, *Mak.I*, 262, 263: ***gelmedim < *kel-me e-ti-m.***

SanalBaba

Ön Tü. ***e-*** *'olmamak*; (esas anlamı 'olmak)'
ET. **bolmaŋ** 'olma' < ****bolm-aŋ*** bolum+eŋ.
Çuv. an 'yapma' < ****eŋ*** < ****e-ŋ²***
gelme 'Gelme!'
< * *kel ma* [< Tü ***kel*** 'gel' + Toh. ***ma*** 'olumsuzluk edatı']
(**NOT**: Edatlar ilişki kurdukları sözcüklerden sonra gelirler: **alma!** < ***al ma*** ..vb.)
gelmedim 'Gelmedim'
< ***kel-me-*** 'emir kipindeki olumsuzluk unsuru olup, tarafsızlığını kaybetmiş, *zaman* ve *kişi* eklerini alarak **emir kipi**nin dışına taşmış ve genelleşmiştir.' (Ş.Tekin, *İştikakçinin Köşesi*, s.52) + ***-ti+m***

T. Tekin, *Mak.I*, 262, 263:
gelmedim < ****kel-me e-ti-m.***
Ön Tü. ****e-*** *'olmamak*; (esas anlamı: 'olmak')
ET. ***bolmaŋ*** 'olma!' < ****bolm-aŋ***
< ****bolum+eŋ***
Çuv. **an** 'yapma !' < ****eŋ*** < ****e-ŋ²***

gelberi (hlk.) 'Yüksek dallardaki meyveleri toplamak için kullanılan çatallı sopa'
< *gel+beri*
An.ağl.: ***gelberan, gelbere*** (*DS. VI*, 1971); ***geberi, gelberü, gelveri, geveç*** (s. 1972)

GEL-BERİ(>e, ü)
-BERAN
-V[<b]**ERİ**
GE[*L*=ø]**-VEÇ**

gelecek 'Gelecel, istikbal'
< *gel-* [< ET. *kel-*]**+*ecek***
~ gelecel (Trkm.)
gäläcäk (Az.)
keliçäk (Uyg.)
keläçäk (Özb.)
keleçek (Kırg.)
keleşek (Kzk.)
kiläsäk (Bşk.)
kiläçäk (TatK.)

K(>g)**E**(>ä, i)**L-**
E(>ä)**Ç**(>s, ş)**E**(>ä)**K**

geleci 'Konuşma; dedikodu yapma'
[~ TT. **keleci** (*TS.II*, 1263) 'düzgün söz']
~ OT. ***keleçü*** 'söz' (Oğuz); (DLT. I,445): ***keleçü*** ; ***keleçi*** (eski Kpç.); MA. ***kelelsi*** 'hikâye' (118-8)
< Moğ.
keleşmiş 'sözlü, nişanlı' (27-8)
An.ağl.: ***geleci et-*** 'konuşmak' (*DS.VI*, 1973)

Türkçede **kele-** fiili olmamasına rağmen, **keleçü** sözcüğünün bulunması ilgi çekicidir. **+çü** *meslek ekinin* burada fiil üzerine gelmesi açıklanamaz:
kele-çü (?). Acaba **kele** aynı zamanda bir isim kökü olablir mi?: **kel-e+** *MA*'deki **kelelsi** < **kele-l+si** ve **keleşmiş** < **kele-ş-miş** biçimleri bizi *Moğolca* ***kele-*** fiiline götürüyor: **kele-** *'konuşmak'*+ **-ş-** *'karşılıklı konuşmak; sözleşmek'* + **-miş** *'anlatılan geçmiş zaman eki'*

Clauson (*ED*, 716b): Moğolca **kele-** 'to speak' kökü ile birleştirilemez.

Eren (*TDES*, 151): < ?
Fakat, **keleci** maddesi YOK (s.228)

geleğen 'Ana ırmağa karışan su'
< *gel-eğen*
< *kel-

gelen 'Gelen'
= OT. ***kelegen*** (DLT)
< *kel-e-gen
[>*kelgen*>*kelen*]

gelenek 'Anane'
< *gel-enek*
< *kel-
TT.: GELENEK+ (Çİ/ ÇİLİK/ LEŞME/ LEŞ-/ LEŞTİRME/ LEŞTİR-/ Lİ/ SEL)

geleni 'Tarla faresi'
= OT. ***kelegü*** 'tarla sıçan soyundan bir hayvancık'(DLT)
An.ağl.: ***gelengi, gebenu, geleğen, geleği, geleğü, gelengü, geleni, gelenki, gelenu, gelevun, gelevü, gelni, gemesıçan*** (*DS.VI*, 1975); ***geloğ, gelö, gel-***

SanalBaba

öğö (s. 1984)

GELE+[*N*]*Gİ*/+*GÜ*
+*ĞEN*
+*Ği*/+*ĞÜ*
+[*N*]*İ*/+*U*
+*V* [< *D*]+*Ü*
GEL[*E*=ø]+[*N*]**İ**
GEL[*E*=ø]+*OĞ*/+*Ö*/+*ÖĞÖ*

~ Kırg. ***kelemiş*** 'tarla faresi; sıçan' (*KS.II*, 433) ~ ***keles*** 'sıçan'

Eren (*TDES* 151): < *'Kökünü bilmiyoruz'* diyor ama Kırgızcadaki **kelemiş** ve **keles** sözcüklerini gözden kaçırmış. Sözcüğün kökeni **kele** olabilir: Kırg. **kele+miş, kele+s**; DLT. **kele+gü**; ağızlar: **gele+ŋi** (< **kele+ŋi**). Ayrıca bk. **keler** '*kertenkele*' (Uşak)

gelesi 'Gelesi'
= ET., OT. ***kelesi*** 'gelme zamanı' (DLT)
< ****kel-esi***

gelgeç 'Geçici; sebatsız (kimse)'
< ***gel+geç***
< ****kel-/ *keç-***

gelgel 'Albeni, alım, çekicilik'
< ***gel+gel***
< ****kel-***

gelgit '1.boşuna gidip gelme; 2.medcezir olayı'
< ***gel+git***
< ****kel-/ *kit-***

gelici 'Gelici'
= ET., OT. ***kelgüçi*** (DLT)
< **** kel-güçi***

gelik (hlk.) 'Çocuk ayakkabısı; bir çeşit kadın ayakkabısı'
[= OT. ***etik*** ~ ***etük*** 'pabuç' (DLT)]
< ***kel-(i)k*** (N. Özkan)

gelin 'Gelin'
= ET., OT. ***kelin*** (*EUTS*, 104; DLT)
< ***kelin*** 'gelin'+***kün*** 'halk' [*käliŋün* < *kälin-gün* < *kälin+kün*] (T. Tekin, *Mak.I*, 189)
Krş. Nivkh dilinde: ***umgu(n)*** 'kadın, eş' < ****umgun*** < ****emekun*** (Moğ. ***eme kümün*** 'kadın', ***ere kümün*** 'erkek, adam')
ET: ***kälinlä-*** 'evlenmek'
TT.: GELİN+(CİK/LİK)
~ kelin (Çağ.)
gelin (Krç., Blk., Trkm.)
gälin (Az.)
kilęn (TatK.)
keli (Şor)
kilin (Tat., Bşk.)
kin (Çuv.)

K(>g)**E**(>ä, i)**Lİ**(>ę)**N**
KELİ*[N=ø]*
K*[KEL=ø]***İN**

~ Tung. ***kēlī / kēlin***
~ Fin. (*UAW* 9) ***kelı*** (Räsänen, *V* 250)

gelinaba (hlk.) 'Yenge'
< ***gelin*** [< ET. *kelin*]+aba
An.ağl.: ***gelinaba, geliba, gelinabba, gelinana, gelinbaba, gelinbacı, gelinge, gellaba, gelliba, gelnāba, genaba, genapla, geniba, gennaba*** (*DS.VI*, 1978)

GELİN+ABA
+ABBA
+ABLA
+ANA
+BABA
+BACI
GELİ[*N*+*A*=ø]BA
GEL[*L*][*İN*=ø]+ABA
GEL[*L*]**İ**[*N*+*A*=ø]BA
GEL[*İ*=ø]**N**+ĀBA
GE[*Lİ*=ø]**N**+ABA/+APLA
GE[*Lİ*=ø]**N**+**İ**(<A)**BA**
GE[*Lİ*=ø]**N**[**N**]+**ABA**

gelinbarmağı (hlk.) 'Parmak ucu biçiminde üzüm'
< ***gelin*** [< *******kel-in*] +***barmak+ı***
An.ağl.: ***gelinbannağı*** (*DS.VI*, 1978); ***gelinparmağı*** 'havuç' (s. 1981)

gelince (hlk.) 'Kendinden büyük ve evli bir kadın için 'hanım abla' anlamında kullanılır'
< **gelin** [< *******kel-in*]+***ce*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***gelince, gelinçe*** (*DS.*

SanalBaba

VI, 1978)

gelincik[1] 'Gelincik çiçeği'

< ***gel-in+cik***

< ***kel-in+cik***

~ kilinçek (Oyr., Tel.)
kilincek (Leb.)
kilindyek 'Sünde',
xilinçek, xinçek 'gore,muka'
< Moğ. (KWb. 231) ***kilinçe*** < ***kıl-ınç*** 'Sünde' (Uyg.) < ****kıl-*** 'machen'
(Räsänen, *V* 270)

KE(>İ)L-İN+Ç(~ C, dy)E(>i)K

Eren (*TDES* 153): YOK

Türk şivelerinde 'gelincik' için söylenen sözcükler:
köknär (Kzk.)
köknàr (özb.)
gö:knār (Trkm.)
köknar (Uyg.)
kızğaldak (Kırg.)

gelincik[2] 'Gelincik denilen bir tür hayvan'

< ***gelin+cik***

An.ağl.: ***gelincüyh*** (*DS.VI*, 1981)

gelinlik 'Gelinlik'

< ***gelin+lik***

< ****kel-***

An.ağl.: ***gelinniyh*** '1.gelinin bir zaman kocasının akrabalarının yanında konuşmama adeti; 2. düğün günü verilen hediye' (*DS.VI*, 1981)

~ gälinlik (Az.)

Öteki Türk şivelerinde ***gelinlik*** anlamında söylenen sözcükler için bk. *KTLS*, s. 264-265.

gelinti (hlk.) ,1. göçmen; 2. kendi kendine biten ekin'

< ***gel-inti***

gelip batı-[(hlk.) 'Gelip durmak'

< ***gel-(ı)p*** 'zarf-fiil eki'

yat- 'yardımcı fiil'+***-ı-*** 'fiilden fiil yapan ek'

An.ağl.: ***gelipba, gelipbatır, gelipdurupatır*** (*DS.VI*, 1983)

geliş 'Geliş'

= ET., OT. ***keliş*** (DLT)

< ****kel-***

An.ağl.: ***geliş*** 'kere, kez, defa' (*DS.VI*, 1983)

geliş-['Büyüyüp boy atmak, yetişmek; ilerlemek, olgunlaşmak, genişlemek'

< ***gel-(i)ş-***

TT.: GELİŞ-(İM/ME/TİRİLME/TİRİL-/TİRİM/TİRME/TİR-/TİRİM/TİRME/TİR)

An.ağl.: ***geliş-*** '1.şişmanlamak; 2.işi yoluna girmek, zengin olmak;3.uğurlu gelmek; 4.uymak' (*DS.VI*, 1983)

gem 'Gem'

<* ***kem***

= MA. **öygen** (32-7)

TT.: GEM: GEM+(LEME/ LE-/LENME/LEN-)

An.ağl.: ***gem*** '7 farklı anlamı var' (*DS.VI*, 1984)

Tü. > **Kürt.** *gem* ; **Zaza.** *gem* (*ZTS*, 124); **Sırp., Blg.** *gem*

~ gäm (Az.)
= *avızlık* (TatK.)
avız,lık (Bşk.)
avızdık (Kzk.)
oozduk (Kırg.)
ağızdırık (Trkm.)
eğizduruk (Uyg.)
suvluk (Özb.)

AĞIZ/AVIZ/EĞİZ/OOZ
+LIK/+DIK/+DIRIK/+DURUK

Sevortyan (*ÊSTJa* 1980: 18-19): <***Tü. kemir-*** ~ **gemir-** < ****gem*** ~ ****kem***
Eren (TDES, 153): < ?
Nişanyan (*SSA*,158): **gem** ~***Yun.*** *kimós κηόçk* = **EYun.** ***kēmós*** 'gem'

gemalmaz (hlk.) 'Söz dinlemez' [*Erzurum'da bir ailenin soy adı: Prof.Dr. Efrasiyap Gemalmaz*]

< ***gem+al-maz***

gemi 'Gemi'

= ET., OT. ***kemi*** ~ ***kimi*** (DLT)

< ****kēmi*** 'gemi, kayık' (Räsänen, *V* 251 ; T. Tekin)

SanalBaba

TT.: GEMİ+(Cİ/CİLİK/LİK)

Tü. > **Zaza.** *gemi, gemiye* (*ZTS*, 124)

~ gēmi (Trkm.)
gä:mi (*KTLS*) [< kēmi]
ki:me (Turf.[L.C.])
kēmi (Kuça [L.C.])
gämi (Az.)
keme (Kzk., Kırg.)
kemä (Özb., YUyg.)

K(>g)Ē(>E, İ:)Mİ(>e, ä)

gen (hlk.) 'Geniş'
< ET., OT. ***king*** (DLT: *kingit-, kingrün-, kingü-, kingür-*)
An.ağl.:***gen, genk, gere*** (*DS.VI*, 1989)

gence (hlk.) 'Genişçe'
< ***gen*** [< ET., OT. *king*]+***çe***

genç 'Genç'
= ET. ***känç*** (*EUTS*, 105)[***känç oğlan*** 'genç', ***kängçi*** 'son beşik, sonuncu evlât' (s. 106)]
~ OT. ***kēnç*** 'genç, çocuk, her hayvanın küçüğü' (DLT)
< ***kēnç***
TT. : GEÇ+(LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRİLME/TİRİL-/TİRME/TİR-/LİK)

Tü. >**Zaza.** *genc* 'genç', *gencey* 'gençlik', *gencı* 'genç kız' (*ZTS*, 124)

Ramstedt (*JSFOu* 55:66; *KWb.* 226a): < Tü. ***kenç (> genç)*** ~ Moğ. ***kence***
Doerfer (*TMEN* 352): Ana Tü. ****kenç*** > Moğ. ***Kence***
Borovkov (*Leksika* 180): ***kinç*** < Tü.-Fars

gene 'Yeniden, bir daha, yine'
< ET.,OT. ***yan-*** [< **yan-* 'dönmek']+***-a*** 'zaf-fiil eki'
~ yenä (Az.)
yänä (Bşk., Özb.)
yene (Trkm.)
yeŋidin (Uyg.)
yaŋadan (TatK.)
caŋıdan (Kırg.)
jaŋadan (Kzk.)

Y(>c, j)A(>ä, e)D-A(> e, ä, i)+DA(>i)N

genel 'Genel, umumî'
< ***gen+(e)l***
< ET. ***keŋ***
TT.: GENEL (LEME/+GE/LEME(K)/LEŞME(K)/LEŞTİRİLME(K)/ LİK/ LİKLE)

genel-['Genişlemek'
< ***gen+el-***
< ET. ***keŋ***

geneş-[(hlk.) 'Danışmak'
< OT. ***kengeş*** 'karşılıklı danışmak, tedbir almak' (DLT: *kenge-* 'danışmak, görüşmek'; *kengeşlik* ,danışıklı') < ***kenge-*** ,danışmak'+***-ş*** ,fiilden ad yapan ek'
An.ağl.: ***gengeş-*** (*DS.VI*, 1990)

Eski ve Orta Türkçedeki biçim ile TT' ndeki biçim arasında yalnız **k->g-** değişimi vardır.

genez (hlk.) 'Kolay' (*Düzce-Bo./ *DS.VI*, 1991)
< OT. ***kenges*** 'sığ, az, kolay, hafif' (DLT)

genir-[, bk. **geğir-**

genirti (hlk.) 'Ağızdan sesli olarak çıkan gaz'
< ***gē*** 'yansıma'+***kir-ti***
An.ağl.: ***genilti, genirti, genrik*** (*DS.VI*, 1992)

geniş 'Geniş'
< ET. ***kéŋ*** (Uyg.Br.) ~ ***kiŋ*** (DLT)
< ***ké:ŋ*** (T. Tekin) + ***(i)ş***
TT.: GENİŞ (+ÇE/LEME(K)/LETİLME(K)/LETME(K)/LİK)
~ gi:ŋ (Trkm.)
gey (Ker.) [< *geŋ* < **keŋ*]
kieŋ (Yak.)

KĒ(>i:, ie)D(>y)

genişle-['Genişlemek'
= ET., OT. ***kiŋü-*** (DLT)
< ****ké:ŋ+(i)ş-le-***

genişlik 'Genişlik'
= ET. ***känglig*** (*EUTS*, 105)
< ***keng+(i)ş+lik***
~ kiŋlik 'enlem, genişlik'

SanalBaba

(Bşk., TatK.)
kenglik (Özb.)
käŋlik (Uyg.)
keŋdik 'enlem' (Kırg.)
endik (Kzk.)
gi:nişlik (Trkm.)

geniz 'Geniz'
= ***geŋiz***
< ****keŋ+(i)z***
TT.: GENİZ (+Sİ/SİLEŞME)
~ gemzík (Ker.) (*Kr.TS*, 158)
gänzik (Az.)

Nişanyan (*SS*, 158): **geniz/genz-** ~ ?

genleş-['Genleşmek'
< ET. ***keŋ+le-ş-***
TT. : GENLEŞ-(ME(K)/TİR-ME(K)

genlik 'Genlik', bk. **genişlik**
< ***gen+lik*** 'genişlik'
< ET. ***keŋ***

geŋzek 'Genizden konuşan'
< ****keŋ(i)z+ (e)k***

genzel 'Genizsi'
< ****keŋ(i)z+el***

ger-['Germek; kapamak'
= ET. ***ker-*** ~ OT.(DLT) ***ker-***
DLT: ***kerilgen*** 'her zaman gerilen'
< ***ker-***
TT.: GER- (ELTİ/ Gİ/ GİN/GİN-CE / GİNLEŞME(K) / GİNLEŞ-TİRME(K)/LİK/İLİ/İLİM/İLİM-Lİ / İLİMSİZ/ İLİŞ/İL-/İNİŞ/İN-ME)

gerçek 'Gerçek, hakiki'
< ***gérçek /girçek***
< ET. ***kirçek***
TT.: GERÇEK(Çİ/ÇİLİK/LEŞ-ME(K)/LEŞTİRİLME(K)/LEŞ-TİRME(K)/Lİ/LİK/TEN)
Eren (*TDES* 154): YOK

gere-[(hlk.) 'Kapamak, örtmek'
< ***ger-e-***
An.ağl.: ***gere-, geren-*** (*DS.VI*, 1997)

gereç ***YT*** (1935) 'levazım'
< ***gerek***
< **** kergek***

gerek[1] 'Elzem, lüzumlu'
= ET.(Uyg.) ***kärgäk*** (*İKPÖ*, 191) ~ ***käräk, kärgäk*** (*EUTS*, 106)
~ OT. ***kerek*** 'gerek, olmalı, yaraşır, lâzım, ihtiyaç' (DLT)
< ****kerge-*** 'yaraşmak'
+ ***k*** 'sonuç bildiren ek'

[< **** kär-*** 'sonuna kadar germek' + ***-ä-*** 'fiilden fiil yapım eki' + ***-ᵒg*** 'sıfat-fiil eki' veya 'pekiştirme eki' (*İKPÖ*, s.191)]

~ Çağ. ***kirek; kirek yaraḳ*** 'levazımat, tachizat'
TT.:GEREK(+İR/İRCİ/İRCİLİK/LİK/LİLİK/ME(K)/ SEME/ SİN-ME/SEMEK/ SİNMEK/ SİNİM/ SİZ/SİZLİK/TİRİM/ TİRME(K)

Tü. > **Zaza.** *gere, gerek, gereke* 'gerek, gerekir ki' (*ZTS*,124)

~ gere ~ gerek ~ gerékíme (Ker.) (*KrTS*, 159)
gäräk (Az.)
käräk (Bşk.)
kerek (Kzk., Kırg.)
keräk (Özb., YUyg.)
kiräk (TatK.)
gerek (Trkm.)
kirlĕ (Çuv.)

K(>g)E(>ä)RE(>ä)K

gerek[2] (hlk.) 'Balık avlamak için suyun önüne gerilen set'
< ***ger-***[< ET. *ker-*]+***-(e)k***
An.ağl.: ***gerek*** '5 farklı anlamı vardır' (*DS.VI*, 1996)

gerek-['Bir şeyin yapılabilmesi veya gerçekleşmesi için bazı nesne, fiil vb.ye bağlı olmak'
< ***kergek-***
TT.: GEREK-(ME)

gerekçe ***YT*** (1937) 'Gerekçe; gerektirici sebep'
< ***gerek+çe***
< **** kergek***
TT.: GEREKÇE (+Lİ/SİZ)

gereklen-[(hlk.) 'Kullanmak'
< ***gerek+le-n-***

SanalBaba

< * ***kergek***

gerekli 'Gerekli, elzem'
= ET.Uyg. *İKPÖ*,s.191) ***käräklig*** ~ OT. (DLT) ***kereklig***
< * ***kerge-k+lig***
TT.: GEREKLİ+(LİK)

gerel-[(hlk.) 'Gerginleşmek'
< ***ger-*** [< ET. *ker-*]+***-(i)l-***

gerelti (hlk.) 'Engel, perde'
< ***ger-el-ti***
An.ağl.: ***gerelti, gergi, gerilti*** (*DS.VI*, 1997)

geren (hlk.) 'Hafif bulutlu, sisli hava'
< ***ger-*** 'kapamak, örtmek'+***-e-*** 'fiilden fiil yapan ek'+***-n***
An.ağl.: ***geren, gerengi, gerengilik, gereŋimek, gerenlik, gerense*** (*DS.VI*, 1998) ; ***gerenle-, gereŋlen-, gerenne-, gereylen-*** 'hava bulutlanmak' (s.1999)

GER-*EN/-ENLİK*
-ENGİ/-ENGİLİK
-ENSE
-EDİMEK

gergi (hlk.) '14 farklı anlamı var' (*DS.VI*, 2000-2001)
< ***ger-gi***
< ****ker-***

gergin 'Gergin'
< ***ger-gin***
< ****ker-***
TT.: GERGİN+ (CE/ LEŞME/ LEŞTİRME/ LEŞTİR-/ LİK)
~ gärgin (Az.)
kirinki (Bşk.)
kerilgen (Kzk.)
kerki (Kırg.)
kergi (Özb.)
kiyirği (TatK.
gerŋek (Trkm.)
gärdäş (Uyg.)

KER-*İLGEN*
-Kİ/-Gİ
KİR-*İNKİ*
Kİ[***Yİ***]**R**-*Ğİ*
GE(>ä)R-*GİN*
-DEŞ
-DEK

geri 'Geri'
= ET. ***kerü, kirü*** (*EUTS*, 107)
~ OT. ***kirü*** (DLT) ~ ***kérü***
< ****kerü/*kirü***
[< ****ké:d*** 'arka, geri, son' (T. Tekin)]

~ geri (Az.)(*KTLS*).
Öteki şivelerde YOK.

Saat için: Bşk. ***kiri***; Kzk. ***keri***.
geri dön- ~ *kiri kayt-* ~ *kerü kayt-* biçimleri vardır.
Ayrıca : (Uyg.) ***kén*** 'sonra', ***kit*** 'son' ; ***ki:d, ki:din*** 'sonra' (DLT)

TT. : GERİ+ (Cİ/CİLİK/ LE-/ LETME/ LET-/ LEYİCİ/ LEYİŞ/LİK)
An.ağl.: ***geri*** '7 farklı anlamı var' (*DS.VI*, 2001)

Tü. > **Laz.** *geyi* 'arka' (*LTS*, 148)
[**/-r-/ >-y-/** değişimi ile]

gerik (hlk.) 'Örtülü, kapalı'
< ***ger-*** [< ET. ker-]+***(i)k***

geril-['Gerilmek'
= ET., OT. ***keril-*** (DLT)
< ***ker-(i)l-***
TT. : GERİL-(İM/İMLİ/İMSİZ/ İŞ)

gerilik (hlk.) 'Her zaman giyilmeyen elbise'
< ***geri+lik***

gerin-['Gerinmek'
< ***ger-(i)n-*** [< ***ker-***]
An.ağl.: ***gerneş-, gemeş-, geneş-, gennеş-, genreş-, geril-, gerinleş-, gerinneş-, geriş-, gerneş-, geviş-*** (DS.VI, 2005)

GER-*NE-Ş-*
-İL-
-İN-LE-Ş
-İN-NE-Ş-
-İŞ-
-NE-Ş
GE[*R=ø*]-*NE-Ş-*
GEN[<R]-*NE-Ş-*

~ gärnäş- (Az.)
kiril- (Bşk.)

SanalBaba

keril- (Kzk., Kırg.)
keriş- (Özb.)
gerin- (Trkm.)
keril- (YUyg.)

KE(>i)R-*İN-/-İL-/-İŞ-*
G[<K]ER-*NE-Ş-*

geriş 'Dağların ve tepelerin üst kısmı'
= OT. ***keriş***
< **** ker-***
An. ağl.: ***keriş***
~ geriş (Trkm.)'sırt'

Clauson (*ED* 747a): ***ger-*** (< ***ker-***)
Eren, destekler.

germe (hlk.) 'Bir yeri bölmek, sınırı belli etmek için yapılan tahta perde ; avlu ; bahçe ; tavuk kümesi'
< ***ker-me***
An.ağl. : ***germe, germeç, gerni*** (*DS.VI*, 2004); ***germeç, gerimcek*** 'çamaşır ipi'

GER-*ME/-MEÇ*
-Nİ
-İM+CEK

germeşik 'Yabanî kızılcık'
An. ağl.: ***germişek***
< ? ***ye-m+iş+(ek)***

Räsänen (*V* 257a): < kärtmä 'armut'
Eren (*TDES* 155)'e göre '**Yanlıştır.**'

getir-['Getirmek'
= ET. ***ketür-*** < ***keltür-*** (DLT)
< ***kel-tür-***
TT.: GETİR- (İ/İŞ/ME(K)/T-ME(K)
~ Az. ***gätir-***; Bşk. ***kiltir-***; Kzk. ***keltir-***; Kırg. ***ketir-***; Tat. ***kitir-***; Trkm. ***getir-***; YUyg. ***kältir-***

gev-['Gevmek'
= ET., OT. ***kew-*** (DLT)
[< **** kēb-*** (T. Tekin)]
krş. İM. ***kevek*** 'saman'
AH., MA. ***kävük***; OT. ***küvük***
< **** käbük*** (Räsänen, *V* 245)
TT.: GEV- (ELEME(K)/ELEYİŞ)
An.ağl.: ***gevçele-*** 'yemeye içmeye çalışmak' (*DS.VI*, 2008); ***gev-, gevi-, gevle-, gevşele-, gevşe-, gevşen-*** (*DS.VI*, 2013)
~ gävälä- (Az.)

geven 'Dikenli bir çalı'
< ***kev-en***
An.ağl.: ***geven*** 'arpa sapı' (*DS.VI*, 2009)

Tü. > **Zaza.** *gewen* (*ZTS*, 126)

geveze 'Çok konuşan'
< Tü. ***gev-e-z+e(n)*** 'çok konuşan, lâfçı'
< ***gev-*** 'lafı ağzında dolaştırmak'
< ET., OT. ***kew-*** (DLT)
+***en***
TT.: GEVEZE(+LENME(K)/LİK)
An.ağl.: ***geveze*** 'sürü hayvanlarının boynuna takılan çan' (*DS.VI*,2010); ***gevgene, geven, gevge, gevgev, gevig, gevik*** 'geveze' (s.2010)

Tü. > **Zaza.** *geveze* (*ZTS*, 125)

GEV-*EN*
-GE/-GENE/-GEV
-İG/-İK

= Az. ***gäpçil, gäpsatar*** [< ***gep*** < ****gew-***]

Nişanyan (*SS* 159): **geveze** = ? ***Fa.*** ****gepzen*** boş konuşan, dedikoducu, lafazan § *gep* dedikodu, boş laf +-ZEN

geviş 'Geviş'
= ***keviş*** < ***kev-*** ***(>gev-)*** + ***(i)ş***
< **** kēb-iş***
~ keviş (MA)(143-8); gēwüş (Trkm.)
DLT: ***kewşe-*** 'geviş getirmek'
< ****kēb-iş-e-***
Eren (*TDES* 155): YOK

Geviş getirmek:
gövşä- (Az.)
köyşä- (Bşk.)
küjse- (Kzk.)
küyis kayır- (Kzk.)
kepşö:- (Kırg.)
kàvşä- (Özb.)
küşä- (Tat.)

SahalBaba

gä:vüşe- (Trkm.)
köyşi- (YUyg.)

gevre-['Gevremek'
= **OT.** ***kewre- ~ kefre- ~ köwre- ~ küfre-*** (DLT)
< * *kēb-re-*

[Tü.{**-rA-**} = Moğ. {**-(I)r-**}]

TT.: GEVRE- (K/KÇİ/KLİK/ ME/MEK/TİLMEK/TME(K)
= Moğ. ***kebi-, kebere-***
< **kebire-*

gevrek 'Gevrek'
= OT. ***kewrek*** (DLT)
< ****kēb-re-k***
An.ağl.: ***gevrek*** 'simit ya da bir tür ekmek' (*DS.VI*, 2014)
Krş. Zaza. ***gewrek*** 'beyazımtırak, gri; kumral' (*ZTS*, 126)

gevşe-['Gevşemek'
= ET. ***koġşa-*** (*EUTS*, 180)
~ OT. ***kewşe- ~ küwşe-*** (DLT) ; ***koġşa-*** 'katı şey gevşek olmak'
< * ***ke(~ü)w-şe-*** < ****kēb-şe-***
TT.: GEVŞE- (K/KLİK/ŞE-ME(K)/T-/TİL-/YİŞ)

gevşek 'Gevşek'
= OT. ***kewşek ~ küwşek ~ koġşak*** (DLT; *EUTS*, 180), ***kövşaġ*** (*EUTS*, 118)
DLT: ***kewşe- ~ küwşe-***
< * ***kēb-şe-k***

Tü. > Zaza. *gewş, gewşek* '1.gevşek; 2. cimri; 3. korkak' (*ZTS*, 126)

Eren (*TDES* 155): YOK
~ gövşäk (Az.)
köpşäk (Bşk.)
köpşök (Kırg.)
govşak (Trkm.)
Kzk., Özb., Tat. ve YUyg. YOK

KÖP-[< ****KĒB-***]+**-ŞE**(>ö,ä)**-K**
GO(>ö)**V-**[<****KĒB-***]**ŞA**(>ä)**-K**

gevşet-[bk. **gevşe-**
~ MA. ***kovşat-*** (63-2)

gey-['Giymek'
< ***key-*** < ET., OT. **ked-**
< *keδ-

geycek (hlk.) 'Elbise'
< *giy-* [< *ked-*]**+*-ecek***
An.ağl.: ***geycealık, geycealığı, geyecealığı*** ,eski entari' (*DS. VI*, 2015) ; ***geycek taşı*** 'çamaşır taşı' ; ***geycek yumak*** 'çaşaşır yıkamak'

geyik 'Geyik'
= ET., OT. ***keyik*** (DLT)
'her çeşit av hayvanı'
< ***keđik***
[< ***keđ*** 'pek, sağlam' **+*ik***]
Eski Kıpç. ***keyik*** 'yabani hayvan'
TT.: GEYİK (DİLİ/GİLLER)
An.ağl.: ***geyik*** '1. memeli yabanî hayvan; 2. mavi çiçekli bir çeşit çiğdem; 3. hayvanların aşık kemiği'(*DS.VI*, 2015)
~ keyk (Kom.)
käyik (Tar., Alt., Tel, Leb., Şor, Sag., Koyb., Kaç, Küer., Kas., Çağ.)
kiyik (Özb., Krç., Blk.)
kiik (Hak., Şor)
kĭyĭk (Bşk.)
kiyĭk (TatK.)
kayĭk (Çuv.)
kĭvakal (Çuv.)
giyik (Kom.)

K(>g)**E**(> a, e, i)**Yİ** (>ĭ)**K**

Tü. > Srp. *gèika* (Skok: *EtRj* 1:559)

geyim 'Giyim'
< *gey-* [< *ked-*]**+*-(i)m***
~ geyim (Az., Trkm.)
kiyim (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kiyim-halım (Bşk.)
kiyim-salım (TatK.)
kiyim-keçäk (Özb., Uyg.)

geyme (hlk.) 'Kadınların iş gömleği'
< *gey-*[< **ked-*]+*-me***

geysi (hlk.) 'Elbise, çamaşır vb. giyilecek şeyler'
< *gey-* [< **ked-*]**+*-esi***
An.ağl.:***geysi, geğesi, geğisi, gesi, gevcek, gevsi, geycek, geye-***

SanalBaba

cek, geygi, geygü, geyicek, geyim, geyisi, geyme, geyse, gisi, giyek, giyesi, giygi, giyisi, giyiz, giysi (*DS.VI*, 2017)

GEY-*CEK*
-ECEK/-İCEK
-Gİ/-GÜ
-İM
-İSİ
-ME
-SE/-Sİ
GEĞ-*ESİ/-İSİ*
GE[*Y=ø*]-*Sİ*
GEV[< **Y**]-*CEK/-Sİ*
GİY-*EK/-Gİ/-İSİ/-İZ/-Sİ*
Gİ[*Y=ø*]-*Sİ*

gez 'Gez'
< ET., OT. ***kez*** (DLT) 'okun kirişe geçen ucundaki kertik'; *oḳ kezi* ay., ***kezle-, kezger-***
~ MA. ***kej*** (100-2)
Id. ***käz*** ay.
AH. ***käzlik*** 'bıçak'
Osm. gäz, gäzlä-
~ gezlik 'bıçak' (Trkm.)
gäz (Az.) < *käz* < ***kär²***
~ Moğ. ***kärt-*** 'to cut a notch, make incision' < *kärt-* < ***kärti-** < *kär²+ti-*
~ Moğ. ***kerçi-*** 'kesmek' < ***** *kerti-*
(T. Tekin, *Mak.I*, 119)
Eren (*TDES*, 155): YOK

gez-['Gezmek'
= ET., Uyg., OT. ***kez-*** 'dönmek, dolaşmak'
< *kez-*
TT. : GEZ- (DİRİLME (K) / DİRİŞ / DİRME(K) / EGEN/ EĞEN / ELEME(K) / ENTİ / GİN/GİNCİ/GİNCİLİK/GİNLİK/İ/İCİ/İCİLİK/İLİŞ/İLME/ İLMEK/İNİŞ/İNME(K)/İNTİ/ İŞ/ME/MEN)

Tü.> Ar. (Sur.) *gezdi:r* (*ALTK*, 70)

gezegen 'Çok gezen'
< *gez-*[< *kez-*]+*-egen*
An.ağl.: ***gezeğen, gezeğente, gezek, gezenci, gezenki, gezente, gezenti, gezgen, gezgiç, gezgin, gezginci, gezgüç*** (*DS. VI*, 2019)

GEZ-*EĞEN/-ENTE*
-EK
-ENÇİ/-ENKİ/-ENTE/
-ENTİ
-GEN
-GİÇ/-GÜÇ
-GİN/-İNCİ

gezek[1] 'Sıra, nöbet; sıra ile yapılan yemekli toplantı'
= ET. ***käzig*** 'tertipli, düzenli, sıra, dizi, muntazam sıralı,düzgün' (*EUTS*, 108: ***käzikçä*** 'düzenlice'; ***käziklig*** 'sırası gelmiş olan'
~ OT. ***kezik*** (DLT)
< *kez-ik*
An.ağl.: ***gezek, gezi, gezik*** 'köy halkının, köy odasına gelen misafire, çobana, imama, sıra ile yemek göndermesi' (*DS.VI*, 2020); ***gezekçi*** 'sığır çobanı; seyyar satıcı' (s.2021)

GEZ-*EK/-İK/-İ*

gezek[2] (hlk.) 'Otlak'
< *gez-(e)k* < *kez-ik*
An.ağl.: ***geze, gezek, gezelek, gezelge, gezenek, gezim*** (*DS. VI*, 2020)

GEZ-*E/-EK/-ELEK/-ELGE/ -ENEK/-İM*

gezele-[(hlk.) 'Can sıkıntısından boşuboşuna gezmek'
< *gez-e-le-*
An.ağl.: ***gezele-, gezelet-, gezenne-*** (*DS.VI*, 2021)

gezenek (hlk.) 'Koridor'
< *gez-*[< *kez-*]+*-enek*
An.ağl.: ***gezenek, gezemek, gezenik*** (*DS.VI*, 2022)

GEZ-*ENEK/-EMEK/-ENİK*

gezenti (hlk.) 'Sebzelerde bulunan bir çeşit böcek'
< *gez-*[< kez-]+*-en+ti*
An.ağl. : ***gezente, gezinti*** (*DS.*

SanalBaba

VI, 2022)

gezgiç (hlk.) 'Düğünden sonra her iki tarafın birbirine yaptıkları ziyaret'

< ***gez-***[< *kez-*]+***-giç***

gezgin 'Seyyah'

< ***gez-***[< *kez-*]+***-gin***

An.ağl.: ***gezgin, gezeğen, gezekçi*** 'uykuda gezen (kimse)' (*DS. VI*, 2022)

gezi 'Seyahat'

< ***gez-***[< *kez-*]+***-i***

An.ağl.: ***gezi, gezgü*** (*DS.VI*, 2022)

-GI (***-gı, -gi, -gu, -gü; -kı, -ki, -ku, -kü***) 'Fiilden ad yapar'

açgı, delgi, burgu, sürgü, baskı, bitki, küskü ...vb.

gıcı-[,bk. **giciş**-[

gıcık = *gicik* 'kaşıntı'

= ET. ***kiçi-/ kıçıla-*** 'tahriş etmek' (yansıma)

< kiçi-/kıçı-

TT. : GICI (+ ÇA / LAMA (K) / LANMA(K) / LAYIŞ)

An.ağl. : ***giycikli*** 'kaşıntılı, uyuzlu' [E. Kalay, *TD* 633, s. 252 (Hvs. Osmanlı köyü)]

< **gicikli* [/y/ türemedir.], Krş. ***gidiş-*** 'kaşınmak'

Krş. Zaza. ***gıcık*** 'saç' (*ZTS*, 127)

~ gıcıg (Az.)
kıtık (Bşk.)
kıçışū (Kırg.)
kıçiḳ (Özb.)
kıtık (TatK.)
ǧicik ~ ǧidiḳ (Uyg.)

K(>g)I(>i)Ç(>c,d,t)I(>i)K

gıcır 'Gıcır'

< yansıma 'gıcırtı sesi'

< ***gīc** 'yansıma'+**ır+da-***

~ hırçıldamağ (Ker.) (*Kr.TS* 196)

TT.: GICIR+(DAMA(K)/ DATMA(K)/DAYIŞ/GICIR/TI/TILI/ TISIZ)

An.ağl.: ***gıcır, gıcırga, gıcırgı*** 'loğ taşını çekmek için takılan demir ya da ağaç araç, kol' (*DS.VI*, 2028) ; ***gıcırgaç*** 'salıncak'

-gIç /-gUç İşlev bakımından fiilin gösterdiği işi yapanı veya yapılan işten etkileneni gösteren adlar türeten ek: *dal-gıç, bil-giç, sorguç, hör-güç* …vb.

Krş.: Özb. ***yelpigüç*** „yelpaze" ~ Yuyg. ***yelpüç***

V.Hatipoğlu (***Türkçenin Ekleri***, s.65,n. 2): -gIç > -gAç

gıdı gıdı 'Köpek, koyun, keçi vb.hayvanları çağırma ünlemi'

< yansıma

An.ağl.: ***gıdı gıdı, gıdıg, gıdık gıdık, gıdi gıdi, gıdik gıdik, gudı gudı*** (*DS.VI*, 2031)

Krş. **Zaza.** ***gıdi*** '1.küçük; 2. *aman, behey, ey* anlamlarında ünlem' (*ZTS*, 127)

Nişanyan (*SS*, 159): **gıdı** ~ ?

gıdık 'Gıdık'

< ***gıdı*** 'yansıma' +***k***

~ ḳıdığ (Ker.) (*Kr.TS*, 235)

Nişanyan (*SS* 159): **gıdık** = GICIK

Nişanyan, Anadolu ağızlarında yaşayan: ***gıdıg, gıdıh, gıdık, gıdik, gıgık, gidik*** 'çene altı, gerdan' ***gıdıklık*** 'gerdanlık' sözcüklerini duymamış! (bk. *DS.VI*, 2033)

gıdıklık 'Gerdanlık'

< ***gıdık+lık*** (*DS.VI*, 2033)

gıdım 'Lokma'

< ***tık-ım*** 'lokma' [**g-d > t-k** göçüşmesi olmuş]

An.ağl.: ***gıdım, gıdımcık, gıdıman, gıdımcuk*** 'pek az' (*DS.VI*, 2034); ***gıdım gıdım, gıdımcık gıdımcık, gıdım gıymık, gıdımık gıdımık, gıdır gıymık*** ,azar azar' (s. 2034)

gık (hlk.) 'Deve, keçi, koyun vb.hayvanların pisliği'

< ET., OT. ***ḳıġ*** 'toprağı kabartmakta kullanılan gübre' (DLT)

An.ağl.: ***gı, gığ, gıcı, gıcık, gıg, gıgalak, gıgı, gıldik, gılik, gıllik, giğ, giğez, giğil, gildik, gilik, gillek, gillik*** (*DS.VI*, 2036)

SanalBaba

gık < yansıma *'gırtlaktan çıkan ses'*
< ***gī+k***

gırtlak 'Gırtlak'
= *gırtlık/kırtlık/kirtlik*
<***gī*** *'yansıma'*+***kır-t+lak***
Krş. OT. ***kık(ı)rmak*** 'yüksek sesle çağırmak, bağırmak, haykırmak' (DLT) < ***kī+kır-***
~ şırtlağ (Ker.)(*Kr.TS*, 237)
xírtleğ (Ker.)
xírtlek (Ker.) (*a.g.e.*, 196)
kekirtek (Kırg.)
hikıldâk (Özb.)
gekirtäk (Uyg.) (*KTLS*)
gırtlag (Az.)

K(>g, x)**IRTLA**(>e)**K**(>g, ğ)
K(>g, h)**E**(>i)+**Kİ**(>ı)**R**
-**T**(>d)**E**(>å, ä)**K**

Nişanyan (*SS*, 160): **gırtlak**=*gırtlık/kırtlık/kirtlik* < ***onom***
gırt/kırt kıkırdak veya öğürme sesi
Eren (*TDES*, 156): YOK

-gıt 'Fiilden isim yapan ek'
sızgıt < *sız-* 'et kavurmak' + *-gıt*
(Kayseri, Kırşehir)

gibi 'Gibi'
= OT. kipi (DLT)
< ***kip+i*** 'iyelik eki' 'ölçü'
[< ****ki:p-i*** 'kalıbı, modeli' (T. Tekin)]

Räsänen (s.244): < ***kä:bi(k), kębik***)
Nişanyan (*SS* 160): **gibi** = **ET**. *kibi* (Oğ xı) < *kib* kalp, model, benzerlik.
Eren (*TDES*, 156) : YOK

~ gibi (Krm.)
gimi (Az.)
käbi (Özb., Uyg.)
kibik (KarT., Blk., Krç.)
kimi:n (Trkm.)
kivik (Bşk., TatK.)
gimik (Kmk.)
kθy, kθyθk (TatK.)
bigev (Kom.)
kimin ~ kimi (Ker.) (*Kr.TS*, 217)

K(>g)**İ**(>ä)**B**(>v,m)**İ**[+k/+n]
+***k/+n*** [türemedir]
BİGEV [< **KİBİ**] (+***v*** türemedir)

gici 'Kaşıntı'
< ****ki:çi-/kīçı-+(g)***

gicile-['Kaşımak'
< ***gici+le-***
< ****ki:çi-/kīçı-le-***
Krş. **giycik-**

giciş-['Kaşınmak'
< ***ki:çi-ş-/kīçı-ş-***
~ gi:ce-, gīca- (Trkm.)
gicik (Az.) < *kīçik*
[Fakat, *kiçik* 'küçük']

gider-['Gidermek'
= OT. ***kiter-*** ~ ***kéter-*** (DLT)
< **** ké:t-er-***

gidici 'Gidici'
< ***git-ici***
~ gidërgı (Ker.) (*KTS* 160)

gidişat < Tü. ***git-(< kit-)iş***+ Ar. ***āt***
(*Kural dışı yapılmıştır.*)

+gil 'Aile' (*Uşaklıgil*)
< ****kil***
~ Tung. ***gulĕ*** 'Hütte', ***gulĕ-sĕ:***
~ Fin. ***külä*** 'Dorf' (Räsänen, *V* 270)

gir-['Girmek'
= ET. (Uyg.), OT.(DLT) ***kir-***
< **** ki:r-*** < **** kī-r-***
~ gi:r- (Trkm.)
ki:r- (Yak.) (eski)

J.Hamilton (*İKPÖ*, 194) : < *** ki** 'iç, arka' + **-r-** 'isimden fiil yapan ek'

girdir-['Girdirmek'
[< ***gir-dir-***]
= ET. (Uyg.) ***kigür-*** (*İKPÖ*, 193) (< ** kī-gür-*)

[NOT: ****kirgür-*** YANLIŞTIR]
~ OT. (DLT) ***kirtür-***
Çağ. ***kirgüz-***

[< *** kig-** 'geri gitmek, içeri girmek, girmek' + -°**r-** 'ettirgenlik eki']; ***kigür-, kirgür-*** 'sokmak, yapmak, gidermek, getirmek' (*EUTS*, 109)
< ***kī-gür-***

SanalBaba

(*TS.I*, 550: **girdir-** fiili YOK)
~ kirgüz- (YUyg., KKlp., Kzk., Kırg., Özb.)
gïriz- (Trkm.) <**kirgiz-*
kirgist- (Nog.) < *kirgiz-t-*

girici 'Girici, giren'
= OT. ***kirgüci*** (DLT)
< *ki:r-güçi*

giril-['Girilmek'
= OT. ***kiril-*** (DLT)
< *ki:r-il-*

giriş-['Girişmek işi yapılmak'
= OT. ***kiriş-*** (DLT) <* ***kir-iş-***

git-['Gitmek'
= ET. (Uyg.Br.) ***ké:t-*** (*EUTS*, 107 : ***kät-kir-*** 'kovmak, kovalamak, atmak') ~OT. ***ki:t-*** (DLT)
< *ké:t-*

[Sözcük sonundaki /**t**/ bir ünlüden önce ötümlüleşerek /**d**/ olur.]

gidemedi 'gidemedi'
< ***kit-e ~ két-e*** (DLT)
[< * *ké:t-e*] ****u-ma-dı***
~ Şivelerde: ***git- ~ getr- ~ kit- ~ ket- ~ kät-*** (*KTLS*)

giy-['Giymek'
< ***kiy- < kéy- < key- < ked*** (KT. Uyg., DLT)
< * *kéđ-* [<*ké-đ-]
TT.: GİY- (DİRİCİ/DİRİLME (K)/DİRİŞ/DİRME(K)/ECEK/ İLİŞ/İL-/İM/İMLİ/İNİK/İNİŞ/ İNME/İN-/İŞ/İT/ME/Sİ)
Eren (*TDES* 156): YOK

giydir-['Giymek işini yaptırmak'
= ET., OT. ***keđür-*** (DLT)
< *keđ-ür-*

giyil-['Giymek işi yapılmak'
= ET., OT. ***keđrül-*** (DLT)
< *keđ-rü-l-*

giyim 'Giyim, giyecek'
= ***kiyim*** < ET., OT. ***kédim***
< *kéđ-im*
~ MA. ***keyim ~ keygü*** 'giyecek' ~ DLT. ***keđgü***
~ geyim (Az., Trkm.)
kiyim (Bşk., Kzk., Kırg., Özb., Tat., YUyg.)
Eren (*TDES* 156) : YOK

giyin-['Giyinmek'
< *gey-*[< *kéđ-*]+*-(i)n-*
~ girinmeğ (Ker.) (*Kr.TS* 161), giritmeğ (Ker.)'1. giydirmek; 2. sokmak' (gös.yer.)

giysi 'Elbise, giyecek'
< *gey-* [< *kéđ-*]+*-(e)si*
An.ağl. için bk. **geysi**

Nişanyan (*SS*, 160): **giysi** ***YT*** (1944) < GİY-
* 1890 tarihli Redhouse sözlüğünde mevcut olmasına karşılık, 1944'ten önceki başka kaynaklarda tesbit edilememiştir.

NOT:
Nişanyan'ın belirttiği gibi kök < **GİY-** fiili değil, < ***KED-** fiilidir. *DLT*'te bu fiil ile yapılmış **kedük** '1. tulganın altına giyilen tüyden yapılmış takke; yağmurluk'; **kedgü** 'giyilecek nesne'; **ked- ~ ket-** isim ve fiilleri vardır.
Anadolu ağızlarındaki örnekler de fiilin ***gey-/geğ-/ge-/gev-/giy-*** biçimlerinde yaşadığını göstermektedir.

giz **'Sır'**
= ET., OT. ***kiz*** (DLT)
< *kiz* 'kasa, misk kutusu'
< * ***ki*** 'iç, içeri' (Räsänen, *Türkische Miszellen*, s.17)
TT.: GİZ (+EM/LE-/Lİ)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *gizli:* (*ALTK*, 70)

Nişanyan (*SS* 160) : **giz** ***YT*** (1935) esrar, sır < GİZ ***(Yanlıştır. Çünkü, sözcük yeni yapılmış değil, ET'de bulunmaktadır.)***

gizle-['Saklamak, görünmeyecek, belli olmayacak bir yere veya bir duruma koymak'
< ET. (Uyg.), OT. (DLT) ***kizlä-***
AH, Tarj., Tuhf. ***kizlä-***
TT.: GİZLE-(E/İL-/İLME/İŞ/ N-/NME/YİŞ)
~ gizlä- (TT., Az.)
gïzle- (Trkm.)
kistä:-, kistiä- (Yak.)
< * *kizlä:-* < * *kiz*
~ Moğ. ***kires-*** ; Hal. ***xirs-***

gizli 'Görünmez, belli olmaz bir durumda olan'

SanalBaba

< ***giz*** [< ET. *kiz*]+***li***
TT. : GİZLİ+(CE/LİK)

göbek 'Göbek'
< ***gö:bek*** < ****kö:pek*** (T. Tekin)
<****kö:p+ek*** 'küçültme eki'
~ gö:bek (Trkm.)
gübek (Az.)
göbek (Az.)
köbek~köbeg (Ker.)
çöbeç (Er.)
gobeg (Han.)
göbek (Kif., Tuz.)
köbeg (Tav.) (*Kr.TS*, 219)
köböŋ (Kırg.) 'şişkinlik, kabarıklık' (*KS.II*, 496)

K(>g, ç)Ö[<Ö:](>o, ü)BE(>ö) K(>g, ç, ŋ)

kĕvaBa (Çuv.)
= *ki:n* (Yak.)
kindik 'göbek'

Ramstedt (*SKE* 131): Korece **kup (paik-kup, päkkup** <***paiskup** "the nanel" ve Moğolca **küyi** ~ **küyisün** (> Kalm. **ki:, k:sŋ** biçimlerini Tü **göbek** (~ Çuv. **kăvaba**) biçimleriyle karşılaştırmıştır.
Nişanyan (*SS*, 162): **göbek** = ***ET***? *köbek/ göbek* (Oğ XIII)

göbel 'Çocuk; piç; başıboş çocuk'
< ? ****köp*** 'gür ve sık + ***(e)l***
An. ağl.: ***gobel ~ kobel; gübez*** '1. köpek yavrusu; 2. dişi hindi' (*DS.VI*, 2205); ***gölbez, gobel, gobez, goblez, godük, golez, goplez, göbel, göbelez, göbez, göbles, göblez, göbül, göcen, göğelez, göğlez, gökbes, gölbeş, gölez, göpül, görbez, göriz, gövlez, göylez*** '1. köpek yavrusu; 2. kurt yavrusu' (*DS. VI*, 2140)

Tietze (*Gr [1]* 227/143): < Rum. **kopil** κοπέλι 'Bursch, Diener'
Eren (*TDES*, 157): 'Tietze'ye göre Rumcadan alınmıştır." der, görüş belirtmez. 'kopil' maddesinde de (s.252): *'Kökeni karışıktır.'* diye yazar, bazı görüşler hakkında bilgi verir.

NOT: Sözcüğün **'kopil'** biçimi TT'nde yalnız *'argo'* da kullanılır.Edebi dilde çocuk anlamında kullanılmaz. ***'Kopil'*** söylenişi Rumcadan alınmıştır, ama'**göbel**' ile ilgisi yoktur. Uşak'ta bir ailenin lâkabı '**Göbelezler**' olup, bu sözcük ***göbel*** (< ? ***gövel***) ile ilgili olabilir. Bu lâkabın da *TS.II*, 556' daki **göbelez** '***köpek yavrusu***' anlamı ile ilişkisi yoktur. Çünkü, Türk lâkapları arasında bu tür adlara yer yoktur.

Nişanyan (*SS*, 162): YOK

göbelek 'Yenilen bir tür mantar'
< ***göv+el+ek***
< ****kö:k+el+ek***
An. ağl.: ***gövelek ~ gömelek ~ gübelek.***
güvelek ~göylek ~güveldek 'ağaçlarda biten asalak bitki' (*DS.VI*, 2240)

GÖV(>M)+*EL+EK*
GÜ[< Ö]V+*EL+DEK*
GÖY+*LEK*

GÖ(>ü)V(/Y) < KÖK

~ göbəlek (Az.)
kömelek (Trkm.)
yulan kömelek 'zehirli mantar' (Trkm.)
köbelek ~ köbeleg (Ker.)
göbeleg (Kif.)
*göz*göbelek (Köp.)
*küs*bebelek (Tel.) (*Kr.TS*, 219)

K(>g)ÖB(>m)E(>ə)LEK(>g)

Eren (*TDES* 157): < **göbek+ -lek** 'küçültme eki'
Eren: *J.Deny Arm.*s.86-87 (*Gök kökünden geldiği yolundaki açıklama yanlıştır*) der, niçin yanlış olduğunu açıklamaz.

göbüt 'Buğday ekmeği; yağlı ekmek; pişmemiş ekmek' (*DS.VI*, 2118)
< ? ***göm-ü+t*** [<* ***köm-***]
(**-t** türemedir.)
An. ağl.: ***göbü*** 'saç ekmeği; bir tür börek' (*DS.VI*, 2117)
Eren (*TDES* 157): < ?

göce '1. Tarhana, bulgur yapmak için dövülerek kabuğu çıkarılmış ve kırılmış buğday; 2. yarılmış ve kırılmış bulgurdan yapılan çorba.'

SanalBaba

< ***göv*** (<***gök*** [<**kök*]+***ce*** [>*gö:ce* > *göce*]
An. ağl. : ***göce ~ göcü ~ göçü ~ güce*** (*DS.VI*, 2118)
~ köçö 'tarhana yapılmaya yarayan un'(Kırg.) (Eren, *TDES*, 158);
köcö 'darı yarması' (*KS.II*, 496)
uuz köcö (Kırg.)
göje (KKlp.)
köjö (Kzk.)
köçe (Sag.)Tl.
köçö (Tel.)

K(>g)ÖÇ(c, j)Ö(>e)

Eren (*TDES* 158): < *Farsçadan alındığı anlaşılıyor.*
Tietze (*Gr [1]* 226-133): < ***Rum.***

İKİSİ DE YANLIŞTIR.
Çünkü, sözcük Kıpçak grubu Türk şivelerinde de yaşamaktadır. Karakalpak, Altay, Sagay, Teleüt ve Kırgız gibi Türk şivelerine Rumcadan girmesi imkânsızdır.)

göcek 'Yeşil ekin; ağaçların dibinden çıkan sürgün; yeni dikilmiş bağ'
< ***gök*** [< **kök*] 'yeşil'
+***cek***
[> *göv+cek* > *göcek*]
An. ağl.: ***göğcek (>gövcek) ~ göğ ekin; göceklenmek*** (YKS, 42)

Dankoff (*ALT* 369): < Erm. **kočak** 'button; trunk; bud' (***YANLIŞTIR***)
Eren (*TDES* 158): < **gök+cek**

göcen (hlk.) 'Tavşan, kedi, köpek ve domuz yavrusu'
< ***göç**-(k)**en***

göç 'Göç'
= ET., OT. ***köç*** (DLT)
< ***köç***

Tü. > **Zaza.** *goçeri, koçeri* 'göçebelik' (*ZTS*, 131)

~ köç (Ker.) (*Kr.TS*, 220) ; (Az., Kırg.)
köçiş (Özb.)
köçüş (YUyg.)
köş (Kzk.)
köşüv (Kzk.)
küsiş (Bşk.)
küsiv (Bşk.)
küçiş (TatK.)
küçü (TatK.)
göç (Trkm.)
göçüş (Trkm.) (*KTLS*)

K(>g)Ö(>ü)Ç(>ş, s)
+İŞ/+ÜŞ/+İV/+Ü/+ÜV

göç-['Göçmek'
= ET., OT. ***köç***- (DLT)
< ***köç-***
~ Ker. ***köç***- (*KTS*, 220)
TT.: GÖÇ-(ELGE/ER/ERİ/ER-ME(K)/ ERTME/ KÜN/ MEN/ MENLİK/EBE/EBELİK/ÜRT-/ ÜRÜCÜ/ÜRÜL-/ÜŞ/ÜŞME)

göçebe 'Göçebe'
< ***göç-*** [< *köç-*] +***me***
[***köçme*** > ***göçme*** > **göçeme* > ***göçebe***]
TT.: GÖÇEBE (+LEŞ-/LİK/)
An.ağl.: ***göçer, göçme, köşpe***
~ köçeri (Az.)
küsme xalık (Bşk.)
köşpeli (Kzk.)
köçmön (Kırg.)
köçömal (Kırg.)
köçmänçi (Özb.)
küçme xalık (TatK.)
köçmän (YUyg.)
göçmen (Trkm.) (*KTLS*)

K(>g)Ö(ü)Ç(>ş, s)-*ME(>ö)N*
-*ME* xalık
-*MEN+Çİ*
-*PELİ*
-*MAL*

Doerfer (*TMEN* 3:187): < **köç-opa** [< Radloff'tan]

göçelge (hlk.) 'Göçülen yer'
< ***göç-el-ge***

göçer 'Göçebe'
< ***göç-er***

göçer-['1. Bir kimseden diğer kimseye geçirmek, havale etmek, devretmek; 2. bitkileri yerinden çıkarıp başka yere dikmek, de-

SanalBaba

ğiştirmek, göçürmek'

< ***göç-er-***

göçeri 'Sürekli yer değiştiren, göç etmekten hoşlanan'

< ***göç-er+i***

göçerme '1. Göçermek işi; 2. bitkileri yerinden çıkarıp başka yere dikme'

< ***göç-er-me***

göçert-['Bir şeyin çökmesine sebep olmak'

< ***göç-er-t-***

göçertme 'Göçertmek işi'

< ***göç-er-t-me***

göçken → **göcen**

göçkün '1. Göçecek duruma gelmiş; 2. (hlk.) göçebe; 3. yaşı ilerlemiş (kimse), çok yaşlı (kimse)'

< ***göç-kün***

göçme 'Göçmek işi'

< ***göç-me***

göçmen 'Muhacir; sıcak iklimli ülkelere giden hayvan'

< ***göç-men***

TT.: GÖÇMEN+(LİK)

göçmenlik 'Göçmen olma durumu'

< ***göç-men+lik***

göçü (hlk.) 'Toprak kayması, heyelân'

< ***göç-ü***

göçücü 'Mevsime göre yer değiştiren (hayvan)'

< ***göç-ücü***

göçük '1. Çökmüş, göçmüş yer

< ***göç-üm***

göçür-['Göçürmek'

= ET., OT. ***köçür-*** (DLT)

< ***köç-ür-***

göçüren 'Göçüren'

= ET.,OT. ***köçürgen*** (DLT)

< ***köç-ür-gen***

göçürme 'Göçürmek işi'

< ***göç-ür-me***

göçürt-['Göçmesine sebep olmak'

< ***göç-ür-t-***

göçürül-['Göçürmek işi yapılmak'

→ ***göç-[ür-ül-]***

göçüş 'Göçmek işi ya da biçimi'

→ **göç-[*(ü)ş*]**

göçüşme '(gr.) Bir kelime içinde birbirini izleyen ik sesin yer değiştirmesi, metatez'

→ **göç-[*(ü)ş+me*]**

göde 'Yabanî güvercin"

< ***gök*** [< *kök*]+ ***de***

[> * *göğde* >* *gövde* > **gö:de* > ***göde***]

TS.I, s.557 : YOK

Eren (*TDES* 158): YOK

göden 'Kalın bağırsak'

< ***göt+(e)n*** < ***köt***

An. ağl.: ***göden*** 'çoban sucuğu'

göğ (hlk.) 'Gökyüzü'

< ***kök***

An.ağl.: ***göğ, goğ, goo, gö, göv, göve*** (*DS.VI*, 2126)

GÖ [< GÖK/ -K=Ø]
GÖĞ[~GÖV/GÖVE]
GOĞ [< GÖĞ < GÖK]
GOO [< GOĞ < GÖĞ < GÖK]

göğce, bk. **gökçe**

göğebakan (hlk.) 'Ayçiçeği'

< ***gök*** [< ET. *kök*]+***e bak-an***

Tü.>**Zaza.** *gogebakan* (*ZTS*, 131)

göğeç, bk. **göveç**

göğem 'Yeşile çalar mor'

< ***gök*** [< *kö:k*] > ***göğ*** + ***em***

An. ağl.: ***göğem, göğan, göğeğen, göğemik, göğen*** 'hayvanlara zarar veren gök renkli bir çeşit sinek'; ***göğem, göğem eriği, gök erik*** ,bir çeşit yabani, gök erik'; ***göğem*** 'koyun, keçi gibi hayvanların, ilkbaharda yeşil ot yedikten sonraki dışkısı'; ***göğem*** 'yapraklanmış ekin'; ***göğemcik*** 'böğürtlen'; ~ ***göğen*** 'bir çeşit mantar; yeşillik' (*DS.VI*, 2128)

GÖĞ+*AN/+EN/+EĞEN/ +EMCİK/+EMİK*

SanalBaba

göğer (> **göver**) 'Arpacık soğanı'
< ***göver-*** [< *köger-* < *kö:k+er-*] 'filizlenmek, yeşermek'

Eren (*Deny Arm.* 86): < **gök (< kök)** sözcüğünün türevleri arasında sayar.
Fakat
TDAY 1960, 320: < Rum. **κοκκάρι** *'küçük soğan'* ile birleştirir.

Bana göre ilk görüşü daha uygundur. Çünkü, *'yeşermek, filizlenmek'* anlamı, öteki türevlerde de kullanılmaktadır.

göğer-['Göğermek; yeşillenmek'
= ET., OT. ***köker-*** 'gök rengini almak' (DLT)
< ***göğ*** [< ***gök*** < *kök*] + ***er-***
< ****kö:k+er-***
Krş. **göver-** (hlk.)
TT.: GÖĞER - (Tİ)
An. ağl.: ***göner, güver; göğermek*** 'küflenmek' ; ***göğermek ~ goğermek ~ govermek ~ gömgök olmak*** ,vücudun moraması, çürümesi' (*DS. VI,* 2128-2129)

GÖ(>o)Ğ[<K](>v, n)+*ER-*

krş. **göver-** ,yeşillenmek':

Meşeler ***gövermiş varsın göversin*** (türkü)
---
gövek, gügek, göğek, gövek, güvek 'cevizin yeşil kabuğu'
gövel 'yeşil baş ördek'
< ****kö:kel***
gövem 'yeşil renkli bir tür sinek'
göveri 'yeşillik; çayır çimen; yeşillik, sebze' ~ ***gökeri ~ göğeri***
< ***gök*** 'yeşil' [< *kö:k*]+***er-i***
göverti 'yeşillik'
< ***göv*** [< ET. *kö:k*]+***er-ti***

~ MA. ***köger-***; Kırg. ***kögör-*** (*KS.II,* 497); Alt. ***kök*** 'yeşillik' ; Ker. ***gügermeğ, gögermeğ, gögermeg*** (*Kr.TS* 165)
Eren (*TDES* 159): YOK

göğercin, bk. **güvercin**

Tü. > **Zaza.** *gogercin* (*ZTS,* 131)

göğez ~ güvez 'Güvez'
< ***kö:k+ez***

göğün- ~ göğnü-[(hlk.) '(kumaş vb.) ateş, ısı etkisiyle renk değiştirmek, yanar gibi olmak' (*YKS,* 42)
< **kök** [> *gök* > *göğ*]+***(ü)n-***

göğüs 'Göğüs'
= ET., OT. ***kögüz ~ kögüs*** (*EUTS,* 114; DLT); ***köküz, köküzmäk*** 'göğüs zırhı' (T. Tekin, *Mak.II.* 601)
< ***kökü-z < *kökü-r***[2]

Terc.: ***kökürdaş*** 'süt kardeş'
< ***kökür+daş***

~ Süm. ***ubur*** (*Tuna,* 17)

[< ÖT. **** kökü-z*** 'çokluk eki' < **** kökü-r*** [2]]

TT.: GÖĞÜS+(LEME(K)/LÜ/LÜCE/LÜK)
An.ağl.: ***g'óńs, ĝóńgs*** (*RİA*)
~ kögüs (DoğuT.) < * *köküz*
kögis (Hak.) < * *köküz*
kogus (Tob., Oyr., Tel., Leb., Şor.) < * *köküz*
kökürök 'göğüs' (Kırg.)
< * *kökür+äk* 'küçültme eki'
kökürötüü 'cesur' (kırg.)
< * *kökür+ük+lü*
kögüspek 'göğüs' (Alt.) (*ATS,*120) < * *köküz+pek*
köksü (YUyg.) < * *köküz+ü*
köks (Az.) < **köküz*<**kökür*
kökrek (Kzk.) < **kökür+ek*
kökräk (Özb.) < * *kökür+ek*
kökirek (Nog.) < * *kökür+ek*
kükräk (TatK., Bşk.) < **kökür+ek*
kükrek (Trkm.) < * *kökür+ek*
kökrek (YUyg.) < **kökür+ek*
köksä (YUyg.)
kösk (Ker.) < *köküz
[***-ks(<z) ~ -s(>z)k*** göçüşmesi ile]
kosk (Han.) (*KrTS,* 220) < **köküz* , bk. ***kösk***
kögüs (Yak.) < * *köküz*
gövüs (Trkm.) < * *köküz*
< * *kökür*

SanalBaba

kăkăr /kĭkĭr (Çuv.) < **kökü-r²* > ÖT. *kökü-z*

KÖ(>o, ü)**G**[İ, U, Ü]**S** [+ä türeme]
KÖ(>ü)-**K**[İ,Ü]**R-E** (>ä,ö)**K**

~ Moğ. (*Poppe*, 132) ***kökü-n*** 'Frauenbrust' (< **köke**,saugen')
~ Man. ***xuxun***; Tung. ***ukun***
Eren (*TDES*, 159): YOK

N. Poppe, *Introduction to Mongolian Comparative Studies*, (=*MSFOu* 110), Helsinki 1955.
T. Tekin (*Mak.I*, 12, 54, 190, 236)

göğüsle-['1 (mec.)Karşı durmak, direnmek; 2. göğüsle zorlamak' < ***göğüs*** [< ET. *kögüs/z*]+***le-***
NOT : Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde **göğüsle-** fiili yoktur; **karşı** (~*karsı, karşi, garşı*) **tur-** birleşik fiili kullanılır.

göğüslü '1. Göğsü olan; 2. göğsü geniş olan; 3. iri memeli (kadın)'
< *göğüs* [< *kögüz*]+***lü***

göğüslüce 'Biraz iri göğüslü'
< *göğüs* [< *kögüz*]+***lü +ce***

göğüslük 'Göğüslük'
= ET. ***kögüzlüg, köküzlüg*** 'kalbe yakın ve kıymetli olan' (*EU TS*, 115)
< ET. ***köküz~kögüz +lük***

gök '1. Gök, hava, sema; 2. gök rengi, lâcivert; 3. ham, olmamış (meyva); 4. yeşil'
= ET. ***kök*** '1. mavi, gök rengi; 2.sema; 3. gece' (*EUTS*, 114); ***köök*** (Eleges, 3)
~ ***kö:k*** 'mavi'(DLT)
DLT: ***kökşin*** 'mavimsi' = Moğ. ***kökegçin*** ay.
< *kö:k* [> PAlt. ***kö:ke***]
TT.:GÖK(+ÇE/ÇEK/ÇÜL/DELEN/MEN/SEL)
An. ağl.: ***gök, gev, gok, goo, gö, göğ, göğeli, göğüş, gökçe, göklü, göm, gömgö, gömgök, gömgöy, göv*** (*DS.VI*, 2134); ***kòv*** (Rize/*RİA*, 47/36); ***göğce, gökce, gökçe*** 'ökse otu' (s. 2126)

GÖ(>e, o)**K**(>ğ, m, v, y)
+ÇE
+ELİ
+LÜ
+ÜŞ
GOO
GÖ[*K=ø*]
KÒV

~ gö:k (Trkm.)
gö:k ö:nüm (TatK.)
göy (Az.)
kük (Bşk., TatK.)
kök (Kzk., Kırg., Özb., YUyg.) (*KTLS*)
kökönis 'yeşil' (Kzk.)
kökät 'yeşil' (Uyg.)
köktät (Uyg.)
ki:ek (Hlç.)
küöx (Yak.)

KÖ(>ie, ü, üö)**K**(>x)
GÖ:(>ö)**K**(>y)

~ Moğ. ***köke*** 'mavi'(*KWb*. 236) ~ Man. ***kuku***; Tung. ***kukuşin*** (Räsänen, *V*)
= *yäşilsä* (Bşk.)
yäşilçä (TatK.)
caşılşa 'sebze' (Kırg.)

J.Hamilton (*İKPÖ*,195): < ****kö-*** 'yukarıda olmak'
T. Tekin(*Mak.I*, 221): **kö:k**
Doerfer (*TMEN*, no.1677): **kö:k**
Nişanyan (*SS*, 162): **gök** = ***ET. kök¹*** gök, gök rengi (VIII)
ET kök¹ : GÖK, GÜVERCİN

Eren (*TDES*, 1159): YOK

gökçe '1. Gökle ilgili; 2. gök rengi, mavi; 3. güzel' (*TS.I*, 558)
< *kö:k+çe*
An.ağl.:***göğce, göğelek, gökce, gökçe*** 'ökse otu' (DS.VI, 2126)

GÖK(> ğ)+*CE/+ELEK*

~ Ker. ***gevce*** 'bir tür erik' (*KrTS*, 159) < *gök* < *kö:k*

gökçek 'Güzel (insan)'

SanalBaba

< ***gök*** [< *kö:k*] +***çe+k***

gökçen 'Güzel'

< ***gök*** [< *kök*]+***çe+n***

gökçin 'Mavimsi, mavimtrak, gri'

< ****kö:kçin*** [Krş. *sarışın* < **sārıgçın*]

= Moğ. +*gçin*: *boro+gçin* 'bozumsu', *sira+gçin* 'sarışın'

gökçül 'Gökçül'

< ***gök*** [< *kö:k*] + ***çül***

gök kuşağı 'Alâimisema'

Bk. **gök** ve **kuşak**

~ göy gurşağı (Az.)

= *yäygor* (Bşk.)

kempirkorsak (Kzk.)

ä:lemğoşar (Trkm.)

asan-üsön (Kırg.)

hasan-hüsän (Uyg.)

gökmen 'Mavi gözlü (kimse)'

< ***gök*** [< *kö:k*] +***men***

göksel ***YT.*** 'Gökle ilgili, semavi'

< ***gök*** [< *kö:k*] + Fr. ***sel***

gök taşı 'Meteor'

Bk. **gök** ve **taş**

~ *atılğan yondoz,* (Bşk.)

akkan juldız (Kzk.)

kuyrıktı juldız (Kzk.)

çağılğan taşı (Kırg.)

atılğan yoldız (TatK.)

gök yüzü 'Gök yüzü, sema'

Bk. **gök** ve **yüz**

~ göy (Az.)

gö:k (Trkm.)

kök (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)

kük yöz,ö (Bşk.)

kük yözi (TatK.)

göl 'Göl'

= ET., OT. ***köl*** 'göl, havuz, birikmiş su'

< **** kö:-*** 'toplanmak'***+-l***

TT.: GÖL+(CÜK/CÜL/ET/LE-)

Tü. > **Zaza.** *gol, golı* (*ZTS*, 131)

~ göl (Az.)

köl (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)

kö:l (Trkm.)

kül (Bşk., TatK.)

K(>g)Ö:(>ö, ü)L

Nişanyan (*SS*, 162): **göl** = ***ET*** *köl* (VIII) göl <?> ***OFa.*** *kōl* çukur, hazne

gölcük 'Küçük göl'

< ***göl*** [< *köl* < *******kö:l*] + ***cük***

Poppe (*Lautlehre* 110): ~ ***Moğ.*** **köl** ayak

Menges (*Byzantion* 17:276): ~ ***Moğ.*** **ġöl** Fußmitte, Fluß

Doerfer (*TMEN* , 1682): < ***Orta Fars.*** **kwl** pit, sink

Eren (*TDES*, 159): Görüş belirtmez

Nişanyan (*SS*, 162): **göl** = ***ET*** *köl* (VIII) <?> ***OFa*** *köl* çukur, hazne.

gölek (hlk.) 'Küçük su birikintisi'

< ***göl*** [< ET. *köl*]+***(e)k***

Krş. **An.ağl.**: ***göllek*** '1. sazlık; 2. ağaçları sulamak için köklerinde açılan çukur' (*DS.VI*, 2145)

gölet 'Küçük su birikintisi'

< ***göl*** [< *kö:l*]+***(e)t***

[*Buradaki küçültme eki+(e)k* > ***+(e)t*** *değişmesiyle oluşmuştur.*]

krş. **gölcük**

Tü. > **Zaza.** *golek* (*ZTS*, 131)

An.ağl.: ***gölek, golmeç, gölbeç, gölbek, gölbent, gölbet , gölebek, göleç, gölembeç, gölen, gölenbek, gölenti, gölep, gölerti, göllek, gölmeç*** (*DS.VI*, 2141)

GÖL*+EK/+BEÇ/+BEK/+BENT/ +BET/+EBEK/+EÇ/EMBEÇ/ +EN/+ENBEK/+ENTİ/+EP/ +ERTİ/+LEK/+MEÇ*

Nişanyan (*SS*, 162): **gölet** GÖL+**Fr.** *-ette* küçültme eki. **(YANLIŞTIR)**

gölez (hlk.) 'Çok sulanmış yer'

< ***göl*** [< ET. *kö:l*]+***ez***

gölge 'Gölge'

= ET. ***köligä*** (*EUTS*, 115)

~ OT. ***kölik*** ~ ***kölīkē*** 'koyu gölge' (DLT)

< ***kö:-*** 'toplanmak'***l+īg-e***

~ Süm. ***gişge*** (*Tuna*, 18)

~ MA. ***kölge*** (188-7)

TT.: GÖLGE (+CİL/LEME/LE-/

SanalBaba

LENDİRME/LENME/LEYİŞ/Lİ/LİK/SİZ)
An.ağl. : ***gölgebalığı*** 'bir tür balık' ; ***gölgelik*** 'şemsiye' (*DS.VI*, 2144)
~ kölgä (Az., Ker./*Kr.TS*, 219)
köleğe (Trkm.)
kölänkä (Özb.)
köleŋke (Kzk.)
kölāŋkü (Uyg.)
kölökö, kölöŋkö (Kırg./*KS. II*, 500)
kölitkö, kölötkö (Alt./*ATS*, 121)
çölce (Er./*KrTS*, 219) < *kölge*

KÖLE(> ö)K(> g, ğ)E(>ö)
KÖLE(>ä)[*N(>ŋ)*]**KE**(>ä, ö, ü)
KÖLİ(< e, ö)[*T*]**KÖ**(< e)
Ç(< *K*)**ÖLC**(< *G*)**E**

< * ***köli-ge*** koyu gölge (Ş. Tekin, *İştikakçını Köşesi*, s.30)
[<***köli-*** gömmek + ***-k*** gölge]
W.Bang (*Kosm II*, s.52): **köli-/köle-** koyulaştırmak, karanlıklaştırmak
T. Tekin, *Mak.II*, 47.

Eren (*TDES* 160): YOK

gölgele-['Gölgelemek'
= ET. ***kölit- ~ kölü-*** (*EUTS*,115)
Bk. **gölge**

gölgelik 'Gölgelik'
= ET. ***köligälik*** (*EUTS*, 115)
~ OT. ***köliklik*** (DLT)
bk. **gölge**
An.ağl.: *gölgelik* 'şemsiye' (*DS.VI*, 2144)

gölle (hlk.) 'Suda kaynatılmış buğday, mısır, fasulye, nohut vb. tahıllar'
< ***göğ*** [< ET. *gök* 'yeşil']+***le***
An.ağl.:*gölle, golle, göğle,göl-be, gölcüme, göle, göllüme, gölümbe, gölye, gönle* (*DS. VI*, 2144)

GÖL[< Ğ(>n)] +*LE*
+*BE*
+*CÜME*
+*E*
+*LÜME*
+*ÜMBE*

+*YE*

göllen-['Akarsu çukurlarda birikmek, gölcük olmak'
< ***göl*** [< ET. *kö:l*]+***le-n-***
An.ağl. : ***göllen-, göler-, gölle-*** (*DS.VI*, 2145)

göllüklü (hlk.) 'Zengin, varlıklı (kimse)'
< ***göl*** [< ET. *Kö:l*]+***lük+lü***

NOT : '***göl***' sözcüğü '*birikmiş*' liği anlattığı için, mecazen *zenginlik* anlamı vermektedir.

gölük (hlk.) 'At, katır, eşek, beygir vb. yük taşıyan ve binilen hayvan'
= ET. ***kölük ~ külük*** (*EUTS*, 115); OT. ***kölük*** (DLT)
< ET. ***kö(/ü)lük***
An.ağl.: ***golük, gölük, görük*** (*DS.VI*, 2145)

G[<K]Ö(~Ü >o)L(>r)ÜK

göm-[1] ['Gömmek (genel)'
= ET., OT. ***köm-*** (DLT)
< ***kö-*** [< *kö-* (*EUTS*, 115)]
+***-m-*** (*EUTS*, 115)
TT. : GÖM-(ME/Ü/ÜK/ÜLE-/ÜLME/ÜL/ÜLTÜ/ÜLÜ/ÜLÜŞ/ÜT/ÜTLÜK)
~ göm- (Az., Trkm.)
köm- (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
küm- (Bşk., TatK.)

K(>g)Ö(>ü)M-

göm-[2] ['Gömmek (ölü için)'
< ****kö-m-***
TT.:GÖM-(ÜT 'mezar'/ÜTLÜK)
~ köm- (Kırg., Özb., Uyg.)
küm- (Bşk., TatK.)
= *basdırmag* (Az.)
yirläv (Bşk.)
yerlemek (Trkm.)
yärlimäk (Uyg.)
cerge koyū (Kırg.)
cirlev (TatK.)
jerläv (Bşk.)
caşırū (Kırg.)
cāylamak (Trkm.)

SanalBaba

gömbe (hlk.) 'Mayalı ya da mayasız, yağlı ya da yağsız olarak yapılan kül pidesi, ekmeği'
< ***göm-*** [< ET. *köm-*]+***-me***
An.ağl.:***gömbe, gömbes, gömeç, gömme, gönbe*** (*DS.VI,* 2146)

göme (hlk.) 'Avcıların gizlenerek av bekledikleri yer'
< ***göm-*** [< ET. *köm-*]+***-e***
An.ağl.: ***göme, gömele*** (*DS.VI,* 2148)

gömeç ~ gümeç ~ göveç ~ güveç 'Göveç'
< OT. ***kömeç*** (DLT)
'1. küle gömülerek pişirilen çörek; 2. bal peteği ; 3.çömlekte pişirilen et yemeği"
[*gömeç < kömeç < *köm-me aş*]
An.ağl.: ***gömme*** (> ***gömbe***) ; ***gömeç, gümeç*** 'bal peteği' (*DS.VI,* 2148) ; ***gömeç, gomeç*** 'ebegümeci' ; ***gömeç, gomeç*** 'değirmen taşını döndürmek için suyun üzerine aktığı kasıkların bağlı olduğu yuvarlak ağaç' ; ***gömeç*** 'yağda kızartılmış sıcak ekmek'; ***gömeç*** 'mezar' (s. 2148) < ***köm-***
~ MA. ***küweç*** (8-3) ; NF. ***küweç***;
krş. Kırg. ***kömböö=kömböö konok***

Clauson (*ED* 722a): < **göm-meç**
Räsänen (*V* 289b): **göm-°ç (YANLIŞTIR)**

Tü.> **Fars.** *kūmāc, kūmāç*
(Doerfer, *TMEN,* 1643)

gömgök 'Yemyeşil, olmamış'
= OT. ***köpgök*** (DLT)
TT. *göm* 'pekiştirme sıfatı' + *gök* = 'her yanı mavi, masmavi'

gömlek 'Gömlek'
= ET., OT. ***köŋlek*** (DLT)
< * ***kö:ŋ´lek***
< ET. ****kö:ŋ*** 'deri, ham deri ; işlenmiş deri'+***lek***
TT.: GÖMLEK (+Çİ/ÇİLİK/ LİK/LİLER/SİZ)
An. ağl.: ***gö:nek, gömnek; göne, göncek, gönlek, gönlük*** (*DS.VI,* 2153)

GÖ:[Ŋ' = ø]N+*EK*
+*NEK*
+*E*
+*CEK*
+*LEK/+LÜK*

~ köŋlek (Çağ., DoğuT.)
köynek, köŋlek, göŋlek,
kögüspek 'kolsuz gömlek'
köynök (Kırg.)
(*KS.II,* 511)
könglek (MA) (83-5)
kölmek (Krm.)
köynek (Az.)
köynäğ (Trkm.)
köynig (Uyg.)
köyleg (Kzk.)
köyläk (Özb.)
kö:nök, köynök (KKırg.)
küŋnek (Alt.)(< Moğ.)
köynök (Kırg.)
köylök, köylek (Kzk., KKlp.)
(>Kalm.(*KWb.* 234) *kīleG*)
küynek (Şor) (Räsänen, *V*)
küldek [*meth./-m->-d-*] (Bşk.)
külmäk [*meth.*] (TatK.) (*KTLS*)
gölmek (Krm)
göynek (Osm.) (*TTS*)

KÖNGLEK
KÖ(>Ü)ŊNEK
KÖ(>ü)YNE(>ä,i,ö)K(>g, ğ)
KÜLD(~M)E(>ä)K
G[<K]ÖLM[<*ML*]EK
G[<K]ÖY[<Ŋ]N[<L]EK

Eren (*TDES* 161): < ***köŋül [< gönül] + -(e)k***
Nişanyan (*SS* 162): **gömlek = ET** ***köŋlek*** gögüslük (xı) < ? ****köŋ*** göğüs. **(YANLIŞTIR.** Çünkü, **göğüs'** ün ET'si **kök(g)+(ü)z**'dür. ****köŋ* >gön** *ham deri* demektir.)

gömme[1] (hlk.) 'Poğaça denilen bir tür börek'
< ***göm-***[< ET. *köm-*]+***-me***
An.ağl.: ***gömme, gömbe*** (*DS. VI,* 2148)

gömme[2] (hlk) 'Sonbaharda ekilen ekin'

SanalBaba

< ***göm-***[< ET. *köm-*]+***-me***
An.ağl. : ***gömme, gömmece, gömme tavı, gömü*** (*DS.VI*, 2149)

GÖM-*ME/-MECE/-Ü*

gömü 'Gömü, define'
= OT. ***kömüç ~ kömçü*** (DLT)
< *kö-m-ü*
An.ağl.: ***gömü, gömbe, göme, gömme, gömük*** (*DS.VI*, 2150)

GÖM+*Ü*
+*BE*
+*E*
+*ME*
+*ÜK*

gömül-[,Gömülmek'
= OT. ***kömün-*** (DLT)
< *kö-m-*
TT.: GÖMÜL-(TÜ/Ü/ÜŞ)
An.ağl.: ***gömülgeç, gömülgen*** 'sazlık, bataklık' (*DS. VI*, 2150)

gön 'Deri, at derisi, ham deri; tabaklanmış deri'
= ET., OT. ***kön*** (*EUTS*, 115 ; DLT)
< **kö:ŋ*
TT. : GÖN+(CÜ)
An.ağl.: ***gön, göncü*** (*DS.VI*, 2152)
~ gön (Az.)
gö:n (Trkm.)
kön (Kzk., Özb.,YUyg.)
köŋ teri (Kırg.)
kün (Bşk., TatK.)
(*KTLS*)

K(>g)**Ö:** (>ö,ü)**ŋ** (>n)

~ Moğ. (*KWb.* 239) ***köm*** 'Haut des Tieres'

gönç 'Zengin, varlıklı'
= ****gönenç***
Krş. **gönenç**
TT.: GÖNÇ+(LÜK)
An.ağl.: ***gönç*** 'zengin, varlıklı; neşeli; gamsız; yiğit; kuvvetli' (*DS.VI*, 2152)

göncel-[(hlk.) 'Zengin olmak'
< *gönç+el-*

gönder (hlk.)'1.Kayık ve yelkenli gemilere yön vermeye yarayan, 4-5 cm.uzunluğunda ucu madenî ağaç sopa; 2. bayrak ya da mızrağın ağaç sapı; 3.hayvanları dürtmeye yarayan ucu bizli sopa; 4. marangozların cetvel yerine kullandıkları düz kenarlı ensiz sopa;5.mezarların baş ve ayak ucuna dikilen ağaç kazık; 6. gemi halatı' (*DS.VI*, 2152-2153); ***gönder, gönderi, gönduri, göndürü*** 'uğurlama' (s.2153)
< ET. ***köndger-*** 'doğrultmak, düzeltmek, dikmek, yola kılavuzlamak' (DLT) ~ ***köndgür-, könger-*** [> *könder-* > *gönder-*]

TS.I, 561: gönder < ***Yun.*** **kontari**
(Tartışılması gereken bir sözcük olup, Eren ve Nişanyan tarafından da Yun. olarak gösterilmiştir. ET'deki *köndger-* fiilinin anlamları sözcüğün Türkçe olabileceğine işarettir.)

gönder-['Göndermek'
= KT., Uyg. ***köntür-***; OT. ***köndger- ~ köndgür-~ köŋer-*** (DLT)

KÖN[***D/T***]**G**[=**ŋ**]**E**(~Ü)**R-**

< * *kön-(i)t-er-*
/* *könd-ger-*

Krş. ET. (Orh.) **ı-** 'göndermek', **ıd-** ay. < ***ı-d-*** ~ OT. (DLT) **īð-** ay., *īð-ıp, īð-u*; Yak. **īt-, īrt-** 'göndermek' < ***īd-***; Çuv. **yar-** << ****īd-***.

TT.: GÖNDER- (İ/İCİ/İLİŞ/İLME/ İL-/T-)
~ göndär- (Az.)
gönder- (Trkm.)
kündir- (TatK., Bşk.)

K(>g)**Ü**(< **Ö**)**NDE**(>i)**R-**

= *yumal-* (Bşk., TatK.)
iber- (Trkm.)
ciberü (Kırg.)
jiber- (Kzk.)
yübår- (Özb.)

SanalBaba

yolla- (Uyg.)
coldō (Kırg.)
jolda- (Kzk.)
cönötū (Kırg.)
cönät- (Özb.)
uğrat- (Trkm.)
ävät- (Uyg.)

gönderici (hlk.) 'Uğurlayıcı'
< ***gönder***-[< ET. *köndger*-]+ ***-ici***

gönderi git-[(hlk.) 'Uğurlamak, yolcu etmek'
< ***gönder***-[< ET. *köndger*-]+***-i***
An.ağl.: ***gönderi git-, göndüri git, gönet-*** (*DS.VI*, 2153)

göderme (hlk.) 'Gurbette bulunan birinin, memleketine dönen birisi ile, evine gönderdiği öteberi'
< ***gönder***-[< ET. *köndger*-]+ ***-me***

gönen (hlk.) 'Nemli toprak; nem'
< ET. ***könä-*** 'nemlendirmek' (*EUTS*, 115) +***-n***
ET: ***könäk ~könyäk*** 'kova'
An.ağl.: ***gönen*** 'ekilecek toprağın sulandırılması, tavlandırılması' (*DS.VI*, 2153) ~ ***gonen; gönen et-, gönenle-, gönen-*** 'tarlayı sulamak' (s.2154)

gönen-['Sefasını sürmek'
= OT. ***künen***- (DLT)
< ****kün+e-n-***
'gün geçirmek' (dönüşlü)
TT.: GÖNEN-(Ç/ÇLİ/DİRİL-/DİR-/ME)
An.ağl.: ***gönenmek, gonenmek, gönelmek, günenmek*** 'mutlu ve rahat bir hayat yaşamak' (*DS.VI*, 2154); ***gönendir-*** 'sevindirmek'

Nişanyan (*SS*, 162): **gönen|mek YT** (1935) mutlu olmak < ? **ET.** ****köŋ*** göğüs, yürek, akıl. **(YANLIŞTIR)**
T. Tekin (*Mak.I*, 304): < **k(e/i)n-(e)n-**

~ kenen- (Nog., Kar.H.)
kene- (Kzk.)
kinen- 'mutlu olmak' (TatK.)
genen- (Kum.)
gönen- (Trkm., TT.)

gönenç 'Bolluk, rahatlık ve refah içinde iyi yaşama'
< ***gönen-ç***
TT.: GÖNENÇ+(Lİ)

gönendir-[(hlk.) 'Sevindirmek'
< ***gönen-dir-***
An.ağl.: ***gönendir-, gonendir-*** (*DS.VI*, 2154)

gönlükara (hlk.) 'Kötümser, karamsar'
< ***gönül*** (bk. **gönül**)+***ü+kara***

gönlünden kop-['Kendiliğinden birdenbire vermek'
< ***gönül*** [< ET. *köŋül*]+***ü+n+den kop-***
~ könlünden keçäni ver (Az.)
köŋilinen şığar- (Kzk.)
köŋülünön çığarıp ber- (Kırg.)
çin köngildän ber- (Özb.)
gövnüŋden çıkar- (Trkm.)
köŋlidin bär- (Uyg.)

gönül 'Gönül'
= ET., Uyg. (*İKPÖ*, 196) ***köŋül, köŋl*** ; ***köngül*** (*EUTS*, 115)
~ OT. ***köŋül*** (DLT)
< **** köŋ´ül***
[< ? *kö-n-gü+l*]
~ MA. ***köngül*** (44-5)

KÖNG[=Ŋ´]ÜL

ET. ***köngüllüg*** 'akıllı, ferasetli, sevilen'
köngülsüz 'akılsız, manasız'
TT.: GÖNÜL+ (DAŞ/ LEN-/LÜ/LÜCE/LÜLÜK/SÜZ/SÜZCE/SÜZLÜK)

Tü. > **Laz.** *guğani* 'yürek' (*LTS*, 183)

An.ağl. : ***güyil*** (Tunceli)
~ könül (Az.)
köŋül (Kırg., Trkm., Uyg.)
köŋil (Kzk.)
köngil (Özb.)
küŋil (Bşk., TatK.)
kămăl (Çuv.)

KÖ(>ü, ă)**N**(< **Ŋ=NG/>m**)**Ü**

SanalBaba

(> ă, i)L

Nişanyan (*SS*,162): **gönül** =***ET. köŋül*** göğüs, yürek, akıl, gönül (vıı) < ?
**köŋ* göğüs → GÖMLEK
Sevortyan (*ÊSTJa* 1980 : 73-77) : ****göŋ-*** ~ ****köŋ- (ü)l***
Şçerbak (*SF* 195) : < *** kö:ŋ**
Räsänen (*V* 291a) : < ***köŋ`il**
Kononov (*GrJaTRP*): Kıp. **köke-** ~ **kökü-** ~ **kök-** fiilinin **kö-** kökünden
Clauson (*ED*, 572b) : Kıpç. **töz-** 'to suffer, endure'
Katużyżński (*CAJ* 7: 168-188): **gönül (köŋül)** ile **göğüs (kögüz)** biçimi arasında bir bağdan söz eder.
Eren (*TDES*, 163): **gönül** sözcüğü ile ilgili geniş açıklama yapar.

TT.:GÖNÜL+(LEN-/LÜ/LÜCE/LÜLÜK/SÜZ/SÜZCE)
~ köŋül (Çağ., Kırg., Trkm., Uyg.)
könül (Az.)
köŋil (Kzk.)
köngil (Özb.)
küŋil (Bşk., TatK., Kzk.)
gövün (Trkm.)
göŋül (Krm.)
göŋil (Trkm.) (*KTLS*)
gévil (Ker.) (*KrTS*, 159: GEVİL (Lİ/SİZ/[i]NDE)

K(>g)Ö(>ü)D[=NG]Ü(>i)L
GÖ(>E)D(>V)Ü(>İ)L(>N)

kĕměl (Çuv.)
(> Çer. *ÇLÇ* 150: *kumęl*)

gönül aç-['İnsanın iç sıkıntısını gidermek, iç açmak'
Bk. **gönül** ve **aç-**
~ könül açmag (Az.)
köŋül aç- (Trkm., Uyg., Kırg.)
köngil åç- (Özb.)
küŋil aç- (TatK.)
küŋil as- (Bşk.)
küŋil aş- (Kzk.)

gönüldaş 'Gönüldaş'
= OT. ***köŋüldeş*** (DLT)
< ***gönül*** [< *köŋül*]+***daş***

gönüldolabı (hlk.) 'Bir türçiçek'
< Tü. ***gönül*** + Ar. *dūlāb*+***ı***

gönülle-['Gönül almak'
< ***gönül*** [< ET. *köŋül*]+***le-***

gönüllen-[(hlk.) 'Küsmek, darılmak, kırılmak'
< **gönül[** < ET. *köŋül*]+***le-n-***
An.ağl. : ***gönüllen-, göŋüllen-, gönül at-, göŋül bırak-, gönül ko-, gönül koy-*** (*DS.VI*, 2156)

gönüllü 'Çok istekli; sevgili'
< ***gönül*** [< ET. *köŋül*]+***lü***
An.ağl.:***gönüllü*** '1.her şeyi beğenmeyen; 2. herhangi bir işe çağrılmadan gelen, ya da yapan; 3. değerli (kimse)' (*DS. VI*, 2156)
~ könüllü (Az.)
köngilli (Özb.)
köŋüllük (Uyg.)

KÖNG[=D]Ü(>i)L+*LÜ(>i)K*

gör-['Görmek'
= ET., OT. ***kör-*** (KT., Uyg., DLT) [> ***kür-***]
DLT'te ayrıca: **köđ-** gözlemek, görmek.
TT.: GÖR- (ME/MECE/MEMEZLİK/ MEMİŞ/ MEMİŞLİK/ MEZ/ MEZLİK/MÜŞLÜK/SEL/Ü/ÜCÜ/ CÜLÜK/ÜLME/ÜLMEK/MEMİŞ/ ÜM/ÜMCE/CELİK/ LÜK/ ÜNGÜ/ ME/MEZÜNTÜ/TÜLEME(K)/ÜM/ ÜNÜR/ÜNÜRDE/ÜNÜRLÜK/ÜN ÜŞ/ÜNÜŞTE/ÜŞ/ÜŞME/ÜŞMECİ/ ÜŞTÜRME/ÜŞTÜR-/ÜŞTÜRÜL-/ ÜŞÜLME)

göreme-['Görememek'
< ET. ***kör-e*** *zarf-fiil eki*
****u-ma-***
[***u-** *yapabilmek, yeterli olmak, muktedir olmak* anlamında yardımcı fiil.]

~ gör-ıkmeğ ~ gözıkmeğ, gör-setmeğ ~ göstermeğ (Ker.) (*Kr.TS* 162)
gör- (Az., Trkm.)
kör- (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kür- (Bşk., TatK.)

G[< K]Ö(> ü)R-

göre (*ed.*) 'Göre'
< ***gör-e*** < ****kör-***
TT.: GÖRE (+CE/CECİLİK/CE LİK/CİLİK/Lİ/LİK/LİLİK)

SanalBaba

Tü. > **Zaza.** *gore* 'göre, kadar, yeterli' (*ZTS*, 133) ~ *goreba*

~ görä (Az., Trkm.)
kürä (Bşk., TatK.)
köre (Kzk.)
körö (Kırg.)
körä (Özb., Uyg.) (*KTLS*)

K(>g)Ö(>ü)RE (>ä, ö)

göremez (hlk.) 'Yeni doğmuş hayvanın ilk sütü'
< ***kür+e-me+z**

görenek 'Görenek'
< ***gör-***[< *kör-]***enek**
TT.: GÖRENEK (+Çİ/ÇİLİK/Lİ/SEL/SİZ/SİZLİK)
An.ağl.: ***görenek, göreneyh, göresek, görnek*** (*DS.VI*, 2159)

göresi-[(hlk.) 'Göreceği gelmek, özlemek'
< ***gör-***[< ET. *kör-*]+***-esi-***
An.ağl.: ***goresimek, göresimek, gereslemek, göreslemek, göresmek, görislenmek, göresi gel-*** (*DS.VI*, 2159-2160)

görev 'Vazife, resmi iş'
< ***gör-(e)v*** 'Kıpçakça fiilden ad yapım eki' (***sına-v, yasla-v, öde-v*** gibi)
TT.:GÖREV+(CİLİK/DEŞ/DEŞLİK/LENDİRİL-/LENDİRİLME/LENDİR-/ LENDİRME/ LEN-/Lİ/LİLİK/SEL/ SELCİLİK/ SİZ/SİZLİK)

~ Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde **GÖREV** adı YOK.

görgü[1] 'Görgü'
< ***gör-*** [< ET. *kör-*]+***-gü***
TT.: GÖRGÜ (+CÜLÜK/LEN-/LÜ/ LÜCE/ SÜZ/ SÜZCE/ SÜZLÜK)
An.ağl.: ***görgü, görger, görgöz, görük*** (DS.VI, 2160)

GÖR-*GÜ/-GER/+GÖZ/-ÜK*

~ görüm (Trkm.)
cürüm-turum (Kırg.)

NOT: Az., Bşk., Kzk., Özb., Tat, Uyg. Türkçelerinde ***görgü*** adı YOK.

görgü[2] 'Terbiye; bilgi, deneyim'
< ***gör-***[< ET. *kör-*]+***-gü***
TT.: GÖRGÜ+(CÜLÜK/LEN-/LÜ/LÜCE/SÜZ/SÜZCE/SÜZLÜK)
An.ağl.: ***görgü*** '1.göz tokluğu; 2. dert, felâket; 3. taklit eden (kimse); 4.alışkı, âdet' (*DS.VI*, 2160)

görgüç (hlk.) '1. Pencere ; 2. dürbün'
< ***gör-***[< ET. *kör-*]+***-güç***

görgül (hlk.) 'Sayın'
< ***gör-*** [< ET. *kör-*]+***-gü+lü***

görk 'Güzellik, gösteriş'
= ET.(Uyg.) ***körk~körg*** 'güzellik, görünüş, güzel' (*EUTS*, 116)
< ***kör-(ü)k***

Uyg. ***körk*** güzellik+***lä*** güzel; ***körk+lüg***; CC. *körklü ~ körkli*
TT.: GÖRK+(LÜ)

Räsänen:<**kör(ü)k** Schönheit < **kör** sehen
N. Özkan: < ***kör-ü-k***

görkem 'Görkem'
< ***kör-(ü)k+em***
TT.: GÖRKEM+(Lİ)
An.ağl.: ***görkem, gorkem, gökrem*** [-rk->-kr- göçüşmesi], ***gölkem*** [-r->-l- değişimi], ***görgem*** (*DS.VI*, 2161)

GÖ(>o)R(>l)K(>g)+EM
GÖKR[<RK 'göçüşme'**]+EM**

~ görkäm(li) (Az.)
kürkäm (Bşk., TatK.)
körkem(di) (Kzk.)
körkäm (Özb., Uyg.)
körköm (Kırg.)
kürk (TatK.) (*KTLS*)
= *kürikli* (Bşk., TatK.)
görnükli (Trkm.)
körktü 'görkemli' (Kırg.)

K(>g)Ö(>ü)RKE(>ä, ö)M

görkemli 'Göz alıcı ve gösterişli'
< ***görk*** [< ET. *körk*]+***em+li***
An.ağl.: ***görkemli, görgemli, gör-***

SanalBaba

kemni, görkimli, görklü, görükemli, gerimli (*DS.VI*, 2161)

görmemiş 'Birdenbire ulaştığı duruma uymayan, görgüsüzce davranan'
< ***gör***-[< ET. *kör*-]+-***me -miş***
~ görmämiş (Az.)
görümsiz (Trkm.)
körgensiz (Kzk.)
= *yünhiz*, (Bşk.)
yünsiz (TatK.)
jeteşiz (Kzk.)
dērsiz (Kırg.)

görmezlikten gel-['Görmemiş gibi davranmak'
< ***gör***-[<ET. *kör*-]+-*mez*+*lik*+*ten*
~ **gör**mäzliyä *vur-* (Az.)
görmedik *bol-* (Trkm.)
görmedik*siremek* (Trkm.)
körmegendey *bol-* (Kzk.)
körmömüşkö *sal-* (Kırg.)
körmäskä *sal-* (Uyg.)
özünü **kör**mäslikkä *sål-* (Özb.)
kürmägängä *salış-* (TatK.)
kürmägängä *halış-* (Bşk.)

görpe (hlk.) 'Taze'
= ET., OT. ***körpe*** 'mevsimi geçtikten sonra çıkan şey ; zamanından sonra doğan yeni hayvan' (DLT)
< ***kör+pe***
Bk. **körpe**
An.ağl.: ***gorpe, görpe*** (*DS.VI*, 2162)

görsed-/t-[(hlk.) 'Göstermek'
< ***gör***-[< ET. *kör*-]+-***se-t***-

görsel 'Görme ile, görme duyusuyla ilgili'
< Tü. ***gör-*** + Fr. ***–sel*** eki

NOT:Türkçenin kurallarına göre yapılmamış uydurma bir sözcüktür. (Fr. bir ek olan ***-sal/-sel, -al/-el,-l*** ekleri ile, ad ya da fiil köklerine getirilerek yapılmış pek çok *uydurma sözcük* vardır.)
Hiç bir Türk şivesinde bu sözcük YOKTUR.

görücü 'Dünür'
< ***gör***-[< ET. *kör*-]+-***ücü***
TT.: GÖRÜCÜ+(LÜK)

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***görücü*** sözcüğü YOKTUR.
= *elçi* (Az.)
sāvçı (Trkm.)
såvçi (Özb.)
yavsı (Bşk.)
yaçı (TatK.)
kuda tüsüvşü (Kzk.)
söz aydıcı (Trkm.)
ayttıruvşı (Kzk.)

görük-[(hlk.) 'Görünmek, gözükmek'
< ***gör***-[< ET. *kör*-]+-***ük***-

görüm 'Görme yetisi'
< ***gör***-[< ET. *kör*-]+-***üm***
TT.: GÖRÜM+(LÜK)

görümce 'Bir kadına göre kocanın kız kardeşi'
= ET. ***körümçi***
< ****körü'n ece***
[TT. > *gör-üm+ce*]
TT.: GÖRÜMCE+(LİK)
An.ağl.: ***gorüm, görüm, görüp, goŋur*** (*DS.VI*, 2163)

GÖ(>o)R-ÜM(~p)

GODÜR [***görüm > gorüm > *gomür > goŋur*** *(-r-m > -m [>ŋ]-r* göçüşmesi ile]

NOT: Hiç bir Türk şivesinde ***görümce*** sözcüğü yoktur. Trkm.'de ***geli'n ece > ge'lnece***
= *baldız* (Az.)
bāldız (Trkm.)
käyinhiŋli (Bşk.)
ķeyin siŋil (Uyg.)
kayın siŋli (Kzk.)
kayın siŋil (TatK.)
kayın siŋdi (Kırg.)
kaynsingil (Özb.)
käyinbikä (Bşk.)
kayinigäç (TatK.)
kayın ece (Kırg.)
ķeyin aça (Uyg.)

Tü. > **Zaza.** *gorımı* (*ZTS*, 133)

SanalBaba

[*gor-ım+ı* < *gör-üm+ce*]

görümlük (hlk.) 'Nişanlanan kızı ilk kez görmek için gidildiğinmde oğlan tarafından kıza takılan ya da verilen armağan, yüzgörümlüğü'

< ***gör***-[< ET. *kör*-]+***-üm +lük***

An.ağl.: ***görümlük, görümcelik, görümnük*** (*DS.VI*, 2163)

görün-[1] 'Görünmek'

= ET. (Uyg.) ***közün-*** (*İKPÖ*, 198)

< ***kör-*** ['ün varyantı ***köz-***]

+ ***-°n-*** 'dönüşlülük eki'

TT.:GÖRÜN-(GÜ/GÜCÜLÜK/ ME/MEZ/ÜM/ÜMLÜ/ÜR/ÜR-DE/LERDE/LÜK/ÜŞ/ÜŞTE)

Krş. Uyg. ***közün-***, (DLT) ***közün-***,
Tarj. ***közin-*** < *közün-* < *köz-ü-n-* (pass.)

görün-[2] (hlk.) 'Korkutmak, uyarmak, dikkatini çekmek'(*TD* 633, s. 258/ Hvs. Osmanlı köyü)

< ***gör***-[< * *kör*-]+***-(ü)n-***

Bk. **görün-**[1]

görüntü 'Gerçekte var olmadığı halde varmış gibi görünen şey, hayalet'

< ***gör***-[< ET. *kör*-]+***-üntü***

TT. : GÖRÜNTÜ+(LE-/LEME/ LÜK)

~ görüntü (Az.)

= *körünüş* (Krg., Uyg.)
körinis (Kzk.)
köriniş (Özb.)
küriniş (Bşk., TatK.)

görünürlerde (zrf.) 'Ortalıkta'

< ***gör***-[< ET. *kör*-]+***-ün-ür+ler+ de***

görünüş 'Eşkal'

< ***gör***- [< *kör*-]+***-(ü)n-(ü)ş***

TT.: GÖRÜNÜŞ+(TE)

~ körünüş (Krg., Özb., Uyg.)
görünüş (Az.)
görnüş (Trkm.)

görünüşte (zf.) 'Dıştan göründüğüne göre'

< ***gör***-[< ET. *kör*-]+***-ün-üş+te***

~ görünüşdä (Az.)
körünüştä (Uyg.)
körünüşünö karağanda (Krg.)
körinişdän (Özb.)

K(>g)**ÖR-***Ü*(>i)*N-Ü*(>i)*Ş+D(~T)E +DEN*

= *tıştan* (Bşk., TatK.)
daşından seredende (bakanda) (Trkm.)
tışkı yaktan (TatK.)
sırttan karağanda (Kzk.)
sırtınan (Krg.)

görüş 'Görüş'

= ET., OT. ***körüş*** 'bakışış'

< ***kör-(ü)ş***

TT. : GÖRÜŞ+(ME / MECİ / MEK/TÜR-/TÜRME/TÜRÜL-/ÜL-/ÜLME)

~ görüş (Az.)

= *köz karaş* (Krg., Uyg.)
közkaras (Kzk.)
közkaräş (Özb.)
küz karaşı (TatK.)
küz, karaşı (Bşk.)

görüş-['Görüşmek'

= ET., OT. ***körüş-*** 'gözle bakmak' (DLT)

< ***gör***-[< ET. *kör*-]+***-üş-***

An.ağl.: ***görüş-*** 'gizlice cinsel ilişkide bulunmak' (*DS.VI*, 2164)

~ kurăn-ăş- 'to meet with' (*Mak.I*, 302)

göster-['Göstermek'

= ET. ***körkit-, körtgür-, körtur-***

~ OT. ***körküt-*** (DLT)

MA. ***körgüz-*** (54-6)

IM.,Tuhf. ***körgüz-***; Tuhf. ***körkez-***

Çağ.: ***kör-güz-*** 'ettirgen çatı eki'

CC. ***körgüz-***

NF. ***közgit-***'göstermek'< *köz-git-*

TT.: GÖSTER- (EN/GE/İ/ İCİ/İ-LEN/İLİŞ/İLME(K)/İM/İŞ/İŞÇİ /Lİ / İŞÇİLİK / İŞLİCE / İŞSİZ/ İŞSİZCE/İŞSİZLİK/ME/MECİ/ MECİLİK/MELİK/T-)

< ***göz-ter-*** [<***kör-güz-***]

SanalBaba

~ göster- (Az., TT.) < * *kör-set-*
görkez- (Trkm.) < **kör-küz-*
kürhät- (Bşk.) < * *kör-set-*
kügüz- (Uyg./Hami) < **kör-güz-*
korgäz- (Özb.) < * *kör-küz-*
körgöz- (Kırg.)
körgüs- (Tuv., Hak.) < **kör-güz-*
körgüz- (Alt.)
körgist- (Nog.) <**kör-güz-t-*
körgiz- (Hak.)
körgizbe 'exhibition' < **kör-güz-mä*
körset- (Kzk.)
körsöt- (Kırg.)
körsät- (Özb.)
kürsät- (TatK.)
körsät- (Uyg.) (*KTLS*)
közit- 'göstermek' (Hak.)

K(>g)**Ö**(> o, ü)**R-***SE(>ä,ö)-T-*
-HÄT-
-KEZ-/-GEZ-
-GİZ-(T-)/-GİS-
-GÖZ-
-GÜS-/-GÜZ-
-KÜZ-
KÜ[*R=ø*]*-GÜZ-* [<* kör-küz-] > **GÖSTER-** [***-RS-*** > ***-s-t-*** göçüşmesi ile oluşmuştur.]

Eren (*TDES,* 163): YOK

F.K.Timurtaş (*Eski Türkiye Türkçesi*, 118): **göster-** < **köz+der-** < * **közd-ger-**

Nişanyan (*SS* 162): ***göster[mek*** = **göztürmek* < **gözmek* = GÖR- **(YANLIŞTIR**
Bu konu için bk. A. Günşen, '*Göster-* ve *görset-/gorset-* fiillerinin Yapısı Üzerine', *TD* dergisi, Kasım 2005.

gösterge '1.Belirti, im, işaret; 2. indikatör'
< ***gös-*** [< **kör-*]+***-ter-ge***
~ kürhätkis (Bşk.)
kürsätkiç (TatK.)
körsetkiş (Kzk.)
körsätkiç (Özb.)
körsätküç (Uyg.)
körsötküç (Kırg.)
görkeziş (Trkm.)

gösteri '1. İlgi, dikkat çekmek için, bir topluluk önünde gösterilen beceri veya oyun; 2. tezahürat'
< ***gös-***[< **r-**(<**kör-*)]+***ter-i***
TT.: GÖSTERİ+(Cİ/M)
~ önör körsötüü (Kırg.)
öner körsetüv (Kzk.)
körsätüş (Uyg.)

gösteriş 'Gösterme işi veya biçimi'
< ***gös-*** [< **kör-*]+***-ter-iş***
TT.: GÖSTERİŞ+(Çİ/ÇİLİK/Lİ/LİCE/SİZ/SİZCE/SİZLİK)
= *göz etme* (Trkm.)
göze girme (Az.)
köräŋläş (Uyg.)
köyröŋ (Kırg.)

gösterişli 'Göz alıcı, görkemli'
< ***gös-***[< ET. **kör-*]+***-ter-iş+li***
~ görmekli (Trkm.)
körünärlik (Uyg.)
körikti (Kzk.)
körktüü (Kırg.)
körneki (Kzk.)
kürinikli (Bşk., TatK.)
kürkäm (TatK., Bşk.)

göt 'Göt, makat'
= ET., OT. ***köt*** 'arka, geri, kıç'

DLT : ***köti kızlak*** 'kuyruğu kırmızı bir tür kaba kuş'
kötle- 'fenalık yapmak'
kötlet- 'düzdürmek'
kötlük 'puşt'

An.ağl. : ***göt*** '1. arka, sırt ; 2. testi, bardak, küp gibi şeylerindip kısmı' (*DS.VI*, 2164)
~ köt (Kırg.)
= *koŋ* (Uyg.)
Eren (*TDES* 163): YOK

götçek (hlk.) 'Tandırın üstüne örtülen çul; oturma tahtası'
< ***göt*** [< ET. *köt*]+***çek***

götle-[(hlk.) '1. Zengin iken fakir olmak; 2. hoplamak, zıplamak'
< ***göt***[< ET. *köt*]+***le-***

götleğe (hlk.) 'Ot arabasının arka kısmına vurulan ağaç'
< ***göt*** [< ET. *köt*]+***leğe***

götlük (hlk.) '1. Süvari pantalonunun arkasına dikilen yama ; 2. eteklik, etek ;3. at, eşek gibi hayvanların arkasına örtülen kilim ya da çul parçasından yapılan örtü; 4.

SanalBaba

arkasız iskemle' (*DS.VI*, 2165)
< ***göt*** 'arka, sırt'[< ET. *köt*]+***lük***

götün götün (zf.) 'Geri geri'
< ***göt*** [< *köt* 'geri']+ ***(ü)n***
An.ağl.: ***götüm götüm gét-, götün götün git-*** 'geri geri gitmek' (*DS.VI*, 2165)

götür-['Götürmek'
= OT. ***kötür-*** (DLT)
(TS'te içiçe girmiş karmakarışık 11 anlamı vardır.)

[TTS. 1. ortadan kaldırmak, 2.ayırmak, uzaklaşttırmak, 3.tahammül etmek, yüklenmek, taşımak; 4.yukarı kaldırmak, 5.toplamak.
(Bugünkü anlamıyla ***götürmek*** fiili, son birkaç yüz yıl içinde, komşuluk ilişkisiyle anlam değişikliğine uğramış bir kelimedir.) (bk. G.Karaağaç, ***Dil, Tarih ve İnsan***, s.78-79)

<? Uyg.***köt** 'yüksek, yukarı, yükseklik, seçkin; kişi adı' (*İKPÖ*, 197)
+ **-ür-**

TT.: GÖTÜR- (ME/TMEK/Ü/ÜLME/ÜM/ÜMLÜ/ÜMSÜZ/ÜŞ)

götürü (hlk.) '1. Alışverişte yapılan işl ya da pazarlık; 2. düğünde götürülen hediye, para; 3. değer'
< ***götür-ü***

gövcek (hlk.) 'Ekinin başak bağlayıncaya kadar olan yeşil hâli'
< ***göv*** < *göğ* < *gök* < *kök* 'yeşil']+***cek***

gövde 'Gövde'
< * ET. ***kevde*** [~ ***köděŋ***] 'ceset, insan veya ağaç gövdesi'; ***kövtüng*** (*EUTS*, 118)
An.ağl.: ***göğde*** 'vücut; ölü vücut'; göğdeli 'iri yapılı' (*DS. VI*, 2127); ***gövdeli*** 'hamile'
~ keüde (Kzk., KKlp.)
gevde, gevre (Trkm.)
xɛvDɛ ~ xɛvDü ~ xĘvɛDü (Çuv.)
~ Moğ. (*KWb*.229) ***keber-deg*** 'körper, Rumpf, Brust'

göve (hlk.), bk. **güve**
< OT. ***küye*** (DLT)

göveç ~ güveç 'Güveç; içinde yemek pişirilen toprak kap'
= OT. (NF) ***köweç***
[< ***kömeç*** < ***kömme+ç***
< ****köm-me aş***]
An.ağl.: ***göveç, gödeç*** (*DS.VI*, 2167)

göveğen (hlk.) 'Sığırlara dadanan zar kanatlı bir tür sinek'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < ET. *kö:k*]+(e)***ğen***
An.ağl. : ***geveğen, gevigen, göveğin, gövelek, gövem, göven, gövenek, göveyen*** (*DS. VI*, 2167)

GÖ(>e)V [< **göğ** < **gök** < **KÖK**]
+*EĞEN/+EĞİN*
+*İGEN*
+*ELEK*
+*EM*
+*EN/+ENEK*
+*EYEN*

gövel (hlk.) 'Yeşil baş (ördek için)'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < ET. *kö:k*]+***el***
~ kăvakal 'ördek' (Çuv.)
< *******kö:ke+l*

gövelek (hlk.) 'Erik, armut,çam vb. ağaçların üzerinde asalak olarak yetişen, yaz kış yeşil kalan bir tür sarmaşık'
< *göv* [< *göğ* < *gök* < ET. *kök*]+***elek***
An.ağl.: ***göveleк, göveldek*** (*DS. VI*, 2167)

GÖV[<K]+*ELEK/+EL*[***D***]*EK*

gövem (hlk.) '1. Bitki yeşilliği; 2. kınalı; 3. sonbaharda yetişen bir tür üzüm'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < ET. *kö:k*]+***em***

göver (hlk.) 'Arpacık soğanı'
< ***göv*** [< *göğ* <*gök* < ET.

SanalBaba

kö:k] +°***r***

An.ağl.: ***göver, göğer, gövem, güver, göbek, göbelle*** (*DS.VI*, 2168)

GÖ(>ü)V(<K)+*ER*
GÖB(< v[<*ğ<k*])+*EK/+ELLE*

göver-[(hlk.) 'Filizlenmek; küflenmek; yeşermek'

< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < ET. *kö:k*]+°***r-***

Krş. **göğer-**

An.ağl.: ***göver-, güver-*** (*DS.VI*, 2169); ***gövertme, gövertmeç***

GÖ(>ü)V+*ER-*
-T-ME
-T-MEÇ

gövercin [~ **göğercin, göverçin**],bk. **güvercin**

< ***göv***[*göğ, göv*< *gök* < *kö:k*] +***er-c(/ç)in***

An.ağl.: ***gövercin göksü, göver-cin topuğu*** 'yemek yapılan bir tür ot', ***göverçin taklası*** 'bir tür çocuk oyunu' (*DS.VI*, 2169)

göverdim (hlk.) 'Yeni dikilen bağın filizlenmesi'

< ***göv*** [*göğ* <*gök* < *kö:k*] +***r-dim***

göveren (hlk.) '1. Sebze ekilen yer; 3. yeşillik'

< ***göv*** [< *göğ* < *gök*< *kö:k*] +***er-en***

An.ağl.: ***göverenlik, göverilik*** (*DS.VI*, 2169)

göveri (hlk.) 'Bostan, bahçe'

< ***göv*** [< *göğ* <*gö k*< *kö:k*] +***er-i***

göverik (hlk.) 'Can eriği'

< ***göv*** 'yeşil'+***erik***

gövez (hlk.) '1. Koyu kırmızı, vişne çürüğü renk; 2. gök mavisi'

< ***göv*** [<*göğ* <*gök* <*kök*]+***ez***

An.ağl.:

gövnü-[(hlk.) 'Meyve olgunlaşmak'

< ***göy*** [< *göğ*< *gök*< *kö:k*]+***nü-***

An.ağl.: ***gövün-*** 'armut, ayva, muşmula vb. yumuşamak' (*DS.VI*, 2171)

gövüllü (hlk.) 'Alıngan'

< ***gövül*** [< *gönül* < *köŋül*]

göynek (~ göğnek, gönek, gönnek, göyneg) (hlk.), bk. **gömlek**

göynük '1. yanık; 2. orman yakılarak açılan tarla.'

< OT. ***köy-*** 'yanmak'

(DLT)+***ün-(ü)k***

DLT. ***köyük (< köy-(ü)k*** 'yanmış'

~ MA. ***köynük*** 'yanık', ***köyüklen-*** 'yanmak' (176-4)

Eren (*TDES* 164): < **göynü-**+ **-k** eki.

göz [1] 'Göz'

= ET., OT. ***köz*** (DLT)

< ****kö:-z***

TT.: GÖZ (+CÜ/ CÜLÜK/ DE/ E/ ET-/ETİCİ/ETİLME/ ETLE-/ ET-/ ETMEN(LİK)/ETTİR-/ GÜ/LEĞİ/ LE-/LEM/LEMCİ/LEME/LEYİCİ/ LEYİŞ/LÜ/LÜK(ÇÜ/ÇÜLÜK)/LÜ/ SÜZ/SÜZ/ÜKME)

Göz bebeği : **göz bäbäyi** (Az.)
küz karahı (Bşk.)
karaşık (Kzk.)
karek (Kırg.)
kàräçık (Özb.)
küz karası (Tat.)
göreç (Trkm.)
köznin karçığı (YUyg.)

Göz kapağı : **göz gapağı** (Az.)
küz kabağı (Bşk.,Tat.)
kabak (Kzk.)
köz terisi (Kırg.)
kàvàk (Özb.)
gābak (Trkm.)
köz kapiği (YUyg.)

~ göz (Ker.)
goz (Han.) (*KrTS* 162)
kös (Yak.)
kuś (Çuv.) < TatK.
küz (Bşk.)

K(>g)Ö(>o, u, ü)Z(>s, ś)

göz[2] 'Bölüm, oda', bk. **göz**[1]

göz bebeği 'Göz bebeği'

SanalBaba

< **göz** [< ET. *köz*] +***bebek+i***
~ göz bäbäyi (Az.)
= *köznin karçuği* (Uyg.)
küz, karahı (Bşk.)
küz karası (TatK.)
karaşık (Kzk.)
karek (Kırg.)
ḳåråçıḳ (Özb.)
göreç (Trkm.)

göz boncuğu 'Nazar boncuğu'
< ***göz*** [< ET. *köz*] ***boncuk+u***
~ göz muncuğu (Az.)
gö:zmönçuk (Trkm.)
köz monçak (Uyg.)
köz monşak (Kzk.)
köz monçok (Kırg.)
közmunçåk (Özb.)
küz bunçığı (TatK.)
küz, bıvınsığı (Bşk.)

K(>g)Ö(>ü)Z
M(>b)O(>u)NÇ(>ş,s)A(>å, ı, o)K

gözcü 'Gözetleyen kimse'
< göz+cü
= *bakılavşı* (Kzk.)
baykōçu (Kırg.)
gözeğçi (Trkm.)

Fakat :
ET.(Uyg.) ***közätçi*** (*İKPÖ*,198)
< **** köz*** 'köz, ateş' +*e-* 'ateşi karıştırmak' ***t-çi***

~ gözätçi (Az.)
gözeğçi (Trkm.)
küz,ätivsi (Bşk.)
küz,ätsi (Bşk.)
küzätuvçi (Bşk.)
küzätüçi (TatK.)
küzätçi (TatK.)
küzätçi (YUyg.) (*KTLS*)

KÖ(>ü)Z+*E-T-Ç(>s)İ*
+*E-T-ÜÇİ*
+*E-T-İV-Sİ*
+*E-T-UV-Çİ*
GÖZ +*E-T(~Ğ)-Çİ*

~Trkm. ***kö:z, kö:ze-*** 'köz haline gelmek'

gözde 'Beğenilen (kimse)'
< göz+de
= *süyikti* (Kzk.)
süyükli (Özb.)
süymönçük (Kırg.)
süyümlük (Uyg.)
söyär(kä) (TatK.)
söyğüli (Trkm.)
höyär(kä) Bşk.)

Nişanyan (*SS*, 163): **gözde** = GÜZİDE

YANLIŞTIR. Sözcük, Türkçe olup, **sözde** 'güya' gibi **+de** eki ile yapılmıştır. Farsça ***guzide*** ile benzerlikten başka ilgisi yoktur.

Bu konuda bk. N. Özkan, 'Hâl eklerinin Kalıplaşması Üzerine', *İlmî Araştırmalar Dergisi.*

göze 'Pınar, kaynak'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***e***
~ MA. ***közenek*** 'pınar' (156-6)

NOT: Farsçadaki ***çeşme*** (< *çeşm* 'göz' sözcüğüne benzetilmiş olmalı.)

Eren (*TDES*, 164): YOK

göze-[(hlk.) 'Kumaştaki deliği örerek kapatmak'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***e-***

gözenek 'Gözenek, göz göz'
< ***göz*** 'oda, bölme'+***enek***
TT.: GÖZENEK+Lİ/LİLİK/SİZ)
~ küzgänäs (Bşk.)
küzänäk (TatK.)
= *öycük* (Trkm.)
tär töşügi (Yuyg.)
teri közdörü (Kırg.)

gözer (hlk.) 'İri gözlü kalbur'
< göz [< ET. *kö:z*]+***er***

gözer-['Göz göz olmak'
< göz+er-

gözet-['Gözetmek'
= ET., OT. ***közet-***, ***küzet-*** (*EUTS*, 125 ; DLT)
< ****küzä-*** 'göz kulak olmak, beklemek, kollamak'+***d-***
TT. : ÖZET-(İCİ/İLME/İL-/İM/İŞ/LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LET-/LEYİŞ/ME/MEN/MENLİK/TİR-)
~ gözät- (Az.)
gözeğ- (Trkm.)

SanalBaba

közät- (Bşk., Özb.)
küzät- (Uyg.)
küzö- = küzöt- 'bakmak, göz kulak olmak, kollamak' (Kırg.)

K(>g)Ö(>ü)Z+-E(>ä)-T-

gözeten 'Gözeten'
= ET., OT. ***közetgen*** (DLT)
Bk. **gözet-**

gözetici 'Gözetici'
= ET., OT. ***közetdeçi*** ~ ***közetteçi*** (DLT)
< *göz+e-t-ici*
Bk. **gözet-**
TT. < *göze-t-ici*

gözetle-['Birine veya bir şeye gizlice bakmak'
< *göz+e-* [< ET. *küzä-*] ***+-t-le-***
Bk. **gözet-**

gözgü 'Ayna'
< *göz* [< ET. *kö:z*]+***gü***
= ET. ***közüngü*** ~ ***küsüngü*** (*EUTS*, 119) ~ OT. ***közüngü, közngü*** (DLT)
~ güzgi ~ güzgü (Ker.)
cüzcí (Er.) (*KrTS* 167)
közüngü 'ayna' (Uyg.)

gözle-['Gözetlemek'
< ***göz*** [< ET. *küzä-*]+***le-***
Bk. **gözet-**
TT.: GÖZLE-(M/MCİ/MCİLİK/MLEME/NME/LEN-/ T-/ YİCİ/YİŞ)
~ gözle- (Trkm., TT.)
kördöö- (Yak.) < ***kör-lä:-***
kördüö- (Yak.)

gözlem 'Müşahede'
< ***göz*** [< ET. *küzä-*]+***le-m***
TT. : GÖZLEM+Cİ/CİLİK/LE-/LEME)
Bk. ***gözet-***

gözleme[1] 'Sacda pişirilen hamur işi'
< ***köz+le-me*** **[** < ***köz*** 'kor halinde ateş']

gözleme[2] 'Gözlemek işi, tarassut'
< ***göz***[< ET. *köz* 'göz']+***le-me***

gözlü 'Gözlü ; deliği olan'
< *göz* [< ET. *kö:z*]+***lüg***

gözlük 'Gözlük'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***lük***
TT. : GÖZLÜK+(ÇÜ/ÇÜLÜK/LÜ/SÜZ)
~ gözlük (Az.)
küzlik (TsatK.)
küz,lik (Bşk.)
közildirik (Kzk.)

K(>g)Ö(>ü)Z+*LÜ(~İ)K+İL+DİRİK*

= *közäynek* (Kzk.)
közäynäk (Uyg.)
közåynek (Özb.)
köz aynek (Kırg.)

Tü. > **Zaza.** *gozlıg* (*ZTS*, 134)

gözü aç 'Doymak bilmeyen, aç gözlü'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***ü aç***
~ gözüac (Az.)
közi åç (Özb.)
közi toymas (Uyg.)
küzi tuymas (TatK.)
küz,i tuymas (Bşk.)

K(>g)ÖZ+*Ü* (>i) ***AC/AÇ TO(>u)Y-MAS***

aç köz (Uyg., Kırg.)
aç küz (TatK.)
aş köz (Kzk.)
as küz, (Bşk.)
acgöz (Az.)
āçgöz (Trkm.) (*KTLS*)

A(< ā)Ç K(>g)Ö(>ü)Z

gözü açık 'Açıkgöz'
< ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***ü aç-(ı)k***
~ gözüaçıg (Az.)
gözi açık (Trkm.)
közü açık (Kırg.)
közi åçık (Özb.)
közi aşık (Kzk.)
közioçuk (Uyg.)
asık küz,li (Bşk.)

K(>g)Ö(>ü)Z+*Ü(>i)*
A(>å, o)Ç(>ş, s)-*I(>u)K(>g)*

Tü. > **Zaza.** *gozaçıx* (*ZTS*, 134)

gözük-[krş. **görün-**
[< ET. **kör-**'in varyantı ***köz-**]
< **kö:-z-(ü)k-*

SanalBaba

~ görün- (Az., Trkm.)
körün- (Kırg., Özb., Uyg.)
közik- (Nog.)
közük- (Kırg.) < *köz-ü-k* (pass.)
közkiş- 'birbirine bakmak' (Uyg.) < ***közikiş-** [***közik-*** 'görünmek' fiilinin işteş hali.]
kürin- (Bşk., Kzk., TatK.)

K(>g)Ö(>ü)R-(Ü/İ)N-

gözü tok 'Aç gözlülük etmeyen' < ***göz*** [< ET. *kö:z*]+***ü to-k***
~ gözütoh, (Az.)
közü tok (Kırg.)
közi tok (Kzk., Uyg.)
közi toķ (Özb.)
küzi tuk (TatK.)
küz,i tuk (Bşk.)

K(>g)Ö(>ü)Z+Ü(>i) TO(>u)K

guguk 'Guguk kuşunun ötme sesi' < yansıma: ***guguk*** sesinden
TT.: GUGUK (+GİLLER/LU)
An.ağl.: ***guguk, guggu, gukgu gukguk, gügük*** 'kuğu kuşu' (*DS.VI*, 2189)
guggu, guggumavak, gugguş 'baykuş' (*a.g.e*, 1289) = ***gugumavık, gugumavk, gugumavka, gugumavuk, gulguluk*** 'baykuş' (*a.g.e.*, 2190)
guggu kuşu, gugo 'guguk kuşu' (*gös.yer.*)
gugucuk, guguftu, guguk, gugukçuk, guguk kuşu, gugusku, guguşçuk, guguşçuk 'kumru; yusufçuk kuşu'(*gös. yer.*)
~ gugu guşu (Az.)
kakkuk (Uyg.)
käkkü (Özb.)
käkkük (TatK.)
käkük (Bşk.)
kökäk (Kzk.)
küki (TatK., Bşk.)
kükük (Kırg.)
ikatyōk (Trkm.)

gulaş[1] 'Etli, salçalı bir Macar yemeği' (*TS.I*, 577)
< Alt., Kumd. ***kalaş*** 'pişmiş ekmek' (*ATS.* 94)

Bazı sözlükler bu sözcüğün Macarca **gulyàs**'tan alıntı olduğunu yazarlarsa da, Türkçe olduğu görülmektedir.
Tü. **kalaş > galaş > gulaş** > Mac.**gulyàs** 'etli, salçalı bir Macar yemeği' (*TS.I*, 577)
kul+aş+ı'ndan geldiği *halk etimojisi* olmalı.

Nişanyan (*SS*, 165): gulaş ~ Mac.**gulyàs** 'etli tencere yemeği'
*Kökeninin Türkçe olduğu rivayet edilir. Karş. **T** *kul aşı* (yeniçeri yemeği) veya *kulak aşı* (mantı).
Eren (*TDES*, 164): YOK

gulaş[2] , bk. **güreş**

Tü. ***güreş*** > Zaza. *gulaş* (*ZTS*, 135)~ *guraş* (s. 136) [***-ü->-u-; -r->-l-*** değişmesi olmuştur.]

gurk 'Kuluçka tavuğun çıkardığı ses' < yansıma: ***gū+[r/l][u/ü]k***(~ğ,h)
An.ağl.: ***gurk, guk, gulk, gulüksa, gurg, gurh, gurt tavuğu, guruğ, guruh, gülk, gülü, gülük, gürg, gürk, gürkük*** 'kuluçka' (*DS.VI*, 2199)

GŪ(>u, ü)+R[~L][*U/Ü*]K(>g, h, t)+*ÜK*

~ kürk (Ker.) (*KrTS*, 222)

gurla-['Guruldamak' < ***gur*** 'yansıma'+***la-***
TT. : GURLA-(MA)

gurulda-['Sindirim yollarından bir sıvı geçerken) gur gur diye ses çıkarmak' < ***gur+ul+da-***
~ gurulda- (Az.)
ğoruldi- (Uyg.)
ğorillä- (Özb.)
göbirdä- (TatK.)
götörlä- (Bşk.)
güjildä- (Kzk.)
cuğurda- (TatK.)
çurla- (TatK.)
kuruldo- (Kırg.)

G(~K >ğ)U(~o)R+(*U/İ*)L-DA-
GÖB+*İR-DÄ-*
GÖT+*ÖR-LÄ-*
GÜJ+*İL-DÄ-*

SanalBaba

CUĞ+*UR-DA-*
ÇUR+*LA-*
KUR+*UL-DO-*

gücen-['Gücenmek, darılmak'
= ET. ***küçen-*** 'zorlanmak; kuvvetlenmek' (*EUTS*, 120)
< * *küç+e-n-*

güç 'Yardım, destek ; kuvvet'
< ET., OT. ***küç***
TT. : GÜÇ+(LENDİRİCİ/LENDİRME/LENDİR-/LENİŞ/LENME/LEN-/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRME/LEŞTİR-/LÜ/LÜK/LÜKLE/LÜLÜK/SÜN-/SÜZ/SÜZCE/SÜZLÜK)
~ güyç (Trkm.)
güc (Az.)
köç (TatK.)
küç (Kırg., Özb., Uyg.)
küs (Yak.)
küş (Kzk., Kç., Şor.)

K(>g)Ü(< ü > ö)[*Y*]Ç(>s, ş)

~ Moğ. (*KWb.*249) ***küçi ~ küçün***
Eren (*TDES* 165) : YOK

güçlü 'Güçlü, gücü yerinde'
= ET.,OT. ***küçlig~küçlüg*** (DLT)
< * *küç+lig*

güdek 'Amaçlanan şey'
< *güt-e-k*
TT. : GÜDEK+(SİZ)

güdele-[(hlk.) 'Ardına düşmek, kovalamak'
< *güt-e-le-*

güderi 'Güderi'
< Moğ. (*KWb.* 244) ***küderi***
'Bisamratte, Moschustier'
~ küdörö, küdörü (KKırg.)
küdörü (Kırg.)
küter (Yak) (Räsänen, *V*)

Tü.> Kürt. *kúdari*

TS.I. (s.579): < Fars. **gevderî**
Nişanyan (*SS*,165): **güderi** ~ **Yun.** *kodári kωδάρι* [küç.] yumuşak meşin, tavşan derisi < **EYun.** *kōdion*

YANLIŞTIR. Çünkü, Moğolca **küderi** Türkçeye ödünç olarak alınırken **k-** ünsüzü de değişmemiştir. **k->g-** değişimi yalnız TT'nde görülür.

Eren (*TDES*, 165): < Fars. **kūdar** [Fars. **kūdar**'ın **güderi**'ye çevrilmesinde Tü.**deri**'nin rol oynadığı anlaşılıyor (halk etimolojisi)]

Ramstedt (*KWb.* 224 b s.v. **küdṛö** 'Bisamratte, Moschustier') **küdörö** < Moğ. **küderi.**

Räsänen (*V* 307a): Kırg. **ködörö** ~ Tü. **küdörü** < Moğ.

NOT:
TS **ve** ***Eren***'e göre *Farsça*, ***Nişanyan***'a göre *Yunanca*, ***Räsänen***'e göre de *Moğolca* olan '**güderi**' sözcüğü, bana göre de **Moğolca**dır. Çünkü : *Karakırgız* ve *Yakut* Türkçelerinde bulunması da bunun kanıtıdır.

güdü 'Saik'
< *güt-ü*
TT.: GÜDÜ+(CÜ/LENME/LME/L-/M/MCÜ/MCÜLÜK/MLEME/MLÜ/MLÜLÜK)

güdük 'Eksik yanı olan, kısa'
< **küt* 'eksik, kırık' + ***(ü)k***
TT. : GÜDÜK (+LEŞME/LEŞ-/LÜK)
An. ağl. : ***güdük*** '1.küt ; 2.faiz ; 3.ölçek ; 4.halka biçiminde yapılan ev ekmeği' (*DS.VI*, 2214) ; ***güdük, gücük, güdükleme, güdüklük, güdül,*** güldük 'kısa ceket' (*DS.VI*, 2213)
Eren (*TDES* 165) : YOK

Nişanyan (*SS*, 164) : **güdük** ~ ?

güdül 'Küçük toprak testi ; kabaktan yapılmış su kabı'
< **küt+(ü)l*
An. ağl. ***: güdül, gübüren, gübüş, güdrük, güdülek, güdülük, güdürük, güdürüm, gürik*** (*DS.VI*, 2214)

güdüm 'Yönetmek işi, idare'
< ET., OT. ***küt-***
TT. : GÜDÜ(+LME/M/MCÜ/MLEME/MLÜ/MLÜLÜK)

gül-['Gülmek'
< ET. ***kül-*** (KT., Uyg., DLT)
~ OT. (DLT) ***külçir-*** 'gülümsemek'
külçir-ür < * *külçirä-r* < * *kül-*
TT.: GÜL- (DÜRME/ DÜRÜ/ DÜRÜCÜ/EÇ/EÇLİK/EĞENME/MECE/ÜCÜK/ ÜMSEME/ ÜNÇ/ ÜŞ/ ÜŞ-/ /ÜŞME/ÜT/ÜTÇÜ)

SanalBaba

~ gül- (Az., Trkm.)
kül- (Kzk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
köl- (Bşk., TatK.)

K(>g)Ü(>ö)L-

güldür güldür 'Çok gürültü ederek'
< ***gül*** [~ ***kül***] ***dür*** (yansıma)
Krş. OT. ***küldre-, külre-*** 'güldür güldür etmek' (DLT)

güldür-['Gülmesine sebep olmak'
= ET., OT. ***kültür-*** (DLT)
< *gül-* [< *kül-*]+***tür-***
~ külimsirev (Kzk.)
külümsüröö (kırg.)

güleç 'Her zaman gülümseyen'-
< *gül-* [< ET. *kül-*]+***-eç***
TT. :GÜLEÇ+(LİK)
~ köläç (TatK.)
köläs (Bşk.)
külgünçäk (Uyg.)
gülärüz(lü) (Az.)

KÖ[<Ü]L-*ÄÇ*
-ÄS
-GÜNÇÄK

= *åçıķ yüzli* (Özb.)
açık yözli (TatK.)
açık cüzdü (Kırg.)
aşık jüzdi (Kzk.)
asık yöz,lö (Bşk.)
oçuk çıray (Uyg.)
carkın cüzdüü (Kırg.)
jarkın jüzdi (Kzk.)

güleğen 'Güler yüzlü'
< ***gül-*** [<ET. *kül-*]+***eğen***

gülen 'Daima gülen'
< OT. ***külgen*** (DLT)

güllaç 'Güllaç tatlısı'
< Fars. ***ğul*** (> Tü. *gül*) +Tü. ***+lü aş***

Tü.>**Ar.** (Mıs.) *ķullāş*; (Sur.) *gellāc* (*ALTK*, 70)

Nişanyan (s.166): **güllaç**. ~ **Fa**. *gülāc* gül yemeği → GÜL

gülücü 'Gülücü'
= ET., OT. ***külgüçi*** (DLT)
< *kül-üçi*

gülücük 'Gülümseme, tebessüm'
< ***gül-***[< ET. *kül-*]+***-ücük***

gülük 'Hindi'
< ***gulu/gülü*** 'yansıma'+***k*** 'yansımadan ad yapan ek'

gülümse-['Hafifçe gülmek'
< **gül-**[< ET. *kül-*]+***-(ü)mse-***
TT.: GÜLÜMSE-(ME/YİŞ)
~ gülümsämäk (Az.)
gülümsiremek (Trkm.)
külümsirimäk (Uyg.)
külümsüröö (Kırg.)
külimsirämåķ (Özb.)
külümsirev (Kzk.)
külimdev (Kzk.)
kölimsiräv (TatK.)
kölömhöräv (Bşk.)

K(>g)Ü(>ö)L-
Ü(>i,ö)MS(>h,d)E(>ä,i,ö)-

gülümseme 'Hafifçe gülme, tebessüm'
< ***gül-***[< ET. *kül-*]+***-(ü)mse-me***

gülün-['Gülmek işi yapılmak, alay edilmek'
< ***gül-***[< ET. *kül-*]+***-(ü)n-***
TT.: GÜLÜN-(Ç/ÇLEŞ-/ÇLEŞME/ÇLEŞTİR-/ÇLEŞTİRME/ÇLÜ/ÇLÜK/ME)

gülünç 'Tuhaf, komik, güldürücü'
= ET., OT. ***külünç*** (DLT)
< ****kül-ün-ç***
TT.: GÜLÜNÇ+(LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LÜ/LÜK)
~ gülünc (Az.)
gülkünç (Trkm.)
külkülük (Uyg.)
külkülüü (Kırg.)
külkili (Kzk.)
kölki(li) (TatK.)
kölkö(lö) (Bşk.)
kölörlök (Bşk.)
köldirä torğan (TatK.)

GÜL-*ÜNC/-KÜNÇ*
KÜL-*KÜ+LÜK*
-KÜ+LÜ
-Kİ+Lİ
-KÖ+LÖ
KÖL-*Kİ+Lİ*
-KÖ+LÖ
-ÖR+LÖK
-DİR-E TUR-

SanalBaba

gülüş 'Gülme işi ya da biçimi'
< ***gül***-[< ET. *kül*-] +-***üş***
= ET. ***külüşüg(k)*** (*EUTS*, 121)

gülüş-['Karşılıklı veya birlikte gülmek'
= ET., OT. ***külüş***- (işteş)
< *kül-(ü)ş-*
TT. : GÜLÜŞ-(ME/ÜL-)

gülüt 'Gülünçlü sözler veya durumlar'
=OT. ***külüt*** 'halk arasında gülünç olan nesne' (DLT)
< ***gül***-[< *kül*-]+-***(ü)t***

güme (hlk.) 'Bağ ve bahçedeki tek odalı ev'
< ET. ***kongu*** (*EUTS*, 181)

Tü. > **Zaza.** *gome* (*ZTS*, 132)

gümüldürük (hlk.) 'At göğüslüğü'
< ***gömüldürük*** < ****kömüldürük*** 'Brustriemen' (Räsänen, *V*)
OT: ***kömüldürük, kümüldürük*** (DLT)
~ Çağ. ***kömüldrük***
> Moğ. (*KWb*. 239) *kömüldürge*

gümürgen (hlk.) 'Dağ soğanı' [Ky.' de bir köy adı]
= OT. ***kümürgen, kümürken, kewürgen, kewürken*** (DLT)
< **köm-(ü)r+g(k)en*

gümüş 'Gümüş'
= ET., OT. ***kümüş*** (KT., Uyg., DLT)~ ***künük*** (*EUTS*, 122, 123)
< ET. ***kü-*** 'saklamak, korumak' (*EUTS*, 121)+***-m-üş***
TT.: GÜMÜŞ+(ÇÜ/ÇÜN/Î~Ü/LE-/LEME/LEN-/LENME/LET-/LETME/LÜ/SÜ)
~ kümüş (Çağ., Kom.)
kümüs (KarL.,Kzk. Sag.,Koyb.)
kümös (Yak.)
kümis (Trkm.)
kőmőş (TatK.)
gümüş (Ker.)
gümış (Ker.) (*KrTS*, 166)
kęmęl, kőmől (Çuv.)

K(>g)Ü(>ő)MÜ(>ő, ı, i)Ş(>s)

gümüşçün 'Vücutları küçük pullarla örtülü, kanatsız bir tür böcek'
< ***gümüş+çün*** 'addan hayvan adı yapan ek'

gün 'Gün'
< ET.,OT. ***kün*** (DLT);Uyg. ***küün***
< **** kün̄*** 'gün, güneş'
TT.:GÜN+(AŞIRI/CE/CEK/CEL/CELİK/CELLEŞ-/CELLEŞME/CELLİK/DELİK/ DELİKÇİ/DELİKÇİLİK/DELİKLİ/DEM/DEŞ/DÖNDÜ/ DÜZ/ DÜZCÜ/ DÜZLERİ/ DÜZLÜ/ DÜZÜN/ EBAKAN/EÇ/EĞİK/EŞ/ EŞLE-/ EŞLEME/EŞLET-/LETME/ EŞLİ/EŞLİK/EŞSEL/ EŞSİZ/ EŞSİZLİK/EY/EYLİ/İNDİ/LÜ/LÜK/LÜKÇÜ/SÜLER)
~ gün (Ker., Az.)
gun (Han.) (*Kr.TS*, 167)
kün (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kön (Bşk.)

K(>g)Ü(>u, ö)N

günaşırı 'Bir gün ara ile, iki günde bir'
< ***gün*** [< ET. *kün̄*]+***aş-ır-ı***
~ günaşırı (Az.)
günäşa (Trkm.)
kön aşa (Bşk.,TatK.)
kün ara (Kzk.,Uyg.)
künåra (Özb.)
kün alıs (Kırg.)
iki könğä bir (Bşk., TatK.)

K(>)Ü(>ö)N *AŞ-IR-I*
ĀŞ-A
ARA
ALIS
+ĞÄ BİR

gün batısı 'Gün batısı'
< ***gün*** [< ET. *kün̄*] ***bat-ı+sı***
= ET.,OT. ***kün batsıġ*** (DLT)

günce ***YT*** 'Günlük' (N. Ataç tarafından uydurulmuştur.)
< *gün+ce*
TT. : GÜNCE+(L/LİK/LLEŞ-/LEŞME/LLİK)

güncel 'Günün konusu olan, aktüel'
< *gün+ce+l*
TT. için bk. **günce**

gündelik 'Her günkü, yevmî'

SanalBaba

= OT. ***kün̄lük*** (DLT)

TT. **gün+[de+]lik** [*günde* biçimi Farsça *hafta*'ya benzetilerek yapılmıştır.]

TT.: GÜNDELİK+(Çİ/ÇİLİK/Lİ)
~ kündölük 'hâtıra defteri' (Kırg.)
gündelik 'iş' (Az., Trkm.)
kündälik (Bşk., TatK.)
kündelikti (Kzk.)
kündölük (Kırg.)
kündülük (Uyg.)

K(>g)ÜN+*DE(>ö,ü)+Lİ(>ü)K*

Eren (*TDES,* 167) : YOK

gündem 'Ruznâme'
< ***gün*** [< ET. *kün̄*]+***de+m***

gündeş 'Aynı günde olan'
< ***gün*** [< ET. *kün̄*]+***deş*** [<+*de+eş*]

gün doğusu 'Gün doğusu, doğu'
= ET., OT. ***kün toġsuġ***
(DLT) < ***kün̄ toġ-suġ***

gündöndü 'Ayçiçeği'
< ***gün*** [< ET. *kün*] +***dön-*** [< ET. *tön-*]+***-dü***

gündüz 'Günün sabahtan akşama kadar olan bölümü'
< ET., OT. ***kün̄+tüz***
TT. : GÜNDÜZ+(CÜ/LERİ/LÜ/ÜN)
~ gündüz (Az.)
gündi:z (Trkm.)
kündüz (Kırg., Özb., Uyg.)
kündiz (Kzk.)
köndöz, (Bşk.)
köndiz (TatK.)

K(>g)Ü(>ö)N+*DÜ(>i:, i, ö)Z*

gündüzün 'Gündüz vaktinde'
< ***gün*** [< ET. *kün̄*]+***düz+(ü)n*** 'instrumental eki'

güneğik 'Hindiba'
< ***gün*** [< ET. *kün̄*]+***eğ-(i)k***

güneş 'Güneş ; gezegenlere ve yer yuvarlağına ısı ve ışık veren büyük gök cismi'
< ET., OT. ***kün̄ ~ kuyaş*** (DLT)
< * ***kuńaş***
~ Uyg., AH., Tel. ***kün-eş***
TT.: GÜNEŞ+(LEME/LENME/LETME/LET-/Lİ/LİK/SEL/SİZ)
~ güneş (Az.)
kuyaş (Uyg.)
kuyåş (Özb.)
koyaş (Bşk., TatK.)
= *gün* (Az., Uyg.)
kün (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)

güney 'Güney, cenup'
< ***gün+ey*** 'güneşe karşı olan taraf' < ***günegi*** < ***gün+e-gi***
< * ***kün̄+e-gi***
An.ağl.: ***güney*** 'dağların güneş alan tarafları' (*DS.VI*, 2215)
~ ***güneçe, güne, güneç, güneği, günek, günelek, güneli, günemiği, günevi*** 'çok güneş alan yer' (*a.g.e.*, 2227)

GÜN+*E*
+*EÇ*
+*EÇE*
+*EĞİ*
+*EK*
+*ELEK*
+*ELİ*
+*EMİĞİ* < *em-ik+i*
+*EVİ* < *ev+I*

~ küngäy (Uyg.)
kön'yak (Bşk., TatK.)
= *oŋtüstik* (Kzk.)
tüştük (Kırg.)

günlük[1] '1. o günkü, o günle ilgili; 2. üzerinden gün geçmiş veya geçecek; 3. her gün yapılan, her gün yayımlanan, her gün çıkan; 4. günü gününe tutulan hatıra; 5. günce' (*TS*)
< ***gün+lük*** < ****kün̄+lük***
~ günnığ ~ günnüğ (Ker.) (*KrTS,* 166), günnıxçı 'günlükçü'
günlük (Trkm.)
(bir) günlüg (Az.)
künlik (Özb.)
künlük (Uyg.)
kündik (Kzk.)
kündük (Kırg.)
(bir) könlök (Bşk.)
(bir) könlik (TatK.) (*KTLS*)

K(>g)ÜN+L(>d, n)Ü(>i, ö)K(>g, ğ)

günlük[2] 'Tütsü için kullanılan bir tür ağaç sakızı, ak günlük'

SanalBaba

< ***küŋ-/küy-*** 'yanmak, tutuşmak' (*EDPT*): ****küy-ü-n-gü+lük / * küŋ-gü-lük / köy-ü-n+lük*** > ***künlük*** (*EDPT*) > ***gün+lük*** (II)

küŋük /küynük/küyük/köne/köney 'yanan, yanmış' (*EDPT*) + ***lük*** > ***künlük*** (*EDPT*) > ***günlük*** (II) (TS)

Nişanyan (*SS*,166): **günlük** = *günnük* ~ ? **Erm**. *xung* ibadet amacıyla yakılan buhur, reçine ~ **OFa**. **xung*

YANLIŞTIR. Çünkü, ET'deki **küŋ-** ve **küy-** 'yanmak' fiilleri sözcüğün Türkçe olduğuna yeterli kanıttır.

güp[1]+ 'Ad soylu sözcüklerin önüne gelerek *'iyice, çok'* anlamları veren sözcük'

güpegündüz *(zf.)* 'iyice gündüz iken'

güpgüzel (s.) 'çok güzel'

güp[2]+ 'Fiillerin önüne gelerek ad yapan sözcük'

güpdüşen '1. bir tür iri armut; 2. yakarca denilen küçük sinek'

gürpdüşen [< gü***R***p+düş-en/-***R***- türemedir] 'bir tür sivrisinek'

gür 'Gür, çok, bol'
= ET. ***kür*** 'cesur, yiğit, güçlü'
< *kür*
TT. : GÜR+(BÜZ)
~ gür (Az., Trkm.)
= *köp* (Kırg., Trkm.)
küp (Bşk., TatK.)

gürbüz 'Sağlam, güçlü, iri'
< ***gür*** [< ET. *kür*]+***bü-z***
TT.: GÜRBÜZ+(LEŞ-/LEŞME/LÜK)

NOT: Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK.,Trkm., Uyg.Türkçelerinde ***gürbüz*** sözcüğü YOK.

güre 'Çiftleşmek isteyen kısrak veya dişi eşek'
< OT. ***kür*** 'yiğit, pek yürekli' (DLT)+***e***

güren[1] 'Sürü'
~ Uyg. ***küriyen*** 'ordugâh'
An.ağl. : ***güren, küren*** 'sürü ; kalabalık'
~ kürē (Tel.)
xürē (Tuva)
kürüö (Yak.)
< Moğ. ***küriye(n)*** 'enclos, clôture, palissade, mur, muraille ; camp (castra)'
~Kalm. ***küre:*** 'ring, Lader, Kloster'; Bry. ***xur'ē***; Hlh. ***xurē***

güren[2] 'Kızılcık'
< *güre+n
= DLT. ***yafışġu ~ yumuşġa***
An. ağl.: ***güren, giren, gören*** 'kızılcık' (*DS.VI*, 2235)

GİĞ(~Ö~Ü)REN
Eren (*TDES*, 167): YOK

güreş 'Güreş'
= ET., OT. ***küreş*** (DLT)
< *küre-ş
TT.: GÜREŞ(+Çİ/ÇİLİK/İL-/TİR-/TİRME)
An. ağl.: ***guleş, güleş-*** (*DS.VI*, 2191, 2219)
~ küreş (DoğuT., Tel., Şor)
küres (Sag., Koyb.)
kürejü (Alt.)
kəreş (TatK.)(> Çuv. *kɐrɛš;* Çer. *TLÇ*. 33: *küraş*)
kürüs (Yak.)
gureş (Kmk.)
güleş (Ker.) (*KrTS*, 165);
göreş (Krm.)

K(>g)Ü(>u, ə, ö)R(>l)E(>ü)Ş(>s, j)

güreş-['Güreşmek'
= ET., OT. ***küreş- ~ körüş-*** (DLT)
An. ağl. : ***güleş-***

gürgür (hlk.) '1.Hindi; 2. sık, sürekli'
< ***gür*** 'yansıma'
An.ağl.: ***gürgür*** hindi;
gürgüre çağlayan;
gürlek, gürlegen, gürleyik çağlayan;

SanalBaba

gürlek yayık;
gürle- anlatmak, söylemek; ateş alevle hızla yanmak; çağlamak (*DS.VI*, 2236-2237)

gürgürbaba (hlk.) 'Gök gürültüsü'
< ***gür*** 'yansıma'+***baba***

gürle-['Gürlemek; (hlk.) anlatmak, söylemek '
< ET. (KT., Uyg., DLT)
****kür+len-*** (yansıma)

gürlek (hlk.) 'Çağlayan'
< ***gür*** 'yansıma'+***le-k***
An.ağl.:***gürlek, güldürdek, gülleyük, gümbirik, gümbüldek, gümbürdek, gürlegen, gürleyik*** (*DS.VI*, 2236)

GÜR+*LEK/+LEGEN/+LEYİK*
GÜL[<R]+*LEYÜK*
GÜM+*BİRİK/+BÜLDEK/ +BÜR-DEK*

gürlevik (hlk.) 'Yer altından akan Suyun sesi'
< ***gür*** 'yansıma'+***le-v+ik***

gürleyik (hlk.) '1. Serçe ;2. çağlayan'
< ***gür*** 'yansıma'+***le-y+ik***

gürlük (hlk.) '1. Bolluk ;2. mutluluk'
< ***gür*** 'bol, çok'+***lük***

gürp+ '***et-*** fiilinin önüne gelerek birdenbire, ansızın anlamı veren sözcük'
An.ağl.: ***gurp+, görp+, gürp+ gurpede, gurpedek, görpedek, gürpedek, gürpeden*** 'Birdenbire, ansızın' (*DS.VI*, 2237)
Ayrıca bk. **güp²+**

gürtük (hlk.) 'Çukurlara toplanmış kar'
< ***kürt*** 'yansıma'+***ük***

gürülde-['Çok hızlı ve gürültülü ses çıkarmak'
< ***gür*** 'yansıma'+***ül+de-***
TT.: GÜRÜLDE-(ME)

gürültü 'Gürültü'
< ***gür*** 'yansıma'+***ül+tü***
TT.: GÜRÜLTÜ+CÜ/LÜ/SÜZ)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *gererti:* (*ALTK*, 70)

gürün 'Hayvanların su içtiği yalak; (yer adı)'
< ****kürin*** 'içersinde kavun, karpuz, hıyar gibi şeyler taşınan küfe' (DLT)

gürüz (hlk.) '1.Ormanda yeni yetişen çam filizleri;2.böğürtlen;3.kambur; 4. palavra'
< ***gür+(ü)z***

güt-['Gütmek; fikir gütmek'
< ET., OT. ***küt- ~ küđ-***
(DLT: *küđezil-*)
An.ağl.: ***güd-, güder-, güt-*** (*DS.VI*, 2238)
~ güd- 'fikir gütmek' (Az.)
< ****kūt-***
küt- 'mal gütmek' (Uyg.)
mal kütü (Kırg.)
kötöv kötöv 'mal gütmek' (Bşk.)

güve 'Güve'
= ET., OT. ***küye*** (DLT)
< ET. ***küy-~ köy-*** 'yanmak'
+-e
TT. : GÜVE(+LENME/LEN-)
An.ağl. : ***güye*** (*DS.VI*, 2242)
güve tut- 'içine dert olmak' (*a.g.e.*, 2241)
~ kūye (DoğuT.)
küe (Tar.)
küye (Trkm., Blk., Krç.)
güye, güve, güge (Osm.)
kęvɛ, kÖvɛ (Çuv.)
kū (Hak.)

K(>g)ÜY(> v, g)E
KŪ[*Y=ø*]**E**
KŪ[< *ÜYE*]

~ Tung. ***kuya-kta*** (Räsänen, 297)

güveç, bk. **göveç**
~ güväc (Az.)
çülmäk (TatK.)

güveği, bk. **güvey**

güveğibaşı,bk.
güveğikömü 'kürek ile boğaz ve gerdana yakın yerden

SanalBaba

yapılan pastırma'
güveğilik 'güveği için yaptırılan elbise ve çamaşır'
güveğiönü, güyäeönü 'düğün gecesi gelin tarafından gönderilen tatlı ve yemek'

güveğibaşı (hlk.) 'Düğün günü güveğinin yakın akrabalarından birinin verdiği akşam yemeği
< ***güvey*** (bk. **güvey**)+***i+baş+I***

güvel (hlk.) 'Ördek'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < *kök*] 'yeşil'+***el***

güvelden (hlk.) 'Kurutulmuş yeşil fasulye'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < *kök*] 'yeşil'+***den*** 'ayrılma hâli eki'

NOT:Anadolu ağızlarında ***+dan*** eki ile kurulmuş sözcükler vardır: **bokdan** 'tezek ile saman karıştırılarak yapılmış küp' (Ördekçi köyü-*Şarkikaraağaç-Isp.)

güvelek[1] (hlk.) 'Böğelek sineği'
< ***böğ*** 'eklembacaklılardan, soluk sarı renkli, zehirli bir örümcek türü'+***elek***
An.ağl.: ***güvelek, güvenek; güvegen, güveğen, güveyin, güvebe, güvengil*** (DS.VI, 2239)

GÜV [< ***göğ*** <***gök*** < ***kök***] *+ELEK/+ENEK/+EGEN/ +EĞEN/+EYİN/+EBE/ +ENGİL*

güvelek[2] (hlk.) 'Ağaçlarda biten asalak bitki'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < *kök*] ***+elek***

güven 'İtimat'
< ET. ***kövän ~ käfänç*** 'gurur, kibir' (*EUTS*, 114)
TT.: GÜVEN+(CE/CELİ/CESİZ/Ç/İRLİK/İŞ/Lİ/LİK/SİZ/SİZ/SİZCE/SİZLİK)

güven-['İtimat etmek'
= ET. (KT., Uyg.), OT. (DLT) ***küven-***
< * ***küve-n-***
TT.: GÜVEN-(İL-/İLME)
~ given- (Ker.) (*KrTS* 161)
güven- (Az.)

NOT: Bşk., Kzk.,Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde ***güven-*** fiili YOK.

güvenç 'Güvenme duygusu, itimat'
< ***güven*** [< ET. *köwän*]+***ç***
= ET. ***kövenç*** 'ululama, büyüklenme, gurur, kibir' (*EUTS*, 118)
~ ***köfänç=kövän*** (s. 114)

güver-[1][(hlk.) → **göğermek**

güver-[2][(hlk.) '1. yorgunluktan yüz morarmak; 2. yiyecek bozulmak'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < *kök*] ***+er-***

güver-[3][(hlk.) 'Bırakmak, salmak'
< ***ko-y-u ver-mek***
An.ağl. : ***guvermek, güvermek*** (*DS.VI*, 2241)

güvercin 'Güvercin'
= ET. ***kögürçgün ~ kögürçkän ~ kögürçün*** (*EUTS*, 114)
~ OT. ***kökürçkün*** (DLT)

KÖG(K)+*ÜR-Ç*-[G(K)]*ÜN*
< ****kö:kürçgün*** [<**kö:k*+] (T. Tekin, 335)
TT.: GÜVERCİN+(LER/LİK)
An.ağl.: ***guverçin*** (*DS.VI*, 2203), ***gövercin, göğerçin, göverçin*** (*a.g.e.*, 2169)

GÖ(> u)**Ğ**(< v)**ERÇ**(> c)**İN**
~ göyerçin (Az.)
gö:gerçin (Trkm.)
kögürşin (Kom.)
kögürcün (Bar.)
kögü(r)çkön (KKırg.)
kögörçün (Oyr.)
kögörşün (Kzk.)
kögörşük (Kzk.)
kügerçem (TatK.)
kügelçin (Tob.)
gügerçin ~ gögerçin (Ker.)
cucarçın (Er.)
cögerçın (Kif.)
gögerçin (Tav.) (*KrTS* 165)

SanalBaba

~ Çuv. ***kĘvaGarcĘn*** (***kĘvak*** 'mavi')

KÖK[>Trkm. ***gö:g***; Nog.***kög*** Alt. ***kög***; Tat.***küg***] +(e/ö/ü)R + Ç (C/Ş)[K](i/ö/ü)N

Eren (*TDES,* 168): < ***kök (>gök*** ~ Çuv. ***kăvak***)

bk. H.Eren, 'Gök Kelimesinin Türevleri', ***TD***.

güvey 'Güveği, damat'

= ET. (Uyg.) ***küdän*** 'davetli, konuk, düğün' KWYD'N

(*İKPÖ,* 199); ***küteçi*** 'güden, saklayan, koruyan' (*EUTS*, 124) < **** küd-*** 'gözlemek, beklemek'+ -°***n*** (J. Hamilton)

< **** küđ-ē-gŭ̄*** 'güveyi'

TT.: GÜVEY+(LİK)

An.ağl.: ***güve, göveği, güva, güyae, güyo*** (*DS. VI*, 2239)

GÜVE/+Ğİ
GÜVA
GÜYA+E
GÜYO

~ küyegü (Çağ.)
küyeü (Kom.)
küyev (Kzk.)
küyew (Kar.)
küyåv (Özb.)
küyē (Tar., Tob., Leb., Küer.)
küyö (Kırg.)
küyö bala (Kırg.)
küyö: (KKırg.)
küyöü (Krç.)
küyoğul (Uyg.)
kiyeü (Blk., Tüm.)
kiyäv (Bşk., TatK.)
keyeü (TatK.)

KÜYE-GÜ
-Ü
-V/-W
KÜYÅ-V
KÜYÖ-Ö
-Ü
KİYE-Ü

kĕrü (Çuv.)
kĕrĕvę (Çuv.)

KERÜ
kütüöt (Yak.)
küdē (Soy.)

KÜDE-E
küzē (Şor., Sag., Kç., Koyb.)
küzegi (SUyg.)
küzegü (SUyg.)

KÜZE-E
-Gİ/-GÜ
küç küyöö 'iç güveyi' (Kırg.)
= ***küreken*** < Moğ. (Az.)
kö:reken (Trkm.)
yeznä (Az.)

Eren (*TDES* 168): < ***küde- + -gü**
Gülensoy : 1) **küdä-** 'bağırmak, çağırmak, gürültü etmek'[< ***kü** 'ses'+**de-**] +**gü** 'bağıran, çağıran'
2) **küd-** 'gütmek'+**e-gü**

KÜ{**yəv/yö:/yü/yåv/yegü/ yeü/yew/yē/ dē/zē/ tüöt/tüö**}**=güvey**
KÜZEGÜ (> i)
Kİ{ **yeü/yäv** }
~ Gİ{**yev**}(Trkm.)
KĔ{**rü/rẹvẹ**} (Çuv.)

güvez, bk. **göğez**
An.ağl.: ***güvez, gövez*** 'yeşil ile mor arası bir renk'; ***güvez*** ,sabırsız, aç gözlü insan' (*DS.VI*, 2241)

güyeç, bk. **göveç**

güyelek, güylek (hlk.) 'Ağaç kova'
< ET. ***küp*** (DLT)+***(e)lek***
Krş. ***güyük*** 'kovuk, oyuk'
güyük 'içi boş ceviz'

güz 'Güz, sonbahar'
< ET., OT. ***kŭ̄z*** (DLT)
TT. : GÜZ+(EY/LE-/LEK/LEME/LÜK/ÜN)
An.ağl.: ***güz, güy, güzey*** 'güneş görmeyen yer' (*DS.VI*, 2243)
~ güz (Ker.)

SanalBaba

goz (Han.) (*KrTS,* 167)
küz (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
köz (TatK.)
köz, (Bşk.)
güyz (Trkm.)

K(>g)Ü(>ü, o, ö)[*Y*]Z(> z,)

güze, bk. **göze**

güzel 'Güzel'

< *göz+el* < * *köz*

= MA. ***körklü(g)*** (28-2 vb.)

TT.: GÜZEL (+ CE / LEME/ LEŞME/LEŞTİRİLME/LEŞTİRME(K)/LİK/LİKLE)

An. ağl.: ***gozel ~ gözel***

~ gözel (Ker., Trkm.)
gözäl (Az., Uyg.)
güzel (Er.)
güzäl (Bşk., Özb., Uyg.)
gozel (Han.) (*KrTS,* 163)
gözöl (Kırg.)

GÜ(>o, ü)ZE(> e, ä, ö)L

= *sulu* (Kzk.)
sulü (Kırg.)
sılu (TatK.)
hılıv (Bşk.)
körikti (Kzxk.)
körktü (Kırg.)
yah,şi (Özb., Uyg.)
çiråyli (Özb.)
çiraylık (Uyg.)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *gozal* (*ALTK,* 70)

Eren (*TDES,* 169): YOK

güzellik (hlk.) 'Şark çıbanı'

< *güzel+lik*

güzelsimek (hlk.) 'Bir şeyi güzel saymak'

< *güzel+simek*

güzey 'Az güneş alan yer

< *güz* [< ET. *küz*]+***ey***

güzgü (hlk.) 'Ayna', bk. **gözgü**

An.ağl. : ***güzgü, güzgi, güzinge, güygü*** (*DS.VI,* 2243)

güzle-['Bir yerde güz geçirmek'

< *güz* [< ET. *küz*]+***le-***

TT. : GÜZLE-(ME)

güzlek (hlk.) '1. Güz yağmuru ; 2. yörüklerin en son oturdukları daha az serin ve köye yakın olan yayla '~ ***güzle***

< *güz* [< ET. *küz*]+***le-k***

güzlük 'Güzün yapılan ; güzün ekilen tahıl'

< *güz* [< ET. *küz*]+***lük***

güzün 'Güz mevsiminde'

< *güz* [< ET. *küz*]+***(ü)n*** 'vasıta hâli eki'

~ güyzde (Trkm.)
köz,ön (Bşk.)
közin (TatK.)
küzde (Kzkk., Kırg., Uyg.)
küzdä (Özb.)
köz,dä (Bşk.)
közdä (TatK.)

K(>g)Ü(>ö)[*Y*]Z+*Ü(>ö, i)N +DE(>ä)*

SanalBaba

-H-

habazan (hlk.) '1. İşsiz, başıboş, serseri; 2. budala; 3. pisboğaz, obur'
< [h+] ***abaz+an***
An.ağl.: ***haban, habezan, habaran, habazan, hapazan*** (*DS.VII*, 2245)

Eren (*TDES*, 171): < Çingeneceden alınan *habe*'ye dayanılarak kurulmuş bir Türkçe biçim olduğu düşünülüyor.
habe argo 1. 'ekmek'; 2.'yiyecek, içecek' < Çing. *xabe* 'yemek, yiyecek içecek'. Bulgarcada *xabe* 'ekmek' olarak kullanılır.

NOT: Anadolu ağızlarında kullanılan:
habba '(çocuk dilinde) yemek';
habbak, habbuk '(çocuk dilinde) süt, yoğurt, ayran'
hab et-,habık et-, habiç et-, hap et-, hapuş et- '(çocuk dilinde) yemek, yutmak' (*DS.VII*, 2246) biçimleri üzerinde durulmamıştır.
Ayrıca, bk. **habezan** 'uzun zaman cinsel ilişkide bulunmamış (kimse)' (s. 2247)
Bu verilere göre, sözcüğün Çingenece olduğu tartışmaya açıktır.

habeden ~ haybeden '(argo) emek harcamadan elde edilen, kolay, emeksiz'
< ***haybe*** [< Ar. *'aybe*]+***den***

Eren (*TDES*, 171): < **haybe** 'boş, işe yaramaz, anlamsız'.
Tietze'ye göre (*Gr. [2]*, 374/309), Çingeneceden alınmıştır.

NOT: Eren'in Anadolu ağızlarındaki:
habe 'boş'
habe 'mide'
hābe 'heybe' (*DS.VII*, 2246) biçimlerinden bahsetmemesi şaşırtıcıdır.
Argodaki *haybe* biçiminin nereden geldiği hakkında da bilgi verilmesi gerekmez mi?

habu (hlk.) 'Bu, işte'
< ***aha+bu***
habule (hlk.) 'Böyle'
< ***aha+böyle***
habura (hlk.) 'Buraya'
< ***aha+bu+ra***
haçan, haçağ, haçanda, haçen (hlk.) 'Ne vakit, ne zaman'
< ****ka+çan(da)/+ağ/ +en***
hah,ırdak (hlk.), bk. **hakırdak**
h,ah,ırah, (hlk.) 'Balgam'
< ***h,a*** yansıma'+***kır-ah,***
hak (hlk.) 'Dilimlenerek kurutulmuş meyve'
< ET., OT. ***kak, kakuk, kakkuk*** 'kurutulmuş et veya meyve' (DLT)
An.ağl.: ***hak*** (*DS.VII*, 2253) ; ***hakaç*** 'tuzlanarak güneşte kurutulmuş pastırma parçası' (s.2253)
hakan 'Hükümdarlar hükümdarı'
< *Tü.~ Moğ. **ḳaġan** [>***xaḳan***]

Tü.> **Ar.** (Cez.) *h,āḳān* (*ALTK*, 7), çokluk: *h,āvāki:n*; **Fars.** *h,āḳān* (*AFTK*, 147) [> Tü. *Hakan*]

krş. **han**
~ hākān (Az.)
h,akan (Uyg.)
h,åkån (Özb.)

hakırda-[(hlk.) 'Kahkaha ile gülmek'
< ***kā*** 'yansıma'+***kır-da-***
An.ağl.: ***hakılda-, hakkılda-, hak kırda-, hangında-*** (*DS.VII*, 2254)

HA[*K/N*]+KIR(>l,n)-*DA-*

hakırdak (hlk.) 'Kıkırdak'
< ***hā*** 'yansıma'+***kır-da-k***
An.ağl.: ***hakırdak, hah,ırdak, hakırak*** (*DS.VII*, 2254)

halı 'Yere veya mobilya üstüne serilmek, duvara gerilmekiçin, çoğu yünden dokunan, kısa ve sık tüylü, nakışlı, kalın yaygı'
< ET., OT. ***kalıng*** 'kadına çeyiz olarak verilen şey' (DLT)

[**NOT**: Anadolu'da hâlen kıza çeyiz olarak ***halı*** dokunur ya da dokutulur.]

Tü. > **Kürt.** *h,alî* (*KTS*, 138)

Eren (*TDES*, 171): YOK
TS.I, 600: Far. ***ḳālī***
Nişanyan (SS, 170): ***halı*** *= **Fa.** qālī*
**Farsça sözcüğün kökeni belirsizdir.*

han 'Osmanlı padişahlarının adlarının sonuna getirilen unvan'

SanalBaba

*Tü.~Moğ. **ḳağan** [> *ḳa'an*> *ḳaan* > *ḳān* > *ḳan* > *han*]
Tü.> **Fars., Ar.** *h,ān* (*FATK*, 147); **Ar.** çokluk: *hānāt*

~ h,an (Bşk., TatK.)
hān (Trkm.)
kan (Kırg.)

Nişanyan (*SS*, 171): *han²* =**ET** *xan* hükümdar = HAKAN.
*ET. *xaġan* ve *xan* biçimleri arasındaki ilişki açık değildir. Her ikisi de Türkçe öncesi bir dilden alıntı olabilir.

***Nişanyan'ın bu görüşü yanlıştır. Çünkü**: (Türkçe ve Moğolcada ortak kullanılan bu sözcüğün kökeni de Ana Altaycaya gitmektedir. Yukarıda yaptığımız etimolojik deneme Nişanyan'ı doğrulamamaktadır.)*

Tü.> **Kürt.** *h,an* (*KTS*, 138)

hangi 'Hangi'
[< ET. ***kanyu*** < ***ka+n+yu***]
< ***ḳangi*** [< *ka+n+gi]
An.ağl.: ***hangı*** 'hangi'
hangıra 'nere, neresi, nereye?'
hangırda, haarda, handırada, hangırada, hangırda, haŋgirde, hangiri, hankırda, hanpırda, hengirde 'nerede?' (*DS.VII*, 2273); ***hangırdan*** 'nereden'; ***hangırı*** 'hangisi'; ***hangini*** 'hangisini' (s. 2274); ***hanicib*** 'hani, nerede?'; ***haniye, hiya*** 'hani, nerede?'; ***hankır*** 'şura, bura'; ***hansı, hansi*** 'hangisi?' (s. 2275)

HA(>e)N(>ŋ)G(>K ; d, p)I(>i)
+*RA(>ı)*
+*R*[*A*=ø]+*DA(>e)*
+*N*+*İ*
HAN[*Gİ*=ø]+***Sİ***(>ı)
HANK(< G)**I**+***R***[*A*=ø]
HANGİ+***N*+*İ***
HANİ+***CİB/+YE***

~ hah,sı 'hangisi' (Ker.)
hassı (Birav.)
hanḳı (Er.) (*KrTS*, 174).
hansı (Az., Trkm.)

HA+*H,SI*
+*SSI*
+*NKI*
+*NSI*

kandıg (Kumd.)
kanazı (Kumd.)
här ḳandäy *bir*
'*herhangi bir*'(Özb.)

KA+*N*+*DIG*
+*AZI*
+*DÄY*

kaysı (Kzk., Kırg., TatK.)
kaysı*sı bolso* '*herhangibir*' (Kırg.)
kaysi (Özb.,Uyg.)
kayhı (Bşk.)
kayhıhı (Bşk.)

KA+*Y*+*SI(~İ)*
+*HI/+HIHI*

Kerkük ve yöresi ağl.:
hara ; Tel. ***harya*** 'nereye'
harâlı 'nereli'
harâní 'nereye'
harâsí 'neresi'
harda 'nerede' ~ ***hardadı*** 'neredadir'
hardan 'nereden'
hardasın 'neredesin'
hayan 'hangi yan' ~ ***ha-yanda***
hayza 'nereye'

Eren (*TDES* 172): YOK

NOT: ***ka** 'soru sözcüğü' üzerine geniş bilgi için bk. T.Gülensoy, '***ka** sözcüğü üzerine', *V. Türk Dili Kongresi*, İzmir 2000.

Nişanyan (*SS* 172): **hangi** =**ET** *kaŋu/ kayu* (Hak xı), *xaŋı* (Oğ xı)
ET **kaŋu** : HANGİ, HANİ[1], KANCA[2]

hanım 'Kız ve kadına verilen unvan, bayan'
< ET. ***kang** 'akrabalık bildiren ad; baba, peder' (*EUTS*, 164)
+***(u)m***
[> **kanum* > *hanum* > *hanım*]
EUT.: ***hangsız*** 'babasız' (*EUTS*, 80: P.P. 77, 6)

SanalBaba

DLT: ***kangdaş*** 'babaları bir olan' ~ ***kangsık*** < *kang+daş/ +sık*

TT.: ***hanım*** anne; ***hanım*** böceği; ***hanım***efendi; ***hanım***eli; ***hanım***lık.

An.ağl.: ***hanım***ağzı 'arslanağzı çiçeği'; ***hanım***budu 'kavun, karpuz, tatlı kabak'; ***hanım*** cama dayandı 'sardunya çiçeği'; ***hanım***cık 'saka kuşu'; ***hanım***iğnesi 'çengelliiğne'; ***hanım***kirpiği 'kasımpatı'; ***hanım***teni 'açık pembe renk'; ***hanım***yaması 'dulavratotu' (*DS.VII*, 2274)

Tü.> **Kürt., Zaza.** *hanım* 'itibarlı kadın' (DAO, 210 ; *KTS*, 139) ; **Ar.** (Mıs.) *hānim*; (Sur.) *h,ānum* (*ALTK*,73); **Fars.** *hānom* (*FATK*,147)

~ hanım (Az.)
h,anım (Az., Bşk., Kzk., TatK.)
'*hanımefendi*'
h,ånim (Özb.)
hānım (Trkm.)
h,enim (Uyg.)
ayım (Kırg.)

H,[< K]Ā(> a, å, e)N+*I*(>i)*M*

Nişanyan (SS, 172): **hanım** ~***ET*** ? *xanum* hükümdar eşi, kraliçe (xıı) < ? HAN²
**-um/-ım* ekinin mahiyeti açık değildir.

hani 'Hani, nerede, ne oldu, nerede kaldı'

< ḳanı < *ḳa+n+ġı

ET.: ***ḳanu, ḳanyu, ḳayu*** 'hangi, hangisi, kim' (*EUTS*, 172)

OT.: ***ḳanı*** 'nere?'; ***ḳanu*** 'hangi, hangi şey' ~ ***xayu, ḳayu*** (DLT)

An.ağl.: ***haniye, hiya*** 'hani, nerede' (*DS.VII*, 2275)

~ hanı (Az., Trkm.)
käni (Kzk.)
keni (Uyg.)
kana (Kırg.)
kani (Özb.)
kaya (TatK.)
kayda, kay cirdä (TatK.)

K(>h)A+(> ä)*NI*(>i)
KA+*Y+A*
+*DA/ CİR+DE*

Nişanyan (*SS* 172): **hani²** nerede?=**ET.** *kanı/kanda* (Hak xı), *xanı/xanda* (Oğ.xı) → HANGİ
Nişanyan'ın etimolojisi yeterli değildir.

Eren (*TDES* 172): **hani²** YOK

hapaç (hlk.) 'Bacak arası'

< [h+] apış

An.ağl.: ***hapaç, hapıç, hapış, hapuş*** (*DS.VII*, 2276)

[*H*+]API(>a, u)Ş(>ç)

hapan (hlk.) 'Tuzak, kapan'

< kap-an

hapşır-['Aksırmak'

< hāp+şu+r-

TT.: HAPŞU(>I)+(RIK/IKLI/ RMA/RTMA/RT-)

har+ 'Sıklık, çokluk bildiren sözcük'

har har ak- 'gürültülü ve bol akmak'

har gür 'tartışıp çekişme'

har hur 'anlaşmazlık'

har vurup harman savur- 'bol bol harcayıp tüketmek'

hara (hlk.) '1. Nereye?; 2. şura'

< ha [< *ka]+ra

An.ağl.: ***hara, hankıra, harda, hardadı, hare, hareya, harya*** (*DS.VII*, 2282)

HA+RA
+NKI+RA
+R[*A*=ø]+DA//+Y+A
+R[*A*=ø]+DA+DI
+RE//+RE+Y+A

hardan (hlk.) 'Nereden ?

< ha [< *ka]+ra+dan

Ana.ağl. : ***hardan, haradan*** (*DS.VII*, 2287)

Tü.> **Zaza** (Palu) *harde* 'nerede ?' ; **Kürt.** *hardan, haradan* (*DAO*, 211)

harla-¹['(Ateş) kuvvetlenmek, harlı

SanalBaba

bir niçimde yanmak'
< ***har*** 'yansıma'+***la-***

harla-²[(hlk.) (su) harıltı ileakmak'
< *har* 'yansıma'+***la-***
An.ağl.:***harlak, harbek, harıldak, harlayık, harlık*** (*DS.VII*, 2291)

HAR+*L(>b)A(>e)-K*
+LA-(y)IK
+IL+DA-K
+LIK

NOT : Az., Bşk.,Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde ***harla-*** fiili yoktur.

harmandalı 'Ege bölgesinde oynanan bir tür zeybek oyunu'
< *harmandal* 'yaba'
(*DS.VII*, 2293)+***lı*** =Yabalı

Eren (*TDES*, 181): **harmandalı** 'bir çeşit zeybek oyunu'
[Deny: *JA 234*:444; Tietze (*Pers 144*/60) ağızlarda 'uşak' olarak kullanılan *harmanda*'yı Farsça *xarbanda* 'an ass-owner, muleteer' ile birleştirmişse de, ***harmandalı*** biçimi üzerinde durmamıştır.] der, fakat kendisi de bir yorum getirmediği için sözcüğün ne olduğunu anlayamazsınız...

Sözcük Ege bölgesinde oynanan bir zeybeğin adı olduğuna göre, Anadolu'nun başka yörelerindeki anlamları ile karşılaştırmak anlamsız olur.

haşarı 'Çok yaramaz, ele avuca sığmayan (çocuk)'
< [h+]***aş-ır-ı***
TT.: HAŞARI+(CA/LAŞ-/LAŞ-MA/LIK)
~ häşäri (Az.)

NOT: Öteki şivelerde YOK.

haşırda-['Sert şeyler birbirine sürtünürken kalın ve boğuk ses çıkarmak'
< ***haş*** 'yansıma'+***ır-da-***
TT.: HAŞIR+(DAMA/HAŞIR/HUŞUR/TI/TILI)
~ h,ışıltı (Az.)
= *şıkırtı* (Trkm.)
şıtırlav (Kzk.)
şıtırdav (TatK.)
şıştırdav (TatK.)
şirildaş (Uyg.)
şitirläş (Özb.)

haşla-['Birşeyin üzerine kaynar su dökmek veya bir şeyi kaynar suya daldırmak'
< ****haş*** 'yansıma' +***la-*** [Kİ. ***kaşla-***]
TT. : HAŞLA-(MA/NMA/N-/T-)
An.ağl.:***haşlak, h,aşlah,*** 'sıcak rüzgârın etkisiyle kuruyup cılız kalan tahıl, meyve vb.şeyler' (*DS.VII*, 2304);***haşlama*** 'bunaltıcı hava'; ***haşlama*** 'pişmiş patates' (s.2304)

R.Dankoff'a göre Ermeniceden alınmıştır. Fakat, sözcüğün *'ses taklidi'*(yansıma) olduğu su götürmez bir gerçektir. Türkçede de bu yansıma bulunmaktadır.

hatun '1.Kadın; 2. bayan, hanım; 3. eş, zevce; 4. (tar.) yüksek makamdaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan'(*TS.I*, 619)

< ET. ***katun*** [> Fars., Ar. *xātūn* > Tü. *hatun*
OT. ***katun*** 'kadın, hatun, Afrasyab kızlarından olanların adı' (DLT)

< **** ka*** 'akrabalık bildiren sözcük'+***tun***

DLT: ***kayın*** 'kardeş, hısım ve akraba' ~ ***kaδın*** ~ ***kazın***
< **ka+yın/+δın/+zın*

An.ağl.: ***hatuncuk*** '1. süpürge yapılan bir tür ot; 2. saka kuşu; 3.görümce'; ***hatunmemesi***= ***hatunparmağı*** 'uzun, beyaz bir tür üzüm'; ***hatunu*** 'yaşlı yenge' (*DS.VII*, 2307)

Tü. > **Kürt.** h,atun (*DAO*, 212; *KTS*, 140); **Ar.** (Lüb., Mıs.) *h,ātūn* (*ALTK*, 74-75); Fars. *h,ātūn*

~ h,âtun (Ker.) (*KrTS*, 193)
h,âtin (Özb.)
h,atın (TatK.)
h,otunum (Uyg.)
katın 'eş' (Bşk.)

SanalBaba

K(>h,)A(>å)TU(>ı, i)N

Nişanyan (*SS*, 175): **hatun = xatun** kraliçe, prenses, soylu kadın (VIII) ~ Sogd. ***xwatēn / xwatyn*** kraliçe < ***xwataw*** hükümdar § ***xwa*** kendi + taw güç → HÜDA
*Sogd. ***xwataw***, MÖ 3.yy'da *Baktria* krallarının ünvanı olan **EYun.** ***autokrátor*** sözcüğünün eşdeğeridir.

hav[1] 'Kumaşın yüzünde oluşan pürüz, yün'
< ****kaw*** (DLT) 'kav mantarından elde edilen süngerimsi madde; yılanın deri değiştirirken attığı deri'
DLT: ***ḳawıḳ ~ ḳavıḳ*** 'kepek'
ḳaw ḳuw 'dikişin büzülmesi, çekilmesi'
TT. : HAV+(LI/LU/LUCU/LUCULUK/LULUK
An.ağl. : ***hav*** 'yılan gömleği' (*DS.VII*, 2307) ; ***havını almak*** 'bazı yeni giyecek eşyalar kullanılmadan evvel yıkanmak' (s.2310)

NOT : Öteki Türk şivelerinde ***hav*** sözcüğü yoktur.

TS (I, 618) : < ***Ar.*** **xāv**
Nişanyan (*SS*, 175): **hav** ~ ***Erm.*** *xav* Erm. **xav**: HAV[1], HAVLU
Dankoff (*ALT* 231): > ***Erm.*** **xaw** 'nap, down'
Meninski: < ***Fars.***
Redhouse: < ***Fars.***

Eren (*TDES*, 174): **hav** 'kadife, çuha vb.nin yüzeyindeki ince tüy' < **? [Köken belirtmez]**

NOT: HAV sözcüğü Ararpça, Farsça ve Ermenicedir diye kavga edildiğine göre Türkçedir! **Hav** köküne gelen **+lu** eki de Ar., Fars. ve Erm. dillerinde bulunmadığına göre...

hav[2] < ***hav hav*** 'yansıma (köpek sesi)'
~ havlimak (Uyg.)
kavimak (Uyg.)
kabū (Kırg.)

H(~ K)AV(>B) 'yansıma'+*İ*-

= *üyr-* (Trkm.)
ür- (Kzk., Kırg.)
ör- (Bşk., TatK.)
hür- (Az., Özb.) < ***h+ür-***

[*H*+] Ü(>ö)[*Y*]R-

havcı (hlk.) 'Avcı' (*DS.VII*, 2310)
< [**h**+] ***av+cı***
havırt (hlk.) 'Ağzın yan tarafları' (*DS.VII*, 2310)
< [h+] ***avurt*** [bk. **avurt**]
havıt, bk. **havut**
havkır-['(köpek) havlamak'
< ***hav*** 'yansıma' +***kır-***
havla-[(hlk.) 'Yılan kabuk değiştirmek'
< ***hav*** [< ET. **kaw*]+***la-***
havlu 'Kurulamaya yarar havlı bez'
< ***hav+lı***
< ****kaw*** (DLT)+***lu***
TT.:HAVLU+(CU/CULUK/LUK)

Tü. >**Ar.** (Cez.) *xavlī*; (Sur.) *xaūliye* (*ALTK*, 75) ; **Laz.** *havli* (*LTS*, 175)

NOT: Öteki şivelerde ***havlu*** sözcüğüYOK.

= *sülgi* (Kzk.) < sil-gi
sölgi (TatK.) < sil-gi
hölgö (Bşk.) < sil-gi [h-<s-]
el süpürğiç (Trkm.)
såçık (Özb.)
çaçık (Kırg.)

havut[1] 'Deve semeri'
= OT. ***kom*** 'deve havudu' (DLT)
< ET. ***ḳovı*** 'boş, kof, oyuk' (*ETUS*, 183)+***t***
An.ağl.: ***havıt, havıd, havırt, havt*** (*DS.VII*, 2311); ***havıtağız*** 'boşboğaz' (s.2311)

HAVI[*R*]T(>d)

~ hovut (Trkm.)
avıt (KKlp., Kzk.)

Eren (*TDES*, 174): Kökenini bilmiyoruz. Diyalektlerde kullanılan *avıt* biçimine göre,Türkçe *havut*'un başındaki *h*'nin sonradan türediği anlaşılıyor.

havut[2] (hlk.) 'Her çeşit tahıl unu'
< ***kav+(u)t***

SanalBaba

= OT. ***kagut, kavut*** 'darıdan yapılan bir yemek' (DLT)

hayhay (zf.) '(İsteyerek, seve seve) anlamlarında onama bildirir'
< ***hay*** 'yansıma'
Krş. **haykır-** < [h+]***āy+kır-***

haykır-['Bağırmak, haykırmak'
< ***alakır-*** 'bağırmak, haykırmak'
(<****ayakır-*** **>** ***aykır-***) (*EDPT*)
< * ***āy*** 'yansıma'+ ***ķır-***
[***-l/-l-*** **>** ***-y/-y-*** değişmesi olmuştur.]
TT. : HAYKIR-(I/IŞ/IŞ-/MA/TI/T-)
~ haygırmag (Az.)
haykırmak (Trkm.)
häykırmåk (Özb.)

HAY+KIR-

kıykırū (Kırg.)
kıçkırmåk (Özb.)
kıçkırıpkuyu (TatK.)
kıskırıp kuyıv (Bçk.)

KIY(~Ç)+KIR-

çakirimak (Uyg.)

< **ÇĀ** 'yansıma'+**KİR-**

aykaylav (Kzk.)

Nişanyan (*SS*, 176) : **haykır[mak** = *aygırmak* bağırmak < **onom.** *ay* bağırma sesi. *Karş. BAĞIR-

haylaz 'Hoşa gitmeyen davranışlarda bulunan kimse; çalışmayan, aylaklık eden, tembel'
< ***ay+la-k*** [<****ay*** 'boşta gezen', ****ay+la-*** boşta gezmek, dönmek, dolaşmak]
(**h**+ protezdir: *h+ayva, h+avlu, h+ateş, h+avcı, h+avırt* ...vb. gibi.)
TT.:HAYLAZ+(CA/LAŞ-/LIK)
Eren (*TDES*, 176): YOK

Nişanyan (*SS*, 176): **haylaz** = ****aylaz*** < ***ET? aylanmak*** dönmek, dolaşmak, (boş) gezinmek → AYLAK

haylecene ol-[(hlk.) 'Göründüğü gibi olmak'
< [h+] ***öyle+ce+n+e ol-***

hayle mi? (hlk.) 'Öyle mi?'
< [h+] ***öyle mi*** ?

hayva (hlk.) 'Ayva'
< [h+] ***ayva*** [< OT. *awya* (DLT)]
An.ağl.:***hayva, hāyve*** (*DS.VII*, 2321); ***hayvadene*** 'beyaz renkli, güzel kokulu bir tür ot' (*DS. VII*, 2321); ***heyvā*** (s.2355)

Tü. > **Kürt., Zaza.** *h,ayva* (*DAO*, 214)

he (hlk.) '*Evet* anlamında sözcük'
< ***he*** 'yansıma'
An.ağl.: ***he, hee, hege, heğe, heh, hehe, hek, heki, heŋye, heye, heyek, hıyya*** (*DS.VII*, 2323)

HE(~I)[*G/Ğ/K/D Y/Y*]E(~A)[+*K*]

hece (hlk.) 'Nice'
< ***ne+ce*** [< ***+çe***]
(*n->h-* değişmesi olmuştur.)

h,edi (hlk.) 'Sahip'
< [**h**+] OT. ***idi*** (DLT)

hedik[1] '1. Kara batmamak için ayağa giyilen kar ayakkabısı; 2. çocuk ayakkabısı; 3. örme terlik'
< ***h***+ 'yerel ağızlarda türemiş ikincil ses' ***EDİK***]
= ET. ***ötük*** 'edik, ayakkabı' (*EUTS*, 155 : *Briefe, V.* 22)
< ****öt-*** 'geçmek'+***-(ü)k***
bk. ***edik ; çedik*** (< ***iç*** + ***edik***)
An.ağl.: ***hedik, helik, hetik, hidik*** (*DS.VII*, 2327)

Tü. > **Laz.** *xediki* (*LTS*, 177)

~ ötük 'çizme', *kiyiz* ötük 'keçe çizme' (YUyg.)
ötük *mayı* 'çizme yağı' (YUyg.)
ötük (Kırg.) (*KS.II*, 617),

Eren (*TDES*, 129 : **edik** ; 17: **hedik**) : Türkçe bir türev olduğu anlaşılıyorsa da kökünü bilmiyoruz.Bk. **çedik**

Bläsing (*AL* 67): ***Erm.*** **hetik** 'breite Schube um auf Schnee zu laufen' < ***Erm.*** **het** 'Fuß, Spur' +**ik** 'küçültme eki'

Dankoff (*ALT* 429): < ***Erm.*** **hetik** 'boot', 'snowhoe' (<: **het** 'footstep, trace')

hedik[2] (hlk.) '1. Haşlanmış buğday, bulgur, mısır, nohut vb. şeyler ;

SanalBaba

2. aşure ; 3. bulgur ; 4. kalın, kısa başlıklı ve kırmızı taneli buğday; 5. çocukların ilk dişlerinin çıktığı zaman yapılan mısır haşlaması; 6. çerez; 7. taze fasulye. = OT. ***katık*** 'katkı, herhangi bir nesneye katılan (DLT)

< *kat-(I)k*

An.ağl.: ***hedik, hadik, hatik, hedek, hedik aşı, hedük, hevdik*** (*DS.VII*, 2327); ***hedik aşı*** 'pekmezle yarmadan yapılan bir tür çorba (s.2327); ***hedik kurmak*** kaynamış buğdayla ceviz içini karıştırmak' (s.2328)

HE(>a)[*V*]D(< T)İ(>e, ü)K

Eren (*TDES*, 176): < ***Erm.*** *hat: hatik* 'grain'.
Dankoff (*ALT* 415); Blässing (*AL* 65): (Ermenice *hadik*).
YANLIŞTIR.

heke (hlk.) 'Öfke, kızgınlık, heyecan'
< [**h+**] ***öfke*** [< OT. *öfke, öpke* 'öfke, kızgınlık' (DLT)]

hekiz, bk. **öküz**
< [**h+**] ***öküz***

hel (hlk.) 'Yabancı, el'
< [**h+**] ***él***

Tü. > **Kürt.** *hel* (*DAO*, 216)

hemu (hlk.) 'Bütün'
< OT. ***ḳamuġ*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *hemū* (*KTS*, 121); *hemuçka* 'hepsi' (*DAO*, 219)

hep (zf.) 'Bütün olarak'
< ET. ***kop, köp*** (DLT)
TT.:HEP+(İMİZ/İNİZ/Sİ/TEN)
An.ağl.: ***hepi, hepedek, hepici, hepicik, hepücüğü*** 'hepsi' (*DS. VII*, 2341)

HEP+*İ /+İ+İCİ/+İ+CİK*
+Ü+CÜK+Ü
+E+DEK

NOT : Öteki Türk şivelerinde ***hep*** sözcüğü YOK.

heyle (hlk.) 'Ne türlü, ne biçimde, ne yolda, nasıl' (*YKS*, 46)
< *ha+öyle*

heyvā, bk. **hayva → ayva**

heyye (hlk.) 'Evet' (*YKS*, 46)
< *he+ya!*
An.ağl.: ***heyva, heyyā, heyyah, heyye*** (*DS.VII*, 2355); ***hiya, hiye, hiyya, hiyye*** (s.2389)

HE(>i)Y[*Y*]A(> e)+*H*

hı (hlk.) '1. Evet; 2. işte; 3. hayır'
< ***hı*** 'yansıma'

hıçkır-['Boğazdan hıçkırık sesi çıkarmak'
< * ***kī*** 'yansıma' [-ç-]+***kır-*** 'çağırmak, bağırmak'
(-ç- ikincil bir sestir.)
Krş. Uyg. ***ḳıḳır-*** 'ağlamak'
TT.: HIÇKIR-(IK/IŞ/MA/T-)
An.ağl.: ***hıkgak, hıkgıbık, hıkgıdık, hıkık, kıkkak, hıkkıdık, hıkkık*** 'hıçkırık' (*DS.VII*, 2357)

HIK+*GAK/+GIBIK/+GIDI+K*
+IK/+KAK/+KIDIK/+KIK

~ hıçgır- (Az.)
hıkıçåk tut- (Özb.)
ıktıtū (Kırg.)
kıygır- 'ağlamak' (Tuv.)
< * *ḳīḳır-*
ḳıyġır- (Kzk., KKlp.)
kıyḳır- (Kırg.)
xıgır- (Hak.)
ġīġır- (Trkm.) < *ḳīḳır-*
< **ḳī-ḳır-*
= *oçkılık totu* (TatK.)
sıçgırmak (Trkm.)

hıçkırık 'Hıçkırma sesi'
< ***hıç*** 'yansıma'+***kır-ık***
~ hıçgırıg (Az.)
hışḳırığ (Tel.)
hıkıçåk (Özb.)
aşḳırığ (Kif., Tuz.)
oçkılık (TatK.)
oskolok (Bşk.)
uh,çırıh, (Ker.)
uh,çurug (Ker.)
= *ıkılık* (Kzk.)
ıktıtū (Kırg.)
sınçġılavuk (Trkm.)

SanalBaba

hekkik (Uyg.)

HIÇ(~Ş)+*K(>g)IR-IĞ(~G)*
AŞ+*KIR-IĞ*
OÇ+*KI(~O)L*[<R]-*I(~O)K*
UH,+ÇUR[<uçh,ur]-*UG/*
-UH, [-çh,- >-h,ç- göçüşmesi]
HEK+
IK+
SINÇ+

hınkır-['Hınkırmak'
< ****hī+n*** 'yansıma' +***kır-***
An.ağl.: ***hınkır-, hıngır-*** (*DS. VII*, 2366)
Krş.: Ker. ***xınnık ~ xínnik*** 'sümük'; Tel. ***ilig***; Tuz., Kıf. ***ilig, xínnik*** (*KrTS* 195)

hırçın 'Belirli bir sebebi olmadan sinirlenip huysuzluk eden (kimse)'
< ***hır*** 'kavga, dalaş' + ***çın***
TT.: HIRÇIN+(LAŞMA/LAŞ-/LIK)

Nişanyan (*SS*, 180): **hırçın** ~ ***Erm.*** *xrdç'in* 'ürkek' < *xrdç'il* 'ürkmek, korkmak'
NOT:
TT'ndeki *hırçın* ile anlam bakımından ilişkisi yoktur.

hırgür 'Geçimsizlik, kavga'
< ***hır+gür*** 'yansıma'

hırılda-['Hırıltı ile ses çıkarmak'
< ***hır*** 'yansıma'+***ıl+da-***
TT.: HIRIL+(DA-/DAŞ-/DAYIŞ/HIRIL/TI/TICI/TILI)
~ h,ırılda- (Az., Bşk., TatK.)
h,ırıllä- (Özb.)
h,irildi- (Uyg.)
hıjjılda- (Trkm.)
hırkılda- (Trkm.)
kırılda- (Kzk.)
kırıldo- (Kırg.)
korılda- (Kzk.)
gırılda- (Bşk., TatK.)

H,(~K>g)I(~İ/O)R+[*K*]IL+

hırıl hırıl 'Hırıltılı ses çıkararak'
< ***hır*** 'yansıma'+***(I)l***
TT.: HIR+ (ILDAMA/ ILDA- / ILDAYIŞ/ILTI/ILTICI/ILTILI)

hırıltı, bk. **hırılda-[**

hırla-['1. Hırıltı ile ses çıkarmak ; 2. (köpek için) saldırmadan önce *hırıltı* ile ses çıkarmak'
< ***hır*** 'yansıma'+***la-***
TT. : HIRLA-(MA/Ş-/ŞMA/T-/YIŞ)
~ hırla- (Trkm.)
h,irildi- (Uyg.)
ırıdda- (Bşk., TatK., Kzk., Kırg.)
irillä- (Özb.)

[H+]I/İRİL(>d)D(>l)İ(>ä)-
= *mırılda-* (Az.)
ükir- (Bşk., TatK.)
akır- (Bşk.)
bakır- (TatK.)

hırtlak (hlk.) 'Gırtlak'
< ***hırt*** 'yansıma'+***la-k***
An.ağl.: ***hırtlak, hırtdeyh, hırtlağ, hırtlek, hırtlik, hıtlak, hirtlik*** (*DS.VII*, 2374)

hışır '1. Olmamış kavun; 2. yaramaz (kimse); 3. (argo) aptal, sersem'
< ****hış*** 'yansıma'+***ır***
TT.:HIŞIR+(DA-/DAMA/DAT-/DATMA/DAYIŞ/HIŞIR/LIK/TI/TILI/TISIZ)
An.ağl.: ***hışır, haşal*** (*DS.VII*, 2377)

NOT: ***hışır*** sözcüğünün ağızlarda 29 farklı anlamı daha vardır.

~ h,ışıltı (Az.)
kaçırō (Kırg.)
kıçırō (Kırg.)

K(>h,)IÇ(~Ş)+*IR-O/-TI*
şıkırtı (Trkm.)
şıtırdav (TatK.)
şıtırlav (Bşk.)
şitirlaş (Özb.)

ŞIK/ŞIT/ŞİT+*IR-TI*
-LAV
-LAŞ
şirildaş (Uyg.)
şildiraş (Özb.) [-ildaş> -diraş]

ŞİR(>L)+*İL+DA-Ş*

Eren (*TDES*, 178): **hışır** < ***Erm.*** *hošor;* yer. *xšur.*

SanalBaba

Eren'in Dankoff'tan naklettiği bu sav yanlış olmalıdır. Çünkü, sözcüğün kökü 'yansıma'dır.

Nişanyan (*SS*, 180): **hış, hışır** = ***onom*** hışırtı sesi.

hışırda-['Kâğıt, kumaş gibi maddelerin birbirine sürtünürken ses çıkarması'

< ****hış*** 'yansıma'+***ır+da-***

TT.: HIŞIRDA-(MA/T-/TMA/YIŞ)

~ h,ışılda- (Az.)

Öteki şiveler için bk. **hışır**

him (hlk.) '1. Temel; 2. köşe, aralık; 3. çalılık, dikenlik yer; 4. büyük taş' (*DS.VII*, 2385); ***hım*** (*DAO*, 230)

< [**h**+] ***im***

An.ağl.: ***him, himi*** (*DS.VII*, 2385)

Tü.> **Kürt.** *him* (*FKS*, 134)

Eren (*TDES*, 178): < **Erm**. *himn*, yer. *him* 'faundation'.

[Türkçede *him* yerine daha çok *temel* kullanılır. Bk. *temel*. O açıdan *him* dar bir alanda kalmıştır. Döerfer'in *him*'in başındaki **h**-'yi birincil bir ses sayması yanlıştır.] der.

Eren'in *dar bir alan* dediği yerler: ***Çr., To., Or., Gr., Gm., Ar., Kr., Erz., Erc., Vn., Bt., Dy., El., Ml., Ur., Gaz., Mr., Hat., Sv., Yz., Ank., Krş., Ky., Osm., Ada., İç.*** illeri ve yöreleridir ki 26 ili kapsamaktadır.

Ayrıca, ***him***'in *temel*'den başka daha üç anlamı vardır. Onları da mı Erm.ye bağlayacağız?

hin (hlk.) 'Zekâsını hile yapmakta kullanan, kurnaz, açıkgöz (kimse)'

< [**h**+] ***in*** (Eren, *TDES*, 178)

An.ağl.: ***hinbiliyh*** 'aklı bir şeye ermeyen, aptal, uyuşuk (kimse) (*DS.VII*, 2385); ***hincek*** 'kötülük düşünen'

~ yin 'kurnaz' (Nog.)

hindi (hlk.) 'Şimdi'

< [**h**+] ***imdi*** [Uyg. *emdi*]

An.ağl.: ***hinci, hıncık, hibcik, himdi, hincik, hinçi, hindi, hindik*** (*DS.VII*, 2386)

Tü.> **Kürt.** *hındi* (*FKT*, 55; *DAO*, 226)

H*+İ(>ı)M(>N, b)D(>c, ç)İ+*K

his (hlk.) 'İs'

< [**h**+] ***is***

hişik (hlk.) 'Eşik'

< [**h**+] ***eşik***

NOT: Önseste **h**+ türemesi için bk. G. Gülsevin, 'Türkiye Türkçesi Ağızlarında h- Sesi üzerine', *TDAY-Belleten* 2001/I-II, TDK yay., Ankara 2003, s. 135.

hoca '1. Din görevlisi; 2. akıl öğreten, öğüt veren'

< Tü. ***koca*** 'yaşlı erkek'

< **** koç+a*** (Ahmet Temir)

[*KDT*, 328: ***h,oça*** (St. 113)]

~ koja (Kzk.)

koco (Kırg.)

h,oca (Az.)

h,uja (Bşk., TatK.)

Tü. > **Rus.** *h,odja* (*KTLS*, 345)

Homa(y) (hlk.) 'Allah, Tanrı'

< [**h**+] OT. ***umay*** (DLT)

An.ağl.: ***hōme*** 'gök' (*DS.VII*, 2400) < ***h+umay***

homurdan-['Öfke, kızgınlık ve can sıkıntısıyla anlaşılmaz sesler çıkarmak'

< ****hom+(u)r*** 'yansıma'

TT. : HOMUR+(DANIŞ/DAN-MA/DAN-/HOMUR/TU/TU-LU/TUSUZ)

~ hüŋürde- (Trkm.)

= *mırıldan-* (Az.)

mığırdan- (TatK.)

mığırz,a- (Bşk.)

mınğırlä- (Özb.)

mıŋkılda- (Kzk.)

mıŋkıldo- (Kırg.)

miŋgirle- (Kzk.)

ğunğurli- (Uyg.)

homurdak (hlk.) 'Öfkelenerek kendi kendine konuşan kimse'

< ***hom*** 'yansıma'+***ur+da-k***

homurdan (hlk.) 'Çok konuşan, geveze'

< ***hom*** 'yansıma'+***ur+da-n***

homurtu,bk. **homurda-**

hoŋgure 'Nereye, ne yana ?'

< ***hangi*** [< ET. *ḳangı*] ***yer+e***

SanalBaba

An.ağl. : ***hoŋgure, höngüre*** (*DS.VII*, 2403)

HO(>ö)[<A]N(~Ŋ)GU[< I]+*RE*

hop 'Uyarma amacıyla çıkarılan ses'

< ***hō+p*** 'ünlem'

hopla-['Sevinçten, korkudan veya oyun için bulunduğu yerde havaya doğru fırlamak'

< ***hō+p+la-***

TT.: HOP+(LAMA/LA-/LATIL-/LATIŞ/ LATMA/ LAT-/ LAYIŞ/ PA/PACA/PADAK/PALAPALIK)

An.ağl.:***hopurda-, hopra-, hopurt-*** 'korkudan yüreği hoplamak' (*DS. VII*, 2406)

hopurdat-['Hopurdatmak'

< ***hō+p+ur*** 'yansıma'+***da-t-***

horla-['Uyku sırasında soluk alırken boğaz ve burundan gürültülü sesler çıkarmak'

< ***hōr*** 'yansıma' + ***la-***

TT. : HORLA-(MA/YIŞ)

hotoz 'Kadınların süs için saçlarının üstüne taktıkları, çeşitli renk ve biçimde yapılmış küçük başlık; tavus kuşu, tavuk gibi kuşların başlarında bulunan tüyler'

< ? ET. ****kutuz*** 'yaban sığırı' (DLT) [Bu tür sığırın uzun yünlerinden yapılmış *süslü başlık* olmalı.]

An.ağl.:***hotoz*** 'erkek hindi' (*DS. VII*, 2420); ***hotuz*** '1. kadınların saçlarını arkaya toplayarak yaptıkları topuz; 2. kadınların süslü başörtüsü; 3. gelin tacı' (s.2421)

Eren (*TDES*, 180): YOK
Nişanyan (*SS*, 185): **hotoz ~?**

hoydak (hlk.), bk. **boydak**

An.ağl.:***hoydak, hodana, h,oydana, hoydur, hoyhoy*** 'başıboş, serseri' (*DS.VII*, 2422)

H[< B]OY+*DAK*
+*DANA*
+*DUR*
+*HOY*

höbek (hlk.) '1. Yığın, öbek; 2. küçük tepe'

< **[h+]** ***öbek*** [< OT. ****üyük*** 'tepe gibi yüksek olan yerler' (DLT)

< ***öy-*** 'yükselmek'+***-(ü)k***]

An.ağl.: ***höbek*** 'açılmamış tomurcuk' (*DS.VII*, 2426)

höbelek (hlk.) 'Bir tür mantar'

< ***göbelek*** < ***göbek+lek*** *'küçültme eki'* [**g->h-** değişmesi]

hödük '1.Görgüsüz, kaba, anlayışı kıt (kimse) ; 2. korkak, ürkek'

< ***höt*** (ünl.) 'yansıma' +***(ü)k***

An.ağl.:***höbüdük***'sersem, aptal'; ***hödelek, hödük*** 'salak' (*DS.VII*, 2426, 2427); ***hoduk, hödük, hödek, hödelek, hüdük*** '1. korkak; 2.ürkek, çekingen; 3.uyuşuk, beceriksiz (kimse); 4.acemi, toy; 5. kısa boylu, göbekli (kimse) ; 6. aceleci (kimse) ; 7. şüpheli ; 8. kabadayı (kimse); 9. tuhaf, aca-

HÖ(>ü, o)D[< T]+*Ü(>u, e)K*
+*ELEK*

yip şey' (*DS.VII*, 2428); ***hödükle-, hüdükle(n)-*** ' korkmak, ürkmek' (s.2428); ***hötük*** 'yadırganan, yabansı' (s. 2439); ***hüdük, hörtük*** 'korku, kuruntu' (*DS.VII*, 2448)

Eren (*TDES*,180): ***hödük*** < *öt (öd)+(ü)k*

NOT: Bana göre, '*korkak, ürkek*' anlamındaki ***ödek, hödek, ödlek, ötlek, ödelek*** biçimleri ile ***hödük*** sözcüğü arasında yapı ve anlam farkı vardır.

1) [h+] öt (~ öd) 'safra'+**[e]+le-k**
2)hö:t 'yansıma'+**(ü)k**

Nişanyan (*SS*, 185): **hödük** ~ ***Fars.*** *xodīk* bencil < *xod* kendi → HODBEHOD

YANLIŞTIR. Çünkü, Farsça ***hod-be-hod*** 'kendi kendine, kimseye danışmadan' demektir. Farsça **xod** ile, Türkçe **[h+]öt/öd** arasında yapı farkı da vardır.

högür-[(hlk.) '1. Sığır böğürmek; 2. öfkeden haykırmak'

< ****hö:*** [< ****bö:***] 'yansıma'+***kür-***

An.ağl.: ***högürtlek*** 'çok böğüren öküz' (*DS.VII*, 2429)

höğürtlek (hlk.) 'Gırtlak'

< **[h+]** ***ö:*** 'yansıma'+ ***kür-t-lek***

An.ağl.: ***höğürtlek, hömürtlek, hümürtlek*** (*DS.VII*, 2433)

SanalBaba

höke[1] (hlk.) 'Kibirli, ukala'
< [h+]OT.***öge*** 'çok akıllı, yaşlı kimse' (DLT) < ***ök*** 'akıl ve anlayış' (DLT)
An.ağl.: ***höke*** 'aşçı' (*DS.VII*, 2429)

höke[2] (hlk.) 'Öfke, hiddet' (*TMES*, 128)
< [h+] ***öfke*** [< ET., OT. *öf-ke, öpke* (DLT)]

hökelek (hlk.) 'Büyüklük, çalım, kurum, gösteriş'
< [h+] ***ök*** 'akıl ve anlayış' +***elek***
An.ağl.:***hökelek, hokelek, hökel, höykelek*** (*DS.VII*, 2429); ***hökelekli, hökerekli, höklekli, höykerekli*** 'çalımlı, gösterişli'

H*+Ö(>o)[*Y*]K+E+*L(>r)EK

hökuz (hlk.) 'Öküz'
< [h+] ***öküz***
Bk. **öküz**

höl (hlk.) 'Yaşlık, nem'
< [h+] ET., OT. ***öl*** 'ıslak, yaş, nem (*EUTS*, 150 ; DLT)

[**h**+ protez olmayabilir; eski ***p**- ile ilgili olabilir (G. Gülsevin)] Bk.G.Gülsevin,'Türkiye Türkçesindeki h- Sesi Üzerine', *TDAY-Belleten* 2001/I-II, s. 137.

Bk. **öl**
ET: ***öläng*** 'sulak yer, rutubetli'
ölänglik 'çayır'
< ***öl+äng+lik***
An.ağl.: ***höl*** '1.az ıslaklık; 2.yaş (toprak, çamaşır vb. şeyler için); 3. sürülmeye, ekilmeye hazır duruma getirilmiş tavlı toprak'; 4. kundak çocuklarının altına konulan ince toprak ~ ***höllük***'; 5. çocuk pisliği' (*DS.VII*, 2430; *TMES*, 129)
~ hol (Özb.)
höl (Az., Uyg.)
hi:el (Hlç.)
Eren (*TDES*, 180): YOK
Nişanyan (*SS*, 185): YOK

höliye (hlk.) 'Lahananın kökten sürdüğü yapraklarla yapılan yemek' (*TMES*, 129)
< [h+]***öl+i+ye***

höllük 'Bazı yerlerde kundak çocuklarının altına konulan toprak'
< [h+] ***öl*** [< ET., OT ***öl** 'ıslak, yaş, nem' (*EUTS*, 150; DLT)] +***lük***
DLT: *öl+i-* 'ıslanmak", *öl+i-ş* 'nemlenmek'

hölü-[(hlk.) 'Islanmak'
< [h+] ***öl*** [< ET., OT.***öl*** 'ıslak, yaş, nem' (*EUTS*,150; DLT)]+***ü-***
An.ağl.: ***hölü-, hölüt-, hülü-*** (*DS.VII*, 2431)

hönkür-[(hlk.) 'Hıçkırarak ağlamak'
< ***hön*** 'yansıma'+***kür-***
An.ağl.: ***hümkür-, hünkür-*** 'ses çıkararak burun silmek' (*DS.VII*, 2450)

höpürdet-['Bir şey içerken ses çıkarmak'
< [h+] OT. ***öp-*** 'içmek'+***-ür-de-t-***
[h+ protezdir.]

DLT : ***öpür-*** 'içirmek'
öpürt- 'içirtmek'

An.ağl.: ***hörpüldet-, hörküldet-, hörpet-, hörpürt-, hörtlet-*** 'ses çıkararak içmek' (*DS.VII*, 2435)

***H*+Ö[*R*]P(>k)ÜR-*DET-*
-T-
H*+Ö[*ÜR=ø*]R-*T-LE-T-

hördemsiz (hlk.) '1. Düzensiz, beceriksiz ; 2. tedbirsiz'
< [h+] ***erdem*** [< ***er+dem***]+***siz***
Bk. **erdem**

hördür-[(hlk.) 'Ördürmek'
< [h+] ***ör-dür-***
Bk. **ör-**

hörgüç 'Deve hörgücü'
= OT. ***örkü*** 'örküç, hörgüç'
< ***örk*** [< ***ö-r-k***] +***ü*** +***ç***

[**NOT** : DLT'te : *örküç ~ örçük ~ örgüç* 'örülmüş saç' ; *örküç*

SanalBaba

'sacayağı' demektir.]

[h+ ikincil/protez sestir.]

TT. : HÖRGÜÇ+ (LÜ)

~ hörgüc (Az.)
örküç (Trkm.)
örköç (Kırg.)
örkäç (Özb., Uyg.)
örkeş (Kzk.)
ürkäs (Bşk.)

[*H*+]Ö(>ü)RKÜ(>ö, e, ä)+Ç(>ş)

Eren (*TDES* 180) : ***ökreç** > ***öğreç** > ***üğreç** > **ü:reç** (Tuba.)
Sevortyan (*ÈSTJa* 1974, 548-549) : **örgüç, örkeç, örkü** < **ör-**
Tü. **hörgüç** < **h+** 'ikincil ses'
Nişanyan (*SS*, 185) : **hörgüç** = **ET.** *örgüç* deve hörgücü, dağ doruğu, dalga (x1) < *örmek*²

hörük (hlk.) 'Saç örgüsü'
< [h+]***ör-(ü)k***
An.ağl.: ***hörük, hörüh,*** (*DS.VII*, 2436)
Bk. **örük**

hörüyh (hlk.) 'İp'
< [h+] ***ör-(ü)***[y]***k***

höt 'Korkutmak ya da dikkati kendi üzerine çekmek için söylenen söz'
< ***höt*** 'yansıma' < ****hö:t***

höte (hlk.) 'Öte, biraz ileri, o taraf'
< [h+] ***öt-*** 'geçmek' (DLT)+ ***-e***

höykür-['Tarikatteki kimseler dua ederken kendilerinden geçerek hep bir ağızdan yüksek sesle bağrışmak'
< ****hö:y*** 'yansıma' + ***kür-***
bk. +**KI4r-** eki.

höyük 'Toprak yığını, küçük tepe'
<[h+] OT. (DLT) ***üyük*** 'tepe gibi yüksek olan yerler'
< ****üy-(ü)k***
An.ağl.: ***höyük, hörük, höyyük, hürük, hüyük*** (*DS.VII*, 2440); ***hüğ*** (s.2448)

***H*+Ö(< Ü)[*Y*]Y(>r)ÜK**

krş. DLT.: **üyük** (yér) '*sulu ve buna benzer yerlerde ayak basıldığı zaman kaybolan ve ayağı çıkarması güç olan kumluk yer.*'

höyükle-[(hlk.) '1. Küçük tepeler üzerinden çevreyi seyretmek; 2. taşları üstüste yığmak'
< ***h+öyük+le-***

hu 'Seslenme ünlemi'
< ****hū*** 'yansıma'

huç (hlk.) 'Uç, yen, kolluk' (*DAO*, 233)
< [h+] ***uç***

Tü. >**Kürt.** *huç, huçk* (*DAO*, 233)

huğ¹ 'Çubuk veya kamıştan yapılmış bahçe kulübesi'
< [h+] ET. ***üw*** (~ ***öw*** ~ ***üv***) 'ev'

huğ² (hlk.) 'Kumaşlardaki ince tüy'
< ***hav*** < ****kaw***

huğlu (hlk.) 'Biçilen mısır saplarının iyice kuruması için tarlada yapılan yığın'
< ***huğ***¹***+lu***

hunu (hlk.) 'Şunu, bunu, onu'
< [**h+** < **ş+/b+**] ***u+n***
*'zamir **n**'si'*+***u***

hura (hlk.) 'Şuraya, buraya, oraya'
< [**h+** <**ş+/b+**] ***u+ra*** *'yön eki'*]

hurik, bk. **kurik**

hurmak (hlk.) 'Vurmak'
< [**h+**] ***ur-*** (DLT)

hurra (ünl.) 'Batılı ulusların 'yaşa!' anlamında kullandıkları ünlem'
< Tü. ***urun ha***! 'Türklerin savaş narası : *vurun ha*!'

Nişanyan (*SS*, 186): **hurra** ~ **Fr.** *hourra* coşku ünlemi ~ **İng.** *hurrah* gemici selâmı [eski], sevinç nidası.
TS.I, 656: **hurra** (ünl.) İng. ***hurray*** Batılı ulusların '*yaşa*'anlamında kullandıkları ünlem.

hüğ, bk.**höyük**

hüğ-[(hlk.) 'Tepeleyip doldurmak; yığmak'
< [h+] ***üy-***

hüllük, bk. **höl**

SanalBaba

-I-

ı-['göndermek'
< ***ıy-*** < ***īd-*** [< ****īδ-***]
ET. (KT) ***ı(d)-***; Uyg. ***ıd-***; DLT. ***ıd-***.

-I4 (-ı, -i, -u, -ü) 'Fiillerden ad türeten ek':
yaz-ı, doğ-u, bat-ı, dur-u, sür-ü, diz-i, kaz-ı ..vb.

Korkmaz: **-/I/-U** (< **-(I)g** / **-(U)g**: Daha çok tek heceli geçişli ve geçişsiz fiillerden ad türeten bir ek olup, şekil yapısı bakımından aslında bir bağlantı ünlüsüdür. Ekteki **-g**, eriyip kaybolunca, fiilin son ses ünsüzü ile eki kaynaştıran **-(I)/ -(U)** bağlantı ünlüleri **-g**'nin yerini almış, böylece fiilden ad türeten bir ek niteliği kazanmıştır. (*TTG* § 121): *kap-ı-ġ > kapu > kapı; sür-ü-g > sürü*

-I (-ı, -i, -u, -ü) 'Fiillerden sıklık çatısı türeten ek': *sür-ü-, kaz-ı-* ...vb.

+I (+ı, +i, +u, +ü) 'Belirli nesne yapan yükleme eki': *abla+y+ı, ev+i, ot+u, ütü+y+ü* ...vb.

+I (+ı, +i, +u, +ü) 'Ünsüzle biten sözcüklere eklenen 3. tekil kişi iyelik eki': < **+ī** / + **i:**
(onun) *el+i, ses+i, boy+u, söz+ü* ...

+I4 < **+I4ġ)** 'Yükleme durumu eki'
ET.: **+nI4**
EAT: 3. kişi iyelik eklerinden sonra **+(I)n/+(U)n** (*TT'nda kaybolmuştur*) yerini; TT'nde zamirlere gelen **+I/+nU** ekine bırakmıştır:*bazısı+nı,biri+ni, birçoğu+nu, hepsini*..vb.

Ayrıca, 3. kişi zamirinin teklik ve çokluk çekimlerinde, araya ***zamir n***'si denilen bir **-n-** sesi girmiştir:*o+n+u; o+n+a; o+n+dan; o+o+lar* ...vb.

[**-ġ** ünsüzü XIII. yy.dan sonra eriyip kaybolmuş, bağlantı ünsüzü olan **+I/+U** ünlüleri birer ek durumuna gelmiştir: ***taġ+ıġ > dağ+ı; yol+ıġ > yol+u; ev+ig > ev+i; köl+üg > göl+ü*** ..vb

Mansuroğlu: **+I/+U < +nI/+nU**
ben+i < ben+ni ; sen+i < sen+ni

+I4- 'Belirli ünsüzler ile biten bazı köklere gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türeten ek':
ağrı- (< ***ağır+ı-***)
bayı- (< ***bay*** 'zengin' **+ı-**)
berki- (< ***berk+i-***) ...vb.

Bu konuda bk. Marsel Erdal, ***Old Turkic Word Formation II***, s.474 vd. § 5.41 **U-** ve § 5.42 **I-** fiilleri.

-I4- 'Bağlayıcı ünlü': *baş+ı+m; ev+i+m; ac+ı+k-; gör-ü-n-; kork-u-t-*...vb.

-I4cI4 [1] 'Fiilden *yapan, eden* anlamında sıfat türeten sıfat-fiil eki':
kal-ıcı, gid-ici, uç-ucu, böl-ücü ..vb.
~ -ıcı (Trkm.)
-ıçı (Az.)
-uçı (TatK.)
-ūçı (Kırg.)
-ğuçi (Özb.)
-uvçi (Özb.)
-uvşı (Kzk.)

DLT.II, 48-54: **-ġU-** 'fiilden ad yapan ek' + **-çI** 'addan ad yapan ek'
Ergin: 1) < **-(ı)g+çı**; 2) < **-ġu+çı** (*TDB*, s.191)
Korkmaz: < **-ġUçI** < **-ġU+çI** (*TTG*, s.83)

-I4cI4 [2] 'Fiilden kalıcı adlar yapan ek'
krş. **-IcI [1]** : *gör-ücü, yönet-ici, oku-y-ucu, sür-ücü* ...vb.

ıcık (hlk.) 'Çok az, biraz'
< ***az+ıcık***
An.ağl. : ***ıcık, ıccıg, ıcıcık, ıcıh, ıcuk, ıdık, iccik, icık, icicik, icik*** (*DS.VII*, 2455) ; ***ıcıktan*** 'biraz sonra'

-Iç/-Uç (< ***-gIç/-gUç***) 'Fiilden sıfat ve araç-gereç adı türeten bir ek':
çekiç, döğüç 'çamaşır tokacı' ; *eğiç* 'ucu sivri eğri değnek' ; *domalıç* 'tümsekli' ..vb.

ığrala-[(hlk.), bk.**ırgala-**

ıh-[(hlk.) '(Deve) çöküp oturmak'
< ***ıh*** 'yansıma'
TT.: IH+(MA/MAK/TIRILMA/IHTIRIL-/TIR-/TIRMA)

ıhla-['***Ih*** sesi çıkarmak'
< ****īh*** 'yansıma'+***la-***
TT. :IH+(LAMA/MA//TIRILMA/TIRIL-/TIRMA/TIR-)

-I4k'Fiillerden sıfat ve ad türeten ek': (< ET. ***-yUk***).

SanalBaba

kır-ık, sil-ik, boz-uk, büz-ük..vb.

ıkla-[(hlk.) '1.Yükün altında güçlükle solumak; 2. ağlarken bunalır ve soluğu kesilir gibi iç çekmek'

< ***īk*** 'yansıma'+***la-***

TT. : IKLA-(MA)

ıkın-['Soluğunu içinde tutarak kendini zorlamak'

< ****ık*** (~***ıh***) 'yansıma'+***ın-***

TT.: IKIN-(DIRMA/MA/TI)

~ ıyınū (Kırg.)

NOT: ÖtekiTürk şivelerinde ***ıkın-*** fiili YOK.

-IklA- 'Bazı fiillerden sıklık çatısı türeten ek': *say-ıkla-, did-ikle-, uç-ukla-* ..vb.

-Iko-/-Ikoy- < ***-ı*** [< ***-a*** 'zarfiil eki] ***koy-*** 'yardımcı fiil'

ıldız (hlk.) 'Yıldız'

< OT. ***yıldız*** 'ağacın kökü, damarı' (DLT)

Bk.**yıldız**

ılgım 'Serap'

< ****ıl-gı-m***

An.ağl. : ***ılgım, ılgıt, ılkım, ılkıt*** 'göz erimi, ufuk ; belli belirsiz' (*DS.VII*, 2468);***ılgın, ılga, ılgam, ılgım, ılgır, ılğam, ılğıt, ılkım*** 'serap; hayal' (s. 2469)

ILG(>k, ğ)I(>a)M(~T, R)

~ ılgam, ılğam (Ker.) (*KrTS* 202)

ılgım salgım (hlk.) 'Belli belirsiz'

→ **ılgım**

ılgın 'Bir tür söğüt ağacı'

= OT. ***yılgın*** (DLT) ; (Radloff, 501) : ***ılgın***

~ Sümer. ***gişkim*** (Tuna 18)

An.ağl.: ***ılgın, ılğın, ilgin*** (*DS. VII*, 2468)

~ yılğın (Ker.) (*KrTS*, 368)

Eren (*TDES* 183): YOK

ılgıt (ılgıt) 'Yavaş yavaş esen yel'

< ****ıl-gı-t***

An.ağl.: ***ılgıt ılgıt, ılgıd ılgıd, ılgım ılgım, ılğım ılğım, ılğıt ılğıt, ılkıt ılkıt*** (*DS.VII*, 2469)

ILG(>ğ)IT(>d/~M)

-I4lI4 'Fiilden sıfat türeten ek': *kurulu* (düzen), *örtülü* (ödenek), *sarılı* (kol) ...vb.,

ılı (hlk.) 'Ilık'

< OT. ***ılıġ~ yılıġ*** (DLT)

An.ağl.: ***ılı, ılıh, ili*** (*DS.VII*, 2470)

ılı-['Ilınmak'

= OT. ***ılı-*** ~ ***yılı-*** ~ ***yıl-ır-*** (DLT)

Bk. OT. ***ılıg***

TT.: ILI- (MAN/MLI/MLILIK/ NDIRMA/ NDIR-/ NMA /ŞTI-MA/ŞTIR-/TMA/IT-)

ılıca 'Kaplıca, kudret hamamı'

< ***ılıġ+ca***

ılıcak 'Az ılık, ılıkça'

< ***ılıġ+cak***

An.ağl.: ***ılıcak, ılcacık, ılıcah, ılıcan, ılıh, ılımuk, ımıcak*** (*DS. VII*, 2471)

ILI[G > h]+*CAK(> h)*
+*CAN*
+*CAH*
+*MUK*
IM[< L]I+*CAK*

ılık 'Soğukla sıcak arası, ne soğuk ne de sıcak'

= ET., OT. ***ılıġ ~ yılıġ*** (DLT)

ET. ***yılınçğa*** (*EUTS*, 294)

< *[y]***ılı-k***

TT.: ILIK+(ÇA/LAŞMA/LAŞ-/ LAŞTIRMA/LAŞTIR-/LIK)

~ ılıg (Az.)
ılık (Özb.)
illık (Uyg.)
iliğ (Ker.) (*KrTS* 205)
ılık (Kırg.)
yılı (Bşk., Trkm.)
cılı (TatK.)
cılū (Kırg.)
çılıg (Kumd.)
çılu (Kum.)
jılı (Kzk.)

= Moğ. ***duluġan*** 'ılık' = Tun. ***dūl-*** 'ısıtmak'

SanalBaba

I(>i)L[*L*]I(>i)Ġ(>k, ğ)
[Y(>c, ç, j)]ILI(>u,ū)+Ġ

= *ilman* (Uyg.)
Eren (*TDES,* 183): YOK

ılıman 'Sıcaklığı çok yüksek veya çok düşük olmayan yer'
< *ılı(ġ)+man* [Krş. Uyg. **ilman**]
An.ağl.: ***ılıman*** '1.Kaynak;2. suyun çağlamayan yeri' (*DS.VII,* 2471); ***ılımannık, ılımanlık, ilimannıh*** 'ılık (hava için)'

I(>ı)LI(>i)+*MAN+L(>n)IK(>h)*
~ ilman 'ılık' (Uyg.) (*KTLS*, 357)

+man / +men eki için bk. (B.Atalay, *Türkçede +man/+men Eki*, Ankara 1944, TDK yay.)

Nişanyan (*SS,*188): * **-man** ekinin anlamı açık değildir.
Nişanyan'ın ***Türk Dili*** ile ilgili *bibliyografya*ya hâkim olmadığı anlaşılıyor.

ılımlı 'Ölçülü, mutedil'
< *ılım* 'İstek ve tutkularda ölçülü davranma erdemi, ölçülülük'+***lı***

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***ılımlı*** sıfatı YOK.

ılın-[(hlk.) 'Sallanmak'
< *ıl-(ı)n-*
An.ağl.: ***ılıncak, ılancak, ılangaç, ılıncah, ılınçah, ılınçak, ılıngaç, ılınkaç, ıllıngaç, ilincah, ilincak, ilinçah, ilinçak*** 'küçük çocuk salıncağı' (*DS.VII*, 2471)

I(>i)LI(>i)N(>ŋ)-*C(~ Ç)AK(>h)*
-G(< K)AÇ

Tü. > **Zaza** *(Palu) ılıncak* 'salıncak' *(DAO, 235)*

ılıştır-['Sıcak suya soğuk veya soğuğa sıcak su katarak ılık duruma getirmek'
< *ılı-ş-tır-*
= OT. ***yılış-*** 'ılıklaşmak' (DLT)

Krş. OT. ***ılış-*** '1. inişmek; 2. birbirine ilişmek; çatışmak' ~ iliş-
< *ıl-* 'inmek' (DLT)

ılıt-['Ilık duruma getirmek'
= OT. ***yılıt-*** (DLT)
< *ılı-t-*
~ ılıglaşdır- (Az.)
ilitmåk (Özb.)
ilman kıl- (Uyg.)
ılım-cılık kılū (Kırg.)

ILI-*G+LA-Ş-DIR-*
İLİ-*T-*
İL[*İ=ø*]-*MAN*

yılıt- (Bşk.)
cılıt- (TatK.)
cılū kılū (Kırg.)
jılı kıl- ~ jılıt- (Kzk.)

Y(>c, j)ILI-*T-*

ılkı (hlk.) 'Hayvan sürüsü'
< OT. ***yılkı*** 'at sürüsü'(DLT)
Bk. **yılkı**
An.ağl.: ***ılkı, ılgı, ırhı*** (*DS.VII*, 2472)

[*Y*+] IL(>r)K(>g, h)I

+ımsa- 'Sıfattan ve addan *bir şeye benzetmek* anlamında geçişli benzerlik fiilleri yapan ek':
az+ımsa-, ben+imse-, öz+ümse-

+I4n 'Vasıta hâli eki'
yaz+ın, kış+ın, güz+ün..vb.

-I4n 'Fiillerden ad ve sıfat türeten ek':
yığ-ın, gel-in, dol-un, sök-ün ..vb.

Gabain (*Özb.Gr.* § 287): < **-g** fiilden ad yapım eki + **ı** iyelik eki **+ça** eşitlik eki (< **-g+ı+n+ça**)
J.Deny (§ 138) : < ***kan** + **Çaŋ** ~ ***kaŋ+çaŋ***
Kononov (§ 979) : < **-gın ~ -gan + ca** < **cag**
Ergin (§ 587): < **-gın+ça**
Banguoğlu (*SN*, § 217) : < **-IcAk**(<**gU+çA** zarf-fiil ekine bir zamir **n**'si sokulmasıyla.
Korkmaz (*TTG*, s.1004, not : 454) : Gabain'in görüşünü kabul eder.

ınakla[- (hlk.) 'Emniyet vermek, güven telkin etmek'
< * *ın-ak+la-*

NOT: *TS* (171)'de ***anukla-*** 'hazırlanmak' biçimine okunan ve anlamlandırılan bu sözün doğrusu **ınak+la-** olmalıdır.

-I4ncA 'Fiilden zarf türeten ek':
al-ınca, gid-ince, oku-y-unca, gör-ünce ..vb.

ıp+ 'Eklendiği sözcüğe çokluk

SanalBaba

anlamı verir'
ıpıslak, ıpıssız, ıpırak vb.

-(I4)p 'Fiillerden bağlama zarfı türeten ek'
al-ıp, gel-ip, gül-üp, otur-up, oyna-y-ıp, bekle-y-ip ...vb.

ır (~ yır) 'Müzik'
= ET. (Uyg.) OT. ***ır ~yır*** 'şarkı, türkü, müzik' (DLT)
< AT. ****īr, yırla- ~ ırla-*** 'şarkı, türkü söylemek' < ? AT. ****īrla-***
~ yurĭ, yur (Çuv.)'şarkı'
< ****yarı*** < ****yırı*** < **** īr***
= AT. ***īr*** ay.
ır 'şarkı'
yırav (TatK.) 'şarkıcı'
ırıa (Yak.) ay.
cır Kırg.)
jır (Kzk.)
= Moğ. ***irağu*** 'melodik ses, kulağa hoş gelen ses; uyum, ahenk; uyumlu, melodik', Hal. ***yarū*** ay. < ****ırağu***
Moğ. ***cirġa-*** 'mesut olmak, neşeli olmak'
(Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 312, 317)
< A.Alt. ****dırġ(a)-*** = Sümer. ***şir~ sirgen*** (Tuna)

Tü.> **Zaza.** *dır ~ dér* 'türkü, şarkı' (O. Özer, 110,113)

-I4r- 'Fiilden fiil yapan ek'
artır-/artur-, aşır-, basır-, bişir-, bitir-, çöğür-, dadır-, değir-, doğur-, duyur-, duyur- ..vb.

ır-['Uzaklaştırmak,ayırmak,kovmak'
< ET., OT. ***yıra-*** (DLT)
An.ağl. : ***ır-*** '1. zayıflatmak ; 2. üzmek' (*DS.VII*, 2488) ; ***ırmaş-*** 'uzaklaşmak'

ıra 'Karakter'
= OT. ***ıra*** (~ ***ır*** ~ ***ırra***) ~ ***yır***) 'utanma' (DLT)
TT.: IRA+(LA-/MA)

ıra-['Uzaklaşmak, uzamak'
= ET. (Orh., Uyg.) ***ıra-***
~ OT. ***yıra-*** (DLT), ***yırā-*** (KB)
Muk. : ***yıra-*** 'uzaklaşmak'
< *ıra- ~ yıra-*

< AT. ****hīra-***

An.ağl.:***ıra-, ıraklaş-, ıral-, ıraş-*** (*DS.VII*, 2481)
bk. **ırak**

ırak 'Uzak'
= ET. (Orh., Uyg.) ***ırak***
~ OT. ***yırak*** (DLT; *EUTS*, 294)
~ MA. ***yırak*** (10-2)
< [y]***ıra-*** 'uzaklaşmak'**+*-k***
< AT. ****hīrak***
TT.: IRAK+(LAŞMA/LAŞ-/LIK/SAK/SAMA/SA-/SIN-)
An.ağl. : ***ırak, ırah, irağ, irah, irak*** (*DS.VII*, 2480)

[*Y*+] I(>i)RA-K(>ğ, h)

Tü. > **Zaza** (Palu) *ırak* (*DAO*, 236)
~ ırag (Az.)
irağ (Ker.) (*KrTS* 207)
ırāk (Kırg., Trkm.)
ırāh (Yak.)
hirāk (Hlç.)

[H]I(>i)RA(~Ā)K(> g, ğ, h)

yırak (Bşk., TatK.)
yirak (Uyg.)
yirâk (Özb.)
jirak (Kzk.)

[Y(>j)]I(>i)RA(> å)K

Eren (*TDES* 184) : YOK

ırga-['Çabuk olmak, davranmak; sallanmak'
= OT. ***ırga-*** (DLT)
EAT. ***ırgan-, ıran-*** 'sallanmak'
TT. : IRGA-(N-)
Bk. **ırgala-**
< *īrga-*
~ ırgan- 'sallanmak' (Uyg.)
< ? *īrga-l-*
ırga- 'sallamak' (Kırg.)
ıran- 'sarsmak, sallamak' (Trkm.)

ırgala-['Sallamak'
= ET. ***ırġa-*** ; ***ırġal ~ ırḳal-*** 'sallanılmak' (*EUTS*, 87)
DLT: ***ırgal-*** sallan-
ırgan- saallan-
ırgaş- sallaş-
ırgat- sallat-

SanalBaba

< *īrga-l-a-*

TT. : IRGALA-(MA/N-)
An.ağl. : ***ığrala-*** 'bir o yana bir bu yana sallamak' (*YKS*, 49)
[**-rg- >-ğr-** göçüşmesi] ;
ığrala-, ıglan-, ığradan-,ığran-, ıralan- ırgalan- ırgan-,ırşalan-, iğralan-,iğra-, iğran'sallanmak' (*DS.VII,* 2457)
~ yırğalamağ (Ker.)
ırğalamağ (Tel.) (*KrTS,* 368)
yarĭn- 'sallanmak; yuvarlanmak' (Çuv.) < **yıran-*
< * *īrga-n-*
Eren (*TDES,* 184): YOK

T. Tekin, *Mak.I*, 312, 317: < **ırga-**

ırla-[(~ **yırla-**) 'Şarkı söylemek'
< ***īr (~ yır)+la-*** (*EUTS*, 86-87)
An.ağl. : ***ırla-*** 'şarkı söylemek' (*DS.VII*, 2487) ; ***ırlan-*** 'türkü söylemek' (s. 2488)
~ cırla- (Tat., Kzk., KKlp., Blk.)
irla- (KarT.)
yirla- (KarT.L.K.)

[*Y*+(>c)]I(>i)RLA-

ırlan-[1][(hlk.) 'Türkü söylemek'
< ET., OT. ***yır*** (DLT)+***la-n-***
DLT : ***yıraġu*** 'çalgıcı'
yırla- 'şarkı söylemek'
ırlan-[2][(hlk.) 'Sallanmak'
< ET., OT. ***ırga-*** 'sallanmak' (DLT)
ırlantı (hlk.) 'Deprem, zelzele'
< ***ırla-n-tı***
ırmak 'En büyük akar su, nehir'
< AT. * ***īrmak*** < ****īr-*** 'yarmak, oymak, aşındırmak' [> Özb. ***yir-***, Kırg. ***cır-***, YUyg. ***jir-***, Yak. ***īr-***]
Hou. ***yırmak***
~ irmag (Az.)
irmåķ (Özb.)
cırmak (Kzk.)
yırmak 'hendek, oluk' (Bşk., TatK.)
yıranak ay. (Nog.)
cira 'sel çukuru, dere' (Kırg.)
jira 'sel çukuru, dere' (Kzk.)
<**yıra* < * *yır-a*
śırma (Çuv.) < **yırmak*
< * *īrmak*
~ Moğ. (*KWb.* 209) ***irmag, irmeg*** 'scharfe Kante, Rand, Hügel am Ufer'

[*C*+/*Ś*+]I(>i)RMAG(~K)

= *ayrı sug* (Kumd.)
ısıcak (hlk.) 'Hamam'
< ET., OT. ***ısig*** (DLT)+***cak***
An.ağl.:***ısıcak, ısıcaklık*** (*DS.VII*, 2489)
ısıcak doğ-[(hlk.) 'Güneş doğmak'
< ET., OT. ***ısig*** (DLT)+***cak***
ısı 'Hararet, sıcaklık'
= ET, OT (DLT) ***ısig*** ~
KB. : ***ısi-, ısig, ısin-, ısit-***
[~ Süm. *izim* (Tuna 20)]
< * ***ıs-ı-*** [<***hisi-***]
TT.: ISI+ (CAK/ L/ N/ DIRMA/ DIR-/NIŞ /NMA /N- /**OT** 'biber') ;
ISIT-(ICI/ILMA/IL-/IŞ/MA)
An.ağl. : ***ısıcak, ıccak, içcak, ısıcak, ısık*** 'sıcak' (*DS.VII*, 2489)

ISI+*CAK*
IS[*I*=ø]+*CAK*
ISIK
IC(/Ç)[< S(*I*=ø)]+*CAK*

Ayrıca bk. **ısılık; ısot** (<ısıg ot); **sıcak** (< ısıcak < *ısıgcak); **sıtma** (< ısıtma < ısi-)

~ MA. ***ıssü*** (76-6)
~ isti, istilik (Az.) < * *ıssi*
ısılık (Bşk.)
ıssıklık (Uyg.)
ıssıklik (Özb.)
ıssılik (TatK.)
ızü 'sıcak' (Alt.) (*ATS*, 91)
ıssılık (Trkm.)
ıstık (Kzk.) < **ıssık*

IS+**SI**+*LIK*
+*TIK*
İS+**Tİ**+*LİK*
+**İ**+*LİK*
+**SIK**+*LİK*
+**Sİ**+*LİK*
İZ+**Ü**

Eren (*TDES,* 184): YOK

SanalBaba

ısı-['Sıcak olmak, ısınmak'
= OT. ***isi-*** (DLT)
< *is-i-
~ itiy- 'sıcak olmak' < **isī-, itī*
'sıcak' < **isig*
ăšă 'sıcak' (Çuv.) < **isig*

ısıcak[1] 'Sıcak', bk. **ısı**

ısıcak[2] 'Hamam'
< ET., OT. ***isig*** (DLT)+***cak***
An.ağl. : ***ısıcak, ıccak, ısıcak dam, ısı dam, ısık, ıssı dam*** (*DS.VII*, 2489)

ISI+*CAK*
ISI DAM
ISIK DAM
ISSI DAM
I[S >]**C**+*CAK*

ısın-['Sıcak duruma gelmek'
< *isi-* (< *hisi-).
ET.(KT., Uyg.) ***isiş-*** (işteş.) ;
OT. (DLT) ***isi-*** ; Fakat, ***ısın-*** (< ***ısı-n-***) ~ ***isin-*** 'ısınmak, sevmek'
TT. : ISIN-(MA)
~ isinmäk (Az.)
isimåk (Özb.)
issimak (Uyg.)
hissi- (Hlç.) [h+ ikincildir]

[*H*+]İS[S]İ-N-

= *cılın-* (Kırg., TatK.)
jılın- (Kzk.)
yılın- (Bşk., Trkm.)
Ayıca bk. T. Tekin, *Mak.I*, 88.

ısır-['Dişleri arasına alıp sıkmak;dişleriyle koparmak'
= ET. (Uyg.) ***ısır-*** ~ ***ısur-***
OT.(DLT) ***ısır-*** (~ *ısırt-* ~ *ısrış-*)
< ****ıs-(ı)r-***
TT.: ISIR-(ICI/IK/ILMA/IL-/IMLIK/MA/TMA/T-)
~ ıtır- (Yak.)

NOT : *dişlä-* (Az.)
di:şle- (Trkm.)
tişlä- (Bşk., TatK., Özb.)
tişte- (Kzk.)
tiştö- (Kırg.)
T(>d)**İ:Ş**+***L(~t)E(>ä ~ö)-***

ısırama-['Isıramamak'
< ***ısır-ama-*** 'iktidarsızlık çatısı'
[< IS-(I)R- *U-*ma*-]

(DLT) :
*Taşığ ısr**umasa** öpmiş kergek*
= (İnsan) taşı ısıramazsa öpmesi gerek.

ısırga 'Küpe'
= OT. ***ısırġa*** (DLT)
< *ısır-ga*
~ Çağ. ***isirga***; DT. ***isarga***
AH. ***sirġa, isirġa, ısırġa***
Tarj. ***ısırġaḳ***
Tuhf. ***ısırga, sızġa***
An.ağl.: ısırga (*DS.VII*, 2491)
~ ısırġa (Trkm., Hak., Sag.)
ızırġa (Hak.)
isirġa (Özb.)
ıtırġa, ıtarġa (Yak.) < * *ısırġa*
(Bk.T. Tekin, *Mak.I*, 25, 88; *KTLS.*)

I(>i)**S**(>z; t)**I**(>i)**R**-*GA*

ısırgan 'Isırgan otu'
< *ısır- + -ġan
= OT.(DLT) ***ısırġan*** 'çok ısıran'
An.ağl.: ***ısırgu*** (*DS.VII*, 2491)

NOT: buradaki **ısır-** fiili '*dokunarak teni acıtmak veya kaşındırmak; dalamak*' anlamındadır.
= *çalkan* (Kırg.) (< **çal-** 'dala-')
çakkak (Uyg.)
çalkançak; tişteŋkey (Alt.)
(< Moğ). ***tişteŋ-*** 'ısırmak')
gicitiken (Az.)
kıçıtkı ot (Özb.)
kisirtkän (Bşk.)
(sukır) *kıçıtkan* (TatK.)
çitçiti (Trkm.)

Eren (*TDES* 184): YOK

ısırgın 'İsilik'
< ***ısı+(r)+gın*** < ****isig***

ısırgu (hlk.) 'Sivilce, ergenlik'
< *ısı+(r)+gu* < *isig

ısırık 'Çocukları perilere ve göz dokunmasına karşı afsunlamak için ilaç yapıldığı zaman tekrarlanarak söylenir' (DLT)

SanalBaba

< OT. ***ısır-(ı)k***

ısırıl-['Dişleri arasında sıkılmak veya koparılmak'
= OT. ***ısrıl-*** (DLT)
< *ıs(ı)r-(ı)l-*

ısırmuk (hlk.) 'Isırılmış'
< ***ısır-*** [< OT. *ısrıl-*]+ ***-muk***

ısırt-['Isırmasına sebep olmak'
= OT. ***ısırt-*** (DLT) < ***ısır-t-***
TT.: ISIRT-(MA)

ısıt-['Sıcak duruma getirmek'
< *ısı-t-*
Bk. **ısı**
~ itit- (Yak.) < ***isit-***
äšä- 'ısıtmak' (Çuv.) < ***isit-***

ısıtma (hlk.) 'Sıtma hastalığı'
< ***ısı*** [< OT. *isig*]+***t-ma***

ısıtmak (hlk.) 'Sıtma tutmak'
Bk. **ısıtma**

ıskaran 'Hamur kesmeye ve teknedeki hamuru sıyırmaya mahsus, uzun saplı ve geniş ağızlı döğme demirden yapılan aygıt'
< *aş+kar-an*
An.ağl.: ***esiran*** (Konya); ***ısıran, ısgıran, ısıranı, ısırgan, ıskaran, ıskıran, ısran, ısranı, ıstıraç, ıstırani, ihsiran, ikseren, insiran, isiran, isirani, iskıran, istıran, istirani, iyseran, iysıran*** (*DS.VII,* 2490)

ıskır-['Islık çalmak'
< *$\bar{\imath}$s* 'yansıma' + ***kır-***
bk. **ıslık**

ısla-['Islatmak'
< *ıs+la-* [< * *suw+la-*]
~ ısla- (Trkm., TT.)
isla- (Az.) < *ıs-la-*

ıslağ (hlk.) 'Yaş, ıslak'
< ***ısla-*** [< * *suw+la-*]+***-ğ***

ıslak 'Suya batırılmış veya üzerine su dökülmüş olan'
< ***ısla-k*** [< ***su*** (< ET.,OT. *suw*)]
< *su(w)+la-k*
An.ağl. : ***ıslak*** 'peştamal' (*DS. VII*,2492)

ıslama (hlk.) 'Hamur, et suyu ile ıslatılarak yapılan bir tür yemek'
< *ıs* [< ***su(w)***]+***la-ma***

ıslan-['Islak duruma gelmek'
< ıs[***su(w)***]+***la-n-***

DLT. : ***ıslan-*** 'islenmek' ~ ***işlen-***

TT.: ISLAN-(MA)

NOT: Trkm. ve Az. dışında öteki Türk şivelerinde ***ısla-*** fiili ve türevleri yoktur. (Bk. *KTLS*)

ıslat-[(hlk.) 'Bir kimseyi ağır sözlerle aşağılamak, onurunu kırmak' (*DS.VII*, 2492)
< ***ıs*** [<-*su(w)*]+***la-t-***

ıslık 'Islık
< *$\bar{\imath}$s* 'yansıma' +***lık***
=An.ağl.:**üflük** (<***ü:f*** 'yansıma') +***lük***; Alt. **şıŋkır** (< ***şıŋ*** 'yansıma')
Eren (*TDES* 184): YOK

ısmık (hlk.) 'Sessiz, utangaç, sıkılgan'
< *ıs* [< ****idi***]+***mık***
An.ağl.: ***ısmık, ısmuk, ısnık, ımsık, ımzık*** [**-s->-m-** göçüşmesi] (*DS.VII*, 2493)

ısot, bk. **isot**
An.ağl.: ***ısot, ısotu, ıssıot, ıssot*** 'biber' (*DS.VII*, 2493)

Tü. > **Zaza.** *isot, issot* (*ZTS*, 167); **Kürt.** *isot*

IS[*SIG=ø*]+*OT/+OT+U*
ISSI[*G=ø*]+*OT*
ISS[*IG=ø*]+*OT*

ıssız 'Sahipsiz, tenha'
< *ıs+sız* < ****idi+siz*

ET. ***idisiz*** >> * *iyisiz* > * *i:siz* >
EAT. ***isüz*** [*i:süz*] >> ***issuz*** >
ıssız (T. Tekin, 323)

OT. **iđi** 'sahip, efendi; Tanrı'
KB.: ***isiz*** 'kötü, fena' ~ ***esiz***
TT.:ISSIZ+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***ısīz*** 'ıssız, tenha' (*DS.VII*, 2491)

Tü. > **Zaza.** *ısız, issız* (*ZTS*, 167),

SanalBaba

issızey 'ıssızlık'

~ issız (Az.)
esiz (Kzk.)
= *egisiz yär* (Uyg.)
elsiz (Kzk.)
kişisiz (TatK.)
kişihiz, (Bşk.)

Nişanyan (*SS* 188): **ıssız** = *isiz* sahipsiz, metruk (xıv) < **ET** ? *is* sahip (XIII)

ışı-['Işıklanmak, aydınlanmak'
= OT. ***yaşu-*** 'parlamak, şimşek çakmak' ~ ***yaşu-*** (DLT)
Har., Id. ***yışı-*** 'ışımak, parlamak'
Osm. ***ışı-*** < *yaşı-*
< ET. ***yaşu-*** [*yaru- yaşu- ; yaltrı- yaşu-* birlikte] < ***yışı-*** ara şekli ile, < ***yaşu-/yaşı-***] (*Mak.II*, 97)

DLT: ***yaşın*** 'şimşek' < ***yaşı-n***
yaşna- 'şimşek çakmak, parlamak' < ****yaş(ı)n+a-***
yaşınlığ 'şimşekli' < ****yaş(ı)n+lığ***
KB : ***yaşık*** 'güneş'

TT.: IŞI- (LA-/LDAK/ILDAMA/ DA-/LDAT-/L IŞIL/LTI)
An.ağl.: ***ışı-***.'dişlerini göstererek gülümsemek' (*DS.VII*, 2496);***ışı-; ışınla-*** 'aydınlanmak'

Sevortyan (s. 674): **ışı- ~ *ışa-* **YANLIŞTIR**

ışık 'Aydınlık'
= ET. (Uyg.) ***yaşuk*** [*yaruk yaşuk*],
OT. (KB) ***yaşık*** 'güneş'
Çağ. ***yaşık***
<****yaşu-*** (> ****yışu-***) > ***ışı- + -k***
TT.: IŞIK+ (ÇI/KÜRE/LAMA/ LANDIRILMA/ LANDIRIL- / LANDIR-/LANMA/LAN-/LI/ ÖLÇER/SIZ)
An.ağl. : ***ışıklık*** 'pencere' (*DS. VII*, 2495); ***ışıkça*** 'lamba'; ***ışık ıldırık*** 'aydınlık'; ***ışıklama*** 'küçük pencere'
~ ışşığ (Ker.)
ışşığ (Tav., Tuz.)
şığ (**ı-** düşmüştür.) (Tel.)
ışık (Trkm., TT.)

ışığ (Az.) < *yaşık*

Fakat, (Ker.) ışıh,li 'ışıklı' (*KrTS*,202)

işıg (Az.)
ışık (Trkm.)

I(>i)Ş[Ş]I(>i)Ğ(> h,)

= *yåruğlik* (Özb.)
yoruk (Uyg.)
carık (Kırg.)
jarık (kzk.)

Y(> c, j)A(> å, o)RU(>ı)K

ışıkçı 'Gösteri sanatlarında ışık düzenini yapan kimse'
< ***ışık+çı***
~ işıgçı (Az.)
ışıklandırıcı (Trkm.)

ışıklık (hlk.) 'Eşik'
< ***eşik*** [= ET. *eşik*]+***lik***
DLT : ***eşik ; eşiklik***

fakat: ***eşük*** '1. büyüklerin mezarları üstüne serilmek üzere gönderilen ipek kumaş; 2. örtü, bürgü, üste giyinilen, bürünülen, her nesne'

ışılak (hlk.) '1. Parlak ; 2. göz'
< ***ışı-*** [< ET.* *yaşu-*]+***-k+la-k***
An.ağl. : ***ışılak, ışılah, ışlak, ışıldak*** (*DS.VII*, 2495)

ışılböcē (hlk.) 'Ateşböceği'
< ***ışı-l+böcek***[bk. **böcek**]+***i***
An.ağl.: ***ışılböceği, ışılböcü, ışıldakböcü, ışıldayıkböceği, ışlakböce*** (*DS.VII*, 2496)

IŞI-L+BÖCEĞİ/+BÖCÜ
+DA-K+BÖCÜ
+DA-Y-IK+BÖCEĞİ
IŞI-L+[D=ø]A-K+BÖCE

ışılda-['Parıldamak'
< ***ışı-l+da-***
TT. : IŞILDA-(MA/T-)

ışıldak '1.Projektör; 2. parlayan, ışıldayan; 3. yakamoz'
< ***ışı-l+da-k***

ışıldırik (hlk.)'Sazlık yerlerde yetişen şen, geniş yapraklı, yeşil bir bitki'

SanalBaba

< ***ışı-l+dırık*** 'addan ad yapan ek'

ışılgı (hlk.) '1. Ateş, lâmba vb. şeyletden gelen ışık; 2.lâmba'
< ***ışı-l+gı.*** Bk. **ışı-**
An.ağl.: ***ışılık, ışıtın, ışlak*** (*DS. VII*, 2497)

ışıltı 'Hafif ışık; aydınlık'
< ***ışı-l+tı.*** Bk. **ışı-**
TT.: IŞILTI+(LI)
An.ağl.: ***ışıltı, ışınlık*** (*DS.VII*, 2496)

ışın 'Şua'
< ****yaşın*** [< ****yaşı-n*** 'yıldırım'
(> ****yışın*** > ***ışın***) Bk. **ışı-**
TT.: IŞIN+(IM/LAMA/LA-/LANMA/ LAN-/ LAYICI/LILAR/ÖLÇER)

ışıt-['Işık saçmak'
< ***ışı-t-***. Bk. **ışı-**
TT.: IŞIT-(MA)

ışkın 'Dağlarda yetişen ve baharda çubuk gibi gövdesi soyularak yenilen ekşimsi bir ot'~ **uşkun**
= OT.***uşġun ~ kuşġun*** 'ekşi bir çeşit ot' (DLT.I, 440)
< * *Tü.* ***uşġun (> ışgın)***
[*DLT'te* ***kuşġun*** *biçimindeki* ***k***+ *ikincil ses olabilir.*]

NOT: ET'de ***usķun*** 'sarımsak' (H.I.6, 44/*EUTS*, 267)

An.ağl.: ***ışgın, içgın, ıçkın, ışkın*** '1.bir yıllık ağaç sürgünü;2. kayalık yarlerde ve dağlarda yetişen, yenilebilir, ekşi bir tür ot' (*DS. VII*, 2495) ; ***ışkınla-, ışgınlan-, ışkınnan-*** 'filizlenmek, sürgün vermek' (s.2497)

IŞ(~Ç)G(~K)IN

Tü.> **Zaza** (Hozat) *ışkın* (*DAO*, 237)

~ ışgın, ışgın *tüp* (Kırg.)'ışkın kökü' (sarı boya elde edilir)
ışgın (Trkm.)
yışkım [~ *yışkıt* (?)] (Tel.) 'ravend'

ışkı (TatK.) (Radloff)

[Y+]IŞ (~*UŞ*)-**K** (>*g*)**I** (~*U*)**N** (>*m*)

Eren (*TDES* 184): < Fars. **aşhūn** (< **aşxuvān**) 'a sort of dock (plant)' ~ **işxūn** 'a sort of dock'

YANLIŞTIR. Çünkü, DLT'te ***işgunmak*** adı ile verilen ve [Farsçası '***aşhun***', Arapçası '***el-rībās***' olan bitki] diye adlandırılan bitki ile **uşġun** ~ **kuşġun** adı ile verilen bitki arasında fark vardır.Bu fark Kâşgarlı Mahmud tarafından da bilindiği için iki ayrı başlık altında verilmiştir.

Tzitzilis (*GrLw* 371): < Rum. **(YANLIŞ)**
Doerfer (*ED* 259): <Tü.
TS.I, 669: < Tü.
NOT: ***YKS***'nde: ***ışkın, ışkınla-, ışkın ver-*** (s.50)

ışkırık (hlk.) 'Hıçkırık'
< [***h***+]***īç*** 'yansıma'+***kır-(ı)k***

ışluk (hlk.) 'Erkek gömleği'
< ***iş+lik***

Tü.>**Zaza.** *işlig* 'gömlek' (*ZTS*, 168)

Bk. **içlik**

ıycık, bk. **Izıcık**

-I*4*z- : Fiilden fiil yapan ek
OT. ***ak-ız-*** 'akıtmak'
Çağ. ***akuz-, akız-; bakız-*** 'baktırmak'
Uyg. ***kork-uz-*** 'korkutmak'
DLT: ***tap-uz-*** 'bilmece sormak'
Az. ***dadız-*** 'tattırmak' <****tāt-ız-***

ızıcık (hlk.) 'Azıcık'
< ***az+(ı)cık***
An.ağl.: ***ıycık, ızcık, ızıcıh, ızıcık*** (*DS.VII*, 2498)

I[< A]Z(~Y)+*I*+*CIK*(>*h*)

SanalBaba

-İ-

i- 'Takip etmek': ***i-z*** 'iz', ***i-yin*** 'göre'

i- 'Ek fiil'

< ****er-***

i+ 'Türkçeye Batı ve Doğu dillerinden giren sözcüklerin başına eklenen ses'
[Anadolu ağızlarında.]

(krş. **ı+, e+, o+, ö+, u+, ü+** ünlüleri de **R** ve **L** ile başlayan yabancı sözcüklerin başına eklenir.)
ilimon < **i**+limon
ileğen ~ ilæn < **i**+leğen
ilāna < **i**+lahana
irecep ~ ercep < **i+, e+** Recep
iskandil < İt. scandiglio
iskarpin < İt. scarpino
iskele < Rum (Bizans) scala
iskonto < İt. sconto
istif < İt. (Venedik) stiva
işporta < İt. sporta
....vb.

ibibik 'Hüthüt kuşu, çavuşkuşu'

< ET. ***üpgük***
~ OT. übgük, übüp (DLT)
An.ağl.: ***ibabap, ıbıbık, ibbik, ibibili, ibibuk, ibibük, ibicek, ibigügük, ibik, ibikkukuk, ibikli, ibilcik, ibileyik, ibilik, ibiyhliguş, ibobik, ibobop, ibrik, ibubuk, ibübük, ivibik*** (*DS.VII*, 2500)

ibik 'Bazı kuşların tepesinde bulunan kırmızı deri uzantısı'

= **ibibik** < ****ip+ibik***
An.ağl.: ***ibik, ibicik*** 'köşe, kenar, uç' (*DS.VII*, 2501)

iç 'Dahil; **dış** karşıtı'
= ET ***iç*** (VIII. yy.) ; OT. ***iç***

ET. ***içre*** < ***iç-re*** 'içinde'
< ****içir+e*** [*taşra* < *taş-ra* dışarıda' < * *taşır-a* zarfında olduğu gibi **-r**'li isimlerin – **A**'lı ***datif-lokatif*** hâlidir.]
ET. ***içik-*** <**iç+gä-//içgär-* <**içgä-r*

OT. : **içegü** 'kaburga kemiklerinin iç tarafında bulunan şeylerin adı' ; **içger-** 'içeriye koymak' ; **içkur** 'iç kuşağı, uçkur' ; **içlik** 'eyer keçesi, içlik' ; **içre** '+de, içinde' ; **içük** 'samur, teyin gibi hayvanladerisinden yapılan kürk' ; **içton** 'iç donu'

TT. : İÇ+ (ER/ERİSİ/ERİK/ERKLİ/ERLEK/ERMEK/KİN/SİZ/TEN/TENLİK /TENLİKLE/TENLİKLİ/TENLİKSİZ/TENSİZ)
~ iç (Az., Trkm., Kırg., Uyg., Özb., TatK.)
iş (Kzk.)
is (Bşk.)

İÇ(>ş, s)

iç-[1] 'İçmek'
= ET., (KT., Uyg.), OT. ***iç-*** (DLT)
TT.: İÇ- (İCİ/ İCİLİK/ İLİŞ/ İLME/İL-/İM/İMLİ/İMLİK/ İLME/İL-/İRİŞ/ İRME/İR-/ İRTME/İRT-/İŞ/İT/İT-/İTİM/ İTME/Kİ/KİCİ/KİCİLİK/Lİ/ KİSİZ)

iç-[2] '(sigara vb.) içmek'
= *çäk-* (Az., Uyg.)
çek- Özb., Trkm.)
çeg- (Kırg.)
şeg- (Kzk.)
tart- (Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)

içağrısı (hlk.) '1. Dizanteri ya da kolera; 2. verem; 3. kin, düşmanlık'
< ***iç+ağrı+sı***

içdonu 'İçe giyilen don'
= ET. ***işton*** (< ***iç+ton***); Çağ., TatK. ***ıştan*** (> Rus. Vasm. 3: 429 *ştanı*)

içecek 'İçecek, meşrubat, içecek her şey'
< ***iç-ecek***
~ içki (Az.)
içkilik (Uyg.)
içği (Trkm.)
içilecek (Az.)
içimlik (Özb., TatK., Uyg.)
isimlik (Bşk.)

SanalBaba

işki (Kzk.)

İÇ(>ş)K(>ğ)İ/+*LİK*
İÇ(>s)İM+*LİK*
İÇ-*İL-ECEK*

= *susın* (Kzk.)
sūsunduk (Kırg.)

içer-['İçine almak, ihtiva etmek'
< ET. ***içgër- ~ içkër-*** (*EUTS*, 88)
TT. : İÇER-(ME)

içeri 'İçeri, içerisi'
= ET. ***içgärü*** (*İKPÖ* 147)
< ***iç +gerü*** 'yön eki'
OT.(DLT) ***içre*** 'iç, içinde, içerisinde'

[krş. **taşra** < ***taş+ra*** < ***taş*** 'dış' + ***ġaru*** ; **yukarı** < ***yok*** 'yokuş' + ***ġaru***]

TT. : İÇERİ+ (Sİ/K/KLİ)
An.ağl. : ***içer, içeri, iceri*** (*DS. VII*, 2504)

İÇ(> c)+*ER/+İ*

~ içäri (Az.)
içeri (Trkm.)
içkeri (Kırg.)
içkäri (Özb., TatK.)
işkeri (Kzk.)
iskäri (Bşk.)

İÇ(>ş, s)+[K]*ERİ*

içerik 'Muhteva'
< ***iç+er-i+k***
TT.: İÇERİ+(Lİ)

içerle-['İçin için öfkelenmek, kırılmak'
< ***iç+eri+le-*** 'için için öfkelenmek, kırılmak'
[< OT. ****içger-*** 'içeriye koymak, koğlamak']
TT. : İÇERLE- (ME/YİŞ)
= *istän kız,ıv* (Bşk.)
içtän kızu (TatK.)
içinden öykelemek (Trkm.)
içidä aççığlanmak (Uyg.)

içerlek 'Yanındakilerden daha içerde'
< ***içärräk*** < ****içärü+räk***
< ***iç+gärü+räk***

iç güvey/güveyi/güveğisi 'Karısının evinde oturan damat'
< ***iç+güvey*** (bk.)
~ içküyav (Özb.)
= *öye gi:ren giyev* (Trkm.)
evägirän (küräkän) (Az.)
küç küyö: (Kırg.)
küçük küyo (Uyg.)
küşik küyev (kzk.)
başka sıkmağan kiyäv (Bşk.)

içil-['İçmek işi yapılmak'
< ***iç-(i)l-***
TT.: İÇİL-(ME/İŞ)

içim 'İçmek işi ya da biçimi'
< ***iç-im***
= ET. ***içim*** 'sıvı hâlindeki yemek' (*EUTS*, 88)
TT.: İÇİM+(Lİ/LİK)

için 'Amacıyla, maksadıyla'
= ET. ***uçun ~ üçün***
< ****uç+(u)n***

veya
< ****uç*** 'sebep'
+u+n 'vasıta durumu eki'

EAT: +***çün***: *çekilmekçün* ; ***içün***

Tü. > **Ar.** (Lüb.) [h,āṭır]*şān*; (Mıs.) [h,āṭrit]*şin*; (Sur.) [h,āter]*şen* (*ALTK*, 74)

~ üçün (Kırg., Özb., Uyg.)
üçi:n (Trkm.)
üşin (Kzk.)
öçin (TatK.)
ösön (Bşk.)
uçın (Kumd.)
uçun (Kumd.)

U(> ü, ö)Ç(> ş, s)U(> ı, i, i:, ö)N
Eren (*TDES* 187):YOK

içinde (zf.) 'Süresinde, zarfında'
< ***iç+i+n+de***

içindeki(ler) 'Şümûl; münderecât'
< ***iç+i+n+de+ki***
~ içindä:ki (Trkm.)
içindä:kiler (Trkm.)
içindegisi (Kırg.)
içtälik (TatK.)

SanalBaba

içindağilär (TatK.)
içine alyān (Trkm.)
içkiri (Uyg.)
işindegisi (Kzk.)
işindegileri (Kzk)
istälik '*içerik*' (Bşk.)
isindağilär (Bşk.)

için için (zf.) 'içinden, açığa vurmayarak'
< *iç+(i)n*
~ için-için (Az.)
içidin (Uyg.)
içinen (Kırg.)
içtän (TatK.)
iştäy (Kzk.)
istän (Bşk.)

içir-['İçirmek'
= ET., OT. ***içür-*** (DLT)
< *iç-(I)r-*
TT. : İÇİR-(İLME/İL-/İŞ/ME/T-/TME)

iç işleri 'Dahiliye'
< *iç+iş+ler+i*
~ iç işleri (Uyg.)
içeri i:şler (Trkm.)
içki işlär (Özb., TatK.)
işki işter (Kırg.)
işki ister (Kzk.)
iski işter (Bşk.)

içit (*esk.*) 'İçilecek şey'
< *iç-it*
TT. : İÇİT+(İM/MEK)

içirik (hlk.) 'Yatak doldurmaya yarayan yün, pamuk, kıtık gibi şeyler.'
< *iç+(i)r-(i)k*

içki 'İçki, meşrubat'
= ET. ***içgü*** (*içkü* ?) (*İKPÖ* 148)
< *iç-gü* ; OT.(DLT) ***içkü***
bk. **iç-** fiili.
TT. : İÇKİ+ (Cİ/CİLİK/Lİ/SİZ)
~ içki (Az., TatK.)
(alkogollı) içği (Trkm.)
iski (Bşk.)
içimdik (Kırg.)
içkilik (Kırg.)
işimdik (Kzk.)
(alkolgol'di) isimliktär (Bşk.)
(spirtli) içimliklär (Özb.)

İÇ(>ş, s)-*K(>ğ)İ+LİK*
-İM+L(>D)İK

içkili 'İçkili, sarhoş'
< *iç-ki+li*
~ içkili (Az.)
içğili (Trkm.)
içken (Kırg.)
içkän (TatK.)
iskän (Bşk.)

İÇ(>s)-*K(>ğ)İ+Lİ*
-KEN

içlen-['1. Tanelenmek, iç tutmak ; 2. duygulanmak'
< *iç+le-n-*
TT. : İÇLEN-(DİR-/İŞ/ME)

içli '1) hassas, duygulu ; 2) içi dolu'
< *iç+li*
krş. DLT. : **iç söz** 'yürekteki gizli şey, sır'
TT. : İÇLİ+(LİK)

içlik 'İçe giyilen çamaşır'
< *iç+lik*
OT. : ***içlik*** 'eyer keçesi' (DLT)
An.ağl. : ***içılık, işlik, éslık*** (*DAO*, 238) ; ***içlik*** (*DS.VII*, 2506)

İ(>é)Ç(>s)+*LİK/+LIK/+ILIK*

Tü. > **Kürt.** *içlık* 'iç çamaşırı, gömlek' (*DAO*, 238); **Zaza.** *işlıg* 'gömlek' (*ZTS*, 168)

içme '1) içmek işi ; 2) suyu şifa için içilen kaynak'
< *iç-me*
TT. : İÇME+(CE/LER)
İçme 'Yer adı-Elazığ'. Anadoda ***içmeler*** biçiminde kullanılır: *Urla içmeleri, Dutluca içmeleri*

içre '1. İçinde; 2. arasında'
< *içir+e* 'yön eki'
~ ihirje (Yak.) << ***içir+di***
[*Mak.II*, 515]

içrek 'Batınî; **dışrak** karşıtı'
< *iç+rek*

SanalBaba

içsel 'İçle ilgili'
< ***iç***+ Fr. –*sel*

NOT: Türkçenin yapısına aykırı, uydurma bir sözcüktür.

içsiz 'İçi olmayan taneli sebze veya kuru yemiş'
< ***iç+siz***

içten 'Yürekten, candan, samimi'
= ET. ***içtin*** 'iç, içten' (*EUTS*, 89)
< ***iç+ten***
TT.: İÇTEN+(LİK/LİKLE/LİK-Lİ/LİKSİZ/LİKSİZLİK/SİZ)
= üräkdän (Az.)
çın yürekden (Trkm.)
çin yüräkdän (Özb.)
çin yüräktin (Uyg.)
çın cüröktön (Kırg.)
şın jürekten (Kzk.)
ısın yöröktän Bşk.)

idi[1] 'Sahip' → **iye(+lik)**
< ****édi***
~ äydi (Hlç.) < **ēdi*

idi[2] '*i*-mek fiilinin görülen geçmiş zamanı'
< ***i-di*** [<****ér-*** 'olmak, imek' +***-di***]
'görülen geçmiş zaman eki'
idiniz < ET.(KT) ***ertigiz***

igirmi, bk. **yirmi**
~ iyirmi (Az.) (*AHYÖ*, 511)

iğ 'İğ'
= ET., OT (DLT) ***ig ~ ik~yig~ yik***
< ****i:g ~ i:k***
TT. : İĞ+(DEMİR/LİK)
~ iy (Az.)
iyik (Kırg.)
īk (Trkm.)
ig (Ker.)

İ:(>i)G(>y)+*[İK]*

= *urçuk* (Özb.; Uyg.)
urşık (Kzk.)
orsok (Bşk.)
düg (Sel., Tel.)
dük (Urg., Tel./*KrTS*, 204)
Eren (*TDES* 187) : **iğ**[1] YOK

iğde 'İğde ağacı ve meyvesi'
= ET. ***yigde*** *(EUTS, 295)*
OT. ~ ***yikte~igde*** (DLT)
< [y] ***igde***
~iğde (Trkm.)
iydä (Az.)
yigde (DoğuT.)
cigde (Kırg., DoğuT.)
cīde (Kzk.)
ciydä (Özb.)
ciyde (KKırg., Kırg.) (> Rus. *djida*)
çiğdä (Çağ.)
jiyde (Kzk.)

Y[>c, ç, j]İG(>ğ, y)[= Ī]DE

~ Moğ. (*KWb.* 471) : ***cegde*** ~ Tung. ***cikt*** (Räsänen, *V* 202)
Eren (*TDES* 187) : YOK

iğdiş 'Enenmiş hayvan'
= ET. ***igdiş*** 'besleme, ehli hayvan veya hizmetçi' (xı), ***ikdiş*** (Br.); ***égdiş*** (*EUTS*, 69)
< OT. (DLT) ***ikdil-*** 'terbiye edilmek' ; ***ikdiş*** 'anaları bir olan' ~ ***ikid-*** 'eğitmek'

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***iğdiş*** sözcüğü yok.

iğne 'İğne'
= ET. ***igne ~ yigne*** *(EUTS, 296)*
< ****ig, ik,***
OT. ***yig, yik*** 'iğ' ; ***yigne, yiŋne*** (DLT)
TT. : İĞNE+(Cİ/CİLİK/Fars. DEN+LİK [< dān+lık]/LEME/LE-/LENME/LEN-/LEYİCİ/LEYİŞ/Lİ/LİK)
An.ağl. : ***inne*** (*DS.VII*, 2544)

Tü.> Zaza. *inne* (*DAO*, 241); Ar. (Ir.) *iykne* (*ALTK*, 78)

~ ignä (Özb., Uyg.)
iŋŋe (Trkm.)
iŋä (Kç.)
iynä (Az.)
iyne (Kzk., Kırg.)
inä (Bşk., TatK.)
innä (Soy., Leb.)
jiŋnä (Uyg.)

[J]İG(>ŋ, n)[=Ī]NE

SanalBaba

iğren-['Tiksinmek'
= OT. ***yigren***-
'tüyü ürpermek, iğrenmek'
< OT. ***ig** 'hastalık'+**re-n**-
~ MA. ***yigren***- (17-7)
TT.: İĞREN- (DİRME/ DİR-/ GEN/ GENLİK/ İL- / İŞ/ ME/ RENTİ)
~ iyrän- (Az.)
yiğren- (Trkm.)
yirän- (Bşk.)
cirkän- (Özb.)
ciyirkenüç- (kırg.)
çirän- (TatK.)
çırkan- (TatK.)
jirkän- (Uyg.)
jiyrä (Kzk.)
jiyirkän- (Kzk.)
sirkän- (Bşk.)
sikän- (Bşk.)

[*Y+>C+/Ç+/J+/S+*]**İĞ(>y)**
+RE(>ä)-N
[-ğ(>y)r- >-rğ(k)-]

Eren (*TDES*, 188): YOK

iğrenç 'İğrenme duygusu uyandıran, tiksindiren'
< *ig+re-n-ç*
= ET. ***yirinçlig*** *(EUTS, 298)*
~ MA. ***yigrenci*** (78-6)
TT.: İĞRENÇ+(LİK)
~ iyränc (Az.)
yiğrenci (Trkm.)
yiränis (Bşk.)
ciyirkeniçtü (Kırg.)
cirkänç (Özb.)
çiräniç (TatK.)
çirkanıç (TatK.)
jerkenişti (Kzk.)
jiyirkenüv (Kzk.)
sirkänis (Bşk.)

İG(>y)REN-C
[*Y+>C+, Ç+, J+, S+*]
İRKÄN-*Ç/-İS*
İRKAN-*IÇ*
İĞREN-*C+İ*
İRÄN-*İS*
İYİRKEN-*İÇ-TÜ*
-ÜV

Eren (*TDES*, 188): YOK

iğreti, bk. **eğreti**
< *ig-re-t-i*
TT.: İĞRETİ+(LEME/LİK)
iğri, bk. **eğri**
TT.: İĞRİ+(LİK/L-/T-)
iğsi 'Yarı yanmış odun', bk. **eğsi**
iken (zf.) 'Esnasında, -dığı, -diği halde/zaman.
= OT. ***erken*** (DLT)
< **ér-ken*
~ ikän (Az., Bşk., TatK.)
ekende (Kırg.)
gändä (Özb.)
-kanda (Uyg.)
-ğanda, -gende (Kzk.)
-gen väḳtdä (Özb.)
-ğan/-gän vakıtta (Uyg.)
iki '2, iki'
= ET. (KT) ***(ä)ki***, ***eki***
(Uyg.) ***ékki***
'YKY (*İKPÖ* 143)~ ***äki***; OT. ***ikki ~ iki*** (DLT) < **i:ki*
< **ēki*

ÖT. ****ēkir*** 'ikiz' < * *ēki* 'iki'+***r***
[ÖT'de görülen bu ****r*** fonemi normal ****r*** foneminden farklı olup, çokluk bildirir.]

CC. ***ekki ~ eki***
SUyg.: ***işkon < iki+on*** (-ş- türemedir)
Hou. ***yeki*** < AT. **ēki*

krş.: Toharca A : ***wiki***, '20', B ***ikäm***, ****yikäm*** '20', B ikante 'yirminci' (bk. *TochEl I*, 63, 160-161; *İKPÖ* 143)

TT.:İKİ+(Cİ/CİLİK/LEM/LEME/LE-/LEN/LEŞME/LETME/LET-/Lİ/LİK)

Tü. > **Ar.** (Cez., Mıs., Sur.) ***iki:bir*** (*ALTK*, 78) ; (Ir.) ***iki: közüm***
~ iki (Ker., Az., Bşk.,TatK., Trkm.) < ****ikki*** < ****** *ēki*
ikki (Ker., Tel., Tuz., Uyg., Yak., Çuv.) < *******ēki*
eki (Kumd., Kzk., Kırg.)
äkki (Hlç.) < **ēki*
ki (Ker.) (*KrTS* 216) < **ēki*

kibâşlı 'gidiş-dönüş' < iki başlı
ki gévílli 'kararsız'
kilemeğ ~ ikilemeğ 'ikilemek'

SanalBaba

kiliğ ~ ikkiliğ 'ikilik' (*KrTS* 216)

ikilem 'İki önermesi bulunan ve her iki önermenin vargısı olan tasım'
< ***iki+le-m***

Nişanyan (*SS*, 194) : **ikilem** ***YT*** (1942) < İKİ.
* Anlamı belirsiz olan *–lem* ekinin Fr. *dilemme* (ikilem) sözcüğünden esinlendiği düşünülebilir. (***YANLIŞTIR***. Çünkü, **+le-** isimden fiil yapma eki, **-m** de fiilden isim yapma ekidir.)

ikileme (hlk.) 'Sürülen tarlayı ikinci defa sürmek'
< ***iki+le-me***
An.ağl.:***ikilemek, ıkilemek, ikizlemek*** (*DS.VII*, 2514)

ikilik 'İkisi bir arada, iki taneden oluşmuş,iki tane alabilen'
< ***iki+lik***
~ kiliğ, ikkiliğ (Ker.) (*KrTS* 217)

ikinci 'İki sayısının sıra sıfatı'
= OT. (DLT) ***ikinç***; Uyg. ***ekkinti*** 'YKYNTY (*İKPÖ*, 144); *Ayrıca krş.* (DLT) ***ikindi*** 'bazısı, öteki, *ikinci*' (I, 140, 185, 186, 231 ..vb.)
Volga Blg. : ***ekiş*** < **ekinç*
< *ēkinç*
< * ***ēki+nç***

[Toharcada sıra sayıları, (A) **-nt/-nci** ve (B) **-nte** ile oluşturulmaktadır. Toharca B, ***ikante*** 'yirminci' anlamına geliyor. *TMEN* no.65]

TT.: İKİNCİ+(L/LİK)

Tü.> **Ar.**(Mıs., Sur.) *ikinci:* (*ALTK*, 78)

~ ikinci (Trkm.)
ikkinci (Özb., Uyg.)
ikinçil (TatK.)
ikinsil (Bşk.)
ekinçi (Kırg.)
ekinşi (Kzk.)

İ(>e)**[K]İ**+*NCİ*
+*Çİ*/+*ÇİL*
+*NDİ*
+*NŞİ*
+*NSİL*

ikindi 'Öğle ile akşam arasındaki süre'
= ET. ***ikindi~ikinti~ékinti*** 'ikinci, öteki' (*EUTS*, 91)
~ OT. ***ikindi ~ ekindi*** 'öbürü, öteki' (DLT)
CC. ***ekindü*** 'ikindi duası'
Hou., Bulg. ***yekindü***
Tuhf. ***ikkindi*** < **ēkintü*
< ***iki*** [< **ēki*]+***nti***
'ikinci'
TT. : İKİNDİ+(ÜSTÜ/YİN)
~ kindi, kíndí (Ker.) (*KrTS*, 217)
ilkindi (Az.)
ikindi (Bşk., TatK., Trkm.)
ekindi (Kzk.)

[İ+=ø]**Kİ**+*NDİ*
İ(>e)[***L***]**Kİ**+*NDİ*

= *tüştön kiyin* (Kırg.)
tüşdän keyin (Özb.)

ikindiyin 'İkindi vaktinde'
< ***iki*** [< **ēki*]+ ***ndi+y(i)n***

ikircik '1) İşkil, şüphe; 2) kararsızlık'
= OT. ***ikirçkün*** (DLT)
< ***iki*** [< **ēki*]+***r-ç-kün***
TT.: İKİRCİK+(LENME/LEN-/LİLİK)

ikircim = **ikircik**
TT.: İKİRCİM+(Lİ/LİK)

ikişer 'İki sayısının üleştirme sıfatı'
< ***iki*** [< **ēki*]+***(ş)er***
[(ş) türeme ünsüzdür.]
~ ikişär (Az., Bşk., TatK.)
= *iki-iki* (Az.)
iki-ikiden (Trkm.)
ikki-ikkidin (Uyg.)
ikkitädän (Özb.)
ekiden (Kzk.)
eki-ekiden (Kırg.)

iki yüzlü 'Riyakâr'
< ***iki*** [< * *ēki*]+***yüz+lü***
TT.: İKİ YÜZLÜ+(LÜK)
~ ikiüzlü (Az.)
ikiyüzli (Trkm.)
ikki yüzlük (Uyg.)
ikkiyüzlämä (Özb.)
ikiyözli (TatK.)
iki yöz,lö (Bşk.)
eki cüzdü (Kırg.)
eki jüzdi (Kzk.)

SanalBaba

İ(>e)K[K]İ
Y(>c, j)Ü(>ö)Z(>z,)
+L(>d)Ü(>ö,i)
+LEME
+LÜK

ikiz 'Bir doğumda dünyaya iki kardeş'
= GT. ***ekiz***
= OT. ***ikkiz*** (DLT)
CC. ***egiz*** < **ēkiz*
Hou. ***yekiz, yikiz*** < ** ēkiz*
< ****ēki+z***

< ** **äkiz*** < **äkiŕ* (Räsänen, *V* 39)

TT.: İKİZ+(LER/Lİ/LİLİK)
~ äkiz (Az.) < ** äkkiz*
ekiz (Trkm.)
egiz (Uyg., Kzk., Kırg.)
egizäk (Özb.)
iğiz,(äk) (Bşk.)
iğiz(äk) (TatK.)
iyis (Tuv.)
yigis (TatK. /dial.)

[*Y*]İ(>e, ä)**K**(>g, ğ, y)**İ**+*Z(>z,/s)*[+*äk*]

~ Moğ. (*KWb.* 206): ***ikire*** (> Yak. *igirä, igiri*; Man. *ikiri*)
Çuv. ***yikĭr*** 'ikiz' < ** ēkir*
< ** ēki+r*

[*iki, ikindi, ikiz* için ayrıca bk.:
T. Tekin, *Mak.I*, 2, 30, 314, 315; *Mak.II*, 604]

il[1] '1.Barış, barış hâli ; 2. *Barış içinde yaşayan boylar, kabileler ; 3. boylar, kabileler birliği, siyasî birlik; 4. devlet; 5. ülke, yurt; 6. halk, ahali; 7. yabancı insanlar; 8. Vilâyet; 9. = il'
= KT. ***él*** ; OT. (DLT) ***él, i:l***
[< ****é:l*** (T. Tekin ; Hamilton : *İKPÖ*, 144)]
~ i:l (Trkm.)

TS.I, 1988'de: 3, 5, 6 ve 7. maddeler **el** biçiminde verilmiştir.
ET'de: ***il***'*in türevleri şunlardır*:
ilçi 'hükümdar, devlet adamı'
ille- 'devlet kurmak, teşkilatlanmak'
illen- 'hükmetmek, idre etmek'
illeş- 'barışmak'
ilig (<***il+lig***) 'hükümdar'
ilornu (<***il orunu***) 'taht, saltanat'
KB'de : **il, ilçi, ilek** 'sahip'
ilig, iltiş-.

TT. : İL+(ÇE/ÇEBAY)

il[2] 'Ön taraf, doğu'
= ET. ***il***
ilk (< ***il+k***) 'birinci, ilk'
ilkin (< ***il+k+(i)n***) 'evvelâ'
ileri <***il+eri*** (< *** ***il+gerü***)
iley 'huzur, yan, ön, karşı taraf' < ***il+ey***

bk. Ş.Tekin, « ***İl*** kelimesi ve İştikaklarının Hikâyesi", ***Tarih ve Toplum 95*** (1991), s. 14-19.; ***İştikakçinin Köşesi***, s.103-119.
G.Doerfer, *TMEN II*, 653: ıl, s.194.

TT.: İL+(ERİ/ ERİCİ/ ERİCİLİK/ ERİDE/ ERDE/ ERLEK/ ERLEME/ERLE-/ERLETME/ ERLET-/ERLEYİCİ/ERLEYİŞ)

il-['Bağlamak, birleştirmek'
= ET. (Uyg.) ***il-, yil-*** 'iliştirmek, bağlamak', ***yilin-*** ~ ***ilin-*** (edilgen çatı) ; OT. ***il-*** (DLT) 'ilişmek' (DLT)
< AT. ****īl-*** < ****ī-***

ET. **il-** = **tart-** (eş anlamlı): **ilip tardıp** 'iliştirip çekerek'
OT.: ***il-, ilet-, ilt-, ilin-, iliş-, iltgüçi***

TT. : İL-(ETİ/ETİCİ/ETİLİŞ/ ETİL-/ETİLME/ETİM/ETİŞ/ ETİŞ-/ETKEN/ ETKENLİK/ ETKİ/ETME/ET-/GEÇ/GEÇ-Lİ/Gİ/ GİLEME/ GİLE-/ GİLENDİRİŞ/GİLENDİR-/ GİLENDİRME/ GİLENİŞ/ GİLEN-/GİLENME/GİLİ/GİLİLİK/GİSİZ/GİSİZLİK)
~ īl- 'ilmek, iliştirmek, bağlamak' (Trkm., Hlç., Yak.)
yelmek 'ilmek' (SUyg.)
< ** ilmäk*

ilan, bk. **yılan**
An.ağl. : ***ilan, ilon*** (*DS.VII*, 2517)

SanalBaba

NOT : Anadolu ağızlarında ve Azerî Türkçesinde **y-**'siz biçimler pek çoktur:

Anadolu	Azerî
igid	***igid*** ~ ***iyid*** = yiğit
il	***il*** = yıl
ilan, ilon	***ilan*** = yılan
ıldırım	***ildırım*** = yıldırım
ılkı, ilgı, ırhı	***ilhı*** =yılkı
it-	***it-*** = yit-
.....vb.	

ilancığ (hlk.) 'Kanserli yara'

< ***(y)ılan+cık***

An.ağl. : ***ilancık, ilancıh,*** (*DS. VII*, 2517)

Bk.**yılancık**

ilandili (hlk.) 'Damarlı ve ince yaprakları olan pis kokulu bir ot'

< ***(y)ılan+dil+i***

An.ağl. : ***ilandili, ilan sarımsağı*** (*DS.VII,* 2517)

ilçe 'Kaza'

< ***il+çe***

NOT : Öteki Türk şivelerinde ***ilçe*** sözcüğü yoktur.

ile 'Bağlaç'

< ET. ***bile*** ~ ***birle***

< ****bir ile*** ;

OT. ***bile*** ~ ***birle*** (DLT)

Veya: < ***il-e*** 'ilgili olarak'

~ Ker. ***+nan*** ~ ***+nen***: *nenemnen* (< nene+m ile+n); *babamnan* (< baba+m ile+n)

An.ağl.: ***il'an, il'á'ń, ilen, -la/ -l'á/-le/-lan/l'áń/-len/-nen*** (*RİA*)

~ ilä (Az., Bşk., Özb., TatK.)
bile(n) (Trkm.)
bilän (Uyg., TatK., Özb.)
minän (Bşk.)
menen (Kırg.)

B(>m)İ(>e)L(>n)E(>ä)+*N*

-men/-pen (Kzk.)

ilen, inen, ınan (hlk.) 'İle bağlacı'

ilen-['Beddua etmek'

= ET., OT. ***ilen-*** (DLT., KB) 'ayıplamak, tekdir etmek'

TT.: İLEN-(Ç/İŞ/ME)

ilenç 'İlenmek amacıyla söylenen söz'

= OT. ***ilenç*** 'ayıplama, tekdir, çıkışma' (DLT,KB)

< ***ilen-ç***

ileri 'Her hangi birşeye göre daha ötede olan yer; gelecek, sonra; önceki, evvelki'

= ET., OT. ***ilgerü***

< ****il+gerü***

Krş. ET. **ilkisiz** 'öncesiz'

< ***il+k+i+siz***

TT. : İLERİ+ (Cİ/ CİLİK/ DE/ LEK [<*ileri+lek*]/LEME [< *ileri+leme*])

~ iléri (Ker.)
iréli (Bast.) (*KrTS* 205)
iräli (Az.) (*KTLS*)
ileri (Trkm.)
ilgeri (Kzk., Kırg.)
ilgirigä (Uyg.)

İL+[G]E(>é, i)Rİ+*GÄ*
İRELİ [< ileri] (-l-r->-r-l- göçüşmesi)

= *alğa* (Bşk., Kzk., Kırg., Uyg.)
ålğa (Özb.)
åld(i) (Özb.)
aldiğa (Uyg.)
öŋe (Trkm.)

ilerici 'İlerlemeden yana olan'

< ****il+eri+ci***

TT.: İLERİCİ+(LİK)

~ ilgeriçi (Kırg.)

ilerle-['Bulunduğu yerden daha ileriye gitmek'

< ****il+eri+le-***

TT. : İLERLE-(K/ME//TME/ T-/YİCİ/YİŞ)

~ ilerle- (Trkm.)
ilgerile- (Kzk., Kırg.)
ilgärilä- (Özb.)
ilgäri ket- (Özb.)
ilgirili- (Uyg.)
irälilä- (Az.)

İL[G]E(>ä,i)R[İ]+LE-
İLERİ [>İRELİ]
[-l-r- > -r-l- göçüşmesi]

ilerlek 'İlerlemiş, ileriye varmış'

SanalBaba

< *il-gärü+räk*

~ Çağ. *ilgärirák, ilgärräk*

ilet-['Götürmek, ulaştırmak'
= ET. (Uyg.) *elit-, elt-* (*İKPÖ* 145) ~ *élit-* 'getirmek, iletmek' [< *él-* 'yaklaşmak, iletmek'] (*EUTS*, 71)
~ *ilt-* 'sevketmek, iletmek' (*EUTS*, 94: *ilttäçi* 'sevk edici', *iltür-* 'göndermek, iletmek)
~ OT. *ilet-* 'iletmek, ileri götürme' (DLT) < *ilät-ür* (geç biçim) < **ilä-t*
KB 'de: *il-, ilet-, ilt-, ilin-, iliş-, iltgüçi.*

< * *īl-ä-t-*

= Moğ. *ilä-* 'göndermek'
TT. : İLET-(İ/İM/İŞ/İŞİM/İŞ-/KEN/KENLİK)

Hamilton (*İKPÖ* 145) : < * **il** 'ön, önce' + **-i-** (ya da **-ä-**) 'isimden fiil eki' = ***ili-/ilä-** 'ilerlemek' + **-t-** 'ettirgenlik eki' = **ilit-/ ilät-/ ilt-** 'ilerletmek'
KT. **lt-** / **ilt-**, Mani yazısında **'YLT-/ 'LYT-**, Brahmi **elt-/ ält-**; CC. **elt-**

ilgeç 'Edat'

< *īl-ge-ç*

TT. : İLGEÇ+(Lİ)

ilgi 'Alâka'

< *īl-gi*

< OT. *il-* 'ilişmek'
TT. : İLGİ+(Lİ/LİLİK/SİZ/SİZ-LİK)
~ ilişki (Kırg.)
iltäşik (Trkm.)

ilgile-['Teyellemek'

< *īl-gi+le-*

TT. : İLGİLE-(ME/NDİRİŞ/N-DİRME/NDİR-/NİŞ)

ilginç 'İlgi duyulan, enteresan'

< ? *il-ik+i-n-ç*

[**NOT** :< *il-gi+nç biçimi yanlıştır*]

TT. : İLGİNÇ+(LEŞ-/LİK)

ilhan < *ilh,ān* 'Bir hanlığın başında bulunan hükümdar'

< * *il(ig)+ ḳan*

[*ḳān* < *kaan* < *ḳaġan*]

Doerfer (*TMEN II*, 653) : < **il kagan.**

ilik[1] 'İlik, düğme'

< AT. **īl-* 'bağlamak, takmak'

+-gük

Muk. *ilgük, ilük*
TT.: İLİK+(LEME/L/LENME/LEN-/Lİ/SİZ)
~ ilgäk (Az., Özb., Yuyg.)
ilgek (Kzk., Nog.)
ilgik (Kum.,Krç.-Blk.)
ilmäk (Bşk.,TatK.)
ilik (Trkm.) < * *īlgük*
yïlï 'ilik, düğüm' (Çuv.)
<< * *yilgük* < **īl-gük*

İL-*GE(>ä, i)K*
İL-*MEK*
İL-*İK*

= *izmä* (Uyg.)
büçü teşigi (Kırg.)
Eren (*TDES*, 189): YOK

ilik[2] 'Kemikdeki ilik'
= ET.(Uyg.) ***yilik*** (*EUTS*, 296); OT. ***ilik ~ yilik***

< * *il-(i)k*

~ MA. ***yilik*** (182-3)
TT.: İLİK+Lİ//SİZ)
~ cilik (Alt., Kırg., KKlp.; TatK.)
cilik mayı (TatK.)
culuk (Alt.) (*ATS* 63)
aşık yilik 'aşık mafsalı üstü' (Kç-Ml.)
yilik (Bşk., Trkm.)
yilik mayı (Bşk.)
ilik (Az., Özb., Uyg.)

Y(>c)İ(>u)Lİ(>u)K

~ Moğ. (Schmidt) ***ciluġa*** 'Mark' (Räsänen, *V* 203)
Eren (*TDES*, 189): YOK

ilikli 'İliği olan'

< OT. ***yiliklig*** (DLT)

ilin-['İlinti kurmak'

< OT. ***ili-*** 'tutulmak, yakalanmak' ~ ***ılın-*** (DLT)

< * *īl-(i)n-*

TT.: İLİN-(Tİ/TİLE-/TİLİ)

ilinti 'İlişmek, asılmak; bağlanmak; tutulmak; yakalanmak; iliş-

SanalBaba

kili olmak'

< ***īl-(i)n-ti***

TT.: İLİNTİ+(LE-/Lİ)

iliş-['1. Hafifçe dokunmak, takılmak; 3.dokunmak ; bir şeyin kenarına oturmak; 4. karışmak; 5. değinmek ; 6. şaka etmek'

= ET. ***ilin-*** ~ ***(é)lin-*** (*EUTS*, 93)
OT. ***iliş-*** 'birbirine ilişmek' (DLT)

< ****īl-(i)ş-***

TT.: İLİŞ- (Kİ/KİN/KİSİZ/ME/TİRİLME/TİRİL-/TİR-/TİRME)

~ iliş- (Az.)
īliş- (Trkm.)
ilin- (Kzk., Uyg.)
ileğ- (TatK.)

İ:L-(İ/E)Ş(/N/Ğ)-

ilk 'Birinci, ilk'

= OT. ***ilk*** (DLT)

< ***il*** 'ön taraf, doğu'+***k***

TT. : İLK+(İN/TEN)

An.ağl.: ***ikden; ilkinden*** 'önce, ilk önce' (*RİA*)

~ ilk (Az., Özb.)
ilki (Kzk.)
ilkinci (Trkm.)

İL+*K/+Kİ/+İNCİ*

= *birinçi* (TatK.)
birinsi (Bşk.)

ilkbahar 'İlkyaz'

< ***ilk***+Fars.***bahār***

= *yaz* (Az.)
yāz (Trkm.)
yaz, başı (Bşk.)
yaz başı (TatK.)
erte caz (Kırg.)
ätiyaz (Uyg.)

ilke 'Prensip'

< ***il+k+e***

TT. : İLKE+(LEŞME/LEŞ-)

ilkel 'İptidai'

< ***il+k+(e)l***

[+***(e)l*** eki Fransızcadır: *+al/+el, +sal/+sel, +l.* Bu ek, yanlış olarak Türkçe ad ve fiil köklerine getirilmektedir: *para+sal, gör-sel, san-al, yapı+sal,sanat+sal ...*]

TT.:İLKEL+(CE/CİLER/CİLİK/LEŞME/LEŞ-/LİK)

ilki 'Öncesi, önce geleni'

< ***ilk+ki***

< ****il*** 'ön taraf, doğu' +***k*** 'birinci, ilk' +***ki*** [ek yığılması]

ilkin 'İlkin, evvelâ'

< ***ilk+(i)n***

< ****il+k+(i)n***

~ ilkin (Az.)
ilki (Trkm.)

Ş. Tekin (*İK*, 237): ***ilk iyin > ilkin** 'ön tarafı takiben' > ilkin, birinci olarak'

ilkün (hlk.) 'Halk, millet'

< ET. ***el kün***

An.ağl.: ***elegüne karşı*** (Uşak)

ilmek (~ **ilmik**) 'Eğreti düğüm, ilmik; ilmek, düğme''

< ***īl-mäk***

TT.: İLMİK+ (LEME/LE-/LENME/LEN-/Lİ/SİZ)

~ imleg, imlig, imlek (Ker.) (*KrTS* 200)
ilmäk (Az., Bşk., YUyg.)
ilmek 'çengel, kanca' (Kzk., Kırg.)
ilmåk (Özb.)
ilbek 'çengel, olta iğnesi' (Tuv.)
yelmek (SUyg.)
yïlmak (Çuv.) < **yilmäk*
< **īlmäk*

[*Y*]İ(>e, ī)L-*M(>b)E(>ä, a, å)K*
İM-*LE*(>i)*K*(>g)
(-lm->-ml- göçüşmesi)

= *tüyün* (Kırg.)
tuzak (kzk.)
tokan (Bşk.)
küz, (Bşk.)
küz (TatK.)

ilon, bk. **yılan**

im '1) İşaret; 2) alâmet'

= ET., OT. ***im*** 'parola' (DLT)
OT.(DLT): ***imlel-, imle-, imleş-, imlet-***; MA. ***im*** 'işaret' (47-6), ***imle-***

SanalBaba

Eren (*TDES* 189): YOK

imdi 'Şimdi'
= OT. ***imdi*** (DLT) ~ ***emdi***.

imece 'Genellikle köylerde yardımlaşma ile yapılan iş'
< ***emekce*** [> ***emece*** > ****émece*** > ***imece***]
An.ağl.: ***imece, imeci, imerci*** (*DS.VII*, 2535) ; ***imeci oku-*** 'iş için halkı imeceye çağırmak'

İME[*R*]CE(> i)
~ imä:cilik (Az.)
ömä (Bşk., TatK.)
NOT: Öteki Türk şivelerinde ***imece*** sözcüğü yoktur.

Tietze, 'Eine weiteregriechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch', *Németh Armağanı*, Anrara, 1958, s. 255-333: ***imece*** (< *imeci*) < R ***ημίτεα*** (ç.) 'Hälftän'
Eren ('***İmece***', *TD* 29, 1974, s. 545-549: Tietze'nin görüşüne katılmaz. Ona göre: **imece** (< **imeci**) < Türk diyalektleri: **üme** 'yardım' sözünün bir türevidir. (***üme+ci***)
D. E. Eremev, *Êtnogenez turok proisxoždenie i osnovnye êtapy êtničeskoj istorii*, Moska, 1971: Tietze'nin Rumca etimolojisini benimser.
NOT: Yardımlaşma bir Türk geleneği olup, ***emek*** (< *emgek*) ortaya konularak yapılır. Sözcüğün anlamının Türk töresine uygunluğu açıkça ortadadır.***imece*** geleneği halâ Anadolu'un hemen hemen her yöresinde yaşatılmaktadır. Eğer Yunanlılarda bu gelenek sürdürülüyorsa bile, bunun kaynağı Türkçedir.

imek 'Ek fiil'
< ET. ***ermek ~ érmek***

imge 'Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, düş, hayal, hulya'
< ***im+ge*** [*Uydurmadır.*]
TT.: İMGE+(Cİ/LEM/LEME/LE-/LEN-/Lİ/SEL)

imik 'Boğaz, gırtlak'
< ***ümgük*** 'çocukların tepesinde bulunan yumuşak yer' (DLT); El-İdr. ***yimük***
An. ağl. : ***ümük***
~ yümök (Bar.)
çövek (Soy.)

[*Y*+/*Ç*+] Ü(>ö)M(>v)[*G*]Ü(>ö)K

imir 'Soy adı'
= OT. ***imir*** (~ ***emir*** ~ ***ingir***) 'aydınlıkla karanlığın birbirine karışması' (DLT)

imren 'Soy adı; gıpta'
= OT. ***imren*** 'yurttaşlardan toplanan her yığnak' (DLT)
TT.: İMREN+(CE)

imren-['Özenmek, beğenmek; gıpta etmek'
< ET. (KT., Uyg.) ***amran-*** 'sevmek'
TT. : İMREN-(DİR-/DİRME/İL-/İŞ/ME/Tİ)

Nişanyan (*SS* 197) : **imren[mek** 'özenmek, beğenmek' (XIV) = ?

in 'Mağara, in'
= ET., OT. ***īn ~ yīn ~yin*** 'yırtıcı hayvan ini' (DLT); ***īn*** 'in, ev' (KB)
< * ***īn*** < AT. ****hīn***
~ in (Kzk., Özb., Uyg.)
īn (Yak.)
iyin (Kırg.) < **iyn* < * *īn*
hīn (Trkm.)
hī'n (Hlç.)
hin (Az.)
ön (TatK.)
öŋ (Bşk.)
yĭnĭ (Çuv.) < **yin* < * *īn*
= AT. ****hīn***

[*H*+]İ(>i, ī)N < *īn
[*Y*+]ĬNĬ < *īn
İYİN < *īn
İ(>ö)N(>ŋ) < *īn
İ[*Yİ*]N < *īn

= *uyuk* (Kırg.)
süren (TatK.)
yuva (Az.)

in-['Alçalmak, aşağı inmek'
< ET.(KT., Uyg.) ***én-*** ;***en-/in-***
DLT. ***īn-*** ; CC. ***en-***
<****ēn-*** (T. Tekin, *Mak. II*, 612 ; Hamilton : *İKPÖ*, 145)
OT.(KB) : ***indür-, iniş***.
= ***ılmak*** (DLT), ***ılsamak*** 'inmek istemek' < AT. ****īl-***

SanalBaba

'inmek, alçalmak' [Krş. Kzk., Kırg. ***ıldıy*** çukur, vadi, alçak arazi'; DLT. ***ıl-, ın-*** {/n/,/l/den değişmiştir.} bk. T. Tekin, *Mak.I*, 318.]
~ īn- (Trkm.)
īen-der- (Hlç.)
en- (Az., Ker.)
henmağ (Han.) (*KrTS*) [h+ ikincildir.]
yīlīm 'su altında kalan alçak arazi,vadi' (Çuv.)
=AT. **** īl-***

Ayrıca krş. Çuv. ***anıś*** 'batı, günbatısı' < **anıç* < *an-* 'inmek' < ****än-*** (*Mak.II*, 612)

[*H+/Y+*]İ(>e, īe)N[< L]-

= *tüş-* (Kırg., Özb.)
tüs- (Kzk.)
töş- (Bşk., TatK.)
düş- (Az., Trkm.)
çüş- (Uyg.)

T(>d, ç)Ü(>ö)Ş-

kon- (Kzk.)

inal 'Kişi adı'
< OT. ***īnal*** 'Anası hatun (kökten), babası ortalık adamı bütün gençlere verilen ungun' (DLT); Uyg. ****īna-*** 'emanet etmek, güvenmek' + **-l** 'fiilden isim yapan ek'

Ş.Tekin (*İK*, 29): **inal** '(unvan olarak) kendisine inanılan, mutemet kişi' < ****ına-***
M. Erdal (601): < ***yınan-*** ~ ***ınan-*** < ****īnan-***
Doerfer (*TMEN IV*, Nr. 1900): ***inäl, yinäl*** 'veliaht, veliaht prens' < ***īnal***

Bk. T.Tekin, *Mak.I*, 312, Nr. 5.
Az. ***Eynallu*** (boy adı)< ****iynallu*** < ****īnal+*** Türk. vb ***inan-*** < ****īnan-*** (*Mak.I*, 312)

inan 'İnanmak işi; iman itikat'
= ET. (Uyg.) ***yınan-~ınan-*** 'inanmak' (Erdal, *OTWF*, 601)
< ***īna-n***

Krş. ET. (Ork./Kül Tegin B 2)

inänçu (ünvan)
< **** īnançu, inäl*** 'veliaht,veliaht prens' (*Mak.I*, 312)

TT.: İNAN+(CA)
An.ağl.:***inanca, inanç*** (*DS.VII*, 2537)
~ inam 'inanç, inanma' (Az./ *AHYÖ*, 510)

Tü.> **Kürt.** *inanca* 'inanç' (*DAO*, 240); **Zaza.** *inana* 'kendisine inanılıp güvenilen' (*ZTS*, 165); *inane* 'inanılır'; *inan bere kerdış* 'birisine inanmak'; *inaney xwı ...kerdış* 'güvenmek, inanmak';*inan kerdış* 'inanmak, güvenmek' (*ZTS*, 166)

inan-['Bir şeyi doğru olarak benimsemek'
= OT. ***ınan-*** (DLT)
< ****ına-n-*** (dönüşlülük)
TT.: İNAN-(CA/CILIK/Ç/ÇLI/ ÇSIZ/ÇSIZLIK/DIRICI/DIRICILIK/DIRILMA/DIRIL-/DIRMA/DIR-/ILMA/IL-/ILMAZ/ IRLIK/IŞ/LI/MA/MAZLIK/ SIZ/SIZLIK)

Tü. > **Zaza.** *inana* 'inanılır, güvenilir kadın'; *inane* 'inanılır, kendisine güvenilir'; *inan be kerdış* 'birisine inanmak'; *inaney xwı ...kerdış* 'güvenmek, inanmak'; *inan kerdış* 'inanmak' (*ZTS*, 165-166)

~ inan- (Az., Bşk., TatK.)
inän- (Uyg.)
inån- (Özb.)
ınan- (Kırg.,Trkm.)
nan- (kzk.)

{İ[<I]}NA(>ä, å)-N-

ışan- (Bşk., TatK.)
işån- (Özb.)
işen- (Kırg.)
işän- (Uyg.)
sen- (Kzk.)

inanç 'Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma'
= OT. ****ınanç*** 'güvenilen,

SanalBaba

inanılan' (DLT)

< ***ına-nç***

TT.: İNANÇ+(LI/SIZ/SIZLIK)

~ inanc (Az.)
inanıç (TatK.)
inanıs (Bşk.)
ınanç (Trkm.)
ınanū (Kırg.)

İ(<I)NA-N[*I*]Ç(>c, s)

nanım (Kzk.)
işânç (Özb.)
işänç (Uyg.)
işenim (Kırg.)
ışanıç (TatK.)
ışanıs (Bşk.)

Doerfer (*TMEN* no.669): < ***ına-*** + ***-°nç/ -°nçu***

ince 'İnce; **kalın** karşıtı'

= ET. ***yinçgä, yinçkä*** (*EUTS*, 297) ~ ***inçgä***
~ OT. ***yinçge ~ yınçge*** (DLT)
MA. ***yinçge*** (73-1)

< ****yi:nçge*** (T. Tekin)

TT.:İNCE+(CİK/CİKTEN/DEN/LİK/LİŞ/LME/LTİCİ/LTİŞ/LTME/LT-)

Tü. > **Kürt.** *ince* (*DAO*,241)

~ i:nçe (Trkm.)
incikä (Uyg.)
ingiçkä (Özb.)
içke (Kırg.)
çiçke (Alt.) (*ATS* 75)
jiŋişke (Kzk.)
niçke (Kırg., TatK.)

[*Y*+>*N*+/+*Ç*+/*j*+]İ:[*N*]ÇKE

(*y*+) **İ**{nç}ge (MA)
(ç+/n+) **İ**{ ç}ke (Alt.)
(j+) **İ** {ŋiş}ke (Kzk.)
İ{ ç}ke (Kırg.)
İ{nc }e (TT)
İ{nci}ke (Uyg.)
İ{ngiç}ke

= *cuka* (Aly.) (*ATS*, 65)
juka (Kzk.)
cuka (Kırg.)
çogaçaç (Kumd.)
yūka (Trkm.)
yuka (TatK.)
yupka (Uyg.)
yüpka (Özb.)
yoka (Bşk.)

Y(>c, ç, j)U(>ü, o)[*P*]K(>g)A

Eren (*TDES*, 190): YOK

incele-['Tetkik etmek'

< ****ince-le-*** < ****yīnçge***

TT.: İNCELE-(ME/MECİ/N-İŞ/NME/N-/TİŞ/TME/T-/YİCİ)

inci 'İnci'

< ET. ***y(ä)nçü***, ***y(i)nçü*** (KT) (*ETY.I*, s.24 ve 138) ; Uyg. ***yençü*** (*İKPÖ*, 233) ; ***ünçü*** (*EUTS, 272*) ~ ***yinçü*** (s. 297)
~ OT. ****cincü ~ yincü ~ yinçü***
~ ***yünçü*** (DLT) [< *Çin. *çençu ; zhen zhu* M ****cįin-cįou*** 'gerçek inci' (Hamilton, *İKPÖ*, 233)]
= Moğ. (*KWb*. 208) ***ince ~ inci*** 'Mifgift'

NOT : Bu görüş, Çinceden Türkçeye ödünç olarak geçtiği belirtilen ***bakşı, bi*** 'bıçak', ***biti-, çan, çanak, denk, sın-*** 'kırmak', ***sin*** 'mezar', ***toyın*** 'rahip' sözcüklerinde olduğu gibi, '*öyle olduğu sanılıyor; ...gelmiş olmalıdır; ... geldiği kabul ediliyor*'da görüldüğü üzere faraziyeden başka bir şey değildir.

~inci (Az., Trkm., Blk., TatK.)
incu (Kırg., Özb.)
inçu (Özb., Uyg.)
injüv (Kzk.)
ınyı (Bşk.)
hünci (Trkm.)
hinci (KKlp.)
yinci (TatK.)
cinçi (Kırg.)
çiŋçi (Kumd.)
çinçi (Tuva)

[*Y*+>*C*+/*Ç*+/*H*+]İN(>ŋ)C(>ç,j,y)İ(>u,ü)

Tü. **inci** > **Mac.** *gyöny* (Ligeti: *TörK*, 234-235); **Rus.** *jémčug* (Dmit-

SanalBaba

riev: *Stroj* 558) [<? *yencuk*]; Ligeti (*Mny* 42:11):**Rus.** *jémčug* < *jemč+ug* "ek"; Róna-Tas (*ChuvSt* 152): **Rus.** *jémčug* < Çuv. (< Tat.) *yĕnçek.*

Altay diyalektleri: *şemçik* < Rus. *jémčug.*

Tü.> Balkan dilleri. (Eren, *TDES* 190-191); **Kürt.** *inci* (*DAO*, 241); **Zaza.** *inci* (*ZTS*, 166)

Nişanyan (*SS*, 198) : **inci** = *yinçü* inci (VIII) < Çin. *çü* inci.

**Yin* hecesi de muhtemelen Çince olmakla birlikte anlamı açık değildir.

T. Tekin, *Mak.II*, 521: < Çin. *chen-chu, zhenzhu* (chên-chu)

+inci, bk. **+I4ncI4**

inci-[(hlk.) 'İncinmek'

< OT. ***yunçu-***

Bk. **incin-**

An.ağl.: ***incik, incinik***

~ inci- (Az.) (*AHYÖ*, 510)

incicik (hlk.) 'Kırk günlük çocukların yüzünde görülen sivilceler' (Dy.)

< ***inci+cik***

An.ağl.: ***incili sırgı*** (*DS.VII*, 2538)

incik[1] 'Baldır kemiği; bacağın topuğa yakın olan kısmı'

Hou. ***yüncük*** 'kemiğin ön kısmı' < **yincük* < **īnçük*

< * ***īnçük***

Nişanyan (*SS*, 198): **incik** < ? **ET.** *in* yokuş aşağı, iniş → İN-

YANLIŞTIR.

~ īncik 'baldır kemiği'(Trkm.)

incik[2] (hlk.) 'Ağrı, sızı, acı' (*DS.VII*, 2538)

< ***inci-k***

An.ağl.: ***incik, incinik*** (*DAO*, 241)

incik boncuk 'Değersiz ufak tefek süs eşyası'

< ***cıncık boncuk***

incin-['Çarpma, sıkışma, burkulma gibi etkenlerle vücudun bir yeri ağrı verir duruma gelmek'

< OT. ***yunçı-*** 'kötüleşmek, yoksullaşmak; ısırmak' (DLT)

~ ***yençimek, yençmek*** = ***tençmek.***

TT.: İNCİN-(ME)

~ inci- 'ağrımak' (Ker.)

incin 'ağrımak; kırılmak' (Ker.)

inciğ ~ incik 'ağrı, sızı' (Ker.) (*KrTS* 206)

inci- (Az.) (*AHYÖ*, 510)

ınca- (Trkm.) (*KTLS*)

İ(>ı)NCİ(>a)-[*N*-]

incit-['İncitmesine yol açmak'

< OT. ***yunçıt- ~ yunçut-***

~ yünçit- ~ yünçüt- (DLT)

TT.: İNCİT-(İCİ/İLME/İL-/İŞ/ME)

~ incitmeğ (Ker.) (*KTS* 206)

-inç, bk. **-nç**

indi 'artık' (Zaza)

< Tü. ***imdi~ emdi*** 'şimdi' (DLT)

indir-['1.Yüksekten veya yukarıdan aşağıya inmesini sağlamak; 2. azaltmak, düşürmek'

< ***indür-*** < ***éndür-*** < ***é:n-dür-***

TT.: İNDİR-(GEME/GE-/GEN/GENİŞ/GENLİK/GENME/GEN-/GEYİCİ/İLME/İL-/İM/İMLİ/İŞ/ME/TME/T-)

~ endirmä (Az.)

inek 'İnek'

= ET. (Uyg.) ***iŋäk*** 'YNK'K (*İKPÖ*, 149) ; ***ingäk ~ inkäk*** (*EUTS*, 95)

~ OT. ***iŋek/ingäk*** (DLT, KB)

MA. ***ingen*** 'dişi deve'

< ****iŋ ~ ıŋ*** 'dişilik' +***(e)k***

Krş. OT. **ingek** 'kaplumbağanın dişisi'; ***ingen ~ ıngan*** 'dişi deve'

TT.: İNEK+(Çİ/ÇİLİK/LEME/LE-/LİK)

~ inek (Alt., Kırg.)

inäk (Az., Uyg.)

iynek (Alt.)

ınax (Yak.)

anax (Yak.)

ĕnɛ (Çuv.) (> Mac. *ünő*. Ligeti: *TörK* 79, 280)

İ(>a)[*Y*]NE(>ä, a)K(>h)

SanalBaba

= *uy* (Kırg.)
sığır (Tarkm.)
sıyır (Bşk., TatK.)
siyir (Uyg.)
siğir (Özb.)
hıyır (Bşk.)

S(>h)I(>i)Ğ(>y)I(>i)R

~ Moğ. (Poppe 141) ***üniye(n)*** 'Kuh', Halha. ***ünē***; Bry. ***ńēŋ*** (> Mançu. *uńen*)

İ {*ng [ŋ]* } **ek** (OT)
İ {*n* } **ek** (Trkm.Blk.Kırg. Alt.Tar.Şor.Tuv.)
İ {*(y) n* } **ek** (Alt.Gün. Kırg.)
E { *n* } **ek** (Suyg.)
I { *n* } **ax** (Yak.)
É { *n* } **e** (Çuv.)

Eren (*TDES,* 191): < ?
Clauson: ***in + -gek / -gen***
Hegaard (*Menges Arm* 2:94): **in-gek**
Räsänen (*V* 171): **< in-gek**
W. Radlof: **ingän** (?) okudu; H.N.Orkun: **in?gin** okudu; Malov: **ingän** okudu. Klyaştorny ve Mori bu okuyuşu doğru kabuş ett.(*Mak.II,*541)
Vladimirtsov (*SrGr* 175): Tü. **iŋek** = Moğ. **üniye.**
Ramstedt (*Lautlehre* 114): Tü. **inek** = Moğ. **üniye ~ ünige.**
Poppe (*Lautlehre* 141): **inek = üniyen** (< ***ünigen**).
Ligeti (*TörK* 79): **inek = üniyen** (< ***ünigen**)

inekle-['(argo) Çok çalışmak'
< OT. ***emge-*** 'emek çekmek, zahmet çekmek' + ***-k*** 'emek, zahmet'+***le-*** 'emek çekmek'
OT.: ***emgek, emgeklen-,emge-, emgen-, emgeş-, emget-.***

ini 'Kayınbirader'
= OT. ***ini*** (DLT)

inik 'İnmiş, indirilmiş'
< in-(i)k

inil-['İnmek işi yapılmak'
= OT. ***inil-*** (DLT)
< in-(i)l-

inile-['İnlemek'
< iŋile-
[< ***iŋ(i)*** 'yansıma'+***le-***]
TT. : İNİLE-(ME)

inilde-['İnlemek'
< ET. ***iŋilde-***[< *iŋ(i)* 'yansıma' *le-de-*]
TT. : İNİLDE-(ME/T-/TME/ YİŞ)

iniş '1. İnmek işi ya da biçimi; 2. yokuş karşıtı'
< GT. ***eniş*** (< ****ēn-***)
TT.: İNİŞ+(Lİ)

inle-['Acı, üzüntü belirten sesler çıkarmak'
TT.: İNLE-(ME/T-/ME/YİŞ)
= ET. ***iŋile-, iŋilde-*** (TTT III, 2984-2985) ; OT. ***ıngra-*** (DLT)
< * iŋ(i) 'yansıma'+***le-***
~ MA. ***ingre-*** (40-2)
TT. : İNLE-(ME/TME/T-/YİŞ)
~ inlä- (Az.)
iŋlä- (Trkm.)
iŋri- (Uyg.)
ıŋkılda- (Kzk.)
ıŋırsu- (Kzk.)
ıŋğıraş- (Bşk.)

I(/İ)D(>n)+*LÄ-*
+*ĞIR-AŞ-*
+*IR-SU-*
+*KIL-DA-*
+*Rİ-*

Eren (*TDES* 192) : YOK

inme '1. İnmek işi ; 2. felç'
< in-me
TT. : İNME+(Lİ)

inne, bk. **iğne**

ip 'İp'
= ET. (Uyg.) ***yıp*** (***yip*** ?) (*İKPÖ* ; *EUTS*, 297)
~ OT. ***yıp*** (DLT) [< ****δip***]
OT.(DLT): YIP+(LA- '*ip üzerinde oynamak, cambazlık etmek* ', ' *iple kıl aldırmak*'/ LAŞ- '*iple birbirinden kıl yoluşmak*'/LAT- '*ipletmek*'; KB. ***yip***
< yıp
TT.: İP+(LE-/LİCİK/LİK/LİK-Çİ/ LİKÇİLİK/ LİKLENME LİKLEN-/ Sİ/ SİLER/ SİZ)

SanalBaba

(y) I P (DLT.,KB.,MA.)
(y) İ P (Tat.Alt.Nog.Tel. Bşk. Uyg.)
(c) İ P (Kırg., Alt.)
(ç) İ P (Şor., Sag.)
(j) İ P (Kzk. Uyg.)
(ś) İ P (Çuv.)
İ P (TT., Özb.)
(y) Ü P (Trkm.)
(c) Ö P (Alt.)

= *arkan* (Bşk., Kırg.,TatK.)
ärkån (Özb.)

ipek 'İpek'

< ? ***yıp*** **[** <***δip**] + {+***Ak***} 'ince ip'

DLT'te ***ipek, yıpek*** biçimleri yok.

Taf. (Bor. 154) ***yipäk***
Tarj. (Hou. 104) ***yipäk***
CC. ***ipäk, yibek*** (***ypak, jibek***)
[Bk. *Mak.II,* 521]
TT.: İPEK+(Çİ/ÇİLİK/Lİ)

Tü. > **Zaza.** *ipeg* (*ZTS*, 166); **Kürt.** *ipek* (*DAO*, 241: ***wı içılıki ipeke*** 'bu gömlek ipektir'

(y) İ **B** } e(/ä)k (Nog., Alt. Bşk.)
(c) İ **B** } ek (Kırg.)
(c) İ **F** } äk (TatK.)
(j) İ **B** } ek (Kzk.)
(j) İ **P** } äk (YUyg.
(ç) İ **B** } ek (Şor., Sag., Hak.)
(y) İ **P** } ek (Kıpç.)
(y) İ **B** } äk (Bşk.)
(y) Ü **P** } ek (Trkm.)
(z) İ **P** } e(/ä)k (Az., Özb., Uyg.)

ipek böceği 'Ördüğü kozalardan ipek elde edilen, dut yaprağı ile beslenen, kanatları pullu böcekler sınıfından bir tür kelebeğin tırtılı'
bk. **ipek** ve **böcek**
~ ipäk kurti (Özb., Uyg.)
yibäk korto (Bşk.)
yüpek gurçuğı (Trkm.)
cibek kurtu (kırg.)
cifäk kortı (TatK.)
jibek kurtı (Kzk.)

[*Y*+/*C*+/*J*+]İPE(>ä)K KU(>o)RTU(>ı,i,o) / G[<K]UR[*T*=ø]+ÇUĞ+I

= *barabagurdu* (Az.)

iplik 'İplik'

< ***ip*** **(** < ****yıp**) **+*lik***

TT.: İPLİK için, bk. İP
~ iplik, iplig (Ker.) (*KrTS*, 207)
iplik (Az.)
yüplük (Trkm.)
ip (Özb.)
yip (Bşk., Uyg.)
cip (Kırg., TatK.)
jip (Kzk., Uyg.)

[*Y*+]İ(>ü)P+*Lİ(>ü)K(>g)*

= *sapak* (Trkm.)

Tü. **ip**(+lik) > Mac. *gyeplő* 'dizgin' (Ligeti: *TörK* 244)

Eren (*TDES*, 192): < ?
Clauson (*ED* 870)

irdele-['Tetkik ve mütalâa etmek'
< OT. ****irte**-* 'aramak, bakmak'(DLT)
(< ****īr**²+tä-***)** CC. vb. ***izdä-*** (< * *īztä-*) (*Mak.I*, 129)

irelle-[, bk. **ilerle-**

iri 'İri, büyük'
< ET. ***irig*** 'iri, büyük';OT.(KB) ***irig , iriglen-*** [~ Süm. ***dirig*** (Tuna 5)]
< ****īrig*** (T. Tekin)
[KB'de ***irik*** 'çevik, canlı']
TT.: İRİ+(CE/LEŞME/LEŞ-/LİK)
~ īri (Trkm.)
iri (Az., Bşk., Kzk., Kırg., TatK.
īre (Hlç.)
irri (Ker.)

SanalBaba

(*KrTS,* 207)
yirik (Özb.)
jirik (Uyg.)

[*Y+/J+*]İR[*R*]İ(>e)[+*K*]

Eren (*TDES,*192): YOK

irin 'İrin, cerehat'
= ET., OT. ***iriŋ*** (DLT) ~ ***yiriŋ***
< AT. ****īriŋ*** [< Uyg. ****yirü-*** ~ ***irü-, iri-*** 'çürümek, bozulmak'; Hak. *irik* 'çürük', *irikte-* 'çürümek']

< * ***eri*** 'schmelzen' (Räsänen, *V* 48)

NOT : OT'de *ir(i)n* ~ *érin* 'dudaklar, ağız' demektir.

TT.: İRİN+(LENME/LEN-/Lİ)
~ irin (Az., Bşk., TatK.
iriŋ (Kzk., Kırg., Trkm., Tuv., Hak.)
īriŋ (Özb./Ürgenç)
yirin (Hlç.)
yiring (Özb.)
jirin (Uyg.), jiriŋle- 'irin toplamak'

[*Y+/J+*]İRİŊ(>n)[=ng]

= *ılcır* 'irin' (Alt.) (*ATS* 87)
ülik (Bşk., TatK.)
Eren (*TDES,* 193): YOK

irk-['1) Birikmek; 2) biriktirmek, toplamak; 3) tiksinmek'
= ET. ***irkle-*** 'bir şeyin üzerine çıkmak' (*EUTS*, 97)
~ OT. ***irk-*** (DLT'te: *irkeş-, irkil-, irkin, irkin-, irkiş-*); KB. ***irik-*** 'toplanmak'
< *irk-*
= Moğ. ***irgä-***
TT.: İRK-(İL-/İNTİ)
An.ağl.: ***irk-*** (Uşak)

irkil-['Ürkerek geri çekilir gibi olmak veya şaşırıp kalmak'
< **ürk-(ü)l-* (DLT)
TT.: İRKİL-(İŞ/ME/TİCİ/İLT-)
~ ürki- (Uyg.)
ürk- (Az., Kzk., Kırg.)
hürk- (Özb.)

[*H+*]ÜRK-İ-
= *sarsıl-* (Az.)
yaltan- (Bşk.)
taypıl- (Bşk.)
şoh,şu- (Uyg.)

irkinti '1) Su birikintisi; 2) ürperme, tiksinti'
DLT: *irkin suw* 'su birikintisi'
< **irk-in-ti.*

irmik 'Sert buğdaydan elde edilen glutence zengin un'
< *ir-m(i)k*
< **yir-* (~ *yır-* ~ *yer-*)
'yarmak, yirmek, çatlatmak' (DLT) + ***-mik***
An.ağl.: ***irinti, irimik, irimük, irmuk, idmik*** (DS.VII, 2551)
~ irsiy (Özb.)
iri un (Az.)
= *yarma* (Az.)
yārma (Trkm.)
yårmä (Özb.)
aşlık (Bşk., TatK.)
talkan (Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
töşöm (Bşk.)

Nişanyan (*SS,* 201): **irmik** ~ ?

is 'İs, kandil dumanı'
= OT. ***iş*** (DLT), ***işlen-*** ~ ***ıslan-***
< * *īs* ~ *īş* (T. Tekin)
TT.: İS+(LENME/LEN-/Lİ)
~ īs 'koku' (Trkm.)
īs 'is; duman, kurum' (Yak.) < * *īş*
ıs 'is, duman' (Kzk., Tuv., Alt., Hak.) < * *īş*
īş 'koku'(KarL.)
iyis 'koku' (Kum., Krç.-Blk.) < **ıys* < **īs*
iş (Kırg.)
ış 'duman' (Alt.) (*ATS* 88) = 'tütün'
his 'is, lâmba isi' (Az., Ker.) (< *hīs*) (*KrTS*)
yıs 'koku' (Bar.)
yiŝ 'koku' (Bşk.)
= Moğ. ***isü*** 'is, kurum', Hal. ***is*** ay.
Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 318.

SanalBaba

[*H*+/*Y*+]Ī(>ı, i)S(>ş, ŝ)

Eren (*TDES,* 193): YOK

ise < ***er-se***

isilik 'Terlemekten veya sıcaktan vücutta meydana gelen küçük pembe kabartılar'

< OT. ***isig*** 'sıcak'

+***lik*** 'sıcaklık' (DLT)

DLT: ***isigle-, isiglen-, isiglik*** *'sevda", **isig yer** 'uzayıp giden bozkır', **isi-, isin-, isirgen-, isiş-**.*

~ isiliğ, isliğ, ísílíğ (Ker.) (*KrTS*)

itī 'sıcak' (Yak.)

islen-['İslenmek'

< ***is+le-n-*** < * ***iş+le-n-***

isot (hlk.) 'Biber

< ***is*** [< ET. *isig* 'sıcak']+***ot***

An.ağl.: ***isat, isot, isdot, isdotu, ishot, issat, issot, istot, isut, izot*** (*DS.VII,* 2557)

İS(>Z)[*S/T/D/H*]O(>a, u)T+*U*

Tü. > **Zaza.** *isot* 'biber' (*ZTS,* 167)

issi 'Sahibi' → krş. **iye**

< ***īsi*** < * ***iye+si*** < * ***iđi+si***

iste-['İstemek'

= ET. ***istä-*** ~ ***iztä-*** 'aramak' (*EUTS,* 99)

~ OT. ***iste-*** 'istemek, arkasına düşmek, aramak' (~ ***irte-***) (DLT)

= **izde-** (xıı) < ****īz+tä-***

KT, Uyg., DLT : ***iste-;***

DLT: ***istet-*** 'aranması için arkasından adam göndertmek'

EAT: ***irde-*** 'araştırmak' // ***izde-, iste-*** 'aramak, araştırmak, izlemek'

< ****īz+ de-t-***

MA,NF, KE, CC, HŞ: **izde-**

TT.:İSTE-(E/NİLME/İL-/N-/NME/R/T-/TME/YİŞ)

~ istä- (Az., Özb.)

iste- (Hak., Tuv.)

isti- (Uyg.)

isle- (Trkm.) < ****i:zle-***

izde- (Kzk., Kırg., Kar.L.)

yirle- 'izlemek' (Çuv.)

< ****i:rle-***

İS(~Z)+T(>l, d)E(>i)-

TS'de 5 ayrı anlamı vardır. *TTS*'nde:

iste- : 1. Aramak, araştırmak,

2. Beklemek, gözetmek, kollamak,

3. Sormak, tahkik etmek

anlamlarındadır. Günay Karaağaç'ın da belirttiği gibi (s.80), Batı Türkçesindeki *„istemek"* anlamına işaret oluşu oldukça yeni devirlere rastlar.

Ayrıca bk. T. Tekin, *Mak.II,* 601

istek 'İstek, arzu, talep'

= OT. ***istek*** (DLT)

< ***iste-k***

TT.: İSTEK+(LENDİRİCİ/LENDİR-/LENDİRME/ Lİ/ SİZ/SİZCE/SİZLİK)

~ istäk (Az., Özb., Uyg.)

isleğ (Trkm.)

= *tiläk* (Bşk., TatK., Uyg.)

tiläv (Bşk.)

istem 'Talep'

< ***iste-m***

TT.: İSTEM+(Lİ/SEME/SİZ/SİZLİK)

istenç 'İrade'

< ***iste-n-ç***

TT.: İSTENÇ+(Çİ/Lİ/SİZSİZLİK)

iş 'İş, görev, vazife'

= ET., OT. ***iş*** ~ ***ış*** (DLT)

< * ***īş***

DLT.: ***işlel-, işiler*** ~***ışlar*** ~ ***işler*** *'kadın'*; ***işle-*** ~ ***ışla-, işleş-, işlet-***.

TT.: İŞ+(ÇİLİKLEK/LEKLİK/ LEM/ LEMCİ/ LEME/ LEMECİ/LE-/LEMELİ/LENİŞ/LENME/LEN-/LERLİK/ LETİLME/ LETİL-/ LETİŞ/ LETME/LETMECİ/LETMECİLİK/ LET-/ LEV/ LEYİM/ LEYİŞ/Lİ/LİK/SİZ/SİZLİK)

Tü. > **Zaza.** *iş kerdış* 'iş yapmak'; *iş kı* 'iş ki; önemli

SanalBaba

olan' (*ZTS*,168); **Kürt.** *iş* (*FKT*, 57; *DAO*,243); *işbaşi* (*DAO*, 243); *işker* 'işçi' [<Tü. *iş*+Fars. *ker*] (*FKT*, 57)

~ i:ş (Trkm.)
iş (Az., Bşk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
i:s (Yak.)
is (Kzk.)
ĭś (Çuv.) < TatK.
= Moğ. ***üyile*** 'iş', Halh. ***üyl***
< *üβile* < *iβile* (*Mak.I*, 207)

İ:(>i)Ş(>s)

= *yumuş* (Özb.)
yomış (TatK.)
yomoş (Bşk.)
cumuş (Kırg.)
jumıs (Kzk.)

Y(>c, j)U(>o)MU(>ı, o)Ş(>s)

işçi 'İşçi'
= OT. ***ışçı*** (DLT)
< **īş+çi*
TT.: İŞÇİ+(LİK/GÜDER/GÜZAR [< Fars.])
~ işçi (Az., Özb., TatK., Uyg.)
īşçi (Trkm.)
işsi (Bşk.)
isşi (Kzk.)

İ(< İ:)Ş(>s)+Ç(>s, ş)İ

işe- 'İdrar torbasında biriken idrarı dışarı atmak; çiş yapmak'
= ET., OT. ***sid-*** (DLT)
< OT. ***çişe-*** 'çişemek, çiş etmek' (DLT)
TT.: İŞE- (ME/ŞEN-/T-)

Krş. **çiş** 'çocuk dilinde) sidik' (*TS.I*, 313)

~ işä- (Az.)
siy- (Kzk.,Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
hiy- (Bşk.)

işek (hlk.) 'Sidik' (*DAO*, 243)
< *işe-k*

işemik (hlk.) 'Sidik' (*YKS*, 52)
< *işe-mik*

iş güç 'Çalışma'
= OT. ***ış küdük*** (DLT)
(< **īş küdük*)

NOT: ***küdük ~ küdük*** sözcüğü yalnız kullanılmaz. '**ış**' ile birlikte gelir.

iş günü 'Yasa ile tesbit edilmiş olan çalışma günü'
< *iş+gün*[< ET. *kün*]+***ü***

işit-['İşitmek, duymak'
= ET (Uyg.) ***eşid-, eşid-, éşit-*** (*EUTS*, 77) ~ ***işid-, işit-*** (s.99)
~ OT. ***işit- ~ éşit-*** (DLT)
< *éşit-*
TT.: İŞİT-(ME/MEMEZLİK/MEZLİK/SEL/TİRME/TİR-)
~ eşit- (Az., Özb., Trkm. Kırg.)
esit- (Kzk.)
işit- (Bşk., TatK., Uyg.)

E(~İ)Ş(>s)İT-

işle-['1. Bir şeye emek vererek onu daha elverişli hale getirmek ; 2. nakışlamak ; 3. etkilemek, nüfuz etmek'
= OT. ***işle- ~ ışla-*** (DLT)
< **īş+le-*
TT. : İŞLE-(ME/MECİ/MECİLİK/ MELİ/ NİŞ/ NME/ N-/R-LİK/TİLME/ TİL-/ TİŞ/ TME/ TMECİ/TMECİLİK/T-/TMEN /TMENLİK/V/VCİLİK/VSEL/ VSİZ/YİM/YİŞ)
~ işlä- (Az., Bşk., Özb.,TatK.)
i:şle- (Tark.)
işli- (Uyg.)
iste- (Kzk.)
jumıs iste- (Kzk.)

işlek 'Çok çalışan, canlı, hareketli'
< **īş+le-k*
~ işläk (Az.)

işlem ***YT*** 'Muamele'
< *iş+le-m*
TT.: İŞLEM+(Cİ)

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***işlem*** sözcüğü yoktur.

işleme '1. İşlemek işi; 2.ince ve süslü işlenmiş ; nakış'

SanalBaba

< ***iş+le-me***
~ işläme (Az.)
= *(sigilgän) bizäk* (Bşk.)
(çigilgän) bizäk (TatK.)

işlev ***YT*** 'Görev, fonksiyon'
< ***iş+le-v*** [*Kıpçak grubu Türk dillerinde fiilden ad yapım eki olup TT'nde de kullanılmaktadır.*]
TT.: İŞLEV+(CİLİK/SEL/SİZ/SİZLİK)
~ işläv (Bşk., TatK.)

NOT : Az., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg. Türkçelerinde yok.

işli 'Üzeri nakışlı'
< ***īş+li***

işlik (hlk.) 'Gömlek'
< ***īş+lik***

Tü. > **Zaza.** *işlıg* (*ZTS*, 168)

işte (zf.) 'Gösterirken veya bir şeye işaret ederken söylenir'
< ET., OT. ***uş*** 'şimdi, işte, gibi' (DLT)
= *bu, budur; o, odur* (Az.)
bına, una, oloday (Bşk.)
mine (Kzk.)
minä (TatK.)
mına (Kırg.)
mana (Uyg.)
mänä (Özb.)
änä (TatK.)

işteş 'Fiilde ortak olan: Türkçede bu çatı -(I4)-ş- ekiyle kurulur'
TT.: İŞTEŞ+(LİK)

iş veren 'İşçileri ücretle çalıştıran gerçek veya tüzel kişi'
bk. **iş** ve **ver-*(e)n***
~ işverän (Az.)
iş bärgüçi (Uyg.)
iş berüvçi (Özb.)
iş berūçi (Kırg.)
īş berici (Trkm.)
iş birivsi (Bşk.)
iş birüçi (birgän) (TatK.)

it 'İt, köpek'
= ET, OT. (DLT) ***it*** ~ ***ıt***
< * ***īt***
~ it (Az.Trkm.TatK.Blk.Kzk. Kırg.Özb.Tar.Alt.Tel.Şor.Kuğ. Sag.Tuva.)
iyt (-**y**- türemedir) (Nog.)
işt (Türkî.SUyg.Sal.)
eşt (-**ş**- türemedir) (SUyg.)
ıt (Yak.)
yıtă (Çuv.) (**y**- türemedir)

I T (DLT., Yak.)
İ T (Az., Bşk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg.)
İ (y) T (Nog., Kzk.)
İ (ş) T (SUyg., Sal.)
I (ş) T (SUyg.)
E(ş) T (Suyg.)
(y)I Tă (Çuv.)
(*y-, -y-, -ş-* türemedir.)

Kişi adı olarak:
Hazar: ***Itah = Itak*** < ****ıt/it +(a)k*** "küçültme eki"
Kuman-Kıpçak-Kanglı: ***İtler/Itlar, İtük; İtoğlu*** (kabile adı)
= Köbek (< Köpek), Kutuz Han; Aka Köpek, Ak Kasar (*kasar* 'bir tür köpek' ; krş. *nogay, barak*)
TT.: İT+(LEN-/LEŞ-/LİK)

Tü. > **Zaza, Kürt.** *it* (*DAO*, 243)

it-['Bir şeyi güç uygulayarak ileri götürmek'
= ET. ***ıd-, ıt-*** 'göndermek, yaymak, kaçırmak' (*EUTS*, 85, 86)
~ OT. ***it-*** (DLT)
< ***it-***
TT.: İT-(ENEK 'piston'/Kİ/ME/TİRME/TİR-/)
~ itälä- (Az.)
it- (Bşk., TatK., Trkm.)
itär- (Bşk., Özb.)
itär- (Kzk., Kırg.)
iştir- (Uyg.)
= *türt-* (Kırg.)
tört- (Bşk.,TatK.)

itdirseği (hlk.) 'Arpacık'
< ***it+dirsek***[< OT. ***tirsgek*** 'arpacık' (DLT)]+***i***
An.ağl.: ***itdirseği, itdirse, ipdirseği, itdirsē, ittirse, ittirseği*** (*DS.VII*, 2567)

SanalBaba

İT(>p)+D[< *T]İRSEĞ+İ[=SĒ]
SE

iteği 'Un elerken dökülmemesi için yere serilen örtü'
< ***etek+i*** [> ***eteğ+i*** > ***iteği***]

veya: < ***it- + -egü***

Eren (*TDES* 196): < ?

itele-['Sürekli itmek, arka arkaya itmek'
< ***it-eg+le-***
TT.: İTELE-(ME/NME/LEN-)
~ itälä- (Az.)
itele- (Trkm.)
iter- (Kırg.)
itär- (TatK.)
itäri- (Bşk.)
itkälä- (Bşk.)
iyterle- (Kzk.)
ištär- (Uyg.)

İ[*Y*]T[*K*]E(>ä)[*R/İ*]LE(> ä)-
= *türtpekte-* (Kzk.)
türtile- (Uyg.)
törtkälä- (Bşk.)
törttip kuy- (TatK.)

TÜRT-*PEK-TE-*
-İ+LE-
TÖRT-*KELE-*
-TİP KUY-

itekle-['Sürekli itelemek, kakmak'
< ***it-e-k-le-***
TT.: İTEKLE-(ME)
~ Ker. ***teklemeğ***; Er. ***teçle-***; Kif. ***iteklemeğ, teklemeğ***

iti 'Keskin'
< OT. ***yitik*** 'keskin, bilenmiş' (DLT)
~ itti 'sivri, keskin' (Ker.)
it (Tel.)
iti (Kif., Tuz.)

İT[*T*]İ
ittiden 'bileyen'; Kif.,Tuz.
itiden; *itti pıçağ* 'keskin bıçak'; Kif.,Tuz.
iti pıçağ; Te. *it biçah*
ittitmeğ 'bilemek'; Kif.,Tel.,Tuz. *ititmeğ* *(KrTS, 208)*

itici '1. İtme işini yapan; 2. (mec.) soğuk, sevimsiz, beğenilmeyen'
< ***it-ici***
TT. : İTİCİ+(LİK)

NOT : Öteki Türk şivelerinde ***itici*** sıfatı yoktur.

itik (hlk.) 'Kayıp'
= ET., OT. ***yitik, yitük*** (DLT)
< ***yit-*** 'kaybolmak' +***-ik***
An.ağl.: ***itik*** (*DS.VII*, 2568)
~ it- (Az.) (*AHYÖ*, 510)

itiş-['Birbirini itmek'
< ***it-(i)ş-***
< ET.***iltiş-*** 'kavga etmek, münakaşa etmek, sevk edilmek' (*EUTS*, 93) ~ ***ildiş-***
~ itneşmeğ (Ker.) (*KrTS* 208)

iv-['Acele etmek' ~ **ev-**
< ****éw-*** 'acele etmek' ~ ***ew-*** 'bir şeyin etrafında koşmak' (DLT)

Buradan:
éwek "acele, ivme; aceleci"
éweklik "acelecilik"
éwet "acele"
éwil- "acele edilmek"
ẹ́wiş- "koşuşmak, acele edişmek'
KB.: **iw-ek** (+**lik**)
iw-in-
iw-it-

TT.: İV-(DİRME/DİR-/ECEN/ECENLİK/EDİ/EDİLENME/EDİLEN-/EDİLEŞME/EDİLEŞ-/EDİLEŞTİRME/EDİLEŞTİR-/EDİLİ/EDİLİK/EDİLİKLE/EĞEN/İNTİ/ME/MEÖLÇER/MEYAZAR)
An.ağl.: bk. **ivedi**

ivedi 'Acele, çabuk'
< ***iv-*** < ***év-*** < ***ēv-*** (< ****ēb-*** 'acele etmek') + ***-et*** 'acele, ivme' (DLT)+ ***i.***
TT.: İVEDİ+(LENME/LEN-/LEŞ-/LEŞTİR-/LEŞTİRME/Lİ/LİK/LİKLE)
An.ağl.: ***ivedi, ıveti, ivet, iveti*** (*DS.VII*, 2571)

SanalBaba

Tü. > **Laz.** *eved evedi* 'çok hızlı', *evedi* 'hızlı' (*LTS*, 104)

İ(>ı)V-ET(>D)[*İ*]

= *tez* (Kzk., Kırg., Özb.)
tezlik (Uyg.)

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***ivedi*** ad ve sıfatı yoktur.

iye 'Sahip'
= ET. *igé, ié* (*EUTS*, 90)
~ OT. ***iđi*** 'sahip, efendi; Tanrı' (DLT); DoğuT. ***īge***
MA.: ***iđi*** 'Tanrı', ***ide*** 'sahip', ***iye*** 'sahip'
Ayrıca bk. ***ıđuk*** 'kutlu ve mübarek olan'

1) < ****é:di*** (T. Tekin);
2) < ****ä:kä*** (Räsänen, *V*)

TT.: İYE+(LİK)
Eren (*TDES* 197): YOK

iyelik '(Gr.) Sahiplik, mülkiyet'
< ***iye***[< ET. ***é:di***]+***lik***
~ yiyelik (Az.)
iyälik (Bşk., TatK.)
egälik (Özb.)
egilik (Uyg.)

[*Y*+]İ(>e)Y(>g)E(>ä)+*LİK*

iyi 'İyi, hoş, güzel; istenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan'
< ***eyi*** <*EAT.* ***eyü*** < ****eygü***
< ET. (Uyg.) ***ädgü*** 'DKW (*İKPÖ*)
OT. (DLT), MA. ****eđgü***
< ****äd*** 'değer, kıymet, mal'
+***gü***
TT.: İYİ+(CE/CENE/CİL/LEŞ-ME/LEŞ-/LEŞTİRME/LEŞTİR-/MSER/MSERLİK)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *iyū* (*ALTK*, 79)

~ iyi (Kzk.)
iygi (Kzk.)
izgi (Kzk.)

İY(~ Z)[*G*]İ

= *yah,şı* (AZ., TatK.)
yah,şi (Özb., Uyg.)
yaksı (Bşk.)
yağşı (Trkm.)
cakşı (Kırg.)
jaksı (Kzk.)

Y(>c, j)AK(>h,/ğ)Ş(>s)I(>i)

Eren (*TDES* 197) : YOK

iyileş-['İyi duruma gelmek'
< ***iyi*** [< ET. *edgü*]+***le-ş-***
TT.: İYİLEŞ-(ME/TİR-/TİRME
= *yah,şılaş-* (Az.)
yakşırı- (Bşk.)
yah,şır- (attK.)
cakşı bol- (Kırg.)
jaksar- (Kzk.)
oŋatlaş- (Trkm.)
oŋlaş- (Uyg.)
tüzäl- (Özb.)

iyilik 'iyi olma durumu'
< OT. ***eđgülüg(/k)***
TT.: İYİLİK+(BİLİR/BİLİRLİK/Çİ/ÇİLİK/LE/ SEVER/ SEVER-LİK)

iyimser 'Nikbin; kötümser karşıtı'
< ***iyi*** [< ET. *edgü*]+***mse-r***
TT. : İYİMSER+(LİK)

NOT : Öteki Türk şivelerinde ***iyimser*** sıfatı yoktur.

iz 'Belirti, nişan, alâmet'
= OT. ***i:z*** 'yerde ve deride uzunlamasına olan çizik' ~ ***az ~ezik*** (DLT)
< ****i:z***

Krş. **iyin** 'göre, nazaran'
< ***i-yin***
it- 'düzene sokmak, sıraya koymak' < ***i-t-*** '*nesneleri birbiri ardından takip ettirmek'

TT.: İZ+(Cİ/CİLİK/LEK '*patika*' /LEM/LEME/LE-/LENCE/LENİM/LENİMCİ/LENİMCİ-LİK/LENİŞ/LENME/LEN-/LE-TİLME/LETİL-/LET-/LEYİCİ/LEYİŞ)
~ īz (Trkm.)
i:z (Özb., Har.)
iz (Kzk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
iz, (Bşk.)

SanalBaba

İ:(>ī, i)Z(>z,)

izle-['Birinin veya bir şeyin asrkasından gitmek, takip etmek'

< *īz+le-* [<*īz 'tekerlek izi']

TT.: İZLE-(K/M/ME/NCE/NİM/ NİMCİ/ NİMCİLİK/ NİŞ/ NME/ N-/TİL-/TİLME/T-/YİCİ/YİŞ)

~ izlä- (Az.)
izärlä- (TatK.)
iz,ärlä- (Bşk.)
izli- (Uyg.)
īzla- (Trkm.)
izine tüş- (Kırg.)
izine tüs- (Kzk.)

İ(<Ī)Z+LÄ(>i, a)-
+ÄR+LÄ-
+İ+N+E TÜŞ(>s)-

SanalBaba

-K-

-k 'Fiillerden *meçhul ad* yapan ek' = **-mIş**

tok 'doymuş'
< ***to-k***
kırık < *kır-(ı)k* 'kırılmış'
soluk < *sol-(u)k*
'sol(un)muş; soluk, nefes'
bozuk < *boz-(u)k* 'bozulmuş'
büzük < büz- (ü)k 'büzülmüş'

-k- [-(I4)k-] 'Tek heceli fiil köklerinden anlamı pekiştirlmiş olma fiilleri türeten ek' :
ayık- (< ay-(ı)k-), **burk-** (< bur-(u)k-), **kırk-** (<kır-(ı)k-) ...vb.

+(*A*)k 'Küçültme eki' : **yolak** (yol+(a)k), **gölek** 'gölcük' (< göl + (e)k)...vb.

kab, bk. **kap**
= ET., OT. ***kap*** (DLT)
< ***ka-p***
An.ağl. : ***kab*** '1. bulaşık ; 2. lâğım' (*DS.VIII*, 2577)

Tü. > **Kürt.** *kab* 'kap, kılıf' (*KTS*, 165: ***kab é kitabë*** = kitap kabı)

kaba[1] 'Özensiz, gelişigüzel yapılmış, sakil'
< OT. ***kapa*** 'kaba ve yüksek olan her nesne' (DLT)
< * ***kāpa***
TT.:KABA+(CA/DAYI/DAYICA/DAYILAŞ-/N-/DAYILIK)
~ ġāba (Trkm.)

Tü. > **Kürt.** *ķebe* (*DAO* 261); **Zaza.** *kaba, kabe* 'aşık kemiği' (*ZTS*, 171); **Ar.** (Ir., Lüb.) *ķabā* (*ALTK*, 79)

Nişanyan (*SS* 212): **kaba=ET**. *kaba* kabarık, şişkin, yoğun, kalın (xı).
* Eş anlamlı **ET** *kaba* ve *kebe* sözcükleri arasındaki ilişki açık değildir.

kaba[2] (hlk.) '1. Dövülmek için harman yerinde koni biçiminde yığılan ekin; 2. ebegümeci; 3. kaplıca; 4. mağara'
< ***kap+a***

kabaağaç (hlk.) 'Palamut'
< ***kaba+ağaç*** (bk.)
An.ağl.: ***kabaaç, kabaç*** (*DS. VIII*, 2577)

kababaşlak (hlk.)'Başı açık, örtüsüz'
< ***kaba+baş+lak***

kabadayı '1. Korkusuz, iyi dövüşen, kendine özgü namus kurallarının dışına çıkmayan kimse; 2. (mec.) babayiğit, koçak'
< ***kaba*** 'terbiyesi, görgüsü kıt' + ***dayı*** (hlk.) cesur, yiğit'
TT.: KABADAYI+(CA/LANMA/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***kabadayı*** 'genç, evlenmemiş delikanlı' (*DS.VIII*, 2577)

Tü. > **Ar.** (Sur., Lüb.) *ķabādāy* (*ALTK*, 79); **Kürt.** *ķebadayî* (*DAO*, 261)

kabah, (hlk.) '1. Sırt; 2. omuz; 3. vücudun yanı; 4. göz kapağı'
Bk. **kapak**
~ gabag 'ön, önce' (*AHYÖ*, 493)

kabak[1] 'Kabakgillerden bir bitki'
= OT. ***kabak (/k)*** (DLT)
< * ***kap+(a)k*** 'küçültme eki'
TT.: KABAK+(ÇI/GİLLER/LA-/LAŞMA/LAŞ-/LIK)

Tü. > **Ar.** (Lib.) *ķabaķ* (*ALTK*, 79)

~ kabak (Blk., Krç., KKırg., Bşk., Soy.)
h,avak (Soy.)

kabak[2] (hlk.) 'Kısa boynuzlu hayvan; boynuzsuz hayvan'
bk. **kabak**[1]

kabakla-[(hlk.) 'Ağaçların gençleşmesi için dallarını budamak'
< ***kabak*** (bk.)+***la-***

kabakulak[1] (hlk.) '*Kurtluca* da denilen bir tür ot'
< ***kaba*** (bk.)+***kulak*** (bk.)

kabakulak[2] 'İç kulakta oluşan bir hastalık'

SanalBaba

→ **kabakulak**[1]

kabakuşluk (hlk.) 'Öğleden bir iki saat önceki zaman'
< ***kaba+kuşluk*** 'günün sabahla öğle arasındaki bölümü' (*TS.II*, 939)

kabala (hlk.) 'Götürü, hepsi birden'
< ***kaba+la***
An.ağl.: ***kabal, kabalayı*** (*DS.VIII*, 2579)

kabala-[(hlk.) 'Bir işli gerektiği gibi yapmamak'
< ***kaba+la-***

kabalak (hlk.) '1.Çam ağacının soyulmuş kabuğu; 2. toprak testi' (*DS. VIII*, 2580)
< **** kap+alak***
An.ağl. : ***kabalak*** :
1. geniş yapraklı bir tür bitki ;
2. arpacık soğanı;
3. yeşil soğan;
4. tohum veren erkek soğan;
5. yenilen bir tür mantar;
6. bir tür başlık;
7. kepenek;
8. çam ağacının soyulmuş kabuğu;
9. büyük, iri;
10. toprak testi (*DS.VIII*, 2579-2580)

Tü. > **Kürt.** *kebalek* 'duvarın içine yapılan ve kapı takılan küçük dolap' (*KTS.* 169 b)

kabalık (hlk.) '1. Kuzular için ekilen arpanın çok gübre verilmesiyle zamanından önce elde edilen filizleri; 2. çatı ile duvar arasındaki yer; 3. kalın eğirilmiş ip'
< ***kaba+lık***

kaban[1] 'Yaban domuzu'
kaban (Çağ.) (*Sng.*265 r.21; *Abuş.* 303; *ŞS* 121; *Pd.C* 391; *RSl II*, 439)
An.ağl.: ***kaban*** 'azılı erkek domuz' (*DS.VIII*, 2581)
~ kaban (Kom., Kzk., Özb., KKlp.)
h,avan (Soy., Tuv.)
kaman (Oyr., Kırg., TT)
kavan (Uyg.)

K(>h,)AB(>v, m)AN

< Moğ. (*KWb.* 144) ***ḳaban*** 'Eber, Wildschwein'

NOT: **kaban** < **Fr.** *caban* 'gemici paltosu' ~ **İt.** (Sic) *cabbano* (~ **İsp.** *gaban*) ~ **Ar.** *qabā* 'keçeden yapılmış cübbe. Aba' → ABA (Nişanyan, *SS* 121) ile ilgisi yoktur.

kaban[2] (hlk) 'Dik yokuş, uçurum, kayalık' (*DS.VIII*, 2650)
Krş. ET. ***kaban*** 'tabak, tepsi' (*EUTS*, 159)
An.ağl.: ***kaban, kapan, kabalak*** (*DS.VIII*, 2580)

Tü. > **Kürt.** *kapan* (*KTS*, 194 b)

kabar (hlk.) '1. Su kabarcığı; 2. yanık, kabarmış yara; 3.süs eşyası'
< ****kāp+ar***

kabar-[1]['Ağırlığı artmadan hacmi büyümek'
= ET. ***kapar-*** (*EUTS*, 166) ~ OT. ***ḳabar-*** (DLT)
< ****kāp+ ar-***
TT.: KABAR-(CIK/CIKLI/IK/IKLIK/IŞ/MA/TI/TILI/TMA/T-)

Clauson (*EDPT*, 585):< **kāb** ve **kabar-**; (*EDPT*, 580): **kaba** (yanlış okuma)
Krş. TT. ***kaba*** 'puffed,bushy, spongy' ~ Trkm. ***ġāba*** 'bushy; big; swollen' < ****ḳāpa***
T. Tekin (Mak.II, 439): < **kāpar-** < * Uyg., OT (DLT): **kapar-//*kāpa**
= Moğ. ***ḳabuda-*** 'to swell, puff'; Khal. ***xavda-*** id

kabar-[2][(hlk.) '1. Gururlanmak; 2. birisine kafa tutmak, horozlanmak'
< ***kab-*** [< *kāp*]+***-ar-***

Tü.> **KbRum.** *kapárdizma* 'kabarmak, gösteriş yapmak'

kabara (hlk.) '1. Seyrek sakallı adam; 2. bilezik; 3. küçük ambar; 4. toz; 5.kıvrık tüylü bir cins tavuk; 6. karada yaşayan kurbağa; 7. atın ön bacaklarındaki şişkinlik; 8. yel, gaz' (*DS.VIII*, 2581)
< ***kāp+ar-a***

kabarama (hlk.) 'Hindi'
< ***kabar-***[< **kāp+ar-*]+***-a-ma***
[*Kabaramazsın kel Fatma!*

SanalBaba

'Hindiyi kabart mak için söylenen söz']

kabaran (hlk.) 'Soda, karbonat' < ***kabar-an***

kabarcık (hlk.) '1. İnce kabuklu, yuvarlak beyaz, çekirdekli bir tür üzüm; 2. soğan köklü, parlak yeşil yapraklı, beyaz çiçek açan bir bitki' < ***kabar+cık***

kabarık (hlk.) 'Şişmiş sivilce' < ***kabar-(ı)k***

kabart-['Kabarmasını sağlamak' = OT. ***kabart-*** (DLT)

< ****ḳāp***

TT.: KABART-(I/ILI/MA)

An.ağl.: ***kabart-***'coşturmak, kışkırtmak' (*DS.VIII,* 2582) ~ ***kobart-***

kabartı 'Tümsek, çıkıntı, kabarmış yer'

< ****ḳāp+ar-tı***

= OT. ***ḳabarġan*** 'sivilce, vücutta kaşınmak ve sıcak yüzünden çıkan kabartı' (DLT)

TT.: KABARTI+(LI)

kabartlama (hlk.) 'Bazlama, çörek' < ***kab*** [< **kāp*]+***-ar-t-la-ma***

An.ağl. : ***kabartlama, kabartma*** (*DS.VIII*, 2582)

kabayel 'Lodos' < ***kaba+yel***

An.ağl. : ***kabayil, kobayel*** (*DS. VIII*, 2582)

kabırçak, bk. **kaburçak**

kab kacağ (hlk.) 'Tencere, tava vb. mutfak eşyası'

< ***kap ka***[*p=ø*]+***çak***

kablunba, bk. **kaplumbağa**

kabuk 'Bir şeyin üstünü kaplayan ve onu dış etkilere karşı koruyan sertçe bölüm'

= OT. ***ḳavık*** (DLT) 'kepek, darı kepeği'

< ****kāp*** [< *kāv*]+***(u)k***

TT.: KABUK+(LANMA/LAN-/LAŞ-/LU/LULAR/SU/SUZ)

An.ağl. : ***kabuk*** '1. kaysı kurusu ; 2. yonga, odun parçası' (*DS.VIII,* 2584)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳāburġa* (*ALTK,* 79)

~ ġābıḳ (Trkm.)
ġabıġ (Az.)
kabuk (Osm.)
ḳåbık (Özb.)
kabık (Osm.,Bşk.,Kzk.,Kırg., Bşk., TatK.)
h,avık (Soy.)
kabık~ kabaga (Alt.)

K(>h,/ġ)**Ā**(>å)**B**(>v)**U**(>ı)**K**(> ġ)

= *kovzak* (Uyg.)
kabırsak 'balık pulu' (Bşk.)
kabırşak (Kzk.)
kabırçık (TatK.)

Eren (*TDES* 199): YOK
Nişanyan (*SS,* 122): kabuk < ? KAP

kabukla-[(hlk.) 'Ağaç budamak' < ***kabuk*** (bk.)+***la-***

kabuklusülük (hlk.) 'Kaplumbağa' < ***kabuk*** [<*kāp+(u)k*]+***lu+sülük***

kabur (hlk.) 'Çatlak, yarık yerleri tutturmak için konulan teneke ya da gön parçası'

< ET. ***kap*** 'torba, paket'+***ur***

kaburcak (hlk.) 'İçine dikiş ve tuvalet eşyası konulan kutu'

< ET. ***kap*** 'torba' +[***ur+cak***]
~ OT. *ḳabırçaḳ* (DLT)
IM. ***ḳabırçaḳ***
AH. ***ḳaburçaḳ***
Tuhf. ***ḳabarçaḳ, ḳabırçaḳ***
EAT(*TS*) : ***ḳapurçaḳ, ḳaburcaḳ, ḳapurcaḳ***
~ xāržaḳ (Tuv.) < * *ḳawırçaḳ*
ġapırjak (Trkm.)
kuorçax (Yak.) < **ḳōrçaḳ*
< **ḳowurçaḳ* < **ḳaburçaḳ*
< * *ḳawır²+çaḳ*
(Mac. ***ḳoporśo*** (=*ḳoporšō*)
< Eski Çuv. (Blg.) ****ḳoporçaġ***)
= Moğ. ***ḳaġurçaġ, ḳayirçaġ*** 'küçük kutu'

(T. Tekin, *Mak.I*, 13,120-121)
< **ḳapurçaḳ, ḳayirçaġ*
< * *ḳapırçaḳ*

SanalBaba

Ayrıca bk. *Mak.II,* 562
S. Tezcan (***Hsüan Tsang Biyografisi,*** X. Bölüm) : **kapır+çak** < * *kapır²* > Uyg. *kapız.*

kaburga 'Eğe kemiklerinin oluştuğu kafes'
< Moğ.(*KWb.* 174, 179) ***kabirġa***
kabisun 'Rippe'/ ***xabirxa*** ~ ***kabirġa*** (*Kow.* 575)
An.ağl.: ***kabırga*** '1. Öküz arabasının üzerine konulan örtüyü tutmayaya yarayan iri ağaçlar'; ***kabırka*** 'kuzu dolması' (*DS.VIII,* 2583);
kaburga '1. et, üzüm ve soğanla yapılan pirinç ya da bulgur pilavı; 2. yamaç; 3. kereste' (s.2584);
kaburgalarına gir- 'işi için bir kimseye çok sokulmak'
~ kaburga (Çağ., Kmk.)
kabırğa (Blk.,Krç., Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
gapırğa (Trkm.)
gabırğa (Az.)
h,abırga (Hak.)
kåvurğa (Özb.) (>Tac. *kaburga)*
kovurga (Uyg.)
h,abarga, h,abırga (Yak.)

K(>g/h,)A(>å, o)B(>v)U(< ı)RGA

Korkmaz (*TTG,* 79): <Tü. **kab-(ı)r-ga YANLIŞTIR.**
Nişanyan (*SS,* 213): **kaburga** <?> Moğ. *kabırğa / kabısun* 'kaburga'

kabza 'Tüfeğin elle tutulan sapı'
< ET. ***kavza-*** 'sıkıştırmak' (*EUTS,* 172)

Krş. **An.ağl.** : **kavza** 'saç örgüsü' ; **kavza-** 'sıkı tutmak, kavramak'

kacak [***kap kacak*** ikilemesinde]
< OT. ***ḳā*** 'taşıyıcı', ***ḳāça*** ay. (DLT)
< * ***ḳā+ça+ḳ***
~ xā 'kutu, sandık, bagaj' (Yak.)
< * ***ḳā***

kaç 'Herhangi bir şeyin niteliğini sormak için kullanılan soru sıfatı'
= OT. ***kaç*** (DLT)
< ****ka+ç***

Krş.ET'de ḳa ile yapılan sorular: ***kaç?, kaçan?, kança?, kandın?, kamġı?, kanı?, kayu?, kanyu?, kanu?, kāyū?, kayuda, h,anda? kanda?, kayda?*** (DLT; *Alt.Gr.,* s. 325-329)

TT.: KAÇ+(AR/I/INCI/LI/LIK)

Tü.> **Zaza.** *kam* 'kim, hangisi';
kamci~ kamcin 'hangi(si)';
kamder~ kamderı 'hangisi';
kamı, bk. *kam*
[***tı kami*** ? Sen kimsin?
ez kama? Ben kimim?
Apu tu kamu? Amcan Kimdir ?]
kamıj 'hangisi';
kamık 'kim, hangi şey';
kami 'kim, hangisi; kimi';
kamkes 'kim, her kim ki';
kam keso 'kim, kim ki';
kamo 'kim, kim ki';
kamu 'kimdir?'
kanca 'nere, nerede, nereye, neresi'
kanci, bk. *kamci*
kancin, bk. *kamcin*
kani '1. hani, nerede; 2. hele'
(*ZTS,* 172; *DAO,* 251)
Eski Türkçe ile krş.için bk. yukarıya.

~ kança *(< ka+n+ça)* (Kumd.)

Hamilton (*İKPÖ,* 178): 1) ****ka+ça*** 'eşitlik eki' ; 2) < Toh. **kos** 'kaç, ne kadar' **(YANLIŞTIR)**

kaç- 'Firar etmek'
= ET., OT. < ***kaç-***
KB. : **ḳaç-, ḳaç-ıt-, ḳaç-ur-**
TT. : KAÇ-(GÖÇ/IK/IKLIK/ILMAK/IMSAMAK/IMSAR/INILMAZ/INMA/IN-/INTI/IRILMA/IRIL-/IRIŞ/IRMA/IR-/ÇIRTMA/IŞ/IŞMA/IŞ-/MA)

kaçağan (hlk.) 'Tavşan'
< ***kaç-ağan*** [**-ağan**, fiilden ad yapan ek: *ol-ağan, sıç-ağan* vb.]

kaçak 'Bağlı bulunduğu yerden veya yasadan kaçan'
= ET., OT. ***kaç-ġak***

SanalBaba

TT. : KAÇAK+(ÇI/ÇILIK/LIK)

Tü. > **Kürt.** *kaçag, kaçağ* (*DAO*, 247) ; **Ar.**(Ir.) *ḳaçaġ/ḳaçaġçī* (*ALTK*, 79)

kaçamak 'Hoş görülmeyen bir şeyi ara sıra yapma'
< ***kaç-a-mak***
TT.: KAÇAMAK+(LI)

kaçan 'Tapu senedi', bk. **koçan**

kaçar 'Kaç soru sıfatının üleştirme biçimi'
= ET., OT. ***kaçar ~ kaçur***
'kaç kere' (DLT)
< ****ka-ç+(a/u)r***

kaçgan (hlk.) 'Araba'
< ***kaç-gan*** [**-Gan** fiilden ad yapan ek: *ısır-gan, osurgan* vb.]

kaçgöç 'Dinî bir anlayışla bazı Müslüman kadınların erkeklerle bir arada görünmemeleri'
< ***kaç+göç***

kaçı 'Ne kadarı? Kaç kişi'
< ****ka+ç +ı***

kaçık '1. Bir yana kaçmış, kaymış ; 2.(mec.) bazı davranışları delice olan'
< ***kaç-(ı)k***
TT. : KAÇIK+ÇA/LIK)

Tü.> **Kürt.** *ḳaçık* 'binanın çatısını çatarken kirişlerin üzerine konulan küçük direkler' (*KTS*, 165)

kaçıl-['Kaçmak işi yapılmak'
< ***kaç-(ı)l-***

kaçımsa-['Birişi yapmamak için sözde sebepler yaratmak'
< ***kaç-(ı)msa-***
TT.: KAÇIMSA-(R)

kaçıncı 'Kaç soru sıfatının sıra biçimi'
< ***kaç+ıncı***

kaçınılmaz 'İsten ve irade dışında olan'
< ***kaç-(ın)-(ı)l-maz***

kaçıntı (hlk.) '1. Erken doğan kuzu; 2. sızıntı, kaçak'
< ***kaç-(ı)ntı***

kaçır-['Kaçmasını sağlamak veya kaçmasına imkân yaratmak'
= OT. ***kaçur-*** (DLT)
< ***kaç-***

kaçış 'Kaçmak işi veya biçimi'
= ET., OT. ***ḳaçış*** (DLT) <****kaç-***

kaçış-['Hep birden kaçıp dağılmak'
= ET., OT. ***kaçış-*** (DLT)
< ***kaç(ı)ş-***

kaçkın 'Bir yerden veya bir şeyden kaçmış (kimse)'
= ET., OT. ***kaçġın*** (DLT)
< ***kaç-kın***
An.ağl.: ***kaçkun*** (*DS.VIII*, 2587)

kadaş (hlk.) 'Kardeş'
< ET.***kā*** 'akrabalık bildiren söz' (*EUTS*, 159)+***daş*** [*kadaş, ḳaġadaş, karındaş*] ; ***k(a)d(a)ş*** 'akraba' (Eleges, 2)
An.ağl.: ***kada, kadak, kadaş, kade, kadik, kadiko, kağa*** 'kardeş; ağabey; kız kardeş, abla; küçük kardeş; arkadaş; teyze' (*DS.VIII*, 2587)

kadın 'Dişi cinsten erişkin insan'
= OT ***katın*** < ***katun*** 'kağanın eşi, hatun'
< ***ḳātun*** < ****ḳāδın***
KB.:***ḳadın*** ; Fakat:***ḳadıŋ*** 'kayın ağacı'
TT.: KADIN+ (BUDU/CA/CIK/CIL/LAŞMA/LAŞ-/LIK/SI/SILIK/TUZLUĞU/GÖBEĞİ)
An.ağl. : ***kadın*** 'güzel, şık, hoş' (*DS.VIII*, 2591)
~ kadın (Soy.)
katın (Bşk., Kzk., Kırg.)
h,âtin (Özb.)
h,azın (Hak.)
h,otun (Uyg.)
kazıŋ (Leb.)

K(>h,)**A**(> å,o)**T**(~Z/>d)**U**(>ı,i)**N**(>ŋ)
= Kalm.D. (*KWb.* 159) ***xadŋ***;

Moğ. ****kadun*** > Fars., Afg. *h,adaŋ* 'Pappel'
Tü. **katun** > Ar., Fars. ***xātūn*** (Arapçada **xavāti:n** biçiminde çokluğu yapılmıştır.)

SanalBaba

Eren (*TDES,* 200): YOK

kadınana (hlk.) 'Kaynana'
< ET. ***kadın*** 'kayın' (*EUTS,* 160)+***ana***
An.ağl.: ***kadıana*** [< *kadın ana*], ***kadi*** [< *kadın ana*] (DS.VIII, 2590)

kadınbarmağı (hlk.) 'Baklavaya benzer bir tatlı', krş. **kadınparmağı**
< ***kadın+barmak+ı***

kadıncık (hlk.) 'görümce'
< ***kadın+cık***

kadınge (hlk.) 'Gelin'
< ***kadın+ge[l-in]***
An.ağl.: ***kadıngā, kadınge, kodinge, kade, kadı*** 'yenge' (*DS. VIII,* 2591)

kadıparmağı (hlk.) 'Beyz ya da siyah, uzun,ince kabuklu bir çeşit üzüm', krş. **kadınbarmağı**
< ***kadın+barmak+ı***

kafık ~ kavuk (hlk.) 'Oyuk, çukur'
< ET., OT. ***kovı, kowı, kovuk, kowuk*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *ķafiķ* '1. Kiremit (*KTS,* 165);2. köpek yemeğinin konulduğu kap'~ *ġawiķ* (*DAO,* 248) ; **Zaza.** *kaf* 'yamaç veya kayalıktaki oyuk yer, in, sığınak, kovuk' (*ZTS,* 171)

kaftan 'Çoğu ipek birçeşit uzun, süslü üst giysisi'
= OT. ***kaftan*** (DLT)
< ****kap+tōn*** 'elbise'

Tü. > **Fars.** *h,aftān*; **Ar.** *ġuftān* (Räsänen, *V* 234); (Cez., Ir., Lib.) *ķaftān*, (Mıs.) *ķuftān* (*ALT K,*79-80); **Kbr.** *keptal* (İ.Doğan); **Eski Rus.** *kavtan'* , *koftan'*, **Rus.** *kaftan.* (Räsänen, *V* 234)

~ kaptan (Çağ.)
kaptal (Tel., Bar.)
kaftal (Blk.)~ kaptal (İ. Doğan)

Nişanyan (*SS,* 214): **kaftan ~ Fa.** *xaftān* cübbe ~ ****kapton*** 'torba giysi' → KAP, DON

kagumak (hlk.) 'Kızmak, sinirlenmek'
< ET., OT. ***ķakı- ~ ķaku-*** (DLT)

kağan '(Hakan sözünün eski biçimi) Hanların bağlı olduğu devlet başkanı'
= ET. (KT., Uyg.). ***ķaġan***

DLT'te **ķaġan** maddesi yok. ET.(Uyg.) ***ķān ~ h,ān*** < ***ķaġan***'ın kısaltılmışı. (*İKPÖ* 180)

~ ka'an (Çağ.)
ķān (Oyr., Tel., Leb.)
kan (Kzk.)
h,ān (Yak.)
= Moğ. (*KWb.* 175) ***ķaġan***

KAĠ(> ')AN
KA[*ĠA=ø*]N
K(>h,)[*AĠA=*]ĀN

kağır-[1] (hlk.) 'Öksürerek balgam çıkartmak'
= OT. ***ķakır-*** (KB)
Osm. (TS). ***ķağır-*** < ****ķākır-***
< ***kā*** 'yansıma'{+***KIr-***} 'yansıma addan fiil yapan ek'
~ ķakır- (Kırg.)
ġāġır- (Trkm.) < ****ķāķır-***
< ****ķar-ķır-***
ķarġır- (Bar.)

(Bu konu için bk. T. Tekin, *Mak.I,* 149-161)

kağır-[2] (hlk.) '1. Keklik avlamak için başka bir keklik öttürmek ; 2. karga ötmek'
< ***ķā*** 'yansıma' +***kır-***

kağnı 'İki tekerlekli ilkel öküz arabası'
= ET., (Uyg.) ***ķanglı*** (*EUTS* 165 : ***ķanglıçı*** 'arabacı')
~ OT. ***ķanglı*** (DLT)
< ****kang*** 'yansıma' +***lı***
An.ağl.: ***kağnıcak*** 'değirmen taşlarını birbirinden ayırmak ve birbiri üstüne koymak için kullanılan ağaç araç'; ***kağnıtozu*** 'balın bol olduğu mevsim' (*DS.VIII,* 2595)
~ kaŋlı (Çağ.)
kaŋā (Sag., Kaç., Koyb.)
kanga (Uyg.)
h,aŋā (Hak.)
kaŋlı, kaŋnı, kağnı (Osm.)

SanalBaba

K(>h,)AŊ(>ğ)+*LI/+NI*
+A/+Ā

Clauson (*ED*, 638) : < Oğuzların **Kaŋlı** boyunun adından.

Eren (*TDES*, 200) : Sözcüğün eski biçimi yanında TT'nde kullanılan **kağnı** biçimini vermiş, fakat iki biçim arasındaki fonetik farklılığa değinmemiştir.

Doerfer (*TMEN III*, 530-531):<eski bir kültür dilinden alıntı olabileceğini belirtmiştir. [Bu görüş **YANLIŞTIR**. Türklerin, kağnı'yı kullandıklarını ve hattâ bir Türk boyunun adının da ***KANGLI*** [< ***kang**+ 'tekerleğin dönerken çıkardığı ses, yansıma'+**lı**] olduğunu da biliyoruz. O halde, Türkler niye başka bir dilden ödünç alsınlar? Sözcüğün ödünç alındığı ***'eski bir kültür dili***'nin ne olduğunu ispat etmek de Doerfer'e düşmez mi?

J. Deny (*Principes*, 81): < ET. ***kaŋ*** 'tekerlek' sözünün bir türevi': ***kaŋ+lı***

Nişanyan (*SS*, 214): **kağnı = ET.** *kaŋlı* 'bir tür yük arabası' (xı)

O. Kabataş (*DTT*, 154): ***kaŋlı*** > ***kaŋnı*** (benzeşme) > ***kağnı*** > ***kağnı*** [ET. /ŋ/ > An.ağl. /ğ/ : ***baŋa*** > An.ağl.***bağa*** 'bana'; ***köŋül***>An.ağl. ***göğül*** 'gönül'; ***aŋna- ~aŋla-> ağna-*** vb. gibi.

kağrık (hlk.) '1. Erkek kekliğin, karşısındaki kekliği susturmak için çıkardığı ses; 2. bk. **kağsırık**'
< ***kā*** 'yansıma'+***gır-(ı)k***

kağşa-['Eskimek, dağılmaya yüz tutmak'
< ET. ***ḳoġşa-***
TT. : KAĞŞA-(K/MA)

kahı-[(hlk.) 'Kırmak, berelemek'
< ET., OT. ***kakı-*** 'kızmak' (DLT)

kahırdak (hlk.) 'Kurumuş çamur'
< ET., OT. ***kak*** 'kurutulmuş nesne'+***(ı)r-da-k***

kâhkül (~ **kâkül** ~ **kekül**)
< Moğ. (*KWb*. 245) ***kökül*** ~ Kalm. ***kökl***
(> Fars. *kākül* > TT. *kākül*; **Tac.** *kâkul, kâkül*; **Urdu.** *kākul*; **Peştu.** *kākul*; **Kürt.** *kākül*)

~ köküle (DTü.)
kökül (KKırg.)
kekil (Kzk.)
käkil (Az.)
kä:kil (Trkm.)
kâkülçä (Özb.)
köğül (Yak.) (< Moğ.)

KÄ(<E/ä:/å, ö)K(>ġ)İ[<Ü]L
+ÇE/+E

TS.II, 763: **kâkül** < Fars. *kākül*.
Nişanyan (*SS*, 215): **kâkül** ~ **Fa.** kâkül 'perçem'
İKİSİ DE YANLIŞTIR. Çünkü, Moğolca ***kökül*** > Fars. *kākül* (olmuş.Buradan)> Tü.ye *kākül* biçiminde geçmiştir.

kahlık (hlk.) 'Kurutmak için hazırlanmış elma'
< ET., OT. ***kak*** 'Erik, kayısı, elma gibi meyvelerin kurusu' (DLT)+***lık***

kak 'Elma, armut, erik gibi meyvelerin kurusu' > **kah**
< ET., OT. ***kak*** 'kurutulmuş nesne' (DLT),
ḳaḳḳuk 'kurutulmuş et veya meyve'

Tü. **kak** > **Fars.** *ḳāḳ* (Doerfer:*TMEN* 1397); **Kürt.** *kax, ġax* (*DAO* 249); **Zaza.** *ḳah,* (*DAO*, 249)

TT.: KAK+ (AÇ 'tuzlanıp kurutulmuş yiyecek' /IRDA-/ IRDAK/IRTI)

kak-['İtmek, vurmak'
= OT. ***kak-*** (DLT)
TT.: KAK-(IÇ/IŞMA/IŞ-/IŞTIRMA/MA/MACI/MACILIK/MALI)

Tü.> **Kürt.** *ḳaḳuç* 'çekiç' (*DAO*, 249)

kaka[1], → **keko, gakko**
~ ġaġa 'ağabey' (Az.) (*AHYÖ*, 494)
kaka 'baba' (Trkm.)

Tü. > **Zaza.** *ḳaḳo* (*DAO*, 249)

kaka[2], bk. **kak**

Tü. > **Kürt.** *ḳaḳa* (*KTS*, 193)

kakala-[(hlk.) 'İtelemek, sarsmak, sokuşturmak'
< ET.,OT. ***kak-*** 'hafifçe vurmak' (DLT)+ ***-a+la-***
TT.: KAKALA-(N-)
An.ağl.: ***kakala-, kakışla-, kah-, kakakla-, kakal-, kakanla-, kakaşla-, kakıçla-, kakışla-, kakıştır-, kakmakla-, kakmukla-, ka-***

SanalBaba

koşla- (*DS.VIII*, 2600)

kakaş (hlk.) 'Hoşaf'

< ET., OT. ***kak*** 'elma, erik, kayısı kurusu' (DLT)+***aş***

kakaşla-[(hlk.) 'Azarlamak'

< *kak-(a)ş+la-*

kakı- (hlk.) 'Kızmak, öfkelenmek, darılmak'

= OT. ***kakı-*** (DLT), krş. ET. ***kakın-*** 'nedamet etmek, pişman olmak' (*EUTS*, 162)

< *kak-ı-*

kakırdak (~**kıkırdak**) 'Kuyruk yağının eritildikten sonra kalan posası, kıkırdak'

< ***kak*** 'kurutulmuş nesne'

+(ı)r-da-k

~ Çağ. ***kakirdak***

An.ağl.: ***kakırdak, kahırdak, kakırdah, kakırtlak*** (*DS.VIII*, 2603)

KAK(>h)+*IR-[T]DA-K(>h)*

Räsänen (*V* 223): < ? **kak** "trocken" + **ḳaġur** 'braten'

Nişanyan (*SS*, 215): **kakır = onom.** şiddetli titreme sesi. (**YANLIŞTIR.** < ***kā+kır-** olmalıdır.

kakış-[(hlk.) '1. İddia etmek; 2. toslaşmak; 3. iteleşmek'

< *kak-(ı)ş-*

kakıt (hlk.) 'Zayıf, kuru, ince'

< ***kak*** 'kurutulmuş nesne'+***ıt***

An.ağl.: ***kakıt, kakır, kakit, kaklak*** (*DS.VIII*, 2603)

KAK+*IT/+IR/+İT/+LAK*

kakla-[(hlk.) 'Kurutmak için meyveleri çizmek ya da parçalara ayırmak'

< ET., OT. ***kak*** 'elma, armut, kayısı kurusu' (DLT)+***la-***

kaklık (hlk.) 'Yağmur yağınca içine su biriken kaya oluğu, ki sarnıç gibi kullanılır' (*YKS*, 53)

< OT. ***kak*** 'göl, su birikintisi, kurumuş göl' (DLT)+***lık***

An.ağl. : ***kaklık*** :

1. taş, ağaç oyukları ve içindeki su birikintisi ;
2. sel yığıntısı ;
3. 3-4- metre derinliğinde kuyu;
4. güneş alan yer;
4. balkon; sofa, salon;
5. fidanlık ;
6. → **koklangoz** 'salyangoz' (*DS.VIII*, 2605)

kakma (hlk.) '1. Tekmeleme ; 2. kütük ; 3. yapıda kullanılan kalın ağaç, direk; 4.atlas üzerine altın ya da gümüş telle işlenen bir çeşit iş'

< *kak-ma*

kakmaca (hlk.) 'Çürüyerek parçalanmış mış ağaç'

< *kak-ma+ca*

kakmalı (hlk.) 'Telle işlenmiş elbise'

< *kak-ma+lı*

An.ağl. : ***kakmalı*** :

1. başındaki tüyleri kıvırcık ve uzun olan koyun ;
2. üzerinde küçük kabartmalar bulunan tabanca, tüfek

(*DS.VIII*, 2605)

kakrık (hlk.) 'Balgam'

< *ḳā* 'yansıma'+***kır-(ı)k***

An.ağl. : ***kağsırık, kağrık, kahırık, kahrık, kakmuk, kakmuruh*** (*DS.III*, 2595)

kakuç (hlk.) 'Çekiç'

< *kak-(u)ç*

An.ağl.: ***kakuç, kakuça*** (*DS.VIII*, 2606)

kal 'Yaşlı adam'

= ET., OT. ***ḳal*** (DLT, KB)

An.ağl.: ***kal, kalo, kalık, kaliki, kalak, kaluk*** (*DS.VIII*, 2608)

K(>ġ)AL+*IK/+İK+İ/+O/+AK/+UK*

Tü. > **Kürt.** *kal* (*KTS* 193 a); *kal*(bun) 'erkeğin yaşlanması' ; *ḳal* 'ihtiyar, yaşlı' (*FKT.*, 58; *KTS*, 193) ~ *ḳalık*,

SanalBaba

ķalo 'dede'; **Zaza.** (Palu) *ķaliki* 'dede' (*DAO*, 250) ; *kal* 'yaşlı, dede'; *kaley~ kalêni* 'yaşlılık'; *kalık* 'dede, ata; yaşlı'; *kalo* 'dede, yaşlı kimse' (*ZTS*, 171); *ka'l~ kal'ık* (O. Özer, 119)

kal-['Kalmak, bırakmak'
< KT.,Uyg., OT. ***kāl-***
< * ***kā-*** 'yığmak, biriktirmek'
+***-l*** 'edilgenlik eki'
TT.: KAL-(IN-/INTI)

kalmadım < ***kal-ma*** 'olumsuzluk eki'+***-dı+m*** < ****kal-ma e-di+m***
[< ÖT. ****e-*** 'olmamak']

~ ġāl- (Trkm.)
ķāl- (Har.)
h,āl- (Yak.)
yul- (Çuv.)

K(>ġ/h,)A(< ā/>u)L-

kalaba '(hlk.) kalabalık'
< ***ķala-*** 'yığmak, sandığa koymak' (DLT)
+***ma*** ~ *kamak* (DLT)+

kalabak (hlk.) 'Hasır otundan örülen şapka'
→ **kabalak**

kalabalık 'Çok sayıda insan topluluğu'
< OT. ***kala-*** 'yığmak, sandığa koymak' ***(ba+lık)*** (DLT) ; ***ķalın*** (KB)
TT.: KALABALIK+(ÇA/LAŞMA/LAŞ-)

Tü. > **Kürt.** *ķelebalıġ* (*DAO, 265*) ~ *ķerebalıġ* (***çarşi ķerebalığa***= çarşı kalabalıktır.); Ar. (Ir.) *ķalabālıġ* (*ALTK*, 80)

Nişanyan (*SS*, 215): **kalaba** YOK.
TS.II, 763: **kalaba**<Ar.*ġalebe* hlk.kalabalık.
TS.II, 763: **kalabalık** < Ar. *ġalebe*+Tü. *+lık*
Nişanyan (*SS* 215):**kalabalık**<*qalaba/ġalaba* sayıca çok (xv) = ?
*Ar. *ġalebe* (yengi) biçiminden türetilmesi güçtür.

kalay 'Kolay işlenebilen yumuşak bir element'
< ? Tü. ***Kal*** 'gereinigtes Gold und Silber' (Räsänen, *V* 225)
TT.:KALAY+(CI/CILIK/LAMA/LA-/LAN-/LAT-/LI/SIZ)
~ kalay 'Zinn' (Çağ., Kom., Tar.) xılā (Soy.)(> Moğ. *KWb*. 162: *kalay* 'Eisenbleh')

Tü. > **Kürt.** *ķela* (*KrTs*. 172); **Ar.** (Ir.) *ķalāy* (*ALTK*, 80); **KbRum.** *kalayi*

Nişanyan (*SS*, 215): **kalay** (~Ar. **qualāī* kuala malı") < **öz.** *Kuala* Malaya'da kalay yataklarının bulunduğu kent, Kuala Lampur.

kalça 'Vücudun bacakla böğür arasındaki iki yana doğru çıkıntılı bölümü'
< Moğ. ***kalca*** 'ön, karşı ; önde, ileride' [= OT. **kāş**]
TT. : KALÇA+(LI/LIK/SIZ)

Nişanyan (SS, 216) : **kalça** (~ ***Yun.*** *káltsa κάλτσα* uzun çorap, külot) ~ ***İt.*** *calza* çizme [esk.], uzun çorap, külot < ***Lat.*** *calceus* pabuç.

kaldı (ki) 'Nasıl, eğer, yani; ki'
= ET. ***ķaltı*** ~ ***xaltı*** (*EUTS*, 81)
< ****ka+l+tı***

kaldır-['Bulunduğu yerden almak'
= ET. ***kal(ġ)ır-***
< ***ķal(ġ)ı-***
'kalkmak' (Nişanyan, *SS*. 216)
TT. : KALDIR-(AÇ/AN/ICI/ILIŞ/ILMA/IM/IMCI/IMCILIK/IMSI/IŞ/MA/TMA/T-)

Tü. > Ar. (Ir.) *ķādırkūy* 'kaldırkoy' (*ALTK*, 80)

kaldırım 'Yollarda taşlarla yapılan döşeme'
< ***kaldır-(ı)m***
TT. : KALDIRIM+(CI/CILIK/SI)

Nişanyan (*SS*, 216) : **kaldırım** ~ ?**Yun.** ****kalodrómos*** καλρόμος 'düzgün yol, döşeli yol' § *kalós* 'güzel' + *drómos* 'yol, sokak' → BODRUM.

Türkçe '**kaldır**-' fiili varken böyle dolambaçlı yollarla Rumcaya ulaşmaya çalışmak dil manıtığına da uymuyor.

SanalBaba

kalın[1] 'İnce karşıtı'
= ET. ***kalın*** 'çok, sayısız, pek, kalabalık, koyu' (*EUTS*, 162) ~
OT. ***kalıŋ*** 'kalın, kesif, yoğun' (DLT, KB.) ~ [Süm. *kalag* (Tuna, 19)]
TT.: KALIN+(CA/LAŞMA/LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIR-/LATMA/LAT-/LIK)

Tü. > **Kürt.** *kalınd* (*KTS* 166 b); *kalin* (*DAO*, 250)

kalın[2] 'Çeyiz'
= OT. ***kalıng*** (DLT)
~ kalun (Alt.) 'başlık' (*ATS*, 55); kolon toy (*ATS*, 182)

Tü. **kalın** > **Fars., Tac.** (Doerfer: *TMEN* 1407); **Kürt.** *kalın, kalıng* (*DAO* 250); *ḳelen* (*KTS*, 172 b)

Eren (*TDES* 202): < ?
Nişanyan (*SS* 217): YOK

kalk-['1. Doğrulmak; 2. uyanarak yataktan ayrılmak; 3. gitmek üzere yerinden ayrılmak; 4. yukarı doğru yükselmek; 5. (taşıtlat için) yola çıkmak;6. uçmak;7. yerinden ayrılıp yol almaya başlamak; 8. (hayvan) iki art ayağı üzerinde dik durum almak; 9. kabarmak, ayrılmak;10.(kapak, örtü) kaldırılmak; 11. derlenip götürülmek; 12. iyileşerek gezecek duruma gelmek;14. yok olmak; 15. (-e) girişmek, başlamak; 16. geçerli olmamak; 17. uygulanmaz olmak ; 18. güncelliğini yitirmek; 19. taşınmak; 20. (e) geçmek;21. ayakta beklemek'
< ET. ***ḳalı-ḳ- / ḳal(ġ)ı-***
TT.: KALK-(IK/IKLIK/INDIRMA/KINDIR-/INIŞ/INMA/KIN-/IŞ/IŞMA/IŞ-/MA)

kalkan 'Oktan veya kılıçtan korunmak için savaşçıların kullandığı korumalık'
= ET. ***ḳalḳan, ḳalkaŋ***; KB. ***kalḳan***
< *Moğ. (*KWb.* 163): ***kalka*** 'Schild', 'Khalka-Mongolen'
~ kalkan (MA: 153-1)
kalka 'siper' (Kırg.)
h,ālka 'kapı' (Tuv.)
kālka (Sag.) (< Moğ.)

K(>h,)A(>ā)LKA

Eren (*TDES*, 202): YOK

Nişanyan (*SS* 217): **kalkan** = ***ET***. kalkan ***kalımak / kalkmak*** fiiliyle ilişkisi açık değildir.

kalkı-['Sıçramak, hoplamak'
< ET.***ḳalı-ḳ- / ḳal(ġ)ı-***

< * *kalı-k-* 'kalkmak' + *-ı- k-*

kalpak 'Kürk veya kumaştan yapılmış başlık'
<? ****kap*** "kap, tulum, çuval" (DLT)
+***ġak+lık*** [> *kapaklık* > **kapalık* > **kapalak* > **kalapak* > ***kalpak***]

Tü. >**Ar.** (Mıs.) *ḳalbaḳ* (*ALTK*, 81)

~ kalpak (Çağ./*Abuş.*314; *PdC* 408; tar., Krm., Kzk., Kırg., Tel., Kar., Özb., Tat.)
ḳalpåk (Uyg.)
kalfak (Kzk.)
kalmak (SUyg.)
xalpāk, xalpak, xalpax (Yak.)
kalbak (Çuv.)

K(>x)**ALP**(> f, m)**A**(> å)**K**(>x)

Tü. > **Rus.** *kolpak*; **Mac.** *kalpag*; **Moğ.** (*KWb.* 164): *kalbaŋ* (Räsänen, *V* 227); **Blg.** *kalpàk*; **Srp.** *kàlpak*;**Rum.** *kalpáki*; **Fr.** *colback*; **Alm.** *Kalpak*; **Fars.** *ḳalpaḳ*; **Ar.** (Mıs.) *ḳalbaḳ* (*ALTK*, 81); **Zaza.** *kelpah, kalpak* (O. Özer, 119)

Eren (*TDES*, 203): < **kalıp + (a)k** 'küçültme eki'
Nişanyan (*SS*, 217): **kalpak** = ***ET***? *kabalak/ kalabak* 'keçe külâh, serpuş, taç' (xv)
Doerfer (*TMEN*, 1506): ***qalpaq***

kaltak '1. Eyer; eyerin tahtadan olan kısmı;2.(kaba)iffetsiz, namussuz'
< ****kalta-k***

NOT: O. N. Tuna, ***kalta-*** 'sürmek', ***kalta-k*** 'sürtülmüş aanlamında olduğunu, '*EYER*' için kullanıldığını, diğer anlamının da (kadınlar için) yine bu kök ile ilgili olduğunu söylemişti. Ancak, ömakale olarak yayınla-

SanalBaba

madı. (G. Gülsevin)

TT.: KALTAK+(LIK)

Tü.> **Ar.** (Ir.) *ḳalṭāġ* (*ALTK*, 81)

kaluk (hlk.) 'Evlenmemiş yaşlı kız'
< OT. ***kal*** 'yaşlı adam' (DLT)
+(u)k
An.ağl.:***kaluk, kalgın, kalık, kalmık, kalmış, kaluh*** (*DS.VIII*, 2611)

kam 'Şaman'
= OT. ***kam*** (DLT)
~ CC. ***kam***.
Tü. ***ḳay*** 'baba' ~ ***ḳam*** 'şaman rahibi' ~ ***ḳaġan*** 'hükümdar, hakan' > Fars. ***xan / xāḳān*** > Tü. ***han / hakan***.

Bir görüşe göre: **ḳaŋ** „baba" < ***ḳa** „aile (<? Çin. *chia*) + **ng** „az kullanılan addan ad yapma eki.). **ḳaŋ** sözcüğü daha Uygur döneminin sonlarında [13-14.yy.] yavaş yavaş yerini ata sözcüğüne terk eder.)
kaŋdaş = baba bir kardeşler.

kam-['Kamaşmak'
= OT. ***kam***- (KB)

kama 'Ucu sivri, iki ağzı da keskin uzun bıçak'< Tü.
TT.: KAMA+(CI/LAMA/LA-/LI/SIZ)

Tü.> **Kürt.** *ḳame* (*KTS.* 167 b), *ḳeme* (*DAO.* 252); **Ar.** (Ir.) *ḳāma* (*ALTK*, 81); **Kbr.** *kama* (İ.Doğan, 1999, 320); **KbRum.** *kama*

Nişanyan (*SS* 217): **kama** „büyük çivi, saplama, hançer" ~ ***Erm.** *kam* „çivi, mıh"
TS.II, 7743: **kama** < Tü.

kamalak (hlk.) 'Çam türünden bir ağaç'
< ?***çam+alak*** [Krş. ***kozalak*** < ***koz+alak***]

kamaş-['1. (Göz) güçlü bir ışık sebebiyle bakamaz olmak;2.(diş) ekşi bir şey sebebiyle uyuşup tedirgin lik vermek'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***ka-ma-ş-*** (işteş) (DLT, KB)
TT.: KAMAŞ-(MA/TIRMA/TIR-)

kambur 'Sırtta ve göğüste oluşan tümsek'
< ? OT. ***ḳamġı*** 'eğri büğrü, çarpık'; *ḳamġı yüzlüg* 'çarpık yüzlü' (DLT): <***ḳamġı+r**
(> ***kambur***)
TT.:KAMBUR+(LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIRMA/ LAŞTIR-/ LUK/ UMSU)

Tü.>**Ar.** (Mıs.) *ḳambūr* (*ALTK*, 81)

TS.II, 773: **kambur** < Tü.
Nişanyan (SS, 217): **kambur** ~ ***Yun.** *kampilos* καμπύλος = ***EYun.** *kámpylos* kambur < *kamptein* eğmek, bükmek ~ ***Havr.** ***kamp/ *kemb-*** eğmek, bükmek, kıvırmak → ÇEPER
YANLIŞTIR

kamçı 'Bir ucuna ip, deri vb. bağlı vurma aracı'
= ET. ***ḳamçı*** (*EUTS*, 163) ~ OT. ***kamçı*** 'at, deve ve sığırın erkeklik organı' (DLT, KB)

NOT: *Eskiden kamçılar, genellikle sığırın erkeklik organından yapılırdı.*

TT.: KAMÇI+(LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LATMA/LAT-/LI/LILAR)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳamçī*; (Mıs.) *kamşa(+cī)* (*ALTK*, 81); **Kürt.** *ḳamçi* (*KTS*, 167 b); *ḳemç* 'keçi kuyruğu' (s.267); **KbRum.** *kamçıki, kamiçi*

~ kamçı (Çağ., Alt., Tel., Kzk., Krm., Osm., Az.)
kamçi (DTü.,Tar.,Turfan, Çağ.)
kamçin (Çağ.)
kamçu (KarT., KarL.)
kamcı (Leb., Şor., Sag., Uyg.)
kamşı (Kırg.)
kamjı (Küer., Bar.)
kamstsı (Tur., Tob., Kom.)
kımnyī (Yak.) (Räsänen, *V*, 229)

KAMÇ(>c, j, ş, ts)I(>i, u)(+*N*)

Nişanyan (*SS*, 217): **kamçı** =***ET.*** kamçı kamçı (xı) < *kanmak* 'kamçı ile vurmak'.

YANLIŞTIR. Çünkü, ***kamçı*** yapımında sığır gibi hayvanların erkeklik uzvundan yararlanılmıştır. Bugün de en kaliteli kamçı böyle

SanalBaba

yapılmakta veya bu türlü kesilmiş sığır derisi kullanılmaktadır.

kamçıla-['Kamçı ile vurmak'
= OT. ***kamçıla-*** (DLT)
< *kamçı+la-*

kamış 'Sulak, neml,yerlerde yetişen, boğumlu, sert gövdesinden *ney* ve *kalem* yapılan bitki'
= ET. ***ḳamış*** ~ ***ḳamuş*** (*EUTS*, 164)
~ OT. ***ḳamış*** (DLT)
< * Uyg. ***kam*** 'hinschleudern' (Räsänen, *V* 230)
TT.: KAMIŞ+(ÇIK/LI/LIK/SI)

Tü. > **Kbr.** *kamıl* (İ.Doğan, 1999)
~ kamış (KKırg.,TatK.,Bşk.)
kamıs (KKırg., TatK., Bşk.)
ġamış (Az., Trkm.)
kabıs (Sag., Koyb.)
h,amıs (Yak.)

K(>ġ, h,)AM(>b)IŞ(>s)

= *kurak* (Kzk.)

Tü. > **Zaza** (Siverek) *ḳamış* (*DAO* 252); **Kürt.** *ḳamiş, ḳamuş*

kamışçık 'Kuyumcuların kullandığı üfleç'
< ***kamış+çık*** *'küçültme eki'*

kamışlı 'Kamışı olan'
= OT. ***ḳamışlıġ*** (DLT)

kamışlık 'Kamışı çok olan yer'
< ***kamış+lık***

kamu 'Hep, bütün'
< ET. ***ḳama ~ḳamuġ***
'bütün, hep, hepsi'~ ***ḳamıġ*** ~ ***ḳamaġ*** ~ ***ḳamġaġ*** (*EUTS*, 163; DLT), ***ḳamuġ*** (KB)
TT.: KAMU+ (LAŞTIRILMA/ LAŞTIRIL-/LAŞTIRMA /LAŞ TIR-/ OYU/ SAL/ SALLAŞMA/ SALLAŞ-/TAY)

kan 'İnsan ve hayvanların damarlarında bulunan kırmızı renkli sıvı'
= ET., OT. ***ḳān*** (DLT), ***ḳan*** (KB)
< *kān*
TT.: KAN+(AMA/A-/AMALI/ ATMA/AT-/LAMA/LA-/LA NDIRMA/LANDIR-/ LAN-MA/LAN-/LI/LILIK/SIZ/SIZ /LAŞMA/LAŞ-/LIK)
~ ġān (Trkm.)
ġan (Az.)
h,ān (Yak.)
ḳān (eski Çuv.)
yun (Çuv.)

K(> ġ, y)A[< Ā(>u)]N

kan-['1. Söylenilen sözün doğruluğuna inanmak; 2. (tatlı sözlere) inanmak; 3. bir ihtiyacını, bir isteğini yeteri kadar karşılamış olmak, doymak: *kana kana su içmek*' ; 4. yetinmek'
< ET., OT. ***ḳān-*** (DLT)
TT. : KAN-(MAZLIK)
~ ġān- (Trkm.)

kana-['Vücudun herhangi bir yerinden kanın akmak, kan gelmek, kan kaybetmek'
= OT. ***ḳana-*** ~ ***ḳanı-*** (DLT)
ET. : ***kana-*** < ***kan+a-*** 'kan almak' ; ***ḳanaġu*** 'neşter' (DLT)
TT.: KANA-(MA/MALI/YIŞ)

kanat 'Kuşlarda ve böceklerde uçmayı sağlayan organ'
= OT. ***ḳanat*** (DLT)

< ***kana*** 'kuş kanadındaki tüy' [Moğ. ***kana***] + **t** 'eski bir çokluk eki' (T. Tekin, 176)

< *ḳānat*
TT.: KANAT+(ÇIK/LANDIR MA/LANDIR-/LANIŞ/LAN-/ LI/LILAR/SIZ/SIZLAR)

Tü. > **KbRum.** *kanati*

An.ağl. : ***kanad, kanat*** 'defter yaprağı' (*DS.VIII*, 2617); ***kanatlı*** 'çatal sapı' (s.2618)
~ ġānat (Trkm.)
kınat (Yak.) < *ḳīnat*
śonat, śunat (Çuv.)

K(>ġ, ś)A(>ı, o, u)N(>y)AT

Tü. > **Kürt.** *ḳanad, ḳanet* (*DAO*, 252)

kanat-['Kanamasına yol açmak veya kanamsını sağlamak'
= OT. ***kanat-*** (DLT)
< *kan+ a-t-*

SanalBaba

kanatlan-['Uçmaya başlamak'
= OT. ***ḳānatlan***- 'binek sahibi olmak, uçmak' (DLT)
TT.: KANATLAN-(MA/DIR-/DIRMA/IŞ)

kancık 'Dişi köpek'
= OT. ***kançık*** (DLT)
< ? ***kanç+(ı)k*** *'küçültme eki'*
TT.: KANCIK+(ÇA/LIK)
~ kançuk (AH., MA)
kaŋşı (Kzk.)
kancıh, (Az.)
kanδık (Bşk.)
kancık (Tob.)
kançın 'genç' (Alt.) (< *kanç+ın*)

KAN(>ŋ)Ç(< δ, ş, c)I(>u)K(>h,/n)

Tü.> **Kürt.** *ḳancux, ḳancıx, gancığ, gancıḳ* (*DAO,* 253)

Räsänen (*V* 230): < ***kan** 'Hund'
Eren (*TDES* 206): < ? **[+(ı)k** eki küçültme.]
Nişanyan (*SS* 219): **kancık** = *kançık* dişi köpek (xı) (~ ?) ~ ***Havr.** *known-* köpek
*Hintavrupa kaynaklı olduğu açık olmakla birlikte hangi dilden alındığı belirsizdir. Karş. ***Sans.** *kanyi-*, ***Lat.** *canis*, ***EYun.** *kyon* (köpek). Karş. SİNİK
(YANLIŞTIR. Çünkü, sözcüğün kökü **kanç** olup, Oğuz ve Kıpçak grubu Türk şivelerinde de yaşamaktadır.)

kança (hlk.) 'Ne kadar?, nice?'
(*DS.VIII*, 2619/Tr.)
= ET. ***kanç?*** 'ne kadar?' (EUTS, 165); ***kança*** 'nereye?'
< ****ka+n+ça***

kandalayan (hlk.) 'Tahtakurusu'
< ***kan+dala-*** < ET. *tala-* 'yağma etmek']+***-y-an***

kanday (hlk.) 'Ne kadar ?'
(*DS.VIII,* 2620/*Sarayköy-Dn.)
< ****ka+n+day***

kandır-['1. Kanmasını sağlamak, inandırmak; 2. aldatmak'
= ET. ***ḳantur***- 'memnun etmek, teskin etmek, kandırmak' (*EUTS*, 166);
'su ve başka şeylere kandırmak' (DLT)
< ****ḳān***- 'doymak' + ***-tur***- *'ettirgen'*
TT.: KANDIR- (ICI/ICILIK/ILIŞ/ILMA/IL/IŞ/MA/MACA)

kange (hlk.) 'Ne zaman'
< ET. ***ḳangı*** (*Alt.Gr.* 326 b)

Tü. > **Kürt.** *ḳangé* (*KTS.* 201)

kangın (hlk.) 'Suya doymuş'
< ET. ***kan***- 'su ve başka şeylere kanmak' (DLT)+***gın***
An.ağl.: ***kangın, kanğın, kanıkkın*** (*DS.VIII*, 2623)

kanık (hlk) 'Elindekinden hoşnut olan, yetingen, kanaatkâr; tok gözlü'
< ****ḳān-(ı)k***
TT.:KANIK+ (LAN/ LIK/ MAK)
An.ağl.: ***kanık, kanalga*** (*DS. VIII*, 2623)

kanıksa-['Alışmak'
< ****ḳān-ığ-sa***-
TT. : KANIK *'elindekinden hoşnut olan'*+SA- (MA/YIŞ)

kanır-['(Bir şeyi) eğip zorlayarak yerinden çıkarmak veya çıkarmaya çalışmak'
= OT. ***koŋurmak*** 'sökmek, kanırmak' (DLT)
< **** kong+ġur-***
TT.: KANIR- (MA/ TMA/ T-/TMAÇ)
An.ağl.: ***kanır-, kağır-, kağırt-, kanırt-*** (*DS.VIII*, 2624); ***kanğır-, kangır-, kangırt-*** (s. 2623)

kanırtmaç (hlk.) 'Kaldıraç'
< ***kan-ır-t-maç***
An.ağl.: ***kanırtmaç, kamırtmeç*** (*DS.VIII*, 2625)

kani (hlk.) 'Hani'
= ET. ***ḳanı*** (*Alt.Gr.* 326 b)
< ****ka+n+ı***

Tü. > **Kürt.** *ḳané* 'hani, nerede' (*KTS.* 194 b)

kantarma 'Azılı atları zapt etmek için dillerini bastıracak biçimde yapılmış demir araç'
< Tü.-Moğ. ***ḳantar-***

SanalBaba

kaŋtar-

Tü. ***kantar-*** 'to pull up (a horse'; Moğ. ***kantar-*** 'to tie the bridle of a horse to the saddle; to pull the reins tight'
Osm. ***kantarma***
~ xantarġa (Yak.) < Moğ. (*VEWT*, 231)
ġantarġa (Az.)
kantarġa (Kırg.)

(bk. T. Tekin, *Mak.I*, 143-144: '*Turkish* ***kantarma*** *and Mongolian* ***qantarya'***)

kap 'İçine sıvı, katı, gaz konulan oyuknesne'
= OT. ***ka*** ~ ***kap*** 'kap, tulum, çuval, dağarcık' (DLT)
< * ***kā(p)***
TT. : KAP+(ÇIK/ÇIKLI/LI/LIK)
~ hā (Yak.)

Tü.> **Kürt.** *kab* (*KTS*, 165 a); **Ar.**(Ir.) *kāb* (*ALTK*, 82)

kap-['1. Birden bire yakalayarak, çekerek almak ; 2. ısırıp parçalamak; 3. koparmak, ısırmak; 4. Işitir işitmez veya görür görmez bellemek, öğrenmek; 5. (yer için) ayırmak, tutmak; 6. bulaşmış olmak, geçmek'
= OT. **kap-** (DLT: ***ış, ış-, tur-, ış-*** ~ ***uş-***)
TT.:KAP-(IŞ/ILMA/IŞ/ILMA/IŞIL-/IŞMA/IŞ/IŞTIRMA/IŞ-TIR-/MA/MACA)

kapa-['Örtmek, tıkamak, geçişi engellemek, hapsetmek'
< ****kap+-a-***
TT. : KAPA-(N/NCA/N-/IK/IKLIK/NIŞ/N-/NMA/NTI/T-/TIL-/TILIŞ/TIŞ/T-/TMA/TTIRMA)
Eren (*TDES* 208): YOK

NOT: ET ve OT'de **kapa-** fiili yerine **yap-** '*kapatmak, örtmek*' fiili kullanılmıştır. Bugün yalnız YAP-IŞ- /YAP-IŞ-TIR- (işteş ve ettirgen) biçimleriyle kullanılan bu fiilin öteki Türk şivelerindeki kullanılışları şöyledir:

kapa-	=	**yap-**	**(Osm.)**
gapa-		**-**	**(Az.)**

kaplav	**yabıv**
	jabuv (Kzk.)
	cabū (Kırg.)
	cap- (Alt.):*cabılu* *'kapalı'*
	yåpmåk (Özb.)
kaplav	**yabu (TatK.)**
	yap- (Trkm.)
kaplimak	**yapmak (Uyg.)**

kapak 'Kapları örtmeye veya delikleri kapatmaya yarayan nesne'
= ET. ***kapıġ/ķapaġ***
~ OT. ***ķapaķ*** '1. göz kapağı; 2. bekâret' (DLT)
< ****ķā-p*** 'kapamak'
+*ġ(a)ķ*
< *kapġa-*
[**NOT**: ****ķapa***-'tan değildir.]

~ DLT. ***ķapġak*** 'kapak'; ***ķapġa*** 'büyük kapı, kale kapısı'***; ķapġaķlanmak*** 'kapaklanmak'

TT.: KAPAK+(ÇIK/LANMA/LAN-/LI/LIK/SIZ)
~ ġābaķ 'göz kapağı' (Trkm.)
ġapaķ 'kapak' < * *ķapġaķ*
kabak (Kırg., Kzk., TatK., Bşk.)
köz kabak (Nog.)
kapak (Nog., YUyg.)
kåvåk (Özb.)
kåpġåk (Özb.)
kapkak (YUyg.)
kapkaş (Nog.)
kapkaç (TatK.)
kapkas (Bşk.)

KA(>å)**P**-*G(/K)A(>å)K(~ç, s, ş)*
KA(> å)**P**(~b, v)-*A(> å)K*
< * ***ķap-***
= Moğ. ***ķaġa-*** 'kapamak'
(Bk. T. Tekin, *Mak.II*, 424)

Tü. > **Kürt.** *kapağ, kapax* (*DAO.* 254); **Ar.** (Ir.) *ķabaġ* (*ALTK*, 82); **KbRum.** *gappacin, kakapakki, kaphaki*

kapama 'Bir tür et yemeği'
< ***kap+a-ma***

Tü. > **KbRum**. *kapama, kapamás*

SarıBaba

kapan 'Hayvan tuzağı; (mec.) hile, düzen'

< *kap-(a)n*

TT.: KAPAN+(CA)

Tü.> **Kbr.** *kaphan* (İ.Doğan, 1999)

Eren (*TDES,* 208): **kapan²** YOK

kapanca 'Küçük kapan'

< *kap-an+ca*

An.ağl.: ***kapanca, kapança*** (*DS.VIII*, 2630)

kapçık 'Küçük kap'

< *kap+çık*

An.ağl.:***kapcık, kapçık*** 'açılmış pamuk kozasındaki sert kısım' (*DS.VIII*, 2631); ***kapcık, kapçık, kapcuh,kapcuk, kapçuk, kapırcah*** 'tahıl tanelerinin kabuğu' (*DS.VIII*, 2631)

kapı 'Bir yere girip çıkarken geçilen yer'

< ET.(Uyg.) ***ḳapaġ~ḳapı*** (*EUTS*, 166; *İKPÖ* 182); OT. ***ḳapuġ*** (DLT : ***ḳapuġluġ*** 'kapılı', ***ḳapġuçi*** 'kapıcı' < *ḳapuġ+uçi*); KB. ***ḳapuġ***

TT.: KAPI+(CI/CIK/CILIK/KULE/LANDIR-/LAN-/LANMA/LI/SIZ)

Tü. > **Mac.** *kapu* (Gombocz:*BTLw* 110; Ligeti: *Mny* 30:200-208)
Tü.> **Fars., Tac.** (Doerfer:*TMEN* 1422); Balkan dilleri: **Srp.**, *kapìja*; **Rum.***căpie*; **Kürt.** *ḳapî* (*KTS,* 168);
Tü. ***kapıcı*** > **Ar.** (Cez.) *ḳabīcī;* (Ir.) *ḳābçī* (*ALTK*, 82)

Eren (*TDES,* 208):< **kap-** (~**kapa-**) kökünden geldiği açıktır.
M. Erdal (*OTWF*, 190): DLT. **kapġa** 'büyük kapı' < ***kapa-**
T. Tekin (*Mak.II*, 375): ET. **kapıġ/ḳapaġ** < daha eski Türkçe döneminde kullanıştan düşmüş * ***ḳap-*** 'kapamak' eyleminden gelir'
Çuv.'da **xup-** (<***ḳap-***) biçiminde yaşamaktadır.

kapılı 'Kapısı olan'

< OT. ***ḳapuġluġ*** (DLT)

Bk. **kapı**

kapın-[(hlk.) 'Ağrı ve sızıdan kıvranmak'

= OT. ***kapın-*** 'hastalığa yakalanmak' (DLT)

< *kap-(ı)n-*

kapırçak (hlk.) 'Tabut; kutu'

→ **kaburçak**

< OT. ***kapırçak*** 'tabut'
IM.: kabırçak 'sandık'
AH.: ***kaburçaklı baga*** 'kaplumbağa'
~ xārjak 'kutu, sandık; tabut' (Tuva)< **kawırçak*
kuorçax ay. (Yak.)
< **kōrçak* < **kawurçak*
< **kabırçak*
= Moğ. ***qayirçag*** 'kutu, sandık'

kapış 'Kapmak işi veya biçimi'

= OT. ***ḳapış*** 'kapıp alma' (DLT) ~ ***ḳapuş*** 'yağma' (KB)

< *kap-(ı)ş*

kapış-['1.Birlikte birşeyin üzerine üşüşür aceleyle almak, kapmak; 2. kavgaya tutuşmak; 3. kavgaya girmek; 4. (güreşte) hırsla güreşe girmek'

= OT. ***ḳapış-*** ~ ***ḳapuş-***

< *kap-+ -(ı/u)ş-* (işteş)

TT.: KAPIŞ+-(IL-/ILMA/MA/TIR-/TIRMA)

kapız, bk. **kapuz**

kapkacak 'Çeşitli kaplar'

= OT. ***ka(p)kaça*** 'içine akarlar konan kap' (DLT)

< *ka(p)* 'kap'+***kaça*** 'kap'

~ ***kapkacak*** (*Pd.C.* 3925;*MfCn.* 3a, 11); ***kapkaç*** (*TTS.IV*, 2148); ***kakaça*** (*DLT.III*, 211); ***ka*** 'kap, zarf'(*DLT.I*, 407); ***kap*** 'kap, zarf' (*DLT.I*, 195); ***kaça*** 'kap' (DLT. *III*, 238) ~ Süm. ***kabkagag*** (Tuna, 22)

Eren (*TDES* 209): YOK

kapkaranlık 'Çok karanlık'

<*ka-p+kara(n)lık*

~ kapkaranğu (Uyg.)
kapkaranğı (Kzk., Kırg.)

SanalBaba

kåpkåråŋğı (Özb.)
gapgaranlıg (Az.)
= *döm* karaŋğı (Bşk., TatK.)
tüm garaŋkı (Trkm.)

KA (>Å)-P+KARA[N/Ŋ]*LIK*
ĞU
ĞI
KI

kapla-['Her yanını örtmek, istilâ etmek'
< ET. (KT.,Uyg.), OT. (DLT)
****ķā-p+la-***
TT. : KAPLA-(M/MA/MACI/MACILIK/MALI/MLI/NIŞ/NMA/N-/T-/TIŞ/YIŞ)

Tü. > **Kürt.** *ķapılme* 'kabzasının tamamı ya da bir bölümü gümüşle kaplanan kılıç' (*KTS,* 167 b); **KbRum.** *kapladizo*

kaplama 'Üzeri bir madde ile kaplanmış'
< kap+la-ma

Tü. > **KbRum.** *kağlamás*

kaplamacı 'Kaplama yapan kimse'
→ **kaplama+[*cı*]**

kaplan 'Kedigillerden, enine siyah çizgili, koyu sarı postu olan, Asya'da yaşayan çevik ve yırtıcı hayvan'
< ? *kap-lan
TT.: KAPLAN+(BOĞAN/-BÖCEK)

Tü.>**Kbr.** *kaaplan* (İ. Doğan, 1999)
~ kabılan (Kzk., Kırg.)
kåplån (Özb.)
ġaplaŋ (Trkm.)

K(> ġ)A(>å)P(>b)[*I*]LAN(>ŋ)
= *päläng* (Az.)
yulbarıs (Bşk.)
jolbarıs (Kzk.)
colbors (Kırg.)
yolbars (Özb.)
yulbarıs (TatK.)
yolvas (Uyg.)

Y(>c, j)O(>u)L+B(>v)A(>o)R[*I*]S
Eren (*TDES,* 209) YOK

Nişanyan (*SS,* 221): **kaplan** = ***ET.***? *kaplan* bir tür yırtıcı hayvan (XIII) < KAP
***-lan** eki muhtemelen 'vahşi hayvan' anlamınadır. Karş. ARSLAN, SIRTLAN.

kaplı 'Kaplanmış olan; kabı olan'
< kap+lı
An.ağl.: ***kaplıkurba, kaplıngoba, kaplumkile, kapilç, kaplak, kaplenti*** 'kaplumbağa' (*DS.VIII,* 2634)

kaplıca '1. Ilıca; 2. taneleri ufak bir tür buğday'
< kap+lıġ+çaķ
[Krş. DLT. **kapçak** 'su kollarının birbirine kavuştuğu yer']

Nişanyan (*SS,* 221): **kaplıca** ~ ?

kaplık 'Kese'
< kap+lık

Tü. > **Kürt.** *ķevlek* 'kadınların sürmelerini koydukları ufak kese' (*KrTS.* 180)

kaplumbağa 'Çok sert ve kemiksi bir kabuk içinde yaşayan,dört ayaklı,ağır yürüyüşlü, sürüngen hayvan'
< kaplu(m)+baka
< * ķā+p+lu baķa
[DLT. ***baķa*** 'kurbağa'; ***müngüz baka*** 'kaplumbağa'; *müngüz* 'boynuz']
An.ağl.:***taşbağa, tosbağa***

Nişanyan (*SS,* 221): **kaplumbağa** = *kaplı baka*
KAP + ***ET.*** *baka* kurbağa, kaplumbağa.

kapsa-['Bir şeyi ihtiva etmek; toplamak'
< ķawza- (< ****ķā+b+za-*** 'kapsamak, çevirmek')

Nişanyan (*SS,* 221): **kapsa[mak** ***YT*** (1935) şamil olmak < KAP

kapuz (~ **kavuz**) 'Buğday, arpa, yulaf, pirinç gibi ekinlerin başlarında, başakçıkları veya çiçeği saran kabuk'; '(hlk) 1. Dar ve derin boğaz, geçit; 2. İçine girilmeyen sık orman' [Kayseri' de yer adı: *Kapuzbaşı*]
= ET. ***kapız*** 'tabut' < *******ķapır* = Mac. ***koporśo*** [koporşō] < Eski Çuv. *kopurçaġ* < *ķapurçaġ*
~ DLT. ***kapırçak***
IM. ***kabırçak*** 'sandık'

SanalBaba

AH. ***kaburçaklı*** *baġa* 'kaplumbağa'
Çağ. ***ķapuzaġ*** 'bark of a tree'
< **ķapuzaķ*
An.ağl.: ***gavuz***

< *kap+uz*
< * *ķā+p+(u)z*

~ xājak 'kutu, sandık; tabut' (Tuv.) < **ķawırçak*
ķowzaķ (YUyg.) < **ķawuz+aķ* < *ķaβır²*
kuorçax ay. (Yak.) < **kōrçak* < **ķawurçaķ* < **ķabırçak*
= Moğ. ***kayirçaġ*** 'kutu, sandık' (< **ķapırçaķ*)

Eren (*TDES,* 220): < **kap** 'kabuk' +**(u)z**
Nişanyan (*SS,* 222): YOK
T. Tekin (*Mak.II,* 602 662; *Mak.I,* 120): < * ***ķapır*** = **Mac.** ***koporsó*** [koporşō] 'tabut' < Eski Çuv. **kopurçag* < **kapuçak*
S. Tezcan (***Hsüan Tsang Biyografisi***, X. Bölüm, s. 144): **qapız** 'coffin' < ****qapır²***.

kar 'Havada beyaz ve hafif billûrlar halinde donarak yağan su buharı'
= ET., OT. ***ķar*** (DLT)

< **ķār*

[Krş. DLT. ***ķād*** 'kar fırtınası', ***ķād-*** 'to die of a blizzard']

TT. : KAR+(LA-/LAMA/LI/LIK)

Tü. > **KbRum.** *khiári*

~ kār (Har.)
ġār (Trkm.)
xār (Yak.) < * *ķār*
ķāar (Hlç.)
yur (Çuv.)<*yar* <*xiar*<*ķār*
= Moğ. ***kiramaġ, kirmaġ*** 'kar'

K(> ġ/h,/Y)A[<Ā(>u)]R

kar topu
gartopu (Az.)
kar *tumalağı (yomarlağı)* (Bşk.)
kesek kar (Kzk., Kırg.)
kar topi (Özb.)
kar *kisägi* (TatK)
gār *tokgası* (Trkm.)
kar dopi (Uyg.) (*KTLS*)

kar-['Karıştırmak'
= ET. ***kar-*** (*ETŞ,* 425)

< **ķār-*

~ garışdır- (Az.)
gār- (Trkm.) < **ķār-*
ķår- (Özb.)
= *botav* (Bşk.)
katuv (= *kosuv* = *aralaştıruv*) (Kzk.)
aralaştırū (Kırg.)
kàrìştirmàk (Özb.)
kat- (= *koş-* = *arilaştur-*) (Uyg.) *(KTLS)*

kara 'Siyah'
= OT. ***ķara*** (DLT) 'kara, karanlık'
TT.: KARA+(CA¹/LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LATMA/LAT-/LAYIŞ/LI/LIK/LTI/MAK/MSAR/+LAŞMA(K)/+LIK)
An.ağl.: ***kara, karaçalgı*** 'suç; iftira, leke' (*DS.VIII,* 2637)
~ kara (Kmk., Blk., Krç., Bşk., Kzk.,Kırg., TatK., Uyg.)
kårä (Özb.)
ġara (Az., Trkm.)
xara (Yak.)
xora, xura (Çuv.)
= Moğ. ***ķara***

K(<x,ġ)A(>o, u)RA(>ä)

~ Moğ. (*KWb.*168) ***ķara*** 'schwarz', 'Unglüks'
~ Manç. ***kara***

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ķārā* (*ALTK*, 82); **KbRum.** *karaboya; karamania*

Eren (*TDES,* 210): **kara¹** 'siyah' YOK

Nişanyan (*SS* 222): **kara¹** = ***ET. kara*** siyah, fakir, uğusuz (VIII).
***ET.* kara**: KARA¹, KARALTI, KARAMSAR, KARANLIK

kara-[(hlk.) '1. Hor görmek; 2. kara çalmak, lekelemek;3. kötülemek'
< ET., OT. ***kara-***
An.ağl. : ***kara-, karan-*** (*DS.VIII,* 2650)

karabasan (hlk.) 'Doğumdan hemen sonra gelen ateşli hastalık'

< *kara+bas-an*

SanalBaba

An.ağl.: ***karasma, karabasan*** (*DS. VIII*, 2638)

~ karabas- 'kâbus basmak' (Ker.)

karabaş (~ ***karavaş***) 'Avam'

< OT. ***karabaş*** 'hizmetçi kadın' (DLT)

< *kara* 'avam' + ***baş*** **(> *vaş*)** 'kişi'

KB. **kara** 'halk'

An.ağl.: ***karabaş***: 1. bir tür ot; 2. pancar; 3. mısırlarda olan bir mantar; 4. çitlembik kuşu ; 5. içi boş, çürük; 6. kışa dayanıklı sert buğday' (*DS.VIII*, 2638)

~ ***karavaş, karaveş*** 'cariye, odalık' (s. 2653)

Tü. > **Kürt.** *ķerwaş* 'kadın hizmetçi' (*KTS.* 274)

karabaşak '1. Kışa dayanıklı sert buğday; 2. pirinç'

< *kara+baş+(a)k*

karabatak 'Kara tüylü, balıkla beslenen bir su kuşu'

< *kara+bat-(a)k*

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ķārābāṭaķ* (*ALTK*, 83)

karabortan (hlk.) 'Koyunun karnının yenilmeyen kısımları; eski, yıpranmış ve kullanılmayan giysiler'

< ***kara***+ OT. ***burta*** 'altın kırıntıları' (DLT)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ķārāborṭan* (*AL TK*, 83)

karabö (hlk.) 'Ağılı bir tür böcek'

< *kara+bö*

[< OT. *bög ~ böy ~ bi* 'örümcek' (DLT)]

An.ağl.: ***karabö, karaböce, karaböcü*** (*DS.VIII*, 2638)

karaböce, bk. **karabö**

karaböcü (hlk.) '1. Ağılı bir tür örümcek; 2. domuz; 3. yırtıcı, yabanıl hayvan; 4. zehirli bir tür örümcek'

< *kara+bö* [< **bög/y* (DLT)] **+*cü***

An.ağl.: ***karaböcü; karaböcük*** 'salyangoz' (*DS.VIII*, 2638)

karaböcük, bk. **karaböcü**

karabulgar (hlk.) 'Küçük salkımlı bir tür üzüm'

< ***kara+bulga-*** [bk. OT. *'bulandırmak, karıştırmak'*]+***r***

karaca '1. Rengi karaya yakın olan; 2.geyikgillerden bir av hayvanı'

< *kara+ca*

An.ağl.: ***karaca*** 'farklı 10 anlamı var' (*DS.VIII*, 2639); ***karacaot*** 'çörekotu'~ ***karacot, karacaotu, karcotu*** (*DS.VII*, 2639, 2640)

karacaot, bk. **karaca**

karaçal-[(hlk.) 'İftira etmek'

< **kara** (mec.) 'kötü, uğursuz' + ***çal-***'söz kulağa çalmak' (DLT)

karaçalı (hlk.) '1. Böğürtlen; 2. engel; 3. uğursuz'

< ***kara+çalı*** (bk.)

Krş. **karantı**

karaçi (hlk.) 'Çingene'

= OT. ***karaçı*** 'kapıları dolaşan dilenci' (DLT)

< *kara-çı*

An.ağl.: ***karaçi*** (*DS.VIII*, 2641)

~ karaçi (Az.)

karadiken (hlk.) '1. Deniz kestanesi; 2. çok sivri, sert dikenleri olan bir tür ot'

< *kara+dik-en*

karadoğram (hlk.) 'Etin yağsız yeri'

< *kara+ doğra-*

[< OT. *togra-*]+***-m***

karadüzen (hlk.) 'Tek telli bir çalgı'

< *kara* 'basit'+***düz-en***

An.ağl.: ***karadüzen*** '1. düzensiz, gelişigüzel; 2. eskibiçim; 3. küçük tambur; 4. bir tür bağlama akordu; 5. testerenin dişlerine verilen düzen' (*DS.VIII*, 2642)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ķārādüzān* (*AL TK*, 83)

SanalBaba

karagöz 'Karagöz'

< ***kara+göz***

TT.: KARAGÖZ+(CÜ/CÜLÜK/LÜK)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳārāḳūz*; (Ir., Sur.) *ḳaraḳūz* ; (Ür.) *ḳarākūz* ; (Mıs.) *ḳaracūz* (*ALTK*, 83)

karağı (hlk.) 'Tavuk karası'

< ***kara+ğı***

karagucak (hlk.) 'Güreşte sarılma, tutuşma', bk. **karakucak**

< ***kara+kuç-(a)k***

[= OT. *kuçak* (DLT)]

karak-[1] (hlk.)'Rengi karaya dönmek' (*YKS*, 55)

< ***kara+k-***

karak-[2] (hlk.) 'Göz kararmak, net görememek'

< OT. ***karak*** 'göz bebeği, gözün renkli yeri; göz' (DLT)

An.ağl.: ***karal-, karçal-*** (*DS. VIII*, 2647)

karakabarcık (hlk.) 'Taş vb. sert cisimlerin çarpmasından ya da batmasından ayak altında oluşan şişlik'

< ***kara+kabar+cık***

An.ağl.: ***karakabarcık, karakabar, karakabarık*** (*DS.VIII*, 2645)

karakanat (hlk.) 'Siyah kanatlı bir tür güvercin'

< ***kara+kanat***

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ḳaraḳand* (*AL TK*, 83)

karakaş (hlk.) 'Güzellik sıfatı'

< ***kara+kaş***

Tü. >**Kürt.** *ḳarḳaş* '1. bir koyun türü; 2. güzellik sıfatı' (*DAO* 256)

karakış 'Çok sert ve karı geçen kış'

< ***kara*** 'sert, güçlü' +***kış***

Tü. > **Kürt.** *ḳerekıj* (*DAO*. 271)

karakol (bk. *TS.II*, 792)

< OT (KB): ***ḳara-*** 'bakmak'; ***ḳarağur-*** 'bakmak', ***ḳarağu*** 'kör', ***ḳaraḳçı*** 'yağmacı, yankesici'

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳārāġul*; (Sud.) *ḳarāġūl* ; (Mıs.) *ḳaraḳūl* ; (Sur.) *ḳaraḳon* (*ALTK*, 83); **Laz.** *k'arauli* 'bekçi', *k'araulu* 'bekçilik' (*LTS*, 187); **Kbr.** *karagul* (İ. Doğan, 321)

~ karavul, karaul (Çağ.)
karaġul (*PdC* 398)
karauıl (TatK.)
xarāl (Soy.)

K(>h,)ARA-*VUL*
-UL/ -UIL/-L
K(>h,)O(< a)RU(< a)-*L*
-BIL

koruol, h,oruol, h,arabıl (Yak.)
xoral, xural (Çuv.) (> Çer. *ÇLÇ*. 170-1)
< Moğ. (*KWb*. 171) ***ḳara-ġul, kara'ul*** (Kow. 832 : ***qara'ul***)

< ***ḳara*** 'schauen' (Räsänen, *V*)
Nişanyan (*SS*, 222) : **karakol** = Moğ. *ḳara'ul/ ḳaraġul* nöbetçi, gözcü, karakol < *kara* bakmak, gözlemek.

karakucak, krş. **karagucak**

< ***kara+kuç-(a)k***

karakulak 'Kedigillerden, çakala benzer vahşî bir kayvan'

< ***kara+kulak***

kara kullukçu (tar.) 'Osmanlı ordusunda ayak işlerine bakan er'

< ***kara kul+luk+çu***

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳārāḳarḳçī* 'kışlalarda büyütülen asker' (*ALTK*, 84)

karakuş 'Tavşancıl'

= OT. ***karakuş*** (DLT)

< ***kara+kuş***

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ḳaraḳoş* [bir bakanın soy adı] (*ALTK*, 84)

~ kara-kara kuş (Çağ./*Seng.*270 v. 12)
karakuş (Kar.)
karakus (Kzk.)

SanalBaba

karakŏş (TatK.)

KARAKU(> ŏ)Ş(>s)

kus-xara (Yak.)

Tü. > **Kürt.** *ḳerḳuş* 'Avcı bir kuş' (*DAO.* 272)

karala-['Pislemek, lekelemek'
= OT. ***karala-*** (DLT)
< *kara+la-*
TT.: KARALA-(MA/N-/NMA/ T-/TMA/YIŞ)

karalı '1.Karası olan; 2.kalemle karalanmış'
< *kara+lı*

karalt-[(hlk.) 'Söndürmek'
< *kara+l-t-*

karaltı (~ **karartı**) '1. Uzaklık veya karanlık sebebiyle kim veya ne olduğu seçilemeyen, belli belirsiz, koyu renkli biçim ; 2. gölgelik; 3. siyah yeldirme; 4. kara yağmur bulutu;5. sıkıntı; 6. evcil hayvanlar; 7. dikiş'
< *kara+r(>l)-tı*
OT.(KB) ***ḳaraŋḳu*** karanlık'; ***ḳarar-, ḳarart-***
~ garaltı (Az.)
karavsık (Bşk.)
karavıtkan (Kzk.)
karān (Kırg.)
kårä (Özb.)
karaldı, karaltı (TatK)
gara (Trkm.)
kara (Uyg.) (*KTLS*)
h,oralDę, h,uralDę (Çuv.)
(> Çer. *ÇLÇ*. 167: *oraltę, oralto*) (Räsänen, *V* 236)

KARA(<ā)+*LT(>d)I/+N*
+VSIK/+ITKAN

karamuk '1. Ekin tarlalarında biten, zararlı bir bitki; 2. (hlk.) vücutta kara renkli kabarcıklara sebep olan bir hastalık ;3. koyunlarda görülen bir tür hastalık'
= OT. ***karamuk*** (DLT)
< *kara* 'kara' **+*muk*** (?)

[{**+mIk**}Türkçenin en eski eklerinden olup, addan ad yapar: *ḳızlamuḳ* < kızıl; *ḳızamuḳ*; **Kırg.** *bozomuḳ*]

karaŋı-[(hlk.) 'Karanlık basmak'
< OT. ***karanggu ~ karangku*** 'karanlık' (DLT)
An.ağl.: ***karangıla-, karannı-*** 'karanlık basmak' (*DS.VIII*, 2651)

karankuş (hlk.) 'Kırlangıç'
bk. **kırlangıç**

karanlık 'Işığı olmayan'
< ET. ***ḳaraggu ~ karanḳu ~ ḳarangḳu*** (*EUTS*, 167) ~ ***ḳararıġ/ḳararıḳ*** (*EUTS*, 168) ~ OT. ***ḳaranggu ~ ḳarang-+ḳu*** (DLT, KB)
< **ḳara+ŋgu+luk*
An.ağl.:***karankuluğ, karandırık karanduruk, karanu*** (*DS.VIII*, 2651); ***karanlıkkuşu*** 'yarasa' (s. 2651)
~ karaŋgu (Uyg., DoğuT. Çağ., Tar.)
karaŋġı (Kzk.,TatT., Kar.)
karanı (MA)
karaġu (Hts.)
karaŋı (Kzk.)
karā (Tel., Şor., Sag., Koyb., Kırg.)
karaŋğılık (Bşk., TatK.)
kårånğılik (Özb.)
garaŋkılık (Trkm.)
karaŋğuluk (Uyg.)
(Räsänen: *V*, 237; *KTLS*)

K(>G)ARA+*ƉĠU/+ƉĠI*
+GU
+NI/+ƉI
+ƉĞ(~K)ILI(>i)K
+ƉĞULUK

Tü.> **Moğ.** (*KWb.* 170) *ḳaraŋġui* (> Oyr., Tel. *karaŋuy*)

Nişanyan (*SS*, 222): **karanlık** = *karanğılık* < ***karanmak*** kararmak → KARA[1]

karantı (hlk.) 'Böğürtlen'
Krş. **Karaçalı**
< *kara+ntı*
An.ağl.: ***karantı, karatiken, karantı dikeni*** (*DS.VIII*,

SanalBaba

2651)

karamuk '1. Ekin tarlalarında biten, zararlı bir bitki; 2. (hlk.) vücutta kara renkli kabarcıklara sebep olan bir hastalık ;3. koyunlarda görülen bir tür hastalık'
= OT. ***karamuk*** (DLT)
< ***kara*** 'kara' +***muk*** (?)

NOT: Fiilden isim türeten *-mık, -mik, -muk, -mük* eki ile ilgisi olabilir mi? *kıy-mık, il-mik, kus-muk, soy-muk, kes-mik, yala-muk* ...vb. O zaman etmimoloji denemesini < ***kara+muk** olarak yapmak gerekecektir.

Nişanyan (*SS*, 22): YOK

karaoğlan (hlk.) 'Zeytin'
< ***kara+oğ(u)l+an***
An.ağl.: ***karaoğlan, karatavuk, karatombalak*** (*DS.VIII*, 2652)

KARA+*OĞLAN*
+*TAVUK*
+*TOMBALAK*

karar-['Rengi karaya dönmek'
= OT. ***karar-, kara er-*** (DLT)
< ***kara+r-*** < ***kara ér-***
TT.: KARAR- (MA/TI/TMA/T-)

karaşın 'Esmer; *sarışın* karşıtı'
< ***kara+şın***

karatavuk, bk. **karaoğlan**

karatombalak, bk. **karaoğlan**

karavaş, karaveş, bk. **karabaş**

karavul (hlk.) 'Gece bekçisi'
= Moğ. ***kara'/karaġul*** 'gözcü, nöbetçi, karakol'
< ***kara-*** 'bakmak'+***-ġul***
An.ağl.: ***karavul*** '1. Görüntü, hayalet; 2. gölge; 3. gece bekçisi, gözcü' (*DS.VIII*, 2654)

karavulla-[(hlk.) 'Gizlice araştırıp öğrenmek'
< bk. **karavul** [< Moğ. ***kara'ul***] +***la-***
An.ağl.: ***karavulla-, karaville-*** (*DS.VIII*, 2654)
Krş. ***karavülle-*** 'eksiğini tamamlamak, düzenlemek' (s. 2654)

karayanık (hlk.) 'Çok susamış kimse danalarda görülen bir sığır hastalığı'
< ***kara+yan-(ı)k***

karayanuh (hlk.) 'Az süt verilmiş, cılız hayvan yavruları ; susuzluktan cılız kalmış bitki'
< ***kara+yan-(ı)k***
Krş. **karayanık**

karçın (hlk.) 'Yün tozluk, kalçın; çuval'
< ***kar+çın***

karçibin (hlk.) 'At sineği'
< ***kara+çımın*** (bk.)

kardeş 'Aynı anne ve babadan doğmuş veya ana babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı'
= OT. ***kadaş ~ kadaş ~karındaş*** (DLT)
< ***kā*** 'arkadaş, akraba' (*EUTS*, 159) + ***daş***

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ḳardāş*; (Cez.) *ḳardāşem* (*ALTK*, 84) ;
KbRum. *kartáşis*

ET. ***ḳadaş*** = ***xadaş*** (*EUTS*, 160) ~ ***katas*** (*EUTS*, 179)
ḳadın 'kayın peder'
ḳaġadaş 'akraba, hısım' (s. 161)
ḳang ~ ġang 'baba' (s.165)
ḳarındaş (s.168)
DLT: ***kadaşlık*** 'kardeşlik, hısımlık'
Krş. **ḳadın** 'kayın, dünür, hısım' (< ****ḳā+dın***) ~ ***kadın ḳadnaġun*** 'kayın ve kayın babalar'

TT.: KARDEŞ+(ÇE/LEN-/LİK)
~ gardas (Az.)
kardaş (Ker., *KTS* 184)
kärźäş (Bşk.) = ***tuġan***
= ***ağayın ~ bavır*** (Kzk.)
karındaş (Kırg.) = ***tūġan***
= ***tuğışgän*** (Özb.)
kardäş (TatK) = ***tuğa***n
= ***doğan*** (Trkm.)
şerindaş (Uyg.) (*KTLS*)

K(>g)A(>e)R[*I(>i)N*]
D(~Z)A(>ä)Ş(>s)

SanalBaba

Eren (*TDES*, 212): **karın+ -daş**
Nişanyan (*SS*, 223): **kardeş**= → ***ET. karındaş*** aynı karından doğmuş olan → KARIN.
* *Karındaş* biçimi halk etimolojisi etkisiyle oluşmuş bir türev olabilir. Karş. ***ET. kādaş*** (hısım, akraba).
Hamilton (*İKPÖ*, 178):< Çin * **ka** 'aile' + **-daş.**
DLT (I, 407): **ķa** 'zarf, kap' + **-dä:ş** = 'aynı zarfta (ana karnında) yatmış iki kişi'
bk. Doerfer (*TMEN*, no.1173): **dāş** ve not 1471: **ķarindāş**

kardeşlik 'Kardeşlik'
= OT. ***ķadaşlıķ*** (DLT)
→ **kardeş**

karga 'Karga kuşu'
= ET., OT. ***ķarġa*** (DLT) ~ ***h,arġa*** (*EUTS*, 81)
< ****ķā*** 'yansıma' + **r** 'türeme ünsüz' + ***-ķā*** (> ***-ġa***) 'yansıma'
TT.: KARGA+(BURNU/BURUN/+BÜKEN/CIK burgacık/ DELEN/GİLLER/ TULUMBA)
~ karġa (Çağ.)
kārga (Gag., Tuv.
garga (Az.)
gārğa (Trkm.)
karğa (Kırg.,Özb.)
ka[r]ğa (Uyg.)
ala karğa (Bşk.,TatK.)
kara karğa (Kzk.) (*KTLS*)
kırā (Yak.)

K(>ġ)A[< Ā]RG(>ğ)A
~ Moğ. ***keriye/ķariya*** (*KWb*. 168)
~ Tibet. ***kaka*** ~ ***kā-ka***.

Tü. > **Blg.** *garga*; **Rus.** *karga* (Clauson, *TDAY 1967*, s.7.) ; **Kürt.** *karkar* (*DAO* 256) ~ *ķır* (*DAO*. 282); *ķıraķıra* (*a.g.e.* 282); **Zaza.** *karge* , *kargı* 'tavuk' (*ZTS*, 172); *kerga mısri* 'hindi'; *kerga siyay* 'kara tavuk'; *kerge* 'tavuk' ~ *kergı* (*ZTS*, 79)

T. Tekin: < ****kārga(n)***
Eren (*TDES*, 212): < Türkçe **karga** adının, karganın çıkardığı sesten geldiği açıktır. (Bang: *KOsm*. 2:22; Brockelmann: *UJb* 8: 261)
Nişanyan (*SS* 223): **karga**[1] = ***ET. ķarġa*** karga, lanet kuşu (xı). ***ET. ķarġa-*** : KARGA, KARGIŞ.

karga-[(hlk.) 'İlenmek'
= ET., OT. ***ķarġa-*** (*EUTS*, 168 ; DLT)
< ***ķā*** 'yansıma'+***r-*** 'türeme ünsüz'+***ġā-*** 'yansıma'
Krş. **kargı-**
An.ağl.: ***karga-, kargıç et-, kargı-, kargış dök-, kargış et-, karğal-, karğa-, karğışla-, karış et-, karış ver-, karkışla-, karkış tök-, karvuş et-, karvuşla-*** (*DS.VIII*, 2658)

KARG(>ğ)A(>ı)-L-
KARG(~K)(>V)I(>u)Ş(>ç) *ET-/+LA-/TÖK-/VER-*
KAR[*G=ø*]**IŞ** *ET-/VER-*

kargabeyni (hlk.) 'Pekmezle tatlı yoğurt karıştırılarak yapılan yiyecek'
< ***karga*** [bk. *karga*]+***bey(i)n+i***
An.ağl.: ***kargabeyni, kargabeyin kargabını*** (*DS.VIII*, 2657)

kargaburnu '1. Kapı mandalı; 2. bakırcıların kullandıkları bir araç ; 3. yangın söndürme işlerinde kullanılan ucu eğri demir çengel'
< ***karga+bur(u)un+u***
An.ağl.: ***kargaburun, kargaburnu, kargacuk, karğaburnu*** (*DS.VII*, 2657)

kargaşa 'Anarşi, karışıklık, düzensizlik'
< OT. ***ķarġa-*** 'lânet etmek' +***-ş-*** 'işteşlik eki'+***-a*** 'fiilden isim yapan ek'

veya
< ? ***ķargı-*** 'beddua etmek' + ***-ş+a***
veya
< * ***ķaraġu*** 'kör' ***+la-ş-a***

TT.: KARGAŞA+(CI/LIK)

Tü. > **Ar.** (Lüb.) *ķaraşa* (*ALTK*, 84)

NOT: İlk iki deneme beni tatmin etmemektedir. Çünkü, TT'nde 'kargaşa'nın anlamı

SanalBaba

'aynı şeyi gerçekleştirecek kimselerin birbirinden habersiz ve birbirini engelleyecek biçimdeki düzensiz çabaları =**KÖR DÖVÜŞÜ**' demektir. O halde, ***KÖR*** anlamındaki **KARAGU** sözcüğü bu etimoloji için en uygun olanıdır.

Eren (*TDES* 217): < **kargaş-** + **-a**

Nişanyan (*SS* 223): **kargaşa** = ***ET.*** ? *kargaşa /karkaşa* kavga, arbede, çatışma (xıv)

* ***ET.*** *karmak* (karıştırmak) fiiliyle ilişkisi açık değildir.

kargı 'Kamış, saz'
= ET. ***ḳargı /ḳargu*** 'mızrak; kalın kamış'
< ET. ***ḳar*** 'omuz, kolun üst kısmı' (*EUTS*, 166)+***ġı***
TT.: KARGI+(LA-/LIK)
An.ağl. : ***kargı, karġı*** (*DS.VIII*, 2659)
~ gargı (Az., Trkm.) (*KTLS*)

kargı-['Lânetlemek'
= ET., OT. ***ḳarġa-*** (*EUTS*, DLT)
Krş. **karga-**

kargıma 'Kargımak işi, lânet'
< kā+r+gı+ma

kargın '1.Eriyen karların oluşturduğu akar su; 2. karla karışık yağan yağmur'
< kar+gın
An.ağl.: ***kargın, kargun, karkal, karkon*** (*DS.VIII*, 2659)

kargış 'Beddua'
= OT. ***ḳarġış*** (DLT)
~ ***ḳarġaḳ*** ; *ḳarġa- arḳa- ; ḳarġana-; ḳarġaş-; ḳarġat-.*
< OT. ***ḳarġa-*** 'beddua etmek'
+ -ş (> kargış)
TT.: KARGI-(MA/Ş/ŞLA-/ŞLI)
An.ağl.:***kargıç, kargış, karış, karkış, karvuş*** (*DS.VIII*, 2658, 2660)

karı[1] 'Eş, refika, zevce'
< *ḳā+rı
TT.: KARI+(LAŞMA/LAŞ-/LI/LIK)
= *katın* (Kzk.)
h,åtin (Özb.)
h,atın (TatK.)
h,otun (Uyg.) (*KTLS*)
Eren (TDES 213): YOK

karı[2] 'Yaşlı, ihtiyar'
=ET.***ḳarı ~ ḳarıġ*** (*EUTS*, 168)
~ OT. ***karı*** (DLT); KB. ***ḳarı ~ ḳarıġ***.
< *ḳārı
An.ağl.: ***karı*** 'yaşlı, eski' (*DS. VIII*, 2660)
~ karıya (Kırg.)
ġarrı (Trkm.)
Eren (*TDES*, 213): YOK

karı-[(hlk.) 'Yaşlanmak, kocamak'
= OT. ***ḳarı-*** 'kocalmak, yaşlanmak, kocamak' (DLT); *ḳarıla-, ḳarıt-, ḳarızan* 'kocamış kişi'
KB.: ***ḳarı-***
< * ḳārı- (T. Tekin)
An.ağl.: ***karımah,*** (*DAO*, 256); ***karımak, karımah,*** (*DS.VIII,* 2662)
~ ġarra- (Trkm.)

karık 'Su yolu, ark'
< kar- 'arkın suyu çoğalmak, taşmak' + ***-(ı)k*** (H. Eren)
An.ağl.: ***garık; harh, harıh; harık*** (*DS.VII*, 2288); ***karık*** (s.2661)
~ karık (KKlp.)
kırık 'oluk' (Blk.)

karık-[1]**[** (hlk.) '1. (göz) fazla ışıktan kamaşmak; 2. (göz) kar yağmış bir alana bakmaktan kamaşmak'
< kara-k-

karık-[2]**[** (hlk.) 'Ses kısılmak' (DS.)
< OT. ***kar-*** 'boğazda su durmak' (DLT)+***(I)k***
~ karıl- 'ay.' (Kum., Tel., Şor, Krç.-Blk., Kırg.)
ġārılcık 'kısık ses' (Trkm.)
(< **ġārıl-cı-k* < **kārıl-çı-k* < * *kār-*)

karıl-['Karmak işi yapılmak, karışmak'
< kar-(ı)l-
TT.: KARIL-(MA)

karılaşma, bk. **karı**[1]

karılı, bk. **karı**[1]

karım (hlk.) 'Derin çukur'
= ET. ***ḳarım*** 'çukur, yalak, su

SanalBaba

hendeği, müstahkem yer' (*EU TS*, 168)
~ OT. (KB) ***karım*** 'hendek, delik, oyuk, mezar'
< *kar-(ı)m* [> *kaz-* = Çuv. *hır-* = Yak. *has-*]
~ garım (Trkm.)
karım (KKlp.)
An.Ağl.: ***harım*** 'tarla ve bahçe çevresindeki çit; derin çukur, hendek' (*DS.VII*, 2289)

karın 'İnsan ve hayvanlarda gövdenin kaburga kenarlarından kasıklara kadar olan ön bölge'
= ET., OT. ***karın*** (*EUTS*,168 ; DLT, KB)
< *kar* 'omuz, kolun üst kısmı' (*EUTS*, 166) **+*(ı)n***
TT.: KARIN+(CIK/DAŞ/LA-/LI)

Tü. ***karın*** = Çuv. ***pize*** = Zaza. ***hişe*** (O. Özer, 112)

~ ġarın (Az., Trkm.)
karın (Bşk., Kzk., Kırg, TatK.)
kårin (Özb.)
kerin (Uyg.) (*KTLS*)
xırın (Soy.)
xarın (Yak)
xirem (Çuv.) (*Räsänen*)

K(>x, ġ)A(>å, ę, ı, į)RI(>ę,i)N(>m)

= *korhak* (Bşk.), *askazan* (Kzk), *aş kazan* (Kırg.), *korsak* (TatK.) (*KTLS*)

Ligeti (*NyK* 49:235): Moğ. **qarbisun ~ qarbing** = Tü. **karın**.
Şçerbak (*GrOTJaTT* 108): < **karı-**
Doerfer (*TMEN* 652): < **karı-n** [*burun, taban, bıkın, erin, boyun*...gibi.]
Boev (*BEz* 15: 11): Blg. **korem** < Eski Blg.
Eren (*TDES* 214): < ?
Nişanyan (*SS* 224) : **karın / karn-** = ***ET. karın*** (IX)

karınca 'Zar kanatlılardan, bir çok türü bulunan böceklerin genel adı'
= OT. ***karınça ~ karınçak*** (DLT)
< *kur* 'kuşak, kemer'
+(ı)n+ça *'küçültme eki'*
TT.: KARINCA+(LANIŞ/LANMA/ LAN-/LAR/LI/YİYEN)
An.ağl.: ***karınca*** 'sığırların tırnaklarında görülen bir hayvan hastalığı' (*DS.VIII*, 2663)
~ ġarışġa (Az.)
ġarınca (Trkm.)

K(>ġ)AR-*IN-CA*
-*IŞ-GA*

= ġumurskа (Trkm.)
kımırıska (Bşk.)
kırmıska (TatK.)
kumırska (Kzk., KKlp.)
kurmurska (Kırg.) /kumurska (*KS.II*, 520)
kumurska (Özb.) (*KTLS*)
= *çümäli* (Özb.), *çümülä* (Uyg.); *küzürüm* (Alt., *ATS* 130) ~ *siygek* (ATS 155); Kumd. *şıbalga ~ şubalga.*
Eren (*TDES*, 214): YOK

karınca-[(hlk.) '1. Çekmek; 2 boğaz gıcıklanmak' (DS.)~ ***ġarıncı-***
< *karıncı-* < * *kār-*

karıncaayağı (hlk.) 'İnce kıyılmış tütün'
< *karınca+ayak+ı*

karıncabaşı (hlk.) 'Kumlu toprak'
< *karınca+baş+ı*

karıncacık (hlk.) 'Vücutta çıkan, kaşıntı yapan kabarıklar'
< *karınca+cık*

karıncacuk (hlk.) 'Ağustos böceği'
< *karınca+cuk*

karıncala-[(hlk.) 'Hayvanlarda tırnak ile et arasında yara olmak'
< *karınca+la-*

karıncalaş-[(hlk.) 'İpek böcekleri ilk uykularına yatmak'
< *karınca+la-ş-*

karındaş, → **kardeş**
~ Uyg., OT., Az. ***karın-daş***; IM. ***karın-taş***; Oyr., KarT. ***karan-daş***; Krç. ***karn-aş*** (Räsänen, *V* 238)

karış 'Beş parmak ve serçe parmakların uçları arasındaki açıklık'

SanalBaba

= OT. ***ḳarı ~ ḳarış*** (DLT); ***karış(la-)***
EUTS: ***karış*** 'mekik ipliği, atkı, argaç' (s.169)
TT.: KARIŞ+(LA-/LAMA)
< *karı* (-la-) 'boylamak, karışlamak, arşınlamak, ölçmek' (DLT) + **-ş**
~ garış (Az., Trkm.)
karış (Bşk., Kırg., Özb., TatK.)
karıs (Kzk.)
kariç (Özb.)
ğeriç (Uyg.)

K(>g, ğ)A(>e)RI(>i)Ş(>ç, s)

Nişanyan (*SS*, 224): **karış** =*ET. karış* baş parmakla serçe parmağı arasındaki açıklık (xı)

karış-['İki veya ikiden çok şey bir araya gelip birbirinin içinde dağılmak, birbirinin içine girmek'
= ET. ***ḳarış-*** 'düşman kesilmek' (*EUTS*, 169)
= Tü. * ***ḳarış-*** 'karşı çıkmak'

= Moğ. ***ḳarilça-*** < * *ḳari-*

< * *ḳarıç-* < * *ḳar-ı-ç-*

< * ***ḳar-*** 'karşı olmak, karşısında olmak, karşı durmak'
[DLT: ***yaġu ḳaru kiriş ḳurdum*** 'düşmana karşı yay kurdum' (II, 83). ***ḳaru*** < ***ḳar-u*** 'zarf-fiil eki']

TT.:KARIŞ- (IK/ŞIKLIK/ILMA/IL-/IM/MA/TIRICI/TIRICILIK/TIRILMA/TIRIL-/TIRIŞ/TIRMA/TIR-)
~ karış- 'kabul etmemek, bozuşmak' (Uyg.)
hiriś- 'karşı çıkmak, karşı durmak, itiraz etmek' (Çuv.) < **kar-ı-ç-*

karıştır-[, bk. **karış-**

karlambaç (hlk.) 'Kar, pekmez ya da şeker karıştırılarak yapılan tatlı'
< *kar+la-m+baç*
[<**kar+la-ma aş*]
An.ağl. : ***karlambaç, karkarması, karkatması*** (*DS.VIII*, 2665)

karlangaç, → kırlangıç
An.ağl. : ***karılğaç, karlanğaç, karlankuş, karnakuş*** (*DS.VIII*, 2664)

karlık 'Yazın kullanmak için kışın kar depo edilen kuyu, çukur'
< *kar+lık*

karma 'Karmak işi; muhtelit'
< *kar-ma*
Krş. KB. ***karma*** 'yağma'
TT.: KARMA+(LIK/ N ÇORMAN/ŞA/ŞIK/ŞMA/Ş-/ŞTIR-)

karmaç 'Mikser'
< ***kar-maç***

karmakarış 'Çok karışık'
< ***kar-ma+kar-(ı)ş***

karmakarışık 'Dağınık, düzensiz, çok karışık'
< *kar-ma+kar-(ı)ş-(ı)k*
An.ağl.: ***karmakarışuğ*** (*DS.VIII*, 2665)

karman çorman 'Çok karışık ve düzensiz'
< *kar-man çor-man*
An.ağl.: ***karman çarman, karman şorman*** (*DS.VIII*, 2665)

karmaşa 'Kompleks' ***YT*** (1942)
< ****kar-ma+ş+a***

karsak 'Bozkır tilkisi' (*Yer adı*)
= OT. ***ḳarsak*** (DLT)
< **ḳār* [< *kır*]+*saḳ*
~ Çağ. ***karsak*** (> Rus. *korsak*).
~ Moğ. (*KWb.* 232) ***kirsa*** 'grauer Steppenfuchs' (> Yak. *kırsa*; KKır., Tel. *kırsa*) ~ Mançu. *kirsa* (Räsänen, *V* 238-239; Ligeti: *AOH* 21:129)

Tü.> **Fars. ; Rus. ; Alm.** *Korsak*; **Fr.** *corsac.*

Anadolu'da **'Karsak'**, Macaristan' da **'Karcag'** yer adları vardır.

Brockelmann (*UJb* 8 :261) : < Karsağın çıkardığı ses « yansıma ».
Eren (*TDES*, 215) : < ?
Nişanyan (*SS*, 225) : YOK

karsambaç (hlk.) 'Pekmezle kar karıştırılarak yapılan kar helvası'
< *kar+sa-m-baç*

SanalBaba

An.ağl. : ***karsamba, karsambaç, karsanbaç, kasenkaç, kaslambaç*** (DS.*VIII*, 2668)

karşı 'Bir şeyin, bir yerin, bir kimsenin önü'
= ET. (Uyg.) ***ḳarşı*** (*EUTS*,169)
~ OT. ***karşı ~ karşu*** 'karşı, zıt' (DLT, KB)

Krş. ***karşı*** 'hakan sarayı, köşk'
karşı 'iki bey arasındaki uyuşmazlık'
karşu → karşı (DLT)
Uyg. ***karış-*** 'karşı çıkmak'
< * *ḳarıç-*

< ***kar-*** 'karşı durmak'+***-ış-ı***
TT.: KARŞI+(CI/CILIK/LAMA/LA-/LANIŞ/LANMA/LAN-/LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIRILMA/LAŞTIRIL-/LAŞTIRMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMALI/LAYICI/LAYIŞ/LIK/LIKLI/LIKSIZ/N/T/TÇI/ÇILIK/TLAMA/TLA-/TLAŞMA/TLAŞ-/TLI/TLIK)
~ xirĕš 'karşı' (Çuv.) < ***xirśĕ***
< * *ḳarçı* = GT. ***ḳarşı***
< DLT. ***ka-r-ış-***
karşu (Osm.)
ġarşı
Eren (*TDES*, 215): YOK

karşıcı (hlk.) Karşılamaya gelen kimse'
< ***karşı+cı***

karşıla-[(hlk.) 'Düğünde çalgıcılar para almak amacıyla birinin önüne gelip çalmak'
< ***karşı+la-***

karşılama ***YT*** 'Osm. istikbâl'
< ***karşı+la-ma***

karşılık (hlk.) 'Ayna'
< ***karşı+lık***

karşıt 'Zıt, kontrast'
= OT ***ḳarşut*** 'zıt' (DLT)
< ***karşu+t*** 'addan ad yapan ek: *yaş+(ı)t* gibi'
Bk. **karış-, karşı**
TT.: KARŞIT+(ÇI/ÇILIK/LA-/LAMA/LAŞ-/LAŞMA/LI/LIK)
Eren (*TDES* 215):YOK

Nişanyan (*SS* 225): **karşıt** ***YT*** (1935) 'zıt, mugayir' < KARŞI
***-t** ekinin niteliği belirsizdir.

kart 'Yaşlı, eski'
= ET. ***ḳart*** (*EUTS*, 169)
< ***karı-*** '*yaşlanmak*'+***-t***
DLT.: *kart* 'yara', *kart er* 'huysuz adam'
TT.: KART+(AL-/LAŞ-)
ARGO: KART+(ALOŞ/ALOZ)
An.ağl.: ***kart*** '3-4 yaşında enenmiş erkek koyun, keçi' (*DS.VIII*, 2669); ***kartalak, kartalaç, kartalaş*** 'kart, yaşlı' (s. 2670)

Tü.>**Kürt.** *ḳert* 'kart, olgun' (*KTS*. 272); **Kbr.** *Kart*; **KbRum.** *kartána* 'akıllı kadın'

kartal 'İri bir yırtıcı kuş'
= OT., Kpç. ***kartal***
< OT.***karta-*** 'tırmalamak' (DLT) + ***-l***
TT.: KARTAL+ (GİLLER/LAR/LI)
An.ağl.: ***kartal*** 'yaşlı erkek manda' (*DS.VIII*, 2669)

Tü. > **Kürt.** *ḳertel*; **Zaza.** *ḳartel* (*DAO*, 257)

Z.Korkmaz (*TTG*, 71): **kart+a-l**
Nişanyan (*SS*, 225): **kartal** = ***ET ? kartal*** (XIII).
Karş. ***Fa.*** *kark-* (çeşitli kuş isimlerinde rastlanan bir öge), *tal* (kartal)
YANLIŞTIR. Çünkü, ET'de de *kuş* adlarında **KAR** sözcüğüne rastlanır :
karga, karġılaç 'kırlangıç', ***karġuy, karkuy, kırġuy, kırkuy*** 'atmaca'

kartal-['İhtiyarlamak, kartlaşmak'
< ***kart+al-***

kartopu '1. Kasımpatı çiçeği; 2. atın alnındaki yuvarlak beyazlık'
< ***kar+top+u***

kas 'Adale'
= OT. ***kās*** 'kabuk; sertlik, katılık' (DLT) ~ ***kāsuk ~ kāz***
TT.: KAS+ (IL/ILIŞ/ILMA/IL-/INÇ/IN-/INTI/TISIZ)

SanalBaba

Nişanyan (*SS*, 225) : **kas** *YT* (1944)= *kası YT* (1935) adale < KAS-.
YANLIŞTIR. Çünkü, **KAS** sözcüğü XI. yüzyıldan beri Türkçede yaşamaktadır.

kas-['Kısaltmak'

< * *ḳās-* < **kıs-*

DLT'te **ḳasmaḳ** fiili yoktur. **ḳasnamaḳ** fiili de '*zırıncamak ; çeneleri birbirine vurmak, titreşmek*' anlamınadır. Bkz. **kıs-**

TT. : KAS-(IL-/ILMA/ILIŞ/ INÇ/IN-/INMA/INTI/INTILI/ INTISIZ)

Tü. > **Laz.** *k'asma* 'düğüm' (*LTS*, 188)

Nişanyan (*SS*, 225) : **kas[mak** = ***ET.*** kasmak 1.ürpermek, titremek (XI) ; 2. kısaltmak.
* İki anlam arasındaki ilişki açık değildir. İkinci anlamın ET. *kısmak* fiilinin bir varyantı olduğu düşünülebilir.

kasal-, bk. **kasıl-**

kasık[1] 'Vücudun karın ile uyluk arasındaki bölümü'
= ET. ***ḳasıġ*** (*EUTS*, 169)
[fakat, ***ḳasıḳ*** 'kabuk']
~ OT. ***ḳasıġ*** 'ağzın içi, sağ ve sol yanları' (DLT)
< ****ḳāsıḳ* (T. Tekin)
An.ağl. : ***kasık*** 'yünden örülmüşpeştamal üzerine bele sarılan iki santimetre eninde kuşak' (*DS.VIII*, 2674);
kasıkla- 'bıçaklamak'; ***kasık sık yarılma*** 'fıtık'
~ gäsık (Trkm.)

Nişanyan (*SS*, 225) : **kasık** = ? ***ET.*** *kasıġ* ağzın iç tarafı, avurt (XI) < *kasmak* ürpermek → KAS-

kasık[2] (hlk.) 'Bardak'
= ET., OT. ***kas, ḳasuḳ*** (DLT) ; ***ḳasıḳ*** 'kabuk, ağaç kabuğu' (*Alt.Gr.* 327 b)
< *kas-(ı/u)k*

Tü. > **Kürt.** *ḳasıḳ* 'bardak, tas' (*KTS* 59 b)

kasıl-['1.Kasmak işi yapılmak;2. büzülüp kasılmak; 3. (mec.) büyüklenmek, gururlanmak'
< *kas-(ı)l-*
TT.: KASIL-(IŞ/MA)
An.ağl.:***kasal-, kasarlan-, kazal-*** (*DS.VIII*, 2673)

kasırga 'Hızı saatte 120 km.yi geçen çok güçlüfırtına'; (mec.) duyguların patlak verişi, coşku'
= OT. ***ḳasırḳu*** (DLT)
< *kās+ı(/u)r-ku(/a)*
Hou. ***ḳasırḳa***
AH. ***ḳasurḳa***
Tuhf. ***ḳasurḳa***
~ ġasırġa (Az.)
xalarık, xalırık, xoloruk, xolloruk 'kuzey rüzgârı' (Yak.)

kaskı 'Bir şeyi sıkan çember'
< *kas-kı*

kasnak ' Demir ya da tahtadan yapılmış enli çember'
< OT. ***kasna-*** 'titreşmek' (DLT)+***-k***
TT.: KASNAK+ÇI/LA-/ LAMA)
An.ağl.: **kasnak** '5 farklı Anlamı vardır' (*DS.VIII*, 2676)

Tü. > **Kürt.** *ḳasnaġ* (*DAO*, 257)

kaş[1] 'Herhangi bir şeyin kıyısı'
< OT. ***kāş*** (DLT)
~ kaş (Tar., YUyg.)
gāş (Trkm.)
xās (Yak.) < **kāş*

= Moğ. ***kalca*** 'ön, karşı; önde, ileride'

An.ağl.: ***kaş, kaşboyu, kaşmar*** '1. Sarp kayalıklar, uçurum; 2. bağ ve bahçelerde toprak yığılarak yapılan sınır, set; 3. dağ, tepe; 4. yokuşun başı; patika, ince yol' (*DS.VIII*, 2677); ***kaşbastı, kaşkoruyan, kaşlama*** 'duvarın üst kısmı'

Tü. > **Kürt.** *ḳaş* 'tepe, dik yamaç' (*KTS* 196 a) ~ *ḳas* (*DAO* 258); **Zaza.** *ḳaş* ~ *kas*

SanalBaba

'yamaç, yokuş' (*ZTS*, 173); *kaş û kuş* 'yamaç yokuş; dağ bayır (s. 173); *kaş* 'kenar, etek' (O. Özer, 110)

kaş² 'Lekesiz beyaz veya kara taş'
= OT. ***kaş*** (DLT)

Tü. > Kürt. *ḳaş* (*KTS* 168 b)

kaş³ 'Kaş, göz üstündeki kaş'
= OT. ***ḳāş*** (DLT)
< ****ḳāş*** (T. Tekin) [< ****kāl'***]
(Räsänen, *V* 240)
TT.: KAŞ+(BASTI 'çatkı'/LI)
An.ağl.: ***kaş*** '1. Semerin iki yanındaki ağaçlar; 2. ocağın kemeri' (*DS.VIII*, 2677)
~ ġāş (Trkm.) < ****ḳāş***
kās (Har.) < ****** *ḳāş*
xās (Yak.) < *******ḳāş*
ḳaş (Tar., YUyg.)
kāaş (Hlç.)
= Moğ. ***ḳalca*** 'ön, karşı, önde ileride''

K(> ġ, x)A[< Ā(>āa)]Ş(>s)

Eren (*TDES*, 216): YOK

kaşağı 'Hayvanları tımar etmek için kullanılan, saçtan, dişli araç ya da kalın kıllı set fırça'
< ****ḳaşı-*** [~ ***kaşa-***]
'kaşımak'+ ***-ġu***
TT.: KAŞAĞI+(LAMA/LA-/LANMA/LAN-)
An.ağl.:***kaşav, kaşavış, kaşavi, kaşevi, kaşşa, kaşşak*** (*DS.VIII*, 2678)

KAŞ+*AV/+AVIŞ/+AVİ/+EVİ/+ŞA/+ŞAK*

~ gaşov (Az.)
gaşav (Trkm.)
kaşaġu (Çağ.)
kaşaġuç (Çağ.)
kaşak (KKırg.)
kaşau TatK.)
kaşavuç (Çağ.)
kaşava (Osm.)
kaşlågıç (Özb.)
kaşliğuç (Uyg.)
kaşrau (Kom.)
kaşrav (Kmk.) (Räsänen, *V* 240)

K(>ġ)AŞA(>o)-*K/-V/-ĠU/-U/-VUÇ/-VA*
KAŞ[*A=ø*]-*LÅ-GIÇ*
-Lİ-ĞUÇ
-RAU/-RAV

= *at kırğısı* (Bşk.) ; *kırğıç* (Kırg.) ; *kırğış* (Kzk.), *at kırğıçı* (TatK.)

Tü. > **Kürt.** *keşev* (*DAO*, 275)

Nişanyan (*SS*, 226): YOK

kaşan-['(at, eşek) işemek'
= OT. ***kaşan-*** (DLT)
< ET. ***ḳaşanıġ*** 'sidik' (*EUTS*, 168)
[< **** ḳaşa-n-ıġ***]
TT. : KAŞAN+-(DIR-)

kaşga 'Alnında beyaz leke ya da akıtma olan (hayvan)'
→ **kaşka**
EAT.: ***kaşga, kaşka***
< OT. ***kaş+g(/k)a*** (DLT)
~ gaşga (Az.)
xasxa (Hlç.)
huşha (Çuv.) < TatK.
= Moğ. ***qalcan*** 'at ya da öküzün alnındaki beyaz leke, akıtma'

kaşı-['Tırnakla veya başka bir şeyle deriyi haifçe ovmak'
= ET.(KT.,Uyg.), OT. **kaşı-**
DLT: ***kaşın-, kaşıngan, kaşıt-***
TT.: KAŞI-(MA/NDIRMA/NIŞ/INMA/N-/NTI/NTILI)
~ gaşı- (Az.)
gaşa- (Trkm.)
kaşı- (Bşk.)
kåşi- (Özb.)
kaşu- (Kırg.)
kaşu- (TatK.)
kasu- (Kzk.)
kaşli- (Uyg.) (*KTLS*)
xıś- (Çuv.) < ****** *ḳaç-* < ****** *ḳalç-*
= Moğ. ***ḳalçi-***
[Bk. Gombocz, *KSz* XIII, 14]

K(>ġ)A(>å)Ş(>s)I(>a, u, li, i)-

kaşık 'Ağaçtan veya metalden yapılmış, saplı sofra aracı'

SanalBaba

= OT. ***kaşık ~ kaşuk*** (DLT)

< ****kaş+(ı)k*** *'küçültme eki'*
[**kaş**'a benzediği için]

DLT: ***kaşıkla- ~ kaşukla-***; ***kaşıklık müngüz*** 'kaşık yapmak için hazırlanan boynuz', ***kaşuklug*** 'kaşıklı'

TT.: KAŞIK+(ÇI/ÇILIK/ ÇIN/ LAMA/LA-/LAN-/LIK/ OTU)

An.ağl. : ***kaşık*** '3 farklı anlamı var' (*DS.VIII*, 2679)

Tü. > **Ar.** (Lib.) *ḳāşik* ; (Mıs.) *ḳāşīḳ* ; (Ir.) *ḳaşşūk* (*ALTK*, 85)

~ gaşıg (Az.)
kaşık (Bşk., Kırg., TatK.)
kåşık (Özb.)
kaşuk (Çağ.)
kasık (Kzk.)
koşuk (Uyg.) (*KTLS*)
kazık (Tel.)
h,azıh, (Hak.) (Räsänen, *V*)

K(> g/h,)**A**(>å, o)**Ş**(>z)**I**(>u)**K**(>g)

= *çemçe* (Trkm.)

~ Moğ. ***kalbaġa, ḳalbuġa*** 'Löffel' (Poppe 78)

Nişanyan (*SS*, 227) : **kaşık** = ***ET.*** *kaşuk* (xı) < *kaşımak* yontmak → KAŞI-

*Belki '*tahtadan yontulmuş*' anlamında.

kaşık çalımı (hlk.) 'Akşam yemeği zamanı'
< ***kaşık*** (bk.) ***çal-(ı)m+ı***

kaşıkçı[1] 'Kaşık yapan veya satan kimse'
< ***kaşık+çı***

kaşıkçı[2] (hlk.) 'Kurbağa yavrusu'
< ***kaşık+çı*** [*l=ø*] ?

NOT : **+çıl** eki kuş adlarından bazılarında da kullanılmaktadır: *balıkçıl*

kaşıklağı (hlk.) 'Kaşık konulan yer, kaşıklık'
< ***kaşık+lağı***

An.ağl.: ***kaşıkla, kaşıklağı,kaşıklama, kaşıklığa, kaşukla*** (*DS. VIII*, 2679)

kaşın-['Kaşıntısı olmak ; kendi kendine kaşımak'
= OT. ***kaşın-*** (DLT)
TT. :KAŞIN-(MA/TI/TILI)

kaşka 'Alnında akıtma olan at'
→ **kaşga**

kaşkır (hlk.) 'Kurt'
< Kırg. ***karışkır***

kaşlı 'Herhangi bir nitelikte kaşı olan'
< OT. ***kaşlıg*** (DLT)
< ***kaş+lıg***

kat[1] 'Tabaka'
= OT. ***kat*** (*DLT.I*, 320; III,27)
< ****ka-*** 'eklemek, üst üste yığmak, katlamak' + ***-t***
Krş. Doerfer, *TMEN*, no.1429.

Tü. > **Ar.** (Cez., Ir., Lüb., Mıs.) *ḳāṭ* (*ALTK*, 85)

~ h,at (Hak.)
h,ot (Çuv.)
h,ut (Çuv.)
gat (Az., Trkm.)
kat (Bşk.,Kzk.,Kırg., Özb., TatK., Uyg.)

K(h,/g)AT

Eren (TDES, 217): YOK

kat[2] 'Yan, nezd'
= OT. ***kat*** (*DLT. I*, 64, 320; III, 240)

kat[3] 'Misli'
= OT. ***kat*** (DLT)
~ ġat (Az.)
kat (Bşk., TatK.)

kat-['Eklemek, ilâve etmek, karıştırmak'
= OT. ***kat-*** (DLT) 'eklemek, ilâve etmek; karıştırmak'
KB.: ***kata*** 'defa', ***katıġ, katıġlan-, katıġlık, katık, katıl-, katkı*** 'katı, haşın, kibir'
TT.: KAT-(IK/IKLA-/IKLI/ IKSIZ/ILIM/ILMA/ILIŞ/IL-/ IMLIK/INTI/IŞIK/IŞIKLIK/ IŞIKSIZ/IŞMA/IŞMAÇ/IŞ-/ IŞTIRMA/IŞTIR-)
An.ağl.: ***katıġ, katığ, katık*** (*DS. VIII*, 2682)

Tü. > **Kürt.** *ḳatıġ, ḳatığ, ġatık*

SanalBaba

(*DAO*, 258)

kata 'nereye?' (Zaza.)
< Tü. ***ka***

kate (hlk.) 'Yağlı ekmek' (*DAO*, 258)
< kat+e
[Krş. *katmer, katkatığ, kete*]

katı 'Sert, katı'
< ET. ***katıġ*** (*EUTS*, 171); ***katıġlan-, katıġlantur-(k(a)t(ı)gl(a)n-*** 'çalışıp çabalamak' /Eleges, 7)
~ OT. ****katġı* ~ *katķı*** (DLT) ~ ***katıġ***
= KB. ***ķadr*** 'sert'
TT.: KATI+(LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIR-/LIK)
An.ağl.: ***katıca*** 'kümes hayvanlarının midesi' (Edirne genel./ E. Kalay, *TD* 633, s. 253)
< **katı* 'taşlık'+*ca*
~ katı (Bşk., TatK.)
kattı (Kzk.)
katū (Kırg.)
kattık (Özb.)
gatı (Az., Trkm.)
kattik (Uyg.) (*KTLS*)
= Moğ. ***katagu*** 'sert'

K(>ġ)AT[*T*]I(>i, ū)+*K*

katık 'Ekmekle beraber yenilen peynir, zeytin, helva gibi yiyecek'
= OT. ***katıķ*** 'katgı, herhangi bir nesneye katılan' (DLT) ~ ***ķatut* < *kat- (ı)k***
TT.: KATIK+(LA-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***katıġ, ġatıķ*** (*DAO*, 258); ***katık, katığ*** 'yağı alınmış yoğurt' (*DS.VIII*, 2682); ***katık böreği; katıkdamı*** 'kiler'; ***katıkla-, katıklı; katıklı aş, katıklaş, katıklı, katıklı çorba*** 'yoğurtlu çorba'; ***katıklı çökelek; katıklı ekmek; katıksı; katıksı-*** 'peynir, çökelek, yağ vb. yiyecekler tuzlanarak yenecek duruma gelmek'
~ katık (Kzk.)
= *tämlätkis* (Bşk.)
tämlätkiç (TatK.)

Tü.> **Fars.** *qatiġ* (Doerfer: *TMEN*, 1373), **Tac.** *qatiq, qätiq* (Doerfer: *TLT* 434); **Kürt.** *katiķ*; **Blg.** *kat"k*

(*Ber 2*: 279)

katıklı 'İçinde katık bulunan'
= OT. ***ķatıķ*** 'katkı'(DLT)+***lı***
< ķatıġ+lı(ġ)

katıl-[1]['Gülerek katılmak'
< OT. ***ķatġur-*** (DLT)
TT.: KATIL-(T-)

katıl-[2]['1. Katmak işi yapılmak; 2.bir topluluğagirmek; 3.ortak olmak'
TT.: KATIL-(GAN/IM/MA)

katılaş-['Sertleşmek'
< ķatıġ +la-ş-
TT. : KATILAŞ-(MA/TIR-/TIR MA)
~ gatılaş-(Az.)
gata- (Trkm.)
katılan- (Bşk., TatK.)
katay- (Kzk.)
kattıkläş- (Özb.)
kattıklaş- (Uyg.)

katıl-[1]['1. Katmak işi yapılmak; 2. bir topluluğa girmek; iştirak'
< kat-(ı)l-
TT.: KATIL-(IM/IŞ/MA/T-)
~ gatıl- (Az.)
gatnaş- (Trkm.)
katnaş- (Bşk., TatK., Uyg.)
katnäş- (Özb.)
katış- (Kırg.)
katıs- (Kzk.)

katıl-[2]['(Gülmekten) katılmak'
< katı [< ET. *katıġ*]***+l-***
TT. : KATIL-(T-)
= *(kölövdän) is katıv* (Bşk.)
şek-silesi katuv (Kzk.)
katkırığı taş carū (Kırg.)
(külgidän) kåtmåk (Özb.)
(kölüdän) iç katu (TatK.)
gülküden yaŋa içiŋ gırılmak (Trkm.)
(külkidin) içi katmak (Uyg.) (*KTLS*, 452-452)

katıncak (hlk.) 'Ekmeğe katık edilen yiyecek'
< kat-(ı)n-cak

katıncama (hlk.) 'Bir sürüye başkaları tarafından katılan davar'

SanalBaba

< ***kat-(ı)n-cama***

katıntı (hlk.) 'Sürüye dışarıdan katılan hayvan'

< ***kat-ın-tı***

katır 'Atgillerden, kısrak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan'

= OT. ***ḳatır*** (DLT)

< *ḳat-(ı)r*

TT.: KATIR+(CI/CILIK/KUYRUĞU/LAŞ-/LIK/TIRNAĞI)

~ gatır (Az., Trkm.)
katır (Kzk.)
kasır (Bşk.)
kaçır (Kırg., TatK.)
h,açir (Özb.)
h,eçir (Uyg.)

K(>ġ/h,)A(>e)T(>ç,s)I(>i)R

Tü. >**Kürt.** *ḳantır, ġantır* (*DAO*,253)

katkat (hlk.) 'Üstüste açılıp saçda pişirilen yufkalar'

< *kat+kat*

katkatığ (hlk.) 'Bir yufka pide türü'

< *kat+kat*

An.ağl.: ***ḳatḳat*** 'üstüste açılıp pişirilen yufkalar' (Dy.; *DAO*, 258)

katkattas (hlk.) 'Sefertası'

< *kat+kat+tas*

katkı '1. Yardım; 2. ek'

= OT. ***ḳatıḳ*** 'katkı, herhangi bir şeye katılan nesne' (DLT)

Fakat, DLT'te: ***ḳatġı, ḳatḳı*** 'katı, sert, sıkı, kuvvetli

TT.: KATKI+(LAN-/LI/SIZ)

An.ağl.: ***katkı*** 'düğün günü davetlilerin öğleye kadar gönderdikleri armağan' (*DS.VIII*, 2684)

~ gatgı (Az.)
= *ülüş* (Kırg., Özb.)
üles (Kzk.)
öliş (TatK.)
ölöş (Bşk.)

Ü(>ö)LÜ(>e, i, ö)Ş

koşumça (Kırg.)
goşant (Trkm.)

katkılı 'Hileli; karışık'

< *kat-kı+lı*

katla-['Kâğıt, kumaş gibi nesneleri üst üste gelecek biçimde bükmek'

< *kat+la-*

TT.: KAT+LA-(MA/NDIR-/N-/IL-/ILMA/NIŞ/N/NMA/T-/YIŞ)

~ gatla- (Az., Trkm.)
katla- (Bşk.,TatK.)
katlä- (Özb.)
katli- (Uyg.)
katta- (Kzk.)
katto- (Kırg.) (*KTLS*, 452)

katlama 'Bir tür yağlı ekmek'

< ***kat+la-ma***

TT.: KATLA-(MA/NDIR-/NDIRMA/IL-/ILMA/IŞ/N-/NMA/T-/TMA/YIŞ)

Türk şiverindeki biçimleri için bk. **katmer**

An.ağl.: ***katlamaç*** (DS.VIII, 2648)

~ katlama (Çağ., Osm., Krm., Özb., Nog., Kar., Bşk.)
katlima (Uyg.)
katırma (Kırg./KS.II, 418)
gatlama (Trkm.)

K(>ġ)AT-*LA(>i)-MA -IR-MA*

katlan-['Sabretmek; tahammül'

< OT. ***ḳatıġlan-*** 'çabalamak, uğraşmak' (DLT)

< *ḳat-ıġ+lan-*

TT.: KATLAN-(DIR-/ILMA/IL-/MA)

~ gatlan- (Az.)
= *çıda-* (Trkm., TatK.)
çidä- (Özb.)
çidi- (Uyg.)
çıdo- (Kırg.)
şıda- (Kzk.)
sız,a- (Bşk.)

Ç(>ş, s)I(>i)D(>z,)A(>ä, i, o)-

SanalBaba

katman 'Tabaka'

< ***kat+man***

TT.: KATMAN+(LAŞ-/LAŞMA/LI)

An.ağl.: ***katman*** 'kulaç' (*DS. VIII*, 2685)

katmer 'Arasına yağ, haşhaş, susam ezmesi veya kaymak sürülerek katlanmış yufka'

< ***ḳat-mar***

TT. : KATMER+ (Cİ/LEŞME/LEŞ-/Lİ)

An.ağl.: ***katmer, katmar*** (*DS. VIII*, 2685)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳaṭmer* (*ALTK*, 85); **KbRum.** *kathméri*

~ katmar (KKırg.)
= *gatlama* (Az., Trkm.)
katlama (Bşk., TatK.)
katlämä (Özb.)
katlima (Uyg.)
kattama (Kırg.)
katparlı (bäliş türi) (Kzk.)

kav[1] '1. Kav mantarından kurutularak elde edilen, çabuk tutuşan, süngerimsi madde'

= OT. ***ḳāw*** (DLT)

[< * ***kāb*** (Räsänen: *V* 211)]

TT.: KAV+(LAMA/LA/LAN MA/LAN-/LAŞMA/LAŞ-/LA TMA/LAT-/LIK)

Tü. > **Ar.** (Cez., Ir., Sur.) *ḳāv* (*ALTK*, 85)

~ kav (Tob.)
kabō (Sag., Koyb.)
kabū (Koyb.)
kaġ ~ h,aġ (Soy.)
kau (Tur., Kûr., Bar., Türkî)
kog (Küer.)
kov (Çağ.)
kō (Tar., KKırg.)
kou (Kom.)
ku (TatK.)
kuv (Nog.)
kū (KKırg.)
kıa (Yak., Kzk.)
h,abo (Hak.)
h,ağ (Tuv.)
gov (Az.)
ăvă Çuv.) (Räsänen: *V* ve *KTLS*)

KA b (ū/ō/u)
ğ/v
H,A b o
ğ
K I a

K U (~ **Ū**)
K U V
GOV
Ă v **ă**

Tü. **kav** > komşu diller (Doerfer: *TMEN*, 1542)

Paasonen (*CsSz* 15): Çuv. **ăvă**'nın etimolojisi yok.
Egorov (*ÊS* 39): **ăvă**~Tü. **kav** (>*kau*> *kō, kuv*)
Räsänen (*V* 508 a): Çuv. **ăvă** (<**ū*) (Menges de bu görüşe (katılır.)
Räsänen: Çuv **ăvă** ~ Moğ. **ūla** 'kav'

kav[2] (hlk.) 'Keklik'

< ***kav*** 'yansıma'

An.ağl.: ***ḳåv, ḳew, ġav, gev*** (*DAO*, 259)

Krş. Çuv. ***ḳăvaḳarçăn*** 'güvercin'< [***ḳăvăḳ*** 'gök'= Kürmanç ***ḳåv*** 'gök']

kavak 'Söğütgillerden bir tür uzun ağaç' (*TS.II*, 815)

< ***kabak*** (Räsänen: *V* 215);
****kav(a)k*** (Eren: *TDES*, 219)

TT.: KAVAK+(ÇILIK/LIK)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳavaġ* (*ALTK*, 85); **Fars.** *ḳvāh*, (Räsänen, *V*); **KbRum.** *kavaki, kaváji*

~ kavak (Çağ.) (> Fars. *ḳvāh*)
kawak (Trkm.)
kāk (Soy.)
kuvak (Nog.)
kuak (Kzk.)
kūak (TatK.)
kθvak (TatK.) (> Votyak.*kvak, kuak*)

SanalBaba

govag (Az.)
h,ęva, h,ua/h,ăva (Çuv.)
(> Çer. *ua*)

K (> g/h,)**A**(>o/u/ū/θ/ę/ă)**V** + **AK**(>g)

Nişanyan (*SS*, 228): **kavak** ~ *Fars. kâvāk/ kâvek* içi boş şey, kof < *kâvîden* kazmak, eşmek, içini boşaltmak → KAV²

kaval 'Kamıştan yapılan, genellikle çobanların çaldığı, yumuşak sesli, perdeleri delikten uzun düdük'
< ***kav*** [> *kow* ~ *kof*] 'içi boş' + ***-(a)l***
TT.: KAVAL+ (CI/ -KEMİĞİ)
~ kaval (Az.)
= düdük (Az.)
tüydük (Trkm.)
sıbızğı (Kzk., TatK.)
hıbızğı (Bşk.)
kuray (Bşk., TatK.)

Tü.> **Blg.** (*TE* 330) *kaval*

Nişanyan (*SS*, 228): **kaval** ~ ?
Eren (*TDES*, 219): YOK

kavın (Kürt.) 'Kavun', bk. **kavun**
< Kıpç.Tü. ***kavun*** (*Ettuhf.*, 188)

Tü. > **Kürt.** *ķavın, ķawın* (*KTS*, 169)

kavırme (Kürt.), bk. **kavurma**
< OT. *kawur-(DLT)+-ma*

kavış (Kürt.) 'Oda, koğuş', bk. **koğuş**
< OT. ***ķoğuş*** (DLT)

kavla-['Deri soyulmak'
< ET. ***kaw*** 'yılanın deri değiştirirken attığı deri'+***la-***
< ****kāb+la-***
DLT : ***kawık*** '*kepek, kavuz*' ; ***kawrul-, kagrul-, kowur-, kuwur-; kawruş-; kawurmaç,kogurmaç, kowurmaç.***
TT. : KAVLA- (K/MA/NMA/N-/LAŞMA/Ş-/TMA/T-/LIK)

An.ağl.: ***kavlağan, kavlaan, kavlağın, kavlan*** 'çınar ağacı' (DS.VIII, 2689)
Nişanyan (*SS*, 228): YOK

kavlık (hlk.) 'İçine çakmak, para, vb.şeyler konulan kese'
< ***kav+lık***
An.ağl.: ***kavlık, kavlığ, kavlıkça, kavluğ, kavluk*** (*DS. VIII*, 2690)

kavra-['1.Elle sıkıca tutmak ;2. (mec.) her yönünü anlamak, iyice anlamak, tam anlamak'
= ET. ***ķavra-*** (*EUTS*, 190)
~ OT. ***kawra- ~ kawur-*** (DLT)

Krş. **ķavır-** 'bir araya getirmek, toplamak' (Uyg., DLT.)
= Moğ. ***ķabira-***
< **** ķavı-*** [> ** ķavıra-r* > **ķavr-ar* (DLT)]
TT.: KAVRA- (M/CILIK/LAŞMA/LAŞ-/SAL/ILMA /NIL-/ILMAZ/NMA/N-/T-/YIŞ/YIŞLI/YIŞSIZ)
~ (1) garba- (Trkm.)
(2) gavra- (Az.)

kavruk '1. Kavrulmuş olan ;2. (mec.) yaşının ilerlemiş olmasına karşılık iyi gelişmemiş olan'
< ***kav+ur-(u)k***
TT.: KAVRUK+(LUK)
An.ağl.: ***kavruk*** '1. kahve tavası; 2. patlamış mısır; 3. nisastası az olan buğday ; 4. acı çeken, dertli; 5. âşık, sevdalı; 6. içi çürümüş ağaç' (*DS.VIII*, 2691)

kavrul-['Kavurmak işi yapılmak ; (mec.) iyi gelişmemek, ufak, cılız, zayıf kalmak'
< ***kaw+ur-(u)l-***
TT. : KAVRUL-(MA/UŞ)
Bk. **kavla-** ~ KB. ***ķavrıl-***

kavsak (hlk.) '1. Kurumuş, gevrek ekmek; 2.buğday, arpa kepeği ya da dışkabuğu; 3. boş, çürük; 4. fındığın yeşil kabuğu; 5. seyrek'

SanalBaba

< ***kav+sak***

kavşak 'Akar su, yol gibi uzayıp giden şeylerin kesiştikleri veya birleştikleri yer'
= OT. ***ḳabçak*** 'kavşak, nehir kavşağı' < *ḳabıç-ak*
< ET. ***kawuş-*** 'yaklaşmak'
+-(a)k

[<***ḳabıç-aḳ*** <***ḳabı-ç-***]
(*EUTS*, 172) ; ***ḳavşur-*** 'birleştirmek, katlamak, bir araya getirmek, kavuşturmak'
~ ***kavuş-(a)k***
< OT. ***kawuş-*** 'kavuşmak, yaklaşmak' (DLT)

An.ağl. : ***kavşık, kavşıt, kavşut, kavuşak*** (*DS.VIII*, 2693)
~ gövşağ (Az.)
Krş. Moğ. ***ḳabida-, ḳabildu-*** 'yaklaşmak, yakına gelmek'
= *çatrık* (Trkm.)
yul satı (Bşk.)
yul çatı (TatK.)
col kesilişi (Kırg.)

Clauson (*ED*, 581): **kapçak** [doğrusu: **kabçak**] < ***kapışak*** 'grasping one another' biçiminden büzülmeile meydana gelmiş olabileceğini yazıyor.
T. Tekin (*Mak.II*, 610,not: 6): 'Bu görüş kabul edilemez; çünkü Türk dillerinde bir **ş>ç** değişimi yoktur; tersine bir **ç>ş** değişimi vardır. Ayrıca, TT. **kavşak**, Azeri Tü. **govşağ** biçimleri bu adın /***p***/li **ḳap-** eyleminden gelMEDİĞİNİ açıkça göstermektedir.' der.

kavuk 'İçi boş şey'
= ET. ***kavuk*** 'kabarcık' (*EUTS*, 172)
~ OT. ***kawuk*** 'sidiklik, mesane; kavuk' (DLT)
< ****ḳāp+(u)k***
TT.: KAVUK+(ÇU/LU/LUK)

Tü. > **KbRum.** *kaúkhos*

An.ağl.: ***kavık, kavuk, kavluh, kavluk*** (*DS.VIII*, 2693)

KAV*+IK/+UK/+LUH,/+LUK*

Tü.> **Ar.** (Lüb., Mıs., Sur. *ḳā-vūḳ* ; (Cez.) *ḳavaḳci:* 'kavukçu' (*ALTK*, 85)
~ kavuk (Bşk., Özb., Uyg.)
kavık (TatK.)
(> Wog. *TLW*, 102-1*3: *kóx*)
kovık (Trkm.)
kåvuk (Özb.)
kuvık (Nog.)
kūk (Kzk., Tel.)
govug (Az.)
h,ōh, (Hak., Şor., Leb.)

K(>g/h,)**A**(>ı, å, o, u)**V**(>g)
U(>ı)**K**(>g/h,)
KŪ[=*AVU*]**K**
H,[<**K**]**Ō**[=*AVU*]**H,** [<**K**]

kavun 'Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki ve meyvesi'
= ET. ***ḳaġun*** (*EUTS*, 161)
~ OT. ***ḳāġūn*** (DLT)
DLT: ***ḳaġun***
ḳaġunlan- 'kavun sahibi olmak'
ḳaġunluġ 'kavunlu'
ḳaġunluḳ 'kavunluk'
ḳaġunsa- 'canı kavun istemek'
Eski Kıpç. ***kāwun ~ kowun***.

[< **** ḳāġun*** (T. Tekin)]
TT. : KAVUN+(CU/-İÇİ)

Tü. > **Ar.** (Mıs., Sud., Sur.) *ḳāvūn* (*ALTK*, 86) ; **Rus.** *kavú, kaún*; **Tac.** *qåvun* (< Özb. ***kåvun***); **Moğ.** *ġaun*; **Kürt.** *ḳavun, ḳavın, ḳawın* (*DAO*, 259; *KTS*. 169 a)
~ kāgum (EUyg.)
kavın (Bşk., Kzk., TatK.)
kåvun (Özb.)
koğun (Uyg.)
kōn (Kırg.)
ġāvun /gāvın (Trkm.)
ġovun (Az.)

K(>ġ)**A**[<**Ā**(>å, o)]**V**(>ğ)
U(>ı)**N**(>m)
= Tib. ***ga-gon, kau***.
(Eren, *TDES*, 220)

Ramstedt (*KWb.*, 156 b): Moğ. **ġaun** <? Çin. **(YANLIŞTIR)**

SanalBaba

Räsänen (*V* 220): Tü. **kavun** vb. ~ Moğ. **ġaun** < Tib. **ga-gan, kau. (YANLIŞTIR)**
Clauson (*ED*, 611 b): < ***kāğ*** kökünden **+-ūn**: **ķāğūn** < alıntı. **(YANLIŞTIR)**
Egorov (*ÊS* 84): < Ar. **(YANLIŞTIR)**
Şçerbak (*JaS* 132/257): Tü. **kavun** > Moğ.

kavur-['Bir şeyi bir kabın içinde su katmasan kızartarak pişirmek'
= ET. (KT., Uyg.) ***ķaġur- ~ ķavur-, ķavır-*** (*EUTS*, 172)
~OT. (DLT) ***ķawrul-, ķowur-, ķuġur-, ķuwur-***
< ***ķaķ*** 'kurutulmuş nesne'
+***ur-***

Krş.OT. (DLT) : ***ķaķuk, ķaķķuk*** 'yarma, kurutulmuş et veya meyve';***ķaķurġan*** 'yağla yoğrulan bir ekmek hamuru'

TT. : KAVUR- (MA/ MACI/ MAÇ/ MALI/ MALIK/ T/ TMA/ UŞ)

Tü. > **KbRum.** *kavardizo, kaurdizo*

~ govur- (Az., Trkm.)
kåvur- (Özb.)
kuvır- (Bşk., Kzk.)
koru- (Uyg.)
kuır- (TatK.)
kūr- (Kırg.)

K(>g)**A**(>å, u)**VU**[>I]**R-**

= *kız,dır-* (Bşk.)
kızdır- (TatK.)
~ Moğ. (*KWb*. 202) ***ķaur-maġ, ġuġur-maġ***

kavurçak (hlk.) 'Yapma bebek'
= ET. (Orh.) ***ķoduz*** 'kız, kadın'
~ OT. (DLT) ***ķoδuz*** 'dul'
< ****ķodur*** (+çak)
OT. (DLT) ***ķoδurçuk*** < *ķodur+çuk*
Çağ. ***ķoyurçaķ***
IM. ***ķoyurçaķ***
Tuhf. ***ķowurşaķ*** < * *ķowurçak*
An.ağl.: ***ķawurçaķ***
~ ķoğirçaķ (Özb.)
< ***ķowurçaķ***
< * *ķoyurçaķ*
ķorçaķ (YUyg.)
ķuwirşaķ (Kzk., Nog.)
ķürçaķ (Kırg.)
ķurçaķ (TatK.)
ķursaķ (Bşk.) < *ķoyurçaķ* < *ķoδurçuķ*

KOD(< δ/w/ğ)**U**(>i)**RÇ**(>ş, s)**AK**
KO(>u)[*DU=ø*]**RÇ**(>s)**AK**
KŪ[<*ODU=ø*]**RÇAK**

kavurga (hlk.) 'Buğday, mısır gibi tahılların kuru yemiş gibi yenilmek için ateşte kavrulmuşu'
< ***kavur-ġa*** < ***kaġur-ġa***
< ****ķaķ+ur-ġa***
An.ağl. : ***kavurga, kavırga, kavırğa, kavırka, kavurka, kavuruge*** (*DS.VIII*, 2693)

KAV[<**K**]+***U***(>ı)***R-***
[*U*]***G***(>ğ, k)***A***(>e)

Tü. > **Kürt.** *ķavurge, ķıvırġe, kumırge* (*DAO*, 260)

kavurgeç (hlk.) 'Mısır, kestane patlatmaya yarayan araç'
< ***kav+ur-geç***

kavurma '1. Kavurmak işi ; 2. tencerede pişirilip kendi yağıyla kızartıldıktan sonra dondurulup saklanan et ; 3. kavrulmuş olan'
= ET. ***ķaġur-ma*** ~ OT. ***ķawur-***(ma) (DLT)
< ***kav*** [< *ķaķ*]+***ur-ma***
TT.: KAVURMA+ (CI/Ç/LI/ LIK)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ķāvarma ;* (Ir.) *ķāvurma* ; (Mıs.) *ķāvirma* (*ALTK*, 86) ; **KbRum.** *kavurmas*

~ govurma (Az., Trkm.)
kåvurmä (Özb.)
kuvırma (Kzk.)
kūrma (Kırg.)
koruma (Uyg.)

K(>g)**A**(>å,o,u)**VU**(>ı)**R-**
MA(>ä)
KŪ[< ***AVU***]**RMA**
KO[<**A**][*VU=ø*]**R**[*U*]**MA**

= *kordak* (Uyg.)

SanalBaba

kurdak (Bşk.)
kūrdak (Kırg.)
kurığan it (Bşk.)
kızdırma (TatK.)
Nişanyan (*SS* 229) : YOK

kavurmaç (hlk.)'Kavrulmuş buğday'
= OT. ***kawurmaç ~ ḳoġurmaç ~ kowurmaç*** 'kavrulmuş buğday' (DLT)
[< * *kav* [< **ḳaḳ*] +*ur-ma aş*]
~ kuurmaç (Alt.) 'pişmiş tahıl' (< ***kawur-maç***) ; *kuurdak* 'kızarmış et'
Eren (*TDES*, 220): YOK
Nişanyan (*SS*, 229): YOK

kavuş-['Ayrı kalınan, sevilen bir kimseylebir araya gelmek, onu yeniden görmek'
= ET. (Uyg.) ***ḳavış- ~ ḳaġuş-*** (*EUTS*, 61)

Eski Uyg. ***ḳaβış-*** Q'βYŞ- ~ DLT. ***ḳaβuş-***
< * ***ḳa-β-*** + -°***ş-*** *'işteşlik'* (*İKPÖ* 177)

~ OT. ***ḳawuş-*** 'kavuşmak, yaklaşmak' (DLT),
KB.: ***ḳavşur-*** 'kavuşturmak',
[< *ḳabış- ~ ḳabuş-]
TT. : KAVUŞ-(MA/TUR-/TURMA/UL-/ULMA/UM)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳāvūş* (*ALTK*, 86)

~ govuş- (Az., Trkm.)
kavuş- (Uyg.)
kåvuş- (Özb.)
kavış- (Bşk.,Kzk., TatK.)
kavıs- (Bşk.)

K(>g)A(>o)VU(>ı)Ş(>s)-

= *yetiş-* (Özb.)
coluğuşū (Kırg.)
tabıs- (Bşk.)
uçraş- (Uyg.)

kavuştur-['Kavuşmasını veya kavuşmalarını sağlamak'
< ET. ***ḳavşur- ~ ḳabşur-*** (*EUTS*, 160)
< *ḳa-β-(I)ş-[tur-]

kavuşturma (hlk.) 'Erkek gömleği; yelek'
< [ET. ***kavşur-*** (*EUTS*, 172)];
OT. ***kawuş-*** (DLT)+***-tur-ma***

kavut 'Kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununa şeker veya tatlı yemiş katılarak yapılan yiyecek'
< OT. ***ḳavut ~ ḳaġut*** 'darıdan yapılmış bir yemek' (DLT); ***ḳawuḳ*** 'kepek' (KB)
[< * ***kak*** 'kurutulmuş nesne' +***-(u)t***], krş. ***ḳaḳḳuḳ ~ ḳaḳuḳ*** 'yarma, kurutulmuş et veya meyve']
An.ağl. : ***kavut, kavat, kavıt ; kavruk, kavunt, kavus, kavut helvası*** (*DS.VIII*, 2694)

KAV+U(>a, ı)[N]T(~S)

Tü. > **Kürt.** *ḳewît* 'bir çeşit helva' (*KTS*. 169 a)

Nişanyan (*SS*, 229) : YOK

kavuz '1. buğdaygillerin başağında, başakçıkları veya çiçeği saran kabuk ; 2. (hlk.) içi boş, kabuklu yemiş'
< ET., OT. ***kap*** (DLT)+***(u)z***
TT. : KAVUZ+(LULAR)
An.ağl.: ***kavuz*** '1. gelişmemiş çürük meyve; 2. içi boş, kabuklu yemiş; 3. saç diplerinde olan kepek; 4. tahıl kepeği' (*DS.VIII*, 2695)

kavza (hlk.) 'Saç örgüsü'
< ET. ***kavza-*** 'sıkıştırmak' (*EUTS*, 172)
An.ağl. : ***kavzala-, kavzula-*** 'saç örmek' (*DS.VIII*, 2695)

kavza-[(hlk.) '1. Sıkı tutmak, kavramak; 2. korumak, muhafaza etmek'
< OT. ***kapsa-*** 'kaplamak, sarmak' (DLT)
An.ağl.: ***kavza-, kavzı-*** 'korumak' (*DS.VIII*, 2695)

kay 'Yaz yağmuru '

SanalBaba

< OT. ***ḳād***
'kar fırtınası, insan öldüren bora, tipi' (DLT)
[<*ḳā-d (>ḳā-r, ḳā-y)]
An.ağl. ***kay***
~ gay (Trkm.)

kay-['Düz, ıslak veya kaygan bir yüzey üzerindesürtünerek kolayca yer değiştirmek'
= ET., OT. ***ḳay***- (DLT)
< * ***ḳāy***- (T. Tekin)
TT. : KAY- (AĞAN/AĞANLIK/AK/AKÇI/AKÇILIK/AN)
~ gāy- (Trkm.)
kay- (Kırg.)
= *tayıp ket-* (Kzk.)
tay- (Bşk.,TatK.)
tāy- (Trkm.)
tåy- (Özb.)
şıl- (Bşk.)
şu- (TatK.)
şuup bar- (TatK.)
(*KTLS,* 458-459)

kaya 'Büyük ve sert taş kütlesi'
= ET., OT. ***ḳaya*** (DLT),
yalım ***ḳaya*** 'sarp dağın eteği' ;
ḳaya (KB) ~ ***ḳayan*** 'kayalar'
< Moğ. (*KWb.* 158) ***ḳada*** (> Tung. *kadāga, kadār*)
TT. : KAYA+ (Ç/LIK)

Tü. > **KbRum.** *kayas, kayiás*

~ kaya (Çağ., Bşk., TatK.)
kåyä (Özb.)
kıya (Kzk., KKırg.)
kiya (Uyg.)
gaya (Az., Trkm.) (*KTLS*)
h,aya (Hak., Soy.)
h,adaġa (Yak.)
aya~ kaya ~ h,aya (MA)
(Räsänen : *V*)

K(>ġ/h,)A(> å, ı, i)Y(<d)A[+*ĠA*]

kayak 'Kar veya su üzerinde kaymak için ayağa takılan araç, ski'
< kay-(a)k
TT.: KAYAK+ (ÇI/ÇILIK)
An.ağl.:***kayak*** '1.Koy, körfez; 2. mahalle; 3. çamurlu yol; 4. kardaki keklik izleri ; 6. köse; 7. dönek' (*DS.VIII*, 2696)
Eren (*TDES,* 220): YOK

Krş. ***kayak*** 'dar ve uzun Eskimo kayığı' < İnuit. ***kayak*** [*Bu adın da* ****kay-*** *fiili ile ilişkisi olduğu açıktır.*]

kayan 'Dağdan inen sel'
< kay+(a)n
[< ***kay*** (<* ***kaδ*** 'kar fırtınası, tipi') + ***-(a)n***] (Eren, *TDES*, 220; Doerfer: *TMEN* 316)
Nişanyan (*SS,* 229): YOK

kaydır-['Kaymasını sağlamak, kaymasına yolaçmak'
= ET., OT. ***ḳaytur***- (<***kay(ı)t -(u)r***-) (DLT)
< *ḳađ-(ı)t-(u)r-
TT.: KAYDIR- (AK/T-)
An.ağl.: ***kaydır-, kaydırak, kaydırma*** (*DS.VIII*, 2699)

kaygan 'Islak veya düz olduğundan kendisi kayan veya üzerinde kayılan, kaygın'
< kay-gan
TT.: KAYGAN+ (LIK)
= *tayğak* (Kırg., Kzk.)
tåyğåk (Özb.)
tayğalak (Bşk., TatK.)
tayğanak (Kzk.)
tāyğançak (Trkm.)
teyilğak (Uyg.)
tīpançak (Trkm.)
sürüşkän (Az.)
sırğanak (Kzk.)
sirpänçık (Özb.)
(*KTLS*, 456-457)

kaygana '1. Omlet; 2. yumurta çalkalanarak yapılan bir tür tatlı' (***TS.II***, 820) < Tü.
< ? kay-gan aş
An.ağl.: ***kayağına, kaygama, kaygana*** (*DS.VIII*, 2696)

Tü. > **Laz.** *k'arğana* 'omlet' (*LTS*, 188)

Nişanyan (*SS,* 229): **kaygana** omlet ~ Fars. *xaygīne* yumurtalı < *xāye* yumurta → HAYA²

SanalBaba

kaygı 'Üzüntü, endişe duyulan düşünce, tasa'
= ET. ***kadġu ~ kaygu ~ katku*** (*EUTS*, 160)
~ OT. ***kadġu ~ kadġu*** 'kaygı, tasa' (DLT)
< ****kad-*** 'bunalmak, bükmek, boyun eğdirmek' (?)
+ ***-ġu***
'elverişli, uygun anlamına gelen zamir eki' (*İKPÖ* 178)]

KAY[<D]**-GI**[<U]

Uyg. **kad-ır-** 'boyun eğdirmek, reddetmek'; **kadır** 'sert, sarp, zor.' (Doerfer:*TMEN* no.1381' deki **kadır** ile karşılaştır.
Kırg.Tü.nde kişi adı: **Kadır-ali** Konkabayoğlu.)

TT.: KAYGI+ (LI/SIZ/SIZCA/SIZLIK)
~ kayğı (Bşk., TatK.)
kayğu (Özb., Uyg.)
kaygı (Kırg.)
gayğı (Az., Trkm.)

K(>g)AYG(>ğ)I(>u)

= *muŋ* (Kırg., Uyg.)

Nişanyan (*SS* 229): **kaygı** = ***ET. kadhġu*** tasa, endişe (xı) < **kadhmak** (Uyg.), kaymak (Hak. xı) ilgilenmek, manen yönelmek, merhamet duymak → KAY- (YANLIŞTIR.)

kaygılan-['Kaygı duymak,üzülmek'
= ET., OT. ***kaygulan-***
(< ****kadġu+lan-***) (DLT)
TT.: KAYGILAN- (DIRMA/DIR-/IŞ/MA)
~ gaygılan- (Az., Trkm.)
kayğılan- (Kırg.)
kayğulan- (Uyg.)
kaygır- (TatK.)
kayğır- (Kırg.)
kaygur- (Özb.)
Nişanyan (*SS*, 229): YOK

kayık 'Kürek veya yelkenle yürütülen ufak tekne'
= ET., OT. ***kaygık ~ kayguk*** (DLT)
< ****kāy-ġı(/u)k***
[< ****kaŋ'uk*** (Räsänen: *V* 233)]
TT.: KAYIK+ (ÇI/ÇILIK/HANE [< Fars.])
~ kayık (Krm., Kzk., Blk., Krç. Kırg.,Uyg., Tub., Bşk., Özb. TatK.)
ķeyık (Uyg.)
gayıg (Az.)
gayık (Trkm.)
h,ayık ~ h,ayīk ~ h,oyuk ~ h,oyūk (Yak.) (Räsänen, *V*)

K(>ġ/h,)AYI(>ū, u)K

= *kimĕ* (Çuv.)
kämä (Bşk.)
köymä (TatK.)

Tü. > **Fars.** *qāyiq*; **Blg.** *kaik*;**Srp.** *káik* ; **Yun.** *kaïkı* ; **Rumen.** *caic*; **Moğ.** *ķayağ*; **Ar.** (Cez.) *ķāyek*; (Mıs.) *ķāyik* (*ALTK*, 86)

kayın[1] 'Kayın, dünür'
< ***kađın ~ kayın ~ kazın***
(DLT)
< ****ķādın***
[< ****ķā*** 'aile' +***đ+(ı)ŋ***]
TT.: KAYIN+ (ANA/BABA/LIK/ATA (>*kaynata*))
~ kayın (Krç.)
kāyn (k. ata) (Trkm.)
kaynağa (Bşk., TatK.)
kaynäğa (Özb.)
kayın ağa (Kırg.)
kayna (Kumd.)
kaynaz (Kumd.)
kaynıg (Kumd.)
käyniş (Bşk.)
kayini(ş) (TatK.)
ķeyin (ini, ağa) (Uyg.)
ġayın (Az.)
ġāyn āğa (Trkm.)
kılın ~ kırın (Yak.)

K(>g)A[<Ā](>e, ı)Y(>l)IN
+A/+AZ/+IG

xoń-, xuń- (> Çer. *ÇLÇ* 166 *oño*)
~ Moğ. (*KWb.* 158) ***ķadum*** 'Schwie-

SanalBaba

gereltern'
Eren (*TDES* 222): YOK

kayın² 'Kayın ağacı'
< ET., OT. ***ḳadıng*** ~ ***ḳayıng*** (DLT)
TT.: KAYIN+ (GİLLER/LIK)
~ kayıŋ (Kırg., KKlp., Nog., Tel., Kzk.)
kara kayıŋ (Kırg.)
kåra kayin (Özb.)
kayın (Blk., TatK.)
kaiŋ (Alt)
kazıŋ (Şor., Sag.
h,adıŋ (Soy.)
h,adıŋ (Tuv.)
h,atıŋ (Yak.)
h,urăn (Çuv.)

KA y ın/ıŋ
KA iŋ
KA z/d ıŋ
H,a d/t ıŋ
H,u r ăn

kayıntı 'Açlık bastırmaya yarar yiyecek'
< ***kay-ıntı***
< ? ****kat-ıntı***

kayır-['Elinden tutmak, himmet etmek'
< ET., OT. ***ḳayġur-*** ~ ***ḳaḏġur-*** (DLT)
TT.:KAYIR(ICI/ICILIK/ILMA/IL-/IŞ/MA/T-)
NOT: Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde ***kayır-*** fiili yoktur.

kayış 'Bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi'
= OT. ***ḳayış*** (DLT)
< ****ḳaḏ-*** 'döndürmek'+***-(ı)ş***
TT.: KAYIŞ+(ÇI/KIRAN/-BALIĞI/-DİLİ)

Tü. > **KbRum.** *kayíši*
~ gayış (Az., Trkm)
kayış (TatK.)
kayış bav (Bşk.)
bil kayışı (Bşk., TatK.)
kayıs (Kzk.)
kayiş (Özb.)
ḳeyiş (Uyg.)

K(>g)A(>e)YI(>i)Ş(>s)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳāyış*; (Mıs.) *ḳāyiş*; (Cez.) *ḳi:ş* (*ALTK*, 86); **Kürt.** *ḳayış* (*KTS*, 597); *ḳaiş, ḳaviş, ḳavuş* (*DAO*, 260)

kayışkanat (hlk.) Yarasa' (YKS, 55)
< ***kayış*** [< ET. *ḳaḏ-ış*]+***kanat***

kaykı (hlk.) 'Arkaya doğru eğik, eğri'
< ***kay-kı***
An.ağl.: ***kaykı, kayka, kaykaç, kaykınsı*** (*DS.VIII*, 2702)

KAY-*KA/-KI/-KAÇ/-KIN-SI*

kaykıl-['Arkaya doğru eğilerek, yaslanarak oturmak'
< ***kay-*** 'meyletmek, yönelmek' (*EUTS*, 173)+***-a*** 'geri' (ET)+***k-(ı)l-***
An.ağl.: ***kaykıl-*** '1. bayılmak; 2. ölmek ; 3. inat etmek ; 4. yıkılmak' (*DS.VIII*, 2702)
Eren (*TDES*, 222): YOK

Nişanyan (*SS*, 229): < *kaykı* 'dik olmayan, meyilli'
(XVI) < **kayıkmak* 'eğilmek, dönmek, meyletmek' (XIV) < KAY-

kaymak 'Sütün yüzünde zar gibi toplanan, açık sarı renkli, koyu yağlı katman'
< OT. ***ḳayaḳ*** ~ ***ḳanaḳ*** ~ ***ḳıyaḳ*** ~ ***ḳonaḳ*** 'yenecek kaymak' (DLT) ; ***kayuklan-*** 'kaymaklanmak'

KA(> O, I)Y[~N]A(>u)K

[< ****ḳāńaḳ*** (T. Tekin)]
TT. : KAYMAK+ (ÇI/LANMA/LAN-/LI/SIZ)
~ kaymak (Bşk., Kzk., Kırg.,

SanalBaba

TatK., Uyg.)
kaymåk (Özb.)
gaymag (Az..)
gaymak (Trkm.)
(*KTLS*, 458-459)

K(>g)AYMA(>å)K(>g)

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs.) *ḳaymaḳ* (*ALTK*, 86); (Ir.) *ḳaymaḳlibūz* 'dondurma' (s. 87); **KbRum.** *kaymakki, gaymakkin, kayimákhi; gaymakli* 'kaymaklı'

~ kāanak, kānak (Hlç.)
kaymak (Çağ., Nog., Kırg., TatK., KKlp., Oyr.)
kaymag (IM)
käymaḳ (Özb.)
kaymık (Kumd.)
kıyak (SUyg., Sag., Kaç., Belt., Koyb., Soy.)
kaŋak (ED 636 b)
kań-ak (Räsänen, *V* 231)
kakpak (Tuv.)
gaymak (Az., Trkm.)
xayax (Hak., Yak.)
xaymax (Kız.)
xíyma (Çuv.)
Eren (*TDES* 223) : YOK

K(>x)A(>i)Y[I]MAK
AḰ(>X)PAK

Nişanyan (*SS*, 229): kaymak = ET. kayak/kıyak sütün kaymağı (xı) < ***kaymak**[1] sıvı yüzüne çıkmak ? → KAY-

kayna-['Bir sıvı, sıcaklığı belli bir dereceyi bulunca, buhar durumuna geçerek fokurdamak'
= OT. ***ḳayın-, ḳayna-*** (DLT); ***ḳayna-*** (KB)
[< ? ****kay-(ı)n-a-***]
TT.: KAYNA-(Ç/K/KÇA/KÇI /KÇILIK/MA/RTCA/Ş-/ŞIK/ ŞMA/ŞTIR-/TIRMA)
~ gayna- (Az., Trkm.)
kayna- (Bşk., Kırg., TatK.)
kaynä- (Özb.)
kayni- (Uyg.)
(*KTLS*, 458-459)

K(>g)AYNA(> ä, i)-

kaynak '1. Bir suyun çıktığı yer, pınar, göze ; 2. kaynaştırıp yapıştırma işi'
< *kayna-k*
~ gaynag (Az.)
gaynama (Az.)
kaynar (Kzk., Kırg.)
= *bulak* (Kzk., TatK., Uyg.)
bulåk (Özb.)
bolak (Bşk.)
köz (Kzk.)
küz,äv (Bşk.)
kizläv (TatK.)

kaynana 'Kadına göre kocasının, kocaya göre karısının annesi'
< *ḳayın*[1] [< ****ḳāδın***]**+*ana***
TT.: KAYNANA+(LIK/ ZIRILTISI)
~ kaynana (TatK.)
kayınana (TatK.)
kaynånä (Özb.)
kayın ene (Kzk., Kırg.)
ḳeynana (Uyg.)
ḳäynä (Bşk.)
gayın ana (Az.)
gāyın ene (Trkm.)

K (>g) **A** (>e/ä/ā) **Y**[ın]+ **ANA** (>ene) (nä)

kaynanadili 'Kaktüs'
< *kaynana* [< *******kayın+ana*] **+*dil+i***
An.ağl.: ***kaynadili*** (*DS.VIII*, 2704)

kaynat-['Kaynamasını sağlamak'
< *kay-(ı)n-a-t-*
TT.: KAYNAT-(IL-/ILMA/ MA)

Tü. > **KbRum.** *kayinadizo*

kaynata 'Kadına göre kocasının, kocaya göre karısının babası'
< *kayın* [< *******ḳāδın*] **+ *ata***
TT.: KAYNATA+(LIK)
~ gayınata (Az.)
gāyın ata (Trkm.)
kaynata (Bşk., TatK.)

SanalBaba

kaynåta (Özb.)
ķeynata (Uyg.)
kayın ata (Kzk., Kırg.)

K(>g)A[<Ā]YIN ATA
KA(>e)Y[*I*=ø]NA(>å)TA

kaynatma (hlk.) '1. Küçük, kulpsuz çamaşır kazanı ; 2. su ısıtılan teneke; 3. koyu kahverengi kilim boyası ; 4. haşlanmış mısır, nohut ve buğday ; 5. kaynamış et ve et suyu'
< OT. ***kayna-*** (DLT)+***-t-ma***

kaynatlı (hlk.) 'Bakır tencere'
< ***kayna-t-lı***

kayp-[(hlk.) 'Ayak kaymak'
< ***kay-p-***
An.ağl.: ***kaypa-, kıyp-*** (*DS. VIII*, 2706)

kaypak '1. Kayağan, kaygan ; 2. dökek, sözünde durmayan'
< ***kay-p-(a)k***
TT.: KAYPAK+ (ÇA/ LAŞ-/ LAŞMA/LIK)
An.ağl. : ***kaypak, kaypancak, kaypek, kaypıncak, kıypak*** '1. kaygan ; 2. cilâlı, parlak şey' ; ***kaypak, kaypek, kaytek*** 'sözünde durmayan, dönek' ; ***kaypak, kaypancak, kaypecik, kaypurtma*** 'içi kıymalı bir tür tatar böreği' (*DS.VIII*, 2705)

KAY-*PAK/-PANCAK/-PIN-CAK/*
-PURTMA
-PEK/-TEK/-PECİK
KIY-*PAK*

NOT : Az.,Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg.Türkçelerinde ***kaypak*** sözcüğü yoktur.
= *tayğanak* (Kzk.)
tayğalak (Kırg.)
tayğak (Uyg.)

kayrak 'Dağın yamacından kesilmiş yassı, düz taş'
< ***ķadraķ*** 'dağ katları, kıvrımları, yamaç, yan' (DLT)
[< ****ķadır*** 'sert, katı']
An.ağl.: ***kayrak, kayırak, kayrak çālı, kayrak taşı, kayran, kayranbaş, kıyrak, kıyran toprak*** 'taşlı, kumlu, ekime elverişli olmayan toprak; döşeme taşı' (*DS.VIII*, 2706)

kayrakla-[(hlk.) 'Keskinletmek, bilemek'
< ***kay-rak+la-***

kayrı (hlk.) 'Nereye ?'
< ET. ***ķa*** '*soru sözcüğü*'
+y+rı
Krş. DLT : ***kayda, kanda, kayuda*** 'nerede?'

kaytar-['1. Geri çevirmek; 2. işten kaçmak ; 3. geri dönmek'
= ***kaytar-*** ~ ***katar-*** 'yöneltisinde döndürmek, çevirmek'
< ***kay-*** 'geri dönmek'

[< ****ķađ-ı-t-*** 'dönmek']
+-ı-t-(a)r-
'dönmek' (ET., OT.)

DLT.: ***ķaytarġan*** 'daima geri döndüren'; ***ķaytar-*** 'saldırtmak'; ***ķaytış-*** 'birbiri ardına gitmek'

TT.: KAYTAR- (ICI/MA)
NOT : Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde ***kaytar-*** fiili yoktur.

Clauson (*ED*, 674, 675): < ****kay-ı-t-ar-***

kaz[1] 'Perde ayaklılardan, uzun, beyaz veya gri boyunlu, suda ve karada yaşayan, uçan, yabanî veya evcil kuş'
= ET., OT. ***ķaz*** (DLT)
< ****ķāz***
[<* ***kāŕ*** (Räsänen,*V* 243)]

Ayrıca bk. DLT: ***ķaz, ķas, ķasuķ*** 'her ağacın kabuğu'

TT.: KAZ+ (AYAĞI/ BOKU)
~ ġāz (Trkm.) < * *ķāz*
ġaz (Az.)
ğaz (Uyg.) < * *ķāz*
ğâz (Özb.) < * *ķāz*
kas (Tob., Oyr., Kumd.)

SanalBaba

kaz, (Bşk.) < * ḳāz
xās (Yak.) < * ḳāz
xor, xur (Çuv.)
[= Zaza. ***kuz*** 'kaz'
(O. Özer, 112)]

K(>ġ, ğ, x)**A**[< **Ā**(>å)]**Z**(>s/ z,)

~ Moğ. **ġalağu(n)**, Hal. ***ġalū*** < *ġāliġun* < *ġāri-ġun*; Dag. ***garu*** ay. < Man. ***garu***; Ewk. ***gāre.*** (T. Tekin, *Mak.I*, 211)

~ Kore.**kari** 'yaban kazı'(Poppe, '*A New Symposium on the Altaic Theory*', ***CAJ*** XVI/1, 1972, s. 51)

~ Japon. **kari** 'yaban kazı' (***An Unabridged Japanese-English Dictionary***, Capt. F. Brinkley, Sanseido 1896, s. 590)

***

ḳāra > *ḳar* > Çuv. ***xur*** 'kaz', Yak. ***xās*** ay. = Man. ***ġaru*** 'kuğu'

Moğ. (Poppe 120) ***garu*** (< ***kāra-gū***) 'Schwan' ~ Tung. ***gārę***. (Räsänen, *V*)

Tü. > **Kürt.** *ḳaz* (*Kr.TS.* 169)

Nişanyan (*SS,* 230): **kaz** (XI) ~ ***Fars.*** *ġāz* ~ ***Havr.*** **ghans-* kaz.

(YANLIŞTIR. Çünkü, sözcüğün Altay dillerinden Moğolca ve Tungusçada da kullanıldığı açıktır. Havr. dillerindeki biçiminin 'yansıma' olması mümkündür. Bk. İng. ***goose***

Eren (*TDES,* 223): YOK

kaz[2] (hlk.) 'Tas, maşrapa'
< OT. ***ḳas*** 'her ağacın kabuğu' (DLT)
An.ağl.: ***ḳaz, ḳazık, ḳazi:ḳ, ġazıḳ, kazik*** (*DS.VIII*, 2713; *DAO*, 261)

Tü.> **Kürt.** *ḳas* (*DAO*, 260); **Zaza.** *ḳazik* (*DAO*, 261) < *ḳaz+(i)k*

kaz-['Herhangi bir araçla toprağı açmak, oymak'
= ET., OT. ***ḳaz***- (DLT)
< *ḳaz- < *ḳar-*

[Krş. Çuv. ***xır-*** ay. < ****ḳar-***]
Krş. ET(Uyg): ***ḳarım, karam*** 'hendek', KB. ***karım*** 'hendek, delik, oyuk, mezar'

DLT : ***kazı-, kazıl-, kazın-, kazış-, kazlın-, kaztur-*** ;
KB. : ***ḳaz-, ḳaznaḳ*** 'hazine'

TT. : KAZ- (GIÇ/ I/ ICI/ IK/IKÇI/ IKLAMA/ LA-/ IKLANMA/ IK LAN-/IKLAYIŞ/IKLI/ILIŞ/ILMA/ IM/MA/MACI/MAÇ)

~ ġaz- (Trkm.)< ****ḳaz-*** <* ***ḳar-***
ġaza- (Trkm.) < ****ḳaz-ı-***
ġazġıç (Trkm.) < ***ḳaz-ġıç***
ḳazma (TatK.) < ****ḳaz-ma***
ḳarım 'hendek, delik, oyuk, mezar' (KKlp.) < ****ḳar-***
ġarım ay. (Trkm.) < ****ḳar-***
xas- (Yak.) < ***ḳaz-*** < ****kar-***
= hır- (Çuv.)

= Moğ. ***ḳaru-*** [> Yak. *xarıy-, xoruy-*] (Bk. Gombocz, *KSz* XIII, s. 8; Poppe, *UJb.* 6, s. 111; Ramstedt, *Lautlehre*, s. 111; Popp, *Verg.*, s. 17, 82; T. Tekin, *Mak.I*, 13, 121)

~ Mançu. ***karka-*** = Kore. ***kalk-***

Alt. ***ḳar(u)-** = Çuv. ***xir-*** 'kazmak'=**Zaza.** ***huru, hueri*** 'derin, kazılmış yer' (O. Özer, 112)
Tü. /**z**/ = *Alt., Moğ., Çuv., **Zaza.** /**r**/ değişimi için güzel bir örnektir.

kazağı (hlk.) 'Tekneden hamur kazımaya yarayan demir araç'
< OT. ***kazı-*** (DLT)+***-ğı***
An.ağl.: ***kaza, kazağu, kazıcak, kazak, kazgaç, kazıyacak*** (*DS. VIII,* 2709)

kazak (sıf., mec.) 'Karısına söz geçirebilen erkek'
< ****Kazak*** Türk kavim adından.
An.ağl.: ***kazak*** 'erkek keklik' (*DS.VIII*, 2710); ***kazak*** 'inatçı'
NOT: Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde (sıfat olarak) ***kazak***

SanalBaba

sözcüğü yoktur.

Tü.> **Kürt.** *ķazahî* 'güçlü, görkemli ve pahalı olan sığır.' (*Kr.TS.* 169 b); **Ar.** *ķazāk* 'asker' (*ALTK*, 87)

kazan 'Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarar büyük, derin ve kulplu kap' < *OT. ***ķāzġan** 'sel sularının açtığı yer'

< *ķāzġan*

[< * *ķār²+ġan*

(Räsänen, *V* 243)]

[Krş. Tü. ***ķāzġan*** < **ķār²+ġan* = Moğ. ***ķayiba*** ay.< *ķariba* (< **ķā-ŕība*) < *ķari* +*ba* (Moğ. ***ķarum*** 'kazan')]

Çağ. ***ķazġan*** (Çağ.)

Tarj. ***ķazan, ķazġan***

KAZ-[Ġ]AN

An.ağl.: ***kazan*** '1.kuyu;2.soba'; ***kazancık*** 'çukur, oyuk'; ***kazançe, kazençe*** 'yağ tavası'; ***kazankabı*** 'kıldan dokunan büyük heybe'; ***kazankara*** 'midye ve kabukları'; ***kazankarası*** 'yenilebilen bir bitki';***kazankocası*** 'kaynayan çamaşırı karıştırmaya yarayan sopa' ***kazankulpu*** 'gökkuşağı'; ***kazankup*** 'topla oynanan bir çocuk oyunu' (*DS.VIII*, 2710)

Tü. > **KbRum.** *kazani, kazáni; kazazis* 'kazancı'; *kazancidis* 'kazancı'

~ ķazġan (Çağ.; eski Kıpç.)
kazan (Kzk.,Kırg., TatK., Uyg.)
kāzan (Har.)
kaz,an (Bşk.)
kåzån (Özb.)
ġazan (Az.)
ġāzan (Trkm.)
ġāδan 'büyük kazan' (Trkm.) < * *ķāzġan*
xarbax (Yak.)
xuran (Çuv.) < * *ķarġan* < **ķar²-ġan*

[=**Zaza.** *harani* (Ö. Özer, 112)]

K(>g)A[<ā]Z(>z,)[G]AN

(Tü. > **Çuv.** *xozan, xuzan* > **Çer.** *ÇLÇ* 173: *ozan, ozaŋ, azan, xazan*; Woty. *kuzon*)
~ Moğ. (*KWb.* 169) ***ķaru-m*** 'Kessel'

Tü.> **Fars.** (Doerfer:*TMEN* 1390); **Tac.** *qåzån* 'Kessel' (Doer-Fer: *TLT* 469); **Blg., Srp.** *kazán* ; **Rumen.** *cazan*; **Arn.** *kazan*; **Yun.** *kazání*; **Rus.** *kazan*;**Mac.** *kazán*;**Ar.** (Cez.) *ķāzān*; (Ir., Mıs.) *ķazān*; (Sud.) *ķi:kān*; (Mıs.) *ķazāncī* (*ALTK*, 87); **Zaza.** *harani* [= Çuv. ***xuran***] (O. Özer, 112)

= Moğ. ***qaranġa*** = Tü. ***kazan*** (Gombocz: *KSz* 13:8)/ ***ķayiba*** 'büyük kazan' < *ķariba*

Tü. ***kazan*** = Yak. **xārbax** 'chaudiére' (Şçerbak: *JTS* 13:135-136)

= Tung. ***xarbax*** 'kazan' < Yak., Ewk. *kalan, kalakan* ay. < *kāran, kārakān* (T. Tekin, *Mak.I*, 212)

Škaljić (*Turc* 403): < Fars.
YANLIŞTIR.

Nişanyan (*SS*, 230): **kazan** büyük tencere (xı) ~ ? ***Ar.*** *xazzān* [im.] çok depolayan < ***xzn*** 'depolama → HAZİNE
* ***ET.*** *kazġan* (kazılmış yer, çok çukurlu arazi) ile ilişkisi düşünülemez.
YANLIŞTIR. Çünkü, Altay dillerindeki /r/ /z/ değişmesi ve diğer Türk dillerindeki örnekler bu sözcüğün Türkçe olduğuna kanıttır. Ayrıca, ilk hecedeki /ā/ ünlüsü uzundur.

kazan-¹['Kazanç sağlamak' < ET. (Uyg.) ***ķazġan-*** < ***ķa-ıġ*** 'toprak kazılarak (**ķaz-**) elde edilmiş mal' + ***a-*** 'isimden fiil yapan ek' + ***-n-*** 'dönüşlülük eki' (Hamilton: *İKP Ö*, 183)

KAZ-[Ġ]AN-

SanalBaba

TT.: KAZAN-(Ç//ÇLI/ÇSIZ/ DIR-/DIRMA/IL-/ILMA/IM/ IŞ/MA)

Tü.> **KbRum.** *kazandi* 'kazandı'; *kazan-* 'kazantizo'; *kazantizma* 'kazanırım'

~ kazan- (TatK.)
kaz,an- (Bşk.)
gazanmag (Az., Trkm.)

kazan-²['Yenmek, gâlip gelmek'

< ET. ***ḳazġan-***

TT.: KAZAN-(DIR-/DIRMA/ IL-/ILMA/IM/IŞ/MA)

~ gazanmag (Az.)
= *yenmåg* (Özb.)
yänmäk (Uyg.)
cäŋ- (Kırg.)
jäŋ- (Kzk.)

kazanç 'Satılan bir mal, yapılan bir iş veya harcanan bir emek karşılığında elde edilen para'

= ET., OT. ***ḳazġanç*** (DLT)

< ***ḳazġa-*** 'kazanmak, zorla elde etmek' +***-nç***

TT.: KAZANÇ+(LI/SIZ)

Nişanyan (*SS*, 230): YOK

kazayağı (hlk.) 'Su kenarlarında yetişen ve yenilebilen bir tür ot'

< ***kaz+ayak+ı***

An.ağl.: ***kazağ, kazayak, kazıyak*** (*DS.VIII*, 2711)

kazbağı (hlk.) 'Çocuk önlüğü'

< ***kaz+bağ+ı***

An.ağl.: ***kazbaz*** (*DS.VIII*, 2711)

kazgaç, bk. **kazağı**

kazgıç (hlk.) 'Tandırdan ekmeği çıkarmaya yarayan bir araç'

< ***kaz-gıç***

An.ağl.: ***kangıç, kangiç, kazgılıç, kazguluç, kazkuç, kazkulaç, kozguç*** (*DS.VIII*, 2711);

kazğıç, kazagu, kazağaç, kazağı 'bel ve küreğin çamurlarını kazımaya yarayan ucu demirli sopa, sıyırgı' (*DS.VIII*, 2712)

kazgöğsü (hlk.) 'Parça parça beyaz bulutlar'

< ***kaz+göğ(ü)s+ü***

An.ağl.: ***kazgösü*** (*DS.VIII*, 2711)

kazı 'Bir yeri kazma işi, hafriyat'

< ***kaz-ı***

TT.: KAZI+(CI)

~ gazı (Az.)
gazuv-*ağtarış* (Trkm.)
kaz,ıv *(işläri)* (Bşk.)
kazu *(işläri)* (TatK.)
kazū (Kırg.)
kazba (Kzk.)
kaziş (Özb.)
ḳeziş (Uyg.)

K(>g)A(>e)Z(>z,)-

kazı-['1. Kesici biraleti sürterek bir şeyin yüzündeki tabakayı kaldırmak ; 2. kesici bir alet kullanarak silmek,çıkarmak ; 3. sertçe ovmak ; 4. traş etmek'

= ET., OT. ***ḳazı-*** 'kazmak ve eşmek, deşmek, kazımak' (DLT)

< ****kaz-ı-*** 'pekiştirme eki'

DLT: ***ḳazıl-, ḳazındı toprak, ḳazın-, ḳazış-, ḳazlın-***.

TT.: KAZI- (LIŞ/ILMA/IL-/ M/MA/MIK/NMA/N-/NTI/ NTILI/ITMA/T-/YIŞ)

~ gazımag (Az.)
gazamak (Trkm.)
kazbalav (Kzk.)

NOT: Bşk., Kırg., Özb., TatK. ve Uyg. Türkçelerinde ***kazı-*** fiili yoktur.

kazıcak, → **kazağı**

kazık¹ '1. Toprağa çakılmak için hazırlanmış, ucu sivri çubuk ; 2. direk, sopa'

= ET. (Uyg.) ***ḳazġuk, ḳasġuḳ*** ; OT. ***ḳazŋuḳ ~ ḳazuŋuḳ*** (DLT)

< **** ḳaδıḳ*** (Räsänen, *V* 218)

SanalBaba

TT. : KAZIK+ (ÇI/ LAMA/ LA-/LANMA/LAN-/LAYIŞ/ LI)
An.ağl. : ***kazık*** '1. sandalye ; inatçı ; 3. tohumların köklenip topraktan çıkmamış durumu' ; ***kazıkayak*** 'çok dolaşan, yorulmak bilmeyen kimse'; ***kazıklama*** 'fıtık hastalığı' ***kazıkla-*** 'rahatsız etmek; bekletmek'; ***kazıklat-*** 'beklemek' (*DS.VIII*, 2712)
~ gazıg (Az.)
gazık (Trkm.)
kazık (Kzk., Kırg., TatK.)
kaz,ık (Bşk.)
kåzık (Özb.)
kozuk (Uyg., Tar.)
kazuk (SUyg.)
kazık 'çivi' (TatK.)
kazak (TatK., Krç.)
kadak 'çivi' (TatK.)
(< ***kada-*** 'saplamak, batırmak' Ligeti : *TörK* 15)

KAZ[<δ]-(G)UK
K(>g)A(>å, o)Z(~D, Z,)
I(>a, u)K

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳāzik* ; (Ir.) *ḳazūġ* ; (Mıs., Sud., Sur.) *xāzūḳ* (*ALTK*, 87)
Tü. (eski bir Türk dili) > **Mac.** ***karó*** (Eren, *TDES* 224)
(-z- > -r- ile)
Tü. > **Kürt.** *ḳazux* (*KTS*. 169)

xatāhın (Yak.) < Moğ. ***ḳadağusun*** 'nail, peg, spike'
~ Tung. ***karę*** 'tonkaya ol'hovaya jerd' (Räsänen, *V* 243)

kazık² 'Tas, maşrapa'
< OT. ***ḳas, kasuḳ*** 'her ağacın kabuğu' (DLT)
An.ağl.: ***ḳazıḳ, ḳazi:ḳ, ḳazik, ġazıḳ*** (*DAO*, 261)

Tü. > **Kürt.** *ḳazıḳ* (*DAO*, 261)

kazıl-['Kazmak işi yapılmak'
< OT. ***kaz-ın-*** (DLT)
TT.: KAZIL-(IŞ/MA)

kazımık (hlk.) 'Süt, muhallebi ve yemek pişerken tencerenin dibinde yanan, yapışkan kısmı'
< ***kazı-mık***
An.ağl.: ***kazımak, kazımık, kazmık*** (*DS.VIII*, 2713)

KAZ[*I=ø*]MA(~I)K

kazıyacak, bk. **kazağı**
kazıycak (hlk.) 'Rende'
< ***kazı-y-[a=ø]cak***
An.ağl. : ***kazağ, kazığ, kazla*** (*DS.VIII*, 2713)

kazıyak, → **kazayağı**

kazma '1. Kazmak işi; 2. toprağı kazıp kaldırmak, düzeltmek gibi işlerde kullanılan ağaç saplı demir araç'
< ***kaz-ma***
TT.: KAZMA(+CI/Ç)
An.ağl.: ***kazmalı*** 'saksağan'; ***kazmalık*** 'dağ eteklerinde bulunan çukurlar'; ***kazma takırtısı*** 'ölünün ardından verilen yemek' (*DS.VIII*, 2713)

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs.) *ḳazma* (*AL TK*, 87) ; **KbRum.** *kazmas, kasmás*

NOT : Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg.Türkçelerinde kazma sözcüğü yoktur.
= *külüng* (Az.)
külüŋ (Trkm.)
kirke (Bşk., TatK.)
kayla (Kzk.)
käylä (Bşk., TatK.)
käkä (Uyg.)
çökiç (Özb.)
çukulduk (Kırg.)

kazmaç (hlk.) 'Kış, yaz yapraklarını dökmeyen, dağlarda yetişen, bodur ağaç'
< ***kaz-maç***

kazmalı (hlk.) 'Saksağan'
< ***kaz-ma+lı*** [gagasını *kazma* gibi kullandığı için verilmiştir]

SanalBaba

kazmalık, bk. **kazma**

kebelek, bk. **kelebek**

keçe 'Yapağı veya keçi kılının dövülerek ; ayakla, kolla ezilerek sıkıştırılmasıyla elde edilen kaba kumaş ; kiyiz'
= OT. ***keçe*** 'Karpuz ve hıyara benzer şeylerin taşındığı sele sepet' (DLT)
< *keç-e

= ***küvüz, kiðiz, kiwiz*** 'yaygı ve yünden dokunmuş döşek' (DLT)

TT.: KEÇE+ (Cİ/CİLİK/LEME/LE-/LENME/LEN-/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRME/LEŞTİR-)

Tü. > **KbRum**. *keçes*

~ keçe (Trkm.)
keçä (Az.)
kä:çä (Hlç.)
kĕśśe (Çuv.)
= *kiyiz* (Kzk., Kırg., TatK.)
kiyiz, (Bşk.)
kigiz (Özb., Uyg.)
kiygiz (Kzk.)

Tü. > **Kürt.** *keçe* (*DAO*. 262)

keçedelen (hlk.) 'İnce ve sürekli yağan yağmur'
< *keçe+del-en*
An.ağl.: ***keçedelen, keçeçürüten, keçegeçiren*** (*DS.VIII*, 2715)

keçek (hlk.) 'Köprü'
< ET. ***keç-*** (EUTS; DLT)
+*-(i)k*
~ *keçiş*

keçelik (hlk.) 'Hamamlarda soyunma yeri'
< *keçe+lik*

keçi 'Geviş getirenlerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen, memeli evcil hayvan'
= ET. ***üçkü*** (*EUTS*, 68)
~ OT. ***keçi*** [~ ***eçkü***] (DLT)
< *ēç* 'yansıma: keçiyi çağırma ünlemi' **+ *kü/ki***
TT. : KEÇİ+(LEŞ-/LEŞME/LİK/SAĞAN '*dağ kırlangıcı*'
An.ağl.: ***kiçi*** 'köpeği çağırma ünlemi'; ***kiçi kiçi*** 'keçi çağırma ünlemi' (*DS.VIII*, 2868)

keçi '1. leblebinin sert ve küçük olanları; 2. bağ çubuklarının sürgünlerini yiyen bir böcek';***keçi aşığı, keçi biciği, keçi emceği, keçi kirazı,keçi-memesi/mömesi, keçisakalı*** (*DS.VIII*, 2716)

E(>ö)Ç(>ş)+Kİ(>ä)
~ eşki (Kzk.)
eçki (Kırg., Özb.)
öçkä (Uyg.)
= *käžä* (Bşk.)
käzä (TatK.)
kazaka (Çuv.)
käcä (TatK.)
keçi (Az.)
geçi (Trkm.)
géçi (Ker.) (*Kr.TS* 158)

Çuv. ***kazaka*** = Zaza. ***kelce, kelci*** 'erkek keçi, teke' (O.Özer, 119)

K(>g)E(>é, ä)Ç(>z, ž)İ(>ä)
KA(~ä)ZA(~ä)+*KA*

Clauson (*ED*, 24 b): **keçi** Oğuzcada *bozulmuş* bir biçimdir.
Şçerbak (*İRLTJa*, 117-118): **keçi** < **eçki** "göçüşmeli" biçim.
Németh (Melich Arm. 290-291): **< keç keç** "yansıma" [Çağdaş ağızlarda: *çi çi, çik çik, çige çige* "keçileri çağırma sözü"]
bk. Eren (*TDES*, 225-226)

keçiemen (hlk.) 'On, oniki santimetre boyunda keçi, koyun ve inek memesi emen bir tür yeşil kertenkele'
< *keçi+em-en*
An.ağl.: ***keçemene, keçemek, keçemen*** (*DS.VIII*, 2715)

keçit (hlk.) '1. Geçit; 2. geçici hastalık'
< ET., OT. ***keç-(i)t***
DLT : ***keçitmek*** 'geçirtmek'

kedi 'Kedi'
< ? OT. ***çetük*** [=*muş*] 'kedi'; ***küvük çetük*** 'erkek kedi' (DLT)

SanalBaba

[< ? * (ç->k- değişmesi ile. Bu değişme Anadolu ağızlarında da görülür: kömür > çömür, şeker > şeçer ..vb.) ***kedü+k*** 'türeme' Erbil : kerpiç > çerpüç (*KrTS* 214)

TT.:KEDİ+(AYAĞI/BALI/BALIĞI/BASTI/DİLİ/GİLLER/GÖZÜ/NANESİ/OTU)

An.ağl.:**KEDİ**(+***bastı/baş/batmaz/biciği/daşağı/memesi/çırmāı/çırnağı/çırmāı/gözü/sırnağı/tarnağı/tırnağı/bogān/dirseği/dudu/karı/kınası/kulağı /kuyruğu /külümbe/ LİK/men/mertimeni/yemezlik***) (*DS.VIII*, 2717-2718)

= *mıy ~ mıykal* 'kedi' (Alt.) (*ATS*, 134) < Moğ.: *kiske* (*ATS*,84)
mısık (Kzk.)
mışık (Kırg.)
möşük (Uyg.)
müşük (Özb.)
pisi (TatK.)
pişik (Az., Trkm.)
bisäy (Bşk.)
Eren (*TDES* 225): YOK

Nişanyan (*SS*, 231): **kedi** =? ***Fars. kedī*** evcil, eve ait, evde yaşayan < *ked* ev → GEDİK.
*Karş. ***OLat.*** *cattus*, ***OYun.*** *gátos/gáta*, ***Ar.*** *qıtta*, ***Erm.*** *gadu*, ***İng.*** *cat*, ***Alm.*** *Katze* vb. MS 5. yy'dan itibaren Mısır'dan Yunanca ve Lâtince yoluyla çeşitli dillere yayılan bu kelimenin nihai kökeni tartışma konusudur.

keditaşağı (hl.) 'Kötü kokulu bir bitki' (*YKS*, 55)
< ***kedi*** (bk.) +***taşak*** (bk.)+***ı***

kef 'Et kaynatıldıktan sonra suyun üzerinde toplanan köpük'
< OT. ***kefre-, kewre-, küfre-, köwre-*** 'gevşemek' (DLT)
< ****kef ~ kew ~ küf ~ köw***
krş. Kırg. ***çiy gövük*** 'etin kefi'

Tü. > **Zaza.** *kef* 'köpük' (*ZTS*,174)

TS.II, s.829: YOK
Eren (*TDES*, 226): YOK
Nişanyan (*SS*, 231): YOK

kefek 'Kolay işlenebilen yumuşak taş'
= ET., OT. ***keweg*** 'burundaki kıkırdak' (DLT)
< ***kef(+re-)~kew(+re-)***
DLT: ***kewel-*** 'yumuşamak'; ***kewil-, kew-*** 'gevmek; gevşetmek'; ***kewrek, kewre-, kewret-, kewşwk, kewşe-, kewşengen, kewşen-, kewşeş-, kewtür-***

kefle-[(hlk.) 'Kaynayan şıra ya da etin köpüğünü süzgeçle almak'
< ET., OT. ***kew(/f)+le-*** (DLT)

kek, → **keko**

keke (hlk.) 'Kekeme'
< ***ke+ke*** 'yansıma'
TT.: KEKE+(Ç/LEME/LE-/LEYİŞ/LİK/ME/MELEŞME/MELEŞ-/MELİK)
An.ağl.: ***kekeç, keheç, keke, kekec, kekecen, kekeş, kekevi, kekez*** (*DS.VIII*, 2722)
~ kekeş (Kzk.)
kekeç (Kırg., Trkm.)
kekäç (Uyg.)
= *totlokma* (Bşk.)
tutukpa (Kzk.)
duduk (Özb., Uyg.)
sakav (TatK., Trkm.)
pältäk (Az.)
birtäk (TatK.) (*KTLS*)

kekel, → **kâhkül**

kekele-['Damak sesleriyle başlayan kelimeleri ve heceleri, tekrarlayarak ve keserek konuşmak'
< ***ke+ke+*** 'yansıma'+***le-***
TT. : KEKELE-(YİŞ)
~ käkälä- (Az.)
kekeçle- (Trkm.)
kekeçten- (Kırg.)
kekeşten- (Kzk.)
= *dudukli-* (Uyg.)
duduklän- (Özb.)
tutığuv (Kzk.)
totloğov (Bşk.)
totlığu (TatK.)
sakavla- (Trkm.)

kekeme, → **keke**

kekik 'Kokulu bir bitki'
< ? ****kēkilik*** *otu*
TT.: KEKİK+ (Lİ/ YAĞI)
~ keklik otu (Az.)

SanalBaba

kä:kilik ot (Trkm.)
= *isli ülän* (Bşk., TatK.)
tas şöp (Kzk.)
jebir şöp (Kzk.)
zirä (Özb., Uyg.)
zire (Kırg.) (*KTLS*)
Eren (*TDES* 227): < ?

Nişanyan (*SS*, 231): **kekik** ~ ***Fars.*** *kākūti* baharlı bir bitki. (**YANLIŞTIR**. Çünkü, **kekik** ile **kākūti** arasındaki ses değişimini açıklamak zordur.)

kekil, kekir, → kâkül

kekir-['Geğirmek'
= OT. ***kegirmek*** (DLT)
< *keŋir-* [Krş. Yak. *käŋirī* 'nasal bridge, base of the nose' < * *keŋirig*], bk. **kekirdek**

kekirdek (hlk.) 'Geğirme'
< TT. ***geniz***; Osm. ***gäŋiz***
[< **keŋir*]+ *DAk*

[Burada aslî ses /-k-/ değil /-ŋ-/dir. Bk. T.Tekin, *Mak.I*, 229-230)

kekirimsi 'Tadı azkekre olan'
< ***kekre*** 'develerin yediği acı bir ot' (DLT)+***msi***

keklik 'Sülüngillerden, güvercinden biraz iri, eti yenen, tüyü boz ve çilli, ayakları ve gagası kırmızı renkte bir av kuşu'
= ET. ***käkälik*** (*EUTS*, 104)

(Fakat, *käklig* 'menfur')

~ OT. ***keklik*** (DLT)
< ****kek/kak*** *'yansıma'*
[< **kēk(i)+lik*]
~ käklik (Az., Özb., Uyg.)
keklik (Tar.)
kĕklig (Tuz.) (*Kr.TS* 212)
keklük (Ker.) (*Kr.TS* 212)
kekilik (Kzk., Kırg., Nog.)
kekkilik (Doğu Tü.)
kä:kilik /kēkilik (Trkm.)
k´egileh, (Sal.)
kerkülük (Kif.) (*KrTS* 212)
kev (Er.) (*KrTS* 212)
kaklik (Özb.)
körtlik (TatK.)
körtlök (Bşk.) (*KTLS*)

KE [~ a, ä, ö]**K+** [*i*] ***Lİ*** *(~ö)K*
KÖRT + ***Lİ*** *(~ö) K*

Nişanyan (*SS*, 231): **keklik** = ***ET.*** *keklik/kekelik* (XI) = onom.

keko 'Ağabey'
< Tü. ***gakko*** 'Erkek kardeş' (*DS.VI*, 1896 : Harput-Elâzığ) ~ ***geko*** 'ağabey' (*DS.VI*, 1971 : Nazimiye-Tn.)~ ***kaka, kakko, keki, keke/keko*** (*DS.VI, VIII*)
~ gağa 'ağabey' (Az.)
kaka 'baba! (Trkm.)

Nişanyan (*SS*, 231) : **keko** ~ ***Kürt.*** *keko* ağabey, dayı.
(**YANLIŞTIR**. Çünkü, sözcük Azerbaycan Türkçesinde de yaşamaktadır. Elâzığ ve yöresi ağızlarında ***gakgo ~ gakgoş*** biçimlerinde; bazı Anadolu ağızlarında da ***gağa, gaga, gacı, gada, gıcı, gıha, gocu, kaka, keke, keki, keko*** biçimlerinde söylenir.

Bu konuda bk.
Ahmet Buran, *'Gakko/gakkoş* Kelimesinin Kökeni ve Anlamı', ***TD*** dergisi, S.578 (Şubat 2000), s. 173-177.
Buran'a göre sözcüğün etimolojisi şöyledir: **ka > kakı >kaka> gakgo >gakgoş.**
[DLT'te: **ka** 'akrabalık bildiren sözcük' **kadaş** < ka+ḍaş, **kadın** < ka+dın 'kayın, dünür, hısım' ~ **kayın ~ kazın**]

kekre 'Tadı acımtırak, ekşimsi ve buruk olan'
(*TS.II*, 830) = OT. ***kekre*** 'develerin yediği acı bir ot' (DLT)
< *kekir-e*
TT.: KEKRE+ (LİK/MSİ/MSİ-LİK/Sİ)
An.ağl.: ***kekre*** (=*keklik otu*) (*DS.VIII*, 2724)

kelebek 'Pul kanatlılardan, vücudu, kanatları ince pullarla vey türlü renklerle örtülü, dört kanatlı, çok sayıda türleri olan böcek'
= ET. ***kepeli*** (XI), ***kelebek*** (XIII), ***köpelek/köbelek*** (XIV)
< * *kep+el-(e)k*

veya
< **köpe+lek*

TT.: KELEBEK+ (CAMI/GÖZ

SanalBaba

LÜK/LER/OTU)
An.ağl. ***öbelek*** (~ ***öpelek***) [**k**-düşmüştür.]; ***gebelek*** (*DS.VI*, 1955); ***göbelek, gebelek, gelebak, gelebek*** (*DS.VI*, 2115); ***kepenek, kelepek, kepeneyh, kepenk, köpelek*** (*DS.VIII*, 2746); ***kelebek*** '5 farklı anlamı vardır' (s. 2726)

G(/K)E(/Ö)B(/P)ELEK
[*K* = *ø*]ÖB(/P)ELEK
KEPENE[*Y* 'türeme ünsüz']
K(>h)

~ käpänäk ~ kepənək (Az.)
käpäläk (Özb.)
kepinäk (Uyg.)
kapalak (Özb.)
kebelek (Trkm.)
köbelek (Kzk., Kumd.)
kübäläk (Bşk., TatK.)
küpelek (Nog.)
köbölök (Kırg., Alt., Tel.)
öpelek (An.ağl.)
köpölök (Kırg.)
gebemek (Blk.)
kepenek (Tel.) (*KTS*, 366)
gebelek (An.ağl.)
göbelek (An.ağl.)
öbelek (Anağl.)
gübelek (KKlp.)
gelebek (An.ağl.)
gelebak (An.ağl.)
= *yellepe, yéllepe, yellepec, yéllepepe, yelepe, yélepe* (*KrTS*, 366)

KE b e lek
p ə nək
KA p a lak
KÖ b e lek
ö lök
p ö lök
KÜ p e lek
GE b e mek
GÜ b e lek

K(>G)**E** (~ a, ä > ö,ü)**B** [> p]**E**
(~ a, ä > ö)**LE** (~a, ə, ä > ö)**K**

Tü.> **Kürt.** *kepelek, kepenek*
'1.bazı otlardan ya da bir kurtçuktan oluşan hayvan hastalığı; 2. küçük kelebek; 3.kelebek' (*DAO*. 269; *KTS*.)

Eren (*TDES*, 227): < Kelebeğin kanatlarıyla çıkardığı sesi yansıtan bir ad.
Eren (*TD* 637, s. 26): ***kebelek***'in göçüşmeli biçimi. [Bk. H. Eren, 'Türk Dillerinde Métathése', *TDAY-Belleten*,1953, s. 161-180]

keleçi 'Söz'
= OT. ***keleçü*** (DLT)

MA. ***kelelci*** 'hikâye' (118-8), ***keleşmiş*** 'sözlü, nişanlı'

< Moğ. (*KWb*. 223) ***kele*** 'sprechen'; ***kele-n*** 'Zunge, Sprache'
+ Tü. **+çü**
An.ağl.: ***geleci et-*** 'konuşmak, dedikodu yapmak' (*DS.VI*, 1973); ***keleci*** 'sözleşme, anlaşma'(s.2726)
~ Tung. ***kēlē*** 'eine Braut werben'
TS.II, 831: YOK
Eren (*TDES*, 228): YOK
Nişanyan (*SS*, 231): YOK

kelengi (hlk.) 'Büyük, iri fare'
= OT. ***kelegü*** 'tarla sıçanı soyundan bir hayvancık'
< ***kele+gü***
An.ağl.: ***keleni, keme, kebi, kemi, ken, kene, kenen, keni*** (*DS.VIII*, 2737)

keler 'Alaca keler, yeşil keler gibi türleri bulunan bir tür sürüngen; yılan ebesi'
= OT. ***keler*** 'kertenkelelerin genel adı' (DLT)
TT.: KELER+ (GİLLER/ BALIĞI)
An.ağl.: ***geler*** (*DS.VI*, 1976); ***keler, kabıklı keler, kelā, kelez, kıntak keler*** (s.2729)
NOT: ***keler*** '1. doğal mağara, in; 2. kiler; 3. yaban ördeği; 4. çadır' (s. 2729)
Eren (*TDES*, 228): YOK

keleş '1.Yiğit, cesur; 2.çok yakışıklı, çok güzel; 3. vücut yapısı gösterişsiz; 4. çirkin, kötü; 5. kel' (*TS.II*, 831)

SanalBaba

< ***külüg*** 'ünlü, şanlı'+***(e)ş***

TT.: KELEŞ+(LİK)

An.ağl.: ***keleş, kelete*** 'güzel, yakışıklı (insan); 2. yiğit, temiz yürekli (*DS.VIII*, 2730); '1. kel; 2. keçi boynuzu reçeli; 3. boğa, tavlı sığır; 4. uzun boynuzlu sığır' Krş. **An.ağl.**: ***gökçek (göğçek, göğçek, gökcek, gökcen, gökçecik, gökçen, göyçeyh)*** '1.güzel (insan); 2.yiğit, cesur' (*DS.VI*, 2136)

GÖK(> ğ, y)+*Ç(/C)E*+[*Y*]*K*(>h)+*CİK*

GÖK+*Ç(/C)E*+*N*

Tü. > **Kürt.** *keleş* '1. yiğit (Kocaköy-Lice-Dy./*DAO*. 266) (*KTS*. 266); **Zaza.** *keleş* 'haydut', *keleşey* 'haydutluk', *keleşı* 'haydut' (*ZTS*, 176)

Eren (*TDES*, 228) : **keleş** < Ar. **kalac** 'yürekli, yakışıklı; yiğit, kabadayı'

kelkenez, bk. **kerkenez**

kem 'Kötü, fena'

= ET. ***käm*** '1. Ağrı, zahmet, hastalık; 2. kem, eksik' (*EUTS* 105); ***kämlig*** 'hastalık', ***kämsiz*** 'sağlam, sıhhatli'

~ OT. ***kem*** 'hastalık' (DLT)

< ****kem***

An.ağl.: ***kem*** '1. bayat, sert; 2. döven; 3. ceviz; 4. bükülerek ip biçimine getirilmiş ot' (*DS. VIII*, 2736)

TS.II, 832: < Fars. *kem*

keme 'Büyük fare'

< ? OT. ***kem-ür-*** 'kemirmek'

+***-ge***

kemik 'İnsanların ve omurgalı hayvanların çatısını oluşturan türlü biçimdeki sert organların genel adı'

< OT. ***kemdük süngük*** 'eti yenmiş kemik' (DLT)

< ******* ***kem-*** '*kemirmek*' + [***-ür-***]

dük [> ******* ***kemdük*** > ***kemük*** > ***kemik***]

TT.:KEMİK+(ÇİK/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİR-/Lİ/Sİ/SİZ)

An.ağl.: ***kemiği eğri*** 'yaptığının karşılığını göremeyen, şanssız'; ***kemikli kurbağa*** 'kaplumbağa'; ***kemiksiz et*** 'ciğer'(*DS.VIII*, 2739) ***kemikçik*** 'çıngır çelik' (*TD* 633, s. 253/ Enez, Işıklı köyü)

~ MA. ***kemük*** (183-2) = [*süŋük* ~ *süyük* 'kemik' (161-3; 177-1)]

~ kemik (Osm.,Krm., Oyr., Tel.)
kemük (Bar.)
gemik (Osm.)
gevik (Doğu Tü.)

= *sümük* (Az.)
süŋk (Trkm.)
süyek (Kzk.)
süyäk (Özb., Uyg.)
söyäk (TatK.)
söŋäk (Uyg.)
sö:k (Kırg.)
höyäk (Bşk.)

S(>h)**Ü**(>ö)**D**(>m, y)[**Ü/ä,e**]**K**
SÖ:[< **ÖDE**]**K**

~ Moğ. (*KWb*. 224) ***kemi***; Man. ***kemin***.

Eren (*TDES*, 230): YOK

TT'nin dışında öteki Türk şivelerinde '**kemik**' yerine ET'deki '**süngük**' biçimleri kullanılmaktadır:

= *sümük* (Az.)
süyek (Kzk.)
süyäk (Özb., Uyg.)
süŋk (Trkm.)
söŋäk (Uyg.)
sö:k (Kırg.)
höyäk (Bşk.) (*KTLS*)

kemir-['Sert bir şeyi dişleriyle azar azar kopartmak'

= OT. ***kemür-*** (DLT)

< ***kemür-***

TT.: KEMİR-(GEN/GENLER/İCİ/İCİLER/İLME/İL-/İŞ/ME)

An.ağl.: ***gemrik*** 'kemirilip bırakılan meyve vb. artıkları'~ ***gemürüyh***; ***gemir-; gemür-; gemirti*** (*DS.VI*, 1987) ; ***kemriş-, kemiriş-, kemreş-*** 'hayvan-

SanalBaba

lar birbirini dişleriyle kaşımak' (s.2740)
~ kemir- (Çağ., Kzk., Kırg. Özb.)
kebĭr- (Leb.)
kimər- (Kzk.)
kimir- (Bşk., TatK.)
gämir- (Az.)
gemir- (Trkm.)
gĕmir- (Ker.) (*KrTS* 158)
kömül-lä- (Yak.) < * *kämir-lä-*

K(>g)E(>ë, i)M(>b)İ(>ĭ, ə)R-
= *tişläv* (Bşk., TatK.)
ğaci- (Uyg.)
~ Moğ. (*KWb.* 225) ***kemeli, kemil*** 'nagen' (>Yak. **kemül: kömüllē, kömüllüö*) (Räsänen, *V* 251); Moğ. ***kemele-, kemeli-*** 'to gnaw, nibble, chew', Khal. ***xemle-*** id. (T. Tekin, *Mak.I*, 211)

kemirdek 'Olmamış kavun'
< OT. ***kemür-*** (DLT)+***-DAk***
An.ağl.: ***kömürdek, kümürdek*** (*DS.VIII*, 2739)

KE(>ö, ü)MÜR-*DEK*

kemkir-[(hlk) 'köpek havlamak'
< ***kēm*** 'yansıma'+***kir-***

kemriş-[, bk. **kemir-**

-ken < * ***iken*** (< ***i-** 'ek fiil'+ **-ken** 'zarf-fiil')

kendi 'İyelik ekleri alarak kişilerin öz varlığını anlatan sözcük'
= ET. ***kentü*** ; Uyg. ***käntü*** (*İKPÖ* 191) ~ ***kändü*** (*EUTS*, 105)
~ OT. ***kendü*** (DLT)
< ***ki/kä*** 'içerde' +***-n+-tü*** 'bulunma hâli eki' (Hamilton, *İKPÖ* 191)
TT.: KENDİ+ (LİĞİNDEN/Lİ-ĞİNDENLİK/LİK/NCE/SİNCE/ NDE/NDEN// BESLEK)

Tü.>**KbRum.** *kendigelénis* 'serseri, kendigelen'

~ kendi (Osm., Kom.)
kendü (Osm.)
kensi (Kom.)
kesi (Krç.-Blk.)
kini (Yak.)
gendi (Krm., Osm.)

K(>g)ENDİ(>ü)
KEN[*Dİ=ø*]+*Sİ*
KE[*NDİ=ø*]Sİ
Kİ[<E]N[*D=ø*]=İ

~ Moğ. (*Poppe* 25) ***gendün*** 'männlich'
= *öz* (Az., Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
ö:z (Trkm.)
üz (TatK.)
üz, (Bşk.)
özü (Az.)
özi (Uyg.)
ö:zi (Trkm.)
üz,i (Bşk.)

Ö[<Ö:](>ü)Z(>z,)+*Ü(>i)*

kendir 'Kenevir'
= ET. (Uyg.) ***kentir*** (*İKPÖ*, 193). DLT'te YOK.
TT.: KENDİR+(CİLİK/GİLLER)
An.ağl.: ***kendir*** '1. urgan, ip; 2. yaygı; 3. minder' (*DS.VIII*, 2742) ~ ***kendirik*** '1. kenevir; 2. börülce'
= Çuv. ***kender***

Tü. > **Zaza.** *kendır* 'urgan, kendir' (*ZTS*, 177; O. Özer, 119)

kendisi 'Bizzat kendi'
< ***kendüzi*** < ***kendözi,***
kendü(DLT) [< **kentü*] ***özi*** (DLT)
EAT: ***gendüzi***
TS.II, 836-837: YOK
Eren (*TDES*): YOK
Nişanyan (*SS*, 232): YOK

kene 'Sakırga'
< ? ET. ***kenē***
DLT'te YOK.
~ kene (Kzk., Kırg., Tel., Leb., Şor)
känä (Özb.)
kenēk (Kız.)
kene-gen (Şor.)
kine (Hak.)
kenēn (Sag., Koyb., Kaç.)
gänä (Az.) (Räsänen,*V*; *KT*

SanalBaba

LS)

K(>g)E(>ä, i)NE(>ä/ē)
+K/+N/+GEN

~ Moğ. (*KWb.* 133) ***genü*** 'unrullig sein, sich plagen'
= *talpan* (Bşk., TatK.)
sakırtğa (Trkm.)
salca (Uyg.) (*KTLS*)

TS.II, 837: < ***Fars.*** *kene*
Nişanyan (*SS*, 232): **kene** ~ ***Fars.*** *kene*

kenet 'İki sert cismi birbirine bağlamaya yarayan, iki ucu sivri ve kıvrık metal parça'
< ? Tü. ***kanat***
TT.: KENET+ (LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/Lİ)

TS.II, 837 : < Tü.
Nişanyan (*SS* 232) : **kenet** ~ ?

Eren (*TDES*, 230) : YOK

kenetle-['Kenetle tutturmak veya kenetle birbirine bağlamak'
< kenet+le-
TT.: KENET+(LEME/LENİŞ/LEN-/LENME/Lİ)
= *bekit-* (Kzk., Uyg.)
berkit- (Trkm.)
birkit- (Bşk., TatK.)
biriktir- (Özb., Kırg.)
bitişdir- (Az.)

kenneş (hlk.) 'İnekleri çağırma ünlemi'
= ET., OT. ***kengeş*** (DLT)
< kenge-ş

Tü. **kengeş** > **Kbr.** *kengeş*

kenneş-[(hlk.) '1. İnatlaşmak; 2. danışmak,konuşmak'
= ET., OT. ***kengeş-*** 'karşılıklı konuşmak, danışmak' (DLT)
< kenge-ş {+/-} (DLT)

kepek 'Un elendikten sonra kalbur üstünde kalan kabuk kırıntıları'
= ET. (Uyg.) ***kebek*** ~
OT. ***kepek*** 'unda ve başta bulunan kepek' (DLT)
TT. : KEPEK+ (Çİ/LENME/LEN-/Lİ)
~ kepek (Çağ.,Tar.,Trkm.,Uyg.)
kepäk (Özb., Uyg.)
käpäk (Az.)
kebek (Krm., Kzk., Kırg.)
kibek (Doğu Tü.)
kiwak (Doğu Tü.)
gebek (Kmk.)
kiβek, kiβik (Çuv.) < Tü.
(*KTLS*; Räsänen, *V*)

~ Moğ. (*KWb.* 229) ***kebeg***

K(>g)E(>i)P(>b, β, w)E(>a, ä, i)K

Tü. > **Kürt.** *kepek* (*KTS*. 201) ~ *ķapek, ķelpık* ;
Zaza. *kepegı* (*ZTS*, 178)

Eren (*TDES*, 231): YOK
=*körpä* (Bşk., TatK.)
öŋörö (Bşk.)
on körpäsi (Özb.) (*KTLS*)

kepekli 'Kepeği olan'
= OT. ***kepeklig*** 'kepeği olan' (DLT)

kepelek, bk. **kelebek**

kepenek[1] 'Çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlük'
< *kap+a-n-(a)k
An.ağl.:***kepenek,kepelek, kepeneyh, kepenk, köpelek*** (*DS.III*, 2746)

KEPE(>i)NEK
KEPEN[*E=ø*]**K**

Tü.> **Kürt.** *kepelek, kepenek* (*KTS*, 201, 202)
~ kepenek (Osm.)
kebenek (KKırg., Kzk.)
kögenek (Hak.)
köpenek (Osm.) (> Mac. *pönyeg*)
gebenek (Blk.)
h,evenek (Soy.)

K(>g, h,)E(>ö)P(>b, g, v)ENEK

~ Moğ. (KWb. 225) ***kebeneg***; Kalm. **kemnəG**. (Räsänen, *V*.)
= *yapıncı* (Az.)
yapınca (Trkm.)

SanalBaba

yâpinçık (Özb.)
< **yap-** 'örtmek, kapamak'
burka (Bşk., TatK.)
yänsiz kiyiz çäkmän (Uyg.)
Eren (*TDES,* 231): YOK

Nişanyan (*SS,* 232): **kepenek** (XIII) < ? İr. **kepen**/kapan → ABA.
* Karş. Ar. ***qabā***, OLat. ***cappa*** (kepenek). Türkçe sözcüğün meçhul bir İran dilinden veya Yakındoğu dilinden **-ek/-ak** küçültme ekiyle yapılmış bir türev olduğu düşünülebilir." **demektedir**

YANLIŞTIR. Çünkü, ***ET***'de **KAP (kāb)** *"tulum, torba, dağarcık"*, **KABA** *"kabarık, şişkin, kalın"* (< ****kāb+a***) anlamlarında sözcük bulunmakta; bu sözcüğün [***kalın ünlü> ince ünlü***] değişmesiyle oluşmuş biçimi *Kıpçak* ve *Oğuz* grubu Türk şiveleri ile *Altay dil ailesinden Moğolca*da da yaşamaktadır.
Atlı göçebe bir kavmin kullanabileceği bir sözcüğü, çok sıcak bir iklimin kavmi olan Araplarda ve Avrupa kavmi Latinlerde aramak niye? ...

kepenek², krş. **kelebek**
' Tüylü buğday böceği' (*BTS,* 703); pervane (*TS.II,* 838)
An.ağl.: ***kepenek, kepelek, kepeneyh, kepenk, köpelek*** (*DS. VIII,* 2746)

KE(>ö)PEN(>L)E[*Y*]K(>h)
~ kepenek 'kelebek' (*AHYÖ,* 513)

Tü. > **Kürt.** *kepelek, kepelekî* (*KTS,* 201-202)

kepenk 'Genellikle dükkânları kapamak için kullanılan, saç levha veya türlü biçimlerde demir veya tahta kanat'
< ***kap+a-n-[(a)]k***

kepet-[, bk. **kapat-**
An.ağl.: ***kepet-*** (*DS.VIII*)

kepez [*TT'nde soyadı*] '1.Yüksek tepe, dağ ; 2. dağların oyuk, kuytu yerleri ; 3.gelin başlığı ;4. tavuk ve kuşların ibiği veya başındaki uzun tüyler' (*TS.II,* 538)
= OT. ***kepez*** ~ ***kebez*** 'pamuk' (DLT)
< ****kapa*** 'kaba ve yüksek olan her nesne' (DLT) + ***z***
An.ağl.: ***kepez, kepir*** (*DS.VIII,* 2747)

Tü. > **Kürt.** *kepez* 'küçük tepe, tümsek' (*KTS.* 60)

Eren (*TDES,* 231): YOK
Nişanyan (*SS,* 232): YOK

kepi (hlk.) 'Ocaktaki tencereyi yüksekte tutmak için yerleştirilen tuğla parçaları'
< ***kep*** 'kalıp' (*Ettuhf.,* 195)+***i***

Tü. >**Kürt.** *kepi* 'burun' (*FKT,* 60); *kepû* (*KTS,* 202)

kepir (hlk.) 'Verimsiz, kıraç toprak'
< OT. ***kepi-*** 'bazı yerleri kurumak' (DLT)+-***r***
An.ağl.: ***kepir, kepis, kepür*** (*DS. VIII,* 2747)

ker (hlk.) 'Bıçak' (*DS.VIII,* 2751)
< OT. DLT), Kpç. ***kerey*** 'usturа' (*III,* 174; *Ettuhfet.* 195 b)

Tü. > **Kürt.** *kér* 'bıçak' (*KrTS.* 207); *ḳard* (*DAO.* 270)

ḳerağ (hlk.) 'Kenar, kıyı'
Krş. **kırağ**
< OT. ***ḳırġağ*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *ḳerağ* (*DAO,* 270)

kerdekunc (hlk.) 'Kırlangıç'
Bk. **kırlangıç**

Tü. > **Kürt.** *kerdekunc* (*DAO,* 270)

kereçi (hlk.) 'Çingene'
= OT. ***ḳaraçı*** 'dilenci' (DLT)
< ***ḳara-*** 'bakmak, gözetmek' +***-çı***

Tü. > **Kürt.** *ḳereçi* 'çingene' (*Kr.TS.* 175 b; *DAO,* 271)

kerekıj (Kürt.) 'Karakış'
< Tü. ***kara+kış***

kerık (hlk.) 'Küçük çakı'
< Tü. ***ker*** 'bıçak'+***(ı)k*** 'küçültme me eki'

Tü. > **Kürt.** *kerık* (*KTS,* 207)

kerk-['Birisine sürtünmek'
< ****kerk-***
DLT: **kerki** 'keser' [< ***kerk-i***]

Tü. > **Kürt.** *kerki* 'keser' (*DAO,*

SanalBaba

272)

TS.II, 840: YOK
Nişanyan (*SS*, 233): YOK

kerkenez 'Delice de denilen yırtıcı bir kuş'

< OT. ***kerki*** 'keser' (DLT)

+n+ez

An.ağl.:***kerkencek, kerkeri, kerkinek*** (*DS.VIII*, 2755)

kerkuş (hlk.) 'Kartaldan az küçük, yırtıcı birkuş'

< kara+kuş

Tü. > **Kürt.** *kerkuş* (*DAO*, 272)

kerpiç 'Saman ve balçık karışımı ilkel tuğla'

= OT. ***kerpiç*** (DLT) ~ ***pışık kerpiç*** 'tuğla'

TT.: KERPİÇ+(Çİ/LEŞME/LEŞ-)

Tü. > **Zaza.** *kerpiç* (*ZTS*, 179); **Kürt.** *kelpīç* (*KTS*, 200)

~ kerpiç (Eski Kıpç.,Çağ., Trkm.)
kérpiç (Cengiznâme)
kĕrpíç (Ker.) (*KTS* 214)
kärpic (Az.)
kerpüç (AH)
kerbiş (Nog.)
kırpıç (Blk.)
kirpiç (MA; Blk.,TatK.; Uyg.)
kirbiç (Kzk.) (> **Rus.** *kirpiç*; **Çer.** *TLÇ* 36: *kerβəç, kermeç*; **Wog.** *TLW* 130 : *kɛ:rpış*, **Osty.** *kermik´*) Räsänen, *V* 256)
kirbis (Bşk.)
kirpiş (Kzk.)
çerpüç (Er.) (*KTS* 214)

K(>Ç)E(>é, ı, i)R
P(>b)İ(>ı, ü)Ç(>c, s, ş)

= *kıskaç* (Kırg.)
kış (Uyg.)
ğışt (Özb.)
xış (Uyg.)

kert-['1. Bir şeyin kenarından kertik açmak; 2.sertçe sürtünmek'
= Ana Alt. ***kerti-***
~ OT. ***kert-*** (köleyi yola getirmek için söylenir) (DLT)

< * ker-t- [= Çuv. ***kart-***]

DLT: ***kerki*** 'dülger keseri'
kertik~ kertük 'çetele'
kertil- 'kertilmek, (insanlar için) horlanmak'
kertük kemrük 'kesik, gedik'
AH. ***kärki***

TT.: KERT- (E/ELEME/İK/İKLEME/İKLE-/İKLİ/İLME/İL-/ME)

An.ağl.:***kert-*** '1. yontmak, çentmek; 2. çıkarını düşünmek; 3. temriyenin iyileşmesi için ustura ile kan almak; 4. cinsel ilişkide bulunmak' (*DS. VIII*, 2759); ***kert kürt*** 'eğri büğrü (yol, tarla vb.)' (*DS.VIII*, 2758)

= Moğ. ***kerçi-*** [Tü.***rt** (**ı**/ ve **i**/den önce = Moğ. /**rçi**/'dir.]
< *kerti-

= Çuv. ***kart-*** < **kert-* < **kerti-* < ** kär²+ti-* (*Mak.I*, 119)

~ kerki (Kırg.) < ***käs-*** (= Çuv. ***kas-***)

Tü. > **Zaza.** *kert* 'geçit, boğaz' (*DAO*, 27); **Zaza.** *ka'rd, ka'rt* 'bıçak', *kartik, hartik* 'eğe', *kerd, kert* 'kertik, işaret' (O. Özer, 119)
= Çuv. ***kart-***

kerte, → **kerti**

kertenkele 'Uzun vücutlu, sivri kuyruklu, çevik, böceklerle beslenen bir tür sürüngen'

= OT. ***keler*** 'kertenkelerin genel adı' (DLT)
Krş. ***keslinçü*** 'sarı keler' (DLT)
An.ağl.: ***elöpen, elepen, elimyalak, elöper, elyaladan, elyalande, elyalaygan, elyalayıcı***. (*DS. V*, 1726);
keler, kelā, kelez, kelişafra, kelten, kertengücük, kertiç, kertoç 'kertenkele' (*DS.VIII*, 2729)

KEL+*ER*(/EZ/İ+şafra/TEN)

SanalBaba

KER+*T*+(ENgücük/İÇ/OÇ/İŞ) [+*KENE*]

kelte 'kertenkeleden daha küçük sırtındaki pullar sert ve az olan bir sürüngen' (Çatoz, Magosa-Kıbrıs) (*DS.VIII*, 2735); ***kertiş, kertişkene, kumakertiş*** 'kertenkele' (*DS.VIII*, 2758); ***kestenkele, kestenkülâh, keselekge, keselekke, kesenekge, kestence*** (s.2768)

~ kärtänkälä (Az.)
kältäkesäk (Özb.)
kältä yılan (TatK.)
käslänçük (Uyg.) [< OT. keslinçü (DLT)]
keskeldirik (Kırg.)
kesirtke (Kzk.)
kisärtki (Bşk.) (*KTLS*)
= *kızlaryoldâşi* (Ker., Kif.) ~
kizler yoldaşı (Tuz.)
sideg atan (Kif.)
pisipok (Köp.)
elöpen (Sel.)

KER+*TEN*+*KELE*
KEL+*TE* +*KESEK*
KEL+*TE* *YILAN*
KES+*LEN* + *ÇÜK*
KES+*KEL* + *DİRİK*
KES+*İRT*+ *KE*
KİS+ *ERT*+*Kİ*
KER(~**KEL**~*KES*~*KİS*) +
TEN (~**TE**/*LEN*/***KEL***/*İRT*/*ERT*) +
KELE /**KESEK**/*ÇÜK*/***DİRİK***/*KE*/*Kİ* // **YILAN**

Nişanyan (*SS*, 233): **kertenkele** =*kertenkeler*
< ***ET.*** *keler* kertenkele (XI)
**Kerten* deyiminin anlamı belirsizdir.

kerti '1. İşaret için yapılmış çentik, **kerte**;2. (hlk.) (ekmek ve et için) bayat'
< OT. ***kert-*** (DLT)+***-i***
An.ağl.: ***kerti*** '1. bayat ekmek veya et; 2. bahçe ve tarlalardan geçen su yolu; 3. doğru ; 4. yaşlanmış, eskimiş ; 5. ağaçlarda yapılan çentik' (*DS.VIII*, 2757)

kertik 'Kertilmiş yer, gedik, çentik'
= OT. ***kertik ~ kertük*** (DLT)
< ***kert-(i)k***
TT.: KERTİK+(LE-/LEME/Lİ)
An.ağl.: ***kertik*** '1. küçük sabun parçası ; 2. hallaç tokmağı ; 3. nu küçük olan insan ya da hayvan; 4. ufaklık; 5. çetele' (*DS.VIII*, 2757); ***kertik kürtük*** 'girintili çıkıntılı' ~ ***kertilli; kertig, kertük*** (s. 2759); ***kertüklü*** '1. kenarı süslü, girintili çıkıntılı sahan; 2. sünnetli erkek' (s. 2759)

Tü. > **Kürt.** *kertık* '1. koyun ve keçilerin kulaklarının kesilmesiyle yapılan işaret; en; 2. eye' (*KTS*, 204, 211) ~ *kırtık* (*FKT*, 211)

Eren (*TDES*, 234): YOK

kertil (hlk.) 'Geçit, boğaz; inişli yokuşlu yol'
< ***kert-il***
An.ağl. : ***kert, kertel, kertil, kerteriz*** (*DS.VIII*, 2757) ~ ***kertilli***

kertil-['Kertmek işi yapılmak'
= OT. ***kertil-*** (DLT)
< OT. ***kert-(i)l-***

kertiş (hlk.) 'Kertenkele'
< ***kert-iş***
An.ağl.: ***kertişkene, kumakertiş*** (*DS.VIII*, 2758)

kertişgene (hlk.) 'Salyangoz'
< ***kert-iş+kene***

kertle-[(hlk.) 'Ağacı soymak'
< ***kert-le-***

kertlek[1] (hlk.) 'Yokuş başı'
< ***kert-le-k***

kertlek[2] (hlk.) 'Küçük hıyar'
< ***kert*** 'yansıma'+***le-k***

kertlek[3] (hlk.) 'Gırtlak'
< ***kī*** 'yansıma'+***kır-t-lak***

kertlemik (hlk.) 'Çitlembik'

SanalBaba

< ***kert-le-mik***

kertme '1. Kertmek işi; 2. çentik'

< ***kert-me***

An.ağl.:***kertme*** '7 farklı anlamı var' (*DS.VIII*, 2759)

kerva [~**kervay**], bk. **kirve**

kervaş, bk. **karavaş**

Tü. *karabaş* 'cariye, halayık' > **Kürt.** *ķerwaş* 'kadın hizmetçi' (*KTS*, 177)

kes-['Bıçak, makas gibi araçla bir şeyiikiyeayırmak'

=ET., OT. ***kes-*** (DLT)

DLT: ***kesek, kesgü, kesilgen, kesil-, kesin-, kesiş-, keslin-, kesliş-, kesmelen-, kestür-***.

TT. : KES- (E/EK/EKLİ/EN/ENEK/ER/İCİ/İK/İKLİ/İKSİZ/İLİŞ/İLME/İL-/İM/Cİ/İN/İNLEME/İNLEŞME/İNLEŞ-/İNLEŞTİR-/LİK/İNLİKLE/İN-/İNSİZLİK/İNTİ/İNTİLİ/İNTİSİZ)

Tü. > **Kürt.** *kes-* (*DAO*, 274); **Zaza.** *ke's-* (O. Özer, 119)

~ kes- ~ kis- (Türk şiveleri)
kas- (Çuv.) (bk. *KTLS)*

kese 'Kestirme yol'

< ***kes-e***

An.ağl.: ***kese, kesa, kesen, kesit, keskel, kesmen, kestirim, kestürüm*** (*DS.VIII*, 2760)

KES-*A/-E/-EN/-İT/-KEL/-MEN/-TİRİM/-TÜRÜM*

NOT: ***kese*** < Fars. ***ki:se*** ile ilgisi yoktur

Nişanyan (*SS*, 234): YOK

kesecek (hlk.) 'Makas'

< ***kes-ecek***

kesegen (hlk.) 'Fare'

< ***kes-egen***

An.ağl.: ***kesān, kesegen, kesğen, kesen, kesergen, keseyen, kesgen, kesgü, kesirgen, kesiyen, kesken, kesküç*** (*DS.VIII*, 2760)

KES-*EG(>Ğ, Y)EN*
-ĀN [< EGEN]
-[E=ø]G(>Ğ)EN
-E [R]GEN (-r- türemedir)
-GÜ/-KÜÇ
-İ(<E)[R]GEN
-İ (<E)YEN
-KEN

kesek 'Kerpiç; tezek'

< ***kes-(e)k***

= DLT. ***kesek*** 'kesik, parça' (DLT)

TT.: KESEK+(LE-/LEN-/Lİ)

An.ağl. ***kesek, kemsek, kerek, kersek, keseyh, kesyin, kesseyh, keşek, kezek, kezzek*** (*DS.VIII*, 2761)

KES-*EK/-EYH/SEYH*
KEŞ[< S]-*EK*
KEZ[< S][*Z*]-*EK*

~ Ker. ***kessek*** (*KTS* 215)

Tü. >**Kürt.** *kesek* (*DAO*, 274) ~ *kemsek, kersek* (s.274)

Nişanyan (*SS*, 234): YOK

kesekçik (hlk.) 'Azıcık'

< ***kes-ek+çik***

kesen 'Kesmek işini yapan'

< ***kes-(e)n***

kesene (hlk.) '1. Sözleşme, anlaşma; 2. götürü, toptan iş'

< ***kes-en+e***

An.ağl.: ***kesenali*** [< kes-e+ne+li], ***kesene, kesenek, keseri, keseriye, kesimiş, kesmet*** (*DS. VIII*, 2762)

kesenek 'Devletin görevlilerinin aylıklarından her ay kesilen para'

< ***kes-enek***

TT.: KESENEK+(Çİ)

keser 'Tahta, ağaç yontmaya yarayan kısa saplı, bir yanı keskin ağızlı,öteki yanı çiviçakmaya uygun çelik araç'

< ***kes-er***

~ käsär (Az.)
= *kerki* (Kırg., Trkm.)
kirka (Bşk., TatK.) (> Rus.)
käkä (Uyg.)

KES - *ER*
KE (~İ)**R** - *K İ* (~a)

SanalBaba

KÄ - *KÄ*

= *süymen* (Kzk.)
şolt balğa (Kzk.)
teşä (Özb.)
Nişanyan (*SS*, 234): YOK

kesgüç (hlk.) 'Hamur kesmekte kullanılan bir araç'
< ***kes-güç***
An.ağl.: ***kesiç, kesgüç, keskiç, keşüç, keşüt*** (*DS.VIII*, 2763)

KES(>Ş)-*İ(~Ü)Ç/-GÜÇ/-KİÇ/-ÜT*

kesıkvan (Kürt.) 'Nöbetçi', bk. **keşik**
< Moğ. ***keşik*** 'nöbet, sıra'
An.ağl.:***keşik, keşşik, kişik*** (*DS. VIII*, 2771); ***keşiyh(g)*** (*EİA.III*, 198)

Tü.-Moğ. *keşik* >**Kürt.** *késikvan* (< Fars. ***+bān***) 'nöbetçi' (*FKT*, 61; *DAO*, 275)

kesi[1] (hlk.) 'Ortaklık, yarıcılık'
< kes-i

kesi[2] (hlk.) 'Çamaşır'
< ***key***-[< OT. *keđ*-]+***-esi***
[> *gey-esi* > *geysi* > *giysi*]

kesik[1] 'Kesilmiş olan'
< ***kes-(i)k*** 'fiilden sıfat/ad yapan ek'
TT.: KESİK+(Lİ/LİK/SİZ)
An.ağl.: ***kesik*** '13 farklı anlamı var' (*DS.VIII*, 2763-64)
~ kesik (Az., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
kesilgen (Bşk.,Kzk., TatK., Uyg.)

kesik[2] (hlk.) 'Sıra, nöbet'
< Moğ. ***keşik*** (bk.)
An.ağl.: ***kesikçi*** 'kısa ve öz konuşarak tartışmaya son veren' (*DS, VIII*, 2764)

kesiki (hlk.) 'Kerpiç; 2. tuğla, kiremit'
< ***kes-ik+i***

kesikleş-[(hlk.) 'Ortaklaşmak'
< ***kes-(i)k+le-ş-***

kesilik (hlk.) 'Çamaşırlık'
< ***kesi*** [< *key-esi*]+***lik***

kesim 'Kesmek işi; bölüm, parça, kısım'
< ***kes-(i)m***
TT.: KESİM+(Cİ/LİK)
An.ağl.: ***kesim*** '1. biçim; 2. pazarlık; 3. kadar, derece; 4. sel yarıntıları; 5. dört dönümlük toprak; 6. belli, kesin ücret; 7. ürün kaldırma mevsimi' (*DS. VIII*, 2765)
~ ġisim (Az.)
= *bölüm* (Az., Özb., Uyg.)
bülim (Bşk.)
bölük (Kırg.)

Tü.> **Ar.** (Mıs.) *kasm* (*ALTK*, 88)

kesin 'Değişmez, kat'î'
< ***kes-(i)n***
TT.:KESİN+(LEME/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LİK/LİKLE/İNTİ/TİLİ/TİSİZ)
~ käskin (Az.)
keskin (Kırg., Özb.)
kesğitli (Trkm.)
kesimdi (Kzk.)
kiskin (Bşk., TatK.)
üzül-kesil (Uyg.)

KE(>ä, i)**S**-*KİN/+ĞİTLİ/+İMDİ/İL*

kesin-[(hlk.) 'Elbise dikinmek; kendisi için kesmek'
< ***kes-(i)n-***

kesinleş-['Kesin bir durum almak, kat'îleşmek'
< ***kes-in+le-ş-***
TT.: KESİNLEŞ- (ME/TİR-)
~ keskinläş- (Özb.)
kiskinläş- (Bşk., TatK.)
kesğitlen- (Trkm.)
üzül-kesil *(çokum) yäş-* (Uyg.)

kesinlik 'Kesin olma durumu'
< ***kes-in+lik***

kesinlikle (zf.) 'Kesin olarak'
< ***kes-in+lik+le***
~ käskinliklä (Az.)
= *çäçkindülük menen* (Kırg.)
üzildi-kesildi (Kzk.)

kesinti 'Kesilen parça, kırpıntı; fasıla; ara'
< ***kes-in-ti***

SanalBaba

TT.: KESİNTİ+(Lİ/SİZ)
An.ağl.: ***kesinti*** 'kesilmiş süt'
~ kesmük, kesnik, kesnük, kesinti, kesük (*DS.VIII*, 2765, 2768)
~ käsinti (Az.)
kesilme (Trkm.)
kisinti (Bşk., TatK.)

kesit 'Bir şeyi inceleyebilmek için, enlemesine veya boylamasına kesildiğinde ortaya çıkan yüzey'
< *kes-(i)t*
~ kesik (Az., Kzk., Kırg.)
kesim (Uyg.)
kisiliş (Bşk., TatK.)
= *böläk* (Özb.)
bö:lek (Trkm.)
büläk (Bşk., TatK.)

keski 'Ağaç, taş, metal vb. yontmaya yarayan, bir ucu keskin metal araç'
< *kes-ki* 'fiilden alet adı yapan ek'
ET. ***käskilä-*** 'ufalamak, küçük parçalara bölmek' (*EUTS*,107)
< *kes-ki (+le-)*
An.ağl. : ***keski, keskiç*** 'bıçak, kama ; nacak' (*DS.VIII*, 2766); ***keski*** 'son çocuk'
Eren (*TDES,* 234): YOK

keskin 'Çok kesici,iyi kesen'
< *kes-kin* 'fiilden sıfat/ad yapan ek'
TT.: KESKİN+(LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRME/LEŞTİR-/LET-/LİK)

Tü.>**Ar.** (Ir.) *keski:n* (*ALTK*, 88)

~ keskin (Az., Uyg., Kif.)
késkin (Tuz.)
keskün (Ker.) (*KTS* 215)
kesgir (Trkm.)
keskir (Özb.)

KE(>é)**S-K**(>ğ)**İ**(>ü)**N**(~R)
= *ötkir* (Kırg., Uyg.)
ütkir (Bşk.)
ütkin (TatK.)
iti (Az.)~ *yiti* (Trkm.)
yitig (MA: 92-1
yiti- "bilemek"
oslo (Bşk.)
kurç (Özb.)
iştik (Uyg.)
Eren (*TDES,* 234): YOK

kesme¹ '1.Kesmek işi; 2. kesilmiş olan; 3. lokum'
< *kes-me*
An.ağl.: ***kesme*** '12 farklı anlamı vardır'(*DS.VIII*, 2767); ***kesme, kesmece, kesmeçe*** 'pestil'

Tü. > **Zaza.** *kesme* (I) 'pekmeze un katılmak suretiyle kaynatılarak yapılan muhallebi' *kesme* (II) 'daha çok çocukların kıçında görülen pişik' (*ZTS*, 181); *kesme bıyayiş→ kesme* (II); **Kürt.** *kesme* (*DAO*, 275: ***şeker é kesme*** 'kesme şeker')

kesme² (hlk.) 'Palamut' (*YKS*, 56)
< *kes-me*

kesmek (hlk.) 'Birisini yermek'
< *kes-mek*
An.ağl.: ***kesmek, kesitmek*** (*DS.VIII*, 2767)

kesmik¹ (hlk.) '1. dövülmüş ot, hayvan yemi; 2. tavuğun son yumurtası' (*DS.VIII*, 2767)
< *kes-mik*

kesmik² 'Kesilmiş olan sütün koyu bölümü'
< *kes-mik*
An.ağl.: ***kesmük, kesnik, kesnük, kesinti, kesük*** (*DS.VIII*, 2768)

KES-*MÜK*
-N(<M)Ü(>İ)K
-İNTİ
-ÜK

kesmük (hlk.) 'Başaklı iri saman'
< *kes-mük*
An.ağl.: ***kesmük, kemsik, kemsük, kesmüntü*** 'mısır koçanı' (*DS.VIII*, 2768)

kestel (hlk.) 'Kıldan eğrilmiş ip'

SanalBaba

< ***kes+tel***

An.ağl.: ***kestel[1], kestelipi, kesten, kestil ;kestel[2]; kestel[3]*** (DS.*VIII*, 2768)

Eren (*TDES*, 234): YOK

kestir-[(hlk.) 'Pekmez kaynatılırken şıraya pekmez toprağı koymak'

< ***kes-tir-***

kestirme (hlk.) 'Bir taşım kaynamış şıradan yapılan pekmez'

< ***kes-tir-me***

kestirmeden (zf.) 'En kısa yoldan'

< ***kes-tir-me+den***

~ käsädän (Az.)

= *kıska(sa)dan* (Bşk.)
kıska(ça)dan (TatK.)
kıskaşa (Kzk.)
kıska col menen (Kırg.)
kıska yol (Uyg.)
gïsğa yöldan (Trkm.)

keş-[(hlk.) 'Geçmek'

< ET., OT. ***keç-*** (EUTS, DLT)

keşan 'Tarlaya atılan tohumu örtmek için kullanılan tırmık"

< ***keş-an***

An.ağl.: 3 ayrı anlamı var. (*DS.VIII*, 2770)

keşev (hlk.) 'Kaşağı'

Bk. **kaşağı**

keşik[1] (hlk.) 'Sıra, nöbet'

(*DS.VIII*, 2771) < Moğ.

TT.: KEŞİK+(LEME/LEŞ-)

An.ağl.: ***keşik, keşşik, kişik*** (*DS. VIII*, 2771) ~ ***keşiyh(g)*** (*EİA.III*, 198); ***keşikçi*** 'nöbetçi'; ***keşikleş-*** 'sıraya girmek, nöbetleşmek'; ***keşik olmak*** 'sıra ile yardımlaşmak'; ***keşik tutmak*** 'sıra beklemek' (*DS.VIII*, 2771)

KE(>İ)Ş[*Ş*]İK(>yh/g)

Tü. > **Kürt.** *keşik* (*DAO*, 275); *késikvan* 'nöbetçi' (*FKT*, 177)

keşik[2] (hlk.) 'Kıldan örülmüş urgan'

< ***keş-*** 'geçmek'+***-(i)k***

An.ağl.: ***keşik*** (*DS.VIII*, 2771)

Tü. > **Zaza.** *keşik* (*DAO*, 275)

ket 'Engel'

< ET. ***kät*** 'çok, artık, güçlü, kuvvetli, pek' (*EUTS*, 107)

An.ağl.: ***ket*** '1.set, engel;2. çentik; 3.çok kuvvetli; 4. ince, uzun sopa' (*DS.VIII*, 2773)

Eren (*TDES*, 235): < Erm. *gayt* 'stumbling-block'; (yer.) *k'ët*

YANLIŞTIR. Çünkü, ET'deki ***kät*** sözü yeterli kanıttır. Dankoff ve Eren bu sözcükten bahsetmezler.

kete 'Yağlı, mayalı veya mayasız hamurdan yapılan, külde pişirilen çörek'

< ***köb-*** [< *köm-*]+***et-e***

[> *köbete* > ***köbte** > ***köte*> *kete*]

An.ağl.: ***kete*** (*DS.VIII*, 2773); ***kete*** 'düğün armağanı'

~ kete 'sebzeli çörek, koyu lâpa' (*AHYÖ*, 513)

Eren (*TDES*, 235): < ***Erm. gat'ay*** 'a type of cake'(**Yanlıştır**. Çünkü, '*külde pişirilen çörek*' açıklaması bu fiilin **köm-** 'le ilgili olduğunu açıkça göstermektedir.) Krş.*DLT*: **kömeç** 'küle gömülerek pişirilen çörek'. Ayrıca bk. Anadolu ağızları: ***kömbe, kombe, könbe, kumpe, kümbe*** 'iki saç arasında ya da külde pişirilen mayasız ekmek'~ ***kömeç*** (*DS. VIII*, 2955)

keve [~ **kevo**], bk. **gök** '1. Yeşil; 2. mavi'

Tü. > **Zaza.** *kewe* 'yeşil'; *kewo* 'mavi' ~ *kıho* (*ZTS*, 181); *kewe kerdene* 'yeşil görünmek', *kewela* 'yeşilli' (s.181)

kevek, keveke, kevenk, kevet taşı, kevik, kevkez, kevsek, kevsen, bk. **kefeki**

kevlek (hlk.) 'Kadınların sürmelerini koydukları ufak kese'

< ***kap+lık***

Tü. > **Kürt.** *ḳevleḳ* (*KTS*, 180)

kevok (hlk.) 'Güvercin'

< ET. ***kök***

Tü. (Çuv. ***ḳăvaḳarçan*** 'güver-

SanalBaba

cin') >**Kürt.** *kevok* (*FKT*, 60) [Çuv. ***kăvak*** 'gök']

keymağ, bk. **kaymak**

keyik[1] (hlk.) '1. Mavi çiğdem; 2. sarı inek'
= OT. ***keyik*** '1. yaban hayvanı; 2. maymun yapılı (insanlar için)'
< ***key*** 'pek, sağlam' (DLT)
+(i)k

keyik[2] (hlk.) 'Çoban abası'
= ET., OT. ***keyük*** 'kebe ve kepenek gibi şeyler' (*EUTS*, DLT)
< ***key-*** [< *keđ-*]+***-(i)k***

keysı, → **kayısı**

Tü. > **Kürt.** *ḳeysı* (*FKT*, 83)

keysi (hlk.) 'Giysi, çamaşır'
< ET. ***key-*** [< *keđ-*]+***-si***
An.ağl. :***keysi, keysilik, keysi yıkamak/yumak*** (*DS. VIII*, 2779)

kez 'Defa, kere'
= ET. ***kez*** ~ OT. ***kez*** (DLT)
< ***kez***
An.ağl.: ***kez*** 'sıra, nöbet' (*DS. VIII*, 2779)

kezekçi (hlk.) 'Kısa bir zaman için tutulan çoban'
< ET., OT. ***kez-*** (*EUTS*, DLT)
+-ek+çi
Krş. **gezek**(+çi)

kezenti 'Başıboş'
< ET., OT. ***kez-*** (*EUTS*, DLT)
+en-ti

kezeme (hlk.) 'Merdiven'
< ET. ***kez-*** 'gezmek'***+-e-me***
An.ağl.: ***kezeme*** *(DS.VIII, 2780)*~ ***kezemek*** (*DAO*, 279)

kezkiç (hlk.) 'Gezici, gezgin'
< ET., OT. ***kez-giç***

kıc, bk. **küçük**

kıcık, bk. **küçük**

Tü. ***küçük*** > **Kürt.** *ḳıçık* (*FKT*, 61); *ḳıco* (Kocaköy-Lice-Dy.); **Zaza** (Bingöl) *ḳıc* (*DAO*, 279)

kıç 'Arka, makat, kıç'
< ? ***köç*** [= ***köt/ küt/koŋ***]

NOT: Hepsi de '*arka, geri*' anlamını veren bu sözcüklerin bir varyantı olabilir.

TT.: KIÇ+(IN KIÇIN)
An.ağl.: ***kıçın kıçın, kıçınla-, kıçın üstü, kıçmık, kıçmuk*** 'tekme'; ***kıçmala-*** 'çifte atmak' (*DS.VIII*, 2785)

Tü.> **Ar.** (Cez.) *ḳeççˁ*; (Mıs.) *ḳışş* (*ALTK*, 89); **Laz.** *k'uçxe* 'ayak, bacak' (*LTS*, 191)

~ köçük (Kırg.)
köt (Kzk.,Kırg.)
küt (Bşk., TatK.)
koŋ (Uyg.)

KO(~Ö~Ü)+*Ç(ük)*
+*T*
+*D*

= *sağra* (Uyg.)
guyruk (Trkm.)
art (Bbşk., TatK.)
art yak (Bşk., TatK.)
art tarap (Trkm.)
àrka (Özb., Uyg.)

kıçın kıçın (hlk.) '1. Oturarak; 2. geri geri, arka arka'
< bk. ***kıç***

kıçınla-[(hlk.) '1.Tekme atmak; 2. karşı koymak'
< ***kıç+(ı)n+la-***

kıçır-[(hlk.) 'Bağırmak'
< ***kī*** 'yansıma'+*ç* 'türeme ünsüz'+***kır-*** 'yansımadan ad yapan ek'
An.ağl.: ***kıçırık*** 'sızlanma; ***kıçırışmak*** 'bağrışmak'; ***kıçırttır-*** 'bağırttırmak'; ***kıçıruvcu*** 'horoz'; ***kıçkırık*** 'köpeği kurda saldırtmak için çobanın çıkardığı ses' (*DS. VIII*, 2785)

kıçmala-[(hlk.) 'Çifte atmak'
< ***kıç+mala-***

SanalBaba

kıdı kıdı (hlk.) 'Davar çağırma ünlemi'

< ***kī*** 'yansıma'+***dı***

kıdık[1] (hlk.) 'Gerdan, çene altı'
= OT. ***kıđıg*** 'kıyı, yan, kenar'
An.ağl.: ***kıdık, kıdıh, kıtdik*** (*DS. VIII*, 2786)

kıdık[2], **kidik**, bk. **gıdik**

kıdım (hlk.) 'Az, biraz, ufak parça'
< OT. ***tık-ım*** (DLT)
[*tıkım* > *kıdım* '***t-k~ k-t*** ile']

Veya:
< ***kıy-*** < ***kıđ-ı-m***
(N. Özkan)

An.ağl.:***kıdımcık, kıdım kıdım, kıtım kıtım*** *(DS.VIII, 2788)*

kığ ~ kığı 'Koyun, keçi ve deve pisliği'
= OT. ***ḳıġ*** 'toprağı kabartmakta kullanılan gübre' (DLT)
< ***kīġ***
An.ağl.: ***kığ, kıh, kıak, kığalak, kığı, kığıl, kıhak, kıkı; kıkın, kıyak, kıyığ*** (*DS.VIII*, 2790); ***kığılamak, kığırlamak*** 'koyun, keçi, deve gibi hayvanlar pislemek' (*a.g.e.*,, 2789); ***kıldık, kılık, kılik, kıllik,kildik*** 'koyun, keçi gübresi' (*a.g.e.*, 2794)
~ Uyg. ***kıġ*** (*TUL* 428); ***ḳiġ*** (*YUTS* 234), ***ḳoy ḳiġi***

Tü. > **Kürt.** *ḳıh, kıhı, ġı, ġıġı, ġu* (*DAO*, 280); **Fars.** *ġüh* 'pislik, necaset' (*OTAL*, 350 a)

Nişanyan (*SS*, 234): YOK

kığıla-, kığırla-[, bk. **kığı**

kığır-[(hlk.) 'Çağırmak'
< ***kī*** 'yansıma'+***kır-***

kıh, bk. **kığı**

kıkırda-['Kıkır kıkır gülmek'!
= OT. ***kık(ı)r-*** 'yüksek sesle çağırmak, bağırmak, haykırmak'; ***kıkrış-*** 'çağrışmak, bağrışmak' (DLT)
< ***kī*** 'yansıma'+***kır-*** [da-]
TT.:KIKIRDA- (MA/YIŞ)
An.ağl.: ***kıkırdemek, kıkırdamak, kikremek*** 'kıkır kıkır gülmek' (*DS.VIII*, 2791)

kıkırdak 'Kemik kadar sert olmayan, dayanıklı, esnek, bükülgen, damarsız bağ dokusu'
< ****kī+kır-dak***
TT.: KIKIRDAK+ (LI/ DOKU)
An.ağl.: ***kıkırdak*** 'gırtlak'
Krş. **An.ağl.**: ***kıkırdak*** 'kavrulmuş yufka kırıntıları' (*DS.VIII*, 2791)
~ gığırdag (Az.)
kekirdevük (Trkm.)
ḳağırdağ (Ker.) (*KTS* 135)

K(>g)**I**(>a, e)**K**(>ğ)**I**(>i)**R**
DA(>e)[*VÜ*]**K**(>g, ğ)

= *kemirçek* (Kzk.)
kimirsek (Bşk.)
kimirçäk (TatK.)
kömüçäk (Uyg.)
şemirşek (Kzk.) (*KTLS*)

K(>ş)**E**(>i, ö)**Mİ**(>ü)**R**
Ç(>s, ş)**E**(>ä)**K**

Eren (*TDES* 236): YOK

kıl 'İnsan ve hayvanların desinden çıkan ipliksiuzantı; keçi tüyü'
= ET., OT. ***kıl*** (DLT)
< ****kı-l***
TT.: KIL+ (CAL/CALLIK/ÇIK/ ÇIKLI/ÇIKSIZ/LANMA/LAN-/ LI/SIZ)

Tü. > **Kürt.** *ḳıl* 'sürme' (*KTS*, 209)

An.ağl.: ***kılamık, kılamuk*** 'kurak yerlerde yetişen bir tür ot, ayrık ot'; ***kılan*** 'sert keçi kılı'; ***kılcan*** 'at kılından yapılan kuş tuzağı'; ***kılcar*** 'kıldan yapılmış kepenek; ***kılçar, kılcar, kıldıran, kılıcan, kılıçan, kılşalvar*** 'keçi kılından dokuma kumaştan yapılmış don'; ***kılçar*** 'atın kuyruk ve yelesinden koparılan kıl' (*DS.VIII*, 2794)
~ kıl (Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Uyg., Yak.)
gıl (Az., Trkm.)
xĕlĕx (Çuv.)[**-x** küçültme eki = Tü. **-k**]

SanalBaba

K (> x, ġ) I L

= *çäç* (TatK.)
säs (Bşk.)
~ Moğ. (*KWb*, 231) ***kil-ga-sun***.
~ Kore (*SKE*, 115) ***kkįl*** 'hair'
= Fin. (*UAW*, 19) ***kalki***

kıl-['Yapmak, eylemek, etmek, kılmak'
= ET. (Orh.), OT. ***ḳıl-*** (DLT, KB)
< Tü. ***kıl-*** ~ Moğ. ***kil-***
< Altayca :****ḳı-l-*** '*yineleme eki*'

[**NOT** : Tü. **al-** eylemindeni /**-l-**/ fonemi de *yineleme* bildirir.] (Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 105)

DLT: ***ḳılġan, ḳılġu, ḳılıġ, ḳılınç, ḳılış-, ḳılma, ḳılmış, ḳıltur-***.
TT.: KIL- (GI/GIN/GISAL)
~ ġılmag (Az.)
kıl- (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)

Ş.Tekin, ***İştikakçının Köşesi***, s.208, not 26: **ḳıl-** < * **ḳı-l** (Bugün de eski devirde de **ḳıl-** artık pasifliğini kaybetmiş görünüyor ki Tunyukuk bile kitabesinin açılış cümlesinde kendinden bahsederken [***Ben özüm Tabgaç ilinde kılıntım***] yani '*Ben Çin'de doğdum.*' diyor. **Kıl-** şeklinin ne olduğu tam anlaşılmıyor. < ***ḳı-ş-** ?)

kılan 'Yapan, eden'
= ET., OT. ***ḳılġan***
< kıl-(ġ)an

kılavla-[(hlk.) 'Bilemek'
< kıl+aġu+la- 'kıl gibi ince yapmak'
[Krş. ET. *yüligü* 'traş eden ustura' ; *yülü-* 'traş etmek']

kılavuz 'Yol gösteren kimse, rehber'
= ET., OT. ***ḳulabuz ~ ḳulavuz*** (DLT)

GT. * ***ḳolovur*** 'lider'
< * *ḳolobur*
< * *kolabur* = OT. ***ḳolabuz, ḳolavuz*** 'rehber' [Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 2; ve not: 9, 10, 11]

TT.: KILAVUZ+ (LAMA/LA-/LUK)

Tü. > **KbRum.** *kulauzos, kulavji*

An.ağl.: ***gılavız, gılavuz*** (*DS.VI*, 2038) ; ***kulağuz, kılağı*** (*DS.VIII*, 2993)

K(>g)U(> ı)LAĞ(> v)U(> ı)Z

Tü.> **Kürt.** *kılavız, ḳelavız* (*DAO*, 280) ; **Ar.** (Mıs.) *kalāūz* ; (Sur.) *ḳalāuz* ; (Sud.) *ḳalāvūz* (*ALT K*, 89)

~ kolaġuz (Uyg., Osm.)
kolabuz (Doğ Tü.)
kolavuz (Doğu Tü., Çağ.)
kolauz (Çağ.)
kulaguz (Osm.)
kulavuz (İM., MA., Osm.)
kılavuz (Osm.)

KI(>o, u)LA[*V*](~B~G)UZ

= *yol båşlåvçi* (Özb.)
yol körsätkiç (Özb.)
yol kötsätküç (Uyg.)
yölgörkezici (Trkm.)
col körsötūçü (Kırg.)
jol bastsvşı (Kzk.)
yitäksi (Bşk.)
Eren (*TDES*, 236): YOK

kılçık 'Balıkların eti arasında bulunan diken gibi ince ve küçük kemik'
< *kı-l+çık 'küçültme eki'
TT.: KILÇIK+ (LI/SIZ)
~ kılsık (Bşk.)
kılşık (Kzk.)
kılçık (TatK.) (>Çer. *TLÇ* 37: *kęlçęk*; Çuv. *xęlcęk* >Çer. *ÇLÇ* 127 əlçik); Kürt. *ḳılçıġ* (*DAO*, 280)
kıltık (Özb.)
kıltırık (Uyg.)
kılkan (Kırg.)
kilçik (Çağ.)
gılçıg (Az.)
gılçık (Trkm.)

K(>g)I(>i)L+Ç(>t)I(>i)K(>g) +KAN

~ Moğ. (*KWb*. 231) ***kil-ga-sun***

Tü. > **Kürt.** *ḳılçıġ* (*DAO*. 280)

KIL + duruk (OT)

tırık 'balık va başak kılçığı' (Kırg.)
çık (Nog., KKlp.,Blk.)

SanalBaba

çik (Çağ.)
şık (Kzk.)
kan 'balık ve başak kılçığı'
~ **KİL** + **tanok** 'balık kılçığı'
tirik 'balık ve başak kılçığı' (Özb.)
tik 'balık ve başak kılçığı' (Özb.)

Eren (*TDES,* 236): < ***kıl+çık*** 'küçültme eki'
Doerfer (*TMEN,* 1509)
Clauson (*ED,* 619a)
Nişanyan (*SS,* 235): YOK

kıldır-['Kılmak işini yaptırmak'
< ***kıl-dır-***
TT.: KILDIR-(MA)

kılgı 'Uygulama, tatbik, ameliye'
< ***kıl-gı***
TT.: KILGI+(LI/N/SAL)

kılıbık 'Kazak karşıtı; karısının baskısı altında bulunan erkek'
< ? ***kıl+ibik***
TT.: KILIBIK+(LAŞMA/LAŞ-/LIK)
An.ağl.: ***gılibik, gilibik*** (*DS.VI,* 2042)

kılıç 'Uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silâh'
= ET., OT. ***ølılç*** (DLT)
< ***kıl+(ı)ç***
TT.: KILIÇ+ (LAMA/LA-/LI)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳlāṣ* ; (Ir.) *ḳılı:ç* (*ALTK*, 89) ; **Kürt.** *ḳılîç* 'çengel' (*DAO*, 281)

~ kılıç (Kırg., TatK., Uyg.)
kılıc (KarL., Küer.)
kılış (Kzk., Oyr., Leb., Kumd., Şor.)
kılıs (Sag., Koyb., Yak.)
kılınc (Az.)
kılıç (Özb.)
gılıç (Trkm.)

K(>g)ILI(>i)[N]Ç(>c, s, ş)
xęs (> Çer. *ÇLÇ.* 129 *iś*)

kılıçla-['Kılıçla çok sayıda adam öldürmek, kılıçtan geçirmek'
= OT. ***ḳılıçla-*** (DLT)
< ***ḳıl+ıç+la-***
TT. : KILIÇLA-(MA)

kılık[1] 'Bir kimsenin giyinişi, giyim, üst baş, kıyafet, kisve'
= OT. ***ḳılıḳ*** ~ ***ḳılḳ*** 'huy, gidiş' (DLT, KB)
< ***ḳıl-*** < * ***ḳī-l-***
TT.: KILIK+ (LI/SIZ/SIZLAŞ-MA/ SIZLAŞ-/SIZLIK)

Tü. > **Kürt.** *ḳılıḳ, ḳılıġ* (*DAO*, 280)

~ kılık (Uyg.)

kılık[2] (hlk.) 'Küçük' (*DS.VIII,* 2798)
< ***kıl-(ı)k***

kılınckı (hlk.) 'Kırlangıç' (*DAO*, 281)
Bk. **kırlangıç**

kıliç (hlk.) 'Meyve dallarını tutup çekmeye yarayan çengel'
< OT. ***kılıç*** (DLT)
TT.: KILIÇ (+bacak 'bacakları eğri olan/LAMA 'çaprazlama')
An.ağl. : ***kıyıç*** 'çatal ağaç' (*DS. VIII*, 2797)

Tü. > **Kürt.** *ḳılîç* 'serçe parmağı' (*KTS*, 182 ; *DAO*, 281) ; *ḳılınkı* 'kırlangıç' (*DAO*, 281)

kıl kuyruk 'Ördekgillerden kuyruğu sivri, tüyleri alacalı, gagası, ayakları mavi bir kuş'
< OT. ***ḳılḳuđruḳ*** 'ördeğe benzer bir kuş' (DLT)
KB.: ***ḳıl*** 'serçe'
~ ḳil kuyruği (Çağ., DTü., Sart.)
ḳıl kuş (DLT)
kıl kuyrık (Özb.)
kıl kuyruk (Kırg.)
kıl kõyrık (TatK.)
kılkıvrık (Osm.)

KI(>i)**L**+*KUYRUĞİ*
+ *KUŞ*
+ *KU(>ǒ,ı)Y(>v)RU(>ı)K*

kımdık, bk. **kıymık**

kımılda-['Yerinden biraz oynamak'
< * ***ḳīmıl*** 'hareket' +***da-***
TT.: KIMILDA- (MA/N-/NIŞ/TMA/T-/YIŞ)

SanalBaba

~ gımılda- (Az.)
gīmılda- (Trkm.)
kımildi- (Uyg.)
kımırlä- (Özb.)
kımirli- (Uyg.)
kıymılda- (Kzk.)
kıymıldo- (Kırg.)

K[*Y*]MI(>i)R(>L)-*L(~D)A(>ä, i)-*

kımıltı 'Hafif ve sürekli kımıldama'
< ****ķīmıl+tı***

kımız 'Kısrak sütünün mayalanması ile yapılan, az alkollü, ekşi, eski bir türk içkisi'
= ET., OT. ***kımız*** (DLT)
DLT: ***ømız almıla*** 'ekşi elma' ***ømızlan-***.
< ****ķım*** 'ekşilik bildiren sözcük' + ***(ı)z*** < **** ķımır***

Tü. > **İng.** *kumiss* 'fermented mare's milk'

~ kımıs (Bar.,Yak.)
(> Rus. *kımıs*)
kımız-dık (Kzk.)
kumıs (Sag., Koyb.)
xımıs (Hak., Soy.)

K(>x)I(>u)MIZ(>s)

ķımıran 'su katılmış süt' (Kzk., Kırg.)
ķımran (Kırg.)
xımırān (Tuv.)

K(> x)IMIR+*Ā(/A)N*

~ Moğ. (*KWb.* 231) ***kimu-r*** 'Kumıs Wasser' < ****kimu*** ~ Tü.***kım*** 'umrühren'; Hal. ***kimrān*** 'su katılarak inceltilmiş süt'

kın 'Bıçak, kılıç gibi kesici aletlerin kabı'
= ET., OT. ***ķın*** (DLT)
< ****ķīn***
~ kīn (Yak.)
kın (Kzk., Kırg., Nog., KKlp.)
kin (Çağ., Doğu Tü., Tar., Srt .)
kın-ap (Kız.)
ġīn (Trkm.)
xın (Tuva)
yĭnĭ (Çuv.) < ** yini* < *yını*
<<* *(ķ)īn* = AT. ****øīn***
(> OT. *ķīn* > Trkm. *ġīn*)

K(>g, x, y)I[<Ī](>ĕ)N+*Ĕ*

= Moğ. (Ramstedt, *AASF B 27:* s.239-251) ***ķui, kuy, kuyi*** < ****ķuńi***, Hal. ***xuy***, Klm. ***xŭ*** < < ****** *ķuβï(n)* < *******ķïβï(n)* (Lig. 199 ; T. Tekin, *Mak.I*, 60)
(*Tü.* ***kın*** *ile ilgisi yoktur.*)

Bu konu için bk.
Doerfer (*TMEN* 1610)
Clauson (*ED* 630-631)
Eren (*TDES* 236)

-KI4n (~ **-ġI4n**) 'Fiilden sıfat (ET'de ad) yapan ek'
akkın, çapkın, kaçkın, solgun, sargın, sürgün ..vb.

kına-['Ayıplamak'
< ET., OT. ***ķına-*** 'işkence etmek, cezalandırmak' (DLT) ; ***ķın, ķıyın*** 'ceza, işkence', ***ķına-*** (KB)
< ****ķīn*** 'ceza, işkence' (T. Tekin)
TT.: KINA- (MA/NMA/NAN-/YIŞ)
~ ***kīn*** 'zor, çetin', ***gīna-*** 'işkence etmek' (Trkm.)

kınayıcı 'Kınayan kimse'
< ***kına-y-ıcı***
< ET. ***ķınaġuçı*** (*EUTS*, 175)

kıncırak (hlk.) 'Tahterevalli'
< ***kī*** 'yansıma'+***n-cır-ak***
An.ağl. : ***kıcıngaç, kıcır, kıncırdak, kıncırgıç, kıncırık, cıncırlık, kındırgeç, kıngıraç, kıngırgıç*** (*DS. VIII*, 2807)

kıp-['Göz kırpmak'
< ***ķī-p-*** 'yansıma fiil'
TT. : KIP- (IK/IŞTIR-/KIP)

kıpık 'Yarı kapalı (göz)'
< ***ķī-p-(ı)k***
TT. : KIPIK+(LIK)

kıpırda-['Kımıldamak'
< ****ķī-p-ır+da-***, bk. **kıp-**
TT. : KIPIRDA- (K/KLIK/MA/N-/Ş-/TMA/T-)
~ kıbırda- (Krm., Tüm., Tob.)
kıymılda- (Kzk.)

SanalBaba

kıbırla- (Kzk.)
kıymıdō (Kırg.)
kımılda- (Osm.)
kımirlä- (Özb.)
kımirli- (Uyug.)
gımırda- (Az.)
gïmılda- (Trkm.)

K(>g)I(< ï)B(>M)I(>i)R(~L)
+D(~L)A(>i)-

kıpkızıl 'Her yanı kızıl veya çok kızıl'
= ET. ***ḳıpḳızıl*** (*EUTS*, 176)
< ****kı*+P**+ 'pekiştirme ünsüzü'
kız-(ı)l

kır[1] 'Kır rengi; gri at donu'
= ET., OT. ***ḳır*** (DLT)
< ****ḳīr*** (T. Tekin)
~ Trkm. gïr ; Hak. xır.
= Tung. ***kuri*** 'grau' (Räsänen, *V* 265)

Tü.> **Kam.** (Joki 183:) *kır* 'grau'; **Kürt.** *ḳır* (*DAO*, 282)

kır[2] 'Kırlık, step'
= ***ḳır*** 'kır, basık dağ, açık yer' (DLT)
< kır
~ kir (Çağ., Tar., Srt.)
h,ır (Hak.)
h,ir (Çuv.)
~ Moğ. (*KWb.* 232) ***kira***

Tü.> **Kürt.** *ḳır* (*DAO*. 282)

kır-['Kırmak, katletmek, öldürmek'
= ET., OT. ***ḳır-*** (DLT) ~ ***ḳırla-*** 'yerde çukurlar açmak, kazmak'
< kīr-

+kIr- 'Yansıma addan fiil yapan ek'

tükür- < ***tū/tüf*** + ***kür-***
tifir- < ***tīf*+*kir-*** (Ker./*KTS*, 337)
hınkır- < ***hın*+*kır-***
haykır- < ***hay*+*kır-***
bağır- < ***bā*+*kır-***
böğür- < ***bö:*+*kür-*** ..vb

Bu konuda geniş bilgi için bk. T. Tekin, ***Makaleler.I-Altayistik***, Ankara 2002: *On the Structure of Altaic Echoic Verbs in {-KIra}*, s. 149- 162.

kıraç, bk. **kır**[2]
TT. : KIRAÇ+ (LAŞMA/LAŞ-/LIK)

Tü.> **Kürt.** *ḳırac ~ ḳerac* (*KTS.*, 175 a)

kırağı 'Soğuk havalarda, su buğusunun yerde, bitkiler, ağaçlar ve öteki nesneler üzerinde donma sıyla oluşan ince buz billûru'
= ET., OT. ***ḳırağu*** (DLT) ~ Kıpç. ***kırav*** (*Ettuhf.*, 199)
<ḳır+ağu [~ +av]
TT. : KIRAĞI+ (LI)
An. ağl. : Ağızlarda farklı anlamları da var:
kırımsa, kığış, kıragı, kırav, kırca, kırço, kırmısa ,kırağı' (*DS.VIII*, 2826); ***ḳırav*** (Erciş/*DAO*, 283)
kırağı 'bıçak vb. araçların ağzındaki pürüz' (*DS.VIII*, 2814)

KIR+*AGI/+AV/+CA/+ÇO +IMSA/+MISA*

kırağı 'çevre, kıyı, kenar'
~ kıraa (Kumd.)
kırau (Kom.,Kzk.,Blk.,Krç.)
kırav (Bşk., Kzk.)
kıràv (Özb.)
kırā (Şor., Sag., Koyb.)
kıro (Uyg.)
kırō (KKlp., Kız.)
kırya (Yak.)
kılav (Bşk.)
kiraġu (Çağ., Doğu Tü.)
kirau (Çağ., Doğu Tü.)
kiravu (MA)
kiro (YUyg.), ***kirovluk*** 'kırağılı'
korav (TatK.)
kurā (Kum.)
kuru (Alt.)
kurū (Oyr.)
gırav (Trkm.)
gırov (Az.)
xırā (Soy.)
xıro (Hak.)

SanalBaba

K(> ġ, x) **I** (> i, o) **R**(>l) +***A***
(> ȯ, o, ō, ā, u, ū) ***Ğ*** *(> v)* ***I***
[> *AV, OV, O, Ō*]

~ Moğ. (KWb. 233) ***kirağu***

Tü. > **Kürt.** *ḳır* (*Kr.TS.* 182)~ *ḳırağü* (*DAO.* 282)

Eren (*TDES* 237): YOK

kıran[1] 'Kıyı, kenar, çevre, uç'

< *ḳıraŋ* < **ḳır*

An.ağl.: ***kıra, kıran, kırağ, kırağı, kırah, kırak, kıramık, kırancık,kırata, kırav,kıravga, kıravka, kıreş, kırkı*** (*DS.VIII,* 2815)

~ kıraŋ (MA., Kırg.)
ḳırıġ 'sınır, kenar' (Kırg.)
kir-an (Çağ.)
ḳirġaḳ 'kenar, kıyı' (Uyg.)

Tü.> **Kürt.** *ḳırağ ~ ḳerağ ~ kıran* (*DAO.*283)

Eren (*TDES,* 237): YOK

kıran[2] 'Kırmak işini yapan'

< *ḳır-an*

kıran[3] (hlk.) 'Tırpan'

< *ḳır-an*

kıran[4] (hlk.) 'Çoluk çocuk'

< ET. ***ḳız*** 'pahalı nesne'

(DLT)+***an*** 'çoklul eki : *eren, kızan* vb. gibi'

An.ağl.: ***kıran, kıranlık*** (*DS. VIII,* 2816); ***kızan, kezan, kırığan, kızılca*** (s.2860)

KIRAN+*LIK*
KIR[*RIĞ*]AN
KI(>e)Z+*AN*
+*IL+CA*

kıranlık[1], bk. **kıran**[4]

kıranlık[2] (hlk.) '1. Kıtlık, kutarlık; 2. kötülük, fenalık'

< *kır-an+lık*

kırbaç 'At ve benzeri hayvanlara vurma aracı'

< *kur* 'kemer, kuşak'+***baç***

TT.: KIRBAÇ+ (LAMA/LA-/ LANMA/LAN-)

Tü. > **Rus.** *karbaç*; **Mac.** *korbács*; **Ar.**(Lüb.) *kırbāc*; (Lib.) *kirbāj*; (Cez., Ir.) *ḳarbāc*; (Mıs., Sur.) *kurbāc*; (Sud.) *kerbāc* (*ALTK*, 89) ; **KbRum.** *kurpáji*

kırboz (hlk.) 'Sakalları yarı yarıya ya da yarısından fazlası beyazlaşan kimse'

< *kır+boz*

Tü. >**Kürt.** *kırboz* (*KTS*, 183)

kırca, bk. **kırcı**

kırcı (hlk.) '1. Dolu ; 2. ufak ve sert taneli kar'

< *kır-(ı)cı*

An.ağl. : ***kıcı, kıcır, kırca, kırça, kırçı*** (*DS.VIII*, 2818)

kırcı-[(hlk.) 'Kışın soğuk havalarda ufak ve sert taneli kar sepiştirmek'
bk. **kırcı**

kırcın 'Hayvan kıranı'

< *ḳır-cın*

kırç 'Kışın, sisli havalarda, ağaç dallarını, toprak çıkıntılarını kaplayan buz parçası'

< *ḳır* 'su bendi, germeç'
(DLT) +***ç***

kırç-[(hlk.) '1. Bir vuruşta biçmek; 2. bir şeyin çekerken koparmak; 3. bir şeyi dişle kesmek, koparmak'
< ****kır-*** '1. yok etmek, telef etmek, öldürmek; 2. hayvan kesmek; 3. koparmak'+***-ç-*** 'fiilden fiil yapan ek'

kırçıl 'Kırlaşmaya başlamış, kır renkli'
= OT. ***ḳırġıl*** (DLT)

<ḳır+çıl***

TT.: KIRÇIL+(LANMA/LAN-/ LAŞMA/LAŞ-)
< ***kır+çıl***

An.ağl.: ***kırçal, kırçav, kırçıl, kırço, kırgıl*** 'kır saçlı insan ya da kır tüylü hayvan' (*DS. VIII*, 2818)

SanalBaba

kırdır-['Kırmak işini yaptırmak'

< *kır-dır-*

TT.: KIRDIR-(MA/TMA/T-)

kırej, bk. **kir**

OT. ***kir*** (DLT) > Kürt. *ḳırej* (*KTS*, 183; *FKT*, 83);
ḳıret 'kirli' (FKT, 61)
ḳıréti 'çirkinlik'
ḳıréjahî 'kirlilik' (KTS, 183)
ḳıréjbûn 'kirlenmek'
ḳıréjî 'kirli'

kırgın '1. Bir kimseye gücenmiş, gönlü kırılmış; 2. toplu ölümlere yol açan hastalık'

< *kır-gın*

TT.: KIRGIN+(LIK)

NOT: **-gIn** eki TT'nde çok işlek bir fiilden ad yapım ekidir: *sargın, yangın, sürgün, kırgın, sapkın, durgun, ergin*...vb.

kırı (hlk.)'Sıpa'

< *kırı kıru/kırık kırık/kıri/ kıri kıri/kır kır/kırr kırr/kiri kiri/ kirik kirik / kir kir* 'at ve eşek çağırma ünlemi' (*DS. VIII*, 2824)

< *kır(~kir~kur~kür)* 'yansıma' **+*(I)k*** 'küçültme eki'

An.ağl.: ***kırı, kıdık, kırık, kıri, kırik, kıro, kiri, kirik, kirrik, körük, kurik, kürü, kürük***
'eşek yavrusu, sıpa'
(*DS.VIII*, 2822)

Tü.>**Zaza.** *kırrêkı* 'tay, sıpa'
~ *kırrı* (*ZTS*, 187)

Krş.: ***kırkır*** 'kurbağa'; ***kırkır*** 'yaban ördeği' (*DS.VIII*, 2829)
< **yansıma.*
kırkır 'dedikodu' < **yansıma*

Eren (*TDES*, 238): < Erm.
Dankoff (*ALT*, 801): < Erm. **k'uŕak** 'donkey foal' < Pehl. **kurrak** > Fars. **kürra**; Kürt. **kuri, kurik**.

YANLIŞTIR. Çünkü, **kır~kir~kür~kür** ve türevleri Türkçede (Anadolu ağızlarında) de vardır. Türklerin de kullandığı bir yansımayı '*alıntı*' olarak göstermek ne derece doğru olur?

kırıcı '1.Kırmak işini yapan; 2. kaba, sert, çevresindekileri inciten'

< *kır-ıcı*

TT.: KIRICI+(LIK)

kırık[1] '1. Kırılmış olan ; 2. melez ; 3. tam nota göre düşük olan not'

< *kır-(ı)k*

TT. :KIRIK+(ÇI/ÇILIK/LA-/LIK)

Tü. > **Kürt.** *ḳırıġ* (*DAO*, 284)
~ gırıg (Az.)
= *kıyrağan* (Kzk., Kırg.)
sınık (Trkm.)
sınğan (Kırg., TatK.)
sinık (Özb.)
sunuk (Uyg.)
hınğan (Bşk.)
dövük (Trkm.)

kırık[2] (hlk.) 'Karga'

< *kır*[r]*ık* 'yansıma'

Krş. OT. ***kırkuy, karguy, karkuy*** 'atmaca' (DLT)

kırık[3] (hlk.) 'Boğaz'

< OT. ***ḳır-*** 'kazımak, bir şeyi kökünden çıkarmak' (DLT) + ***(ı)k***

An.ağl.: ***ḳırrik*** (Özalp/*DAO*, 284)

Tü. > **Kürt.** *ḳırık* 'boğaz, gırtlak' (*KTS*, 183; *FKT*, 83)

kırıl-[1]**[** 'Kırmak işine konu olmak'

< *kır-(ı)l-*

kırıl-[2]**[** 'Gücenmek'

TT.: KIRIL-(GAN/GANLIK/IŞ/MA)

< *kır-(ı)l-*

= *küŋil kırıl-* (Bşk., TatK.)
inci- (Az.)
ınca- (Trkm.)
töş- (TatK.)

kırım[1] 'Katliâm'

< *kır-(ı)m*

NOT: Fiilden ad yapan **-(I)m** eki TT'nde çok işlektir: *alım, satım, verim, durum, dürüm, yorum, sürüm, görüm*...vb.

kırım[2] (hlk.) 'Tırpan'

SanalBaba

< *kır-(ı)m*

Tü. > **Kürt., Zaza.** *kırım* (*DAO*, 284)

kırım kırım 'Kırıtarak, kırıta kırıta'

< *kır-(ı)m*

kırın-['Yürürken salınmak'

< *kır-(ı)n-*

kırınım ***YT.*** 'Difraksiyon'

< *kır-(ı)n-(ı)m*

kırıntı 'Bir şeyden ayrılan küçük parça'
= OT. ***kırındı*** 'her şeyin kırıntısı, kazıntısı, soyuntusu' (DLT)

< *kır-(ı)ntı* [< *-(ı)n-tı*]

TT. : KIRINTI+(LI)

An.ağl.: ***kırıntı*** '1. kurumak üzere kesilip bırakılan odun; 2. yemiş, çerez' (*DS.VIII*, 2826)
~ gırıntı (Az.)
kirindi (Uyg.)
= *kıyındı* (Kzk.)
kıykım (Kzk.)
küküm (Kırg.)
külke (Trkm.)
uşak (Kırg.)
uşåk (Özb.)
uşşak (Uyg.)
uvåk (Özb.)
uvak (Uyg.)
ügindi (Kzk.)

kırış-['Bir yüzeyin düzgünlüğü bozulmak'

< *kır-* 'kırmak'**+*-(I)ş-***

OT.: ***kırış-*** 'kazımakta ve sıyırmakta yardım ve yarış etmek' (DLT)

TT.: KIRIŞ- (IK/IKLIK/IKSIZ/MA/TIRMA/TIR-)

An.ağl.: ***kırış-*** '1. öfkeden yüz buruşmak; 2. öküzler toslaşmak (*DS.VIII*, 2828)
~ gırış- (Az.)
koruş- (Uyg.)
bırıs- (Kzk.)
bürüş- (Özb., Trkm.)
pürüş- (Uyg.)
tırış- (Kırg.)

K(>g, b, p, t)I(~ü)RI(~ü)Ş(>s)-
= *ğıcimlän-* (Özb.)
böklen- (Bşk., TatK.)
uypalan- (Kzk.)
tavşal- (TatK.)
yığrıl- (Trkm.)

kırıştır-['Oynaşmak'

< *kır-(ı)ş-tır-*

TT.: KIRIŞTIR-(MA)
~ kırında- (Kzk.)
= *kılıktan-* (Kırg.)
kılıklan- (Uyg.)
kılımsu- (Kzk.)
kılançıkla (TatK.)
kılansıklan- (Bşk.)
kıyşanda- (Bşk.)
oynaş- (Az., Trkm., Uyg.)
oynäş- (Özb.)

kırıt-['Hoş görünmek çabasıyla cilveli jest ve mimikli davranışlarda bulunmak'

< *kır-(ı)t-*

TT.: KIRT-(IM/IŞ/KAN/KANLIK/MA)
~ kılıktan- (Kırg.)
kıltay- (Bşk., TatK.)
kıyşanda- (Bşk.)

kırıtım 'Kırıtmak işi'

< *kır-(ı)t-(ı)m*

kırk 'Otuzdokuzdan sonra gelen sayının adı; 40; XL'
= ET., OT. ***kırk*** (DLT)

TT.: KIRK+ (INCI/LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LAR/LI/LIK)

An.ağl.: ***kik*** (Rize/*RİA*, 1/141)

kırk-['Koyun ve keçinin yününü makasla kesmek'
= ET., OT. ***kırk-*** (Uyg., DLT)

< *kır-* 'parçalamak, kırmak' (*EUTS*, 176) **+*-k-***

TT.: KIRK- (I/ICI/ILMA/IL-/IM/MA/TIR-)

An.ağl.: ***kırklık, kırkaç, kırkılık, kırkma, kırknık, kırtlık*** 'davar kırkılan makas' (*DS.VIII*, 2830)
~ gırh,- (Az.)
gırk- (Trkm.)
kırk- (Bşk., Kzk., Kırgf.,

SanalBaba

Özb., Uyg.)
= *cön alu* (TatK.)
yon alıv (Bşk.)
kis- (TatK.)
= Moğ. ***kirġa-*** ay.< *kiru- (kir-u-)*
'küçük parçalar hâlinde kesmek'

kırkı 'Koyun vesair hayvanların yapağısını kırpmaya mahsus büyük makas'
< OT. ***kır-k-*** (DLT)+***-ı***
(krş. **kırklık**)

kırkıl-['Kırkmak işi yapılmak'
= OT. ***kırkıl-*** (DLT)
< kır-k-(ı)l-

kırklık (hlk.) 'Kırkım makası'
< OT. ***kır-k***-(DLT)+***-lık***
TT.: KIRK-(I 'makas' (*BTS*, 718 b)/MA/TIR-)
An.ağl.: ***kırklık, kırkaç, kırkılık, kırkma, kırknık, kırtlık*** 'davar kırkılan makas' (*DS.VIII*, 2830)

KIRK-*LIK/-AÇ/-ILIK/-MA/*
-NIK/
KIRT(<K)-*LIK*

kırlangıç 'Geniş gagalı, çatal kuyruklu, ince uzun kanatlı, küçük göçebe kuş'
= ***karlıġaç*** (*EUTS*, 169)
~ OT. ***karlıġaç~karġılaç*** (DLT)
< kar(ı)lı+gAç

[NOT. *karlıgaç* biçimi *kargılaç*'ın göçüşmeli biçimidir. Krş. Tel. *karılık* 'die Schwalbe', *karılıgaş* (*Wb.II*, 176)]

TT.:KIRLANGIÇ (balığı/dönümü/fırtınası/kuyruğu/otu)
An. Ağl.: ***karlangaç, karılgaç, karlanğıç, karlankuş, karnakuş*** (*DS.VIII*, 2664)

KARLANG(>ğ)A(~I)Ç
KAR[LAN/NA]KUŞ
KARILGAÇ

Ayrıca bk.
karlanguç 'karda gezmek için kullanılan bir araç'
kırlangıç 'sığırların dilinde oluşan siyah kabarcıklar'

kırlangıç 'öküz arabasında arka dingil ve tekerlekleri özeğe bağlayan çatal ağaç'
kırlangıç 'portakal büyüklüğünde ve kavun biçiminde, kokulu, sarı ya da yeşil kabuklu meyvesi olan bir bitki'

~ karlığaç (TatK.)
karlığaş (Kzk., Tel.)
karligas (Bar.)
karligaç (Tar.)
karlagaç (Çağ.)
karlaguç (AH.)
karlavuç (AH.)
karlagas (Sag.)
karlagaş (Oyr.)
karlāç (Kumd.)
karlāş (Şor)
karlugaç (Çağ.)
karlugas (Az.)
karılıgac (Küer.)
karılıgaş (Tel.)
karılgas (Kzk.) < ***karlıgaş***
kardığaç (Kırg.)
kaldirğàç (Özb.)
kaldir(i)gâç (Özb.)
kalğaç (Uyg.) < ***karlıgaş***
garlavaç (Trkm.)
garan guş (Az.) (*KTLS*; Räsänen, *V* 238)

KAR +	*LI*	GAÇ/GAŞ
	Lİ	GAÇ
	LU	GAÇ/GAS
	DI	GAÇ
	IL(ı)	GAS
	ILI	GAC
	LA	GAÇ/GAS/ GAŞ
	LA	GUÇ
	LĀ	Ç/Ş
GAR	*LA*	VAÇ
KAL +	*DİR(İ) / DIR(ı)*GÂÇ GAÇ	

Kırlangıç (< ***karlanguç*** < ***karlugaç***) sözünün **+gaç** küçültme ekiyle (**karılıgaç**) kurulduğu görüşü yanlıştır. Bu adın **+laç** ekiyle yapıl-

SanalBaba

mış olduğu da yanlıştır. Eren (*TDES*, s. 238) de bunların yanlış olduğunu belirtir.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere sözcüğün kökünde **KAR (>GAR)** ve **KAL** hecesi bulunmaktadır. Orta hece: **LIG/LİG/DIG/ILIG/LAV** ve **DIR(ı)G**'dır. **LĀ**'daki uzama **-g** düşmesi ile oluşmuştur. Sondaki +(*A* [> å]) ***Ç / Ş*** *küçültme eki* olup, ***çebeç/çebiş/cebis/cibiş/cemiş/çemiş*** 'bir yaşındaki keçi yavrusu' (*DS.III*, 1099) sözcüğünde de bu ek bulunur. Sanırım, sözcüğün çözümü bu kök ve eklere bağlıdır.

kırk bayır 'Şirden'

< ***kırk*** ve ***bayır***

An.ağl.: ***kırkbayıl, kırkkıvrım, kırkdilim, kırkyaprak.***

kırma '1. Kırmak işi; 2. kumaşı katlayarak yapılan giysi süsü;3. melez'

< ***kır-ma***

TT.: KIRMA+(CI/LI)

kırnak '1. Cariye ; 2. çalımlı, süslü kimse ; 3. güzel, titiz, ; 4. cilveli'

= OT. ***kırnak, hız, kırkın, kız*** 'cariye' (DLT)

< ****kīz***

kırp-['Kesmek, kırkmak, parçalara ayırmak'

< ****kı-r-p-***

TT.: KIRP-(IK/ILMA/IL/INTI/TIR-)

kırpık '1.Kırpık olan ; 2. bölük pörçük'

< ****kı-r-p-(ı)k***

kırpış-['1. (Göz kapakları) çok ışıktan sık sık kırpılmak ; 2. (ışık) yanıp söner gibiolmak'

< ****kı-r-p-(ı)ş-***

TT. : KIRPIŞ-(MA/TIR-/TIR MA)

kırpıştır-['Göz kapaklarını çabuk çabuk açıp kapamak, kıpmak'

< ***kır-p-(ı)ş-tır-***

An.ağl. : ***kirpiştir-*** (*YKS*, 58)

kırrığan, bk. **kıran** ve **kızan**

kırp yat-[(hlk.) 'Tavuğun kuluçkaya yatması'

< ***kırp*** 'yansıma'

Krş. **gurk, kurk**

kırtık (hlk.) 'Çok incelmiş sabun parçası'

< ***kırt*** 'kısa' (DLT)+-***(i)k*** küçültme eki'

Tü. > **Kürt.** *kırtık, kırtik, kırtıkik* 'birazcık, azıcık, bir parça' (*DAO*, 285)

kırtiş (hlk.) 'Yüzdeki kırışıklıklar'

< OT. ***kırtış*** 'yüz rengi, yüz' (DLT)

An.ağl.: ***kırtış*** (*DS.VIII*, 2838)

Tü. > **Kürt.** *kırtiş* (*DAO*, 286)

kıs-['Azaltmak, alçatmak'

= OT. ***kıs***- 'kısaltmak, kıstırmak' (DLT)

OT.: ***kısġa, kısġaç, kısık***

TT.: KIS- (A ve türevleri / IK ve türevleri / IM ve türevleri / INTI/ IR/IŞ/IT ve türevleri/KAÇ)

~ hĕs- (Çuv.) < ****kıs***- (= Moğ. ***kisa***-)

kısa '1.Boyu, uzunluğu az olan ; 2. kestirme ; 3. Ayrıntısı çok olmayan; 4. (zf.) Kısaca'

= ET. ***kısġa*** (*EUTS*, 176)

~ OT. ***kısġa*** (DLT)

< ****kıs-ġa/ka***

TT. : KISA+ (CA/CIK/LIK/LIŞ/L-MA/L-/LTILMA/LTIL-/LTIM/ LTIŞ/LT-/LTMALI/LTTIR-)

~ kılgas (Yak.) < *kılġa*- 'kısalmak'

kıska (TatK., Kzk., Kırg.)

kısa (TT.)

ġısa (Az.9

ġısġa (Trkm.)

K(>ġ)IS[K/Ġ]A

Tü. > **Zaza.** *kısa* 'kaplumbağa' (*DAO*, 286)

~ kıska (Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)

gīsğa (Trkm.)

gısa (Az.)

K(>g)IS+K(>ğ)A/+A

= *tokor* (Bşk.)

tokos (Bşk.)

kältä (Özb.)

SanalBaba

kaltä (Uyg.)
~ käsä (*kestirme*) (Az.)
kıska *yul* (Bşk.)
kıska (Kzk., Kırg.)
eŋ kıska (Kzk.)
kıskaça (Kırg.)
kıska *(yol)* (Özb., Uyg.)
kıska *(yul)* (TatK.)
gīsğa *yōl* (Trkm.)

kısal-['Kısa duruma gelmek'
< *kıs-a+l-*
TT.: KISAL-(MA/TIL-/TIL-MA/TIM/TIŞ/T-/TMA/TMA-LI/TTIR-)
An.ağl.: ***gıssa*** (*DS.VI*, 2062)
TT.: bk. KISA
~ kıskar- (Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
gīsğal- (Trkm.)
gısal- (Az.)

kısıt 'Kişinin yutttaşlık haklarının yargı tarafından kaldırılması'
< *kıs-(ı)t*
TT.: KISIT+(LA-/LAMA/LA-NIŞ/LAN-/LANMA/LAYICI/LI/LILIK)

kısık '1. Kısılmış olan ; 2. (ses için) boğuk'
= ET. ***kısıġ*** (*EUTS*, 176)
~ OT. ***kısıġ*** 'kısı, hapis, sıkıntı' (DLT) ~ ***kısıġla-***
< **kıs-ıġ* [> *k*]
TT.: KISIK+ (LIK)
= Çuv. ***xezek*** 'dar, kısık'

Tü. > **Zaza.** *gızg, gizk* 'kısık gözlü, mavi gözlü' (O. Özer, 119)

kısıl-['Hacmi, niteliği,gücü azalmak'
= OT. ***kısıl-*** (DLT)
< *kıs-(ı)l-*
TT.: KISIL- (IŞ/MA)

kısım 'Avuç'
< *kıs-ım*
TT.: KISIM+ (LA-)

kısın-['Tutumlu davranmak'
< *kıs-ın-*
TT.: KISIN- (TI/TILI/TISIZ)

kısıntı 'Kısma, azaltma"
< *kıs-ıntı* [< *-(I)n-tı*]
TT.: bk. **kısın-**
~ kıskartıv (Bşk.)
kıskartuv (Kzk.)
kıskartū (Kırg.)
kıskartiş (Özb., Uyg.)
kıskartu (TatK.)
gīsğaltma (Trkm.)
gısıntı (Az.)

kısır[1] 'Üreme imkânı olmayan, döl vermeyen (insan veya hayvan) ileürün vermeyen toprak'
= OT. ***kısır*** (DLT)
< *kıs-ır*
TT.: KISIR+(GAN-/LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIRMA/LAŞTIR-/LIK)
~ kıtıt 'genç kısrak' (Yak.)
< * *kısıt*
ġısır (Trkm.)
xĕsĕr (Çuv.) < * **kıs-** (Bk.)

Nişanyan (SS, 236): **kısır**[1] = ***ET.*** *kısır* doğurmayan insan veya hayvan (xı)
* ***Ar.*** *qasr* (eksiklik, kusur) sözcüğüyle ilişkisi olması ihtimal dahilindedir.

YANLIŞTIR. Çünkü, **kıs-** fiili bu sözcük için yeterli anlamı vermektedir.

kısır[2] 'Bulgur, soğan, biber ve maydonoz ile yapılan yemek'
< *kıs-ır*

kıska 'Tohumluk küçük soğan'
= OT. ***kısġa*** (DLT)
< *kıs-ġa*
An.ağl.: ***gısga, gısğa, gısha, gıska*** (*DS.VI*, 2062) ~ ***kıska, kıhsa, kısga, kihsa, kisga*** (*DS.VIII*, 2842)
~ çıska (Ker.)
tıska (Kif., Tuz.)

Tü.> **Zaza.** *kesha* 'arpacık soğanı' (*ZTS*, 180); **Kürt.** *kısbe* (*DAO*, 286) < ***kıs-*** [/b/ türemedir)+***-e*** (< ***a***)

kıskaç 'Bir şeyi tutup sıkıştırmaya yarayan kerpeten, pense gibi araç'
= ET. ***kısġaç*** ~ ***kısḳaç*** (*EUTS*,

SanalBaba

176)
~ OT. ***kısġaç*** (DLT)

< *kıs-ġ(~ķ)aç*

TT.: KISKAÇ (gözlük)
~ kıtax < **kısaķ*, *kıtaġas* < **kısaġaç* (Yak.)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ķısāc* (*ALTK*, 90); **Zaza.** *kıskaç* 'cımbız' (*DAO*, 286)

An.ağl.:***gısğaç*** 'kerpeten, pense vb. aletler' (*DS.VI*, 2062) ~ ***kıskaç, kısaç, kısgeç, kıstır*** (*DS.VIII*, 2842)

KIS-*K(>g, ğ)A(>e)Ç*
-AÇ
-TIR

~ kıskaç (Kırg., Uyg.)
kıskaş (Kzk.)
kıskıç (Özb., TatK.)
kıskıs (Bşk.)
kısgaç (Az.)
kısğıç (Trkm.)
kısaç (Trkm.)

KIS-[*K(>ğ)*]A(>ı)Ç(>ş, s)

kıskan-['Sevgide veya kendisiyle ilişkili şeylerde bir başkasının ortaklığına veya üstün durumda görünmesine dayanamamak'
= OT. ***kısġan***- (DLT) ~ ***kısırkan***-
< * ***kızġa***-[< ***kız*** 'hasis'+***ġa***-]***n***-

Krş. **ET.** ***kızġaķ*** 'hasis, cimri'
kızsız 'gözü tok'
< ***kız+ġaķ/+sız***
(*EUTS*, 178)
AH., Tarj. ***kışkan***-
Bulg. ***kısġan***-
CC. ***kızġan***-
Tuhf. ***kızġan-, kızġanşaķ***

TT. : KISKAN- (Ç/DIRMA/DIR-/ILMA/IL-/IŞ/MA)
~ ġısġa- (Az.)
ġısġan- (Trkm.), ġısġanç
kızġan- (Kzk., Uyg., TatK.)
kızığ- (Bşk., Trkm.)
kızġan- (Kırg.)
ķıðġan- (Bşk.)

K(>ġ)IZ(< δ; s)-*ĠA*-
-*ĠAN*-
-*IĠ*-

= *könlä*- (Bşk., TatK.)
könläş- (Bşk., TatK.)

kıskanç 'Kıskanma huyunda olan'
= OT. ***kısġan***- (~ ***kısırķan***-)+***ç***

< *kız+ġa-n-ç*

TT. : KISKANÇ+ (LIK)
~ kıskanç (TT.)
kıskanış (Kzk.)
kıskanşak (Kzk.)
kıskançāk (Kırg.)
kıskançik (Özb.)
kıskançuk (Uyg.)
kızığuçi (TatK.)
ġısġanc (Az.)

KIS + *ĠA-N-Ç (>c, ış, şak, çāk, çik, çuk)*
KIZ + *IĠ – U- Çİ*

kısmık (hlk.) 'Cimri'
An.ağl.: ***kısnık*** 'Orta Anadolu' (N. Özkan)

< *kıs-m(/n)ık*

NOT: ***-mIk*** eki, fiilden ad yapan ek olup, pek fazla işlek değildir: *kusmuk, atmık.*

kısrak 'Dişi at'
= OT. ***kısraķ*** (DLT: *adgır kısır kişnedi.* I, 235)

< ***kısır*** 'gelt' (Räsänen, *V* 268) 'barren'+***Ak***

(*OTWF*, 42)
< **kısıt* 'genç kısrak'
An.ağl.: ***gısırak*** (*DS.VI*, 2062)
~ kıstrak (Kom.)
kısrac (Çağ.)
kisrag (Çağ.)
kęsrɛ (Çuv.)
kıtarax (Yak.)
kıtırax (Yak.) < * *kısıraķ*
kızırak (KKırg., Soy., Tuv.)
kuzarak (Leb.)
xızırax (Hak.) < DLT. *kısraķ* < *kısır*
ġısraġ (Az.)

K(>g, x)**I**(>i, ę)**S**[***T***]**RAK**(>g, c, x)
KI(>u)**Z**(~T)**I**(>a)**RAK**(>x)

SanalBaba

= *biyä* (Bşk., Özb., TatK.)
biye (Kzk.)
bē (Kırg.)
baytal (Trkm., Uyg.)

M. Erdal (s. 42): **kısır** 'sterile, barren' {+*Ak*} eki ile türetilmiş bir ad (küçültme) olduğunu kabul etmiyor.
Fakat, OT (*DLT*, I, 235)'te: kısır 'kısrak' anlamındadır.
= Yak. kıtırax/kıtarax *'kısrak'* ; **kıtıt** 'genç kısrak' < * **kısıt** (T. Tekin, *Mak.II*, 373-374)

kıstak 'Bir yarımadayı karaya bağlayan, iki yanı su, dar kara parçası'

< *kıs-ta-k*

kıstır-['İki şey arasında bırakarak sıkıştırmak'
= OT. ***kıstur-*** (DLT)

< *kıs-tır-*

TT.: KISTIR-(MA/IL-/ILMA)
~ ġısmaġ (Az.)
ġısmak (Trkm.)
kıstır- (Kzk., Kırg., TatK.)
kıstir- (Özb.)
kıstur- (Uyg.)
kıs- (Kzk., Kırg.)
= *sıh,dır-* (Az.)
gapca- (Trkm.)

kıstırgaç '1. Saç tokası; 2. çamaşır mandalı'

< *kıs-tır-gaç*

Krş. **kıskaç**
An.ağl.: ***kısdırgaç, kıstırgaç, kıstı, kıstırma*** (*DS.VIII*, 2840)

KIS-*T(>D)IR-GAÇ*
-TI
-TIR-MA

kış[1] 'Dört mevsimden en soğuk olanı'

= ET., OT. ***kış*** (EUTS ; DLT)
DLT.: ***kışlağ, kışlağlan-, kışla-, kışlat-, kışlık.***
TT.: KIŞ+ (LA/LAK/LAMA/ LA-/LAT-/LIK)
~ kış (Bşk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)
kıs (Kzk.)
gış (Az., Trkm.)

K(>g)IŞ(>s)

kış[2] (ünl.) 'Tavuk gibi kümes hayvanlarını kovalamak için çıkarılan ses'
< ***kīş*** ! yansıma
TT. : KIŞ+ (KIRTI/KIRTICI/ KIRTICILIK/KIRTILMA/KIRTIL-/KIRTIŞ/KIRTMA/KIRT-/ KIŞLAMA/KIŞLA-)
An.ağl.: ***kışe kışe, kışı kışı, kış kış, kış kışa, kış kışt, kışov kışov, kiş kiş*** 'kümes hayvanlarını kovalama ünlemi' (*DS.VIII*, 2845)

Tü. ***kış*** = **Kürt.** *kışkış* 'köpeği saldırıya geçirmek' (*KTS*, 211)

kışın 'Kış mevsinde, kış süresince'

< *kış+ (ı)n* 'vâsıta hâli eki'
~ kışın (Bşk., Kırg., TatK.)
kışīn (Trkm.)
kışda (Az.)
kışdä (Özb.)
kışta (Az., Kırg., TatK., Uyg.)
kışına (Trkm.) < ***kış+ı+n+a***

KIŞ+*I(~Ī)N/+INA*
+D(< T)A(>Ä)

kışkırt-['Tahrik etmek'
< ET.(Orh.) ***kikşür-*** 'kışkırtmak'

[Bu sözcük T. Tekin tarafından *kikşürmek* okunmuştur. Daha önce *kiŋşür-, kiŋeşür-* olarak okunurdu.]

~ OT. ***kikçür-*** (DLT) [***kik-içür-*** < * ***kik-*** 'bilemek, keskinleştirmek, keskinleştirmek amacıyla vurmak']
Huast. ***kikşür-*** (Clauson, *ED* 714: *kişig kikşürü sözle-* 'halkı karşılıklı olarak düşmanlığa kışkışkırtmak')
TT.: KIŞKIRT-(I/ICI/ICILIK/ IL-/ILMA/IŞ/MA)
An.ağl.:***kışkır-, kıstala-, kıstet-, kışkış et-*** '1.köpeği ısırmaya ve havlamaya kışkırtmak ; 2. kışlemak' (*DS.VIII*, 2846)

SanalBaba

~ işkitmeğ (Ker.)

kışkışla-['Kümes hayvanlarını kovalamak'

< ***kīş kīş+la-***

kışla 'Askerlerin toplu olarak barındığı büyük yapı'

= ET., OT. ***ḳışlaġ*** (DLT)

< ***kış+la-ġ***

An.ağl.: ***kışla*** '1. koyun ve keçi sürülerinin gecelediği ya da kışın barındıkları kapalı ağıl; 2. köye yakın tarla; 3. yakın köye gönderilen kışlık eşya'(*DS.VIII*, 2846)

NOT:Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm. ve Uyg. Türkçelerinde ***kışla*** sözcüğü yoktur.
(bk. *KTLS*, 480-481), bk. **kışlak**

Tü. > **Ar.** (Lüb.) *ḳışla*; (Fas., Ir.) *ḳışlāḳ* ; (Sur.) *ḳişlā* ; (Sud.) *ḳişlāḳ* ; (Mıs.) *ḳuşlāḳ* (*ALT K*, 90) ; **Kürt.** *kışle* (*DAO*, 286)

kışla-['1. Kış olmak; 2. kışı bir yerde geçirmek'

= ET., OT. ***ḳışla-*** (DLT)

< ***ḳış+la-***

kışlak (hlk.) 'Kışın barınılan yer'

= ET., OT. ***ḳışlaġ*** (DLT)

< ***kış+la-ġ***

~ kıştağ (Tuv., Şor.)
ḳışlaġ (Hlç.)
ḳışlāġ (Hlç.)
kıştu (Alt.)
ġışlaġ (Az., Trkm.)
xıstağ (Hak.)

K(>ġ)IŞ+*LA(<Ā)K(~ ġ)*
+*TAĞ*
+*TU*

kışlık 'Kışa özgü ,kış için'

= ET., OT. ***ḳışlıḳ*** (DLT)

< ***kış+lık***

kışr, bk. **kırtiş**

kıt[1] 'İhtiyaca yetmeyecek kadar az'

< ***kız** 'pahalı' (DLT): ***ḳızu-*** 'pahalılanmak'; ***ḳızlan-*** 'pahalı bulmak'

DLT'te **kıt** biçimi yoktur.

TT.: KIT+ (LAŞMA/LAŞ/LIK)

~ kıt (Bşk., TatK.)
gıt (Az., Trkm.)
hıs (Uyg.)

K(>g, h)IT(>S)

= *yuk* (Az., TatK.)
az (Kırg., Özb., Uyg.)
tapşı (Kzk.)
cetişpegen (Kırg.)

kıt[2] 'Kuru ve gevrek ses'

< ***kīt***

TT.: KIT+(IR/IK)

kıtık 'Minder ve yastığa doldurulan yün, pamuk vb. parçaları'

= ET. ***ḳıtıḳ*** (*EUTS*, 177)

< ***kīt*** 'yansıma'***+(ı)k***

TT.: KITIK+ (LAMA/LA-/LI)

kıtlık 'İhtiyaca yetmeyecek derecede azlık'

< OT. ***ḳız+lık*** , bk. **kıt**

kıv (hlk.) 'Yazgı, baht'

= ET., OT. ***kıw*** 'devlet, kut, baht' (DLT)

< ***kıw***

kıvan-['Övünülecek bir olaydan dolayı sevinmek, iftihar etmek, memnun olmak'

< OT. ***ḳıw ~ ḳuw*** (DLT)
+an-

TT.: KIVAN-(Ç/ÇLI/IŞ/MA)

An.ağl.: ***kıvan*** 'ahmak,şaşkın'; ***kıvanç*** 'sevinç'; ***kıvandır-*** 'sevindirmek'; ***kıvan-, kıvlan-, kuvan-*** 'sevinmek' (*DS.VIII*, 2849); ***kıvan-*** 'iş görmeye özenmak'

kıvanç 'Övünç, iftihar; sevinç'

< OT. ***kıw ~ kuw*** 'devlet, kut, baht' (DLT)+***an-ç***

TT.: KIVANÇ+ (LI)

~ kıvanıs (Bşk.)
kıvanış (Kzk.)
kuvànç (Özb.)
kubanıç (Kırg.)

SarfiBaba

kuanıç (TatK.)
guvanç (Trkm.)
güvenc (Az.)

K (>g) **I** (~ **U**/ü) **V** (>b) +
***AN*+Ç**(/c)

kıvıl (hlk.) 'Kıvılcım'
< ****kıv*** 'yansıma'+***(ı)l***
Bk. ET., OT. ***kıw, kıv ~ kuw*** 'devlet, kut, baht' (EUTS; DLT)

kıvıl kıvıl 'Toplu olarak hareket etmeyi anlatır'
< ***kıv+ıl*** 'yansıma'

kıvılcım 'Yanmakta olan bir maddeden sıçrayan küçük ateş parçası'
< ***kıv+ıl+cım***
TT.: KIVILCIM+ (LANMA/LAN-/LI/SIZ)
~ gığılcım (Az.)
= *uçkun* (Kırg.,Özb.,Uyg.)
uççğun (Trkm.)
uşkın (Kzk.)
oçkın (TatK.)
oskon (Bşk.)

U(>o)**Ç**(>s, ş)**K**(>ğ)**U**(>ı, o)**N**
çatkı (TatK.)
calın (Kırg.)

kıvır-['1. Bükmek; 2. kenarından katlamak'
< OT. ***kıw-*** 'çekmek, düzeltmek': *kıwal* 'çekme, düzgün' (DLT)+ ***-(ı)r-***
TT.: KIVIR- (CIK/IŞ/MA/T-)
An.ağl. : ***kıvır-*** 'aşırmak' (*DS. VIII*, 2850)
~ burmag (Az.)
burmak (Trkm.)
buyrala- (Kzk.)
burä- (Özb.=
= *bödrälä-* (Bşk., TatK.)
bödrili- (Uyg.)

kıvırcık 'Küçük küçük kıvrımları olan'
< ***kıv-ır-cık***
TT. : KIVIRCIK+ (LAŞ-)
An.ağl.: ***kıvırcık*** 'sığırcık kuşu' (*DS.VIII*, 2850); ***kıvrışık*** 'kıvırcık' (s.2853)
~ kıbırçık (Kzk.)
gıvırcıg (Az.)

K(>g)**IV**(>B)**IRCIK**(>g)
= *buyra* (Kzk.)
büyra (Trkm.)
burma (Trkm.)
burğay (Uyg.)
bödre (Bşk., TatK., Uyg.)
bözre (Bşk.)
ködre (Bşk.)
küdre (TatK.)
dudar (Kzk.)
tarmal (Kırg.)
cingäläk (Özb.) (*KTLS*)

kıvırge, bk. **kavurga**

kıvra-['1.Buruşup toplanmak ; 7. hızlı yürümek; 3. harekete geçmek'
< ****kıw-(ı)r-a-***
TT.: KIVRA- (K/NDIRMA/NDIR-/IŞ/NMA/N-)

kıvrak 'Canlı, hareketli, atik'
< ***kıv-(ı)r-ak***
TT. : KIVRAK+ (ÇA/LIK/)
An.ağl. : ***kıvrak*** '12 ayrı anlamı var' (*DS.VIII*, 2851-2852)
~ ġıvraġ (Az.)
Öteki şivelerde yok. (*KTLS*, 482-483)

kıvran-['Ağrı, sancı gibi fiziksel veya korku, heyecan gibi ruhî sebeplerle vücut eğilip bükülmek'
< ***kıv-(ı)r-an-***
TT.: KIVRAN-(DIR-/MA/IŞ)

kıvrık 'Eğilip bükülmüş'
< ***kıv-(ı)r-ık***
TT.: KIVRIK+ (LIK)

kıvrıl-['Eğrilip bülkülmek'
< ***kıv-(ı)r-ıl-***
TT.: KIVRIL- (IŞ/MA)

kıvrım 'Bir şeyin kıvrılan yeri, büklüm'
< ***kıv-(ı)r-ım***
TT. : KIVRIM(LAN-/LANMA/LI)

kıvrıntı '1. Kıvrım; 2. kıvrılan yer, dönemeç'
< ***kıv-(ı)r-ın-tı***

SanalBaba

kıvrış-[(hlk.) '(Saç) Lüle lüle olmak' (*YKS*, 57)

< *kıv-ır-(ı)ş-*

kıy-[1] '1. Çok ince ve küçük parçalar durumunda doğramak; 2. (mec.) acımadan vermek'
= OT. ***kıy-*** 'Yanlamasına doğramak', 'kesmek, öldürmek' (DLT)

< * *ḳıđ-* 'kenar yapmak'
DLT : ***ḳıyıl-, kıyım, ḳıyış-, ḳıyma, ḳıy-, ḳıytur-***.
TT. : KIY- (DIR-/GI/GIN/GINLIK/ICI/ICILIK/IK/ILMA/IL-/IM/IM-LIK/IŞ/MA/MALIK/MASIZ)

Tü. > **Kürt.** *kıymiş* 'kıymak' (*DAO*, 287)

~ ġıy- 'bıçakla kesmek, kesip ayırmak' (Trkm.); **gıya** 'yan, eğri'
ġıy*mä-ġıymä doğramaġ* (Az.)
kıy- (Trkm.)
kıy- 'bir şeyi eğri yapmak, eğilmek, uzaklaşmak' (Alt.)
= *doğra-* (Az., Trkm.)
toğri- (Uyg.)

kıy-[2]['Feda etmek'

< *kıy-*

~ gıy- (Kzk., Trkm.)
kıy- (Uyg.)

kıyacak (hlk.) 'Ceviz kütüğünden et kıymak için kullanılan tahta'

< *kıy-acak*

kıyak (bk. *TS.II*, 865). OT.'deki anlamları çok farklı. **kıyak** 'Et suyu yağı, tereyağı, kaymak' (DLT) ~***kayak***
~ kıyak (Trkm., Kzk., TatK.) (> Çer. *TLÇ*. 39: *kiyak*)
kiyak (Çağ., Tar.) (>Çuv. *xEya*; Çer. *xĔyak*) (Räsänen, *V*)
~ Moğ. (*KWb*. 222) ***kiyaġ*** 'Riedgras'

kıygıç (hlk.) 'Et bıçağı'

< *kıy-gıç*

kıyı 'Kara ile suyun birleştiği yer; kenar, uç'

= ET. (Uyg.) ***ǿıđıġ*** XYDYX (*İKPÖ*) ~ OT. ***ḳıđıġ*** 'kıyı, yan, kenar' (DLT); ***ḳıđış-, ḳıđıt-, ḳıđığla-, ḳıđığlan-***.

< *ǿıđ-* 'sınırla ulaşmak'
+ -^{o}*ġ*
'sıfat-fiil anlamı kazandıran ek'

~ kıyıġ (İM)
kıyır (Blk., Krç.)
kıyū (Tob.)

KIY(>R, T, Z)[IG(~R) > Ū]

kızıg (SUyg.)
kırıg (Şor)
kıtıa (Yak.)
kıtī (Yak.)
xErE (Çuv.)

~ Moğ. (Poppe 114): ***kicagar*** **<* *kiđigār*** 'Grenze, Rand'

= *kırğak* 'kıyı' (Uyg.)
kırğàk (Özb.)
gırag (Az.)
gıra (Trkm.)
jağa (Kzk.)
cēk (Kırg.)

kıyık[1] (hlk.) 'Yonga'

< *kıy-ık*

Krş. OT. ***kıyık*** 'cayma, caymak; eğri, eğrilik' (DLT)

kıyın (hlk.) ,Eziyet, sıkıntı'

< *kıy-(ı)n*

Tü. > **Kbr.** *kın* (İ.Doğan, 322)

kıyma 'Makinada çekilmiş veya kıyılmış et'
= ET., OT. ***kıyma*** (DLT)

< *kıy-ma*

TT. : KIYMA+(LI/LIK/SIZ)

Tü. > **Ar.** (Ir., Lib.) *kıyma* (*AL TK*, 90); **Kürt.** *kıyme* (*DAO*, 287); **KbRum.** *kıymas, keymás*

~ kıyma (Doğu Tü., Tmk., Oyr., KKırg., Tel., Leb., Şor, Uyg., Yak.)
kıymä (Özb.)
kīma (Trkm.)
h,ıyma (Hak., Şor)

K(>h,/ġ)IY[>Ī]MA(>ä)

Krş. ***kıyma*** 'bir tür sucuk'

SanalBaba

(Alt., Tel., Blk.)
kıyma 'bağırsak, şirden' (Şor)
< * **kıy-ma** '* *bağırsak*' ~
'* *sucuk*'

kıytık (hlk.) 'Kırpıntı'(*DS.VIII*, 2860)
< ET., OT. ***kıy-*** (DLT)+[t]***(ı)k***

Tü. > **Zaza.** *ḳıytik* 'küçük' (*DAO*, 288)

kız 'Dişi çocuk'
= GT., OT. ***ḳīz*** (DLT)
< * *ḳīz* < * *ḳīr*

[= Çuv. ***hir*** < ***ḳīr***
Volga Blg. ***hīrxum*** 'cariye'< ****ḳīrḳın*** 'kızlar, cariyeler'
< * ***kır+ġun*** (ET topluluk eki : {+**KIn**}]

[Krş.OT. ***kırḳın*** 'dişi köle' ; ***ḳız ḳırḳın*** 'dişi köleler' ; Kırg. ***kırḳın*** [*ḳız kırḳın* sözünde] < *******ḳırḳın* < *******ḳırḳun*]+**KIn** 'çokluk bildiren ek' ; Krş. ET (Orh.) ***tayġun*** 'oğullar', ***käliŋün*** 'gelinler' < ***kälin*+gün**)]
TT.: KIZ+ (böceği/kalbi/memesi /LIK/LIK zarı)
~ ġīδ (Trkm.)
ġız (Az.)
kız (Kzk., Kırg., Özb., tatK., Uyg.)
kız, (Bşk.)
kīs (Yak.) <*******ḳīz* < *******ḳīr* [Fakat, ***kırgıttar*** 'kızlar' < *ḳīr*+*gıt*+*lar*.]
hĕr (Çuv.) < *******ḳīr*

K(>ġ)I[<Ī]Z(>Z,/S/δ)

Bk.Gombocz, *MSFOu* XXX, s. 202 ; Poppe, *UJb*, 6, s.111 ; Ramstedt, *Lautlehre*, s. 104 ; T.Tekin, *Mak.I*, 14.

kız-[1]['Kızmak, öfkelenmek'
= OT. ***ḳızġa- ~ ḳırġa-*** (DLT)
DLT : ***ḳızġut, ḳızġutlan-, ḳızıl-***
< *ḳız (~ r)-ga-*
TT.: KIZ-(DIR-/GIN/GINLIK)
~ gızmag (Az.)
gızmak (Trkm.)
kızmak (Kzk., TatK.)
kızimak (Uyg.)
kızişmâk (Özb.)

[Tü. > **Zaza.** ***kir-*** 'bağırmak, kızmak' (O. Özer, 110, 112)
Krş. Tü. /**z**/ ~ /*r*/

= *açūlanū* (Kırg.)
aşuvlanu (Bşk.)
äççığlänmâk (Özb.)
üpkäläv (Bşk., TatK.)
yarhıv (Bşk.)

kız-[2]['Ateşlenmek, hararetlenmek'
< *ḳız-*
DLT: ***ḳızar-, ḳızart-*** < ***ḳız-ar-(t-)***
TT.: KIZ- (DIRMA/DIR-/GIN/ GINLAŞMA/GINLAŞ-/GINLIK)
~ kız-ıv (Bşk.)
kız-ğan (Bşk., Kzk., TatK.)
kız-ığan (Uyg.)
gız-ğın (Az., Özb., Trkm.)

kızak 'Kar veya buz üzerinde kaydırılan tekerleksiz taşıt'
= Eski Kpç. ***kızak***
~ ***kazak***
< **ḳaz- (~ḳay-)*
(Eren:*TDES*, 242)
[Pelliot bu görüşe katılmaz.]
TT.: KIZAK+ (LA-/LIK)
An.ağl. : ***kızak kılmak/yılmak***

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ḳazaḳ* (*ALTK*, 90)

~ h,izäk (Az.)

kızamık 'Genellikle çocuklarda görülan ateşli ve bulaşıcı bir hastalık'
= OT. ***ḳızlamuḳ*** (DLT)
< *ḳız-(ı)la-muḳ*[< * *ḳızıl* 'kırmızı']
Uyg.,Çağ.,Osm. ***kızamuḳ***
TT. : KIZAMIK+ (ÇIK/LI)
An.ağl. :***kızamuk*** 'arıların peteklerin bazı gözlerine doldurdukları acı madde'; ***kızambuk*** [-*b*- türeme ünsüzdür] 'kırlarda yetişen dikenli bir ağaç' (*DS. VIII*, 2860)
~ kızamık (Bşk., Kırg., TatK.)
kızämık (Özb.)

SanalBaba

kizamuk (Çağ.)
kızılca (Az.)
kızılça (Kırg.)
kızılşa (Kzk.)
h,ızamdıh, (Hak.)
h,ızamzıh, (Hak.)
kızanbığ (Ker./*DS.VIII*, 2861)

K(>h,)I(>i)ZA[~Ā]
M(>N)[*D~Z/B* 'türeme']
I(~U)K(>h,/ğ)

xerlexen (Çuv.)

kızan[1] '1.Erkek çocuk; 2. delikanlı'

< *kız+an* 'eski bir küçültme eki'

[*eren, oğlan* gibi sözlerde de var.]

An.ağl.: ***kızan*** '1. çocuk; 2. erkek çocuk, delikanlı' (*DS.VIII*, 2860) ~ ***kezan, kırrığan, kızılca'***

Eren (*TDES*, 242)

kızan[2] (hlk.) 'Dişi köpek, kedi, kurt vb. hayvanların çiftleşmek istediğinde gösterdikleri durum ya da zaman'

< *kız-an*

An.ağl.: ***kızana gel-, kızanla-, kızan ol-, kızansa-, kızansaya gel-*** 'dişi kedi ve köpek erkek istemek' ***kızansak ,kızağan, kızanlık, kızgın*** 'kızana gelmiş hayvan' (*DS.VIII*, 2861)

NOT: ***kızan*** sözcüğünün:'1. meyve ağaçlarının dibinde çıkan sürgünler; 2. kazan; 3.kedi ya da köpek yavrusu; 4. cimri' gibi anlamları da vardır. (*DS.VIII*, 2861)

kızansa-[(hlk.) 'Dişi kedi ve köpek erkek istemek'

< *kız-an+sa-*

An.ağl.: ***kızana gel-, kızanla-, kızan ol-, kızansa-, kızansaya gel-*** (*DS.VIII*, 2861); ***kızansak*** 'kızana gelmiş hayvan'

kızar-['Kırmızı veya ona yakın bir renk almak'

= OT. ***kızar-*** ~ ***kızıl ér-*** (DLT)

< *kız-ar-*

TT. : KIZAR- (IŞ/MA/TI/TILI/TILMA/TIL-/TMA/T-)

~ gızar- (Az., Trkm.)
kızar- (Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
kız,ar- (Bşk.)
kızär- (Özb.)

K(>g)IZ(>z,)-*A(>ä)R-*

kızart-['Kızarmasına sebep olmak'

= ET. ***kızart-*** (*EUTS*)

< *kız-ar-t-*

TT.: KIZART-(I/ILI/IL-/ILMA/MA)

~ gızartmag (Az.)
kızart- (Kzk., TatK.)
kız,art- (Başk.)
kızärt- (Özb.)
kızdur- (Uyg.)

= *govur-* (Trkm.)
kuır- (Bşk., TatK.)
kuvır- (Kzk.)
kürü (Kırg.)

kızdır-['1. Kızmasına sebep olmak, kızmasını sağlamak; 2. ısıtmak'

< *kız-dır-*

TT.: KIZDIR-(LI-/ILMA/MA)

An.ağl.: ***kızdırma*** '4 farklı anlamı var' (*DS.VIII*, 2862)

kızgı (hlk.) '1.Güneş sıcaklığı ; 2. ucu ateşte kızdırılarak ağaç delmekte kullanılan biz ;3. can sıkıntısı'

< *kız-gı*

kızgın[1] 'Çok ısınmış, ısıtılmış veya kızdırılmış'

< *kız-gın*

TT. :KIZGIN+(LAŞ/LAŞMA/LIK)

~ gızğın (Az., Trkm.)
kızğın (Özb.)
kızğan (Kzk., TatK.)
kız,ğan (Bşk.=)
kızığan (Uyg.)
kızu (TatK.)
kızıv (Bşk.)

K(>g)IZ(>z,)-[*I*]ĞI(~A)N

KIZ-*U/-IV*

SanalBaba

kızıp kätgän (Uyg.)
= *ısık* (Kırg.)
kaynâk (Özb.)

kızgın[2] 'Kızmış olan, öfkeli'

< *kız-+-gın*

TT. : KIZGIN+ (LAŞ- / LAŞ-MA/LIK)

An.ağl.:***kızık, kızak, kızgılı, kızıl*** 'öfkeli, sert, kırıcı' (*DS.VIII*, 2862)

KIZ-*AK/-IK/-GILI/-IL*

~ gızğın (Az.)
gızma (Trkm.)
kızğın *(adam)* (Kzk., Uyg.)
kızıkzan (Özb.)
kız,ıv kanlı (Bşk.)
kızu kanlı (TatK.)
kızıp kitüçän (TatK.)

kızgındam (hlk.) 'Hamam'
< ***kız-gın+dam*** [< OT. *tam* 'duvar, dam, kale' (DLT)]

kızık (hlk.) '1. Uyuz; 2.sıcaktan oluşan sivilceler; 3. güneş yanığı; 4. nem nedeniyle çürümeye yüz tutmuş, kızışmış tahıl' (*DS. VIII*, 2862)

< *kız-(ı)k*

kızıl 'Parlak kırmızı renk'
= OT. ***kızıl*** (DLT)

< *kız-ıl*

TT.:KIZIL+(CA/CIK/LAŞMA/LAŞ/LIK/TI/Elma/ısı/kanat/kök/ kurt/ötesi/yaprak)

An.ağl.: ***kızıl*** '1. altın; 2. kızıl Renkli küçük küpo; 3. akciğer; 4.geçimsiz, idaresiz; 5. genç; 6. tembel, iş görmez; 7. kasıkta çıkan bir tür çıban' (*DS.VIII*, 2863); **KIZIL+(*aç/ağız/ak/arı/ [l]aşmak/avruv/bacak/burun/ca/cakurt/canlı/cık/dım/eğlim/eni /enün/evli/ganat/ganlamak/gelen/ger/geren/gevrek/gicik/göğüs/göz/ıdrık/kanat/kıvrım/kurt/kuş/lamak/lanmak/lık/ot/öğürtlek/ömük/sarı/savu/sivri/sivrik/ ümük/yara/yel/yörük~ yuğruk~ yüğrük~yürük/mak/ganmak*) (*DS.VIII*, 2863-2867)

~ ***kızıl*** (*MA*. 95-1); ***kızgıt*** 'kızılımsı' (*MA*. 4-4)
kızıl (Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
kız,ıl (Bşk.)
kızil (Özb.)
ġızıl (Trkm.)
= xĭrlĭ (< *xĭrĭl < *kırıl) (Çuv.)

K(>ġ)IZ(> z,)I(>i)L

Tü.>**Kürt.** *kızıl* (*DAO*, 288: ***boğ é kızıl*** = kızıl boğa)

Eren (*TDES*, 243): YOK

Bang'a göre: < * ***kızsıl***
M. Erdal da bu görüşü kabul eder. (*OTWF*, 100)

T.Tekin (*Mak.II*, 375): 'Bence, Türk dillerindeki söziçi **/-zs-/** ve **/-şs-/** çiftlerinin genellikle korunmuş olması gerçeği Bang'ın teorisini çürütmeye yeter.' der.

Kızılbaş 'Şiî mezhebinin bir kolundan olanlara verilen ad'
< ***kızıl+baş***

Tü. >**Ar.** (Ir.) *ḳızılbāş* (*ALTK*, 90)

kızılca 'Kızıla çalar, az kızıl'

< *kız+ıl+ca*

TT.: ***kızılca kıyamet kop-*** 'kavga, gürültü olmak'; ***kızılca dişi*** 'beyaz çiçekli bir ağaççık'

kızılcık 'Bir ağaç ve meyvesi'
= ET. ***kızıl+cık***

< *kız-ıl+cık*

TT.: KIZILCIK+ (GİLLER)
~ gızılcıg (Az.)
kızıl (TatK.)
kız,ıl (Bşk.)
kızıl tal (Kzk.)
kizil (TatK., Trkm.)
hĕrlĕ (Çuv.) < *kırıl
= *çiye* (Kırg.)
çiyä (Özb.)

Tü. >**Ar.** (Cez.) *ḳazalcıḳ*; (Mıs.) *ḳazalcaḳ*; (Sur.) *ḳazalcı:* (*ALTK*, 90); **Rus.** *kizil* (*KT LS*, 485); **Laz.** *k'izilcuği* (*LTS*, 190)

Eren (*TDES* 243)

kızılderili 'Amerika yerlilerine veri-

SanalBaba

len ad'
< ***kız-ıl+deri*** [< ET. *täri*]+***li***

kızılkurt 'At ve eşeklerin kalın bağırsaklarında yerleşip kanlarını emen kırmızı bir kurt'
< ***kızıl*** [< *kız-ıl*] + ***kurt***

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳızılḳurt* (*ALTK*, 91); **Kürt.** *kızılkurt* (*KTS*, 184; *DAO*, 288)

kızın-[(hlk.) 'Isınmak' (*YKS*, 57)
< ***kız-(ı)n-***

kızış-['Çok ısınmak'
< ***kız-(ı)ş-***
TT.: KIZIŞ- (IK/MA/TIRIŞ/TIR-/TIRMA)

kici (hlk.), bk. **küçük**
= OT. ***kiçik, kiçük*** (DLT)
An.ağl.: ***kiçi, kiççih, kiççiyh*** (*DS.VIII*, 2869)

KİÇ[Ç]İ+*H*/+*YH*

NOT: Kayseri'de bir semtin adı ***Kiçikapu***; Talas'ta bir köyün adı ***Kiçiköy***'dür.

kiçi, bk. **küçük**

kiçi-[(hlk.) 'Kaşınmak, gicişmek', Kr. **giciş-**
= OT. ***kiçi-*** 'kaşınmak' (DLT: ***kiçin-*** 'orospu olmak, kaşınmak, gidişmek'; ***kiçit-*** 'kaşıtmak')
< ET. ****ki*** 'arka' (*EUTS*, 108)
+***çi-***
EAT (TS./XIV.yy) : ***gici-, giciş-***
An.ağl. : ***gici-*** 'kuvvetle cinsel istek duymak' ; ***gicik*** 'kaşıntı' ; ***giciş-*** 'kaşınmak' (*DS.*)
~ kiçiş- (Az.)
kiji- (Tuv.)
gice- (Trkm.)

Eren (*TDES*, 157): **gici-, kici-** YOK

kiğ, kih, → **kığ**

kikirde-['gevrek gevrek gülmek'
< ***ki:*** 'yansıma'+***kir-de-***
An.ağl. : ***kikire-, kikirik, kikir kikir*** (*DS.VIII*, 2870)

kilit 'Anahtar, düğme gibi takılıp çıkarılabilen bir parça yardımıyla çalışan kapatma âleti'
= OT. ***kirit*** 'anahtar, kilit' (DLT)
KT., Uyg. ***kiritle-;*** DLT. ***kiritlig***
TT.: KİLİT+ (LEME/LE-/LENME/LEN-/Lİ/SİZ)
An.ağl. : ***kilit*** 'atların alnından alt çenesine uzanan beyazlık'; ***kilitli*** '1. alt ve üst dudağı beyaz olan at; 2. ağzının üstü siyah tüylerle kaplı hayvan;3. çok sert ve taşlı toprak'; ***kilitliiğne*** ~ ***kilteliiğne*** 'çengelli iğne'; ***kilit-*** 'el ve ayakları ip veya zincirle bağlamak' (*DS.VIII*, 2871-2872)
~ kilit (Az.)
kilittö: 'kilitlemek' (Kırg.)

Tü. > **Zaza.** *kılit, kilit* (*ZTS*, 188)

TS.II, 871: < Fars. **keli:d** < Yun.**kleidi** Nişanyan (*SS*, 238): **kilit** (~ **Ar.** *iqlīd*) ~ **Yun.** *klidi* κλειδί anahtar, kilit < *klíno* = **EYun.** *kleîn* kapatmak ~ **Havr.** **klāu-* kapatmak.
* Karş.**Lat.** *claudere, claus-* (kapatmak), *clavis* (kilit), *clavus* (çivi). **Lat.** *clavus* ve *clavis* biçimleri arasındaki ilişki açık olmamakla birlikte, en eski kilitlerin tah ta bir çividen ibaret olduğu bilgisine itibar edilebilir.

DÜŞÜNDÜRÜCÜDÜR. Çünkü, *TS.* < Farsça < Yun.; Nişanyan : < Ar.<Yun. diyor ama her ikisi de sözcüğün ***DLT***'deki ***kirit, kiritle-, kiritlig** biçimlerinden söz etmiyor.Bir de halk ağzında kullanılan ***kirkit*** sözcüğü var ki, bu da 'dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan, demirden veya ağaçtan yapılmış dişli araç' demek olup, görevi ipleri **kiritlemek**'tir. Niye, Farsça, Arapça ya da Yunancadan kök aranıyor ki?

kim 'Soru zamiri'
= ET. ***kim*** 'kim, kimler' (*EUTS*, 110) ~ OT. ***kim*** (DLT)
TT.:KİM+(İ/İSİ/LİK/SE/SECİK/SECİKLER/SELER/SESİZ/SESİZLİK)
~ kim (Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg.)

Tü. >**Ar.** (Mıs.) *ki:mdi:r?*; (Sur.) *ki:m ki:mā* (*ALTK*, 91); **Kürt.**

SanalBaba

ki?, ké? (*KTS*, 213); **Zaza.** *kam, kum* (O. Özer, 119) (= Çuv. ***kam***)

~ köm (Kumd.)

Eren (*TDES*, 244): YOK

kimi (hlk.) 'Gibi'

= OT. ***kipi*** (DLT); Kıpç. ***kibik*** (*Ettuhf.*, 201 a)

< ***kip*** 'kalıp, benzer'+***i***

An.Ağl.: ***kimi, kimin*** (*DS.VIII*, 2872; *DAO*, 289)

kimirtlek, bk. **gırtlak**

kimi(si) 'Bazısı, birtakımı'

< ***kim+i(+si)***

~ kimi(si) (Az., Kırg., Trkm.)

= *biräyhi* (Bşk.)
birärsi (TatK.)
birnä:çesi (Trkm.)

kimse 'Her hangi bir kişi, kim olduğu bilinmeyen kişi, şahıs'

< ET. ***kim erse***

TT.: KİMSE+(CİK/CİKLER/LER/SİZ/SİZLİK)

~ kimsä (Az., Özb.)
kimdir (Bşk., TatK.)
kimdir birö: (Kırg.)
kimdur biri (Uyg.)
kimdir bi:ri (Trkm.)

= *birâr kimse* (Özb.)
äldekim (Kzk.)
ällä kim (TatK.)
bi:ri (Trkm.)
birâv (Özb.)

kindik (hlk.) 'Göbek'

= ET. ***kindik*** 'göbek' (*EUTS*, 110)

< ET. ***kin*** 'son, sonra'

(*EUTS*) +***dik***

kip (hlk.) 'Sağlam, dayanıklı' (*DAO*, 289)

= OT. ***kip*** 'kalıp, benzer' (DLT)

An.ağl.: ***kip*** ~ ***kif*** (*DS.VIII*, 2874)

kiprik, bk. **kirpik**

kir 'Herhangi bir şeyin veya vücudun üzerinde oluşan, biriken pislik'

= ET. ***k(i)kir*** =Moğ. ***kkir*** (*Kow. II*, 2545; *EUTS*, 109), ***kigir, kir***
Hal. ***xir*** < ****kigir*** (*Mak.I*, 60)
~ ***kir*** (*EUTS*, 111)
~ OT. ***kīr*** (DLT)

< ****kīr***

ET: ***kirlän-; kirläş-; kirlig; kirsiz*** (*EUTS*, 111)
OT:***kir; kirdeş*** 'komşu'; ***kirik-*** 'kirlenmek'; ***kirlen-*** (DLT)

TT.:KİR+(LENME/LEN/LETME/LET-/Lİ/LİLİK)

~ kir (Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb.TatK., Trkm., Uyg.)

kiriş '1. Bazı telli müzik araçlarında kullanılan, hayvan bağırsağından yapılan tel; 2. ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ; 3. (*mim.*) dört köşe kalın keresteden, demirden ve betonarmeden yapılmış yatay destek parçası'

= ET. ***kiriş*** 'ok kirişi' (*EUTS*, 110) ~ OT. ***kiriş*** (DLT)

< ET. ***ker-*** 'germek'+***-(i)ş***

[> ***kir-(i)ş***]

TT.: KİRİŞ+ (Çİ/LEME/LE-/Lİ/LİK)

kirkit 'Dokumacılıkta atkı ipliğini sıkıştırmak için kullanılan, demirden veya ağaçtan yapılmış dişli araç'

< ****kirit*** 'kilit' (DLT)

[/-**k**-/ türemedir.]

An.ağl.: ***kirkit, kırkıt, kilkit, kirgit, kirlit, kirtme*** (*DS.VIII*, 2879). Ayrıca bk.

kirkit '1. badem şekeri biçiminde, tatlı ve gevrek bir tür üzüm; 2. kesilmemiş çam ağacındaki kurumuş çıralı gri renkteki budaklar; 3. çökelek, yağsız peynir; 4.çorap şişi; 5. kuyruk yağının eritildikten sonra kalanposası; 6. eski, yamalık parça' (*DS.VIII*, 2879)

~ kirkit (Az.)

Eren (*TDES*, 245): < R κερκίδα 'Umdrehung'.
Eren'in Symeonidis, Tietze, Tzitzilis

SanalBaba

gibi yabancı dilcilere dayanarak verdiği bilgiler ve etimoloji düşündürücüdür. Çünkü, halıcılığı yüzyıllardır bilen Türklerin böyle bir sözü Anadolu'yu fetihten sonra Rumcadan almış olabileceği anlamı çıkar ki bu da yanlıştır. Ayrıca Anadolu ağızlarındaki **kirkit** sözcüğünün taşıdığı anlamlar da ilgi çekicidir.

kirle-['Bir şeyi, bir yeri kirlendirmek'
< ***kir+le-***
TT.: KİR+LE-(N-/NME/T-/TME)

kirlen-['Kirlenmek, kirli duruma gelmek'
= ET., OT. ***kirlen-*** (*EUYS*; DLT) ; ET. ***kirläş-***
< ***kir+le-n-***
TT.: KİRLEN-(ME)
~ kirlän- (Az., Bşk., Özb., TatK., Uyg.)
kirlen- (Kzk.)
kirle- (Trkm.)
kirdö- (Kırg.)

kirli 'Leke, toz vb.ile kaplı, pis'
< ***kir+li***
TT.: KİRLİ+(LİK)

kirman (~ **kirmen**) 'Elde yün eğirmeye yarayan tahtadan yapılmış araç'
< ***egirmen*** (< ***eg-(i)r-men***
< ****hegir-men***)
[Ön ses /e-/ düşmesi ile: ***girmen*** > ([**g-> k-** ile) ***kirmen***]
An.ağl.:***kirman, kırman, kırmen, kirmen, kirmeni*** (*DS.VIII*, 2880)

Dankoff (*ALT*, 782): < ***Erm. k'arman***
YANLIŞTIR. Çünkü, Tü. **egir-** fiili bu etimoloji için en uygun görüştür.
Nişanyan (*SS*, 238): YOK
Eren (*TDES*, 245): < ***Tü. egir-men***

kirpi '25-30 cm. boyunda, sırtı dikenlerle kaplı memeli bir hayvan'
= ET., OT. ***kirpi*** (EUTS; DLT)
< ****kirp-*** 'dikenlerini sık sık açıp kapamak' [**kırp-* filinin ince ünlülü biçimi olmalıdır: *it ~ ıt; iğdir ~ ığdır* vb. gibi.]+***-i***

DLT: ***kirpilen-*** 'sertleşerek kirpi gibi büzülmek'
TT.: KİRPİ+ (GİLLER)
An.ağl.: ***kipri*** (*DS.VIII*, 2875)
~ kirpi (Az., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Tel.)
kirpä (Uyg.)
kipri (Ker., Tav.)
kíprí (Ker.)
şiş kipri (Tuz.) (*KTS* 217)
tirpi (Bşk.)
tiprätikän (Özb.)

K(>t)İ(> í)RP[>PR]İ(>í, ä)

kirpik 'Göz kapağının kenarındaki kıllar veya bu kıllardan her biri'
= ET. (Uyg.), OT. ***kirpik*** ~ ***kirpük*** (DLT)
< ***kirp-i(ü)+k*** 'küçültme eki'

DLT: ***kirpüklen-*** 'gözde kötü kıl bitmek'
TT.: KİRPİK+ (Lİ/LİLER/Sİ)
An.ağl.: ***kiprik, kıypuk, kibrik, kirpiyh*** (*DS.VIII*, 2875)

NOT: ***kirpi*** ile ***kirpik*** (~ *kiprik*) sözcüğü arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. İkisinde de ***kıl/diken*** anlamı bulunması, köken olarak da aynı olduğunun belirtisidir.

~ kirpik (Az., Bşk., Kzk., Kırg., Trkm., Uyg.)
kirbik (Tel.)
kirfik (Blk.)
kirmik (Suyg.)
kirtik (TatK.)
kiprik (Özb., Ker.)
kíprík (Ker.)
kıprık (Han., Kif.) (*KTS* 217)
kerpik (Hts.)
kermık (Suyg.)
h,ĘrßĘk (Çuv.) (Räsänen, *V*
çípriç (Er.) (*KTS* 217)

K(h,)İ(>e)RP(>b, f, m, t)İ(>ı)K
K(>Ç)İ(>ı, í)PRİ(>ı)K(>Ç)

Eren (*TDES*, 246): YOK

kirpiştir-[, bk. **kırpıştır-**

kirtik (hlk.) '1.Ufalanmış sabun par-

SanalBaba

çası ; 2. bir damla'
< OT. ***kırt*** 'kısa' (DLT)+***(I)k*** 'küçültme eki'
n.ağl. : ***kırsık, kırtık, kırtik, kirtik, kiltek, kirinti, kirkit, kirtiyh, kitlek, kitlik*** (DS.VIII, 2882)

KİRT+*IK/+İK/+İNTİ/+KİT/+TİYH*
KİL(<R)[*T=ø*]+*TEK*
Kİ[*R=ø*]**T**+*LEK/+LİK*

kirve 'Sünnet olan çocuğun elini, kolunu tutan ve çocuk üzerinde babaya yakın hak taşıyan kimse'
< ***kir-me** [veya: Özb. ***kübre**]

Krş.:Kırg. ***kirme*** 'kabul edilmiş, içeriye alınmış'(*KS.II*, 474)[Anadolu'da kirvelik geleneği ya da töresi vardır. Kirve, kirvelik yaptığı evde baba gibi saygı görür. Kirvenin görevi sünnetten sonra da bitmez, Çocuğun okul, askerlik ve düğün masrafları da kirve tarafından karşılanır.]

TT.: KİRVE+(LİK)
An.ağl.: ***kirve, kivre*** (*DS.VIII*, 2883)~ ***kivra*** 'dost, arkadaş'; ***kivre*** 'sevgi, dostluk' (s. 2888) ; ***kirve*** 'Kürt'; ***kirvelemek*** 'söyleşmek, konuşmak'; ***kirvelik*** 'kirveye gönderilen hediye' (s. 2884)
kirve, kivre, kivra 'sünnet olan çocuğu tutan adam' (***Anadilden Derlemeler,*** Ankara 1952, s. 94)
~ kirvə (Az.)

Tü. > **Kürt.** *k'irva, k'ivra, k'vira, küre, ķiriw* (*DAO*, 290); **Zaza.** *kerwa, kevra* (*ZTS*, 180, 181), *kerway* 'kirve (kadın)'; *kerwayey, kerwayi* 'kirvelik', *kewra* 'kirve' (s. 181)

Eren (*TDES*, 246): < *'Ermeniceden alındığı anlaşılıyor.'* diyor, ama nedenini açıklamıyor. Kırgız Türkçesindeki **kirme** *'kabul edilmiş, içeriye alınmış'* (*KS.II*, 474) sözcüğünü gözden kaçırmış.
Sonra, Ermenilerde İslâmî sünnet geleneği var mı ki çocukların elini kolunu tutsunlar ve el-kol tutana da **kirve** desinler?
Ermeniceki **k'awor** 'godfather' sözcüğü ile Türkçe **kirve** ~ **kivre** *'dost, arkadaş; dostluk, sevgi'* anlamları arasında çok büyük farklar var. Bunu da açıklamak gerek.

Symeonidis (*Gr.* 182/112): < Rum.
der ki, BU DA **YANLIŞTIR. Türkçeden Rumcaya geçmiş olmalıdır.**
Görüldüğü gibi, Türkler ve Türklerle içiçe yaşayan Kürtler ile Zazaların Türkçeden alıp kullandıkları KİRVE sözcüğüne komşu iki dil (Ermenice ve Rumca)den köken aranması şaşkınlık vericidir.
Ermenice ve Rumca biçimleri de Türkçeden geçmiş olmalıdır.
Ayrıca krş. Kırg. **kıvıra** 'torun çocuğunun çocuğu' demektir.
Bu konuda bk. M.F. Kırzıoğlu (bibliyografyada gösterilen araştırma.)
O. Türkdoğan, 'Türklerde Kirvelik ve Sünnet Geleneği', ***TKA*** III-IV-V-VI, Ankara, 1973, s. 197-243.
H. Köksal, 'Güneydoğu İllerimizde kirvelik Geleneği', ***II. Uluslar Arası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu***, Kasım 1991, Adana1993, s. 496-504

kişele-['Kümes hayvanlarını kovalamak'
< ***kiş*** 'yansıma'+***e+le-***
An.ağl. : ***kişele-, kışala-, kışıla-, kışla-, kişile-*** (*DS.VIII*, 2885)

kişen 'Köstek'
< ****kīşe-***[< OT. ***kīşē-*** 'bağlamak' (DLT)]+***-n*** [< *ķīş+ä-* < *kinş* < ****** *kinç*] (*Mak.I*, 126)
~ kīşen 'zincir' (Trkm.); 'bukağı, köstek' (Blk.); 'bukağı' (Tar., Türkî); 'bukağı, kelepçe'(Kırg.);
kisen (Nog., KKlp., Kzk.)
kizän (Sag., Tuv.)
keşän (TatK., Bşk.)

Kİ(>e)**Ş**(>**S, Z**)-*EN*

kişenle-['Kösteklemek'
< ***kişe-n+ le-***

kişi 'İnsan, kimse, şahıs'
= ET., OT. ***kişi*** 'kişi, adam, insan, kimse ; halk ; karı, kadın' (DLT)

ET: ***kisi=kişi*** 'canlı, yaratık'; ***kişilän-*** 'evlenmek' ***kişisiz*** 'insansız, boş' (EUTS)

TT.: KİŞİ+ (LERARASI/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRME/LİK/LİKLŞİ/LİKSİZ/SEL)
An.ağl.: ***kişi*** 'evin erkeği, koca, eş' (*DS.VIII*, 2885)
~ kişi (Ker.,Az., Bşk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg.)
kisi (Kaç, Kzk., Küer., Yak.)
kici (Oyr., Tel.)

SanalBaba

kizi (Sag., Koyb.)
kĭzĭ (Hak.)
kəşə (TatK.)
gişi (Kmk., Ker.)

K(>g)İ(>ĭ, ə)Ş(>c, s, z)İ(>ə, ĭ)

kişik, bk. **keşik**

kişkene (hlk.) 'Küçük'
< OT. ***kiçik~ kiçük***
(DLT)+***kine*** [OT.*-kiye,-gine, -kıya* (DLT) 'küçültme eki']

kişkirt-[, bk. **kışkırt-**
< kī 'yansıma'+***ş+kırt-***
An.ağl.: ***kıskıla-, kıskır-, kıskısla-, kiskile-, kiskisle-, kişgir-, kişgirt-, kişifle-, kişkile-, kiştir-***
'insan ya da hayvanı kavgaya kışkırtmak' (*DS.VIII*, 2886)

kişne-['(At için) bağırmak'
= ET. KT., Uyg.), OT. ***kişne-***
< GT. * ***kişeŋe-***
TT. : KİŞNE- (ME/YİŞ)
~ kişŋe- (Trkm.)
kişnä- (Az.)
kişene- (Kırg.)
= ***kĕšen-*** ay. (Çuv.) < ****kiçän-*** < ****kilçänä-***
[Krş. = Moğ. ***ingçağa-*** ay., Muk. ***inkilçaka-***]
(*Mak.I*, 37,300,302)

kiyik (hlk.) 'Geyik'
< ET., OT. ***keyik*** 'geyik, yaban hayvanı' (DLT)

kiyiz 'Keçe'
< ET., OT. ***kiðiz ~ kiwiz ~ küwüz*** (*EUTS*; DLT)

kiyiz 'keçe' < OT. **kiðiz, kidiz, kigiz; xevis** 'halı' < Moğ. **kebis.**
Şçerbak, Symbolae Turcologicae: *Studies in Honour of Lars Johanson On his Sixtieth Birthday 8 March 1996.* İstanbul 1996, 246 S. (s. 199-203)
T. Tekin (*Mak.II*, 497): OT **kidiz** ile Moğolca ***kebis*** bir ve aynı değildir. 'Keçe' anlamındaki Türkçe sözcüğün ET'de **kigiz** biçimi yoktur. Bu nedenle de Mo. ***kebis*** sözcüğü bu dilde ET'den alınti olamaz.

kiz, bk. **kız**,

Tü. **kız** > **Kürt.** *ķiz* (*DAO*, 291: *kiz ap* 'amca kızı'; *kiz hal* 'dayı kızı'; *kiz met* 'hala kızı' [Karlıova- Cibran aşireti])

ko, bk. **kucak**

ko-[< ***koy-*** [< **** ķoð-***], bk. **koy-**

koc, koç (hlk.) 'Boynuz'
< OT. ***koç*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *koc* ,'boynuz' (*KTS*, 186); *kıloç, kolç, korç* (*FKT*, 62) < k[***ıl***]oç, ko[***l***]ç, ko[***r***]ç (***-ıl-, -l-, -r-*** türemedir.)

koca[1] 'Eş, koca'
< koç+a
TT.: KOCA+ (LIK/SIZ/SIZLIK)

koca[2] 'İri, kocaman; geniş'
TT.: KOCA+ (BAŞ/MAN/MANCA/MANLAŞTIRMA/MANLAŞTIR-)
An.ağl.: ***kocabaş*** 'pancar; turp; lahana; uskumrunun ufağı' (*DS.VIII*, 2891)

koca[3] 'Yaşlı'
< koca- 'yaşlanmak'
TT.: KOCA+ (BAŞI/KARI)
An.ağl.: ***kocabaşı*** 'muhtar' (*DS.VIII*, 2891); ***kocagelin*** 'kaynana' (s. 2892); ***kocağız*** [< *koca+kız*] 'yaşlı, geçkin kız; ihtiyar kadın' (s.2892); ***kocana*** 'yaşlı kadın'

KOCA*+BAŞI/+GELİN/+ĞIZ/ +ANA*

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ķūca* (*ALTK*, 91)

Nişanyan (*SS*, 240): **koca** yaşlı ve saygıdeğer adam (xıı)
~ ? **Fars.** *xwāce* → HOCA.

A.Temir'e göre Farsça '**hoca**' sözcüğü Türkçe **koç**'tan ödünçlemedir.

koca-['Yaşlanmak'
< *koç+a-
TT.: KOCA- (L-/LT-/T-)
An.ağl.: ***kocal-*** (*DS.VIII*, 2892)

SanalBaba

Eren (*TDES* 247): **koca**[1]-[2]-[3] ve **koca-** maddeleri YOK.

kocaman 'Çok iri, büyük, koca'

< ***koca+man***

An.ağl.: ***kocaman*** 'yaşlı erkek' (*DS.VIII*, 2892)

~ kocaman (Ker.)

kocana (hlk.) 'Nine; büyük amcanın karısı'

< ***koca*** [< *koç+a*]+***ana***

koç[1] 'Damızlık erkek koyun'

= ET., OT. ***ḳoç*** (~ ***ḳoçungar***) (*EUTS*, 179; DLT)

TT.: KOÇ+ (AK '1.(erkek için) yürekli, yiğit, kabadayı; 2. eli açık, cömert')/ÇAKLAMA/KAR/LAN-/SA-)

Krş. **An.ağl.**: ***koç*** 'ince dallardan örülmüş tahıl ambarı' (*DS.VIII*, 2894)

Tü. >**Kürt.** *koç* 'üç yaşını doldurmuş, kısırlaştırılmamış erkek koyun' (*DAO*, 291); **Laz.** *xoci* 'öküz, boğa' (*LTS*, 178)

Ayrıca krş. ***koç*** 'vahşi hayvanları avlamakta kullanılan büyük kapan' (*KTS*, 186)

~ koçkar (Çağ., DoğuT.,Kar.,Uyg.)
koçkor (Kırg., Oyr., Tel.)
koçkorok 'koç boynuzu motifi' (Kırg.)
Koçkor 'Kırgızistan'da yer ve dağ adı'
koçkàr (Özb.)
koşkar (Kzk., Tar.)
kockar (Bar.)
koçh,ar (Krç.)
goç (Az., Trkm.)

K(>g)**OÇ**(>c, ş)+***K(>h,)A(>o)R***

~ Moğ. (Poppe, 62) ***ḳuça*** (> Oyr. *kuça*)

Tü. > **Farsça** ve ağızlarında (Doerfer: *TMEN*, 1551)

Pedersen (*KZ* 39: 449-450) < Erm. **očxar** 'pecova, bestiane'

YANLIŞTIR

Dankoff (*ALT A* 11): < Tü. **koç**

koç[2], bk. **göç** [< ET. **köç** (>Zaza: ***koç***)]

koçak '(Erkek için) yürekli, yiğit, kabadayı'

< ***koç+(a)k***

An.ağl.: ***kocak, koçak, koçağ, koçah,*** '1. kabadayı, yiğit; 2. eli açık, cömert; 3. işbilen, becerikli; 4. yüce gönüllü; 5. konuksever; gösterişçi, cakalı; 7. esirgemez' (*DS.VIII*, 2893)

koçaklama 'Halk edebiyatında biçimi ne olursa olsun, konusu yiğitlik, savaş, kahramanlık veya bir kahramanı öven, kahramanlık duygularını canlandıran şiir, yiğitleme'

< ***koç+(a)k+la-ma***

koçaklan-[(hlk.) 'Daha güçlü olmak'

< ***koç+a+k+la-n-***

koçan '1. Mısırın taneleri alındıktan sonra kalan sert bölüm ; 2. defter biçimindeki makbuz ve biletlerin zımbalı bölümü koparıldıktan sonra cilde bağlı kalan parçası'

< ***koç-*** 'kucaklamak'+***-an***

An.ağl. : *koçan* 'tapu senedi' (*DS.VIII*, 2894)

Tü.> **Kürt.** *ḳoçan* 'istimlâk' (*KTS*, 186); **KbRum.** *khočánı*

koçasak (hlk.) 'Çiftleşmek isteyen dişi koyun'

< ***koç***+[*a* türeme]***sa-mak***

Bk. **koçsamak**

An.ağl. : ***koçsak, koçsamak, koçsırak ol-, koçsıra-*** (*DS.VIII*, 2895)

koçba 'Amca'

< ET., OT. ***koç*** 'erkek' (DLT)

+ ***baba***

An.ağl.: ***kocababa, koçba*** (*DS. VIII*, 2890)

koçek[1], bk. **köçek**

Tü. ***köçek*** > **Kürt.** *ḳoçek* 'iyi oyun oynayan, iyi rakseden

SanalBaba

kimse' (*KTS*, 213)

koçek² (hlk.) 'Bir karış boyunda büyümüş ekin' (*DS.VIII*, 2894)

< OT. ***koç-*** 'kucaklamak' (DLT)+***-ek***

Tü. > **Kürt.** *koçek* 'meşe yaprağının istif şekli' (*DAO*, 291)

koçeki, bk. **köçek**

[Tü ***köçek*** > **Zaza**: *koçeki*; **Kürt.** *ḳoçek* 'iyi oyun oynayan, iyi rakseden kimse'(*KTS*, 213)]

koçer, bk. **göçer**

~ ***köçeri*** (Az./*AHYÖ*, 514)

[Tü. >**Zaza.** *koçer;* Kürt: *ḳoçer* (*KTS*, 213)]

koçerey, koçerı, koçeri, bk. **göçer** [> Zaza]

koçgar (hlk.) 'Yaban koyunu'

= ET., OT. ***koçngar*** 'koç' (DLT)

An.ağl.:***koçgar, koçhar*** (*DS.VIII*, 2895)

ḳoçıḳ, bk. **kaşık**

~ ***köçık*** (Alınölçek köyü-El./*DAO*, 292)

[Tü. kaşık > Siverek **Zaza**cası: *ḳoçık* (*DAO*, 292)]

koçmar (hlk.) 'Bir tür iri kertenkele'

< ET., OT. ***koç*** 'erkek'+ Fars. ***mar*** 'yılan'

An.ağl.: ***koçmar, kaçmer, koçmarbeler*** [< *keler*], ***koşmar, kuşmar*** (DS.VIII, 2895)

koçsa-['Dişi koyun erkek koyun istemek'

< ***koç+sa-***

kod, kodı (hlk.) '1. Kovuk; 2. bir tür derince kap'

< OT. ***kowı*** 'içi boş ve çürümüş olan' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *kod, kodı* (*DAO*, 292)

kodaman (hlk.) 'Büyük tepelerin üzerindeki düzlük'

< OT. ***kodı, kuđı*** 'aşağı, aşağıya'(DLT) +***man***

koduk (hlk.) 'Sıpa'

< ****kod+(u)k***

An.ağl.: ***kodik*** 'kedi, köpek gibi hayvanların yavrusu'; ***koduk, kodak*** 'buzağı' (*DS.VIII*, 2898); ***kodak, kodok, koduk, kodığ, kodik, kadak, kaduk, kodul, kolun, kontar, kotik, kotmak, kuduk, kutmak*** 'eşek yavrusu, sıpa' (*DS.VIII*, 2896)

~ kodık (Kzk.)
kodek (Kırg.)
kodelek (Kırg.)
hötäk (Uyg.)
xotik (Özb.)

= *işäk kolını* (TatK.)
işäk kolono (Bşk.)
kürre (Trkm.) < ***kürr*** 'yansıma'+***e***

kof 'İçi boş ; kuruyarak içi boşalmış olan'

= ET. ***ḳovı ~ ḳovuk*** (*EUTS*, 183)

~ OT. ***ḳovı, ḳovuḳ, ḳowı ḳowuk*** (DLT)

< ***kow*** (+*ı*/+*uk*)

TT.: KOF+ (LAŞMA/LAŞ-/LUK/UL)

An.ağl. : ***koflak, koflan, kovlangoz, kovoz, kovuz, kobrañ, kabran*** 'içi boşalmış, kof (ağaç, kabuklu yemiş vb. şeyler)' (*DS. VIII*, 2891); ***kof*** 'köpük'; ***kofa, koga*** 'kova'; ***kofalak, kofak, koflak*** 'içi boş, kof' (s.2899)

KOF+*LAN/+LANGOZ/+OZ/+UZ*
KO(>a)B(<F)+*RAN*

Tü. > **Zaza.** *kofik* 'oyuk, içi boş' (*DAO*, 292)

Nişanyan (*SS*, 241) : **kof¹** içi boş = **ET. kovı** boş (xı) < ? *kovmak²* boşaltmak.
Karş. **Fars.** *kâv* içi boş, kof < *kâvīden* (kazmak, eşmek, içini boşaltmak).Ses ve anlam benzerliği tesadüf olabilir.

kof Uyg. ***koβı*** *xwβy* 'talihsiz, zavallı, boş, kof ' (Hamilton, *İKPÖ* 185) < ****koβ*** 'koğmak'

~ Moğ. **ġobı** 'çöl', **ġobıl** 'oyuk, kovuk'/ **xoğusun** 'boş', **xubi** 'keder' (*TMEN*, no. 294)

SanalBaba

Tü. > **Kürt.** *ķofi* 'kadınların başlarına giydikleri üstü sargılı fes, bir tür başlık' (*KTS*, 214); **Zaza** (Palu) *ķofik* 'oyuk, içi boş (*DAO*, 292)

kofi, bk. **kof**

An.ağl.:***kofi, kofu*** (*DS.VIII*, 2900)

Tü. > **Kürt.** *ķofi* 'bir tür kadın başlığı' (*KTS*, 214)

kofik, bk. **kof**

koğ 'Kov'

< OT. ***kog*** 'göze veya yemeğe düşen çöp, pislik' (DLT)

An.ağl.: ***koğ, koğu, koo, kov, kovu*** (*DS.VIII*, 2900); ***koğla-, koğ çek-, koğlaş-, koğuculuk yap-, koğula-, koğ vir-, kov et-, kov geç-, kov kovla-, kovla-, kovlaş-, kov sok-, kov ver-*** (*DS. VIII*, 2902)

koğ-['Kovmak'

< ET.,OT. ***ķow-*** 'kovmak, kovalamak, sürmek' (DLT)

TT. : KOĞ- (ALA-/ALAN-/CU/CULUK/DUR-/MA/UL-)

An.ağl.: ***koğ-*** 'sürekli arkasına düşmek, izlemek' (*DS.VIII*, 2893)

~ gov-mag (Az.)
kov- (Trkm.)
kıv- (Bşk.)
koğli- (Uyg.)
kuv- (Kzk., Özb.)
ku- (TatK.)
kū (Kırg.)
kuıp çığaru (TatK.)
kıvıp sığarıv (Bşk.)

K(>g)O(>ı, u)V(>ğ)-

koğe 'Kuş gübresi', bk. **kığ**

[Tü. ***kığ*** > Kürt *koğe* (*DAO*, 292)]

koğur, bk. **kongur**

An.ağl.:*koğur, kongur,konğur, konkur, konur* (*DS.VIII*, 2903)

koğuş 'Kışla, okul, tutuk evi, hastane gibi kalabalık yerlerde, içinde birçok kimsenin yattığı veya barındığı büyük oda'

= ET. ***ķoğus*** 'bomboş, boş', ***ķoğuş*** 'tüylü hayvan derisi, postu'

~ OT. ***ķoğuş*** 'oluk, su oluğu, değirmen oluğu' (DLT)

Çağ.: ***koguş*** 'su yolu, ark, kanal'

< *kog+(u)ş*

TT.: KOĞUŞ+(ÇU)

~ koğuş (Az.)
= *bölme* (Kzk.)
bölmä (Özb., Uyg.)
bölmö (Kırg.)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ķāvi:ş* (*ALTK*, 90)

~ kūş (Tob.)
kuış (TatK.)
xĭvĭl (Çuv.)

~ Moğ. (*KWb.* 191) ***kobul*** ; Kalm. ***xowl*** 'Rinne' (Räsänen)

koğuz (hlk.) 'İçi boş, çürümüş'

< ET. ***ķoğus*** (*EUTS*, 180)

kok, bk. **kök**

[>Zaza: *kok ; kok ra* 'kökten, temelden' ; Kürt. *ķoķ* temel, esas' (*FKT*, 62; *DAO*, 292: ***İsan é bî ķoķ*** = Köksüz (soysuz insan]

kok-['Koku çıkarmak'

= ET., OT. ***ķoķ-*** (DLT)

El-Idr. ***koku-***

< *ķoķ-*

ET : ***ķoķmak*** 'azalmak, küçülmek' ; ***ķoķ*** 'toz, toprak, pislik' (*EUTS*, 180)

TT.: KOK- (AK/ARCA/LAMA/LA-/LAŞMA/LAŞ-/LATMA/LAT-/LAYIŞ/MA/MUŞ/U/ULANDIRMA/ULANDIR-/ULU/USUZ/UŞ/UŞMA/UŞ-/UŞTUR-/UŞUK/UTMA/UT-)

~ ġox- (Az.) ; ġoxla- ; ġoxu
ķoķa- 'kötü kokmak' (Trkm.)
< * *ķoku-*

kokarca 'Et oburlardan, ince uzun bir kürk hayvanı olup, kendini korumak için düşmanına pis kokan bir sıvı fışkırtır'

< *kok-ar+ca* 'addan hayvan adı yapan ek: *karaca, atmaca*

SanalBaba

gibi'
Eren (*TDES,* 249): YOK

kokarcık (hlk.) '1.Sincap; 2.sansar'
< *kok-ar+cık*
Krş. **kokarca**

kokaribik (hlk.) '1. Çavuş kuşu, ibibik; 2. yaban horozu'
< *kok-ar+ibik*
An.ağl.: ***kokaribik, kokarmeke, kokaryürülük*** (*DS.VIII*, 2904)

kokla-['Kokusunu duymak için bir şeyi burnuna yaklaştırmak veya bir yerin havasını içine çekmek, koku almak'
< *koku+la-*
TT. : KOKLA-(Ş-/ ŞMA/ T-/T-MA/YIŞ)
~ goxla- (Az.)
= *iskä-* (Bşk.)
iski- (Uyg.)
islä (Özb.)
isnä- (tatK.)
iyiske- (Kzk.)
īsğa- (Trkm.)

koklangoz (hlk.) 'Salyangoz'
< *kok-la-n* + ET. ***koz***
'ceviz' (*EUTS*, 184)
An.ağl. : ***koklangoz, kaplangoz, kaplankozağı, kavlangoz, koklagaz, koklan, koklangız, koklanzu, koklangöz, kaklankızı, koklukoza, kortlangoz***
(*DS.VIII*, 2905)

KOKLAN+*GO(>ı, ö)Z/+ZU*
KOKLA[*N=ø*]+*GAZ*
KOKLUK+[*G=ø*]*OZA*
KOR(<K)[***T***]**LAN**+*GOZ*
KA(<O)**KLAN**+*KIZI*
KAPLAN+*GOZ/+KOZAĞI*
KAV(<P)**LAN**+*GOZ*

kokoreç 'Şişe sarılarak korda kızartılan, üzerine kekik, karabiber, kır mızı biber ve tuz serpilerek yenilen kuzu bağırsağı'
< Tü. ***kok-ar+ aş***

TS.II, 883 : < Yun. **kukuratsa**
Eren (*TDES,* 249): < Rum. **kokorétsi.**
Andriotis (*EL* 163) : < Arn.
YANLIŞTIR.

Nişlanyan (*SS,* 241): **kokoreç** <?> **Yun.** *kokorétsi.*

Her iki dilde kökeni belirsizdir.
***
TS'te ve Eren'de hiç bir yorum yapılmadan Yun. ya da Rumca köken gösterilmiş ama Nişanyan ihtiyatlı davranarak **<?>** işareti koymuştur. Sözcüğün Tü. olması ihtimali daha fazladır. Çünkü, Türkler, hayvanın '*derisi, bağırsağı, işkembesi, ciğerleri; sütü*' nü en iyi değerlendiren bir halktır. *Şiş kebabı, çevirme (>* Ar**.** ***şavırma)****, döner, şaşlık, saç kebabı* gibi et yemeklerini en güzel biçimde yapan Türk insanının « *kokaraş > kokareç* » i de adlandırmış olması doğaldır. Bana göre :
Tü. **kokaraş** > Yun. (Rum.) ***kukuratsa*** veya ***kokorétsi***
Yunancadaki **kuku/koko** sözcüklerinin de < Tü. **koku** 'dan gelmiş olabileceği üzerinde durmak gerekir.

koku 'Nesnelerden yayılan küçücük zerrelerin burun zarı üzerindeki özel sinirlerde uyandırdığı duygu'
< *kok-u*
TT.: KOKU+ (LANDIRMA/ LANDIR-/LU/SUZ/Ş/ŞMA/Ş-/ ŞTUR-/ŞUK/TMA/T-)
~ goh,u (Az.)
= *is* (Bşk., Özb., TatK.)
īs (Trkm.)
iy (Az.)
iyis (Kzk.)
Eren (*TDES*, 249): YOK

kokuç (hlk.) 'Çekiç'
< *kak-(I)ç*

kokuş-['Çürüyüp bozularak kötü bir koku çıkartmak'
< *kok-(u)ş-*
TT.: KOKUŞ-(MA/TUR-/UK)
~ goh,ulaşmag (Az.)
= *bozul-* (Trkm.)
buzul- (/Kırg., Uyg.)
cürü- (Az.)
çiri- (Özb., Uyg.)
çüyre- (Trkm.)
siri- (Bşk.)

kokut-['Hoş olmayan bir koku bırakmak'
= OT. ***kokut-*** (DLT)
< *kok-(ı)t-*

kol[1] 'İnsan vücudunda omuz başından

SanalBaba

parmak uçlarına kadar uzanan bölüm'
= ET. (Uyg.) ***ḳool***;OT.***ḳol*** (DLT)
< * ***ḳōl***
TT.: KOL+ (bağı / böreği/ÇAK/ DAŞ/LU/SUZ)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ḳūl ; ḳūlāġāsi:* 'kol ağası' (*ALTK*, 91) ; **Za-za** : *kol* 'omuz' (*ZTS*,189); **Kürt.** *kol* 'kol, kapı kolu, çark kolu' (*DAO*, 292); **KbRum.** *kolin*

~ kūl (Kaş.)
kol (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kul (Bşk., TatK.)
gol (Az., Trkm.)

K(>g)O(>u, [< ō])L

Eren (*TDES*, 249): YOK

kol² 'Yön, taraf' = **kol**
TT.: KOL+(AÇAN/CU/CULUK/ LA-/LAN-)

kol³ 'Ordu birliği'
= **kol**
TT.: KOL+ (AĞASI/BAŞI/BA ŞILIK/LUK/ORDU)

kol⁴ 'Tutmak için'
< ***kol***
~ gol (Az.)
= *tutacag* (Az.)
tutavāç (Trkm.)
tutka (Kzk., Kırg.)
tutkıç (Özb.)
tutkuç (Uyg.)
totka (Bşk., TatK.)

NOT: ***kol***'un Anadolu ağızlarında: '1. susuz dere; 2. vadi; 3. kiler; 4. imza; 5. kök, köken; 6. orman; 7. yapılarda kullanılan 10- 15 cm. çapında dört köşe biçilmiş ağaç; 8. avcılıkta gözetleme deliğinin çevresine ve bu deliğe giden yolun iki yanına konan çalı çırpı' (*DS.VIII*, 2907)

kolan¹ (hlk.) 'Yaban eşeği'
= OT. ***kolan*** 'yaban eşeği' (DLT; ~ Kıpç. ***kolan*** (Et-tuhf., 203)

Tü. > **Kürt.** *kolan* (*DAO*, 293)

kolan² 'Eğer kuşağı ; bağırdak'
= ET., OT. ***ḳolan*** (DLT) ~ ***ḳulan*** (Br.)
< ****ḳolaŋ*** (*ED* 622 b)
TT.: KOLAN+ (CI/CILIK)
An.ağl. : ***kolan*** (*DS.VIII*, 2907)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ḳūlān* (*ALTK*, 91) ; **Kürt.** *ḳolan* (*DAO*, 293)

~ kolaŋ (Krm.)
koloŋ (Oyr., Tel., Leb.)
kolun (Soy.)
kolın (Suyg.)
kolag (Sag., Şor., Küer.
kulan (Bar.)
kulak (Tob.)
kollaġ (Koyb.)
kollak (Koyb.)
h,olaġ (Hak.)
h,ollaġ (Hak.)
h,olun (Yak.)
oloŋ (Kırg.)
olong (KKırg.)

K(>h,)O(>u)L[*L*]A(>ı, u)N(~Ŋ) (>g, k)

< Moğ. ***ḳolaŋ, olaŋ*** (*KWb*. 285)
~ Kore (*SKE* 125) ***koraŋ***
= *gurşag* (Az.)
ayıl (Bşk., TatK.)
äyıl (Özb.)
tartpa (Kzk.)
taspa (Uyg.)
töşbağ (Uyg.)
basmayıl (Kırg.)
bavı (TatK.)
çeki (Trkm.)
ızma (TatK.)
ıngırçak (iyär) (TatK.) (*KTLS*)

Geniş bilgi için bk.: F.Sümer, ***Türklerde Atçılık ve Binicilik***, İstanbul, 1983, s.42, 77-80.

kolanç, bk. **kulaç**

kolay 'Emeksiz, zahmetsiz'
< ***ong ~ ongay*** 'kolay' (DLT); ***ongul-*** 'iyileşmek, düzelmek'
TT.: KOLAY+ (CA/CACIK/LA

SanalBaba

MA/LA-/LANMA/LAŞ-/LAŞTIR
MA/LAYLAŞTIR-/LIK/LIKLA)

Tü.> **Ar.** (Cez., Ir.) *ḳūlāy* (*ALTK*,92)

~ kolay (Uyg.)
kulay(lı) (Bşk.)
golay (Trkm.)

K(>G)O(>U)LAY

oŋay (Kzk., Uyg.)
oŋoy (Kırg.)
uŋay (TatK.)

O(>U)ŊA(>O)Y

= *yaylı* (Az.)
caylı (TatK.)
köylö (Bşk.)
köyli (TatK.)
ceŋil (Kırg.)
yeŋil (Trkm.) (*KTLS*)

kolbağ → **kolbağı**

kolbağı (hlk.) 'Kadın bileziği'

< ***kol+bağ+ı***

An.ağl.: ***kolbağ, kolbağı, kolbak*** (*DS.VIII*, 2908)

kolbak → **kolbağı**

kolçak[1] 'Kolluk'

< ***kol*[1]*+çak***

An.ağl.: ***kolçak, kolcak, kolçağ, kolçah, kolkaç, kolşak, konşuk*** (*DS.VIII*,2908)

Tü. > Zaza. (Şavak) *ḳolçaḳ* 'yün eğirirken, yünün kola dolanmış hali' (*DAO*, 293)

Eren (*TDES*, 250): YOK

kolçak[2], bk. **koçak**

[-l- türeme ünsüzdür]

kolçek-[(hlk.) 'İmza atmak'

< ***kol+çek-***

koldam (hlk.) 'Kullanışlı'

< ***kol+dam***

[*yordam*'daki *–dam* eki]

An.ağl.: ***koldam, koldamca, koldamlı*** (*DS.VIII*, 2909)

koldaş 'İş arkadaşı'

= OT. ***ḳoldaş*** 'arkadaş' (DLT)

< ***ḳol+daş*** [< ****kōl+daş***]

TT.: KOLDAŞ+(LIK)

kole, bk. **köle**

Tü. ***köle*** > **Kürt.** *ḳole* (*KTS*, 214; *DAO*, 293)]

kolge (hlk.) 'Gölge' (bk.)

< ET., OT. ***kölik, kölige*** (DLT)

kolınc, bk. **kulaç**

Tü. > **Kürt.** *kolınc* ' kulaç (*KTS*, 186) < ***kolaç, kulaç***

kolla-['Olmasını, ortaya çıkmasını beklemek'

< ***kol*** 'yön, taraf' +***la-*** 'etrafı dolaşmak', bk. **kol**[2]

Ayrıca krş.: ET. ***ḳol-*** 'istemek, rica etmek': ***ḳolġuçı*** 'dilenci' (*ETŞ*, s.307, not. 2)

TT.: KOLLA-(MA/N-/NMA)

~ kollä- (Özb.)
kolli- (Uyg.)
kolläb-kuvvatlä- (Özb.)
kollap-kuvvätli- (Uyg.)
golda- (Trkm.)

K(>g)OL+*L(>d)A(>ä, i)-*

kollık (hlk.) 'Gömlek'

< ***kol+luk***

kolluk[1] 'Gömlek kollarının ucundaki iliklenen bölüm, manşet'

< ***kol+luk***

An.ağl.: ***ḳollıḳ*** 'gömlek' (*DAO*, 293); ***kolluk*** (*DS.VIII*, 2911)

kolluk[2] 'Güvenliği sağlamakla görevli polis veya jandarma, zabıta'

< ***kol*** [< *karaġul* (> *kara-kol*)]+***luk***

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳolluġ*; (Mıs.) *ḳulluḳ* (*ALTK*, 92)

kolsuz (hlk.) 'Yelek' (*DS.VIII*, 2911)

< ***kol+suz***

koltığ, bk. **koltuk**

koltuk '1. Omuz başının altında, kolun gövde ile birleştiği yer; 2. kol dayanacak yerleri olan geniş ve rahat sandalye'

= OT. ***ḳoltık*** (DLT)

< ****ḳōl+tıḳ***

TT.: KOLTUK+ (ÇU/ ÇULUK/LA-/LAMA/LANMA/

SanalBaba

LU/LUK)
An.ağl. : ***koltığ*** (*DAO*, 294)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ḳultūḳ* (*ALTK*, 92)

~ koltuk (Kırg., Özb., Uyg.)
koltık (Az., Kzk., TatK.)
koltok (YUyg.)
ġoltuk (Trkm.)
ġoltuġ (Az.)

K(>ġ)OL+*TU(>ı, o)K(>ġ)*

koltukla-['1. Koltuğu altına almak ; 2. koltuğa girmek; 3. (mec.) pohpohlamak'
= OT. ***ḳoltuḳla***- (DLT)
< *kōl+tuk+la-*

kolınc, kolunç, bk. **kulunç**

[Tü. ***kulunç*** > **Kürt.** *ḳolınc* (*DAO*, 293)]

kom[1] '1. Ağıl ; 2. yayla evi ; 3. köy, çiftlik'
= OT. ***kom*** 'ağıl, ahır' (DLT)
< **ḳo:-m*
krş. ***kōm*** 'deve hamudu' (DLT)
An.ağl.: ***ġom, köm, ḳun, ḳon, koma, kem, konur, kön, küm*** (*DS.VIII*, 2913; *DAO*, 294)
~ gōm (Trkm.)
Tü. ****kon/kom*** 'semer, deve semeri' (*EDPT*) ~ 'ağıl, davar ağılı; konut, çadır' (*DS*) > **Fars.** *han* 'han, kervansaray' > **Tü.** *han*.

Tü. **kom** > **Erm.** *gom*; **Zaza.** *kom* 'toplu, yığın', *komı* 'yığın, küme; ağaç dalları ile yapılan basit barınak' (*ZTS*, 190) **Kürt.** *ġom, köm, kun, ḳon* 'yayla ev, köye bağlı küçük birim; kara çadır, çadır: ***ḳon a beg***= bey çadırı; ***ḳon a kereçiyan*** = çingene çadırı' (*DAO*, 294)

Eren (*TDES*, 250): < **Erm.** *gom* 'stable, sheepfold' **YANLIŞTIR**. Dankoff da Eren de ***DLT***'teki **kom** sözcüğünü gözden kaçırmışlardır.

kom[2] (hlk.) 'Küçük tümsek'
< OT. ***kom*** 'deve havudu' (DLT)
~ Moğ. (*KWb.*, 184) ***ḳom***; Kalm. ***xom*** 'Kamelsattel, Kamelfilz' (*EWT*, 278)

komçe (hlk.), bk. **kopça**

komır, komur, bk. **kömür**
An.ağl.: *ḳomurlu* (Erz./*EİA*, 203)

[Tü. ***kömür*** > **Zaza.** *komır* (*ZTS*, 190); **Kürt.** *komır* (*KTS*, 215); **Şavak.** *ḳomir* 'kara' (*DAO*, 295), *komıra* (*FKT*, 62)]

komir (hlk.) 'Koyu kara, simsiyah'
< *kömür*
[< **köm-(ü)r*]
TT.: KÖMÜR (gözlü/gibi)

komşu 'Konutları yakın olan kimselerin birbirine göre aldıkları ad'
= ET. ***ḳonşı*** (*EUTS*, 181)
~ OT. ***konşı ~ koşna*** (DLT);

Uyg. ***kona-ş-ı*** 'komşu' [Krş. Moğ. ***ḳono-*** 'gece geçirmek' < **** ḳona***-]
Oğuz. ***koşnı*** [***/-nş-/ > /-şn-*** değişmesi ile]

< *kon-* 'yerleşmek, konmak' **+*-uş-*** 'işteşlik eki' **+*-u***
~ konşı (Kom.)
koŋşı (Çağ., KKırg.)
koŋşu (Kırg.)
koŋsı (Kzk.)
gonşu (Az.)
goŋşı (Trkm.)

K(>g)OŊ(>N)Ş(>s)U(>ı)

koşna (Kırg.)
koşni (Özb.)
h,oşna (Uyg.)

K(>h,)OŞNA(>i)

xon-oso (Yak.) (Räsänen)
= *körşi* (Kzk.)
kürşi (Bşk., TatK.)

K(>g)O N[ŋ] + Ş I (/U)

SanalBaba

K(>h,)O Ş + N İ (/A)

kon, krş. **kom**

[Tü. ***kom*** > **Kürt.** *kon, kun* 'kara çadır, otağ'(*FKT*, 62, 63; *KTS*, 214; *DAO*, 294)
Kon a beg = Bey çadırı.
Kon a kereçiyan=Çingene(ler) çadırı.]

komurska (hlk.) 'Karınca'
= Kırg. ***kumurska***
(bk. **karınca**)

kon-[1] ['1. Bir yere inmek; 2. konuk olmak'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***konˇ***
< ****ko-*** 'koymak' + **-n-** 'dönüşlülük eki'
ET.: ***konġu*** 'konut, konak' (*EUTS*, 181)
TT.: KON- (DURMA/DUR-/MA/UK/UKÇU/ÇULUK/UKLAMA/UKLA-/UKLUK/ULMA/UL-/UM/UŞ/UŞKAN/UŞKANLIK/UŞMA/UŞMACI/UŞ-/UŞTURMA/UŞTUR-/UŞU/UŞUCU/UŞULMA/UL-/UT)

kon-[2] 'Konulmak'
< ET., OT. ***kon-***
TT. : KO-UL-(MA)
~ goyul- (Az., Trkm.)
guyul- (Trkm.)
koyul- (Kırg., Uyg.)
koyıl- (Kzk., TatK.)
koyol- (Bşk.)

K(>g)O(>u)YU(>ı, o)L-

konaç (hlk.) 'Leylek yuvası'
< ***kon-aç***

konağ (hlk.) 'Konuk'
< ***kon-ağ***
An.ağl.: ***konağ*** '1. konuk; 2. baştaki kepek' (*DS.VIII*, 2915)

konak[1] 'Konma yeri, menzil; konuk'
< ***ko-n-(a)k***
= ET. ***ġonaġ*** (*EUTS*, 80); ***konˇġu*** 'ikâmet yeri, konut, konak' (*EUTS*, 181)
TT.:KONAK+(ÇI/LAMA/LA-/LIK)

Tü. > **Kürt.** *ķonaġ, ķonah, ķunaġ* (*DAO*, 295)

An.ağl. : ***konak, konağ, konah*** (*DS.VIII*, 2915)
krş. ***konaç*** 'leylek yuvası'
< *kon-(a)ç;*
konalga, konalka, konarga 'konak yeri' < *kon-al(~r)+ga*
~ konak (Kzk., Uyg., KKlp., Nog.)
kunak (Bşk., TatK.)
konok (Kırg.)
gonag (Az.)
ġonaġ (Trkm.- ağızlar)

K(>g)O(>u)-N-A (~o)K(>g)
Krş. **KO-Y-**

Eren (*TDES*, 251) : YOK

konak[2] 'Kundak çocuklarının başlarında oluşan kepek tabakası'
~ OT. ***kalıŋuk ~ kalŋuk*** (DLT)
< ***ko-n-(a)k***
An.ağl.: ***konak, koŋak, koğak, kovak, gonak, govak*** ; ***kagak, kanak, koğah, konğak, kovank, kuvağ, kuvak, kuvank; gonk, guvah, guvak*** (*DS.VIII*, 2100, 2915)

K(>g)O(>u)N(~ŋ >ğ, v)[*G*]A
[*N*]K(>ğ, h)
G(<K)ON[*A*=ø]K

konaklanmak 'saç kepeklenmek'
Krş. ***gonak*** 'meyva kabuklarının sıyrıntısı' (***a.g.e.***, 2100)
~ goŋak (Trkm.)
= *kayızgak* (Nog., KKlp.)
gabu (Blk.)

konak[3] 'Darı'
= OT. ***konak ~ koyak*** 'bir tür kaba darı' (DLT)
< ***kona-k***
krş.DLT: ***konat*** 'birbirine yanaşık toplanan insan kümesi'
Eren (*TDES*, 250): YOK

konakla-['Yoculuk sırasında bir yerde kalıp geceyi geçirmek'
< ***kon-ak+la-***
TT. : KONAKLA-(MA)

SanalBaba

~ kunarğa kal- (Bşk., TatK.)
kon- (Kzk., Uyg.
konakta- (Bşk.)
konalğuğa toh,ti- (Uyg.)

KO(>u)N-*AK+L(~T)A-*

= *gecälä-* (Az.)
tünä- (Özb.)
düşle- (Trkm.)
toh,täl- (Özb.)
tuktalıp tor- (TatK.)

konaklan-[(hlk.)'Saç kepeklenmek'

< *konak+la-n-*

konaklık (hlk.) 'Şölen, yemekli çağrı'

< *kon-ak+lık*

konalga (hlk.) 'Göçün konakladığı yer' (*YKS*, 58)

< *kon-al-ga*

An.ağl.: ***konalga, konalka, konarga*** (*DS.VIII*, 2916)

konargöçer 'Göçebe bir hayat süren'

< *kon-ar + göç-*[< *köç*]*+-er*

~ göçme (Trkm.)
köçmä h,alık (TatK.)
köçmän (Uyg.)
köçmänçi (Özb.)
köçmön (Kırg.)
köşpeli (el) (Kzk.)
küsmä (h,alık) (Bşk.)
küçkinçilär (TatK.)
küskinsilär (Bşk.)

konca (hlk.) 'Nereye?'

= ET. ***ḳanca*** 'nereye?' (*EUTS*, 105; DLT. I, 74, 354 ; III, 40)

< **ka+n+ca*

Tü. > **Zaza.** *ḳonca* : ***Tu konca şin ?*** 'nereye gidiyorsun ?' Kurmanççada yoktur.

Zaza: ***koncara*** 'nereden?
kam 'kim?'

Kurmanç: ***ḳané*** 'hani?' < ET. ***ḳanı***
ḳinġa, ḳanġe 'ne zaman ?' < ET. ***ḳanġı***

konç 'Ayağa giyilen şeylerde ayak bileğinden baldıra doğru bölüm'

< **ko-nç*

TT.: KONÇ+ (LU/SUZ)

An.ağl.: ***koncı, kunçı, kunsi*** 'kendirin sapları'; ***koncik, kance, konçuk*** 'cep'(*DS.VIII*, 2916)

KO(>a,u)NÇ(>c, s)+*I(>e, u)K*

~ konç (Kom., Oyr., Tel.,Kırg., Alt.)
conc (Bar.)
conca (Çağ.)
konış (KKlp., Kzk., Nog.)
kanç (SUyg.)
kunıç (TatK.) (> Çuv. *kunça*)
kunüç (Tob.)
kunıs (Bşk.)
gonç (Trkm.)
h,onçu (Tuva)
kunça (Çuv.) < TatK.

K(>h,/g)O(>a, u)N[U/I](~Ø)Ç+*A/U*

~ Tung. Lam. ***konçēn***, Olça. ***hoŋsa*** (Räsänen, *V* 279)

Nişanyan (*SS*, 244): **konç = ET ?** *konç* ayakkabının topuktan yukarı olan kısmı (XIV)

kondur-['Konmak işini yaptırmak ; iliştirmek'

= OT. ***kondur-*** (DLT)

< *ko-n-dur-*

TT. : KONDUR-(MA)

kondurmaç (hlk.) 'Bilmece'

[E. Kalay, *TD* 633, s. 254/İpsala Paşaköy]

< *ko-n-dur-maç*

kongurak (hlk.) 'Hayvanların boynuna takılan küçük çan, çıngırak'

<*kong* 'yansıma' **+*ur-(a)k***

ET : ***ḳongrağı*** 'Çan (azeri zil)
ḳongrul- 'sallanmak, kanrılmak' (*EUTS*)

An.ağl. : *kongurdak, konguldak, konkuldak, kongrak, kankuldak, kankavur* (*DS.VIII*, 2917)

~ konğıråk (Özb.)
konğurak (Uyg.)
konğurō (Kırg.)
konırav (Kzk.)

SanalBaba

koŋğırav (Bşk., TatK.)

KOD(~N) 'yansıma'
+*ĞU(~I)R-* 'yansıma addan fiil yapan ek'
-AK(~ Å ~ Ō ~ AV) 'fiilden ad yapan ek'

= *caŋ* (Trkm.) < yansıma

konu 'Konuşmada, yazıda, eserde ele alınan düşünce, olay veya durum, mevzu'

< ko-n-u

TT.: KONU+ (LU/SUZ)
NOT: Öteki Türk şivelerinde ***konu*** sözcüğü yok. (*KTLS*, 498)

konuk 'Misafir, mihman'
= ET. ***konuḳ*** (*EUTS*, 181)
~ OT. ***konuḳ(+la-)*** (DLT)

< ko-n-(u)k

TT. : KONUK+ (ÇU/ÇULUK/ EVİ/ LAMA/LA-/LUK/SEVER/ SEVERLİK)
An.ağl. : ***konuk ; konukçu*** 'ev sahibi' ; ***konukla- ; konukluk ; konukmak*** 'selâmlaşmak' (*DS.VIII*, 2918)
~ gonag (Az.)
konak (Kzk., Uyg.)
konok (Kırg.)
kunak (Bşk.)

K(>g)O(>u)NA(>o)K(>g)

konuksever 'Misafirperver'

< ko-n-uk+sev-er

TT.: KONUKSEVER+(LİK)

konul-['Koymak veya konmak işi yapılmak'

< ko-n-(u)l-

TT.: KONUL-(MA)

konum 'Pozisyon; durum, yer, vaziyet'
= OT. ***konum*** 'yurt, konulan yer, konak' (DLT)
< ***kon-(u)m***

TT.: KONUM+ (LAN-)

konur¹ 'Esmer, açık kestane rengin-de olan'
< OT. ***koŋur*** (DLT)

TT.: KONUR+(AL 'kumral')
An.ağl.: ***koğur, konur*** (*DS.VIII*, 2918); ***koğur, kongur, konğur, konkur*** (s. 2902)

KON(<Ɒ/>ğ)[=NG/NĞ//NK]UR

~ goŋur (Trkm.)
koŋğırt (TaTk.)
kuŋır (Bşk.) (*KTLS*, 514: ***kumral***)
Eren (*TDES*, 250): YOK
Nişanyan (*SS*, 248): YOK

konur² (hlk.) 'Kimseyi beğenmeyen, kurumlu, övünçlü' (*YKS*, 58)

< kon-ur

konurlan-[(hlk.) 'Böbürlenmek' (*YKS*, 58)

< kon-ur+la-n-

konuş '1. Konmak işi veya biçimi; 2. (coğ.) konum; 3. (ask.) bütün birliklerin yerleşme biçimi'

< ko-n-uş

TT.: KONUŞ+ (LAN-) (TS'te yok)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ḳonāš* (*ALTK*, 92)

konuş-['Bir dilin kelimeleriyle düşüncesini anlatmak'

< ko-n-(u)ş-

TT.: KONUŞ-(KAN/KALLIK/MA/ MACI/TURMA/TUR-/U/UCU/UL-)

Tü. > **KbRum.** *kunuštizo*

= *danışmag* (Az.)
söylev (Kzk.)
söyläv (TatK.)
söyläş- (TatK.)
sözlimäk (Uyg.)
sözläş- (Özb.)
süylö: (Kırg.)
höyläv (Bşk.)
höyläşiv (Bşk.)

Nişanyan (*SS*, 248): **konuş[mak** bir araya konmak, komşu olmak (XIV) < **ET.** *konşı* komşu
→ KOMŞU
YANLIŞTIR. Çünkü, **konuş-** < ***ko-n-(u)ş-** tan gelir. **kon-** '*bir yeri yurt edinmek*'tir. **-(u)ş** '*işteşlik eki*' olup, **kon**'an en az iki kişinin konması ile oluşur. **konuş-**'ta '*birlikte konmak, birlikte oturmak, oturuşmak*' anlamları vardır.
KOMŞU < ***ko-n-(uş)-u** biçiminden oluşur. Bk. **komşu** maddesi.

SanalBaba

konuşkan 'Konuşmayı seven'
< ***ko-n-(u)ş-kan***
TT.: KONUŞKAN+(LIK)
= *danışgan* (Az.)
sözlämçan (Uyg.)
sözşän (Kzk.)
sözüvar (Kzk.)
süzçän (TatK.)
söylärgä (TatK.)
süylö:k (Kırg.)
hüz,sän (Bşk.)
tilmar (Kzk.)

konuşma 'Konuşmak işi'
< ***ko-n-(u)ş-ma***
TT.: KONUŞMA+(CI)
= *söz söylev* (Kzk.)
söyläşü (TatK.)
sözgä çıkış (Uyg.)

konuşuk (hlk.) 'Sözleşme'
< ***kon-(u)ş-uk***
An.ağl.: ***konuşuk, konuşukluk*** 'dostluk, ahbaplık' (*DS.VIII*, 2919)

konut 'Mesken, ev'
< ***ko-n-(u)t***

kop[1] (hlk.) 'Dağlarda büyük kayaların içindeki boşluk, doğal mağara' (DS.VIII, 2919)
< ET., OT. ***kop*** 'çok, hep, bol' (*EUTS*, 182 ; DLT)

Tü. > **Kürt.** *ḳop* 'zirve' (FKT, 63)

kop[2] (hlk.) 'İnsan ve hayvan vücudunda çıkan kabartı' (*DS.VIII*, 2919)
< ****ka-p***

Tü. > **Kürt.** *ḳop* 'eli ve ayağı sakat olan kimse' (*KTS*, 186)

kop[3] '***Koyu*** sözcüğünün önüne gelerek, *çokluk, daha koyuluk* anlamları yapan sözcük'
kopkoyu < *ko+p+koyu;*
krş. ***koskoca[man]*** < *ko+s+koca+man*

kop-[' Herhangi bir yerinden ikiye ayrılmak; yerinden ayrılmak; gövdeden ayrılmak'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***ḳop-***
TT. : KOP- (AR/ARIL-/ARILMA/ARIŞ/ARMA/AR-/ARTMA/ART-/ARTTIR/UK/UKLUK/UNTU)
An.ağl.: ***kopmak, kopetmek, kopturmak*** 'koşmak,hızlı gitmek (*DS.VIII*, 2921); ***koptur-, kopart-, kopçur-, kopdur-*** 'atı dörtnala koşturmak'; ***kopuş-*** 'koşuşmak, seğirtmek' (s.2922)
~ gopmag (Az.)
= *yolunmak* (Trkm.)
üzül- (Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
üzil- (Kzk.)
özil- (TatK.)
özilüp çığ- (TatK.)
öz,öl- (Bşk.)
öz,ölöp sığ- (Bşk.)

kopak (hlk.) 'Göllerde, su üzerinde yüzen büyük köklü toprak parçası' (*DS.VIII*, 2919)
< ET. ***kop+(a)k***

Tü.> **Kürt.** *ḳopık* 'topak' (*DAO*, 297)

kopar-['Kopmasını sağlamak, kopmasına yol açmak'
< ET., OT. ***kop-(u)r-*** 'koparmak, kaldırmak' (DLT)
TT.: KOPAR-(MA/TMA/T-/TTIR-)

kopça 'Bir giysinin iki yanını bitiştirmeye yarayan ve metal bir halka ile birçengelden oluşan araç'
< ***kop+ça***
TT. : KOPÇA+LA-/LAMA/LAN-/LI)

Tü. > **Kürt.** *komçe* (*DAO*, 295); **Laz.** *k'opça* 'düğme' (*LTS*, 191); **Ar.** (Mıs.) *kubşa* 'hook' (Littmann: *Tschudi Arm.* 124/215)

Krş. Moğ. **topçi** 'düğme'

Nişanyan (*SS*, 249) : **kopça** ~ ***Bul.*** *kopçe/* ***Sırp.*** *kopça* düğme, kulp ~ ***Mac.*** *kopocs* **YANLIŞTIR**.Çünkü, **kop-** fiili ve **–ça** eki Türkçedir.

SanalBaba

Eren (*TDES*, 251) : 'Balkan dilleri yoluyla Macarcadan alınmıştır (Mac *kapocs* 'kopça'). Sırpça *kopça*, Bulgarca *kópçe, kópça* biçimleri de Macarcadan geçmiştir.

YANLIŞTIR.

NOT. : ***Türkçe Sözlük***'ün 1988 yılı baskısında sözcük Türkçe olarak gösterilmektedir. Başkanılığını H. Eren, üyeliklerini N. Gözaydın, İ. Parlatır, T.Tekin ve H. Zülfikar'ın yaptıkları bu sözlükteki Türkçe sözcüğün onbir yıl sonra mı Eren tarafından, Sırpça ve Bulgarca yoluyla Türkçeye girdiği fark edilmiş ? Eğer bu sav doğru olsaydı, Macarca sözcük Sırpça ve Bulgarcaya da ***kopocs*** olarak geçer, sanırım Türkçede de ***kopça*** olmazdı.

Bana göre, eski bir Türk dilinden Macarcaya, Bulgarca ve Sırpçaya giren **kopça** sözcüğü, Sırpça ve Bulgarcada aslını korumuş; Macarcada da **kopocs** olmuştur.

'Hayır, bu sözcük Macarcadır!' derseniz: **kopocs** > Blg., Srp. ***kopça/kopçe*** nasıl olmuş, onu da açıklamak gerekir.[< ****kop+ocs*** mu? ***Ko-po+cs*** mu ? Sonra, Blg.ve Srp.'çada ***+ça/+çe*** eki var mı? görevleri neler?]

kopek, bk. **Köpek**

[>**Zaza**. *kopek*;
Kürt. *ķopek* '(erkek) köpek' :
Ewi boncıkı kopeke = Bu enik erkektir.]

koplü, koprü, bk. **köprü**

kopuk '1. Kopmuş; 2. (mec.) serseri'

< *kop-*

[< OT. *kopmak,*gelmek]

+*-(u)k*

TT.: KOPUK+ (LUK)

kopuntu 'Kopmuş parça'

< *kop-untu* [< *-(u)n-tu*]

kopuş-[(hlk.) '1.Koşuşmak, seğirtmek; 2. çıkmak, başlamak'
= OT. ***kopuş-*** 'kalkışmak' (DLT)

< *kop-(u)ş-*

kopuz 'Ozanların çaldığı telli Türk sazı'
= OT. ***ķubuz*** 'ut, kopuz' (DLT)

< *kop- '(sesle ilgili olarak) patlamak, yankı vermek'+**-^{o}z**

TT.: KOPUZ+ (CU)

An.ağl.: kopuz '1. boğaz, dar yer; düz alanlarda görünmeyen oyuklar, çukurlar; 3. deniz kıyısındaki girinti, körfez' (DS.VIII, 2922) [An.ağl.'ndaki ***kopuz***'un ET'deki ***kobı*** 'boş' sözcüğünden **+-z** eki ile türetilmiş olduğu düşünülebilir]

~ kobuz (Uyg., OT)
kobus (Şor)
kubız (TatK.)
kθbθz (TatK.)
koβĘs (Çuv.)
kuβĘs (Çuv)
komus (KKırg.)
komuz (Kmk.)
komıs (Bar., Oyr.)
homıs (Hak.)
homus (Soy.)

KO(>U)B(>M, β)U(>I, Ę)Z(~S)

~ Moğ. (*KWb.* 201) ***ķuğur, ķuur***
< (Poppe, 110) *** *ķopur***
Eren (*TDES*, 252): YOK
Nişanyan (*SS*, 249): YOK

kopük, bk. **köpük**

kor[1] 'İyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası'

< * *ķōz* (T. Tekin)
~ OT. (DLṬ) ***köz*** **[-r > -z** değişimi]

TT.: KOR+(LANMA/LAN-/LU)

~ gōr (Trkm.)
kōr (Gag.)
kor (Kırg., Özb.)
kos (Alt., Tel., Şor.)
koz (KKlp.)
kuz, (Bşk.)
kuz (TatK.)

K(>g)O(~Ö/ >U)[< Ō] R [~S ~Z]

= ***çoğ*** (Uyg.)
çok (Kırg.)
şok (Kzk.)
kümir (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES*, 252): < Etimolojisi için görüş belirtmez.'Türkçe **kor** ile **koz** arasındaki benzerlik düşündürücüdür.' der.

kor[2] (hlk.) 'Sıra, dizi, altın dizisi'
< ET. *ķur* 'sıra, silsile' (*EUTS*, 186 ; DLT)

Tü. > **Kürt.** *ķor* 'sıra, saf, dizi' (*KTS*, 186) ; **Zaza.** *ķor* 'de-

SanalBaba

fa, kere' (*DAO*, 297)

kori, bk. **koru**

kork-['Korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak'
= ET. (KT., Uyg.), OT. (DLT) ***korḳ-***

< **ḳor-(ı)-k-*

TT.: KORK-(AK/AKÇA/AKLIK/MA/U/ULMA/UL-/ULU/ULUK/UNÇ/UNÇLAŞMA/KUNÇLA-/UNÇLUK/USUZ/USUZLUK/UTMA/UTMACA/UT-/UTUCU)
An.ağl.: ***korkucak, kork,korkudak, korkuldak*** 'bostan korkuluğu'; ***korkucan, korğağan, korkuzan*** 'korkak'; ***korkuculuk*** 'merdiven parmaklığı';***korkudak, korkuldak, korkunçluk*** 'merdiven parmaklığı' ; ***korkuncak*** '1. ölmek olasılığı olan, ağır hasta ; 2. tüfek tetiğinin altında yarım daire biçimindeki demir' (*DS. VIII*, 2926)
~ gorh,mag (Az.)
gorkmak (Trkm.)
kork- (Kzk.,Kırg., Özb., Uyg.)
kurk- (Bşk., TatK.)

K(>g)O(>u)RK-

~ Moğ. (*KWb*, 187-188) ***ḳoru-*** 'fürhten'
Eren (*TDES*, 252) : YOK

Doerfer (*TMEN*, no. 1558): < **kork** < **kor-** 'korumak, savunmak' + **-k-** 'pekiştirme eki' = 'şiddetle savunmak, kendini korumak için yoğun bir istek duymak'

korkak 'Çok çabuk ve olmayacak şeyden korkan (kimse, hayvan)'
= ET. ***ḳurḳak ~ hurḳak*** (*EUTS*, 84)

< *kor(ı)k-(a)k*

DLT: ***ḳorḳluḳ*** 'korkak'; ***ḳorḳır-, ḳorḳut-, ḳorḳ-, ḳorḳul-, ḳorḳunç, ḳorḳun-, ḳorḳuş-, ḳorḳut-***.

TT.: KORKAK+ (ÇA/LIK)
An.ağl.: ***korḳíc'an*** (Rize/*RİA*, 1/21)
~ gorh,ag (Az.)
gorkak (Trkm.)
korkak (Kzk., Uyg.)
korkåk (Özb.)
korkok (Kırg.)
kurkak (Bşk., TatK.)

K(>g)O(>u)RK-*A(>å, o)K*

Eren (*TDES*, 252): YOK
Nişanyan (*SS*, 249): YOK

korku 'Bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında uyanan kaygı duygusu'
= OT. ***ḳorḳı ~ ḳorḳu*** (DLT)

< *kork-u*

TT.: KORKU+ (LMA/ L-/ LU/LUK/NÇ/NÇLAŞMA/NÇLAŞ-/NÇLUK/SUZ/TMA/T-/TMACA/TUCU)
~ gorh,u (Az.)
gorkı (Trkm.)
korkıv (Bşk.)
korkuv (Kzk., Özb.)
korkuş (Uyg.)
korkü (Kırg.)
kurkıv (Bşk.)
kurku (TatK.)

K(>g)O(>U)RK-*U/-I/-UV/-IV/-UŞ/-Ū*

= *ürey* (Kzk.)

korkunç 'Çok korkulu, korku veren, dehşete düşüren, müthiş'
= ET. ***ḳorḳınç*** (*EUTS*, 182) (Uyg.) ***ḳorḳınç*** (*İKPÖ*, 187)
~ OT. (DLT) ***ḳorḳunç***

< **kor-k-°nç*

TT. : KORKUNÇ+(LAŞMA/LAŞ-/LUK)
~ korkunc (Az.)
korkunuç (Kırg., Uyg.)
korkınç (Özb.)
korkınıç (TatK.)
korkınıs (Bşk.)
korkınıştı (Kzk.)
gorkunç (Trkm.)

KOR-*K-* *[U/I]* ***NÇ***
NC
N(I)Ç
N(U)Ç
N(I)S

SanalBaba

N(I)ŞT(I)

Bang (*Turk Br, V,* s.16-18): < ***korkı-ın-ış** > **korkınç.**
-°nç < **-n-** 'Dönüşlülük' + **-ş** 'Soyut anlam veren ek.'
Nişanyan (*SS,* 249): **korkunç** = *? korkunçlu* < KORK-
* Fiilden isim yapan **–inç** ekinin kullanımı kural dışıdır.
Eren (*TDES,* 252): YOK

korkut 'Korkunç, korkulu'
< ***kork-ut***
An.ağl.: ***korkut*** '1. büyük dolu danesi; 2. cin, şeyten gibi hayali yaratıklar' (*DS.VIII*, 2926)

korkut-[(hlk.) 'Haşlamak'
= OT. ***korkıt-, korkut-*** (DLT)
< ***kork-(u)t-***
Krş. Uyg., DLT. ***ḳork-ız-***
Çağ. ***ḳorḳ-uz-***
TT.: KORKUT-(MA/MACA)
~ ġork-zu- (Trkm.)
gorh,-uz- (Az.)

korlan-['Kor durumuna gelmek'
< ET., OT. ***kor*** 'iyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası'+***la-n***

korluk¹ (hlk.) 'Mangal'
< ***kor*** (bk.)+***luk***

korluk² (hlk.) 'Maya'
= OT. ***korluk*** 'içinde kımız biriktirilen küçük testi' (DLT)
< OT. ***kor*** 'yoğurt mayası' (DLT)+***luk***

korok (hlk.) 'Bekçi, korucu' (Vn/*DAO*, 297)
< ***koru-k***

korpe, bk. **körpe**

korpü, bk. **köprü**

korsak (hlk.) 'Maşa'
< ***kor*** (bk.)+***sak***

korta (hlk.) 'İçinde üzüm çiğnenen şıra teknesi; çeşme yalağı' (*DS. VIII*, 2927)
= OT. ***ḳorluḳ, ḳurluḳ*** 'içinde kımız biriktirilen küçük testi'(DLT)
< ***kort+a(k)***
An.ağl.: ***ḳortik, ḳortıḳ, ḳortuḳ*** 'çukur' (*DAO*, 298) < *kort+(i)k*

Tü. > **Kürt.** *ḳort* 'çanak' (*FKT*, 63); 'çukur' (*KTS*, 215)

koru 'Bakımlı küçük orman'
< OT. ***ḳorıġ*** [< ***ḳorı-*** 'korumak' + ***-ġ***] ~ ***ḳoruḳ*** (KB)
TT.: KORU+(CU/CULUK)

Tü.> **Kürt.** *ḳori* 'meşelik' (*DAO*, 297)
~ kōrı (Trkm.)
koruk (Çağ.)
korū (Tel.)

KO(< Ō)RU(~Ū)+K

~ Moğ. (*KWb.* 193): ***ḳori***

= **Öteki Türk şivelerinde**: *kiçik meşe* (Az.), *meşäcik* (Az.), *kiçik ormanzar* (Uyg.), *toğay* (Kzk.), *ulı bolmadık tokay* (Trkm.), *tokaylık* (Uyg.), *tokoyço* (Kırg.), *kiçkine ormàn* (Özb.), *kulkı* (Bşk.), *öyköm* (TatK.)

Eren (*TDES,* 253): < *korı-ğ*
Nişanyan (*SS,* 250): **koru** = **ET.** *korıġ* « çitle çevrili arazi, hükümdara ait av sahası » (XIV) → KORU-
Räsänen (*V,* 282): ***körı**

koru-['Bir kimseyi veya bir şeyi dış etkilerden, tehlikeden veya zor bir durumdan uzak tutmak'
= ET. (KT, Uyg.), OT. (DLT)
ḳorı-
TT.: KORU-(MA/N/NAK/N-CAK/NUM/YUCU/YUCU-LUK/YUŞ)
~ gōra- (Trkm.)

korucu 'Orman veya kır bekçisi'
= OT. ***koruġ+çı*** (DLT)
< ***korı-ġ+çı***
An.ağl.: ***koruhcu, koruhçi, korukçu*** (*DS.VIII*, 2928)

Tü. > **Kürt.** *ḳoroḳ* (*DAO*, 297)
~ korukçu (Kırg.)
koruğçi (Çağ.)
koruçi (Uyg.)
korikçi (Özb.)
korıkşı (Kzk.)
görağçı (Trkm.)

SanalBaba

K(>ġ)ORU(>a, ı)[*K>Ğ*]
Ç(>ş)U(>İ)

= *karavılsıhı* (Bşk.)
kåråvul (Özb.)
karavılçısı (TatK.)
meşäbäyi (Az.)

korugan 'Ağaç gövdeleriyle yapılmış ve çevresinde çukuru bulunan, korunmaya elverişli, kare biçimindeki ev'
< *koru-gan*

koruk 'Henüz olgunlaşmamış ekşi üzüm'
< *kor* 'yoğurt mayası'(DLT)
+*(u)k*
TT.: KORUK (lüferi/şerbeti)
An.ağl.:***koruk*** '1.yemeklere ekşilik vermek için limon tuzu yerine kullanılan ekşi pekmez; 2. zeytinin çiçeğini döktükten sonra kalan ufak meyvesi; 3. içi boş (kabular için); 4. genç, taze, yeni yetişmekte olan' (*DS.VIII*, 2928)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ḳoruġ* (*ALTK*, 92)

~ gora (Az.) < Fars.
ğorä (Özb.) < Fars.
ğara [< Fars.] *üzüm* (Uyg.)
= *yäşil yözüm* (Bşk.)
yäşil yözim (TatK.)
gök üzüm (Trkm.)
kök (kam) cüzüm (Kırg.)
pispegen jüzim (Kzk.) (*KTLS*)

Eren (*TDES*, 253): 'Scherner'e göre (*CAJ* 17:250) Farsçadan alınmıştır (Far. *ġōra* 'unripe grapes or dates'). Ancak Farsça ***ġōra***'nın Türkçe **koruk** biçimini ses bakımından karşılamadığı açıktır.' diyen Eren, ne yazık ki kendi görüşünü belirtmez.
Nişanyan (*SS*, 250) : **koruk** ~ **Fars.** *ġūre* koruk, ekşi.

Scherner ve Nişanyan'ın Tü. **koruk** < Fars. ***ġōra /ġūre*** açıklamaları **YANLIŞTIR.** Çünkü, ET'deki **kor** sözcüğü de '*ekşi*' anlamında olup, ses bakımından da uygundur.
Ancak, Azeri, Özbek ve Uygurcadaki biçimler Farsçadan alıntıdır.

korukçu, koruhcu, koruhçi (hlk) 'Korucu'
= OT. ***korukçı*** (DLT)
< *ḳorıġ* 'koru' (DLT)+***çi***

korun-['Kendini korumak, sığınmak, sakınmak'
< *koru-n-*
TT.: KORUN-(AK/CAK/MA/UM)
An.ağl.: ***korunak, koruntu, korunuk, korutmak*** (*DS.VIII*, 2929)

KORU-*N-AK*
-N-TU
-N-UK
-T-MAK

korunga 'Yabanî yonca korumak, sığınmak, sakınmak'
= ET. ***ḳolunġa*** 'filiz' (*EU TS*, 181) [**-l- > -r-** değişmesi ile]
< **kōru* (DLT) 'tirfil'

Tük > **Erm.** *kornkan* ;
Kürt. *kornka*

Eren (*TDES*, 253): **korunga** <Ermeniceden alındığı anlaşılıyor: Erm. ***kornkan*** 'oregano', yer. ***kornka***. Kürtçeye de geçmiştir.

YANLIŞTIR. Çünkü, ET deki '***ḳolunġa***' sözcüğü varken, başka bir dilden köken aramak gereksizdir. *EUTS*'ndeki '**kolunġa**' sözcüğü Eren'in de gözünden kaçmıştır (s.181/Wind. 248, 8). Uygur Türklerinin Mani dinini kabul ettikleri zamanlarda kullandıkları **kolunġa** sözcüğünü tarih sahnesine çok geç devirlerde çıkmış olan Ermenilerden almış olması mümkün mü?

Nişanyan (*SS*, 250): YOK

koseğı, bk. **köseği**
= OT. ***közegü*** (DLT) ~ Kıpç. ***kösegi, kösev*** (*Ettuhf.*, 208)
< ET., OT. *köz+egü*

[Tü. ***köseği*** > **Kürt.** *ḳoseġı, kösev, kösevi* (*DAO*, 298)]

koş 'Çift, çifte'
= ET. ***ḳoş*** (*EUTS*, 183)
~ OT. ***ḳoş ~ ḳoşa*** (DLT)
~ kooş (Uyg.)
ḳōş (Har.)

SanalBaba

DLT: **koş at** 'Hakan yanındaki yedek at'

< * ***ḳōş***

TT.: KOŞA 'çift, eş, ikiz'
Eren (*DTES,* 253): YOK
Nişanyan (*SS,* 250): YOK

koş-['Adım atışlarını artırarak ileri doğru hızla gitmek'
= ET (KT, Uyg.) ***kooş-*** ; OT (DLT)

< ***ḳōş-*** 'birleştirmek, yanyana getirmek'
DLT: ***ḳoşlan-, ḳoşlun-, ḳoşulġan, ḳoşul-***.
TT.: KOŞ- (TURMA/TUR-/U/UL/ULLANMA/ULLAN-/ULLANDIRMA/ ULLANDIR-/ULLU/ULMA/UL-/SUZ/ UŞMA/ UŞ-/ UŞTURMA/ UŞTUR-/UT/TÇULUK/ UTLAŞTIRMA/UTLAŞTIR/UTLUK)
An.ağl. : ***koş-*** 'tarla sürmek' (Rize/*RİA*, IV)

koşke, bk. **köşk**

[Tü.> **Zaza**. *koşke* (*ZTS*, 191)]

koşma[1] 'Koşmak işi'

< ***koş-ma***

koşma[2] 'Konuları sevgi ve doğa olayları olan halk şiiri'
< koş-ma
~ goşma (Az.)
koşak (Uyg.)
koşık (Özb.)

KOŞ-*MA/-AK/-IK*
= *dürtyullık* (şiğır) (Bşk., TatK.)
dö:rtleme (Trkm.)

NOT: **An.ağl**.nda ***koşma***'nın sekiz farklı anlamı vardır. (*DS.VIII*, 2934)

koşu 'Koşarak yapılan spor'

< ***koş-u***

TT.: KOŞU+(CU/Ş-/ŞMA)
An.ağl.: ***koşu*** '1. büyük ark; 2. asker' [= **koşun** < Moğ. *koşigun*]
(*DS.VIII*, 2934)
= *gaçış* (Az.)
çabış (TatK.)
şabıs (Kzk.)
sabış (Bşk.)
çebiş (Uyg.)

koşuk 'Nazım, manzume; koşma, şiir, türkü'
= ET., OT. ***ḳoşuġ*** 'şiir, kaside' (DLT)

< ****koş*** 'sich vereinigen' (Räsänen)+***(u)k***

TT., An.ağl.: ***koşuk***
~ koşug (Çağ.)
koşak (Kom., Tar.)
koşık (Özb.)
kocoŋ (Oyr.)
koʤyun (Soy.)
h,osōn (Yak.)

KOŞ(>c, s, dy)+***U***(>*ō, a, ı*)***K***(>*g, ŋ,n*)

koşul 'Şart'

< ***koş-(u)l*** [*şart* ***koş-***]

ET'de: **ḳoş-** 'koşmak, bağlamak, ayırmak; karıştırmak'; ***ḳoşuḳluġ*** 'koşulu, koşulacak olan' (*EUTS*, 183)

TT.: KOŞUL+ (LAMA/LA-/LANDIRMA/LANDIR-/LANMA/LAN-/LU/SUZ)
An.ağl.: YOKTUR
NOT: Öteki Türk şivelerinde ***koşul*** sözcüğü yoktur.

koşul-[(hlk.) 'Katılmak, karışmak; bir şeye önayak olmak'

< ***koş-(u)l-***

TT.: KOŞUL-(MA)

koşum 'Araba hayvanının koşum takımı'

< ***koş-(u)m***

TT.: KOŞUM+ (CU/LU)
An.ağl.: ***koşum*** 'üç yaşında erkek manda' (*DS.VIII*, 2934)
~ goşgu *şeyläri* (Az.)
Eren (*TDES*,253): **koşu, koşuk, koşul, koşul-, koşum** YOK

koşun 'Asker, yanyana durmuş asker dizisi, saf' ~ **koşu**

< Moğ. ***koşiġun***

TT.: KOŞUN (bağlamak)

SanalBaba

An.ağl.: ***koşun***
~ goşun (Trk.)
koşin (Özb.)
koşun (Kırg.)
koşūn 'ordu' (Kırg.)

koşuş-['Birlikte ve birden koşmak'
< ***koş-(u)ş-***
< * ***kow(u)ş-(u)ş-***

OT. ***kow***- 'koğmak, kovalamak, sürmek' (DLT)
MA. ***kovuş***- 'koşuşmak, yarışmak'
kovnuş- ~ ***kunuş***- 'koşmak' (110-8)

TT.: KOŞUŞ- (MA/TURMA/TUR-)

koşut 'Müvazi, paralel'
< ***koş-(u)t***
TT.: KOŞUT+(ÇULUK/LAŞTIR/LUK)

kot (hlk.) 'Tepe, tepecik'
< ***kötki*** 'Tepe, dağlık yer, toprak yığını' (DLT)
Eren (*TDES*, 253), Nişanyan (*SS*, 251): YOK

Tü.> **Kürt.** *ḳot* (*DAO*, 299)

kotan (hlk.) 'Kara saban; büyük çift demiri'
< OT. ***kot***-[< *bırakmak, koymak' **+*-(a)n***

Eren (*TDES*, 253): < ***Erm.*** *gut'an, k'ōt'an* [Peki, Ermenice **gut/k'ōt** ile **'an** nedir?]

kotar-['1. Pişen yemeği başka kaba boşaltmak; 2. (mec.) bir işi tamamlamak'
< OT. ***ḳot***- 'bırakmak'+***-ar-***
TT. : KOTAR-(IL-/ILMA/MA)
An.ağl. : ***kotar-, katar-, kortar-, kurtar-*** (*DS.VIII*, 2936)
Eren (*TDES*, 254): YOK

kotek, bk. **kötek**

Tü.>**Kürt.** *ḳotek* 'dayak'; *ḳoteki* 'zorluk, cebir' (*FKT, 63); ḳotek* 'zorbalık, baskı, eziyet' (*KTS*, 215)

koti, bk. **kötü**

[Tü. ***kötü*** > **Zaza.** *ḳoti, ḳotin* 'kötü, pis' ; *ḳotiney* 'pislik' (*ZTS*, 192)]

koto kaşık (hlk.) 'Kısa saplı ya da sapı kırılmış kaşık' (Dy./*DAO*, 299)
< Tü. ***küt kaşık***

kov (hlk) 'Yerip çekiştirme, gıybet'
< ET. ***ḳovı*** 'kof, boş' (*EUTS*, 183 ; DLT)
TT. : KOV+(CU/CULUK/LA-)
An.ağl. : ***kovculuk, kavculuk*** 'dedikoduculuk' (*DS.VIII*, 2939)

kov-['1. Sert veya küçük düşürücü sözlerle gitmesini sağlamak, savmak ; 2. bir yerden sürüp çıkarmak ; 3.işine son vermak'
= OT. ***ḳow***- (DLT)
TT.: KOV- (ALAMA/LAMACA/ALA-/ALANIŞ/ALANMA/ALAN-/ALAYIŞ/UL-/ULMA/ULUŞ/UNTU/UŞ)
~ kovmak (Trkm.)
koğlimak (Uyg.)
gov- (Az.)
kuvuv (Kzk.)
kuvmàk (Özb.)
kuu (TatK.)
kualaw (TatK.)
kū (Kırg.)
kıvıv (Bşk.)
kıvalav (Bşk.)

K(<g)**O**(>u, ı)**V** (>ğ)- *mak*
- limak
- aw/-ıv/-uv

Eren (*TDES* 254): YOK

kova[1] 'Genellikle su veya sulu şeyleri içine koyup taşımaya, kuyudan su çekmeye yarayan, üstünden kulplu kap'
= OT. ***ḳova*** (DLT. I, 147; III, 237)
< * ***kōġa*** < ***kobġa***
(Räsänen, *V* 273)
TT.: KOVA+(CI)

Tü. > **KbRum**. *kovas*

An.ağl.: ***kova*** '1.kuyu ; 2.taştan, çitten ve tezekten yapılmış duvarlarla çevrilmiş yer, bir tür avlu' (*DS.VIII*, 2938)

SanalBaba

~ koġo (Tel.)
kopka (Krm.)
kō (KKırg.)
kauġa (Çağ., Kzk., DTü.)
gova (Trkm.)

KOV(~g >p)A(>o) [>Ō] K[*A*]UGA

Eren (*TDES*, 254): YOK

Nişanyan (*SS*, 251): **kova** < ***ET. kovġa*** (xı) < ? *kovı* içi boş → KOF

DLT'te **KOVA** biçimi yanında **kovġa** yoktur. **KOVI ~ kovuk ~ kowı ~ kowuk** biçimleri de *"içi kof ve çürümüş olan"* anlamlarındadır.

kova² 'Bataklıklarda yetişen bir tür saz, hasır dokunan ot'
< ET. ***kowı*** (EUTS; DLT)
TT.: KOVA+(LIK)
An.ağl.:***kova, kofalık, kovalık*** 'hasır örülen ot, saz'; ***kovalık*** 'sazlık yer' (*DS.VIII*, 2938)

Eren (*TDES*, 254), Nişanyan (*SS*, 251): YOK

kovala-['1. Kovmak; 2. kaçanın arkasından koşmak, yakalamaya çalışmak'
= ***kovala-*** (*EUTS*, 190)
< ***kow-ala-***
TT.: KOVALA-(MA/MACA/NIŞ/N-/NMA/YIŞ)
An.ağl.: ***kovaşla-, kovaştır-*** 'kovalamak' (*DS.VIII*, 2939)

Eren (*TDES*, 255), Nişanyan (*SS*, 251): YOK

~ ġovala- (Az.)
ġovala- (Trkm.)
koğli- (Uyg.)
kuvälä- (Özb.)
kubalo- (Kırg.)
kuala- (TatK.)
kuv- (Kzk., Özb.)
ku- (TatK.)
kıvala- (Bşk.)

K(>G)O(>ı,u)V(>b)A(>ä)LA(>ä, o)-KU-
KUV-
KOĞ-*Lİ-*

kovan 'Arılara barınak olarak yapılan, türlü biçimdeki tahta, sepet veya sandık'
< ***kowı ~ kovı ~ kov-uk~kowuk + an***
TT.: KOVAN+(otu/LIK)
An.ağl.: ***kovan*** '1. yayık; 2. küfe; 3. yivsiz av tüfeği; 4. baltanın sap geçen kısmı' (*DS.VIII*, 2939)
NOT: Öteki Türk şivelerinde ***kovan*** adı yoktur. (*KTLS*, 502)
An.ağl.: ***kavŕan*** 'arı kovanı' (Rize/*RİA*, IV)

Nişanyan (*SS*, 251): **kovan** < ***ET. kovı*** içi boş → KOF
Dmitriev (*DAN B*, 1926, 68) : *-ğan* eki ile kurulduğunu yazmış, kökünü belirtmemiştir.
Räsänen (*V* 275 b) : <***kobğa** biçimi ile karşılaştırmış, **kova** biçimini de vermiştir.
Eren (*TDES*, 254) :görüş belirtmemiştir.

kovık (hlk.) 'Huni'
< ***kowı*** 'içi boş' (DLT)+***k***
TT. ***kovuk***
An.ağl.: ***kovuk*** (Ahlat/*DAO*, 300); ***kovaltı, kovçak, kovsuk, kovuh, koysuk*** 'delik, kovuk, çukur' (*DS.VIII*, 2939)

KOV+*UK(> h)*
+*ALTI*
(> y)+*ÇAK*
+*SUK*

Eren (*TDES*, 254):YOK
Nişanyan (*SS*, 251): *kovuk* = ***ET.*** **kovuk** içi boşaltılmış yer, oyuk
(xı) < ? *kovmak* boşaltmak →KOF
Bk. yukarıya.
OT. ***kovı, kowı, kovuk, kowuk*** 'içi boş olan her şey' (DLT)
< **kow-** fiili doğrudur.

kovla-['Dedikodu yapmak, çekiştirmek'
< ***kov+ı*** 'içi boş ve çürümüş olan' +***la-*** 'boş şey söylemek'
TT. : KOVLA-(MA)
Eren (*TDES*, 254) : YOK
Nişanyan (*SS*, 251) : YOK

kovlangoz (hlk.) 'İçi boş'
< ET. ***kovı*** 'içi boş'+***la-n-goz***

kovuk 'Bir şeyin oyuk durumda bu-

SanalBaba

lunan iç bölümü'
= ET. ***kovı ~ kovuk*** (EUTS, 183) ~ OT. ***kovı ~ kowı ~ kowuk*** (DLT)
< *kowı+k/kow(v)uk*
~ oyug (Az.)
[koğuş] (Az.)
kıvış (Bşk.)
kevek (Kzk.)
cığaş konulu (Kırg.)
kàvàk (Özb.)
kövük (Trkm.)
kövek (Trkm.)
kavak (Uyg.)
kuış (TatK.)

KO (>ö, à, u, ö, e, ı) **V** (>y, ğ, ŋ) **U** (> ü, ä, e, a, ı) **K [~G/Ş]**

Eren (*TDES,* 254): YOK

Nişanyan (SS, 251): **kovuk** = ***ET. kovuk*** içi boşaltılmış yer, oyuk (xı) < ? *kovmak* boşaltmak → KOF

kovuştur-['Suçlu olduğu ileri sürülen biri için gerekli araştırma ve soruşturmayı yapmak'
< *kov-uş-tur-*
~ govuşdurma (Az.)
kuvalav (Kzk.)
kuvdalav (Kzk.)
kıvıp barıv (Bşk.)
kuıp baru (TatK.)

K(>g)O(~I, U)V-

koy[1] 'Küçük körfez'
= OT. ***ḳoy ~ ḳuy***
'derenin koyağı, dibi, düzlüğü' (DLT)

Nişanyan (*SS,* 251): **koy** = ***ET. koy***[1] kucak (xı). [Fakat, **koy**[2] maddesi YOK]
Eren (*TDES,* 254): < ? [Görüş belirtmez]

koy[2] (hlk.) 'Koyun'
< ET., OT. ***koy*** (*EUTS,* DLT)
Ayrıca krş. DLT: ***koy*** '1. elbisenin koynu; kucak = ***koyun***; 2. serenin koyağı, dibi, düzlüğü= ***kuy***'

koy-[1 'Birşeyi bir yere bırakmak'
= ET.(KT., Uyg.), OT. (DLT)
ḳoy- < ḳoð-, kot-
< *ḳo-δ-*

TT.: KOY-(ACAK/DUR-/DUR-MA/GUN/MA/UL-/ULMA)

koy-[2 'Dökmek'
< *kuy- < *kuđ-*

OT (DLT) : ***kuytur-*** 'koydur-'; ***kuyul-*** 'akar nesne koyul-'; ***kuyun-*** 'kendine su koy-, dökün-'; ***kuyuş-***'koymakta yardım etmek'

NOT: Bu fiiller B. Atalay tarafından /**o**/ okunmuştur.

***

Bk. G. Gülsevin, 'Türk Dilinde ***koy-*** (< kod-) ve ***kuy-*** (< kud-) Fiilleri Üzerine', *AKÜ. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, Afyon, 1998, s. 51-57.

koyacak 'İçine öte beri koymaya yarayan şey'
< *koy-acak* 'fiilden ad yapan ek'

koyak (hlk.) '1. Bir ucu dağda son bulan kapalı boğaz, iki dağ, tepa arasındaki boşluk, vadi'
< ET., OT. ***koy*** (DLT)+***(a)k***
An.ağl.: ***koyak, kayak, kayah*** (*DS.VIII*, 2941); ***koysak*** 'üç yanı kaya ile çevrilmiş yer'; ***koytak*** 'yel değmeyen yer, çukur; yer altındaki boşluklar' (*DS.VIII*, 2943); ***koytu, koytuk*** 'kenar, köşe; saklanacak, gizlenecek çukurumsu yer' (s. 2943) ; ***koyuk*** 'dağın ve kayanın kuytu yeri; boşluk, kovuk' (s. 2943)

koygun (hlk.) 'Yoğun' (*YKS*, 58)
= OT. ***koyuġ*** '(akarlarda) koyu' (DLT
< *ḳoyuġ* [> *koyu*]+***un***
An.ağl.: ***koygun, koygul, koykul, koyok*** (*DS.VIII*, 2942)

Eren (*TDES*, 254): **koyak, koygun** YOK

koyın, bk. **koyun**
koyrat, bk. **hoyrat** (Kerkük)
koyu[1] 'Karaya kaçan (renk), **açık** karşıtı'

SanalBaba

= OT. ***ḳoyu*** 'koyu, kalın, sık' (DLT); ***ḳoyuġ*** '(akarlarda) koyu' [Eren (*TDES*, 254), **ḳoyu** ile **ḳoyuġ** farkını belirtmemiştir.]

< *koyu*

~ ġoyı (Trkm.)
koyı (Nog.)
koyū (Kzk., Kırg.)
koyuğ (Sag., Kaça, Koyb., Küer.)
koyuk (Türkî)
koyuw (KKlp.)
kuyı (Bşk., TatK.)
xoyuğ (Tuv.)
xoyū (Yak.)
yăvă (?) (Çuv.)

K(>ġ, x)O(>u)YU(>ı, ū)+*G/+W*

= *tox* (Az.)
doyğun (Trkm.)
yıyı (Nog.)

koyu² 'Yoğunluğundan dolayı güç akan, **sulu** karşıtı'

< *ḳoyuġ* '(akarlarda) koyu' (DLT); ***ḳoyuġluḳ*** 'koyuluk; (akarlarda) koyuluk'

TT.: KOYU+ (LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIRMA/LAŞTIR-/LMA/L-/LTMA/LT-/LUK)

~ koyı (Nog.)
koyuğ (Sag., Koyb., Kaça, Küer.)
koyuk (Uyg., Tar., Türkî)
koyuv (Kzk.) (*KTLS*)
koyuw (KKlp.)
koyū (Kırg., Kzk.) (*Eren*)
kuyı (Bşk., TatK.)
kuyuk (Özb.)
ġoyı (Trkm.)
xoyuğ (Tuva)
xoyū (Yak.)
yăvă ? (Çuv.)

K(>g, x)O(>u)YU(>ı)[*Ğ/K/W/V*]

Nişanyan (SS, 251): **koyu** = ***ET.*** *kodhı* kalın, yoğun, durgun (viii) →KOY

---

koyu¹ ve **koyu²**'yi aynı madde altında gösteren Nişanyan, sözcüğü → KOY'a götürerek yanlışlık yapmıştır.

Eren de *DLT*'teki **koyu** ile **koyuğ**'u ayırmamıştır. (*TDES*, 254)

koyultmaç 'Un ile yapılan bir tür aş'

< *koyu+l-t-maç*

[< **koyu+l-t-ma aş*]

An.ağl.: ***koyultmaç, koyurtmaç, koyutmaç*** (*DS.VIII*, 2943)

KOYU+[*L(>r)*-]T-MAÇ

koyuluk 'Koyu olma durumu'

= OT. ***ḳoyuġluḳ*** 'koyuluk, (akarlarda) koyuluk' (DLT)

< *ḳoyuġ+luḳ*

koyun¹ 'Koyun'

= ET. ***koy²*** ~ ***koyn*** ~ ***ḳoyın*** ~ ***hoyın*** (*EUTS*, 83); ***koony*** (Taryat D 9)

< **ḳōń+(I)n* 'küçültme eki' (H. Eren; M. Räsänen; T. Tekin)

TT.: KOYUN+ (CU/CULUK/göbeği/ +gözü/ + mantarı)

An.ağl.: ***koy, koyın, koyun*** [ağlı/ayağı/+bacağı/bilekli/çiçeği/dibi/göbeği/mantarı/gözü/kıran/koyultmacı/tarçığı/yüzü] (*DS.VIII*, 2944)

~ koyın (Trkm.)
koyun (Osm., Krm.)
kō^{o}n (Hlç.)
koy (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kuyın (Bşk.)
ġoyun (Az., Trkm., An.ağl.)
hōy ~ hōyn (Yak.)

K(>g)O(>u)YU(>ı)N
K(>h)O[Ō^{o}/Ō]Y/YN

~Moğ. ***konin*** (*KWb.* 194)
~Tung. ***kōńi-ksā*** (*Vas.*) ***/koŋnomo*** (Räsänen, *V* 280)
~ Kore. (*SKE*, 120) ***kōy***
~ Fin. ***kainalo*** 'Achselhöhle'

[**Koyun** sözcüğünün ***koy, koyn, koyın*** vb. gibi değişik biçimleri için krş. ***TMEN***, no. 1590]

Pedersen (*KZ* 39: 449-453; *ZDMG* 57, 561): < Erm. **xoy.** (YANLIŞTIR.)

Bănăţanu (*SAO* 3:193): Tü.**koy** < Erm. **xoy. (YANLIŞTIR.)**

Bugadova (*ST* 3, 1984, 13): Tü. **koyun, koy** < Erm. **(YANLIŞTIR.)**

Dankoff (*ALT A* 8): Pedersen'in **YANLIŞ** olan etimolojisini verir, görüş belirtmez.

Nişanyan (*SS* 251): **koyun¹** hayvan = ***ET.*** *koy²/koyn* (viii).

koyun² 'Göğüsle giysi arası; (yatmak

SanalBaba

ta iken) kollar arası, kucak = ET. *ḳoyın* (*EUTS*, 83) ~ *ḳoyun* kol altı' (*EUTS*, 183)

< ***kodu ~ kozı ~ koyı***

'aşağı, aşağıya' (*EDPT*) + ***-n*** (instr.) > TT. **koyun**

An.ağl.: ***koyun*** 'göğüste bulunan iç cep' (*DS.VIII*, 2943)

~ koyun (Kzk., Uyg.)
koyın (Kzk.)
koyin (Özb.)
kuyın (Bşk., TatK.)
goyun (Az., Trkm.)

K(>g)O(>u)YU(>ı, i)N

= *kosak* (Bşk.)
koçak (TatK.)
kuçak (Uyg.)
gucak (Trkm.)

KO (>U) → 1) **-YUN ~ YIN ~ YİN**
2) **-CAK ~ ÇAK ~ SAK**

Eren (*TDES*, 255): YOK

Bu sözcükler EŞ SESLİ olmadıkları gibi, bugünkü Türk şivelerinde de 'eş sesli' değildir.

koyuver-['Bırakmak, salmak'

< ***koy-u*** 'zarf-fiil eki' ***ver-*** 'yardımcı fiil'

An.ağl.: ***kover-, kovurt-, koyuvir-, köver-*** (*DS.VIII*, 2939)

koz 'Ceviz' [~ Fars. ***gawz, goz***]
< Tü. **koz** [? > Fars. *ġawz* > Ar. *cauz*]

An.ağl.: ***koz*** (*DS.VIII*, 2944); ***koz*** 'boş'; ***koz*** 'evlerin altında bulunan davar ağılı' (*DS.VIII*, 2944)

Gombocz Zoltan da **koz** sözcüğünün < **Altayca** olduğu görüşünü savunur.
'Az Altaji Nyelvek Hanhtörténetéhez' *NyK* XXXV, Budapest 1905.

Eren (*TDES*, 255): Farsça ***gawz*** Arapça yoluyla Türkçeye ***ceviz*** olarak da geçmiştir.

Eren'e göre Gombocz, Türkçe **koz** biçimini yanlışlıkla birtakım 'Altayca' verilerle karşılaştırmıştır.[***Bana göre*** Gombocz ***yanlışlık yapmamış, doğru olanı ortaya koymuştur***. TG]

Nişanyan (*SS*, 251): **koz** ~ ***Fa. gevz*** ceviz → CEVİZ

kozir, bk. **köz**

Tü. ***köz*** > **Kürt.** *ḳozir, ḳozır* (*DAO*, 300; *KTS*, 216)
Kozir a kömür é = kömür közü.

köbel 'Yaramaz çocuk', bk. **göbel**

köbel-[(hlk.) Çoğalmak, artmak'

< ET. ***küb*** 'küp'+***-el-***

köbelek 'Bir tür mantar'

< ET., OT. ***kök+elek***

Bk. ***göbelek***

köç¹ (hlk.) 'Göç'

= ET., OT. ***köç***

köç² (hlk.) 'Kilit; tahtadan yapılmış kapı sürgüsü'

< OT. ***kösür-*** 'hayvanın ön ayaklarını kösteklemek' (DLT)

An.ağl.: ***kos, kös, körsük, köskü, kösleme, köstek, kösü*** 'sokak kapısının arkasına vurulan dayak' (*DS.VIII*, 300)

köçek '1. Kadın kılığına girip çengi gibi oynayan erkek; 2. (mec.) ağır başlı davranışları olmayan kimse'

< ***köç-*** 'dönmek'+***-ek***

Kıpçak Tü.: ***köşek, keşek*** 'iki yaşında deve yavrusu' (*Ettuhf.*, 209 a)

TT.: KÖÇEK+(ÇE/LİK)

An.ağl.: 1) ***köçek ~ köşek*** 'bir çeşit av köpeği; köpek yavrusu'

2) ***köçek*** 'topaç'

3) ***köçek ~ köcek*** 'semerlerdeki çengel'

köçekçi ~ köcekçi 'hoppa, dönek, kötü huylu' (*DS.VIII*, 2947; *DAO*, 300)

~ ***göcek*** 'Tänzer, Lutterbube' (Krm.)

küçegeş (Leb.) (Räsänen)

Eren (*TDES*, 255):YOK

Nişanyan (*SS*, 252): **köçek** ~ **Fars.** *kôçek* <?> Tü. *kiçik/kiçük* → KÜÇÜK

köçen, kögen (hlk.) 'Tavşan yavrusu'

SanalBaba

< ***köç-en***

köfeke (hlk) 'Yumuşak, dayanıksız, kil gibi çabuk ufalanan taş'

< ***kovı, kowı, kovuk, kowuk*** (DLT), krş. **kof**

An.ağl.: ***köfeke, köfe, köfeki, köfke, köfnek, köfnük, köfük, köfün, köğkü, küfün*** (*DS.VIII*, 2948)

KÖ(>ü)F+*E/*+*E*+*KE/*
+*E*+*Kİ*
+*KE/*+*NEK/*+*NÜK*
+*ÜK/*+*ÜN*
KÖĞ+*KÜ*

kögürçün, bk. **güvercin**

köğrek (hlk.) 'İlkbaharda dağlarda biten, 1-2 metre uzunluğunda, göbeği kuruyunca dik ve mantar gibi olan bir tür bitki'

< ***kök+rek***

kök 'Dip, temel, esas'
= ET.,OT. ***kök*** 'asıl, kök' (DLT)
DLT: ***kökle-, köklen-, köklet-, kökteş-***.
TT.: KÖK+ (ÇÜ/ÇÜK/EN/EN-Lİ/ ENSEL/ ENSİZ/ERT- /LE-ME/LE-/LENDİRİŞ/LENDİR-ME/LENDİR-/LENİŞ/LENME/ LEN-/LEŞTİRİŞ /LEŞTİRME/ LEŞTİR- /LÜ /SEL /SÜ/ TEN/ TENCİ/TENCİLİK/TEŞ)
Anadolu ağızlarında farklı anlamları da vardır: '1. şişman, gürbüz,tavlı; 2. büyük, kalın, güçlü; 3. dar ve derin dere; 4. pancar; 5. salep kökü; 6. gök' [= ET. ***kök***]

Tü. > **Zaza.** *kok* (*ZTS*, 189); ***kok ra*** 'kökten, temelden'; ***kok ra cı arde-nı*** 'kökünü kazımak, bitirmek'

~ kök (Az., Kzk., Trkm.)
= *tamır* ~ *tomur* (Bşk., Kzk., Özb., TatK.)
töp (Bşk., TatK.)
nigiz (Bşk., TatK.)
ildiz (Özb.)
yiltiz (Uyg.)

kökçek, bk. **gökçek**

kökeldeş (hlk.) 'Arkadaş, gönül dostu'
= OT. ***köngüldeş, kögülteş*** (DLT)
< ***köngül+deş*** (Eren, *TD* 637: 32; I. Vásáry, *AOH* XXXVI, 1982, s. 549-562)

köken (hlk.) 'Kavun, karpuz, kabak gibi bitkilerin toprak üstünde yayılan dalları'
= ET. ***köken***
< ***kök+(e)n***
TT.:KÖKEN+(Lİ/SEL/SİZ)
An.ağl.: ***köken*** 'kavun, karpuz, kabak gibi bitkilerin toprak üstünde yayılan dalları; ağaç ya da ot kökü; fide; sebze' (*DS. VIII*, 2952)
köken 'soy, asıl, ata'
köken 'hayvan bağlanan küçük kazık'
köken 'dip koçan'
kökenlik 'sebzelik'
~ kogen (Kom.)
kögen (TatK.) (> Çer. *kögan, kögön*; Osty. ***TLO*** 124)
kəgən; (Çuv. kəGan)
kögön (Kzk.)
kügen (TatK.)

KÖ(>o, ü, ə)**K**(>g)**E**(>ö, ə)**N**

~ Moğ. (*KWb.* 236) ***kögene***

kökerek (hlk.) 'Büyük, gösterişli'
< ***kök+erek***

kökertme (hlk.) 'Filizlenmiş asma çubuğu'
< ***kök*** 'yeşil+***er-t-me***

kökle-['1.Ağaç veya bitkiyi kökü ile birlikte topraktan çıkarmak; 2. Toprakta kalan bitki köklerini ayıklamak'
< ***kök+le-***
An.ağl.: ***köklemek, kökertmek*** (*DS.VIII*, 2952)

köklen-['(Bitki için) Kök oluşmak, kök salmak'
< ***kök+le-(n-)*** (ET., OT.)
TT. : KÖKLEN- (DİRİŞ/DİRME/

SanalBaba

DİR-/İŞ/ME)

kökrek (hlk.) 'Göğüs, bağır'

< ET., OT. ***kökre-*** 'kükremek'+ ***-k***

Tefs. : ***kökürdaş*** 'süt kardeş'

An.ağl. : ***kökrek, kökürek*** (*DS.VIII*, 2953) ; ***kökrek*** : '1. göğüs hastalığı, nefes darlığı; 2. atak, çabuk parlayan ; 3. göğüse giyilen bir tür zırh' (s. 2953)

~ kökrek (Kzk.)
kökürök (Kırg.)
kökirek (Nog.)
kükräk (TatK., Bşk.)
kükrek (Trkm.) < **kökür+ek* 'küçültme eki'

kökşin (hlk.) 'Mavimsi'

= OT. ***kökşin*** (DLT); ***kökçin*** (KB)

~ Alt. ***kökşün*** 'gri, aksakal'

< *kö:k+çin*

[Tü. +**çin** eki = Moğ. +**gçin**: ***boro+gçin*** 'bozumsu'; ***sira+gçin*** 'sarımtrak, sarışın']

kökürek, bk. **kökrek**

köle 'Savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan erkek, kul, esir'

< ? * ET., OT. ***kul*** (DLT)

ya da :

< ****kül-*** 'elini ayağını bağlamak'+ ***e***

TT. : KÖLE+ (LEŞME/LEŞ/LEŞTİRİŞ/LEŞTİRME/LEŞT İR-/Lİ/LİK/MEN/SİZ)

An.ağl.: ***köle*** 'süpürge'; ***köle doyuran*** '1. iri ve yuvarlak taneli, koyu renkli bir türüzüm ;2. pilâv'; ***köle döğen*** 'ev hanımı' (*DS.VIII*, 2953)

Eren (*TDES*, 256): < Kökenini bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS*, 252): **köle** ~ ?

kölek[1] (hlk.) 'Gömlek'

< ET., OT. ***könglek*** (DLT)

[*-ng-* düşmüş]

kölek[2] (hlk.) 'Yağmur sularının toplandığı küçük çukur'

< ET., OT. ***köl*** 'göl'+***(e)k*** 'küçültme eki', krş. DLT. ***kölüng*** 'kuşların indiği su birikintisi, gölcük'

kölekge (hlk.) 'Gölge'

< ET. ***kölige, köligälik, kölitmäk*** 'gölgelemek' (*EUTS*, 115); OT. ***kölik, kölige, köliklik*** (DLT)

An.ağl.: ***kölge, kölgöy*** (*DS.VIII*, 2954)→ **gölge**

kölemen 'Kölelerden kurulan bir asker sınıfı'

< *köle+men*

An.ağl.: ***kölemen*** '1. deniz kıyısında yaşayan kıl keçisi; 2. aksi, inatçı, somurtkan' (*DS.VIII*, 2954)

Eren (*TDES*, 256):YOK

kölük (hlk.) 'Hayvan'

= ET.***kölük~külük*** 'yük hayvanı' (*EUTS*, 115);

~ OT. ***kölük*** 'arka, yük yükletilen herhangi bir hayvan' (DLT)

< *kö(/ü)l+(ü)k*

An.ağl.: ***kölük, kolik, kollik, kolo, koluk, kolük, kulıya, kulik, kuliye, külük*** (*DS.VIII*, 2954)

Eren (*TDES*, 256): YOK

KÖ(>o, u, ü)L[*L*]Ü(>i)K/YE

kömbe (hlk.) 'İki saç arasında ya da külde pişirilen mayasız ekmek'

< ET. ***köm-*** (*EUTS*, DLT)+ ***-be*** [< ***-me***]

An.ağl. : ***kombe, kömbe, kömpe, könbe, kumpe, kümbe*** (*DS.VIII*, 2955)

Eren (*TDES*, 256): YOK

KÖ(>o, u, ü)M(>n)-*B(>p)E*

kömcek (hlk.) 'Sevimli'

< ET. ***köngül+çek***

kömeç 'Papatya veya ay çiçeğinde olduğu gibi, sapın yassılaşmış ve genişlemiş ucu üzerinde

SanalBaba

çiçeklerin yan yana toplanması biçimindeki çiçek durumu'
= ET., OT. ***kömeç*** 'küle gömülerek pişirilen çörek' (DLT)
< *köm-(e)ç
An.ağl: ***kömeç*** 'ebegümeci'
kömeç 'balgümeci'
kömeç = kömbe 'iki saç arasında ya da külde pişirilen ekmek' (*DS.VIII*, 2955)

Eren (*TDES*, 256): YOK
Bk. **gömeç** (s. 160)→ **gümeç**
[**NOT**.: An.ağl.'nda ET. biçimiyle de yaşayan bu sözcük, **gömeç** maddesine verilmeliydi.Çünkü, ***gömeç*** < ET.***kömeç***]

kömek (hlk.) 'Yardım'
< ***köm*** 'çoban, sığırtmaç'
+(e)k
~ kömek (Trkm.)
kómek (Kmk.)
kŏmök (KKırg.)
kömö (Yak.) (Räsänen, *V* 289)

KÖ(>ŏ, ó)**ME**(~Ö)**K**

kömes, bk. **kümes**

kömür 'İçinde yüksek oranda karbon bulunan katı yakıt'
= ET., OT. ***kömür*** (DLT)

< ***kö-m-(ü)r*** [< ***köli-*** 'gömmek'
~ *köm-* < * *kö-m-*
(Ş.Tekin)]

ya da:

kö-n- 'yanmak'<***kö-n-***
/ *kö-y-*
[***könmür*** < ***kö-n-mür*** (>***kömür**)//**köymür*** < ***kö-y-*** (Çağdaş lehçeler: ***köye, küye, küyelik***]

DLT: ***kömür, kömürlüg, kömürlük.***
TT.: KÖMÜR+ (CÜ/CÜLÜK/LEŞME/LEŞ-/LEŞTİRİLME/LEŞTİRİL-/LEŞTİRİŞ/LEŞTİRME/LEŞTİR-/LÜ/LÜK)

Tü.>**Zaza.** *komır ~ komur* (*ZTS*, 190);
Fars. *tāş-kömü:r* (*TMEN II*, 438)
~ kómür (Kmk.)
kömür (Az.,Trkm., Nog., Kırg., Blk., Tel., Yak.)
köbür (Sag.)
kömir (Trkm., KKlp.)
kemür (MA)
köbür (Leb., Sag., Koyb.)
komir (Özb.)
kŭmər (TatK.)
kümir (TatK.) < **kö-(y)-mir*
küymir (TatK.) < **kö-y-mir*
köye 'kurum, kömür' (Sag.)
küye 'kurum' (Kaça)
< **kö-y-e*
küyelik 'kömür, kurum' (Şor.) < **kö-y-e+lik*
kümör (Yak.)
kömür (Yak.) (Eren, *TDES*)
kamrăk (Çuv.) (Eren, *TDES*)
kĘmr-Ęk (Çuv.) (Räsänen, *V*)
kθmr-Ęk (Çuv.)

KÖ (>Ę, o, ó Θ, ü, ŭ)[***Y***] **M**(>**B**)-**Ü**(>i)**R**

Eren (*TDES*, 256): < **köm-(ü)r**
Räsänen (*V* 289 b): < **köm-**
Brockelmann (*OGM* 99. §): <**köm-**
Clauson (*ED*, 723): < **köm-** (> göm-)
Doerfer (*TMEN*, 857): < **köm-**
Korkmaz (*TTG*): **kö-mür**
Vambery, Gabain, Egorov, Levitskaya: **köy-** 'yanmak'
Doerfer-Tezcan *'Wörterbuch des Chaladsch*, 97): ***kömür < könmür***
O. Kabataş (DTT, 154-155): ***kö-+-mür*** (Gabain'le Eren'in öne sürdükleri gibi **köy-**fiilinin bir türevi sayılması durumunda çağdaş lehçelerde ***kö:mür*** biçiminin bulunması gerektiği savı da geçersiz kalır.)

kömüren (hlk.) 'Sarımsağa benzer bir bitki'
= OT. ***köwürgen, köwürgen, kömürgen, kewürgen*** (DLT)

[B. Atalay ve Brockelmann'ın ***/ü/***'lü okumaları yanlıştır: ***köwürgen~kömürgen*** okunmalıdır.]

< *köw* [< ET. **kök** 'yeşil]
+(ü)r+en [< *+gen*]

SanalBaba

[Eren'in *'Bu verilere göre* ***köpür-*** *(~* ***köbürmek****) kökünden geldiği anlaşılıyor'* savı yanlıştır. Çünkü, *sarmısak* toprak altında *köpür*mez ama *'*yeşerir'*]

An.ağl.: ***kömüren, kömren, körmen*** [**/-m-/ ~ /-r-/** göçüşmesi ile]

~ köbürgen (Sag., Tel.)

Eren (*TDES*, 257): **köpür-** (~ **köbür-**): *köpür-gen > köbürgen > kövürgen > kömüren > kömren* (göçüşme sonucunda) > *körmen*

kömürlük 'Kömür konulan yer'

= OT. ***kömürlük*** (DLT)

< ***kömür+lük***

köngek (hlk.) 'Uzun paçalı don, şalvar, don'

< ET., OT. ***kön*** 'deri, gön' (*EUTS*, 115; DLT)+***çek***

An.ağl.: ***kömçek, köncek, köngek*** (*DS.VIII*, 2958)

könek (hlk.),bk. **gömlek** [< ET. *könglek*]

köni 'Doğru, gerçek' [*Soy adı*]

= ET. (Uyg.) ***köni*** (*İKPÖ* 196)

~ OT. ***köni*** (DLT)

< ****kön-*** 'doğru olmak, doğrulaşmak' + ***-i*** 'zarf-fiil eki'

köp 'Çok, pek'

= ET. (KT) ***koop*** ~ ***kö:p***

< ***kö:p***

An.ağl.: ***köp*** (*DS.VIII*,2959)

köp-[(hlk.) '1. çoğalmak; kabarmak; 2. hastalık nedeniyle karın şişmek ; 4.toprak tavlanmak' (*DS.VIII*, 2961)

< ET. ***kö:p-*** 'şişmek, kabarmak'

An.ağl.: ***köptür-*** 'çoğaltmak, şişirmek, abartmak' (*DS.VIII*, 2961)

~ köpir- 'kabarmak' (Özb.)
köpçi- 'şişmek' (Özb.)
köpirşi- (Kzk.)

köpçek (hlk.) 'Eyerin içi yün dolu yumuşak yeri', krş. **köpen**

= OT. ***köpçük*** 'eyerin ön ve arka yastıkları' (DLT) ~ ***köpsün*** 'şilte, minder'

< ***köp-*** 'dikmek'+***-çük***

An.ağl.: ***köpen, köpene*** '1.deve çulu; 2. kıldan dokunmuş çul; 3. kaba kumaş; 4. eski bez; 5. çocuk bezi; beşik örtüsü; 6. küçük çocuk yorganı' (*DS.VIII*, 2960-2961);

köpü-, köpüle- 'yorgan, şilte, ve yatak gibi şeyleri kalın ve aralıklı, sıkıca dikmek'

köpüme 'yaşlı kadınların giydikleri dikişli hırka';

köpek 'İt'

< OT. ***küwük*** 'erkek' ;

küwük muş 'erkek kedi' (DLT)

[*küwük > *küwek > *kübek > köbek > köpek*]

TT.: KÖPEK+(GİLLER/LE-/LENİŞ/LEN-/LENME/LEŞİŞ/LEŞ-/LEŞME/Lİ/LİK/SİZ// ayası/balığı/dişi/kuyruğu/memesi/sarımsağı/soğanı/üzümü/oğlu köpek > köpoğlu)

Tü. > **KbRum.** *khiopékis*

An.ağl.:***köpek***(+cevizi/ci/+gülü/le-/ len-/ +lolosı/ +mantarı/ +me-mesi/+menekşesi/+sarımsağı/+soğanı/+üzümü) (*DS.VIII*, 2960)

Krş. ***kölvez*** (*DS.VIII*, 2955)

~ köpek (Krm.,Hts.,AH.,MA., El-İdr., Az., Trkm., KKlp., Özb., Kpç.)

A.Caferoğlu, 'Türk onomastiğinde *'köpek'* kültü, ***TDAY-Belleten1961***, s.1-2.

P.C.Golden, 'The Dogs of the Medieval Qïpčaqs', ***Varia Eurasiatica: Festschrift für András Róna-Tas***, Szeged 1991.

E. Trjarski, 'The Dog in the Turkic Area. An Ethnolinguistic Study', ***CAJ***, XXIII/3-4, 1979 s. 297-300.

Eren (*TDES*, 257-258): 'Köpeğin çıkardığı sesten (*göv göv, köv köv*) geldiği anlaşılıyor.'

Nişanyan (*SS*, 252): **köpek** iri, gür (XIII),
it (XV) < ? *köp* çok, hep, gür, sık (XI).

*Asıl anlamı muhtemelen 'iri, güçlü köpek' olmalıdır.

köpen (hlk.) 'Deve çulu; kaba kumaş', krş. **köpçek**

< OT. ***köp-*** 'dikmek, oyulgat-

SanalBaba

mak' (DLT: *köpçük* 'eyerin ön ve arka yastıkları'; *köpit-* 'diktirmek, oyulgatmak'; *köpsün* 'şilte, minder'; *köpül-* 'dikilmek'; *köpüş-* 'dikmeye yardım ve yarış etmek') ***+-en***

Eren (*TDES*, 258) : 'Kökünü bilmiyoruz.' der, görüş belirtmez.

köprü 'Herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan
= ET. ***köbrüg ~ köbrük ~ kövrüg*** (*EUTS*, 113)
~ OT. ***köprüg*** (DLT)
< köb(/p/v)+rü+g
TT.: KÖPRÜ+ (CÜ/CÜK/CÜLÜK/LÜ)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *kūpri:* ; (Lib., Mıs.) *kūbri:* (*ALTK*, 93); **Srp.** *ćùprija*; **Blg.** *kjuprija.*

~ köprüg (Çağ.)
köbrüg (Tar.)
köbür (Sag.)
köbürtke (Madırca) [**-t-** türemedir]
köprü (eski Kpç.)
köprṻ (Bar.)
köprö: (KKırg.)
köpri (Trkm., eski Kpç.)
köpir (Nog., KKlp.)
köpür (Blk.)
köpürö (Kırg.)
köpürö: (Kırg.)
köpürük (Kırg.)
kömrü (Alt.,Tub.)
kömür (Tel.)
kövürüg (Tuv.)
kör (Tel.) (< Moğ.)
körpü (Osm.)
koprik (Özb.)
kübir (TatK.)
kübürtke (Sag.) [**-t-**türemedir]
kür (Alt.) (< Moğ.)
kürbe (Yak.) (< kübre/*meth.*)
ürbe (Yak.) [**k-** düşmüştür.]
kĕper (Çuv.)
= Moğ. (Poppe 127): ***kögerge***
< * köwer-ge

[**NOT**: Räsänen'in bu adı eski Yunanca γέφυρα'ya bağlaması inandırıcı değildir. Bu konu için bk. Eren, *TD ES*, s. 258-259]

KÖ(>ü)**PRÜ** (>i)**[*G*]**
KÖPRÜ(/Ū/Ö:)
KOPRİ*K*
KÖP*İ*(/*Ü*/*Ö*/*Ö:*)R
KÖP*ÜRÜK*
KÜP(~B)*İ*(~*Ü*)R+*TKE*
KÖB*ÜR*/+*TKE*
KÖM[RÜ > ÜR]
KÖV*ÜRÜG*
KÖR/[*PÜ=ø*}]
KÖRPÜ
KÜR/[*BE*]
***[K=ø]*ÜRBE**

Nişanyan (*SS*, 252): **köprü**= ***ET.*** *köprüg* (XI) ****ET.*** *köpmek* (köpürmek) fiiliyle ilişkisi açık değildir. **EYun.** *géphyra* (köprü) ile üçüncü bir dilden ilişkili olduğu düşünülebilir. **(YANLIŞTIR.**Çünkü, Eren'in de belirttiği gibi ***ET***'de *köprüg* biçimindeki /***-g***/'nin nasıl türediğini açıklamak gerekir.)

köpü-[, bk. **köpçek**

köpüç (hlk.) 'Çamaşır tokacı'
< köpür-(ü)ç [bk. **köpür-**]
An.ağl. : ***körpüç, körpüg*** (*DAO*, 301 ; *DS.VIII*, 2961)

köpük 'Çalkanan, kaynatılan, mayalanan, yukarıdan dökülen sıvıların üzerinde oluşan hava kabarcıkları yığını'
= ET. ***köbik ~ köbük ~ köpük*** (*EUTS*, 113)
~ OT. ***köpük(g)*** (DLT)
< kö-p-(ü)k
[< *kö-p-(I)r-(i)k]
TT.: KÖPÜK+ LENİŞ/LENME/LEN-/LÜ/SÜZ/LE-)
An.ağl. : ***köpüklü*** 'çabuk öfkelenen, küfürler savuran, sinirli (kimse); ***köpük taşı, köpürük*** daşı 'çok hafif, köpük gibi süngere benzer, delikli taş' (*DS. VIII*, 2961)

SanalBaba

Tü. > **Zaza.** *kop, kuep* 'yığın, çok'
Krş. Altay. ***köp(e)**-: Hak.,Oyr. ***köp-*** 'kabarmak, şişmek, büyümek', *köpik, köpük* = Moğ. ***köge-*** ,şişmek, kabarmak, köpürmek' (O. Özer, 112-113)

~ köpük (Az.)
köpik (Bşk., TatK.)
köbik (Kzk.)
köbük (Kırg.)
kövük (Uyg.)
kübik (Bşk.)
küpirik (Bşk.)

KÖ-P (>B, V)-**Ü** (>i)**K**

Eren (*TDES,* 259): YOK

köpüle-['Şilte, yastık, yorgan gibi şeyleri kalın ve aralıklı, sıkıca dikmek'

< *köp-* 'dikmek'+(*DLT.II,* 298)+ ***-ü-le-***

krş. OT. ***köpsün*** 'şilte, minder' (*DLT.I,* 437); ***köpçük*** 'eyerin ön ve arka yastıkları' (*DLT.I,* 478)
köpül- ~ ***köbül-*** 'dikilmek' (*DLT.II,* 120)+***e-***
köbüş- ~***köpüş-*** 'kaba dikmekte yardım ve yarış etmek' (DLT)

NOT: /**ü**/ ile okumak yanlış olmalıdır. Çünkü, ağızlarda da hep /**ö**/ ile-dir.
Eren'in 'Yerel ağızlarda kullanılan *göbü* (< ***köpü*) 'kalın dikiş, yorgan dikişi' sözünden geldiği açıktır.' savı yanlıştır. Çünkü, OT'de **köpü** diye bir ad yoktur. Bk. DLT: **köp-(ü)l-**

An.ağl.: ***göbü*** 'kalın dikiş, yorgan dikişi, ilinti', ***göbümek*** (*DS. VI,* 2117); ***köpene*** 'küçük çocuk yorganı'; ***köpen*** 'minder' (*DS.VIII,* 2960)

Eren (*TDES,* 259): 'Yerel ağızlarda kullanılan *göbü* (<***köpü*) 'kalın dikiş, yorgan dikişi' sözünden geldiği açıktır.'

Eren'in DLT'teki **köbi-** ~ **köpi-** fiillerini gözden kaçırdığı görülmektedir. Ağızlardaki ***göbü, köpene*** ve ***köpen*** biçimlerinin kökeni de DLT'teki ***köb-ü-*** ~ ***köp-ü-***'tir.

köpüme, bk. **köpçek**

köpür-['Köpük yapmak, köpük oluşmak, köpük çıkararak kabarmak'
= ET. (KT,Uyg.) ***köpir-***
~ OT. (DLT) ***köpür-***
< * *kö-p-* 'köpük olmak'
+-(ü)r-
TT.: KÖPÜR- (ME/ÜŞ/TME/T-/TÜCÜ/TÜŞ)
An.ağl.: ***köpürcek*** 'mürekkep balığı'; ***köpürcek*** 'sabun gibi suda köpüren bir tür ot' ~ ***köpürcük*** ; ***köpürcük, köpüyh, köpürcek*** 'köpük' ***köpürgen*** 'traş fırçası' (*DS.VII,* 2962)

Ayrıca krş.: ***köpürköz*** 'korla dolu mangal' [< ***köp*** 'çok' +***ür+köz***]
köpür- 'ateş çok alevli yanmak'
[< ***köp+ür-***](s. 2962)

~ köpür- (Az.)
köpir- (Kzk., Özb.)
köpre- (Trkm.)
köpürcikle- (Trkm.)
köbür- (Kırg.)
kövüklän- (Uyg.)
küpir- (Bşk.)
küp(i)rü (TatK.)
kübiklän- (Bşk.)
= Moğ. ***köge-*** 'köpük olmak, köpüklenmek'; ***kögere-***

KÖ(>ü)**P**(>b)**Ü**(>İ)**R**-[+Ü-]/ *-CİK+LE-*
K(Ö>Ü)**B**(~V)Ü~İ)**K**+*LE-N-*

köpürt-['Köpürmesini sağlamak'
= ET., OT. ***köpürt-*** (DLT)
< *kö-p-(ü)r-t-*

köregen (hlk.) 'Güzel'
< OT. ***körk*** 'güzellik'(DLT)
***+egen* [= -em]**

köreke[1] (hlk.) 'İğ, kirmen'
< [k+] ***ör-ek+e***

Krş. ***höreke*** [< *h+öreke*]; ***örek, öre, öregü, öreği, örey, öroğ, örögö, örü*** (*DS.VIII,*

SanalBaba

3344)

Bk. **öreke**

köreke² → **köreken**

köreken, köreke, köveken (hlk.) 'Güveyi'

< Moğ. ***küreken***

körele-[(hlk.) 'Ateş yanmaya yüz tutmak'

< ***kör*** [< **kor (~ köz)*] ***+ele-***

An.ağl.: ***körel-, körek-, körezi-, körsel-, körse-,körseni-, körsü-*** 'ateş yavaş yavaş sönmeye yüz tutmak' (*DS.VIII*, 2964)

köreven → **köreken**

kör kütük 'Kendini bilmeyecek derecede (sarhoş, âşık)'

< ET. ***körtük*** 'âşık, seven' (*EUTS*, 117)

körmen, bk. **kömüren**

köroğlu (hlk.) 'Kocanın karısına verdiği ad'

< [Fars. *kūr*]+Tü. ***oğ(u)l+u***

Tü.>**Ar.** (Lib.) *ḳoroġlī* (*ALTK*, 93)

körpe '1. (Bitki için) Dalından yeni koparılmış, tazeliği üstünde, daha büyümemiş ; **kart** karşıtı'

= OT. ***körpe*** 'mevsimi geçtikten sonra çıkan şey' (DLT)

DLT: ***körpe ot; körpe yémiş; körpe oġul***; ***körpele-*** 'körpe ot yemek'; ***körpelen-*** 'yeniden çıkmak'

< * ***körk*** 'güzellik' ***+pe***

Krş. **görkem** < ***körk+em***

TT.: KÖRPE+ (CİK/LİK)

An.ağl.: ***körpe*** 'yeni kuzulamış koyun' (Şavak aşireti) (*DAO*, 301); ,yeni doğmuş kuzu, oğlak ya da buzağı' (*DS.VIII*, 2967)

~ körpe 'en son doğan oğlak, kuzu' (Trkm.)

körpe 'süt emen kuzu' (Kpç.)

körpe 'yorgan' (Kzk.)

[*Bu sözcük* ***köpe*** *ile ilgili olmalıdır.* **–r-** *türemedir.*] bk. **köpüle-**

körpeç 'kuzuluk' (Trkm.)

kürpü (Çağ.)

körpö 'kuzu derisi' (Kırg.)

KÖRPE(>Ö, Ü)+*Ç*

körpi, körpü, bk. **köprü**

körük 'Ateşi canlandırmak için kullanılan ve açılıp kapandıkça içindeki havayı üfleyen araç; bazı araçların açılıp kapanabilir üst üste katlanmış bölümü'

= OT. ***kö:rük*** (DLT)

MA. ***kövrüv***; DTü. ***küwrük***; IM. ***köfrük, küvrük*** (Räsänen, *V* 285)

< ET.****kö:y-ir-*** 'yakmak' ***+-ük***

NOT: ET'de: ***kö:y-*** 'yanmak'; ***kö:ydür-*** 'yakmak'; ***kö:yir-*** 'yakmak'; ***kö:yük*** 'yanmış' (*EUTS*, 118-119)

TT.: KÖRÜK+ (ÇÜ/ÇÜLÜK/ LEME/LE-/LENME/LEN-/ LEYİCİ/LÜ/SÜZ)

An.ağl.: ***körük, körüklük*** 'demirci dükkânı' (*DS.VIII*, 2969) ; ***körüklü*** 'fayton'; ***körük vir-, körüktür-*** 'birkimseyi başka birinin kötülüğiçin kışkırtmak'

~ kö:rük (Trkm., Kırg.)

körük (Az., Bşk., Uyg., Blk., Kırg., Alt., Tel., Şor., Sag.)

körik (Kzk., KKlp., Hak.)

kürik (Bşk., TatK.)

küört (Yak.)

küöt (Yak.) < * *kö:r-t*

xörük (Tuv.)

K (> h,)**Ö** (>Ü)[< Ö:]**RÜ**(>İ)**K**

~ Moğ. (KWb. 243): ***kögerek***, Klm. ***kö:röG*** ; [***kögerge, kö'erge, kögürge, kegürge;*** Hal. ***xö:rög***; Kalm. ***kö:rGö*** < *köger-ge* (T. Tekin, *Mak.I*, 61)]

Schernert (*CAJ* 17: 250): < **kūra** „ocak" sözünün **kōrak** biçiminden alınmıştır.

YANLIŞTIR.

SanalBaba

Eren (*TDES,* 260): Farsça **kōrak** biçiminin Türkçeye **körük** olarak geçmesi düşünülemez....Türkçe körük biçiminin Orta Türkçede geçmesi ve çağdaş diyalektlerde yaygın olarak kullanılması da Farsçadan geçmediğine açık bir tanıktır.

Ramstedt, Poppe, Kałużyński, Ligeti, Şçerbak, Egorov ve Clauson'un görüşleri için bk. Eren; *TDES*, s. 260.

körükle-['Körükle üflemek; (mec.) kızıştırmak, kışkırtmak'
= OT. ***körükle-*** (DLT)
TT.:KÖRÜKLE-(ME/N/NME/YİCİ)
< *körük* (bk.)**+*le-***

kös 'Çokluk, fazlalık bildiren sözcük' : ***köskötürüm***

köse 'Bıyığı, sakalı çıkmayan (erkek)'
< Tü. ***kö:se*** (T. Tekin)
TT. : KÖSE (sakal/buğday)

Tü. > **Zaza.** *kose* (*ZTS*, 191: ***Kose xemılnayiş*** '1. yılbaşı eğlencesi için '***kose***' veya '***kalo***' ['yaşlı, ihtiyar'< ET., OT.***kal*** 'yaşlı adam' (DLT)] denilen kişileri giydirip süslemek'); ***koseyey*** '1. köselik; 2.yılbaşında düzenlenen köy orta oyunu'; ***koseyey kerdış*** 'köse oyunu oynamak; şaka yapmak'

~ kö:se (Trkm.)

TS.II, 915 : < Far. **kose**
Eren (*TDES,* 260) : < Far. **kōsa**
Nişanyan (*SS,* 252): < Fa. **köse**

köseği (hlk.) '1. Ateş karıştırmaya yarayan odun veya demir; 2. Ucu yanık odun, eğsi'
= OT. ***közegü*** (*DLT.I*, 448)
DLT: ***köze-*** 'ateş çevirmek, karıştırmak, toplamak'
< *köz* 'ateş koru'**+*e-*** 'ateş çevirmek, karıştırmak'**+*gü*** 'ateş çekmek veya aktarmak için kullanılan aygıt'
An.ağl.: ***köseği, korsal, kosaf, kosengi, kösa, kösağacı, kösbe, köse, kösek, kösenği, kösenti, köset, köseü, kösev, kösevi, kösevü, kösey, köseyi, kösgi, kösoğ, kösövi, kösövü, kösravi, kösrevi, kössō, kösüvü***
(*DS.VIII*, 2971)

KÖS+*/A/+AĞACI/+BE/+E/+EK/+ENĞİ/+ENTİ/+ET+Ü/+EV/+EVİ(~Ü)/+EY/+EYİ/+Gİ/+OĞ/+ÖVİ(~Ü)/+RA(~E)Vİ/+SÖ/+ÜVÜ*

~ kösö: (Kırg.)
közö: (Kırg.)
köseü (Kzk.,Tür.)
kösev (Nog.)
kesev (Kzk.)
kesevi (Trkm.)
kiseü (TatK.)
küzey (Sag.)

KÖ (>Ü, İ, E) **Z** (>S)+**E** [Ü, V, Vİ,VÜ, Y, Yİ]

Tü > **Blg.** *kjusegija*; **Srp.** *ćusègija* (Škaljić: *Turc* 201)

Nişanyan (*SS,* 252): YOK

Eren (*TDES,* 260): < **köse-+-gü** eki. Eski ve yeni diyalektlerde **köse-** 'ateşi karıştırmak.' ... Orta Türkçede de **köze-** olarak kullanıldığını görüyoruz. Diyalektlerde yaygın olarak kullanılan **köse-** yanında Orta Türkçe **köze-** biçimi ***düşündürücüdür.***

Eren'in 'düşündürücüdür' dediği **köze-** biçimi [< **köz+e-**] göz önüne alındığında daha uygundur.

kösnü (hlk.) 'Erkek ve dişinin birbirine karşı duydukları cinsel istek, şehvet'
< ET., OT. ***köse-*** 'arzu etmek' (*EUTS*, 118; DLT)

ET: ***kösä-*** 'arzu etmek, dilemek'
kösänçig 'arzu edilen'
kösüş 'arzu, dilek'
kösüşlüg 'arzulanan, istenen' (EUTS, 118)
OT: ***kösekçi*** 'yemeklere iştahlı'
köse- 'arzu etmek'
köseş- 'istemek, öğünmek'
kösgük 'nazarlık' (DLT)

TT.: KÖSNÜ+(K/L/LLÜK/L-/LÜ)
An.ağl.: ***kösnük, kösmük,kös-***

SanalBaba

nek, küsnek,küsnük '1.çiftleşmek isteyen at, eşek vb. hayvan; 2. cinsel sapık erkek; 3. isterik kadın' (*DS.VIII*, 2975)
Eren (*TDES*, 261): YOK

köstebek 'Toprak altında oyduğu yuvalarda yaşayan, gözleri hemen hiç görmeyen, derisinden kürk yapılan hayvan'
= OT. ***kösürge ~ küsürge*** (DLT)
< ET. ***kös/z*** 'göz'+ ***teb (~m)ek***

Eski Kpç. ***közsüz sebek*** 'kör sıçan'; ***kösüz temek***
AH. ***közsüz sebek***
MA. ***kösüz sebek***

An.ağl.: *kösnü, kösdü, köskö-pen, köskü, köslü, kössü, köstü* (*DS.VIII*, 2974); *korsıçan, körgemele, körgözlü, körköpek, körköslü, körkösnü, köstü, körköstübek, körkösü, körkösnü, körsepek, körsıçan, körsü, körtöstü* [Bu adların '*kör*' bölümü Farsçadır.]

~ köstəbək (Az.)
= *körsebek* (Osm.)
(< Fars. *korşabak*)
kör tışkan (Kzk.)
kö:rsıçan (Trkm.)
körsiçkån (Özb.)
kargu çaşkan (Uyg.)
sokur çıçkan (Kırg.) < Moğ.+ Tü. ***sıçkan***
sukır tıçkan (TatK.) < Moğ. ***sokur***
hukır sıskan (Bşk.) < Moğ. ***sokur***

köste-[(hlk.) 'Hayvanın ayaklarını iple bağlamak'
< ***kös-te-***

köstek 'Hayvanların kaçmasını önlemek için iki ayağına bağlanan kısa ip veya zincir; saat, kılıç, anahtar gibi şeylerin ucuna takılan zincir'
< ***kösür-*** 'hayvanın ayaklarını iple bağlamak' < ***kös-te-k***
DLT. ***kösrüg*** < **kösür-ü-;* ***kösrüg tuşağ***

Krş.Uyg. ***köl-*** 'bağlamak';
DLT. ***költür-***
= Moğ. ***küli-*** 'bağlamak'

TT.: KÖSTEK+ (LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LE-YİŞ/Lİ/SİZ)
An.ağl. : ***köstek*** '7 farklı anlamı var' ; ***köstekle-, köstekli, kösteklik*** (*DS.VIII*, 2976)
~ kössek (Trkm.) < *kös-täk*
kösteg (Tuv.)

NOT : Öteki Türk şivelerinde ***köstek*** adı yoktur. (*KTLS*, 508)

Tü. > **Zaza.** *kostek* 'kurnaz, iki yüzlü' (*ZTS*, 191); **Ar.** (Mıs.) kusti:k 'saat kösteği' (*ALTK*, 93).[**Zaza.** *kostek* 'kurnaz, ikiyüzlü' (*ZTS*, 191)]
= *bukağı* 'halkalı köstek'
duşak 'atların iki ayağını bağlayarak yapılan köstek'
kişek 'ayak kösteği'

TS.II, 914: **köstek** < ***Tü.***
Eren (*TDES*, 262): < ***Tü.* köste-k**
Nişanyan (*SS* 252): **köstek** < ***Fa.*** *kûstek* [küç.] < *kûstî* örme ipten kemer, güreşte bir oyun.

köstük (*hlk*) 'Kireç kaymağı'
< * ***kös-tü+k***

kösül-[1] 'Uzanıp yatmak, ayakları uzatarak yatar gibi oturmak, sere serpe oturmak'
< ***kös-(ü)l-***
= OT. ***kösülmek*** '(ayak) uzanmak, uzatılmak' (DLT)
An.ağl.:***kos-, kösgel-,kösken-, kös-, kösül-, küsül-*** (*DS.VIII*, 2977)

KÖ(>o, ü)**S**-*ÜL-/-GEL/-KEN-*

kösül-[2] 'Ateş yavaş yavaş sönmeye yüz tutmak'
< ***kös-ül-***
Bk. **kösül[1]-**

SanalBaba

köşek 'Deve yavrusu'

< ***kö:şek***

An.ağl.: ***köşek, koşak, koşşek, köcek, köçek, körşek, köşkek, köşseyh, köşşek, küçek*** (*DS.VIII*, 2978)

KÖ (>o,u,ü)**Ş** (>ç,c)**E** (>a)**K**

-şş-: ünsüz ikizleşmesi
-şs- : ünsüz ikizleşmesi
-k > -h : ünsüz değişmesi
-ş- >-ç-, -c-: ünsüz değişmesi
-k- : ünsüz türemesi
-r- : ünsüz türemesi
-y- : ünsüz türemesi
olayları vardır.

Anadolu ağızlarında ***köşek*** '1.Torun; 2) çok güzel' anlamlarına da gelir.

~ köşək (Az.)
köşek (eski Kpç.)
kö:şek (Trkm., KKlp.)
köşelek (Nog.)
küşek (Özb.)
küşelek (Özb.)

KÖ(>Ü)**ŞE** [*LE*] **K**

= Moğ. ***gölige*** 'kurt yavrusu'

Tü.> **Mac.** *kölyök* 'kurt yavrusu, genç köpek, genellikle genç hayvan' < * *kölik* < **gölik* [< Tü. *köl*[2]*+äk* = **Moğ.** *gölige* < * *göli+ge*] (*Mak.I*, 85, 115, 130, 223)

Tü.> **Zaza.** *ġolik, ġuelık* 'inek yavrusu, dana' (O. Özer, 113)

köşk 'Bahçe içinde yapılmış süslü ev, kasır'

< ***köşik*** [< ***köşi-*** 'ışığa mani olmak, örtmek' + ***-k*** 'himaye, kollama, gölgelik; örtü, perde, gölge' (DLT)]

DLT: ***köşige*** 'açık gölge, göl-Gemsi'
köşik 'örtü, perde, gölge'
köşiklik 'gölgelik'
köşi- 'kapatmak, örtmek'
[bk. Ş.Tekin, 'Köşk Kelimesi Farsça Değil Türkçedir', ***Tarih ve Toplum 66*** (1989), s.12-15]

köşi- ve ***kölit-*** için bk. T. Tekin, *Mak.I*, 34.

TT.: KÖŞK+(LÜ)
An.ağl.: ***köşk, koşk*** 'balkon'; ***köşk, koşk, köşt*** 'tahta karyola'

Tü.> **Fr.** kiosque; **İng., Rus.** *kiosk*; **Far.** *kuşk* ; **Zaza.** *koşke* (*ZTS*, 191), *kûşkı* (s. 196);**Ar.** (Cez.) *keşk*; (Mıs.) *kuşk* (*ALTK*, 93); **KbRum.** *kiöşkin*

~ göşk, göşkü, göskü (Krm)
kiosk (Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
koska (Kırg.)
köşk (Özb.)

TS.II, 916: ***Fars.*** **kusk**
Eren (*TDES*, 262): < ***Fars.*** **köşk**
Nişanyan (*SS*, 252): **köşk**~ ***Fa.*** *kôşk* yüksek bina = ***OFa.*** *kôşk/kûşk*
YANLIŞTIR.

kötek '1)Baston, sopa; 2) sopa ile atılan dayak; deynek ve sopa ile dövmek' (*BTS*, 755)

< ***küt-*** 'gütmek' (DLT)

+***-(e)k***

'hayvan güderken kullanılan sopa'

TT.: KÖTEK+ (LEME/LE-) [*TS*'te YOK]

Krş. **An.ağl.**: ***kötele-, köterle-, kütele-*** 'bir şeyi hızla kaldırıp atmak, fırlatmak' (*DS.VIII*, 2980); ***koteyh*** 'dayak kötek' (*DS.VIII*, 2982)

Tü. > **Kürt.** *kotek* (*KTS*, 215); *ḳoteki* (*FKT*, 63)

~ kötek 'vurma, vuruş' (Trkm.)

Tü. **kötek** > **Far.** *kûtak* (Doerfer: *TMEN* 1619); **Blg.** *k'otèk, kjutèk BER* 3: 246, 257); **Zaza.** *kotek* (*ZT S*, 191)

Eren (*TDES*, 263): < ***Tü.*** **köt-(e)k**
TS.II, 916: <***Far.*** **kûtek**
Nişanyan (*SS*, 252): **kötek** ~ ***Fa.*** *küteng* çırpıcı tokmağı, ağır sopa = ? *kündek* kısa kü-

SanalBaba

tük, sopa → KÜNDE

kötü '(Nesneler için) İstenilen, beğenilen nitelikte olmayan'
= OT. ***köti*** (DLT: ***köti burt*** 'kâbus, karabasan'; ***köti kızlak*** 'kuyruğu kırmızı bir tür kaba kuş'

< *köt+i*

TT.: KÖTÜ+ (CÜL/LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LEŞ-/LEŞTİRİŞ/ LEŞTİRME/ LEŞTİR-/LEYİCİ/LEYİŞ /LÜK/ ÜKÇÜ/ LÜKÇÜLÜK/ MSEME/ SE-/MSER/ MSERLEŞME/ MSERLEŞ-/ MSELİK/ RÜM/ RÜMLEŞME/RÜMLEŞ-/RÜMLÜK)

An.ağl.: ***kötü*** 'zayıf, cılız'; ***kötüböcü, kötüböğcü, kötüböycü*** 'akrep'; ***kötüce*** 'nezle' (*DS.VIII*, 2982); ***kötüle-, kötülenmek*** 'zayıflamak'

= *yaman* (Az., Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
caman (Kırg.)
jaman (Kzk.)

Eren (*TDES*, 263): YOK

Nişanyan (*SS*, 263): **kötü** = ***ET. köti*** fena (xı) < ? ***ET. köt*** göt → GÖT
*Karş. ***ET. kötlemek*** (fenalık yapmak, arkasını kullanmak), *kötlük* (pasif eşcinsel).

YANLIŞTIR. Çünkü, **kötü** (< ***köti***) ile **köt** 'göt, arka' (> ***göt***) anlam olarak birbirinden çok farklıdır.

kötüböcü/böğcü/böycü (hlk.) 'Akrep'

< *kötü+bö* [< OT. *bög, böy*]+***cü***

kötümser 'Her şeyi kötü yanıyla ele alan, her durumu karanlık gören, hep en kötüyü bekleyen, karamsar, bedbin'

< *kötü+mse-r*

TT.: KÖTÜMSE+ (LEŞME/LEŞ-/LİK)

Eren (*TDES*, 263) : YOK
Nişanyan (*SS*, 253) : **kötümser** ***YT*** (1942) bedbin < ***kötümsemek*** ***YT*** (1935) kötüye yormak < KÖTÜ

kötürüm¹ 'Yaşlılık veya sakatlık nedeniyle yürüyemeyen'

= ***kötrüm*** 'üzerinde oturulan kerevet, seki, dükkân' (DLT) (DLT)

< *köt* 'arka'+***rü-*** 'kaldırıp götürmek'+***-m*** 'arkalanıp götürülen len (kişi)'

TT.: KÖTÜRÜM+ (LEŞME/LEŞ-/LÜK)

An.ağl.: ***kötürüm*** '1. zayıf ; 2. kör' (*DS.VIII*, 2983)

Eren (*TDES*, 263) : YOK
Nişanyan (*SS* 253): **kötürüm** = ***ET. kötrüm*** üzerinde oturulan kerevet, seki (xı) < ***kötürmek*** kaldırmak, götürmek → GÖTÜR-

kötürüm² (hlk.) 'Su yolu, ark'

< *kötür-* 'götürmek'+***-üm***

kötüyh, bk. **kütük**

köveke, köveki, bk. **köfeki**

köveleyh 'mantar', bk. **göbelek**

köveş (hlk.) 'Güneş'
< OT. ***kuyaş*** (DLT)

köynek, bk. **gömlek**
~ kömlek, könglek (Kıpç./*Ettuhfet.*, 209)
An.ağl.: ***köynek, kövnek, köyneyh*** (*DS.VIII*, 2984)

Tü. > **Zaza.** *köynek* (*DAO*, 302)

köz 'Küçük kor parçası'
< * ***kö:z*** (T. Tekin)
[< ***kö:-*** 'yanmak'+***-z***]
Krş. ET. ***köy-*** 'yanmak' (*E UTS*, 118) < ***kö-y-***

TT. : KÖZ+ (LEME/LE-)

An.ağl.: ***köz, koz*** (*DS.VIII*, 2984) ; ***KÖZ*** (tava/ tavası/ küreği/örsü) ~ ***KÖS*** (tava/tavası (s. 2986)

KÖZ(>S)

~ kö:z (Trkm.) ~ kö:zä- 'köz hâline gelmek'
köz (Az., Kırg.)
kuz, (Bşk.)
kor (Kırg.)

KÖ (>O, U) Z [~ R]

= *çok* (Kırg.)
çoğ (Uyg.)
şok (Kzk.)
kıpkız,ıl kümir (Bşk.)
utlı kümir (TatK.)

SanalBaba

Eren (*TDES*, 263): < Kökü karışıktır.
Nişanyan (*SS*, 253): **köz** = ***ET. köz***[2] ateş koru (xı) < *köymek* (= ? **kömek*) yanmak, yakmak.

közer (hlk.) 'İyice dövülerek kabuğundan ayrılmamış buğday başakları, harman altı' (*DAO*, 302) ~ 'dövülmüş buğday ve saman elemeye yarayan iri gözlü kalbur' (*DS.VIII*, 2985)

< ***köz*** [> *göz*]+***er***

Eren (*TDES*, 263): YOK

közi, bk. **kuzu** 'küçük kerpiç'

közle-['Et, sebze, meyve, hamur köz üzerinde pişirmek'

< ***köz*** 'ateş koru' +***le***-

An.ağl. : ***közle-, kozle-*** (*DS. VIII*, 2986)

~ közlä- (Az.)
kö:zde bişir- (Trkm.)
= *kordä pişir-* (Özb.)
çoğda pişür- (Uyg.)

közleme[1] '1. Közlemek işi ; 2. köz üzerinde pişirilen et, sebze gibi yiyecek'

< ***köz+le-me***

An.ağl.: ***közleme, kozlama*** 'külbastı, ateşte pişirilen et' (*DS.VIII*, 2984)

közleme[2] (hlk.) 'Koyunların kuzularını topluca emzirmesinden sonra ayrılması işlemi' (Şavak/*DAO*, 302)

< ***köz*** [> *göz*]+***le-me***

közlük (hlk.) 'Mangal'

< ***köz ~ koz+lük***

Eren (*TDES*, 263) : **közle-, közleme, közlük** YOK

kren, bk. **kıran**

Tü. ***kıran*** > **Kürt.** *krên* 'savaş, kavga' (*FKT*, 83)

ku, bk. **kucak**

kuba (hlk.) 'Yapışkan, killi toprak' (*DS.VIII*, 2986)

= OT. ***kuba*** 'kumral ile sarı arasında renk' (DLT)

Eren (*TDES*, 263): YOK

Tü.> **Kürt.** *ķuba* 'kaynatılınca bozulan ayran' (*KTS*, 187)

kubur '1. Ayak yolu deliğinden lâğıma inen boru; 2. boru içinde kap'
TT.: KUBUR+ (LUK)
~ kuvur (Özb.)

< Moğ. ****ķobūr*** 'Röhle' (Doerfer: *TMEN* 268)

Moğ. **qobūr** > Fars. *kubūr* > Kürt. *kubur*.
Tü. **kubur** > Blg. *kobùr*; Srp. kùbur, *kùbura*; Arn. *kubure*;
Rum. κουμπούρι (Eren 263);
KbRum. *kuburi*

kucak 'Açık kollarla göğüs arasındaki bölüm; buraya sığabilen miktarda olan'
= OT. ***ķuçak*** (DLT) ~ ***ķuçam***

< ***ķūç-*** 'kucaklamak' ~ ***ķoç-***

(DLT) ~ ***ķoç-*** + ***-(a)k***

< ÖT. ****ķūça-***

TT.: KUCAK+ (LAMA/LA-/LANIŞ/ LAN-/ LAŞMA/ LAŞ-/ LAYIŞ)

Tü. > **Kürt.** *ķu, ķuç, ķo* 'kucak' (*DAO*, 303)

~ kuçak (Kırg., Uyg., Alt., Tel., Şor., Sag., TatK.; Doerfer:*TMEN*, 1432)
kuçàk (Özb.)
kuşak (Kzk.)
koçak (TatK.)
kosak (Bşk.)
gucag (Az.)
gucak (Trkm.)

K (>G) **U** (>O) **Ç** (>C, Ş, S)-*AK* (> G)

Eren (*TDES*, 263):YOK

Nişanyan (*SS*, 254): **kucak** =***ET. kuçak*** (xı) < *kuçmak* kucaklaşmak, sevişmek (xı)
***ET.* kuç-** : KUCAK, KUÇU KUÇU

NOT:
KUÇU KUÇU sözcüğü **kuç-** kökünden gelmez. '*köpekleri çağırmak için kullanılan ünlem*' olup, çocuk dilinde de '***köpek***' demektir.

SanalBaba

****
M. Erdal (*OTWF*) : < **kuç-ak**
T. Tekin (*Mak.II*, 435 < ***kuç-ğak**

kucakla-['Kollarla sarılıp göğüs üzerine bastırmak'
= OT. ***kuçakla-*** (DLT)
< *kūç-(a)k+la-*

Eren (*TDES*, 263) : YOK

~ gucagla- (Az.)
gucakla- (Trkm.)
kuçåklä- (Özb.)
kuçakto- (Kırg.)
kuçağli- (Uyg.)
kuşakta- (Kzk.)
koçakla- (TatK.)
kosakla- (Bşk.)

K(>g)U(< O)C(< Ç) [>s, ş]A(>åK(>g)+L(>t)A(>i)-

kucaklaş-['Birbirini kucaklamak'
< ET. ***koçuş-*** (*EUTS*)
[< ***koç-*** 'sarılmak, kucaklaşmak'~ ***kūç-***]
~ OT. ***kuç-(u)ş-*** (*İKPÖ, DLT*)
~ ***koçuş-*** 'kucaklaşma' (*DLT.I*, 369)
< *kūç-(u)ş-*

kuç, bk. **kucak**

Tü. ***kucak*** > **Kürt.** *kuç* (*DAO*, 303)

kūç, bk. **göç**

[ET. ***köç*** > **Zaza.** *kūç* (*ZTS*, 196 : *kūç kerdış* 'göç etmek'); *koç* (s.189)]

kuçık (hlk.) 'Köpek'
< *kuçı(/u)* 'köpek çağırma ünlemi'+***k***
An.ağl.: ***kuci, kuçüyh, küçelek, küçen, küçük*** 'köpek yavrusu' (*DS.VIII*, 2989 ; *EİA*, 206 ; *DA O*, 303)

Tü.> **Kürt.** *kuçık* (*DAO*, 303)

kuçu kuçu 'Köpekleri çağırmak için ünlem'

Nişanyan (*SS*, 255) : **kuçu kuçu** < ***ET.*** *kuçmak* kucaklaşmak, sevinmek.

YANLIŞTIR. Çünkü, **kuç-** ~ **koç-** 'kucaklaşmak' ile *yansıma* **kuçu kuçu**'nun ne kök ne de anlam bakımından benzerliği yoktur.

kuda 'Dünür'
< Moğ. (*KWb.* 194) ***kuda***
(> Tung. *kuda*)
~ huda (Hak.)
kθda (TatK.)
hĘDa (Çuv.)
hθDa (Çuv.)
kudaman (Çağ.) (Räsänen)

kudur-['Kuduz hastalığına yakalanmak, kuduz olmak'
= ET., OT. ***kudur-*** ~ ***kutur-*** (DLT)
< *kūtur- < * *kūtru-*
'azmak, aşırı olmak'
(T. Tekin, *Mak.I*, 5, 9,15; Mak. II, 376)

[Krş. ***semi z~ semri-*** (Yuyg. ***sämri-***, Tuv. ***semiri-*** < ****semri-***, Trkm. ***semre-***
< *sämri-* gibi örneklerde de /r/ ~ /z/ değişimi görülür.)]

TT.: KUDUR-(GAN/GANLI/MA/TMA/T-/TUCU/UK/UŞ)
An.ağl: ***kudurmak*** 'oynamak' (*DS.VIII*, 2991) ~ ***gudurmak*** (*DS. VI*, 2181), ***guduruk*** 'kudurmuş'
~ kuturū (Kırg.)
kuturmàk (Özb.)
kuturmak (Uyg.)
kotorov (Bşk.)
kotoru (TatK.)
gudurmag (Az.)
ğūduramak (Trkm.)< ***kūturu-***
< *kūtur+ı-/***kūtur+u*

K(>G)U(>o)T(>D)U(>I,O)R-

Eren (*TDES*, 263) : YOK

Nişanyan (*SS*, 255-256) : **kudur|mak** = ***ET.*** *kuturmak* delirmek (xı) < ? *kut* rahmet, bereket
→ KUT
* Muhtemelen 'kutsallığa kavuşmak, tanrılar dokunmak' anlamında.

YANLIŞTIR. Çünkü, **kudur-** ~ **kutur-** fiilinin isim biçimi **kutuz** (>*kuduz*) olup, burada **-z ~-r** olayı vardır. Tıpkı: **semir-** ~ **semiz**' de olduğu gibi.

SanalBaba

Kut ise 'uğur, *devlet, baht, talih, saadet*' (DLT) demek olup, **kutuz**'la ilgisi yoktur.

kuduz 'Köpek, kedi, tilki, kurt gibi bazı memeli hayvanlardan insalara ve hayvanlara geçen, ölümle sonuçlanan hastalık'
= OT. ***ḳutuz*** (DLT: *kutuz ıt* 'kudurmuş köpek'
< **ḳūtuz
[< * *ḳūtur-(u)z*]

Fakat, DLT'te: ***ḳuḏuz*** 'dul kadın'

ḳutuz 'yaban sığırı'
TT.: KUDUZ (böceği/otu)
An.ağl.: ***guduz*** (*DS.VI*, 2188)
~ ġuduz (Az., Trkm.) < **kūtuzs* (< **kūtuř*)
kuturğan (Kzk., Kırg., Uyg.)
kuturgän (Özb.)
kotorğan (Bşk.)
kotırğan (TatK.) (*KTLS*)

KU(>o)TU (>O, I) **R**-*GAN*
G[< K]UTUZ

Eren (*TDES*, 263): YOK

Nişanyan (*SS* 256): **kuduz** = ***ET***. *kutuz* (xı) → KUDUR-
M. Erdal (*OTWF*, 323): < ***ḳūtur-z*** (/r/ düşmesi ile)
T. Tekin (*Mak.II*, 376) : ET., DLT. **ḳutur-** < daha eski ve asli bir ****ḳūtrı-*** ya da ****ḳūtru-*** biçiminden gelen metatetik bir biçimdir: **ḳudur-** < ****ḳūtru-***

kuğu 'Çok uzun ve kıvrık boyunlu, geniş gagalı, geniş kanatlı bir su kuşu'
= ET. ***koġu*** (*EUTS*, 180)
~ OT. ***ḳuġu*** (DLT)
< *kū* 'yansıma'+***ġu***
An.ağl.: ***guguk, guggu, guguk kuşu, guguk pilav, gukgu, gukguk, gügük*** (*DS.VI*, 2189)

GU(~Ü)[*G/K*]+GU(~Ü)[*K*]

~ kuu (Kumd.)
kuv (Kzk., Uyg.)
ku (Tel.,Leb., Alt., Şor., Sag., Koyb., Kaç., Küer., Kırg., Kzk., Sart.)
kū (Kırg.)
ak kuv (Kzk.)
ak kū (Özb.)
guv (Trkm.)
gu *kuşu* (Az.)

K(>g)UU[~ Ū~V]

= *akkoş* (Bşk., TatK.)
àkkuş (Özb.)
akkuş (Uyg.)

Eren (*TDES*, 263): YOK

kuğur-[(hlk.) 'Güvercin ötmek'
< *kū* 'yansıma'+***kIr-***

kukumav 'Bir baykuş türü'
< **kuku~gugu~guku~ kuko* 'yansıma'+***ma-v***
Krş.: **An.ağl**. ***kuğur-*** 'güvercin ötmek" (*DS.VIII*, 2991); ***kukumav, koku-, kukkogan, kukku, kukkulav, kukkumav, kukkumavuk, kukkunak, kuku, kukudi, kukumavuk, kukumiyav, kulugaz, kulukoca, kulukulu, kutmavuk*** (*DS.VIII*, 2992)
Krş. ***gugucuk, guguftu, guguk, gugukçuk, guguk kuşu,gugusku, guguşcuk, guguşçuk*** 'kumru' (*DS.VI*, 2189);
guguk, guggu, guguk kuşu, gukgu, gukguk, gügük '1. kuğu; 2.bir tür kır güvercini' (*DS.VI*, 2189)
guggu, guggumavak, gugguş 'baykuş' (*DS.VI*, 2189)
guggu kuşu, gugo 'guguk kuşu' (*DS.VI*, 2189)

TS.II, 922: < Yun. **kukkuvagia**
Nişanyan (*SS*, 256): **kukumav** ~ ***Yun.*** *koukouvàyi* bir tür gece kuşu = ***onom***.

YANLIŞTIR. Çünkü, aynı '*yansıma*' Türkçede de vardır ve Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkler, kendi kulaklarıyla duydukları bir kuşun sesini niye Yunancadan alsınlar!

kul' 'Yabancı ülkelerden tutsak olarak getirilen ve alınıp satılabilen köle veya karavaş'
=ET, OT. ***ḳul*** 'kul, köle' (DLT)
< kul

SanalBaba

TT. : ***KUL***+ (LUK/LUKÇU/ OĞLU) ; ***KUL***+ (LANDIR-MA/LANDIR-/LANILMA/ LANIL-/LANILMIŞ/LANIM/ LANIŞ/LANIŞLI/LANIŞSIZ/ LANMA/LAN-)
~ gul (Az., Trkm.)
Alla kolı (TatK.)
Alla kulı (Kzk.)
Kudaydın (Aldanın) kulu (Kırg.)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ḳorġli:* 'bir Türk ile bir Cezayir yerlisi kadından doğan erkek çocuk' (*ALTK*, 93) < ***kul oğlu***;
Kürt. *kul* 'köle, kul' (*KTS*, 191)

Eren (*TDES,* 264) : YOK

kul² (hlk.) 'Ayakyolu, helâ'
< OT. ***ḳul*** 'delik' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *ḳul* 'delik' (*KTS*, 188); *ḳulek* (*FKT*, 63) ~ *ḳun* (*KTS*, 217)

kula 'Al ile kır arası bir at donu'
= OT. ***ḳula*** (DLT)
An.ağl.: ***kula, kule*** 'kumral' (*DS. VIII,* 2993)

Tü.> **Kürt.** *ḳule* 'siyah ile sarı arasında rengi olan at, katır ve eşek' (*KTS*, 188)

~ kula (Uyg., Kom., Çağ., DTü., Osm., Kzk., Oyr., Trkm., Kmk.)
kθla (Kzk.)
xĘla (Çuv.)
~ Moğ. (*KWb.* 195) ***kula***

Eren (*TDES,* 264): YOK

kulaç 'Bir kol açımı ölçümü'
= OT. ***kulaç*** ~ ***kolaç*** (DLT)
< *kol aç*
DLT: ***ḳulaçla-***
TT.: KULAÇ+ (LAMA/LA-/ LAYIŞ)
An.ağl. : ***kulaçla-*** 'vuracak gibi yapmak' (*DS.VIII*, 2993) < *kulaç+la-*
~ kulaç (Çağ., Sart., Trkm.,Kırg.)
kulåç (Özb.)
kθlaç (TatK.)
kulaş (Kzk.)
kolaç (TatK.)
kolas (Bşk.)
kulaş (Kzk., KKırg., Oyr., Soy.) (> Kam. Joki 20-8: *kulaş*)
golac (Az.)
gulaç (Trkm.)
ğulaç (Uyg.)
xĘlaś (Çuv.)

K(>G, Ğ, X)**O**(>U)**L+AÇ**(>C, S, ś)
Eren (*TDES,* 264): YOK

kulaçla-['Kaç kulaç olduğunu ölçmek'
=.OT. ***kulaçla*** (DLT)
< *kol+ aç+la-*

kulağuz, bk. **kılavuz**
An.ağl. : ***kulaġuz, kılaġı*** (*DS. VIII*, 2993)

kulak 'Başın her iki yanında bulunan işitme organı'
=ET.,OT. ***ḳulak*** ~ ***ḳulhak*** ~ ***ḳulḳaḳ*** (Uyg., DLT) ~ ***kulġak*** (Uyg., Çağ.) ~ ***kulaġ*** (Çağ.) ~ ***ḳulḳāḳ*** (Br.)
< *kul-* 'işitmek'
+ *-ġak/-ḳaḳ*
DLT: ***ḳulaḳla-, ḳulaḳlıg, ḳulak ton*** 'yenleri kısa elbise'.

Bang (*K-Osm.IV*, s.8. n.2): < ***ḳul*** 'uşak' + ***ḳaḳ*** ,küçültme eki' = *küçük kulak.*

TT. : KULAK+(ÇI/ÇIK/LI/LIK/ SIZ)

Tü. > **KbRum.** *kulákhi*

An.ağl. : ***kulak*** '9 ayrı anlamı var' (*DS.VIII,* 2993-2994); ***kulağı kesik, kulağı tozlu, kulağı yağlıklı ;kulāçan*** [< kulağa kaçan], ***kulak aşı/ çorbası ; kulaklı hamur*** ; ***kulak tözü***
~ kulak (Kzk., Kırg., Uyg., Nog., KKlp., Sart., Tar., Alt., Tel., Kuğ., Şor., Leb., Koyb., Kaça, Küer., Tuv.)
kulàk (Özb.)

SanalBaba

kulġāh, (Yak.) (>Kam. Joki 182-3: *kulġa*)
kolak (Bşk., TatK.)
ġulaġ (Az.)
gulak (Trkm.)
xĔlxa / xălxa (Çuv.)
xolġa (Çuv.) (Räsänen)
xulax (Hak.)

K(> ġ, x)**U**(>o)**L**[***G***]**AK**(>g, x)

~ Moğ. (KWb. 196) ***kulku***
(> Hak. *hulhu*)

kulakçak (hlk.) 'Küpe'
< kulak+çak

kulaklı '1.Kulağı herhangi bir biçimde olan; 2. kulağa benzer çıkıntısı olan; 3. büyük tencere'
= ET., OT. ***kulaḳlıġ*** (DLT)
< ḳulak+lıġ

kulaksa-[(hlk.) 'Dinlemek'
< kulak+sa-

kulığ, bk. **kolluk**
~ ***ḳulluḳ, ḳullığ*** (Kerkük)
< kol+luk

Tü. > **Kürt.** *ḳulığ* 'karakol'(*DAO*, 304)

kullan- 'Birşeyden belli biramaçla yararlanmak'
< kul 'kul, köle'+***la-n-***
TT.: KULLAN- (DIRMA/DIR-/ ILMA/IL-/ILMIŞ/IM/IŞ/IŞLI/ IŞSIZ/MA)

Tü.> **KbRum.** *kulyianderizo* 'kullandırmak'

~ kullan- (Bşk., TatK.)
kollan- (Uyg.)
kollä- (Özb.)
koldan- (Kzk.)
koldon- (Kırg.)
gollan- (Trkm.)

KU(>o)**LL**(>d)**A**(>ä, o)**N**-

Eren (*TDES*, 264): YOK

kulun 'At ve eşek yavrusu'
= ET.,OT. ***ḳulun*** 'tay' (DLT)
< *kol 'yaban eşeği'
+(u)n
DLT : ***ḳulunla-, ḳulunluġ***

TT. : KULUN+(LA-/LUK)
An.ağl. : ***kulun, kılon, kolon, kulın, kuli, kulin, kuliş, kulu, kuluk, kulukulu, kura, külün*** 'at veya eşek yavrusu' (*DS. VIII,* 2997); ***kulunlu, kulunatçı, kulunlacı, kumacı, kunlacı, kunnacı, kunnuyucu , kurnacı*** 'karnında yavrusu olan at, eşek vb. hayvan' (*a.g.e.*, 2998) ***kulan, külle*** 'iki üç yaşında dişi tay' (s.2995)

KU(>ı, o, ü)**LU**(>i, ü)**N**(~K, Ş)
KULUN+*LACI/+LU*
+ATÇI
KU[*LU*]**N**[*N*]+*L(>N)ACI*
KUN(>R)[<*KULUN*]+NA+CI
KUN[< KULUN]NU+YUCU

gulun, gulin, gulum, gulüm, gulün, gunan (*DS.VI*, 2192)
~ kulun (Çağ., Krm., Kzk., Oyr., Kırg., Özb., Uyg., Tel., Şor, Sag., Yak.)
kulunak (Sag.)
kulunçak (Kırg., Özb.)
kulın (Nog., KKlp., Kzk.)
kŏlŏn (Bşk.)
kŏlın (TatK.)
gulun (Az., Trkm.)
xĔm /xăm (Çuv.)
xulın (Hak.)

K(>g, x)**U**(>ŏ)**LU**(>ı, ŏ)**N**+*AK/+ÇAK*

Nişanyan (*SS*, 256) : YOK

kulunla-['Kısrak veya eşek yavrulamak'
= OT. ***ḳulunla-*** (DLT)
< kulun+la-
An.ağl.: ***gunnamak, goluŋlamak, gulunlamak, guluntamak, gumlamak, gumramak, gunlamak, guzlamak*** 'at, eşek vb. hayvanlar doğurmak' (*DS.VI,* 2196)

G[< K]**U**(>o)**LU**(>i, ü)**N**(>m, ŋ)
+L(~T, N)AMAK

kulunlu (hlk.) 'Karnında yavrusu olan at, eşek vb. hayvan'
< kulun+lu

SanalBaba

An.ağl.: ***kolun, kulunatçı, kulunlacı, kulunnacı, kumacı, kunlacı, kunnuyucu, kurnacı*** (*DS.VIII*, 2998)

KU(>o)LUN
KU[*LU=ø*]M(<N)
KU[*LU=ø*]N
KU[*LU=ø*]R (<N)
+ATÇI/+LACI/+NACI/ +NUYUCU

kulük (hlk.) 'Hindi'
< ***kulü kulü*** 'yansıma'
An.ağl. : ***kuli, kulluk,kuluk, kulukulu, kulü, kulük, külü*** (*DS.VIII*, 2995)

kum 'Silisli kütlelerin,kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan ufak, sert tanelerin bütünü'
= ET. (Uyg.), OT. (DLT) ***ḳum***
Fakat, *DLT*'te başka **ḳum** 'dalga, su dalgası' ; **ḳum-** 'dalgalanmak' ; ***ḳumuş-***

< ***ḳūm*** (+/-)

< ****ḳū +/- m***

TT.: KUM+ (CU/CUL/+KAZAN/LA/LAMA/LA-/LU/LUK/SAL/SUZ)
~ kum (Çağ., Trkm., Kom., Blk., Kırg., Nog., KKlp. Kzk., Özb., Sal., Alt., Tel., Kuğ., Şor., Koyb., Kaça, Küer.)
(>Kalm. *KWb.* 196: *xum*)
kθm (TatK.)
kubak (Tub., Kuğ.) < Moğ.
kum-ax (Yak.) (< Moğ. *ḳum-aġ*)
kumak (Kzk.) < Moğ.
ku'mak (Alt., Tel., Şor.) < Moğ.
gum (Trkm.)

K(>g)U(>θ, u')M

Tü. **kum** > **Fars., Tac., Tat., Kürt.** *kum* (Doerfer: *TMEN* 1525; *KTS*, 191; *DAO*, 305); **Mac.** *homok* (Gombocz: *BTLw* 97); **Kbr.** *kum* Eren (*TDES*, 265): Görüş belirtmez, ***kum***'la ilgili bilgiler verir.

kuma '(*eski*) Birinci kadının üzerine alınan ikinci kadın, ortak'
< Moğ. ***kuma*** 'Konkubine' (Räsänen, *V* 299)
DLT'te YOK.
An.ağl.'nda YOK
An.ağl.: ***kumalaş***-'kıskançlık nedeni ile çekişmek, atışmak' (*DS.VIII*, 2998) < ***kuma+laş-***
~ kuma (AH., Kom., Çağ., Osm., Sart., KarL.)
koma 'odalık, cariye' (IM; Çağ.)
goma (ŞS)
= *günü* (Az.) [< **küni** (DLT)]
güni (Trkm.)
künü (Kırg.)
kündàş (Özb.) (< *küni+deş*)
kündöş (Kırg.) (< *küni+deş*)
köndäş (Bşk., TatK., Uyg.) (< *küni+deş*)
könärkäş (Bşk.) (< *küni+er+keş*)

kumgan (hlk.) 'Kova, ibrik; güğüm'
= OT. ***ḳumġan*** (DLT)

< kum+gan

Tü. > **Kbr.** *kubgan* (İ. Doğan)

kumır-[(hlk.) 'Kavurmak, kızarmak'
< Tü. ***köm-(ü)r***

Tü. > **Kürt.** *kumır; kumırandın* 'kavurmak, kızarmak', *ḳumıri* 'kavruldu, kızardı' (*DAO*,305)

kumla 'Kumluk yer, geniş kumsal'

< kum+laġ

kumla-['Kumla kaplamak veya kum dökmek'

< kum+la-

TT.: KUMLA-(MA)

kumral '(Saç, sakal, bıyık için) koyu sarı veya açık kestane rengi'

SanalBaba

< ***kongur*** 'kestane rengi' (DLT) + ***al***

~ *asık* kuŋır (Bşk.)
açık koŋğırt (TatK.)
açık goŋur (Trkm.)
gumral (Az.)

Eren (*TDES*, 266): YOK

kumsal 'Su kıyılarında oluşan kumlu yer'

< ****kum*** 'su dalgası' (DLT) + ***sal***

[**NOT**: **+sal** işlek olmayan bir ek olup, TT'nde ***uysal, kumsal, baysal*** gibi birkaç sözcükte bulunur. Fr. 'dan dilimize giren **-al/-el, -sal/-sel, -ºl** eki ile ilişkisi yoktur.]

TT. : KUMSAL+(LIK)

~ kumak (Trkm.)
kumayt (Kzk.)
kumdak (Kzk., Kırg.)
kumdavıt (Kzk.)
kumlàk (Özb.)
kumsak (Uyg.)
kumluk (Uyg.)
komlok (Bşk.)
komlık (TatK.)
gumsal (Az.) (*KTLS*)

K(>g)UM+*AK/+AYT*
+*DAK/+DAVIT*
+*LÁK*
+*LIK/+LOK/+LUK*
+*SAK*

Eren (*TDES* 267): YOK

kumuç (hlk.) 'Sivrisineğe benzer çok küçük bir tür sinek'

< OT. ***kümiçe ~ kimünçe*** (DLT)

Kumuk 'Boy adı'

< OT. ***kumuk ~ komuk*** 'at gübresi' (DLT)

kumul 'Çöllerde veya deniz kıyılarında rüzgârların yığdığı kum tepesi'

< ***kum+(u)l***

NOT: ET. ve OT (DLT)'de yok.

An.ağl.: ***kumul ~ kumule*** 'yığın' (Kızılköy *Dinar-Af.; -Or.; *Vakfıkebir-Tr.; Bayb.; Civan-yaylağı *Mersin-İç.) (*DS.VI*, 3000); ***kumulla-*** 'tepeleme doldurmak, yığmak'

Krş.
küm 'bir dalda meyve kümesi, yığın'; ***kümbet*** 'tepecik'; ***kümkü, kümbüz, künbüz*** 'kambur'; ***kümsük*** 'yumruk' (*DS. VI*, 3034)

KÜM(>N)+*BET* [< ? Fars. ***gunbed*** mi?]
+*E*
+*KÜ*
+*BÜZ*
+*SÜK*

Eren (*TDES*, 267): < ***R.*** *κουμούλα* „yığın" < ***Lat.*** *Cumulus*

YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçede **kum** sözcüğü ve Fransızcadan geçen **-ºl** eki vardır ki bu ekle pek çok sözcük uydurulmuştur. **Kumul** sözcüğü de 1944 yıllarında uydurulmuş sözcüktür. Nişanyan da sözlüğünde:

kumul (1944) *rüzgârla oluşan kum tepesi* anlamını vermektedir. (s.257)

Ayrıca, Anadolu ağızlarındaki **kumul** ve **kumule** sözcükleri ile **KÜM** ***(+bet/+kü ~ +büz ~+ül~ +ülü)*** sözcükleri de *'yığın, tepe'* anlamlarında olup, **kumul**'un ***Rumca < Latince*** kökenli olmadığına birer delildir.

kundak '1. Yeni doğmuş çocuğu ilk aylarda sıkıca sarıp sarmalamaya yarayan geniş bez ; 2. saçları yemeninin içine alıp bağlama ; 3. tüfek gibi bazı ateşli silâhlarda bulunan ağaç veya metal bölüm'

< Uyg. ***kong*** 'kalça'+***da-*** 'kalçasından bağlamak'+***-k*** 'fiilden ad yapan ek'

< ****kunda-*** 'kundaklamak, kundağa sarmak' + ***-k*** (Eren, *TDES*, 267)

TT.: KUNDAK+ (ÇI/ÇILIK/LAMA/LA-/LANIŞ/LANMA/LAN-/

SanalBaba

LAYIŞ/LI/SIZ)
An.ağl.: ***kundak*** '1. Arabalarda dingil yatağı; 2. mısır koçanı; 3. üzüm salkımı; 4. demet; 5.çember; 6. kedi yavrusu; 7. bir tür dolma' (*DS.VIII*, 3001)
gondak (Kızılköy *Akkuş-Or.) (*DS.VI*, 2100)
gumdak (Uşak)
gundak bağla- 'mısır bitkisi koçan tutmak' (*Ermenek-Kn.) (*DS.VI*, 2195)
~ kundak (Kzk., Kırg., KKlp., Alt., Az.)
'kundak bezi; çocuk takımı; tüfek kundağı' anlamları vardır.
kıŋdak 'tüfek kundağı'(Tel.)
gundağ (Trkm.)
gunda- (Trkm.)

K(>g)U(>I)N(~Ŋ)DAK(>ğ)
= *yürgäk* (Bşk.) <**y** (> j)**o**(> ü)**r -ġa-k**
jürgäk (Kzk.)
yögäk (Uyg.)
yörgäk (Özb.)
biläv (Bşk.) < **béle-v (~sek; n)**
bilän (TatK.)
bilävsäk (TatK.)

Tü. **kundak** > **Srp.** *kùndak* 'tüfeğin ağaç bölümü' (Škaljić: *Turc* 425); **Ar.** (Cez.) *ḳundāḳ*; (Ir.) *ḳundāġ*; (Sur.) *ḳendāḳ*; (Mıs.) *ġundākci:* (*ALTK*, 94)

TS.II, 927: **kundak** < ***Yun. kontaki***

(YANLIŞTIR)
Nişanyan (*SS*, 257): **kundak¹** dipçik ~ ***Yun. kontaki*** [küç.] sap, dipçik = ***OYun. kóntaks*** sopa, kütük ~ ***OFa. *kundak*** ağaç kütüğü →KÜNDE
kundak² bebek sargısı ~ ***Erm. kntag*** [küç.] top < ***kunt*** yuvarlak şey, küre → KUNT

İKİSİ DE YANLIŞTIR. Çünkü, hem Kuzey (Kıpçak) hem de Batı (Oğuz) grupu Türk şivelerinde kullanılan bu sözcüğün Yun. ve Erm.'den alıntı olması mümkün değildir.

Doerfer (*TMEN* 1533): < Fars. ***kunda-k*** [küç.] **(YANLIŞTIR)**

Monchi-zadex (*Hurāsān* 230. madde 91.not): < Fars. **(YANLIŞTIR)**
Räsänen (*V* 279 b): < ? Far. **Qondāq**

***

NOT: Görüldüğü gibi, Yunanca, Ermenice, Farsça gibi dillere ait olduğu iddia edilen kundak'ın Türkçe olabileceğini kimse düşünmemiş.

kunduz 'Su kıyılarında yaşayan, kuyruğu geniş ve yassı, art ayaklarının arası perdeli, ağaçları kemirerek beslenen, postu değerli bir hayvan'
= ET., OT. ***ḳunduz*** 'su köpeği' (DLT)~ ***kuntuz*** (*EUTS*, 186)
< OT. ***kun-*** 'soymak' (DLT)
+*-t-(u)z*

< *kuntuz* < **kuntuŕ*
(Räsänen, *V* 301)

Tü. > **Kbr.** *kunduz* (İ. Doğan, 322)

An.ağl.: ***kunduz*** 'su künklerinin içinde gelişen ve suyun akmasına engel olan bitki kökleri'; ***kunduz*** 'siyah' (*DS.VIII*, 3001)
~ kunduz (Çağ.,Osm., Krç.-Blk., Kırg., Kzk.)
kundız (KKlp., Nog., Kzk.)
kundus (Bar.)
kundus 'kertenkele' (Şor)
kumdus (Oyr., Şor., Leb.)
kondoz, (Bşk.)
kθndθz (TatK.)
kondız (TatK., Uyg.
kaŋdus (Şor.)
gunduz (Az.)

K(>g)U(>a, o, θ)N[~Ŋ](>m) DU(>ı,o)Z(>z,/s)

xĘnDĘr /xăntăr (/Çuv.) (> Çer. *unδĘr, umδĘr*)
kamdıg 'su samuru' (Kumd.)

Tü. ***kunduz*** > **Fars., Tac., Kürt.** (Doerfer:*TMEN* 1534)

kur¹ (hlk.) 'Kuşak'
= ET. ***ḳur***
~ OT. ***kur*** 'kuşak' (DLT)
< *kur*

SanalBaba

~ ķur (Çağ.; Alt., Tel., Tar., Leb., Şor., KKırg., Sag., Koyb., Kom., Uyg., Osm.)

Tü. > **Kürt.** *ķur* '(erkek) çocuk' (*KTS*, 217; *DAO*, 306)

Eren (*DTES*, 269): YOK

kur[2] (hlk.) 'Gür, sert; yoğun, yavuz'

< ET., OT. ***kür*** (DLT)

An.ağl. : ***kür*** 'inatçı, hırslı adam' (*DS.VIII*, 3042)

Tü. > **Kürt.** *kuŗ* 'gür, sert; yavuz' (*DAO*, 306)

kur-['Birşeyin oluşmasına yardım eden parçaları birleştirerek bütün durumuna getirmek'

= ET., OT. ***ķur-*** 'kurmak, germek, toplamak' (DLT)

TT.: KUR- (MA/UCU/UCULUK/UL-/ULU/ULUŞ)

~ gurmag (Az.)
gurmak (Trkm.)
kur- (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kor- (Bşk., TatK.)

K(>g)U(>o)R-

Tü. > **Kürt.** *ķurmış* 'kurmak' (*DAO*, 308) [Krş. DLT : ***kurmış*** 'kurulu']

Nişanyan (*SS*, 257) : **kur[mak** =***ET.*** *kurmak* 1.germek, çadır kurmak, ordu kurmak, kotarmak (xı),2. tasarlamak, tasavvur etmek, düşünmek.

Moğ. *qurilta* (meclis) ve ***Fr.*** *cour* (divan) sözcüklerinden esinlendiği anlaşılan bir grup yeni Türkçe kelimenin Türkçe *kurmak* fiiliyle ilişkilendirilmesi keyfidir.

Nişanyan'a hak vermemek elde değil. Çünkü, Mongolistik bilmeyen, karşılaştırmalı Altayistik araştırmaları yapmayan ve **Kowalevski, F.Boberg** ve **Lessing**'in Moğolca sözlüklerini tanımayan kişiler Türkçe ***kur-*** fiili ile Moğ. ***xur-***(ku), ***xurilta***-(hu) fiillerinin Türkçedeki ödünç biçimlerini karıştırmaktadırlar.

kurak '1. (Hava, mevsim, yıl için) yağışsız ; 2.(toprak için) nem tutmayan, çabuk kuruyuveren, çorak'

= ET., OT. ***ķurġak*** (DLT)

< ***kurı-ġ+(a)k***

DLT: ***kur, kuruġ, kuruk*** 'kuru'

TT. : KURAK+ (ÇIL/LIK)

Eren (*TDES*, 268): YOK

~ gurag (Az.)
gurak (Trkm.)
kurğak (Kırg., Kzk., Uyg.)
kurğâk (Özb.)
kori (TatK.)
koro (Bşk.)

K(>g)UR[*Ğ*]A(>å)K
KORI(~O)

kural 'Bir sanata, bir bilime temel olan, yön veren ilke, kaide'

< ***kur-(a)l*** 'kaide' (1935)

TT.: KURAL+ (CI/CILIK/LAŞMA/LAŞ-/LAŞTIRMA/LAŞTIR-/LI/SIZ)

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***kural*** sözcüğü yoktur. (*KTLS*, 516)

kuram 'Uygulamalardan bağımsız olarak ele alınan soyut bilgi'

< ***kur+(a)m*** 'bünye' (1935), 'nazariye' (1942)

DLT: **ķuram** 'mertebe, aşama' < ***kur*** 'kuşak'+***(a)m***

TT.: KURAM+(CI/CILI/LAŞTIRMA/LAŞTIR-/SAL)

kurbağa 'Sıçrayarak yürüyen ve suda iyi yüzen küçük hayvan'

= ET., OT. ***ķurbaķa*** (DLT)

< ***kur*** 'yansıma' +***baķa*** 'kurbağa' (DLT)

ET.: (*Alt.Gr.* 300 b) ***büka*** 'kara kurbağası, kurbağa'

Tü. >**Fars.** *bāxe* 'kaplumbağa' (*FTS*. 41 a); **Kürt.** *ķurķurbaġ* (*DAO*, 308)

TT.: KURBAĞA+ (ADAM/CIK/LAMA)

An.ağl.: ***gurbağa*** 'kapı sürgüsü, menteşe' (DS.VI, 2197)

[*sürgünün kurbağaya benzemesinden dolayı.*]

gurka, gurgurik 'kurbağa' (*DS.VI*, 2199)

kurkurbak (*DAO*, 308), ***kırkır***

SanalBaba

(-Çkr./*DS.VIII*, 2829)~***kurkurbeġ*** (Kocaköy-Lice- Dy./*DAO*, 57)
beḳ-é bejik 'kara kurbağası' (*DAO*, 57)
~ kurbaka (IM., Kırg., Kzk., Özb.)
baka (Bşk., TatK.)
paka (Uyg.)
kurpaka (Srt.)
kurbāġa (Trkm.)
kurbuga (MA)
kurmak (Çağ.)
korbağa (Tel./*Kr.TS*, 239)
kolbaka (Ker./*Kr.TS*, 239)
gurbāğa (Trkm.)
gurbağa (Az.)
kodır paga 'kara kurbağası' (Kumd.)
para 'kurbağa' (Kumd.)

K(>G)U (>O)R(>l)+
'yansıma'
B(>p)A(>U)K(>G/~R)A

Nişanyan (*SS*, 258): **kubağa** = ***ET. kurbaka*** (Oğ. xı) < *baka* kurbağa, kaplumbağa.
* *Kur-* önekinin anlamı belirsizdir.
Sözcüğün aslı *bağa* iken, kaplumbağadan ayırdetmek için *kur-* eklendiği anlaşılmaktadır.

YANLIŞTIR. Çünkü, **kur** sözcüğü ön ek değil, *'birleşik ad'*ın birinci sözcüğü olup ***'yansıma'***dır.[Bk. **kurkurbek** 'kurbağa']
'Kaplumbağa' [<***kaplı(m)+baka***]'daki *kaplı ~ kaplu(m)* sözcüğü de birleşik bir adın ilk sözcüğüdür. ***DLT***'teki ***müngüz baka*** 'kaplumbağa' daki *müngüz*, **baka**'nın sıfatı olup, 'boynuz' demektir ki bu da *'sert kabuk'* anlamınadır.
Türkiye Türkçesi ağızlarında kaplumba' ya: ***tosbağa, tosba, tosbaa, tosbağ, tosbağı, tosbağu, tosbo, tosgaba*** (<*tosbaka* 'metatez'), ***toskaba*** (< *tosbaka* 'metatez'), ***toskabağa, tospa, tosvağa*** (< *tosbaga* „ **-b- > -v-** değişmesi) denmektir ki, buradaki **TOS** da bir yansımadır. (*DS.X*, 3970)
BAKA sözcüğü de ağızlarda (> ***ba, baa, bağı, bağu, bo, gaba, kaba, kabağa*** (**ka-** türemedir), ***pa, vağa, maka*** biçimlerine girmiştir.
Bunların dışında ***taskaba*** (<taş+baka), ***taşmaka*** (< taş+baka) sözcüklerindeki **TAŞ**, ***müngüz*** gibi 'sertlik' belirtir.
Eren (*TDES*, 269): YOK

kurca (eski) 'Karıştırma, kaşıma'
< ***kurç*** kati; sert'(DLT)+***a***

kurcala-['(ateşi) karıştırmak; kurcalamak'
< ****ḳōrçıla-***
< ****ḳōr²-çı-la-***

Krş. DLT: ***kurdaş-*** 'bir dereceye, bir sıraya oturmak' < *kur* 'mertebe, aşama' +*daş-*

TT.: KURCALA- (MA/NIŞ/NMA/N-/YIŞ)
An.ağl.: ***kurcan-, kurdan-*** 'çabalamak, uğraşmak' (*DS.VIII*, 3006); ***kurdan-, kurcan-, kurda-*** 'kıvranmak, oynamak' (*gös.yer.*)
gurdala-, gurda- 'kurcalamak, karıştırmak' (*DS.VI*, 2198), ***gurdan-*** 'oyalanmak, uğraşmak' (*gös.yer.*)
~ ġurdalamag (Az.)
ġurjux- (Az.) < ****ḳōr²-çı-ḳ***
ġörjalamak (Trkm.) < **** ḳor-çı-*** < **** ḳor²-çı-***

[Trkm. {**-jA-**} < {**-çI-**}dır. Krş. Moğ. {**-çI-**}: ***burçı-*** 'yok etmek' < **** bur-çı-*** = Tung. ***buz-***]

koçilimak (Uyg.)<****ḳor-çi-la-***
Eren (*TDES*, 268): YOK

T. Tekin:< **körçıla-** 'kurcalamak, harekete geçirmek.

Nişanyan (*SS*, 258): **kurcala[mak** < *kurcamak* kaşımak, karıştırmak, tahriş etmek (xvı)
= ***onom.*** *kurç/kırç* kaşıma sesi.
YANLIŞTIR. Çünkü,TT.'nde **kurcala-, kurcalaştır-** biçimlerinde görülen fiilin ağızlardaki biçimi ***kurcan-*** '1.kıvranmak,oynamak, kımıldamak; 2. çabalamak,uğraşmak' (*DS.VIII*, 3006)'tır. Bu da: < ***kör-çı-** fiilinden gelir.
Trkm. ***ġörca-***; YUyg. ***koçi-***; Az. ***gurcan-*** ~ ***ġurca-*** biçimlerindedir.
kör-** fiili, ***r~z nöbetleşmesi göz önünde tutularak,anlam yakınlığı taşıyan **koz-** fiili ile birleştirilebilir. (E. Güngördü, *TD* 636, s. 773)

kurd (hlk.) 'yiğit, cesur'
< Tü. ***kurt***
TT.: ***eski kurt*** 'her türlü hileyi bilen kurnaz ve tecrübeli adam' (*BTS*, 766 a)

Tü. > **Kürt.** *kurd, kürt* (*KTS*, 218; *DAO*, 307)

kurda-, kurdala-[(hlk.) 'karıştırmak, dokunmak, yoklamak'

SanalBaba

< ***kur-da-[la-]***

kurdeşen 'Ciltte çeşitli sebeplerle oluşan kaşıntılı döküntüler'

< OT. ***kur*** 'kuru' (DLT)

+deş-en

An.ağl.: ***gurdeşenek, gurtdeşen*** 'insan bedeninde kabarcıklar yapan bir hastalık' (*DS.VI*,2198)

kurdur-['Kurmak işini yaptırmak' = OT. ***kurtur-*** 'kurdurmak, toplamak (DLT)

< ***kur-dur-***

kureken 'Güveyi', bk. **küreken**

~ *küreken* (Az./*AHYÖ*, 515)

< Moğ. (*KWb.* 247) ***kürgen***

Tü. > **Kürt.** *ḳureken* (*DAO*, 307)

kurgan 'İlk çağda mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe'

< ***koru-ġan***

~ kurgan (Az.)
kurğan (Bşk., TatK.)
korğan (Kzk., Uyg.)
korğån (Özb.)
korğon (Kırg.)
gorğan (Uyg.)

K(>g)U(>o)RG(>ğ)A(>o)N

kurgu '1. Anahtar; 2. montaj' = ET., OT. ***kurgu*** 'kuracak' (DLT)

< ***ḳur-ġu***

TT.: KURGU+ (CU/CULUK/ LA-/SAL)

An.ağl.: ***kurgu*** 'karşılama, tören, dini tören' (*DS.VIII*, 3007); 'ölçülüp biçilerek yapılan iş' (*gös.yer.*)

Eren (*TDES* 268): YOK

kurıh (hlk.) 'Yalnız Temmuz ayında görülen yıldız'

< Tü. ***kuyruk*** [*lu yıldız*]

< ET., OT. *kuḏruk* (DLT)

kurk[1] (hlk.) 'Kuluçka, kuluçka tavuk'

< ***kurk*** 'yansıma'

An.ağl. : ***kurk, kerg, korklak, kortlak, kurku, kurok, kuruk, külük, kürk, kürke, kürkük, kurk/kürk tavuk, kürt toyuk*** (*DS.VIII*, 3007)

kurk[2], bk. **kürk**

< ET., OT. ***kürk*** (DLT)

Tü. > **Kürt.** *ḳurḳ* (*FKT*, 63; *KTS*, 218)

kurkurbag, kurkurbeg, bk **kurbağa**

An.ağl.: ***kırkır*** 'kurbağa' (Çankırı/*DS.VIII*, 2829)

Tü. ***kurkur*** 'yansıma'+***baġ*** 'bağa' > **Kürt.** *baḳ* (*FKT*, 16); *beḳ* (*KTS*, 26); *baġ; beḳ-é bejik; ḳurḳurbeġ; bekké* (*DAO*, 57)

kurmay 'Harp akademilerinegirerek eğitimlerini başarı ilebitirmiş subay'

< ET. ***kur*** 'mertebe, aşama' (DLT)+***beg***

TT.: KURMAY+(LIK)

Eren (*TDES*, 268): YOK

Nişanyan (SS, 258): kurmay ***YT*** (1935) erkânı harbiye < *kur*

YT (1935) divan, heyet < ? KUR-

* ***T. kurmak*** ve ***Moğ./YT. kurultay*** sözcükleriyle ilişkilendirilmesi keyfidir.

Karş. ***Fr.*** *corps* (heyet), *cour* (divan, avlu)

Nişanyan'ın Tü. **kur-** "toplamak, himaye etmek" fiilini Fr. **corps/cour** sözcükleriyle karşılaştırması uygun değildir. Çünkü, Türkçedeki **KUR** adı yeterlidir. Moğolcadaki **kurultay** sözcüğü de < ***xurilta-*** kökünden gelmekte olup, "toplantı, dernek" anlamını verir.

kurmış (Kürt.), bk. **kur-**

< OT. ***kurmış*** 'kurulu' (DLT)

kurna 'Hamamlarda, musluk altında, içinde su biriktirilen, yuvarlak ve çoğunlukla mermer veya taş tekne'

< ET., OT. ***ḳurman*** 'yay kabı, gedeleç' (DLT) [> ***kurma***

-n = Ø

> ***kurna***

SanalBaba

-m- > -n- değişimi ile]

TT.: KURNA+ (LI/SIZ)

An.ağl.: ***kurna, kurca*** 'musluk'
kurna 'evin karanlık yolu, koridor' (*DS.VIII*, 3009)

= Çuv. ***kurna*** 'fırın, demirci ocağı'
= **Zaza.** *kurnı* 'değirmende suyun döküldüğü yer', *kurı* 'demirci ocağı' (O. Özer, 120)

TS.II, 931: kurna < ***Ar.*** **kurne**
Dankoff (*ALT*, 122): Anadolu ağızlarındaki **kurun** 'çeşme yalağı, oluk'; **kürün** 'çeşme yalağı', **gürün** 'yalak, oluk' < ***Erm.*** **gufn**
Tietze (*Zbalk.*, 18:183/171): Ağızlarda geçen biçimler < ***Kürtçe***den. **[YANLIŞTIR.]**
Räsänen (*V*, 303 b): < ? ***Ar.***
J.Deny (*Principes.*, 87): < ***Rum.***
Nişanyan (*SS*, 258): **kurna** ~ ***Yun.*** *krunós*
Eren (*TDES*, 268): < Görüş belirmez.
HEPSİ DE YANLIŞTIR.
***
Görüldüğü gibi, **kurna** sözcüğünün *Arapça* mı, *Ermenice* mi, yoksa *Rumca* (Yunanca) mı olduğunu tartışan dilciler (!), Türkçe olabileceği üzerine hiç bir görüş belitmemektedirler.

kurnaz 'Kolay kanmayan, başkalarını kandırmasını ve ufak tefek oyunlarla amacına ulaşmasını beceren,açık göz'
< Tü. ***kurun-*** 'kendi kendine tasarlamak' (S. Nişanyan) ***+a-z***
TT.: KURNAZ+ (CA/LIK)

TS.II, 931: < ***Fars.*** **kurnās** Kolay kanmayan, başkalarını kandırmasını ve ufak tefek oyunlarla amacına ulaşmasını beceren, açık göz.
Eren (*TDES*, 268): YOK

kurpi, bk. **köprü**

kuroda 'Kuruyup zayılamış veya eskiyip yıpranmış, işe yaramaz' (*BTS*, 763)
< OT. ***kur*** 'kuru'
An.ağl.: ***kurada*** (*DS.VIII*, 3004)

Tü.> **Kürt.** *kurode* 'kof, işe yaramaz, zayıf' (*DAO*, 308)

kurpi, bk. **köprü**

kurrı kurrı (hlk.) 'Sıpa ve tayı çağırma ünlemi' (DAO, 309)
< OT. ***kurı kurı, kurıh kurıh, kurrıh kurrıh*** (DLT)
An.ağl.: ***kurra kurra*** 'koyun ve keçi sürüsünü suya çağırma ünlemi' (*DS.VIII*, 3009) ; ***kurriş kurriş, kuro, kuro*** 'sıpa çağırma ünlemi' (s. 3009); ***kuruk kuruk, kūroh kūroh*** (s. 3011)

Tü. > **Kürt.** *kurrı kurrı* (*DAO*, 309)

kursak 'Kuşların yemek boorusu üzerinde bulunan, yiyeceklerin toplandığı torba biçimindeki şişkin organ'
= ET. ***ḳoġursaḳ*** ~ ***ḳurugsaḳ*** (*EUTS*, 180)
~ OT. ***ḳurugsaḳ*** 'mide, kursak'

DLT: ***bukak*** 'kuş kursağı' (II, 284)

< OT. ***ḳoġ*** 'göze veya yemeğe düşen çer çöp, pislik' (DLT)
+***ur-saḳ*** 'pisliğin toplandığı yer'
[> ḳoruġsaḳ > ḳorusaḳ > ḳurusaḳ > ḳursaḳ]
TT.: KURSAK+ (LI/SIZ)
An.ağl.: ***kursak*** '1. akıl, us; 2. yürek, kalp'(*DS.VIII*, 3009);
kursağı kabarmak = heyecanlanmak (Uşak)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ḳursāġ* (*ALTK*, 95); **Kürt.** *ḳursaġ* 'daha çok ***moral*** sözcüğünü karşılar': ***Kursaġ é mın tümün*** = moralim yoktur. (*DAO*, 309)

~ kursak (Kzk., Kırg., Oyr., YUyg.)
kursak 'karaciğer' (AH)
kursàk (Özb.)
kursah, (KarT.)
korsak (TatK.)
korskak (SUyg.)
korhak (Bşk.)
kosak (Uyg.) (*YUTS* 249)
kurtax (Yak.) < * *ḳursaḳ*
kuttax (Yak.) < * *ḳursaḳ*
ġursaġ (Az.) (Räsänen, *V*; *KTLS*)
ġursaḳ (Trkm.)

K(>g)U(>o)R[TT]
S(~T)[*K*]AK(>h,/g)

= *karın* (Az., Kzk., Kırg., TatK.)
kàrin (Özb.)
is (Bşk.)

Kursak için bk.T. Tekin, *Mak.I*, 89.

SanalBaba

Eren (*TDES*, 268): YOK

kurşun '327,4° C de eriyen, yumuşak ve bükülgen, mavimtırak esmer renkte bir element'
= ET., OT. ***koroġjın ~ koşun*** (DLT) ~ ***koşūn*** (Oğuzlar) [< ***korşūn***] < * *korġoşın*
Eski Kpç.: ***korġāşun, korġuşun, korġaşın***
GT.: ***korġaşın***
CC., Tuhf. ***korġaşın***
< ET. ***kor*** 'zarar, ziyan' (*EUTS*, 182)+***go-ş+(ı)n***

veya:
< OT. ***koroġ*** 'sadak, okluk' (DLT)+***çin***

TT.: KURŞUN+ (CU/CULUK/Î/LAMA/LA-/LANMA/LAN-/LAŞMA/LAŞ-/LUSUZ)
An.ağl.: ***kurşunçalımı*** 'kurşunun yetişeceği en yakın yer' (*DS.VIII*, 3009)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ķerşūn* (*ALTK*, 95); **KbRum.** *kurčóni* 'kurşun, mermi'

An.ağl.: ***kurşum, kuşum*** (Rize/*RİA*)
~ kurgaş (Bşk.) < **korgaş*
kurgaş(ın) (TatK.)
korgacın (Şor., Sag.)
korgàşin (Özb.)
korgasın (Kzk., KKlp., Nog.)
korgay (Nog.)
korgayın (Alt.)
korgojın (Tel.)
korgolcın (Tub., Kuğ.)
korgulçun (Tuv.)
korgoşun (Kırg.)
korgoşum (Kırg.) [-n>-m]
koğuşun (Uyg.)
kurgaş (Bşk.) < **korgaş*
gurğuşun (Az.)
gurşun (Trkm.)
xura tăxlan (Çuv.)
= Moğ. ***korġolci(n)*** < * *korġalcı(n)*

K(>g)O(>u)RG(>ğ)O(>a, u)[*L*]Ş(>c, ç, j, s)U(>ı)N(>m)

Tü. (Özb.) > **Tac.** *qurğâmiş* (Doerfer: *TMEN*, 1466); **Blg.** *kuršúm*; **Srp.** *kúršum*; **Rum.** *κουρσούνι*; **Arn.** *kurshum* (Eren, *TDES* 268);**Ar.**(Cez.) *ķerşūn* (*ALTK*, 95)

~ Moğ. ***qorğaljin*** (*KWb.* 187)

kurşunî 'Koyu kül rengi, kurşun rengi'
< Tü. ***kurşun***+ Ar. *+î*
~ korğoşun tüs (Kırg.)
koğuşunrāŋ (Uyg.)
kurğaş tösli (tatK.)
kurğaş töslö (Bşk.)
gurşun reŋk (Trkm.)

kurşunla-['1. Kurşun ile kaplamak; 2. kurşun ile ateş etmek'
< ***kurşun+la-***
= *ok at-* (Kzk., Kırg., Uyg.)

kurt[1] 'Yumuşak vücutlu, uzun gövdeli, omurgasız, bacaksız, ayaksız, veya çok ilkel ayaklı küçük hayvan'
= OT. ***kurt*** 'solucan soyundan olan hayvanlar' (DLT)
< ****kūrt***
TT.:KURT+(ÇUK/ÇUL/LANDIR-/LANMA/LAN/LU/LUCA/SUZ)
An.ağl.: ***gurt*** 'küçük böcek, kurt' (*DS.VI*, 2200); ***gurtmuncuğu*** 'salyangoz" (*gös.yer.*)
~ kurt (Kzk., Kırg., Özb., Uyg., Alt.)
agaş kurt 'ağaç kurdu' (Alt.)
aş kurt 'tahıl kurdu' (Alt.)
kurt-*koŋıstar* 'haşerat, böcekler'= pörü, müre'
kurut 'kurt, böcek' (Yuyg.)
kurut-*koŋguz* 'kurt ve böcek' (YUyg.)
kurut-*kumurska* 'kurt ve böcek' (YUyg.) (*YUTS*, 249)
kort (Bşk., TatK.)
ġurd (Az.)
ġürt (Trkm.) < *ķurt*

K(>g)U[<Ū](>o)R[*U*]T
= *sualçan* (TatK.)

SanalBaba

silavsin (Bşk.)
çili (TatK.)
= Moğ. ***ḳorukai***, Hal. ***xorxoy***,
~ Kalm. (*KWb.* 187) ***xor***
= Tung. (Ewk.) ***kulikan***, Neg. ***kolixan***, Du. ***kuliga***, Nan. ***kolan*** (T. Tekin, *Mak.I*, 210)

kurt² 'Köpekgillerden, etçil, yırtıcı, memeli hayvan'
= OT. ***ḳurt*** 'yırtıcı hayvanlardan olan kurt' (DLT)

< *kurt*

TT.: KURT+ (AYAĞI/BAĞRI/BOĞAN/LAŞ-/LUK/PENÇESİ/TIRNAĞI)

An.ağl.: ***gurtgulağı*** 'kulak biçiminde meyvesi olan bir bitki'; ***kurtbağrı*** 'iri, yuvarlak çakıl taşı'; ***kurtboğan*** 'köpeklerin boynuna takılan dişli demir tasma'; ***kurtçömelten*** 'gün doğudan esen soğuk yel, ayaz'; ***kurtcul, kurtçul, kurtçu*** 'kurtboğan, atılgan köpek'; ***kurtdede*** 'dedenin babası'; ***kurtkulağı*** ~ ***gurt gulağa*** 'sakız otu' (*DS.VI*, 2201; 3010)

~ gurd (Az.)
gürt (Trkm.)
kurt (Nog.,Kzk., KKlp.,Kırg., Alt., Tel., Şor., Koyb., Kaça,Sag.,Tar.)
kurut (Kûr., YUyg./*YUTS*, 249)

K(>g)U[< Ū]R[*U*]T

= *böri* (Kzk., Özb.)
börü (Kırg.)
bö:ri (Trkm.)
börä (Uyg.)
büri (Bşk., TatK.)

BÖ[< Ö:](>ü)RÜ(>i, ä)

böltürük 'kurt yavrusu' (Kırg.)
kaskır (Kzk.)
karışkır (Kırg., Alt.)

KARIŞKIR
KA[*RI=ø*]SKIR

uluçı ~ *uluuçı* (Alt.)

Nişanyan (*SS* 258): **kurt²** = ***ET. kurt²*** kö-pekgillerden yırtıcı hayvan (Oğ xı)
* Sözcüğün bu anlamı Oğuz lehçesine özgü olup iki anlam arasındaki ilişki açıklanmaya muhtaçtır.

DLT'te her iki hayvan adı için de **KURT** sözcüğü geçer. Anlam farklılaşması **KURT** adının tabulaşmasından sonra oluşmuş ve **BÖRÜ/ BÖRİ/ KARIŞKIR** sözcükleri türemiştir. Türk ve Moğol mitolojilerinde **BÖRTEÇİNOA** adı ile de anılan bu hayvan Türk ve Moğol kavimleri arasında kutsal bilinmekte ve hâlâ parmakla dahi işaret edilerek gösterilmemektedir.

NOT: Kürtçedeki ***kurt*** 'kısa' sözcüğünün (*KTS*, 218) **KURT** ile ilgisi yoktur. Kürt. **kurt** < Tü. **küt**
[-r- türemedir.]

kurtan, bk. **kürtün**
An.ağl.: ***kürtün*** 'palan, semer'; ***kürdün*** (*DS.VIII.*, 3010)

Tü.> **Kürt.** *ḳurtan* (*KTS*, 218)

kurtar- 'Bir canlıyı bir felâketten, tehlikeden veya zor durumdan uzaklaştırmak'
= ET. (Uyg.) ***ḳutġar-, ḳutar-*** (*İKPÖ*, 190) ~ OT. ***ḳutġar- ḳurar-*** (DLT) ~ ET. ***hutġar-*** (*EUTS*, 84)
~ ***ḳutġarmak, ḳutḳarmaḳ*** (s.189)

< **ḳurtġar-*

< ****ḳut*** 'selâmet' + ***ġar-*** 'bir şeyi diğerine birleştirmek' (J. Hamilton, *İKPÖ*, 190)
Krş.: ***ḳurtul-*** 'kurtulmak; doğurmak' (DLT)

TT.: KURTAR- (ICI/ICILIK/ILMA/IL-/IM/IŞ/MA)
An.ağl.: ***gurtarmak*** 'pişmiş yemeği tabaklara boşaltmak' (*Bor - Nig./*DS.VI*, 2200); ***gutar-*** 'kurtarmak' *DS.VI*, 2202)~ ***kultar-*** (Rize/*RİA*, 1/113)

Eren (*TDES*, 269): YOK

~ ḳutḳar- (Kzk., Kırg., Özb.)
ḳutḳaz- (Özb.,Kırg.)
ḳutḳaz- (Uyg.)
ḳotḳaz- (Bşk., TatK.)// ḳotḳar- < CC. ***ḳutḳar-*** < OT. ***ḳutġar-***
ġurtar- (Az.)
ġutar- (Trkm.)

SanalBaba

KU(>o)TKAR(~Z)-
G[<K]U[*R*]TAR-
****

Türkçede görülen **-ġaZ- < -ġaR-** fiilinin başka örnekleri için bk. T. Tekin, *Mak.I*, 30.

Nişanyan (*SS*, 258): **kurtar[mak** = ***ET.kutġarmak*** (xı) < ? ****kutmak***
* **-r-** sesinin türseyişi açıklamaya muhtaçtır.
Fiil kökü: **kurar-, kutġar-, kurtġar-, kutar-, kutul-** ve **kurtul-** biçimlerinde eskiden de vardı. Demek ki bu /-r-/ ünsüzü sonradan oluşma değil, en az bin yıllık maziye sahip bir türemedir.

kurtlan-['İçinde veya üzerinde kurt üremek'
< *kurt+la-* 'fiil yapma eki ; *ikinci derecede önemlidir*'+ ***-n-*** 'dönüşlü kavramı karşılayan çatı eki; *asıl işlev bu ektedir*' (H.Zülfikar, *TD* 633, s. 226) [**NOT**:***kurtla-*** fiili TT'nde yoktur. Bu fiil geçişli yapıya sahip olup, kullanımına ihtiyaç duyulmamıştır.]
TT. : KURTLAN-(MA)

kurtul- 'Tehlikeli ve kötü bir durumu atlatmak'
= ET.(KT,Uyg.) ***kurtul-, kutrul-*** (*EUTS*, 190)
~ ***hutrul-*** (*EUTS*, 84)
~ OT. ***kutul-*** 'kurtulmak; doğurmak' (DLT)
TT. : KURTUL- (MA/MALIK/LUŞ)
An.ağl.: ***gurtul-*** 'doğurmak' (*DS.VI*, 2200)

kuru 'Suyu, nemi olmayan'
= ET. ***kurkaġ, kuruġ*** (*EUTS*, 187, 188)
~ OT. ***kürüġ ~ küruġ ~ küruk ~ kür*** 'kuru' (DLT)
< *kürüġ* [< ***kür*** '*kuru*'+***uġ***]
TT.: KURU+ (LA-/ LAMA/ LANIŞ/ LAN-/ LANMA/ MA/ MAK/ T/ TAÇ/ TMA/ TMAÇ/ TUCU/ TULMA/ TUL-/ TUŞ)
An.ağl. : ***guru*** (*DS.VI*, 2201) ; ***kurudan*** 'verem' [< *kuru+t-an*];
kurugicik 'uyuz' [< *kuru+gici-k*]; ***kurukağşak*** 'hoşaf' [< *kuru+kağ* (< OT. *gak)+şa-k*]; ***kurukan*** 'ölü' [< *kuru+kan*] (*DS.VIII*, 3011)

Eren (*TDES*, 269): YOK

~ kuruk (Özb., Uyg.)
kurġak (Kzk., Kırg.)
ķür (Yak.) < ****ķürı-***
korı (TatK.)
koro (Bşk.)
ġuru (Az.)
ġürı (Trkm.) < ****** *ķürıġ*
= Moğ. ***kaġuray, kuġuray*** 'kuru', Hal. ***xūray*** < *ķuġur-*

K(>g)U[<Ū](>o)RU(>ı, o)+K

kuru- 'Islaklığını, nemini yitirerek kuru duruma gelmek'
< kurumak, ıslaklığını, nemini yitirmek' ***kūr*** 'kuru'+***u-***
<ķūrı-***
KT., Uyg. ***ķūrı-***; DLT: ***kurġır-*** (< ****** *ķūr-ġır-*); ***ķūrı-, ķūru-, ķūzut-*** 'kuru hale getirmek', ***ķūzı-*** 'kuru olmak'
Kaşgarlı Mahmud *'Bu kural dışıdır, çünkü geçişsiz eylemlerin ettirgen çatısı /-r-/ ile kurulur.'* der. (*DLT.II*, 306; *III*, 264)
***
[Türkçedeki /***r***/ ~ /***z***/ kullanılışı için güzel bir örnektir. Başka örnekler için bk.: T. Tekin, *Mak.I*, 10- 33]
TT.: KURU- (LAMA/LA-/MA/ T-/TMALIK)
An.ağl. : ***guru-*** (*DS.VI*, 2201)
~ kuru- (Özb., Uyg.)
kurū (Kırg.)
kurġav (Kzk.)
kurğō (Kırg.)
kūr- 'kurumak' (Yak.)
< ****** *ķurı-*
koru (TatK.)
korov (Bşk.)
guru- (Az.)

SanalBaba

gūra- (Trkm.) < *kūrı-

K(>g)U(>o, ū)R[Ğ]U[~Ū](>a/o/o:)-

kurudezen (hlk.) 'İçinde yoğurt ezilen toprak kap' (*DAO*, 310)
~ ***kurdezen*** (Bitlis)
< OT. ***kurut*** (DLT) (bk.)
+ez-en

kurul 'Bir işi yapmak veya yönetmek için görevlendirilmiş kişilerden oluşmuş topluluk, heyet, konsey'
< Moğ. ***xuril*** [< * *xur-hu*]

Korkmaz (*TTG*, 88): < **kur-ul**
Nişanyan (*SS*, 258): **kurul** *YT* (1935) meclis, heyet < ? KUR-
TS.II, 935: **kurul** [açıklama yok]
YANLIŞTIR. Çünkü, sözcüğün kökü Moğolcadır.

kurultay 'Ulusal toplantı; genel toplantı, kongre'
< Moğ. ***xurilta-*** 'toplanmak' < ***xuril*** 'toplantı'

[< Moğ. ***ḳurilta(y)*** 'Versamlung' < ***ḳuri*** 'zusammenkommen, sich sammeln' (Räsänen, *V* 304)]

Kıpç. (*CC*): ***kurulta***
Altun Orda: ***xuriltay***
Çağ.: ***kurultay, kuriltay***
EAT (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*): kurultay
~ kurultay (Kırg., Uyg.)
kurltây (Özb.)
kurıltay (Kzk.)
korıltay (Kzk.)
korılday (TatK./*Tatar Telenen Anlatmalı Süzlege*, C.II)
koroltay (Bşk.)
ġurultay (Az./S. Altaylı, *AT Sözlüğü*)(Trkm.)

K(>ġ)U(>o)RU(>ı, o)LT(>d)A(>å)Y

Eren (*TDES*, 269): YOK

Nişanyan (*SS*, 258): **kurultay** *YT* (1935) kongre = *kurıltay* (1910) ~ ***Moğ.*** *qurilta* soylular meclisi → KUR-
* Türk Derneği bünyesinde 1908-1910'da ortaya atılan ilk yeni Türkçe kelimelerdendir.
TS.II, 935: < ***Moğ.*** **kuriltay**

kuruluk 'Kuru olma durumu'
= OT. ***ḳuruġluḳ*** (DLT)
< ḳuruġ+luḳ

kuruluş 'Teşekkül; kurulma işi, yolu veya tarihi'
< kur-(u)l-(u)ş
~ kuruluş (Uyg.)
korılış (TatK.)
korolış (Bşk.)
kurıluv (Kzk.)
gurulma (Trkm.)
guruma (Trkm.)

K(>g)U(>o)R-U(>ı, o)L-*UŞ*
-IŞ
-UV
-MA

= *uyuşmä* (Özb.)
oyışma (TatK.)
oyoşma (Bşk.)
uyuştırrū (Kırg.)

kurum[1] 'Ocak bacalarında biriken veya çevreye savrulan kalın is'
= OT. ***kurun*** 'kurum, duvara, ocağa sıvaşmış, toplanmış olan duman eseri' (DLT)
DLT: ***ḳurunçı, ḳurunluġ***
< *ḳur 'kuru'+***(u)n/m***

Krş. ***kuruġ/ḳuruḳ***
< *ḳur+(u)ġ/ḳ

TT.: KURUM+ (LANIŞ/LANMA/LAN-/LU)
An.ağl.: ***gurum, gorum*** (*DS.VI*, 2201)
~ kurım (Nog., KKlp., Kzk.)
kurum (Kırg., Blk., Özb.,Uyg.)
kurun (Sag.)
korım (TatK.)
korom (Bşk.)
gurum (Az., Trkm.)
h,urun (Hak.)
h,ărăm (Çuv.)

K(>g/h,)U(>ă,o)R
U(>ă, ı, o)M(>n)

pırın (Sag.) [< *kurın]
= *kara küye* (KKlp.)
küye (Kzk.)
ıs (KKlp.)
is (TT.)

Tü.> **Mac.** *korom* (Ligeti: *TörK.*)

SanalBaba

Nişanyan (*SS* 258): **kurum**[1] YOK

kurum[2] 'Kuruluş, müessese, tesis'

< Moğ. ***kurim*** (*KWb.* 199)

TT.: KURUM+ (LAŞ-/LAŞMA/ LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LU/SUZ)

~ kurum (SUyg., Yak.)
kurım (SUyg.)
kurımı (SUyg.)
kurumı (SUyg.)
h,urim (Yak.)

K(< h,)URU(<İ,ı)M+*I*

kurum[3] 'Kendini büyük ve önemli gösterme davranışı, büyüklenme, azamet'

< ***kur-(u)m***

An.ağl.: ***kurum, kurama, kuranda*** 'yaradılış, biçim, yapı'; ***kurumsak*** '1. onurlu, gururlu; 2.alçak, arsız, gurursuz' (*DS.VIII*, 3012)

kurumlu[1] 'Kurum[1] tutmuş olan ;

< OT. ***ḳurunluġ*** (DLT)

kurumlu[2] 'Gururlanarak kasılan, mağrur'

< ***kur-um+lu***

kurun-['Silinerek ıslaklıktan kur-
= OT. ***kurın-, kurun-*** (DLT)

kurumut (hlk.) 'Armut kurusu'

< ***kuru+mut*** [krş. **armut**]

kuruntu 'Yanlış ve yersiz düşünce'

< ***kur-un-*** 'kendi kendine tasarlamak' + ***-tu***
= *kuru korkū* (Kırg.)
urınsızğa şiklänü (TatK.)
yuktan şikläniv (Bşk.)
işenbö: (Kırg.)
şübälanğıştık (Kzk.)

Eren (*TDES*, 270): YOK
Nişanyan (*SS*, 259) : YOK

kurut (hlk.) 'Kurutulmuş süt ürünü'
= OT. ***ḳurut*** 'çökelek, kurut' (DLT) ; MA : ***kurut, kurud***

< ***ḳuru-t***

An.ağl.: ***kurut*** '1. kurutulmuş süzme yoğurt; 2.meyve kurusu' (*DS.VIII*, 3013)

Tü. > **Moğ.** (*KWb.* 203) *ḳurud*

~ kurut (Çağ., Kırg., Özb., Uyg., Nog., Tuv.)
kurt (Kzk., Uyg.)
kort (TatK.)
korot (Bşk.)
gurut (Az.)
gurt (Trkm.)
h,urut (Hak.)

K(>g/h,)U(>o)RU(>o)T
K(>g)U(>o)R[*U=ø*]T

= *irimşik* (Kzk.)

kurut- 'Suyunu ve ıslaklığını alıp kuru duruma getirmek'
= OT. ***ḳurut-*** ~ ***ḳurıt-*** (DLT)
< OT. ***kur+u***[ġ/ḳ] (DLT)+***-t-***

TT.: KURUT- (AÇ/MA/MAÇ/UL MA/UL-/UŞ)

kurutma (hlk.) 'Havlu'

< ***kuru-t-ma***

kuruyel (hlk.) 'Romatizma'

< ***kuru+yel***

kuru yemiş 'Fındık, fıstık, leblebi gibi yemek dışında yenilen yiyecekler'

< ***kuru(g) yé-m+(i)ş***

TT.: KURU YEMİŞ+(Çİ)

~ koro yimiş (Bşk.)
korı cimiş (TatK.)
gürı i:ymiş (Trkm.)
= *kuvırılğan jaŋğak* (Kzk.)
danektü cemiş (Kırg.)

kus- 'İstifra etmek'
= OT. ***ḳus-*** (DLT); ***kusığ*** 'kusu, kusma' (DLT)

< ***kūs-***

TT.: KUS- (MA/ MUKTURMA/ TUR-/ TURUCU/ TURUŞ/UNTU)

An.ağl.: ***kusak*** 'kusmuk'; ***kusaklık*** 'bataklık' (*DS.VIII*, 3013)

kuskun 'Hayvanın kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış'
= OT. ***ḳuḍurġun*** (DLT)

Krş. ***ḳuḍurġaḳ*** 'kaftanın iki eteğinden biri' (DLT);

SanalBaba

ķuđurçuķ 'bebek, kukla'

< *ķuđur + *çuķ/+ġaķ/+ġun*

[Bu sözcüklerin kökeni **ķuđur**, belki de (< ***kuđruķ**) ile ilişkili olabilir]

TT. : KUSKUN+ (LU/SUZ)

An.ağl. : ***kusgun, kushun, kuşgun*** (*DS.VIII*, 3013); ***kuskun*** 'şalvarın arkasında bulunan ve kuşağa bağlanan ip'

Tü.> **Kürt.** *ķuş* 'semerde, hayvanın kalçasının üzerindeki bir kayış' (*KTS*, 191)

~ kuyıskan (Kzk.)
kuyuşkan (Tel., Şor., Sart)
kuşkan (Yuyg.)
kūşkan (Töl., Şor.)
kuşkun (Çağ., Uyg.)
kuskon (SUyg.)
koişkan (Kırg.)
kŏişkan (Kzk.)
koskun (Sag., Koyb.)
koşkan (Şor)
koyoşkan (Bşk.)
kūşkan (Şor., Krm.)
kuyıskan (Kzk., KKlp.)
kuyişkån (Özb.)
kuişkan (Bar.)
kuyuşkan (Çağ., Tel., Şor., Sart., DTü., Kırg.)
koskan (Sag., Koyb., Kaça)
ġuşgun (Trkm., Az.)
xosxin (Hak.)

K(>g/h,)U[<Ū](>o)S(>ş)K(>g,x)U(>i, a, o)N
KU(>o)YU(>ı, i, o)Ş(>s)KA(>å)N

= *paldım* (An.ağl.)

Eren (*TDES*, 270)'te **kuskun**'un etimolojisi ile ilgili olarak görüş belitmez.
Nişanyan (*SS*,259) : YOK
Bk. *TMEN* III, 1494.
F.Sümer, ***Türklerde Atçılık ve Binicilik***, İstanbul 1983, s.43, 83.

kustur-['Kusmasına yol açmak'
= OT. ***kustur-*** (DLT)
< *kus-tur-*

kusu 'Kusma'
< OT. ***kusıġ*** (DLT)

kuş 'Yumurtlayan omurgalılardan, ak ciğerli, sıcak kanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki kanatlı uçucu hayvanların genel adı'
= ET., OT. ***kuş*** (DLT)
< *kuş*

TT. : KUŞ+ (ane [< Fars. *hâne*] / ÇU/ ÇULUK/LUK// bakışı/ başı/ başılı/ burnu/ dili/ ekmeği/ kanadı/ kirazı/ konmaz/ otu/ palazı/ sütü/ tüyü/ üzümü/ yemi)

An.ağl. : ***kuş*** 'uçurtma ; ayrıca 5 farklşı anlamı daha vardır' (*DS.VIII*, 3014) ; ***KUŞ***(ağzı/ayağı/ böyreği/budak/bunlu [<*burnu*]/ dili /diri/ekmeği~ eppeği ~eymeği ~kuekmeği/etli/ gana~ ane~ene~kuna/ gömü~gönü/ göz/ gözü/kücüğü/kirazı/kondu/ konmaz/ kovan/ kura/ kuş/kuşa/kuşotu/mancarı/kuyruğu /narı/otu/tak/tokası~togası/übüğü/ vuran/vurandaşı/yürek) (s.3014-3017)

Tü. > **Kürt.** *ķuş* 'semerde, hayvanın kalçasının üzerindeki kayış' (*KTS*, 191)

~ kuş (Kırg., Özb., Uyg.)
koş (Bşk., TatK.)
kus (Kzk.)
guş (Az., Trkm.)

K(>g)U(>o)Ş(>s)

Eren (*TDES*, 270) YOK

kuşa-[, bk. **kuşan-**

kuşak 'Bele sarılan uzun ve enli kumaş'
= ET., OT. ***kurşaġ*** 'yünden bel kuşağına benzer bir nesne olup çadıra sarılır' (DLT)
< ***ķur*** 'kuşak' +***şa-*** 'kuşanmak' +***-ķ***

Krş. Alt., Kırg.: ***ķurla-*** 'kuşak

SanalBaba

sarmak'; Hak. ***xurça-*** ay., ***xurçan-*** ay. (dönüşlü); ***xurça*** 'kuşak' < ***kur*** 'kuşak, kemer'+***ça***; Yak. ***kurdā-*** ,kuşak sarmak' < **** kur+lā-***

TT.: KUŞAK+ (LAMA/LA-/LI/SIZ)

Eren (*TDES*, 270):YOK

An.ağl. : ***gurşağ, gurşah*** (*DS.VI*, 2200) ~ ***kurşak*** (*DS.VIII*, 3009) ; ***kuşak çöz-*** 'ayak yoluna gitmek'

~ kuşak (Bşk., TatK.)
gușak (Trkm.)
gușag (Az.)

K(>g)URŞAK

= *bilbau* (Bşk.)
belbō (Kırg.)
belbåğ (Özb.)
belvağ (Uyg.)
beldik (Kzk.)

kuşam → (*giyim kuşam*)

< OT. ***kurşa-m*** (DLT)

TT.: KUŞAM+(LI)

An.ağl.: ***kuşam ~ koşam*** 'avuç' (*DS.VIII*, 2933,3014)

kuşan- '1. Beline kuşak, kılıç, kemer gibi şeyler bağlamak; 2. giyinmek'

= OT. ***kurşan-, kurşa-*** (DLT)

< ***kur*** 'kuşak, kemer'

+***şa-*** 'beline kuşanmak; etrafını çevirmek, kuşatmak'

+***-n-***

Krş.Uyg.,OT(DLT) ***kurşa-***;Kzk. KKlp., Nog. ***kursa-***, Tuv. ***kurža-*** < ****kurşa-*** < ****kurça-***

TT.: KUŞAN- (IL-/IŞ/MA/TI)

An.ağl.: ***guşan-*** (*DS.VI*, 2202)

~ guşan-, guşat- (Az.) <****kurşan-*** < ****kurçan-***

guşa- 'beline kuşanmak' (Trkm.), ***gurşa-*** 'kuşatmak' < ****kur+ça-*** ; ***gurşav*** 'halka, daire' (< ***kurşağ***), ***guşat-, gurşat-***

kurça- 'beline kuşanmak; etrafını çevirmek, kuşatmak' (Alt., Kırg.)

xurça- (Hak.) < ****kur+ça-***

[***kurşa-*** değil]
< ***kur*** 'kemer, kayış'

kurja- (Tuva)

kursa- (Kzk., KKlp., Nog.)
< ****kur+şa-***

korşa- (TatK., Bşk.)

NOT: Alt., Kırg. ve Hak.ça /ç/'li şekiller /ş/'li şekillerden daha eskidir.

M. Erdal GT *kurşa-* eyleminin ş > ç değişimi ile ****kuruş+a-*** biçiminden geldiği görüşünde (*OTWF*, 422). Ne var ki Alt., Kırg.. *kurça-*, Hak. *xurça-* biçimlerindeki /ç/ ünsüzü /ş/den gelişmiş olamaz; tam tersine GT *kurşa-* biçimindeki /ş/ ünsüzü /ç/den gelişmiştir! Türk dilleri tarihinde ş > ç değişimi yoktur, ç > ş değişimi ise çok yaygındır. (T. Tekin, *Mak.II*, 609 not 5)

kuşane[1] 'İçinde süs kuşları beslenilen ve üretilen küçük oda veya büyük kafes'

< Tü. ***kuş*** + Fars. ***hâne***

kuşane[2] 'Yayvan küçük tencere'

An.ğl.: ***guşgana, gurşana, guşgane, guşhana, guşkana*** 'kulpsuz bakraç, küçük tencere' (*DS. VI*, 2202); ***kuşğane, kuskanı, kuçhane*** (*DAO*, 310-311)

GU[*R*]ŞH(>g/k)ANA(>e)
KUŞ(>ç, s)K(>g)ANE(>I)

kuşanıl-['Kuşanmak işi yapılmak'

< ***kurşa-n-(ı)l-***

kuşantı 'Giyecek, kuşanılacak şey'

< ***kurşa-n-tı***

kuşat- 'Çevresini sarmak, muhasara etmek'

= ET. ***kurşat-*** 'sarmak, çevirmek' (*EUTS*, 187)

~ OT. ***kurşat-*** (DLT)

< ***kur*** 'kuşak, kemer'+***şa-*** 'çevirmek'+***-t-*** 'muhasara etmek'

TT.:KUŞAT-(ILMA/IL/IŞ/MA)

~ guşat- 'kuşağı çepeçevre sarmak' (Az.)

guşat- 'kuşatmak' (Trkm.)

gurşat- 'muhasara etmek'

SanalBaba

(Trkm.)

kuşburnu 'Yabangülü ağacı ve meyvesi'

< ***kuş+bur(u)n+u***

An.ağl.: ***guşburnu, guşbunnu*** (*DS.VI*, 2202)

kuşekmeği (hlk.) 'Turpgillerden, çorak yerlerde yetişen, beyaz veya mor çiçekli, eskiden hekimlikte kullanılmış olan otçul bir bitki'

< ***kuş+ekmek+i***

An.ağl.: ***guşetmeği, guşeymeyi*** (*DS.VI*, 2202 ; *DAO*, 310)

GUŞ+ET(>y)MEĞ(>y)İ

kuşhane 'İçinde av kuşu pişirilen büyük tencere'

krş. **kuşane²**

< Tü ***kuş*** + Fars. ***hāne***

An.ağl. : ***kuşgana, koşane, kuşene, kuşkuna, kuşkane*** (*DS. VIII*, 3015)

Tü. > **Kürt./Zaza.** *kuşxane, ḳuşġane, ḳuskanı* (*DAO*, 310) ~ *ḳuçxane* (*FKT*, 83)

kuşık (hlk) 'Su kabağından yapılan testi' (*DAO*, 311)

An.ağl.: ***kuşada*** 'büyük, kulplu su testisi' (*DS.VIII*, 3014)

< ***kuş***+(ı)k/+ada

kuşik (hlk.) 'Kelebek' (*DAO*, 311)

< ***kuş+(i)k*** 'küçültme eki'

kuşkonmaz 'Zambakgillerden, uç dalları yapraksı görünüşte, toprak altı kök saplarından çıkan taze sürgünleri yenen bir bitki'

< ***kuş+kon-maz***

An.ağl.: ***guşgonmaz*** (*DS.VI*, 2202)

Tü.> **Ar.** (Sur.) *kişḳālmāz* (*AL TK*, 95)

kuşku 'Bir olguyla ilgili gerçeğin ne olduğunu kestirememekten doğan kararsızlık'

< ? ***kuş+uyku (+lu)***

TT.: KUŞKU+ (CU/CULUK/LANDIRMA/LANDIR-/LANMA/LAN-/LU/SUZ)

An.ağl.: ***kuşku*** '1.uyanık, kurnaz; 2. hafif, yeğni; 3. çevik, atik' (*DS. VIII*, 3016); ***kuşkullu*** 'kuşkuda olan, düşünceli'; ***kuşkulu, kuşlu*** 'uykusu hafif olan (kimse)'; ***kuşkunmak*** 'sakınmak, korkmak'; ***kuşkuş*** 'sözünde durmayan' (*a.g.e.*, 3016); ***kuşukmak*** 'şüphelenmek' (*a.g.e.*, 3017)

kuşkulan- 'Kuşku içinde bulunmak'

< ***kuşku+la-n-***

kuşlak 'Av kuşları bol olan yer'

= OT. ***kuşlaġ*** (DLT)

< ***kuş+la-k***

kuşluk 'Günün sabahla öğle arasındaki bölümü'

= OT. ***kuşluḳ*** (DLT)

< ***kuş+luk***

An.ağl.: ***guşluk, guşluh*** (*DS.VI*, 2202) ~ ***guşduh***

G[< K]UŞ+*L(>d)UK(>h)*

~ guşlug (Az.)
guşluk (Trkm.)
kusluk (Nog.)

= *irtä* (Bşk., TatK.)
irtänsäk (Bşk.)
irtänçäk (TatK.)
çaşka (vakti) (Uyg.)

[***kuşluk, tuşlik, tüşlük, tüştük*** sözleri için bk. Eren, *TDES*, 270]

kuşmar 'Kuş tuzağı'

< ***ḳuş+mar***

[+***mar*** eki için krş. **katmer**]

kut¹ 'Uğur, baht, talih ; mutluluk'

= ET., OT. ***ḳut*** (KT., DLT, KB.)

< ****ḳu-*** 'akıtmak, akmak, çıkmak, yayılmak'+ ***-t*** 'isim eki' (J.Hamilton, *İKPÖ*, 189)

DLT : ***ḳutal-, ḳutat-, ḳutan-, kutat-, kutul-, ḳutluġ, ḳutruş-, kutuz.***

TT.: KUT+ (LA-/LAMA/LANIŞ/LAN-/LANMA/LAYIŞ/LU/LULA-/LULUK/SAL/SALLAŞMA/

SanalBaba

SALLAŞ-/SALLAŞTIRIŞ/SALLAŞTIRMA/SALLAŞTIR-/SALLIK/SAMA/SA-/SUZ/SUZLUK)

An.ağl. : ***kut*** 'akılsız, beyinsiz' (-Gm.) ; ***kut ~ küt*** 'sağlam, dayanıklı' (*İzmit-Kc.) (*DS.VIII*, 3017); ***kutu kurumak*** 'ödü patlamak' (s. 3018)

Tü.> **Zaza.** *kut* 'talih' (O. Özer, 18)

~ Moğ. (*KWb.* 200) ***kut-uġ***

~ Mançu. ***xutu*** ; Tung. ***kutu***

~ Kore (*SKE*, 132) ***kut*** 'sihir, büyü' (Poppe, 1960, 18)

Eren (*TDES*, 271): YOK

Nişanyan (*SS*, 259): **kut** =***ET kut*** rahmet, bereket, baht, talih (VIII)

ET. kut : KUDUR-, KUDUZ, KUT, KUTSA-, KUTSAL

NOT: ET'de de var olan **KUTUR-** ve **KUTUZ** sözcüklerinin **KUT** ile ilgisi yoktur. **KUTUZ** 'yaban sığırı'; **KUTUZ IT** 'kuduz köpek' de farklı anlamlar taşır.

KUTUR- ile

KUTUZ'da **-R ~ -Z** değişimi vardır.

Başka bir fiil kökü olan **KUTUR-** 'haddini aşmak, kudurmak, azmak' demektir.

Nişanyan'ın KUDUR- ve KUDUZ sözcüklerini KUT'a bağlamasını (?) ile karşılamak gerekir.

kut² (hlk.), bk. **küt**

Tü. ***küt*** > Kürt. *ḳut* (*DAO*, 311)

kutal-['Kut almak; bahtı açık olmak'

= ET., OT. ***ḳut+al-***

kutek, bk. **kötek**

kutik (hlk.) 'Köpek yavrusu'

< Kıpç. ***küçük*** 'köpek yavrusu' (*Ettuhf.*, 213)

An.ağl.: ***kuçka, kuci, kuçüyh, küçelek, küçen, küçük; kudik, kuduk, kudük, kuluk, kuluş*** (*DS.VIII*, 2989); ***ḳutıḳ, kütḳ, kutuḳ, ḳudıḳ*** (*DAO*, 311)

~ küşük 'it yavrusu' (Kzk.) (S.Çağatay, ***Kazakça Metinler***, Ankara 1961, s. 178)

Tü. > **Kürt.** *kuçık* (*DAO*, 303); *kûçık* (*KTS*, 219)

kutla-['Tebrik etmek'

< ***ḳut+la-***

TT. : KUTLA- (MA/NIŞ/NMA/N-/YIŞ)

~ kutlä- (Özb.)
kuttukta- (Kzk.)
kuttuktō (Kırg.)
kutlukli- (Uyg.)
kotlav (Bşk., TatK.)
gutla- (Trkm.)

K(>g)U(>o)T+*LA-*
+*LİK+LE-*
+*TUK+TA-*
+*TUK+TŌ*

kutlama 'Tebrik'

< ***ḳut+la-ma***

~ kotlav (Bşk.)
kotlau (TatK.)
kuttıktav (Kzk.)
kuttuktō (Kırg.)
gutlağ (Trkm.)

kutlu 'Uğur getirdiğine inanılan, uğurlu, mübarek'

= ET., OT. ***ḳutluġ*** (DLT)

< kut+lu(g)

TT. : KUTLU+(LA-/LUK)

~ kutluk (Uyg.)
kutli (Özb.)
kuttı (Kzk.)
kuttū (Kırg.)
kotlı (TatK.)
kotlo (Bşk.)
gutlağ (Trkm.)

K(>g)UT+*LU(>a)K(>ğ)*
KU(>o)T+*L(~T)İ(>ı, o, ū)*

kutsa- 'Takdis etmek, kutluluk dilemek ; kutsallaştırmak'

< ***ḳut+sa-***

TT. : KUTSA-(L/LLAŞ-/LLAŞMA/LLAŞTIRIŞ/LLAŞTIRMA/LLAŞTIR-/L/LLIK/MA)

NOT: Öteki Türk şivelerinde ***kutsa-*** fiili yoktur. (*KTLS*, 522)

kutsal 'Kutsî, mukaddes'

< Tü. ***kut***+ Fr. +***sal*** eki.

TT.: KUTSAL+(LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIRIŞ/LAŞTIR-/LAŞTRMA/LIK)

~ kutluğ (Özb.)
= *ıyık* (Kırg.)
izgi (TatK.)
kiyeli (Kzk.)

SanalBaba

Nişanyan (*SS*, 259): **kutsal** ***YT*** (1935) takdis etmek < ? KUT
* *Kudsî* (< ***Ar.*** *# qds*) sözcüğünden esinlendiği açıktır.

YANLIŞTIR.
NOT: Ar. ***qds*** sözcüğünden esinlenilmemiş, Tü. **KUT** ad köküne, o zamanların modası olan Fr. ***+sal*** (+sel/+al/+el/+l) eki getilerek yapılmış uydurma bir sıfattır.

kutsuz '1. Uğursuz, kötü,menhus; 2. mutsuz, zavallı'
= ET., OT. ***ḳutsuz*** (DLT)
TT. : KUTSUZ+(LUK)
< *kut+suz*

NOT: ***kut*** ve türevleri Eren'de: YOK

kutu 'İnce tahta, mukavva, teneke, plâstik vb.den yapılmış, genellikle kapaklı kap'
< ET. ***ḳotı ~ ḳodı*** 'sağlam, pek' (*EUTS*, 179)
TT. : KUTU+CU/CULUK/LA-/LAMA/LANIŞ/LAN-/LANMA/LAYIŞ)
Eren (*TDES*, 271) : YOK

Tü. > **Kürt.** *ḳutî* (*KTS*, 191) ; **KbRum.** *kutí*
~ ġutu (Az.)
ġutı (Trkm.)
kutu (Kırg.)
kuta (Uyg.)
kutı (Kzk.)
kuti (Özb.)

K(>ġ)UTU[< I, İ](>a)

ku(v)āh, bk. **kavak**

kuvar (hlk.) 'Arı kovanı'
= OT. ***ḳovı, ḳowı, ḳovuḳ, ḳowuḳ*** (DLT)
< *kov+an*
[**-n > -r** değişmesi ile]

Tü. > **Kürt.** *kuvar* (*DAO*, 312)

kuvkarık (hlk.) 'Mantar, göbelek'
< Tü. ***kök*** [*>kög/köğ>köv> ḳov/ ḳuv/ḳıv*]**+*kar-(ı)k***
Krş. ***kuvarı*** 'olmamış incir' (Rize/*DS.VIII*, 3018); ***ḳuv*** 'ağaç mantarı' (Çilehane, *Reşadiye-To./*DS.VIII*, 3018)

Tü. > **Kürt.** *ḳuvḳarık, ḳıvark* (Hakkâri; Karlıova) (*DAO*,312)

kuvra, bk. **kirve**
An.ağl.: ***kuvra*** (Ergan-Erc./DS. 3019)

kuvşan-[(hlk.) 'Süslenmek'
< OT.****kurşa-*** 'kuşanmak'[~ ***kur*** 'kuşak'+***şa-***]+**-*n-*** (DLT) [-r->-v- değişimi]

kuy (hlk.) 'Suyun akarak ağaçlar altında yaptığı oyuklar'
= OT. ***koy ~ kuy*** 'dere; kuytu yer, dip' (DLT)
< *ko/ku+y* [krş. ***kudruk, kudug, kuyug*** < *ku+d/y +ruk/+ug*]

kuyak (hlk.) 'Engebeli, çukur yer'
< OT. ***kuy~koy*** 'dere; kuytu yer, dip'**+*(a)k*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***kuyak*** 'engebeli, çukur yer' (*DS.VIII*, 3019)

kuyluç (hlk.) '1. Derelerin derin yerleri; 2. körfez; 3. çukur'
< OT. ***kuy*** 'derenin koyağı, dibi, düzlüğü' (DLT)**+*lu+ç***

kuyla-[(hlk.) 'Bir şeyi gömerek saklamak'
< OT. ***kuy*** (bk)**+*la***

Eren (*TDES*, 271 : **kuy** ve türevleri YOK

kuyma (hlk.) 'Yumurta, un ve peynirle yapılan bir tür omlet'
= OT. ***kuyma*** 'bir tür yağlı ekmek' (DLT)
< *kuy-ma*
An.ağl. : ***koymaça, koymak, kuymak, kuymah*** (*DS.VIII*, 3020)

kuymak, bk. **kuyma**

kuyruk[1] 'Hayvanların çoğunda, gövdenin art yanında bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ'
= ET. ***ḳuđruḳ/ġ*** (*EUTS*, 185)
~ OT. ***ḳuδruḳ*** (DLT)
< * *kuδ(u)r+uk*

SanalBaba

TT.: KUYRUK+(KAKAN/LU/ LULAR/SALLAYAN/SUZ)
An.ağl.: ***kuyruğueğri*** 'bir çeşit at'; ***kuyruklu, kuyröğlü, kuyröllü, kuyruğölü, kuyruğörü, kuyruğuölü, kuyruğuörü, kuyruk ölüsü, kuyrugli, guyruğlu, guyruğuölü, guyruklu*** 'akrep'

kuyruklu 'tapu senedi';
kuyruklu 'yağ tavası';
kuyruklu 'soğan';
kuyruklu 'arkası uzun, bol kadın giysisi';
kuyruklu 'kurnaz kadın';
guyruhlu, guyrukönü 'dedikoducu kadın'.
kuyruklubahar 'darifülfül';
kuyruklukuş 'uçurtma' (*DS*)
guyluk (-Sm.) (*DS.VI*, 2203);
kuyluk (s. 3019, 3020)

~ kuyruk (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
kuyruh, (Çağ.)
kūruk (Bar., Tar.)
kudurga (Soy.) (<Moğ.)
kudurgan (Yak.) (< Moğ.) (Räsänen, *V.*)
kuturuk (Yak.) (*Eren*)
kuduruk (Soy.) (*Eren*)
kuzruk (Şor., Sag.)
kuzuruk (Şor., Sag., Kaç,Koyb.)
guyrug (Az.)
guyruk (Trkm.)
koyorok, koyrok (Bşk.)
koyrık (TatK.)
xüre (Çuv.)

K(>g)**U**(>o)**Y**[~**Z**]**RU**(>ı,o)**K**(>g/h,)
KU(>o)**T**[~**Y**~**D**
~**Z**]**U**(>o)**R***U(>o)K*
-GA
-GAN
-OK

~ Moğ. (*KWb.* 195) ***kudurġa***
[Clauson'a göre < Tü. (*ED* 604)]
= *düm* 'inek, at, eşek, katır kuyruğu' (Özb.)
dümbe 'yağlı kuyruk' (Özb.)

Tü. > **Rus.** *kurdjuk* (Dmitriev: *Stroj* 540); **Blg.** *kujrùk*; **Srp.** *Kùrjuk* (*BER* 3:82; Škaljić: *Turc* 422; Skok: *EtRj* 2: 243)

kuyruk² 'Sıra'
Bk. **kuyruk¹**
~ kuyruk (Uyg.)
= *kezek* (Kzk., Kırg.)

kuyruklu yıldız 'Kuyruk denilen ışıklı bir uzantısı olan gök cismi'
< ***kuyruk*** (bk.)+***lu yıldız*** (bk.)

kuytak (hlk.) 'Çukur, kuytu yer'
< ***koy~kuy*** (DLT)+***ta-k***
An.ağl. : ***kuytak, kuytal, kuytul, kuytuluk'*** (*DS.VIII*, 3021)

kuytu 'Issız, sessiz ve göze çarpmayan yer'
< ***ḳuy ~ ḳoy*** 'dere, kuytu yer, dip' (DLT) +***tu***
An.ağl. : ***kuytak, kuytuk, kuytul, kuytuluk*** 'çukur, kuytu yer' (*DS.VIII*, 3021) ; ***guytu*** (*DS.VI*, 2204)

Nişanyan (*SS*, 259) : **kuytu** = *kuydu* vadinin dibi, kuytu yer < ***ET.*** *kudhı* dip, çukur (xı) → KUYRUK

NOT : Nişanyan'ın **kuytu** = *kuydu* örneği DLT'te şöyledir :
ḳuđı [< ET. ***ḳuđı*** {*kudhı* değil}]~ **ḳodı** 'kuyu, çukur ; aşağı, aşağıya' (I, 100 , 164, 169, 190 ; II, 24, 83, 228 ; III, 46, 61, 69, 220)
ḳuy ~ ḳoy 'dere ; kuytu yer, dip' (III, 65, 106, 142)
ḳuđruḳ ~ ḳudruḳ 'kuyruk' (I, 513 ; II, 298 ; III, 164, 256, 367)

Demek ki **kuytu** = *kuydu* < ***ET.*** *kudhı* değil, **ḳuy (~ ḳoy)** 'dere, kuytu yer, dip'+**tu** olmalıdır. **KUYRUK** (< ***ḳudruḳ***) sözcüğünün **KUYTU** ile hem anlam, hem de yapı farklılığı bulunmaktadır.

kuyu 'Su katmanına varıncaya kadar derinliğine kazılan, genellikle silindir biçiminde, çevresine duvar örülen, suyundan yararlanılan çukur'
< ET. ***ḳuđuġ*** 'su kuyusu' (*EUTS*, 185)
~ OT. ***ḳuyuġ ~ ḳuduġ ~ ḳuđuġ*** (DLT)

SanalBaba

MA : ***kuđduġ*** (86-7) ~ ***kuđuġ*** (210-2) ; ***kuyuġ*** 'kuyu'

Fakat : **kuyu** 'aşağı'

< * *kuδuġ*

TT. : KUYU+ (CU/CULUK)

An.ağl. : ***guyu*** (*DS.VI*, 2204)

~ kuy (Kzk.)
kuyu (Krm., Krç.-Blk.)
kuyuŋ Bar., Küer.)
kuyū (Tob.)
guyu (Az.)
guyı (Trkm.)
koyı (TatK.)
koyo (Bşk.)
kudık (Kzk.)
kuduk (Kırg., Özb., Uyg.) (*KTLS* ; Räsänen, *V.*)
kutuk (Alt.) (*ATS* 126)

KUY
K(>g)U(>o)YU(>ı, o ~ Ū)
KUDU(>ı)K[~D]

Tü. > **Moğ.** *kuduġ* (*KWb.* 194)

Eren (*TDES,* 271) : YOK

kuyucu 'Kuyu kazmayı işedinmiş kimse'

< *kuyu*[< ET. *kuđuġ*]+*cu*

kuyulu 'Kuyusu olan'

= ET., OT. ***kuđuġluġ*** (DLT)

< *kuđuġ+luġ*

kuyum 'Değerli metal ve taşlardan yapılan süs eşyası'

< *kuy- 'dökmek'**+*-(u)m***

TT.: KUYUM+(CU/CULUK)

kuyumcu 'Mücevherci'

< *kuy-(u)m+cu

~ guy- 'dökmek' Trkm.)
kus- (Sag.)
kut- (Yak.)
kuyma 'döküm; dökme' (Kzk.)

K(>g)UY[~ S ~ T]-

Tü.> **Blg.** *kujumdžìja*; **Srp.** *kujùndžija* (Eren, *TDES,* 272)

kuz 'Gölgede kalan (yan)'

= ET., OT. ***kuz*** 'güneş görmeyen yer, gölgeli yer ; arka, kuzey, dağ sırtı' (DLT)

< *kūz* [< J. Deny: **< *$ku\delta$**]

Bk. **kuzey**

An.ağl. : ***guz, guzay, guzey, guzgeçe, guzyer*** 'gölgelik, güneş almayan yer' (*DS.VI*, 2204)

~ kuz 'derin yar, dağ eteklerinde kenarları dik yarık, deprem sonunda oluşmuş yarık' (Kırg.)
kuz 'sarp kaya, kaya'(Kzk.)
kuy, kurguy (Kırg.)

= Moğ. ***koyi(n)*** 'arka, kuzey' < **kori(n)*

kuzay, bk. **kuzey**

kuzey Şimal, **güney** karşıtı'

< ET., OT. ***kūz*** 'güneş görmeyen yer, gölgeli yer' (DLT)

+*ay*

[< ***kuzağı*** (< ****kuz+a-ğı***)]

An.ağl.: ***kuzay, kozay, kozna, kuyaz, kuzleç, kuzluk*** (*DS.VIII*, 3021); ***guz, guzay, guzey, guzgeçe, guzyer*** (*DS. VI*, 2204)

K(>g)U(>o)Z[~ Y]+*EY*

~ kuz-ay (Çağ.)
kuz-ey (Az.)
kuz-ov (Az.)
kuz-aky yan (Tub.)
kozan (SUyg.)
koz-ay (Çağ)

= *tündük* (Kırg.)
tönyak (TatK.)
demirğazık (Trkm.)

kuzgun 'Kara karga'

= ET. (Uyg.), OT. (DLT) ***kuzġun***

< *kuz+gun*

TT.: KUZGUN+ (CUK/Î/ kılıcı)

An.ağl. : ***guzgun, gızgun*** (*DS.VI*, 2205); ***kuzgun*** (armudu/cu/luk/otu/teklifi) (s.3021);
Krş. ***kuzkun*** 'büyük karınca'

~ kuzgun (Çağ., Balk.)
kuzğun (Kırg., Özb., Uyg.)
kuzğın (Kzk.)
kuskun (Oyr., Tel., Kumd.)

SanalBaba

kozğın (TatK.)
kozğon (Bşk.)
guzğun (Az.)

K(>g)U(>o)Z(>s)G(>ğ/ ~k)U(>I,o)N

= *gara garğa* (Trkm.)

J.Hamilton (*İKPÖ*, 253) : < **ķuz+ġun** 'topluluk bildiren addan ad yapım eki'

+*ġun* : < Çin. ***ķuu*** 'sürü, kalabalık, grup, topluluk, sınıf'

Nişanyan (*SS*, 260): **kuzgun** = ***ET. kuzġun*** kuzgun, kara kuş (xı) < ? *kuz* güneş görmeyen yer → KUZEY

NOT : Hamilton'un **+ġun** < Çin. görüşüne katılmak mümkün değil. Çünkü, DLT'teki **kökegün** sözcüğünde de bu ek var : < ***köke+gün*** 'gök sinek'

Sonra: **arġun** 'sıçan cinsinden bir hayvan' ;

arķun 'yaban aygırıyla evcil kısraktan olan at' gibi hayvan adlarındaki **+ġun/+ķun /+gün** eklerini nasıl açıklayacağız ?

Nişanyan'ın açıklamasını biraz daha açmak gerekecek. Çünkü, ***kuz*** sözcüğünü *'güneş görmeyen yer'* olarak açıklarsak sonuca varamayız. ***Kuz*** sözcüğüne mutlaka bir *'kara, siyah'* anlamı vermek uygun olacaktır. Zaten Türkmencedeki ***'gara garğa'*** sözcüğü de bunu desteklemektedir. O zaman **kuzgun = kara kuş** demektir ki, **+ġun** eki de hayvan adlarına gelen eski Türkçe bir ektir.

Eren (*TDES*, 272) : YOK

kuzla-[(hlk.) '(Koyun) yavrulamak'

< *ķuzu+la-*

~ ġuzla- (Trkm.)
kozla- (Kum.)
kozda- (Kzk.) < **ķozla-*

kuzu 'Koyun yavrusu'

= ET., OT. ***ķozı*** (DLT)

[*1972'de yayımlanan 'DİZİN'de* ***kuzı*** *olarak geçer.*]

TT.: KUZU+(dişi/göbeği/kestanesi/ kulağı/ LAMA/ LAŞ-/ LAŞMA/ LU/LUK/ mantarı/ sarmaşığı)

An.ağl. : ***guzu*** (*DS.VI*, 2205); ***KUZU***(başı/böpreği/dili/dişi/ göbeği/kemirdi/kulağı/luk) (s.3022-3023)

Tü. > **Kürt.** *ķuzu* (*DAO*, 312)

~ kozı (Bşk., Nog., Alt., Tel., Kzk., KKlp.)
kozi (Özb.)
kozu (Kırg., Krm.)
koza (Uyg., Tar.)
kuzu (Eski Kpç.)
kuzı (Eski Kpç.)
guzı (Trkm.)
guzu (Az.)

K(>g)O(>u)ZU(>a, ı, i)

= *kurağan* (Ury., Tel., Kaça, Kumd.) < Moğ.
kurān (Alt., Kuğ.) < Moğ.
bäräs (Bşk.)
bärän (TatK.)
bäti (TatK.)
borlon 'yazın doğan kuzu' (Alt.)
saksırga ,bir yaşında kuzu' (Alt.) < Moğ.
saksak (Alt.) < Moğ.
tuktı (Bşk.)

Tü > **Moğ.** (*KWb.* 198) ***ķurġan, ķuriġan*** 'Lamm';
Tü.> **Fars.** *qūz* 'a sheep' (Steingas)
[Sondaki **-ï** düşmüştür.]

kuzukulağı 'Ekşimsi, yaprakları yenilebilen bir bitki'

< *kuzu* [< ET. *ķozı*]**+*kulak+ı***

~ ġuzġulak (Trkm.)
kozgalak (Nog.)
kuzgalak (TatK.)
kuðgalak (Bşk.) < *ķoz ķulaķ*

kuzuluk (hlk.) 'Yeni doğan kuzuların barındığı çadır, kuzu ağılı' (*DAO*, 312)

< *kuzu+luk*

An.ağl.: ***kuzluk*** (*DS.VIII*, 3022)

küçkine (Ker.) 'Küçücük'

< *kiçik, kiçük* (DLT)
+*gine* 'küçültme eki'

küçücük 'Çok küçük'

< *küçük+cük*

~ kiçicik (Az., Trkm.)
kiçikkinä (Uyg.)
kiçkinäginä (Özb.)
kiçinekey (Kırg.)
kişkentay (Kzk.)
kıskinä (Bşk.)

KİÇİ[*K=ø*]+*CİK*
KİÇİK+*KİNE*

KİÇ[*İK=ø*]+*KİNE*+*GİNE*

KİÇİ[*K=ø*]+[*Kİ=ø*]*NE*

SanalBaba

+*KEY*
KİŞ[<Ç][*İ=ø*]**KE**[<İ]N[*E=ø*]
+*TAY*
KI[<İ]**S**[<Ç](*İK=ø*)+*KİNE*

Eren (*TDES,* 273): YOK

küçük '1. Boyutları, benzerlerininkinden daha ufak olan; 2. eni, boyu az; 3. daha az yaşlı;4. niceliği az olan; 5. niteliği aşağı olan'
= ET. ***kiçig*** (*EUTS*, 109)
~ OT. ***kiçik ~ küçük*** (DLT); ***kiçikle-*** 'küçük saymak' (*III,* 341)
MA: ***kiçig*** (29-1)
< ****kiçi*** 'yansıma' +***g***
Krş. **çocuk** 'domuz yavrusu, herşeyin küçüğü' (DLT)
< **** çoc*** 'yansıma' +***(u)k***
kucur 'kısa boylu'
< ***kucu+r*** (*DS.VIII*, 2989)
TT.: KÜÇÜK+ (ÇE/LEŞME/LEŞ-/LÜK/SEMEK)

TT.: Anadolu'da **keçi** ve **kiçi** biçimlerinde yer adlarında kullanılır: ***Keçiborlu, Keçiören, Keçimuhsine; Kiçikapu*** (Kayseri'de bir semt adı)

Bk. H.Eren, 'Türk yer adları: *Keçiborlu*', ***Türkoloji Dergisi***, VI, 1972, s.89-92.

An.ağl.: ***kiçi, kici, kiççiyh, kiççih, köççe*** 'küçük, ufak' (*DS. VIII,* 2869)

KİÇ(>c)[*Ç*]**İ**+*YK* [< *G*]/+*H*
KÖ(< İ)**Ç**[*Ç*]**E**(< İ) < **kiçig*

~ ***kücük, kücü, küçük ay*** 'şubat'; ***küçükana, küçana*** 'yenge'; ***küçükayşe, küçükhacı*** 'serçe parmak' ; ***küçükleyin*** 'küçükçe, az küçük' (*DS.VIII*, 3024)
kucur 'kısa boylu' (*DS.VIII*, 2989)
kücülemek (< ***kücü+le-***) 'azalmak' (*DS.VIII*, 3024)
küçken 'küçük';
küçüklüm büyüklüm 'küçüklü büyüklü';
küçümen, küçümencik 'pek küçük, minicik' (*DS. VIII,* 3025)
~ kicik (Küer.)
kĭçĭk (Hak.)
kiççe (Krç.)
kiçeç (Kumd.)
kiçe-nek (Tel.)
kiçe-geş (Tel.)
kiçine ~ kiçüü/küçük 'köpek ve kurt yavrusu' (Kırg.)
kizek (Sag.)
küçük 'enik' (Alt.)
küçŭ (Oyr.)
küçkine 'küçücük' (Ker.)
giççi (Kmk.)

Kİ(>ĭ, ü)**Ç**(>c,~z)**İ**(>ĭ, e, ü)**K**
K(>g)**İÇ**[*Ç*]**E**(<i)+*NEK*/+*GEŞ*
Kİ(>ü)**Ç**[*K*]**İ**(>e)**NE**/+*NEK*
KİÇE[< İG]+**Ç**
KÜ(< i)**ÇÜ**[< İG]

kəź-ən (Çuv.) (>Mac.*BTLU*: *kis, kicsi*)
~ Moğ. (*KWb.* 233) ***kiçi-g***

Tü.> **Kürt.** *kıçık* (*Kr.TS.* 61 b); *kıcık, kıco, kıc* (*DAO.* 279)

Eren (*TDES* 273): YOK

J.Hamilton (*İKPÖ* 193): < **kiç-/keç-** 'geç olmak' + -°**g** 'sıfat-fiil eki' = geç kalan, sonra gelen, sonrakiler, küçükler.

Nişanyan (*SS,* 260): **küçük** = ***ET. kiçi /kiçik / kiçük*** (xı) <?> ***Fa. kôçek***
* Türkçe ve Farsçada ortak olup her iki dilde kökeni saptanamayan bir kelimedir.

NOT: Hamilton'un görüşüne katılmak mümkün değil. Çünkü, OT (DLT)'de **çocuk** sözcüğü de 'domuz yavrusu ; herşeyin küçüğü' anlamlarında olup, < **çoc** 'yansıma' **+(u)k**'tan türemiştir. Nitekim, Kırgız ve Altaycada da **küçük** s özcüğü 'enik, kurt ve köpek yavrusu' demektir : **kücüle-** 'köpek çağırmak' (*DS.VIII*, 3024) < **küçü küçü (~ kuçu kuçu ~ kücü kücü ~ kuti kuti)**
Nişanyan ise Farsça **köçek** 'kadın kılığına girip çengi gibi oynayan erkek' ile Türkçe **kiçik / küçük** 'ufak, gücük' sözcüklerini karıştırmıştır. İkisi de ayrı kökten olup, anlamları da farklıdır.

küçükçe 'Biraz küçük'
< ***küçük+çe***

SanalBaba

küçük dil 'Damak eteğinin ortasında bulunan küçük uzantı'
< ***küçük*** [< ET. *kiçig*] ***dil*** [< ET. *til*]
~ kiçik til (Uyg.)
kiçi dil (Trkm.)
kiçi til (TatK.)

KİÇİ[K] T(>d)İL

kiçkinä til (TatK.)
kiçine til (Kırg.)

KİÇ[K]İNE TİL

= *dilçäk* (Az.)
tilçä (Özb.)
bäläkäy til (Bşk.)

küçükle-['Küçük görmek'
= OT. ***kiçiklemek*** 'küçük saymak' (DLT)

< *kiçi-g(/k)+le-*

TT.: ***küçükleş-(me)***
An.ağl.: ***küçüksün-*** 'küçük görmek' (*DS.VIII*, 3025)

küçükleyin (hlk.) 'Az küçük, küçükçe'
< OT. ***kiçik***, ***küçük*** (DLT)+***leyin***

küçül-['1.Büyükken herhangi bir sebeple ufak duruma gelmek'

< *küçü-l-*

[< **küçük+(ü)l-*]

TT. : KÜÇÜL- (ME/TME/T-/ÜŞ)
~ kiçil- (Az.)
kiçel- (Trkm.)
kiçikli- (Uyg.)
kiçirey- (Kırg.)
kiçiräy- (TatK.)
kisiräy- (Bşk.)
kişirey- (Kzk.)

KİÇ(>s, ş)İ(>e)+*L-*
+*K+Lİ-*
+*REY-*

küçümen 'Pek küçük'

< *küçük+men*

TT. : KÜÇÜMEN+ (CİK)
An.ağl.:***küçümen,küçümencik*** (*DS.VIII*, 3025)

küçümse-['Küçük görmek'

< *kü-çük+men+se-*

TT.: KÜÇÜMSE- (ME/NME/N-/YİŞ)
~ kiçik körmäk (Uyg.)
kiçelt- (Trkm.)
kişireytüv (Kzk.)
kiçik *nazarla bah,mag* (Az.)
= *kor körü* (Kırg.)
Eren (*TDES*, 273): YOK

Nişanyan (*SS*, 260): **küçümse[mek** ***YT*** (1944) = *küçüksemek* ***YT*** (1942) hakir görmek < KÜÇÜK

küçürek 'Biraz küçük'

< *küçük+rek*

'karşılaştırma/mukayese eki'

Eren (*TDES*, 272)***: küçkine-küçürek*** arasındaki maddeler YOK.

küf 'Ekmek, peynir gibi organik maddelerin üzerinde, nem ve ısının etkisiyle oluşan, çoğu yeşil renkli mantar'
< Kpç. ***küf*** (*Ettuhfet.*213)
TT.: KÜF+(LEN-/LENDİR-/LENDİRME/LENME/LET-/LETME/LÜ/LÜCE)
~ kif (Az.)

Tü. > **Kürt.** *kıf* (ko bun) (*FKT.* 61)

küfül küfül (hlk.) 'yansıma'

< *kü+fül/r*

An.ağl. : ***küfürde-*** 'serin serin esmek'; ***küfürtü*** 'hafif esen yel' (*DS.VIII*, 3026)

küğ 'Müzik, nağme'
= ET. ***kök*** ~ ***kög*** 'şarkı, türkü'
~ OT. ***küg*** 'şiirin vezni, aruz" (DLT)

< ** kög*

TS.II, 945: YOK
Eren (*TDES*, 273): YOK
Nişanyan (*SS*, 260): YOK

kükre-['(Aslan) bağırmak'
= ET. ***kükrä-*** (*EUTS*, 114)
~ OT. ***kükre-*** (DLT)

[NOT: Atalay, Caferoğlu ve Clauson tarafından ***kökrä-*** biçiminde /ö/ ile okunmuş olup, **yanlıştır.]**

SanalBaba

< ***kür*** 'yansıma' +***kire-***

Uyg. ***kükire-, kükre*** '(gök) gürlemek'; OT (DLT) ***kükre-*** '(deve) kükremek'; (gök) gürlemek'; Uyg. ***kükrege*** 'gök gürültüsü'; TT., Trkm. ***gürle-*** (gök) gürlemek' < **kür-le-*
~ Moğ. ***kürkire-*** 'hırlamak, hırıldamak, homurdamak', Hal. ***xürxre-*** 'hırlamak, gürlemek', Kalm. ***kürkr-, kürkl-*** '(köpek) hırlamak' < *kürkire-* < *kür-kire-* (T. Tekin, *Mak.I,* 102,153)

TT.: KÜKRE-(ME)
An.ağl.: ***kükrek*** '1. kasırga; 2. hırçın' (*DS.VIII*, 3026)
~ kükre- 'deve kızışmak, dişi aramak' (Trkm.)
kükre- 'gök gürlemek' (TatK.)
[Bu dildeki **ü > ö** gelişmesine aykırı birkaç sözcükten biridir.]
kükrä- 'öfkeden bağırmak' (Az.)
küküre- 'gök gürlemek' (Krç.-Blk.) < **kürkire-*
körköre- (Bşk.) < **kürkire-*
= *h,ekiri-* (Uyg.)
bökir- (Özb.)
kıçkır- (TatK.)
akır- (Kzk.)
ırıldo- (Kırg.)
arsılda- (Bşk.)

Krş. *böğür-* < bö:+kir-
öksür- < ö:s+kür-
bağır- < bā+kır-

kükrek, bk. **göğüs**

Eren (*TDES*, 273): ***küf*** ile ***kükrek*** arasındaki maddeler YOK.

kül 'Yanan şeylerden arta kalan toz madde'
= ET., OT. ***kül*** (DLT)
< ****kü-*** 'saklamak, korumak' (*EUTS*, 121)+***-l***
TT. : KÜL+ (LEME/LE-/LENİŞ/LENME/LEN-/LÜLÜK)
An.ağl.: ***KÜL***(kedisi/leme/le-/lü/ lük, kullük, kullüyh) (*DS.VIII*, 3031-3032)
~ kül (Trkm., Kzk., Kırg., Nog., KKlp., Alt., Tel., Şor, Sag., Kaça, Yak.)
köl (Bşk.)
kĕl (Çuv.)

KÜ(>Ö, Ĕ)L

külbastı 'Köz halindeki ateşin üzerinde pişirilen parça et'
< ***kül+bas-tı***
TT.: KÜLBASTI+(LIK)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *kulbasţi* (*ALTK*, 95)

külcük (hlk.) 'Külde pişirilen çörek'
< ***kül+cük***
An.ağl.: ***külçöre, külçöreği, külüçe, küluk, külleme, kullama*** (*DS. VIII*, 3027)

KÜ(<U)L+*ÇÖRE/+ÇÖREĞİ/+Ü-ÇE/UK/LEME*

külçöre, külçöreği, bk. **külcük**
külek 'Bal, yağ, yoğurt gibi şeyler koymaya yarar tahta kova'
< ET., OT. ***küli-*** 'gömmek' (DLT) + -°***k***
Krş. **** kültük*** 'çömlek' (*KS. II*, 536) [> ****külük > külek***]
An.ağl.: ***külek; kilek, kilik, küleyh*** 'tahta kova' (*DS.VIII*, 3028)

KÜ(>İ)**LE**(>İ)[*Y*]**K**(>H)

külek 'küçük bostan kulübesi'
külte 'dört saplı, üzerinde çamur, toprak taşınan tahta araç, teskere'
kültek 'toprak ya da ağaçtan yapılmış su kabı' (*a.g.e.*, 3032)
gölek 'yağ koymak için ağaçtan yapılmış kutu' (*DS. VI,* 2142)
güvelek 'dibi geniş, üstü dar yağ kutusu' (*DS.VI*, 2240)~***güyelek~güylek güvlek ~ gürze*** (*gös.yer.*)
~ ***kültük*** 'çömlek' (Kırg.) (*KS.II*, 536)

SanalBaba

Eren (*TDES* 273): < ***Erm.*** *kovlak* 'milking pail' (<: *kov* 'cow')
Tietze (*ZBalk* 18: 182/168): < ***Rum.***

NOT: Eren'in Dankoff ve Blässing'e dayanarak **külek** sözcüğünü Ermenice kökenli olarak göstermesi yanlıştır. Eren ve diğerleri Kırgızcadaki **KÜLTÜK** 'çömlek' sözcüğünü görememişlerdir.

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki örnekler de sözcüğün '*çukur bir* (toprak, tahta) *kap*' anlamında olduğunu göstermektedir ki **kov** (=inek, sığır) ile ilgisi açık değildir. Eğer bu savı kabul edersek, Türkçe **kova** (=ET., OT/DLT : ***kova***) sözcüğünü de Ermenice **kov** ile birleştirmek gerekmeyecek mi ? Kaşgarlı Mahmud'a ***kovı, kovuk, kowı, kowuk*** maddelerini yeniden mi yazdıracağız ?!

Ayrıca :
külek ~ gölek < ? * ***kölüŋ*** (*DLT.* I, 73 ; III, 372) 'gölcük' üzerinde de durmak gerekir.

Tietze'nin **külek**'i Rumcaya bağlaması da **YANLIŞTIR**. Çünkü, yukarıdaki açıklamalar bu sav için de yeterlidir.

külte '1. Külçe; 2. demet, bağlam'
< ? ****kül-*** 'bağlamak' + ***-te***

An.ağl. : ***külte*** : 1. toplu, çok ; 2. balta ya da keserin çivi çakılan kalın yanı; 3. içiçe konmuş 3-4 yufka ekmeğinin katlanmış hâli; 4.onbeş-yirmi sıra inci dizisi ; 5.çöreklenmiş yılan' (*DS .VIII*, 3032)

~ külte (Kzk., Nog.,)
kültem (Trkm.)
költe (Bşk., TatK.)
gülte (Blk.)
kĕlte (Çuv.)

K(>g)Ü(>ĕ, ö)LTE+*M*

Nişanyan (*SS*, 261): YOK

külve (hlk.) 'Tandırdaki ateşin yanmasını sağlayan hava deliği'
< OT. ***külf*** 'gürültü (ses taklidi)'+***e***
~ külbe (Az.)

Eren (*TDES*, 274): **külve < gülve** < ***Far.*** *gulwa* [> ***Kürt.*** *k'ulfe*]
Tietze (*ZBalk.*18: 183/169): < ***Far.*** *kulba* 'Hütte' [Eren'e göre yanlıştır.]

NOT: Kürtçedeki ***k'ulfe*** sözcüğü de Türkçe < ***külf+e*** sözcüğüne daha uygundur. Sözcük eğer Farsça ise, ***gulwa***'nın etimolojik olarak açıklanması gerekir. ***Gul+wa*** mı, yoksa ***gulw+a*** mı?

küme 'Yığın, küme'
< ET., OT. ***kü-***'saklamak, korumak' (*EUTS*, 121 ; DLT)
+-me

An.ağl. : ***köme, koma, kümelti*** 'yığın, küme, topluluk'; ***köme, kömele, kömelti, kömü, küme*** 'Keklik vb. kuşları avlamak için çalı çırpıdan yapılan, avcının gizlenmesine yarayan yer' (*DS.IX*, 2956)

Tü. ***küme*** > **Blg.** *kjume* (BER 3: 251)

Eren (TDES, 274) : Görüş belirtmez. 'Ağızlarda 'avcı kulübesi, bekçi kulübesi' olarak kullanılan *küme (> güme)* biçimiyle *küme* 'yığın' arasındaki benzerlikilginç ve düşündürücüdür.' der.

Deny (*RHAs* 3: 255): < ***Ar.*** *kūma* 'yığın'

Nişanyan (*SS*, 261):**küme** ~***Ar.****kūme(t)* yığın, küme ~ ***EYun.*** *kýma, t-* tığın, küme ~ ***HAvr.*** **keud-* küme, kabarmış şey.

EYun. *kýma*: KÜME
Lat.: *cumulus* : AKÜ, KÜMÜLÜS
N O T :
Nişanyan'ın aklına hiç ***ET.***'deki **kü**-'saklamak, korumak' fiili gelmemiş !!!

kümürtlek (hlk.) 'Kıkırdak'
< OT. ***kemür-*** 'kemirmek'
+-t-le-k

An.ağl.: ***kemertlek, kemirtek, kemirtlek, kemirtlik, kimirtlek, kirtlek, kümürdek*** (*DS.VIII*, 3035)

küncü 'Susam'
= ET., OT. ***künçü ~küç*** (DLT)
< ***kün*** 'gün, aydınlık'+***cü***
Krş. Kırg. **künkarama** 'günebakan, ayçiçeği'

An.ağl.: ***küncü, künci, küncük, kündüç, künlü*** 'susam tanesi' (*DS.VIII*, 3036) ~ ***küncüt, kürcü ~ güncü, güncük ~ güncülü*** (*a. g.e.VI*, 2224)

KÜN+*Cİ*/+*CÜ*/+*CÜK*/+*DÜÇ*/

SanalBaba

+*LÜ*
GÜN+*CÜ/+CÜK/+CÜLÜ*

~ küncüt 'susam' (Az., Kırg.)
künci (Trkm.)
küncit 'susam' (Kzk.)
günci (KKlp.)

Tü. > **Rus.** *kundžut*

TS.II, 948 : < ***Fars.*** **kuncud [~kunci:d]**
Eren (*TDES*, 274): < ***Toh.*** **kunçit**
NOT : OT (DLT) ile Kıpçak ve Oğuz grubu Türk dillerinde geçen bu sözcüğe başka köken aramak niye ?

kündiye (hlk.) 'Gündeye, gündelik'
= OT. ***künlük*** (< *kün+lük*) 'gündelik' (DLT)
< ET. ***kün*** 'gün'+***de+y+e***
An.ağl.: ***kündüme, kündümennik*** (*DS.VIII*, 3037)

KÜN (>gün)+*de [>di/dü]+y+e*
+mE/+men+lik

kündüme, kündümennik, bk. **kündiye**

künorta 'Öğle vakti'
< ET. ***kün*** (>*gün*)+***ortu***
[~ ***otra, otru~utru***] (DLT)

küp 'Su, pekmez, yağ gibi sıvıları ya da un, buğday gibi tahılları saklamaya yarayan, geniş karınlı, dibi dar toprak kap'
< ET., OT. ***küp*** (DLT)
TT.: KÜP+ (LEME/LÜ/SÜZ)
An.ağl.: ***küpe*** 'küp' (*DS.VIII*, 3040); ***küpecik, küpecük, küpeç, küpüç*** 'küçük küp, çömlek, kazan'; ***köp, kupgü, küpleğü,küplengi, küplengü,küplentü, küplesi, küplevi, küplü*** 'küreğin, baltanın sapına takılan yeri'; ***KÜP*** (armudu/ düşen/ kıran/ lek/ leme /lemek/mavisi/ üç~üş/ül/püle-/pület-)

Tü. > **Kürt.** *k̂up* (*KTS*, 219 : ***k̂up é k̂avırme***= kavurma küpü)

~ küp (Az., Kırg.)
balsık köpşak (Bşk.)

Eren (*TDES*, 275): YOK
TS.II, 948: < Ar. ***kūb***

küpe 'Kadınların kulak memesine taktıkları süs takısı'
= ET., OT. ***küpe*** (DLT)
TT. : KÜPE+ (Lİ/LİK/SİZ)
An.ağl. : ***küpe, küpeli*** 'kulak memesi' ; ***küpeli*** 'kulplu kazan' (*DS.VIII*, 3041)
~ küpe (Eski Kpç., Şor)
kübe (Blk.)
kübi (Nog.)

KÜP(>b)E(>i)

= *ısırga* (Trkm.)
sırga (Nog., KKlp., Alt., Tel., Şor., TatK., Kzk., Kırg.)
[**sırga** < ****as-ır-ga*** < : ***as-*** 'hängen' !] (Räsänen, *V* 167, 419 a)
ıtarga (Yak.)
sö:kö (< *söykö* < Moğ. ***söyike***)

küre-['Kürekle atıp temizlemek'
< OT. ***küri-*** 'eşinmek, yeri eşmek' (DLT)
TT.: KÜRE-(K/ LE-/ME)

kürek 'Toprak, kömür gibi şeyleri bir yerden bir yere alıp atmaya, taşımaya yarayan ve yayvan bir bölümü, buna bağlı sapı bulunan araç'
< ET. ***küri*** (*EUTS*, 123)
~ OT. ***kürgek*** (DLT)
< ****küri+gek***
TT.: KÜREK+ (Çİ/ÇİLİK)
~ küräk (Az., Özb., Uyg.)
kürek (Kzk., Trkm.)
köräk (Bşk., TatK.)
kürök (Kırg.)

KÜ(>ö)RE(>ä, ö)K

Tü. > **Ar.** (Lib., Mıs.) *kūrek* ; (Ir.) *kūrūk* ; (Sud.) *kūrīk* ; (Cez.) *kerrākci:* (*ALTK*, 95)

An.ağl.: ***kürek*** '1.cezve; 2. kolye' (*DS.VIII*, 3044)

küreken (hlk.) 'Güvey, damat'
< Moğ. ***küreken, kürgen*** (*KWb.*, 247)
An.ağl.: ***küreken*** 'güvey' (*DS.*

SanalBaba

VIII, 3044)
~ kürəkən (Az.)

A.Caferoğlu (*Giese Arm.* 57-59): < ***Moğ.*** *kür-degü* [**YANLIŞTIR.**]

kürele-['Kürekle atıp temizlemek'
< ***küre*** [< ET. *küri* (*EUTS,* 123)]+***le-***

küre-['Kürekle atıp temizlemek'
< ***küre*** [< ET. *küri* 'kürek'] +***mek***
TT.: KÜRE+(LE-/LEME/ME/MEK)

küren ~ kürem (hlk.) 'Kızılcık'
An.ağl.: ***güren, giren, gören***
< ***kür*** 'böğürtlen' +***(e)m*** 'kızılcık' (*DS.VI,* 2235)

kürk 'Bazı hayvanların giyecek yapmak için işlenmiş postu'
= OT., eski Kpç. ***kürk***
< ? ***körk ~ kürk*** 'güzellik'
TT.: KÜRK+(ÇÜ/ÇÜLÜK/LÜ)
~ kürk (Az.)

Tü. > **Blg.** *kjurk*; **Srp.** *ćurak*; **Fars.** *kurk* (Eren, *TDES* 275); **Ar.** (Mıs.) *kurk* (*ALTK,* 96)

~ kĕrĕk (Çuv.)

Eren (*TDES,* 275): Kökenini bilmiyoruz.

Kürşat [Özel ad]
< * ***kür*** 'yiğit, sarsılmaz, pek yürekli, kabadayı" (DLT) +***şat*** 'cüret, cesaret' (DLT)

kürt 'Ön Asya'da yaşayan bir topluluk ve bu topluluktan olan kimse'
= OT. ***kürt*** 'kayın ağacı, bundan yay, kamçı, değnek değnek gibi şeyler yapılır' (DLT)
< ****kürt*** 'yansıma'
An.ağl. : ***kürt*** 'kerestelik bir tür ağaç' (Denizli yöresi) (*DS. VIII,* 3046)

kürtün¹ 'Eşek, katır gibi hayvanlara vurulan semer ; eğer keçesi, telti; âdi palan'
= eski Kıpçak: ***kürtün***
An.ağl.: ***kürtün, kürdün, kürtül*** 'palan, semer' (*DS.VIII,* 3047)

kürtek 'elbise' (*a.g.e,* 3046)

kürtün² 'Rüzgârın etkisiyle kuytu yerlere toplanmış kar yığını'
< ****kürt*** 'yansıma'***+(ü)n***
An.ağl.: ***kürtük, kurtuk, kurtüm, kürdük, kürtül, kürs, kürt*** (*DS. VIII,* 3046)
~ kürt (Kur.,Tar.,TatK.,Şor.)
kürtük (Kzk.)
körtük 'kar' (Alt./*ATS,* 130)

KÜ(>ö)*RT*(>d)[~S]+*ÜK/+ÜL*

kürü-['Kar, çamur, toprak vb. şeyleri kürekle sıyırarak atmak'
< OT. ***küri-*** 'eşinmek, yeri eşmek, kürümek' (DLT)
An.ağl.: ***kürü-, kürüle-, kürümeyh, kürüş-, kütü-*** (*DS.VIII,* 3048)

kürümse (hlk.) 'Süprüntü, çerçöp'
< OT. ***kürü-*** (bk.)+***m+se***

kürün (> **gürün**) 'Büyük küfe'
< OT. ***kürin*** 'içinde kavun, karpuz gibi şeyler taşınan küfe' (DLT)
An.ağl. : ***gürün*** 'hayvanların su içtiği yalak'(*DS.VI,* 2238); ***kürün*** 'çeşme yalağı' (*DAO,* 314); ***kürün*** (*DS.VIII,* 3048)

K(>g)ÜRÜ(~İ)N

küs-['1. Darılmak ; 2. gelişememek, büyüyememek'
= ET., OT. ***küs-*** (DLT. II, 12)
Krş.ET.(Uyg.) ***küsüş*** KWYSWŞ 'istek, arzu'< ***küse-*** 'arzu etmek' (*İKPÖ*) [CC. *küse-, küsenç, küse-n-*; KarL. *küsän-*; Kzk., Nog., KKlp. *küse-*; Trkm. *küyse-*
~ Moğ. ***küse-***]
TT. : KÜS- (EĞEN/KÜN/KÜNLÜK/LÜK/TÜR-/TÜRME)
An.ağl.: ***küseğen, kuseğen, küsek, küseyen, küşegen*** 'sık sık ve çabuk küsen çocuk' (*DS.VII,* 3049)

KÜ(>u)S(>ş)-*EG(>ğ)EN/ -EYEN/EK*

küseğen (hlk.) 'Sık sık ve çabuk

SanalBaba

küsen'
< OT. ***küs-*** (DLT)+***-eğen***
An.ağl.: ***kuseğen, küsek, küseyen,küşegen*** (*DS.VIII*, 3049)

KÜ(>u)S(>ş)-*EĞEN/-EYN/-EK*

küskü 'Taşa ve duvara delik açmak için kullanılan uzun, ağır ve bir ucu sivri demir; ateş çekmek veya aktarmak için kullanılan aygıt'
< OT. ***közegü*** 'küskü, ateş çekmek veya aktarmak için kullanılan aygıt' (DLT)
< ***köz+e-*** 'ateş çevirmek, karıştırmak'+ ***-gü***
An.ağl. : ***küskü, küsek, küsgi, küsge, küsgü, küski, küssük, küsük, kütürge; küsküç, küsküllemeç, küskülünç, küşkü*** (*DS.VII*, 3050)

KÜS(>ş)+*K(>g)Ü(>e, i)*
KÜS+*[S]ÜK*
KÜS+*KÜÇ*
KÜS+*KÜL+LE-MEÇ*
+ÜNÇ

Eren (*TDES*, 276): YOK

küskün 'Küsmüş olan, gücenmiş'
< ***küs-kün***

küsü (hlk.) 'Kaplumbağa'
< ***küs-ü*** [/-sı/-sı+n]
An.ağl.: ***küssı, küssın*** (*DAO*, 314)

küsül-[(hlk.) 'Küsmek'
< ET., OT. ***küs-(ü)l-***

küt¹ '1.Kısa ve kalınca ; sivri ve uzun olmayan; 2. keskin olmayan'
< ****küt*** 'yansıma'
TT.: KÜT+ (LEŞ-/LEŞME/LEŞ TİR-/LET-/LETME/LÜK)
An.ağl.: ***küt, kört, küd, kütek*** 'kesme özelliği, sivriliği kaybolmuş kesici alet'

KÜ(>ö)[*R*]T(>d)+*EK*

küt 'kısa, yuvarlak (burun için)'
güdük 'küçülmüş sigara, izmarit' (*DS.VI*, 2213) < ***küt+(ü)k***
güdür 'küçük kulaklı hayvan' (*DS.VI*, 2215) < ***küt+(ü)r***
Krş. ***küt, kut, kutrum, küd, küküm, kül kütürüm*** 'kötürüm, sakat' (*DS.VIII*, 3052); ***kütelez, kütelek, kütlez, kütüz*** (s.3053); ***kütmek, kutmek, küteleç, kütmeç*** 'ağaç kökü, kütük' (s.3054)
~ küt (Az.)
kütek (Trkm.)
= *ötmäs* (Özb., Uyg.)
ötpes (Kzk.)
ötpögön (Kırg.)
ütmäs (Bşk., TatK.)
kırşılğan (TatK.)
tupak (Bşk.)
tupar (Bşk.)

küt² 'Tahta gibi katı şeylere vurulduğunda çıkan ses'
< ****küt*** 'yansıma ,
TT.: KÜT+ (LE-/LET-/TEDEK)
An.ağl. ***güdürge*** 'tahterevalli' (*DS.VI*, 2215)
< ***küt+(ü)r+ge***

küttedek (zf.) 'Birdenbire ve küt diye ses çıkararak'
< ***küt+te+dek***

kütlü 'Çekirdekli,çiğitli (pamuk)'
< ***küt*** [< OT. **çigit*]+***lü***
An.ağl.: ***kütlü*** (*YKS*, 61)

kütük 'Kalın ağaç gövdesi'
< (YUyg.) ***kütek*** 'tomruk' (*TUL*, 942)
TT.: KÜTÜK+ (LEŞME/LEŞ-)

Tü. > **KbRum.** *kóthukos*

An.ağl.: ***gutük*** (*DS.VI*, 2203)
< ***küt*** 'kesik, kırık' +***(ü)k***
kötey 'büyük sopa' (*DS.VIII*, 2982)
kötelek 'kısa değnek' (2981)
köteyh 'dayak, kötek' (2982)
kötüyh 'kütük, ağaç kütüğü' (2983)
kütmek, kutmek, küteleç, küt-

SanalBaba

meç, kütmük 'ağaç kökü, kütük' (3054)

kütük 'ailenin büyüğü' (3054)

kütük 'deri kazımakta kullanılan ağaç' (3054)

güdük '1.Dam ve çatı için kullanılan uzun ve kalın ağaç' (*DS. VI,* 2213) < ****küt+(ü)k***

~ kütük (Çağ., Osm., Krm.)
kötük (Az.)
kötäk (Uyg.)

Eren (*TDES,* 276) : YOK

Nişanyan (*SS,* 262) : **kütük** ~ ***Fa. kündek*** kalına tahta parçası, kütük → KÜNDE

YANLIŞTIR. Çünkü, Uygur Türkçesindeki **'kütek'** biçimi, Farsça **'kündek'**ten daha uygundur. Hem, **-n-**'yi açıklamak gerekir. Şive ve ağızlarda da ***kündek*** biçiminin bulunmaması dikkat çekicidir.

kütür kütür 'Elma, ayva, karpuz gimeyvelerin kesilir ya da yenilirken çıkan ses'

< ***küt*** 'yansıma'***+(ü)r***

TT.: KÜTÜR+ (DE-/DEME/ DET-/ +kütür/ TÜ)

An.ağl.: ***kütürdek*** 'gevrek' (*DS. VIII, 3055*) < *küt* 'yansıma'*+ür+ de-k*

Eren (*TDES,* 276): YOK

küy-[(hlk.) 'Ateş yanmak, alevlenmek'

< ET., OT (DLT) ***küy-, kün-*** ay.

= Çuv. *kĕv-ĕś-*

küzgü, küzkü (hlk.) 'Ayna'

< ET. ***köz+gü***

NOT: Eren (*TDES,* 276): **küs-** ile **küzegi** arasındaki maddeler YOK.

SanalBaba

-L-

+la <+*lag* 'Addan ad türeten ek' : ***kışla, yayla, kumla, tuzla*** vb.

+lA (< *ile*) 'Vasıta durumu eki'

bk. Z.Korkmaz, ***Ek kalıplaşması Olayları,*** § 22-23.

EAT'nde '1.İken ; 2. +leyin'
açla 'aç iken' ; ***ayıkla*** 'ayık iken' ; ***tünle*** , 'gece-leyin'

+lA- 'Addan fiil yapan ek'
baş+la-, taş+la-, kış+la-, yaz+la-, ütü+le-, ün+le- vb.

Fazla bilgi ve örnekler için bk. Z.Korkmaz, ***TTG***, § 182.

Ayrıca bk. H. Zülfikar, *TD* 633, s. 226: ***-lanmak, -landırmak, -laşmak, -laştırmak, -latmak*** biçimlerinde *fiil yapan ek*le çatı eki kalıplaşmıştır. Bu durum sözcüğün yabancı dildeki anlamı ile ilgili olduğu gibi yapılan yeni fiilin çatıya dayalı işlevi ile de ilgilidir: ***çet+leş-, alo+laş-, faks+laş-*** [*telefonla-* yok], ***ceseretlen-/+lendir-*** [*cesaretle-* yok], ***arz et-*** [*arzla-* yok], ***kurtlan-*** [*kurtla-* yok]

laçın 'Bir tür şahin'
=OT. ***laçın*** 'şahin; yiğit adam' (DLT) < ****läçın***
< ****ala*** 'yüksek, ulu, büyük'
+ OT. ***çın*** 'doğru'
An.ağl.: ***laçın, laçin*** (*DS.IX*, 3057)

Fakat; ***laçın*** 'çıkılması güç kayalık yer' (-Kr./*DS.IX*, 3057)

~ läçın (Trkm.)
laçın (Sag., Şor., Az., TatK.)
laçin (Uyg.)
låçin (Özb.)
laşın (Nog., KKlp., Kzk.)
ılasın (Kzk.)
ılaçın (Hak.)
ılāçın (Kırg.)
ılyaçin (Blk.)
alasın (Bşk.)
ålasın (Bşk.)
laçam: laçăm kayăk 'doğan' (Çuv.)

NOT: Türkçede ön seste ünlü düşmesi için bk. (V. Türk, 'Türkçede ön seste ünlü düşmesi örnekleri', *TDAY-Belleten* 2001/I-2, Ankara, 2003, s. 223-232.: a.1. *'A' ünlüsünün düşmesi*:
laçın/laşın < *alaçın*
lakırdı < *alakırdı* 'söz'
laŋ<*ılaŋ*<*alaŋ* 'aksilik, uğursuzluk'
laşık < *alaşuk* < *alacuk* 'çadır'

= *karsığa* (Bşk.)
karşığa (Kzk.)
karçığa (TatK.)

Tü.> **Moğ.** (*KWb.*272) *naçin* (Pelliot; Eren:*TDES* 277)
Tü. > **Rus.** *lačuga* (Eren)

Doerfer (*CAJ* 17:7): < Hiung-nuca veya Avarcadan kalma bir alıntı.
Clauson (*ED* 763 b): < Toharca
Pelliot (*Notes* 159.s.1.not): < ?

NOT: Anadolu ağızlarında pek çok hayvan adı ***ALA*** ile yapılmıştır: **ALA+** (***abak; arga; baba*** 'akbaba'; ***alābahta*** 'üveyik'; ***balık; baş; ğarga; çavuş*** 'ibibik kuşu'; ***+fsa;+rga*** 'alaca karga'; ***ger*** 'kır renkli keçi'; ***guzu*** 'kirpi'; ***güdük*** 'bir tür köpek'; ***ğeçi; gabak/kabak/takaç/takalak; kese*** 'alaca karga'.vb. (*DS.IX*, 167-207)

+lak 'Küçültme eki'
torlak ~ toralak 'genç, toy', ***dazlak, çıplak*** ..vb.

+lAk 'Hayvan yavrularına verilen adların yapılarında kullanılan ek'
< ****+lA-k***
taylak ~ daylak 'ay veya deve yavrusu'; ***oğlak*** 'keçi yavrusu'
bozlak 'deve yavrusu'

lakırdı '1. Söz; boş söz'
< ***alakır-*** 'bağırmak, haykırmak', ***alakırış-*** 'bağrışmak' (*EDPT*) (> **** alakırtı > lakırtı > lakırdı***) (G. Karaağaç)
An.ağl.: ***langırdak*** '1.çok ve

SanalBaba

bağırarak konuşan; 2. gür sesli' (*DS.IX*, 3063) < ***alakır-da-k***

langırda- '1.Gevezelik etmek; 2.bağırarak konuşmak' (*gös.yer.*)

langırtı 'büyük çanın çıkardığı ses'; 'anlamsız ve can sıkıcı söz' (*DS.IX*, 3063)

Tü. > **KbRum.** *lakhirdín*

~ laggırtı (Az.) [< ***alakırdı***

Eren (*TDES* 278): < Tü. ***lakır-*** 'schwatzen' kökünden geldiği anlaşılıyor (Dimitriev: *DAN* 1926, 117-120)

N.K.Dimitriev, 'Etimologiya slova **lakırdı'**, ***Stroy Tyurkskih Yazıkov***, Moskva 1962, s. 55-58.

G.Karaağaç, ***Dil, Tarih ve İnsan***, Ankara 2003, 192 S. Akçağ yay. (**lakırdı**, s.92-94)

Nişanyan (*SS*, 264): **lakırdı** < *lakırdamak* lak lak sesi çıkkarmak (XIV) → LAK

YANLIŞTIR. Çünkü, **lak², lak lak** = ***onomatope***dir ama ***lakırdı***'daki "*lak*" ile ilgisi yoktur. Bk. yukarı.

+lAmA (< ***+lA-mA***) 'Addan ad yapan ek'

göz+leme, haşlama, tuzlama, bazlama vb.

lan (argo) '(Hakaret olarak) ulan !' < ***lan (~len) < ulan < oğlan***

< *oğul+an*

An.ağl.: ***lan, lā, lay, layn, le, len, ley, lo, loğ, looğ*** (*DS.IX*, 3062)

+lAn- (< ***+lA-n-*** 'dönüşlülük eki') 'Addan fiil yapan ek'

evlen-, kurtlan-, nazlan-, küllen- vb.

+lAr 'Çokluk eki'

< *+la+r*

Bk. N. Poppe, 'Plural Suffixes in the Altaic Languages', *UAJb* XXIV, s. 73.

+lAş- (<***+lA-ş-***) 'Addan fiil yapan ek'

katılaş- < ḳat-ıġ+la-ş-

güzelleş- < güzel+le-ş- vb.

+lA-ş- (< ***+lA-ş-*** 'İşteşlik eki')

destekleşe < destek+le-ş-e

yardımlaşa < yardım+la-ş-a

+lAyIn 'Zaman zarfı yapan ek'

1) < ***+lA-y-In*** (Banguoğlu, Ergin)

2) < Zarf-fiil kaynaşması. (Korkmaz: ***TTG***, s.48)

sabahleyin, öğleyin < öğleleyin, akşamleyin, yatsılayın

Ş.Tekin (***İştikakçının Köşesi***, s.242): **+leyin** < ? < Uyg. **+lügün**

Ş.Tekin, 'Türkçede Bazı Çekim Eklerinn Tarihi Üzerine Düşünceler ve ***+leyin*** Eki Hakkında', ***İştikakçinin Köşesi***, s.228-245.(**+leyin:** s. 239-245)

Tarama Sözlüğü VII. EKLER: Ankara, 1974, s.177 vd.:

+layın/+leyin < ET'de yok.

Bugün yalnız zaman zarfı yapan **+lAyIn**, bu şekliyle ilk defa ortaya çıktığı EAT'nde bir de ***zarf tümleci*** yapar. Bu nedir? Bugün vurgu almamasından başka iki heceli oluşu da dikkatimizi çekiyor: ***akar su+layın*** 'akar su gibi';

yağmur+layın 'yağmur gibi'

didügün+leyin 'dediğim gibi'

didük+ler+i+n+leyin 'dedikleri gibi'

yit-düg+I+n+leyin 'yetişir yetişmez'

namaz kılduz+layın 'namaz kılınca'

iki+leyin 'ikinci defa olarak'

lazut 'Mısır'

< *Laz + ot+u*

An.ağl.: ***lazut, lazıt, lazot, lazotu, lazud*** 'mısır' (*DS.IX*, 3069)

lağız, lağoz, lağuz, lavus, lavust, lavuz 'mısır, mısır unu' (3058)

Tü. > **Kürt.** *lazut* (Eren); **Erm.** *lazut*; **Laz.** *lazuti* (*LTS*, 194); **Migrel** : *laz∂ti.*

Nişanyan (*SS*, 266): YOK

Eren (*TDES*, 280): 'Dankoff (*ALT E* 63) Ermenice **lazut** 'corn' biçimiyle birleştirmiş, Lazca **lazudi** ve Mingrelce **lezəti** karşılıklarını da vermiştir.' der, fakat kendi görüşünü belirtmez.

Görüldüğü üzere, sözcük iki kök ve bir ekten oluşmaktadır: < **Laz** 'Bir Kafkas kavminin adı olup, bir bölümü Doğu Karadeniz bölgesinde yaşamaktadır' + Tü. **ot** + Tü. **+u** 'ek'

Ermenice, Lazca ve Mingrelceye de Türkçeden geçmiştir. Niye mi? Tü **OT** > Lazca: **ut** ~ Mingrelce: **ət** ; Türkçe **+U** "ek" da > Lazca ve Mingrelce: **+i** olmuştur da ondan!

+lI (< ET. ***+lIġ***) 'Addan ad yapan ek'

tat+lı, etli, sulu, sütlü..vb.

SanalBaba

loş < ***yoş*** '1. Loş, alaca karanlık; 2. Osm. **yoş** (göz için) 'kamaşmak' (*EDPT*) > TT. **loş**.

(Bu örnekte, '**y**' yarı ünsüzünün beklenmedik bir gelişme göstererek yerini daha da sağlamlaştırarak sızıcı bir ünsüz, yani bir tam tam ünsüz hâlina geldiği görülür.' (G.Karaağaç, s. 94-94)

+lük 'Addan ad yapan ek'

Tü.> **Laz.**+*luği* (*Turkluği*=Türklük) (*LTS*, 323)

SanalBaba

-M-

+m+ 'Pekiştirme ünsüzü'
gö-**m**-gök < *köm-kök*
ye-**m**-yeşil < *ya-m-yaşıl*
bo-**m**-boz

-mA 'Her fiile gelebilen işlek bir ad-fiil eki' < ET. ***-ma***
yap-ma, et-me, süz-me, göm-e, oku-ma, ak-(ı)t-ma ...vb.

-ma 'Fiilden sıfat yapan ek'
aşılama ~ aşlama vb.
basdırma > pastırma
doldurma
dondurma
haşlama

-mA- 'Olumsuzluk eki'
yap-ma-mak, gör-me-mek, bil-me-mek ... vb.

Bu konu için bk.:
W.Bang, 'Das negative Verbum der Türksprachen', *SBAW* XVII (Berlin, 1923): s. 114-131. [bk. s. 116]
T.Tekin, 'On the Origin of Turkic Negative Suffix (***-mA-***)', *AOH* 43 (1989) 1: 81-86.
Ş.Tekin'e göre : **ma** < Toharca olumsuzluk edatı (> Tü.'ye KT ve Uyg.'dan çok önceki dönemlerde girmiş olmalıdır. ***Maitrisimit*** adlı eser Toharcadan Uyg.Tü.'ne tercüme edildiği zaman artık **-ma-** olumsuzluk eki çoktan Türkçenin malı olmuştur.

-ma- 'Güçlendirme yapan ek'
dar**ma**dağan (/ğın) [/r/ tezat ünsüzüdür]
dar**ma**dolaşık
kar**ma**karışık
dar**ma**duman

-mAcA (< ***-mA*** 'fiilden ad türetme eki' + ***cA*** 'addan ad türetme eki') 'fiilden ad türeten birleşik bir ek'
bulmaca, bilmece, koşmaca, aldatmaca .. vb.

-mAcA 'Fiilden tarz zarfları yapan ek' : ***aşırtmaca*** ...vb.

+maç¹ 'Ad kökünden ad yapan ek'
til (> dil)+maç
sığırtmaç < sığır[t]+maç

+maç² 'Fiilden yemek ve yiyecek adları yapan ek': ***bazlamaç*** < ***bazlama aş*** (krş. **bazlambaç**)

-maç 'Fiil köklerinden yemek adları türeten ek'
tut-maç, oğ-maç, bula-maç vb.

I) Korkmaz (*TTG*, § 138) : < **-mAcA**
Banguoğlu (*TG*, § 234) : < **-me** « sıfat eki » + **-eç** « küçültme eki »
II) < **mA+aş** : ***bulamaç < bulama aş, sütlaç < süt+lü aş, güveç < göveç < köve, < kömeç < kömme aş***

-maç eki ile ilgili olarak bk.
A.B.Ercilasun, '-maç/-meç eki üzerine', TDED XXI, s.83-88.
E.Özdemir, '-maç, -meç eki', ***TD*** XXIV/ 239, s.392-393.
Z.Korkmaz, ***Türkiye Türkçesi Grameri***, § 138, 138.1, 138.2.

-mAç, bk. ***–AmAç***

-mAdI(n) 'Zarf-fiil eki'
<*-m*e-ti+n : *kel-me-ti+n* 'gelmedi'; *almatın* 'almadı'; *udımatı* 'uyumadı'

[< **{-mAtI(n)}** < **{-m}** ****e-*** 'Altayca olumsuzluk fiili'+**-ti(n)**]
NOT : ET. -°**p**'nin olumsuzu : **-ma-ti**'dir. [*-ma-y-ıp* değil]
* *Yi-y-ip iç-meden* [< *-me-ti+n*] *gitti.*
* *Su iç-meden yapamaz.*

Korkmaz (*TTG*, s.1011, n.460): <**-ma** 'olumsuzluk eki' + **-d-** 'koruyucu ünsüz' + **-ın** 'zarf-fiil eki'.
N.Yüce: < **-ma+dan** (bk. Korkmaz, ***a.g.e.***, s.66, § 231)

Ş. Tekin (***Tarih ve Toplum***, C. 13, No.74, Şubat 1990, s.17*81): **-MA-** 'olumsuzluk eki' ve
-MATİ- < Toharca
-MA- < Toharca **ma**
-MATİ- (bazan : **-mati+n**) < Tohar. **ma te** 'yoksa, -medikçe'

T. Tekin (*Mak.II*, 616): Bu görüşü kabul etmez.

-mAdIk (< ***-*ma-tı ok***) 'Pekiştirme edatı': ***umul-madık*** zafer, ***görül-medik*** işler, ***beklen-medik*** ziyaret ...vb.

-mAk 'Ad-fiil eki'
~ -mak (Trkm., Uyg.)
-mag (Az.)

SanalBaba

-ıv (Bşk.)
-uv (Kzk.)
-ū (Kırg.)
-u (TatK.)

-mAklA (< ***-mAk ile***) 'Zarf-fiil eki'

-mAksIzIn (< ***-mAk*** 'fiil eki'+***sIz*** 'yokluk eki' + ***In*** 'vasıta durumu eki'

-mAl 'Fiildeki oluş ve kılışa sahip olma niteliğini veren bir sıfat eki' (Korkmaz:*TTG*, s.97) < Moğ. (Ramstedt:*KWb*. 317 b; Clauson: *Studies*, 203) ***sağmal*** < Moğ. ***sağamal***

~ Doğu Türkçesi: **-mal/-mel**: ***kiriş-mel*** 'zorlayan, parazit', ***tunmal*** 'tanınan, ünlü', ***tüş-(i)-mel*** 'bakan, vezir';Kzk. ***paşa-mal*** 'korku, kaygı' (Räsänen: *Mat. Morph*. 135): **-mA+l**

Kırg.: -mal/-möl : ***bıçmal, sınamal, okumal, tanımal, ulamal, bütömöl, kösömöl.***

-mAlA- (<***mA+lA***-) 'Fiilden fiil yapan ek' :***tırmala-, sarmala-, sürmele-*** ...vb.

malak 'Manda yavrusu'
< ***bala*** 'çocuk' +***k*** 'küçültme eki'

An.ağl. : ***malak, malah*** '1.buzağı ; 2. manda yavrusu ; 3. tavşan yavrusu ; 4. ayı yavrusu' (*DS.IX*, 3108)

Ağızlarda 9 farklı anlamı daha vardır.

balak, balağ, balah, ballak

'1.manda yavrusu, malak;2. tavşan yavrusu ; 3. ayı yavrusu ; 4. kedi yavrusu' (*DS.II*, 498)

~ mamalak '1. topoz yavrusu ; 2. ayı yavrusu' < ****ma+mala+k*** (Kırg.)

-mAlI (<***-mA*** 'fiilden ad türetme eki' + ***lI*** [< lığ] 'sıfat eki'

-mAn¹ 'Fiilden ad yapma eki'
tuman < *tu-man*
DLT: ***örtmen*** 'dam, satıh' < *örtmen*
sıkman 'üzüm sıkma zamanı' < *sık-man*
ketmen 'yeri kazmak için kullanılan aygıt' <****ket-*** 'gedik açmak' < ****kĕt-***

+mAn² 'Bazı sıfatları kuvvetlendiren ek'
koca+man
ev+ci+men
küçü+men < küçük+men

mantar 'Emeçleri bir gövde ve bunun üstünde bir şapka biçiminde gelişmiş, ilkel bitkilerin genel adı'
= OT. ***mandar*** 'ağaçlara sarılan bitki, sarmaşık' (DLT)
An.ağl.: ***mantar*** '1. hayvanların burunlarının ucundaki tüysüz yer; 2. çürük' (*DS.IX*, 3125)

Eren (*TDES*, 287): < ***R.*** **manitári**
Nişanyan (*SS*, 280): ***Yun.*** **manitári**
TS.II, 987: < ***Yun.*** **manitari**
***
NOT: Yunanca '*manitari*' ile DLT'te geçen '*mandar*' sözcükleri arasında fonetik farklılıklar var. Yunancasında **-i-** ve **-i** fazla. DLT'tekinde **-d- > -t-** olmuş ki bu fonetik olay Türkçe için uygun.

DLT'teki '*sarmaşık*' anlamı bizi yanıltmış olmalıdır. Fakat, ağaçların üzerinde de ***mantar*** yetiştiğini, Türklerin bundan ***kav*** yaparak, *çakmak taşı* ile ateş yaktıklarını da unutmamak gerekir.

DLT'teki **mandar** biçimini dikkate almalıyız. Eren ve Nişanyan DLT'teki yazılışı gözden kaçırmışlar.

mantı 'İçine kıyma konularak bohça biçiminde dürülmüş hamur parçalarıyla yapılan yemek'
= Moğ. ***mantu*** ; Kalm. ***mantū***; Mgr. ***mänt'u***.
< Çin-Kore.

TS.II, s. 989: < Tü.

An.ağl.: ***mantı, mantır*** '1.kasımpatı; 2. şebboy'; ***mantı*** 'yaprak sarması'; ***mantı, mantu, mıntı*** 'sapsız bıçak, çakı; bıçak ve çakının demir kısmı' (*DS.IX*, 3125)

~ mant (Sart., TatK.)
mantı (SUyg.)
manti (Özb.)
manta (SUyg.)

SanalBaba

mantu (Yuyg.)
mantū (Kırg.)

maral 'Dişi geyik, meral'
< Moğ. (*KWb.* 257 ; *Kow.III*, 1999 ; *TMEN I*, 360) ***maral***

(> **Rus.** *maral, moral*)

An.ağl. : ***maral*** 'ceylân' (*DS. IX*, 3126) ; ***maralotu*** 'kayalıklarda, dere kıyılarında biten yenilebilen bir tür ot'
~ meral (Krm.)
maral (Çağ./*PdC* 498; *Abuş.* 371)
maral (Az., Trkm., Blk., Nog., KKlp., Kırg., Sart., Türkî)
paral (Şor.)

-mAsIylA (< ***-mA+sI+y+lA*** < ***-ma+sı + ile***)

-mAş (< ***-m*** 'fiilden ad türeten ek'+ ***-A*** 'addan fiil türeten ek'+ ***-ş-*** 'fiilden fiil türeten ek'
sarmaşık < *sar-maş-ık*
karmaşık < *kar-maş-ık*

mayış-['Çok yemekten, sıcaktan veya zevkten gevşemek'
= ***mayış-*** 'tembellikten yere yapışıp kalmak' (DLT)
TT.: MAYIŞ- (MA/IK)
An.ağl.: ***mayışmak, mayışmag*** (*DS.IX*, 3141)

-mAz 'Geniş zaman çekiminin olumsuz3. teklik şahsı': *alır almaz; gelir gelmez* vb.
~ alır almır (Az.)

-mek 'Mastar eki': ***gel-mek, gülmek, ver-mek*** ...vb.
~ -mäk (Az.)
-ıv, -iv (Bşk.)
-üv (Kzk.)
-ü: (Kırg.)
-måk /-màk (Özb.)
-u, -ü (TatK.)
-mek (Trkm.)
-mäk (Uyg.)

-mel 'Fiilden ad yapan ek'
göçmel < ***göç-mel***
krş. **-men**: ***göçmen***

mele-['(Koyun veya keçi) bağırmak'
= OT. ***mē*** 'oğlakların ve kuzuların seslerini bildiren bir sözcük' (DLT) + ***le-***
TT. : MELE- (ME/Ş '*iki kuzulu koyun*'/ŞME/LEŞ-)
An.ağl.: ***melemez*** '1.beceriksiz, tembel ; 2. utangsaç' (*DS.IX*, 3155)
Eren (*TDES*, 291) : YOK
Nişanyan (*SS*, 288) : YOK

melengiç 'Çitlenbik'
< ***melen+giç***
Krş. ***melencük*** 'kiraz' (-Tr./ *DS.IX*, 3155)
An.ağl.: ***melengiç, melangeç, melengeç, melengiş, melenküş, mellengéç, mellengiç*** 'çitlembik' (*DS.IX*, 3155)
melen '1. balık sürüsü ; 2.işlenmemiş toprak, kıraç toprak; 3. durgun su' (*DS.IX*, 3155)

Eren (*TDES*, 291) : YOK
Nişanyan (*SS*, 288) : YOK

mengi, mengü (hlk.) 'Bir halk dansı, semah' (*YKS*, 62)
< ET., OT. ***meŋgü*** 'Ebedî, daimî, sonsuz, sozsuzluk' (DLT)

mert (hlk.) 'Çelik çomak oyunundaki çelik'
< ***me[r]t*** (/r/ türemedir. Bk. **met**)

mertek 'Yapıda kullanılan dört köşe veya yuvarlak sırık'
= Eski Kpç. ***mertek*** 'tavan kirişi' OT. ***merdek(g)*** 'ayı yavrusu, domuz yavrusu' (DLT)
< ***me[r]t*** 'çelik çomak oyunundaki çelik'+***(e)k*** 'küçültme eki' [*Sırık ya da kerestelerin ayı ya da domuz gibi kuvvetli olmalarına benzetilerek verilmiş bir ad da olabilir.*]
An.ağl.: ***merdek*** 'kalın kereste' (*DS.IX*, 3166); ***mertek*** 'kestane ağaçlarını yontarak yapılan çit' (*a.g.e.*,3170); ***mertlek*** 'çelik çomak oyunu' (*gös.yer.*)

Tü. > **Erm., Blg., Srp.** (*BER* 3:750)

SanalBaba

Eren (*TDES*, 293): **mertek** < Kökeni karışıktır.
Dankoff (*ALT*, 505): < Erm. **mardak** 'beam'
Nişanyan (*SS*, 292): **mertek** ~ ***Erm. martag*** çatı kirişi, tavanı tutan ana direk
Räsänen (*V*, 335 b): Kökenini belirtmez.
Tietze (*ZBalk* 18:187/193): < Yabancı kökenli olduğunu açıklar, fakat Ermeniceden gelmiş olabileceğini kabul etmez.

met 'Çelik çomak oyununda kullanılan 10-15 cm. uzunluğundaki değnek'
< Tü. ***me*[r]*t* ~ *met*** (*DS.IX*, 3172-3173)
An.ağl.: ***metdeynek*** 'çelikçomak oyunu' (*DS.IX*, 3173; Uşak)

Eren (*TDES*, 294): Dankoff'a göre (*ALT* 514), ***met*** 'bilye, para veya yuvarlak taşla oynamak için kazılan küçük çukur' ve ***mit*** 'çocuk oyunlarında başlangıç yeri' gibi yerel biçimler Ermeniceden alınmıştır: Erm. ***mēt*** 'index os scales; (dial.) starting point in a game' der, **fakat kendi görüşünü belirtmez.**

Dankoff'un görüşü **yanlıştır**. Hem Kpç. Türkçesinde (*Kuzey grubu*), hem de Anadolu ağızlarında (*Batı/Oğuz grubu*) yaşayan bir sözcüğün "kanıtsız" olarak Ermeniceye bağlanmak istenmesi Türkoloji ve Türk kültürü için bilimsel açıdan üzüntü vericidir.
Türk Dili Tarihinin usta adı Eren'in de kendi görüşünü belirtmemesi büyük bir talihsizliktir.

mI/mU 'Bağlaç'
[*Adamın bir kızı var, güzel **mi** güzel, süslü **mü** süslü, paralı **mı** paralı...*]

mırın kırın 'Bir isteği kabul etmeme, nazlanma'
< ***mır*** 'yansıma'+***(ı)n***
kır 'yansıma' +***(ı)n***

H.Eren, 'Mırın kırın etmek', ***TD*** LVI, 1988, s. 25-28.
Eren, bu maddeyi *TDES*'ne almamıştır.

mıhlama 'Soğanlı kıyma veya pastırma üzerine yumurta kırılarak yapılan bir yemek'
< Tü. ***buğu+la-ma***

[> ***buhulama* > *buhlama* > *muhlama* > *mıhlama***]

An.ağl. : ***mıhlama, mıhlıma, mıklama, mihleme, muhlama*** (*DS. IX*, 3180)~ ***mıhla, mıhlı, mıkla, mihla, mikla, mukla***

Tü.> **Laz.** *muxlama* (*LTS*, 230)

Eren (*TDES*, 295): **mıhlama** < ***Ar. muqla*** 'das Weisse des Auges und die Pupille'
Arapça *muqla*'nın Türkçeye *mıhla* olarak geçtiği anlaşılıyor.

Nişanyan (*SS* 296): **mıhlama** eritme peynir yemeği ~ ?
Ar. muqla (göz) ile ilgisi olmadığı açıktır. Belki. ***Erm. mux*** (duman)

NOT: Eren'in yabancı kaynaklara dayanarak vardığı sonuç **yanlıştır.** Çünkü, sözcüğün sonundaki ***+ma*** eki açıklanmamıştır.
Nişanyan'ın Eren'in görüşünü kabul etmeyen açıklaması daha doğrudur. Ancak, sözcük Ermenice *mux* (duman) ile ilgili değildir. Türkiye Türkçesinde **buğu**, ağızlarda ***buğ, boğ, boğu, bū, buhu, bug*** biçimlerinde yaşayan (bk.*DS.II*, 778) sözcük ile yapılan '***buğlama* < buğu+la-ma**' yemek adı ***mıhlama*** için en uygun olanıdır.

+mış ~ +miş '*Altı* ve *yedi* (< yeti) sayılarına *on* yerine getirilen ek' : ***altmış*** < *altı+mış*, ***yetmiş*** < *yeti+miş*.

Bu konu için bk. Clauson: *Studies*, s. 150.

Eren, *TD* 637, s. 28: 'Fakat, ***yemiş***' ***–miş*** ekiyle birleştirilemez.'
NOT: Eren'in birleştirilemez dediği ***yemiş***'teki ***–miş*** ekinin yapısı başkadır: < ***yé:-m+(i)ş***

-mIş 'Anlatılan geçmiş zaman eki'
al-mış, ver-miş, oku-muş, görmüş...vb.
Bu konu için bk. W.Bang: *Turan* 1918, 525.s, 22. not.

-mIşken < ***-mIş i-ken***

miçek (hlk.) 'Sivrisinek'
< * ***mi*** [~ı]***ç*** 'cüce, ufak, küçük'+ ***(e/i)k*** 'küçültme eki'
Krş.: **muçuk**
An.ağl.: ***miçek, micel, milçek*** "Sivrisinek" (*DS.IX*, 3197) ~ ***mıçik*** (*a.g.e.*, 3178)
~ mıçeg, mıçek (Ker.) (*KTS*, 261)

Eren (*TDES*, 295): Dankoff'a göre (*ALT*

SanalBaba

517) Ermeniceden alınmıştır (Erm. *mžex* 'mosquito'). **YANLIŞTIR.** Çünkü, Anadolu ağızlarında kullnanılan **mıcık** 'küçük' ~ **mıçı** 'yaban domuzu yavrusu' ~ **mıçkır** 'cüce' ~ **mıdık** 'cüce, kısa boylu' ~ **midik /micik/miççik/midi/midilik** 'küçük, minik' sözcükleri yanlışın kanıtlarıdır.

miçek, micel, milcel, mıçik adı ile tanınan 'sivrisinek' de aslında bilinen *anofel* türü sivrisinek olayıp, çok küçük fakat ısırdığı zaman deriyi kabartan ve acı veren bir uçucudur. Genellikle geceleri çıkar ve ışığa yönelirler.

Bana göre **mucuk** 'sivrisinek' (*DS.IX*, 3214) adı da yine küçüklük ile ilgilidir: bk. ***muçu*** 'kısa boylu ve şişman kimse' ***+k***

Eren'e göre (*TD*, 1993/2: 15-16), ***mucuk*** biçimi dar bir alanda kullanılan ***miçek***'le birleştirilemez.

Eren'in **miçik** (***micik/ miççik/ miççek/ milçek/micel***) için '*dar bir alan*' dediği bölgeler [-Çr., -Nş., -Dz., -Mr., -Sm., -By., -Erz., Ky., -Ur. ve Kerkük]tür ki bu da oldukça geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır.

minder 'Minder'

< ***min-*** 'binmek' + ***de-r***

[Egorov: *ĚS* 134; Räsänen: *V* 338 b (?); Gülensoy]

Krş.

DLT: ***münderü*** 'ipekle süslenmiş gelin odası'

< ET. ***mün-*** 'binmek'+ ***-der+ü***

~ minder (Krm., Tob., TatK.)

mənder (TatK.) (> Çer. mən*der, mender)*

mendər (TatS.)

minter 'yastık' (Çuv.)

minDɛr (Çuv.) (Räsänen, *V*)

Tü.> **Kürt.** *minder*; **Rum.** *minteri, menteri*; **Blg.** *mindèr*; **Srp.** *mìnder* (Eren:*TDES* 296; Škaljić: *Turc* 464; Skok: *EtRj* 2: 425)

Nişanyan (*SS*, 299): < ?

moymul 'Yırtıcı bir kuş' (~***boymul***)

= OT. ***boymul*** 'boynunda beyazlık olan hayvan, moymul'

< ****boy(un)+ul***

An.ağl.: ***moymul*** 'boynu siyah koyun' (-Or.; -Gr./*DS.II*,746)

~ moymol 'güzel kadın, güzel' (Kırg.) (*KS.II*, 570)

Eren (*TDES*, 297): Türkçede kullanılan *moymul* (< *boymul*) biçiminin *elliptique* bir biçim olduğu açıktır: *boymul toğan* 'boynu ak doğan' > *moymul doğan* > *moymul*.

TS.I: YOK

+(*I/U*)**msA-** (< +(*I/U*)m+sA-) (Korkmaz: *TTG*, s. 120)

azımsa- < *az+ım+sa-*

benimse- < *ben+im+se-*

Ergin (*TG*, § 179): +im+ 'iyelik eki'

Hacıeminoğlu (*YBF*, s.224/11): +Im/+Um 'aracı'

Korkmaz (*TTG*, s.120): 'Bu gelişme bugün için daha kesin bir açıklamaya bağlanabilmiş değildir.'

+(*I/U*)**msI/U** (< +***m+sIġ***) 'Renk adlarından sıfat yapan ek'

akımsı < *ak+ımsı(ġ)*

kızılımsı < *kızıl+ımsı*

morumsu < *mor+umsu*

+(*I/U*)**mtırak** (< +***mtı+rak***) 'Renk adlarından sıfat yapan ek'

mavimtırak < *mavi+mtırak*

morumtırak < *mor+(u)mtırak*

yeşilimtırak < *yeşil+(im)tırak*

muçuk 'Bir tür küçük sinek'

Krş. **miçek**

An.ağl.: ***mucuk*** 'tatarcığa benzer küçük bir sinek' (*YKS*, 63)

~ mıçeg, mıçek (Ker.) (*KrTS*, 261)

+muk 'Bazı sıfatlardan ad yapan ek'

= ET. **+muk**

yasımuk 'darı'

karamuk [**An.ağl.**: ***karamık, karamuh, karanbuk*** (*DS. VIII*, 2650)] 'saçma büyüklüğünde meyveleri olan bir bitki, çalı'

-mUr 'Geçişsiz tek heceli fiillerden adlar türeten ek'

yağmur < *yağ-mur*

kömür < *kö-mür* [< ****köm-mür***]

~ ***-mur*** (TRkm.): oymur 'oyuk'

murç (hlk) '1.Ağaçlardaki yaprak ve çiçek tomurcukları; 2. ağaçların taze yaprakları; 3. ağaçların filizleri' (*DS.IX*, 3221)

< OT.****murç*** 'karabiber' (DLT)

SanalBaba

Eren (*TDES*, 297): YOK
murç 'taşçı kalemi'< ***Erm.*** VAR

murt (hlk.) 'Ağızlarda 8 farklı anlamı var.'
An.ağl.: ***murt*** '1. akarsuların getirdiği birikinti; 2. sıvıların dibine çöken tortu; 3. telve' (*DS. VIII*, 3221) ; ***murt*** 'mersin' (*YKS*, 63)
< ****mur+t***
~ murt 'Küp' adı verilen pişirilmiş topraktan yapılı su biriktirme kabından akıp zamanla biriken ve eskiden yanık tedavisinde kullanılan yeşilimsi tortu' (Ker./*KrTS*, 265)

[*Géttiler yurt koydılar,*
Yarama ***murt*** *koydılar,*
Eski yaram üstüne,
Yéngi barut koydılar.]

müren 'Nehir, ırmak' [TT'nde soy adı]
< Moğ. (*KWb.* 267) ***mören***

TS.II, 1058: YOK
Eren (*TDES*, 298): YOK
Nişanyan (*SS*,313): YOK
müren < ***Fr.murène*** VAR

~ müren (YUyg.)

SanalBaba

-N-

+n¹ 'Yer ve zaman bildiren yapım eki; işlek değildir'
alın < *al+(ı)n*
orun 'yer' < *or+(u)n*
ödün [> ***öğün***] < öd+(ü)n

+n² 'Vâsıta hâli eki. Bugün işlek değildir ; ancak belirli sözcüklere gelir ve *zarf tümleci* yapar'
yazın, kışın, güzün, yayan (< *ya-ya+n*), ***öğlen*** (< *öd+le+n*)
An.ağl. : ***+(I)n*** : ***gelişin*** < *gel-iş+(i)n*, ***alışın*** < *alı-ış+(ı)n*, ***okuyuşun*** < *oku-y-uş+(u)n*, ***kıçın kıçın*** (git-) < *kıç+(ı)n*
EAT: ***acın, ak(h)şamın, anşuzun, ardın ardın, ayağın, azın azın, baharın, birin birin, çoğun, değin, diz boyun, dizin, dönüşün, dünin günin***...vb.

+°n¹ 'Organ adları türeten ek'
alın < *al+(ı)n*

bıkın	***boyun***	***yan***
burun	***erin***	***eğin***
karın	***yağrin*** > *yarın*	
taban	***çikin*** > *çiğin*	

+°n² 'Addan ad yapan ek; çokluk ya da topluluk bildirir'
eren < *er+en*
kızan < *kız+an*
oğlan < *oğul+an*
bodun < *bod+un*

+(I)ŋ/+(A)ŋ 'Ad ve sıfatlardan ilgili olma; akrabalık bildirme ad ve sıfatları türeten ek'
bk. M. Erdal: *OTWF I*, s.160.

+n+¹ 'Yardımcı ünsüz olup, kök-ek birleşmesi sırasında, *yan yana gelen iki ünlü*nün birbiriyle çatışmasını önler. Zamir **-n-**'sinden farklıdır.' , Krş. **-y**
*Büyük baba+**n**+a uğradım.*
[Zamir **-n-**'si: Büyük baba+sı+**n**+a uğradım.]
*Soba+**n**+a odun at.*
[Zamir **-n-**'si: Soba+sı+**n**+a odun at.]

[Zamir **-n-**'sinden farkı, 3. kişi iyelik eki ya da **+ki** âitlik eki üzerine değil, doğrudan ad kökünün üzerine gelmesidir. Zamir **-n-**'sinden sonra mutlaka bir **HÂL EKİ** (+a,+da,+dan vb.) gelir.]

+n+² 'Zamir **n**'si olup, bazı zamirlerle hâl ekleri ve 3. kişi iyelik ve +ki âitlik ekleriyle hâl ekleri (ad çekimi ekleri) arasında bulunur'
o+**n**+*a*
bu+**n**+*da*
şu+**n**+*dan*
baş+***ı***+**n**+*da*+***ki***+**n**+*den*
boy(u)n+***u***+**n**+*da*+ki+**n**+*e*

+n+ 'Türeme ünsüzü'
atla**n**gac
bizle**n**geç
salla**n**gaç

+nA (< +***gInA*** < ET. ***kınya***) 'küçültme eki'
aptalcana < *aptal+ca+na*
düzgüncene
sulucana
güzelcene
ayrıcana ...vb.

narin 'Zarif, ince'
< Moğ. ***narın*** 'dar, ince, mükemmel'
An.ağl.: ***narin*** 'iyi' (*DS.IX*, 3240)
> **Fars.** *nârîn* 'taze, parlak, açık; ince, nazik'
> **Tü.** *nârîn* 'ince, nazenin'
~ Narın (Kırg./yer adı)
Eren (*TDES*, 298) : YOK
Nişanyan (*SS*, 320) : YOK
TS.II, 1072: < Far. ***nârîn***
YANLIŞTIR.

narpız (hlk.) 'Yaban nanesi'
< ET., OT. ***yarpız*** (DLT)
An.ağl.: ***narbız, narbus, narpız, narpis, narpuç, narpuz, nerpiz, nerpüz*** (*DS.IX*, 3240)

narya (hlk.), bk. **nereye**

nasıl 'Ne gibi, ne türlü'
< Tü. ***ne*** +Ar. *as(ı)l*

+°nci (< -°***nç***) 'Asıl sayılardan sıra sayıları türeten addan ad yapım eki'
üçüncü < *üçünç*

SanalBaba

dördüncü < *törtünç*
beşinci < *beşinç*
altıncı < *altınç*
yedinci < *yetinç*
dokuzuncu < *tokkuzunç*
yirminci ~ Kumd. *çigirbezinçi*

Krş. **-°nci** ve **-°nt** ekleri Toharcada sıra sayıları için kullanılır. (*TochEl, I.*, s.161 : ***ikante*** 'yirminci')

+nç 'Addan ad yapan ek'
koru+nç
sevi+nç

ne '(zm.) Hangi şey ; (sıf.) hangi; (sıf. ve zf.) soru yoluyla itiraz anlatır ; (zf.) şaşma veya çokluk bildirir.'
= OT. ***ne*** (DLT) 'soru zamiri'
Uyg. : ***ne, ne üçün, neçe, neçük, negü, neglük*** 'peki niçin, ama neden, hangi sebeple'
neke 'niye, niçin'
TT. : NE+ (CE/Cİ/DEN)
An.ağl. : ***necap, naca, nacap, necep*** 'nasıl, ne biçim'; ***necik*** 'nedir ?' ; ***neçiye, neçeye*** 'kaça' ; ***nedani, nedenni*** 'ne kadar'; ***nedek*** 'ne yapalım?'; ***nedi*** 'niçin'; ***nedimiye*** 'neden dolayı'; ***ne etesen, nedisen*** 'ne yapıyorsun ?' (*DS.IX*, 3243) ; ***ney, neya*** 'ne' (s. 3248) ; ***ney, ne, neyin*** 'falan'; ***neyin*** 'falan' ***neyle*** 'nasıl'; ***neycek*** 'ne yapalım' ; ***neynem, neynim*** 'ne yapayım, istemem'; ***neyne-*** 'ne yapmak, neylemek'; ***meynersin*** 'niçin yaparsın' ; ***neyneyim*** 'neme gerek' ; ***neyni*** 'niçin, neden' ***neyniyeyh*** 'ne yapalım' (s.3249)
~ nä: (Trkm.)
néme 'ne, ne şey, şey' (MA)
némerse (MA)
nérse (MA)

*Kerkük Türkçesinde **(ne)** ile yapılan sözcükler:*
nédesen (Ker.)
nédesey (Tuz.)
nédeğ 'ne edelim' (Ker.)
nédeğın (Ker.)
nédim
nédísen (Ker.)
néynisey (Tel.)
nédisey (Tuz.)
nem < *neyime*
neme
nétsin < *ne etsin*
neye~niye~neçeye~nağartaya 'kaç paraya' ; Tuz. nancaya ~ nağartaya
neyıvızdı < *neyiniz (var) dı(r)*
neynnedıv < *ne eyledin*
néynim < *ne eyleyeyim*
néyniren 'neme gerek'
néynisen 'ne eyleiyorsun?' (*KrTS* 273)

~ çugı 'ne' (Kumd.)
Eren (*TDES*, 299) : YOK

neden 'Sebep'
< ne+den
TT.: NEDEN+(İYLE/Lİ/SE/SEL/SELLİK/SİZ)
An.ağl.: ***nelik*** 'niçin'; ***neluğ eder*** 'neye yarar' (*DS.IX*, 3245)
~ nä üçün (Az.)
niye (Az.)
nigä (Bşk., TatK.)
nege (Kzk., Kırg.)
negä (Özb., TatK.)
ni ösön (Bşk.)
nigä (Bşk., TatK.)
niliktän (Bşk.)
nelikten (Kzk.)
emne üçün (Kırg.)
nimä üçün (TatK.)
nimägä (TatK.)
nimegä (Özb.)
ni öçin (TatK.)
niliktän (TatK.)
nä:me üçi:n (Trkm.)
nemişkä (Uyg.)
nemä üçün (Uyg.)

nä
emnä
nimä **ÜÇÜN**
nemä

SanalBaba

ni **ÖSÖN**

ÖÇİN

näme **ÜÇİ:N**

nedense 'Bilinmeyen, belli olmayan bir sebep dolayısıyla'

< ne+den i-se

An.ağl.: ***niyeyse*** 'nedense' (*DS.IX*, 3253)

~ nädänsä (Az.)
nelikten (Kzk.)
negädir (Özb.)
nimägädir (Özb.)
nä:me üçi:ndir (Trkm.)
nemişkidu (Uyg.)

Eren (*TDES*, 299) : YOK

Nişanyan (*SS* 321) : **ne** = ***ET. ne*** soru zamiri (VIII)
*Eski Türkçe olup ***n*** ile başlayan tek sözcüktür.

ne gerek 'Neye lâzım'

= OT. ***ne kerek*** (DLT)

< ne kergek

An.ağl.: ***negerek, nekerek, nigerek, neğrek*** (*DS.IX*, 3244)

nene (~ **nine**) 'Torunu olan kadın, büyük anne'

< *ne ne 'yansıma'

Tü. > **Ar.** (Ir.) *nine* ; (Mıs.) *nena*; (Sur.) *nāne* (*ALTK*,105-106)

~ nänä (Az.)
çoŋ ene (Kırg.)
mämä (Özb.)
däv äni (TatK.)
ene (Trkm.)
moma (Uyg.)

ne ... ne 'Tekrarlamalı bağlaç'

~ ne ... ne (Kzk., Trkm.)
nä ... nä (Az., Özb., Uyg.)
ni ... ni (Bşk., TatK.)

nerede 'Hangi yerde ?'

< ne+re+de

~ ni:rede (Trkm.)
nädä (Uyg.)
= *harada* (Az.)
kayda (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
kay jerde (Kzk.)
kayerdä (Özb.)
kayyärdä (Uyg.)

nereden 'Hangi yerden?'

< ne+re+den

Tü. > **Ar.** (Sur.) *nereden* (ALTK,105)

~ ni:reden (Trkm.)
nädin (Uyg.)

nereli 'Hangi yerde doğdun ? anlamında'

< ne+re+li

~ ni:reli (Trkm.)
nä yiri (Uyg.)
nemisi (Uyg.)

nereye 'Hangi yere ?'

< ne+re+y+e

An.ağl. : ***narya*** (*DS.IX*, 3240)

~ ni:rä: (Trkm.)
nägä (Uyg.)

nesne 'Belli bir ağırlığı ve hacmi, rengi, maddesi olan her türlü cansız varlık, şey, obje'

< ne erse ne

TT. : NESNE+ (L/LCİ/LCİLİK/LLEŞME/LLEŞ-/LLİK)

Eren (*TDES* (299-300) : YOK

Nişanyan (*SS*, 323) : **nesne** = *nesne/nesene* şey (XIII) = ***ne ise ne*** → NE
NOT : ***ne ise ne*** < ***ne erse ne*** olmalıdır. Çünkü, **i-** fiilinin ET'deki biçimi **er-**'tir.

nevin 'Buğday tanesinin olgunlaşmış içi, özü' [**n**+ ikincil, türeme sestir.]

< [n+] evin

An.ağl.: ***nevinsiz*** 'neşesiz, sevimsiz; geveze' (*DS.IX*, 3248)

TS.II, 1084: YOK
Eren (*TDES*, 299): YOK
Nişanyan (*SS*, 323): YOK

neye ~ niye 'Bir olayın sebebini veya amacını sormak için kullanılır'

< ne [> i]+y+e

neyse '1. Önemi yok, olan oldu; çok şükür; 2. konuyu kapatalım, her ne ise'

< ne ise < * ne erse

SanalBaba

Tü. > **Ar.** (Lib.) *neyse* ; (Mıs.) *naysa* ;(Sur.) *laysa* (*ALTK*, 105)

nice 'Kaç, ne kadar; oldukça çok ;nasıl ; uzun süreden beri'

< OT. ***nece~neçe*** 'ne kadar, kaç' (DLT); Uyg. ***näçä, näçük*** ***(< *näçä ök)***

< ***ne+çe*** 'eşitlik eki'

TT.: NİCE+(LE-/LEME/LEYİ-Cİ/LEYİŞ/LİK)

An.ağl.: ***neje, nije*** (*DS.IX*, 3244)

~ nice (Trkm., Ker.)
necä (Az.)
nece (Ker.) ~ necesen
necesey (Tel., Tuz.)
néyce (Tel.)
nisä (Bşk.)
neşe (Kzk.)
neçe (Kırg.)
bir neçä (Özb.)
birnä:çe (Trkm.)
bir näççä (Uyg.)
niçä (TatK.)
niçaklı (TatK.)
nisaklı (Bşk.)
nisik (Bşk.)
niçik (TatK.)

NE[*Y*]Ç(>c, s, ş)[*Ç*]E(>a, ä, ä:, i) +*SEY/+KLI/+K*

ninday (Bşk.)
nindi (TatK.)
nä:hi:li (Trkm.)
neneŋsi /Trkm.)
= *kalay* (Kzk.)
kanday (Kzk., Kırg.)
kandäy (Özb.)
kandak (Uyg.)

niçin 'Bir olayın amacını, sebebini sormak için kullanılır'

< ne için < *ne üçün

Uyg. ***nä üçün*** (*İKPÖ*, 203)

OT.(DLT) ***neçük*** < *ne üçün*

~ nä üçün (Az.)
ne üşin (Kzk.)
emne üçün (Kırg.)
neçün (Özb., Uyg.)
nime üçün (Özb.)
nä:me üçü:n (Trkm.)
nemä üçün (Uyg.)
ni ösön (Bşk.)
ni öçin (Tat.K.)
nişin, níşín, níşí, nişi (Ker.)
neyçin, niş (Tel.)
nëçí (Tuz.) (*KTS*)

NE(>i)/Nİ(>ä, ä:)ME+ Ü(>ö)Ç(>ş)Ü(>i, ö)N
NEÇİ[*N=ø*]
Nİ(>í, e)[*Y*]Ç(>ş)İ(>í)N
NİŞ(>ç)[*İN=ø*]/NíŞí[*N=ø*]

= *niŋä* (Bşk.)
niliktän (Bşk., Tat.K)
neliktern (Kzk.)
nemişkä (Uyg.)

niye, bk. **neye**

< ne+y+e

~ niyä (Az.)
niŋä (Bşk.)
nege (Kzk.)
negä (Özb.)
nigä (TatK.)

NE(>i)Y(>Ɗ,G)E(>ä)

nogay 'Tüylü köpek; Cengiz Han'ın torununun ve Kırım ile Kafkasya'daki kavimin adı'

< Moğ. (*KWb.* 278) ***noḳai*** 'Hund' .

~ noġay (Krm., Tar., Kzk.)
nook (Yak.)

An.ağl.: ***noğay, nugay*** 'çift atlı arabalara yedek olarak koşulan üçüncü at' (-Çr.; *Merzifon-Ama./*DS.IX*, 3254)

nöker (hlk.) 'Bir erkekle evli iki kadın, ortak' (*DS.IX*, 3255)

< Moğ. (*KWb.* 279) ***nökör*** 'Kamerad'

An.ağl.: ***nöger*** 'erkek arkadaş', ***nögerlik etmek*** 'arkadaşlık, dostluk etmek' (*DS.IX*, 3255); ***löker*** (I) 'gelin olacak kıza arkadaşlarının yaptığı yemekli toplantı' ***löker*** (II) 'önde giden, yol gösteren' (*DS.IX*, 3090)

< Moğ. **nöker** [***n->l-*** değişimi]

Tü. veya Moğ. > *Komşu dillere.*

SanalBaba

~ nöker (Çağ., Suyg., Trkm., SUyg.)
nöger (Kom., Blk.)
nögör (Bşk., Blk., Krç., Kzk.)
nökör (Tel., Kuğ.)

NÖK(>g)E(>ö)R

doğor (Yak.) (Ramstedt: *Lautlehre* 77, 184) < *dögör*

-(I)*ntı** (< ***-(ı)n-* + *-dı) 'Fiilden ad yapan ek'

akıntı < *ak-(ı)ntı*
sıkıntı < *sık-(ı)ntı*

SanalBaba

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ

SanalBaba

Gülensoy, Tuncer

Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü: (tarihi – yaşayan Türk lehçeleri (şiveleri/dilleri), Anadolu ağızları ve Altay dilleri ile karşılaştırmalı): (etimolojik sözlük denemesi) / Tuncer Gülensoy.— Ankara: Türk Dil Kurumu, 2007.

2. c. (595 s.); 24 cm.— (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 911)

Bibliyografya var.
ISBN 978-975-16-1973-0

1. Sözlükler, Türk Dili-Etimoloji I. k.a.

403

SanalBaba

Türk Dil Kurumu Yayınları

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ

-Etimolojik Sözlük Denemesi-

II

(O-Z)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

Ankara, 2007

SanalBaba

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 911

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ
TÜRKÇE SÖZCÜKLERİN
KÖKEN BİLGİSİ SÖZLÜĞÜ
O-Z
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY

*

İnceleyenler:
Prof. Dr. Mustafa CANPOLAT
Prof. Dr. Halil ERSOYLU

*

Kapak Tasarımı:
Hangar Marka İletişimi ve Reklam Hizmetleri

*

Baskı:
Türk Hava Kurumu Basımevi
Tel: (0312) 341 90 60
Belgegeçer: (0312) 384 51 03

*

Birinci Baskı: Ankara, Kasım 2007
Baskı Sayısı: 2000 adet
ISBN: 978-975-16-1973-0
ISBN TAKIM: 978-975-16-1970-9

*

Türk Dil Kurumu Yayınları
Atatürk Bulvarı 217, 06680 Kavaklıdere / Ankara
Telefon: (0312) 428 61 00
Belgegeçer: (0312) 428 52 88
Genel Ağ: http://tdk.org.tr

*

5846 sayılı yasaya göre
eserin tüm yayın, tercüme ve iktibas hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

SanalBaba

2. IX. 1930

Millî his ile dil arasın
daki bağ çok kuvvetlidir.
Dilin millî ve zengin
olması millî hissin in-
kişafında başlıca müessirdir.
Türk dili, dillerin en zengin
lerindendir; yeter ki bu dil,
şuurla işlensin..

Ülkesini, yüksek istik-
lâlini koruyacağını bilen
Türk milleti, dilini de
yabancı diller boyunduru-
ğundan kurtarmalıdır.

Gazi M. Kemal

SanalBaba

-O-

o[1] (ünl.) 'Başına getirildiği cümlenin anlattığı duyguyu belirtir'

o[2] (zm.) 'Tekil 3. kişi zamiri'
~ o (Az., Kzk.)
ul (Bşk., TatK.)
ol (Kzk., Trkm.)
sol (Kzk.)
al (Kırg.)
u (Özb., Uyg.)

O (> U)
[*S*+]**O**(>u, a)**L**

Kerkük Türkçesinde:
odı~odu = odur
oğada~oğata~oğarta~oğartana;
onca~oncana = o kadar
Çar. ***oğaççа***; Er. ***o ğader***;
Kif. ***onca***; Tez. ***Oğaça***
onda = o zaman
onıyçı~oniyçi~oniçi =onun için
onnan = ondan (*KrTS*, 276)

oaz (hlk.), bk. **üvez**

oba '1. Göçebelerin konak yeri; 2. bu konak yerinde konaklayan göçebe halk veya aile'
= OT. ***oba*** (DLT)
< ****ōpa*** 'köy' (T. Tekin)
An.ağl.: ***oba*** '1. yabancı' (*DS.IX*, 2359); '2. beş on evli köy; 3. mağaza; 4. yazın koyunların yatması için ovalarda yapılan çevresi çitle kaplı yer, ağıl; 5. konuk olarak bir yere gitme, gezme' (s. 3259); ***obacı*** 'evde oturmayıp sık sık gezen kimse'; ***obada*** 'komşuluk'
~ ōba (Trkm.)
oba (Nog., Blk., Kzk.)
obā (Şor., Sag.)
obō (Kırg.)
obo (Kırg., Kum., Tel.)
oboğo (Alt.)
ovā (Tuv.)

Ō(>o)**B**(>v)**A**(>o, ō)
+*ĞO*

= Moğ. ***obağa*** 'yığın, taş yığını'

Tü. ***oba*** > **Ar., Fars., Kürt.** *oba~*

obe (*FKT*, 74); *oba koçeran* 'göçebeler obası' (*DAO*, 362)

Eren (*TDES*, 303): 'Kökenini bilmiyoruz.'

obacılık 'Göçebelik'
< ***oba+cı+lık***
~ obaçılığ (Az./ağl., *ADL.II*, 425)

obart-[(hlk.) 'Bir şeyi olduğundan çok göstermek, abartmak'
< ***ob*** 'yansıma'+***ar-t-***
An.ağl.: ***obart-, ofart-, ofurt-, öbert-*** (*DS.IX*, 3260)

obruk '1. İç bükey, konkav; 2. içinde su biriken çukur yer,doğal kuyu'
= OT. ***opri*** 'çukur, dere' (DLT)
~ ***owruğ, oğraġ, oğruġ***

[***obruġ/opri*** 'yarık, vadi' ~ ***oprak*** 'yıpranmış, parçalanmış' < ****opra-*** 'eskimek, yıpranmak' (> **Mac.** *apró* 'ufak, ufacık'; **Rus.** *ovrág* 'dere, vadi' (*TDES*, 303)

< **** hōpur-*** 'oymak, aşındırmak'+ ***-(u)k***

[> ****obur-*** (~ ***opur-***)[< ****op-*** 'kopmak'] + ***-(u)k***]

TT.: OBRUK+(LU)
An.ağl.: ***obrul-, obrula-, oburula-, oyrul-***'yer kaymak' (*DS.IX*, 3260); ***oburuk*** 'köşe, dönemeç' (s. 3261); ***opran*** 'kayan toprak'; ***opruk*** '1. zindan; 2. yokuş; 3. taşlık, kayalık yer; 4. engebeli yer; 5. ovalarda akarsuların içine akıp kayboldukları delikler; 6. volkanik kuyu' (s. 3285); ***opruk*** 'kopmuş kaya parçası'; ***obruk, orbuk, opruk*** 'çöken, kayan toprak; küçük çukur; dağlar ve tepeler arsındaki derin ve büyük çukurlar' (s. 3261)
~ hopruk (Hlç.)
opurul- 'çökmek' (Trkm.)

Eren (*TDES*, 303): < **** obur-*** (~ ****opur-***) + ***-(u)k***
Ayrıca bk. Räsänen (*V*, 358, 508)
Clauson (*ED*, 90)

SanalBaba

obur 'Gereğinden çok yemek yiyen, doymak bilmeyen (kimse)'
< * ***ōpur*** [< **ōp-* ~ *öp-* 'hüpürdeterek içmek'(DLT); yutmak']
< *ōp- + -(u)r
TT.: OBUR+(CA/LAŞ-/LAŞMA//LUK)
An.ağl.: ***obur*** '1. evcil hayvanların geceledikleri çevresi çitsiz ve duvarsız kuytu yer;
2. hortlak'; ***oburlu*** 'boğazına düşkün' (*DS.IX*, 3261)
~ obur (Kırg.)
oburu açık (Özb.)
obır (Nog., Kzk.)
ubır (Bşk., TatK.: 'efsanevî yaratık')
[> **Rus.** *upır'*] (*TDES*, 303)
opkur (Uyg.)
vupăr (Çuv.)

O(>U)B(<P)[*K*]U(>I)R

= Moğ. ***obur*** 'Aussehen, Äussres' (*KWb.*, 292)
= *opkan* (Uyg.)
ġarıngulu (Az.)
tamaksav (Kzk.)
sorğok (Özb.)
yebtoymäs (TatK.)
konmağay (TatK.)
biräп korsak (TatK.)
iyeceŋ (Trkm.)
horan (Trkm.)
boğaz (Uyg.)

Eren (*TDES*, 303): < ***op-*** 'içine çekmek, emmek' + ***-(u)r***
Nişanyan (*SS*, 328): **obur** < ***ET. opmak*** yutmak (XI)
Krş. ÖPMEK

obus ~ obuz (hlk.) 'Su kaynağı; akar sulardan oluşan küçük derecikler'
< *op- ~ ob- 'yutmak'
+-us(z)
(Clauson, *ED* 16-17)

[**An.ağl.**: ***op-*** 'yer altı suları ya da deprem sebebiyle toprak çökmek' (*DS.IX*, 3285)]

ocak 'Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer'
= ET. ***oçak ~ oçık ~ ocuk*** (EUTS, 138); Uyg. ***otçuk, oçuk***; OT. ***oçak*** (DLT)
CC.: ***oçak*** (*KLS*, 143)
< ōcak < *ōçak
[< ōç+ak]

< *ōçuk < *ōtçuk [*ōt* 'ateş']
(T. Tekin, *Mak.I*, 121, 131)
[< *hōtçuk/+çaḳ]

TT.: OCAK+(ÇI/ÇILIK/LI/LIK)

Tü. > **Laz.** *ocaği* 'aile' (*LTS*, 245, 257: *oxoyik'oçi* 'aile')
Zaza. *ocax* 'ocak, aile ocağı' *ocaxê to kor bo* 'ocağın sönsün anlamında bir ilenç sözü' *ocaxkor* '1. çucuğu olmayan, erkek çocuğu olmayan; 2) ocağı batasıca' ~ *ocaxkorı* (*ZTS*, 242); **Kürt.** *ocağ, ocax* 'ocak, aile' (*DAO*,362; *FKT*, 74); *ocağkor* 'nesli tükenen' (*DAO*, 362);
Ar. (Sur.) *ocāk* (*ALTK*, 107); **Zaza.** *vucah* (O. Özer, 121), krş. Çuv. ***vucax***); **Kabartay**: *vanjak* (İ. Doğan, 1999)

An.ağl.: ***ocak, ocah***
1. ateş,
2. eski ve soylu aile,
3. su değirmenlerinde suyun akıtıldığı ve çarkın indirildiği yer,
4. bir yerde toplu olarak bulunan fındık ağaçları

(*DS.IX*, 3262)

Anadolu ağızlarında ocak ile ilgili sözcükler:
ocağ 'aile', bk. **ocak**
ocağı garalmak 'kimsesi kalmamak, bütün yakınları ölmek'
ocağın bata '*evin yıkılsın*! anlamında beddua'

SanalBaba

ocağkör 'çocuğu olmayan'
ocakaşı 'keşkek'
ocakbaşı 'mutfak'
ocakdeliği 'ocağın içindeki raf'
ocakeşeği, ocakeşşe, ocakeşşeği 'sacayağı'
ocakkaşı 'ocağın tabanından 30 cm. kadar yükselen, üstüne kazan, tencere oturtmaya yarayan taş duvar'
ocakkeni 'yangına karşı ocağın önüne yerleştirilen dikdörtgen biçimindeki taş'
ocakkocası 'kışın ocağın arkasına konulan büyük kütük'
ocaklı 'soylu aileden gelen'
ocaklık, ocaağlık 'oda; baca'
ocaktan 'soylu'
ocaktavuğu 'cins tavuk'
ocak yakmak 'evlenmek'

~ ōcak (Trkm.)
oçak (Uyg.)
oçåk (Özb.)
oçok (Kırg., Uyg.)
oçok 'saçayak' (Tel./*TAS*, 75)
oçuk (Uyg.)
ocağ, ocax 'yuva' (Az.)
ocax 'ovsuncu=efsuncu' (Az./ağl., *ADL.II*, 425)
ocaxlama 'tamamiyle, büsbütün' (Az./ağl., *ADL.II*, 425)~ ojaxlama
ojax 'nesil, kuşak' (Az./ağl.)
ojaqqırağı 'ocak kenarında oturmak için minder' (Az./ağl.)
oşak (Kzk.)
otçuk (Uyg.)
uçak (TatK.)
usak (Bkş.)
hü°çak (Hlç.) <**hōçaķ*< **hōtçaķ*
vucax (Çuv.) (>Çer. *ÇLÇ* 123: *βacak, βoçak*)
yuçag 'boy, nesil, aile; küçük yerleşim birimi' (SUyg.)
[**hōçaķ* <**hōtçaķ* 'ocak']
oxoķ [< *üç+ok* 'ateşin üzerinde kazanın devrilmeden durmasını sağlayan üç çubuk'

(Sinan Anadol, 'Yakutistan. Hunların torunları', ***ATLAS***, 136 (Temmuz 2004), s. 51). Yukarıda yapılan etimoloji denemesi ilginçtir.

[***H+/V+/Y+***]**Õ**(>o, ū°, u)**Ç**(>c, ş, s)**A**(> å, o)**K**(>ġ, x)

= *şaŋırak* (Kzk.)
üy (Kzk.) (*TLKS*)
Eren (*TDES*, 304): YOK

Nişanyan (*SS*, 328): **ocak** = ***ET.*** *oçak* ateş yakılan yer (xı) = * *otçak* →OD

Eren (*TDES*, 304): YOK

ocaklı 'Ocağı olan'
< OT. ***oçaklıġ*** (DLT)
ocaklık (hlk.) '1. Oda; 2. baca, bacanın tabanı'
od 'Ateş'
= ET. (Uyg.) ***oot*** ~ ***ōt*** ;
OT. ***ōd*** (DLT:*oďġuç* 'ateşin alevi')
< * ***hōt***
TT.: OD+(SUZ 'ateşsiz')
An.ağl.: ***ȯdla-*** 'yakmak' (*DS.IX*, 3264)
~ ōt (Trkm.)
odır- 'ateş yakmak' (Tel./*TAS*, 75)
oddax 'ütülmüş başaktan çıkan tane; yangın' (Az./ağl., *ADL.II*, 425)
< **od* 'ateş'+*da-x*
uot (Yak.)

Eren (*TDES*, 304): YOK

Nişanyan (*SS*, 328): **od** = ***ET.*** *ot* ateş.
ET. *ot*: OCAK, OD, ODAK, ODUN

oda 'Evin veya herhangi bir yapının oturmak, yatmak, çalışmak gibi işlere ayrılmış bölmesi'
< ET.* ***ōtaġ***
TT.: ODA+(BAŞI/CI/CILIK/LI/LIK)
An.ağl.: ***oda, odaça; odalan-, odaşenliği, odaşık*** 'oda arkadaşı' (*DS.IX*,2364)

SanalBaba

Tü.> **Ar.** (Ir., Sur., Mıs., Lüb.) *oda* (Sur.) *odacī* (*ALTK*, 107); **Zaza.** *oda* '1. anne; 2. oda' (*ZTS*, 242); **Kürt.** *oda* 'çadırın misafir ağırlanan bölümü' (*DAO*, 363) ~ *ode* 'oda' (*FKT*, 75; *KTS*, 264)

~ otaġ (Az.)
otağ (Trkm.)
= *bülmä* (Bşk., TatK.)
bölme (Kzk.)
bölmä (Uy.)
bölmö (Kırg.)
öy (Uyg.)
üy (Özb.)

Eren (*TDES*, 304): YOK
Nişanyan (*SS*, 328): **oda** = ***ET*** ? *odaġ/otaġ* otağ, çadır, oda (XIII)

odacı 'Hizmetli, hademe'
< ET., OT. ***ōtaġ+çı***

Tü. > **KbRum.** *ondas*

odak 'Mihrak, merkez'
< ***ot*** 'ateş'[< **ōt*]+***ak***
TT.: ODAK+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞTIR-/LAYICI)
~ üz,äk (Bşk.)
üzäk (TatK.)
oçak (Uyg.)
oçåk (Özb.)

Eren (*TDES*, 304): YOK
Nişanyan (*SS*, 328): **odak** ***YT*** (1944) mihrak < OD
* '*Merceğin ateş yaktığı nokta*' anlamında
Krş. *mihrak* < Ar. *#ḥrq* (ateş)

odun 'Yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç'
= ET. ***otung*** (*EUTS*, 144); OT. ***otung*** (DLT)
< ***ōtung*** (< *ōt* 'ateş')+***(u)ŋ***
[< ****hōtuŋ***] (T. Tekin)
IM. ***ōdun***
TT.: ODUN+(CU/CULUK/LAŞ-/LAŞMA/LUK/SU)

Krş. ET. ***odun=otun*** 'günahlı, kabahatli, suçlu' (*EUTS*, 138)

~ ōdun (Trkm.)
odun (Az., Alt., Tel.)
oduŋ (Şor., Sag., Koyb., Kaça)
odın (Bar., Tel./*TAS*, 75)
odıŋ (Hak.)
ōdın (Har.)
otun (Kırg., Uyg., Tar.)
otın (Kzk., Nog.)
otin (Özb.)
utın (Bşk., TatK.)
hü°tun (Hlç.)
vut, vută (Çuv.)

[***H***+]**Ō**(>o, u, ū°)**T**(>d)**U**(>ı, i)**N** (< **D**)
= Moğ. ***modu(n)*** 'odun', ***odu(n)*** 'yıldız'; ***oçı(n)*** 'kıvılcım' (Lessing, *MTS*)

M. Erdal (*OTWF*, 156): < ****ot+duŋ*** ve < ****otu-***. Çünkü, **ōtduŋ*'un otun olması fonolojik bakımdan güçtür. ET'deki *otun-* fiilinin Hakasçadaki biçimi *otın-* 'ateş yakmak' 'tır. (T. Tekin, *Mak.II*, 421)
T.Tekin'e göre ikinci biçim doğrudur.

odunluk 'Odun konulan yer'
= OT. ***ōtunglug***
< ****ōt+ung+lug***

ofgä, bk. **öfke**

oflaz (hlk.) '1.İyi, mükemmel; 2. güzel; yakışıklı; 3. gürbüz'
<****ob*** [< ****oβ*** 'küçük, yavru']+***laz*** [< ****+la-z***]

Tü.> **Kürt.** *oflaz* 'sevimli' (*FKT*, 74)
An.ağl.: ***oflaz, oflas, ohlaz*** (*DS. IX*, 3265), Krş. ***oğaççа*** 'iyi, güzel; yakışıklı' (s. 3266)

Nişanyan (*SS*, 329): YOK
Eren (*TDES*, 304): 'Kökünü bilmiyoruz'

oğ-[(~ **ov-**) 'Bir şeyin uzerine bastırarak el gezdirmek'
= ET. (Uyg.) ***uv-*** (***uvşak*** 'ufak') (*EUTS*, 269)
~ OT. ***uw-, uv-, öw-*** (DLT)
< ***uw-***

DLT.: ***uwşat-, uşal-, uşat-, üşet-*** 'ufalatmak'
uwul- 'ufalanmak, ezilmek'
uwun- 'kendi kendine ufalanmak; ~ ***owun-*** 'ovuşturmak', ***uwuş etmek*** 'ufalanmış ekmek', ***uwuş*** 'ufalanmış nesne'

SanalBaba

TT.:OV-(DUR/DURMA/DURT-/DURTMA/MA/MAÇ)

Eren (*TDES*, 304), Nişanyan (*SS*, 329): YOK

~ ovmaġ (Az., Trkm.)
oğ- '1. oymak; 2. ovmak' (Az./ağl., *ADL.II*, 426)
o:ğalamax (Az./ağl., *ADL.II*,426)
oxax 'ovuntu' (Az./ağl., *ADL.II*, 426) < **oğ-*
ıvalau (Bşk., TatK.)
ıvıv (Bşk.)
uu (TatK.)
uvmaştav (Kzk.)
uvatmak (Uyg.)
uvulimak (Uyg.)
uvkalav (Kzk.)
uvkalav (Kzk.)
= *uşalō* (Kırg.)

O(>ı)Ğ(~V)-
-kala-
-maşta-
-uli-

oğala-[(~ **ovala-**) 'Ellerini bir şeye ya da bir şeye sürtmek'
< ET., OT. ***uw-*** (~ ***uv-***)+***-al-a-***
Bk. **oğ-**
TT.: OVALA-(MA/N-/NMA/LAT-/TMA)
~ ovxalamaġ (Az.)
o:ğalamax (Az./ağl.)
ovkalamak (Trkm.)
ıvalau (TatK.)
ıvıv (Bşk.)
ukalämåk (Özb.)
uu (TatK.)
uvkalav (Kzk.)
uvmaştav (Kzk.)
uvulimak (Uyg.)

Eren (*TDES*, 305), Nişanyan, *SS*, 329): YOK

oğlak 'Keçi yavrusu'
= ET. (Uyg.) ***oğlaḳ*** (*EUTS*, 139)
~ OT. ***oğlaḳ*** (DLT), ***oğlaḳ ay*** 'ilk bahar'
Krş. ***oğla+ġu+luḳ*** 'tazelik, yaşlık'
< ****oğla*** 'genç, yiğit'+***k*** 'küçültme eki'// veya: ***oġul+(a)k***
Çağ.: ***oğulaḳ***
CC.: ***oğulaḳ*** (*KLS*, 143)
TT.: OĞLAKÇI (yer adı)
An.ağl.: ***ovalak*** 'oğlak'; ***ovlamak*** 'keçi yavrusu' (*DS.IX*, 3299)
~ ovlak (Trkm.)
oğlak (Şor.)
oğlaġ (Az., Uyg.)
oğlaman 'yeni doğmuş keçi' (Az./ağl., *ADL.II*, 426)
oğulak (Tar.)
ōlak 'çocuk' (Sag.)
olxağ 'oğlak' (Az./ağl., *ADL. II*, 428)
ulak (Nog., Blk., Kırg., Özb., Alt., Tel., Alt.)
ulåk (Özb.)
uulak (Alt.)
ılak (KKlp., Bşk., Kzk.)
lak (Kzk.)

OĞ(>v)[*U*]**LAK**(>ġ)
Ū(~**U**< O)[*Ğ*=ø]**LAK**
I(< O)[*Ğ*=ø]**LAK**
[*OĞ*=ø]**LAK**

Tü.> **Mac.** *olló* 'keçi yavrusu' (Ligeti, *TörK.*)

Eren (*TDES*, 304): < ***oğul+-(a)k***
J. Deny (*Grammaire* 565): < ***oğ-lak***
YANLIŞTIR.
L. Ligeti (**MNy** 29: 275; *AOH* 27:8): **oğ** kökünü Moğolca ***oğuna, oğunu*** 'yaban tekesi', ***oğulca,oğalca*** 'yaban koyunu' biçimlerinin **oğu-, oğa-** kökleriyle birleştirmiştir. (Eren, *TDES*, 304)
Nişanyan (*SS*, 329): **oğlak** = ***ET. oġlak*** [küç.?] yavrucuk, keçi yavrusu (xı) < OĞUL

oğlan 'Erkek çocuk; yetişkin erkek'
= ET.(Uyg.) ***oğlan*** '1.genç adam; 2.oğlan, çocuk' (*EUTS*, 139), ***oğlanġu*** 'çocuk gibi davranılan, nâzik',***oğlaġu*** 'şefkatli, nâzik, zarif'
~ OT. ***oğlan*** 'oğlan, oğul, çocuk-(lar)' ~ ***oġla*** 'genç, yiğit' (DLT)

Ayrıca bk. ***oğlaġu*** 'bolluk içinde büyüyen' ; ***oğlaġu katun*** 'asaletli kadın'; ***oğlansıġ*** 'ço-

SanalBaba

cuk gibi, çocuk huylu' (DLT)

< *oğul+(a)n* // *oğla*

'genç' **+*n***

MA. ***oğlan*** 'çocuk, yavru'
oğul 'çocuk'
oğlağuluk 'yaşlık, tazelik'

TT.: OĞLAN+(CI/CIK/CILIK)

An.ağl.:***oğlanaşı*** 'bir tür zamk'; ***oğlanelması*** 'yabangülü meyve si'; ***oğlanevi***; ***oğlankolu*** 'dönemeç'; ***oğlanlık*** 'bir tür bebek hastalığı, havale';***oğlanotu***; ***oğlanyatağı*** 'döl yatağı' (*DS.IX*, 2368)

Tü. > **KbRum.** *oyláni*

~ oğlan (Az., Trkm., Şor.)
oğlån (Özb.)
ōlan (Şor.)
olgan (Sag.) [*-g->-l-* göçüşmesi ile]
ul (Bşk., TatK.) < *oğul*
ūl (Kırg.) < *oğul*
ulan (Bşk., TatK., Kzk., Nog.)
ūlan (Tel.)
oğul (Az., TatK.,Uyg.)
oğultay (Uyg.) < *oğul*+Moğ. *tay*

OĞ[>ū >u]**LA**(>å)**N**
OLGAN [< *OĞLAN*]

Eren (*TDES*, 304): < ***oğul+(a)n***
Pritsak (*UAJb* 24: 78): < ***oğu-lan***
YANLIŞTIR.
Nişanyan (*SS*, 329): **oğlan** = ***ET.*** *oğlan* [oğul çoğ.] çocuklar (VIII) < OĞUL
* Aslında *oğul* çoğulu iken en geç 14. yy'dan itibaren 'erkek çocuk' anlamında kullanılmıştır.

oğmaç~ ovmaç 'Hamuru ovalayarak yapılmış kırıntılarla pişirilmiş çorba', bk. **omaç**

< OT. *uw-* (~ *uv-, öw-*)

'ufalamak' (DLT)+**-*maç***

[< *-ma aş*]

TT.: OĞMAÇ~OVMAÇ

Eren (*TDES*, 304-305): YOK
Nişanyan (*SS*, 329): YOK

An.ağl.:***oğmaç,oğmaç aşı, oğmaç çorbası, oğma çorbası, oğumeç*** [< *oğ-u-meç* /-u-/ türemedir], ***omaç, ömeç, ovmaç çorbası, öfelemeç*** (*DS.IX*, 2368); ***umaç, uvmaç, umaçlı çorba, umaç çorbası, umak çorbası***; ***uğmaç*** (s.4025, 4036, 4047)

O(>u)**Ğ**(~V)[*U*]**MA**(>e)**Ç**
O(>ö,u)[*Ğ=ø*]**MA**(>e)**Ç**(~k)
OĞMA[*Ç=ø*]

~ oxalamaş 'tuzla ovuşturulmuş yeşillik' (Az./ağl., *ADL.II*, 426)~ ***oxalanc*** ōma 'hamuru sütle yoğrulan ve şeker, safran, türlü baharat dökülen çörek' (Az./ğal.,*ADL.II*, 428)

oğra, bk. **uğra**
An.ağl.:***oğra*** '1. açılan yufkanın yapışmaması için üstüne serpilen un' (*DS.IX*, 3269), krş. **uğra**

oğra-[, bk. **uğra-**

oğrak¹, bk. **uğrak**
= OT. ***oğraġ*** 'uğrama, uğrak' (DLT)

< *oğra-k*

An.ağl.: ***oğrak*** 'istasyon, durak, çok uğranılan yer, uzak yollardaki dinlenme yeri' (*DS.IX*, 3269)~***uğrak*** (s. 4026)

oğrak² (hlk.) 'Nedeni bilinmeyip cinlerin çarptığına inanılan hastalık'

< OT. ***oğra-*** 'uğramak' (DLT)
+*-k*

oğraş (hlk.) 'Savaş'

< *oğraş-* 'uğraşmak' (DLT)

oğru (/***uğru*** 'yanlıştır') 'Hırsız; hırsızlık'
= OT. ***oğrı*** (DLT); ***oğrıla-*** 'çalmak, hırsızlık etmek', ***oğrılık*** 'hırsızlık'; ***oğrulayu*** 'hırsız gibi'
Çağ.: ***oğri***
CC.: ***oğrı, ogur*** 'hırsız' (*KLS*, 142); ***oğrula*** 'gizlice'; ***ovrun*** 'gizli'

< *oğru*

SanalBaba

TT: YOK → (eski) **uğru**
UĞRU+(LA-/LUK/N 'gizlice')

Tü. > **Kürt.** *oğrı~ oğru* (*DAO*, 364)

An.ağl.: ***oğrı, oğru*** 'hırsız; gizli yapılan iş'; ***oğrıla-, oğrula-*** 'çalmak'; ***oğrun*** 'gizli, saklı'; ***oğrun oğrun*** 'gizli gizli' (*DS. IX*, 3269);***ugri, ugru, uğru, uğrulayıcı*** 'hırsız'; ***uğrula-*** 'çalmak' ~ ***uğurla-***; ***uğrun, ugrun, uğurun, urgun , urğun, ūrun*** 'gizli' (s. 4027-4028)

O(>u)ĞRI(~U > i)

~ oğru (Kırg., Az.)
oğrı (Trkm.)
oğri (Tar.)
oğur (Tar.)
ūr (Tel.)
ōr (Soy.)
ūrı (Bar.)
uru (Kzk.,TatK.)
uor (Yak.)
vərə (Çuv.)
vθrθ (Çuv.)

OĞ(~Ġ)RU(~İ)
U(< O)[*G=ø*]**RU**(~**I**)
Ū[< ***OG***]**RI**
Ū[< **OG**]**R**[*U~I=ø*]
Ō[< ***OG***]**R**[*U~I=ø*]
UO[< *OG*]**R**[*U~I*]

oğrula- (hlk.) 'Çalmak, tırtıklamak'
< ***oğru+la-***
CC.:***oğrula-,oğurla-*** (*KLS*, 142)
An.ağl.: bk. **oğru**
~ oğurla- (Trkm.)
oğurli- (Uyg.)
urla- (Bşk.,Kzk., TatK.)
ūrdō (Kırg.)
= *çal-* (TT., Az.)
çäl- (TatK.)
çil- (Trkm.)

oğrun (hlk.), bk. **oğru**
< OT. ***oğru*** 'hırsız' (DLT)
+*n* 'vasıta hâli eki'
An.ağl.: ***oğrun*** 'gizli, saklı'
oğrun oğrun 'gizli gizli' (*DS. IX*, 3269)

oğsuz (hlk.) 'Yavrusu ölen hayvan'
< OT. ***ök*** 'orta yaşı bulup büyümüş hayvan' (DLT)+***süz***

oğşe-[(hlk.), bk. **okşa-**
< OT. ***ohşa-*** 'okşamak, şakalaşmak' (DLT)

Eren (*TDES*, 304): ***oğru*** ile ***oğşe-*** maddeleri arasındaki sözcükler YOK.

oğul 'Erkek evlât'
= ET. ***oġul*** (*EUTS*, 139)
~ OT. ***oġul*** 'oğul, çocuk' (DLT)
CC.: ***oġul, ovul*** (*KLS*, 142)
< ****oġ-*** [~ ***yoġ-***]'yoğunlaşmak'+**-°l** 'fiilden ad yapan ek'

Krş.ET. ***yoġun, yoġunat-*** 'yoğunlaştırmak', ***yoġur-, yoġurkan*** 'yorgan' (*EUTS*, 301)
OT. ***yoġdu, yoġru, yoġrul-, yoġrum, yoġruş-, yoġruy ~ yoġdu, yoġru, yuġdu, cuġdu*** (DLT)

TT.: OĞUL+(CUK/DURUK 'döl yatağı'/LAN-/LUK/ otu)
~ oğul 'evlâd' (Az./ağl., *ADL.II*, 426)

Tü. > **Kürt.** *oğıl* '(çağırmada) Oğul!' (*DAO*, 364)

An.ağl.:***oğulbalı, oğuldak*** 'tahılın sonradan verdiği başak', ***oğulduruk, oğullluk*** 'üvey oğul', ***oğulsak*** (~ ***oğursak, oğulsuz, oğursuz***) 'süt veren koyun' (*DS. IX*,3270)
~ oğul (Az., Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
oğıl (Özb.)
ōl (Leb.)
ool (Tel.)
oglu (Tuva)
uğul (Kzk.)
ūl (Kırg., Oyr.)
ul (Bşk.,Kzk., TatK.)
uol (Yak.)
ivəl (Çuv.)

SanalBaba

O(>u)ĞU(>ı)L
Ō[< OĞU]L
Ū[< OĞU]L
UO[< OĞU]L

Bang (*Túrán* 1918: 297): < ***oğu-l***
Bang (*Kosm.*2/3: 66): < ***o-ğul*** demiş, fakat (*SPAW* 1923: 114) bu görüşten vaz geçmiştir.
Bernştam (*JaM* 9:95-100): ***oğuz=oğul***
Berştam (*Stroj.* 116): < ***ok*** 'boy'+***kul*** 'kul, köle' = 'boyun kölesi' > ***okkul > oğul*** [***-kk-> -ğ-*** olmuş]
Kononov (*Vladimirtsov Arm.* 175-176): ***oğul*** < ***oğ*** (< ***ög*** 'ana' ~ ok, oğ 'soy, boy')+***l*** 'küçültme eki' [Krş. **siŋ-il** 'kız kardeş']
Németh (*Melich Arm.* 296-297): ***oğul*** < ***oğu-l*** 'ek.'
Eren (*TDES*, 305): < ? [Kendi görüşünü belirtmez.]
Nişanyan (*SS*, 328): ***oğul/oğl-*** = ***ET.*** *oğul* döl, çocuk, yavru, erkek çocuk (viii) ***ET. oğul***: AYOL, OĞLAK, OĞLAN, OĞUL, ULAN
NOT: Nişanyanın verdiği örnek türevlerin kökünde oğul sözcüğü var ama etimolojilerini yapmadığı için işin uzmanı olmayanlara karanlık kalmış. Burada açıklayalım:
AYOL < ***AY+OĞUL***
OĞLAK, bk.**oğlak**
OĞLAN, bk. **oğlan**
ULAN < ***OĞUL+AN*** [***oğul+an > oğlan> ōlan > ulan > lan/len > la/le ~ lo/lö***]

oğulduruk (hlk.), bk. **oğul** (An.ağl.)

oğun¹-[(~ **ovun-**) 'Kendi kendini ovmak'
< ***uvun-, ovun-*** 'ovuşturmak' (DLT)
TT.: OVUN-(MA)
An.ağl.: ***oğun-, ovun-*** 'soluğu kesilmek, tıkanmak' (*DS.IX*, 3270); ***oğun-*** 'hayvan gebe kalmak'

oğun²-[(hlk.) 'Hayvan gebe kalmak'
< OT. ***oğul***+*çuk* 'ana rahmi' (DLT)

oğur¹ (hlk.) 'İneklerin çiftleşmek isteme durumu'
< OT. ***oğur*** 'uğur, bereket, devlet' (DLT) //***oğul***+*çuk* 'ana rahmi'

Tü. > **Kürt.** *oğı, oğur* 'alışmak, birisine ısınmak; bir hayvanın yalnız bir kişiyi tanıması' (*DAO*, 363)

An.ağl.:***oğura gelmek, oğur etmek, oğur yapmak*** 'inek çiftleşmek istemek' (*DS.IX*, 3271); ***oğursak, oğulsak, oğulsuz, oğursuz*** 'süt veren koyun' (s. 3271); ***oğur*** 'sıkıfıkı, dost'

Eren (*TDES*, 305), Nişanyan (*SS*, 329): YOK

oğur (hlk.) 'Uğur; gidilen yön' = OT. ***oğur*** '1. karşılık, ivaz; 2. bir işte imkân ve fırsat'; 3. uğur, bereket, devlet; 4. vakit, zaman' (DLT: *oğur bol-, oğurla-, oğurlan-, oğurluğ bol-, oğurluğ ış, oğurluk*)
< ET., OT. ***oğ*** [< *oḳ]+***ur***
Krş. ***oğursax~ovursax*** 'yavrusu ölmüş sağılabilen hayvan' (Az./ağl., *ADL.II*, 426, 430)

Tü.> **Kürt.** *oğır* 'uğr; kut' (*DAO*, 364: ***Bı oğıre*** = Kutludur; ***Oğır bo*** = Uğur(lar) olsun!');
NOT: ***bo*** < ET. ***bol-*** [-/l/ düşmüş.]; *oxıro heyrên* 'hayırlı yolculuklar; uğurlu' (s.243-244)

Zaza. *oxır* 'uğur: *oxır bo* = uğurlar olsun' (*ZTS*, 243);

Rum. *ogur* (*TE*. 182);
KbRum. *oğuri, yóri* 'uğur'; *oğurlis* 'uğurlu'; *oğursizis, ğursuzis, vursuzis, yursózis* 'uğursuz'; *vursuzlikkin* 'uğursuzluk'

oğuştur-[(~**ovuştur-**) '1. Bir şeyi bastırarak başka bir şey üzerinden geçirmek; 2. (el için) birbirine sürtmek'
< OT. ***uv-***[~ ***uw- ,öw***]
+***-(u)ş-tur-***
TT.: OVUŞTUR-(MA)
Eren (*TDES*, 305), Nişanyan (*SS*, 329): YOK

oğuz (hlk.) '1. Cana yakın olmayan,

SanalBaba

sevgi ve ilgi çekmeyen (kimse); 2. anlayışı kıt olan; 3. uslu' (*DS.IX*, 3272)
= ET. ***oğuz*** 'ilk süt, ağız' (*EUTS*, 140)
< *?uḳ/ogh* [oku: **oḳ**] + °**z** 'çokluk eki' = oklar; halk'
Krş. OT. ***oğur*** 'uğur, bereket, devlet' (DLT) [***-r*** ~ ***-z*** değişimi düşünülebilir.] < ?* ***uk/ogh*** +°***R*** (Volga Blg. çokluk eki)

Eren (*TDES*, 305), Nişanyan (*SS*, 329):YOK

oğürga (hlk.), bk. **kaburga**
< *kaburga*

[k- = ø
-a- > -o-
-b- > -ğ-
-u- > -ü- olmuş]

oğuz (hlk.), bk. **öküz**
< ET., OT. ***öküz*** (*EUTS.*, DLT) [ö- > o-; -k- > -ğ- olmuş]
oh (ünl.) 'Sevinç, beğenme, hayranlık, rahatlama gibi çeşitli duyguları belirtir'
< ***ōh*** ! 'yansıma'
oha (ünl.) 'Büyük baş hayvanları durdurmak için kullanılan seslenme'
< *ōh+a*! 'yansıma'
An.ağl.: ***oha, oğha, ohah, oho*** (*DS.IX*, 3272)
ohır (Zaza) → **uğur**
ohır bo (Zaza) 'Uğurlar olsun' → **uğur [bo** < ET. **bol-]**
ok 'Yayla atılan, ucunda sivri demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk'
< ET. ***oḳ*** (*EUTS.*, DLT: *oḳ +çı; oḳluġ kirpi; oḳluḳ; oḳta-; oḳtaş-*)
CC.: ***oh*** (*KLS*, 143)
TT.: OK+(ÇU/ ÇULUK/ LA-/ LUK/LU kirpi)
An.ağl.:***ohlav***<*ok+lava*; ***ohlavı*** < *ok+lava*; ***ok*** 'oklava' (*DS.IX*, 3273-3274)
~ ok (Kzk., Kırg.,Özb.,Trkm., Uyg., Tel.)
uk (Bşk., TatK.)
ox (Az., Yak.)
ux (Hak.)

O(> u)K (>x)

= Moğ. (*KWb.*, 284) ***oki*** 'Spitze'
= Ma. (Räsänen, *V* 359) ***oki joro*** 'Pfeil mit dicker hölzerner Spitze'

Eren (*TDES*, 305):YOK

ok-[(hlk.) 'kurtulmak'
< **ok* 'ok' adından fiil.
okçu '1.Ok yapan veya satan kimse; 2. okçuluk sporunu yapan kimse'
= OT. ***okçı*** (DLT)
< *oḳ+çı*
oklava 'Hamur açmakta kullanılan silindir biçiminde uzunca değnek'
< *ok+la-ġu* [< ET. *–(A)ġu*]

Tü. > **Kürt.** *ohlavu, ohlav, olhoy* (*DAO*, 365)

An.ağl.:***okla, ohla, ohlağ, ohlağı, ohlav, ohlavı, ohlavi, oklaa, oklaaç, oklaç, oklageç, oklağ, oklağa, oklağaç, oklahaç, oklangı, oklav, oklavaç, oklavi, oklavū, oklō*** (*DS.IX*, 3274)

OK(>h)+*LA*
+*LA*-[V= ø]*A*
+*LA*-[V=ø]*A*+*Ç*
+*LA*-[VA=ø]+*Ç*
+*LA-G*[<v]*E*[<A]+*Ç*
+*LA-Ğ(>v)* [A=ø]
+*LA-Ğ*[< v]*A(>ı, i)*
+*LA-Ğ(>h, v)AÇ*
+*LA-N-GI*
+*LA-V* [A=ø]
+*LA-Vİ(>ū)* [< A]
+*LŌ* [< AVA]

~ oklav (Trkm.)
oxlav 'sivri' (Az./ağl., *ADL. II*, 426)~ ***oxluğ~oxlov***
olxay 'oklava' (Az./ağl., *ADL.II*, 428)~ ***olxovdaşı*** 'merdena'
oklåv (Özb.)

SanalBaba

oktav (Kzk.)
okto (KKırg.)
oxlov, oxlağ (Az.)
uklav (Bşk.,TatK.)

O(>u)K(>x)+L(>t)A(>å, o)-V/-G

= *übölük* (Kırg.)
sekıläk (Uyg.)
noğuç/nokuç (Uyg.)

Eren (*TDES*, 303): YOK
Nişanyan (*SS*, 329): **oklava** = *oklağı/oklağaç* oklava (xvı) < OK
Fa. tīr-i nān (ekmek oku, oklava) karşılığı kullanılmıştır. *-laġa/lava* ekinin anlamı açık değildir.

okleli (hlk.) 'Uçurtma'
< *ok+la+lı*
An.ağl.: ***okleli, okleyli*** (*DS.IX*, 3275)

okluk 'İçine ok konulan ve sırtta taşınan meşinden yapılmış ok kılıfı, sadak'
= OT. ***okluḳ*** (DLT)
< *oḳ+luk*
An.ağl.: ***okluk*** '1. kamış; 2. ucuna kement takılan, sığır vb. hayvanları tutmaya yarayan uzunca değnek; 3. kağnı oku yapmaya yarayan uzun ağaç' (*DS.IX*, 3275)

oklu kirpi 'Uzun dikenleri olan bir tür kirpi'
= OT. ***oḳluḳ kirpi*** (DLT)
< *ok+lu* [< ET., OT. *+luġ*]

Eren (*TDES*, 302): ***oğun-*** ile ***okra*** arasındaki sözcükler YOK.

okra[1] (hlk.) '1.İnsan sırtı; 2. budak'
= OT. ***oġraġ ~ oġruġ ~ owruġ*** 'dağ yamacı, derenin dönemeci'
(DLT) **< *op**
Krş. **obruk**

okra[2] (hlk.) 'Zayıf hayvanların derilerinin altında yaşayan ve hastalanmalarına neden olan bir tür kurt'
< *oḳ* 'ok'+***ra****(+ğa)* 'ok gibi ince kıl kurdu'
An.ağl.: ***okra, ohra, okrağa*** (*DS. IX*, 3275)

okra-[(hlk.) '1. Bir şeye karşı çok istek duymak, gönülden sevmek; 2. yem isteyen at, koyun, keçi vb. hayvanlar bağırmak, kişnemek'
= OT. ***oḳra-*** 'yem zamanında kişnemek, homurdanmak' (DLT)
< *oḳ* 'yansıma'+***ra-*** 'addan fiil yapan ek'

oksa → yoksa

okşa-['1.Sevgi ve şevkat belirtisi olarak elini bir şeyin üzerinde yavaş yavaş gezdirmek veya ona hafifçe vurmak; 2. benzemek, andırmak'
= ET. ***oḳşamak ~ oḳsamak*** 'benzemek'(*EUTS*, 140:*ohşa-, oḳşaġu, oḳşat-, oḳşatıġsız*)
~ OT. ***ohşa-*** 'okşamak, şakalaşmak; benzemek; (at) uyumak' (DLT: *ohşaġ, ohşançıġ, ohşat-*)
CC.: ***okşa-, oşka-, ovşa-*** 'benzemek' (*KLS*, 143: *okşaş-, okşaş, ohşaş, uvşaş* 'benzerlik'; *okşat-* 'alışmak')
< *oġuş* 'oymak, hısım, akraba'+***a-*** 'akrabadan saymak'
MA: ***ohşa-*** 'benzemek', ***ohşaş*** 'benzer'
TT.: OKŞA-(MA/MALIK/N-/N-/TI/T-/YICI/YIŞ)
An.ağl.:***ohşa-, okşa-*** 'benzemek' ***okşa-*** 'okşamak, sevmek'; ***ohşaş, okşak*** 'benzeyiş'; ***ohşat-*** benzetmek' (*DS.IX*, 3273)
~ oxşa- (Az., DoğuTü.)
oḳşa-, oġşa- (Uyg.)

OK(>x, ġ)ŞA-
= *silämåk* (Özb.)
sıypav (Kzk.)
sīpa- (Trkm.)
sīpala- (Trkm.)
sili- (Uyg.)
sılō (Kırg.)
sıyraştıru/sıpırğalau (TatK.)
okşaş 'tıpkı, benzert' (Az.)
oxşaş (TatK., Uyg.)
oxşäş (Özb.)

SanalBaba

opokşoş (Kırg.)
uksas (Bşk.)

O(>u)K(>x)Ş(>s)A(>ä, o)-Ş(>s)

oşka- (Şor.) *[-kş->-şk-* göçüşmesi ile]
oşko- (Tel., Kum.)
öşkö- (Küer.)
= *meŋzeş* (Trkm.)

O(>ö)ŞKA(>o, ö)-

NOT: Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Trkm., Uyg. Türkçelerinde **okşa-** fiili yoktur. (bk. *KTLS*, 566) Fakat, *okşaş, oxşaş, oxşäş, opokşoş, uksas* sözcükleri vardır.

Eren (*TDES*, 306): YOK

oku (hlk.) 'Düğün davetiyesi'
= ET. ***oḳunç*** 'çağrı, davetiye' (*EUTS*, 140) [< **oḳ+u+nç*]
< *ok+ı-ġ*
An.ağl.: ***oku, okuma, okundu, okuntu, okuyuntu*** (*DS.IX*, 3275)

OKU
OKU+*MA*
+*NT(>d)U*
+*Y+UNTU*

oku-['Yazıya geçirilmiş bir metne bakarak seslere çevirmek; öğrenim görmek', (hlk.)'düğün, mevlit gibi yerlere çağırmak'
= ET., OT. ***oḳı-*** 'okumak; çağırmak, davet etmek' (*EUTS*, 140; DLT: *oḳıl-, oḳın-, oḳıt-, oḳıtsa-*)
CC.: ***oku-*** (*KLS*, 144)
< *oḳ* 'ok'+***ı-***'belirtmek, davet etmek, çağırmak, okumak'
TT.:OKU-(MA/MUŞ/MUŞLUK /N-/NAKLI/NTU/NUL-/NUŞ/ R yazar/T-/TMA/TMAN/MANLIK/TUL-/TULMA/TUŞ/YUCU/YUŞ)
~ oku- (Kzk., TatK.)
okū (Kırg.)
okutuş (Uyg.)
oka- (Trkm.)
okı- (Uyg.)
oxu- (Az.)
uku (Kzk., TatK.)

ukı- (Bşk., TatK.)

O(>u)K(>x)I(> u, ū, a)-

= *uŋna-* (Kumd.)
Eren (*TDES*, 306): YOK

NOT: ***OKUL*** adı Fr. ***école*** sözcüğüne benzeterek yapılmıştır.

Ş. Tekin (*İK*, 29): **okı-** (< ***ok+ı-*** 'okun ucuna bir takım işaretler koymak suretiyle haber yollamak'

okucu (hlk.) 'Düğüne çağrı yapan kimse'
< **ok+u* 'düğün davetiyesi'
+*cu*
An.ağl.: ***okucu, okuntucu, okuycu, okuyucu*** (*DS.IX*, 3275)

okun-['Okunmak işine konu olmak', (hlk.) 'kendini üfürükçüye okutmak'
= OT. ***okın- ~ okıl-*** (DLT)
< *ok+ı-n-*

okuncu (hlk.) 'Düğüne çağırmak için gönderilen şeker, mendil, terlik, mum vb. küçük armağanlar.'
< *ok+u+ncu*
An.ağl.: ***okuncu, okunculuk*** (*DS.IX*, 3276)

okunmuş (hlk.) 'Sağlığa yararlı'
< *ok+u-n-muş*

okunuk (hlk.) Düğün ya da bir yere çağrılmış olan'
< *ok+u-n-* 'dönüşlülük eki'+***-(u)k***
An.ağl.:***okunuk , okulu, okuyuntu*** (*DS.IX*, 3276)

OK+U-*N-UK*
-*L-U*
-*(Y)-UNTU*

okuş-[(hlk.) '1. Birbirine üstün gelmeye çalışmak; 2. öğrenciler birbirleriyle okumayazma yarışması yapmak'
= ET. ***oḳış-*** (*EUTS*, 140)
< **ok+u-ş-* 'işteşlik eki'

okut-['Okumasını, öğrenim görmesini sağlamak', (hlk.) '1. surat asmak; 2. birinin başkasına

SanalBaba

kötü niyet beslediğini haber vermek' (*DS.IX*, 3276)
= ET. ***oḳıt-*** (*EUTS*, 140)
< ****oḳ+ı-t-*** 'ettirgen eki'

[**Not**: ***uḳ-***'anlamak'+***-ı-t-*** olamaz. *TTT X*,1959, 497: ***uḳıtu ötün-*** yerine, **oḳıtu ötün-** (*ETŞ*, 3124)]

okutan 'Okumasını sağlayan'
< OT. ****oḳ+ı-t-ġan*** (DLT)

okuyucu '1. Süreki olarak gazete, dergi vb. okuyan, okur; 2. şarkıcı, türkücü'
< ****ok+u-(y)-ucu***
Krş. **An.ağl.**: ***okucu, okuyucu***
~ okuvçi 'öğrenci' (Özb.,Trkm.)
okuguçi (Uyg.)
okuvşı (Kzk.)
okūçu (Özb.)
ukıvsı (Bşk.)
ukuçu (TatK.)

OK+I(>u)-*VŞ(>ç, s)I*
OK+U-*GU+Çİ*
U[< *O*]**K**+*Ū+ÇU*

ok yılanı 'Başı pullu, boyu 2 m kadar olan, zehirli ve tehlikeli bir yılan'
= OT. ***oḳ yılan*** (DLT)

ol-['Varlık kazanmak, meydana gelmek, vuku bulmak'
= ET., OT. ***bol-*** (DLT)
KT.,Uyg., MA., NF., CC. ***bol-***
Çağdaş Kıpçak şiveleri: ***bol-***

[ET. *bolmaŋ* < ****bōlm-aŋ*** < ****bō-lum-äŋ*** 'olmayın'; ÖT. < ****äŋ*** < ****ä-ŋ*** (> Çuv. *an* 'yapma!' (*Mak. II*, 617)]
< ****bōl-***

T. Tekin, *Mak.II*, 186: ****bōl-*** > ****vol-*** > ***ol-***

TT.: OL- (ABİLİR/ Abilirlik / ACAK/Agelmek/AĞAN/AĞANLAŞ-/ AĞANLAŞMA/ AĞANLIK/AĞANÜSTÜ/AĞANÜSTÜLÜK/AMAZ/ANAK/ANAKLI/ ANAKSIZ/ANAKSIZLAŞ-/ ANAKSIZLAŞMA/ANAKSIZLIK/ANCA/ASI/ASICILK/ASILI/ASILIK/ALSIYA/AY/AYCILIK/AYLI/AYSIZ/OLDU 'peki' /DUKÇA/ DUM OLASI/ DURGAN/DUR-/GU/GUCU/GUCULUK/ GUN/ GUNLAŞ-/ GUNLAŞMA/ GUNLAŞTIR-/GUNLAŞTIRMA/ GUNLUK/ MADIK/ MAMIŞ/ MAYCAK/ MAZ/ MAZLI/ MAZLIK/ MUŞ/UMLAMA/LU/LULUK/ UMSAL/UMSALLIK/UMSUZ/ UMSUZLUK/ UN-/ UP bitti / UR/URLUK/UŞ/OLUŞ-/UŞMA/ UŞTUR-/UŞTURMA/ UŞTURUL-/UŞTURULMA/UŞUK/UŞUM)
~ ol- (Az.)
bol- (Bşk., TatK.)
bul- (Kzk., Kırg.,Özb., Trkm., Uyg., Bşk.)
Buol-un- 'olunmak' (Yak.)
pol-ul- 'olunmak' (Hak.)
pol-unmas 'yeteneksiz, kabiliyetsiz, beceriksiz' (Şor)

[B]O(>u)L-

olacacı (hlk.) 'Gürbüz'
< ***ol-acak+çı***
An.ağl.: ***olacacı, olacacık*** (*DS. IX*, 3276)

olacak (hlk.) 'Üvey'
< ***ol-acak*** 'fiilden ad yapan *gelecek zaman* eki'
yakacak, sıkacak, bakacak vb. gibi.

olağı (hlk.), bk. **oklava**

olah! (ünl.) (hlk.) 'Hayvan kovalama ünlemi'
< ***ō*** 'yansıma'+***lah!***

olak (hlk.) 'Oğlak'
Bk. **oğlak**

olanca 'bütün, hep, elde bulunanın hepsi'
< ***ol-an+ca***

ola ki 'Olsa ki'
< Çağ. ***bolay ki*** (< Fars. *ki*)
EAT.: ***balay ki*** (*TS.I*, 635)
TT.II, 1104: YOK
An.ağl.: ***bàlay ki*** (*DS.II*, 506)

olasıya (hlk.) 'Olacak'
< ***ol-ası+y+a***

SanalBaba

olaşma (hlk.) 'Bulaşıcı, yaygın hastalık'
< ***bula-ş-ma*** [b- =ø]

olca (hlk.) 'Ganimet'
< Moğ. ***olcai***
CC.: ***olça*** 'savaş ganimeti' (*KLS*, 144)
~ old'o 'esir, tutsak' (Tel./*TAS*, 76), ***old'olo-*** 'esir al-'

oldu (zf.) 'Peki, evet, tamam, hay hay, elbette'
< ***ol-du***
~ oldu 'peki, tamam' (Az.)
buldı (Bşk.,TatK.)
bopti (Özb.)
boyār (Trkm.)
= *yaray* (Bşk.)
yarıy (TatK.)
carayt (Kırg.)
yahşi (Uyg.)

oldu bitti 'Olup bitti, emrivaki'
< ***ol-du bit-ti***
~ oldu-bitti (Az.)
boları boldı (Kzk.)
bolar is boldı (Kzk.)
bolāri boldi (Özb.)
bolār iş boldi (Özb.)
= *işten kiyinki* (Kırg.)
işlänilgän iş (Bşk., TatK.)
aldin-ala işni (Uyg.)

oldukça (zf.) 'Yetecek kadar, epey'
< ***ol-dukça*** [< *-dIk+ça*]
~ olduğca (Az.)
boluşunça (Kırg.)
bulansa (Bşk.)
bulğança (TatK.)

oldur-['Olmasını sağlamak; olgunlaştırmak'
< ET. ***boltur-*** [< **bōl-tur-*]

olduruk (hlk.) 'İnce, genç çam ağacı'
< ***oğul+duruk***

ole (hlk.), bk. **ulan/oğlan**

olga-[(hlk.) 'Seyrek dikmek, oyulgamak'
< ***oy-***'OT. oymak, yerleştirmek, sıkıştırmak' (DLT)+***-ul-ga-***
Bk.TT. **oyulga-**
An.ağl.: ***olga-, olgala-, olka-*** (*DS.IX*, 3277)

olgu 'Gerçek'
< ***ol-gu***
TT.: OLGU+(CU/GUCULUK)

olgun '1. (meyveler için) yenecek duruma gelmiş; 2. (insanlar için) bilgi, görgü ve hoşgörüsü gereği kadar gelişmiş, kâmil'
= OT. ***olġun*** (DLT)
< ***ol-ġun***
TT.: OLGUN+(LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK)
An.ağl.: (Türevleri YOK. Bk. *DS. IX*,3277)
~ Az., Bşk., Kzk., Kırg.,Özb., TatK., Trkm., Uyg.Türkçelerinde ***olgun*** sıfatı YOK.Bk.*KTLS*, 660)
= (1) *yätişmiş/däymiş* (Az.)
pişkän/yitişkän/ölgörgän (Bşk.)
pişkän/citişkän/ölgirgän (TatK.)
pişgän (Özb.)
pişkan/pişşık (Uyg.)
pisken (Kzk.)
bişen/yetişen (Trkm.)
bışkan (Kırg.)
(2) *ölgörgän* 'kâmil insan' (Bşk.)
ölgirgän (TatK.)
cetilgen (Kırg.)
yetişen (Trkm.)
yetük (Özb.)

olğaç (hlk.) 'İyi gelişmiş, yetişmiş'
< ***ol-gaç*** 'fiilden ad yapan ek': *kıskaç, kıstırgaç, burgaç* vb.

olğamlı (hlk.) 'Tavında'
< ***ol-ga-m+lı***

olhoy (hlk.), bk. **oklava**

*oklava > ohlava > *ohlova > *ohlov > ohloy*

olmamış 'Ham, olgunlaşmamış'
< ***ol-ma-mış***

olmayası-[(hlk.) 'Olmak istememek'
< ***ol-ma-(y)-ası+mak***

olmaz 'İmkânsız, gerçekleşemez'

SanalBaba

< ***ol-maz***

TT.: OLMAZ+(LI/LIK)

An.ağl.: ***olgörüp*** 'olamaz' (*DS. IX*, 3277)

olmuş 'Olgunlaşmış, ergin; oluşmuş' < ***ol-*** [OT. < * *bōl-*]***muş***

Eren (*TDES*, 306): ***okşa-*** ile ***oltan*** arasındaki sözcükler YOK.

oltan (hlk.) 'Kesilip dikilmeye hazırlanmış yemeni'

< OT. ***oldang*** 'pabuç altı, tabanı, mestin alt yanı' (DLT)

oltar-[(hlk.) 'Eski bir ayakkabı ya da elbiseyi onarmak' < OT. ***olda-*** 'hazırlamak'+***-r-***

oltur-[(hlk.) 'oturmak', bk. **otur-**

olucak (hlk.) 'Olunca' < ***ol-(u)n-ca+k*** [-n- =ø]

oluk[1] (hlk.) 'Olmuş, olgun' < ***ol-(u)k***

oluk[2] 'Birşeyin akmasına yarayan üst yanı açık boru' = OT. ***oluk*** '1. oluk, yalak; 2.küçük kayık' < OT. ***oy*** 'yerdeki oyukluk, çukurluk' (DLT)+***luk***

TT.: OLUK+(ÇUK/LAŞ-/LU)

An.ağl.:***oluk*** '1.musluk; 2. çeşme, pınar; 3. suyun daralarak aktığı yer; çay ve dereden küçük akar su; 4. yalak; içinde üzüm ezilen çam ağacından oyulmuş tekne' (*DS.IX*, 3279)

Tü. ***oluk*** > **Mac.** *vályú*; **Rum.** *λούκι*

~ ulak (Kzk., TatK.)

= *hıvlık* 'suluk' (Bşk.)
sū tütük (Kırg.)
kolaşa (TatK.)
yalğaş (TatK.)

Eren (*TDES*, 306): 'Kökünü bilmiyoruz.' diye yazar.

Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 451):***ET. yul*** *(> yulak, yulat)* 'çay; göl' arasındaki bağlantının karışık olduğunu yazar.

Clauson (*ED* 136-137): Belli başlı eski verileri saymakla yetinmiştir.

Egorov (*ÊS* 46): < ? ***oy-*** kökünden

Menges (*Jarring Arm.* 108): < ***Erm.*** *xo-lovak* 'Kanal, Abzungsröhre' [**YANLIŞTIR**]

Dankoff (*ALT*): ***oluk*** hakkında bilgi vermemiştir.

Nişanyan (*SS*, 330): **oluk**= ***ET.oluk*** içi oyulmuş ağaç kütüğü, yalak, hendek (xı)

oluk[3] (hlk.) 'Uyluk kemiği' < ET. ***uδluġ*** (*EUTS*, 262)

oluk[4] (hlk.) 'Ahır' < ET., OT. ***uđluk*** 'sığır gibi hayvanların ahırda yattığı yer' (DLT) [< ***uđ*** 'sığır']

olum 'Yarama, müspetleşme' < ***ol-(u)m***

NOT: Böyle bir ad ***TS***'de yoktur. Fakat, bu addan türetilmiş ad ve sıfatlar vardır:

TT.: OLUM+(LAMA/LU/LULUK/SAL/SUZ/SUZLUK)

olumcul (hlk.) 'Olacak şey' < ***ol-(u)m+cul***

olumlu 'Yararlı, müspet; yapıcı'

TT.: OLUMLU+(LUK)

olun-['*Ol-* fiiline konu olmak' < ***ol-(u)n-*** 'dönüşlülük eki'

olur '1. Olabilir; 2. peki' < ***ol-(u)r*** 'geniş zaman eki'

TT.: OLUR+(LUK)

An.ağl.: ***olurlu*** 'olumlu' (*DS. IX*, 3279)

~ olur (Az.)
boldu (Kırg.)
bolar (TatK.)
bolidu (Uyg.)

[B]OL-*UR*
-AR
-DU
-İ+DU

= *yaxşı* (Az.)
yaxşi (Özb.)
yakşı (Bşk., TatK.)
cakşı (Kırg.)
jaksı (Kzk.)
yağşı (Trkm.)

Y(>c, j)AK(>x, ğ)ŞI(>i)

olus (hlk.), bk. **ulus** < OT. ***uluş*** (DLT)

> Moğ. ***ulus*** > Tü. ***ulus***

oluş 'Olmak işi veya biçimi; oluş-

SanalBaba

ma, teşekkül, tekevvün'
< ***ol-(u)ş*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.: OLUŞ+(MA/-/TUR-/TUR MA/TURUL-/UK/UM)
An.ağl.: ***oluşlu*** 'sağlıklı' (*DS. IX*, 3279)

om 'Kemiklerin toparlak ucu'
< OT. ***um*** 'karın şişkinliği' (DLT)

oma (hlk.) 'Kalça kemiği; bel kemiği'
< OT. ***um+a***
An.ağl.: ***oma, omaca*** (*DS.IX*, 3279)

omaca (hlk.) 'Asma kütüğü, kesilmiş ağaç kökü'
< OT. ***um+a+ça***

omaç[1] (hlk.) 'Tarlada köstebek yuvasının üstündeki toprak yığını'
< OT. ***um+(a)ç*** 'ad yapım eki'

omaç[2] (hlk.) '1. Helva; 2. un çorbası; 3. oğmaç; 4. undan yapılıp kurutulan ve kışa saklanan yiyecek; 5. peynir ve ekmek kırıntısı ile yapılan köfte; 6. yoğurt, pekmez ve ekmek kabuğu ile yapılan yemek' (DS.IX, 3279),bk. **oğmaç, ombaç**
< OT. ***uv- ~ uw-*** (~ ***öw-***] 'ufalamak' (DLT)+***-maç***

Krş. DLT: ***uva ~ uwa*** 'içine şeker ufalanan bir tür yiyecek'
< ***uw-a***

ombaç (hlk.) 'Ekmek ve şekerle yapılan bir tür tatlı'
< ***uw- ~ uv-*** (DLT)
+***-maç***
[< ***-ma aş***]

[*uwmaç* > *ovmaç* > **obmaç* > *ombaç* (***-wm-*** > ***-mb-*** göçüşmesi ile)]

omça '1.Kalça kemiğinin bir bölümü, 2. bağ kütüğü'
< ***um+ça*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***omca, omce, omça, omuca, omurca*** 'bağ kütüğü, asma' (*DS.IX*, 3279)

NOT: OT (DLT)'te görülen ***um*** '*karın şişkinliği*' adı TT. ve An. ağızlarında */u/ > /o/* değişmesi ile ***om*** biçimine dönüşmüş ve '*yuvarlaklık, toparlaklık, şişkinlik; kütük, asma*' anlamlarını kazanmıştır.

omur 'Omurgayı oluşturan kemiklerden her biri'
< Moğ. (Poppe 68) ***omurugun*** 'Brustbein eines Pferdes'; Bur. ***omoŕuŋ***; (*KWb.*, 285): ***omuġurka*** 'sich brüsten'
TT.: OMUR ilik

NOT.: ET. ve OT'de YOK.
TS.II, s. 1108: Tü. olarak verilmiş.
Eren (*TDES*, 308): ***omur*** YOK.

Nişanyan (*SS*, 331): ***omur YT*** (1944) omurgayı oluşturan kemiklerin her biri < OMURGA
* *Omurga* sözcüğünden geri türetilmiştir.
YANLIŞTIR. Çünkü, sözcük 1944'te uydurulmamış, Moğolcadan ödünç alınmıştır.

omurga 'Bel kemiği'
= ET. ***oġurka*** (*EUTS*, 140)
OT. (DLT)'te YOK.
Çağ.: ***oŋurka***
Osm.: ***oŋurġa***
< Moğ. (*KWb.*, 285) ***omurugu(n)***
An.ağl.:***omurga ~omurha*** 'deste, öbek, tahıl yığını'; ***omurga*** 'dağ sırtı; çatıların üstüne yatay konulmuş ağaçlar' (*DS.IX*, 3280)~ ***omrav, omurov*** 'omurga'

NOT.: OT'de ***oġur-*** fiili '*kemik yarıp ayırmak*' anlamındadır. Fakat, ***oġ+*** ad kökü ile ilgili bilgi yoktur. Eğer, **oġ** < ***oķ** ise, onu

SanalBaba

da Ana Altay ve Proto Türkçede aramak gerekir.

~ omurtka (Çağ.)
oŋurķa (Çağ.) (Tekin, *Mak.I*,113)
omırtka (Bar., Kzk.,KKlp.)
umırtka (Bşk., TatK.)
omırxa (Hak.)
omırtxa (Hak.)
omurtķa (Kırg., Tel.)
umurtka (Özb.)
omutka (Tar.)
omurga (Küer.)
oŋarga (Soy.)
oŋurġa (Trkm.)
onurġa (Az.)
oġurķa (Uyg.)
orxa (Hak.)
ōrga (Soy.)
ōrtka (Şor.)

Eren (*TDES*, 307)< ?
Nişanyan (*SS*, 330): **omurga** = ***ET*** ? *oġurġa* (XIV)
YANLIŞTIR. Çünkü, sözcük Moğolcadan ödünç alınmıştır.
Korkmaz (*TTG*, 79): < ***oŋ-ur-ġa***
YANLIŞTIR.
Tekin (*Mak.I*, 113): ***omuz*** 'shoulder, shoulder-blade' ~ ***omurġa*** 'collerbone, vertebra' (the former has an original /**m**/, Whereas the latter occurs as ***oġurķa*** in Uig., ***oŋurķa*** in Chag., ***oŋurġa*** in Osm.and Trkm., and ***uorġa*** in Yak.; /**ġ**/ in Uig. ***oġurķa*** and /**m**/ in Kirg. ***omurtka***, Kzk., KKlp. ***omïrtka*** must be secondary souns, having developed from /**ŋ**/.
T. Tekin, sözcüğün Türk dillerindeki fonetik değişmelerinden bahsettiği halde, Poppe'nin ***omur*** ile ilgili görüşünden ve ***omurga***'nın *KWb.*'da belirtildiği gibi Moğolca olduğundan bahsetmemektedir.
Mak.I, s.13'te: Cf. Mo. *omuruġu(n)* 'sternum, clavicle; breast'; *omuruġubçi* 'shoulder-piece of armor, breastplate' (Poppe,*UJb.* 6, p. 112, *Verg.*, p.68,129) diye yazar ve notunu düşer.

omur ilik 'Omurga içinde bulunan murdar ilik'
Bk. **omur** ve **ilik**

omuz 'Boynun iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm'
< ****omur*** = Çuv. ***ımır***
ET. ve OT (DLT)'te YOK.
Tuhf.: ***omrav*** 'boyun kemiği'
TT.: OMUZ+(DAŞ/DAŞLIK/ LA-/LAMA/LAN-/LUK)

An.ağl.: **omuz** '1. boyun; 2. dağ yamacı'; ***omuzlağa, omuzlağı, omuzlama, omuzlamalık*** 'bir omuzluk yük'; ***omuzluk*** 'çatının orta direğine eğik olarak çakılan direkler'; ***omzunu ver-*** 'haksız olduğu halde direnmek';***omzu düşük*** 'uyuşuk, sersem';***omzu sopalı*** 'düşünmeden konuşan' (*DS.IX*,3280)
~ omıraw 'göğüs' (Kzk., Nog.)
omurō [ay.] (Kırg.)
< **omur+aġu*
omır 'at göğsü' (Sag.)
ömür 'göğüs' (Alt.) <**omur*
< **omru*
murä 'omuz' (YUyg.)
< **omura*
(T. Tekin, *Mak.II*, 602; *Mak.I*, 12, 113)
omurdan (Trkm.)

O(>ö)M[*M*]U(>ı, ü)R
+AW/+DAN/+Ō

omuz (Az., Trkm., Uyg.)
omiz (Özb.) (*KTLS*)

OMU(>i)Z

= *çiyin* (Az.)
çiğin (Trkm.)
kulbaş (Bşk., TatK.)
iŋbaş (Bşk., TatK.)
yavrın (Bşk.)
yilka (Bşk.)
yelkä (Özb.)
cilkä (TatK.)
ıyık (Kzk.)
iyin (Kırg.) (*KTLS*)

on '10; dokuzdan bir artık'
= ET. (Uyg.) ***oon***;
~ OT. ***ōn*** (*EUTS*, DLT)
< *ōn*
~ on (Az., Kzk., Kırg., Özb., Trkm.,Uyg., Tel.)
un (Bşk., TatK.)
uon (Yak., Hlç.)
ū°n (Hlç.)
vunnă, vunä, vun (Çuv.)
< [***v***] 'türeme'+***un***[nă]

NOT: ***on*** sayısı ile kurulan öteki sayılar: üç on ~ otuz, ottuz

SanalBaba

tört on 'kırk'
beş on 'elli'
altı on 'altmış'
yetti on 'yetmiş'
seksen < sekiz on
toksan < tokuz on

oŋ (hlk.) '1. Sağ; 2. bol, verimli; 3. boş; 4. kolay'
= ET., OT. ***ong*** (*EUTS*; DLT)

< *oŋ*

An.ağl.: ***oŋ*** (*DS.IX*, 3280)
~ oŋ 'sağ' (Kzk., Uyg., Kırg., Alt., Tel.)
oŋcak (Kırg.)
ong (Özb, Kum./*KLS*, 146))
uŋ (Bşk., TatK.)

O(>u)Ŋ[=NG](+*CAK*)

= *sağ* (Trkm.)

on-['(iş) düzeltmek'
< ET., OT. ***oŋ-***
KT.,Uyg.:***oŋ-ul-, oŋ-ar-***
DLT.: ***oŋ-ul-*** 'iyileşmek, düzelmek, iyi olmak' ***oŋ-ay*** 'kolay'
TT.: ON-(A-/AMA/AN-/ANMA/ AR-/ ARMA/ ARIL-/ ARILMA/ ARIM/ ARIMCI/ ARIMCILIK/ ART-/ AT 'özenli, düzgün, uyGun'/ AY 'uygun bulma'/ AYLA-/ AYLAMA/AYLAYIŞ/AYLAT-/ AYLATMA / AYLI/ AYSIZ)
An.ağl.: ***onaççа; oŋacca, onahça, onaşca, onatca*** 'iyice, güzelce' (*DS.IX*, 3281); ***onakla-*** 'düzeltmek, süslemek'; ***onal-*** 'iyileşmek, ***ona-*** 'üstün tutmak; olgunlaşmak, büyümek'; ***onarık*** 'düzeltilmiş, bakımlı'; ***oŋar-, oŋalt-, onat-, oŋdur-*** 'hastalığı, yarayı iyileştirmek' (s. 3281); ***onar-*** 'bir işi özenle yapmak, başarmak'; ***oŋart, onat, ovat, ovat*** 'tersin karşıtı, yüz, doğru' (s.3281); ***onart-, ovart-*** 'yaptırmak, düzelttirmek'; ***oŋat*** 'iyi, güzel, düzgün'; ***onat-*** 'düzeltmek, yola getirmek'; ***oŋatsız*** 'hastalıklı' (s. 3282); ***oŋdur-; onduruk*** 'kundura pençesi'; ***onglu*** 'bitek, verimli; bayındır; bol; kutlu, uğurlu'; ***oŋgun*** 'kurtulmuş, onmuş'; ***ongunsuz*** 'geleceği parlak olmayan (kimse)'; ***onkun*** 'çok meyve veren (ağaç)'; ***onmadık*** 'becerisiz'; ***oŋmag*** 'bol, verimli olmak; rahata kavuşmak'; ***onmayasın*** 'mutlu olma anlamında ilenç'; ***onsuz*** 'istenildiği gibi olmayan; cılız'; ***onul-*** 'iyileşmek'; ***onult-*** 'yarayı iyileştirmek'; ***oŋumsuz*** 'geçmez, iyileşmez; durgun' (s. 3284); ***oŋ-*** '1. bol, verimli olmak; 2. rahata kavuşmak, mutlu olmak'

ona (zm.) 'O zamirinin yönelme durumu'
< ET., OT. ***anı*** 'onu, ona'
~anga,angar 'ona' (*EUTS*., DLT)
An.ağl.: ***oğa*** (Rize/*RİA*)
~ ona (Az.)
oŋa (Trkm.)
oğan (Kzk.)
soğan (Kzk.)

[*S*]ON(~Ŋ>Ğ)A+N

uŋa (Uyg.)
ungä (Özb.)
unuŋğa (Uyg.)
uğa (Bşk.)

U(<O)N(~Ŋ)G+*Ä*
U(<O)NUŊ+*ĞA*
U(<O)Ğ(<Ŋ)A

aŋa (Bşk., TatK.)
aŋar (TatK.)
aŋarğa (TatK.)
ağa (Kırg.)

AŊ(>Ğ)A
+*R*/+*R*+*ĞA*

onar-['Bozulmuş, eskimiş bir şeyi düzeltip işler veya kullanılır hâle getirmek, tamir etmek'
< *oŋ-ar-* < ET. ***ongar-*** (*EUTS*, 141);
ongal- 'düzeltmek'
ET.: ***ongalı*** 'âşikâr olarak'
ongul- 'iyileşmek'
CC.: ***ongaldı*** 'şifa buldu' (*KLS*, 147); ***onglık*** 'şifa, sağlık'

SanalBaba

TT.: bk. **on-**
An.ağl.: bk. **on-**
~ oŋal- 'iyileşmek' (Kzk.)
(Rad.)
onalmax 'sağalmak'
(Az./ağl., *ADL.II*, 428)
oŋalt- (Kzk.)
oŋar- (Trkm.)
ongal- (KarT.)
uŋal- (TatK.)
oŋla-, oŋnon-, oŋlan-,oŋna-, oŋnan- (Alt., Tel.)
oŋda-, ondo- (Kzk.)
oŋdō (Kırg.)
oŋna- 'bilmek, anlamak' (Leb., Sag., Koyb., Kaç)
oŋnandrar (Kumd.)
uŋna- (Şor., Sag.) (Arat, *ETŞ*, 393; *KTLS*)

onat '1. Düzenli, düzgün,uygun; 2. Yararlı; 3. dürüst, iyi ahlâklı'
< ET. ***oŋ-a-t***

onay 'Uygun bulma, tasdik'
< ET. ***oŋ-a-y***
TT.: ONAY+(LA-/LAMA/LAYIŞ/ LAN-/ LANMA/ LAT-/ LATMA/LI/SIZ)

onbaşı (ask.) 'Erbaş sıralamasının ilk basamağı'
< ***on+baş+ı***
TT.: ONBAŞI+(LIK)

Tü. > **Ar.** (Sud., Ürd.) *ūnbāşī*; (Mıs.) *onbāşa* (*ALTK*, 107)

onca[1] (zf.) 'Ona göre, onun düşüncesince'
< ***o+n+ca***
An.ağl.: ***onca, oncalık, oncaman*** 'o denli (çok olan şeyler için); ***oncacık,oncak, oncavız, oncıvaz,oncuğaz, oncuk, onculah, oncuvaz*** 'o denli az, azıcık' (*DS.IX*, 3282)

ONCA(>U, I)+*CIK*
+*K*
+*ĞAZ*
+*LAH*
+*MAN*
+*VAZ/+VIZ/+VUZ*

Tü. > **Zaza.** *onca* 'yine, tekrar; böyle' (*ZTS*, 242) ~ *oncina, onciya*

onca[2]**, once** (hlk.) 'Yonca'
Bk. **yonca**

oncuk (hlk.) 'O kadar az, azıcık'
< ***o+n+[ca]+cık***
Anağl.:***oncacık, oncak, oncavız,oncıvaz, oncuğaz, onculah, oncuvaz*** (*DS.IX*, 3282)

ONCA(>U, I)+*CIK*
+*ĞAZ*
+*LAH*
+*VAZ/+VIZ*

onda (zm.) '**O** zamirinin kalma durumu'
< *o+n+da* < OT. ***anda***

ondalık 'Onda bir olarak alınan veya verilen ücret; temel olarak on sayısını alan'
< ***on+da+lık***
TT.: ONDALIK+(ÇI)
An.ağl.: ***ondalama*** 'bir malı onda bir oranında kazanç veya indirimle satma' (*DS.IX*, 3283)

ondan (zm.) 'O zamirinin çıkma durumu'
< ***o+n+dan***
< OT. ***andın ~ andan*** (DLT)
An.ağl.: ***ondan*** (*keri/ geri/ ka/keli/ kelli/kili/kiri*) 'ondan sonra, ondan dolayı' (*DS.IX*, 3283)

ondurma 'Ondurmak işi'
< OT. ***oŋ+dur-ma***

onglu (hlk.) 'Bitek, verimli)
< ET., OT. ***oŋ ~ ongay***
'kolay' (*EUTS*; DLT)

ongun '1. Çok verimli, bol, eksiksiz; 2. ilkel toplumlarda kendisinden türediğisanılarak kutsal sayılan hayvan, ağaç, ışık, rüzgâr gibi herhangi bir doğal nesne veya olay, totem'
< ***on-gun*** < ET., OT. ***oŋ-*** (*ġun*)

SanalBaba

TT.: ONGUN+(CULUK/LUK)
An.ağl.: ***ongun*** '1. çok iyi, eksiksiz, tam; 2. bayındır; 3. verimli, bol; 4. kutlu, uğurlu, beğenilen (kimse); 5. tapılan kişi; 6. bayrak; 7. gelişmiş, gürbüz; 8. kurtulmuş, onmuş'; ***ongunsuz*** 'geleceği parlak olmayan (kimse)' (*DS.IX*, 3283); ***onkun*** 'çok meyve veren ağaç'

onlar '1. O zamirinin çoğulu; 2. ondalık sayı sistemine göre yazılan bir tam sayıdasağdan sola doğru ikinci basamağa verilen ad'

1) < ***o+n+lar***

2) < ***on+lar***

onlu 'On parçadan oluşan'

< ***on+lu***

onluk 'On parçadan, on birimden oluşan'

< ***on+luk***

onmaz (s.) 'İyileşme ihtimali bulunmayan'

< ***on-***[< ET. ***oŋ-***]+***-maz***

onnan sona (hlk.) 'Ondan sonra'

< ***o+n+dan son+ra***

onsuz[1] ' O olmaksızın'

< ***o+n+suz***

onsuz[2] '1. Hiç olmazsa; 2. istenildiği gibi iyi olmayan'

< ***on-*** [< ET. oŋ-]+***-suz***

onu 'O zamirinin belirtme durumu'
= ET., OT. ***anı~ onu*** (DLT)

onul-[, bk. **on-**

onulmaz, bk. **on-**

onun 'O zamirinin tamlayan durumu'

< ***o+nun***

onuncu '1. On sayısının sıra sıfatı; 2. onuncu sırayı alan şey veya kimse'
< ***on+uncu***
~ onınçı (Tel.)

onunma (hlk.) 'Çocuk sürekli ağlayarak bayılır gibi olma'
< ***on-(u)n-ma***

Eren (*TDES*, 308): ***oŋ*** ile ***onur*** arasındaki maddeler YOK.

onur (hlk.) 'Kibir, çalım'

< Tü. ***oŋ*** 'çok, bol, verimli; sağ'
+***ur***

NOT: TT. yazı dilindeki **onur** (< Fr. *honneur*) ile ilgisi yoktur. Ayrıca, bu sözcüğün Fr. dan geldiği yolundaki sav da yeniden gözden geçirilmelidir.

Eren (*TDES*, 308): **onur** < Fr. *honneur* (Barbera: *Elementi* 190; Djindjić: *AFF* 10: 49)
Eren'in gösterdiği kaynaklar:
1) Barbera,D.Giuseppe, ***Elementi italo-sicula-veneziano-genoviesi nei linguaggi arabo e turco,*** Beyrouth 1940.
2) Bibliyografyada künyesi YOK.

***

Nişanyan (*SS*, 331): **onur** ~ ***Fr.*** *honneur* şeref, haysiyet ~ ***Lat.*** *honos, honor-*
* Dil Devrimi esnasında yanlışlıkla Eski Türkçe sanılarak yazı diline ithal edilmiştir.

***

NOT: **onur** sözcüğü: Pazarcık-Bil.; Düzce-Bo.; Akyazı çevresi-Sk.; *Antakya-Hat.; Gürcü *Kızılcahamam-Ank.; Tomarza *Develi, Erkilet, *Pınarbaşı, Hamurcu * İncesu-Ky.; **onurcak** 'göğüse takılan süslü parça' sözcüğü *Kozan-Ad.; **onurlan-** 'kibirlenmek; *Düzce-Bo.; **onurlu** *Düzce-Bo.; **onur-** *Gemlik-Brs.'dan derlenmiştir.

Derleme Sözlüğünün I. Cildinde (Önsöz, s. V), '*Bu sözlükte 1932 yılına kadar yazı dilimize girmemiş ve 1932-1960 yılları arasında , yurdumuzun türlü bölgelerinde halk ağzından derlemiş olan Türkçe veya türkçeleşmiş sözler vardır. Eser, iki büyük derlemenin verimidir: Birinci derleme, 1932-1934 yıllarında yapılmıştır. İkinci derleme, 1952-1959 yıllarında yapılmış ve birinci derlemeden birkaç kat daha verimli olmuştur.*' ifadesine göre, bu sözcüğün 1932-1934 yılları arasında yapılmış olabileceği de anlaşılmaktadır. Eğer, **onur** sözcüğü bu tarihler arasında derlenmiş ise, Nişanyan'ın savı geçersizdir. Derleme tarihinin teyidi için TDK'ndaki fişlerin derleme tarihi kayıtlarına bakmak gerekecektir.

Bana göre: **onur** < ET. **oŋ** sözünden türetilmiştir. Çünkü, Fr. ***honneur***'u **onur** yapmak için: **h-** 'yi düşürmek; **-nn-**'yi > **-n-** yapmak; **-eu-**'yu > **-o-** yapmak gerekecektir ki, Türkçenin hiçbir döneminde bu kadar zorlama olmamıştır.

onarmak, Kırg. Türkçesinde ***oŋdō***; Trkm. Türkçesinde **oŋarmak** biçimlerinde yaşamaktadır. (Bk. *KTLS*)

TT.: ONUR+(LAN-/LANMA/LANDIR/LANDIRMA/LU/SAL/

SanalBaba

SUZ/SUZLUK)
An.ağl.: ***onurcak*** 'göğüse takılan süslü parça' (*DS.IX*, 3284); ***onurlan-*** 'kibirlenmek', ***onurlu*** 'kibirli'; ***onur-*** 'başarmak'

onur-[(hlk.) 'Başarmak'
< ***oŋ-ar-***

onurga (hlk.) '1. Çatının en yüksek yerini köşelere bağlayan yatay direkler; 2. düz arazide uzunlamasına olan tepecik' (DS.)
< ***omurga*** (bk.)

oŋuş-[(hlk.) '1. Sağlığı düzelmek; 2. yara kapanmak; 3. gelişmek, büyümek'
< ***oŋ-(u)ş-***

onuştan (hlk.) 'Onun için, ondan dolayı'
< ***o+n+[uş]+tan***

op (ünl.) 'Şaşma ünlemi'
< ***op*** 'yansıma', krş. ***abu***

opla (hlk.) 'Oklava'
< ***oklava*** [*-k->p-*; *-va=ø*]
< ET., OT. ***obra- ~ opra-***

opruk (hlk.) '1. Zindan; 2. yokuş, 3. taşlık, kayalık yer; 4. engebeli yer; 5. Ovalarda akarsula-içine akıp kayboldukları delikler; 6. volkanik kuyu' (DS.)
Bk. **obruk**
< OT. ***oprı*** 'obruk, çukur; dere' (DLT); ***obuzluġ, opuzluġ*** 'sarp'

optuk (hlk.) 'Deve yavrusu'
Bk. **potuk**
< ***potuk*** [*po- ~ op-* göçüşmesi ile]

or (hlk.) 'Hendek'
< OT. ***oru*** 'şalgam, buğday ve buna benzer şeyleri saklamak için kazılan çukur' (DLT)
CC.: ***or*** 'çukur, hendek' (*KLS*, 147)
Krş.: ***or-*** 'delmek, delik açmak' (Tel./*TAS*, 77);***oro*** 'çukur'
TS (300): ***or, oru***

ET.: **or** '*yer; *taht'
a) **orun** (< ***or+un*** 'yer, yüksek yer, taht' ~ ***orın*** 'yer, mahal' (Tel./*TAS*,77); ***oro-on*** 'ülke, devlet' (Tel.)
b) **or+t** 'yer, *taht'
c) **orta** (< ***or+t+a***) 'orta' [Eski devirde yok]
d) ***ortan** (< ***ur+t-+a+n***) [Eski devirde yok. Fakat krş. bugünkü **ortanca** '(yaşça) ortadaki']
e) **ortun** (< ***or+t+un***) 'ortanca, ortadaki'
f) **ordu** (<?) 'orta, merkez; güney' ~ ***ortu***
~ Moğ. ***orda*** 'saray; hükümet merkezi; kağanın çadırı'~ ***ordu***

ora 'O yer'
< ***o*** (< *ol*) +***ra*** 'yön eki'
[<+*ġaru*]

Tü.> **Zaza.** *owca* 'ora, orası, orada', *owra ~ ewra* 'ora, orda, orası' (*ZTS*, 243) [< Tü. **o**[*w*]+**ra** 'yön eki']

~ ora (Az.)
ol yer (Trkm.)
ol cer (Kırg.)
ol jer (Kzk.)
u yer (Özb.)
u yär (Uyg.)
ul yir (Bşk.)
ul cir (TatK.)
al cer (Kırg.)

oracıkta 'Hemen o yerde, olduğu yerde'
< ***o+ra+cık+ta***

orada 'O yerde'
< ***o+ra+da***
An.ağl.: ***uŕáde~ uŕde*** (Rize/*RİA*)

oradan 'O yerden'
< ***o+ra+dan***
An.ağl.:***uŕáden~uŕden*** (Rize/*RİA*)

orak 'Ekin biçmekte kullanılan, yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin biçme aleti'
= ET., OT. ***orġaḳ*** (*EUTS*; DLT); (Br.) ***urġak***

SanalBaba

< ET. ***or-*** 'biçmek, kesmek, vur-' mak' (*EUTS*, 142)+ ***-ġa-k***
TT.: ORAK+ (böceği/ÇI/ÇILIK/ LAŞ-)
An.ağl.: ***orak*** 'ekin biçme zamanı'; ***orakay, orakayı*** 'Temmuz'; ***orakçılık; orakeriği*** 'mürdümeriği' (*DS.IX*, 3285-3286); ***orek*** (s.3288); ***oraġ, orah*** (*DAO*,367)
~ orak (Kzk., Trkm., Nog., Blk. KKlp.)
orâk (Özb.)
oraġ (Az.)
o(r)ġak (Uyg., Kaç., Sag.)
orġok (Tuv.)
orok (Kırg.)
urak (Bşk., TatK.)
śurla (Çuv.)

OR-*A(>å)K/-AG/*
-GAK/
-GOK/
-OK
UR-*AK*
ŚUR-*LA*

oran 'Büyüklük, nicelik, nispet'
< ET. ***or-*** 'kesmek'+***-an***
TT.: ORAN+LA/LA-/LAMA/ LI/SIZ/SIZLIK/TI/TILI/TISIZ)
An.ağl.: ***oran*** '1.anlayış; 2. el ve göz ölçüsü, yaklaşık olarak kestirme; 3. abartma, abartı; 4. özel im; 5. yıkıntı [< *ören* < *viran*]; ***orandasız*** 'el ve göz ölçüsü olmayan'; ***oranlama*** 'atasözü; masal, öykü; yanık türkü; şaka'; ***oranl(>n)a-***'büyüklük taslamak; yaklaşık olarak söylemek;düşüncesizce davranmak'; ***oranlamasına*** 'kabaca, çirkince'; ***oransız*** beceriksiz' (*DS.IX*, 3286)

Dankoff (*ALT* D 58): < ***Erm.*** *ōrēn* 'law, custom, usage, rule'
YANLIŞTIR. Çünkü, Dankoff'un verdiği anlamlar Türkçedekinden çok farklıdır. Ermenice **ōr** ve **ēn** nedir? Açıklanması gerekir! Bana göre Tü. **oran** > Erm.
Eren (*TDES*, 308): < ? [Hiçbir görüş belirtmeden (?) işareti koymuştur.]

Nişanyan (*SS*, 332): **oran** ölçü, nispet (XIV) < ? ***ET.*** *or-* kesmek → ORAK

oraya 'O yere'
< ***o+ra+y+a***
An.ağl.: ***uřiye, oře ~ òře*** (Rize/*RİA*)
orbuk (hlk.), bk. **obruk** (/-br-/ ~ /-rb-/ göçüşmesi ile)
orcik¹ (hlk.) 'Cevizli sucuk'
< ET., OT. ***öl*** 'ıslak, nem, yaş' ***-(i)ş-*** 'nemlenmek' (DLT)+***ik***
An.ağl.: ***orcik, oricik, orocik, orucik, ölcik*** (*DS.IX*, 3287); ***örücük*** 'cevizli sucuk' (s.3352)

Eren (*TDES*, 309): < ***Erm.*** *ŕočik* 'fruit leather of pears, walnuts or almonds; fruit leather wih walnuts'

NOT: Eren'in Dankoff (*ALT* 648)'a dayanarak Ermeniceden geçtiğini kabul etmesi ve Anadolu ağızlarından hiç örnek vermemesi olacak şey değil. Ağızlardaki **ölcik**'in Elazığ'da, **örücük**'ün de Bolu'da kullanılması sözcüğün Ermeniceden alıntı olmadığına delildir: < **öl [> ör]+ü+cük**

Bu sucuğun yapılışı da **öl** 'ıslak, nem, yaş'; **öli-** 'ıslanmak' anlamlarına uygundur: İpe dizilen taze ceviz içi, üzüm ya da dut şırasının içine daldırılarak etrafı bu şıra ile kaplanır; sonra, asılarak kurutulmaya bırakılır. Kurutulan bu yiyecek yumuşak ve nemli olur.

orcik² (hlk.) 'Tente' (DS.)
< ET., OT. ***ör-*** 'örmek' (DLT) ***+-ü+cük***
orcik³ (hlk.) 'İğ, kirmen'
< ET., OT. ***ör-+-(ü)ş-(ü)k***
Krş.An.ağl.: ***örüştür-*** 'bir şeyi gelişigüzel örmek' (*DS.IX*, 3354); ~ ***orucuk*** 'iğ, kirmen' (s. 3287)
orçala-[(hlk.) 'Kavga edenleri ayırmak' (DS.)
< OT. ***ori-*** [*~or-, urı-, yur-*] 'kavga etmek' (DLT: *orılaş-, orlaş-, urılaş-, urlaş-, yurlaş-*] ***+-ça+la-***
orda (hlk.) 'Şehir'
= ET., OT. ***ordu*** 'hakanın oturduğu şehir' (*EUTS*, 142; DLT)
< ****or*** 'kale'+***da/du***

SanalBaba

ORDU sözcüğü üzerine bazı görüşler vardır:
ort'ha : savaş nedeni olan toprak.
ordu : hakanın karargâhı; otağ. (B. Ögel)
ordu : toprak ev (Çinli araştırmacı Fu Çien)
ordu: koyun ağılı. (Japon tarihçi Shiratori)
ordu : çöl ve insansız arazi. (Tıng Çien)
ordu : Bayındır Han'ın ailesiyle birlikte oturduğu yer. (DKK)~**ordulan-** 'şehirlenmek'
orda : saray (Moğ.)
OR 'yer, kuruluş, birlik, yakma, tüketme, düzen, ölçü, biçim, kesme; oranlama, ölçme'***+an/+du-lan-/+man/+a+sı/ +am /+tam***
~ **ORDU-BALIG** 'Türklerin kurduğu ilk şehir' (Uyg.)

Tü. > **Kbr.** *varda* 'şehir' (İ. Doğan, 1999)

ordağıkı (hlk.) 'Ordaki'
< ***o+ara+da+ki*** [/ğı/ türemedir]

ordek (hlk.), bk. **ördek**

Tü. **ördek** > **Kürt.** *ordek* (*FKT*, 74)

ordonat 'Ordu donatım sözünün kısaltılmışı'
< ***ordu+don*** [< ET. *ton* 'giyim-kuşam'***+at*** **[*-ım*]**

ordu 'Bir devletin silâhlı kuvvetlerinin tümü'
= ET. ***ordu*** ~ ***ortu*** 'saray, orda, karargâh' (*EUTS*, 142); ***orta*** = ***orda***~ ***ortu*** (s. 143) ~ ***otra*** (s. 144) ~ OT.(DLT) ****ordu*** 'hakanın oturduğu yer'; ***ordu*** 'sıçan, köstebek gibi yerde yaşayan hayvanların yuvası'; ***ordulan-*** 'şehir edinmek'
< ***or*** 'kale; ana meydan', bk. **or**
~ orda (Çağ.,Tar., Az., Kzk., Bar.)
ordo (Tel.)
ordu (Az., Özb.)
ordū (Yak.)
urda (TatK.)
= Moğ. (*KWb.* 288): ***ordu*** 'Hof, Lager, Horda'

Tü.> **Alm.** *horda*; **Ar.** (Mıs., Ürd.) *ordi:* (*ALTK*, 107); **Kürt.** *ordi* (*DAO*, 367; *FKT*, 74); **Zaza.** *ordu* (*ZTS*, 242)

TT.: ORDU+(bozan/bozanlık/CU/GÂH (< Fars.)

An.ağl.: ***ordu*** 'pekmez kaynatılan yer'; ***ordubozan*** 'varis hastalığı'; ***ordubozanlık et-*** 'mızıkçılık etmek'; ***ordulu*** '1. oymak; 2. kaba, sözünü, konuşmasını bilmeyen' (*DS.IX*, 3287-3288); ***ordi*** (Rize/ *RİA*)

organ (hlk.), bk. **yorgan**
An.ağl.: ***urġon, urġan*** (*DAO*, 367)
< ET. (*Alt.Gr.*, 356), OT. (DLT): ***yoġurḳan***

[**NOT**: Türkçe sözcüklerin başındaki /y-/ ünsüzü Doğu Anadolu ağızlarında düşer: ***onca, ance*** < *yonca*; ***urt*** < *yurt*; ***üzbaşı*** < *yüzbaşı* gibi.]

orgen (hlk.), bk. **urgan**

orhan 'TT'nde erkek adı'
< ***or~ur*** 'yer' [= ****uz*** 'mahir, becerikli'] (F. Özkan, 2003: 166)

orkin-[(hlk.) 'Ürkmek'
< OT. ***ürkün-*** 'düşman yüzünden ulus arasına düşen ürküntü' (DLT)
Bk. **ürk-**

orman 'Ağaçlarla örtülü geniş alan'

= ETY. *yış* ~ Süm. *giş* (Tuna, 7) ~ Alt. ***cış***

< ***or*** '1.çukur, hendek; 2. tepe, dağ' (bk.Brockelmann, *OGM 86.* §) ***+man***

[**+man** eki '*büyüklük, irilik, kocamanlık*' bildirdiğine göre, anlamı '****büyük tepe***' olabilir.]

Çağ.: ***or*** 'tepe, orman', ***orman***
TT.: ORMAN+(CI/CILIK/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK/sarmaşığı/SIZ/tavuğu)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ūrmān* (*ALTK*, 107); **Fars.** *ūrmān*; **Kürt.** *urman*; **Rus**

SanalBaba

diyalektleri: *urman*; **Blg., Srp., Arn.** *urman* (*TDES*, 309); **Kürt.** *ormiyan* (*DAO*, 368)~ *orman*; **KbRum.** *ormáni*

An.ağl.: ***orman*** 'böğürtlen ağacı'; ***ormancık*** 'serçe büyüklüğünde siyah ya da boz renkli, sürüyle gezen kuş'; ***ormangüzeli*** 'kökü lâhana köküne benzeyen, özsuyu yakıcı bir ot' (*DS.IX*, 3288)

~ orman (Az., Krm., Kzk., Uyg.)
ormån (Özb.)
θrman (Kmk.)
ormən (Sal.)
ormon /ormon-tokoy (Kırg.)
urman (Bşk., TatK.)
vərman, vθrman/vărman (Çuv.)

[*V*]O(>ə, θ, u)RMA(>å, ə,o)N
= *tokay* (Trkm.) (< Moğ.)
tokoy (Kırg.)
tokoy-ormon (Kırg.)
çeget 'orman' (Krç.)

Eren (*TDES*, 309): '*Kökenini açık olarak bilmiyoruz.*' der. 'Bilimsel yayınlarda Türkçe ***or***'dan geldiği sıklıkla dile getirilmiştir: ***or*** 'çukur, hendek' +***man*** eki' diye ilâve eder.

Ramstedt (SKE 179): ***Tü.*** *orman* ~ ***Kore.*** *orom, oram* 'mountain' < **or+man**

Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 472-474): Toharca A ve B ***or*** 'ağaç' ile ***orman*** arasındaki benzerlikten söz eder.

Doerfer (*TMEN* 588): Toharca ***or*** 'bois' biçimiyle ***orman*** arasındaki benzerliği değerlendirir.

Nişanyan (*SS*, 333): **orman** < ? ***ET.*** *or-* kesmek → ORAK
* Muhtemelen 'kesimlik' anlamında.

orta '1. İki uçtan eşit uzaklıkta olan yer; yer ve zaman bildiren zarf; 2. vasat'
= ET. ***urtu*** (*EUTS*, 266); Uyg. ***orta, ortu, ortun***
~ OT. ***ortu~otra, otru, utru*** 'önce; karşı; orta' (DLT)
< ***or*** 'merkez; *yer; *taht'+***t***
+***a*** 'yön eki'
TT.: ORTA+(Çağ/damar/deri/direk/Doğu/elçi/kulak/LA-/LAMA/LAMASINA/LI/LIK/LIKÇI/M/NCA/okul/oyunculuğu/oyunu/öğretim/parmak/Y/duvar)

~ orto (Tel./*TAS*, 77); ***ortolık*** 'ada'; ***orton*** 'ortanca'

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs.) *orṭa*; (Sud.) *ūrṭa* (*ALTK*, 107); **Kürt.** *orte* (*DAO*, 368: Tekerleme:
A mezin jı beg ra,
A orte é jı ağa ra,
A kıçuġ jı paşa ra.
= Büyüğü beye,
Ortancası ağaya,
Küçüğü paşaya.)
Zaza. *orte* (*ZTS*, 243); *orte dı mendış* 'ortada kalmak'; *orte dı wardış, kiştı dı rokewtış* 'çaktırmadan nimetlerinden yararlanıp, riskine katlanmamak' anlamında kullanılan bir deyim. (*ZTS*, 243); *ortey kewdış* 'ortalığa düşmek, ortalığı yaygaraya vermek, rastgele herkesle konuşup ilişki kurmak' (s.243); *orti* 'ortanca'

An.ağl.: ***orta*** '1. orta büyüklükte moloz; 2. boşböğür'; ***ortaayak*** '1.ayakkabıcının kullandığı kadın ayakkabısı kalıbı;2. çizmeye benzer bir tür ayakkabı'; ***ortabağış*** 'yayla île kıyı arasındaki yüksek yer'; ***ortabaz*** 'evin birkatı'; ***orta bozan*** 'arabozucu'; ***ortaç*** 'tepe'; ***orta çivisi*** 'araba çivisi'; ***ortadirek*** 'orta parmak'; ***orta dolması*** 'boşböğür denilen et parçasının kuzu dolması gibi doldurulması'; ***ortagüz*** 'Ekim ayı'; ***ortağı*** 'ortadaki'(*DS.IX*, 3288-3289); ***ortayıl*** 'cemre' (s. 3290)

~ **(1)** orta (Az., Kzk., Trkm.,Uyg.)
orto (KKırg., Oyr., Tel., Yak)
ortu (Soy.)
ortä (Özb.)
urta (TatK., Bşk., Tob.)
otto (Yak.)
ottura (Uyg.)
vəDa (Çuv.)

O(>u)RTA(>ä, o, u)
OTTO
OTTU[*RA*]

(2) orta 'vasat' (Az., Kzk., Trkm.)
ortä (Özb.)

SanalBaba

ortaşa (Kzk.)
ortaça (TatK.)
ortäçä (Özb.)
ortoço (Kırg.)
ottara (Uyg.)
urta(sa) (Bşk.)
urta(ça) (TatK.)

O(>u)**RTA**(>ä, o)+*ÇA*(> ä)/ +*ŞA*/+*SA*

ortaç (hlk.) Tepe'

< ***or+ta+ç*** 'küçültme eki'

ortağul (hlk.) 'Arının ikinci kez verdiği oğul'

< ***orta+oğul***

ortak 'Birlikte iş yapan'
= OT. ***ortak*** (DLT); ***ortaklık***

< ***or-tak*** [< ET. ***-tuk*** (*EUTS*)]
ET: ***ortuklug*** 'ortaklık, arkadaş' (*EUTS*, 143) ~ ***ortaklık*** (DLT)

< ****or-*** 'biçmek'+***-ta*** (< *ortu*)+***k***
ur- +*-ta/to/tu/* +***k***

TT.: ORTAK+(ÇI/ÇILIK/kat/LA-ŞA/LAŞACI/LAŞACILIK/Ş-/Ş-MA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK/ yapım/yaşama/yaşar/yönetim)

Tü. > **Kürt.** *ortağ*; *otağî* 'ortaklık' (*DAO*, 368); **Zaza.** *ortaq, ortaxı, ortax; ortaqey, ortaxey* 'ortaklık', *ortaxey kerdış* 'ortaklaşa iş yapmak, alışverişte bulunmak' (*ZTS*, 243)

An.ağl.: ***ortak*** 'arkadaş; kardeş'; ***ortakçı*** 'tarlayı, ürünü tarla sahibiyle yarı yarıya pay etmek üzre ekip biçen çiftçi'; ***ortaklama*** 'el-birliğiyle, birlikte'(*DS.IX*, 3289)
~ ortağ (Az.)
ortak (Kzk., Uyg.)
urtak (Bşk., TatK.)
ortok (Kırg.)

O(>u)**RTA**(>o)**K**(>ġ)

ortaklaşa 'Ortak olarak, el birliğiyle'

< ***or-ta***[< *u*]+***k+laş-a***

TT.: bk. **ortak**
An.ağl.: ***ortaklama*** (DS.IX, 3288)
~ ortaktasa (Kzk.)
= *birgä* (Az., Bşk., Özb., TatK.)
birge (Kırg.)
birlikdä (Az.)
birliktä (Uyg.)
birgäläp (Bşk., TatK.)
birgälikdä (Özb.)
birlişip (Uyg.)
birlesip (Kzk.)
bilelikde (Trkm.)
bileleşip (Trkm.) (*KTLS*)

ortala-['Ortasını bulmak, ortasına varmak'
= OT. ***ortula-*** (DLT)

< ***or-t+a+la-***

TT.:ORTALA-(MA/MASINA)
~ ortaça 'ortalama, takmini' (Trkm.)
ortäçä (Özb.)
ortaşa (Kzk.)
orta hesapla (Az.)
ortalamax 'belinden tutmak' (Az./ağl., *ADL.II*, 428)
ortoço (Kırg.)
urtaça (TatK.)
urtasa (Bşk.) (*KTLS*)

ortalı 'Defterde, bir araya getirilmiş belli sayıdaki yaprakların oluşturduğu bölümlerden olan'

< ***or-t+a+lı***

An.ağl.: ***ortara*** 'tam orta yerinden, yarı yarıya' (*DS.IX*, 3289)

ortalık 'Bulunulan yer, çevre'

< ***or-t+a+lık***

TT.: ORTALIK+(ÇI)
An.ağl.: ***ortalıktekerleği*** 'çam ağacından tek parça olarak yapılmış, çevresi demir çemberli tekerlek' (*DS.IX*, 3289); ***ortalık ağrısı*** 'bulaşıcı hastalık'
~ ortalığ (Az.)
ortoluk (Kırg.)
urtalık (Bşk., TatK.)

O(>u)**RTA**(>o)**LI**(>u)**K**(>ġ)

= *töverek* (Trkm.)
töŋirek (Kzk.)
äylänä-tirä (Bşk., TatK.)
aynala (Kzk.)
öp-çörä (Uyg.)

ortam 'Canlı bir varlığın içinde bu-

SanalBaba

lunduğu doğal veya maddî şartların bütünü'

< ***or-t+a+m***

~ orta (Kzk.)

NOT: Öteki Türk dillerinde YOK

ortan (hlk.) '1.Yemeni denilen ayakkabının yüzüyle köseleyi birbirine tutturan dikiş; 2. yama, pençe'

< ***or-t+a+n***

ortanca, bk. **orta**

= ET. ***ortun*** [< *ortu* 'orta'+*n*]

< ***or-t+a*** [< u]+***n+ca***

NOT: **ortanca** '*bir tür çiçek*' adı Fransızca ***Hortense*** adlı bitki bilimci bir kadının adından bozulmuş biçimdir. < Fr. *hortensia*

An.ağl.: ***ortancıl, ortancılı, ortanul*** '1. ortancı, ikinci; 2. oyunda ortadaki oyuncu' (*DS.IX*, 3289)

~ orton 'ortanca' (Tel.)

Tü. > **Zaza.** *orti* 'ortanca, ortadaki' (*ZTS*, 243)

~ ortancıl (Az.)
ortancı (Trkm.)
ortänçi (Özb.)
ortanşı (Kzk.)
ortonçu (Kırg.)
urtançı (TatK.)
urtansı (Bşk.)
otturançi (Uyg.)

O(>u)**RTA**(>o)+*NC*
(~ç, ş, s)*I*(>*i, u*)+*L*

Eren (*TDES*, 310): YOK

Nişanyan (*SS*, 333): **ortanca**[1] vasat < ORTA

orta parmak 'El parmaklarının sağdan ve soldan üçünü olanı'

< ***or-t+a parmak*** (bk.)

~ orta barmağ (Az.)
orta barmak (Trkm.)
ortä barmåk (Özb.)
urta barmak (Bşk., TatK.)
ortan kol (Kzk.)
orton (Kırg.) [Fakat: *manca* 'parmak']
ottura kol (Uyg.) [Fakat: *barmak* 'parmak']

ortay '(mat.) Bir düzlem şeklin aynı yöndeki paralel bütün kirişlerini eşit parçalara bölen (çizgi)'

< ***or-t+a+y***

ortma (hlk.) 'Odun vb. şeyleri saklamak için üstü kapalı, önü açık yer'

= ET. ***örtmen*** 'dam, satıh' (DLT)

< ***ör-t-me***(n)

An.ağl.: ***ortma*** (*DS.IX*, 3290)

Tü. > **Zaza.** *ortme* 'evlerin yanında bulunan ve evin bir kapısının damına açıldığı tek katlı küçük binanın damı' (*ZTS*, 243); **Kürt.** *ortme* 'balkon, eyvan, üstü açık salon' (*DAO*, 368) ~ *otırme*

orun (hlk.) 'Yer, mevki'

= ET., OT. ***orun*** 'yer, mahal, taht, mesken' (*EUTS*, 143; DLT)

< ET. ****or+un***

Tü. > **Kabartay.** *varan* 'yer' (İ. Doğan, 1999)

os-[(hlk.) '1.Karşılaştırmak; 2. sanmak; şaşırıp kalmak; 4. darılmak; yorulmak' (*DS.IX*, 3291)

= ET. ***os-*** ~ ***oz-*** 'kurtulmak, uzaklaşmak'~ OT. ***os-*** 'bir nesnenin bir nesneye değişmesi: *osug*' (DLT)

An.ağl.: ***osup kal-*** 'şaşırıp kalmak' (*DS.IX*, 3291)

osma-[(hlk.) 'Önem vermemek, aldırmamak'

< ***os-ma-***

osoy (hlk.) 'Onun gibi, tıpkı'

< OT. ***uş*** 'şimdi, işte, gibi'

(DLT) +***ol***

ostot (hlk.) 'Biber'

< ***issot*** < ***isot*** < ***ıssıġ+ot***

osumuna (hlk.) 'Boş yere'

< ****os-um+u+n+a***

osur-['(kaba) Yellenmek'

SanalBaba

= OT. ***osur-*** (DLT:*osurġan* 'çok osuran'; *osruk* 'osuruk'; *osruş-* 'osuruşmak')

< **ō [> *yo*]*s-ur-*

< AT. ****hōs-ur-*** (Tekin, *Mak.I*, 316)

AH.: ***yoz-*** 'yellenmek' < ****ios-*** < AT. ****hōs-***

TT.: OSUR-(MA/UK/UKLU)

An.ağl.: ***osruğan*** 'yellenmeyi alışkanlık hâline getiren'; ***osturak, osturuk*** 'yellenme'; ***osurganböceği, osurukböce*** 'pis koku çıkaran bir böcek';***osuruk çiçeği*** 'beyaz çiçekli, pis kokulu bir böcek' (*DS.IX*, 3291)

~ ōsur- (Kırg.)
osar- (Çağ., Tar.)
ōzır- (Kız.)
hosar- (Hlç.) < *******hōs-ur-*
usır- (TatK.)
utur-(uh) (Yak.)

[*H*]Ō(>o, u)S(>t)-U(>a, ı)R-

osurgan 'Çok yellenen'

= OT. ***osurġan*** (DLT)

< *os-ur-ġan*

An.ağl.: ***osruğan*** (*DS.IX*, 3291)

osuruk 'Yellenme'

= OT. ***osruk*** (DLT)

< *os-(u)r-uk*

oş ~ oşt 'Köpek kovalama ünlemi, hoşt'

< *(h)ōş* 'yansıma'

An.ağl.: ***oşkişle-, oskisle-, oskişle-, oşkişlet-*** 'köpekleri kışkırtarak birbirinin üzerine saldırtmak' (*DS.IX*, 3292); ***oşoş*** 'köpek'; ***oşik*** 'küçük köpek' (< *oş+(i)k* 'küçültme eki');

Tü. > **Zaza.** *oşt* (*ZTS*, 243)

oşa-[(hlk.) 'Benzemek'

< *ohşa-* 'benzemek' (DLT: *ohşaġ* 'benzer'; *ohşaġu* 'oyuncak; (mecazen) kadın'; *ohşançıġ* 'okşanmaya değer'; *ohşat-* benzetmek')

TT.: OKŞA- 'benzemek'(MALIK/N-/NMA/NTI/ŞAT-/YICI/YIŞ)

An.ağl.:***oşaş*** 'benzer'; ***oşaşırak*** 'az benzer, andırır'; ***oşat-*** 'benzetmek'; ***oşğa-*** 'okşamak' (DS. IX, 3292)

ot[1] 'Ot, küçük bitkiler'

= ET. (Uyg.) ***ot, oot*** 'ot; yeşillik; ilâç'

~ OT. ***ot*** (DLT: *otluġ* 'otlu; yemlik, ahır'; *otla-; otġar-*)

CC.: ***ot*** 'ot, yabanî ot' (*KLS*, 148); ***otalamak*** 'mera'

< *ot, oot*

TT.: OT+(ÇUL/LAK/LAKÇI/LAKÇILIK/LAK*ıye* (< Ar.-*iyye*)/LAMA/LA-/LAN-/LANMA/LATIL-/LATILMA/T-/TMA/LU/LUbağa 'kara kurbağa'/LUK/SU/SUZ)

Tü. > Kürt. *ot* (*FKT*, 74)

An.ağl.: ***otar-*** 'ot toplamak';***otçam*** 'çörekotu'; ***otdan-*** 'otla kaplanmak, otlanmak'; ***otkök*** 'öteberi'; ***otkökü*** 'pancar'; ***otluk*** 'harman yığını'; ***otlukla-*** 'mısır biçildikten sonra otunu elle koparıp toplamak' (*DS.IX*, 3293-3294)

~ ot (Az., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg., Sal., Küer., Tel., Alt., Yak.)
o't (Tuva) 'ot' < *******okt* < *******oktă*
ut (TatK.,Tob.)
ută ~ vutĭ 'kuru ot' (Çuv.)< *******ot*

~ Moğ. (*KWb.* 291; Ramsted)
ota 'ot, yeşillik', ***otaçi(n)*** 'hekim, tabip'

[*V*]O(> o', u)T+*Ĭ/Ă*

Tü. > **Erm.** *xot* 'grass, herb' (Dankoff, *ALT* A 9)

= *çöp* (Kırg., Uyg.)
şöp (Kzk.)
yaşän (Bşk.)
ülän (TatK.)
öleŋ, üleŋ (Kumd.)

ot[2] 'İlâç, em'

= OT. ***ot*** 'ilâç, em, zehir' (DLT:

SanalBaba

otaçı 'hekim, ilâç yapan')
AH.: ***ot*** 'ilâç', ***otaçı*** 'hekim', ***otala-*** 'tedavi etmek'

< *ot, oot* 'ot, yeşillik; ilâç'
TT.: OT+(ÇU 'köylerde hekimlik yapan kimse'/ACI 'hekim'/ ACILIK 'hekimlik'/A- 'ilâç vererek hastalığı iyi etmeye çalışmak'/AMA)
An.ağl.: ***ot*** '1. göz hastalığını iyileştirmek için kullanılan ev ilâcı; 2. barut' (*DS.IX*, 3292)
otalak 'ağı; ağılı';***otala-*** 'zehirlemek'; ***otalan-*** 'zehirlenmek'; ***ota-*** 'hastalığı geçmek'; ***otla-*** ilâçlamak' (s. 3293-3294)
~ otala- 'şifa vermek' (Kum./*KLS*, 148)
= Moğ. ***otaçi(n)*** 'hekim, tabip', Muk. ***ota-çi*** ay., Halh. ***otoç*** ay., Moğ. ***otaçila-*** 'tedavi etmek', Halh. ***otoçlo-*** ay. < **oġta* < **okta*

ot³ (hlk.) 'Zaman, vakit'

< *öd* 'zaman, vakit, mevsim, hava' (DLT: *ödlek* 'zaman, felek'
An.ağl.: ***akşam otu*** 'akşam vakti' (Uşak)

ot⁴ 'Ateş'
= ET., OT. ***ot*** 'ateş, duman' (DLT: *ota-* 'ısınmak, odun yakmak'; *otlan-* 'ateşlenmek')

< **ōt*

An.ağl.: ***ot*** 'barut'; ***otesgi, otleski*** 'ucu yanmış odun'; ***otla-*** 'ateşlemek'; ***otlangıç*** 'ocak tutuşturmaya yarayan ağaç'; ***otlu*** 'ateşli'; ***ot sal-*** 'ateşlemek, kundaklamak'; ***ot taşı, ot daşı*** 'fırınlarda, tandırlarda kullanılan ateşe dayanıklı, göz göz delikli, siyah renkli bazalt taş'; ***otyiğit*** 'çok genç ve çevik' ['*ateş gibi genç*' anlamında] (*DS.IX*, 3292-3298); ***ot beli*** 'ateş küreği' (s. 3293)
~ ōt (Trkm.)
ot (Tel.); ***ottık*** 'çakmak'; ***ottık taş*** 'çakmak taşı'
uot (Yak.) < **ōt*
hū°t (Hlç.) < **hōt*

[*H*]Ō(> uo, ū°)T

~ Moğ. (Poppe 99): ***od-ḳan*** 'Feuer-gottheit'; ***ot-çigin*** < ***ot-tigin***

Eren (*TDES*, 311): **ot⁴** YOK; **ot¹/²/³** var
Nişanyan (*SS*, 328): yalnız ***od***= ***ET.*** *ot* 'ateş' (VIII)/ ET. ot: OCAK, OD, ODAK, ODUN

otaçı, otçu (hlk.), bk. **ot²**
~ otohut 'yerli (Yakut) hekim' (Yak.) < **ota-çıt*
ütă, vutĭ (Çuv.)
= **Moğ.**: ***otaçi(n)*** 'hekim, tabip'
~ otoç (Hlh.)
otaçila- 'tedavi etmek' (Mo.)
otoçlo- 'tedavi etmek' < **oġta-* < **oḳto-* (*Mak.I*, 96)

OTA(<o)Ç[İ]+*LA(>o)-*

~ Man. okto 'ilâç, boya' < **oḳta*
oktosi 'hekim, tabip'
oktolo- 'ilâçla tedavi etmek'
oktosila- 'ay.' < **okto*
EAT. (TS): ***ottacı, otcı*** 'hekim'
Eren (*TDES*, 310): YOK

Nişanyan (SS, 334): **otacı** = ***ET.*** *otaçı* < *otamak* < OT][Fakat, Türkçedeki 4 **ot**'tan hangisi?]

otağ~otak~otah (hlk.) 'Konak, apartman'
= OT. ***otaġ*** (DLT; Çağ.)

< **ōtaġ*

~ Moğ. (*KWb.* 291) ***otaġ, otuġ***

Eren (*TDES*, 311): YOK

Eren, s. 303'te '**oda**' maddesini de vermediği için ***oda*** < ***otaġ*** ilişkisi hakkındaki görüşlerini bilmiyoruz.
NOT.: ***TS.II***, 1120: ***otağ, otak*** Far. *otāġ* < 'büyük ve süslü çadır.
YANLIŞTIR. Çünkü, TT'ndeki **oda** sözcüğü < ET., OT. ****otaġ***'dan [*/-t-/ > -d-/ olması ve son ses /-ġ/'nin düşmesi ile*] oluşmuştur. Nitekim, ***TS.II,***

SanalBaba

s. 1098'deki **oda** maddesinde bu sözcük Türkçe olarak gösterilmektedir. ***Otaġ*** Farsça ise, ***oda*** necedir? Ve kökeni nedir? Nişanyan (*SS*, 334): **otağ** = ***ET.*** *otaġ* küçük ve geçici yapı, çadır (xı) = ODA diye sözcüğün Türkçe olduğu görüşünü belirtmektedir.

Fakat, **oda** = ***ET***? *odaġ/otaġ* otağ, çadır, oda (vıı) /***ET.*** *otaġ*: ODA, OTAĞ (s. 328) yazar ama (?) işaretini niye koyar, anlaşılmaz.

otala-(n-) (hlk.), bk. **ot²**

EAT. (TS): ***otala-, otla-*** 'ilâç yapmak'

otar-[(hlk.), bk. **ot¹**

< ***otġar-*** 'otlatmak' (DLT)

Krş. ***otuxmağ, otuxmax*** 'ot yemeye başlayan hayvan'~***oturxan*** (Az./ağl., *ADL.II*, 430)

Tü.> **Kürt.** *otar-* (*DAO*, 368)

otayı (hlk.) 'Temmuz'

< ***ot+ay+ı***

otır ~ otur (Zaza.) 'O tür; öyle, öylesi' (*ZTS*, 243)

< Tü. ***o tür***

otırme (hlk.) 'Balkon, eyvan' (*DAO*, 369)

< ***otur-ma***

Krş. ***oturacar*** 'ev' (Az./ağl., *ADL.II*, 430)~ ***oturajax*** 'sandalye'(gös. yer.)

otla-['1. (Hayvan) Dolaşarak yerdeki ot, çimen, yaprak vb. yemek'

< ***ot¹+la-***

TT.: OTLA-(MA/N-/NMA/T-/LATIL-/TILMA)

~ otla- (Az., Trkm.)
otlä- (Özb.)
otli- (Uyg.)
otta- (Kzk.)
ottō (Kırg.)
utla- (Bşk., TatK.)

O(>u)T+*L(>t)A(> ä, i, o)-*

otlak 'Hayvan otlatılan yer'

< ***ot¹+la-k***

TT.: OTLAK+ (argo) ÇI/ÇILIK)

~ otlak (Uyg.)
otlaġ (Az.); ***otarğı, otdācağ*** (Az./ağl., *ADL.II*,430)
otlåġ (Özb.)
otlağ (Trkm.)
otluk (Uyg.)
ottōk (Kırg.)
utlau (TatK.)
utlavık (Bşk.,TatK.)

O(>u)T+*L(>t)A(> å)-K(>ġ, ğ)*
+LA-U/-VIK
+LUK

otlu 'Otu olan'

= OT. ***otluġ*** (DLT)

< ***ot¹+lu(ġ=ø)***

ot tut-[(hlk.) 'Otlarken ağılı ot yiyen hayvan hastalanmak' (DS.)

< ET. ***ot*** 'zehir'

An.ağl.: ***ot çalgını*** 'ağılı ot yiyerek hastalanan hayvan' (*DS.IX*, 3293); ***ot vurma*** (Şavak/*DAO*, 369)

otun¹ (hlk.) 'Odun'

< ET., OT. ***otung*** (*EUTS*, 144; DLT)

otun² (hlk.) 'Evvelki gün'

< ***otæiġun*** < ****öteigün***

< ***öt-*** 'geçmek'+***-e+ki +gün***

otur-['Vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde ağırlığı kaba etlere vererek bir yere yerleşmek'

= ET. ***oltar-*** ~ (KT.,Uyg.)
olur- ~ ***olġur-*** (*EUTS*, 141)
~ OT. ***oltur-*** ~ ***oldur-*** (DLT)
Uyg.: ***olġurt-*** 'oturmak'
CC.: ***olur-*** = ***oltur-; olturġuç*** 'oturak'
İKPÖ: ***olur-*** = ***olġur-***

[Krş. DLT: ***otur-*** '(saç ve elbise) kesmek' (B. Atalay: *utur-*). Bu konu için, bk. T. Tekin, *Mak.I*, 95]

< ***ol(ġ)ur-***

SanalBaba

TT.: OTUR- (ACAK/AK/AK-LI/AKLILIK/MUŞ/MUŞLUK /T-/TMA/TMALIK/TUL/TUL MA/UL-/ULMA/UM/UŞ-/UŞ MA)

Tü.> **Kürt.** *otırme* 'balkon, eyvan' (*DAO*, 369)

An.ağl.: ***ot-*** 'oturmak' (*DS.IX*, 3294); ***otraklaştır-*** 'yerleştirmek, yurtlandırmak'; ***otu-*** '1. oturmak; 2. yatmak' [< ? ET. ***odu- ~udı-*** (EUTS)<*oδı-*]

oturudüş- 'oturup kalmak'; ***oturuk*** 'gazino, kahvehane' (s. 3298); ***oturuş-*** 'oturup yerleşmek'; ***oturuştur-*** 'yatıştırmak' (s. 3298)

~ otur- (Az., Kzk., Trkm., Tel.)
otır- /ultır-(ğıs) '*sandalye*' (Bşk.)
otir- /ot(*u*)r-åk '*yerleşik*' (Özb.)
olor- (Yak.)
oltur- (Uyg.)
tur- '*ikâmet*' (Uyg.)
lar- (Çuv.) < ***olur-*
ultar- (Kumd.)

O(>u)**L**[T]**U**(>a, ı, i, o)**R**-[*OL=ø*]**TUR**-[*O=ø*]**LA**[<u]**R**- < **OLUR-*

oturag (hlk) 'Kötürüm'
bk. **oturak**
~ oturğa 'oturak' (Az./ağl.)

oturacak 'Sandalye, tabure, kanepe gibi üstüne oturulan yer'
< ***otur-acak*** 'fiilden ad yapan gelecek zaman eki'

oturak 'Oturulacak yer veya şey'
< ***otur-***[< ET. *olur-*]+***-ak***
[Krş. ET. ***oturuġ*** = ***otruġ*** 'ada']
TT.: OTURAK+(LI/LILIK)
An.ağl.: ***otrağ, otrak*** 'makat'; ***oturağ aspası*** 'oturmayı seven'; ***oturağında ot bitmek*** 'bir yerde çok oturmak'; ***oturaĥ*** 'insan ensesi; toprak damlara çıkacak merdivenlere yapılmış çatı'; ***oturaĥ éllemek*** 'oturup kalmak'

oturak, otrak 'emekli; iş görmeyen'; ***oturak*** '1. kötürüm; 2.yürüme zamanı geldiği halde yürüyemeyen çocuk; 3. helâ; 4. lâzımlık; 5. ekşi bir tür armut; 6. çam fidanı; vb.
~ oturağ 'yerleşik' (Az.)
olturak (Uyg.)
olturğuç 'koltuk, sandalye' (Kum.)
oturguş (Tel.)
oturımlı (Trkm.)
otırıkşı (Kzk.)
oturuktaşkan (Kırg.)
otrâk (Özb.)
utrak (TatK.)
ultırak (Bşk.)

O(>u)[*L*]**TU**(>ı)**R-AK**
O(>u)**T**[*U=ø*]**R-A**(>å)**K**
OTU(>ı)**R-U**(>ı)**K**+*TAŞKAN*
+*ŞI*

oturamak (hlk.) 'Sırt'
< ***otur-a-mak***

oturamaklı (hlk.) '1. Ağır, davranışları ölçülü olan; 2. sağlam'
< ***otur-a-mak+lı***
~ totoroklo (Bşk.)
totırıklı (TatK.)
turaktı (Kzk.)
turuktü (Kırg.)

oturgaç (hlk.) 'Sandalye, kanepe'
< ***otur-gaç***
An.ağl.: ***oturga, oturgaç, oturgeç, oturgiç, oturkıç*** (*DS.IX*, 3296); ***oturgaç ~ oturtma, oturum*** 'dip' (s. 3297)

OTUR-*GA/-G(>k)A(>e, ı, i)Ç*
~ oturğıç (Trkm.)
oturğuç (Kırg.)
uturğıç (TatK.)
ultırğıs (Bşk.)

O(>u)[*L*]**TUR**-*ĞI(>u)Ç(>s)*

oturgan (hlk.) 'Oturan'
< ***otur-ġan*** 'eski partisip eki'

oturgun (hlk.) '1. Olgun, ağırbaşlı; 2. sağlam yapılı; 3. sık dokunmuş; 4. süt kesiği'

SanalBaba

< ***otur-gun***

An.ağl.: ***oturgun, oturğan, oturuşgun, oturuşkun*** (*DS.IX*, 3297)

oturma (hlk.) 'Gelin elbisesinin dikileceği gün'

< ***otur-ma***

TT.: OTURMA '1. oturmak işi; 2.bu biçimde yerleştiği yerde kalmak; 3. (kısa süre ile) konukluğa gitme'

oturmakçı (hlk.) 'Konuk'

< ***otur-mak+çı***

An.ağl.: ***oturmakçı, otumakçı, oturucu*** (*DS.IX*, 3298)

oturtma 'Halka halka kesilmiş patates, patlıcan, kabak gibi sebzelerden yapılan bir tür kıymalı yemek'

< ***otur-t-ma***

An.ağl.: ***oturtma*** 'kol gibi bükülmüş yufkaları tepsiye dizerek yapılan bir tür tatlı' (*DS.IX*, 3298); ***oturtma*** 'kıldan yapılmış kilim'

oturtmaç (hlk.) 'Kovalanan tavşan, aldatmak amacıyla birden bire durarak tazıyı öne geçirtme'

< ***otur-t-maç***

NOT: Eren (*TDES*, 310-311): **otaçı** ile **otuz** arasındaki maddeler Y O K.

otuz '30'

= ET. ***otuz*** ~ OT. ***ottuz*** (DLT)

Çağ.: ***oltuz***

< ***ot[t]uz***

TT.: OTUZ+(AR/UNCU)

~ otuz (Az., Kırg., Trkm.)
otız (Kzk.)
ottıs (Tob.)
ottuz (Uyg.)
ottiz (Özb.)
otut (Yak.)
utəz (TatK.)
utız, (Bşk.)
vəDər (Çuv.)

O(>u)T[*T*]U(>ə, ı, i)Z(>s/z,/t)

otyaran (hlk.) 'Dolunun büyüğü'

< ***ot[1]+yar-an***

otyiğit (hlk.) 'Çok genç ve çevik'

< ***ot4*** 'ateş (gibi)'+***yiğit*** (bk.)

ov-['Bir şeyin üzerine bastırarak el gezdirmek'

= OT. ***uv- ~ uw- ~ ow- ~öw-***

< ***o(/ö/u)v(/w)-***

TT.: OV-(MA/MAÇ/UL-/ULMA/UN-/UNMA/UŞTUR-/UŞTURMA)

An.ağl.: ***ovamaç*** (~ ***oğamaç***); ***ovar*** 'sıcak hava, sam yeli'; ***ovaş-*** '(el, ayak) uyuşmak'; ***ovcala-, övcele-, övüle-*** 'bir şeyi avuçta sıkarak ezmek, ovalamak, ufalamak';***oveç*** 'enenmiş koç';***ovkula-*** 'ufaklamak'; ***ovma*** 'deve hamuru'; ***ovmaç*** (~***oğmaç***) çorbası (*DS.IX*, 3299)

~ ov- (Az., Trkm.)
ıv- (Bşk.)
ıv-ala- (TatK.)
uv-at- (Uyg.)
uv-kala- (Kzk.)
uv-maşta- (Kzk.)
uv-uli- (Uyg.)
u-kalä- (Özb.)
ū (Kırg.)

Eren (*TDES*, 311): YOK

ova 'Düzlük, yazı, kıran'

= ET. ***oy ~ uy*** 'oyuk, çukur' (*EUTS*, 145) ~ ***uya*** 'yuva, çukur' (s. 269)

~ OT. ***oy*** 'yerdeki oyukluk, çukur' (DLT)~ ***oy obuz*** 'basık, düzlük yer' [Krş. ***opru*** '*obruk*, çukur; dere']

< ***ovā < *ōya < ōy***

'çukur, basık, alçak yer'+***a***

[/v/ fonemi ikincil, yani /y/' den dönmedir.] (T. Tekin, *Mak.II*, 97)

TT.: OVA+(LI(LIK/SIZ)

An.ağl.: ***ovalı*** 'başka yerden gelip geçici olarak bir oturan

SanalBaba

ve ufak tefek işler yapan kadın' (*DS.IX*, 3299); oylak 'çukur yer'; ***oyluk*** 'toprak'; ***oylum*** 'koyak; büklüm; kayalık yer; alan, çevre; ağaç dikilecek çukur'; ***oynak*** 'yer altı suları nedeniyle kayan toprak, göçük';***oyak, oyrak*** 'iki dağ arasındaki çukur yer'; ***oyru*** 'inişli çıkışlı sarp yer'; ***oysar*** 'topraktan yemek kabı'; ***oytu*** 'kuytu yer'; ***oytun*** 'beğenilen güzel yer'; ***oyuk*** 'kuytu yer'; ***oyulka*** 'toğrağın çıkıntılı yeri'; ***oyum*** 'bostan, sebze dikmek için açılan çukur; delik' (*DS. IX*, 3302-3304)

OY+*LUK/+LUM/+NAK/+AK +RAK/+RU/+RU/+TU/ +UK/+UL-KA/+UM*

~ öy 'çukur, basık, alçak yer' (Trkm.)
öva (Az. Dmanisi)

NOT.: Öteki Türk dillerinde **ova** ya da **oy** sözcüğü yoktur. (bk. *KTLS*)
Sevortyan (s. 403): *ova* < *op-* 'yemek, aşındırmak', *obruk* 'çukur, oyuk'.
YANLIŞTIR.. Çünkü, öyle olsa idi, sözde /v/ değil /b/ bulunurdu. (*Mak.II*, 97)

= *düzänlik* (Özb.)
düzlük (Trkm.)
tüzdük (Kırg.)
tüzläŋ Uyg.)
üz,än (Bşk.)
üzen (TatK.)
yassi (Bşk.,TatK.)
cazı (Kırg.)
çüs cer (Kum.)
jazık (Kzk.)
yazı (TT)
tekislik (Özb.)
tuğay (Bşk., TatK.)

ovala-['Ellerini bir şeye yada birbirine sürtmek'

< *ov-a-la-*

~ ovxala- (Az.)
ovkala- (Trkm.)
uvkala- (Kzk.)
uvmaşta- (Kzk.)
ukalä- (Özb.)
u- (TatK.)
ıv- (Bşk.
ıvala- (Bşk.,TatK.)

O(>ı, u)V-[K]*A-LA-*

ovar-[(hlk.) 'Düzeltmek'
< *on-ar-* < ET. ***oŋ-ar-***
An.ağl.: ***ovartla-*** (DS.IX, 3299)

ovaz, bk. **üvez**

ovcala-[(hlk.) Bir şeyi avuçla sıkarak ezmek'

< *ov-ca-la-*

An.ağl.: ***ovcala-, öğcele-, övcece-, övcüle-*** (*DS.IX*, 3299)

O(>ö)V(>ğ)-*CA(>e, ü)-LA(>e)-*

ovcu, oycu, ovçu, oyçu, bk. **avcı**
[/a-/ > /o-/ değişimi ile]

oveç (hlk.) 'Enenmiş koç'

< *ov-e(< a)ç*

ovha (hlk.) 'sığır kovalama ünlemi', bk. **oha**

ovir (hlk.), bk. **ahır**
[/a-/ >/o-/ ; /-h-/>-v-/ ile]

ovkala-[(hlk.) 'Bir şeyi sıkarak buruşturmak, kırıştırmak'

< *ov-ka-la-*

ovkula-['Ufaklamak'

< *ov-ku-la-*

ovma (hlk.) 'Deve hamuru'

< *ov-ma*

~ ovma 'tere yağı ile taze lorun karıştırlması ile yapılan çörek' (Az./ağl.,*ADL.II*, 430)

ovul, bk. **oğul**
[/-ğ- >-ğ-/ > /-v-/ değişimi ile]

ovun-['Kendi kendini ovmak'

< *uwun-, owun-* (DLT)
[< ***ov-(u)n-*** 'dönüşlülük eki']
An.ağl.: ***uğun-*** '(bir yeri incinen insan) acı seler çıkararak, incinen yerini ovuşturmak' (Uşak); ***ovun-*** '1. topaç hızla dönerken sesi kesilerek bir noktada durur gibi olmak;

SanalBaba

2. eritilen yağın dumanı çıkmaya başlamak'(*DS.IX*,3300)

oy¹ 'Fikir; rey'

< ***ōy*** (T. Tekin)

TT.: OY+(CULUK/DAŞ/LA-/LAMA/LANIŞ/LAN-/LANMA)

~ ōy (Trkm., Hlç.)

oy 'zan' (Özb.)

oy 'akıl, us' (Tel./*TAS*, 77); ***oylu*** 'akıllı'

oy+la-v 'tefekkür' (Kzk.)
oy+la-n-uv 'tefekkür' (Kzk.)
oy+lō 'tefekkür' (Kırg.)
uy 'zan' (Bşk., TatK.)
uy+ğa çumu 'tefekkür' (TatK.)
uy+la-n-ıv 'tefekkür' (Bşk.)
uy+la-n-u 'tefekkür' (TatK.)

Eren (*TDES*, 311): YOK

Nişanyan (*SS*, 335): **oy** ***YT*** (1935) mütalaa, rey < *oy vermek* ses vermek, cevap vermek (XIV) = ?

NOT: Nişanyan'ın ***YT*** (=Yeni Türkçe/1935) dediği sözcük öteki Türk dillerinde **ōy~oy~uy** biçimlerinde yaşamaktadır. Adı geçen Türk dilleri bu sözcüğü 1935 yılında Türkiye Türkçesinden almadıklarına göre, sözcük ***ET***'de de **ōy** biçiminde vardı. **Oy ver-**'in anlamı da '*ses vermek, cevap vermek*' değil, '*fikrini söylemek, görüşünü belirtmek*'tir.

Ō(>o, u)Y

oy² 'Soy adı: ***Aydın OY***'

= OT. **oy** 'yerdeki oyukluk, çukurluk' (DLT)

< ****ōy*** 'oyuk, çukur'

~ ōy, ōyluk (Trkm.)

oy-['Oymak, delmek'

= OT. ***oy-*** 'oymak, yerleştirmek, sıkıştırmak' (DLT)

< **** ōy-***

TT.: OY-(DUR-/DURMA/LUM/LUMLA-/LUMLAMA/LUMLU/MA/MA baskı/MA-CI/MACILIK)

An.ağl.: ***oya, oyacak, oygu, oylum, oyma, oymaca, oymak*** (*DS.IX*, 3300-3301)

~ ōy- (Trkm.)

oy- (Az., Kzk., Kırg., Özb., Uyg., Tel.)

uy- (Bşk., TatK.)

Ō(>o, u)Y-

oya 'Genellikle ipek ibrişim kullaarak iğne, mekik, tığ veya firkete ile yapılan ince dantel'

< ****ōy-*** 'oymak, yerleştirmek, sıkıştırmak; dikmek'

(DLT)+ ***-a***

TT.: OYA+(CI/LA-/LAMA/LANDIR-/LAN-/LANMA/LANTI/LI)

An.ağl.: ***oya*** 'küçük mendil' (*DS.IX*, 3300); ***hoya*** (< *h+oya*)

~ oyu 'nakış' (Az./ağl., *ADL.II*, 431)

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs.) *oya* (*ALTK*, 108); **Kürt.** *oya* (*DAO*, 369)

Eren (*TDES*, 311): **oy¹/², oy-, oya** maddeleri YOK

Nişanyan (*SS*, 335): **oya** ~ ***Yun.*** *úia* οὐια = ***EYun.*** *ōia* giysilerin kenarına tığla işlenen süs, kenar işlemesi.

YANLIŞTIR., Çünkü, Türkçede **oy-** [< OT.**ōy-** (DLT)] fiili ve bu fiilin türevleri vardır. Bu fiil **oya** sözcüğünün Türkçe olduğuna kanıttır. Yun. *úia* < Tü. **oya** olmalıdır.

oyā (hlk.) 'O yana'

< ***o yan+a*** [> *o yaŋa* > **o yaa* > *o yā*]

oyacak 'Patlıcan, kabak oymaya yarayan alet'

< ***oy-acak***

oyah (hlk.) 'Uyanık'

< ***uyan-(ı)k*** [< OT. ***u, uđ, uđu*** 'uyku' (DLT)]

TT.: ***uyanık*** 'uyumayan' (*BTS*, 1202)

~ oyov 'uyanık' (Kum./*KLS*, 148)

Tü. > **Kürt.** *oyah* (*DAO*, 369)

oyal-[(hlk.) 'Utanmak'

< ***uyaḳ-*** 'utanmak' (*EUTS*, 269: ***uyat*** 'haya, edep yeri';***uyatlıġ*** 'edepli, hayalı'; ***uyat-*** 'utanmak'

SarıBaba

An.ağl.: ***oyat*** 'utangaç' (*DS.IX*, 3300)

oyala-['1.Bir süre için birinin dikkat ve ilgisini başka bir şey üzerine çekmek, meşgul etmek; 2. oya ile süslemek'

(1) < ***oy*** 'çukur'***(+a-)la-***

(2) < ***ōy-a+la-***

TT.: OYALA-(N-/NMA/NDIR-/NDIRMA/NTI/YICI)

Nişanyan (*SS*, 335): **oyala[mak** < ? OYNA-
YANLIŞTIR. Bk.yukarıya.

oyalı 'Kenarına oya yapılmış veya geçirilmiş'

< ***ōy-a+lı***

oyaz (hlk.) 'Davar sineği'

< ***övez*** 'at sineği'

< ****gövez***

< ****gök***

Bk. **övez**

oydur-['Oydurmak'

= OT. ***oytur-*** (DLT)

< ****ōy-tur-***

TT.: OYDUR-(MA)

oycu, oyçu (hlk.) 'Avcı' (*DAO*, 369)

< ***av*** [< ET. *aw/av* (DLT)]+***çı***

Bk. **avcı**

oygu (hlk.) 'Tahta kaşık oymakta kullanılan eğri bıçak'

< ***oy-gu***

An.ağl.: ***oygu*** 'yalak ağaç' (*DS.IX*, 330)

oyguş (hlk.) 'Av kuşu'

< ***av+kuş(+u)***

An.ağl.: ***oyguş élemek*** 'kuş avlamak' (*DS.IX*, 330)

oyın, oyun (hlk.) 'Öğün, kez'

< ET. ***öd ~ öt*** 'zaman, vakit' (*EUTS*, 146) [~ OT. ***öđ*** (DLT)]

+***°n*** 'vasıta hâlieki'

[**öđün* > *ögün* > *öğün* > *öyün* > *oyun* (ünlü uyumunun değişmesi ile) > *oyın*]

oyk oyk (hlk.)'Deve çağırma ünlemi'

< ****öyk*** 'yansıma'

oyke (hlk.) 'Öfke'

< ET. (Uyg.) ***övke/öpke***; OT. ***öfke*** (DLT); Çağ. ***öyke***

Bk. **öfke**

oyla-['Oya koymak veya oya sunmak'

< ****ōy+la-***

TT.: OYLA-(MA)

~ oyla- 'zannetmek' (Kzk.)
oyli- (Uyg.)
oylä- (Özb.)
uyla- (Bşk.,TatK.)

oylak (hlk.) 'Çukur yer'

< ***oy*** 'çukur' (DLT)+***la-k***

oylan-[(hlk.) 'Boş vakit geçirmek'

< **oy** 'çukur'+***la-n-***

Krş. **oyala-**

oyluk¹ 'Uyluk kemiği'

< ET. ***ođluk*** 'kol kemiğinin kalın yeri' (DLT) [> *odluk* > *oyluk* > *uyluk*]

oyluk² (hlk) 'Toprak'

< ***oy+luk***

oylum 'Hacim, cirim'

< OT. ***oy*** 'çukur'+***lu+m***

TT.: OYLUM+(LA-/LAMA/LU)

An.ağl.: ***oylum*** '1. koyak; 2. büklüm; 3.kayalık yer; 4.arazinin parçası; 5. alan, çevre; 6. ağaç dikilecek çukur; 7. parça, bölüm; 8. girinti çıkıntı; 9. aynı sırada olan şeyler; 10. kalıp, biçim; 13. hacim; **oylum oylum** 'parça parça; yer yer' (*DS.IX*, 3300)

Nişanyan (*SS*, 335): **oylum** ***YT*** (1935) hacim < OY-
NOT: **oylum** sıfatı 1935'ten önce de Türkçede (ağızlarda) yaşamaktaydı. '***Karanfil oylum oylum, geliyor selvi boylum***' türküsünün sözlerini yazan ozan 1935 yılına kadar bekledi mi? Ne dersiniz!
Eren (*TDES*, 311): YOK

oyma (hlk.) '1.Oymak işi; 2. oyularak yapılan süsleme'

= OT. ***oyma*** 'çizme yapılacak Türkmen derisi' (DLT)

< ***ōy-*** 'sıkıştırmak' (DLT)

+***-ma***

SanalBaba

TT.: OYMA+(baskı/CI/CILIK)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *oymā* (*ALTK*, 108)

An.ağl.: ***oyma, oymaca, oymalık*** '1.dolapta eşya koymaya yarayan kapaksız dolap, raf; 2. ağaç yongası; 3. bacaların üstündeki karşılıklı delikler; 4.ceket; 5. yayık; 6. tadı buruk bir tür armut' (*DS.IX*, 3301)

~ oyma (Az., Trkm.)
oyma '1. bir tür çörek;2. don; 3. kadın elbisesine, donuna yapılan bezek; 4. tütün ovuntusu' (Az./ağl., *ADL.II*, 431); ***oymaça*** 'mide ağrısı'
oyuv (Kzk.)
oymolā (Kırg.)
ōyma nağış (Trkm.)

= Moğ.(*KWb.* 304) ***oyima-sun*** 'gesteppe dicke Filzstrümpfe' < ****poima*** (Räsänen, *V* 359)

oymak[1] (hlk.) 'Söze karşılık vermek, yanıtlamak'

< OT. ***ay-*** 'söylemek' (DLT: *aytıġ* ~ *aytış* 'hitap', *aytıl-* 'sorulmak', *aytın-, aytur-*)

oymak[2] 'Aşiret'

< Moğ. ***ayimaġ***

An.ağl.: ***oymak*** 'semt, mahalle; yön' (*DS.IX*, 3301)

~ oymağ 'nesil, soy, tayfa' (Az./ağl.)

oymak[3] 'Yüksük'

< ***oy-ma+k***

~ oymağ (Az./ağl.)
oymok (Tel./*TAS*, 78)

oymak[4] (hlk.) 'Arazinin alçak, çukur yeri'

< ET. ****oy*** 'çukur yer'+***ma+k***

oymalı 'Oymaları bulunan, oymalarla süslü'

< ***oy-ma+lı***

oymalık (hlk.) 'Dolmalık biber'

< ***oy-ma+lık***

oyna-['Vakit geçirme, eğlenme'

= ET. (KT.,Uyg.) ***oyna-***

~ OT. ***ōyna-***

< ****ōyun+a-***

TT.: OYNA-(K/MA/NIŞ/N-/NMA/Ş/Ş-/ŞMA/T-/MA/TIL-/TILMA/IK/TIMCI/YIŞ)

~ oyna- (Az., Kzk.,Kırg., Özb., Trkm.)
oyno- (Tel./*TAS*, 78; ***oynoşton*** 'oyun oynamak için yapılmışolan'
uyna- (Bşk., TatK.)
uyni- (Uyg.)

oynak '1.Kımıldayan, yerinde sağlam durmayan; 2. hareket, canlılık veren; 3. değişken,kararsız; 4. (kadın veya kız için) davranışları ağır başlı olmayan'

< ***ōy(u)n+ak***

TT.: OYNAK+(ÇA/LIK)

An.ağl.: ***oynak*** '1. iş bilen (kimse); 2. sözünde durmayan; 3. kararsız; 4. yer altı suları nedeniyle kayan toprak, göçük; 5. üstü çayır, altı bataklık yer; 6. tavşan izi' (*DS.IX*, 3302); ***oynah*** 'hafif, oynak (kadın için)'

~ oynaġ (Az.)
oynak (Trkm.)
oynakı (Bşk., TatK.)
oynāp duran (Trkm.)
oynōk (Kırg.)

OYNA(>ō)K(>ġ)+*I*

oynaş 'Aralarında toplumca hoş karşılanmayan ilişkiler bulunan kadın veya erkekten her biri'

= OT. ***oynaş*** 'başka biriyle sevişen kadın' (DLT: *oynak işler* 'oynak kadın')

< ***ōyun+a-ş***

TT.: OYNAŞ+/-(MA)

An.ağl.: ***oynaş dölü*** 'piç'; ***oynalıçorba*** 'yarma ve mercimekle yapılan yemek'; ***oynaş-*** '1. çocuklar oynamak; 2. kadın ve erkek nikâhsız yaşamak' (*DS.IX*, 3302); ***oynatma, oynakma*** 'kötü, oynak kadın' (s.3302)

~ oynaş (Az.,Trkm., Uyg.)
oynoş 'sevgili' (Kırg., Tel.)

SanalBaba

oynoşto- 'çapkınlık etmek' (Tel.)
oynas (Kzk.)
oynäs (Özb.)
uynaş (Bşk., TatK.)

O(>u)YNA(>ä,o)Ş(>s)

= *höyär~ höyärkä* (Bşk.)
söyärkä (TatK.)

oynat-['1.Oynamasını sağlamak; 2. kımıldamasına yol açmak; 3. heyecanlandırmak, korkutmak(mecaz olarak); 4. sahneye koymak; 5. aklını yitirmek'
= OT. ***oynat-*** (DLT)
< *ōyun+a-t-*
TT.: OYNAT-(MA/IL-/ILMA/IM/IMCI)
An.ağl.: ***oynatma, oynakma*** 'kötü, oynak kadın'; ***oynatmak*** 'sara hastalığına yakalanmak' (*DS.IX*, 3302)

oysa 'Halbuki'
< *o i-se* < **ol er-se*
(Korkmaz, *TTG*, 713)
An.ağl.: ***oyusa, oyusam*** (*DS.IX*, 3305)

< ***o+y*** 'koruyucu ünsüz'+***usa*** [< *i-se*]+***m*** 'ikincil ses'

~ bolsa (Trkm.)
= *bırok* (Kırg.)
eysede (Trkm.)
söytse de (Kzk.)
yö:ne (Trkm.)

oyuk 'Oyulmuş, içi boş ve çukur olan'
= OT. ***oyuk*** 'hayal, belge, bostan höyüğü' (DLT)
< ET. ***ōy*** 'çukur' (*EUTS*, 145)
+*(u)k*
An.ağl.: ***oyuk*** 'göz çukuru (*DS. IX*, 3303)
~ oydık 'çukur' (Tel.); ***oygon*** 'oyulmuş'

oyul-['Oymak işi yapılmak'
= OT. ***oyul-*** (DLT)
< *ōy-(u)l-*
TT.: OYUL-(GA/GALA-/GALAMA/GALAN-/GALANMA/GA-/GAMA/N-/GALMA/MA/UŞ)
~ oyul- 'batmak' (Kum./*KLS*)

NOT: Eren (*TDES*, 311): **ova** ile **oyulga** arasındaki maddeler YOK

oyulga 'Elle yapılan kalın, seyrek dikiş'
< *ōy-* 'dikmek'**+*-(u)l-ġa***
TT.: OYULGA+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/MA/MAK/N-)
An.ağl.: ***oyulgama, oyulka*** (*DS. IX*, 3304)

oyulga-['Seyrek seyrek, gelişigüzel dikmek'
< *ōy-(u)l-ga-*
TT.: bk, **oyulga**
An.ağl.: ***oyulga-, oygala-, oyğala-, oyuhla-, oyukla-, oyulka-, oyurgala-, oyurga-*** (*DS. IX*, 3304)

OY[UL(>r, k, h)]**G**(>ğ, h)**A**-*LA*-
Eren (*TDES*, 311): YOK

oyulgan-[(hlk.) '1. Bir şeyin içine iyice girmek; 2. pire, bit vb. böcekler bir yere üşüşmek, bir yere girip saklanmak; 3. oyalanmak; 4. yılan, kertenkele vb. sürüngenler eğri büğrü gitmek' (*DS.IX*, 3304)

oyulka (hlk.) 'Toprağın çıkıntılı yeri, sırt'
< *ōy-(u)l-ka*
Krş. **oyulga**

oyulka-[, bk. **oyulga-**

oyulkan-[(hlk.) 'Kaybolup gitmek, sıvışmak'
< *ōy-(u)l-ka-n-*
An.ağl.: ***oyulkan-, oyulgan-*** (*DS.IX*, 3305)

oyuluş 'Oyulmak işi veya biçimi'
< *ōy-(u)l-uş*

oyum 'Oymak işi'
< *ōy-(u)m*
An.ağl.: ***oyum*** '1. küme, öbek (ağaç, sebze, çiçek için); 2. bostan, sebze dikmek için açılmış çukur; 3. delik; 4. çamaşır

SanalBaba

ya da bezin en çok kirlenen yerini yıkama [< ***ov-(um)***]' (*DS. IX*, 3305); ***oyum oyum*** 'yer yer'

oyumla-[(hlk.) 'Köklenmek'

< OT. ***ōy*** 'yerdeki oyukluk, çukurluk' (DLT)+***um+la-***

Eren (*TDES*, 311): **oyulgan-** ile **oyun** arasındaki maddeler YOK

oyun '1. Vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence; 2. kumar; 3. şaşkınlık uyandırıcı hüner; 4. tiyatro veya sinemada sanatçının rolünü yorumlama biçimi; 5. müzik eşliğinde yapılan hareketlerin bütünü; 5.piyes, temsil; 7. düzen, hile' = OT. ***oyun*** 'oyun, yarış' (DLT)

< ***ōyun*** < ****ōy-*** 'oynamak' (*EUTS*, 145; *Alt.Gr.* 322)

TT.:OYUN+(baz [<Fars. –bāz] /bozan/bozanlık/CAK/CAKÇI/CAKÇILIK/CU/CULUK/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK)

~ oyın (Kum., Tel.)

Tü. > **Zaza.** *oyn* 'numara, hile, oyun'; *oyniker* 'numaracı, hilekâr, kurnaz', *oyni kerdış* 'numara yapmak, kurnazlık yapmak' (*ZTS*, 244); **Ar.** (Mıs.) *oyon* (*ALTK*, 108)

An.ağl.: ***oyun*** '1. zaman, vakit; 2. ozan; 3. yoğurt' (*DS.IX*, 3305)

NOT.: ****ozan*** ve ****yoğurt*** anlamlarının **oyun** sözcüğü ile bağlantısı şüphelidir.

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *oyon* (*ALTK*, 108)

~ oyun (Az., Kırg., Özb.,Trkm, Uyg.)
oyın (Kzk.)
oyin (Özb.)
ōyen (Koyb.)
ōnńu 'oyun'; *ōnńo-* 'oynamak' (Yak.)
uyın (Bşk., TatK.)
uynav (Bşk., TatK.)

Ō(>o, u)YU(>e, ı, i)N

Ramstedt (*Lautlehre*: 96): < ***oyna-*** 'sıçramak'

Doerfer (*TMEN*, 671): 'Tü.'de ****oy-*** sözü geçmez' der. [Caferoğlu'nun Gabain'den naklen verdiği **oy-** '*oynamak*' fiili yanlış mı acaba?!]

Doerfer (*UAJb* N.F.1:98): **oyun~*Moğ.* ojo-** 'küssen, koitieren'

Poppe (*Lautlehre*: 64, 154): ***Tü.*** **oyna-** (< ****oyuna-***), **oyun** ~ ***Moğ.*** **oju-** 'küssen, Geschlechtsverkehr haben'

Eren (*TDES*, 311): **oy-+-(u)n**

Nişanyan (*SS*, 335): **oyun/oyn-** = ***ET.*** *oyun* oyun, yarış, vakit geçirmek için yapılan şey (xı).

oyuncak 'Oynayıp eğlenmeye yarayan her şey'

< ***ōy-(u)n+cak***

TT.: OYUNCAK+(ÇI/ÇILIK)

An.ağl.: ***oyunçah*** (*DS.IX*, 3305)

~ oyuncak (Trkm.)
caġ (Az.)
çåk (Özb.)
çuk (Kırg., Uyg.)
oyınşık (Kzk.)
oyunçak (Tel.)
uyınçık (TatK.)
uyınsık (Bşk.)

O(>u)YU(>ı)N+*CAK*
+*CAĠ*
+*ÇÅK*
+*ÇUK*
+*ŞIK*
+*ÇIK*
+*SIK*

oyuncu 'Herhangi bir oyunda oynayan kimse'

< ***ōy-(u)n+cu***

~ oyunçu (Az., Kırg.)
oyunçi (Uyg.)
oyunşı (Kzk.)
oyinçi (Özb.)

OYU(>i)N+*C(>ç, ş, s)U(>ı, i)*

oyunduruk (hlk.) '1. Sık ağaçlık; 2. çam fidanı'

< ET. ***oy*** 'kamış, saz' (EUTS,

SanalBaba

145)+***un+duruk***

An.ağl.:***oyunduruk, oyunturuk*** (*DS.IX*, 3305)

oyurt-[(hlk.) 'Kaçınmak, çekinmek'

< ET. ***ōy-***(bk.)+***-ur-t-***

oyusa~oyusam (hlk.), bk. **oysa**

oyzu (hlk.) 'o tarafı' (*KrTS*, 279)

< ***o+yüz+ü***

oz (hlk.) '1. Karşı karşıya; 2. kez'

= ET. ***oz-*** 'kaçmak, öne geçmek' (*EUTS*, 145)~***oz-*** 'başkalarını geçmek, ileri gitmek' (DLT)

oz- (hlk.) 'Büyümek, yükselmek, büyük adam olmak'

= ET. ***oz-*** 'öne geçmek, ilerlemek, ileri gitmek'(*EUTS*, 145; DLT)

~ oz- 'asmak, öne geçmek' (Kum./*KLS*, 149))

oz- (Te./*TAS*, 78: ***ozıçıl*** 'öncü'; ***ozo*** 'ilk önce'; ***ozodoŋ*** 'eskilerden, evvelki zamanlardan'; ***ozodoŋ ozo*** 'çok zaman önce'; ***ozoġı*** 'önceki, evvelki';***ozogıda*** 'eskilerde'; ***ozolo*** 'ilk önce'; ***ozolo-*** 'ilerlemek'; ***ozosuun*** 'evvelki gün'

ozan '1. Halk şâiri; 2. şiir yazan kimse, şair'

< ? ET. ***oz-*** 'kurtulmak, uzaklaşmak' (*EUTS*, 145; DLT)

+***-an***

TT.: OZAN+(CALIK/SI/SILIK)

An.ağl.: ***ozan, ozancı*** '1. geveze; 2. sersem, aptal; 3. şakacı, güzel ve tatlı konuşan; 4. dedikodu, dırıltı'; ***ozancılık*** 'şakacılık'; ***ozanlık*** '1. düşkünlük, zavallılık; 2. gevezelik'; ***ozanlık et-*** 'şaka etmek';***ozannama*** '1. tasarlamadan söylenen koşma; 2. asılsız söz, masal' (*DS. IX*, 3305)

~ ozan 'âşık' (Az., Trkm.)

ozan 'çok konuşan' (Az./ağl. *ADL.II*, 432)

ozanna- 'çok konuşmak' (Az./ağl.)

ozana-ozana 'işsiz-güçsüz' (Az./ağl.)

= *akın* (Kzk.,Kırg., Özb.)

säsän (Bşk.)

çäçän (TatK.)

baxşi (Özb.)

H. Eren, " 'Âşık' ve yer adı olarak '***Ozan***'", *Türk Halk Edebiyatı Bilgi Şöleni*, Konya, 26-28 Ekim 1995, s.29, 38.

Nişanyan (*SS*, 335): **ozan** ***YT*** (1935) *şair=ozan* saz şairi, destan söyleyen (Oğ xıv) = ? ****uzan*** < UZ

NOT: Anadolu ağızlarında da yaşayan **ozan** ve türevleri ile Trkm. **ozan** arasında benzerlik vardır. 1935 yılında yeniden kullanılmış olması sözcüğün yeniliğini kanıtlamaz.

UZ sözcüğü ET. ve OT'de 'usta, mahir' anlamlarında olup, bu sözcükten **uzlan-** 'ustalaşmak', **uzluk** 'sanat' sözcükleri türetilmiştir. OT'de **oz-** ~ **uz-** 'başkasından ileri gitmek' anlamında olup, **ozğan** 'çok ileri giden', **ozıtğan** 'daima ileri giderek kazanan', **ozıt-** 'ileri sürmek', **ozuk at** 'koşu ve benzerlerinde ileri giden ve başka atları geçen at' sözcükleri yapılmış. Demek ki **UZ** adı ile **UZ-** ~ **OZ-** fiili birbirinden farklı köklerdir.

SanalBaba

-Ö-

ö- 'Düşünmek'
< AT. ***ö:-**

öbek 'Takım, küme, grup'
< OT. ***öw-*** 'ufalamak' (DLT)
+(e)k
An.ağl.: ***öbe*** 'durgun suların yüzündeki yeşil birikinti' (*DS.IX*, 3307); ***öbelek*** '1. mısır koçanı; 2. yığın' (*DS.IX*, 3307)
Eren (*TDES*, 313): YOK
Nişanyan (*SS*, 336): **öbek** < ?
= *törküm* (Bşk.)
törkim (TatK.)
türküm (Uyg.)
öykörn (Bşk.)
top (Kzk., Kırg., Uyg.)
topar (Trkm.)
todä (Özb.)

öbelek¹ (hlk.), bk. **öbek**

öbelek² (hlk.) 'Kelebek'
< ***kelebek*** [> **kebelek* > **köbelek* > (k- =ø) *öbelek*]
Eren (*TDES*, 3132):YOK

öbrü-[(hlk.) '1. Çok olgunlaşmak, içi geçmek (meyveler için); 2. çok eskimek (giyecek için)' Krş. **epri-** 'eskimek, yıpranmak' (DLT: *obrak ~ oprak* 'yıpranmış'; *obrat- ~ oprat-* 'yıpratmak')+***-k***
[Burada: **/o/ > /ö/, /-a/>-ü/** değişmesi görülmektedir.]
Eren (*TDES*, 313): YOK
Nişanyan (*SS*, 336): YOK

öbür 'Öteki, diğer'
< ***o+bir*** [yarı benzeşme ile]
TT.: ÖBÜR+(KÜ/LERİ/Ü)
An.ağl.: ***òbiř, òbuř*** (Rize/*RİA*)
= *başġa* (Az.)
başğa (Trkm.)
başka (Bşk., Kırg., TatK.)
baska (Kzk.)
båşka (Özb.)
başka bir (Uyg.)
özgä (Az.)
özge (Kzk.)
özğe (Trkm.)
özğesi (Trkm.)
diğär (Az.)
büten (Bşk.)
bütän (TatK.)
ikinsi (Bşk.)
ikinçi (TatK.)
beyleki (Trkm.)
Eren (*TDES*, 313): YOK

öbürsü gün (hlk.) 'Öteki gün'
< ***o+bir+i+si gün***
~ pursun (Kumd.)

öbüz¹ (hlk.) 'Çok zayıf'
< OT. ***obuz*** 'katı olan' (DLT)

öbüz² (hlk.) '1. Kışın yerden kaynayan su; 2. akarsuların toprakta oluşturduğu yarıklar; 3. küçük dere; 4. dağ yamaçlarındaki çukurumsu yarıklar; 5. susuz derelerin birleştiği yer' (DS.)
< OT. ***obuz ~ opuz*** [+*luġ*] 'sarp, engebeli yer' (DLT)
Eren(*TDES*,313): **obuz, öbüz** YOK
Nişanyan (*SS*, 336): YOK

öcü (çocuk dilinde) 'Umacı'
< ****(b)ö:*** 'yansıma'+***cü***
An.ağl.: ***öcü, öce, öcen, öcö, öcük, öçcen, öhcü, önü*** (*DS.IX*, 3308); ***öcü*** 'kurt, domuz vb. zararlı hayvanlar; böcek' (s. 3308); ***öcübe gibi*** 'çok çirkin, kara (insanlar için)'; ***öcüt möcüt*** 'yadırganan, yabansı (şey ya da kimse)'; ***ö:çük*** 'böcek' (s. 3309)
~ böci (Özb., Trkm.)
böcü (Uyg.)
bö: (Kırg.)

SanalBaba

BÖ:(>ö)CÜ(>i)

= *bökäy* (Bşk., TatK.)
bükäy (TatK.)
büki (TatK.)
bokay (Bşk.)
bapak (Bşk.)
babay (Kzk.)
kubıjık (Kzk.)

Eren (*TDES*, 313): YOK

Nişanyan (*SS*, 336): **öcü** = *böcü* umacı,öcü (XVIII) ~ ?

öcüt-[(hlk.) 'Korkutmak'

< *öcü+t-

öç 'İntikam, hınç, kin'
< ET. (Uyg.) ***ööç***; öç (EUTS, 145: ***öçäşçi*** 'intikamcı, öççü'; ***öçäş***-'kin beslemek, çekişmek')
~ OT. ***ö:ç*** ~ ***öçüt*** (DLT)
CC.: ***öç*** (*KLS*, 149)

< * *hö:ç*

TT.: ÖÇ+(al-, ünü al-, ünü çıkar-)
~ ö:ç (Trkm.)
öç (Kırg., Özb., Uyg., Tel.)
öçöş-'sinirlenmek, öfkelenmek';
öçöştir-'kızdırmak, huykandırmak';
öçtü 'öfkeli, kindar' (Tel./*TAS*, 79)
öş (Kzk.)
üs (Bşk.)
üç (TatK.)

Ö:(> ö, ü)Ç (> ş, s)

hi:ecäş- 'öc almak' (Hlç.)
< **hö:çe-ş-*
ööçe- 'öc almak' (Uyg.)
< **hö:çe-*
öçəşmax (Az./ağl., *ADL.II*, 433)

Eren (*TDES*, 313): YOK

Nişanyan (*SS*, 336): **öç** = ***ET*** *öç* kötü niyet, hınç, kin, intikam (XI)

öç-[(hlk.) 'Sönmek'
< ET. ***öç-*** (*USt.*209, 37/*EUYS*, 145; ***öçür*** 'sönme'; ***öçür-*** 'söndürmek')

öd[1] 'Zaman', bk. **ot**[3]
< ET., OT. ***öd ~ öt*** 'zaman, vakit' (*EUTS*, 146; DLT)
An.ağl.: ***öd*** (*DS.IX*,3309)
~ öy 'zaman, süre' (Tel./*TAS*, 81: ***öyinde*** 'tam zamanında')

öd[2] 'Karaciğerin salgıladığı sarı renkte acı sıvı, safra'
= OT. ***ö:t*** (DLT)

< *ö:t*

Hou.: ***ö:t***
TT.: ÖD+(kesesi/LEK/LEKÇE/LEKLİK)

Tü. > **Laz.** *odi* 'öd'; *otk'va3u* 'ödü patlamak' (*LTS*, 250)

An.ağl.: ***öd*** 'yüreklilik' (*DS. IX*, 3309)
~ öd (Az.) < **ö:t*
öt (Kzk., Kırg., Özb.)< **ö:t*
ö:t (Trkm., Hak.)
üt (Bşk., TatK.) < **ö:t*
üös (Yak.) < * *ö:t*
yöt (SUyg.) < **ö:t*

[ɣ]Ö: (>ö, ü, üö) T (>d, s)

Eren (*TDES*, 313): YOK

öde-['Tediye etmek'
= ET., OT. ***öte-*** (*EUTS*, 154; DLT)

< *ö:te-*

TT.: ÖDE-(ME/MELİ/N-/NEK/NİŞ/NME/NTİ/Ş-/ŞME/T-/T-ME/V)

Eren (TDES, 313): YOK

~ ö:de- (Trkm.)
ödä- (Az.)
öte- (Kzk.)
ütä- (Bşk., TatK.)

Ö: (>ö, ü)T(>d)E-

= *töle-* (Kzk., Özb., Trkm.)
töli- (Uyg.)
tölö:- (Kırg.)
tölö- (Alt./*ATS*, 183)

ödek (hlk.) 'Korkak'
Bk. TT. **ödlek**
An.ağl.: ***ödek, öddek, öddeyh, ödelek, ödenek, ödsek, ödsüs,***

SanalBaba

ödük, ötek, ötlek, ötsek (*DS.IX*, 3309); ***ödeği kop-***'çok korkmak'

ÖD [***D***](< **T**)+*E*[***Y***]*K*(>*h*)
+*EL*(>*N*)*EK*
+*LEK*
+*SEK*/+*SÜS*
+*ÜK*

ödelek (hlk.) 'Pey'
< ***öde-le-k***

ödenek ***YT*** 'Bir iş için ayrılan belli para, tahsisat'
< ***öde-*** [< ET. *öte-*]+***-n-ek***

Nişanyan (*SS*, 336): **ödenek** *YT* (1935) tazminat < ÖDE-
ANLAMI YANLIŞTIR.

ödeş (hlk.) 'Değiş tokuş, takas'
< ***öde-ş*** 'fiilden ad yapan ek'

ödeş-['Birbirine olan borçları ödeyip, alacak verecek bırakmamak'
< ***öde-ş-*** 'işteşlik eki'
TT.: ÖDEŞ-(ME)
Eren (*TDES*, 313): YOK
Nişanyan (*SS*, 336): YOK

ödev ***YT*** 'Vazife'
<***ö:de-v*** [/-v/ Kıpçakça fiilden ad yapma ekidir.]
TT.: ÖDEV+(CİL/LENDİR-/LENDİRİL-/Lİ)
Eren (*TDES*, 313): YOK

ödlek 'Korkak, tabansız, yüreksiz'
< OT. ***ö:t*** (DLT)+***le-k***
TT.: ÖDLEK+(ÇE/LİK)
An.ağl.: ***ödek, öddek, öddeyh, ödelek, ödenek, ödsek, ödsüs,*** 'korkak' (*DS.IX*, 3309); ***ödünü al-, ödünü sıdır-, ödürlü et-*** 'korkutmak' (s. 3312); ***ödürlen-*** 'uykuda korkmak'; ***ödürlü, ödüllü, ödünlü*** 'uykuda korkan, kâbus gören'; ***ödürlü ol-*** 'korkudan deli gibi olmak'; ***ödü sıt-, ödü bödeğine karış-, ödü çatla-, ödü yarıl-*** ' çok korkmak, ödü patlamak' (s.3312)
~ öddəx' 'korkak' (Az./ağl., *ADL.II*, 433); **öddəhlix'**

ödük (hlk.) 'Çocuk ayakkabısı', bk. **ötük, edik**
< ET. ***ätük*** 'terlik, ayakkabı, çizme' (*EUTS*, 78)
~ ödük (Tel./*TAS*, 79)

ödül 'Bir başarı karşılığında verilen armağan, mükâfat'
< ? ***ögdi*** 'alkış' (DLT) < ? ***öğdül*** (Z. Kokmaz, *TTG*)
Bana göre: 'uydurma'
An.ağl: ***odul, ödül, öğdül, öndül, öydül*** '1.güreşte, at yarışlarında, yarışmalarda kazananlara verilen armağan' (*DS.IX*, 3311); ***ödül, öğdül, öğdür*** '1.yarış; 2. at koşusu'; ***ödüllü*** 'yaralı, dertli' (gös. yer.)

[**NOT**: Bu sözcük ***ödem*** < Fr. *oedéme* 'bazı hastalıklarda yüzde, ellerde, ayaklarda görülen iltihapsız şiş' adından bozulmuş olabilir. Çünkü, **ödül** adı ile anlam bakımından bağdaşmıyor.]

Ö(>o)[***Ğ/N/Y***]**DÜ**(>ü)**L**(>r)

Z.Korkmaz (*TTG*. § 128): < ***öğ-dül***
NOT: Anadolu ağızlarındaki **/ğ/~/y/~/n/** değişmelerini dikkate alırsak, ***öğ- > öy- > ön-*** gibi fiil kökleri ortaya çıkıyor ki bunları da açıklamak gerekecektir. Bana göre bu sözcük dil devrimi günlerinde uydurulmuştur.

Nişanyan (*SS*, 336) bu sözcüğün 1955 yılında ***YT***. olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Fakat, Ona göre **ödül** < *öğdü* 'mükâfat, yarış mükâfatı (xv)
< ET. *ögdi* 'alkış' (xı) < ÖĞ-

Fakat, öteki Türk dillerinde bu sözcükle ilgili hiçbir iz yok.
Eren (*TDES*, 313): YOK

ödün 'Taviz'
< ***öde-*** fiilinden uydurulmuştur.
< **** ö:t-e-***
TT.: ÖDÜN+(LE-/LEME/LÜ/SÜZ)
Eren (*TDES*, 313): YOK

ödünç 'İleride geri verilmek üzere veya alınmak şartıyla (alınan veya verilen)'
= OT. ***ötünç*** ~ ***ötnü*** (DLT)

SanalBaba

< * ***ö:tünç***

TT.: ÖDÜNÇ+(LE-/LEME)
~ ödüşke (Tel./*TAS*, 79)
Eren (*TDES*, 313): YOK

öf (ünl.) 'Usanç, bezginlik, tiksinti gibi duyguları anlatır'

< ****ö:f*** 'yansıma'

öfele-[(hlk.) 'Ufalamak'
< ET., OT. ***uv/uw-/öw-*** 'ufalamak' (*EUTS*; DLT)+***-a-la-***
An.ağl.: ***öfele-, ofala-*** (*DS.IX*, 3313)

öfelemeç (hlk.) 'Oğmaç; ufalanmış yufka ve peynirin karıştırılmasıyla yapılan yemek' (DS.)
Bk. **oğmaç**

< ET., OT. ***uv-/uw-/öw-*** 'ufalamak' (DLT)
+***-a-la-maç***

öfke 'Kızgınlık, hışım, hiddet, gazap'
= ET. (Uyg.) ***övke ~ öpke*** (*EUTS*, 152; *İPKÖ*: ***'WYK'-'WYVK'***); (Br.) ***ö:wkē***
~ OT. ***öfke ~ öpke*** (DLT: *öpke* 'akciğer, ciğer')
MA: ***öwke***
Çağ.: ***öfke***

< ***ö:w(/f/p)+ke***

Husrev u Şîrîn: ***evke, efke***
TT.: ÖFKE+(LENDİR-/LENDİRME/LEN-/LENİŞ/Lİ/SİZ)
An.ağl.: ***öyken ~ öygen*** 'akciğer (DS.); ***öfelek*** 'öfke' (DS.IX, 3312); ***öğkelén-, öykelen-*** 'öfkelenmek' (s. 3315)

Ö[>e]F(>ğ, [v], y)KE

~ öpkö (Kzk., Bar., Oyr., Tel., 'akciğer' Alt./*ATS*. 143)
öpkä (Uyg.)
öbke 'akciğer' (YUyg.)
üpkä (Bşk., TatK.) > *üpkɛ* (Çuv.)
öfxö (Blk.)
ökpe (Şor., Sag.)

Ö(>ü)F(<w/b/p)K(>x)E(>ä, ö)

= *asıv* (Bşk.)
aşuv (KzK.)
açu (TatK.)
~ Moğ. ***ebçigü(n), ebçigüü*** 'göğüs, göğüs kafesi'; Halh. ***övçüün*** 'göğüs kemiği';
~ Tun. ***ebte*** 'akciğer' (Poppe, *Verg.*)

Eren (*TDES*, 313): YOK
Clauson (*EDPT*): **öfke** < *övke/öyke* < *öbke* 'ciğer, karaciğer, akciğer' sözcüğü, iş-âlet veya parça bütün komşuluk ilişkisiyle anlam değişmesine uğramış birsözcüktür.

öfkelen-['Öfkeli duruma düşmek, kızmak'
= ET. ***övkilä-, övkälä-, övkälän*** (*EUTS*, 155)

< ***öfke+le-n-***

öfür-[, bk. **üfür-**
< ET. ***üv-*** 'şişirmek' (*EUTS*, 274: *üvät-* 'şişirmek'; *üvätici* 'şişişren')+***-(ü)r-***

Eren (*TDES*, 313): **öf-öfür-** YOK

öge (hlk.) 'Dahi' (DS.)
= ET. ***ögä*** '1. vekil, nazır, hekim; 2. ün, şöhret' (*EUTS*,146)
~ ***öge*** 'çok akıllı, yaşlı kimse, ulusun büyüğü' (DLT)

< ***öge***

ögeç (hlk.) 'Üç yaşındaki koç' (Şavak/*DAO*, 370), Krş. **öveç**
< OT. ***öge*** 'yaşlı'+***ç*** 'küçültme eki'
An.ağl.:***öğeç, oğeç, öveç, öğeş, öğüç, ökeç, öneç, öŋneç,öveyş*** (*DS.IX*, 3314)

Ö(>o)G(~K > ğ, ŋ, v)[*N*]E[*Y*]Ç(>ş)

ögür ögür (hlk.) 'Pek çok'
< OT. ***ögür*** 'sürü' (DLT: *ögürlüg*)

öğ (hlk.) 'Ön'
= ET. ***öng*** 'ön taraf, önce, doğu' (*EUTS*, 151)
~ OT. ***öng*** (DLT)

< ***öng***

An.ağl.: ***öğ, öğn, öyn*** (*DS.IX*, 3313) [*ögn* > *ög* (n =Ø); *öng* > *ögn* (/gn/ ~ /ng/ göçüşmesi ile); *öyn* < *ögn* (/g/ > /y/ değişmesi

SanalBaba

ile']; ***öğden*** 'önceden' (s.3314); ***öğez*** 'önce' (s. 3315); ***öğünder*** 'önde giden, başa geçen'; ***öğünderlik*** 'önderlik' (s. 3321)
Eren (*TDES*, 313): YOK

öğ-¹[→ bk. **öv-**
< ET., OT. ***ö:g-*** 'öğmek, sena etmek'
CC.: ***ög-, öv-; över-, övger-*** (*KLS*, 150); ***övün-, övnir-*** 'övünmek' (s.153)
An.ağl.: ***öğer-*** 'överek, değer vererek genişçe anlatmak' (*DS.IX*, 3315) < ****ö:g-+-e+r***

(DLT) (1) **ög** 'akıl, fitne'< ***ö-***
ögsüz 'şaşkın; hayran'
ögüt 'nasihat' [< ***ö-g***+ (ü)***t*** 'eski çokluk eki']
öge 'olgun, saygı değer insan' < ***ö-ge***
öglü 'aklı başında'
öglen- 'kendine gel-'
ötür- 'hatırlatmak' < ***ö-tür-***

(2) **ög** 'anne'
öksüz 'annesiz' < ***ög+süz***

NOT: Bu iki sözcük 'HOMONİM' (=*telâffuzu aynı olup da başka anlamlara gelen ayrı sözcükler*: Örnek. **YÜZ**
1) yüz '100'
2) çehre, surat
3) yüz! '*yüz-* eyleminden **yüz!**'
4) 'hayvanın derisini çıkarmak' gibi.

***

ÖG

1) 'AKIL' anlamında **ÖG** < **ö-** 'düşünmek'+***-g***
ögleş- 'birlikte plânlamak'
ÖG=SAKINÇ=KÖNGÜL=DYAN
ögsüz 'aptal, cahil'

2) 'ANNE' anlamında **ÖG** (VIII. YY. Mani ve Burkan metinleri)
ög tenri 'ana tanrıça'

ögsüz 'öksüz, yetim' (Ş. Tekin, *İK*, 213, not 6)

~ yuğ, yug 'övgü, methiye' (SUyg.)
yuğ ti- 'övmek' (SUyg.) < ****ö:g-***
ög-, ögi- (Uyg.) < ****** *ö:g-* (T. Tekin, *Mak.I*, 322)

öğ-²[(hlk.) '1. Emmek (toprağın suyu emmesi için); 2. yağ vb. şeyler döküldüğü yer ya da kumaşın içine geçmek, yayılmak'
< OT. ***ök-*** 'çoğalmak, artmak, yığılmak, birikmek' (DLT)
An.ağl.: ***öğüş-*** 'yağ vb. maddeler kumaş, kâğıt gibi şeylerin içine geçmek, yayılmak' (*DS. IX*, 3323)

öğ-³[(hlk.) 'Kömür yavaş yavaş yanarak kor durumuna gelmek'
< ***öğ-²***

öğbet (hlk.) 'Çok övünen'
Bk. **öğ-**
An.ağl.: ***öğbet, övbet, öybet, öyübet*** (*DS.IX*, 3313)

ÖĞ(/V/Y)-[*Ü*]BET

öğcele-[(hlk.) 'Ellerini ovuşturmak'
< ET. ***ow-, ov-, öw-*** [*ca-la-*]

öğcel (hlk.) 'Avuçta ovalanmış hamurdan yapılan ayranlı çorba'
< ***öğ-*** [< ET. *ow-, ov-, öw-*] +***-ca-l***(a-)'tan

öğden (hlk.) 'Önceden', bk. **öğ**

öğdül¹ (hlk.), bk. **ödül**

öğdül² (hlk.) 'Önden giden, yol gösteren'
< ***ön*** [< ET. *öng*]+***dül*** (bk. **öğ**)
An.ağl.: ***öğdün*** 'başlangıç' (*DS.IX*, 3314) < ***öğ*** [< ET. *öng*] 'ön'+***dül***

öğdür (hlk.) 'Yarış'
< OT. ***ög-*** 'öğmek, sena etmek' (DLT)+***di*** 'alkış' (DLT)+***r***

öğdür-[, bk. **övdür-**
= OT. ***ögtür-*** (DLT)

SanalBaba

< *ö:-g-tür-

öğe[1] (hlk.) 'Anne'

< ET. ***ög*** 'anne'+***e***

An.ağl.: ***öğerek*** 'çiftleşmek isteyen dişi hayvan' (*DS.IX*, 3315) [< ***ög** 'anne'+***e+re-k*** 'anne olmak istemek']; ***öğörse-, öğre gel-*** 'inek, davar çiftleşmek istemek'; ***öğreğe gel-*** 'ay.' (s. 3316); ***öğrek*** 'tarlaya tohum atma zamanı'; ***öğürsek, oğursak, ösek*** 'çiftleşmek isteyen dişi sığır, kısrak vb. hayvan' (s. 3322); ***öğürse-, öğse-, öğüne gel-, öğürleş-, öğür ol-,övürse-*** 'dişi hayvan çiftleşmek istemek' (s.3323) ***öğürsüz*** 'eşsiz, yalnız hayvan'

öğe[2] (hlk.)'Üvey'

< ET., OT. ***ögey*** (DLT: *ögey* oğul)

Bk. **üvey**

An.ağl.: ***öğe, öğey*** (*DS.IX*, 3314)

öğe3'Unsur, eleman'

< ***YT.*** (1942) 'uydurma'

[< (belki ?) * OT. ***ök-*** 'yığmak, biriktirmek'+***-e*** 'yığılmış, birikmiş']

[OT'de ***öge*** 'çok akıllı, yaşlı kimse, ulusun büyüğü' anlamlarında kullanılmış bir sözcük olup, **ök** 'akıl ve anlayış' sözcüğü ile aynı köktendir. ***ökle-, ögele-*** fiilleri ise '*öge* adı vermek' anlamınadır. ET. **öge** ile, uydurma sözcük **öğe**'nin benzer yanı aynı yazılmalarıdır.]

öğeç (hlk.) 'Bir yaşından dört yaşına kadar erkek koyun, koç'

< OT. ***ök*** 'orta yaşı bulup büyümüş hayvan' (DLT)

+(e)+ç 'küçültme eki'

Eren (*TDES*, 318): **öveç < öğeç** **ög** kökünden **-ç** küçültme eki ile kurulmuştur: *ög+(e)ç > öğeç > öveç*

NOT: Eren, **öğ**'ün < **ök**'ten geldiğini belirtmemiştir.

An.ağl.: ***oğeç, öveç, öğeş, öğüç, ökeç, öneç, öŋneç, öveyş*** (*DS.IX*, 3314); ***öğeş*** 'biraz büyümüş kuzu' (s. 3315)

ÖĞ(< K [>v, n, ŋ])[*N*]E[*Y*]Ç(>ş)

öğek (hlk.) 'Sürek avında pusuda bekleyen öncü'

< ET., OT. ***öng*** 'ön' (DLT)+***ek***

Bk. **öğ**

öğe (kemiği) (hlk.) 'Eğe kemiği'

< ET., OT. ***eyegü*** 'her hayvanın eyeğisi, eye kemiği' (DLT)

[/e-/ > /ö-/ olmuş, /-gü/ düşmüş]

öğele-[(hlk.) 'Avuçlar arasında ovarak ufalamak'

< ET., OT. ***o(u/ö)v(/w)-*** (DLT)+***-A-la-***

öğendere, oğendere, öendere, öfendire, ögrendre, öğenderek, öğendire, öğrende//övendire, öndere, öndüre,öŋgendire, örende, örendere, örendire, örgendire, örkendere, övendere, övrende, öyendere, öyendire // uvendere, üfentire, üğrendire, üngendire, ürende, ürendire, ürgendere, üvendere, üventere (*DS. IX*, 3315; 3362). 'Büyükbaş hayvanları yürütmek için kullanılan, ucunda sivri küçük çivi bulunan uzun değnek'

Ö(~o, ü)Ğ(~f, g, r, v, y)EN
D(~t)İ(~e)RE+K
Ö[*V=ø*]ENDER
ÖĞ[R]ENDE(~i)[*RE=ø*]+*K*
ÖR[G/K]ENDİ(~E)RE
Ö[*V=ø*]RENDE(RE)
Ö[*VE=ø*]NDERE
ÖV[RE]NDE[*RE=ø*]
ÖY[<V]ENDE(~İ)RE
U(<Ö)VENDERE
ÜF(~Ğ)[R]ENT(~D)İRE
Ü(<ö)[*Ğ=ø*]RENDE
ÜĞRENDİRE
ÜR[G]ENDE(~İ)RE
Ü(<ö)VEND(~)ERE

→ Bk. **Üvendire**

SanalBaba

NOT: Eren (*TDES*, 429): < R. βουκέντρα 'Ochenstachel' (Tietze, Räsänen, Symeonidis ve Tzitzilis'ten naklen.)

Nişanyan (*SS*, 464): **üvendire** ~ ***Yun.*** *vukéndri* βουκέντρι = ***EYun.*** *bouképtrion* öküz dürtmek için kullanılan sivri sopa § *boús* öküz + *kéntrion* diken, sivri şey → BÜTAN

NOT: Anadolu'nun, ***Bolu, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Sivas, Konya, Yozgat, Edirne, İzmir, Isparta,Erzincan, Konya,İçel, Adana, Samsun, Kayseri, Ankara, Çorum, Çankırı, Ankara,Denizli,Zonguldak, Bartın, Kastamonu, Kırıkkale*** gibi illere bağlı köy, kasaba ve ilçelerde kullanılan bu sözcüğün Rumca (Yunanca) **vukéndri** < *boús+kentrion* sözcüğünden alıntı olduğu savı tartışmaya açıktır. H. Eren de hiçbir görüş belirtmeden ve tartışma yapmadan dört yabancı sözlükçünün görüşünü kabul etmektedir.

Anadolu ağızlarındaki farklı pek çok KÖK ve EK'in durumu açıkça tartışmayı gerektirmektedir. Sözcüğün yalnız Anadolu sahasında kullanılmış olması da Rumcadan alıntı olmasını gerektirmez. Önce:

1) **vu** [<* *boús*) nasıl (**o+/ö+/öğ+/ön+ öŋ+/ör+/u+/ü+/ür+** olmuş onları açıklamak gerekir']

2) **kéntri** 'diken' nasıl ***(+ğendere/+endere/++grendre/+ğenderek/+ğendire/+kendere/ +vendere/ +vrende/ +yende/ +yendere/ +ğrendire/+rende/+rendire/+vendre/+ventere*** biçimlerine girmiş, bunların fonetik açıklanmasının yapılması gerekir!

3) Türkçedeki ***oğ/ög/öğ/öf/ön/ör/öv/öy/ün/ür/üv*** köklerinin üzerinde ayrı ayrı durmak gerekir!

4) Ondan sonra sözcük Rumcadan alıntıdır diyebiliriz. Yoksa, **üvendire** ve türevleri **TÜRKÇE**, *vukéntri* sözcüğü de **Rumca**dır.

öğey (hlk.) 'Üvey'

< OT. ***ögey*** 'üvey' (DLT)

An.ağl.: ***oğey, öğe,öğey, öve*** (*DS.IX*, 3315)

Eren (*TDES*, 313): YOK

öğle 'Gün ortası'

= OT. ***öyle*** ~ ***özle*** (DLT)

< * ***öđ*** 'zaman, vakit'+***le*** [< ****öδ+le***]

= Moğ. (*KWb.*, 455): ***üde*** 'Mittag, Mittagsstunde'

TT.: ÖĞLE+(N/NCİ/NDE/ üstü/YİN)

An.ağl.: ***öğlenneyin*** [< *öğ+le+n+leyin* (<+*le+yi+n*)]; ***ovle, ovleyin*** (Rize/*RİA*)

Ö(>o)Ğ(~v)LE+*N+N(<l)EYİN +LEYİN*

~ öylä (töş) vaktı (Bşk.,TatK.)

= *günorta* (Az.)
günortān (Trkm.)
tüş (Kırg., Özb.)
tüs (Bşk.)
çüş, çüş vakti (Uyg.)

Nişanyan (*SS*, 337): **öğle/öğlen** = ***ET.*** *öyle* öğle vakti (Oğ. xı) < *ödh* vakıt, zaman, saat (vııı).

NOT: Nişanyan'ın verdiği < *ödh* yazılışı Atalay'ın transkripsiyonuna göre nakledilmiş ama yanlıştır. Çünkü, ET'de **/dh/** diye çift ses yoktur. Bu ses **/đ/** < **/δ/** 'dir. DLT'teki ***öyle*** (~***özle***) sözcüğünün kökeni de < ***öδle***'dir.

öğlen (hlk.) 'Öğle'

< ***öğle+n*** [< *+leyin*]

öğlende 'Öğleyin'

< ***öğle+n+de***

öğleyin 'Öğle vakti, öğle üzeri'

< ***öğle+leyin***

~ öylädä (Bşk., TatK.)

= *günortada* (Az.)
günortānda (Trkm.)
töştö (Kırg.)
töş vaktında (Bşk., TatK.)
tüşdä (Özb.)
tüste (Kzk.)
çüştä (Uyg.)

öğmeç (hlk.), bk. **oğmaç**

An.ağl.: ***öğmeç, örmeç, öymeç/öğme*** (*DS.IX*, 3316)

ÖĞ(>y, r)ME+Ç

öğn (hlk.) 'Ön', bk. **öğ**

öğrek[1] (hlk.) 'Eğitilmeye elverişli'

< ***öğre-k***

An.ağl.: ***öğerek, öğrek*** (*DS. IX*, 3317)

ÖG+[E]*REK*

öğrek[2] (hlk.), bk. **öğe**

öğrek[3] (hlk.) 'Kaburga kemikleri'

< OT. ***eyegü*** (DLT) [> **eyregü* > **öyregü* > **öğregü* > **öğreg* > *öğrek*]

SanalBaba

An.ağl.: ***öğrek, öğürge*** (*DS. IX*, 3317)

öğren-['Bilgi edinmek; bellemek; yetenek, beceri kazanmak' = ET. ***ögren-*** 'alışmak' (*EU TS*, 147) ~ OT. ***ögren-*** (DLT) ET. ***ögret-*** (*EUTS*, 148) CC.: ***övren-, üren-*** 'öğrenmmek'
övret-, üret- 'öğretmek' (*KLS*, 153)

< * *ögür* 'sürü'+***A-n-(t-)***

NOT: ****ög+re-n-(t-)*** ya da ****ö-g+re-n-(t-)*** değildir.

ögren- ve **ögret-** eylemlerinin asıl sözlüksel anlamları sırası ile '*alışmak, ehlileşmek, eğitilmek*' ve '*alıştırmak, ehlileştirmek, eğitmek*tir.' (*Mak.II*,372-373)

TT.: ÖĞREN-(CELİK/Cİ/N-CİLİK/İL-/İLME/İM/İMLİ/İŞ/ME/MELİK)

An.ağl.: ***uğren-*** (Rize/*RİA*); ***öğrence, öğrencelik*** 'öğrenmek üzere olan'; ***öğrencelik, öğrenbeçlik, öğrenbeşlik, öğrence, öğrencek, öğrencimelig, öğrençelik*** 'ilk yapılan iş, deneme';***öğrenek*** 'yetiştirme' ***öğrenig, öğrenik*** 'öğrenmiş, öğretilmiş, toyluğu geçmiş'; ***öğrenmedük*** 'bilmeyen'; ***öğren-*** 'bir şeye alışmak' (*DS. IX*, 3317-3318)

Ö(>u)-**Ğ**+***RE-N-BEÇ(~Ş)LİK***
-CEK
-CELİK
-CİMELİK
-ÇELİK
-EK/-İG
-MEDÜK

~ ürgen- (Kumd.)
örgän- (Özb.)
öyrän- (Az., Bşk., TatK.)
üyren- (Kzk.,Kırg.)
övren- (Trkm.)
ügen- (Uyg.)< *ö-g*+[r=ø]*e-n-*

Ö(>ü)-**G**(>v, y)+*RE(>ä)N-*
Ö(>ü)RGEN- [< /**g**/ ~ /**r**/ göçüşmesi ile]

Eren (*TDES*, 313): YOK

Nişanyan (*SS*, 336): **öğren[mek/öğret-[mek = ET.** *ögrenmek/ögretmek* (XI) < **ögremek* < ? *ög/ök¹* akıl, zihin, hatır (VIII)< *ömek* düşünmek, anlamak, bilinçli olmak
ET **ögre-* : ÖĞREN-/ÖĞRET-, ÖĞRENCİ,ÖĞRENİM, ÖĞRETİ, ÖĞRENİM, ÖĞRETMEN
ET *ög/ök¹* : ÖĞÜT, ÖZEN, ÖZLE-

***

M. Erdal (*OTWF*, 33): **ögret-** 'alışmak, alıştırmak, ehlileştirmek'

Ş. Tekin (*İK*, 213, not 6): **öğren-(t-)** < ***ögür*** 'sürü, ehlî hayvan,dost'+***e-*** 'ehli olmak'

K. Menges: < ET. ***ög*** 'akıl'+***ra-/+rä-*** [M. Erdal, bu türetmeyi, ET'de addan eylem türeten bir {+rA-} eki bulunmadığı için reddeder.

Ona göre: < ET. ***ögür*** 'sürü'+***A-*** (s. 33) T. Tekin, Erdal'ın bu görüşünü kabul eder. Bk. (*Mak.II*, 372)]

öğreti 'Meslek, doktrin'

< *öğret-i* [< ****ögretig*** 'öğrenme, egzersiz'; fakat, ****ögre-***'ten değil.]

Krş.: ***odun-*** 'uyanmak, kendine gelmek; DLT: sönmek'
oduġ 'uyanık'
****od***'dan değil.
küwän- 'öğünmek'
küwäz 'gurur, mağrur, gururlu'
****küvä***'dan değil.
ötün- 'dilek istemek, rica etmek'
ötüg 'kusma'
****öt-***'ten değil.
tayan- 'dayanmak'
tayaġ 'destek'
****taya-***'tan değil.
örneklerinde olduğu gibi.

~ ögrätiv (Bşk.)
öyrätü (TatK.)
üyretüv (Kzk.)

öğretmen 'Mesleği bir bilim dalını, bir sanatı veya teknik bilgileri öğretmek olan kimse'

< *öğret-men*

SanalBaba

öğsevi (hlk.) 'Ucu yanmış odun parçası' (DS.)
< ***öğ-*** 'odun yavaş yavaş yanmaya başlamak'+***-se-gi***
An.ağl.: ***oğsevi, oksevi, oysegi, öğsē, öğseé, öğseğe, öğseği, öğseğe, öğseü, öğsevi, öğsevü, öğsö, öğsü, ökkeze, ökse, ökseğe, ökseği, öksek, ökseki, öksеve, öksevi, öksi, öksöğü, örsü, ösa, öseğ, öseği, ösevi, ösevü, ösge, öske, öskelti, övsevi, öysey, öysüce*** (*DS.IX*, 3318)

Ö(>o)Ğ[< K(> v, y)]+ ÖSKE- [~ ***ök+se-*** 'göçüşme ile]
Ö[*R* 'türeme ünsüz'] [*K=ø*]+

öğül-['Övülmek, yüceltilmek'
= OT. ***ögül-*** (DLT)
< ***ög-*** 'övmek, yüceltmek'
+(ü)l-
→ **övül-**

Eren (*TDES*, 313): **öbek-öğün** arası sözcükler YOK

öğün[1] '(Yemek için) Kez'
< ET., OT. ***öđ*** [< ****öδ*** 'zaman, vakit']+***(ü)n*** 'vasıta hâli ekinden ayrı bir yapım eki'
Krş. **ökün** 'yemek'
****öδün* > *öđün* > *öyün* > *öğün***
TT.: ÖĞÜN+(LÜK)
An.ağl.: ***öğön, öğün*** '1. vakit, zaman; 2. kez' (*DS.IX*, 3320); ***öğünnük, önlük, öyünlük*** 'değirmene öğütülmeye götürülen tahıldan hemen kullanılmak için sırası gelmeden öğütülen azıcık un' (s.3321); ***ökün*** (s. 3327)
~ öynä (Az.)

öğün[2] (hlk.) 'Onur' (DS.) → **onur**

öğün-['Övünmek, kendi kendini yüceltmek'
CC.: ***övün-, övnir-*** 'övünmek'
övünçlü,övünçli 'övgülü' (*KLS*, 153)
< ***ög-*** 'övmek, yüceltmek'
+(ü)n- 'dönüşlülük eki'

öğüncek (hlk.) 'Kendi kendini öven,
< ***ög-+-(ü)n-cek***
An.ağl.: ***öğüncük delisi, öğünek, öğüngeç, öğüngen, öğünük*** (*DS.IX*, 3320)

ÖĞÜN-*CÜK*
-EK
-GEÇ/-GEN
-ÜK

öğünç 'Övünç, övünme, kıvanç, iftihar' → **övünç**
= ET. ***ögünç*** 'neşe, sevinç' (*EUTS*, 148) ~ OT. ***ögünç*** (DLT)
CC.: ***öğünç, öygünç*** 'övgü' (*KLS*, 150)
< ***ög-(ü)n-ç***
An.ağl.: ***öğünç*** (*DS.IX*, 3321)

öğür '1. Yaşça yakın, boydaş, yaşıt, taydaş, akran; 2. öğrenmiş, alışmış; 3. alışılmış; 4. takım, fırka, zümre'
= OT. ***ögür*** 'bazı hayvanların toplu halde bulunması, bunların sürüsü, bölük' (DLT: *ögürlen-, ögürlüg er*)
< ****ök-*** 'yığmak, biriktirmek' (DLT)+***-ür***
TT.: ÖĞÜR+(LEŞ-/LEŞME/LÜK)
An.ağl.: ***öğür, övür, öyür*** 'yaşıt' (*DS.IX*, 3321)

öğür-[1]**[** 'Kusarken veya kusacak gibi olurken öğürtü sesi çıkarmak'
CC.: ***ögür-*** (*KLS*, 150)
<****ö:*** 'yansıma'+***KIr-***
[**+KIr** eki ile yapılmış yansımalar ve örnekleri için bk.,T.Tekin, (*Mak.I*, 63: *hıçkır-, kıykır-, sıkır-, kakır-, geğir-, böğür-*]
Krş. ***ör-*** ~ ***örü-*** '(kütle hâlinde) yukarı doğru çıkmak'

[Fakat, ***ETY***'nda: **ÖGİR-** 'sevinmek, neşelenmek': ***ögrünç***;

SanalBaba

ögrünçü 'sevinç', ***ögrünçüle-*** 'neşelenmek'; ***ögrünçlüg*** 'sevinçli'
< ***ög+ir-*** '[*seviçli olan] ana gibi davranmak' > 'sevinmek' (Ş. Tekin, *İK*, 216-217, not 17)
Uyg. ***ögür-*** 'sevinmek' < ***ög-+-^{o}r-***

TT.: ÖĞÜR-(ME/T-/TME/TÜ/TÜCÜ/ÜŞ)

An.ağl.:***öğü-, öğzü-*** 'midesi bulanmak, kusmak' (*DS.IX*, 3319); ***öğür-, öŋür-*** '1. bağırıp çağırmak; 2. böğürmek' (s. 3322)

Ö[< **Ö:**]+*GÜ* [*R=ø*]-
+*Ğ* [*ÜR*(>z)=ø]-*Ü*-
+*Ŋ*(>g)*ÜR*-

Eren (*TDES*, 314): YOK

Nişanyan (*SS*, 336): **öğür[mek** < onom *ö* öğürme sesi.
NOT: Kök ve ek için bk. yukarıya.

~ öyü- 'to feel like vomiting' (Az.) < ***ö:ki-***
ö:ge- (Trkm.) < ***ö:ki-*** > *ö:-k-*
ö:gi 'inclination to vomiting' < ***ö:kig***
< ***ö:-k-g***
öğür- (TT.) 'to retch, feel like vomiting' < ***ö:kir-***
< *ö:-kir-* (*Mak.I*, 63)
= *ukşıv* (Bşk.)
oxçi- (Özb.)
ukşu (TatK.)
oxsu- (Uyg.)
okşū (Kırg.)

NOT: Aynı kitabın 155. sayfasında: Az. ***öyü-*** 'to feel like vomiting' < *ö:ki-*, Trkm. *ö:ge-* id. <***ö:ki-*** id. simplex of Osm. ***öğür-*** 'to retch, belch' < ***ö:kir-*** < * *ö:ki-r-* biçiminde farklı bir etimoloji denemesi yapılmıştır.

öğür-²[(hlk.) 'Övünmek'
Bk. **öğün-**

öğürleş-[(hlk.) 'Evcilleşmek'
< ET., OT. ***öw, üv, üw*** 'ev'
(DLT)+***ür*** [bk. **öğür**]+***le-ş-***
An.ağl.: ***öğür ol-*** (*DS.IX*,3322)

öğürtlek (hlk.) 'Gırtlak'
<***ö:*** 'yansıma'+***gür-***
[< +*KIr-*]+***t-le-k***

öğüş¹ (hlk.) 'Torun'
< ET. ***ög*** 'anne'+***(ü)ş***

öğüş² (hlk.) 'Çok'
< ET., OT. ***üküş*** (DLT: B. Atalay **öküş** okumuştur.)

Eren (*TDES*, 313-314): **öğün-öğüt** arası YOK

öğüt¹ 'Nasihat'
= ET. ***ögüt*** (*EUTS*, 149)
~ OT. ***ögüt*** 'öğüt, vaaz' (DLT)
[~ ***övüt, ötlük***]
< ***ö-** 'düşünmek'+***-g-(ü)t***

ya da
< ET. ***öt** 'öğüt'

TT.: ÖĞÜT+(ÇÜ/LE-/LEME)
~ ögüt (Trkm.)
ögit (TatK.)
övüt (Trkm.)
öyüd (Az.)
üğit (Bşk.)
ügit (TatK.)

Ö(>ü)**G**(>ğ, v, y)**Ü**(>i)**T**(>d)
= *käŋäş* (Bşk.)
keŋeş (Kzk.)
keŋes (Kzk.)
kiŋäş (TatK.)

öğüt² (hlk.) 'Su sızıntısı, nem'
< ET., OT. ***öl** 'ıslak, yaş, nem' (DLT)+***(ü)t***
An.ağl.: ***öğüt, öğürt, öyüt*** (*DS. IX*, 3323) [/l/ > /ğ, y/ değişmesi olmuştur; /-r-/ türemedir.]

ÖĞ(>y)-*Ü* [*R*]*T*

Eren (TDES, 314): YOK

öğüt-¹['Ezmek, çiğnemek; un haline getirmek'
= ET. (KT,Uyg.) ***ögü-, ögüş-***
= OT. ***ügi-, ögüt-*** (DLT)
< ***ögi-t-***
CC.: ***övük*** 'değirmen taşı' (*KLS*, 153) < *ögi-k*
övüt- 'öğütmek'
TT.: ÖĞÜT-(ME/ÜCÜ/ÜL-/ÜLME/ÜLÜŞ/ÜŞ)

SanalBaba

An.ağl.: *öğüt-* (*DS.IX*, 3324)
~ üyüt- (Az.)
ügi- (Kzk.,KKlp.) < ***üki-***
ügit-, ügil- (pas.) (Kzk.)
< ***üki-l-/-t-***
üvet- (Trkm.) ~ üve
ü:t- (Gag.) [***ögi-*** değil]
< ***üki-***
~ Moğ. ***üyire-*** (intr.) < ***ügi-re***

Clauson (*EDPT*): **ögi-, ögit**
YANLIŞTIR. (T. Tekin, *Mak.II*, 426)

Eren (*TDES*, 314): YOK

öğüt-²[(hlk.) 'Kusarken ses çıkartmak'
< ***ö:*** 'yansıma'+***kür-t-***

öğüt-³[(hlk.) 'Sütü yoğurt yapmak için mayalamak, uyutmak'
< OT. ***ük-*** 'yığmak, biriktirmek' (DLT)+-***(i)t-***

öğütle-['Nasihat etmek'
= ET. ***ötle-*** [< **öt** 'öğüt'] (*EUTS*, 154)
~ OT. ***ögütle-*** (DLT)
< ***öt+le-***
TT.: ÖĞÜTLE-(ME)
~ ügü- (Bşk.)
üve- (Trkm.)
üyüt- (Az.)
uġat- (Uyg.)

Ü(>u)G(~Y>ğ)Ü(>e)-T-

öğütleş-[(hlk.) '1.Haberleşmek; 2. sözleşmek, gizlice konuşmak'
< ***öğüt+le-ş-***

öğüz (hlk.), bk. **öküz**

öğ ver-[(hlk.) 'Akıl vermek'
< OT. ***ök*** 'akıl ve anlayış' (DLT)

ök (hlk.) 'Akıl'
= ET., OT. ***ök*** 'akıl' (DLT)

ökçe 'Ayakkabı altının topuğa rastlayan yüksek bölümü'
< ***ük-*** 'yığmak, kümelemek; yükseltmek' (*EUTS*, 271)+***-e +çe***
TT.: ÖKÇE+(Lİ/SİZ)
An.ağl.: ***ökçe, ökse*** '1.saban demirinin geçtiği ağaç parçası; 2. sabanın elle tutulan yeri'; ***ökçe demiri*** 'ayakkabı çekeceği'; ***ökçele-*** '1. asma dalını köklendirmek için kökünden koparmadan yere gömmek; 2. izlemek; 3. binici, ayağının ökçesiyle atın karnına vurmak; 4. ayakkabının tabanını yükseltmek'; ***ökçesiz*** '1.korkak; 2. bir şeye dayanmayan, katlanamayan' (*DS.IX*, 3325)
~ ökce (Çağ., Tar., Trkm.)
ökçä (Özb.,Uyg.)
ökşe (Kzk.)
ökcö (Bar.)
ökçö (Kırg.)
ükçä (TatK.)
üksä (Bşk.)
= *daban* (Az.)

Ö(>ü)KÇ(>c, s, ş)E(>ä, ö)

= Moğ. (*KWb.*, 301) ***öskei, ösügei*** 'Ferse'
Eren (*TDES*, 314): YOK

Nişanyan (*SS*, 336): **ökçe** ayakkabı topuğu (XIV) ~ ?
NOT: Nişanyan öteki Türk dillerini ve Moğolcayı bilmediği için, sorunu çözemeden (?) işaret koymakla yetinmiş.

Ne yazık ki, Eren de bu konuda görüş belirtmediği için, yukarıda verdiğim bilgilerle yetinmek zorundayız!

öke (hlk.) 'Büyük kardeş, abla'
< OT. ***öge*** 'yaşlı kimse' (DLT)

ökindi (hlk.) (*DAO*, 370) → **ikindi**

öklük (hlk.) 'Bebeklerin altına konulan toprak'
< OT. ***öl*** 'ıslak, nem, yaş'+ ***lük*** [/l/ > /k/ değişimi]

ökre (hlk.) 'Bükülmüş yünü sarmaya mahsus ağaç'
< OT. ***egir-*** 'eğirmek, çevirmek'
(DLT)+***-e*** [/g/ > /k/ değişimi]
(*egir-e* > ****ekire*** > ****ökire*** > *ökre*)

ökse-[(hlk.) 'Özlemek'
< OT. ***öztik-, östik-*** 'özle-

SanalBaba

mek, istek göstermek' (DLT)
An.ağl.: ***öğre-, ökse-, öksi-, öksü-, önse-, ösge-, öyse-, özke-*** (*DS.IX*, 3326); ***özüle-*** (s. 3373)

öksür-['Solunum yolları zarlarının rahatsızlığı sebebiyle ak ciğerlerdeki havayı birdenbire ve gürültülü bir sesle dışarı vermek'
< ****ö:s*** 'yansıma'+***KIr-***
[/**sk**/ > /**ks**/ göçüşmesi ile]
TT.: ÖKSÜR-(ME/T-/TME/TÜCÜ/ÜK/ÜKLÜ/ÜŞ)
~ öskür- (MA., Kom., Az.)
öskir- (Trkm.)
üskir- (Trkm.)
üskür- (Koyb., Sag.)
üşğür- (Trkm.)

Ö(>ü)S(>ş)+*K(>ğ)Ü(>i)R-*

öksür- (Az.)
öksö- 'hıçkırmak' (Tel./*TAS*, 79); ***öksööri*** 'hıçkırma'
= *cötkür-* (Alt./*ATS*, 65)
< **cöt+KIr-*
yütkiriv (Bşk.)
yütälläv (Bşk.)
jötelüv (Kzk.)
cötölǖ (Kırg.)
yötäl- (Özb.)
yötkirü (TatK.)
yütälläv (TatK.)

Eren (*TDES*, 314): YOK
Nişanyan (*SS*, 337): **öksür[mek** (XIII) = onom

YANLIŞTIR. Çünkü, '*yansıma kök*' ve 'ek' belirtilmemiş. Doğrusu için bk. yuk.

öksürük 'Ciğerlerdeki havanın, solunum organlarının kısalması ve zorlanmasıylaağızdan gürültü ile çıkması'
< ****ö:s*** 'yansıma'+***kür -(ü)k***
TT.: ÖKSÜRÜK+(LÜ/otu)
~ öksürük (Az.)
üşğelevük (Trkm.)
= *yütkirik* (Bşk.)
yötkirik (TatK.)
yütäl (Bşk.,TatK.)
yötäl (Özb.)
cötel (Kzk.)
cötöl (Kırg.)
Eren (*TDES*, 314): YOK
Nişanyan (*SS*, 337): YOK

öksüz[1] 'Anası veya hem anası hem babası ölmüş olan (çocuk)'
< ET., OT. ***ög*** 'anne' (*EUTS*, 146; DLT) +***süz*** (*EUTS*, 148)
TT.: ÖKSÜZ+(LÜK)
An.ağl.: ***yoksuz*** (Rize/*RİA*)
[< *y+ök+süz*]; ***öksüzce, öksüzçe,öksüzçiğdemi,öksüzdere, öksüzdoyuran,öksüziğne, öksüzle, öksüzlersofrası,öksüzoğlan, öksüzoğlançiğdemi,öksüpalan, öksüzsergen, öksüztakkası, öksüzyamalağı*** (*DS.IX*, 3326-3327)

ÖK~ÜK 'ana'+*süz* (Çağ., TT., Kırg., Krm., KarT.)
+*xiz* (Bşk.)
ÖG (< *ök) +*süz* (Uyg.)
+*süs* (Şor, Sag., Kaça)
+*siz* (Nog., TatK.)
~ üsküs ~ üskes (Şor) [göçüşme ile]
~ **TĂL** [(> *tul* > *dul*)]**ĂX** (Çuv.) [**-x** < **ķ** 'küçültme eki']

öksüz[2] (hlk.) 'Anlayışsız'
< OT. ***ök*** 'akıl' [krş. *öge* 'çok akıllı'] (DLT)+***süz*** [B. Atalay: **öksüz** 'öksüz; şaşkın, akılsız']

öktem 'Gururlu, kibirli'
< ****ök+te-m***
CC. ***öktem*** (*KLS*, 150: ***öktemlen-*** 'gururlanmak')

ökün (hlk.) 'Yemek'
< ***öğün*** [< OT. *öd* 'zaman, vakit']+***(ü)n*** 'vasıta hâli eki' [****öδün*** > ****öđün*** > *öyün* > *öğün*], Bk. **ögün**

ökün-[(hlk.) 'Birinin yaptıklarını, söylediklerini yineleyerek alay etmek'
= OT. ***ökün-*** 'pişmak olmak' (DLT: *ökünç* 'pişmanlık'
< ****ök-***
~ öktön- 'taklit etmek' (Tel.)

ökür-[(hlk.) 'Sığır bağırmak,böğürmek'

SanalBaba

Krş. **öğür-**

öküş (hlk.) 'Çok, sayısız' [doğrusu: **üküş**]

< ET. ***üküş***; fakat, DLT *üktür-* 'yığdırmak', *ükse-* 'yığmak istemek', *ükülgen* 'daima yığılan', *ükül-* 'yığılmak', *üküm* yığın', *ükün* 'para, gül ve buna benzer şeylerin yığını'; ***üküş***

[B. Atalay: **ö-** ile okumuştur.]

~ üktüy- 'toplamak' < ***ükli-**
< ***ükül-i-**

öküz[1] 'İğdiş edilmiş erkek sığır'
= ET. ***öküz*** (*EUTS*, 149)
< *ök(~g)ü[>i~e]+z
< Ana Tü. *pöker

[= OT. *ud* 'öküz' ~ Süm. *gud* (Tuna, 7)]

TT.: ÖKÜZ+(balığı/burnu/dili/gözü/LÜK/soluğu)
An.ağl.:***öküz*** (*baklası/doyuran/emeği* 'ekmeği'/*göbeği, götü, kötü/gözü/helvası/kütüğü/tombayı/tüyü/uyudan/uyumu/ünüğü*) (*DS.IX*, 3328)
~ öküz (Az., Trkm.)
ögiz (Kzk., KKlp., Nog.)
ögüs 'erkek hayvan' (Alt.)
ögüz (Kırg., Blk.)
oğus (Yak.)
ügiz (TatK.)
ügiz, (Bşk.)
hükiz (Özb.)
ügez (TatK.,Bşk.)
hökiz (Özb.)
höküz (Uyg.)
văkăr (Çuv.)

H+ Ö küz (Trkm.)
kiz (Ağızlarda; Özb.)

Ö giz (Nog., Kzk., KKlp.)
güs (Alt.)
güz (Blk.)
O kuz (Özb.A)
ğus (Yak.)

H+ O kuz (Özb.A)
V+ Ĭ KĬR (~ văkăr) (Çuv.)

M+ Ă KĂR (Çuv.)
[/-z/ > /-r/ değişimi]

Ü gez (TatK., Bşk.)

[Ramstedt'e göre: Çuv. **vĭkĭr** 'öküz' < **ÖKÜR** > Tü. **öküz**; Gombocz'a göre: Çuv. **vĭkĭr** Tü. **öküz** (*Mak.I*,75)]
Bk. Z. Gombocz, 'Zur Lautgeschichte der altaischen Sprachen, *KSz* 13, 1912, s. 549-576; 'Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache', MSFOu 39 (1912).
Németh (*Honf Kial* 94; (*Soma Arm.* 94): < Toh B **okso**
Clauson (*ED* 120 a): < Toh A **okäs**
Menges (*Introduction* 166):<Toh.**okso**
Ramstedt (*Lautlehre* 18,103-104): Altayca: ***pökü-r***
Aynuca: ***peko*** > Jap. ***beko***; ***peku*** > Eski Hintçe: ***pásu***; Lat. ***pecu, pecus***; Gotça; faíhu 'Vieh';
Ligeti (*NyK* 61: 188; *TörK* 235): Altayca biçimler < Hint-Avrupa kökünden.
Poppe (*DAN* 1925: 11): **Moğ.** ***üker*** < ****φüker*** ya da ****püker***
Eren (*TDES*, 315): **Moğ.** ***üker, ükür*** < **Tü.** [Tü. /-z/ > Moğ. /-r/]
Munkácsi (NyK 24: 406): Hint-Avrupa dillerindeki biçimlerle karşılaştırır.
Munkácsi (*KSz* 6: 378): < **Sanskr.** ***ukṣā***, **Avesta**: ***uxśa*** 'Stier' biçimleri üzerinde durur.
Pedersen (*KZ* 39: 455-456): < Hint-Avrupa kökenli alıntı.
(Eski Hintçe: ukṣā; Gotça: ***auhsa***)
Gombocz (*NyK* 35: 248): Tü. ***öküz*** ~ Moğ. ***üker, ükür*** (rotasizme örnek)
Doerfer (*TMEN* 397): ***öküz*** < Toh. ***okso*** açıklamasına karşı çıkar.

~ Moğ. (Poppe 12): ***üker*** < OMoğ. ***hüker***; Monguor. ***fuguor*** (> Tung. *hukur*)
(Räsänen, *V* 370)

öküz[2] **(/ögüz)** 'Nehir' **DEĞİL**
ügüz'dür
< ET. ***ügüz*** (Taryat E 3, 7)

öl 'Toprağın nemi, yaşlık, höl'
= ET., OT. ***öl*** 'ıslak, yaş, nem' (DLT: *öli-* 'ıslanmak', *öliş-* nemlenmek', *ölit-* 'ıslatmak')
ET: *öl, öläng, ölänglik* (*EUTS*, 150)
< *ö:l

SanalBaba

An.ağl.:***öl*** 'toprağın nemi, tav' ***ölağaz*** 'sulak yerlerde yetişen, büyük yapraklı, patatese benzer, yenilen bir bitki' (*DS.IX*, 3328); ***öllük*** 'bebe toprağı'; ***öllüt-*** 'yumuşatarak işlenecek duruma getirmek; ıslatmak' (s. 3332, 3333)

~ ö:l (Trkm.)
ölöŋ 'ot; saman' (Tel.)
üöl (Yak.) < ****ö:l***
höl (Az., Doğu Tü.)
hö:l (Trkm.)<****hö:l***
hōl (Özb./Buhara)<****hö:l***
hēel (Horasan Tü.)<****hö:l***
hi:el (Hlç.) < ****hö:l***
yöl (Doğu Tü.) <****hö:l***
yül (Doğu Tü.) < ****hö:l***
[***yö-, yu-, yü-*** < ****ö:*** değişimi]
(T. Tekin, *Mak.I*, 34, 57, 322)

[*H/Y*]Ö:(> ō, ö, ü, i:e, ēe)L

öl- 'Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek'

= ET., OT. ***öl-*** (DLT: *öldeçi, öldür-, ölse-, ölüg, ölügse-, ölüm, ölüt, ölütçi* 'katil', *ölütle-* 'aralarında ölüm olayazmak'
ET: *ölüm, ölümlüg, ölür-* 'öldürmek', *ölürt-* 'öldürtmek' (*EUTS*, 150)

[**NOT**: Tes kitabesi, 5. satır: **yası teg-** '*ölmek, vefat etmek, kurban olmak*' için bk. ***Drevnetyurskiy Slovar'***, Leningrad, 1969, s. 224: **yas** maddesi]
CC.: ***öl-*** (*KLS*, 150)

< ? *höl-*

TT.: ÖL-(DÜRESİYE/DÜR-/DÜRME/ DÜRT-/ DÜRTME/ DÜRÜCÜ/DÜRÜL-/DÜRÜLME/ DÜRÜŞ / ESİYE/ET/ EYAZ-/GÜN/ GÜNLÜK / ME/ MEZ / MEZLEŞTİR- / MEZLEŞTİRME/ MEZLİK/ MEZOĞLU/MÜŞ/Ü/ÜK/ÜM/ÜMCÜL/ÜMLÜ/ ÜMLÜK/ ÜMLÜLÜK / ÜMSEK / ÜMSÜ/ ÜMSÜZ / ÜMSÜZLEŞTİR-/ ÜMSÜZLEŞTİRME / ÜMSÜZLÜK/ÜN-/ÜŞ)

An.ağl.: ***ölemez, ölecen, öleğez, ölek, ölez, öleze, ölgez, ölümez, ölüyez*** 'çok zayıf, sıska, cılız'; ***ölemez, ölmez, ölmezdiken, ölümez*** 'tazeyken yumuşak olup hayvanların yediği dikenli bir bitki'; ***ölençen*** 'ölünceye kadar'; ***ölesek*** 'ölmeye yüz tutmuş, ölümcül'; ***ölet*** 'öldürücü hastalık salgını, kıran'; ***öletlik*** 'ölümlük'; ***ölez, ölfez, ölfezik, ölkez*** 'güçsüz, bitkin (kimse)'; ***ölgülü, ölgün, ölkülük*** 'ölüsü olan, yaslı'; ***ölgülük, ölgünlük*** 'başsağlığı'; ***ölgüm*** 'ölecek durumda olan'; ***ölmesek, ölümseg, ölümsek, ölümsürek*** 'ölecekmiş gibi zayıf, cılız olan'; ***ölü*** 'ormanda, kuruyup kendiliğinden devrilen ağaç'; ***ölük*** 'ölmüş, cansız'; ***ölümcül*** 'can çekişen'; ***ölümsek, ölmesek*** 'ince, dayanıksız kumaş'; ***ölümse-*** 'can çekişmek'; ***ölüske-, ölüşke-*** 'bitkiler, çiçekler güneşten tazeliğini yitirerek pörsümek, solmak'; ***ölütaş*** 'hafif taş' (*DS.IX*, 3332-3334)

~ öl- (Az., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg., Tel.)
ül- (Bşk., TatK.)

ölç-['En, boy, hacim, süre gibi nicelikleri kendi cinslerinden seçilmiş bir biçimde karşılaştırıp kaç birim geldiklerini belirtmek'
CC.: ***ölç-,ölçer-*** (*KLS*, 150)

< **öl-* [< ? ***ö-***'düşündükten sonra anlamak' (DLT)+***-l-***]***ç-***

TT.: ÖLÇ-(EK/ER/ER-/ME/ TÜR-/TÜRME/Ü/ÜL-/ÜLME/ ÜLÜ/ÜLÜLÜK/ÜM/ÜMLE-/ ÜMLEME/ÜN-/ÇÜSÜZ/ÜSÜZ

SanalBaba

LÜK/ÜŞ/ÜŞ-/ÜŞME/ÜŞTÜR-/ÜŞTÜRME/ÜT)

An.ağl.: ***ölçek, ölçefter*** 'avcıların kullandığı fişeğe, barut ve saçma koymaya yarayan araç'; ***ölçek*** 'küfe'; ***ölçele-*** 'ölçmek'; ***ölçer*** 'ölçek'; ***ölçer-*** 'düzenlemek; benzetmek'; ***ölçümle-*** 'tasarlamak'; ***ölçün-*** 'karşılaştırmak' (*DS.IX*, 3329-3330); ***ölç-*** 'benzetmek, karşılaştırmak' (s.3330)

~ ölç- (Az.)
ölçe- (Trkm.)
ölçä- (Özb.)
ölçi- (Uyg.)
ölçö- (Kırg.)
ölşe- (Kzk.)
ülçä- (TatK.)
ülsä- (Bşk.)

Ö(>ü)LÇ(>s, ş)-E(>ä, i)

ölçek 'Birim kabul edilen herhangi bir şeyin alabildiği kadar ölçü'

< *ölç-(e)k*

An.ağl.:***ölçek*** 'küfe', ***ölçek, ölçefter*** (*DS.IX*, 3329)

Tü. ***ölçek*** > **Kürt.** *olçek* (*FKT*, 74)

~ ölçök (Kırg.)
ölçü (Az.)
ölşem (Kzk.)
ölçöm (Kırg.)
ölçägiç (Özb.)
ölçeğ ğābı (Trkm.)
ölçigüç (Uyg.)
ülçäv birämligi (Özb.)

ölçer-[(hlk.) 'Sönmekte olan ateşi, külünü alarak, yeni odunlar atıp canlandırmak'(*YKS*, 67; *DS.IX*, 3329)

< ***öl-** 'ölmek'+**-çe-r-**

An.ağl.: ***ölçer-, olçar-***'ay.'(*DS. IX*, 3329); ***ölçer-*** '1. bir konu ya da iş için düşüncelerini söyleyerek yol göstermek; 2. kışkırtmak, ara bozmak; 3. düzenlemek'

ölçü 'Mizan'

< *ölç-ü*

CC.: ***ölçe*** 'ölçü' (*KLS*, 151)

TT.:ÖLÇÜ+(L-/LME/LÜ/LÜ-LÜK/M/MLE-/LEME/N-/SÜZ/SÜZLÜK/Ş/Ş-/ŞME/ŞTÜR-/T)

An.ağl.: ***ölçümle-, ölçün-, ölçüp dökmek*** (*DS.IX*, 3330)

Tü.***ölçü*** > **Kürt.** *olçi* (*DAO*, 365)

~ ölçü (Az.)
ölçöm (Kırg.)
ölçåv (Özb.)
ölçeğ (Trkm.)
ölçäm (Uyg.)
ölşev, ölşeviş (Kzk.)
ülsäv (Bşk.)
ülçäv (TatK.)

Ö(>ü)LÇ(>s, ş)Ü(>ö,e,ä,å)+*Ğ/M/V*

öldür-['Bir canlının hayatına son vermek'

= ET. ***(ö)l(ü)r-*** (Eleges, 8)
= OT. ***öldür-*** (DLT)
CC.: ***öldür-, öltür-*** (*KLS*, 151)

< *öl-dür-*

TT.: ÖLDÜR-(ESİYE/ME/T-/TME/ÜCÜ/ÜL-/ÜLME/ÜŞ)

~ öldür- (Az., Özb., Trkm.)
öltür- (Kırg., Uyg.)
öltir- (Kzk.,Tel.); ***öltiriş*** 'cinayet' (Tel.); ***öltirtken*** 'maktul' (Tel.)
ültir- (Bşk.) < **öldür-*
ütir- (TatK.) < **öldür-*

Ö(>ü)[L]D(~T)Ü(>i)R-

ö:le (hlk.), bk. **öyle**
ölecen (hlk.), bk. **ölemez**
öleğez (hlk.), bk. **ölemez**
ölek (hlk.), bk. **ölemez**
ölem (hlk.) 'Şaşma ünlemi'

< *öl-em* [< *eyim*]

Krş.
ulan [*oğul+an>oğlan> ōlan > ülen> ölem*], Krş. **An.ağl.** ölen '*ulan* anlamında seslenme ünlemi' (s. 3330)

ölemez (hlk.) 'Çok zayıf, sıska'

< *öl-e-mez*

An.ağl.: ***ölecen, öleğez, ölek, ölez, öleze, ölgez, ölümez*** (*DS.IX*, 3330)

SanalBaba

ÖL-*E-CEN*
-ĞEZ
-K
-ZE
-GEZ
-Ü-MEZ

ö:len (hlk.), bk. **öğle[yi]n**
An.ağl.: ***ö:len, ö:leyn*** (*DS.IX*, 3331)

ölen (hlk.) 'Çiçekli çayır'
< ET. ***öl*** 'nem, yaş' (DLT)+***en***
An.ağl.: ***ölen, ölenek*** (*DS.IX*, 3331)

ölençen (hlk.) 'Ölünceye kadar'
< ***öl-ençe***[< **-ende*]+***n***

ölende (hlk.) 'Ölünce'
< ***öl-ende***

ölesek (hlk.) 'Ölümcül'
< ***öl-e-se-k***

öleş-[(hlk.), bk. **üleş-**
= OT. ***üleş-*** 'paylaşmak' (DLT)
< ***ül-e-*** 'dağıtmak, yaymak, üleştirmek' (DLT)+***-ş-*** 'işteşlik'
An.ağl.: ***öleştir-*** (DS.IX, 3331)

Eren (*TDES*, 316): **öl** 'nem'-**ölet** arası YOK

ölet (hlk./*DAO*, 370) 'Öldürücü hastalık salgını'
< ***öl-et***

ölez (hlk.) '1. güçsüz, bitkin (kimse; 2. sönük (ışık için)'
< ***öl-e-z***
Krş. **ölemez**
An.ağl.: ***ölez, ölfez, ölfezik, ölkez*** (*DS.IX*, 3331); krş. ***ölez, öleze, ölgez*** (s. 3330)

ÖL-*EZ*
-FEZ/-FEZİK
-KEZ

ölgülü (hlk.) 'Ölüsü olan, yaslı'
< ***öl-gü+lü***
An.ağl.: ***ölgülü, ölgün, ölkülük*** (*DS.IX*, 3331)

ÖL-G(~K)Ü+*LÜ/+N/+LÜK*

ölgüm (hlk.) 'Ölecek durumda olan, can çekişen'
< ***öl-gü+m***

ölgün (hlk.) '1. Acıma duygusu olan, yufka yürekli; 2. güçsüz, bitkin; 3. yumuşak, durgun'
< ***öl-gün***
[-**Kın** eki için krş. *sar-gın, vur-gun, yur-gun, çap-kın, sür-gün, sol-gun* ...vb.]

ölke (hlk.), bk. **ülke**

ölkü (hlk.) 'Düşünce', bk. **ülkü**
< OT. ***ülkü*** 'ahit, peyman' (DLT)

öllü (hlk.) 'Yaş, nemli (toprak için)'
< OT. ***öl*** 'yaş, nem, ıslak' (DLT) +***lü***[g/k]
An.ağl.: ***öllüğü çık-*** 'zayıflamak' (*DS.IX*, 3332) < *öl+lük+ü çık-*
Eren (*TDES*, 316): YOK

ölmesek (hlk.), bk. **ölümsek**

ölmiyesilik (hlk.) 'Geçinecek denli'
< ***öl-me-y-esi+lik***

ölü 'Hayatı sona ermiş olan, artık yaşamayan'
= ET. ***ölüg*** 'ceset, ölü' (*EUTS*, 150) ~ OT. ***ölüg*** (DLT)
CC.: ***ölü*** 'ölü' (*KLS*, 151)
< ***öl-ü(g)***
An.ağl.: ***ölü*** '1. bulgur değirmende çekildikten sonra geriye kalan iri taneler; 2. biçilmiş ot yada ağaç dallarından yapılmış demet'; ***ölük*** 'ölmüş'; ***ölülük*** 'mezarlık' (*DS.IX*, 3333)
~ ölü (Az.)
ölük (Kırg., Özb., Uyg.)
ölik (Kzk.)
ölgön 'ölü' (Tel./*TAS*, 79: Fakat: ***ölü*** < elli (sayısı)
öli (Trkm.)
üli (Bşk., TatK.)

Ö(>ü)LÜ(>i)+*K*

ölüm 'Mevt, vefat'
= OT. ***ölüm*** (DLT)
CC.: ***ölüm*** (*KLS*, 151)
< ***öl-(ü)m***

SanalBaba

TT.: ÖLÜM+(CÜL/LÜ/LÜK/ LÜLÜK/SEK/SÜ/SÜZ/SÜZ-LEŞTİR-/SÜZLEŞTİRME/ SÜZLÜK)
~ ölim (Kzk.)
ölüm (Tel.)
ülim (Bşk., TatK.)

ölümcül 'Can çekişen, ağır hasta'
< *öl-üm+cül*
~ ölümcül (Az.)
ölimşi (Kzk.)

ÖL-Ü(>i)M+*CÜL/+Şİ*
= *ölö turğan* (Bşk.)
ölim åldidägi (Özb.)
ölüm üstidiki (Uyg.)
ültirä torğan (Bşk.)
ütirä torğan (TatK.)
Eren (*TDES*, 316): YOK

Nişanyan (*SS*, 337): **ölümcül** *YT* (1944) < ölüm < ÖL-
NOT: Nişanyan bu sözcüğün 1944 yılında yapılandırıldığını yazıyor ama, Az. ve Kazak Türkçelerindeki biçimler bu savı doğrulamıyor.

ölümlü 'Gelip, geçici, kalımsız, fânî'
CC.: ***ölümlüh*** (*KLS*,151)
< *öl-üm+lü*
~ ölümlü (Az.)
ölümdü̇ /Kırg.)
= *öletin* (Kzk.)

ölümsek (hlk.) 'Ölecekmiş gibi zayıf, cılız olan'
< *öl-üm+sek*
An.ağl.:***ölmesek, ölümseg, ölümsek, ölümsürek*** (*DS.IX*, 3332)

ÖLÜM+*SEG/+SEK/+S*[ÜR]*EK*
ÖL[*Ü=ø*]M+[E]*SEK*

ölümsüz 'Hiçbir zaman ölmeyecek olan, ebedî'
< *öl-üm+süz*
~ ölümsüz (Az.)
ölmeytin (Kzk.)
ölmäs (Özb., Uyg.)
ülimsiz (TatK.)
ülimhiz, (Bşk.)

Ö(>ü)L-ÜM+*S(>h)Ü(>i)Z*
ÖL-ME+[Y]*TİN/+MES*

ölün-['Herhangi biri ölmek'
< *öl-(ü)n-*

ömeç (hlk.) 'Mısır ekmeği, yağ ve yumurta karıştırılarak yapılan yemek' (DS.)
< OT. ***öw-, uv-, uw-*** 'ufalamak' (DLT) ***+maç*** [< *+ma aş*]
Krş. **umaç**
An.ağl.: ***ömeç, ömmeç*** (*DS.IX*, 3333)

ön 'Bir şeyin esas tutulan yüzü'
= ET., OT. ***öng*** (*EUTS*, 151; DLT: *öngdün* 'önce'; *öndüngki* 'önceki'; *öngeyük* 'bir şeye, bir kimseye mahsus olan, ayrılan, özel)
CC.: ***ön, öng*** (*KLS*, 151)
< **öŋ*
TT.: ÖN+(CE/CECİLİK/ CEDEN/ CEKİ/ CEL/ CELEM-/ CELEME/ CELERİ/ CELİK/ CELİKLE/CELİKLİ/ CESİZ/ CESİZLİK/CÜ/CÜL/CÜLÜK /DELİK/DER / DERLİK/ EL/ EM/EMLİ/EMSE-/EMSEME /EMSENİŞ/EMSEN-/EMSENME/ EMSEYİŞ/ EMSİZ/ EMSİZLİK/ERGE/ERİ/ERİŞ/ER-/ERME/ERTİ/GÖR-/GÖRME/ GÖRÜ/GÖRÜL-/GÖRÜLME/ GÖRÜLÜ/ LEM/ LE-/ LEME/ LENİŞ/LEN-/ LENME/LEYİCİ/LEYİŞ/LÜK/LÜKLÜ/LÜKLÜK/SEL/SELLİK)
An.ağl.: ***oğniŋá, oğnine*** 'önüne'; ***oğunden*** 'önünden' (Rize/*RİA*)

Tü. > **Laz.** *ogin* 'ön' (*LTS*, 251)
oginde 'önünde'; *ogindole* 'önden'; *ogine* 'önce'

~ ön (Az.)
öŋ (Kzk., Kırg., Trkm., Tel.)
ög (Ker.: **ög+ce* 'önce')

ÖD(>n, g)
= *al* (Bşk., TatK.)
ald (Uyg.)
åld (Özb.)
aldağı (Bşk.,TatK.)
aldı (Kzk., Kırg.)
åld tåmån (Özb.)

SanalBaba

Eren (*TDES*, 316): YOK

Nişanyan (*SS*, 337): ön = ***ET. öŋ*** ön, önce.
ET ön : ÖN, ÖNCE, ÖNCÜL, ÖNDER, ÖNEM, ÖNER-, ÖNERGE, ÖNER, ÖNERME, ÖNLEM.

ö:n (hlk.), bk. **öğün**

[**öδün > öđun > öyün > öğün > öyün > *öün > ö:n*]

ö:ŋ (hlk.), bk. **o gün**

[**ol kün > o kün > o gün > oün *öün > ö:n > ö:ŋ*]

ön-, öŋ-, öng-[(hlk.) '1. Beklemek; 2. gözetlemek, pusuya düşürmemeye çalışmak; 3. saklanmak; 4. birinin önüne çıkmak, yolunu kesmek; 5. sezdirmeden birini izlemek'
= OT. ***ön-*** 'gitmek' (DLT)

< *ö-n-

An.ağl.: = ***ör-*** (*DS.IX*, 3341)

önbezi (hlk.) 'Kadın önlüğü'

< ön+bez+i

önce 'İlk olarak, başlangıçta'
= ET. (Uyg.) ***öŋrä*** 'önceden, eskiden' [< ****öŋ*** 'ön'+***rä*** '...ya doğru' (< *(ı)ra-*)]

< ön+ce

TT.: ÖNCE+(CİLİK/DEN/Kİ/L/LE-/LEME/LERİ/LİK/LİKLE/LİKLİ/SİZ/SİZLİK)
An.ağl.: ***öŋcek*** 'önce, önceden' (*DS.IX*, 3335); ***öngüç*** 'önce' (s. 3339)

Tü. > **Laz.** *ogine* (*LTS*, 251)

~ öncä (Az.)
öŋi:nçä: (Trkm.)
öŋirti (Trkm.)
ögce (Ker.)

ÖN[< Ɒ] (>g)+*CE(>ä)*
+*İ:NÇE*
+*İRTİ*

= *başta* (Bşk.)
ilik (Bşk., TatK.)
burun (Uyg.)
burın (Kzk.)
murun (Kırg.)
murda (Kırg.)
åldin (Özb.)

öncek (hlk.) 'İş veya bebek önlüğü'

< ön+cek

[**+cAk** 'addan ad yapan gelecek zaman ek: *bürümcek* gibi]
An.ağl.:***önceg, öğnük, öğüncek, öncülük,önecek, önecik, öneleç, önücek*** (*DS.IX*, 3335)

ÖN+*CEG/+CEK*
+*CÜLÜK/+ECEK/+ECİK/*
+*ELEÇ/+ÜCEK*
ÖĞ[<N<Ɒ]+*NÜK/+ÜNCEK*

öncü '1. Önde gidip haber ulaştıran kimse; 2. bir sanat veya düşünce akımını,çağına göre yeni bir görüşü başlatan kimse veya eser; 3. (hlk.) önder, kılavuz; 4. (ask.) yürüyüşte kolun ilerisinde giden kıta'

< ön+cü

TT.: ÖNCÜ+(L/LÜK)
An.ağl.: ***öncü, öncül, önayak, öndaş*** 'kılavuz, öncü' (*DS.IX*, 3335); ***öncül, öncülü, öndel, önecek, öngül*** '1. önce gelen, birinci, başta giden' (s. 3336)

ÖN+*CÜ/+CÜL/+ayak/+daş*
+*CÜLÜ/+DEL/+ECEK/*
+*GÜL*

~ öŋ*debarıcı* (Trkm.)
= *barıvsı* (Bşk.)
baruçı (TatK.)
bastavşı (Kzk.)
baştōçu (Kırg.)
båşlåvçi (Özb.)
aldan aydäp (Bşk., TatK.)
ilkinçi (Trkm.)

öncül (hlk.) 'Önde gelen, birinci, başta giden'

< ön+cül

An.ağl.: ***öncül, öncülü, öndel, önecek, öngül*** (*DS.IX*, 3336)

ÖN+*CÜL/+CÜLÜ*
+*DEL*
+*ECEK*
+*GÜL*

öncülük '1. Öncü olma durumu; 2. önderlik; 3.(hlk.) kılavuzluk'

< ön+cü+lük

SanalBaba

An.ağl.: ***öncülük*** 'kılavuzluk' (*DS.IX*, 3336)

önde-[(hlk.) 'Çağırmak' =ET., OT. ***ünde-*** (DLT: *ündeş-* 'çağırışmak')
< ***ün*** 'ses; ün, san'+***de-***[>+le-]
Bk. **ünle-, önle-**

öndeğiki (hlk.) 'Öndeki' (DS.)
< ***ön+de***[*ğ*i 'türeme']+***ki***

öndegün (hlk.) 'Evvelki gün'
< ***ön+de+ki gün***
An.ağl.:***öndegün, öndüğ gün, öndüğügün,öndügün,öndüğün, öndüğüngün,öndürgün*** (*DS.IX*, 3336)

öndel (hlk.) 'Ekin biçenlerin sağında giden ve biçmeyi önde götüren adam'
< ***ön+de+l***
Krş. **öncül**

önder 'Lider, şef'
< ***ön+de-r***
= *başçı* (Az., Kırg.)
yolbåşçi (Özb.)
yōlbaşçı (Trkm.)
yolbaşçi (Uyg.)
colbaşçı (Kırg.)
kösem (Kzk.)
Eren (*TDES*, 316): YOK

Nişanyan (*SS*, 337): **önder** ***YT*** (1942) lider < ÖN
*Anlamı belirsiz olan *-der* ekinin ***İng*** *leader* (önder) sözcüğünden esinlendiği düşünülebilir.
Nişanyan'ın bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Çünkü, Türkiye Türkçesi Ağızlarında ***önde-*** 'çağırmak' < *ön+de-*, ***öndün*** 'önde giden, öncü' < *ön+dü-* örneklerinde görüldüğü gibi, **+de-/+dü-** addan fiil yapan ekler de vardır.

öndere (hlk.), bk. **övendire**
< ***ö***[*ve=ø*]***ndire***
[övendire > *ö[ve=ø]ndire > öndere]
An.ağl.: ***öndere, öndüre*** (s.3337)

öndin (hlk.) 'Önce, ilk önce'
< ET., OT. ***öngdün***
An.ağl.: ***önden, öndin, öndün öne*** 'önce, ilk önce' (*DS.IX*, 3336); ***öndün*** 'öncü' (s. 3337); ***öndün*** 'peşin' (s. 3337)

ÖN+*DE(>i, ü)N*

öndüç (hlk.) 'Ödünç'
< OT. ***ötünç*** (DLT)~ ***ötnü***
An.ağl.: ***öncüt*** [< OT. **ötünç*] ('göçüşme ile: *ötünç* > **ötnüç* > **öntüç* > *öndüç*);
öndün, önkünç (*DS.IX*, 3336)

öne (hlk.) 'Biraz ileri, öte' (DS.)
< ***ön+e***
An.ağl.: ***önede*** 'orada' (*DS. IX*, 3337) < *ön+e+de*

öne-[(hlk.) 'Gözetlemek'
< ***ön+e-***
An.ağl.: ***öne-, önü-*** (*DS.IX*, 3338)

önel 'Ek süre, mehil'
< ***ön+e*** 'öte'+***l***

önem 'Bir şeyin nitelik veya nicelik bakımından değeri olma durumu, ehemmiyet'
<ET. ***öne-*** 'yükselmek' (*EUTS*, 150)+***-m***'ek'[***ön-*** 'çıkmak, yükselmek'+***-e-*** 'yükselmek']
TT.: ÖNEM+(Lİ/EMSE-/EMSEME/SEN-/SENİŞ/SENME/SEYİŞ/SİZ/SİZLİK)

önge (hlk.) 'Heykel'
<OT. ***öng-*** ***~ üng-*** 'delmek' (DLT)+***ge*** [> *önge*]

NOT: Eren (*TDES*, 317)'de verilen önge '(yer.) 'eski bir ağırlık ölçüsü' < R. ***οὐγγία*** 'Unze'. [Ermenicede *ungi* ve *nugi*) ve Kürtçede (*nuki*) de kullanılır] diye belirtilen sözcükle ilgisi yoktur.

öngü, öŋgü, önkü (hlk.) 'O (nesne)'
< ***ön***+[*ü+n+de*]+***ki***
An.ağl.:***öngüllü*** 'önündeki' (*DS. IX*, 340); ***öngürde, öŋgürde, önkürde*** 'orada'; ***öngürü, öngüre*** 'ora, orası' (s. 3340); ***önküllü*** 'o biçimde'; ***önkünü*** 'onu'; ***önkürü*** 'oradan' (s.3340); ***önürde*** 'orada' (s. 3342)

önle-[, bk. **ünle-**

SanalBaba

önle-²[(hlk.) 'Bir şeyin önünü almak, engellemek'

< *ön+le-*

An.ağl.: ***önle-, öŋle-, önne-*** (*DS.IX*, 3341)

önlük 'İş yaparken giysikirlenmesin diye bele bağlanan örtü; okul öğrencilerinin giydiği forma'

< *ön+lük*

TT.: ÖNLÜK+(LÜ/LÜK)

An.ağl.: ***önlük*** '1. sacayak; 2. hayvan yemliği; 3. öncü; 4. kötü kadın; 5. el havlusu' (*DS. IX*, 3341); ***önnük, önmük, önnüyh, önselik*** 'iş önlüğü' (s. 3342)

ÖN+*L*(>n, m)*ÜK*(>yh)/*SE*+*LİK*

~ öŋlük (Trkm.)
= *alyapkıs* (Bşk.)
alyapkıç (TatK.)
aldi yapkuç (Uyg.)
aljapkış (Kazk.)
alcapkıç (Kırg.)

AL[D+İ] **Y**(>c, j)**AP-** 'örtmek'
+*-KI(>u)Ç(>s, ş)*

önüç (hlk.) 'Önce, ilkönce, başta'

<*öŋ+uç* [= OT. *uç* 'uç, kenar' (DLT)]

An.ağl.: ***önüç, öŋüç, öğüç, öğüne, önüş, önüt*** (*DS.IX*, 3342); ***önüç, öŋüç, önüt*** 'geçen gün' (s.3342)

ÖN(/Ŋ > ğ)+*ÜÇ*
(> ş/T)

öŋüsıra (hlk.) 'Az önce, şimdi'

< OT. ***öŋ*** 'ön, önce, öndün'

(DLT)+***ü*** [***sıra*** < ***Yun.*** *sirá*
= ***EYun.*** *seirá* sıra, dizi ~ ***HAvr.*** **ser-³* sıraya dizmek (Nişanyan, *SS*, 399)]

öŋü sonu (hlk.) Ergeç, eninde sonunda'

< OT. ***öŋ*** (DLT)+***ü son+u***

önüzey (hlk.) 'Ön taraf'

< *ön* [< OT. *öŋ*]+***yüz+ey***

öön (hlk.), bk. **öğün** 'yemek'

[*öð+ün*> *öđ+ün* > *öyün* > *öğün* > *öün* > *öön*]

öp-['Sevgi, saygı, bağlılık, teşekkür belirtmek amacıyla dudaklarını bir şeye değdirmek'
= ET., OT. ***öp-*** (KTY, DLT)
OT.: ***öp-tür-*** (DLT)
ET.: ***öp-iş-*** (*EUTS*,157)~ OT. ***Öp-üş*** (DLT)
CC.: ***öp-*** (*KLS*,151)

< * *öp-* 'yansıma'

Krş. ***op-*** ~ ***öp-*** 'içmek; (çorba vs'yi) ses çıkararak içmek, höpürdetmek' (DLT: *öprül-* 'içilmek'; *öprüş-, öpse-, öptür-, öpül-* 'içilmek', *öpüm* 'yudum' *öpün-* 'içer gibi görünmek'; *öpürgen* 'çok içiren'; *öpür-* 'içirmek'; *öpürt-*)

TT.: ÖP- (ME/TÜR-/TÜRME/ ÜCÜK/ÜL-/ ÜLME/ ÜŞ/ ÜŞ-/ ÜŞME)

An.ağl.: ***öppe*** 'yanak' (*DS.IX*, 3343) [< **öp+pe*]; ***öppek*** 'öpmek' < *öp-mek*

~ öp- (Az., Özb., Trkm.,Uyg., Tel.)
öb (üv/ü) (Kzk.)
üb (iv) (Bşk.)
üb (ü) (TatK.)

Ö(~Ü)P(>b)-

~ *okşo-* 'öpmek' (Alt./*ATS*, 138)
Eren (*TDES*, 316): YOK

öpçe (hlk.) 'Bilgiçlik taslayan'
= OT. ***öp öp*** 'bir kimsenin çok öğünüp de dediğini tanıklayamazsa, o kimse için söylenir' (DLT) 'yansıma'; Krş. ***op op*** 'eşeğin ayağı kaydığında söylenen söz' (DLT)

< * *öp* 'yansıma'+***çe***

Krş. **An.ağl.**:***öğbet, övbet, öybet, öyübet*** 'çok övünen, abartarak konuşan' (*DS.IX*, 3313)

öpke (hlk.) 'Karaciğer ve akciğer'
= OT. ***öpke*** 'akciğer, ciğer' (DLT)
CC.: ***öpke*** (*KLS*, 151: ***öpkele-***

SanalBaba

'öfkelendirmek'; ***öpkelmekçi*** 'öfkeli')

< * ***öp*** 'yansıma'+***ke***

Bk. **öfke**

An.ağl.: ***öpge, öpke, öhbe, ök*** (*DS.IX*, 3343); ***öpke avrūu*** [< *ağrısı*] 'verem'; öfelek 'öfke' (s.3312) [< *öf(k=ø)e+lek*]

~ öpkö (Tel./*TAS*, 80)

ÖP(>h)K(>g)E
Ö[*P*=ø]K[*E*=ø]

öpkele-[(hlk.) 'Darılmak, gücenmek' = OT. ***öpkele-*** 'öfkelenmek; ciğerine vurmak'; ***öpkile-*** 'öfkelenmek, kızdığı için yüz çevirmek' (DLT)

CC.: ***öpkele-*** (*KLS*, 151)

< OT. ***öfke ~ öpke*** 'öfke, kızgınlık' (DLT)+***le-***

TT.: ÖFKE+(LENDİR-/LENDİRME/LENİŞ/LEN-/LENME/Lİ/SİZ)

An.ağl.: ***öfele-*** 'dövmek' (*DS.IX*, 3312)

öpüş 'Öpmek işi veya biçimi'

< ***öp-(ü)ş*** 'fiilden ad yapan ek'

öpüş-['Birbirini öpmek'

< ***öp-(ü)ş-*** 'işteşlik eki'

ör (hlk.) 'İçinde ateş kırıntıları olan kül, köz'

= OT. ***örт*** 'yangın, yanan nesne' (DLT: *örtel-* 'yakılmak'; *örte-* 'yakmak'; *örten-* 'yanmak, tutuşmak'; *örteş-* 'karşılıklı birbirini yakmak, saldırışmak'; *örtet-* 'yaktırmak')

CC.: ***örtli*** 'alevli' (*KLS*, 152)

< ***ör-t+li**

< ***ör**[t=ø]

ör-[1] 'İplik, yün, tel, saz gibi şeyleri elde şiş, tığ yardımıyla biribirine dolayarak işlemek veya tezgâhta dokumak'

= ET. ***yörgä-*** 'örmek' (*EUTS*, 303)~ OT. ***ör-, ö:rü-*** 'belirmek, çıkmak, yükselmek'

< * ***ö:- +-r-*** [< ***hö:r-***]

TT.: ÖR- (DÜR-/ DÜRME/ EK 'duvar'/ GE 'motif'/ GÜ/ GÜCÜ/ LÜ/SÜZ/GÜT/TÜTÇÜ/ GÜTÇÜLÜK/GÜTLE-/GÜTLEME/GÜTLENDİRİL-/GÜTLENDİRİLME/ GÜTLENDİR-/GÜTLENDİRME /GÜTLEN-/ GÜTLENİŞ/ GÜTLENME/ GÜTLEYİŞ/ GÜTLÜ/ GÜTSEL/GÜTSÜZ)

An.ağl.: ***ör-, örü-*** 'yapmak' (*DS. IX*, 3348)

~ ö:r- (Trkm.)

ör- (Az., Kırg., Özb., Erbil, Hankendi-Ker./*KrTS*, 178; Tel./*TAS*, 81: ***örgön*** 'örülmüş';***örlön-*** 'büyümek'; ***örmö*** 'örülmüş'; ***örö*** 'yukarı'; ***örörtin*** 'yukarıdan, üstten')

örçü- 'üremek, gelişmek' (Kırg., Karç.-Blk.)<**ör-*

örü- (Uyg.)

ö:re 'yukarı' (Hak.) < **ör-e*

ür- (Bşk.,TatK.)/ürsi- (Bşk.)

ürçi- (Özb., TatK.) <**ör-çi-*

hör- (Az., Ker./*KrTS*)

hir(-i)- (Hlç.) < **hö:ri-*

hörmeğ (Ker./*KrTS*, 178)

yürlä- (YUyg.) < **ö:r-le-*

< **hö:r-*

yürme 'saç örgüsü'

[*H*+/*Y*+] Ö:(>ü, i)-R-[i/ü]-

yav- (Çuv.) < **yav-* < **yö-*

< **ö:-*

Bk. T. Tekin, *Mak.I*, s. 61, 322.
Eren (*TDES*, 316): YOK

ör-[2] (hlk.) '1. Türkü söylemek; 2. köpek havlamak'

1) < ***yır+la-*** 'şarkı, gazel söylemek' (DLT) < *y+ır+la-*]

2) < OT. ***ür-*** 'havlamak' (DLT)

NOT:Eren (*TDES*, 316):**önge** ile **örcin** arasındaki Türkçe sözler YOKTUR.

örcin 'İp merdiven' [**örcün** biçiminde ad vardır: ***Örcün Barışta***]

< ***ör-c(I)n***

SanalBaba

[*-cIn* eki için krş.: ***güvercin*** < *gök+er-cin*]

Eren (*TDES*, 316): ***Far. arçīn*** 'a ladder; a staircase'

***

Bana göre ***örcin*** sözcüğü Türkçedir. Çünkü, OT (DLT)'de ***örçük, örgüç, örküç*** 'örülmüş saç' biçiminde sözcükler vardır ki bunların kökeni de Türkçe < **ör-** fiilidir.

Türkler **ör-** fiilinden ***öre/öregü/öreği/ örek/örey/öröğö/örü*** 'kirman' (*DS.IX*, 3344); ***öreme*** 'harç koymadan taştan örülen duvar'; ***ören*** 'mimar'; ***ören, öruntü*** 'harçsız örülen duvar'; ***örene*** 'taş yığını; taşla yapılan duvar'; ***örgen*** 'keçi kılından yapılmış ip'; ***örgüç*** 'dokuma aracı' vb. gibi sözcükler yapıp kullanmışlar. (*DS.IX*, 3343-3346)

Farsçaya Türkçeden girmiş olamaz mı?

ördek 'Perde ayaklılardan, evcil ve yabanî türleri bulunan su kuşu'
= ET. ***ödirek*** (*EUTS*, 146)~***ödrek***
~ OT. ***ördäk*** (DLT)
< AT. ****hö:rdäk*** (T. Tekin, *Mak.I*, 316) [**h-** ikincildir]
Hârezm metinleri: ***ördek, ewrek, evrek, övrek***
Eskikıpçak: ***ewrek***

Tü. ***ördek*** > **Kürt.** *ordek (DAO*, 367; *FKT*, 74)

~ yördäk (Blg.)
yördek (Gag.)
yürdek (SUyg.)
hördäk (Doğu Tü.)
ö:rdäk (Trkm.)
ördäk (Az., Özb., YUyg., Doğu Tü.)
örtek (Hak.)
örtäk (Şor)
ördök (Kırg.)
örtök (Şor,Tel.)
ördükä:n (Yak.)
öydäk (Doğu Tü.)
öyräk (Bşk.)
ödäk (YUyg.)
ödrek (Soy.)
ödürek (Tuv.)
< Uyg. (Suv.)
ödiräk < ***öridäk**
< ***hö:rdäk**
äwräk (Az., Kıpç.) (Hou.)
irdäk (Hlç.) < Az., Kıpç. (Hou.) *äwräk*
ürdäk (TatK.)
ürtek (Sag.)
üyräk (Kzk., KKlp.)

Tü.**ördek** > **Fars.** *urdak*; **Tac.** *ordak*; **Blg.** *jurdek*

[*H+/Y+*]**Ö**[< **Ö:**](>i, ü, ū)**R**(>y)
D(>t)**E**(>**ö, ü**)**K**+*EN*
Ö[*R=ø*]**DEK**
ÖDÜREK [***-rd-*** > ***-dr-*** göçüşmesi ile. /**ü**/ türemedir.]
ÜYREK [*örd*ek>*ödrek> *öyrek > üyrek */-rd-/ > /-dr-/* göçüşmesi ve */d/>/y/* değişmesi ile.]

Ö	d	rek	(Soy.)
	dü	rek	(Trkm.)
	dü	k[ä:n]	(Yak.)
	r	tek	(Şor, Hak.)
		dök	(Kırg.)
		tök	(Şor)
Ü	y	rek	(Kzk.,KKlp.)
	r	däk	(TatK.)
		tek	(Sag.)
Ū	r	[*d=ø*]ök	(Kırg.)
İ	r	dek	(Hlç.)
[*Y+/H+*]	**Ö** r	dek/däk	(Blg.,Gag. SUyg., Doğu Tü.)

Doerfer (*TMEN*, Moğ. böl. 91): < ***pödirek** (Eren'e göre kabul edilemez. *TDES*, 317)

Clauson (*ED*): < **ö:r-** '(the bird) which rieses' (from the water)' (Eren'e göre yanlıştır. Çünkü, **ördek** ikincil bir biçimdir.)

Sevortyan: Hind-Avrupa dillerindeki **arōd-, erəd-** biçimiyle karşılaştırır.

örek[1] (hlk.) '1. Duvar; 2. bağırdak; 3. avlak yeri; 4. bir yerin verimli olan çevresi; 5. dal budak salarak büyüme' (*DS.IX*, 3344-3345)
< *ör-ek*

örek[2] (hlk.) 'Yün, iplik eğirme aracı'
< *ör-* [< ***ö:r-** < ***hör-**] + ***-ek***
Çağ.: **ürke**
An.ağl.:***öre, öregü, öreği, örek, örey, öroğ, öröğö, örü*** (*DS.IX*,

SanalBaba

3344); ***öreke*** 'yün tarağı'; ***hörereke*** 'pamuk ve yün eğirmekte kullanılan iğ' (*DS.VII*, 2434); ***öreke*** 'uzun boylu adam' (mecazî anlamda kullanılmış olmalı = *ince, dal gibi*) (s.3344)

ÖR-*E/-EGÜ/-EĞÜ/-EK/-EKE/*
-EY
-ÖĞÖ
-Ü

TS.II, 1141: < Yun. *rôka*

Eren (*TDES*, 317): < ***R.*** *ρόκα* 'Spinnrocken'. Rumca *ρόκα*'nın İtralyancadan geldiği anlaşılıyor (*rocca*) (Andriotis: *EL*, 310)

Nişanyan (*SS*, 337): **öreke** ~***Yun.*** *roka*[1] ρόκα yün eğirmekte kullanılan ucu çatallı oval tahta, öreke~ ***İt.*** *rocca* ~ ? ***Ger.***

* Karş. ***Nor.*** *rokkr*, ***EAlm.*** rocco, ***Alm.*** *rocken* (öreke)

***

Ligeti (*MNy* 66:416): < Tü. **ör-**

Räsänen (*V* 374 a): < Tü. **ör-**

Sevortyan (*ÉSTJa* 1974, 544, 546, 548): < Tü. **ör-**

Görüldüğü üzere, üç yabancı bilim adamı, Türkiye Türkçesi ağızlarında (Ordu, Samsun, Sivas, Tokat, Çankırı, Sinop, Artvin, Kayseri merkez ya da yöresi) **kullanılan sözcük için Türkçe *ÖR-* kökünü uygun buluyorlar ama, Eren ısrarla sözcüğün İt. > R.> Tü. olduğunu vurguluyor, fakat 'nedeni'ni açıklamıyır. Ayrıca,** (Bursa, Eskişehir, Çorum, Niğde, Adana, Çanakkale, Bilecik,Amasya merkez ya da yörelerinde kullanılan) ***höreke*** biçiminden söz etmiyor. Sözcüğün Türkçe ***ö:r-** < ***hör-** [Bk.***hördür-*** 'ördürmek' (Karakoyunlu *Iğdır-Kr. (*DS.VII*,2433)] biçiminden geldiğini gözünden kaçırmış!

Eren'in Andriotis, Tietze, Symeonidis gibi sözlükçülerin görüşlerini hiç yorumlamadan naklettiği etimolojiye bir bakalım:

İt. **rocco** > ***Rum.*** **roka** > ***Tü.*** **örek** (ve yukarıda verilen öteki biçimler)[Nişanyan bunu daha da ileri götürüp ***Alm.*** *rocken*'e bağlıyor.]

Türkiye Türkçesi ağızlarında ***oraka*** ya da ***roka*** biçimleri de bulunmayan bu sözcüğün ***horaka*** söylenişi yalnız Niğde'de '*değnek*' anmında tesbit edilmiş. Sanırım bu da ***höreke***'in uyum değiştirmiş biçimidir.

Durum böyle olduğuna göre, şimdi ***roka***'yı, Türkçenin bütün kurallarını uygulayarak, ***örek*** [ve varyantları] ~***öreke*** ~ ***höreke*** biçimine nasıl getirebileceğimiz üzerinde tartışabiliriz!

örek[3] (hlk./*DAO*, 370) 'Yürek'

< OT. ***yürek(g)*** (DLT)

[/y-/ düşmüş, **/ü/>/ö/** olmuştur. Krş. **ürek**]

öreke, bk. **örek**[2]

ören 'Eski yapı veya şehir kalıntısı'

= OT. ***ören*** 'her şeyin kötüsü' (DLT)

< OT. ***ör-*** 'belirmek, çıkmak, kopmak, yükselmek' (DLT)

+***-en***

TT.: ÖREN+(LİK)

An.ağl.: ***ören, örene, ören yeri*** '1. şehir; 2. köy; 2. şehir ya da ev yıkıntısı' (*DS.XI*, 3345);***ören ~örüntü*** 'harçsız örülen duvar'; ***ören*** 'ormanlık yer;kırmızı, yağlı toprak; çorak toprak; sokak aralarındaki düzlük, alan; tepeler arasındaki düzlükler; bir bölgenin en verimli ovası; dağlar arasındaki çukur yer, koyak; taşlı tarla, kayalık yer; bostan ekmek için hazırlanan tarla' (s. 3346); ***ören~örene*** 'taş yığını'; ***örenlik*** 'yıkıntı yer'

Eren (*TDES*, 317): YOK

Nişanyan (*SS*, 337): **ören** harabe, virane (Oğ.XI) ~ ***Fa*** *vīrān* → VİRAN

NOT: Türkiye Türkçesinde **viran** ve **virane** biçimleri de bulunan bu sözcüğün **ören** biçimine nasıl geldiğini de açıklamak gerekir.

Farsça ***virān*** **[ویران]**'ı ***ören*** yapmak için:

1) **v**-'nin düşürülmesi;
2) **/i/ > /ö/** olması;
3) **/ā/ > /e/** olması gerekir.

Bu zor işlemin sonucunda **ören**'in Türkçe, **vi:rān**'ın da Farsça olduğu açık seçik görülüyor.

öre yürü-[(hlk.) 'Sebzeler tohuma kaçmak'

< OT. ***ör-*** 'belirmek, çıkmak, kopmak' (DLT)+***-e yorı-***

örge[1] (hlk.) 'Yukarı'

< OT. ***ör-*** 'yükselmek'+***-ge***

örge[2] 'Motif' (TS.)

< ***ör-*** 'örmek'+***-ge***

örgen (hlk.), bk. **urgan**

= OT. ***örgen*** 'urgan' (DLT)

< ***ör-*** 'örmek'+***-gen***

SanalBaba

An.ağl.: ***erken, örkan, orken*** (*DS.IX*, 3288; *DAO*, 370)

Ö(> o, e)R-*KEN*

örgen-[(hlk./*DAO*, 370) → **öğren-**

örgü 'Örmek işi veya biçimi'

< *ör-* 'örmek'**+*gü***

= OT. ***örçük, örgüç, örküç*** 'örülmüş saç' (DLT) < *ör-g(k)ü+ç*

TT.: ÖRGÜ+CÜ/LÜ/SÜZ)

An.ağl.: ***örgü*** (Beritan/*DAO*, 370)

~ hörgü (Az.)
örüv (Kzk.)
örǖ (Kırg.)
örim (Kzk.)
öriş (Özb.)
örüş (Uyg.)
ö:rme (Trkm.)
üriv (Bşk.)
ürü (TatK.)

[H+]ÖR-*GÜ*
-ME
-ÜV/-İV/-İM/-Ü
-ÜŞ/-İŞ

= *tokū* (Kırg.)
tokış (Özb.)
tokuş (Uyg.)

örgüç (~hörgüç) 'Deve kamburu'

<*ör-* 'yükselmek, kalkmak'+

güç [/**h**-/ ikincil sestir.]

= OMoğ. ***hörgü*** 'heben'; Moğ. ***örgü, ergü*** 'aufheben' (*KWb.*, 299)

~ OT. ***örkü*** (DLT)

[**NOT**:
OT'de **örküç** '1. örülmüş saç; 2. dalga; 3. sacayağı' demektir. **örküçlen-** '1. dalgalanmak; 2. sacayaklanmak']

~ örkeç (Çağ., Tar.)
örküç (AH)
örköş)Kzk., Oyr.)
hörküç (Az.)

[*H*+]Ö:R-*KÜ(~e, ö)Ç(>ş)*

ürüç (Tub.)

Eren (*TDES*, 317): YOK

/hörgüç < örgüç 'devenin sırtındaki çıkıntı' [Sevortyan'ın açıkladığı gibi (*ÊSTJa* 1974, 548-549), ***örgüç, örkeç*** ve ***örkü*** biçimleri ***ör-*** kökünden kalma türevlerdir. (s. 180-181)

Nişanyan (*SS*, 317): YOK/**hörgüç** = ***ET.*** *örgüç* deve hörgücü, dağ doruğu, dalga (xı) < *örmek*[2] [Fakat, **örmek**[1/2] YOK] yükselmek, kalkmak

örgün 'Bir işi gerçekleştirmek amacıyla türlü ve düzenli görevler yapan organlardan oluşan'

< *ör-gün*

[**-KIn** eki için bk. *çapkın, sargın, sezgin, yorgun, üzgün* vb.]

örgüt 'Teşekkül, teşkilât'

< *ör-güt*

TT.:ÖRGÜT+ÇÜ/ÇÜLÜK/LE-/LEME/ LENDİRİL-/ LENDİRİLME/ LENDİR-/ LENDİRME/ LEN-/ LENİŞ/ LÜ/ SEL/ SÜZ)

Eren (*TDES*, 317): **öreke** ile **örk** arasındaki Türkçe sözler YOK.

örk (hlk.) 'Hayvanları bağlamaya yarayan kalın ip'

= OT. ***örk*** 'yular; at tavlası' (DLT)
CC.: ***örken*** 'urgan' (KLS, 152)

<*ör-k* [*ör-(ü)k > örük > örk*]

An.ağl.:***örk, örkan, örken*** (*DS. XI*, 3347); ***örg*** 'sap' (s. 3346); ***örkle-, örükle-***'hayvanı otlaması için uzunca iple çayıra bağlamak' (s.3348)

~ örk (Trkm.)

örkin(ü)n-[(hlk.) 'Ürkmek'

< ET.,OT. ***ürk-*** (DLT: *ürkül-; ürkünç* 'ürküntü, kargaşalık'; *ürküş-; ürküt-*)

An.ağl.: ***örkün-, ökün-*** (*DS.IX*, 3348)

örkir (hlk.) 'İyi iş yapan'

< **ör-kir*

örkle-[(hlk.), bk. **Örk**

SanalBaba

An.ağl.: ***örkle-, örükle-*** (*DS.IX*, 3348)

örkünü uzat-[(hlk.) '1. Biraz özgürlük vermek; 2. hayvanın daha rahat otlaması için ipini uzatmak'

< ***örk*** 'ip, urgan'+*ü+n+ü uzat-*

örme '1.Örmek işi; 2. örülerek yapılmış'

= OT.: ***örme*** saç (DLT)

< ***ör-me*** 'fiilden ad yapan ek'

An.ağl.: ***örme*** '1. kıldan örülerek yapılan ip; 2. ipten örülmüş kuşak; 3. sepet; 4. keklik ve sülün avında kullanılan tuzak' (*DS.IX*, 3348)

örmek (hlk.) El tezgâhında dokunan alaca şal'

< ***ör-mek*** 'fiilden ad yapan ek'

örneğin 'Meselâ'

< ***örnek+(i)n*** 'vasıta hâli eki'

örnek 'Benzetilmek istenen şey, model'

< OT. ***ör-*** 'belirmek'

+-(e)nek

[-**AnAk** eki ile yapılan sözcükler: *gel-enek, gör-enek, ol-anak* ..vb.]

TT.: ÖRNEK+(LE-/LEME/LENDİR-/LENDİRME/LENME/LİK/SEM-/SEME)

Tü. > **Ar.** (Mıs., Sud.) *ūrnek* (*ALTK*, 108)

An.ağl.:***örnek, örneksiz*** 'çirkin, suratsız' (*DS.IX*, 3349)

~ örnek (Krm., Kzk.)
ürnäk (Bşk., TatK., Uyg.)
(> **Blg.** *TE* 137: *yurnek*) (Räsänen *V* 375)
örnäk (Özb.)
örnök (Kırg./Kırgızistan'da ***ÖRNÖK*** adlı bir köy vardır.)

Ö(>ü)RNE(>ä, ö)K

Eren (*TDES*, 317): YOK
= *ülgü* 'nümune; ibret' (Kırg.); 'örnek, biçki modeli' (Alt./*ATS*)
ülge (YUyg./*YUTS*, 445)
ülgi (Bşk.)
ölgi (TatK.)
cozok 'örnek' (Alt./*ATS*, 64)

Nişanyan (*SS*, 337): **örnek** ~ ***Erm. orinag*** [küç.] model, nümune < *orén, orin-* kural, yasa, usul

* Türkçede eskiden beri kullanılan bir sözcük iken, Dil Devrimi esnasında Öz Türkçe olduğu varsayımıyla türevleri yapılmıştır.

***

Üzerinde uzun yıllar tartışma yapılan **örnek** sözcüğünün Türkçe olmadığını, Ermenice ***orinag***'dan geldiğini savunanlar olmuştur. Fakat, son yıllarda yapılan karşılaştırmalı Türk Dili araştırmaları sonucunda bu sözcüğün Türkçe kökenli olduğu ispatlanmıştır.Özellikle, **Kıpçak** (Kuzey) grubu Türk dillerinden *Kırım, Başkurt, Kazan Tatar, Kırgız, Kazak* ile **Doğu** grubu Türk dillerinden *Özbek* ve *Yeni Uygur* Türkçelerinde yaşıyor olması sözcüğün Türkçe olduğunun kesin delilidir.

Örnek sözcüğünün *Mısır* ve *Sudan* gibi uzun yıllar Kıpçak Türkçesinin konuşulduğu ülkelerde de **ürnek** biçiminde yaşaması da Ermenice savını çürütmektedir. Sözcüğün başındaki /**ū**-/ (uzun u) Arapların Türkçe sözcüklerdeki bütün ünlüleri uzun okumalarından dolayıdır. [Tü. **katun** > Ar.*xātūn*; Tü. **kaġan** > ***kaan*** > ***kān*** > Ar. *xān*; Tü. **koca** [< **koç+a**] > Fars. *xvāce* .. gibi.

Demek ki, Dil Devrimi esnasında Öz Türkçe olduğu 'varsayılan' ve türevleri yapılan **örnek** sözcüğü, Türk Dillerini çok iyi bilen Reşid Rahmeti Arat, Abdülkadir İnan gibi 'dış Türklerin' bilimsel tesbitleri sonucunda yeniden kazanılmıştır. Bu tesbit 'varsayım' değil, bilimsel bir gerçektir.

örs 'Biçimleri yapılacak işe göre değişen,üzerinde maden dövülen, çelik yüzeyli demir araç'

< OT. ***or-*** 'kesmek, biçmek, vurmak' ~ ***ur-*** (DLT)+***-S***

[OT. *uruş* 'vurma, vuruş'> ***urş* > *ürş* > *örş* > *örs***]

An.ağl.: ***örs*** 'tırpan bilemeye yarayan araç' (*DS.IX*, 3349)

~ örs (Az.)
= *tös* (Nog., Kzk.)
töş (Alt., Tel., Blk.)

SanalBaba

döşü (Kırg.)
sandal (TatK., Trkm.)
sändäl (Uyg.)
sändån (Özb.)
ürdün (Sag.)(?)(Räsänen, *V*)

Eren (*TDES*, 317): 'Kökenini bilmiyoruz.'
Nişanyan (*SS*, 337): **örs ~ ?**

NOT: OT'deki **uluş** 'köy, şehir' sözcüğü de Moğolcaya ***ulus*** olarak girmiş, oradan da TT'ne ***ulus*** biçiminde alınmıştır. Demek ki, /ş/ > /s/ değişmeolabilmektedir. Kalın ünlülerin ince, ince ünlülerin kalın olması TT ağızlarında sık görülen fonetik bir olaydır.

örse-[(hlk.) 'Örselemek'
Bk. **örsele-**

örsele-['Yıpratmak, eskitmek, hırpalamak, zedelemek'
< ****ör-*** 'yapmak' **+*-se-le-***
TT.: ÖRSELE-(ME/N-/NİŞ/YİŞ)
An.ağl.: ***örse-*** 'örselemek'; ***örsele-*** 'üzmek'; ***örsembe*** 'çok oynanıp ellenmiş' (*DS.IX*, 3349)

[**NOT**: TT ağızlarında (Isp. yöresi) yaşayan **örse-** fiili **-le-** eki ile genişletilmiş olarak yazı dilimizde kullanılmaktadır. Bu tanık, fiilin kökünün < ****ör-se-*** olduğuna işarettir.]

örsembe (hlk.), bk. **örsele-**

ört¹ (hlk.) 'Tam öğle zamanı'
< ET., OT. ***öd~ öđ*** [< **öδ*] 'zaman, vakit'(DLT)
[/r/ türme ünsüzdür.]
OT.: ***özle, öyle*** 'öğle vakti' (DLT)

ört² 'Alev'
bk. ***örtemiye düş-***

ört-['1. Korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak; 2. kapamak; 3. kaplamak'
= ET., OT. ***ört-*** (*EUTS*, 153; DLT)
< ET., OT.****ör-t-*** (*EUTS*, 153: ***örtgü, örtkü*** 'örtü'; örtük; ***örtüglüg*** 'örtülmüş, gizli'; ***örtük*** 'örtük'; *örtün-*)~ET. ***ürt-, ürtül-*** (*EUTS*, 273)
< ****ör- ~-ür-***'kapanmak, örtülmek, örülmek'
TT.: ÖRT-(bas/ENEK/ME/ME-CE/TÜR-/TÜRME/Ü/ÜK/ÜL-/ÜLÜ/ÜN-/ÜNME/ÜSÜZ/ÜŞ)
An.ağl.: ***örtme, örtük*** 'başörtüsü' (*DS.IX*, 3350); ***örtmelik, örtü, örtüş, örtük, örtülük, örtmen*** (s. 3350-3351)

ÖRT-*Ü/-ÜK/-ÜŞ/-ME+LİK/ -Ü+LÜK/-MEN*

~ örtü(k) (Az.)
örtği (Trkm.)
= *yapma* (Bşk., TatK.)
yåpık (Özb.)
yåpkıç (Özb.)
yapkıs (Bşk.)
yapkıç (TatK.)
yapkuç (Uyg.)
capkıç (Kırg.)
cabū (Kırg.)
japkış (Kzk.) < ***yap-*** 'örtmek'

örtemiye düş-[(hlk.) 'Ateşli bir hastalığa yakalanmak (ilenç olarak)'
< ET., OT. ***ört*** 'yanık, alev, nar, ateş' (*EUTS*, 152), 'yanan nesne, yangın' (DLT)

örte- 'yanmak' = Moğ. ***nöle*** 'ateş, alev', Halh. ***nöldö-*** ay., Moğ. ***nölede-*** 'yanmak, tutuşmak, alevlenmek' (*Mak.I*, 97)

ET.: ***örtlüg*** 'ateşli, alevli'~ ***örtlük***
OT.: ***örtel-*** 'yakılmak'; ***örte-*** 'yakmak'; ***örten-; örteş-; örtet-.***
CC.: ***örtli*** 'alevli' (*KLS*, 152)

T. Tekin, *Mak.I*, 97, 212: Türk. ***ört*** 'ateş, alev', ***örte-*** 'yanmak' = Moğ. ***nöle*** 'ateş, alev'

An.ağl.: ***örten*** 'orman, çayır vb. geniş yerleri saran yangın'; ***örtlek*** 'sönmüş yanardağ'; ***örtle-*** 'yüreğini yakmak'(*DS.IX*, 3349-

SanalBaba

3350)
~ ört 'yangın' (Tel./*TAS*, 80: ***örtö-*** 'yakmak')

ÖRT+*EN/+LE-/LEK*

örtelik (hlk.) 'Sahur yemeği'
< ***öd*** 'zaman, vakit'+***çe+lik***
[**/r/** türeme ünsüzdür.]

örten (hlk.), bk. **ört**

örtgel (hlk.) 'Yağ, pekmez vb. yiyeceklerdeki kalori yüksekliği'
< ***ört*** 'ateş, alev'+***gel***

örtgün (hlk.) 'Evlenme isteği gösteren'
< ***ört+gün***

örtik (hlk.) 'Yatak'
= OT. ***örtük*** 'bir şeyin örtüsü' (DLT)
< ***ört-ik***
[**-Ik** eki fiillerden ad yapar: *sark-ık, çarp-ık, burk-uk* vb.]

örtle-[(hlk.), bk. **ört²**

NOT: Eren (*TDES*, 317): örs ile örtlek arası Türkçe sözler YOK.

örtlek¹ (hlk.) 'Korkak'
< ET., OT. ***öt*** 'öd kesesi' (*EUTS*, 154; DLT)+***le-k***
[**/r/** türeme ünsüzdür.]

örtlek² (hlk.), bk. **ört²**

örtmelik (hlk.), bk. **ört-**

örtmen (hlk.), bk. **ört-**

örtü 'Örtmek için kullanılan şey'
< ***ört-ü***
TT.: ÖRTÜ(+K/ÜL-/ÜLME/LÜ/N-/NME/SÜZ/ÜŞ)
An.ağl.: ***örtü, örtüş, örtük, örtülük*** (*DS.IX*,3351)

örü¹ '1. Örmek işi; 2. yama olarak yapılan örgü'
< ***ör-*** 'örmek'+-***ü***

örü² (hlk.) '1.Otlak; 2. avlak'
= ET., OT. ***örü*** 'yukarı, dik' (*EUTS*, 153; DLT)
< ****ör-*** 'çıkmak, yükselmek'-***ü***

[Krş. ***örgü-, örgüt-*** 'konaklamak' (Alt.); ***örük*** 'konak' (Çağ.); ***örüt-*** 'yol üstünde konaklamak' (Arat, *ETŞ*, 327)]

An.ağl.: ***örü, örek, ören, örene, örö, örüm, örüş*** (*DS.IX*, 3351)
NOT: **örü**'nün TT ağızlarında 10 farklı anlamı daha vardır.

örücü 'Örme işini yapan kimse'
< ***ör-ü+cü***
TT.: ÖRÜCÜ+(LÜK)
An.ağl.: ***örücü*** 'mimar' (*DS. IX*, 3352)

örük 'Örülmüş olan yer'
= OT. ***örük*** (DLT)
< ***ör-ük***
An.ağl.: ***örük*** '1.urgan; 2. saç örgüsü' (*DS.IX*, 3352)
~ hörıg ~ hörüg (Ker.)
örük (Tellafer/*KrTS*, 178)

örükle-[(hlk.) '1. Atı ayağından yere çakılı demir kazığa bağlamak; 2. tepeleme doldurmak'
< ***örk+le-*** (bk. **örk**)
An.ağl.: örükle-, örüle- (*DS.IX*, 3352-3353)

örüklü¹ (hlk.) 'Tepeleme, dolu, taşkın'
< ***ör-*** 'yığmak, doldurmak'+***-ük+lü***

örüklü² (hlk.) 'Saçı örgülü'
< ***ör-*** 'örmek'+***-ük+lü***

örüklük (hlk.) 'Temizlik, paklık'
= OT. ***arıġlıġ*** 'temizlik' (DLT)
< ***arıġ ~ arrıġ*** 'temiz' (DLT)+***lık***
[**/a-/>/ö-/, /ı-/>/-ü-/** olmuştur.]

örül-['Örmek işi yapılmak'
< ***ör-ül-***
= OT. ***urul-*** '(ip ve benzeri örülmek' (DLT)
< ***ör-ül-***
An.ağl.:[*farklı anlamları vardır*]
örül- '1. şaşırmak; 2. bir araya toplanmak; sarılmak, yapışmak; 3. kavga etmek; 4. öfkeli öfkeli ve üsteleyerek konuşmak' (*DS. IX*, 3353)

örüle-[(hlk.)'Gece uyuyamayan kim-

SanalBaba

se kalkmak'
= OT. ***örüle-*** 'ayakta kesmek' (DLT)
< ör+ü+le-

örülme 'Örülmek işi'
< ör-ül-me

örülü 'Örülmüş olan'
< ör-ül-ü

örüm '1. Sınır; 2. çevre; 3. tarlanın çevresine yapılan çit; 4. ağıl'
< ör-(ü)m
An.ağl.: ***örüm, örü, örün, örüt*** 'sürünün gece otlaması' (*DS. IX,* 3353)
~ örüm '1.matkap; 2.örme' (Tel.)

ÖR-*ÜM/-ÜN/-ÜN/-ÜT*

örümce (hlk.), bk. **örümcek**

örümcek 'Örümcekgiller takımından eklemli hayvan'
= OT. ***örümçek*** (DLT)
< ***ö:r-*** [< **hö:r-*]+***-üm+çi***
[= DLT.: *bi, bög, böy*]
Hou.: ***yörümçäk***
Çağ.: ***yörimçi*** < **hö:r-* 'örmek'
örümcek
İM.: ***ö:rümçik, ö:rümçük***
CC.: ***örümçik*** (*KLS*, 152)

[*Y*+]**Ö:R**-*Ü(>i)M+Ç(>c)E(>ü)K +Çİ*

TT.: ÖRÜMCEK+ (kuşu/LEN-/LENME/LER/Lİ/Sİ)
An.ağl.: ***örümce*** '1. örümcek; 2. bir tür buğday; 3. buğdaya zarar veren bir tür tırtıl'(*DS.IX*, 3354); ***örümcekçi*** 'evlerde temizlik işlerine bakan'
~ hörümçäk (Az.)
örümçik (Kom.)
örüŋmecek (Sag.)
örgemçük (YUyg./*YUTS*, 306)
örgimçäk (Özb.)
örmekşi (Kzk.)
ürmäksi (Bşk.)
ürmäküç (TatK.)
örmüçüg (Tar.)
örömöcüy (Bar.)
ögemçik (YUyg.)
ömçük (YUyg.)
cürgömüş (Kırg.)

[*H*+]**Ö:R**-*ÜM*(>ŋ)[ME] +*Ç(>c)E(>i)K* **ÖR**-*GE(>i)M+ÇÜ(>i)K* **Ö**(>ü)**R**-*MEK+Ş(>s)[<Ç]İ* **ÖR**-*ME+KÜÇ[>+ÇÜG]* **ÖR**-*ÖM-Ö+CÜY* **Ö**[*R=ø*]-*GEM* [<MEG]+*ÇİK* **Ö**[*RÜ=ø*]-*M+ÇÜK* [*C*+ (<Y)] **Ü**(<Ö)**R**-*GÖM+ÜŞ*

= *moomo* (Alt.)
möy (Trkm.) < OT. *böy*
agçı (Kumd.)
Eren (TDES, 317): YOK

örüştür-[(hlk.) 'Bir şeyi gelişigüzel örmek'
< ör-üş-tür-

ös-[(hlk.) '1. Büyümek, boyu uzamak; 2. yükselmek'
<ET. ***ös-*** 'şişirmek, kabartmak' (*EUTS*, 153: *ösür-* 'kabartmak')
CC.: ***ös-*** 'yetişmek, gelişmek' (*KLS*,152)
< * ö:-s-
~ ös- (Tel./*TAS*, 80)

ösa, öseğ, öseği (hlk.), bk. **öğseği**

ösen (hlk.) 'Sanırım, belki'
< ***ösön*** (< ***üçün***), bk. **ötürü**
An.ağl.: ***ösem, öseyn, össen*** (*DS.IX*, 3355)

ösevi,ösevü, ösge (hlk.), bk. **öğseği**

öske (hlk) 'Başka'
< ET., OT. ***öz*** 'kendi, özü, vücut' (*EUTS*, 155)

öslük (hlk.) 'Şala benzer bir tür başörtüsü'
< üst+lük

ösrük (hlk.) 'Sarhoş'
= OT. ***esrük~esgürük*** (DLT)
< es [< * *us* 'hayır ve şerri ayırt ediş' (DLT)]+***(gü)rük*** 'iyiyi ve doğruyu ayıramayan'

ö:sürük (hlk.), bk. **öksürük**
CC.: ***öskür-, öskürü-*** (*KLS*, 152)

öşme, öşmek (hlk.) 'Suyun toprak-

SanalBaba

tan çıktığı yer, kaynak'
< OT. **eş-** (DLT)+-**me(+k)**
[/e-/ > /ö-/ olmuştur.]

öşt (hlk.) 'Köpek çağırma ünlemi'
< ***ö:şt*** 'yansıma'

öşürle-[(hlk.) 'Aşırmak, çalmak'
< OT. ****aş-*** 'aşmak, bir tepeyi öbür yana geçmek'(DLT)+
-ır-(la-)
[/a-/ > /ö-/, /ı-/>/-ü-/ olmuş, uyum değişmiştir.]

öt[1], bk. **öd**
= OT. ***öt*** 'acılık; öt kesesi' (DLT)
CC.: ***öt*** (KLS,152: ***ötli*** 'ödlü, safralı')
< ***öt***
An.ağl.: ***öt*** 'kalp, yürek' (*DS. IX*, 3356)
~ öt 'öd, safra' (Tel./*TAS*, 80)

öt[2] (hlk.) 'Ateş'
< OT. ***ot*** 'ateş, duman' (DLT)
An.ağl.: ***ötleğesi, ödlesi, ödleski, ötleğsi, ötlensi, ötlesi, ötleski, ötlösü, ötlüeysi*** 'çıra, mum yerine kullanılan ucu ateşli odun parçası' (*DS.IX*, 3358)
Ö(<O)T(>)+*LEĞESİ/+LEĞSİ*
+LENSİ/+LESİ
+LESKİ
+LÖSÜ
+LÜEYSİ
[< **OT**+*LU+EĞSİ*]

öt-[1]['(Kuş ve böcekler için) Değişik tonda ses çıkarmak'
= ET., OT. ***öt-*** (DLT: *ötgen* 'çok öten'; *ötgün-* 'yansılamak'; *ötki* 'karşılık'; *ötkünç* ~ *ötükünç* 'hikâye'; *ötkün-* 'hikâye söylemek'; *ötrüm* 'müshil, ishal'; *öttür- 'öttürmek'; ötüg* 'kusma'; *ötün-; ötür-)*
< ****ö:*** 'yansıma'+***-t-***
TT.: ÖT-(LEĞEN/LEĞİ/ME/TÜR-/TÜRME/ÜCÜ/ÜMLÜ/ÜMLÜLEŞ-/ÜMLÜLEŞME/ÜMSÜZ/ÜMSÜZLÜK/ÜR-/ÜRÜK/ÜRÜKLÜ/ ÜŞ/ ÜŞ-/ ÜŞME)
An.ağl.: ***ötek*** '1. çok öten; 2. sürekli ses çıkan yer'; ***ötgün*** '1. çok konuşan; 2. su kaynağı'; ***ötlük*** 'çok öten kuş'; ***öt-*** konuşmak, sözünü etmek'; ***öttürük*** 'söğüt, kavak vb. ağaçların ince dallarından yapılan düdük';***ötüm*** 'ötme zamanı'; ***ötün-*** 'yalvarmak, dilemek'; ***ötür-/öttür-/ötürek ol- / ötürgeç ol-/ötürük ol- / tut-*** 'ishal, sürgün olmak' (*DS.IX*, 3358-3359); ***ötürük, ötrek, ötrük, ötürek, ötürgeç, ötürüg*** 'sürgün, ishal'; ***ötürüklü, ötürekli, ötürgen*** 'lshalli' (s. 3359-3360)
ötürük 'yalan (s.3360)
ötürük 'hayvanlarda ishal hastalığı yapan ağılı bir ot' (s. 3360)
NOT: Öteki Türk dillerinde ***öt-*** fiili yoktur.
= *hayrav* (Bşk.)
sayrav (Kzk.)
sayrō (Kırg.)
sayrau (TatK.)
sayra- (Trkm.)
sayri- (Uyg.)
sırkıldav (Bşk.)
şırıldav (Kzk.)
çıypıldō (Kırg.)
çırkıldau (TatK.)
cürkülde- (Trkm.)

öt-[2][(hlk.) 'Ölmek'
= ET., OT. ***öt-*** 'geçmek'
< ****ö:t-***
CC.: ***öt-*** (*KLS*,152)
An.ağl.: ***öt-*** 'yemek, turşu, pekmez vb. yiyecekler ekşime' (*DS.IX*, 3358)
~ üöt- (Yak.)
öt- (Tel./*TAS*, 80: ***ötködiy*** 'geçilebilir'; ötkür-; ***ötküş*** 'geçiş yeri'; ***ötpös*** 'körleşmiş')
~ Moğ. ***nögçi-*** 'geçmek; öl-

SanalBaba

mek' (Poppe); Halh. ***nögtsö-*** 'ay.'

öt-³[(hlk.) 'Erinleşmek, evlenme isteği göstermek'
< ***ot-*** 'ateşlenmek, alevlenmek' (mec.), bk. **ot** 'ateş, alev'

öt-4[(hlk.) 'Oyunda kazanmak'
< OT. ****öt-*** (DLT: *ötüş, ütüş* 'bir çocuk oyunu; bu oyunda ütme,yutma')~ ****üt-*** 'kazanmak, ütmek, yutmak'
An.ağl.: ***öt-, ötül-*** (DS.)

öte 'Konuşanın temel olarak aldığı bir şeyden daha uzak olan yer veya şey'
< ET., OT. ***öt-*** 'bir şeye geçmek' (DLT)+ ***-e*** 'fiilden ad yapan ek'
CC.: ***öte*** 'arasından, içinden, tesirli, şiddetli, sert' (*KLS*, 152)
TT.: ÖTE+ (beri/Kİ/KİSİ/LEME/LENME)
An.ağl.: ***ötağaçe*** 'öte geçe'; ***ötān*** 'öteki gün'; ***öte beri gez-***; ***öte bete*** 'öteberi'; ***öte geçe/ötān/öteen/ötēn/ötén/öteyin/ötoğon/ötöğün/ötön/ötövün*** 'geçen gün, önceki gün, öteki gün'; ***ötekisi*** 'sağdıç'; ***ötergi*** 'geçici'; ***öteyancı*** 'komşu'; ***ötgen/ötken*** 'geçmiş zaman'; ***ötgünç*** 'tarih'; ***öt-*** 'ölmek'; ***ötrü/öteri*** 'dolayı'; ***ötük*** 'kez' (*DS..IX*, 3357-3359)

ÖT-*E+ĞAÇE*
-ĀN [< öt-e+ki gün]
-EEN [< öt-e+ki(+n)]
-ĒN/-ÉN
-E+YİN
-E+Kİ+Sİ
-E+[R 'türeme']*Gİ*
-E+Rİ
-E+YAN+CI
-GEN
-O+ĞON [< e+gün]
-Ö+ĞÜN
-Ö+N [< öt-e+gün]
-Ö+VÜN [< gün]

-RÜ [< öt-ür-ü]
-Ü+K

~ öt- (Yak.)
üt- (TatK.)
vit- 'geçmek' (Çuv.) < *******öt-* < *******ökt-* < ****** (n)*ökti-*. (T. Tekin, Mak.I, 96, 212)

[*V*+] Ö(>Ü>İ)T-

~ Moğ. ***nögçi-*** 'geçmek, geçip gitmek, ölmek' (Poppe); Halh. ***nögtsö-***

öteki 'Öbür'
< ***öt-e+ki***

ötekisi 'Ötede bulunan'
< ***öt-e+ki+si*** 'ek yığılması'

ötle-[(hlk.) 'Öğüt vermek'
< OT. ***ög/ök*** 'akıl, anlayış'
+üt+le-

ötlegen¹ (hlk.) 'Bir tür ot'
< ***öt¹*** 'öt'+***legen***
[*acı bir tür ot olmalı*]
Krş. ***sütleğen***

ötleğen 'Çalı bülbülü'
< ***öt-*** 'ötmek'+***-leğen***

ötleği 'Bir cins kartal'
Krş. **ötleğen**

ötleğesi, bk. **öt²**

NOT: Eren (*TDES*, 317):**örtlek** ile **ötlek** arasındaki Türkçe sözler YOK.

ötlek (hlk.) 'Korkak', bk. **ödek**
An.ağl.: ***ödek, öddek, öddeyh, ödelek, ödenek, ödsek, ödsüs, ödük, öfnek*** [< ödnek], ***ötek, ötsek*** (*DS.IX*, 3309); ***hödek, hödelek, hötlek*** [**h+** türemedir.]

[*H*+]ÖT(>d)*+EK/+DEK/+DEYH*
+EL(>n)EK
+SEK/+SÜS
+ÜK/EK

ötlet-[(hlk.) 'Birisini, öldürürüm diye körkutmak'
< ***öt¹+le-t-***

ötlük (hlk.) 'Çok öten kuş'
< ***öt-lük***

ötmek (hlk.) 'Ekmek'

SanalBaba

= OT. ***ötmek*** '(yenecek) Ekmek' (DLT)

< OT. ***ügi-*** 'öğütmek' ***+-t-*** 'fiilden fiil yapan ek' + ***-mek*** 'fiilden ad yapan ek'

CC.: ***ötmek, ötmekçi; etmek, etmekçi*** (*KLS*, 152)

[> ***ögitmek*** > *(-gi- = ø)* ***öt-mek*** > TT. ***ekmek***]

~ ötpök 'çavdar ekmeği' (Tel./*TAS*, 81)

öttür- 'Ötmesini sağlamak'

< ***öt-*** 'ötmek' ***+-tür-***

öttürgeç (hlk.) 'Kesilmiş koyunun yemek borusu'

< ***öt-*** 'geçmek' ***+-tür-geç***

öttürük (hlk.) 'Söğüt, kavak vb. ağaçların dallarından yapılan düdük'

< ***ö:t-tür-ük*** 'fiilden ad yapan ek'

Ötüken (~ **Ütüken**) 'Orta Asya'da yer adı'

= ET. (KTY) ***Ötüken Yış*** ET. (Malov) ***ütüken***; (Thomsen; Radloff; Gabain) ***ötüken***; Yak. ***ütügen, tügen*** = Moğ. ***itügen***; Bry. ***ütügen*** (Räsänen, *V* 524)

Ötüken > *Ötügeni* 'şamanistler için yer tanrıçası' (Lessing, *MED*, 335)

~ Moğ. ***iduġan~ uduġan*** 'kadın kam' (Lessing, 861)

Tatar: ***İtoğa*** 'kötü ruhlardan bir cevap alınca, onlarla konuşan tanrı' < Moğ. ***Etügen*** 'toprak ana'

ötürü 'Bir şeyden dolayı, bir şey yüzünden; -den dolayı'

= ET.***ötgürü*** ~ ***ötkürü*** ~ ***ötür*** ~ ***ötrü*** (*EUTS*, 154)

< ***öt-*** 'geçmek' ***+-ür-*** 'delmek, arasından geçmek' ***+-ü*** 'fiilden edat yapan ek'(=geçirerek)

An.ağl.: ***ötrü, öteri*** (*DS.IX*, 3358)

~ ötürü (Az.)
ötri (Trkm.)

= *ösön* (Bşk.)
üşin (Kzk.)
-nın *üçün* (Kırg.)
üçün (Özb.,Uyg.)
öçin (TatK.)
öçi:n (Trkm.)

ötürük¹ (hlk.) 'İshal'

= ET. ***ötürük*** (*EUTS*, 155)

~ OT. ***ötgür-*** 'ötürtmek, sürdürmek' (DLT)[< *öt-'(karın sürmek'] (Ayrıca bk. ***ötrüm*** 'müshil, sürgün ilâcı')

<****ö:t-*** 'yansıma' ***+-ür-ük***

TT.: ÖTÜRÜK+(LÜ)

An.ağl.: için bk, **öt-¹**

ötürük² (hlk.) 'Yalan'

< ET., OT. ***öt-*** 'geçmek' ***+-ür-ük***

ötürüklü (hlk.) 'İshalli insan ya da hayvan'

< ***öt¹-ür-ük+lü***

An.ağl.: ***ötürüklü, ötürekli, ötürgen*** (*DS.IX*, 3360)

ÖT-ÜR-Ü(~E)K+*LÜ(~İ)* -*GEN*

ötüş-[(hlk.) 'İyi geçinmek'

<ET.,OT. ***öt-*** 'geçmek' ***+-(ü)ş-*** 'işteşlik eki'

öv-['Methetmek, sena etmek'

< ET., OT. ***ög-*** (DLT: *ögse-, ögtür-, ögül-, ögünç, ögüngüçi* 'kendini öğen', *ögün-*)

TT.: ÖV-(GÜ/GÜCÜ/GÜCÜLÜK/ME/ÜL-/ÜLME/ÜLÜŞ/ÜNCE/ÜNÇ/ÜNGEN/ÜNGENLİK/ÜN-/ÜNME/ÜŞ)

An.ağl.: ***övbet, öğbet*** 'çok öğünen' (*DS.IX*, 3361)

övbet¹ (hlk.) 'Çok öğünen'

< ****ög-be+t***

CC.: ***övünçlü*** 'övgülü' (*KLS*, 153)

An.ağl.: ***öğbet, övbet, öybet,***

SanalBaba

öyübet (*DS.IX*, 3313)

ÖĞ (< **G** [>v, y])[***Ü***]+*BET*

övbet² (hlk.) 'Annesiz, babasız çocuk'

< ET., OT. ***ög*** 'anne'+***bet***

[Krş. **öksüz**]

övcele-[(hlk.) 'İki parçayı avucun içinde birbirine sürte sürte ovmak'

< ***uw-, uv-, öw-*** (DLT: *uwşat-/uşal-/uşat-/üşel-/üşet-* 'ufalamak'; *uwul-, uwun-, uwurger-; uwuş* 'ufalanmış nesne'; *uwuş-*)+***ce+le-***

An.ağl.: ***öveleme*** 'ekmek kırıntılarından yapılan çorba'; ***övelemeç*** ' unla et suyundan yapılan çorba' (*DS.IX*, 3361)

öve (hlk.) 'Üvey'

= OT. ***ögey*** (DLT)

< ***ög+e+y***

[**ögey* > *öğey* > *övey* (>TT. *üvey*) > *öve* (/-**y**/=ø)]

An.ağl.: ***öveyana*** 'ısırdığı zaman çok acıtan, ince, karıncaya benzeyen bir böcek' (*DS.IX*, 3362)

~ ööy (Tel./*TAS*, 79)

Tü.> **Zaza.** *öve* (*DAO*, 371)

övecik (hlk.) 'Aceleci'

< OT. ***éw-*** 'acele etmek'

+***-ek*** 'acele, ivme; aceleci, iven' (DLT)+***cik***

An.ağl.: ***övedi*** 'çabuk, ivedi' (*DS.IX*, 3361)

NOT: Eren (*TDES*, 317-318): **ötlek** ile **öveç** arasındaki Türkçe sözlerYOK.

öveç¹ 'İki yaşındaki erkek koyun'

< ET. ***ög*** 'orta yaşı bulup büyümüş hayvan'+***(e)ç*** 'küçültme eki' [*ögeç* > *öveç*]

An.ağl.:***öveç, öğeç*** 'damızlık keçi' (*DS.IX*, 3361)

~ öveç (Trkm.)

Tü. ***öğeç*** > **Erm.** *hogač* 'gelded ram'; **Kürt.** *hogeç*

öveçele-[(hlk.) 'Dağılan ateşi toplamak'

< ET. ***ök-*** 'büyütmek, arttırmak' (*EUTS*, 149) + ***-eç+le-***

OT.: ***ökli-*** 'artmak, çoğalmak, büyümek'; ***öklit-, öklün-, öklüş-, ökme*** 'yığılan her şey'; ***ök-*** 'yığmak, biriktirmek'; ***ökme, ökmek*** 'toplanmış olan her nesne' (DLT)

övedi (hlk.), bk. **övecik**

övek¹ (hlk.) 'Üveyik'

< ***üveyik*** [> *ögeyik* > *öğeyik*> **gökeyik* > **kök*]

An.ağl.: ***öveyik*** (*DS.IX*, 3363)

övek² (hlk.) 'İçinden su çıkan sulak yer'

< ***öv-*** 'yayılmak'+***ek***

An.ağl.: ***övme*** 'kıraç topraklarda su biriktirmek için açılan çukur'; ***öv-*** 'yayılmak' (*DS.IX*, 3363)

öveleme (hlk.), bk. **övceleme**

övelemeç (hlk.), bk. ***övceleme***

< ***öv-*** [< OT. *uw-, uv-, öw-*]

+- ***ele-meç***

NOT: Eren (*TDES*, 318): **öveç** ile **öven** arasındaki Türkçe sözler YOK.

öven (hlk.) 'At ve eşeklerin kanını emen, yeşil renkli, iri sinek'

< ***öv+*** [< ****göv*** < *gög* < *gög* < *gök* < * *kök* 'yeşil']+***en***

An.ağl.: ***öven, övügen*** (*DS.IX*, 3362)

övendire, bk. **öğendere**

över-[(hlk.) 'yayılmak'

< ***öv-*** 'yayılmak'+-er-

övetle-[(hlk.) 'Akıl vermek; cesaretlendirmek'

< OT. ***ög(k)*** 'akıl' (DLT)

[**ögetle-* > *öğetle-* > *övetle-*]

övez¹ (hlk.) '1. Atsineği; 2. küçük

SanalBaba

sinek; 3. sivrisinek; 4. hayvanlara dadanan sinek, büvelek; 5. kene' (DS.)
= OT. ***öyez*** 'bir tür sivrisinek' (DLT)
Bk. **üvez¹**

övez² , bk. **üvez²**
An.ağl.: ***övezi*** 'bir tür üzüm' (*DS.IX*, 3363)

övgü 'Methiye'
< *öv-gü*
TT.: ÖVGÜ+(CÜ/CÜLÜK)
~ övği (Trkm.)

övgülü (hlk.) 'Övülen'
< *öv-* [bk. *öv-*]**+*-gü+lü***

övgün (hlk.) 'İvecen'
< *iv-* 'acele etmek'**+*-gin***
[ünlü değişmesi sonucunda]

övin (hlk.) 'Azık, yiyecek'
< *öğün* [< **** öĶ*** 'zaman, vakit'

(**An.ağl.**: ***ot*** 'zaman, vakit)+ ***(ü)n*** 'vasıta durumu eki' > *öyün > öğün > övün> övin*]

An.ağl.: ***öğün, öğön, öön*** (DS.)

övken (hlk.) 'Nefes darlığı hastalığı'
< ET. ***öwke, övke, öpke*** 'ciğer' (*EUTS*, 155: *öwkäçi, övkälä-, övkälän-, övkäsiz, övkilä-*) ~ OT. ***öfke, öpke*** 'öfke; ciğer, akciğer' (DLT: *öpkile-*'öfkelenmek')+***n***

övle (hlk.), bk. **öğle**

övüç (hlk.) 'Avuç'
< *avuç*

< ET., OT. ***adut, avut***
[**/a-/ > /ö-/** değişmesi ile: *övüç*]

An.ağl.: ***övüç, öyüç*** (*DS.IX*, 3364)

övün (hlk.), bk. **öğün**

övün-['Kendisiyle iftihar etmek'
< OT.****öğ-***'öğmek, sena etmek'**+*-(ü)n-*** 'dönüşlülük eki'
CC.: ***övün-, övnir-*** (*KLS*, 153)
TT.:ÖVÜN-(CE/Ç/GEN/GENLİK/ME)

An.ağl.: ***övüŋgen*** 'çok övünen' (*DS.IX*, 3364)
~ övün- (Trkm.)
öyün- (Az.)

övünç → öğünç

övüŋgen (hlk.) 'Çok övünen'
< ***öğ-***'öğmek, sena etmek'
+*-(ü)n-gen*

övün övün (hlk.) 'Zaman zaman'
< ***öğün*** [< *öyün* < OT. *ödün* < OT.**öd* ~ **öđ* < AT. **öδ* 'zaman']

övüt- → **öğüt-**

öy¹ (hlk.) 'Ev'
= ET., OT. ***ef, ev, ew, öw, üv, öw*** (DLT)
< *ö- 'yükselmek' **+*-y***
An.ağl.: ***öylü*** 'evli' (*DS.IX*, 3365); ***öylendir-*** 'evlendirmek'
~ üy (Kırg.)

öy² → **oy**

öyke (hlk.) 'Öfke, sinir'
Bk. ***öfke, öpke***
< *öf(/w/p)+ke*
An.ağl.: ***öyke, öğke, ö:ke, örke*** [**/r/** türemedir] (*DS.IX*, 3365); ***öykelen-, öğkélen-, ökelen-, ökülen-*** 'öfkelenmek'

ÖF(> ğ, y)KE
Ö: [< ÖF]KE
Ö[R 'türeme'**]KE**

ÖY[< ET. **W](>ğ, ø)[*R*]KE**

öyken (hlk.) '1. Akciğer; 2. hayvanlarda olan akciğer hastalığı ve öksürük'
Bk. **öfke**
An.ağl.: ***öğen, öyfe, öygen, öyken, öykün*** (*DS.IX*, 3365)

ÖF(~ P[>ğ, y])K(>g)E(>ü)+N

öykence (hlk.) 'Boğmaca'
ÖY[< W~ P]KE+N+CE

öyle 'Onun gibi, ona benzer'
= ET. ***äyin*** 'böylece, buna göre' (*EUTS*, 79) ~ OT. ***eyle*** 'öyle' (DLT)
< *o il-e*

SanalBaba

TT.: ÖYLE+(CE/LİKLE/MESİ-NE/Sİ/SİNE)
An.ağl.: ***öylemecene, öylemesiye*** 'o biçimde' (*DS.IX*, 3365); ***oyleyin*** 'öylece' (Rize/*RİA*); ***öğsen, öysen*** 'belki' (s. 3366); ***öysün*** 'öylesin, doğrusun'
~ elä (Az.)
= *oşolay* (Bşk.)
olay (Kzk.)
anday (Kırg.)
undäy (Özb.)
undak (Uyg.)
sonday (Kzk.)
mınday (Kırg.)
şuşılay (TatK.)
ındıġ ok (Kum.)
sımak (TatK.)
kibik (TatK.)
kimik (Trkm.)
şeyle (Trkm.)
beyle (Trkm.)
Eren (*TDES*, 318): YOK

öymeç (hlk.) 'Una su serpip ovaladıktan sonra kaynar suda pişirilerek yapılan çorba'.
< ***öw-*** (~ *uv-, uw-*) 'ufalamak'
+***meç***
An.ağl.: ***öğmeç,öymeç*** (*DS.IX*, 3365)

ÖĞ(>y) [< **ÖW**-]-*MEÇ*

öynük (hlk.) 'Kadınların önlerine bağladıkları işönlüğü'
< ****ön*** [> y]+***l*** [> n]***ük***

öyücü (hlk.) 'Koşan, çabuk giden'
< ET., OT. ***éw-*** 'acele etmek'
+***-ecen***

NOT: Eren (*TDES*, 318): **öven** ile **öyük** arasındaki Türkçe sözler YOK.

öyük, bk. **üyük**
öyün, bk. **öğün**
An.ağl.: ***öyön, öyün*** (*DS.IX*, 3367)

ÖY [< ET. *öđ* < **öδ* 'zaman'] +**Ü**(>ö)**N**

öyünle-[(hlk.) 'Yemek yedirmek'
Bk. **öğün**

öz[1] 'Bir kimsenin benliği, kendi manevî varlığı, kendi'
= ET., OT. ***öz*** (*EUTS*, 155; DLT) ~ ***öđ***
~ ET. ***özen*** '1. tam orta, en içeride bulunan; 2. tek, öz' (*EUTS*, 156)
CC.: ***öz*** (*KLS*, 154: ***özden*** 'hür')
< ****ö-*** 'yükselmek'+***-z***

[< ****ö:z*** (T. Tekin]

TT.: ÖZ+ (CESİ/ DEK/ DEKÇİ/DEKÇİLİK/DEKSEL/DEN/ DENLİK/DEŞ/DEŞLEŞ-/DEŞLEŞME/DEŞLTİR-/ DEŞLEŞTİRME/LİK/E/EK/EL/ ELİK/ ELLEŞ-/ ELLEŞME/ ELLEŞTİR-/ELLEŞTİRME/ZELLİK/ ELLİKLE/ÖZE-)
An.ağl.: ***öz*** 'güç, dayanıklılık' (*DS.IX*, 3368)

Tü. **öz** > **Zaza.** *hor, huer, ez* 'öz, ben' [Krş. Alt. **ör** = ET. **öz**= Çuv. **var** < ****ör*** 'orta, iç' = Moğ. **öre** 'iç, yürek damarı' (Özer, 112)]

~ ö:z /ö:δ 'kendi' (Trkm.)
öz (Az., Nog., Kırg., KKlp., Kzk., Sart, Ker.)
öz 'üvey olmayan' (Az., Kzk., Kırg., Uyg.)
özök 'iç, içeri' (Tel.) < **öz+ök* 'kuvvetlendirmeedatı' <**ok*
özön 'iç, içeri' (Tel.) < **öz+ön*
özöri 'boy, endam' (Tel.)
ö:zi 'şahsen' (Trkm.)
hut ö:zi 'şahsen' (Trkm.)
özlük 'şahsî' (TT)
özdük 'şahsî' (Kırg.)
özge 'başka' (TT.)
özek ' asıl' (Kzk.)
özen 'asıl' (Trkm.)
öske (Kumd.)
ös (Tel., Tub., Töl.)
üz (TatK.)
üz,imdiki, üz,imdiŋ 'üvey olmayan' (Bşk.)
üzimniŋ, üzimik 'üvey olmayan' (TatK.)

SanalBaba

üös (Yak.)
yüzök 'ağaç özü' (Bar.)
< *ö:zäk*
éz 'öz' (Hankendi/Ker. *KrTS*, 283)
ī'z 'ağaç özü' (Hlç.) < ***ö:z***
var (Çuv.) [/-z/ ~ /-r/ olayı]
< ***ăvar** < **öyür** < **öyr** < **ö:r*** (T. Tekin, *Mak.I*, 61)
var 'ağaç özü' (Çuv.) [= *ö:z*]
<< ***ö:r*** (= Moğ. *örü, öri* 'iç; kalp, karın), Hlç. *ör* 'ay.' (*Mak.I*, 322)
Tü. ***ö:z*** (<***ö:r²***) (*Mak.I*, 194)

Ö:(> ö, ü)Z (>s)+*EK/+EN*
ÜÖ(< **Ö:**)***S***
[*V*+]**A**(< **Ö:**)**R**(< Z)
É[< Ö]**Z**
İ:[< Ö]**Z**

~ **Moğ.*öger, öber, öbesün*** (Ligeti: *MNy* 34: 71, 75; *JA* 1938, 191,197)/ ***öβer*** (Pritsak: *UAJb* 1954: 245)/***öβär, ö'är*** (Pelliot: *JA* 1925, 231, not.1; Ligeti: *JA* 1938, 196-201.

Doerfer (*TMEN* 595, 903): Moğ. ***örö*** < AT. ***ö:ře***
Räsänen (*V*): ***ö:z*** < ***ö:-*** 'denken'
Eren (*TDES*, 318):Kimlerin ne söyledikleri hakkında geniş bilgi verir ama kendi görüşünü belirtmez.
T. Tekin (*Mak.I*, 57): ***öz*** < ***ö:z*** < ***öwäz***

öz² (hlk.) '1. Dere, çay; 2. sulak, verimli yer'
= ET., OT. ***öz*** 'iki dağ arasında bulunan dere'; ***öz*** 'vadi' (Eleges, 1)
~ ***öđ, özi*** (DLT)
< ***ö-z(+i)***
An.ağl.: ***öz, özen, özbek, özden*** '1. su arkı; 2. dere, çay, ırmak, 3. küçük göl; 4. pınar, derelerin çıktığı yer'; ***öz, özek, özelti, özen, özmek, özü*** '1. tepeler arasındaki çukur, düzlük yer, koyak; 2. sulak, verimli yer, otlak; 3. bağ, bahçe, bostan; 4. yapışkan toprak; 5. su kıyısındaki yeşil yer, ova; 6. geniş ve büyük handek; 7. sel sularının aktığı yerde yaptığı yarıklar; 8. tarla' (*DS. IX*, 3368); ***öz*** '1. özet; 2. azman' ***özağrısı*** 'ishal';***özdek*** 'çekirdek'; ***özdelik*** 'kimlik cüzdanı'; ***özden*** '1. soyca temiz; 2. ~ ***özekes*** gerçekten; 3. su geçidi; 4. ağaç gövdesi';***öze*** 'kaplıca'; ***özek*** '1.çalışkan; 2. ağacın, bitkinin içi, özü; soğan vb. bitkinin ortasından çıkan tohum sapı; 3. gerekli olan'; ***öze-*** 'çeşitli şanlamları var' (*DS. IX*, 3369-3370)

ÖZ+
+*DEN*
+*E*
+*EK*
+*EKES*
+*ELTİ*
+*EN*
+*MEK*
+*Ü*

özden 'Hür, asil'
< ***öz*** 'kendi, öz'+***den***
= CC. ***özden*** 'hür, asil' (*KLS*, 154)

öze-[(hlk.) '1.Eskiyen çorabı örerek onarmak; 2. hamur ya da çamuru yoğurarak özlendirmek; 3. cıvımak'
< ***öz+e-***

özek ***YT*** (1935) 'Nüve'
= OT. ***özek*** 'belin iç yanında bulunan damar' (DLT)
< ***öz+e-k***

özel ***YT*** (1935) 'Zâti, hususî, şahsî'
< ***öz+el***
TT.: ÖZEL+(LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LİK/LİKLE)

özellik ***YT*** (1942) 'Hassa; bir şeyin benzerlerinden veya başka şey-

SanalBaba

lerden ayrılmasını sağlayan nitelik, hususiyet'

< *öz+el+lik

özellikle (zf.) 'Özel olarak, her şeyden önce, bilhassa, hele, hususiyle'

< öz+el+lik+le (< *il-e*)

özeme (hlk.)'Yoğurt, bal, pekmez vb. şeylerin sulandırılmışı'

< öz+e-me

özemeç (hlk.) '1.Sütle ayran karışımı; 2. papara'

< öz+e-meç

özen[1] 'Özenme, ihtimam, itina'

< öz 'kendi, öz'+en

= ET. ***özän*** '1. içerlek, tam orta, en içeride bulunan; 2. ilk, öz' (*EUTS*, 156)

TT.:ÖZEN+(Cİ/Ç/DİR-/DİRME/GEN/GENLİK/İ/İL-/İLME/İŞ/Lİ/ME/MEK/SİZ/SİZLİK/Tİ/TİCİ/TİCİLİK/TİLİ/TİSİZ)

özen[2] (hlk.) Birbirine yakın iki dağın arasındaki uzaklık'

< öz 'iki dağ arasındaki yol'

[~ *özi*] (DLT)+en

An.ağl.:*özenti* '1.dağ eteklerinde, iki sırt arasındaki düzlük;2.su ağzında, dere kıyısında bulunan düzlük; 3. topraktaki doğal yarık; 4.düz yerdeki çukurlar; 5. kurumuş göl çukuru' (*DS.IX*, 3371); özenleydi 'çukurumsu'

özen-['1.Bir şeyi yaparken elden geldiğince iyi yapmaya çalışmak, bir şeye büyük dikkat ve ilgi göstermek, itina etmek; 2. Birini veya bir şeyi taklitetmeye çalışmak'

< öz+e-n- 'dönüşlülük eki'

TT.: Bk. **özen**[1]

Nişanyan (*SS*, 338): **özen[mek** = ? *öğ-semek* < *öğsemek* aklına getirmek → ÖZLE- **YANLIŞTIR.** Çünkü, ET'de **öğse-** [doğrusu: *ög+se*-olmalıdır.] diye bir fiil yoktur. İkincisi, **özle-** fiilinin kökeni ***öğse-*** 'hatırlamak' (ET. **ök/ög**[1] 'akıl') değildir. Öyle olsaydı DLT'te **öztik-** ~ **östik-** 'özlemek' fiili bulunmazdı.

özenç (hlk.) '1. İstek; 2. imrenme'

< öz+en-ç

özengi[1], bk. **üzengi**

özengi[2] (hlk.) 'Ocağın altına döşenen ağaç'

Krş. OT. ***özle-*** 'közlemek' (DLT)

< köz+e-n-gi

özenti[1] 'Beğendiği şeye benzeme çabası'

= OT. ***özel-*** 'özlemek' (DLT)

< öz+e-n- 'dönüşlülük eki'

TT.: ÖZENTİ+(Cİ/CİLİK/Lİ/SİZ)

özenti[2] (hlk.) Bk. **özen**

özeri (hlk.), bk. **üzeri**

özerk 'Muhtar, otonom'

< öz+erk

TT.: ÖZERK+(LİK)

özet 'Bir yazı veya sözün anlamını daha kısa bir biçimde anlatmak'

< öz+e-t

TT.: ÖZET+(LE-/LEME/LEN-/LENME)

özge[1] 'Başka'

CC.: ***özge*** 'diğerleri, başkaları' (*KLS*,154)

< öz+ge

TT.: ÖZGE+(Cİ/CİL/CİLİK)

An.ağl.: ***özge*** '1. iyi, güzel; 2. cana yakın, sıcakkanlı; 3. yürekli'; ***özgı*** 'yabancı' (*DS.IX*, 3372); ***özke*** 'başka'

ÖZ+G(/K)E(> 1)

~ öske (Kumd.)

Eren (*TDES*, 319): YOK

özge[2] (hlk.) 'İki dağ arasınsdaki dereciklerin birleştiği yer'

< OT. ***öz*** 'iki dağ arasında bulunan dere' ~ ***öđ, özi*** (DLT)

+ge

özge-[(hlk.) 'Değişmek'

< öz+ge-

An.ağl.: ***özgert-*** 'değiştirmek' (*DS.IX*, 3372)

özgen (hlk.) 'Kuzukulağı otunun filizleri'

SanalBaba

< *öz+gen*

özgü[1] 'Has, mahsus'

< *öz+gü*

TT.: ÖZGÜ+(L/LE-/LEME/LLÜK/LÜK/N/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LÜK/

özgü[2] (hlk.), bk. **ezgi**

özgül *YT* (1935) 'Bir türle ilgili, bir türe ilişkin'

< *öz+gü+l*

TT.: ÖZGÜL+(LÜK)

özgün *YT* (1935) 'Yalnız kendine özgü bir nitelik taşıyan orijinal; aslî, mümtaz'

< *öz+gü+n*

TT.: ÖZGÜN+(LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LÜK)

özgür *YT* 'Bağımsız, hür'

< *öz+gür*

[**NOT**: addan ad yapan **+GÜR** eki uydurmadır. Çünkü, yansıma addan fiil yapan **+KIr-** ekinden farklıdır.]

TT.: ÖZGÜR+(CE/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LÜK/LÜKÇÜ/LÜKÇÜLÜK)

özke[1] (hlk.), bk. **özge**[1]

özke[2] (hlk.) '1. Sağlam, sağlıklı; 2. temiz yürekli'

< *öz* 'yürek ve karnın içindeki nesne; can, ruh, gönül' (DLT)

+*ke*

özke[3] (hlk.) 'Çok, toplu'

< *öz* 'öz, kendi' (DLT)**+*ke***

özle-[1]**[** 'Bir kimseyi veya bir şeyi görmeyi, kavuşmayı istemek, göreceği gelmek'

< OT. ***özel-*** (DLT) **< *öz+e-l-***

~ ***öztik-, östik-*** 'özlemek'

[Fakat, OT. **özle-** 'külde pişmek, *közleme* yapmak']

TT.: ÖZLE-(M/ME/MLİ/N-/N-ME/NTİ/T-/TME/YİŞ)

An.ağl.: ***ökse-, öğre-, öksi-, öksü-, önse-, ösge-, öyse-, özke-*** (*DS.IX*, 3326; *DAO*, 372);

özlek, özlen 'özlenilmiş, özlenen' (*DS.XII/EK I*, 4431)

Nişanyan (*SS*, 338): **özle|mek** = *öğsemek* hatırlamak, aklına gelmek (xvıı) < *ET ök/ög'* akıl, hatır → ÖĞREN-

YANLIŞTIR. Çünkü, ET'de **öğlän-** 'akıllanmak, kendine gelmek, akılını başına toplamak'; **öglântür-** 'kendine getirmek'; **ögli** 'zeki akıllı' demek olup, **ög** kökünden gelir.***Ögrän-*** 'alışmak', ***ögränmiş*** 'alışmış', ***ögretig*** 'alışkanlık, bilgi, âdet, talim', ***ögrätin-*** 'talim görmek', ***ögrät-*** 'öğretmek' demektir. (*EUTS*, 147-148)

ÖĞREN- fiili ile **ÖĞSE-**'in hiçbir ilişkisi yoktur. Bk. **öğren-** maddesi.

ÖZ(>s)KE-
ÖK(>ğ, n, y)SE(>i~ü)-
[/sk/>/ks/ göçüşmesi]

özle-[2]**[** (hlk.) 'Ezip sıkıştırmak'

< *öz+le-*

özlek[1] (hlk.) 'Doğaüstü güç, felek'

< *öz+lek*

özlek[2] (hlk.) 'Zaman'

= OT. ***ödlek*** 'zaman' (DLT)

< ET., OT. ***öd*** [< ***öδ***] 'zaman'

+*lek* [Krş. **özle** 'öğle vakti']

özlen[1] (hlk.) 'Su kaynağı'

< OT. ***öz*** 'iki dağ arasında bulunan dere' (DLT)**+*le-n***

özlen[2] (hlk.) 'Ağaç kökü'

< OT. ***öz*** 'ağaç özü' (DLT)

+*le-n*

An.ağl.: ***özlenk*** 'kemik ya da ağacın özü' (*DS.IX*, 3372)

özler (hlk.) 'Akarsu kıyısındaki sulak yer'

< OT. ***öz*** 'iki dağ arasındaki dere' (DLT)**+*le-r***

özleş-[(hlk.) '1. Olgunlaşmak; 2. kaynayan sıvı koyulaşmak'

< *öz* 'öz, kendi'**+*le-ş-***

özlü 'Özü olan'

= ET. (Uyg.) ***özlüg*** 'yaratık, özü olan'

< *öz* 'kendi, nefs'**+*lü(g)***

özlük[1] '1. Bir şeyin durumu, mahiyet; 2.(Görevli) kişi, zat'

SanalBaba

= OT. ***özlük*** 'özel, hususî' (DLT; Fakat, ***özlüg*** 'yağlı')

< *öz+lük*

An.ağl.: ***özlük*** '1.emek karşılığında hak edilen ücret; 2. kimlik cüzdanı; 3. kişilik; 4. gurur' (*DS. IX,* 3372)

özlük[2] (hlk.) '1. Topraktan yapılmış su kabı, bardak; 2. küçük çömlek' (DS.)

< *öz+lük*

özne[1] '1. Bilinci, sezgisi, düş gücü olan; 2. (gr.) fâil'

< *öz+ne*

özne[2] (hlk.) 'Damat, güvey'

< *öz+ne*

öznek (hlk.) 'Ağacın çatallandığı yer'

< *öz+ne+k*

özön '[Soyadı: ***Mustafa Nihat Özön***], nehir'

= OT. ***özük suw*** 'büyük derelerden ayrılan her çay' (DLT)

~ özön '1. öz, iç; 2. fitil' (Tel.)

< *öz* 'iki dağ arasında bulunan dere' (DLT)+***ön***

~ özön '(nehir için) kol' (Alt./*ATS*, 145)

özü (hlk.) '1. Sevinç, şenlik; 2. arkadaş, cana yakın kimse'

< *öz+ü*

özük (hlk.) 'İçi sırlı küçük yağ çömleği'

= OT. özük 'oyularak yapılan küçük havuz' (DLT)

< OT. ***öz*** 'yağ+ (DLT: *özlüg* 'yağlı')+***ük***

özüle-[(hlk.), bk. **özle-**

özüllük (hlk.) 'İçi özlü bir tür ağaç'

< *öz* 'ağaç özü' (DLT)+***ü*(l)*+lük***

özüm (hlk.) 'Kardeş gibi tutulan kimse, kardeşlik'; TS. 'YOK'.

Fakat, ***özümseme,özümsemek,özümsenmek*** maddeleri var.

= ET. ***özüm*** 'kendim' (*EUTS*, 156)

~ özüm 'bitki' (Tel./*TAS,* 81)

Krş. OT. *öz kişi* 'hısım' (DLT)

< *öz* 'kendi, öz'+***üm***

özümle-[***YT*** (1942) 'Temsil etmek, asimile etmek'

< *öz+üm+le-*

TT.: ÖZÜMLE-(ME/N-/NME)

özünnen (hlk.) 'Kendinden'

< *öz+ü il-e+n*

[*özüylen* > *özünlen* > (/-nl- > /-nn-/ benzeşmesi ile) *özünnen*]

özüt (hlk.) 'Zayıf, güçsüz'

< *öz+üt*

özü yufka (hlk.) 'Acıma duygusu çok olan'

< *öz+ü yufka* 'ince'

NOT: Eren (*TDES*, 319): **Öz**'den sonraki Türkçe sözler YOK.

SanalBaba

- P -

-p-: a-**P**-ak/açık
ka-**P**-kara
kı-**P**-kızıl
sa-**P**-sarı
yu-**P**-yumalak 'yusyuvarlak'
ya-**P**-yassı
çu-**P**-çukur vb. sıfatlarının önüne, o sıfatın ilk hecesini alarak pekiştirme yapar.

-*(I)*p- (-ıp/-ip, -up/-üp) Zarf-fiil eki.

-*(y)I*p dur- 'Tezlik fiili yapan ek'
Krş. **(y)-A/I dur-**

paar (Zaza) → **pınar**

pağaç (hlk.) → **poğaça**
An.ağl.: ***pağaça, pağarç, pağas, pahaç, pugaça, pağaça*** (*DS.IX*, 3378-3379)

pahar (hlk.) → **pınar**
An.ağl.: ***pahar, pohar, povar, puar, puğar, puhar, punar, pungar, pura, puvar*** (*DS.IX*, 3380)

PU(> a, o)**N**(> ğ, h, v)**[NG]AR**

pahır (hlk.) → **bakır**

Tü. > **Kürt.** *paxır* (*KTS*, 267; *FKT*, 75: ***se'en a paxır*** = bakır sahan); **Zaza.** *paxır* (*ZTS*, 248)

pahla-[(hlk.) 'Patlamak'
< **pat* 'yansıma'**+*la-***

pahlag (hlk.) 'Patlak, patlamış'
< **pat* [> h]'yansıma'**+*la-k***

pahlava → **baklava**

Tü. > **Kürt.** *paklewa* (*KTS*, 267)

paklağu (hlk.) → **baklava**
An.ağl.: ***pahlava, paklavı, paklo*** (*DS.IX*, 3381)

[**NOT**: TT'ndeki ön ses /b-/leri Altay Türkçesinde /p-/'ye dönüşmüştür: *paatır, pagır-* 'ağlamak', *paka* 'kurbağa', *pal* 'bal', *pala* 'bala, çocuk', *pala-parka* 'çoluk çocuk', *palık, palkaş* 'çamur', *paltır, palta, par-, pas-, paskış* 'merdiven', *paş, paşka, paşka paşka, paşta-, paştık* 'başkan', *pat-, patkak, pay* 'zengin', *payakı, payram, pee* 'kısrak', *pek, pekte-, pel, peri, pıçak, pıltır, pıltırgı, pırçak, pış-, pışkan, piçi-, piçikçi, pil-, pile-, pilerik* 'bilezik', *pir, pirge, pirik-, pirinçi, piy* 'müdür' < bey, *piyik, piyilgı* 'şimdiki' < bu yılki, *pol-, polor, pos, poş, poyu* 'boya', *pozogo* 'eşik', *pozor-, pödnö* 'bıldırcın' < bödöne, *pökö* 'yiğit'< bö-

beket-, pöl-, pölük, pöörök < böbrek, *pöri* < börü, *pörök* < börek, *pös* < bez, *pu, pud'ıl* < bu yıl, *pudak, puga, pulga-, pulut, pur-, purul-, pus-* < boz-, *puu* < buğu, *puu-* < boğ-, *puuday, puulu-* < bağla-, *puun* < bugün, *puur* < bağır, *püdüm d'arım* < bütün, yarım 'bir buçuk', *püdün, pügün* < bugün, *pük* < bük 'orman', *pürme* 'büzgü']

pakraç (hlk.) 'Bakraç, su kovası'
→ **bakraç**

pakta (hlk.) 'Balta' → bk. **balta**

pala pala (hlk.) 'Lapa lapa'
[**l-p > p-l** göçüşmesi ile]

palak (hlk.) '1. Ayı yavrusu; 2. köpek yavrusu'
< *bala* 'çocuk'**+*k*** 'küçültme eki'
Karş. **malak**
An.ağl: ***palağı, palah, palk*** (*DS.IX*, 3382)

Tü. > **Kürt.** *palah* 'ayı eniği' (*DOA*, 376)

palaz 'Kaz, ördek, güvercin gibi bazı kuş yavrularının civcivlikten sonraki durumu'
< *bala* 'çocuk; yavru'**+*z***
'küçültme eki'
TT.: PALAZ+ (LA- / LAMA/ LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA)
An.ağl.: ***palaz*** '1.güzel,canlı; 2. manda yavrusu; 3. yuvarlak fın-

SanalBaba

dık;4. kırılmış taş parçala rı' (*DS.IX*, 3384)
~ bala (Az., Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
bāla (Trkm.)
bålä (Özb.)
bal-sağa (Bşk.)
bala-çağa (TatK.)

BA(> å)LA(>ä)

= *çāğa* (Trkm.)

palazı-[(hlk.) 'Canlanmak, gelişmek, büyümek'
< ***bala+z+ı-***
An.ağl.: ***palazır-*** (*DS.IX*, 3384)

palazlan-[(hlk.) 'Büyümek, büyümeye başlamak (insan ve hayvan için)'
< ***bala+z+la-n-***
An.ağl.: ***palazlaş-*** (*DS.IX*, 3385)

palçıh (hlk.) → **balçık**

paldıra-[(hlk.) 'Bağırıp çağırmak'
< ***pal*** 'yansıma'+***dır+a-***
An.ağl.:***paldırda-,paldırat-*** 'yıkmak', ***paldırda-***'yıkılmak, tepinmek',***paldırdat-*** 'bir şeyi gürültü çıkararak çekmek, fırlatmak', ***paldırtı*** 'gürültü' (*DS.IX*, 3386)
Karş. **patırtı**

palta (hlk.) → **balta**

palto 'Palto'
< OT. ***partu*** 'üste giyilen, pardesü' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *palto* (*FKT*, 74); **Rus.** *pal'to*

pambık, pambuh (hlk.) → **pamuk**

pamuk 'Pamuk bitkisi ve bitkinin yumuşak telleri'
= OT. ***pamuk*** (DLT)
< ****bāmuk*** (T. Tekin)
Terc.: ***māmık***
TT.: PAMUK (balığı/ÇU/ÇULUK/elması/LAN-/LANMA/LU/taş/yağı)
An.ağl.: ***bambık*** (*DS.II*, 513); ***pambık,pambuh,pamık, panbığ, panbıh***(*DS.IX*3387)***;pambıklan-pambuklan-***'giyecekler yıpranıp tiftiklenmek';***pambıklı,pamuklu*** 'pamuk ipliği ile dokunmuş bez' (s. 3388); ***pambucak, pamucak*** '1. tütün küfü;2.küçük çocukların ağzında olan pamukçuk hastalığı' (s. 3388); ***pamuklan-, pambıklan-, pamıklan-*** 'yiyeceklerin üstü küflenerekbeyazlaşmak'; ***pamuklan-*** 'ekşimek, kokmak' (s. 3389)

P(~B)[>M]Ā(>a)M[*B* 'tür.']U(>ı)K(>g)

Tü.> **Laz.** *pamuği* (*LTS*, 304); **Zaza.** *peme* (*ZTS*, 250), *pemeyın* 'pamuklu'; **Kürt.** *pembû* (*FKT*, 76)~ *penbû* (*KTS*, 271) ~ *pemu* (*DAO*, 382)

~ pambug (Az.)
mamık (Bşk., TatK.)

pambık (hlk.) → **pamuk**

pambucak → **pamuk**
< ***pamuk+cak***

[*pamuk+cak* > *pambuk+cak* >*pambu*[k=ø]+*cak*] (**/b/** türemedir.]

pamucak → **pamuk**
< ***pamuk+cak***

pamukkır (hlk.) 'Sütbeyaz at donu'
< ***pamuk+kır***

pamuklan-[→ **pamuk**

pamukluk (hlk.) 'Ormanlarda yetişen, yaz ve kış yapraklarını dökmeyen, yabangülüne benzeyen, çiçekleri güzel kokulu bir çeşit küçük ağaç'
< ***pamuk+luk***
[+lIk eki, addan kalıplaşmış aygıt, âlet adı yapan ektir. *Göz+lük, diz+lik, tuz+luk, baş+lık* vb. gibi. ***Pamuklu***taki görevi farklı olup '*bitki adı*' yapmıştır.]

papak 'Uzun tüylü kalpak; başlık'
< ? ET. ***kap*** 'kap, torba, paket' (*EUTS*, 166)+***pak***
An.ağl.: ***papak*** (DS.IX, 3392)

SanalBaba

Tü. > **Laz.** *p'ap'axi* (*LTS*, 307); **Rus.** *papax, papaxa* (*TDES*, 324); **Kürt.** *papax* (*KTS*, 268; *DAO*, 377: Uzun saçlı olanlara: '*Saçını kes*' anlamında şöyle söylenir: '*Papax é xwe kur ke*!' veya '*Papax é xıwe bı küsine*!')

~ papax (Az.)
papak (Trkm., Nog.)
papak börk (Nog.)
= *telpek* (Trkm., KKlp., Kzk., Kırg.

Eren (*TDES*, 324): Kökenini bilmiyoruz. Eski kaynaklarda geçmediği anlaşılıyor.

par, parlangıç (hlk.) 'Alev'
<*par 'yansıma'+***la-n-gıç***

parağ, parak (hlk.) 'Hayvanların yazın konulduğu yer, ağıl'
< ET., OT. ***bar-ag̈(ķ)*** 'varılan yer'

[*bar-ın-ak* > **bar-nak* > *barak* > *parak*]

pardösü 'Serin havalarda öbür giysilerin üzerine giyilen ince üstlük'
< OT. ***partu ~ bertü*** 'üste giyilen hırka' (DLT)

NOT: Fr.'dan ödünç alındığı belirtilen ***pardösü*** (< *pardessus*) sözcüğü ***kiosk*** < Tü. **köşk** gibi Tü.'den ödüç alınmış olamaz mı? OT.'deki ***partu ~ bertü*** sözcüğü Fransızca olamayacağına göre bu benzerlik nereden geliyor?

pargaç, parhaç, parha (hlk.) 'Kazan, bakraç'
→ **bakraç**

[/**kr**-/> /**rk** (>*g, h*)/ göçüşmesi]

parılda-['Işık saçmak'
<*par 'yansıma'
+-(ı)***l+da-***
T.: PARILDA-(MA/T-/TMA/YIŞ)
An.ağl.: ***parıla-*** 'parlamak'; ***parıldayık*** 'yıldırım' (*DS.IX*,3397)

parıl parıl'parıldayarak, ışık saçarak'
<*par 'yansıma'+***ıl***

TT.: PARIL+(TI/TILI/TISIZ)
parıltı 'Parıltı, göze çarpan parlaklık'
<*par+ıl+tı*
~ parıltı (Az.)
parildaş (Uyg.)
pårläş (Özb.)

PA(> å)R+*IL+TI*
+*İL+DEŞ*
+[*İ=ø*]*L*+[*D=ø*]*EŞ*

= *yaltırav* (Bşk.)
yaltırau (TatK.)
yalpıldı (Trkm.)
yältiräş (Özb.)
yärkıräş (Özb.)
yanıv (Bşk.)
yanu (TatK.)
jarkıl (Kzk.)
jaltıl (Kzk.)
carkırō (Kırg.)
balkıv (Bşk.)
balku (TatK.)

YAL[< ***ya-l*** 'alev'/***ya-l-*** 'alevlenmek']+*TIR-*/+*PIL-*//av, au, dı
Y(>c)**Ä**(<**A**)**L**+*TİR-*/+*TIL*//äş
Y(>c, j)**Ä**(<A)**R**[<**L**]+*KIR-*
//äş, kıl, ō, tıl
Y(>c, j)**A-N-**[< ***ya-n-***]//ıv, u
B[< *y)]**A-L**+KIV/KU
***

(Bu konuda bk. Ş. Tekin, 1976: s.318; F. Özkan, 2003,s.158, 159) Ayrıca bk. **yal, yalabık, yalabıt-, yalaz (~ alaz), yaldır yaldır, yaldırış, yaldız, yalın, yalman, yıldırım, yıldız** maddeleri.)

parla-['Güçlü bir ışık çıkarmak, ışık saçmak'
<*par 'yansıma'+***la-***
TT.:PARLA-(K/KLAŞ-/KLAŞMA/KLIK/MA)
An.ağl.: ***barla-*** (*DS.II*, 534)
→ **parılda-**
~ parla- (Az., Trkm.
pårlä- (Özb.)
parildi- (Uyg.)
parli- (Uyg.)

PA(>å)R+*LA(>ä,i)-*
+*İL-Dİ-*

= *balkı-* (Bşk.)

SanalBaba

balk- (TatK.)
yaltı- (Bşk.)
yaltıra- (TatK.)
yältirä- (Özb.)
yıldıra- (Trkm.)
carkır- (Kırg.)
caltır- (Kırg.)
jartılda- (Kzk.)
jarkır- (Kzk.)

parlak 'Parlayan, ışıldayan'
< ***par+la-*** 'ışık saçmak'
+-*k* 'fiilden ad yapan ek'
TT.:PAR+(LA/+LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***barla-*** 'alevlenmek' (*DS. II*, 534)
~ parlag (Az.)
parlak (Uyg.)
pårlåk (Özb.)
= *balkuçı* (TatK.)
balkıvsı (Bşk.)
carkırağan (Kırg.)
jarkırağan (Kzk.)
yalpıldavuk (Trkm.)
yaldıravuk (Trkm.)
yalturauçı (TatK.)
yaltıravsı (Bşk.)
yanıvsı (Bşk.)
yanuçı (TatK.)

parmak 'Parmak'
< ***** ***bar*** 'sein' (Räsänen, *V* 63)

[***bar~ber~par~mer~pür*** kökleri dikkate alınınca, Räsänen'e hak vermek gerekiyor.]
ET. ***bar ~ par*** 'var, hep, mevcut' (*EUTS*, 32)

= ET. ***erŋek*** ~ OT. ***ernek*** (DLT)
TT.: PARMAK+(LA-/LAMA/LIK/LIKLI/LIKSIZ)
An.ağl.:***barmak, bārmak, barmah, barnak*** (*DS.II*, 534); ***bamak, bāmak, bamrak, bannak, barbah*** (*DS.II*, 512); ***parmak*** '1.bir tür ekmek; araba tekerleğinin ortasını tekerleğin çevresine bağlayan çubuklar; 3. bağ çubuğunun dal olarak büyümesi için budarken bırakılan bölümü' (*DS.IX*, 3397)

BA(~ā)R(>n)M(> b, n)AK(>h)
BA[*R*=*ø*]MAK
BAMRAK [/rm/ >/mr/ değişimi]

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *barmak* (*ALTK*, 109)

~ barmag (Az.)
barmak (Bşk., Kzk., TatK., Trkm., Uyg., Blk., Nog., KKlp.,Kırg.)
barmåk (Özb.)
parmak (Tel.)
mermek 'baş parmak' (Küer.)
pürne (Çuv.)

B(>P)[>M]A(>e)*RMA(>å, e)K*
PÜR*NE*

= *manca* (Kırg.) < Fars. *pençe*
ergek (Hak., Tuv.)
savsak (Kzk.)

NOT: Kırg. Tü.:
barmak 'baş parmak'
söömöy 'işaret parmağı'
orto barmak
atı cok 'yüzük parmağı'
çıpalak 'serçe parmağı'

Pelliot (*JA* 1925, 1:209-211): *barmak* ~ *bermek* biçimini Moğ. *eregei* 'pençe'(< ***heregei*< ***peregei*) biçimi ile birleştirmiştir.
Eren (*TDES*, 325): Görüş belirtmez. Görüş belirtmediği için de yabancıların denemeleri ile yetinmek zorunda kalıyoruz.
Nişanyan (*SS*, 344): **parmak** = ***ET ?*** *barmak* parmak (XIII)
* Karş. ***ET*** *erŋek* (parmak)

parpıla-[(hlk.) 'Paylamak; 2. dövmek, döverek korkutmak'
< ***par*** 'yansıma'+***pı+la-***
An.ağl.: ***pāpıla-, parpula-, parpulla-*** (*DS.IX*, 3399)

parpuz (hlk.) 'Yaban nanesi, yarpuz'
< OT. ***yarpuz*** (DLT)
[/y-/ > /p-/ değişmesi ile]

SanalBaba

pars 'Yırtıcı bir hayvan'
= OT. ***bars*** ~ ***pars*** (DLT)
< ****bar*** 'kaplan' (Alt.)+***(ı)s***
An.ağl.: ***bars*** 'pars' (*DS.II*, 535)
~ bars (Az., Bşk., TatK., Uyg.)
barıs (Kzk.)
mars (Kum.)
*yul*bars (TatK.)
Eren (*TDES*, 325): YOK

B(>m)AR[*I*]S

= *gaplaŋ* (Trkm.)
gaplan (Az.)
kaplan (Bşk.)
kabılan (Kırg.)
kåplån (Özb.)
çuar (TatK.)

Nişanyan (*SS*, 344): **pars** (xı) ~ ***Fa.*** *pārs*
* Muhtemelen eski bir yakın Doğu dilinden. Karş. ***EYun.*** *párdos* (pars)

NOT: Nişanyan'ın bu görüşüne katılmak mümkün değildir. Çünkü, Kuzey, Doğu ve Batı grubu Türk dillerinde yaşamış olması ve **b** > **m** değişimine de örnek vermesi sözcüğün Türkçe olduğunu kanıtlamaktadır. Farsçaki **pārs** > Tü. **bars** [پارس] imlâsındaki [**elif**=ا]'in Farslar tarafından uzun okunmasından dolayıdır. Araplar ve Farslar, Arap harfleri ile yazılmış Türkçe sözlerdeki **elif** (=**a**)/**vav** (=**o, ö, u, ü**)/ **ye** (=**ı, i**)yi hep *uzun* (imâleli) okumuşlardır. Bu yüzden, ***Dîvânu Lugâti't-Türk***'ün yazarı Kaşgarlı Mahmud Araplara doğru Türkçeyi öğretebilmek için hep ***hareke*** [*üstün/esre/ötre*] kullanmak zorunda kalmıştır. ***Elif/vav/ye*** kullandığı zaman da niçin kullandığını açıklamıştır.

part (hlk.) 'Eski giysi'
< OT. ***partu*** 'üste giyilen hırka' (DLT)
An.ağl.: ***partal*** 'giyinişi düzensiz ve pis olan' (*DS.IX*, 3402)

pas 'Su içinde ve nemli havada metallerin yüzeyinde oksitlenme sonucunda oluşan madde'
< ET. ****bas*** ~ ***baş*** 'yara, yara başı' (*EUTS*, 35)
TT.:PAS+(LANDIR-/ LANDIRMA/LANIŞ/LAN-/LANMA/LANMAZ/LAT-/LI/SIZ)
An.ağl.:***barlan-, bartut-*** 'paslanmak'; ***barlı*** 'paslı, küflü, kirli'(*DS. II*, 534) [/s/ ~ /r/ değişimi ?]
pesek 'kir, pas'; ***pesekli*** 'kirli, tortulu' (s. 3433) < ****pas***

Tü. > **Kürt.** *pas* (*TDES*)
~ pas (Az.)
pos (Trkm.)
= *dat* (Kırg., Uyg.)
tot (Kzk.)
tut (Bşk., TatK.)
tutık (Bşk.,TatK.)

T(>d)O(>a, u)T+*IK*

pasak (hlk.) 'Merdiven'
< ***bas-ak***

pastırma 'Tuz, çemen, kırmızı biber karışımının et üzerine sürülerek güneşte kurutulması yoluyla yapılan yiyecek' (*TS.II*, 1167)

[**NOT**: Bu tarif '*pastırma*' için doğru değildir. Pastırma, sinirleri alınmış kaba etin ağaçtan oyulmuş teknelerde üzerine ağırlık konup '*bastırılması*' ile yapılır. Birkaç kez yapılan bu *bastırma* sonucunda etin suyu ve kanı akıtılmış olur. Kan ve sudan arınmış olan et, çok sıcak olmayan günlerde iplere asılarak kurumaya bırakılır. Tavını aldıktan sonra da üzerine 'çemen' sürülerek yenecek duruma getirilir. En lezzetli ve yumuşak yerleri de '*kuşgömü* ve '*sırt*'tır.]

< ***bas-*** 'sıkıştırmak, tazyik etmek' +***-tır-ma***
TT.:PASTIRMA+(yazı 'güzün sonundaki sıcak günler olup, *pastırma bu mevsimde yapılır*'/ CI/CILIK/LIK)
An.ağl.: ***bastırma*** '1. kışın hayvanlara yedirmek için biriktirilmiş yapraklı dallar; 2. kavrulmuş et; 3. üst üste konularak dikdörtgen şeklinde kurutulmuş incir' (*DS.II*, 548)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *pāstırma*; (Lib.)

SanalBaba

bāştirma; (Cez.) *bāştarma*; (Mıs.) *basţarma*; (Sur.) *basţurma* (*ALTK*, 109); **Mac.** *pástormány* (*TDES*, 326); **Arnvutça, Bulgarca, Rumca, Sırpça**da Türkçeden kalma bir alıntı olarak söylenir.

~ basdırma (Az.)
bastırma (Bşk., TatK.)
basturma (Trm.)
båstirmä (Özb.)
paturma (Uyg.)
böstürmö (Kırg.)

BA(>å, ö)**S**-*T(>d)I(>i, ü)R-MA(>ä, ö)*
P(< B)**A**[*S=ø*]-*TUR-MA*

= *kakmaç* (Trkm.) < *kak-ma*
aş dämlimä 'dinlenmiş et' (Uyg.)
dimlämä (Özb.)
sür et (Kzk.)
ıştalğan et (Kırg.) (*KTLS*)
Eren (*TDES*, 326): ***bastır-+-ma***

Nişanyan (SS, 346): **pastırma ~ ?**
* ***Yun pásti*** (bulama) sözcüğüyle ilişkili olması güçlü ihtimaldir. Türkçe *bastırmak* fiiliyle ilişkili olmadığı açıktır.

YANLIŞTIR. Çünkü, *pastırma* yukarıda açıkladığımız gibi *bastırılarak* yapılır. Yunancanın *pásti* sözcüğünü ödünç olarak almış olsalar, Türkler niye zahmete girip **+R+M+A** seslerini eklesinler. Türkçe, kendine özgü bir dil olup, yabancılardan alınan sözleri daha da güzelleştirip, orasını burasını bozmadan kullanmayı sever. Yunanca gibi orasına burasına, **+lis, +cis, +cikis** ekleyerek bozmaz. Nişanyan'ın atalarından ya da akrabalarından birisi kendi eliyle pastırma yapmış olmalıdır. Meselâ, Kayseri'nin meşhur '*Apikoğlu sucuk* ve *pastırması*'nı yapan firmanın yerli Ermeni asıllı Türk vatandaşı olduğu söylenir. Onlardan sorup öğrenebilirdi. Konya'da hapiste iken Türklere **Kur'ân** öğrettiğini söyleyen bir Ermeni vatandaşın *pastırma*nın nasıl yapıldığını bilmemesini hayretle karşılıyoruz.

paşa 'Osmanlı İmparatorluğu döneminde yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün bulunan askerlere rilen unvan; general'
< ***baş+ağa***

TT.: PAŞA+(ağacı/çadırı/LIK/ ***zâde*** [< Fars.])
An.ağl.: ***paşa, paşaağa, paşşa*** '1. baba, 2. ağabey' (*DS.IX*, 3405);
paşo 'paşa' (s. 3406)
paşabeğendi 'kasımpatı';
paşadi zini 'yanları iki sıralı, altı üç dört sıralı ve köşeli dizilmiş altın kolye'; ***paşaluğ (paşalı, paşalu)*** 'eskiden kadınların giydikleri yanları yırtmaçlı uzun giysi'; ***paşa lık*** 'gelinlik elbise'; ***paşapilavı*** 'soğanla pişirilmiş yumurta yemeği'; ***paşasakalı*** 'midesi bozulan çocukların karnının üstüne konulmak için yapılmış lapa'; ***paşatopu*** 'pirinç, un ve kıymadan fındık büyüklüğünde yapılıp pişirilen salçalı köfte' (*DS.IX*, 3406)

Tü. > **Kürt.** *paşa* (*KTS*, 269)

~ paşa (Az., Bşk., Kzk., Kırg., TatK.,Trkm., Uyg.)
påşå (Özb.)
Eren (*TDES*, 326): YOK

Nişanyan (SS, 346): paşa Osmanlı Beyliğine özgü bir unvan (XIV)= PADİŞAH
*İlk kez Orhan Bey'in oğlu Paşa için kullanılmıştır.
YANLIŞTIR.Çünkü, **paşa** = PADİŞAH değildir. ***Pâdişâh ~ pâdşâh*** Farsça bir sözcük olup, **paşa** anlamında değil, sultan, hükümdar anlamındadır.

paşmak → başmak
An.ağl.: ***başmak, başmah, başmağh, başmakçı, başmahçı*** (*DS.II*, 564)

pat 'Yansıma'
= OT. ****pat/bat*** 'ses ifade eden kelime' (DLT)
< ****pāt***

patak[1] 'Dayak, kötek'
< ****pat*** 'yansıma'+***ak***
An.ağl.: ***patak*** 'güçlü, kuvvetli, dolgun vücutlu (kimse)' (*DS.IX*, 3407); ***patak, patah*** 'dayak'

patak[2] (hlk.) 'On yaşından yukarı olan

SanalBaba

deve'

< OT. ***botu~botuk*** 'deve yavrusu' (DLT)

[/b-/>/p-/, /-o-, -u-/>/-a-/ değişmesi ile]

patakla-['Dayak atmak, dövmek'

< ****pat+ak+la-***

TT.:PATAKLA-(MA/N/NMA)

= *döyäclä-* (Az.)
dumbili- (Uyg.)
bärgälä- (Bşk., TatK.)
toppakta- (Kzk.)
sokkıla- (Kzk.)
sukkala- (TatK.)
hukkala- (Bşk.)
tokmokto- (Kırg.)
sävälä- (Özb.)
kältäklä- (Özb.)
ur- (Trkm.)
yenç- (Trkm.)

patır (patır) 'Genelikle yürüme, düşme, dökülme gibi hareketler olurken güçlü, gürültülü ses çıkarttığını anlatır'

< ****pat*** 'yansıma'+***ır***

TT.: PATIR+ (kütür/DA-/DA-MA/T-/TI/TILI/TISIZ)

patırda-['Patırtılı ses çıkarmak'

< ****pat*** 'yansıma'+***ır+da-***

TT.: PATIRDA-(MA/T-)

An.ağl.: ***patırda-, patıra-, patırdan-*** 'anlaşılamayacak biçimde konuşmak' (*DS.IX*, 3409); ***patıraş-*** 'gürültü etmek'

patırtı 'Gürültü'

< ****pat*** 'yansıma'+***ır+tı***

~ *tappıltı* (Az.)
tapırtı (Trkm.)
tarsıl (Kzk.)
tasir-tusir (Özb.)
döbördäv (Bşk.)
güldiräş (Özb.)
güldüräş (Uyg.)
güpürdi (Trkm.)
gürsil (Kzk.)
kürsil (Kzk.)
görsildäv (TatK.)
görhöldäv (Bşk.)
gurultu (Az.)
kaldır-küldür (Kırg.)

patla-['1. İnfilâk etmek; 2.yırtılıp açılmak; 3.ortaya çıkmak, yeşermek' vb.

< ****pat*** 'yansıma'+***la-***

TT.: PATLA-(MA/MALI/N-GA(~I)Ç/T-/TMA/YICI/YI)

An.ağl.:
~ partla- (Az., Trkm.)
partli- (Uyg.)
pårtla- (Özb.)

PA(> å)**RT**+*-LA(>i)-*

= *yārıl-* (Trkm.)
yarıl- (Bşk., TatK.)
yåril- (Özb.)
şartla- (Bşk., TatK.)
carıl- (Kırg.)
jarıl- (Kzk.)

patlak (hlk.) '1. Ateşte kavrularak patlatılmış mısır; 2. yuvarlak, iri taneli bir tür beyaz üzüm; 3. ağaç köklerinden süren filizler; 4. su fıçısı' (*DS.IX*, 3411)

< ****pat*** 'yansıma'+***la-k***

patlangaç (hlk.) 'Mürver ağacı; tohumları patlatılan bitki; çamurdan yapılan ve patlatılan bir tür ouncak'

< ****pat*** 'yansıma'+***la-n-gaç***

An.ağl.: ***patlak, patlangıç, patlankuç, patlayık, patpatik*** (*DS.IX*, 3411); ***patlangoç, patlangoz, patlanguç, patpatı, patpatik*** (s. 3412)

pavkır-[(hlk.) 'Çok öfkelenmek'

< ****pav*** 'yansıma'+***kır-***

An.ağl.: ***pavfur-, pavkur-, penkürpevkir-;pavla-, pevle-*** (*DS.IX*, 3413); ***pavkır-, pavkur-*** 'ateş alev alev yanmak' (s. 3414)

PA(>e)**V**(> n)+*K(>f)I(>i, u, ü)R-* [*pavfur-* 'taki +*FUR-* (<+kIr-) yansıma addan fiil yapan ek ilginçtir.]

pazı, pazu (hlk.) 'Börek'

Krş. ***beze, béze, bezele, bezi*** 'kü-

SanalBaba

çük yufka ekmeği' (*DS.II*, 649); ***pözü*** (*DS.IX*, 3417)

< OT. ***béz*** 'etle deri arasındaki bez' (DLT)

→ **beze**

pazlama, pazlambaç → **bazlama**

peğkür-[(hlk.) 'Ulumak (tilki vb. hayvanlar)'

< ****peğ*** 'yansıma'+***kür-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

pek¹ '1. Sert, katı; 2. muhkem, dayanıklı'

= ET., OT. ***bek*** (*EUTS*, 38; DLT)

< ***bek***

ET: ***bäkirä*** 'sağlam, güçlü; açık' ***bäklä-*** 'kilitlemek, kapatmak' ***bäklän-, bäklät-, bäklig, bäkür-, bäkürü, bäkü̇t-*** (*EUTS*, 38)

OT: ***bek, bekiş-, bekit-, bekle-, beklen-, bekleş-, beklet-, bekriş-, bekü̇t-, berk, berkit-, berkle-*** (DLT)

TT.PEK+(İŞ-/İŞME/İŞTİR-/İŞTİRME/İŞTİRMELİ/İT-/İTME/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LİK)

An.ağl.: ***peke-*** ve türevleri (*DS.IX*, 3420-3422)

~ berk 'sert' (Trkm.)
bärk (Uyg.)

= *särt* (Az)
ġatı (Az., Trkm.)
katı (Bşk.,TatK.)
kattı (Kzk.)
kattık (Uyg.)
katū (Kırg.)

pek² 'Çok'

< ***bek***

TT.: PEK+(ÇE 'istekle'/iyi ~İ 'kabul')

~ bik (Bşk., TatK.)
bäk (Uyg.)

= *öte* (Kzk., Trkm.)
ötö (Kırg.)
eŋ (Kırg.)
*örä:*n (Trkm.)
āşa (Trkm.)

peke (hlk.) → **peke-**

peke-[(hlk.) 'Kapamak, tıkamak'

< OT. ***bek~berk*** 'muhkem, kavi, pek, sağlam, sıkı' (DLT) +***e***

An.ağl.: ***peken-*** 'kapanmak, tıkanmak'; ***pekenti*** 'akar suların önüne yapılan toprak set'; ***pekeş-*** 'katılaşmak'; ***pekeştir-*** 'katılaştırmak, sıkıştırmak' (*DS. IX*, 3420); ***peket-, pekit-*** 'kapatmak, örtmek'; ***peki*** '1. sert, katı; 2.kapı sürgüsü'; ***peki, peke, pekit*** 'bahçelerin çevresine çalı çırpıdam yapılan çit'; ***pekin-*** 'yerinden kımıldamamak, çivilenmek'; ***pekiş-*** 'sıkışmak, sıkışarak serleşmek'; ***pekiştir-, pekit-, pekleştir-*** 'sıkıştırarak sağlamlaştırmak'; ***pekle-*** 'sağlamlaştırmak'; ***pekleş-*** sertleşmek, katılaşmak'; ***peklik*** 'sertlik, dayanıklılık, direnç' (*DS. IX*, 3422)

pekeş-[→ **peke-**

pekeştir-[→ **peke-**

peket-, pekit-[→ **peke-**

peki¹ → **peke-**

peki² 'Olur, kabul!'

< ***pek+iyi*** [bk. **iyi**]

An.ağl.: ***peç'i*** (Rize/*RİA*); ***pekey*** (*DS.IX*, 3421)

Tü. > **Kürt.** *peki* (*DAO*, 381)

pekiş-['Sertleşmek'

= OT. ***bekiş-*** ~ ***bekü̇ş-*** (DLT)

< ***pek*** [< ****bek***]+***(i)ş-*** 'addan fiil yapan ek'

TT.: bk. **pek¹**

pekit-[→ **peke-**

pekle-[→ **peke-**

pekleş-[→ **peke-**

peklik¹ 'Kabızlık'

< ***pek*** [< ****bek***]+***lik***

peklik² → **peke-**

pekmez 'Genellikle üzüm, dut gibi meyvelerin kaynatılarak koyu-

SanalBaba

laştırılmış suyu'
= ***bekmes ~ pekmes*** (DLT)
Eski Kıpç.: ***bekmes, bekmez*** < ****bek*** 'katı, sert, koyu'+***mes***
TT.:PEKMEZ+ (Cİ/CİLİK/Lİ/LİK/toprağı)
An.ağl.:***pekmezal, pekmezkefi, pekmezköpüğü*** 'kula ile doru arasında birat donu'***; pekmez külü***'üzüm şırasını kestirmekte kullanılan ceviz ağacı külü'; ***pekmezliçorba*** 'aşure'***; pekmez toprağı*** 'üzüm yapılırken şırayı kestirmek için kullanılan toprak' (*DS.IX*, 3422); ***bekmez, behmez, bepez, betmez*** (*DS.II*, 604); ***bekmezcik*** 'tarlalarda yetişen bir tür ot'; ***bekmez ebesi*** 'yoğurt ve yumurtanın karıştırılmasından elde edilen ve pekmezin ağartılmasında kullanılan bir yiyecek maddesi'; ***bekmez kefi*** '1. açık pekmez rengi; 2. pekmez rengi; 3. pekmez kaynatılırken üzerinde biriken köpük' (s. 604)
~ bäkmäz (Az./*KTLS*, 698); bakmaz (Az.) (*TDES*, 328)
[Fakat, Azerî Türkçesinde ve ağızlarında *bakmaz* sözcüğü yok.]

Tü. > **Ar.** (Mıs). *bekmīz* (*ALTK*, 110)

Eren (*TDES*, 328): 'Türk diyalektlerinde dar bir alanda kalmıştır. Türk dilinin kök ve ekleriyle açıklanması güçtür. O bakımdan Farsça bir alıntı olduğu anlaşılıyor. (Far *bigmāz* 'wine; a drinking-glass; wine-drinking', *bagmāz* 'a drinking-glass; wine drinking, a banquet')

NOT: Eren'in bu görüşü, yabancı bir dilciden aktardığı, verdiği İngilizce bilgiden anlaşılıyor. ***Bigmāz*** Farsçada 'şarap; kadeh; şarap içme' demekmiş. Ama Türkçede '***pekmes/pekmez***' olmuş! Peki:
bigmāz nasıl
pekmez olmuş, onu anlatmıyor.
bikmāz'ın **pekmez(s)** olması için:
1) **/b-/ > /p-/** olacak. [O tamam. Çünkü, Türkçede **b- > p-** değişmesinin örnekleri var: **bürge** > *pire*, **bastırma** > *pastırma*, (İt.) **bitte** 'yassı' > *pide* ...vb. gibi.
2) **/i/ > /e/** olacak. [O da tamam. Çünkü, Türkçede **/i/ >/é, e/** değişmesi bol örnek verir.
3) **/g/ > /k/** olacak. Acaba? Çünkü, Türkçede görülen gelişme bunun tersidir. Ancak, bazı TT. ağızlarında (Trabzon ve yöresi gibi) örneklerini buluruz.
4) **/-ā/ > /-e-/** olacak (mı?). Önce **ā >a**, sonra da **a>e** olması gerekecek. Peki, onu da öyle yaptınız diyelim! Anlamını ne yapacaksınız?Türkler 'şarab'a **bor**; 'bahçıvan'a **borçı**, 'üzüm bağı'na **borluğ=borluk** demişler. 'tatlı şarab'a **süçüg =süçük** adını vermişler. Ellerinde 'şarap' için iki tane güzel Türkçe sözcük varken, niye '**pekmez**'i Farslardan alsınlar ki! Hem de bir sürü zahmete girip, **bigmāz**'ı **pekmez** yapmaya gerek var mı?
Dahası var. Türkler bir de 'at donu'na ***pekmezal, pekmezkefi, pekmezköpüğü*** adını verrmişler. Bu 'don' rengini vermek için Farsçasını mı beklemişler?

***

Pekmez'in nasıl yapıldığına da bir bakalım: Üzümler, sonbaharda bağdan toplandıktan sona pekmez yapılacak yere getirilir. Çuvallar içine konularak, köfeki taşından yapılmış tekneler içinde'imece' usulüyle, kızlar tarafından ezilerek, suyu çıkartılır ve teknenin altındaki delikten alınarak büyük pekmez kazanları içinde biriktirilir. Sonra, büyük ocaklarda, büyük sacayakların üzerine oturtulmuş olan bu kazanların altında ateş yakılır. Kazanın içinde ısınmaya başlayan '*şıra*', tahta *çömçe*lerle sık sık karıştırılarak, koyulaşması beklenir. Bu arada, şıranın üzerinde biriken '*kef*' de kepçe ile alınarak başka bir kapta toplanır. Bu keften daha sonra '*bastık*', '*cevizli sucuk*', '*orcik*' gibi kışlık yiyecekler yapılır.
Kazanda kaynayan şıra, kıvamına geldiği zaman, içine '*pekmez toprağı*' atılır ve sürekli karıştırılır ve pekmez hâlini alınca da dinlenmeye bırakılır. Pekmez toprağı dibe çöktükten sonra da kepçe ile 'pekmez küpleri'ne doldurulur. Oldukça meşakketli bir iş olan pekmez yapımı, bilgi, beceri ve dikkat ister. İMECE geleneğinin Anadolu'daki izleri pekmez yapımında görülür.

peksimet 'Pişirildikten sonra dilimler hâlinde kesilerek ısı ile kurutulmuş uzun süre dayanabilen ekmek' (*TS. II*, 1174)

[**NOT**: Bu tarif rahmetli ninem, annem ve Uşaklı kadınların yaptığı peksimete hiç uymuyor.
Onlar '***peksimet***'i şöyle yapardı: Mayalı hamur kıvamını bulunca, bezeler hâline getirilir, beze oklava ile yufkadan daha

SanalBaba

kalın olarak açılır, içine '*taşta sürtülmüş haşhaş ezmesi*', *tahin* ya da *susam ezmesi* sürülürdü. Bundan sonra, bu yufka dürülerek boru hâline getirilir ve bıçakla kesilerek, içi yağlanmış tepsilere dizilir; üzerlerine '*çörekotu*' ve '*susam*' serpilerek fırına verilirdi. Uşak ve yöresinde '*peksimet*' halâ böyle yapılır]

< ***bek-*** 'sıkıştırmak, pekiştirmek' +***-sü-met***

[> *peksimet*]

~ **behsumat, bəhsumat, bəyismat, bəysumat** 'külde pişirilen çörek'; **bəysəne** 'fasulye ve kavrulmuş soğanla hazırlanan çörek' (Az.ağl./*ADL.I*, 48)

Tü. > **Ar.** (Lüb., Mıs., Sur.) *buksumāt* (*ALTK*, 110)

= *kätirmäs* (Bşk.)
keptirilgen nan (Kzk.)
kiptirilgen ilmäk (TatK.)
Eren (*TDES*, 328): YOK

TS.II, 1174: < Yun. *paksimadi*
Nişanyan (*SS*, 348): ***peksimet*** < ***Yun*** *paksimádi* παζιμάδι [küç.] < ***EYun*** *paksamâs* sert, kurabiye, bisküvi.
YANLIŞTIR. Tü.>Yun. olmalı. Çünkü, Azerbaycan Türkçesi ağızlarında yaşayan biçimlerinin Yunancadan geçmiş olması mümkün değildir. Ayrıca anlam (semantik) olarak da '*kurutulmuş ekmek dilimi*'nden farklıdır.

pelik (hlk.) 'Parça'
< ****böl-ük***

peltek 'Dilini dişlerinin arasına alır gibi konuşan ve bu yüzden **s,z** gibi sesleri kusurlu söyleyen'
< ****pe (~be)*** 'yansıma'
+***l-te-k***
TT.: PELTEK+(LEŞ-/LEŞME/LİK)

pepe (hlk.) 'Kekeme'
< ****pe pe*** 'yansıma'
TT.: PEPE+(LE-/LEME/LİK/ME/MELİK)
An.ağl.: ***pepe, pepeği, pepeme, pepere, pepi, pepil, pepildek, pepül, pepir*** (*DS.IX*,, 4327)

perçem 'Zülüf, saç'
<***beçkem,perçem*** 'alâmet, belge; ipekten veya yaban sığırı kuyruğundan yapılan alâmet olup savaş günlerinde yiğitler takınırlar' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *perçem* (*DAO*, 383)

perek (hlk.) '1. Raf; 2. kapaksız dolap'
→ **terek**

perk (hlk.) '1. Sağlam, güçlü; 2. katı, sert' → **berk**
= ET., OT. ***bek ~ berk*** (*EUTS*, 39; DLT)
→ **peke-**
An.ağl.: ***perki*** 'sağlam, sıkı (bağlamak için)'; ***perkiş-*** '1. sağlamlaşmak; 2. sertleşmek, katılaşmak'
perkiştir-,perkit- (*DS.IX*, 3431); ***perklik*** 'kabız' → **peklik**
Eren (*TDES*): **bek** ve **berk** YOK

pesek (hlk.) → **pas**

petek (hlk.) 'Ayı yavrusu'
= OT. ***botu, botuk*** 'potuk, deve yavrusu' (DLT)
< ***botu+k*** 'küçültme eki'
An.ağl.: ***potuk, paduk, poduh, poduk, portanak,pot, potak, potar, potik, potlak, potnak, potok, pötik, puduk, putuh, putuk*** 'deve yavrusu' (*DS.*, *IX*, 3474)

pıç → **pıçuk**

pıçah (Hlk.) 'Bıçak'
< ****bı+ç-ak*** → **bıçak**
An.ağl.: ***pıçah, piçek*** (*DS.IX*, 3439)

pıçek → **pıçuk**

pıçik → **pıçuk**

pıçuk (hlk.) 'Küçük, az, azıcık'
= OT. ***bıçuk*** 'kesik, parçalanmış şeyin yarısı' (DLT)
< ***bı+ç-(u)k***

Tü. > **Kürt.** *pıcuk, pıçuk, pıçûk, pıçik, pıçug, pıçek, pıçık, pıç* (*KTS*, 276; *FKT*, 79)

SanalBaba

pıh (hlk.) 'Koyun ve keçi dışkısı'
< OT. ***kıg*** (DLT: ***kıklat-***)

pıh-[(hlk.) 'Çökerek saklanmak, sinmek'
< [**p-** 'öntürüme, ikincil ses']+ **** ıh-*** 'yansıma'

pıksır-[(hlk.) 'Aksırmak'
< [**p-**]+***īs*** 'yansıma'+***kır-*** 'yansıma addan fiil yapan ek' [**/sk/ > /ks/** değişimi ile]

pınar 'Yerden kaynayarak çıkan su'
= OT. ***bunar ~ mıŋar*** (DLT)
< **** buŋ*** 'yansıma'+***ar***
An.ağl.: ***bunar, buŋar, bınar, biŋar, buğar*** 'çeşme, pınar; kuyu' (*DS.II*,792-792);***bunat*** 'kaynak' (s. 792); ***bunk bunk bungü-*** 'kaynak, yerden fıkır fıkır çıkmak' (s. 793); ***büngül, büngül büngül, büngür, büngür büngür*** 'suyun topraktan kaynayarak çıkması' (s. 822);***büngüldek, bıngıldayık, böngüldek, böğleğen, böğlü, büngüdük,büngül, büngüldeyik, büngülek***'kaynak, pınar' (s.823); ***puğar, puhar*** (Rize/*RİA*)
→ bk. **pahar** ve öteki biçimler.

bü(>ö)n(>l)gü(>e)l[d]e-
büğnü-
büğ-
büngü-
bünk-
bünlü-
= su topraktan kaynamak. (s. 823)

[Uşak ve yöresinde Dumlupınar'a ***Dumlubuŋā*** denir.]

Tü. > **Blg.** *bunàr*; **Sırp.** *bùnar* (*TDES*, 332)

P[< B]U(>ı, i)D(> n > ğ)AR
= *bulag* (Az.)
bulak (Kzk., Uyg.)
bulâk (Özb.)
çıganak (TatK.)

pıçikli → pürçüklü

pırç → pürçek

Tü.>Zaza. *pırç* 'saç, kıl, tüy'; *pırçıkın, pırçıkını* 'tüylü, kıllı'; *pırçıknayış* 'tüylerini koparmak'; *pırçın* 'tüylü' (*ZTS*, 259)

pırıl (pırıl) 'Çok parlak'
< ***pı-*** [< ****pa-*** < ****ba-*** < ****ya-***] '1. ışık ve ateş saçmak; 2. ışıldamak; 3.parıldamak; 4. aydınlatmak' (Bk.F. Özkan, 2003: 158-159)+***-r+(ı)l***
TT.: PIRIL+(TI/TILI)

pırla → pırlankaç

pırla-['(Kuş için) Herhangi bir şeyden ürküp uçmak'
< ****pır*** 'yansıma'+***la-***
TT.: PIRLA-(K 'avcılarca bir kafes içine bırakılan kuş'/N-)
An.ağl.: ***pırla-, pırna-*** 'uçmak' (*DS.IX*, 3342)

pırlan-['(yavru ku) uçmaya çabalamak'
< ****pır*** 'yansıma'+***la-n-*** 'dönüşlülük eki'

pırlangaç (hlk.) 'Yeni uçmaya başlayan kuş'
< ****pır*** 'yansıma'+***la-n-gaç***

pırlangıç → pırlankaç

pırlankaç (hlk.) 'Topaç'
<****pır*** 'yansıma'+***la-n-kaç***
An.ağl.: ***pırla, pırlak, pırlangıç*** (*DS.IX*, 3442)

pırnık (Zaza) 'Burun' → **burun**

pırpır[1] (hlk.) 'Yıldız'
→ **pırılda-**
An.ağl.: ***pırpırık et-*** 'çalı çırpı ile ateş tutuşturmak' (*DS.IX*, 3444); ***pırrık*** 'ateş tutuşturmak için kullanılan kuru ot, çalı çırpı'

pırpır[2] (hlk.) 'Vantilatör'
<****pır*** 'yansıma'

SanalBaba

pırpır[3] (hlk.) 'Kadın giysilerini süslemekte kullanılan boncuk ya da kumaş parçası'
< ***pır*** 'yansıma'
An.ağl.: ***pırpıra-*** 'dalgalanmak' (Türkistan göçmenleri /*DS.IX*, 3444).Krş.TT. **pırpıra** '1. Yeniçeri salma erlerinin giydikleri kırmızı çuhadan yapılmış cübbe, pirpiri' (*TS.II*, 1184)

pırsı-[(hlk.) 'Buruşmak, pörsümek'
< ET., OT. ***bür-*** (DLT)+***-sü-*** OT.: ***burkı*** 'ekşi yüz, kırışık'; ***burkuġ*** 'deri ve deri gibi şeylerin büzülmesi'; ***bür-*** 'büzmek'; ***bürül-*** 'buruşturulmak'(DLT)
An.ağl.: ***pirsi-, pörsü-*** (*DS.IX*, 3444); ***pırtışık*** 'büzülmüş' (s. 3445)

pırsık (hlk.) 'Buruşmuş, büzülmüş, derisi gevşemiş'
< ET., OT. ***bür-*** 'buruşturmak, bükmek' (DLT)+***sük***
An.ağl.:***pırsı-, pirsi-*** 'buruşmak' (*DS.IX*, 3444)

pırt-[(hlk.) '1. Bulunduğu yerden dışarı çıkmak; 2. kaçmak; 3. yerinden çıkmak, sapmak, kaymak'
< * ***pırt*** 'yansıma'
TT.: PIRT-(LA-/LAK/LAMA)
An.ağl.: ***pırtlak*** '1. leblebi gibi kavrulmuş nohut; 2. çok yumuşak olup kabuğundan çıkan meyve'; ***pırtla-*** 'bulunduğu yerden kayıp dışarı çıkmak'; ***pırtlat-*** 'nohut, badem vb. yiyecekleri suda ıslatarak kabukalrını çıkarmak' (*DS.IX*, 3445-3446); ***pırt-, pertik-, pıt-, pıttır-***

pırtı 'Değersiz şey, eşya'
< ***pırt*** 'yansıma'+***ı***
TT.: PIRTI+(K: yırtık pırtık/ pılı pırtı)

pırtla-['Bulunduğu yerden kayıp dışarı çıkmak'
< ***pırt-la-***
TT.: PIRT-(LAK/LAMA)

pıs+ (hlk.) '**pı** hecesi ile biten adların önüne gelerek çokluk ifade eder': ***pıspıtırak*** 'çokluk, bolluk (ağaç ya da bitki üstündeki meyve çiçekler için)' (*DS.IX*, 3447).Krş. ***pıstırım*** (s. 3448)

pıs-['Pusmak'
< ET. ***bus-*** 'saklanmak, pusu kurmak' (*EUTS*, 54: ***busan-*** 'umutsduzluğa düşmek'; ***busuş*** 'dert, kaygı')
TT.: PIS-(IRIK/IRIKLAŞ-/ IRIKLAŞMA/IRIKLIK)
An.ağl.: ***pıs-, pısır-*** 'sinmek, büzülmek, saklanmak'; ***pıspıs*** 'sünepe'; ***pıspısı*** 'karafatma' (*DS.IX*, 3447); ***pıstır-*** 'korkutmak, sindirmek' (s. 3448)

pısırık 'Yüreksiz, tutuk, beceriksiz'
< ET. ***bus-ur-(u)k***
TT.: Bk. **pıs-**
An.ağl.: ***pısırık*** '1.büyüyememiş, gelişmemiş (kimse); 2. sis' (*DS.IX*, 3446-3447)

pısık → **pisik**

pıskı, pışkı (Zaza) 'Gübre' → **fışkı**

pıskıl (Zaza) → **püskül**

pıskır-[(hlk.) 'Aksırmak'
<***pıs*** 'yansıma'+***kır-*** 'yansıaddan fiil yapan ek'
An.ağl.: ***pısgır-, pısır-, piskir-*** (*DS.IX*, 3447)

pıspıst (Zaza) → **fısıltı**

pıss (hlk.) 'At durdurma ünlemi'
< ****pıss!*** 'yansıma'

pıspıs 'Fısıltı, dedikodu' → **fısfıs**

Tü. > **Kürt.** *pıspıs* (*FKT*, 80)

pışgı, pışkı (hlk.) 'Testere'
= OT. ***bıçġu*** 'bıçkı, bıçak'; ***bıçġuç*** 'makas, sındı' (DLT)
< ET.,OT.***bıç-*** (*EUTS*; DLT) +***gı***

pışık (hlk.) 'Şımartma'
< ****pış*** 'yansıma'+***pış+la-***
TT.: PIŞ+(PIŞLA-/PIŞLAMA)
An.ağl.: ***pışıkla-*** 'şımartrmak' (*DS.IX*,3448)

SanalBaba

pışıla-[(hlk.) 'Yüzde sevimsiz ir parlaklık olmak'
→ **ışık**

pışılak (hlk.) 'Göze hoş gelmeyecek şekilde parlak'
→ **ışık**
[*yaşuk > yuşuk > yışık > ışık* (Ş.Tekin, 2001: s. 25-31; F.Özkan, 2003)] [> **p+ışı-la-k*]

pıt[1] 'Çok küçük bir nesnenin, su damlasının yere veya herhangi bir şey üzerine düşmesi ile çıkan ses'
< ***pıt*** 'yansıma'
TT.: PIT+(PIT at-/IR pıtır/IR-DA-/DAMA/DAT-/DATMA/ ITIRTI)
An.ağl.: ***pıtır*** 'çiçek bozuğu, çopur'; ***pıtır*** 'yaş odun' (*DS.IX*, 3449)

pıt[2] (hlk.) 'Ucu küt (iğne için)'
< ***küt*** [**k- > p-** değişimi ile]

pıtırak (hlk.), bk. **pıtrak**

pıtırda-['Pıtırtı çıkarmak, pıtırtı etmek'
< ***pıt*** 'yansıma'+***ır+da-***
TT.: PITIRDA-(MA/T-TMA)

pıtrak 'Dikenli tohumları hayvanların kıllarına ve insanların giysilerine takılan bir yıllık otsu bir bitki' (*TS.II*, 1184)
= OT. ***buturġak, bitrik*** (DLT)
< ***pıt*** 'yansıma'+***ır-(a)k***
[**NOT**: Bu tarif **pıtrak** için yetersizdir.Çünkü, bitkinin tohumlarını içinde saklayan kabuk dikenli olup, sıkarak bastırınca ***pıt!*** diye açılır ve içinden sulu tohumları fırlayarak dışarı çıkar. *Çocukluğumuzda bu dikenli tohumları toplar, karşımızdakinin elbisesine ya da saçına takılacak biçimde atar; bazen de o tohumları sıkarak suyunu çıkartırdık.*
Sanırım, dikenli tohum çeneğinin sıkılınca çıkardığı ***pıt*** sesinden dolayı **pıtrak**<***pıt+ır-ak*** adı verilmiş olmalıdır.]
An.ağl.:***pıtırak, pıtırah, pıtırgan, pıtrak, pıtraklı otu*** (*DS.IX*, 3449) puturak,putrak (s. 3483)

pıtıraklan-[(hlk.) 'Öfkelenmek, kızmak'
<***pıt*** 'yansıma'+***ır-ak +la-n-***
An.ağl.:***pıtıraklan-, pıtnaklan-, pı totlan-*** (*DS.IX*, 3449)

pıtıraklı (hlk.) 'Öfkeli'
< ***pıt+ır-ak+lı***

pıtla-[(hlk.) 'Patlamak, açılmak'
< ***pıt*** 'yansıma'+***la-***

pıtbıdak (hlk.) 'Bıldırcın'
< ***pıt+pıt*** 'yansıma' ***+(a)k***

pıtpıdık (hlk.) 'Tarla kuşu'
< ***pıt+pıt*** 'yansıma' ***+(ı)k***

pıtpıt (hlk.) 'Bulgur'
< ***pıt*** 'küçük'+***pıt***
Krş. ***pitik*** 'az küçük' (*DS. IX*, 3462); ***pitrik pitrik*** 'küçük küçük' (s. 3464)
An.ağl.: ***pıtpıt aşı, pıtpıtı*** 'ince bulgurdan yapılan lapa' (*DS.IX*, 3450)

pıyrım pıyrım (hlk.) 'Çok eskimiş, çok yıpranmış'
<***pıyır pıyır*** 'kesilen, yırtılan, yenilen şeylerin çıkardığı ses' (DS.)+***ım***
An.ağl.:***pıylım pıylım, pillim pillim, piltim piltim*** 'iyice örselenmiş, eskimiş (giysi, eşya vb.şeyler için)' (*DS.IX*, 3451)

picekli → pürçüklü

piç-[(hlk.) 'Kesmek'
< ET., OT. ***bı+ç-, bi+ç-*** (*EUTS*; DLT)

piçak (hlk.) 'Bıçak' (*TMES*, 197)
< OT. ***pıç-*** (DLT)+-(a)k
~ piçak (Uyg.)

piçek → pürçüklü

piçekli → pürçüklü

piçelik → pürçüklü

piçen (hlk.) 'Biçilmiç kuru ot'
< ET., OT. ***bıç-,biç-***(DLT)+***en***

SanalBaba

piçi piçi (hlk.) 'Sığır,davar çağırma ünlemi'
< ***pi:çi*** 'yansıma'
An.ağl.: ***pıçı pıçı,piçik piçik*** (*DS.IX*, 3452)

piçik (hlk.) 'İnek yavrusu, buzağı'
< ***piçi*** 'yansıma'+***k*** 'küçültme eki'

piliç 'Erginleşmemiş tavuk ya da horoz'
< ***pili pili*** 'kümes hayvanlarını çağırma ünlemi; yansıma' (*DS.IX*, 3453)+***ç*** 'küçültme eki'

An.ağl.: ***pilinç*** 'piliç' [-**n**- türemedir.]; ***pilik*** 'kaz' [< ****pili+k*** 'küçültme eki]; ***pillak*** 'piliç'; ***pillik*** 'yeni doğmuş buzağı'; ***pillik*** 'dişi hindi'; ***pilo*** 'eşek yavrusu, sıpa' (*DS.IX*, 3453)

pim+ 'Ad ve sıfatların önüne gelerek çokluk ifade eder': ***pimpirik*** 'çok yaşlı'; ***pimpak~pinpak*** 'tertemiz' *TS.II*, 1185; *DS.IX*)

pine-[(hlk.) 'Kümes hayvanları tünemek'
< ****bin-e-***
Eren (*TDES*, 333): YOK

pinek (hlk.)'Tünek; kümeste tavukların geceledığı ağaç çubuk'
< ****bin-ek***
TS.II, 1185: **pinek** YOK.
TT.:PİNEK+(LE-) 'uyuklamak, uyuklar gibi hareketsiz oturmak'
An.ağl.:***pinek,pineklik, pinezlik*** 'tünek';***pineke*** 'hafif uyku'; ***pine-***'kümes hayvanları tünemek'; ***pine pine*** 'kümes hayvanlarını kümese doğru kovalama ünlemi' (*DS.IX*, 3455)
Eren (*TDES*, 333): YOK

pirçekli → pürçüklü

pirçikli → pürçüklü

pirçüklü → pürçüklü

pire 'İyi sıçradığı için kolay yakalanamayan, küçük asalak böcek'
< ET., OT. ***bürge*** (DLT)
~Moğ. ***bürge*** 'Floh' (*KWb.*, 71)
TT.: PİRE+(LEN-/LENDİR-/LENDİRME/LENME/Lİ/otu)
An.ağl.:PİRE+(CİK 'asmalara, tahıla dadanarak onları kurutan zararlı bir böcek'/LE- 'kaynayan su kabarcıklanmak'/LENMEYH 'ürkmek, kuşkulanmak'/LİK 'papatya') (*DS. IX*, 3458)
~ birä (Az.)
bürge (Kzk.)
bürgä (Özb., Uyg.)
bürgö (Kırg.)
büre (Trkm.)
börse (Bşk.)
borça (TatK.)
bire, birre (Ker./*KrTS*)

BÜ(>i, ö)**R**[***R***]**G**(~S, Ç)**E**(>a, ä, ö)
= *segertkiş* (Alt./*ATS*) < OT. ****segirt-*** 'koşmak' (DLT)
sertkiş (Kumd.) < ****segirt-***
Eren (*TDES*, 334): YOK [Fakat, Rumca '**pirebolu**' var.]

pirelen-['1. Üzerinde pire olmak; 2. şüphelenmek (mec.)'
< OT.***bürgelen-***'öfkeden pire gibi sıçramak' (DLT)

pire+le-n- 'dönüşlülük eki'

pis 'Kirli, murdar, iğrendirici'
< OT. ***pis*** 'tortu' (DLT)
TT.: PİS+(bıyık/boğaz/boğazlık/LE-/LEME/LEN-/LENME/LET/LET-ME/LİK)

Tü. > **Kürt.** *pis* (*FKT*, 80; *KTS*, 282); *pîsî* 'pislik, kötülük, fenalık';
pîs(kırın) 'pislenmek, kirletmek' (*KTS*, 281); *pisiti* 'kirlilik, şerefsizlik, kalleşlik' (*FKT*, 80); **Zaza.** *pis, pisı* 'pis, çirkin, kirli'; *pisey* 'pislik'; *piskerdiş*' pisletmek'

pise (hlk.) 'Kedi kovalama ünlemi'
< ****pis*** 'yansıma'+***e***
TT.: ****pis*** 'yansıma'+***t***

pisi/pisi pisi '(Çocuk dilinde) Kedi'
An.ağl.:***pısık,pisik,pışık, pisigen, pissik,pistan,pisuk, pişik, pusuk, püsü,püssük,püsük***'kedi'(*DS.IX*, 3460); ***pisile-*** 'kedi çağırmak';

SanalBaba

pisilik 'köy odalarındaki ocağın kenarları' [*kedilerin ocağa yakın oturmalarından dolayı olmalı*] (s. 3460)

pişde 'kedi kovalama ünlemi' (3461)

Tü. > **Kürt.** *pısık, pısik, pisik, pisık, pising, pisink, pısıng, pişik* (*DAO*, 389; *KTS*, 278; *FKT*, 80); **Zaza.** *pısik, pısing* (*ZTS*, 261)

Pİ(>ı, u, ü)**S**(>ş)[***S***]**İ**(>ı, u, ü)+*K*+*GEN*
PİS[*İ*=ø]**T**(< K)+*AN*

~ pişik (Az.)
bisäy (Bşk.)
mısık (Kzk.)
mışık (Kırg.)
müşük (Özb.)
pisi (TatK.)
pişik (Trkm.)
möşük (Uyg.)

P(>m)**İ**(~I, Ö)**S**(~Ş)**İ**(~E, Ü)+**K**

pisütlük (hlk.) 'Sisli hava'
< OT. ***pus*** 'duman, sis' (DLT: *pusar-* 'sislenmek'; *pus bol-* 'duman inmek')
[***pus-*** > ***pis-*** (**/u/** > **/i/**değişmesi]

pişpiş, pişo pişo 'At, dana ve kedi çağırma ünlemi'
< ***piş!*** 'yansıma'

piş-['Pişmek, olgunlaşmak; meyve olmak'
= ET.(KT, Uyg.), OT. ***bış-*** ~ ***biş-*** (DLT) ~ ***pış-*** (DLT)
< *bış-*
Çağ.: ***bış-, piş-***
MA: ***biş-*** 'olgunlaşmak, pişpişmek'
TT.: PİŞ- (EĞEN/EK/İ/İK/İM/İRİCİ/İRİL-/İLİŞ/İLME/İRİM/İRİMLİK/İŞ/İR-/İRME/İRT-/İRTME/KİN/KİNCE/KİNLİK/ME)
An.ağl.: ***piş-*** ve türevleri.
~ bis- (Kzk.)
biş- (Az., Bşk., TatK., Trkm., Ker.)
bış- (Kırg.)
bus- (Yak.)
pis- (Kzk., Özb.,Uyg.)
piś- 'yemek yapmak'

B(>p)**İ**(~I)[> u]**Ş**(>s, ś)-

pişek (hlk.) 'Yayık döğeci'
< *biş-* [ET., OT. *bış-* ~ *biş-* 'olgunlaşmak, pişmek']+*ek*

Krş. Kırg. **Bişkek** [Kırgızistan'ın baş şehri] ~ ***biskek*** 'churning staff' (T. Tekin, *Mak.I*, 207)

pişi (hlk.) 'Mayalı hamurdan yapılan, yağda kızartılarak pişirilen bir tür yiyecek'
< **biş-i*
An.ağl.: ***pişe, pişek, pişşek, pişi*** (DS.IX, 3461, 3462); ***pişinti, piş miş*** 'tarhana hamuru'
~ pişi (Az.)
pişme (Trkm.)
= *bavırhak* (Bşk.)
bavırsak (Kzk., TatK.)
boorsok (Kırg.)
boğırsak (Özb.)
boğursak (Uyg.)

pişik 'Apış yeri, koltuk altı gibi tenin biribirne sürtünen yerlerinde terin yakmasıyla oluşan kızartı'
= OT. ***pışığ, pışık*** (DLT)
< **bış-ığ/-ık*

pişim '1.Pişmek işi veya biçimi; 2. pişirim'
< *biş-im*

pişinti (hlk.) 'Yemek gereci'
<*biş-inti* 'fiilden ad yapan ek'
[**-Intİ**: *gir-inti,serp-inti, gör-üntü, çöküntü* ..vb.]

pişir-[1] ['Pişirmek, olgunlaştırmak'
= ET. ***bışır-*** ~ ***pışır-*** (*EUTS*, 157)
~ OT. ***pışur-*** (DLT)
< *bış-/biş-/pış-*

pişir-[2] [(hlk.) 'Yaşlanmak'
< *biş-* 'olgunlaşmak'+*-ir-*

pişirgeç (hlk.) 'Sac üzerinde pişirilen ekmeği çevirmeye yarayan kürek biçiminde tahta

SanalBaba

araç'

< ***biş-ir-geç*** 'fiilden ad yapan ek'

An.ağl.: ***pislāç, pisleç, pisleğeç, pisleheç, pisliaç, pisliağaç, pislihaç, pisreç, pişirkeç, pisleç, pişleç, pişleheç, pişliç, pişürgeç, pü sürgeç'*** (*DS.IX*, 3462)

PİS(<ş)-*Lİ+AĞAÇ*
PİS(<ş)-*L*[İ=ø]*Ā*[< ĞA]*Ç*
PİS(<ş)-*Lİ-A*[ĞA=ø]*Ç*
PİS(<ş)-*Lİ*-[A=ø]*H*(< Ğ)*AÇ*
PİS(<ş)-[İ=ø]*R*[K=ø]*EÇ*

Pİ(>ü)Ş-*İ*(>ü)*R-K*(<*g*)*EÇ*
PİŞ(>s)-[İR=ø]*L*(<K)*EÇ*
PİŞ-*LE-H*(>g)*EÇ*
PİŞ-*Lİ*(<e)-[GE=ø]*Ç*
PÜ(<İ)S(<Ş)-*Ü*(<İ)*R-GEÇ*

pişirik (hlk.) 'Soğuktan korunmak üzere evlerin çatısına döşenen sulu çamur, bulgurlama'

< ***biş-ir-ik***

pişiril-['Pişirmek işine konu olmak' = OT. ***pışrıl-*** (DLT) < ****bış-ır-ıl-***

< ***biş-ir-(i)l-*** 'edilgenlik eki'

pişkel (hlk.) 'İyi pişmiş'

< ***biş-ki*** 'pişen yemek'+***l***

pişki (hlk.) 'Pişen yemek'

< ***biş-ki***

Krş. **pişkin, pişkel, pişkil**

pişkil (hlk.) 'Sucuk'

< ***biş-ki*** 'pişen yemek'+***l***

pişkilli (hlk.) 'Kuşkulu, kaygılı'

< [**p+** 'öntüreme ünsüz']+

işkil 'kuşku, kuruntu, vesvese' (*TS.I*, 730)+***li***

pişkin '1. Gereğince pişmiş; 2. çabuk pişen, pişeğen, pişek'

< ***biş-kin*** 'fiilden ad yapan ek'

[**-Kın**: *öl-gün, sol-gun, yan-gın, sr-gın, dol-gun, er-gin* ..vb.]

TT.: PİŞKİN+(CE/LİK)

~ bişkän (Bşk.)

pisken (Kzk.)
cakşı bışkan (Kırg.)
yahşi pişgän (Özb.)
pişkän /TatK.)
oŋat bişen (Trkm.)
bişğin (Trkm.)
pişkan (Uyg.)
pişşik (Uyg.)

P(~B)İ(~I)Ş-*K(>g, ğ)İ(~e, ä, a)N*
-ŞİK
-EN

pişleç (hlk.) 'Maşa' → **pişirgeç**

pişmiş (hlk.) 'Tarhana hamuru'

< ***biş-*** 'olgunlaşmak'+***-miş*** 'fiilden ad yapan geçmiş zaman eki' [**dol-muş** gibi]

pişnor (hlk.) 'Kesik sütten yapılan peynir'

< ***biş-*** 'olgunlaşmak'[+*-ik*]+

nor [< Fars. *lor* 'yumuşak ve tuzsuz beyaz peynir']

pit-[(hlk.) 'Yetişmek, bitmek'

→ **bit-**

pitik (hlk.) 'Makbuz' → **bitik**

poççа (hlk.) 'Bohça'

<****boġ*** 'bohça, boğ' (DLT)

+ ***ça***

'küçültme eki'[*boğça* >*boççа* 'ilerleyici benzeşme ile']

An.ağl.: ***poça*** (*DS.IX*, 3464)

poçuk (hlk.) 'Ayı yavrusu',

→**boduk**

poçuklu (hlk.) 'Dağınık, derli toplu olmayan'

< OT. ***pürçek*** 'insan kâkülü, atın perçemi' (DLT)+***li***

poçük (hlk.) → **pürçek**

poddik (hlk.) 'Güdük, kısa' → **boduk**

podi (hlk.) 'Bir yaşından küçük deve yavrusu' → **boduk**

poduç (paduç, poduş) (hlk.) 'Küçük testi;ikikulplu büyük testi'

→**boduç**

poduh (potuk) (hlk.) → boduk

poduş → boduç

pof (hlk.) '1. güçsüz; 2. boş; 3. tırtıl yuvası'

SanalBaba

kof [OT. < **kovı, kowı, kowuk* 'içi boş ve çürümüş olan' (DLT)]
An.ağl.: ***poflak*** 'içi boş, çürük' (*DS.IX*, 3466)

pofkur-[(hlk.) '1. At geğirir gibi ses çıkarmak;2. bir yerde kapalı kalmış su dar bir delikten dışarıya doğru hızla ve ses çıkararak akmak'
< ****pof*** 'yansıma'+***kır-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

poğ[1] (hlk.) 'Bohça'
= OT. ***boġ*** (DLT)
< ****bo-ġ***
An.ağl.: ***pağ, pog, poğ, poğu, pohu, pu*** (*DS.IX*, 3466)

P(>B)O(>u, a)G(>ğ, h)+*U*

poğ[2] → **bok**
[Kürtçe küfür: ***poğoğlipox***! (DAO)]

poğaça 'İçine peynir, kıyma vb. konularak hazırlanan bir tür tuzlu çörek'
< ***boğ*** [< OT. *boġ* (DLT)]
+ça
TT.:POĞAÇA+(CI) [*NOT*: Bazı pastahanelerde yanlış olarak ***puaça*** biçiminde de yazılır.]

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *baġatşa* (*ALTK*, 112)

An.ağl.: ***pohça*** 'küle gömülerek pişirilen ekmek' (*DS.IX*, 3466); ***pağaç, pağaç, pağarç, pağas, pahaç, pugaça, puğaça*** 'tuzsuz ve mayasız hamurdan yapılıp kızgın külde pişirilen çörek' (s. 3378)

Eren (*TDES*, 336): Balkan dillerinden alınmıştır. Blg. ***pogáça***; Srp. ***pògača*** [> Mac. *pogácsa*] < (Venedik İtalyancası: ***fogaccia***)
H. Eren **bohça** biçimine '*halk etimolojisi*' diyor. Ama ağızlardaki ***bohça*** (< *boğça*) biçimi, ***poğaça***nın etimolojisine çok uygun.
Slav dillerindeki ***pògača*** ile ***pogáça***'nın kökündeki **pog ~pòg** ile ikinci sözcük **aça**'nın ne olduklarını açıklamak gerekir.Bunlar acaba Slav. **bog** 'Tanrı' mı? Yoksa,Türkçeden ödünç alınmış **boġ** 'bohça' mı? **+aça** sözcüğü Slav dillerinde ne anlama geliyor? Hiç bir anlamı yoksa Türkçeden ödünç alınmış **+(a)+ça** mı? Bu sorulara cevap veremezseniz, **poğaça**'nın İt. **focaccia**'dan bozulmuş olduğu savını savunamazsınız. Bana göre, **focacia** İtalyanların, **poğaça** da Türklerin kıymalı ya da peynirli çöreğidir. Araplar (Mıs.) da **bağatşa** biçiminde Türklerden ödünç almışlardır. (*ALTK*, 112)
Nişanyan'ın bunu Latince **focus**'a kadar götürmesi de cabası! Şimdi sözcükleri alt alta yazıp bakalım:

İt. FOCACCİA < focus+cia
Tü. POĞAÇA < boğ+aça
Ağl. POHÇA < bog+ça
Blg. POGÁÇA
Srp.PÒGAČA
Mac.POGÁCSA

Demek ki TT ağızlarında kullanılan **pohça** sözcüğü, rahmetli annemin küçük boy açılmış hamurun içine kıyma ya da peynir koyduktan sonra '*boğarak*' yani *bohça gibi dürerek* yaptığı ve külde ya da tepside pişirdiği çöreğin aynısı. Aradaki fark **/b-/ > /p-/ , /-ğ-/ > /-h-/** olmuş. Bu da TT'nde ve ağızlarında sık görülen bir ses değişmesidir.
Bohça için bk. → ***boça, bōça, boççа, boğ, bogça, boğça, bokça, boşça, buhça*** (*DS.II*, 716)

Nişanyan (*SS*, 72) : **boğaça/poğaça** ~ ***İt.*** *focaccia* külde pişirilen küçük ekmek, boğaça ~ ***OLat*** *focacia* < ***Lat*** *focus* ocak, ateş
→ FUAYE
YANLIŞTIR.

poğuç (hlk.) 'Baykuş'
< ***bay+kuş***
[*baykuş* > **bākuş* > **baguş* *poğuş*]

pohar (hlk.) → **pınar**

pohéşşeği 'Ahırlardaki gübreyi dışarıya atmak için kullanılan sepetin konulduğu ağaç sehpa'
< OT. ***bok*** (DLT)+***eşek+i*** [/ş/ ikizleşmiştir.]

pokaa (hlk.) 'Tuzak'
< ET., OT. ***buḳaġu*** 'köstek, bağ; hırsızların ellerine vurulan kelepçe' (*EUTS*, 52; DLT)
~ ***boḳaġu***

ponçak (hlk.) 'Saçak, püskül'
= ET. ***munçuġ, munçuḳ, monçuk***
'inci' (*EUTS*, 1131-132)
~ OT. ***monçuk*** 'boncuk, süs için takılan değerli taşlar' (DLT)
< ET. ***boyın, boyun+çuk***

SanalBaba

An.ağl.:***ponçah,ponçak, punçak*** (*DS.IX*, 3468)

Tü. > **Kürt.** *ponçak* (*DAO*, 393)

porçuklu → pürçüklü

porik (hlk.) 'Alnın üstüne bırakılmış saç, belik; zülüf'

< OT. ***pürçek*** 'insan kâkülü, perçemi, atın perçemi' (DLT) [*pürçek* > **pürek* > **pörek* > **pörik* > *porik*]

Tü. ***pürçek*** > **Zaza.** *purt* 'tüy, kıl, saç' (*ZTS*, 267)

porsuk 'Sansargillerden, su kıyılarında kazdıkları deliklerde yaşayan, ot ve etle beslenen, pis kokulu, memeli bir hayvan'

= OT. ***porsuk ~ porsmuk*** (DLT)

< *bor+su-k

Oğuz: ***borsuk***

Eski Kıpç.: ***borsuk***

Tü. > **Kalm.** (*KWb.* 52a): ***borki*** 'vieux blaireau'

An.ağl.: Farklı anlamları vardır: ***porsuk***

1) dolaşık,
2) yorgun, güçsüz, sinmiş,
3) kırlarda biten, içi dolu, kötü mantar (*DS.IX*, 3470)

porsu- 'I. öfkelenip kızarmak' Krş. **bozar-** '1.renk değiştirmek; 2.ağarmak; 3. utanmak; 4. solmak, sararmak; 5. yüz ekşitmek; 6. karpuz kızarmak' < ***bor+su-***

***

'II. eskimeye yüz tutmak' < TT. ***pörsü-*** 'gevşeyip sarkmak'; ***pörsük*** 'gevşeyip sakmış'

NOT: I. ve II. ***porsu-*** fiilleri arasında köken ve anlam bakımından büyük fark vardır.

~ borsık (Nog., Alt., Kzk.)
borsuk (Alt., Blk.)
bursık (TatK.)
burhık (Bşk.)
porsık (KKlp.)
porsuk (Alt., Tel., Kuğu, Şor, Sag.)
porsuġ (Az.)
morsık (Kuğu)
morzuk (Tuv.)
mursak (Kumd.)
torsuk / saka torsuk (Trkm.)
purăş (Çuv.)

P(< B)(>m, t)**O**(>u)**R**+ *S*(>h, z)*U*(>ı, a)-*K*(>ġ)

= *kaşgulak* (Kırg.)
< *kaşka+kulak*
kaşkakulak (Tar.)
corokon (Alt./*ATS*, 64)
< Moğ. *coruqan*
torokon (Kuğu diyalektleri)
< Moğ.
yorokon (Alt. diyalektleri)
< Moğ.

Bang (*KSz.* 17: 136): < ***bor** 'gri, kül rengi'

Clauson (*ED* 369): < Toharcadan, der. *borsı-* (~ *porsı-*) kökü *borsuk ~ porsuk*'tan türetilmiştir, kaydını düşer.

Brockelmann (*OGM* 84. § a): ***bursumak*** (Oğuzca) ***bursuk*** → *-mak* eki ile yapılmış bir türev.

Şçerbak (*İRLTJa* 139): 'Çağdaş Türk lehçelerinde ***bor** yerine **boz** geçer' diye, Bang'ın görüşüne karşı çıkar.

Ramstedt (*KWb.* 529): Moğ. **borki** ~ Tü. **borsuk** < ***bor** 'gefrässig, fett'

Róna-Tas (*Bevezetés* 25): **porsuk** (<**borsuk**) < *borsu-* 'pis kokmak'

Doerfer (*TMEN* 733): Bang'ın görüşüne karşı çıkar. < ***bors**'tan geldiği görüşünüileri sürer: **borsuk** 'bir küçültme biçimidir'

T.Tekin (*Mak.I*, 231):Turk. *borsmuq, borsuq* may also be derived from ***bor** 'stiated, ful, fat' (cf. Kirg. *borki* 'old badger', *borgi* 'strong, robust, healthy', *borgil* id. *borda-* 'to fatten animals' etc.

Eren (*TDES*, 337): 'Etimolojisi tartışmalı karışıktır.' der, görüş belirtmez.

NOT: Anadolu ağızlarındaki **porsun** 'tavşan' adı dikkate alındığında **porsuk** adının ***porsu-*** fiilinden türediği açıklık kazanmaktadır. Bunu da açarsak: ***bor+su-k** '*porsuk*' ve ***bor+su-n** '*tavşan*' biçimlerini aldığı düşünülebilir. Bk. **borsu-**

porsun (hlk.) 'Tavşan'

< *bor+su-n*

port-[(hlk.) 'Ekşitmek'

< *bört-* 'az pişirmek, haş-

SanalBaba

lamak'

portda-[(hlk.) Dışarıya fırlamak, şişmek'

< ***port*** 'yansıma'+***la-***

→ **portla-**

TT.: PÖRTLE-(K/ME)

An.ağl.: ***portlacı*** 'gebe', ***portlak*** 'patlak', ***portla-*** 'çok sıkıştırılan şey yerinden fırlamak' (*DS.IX*, 3471)

portla-[→ **portda-** [< **port+la-*]

portlak (hlk.) 'Deve yavrusu'

= OT. ***botu, botuk*** 'deve yavrusu' (DLT)

< ***bodla-*** '(manda, deve) doğurmak'+***-k***

[**/b-/ > /p-/** değişimi ile]

An.ağl.: ***bodla-, bodukla-, bordla-, bortla-, botla-, börtle-*** (*DS.II*, 718);

botala- 'deve doğurmak' (s. 743);

potla-, portla- 'hayvan yavrulamak' (s. 3474)

BO[***R*** '*türeme ses*']**D**(~**T**)[+UK]*LA-*
BOT+[*A*]+*LA-*
BÖ(< **O**)[***R***]+*LE-*
PO[***R***]**T**+*LA-*

posarı (hlk.) '1. Sıcak, sisli ve bunaltıcı hava; 2. çölde uzaktan su gibi görünen ışık, ılgım'

< OT. ***bu*** 'buğ, buğu, buhar' (DLT)+***sar-ı***

An.ağl.: ***posak, posaruk, pusarık*** (DS., 3472); ***busarıh, busarık*** 'sisli, tozlu, bulutlu, sıcak hava' (*DS.II*, 806)

pot (hlk.) 'Budanmış, kesilmiş, kısa, cüce' (*DAO*, 394)

<OT. ***bod*** 'boy, kamet' (DLT)

An.ağl.: ***potik*** 'kısa boylu (kimse)';

poto 'kısa, cüce' (*DS.IX*, 3473);

potdiyh 'kuyruksuz; bodur (tavuklar için söylenir)' (*EİA*, 260)

potuk[1] (hlk) 'Deve, manda, domuz, köpek ve ayı yavrusu'

= OT. ***bodu, boduk*** 'deve yavrusu' (DLT)

< OT. ***botu*** (DLT)+***k***

[**/b-/>/p-/** değişimi ile]

An.ağl.: ***paduk, poduh, poduk, portanak, pot, potak, potar, potik, potlak, potnak, potok, pötik, puduk, putuh, putuk*** (*DS. IX*, 3474)

PO(>a, ö, u)**T**(>d)**U**(>a, i, o)**K**(>h, r)

potuk[2] (hlk.) 'Bir yıllık, otsu ve tüysüz bir bitki'

< ***bodu, badi*** 'küçük, ufak'+***k*** 'küçültme eki'

Eren (*TDES*, 339): 'Kökenini bilmiyoruz.'

povar (hlk.) → **pınar**

poza (hlk.) 'Ayı yavrusu' → **potuk** [**/d/ > /z/** değişimi ile]

pöçük (hlk.) '1. Püskül; 2. eteklik'

< OT. ***pürçek*** (DLT)

[<OT.***pür+le-n-*** 'tomurcuklanmak' (DLT)] veya
< * ***pör*** [< * *pür*]+***çü-*** 'havlanmak' +***k***

Krş.OT. **bürük** 'sofra başı, şalvar uçkuru gibi şeylerde bulunan yuvarlak ip ve iplikler' (DLT)

An.ağl.: ***pöçük, pürçük*** (DS.IX, 3478)

Krş.

An.ağl.: ***poç, poççik, poççuk, poçük, pöç, pöçü, pörçük, puç, püçük*** '1. kuyruk sokumu; 2. kuyruk, 3. küçük ve kısa kuyruk; 4. birisinin arkasına takılıp giden kimse; 5.uç, en son nokta' (*DS.IX*, 3477)

Tü.> **Kürt.** *poç, boç, boçik*

~ püçek 'boş, çekirdeksiz' (YUyg./*YUTS*, 328)

Eren (*TDES*, 339): < ***Erm.*** *poč* 'tail; cocyx; toil of shoe'

Rasonyi'nin değerlendirmesini: '*yanlışlıkla öz Türkçe bir öğe olarak değerlendirmiştir*' diyerek kabul etmez.

Yukarıda biçimleri verilen örnekler: Manisa, Kütahya, Tokat, Eskişehir, Giresun, Artvin, Kırşehir, *Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri*/Hatay, Sivas,Yozgat, Ankara,

SanalBaba

Nevşehir, Niğde, Adana, Amasya, Erzurum, Bilecik, Erzincan,Van, Bitlis,Urfa, Kilis, Gaziantep, Kayseri, Konya, Nevşehir, Mersin yöresi, *Gâvur Dağı Türkmenleri*, Gümüşhane, Çanakkale, Kars, *Emirdağ Türkmenleri*/Afyon, Tunceli, Besni Türkmenleri/Adıyaman, Avşar Türkmenleri/Kayseri, Ordu, İzmir, Çorum gibi Oğuz boylarının yaygın olarak bulunduğu yörelerde yukarıdaki anlamlarda kullanılmaktadır. Sözcüğün, başka bir anlamla da olsa,Yeni *Uygur Türkçesi*nde de yaşaması, OT'deki **pörçük**'ten bozulduğunu göstermektedir.

pörçük → pöçük, pürçük

pörçüklü, püçüklü (hlk.) 'Havuç'

< ***pür*** 'saçak, püskül, hav'

+çük+lü

An.ağl.: ***pörçüyhlü*** (*DS.IX*, 3478) [/-y-/ türemedir.]

pörçüyhlü → pürçüklü

pörek (hlk.) 'Pınar, kaynak'

< ****pör*** 'yansıma'+***ek***

An.ağl.:***pöhrenk,parhenk, pehrenk,pohrek,pohrenk,porgank, porhank, porhenk , pornek, poy nek, poyra, poyre, pöfrek, pöğrek,pöğrenk, pöhrek, pörek, pörenk, pövrenk, pöyrenk, purrenk, pührenk, pürenk*** (*DS.IX*, 3478)

pörk → börk

pörsü-['Gevşeyip sarkmak'

< ****bür-*** 'buruşmak'(DLT)

+-sü-

pörtle-[(hlk.) 'Patlamak, dışarıya doğru çıkmak'

< ****pört*** 'yansıma'+***le-***

TT.: PÖRTLE-(ME/K)

An.ağl.: ***pertle-, petle-, portle-, pörtle-, pütle-*** (*DS.IX*, 3480)

pörtlek '(Göz için) Dışarıya doğru çıkık, patlak'

< ****pört+le-k***

An.ağl.:***pörtlek, pertlek, petlek, pürtlek, pütlek*** (*DS.IX*, 3480); ***pötelek*** 'tomurcuk' (s. 3481)

pösenti (hlk.) 'Küçük kar ve yağmur taneleri'

= TT. ***çisenti*** (*TS.I*, 313)

< ****pöse-*** 'ince yağmur'

+n-ti

Krş.OT. ***çişe-*** 'çişemek' (DLT: *çişet-*)

pötelek (hlk.) 'Tomurcuk'

< ****pö*** [r] ***t+elek***

pöttür-[bk. **bört-**

pötürdet-[(hlk.) 'Sert bir şeyi ses çıkararak yemek'

<****pöt*** 'yansıma'+***ür-de-***

pötürleş-[(hlk.) 'Sivri olan şey kütleşmek'

< OT. ***bod*** 'boy'+***ur*** 'enine göre boyu kısa'+***la-ş-*** 'bodur duruma gelmek'

Krş.**An.ağl.**: ***büdür*** 'çelimsiz ve kısa çocuk' (*DS.II*, 812)

~büğdür 'cılız' (s. 813)

pövek (hlk.) 'Bebek'

< ****be be*** 'yansıma'+***k***

'küçültme eki'

pöy (hlk.) 'Örümcek'

< OT. ***bög, böy*** 'bir tür örümcek' (DLT) [**/b-/>/p-/** değişmesi]

pöykür-[(hlk.) '1. Yüksek sesle ve hıçkıra hıçkıra ağlamak; 2. fışkırmak'

< ****pöy*** 'yansıma' [< *bö:*]

+kür-

puar (hlk.) → **pınar**

puçah (hlk.) → **bıçak**

puçikli→ pürçüklü

puçi puçi (hlk.) 'Dana çağırma ünlemi'

< ****pū+çi*** 'yansıma'

An.ağl.: ***puçi*** 'bir yaşına kadar inek yavrusu' (*DS.IX*, 3482)

pufkur-[(hlk.) 'Su ya da toz durumundaki şeyler dar bir yerden fışkırmak'

< ****puf*** 'yansıma'+***kur-***

'yansıma addan fiil yapan ek'

Tü.>**Zaza.** *puf* 'püf, ağızla üfleme, *puffayiş* '1. puflamak; 2. ho-

SanalBaba

murdanmak'; *puf kerdiş* 'üflemek, püflemek, üfürmek' (*ZTS*, 266)

pufur-[(hlk.) 'Üfleyerek şişirmek'
< ***puf*** 'yansıma'+***ur-***
TT.: ***üfür-***
An.ağl.:***pufra-, pufurt-, puhur-*** (*DS.IX*, 3482)

puğar (hlk.) → **pınar**
An.ağl.: ***poğar, bahar*** (*TMES*, 198)

puhur (hlk.) 'İki hörgüçlü, damızlık erkek deve'
< OT. ***buġra*** 'her hayvanın aygırı, boğa, deve aygırı' (DLT)
An.ağl.: ***buhur, buhar*** 'damızlık deve' (*DS.II*, 781) [Fakat, ***buğra*** '1. hindi; 2. arslan' (s. 781)]; ***pohur, puğur, puhur, pu ur*** (*DS.IX*, 3484)

puka (hlk.) 'Anahtarlı demir köstek'
<ET. ***buḳaġu*** 'hırsızların ellerine vurulan kelepçe'~ OT. ***bu ḳaġu*** (*EUTS*, 52; DLT)

[**/b-/ > /p-/** değişmesi olmuş ve **-ġu** hecesi düşmüş]

pulut → bulut

pur (hlk.) 'Saç' (*DAO*, 396)
< OT. ***pürçek*** 'insan kâkülü; perçemi, atın perçemi' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *por* (*FKT*, 81; *KTS*, 282)

purç (hlk.) 'Ökseotu'
< OT. ***pür+ç+ek*** 'perçem, yele'

purçak (hlk.) 'Burçak bitkisi'
= ET.***burçak***[1] 'burçak, bezelye' (*EUTS*, 53); ***burçak***[2] 'ter taneleri' (DLT: *burçaklan-* '(akar hakkında) tane tane akmak'
< ***burç*** [> *purç*] 'ağaçların ince dalları, yeni sürgünleri'
+***ak***
An.ağl.: ***purç, purçak*** 'burçak bitkisi'; ***purçak purçak*** 'damla damla' (*DS.IX*, 3487)

purçar-[(hlk.) 'İlkbaharda ağaçlar yaprak açmak, yeşillenmek'
< ****burç+ar-***

purçekli → pürçüklü
purçikli→ pürçekli
purçuluk → pürçekli

purdöndü (hlk.) '1.Topaç; 2. arabalarda ön tekerlek üstüne konulan ağaç, maymuncuk'
<****pur*** 'yansıma' [Karş. ****fır***]
+***dön-dü***

purtuk (hlk.) 'Kabarık tüylü, taranmamış saçlı' (*TMES*, 199)
→ **pürtük**

pus 'Görüş uzaklığını çok azaltmayan bir tür hafif sis'
= OT. ***pus*** 'sis, duman' (DLT)
< *OT. ***bu*** 'buğ, buğu' (DLT)
+***s***
TT.: PUS+(ARIK/AR-/ARMA/LAN-/LANMA/LANDIR-/LU)
An.ağl.: ***pus*** '1. bulanık; 2. göze inen ak, perde; 3. tasa, kaygı; 4. dalların üstündeki donmuş kar' (*DS.IX*, 3489);
pısarık, pusanık, pusarık, pusaruk, puslu, pusmak, pusuruk 'bulutlu, puslu, yağışlı (hava için)' (*DLT.IX*, 3489)
purs [/r/ türemedir] ***pus, pusaŋ, pusu, pusuk*** 'sis';
pusarık 'belli belirsiz'; ***pusarıklan-, pusuruklan-*** 'hava kararmak, bulutlanmak, sislenmek'; ***pusarıklı, pusulu*** 'sisli, dumanlı (hava için)'; ***pusarlık*** 'hava bungunluğu'; ***pusar-, pusat-, püsar-*** 'hava bulutlanmak' (*DS.IX*, 3489-3490)
~ pes 'buğu, buhar' (Çuv.)

Tü. > **Zaza.** *pu's, pı's* 'sis, duman, bulanık' (O. Özer, 120)

pus-['1. Sinmek; 2. bir şeyi kendine siper edip saklanmak; 3.ortalığı hafif sis kaplamak, pusarmak'
= ET. ***pus-*** 'gizlenmek, saklanmak' (*EUTS*,159); OT. ***pus- ~ püs-*** (DLT: *pusuġ, püsüg* 'pusu' [T. Tekin, *Mak.I*, 97: ***busuş-*** 'karşılıklı pusuya yatmak'; ***busuġ*** 'pusu'<****buks-*** < ****buksï-*** (krş. bir de Kırg.,

SanalBaba

Trkm. *buk-* 'saklanmak, gizlenmek'];
pusuġluġ 'pusu kuran';
pusuķ- 'pusuya düşmek')
< *bus-* (> *pus-*) 'saklanmak, sinmek'
TT.: PUS-(MA/U/UCU)
An.ağl.: ***pusanak*** 'gizlenecek, saklanacak yer'; ***pusgun*** 'korkudan sinmiş,pusmuş'; ***pus-, pusuk-, pusul-*** 'korkudan sinmek, saklanmak, büzülmek, ses çıkarmamak'; ***pustur*** 'korkutmak, sindirmek' (*DS.IX*, 3491); ***pusunç*** 'sığıntı durumunda olan'; ***pusun-*** 'bir yere sığınmak'
~ bus (Trkm.)
~Moğ.***buġsi-*** 'gizlenmek, saklanmak', Hal. ***buġşi-*** ay. < ***buksi-*** (krş. bir de Moğ. ***bögsi-*** 'pusuya yatmak, pusuda beklemek')
(T. Tekin, *Mak.I*, 97)
Eren (*TDES*, 340): YOK

pusar-[(hlk.) '(Mec.) 1. Surat asmak; 2.zihin yorgunluğu nedeniyle dalgın olmak'
< ***pus*** [< ****bus***]+ar-

pusarık '(Mec.) 'Asık suratlı, yüzü gülmeyen'
< ***pus*** [< ****bus***] +***ar-ık***

pusu 'Birine saldırmak için saklanarak beklenen yer'
= OT. ***pusuġ~püsüg*** (DLT)
< *pus* [< * *bus*-]-*u*(ġ)
'pusu' < ****buks-*** < ****buksi-***
~ Moğ. ***buksin*** 'pusu'; *buksindu-, buksinu-* 'aynı anda birkaç yerde birden pusuya yatmak', *buksina-* 'pusuya yatmaya gitmek'

puşkin (hlk.) 'Kızarmış' (*DAO*, 396)
< TT. ***pişkin*** [< OT. ***bış-*** (DLT)]

puta (hlk.) 'Budak, budaklı ağaç' (*DAO*, 396)
< OT. ***butak*** (DLT)
[**/b-/ > /p-/** olmuş; **/k/=ø**]

putlacı (hlk.) 'Doğuracak deve'
< ****potla-*** 'deve yavrulamak'
[< OT. ***botu*** 'potuk, deve yavrusu' (DLT)+***la-cı***]

putlama (hlk.) 'Budama (ağaç için)'
< OT. ****butak*** 'budak, dal'+***la-*** 'budamak' (DLT) --> **budak**

puturak → pıtrak

puydu (hlk.) 'Deve yavrusu'
< OT. ****botu*** (DLT) [> ****boydu*** (/y/ türemedir) > ****buydu*** > ***puydu***]

puy- (hlk.) 'Donmak' --> **buy-**

puzul-[→ bozul-

püçüklü → pürçekli

püfkür-[(hlk.) 'Püskürmek'
< * ***püf*** 'yansıma'+***kür-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

püh-[→ bük-

pünkülük, püngülük, pürkünüklük (hlk.) ' Sıcak, durgun, bunaltıcı (hava için)'
< OT. ***mung*** 'sıkıntı, ıztırap, bun, keder' (DLT)
[> *buŋ* > *bun* > ****bün*** > ***pün***]

pür 'Çam, ardıç, lâdin ağaçlarının iğne gibi ince yaprakları'
= OT. ***pürçek*** (DLT)
< *pür*

pürcük (hlk.) 'Taze soğan'
= OT. ***pürçek*** 'perçem' (DLT)
< *pür+ç+ek*
MA: ***bürçek*** (232-5)
~ bürçük 'tomurcuk' (Alt./ATS, 47)[< ****bür*** 'tomurcuk' +***çük***]
Eren (*TDES*, 47): YOK

pürç (hlk.) '1.Ağaçların ince dalları; 2.ağaçların tomurcukları; 3. söğüt ağaçlarının yaprakları; 4. ökse otu'
= OT. **pürç** (DLT: *pürçeklen-* 'yekesi çıkmak, perçem çıkmak'
< *pür+ç*
An.ağl.: ***pürç, pürçek, püs, pünçek, pürçük*** (*DS.IX*, 3496)

pürçek[1] 'Şakaklardan sarkan saç, zülüf, bitkilerin saçaklı kökü'

SanalBaba

= OT. ***pürçek*** (DLT)

< * *pü+r+çek*

TT.:PÜRÇEK+(LEN-/LENME/Lİ/SİZ)

pürçek² → **pürçüklü**

pürçeklen-['Pürçekli duruma gelmek'

= OT. ***pürçeklen-*** (DLT)

< *pü+r+çek+le-n-*

TT.: PÜRÇEKLEN-(ME)

An.ağl.: ***pürçükle-, pürçüklen-*** (*DS.IX*, 3497)

pürçük → **pürcük**

pürçüklü (hlk.) 'Havuç'

< *pü+r+çük+lü*

An.ağl.: ***pıçikli, picekli, piçek, piçekli, piçelik, pirçekli, pirçikli, pirçüklü, porçoklu, pörçüyhlü, puçikli, purçuklu, purçuluk, püçüklü, pürçek, pürçekli, pürçülük, pürşüyhlü*** (*DS.IX*, 3497)

pürçülük → **pürçüklü**

pürşüyhlü → **pürçüklü**

püre (hlk.) '1. Lahana kurdu; 2. pire'

< OT. ***bürge*** (DLT)

[*bürge* > *büre* > *püre* > *pire*]

An.ağl.: ***püren*** 'sebzelere zarar veren bir böcek' (*DS.IX*, 3498)

< **püre* [< OT. *bürge*]+***n***

→ **pire**

pürelen-[(hlk.) 'Kuşkulanmak'

= OT. ***bürgelen-*** 'öfkeden pire gibi sıçramak, pirelenmek' (DLT)

<*bürge+le-n-*[*mec.* 'kuşkulanmak']

TT.:PİRELEN-(DİR/LENDİR-ME/ME)

püren¹ (hlk.) → **püre**

püren² (hlk.) 'Meşe ağacı filizi'

< **pü+r+en*

An.ağl.:***pürenlik*** 'çalılık, fundalık' (*DS.IX*, 3498)

pürgü (hlk.) 'Kadın başörtüsü'

< *bür-gü*

An.ağl.:***pürme, pürmek*** (*DS.IX*, 3498)

pürik (hlk.) 'Kâkül'

<pü+r+(i)k***'küçültme eki'

pürkü (hlk.) 'Perde'

< OT. ***bür-*** 'büzmek' (DLT)

+gü

pürlen-[(hlk.) 'Başörtüsünü başa samak'

<*bür-le-n-* 'dönüşlülük eki'

pürlü (hlk.) 'Sık yapraklı, ince dallı (söğüt, kavak vb. ağaçlar)'

< *pü+r+lü*

pürpürüm (hlk.) 'Tel tel, ince ve dökümlü'

< *pü+r+pü+r+(ü)m*

pürtle-['Birdenbire çıkmak, fırlamak'

< **pürt* 'yansıma'+***le-***

An.ağl.: ***pütle-*** (*DS.IX*, 3498); ***pürtlet-*** 'ses çıkartarak yemek'; ***pürtlet-*** 'kabartmak, şişirmek' (s. 3500)

pürttürme (hlk.) 'Haşlanmış yaş ve kuru sebze'→ **bört-**

pürtük 'Herhangi bir şeyin üzerindeki çıkıntı biçiminde küçük kabarcık'

< *pür+tük*

TT.:PÜRTÜK+(LÜ/LEN-/LEN-ME/LÜ)

An.ağl.: ***purtuk*** (*TMES*, 199)

Tü. > **Zaza.** *purtik* (*ZTS*, 267)

pürüz 'Bir şeyin düzgünlüğünü bozacak çıkıntı,gedik veya kusur'

< **pür+üz*

TT.:PÜRÜZ+alır/LEN/LENME/LÜ/SÜZ/SÜZLÜK)

An.ağl.:***pürüz***'kavga,döğüş çıkaran adam'; ***pürüzlük*** 'kavga, döğüş' (*DS.IX*, 3500)

püsen (hlk.) '1. Sis; 2.ince ince yağan kar'

< OT. ***pus*** 'sis, duman' (DLT)

An.ağl.:***pasan,pesen,peseŋü, pesin, pesini, piseni, pisenti, pisini, pöseğ, pösen, pürsek, püsenek,***

SanalBaba

püsengi,püsenti, püsövü, püvsen (*DS.IX*, 3501); ***püsen püsen, pisek pisek, pisem pisem, pisen pisen, pisenk pisenk, pissey pissey, pusen pusen, püsem püsem, püseng püseng*** 'ince ince, yavaş yavaş' (yağmur ve kar yağışı için)' (s. 3502)

PU(>a, e,i, ö, ü)**S**+*AN*
+*EM*
+*EN*
+*ENG*
+*ENİ*
+*ENK*
+*EŊÜ*
+*ENTİ/+ÖĞ*
+*ENEK/*
+*ENGİ*
+*İN/+İNİ*
+*ÖVÜ*
+*SEŊ*
PÜV+SEN < ***PÜS+VEN*** [/-sv-/ > /-vs-/ göçüşmesi]

püskül 'Saçak biçiminde iplik demeti'
< ****pü+s+kül***
TT.: PÜSKÜL+(LÜ/SÜZ)
An.ağl.: ***püsküllü*** 'yanık bez kokusu' (*DS.IX*, 3502)

Tü.> **Zaza**. *puskulı* (*ZTS*, 267)

püskür-['Ağzında bulunan bir sıvı veya toz durumundaki bir şeyi hızla savurtarak dışarı çıkartmak'
= ET. ****pükür-*** 'fışkırtmak, sıçratmak' (*EUTS*, 159) < ****pü+kür-***
~ OT. ***pürkür-*** (DLT)
< ****pü+s+ kür-***
< ****püs*** 'yansıma' [Krş. ****püf***]
+***kür-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

[veya:
< ****püskü-r-*** <****büskü-r-***]

TT.: PÜS+KÜR-(ME/TEÇ/T-/TME/TÜ/TÜL-/TÜLME/ÜK)
An.ağl.: ***püskürgeç, püskürkeç, püskürdek*** 'püskürteç' (*DS.IX*, 3502)

T. Tekin (*Mak.I*, 155): Turk. ***püskür-*** 'to blow out' < **** biski-r-***
{**-KırA**} eki için bk. T. Tekin, 'On the Structure of Altaic Echoic Verbs in {**-KırA-**}', *Makalaler I*, s.149-162.

püskürdek → **püskür-**
püskürgeç → **püskür-**
püskürteç → **püskür-**

püsnek (hlk.) 'Kuytu yer'
<ET. ***püs-*** 'gizlenmek, saklanmak' (*EUTS*, 159)
+ ***-enek*** 'fiilden ad yapan ek' [*gel-enek, görenek, sağ-anak, ol-anak* vb.]

püsürük (hlk.) 'Pısırık'
<ET. ***püs-***'gizlenmek, saklanmak' (*EUTS*, 159)+***-ür-ük***

püşürük (hlk.) 'Toprak damın yapımında kullanılan, temel kazılırken çıkarılan çamurumsu toprak' (*DAO*, 396)
< OT. ***pış-*** (DLT)+***-(ır-ık)***

[**/ı-/** ünlüleri dar yuvarlak **/-ü-/** olmuştur.]

pütle-[(hlk.) 'Ağaçlardaki tomurcuklar patlamak'
< ****püt*** 'yansıma'+***le-***
An.ağl.: ***pütletme*** 'küllü ateşte pişirilmiş pancar' (*DS.IX*, 3504)
→ **pürtle-**

pütül (hlk.) 'Sivilce'
< ****püt*** 'yansıma'+***ül***

pütür 'Küçük kabarcık, çıkıntı, pürüz, pürtük'
< ****püt*** 'yansıma'+***ür***
TT.: PÜTÜR+(LEN-/LENME/LÜ/SÜZ/SÜZLÜK)
An.ağl.: ***pütür, pütürek, pütürük*** 'pürüz, kabarcık, çıkıntı' (*DS. IX*, 3504); ***pütürlü*** 'pürüzlü'

SanalBaba

-R-

-*(I/U)*r- < ET. **-*(U)*r-** : ET'deki – *(U)*r- ettirgenlik ekinin ünlü uyumuna göre biçimlenmiş türü olup, işlev bakımından **-Ar-** ekiyle görevdeştir:
aşır-, evir-, doğur- ..vb.

+*(I)*r- Ad köklerinden 'yapma' bildiren fiiller türeten ek:
belir- < *belgü+r-*
delir- < *delü+r-* ..vb.

NOT: Yansıma seslerden fiil türeten **+KIr-** eki bu ekten farklıdır:
aksır- < **ās 'yansıma'+kır-*
anır- < **āŋ 'yansıma'+kır-*
böğür- < **bö:+kür-*
çağır- < **çā+kır-*
öğür- < **ö:+kür-*
tükür- < **tū̄(f)+kür-* ..vb.

+rA, bk. **+Arı-** [*+gArI*]
'Yön gösterme eki'
taşra <**taş* 'dış'*+arı*
< **taş+garu*
içre < **iç +eri* < **iç+gerü*

+rA- 'Ses yansımalı tek heceli köklerden , o sesi çıkarmaya dönüşen fiiller türeten ek:
gevre-, kükre-, kavra- vb.

SanalBaba

-S-

+s+ 'Türeme ses' → *+(s)***I**
ikisi < *iki+s+i*
böylesi < *böyle+s+i*

+/-sA- Addan ya da fiilden '*arzu etmek, istemek*' anlamında fiil türeten ek.

susa- < ***su+sa-*** < OT. **suw+sa-*
görse- < ***gör-se-*** < OT. **kör-se-*
OT.***ötse-*** 'öte geçmek istemek' < * *öt-* 'geçmek, bir şeye geçmek; delmek, boşalmak' *+-se-*

saban 'Tarlayı ekilir duruma getirmek için çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı'
= OT. ***saban~ sapan*** (DLT: *sapanla-* 'sapanla sürmek')
< OT. ***sap*** 'sıra' (DLT)+***an***
TT.: SABAN+(balığı/kemiği/kıran/LA- [TS'te yok])
~ saban 'yaz ekini' (TatK.)
saban 'tarla' (TatK., Kzk.)
saban ağaç 'saban' (TatK., Kzk.)
aka (akapuś) [< *aka* 'tarla'+ *puś* 'baş'] < Tü. *ek-* (~ Çuv. *ak-*) [Çuv. > Mac. *eke*]

Tü. > **Rus.** *saban* (*TDES*, 347-348)

sac 'Yassı demir çelik ürünü'
< OT. *sāç* (DLT) → **saç²**

Tü.> **Zaza.** *sac* (*ZTS*, 305)

sacayağı → sacayak

sacayak 'Üzerine tencere, tava gibi şeyler koymaya yarayan, ateş üzerine oturtulan, üç ayaklı çember veya üçgen biçiminde demir destek'
< ***sāc+ayak+ı*** [> **sacayağı**]
An.ağl.: ***sayacak, sācāk, saceş, saccak, sacırak, sacıyak, saçak, sağacak, sayıcak*** (*DS.X*, 3558)

SACA(>ı)Y(>c, r)AK
SĀCĀ[< *AYA*]**K**
SAÇA[*YA* = *ø*]**K**
SAĞACAK < *sacayak* [/ğ/ > /c/ göç.]
SAYI (< A)CAK < *sacayak*

saceş → sacayak
sacıcak → sacayak
sacırak → sacayak
sacıyak → sacayak

saç¹ 'Baş derisini kaplayan kıllar'
=ET.(KT,Uyg.), OT. ***saç*** (DLT)
DLT:***saç+la-n-,saç+la-ş-, saç +lıġ***
Çağ.: ***saç***
EAT: ***saç*** [چاس ~ صاچ]
< ***saç***
TT.:SAÇ+(AK/AKLA-/AKLA-MA/AKLAN /AKLI/kıran/SIZ)

Tü. > **Kürt.** *saçbaġi* (*DAO*, 405)

~ saç (Az., Trkm.,Uyg., Ker.)
saçayuğ 'masallarda anlatılan hayalî bir yaratık' (Ker.)
saçburan 'kuaför' (Ker.)
saçpağ 'kadınların, saç örgülerine taktıkları altın veya gümüşten bir ziynet türü' (Ker.) (*Kr.TS*, 300)
såç (Özb.)
sas (Sag., Koyb., Hak.)
sac (Tob.)
säs (Bşk.)
şaş (Kzk., Şor., Nog., KKlp.)
çaç (Tar., Kırg., Uyg.)
çäç (TatK.)
yaç (Kzl.)
as (Yak.)
śüś (Çuv.)

s- ~ ś- ~ş- ~ ç- ~ y- ~ ø-
[*-a-* ~ *-ä-* ~ *-ü-*] –ç ~ -s ~ -ś ~ -ş

saç² 'Tava; üzerinde ekmek, yufka gibi yiyecekler pişirilen aygıt'
= OT. ***sāç*** (DLT)
< * ***sāç*** → **sac**
~ sāç (Trkm.)

SanalBaba

sac (Ker./*KrTS*, 300)

Tü. > **Zaza.** *sac* (*ZTS*, 305); **KbRum.** *sáji*

saç-['Bir şeyi ortalığa dağıtmak'
= ET., OT. ***saç-*** (*EUTS*; DLT)

DLT: ***saçgak kişi, saçgır-, saçğur-, saçıl-, saçın-, saçındı neng, saçıt-, saçtur-***

TT.: SAÇ-(I/IK/ILIŞ/IL-/ILMA/INTI/IŞ/IŞTIR-/IŞTIRMA/MA/MALA-/MALAMA/MALIK)
~ saç- (Trkm.,Uyg.)
såç- (Özb.)
säs- (Bşk.)
şaş- (Kzk.)
çaç- (Kırg., Uyg.)
çäç- (TatK.)
säp- (Az.)

saçak[1] 'Kumaş kenarlarına dikilen süslü iplikten püskül'
< ***saç+ak*** [DLT'de: *saçgak* 'malını saçan, israf eden kişi']
TT.: SAÇAK+(bulut/kök/LAN-/LANMA/LI/LA-)

Tü.>**Ar.** (Lüb., Mıs.) *sacaḳ*; (Sur.) *sacak* [ص ile] (*ALTK*, 114)

~ saçag (Az.)
sasak (Bşk., TatK.)
säsäk (Bşk., TatK.)
seçek (Trkm.)
şaşak (Kzk.)

saçak[2] → **sacayak**

saçı '1. Gelinin başından saçılan çiçek, şeker, para gibi şeyler; 2. düğün armağanı'
< ***saç-ı*** [Fakat, DLT'te: *saçu* 'elbise ve mendil saçağı']

saçık '1. Saçılmış, serpilmiş; 2. açık saçık'
= OT. ***saçuk neng*** 'saçık, saçılmış nesne' (DLT)
< ***saç-(ı)k***

saçıl-['Saçmak işi yapılmak; dağılmak, yayılmak'
= ET. ***saçıl-*** ~ ***saçal-*** (*EUTS*, 192)
~ OT. ***saçıl-*** (DLT)
< ***saç-(ı)l-***
TT.: SAÇIL-(IŞ/ILMA/)

saçıntı 'Saçılıp dağılan şey, döküntü'
< ***saç-ın-tı***

saçış 'Saçmak işi veya biçimi'
< ***saç-(ı)ş*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.: SAÇIŞ+(TIR-/TIRMA)

NOT: saçıştır- fiili TS'te yok.

saçkıran 'Saçları döken bir deri hastalığı'
< ***saç+kır-an***

saçlan-['Saçları çıkmak'
= OT. ***saçlan-*** (DLT)
< ***saç+la-n-***

NOT: saçlan- fiili TS'te yok.

saçlı 'Saçı olan'
= OT. ***saçlıġ*** (DLT)
< ***saç+lı***

saçma '1. Saçmak işi; 2.(mec.) yersiz, akla aykırı, tutarsız söz; 3. bir balık ağı; 4. küçük ve yuvarlak kurşun tanesi'
< ***saç-ma***
TT.: SAÇMA+(CI/LIK)
~ saçma (Ker./*KrTS*, 300)

Tü.> **Ar.** (Ir.) *sāçma* [ص ile] (*ALTK*, 114); **Laz.** *saçma* 'tor, bir tür ağ' (*LTS*, 312)

saçmala-['Anlamsız, gereksiz, tutarsız, saçma sapan sözler söylemek'
< ***saç-ma+la-***
TT.: SAÇMALA-(MA)

saçmalık 'Saçma konulan yer'
< ***saç-ma+lık***

saçsız 'Saçı olmayan'
< ***saç+sız***

saçtır-['Birisine saçmak işini yaptırmak'
= OT. ***saçtur-*** (DLT)
< ***saç-tır-*** 'ettirgenlik eki'
TT.: SAÇTIR-(T-) [TS'te yok.]

sadak 'Ok kılıfı, okluk'
< Moğ. (*KWb.*, 317) ***sağadaġ*** 'Bogen und Pfeile', 'Köcher'

SanalBaba

~ saġdak (Çağ.)
sadak (Çağ.)
sāġidak (Tar.)
saġadak ~ saġatak (SUyg.)
TS.II, 1239: < Tü.

sagu 'Ölü için söylenen ağıt'

Tü.> **Ar.** (Cez.) *sāġ* 'birinin ölmesi sbebiyle acı ve ıztırap sesleri çıkarmak' (ALTK, 114), *āġīcī*

sağ¹ 'Sol karşıtı'
< ***sāġ*** [ET., OT'de: *ong*]
TT.: SAĞ+(CI/CILIK/DIÇ/DIÇLIK)

sağ² '1. Sağlam, esen; 2. yaşamakta olan; diri'
= OT. ***saġ*** 'sağlık, esenlik' (DLT)
TT.: SAĞ+(salim/duyu/duyulu/görü/görülü/görüsüz/görüsüzlük/LIK/LIKLI/LIKSAL/LIKSIZ)

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs., Sud.) *sāġ* [ص ile] (*ALTK*, 114-115); **Kürt.** *sağ, sah* 'yaşayan kimse' (*KTS*, 304; *DAO*, 406); *sahelem, sahlem* 'sağlam, sıhhatli' (*FKT*, 89; *KTS*, 304); **Zaza.** *sax bıyayiş* 'sağlam olmak'; *saxey* 'sağlamlık'; *saxi* 'sağlamlık'; *sax kerdiş* 'sağlamlaştırmak'; *saxlem* 'sağlam, güvenilir'; *saxlemey* 'sağlamlık' (*ZTS*, 306)

~ sağ (Az.,Trkm., Ker.)
sav (Kzk.)
sau (TatK.)
häv (Bşk.)

S[>h]A(>ä)Ğ(> u, v)

= *tiri* (Kzk.)
tirüü (Kırg.)
tirik (Özb., Uyg.)
di:ri (Trkm.)

sağ³ 'Tatlı, iyi, temiz; katkısız'
=OT. ***saġ yaġ*** 'sade yağ' (DLT)
TT.: SAĞ+(yağ)

sağ-['Memeyi parmaklar arasında sıkarak sütünü arıtmak'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***saġ-*** (*EUTS*, 193; DLT)
< ***sag-***
TT.:SAĞ-(DIR-/DIRMA/MAL)
~ sağ- (Trkm., Uyg.)
såğ- (Özb.)
sav- (Kzk., TatK.)
sā- (Kırg.)
hav- (Bşk.)

S (> h)A(> å)Ğ (> v)-

sağaca (hlk.) 'Ekmek pişirilen sac'
< ***sa[ğa]c[a]*** → **sacayak**

sağacak → **sacayak**

sağal-['İyileşmek, düzelmek'
< ***sağ+al-***
~ sağalmağ (Ker./*KrTS*, 300)
sağaltmağ (ker.)

sağanak 'Birdenbire başlayan, genellikle kısa süren şiddetli yağmur'
< Moğ. (*KWb.*, 308) ***saġana*** 'die oberen Enden od. Spitzendes Zeltgitters'

TS.II, 1241: < Tü.

sağdıç 'Düğünde gelin veya güveye kılavuzluk eden kimse'
= OT. ***saġdıç*** 'dost, sağdıç' (DLT) [Fakat, ET'de ***saġdıç*** 'hesap' (< ****sa-*** 'saymak'+***-ġ+dıç***] (*EUTS*, 193); ***saġdıçlıġ*** 'mensup olmak, ilgili, ait'
< ***sağ+dıç*** < ***sağ+da eş***

[genellikle güveyin sağında yürüyen, düğün öncesinde ve esnasında güveye zifaf ve evlilik kurallarını öğreten kimse'; geline yardımcı olan kadına *yenge* denir.
ET'deki '*mensup olma, ilgili, ait*' anlamları da '*dost*' anlamını desteklemektedir.
Solduç biçimi de vardır.]

TT.: SAĞDIÇ+(LIK)

An.ağl.: ***sağdaç*** '1. Evlenen erke-

SanalBaba

ğin erkek kardeşi ya da yakın akrabası' ~ ***sādıç***; ***sağdıç beklemesi*** gerdek akşamı sağdıçtan alınan yemekli eğlence sözü';***sağdıç katı***'düğünde erkek evinden gönderilen içinde gelinlik,duvak,iç giysi bulunan bohça' (*DS.X*, 3513); ***saldıç*** 'dost, arkadaş' (s. 3523)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *sardūc* [ص ile] (*ALTK*, 115)

~ sağdış (Az.)
sağduc (Ker./*KrTS*, 301)
soldıc 'sağdıç' (Ker.)
saġtuç (Alt.)
= *şāyat yiğit* (Trkm.)
kiyäv yigiti (TatK.)
kiyäv üŋiri (Bşk.)
küyev joldas (Kzk.)
küyöö coldoş (Kırg.)
küyâcorä (Özb.)
kuyävcörö (Uyg.)

Räsänen, *V* : < ***Pers.*** **sāġ** 'recht'
YANLIŞTIR.

sağdır-['Sağmak işini yaptırmak; sağmasına sebep olmak'
= OT. ***saġtur-*** (DLT)
< *sağ-dır-* 'etttirgenlik eki'

sağı 'Küş gübresi'
< OT. ***sang*** (DLT)
An.ağl.: ***sangı*** 'kuş gübresi'; ***sanğ*** '1. kulak kiri; 2. diş kiri' (*DS.X*, 3537)
→ sanğ
Krş. OT. **kıġ** 'toprağı kabartmak için kullanılan gübre' (DLT)

sağıcı 'Sağım yapan kimse'
< *sağ-ıcı*

sağık (hlk.) 'Dalgın, saf'
<OT. ***saġ*** 'akıl, zeyreklik, anlayış' (DLT)

Tü. > **Kürt.** *sağık* (*DAO*, 407)

sağıl-['Sağmak işine konu olmak'
= OT. ***saġ-ıl-*** (DLT)
<*sağ-(ı)l-* 'dönüşlülük eki'
An.ağl.: ***sağıl-*** 'aşağıya doğru hızla akmak, akmak, kaymak' (*DS.X*, 3513); ***sağıl-*** 'iplik, kumaş vb. şeyler boşanmak, çözülmek'

sağılcak (hlk.) **→ sağlıcakla**
sağılı (hlk.) **→ sağmal**
sağılış 'Sağılmak işiveya biçimi'
< *sağ-(ı)l-ış*

sağım '1. Sağmak işi; 2. süt veren hayvan'
= OT. ***saġım*** 'sağış, sağım' (DLT: *bir saġım süt* 'bir sağışta sağılan süt')
< *sağ-(ı)m* 'fiilden ad yapan ek'
TT.: SAĞIM+(LI/LIK)

sağın[1] ***YT*** '(fel.) Doğruluk kuralına uygun olan'
< OT.****sa-*** 'saymak' (DLT)
+*-ğ+ın*
DLT: *sa-, sak-, san-, sana-* 'saymak'

sağın[2] (hlk.) **→ sağmal**
sağınır (hlk.) **→ sağmal**
sağınlı (hlk.) **→ sağmal**

sağır 'İşitme duygusundan yoksun, işitmeyen (kimse), kulağı duymayan'

[ET. ***saġır*** 'sürgün avında, hayvanların biriktikleri yer' (*Alt.Gr.* 332; *EUTS*, 193);
OT. ***saġır*** 'içerisine şarap konulan havana benzer kap' (DLT)]

< *sak* 'çok iyi duyan kulak' (*DS.X*, 3516)
+*ır* '? olumsuzluk yapan ek'
EskiKpç.: ***sağır, saŋır, saŋrav***
Çağ.: ***sagir***
İM: ***saġır*** 'testi' (Battal-Taymas, 57)
TT.: SAĞIR+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***sağır*** 'şarap'; ***sağır*** 'hasta'; ***sağır*** 'kalp, battal'; ***sağır ayı*** 'Ağustos ayı'; ***sağırkulak*** 'tarlalarda ekin arasında biten, yağrağı kavak yaprağına benzeyen bir tür ot'; ***sağırtlak → sakırga***; ***sağırt-***'ko-

SanalBaba

nuşurken birdenbire dalmak, durmak'; ***sağır toprak*** 'geç ısınan toprak' (*DS.X*, 3513); ***saŋrau*** 'sağır' (s. 3538)

~ sağır (Az.)
sagir (Trkm., Kür.)
sağriğu (Uyg.)
sār (Kumd.)

SAG(>ğ)+*I*(>*i*)*R*
+*RİĞU* [<+IR+ĞU]
SĀR [< ***SAAR*** < ***SAĠAR***]

saŋar /saŋar kulak/saŋar köz (Alt., Tel.)
saŋar (Kumd.)
saŋırav (Kzk.)
saŋğırau (TatK.)/sıŋar kullı 'çolak'/sıŋar küzli 'kör'

S[>H]**AD**+*AR*/+*IRAV*/+*ĞIRAU*
/S-/ >/H-/ (Başkurt)
/S- = ø (Yakut)

haŋğırau (Bşk.)
aŋar (Yak.)/aŋar ataxtax 'topal'
sıgar 'kör' (Koyb.)/sıgar közli
sıŋar (Tel., Kırg., TatK.)

SA	Ğ	IR
SA	Ŋ	AR
SA	-	AR
[> SĀR]		
[S- = ø] A	Ŋ	AR
[H(< *S*)A]	Ŋ	**ĞIR**au
SI	G	AR
SI	Ŋ	AR

= *kereŋ* (Kzk.)
gäräng (Özb.)
gereŋ (TatK.)
dülöy (Kırg.)
kär (Özb.)
ker (Trkm.)

Krş. Moğ. (*KWb.*, 329) ***soḳur*** 'kör'

~ sokkor (Oyr., Tel.)
soġır (Oyr.)
soġur (Soy.)
suḳır (TatK.)
sukkər (Çuv.)

NOT: Görüldüğü gibi Tü. **saġ** sözcüğü **sağır**'ın kökeni; **+ır** da addan olumsuz ad yapan ek olabilir. Çünkü, sözcüğün ET., OT., Türk dilleri, TT. ve Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan biçimlerinde 'olumsuzluk' anlamı vardır.

Bazı Türk dillerinde görülen ***SAD*** biçiminde de anlam aynıdır. Bu duruma göre **-ġ = -ŋ (= -ḳ)** değişimi ya da denkliği söz konusudur.

OT. **saġ** 'sağ, sağlam' > Kzk., Uyg. ***sav*** [**-ġ > -v** değişimi]; Bşk. ***hav*** [**s- > h-** değişimi]
saḳ 'işte uyanık ya da zeyrek olan' Krş. Kırg. *deni* ***sak***
sağır 'çerisine şarap konulan havana benzer söbü bir kap' = TT ağl. **sağır** 'şarap'
saġ = TT. ağl. **sağır** [<****saġ+ır*** 'kalp, battal]
saġ = Türk dilleri: **saŋ ~ sıġ ~sıŋ** sözcükleri üzerinde düşünmemiz gerekecektir.

Ayrıca, Moğolcadaki **sokur** 'kör' sözcüğünün **sok** hecesi de Türkçedeki **saġ ~ sak** sözcüğüne [***a ~ o***] çok benzemekte ve anlam olarak da uygun düşmektedir.

Belki de bunun çözümü Ana Altaycadadır.

***

Clauson (*ED*, 840-841): < ***sıŋar*** 'tek'

Eren (*TDES*, 348): ***sağır*** (< *saŋır* < *saŋar*) 'tek kulaklı; sağır' anlamına gelen saŋır kulaklı (< *saŋar kulaklı* < *saŋar kulaklıġ*)

Nişanyan (*SS*, 383): **sağır** = ***ET*** ? *sağır* kulağı işitmeyen (xıı) = ? *sıŋar* bir şeyin tek tarafı, tek gözlü (xı)

* Aslı belki 'tek kulaklı, tek kulağı işiten' anlamında *sıŋar kulak* deyiminden.

sağırlaş-['1. İşitemez duruma gelmek; 2. (tencere, soba vb. için) Güç ısınarak geç pişirmek; 3. boğuklaşmak, donuklaşmak'

< ***sağır+la-ş-***

sağlam 'Dayanıklı, kolay bozulmaz, yıkılmaz'

< ***sağ*** 'sağ, sağlam; iyi, temiz' (DLT)+***la-m***

TT.: SAĞLAM+(CA/CI/LA-/LAMA/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMALIK)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *saġlam* [ص ile]

SanalBaba

(*ALTK*,115); **Zaza.** *saxlem* 'sağlam'; *saxlemey* 'sağlamlık' (*ZTS*, 396); **Kürt.** *sağ* (*DAO*, (406)

~ sağlam (Bşk., Uyg.)
sağlåm (Özb.)
sağdın (Trkm.)
sav (Kzk., TatK.)
hav (Bşk.)
deni sak (Kırg.)

S(> h)**A**(> å)**Ğ** (>ğ, k, v)+*LA-M*

= *isän* (Bşk., TatK.)
berk (Trkm.)

sağlan-['Sağlanmak işine konu olmak'
=ET. ***sağlan-*** 'uyanık olmak, dikkatli olmak,sağlamlaşmak' (*EUTS*, 193)
< ***sağ*** 'sağ, sağlam'+***la-n-***
TT.: SAĞLAN-(IŞ/MA)

sağlayıcı 'Sağlam niteliği olan, sağlayan'
< ***sağ+la-y-ıcı***

sağlıcakla (zf.) 'Sağlıkla, esenlikle'
< ***sağ*** 'iyiş, temiz, sağ'+***lık*** [*+lık'taki -k = ø*]+***cak ile***
An.ağl.: ***sağılcak*** 'sağlık' (*DS. X*, 3513)

sağlık 'Vücudun hasta olmaması durumu, vücut esenliği, esenlik, sıhhat'
< ***sağ+lık***
TT.: SAĞLIK+LI/SAL/SIZ)

Tü. > **Kürt.** *sahî* 'sağlık' (*KTS*, 304; *FKT*, 89)

~ sağlık (Trkm.)
såğlık (Özb.)
sağlik (Uyg.)
savlık (Kzk., TatK.)
havlık (Bşk.)
den sōluk (Kırg.)

S(>h)**A**(> å, ō)**Ğ**+*LI(>i ~U)K*

sağlır (hlk.) → **sağmal**

sağma 'Sağmak işi'
< ***sağ-ma***

sağmal 'Süt veren, sağılan, sağımlı'
[ET. ve OT'de ***sağmal*** yok]
= OT. **sağın** 'sağmal: *sağıl-, sağım, sağınlığ, sağın-,sağış-; saǧlık* 'dişi koyun; sağılan hayvan', *saǧlıklan-* 'sağmal sahibi olmak' (DLT)
~ sağmal (Az.)
såğın (Özb.)
sağınlık (Trkm.)
seğın (Uyg.)
savın (Kzk.)
savılatın (Kzk.)
savılğan (TatK.)
havılğan (Bşk.)

SA(> å, e)**Ğ**(> v)**IN**+*LIK*
S(>h)**AVIL**[< N]+*ATIN/ +ĞAN*

NOT: ET. ve OT'de **sağmal** sözcüğü yoktur. Onun yerine ***sağlık*** [< ***sağ-*** 'sağmak'+***-ıl-ık***] sözcüğü verilmiştir. ***Sağmal*** sözcüğü Moğolcadan alıntı olabilir.

Netekim, yukarıda örnekleri görüldüğü gibi, öteki Türk dillerindeki biçimler de ***sağın***'dan türetilmiştir.

< Moğ. ***saǧamal***
(Ramstedt, *KWb.*, 317)

Şçerbak (*İRLTJa*, 112): < ***Moğ.***
Clauson (*Studies*,203): ***Moğ.*** *-mal~-mel*
Nişanyan (*SS*, 382): ***sağmal*** YOK
Eren (*TDES*, 349): Yalnız Azerbaycan Türkçesindeki *sağmal* örneğini verir, görüş belirtmez. *–mal ~ -mel* eki üzerine şunları yazar: 'Ancak bu ekin Türkçede de geçtiğini görüyoruz. Ağızlarda *göçmel* 'bir yere sonradan gelen (kimse)' (*göç-+-mel*) olarak kullanılır. Özellikle Kırgızcada *-mal* (~ *-mel*) eki sıklıkla geçer*: bıçmal, bütömöl, kösömöl, közömöl, okumal, sınamal, tanımal, ulamal.*
O bakımdan Ramstedt'in açıklaması tartışmaya açıktır. Bu ek üzerine bilgi almak için bk. Tatarintsev: *Viljanie* 29.)
Eren, bunları yazmasına rağmen OT'deki **sağın** 'sağmal' ve türevlerinden bahsetmez.Ayrıca, ***göçmel*** örneğindeki *-mel* [< *-men*]'den değişmiş olabilir. Kırgızcadaki örneklere gelince, bu dil Moğolcadan en çok etkilenen Türk dillerinden biridir. Bunu da gözden ırak tutmamak gerekir.
Demek ki, OT'de görünen **sağın** ve Özbek, Türkmen, Kazak, Başkurt, Kazan Tatar ve Uygur Türkçelerinde yaşayan **s(>h)a(>å,**

SanalBaba

e)ğın[>l] biçimleri aynı kökten, **sağmal** (< Moğ. *sağamal*) başka bir köktendir.
Anadolu ağızlarındaki ***sağan, sağılı, sağın, sağınır, sağınlı, sağlır*** 'sağmal hayvan' biçimleri de OT'deki **sağın** ile aynıdır.
sağım 'süt sağma zamanı'
sağımsız 'zayıf ve cılız hayvan'
sağınnıh, sağınnık, sağın tası, sağnıç 'süt ya da yoğurt kabı'
sağancı 'inekçi; inek ve koyunları sağan kimse'
sağınsız 'doğurmamış, buzağısız inek'
sağıntı, sağaltı 'süt' (*DS.X*, 3512-3513) sözcükleri de OT'deki bu kökle ilgili olup, fonetik (ses) ve morfoloji (biçim) değişikliğine uğramış yaşayan örneklerdir.

sağrı 'Memeli hayvanlarda bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm'
[ET'de ***sağrı*** sözcüğü yok.]
= OT. ***sağrı*** 'deri, her şeyin derisi' (DLT: *yer sağrısı* 'yer-yüzü', *sağrıla-* 'kaba deriyi serleştirmek')
Eski Kıpçak: ***sağrı***
CC.: ***sağrı, savru*** (*KLS*, 158)
< ****sağ*** [< **sāğ*] 'düz ve yüksekçe yer parçası' (*DS.X*, 3512)+ ***rı***

Tü. > **Fars.** *sağrī* [> Tibet. *sag-ri, sagsri* (Yule, Hobson-Jobson, 818)]; **İng.** *shagreen*; **Fr.** *chagrin*; **Alm.** *Chagrin* (*TDES*, 350)]

~ Moğ. (*KWb.*, 319) ***sağari*** 'Kruppe, Spiegelhaut, Haut an den Leuden'
An.ağl.: ***sağrı*** '1. toprak üstündeki küçük tepeler; 2.dağın tepesine yakın dik, yokuş yer; 3. hallaç yayının tahtası üstünde pamuk sarılmaması için kuzu derisinden yapılan yer; 4. işi sürüncemede bırakan kimse; 5. üstü ince deri ile kaplı sandık' (*DS.X*, 3515)
sanrı '1.iki omuz arası; 2. sağrı' (*DS.X*, 3538)
~ sağrı (Trkm.: *atıŋ sağrısı*)
sağri (Özb.)
sağra (Tar., Uyg.)
sağır (Şor)
savır (Nog.)
sawır (Kzk.)
sawırı (Nog.: *atıŋ sawırısı*)
saurı (TatK.)
sauru (Blk.)
sār (Tuva)
sārı (Yak.: *köm sārı* 'dicke, aber nichtfeste Stutenhaut') < Moğ.
sōru (Kırg.)
sūrı (Tel.)

SAĞ[> Ā/Ō/Ū]**RI**(> a, i)
SAĞ(>w, v)**IR [-rı > -ır** göçüşmesi]
SAU[< ğ]**RI**(~U)
SAW(~ V)[< Ġ]**RI**
SĀ[< **AĞ**]**RI**
SŌ[< **AĞ**]**RI**
SŪ[< **AĞ**]**RI**

= *osa* (Bşk., TatK.)
~ Moğ. ***sāri*** 'cuir fait de la croupe d'un cheval, âne ou mulet'

Eren (*TDES*, 349-350): Görüş belirtmez.
Nişanyan (*SS*, 382): '**sağrı** = ***ET.*** *sağrı* tabaklanmamış kaba deri.'der, görüş belirtmez.

sağsu (hlk.) 'Temiz, tatlı su'
Krş. OT. ***sağ yağ*** 'sade yağ' (DLT)
< OT. ***sağ*** 'iyi, temiz, halis'
sağu sağ-[(hlk.) 'Ölünün arkasından parayla tutulan kadın yüksek sesle ağlamak, ağıt söylemek'
< OT. ***sağ*** 'sağlık, esenlik'+***u sağ-***
'? **sağlık, esenlik dilemek*'
[Krş. OT. ***sağu*** 'ölçek'; ***sağula-*** 'ölçeklemek'; ***sağur-*** 'su içmek, suyu içirmek, kurutmak' (DLT)]
TT.: SAGU+(CU/CULUK)
An.ağl.: ***sağıcı*** 'ağıtçı'(*DS.X*, 3513)
sak (hlk.) '1. Uyanık, gözü açık; 2. uykusu hafif'
= ET. ***saḳ*** 'özenli, dikkatli, itinalı' (*EUTS*, 194)
~ OT. ***saḳ*** (DLT)
< ET., OT. ****sa-*** 'saymak'+***k***
An.ağl.: ***sak, sayah, sayak, sok***

SanalBaba

'uyanık, tetikte; uykusu hafif kimse' (*DS.X,* 3516); ***sak*** 'çok iyi duyan kulak'; ***sak*** 'sessiz, sakin (insan için kullanılmaz)' (s. 3517)

~ sahav (Ker.)

+sAk '1. Addan '*istek*' bildiren fiil yapma eki ile, fiilden ad ve sıfat türeten **–k** ekinin kaynaşması ile oluşmuştur.'

< ***+sA-k*** (Z. Korkmaz, *TTG,* 61)

2. Krş. M. Erdal, *OTWF I,* 157, § 2. 93: ***+sOk*** : *taŋsok* 'hayret verici', *bağırsok* 'bağırsak'

Erdal'ın örneklerine ***karsak*** 'bir tür tilki', ***kurumsak, bağırsak*** gibi örnekleri de ekleyebiliriz.

NOT: Korkmaz'ın verdiği ***dirsek*** örneği DLT'te ***tirsgek*** biçimindedir. Yani, OT'de ***tirsek*** biçimi yoktur: ***tirsgek*** '1. it dirseği, arpacık; 2. dirsek' (DLT)

-sAk 'Fiilden ad ve sıfat türeten ek' < ***sA-k*** < ****Ig+sA-k*** (*TTG,* § 161)

tut-sak, uy-sak 'bön, aptal', *tümsek* [< ***tüm-*** 'şişmek']

saka[1] 'Aşık oyununda elde kullanılan büyük aşık' (DS.)

[Krş. OT. ***saka*** 'dağ yamacı' (DLT)]

= Nog. Tü. ***saka*** 'seçme aşık' (*TDES,* 350); ***saka*** (Tel.)

< ET. ***saḳ*** 'özenli, dikkatli, itinalı' (*Alt. Gr.,* 332; *EUTS,* 194) ~ OT. ***saḳ*** 'işte uyanık ve zeyrek olan' (DLT)+***a***

saka[2] 'Güzel öttüğü için kafeste beslenen güzel bir kuş'

= TatK. ***saka*** (*TDES,* 350); CC. ***saka*** (*KLS,* 158)

< **** saḳ+a***

[**NOT**: **An.ağl.**'nda: ***saka*** '1.balık ağı; 2. erkek arı; 3. kadınların boyunlarına taktıkları süs altını; 4. ekilmeyen yerler; 5. iki kulplu su testisi' (*DS.X,*3517)

Bunlardan **saka**5, < Ar. *saḳḳa* 'evlere, çeşmeden su taşımayı meslek edinmiş olan kimse' ile ilgili olabilir.]

sakağı 'Özellikle hayvanlarda görülen ve insanlara da bulaşan ölümcül bir hayvan hastalığı'

[ET. ve OT'de yok.]

Çağ.: ***sakau***

CC.: ***sahav***

< Moğ. (*KWb.,* 308) ***saḳaġu*** 'Seschwür'

[***TS.II***,1245:<Tü. gösterilmiştir.]

An.ağl.: ***sakağı*** 'atın soğuk alması'; ***sakav, sahavu*** 'hayvan nezlesi' (*DS. X,* 3518); ***sakava*** 'grip hastalığı'

[Fakat, ***sakağu, sakağul, sakağo*** 'çalıdan yapılmış süpürge'; ***sakağı/sakak*** 'boyunduruğun altında bulunan ağaç' (*DS.X,* 3517)] → **sakalduruk**

Tü. > **Srp.** *sakàgija* (Skok: *EtRj* 3:190)

~ sakav (Trkm.)

sakağı (SUyg.)

sakau (TatK., Kzk.)

sakō ' 1. kabakulak;2. taylarda görülen bir hastalık' (Kırg.)

saġau (TatK., Tob.)

saġıa (Yak.)

soğuo (Yak.)

sobuo 'hayvanların boğazında çıkan ur' (Yak.)

[**NOT**: Yakutçada **s-** düşmemiştir.]

sakak 'Çene altı'

= OT. ***saḳaḳ*** 'çene' (DLT)

Eski Kıpç.: ***saġak***

< **** sakā-k*** (Clauson)

An.ağl.: ***sakak, sakağı*** 'boyunğun altında bulunan ağaç' (*DS.X,* 3517)

SanalBaba

Krş. ***sakandırak, sakandırık, sakıntılık*** 'şapka ya da başlığın çene altından bağlanan ip'; ***sasakındırak, kındırık*** 'öküz ya da manda başlığının çene altına gelen bölümüne konan dişli demir' (s. 3518)

[**NOT**: ***sakak*** ile aynı anlamı paylaşan **sakan/sakın**+*DIRAK/+DIRIK/+TILIK* ve **sakağı** [< ***sakak+ı***] sözcüklerinin aynı kökten gelmiş olmaları mümkündür. Çünkü, hepsi de *'çene altına bağlanan/gelen ip veya ağaç'* anlamındadır.]

~saġak 'solungaç' (Blk., Nog.)
saġak 'çene altı' (Kzk.)
saġak '1. çene altı; 2. (hayvanlarda) döş bağı; 3. küpeleri birbirine bağlayan gümüş zincir; 4.başlığın çene altından bağlanan bağı' (Kırg.)
sakak 'çene, çene kayışı, başlıkta çene altından geçirilerek bağlanan bağ' (Trkm.)

Krş. ***saŋtırga*** 'dizginin at çenesinin altına gelen kısmı' (Tel./*TAS,* 95) < ***saŋıt*** 'çene'+***ırga***

Brockelmann (*OGM,* 64. §d): **sakak, sakal**'dan ayrılamaz, der.
Clauson (*ED*, 807-808): bu görüşü kabul eder. [**sakak** < ****sakā-***]
Ramstedt (*KWb.*, 308): < ***Moğ. saġaġ*** 'die langen Haare hinter dem Pferdehuf od. Unter dem Unterkiefer (des Pferdes)'
Räsänen (*V* 396): < ***Moğ. saġaġ*** **(Ramstedt'in görüşünü benimser)**
Eren (*TDES*, 350): Yukarıdaki bilgileri verir, hiç bir görüş belirtmez.

sakal 'Yetişkin erkeklerde yanak ve çenede çıkan kılların tümü'
= OT. ***saḳal*** (DLT)
< *sakā-l
TT.:SAKAL+(LAN-/LANMA/LI/SIZ)
An.ağl.: ***sakgal*** (*DS.X*, 3519), ***sokal*** (s. 3657); ***sakal*** 'tütün kamışlarına iki üç yerden bağlanan ip' (s. 3517); ***sakalaçarpan, sakalısarkan*** 'hamur ile mercimek karıştırılarak yapılan yemek'; ***sakalasarkan*** 'hamurdan kesme makarna'; ***sakalçürüten*** 'bir tür sulu şeftali'; ***sakaldöken*** 'keten helvası'; ***sakalıslıyan*** 'çok tatlı bir tür sulu armut'; ***sakalkapan*** 'işlek yer, dört yol ağzı'; ***sakalotu*** 'dereotu'; ***sakal sürüş-*** 'öpüşmek'

Eski birTürk dili > **Mac.** *szakál* (*TDES*, 351);
Tü. ***sakallı*** > **Ar.** (Lib.) *sakali* [ص ile] (*ALTK,* 115)

~ sagal (Oyr., Tel.)
saġġal (Az.)
sakal (Kzk., Kırg., TatK., Trkm., Uyg., Blk., Nog.)
sakġal (Trkm.)
sâkâl (Özb.)
saḳḳil (Hlç.) < ***saḳ+ḳil*** 'kıl' (Doerfer, *OLZ* 1971, 9/10)
sāl (Oyr.)
sal (Soy.)
seḳḳel (Ker./*KrTS*, 301)
suxal, suGal (Çuv.)
hakal (Bşk.)

S(>h)A(>å,e,u)K(>ġ/[ġġ/kġ/ḳḳ/],x)A(>e, i)L

saġalak 'Moos' < Moğ.
= Moğ. (*KWb.*, 308) ***saḳal*** 'Bart'

Clauson (*ED*, 807-808): **sakal** ile **sakak** arasındaki yakınlık üzerinde durmuştur.
Ligeti (*TörK* 230): **-l** ekiyle yapılmış bir türev olarak değerlendirmiştir.

sakalduruk 'Baş giysilerinde çene bağı'
= OT. ***sakalduruk*** (DLT)
< *sakal+duruk*
An.ağl.:***sakandırak, sakandırık, sakındırak, sakındırık*** → **sakak**
~ saġaldrık (Kzk., Kür.)
saġaltrık (Tob.)
sakandırak (hlk.) → **sakalduruk**
< *sakal* [>*sakan*]**+*duruk***

SanalBaba

[/-l-/ > /-n-/; /-u- > /-ı-/, /a-/ olmuştur.]

sakar[1] 'Bazı hayvanların, özellikle atların alınlarında bulunan beyaz leke, küçük akıtma'

< ***saka*** 'dağ yamacı'+***r***

An.ağl.: ***sakar*** 'ağzı, gözü, burnu kara kuzu'(*DS.X,* 3518); ***sakar*** 'ince söğüt dallarından örülmüş büyük saman sepeti'; ***sakarca*** '1. çiğdem; 2. bir tür yaban ördeği' [< *sakar+ca*]; 2. bir tür yaban ördeği'; ***sakarmeke*** 'gagası ve ayakları sarı, sekerek yürüyen bir tür yaban ördeği'; ***sakarcık*** 'deniz dalgası'; ***sakarı*** 'sis, duman'; ***sakarık*** 'topraktan yeni çıkan ekin'

(*DS.X*, 3518)

sakar[2] 'Sık sık küçük, önemsiz kazalar yapan kimse'

< ****sak*** 'sessiz, sakin'+***(a)r*** 'olumsuzluk anlamı verem ek (?)'

An.ağl.: ***sakar teper*** 'patavatsız, pot kıran' (*DS.X*, 3518); ***sakarla-*** 'sıkıştırmak'

~ [***sakar*** sözcüğü YOK]

= *salpı etek* (Kzk.)
oŋaysız (Trkm.)
äpsiz (Uyg.)
epsiz (Kzk.)
ibätäyhiz (Bşk.)
sılbır (Kzk.)
oldokson (Kırg.)
ukuvsiz (Özb.)
çemesiz (Trkm.)

Eren (*TDES*, 351): **sakar**[1/2] YOK

sakça (hlk.) 'Alakarga; kara karga; saksağan'

< ****sak+ça***

sak dur-[(hlk.) 'Uyanık durmak, tetikte durmak'

→ **sak**

sakgal → **sakal**

sakıda- → **sakırda-**

sakın-['Herhangi bir korku veya düşünce ile bir şeyi yapmaktan uzak durmak'

= ET. ***sakın-*** 'düşünmek: *sakınsar men* 'düşünsem'~ ***sakan-*** (*EUTS*, 194); ***sak*** 'özenli, dikkatli, itinalı' (Uyg.Br.) ***sāķin-, sākim-***

~ OT. ***sakın-*** 'sakınmak, sanmak, düşünmek' (DLT)

< OT.****sak*** 'işte uyanık ve zeyrek olmak'[< ****sa-*** 'saymak, sanmak, düşünmek, arzu etmek' +***k***]+***(ı)n-*** 'dönüşlülük eki'

CC.: ***sagın-*** 'düşünmek' (*KLS*, 159)

TT.: SAKIN-(CA/CALI/CASIZ/GAN/GANLIK/IŞ/MA/TI/TILI/TISIZ)

Bang (*NegVerb*, 118): < **sāķ-**
Doerfer (*TMEN*, no. 1217)
Eren (*TDES*, 351): YOK
T. Tekin: **sākın-** 'düşünmek'

sakınca 'Çekinilmesi, dikkatli olunması gereken, mahzur'

= ET. (Uyg.) ***S'XYNC, S'QYNC*** 'düşünce' (*İKPÖ*, 205); ***sakınç*** 'fikir, düşünce,niyet, tasavvur' (*EUTS*, 194: *sakınçlığ* 'düşünceli'; *sakış* 'düşünce, madde, endişe'; *sakışsız* 'düşüncesiz'

= OT. ***sakınç*** 'sakınılacak şey' (DLT)

CC.: ***sakınç*** 'düşünce' (*KLS*, 158); ***sagındır-, sagındırı-*** 'hatırlamak'; ***sagışa-*** 'niyet etmek'; ***sagışla-*** 'düşünmek'

< ****sāk+(ı)nç*** 'düşünce'+***a***

TT.: SAKINCA+(LI/SIZ)

sakındırık (hlk.) → **sakalduruk**

sakırda-[(hlk.) 'Korkudan veya soğuktan titremek'

< ****sā*** 'yansıma'+***kır-da-***

An.ağl.: ***sakıda-, sakırda-, sakıra-, sakırı-, sakır sakır titre-, sakra-, sakrı-*** (*DS.X*, 3519)

sakırdaş-[(hlk.) 'Konuşmak, çene çalmak'

< ***sā*** 'yansıma'+***kır-da-ş-***

SanalBaba

sakırga (hlk.) 'Kene'
= OT. ***saḳırḳu*** 'kene' (DLT)
< ET. ***sakı-*** 'beslemek' (*EUTS*, 94)+***-r*** 'elbiseye bulaşan meyve suyu veya hurma pekmezi gibi şeyler'(DLT)+***ḳu***
Eski Kıpç.: ***ḳasırtḳa***
Çağ.: ***sağırtḳa***
AH.: ***saḳurġa***
Osm.: ***saḳırġa***

[**NOT**: ***kene***, insan ve hayvanların derisine küçük başını sokup kanlarını emerek beslenir. Kenenin başı derinin altında olduğu için kan emmiş gövdesi DLT'te tarif edilen biçimde olur. Bu yüzden ***sakırḳu*** adı verilmiş olmalıdır.]

An.ağl.: ***sağırtlak, sağra, sakırga, sakırğa, sakırtlak*** (*DS.X*, 3519);
sakırga 'uçuk'; ***sakırga ol-*** 'dadanmak, can sıkıcı davranışlarda bulunmak'; ***sakırğa, sakırga*** 'hamam böceği' (s. 3519)

SAKI-R+*G(>ğ)A*
+[***T***=türeme ünsüz]+*LAK*
SAĞRA [*sakırga*>**sağır* >*sağra*]

Tü.> **Srp.** *sakrga* (*TE* 150)

~ sakırtka (Trkm.)
saġartxı (Hak.)
sartga (Şor.) [ˈsa(*kı=ø*)rtga]
sārgı (Tuv.) [sa(kı=ø)rgı (< *a*)]
(<**saġı+ḳu, saḳır+t+ku*
<**saġır², saḳır²* 'sticky' (*Mak.I*, 122)

SAK(>ġ)I(>a)R[+*T*]+K(>x)A(>ı)

kasartgı (Kum.) [s- > -k- göçüşmesi ile]
kaśartkı (Nog.)
= *sald'i* 'sakırga' (Tel./*TAS*, 94)

sakırga ol-[(hlk.) → **sakırga**

sakız 'Sakız ağacının kabuğundan sızan, çiğnendiğinde yumuşayan, hoş kokulu beyaz renkli reçine'
= OT. ***saḳız, sağız, saḳır*** (DLT)
[***-z***/ ~ /***-r***/ denkliğine örnektir.]
< ****sakı-*** 'beslemek'+***z***
[**saġız, saḳız* < **saġır², saḳır²* (T. Tekin, *Mak.I*, 122)]
Osm.: ***saḳız***
TT.:SAKIZ+(ağacı/kabağı/LAŞ-/LAŞMA/LI)
An.ağl.: ***sakız*** 'pekmezden yapılan katı bulama tatlısı'; ***sakız*** 'çam ağacı' (*DS.X*, 3519)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *sāḳiz* (*ALTK*, 115);**Laz.** *sak'k'izi* (*LTS*, 312)

~ sakız (Osm., Krm., Kum.)
saġız (Kzk., Kırg., TatK.)
saġıs (Tob.)
saġġız (Az.)
saḳġıç (Trkm.)
sanıs '1. sakız, ağaç sakızı; 2. katran; 3. kükürt' (Oyr., Tel.)
sās (Hak.)
seğız (Uyg.)
säkıç (Özb.) [> Fars. *saqīç* (Doerfer, *TMEN* 1249, 1253; *TLT*, 238)];
(> Güney Kırg. *çakıç*)
hağız (Bşk.) [**s- > h-** olmuştur.]
yas (Yak.) [**s- > y-** olmuştur.]
~ ıas
soxăr, suГăr (Çuv.) [**-z > -r** olmuştur.] < **saḳır²*

S(>h,y,ç)A(>e,ä, o/u)
K(>ğ/ġġ/ḳġ/ŋ)I-
Z(>ç, r, *s*)
Krş. **sakırga** < ***saḳır²***

= *çayır* > *şayır* 'reçine' (çağdaş Türk dillerinde.)
çuk 'reçine' (Şor., Sag.)

sakızdırık (hlk.) 'Çitlembik; fıstık tadında bir tür sakız ağacı'
< ***sakız+dırık***
An.ağl.: ***sakızlık*** (*DS.X*, 3519)

sakızlık → **sakızdırık**

sakızotu (hlk.) 'Büyük ve tüylü yapraklı,

SanalBaba

kökünden sakız alınan bir bitki'

< ***sakız+ot+u***

sakızözü (hlk.) 'Böğürtlen'

< ***sakız+öz+ü***

sakla-['Elinde bulundurmak, tutmak'
= ET. ***sakla-(n-)*** (*EUTS*, 194)
~ OT. ***sakla-*** 'korumak, saklamak' (DLT)
< ET. ***sak*** 'özenli, dikkatli' [< ****sa-*** 'saymak'+-***k*** 'dikkat, dikkatli']+***la-*** 'dikkat etmek'
TT.: SAKLA- (MA/MBAÇ/N-/NIL- /NILMA/NIŞ/NTI/T-/TMA/YIŞ)
An.ağl.:***saklama*** 'dolap'; ***sakla-*** 'beklemek';***saklangıçlı*** 'tutumlu';***saklangıç oyunu ,sahlanpertik*** 'saklambaç' (*DS.X*, 3520)
~ sakli- (Uyg.)
= *gizlät-* (Az.)
gizle- (Trkm.)
yäşir- (Bşk., Özb., TatK.)
yaşır- (Trkm.)
caşır- (Kırg.)
jasır- (Kzk.)
kaçır- (TatK.)
kat- (Kırg.)
tığ- (Kzk.)
Eren (*TDES*, 351): YOK

saklambaç 'Oyunculardan birinin ebe olması ve saklanan arkadaşlarını bulması temeline dayanan bir çocuk oyunu'

< ***sak+la-n-baç***

An.ağl.: ***saklangıç*** (*DS.X*, 3520)
=MA. ***puslanç***
[*******pus-* 'saklanmak' *-la-n-ç*]
= *gizlänpac* (Az.)
gizlenpeçek (Trkm.)
bekinmäçâk (Özb.)
caşınmak (Kırg.)
jasırınbak (Kzk.)
tığılmak (Kzk.)
Eren (*TDES*, 351): YOK

saklan-['Kendini saklamak'
= ET. ***saklan-*** 'sakınmak, sakanmak' (*EUTS*, 194)
CC.: ***saklan-*** (KLS, 159)
< ****sak+la-n-*** 'dönüşlülük eki'

saklı 'Saklanmış olan; elde tutan, mahfuz; başkalarından gizlenen, gizli tutulan'
< ET. ***saḳ*** 'özenli, dikkatli' (*Alt.Gr.*, 332; *EUTS*, 194)+***lı***
~ OT. ***sak*** (DLT)
= *gizli* (Az.)
gizlenen (Trkm.)
yaşırılan (Trkm.)
yäşirilgän (Bşk.)
yäşirin (Özb.)
jasırındı (Kzk.)
yoşurun (Uyg.)
kaçırılğan (TatK.)
kasırılğan (Bşk.)
tığuvlı (Kzk.)
katılğan (Kırg.)
Eren (*TDES*, 351): YOK

saklık 'Uyanıklık'

< ***sak+lık***

saksağan 'Kargagillerden, karnı beyaz, kanatları ve kuyruğu kül rengi, diğer yerleri parlak, kara, uzun kuyruklu ve seke seke yürüyen bir kuş'
= Proto Türk.: ***sagisgan*** (*EDAL*, 1202)
= ET., OT., eski Kıp. ***sağızġan*** (*EUTS*, 193; DLT)

< ****sa+ġız-***[~ ***?ġır***]+***ġan***

[**-ġan** eki, fiilden ad yapar: *çağırgan, bağırgan, osurgan* ..vb. Bu ek genellikle **/-r/** ile sözcüklere gelmektedir.]

Çağ., Osm.: ***saksağan***
An.ağl.: ***saksağanbeyni*** 'yoğurt ve pekmez karıştırılarak yapılan yiyecek' (*DS.X*, 3520); ***sasak*** (s.3549) < ***sa**[*k=ø*]**sa** (< **k**)**ğ**[*an=ø*]
~ sakızkan (SUyg.)
sağızkan (Uyg.)
sağsağan (AZ.)

SanalBaba

saġizġan (Kırg.)
saķan (Gag.)
saķsān (Gag.)
saķasķan/saķasGan (Trkm.)
saķiskan (SUyg.)
saŋiskan (Oyr., Tel.)
sabusġan (Kmk.)
saushan (Kmk.)
sauskan (Kzk.,TatK.)
saviskan (Kzk., Nog.)
sawiskan (KKlp.)
savusġan (Kum.)
sayıskan /sayiskan/saviskan (TatK.)
seġizġan (Uyg.)
saġsaġan (Az.)
sāksan (Soy.)
sāskan (Tuva)
sāshan /sashan (Hak.)
hayiskan (Bşk.)
sixsiġan (Sal.)
zāğızgån/zaġizġän (Özb.)

SA		
	vıs	***ķan*** (Kzk.)
	wıs	***ķan*** (KKlp.)
	ġis	***ķan*** (Şor)
	ġiz	***ġan*** (OT., Kıpç.)
	ķsa	***ġan*** (OT)
	ġsa	***ġan*** (Az.)
	kas	***gan*** (Trkm.)
	ķis	***ķan*** (SUyg.)
	ķiz	***ġan*** (OT)
	ŋis	***ķan*** (Oyr.)
	bus	***ġan*** (Kmk.)
	as	***ķan*** (Sag.)
	us	***ķan*** (Kzk.,TatK.)
	-	***han*** (Kum.)
	vis	***ķan*** (Kzk.)
	vus	***ķan*** (Krm)
	s	***han*** (Hak.)
	(ā)*s*	***ķan*** (Tuva)
	-	***ķan*** (Gag.)
>		
SE	**ġiz**	***ġan*** (Uyg.)
ZÄ	**ġız**	***ġån/ġän*** (Özb.)
HA	**yıs**	***ķan*** (Bşk.)

S(>z, h)A(>e, ä)+
G(>v, y)IZ(~ğıs~ğız ~ŋıs~kız~vıs~wıs~as~us)
+G(~K)A(>å)N

SAK(>ğ)SAĞAN
SĀKSAN [< SAGISKAN >
sāskan > sāksan
(*göçüşme ile*)]

= Moğ. (*KWb.*, 354) ***siġazaġai;*** (*EDAL*, 1202) ***siġaġigayi***
~ Tumg. ****saksa (ki)***
~ Jap. ****kasasaki***

Ramstedt (*NyK* 42: 237); *KWb.*, 354): ***sağızgan*** ~ Moğ. ***siġajaġay***
Brockelmann (*UJb* 8:261): < ***sağırgan*** 'doğal bir ses'; (*OGM* 53. §): **-ġan** eki ile yalımış türev.
Dimitriev (*DAN* 13, 1926: 68): **-ġan** eki ile yapılmış örnek.
Eren (*TDES*, 352): < ? [Yukarıdaki bilgileri verir ama hiçbir öneride bulunmaz.]

saksı 'Pişmiş topraktan yapılan, içine toprak konularak çiçek yetiştirilmekte yararlanılan kap'
< OT. ***sasık*** 'saksı' (DLT)
[**/sk/ ~ /ks/** göçüşmesi ile]
TT.: SAKSI+(güzeli/LIK)
An.ağl.: ***saksı*** '1.içine köpek yiyeceği konulan kar; 2. ateş ya da çöp küreği' (*DS.X*, 3520)

sak yat-[(hlk.) 'Bir nedenle tetikte yatmak, uyuklamak'
< ET., OT. ***sak*** 'uyanık'
[< ****sa-k***] → **sak**

sal 'Direklerin birbirine bağlanması ile yapılmış deniz va nehir aracı'
= OT. sal (DLT)
< ****sāl***
TT.: SAL+(CI/LIK)
An.ağl.: ***sal, sala, salaca, salacak, salağacı, salı*** (*DS.X*, 3520-3521);
sal 'üzüm ezmeye yarayan büyük tekne' (s. 3521)

Tü. > **KbRum.** *sali*
~ sāl (Trkm.)
sal (Az., Kzk., Kırg., TatK., Uyg., Alt., Tel.,Şor,Tuv.)
sål (Özb.)

SanalBaba

hal (Bşk.)
āl (Yak.) [s- =ø olmuş]
sulă (Çuv.)

S(> h, /=ø/)Ā(>a, å)L
[S=ø]ĀL
SU(<A)L+Ǻ [Krş. An.ağl. *sala, sala(+ca/+cak), salı*]

sal-['Bırakmak, koyuvermek'
= ET. (KT,Uyg.),OT. ***sal-*** (DLT)
< *sā-l-
TT.:SAL- (DIR-/ GAN/ DIR-GANLAŞ- / GANLIK / DIRI/ DIRICI/DIRIŞ/ DIRMA / DIR-MAZLIK/GI/GILA-/GILAMA/ GILAYIŞ/GIN/GINCI/GINLAŞ-/IN-/INCAK/INCAKLI/LINCA-KSIZ/INIŞ/INMA/INTI/INTI-LI/IVER-/IVERME/IVERİL-/IVERİLME)
An.ağl.: ***salgı*** 'havaneli, tokmak'; ***salgı*** 'yelpaze'; ***salgıncı*** 'tahsildar'***salgır*** 'akarsu'; ***salın-*** 'yola çıkmak; korunmak'; ***salıngaç,sallangaç*** 'salıncak'; ***salıntı*** 'bir işin uzayıp gitmesi' (*DS.X*, 3525-3526)

Tü. > **Zaza.** *salme* 'başıboş gezme, başıboş bırakma, salma'; *salmew geyrayiş* 'başıboş dolaşmak'; *salmeki* 'salarak'; *salmeki geyrayiş* 'başıboş salmak'; *salme verra dayiş* 'başıboş salmak' (*ZTS*, 305)

= *burahmag* (Az.)
ḳoyib yübårmaḳ (Özb.)
ġoybermek (Trkm.)
ḳoyuvätmäk (Uyg.)
koyaberüv (Kzk.)
koyoberū (Kırg.)
boşatmak (Trkm., Uyg.)

sala[1] (hlk.) 'Sırayla ekimde köyce ekime ayrılan yer'
<*sal-* 'bırakmak, koyuvermek'
+- *a*
An.ağl.: ***salan, salaŋ*** (*DS.X*, 3521)

sala[2] (hlk.) 'Evlerin önündeki balkon gibi üstü açık çıkmalar'
< *sal-a*

sala[3] (hlk.) 'Koyun ve keçilerde görülen bir çeşit hastalık'
< *sal-a* [***-a = -gın***]

salacak (hlk.) '1. Değirmen suyunuu boşa akıtmak için oyuğun önüne açılan hendek'
< *sal-acak* 'fiilden kalıcı ad yapan gelecek zaman eki' [***Bakacak, Salacak*** 'yer adları' ..vb gibi.]

salaç (hlk.) '1. Çardak; 2. sazdan yapılan kulübe'
< *sal* 'tarladan sap taşımak için ağaç dallarından örülmüş araba çiti; hayvan ya da saban vb. araçları yağmur ve güneşten korumak için tahtadan yapılan çatı'**+*(a)ç*** 'küçültme eki' [**+(a)ç** eki için krş.: *ana+ç, baba+ç, ata+ç, kır+aç* ..vb.]

Tü.> **Mac.** *szállás* [***TS.II***, 1249'da ***salaş*** < Mac. olarak verilen bu sözcük Türkçeden Macarcaya geçmiş olmalıdır. TT. *salaş* =An.ağl. *salaç* **/-s/ > /-ç/** değişmesi; ***salaş*** '1. dört direkle kurularak üstü saz ya da yaprakla örtülmüş gölgelik yer; 2. tahta ve ağaç dallarından yapılan kulübe' (*DS.X*, 3522)]

Eren (*TDES*, 352): YOK

salak 'Giyiniş ve davranışlarından akılsız olduğu anlaşılan'
= ET. ***salıġ*** 'kaba, pis, salak' (*EUTS*, 195)
< *sal* 'legen, setzen' (Räsänan, *V* 398)+***(a)k***
TT.: SALAK+(ÇA/LAŞ-/LAŞ-MA/LIK)
An.ağl.: ***salak*** '1. olmamış küçük kavun; 2. büyüyememiş fakat zamanından önce olmuş küçük karpuz; 3. düşkün; 4. saldırgan, atılgan' (*DS.X*, 3522) [Farklı 12 anlamı daha vardır.]; Krş. ***sala-***

SanalBaba

vı 'şaka'; ***salavu*** 'düşünmeden söz söyleyen' (s. 3523); ***salık*** 'salak' (s. 3524); ***salıklaş-*** 'aptallaşmak' (s.3525)
~ Öteki Türk dillerinde ***salak*** sözcüğü yok. (bk. *TLKS*)
= *saraŋ* (Uyg.)
santıy (TatK.)
aŋra (Bşk.)
aŋğıra (TatK.)
äŋgi (Kzk.)
yeŋikelle (Trkm.)
yülär (TatK.)
Eren (*TDES*, 352): YOK

salakla-[(hlk.) 'Bir şeyi gelişigüzel fırlatmak, atmak'
< ****sal+(a)k+la-***
An.ağl.: ***salaklama at-*** (*DS.X*, 3522)

salaş → salaç

salbaş (hlk.) 'Serseri'
< ***sal+baş*** [Krş. **salak**]

salcaklan (hlk.) → **sağlıcakla**
< ***sa***[*ğ=ø*]+lı[*k=ø*]+***cak il-e+n***

saldıç (hlk.) 'Dost, arkadaş'
→ **sağdıç**

saldır-['Hücum etmek'
= ET. ***saldır-*** 'sunmak, takdim etmek' (*EUTS*, 194)
< ***sal-dır-***
TT.:SALDIR-(GAN/GAN-LAŞ-/GANLAŞMA/GAN-LIK/ICI/IŞ/MA/MAZLIK)
~ Öteki Türk dillerinde YOK.

saldırma (hlk.) 'Kadınların şakaklarına sarkıttıkları süs altını'
< ***sal-dır-ma***

salgı[1] 'Hücrelerin veya vücuttaki bezlerin kandan ayırıp oluşturdukları ve yeniden kana, başka organa veya dışarıya saldıkları sıvı madde'
< ***sal-gı***
TT.:SALGI+(LA-/LAMA /LA-YIŞ)

salgı[2] (hlk.) 'Vergi'
= ET. ***salığ*** 'vergi türü' (*EUTS*, 195)
< ***sal-gı***
An.ağl.: ***salgın, salgu, salkı*** (*DS.X*, 3523)
~ salık 'vergi' (Kzk., Kırg.)
sålık (Özb.)
selık (Uyg.)
salım (TatK.)
salğıt (Trkm.)
haloğ (Bşk.)

SAL-*G(>k)I(>u)/-GIN*

salgı[3] (hlk.) 'Havaneli, tokmak'
< ***sal-*** '*vurmak, *döğmek'
+-gı
An.ağl.: ***salku*** (*DS.X*, 3524); ***salgu*** hallaç tokmağı'

salgı[4] (hlk.) 'Haber, bilgi'
< ***sal-*** '*göndermek'***+-gı***
An.ağl.: ***salık, salgı, salığ*** (*DS.X*, 3524)

salgı[5] (hlk.) 'Yelpaze'
< ***sal-*** '*sallamak'+***-gı***

salgı[6] (hlk.) → **salıncak**

salgın[1] 'Kısa zamanda çevredeki insan, hayvan ya da bitkilerin büyük bir bölümüne bulaşan hastalık'
< ***sal-gın***
~ Öteki Türk dillerinde YOK.

salgın[2] (hlk.) 'Vergi' → **salgı**[2]

salgıncı 'Vergi toplayan' → **salgı**[2]
An.ağl.: ***salgıncı, salguncu*** (*DS.X*, 3524)
~ salıkçı (Kırg.)
sålıkçi (Özb.)
salık jıynavşı (Kzk.)
salğıt yığnaycı (Trkm.)
selık jıkkuçi (Uyg.)
salık cıjnooçū (Kırg.)

salgu (hlk.) → **salgı**[3]

salı[1] 'Salı günü'
< ***sal-ı***

salı[2] (hlk.) 'Bir yıl ekilip, bir yıl dinlendirilen tarla'
<***sal-***'*bırakmak, *dinlendirmek'***+-ı**

salı[3] (hlk.) 'Yön, taraf'

SanalBaba

< ***sal-*** '*bırakmak, *göndermek' **+*-ı***

salıcı (hlk.) 'Kendi hayvan ve eşyalarıyla taşıyıcılık yapan'

< ***sal-*** '*taşımak'+***-ıcı*** 'fiilden ad yapan ek'

[**-Icı** : *taşı-y-ıcı, gör-ücü, alıcı, sat-ıcı, bile-y-ici, oku-y-ucu*..vb.]

salık[1] 'Olmuş ya da olacak bir olay, bir olgu ile ilgili verilen bilgi, haber'

< ***sal-*** 'göndermek, *demek, *söylemek' **+*ık***

An.ağl.: ***salgı, salığ, salıh, salık*** 'haber, bilgi' (*DS.X*, 3524);

salıkcı 'düğünlerde kız evine, düğüncünün geleceğini bildiren adam' (s. 3525);

salıkla- 'bilgi vermek';

salıklan- 'bir şeyin nerede olduğunu sorup soruşturmak, gizlice aranmak, araştırmak';

salıklaş- 'sözleşmek; soruşturmak'

Tü.> **Zaza.** *salıx* 'haber, salık'; *salıxan gore* 'salık verildiğine göre' [*gore* < Tü. ***göre***]; *salıxi* 'salık'; *salıxi dayiş* 'salık vermek'(*ZTS*, 305)~ *salux*; **Kürt.** *salığ* (*DAO*, 408)

salık[2] (hlk.) 'Beli çökük (hayvan için)'

< ***sal-*** '*çökmek'***+*ık***

salık[3] (hlk.) → **salak**

salık[4] (hlk.) 'Hayvan satımında çobana alıcının verdiği armağan para, çoban hakkı'

< ***sal-*** '*ödemek, *vermek' ***+*-ık***

An.ağl.: ***salıyan, saliyan, saliyen, salyan, salyon*** 'vergi' (*DS.X*, 3529)

~ salık 'vergi, salma' (Kzk., Kırg.)

sålık (Özb.)

selık (Uyg.)

salım (TatK.)

salğıt (Trkm.)

haloğ (Bşk.)

SA(>å, e)L-*IK*
-*IM*
-*ĞIT*
H(<S)AL-*OĞ*

salıkcı (hlk.) 'Düğünlerde kız evine düğüncünün gelgeleceğini bildiren kimse'

< ***salık+cı***

~ salıkçı 'vergi toplayan, tahsildar'(Kırg.)

sålıkçi (Özb.)

salıkla-[→ **salık**[1]

salıklan-[→ **salık**[1]

salıklaş-[1]**[** → **salık**[1]

salıklaş-[2]**[** → **salak**

salım[1] (hlk.) 'Nezle',Krş. **salgın**[1]

< ***sal-*** '*hasta olmak'***+*ım***

An.ağl.: ***salıma tutul-*** 'belirli bir süre bir yerde salgın olan hastalığa tutulmak' (*DS.X*)

salım[2] (hlk.) 'Tekelerin dişi keçi birleştirilme zamanı'

< ***sal-*** '*katmak, toplamak' ***+*-ım***

salın-['Sallanmak'

= ET. ***salın-*** 'sallanmak, dikmek' (*EUTS*, 195)

~ OT. *salın-* 'sarkmak' (DLT)

CC.: ***salın-*** (*KLS*, 159)

< ***sal-(ı)n-*** 'dönüşlülük eki'

TT.:SALIN-(IM/IŞ/MA/TI/TILI)

An.ağl.: ***salın-*** '1. yola çıkmak;

2. korunmak' (*DS.X*, 3525)

salıncak 'İki ucundan iple yüksek yere asılan ve üzerine oturulup sallanılan eğlence aracı'

<***sal-ın-*** 'sallanmak'***+cak***

SanalBaba

→ **salın-**

[**NOT**: ***+CAk*** eki genellikle addan ad yapar: *oyun+cak, yumur+cak, kol+çak* ...vb.]

MA: ***salıncak*** (231-8)
TT.: SALINCAK+(ÇI/LI/SIZ)
An.ağl.: ***salıngaç, sallangaç*** (*DS.X*,3525);***sallancak, sallancık,sallançah, sallangeç, saLlaŋgıç,sallaŋguç, sallanğaç, sallankaç*** (s. 3527);
salgı 'salıncak'

SALIN-*CAK/-GAÇ*
SALLAN(>D)-*CAK/-CIK*
-ÇAH
-GAÇ/-ĞAÇ/-KAÇ
-GEÇ
-GUÇ

~ salhançak (Trkm.)
= *caykuş* (Alt./*ATS*, 56)
selbek (Alt.)
yelläncäk (Az.)
ätkenşek (Kzk.)
bävilsäk (Bşk.)
ärğımçåk (Özb.)
hiŋildik (Trkm.)
kölängüç (Uyg.)
Eren (*TDES*, 353): YOK

salıngaç → **salıncak**

salıntı 'Salınmak işi'
= OT. ***salındı*** 'atılan, çıkarılan' (DLT)
< ***sal-*** '*salmak, *sarkmak'
+-(n)-tı
TT.: SALINTI+(LI)
An.ağl.: ***salıntı*** '1. bir işin uzayıp gitmesi, sallantı; 2. çitt sürülürken gidilip gelinen en son yer' (*DS.X*, 3526)

salıver-['Bırakmak, koyuvermek, serbest bırakmak'
< ***sal-*** 'bırakmak, salmak'+**ı**
'zarf-fiil eki' **ver-** 'yardımcı fiil'
TT.:SALIVER-(ME/İL-/İLME)

salkı (hlk.) 'Gevşek, yumuşak'
< ***sal-*** '*bırakmak, *koymak'+***-kı**
An.ağl.: ***salkı, salkık*** '1. dolambaçlı, aykırı, biçimsiz (yol için) 2. eğri dengesiz; 3. sürüncemeli, askıda kalmış (iş için)' (*DS.X*, 3526)

salkı-['Gevşeyip sarkmak, pörsümek'
< ***sal-*** 'bırakmak'+***-kı-***

salkım 'Üzüm gibi, birçoğu bir sap üzerinde bir arada bulunan yemiş'
< ***sal-kı-*** 'sarkmak, salınmak'+***-m***
CC.: ***salkum*** (*KLS*, 159)
Çağ.: ***salğum***
AH.: ***salkum***
TT.:SALKIM+(ağacı 'akasya'/saçak 'dağınık'/söğüt/SI)
An.ağl.: ***salkım*** 'söğüt'; ***salkımkara*** 'keçi ciğerlerinde oluşan bir tür öldürücü hastalık'; ***salkım taşı*** 'mağalarda oluşan kalker sarkıt' (*DS.X*, 3526)
~ salkım (Krm., Trkm.)
salhım (Az.)
= *sapak* (Uyg.)
şaşak (Kzk.)
şiŋgil (Kırg.)
tälgäş (Bşk.)
şuk (Bşk.)
şok (Kzk.)
çuk (TatK.)

salkın (hlk.) 'Serinlik, güneşsiz, açık ve iyi havalı yer'
< Moğ. (*KWb.*, 318) ***salkin*** 'Wind'
CC.: ***salkun*** 'esinti, rüzgâr'; ***yaman salkun*** 'fırtına' (*KLS*, 159)
~ salkın (Kzk., TatK., Kmk., Blk., Krç., Tel., Oyr., Kom.) '1. kuvvetli rüzgâr; 2. hafif rüzgâr; 3. soğuk; rutubetli soğuk' (*ETŞ*, 407)
salkındu 'rüzgârlı' (Tel./*TAS*, 94)
sulxən, sulğən (Çuv.)

SanalBaba

[>Çer.*ÇLÇ* 212 şolkən]

salkıvir-[(hlk.) 'Gevşemek'
< ***sal-k-ı*** 'zarf-fiil eki' ***ver-***

salk-[(hlk.) '1. Çatmak, sataşmak; 2. aşağı bakmak'
< ***sal-k-***

salla-['Düzenli bir biçimde ve hep aynı doğrultuda hareket ettirmek'
< ***sal-la-***
TT.: SALLA-(MA/NDIR /NDIRMA/NIŞ/N-/NMA/ NTI)
An.ağl.: ***sallama*** '1. saat kordonu;2. çamaşır tokmağı; 3.uzun sopa; 4. sırmalı yelek ve şalvar; 5. haşlanmış börülcenin üstüne çiğ zeytinyağı, koruk suyu ve sarımsak konularak yapılan bir tür yemek;
6. bir tür yerli oyun havası' (*DS. X,* 3527); ***sallama kemer***; ***sallama sapan***; ***sallama seyit*** 'başıboş (gezmek için)'; ***sallama*** 'çul böreği de denilen bir tür börek' (İpsala/Hıdırköy. E.Kalay, *TD* 633, s. 259)[< **sal-* 'koymak, doldurmak'+*-la-ma*]
~ Öteki Türk dillerinde ***salla-*** fiili YOK. (bk. *TLKS*)
= *saykau* (Bşk.)
çaykau (TatK.)
çäyķamåk (Özb.)
şaykav (Kzk.)
çaykımak (Uyg.)
tirbätiv (Bşk.)
terbetüv (Kzk.)
teŋseltüv (Kzk.)
termetǖ (Kırg.)
tebrätmåk (Özb.)
ıramak (Trkm.)

sallangaç → salıncak
sallangeç → salıncak
sallaŋgıç → salıncak
sallankaç → salıncak
sallangoz → salyangoz

sallantı (hlk.) '1. Deprem; 2. sandalye'; (TT.) '1. sallanmak işi; 2. (mec.) savsaklama'
< ***sal-la-n-tı***

sallapati 'Düşünmeden ve saygısızca davranan; 2. düşüncesizce; 3. özensiz'
< ***sal-*** 'bırakmak, koyvermek'+***la*** **pat** 'yansıma'+**i**

sallaş-['1. Uzun uzadıya uğraşmak; 2. kavga çıkartacak biçimde söz atmak ya da elle itişmek'
< ***sal-la-ş-*** 'işteşlik eki'

sallasırt (hlk.) 'Sırtına almak'
< ***sal-*** '*koymak'+***la*** **sırt**

sallı (hlk.) 'İri yapılı,uzun insan ya da hayvan'
< ***sal*** 'boy, uzunluk'(*DS.X,* 3521)+***lı***

sallık '1. Evlerin balkon bölümü; 2. bağ evlerindeki taraça; 3. taşlık'
< ***sal*** (bk. *DS.X,* 3521)+***lık***

salma '1. Salmak işi; 2. pirinçle yapılan bir tür yemek; vb. bk. ***TS. II,*** 1251
< ***sal-ma***

salmalık¹ (hlk.) 'Otlak'
< ***sal-ma+lık***
An.ağl.: ***salmalık, salan, salaŋ*** (*DS, X,* 34529)

salmalık² 'Yaprak dökümü'
< ***sal-*** '*dökmek, bırakmak'
+-ma+lık

salt ' Yalnız, teki, sırf'
< Moğ. ***sal-tang*** 'leicht, ohne, Bagage, ohne Esswaren (auf der Reise)'
TT.: SALT+(çoğunluk/değer/ nem/sıcaklık/sıfır/ÇILIK/IK)

Tü.> **Blg.** *salt* 'yalnız'; **Srp.** *sàlt, sàlte* (Škaljić:*Turc* 546) (Eren, *TDES*, 353)

saltaş (hlk.) 'Düzgün taş'
<***sal*** 'kaldırım yapmakta kullanılan yassı ve büyük taş' (*DS.X,* 3520)+***taş***

saltık 'Kendi başına var olan, hiçbir şeye bağlı olmayan, bağımsız,

SanalBaba

mutlak'

< ***salt+(ı)k***

[EAT döneminde kişi adı: ***Sarı Saltuk***]

salur (hlk.) 'Kılıç'

< ***sal-*** 'sallamak'+***-ur***

salvar (hlk.) → **salya**

salya 'Ağızdan çıkan tükrük'

< ****sal+ya***

TT.: SALYA+(MSI)

An.ağl.: ***salvar*** (*DS.X*, 3529)

Eren (*TDES*, 354): ***salya < salyar*** ağızdan akan su, tükrük' < ***R σαλιάρης*** 'Speichel'. Sonundaki **-r**'nin düşmesi düşündürücüdür.Türkçede sinonim ve kısmen homonim bir sözün (*yar* 'salya, tükrük') varlığı göz önüne alınırsa bir kat daha düşündürücü bir sorun değeri kazanır. Ağızlarda dar biralanda yaşayan *yar* eski bir ögedir.' diyor. Demek ki sayın Eren de bu sözcüğün Rumca olduğuna inanmamış. O zaman sözcüğün öteki Türk dillerindeki biçimlerini de göz önüne almak gerekecektir. Ayrıca Eren'in vermediği ***salvar*** biçimini de değerlendirmemiz söz konusudur.

Bk. aşağıya:

= *selik* (Az.)
silekey (Kzk.)
silägäy (TatK.)
sülekey (Trkm.)
şölgäy (Uyg.)
şılağay (Bşk.)
şilekey (Kırg.)
hilägäy (Bşk.)
şayık (Bşk.)
sölek (Özb.)

SAL+*YA*
SEL+*İK/+ÄGÄY*
S(~Ş)İ(~Ö/Ü)L+*EK/+EKEY*
+GÄY
ŞA[L>]Y+*IK*
ŞIL+*AĞAY*
H[< S]İL+*ÄGÄY*

salyangoz 'Yumuşakçalardan, bahçelerde yaşayan, sarmal kabuklu küçük hayvan'

< ****salya+lı koz***

An.ağl.: ***sallangaz*** (*DS.X*, 3526)

TS.II, 1252: < Yun. *saliankos*

[Bu sözcüğün Yunanca olduğunu kanıtlamak için ***salian*** ve ***kos*** sözcüklerinin ne anlama geldiklerini etimolojileri ile birlikte açıklamak gerekir.

Bu sözcük her ne kadar Anadolu sahasında biliniyorsa da öteki Türk dillerinde kullanılan *uluv, ülül, sıllıkkurt, balıkkulak, kölölä, kuskar ilbiz* gibi biçimler de yalnız bulundukları coğrafyada yaşamaktadır.]

= *uluv* (Kzk.)
ülül (Kırg.)
sıllıkkurt (Özb.)
bālıkgulak (Trkm.)
kölölä (Uyg.)
kuskar (Bşk.)
ilbiz (Az.)

-sAm < **-sA+m** < ****i-sA+m***

samağar (hlk.) 'Anlayışı kıt, anlayışsız'

< Moğ. ***Samaġar***

[Anadolu'daki Moğol beylerinden ***Samaġar Noyan***'ın adından. Bu konuda bk. A.Temir, 'Anadolu'da İlhanlı Vezirlerinden Samağarnoyan',***Fuad Köprülü Armağanı***, 1953, s. 495-500.]

An.ağl.: ***samağır*** (*DS.X*, 3530); ***samahar, samahu, samak, samaka, samakar, samār, samarak, samarık, samık, sampı, samrama*** (*DS.X*, 3530); ***sanavır, sanağu, sanavu, sanayı*** 'aptal, sersem'(s.3534)

Krş. ***samarık, samaruh***

saman 'Türlü ekinlerin taneleri ayrıldıktan sonra kalan sapları ve daha çok bunların harmanda parçalanmışı'

= OT. ***saman*** (DLT) < ****sāman*** < ***sāp+(a)n*** (Eren, *TDES*, 354) [> *saban* > *saman*]

TT.: SAMAN+(Î [<Ar.]'saman rengi'/kâğıdı/kapan/-LI/LIK/-rengi/sarısı/Uğrusu 'Saman Yolu'/Yolu)

SanalBaba

An.ağl.: ***saman hergi*** 'mart, nisan aylarında ot yokluğu nedeniyle koşum hayvanlarına saman yedirilerek yaptırılan herk'; ***samanı*** 'sarı renk'; ***samanla-*** 'hayvanlara saman vermek'; ***saman örü*** 'saman ufağı';
samansak 'akılsız, budala'; ***samanuğrusu, samandöken, saman yalağı, samanyolağı*** 'Samanyolu' (*DS. X*, 3531)
~ saman (Çiğil, Az., Kırg., Uyg.)
sāman (Trkm.)
såmåm (Özb.)
samal (KKırg.)
saban (Kırg.) < Moğ.
savaŋ (Tuv.)
salam (TatK.,Nog., Alt., Tel.)
halam [< salam] (Bşk.)
= Moğ. ***saban*** (*KWb.*, 316); Kalm. ***sawŋ*** (> Soy. *savaŋ*)

SA	M	A	L	(KKırg.)
	M	A	N	(Az., Kırg., Uyg.)
	V	A	D	(Tuv.)
	B	A	N	(Kzk.)
	L	A	M	(Nog., Alt.)
SÅ	M	Å	M	(Özb.)
SĀ	M	A	N	(Trkm.)
HA	L	A	M	(Bşk.) [***S-*** > ***H-***]

samanla-['Hayvanlara saman vermek'
< ***saman+la-***
samanlı 'Samanı olan'
= OT. ***samanlıġ*** 'saman sahibi olan' (DLT)
< ***saman+lı(ġ)***
samanlık 'Saman saklanan yer'
= OT. ***saman*** (DLT)+***lık***
samarık (hlk.) '1.Hastalığın bıraktığı sersemlik;2. sara; 3. bozuk, çürük'
< ***samağar+lık***
An.ağl.: ***samaruh*** (*DS.X*, 3531); ***samaruk, samerük*** 'içi boşalmış, kof, çürük ağaç'
samarıklı (hlk.) 'Hasta, zayıf'
< ***samağar+(ı)k+lı***
samaruh, samaruk → samarık
samen (hlk.) → **seğmen**
samır (hlk.) 'Dağlarda,ormanlık bölgelerde yetişen bodur çayır'
< ?****sā-mır***
samsar (hlk.) → **sansar**
samsı-[(hlk.) 'Ekşimek, bozulmak'
< OT. ***sam*** (sem, em)'ilâç'
+***sı-***
samur 'Çok yumuşak ve ince tüyleri olan, postu için avlanan küçük hayvan'
< ?****sā-mur***
TT.: SAMUR+(kaşlı)/su samuru.
An.Ağl.: YOK [krş. **samura** 'çöp yığını' (su samurları, akarsuların önüne çalı-çırıdan bent kurarak buralarda avlanırlar.]
~ samur (Az.)
samır (Trkm.)
= *kiş ~ kis ~ kīs* 'samur' (Yak.)
kiş (Bşk., Kırg., TatK.)

Tü. kiş > Samoyed diyalektleri.

suvsar (Özb.)
bulğın (Kzk.)

L. Bazin (*Schron* 482-483): < ***sam- ~ *som-*** 'ronger, grignoter'+**ur**
Doerfer (*TMEN* 1265): < ***Fars.***
Şçerbak (İRLTJa 143): ***Fars.*** **sämur** biçimiyle karşılaştırmıştır.
Steingass : ***Fars.*** **sammūr** 'the Scythian weasel or marten,the sable'< ***Ar.***
Steingass : **samūr** 'sable fur'< ***Tü.***
Osmanlı sözlükleri: **samur** < ***Ar.*** veya ***Fars.***
Eren (*TDES*, 355): Yukarıdaki bilgileri verir, görüş belirtmez.

samıra-[(hlk.) 'Sayıklamak'
< ****sā-*** 'saymak'+***-mır+a-***
An.ağl.: ***samırdan-, samra-, samran-, samsı-, samura-, samurdan-, samur-, samurtla-, sarmar-*** (*DS.X*, 3532)
samırsak (hlk.) 'Sarımsak'
< ****sar-ım+sak***
→ **sarımsak**
An.ağl.: ***samırsak, samsak, sarsımak*** (*DS.X*,3533)
samsak → sarımsak

SanalBaba

san 'Ün, şöhret, san, addü itibar'
= OT. san (DLT)
< ***sā-*** 'saymak'+***-n***

san-['Zannetmek, gibi gelmek'
= OT. ***san-; sağın-*** (DLT)
< ****sa-n-***
TT.: SAN-(AL/GI/GILA-/GILIK/I/IK/IKLIK/IL-/IL-MA/MA/RI/RILA-/RILA-MA)
~ san- (Bşk., Kzk., TatK.)
sani- (Uyg.)
sana- (TatK.)
sänä- (Özb.)
hana- (Bşk.)

sana 'SEN ikinci teklik kişi zamirinin yönelme durum'
< ET. * ***saŋa*** < ****sen+ge***
~ OT. ***sanga*** (DLT)

sancak '1. Bayrak, liva; 2. çoğunlukla askerî birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve göderli bayrak'
< ET. ***sanç-*** 'batırmak, saplalamak,dürtmek, sokmak; yenmek' (*EUTS*, 196: *sançıġ* 'kanca'; *sançıl-* 'vurulmak'; *sançış-* 'vuruşmak') ~ OT. **sanç-** (DLT: *sançık-* 'yenilmek; vurulmak'; *sançıl-* 'saplanmak; yenilmek'; *sançış-* 'birbiriyle savaş yapmak')+***-kak***
Çağ.: ***sançak***
TT.: SANCAK+(beyi/tar [< Fars. -dār])
~ Öteki Türk dillerinde *sancak* sözcüğü yoktur. (bk. *KTLS*)
= *tuğ* (Özb., Uyg.)
tuv (Kzk.)
tū (Kırg.)
bayrak (Az., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
bayraġ (Az.)
jalav (Kzk.)
baydak (Trkm.)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *śancaḳ*; (Sud.) *sancak*; (Mıs., Sur., Yem.) *sancaḳ* (*ALTK*, 115); **Fars.** *sancūḳ*.

Sikirić (*POF* 8-9: 239): < Fars. ***sancūq*** **YANLIŞTIR.**
M. F. Köprülü, *TM* II, 251-254: < ***sanç-***
Eren, *TD* 631, s.4: < ***sanç-***
Clauson (*Studia Orientalia* 28, 2:8-9): < ***sanç-ḳaḳ***

sancar (hlk.) 'Kısa kama'
< ET., OT. ***sanç-ar***

sancı 'İç organlarda batar veya saplanır gibi duyulan, nöbetlerle azalıp çoğalan ağrı'
= ET. ***sançıġ*** '1.kanca; 2. sancı' *EUTS*, 196)
Eski Kıpç. (*Ettuhf.*): ***sançı, şanşı***
< ET., OT. ***sanç-*** 'batırmak, delmek,*saplamak, dürtmek, sokmak'+***ı(ġ)***
TT.:SANCI+(LAN-/LANMA/LI/MA/ otu 'tüylü dalak otu')

Tü. > **Zaza.** *sancı* 'sancı; üşütme sonucu ishal oma'; *sancı gırewtış* 'sancısı tutmak'; *sancı kerdış* 'sancımak'; *sanci gırewtış; sancû* 'sancı' (*ZTS*, 306); **Kürt.** *sançi* (*DAO*, 408)

An.ağl.: ***sancı çubuğu*** '1. bir tür at hastalığı; 2. zencefil' (*DS.X*, 3535);
sancı mıhı 'küçük demir çivi'; ***sancı oku*** 'sancılanan hastanın üstünden atıldığında iyileştiğine inanılan hallaç sopası'; ***sancı-otu*** 'bir tür bodur çam' (*DS.X*, 3535)
~ sancı (Az., Trkm.)
sançık (Uyg.)
sänçıḳ (Özb.)
sänisiv (Bşk.)
şanşuv (Kzk.)
çänçü (TatK.)

S(>ç)A(>ä)NÇ(>c, s, ş)-*-I/-IK/-İV/-UV/-Ü*

sancı-[(hlk.) 'Sokmak, takmak'
< ET., OT. ***sanç-***[+ı-]
TT.: SANCI-(MA)

sancıl-[(hlk.) '1. Saplanmak; 2. sendelemek; 3. ayağa kalkıp hızla yönelmek, saldırmak'

SarıBaba

< ET., OT. ***saç-ıl-***

sancılan-['Sancıya tutulmak'

< ET., OT. ***sanç-ı+la-n-***

TT.: SANCILAN-(MA)

~ sancılan- (Az.)
sancıla- (Trkm.)
sançık al- (Uyg.)
sänçıḳ tur- (Özb.)
sänçib åğri- (Özb.)
sänsivalıv (Bşk.)
şanşuv (TatK.)
çänçü alu (TatK.)

= *içi tüyülü* (Kırg.)

sanç-[(hlk.) 'Saplamak, batırmak'

= ET., OT. ***sanç-*** 'dürtmek, sokmak; yenmek' (*EUTS*, 196; DLT)

< *sānç-

[< ****sań-ş-*** (Räsänen, *V*)]

CC.: ***sançış*** 'savaş' (*KLS*,160)

An.ağl.: ***sanc-, sanç-, sanıç-*** (*DS.X*, 3535)

~ sanc- (Az., Trkm.)
sanç- (Uyg.)
sänç- (Özb.)
sänis-, säns- (Bşk.)
şanş- (Kzk.)
çänç- (TatK.)

S(> ç, ş)A(> e)NÇ(> c, ş)

sandal 'Ayağa giyilen sandal'

< OT. ***samda*** (DLT)

[***TS.II***,1254: **sandal** < Fr. *sandale* olarak verilen sözcüğün, *aynı an lamda olması* düşündürücüdür. OT. ***samda*** > TT. ***sanda+l*** olamaz mı? Türkçede **/m/>/n/** değişimi sıkça görülür:
perşembe - perşenbe
saklambaç –saklanbaç
gibi.]

sanduvaç (hlk.) 'Bülbül'

= OT. ***sanduvaç*** (DLT)

< ? san-dug+aç

An.ağl.: ***sanduvaç, sanduğaç*** (*DS. X*, 3536)

[***TS***'te bulunmayan fakat İzmir-Seferihisar'da *sanduvaç*; Tunceli'de *sanduğaç* biçimlerinde tesbit edilmiş olması ilgi çekicidir.]

sangı (hlk.) 'Sersemlemiş, şaşkınlaşmış olan, sözü kolay anlamayan'

< OT. ***san*** 'saṇmak' (DLT)

+-ġı

TT.: SANGI+(LA-/LIK)

An.ağl.:***sankı, sankabak, sankıbak,sangama, sanana*** 'aptal, sersem' (*DS.X*, 3536);

sanga, saŋga '1. hayvanlarda geçici beyin hastalığı; 2. bilmeden, seçmeksizin, rastgele'; ***sangılık*** 'sersemlik, ağırlık'; ***sangırtmak, sangıbek ol-, sangıbeng ol-, sangıpengi ol-, sangıt-, sanırt-, saŋıt-*** 'şaşakalmak, şaşırmak' (*DS.X*, 3537); ***sanıdak*** 'düğüne çağrılmadan gelen kimse'; ***sanıdakçı*** 'toplulukta konuşmayan, çekingen kimse'; ***saŋırama*** 'hissiz, sersem, şaşkın'; ***sanırt-*** 'sessiz durmak, s urat asmak'; ***sanısı kalın, saŋsız*** 'anlayışsız, kalın kafalı' (s.3537); ***sanısız*** 'ölçüsüzce'; ***sanıtkan*** 'unutkan'; ***sağıt-, saŋıt-*** 'alık alık bakmak'; ***sanpul*** 'aptal' (s. 3538)

sangu (hlk.) 'Anlayışsız, duygusuz'

< *san-gu*

Krş.→ **sangı**

sañğ[1] (hlk.) 'Buz' (*DS.X*,3538)

< *? sang*

An.ağl.: ***sansur*** 'soğukkanlı, sevimsiz' (*DS.X*, 3539) < ? ***sang+su-*** 'buz olmak'+***-r***

sangra, sanra, sanrağ 'soğuk almak' (s. 3538); ***sanrağa, saŋrağı*** 'toz nedeniyle koyun ve keçilerde görülen nezle' (s. 3538)

sañğ[2] (hlk.) '1. Kulak kiri; 2. diş kiri, diş üstündeki sarı leke'

SanalBaba

< OT. ***sang*** 'kuş pisliği' (DLT: *sangla-* 'kuş pislemek'; *sanglat-* 'kuş pisletmek')
An.ağl.: ***sangı, sanğ*** (*DS.X*, 3537); ***sanra*** '1. hayvan pisliği, gübre; 2. koyun memesindeki kir, pislik' (s. 3538)

Eren (*TDES*, 356):[**sank** 'kuş tersi, kuş gübresi'. Yerel ağızlarda *sangı* olarak da kullanılır. Türkçede *sağı* biçimi de geçer. Bu biçim ile **sank** arasındaki bağ ses yönünden açıklanmaya muhtaçtır.
~ OT. *saŋ* 'kuş gübresi'
Ramstedt (*NyK* 42: 232) Moğolca *sangisun* 'kuş gübresi' biçimiyle birleştirmiştir. Bk. Ramstedt: *KWb.* 313 a.
Türkçeden Kürtçeye *zank* 'exréments d'oiseaux' olarak geçmiştir.
Räsänen: *V* 401 b; Clauson (*ED* 831 b) Kâşgarlı Mahmud'un verdiği *saŋ* biçimini saymışsa da, Türkçede kullanılan *sank* (ve *sağı*) biçimleri gözden kaçmıştır.] diye yazar.
***
NOT: Eren'in verdiği sank biçimi, ne TS'te (***TS.II,*** 1256) ne de ***Derleme Sözlüğü***'nde (*X*, 3538) YOKTUR. Kaynak vermediği için de nerede kullanıldığını bilmiyoruz. Belki başka Türk dillerinde (şivelerinde, lehçelerinde) vardır ama ***KTLS*** de (bk.s.742) böyle bir sözcüğü almamış. Ayrıca, ***Kırım Tatar Türkçesi, Teleüt Ağzı Sözlüğü, Kuman Lehçesi, Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü, Doğu Rodop Türk Ağızları Sözlüğü, Kerkük Türkçesi Sözlüğü*** gibi sözlüklerde de YOK.
Eren ayrıca,Räsänen ve Clauson için 'Türkçede kullanılan *sank* ve (*sağı*) biçimleri gözden kaçmıştır.' diyor ama, kendisi de de ***sanğ*** '1. kulak kiri; 2. diş kiri' (*DS.X*, 3537) sözcüğünü görememiş.Oysa anlam bakımından bu sözcük de ET. ve OT'deki ***sang*** (*EUTS*, 196; *DLT, III.* 357) ile aynıdır.

sanısız (hlk.) 'Ölçüsüzce, dikkatsizce'
= ET., OT. ***sansız*** 'sayısız' (DLT)
< ET., OT. ***sa-n*** 'sayı'+***ı+sız***
sanksar (hlk.) → **sansar**
sanlı 'Sanı olan'
< OT. ***san*** 'ün, addü itibar'+***lı***
TT.: Türevleri yok.
An.ağl.: ***sanlı saplı*** 'tam, gereği gibi, adamakıllı' (*DS.X*, 3538)
sanrı 'Uyanık bir kişinin, kendi dışında var sandığı ama gerçekte yok olan olguları algılaması'
< ET., OT. ***san-*** 'sanmak, zannetmek (DLT)+***-rı***
TT.: SANRI+(LA-/LAMA)
[An.ağl.'ndaki **sanrı** ile ilişkisi yoktur.→ **sağrı**]
saŋrau → **sağır**
sansak (hlk.) 'Av hayvanlarının izleri'
< ? ****sa-n+sak***
sansar 'Türlü etçil hayvanların ortak adı'
= ET. ***sansar*** 'Özel ad' (*EUTS*, 196: *sansarlığ* 'ölüm doğum arası')

[Fakat, *sangsar* < Skr. *samsāra* (TT. VI, 32, 220]

~ ***sarsal*** 'sansar, samura benzer bir hayvan' (DLT)
< ? ***sū+sar***
Kıpç.: ***sausar*** 'Wiesel'
Kom.: ***sausar*** 'Marder'
Çağ.: ***susar***
IM.: ***sagsar***
An.ağl.: ***sanksar*** (*DS.X*,3538)

[**An.ağl.**: ***sansar*** 'zambak çiçeği' (*DS.X*, 3538). Hayvan adı ***sansar*** ile bitki adı ***sansar***'ın ilişkisi ***arslanağzı, devetabanı, kuşburnu*** vb. bitki adlarını hatırlatıyor. Belki, *sansar* adının sonunda da bir bitki adı vardı! Hayvan adındaki /-k-/ türemedir.]

~ susar (Kzk., TatK.)
sür (Kzk.)
hyuhar (Bşk.)
səvər (Çuv.) [> Rus. *sirok;* Osty. *TLO* 131 *susar*]
= Moğ. (KWb., 339) ***sausar, suusar,subsar*** 'Marder'

Räsänen (*V* 339): < ***Pers.* susmar**; (s. 401): < ***Snkr.* Samsāra**

sap '1. Bitkinin dal, yaprak, çiçek gibi bölümlerini taşıyan, ağaçlarda odunlaşarak gövde durumunu alan bölüm; 2. bir aracı tutmaya yarayan bölüm'
= ET. ***sap*** 'sıra (*Alt.Gr.*, 332; *EUTS.* 197)
~ OT. ***sap*** 'kılıç veya bıçak sa-

SanalBaba

pı' (DLT)

< *sa-p

TT.: SAP+(ÇIK)

An.ağl.: ***sap*** '1.iplik tiresi; 2. bir dikişlik iplik'; ***sapağ*** 'sap, kulp' (*DS. X,* 3539); ***saplam, saplım, saplum*** 'iğneye takılan bir sap iplik' (s. 3541)

SAP+*AĞ*
+LAM/+LIM/+LUM

Tü.> **Zaza.** *sap* 'sap, bitki sapı' (*ZTS*, 306); *sapık* 'küçük sap'< sap+(ı)k;
Kürt. *sap* 'tahıl sapı' (*DAO*, 409)

~ sap 'eşyada kullanılan sap' (Az., Kzk., Kırg., TatK., Trkm.,Uyg., KKlp., Alt., Tel., Kuğ., Şor, Sag., Koyb., Kaça, Yak.)
sâp (Özb.)
sıp (Tuva)

SA(>å, ı)P

= *tutkuç* (Uyg.)
tutka (Kzk.)
totka (Bşk., TatK.)

~ saplag 'bitki için' (Az.)
sabak (Kırg., Kzk., TatK.)
habak (Bşk.)

= *baldak* (Trkm.)

sap- '1. Yön değiştirmek; 2. önceden belirlenmiş, tesbit edilmiş görüş, düşünüş, amaç veya davranıştan ayrılmak'
[ET. ***sap-*** 'devam etmek' (*EUTS*, 197);
~ OT. ***sap-*** 'iyneyi ipliğe geçirmek' (DLT)]

< *sa-p

TT.:SAP-(A/AK/AKLIK/IK/IK-ÇA/PIKLAŞ-/IK-/LAŞ/LAŞMA/IKLIK/IL-/ILMA/INÇ/IŞ/IT-/ITIŞ/ITMA/KI/KIN/KINLIK)

~ Öteki Türk dillerinde ***sap-*** fiili YOK. (bk. *KTLS*)

= *burul-* (Kırg., Özb., Uyg.)
burıl- (Kzk.)
borol- (Bşk., TatK.)
kayırıl- (Bşk.,TatK.)
aylan- (Trkm.,Uyg.)
äylän- (Özb.)
övrül- (Trkm.)

sapa 'Gidilen yol üzerinde olmayan, sapılarak varılan'

< *sap-a*

TT.: SAPA+(K/KLIK)

An.ağl.: ***sapa; sapalaç*** 'ters yol' (*DS.X*, 3539)

Tü. > **Zaza.** *sape* (*ZTS*, 306)

~ sova (Trkm.)

= *yulhız* (Bşk.)
yulsız (TatK.)
yulı kıyın (Bşk., TatK.)
yōldan çetde (Trkm.)
yoldin jirak (Uyg.)

sapak 'Bir ana yoldan ayrılan yolun başlangıç noktası'

< *sap-ak*

Krş. **savak**

An.ağl.: ***sapak*** '1. küçük yolların ana yoldan ayrıldığı yer; 2. suyun başka kollara dağıtıldığı yer' (*DS. X*, 3539); ***savak, savak başı*** 'arklardaki küçük bendler' (s. 3552)

sapala-[(hlk.) 'Kaçamak yapmak'

< *sap-a+la-*

sapalaç (hlk.)'1.Ters yol; 2.aptal, sersem; 3. anlamsız, saçma konuşan'

< *sap-a+la-ç*

sapan¹ → saban

= OT. ***saban*** ~ ***sapan*** (DLT: *sapan la-* 'sapanla sürmek')

< *sap-an*

An.ağl.: ***sapan****kıran otu* 'bir tür ot' (*DS.X*, 3539); ***sapan kulağı, sapan ökçesi*** 'sabanın çizgi açan ucu, demiri' (s. 3540)

~ saban (Krm., Kzk., TatK.) (> **Wog.** *sapan*, (*LTW* 173) *sōpən*); **Rus.** (Vasm. 2: 265) *saban*)

sapan² '1. İki ucu ip, ortası örme veya meşin olan bir taş atma ay-

SanalBaba

gıtı'

< ***sap-*** '*atmak, *fırlatmak'

+-an

An.ağl.:***sapankaya, sapanga, sapanğa, sapenk*** 'taş atmak için kullanılan ip ya da lastikten yapılmış araç, atambaç' (*DS.X*, 3539)

~ sapan (Trkm., Uyg.)
sapkân (Özb.)
sapand (Az.)

= *atkıç* (TatK.)
atkış (Kzk.)
atkıs (Bşk.)

sapanla-[1] (hlk.) '1. Saçma sapan konuşmak,saçmalamak;2. anlamsız oraya buraya koşuşmak'

< ***sap-an+la-***

sapanla-[2] (hlk.) 'Sapan demiri hayvan ayağına batmak'

< ***sap-an+la-***

sapansız (hlk.) 'Dengesiz, densiz, düşüncesiz'

< ***sap-an+sız***

sapçak → **saplak**

sapı (hlk.) 'Sarp, insan ve yol uğramayan yer'

< ***sap-ı*** → Krş. **sapa**

sapık[1] '1. Tavır ve davranışları doğanın gösterdiği yoldan veya geleneklerden, törelerden ayrılan (kimse); 2. delice davranışları olan, meczup'

< ***sap-ık***

TT.:SAP-IK+(ÇA/LAŞ-/LAŞ-MA/LIK)

An.ağl.: ***sapuk supuk*** 'saçma sapan' (*DS.X*, 3540)

~ sapkın (Az.)

= *azğın* (TatK.,Trkm.)
bozok (Bşk.)
bozuk (Trkm.)
bozık (TatK.)
buzuk (Uyg.)
bozulğan (Bşk.)
bozılğan (TatK.)
buzılğan (Kzk.)
buzulğan (Kırg.)
buzülgän (ådäm) (Özb.)

sapık[2] (hlk.) 'Kısa çizme, konçlu ayakkabı, mest'

< ***sap+(ı)k***

An.ağl.: ***sapık, sapiyh, sapuk*** (*DS. X*, 3540)

Eren (*TDES*, 356): **sapık[1/2]** YOK

sapıkara (hlk.) 'Tava'

< ***sap+ı kara***

An.ağl.: ***sapılca, sapılcé*** (*DS.X*, 3540)

sapınlaş-['Sersemleşmek'

< ***sap-(ı)n-*** 'dönüşlülük eki'

+-la-ş-

sapır buçuk (hlk.) 'Delidolu, şuursuz'

< ***sap-ır buç-*** [< **bı-ç-*]

+(u)k

sapırt-[(hlk.) 'Şaşırmak'

< ***sap-ır-t-***

sapırtma (hlk.) 'Sine indirilen ölünün üstüne konulan aynı boyda kısa ve düzgün ağaçlar'

< ***sap-ır-t-ma***

An.ağl.: ***sapatma, sapırtmaç, sapıtma*** *ağacı, sapnı tahtası* (*DS.X*, 3540)

sapısalık (hlk.) '1. Beceriksiz; 2. aptal'

< ***sap-ı*** 'zarf-fiil eki' ***sal-(ı)k***

sapısilik (hlk.) 'Kişiliksiz'

→ **sapısalık**

sapıtma (hlk.) 'Sin içinde ölünün yatırılması için yapılan yer'

< ***sap-ıt-ma***

sapkı (hlk.) 'Sokak'

< ***sap-kı*** [Krş. **sap-ı, sap-a**]

sapkın (hlk.) 'Bunak, deli gibi'

< ***sap-kın***

saplak (hlk.) 'Saplı su tası, maşrapa'

< ***sap+la-k***

An.ağl.: ***sapçak, saplā, saplah,***

SanalBaba

saplayak, saplı (*DS.X*,3541)

SAP+*ÇAK*
+*LĀ/LAH/+LAYAK/+LI*

saplam (hlk.) 'İğneye takılan bir sap iplik' → **sap**

saplama (hlk.) '1.Marangoz keskisi; 2. kulaklı küçük bıçak'
= ET. ***sapla-*** (*EUTS*, 197)
< *sap-la-ma*

saplaş-[(hlk.) 'Sataşmak'
< ***sap-la-ş-*** 'işteşlik eki'

saplayak [< *sap+lı ayak*] → **saplak**

saplı[1] → **saplak**

saplı[2] (hlk.) 'Büyük kepçe' → **saplı**[1]
An.ağl.: ***saplıyak, sapli, saplu*** (*DS. X*, 3541)

saplı[3] 'Sapı olan'
< *sap+lı*
An.ağl.:***saplıcatinton, saplıtinton*** 'patlıcan'; ***saplıkarga*** 'alakarga, saksağan';***saplıyak***[< *sap+lı +ayak*] 'maşrapa' (*DS.X*, 3542)

saplık 'Sap yapmak için kullanılan ağaç ya da madeni tutacak'
= OT. ***saplık*** (DLT)
< *sap+lık*
TS.II, 1258: YOK
An.ağl.:***saplık*** 'balta, çapa ve benzeri araçlara sap yapmakta kullanılan odun' (*DS.X*, 3542)

sapma (hlk.) 'Başka bir yerden gelip, mal mülk alarak yerleşen kimse' (DS.)
< *sap-ma*

sapra-[(hlk.) 'Abu sabuk, saçma konuşmak'
< *sap-ra-*
An.ağl.:***sapra-, saprat-*** (*DS.X*, 3542);
sapur supur 'anlamsız, saçma sapan (söz için)' (s. 3542)

sapsarı 'Çok sarı veya her yanı sarı'
= OT. ***sap sarıġ*** (DLT)
< *sap+sarı(ġ)*

[Bazı sıfatların ilk hecelerinden önce, o hecenin benzeri hece üzerine gelerek pekiştirme yapan /p/ için örnekler:
kupkuru, yapyassı, supsulu]

saplıyak → **saplı**[2]

sapsız 'Sapı olmayan'
< *sap+sız*

sapta-[***YT*** 'Bir şeyi belirgin kılmak, tesbit etmek'
< *sap+ta-*
TT.: SAPTA-(MA/NIM/NIMCI-LIK/NIŞ/N-/NMA/YICI/YIŞ)

saptır-['Sapmak işini yaptırmak'
= OT. ***saptur-*** 'öldürmek, yamatmak' (DLT)
< *sap-tır-* 'ettirgenlik eki'
TT.: SAPTIR-(ICI/IL-/ILMA)
An.ağl.: ***saptırma*** ['sin içinde ölünün yatırılması için yapılan yer'] (*DS.X*, 3542)

sapu → **sapık**

sār → **sağır**

sar-['1. Çevresini çevirmek, çepeçevre dolanmak; çevrelemek; 2. kaplamak; 3. yumak yapmak; 4. örtmek; 5. kucaklamak; 6. kâğıt ya da bitki yaprağı ile örmek; 7. hoşuna gitmek; 8. sarılıp tırmanmak; bir şeyi başka bir şeyin içine koyup onunla kaplamak; 9. (mec.) sözle saldırmak; 10. saldırmak'
{OT. ***sarmak*** '1. bir şeyi süzmek ve ayırmak; olgun hâle gelmek; 2. kızmak, çıkışmak, sertelmek, sert söz söylemek'}
= ET., OT. ***sar-*** (*EUTS*; DLT)
< **sa-r-*
TT.:SAR-(DIR-/DIRMA/GI/GILA-/GIN/IK/IKLI/IN-/INMA/IŞ/MA/MAL/MALA-/MALAN-/LANMA/MAŞAN 'sarılgan'/MAŞ dolaş/MA-ŞAN/MAŞIK/MAŞMA)
An.ağl.: ***sarlak*** 'sokulgan, girgin'; ***sarlaş-*** 'bıktıracak biçimde ilgilenmek'; ***sarma*** 'namlusu özel biçimde çelik tellerle yapılan av tüfeği'; ***sarma*** 'sigara'; ***sarma*** 'ahırlarda uzatma işini gören direk'; ***sarmak*** '1. köpek havlamak, saldırmak; 2. 'sopayla dövmek; 3. yüklemek; 4. 'tırmanmak'

SanalBaba

(*DS.X*, 3547)

sarkaç 'dağ eteği'; ***sarkal*** 'pörsümüş, sarkmış deri'; ***sarkan*** 'kovan'; ***sarkanak, sarkınak*** 'çene altından sarkan et'; ***sarkanak*** 'püskül'; sarkın- 'sarkmak'; sark- 'istememek, çekememek, kıskanmak'; ***sarma*** 'sigara'; ***sarmaş-*** 'kucaklaşmak'; ***sarmaş-*** 'gelin olan kız evlendiğinin ertesi günü akrabalarını görmeye gelmek'; ***sarmaşık*** 'gelin olacak kızın arkadaşlarıyla yaptığı kır eğlencesi'; ***sarmaşık*** *sözlü* 'söyledikleri anlaşılmayan'; ***sarmaşuk*** 'sarmaşık'; ***sarma yol*** 'tepeye çıkan yol' (*DS.X*, 3546-3547)

SAR-*KAÇ/-KAL/-KA(>ı)NAK*
-LAK/-LAŞ-
-MA
-MAŞ-/-MAŞI(>u)K

~ sarı- (Az.)
sara- (Trkm.)
= *ora-* (Kzk., Trkm.)
ura- (Bşk., TatK.)
daŋ- (Trkm.)
taŋ- (Uyg.)
= *dolma* 'Az.) 'sarma'
dolama (Trkm.)
orülma (Uyg.)

sarak[1] 'Yapı üzerinde yatay, enli, az çıkıntılı, süslü veya düz silme'
< ***sar-ak***

sarak[2] (hlk.) 'Bebek için tülbent içine tatlı (özellikle lokum) konularak yapılan emzik'
< ET. ***sor-*** (~ ***sur-***) (*EUTS*) 'emmek'+***ak***

sarar-['Sararmak, rengi sarıya dönmek'
= ET., OT. ***sarġar-*** (*EUTS*, 197; DLT)
< ET, OT. ****sarıġ*** [>***sarı***] 'sarı'+***ar-***

[ET.'deki **-ġ** düşmüş; **-ġ** düşünce sözcüğün kökünde yalnız **/ı/** ünlüsü kaldığı için addan fiil yapan **+(A)r-** ekinin içinde eriyip kaybolmuştur.]

TT.: SARAR-(IŞ/MA/TI-/TMA)
An.ağl.: ***saral-*** 'sararmak', ***saralt-*** 'sarartmak' (*DS.X*, 3542) [/-r-/ >/-l-/ değişmesi ile]; ***sararma, sararmalı*** 'hastalıklı, cılız' (s. 3542)
~ saral- (Az.)
sāral- (Trkm.)
sarğay- (Kzk., TatK., Uyg.)
särgay- (Özb.)
sarğar- (Kzk., Uyg.)
harğay- (Bşk.)

S(>h)A(>ä)R[G]AR(>l, y)-
SĀ(>a)RAL- [<*sārıġ+ar-]

sardoğan 'Sarı renkli bir tür doğan'
< ***sarı*** [< **** sārıġ***]+***doğan*** [< ****toġan***]

sargı 'Esnek bir maddeden yapılmışn uzun, dar ve ince şerit'
< ***sar-gı***
TT.: SARGI+(LA-/LI/SIZ)
An.ağl.: ***sargı*** 'halı, kilim' (*DS.X*, 3544)

sargın 'İçten, yürekten'
< ***sar-gın***
TT.: SARGIN+(LIK) [TS'te yok]
An.ağl.: ***sargın*** 'candan, içten, yürekten'; **sargın** 'değirmenin iyi ve düzgün çalışması durumu'; ***sargın*** 'kolaylıkla toprağa gömülen'; ***sargun*** 'uygun, tıpatıp' (*DS.X*, 3544)

sarı 'Altının rengi'
= ET., OT. ***sarıġ*** (*EUTS*, 197; DLT: *sap sarıġ; sarıġ erük*; *sarıġla-* 'sarılamak, sarı yapmak'; *sarıġlıġ* 'sarılık hastalığı olan'; *sarıġlık* 'sarılık'; *sarıġ surıġ* 'herhangi bir sarı renk'; *sarıġ suw* 'karında toplanan sarı su'; *sarıġ turma* 'havuç')
< ***sārıġ*** [< ****sār²+ï-ġ***] (*Mak.I*, 122; *III*, 604)

[***sarı-*** 'beyaz ya da sarı olmak]
{Fakat, DLT: **sarı** 'taraf, yön'}

Çağ.: ***sari, sariġ***
TT.: SARI+(ağız/ asma/ balık/ beNek/CA/CALIK/CIK/ çalı/ çiçek/ diken/erik/göz/halile/hani/humma/ kız '(argo) esrar'/LAŞ-/LAŞMA/ /LI/LIK/MSI/MTIRAK/sabır/ salkım/ŞIN/ŞINCA/ŞINLIK)
An.ağl.: ***sarıağaç; sarıağu; sarıarmudu, sarıcaarmut, sarıasma, sarıbilbil, sarıbülbül, sarıçıtnık, sarıguş, sarıkandil, sarısandal*** 'incirkuşu'; ***saraş*** 'pelte'; ***sarıayaklı***

SanalBaba

'uğursuz'; ***sarıbalık, sarıbenli*** 'sazan'; ***sarıbaş*** '1.sarıbaşaklı bir tür buğday; 2.parlak ve düzgün tüylü, küçük bir tür kuş';***sarıbaybak***'sarışın'; ***sarboz*** 'aka yakın sarı renkli eşek'; ***sarıbö*** 'örümceğe benzer ağılı bir böcek'; ***sarıbursa*** 'siyah kılçıklı, dolgun taneli buğday'; ***sarıca arı,sarıçibin*** 'bal yapmayan arı,eşek arısı'; ***sarıcaarmut, sararmudu*** 'bir tür armut'; ***sarıçapar*** cildi bozuk olan adam; sarışın, aksi adam'; ***sarıçedik*** 'bir tür kadın pabucu'; ***sarıçiyle*** 'sarımsı toprak'; ***sarıdiken; sarıerik; sarıgelen*** 'sarımsı';***sarıger*** 'kulakları ve bacakları sarı keçi';***sarıgeren*** 'sarı, yağlı toprak';***sarıgöbek elması***'sarımsı yeşil sonbahar elması';***sarıgöde*** 'kartaldan küçük, yırtıcı bir kuş'; ***sarıgöz*** 'karagöz balığına benzer bir tür balık';***sarıgöz sarma***'namlusu sarma olarak özel biçimde yapılmış çifte' vb. (*DS.X*, 3544)

~ sārı (Trkm.)
sāri (Tob.)
sarı (Az., Kzk., Kırg., TatK.)
sāaruğ (Hlç.)
sar (Kar.) [> Çer. TLÇ. 29: *sarė, şara*)
särıķ (Özb.)
serik (Tar.)
sä:ri (Tob.)
harı (Bşk.)
ārı 'tereyağı'(Yak.) < **sārıġ* < **sār²+ı-ġ*
šur- 'ağarmak' < **sār+ı-*
šură 'beyaz' (Çuv.) < **şiarıġ* < **sār²+ı-ġ* (*Mak.I*, 122; *Mak.II*, 604)

= Moğ. ***sira*** 'sarı' < *sāra, siraġan* 'sarımtırak', *sirala-* 'sararmak'

S(>š)**Ā**(> a, ă, āa, e, ä:, u)**RI**(>i, ă) [+***ğ, ķ, k***]
H (< S)**ARI**
[***S=ø***]**ARI**

= Moğ. (*KWb.* 349) ***sira*** 'sarı' < **şiara* < **sāra, sirakan* 'sarışın' < *sira-ķan* [Krş. Uyg. *sazgan*]
Kalm.***şara***; Bry. ***sāral*** (>Yak. *sālır, sālīr*)
= Man. ***şara***

[ET'deki ***sarı-*** 'beyaz veya sarı olmak' fiili için bk.T. Tekin, *Mak.I*, 122-123]

sarık 'Kavuk, fes gibi bazı başlıkların üzerine sarılan tülbent, abanî veya şala verilen ad'

< *sar-ık*

Çağ.: ***saruk***
TT.: SARIK+([>ğ]ıburma/ÇI/LI)
An.ağl.: ***sarık*** 'tülbent' (*DS.X*, 3545)
~ sarık (Kzk., TatK.)
sarıġ (Az.)
harık (Çuv.)
sorəx, surəx (Çuv.) [> Çer. *ÇLÇ* 213: şorək, şarək)

S(>h)**A**(>o, u)**RI**(> ə)**K**(>ġ, x)

= *salma* (Bşk.)
sälde (Kzk.)
selde (Kırg.)
sällä (Özb., Uyg.)
selle (Trkm.)

sarıl-['Sarmak işi yapılmak'
= OT. ***sarıl-*** 'sarmalamak, sarılmak' (DLT)

{Fakat, **sarıl-** 'kırmak, darılmak'}

< *sar-(ı)l-*

TT.: SARIL-(GAN/I/IŞ/IŞ-/IŞMA /MA)
~ sarıl- (Az., TatK.)
harıl- (Bşk.)
= *kuçak cayū* (Kırg.)
ķuçåklä- (Özb.)
koçaklaş- (TatK.)
gucakla- (Trkm.)
kuşakta- (Kzk.)
kuçaktō (Kırg.)

sarılgıt (hlk.) 'Çok renkli'

< *sarı+ılgıt*

sarılık[1] 'Sarı olma durumu; sarı renk'
= OT. ***sarıġlıķ*** (DLT)

< *sarı(ġ)+lık*

An.ağl.: ***sarılığını kes-*** 'ustura ile hastanın alnından bir damla kan çıkarmak' (*DS.X*, 3546)

sarılık[2] 'Sarılık hastalığı'
= OT. ***sarıġlıġ*** (DLT)

< *sarı(ġ)+lık*

SanalBaba

sarılık[3] (hlk.) 'Sığırcık büyüklüğünde bir tür av kuşu'
< ***sarı+lık***

sarım[1] '1. Sarmak işi; 2. bir şeyi bir kez saracak miktar'
= OT. ***sarım*** 'İbrik, testi gibi şeylerden içilecek olan nesnenin süzülmesi için bu kapların ağzına gerilen ipek kumaş parçası' (DLT)
< ***sar-(ı)m***

sarım[2] (hlk.) 'Keten ya da kendirin eğrilmemiş liflerinden yapılan ince iplik'
< ***sar-(ı)m***

sarımana (hlk.) 'Büyük kertenkele'
< ***sarı+mana*** [< ? *maya*]
An.ağl.: ***sarıkakaç, sarımaya*** (*DS. X*, 3546)

sarımantı (hlk.) 'Şebboy çiçeği'
< ***sarı+mantı***
[< Çin. *mantou*]

sarımsak 'Toprak altındaki soğan biçimli sürgünlerinde kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisi'
= OT. ***sarmusak, samursak*** (DLT)
< ***sar-ım+sa-k*** [göçüşme ile: *sarmısak/sam-ur-sak*]
Eski Kıpç.: ***sarımsak***
CC.: ***sarımsak***
Çağ.: ***sarimsak***
TT.: SARIMSAK+(LA-/LI/ otu/hardalı)
An.ağl.: ***sarımsak*** *yağı* (*DS.X*, 3546);
samırsak, samsak, sarsımak (s. 3533)

SARIMSAK
SAMIRSAK [**-r-m- > -m-r-** göçüşmesi ile]
SA[*RI=ø*]MSAK [**/-rı-** hecesinin düşmesi ile]
SAR*SIM*AK biçimi düşündürücüdür. **/-ım-/ > /-sım-** biçiminde bir göçüşme görülmektedir.

sarımsak > sarmısak > *sarısmak [Bu biçim Blk. Türkçesinde de görülmektedir.]
> sarsımak biçiminde bir gelişme düşünülebilir.]

~ sarımsak (Kırg., Kzk., TatK., Trkm., KKlp., Nog., Krm.)
särimsåk (Özb.)
harımhak (Bşk.)

S(>h)A(> ä)RI(> i)MS(>h)A(> å)K
sarmısak (Kırg.)

SARMISAK
sar[*ı=ø*]smak (Krç.) [göçüşme ile] sarısmak (Blk.)
[göçüşme ile]

SAR[I]SMAK [**/-ms-/ >/-sm-/** göçüşmesi ile]
samsak (YUyg./*UTS*, 825; *KTLS*)

SA[*RI=ø*]MSAK
= OT. ***basar*** 'dağ sarımsağı' (DLT)
[> Moğ.,Tac. (Doerfer, *TMEN* 1238];
manır, pağır (Tel.) (Ramstedt, *NyK* 42: 232)
pağır (Alt) < Moğ. (Doerfer: *CAJ* 35; 147; Damdinov: *Sanjeev Arm.* 52)
= Moğ. (*KWb.*, 319) ***sarinsag***

Zajaczkowski (*Sufiksy* 38) : < ***sar-*** [Doerfer, bu açıklamayı kuşkulu bulur.]
Doerfer (*TMEN*): OT'deki ***sarmusak*** kesin olarak orijinal biçimdir.
Räsänan (*MTS* 110) < ***samur-sak***
Eren (*TDES*, 357): 'Orta Türkçede ***sarmusak*** (sic!) ve ***samursak*** olarak geçer. KM'un verdiği ***sarmusak*** biçimi düşündürücüdür. Bu biçimi ***sarımsak*** biçimiyle doğrulamak kolaydır. Ancak diyalektlerde geçen ***sarımsak*** biçimlerinin tanıklığına dayanarak ***sarmusak*** biçiminin ***sarumsak*** diye okunması da düşünülebilir. Doerfer'e göre, OT ***sarmusak*** kesin olarak orijinal biçimdir. ***Bu biçimin göçüşme yolu ile oluştuğu anlaşılıyor.***' **der, fakat kendi görüşünü belirtmez. Ancak, Eren'in son cümlesinden sözcüğün orijinal biçimi olarak SARUMSAK'I kabul ettiği anlaşılıyor. (TG)**
Korkmaz (*TTG*, 61): **+sAk** (< ***-sA-k***)

NOT: Türkçede **sar-** fiilinden yapılmış

SanalBaba

SAR-IM (*DLT; TS.II,* 1261; *DS.X,* 3546) sözcüğü bulunduğuna göre ve **sarı(u)msak**'ın da doğal yapısının birbiri üzerine sarılmış ***dişler***den oluştuğu dikkate alınırsa en uygun biçim:

SAR-I(U)M+*sA-k*

olmalıdır. **SAMUR** '*çok yumuşak ve ince tüyleri olan, postu için avlanan küçük hayvan*' adı < **Ar. sammūr** (bk.***TS.II,*** 1253) adından bozulmuş olup, bunun üzerine Türkçe **+sAk** eki getirmek uygun olmaz sanırım!

sarımsı, sarımtırak 'Sarıya çalan, sarıya benzeyen'

< *sarı+msı/+mtırak*

sarın-['Kendi üstüne sarmak'

= OT. ***sarın-*** 'bir şeyi sarınmak' (DLT)

< *sar-(ı)n-* 'dönüşlülük eki'

TT.: SARIN-(MA)

sarısu (hlk.) 'Taze peynirden yapılan bir yemek'

{OT. ***sarıġ suw*** 'karında toplanan sarı su' (DLT)}

< *sarı(ġ) su*

sarış 'Sarmak işi veya biçimi'

< *sar-(ı)ş* 'fiilden ad yapan ek'

sarışın 'Sarı saçlı ve ak tenli kimse'

< *sārıġ+şın* [< *-*çın*]

[{**-çIn**} ~ {**-çIl**} eki, Türkçede renk adları üzerine gelir: DLT: *kökçin~kökşin* 'maviş, bozumsu'; KB.: *kökçin*; Kırg., Tel: *kökşün*; Osm.: *gökçil, gökcül, bozcıl*; TT., Az.: *sarışın*; Kırg.: *akçıl*; TT.: *kırçıl* vb.] (*Mak.I,* 231)

= Moğ. **+gçin** : *boro+gçin* 'bozumsu'; *sira+gçin* 'sarışın'

TT.: SARIŞIN+(CA/LIK)

~ sarışın (Az.)[<**sārıġçın*)

= *sārıyağız* (Trkm.)

sarğuç (Uyg.)

sarğılt (tatK.)

sarğımtıl (Kırg.)

harğılt (Bşk.)

sark-['Aşağıya doğru uzanmak'

= OT. ***sark-*** (DLT)

< *sar-k-*

TT.: SARK-(AÇ/KAÇLA-/IK/IKLIK/IL/INTI/INTILIK/IŞ/IT/IT-/ITMA/MA)

An.ağl: ***sarka, sarga, sarko*** 'üstüne işlemeli, kadife ya da çuhadan yapılan kollu, kolsuz kadın ceketi'; ***sarkaç*** 'dağ eteği; suçatısı'; ***sarkal*** 'pörsümüş, sarkmış deri'; ***sarkan*** 'kova'; ***sarkanak, sarkınak*** '1. çene altından sarkan et; 2. püskül, saçak, ponpon'; ***sarkın-*** 'sarkmak'; ***sark-*** 'istememek, çekememek, kıskanmak; açgözlülük yapmak; imrenmek' (*DS.X,* 3547)

~ sark- (Kzk., TatK., Trkm.)

hark- (Bşk.)/harkındı < **sarkıntı*

sarık- (Kırg.)

sırık- 'sarkmak' (Trkm.) < *sır-ık-*

sırk- 'sarkmak' (An.ağl.)/sırkıntı

S(>h)A(>ı, ī)R[I]K-

[**NOT**: **sarmaşık** karşılığı olarak kullanılan sözcüklerdeki: **sır-, çır-, çir-, çor-** fiil köklerinin **sar-** fiili ile ilişkisi dikkat çekicidir. Bk. **sarmaşık**] (Bu konu için ayrıca bk. *Mak.I,* 14-15)

KTLS'nde **sark-** fiili ile ilgili bilgi yoktur.

= *sallan-* (Bşk., TatK.)

salaŋli- (Uyg.)

saŋgili- (Uyg.)

salbıra- (Kzk.)

salaŋdō (Kırg.)

asılınıp tor- (Bşk.)

asılınıp tor- (TatK.)

åsilib tur- (Özb.)

sarka → sark-

sarkaç[1/2] → sark-

sarkal → sark-

sarkan → sark-

sarkanak → sark-

sarkın- (hlk.) **→ sark-**

sarlak (hlk.) **→ sar-**

sarlaş-[(hlk.) **→ sar-**

sarma[1/2/3] (hlk.) **→ sar-**

An.ağl.: ***sarma yol*** 'tepeye çıkan yol, dağ yolu' (*DS.X,* 3547)

sarma*4* 'Yaprak veya başka şeylerle, iç konup sarılarak yapılan yemek'

< *sar-ma*

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *sarma* (*ALTK*,116)

sarmal 'Helis biçiminde olan'

{Krş. OT. ***sarmal-*** '1. süzülmek;

SanalBaba

2. sarılmak, dolanmak' (DLT)]

sarmaş (dolaş ile birlikte) 'Birbirine sarılıp kucaklaşmış durumda'
= OT. ***sarmaş*** 'sarmış, bir şeyin bir şeye sarılması' (DLT: *sarmaş bolmak* 'halk birbirine karışmak')
< *sar-(ı)m+a-ş*

sarmaş-['Birbirine sarılmak, kucaklaşmak'
= OT. ***sarmaş-*** '1. sarmakta yardım etmek; 2. karışmak' (DLT)
[< ***sar- (ı)m+a-ş-*** 'işteşlik eki']
< *sar-(ı)m+a-ş-*
TT.: SAMAŞ-(AN/IK/MA)
An.ağl.: ***sarmaş-*** '1.gelin olan kız evlendiğinin ertesi günü akrabalarını görmeye gelmek'; ***sarmaşuk*** 'sarmaşık' (*DS.X*, 3547)

sarmaşık 'Düz yerlere yapışarak tırmanan bitki'
< *sar-(ı)m+a-ş-(ı)k*
An.ağl.: ***sarmaşık*** (bk. **sarmaş-**); ***sarmaşuk*** (*DS.X*,3547)
~ sarmaşığ (Az.)
= *sırmavık* (Bşk.)
şırmavık (Kzk.)
çirmåvık (Özb.)
çırmaşık (Trkm.)
çırmōk (Kırg.)
çormavık (TatK.)

sarmı (hlk.) 'Dokuma aygıtında dokunan bezlerin sarıldığı araç'
< *sar-(ı)m+ı*

sarmısak → sarımsak

sarp '1. Dik, çıkılması ve geçilmesi güç, yalman; 2. (mec.) güç, güçlük'
= TE. (Uyg.) ***sarp*** (*EUTS*, 197)
DLT'te YOK.
KB.: ***sarp***
Eski Kıpç.: ***sarp*** 'güç'
< **sar-* 'sertelmek, kızmak'
+*-p*
TT.: SARP+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***sarp adam*** 'pazarlıkta kolay anlaşamayan, çetin kimse' (*DS.X*, 3548); ***zarp***
~ sarp (Az., Kzk.)

Eren (*TDES*, 357): ['ağızlarda ***zarp*** '1. sarp, yalçın; 2. güç' olarak geçer.] der, fakat **sarp *adam*** sözcüğünü vermez. Etimolojisi üzerine de herhangi bir görüş belirtmez.

sars-['1. Birdenbire ve güçle kımıldatmak, sallamak, oynatmak, titretmek'
= ET. **sars-** (*EUTS*,197: *sarsag* 'kötü, kaba'; *sarsıg* 'kötü, kaba; çürük'; *sarsı-* 'azarlamak, söylenmek; *sars-* 'sövüp saymak')
~ OT. ****sars-*** (DLT: *sarsıg* 'katı ve sert olan her şey'; *sarsıg söz* 'katı söz'; *sarsıt-* 'sert ve kaba muamele etmek')
< *sar-s-*
TT.: SARS-(AK/AKÇA/SAKLIK/ALA-/ALAMA/ICI/SIK/IL-/ILIŞ/ILMA/IM/INTI/INTILI/INTISIZ/IŞ/MA)
An.ağl.: ***sarsak, sarsık, sarsuk*** 'sersem, ahmak, dağınık'; ***sarsahlık*** 'ahmaklık, budalalık'; ***sarsakla-*** '1. gereksiz durmak; 2. ahmaklaşmak; 3. sarsmak'; sarsala- 'sarsmak'; ***sarsık*** '1.yer sarsıntısı; 2. eli ayağı titreyen kimse'; ***sarsın-*** 'sallanmak'; ***sartık*** 'salmış, salıvermiş' (*DS.X*, 3548-3549)
~ sars- (Trkm.)
= *sirkäle-* (Az.)
silki- (Özb.,Uyg.)
silkü- (Kzk.)
silkile- (Kzk.)
silkit- (Özb., TatK.)
silkildet- (Kırg.)
hilkit- (Bşk.)
türtü- (Kzk.)
tirbät- (TatK.)
çaykat- (TatK.)
kaltırat- (Bşk.)

sarsak → sars-
= ET. sarsıg (*EUTS*, 197)
< *sars-ıg*

sarsık → sarsak

sarsıl-['1. Sarsmak işine konu olmak; 2. güçsüz duruma gelmek'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***sarsıt-***
< *sars-(ı)l-* 'dönüşlülük eki'

sarsın- → sars-

sarsıntı '1. Sarsılmak işi, birdenbire sarsılmak; 2. titreme; 3. deprem'
< ***sars-ın-tı***
TT.: SARSINTI+(LI/SIZ)

SanalBaba

~ sarsıntı (Az.)
sarsğın (Trkm.)
= *tebräniş* (Özb.)
tävriniş (Uyg.)
terbelüv (Kzk.)
tirbäliv (Bşk.)
tirbälü (TatK.)
silkitiş (Özb., Uyg.)

sartık → sars-

saruk → sarık

sarunburma (hlk.) **→ sarığıburma**

sasak (hlk.) **→ saksağan**

sası '1. Küf ve çürük kokan; 2. kokuşmuş'
= ET. ***sasıġ*** 'çürümüş, kokmuş, fena (*EUTS*, 198) ~ ***sarsıġ***
~ OT. ***sasıġ*** 'kokmuş' (DLT: *sāsıġ barıġ* 'kokmuş')
<*sāsı- 'kokmak, çürümek, fenalaşmak' (*EUTS*,198)
[**sāsı-+-ġ** ile yapılmış ad olup Batı Türkçesinde **/-ġ/** düşmüştür.]
Çağ.: ***sasi***
An.ağl.: ***sası, sasık*** [< ET. *ṣasıġ*], ***sasuk, susu*** (*DS.X*, 3549)
[Ayrıca bk. ***sası*** '1. sözünü bilmeyen, densiz; 2. deli; 3. kuru fasulyenin haşlandığı su; 4. ters, aksi; 5. şaşı; 6. biçimsiz, kaba'; ***sası, sasık, sassı*** 'kokmuş, bayatlamış'; ***sasık, saslama*** 'sağlıksız, renksiz' (*DS.X*, 3549)]

Tü. > **Kürt.** *sassı* (*DAO*, 410)

~ sesi (Tar.)
sasık *may* 'gaz yağı' (Kırg.)
Eren (*TDES*, 358): YOK

sası-['Çürümek, bozulmak'
= ET., OT. ***sası-*** (*EUTS*; DLT)
< *sāsı-*
TT.: SASI-(MA)

sasık → sası-

sasını al-[(hlk.) 'çürük ya da fena kokulu sebzelerin kokularını, haşlayıp suyunu süzerek almak'
< *sası-ġ+ı+n+ı al-*

sasıt-['Kokutmak'
= ET. ***sasıt-*** (*EUTS*, 198)
< *sası-ġ+ıt-*

sassı → sası-

saş [TT'nde soy adı: ***H. Saş***]
= OT. ***saş*** 'ürkek' (DLT)
< *sa-* [ET. **sa-* 'söylemek']+***-ş***

[Krş. ET. ***saşur-*** 'durdurmak, geciktirmek' (*EUTS*)]

sat-['Bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek'
= ET., OT. ***sat-*** (*EUTS*; DLT)
< **sa-* 'saymak'
+t- '*saydırmak'

[ET.: *sataġ, satıġ* 'satış, muamele'; *satağın* 'satın'; *satağsız* 'ücretsiz'; *satıġçı* 'satıcı'; *satıġlıġ* 'satılacak olan her şey'; OT. *satġa-* 'ödeşmek'; *satġal-* 'takas yapılmak'; *satġan* 'satan, çok satan'; *satġaş-* 'sayışmak, ödeşmek'; *satġuçı* 'satıcı'; *satġuluk* 'satmaya hakkı olan'; *satıġ* 'satış, satma' *satıġla-, satıġlaş-* 'satışmak'; *satıġlı* 'satmak azminde olan'; *satıġlık* 'satılık'; *satıġsak* 'satmak isteyen'; *satıġsa-* 'satmak istemek'; *satılmak* 'satılmak'; *satın-* 'satar görünmek'; *satışġan alışġan* 'daima alıp satan'; *satışġan tawışġan* 'daima alıp satan'; *satış-* 'satmaya yardım ve yarış etmek' (DLT)]

< **sa-* 'saymak'
+t- 'ettirgenli eki' (Bang, *NegVerb.* 117)
An.ağl.: ***satak*** 'çarşı'; ***satdıh*** 'satılık'; ***satı*** 'satılık mal; düğün armağanı'; ***satık*** 'satılan, elden çıkarılan (mal, vb.)'; ***satıkçı*** 'tüccar'; ***satıl-*** '1. kız evlenmek; 2. kadınlar çocuklarının olması için bir yatıra adak adamak'; ***satlık*** 'satıcılık' (*DS.X*, 3550)

satak → sat-

sataş-['Bir kimseyi rahatsız edecek davranışta bulunmak, musallat olmak'
< *sa-t-(a)ş-*
TT.: SATAŞ-(IL-/ILMA/KAK/MA)
~ sataş- (Az.)
= *tiyisü-* (Kzk.)
tegiş- (Uyg.)

SanalBaba

tegäcäklik kılış- (Özb.)
gärländiri- (Bşk.)
gärländir- (TatK.)
soktığu- (Kzk.)

satdıh (hlk.) → **sat-**

satıcı 'Alıcıya bir şey satan kimse'
= ET. ***satıġçı*** (EUTS, 198)
~ OT. ***satġuçı ~ sattaçı*** (DLT)
< ***sat-ıġ+çı***
TT.: SATICI+(LIK)
~ satıcı (Az., Trkm.)
satuvşı (Kzk.)
sâtuvçi (Özb.)
satuçı (TatK.)
satığçı (Trkm.)
satkuçi (Uyg.)
hatıvsı (Bşk.)

SAT-*ICI/-UÇI*
-IĞÇI
-KUÇİ
-UVŞI/-UVÇİ
H(< S)AT-*IVSI*

= *torğaş* (Bşk., TatK.)

satık (hlk.) → **sat-**

satıkçı (hlk.) → **sat-**

satıl-[1] '1. Satmak işi yapmak; 2. (mec.) para veya çıkar karşılığı, gizlice karşı tarafa hizmet etmek'
< ***sat-(ı)l-*** 'dönüşlülük eki'

satıl-[2] (hlk.) 'Kız evlenmek' → **sat-**

satıl-[3] (hlk.) → **sat-**

satılık 'Satışa çıkarılmış olan'
= OT. ***satġlıḳ*** (DLT)
< ***sat-ı(ġ)*** 'satış, satma'+***lık***
~ satlık (TatK.,Trkm., Uyg.)
satılatın (Kzk.)
satılūçu (Kırg.)
satıla torğan (TatK.)
setilidiğan (Uyg.)
hatlık (Bşk.)
hatıla torğan (Bşk.)

satım 'Satmak işi, satım'
< ***sat-(ı)m*** **[alım satım** deyiminde]
An.ağl.: ***satımker ol-*** 'satmaya gönlü olmak' (*DS.X*, 3550)

satın '*Fiyatını vererek bir şey almak* anlamında kullanılan **satın almak** deyiminde geçer'

{OT. ***satın-*** 'satar görünmek'}

< ***sat-(ı)n*** [< *satġın* < ***satıġ** +*ın* 'instrumental/vâsıta hâli eki']
~ MA.: ***satġın***
KE, NF.: ***satḳun***
CC., Hou.: ***satun***
~ satın al- (Bşk., Trkm.)
satıp aluv (Kzk.)
satıp alu (TatK.)
satıp alū (Kırg.)
sâtib âl- (Özb.)
setival- (Uyg.)
hatıp alıv (Bşk.)

satlık (hlk.) 'Satıcılık' → **sat-**

sattır-['satmak işini yaptırmak'
= OT. sattur- (DLT)
< ***sat-tır-*** 'ettirgenlik eki'
TT.: SATTIR-(MA)

sav '1. İddia, tez; 2. (eski) haber, söz; 3. ata sözü'
= ET. (Uyg.) ***saβ*** S'β, Sβ (*İKPÖ*, 204)/ ***sav, sab*** (*EUTS*,199: *savçı* 'haberci, geveze, zevzek'; *savıkla-* 'söylemek'; *savlaş-* 'söyleşmek'; *savlıġ* 'sözlü, sözcü')
~ OT. ***saw*** '1. şöhret, san; 2. söz, haber, salık' (DLT: *sawçı* 'elçi, peygamber'; *sawla-* 'söylemek, atalar sözü söylemek'; *sawlan-* 'atalar sözü söylemek'; *sawlaş-* 'birbirine sav söylemek')
< ****sāw** [< ****sāb**]
TT.: SAV+(A 'haber; müjde'/A-CI '1. haberci; 2. müjdeci; 3. peygamber'/CA 'iddianame'/CI/CI-LIK)
An.ağl.: ***sav*** '1. söz, lâf, dedikodu; 2. karşılıklı konuşma, sohbet; 3. bilgi, haber; 4. yas' (*DS.X*, 3551)

Tü. > **Kürt.** *sav* (*DAO*, 411); **Zaza.** *savt* 'ses' (*ZTS*, 307)

sav-['İstenmeyen birini başından uzaklaştırmak'
= OT. ***saw-*** (DLT: *saw-ra-* 'savulmak; azalmak, seyrekleşmek'; *saw-saw-rı-, sew-re-* 'azalmak, seyrekleşmek'; *saw-ul-* 'bulunduğu halden ayrılmak; savulmak, gitmek')

SarıBaba

< ***sa-v-***

TT.: SAV-(MA)

An.ağl.: ***savacak, savah, savak, savak, savakbaşı*** '1. değirmen suyunu başka yöne çevirmek için oluk önüne konulan tahta; 2. değirmen arkındaki fazla suyun akması için açılan ikinci su yolu; 3. genel su arkı, su ana yolu' (*DS.X*, 3551); 'arklardaki küçük bentler; su yolu'; ***savakla-*** 'suyu arklara salmak' (s. 3553); ***savgı*** 'baştan savılan belâ' (s. 3553)

sava → **sav**

savaca → **sav**

savacı → **sav**

savak → **sav-**

savakla-[→ **sav-**

savaş 'Harp; uğraşma, kavga, mücâdele'

= OT. ***sawaş*** (DLT)

<***saβaş*** [<***saβ+(a)ş***]

TT.: SAVAŞ+(ÇI/ÇILIK/KAN)

~ savaş (Az.)

= *soğuş* (Kırg.)
sokuş (Uyg.)
soğıs (Kzk.)
suğış (TatK.)
söveş (Trkm.)
huğış (Bşk.)

S(>h)O(>ö)Ğ(~K > v)U(>ı, e)Ş(>s)

= *köräş* (Bşk.,TatK.)
uruş (Trkm., Uyg.)

savaş-['Harbetmek'

= OT. ***sawaş-*** (DLT)

[< ***saβ+aş-***]

TT.: SAVAŞ-(IM/IMCI/MA)

~ [Türk dillerinde **savaş** sözcüğünün fiil biçimleri de vardır.]

savca 'İddianame'

< ***sav+ca*** → **sav**

savcı 'Devlet adına ve yararına davalar açan,kamu haklarını ve hukuku yerine getimek üzere yargıç katında sanıkları kovuşturan görevli'

= ET. ***savçı ~ sabçı*** 'haberci, geveze, boşuboşuna konuşan' (*EUTS*, 199)

~ OT. ***sawçı*** 'elçi, peygamber; hısım ve dünürler arasındaki elçi' (DLT)

Uyg.: ***sab-çı, sawçı***

Çağ.: ***savçi, sauci***

< ***sav*** [→ **sav**]+***cı***

TT.: SAVCI+(LIK)

An.ağl.: ***savcı*** 'sözcü, mektupçu' (*DS.X*, 3553)

~ sauşı (Kzk.)
savçı (Tob.)

savdır-[→ **sav-**

savgı (hlk.) → **sav-**

savıl-¹['Savmak işine konu olmak'

< ***sav-(ı)l-***

savıl-²[(hlk.) 'Değirmen boş dönmek'

< ***sav-(ı)l-***

savıştır-[(hlk.) → **savuştur-**

savla-¹[(hlk.) 'İddia etmek'

< ***sav*** 'söz'+***la-***

TT.: SAVLA-(YICI)

savla-²[(hlk.) 'Başından savuşturmak; atlatmak'

< ***sav-*** 'savmak, uzaklaştırmak'+***-la-***

savlan-['Meyveler bitmek, tükenmek'

< ***sav-la-n-***

savlaş-[(hlk.) 'Sıkıntıyı atmak, serinlemek'

< ***sav-la-ş-***

An.ağl.: ***savruh-*** (*DS.X*, 3555)

savrık → **savruk**

savrık-[(hlk.) '1. Oraya buraya uçuşmak; 2. uçarı olmak'

< ***sav-ur-uk-***

savrıl-[(hlk.) → **savrul-**

savruk '1.Aklını işine vermeyen, dikkatsiz; 2. düzensiz,dağınık'

< ***sav-ur-uk***

TT.: SAVRUK+(LUK)

An.ağl.: ***savrak, savrık, savruh*** 'dağınık, dikkatsiz; tutumsuz' (*DS.X*, 3554); ***savruk*** 'çiftleşmek isteyen koyun, keçi' (s. 3555)

= *salbır* 'savruk' (Bşk.)
şaypay (Bşk.)

SanalBaba

savruk-[(hlk.) 'Keçi ve koyun çiftleşme isteği duymak'

< ***sav-ru-k-***

An.ağl.: ***savrık-*** (*DS.X*, 3555); ***savrukmuş*** 'cinsel isteklerinin esiri olmuş'

savrukmuş (hlk.) → **savruk-**

savrul-['1. Dağılmak, saçılmak; 2. savurmak işi yapılmak'

= OT. ***sawrul-*** 'savrulmak, açılmak' (DLT)

< ***sav-ur-(u)l-***

TT.: SAVRUL-(MA/UŞ)

An.ağl.: ***savrıl-*** '1. uçar gibi yürümek; 2. uçarı olmak' (*DS.X*, 3554)

savrum (hlk.) '1. Harman savurma işi; 2. ölünün kefareti'

< ***sav-ur-um***

savruntu 'Savrulurken dökülen kırıntı'

< ***sav-ur-un-tu***

An.ağl.: ***savruntu*** '1. tipi; 2. savrulan şey' (*DS.X*, 3555)

savsa[1] (hlk.) 'Çürümeye yüz tutmuş;

< ***sa***[v]***sıġ*** [< ET. *sasıg*]+***sa***

savsa[2] (hlk.) 1. Evecenlik, telâş; 2. kuruntu'

< ***sav-sa***

savsa-['Savsaklamak, ihmal etmek'

< ***sav-sa-***

TT.: SAVSA- (K/KLA-/KLAMA/KLAN-/LANMA/KLAYIŞ/MA)

savsak (hlk.) '1. Beceriksiz, baştan savma iş yapan; 2. geveze'

< ***sav-sa-k***

An.ağl.: ***savsa, savsak, savsal, savsata, savsı*** (*DS.X*, 3555)

savsakla-['Belirli bir sebebi olmaksızın bir işi isteyerek geri bırakmak, geciktirmek'

< ***sav-sa-k+la-***

TT.: SAVSAKLA-(MA/N-/NMA/YIŞ)

An.ağl.: ***savsakla-, savsala-*** 'işi ağır almak, geciktirmek, oyalamak' (*DS.X*, 3555); ***savsaklan-*** 'oyalanmak'; ***savsaklaş-*** 'azalmak, seyrekleşmek'; ***savsaklık*** 'boşlama, gereken iligiyi göstermeme'; ***savsala-*** '1. tez olmak; 2. gözetlemek, kollamak'; ***savsanık*** 'savsaklayıcı' (*DS.X*, 3555-3556)

savu (hlk.) 'Yas'

< ***sağu*** → **sağu**

An.ağl.: ***savu sat-*** 'ağıt söylemek, yas tutmak' (*DS.X*, 3556)

savuh → **soğuk**

savuk (hlk.) '1. Issız, tenha; 2. suyu kesilmiş, çalışmayan değirmen'

< ***sav-uk***

savul-['Bir şeyden çekinerek bulunduyerden uzaklaşmak'

= ET., OT. ***savıl-*** ~ ***sawıl-***

< ***sav-(u)l-***

savun-['Müdafaa etmek'

< ***sav-(u)n-***

TT.: SANUV-(MA/MALIK/MASIZ/U/UCU/UCULUK/UL-/ULMA/UŞ)

savur-['Havaya atıp dağıtmak, saçmak'

= OT. ***sawur-*** (DLT)

< ***sav-ur-***

TT.: SAVUR-(GAN/GANCA/GANLIK/MA/T-/TMA)

An.ağl.: ***savurgu*** 'pekmez kayna tılırken karıştırmaya yarayan delikli kepçe biçiminde su kabağı'; ***savurkaç*** 'akşamüstü çıkan sert yel'; ***savurucu*** 'harman savuran kimse' (*DS.X*, 3556)

~ savur- (Bşk.)
såvur- (Özb.)
saū (Kırg.)
sovur- (Trkm.)
soru- (Uyg.)

savurgan → **savur-**

< ***sav-ur-gan***

~ *pul* sovrağan (Uyg.)

savurgu → **savur-**

savurkaç → **savur-**

savurt-['Savrulmasına sebep olmak'

= OT. ***sawurt-*** (DLT)

< ***sav-ur-t-*** 'ettirgenlik eki'

TT.: SAVURT-(MA)

savurucu → **savur-**

savuş-['Bulunduğu yerden aceley-

SanalBaba

le, gizlice veya dikkati çekmeden kaçmak'

< ***sav-(u)ş-***

TT.: SAVUŞ-(MA/TUR-/TURMA)

~ sovuşdur- (Az.)

savuttur-[(hlk.) 'Üflemek, savurtmak'

< ***sav-u[r = ø]-t-tur-***

say[1] (hlk.) '1. Düz, tabaka biçiminde ince, yassı taş; 2. iri, büyük kaya; 3. ekime elverişsiz, killi kumlu toprak; 4. dik kayalık, taşlık yer'

= ET. ***say*** 'kır, çöl, taşlık, bozkır' *EUTS*, 199)

~ OT. ***say*** 'kara taşlık yer' (DLT: *saygır-* 'yer kara taşlı olayazmak; *sayık-* 'yert kara taşlı olmak')

< ***sā+y***

An.ağl.: ***say*** (*DS.X*, 3556)

[***DS***.'nde anlamları farklı 4 **say** sözcüğü daha vardır.]

say[2] 'Kışın suyu akıp yazın akmayan dere'

= Krş. **Yenisey** ~ Kırg. **Canısay** MA. 317 (Çağ.): *sai ḳıraġı* 'kray balki (ovraga)'

< Çağ. ***sai***

An.ağl.: ***say*** 'su kaynağı, pınar' (*DS.X*, 3557)

say-['Sayıları arka arkaya söylemek'

= ET. ***sa-*** '1. saymak; 2. söylemek' (*EUTS*, 195: **san** 'sayı'; *san-* 'saymak, sanmak, düşünmek'; *sana-* 'saymak'; *sangış* ~ *sağış* 'sayım') (Uyg.) ***se-*** 'konuşmak; birer birer saymak, saymak' [**say-, san-, sana-** gibi genişletilmiş biçimleri vardır. ***kalsar*** < ***kal-ı sa-r*** (*Alt.Gr.*, § 341]

~ ***sa-***'saymak, düşünmek' (DLT: *sakış, sakmak, sanamak, sanmak*; *san*'sayı, sayma, addüitibar'; *sayış* ~ *seyş* 'ödenek'; *sayıştur-, saştur-* 'sayışmak'; *saypa-* 'israf etmek', *saypat-* 'israf ettirmek')

< ****sā-y-*** [< ***đ*** < ***δ***]

TT.: SAY-(I/ICA/ICI/ILI/IL-/ILMA/IM/IMLAMA/IMLAMACI/IMSAL/ISAL/ISIZ/ISIZLIK/IŞ/IŞ-/Iştay/MA-MA/MAMAZLIK/MAN/MANLIK/MAZLIK)

TT.'nde: ***sövüp saymak*** deyiminde.

An.ağl.: ***say-*** '1. Öfkeli söz söylemek, kızmak; 2. türkü, mani söylemek' (*DS.X*, 3560)

Tü. > **KbRum.** *saydizo, sayıdízo*

~ say- (Az.)
sāy- (Trkm.)
sana- (Kzk.)
sanō (Kırg.)
sani- (Uyg.)
sänä- (Özb.)
hana- (Bşk.)

SĀ(>A, ä)Y(~N)-*İ-/-A-/-Ä-*

saya 'Ayakkabıların yumuşak yüzlü üst bölümü'

< OT. ***say*** 'vücuda giyilen zırh'

+a

(DLT: *say yarık* 'demir göğüslük')

TT.: SAYA+(CI)

An.ağl.: ***saya*** 'kundura yüzü; kundura yüzündeki dikişler' (*DS.X*, 3557) [***DS***.'nde anlamları farklı 8 **saya** sözcüğü daha vardır.]

sayacak → sacayak

saygı 'Hürmet, ihtiram'

< ***sa-y-gı***

TT.: SAYGI+(değer/LI/N/NLIK/SIZ/SIZCA/SIZLIK)

~ Öteki Türk dillerinde **saygı** sözcüğü YOK. (bk. *KTLS*)

= *sır* (Kzk.)
sıy (Özb.)

sayı 'Nüsha'

= ET. (Uyg.) ***sayu*** S'YW 'her, her bir' (*İKPÖ*)

< ***say-ı*** [< ****sa-*** 'saymak'+-(y) (< ***đ***)+-***ı***]

TT.: SAYI+(boncuğu/CA/CI/CILIK/LA-/LAMA/LI/L-/LMA/M/M bilimi/MLA-/MLAMA/MLAMACI/MSAL/SAL/SIZ/SIZLIK/Ş/Ş-/ŞMA/Ştay)

~ san 'sayı' (Kazk., Kırg., TatK., Uyg.)

< ****sā-n***

sān (Trkm.)
sån (Özb.)
han (Bşk.)
say (Az.)

SanalBaba

S(>h)Ā(>A, å)N(~Y)

sayıcak → **sacayak**

sayıkla-['Uykuda, bir hastalığın verdiği dalgınlık sırasında anlamsız, tutarsız sözler söylemek'

< ***sa-y-(ı)k+la-***

TT.: SAYIKLA-(MA)

An.ağl.: ***sayıkla-*** 'uykuya dalmaya, gözleri kapanmaya başlamak' (*DS. X*, 3559)

~ sayığla- (Az.)

= *sandırakta-* (Kzk.)

sataş- (TatK.)

hataş- (Bşk.)

sayıklaştır-[(hlk.) 'Araştırmak'

< ***sa-y-(ı)k+la-ş-***

sayılgan (hlk.) 'Kendini saydıran'

= OT. ***sayılğan edilgen*** 'bir çok işlere girip çıkan' (DLT)

< ***sa-y-(ı)l-gan***

TT.: TS'te YOK. [Türkçede soy adı: *Aclan Sayılgan*]

An.ağl.: ***sayılgan*** (*DS.X*, 3559)

sayım 'Saymak işi, tadat'

< ***sa-y-(ı)m***

TT.: SAYIM+(bilimi/LA-/LAMA/LAMACI/SAL)

An.ağl.: ***sayımcı, sayıcı, sayılancı, sayıncı, saylancı*** 'nüfus ya da hayvan sayımı yapan memur' (*DS.X*, 3559)

SA-Y-IM+*CI*
SA-Y-*ICI*
SA-Y-I+*LA-NCI*
+*NCI*
SA-Y-*LA-NCI*

sayın 'Saygıdeğer, muhterem'

< ****sa-y-(ı)n***

An.ağl.:***sayınsa-, sayımsa-, sayınsı-, sayla-*** 'önemsemek, saymak' (*DS. X*, 3559)

= Moğ. ***sayin*** 'iyi' [***sayijira-*** 'iyi olmak' < ***sayin*** 'iyi, çok iyi'/ Moğ. {+jirA-} < {+dĪrA} = {+dĪr-} < {+dĪrA-} (*Mak.II*, 343)

Korkmaz (*TTG*, 101): < ***say-ın***

sayınsa-[(hlk.) '1. Önemsemek, saymak;2. hor görmek, azımsamak' (DS.)

< ***sa-y-ın+sa-***

sayış 'Saymak işi veya biçimi'

= OT. ***sayış*** ~ ***seyş*** 'ödenek' (DLT)

< ***sa-y-(ı)ş***

sayış-['Ödeşmek, hesaplaşmak'

< ***sa-y-(ı)ş-***

TT.: SAYIŞ-(MA)

An.ağl.: sayışmak 'ödeşmek' (*DS. X*, 3559)

sayışma 'Sayışmak işi, takas'

< ***sa-y-(ı)ş-ma***

An.ağl.: ***sayışma*** 'ödeşme, değiştirme' (*DS.X*, 3559)

sayıştır-['Sayışmak' [***TS***'te yok]

= OT. ***sayıştur-*** (DLT)

< ***sa-y-(ı)ş-tır-***

sayla-[(hlk.) 'Seçmek, ayırmak'

< ***sa-y-la-***

An.ağl.: ***saylan-*** 'seçilmek'

saylam (hlk.) '1. Düz taş; 2. dağın düzlük yeri' [***TS***'te yok]

< OT. ***say*** 'kara taşlık yer' (DLT)+***la-m***

An.ağl.: ***saylam, saylak, sıylam*** (*DS.X*, 3560)

saylan (hlk.) 'Yar, uçurum'

< OT. ***say*** 'kara taşlık yer' (DLT)

+***la-n***

saylan-[(hlk.) '1. Seçilmek; 2. soruşturmak'

< ***sa-y-la-*** 'seçmek'

+***n-***'dönüşlülük eki'

saylav '(Eski) Millet vekili'

< ***sa-y-la-v*** [-v eki Kıpçak Türkçesine özgü bir ektir.]

An.ağl.: ***saylav*** 'seçim, seçme' (*DS.X*, 3561)

saymana (hlk.) → **seğmen**

sayrı '(Eski) Hasta'

= EAT. (TN) ***sayru***

< ? ****sa-y-rı***

TT.: SAYRI+(L/LAR evi/LIK/MSA- 'gerçekte hasta olmadığı halde kendini hasta göstermek'/M-

SanalBaba

SAK 'gerçekte hasta olmadığı halde kendini hasta göteren')
An.ağl.: ***sayru, soyrı*** 'hasta'; ***sayruluk*** 'hastalık' (*DS.X*, 3561)

sayrıl '(Eski) hastalıkla ilgili, marazî'
< ***sa-y-rı+l**

saysın-[(hlk.) 'Tanımak, saymak'
< ***sa-y-sı-n-**
An.ağl.: ***sana-, sanı-, sayla-, saysın-*** (*DS.X*, 3561)

saytaş (hlk.) '4-8cm. kalınlıkta, iki yanı düz, bir metre karelik dört köşe taş'
< OT. ***say*** (DLT) →**say**
+taş

saytoprak (hlk.) 'Altı taş olan tarlalar'
< OT. ***say*** (DLT) → **say**
+toprak

saz[1] 'Çamur, bataklık'
< ***sāz**
TT.: SAZ+(LIK)
~ sas (Kumd.)

saz[2] '1. İnce kamış, hasır otu; 2. sazdan yapılmış; 3 sarımtırak buyaz, solgun'
< ***sāz*** < Ön Tü. ***sār***[2] [> Trkm. *sāð*, Osm., Kırg. vb. *sāz* 'beyaz, sarımsı beyaz'] (*Mak.I*, 222)
Osm.: ***saz*** 'beyaz, açık sarı', ***saz benizli***; Kırg. ***saz öŋdüü, öŋü*** 'aynı'; Trkm. ***sāð*** [*daŋ sað ber-* 'parlaklaşmak'], ***sāðmik*** 'bozumsu'
TT.: SAZ+(LIK)/***saz benizli*** 'sarı benizli, solgun yüzlü'; Kırg. ***saz öŋdüü*** 'aynı'; Trkm. ***daŋ sāz ber-*** 'tan yeri ağarmak' deyimindeki **sāz** 'beyaz, gri'
An.ağl.: ***saz*** 'çayır' (*DS.X*, 3561),

Tü. > **Kürt.** *saz* (*DAO*, 411)

~ sāz 'kamış' (Trkm. ağl.)
daŋ sāz *ber-* 'tan yeri ağarmak, aydınlık olmak' deyimindki sāz 'gri, beyaz'
sazgan 'saz renkli, solgun' (Uyg.) < ***sār**

saz[3] 'Uzun saplı çalgı âleti'
< ? ***sāz**
TT.: SAZ+(CI/CILIK/LI sözlü)

Tü. > **Zaza.** *saz* 'çalgı' (*ZTS*, 307); **Kürt.** *saz* (*DAO*, 411)

~ saz (Az., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
sāz (Trkm.)
såz (Özb.)
haz (Bşk.)

S(>h)Ā(>A, å)Z

TS.II, 1270: < ***Fars.*** **sāz [Bu sözcüğün kamışa benzer ince sapından dolayı Türkçe *saz* ile aynı kökeni paylaşmış olması mümkündür. Türkmen Türkçesindeki uzun ünlülü biçimi de bunu desteklemektedir.]**

sazak (hlk.) 'Bataklık, sazlık'
< ***sāz+ak***
TT.: ***TS***'te yok. [Türkçede soy adı: *Gün Sazak* 'eski Gümrük Bakanı']
An.ağl.: ***sazak, sazaklık, sazlık, sazmak*** (*DS.X*, 3562)
[**An.ağl.**'nda *sazak/sazağan/sazağı/sazah, sazan* 'kuvvetli ve soğuk esen yel'; *sazak/sazağan/sazan* 'çıban, sivilce, ergenlik'; *sazak* 'çok konuşan, geveze'; *sazak* 'Mersin ağacı']
Eren (*TDES*, 358): YOK

sazaklık (hlk.) 'Bataklık'
< ***sāz+ak+lık**

sazan 'Tatlı sularda yaşayan, eti lezzetli, pullu ve kılçıklı bir tür balık'
< ***sāz+(a)n*** 'küçültme eki'
~ sāzan (Trkm., Klç.)
*şaran (Eski Çuv.)
> Rus., Blg. *şaran*

Tü.> **Rus.** (Vasm. *REW 2:* 568): *sazan*); **Kalm.** (*KWb.* 316) *sazān, sazŋ;* **Fars.** *sāzān*; **Rum.** σαζάνι (Andriotis: *El* 313)

Eren (*TDES*, 358): ***sazan*** *balığı* [elliptique bir ad] 'bataklık balığı'
Nauta (*CAJ* 16: 19): <***sāz-ġan***

sazı-[(hlk.) 'Su sızmak, damla damla akmak'
< OT. ***sız-*** 'sızmak, erimek' (DLT) ***+ı-***
+se- 'Addan fiil yapma eki'

SanalBaba

bilig+se-

-se- 'Fiilden fiil yapma eki'
bil-se- (< *bil-ü se-*)

seç-['Benzerleri arasından hoşa gideni almak veya yararlanmak için ayırmak'
= ET. ***seç-*** (*EUTS*, 199)
< ****se-*** 'istemek, arzu etmek' (Uyg.) **+ç-**
TT.: SEÇ-(ENEK/İ/İCİ/İCİLİK/İK/İL-/İLİŞ/İLME/İLMİŞ/İM/İŞ/Kİ/KİN/KİNLER/KİNLEŞ-/KİNLEŞME/KİNLİK/ME/MECE/MECİ/MECİLİK/MELİ/MEN/MENLİK/TİR-/TİRME)
An.ağl.: ***seş-*** (Rize/*RİA*); ***seçence*** 'ayna'; ***seçinti*** 'bir şeyin iyileri seçildikten sonra geriye kalanları'; ***seçgel, seçgil, seçgülü, seçkel, seçki*** 'seçilmiş, seçkin'; ***seçi katım, seçi*** 'ayırma,seçme' (*DS.X*, 3563); ***seç-*** 'görmek (yazıyı, uzaktaki bir şeyi)' (s. 3564)
~ seç- (Az.)
= *sayla-* (Kzk., TatK.,Trkm.)
sayli- (Uyg.)
säylä- (Özb.)
hayla- (Bşk.)
~ Moğ. ***se-***

seçence (hlk.) 'Ayna' → **seç-**

seçgel (hlk.) 'seçilmiş, seçkin' → **seç-**

seçgil (hlk.) 'seçilmiş, seçkin' → **seç-**

seçim 'Seçim, seçme'
< ***seç-im***

Tü. > **Kürt.** *séçım* (*DAO*, 413)

seçinti → **seç-**

sarımsak → **sarımsak**

seçki[1] 'Şâirlerin, yazarların, bestecilerin eserlerinden alınmış, seçme parçalardan oluşan eser, güldeste, antoloji'
< ***seç-ki***

seçki[2] (hlk.) 'seçilmiş, seçkin' → **seç-**

seçkin 'Üstün, mümtaz, güzide'
< ***seç-kin*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-kIn** eki: *alışkın, bıçkın, küskün, üzgün*...vb.]

seçme (hlk.) 'Kötü yolda kadın'
< ***seç-me***

seçmece (hlk.) 'Seçmek koşuluyla'
< ***seç-mece***
[< ***-me+ce***: *kesmece, aldatmaca, bulmaca, bilmece* vb.]

seğir-['Hafif kımıldamak ve daha çok vücudun bir yerinde deri ile birlikte derinin hemen altındaki kaslar hafifçe oynamak; seyremek'
= OT. ***sewre-, sawra-, sawrı-*** 'seyremek' (DLT)
< ***sew-re-*** [> *sewri-> seyri-> seyir-* > ***seğir-*** (göçüşme ile)]

[**NOT**: DLT'teki **sewre-** sözcüğünün anlamı '*seyremek*' olarak verilmiş, fakat ***TS.II,*** 1274'te **seğre-**, 1292'de **seyre-** sözcükleri YOK.]

TT.: SEĞİR-(ME)
An.ağl: ***seğir-, sergi-, seri-, seyir-, seyri-*** 'seğirmek' (*DS.X*, 3566); ***seğre-*** 'az kımıldamak'; ***seğriceği tutmak, seğricelen-*** 'yerinde duramamak, kıpırkıpır oynamak';***seğricek*** 'seğirme';***seğricekli*** '1.hoppa; 2. tikli, seğirme hastalığı olan' (s. 3566)
~ säyir- (Az.)
= *seskän-* (Özb.)
kaş tart- (Uyg.)
tartış- (Bşk., TatK.)
tart- (Bşk., TatK.)
közü tart- (Kırg.)
damar çek- (Trkm.)

seğirdim (hlk.) → **seğirt-**

seğiri aşağı (hlk.) → **seğirt-**

seğirt-['Çabuk adımlarla veya sıçrayarak yakın bir yere doğru yürümek'
= OT. ***segirt-~ sekirt-, sekre-*** ~ ***sekri*** 'seğirtmek, koşturmak' (DLT: *segriş-*)
< ***sēkrē- / sēkrit-***
< ****sēk-rē-***
TT.: SEĞİRT-(ME)
An.ağl.: ***seğirdim, seğirdim oluğu*** 'değirmen arkından çarka giden suyun aktığı dik oluk'; ***seğirdim*** '1.bir atılışta gidilecek

SanalBaba

yer; 2. eğiklik, eğim, akıntı'; ***seğiri aşağı*** 'bayır aşağı' (*DS. X*, 3565-3566); ***seyirt-, sağırt-, sefirt-, segirt-, segürt-, seğert-, seğit-, seğurt-, selik-, sērt-, sevirt-, sevürt-, seyid-, seyir-, seyit-, sığırt-, sıyırt-, sıyirt-, sidiş-, sigirt-, siğirt-, siit-, sit-, siyid-, siyirt-, siyit-, siyt-, soğert-, söğürt-*** 'koşmak' (*DS. X*, 3596)

SE(>a,i)**Y**(< **G, Ğ**[>v])**İ**(>e, u, ü)[R]**T**-
SĒ[< *EĞİR*]T-
SE(>i)**Yİ**[*R*= ø]**D**(< **T**)-
Sİİ[< *EĞİR*]**T**-
Sİ[< *EĞİR*]**T**-
SO(~Ö)[< **E**]**ĞE**(~Ü)[< **İ**]**RT**-

~ säyirt- (Az.)
= *şâşilinç* (Özb.)
Eren (*TDES*): YOK

segmen (hlk.) → **seğmen**

seğmen 'Bayram günlerinde, düğünlerde töreni yerli giysilerle, atlı ve silâhlı olarak katılan yiğit, seymen'
< ***segmen*** [~***sekmen***]
< ***sek-men*** veya ***sağ+men*** [*sağdıç*'ta olduğu gibi]
veya: < ***sek-(i)r-men***
An.ağl.: ***seymen, sagmen, samen, saymana, segmen, semen, sevmen seyman, seymene***
'1. köyden köye gelin almaya giden güvey yanlısı, atlı, davullu, zurnalı, silâhlı ve cepken giymiş delikanlı alayı; 2. asker, kolcu' (*DS.X*, 3598)

Tü.> **Blg.** (*TE* 154) *segmen*; **Srp.** *seymen*

An.ağl.: ***seğmen*** '1. tahtadan yapılmış, arkalıksız küçük iskemle'~***segürtme/sehitmen***; ***seğmen*** 'üstü işlemeli heybe' (*DS.X*, 3566); ***selmen*** (s. 3576)

TS.II, 1274: < ***Fars.*** **segbān**
Eren (*TDES*, 358): < ***Fars.*** **sagbān** 'a dog keeper' (< **sag** 'dog'+ **-bān** 'keeper of')

NOT: seğmen/seymen sözcüğünün Türkçedeki anlamı ile Farsçadaki '***köpek bakıcısı***' yâni '***itçi***' anlamı arasındaki fark çok büyüktür. Bu adı tarif ederken '**yiğit**' sıfatını vereceksiniz hem de '***it bakıcısı***' ile aynı kefeye koyacaksınız. Bana göre bu **YANLIŞTIR**. Yabancı sözlükçüler dedi diye bu yanlışı kabullenmek niye?

seğri-[(hlk.) → **seğir-**
seğricek (hlk.) → **seğir-**
seğriceklen-[(hlk.) → **seğir-**
seğricekli (hlk.) → **seğir-**
seğrik (hlk.) 'Peynir kurdu'
< ***seğir-(ik)***
An.ağl.: ***seğerek, seğriki, serik, seyircek*** (*DS.X*,3566)
seğriki → **seğrik**
seğsen-[(hlk.) 'Birisine vurmak için kolunu kaldırmak'
< ****seg-se-n-***
An.ağl.: ***seğsin-*** (*DS.X*, 3566)
sehü → **seki¹**
sek → **seki¹**
sek-['Tek veya iki ayak üzerinde sıçramak veya sıçrayarak ilerlemek'
= OT. ***sekit-, sekrit-*** 'sıçratmak' (DLT)
< ***sēk-, sēkri-***
TT.: SEK-(TİR-/TİRME)
An.ağl.: ***sekele-, sekdele-, sekelle-, sekkelle-, sekkele-, sekkelle-, sekle-, sektir-, seldir-*** 'tek ayak üzerinde sıçrayarak yürümek' (*DS.X*, 3567)
~ säk- (Az.)
sekir- (Kzk.,Kırg.)
säkrä- (Özb.)
säkri-(Uyg.)
sikirgälä- (TatK.)
hikirgälä- (Bşk.)
sekçe → **seki¹**
sekdele- → **sek-**
seke → **seki¹**
sekele-[→ **sek-**
sekelle- → **sek-**
sekemeç → **seki¹**
sekemek → **seki¹**
seki¹ (hlk.) 'Oturulacak sedir biçiminde taş veya set'
= OT. ***sekü*** 'dükkân, seki' (DLT)

SanalBaba

Eski Kıpç.: ***sekü***

< * ***sēk*** 'seki' (T. Tekin)

TT.: SEKİ+(LE-/LEME/Lİ)

An.ağl.: ***sek, seki, sekemek, seklām, sekmeç, sekmen, sekü*** '1. toprak üstündeki yükseklik, doğal set; 2. ormanlık, kayalık ya da dağ başındaki düzlük; 3. tarla ve bahçelerdeki basamak biçimindeki düzlükler; 4. yer, arsa, tarla'; ***seki, sekemeç, sekemek, sekme, sekmeç, sekmek, sekmen,*** sekümen '1. evlerin önüne yazın oturmak için taş veya çamurdan yapılan, yarım metre yüksekliğinde set; 2. avluda yazın oturulan, mutfak olarak da kullanılan tek oda; 3. balkon, çıkma; 4. ahır damı; 5. koridor, sofa; 6. merdiven, merdiven basamağı'; ***seki, sehü , sekmen, sekü*** '1. sedir, kerevet; 2. tahta karyola, divan; 3.ahır ya da ağıllarda çobanın yatması için yapılan yüksekçe yer'; ***seki, sekçe, seke, sekitmen, sekke, sekman, sekmek, sekmen, sekte, sökü*** '1. alçak ayaklı, arkalıksız iskemle; 2. tahta sıra'; ***seki*** '1. bir şey koymak için ocak üstüne veya duvara yapılan çıkıntı; 2. bağ duvarı; 3. kaldırım'; ***sekialtı*** 'eşik, ayakkabı çıkarılan yer.' (*DS.X*, 3568-3570)

Tü. > **Kürt.** *sekü, sekun, seko* (*FKT*, 90; *DAO*, 415)

~ siki (TatK.)
hike (Bşk.)
sak, sakă (Çuv.)

Eski bir Türk dilinden > **Mac.** *szék* 'a chair, a seat'

Tietze (*Gr [2]* 381-383): seki < ***Fars.*** **sakū** 'en elevated bench, platform' **YANLIŞTIR.**

Tietze (*ZBalk.* 18: 191/228): < ***Tü.*** **seki** (>***Fars.*** *sakū*; ***Kürt.*** *seko*)

Ramstedt : **seki** < ***Kore.*** **sjek** 'a mat, matting, seat' **YANLIŞTIR.**

Eren (*TDES*, 359): < ? [Görüş belirtmez]

seki² → **sökül**

sekialtı → **seki¹**

sekil → **sökül**

seki- → **seki¹**

sekilen-[(hlk.) 'Bir parça oturmak'

< ****sēk+i+le-n-***

An.ağl.: ***sekilmek, sekülenmek*** (*DS.X*, 3570)

sekili¹ → **sökül**

sekili² (hlk.) 'Bozuk yol'

< ****sēk+i+li***

sekin-[(hlk.) '1. Oynamak, zıplamak; 2.dövünmek, iki yanına vurarak ağlamak'

< ****sēk-(i)n-***

sekir-[(hlk.) 'Aşmak, atlamak'

< ****sēk-ir-***

sekirden (hlk.) 'Kaba et, kalça; kalça ile sırt arasındaki çizgi'

< OT. ***sükül*** 'siğil' (DLT)

+den

An.ağl.: ***sekirdeniyarma, sekirgen, sekitmen*** 'bir tür sığır hastalığı' (*DS.X*, 3570)

sekirdeniyarma → **sekirden**

sekirgen → **sekirden**

sekiş 'Sekme işi'

< ****sēk-(i)ş***

sekit- ~ sekirt-[(hlk.) 'Bir şey üstünden atlamak'

< ****sēk-it-/-ir-t-***

sekitmen → **sekirden**

sekiz 'Yediden sonra gelen sayı; 8; VIII'

= ET., OT. ***sekiz, sekkiz*** (*EUTS*, 199; DLT)

Eski Kıpç.: ***sekiz***

< ***sek***[k]***iz***

TT.: SEKİZ+(ER/GEN/İNCİ/Lİ/LİK/ yüzlü)

An.ağl.: ***sekizköy*** 'kuyruk sokumu'; ***sekizyaşar*** '22 numara çocuk ayakkabısı' (*DS.X*, 3570); sekkiz (s. 3571)

~ sakız (SUyg.)
saGęr (Çuv.)
[/z/ ~ /r/ denkliği]
sakkır (Çuv.)
sakkiz (Özb.)
agıs (Yak.) [/s-/ = ø]
sekiz (Trkm.)
segiz (Kzk., Kırg., Nog., Blk., KKlp.)
sekkiz (Güney Kırg.)
ses (Tuva)

SanalBaba

säkkiz (Az., Özb., Uyg.)
sigiz (TatK.)
higiz (Bşk.)

SE K İZ
G İZ/ İS
KK İZ
--- S
Sİ G İZ
SA KK İZ
[S=ø]A Ğ IS

sekizinci 'Sekiz sayısının sıra sıfatı, sırada sekizinci olan'
= ET. ***säkizinç*** (*EUTS,* 199)
< *sekiz+inç(i)*

Tü. > **Ar.**(Mıs.) *sekizinci* (*ALTK,* 116)

sekke → seki[1]
sekkele- → sek-
sekle-[1][→ sek-
sekle-[2][(hlk.) 'Azaltmak'
< **sē-k+le-*
seklem (hlk.) 'Kıldan, yünden dokunmuş çuval'
<?sē-k+le-m* [→ sekle-[2]]**
An.ağl.: ***sehlem, seklem, seklām*** (*DS.X,* 3571); ***seklem*** '10 batman un vb. şeyler'; ***seklem*** 'yarıya yakın, yarım'; ***seklem*** 'giysi'; ***seklem*** 'domuz yavrusu'; ***seklem*** 'kısa, alçak'
sekman → seki[1]
sekme[1] 'Sekmek işi'
< **sēk-me*
sekme[2] → seki[1]
sekmeç → seki[1]
sekmek → seki[1]
sekmen[1] (hlk.) 'Arkalıksız iskemle' **→ seki[1]**
< * *sēk* 'seki'+***men***
An.ağl.: ***sekmen*** **→ seki**; *sekmen* 'oturmaya yarayan ağaç parçası' (*DS.X,* 3572)
Eren (*TDES,* 360): ***seki+men***
sekmen[2] (hlk.) 'Tek ayak üstünde yürümek, seksek'
< *sek-me+n*
An.ağl.: ***sekkeldeme, sekmencil*** (*DS.X,* 3572)
sekne(/i)-[(hlk.) 'Yağmur hafiflemek, dinmek'
< *sek-ne-*
sekselen-[(hlk.)'Düşecek gibi olmak'
< *sek-se*[k]*+le-n-*
seksen 'Yetmiş dokuzdan sonra gelen sayının adı'
= ET. ***säkizon*** (EUTS, 199)
~ OT. ***seksün*** ~ ***sekiz on*** (DLT)
< *sekiz+on*
[> *sekson* > **seksön* > *seksen*]
TT.: SEKSEN+(ER/İNCİ/LİK)
An.ağl.: ***sekizan, sekizen*** (*DS.X,* 3571) < *sekiz+on*
~ seksen (Kzk., Kırg.)
säksän (Az., Uyg.)
säksån (Özb.)
sekizen (Alt) < *sekiz+on*
[Krş. An.ağl.]
seğsen (Trkm.)
sezen (Tuva) [< sekiz+on]
sagıson (SUyg.)
sakson (SUyg.)
sigizon (Hak.)
siksän (TatK.)
hikhän (Bşk.)
[/s-, -s-/ > /h-, -h-/]
akarvunnă (Çuv.) [/s-/ = ø; /z/ ~/r/]
ağısuon (Yak.) [/s-/ = ø]

S(>h)E(>ä, i)K(>ğ)[I]S([<Z]>h)
E([>O]>ä, å)N

seksen-[(hlk.) 'İrkilmek'
< *sek-se-n-*
sekte[1] → seki[1]
sekte[2] (hlk.) 'Kusur, özür'
< *sek-te*
sektekkiç (hlk.) 'Çocukların karşılıklı geçip bir ayak üstünde sıçrayarak oynadıkları oyun'
< *sek-te-k+kiç*
sektele-[(hlk.) 'Sıçrayarak yürümek'
< *sek-te+le-*
sekti (hlk.) 'Ocağın iki yanında ibrik

SanalBaba

vb. şeyleri koymaya yarayan, üçgen biçiminde çıkıntılar.'

< ***sēk*** 'seki'+[t 'türeme ünsüz']***i***

sektir- → **sek-**

sektirme 'Sektirmek işi'

< ***sēk-tir-me***

sekü[1] → **seki**[1]

sekü[2] → **sökül**

sekül → **sökül**

sekümen → **seki**[1]

sele (hlk.) 'Başparmakla işaret parmağı arasındaki uzaklık'

< ***ser-e*** → **sere**

selek (hlk.) 'Cömert, eli açık'

< ***sē-l-ek***

selmen (hlk.) → **seğmen**

sem- → **semir-**

semen (hlk.) → **seğmen**

semir-['Besili, yağlı birduruma gelmek,semizlenmek, şişmanlamak'

= OT. ***semri-*** (DLT: *semriş-* 'semizleşmek'; *semrit-* 'semirtmek') < ****sämir²+i-*** [Krş. Osm. (TS) *sämizi-* < **sämiz+i-*]

< ****sämir²+i-***

Çağ.: ***sämir-***

İM.: ***sämir-***

AH.: ***säm-r-i-***

Krş. **semiz**

TT.: SEMİR-(GİN/ME/T-/TME)

An.ağl.:***semre-,sem-, semri-, semür-*** 'büyümek, beslenmek' (*DS.X*, 3580); ***semirek*** 'şişmanlama, semirme'; ***semirik*** 'bir ür ot'; ***semirsek*** 'kıymalı börek'; ***semirtgen*** 'çıktığı zaman o kimsenin şişmanlayacağına inanılan sivilce' (s. 3580)

~ semir- (Kzk., Kırg., Özb.)
sämir- (Az.)
semiri- (Tuva) < **sämri-*
serme-- (Trkm.)
simir- / simər- (TatK.)
simĭr- (Hak.)
sebir- (Leb.)
himir- (Bşk.)

S(>h)E(>ä, i)M(>b)İ(>ĭ)R-

semre- (Trkm.) < **sämre-*
sämri- (YUyg.) < **sämre-*

SE(>ä)MRE(>i)-

semirt- 'Besili, yağlı duruma getirmek, semizletmek'

= OT. ***semritmek*** (DLT)

< ****sē-m-ri-t-***

semiz '1. Şişman; 2. eti, yağı çok olan'

= ET. ***sämiz*** (*EUTS*, 200)

~ ***semiz, semüz*** (DLT: *semizlik*)

< ****sämir²*** [T. Tekin, *Mak.I*, 354]

AH.: ***semüz***

TT.:SEMİZ+(LE-/LEME/LEŞ/LEŞME/LİK/ otu)

An.ağl.: ***semüz*** 'besili, şişman adam' (*DS.X*, 3580)

~ semiz (Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg., Blk.)
simiz /simәz (TatK.)
simĭs (Hak.)
himiz (Bşk.) [**/s-/ > /h-/**]
ämis (Yak.) [**/s-/ = ø**]
simirgän (TatK.)
samər (Çuv.)
[**/-z/ = /-r/** denkliği]

= *kökälän* (Az.)
kör (Bşk.)

Tü. > **Moğ.** (Poppe 29) *seme-ci*; **Bury.** *hemže*.

S E M İ R -

(>h) (>ä,i) [R E~İ] -

S E M İ Z

(>h) (>i) **R**[+***GÄN***]

T.Tekin, bu konuda şu notu düşmektedir:

'With our presentday knowledge of Turkic it is almost impossible to analyze the adjactive ***sämüz*** *'fat'*, but the verb ***sämri-27*** *'to grow fat'* can be analayzed easily and satisfactorily. It is evident that

sämri- is a denominal verb derived with the suffix ***-i-***, simply because there is no such verb-forming suffix ***-ri-*** in the Turkic languages. Now, the noun (adjactive) from

SanalBaba

which ***sämri-*** is derived with the suffix ***-i-*** cannot be anything but **sämir/semür**, because Turkic does not posses such final consonant cluster as ***-mr***, and the dropping of short narrow vowelsin medial position and before a sonant is usual and expectable. As for the meaning of this reconstructed **sämir/sämür**, there can be no doubt that this was an adjactive meaning *'fat, fleshy'*, because it is the function of the suffix [I] to form intransitive verbs from adjactives, e.g., ***bay*** 'rich', ***bayı-*** 'to becoreach', ***qur*** 'dry' (MK), ***qurı-*** 'to dry up', öl 'moist', öli- 'to become moist, to get wet', etc.

27) This original and non-metathetical form of the verb has survived only in the following languages: NUig. *sämri-*, Tuv. *semiri-*, and Trkm. *semre-* < *sämri-*. The more common *sämir-* has come into existence as a result of metathesis. [*Mak.I*, 8]

Ayrıca bk. T. Tekin, 'Yeni '*zetasizm*' Örnekleri', *Mak. I*, 353-355.

M. Erdal (s.323): < ****sämri-z*** [/-r-/ düşmesi ile]

sen 'Tekil ikinci kişiyi gösteren zamir'
= ET., OT. ***sen*** (DLT)
~ sen (Kzk., Kırg., Özb., Trkm.)
sän (Az., Uyg.)
sin (TatK.)
hin (Bşk.)

TT.	Uyg.	Kerkük
sen	sen	sén
seni	seni	séni
sana		sene/ Tel. siye
seŋe (ağl.)		
siz	siz, siy	
sizin	siziŋ	
size	siziŋä	
sizi	sizni/sizlerni/ silerni	

Türkçe:	**sen**	**si-z**
Moğol;	**ti, ta**	> **çi** < *ti (*si)
Mançu:	**si**	
Tung.:	**su~hu**	**si**

sendele-['1.Dengesi bozularak düşecek gibi olmak, adımlarını şaşırmak'
= OT. ***seril-*** 'sarsılmak, sendelemek, yalpa ile düşeyazmak' (DLT)
< ? *sen-de-le-
TT.: SENDELE-(ME)
An.ağl.:***sendele-, sendire- sendirde-*** 'düşecek gibi olmak, sallanmak' (*DS.X*, 3580); ***sendirseme*** 'sersemlemiş, dengesizce'; ***sendir sendir*** 'sendeleye sendeleye'
~ sändälä- (Az.)
sendel- (Kzk.)
sentürül- (Uyg.)
= *bıkılda-* (Bşk.)
kıyşanda- (Bşk.)
çaykal- (Kırg., TatK.)
teŋsel- (Kırg.)
kakşa- (TatK.)
kımırlä- (Özb.)
ıraŋ at- (Trkm.)

senek (hlk.) 'Çam ağacından yapılmış su testisi'
= OT. ***sengek*** 'su içilen testi'; ağaçtan oyulmuş su kabı'
< *seng+ek*
[Krş. OT. *sengeç* 'fındık gibi küçük ve tatlı bir elma' ~ *senkeç*; *sengil*'siğil'; *sengir* 'dağ burnu'; *sengregü* 'sümüklü çocuk']
An.ağl.: ***seenk, seğek, senek, seŋeyh, senğek, senik, sinek, sinğek, sinyek*** (*DS.X*, 3580);

SE(>i)N(/Ğ/Ŋ)E[*Y*]K(>h)

seğek 'bakır güğüm' (s. 3565)
~ senək (Az.)
= Moğ. ***senggesün, segesün***

seğir (hlk.) '1. Sıradağ; 2. dağ sırtı, bayır; 3.iki tarla arasındaki sınır'
→ **senir**
= ET. seŋir 'dağın eteği, yamacı, ön cephesi' (*EUTS*, 200)
~ OT. ***sengir*** 'dağ burnu' (DLT)
< *seng+ir*

senir (hlk.) 'İki dağ arasındaki sırt'
[Yer adı: **Senirkent** < Tü. ***seŋir*** +Fars. *kent*]
→ (hlk.) **seğir**

SanalBaba

= OT. ***sengir*** 'dağ burnu' (DLT)
eski Kıpç: ***seŋir***
< **seng+ir*
An.ağl.: ***seğir, senir*** (*DS.X*, 3565, 3582) ~ ***senri*** (s. 3582)
~ seŋir (Alt., Tel., Kırg.)
seŋgir (Kzk.)

Ramstedt (*NyK* 42: 233; *KWb.*, 328): = ***Moğ.*** **seger** 'dağ sırtı, tepe'
Poppe (*Lautlehre* 73): = ***Moğ.*** **seger** (< ****seŋĕr***) 'Rückenwirbel, Rückgrat, Hügelkette'
Räsänen (*V* 410): = ***Moğ.*** **seger**; ***Fin.*** **säkär** 'Widerrist' (*StO* 18, 3: 23)

senit (hlk.) 'Ekmek tahtası'
= Eski Kıpç.: ***senit***
< *se(/a/i)n+i(/i)t*

[Krş. OT. ***sinçe*** 'somunla yufka arası bir çeşit ekmek, pide']

An.ağl.: ***sekmen, semen, sement, semet, senedi, senet, seyit*** '1. ekmek tahtası; 2. et tahtası; 3. sini, tepsi'; 4. oklava; 5. ekmek, bazlama' (*DS.X*, 3582); ***sanıt, sinit, sünüt***

Eren (*TDES*, 361): < ***Rum.*** **σανίδι** 'Brett' **YANLIŞTIR**. Çünkü, An.ağl.'nda beş ayrı anlama gelen bir sözüğü Rumca 'Brett' anlamı ile sınırlamak doğru olmaz.Eski Kıpçakçadaki '**senit**' biçimi Eren'in yazdığı gibi '***düşündürücü***' değil, sözcüğün Türkçe olduğuna bir işarettir.Bu işaretten hareketle kök ve ek üzerinde tartışma yapmak gerekmektedir. Meselâ, ağızlardaki '**sanıt**' (*üstünde yufka açmaya mahsus tahta*) sözcüğü Yassıören *Senirkent-Isparta; Ulus *Safranbolu-Zonguldak;*Cide-Kastamonu' da kullanılmaktadır. **Sinit** (*üstünde et kesilen, ya da ekmek açılan tahta*) Konya; Kıca *Silifke-İçel; **sinit** (*ağaç su testisi*) Kolukısa *Saiteli-Adana yörelerinde kullanılmaktadır. **Sünüt** (*döveni çeken çengelli ağaç*) sözcüğü de ilgi çekicidir ve yukarıdaki '4. oklava' ile benzerliği vardır. (bk.*DS.X*, 3716).
Demek ki sözcüğün anlamı içinde '*tahta, oklava*' kavramları ağır basmaktadır. OT'deki **sengek** '*su içilen testi*' sözcüğündeki **seng** kökü üzerinde de durulabilir.

seniniyen (hlk.) 'Seninle'
< *sen+in+il-e+n*
sepen → sepkin
sepenek → serpinti
sepgin → serpinti [Krş. **sepken, sepkin**]
sepi[1] 'Deri, post vb.yi kulanılabilecek duruma getirmek uygulanan işlemlerin tümü, tabaklık'
< *sep-* 'çiselemek, az az yağmak' **+*-i***
TT.: SEPİ+(Cİ/CİLİK/Lİ)
An.ağl.: ***sepi*** 'ıslak'; ***sepi çek-*** 'dayak atmak, dövmek'; ***sepile-*** '1.serpmek, saçmak; 2. tabaklama işini yapmak'~ ***seplemek***; ***sepil-*** '1.serpilmek; 2. deri tabaklanmak' (*DS.X*, 3584)

sepi[2] (hlk.) 'Dayak, sopa'
→ sepi[1]

[**NOT**: deri tabaklanırken ıslatılır ve (eskiden) köpek boku ve meşe palamutunun unu ile yapılmış karışım sürülerek kılları (yünleri) döktürülür, sonra da 60° eğik tahtalar üzerine yatırılarak kalan artıklar iki ucu saplı, keskin bıçaklar ile kazınırdı. Bu işleme **sepi/sepile-** denirdi.
'*Köpeğe bokun kimya demişler, dönmüş örtmüş.*'ata sözü bu sebepten; '*Tabak sevdiği deriyi yerden yere vurur.*' ata sözü de derinin tabaklanırken dövülmesinden dolayıdır.]

sepi[3] (hlk.) '1. Çeyiz; 2. düğünde geline verilen armağan'
< OT. ***sep*** 'gelinin malı olan çeyiz' (DLT)**+*i***
An.ağl.: ***sepçe, sephi, sepi*** (*DS.X*, 3584)

sepi[4] (hlk.) 'Islak'
< *sep-* '*ıslatmak'**+*i***

sepile-['Sepi yapmak, tabaklamak'
< *sep-i*[1]*+le-*
TT.: SEPİLE-(ME/N-/NME)

sepin-[(hlk.) '1. Çeyiz yapmak; 2. hazırlanmak, hazırlık yapmak'
< OT. ***sep*** (DLT)**+*i+n-***

sepinti (hlk.) 'Kısa süreli ve az yağan yağmur, kar'
< *sep-in-ti*
TT.: SEPKEN
An.ağl.:***sepenek, sepgin, sepinti, serpinti, serpüntü*** (*DS.X*, 3584); ***sepinti*** 'gül suyu'

SEP-*ENEK/-GİN/-İNTİ*
SE[*R*]P-*İNTİ/-ÜNTÜ*

SanalBaba

sepiş-[(hlk.) 'Serpişmek, dağılmak'
< ***sep-(i)ş-***

sepit (hlk.) 'Küçük sac ekmeği, bazlama'
< ***sep-(i)t*** [Krş. **şipit**]

sepken [*sulu sepken*] → **sepinti, sepgin, sepkin**
< ***sep-ken***

sepki (hlk.) 'Keçecilikte kullanılan yabaya benzer bir araç'
< ***sep-ki*** 'fiilden ad yapan ek' [*bıç-kı, kes-ki, aç-kı, yay-gı* vb.]

sepkin (hlk.) 'Karla karışık yağan yağmur'
< ***sep-kin*** [→ **sepgin, sepken, sepinti]**
An.ağl.: ***sepen, sepgeyen, serpene, serpken, serpkin*** (*DS.X*, 3585)

SE[R]P-*KEN/-KİN -ENE*

sepsi (hlk.) 'Tren, fabrika ya da vapur düdüğü' → **sipsi**

septir-[(hlk.) 'Ayakta işemek'
< ***sep-tir-***

ser-['1. Asmak; 2. göstermek amacıyla asmak veya yaymak; 3. kurutmak için düz bir yere yaymak'
= ET., OT. ***ser-*** (*EUTS*, 201; DLT)
TT.: SER-(e SERpe/DİR-/DİRME/ GEN/Gİ/GİCİ/ GİLE-/ GİLEME/ GİLEN-/GİLEN-ME/ GİLEYİŞ/ GİN/ İLİ/ İLİŞ/İL-/İLME/İŞ/ME)
An.ağl.: ***sergi, sergene, serği*** 'yaygı, kilim; sofra bezi, örtü'; ***sergi*** 'yatak, yorgan ve yastık takımı'; ***serim ser-*** 'bir şeyi sermek, sergilemek';***sermen, sermin*** 'dokuma aygıtında kumaş sarılan yer' (*DS.X*, 3590)
~ ser- (Trkm.)
sär- (Az.)
= *yay-* (Uyg.)
yåy- (Özb.)
cay- (Kırg.)
jay- (Kzk.)
yayrat- (Trkm.)
yåz- (Özb.)
sal- (Uyg.)
taratıp *hal-* (Bşk.)

serçe 'İnsanlara yakın yerlerde yaşayan, kışın göçmeyen, koyu boz renkli, küçük ötücü bir kuş'
= OT. ***seçe*** (DLT)
< ?****sē-*** 'seçmek, ayırmak'
+***-ç-e***

[**/-r-/** türeme olabilir. Çünkü, OT'de **serçe** olsa idi, **serçe** biçiminde verilirdi.O zaman sözcüğü ***ser+çe*** '*küçük baş*' olarak anlamlandırır, **ser** parçasına da Farsça diyebilirdik. Netekim, ***sergek*** *'sarhoşun, sarhoşluk yüzünden iki tarafa sallanması'* sözcüğünün, belki, **ser** bölümü Farsça olabilir.

Fakat, ağızlardaki **seçer** ve **seyçer** biçimleri sözcüğün DLT'teki biçimine uygundur. **Seçer**'deki **/-r/** ile **seyçer**'deki **/-y-/** ve **/r-/** türeme ünsüz görünümündedir. Bu da bize, Doerfer'in '*kesinlikle yanlış okumuştur*' dediği **seçe** biçiminin doğru olduğunu göstermektedir.]

Doerfer, Eren ve ötekiler TT.ağızlarındaki **seçer** ve **çeyçer** biçimlerini görmemişlerdir.

Eren'in '*Akdeniz ağızlarında* ***çerçe olarak geçer'*** dediği 'serçe' adı: Yalnız *Kaş, Armutlu *Elmalı-Ant.: ***Çerçe*** *Kaş köyleri- Ant. : ***çerce*** (*DS.III*, 1144) olarak geçer. Bu adın ***çerçeki*** biçimi Kayseri'de '*çekirge*' anlamında kullanılmaktadır. (s. 1144)

Eski Kıpç.: ***çıpçık*** [< ****çıp*** 'yansıma']
An.ağl.: ***seçer, seyçer*** (*SD.X*, 3563, 3595)
~ serçə/särçä (Az.)
serçe (Trkm., Osm., Krm.)
śɛrźi (Çuv.)
= *çümçuk* (Özb.)
çıpçık (TatK.)
sıpçık (Bşk.)
säpsik (Bşk.)
torğay (Kzk.)
turğay (Bşk.)
tarançı (Kırg.)

Doerfer (*TMEN*, 1234): ****serçe*** [Kesinlikle

SanalBaba

yanlış olduğunu belirtir.] Doerfer'e göre, س‌ارچ yazımı 'sığırcık olarak kullanılan سار (sār) adına dayanan bir halk etimolojisidir.

Clauson (*ED*, 795): ***seç-e*** '(yerden tohum vb.) seçen (kuş)'

serçe parmak 'Beş parmağın en küçüğü'

= OT. ***çıçalak*** 'serçe parmak, sırça parmak' (DLT) [Krş. ***çıçamuk*** 'yüzük parmağı']

< OT. ***sırıçġa*** '*gevşek ve tembel' (DLT)

[*sırıçġa* > **sırıça* > ***sırça***]

parmak

[Netekim, An.ağl.'nda söylenen ***sırça b(/p)armak*** adındaki ***sırça*** sözü '*cam; camdan yapılmış*' anlamındadır. OT'deki **sır** da '*kendisiyle Çin kâseleri cilâlanıp üzerine nakış işlenen macun*' demektir. (DLT)]

= *çänçä barmak* (TatK.)
çeçele barmağı (Az.)
cimcilâk (Özb.)
şınaşak (Kzk.)
çıpalak (Kırg.)
çimältäk (Uyg.)
sätäkäy barmag (Bşk.)
külbi:ke (Trkm.)
külemb:ke (Trkm.)

sere 'Açık duran başparmağın ucundan işaret parmağının ucuna kadar olan uzaklık, sele.'

< ***ser-*** 'açarak yayamak'+***-e***

[Krş. **sele**]

An.ağl.: ***sere*** (*DS.X*, 3586); ***sele*** (s.3574) Krş. ***sıyam, sile, siye, süyem*** 'aynı anlamda' (s. 3728)

~ sere (Trkm., Kırg., Kzk.)

seref → **sergen**

serek → **serik**

seren[1] → **sergen**

seren[2] (hlk.) 'Karışşeklinde açılmış elin baş parmak ucuyla işaret parmağı ucu arasındakiuzunluk' (Havsa/Osmanlı Köyü) (E. Kalay, *TD* 633, s. 259)

< ***ser-*** '*açmak, uzatmak'

+-en

sergen (hlk.) '1. Raf; 2. mutfak rafı; 3. camekân, vitrin'

< ***ser-gen***

An.ağl.:***seref, serek, seren, serenlik, sergene, sergenlik, sergin, serğen, seri, serken*** (*DS.X*, 3587)

Eren (*TDES*, 362): YOK

SER-*EF/-EK/-EN/-ENLİK*
-GEN/-GENE/-GENLİK
-İ
-KEN

sergene → **sergen**

sergenlik → **sergen**

sergi '1. Alıcının görmesi, seçmesi için dizilmiş şeylerin tümü ve bu nesnelerin seridiği yer; 2. yaygı, kilim.'

< ***ser-gi***

TT.: SERGİ+(Cİ/LE-/LEME/LEN-/LENİŞ/LENME/LEYİŞ)

An.ağl.: ***sergi, serği, sergene*** 'yaygı, kilim'; ***sergi*** '1. balkon; tarla sınırı; 2. bir çeşit heybe' (*DS.X*, 3589)

SER-*Gİ*
-GENE

~ sergi (Az.)
serği (Trkm.)
= *körme* (Kzk.)
körgezme (Özb., Uyg.)
kürgäz,mä (Bşk.)
kürgäzmä (TatK.)
körgözmö (Kırg.)

sergi- → **seğir-**

sergin → **sergen**

seri (hlk.) 'Kurutulmak için serilmiş tahıl, meyve vb.'

= OT. ***serü*** 'evlerde üzerine eşya konulan raf' (DLT)

< ***ser-i***

An.ağl.: ***seri ser-*** (*DS.X*, 3589)

seri- → **seğri-**

serik (hlk.) 'Küp ağzına kapatılan deri parçası'

< ***ser-ik***

An.ağl.: ***serek, serik*** (*DS.X*, 3589)

seril-['Sermek işi yapılmak'

= ET. ***säril-*** 'serilmek; artmak; heye-

SanalBaba

canlanmak; metinleşmek; sona ermek; durmak' (*EUTS*, 200)
~ OT. ***seril-*** 'sarsılmak, sendelemek, yalpa ile düşeyazmak' (DLT)
< *ser-(i)l-*
TT.: SERİL-(İ/İŞ/ME)

serim ser-['Bir şeyi sermek, sergilemek'
< *ser-im ser-*

serin '1 (Hava için) Az soğuk, ılık ile soğuk arası; 2. hoşa giden, hafif bir soğukluk veren (şey)'
Çağ.: ***sayrun***
< Moğ. ***serigün*** 'serin, taze' (*KWb.*, 326)
TT.: SERİN+(CE/kanlı/kanlılık/LE-/LEME/LEN-/LENME/LEŞ-/LEŞME/LET-/LİK)
An.ağl.: ***serin*** 'bozuk, açık' (*DS.X*, 3589)

Moğ. > **Fars.** *serūn*

~ serin (Trkm.)
sergin (Trkm.)
serūn (Kırg., Alt., Tel.)
serügün (Tel.)
serēn (Şor.)
serīn (Tuva)
särin (Az.)
särīn (Yak.)
siren (Hak.)
sirēn (Kumd.)
süren (Koyb.)
sörön (Hak.)
sörūn (Yak.)

SE(>ä, i, ö, ü)**Rİ**[***GÜ***](> ū, ī, e, ē, ö)**N**

= *salkın* (Trkm., Nog., KKlp., Blk., Kırg., Kzk., TatK., Uyg.)
< Moğ. ***salkın***
salgın (Şor., Yak.)
< Moğ. ***salkın***
sälkın (Özb.)
salkınça (TatK.)
halkın (Bşk.)
halkınsa (Bşk.)
yiläs (Bşk.)
ciläs (TatK.)

Nişanyan (*SS*, 396): **serin** ~ ***İt.*** *sereno* akşam serinliği, ayaz, berrak ve serin hava ~ ***Lat.*** *serenus* → SERENAD.
YANLIŞTIR. Çünkü, sözcük Moğolca olup, yukarıda örnekleri verildiği üzere pek çok Türk dilinde yaşamaktadır. İt. **serenus**'u Marko Polo Moğollardan alıp götürmüş olabilir!

Eren (*TDES*, 362): < ***Moğ.* serigün**

serin-[(hlk.) 'Kendisi için sermek, yaymak' [***TS.II***,1284: YOK]
< *ser-(i)n-* 'dönüşlülük eki'

serin kanlı 'Kolayca öfke, telâş ve heyecana kapılmayan, soğuk kanlı'
< *serin* [< Moğ. ***serigün***] + Tü. ***kan+lı***
= *soyuġġanlı* (Az.)
såvuķķånli (Özb.)
sovuķġānlı (Trkm.)
salkın kandı (Kzk.)
salkın kanlı (TatK.)
halkın kanlı (Bşk.)

serinle-['1. (Hava) serin bir duruma gelmek, hafifçe soğumak, serinleşmek'
<*serin*[< Moğ. *serigün*]+***le-***
~ särinlä- (Az.)
serūndö:- (Kırg.)
= *salkınla-* (Trkm.)
salkınli- (Uyg.)
salkınay- (TatK.)
salkınläş- (Özb.)
salkında- (Kzk.)
halkınday- (Bşk.)

serk- → **sark-**
serken → **sergen-**

serkin (hlk.) 'Buğday sandığı, ambar'
< *ser-kin*

sermen (hlk.) 'Dokuma aygıtında kumaş sarılan yer'
< *ser-men*

serp-['Bir şeyi dağıtacak biçimde dökmek, saçmak'
< ET., OT. ***sep-*** (*EUTS*, 200; DLT)
[**/-r-/** türemedir.]

SanalBaba

TT.:SERP-(ELE-/ELEME/İL-/İLME İNTİ/İŞ/İŞTİR-/İŞTİRME/ME/TİR-)
An.ağl.:***serpinti,sepinti;serpit-; serpken, sepgin, sepkin*** 'su damlaları'; serpme, sertme 'balık ağı'; ***serpme*** '1. gelin duvağı; 2. örtü; başörtüsü' (*DS.X*, 3591)

SE[*R*]P-*İNTİ*
-GİN/-KİN
-KEN

~ sep- (Trkm., Kzk., Özb.)
säp- (Uyg.)
seb- (Kırg.)
= *säs-* (Bşk.)
çäç- (TatK.)
çaç- (Kırg.)
saç- (Özb.)
şaş- (Kzk.)
hib- (Bşk.)
Eren (*TDES*, 362): YOK

serpen (hlk.) '1. Yün atmakta kullanılan yayın asıldığı ağaç; 2. kuş avlamakta kullanılan bir tür tuzak'

< ***se*[r]*p-en***

Eren (*TDES*, 362): YOK

serpil-['1. Serpmek işine konu olmak; 2. büyümek, gelişmek'

< ***se*[r]*p-(i)l-***

An.ağl.: ***serpil*** 'çamaşır sepeti' (*DS. X*, 3591)
= *yetil-* (Uyg., Özb.)
yetiş- (Trkm.)
gäliş- (Az.)
ulal- (Trkm.)
oloğay- (Bşk.)
ös- (Özb.)
üs- (TatK.)
esey- (Kzk.)
boyğo cetü (Kırg.)
buyğa citü (TatK.)
Eren (*TDES*, 362): YOK

serpüntü → sepinti

sert 'Pek, katı, ***yumuşak*** karşıtı'

< Moğ.(*KWb*., 326) ***sert*** 'onom. für das Aufrechtstehen der Ohren od. das Lauschen'; Kalm. (325) ***sertəger*** 'mit aufrechtstehenden Ohren'

TT.: SERT+(LEN-/LENME/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LİK)
An.ağl.: ***sert yel*** 'batıdan esen soğuk yel' (*DS.X*, 3592)

Tü. > **Zaza.** *serd, serdın* 'soğuk'; *serdıne* 'soğumuş olan, soğuk' *serdın bıyayiş* 'soğumak' (*ZTS*, 311); *sert* 'sert' (s. 316)

~ sert (Krm.)
särt (Tel.)
sirteger (Soy.) < Kalm. (Räsänen, *V* 412)

TS.II, 1286: < Fars. ***serd***
Eren (*TDES*, 362): < Fars. ***sard*** 'cold; disagreeable, unpleasant'
NOT: Moğolcadan ödünç alınmış olma ihtimali daha fazladır. Çünkü, ***sert*** biçimi Türkçenin fonetik yapısına uygundur.

ses 'Kulağın duyabildiği titreşim'

[ET. ve OT'de bulunmayan **ses** sözcüğünün tek belgesi DLT'teki ***sesin-*** fiilidir. '*niyetlenmek, hazırlanmak*' anlamına gelen bu fiili ***ses-(i)n-*** biçiminde ayırabilirsek ***ses-*** fiili görülür ki bu kök belki ad olarak da kullanılmış olabilir.
ET.'de ***ün*** 'ses, seda, ün'
üntä- 'seslenmek, çağırmak'
OT'de: ***ün*** 'ses; ün, san'
ünde- 'çağırmak'
ündeş- 'çağırışmak'
EUTS, 272; DLT)]

< ****sē+s*** 'yansıma'

TT.: SES+(Çİ/ÇİL/ELİM/LEM/LE-/LENDİR-/LENDİRİŞ/LENDİRME/LENİŞ/LEN-/LENME/Lİ/SSİZ/SİZCE/SİZLEŞ-/SİZLEŞME/SİZLİK/TAŞ~TEŞ/yazar)
An.ağl.: ***ses*** 'oy'; ***sesde-*** 'çağırmak, seslenmek'; ***sesen-*** 'konuşmak, söyleşmek'; ***sesirge-*** '1. bir ses duyar gibi olmak; 2. uyanmak'; ***sesi semadan gel-*** 'ölmek'; ***sesit-*** 'ses çıkarmak'; ***sesle-*** 'dinlemek'; ***sesmez*** 'dilsiz' (*DS.X*, 3592)
~ säs (Az.)
ses Trkm.)

Eren (*TDES*, 363): YOK
= *tavıs* (Bşk., TatK.)

[< OT. ***tabız-~tabuz-~tapuz-***

SanalBaba

'bilmece söylemek'; ***tabuzġu*** (neng)~***tabuzġuḳ~tapzuġ~tapzuġuḳ*** 'bilmece' (DLT)

'bilmece']
tavuş (Uyg.)
tåvuş (Özb.)
dıbıs (Kzk.)
dobuş (Kırg.)

SES+*DE-/+EN-/+İRGE-/+İT-/+LE-*
+İT-MEZ

sesde-[(hlk.) 'Çağırmak, seslenmek'
< *ses+de-* [< *+le-*]
Krş. **seslen-**

sesen-[(hlk.) 'Konuşmak, söylemek'
< *ses+en-*

sesirge-[(hlk.) → **ses**
< *ses+ir-ge-*

sesit-[(hlk.) → **ses**
< *ses+et-*

sesle-['Dinlemek, kulak vermek'
< *ses+le-*

seslen-['Uzaktan bağırarak, çağırmak, ünlemek'
< *ses+le-n-*

Eren (*TDES*, 363): ses ve türevleri YOK.

sev-['Sevgi ile bağlılık duymak'
= ET. ***säv-*** [*EUTS*, 201: *sävgülüg* 'sevgili'; *sävgüsüz; sävig / sävüg* 'sevgili,aziz,aşk';*säviglig* 'sevimli,sevgili';*sävinç;sävinçäng*'neşeli';*sävinçlen-*'sevinmek'; *sävinçlig*'şen, neşeli, sevinçli'; *sävin-;sävintür-;sävit-*'sevdirmek, sevilmek'; *sävüg* 'sevgili'~ ***säb-***; ***seβ-, s'β-Sβ-, SYβ-*** (*İKPÖ*: *seβig* 'seven'; *seβin-*'sevinmek'; *seβinç* 'sevinç')]
Uyg.: ***sävit-, sävit-ir***
~ OT. ***sew-*** [DLT:*sewinç; sewin-; sewiş-; sewtür-; sewük* 'sevgili, sevilen'; *sewüklük* 'sevgi'; *sewüksüz* 'sevgisiz'; *sewin-/sewün-*)
KB.: ***sävit-ir.***
< **sē-* 'seçmek'+***v-***

TT.: SEV-(DİCEĞİM/DİR-/DİRME/ECEN/ECENLİK/Gİ/GİLİ/İ/İCİ/İL-/İLİŞ/İLME/İM/İMLİ/İMLİLEŞ-/İMLİLEŞME/İMLİLEŞTİR-/İMLİLEŞTİRME/İMLİLİK/İMSİZ/İMSİZLEŞ-/İMSİZLEŞME/SİZLİK/İNÇ/İNÇLİ/İNDİR-/İNDİRME/İNİŞ/İN-/İNME/İŞ/İŞ-/İŞME)
An.ağl.: ***sevdimayı*** 'evliliğin ilk ayları'; ***sevgüsüz*** 'sevimsiz'; ***sevi*** 'aşk'; ***sevi düşür-*** 'sevmek, âşık olmak'; ***sevik*** 'dost'; ***sevincük ol-*** 'birden ve çok sevinerek heyecanlanmak'; sevindirik,sevindürük, sevündürük 'birden ve çok sevinçle duyulan heyecan'; ***sevindirik delisi, sevincik delisi, sevindüyh*** 'birden ve çok sevinçle heyecanlanarak dengesizleşen kimse' (*DS.X*, 3594)
~ sev- (Az., Özb.)
söy- (TatK.,Trkm.,Uyg.)
süy- (Kzk., Kırg.)
höy- (Bşk.)

S(>h)E(~Ö, Ü)V(~Y)-

sevdir-['Sevmesini sağlamak'
= OT. ***sewtür-*** (DLT)
< *sev-dir-*[< *-tür-*]

sevecen 'Acıyarak ve koruyarak seven'
< *sev-e-cen*

Bk. H. Eren, 'Sevecen ve benzerleri', *TD* 1994/II, s. 21-24.

sevgi 'İnsanı birşeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu'
< *sev-gi*
TT.: SEVGİ+(Lİ/SİZ [***TS.II***, 1289: **yok**]
An.ağl.: ***sevgüsüz*** 'sevimsiz'
~ sevgi (Az.,Özb.)
süyü (Kırg.)
söyü (TatK.)
söyği (Trkm.)
süyispenşilik (Kırg.)
höyöv (Bşk.)

SEV-*Gİ*
S(>h)Ü(~Ö)Y-*Ü/-Ü/-Ğİ/-ÖV*

sevgili 'Sevgi ile bağlılık duyulan'

SanalBaba

= ET. ***sävgülüg*** (*EUTS*, 201)
< *säv-gü+lüg*
~ OT. ***sewük*** (DLT)
< *sev-gi+li*
[< *sev-gü+lüg*]
~ sevgili (Az., Özb.)
sevikli (Özb.)
söyğüli (Trkm.)
söyikli (TatK.)
süyikti (Kzk.)
süyüktü (Kırg.)
süyümlük (Uyg.)
süygön (Kırg.)
höyöklö (Bşk.)

sevgisiz 'Sevgisi olmayan, sevimsiz'
= OT. ***sewüksüz*** (DLT)
< *sew-ük+süz*
< *sev-gi+siz*

sevimli '(Canlılar için) Hoşa gitme özelliği olan, hoşa giden, şirin'
< *sev-im+li*
~ sevimli (Az.)
süyümlük (Uyg.)
süykimdi (Kzk.)
söykümdü (Kırg.)
söykimli (Tatk.)
höykömlö (Bşk.)

SEV-*İM*+*Lİ*
S(>h)Ö(~Ü)Y-[K]İ(~Ü, Ö)M
+Dİ/+DÜ
+Lİ/+LÖ

sevin-['Sevinç duymak'
= ET. ***sävin- ~ säbin-*** (*EUTS*, 199)
~ OT. ***sewin-*** (DLT)
< *sev-(i)n-*

sevinç 'İstenen veya hoşa giden birşeyin olmasıyla duyulan coşku'
= ET. ***sävinç ~ sivinç*** (*EUTS*, 2012)
~ OT. ***sewinç ~ sefinç*** (DLT)
< *sev-*[< **sew- ~ *sef-*]
+*-in-ç*
TT.: SEVİNÇ+(Lİ)

[**An.ağl.**: ***sevinç, sevuç, sevüç*** 'pulluklarda toprağı diklemesine kesen kama biçiminde demir' (*DS.X*, 3594)]
~ sevinç (Özb.)
sevinc (Az.)
söyünç (Trkm.)
süyünç (Uyg.)
süyünüç (Kırg.)
höyönös (Bşk.)

S(>h)E(~Ö, Ü)V(~Y)İ(~Ü)N[Ü~Ö]Ç(>ç, s)

sevinçli 'Sevinci olan ve sevinç veren'
= ET. ***sävinçlig*** (*EUTS*, 201)
< *sev-in-ç+li*

seviş 'Sevmek işi veya biçimi'
< *sev-iş* 'fiilden ad yapan ek'

seviş-['1. Birbirini sevmek; 2. aşk yapmak'
= OT. ***sewiş-*** (DLT)
< *sev-(i)ş-* 'işteşlik eki'
~ seviş- (Bşk., Özb.)
süyüş- (Uyg., Kzk.)
süyis- (Kzk.)
söy- (TatK.)
söyüş- (Trkm.)
höyö- (Bşk.)

Eren (*TDES*, 363): **sev-** ve türevleri YOK.
Nişanyan (*SS*, 397): **sev-** fiilinin ***sevin-*** dışındaki türevleri YOK.

sevmen (hlk.) → **seğmen**
seyçer (hlk.) → **serçe**
seyirt-[(hlk.) → **seğirt-**
seymen, seymene (hlk.) → **seğmen**

seyre-['İncelmek, seyrekleşmek'
[***TS.II***,1291: YOK; Eren, *TDES*, 363: YOK; Nişanyan, *SS*, 397: YOK]
< OT. ****seđre-*** (DLT)
~ sire- (Kzk.) < **seyre-*
< **seđre-*

[NOT: **seyrek** sıfatı ile **seyrekçe** sıfat ve zarfı ve **seyrekleş-, seyrekleşme, seyrekleştir-, seyrekleştirme, seyreklik, seyrel-, seyrelme, seyreltik, seyreltiklik, seyreltil-, seyreltilme, seyrelt-, seyreltme** ad ve sıfatları ile fiillerinin kökeni **seyre-** olduğuna göre bu fiilin sözlükte bulunması gerekir.]

SanalBaba

seyrek 'Benzerleri veya parçaları arasında çok aralık bulunan, aralıklı, **sık** karşıtı'
= ET. ***sädräk*** 'seyrek, ince' (*EUTS*, 199: *sädräksiz* 'seyrek olan, sık olmayan')
~ OT. ***seđrek(g)*** 'seyrek' (DLT: *seđrek böz* 'seyrek bez'; *seđrek ḳapuġ* 'parmaklıklı kapı'; *seđre-* 'incelmek, seyremek, seyrekleşmek'; *seđreş-* 'seyrekleşmek')
< ***seđ*** (< δ)***re-*** 'incelmek, seyrekleşmek' +-(DLT)+***-k***
TT.: SEYREK+(ÇE/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LİK)
An.ağl.: ***seyrek, seğelek, seğerek, seğrek, seyrik, siyrek*** 'keten tohumu' (*DS.X*, 3598); ***seyrekleme, seyreltme*** 'aralama'; ***seyrek seten*** 'orada burada, çok aralıklı'; ***seyreksiççe*** 'uzun taneli, ak bir çeşit üzüm'; ***seyreksinek*** 'kurt bırakan sinek'; ***seyre-*** 'sebze fidelerini bahçeye dikmek'; ***seyretme*** 'sebze fidesi'; ***seyret-*** 'aralamak, seyreltmek' (s. 3598-3599)
~ seyrek (Trkm., Kırg.)
seyräk (Az.)
séyérek (TatK.)
siyrek (Kzk.)/ *sire-*
siyräk (Özb.)
sirek (Uyg.)
siräk (Krm., Kzk., Bar., TatK.)
sıräk (TatK.)
sayra (Çuv.)
hiräk (Bşk.)

S(>h)**E**(>a, ä, é, ı, i)**Y**[***E***]**RE**(>ä, a)**K**

Tü. >**Moğ.** (*KWb.*, 328) *seyire(g)*

seyrekleş-['Seyrek duruma gelmek'
= OT. ***seđreş-*** (DLT)
[< **seđre-ş-*]
< ***sey***[<***đ***]***re-***[***k+le-***]***ş-***
TT.: SEYREKLEŞ-(ME/TİR-/TİRME)

seyret-[(hlk.) 'Aralamak, seyreltmek'
< ***seyre-***
[< OT. ****seđre-***]+***t-***

seyretme (hlk.) 'Sebze fidesi'
< ***seyre-t-me*** → **seyre-**

seyreyh (hlk.) 'Akılsız, budala'
< ***seyre-yh*** [< **-k**]
→ **seyre-**

seyri-[(hlk.) → **seğri-**

seyrik[1] (hlk.) '1. Peynir kurdu; 2. yara pisliği; 3. mikrop'
< OT. ***segir-***
/sekir-/sekre-
'seğirtmek, koşuşmak' (DLT)
+***(i)k***

Eren (*TDES*, 359): < ***seğri-+-k***

seyrik[2] (hlk.) 'Büyük akarsuların sık ve çatılı taşlıklardan geçtiği yerler'
→ **seyrik**[1]

seyru (hlk.) → **sağrı**

seysen (hlk.) 'Seksen'
→ **seksen**
[/**-k-**/ > /**-y-**/ değişmesi ile]

seysen-[(hlk.) 'Korkmak, ürpermek'
< ****seyre-***[< OT. *seđre-*]
+***-se-n-***

seysi-[(hlk.) 'Açıkta kalmak, işsiz boş dolaşmak'
< ****seyre-*** [< OT. ****seđre-*]
+***-si-***

seysin-[(hlk.) 'Oyalanmak, eyleşmek'
< ****seyre-***
[< OT. *seđre-*]+***si-n-***

seyyağı (hlk.) 'Sadeyağ' → **sağ yağı**

sez-['Açık bir kanıt olmaksızın, olmuş veya olacak bir şeyi anlamak, kestirmek, hissetmek'
= ET. (KT.,Uyg.) ***sezin-*** 'endişelenmek, şüphelenmek'
~ OT. ***sezin-*** 'sezinmek, sanmak'
(DLT: *sézik* 'sezme, seziş'; *sézik-* 'sezmek')
< ****sē-*** 'seçmek, ayırmak'
+***-z-***
TT.: SEZ-(DİR-/DİRME/DİRİŞ/

SanalBaba

Gİ/GİCİLİK/GİLİ/GİSEL/İ/İL-/İLME/İNDİR-/İNDİRME/İNLE-/İNLEME/İNLEYİŞ/İN-/İŞ/ME)

An.ağl.: ***sezeğen, sezek*** 'tez sezen, duyarlı'; ***sezek*** 'pusu, tuzak'; ***sezekçi*** 'gözetleyici'; ***sezgili*** 'anlayışlı, duygulu, içli'; ***sezik*** 'duygusuz, gamsız'; ***sezikle-*** → ***sezekle-***; ***sezin-*** 'birişi olmadan önce duymak'; ***sezinse-, sezirgen-*** 'sezer gibi olmak'; ***sezirgendir-*** 'duyurmak, sezdirmek'; ***sezişli*** → ***sezgili*** (*DS.X*, 3599-3600)

~ sez- (Az., Kzk., Kırg., Özb.)
säz- (Uyg.)
siz- (TatK.)
sız- (Trkm.)
hiz, (Bşk.)

~ Moğ. (Poppe 29): ***seri-*** 'wach sein'/ 'sezmek, anlamak, ayılmak, kendine gelmek' ~ ***sere-***

~ Tung. ***sęlę-*** 'erwachen'

~ Fin. (*UAW* 43) ***herää-*** 'aufwachen' (Räsänen, *V*)

Eren (*TDES*, 363): YOK

sezeğen (hlk.) 'Tez sezen, duyarlı' → **sezek**

sezek (hlk.) 'Tez sezen, duyarlı'

< ***sez-ek***

An.ağl.: ***sezeğen, sezek*** (*DS.X*, 3599)

sezekçi (hlk.) → **sez-**

sezer 'Sezme yeteneği güçlü olan (kimse)'

< ***sez-er***

sezgi 'Sezme yeteneği, feraset'

< ***sez-gi***

TT.: SEZGİ+(CİLİK/Lİ/SEL)

An.ağl.: ***sezgili*** 'anlayışlı, duygulu, içli' (*DS.X*, 3599)

~ sezgi (Özb.)
säzgü (Uyg.)
sezmä (Az.)
sezüv (Kzk.)
sezgiştik (Kzk.)
aldın ala sezū (Kırg.)
sizimlik (TatK.)
sizgirlik (TatK.)
hiz,imläv (Bşk.)
hiz,girlik (Bşk.)
= *duyma* (Az., Trkm.)

önsezi (TT.)
aldın ala ***sezüv*** (Kzk.)
aldın-ala ***sezū*** (Kırg.)
seziş (Özb.)
aldan ***sizü*** (TatK.)
aldin ***seziş*** (Uyg.)
= ***öŋünden sızma*** (Trkm.)

sezgili (hlk.) → **sez-**

sezi → **sez-**

sezik (hlk.) → **sez-**
[TT'nde soy adı: **Sezik**]
= ET. ***säzik~sizik*** 'kuşku, şüphe' (*EUTS*, 207)
~ OT. ***sézik*** 'seziş, sezme' (DLT)

sezin- (hlk.) → **sez-**
= OT. ***sézin-*** 'sanmak, sezinmek' (DLT)
< ***sez-+-(i)n-*** 'dönüşlülük eki'
An.ağl.: ***sezin-*** 'bir işi olmadan önce duymak'; ***sezinse-, sezirgen-*** 'sezer gibi olmak' (*DS.X*, 3600)

sezinse- (hlk.) → **sez-, sezin-**

sezirgen- (hlk.) → **sez-, sezinse-**

sezişli → **sez-**

sezgili → **sez-**

sı-[(hlk.) 'Kırmak'
= ET. ***sı-*** 'kırmak, sındırmak' (*EUTS*, 203: ***sın-*** 'kırılmak, parçalamak')
~ OT. ***sı-*** 'kırmak; bozmak; yenmek, galebe etmek' (DLT: *sındu* 'makas'; *sın-* 'kırılmak, bozulmak, incimek'; *sınuk* 'kırılmış')

+sI < +(s) 'türeme ses'+**I** [= +ı,+i;+u, +ü]

'Oluşumları özel bazı nedenlere dayandığı ve ötekiler gibi kurallı bir özellik taşımayan sesler olduklarından *yardımcı ses olarak* **kabul edilemezler**': *iki+(s)i; böyle+(s)i* ...vb.

+sI < **+sIG** < ***+sı-G**
= OT. ***+sıġ*** (***+sig***) 'İsim sonuna getirilen benzetme eki' (DLT)

SanalBaba

'*Karşılaştırma*' ve '*benzetme*' yoluyla küçültme işlevi yüklenmiş ek':
çucuk+su, hayvan+sı, kadın+sı, erkek+si ...vb.

[Bk. T. Banguoğlu, 'Türkçede benzetme sıfatları', ***TDAY-Belleten 1957***, s. 15-24.; Z. Korkmaz, *TTG*, § 163]

+sI- 'Addan fiil yapan ek'
< ***+sA-*** (Z.Korkmaz, *TTG*, § 195)
boğur+sa- ~ boğur+su-
çiğ+se- ~ çiğ+si-
erse- ~ er+si- ...vb.

1)Adlardan '*istek*' bildiren geçişli fiiller türetir: *boğa+sı-* 'inek boğa istemek'; *buğra+sı-, düve+si-, er+si-* ...vb.
2)Sıfatlardan '*gibi görme/sayma*' anlamında ve **+sA-** ile eşdeğerdefiiller türetir: *ayrı+k-+sı-, çiğ+si-, ıra-k+sı-* ...vb.(hlk.) 'meyve sapı'

< *OT. ***sap+(ı)ç*** 'küçültme eki'

sıbızgı (hlk.) 'Kaval'
= OT. ***sıbızġı~sıbuzġu*** 'düdük, boru' (DLT)
<? OT. ****subı (~söbü)*** 'uzun ve sivri nesne (yuvarlak olmayan)' (DLT)
+z+ġı(u)

sıca-[(hlk.) 'Isınmak' → **sıcak**

sıcacık 'Yeter derecede ve hoşa giden bir sıcaklığı olan'
< sıcak+cık
bk. **sıcak**

sıcak 'Yakmayacak derecede ısısı olan, **soğuk** karşıtı'
= ***ısıġ*** 'sıcak' (*EUTS*, 87: *ısıt-*)
~ OT. ***isig*** (DLT: *isigle-* 'çok sıcakta gitmek'; *isiglen-* 'bir şeyi sıcak bulmak'; *isiglik* '1.sıcaklık; 2.sevda'; *isig yer* 'uzayıp giden bozkır'; *isi-* 'ısınmak'; *isin-* 'ısınmak; sevmek'; *isirgen-* 'sıcak yüzünden isiriklenmek'; *isiş-* 'ısınmak'; *isit-* 'ısıtmak')
< OT. ***isī-g*** 'sıcak' (DLT: *isig*)+***cak***
[*isig* > *ısıġ* > *ısıġ (+cak)* > *ısıcak* > *ıscak* > *sıcak*]
TT.: SICAK+(CIK [> sıcacık]/ÇA/ kanlı/ kanlılık/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK/ölçer)
An.ağl.: ***sıcak, sıcak, sıcakdam*** 'hamam'; ***sıcak*** 'fırıncıların ücretle pişirdikleri hamurdan aldıkları ekmek'; ***sıcakgeçme*** 'sığırlarda sıcak etkisiyle görülen zayıflatıcı bir hastalık'; ***sıcakla-*** 'terlemek'; ***sıcaklık*** 'kahve, çay fincanı'; ***sıcaklık dairesi*** 'sepi yerinde derilerin kurutulduğu sıcak yer'; ***sıca-*** 'ısınmak' (*DS.X*, 3600)
~ ısık (Kırg.)
ıssı (Trkm.)
issıq (Özb., Uyg.)
issi (TatK.)
isti (Az.)
isi (Bşk.)
ıstık Kzk.)
itī (Yak.) /itiy- 'ısınmak'
= *kız,ıv* (Bşk.)
kızu (TatK.)
gızğın (Trkm.)

sıcakdam (hlk.) 'Hamam' → **sıcak**

sıcakla-[(hlk.) → **sıcak**

sıcaklık (hlk.) → **sıcak**

sıç-['Dışkıyı doğal yolla dışarı atmak'
= ET., OT. ***sıç-*** (*EUTS*; DLT: *sıçıt-* 'sıçırtmak'; *sıçtur-*)
< *sı-ç-
TT.: SIÇ-(AN/IR-/IRGAN/MA)
An.ağl.: ***sıçalak, sıçırgan*** 'sık sık, oraya buraya dışkı yapan hayvan' (*DS.X*, 3600)

Nişanyan (*SS*, 398): **sıç-[** = ***ET.* sıçmak** sıçmak (XI) → SAÇ-
* *Saçmak* fiilinin özel anlam kazanmış biçimi olduğu düşünülebilir.
NOT: Acaba niye ve niçin?

sıçalak (hlk.) → **sıç-**

sıçan 'Sıçangillerden, fareden iri, zararlı bir çok türü bulunan kemirgen'
= ET. ***sıçġan ~ sıçkan*** (*EUTS*, 202)
~ OT. ***sıçġan*** (DLT: *sıçġan yılı*)

SanalEaba

< *sıç-(ġ)an*

TT.: SIÇAN+(dişi/giller/ımsılar/kulağı/kuyruğu/otu/yolu)

An.ağl.: ***sıçancık, sıçancıl*** 'kerkenez kuşu'; ***sıçancıl*** 'çıtasız kâğıt uçurtma'; ***sıçandişi*** 'küçük ince kar'; ***sıçanduzağı*** 'aldatılma'; ***sıçankulağı, sıçanotu*** 'kaşık saplarına süs yapmak için kullanılan bir araç';***sıçanla-*** 'kırkını dolduran çocuğa her gittiği yerde yumurta, mendil, çorap, ekmek gibi verilen armağanlar'; ***sıçanotu, sıcankulağı, sıçankulağı*** 'bir tür yoncaya benzer ot'; ***sıçanotu*** 'ağı olarak kullanılan kimyasal bir madde' (*DS.X*, 3600-3601);***sıçon*** (*~sıçoyul, sıcavul*) '1. bukalemun; 2. bir tür iri fare' (s. 3601)

~ siçan (Az.)
siçan (Trkm.)
sıçkan, sıçġan (Uyg.)
siçkån (Özb.)
sıskan (Bşk.)
cıvkan (Bar.)
cıcxan (Blk.)
çıçxan (Krç.)
çıçkan (Kırg., Kumd., KKırg., Oyr., Tel.)
tıyın çıçkan 'sincap' (Kırg.)
çiçkan (Kmk.)
çaşkan (YUyg./*TUL*, 80)
şaşkan (Tar.)
şı-ġan, şigan (SUyg.)
şışkan (Şor)
tışkan (Kzk.)
tıçkan (TatK.)
šəži (Çuv.)

S(>c, ç, ş, t)**I**(>a, i)**Ç**(> s, ş)-[*Ġ* (~K > x)]**AN**

= *çiye* 'fare yavrusu' (Alt.)
küsküçek (Kumd.)
suur (Kırg.)

Eren (*TDES*, 363): YOK

sıçancık (hlk.) → **sıçancıl**

< *sıçan+cık*

sıçancıl (hlk.) → **sıçan**

< *sıçan+cıl*

sıçanla-[(hlk.) → **sıçan**

< *sıçan+la-*

sıçını-[(hlk.) → **sıçra-**

sıçırgan 'Sürgüne tutulup her yanı pisleten'

< *sıç-ır-gan*

sıçon (hlk.) → **sıçan**

< *sıç-an* [< **sıç-ġan*]

sıçoyul (hlk.) → **sıçon**

sıçra-['Ayaklarla, birdenbire yeri teperek kısa süre havada kalma'
= ET. (KT., Uyg.) ***saçıra-(t)-***
~ OT. ***saçra-*** 'sıçramak' (DLT: *saçrat- ~ saçrıt-* 'istemeden sıçratmak')

< **saç-ra-*

TT.:SIÇRA(MA/T/TMA/YICI/YIŞ)

An.ağl.: ***sıçına-*** 'sıçramak' (*DS.X*, 3601) < *saç(ı)-ra-*

~ sıçra- (Az., Trkm.)
~ Moğ. ***saçu-*** 'saçmak', ***saçura-*** 'saçmak' (*Mak.I*, 340)
= *säkri-* (Uyg.)
säkrä- (Özb.)
sekir- (Kzk.,Kırg.)
sikir- (TatK.)
ırğu- (Kzk., TatK.)
ırğı- (Bşk.)
bök- (Trkm.)
karğu- (Kzk.)

Eren (*TDES*, 363): **sıç-, sıçan, sıçra-** ve türevleri YOK.

sıd-[(hlk.) 'Korkmak'

< **sı-d-*

sıdalan-['1. Çocuk ağlayacak olmak; 2. üzülmek'

< **sı-da-la-n-*

An.ağl.: ***sıdala-, sıdalan-, sıd-*** (*DS.X*, 3601); ***sıdalı*** 'ağlayacak gibi'

sıdır-[(hlk.) '1. Patlatmak, ezmek; 2. kırmak (yumurta vb. için)'

< **sı-* 'kırmak'+***-dır-***

An.ağl.: ***sı-, sıdır-, sıdıver-, sidır-*** (*DS.X*, 3602)

sıdıver-[(hlk.) **sıdır-**

sığ '1. (Göl, deniz, akar su vb. için) Derinliği az, dibi yüzeyine yakın olan; 2. (mec.) Ayrıntıya inmeyen, yeterli olmayan, yüzeyde kalan'
= OT. ***sık*** 'az' (DLT)

SanalBaba

< ***sīk***

TT.: SIĞ+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)

An.ağl.:***sığ*** '1.çukur yerlere toplanan kar yığını; 2. ahırla oda arasındaki aralık, koridor; 3. sazlık, bataklık; 4. etek ucu çevresi' (*DS.X*, 3602)

~ say (TatK., Trkm.)
säyåz (Özb.)
hay (Bşk.)

= *tayaz* (Kzk.)
tayız (Kırg.)
teyiz (Uyg.)
dayaz (Az.)

Nişanyan (*SS*, 398): **sığ** = ***ET*** ? ***sıġa*** derin olmayan (su) (XIV).

YANLIŞTIR. Çünkü, OT'deki **sīk** sözcüğü doğru olanıdır.

sığ-['Bir kaba, bir yere bütünüyle girebilmek veya içinden geçebilmek'

= ET. ***sıġ-*** 'hoşa gitmek, uymak, sığmak' (*EUTS*, 202: *sıġur-, sıḳur-* 'sığdırmak'; *sıḳın-* 'sığınmak, ezilmek'; *sıḳış* 'keder, sıkışma, sıkıntı, kaygı'; *sıḳışlıġ* 'kederli, sıkılmış olma')

~ OT. ***sıġ-*** 'sığmak; tesir etmek, dokunmak, koymak' (DLT: *sıġın-; sıġruş-* 'sıkışmak'; *sıġtur-* 'sığdırmak')

< ****sīḳ-***

TT.: SIĞ-(DIR-/DIRIL-/DIRILMA/DIRIŞ/IN-/INAK/INIK/INIL-/INILMA/INIŞ/INMA/INTI/IŞ-/IŞ-/IŞMA/IŞTIR-/IŞTIRMA/)

An.ağl.: ***sığın-*** 'sığınmak, birine dayanmak' (*DS.X*, 3603); ***sığınaş-*** 'sığmaya çalışmak, sığışmak'

~ sığ- (Az., Özb., Trkm.,Uyg.)
sıy- (Kzk., Kırg., TatK.)
hıy- (Bşk.)

S(>h)IĞ (> y)-

sığa ***YT.*** 'Bir kondansatörün elektrik yığma sınırı'

< ***sığ-a***

sığa-[1] [→ **sıva-**

sığa-[2] [(hlk.) 'Sıvamak, kıvırmak'

= OT. ***sıtġa-*** 'sığamak' (DLT: *sıtġal-* 'sığanmak, sığanılmak'; *sıtgaş-* 'sığaşmak')

< ***sī*[t]-*ġa-***

sığa-[3] [(hlk.) 'Okşamak'

< ***sıva-*** → **sıva-**

An.ağl.: ***sığa-, sığaşla-*** 'sevgisini abartmak, pohpohlamak', ***sıvazla-*** (*DS.X*, 3602)

sığan-[(hlk.) 'Kendi kendine sıvazlanmak'

< ***sığa-n-*** → **sıva-**

sığanak (hlk.) '1. Köstebek yuvası; 2.sığınak; 3. derli toplu; 4. tam tamına'

< ***sığ-an-*** [~ ***-ın-***]+***-ak***

sığanek (hlk.) 'Hızlı yağan, kısa süren yağmur'

< ***sağ-an+ak*** → **sağanak**

sığar (hlk.) 'Kafadengi, dost'

< ***sığa-*** [< ****sıva-***]+***-r***

sığaşla-[(hlk.) 'Sevgisini abartmak, pohpohlamak'

< ***sığa-*** [< ****sıva-***]+***ş-la-***

→ **sıvazla-**

sığazla- (hlk.) → **sıvazla-**

sığdır-['(Bir kabın veya bir şeyin) içine aldırmak'

= OT. ***sıġtur-*** ~ ***sıġur-*** (DLT)

< ***sıġ-dır-***

TT.: SIĞDIR-(IL-/ILMA/MA/IŞ)

sığeçle(/a)- (hlk.) → **sıvazla-**

sığıç (hlk.) → **sığın-**

Eren (**TDES**, 363): **sığın**'a kadar [**SI**]'lı madde YOK.

sığın[1] 'Alageyik'

= ET. ***sıġun*** 'erkek geyik' (*EUTS*, 202)

~ OT. ***sīġun*** 'yaban sığırı, dağ keçisi tekesi' (DLT)

< ****sīġun*** < ****sīġ-(u)n***

Çağ.: ***soyḳun, soyġun, soġun, sigin***

MA.: ***savan, savun keyik***

Hts.: ***sağın***

An.ağl.: ***sığın*** '1. bir çeşit geyik; 2. cilleştirilmiş sığır' (*DS.X*, 3603); ***sığın geyiği*** 'evcilleştirilmiş sığır'

~ sīn (Şor, Sag.) < *sıġın*
sığın (Alt., Tel.)

SanalBaba

sūğun (Trkm.)
suwın (KKlp.)
sūn (Oyr.)

SĪ(>ı, u)**Ġ**(> ğ, w)**U**(>ı)**N**
SĪ[< *IĞI*]**N**
SŪ[< *IĞI*]**N**

= Moğ. (*KWb.*, 319) ***soġu, suğu*** 'Hirsckuh'

Eren (*TDES*, 363): < ? 'görüş belirtmez'
Nişanyan (*SS*,398): YOK

sığın[2] (hlk.) 'Kuş sürüsü'

< *sık+(ı)n*

sığın[3] (hlk.) 'Çok, bol'

< *sık+(ı)n*

sığın[4] (hlk.) 'Saldırı karşısında sinmiş kimse'
= OT. ***sığın-*** (DLT)

< *sığ-(ı)n* → **sık-**

sığın-['İltica etmek'
= OT. ***sığın-*** (DLT)

< ET. ***sığ-+-(ı)n-***

TT.: SIĞIN-(AK/IK/IL-/IŞ/MA/TI)

An.ağl.: ***sığınak*** 'av hayvanlarının sığındıkları sarp yerler, mağara'; ***sığınaş-*** 'sığmaya çalışmak, sığışmak' ***sığıç, sığıncı, sığınç, sıkınç*** '1. sığınan kimse, sığıntı'; 2. uşak; 3. ağırlık, yük' (*DS.X*, 3603)

~ sığın- (Az.)
sıyın- (TatK.)
hıyın- (Bşk.)

S(>h)IĞ(>y)IN-

= *tığıl-* (Kzk.)

sığınak 'Yağmur, güneş veya çeşitli nedenlerden korunmak için sığınılacak yer'

< ET., OT. ***sığ-ın-*** (DLT)
+*-(a)k*

~ sığınağ (Az.)
sıyınır urın (TatK.)

sığıncı (hlk.) → **sığın-**

sığınç (hlk.) → **sığın-**

sığıntı 'Bulunduğu yerde kalması istenmeyen, varlığı gereksiz görülen'

< *sığ-(ı)n-tı*

~ sığıntı (Az.)

Eren (*TDES*, 363): **sığ** ile **sığır** arası maddeler YOK.

sığır 'Geviş getirenlerden, boynuzlu büyük baş evcil hayvan'
= OT. ***sığır*** (DLT: *suw sığırı* 'manda'; *sığırçık~sığırçuk* 'sığırcık kuşu' *sığırla-* 'sığırdan saymak, sığıra nisbet etmek'; *sığırlığ* 'sığır sahibi')
~ Protobulgar: ***šegor'*** (Pritsk, *Fürstenliste* 44) (Räsänen, *V* 414)
< ***sīğır*** [Krş. **sīğun**]

< *sīġ-(ı)r*

TT.: SIĞIR+(CIK/CILIK/ dili/gözü/kuyruğu/tenyası/TMAÇ)

An.ağl.: ***sığır*** '1. obur; 2. ahmak'; ***sığırdili*** '1.bir tür şerbetli hamur tatlısı; 2. ince uzun francala'; ***sığır dönümü*** 'akşam'; ***sığırkoyun*** 'kasım'; ***sığırkuyruğu, sığırgözü, sığırsiydiği*** 'sarı çiçek açan, geniş yapraklı bir tür bitki'; ***sığırlık*** 'ahır'; ***sığırsidiği, sığırsiydiği*** 'kıvrımlı, zikzaklı';***sığırsoğanı*** 'soğan gibi kokan bir tür yaban otu'; ***sığırtikeni*** 'sığırlarda yağyapan bir tür bitki'; ***sığırtmeç*** 'sığır çobanı'; ***sığıryağı*** 'hafif, ince bulut' (*DS.X*, 3603-3604)

~ sığır (Osm., Trkm.)
sığır (Kar.)
sigir (Özb.)
sıyır (Tar., Tob., Bar., Kmk., Kzk., TatK., Nog., Alt.)
sīr (KarT., Kzk., Tob.)
hıyır (Bşk.)

S(>h)I(>i)Ğ(>y)I(>i)R
SĪ [< *IĞI*]**R**

sığırcık 'Serçeden iri, eti yenen, ötücü bir kuş'
= OT. ***sığırçık ~ sığırçuk*** (DLT)

< **sığır+cık*

Çağ.: ***sigirçik, sigirçuk, sığır kuş***
An.ağl.: ***sığırcık*** 'küçük dolu'

SanalBaba

→ **sivilcik**

Tü. > **Kürt.** *sığırcık* (*DAO*, 421)

~ çığırçık, çığırçak (TatK.)
çıyçık (Kırg.)
çıyırçık (Kırg.) [*çıyır* 'iz, patika'] (TatK.)

ÇIG(>y)IRÇI(~a)K
ÇIY[*IR=ø*]ÇIK

sığırcak (TatK.)
sığırçın (Az.)
sıyırcıŋ (TatK.)
sırçık (TatK.)
sirşik (Kzk.)

SIĞ(>y)IR+*Ç(>ş)I(> a, i)*
K(~n, ŋ)
SI(>i)[*ĞI=ø*]]R+*Ç(>ş)I(>i)K*

šəŋgəržə (Çuv.)

Nişanyan (*SS*, 398): < **sığır-** ıslık çalmak' (XI). **YANLIŞTIR.** Çünkü, DLT'te **sığır-** diye bir fiil yoktur. **sır ét-** '(ağustos böceği) ötmek' fiilindeki (**sır**) sözcüğünün de **sığır-** ile ilgisi olamaz.

+cIk eki, adlara getirilerek küçültme yapılır: **dil+cik, siğil+cik** 'küçük dolu', *karın+cık, kulak+cık* vb. gibi. **Fiillerin üzerine gelerek ad yapmaz.**

sığırdamı (hlk.) → **sığır**
sığırdili (hlk.) → **sığır**
sığırgözü (hlk.) → **sığır**
sığırguyruğu (hlk.) → **sığır**
sığırlı 'Sığırı olan, sığır sahibi'
= OT. ***sıgırlıg*** (DLT)
< ***sığır+lı***
sığırlık (hlk.) → **sığır**
sığırsidiği/siydiği (hlk.) → **sığır**
sığırtmaç 'Sığır çobanı'
< ***sığır***+[t 'türeme ünsüz']
maç

Nişanyan (*SS*, 398): **sığırtmaç** sığır çobanı (XIV) → < ? SIĞIR

* ***Sığır*** sözüyle benzerlik açık olmakla birlikte **-tmaç** ekini açıklamak mümkün olmamıştır.

NOT: Nişanyan'ın Türkoloji eğitimi almamış olduğu ortada. ***TD, TDAY, TDED, TM, TÜRKOLOJİ*** Dergisi vb. bilimsel dergilerden birisine baksa idi, mutlaka ***Türkçede iç ses ünsüz türemeleri*** ile ilgili sayısız makale bulabilirdi. Anadolu ağızlarında ise bu tür türemelerin pek çok örneği vardır.

Yâni: **sığırtmaç < sığır+[t]maç**'tır.

sığırtmeç → **sığırtmaç**
sık 'Seyrek karşıtı'
[OT. ***sık*** 'az' (DLT)]
< ****sī-k***
TT.: SIK+(boğaz/ÇA/LIK)
~ sık (Trkm.)
= *yış* (Bşk.,TatK.)
cış (Kırg.)
jiyi (Kzk.)
kıyı (Bşk., TatK.)
sık-['Çevresine sarılarak veya bir şey
sararak basınç altına almak'
= ET., OT. ***sık-***
< ****sī-k-***
TT.: SIK-(I/ICA/ICI/IL-/ILA-/ILAMA/ILAN-/ILANMA/ILGAN/ILGANLIK/ILIK/ILIŞ/ILMA/ILMAZ/ILMAZLIK/IM/KIN-/KINMA/INTI/INTILI/INTISIZ/IŞ-/IŞIK/IŞIKLIK/IŞMA/IŞTIR-/TIRICI/TIRIL-/IŞTIRILMA/IŞTIRIŞ/IŞTIR-/IŞTIRMA/IT/KIN/KINLIK/LA-/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRIL-/LAŞTIRILMA)
An.ağl.: ***sıhma*** 'yelek'; ***sıhmak*** 'patlatmak'; ***sıkacak; sıkanak*** 'tahtadan yapılmış, içinde üzüm sıkılan tekne'; ***sıkarla-*** 'sıkıştırmak'; ***sıkgın, sıksık, sıkkın, sıklat*** 'sıkıcı, bunaltıcı'; ***sıkgın, sıkgun, sıkkın*** 'parasal sıkıntı çeken kimse'; ***sıkgu, sıkı, sıktaç*** 'sıkıştırma aygıtı, pres'; ***sıkı, sıka, sıkçıl, sıkırcım*** 'cimri'; ***sıkı*** '1. bulgur; 2. bir tür tatlı; 3.pekmez yapma işi; 3. 'silâh, tabanca'; ***sıkı fıkı*** 'candan, çok bağlı dost'; ***sıkıgelen*** 'sıkıca'; ***sıkıla-*** 'sıkıntıdan ağlamak'; ***sıkıla-*** 'tüfeği doldurmak'; ***sıkılcım et-*** 'sert olmak'; ***sıhım, sıkım, sıkmaç, sıkmık*** 'tutam'; ***sıkın-, sıkıl-*** 'ayak yolunda sıkıntı çekmek'; ***sıkıntı*** 'nişastası alınan buğday artıkları'; ***sıhırcım, sıkırcım, sıkılcım, sıkırdım*** 'sıkıştırma, korku, baskı'; ***sıkış*** 'toplu, tıkız, şişman'; ***sıklı*** 'kilitli'; sıkma, ***sıkman, sıktırma*** 'iç giysisi, gömlek'; ***sıkma*** 'bir tür hamur tatlısı'; ***sıkma*** 'bir tür av tüfeği'; ***sıkma***

SanalBaba

'boyuna takılan altın ya da gümüş dizisi, gerdanlık'; ***sıkmaca*** 'bir tür çocuk hastalığı'; ***sıkmaç, sıkmaköfte*** 'bulgur ve kıyma ile yapılan köfte'; ***sıkmık*** 'bilek'; ***sıkra, sıkmar, sıkrağı, sıkravu*** 'cimri'; ***sıksınmak*** 'sık bulmak'; ***sıktar-*** 'sıkıştırmak'; ***sıktırma*** '1. fes üstüne dizilen altın; 2. kemer, kuşak' (*DS.X,* 3606-3607)

~ sık- (Özb., Trkm., Uyg.)
sıh- (Az.)
sığ- (Kzk., Kırg., TatK.)
sıt- (TatK.)
hığ- (Bşk.)
hıt- (Bşk.)

S(> h)IK(>h, ğ/t)-

= *kıs-* (Özb.,TatK.)
= Moğ. ***siqa-*** 'sıkmak' //***siqa-ça-*** 'sıkışmak' = Tü. ***sık-ış-***

sıkı '1. dar; 2. iyice sıkıştırılmış'

< *sık-ı*

TT.:SIKI+(CA/CI/LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LIK)

Tü. > **Zaza.** *sıxı* (*ZTS*, 320)

~ sıhı (Az.)
= *tığız* (Kzk., TatK.)
tığız, (Bşk.)
dıkız (Trkm.)
kattı (Kzk.)
kattık (Uyg.)
katū (Kırg.)
tår (Özb.)
berk (Trkm.)

sıkıl-['1. Sıkmak işi yapılmak; 2. can sıkıntısı duymak; 3. utanıp çekinmek; 4. sıkıntıya düşmek'

= OT. ***sıkıl-*** (DLT)

< *sık-(ı)l-*

sıkılcım (hlk.) → **sık-**

EAT: ***sıkılcım*** 'izdiham, basınç, sıkışıklık'

An.ağl.: ***sıkılcım et-*** 'sert olmak, kırıcı davranmak' (*DS.X,* 3605)

sıkın-[(hlk.) → **sık-**

sıkınç (hlk.) → **sığın-**

sıkıntı '1. İşsizlik, tek düzelik, bezginlik gibi sebeplerden doğan yorgunluk; 2. etkili ve sürekli yorgunluk; 3. geçim darlığı'

< ***sık-ın-tı***

TT.: SIKINTI+(LI/SIZ)

~ sıhıntı (Az.)
sıkılış (Özb.)
sığılū (Kırg.)

sıkırcım (hlk.) → **sık-**

sıkırdım (hlk.) → **sık-**

sıkış 'Sıkışma' [***sıkış tepiş*** deyimide]

= OT. ***sıkış*** 'itişme, çarpışma' (DLT)

< ***sık-ış*** [*TS.II*, 1296: yok]

sıkış-['Birbirine basınç yapacak kadar yaklaşmak'

= OT. ***sıklış-*** (DLT)

< *sık-(ı)ş-*

sıkışık 'Sıkışmış bir durumda olan'

< *sık-(ı)ş-ık*

TT.: SIKIŞIK+(LIK)

~ sıhışığ (Az.)
sığılış (Kırg.)
sıkılgän (Özb.)
= *kısılış* (Kırg.)
kısınkı (TatK.)
dıknışık (Trkm.)

sıkıştır-['Bir şeyi dar bir yere zorla sığdırmak..vb.'

< *sık-(ı)ş-tır-*

TT.: SIKIŞTIR-(ICI/IL-/ILMA/IŞ/MA)

sıkıt ***YT.*** 'Komprime'

< *sık-(ı)t*

sıkkın 'Çok sıkılmış'

< *sık-kın*

[/-**Kın**/: *bıkkın, yorgun, dargın* vb.]

sıklama '***Iklaya sıklaya*** deyiminde'

< *sık+la-ma*

sıklaş-['Sık duruma gelmek veya sıkça ortaya çıkmak, sık görünmek'

< *sık+la-ş-*

TT.: SIKLAŞ-(MA)

sıklaştır-['Sık duruma getirmek veya sıkça yapmak, sayısını artırmak'

= ET. ***sıka-*** 'sıklaştırmak, kalınlaştırmak' (*EUTS*, 202)

< ***sık+la-ş-tır-***

TT.: SIKLAŞTIR-(IL-/ILMA)

sıkkınlık (hlk.) 'İsilik'

SanalBaba

< *ısık+kın+lık*

sıklık (hlk.) 'Islık'

sıkma[1/2/3] (hlk.) → **sık-**

sıkmaç[1] 'Kompresör'

< *sık-maç*

sıkmaç[2] (hlk.) → **sık-**

sıkmalık 'Sıkmaya elverişli'

< *sık-ma+lık*

sıkman (hlk.) → **sık-**

sıkmar (hlk.) → **sık-**

sıkmık (hlk.) → **sık-**

sıknaz (hlk.) → **sık-**

sıkra, sıkrağı, sıkravu (hlk.) → **sık-**

sıksın- (hlk.) → **sık-**

sıktırma (hlk.) → **sık-**

sımkır-(t-)[(hlk.) '1.Hıçkırmak; 2. için için, sessizce ağlamak'

< *sım 'yansıma'**+kır-** 'yansıma addan fiil yapan ek' → **+KIr-**

sımsıkı 'Çok sıkı (olarak), sıkı (bir biçimde)'

< *sım* 'çokluk, peklik bildiren sözcük'**+*sık-ı***

sın-[(hlk.) 'Kırılmak'

= ET. (Uyg.) ***sın-; sıyuk*** 'kırıntı, enkaz' (*İKPÖ*, 210) < *sı-°k* 'fiilden ad yapan ek'

~ OT. ***sın-*** 'kırılmak' (DLT: *sındu* 'makas'; *sınuk* 'kırılmış'; *sınguk* 'kırılmış, sınık')

< **sī-n-*

TT.: SIN- (DI/DIR-/DIRIL/GIN)

An.ağl.:***sınat*** '1.sonbaharda bitkileri vuran soğuk; 2. don vurma, don çalma' (*DS.X*, 3609); ***sın-*** '1. kırılmak; 2. korkmak; 3. içine kapanmak'

< ***sin-*; *sın-*** 'sığmak' (s. 3612)

~ sīn- (Trkm.)

sī- (Hlç.)

+sIn[1] 'isim ve fiil türünden yüklemlere eklenen tekil 2. kişi eki'

*haydi yine iyi+**sin**; yarın mutlaka gelecek+**sin**; halâ çocu+**sun*** ..vb.

-sIn[2] 'Tekil 3. kişi emir eki'

*Söyle ona mutlaka gel-**sin**, bu kitabı al-**sın**; Şurada sesizce otur-**sun*** ..vb.

sına-['Tecrübe etmek, denemek, imtihan etmek'

= ET. ***sına-*** (*EUTS*, 203)

~ OT. ***sına-*** 'denemek'(DLT: *sınat-*)

< *sī-* 'bozmak; kırmak; yenmek'**+*n*** 'gözlem, deneme'**+*a-***

TT.: SINA-(V/YIŞ)

An.ağl.: ***sınak, sınah*** 'denenmiş'; ***sınaka*** 'ata sözü'; ***sınangı, sınangi, sınangu, sınanğı, sınanğın, sınavuç*** 'deneme,deney'; ***sınangılı, sınaŋgın, sınangul, sınangullu, sınangulu, sınanğılı,sinangili, sinangin, sinangül*** '1. denemiş, denemeden geçmiş; 2. denemiş, bilgili, tecrübeli'; ***sınap*** '1. dolandırıcı; 2. söz dinlemeyen'; ***sınar, sınar, sığar, sığnar, sınğar*** '1. akraba, yakın; 2. eşdeğer, denk' (*DS.X*, 3609)

~ sına- (Az., Kzk., TatK.)
sīna- (Trkm.)
sınō (Kırg.)
sinä- (Özb.)
sini- (Uyug.)
hına- (Bşk.)

S(>h)Ī(>ı, i)NA(>ä, i, ō)-

Eren (*TDES*, 364): **sığırcık** ile **sındı** arası maddeler YOK.

sıncık-[(hlk.) 'Sabırsızlanmak'

< ***sın-*** 'usanmak, bıkmak'**+*-çı-k-***

sıncoḳı (Zaza.) → **sucuk**

sındı (hlk.) 'Makas'

= ET., OT. ***sındu*** (*EUTS*; DLT)

< **sī-n-dı*

An.ağl.: ***sındı, sındık, sındır, sındu, sindi, sundu*** (*DS.X*, 3610)

SI(>i,u)N-*DI(>i, u)+K/+R*

~ sındı (Trkm.)

= *kıptı* 'makas (Blk., Şor, Sag.)
kıptıy (Yak.)
kayçı (Alt., Tel., TatK., Kırg., Özb.)
kayşı (Kzk., KKlp.)
kaysı (Bşk.)
ġayçı (Trkm.)

sındık (hlk.) → **sındı**

sındır (hlk.) → **sındı**

sındır-[(hlk.) '1. Kırmak, akıtmak;

SanalBaba

2. indirmek; 3. şişkin şeyin havasını boşaltmak, söndürmek'

< ***sın-dır-***

sındu (hlk.) → **sındı**

sıngı (hlk.) 'Öç'

< ***sın-gı***

sıngın (hlk.) '1. Gözü korkmuş, sinmiş kimse; 2. çekingen,ürkek; 3. üzgün, 4. bıkkın, usanmış; 5. yenişmiş, yenik; 6. bakımsız, zayıf; 7. sersem, budala'

< ***sī-n-*** [< **sī-n-*]+***-gın***

An.ağl.: ***sıngın, sıngın, sınık*** (*DS.X*, 2610-3611)

Tü.> **Kürt.** *sınuk* 'kırık; güçsüz, mahçup' (*DAO*, 423: ***Lı karşi mın sınuke*** = sana karşı mahçuptur.)

sıngü (hlk./Kürt.) → **süngü**

sınık[1] (hlk.) 'Kırık, çıkık'

= OT. ***sınuk~ sınguk*** (DLT)

< ***sī-n-(ı)k***

An.ağl.: ***sınık*** (*DS.X*, 3911)***; sınıkçı; sınıkçılık***

Tü. > **Kürt.** *sınuk* 'kırık; güçsüz' (*DAO*, 423)

~ sınık (Trkm.)
sınık (Özb.)
sunuk (Uyg.)
sınğan (Kzk., TatK.)
hınğan (Bşk.)

= *gırığ* (Az.)
kıyrağan (Kzk.,.Kırg.)
dövük (Trkm.)

sınık[2] 'Gözü korkmuş' (hlk.)

→ **sıngın**

sınık[3] '1. İyi yürekli, saf; 2. utangaç; 3. göz tokluğu; 4. soluk, renksiz; 5. içi boş, çürük; 6. bozuk' (*DS.*)

< ***sī-n-ık***

sınık-[1][(hlk.) '1. Bıkmak, yılmak; 2. susup kalmak; 3. üzülmek'

< ***sī-n-ık-***

sınık-[2][(hlk.) 'Saklanmak'

< ***sin-*** 'saklanmak, pusmak'

+***-ik-***

→ **sin-**

sınıkçı (hlk.) 'Kırık, çıkık bağlayan kimse'

< ***sī-n-ık+çı***

An.ağl.: ***sınıkçılık*** (*DS.X*, 3612)

sınıkdır-['Bağırıp çağırmak'

< ***sī-n-ık-dır-***

sınıkla-[(hlk.) 'Kırık ve çıkıkları sarmak'

< ***sın-ık+la-***

Eren (*TDES*, 363-364): **sındı** ile **sıpa** arasındaki maddeler YOK.

sıp- (hlk.) 'Birinin elinden kaçıp kurtulmak'. Krş. ***zıyp-*** ~ ***sıyp-*** (Uşak)

sıpa 'Eşek yavrusu'

< OT. ***sīp*** 'iki yaşına girmiş tay' (DLT) +***a***

Eski Kıpç: ***sıpa*** 'bir yaşında eşek yavrusu'

Çağ.: ***sipa***

An.ağl.: ***sıpa*** '1. üç ayaklı merdiven; 2. bir tür sehpa; 3. deri kurutmak için kullanılan sehpa' (*DS.X*, 3613); ***sırpa*** [/-r-/ türemedir.]; ***sıpıç*** 'küçük sıpa' (s. 3613) < *sīp+a+ç*

~ sīpa (Trkm.)
sıpa (Az.)
sība (Leb.)
sıypa (Kak., TatK.)
suyba (Soy.)
sīma (Oyr., Tel.) (Räsänen, *V* 415)

SĪ(>ı, u)[*Y*]P(>b, m)A

= *işäk kolono* (Bşk.)
işäk kolını (TatK.)
kodık (Kzk.)
kodolek (Kırg.)
kodek (Kırg.)
hötäk (Uyg.)
h,otik (Özb.)

sıpçın-[(hlk.) 'Sıçrayarak kaçmak, fırlamak' (Ker./*DS.XII*, 4690)

< ***sıp-çı-n-***

sıpıç (hlk.) → **sıpa**

sıpsahlem (Zaza.) → **sapasağlam**

sır 'Bazı nesnelere parlaklık vermek, dış etkilerden korumak, sızmalarını önlemek gibi amaçlarla sürülen, saydam veya donuk vernik'

= OT. ***sır*** (DLT)

TT.: SIR+(LA-/LAMA/LAN-/LAN

SanalBaba

MA/LI/SIZ)
An.ağl.: ***sırlak, sırlan*** 'düzgün, pürüzsüz'; ***sırla-*** 'küpü sır sürerek parlatmak'; ***sırlanca*** 'düzgünce'; ***sırlı*** 'sırlanmış, sır sürülmüş (küp ve çanak)'

< *sır

~ sır (Trkm., TatK., Nog., Alt., Tel., Sag., Koyb., Kzk., KKlp., Kırg.)
sir (Özb., YUyg.)
săr, sără (Çuv.)

SI(>ă, i)R[+ă]

~ Moğ. (*KWb.*, 359) ***sir***; Kalm. ***šir*** 'Lack, Firnis'

[Bir görüşe göre Çince < *ts'ir* < *ts'it* 'cilâ' sözcüğünden alıntıdır.]

sır, sïr (hlk.) **< *sığır***

sıra 'Dizi; düzen'
[Krş. OT. ***sırmak*** 'eşek palanındaki teyelti' (DLT) < ***sır-***]

<?*sır-a (Z.Korkmaz,*TTG* 1058)

TT.:SIRA+(DAN/LA-/LAMA/LAN-/LANIŞ/LANMA/LAT-/LAYICI/LI/M sıram/SIYLA/SIZ)
An.ağl.:***séŕa*** (Rize/RİA); ***sıra*** 'topluluktaki kişilerin belli zamanlarda verdikleri yemek, şölen'; ***sırabaşı*** 'yemekli toplantıları başlatan ve yöneten kimse; sınıf başkanı'; ***sıralık*** 'sıra ile ağaç dikilerek yapılan sınır'; ***sıramaç*** 'sıraya dizilmiş'; ***sıramalı*** 'değerli, seçkin'; ***sıraman*** 'birdirbir oyunu'; ***sıran sıran*** 'sıra sıra'; ***sıraverdi*** 'bir sırada' (*DS.X*, 3614-3615)

Nişanyan (*SS*, 399): **sıra** ~ ***Yun.*** *sirá* = ***EYun.*** *seirá* sıra, dizi ~ ***HAvr.*** **ser-*[3] sıraya dizmek
→ SERİ[1]
Eren (*TDES*, 365): YOK

sıraca (hlk.) 'Vücutta korku ve stresten oluşan yaralar' (E.Kalay, *TD* 633, s. 259)

< * sıra [< *ısığ ~ *isiġ*]
+ra+ca

sıran (hlk.) '1.Ateş küreği; 2.hamur kesmeye, tekne kazımaya yarayan üçgen biçiminde bir araç, keski'
→ **ıskaran**

An.ağl.: ***sıran, sıraan; sırana, sıranı*** 'hamur çevirmeye yarayan demir araç' (*DS.X*, 3614)

sıran sıran (hlk.) → **sıra**

sırça '1. Cam; 2. camdan yapılmış'
= OT. ***sırıçğa*** (DLT)
[Fakat, *sırıçğa* ~ *sarıçğa* 'çekirge'; *sırıçğa ér* 'gevşek ve tembel adam' (DLT)]

< *sır+ça [< **sırıça*
< *sırıçğa*]

An.ağl.: ***sırça, sırçak*** 'renkli camdan bilezik'; ***sırça*** 'içi sırlı çömlek' (*DS.X*, 3614)
~ sırça (Osm.) (> Srp. *TE* 156: *srça*)
sirçe (Çağ.)
šərźa (Çuv.) (> Çer. *ÇLÇ* 203: *šərča*) (Räsänen, *V* 419)
Eren (*TDES*, 365): YOK

sırçabarmak (hlk.) → **serçeparmak**

sırçan (hlk.) → **sıçan**
[/-r-/ türemedir.]
An.ağl.: ***sırçancıl*** 'delice de denilen bir tür kuş' (*DS.X*, 3615)
[Krş. **tavşancıl**]

sırga (hlk.) 'Küpe'
Çağ.: ***ısır-ġa, isirġa*** (> **Rus.** *ser'ga*)
AH.: ***sirġa, isirġa, ısırġa***
IM.: ***ısırġa***
Tuhf.: ***sızġa***

< *ısır-ga*

An.ağl.: ***sırga, sırğa*** (*DS.X*, 3615)

Tü.> **Kürt.** *sırġa, sırğa* (*DAO*, 424)

~ ısırġaḳ (Tarj.)
ıtırġa, ıtarġa (Yak.) < **ısırġa* (*Mak.I*, 24)

sırgan 'Isırgan otu' (hlk.)
→ **ısırgan**

< *ısır-gan [/ı-/ = ø]

sırı-[(hlk.) '1. Yorgan, şilte vb. iri iri, aralıklı dikmek; 2. sağlam ve sıkıca dikmek, çitimek'
= OT. ***sırı-*** 'sık dikişle dikmek' (DLT)

< *sır-ı-*

SanalBaba

Eren (*TDES,* 365): **sır** ile **sırık** arasındaki sözler YOK.

sırık 'Değnekten uzun ve kalınca ağaç'
= ET. (Uyg.) ***sırık~sıruk*** (*EUTS,* 204)
~ OT. ***sıruk*** (DLT)
Çağ.: ***sirik***
< ***sī*** 'kırmak'***-r-ık***
TT.: SIRIK+(LA-/LAMA)
An.ağl.: ***sırıh*** 'Meşeden kesilen fidan; 2. kalın ve ince sopa, sırık'; ***sırıklı*** '1. eğitilmemiş çocuk'<**sırık* '(mec.) sopa'+*lı*); ***sırıp*** 'ince çubuk'; ***sırıt*** 'düven oku' (*DS.X,* 3516-3517) < **sīrık(>p/t)*; ***sırrık*** (s. 3618)
~ sīrık (Trkm.)
sırık (KKlp., Kzk., Alt., Kumd.)
sırıg (TatK., Bşk.)
sırak (Sag.)
sıra (Oyr.)
sıran (Tel.)
sarık (Kumd.)
süruk (Özb.)
uraġas (Yak.) (< *sıruk-aç*)
= *şırğıy* (Kırg.)
şıyz,a (Kzk.)
kolğa (Bşk.,TatK.)
täyåk (Özb.)
ozın tayak (TatK.)
= Moğ. ***şiruġ***; Kalm. ***şüræG, şürġæġ*** (*KWb.,* 370)
Mançu. ***şuruku***
Kore: ***sireŋ*** (Räsänen, *V* 420)

sırıklık 'Sırık yapmak için uygun'
= OT. ***sırıklık*** (DLT)
< ***sırık+lık***

sırılsıklam 'Sırsıklam'
< ****sır-(ı)l+sık-la-m***
An.ağl.: ***sırımsıklam*** (*DS.X,* 3616)

sırım 'Sicim kalınlığında, ince ve uzun, esnek deri parçası'
= OT. ***sıdrım*** ~ ***sıđrım*** (DLT)
< ****sıđır-*** 'sıyırmak'***+-ım***

[**sıδırım* > **sıđırım *sıđrım* > **sıdrım* > *sıyrım* > *sırım*]

Çağ.: ***sirim***
AH.: ***sıyırım***
An.ağl.: ***sırım*** '1. dar ve uzun tarla parçası; 2. bataklık kenarlarında biten sert yapraklı bir tür bitki; 3. kağnı dingili; 3. kara kuru, sağlam yapılı (kimse)'; ***sırımsak*** '1. dayanıklı, sağlam; 2. kara kuru, sağlıklı (kimse)'; ***sırımsız*** 'ayşekadın fasulyesi' (*DS.X,* 3616)

Eren (*TDES,* 365): YOK

Tü. > **Mac.** (*BTLU* 123-124: *szirony* 'Lederstreif')

sırımsak (hlk.) → **sırım**
sırımsıklam (hlk.) → **sırılsıklam**
sırınsı-[(hlk.) 'Bozulmak, suyu çekilmek'
< OT. ***sırı-*** 'pislemek' (DLT)
+-n-sı
An.ağl.: ***sırımsı-*** (*DS.X,* 3617)

sırıntı (hlk.) 'Toprak ya da taştan damla damla akan su'
→ **sızıntı**

sırıp (hlk.) 'İnce çubuk' → **sırık**
sırıt (hlk.) 'Düven oku' → **sırık**
sırıt-[[1] 'Dişlerini göstererek aptallık, şaşkınlık, kurnazlık veya alay belirtir biçimde gülmek'
< OT. ***sırı-*** 'pislemek' (DLT)
+t-
TT.: SIRIT-(IK/IŞ/KAN/MA)
An.ağl.: ***sırıt-*** 'sıkıca diktirmek; aralıklı, iri dikişle diktirmek' (*DS.X,* 3616)
[*Burada anlam değişmesi olmuştur.*]

Eren (*TDES,* 365): YOK
Nişanyan (*SS,* 399): **sırıt-** = ? *sıyrıt-*
→ SIYIR-

sırıt-[[2] (hlk.) → **sorut-**
sırıtkan 'Sürekli sırıtan'
< ***sırı-t-kan***
An.ağl.: ***sırıtgan , sırtak*** (*DS.X,* 3617)

sırla-['Bazı kaplara, toprak nesnelere sır sürmek'

SanalBaba

= OT. ***sırla-*** (DLT)

< *sır+la-*

TT.: SIRLA-(MA/N-/NMA)

sırlı 'Sır sürülmüş, sırı olan'

= OT. ***sırlıġ*** (DLT)

< *sır+lı(ġ)*

sırk-[(hlk.) → **sız-**

[/z/ = /r/ denkliği; /k/ türmedir.]

sırma 'Altın yaldızlı veya yaldızsız ince gümüş tel'

< *sır-* '*nakışlamak'(DLT: *sırlıġ* 'nakışlı')+***-ma***

[*sür-me; süz-me* gibi]

Çağ.: ***sirmä***

TT.: SIRMA+(keş [< Fars.]/LI)

An.ağl.: ***sırma*** '1. Yumuşak (saç, pamuk, kendir lifi vb. için); 2. taranmış yün';***sırmaşık*** 'çok karışık' (*DS.X*, 3618)

= Moğ. ***siri-*** = Tü. (DLT) ***sırı-*** [Krç.-Blk., Kzk., Tel. ***sır-***; DLT: ***sırmak*** 'eşek palanındaki teyelti'<*sır-maḳ*; Kzk. ***sırmaḳ*** 'işlemeli bir tür ceket']

Tü.> **Blg.** *TE* 157: *s'rma, srma*; **Rum.** *sırma*

Eren (*TDES*, 365): ***R.*** **σύρμα** 'Faden, Draht' [Rumca olduğunu kanıtlamak için '**sır**' ve '**ma**'nın ne olduğunu açıklamak gerekmez mi? Eren'in, Tekin'in *Mak.I*'deki yazısını görmediği anlaşılıyor.]

Nişanyan (*SS*, 399): **sırma** ~ ***Yun.*** *śirma* ***σύρμα*** tel = ***EYun.*** *sýrma*, t-çekilmiş şey, tel < *sýrein* çekmek **YANLIŞTIR.**

Sırma için bk.T. Tekin, *Mak.I*, 24: CTurk. ***sırı-, sır-*** 'to stich, quilt, sew', MK ***sırı-*** 'to sew, stich', Karach.-Blk., Kzk., Tel. ***sır-*** id., MK. ***sırmaq*** 'coarse stitches on a donkey's saddle' < ***sır-maq***, Kzk. ***sırmaq*** 'padded warm jacket; quilted', Turk. ***sırma*** 'lace of silver, silver-gilt thread' < ***sır-ma***

Cf. Mo. ***siri-*** 'to quilt, stitch'

sırmaç (hlk.) 'Çoban'

< *sığır*[+t 'türeme ünsüz']

+*maç*

sırmaşık (hlk.) → **sırma**

sırnaş-['Sırnaşıkça davranmak'

Krş. ET. ***sırtıġ*** 'sırıtmış kimse' (*EUTS*, 204)

< *sırı-* 'pislemek' (DLT)

+*-na-ş-*

TT.: SIRNAŞ-(IK/IKÇA/IKLIK/IŞ/MA/TIR-)

sırs-[(hlk.) 'Sallamak, sarsmak'

< OT. ***sars-*** '*sert ve kaba muamele yapmak' (DLT: *sarsıġ* 'katı ve sert olan her şey'; *sarsıt-* 'sert ve kaba muamele yaptırmak'

An.ağl.: ***sırs-, sırsala-, sırsıl-*** (*DS.X*, 3618)

sırsala-[(hlk.) → **sırs-**

sırsır (hlk.) 'Ağustos böceği'

< *zır zır* 'yansıma'

sırt '1.Omurgalı ve omurgasız hayvanlarda boyundan kuyruk sokumuna kadar uzanan üst bölüm; 2. kesici aletlerin kesmeyen kenarı; 3. dağların veya tepelerin üst bölümü; 4. bir şeyin üstü'

= OT. ***sırt*** 'kıl, kalın kıl; bayır, yokuş, sırt, küçük dere' (DLT: *sırtla-* kuyruğu iple bükmek')

< *sĭr-t*

TT.: SIRT+(LA-/LAMA)

An.ağl.:***sırt, sırtlık*** 'giysi' (*DS.X*, 3618); ***sèrt*** (Rize/*RİA*); ***sĭrtleme*** 'sırtlama'; ***sırt onurga*** 'çatılarda yanlama dizilen kiremitler';***sırt sıra*** 'dağbaşından geçen yol'; ***sırt sırta ver-*** 'yardımlaşmak'; ***sırt sür-*** 'çalışmamak, tembellik' (*DS.X*, 3618-3619)

~ sırt '**canlı için**' (Az.,TatK.)
hırt (Bşk.)

= *art* (Kzk.)
arka (Bşk., Kırg., TatK., Trkm., Uyg.)
årka (Özb.)
bel (Kurg.)

sırt '**cansız için**' (Az., Kzk., Kırg., TatK.)
sirt (Özb.)
hırt (Bşk.)

= *kır, kırka* (Kırg.)
kırla (TatK.)
kırlas (Bşk.)

SanalBaba

ös (TatK.)
üst (Trkm.)
~ şărt 'domuz kılı'
sĭrt 'tepe' (Çuv.)

Tü. > **Mac.** *BTLU* 124: *szirt* 'dağ sırtı, sırt'
Mac. *serte* 'domuz kılı'; **Rus.** (Vasmer: *REW* 3: 59) **Zaza.** *sırt* 'dağ, tepe' (O. Özer, 120)

sırtak (hlk.) → **sırıtkan**
sırtantaŋgılıç (hlk.) → **sırlan**
sırt sırta ver-[(hlk.) → **sırt**
sırtık (hlk.) 'Yüzsüz, utanmaz'
= ET. ***sırtık*** 'sırıtmış kimse' (*EUTS*, 204)
< ***sırıt-ık***
sırtla-['Sırtına alıp yüklenmek'

[= OT. ***sırtla-*** 'küçük bir dereden yukarı çıkmak; kuyruğu iple bükmek' (DLT)]

< ***sırt*** '*arka, sırt'+***la-***
= *arkala-* (Kzk.,Trkm.)
årkalä- (Özb.)
yüklä- (Az.)
yöklän- (Bşk., TatK.)
arkasına kötör- (Kırg.)
årkasigä köter- (Özb.)
dümbigä art- (Uyg.)
sırtlak (hlk.) 'Yersizce hahkaha ile gülen'
< ***sırıt-la-k***
sırtlık[1] (hlk.) 'Palto'
< ***sırt*** 'arka'+***lık*** 'arkalık'
sırtlık[2] (hlk.) 'Düvene geçirilen çengelli ağaç'
< ***sırt+lık***
sırtlan 'Daha çok leşle beslenen, etçil, postu benekli bir hayvan'
< OT. ***sırt*** 'sert kıl'+***lan***

[< * +*lı+an* (< ***aŋ***) 'vahşî hayvan' (Şçerbak: *İRLTSa* 144)] 'yeleli hayvan'

Anağl.: ***sırtlankılıç*** (***sırtınkılıç, sırtantaŋgılıç, sırtıkara, sırtlankılıç***) 'bukalemun' (*DS.X*, 3619); ***sırtlantay*** 'bacakları ve gözleri sarı, tüyleri renkli bir kuş'; ***zırtlan***

S(>z)IRT+*LAN+kılıç/+tay*
+I+kara
+IN+kılıç
+TAN+taŋ+gılıç

~ sırtlan (Trkm., TatK.)
sırtlån (Özb.)
hırtlan (Bşk.)

= Moğ. ***deltü çina*** 'yeleli kurt' (Pelliot: *BSOS* 6: 565-566)
Eren (*TDES*, 366): *sırt* 'kıl, kalın kıl'~ Çuv. *şărt* (Egorov: *ÊS* 335) > **Mac.** *serte* (Gombocz: *BTLw* 170; Ligeti: *TörK* 286-287)

sırtlankılıç (hlk.) → **sırtlan**
sırtlantay (hlk.) → **sırtlan**
sıska[1] 'Çok zayıf ve kuru, arık'
< ***sış*** 'şiş; *ince' (DLT)+***ka***

[Krş. **şişko** < OT. ***sış*** 'şişmiş olan her nesne' (DLT)+***ko***]

TT.: SISKA+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
~ sısġa (Az.)
= *arık* (Bşk.,Kzk.,Kırg.,TatK.)
årık (Özb.)
arrık (Trkm.)
oruk (Uyg.)
sıska[2] (hlk.) 'Soğan tohumu'
< ***sıs-ka*** [< ***kıs-ka***]
An.ağl.: ***sısğa, siska*** (*DS.X*, 3620)
→ **kıska**
Eren (*TDES*, 366): YOK
sıt- (hlk.) '1. İçi su ya da irin dolu yara, kabarcık patlamak; 2.öd patlamak, korkmak; 3. yumurta vb. kırılmak; 4. balon patlamak; 5. çok yağmur nedeniyle ekin bozulmak'
< OT. ***sī-*** 'kırmak, bozmak'
(DLT) +***-t-***
An.ağl.: ***sıd-, sıt-*** (*DS.X*, 3621)
sıtma 'Sivrisinekle bulaşan bir hastalık'
< ***ısı-*** [< OT. *isi-* (DLT)]
+***-t-ma***
TT.: SITMA+(LAN-/LI/LIK)
An.ağl.: ***sıtmaağacı*** 'okaliptüs ağacı' (*DS.X*, 3620); ***sıtma otu*** 'kantaron'; ***sıtma suyu*** 'bedeni yıkayınca sıtmayı gidereceğine inanılan kaynak suyu' (s. 3621)

SarıBaba

~ ısıtma (Trkm.)
ısıtpa (KKlp.)
isitmä (Özb.)
isitme (Ker.)
ísítme (Ker./*KrTS*, 207)
= *gızdırma* (Az.)
gızzırma (Trkm.)
kızdırma (Nog.)
bezgek (Kzk., Kırg., KKlp.)
[< ***bez-*** 'titremek'+***gek***]
bäzgäk (Uyg.)
bizgäk (TatK.,Nog., Kzk., Blk.)
biz,gäk (Bşk.)

sıttırma (hlk.) → **sıktırma**
[/-kt-/ > /-tt-/ benzeşmesi]

sıva 'Bir yapının duvarlarına sürülen harç tabakası'
= OT. ***suwa*** (DLT: *suwal-* '(çamur vb.) sıvanmak; *suwaş-*)
< OT. ***suw*** [< **sūβ*] 'su'+***a***
TT.: SIVA+CI/CILIK/LI)

Tü. > **Kürt.** *sıvaġ, suvah, suvaġ* (*DAO*, 425); **KbRum.** *suvandza*

An.ağl.: ***sıva*** 'cıvık'; ***sıvan*** '1. bir tür çoraksı toprak; 2. yağlı, özlü, yapışkan toprak' ~ ***sıvanbak*** 'tarlanın en sulu yeri'; ***sıvastı*** 'toprak tava'; ***sıvat*** 'sulak ve otu bol otlak' (*DS.X*, 3621-3622); ***sıvga, suvak, suva, suvağ, suvah*** 'sıva' (s. 3702)
~ suvaġ (Az.)
suvağ (Trkm.)
suvak (Uyg.)
suvåk (Özb.)
sılak (Kzk.)
şıbak (Kırg., Alt./*ATS*, 162)

S(>ş)**U**(>ı)**V**(>b, l)**A**(>å)+*K*(> *ğ*)

sıva-['Sıva ile kaplamak, sıva vurmak'
= ET. ***suva-*** (*EUTS*, 213)
~ OT. ***suwa-*** (DLT)
< ****suw*** [< ** sūβ*] 'su'+***a-***
TT.: SIVA-(LA-/LAMA/MA/N-/NMA/Ş-/ŞMA/AŞTIR-/ŞTIRMA/T-/TMA/ZLA-/ZLAMA/ZLAT-/ZLATMA)
~ suba- (Tar., Sag.)
sıva- (Bşk.)
suva- (Trkm.)
suvä- (Özb.)
suvu- (Uyg.)
sıla- (Kzk.)
sılakta- (Kzk.)
şıbō (Kırg.)
şuba- (Şor)
= Moğ. (*KWb.*, 352):***siba-*** (> Kumd. *çıba-*; Şor. *şıma-*)
Moğ. (*KWb.*, 370): ***sıġu-***; Kalm. ***şū-rdė***
~ Tung. ***şivā*** 'schmieren'; ***şivar*** 'Sumpf'
~ Fin. (*UAW*, 32): ***savi*** 'Lehm'; Osty. ***sagi*** (Räsänen, *V* 414)

NOT: Clauson (*EDPT*, 785) ET. ***suva-*** 'sulamak' ile ***sıva-*** eylemlerini birleştirmiş, bir ve aynı kökten saymıştır. Erdal (*OTWF*, 423) ve Şçerbak da aynı kanıdadır. T. Tekin bu görüşe katılmaz. (*Mak.II*, 497)

sıvaş-['Bulaşmak, üstüne sürülmek'
<***sıv*** (< OT. *suw* [< **sūβ*]'su')
+***a-ş-***

[DLT: ***suwaş-*** 'çamur vb. sıvamakta yardım etmek']

TT.: SIVAŞ-(MA/TIR-/TIRMA)
An.ağl.: ***sıvış-, suvaş-*** (*DS.X*, 3622)

sıvaşık (hlk.) 'Usandırıcı, sırnaşık'
< ***sıv*** (< **suw* [**suβ*] 'su')
+***a-ş-(ı)k***
An.ağl.: ***sıvışık*** (*DS.X*, 3622)

Eren (*TDES*, 367): **sıva** ve türevleri YOK.

Nişanyan (*SS*, 399): **sıva** = ***sıvağ*** < SIVA-
sıva[mak kol ve bacak sıyırmak; duvar sıvamak = ***ET*** *sıvamak* el sürmek, okşamak (XI)
* 'Duvar sıvamak' anlamı belki ***ET*** *suvamak* (ıslatmak, sulamak) fiilinden türemiş veya ondan etkilenmiştir.

NOT: Nişanyan'ın ***sıva=sıvağ*** biçimi doğru değildir. Çünkü, OT (DLT)'te ***sıvağ*** diye bir ad ve ***sıva-*** diye bir fiil yoktur. Fakat, **suwal-** '(çamur vb.) sıvanmak'; **suwaş-** '(çamur vb.) sıvamakta yardım ve

SanalBaba

yarış etmek' *edilgenlik* ve *işteşlik* biçimleri bulunmaktadır.

sıva-[1] '*kol ve bacak sıyırmak*' fiili < ***sī-*** 'kırmak, sıkıp çıkarmak'+***-y-***'tan [krş. **sıyuk** < ****sī-y-uk*** 'enkaz, çöküntü'];

sıva-[2] '*duvar sıvamak*' fiili de <****suw*** [< ****suβ*** 'su']+***a-*** fiilinden gelmektedir.

sıvaşla- (hlk.) → **sıvazla-**

sıvat (hlk.) 'Sulak ve otu bol otlak'

< OT. ***suv*** [< ***suw*** < **** suβ*** 'su']

+a-t

sıvatla- (hlk.) → **sıvazla-**

sıvazla-['Bir şeyin üstünde yavaş yavaş, hafifçe el gezdirmek'

< ****sığ-*** '*dokunmak' (DLT)

+-a-z-la-

TT.: SIVAZLA-(MA/T-/TMA)

An.ağl.:***sığaşla-,sığazla-, sığeçle-, sığeşla-, sıvaşla-, sıvatla-*** 'el içi ile bir şeyi düzler gibi yapmak, okşamak, sevmek' (*DS.X*, 3622)~ ***sıvazla-***

SIĞ(>v)-*A(>e)Z(>ş, ç, t)+LA(>e)-*

= *sığalla-* (Az.)
silä- (Özb.)
sili- (Uyg.)
sīpa- (Trkm.)
sīpala- (Trkm.)
sıypa- (Kzk.,TatK.)
hıypa- (Bşk.)
tekislä- (Özb.)
dalısın taptō (Kırg.)

sıvga[1] (hlk.) 'Ağaç filizi, sürgün' → **şıvgın**

An.ağl.: ***sıvgın, sıvkın*** (*DS.X*, 3622)

sıvga[2] (hlk.) → **sıva**

sıvı 'Bulunduğu kabın biçimini alabilen ve üstü yatay bir düzlem durumuna gelebilen cisim, mayi'

= OT. ***suvık, suvuk*** 'sıvık, cıvık, sulu' (DLT)

< OT.****suw+(ı/u)k***

TT.:SIVI+(K/LAŞTIR-/LAŞTIRMA /LAŞTIR-/LAŞTIRMA/N-/NDIR-/ ölçer/yağ)

An.ağl.: ***sıvık*** 'cıvık, sulu, gevşek'; ***sıvık*** '(mec.) akılsız, deli' (*DS.X*, 3623)

~ sıyıg (Az.)
sıyık (TatK.)
suyuk (Kırg., Özb., Uyg.)
suyık (Kzk.)
suvuk (Trkm.)
şıyık (Bşk.)

S(>ş)U(> I)V(>Y)I(~U)K

sıvı-[(hlk.) '1. Cıvımak, sulanmak; 2. (mec.) şımarmak'

< ***sıv*** [< ****suw*** < ****suβ*** 'su']+***ı-*** [***TS.II***, 1303: YOK]

sıvık (hlk.) → **sıvı**

= OT. ***suvık*** ~ ***suvuk*** (DLT)

Tü.> **Kürt.** *stwig* 'hafif, hafifmeşrep; çevik, hızlı' (*DAO*, 425)

Uyg. ***sıvık*** (*BT* VII A 326)
Osm. ***sıvık*** 'cıvık, sulu'; ***sıvı***
Hlç. ***sıvık*** 'sulandırılmış'
Tuva. ***suuk***
Trkm. ***suvuk***
Alt., Kırg. ***suyuk***
Çuv. ***šĭv*** < ****sĭuv***
Yak. ***ubagas*** 'sulu' < ****subıkāç***

sıvır (hlk.) 'Sığır'

< OT. ***sığır*** (DLT) → **sığır**

sıvış-['1. Bulaşmak, yayılmak, sıvaşmak; 2. (mec.) haber vermeden, sessizce gidivermek, kaçmak'

1) < ***sıv*** [< ****suw*** < ****suβ*** 'su']

+ı-ş-

2)< ***sav-(ı)ş-***

TT.: SIVIŞ-(IK/MA)

An.ağl.: ***sıvış-*** 'kaçmak' (*DS.X*, 3623)

~ sovuş- (Az.)
= *ıskın-* (Bşk.)
ıçkın- (TatK.)

sıvıştır-[(hlk.) 'Bulaştırmak, yaymak'

→ **sıvış-**(1)

sıvıt-[(hlk.) 'Cıvıtmak, sulandırmak'

→ **sıvı-**

sıvkın → **sıga, şıvgın**

sıvkır-['Boşaltmak, sızdırmak'

< ***sıv*** 'yansıma'+***kır-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

SanalBaba

[Krş. *fiş+kır-, hāy+kır-, bağır-* (< *bā +kır-), *böğür-* (< bö:+kür-) ...vb.]

sıyır- '1. Hızla sürtünerek bir şeyin yüzünden bir parça soymak, koparmak, veya üzerini hafifçe yırtmak; 2. sürtünerek bir şeyi yerinden almak kaldırmak veya düşürmek; 3. bir şeyin üstündeki örtüyü çekerek almak veya açmak; 4. çekerek çıkarmak; 5. kazıyarak, silkerek çıkarmak veya içinde hiçbir şey bırakmamak'
= OT. ***sıdır-*** (DLT) [< ***sıδır-***]

< **sī-δ-ır-a-*

= Moğ. ***šudur-*** < **sidur-* < **sıdura-* [*Mak.I,* 337]

TT.: SIYIR-(GA/IŞ/MA/T-/TMA/IK [> sıyrık]/IL-/ILIŞ/ILMA/INTI)

An.ağ.: ***sıyırda-, sıyırdım, sıyırdımoluk, sıyırga, sıyırgaç, sıyırgalla-, sıyırgı, sıyırık, sıyırku, sıyrığı, sıyrı, sıyma, sıyır-, sıyırtlama-, sıyırtma*** (*DS.X*, 3623-3626)

~ sıdır- (Krç., KKırg., TatK., Tel., Kzk.)
sidir- (Özb.)
sırıval- (Uyg.)
sıpır- (Trkm.)
sīr- (Trkm.)
sıyır- (Az., Tel., Blk.)
sızır- (Şor., Sag., Koyb., SUyg.)
suvır- (Kzk.)

SI(>i, u)D(> Y, z, p)I(>i)R-

= Moğ. (*KWb.*, 367): ***sidur-*** 'abhobeln'

sıyp-[(hlk.) 'Kaymak'

< **sıy-*[ır-]*p-*

An.ağ.: ***sırp-, sıyıp-, sıy-, sıypın-, sıyrın-*** (*DS.X*, 3626)

sıypak (hlk.) 'Düz, parlak, cilâlı'
→ **sıyp-**
An.ağ.: ***sıyhal, sıyhıl, sıykıl, sıylan, sıylān*** (*DS.X*, 3626)

sıyrancık (hlk.) 'Doğru, düzgün şey'

< **sıyır-an+cık*

→ **sıyır-**

sıyrık '1.Yüzeyinden bir parçası sıyrılmış olan; 2. (mec.) utanması olmayan; 3. sıyrılmış yer'

< *sıy(ı)r-ık*

An.ağl.:***sıyrık, sıyırık, sıyıruk, sıyruk*** 'utanmaz, yüzsüz, bilgisiz kişi; başıboş dolaşan, dağınık, kötü giyimli kişi, serseri' (*DS.X*, 3627)

SIY[ı]R-I(>u)K

→ **sıyır-**

sıyrıl-['Sıyırmak işine konu olmak'
= OT. ****sıδrıl-*** 'sıyrılıp kaçmak, kaymak' (DLT)

< *sıy(ı)r-(ı)l-*

→ **sıyır-**

sıyrıntı '1. Kapta kalan yemek artığı; 2. bir bezden el ile koparılan uzunca parça; 3. sıyrık'

< *sıy(ı)r-ın-tı*

An.ağl.:***sıyrıntı*** '1. kumaş kıyılarından kesilen ensiz, uzun parça; 2. derin olmayan yara; 3. yağ; 4. son doğan çocuk' (*DS.X*, 3627)

sıyurmuk (hlk.) 'Genç çamların kabukları altındaki yenilebilen zar'
< *sıyır-muk*
→ **sıyır-**

sız-['1. İnce aralıklardan veya gözeneklerden az miktarda ve belli olmadan yavaş yavaş akmak, çıkmak; 2. gizli tutulan haber, sır gibi şeyler duyulmak,yayılmak; 3. düşman mevzileri arasına gizlice girmek ve ilerlemek; 4. sıvışmak; 5 uyuyakalmak; 6. erimek'
= ET., OT. ***sız-, sīz-*** (*EUTS*; DLT)

< **sīz-* < **sīr-*

[= Çuv. *sur-* < **sar-*] (*Mak.I*, 15)

CC.: ***sız-***

IM., AH: ***sız-, sızdır-***

TT.: SIZ-(AK/DIR-/DIRIL-/DIRILMA/DIRMA/GIT/I/ICI/INTI/INTILI//IR-/IŞ)

An.ağl.: ***sızağan*** 'az su sızan yer'; ***sızak*** 'dağ sırtlarından, taş aralarından sızan su, küçük pınar'; ***sızanah*** 'sivilce'; ***sızdırma*** → ***sızgıt; sızgaç*** → ***sızgıt; sızgı, sızko*** 'sızıntı, damla'; ***sızgı*** 'çizgi'; sızgıç → ***sızgıt; sızgıt, sığtıt, sırzınt, sıs-***

SanalBaba

gıt, sıygıç,sızdırma,sızgaç, sızgıç, sızkıt, sızkuç, sızma 'kavrulmuş et parçası, kıyma'; ***sızğa*** 'küçük dere yatağı'; ***sızğan, sızığan*** 'sivilce'; ***sızı*** 'ayakkabı deliklerine konan yama'; ***sızıh*** 'çizgi'; ***sızırma → sızgıt; sızıl-*** 'yağ, bal eritilerek süzülmek'; ***sızırma*** 'süzülmüş, eritilmiş (yağ,bal vb.)' (*DS. X,* 3628)

SIZ-*AĞAN/-AK/-AHAH(< k)*
-GAÇ/-GI/-GIÇ/-GIT
-ĞA/-ĞAN
-I/-IĞAN/-I+LA-
-IH/-IK
-IL-
-IR-/-IRMA
-KIÇ/-KIT/-KUÇ
-MA

~ sız- (Az., Trkm.) < *sīz- < **sīr-*
Çuv. *sur-*< **sar-*
siz- (Özb.)
sızda- (Kzk.)
sızılıp çığū (Kırg.)
sur- (Çuv.) < *sar-

SI(>i)Z-*DA-*
-ILIP ÇIK-
SUR- = SĪZ-

= *tam-* (Bşk.)
sark- (TatK.)
hark- (Bşk.)
sarkip öt- (Uyg.)
ağ- (Bşk., TatK.)

+sIz 'Olumsuzluk eki'
= GT. ***+sız /+siz*** (yokluk sıfatları eki)
< ****-sIr*** = Çuv. ***-sır/ -sir*** < ****+sar/ +ser*** (= Moğ. ***–sar/-ser***) (Poppe, *UJb. 6*, 112; T. Tekin, *Mak.I*, 19; *III,* 604)

[Tü. *öksüz* 'annesiz', Tuva. *ösküs* < ****ök+süz***; Hak. *öksiz* < ****ögsiz*** < ****ög+sir²***
Krş. //ET. ***+sıra-/+sirä-*** (yokluk eylemleri eki) '*-sız olmak*': ***ilsirä-*** 'devletsiz/ülkesiz kalmak'; ***ḳağansıra-*** 'hakansız kalmak'; ***küçsirä-*** 'güçsüz kalmak; ***öksirä-*** 'öksüz kalmak'
M. Erdal (*OTWF* 509): ***+si:rA-*** < ****si:z+A-*** biçiminden getiren ***/+sXz+A-/ > *+szA/ >/ *si:rA/*** biçimindeki açıklamasını T.Tekin kabul etmez. Bk. *Mak.II*, 604, not 4]
= Moğ. ***-sar/-ser*** (Ramstedt, *Morfo logie*, 244)

sızak (hlk.) → **sız**
sızanah (hlk.) → **sız-**
sızdır- (hlk.) → **sız-**
= OT. ***sızıt-*** (< *sız-ıt-* 'ettirgenlik eki')
DLT: ***sızğur-***
IM., AH.: ***sızdır-***
Osm.: ***sızır-***
~ sısḳır- (Tel., Bar., Tuva)
sızğır- (Kırg.)
sızdırma (hlk.) → **sız-**
sızgaç (hlk.) → **sız-**
sızgı (hlk.) → **sız-**
sızgıç (hlk.) → **sız-**
sızgıt (hlk.) → **sız-**
sızğa (hlk.) → **sız-**
sızğan, sızığan (hlk.) → **sız-**
sızı[1] '1. Hafif ince ağrı; 2. ruhî acı'
= OT. ***sızla-*** [< **sızıla-*] (DLT)
TT.: SIZI+(LI)
~ sızı (Az.)
sızdar (Kzk.)
sızlama (Trkm.)
sızlavık (TatK.)
sızdapōrū (Kırg.)
hız,lavık (Bşk.)
= *sırkırav* (Kzk.)
sirkiräş (Özb.)
sikıraş (Uyg.)
zirkiräş (Trkm.)
sızı[2] → **sız-**
sızıntı '1. Sızan şey; 2. akıntı'
< sız-(ı)ntı
~ sızıntı (Az.)
sızattanuv (Kzk.)
sızılıp çıkkan (Kırg.)
sızma (TRkm.)
sızılma (Trkm.)
sizat (Özb.)
= *harkı-* (Bşk.)
sarkıl- (Kzk.)
sark- (TatK.)
sarkıp çıkkan su (Uyg.)
sızır-['Sızdırmak, süzmek'
= ET. ***sızğur- ~ sızğur-*** (*EUTS*, 204)

SanalBaba

~ OT. ***sızġur-*** (DLT)

< *sız-(ġ)ur-*

~ sısḳır- (Tel., Bar., Tuva)
sızġır- (Kırg.)

sızırma (hlk.) → **sız-**

sızıḳıç, sızkuç (hlk.) → **sız-**

sızkıt (hlk.) → **sız-**

sızla-['Sızı ortaya çıkmak, sızısı olmak'

= ET. ***sısla ~ sızla-*** (*EUTS*, 205)

~ OT. ***sızla-*** 'ağrımak' (DLT)

< **sızı+la-*

TT.: SIZLA-(MA/N-/NMA/NIŞ/T-/TMA/YIŞ)

An.ağl.: ***sızlan-*** 'yalvarmak' (*DS. X*, 3628)

~ sızla- (Az., Trkm., TatK.)
sızda- (Kzk.)
sızdapōrū (Kırg.)
sırkō (Kırg.) < *sırkag*< *sırka-g*
sısta- (Hak.) < **sızla-*
hız,la- (Bşk.)
ısta- (Tuva) < **sızla-* < **sız-la-* <**sır-*
sırxaw- (Kzk., Nog.)
sur- 'sızlamak' (Çuv.) < **sar-* (*Mak.I*, 16)

= *sirkırä-/şirḳira-* (Özb.) < Moğ.
sırkıra- (Trkm., Kırg.) < Moğ.
sıkıri- (Uyg.) < Moğ.
sıkra-/sıkran- 'ağrımak, sızlanmak' (TatK.) < Moğ.
siḳira- (YUyg.) < Moğ.
zirkırä- (Özb.) < Moğ.
hurkılda-/hıkra-, hıkran- (Bşk.) < Moğ.

= Moğ. ***sirkire-, sırkıra-*** 'sızlamak, yanmak (acı biber vb. gibi şeyler yemekten); ağrımak, sızlanmak'; Halha: ***şarxira-***; Kalm. ***şarkl-*** 'ay.' < ****sırkıra-*** (*Mak.I*, 103)

sızlan- 'Yakınmak, şikâyet etmek'

< *sızı+la-n-*

TT.: SIZLAN-(MA)

~ sızıldan (Az.)

= *zarlan-* (Bşk., Kzk., TatK.)
ärni- (Bşk.)
ärnü- (TatK.)
hukran- (Bşk.)
sukran- (TatK.)
kıŋkıldō (Kırg.)

sızma (hlk.) → **sız-**

sızme (**Zaza.**/*ZTS*, 320) → **süzme**

sızıl-[(hlk.) 'Eritilmek'

= ET. (KT., Uyg.),OT. ***sızıl-*** 'eritilmek' (*EUTS*; DLT)

< *sız-(ı)l-*

[***TS.II***, 1304: YOK]

Eren (*TDES*, 367): **sıtma** ile **sicim** arasındaki maddeler YOK.

si- 'İşemek'

< ET., OT. ***si:đ- ~ sit-*** (DLT)
[> ***siy-***] (*siđit-* 'işetmek'; *siđtür- ~ sittür-* 'işetmek')

An.ağl.: ***si:-, siğ-, siv-, siye-, siy-*** '1. Hayvan işemek, sidiklemek; 2. sızmak; 3. koyun, keçi vb. hayvanlar kızgınlık dönemlerinde tohum akıtmak' (*DS.X*, 3652-3653)

Sİ:-
Sİ-Ğ(/V/Y)-*E-*

sibek (hlk.) 'Küçük çocuklar için sidik kamışı'

[= OT. ***sibek*** 'değirmen taşının üzerinde döndüğü demir'. Bk. An.ağl.]

< **si:-* [< **siđ-* < **siδ-*]- 'işemek' **+*-b-ek***

An.ağl.: ***sibişti, sübek*** (*DS.X*, 3628) [**sibek** '1. el değirmenlerinde alt taşın ortasına çakılı olan, üst taşın dönmesini sağlayan küçük kazık ya da sivri demir; 2. sivri; 3. yayık tokmağı']

~ sübek (Kzk.)
sümök (Kzk.)
sübek (Özb.)
süme (Yak.)

SÜB(>m)E(>ö)K

sicim 'Keten, kenevir gibi bitkilerin liflerinden yapılan ince ip'

< Moğ. ***sicim***; Kalm. ***şicm*** (*KWb.*, 355)

~ sicim (Az.)
cicim (Blk.)
şıjım (KKlp., Nog.)

SanalBaba

Eren (*TDES*, 367): 'Moğolcada 'ince ip' olarak kullanılan ***sicim*** biçimiyle birleştirilmesi özel olarak tartışılmaya açıktır.' der, ama fırsat varken kendi sözlüğünde böyle bir tartışma açmaz.

sidik 'İdrar'
= ET. ***sik, si:k*** [< **sidik*] (*EUTS*, 205)
= OT. ***sidük*** ~ ***siđük*** (DLT)
< ****si:-đ-ik***
Çağ.: ***sidik***
AH.: ***si-dük, si-tük***
TT.: SİDİK+(Lİ)
An.ağl.: ***sidikli*** 'nemli, sulu, gevrekliğini yitirmiş'; ***sidiklibasma*** 'boyaları çabuk solan adi basma'; ***sidikli göz*** 'yerli yersiz ağlayan, sulu gözlü'; ***sidiksal*** 'sidiği tutamama ya da yapamama hastalığı' (*DS.X*, 3628)
~ sī-dik/si:ydik (Trkm.)
sidik (Az., Kzk., TatK.)
siydik (Kırg., Alt., Özb., Uyg.)
sidih (Sal.)
hiydik (Bşk.)
səd-ik (TatK.)
ī-k (Yak.)

Sİ: (>İ)[Y]**DİK**(>h)
Ī-[< *Sİ:Dİ*]**K**

~ Moğ. (Poppe 31): ***şige*** 'harnen' ***şigesün*** 'Harn'
~ Mançu: ***sike*** 'Harn', ***site*** < ***sigd***
Vgl. Moğ. ***sicin*** (> Tung.; Yak. *sicin*) (Räsänen, *V* 421)

Eren (*TDES*, 367): YOK

sidikli → **sidik**
sidiklibasma (hlk.) → **sidik**
sidikli göz (hlk.) → **sidik**
sidiksal (hlk.) → **sidik**
siği (hlk.) 'Etek, etek ucu' → **siy**
siğil[1] 'Deride, özellikle ellerde oluşan zararsız, pürtüklü küçük ur'
= ET. ***sügül*** (*EUTS*, 214)
~ OT. ***sükül*** (DLT)
< ****süngük(g)*** 'kemik'
(DLT:*süngüklen-* 'kemiklenmek')

[*süngüklen-* > **süngülen-* (/k/=ø) >**sügülen-* > **sügül*]

An.ağl.: ***siğil*** 'çamurlu yollarda hayvan ayak izlerinden donarak ya da kuruyarak oluşan pürüzler' (*DS.X*, 3631); ***sinil, singil*** (s. 3641) ***siğilotu, siğirotu, sinilotu, sinirliot, sinirliyaprak,sinirotu,siŋirsek,sinirsekyaprağı, sinsekyaprağı, siyilliot, siyilyaprağı*** 'kalınca yaprakları çıban ve yarayı işletip iyileştirmekte kullanılan, labadaya benzer bir tür ot' (*DS.X*, 3631)

SİN[G]İL(>r)+*LİOT*
+*OTU*
+*LİYAPRAK*
SİN[*İL=ø*]+*SEKYAPRAĞI*
SİĞ(~Ɒ/N)İR+*SEK*
+*SEKYAPRAĞI*
SİYİL+*LİOT*
+*YAPRAĞI*

= siŋŋil (Trkm.)
ziyil (Az.)
sigil (Tel./*KrTS*, 313)
singil (Ker., Kif., Tuz. /*KrTS*, 313)
sögäl (Özb., Uyg.)
söyäl (TatK.)
sööl (Alt.)
sö:l (Kırg.)
süngül (Ker./*KrTS*, 313)
süyel (Bşk.)
hüyäl (Bşk.)

S(>h)**İ**(~Ü>ö)**G**[
>ƆƆ](>y)**İ**(~Ü>e,ä)**L**
SÖÖ[< *ÜGÜ*]**L**

Eren (*TDES*, 367): YOK

siğil[2] (hlk.) 'Odun yarmakta kullanılan ağaç ya da demir kama'
= OT. ***sigil*** 'siyil' (DLT)
< ***süngü*** 'süngü, mızrak' (DLT)+***l***
An.ağl.: ***siğil*** 'kalın kütük kesmekte kullanılan ağaç ya da demir kama'; ***singil*** 'aynı'; ***singil*** 'meyve sapı'
~ savăl 'kama' (Çuv.)
= ***sığıs*** 'kama' (Kumd.)(Egerov: *ÊS* 74) [Eren'e göre Çuv. ***savăl*** ile birleştirmek yanlıştır.]

Eren (*TDES*, 367): **sicim** ile **siğil**[2] arasındaki maddeler YOK.
Eren **siğil** 'Kökenini bilmiyoruz.'der.

siğir-[(hlk.) → **sindir-**
siğiştir-[(hlk.) → **sindir-**

SanalBaba

sik 'Erkeklik organı'
= OT. ***sik*** (DLT)
< *si:-* 'işemek'**+*-k***
Eren (*TDES*, 368): YOK

sik-['(Erkek için) cinsel ilişkide bulunmak'
= OT. ***sik-*** (DLT: *sikil-, sikiş, sikiş-, sikit-, siktür-*)
< *si:- +k-*
= Moğ. ***sige-*** 'to urinate'
< **si-ge-*
[Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 337, 344]
Eren (*TDES*, 368): YOK

siktirici '(kaba)Bayağı, aşağılık, âdi'
< *sik-tir-ici*

sil- ['1.Arındırmak, temizlemek;2. ağzına kadar doldurmak'
= ET. ***sili-*** (*EUTS*, 205)
~ OT. ***sīl-*** (DLT)
TT.: SİL-(DİR-/DİRİL-/DİRİLME/DİRME/DİRT-/DİRTME/ECEK/Gİ/İ/İCİ/İK/İKLEŞ-/İKLEŞME/İKLİK/İLİK/İN-/İNİŞ/İNME/İNTİ/İSİZ/İSİZLİK/İŞ/ME/MECE)

Tü.> **Zaza.** *sil kerdış* 'silmek'; *sil bıyayiş* 'silinmek'; *silge* 'silgi'; *silme* 'dopdolu' (*ZTS*, 320-321); **Kürt.** *sil-* 'silmek' (*DAO*, 426), *sile* 'silme dolu'

An.ağl.: ***silcek*** → ***silgi; silcik*** 'gösterişsiz, cılız, arık'; ***sildiren*** 'aralıklı, seyrek'; ***sile, silesi, silesil, sile sile*** 'ağzına değin dolu, tam'; ***silecek*** → ***sili, silgiç, silgeç; silek*** 'mendil'; iyi, temiz'; ***silgeç, silgi*** 'kap kurulama bezi'; ***silgeç, silecek, silgiç*** 'lastik silgi'; ***silgi, silcek, silecek, silek, silgeç, silki, sülgü*** 'hamam takımı, havlu'; ***silgiç, sılgıç, silecek, sülgüç*** 'bulaşık bezi'; ***silgilü*** 'bohça'; ***silik*** '1. onursuz, şerefsiz; hoppa, ahlâksız kadın; 3. şımarık; 4. sapık; 5. uysal; 6. geveze' ***silik*** 'karlı tepelerde yel etkisiyle açılan yerler'; ***silim*** 'uyuşuk; süslü' ***silimsi*** 'süslü'; ***silimsi*** 'temiz, titiz'; ***silme*** 'ağzına kadar dolu'; ***sil-***'rende ile pürüzlerini düzeltmek' (*DS.X*, 3635)

SİL-*CEK/-CİK*
-DİREN
-ECEK
-EK
-GEÇ/-Gİ/-GÜÇ
-Gİ/-GİLÜ
-İ/-İK/-İM/-İMSİ
-ME
SIL-*GIÇ*
SÜL-*GÜÇ

~ sīl- (Trkm.)
sīl- (Hlç.: *sīl-di u sipirmäk* / Doerfer 1988, 131)
sil- (Az.)
silliķ 'temiz, düz, pürüzsüz' (Özb.)
= *sürt-* (Kzk., Kırg., Uyg.)
sört- (TatK.)
hört- (Bşk.)
öçür- (Kırg.,Trkm.)

silgi 'Kalem, daktilo ve tebeşir gibi şeylerle yazılmış yazıları ya da şekilleri silmeye yarayan kauçuk ya da keçe gibi madde'
< *sil-gi*

Tü. > **Ar.** (Sur.) *silkī* (*ALTK*,118)

~ sülgö (Kzk.)
sølgə (TatK.)

silice, siliçe (hlk.) 'Temiz, tertemiz' (*DS.Ek.I*, 4696)
< *sil-i+c(/ç)e*
~ ***sılı, sılu, sulu, suluu, suluv, suluw*** 'güzel, yakışıklı,iffetli, düz, doğğru, pürüzsüz, mükemmel, nazik (Türk lehçeleri)
An.ağl.: ***arı sili*** 'tertemiz, saf, iyi'; ***ari silli, ari sülli*** (*DS.Ek.IA*, 312-313)
~ ***sılıcan*** (Trm.) [***DKK***'nda adı geçen Kan Turula Boyu'nun Türkmenistan'da sahada derlenen rivayetinde, kadın kahramanın adı.] (İ. Özkan, 1995)
sulu (Az.) 'melahatli (güzel, yüzü güzel), teravetli (taze), ifadeli,rövnegli (parlak,güzel, süslü)' (Memmedov, İsmayıl-Hesret, Hesenov, *Azerbaycan*

SanalBaba

Dilinin Sinonimler Lügeti, Bakı, 1990, s. 330)

suluv (Kzk.) [Kazak Türklerinin ***Kozı-Körpeç-Bayan Suluv Destanı***'nda adı geçen kadın kahramanın adı '*Bayan Suluw*'dur.] (Bk. *Kozı-Korpeş Bayan Sulu*, Almatı, 1959)

sılık 'düz, pürüzsüz; kırıtkan, nazik, nezaketli'
suluu 'güzel' (Kırg.: *suluu kız* 'güzel kız'; *suluu cigit* 'yakışıklı oğlan') (*KS.II*, 649)

sılı ~ suluw (Nog.) (***Russko-Nogayskiy Slovar'***, Moskva, 1956, s. 269)

suluv 'güzel' (Özb./***Üzbek Tiliniŋ Lugatı,*** (2 tom), Moskva, 1981, s. 84)

sulu 'güzel, hoş' (TatK./***Tatar Teleneŋ Aŋlatmalı Süzlege,*** Kazan, 1970, s. 700)

hılıw (Bşk.) / hıw hılıw [Başkurt ***Zaya Tülek*** destanında geçen 'su güzeli' adlı su perisinin adı./Huseynov, G. B., ***Edebiet Hrestomatiya,*** Ufa, 1994, 6.90]

silik '1. Üstündeki yazı veya resimler silinmiş, bozulmuş, aşınmış olan; 2. (mec.) kendini gösteremeyen, dikkati çekmeyen veya önemli ve belirli olmayan'
= ET. (Orh./Kültigin yazıtı: ***silik kız oğlın*** 'iffetli kızlarınız' (*ETY*, Ankara, 1987, s. 39); Uyg.: ***silig suw üze*** 'temiz su üzerine' (C. Kaya, *Uygurca Altun Yaruk*, Ankara, 1994, s. 270, 307)
~ OT. ***silig*** 'temiz, ince, yakışıklı' (DLT: *silig er* 'temiz; ince; yakışıklı; kibar konuşan kişi')
KB.: ***silig; silig kız*** 'temiz kız'; ***sılıġ*** 'nazik'
AH.: ***seli, sili*** 'temiz': *uluġka kiçigke sılıġ ķıl* 'büyüğe ve küçüğe nazik ol'(*Atabetü'l-Hakayık*, İstanbul 1951, s. 69-95)
Kıpçak, Çağatay dönemi eserlerinde '*nazik; bâkire; namuslu; temiz; düzgün*' anlamlarında geçer.
Örnekler için bk. Clauson (*ED*, 826-827); Radloff, *Versuch Eines Wörterbuches der Türk-Dialecti, I-IV*, St. Peterburg,1911, s. 712-713); (*Drev-Netyurkskiy Slovar'*, Leningrad, 1969, s. 500-503)
CC.: ***sili*** 'saf, temiz; iffetli' (*Kuman Lehçesi Sözlüğü*, Ankara, 1993, s. 166) [Bu konu için bk. F. Özkan, 2003, s. 907-914]

< *si:l-iġ

An.ağl.: ***silik*** 'onursuz, şerefsiz (adam)' vb.→ **sil-**
~ silig (Soy.,Hak./*Hakassko-Russkiy Slovary'*, Moskva, 1953, s. 188: *silig kıs* 'güzel kız', *silig* çaxayah 'güzel çiçek', s. 27)
silig (YUyg./*Uygur Tiliniŋ İzahlık Luġeti*, Pekin, 1992, s.705)
sili (Osm.)
sīlīg (Hak.) > Yak. *silik*
~ Moğ. (*KWb.*, 357): ***sili*** 'fegen'
~ Tung. ***sili*** 'Feurer schüren'
~ Fin. (*UAW* 47): ***sili-ttää*** 'glätten', ***sileä*** 'glatt'(Räsänen, *V* 421)

silme[1] '1. Silmek işi; 2. ağzına kadar dolu, sıvama'

< *sil-me*

silme[2] (hlk./Kürt.) 'Rende' → **sil-**

silmece 'Ağzına kadar dolu olacak biçimde'

< *sil-me+ce*

Eren (*TDES*, 368): **sil-** ve türevleri YOK.

silk-['Üstündeki şeyleri düşürmek veya temizlemek için bir şeyi kuvvetle sallamak veya sarsmak'
< ***sil-k-***
TT.:SİLK-/ELE-/ELEME/KELEN-/ELENME/ELEYİŞ/İ/İN-/KİNDİR-/İNİŞ/İNME/İNTİ/ME/TİR-)
An.ağl.: ***silkecek*** 'sigara tablası'; ***silke-, silket-*** 'silkmek'; ***silkik*** 'suyu tez süzen bitek toprak'; ***silki-*** 'azalmak, hafiflemek'; ***silkin-*** 'silkelenmek'; ***silkme*** 'bulgurla pişirilen ve üstüne yoğurt dökülerek yenen bir tür ot yemeği' (*DS.X*, 3635)

SanalBaba

SİLK-*E-/E-T-*
-ECEK
-İK
-İ-/-İN-
-ME

~ silkele- (Trkm.)
silkälä- (Az., Özb.)
silk- (Kzk., Kırg., TatK.)
silki- (TatK.,Uyg.)
silkit- (Özb.)
hilkit- (Bşk.)

silkecek (hlk.) → **silk-**

silki (hlk.) → **silk-**

silkik (hlk.) 'İşsiz, güçsüz, tembel'
< ***silk-ik***

silkin-[→ **silk-**
= OT. ***silkin-*** 'silkinmek, ürpermek' (DLT)

silkme (hlk.) → **silk-**

Eren (*TDES*, 368): **silk-** ve türevleri YOK.

siluk (hlk.) 'Hafif esen sabah yeli'
< OT. ***isig*** 'sıcak' (DLT)+***lik***
An.ağl.: ***sıklık*** (*DS.X*, 3636)
(< *ısıġ* [< **isig*] *+lık)

simen (hlk.) → **seymen**

simit 'Halka biçiminde, genellikle üzerine susam konmuş çörek'
< ET. ***sim-*** 'eritme, *ezme' (*EUTS*, 205: ***simlä-*** 'eritmek, ezmek')+***-it***

[**-(I)t** eki fiilden ad yapar: *bin-it, yan-* 'dönmek'+*-ıt* 'cevap'; *konut* ..vb.]

An.ağl.: ***simit*** (*DS.X*, 3637)

TS.II,1310: < ***Ar.* semîd**
[Arapçada (sin+mim+ye+dal) ile yazılan sözcük Yeni Farsça'da (sin+pe+ye+dal) veya (sin+fe+ye+dal) ile sözcük 'beyaz' anlamında olup, Türrkçedeki anlamından farklıdır.]
Eren (*TDES*, 368): ***Rum.* σιμιγδάλι**
[Tietze: *Gr.*(1) 239-240'tan naklen]
Nişanyan (*SS*, 401): < ***Ar.* semîd** irmik ~ ***Aram.* ≠smd** arpa ekmeği, irmik bulamacı, keşkek? ~ ***Akad.* samīdu** kaba un, irmik

NOT: Sözlükçülerden birisi **Arapça**, birisi de, yabancı bir dilcinin görüşüne uygun olarak, **Rumca** diyor. ***TS***'te de Arapça'dan alıntı diye gösterilmiş. Fakat, Arapça ve Rumcadaki '*irmik*' anlamına gelen sözcüğün, yalnız Türklere mahsus bir çörek olan **simit** ile ilgisi nedir? Açıklamak gerekir. Ağızlardaki **simit, simidirik, simindirik** '1. ince, küçük bulgur; 2.irmik; 3.mısır'; **simitaşı** 'ince bulgurla yapılan yemek' sözcükleri Türkçe değildir. Ama, Rumcadan mı? Arapçadan mı? O dillere de Aramîceden mi, Akadçadan mı geçmiş, bunları da çözmek gerekir.

Simit, ne bulgurdan, ne de irmikten yapılır. Ne arpa ekmeğidir, ne de irmik bulamacıdır! Demek ki ham maddesi ve yapılış biçimi farklı bu '**Türk'e has çörek**'in adı da Türkçedir.

simsiyah 'Çok kara, her yanı kara'
< ***sim*** '*çokluk, peklik bildiren söz' [+ Ar. ***siyāh***]
~ zim-ziyå (Özb.)
zim-ziyä (Uyg.)

+sin → **sen**

sin '(eski) Ölü gömülen yer, gömüt, mezar'
= ET. ***sin*** (Tariat G 5)
= OT. ***sın*** (DLT)
EAT.: **sinlä** 'mezar' < **sinläg*
[< * ***siŋ- ~ sing-*** 'gizlenmek']
TT.: SİN+(LE/LİK)
An.ağl.: ***sin, sinne*** [< **sin+le*], ***sinnik*** [< **sin+lik*] 'ölü gömülen yer, mezarlık'; ***sinan*** 'sinsi'; ***sindiril-*** 'sine gömülmek'; ***sinece avı*** 'gizlenerek yapılan av'; ***sinecek*** 'çarşaf'; ***sinece, sinecen, sinelce*** 'hileci, düzenbaz'; ***sinecenlik*** 'sinsilik'; ***sinecen ol-*** 'aptallaşmak, durgunlaşmak'; ***sinenbeç, siğnenmeç, siğnebit, siğnebitti, sin, sinebit, sinembitti, sinlenbiç, sinmece, sinmecek, sinmecik, sinmemmeç, sinmeci, sinnenbeç, sinnenbözü, sinnenmece, sinnenmeç*** 'saklambaç oyunu'; ***sinen-, signen-, siğenen-*** 'saklanmak, gizlenmek'; ***siŋer*** 'dirlik, düzen'; ***sinesiz*** 'beceriksiz, iş bilmez'; ***singece*** 'yapmacık davranış ve usluluk gösteren kimse'; ***singel, sinğel*** ''gösterişsiz, yalın; uysal, sessiz'; ***singemeç*** 'köşe bucak'; ***singil*** 'uyuşuk, tembel'; ***singin-*** 'çekinmek' (*DS.X*, 3638-3640)

Räsänen (*V* 422): < ***Çin.* ts'in**
Gabain (*TT 6*: 89): < ***Çin.* ts'in**

SanalBaba

Clauson (*ED* 832): (Gabain'in açıklaması doğru olamaz.Çünkü, Orta Çin. < **ts'im**'dir) der.

Baskakov (*Jarring Arm.* 5): < ***Çin.* sın ~ sin**

T. Tekin (*Mak.II,* 524): ***sin*** < Ch. ***ts'in***

M. Tulum (*EFTDED*, 26: 157-164): **sinle**

NOT:Anadolu ağızlarındaki ad ve fiil köklerinde yaşayan örnekler **SİN~SIN** '*mezar, kabir, gömüt*' sözcüğünün Çinceden alıntı olmadığına birer kanıttır. **SİN** adı yanında **SİN**-fiili de bulunan bu sözcüğün türettiği sözcüklerden acaba kaç tanesi Çincede vardır? Ayrıca, '*Türklerde ve Moğollarda ölü gömmek töresi* ' de bu adın Çince olmadığına işarettir. Türkler ve Moğollar ölülerini kurganlara (= koruganlara) gömerler ve mezarını belli olmaması için gerekli özeni gösterirlerdi. Pazırık kurganının yüzyıllar sonra tesadüfen bulunması ve Cengiz Han'ın mezarının halâ bulunamaması bununla bağlantılıdır.

sin- 'Gizlenmek, saklanmak'
= OT. ***sing-*** (DLT)
< *sin(g)-*
TT.: SİN- 'saklanmak, pusmak'(İŞ/LE 'mezarlık'/LİK 'mezarlık, gömütlük'/ME 'sinmek işi'/Sİ/SİCE/SİLEŞ-/SİLEŞME/SİLİK)
An.ağl.: için bk. → **sin**
Eren (*TDES*, 368): YOK

Sincan 'Türkiye'de yer adı'
< ***sınçgan*** 'mugayhan dikeni' (DLT)
[> ***sınçan* (/-ġ-/ düşmesi ile' > sincan]

sindi (hlk.) → **sındı**

sindir-['1. Sinmesini sağlamak veya sinmesine sebep olmak'
= ET. ***siŋir-*** 'yutmak, hazmetmek, sindirmek; batırmaK' (*EUTS*, 206; *İKPÖ*)
~ OT. ***singdür- ~ singir- ~ singür-*** 'saklamak, sindirmek' (DLT)
< ***siŋ-*** 'sinmek, yutulmak, hazmedilmek, saklanmak'+***-ᵊr-*** 'ettirgenlik eki' [> *-dir-*]
TT.: SİNDİR-(İL-/İLME/İM/İŞ/ME)
An.ağl.: ***sindir-*** '1. Dokumacılıkta renkleri uygun düşürmek; 2. yakıştırmak; 3. usandırmak, bıktırmak; 4. sindirmek' (*DS.X*, 3638); ***sindirilmek*** 'sine gömülmek'; ***sinir-, siğir-, siğiştir-,sinğiştir-*** 'sindirmek' (s. 3641)
~ sindir- 'korkutmak' (Az.)
= *bastır-* (Bşk., TatK.)
bas- (Bşk., Kırg., TatK., Uyg.)
båsdir- (Özb.)
besıktur- (Uyg.)

sindirim 'Hazım'
< *sin-dir-im*
TT.: SİNDİRİM+(bilimi/bilimci)
~ siŋirim (Kırg.)
siŋirüv (Kzk.)
siŋdiriş (Özb.)
siŋdirü (TatK.)
sindürüş (Uyg.)
i:ymit siŋdiriş (Trkm.)
hiŋdiriv (Bşk.)
Eren (*TDES*, 368): YOK
Nişanyan (*SS*, 401): YOK

S(>h)İŊ-*İR-İM*
-ÜV
-DİR-İŞ/-DİR-Ü

sine → siğecen → sin

sinece, sinecen (hlk.) 'Hileci' → **sin**

sineç (hlk.) 'Bağ, bahçe çevresine çalılardan yapılan çit' → **sin**

sinek 'Çift kanatlılardan, birtakım uçucu böceklerin genel adı'
= ET. ***siŋek*** (*EUTS*, 206)
~ OT. ***singek*** 'sinek, sivrisinek, karasinek (DLT)
Çağ., MA. : ***siŋek***
< OT. ****siŋ*** 'çınlama, vızlama' (DLT) +***ek***
TT.: SİNEK+(ÇİL/kapan/kaydı/kuşu/LEN-/LER/LİK)
An.ağl.: ***sinek*** 'develerde görülen, dağlanarak iyileştirilen bir hastalık'; ***sinekçadırı*** 'cibinlik'; ***sinekçil/sinekçin*** 'boz ve yeşilimsi renkli, küçük bir tür kuş'; ***sinekkanadı*** 'elle ufalanmış irice tütün'; ***sinekkıran*** 'tarlalarda biten bir tür ot'; ***sinekle-***'güneşlenmek, güneşe karşı oturmak'; ***sinekle-*** 'kar ufak ve seyrek yağmak'; ***sineklen-*** → ***sinekle-; sineklen-*** '1. oyalanmak, tembel tembel oturmak; 2. dinlenmek; 3. kuşkulanmak; 4. öfkelenmek, huysuzlanmak; 5. huylanmak'; ***sinekli*** 'ağır canlı, tembel, uyuşuk'; ***sineklik*** 'el yüz yıkanan yer; odalardaki küçük

SanalBaba

banyo, gusülhane' (*DS.X,* 3639)
~ siŋek (eski Kıpç., Trkm.)
sinek (Osm., Krm.)
sēk (Leb., Sag., Soy., Kuğu, Koyb., Kaça, Hak.)/
sarığ sēk 'sarı sinek'
kara sēk
şăna/šəna (Çuv.) [> **Çer.** *ÇLÇ* 207: *šəŋa, šĭŋgä*; **Mac.** *BT LU* 126: *szunyog*]
šəna-lĕk (> Çer. šəŋalək, šĭŋgälək)
(Räsänen, V 422-423)
= *çibin* (Az., TatK.)
çivin (Uyg.)
çımın (Kırg.)
şıbın (Kzk.)
sibin (Bşk.)

J. Deny (*Grammaire,* 559): < ***sing-*** 'se eacher dans un trou'
L. Ligeti (*NyK* 49: 271): ***Moğ.* simağul, simuğul** 'moucheron,mouche, petit insectes silés' = Tü. **sinek** = Mac. **szúnyog**
L.Ligeti (*Törk* 19): ***Tü.* sinek** ~ ***Moğ.* simağul**
Róna-Tas (*Studia Turcica* 394):***Tü.* siŋek** ~ ***Moğ.* simağul**
G. Doerfer (Oriens 25-26: 296): Bu eski birleştirmeye karşı çıkar.
G. J. Ramstedt (*KWb.,* 364): ***Kalm.* şomül (*Moğ.* simağul)** ~ ? ***Tü.* çıbın**
C. Brockelmann (*UJb.* 8: 260): ***Tü.* sinek (< siŋek)** < **siŋ** 'yansıma'
G. Clauson (*ED* 832b, 838b): Brockelmann'ın görüşüne katılır.
M. Räsänen (V 422-423): Mac. szúnyog < Tü. sinek [Gomboz'dan naklen]
Hegaard (*Menges Arm.,* 2: 94): ***singek*** < ***sin-gek*** [Tü. **eşek < eşgek** gibi]
Bk. H. Eren (*Hazai Arm.,* 50-51; *TD* 1997/2: 104-105; *TDES,* 368-369. [**Eren burada görüş belirtmez.**]

sinekçadırı (hlk.) 'cibinlik'→ **sinek**
sinekçil, sinekçin (hlk.) → **sinek**
sinekkıran (hlk.) → **sinek**
sinekle-[(hlk.) → **sinek**
sineklen-[(hlk.) → **sinek**
sinekli (hlk.) → **sinek**
sineklik (hlk.) → **sinek**
sinelce (hlk.) 'hileci' → **sin**
sinenbeç (hlk.) → **sin-**
sinecenlik → **sin**
singil[1] (hlk.) 'Küçük kız kardeş'
= OT. ***siŋil*** 'kocanın kendinden küçük kız kardeşi' (DLT)
< *sing-il
~ singil (DTü., Çağ., Küer., Özb.)
siŋli (Kzk., KKlp., Nog., KarT.)
siŋili (Nog.)
siŋgdi (Kırg.)
sĭŋĭl (TatK.)
sĭŋlĭ (TatK.)
hĭŋlĭ,hĭŋĭl(Bşk.)

Eren (*TDES,* 369): YOK
Nişanyan (*SS,* 402): YOK

singil[2] (hlk.) → **siğil**[1]
singin (hlk.) 'utangaç sıkılgan'
→**sin-**
singir (hlk.) 'Uçları düzgün kesilmiş (kütük, kiriş, direk vb.)'
< *süngü (DLT)+***r***
→ **siğil**[2]
siŋğiştir-[(hlk.) → **sindir-**
sinil (hlk.) → **siğil**[1]
sinir[1] 'Duygu ve hareket uyarılarını beyinden organlara, organlardan beyine ileten beyazımsı teller ve bu tellerin oluşturduğu demet'
= ET. ***siŋir*** (*EUTS,* 206)
~ OT. ***singir*** (DLT: *singirle-* 'sinir sarmak'; *singirlen-* 'sinirlenmek')
Eski Kıpç.: ***siŋir***
< ****siŋ-*** 'içe sinmek; sindirmek; emdirmek; *çekmek; hazmetmek; işlemek, girmek; saklanmak' **+*ir***
TT.: SİNİR+(CE/LE-/LEN-/LEN-DİR-/LENDİRME/LENİŞ/LENME /Lİ/LİLİK/SEL/SİZ/SİZLİK)
An.ağl.: ***siŋgir*** 'toplu vücuttak et boğumları' (*DS., X.* 3641)
~ siŋir (Uyg., Kzk., Oyr.)
sinir (Osm., Az.)
siŋŋir (Krç.-Blk.)
siŋgir (Blk.)
səŋər/sıŋır (TatK.,Tob.)
sīr (Soy., Sag..)
sīr-e (Soy.)
iŋīr /iŋir (Yak.) [/s-/ = ø]
şănăr (Çuv.)

S(>ş)İ(>ă,ı)D[D, g]İ(>ă, ı)R

SanalBaba

[S=ø]İDİR
SĪ[< iŋi]R
[*SIDR] < *SD+°R

Ramstedt (*SKE* 234): ~ ? ***Kore.* sin-kjeŋ**
Eren (*TDES*, 369): **'Kökünü bilmiyoruz'**

sinir² '1. (hlk.) kas girişi ve zarı; 2. rahatsız edici, hastalık derecesine varan özellik; 3. hoşa gitmeyen; 4. öfke'
→ **sinir**

sinir-[→ **sindir-**

sinirlen-[→ **sinir**
= OT. singirlen- (DLT)
< ***sin(g)-ir+le-n-***
TT.: SİNİRLEN-(DİR-/DİRME/İŞ/ME)
An.ağl: ***singirlen-*** (*DS.X*, 3641)

sinirli → **sinir**

sinirse-[(hlk.) 'Gevrekliği gitmek, bayatlamak'
< ***sinir+se-***

sinirsek¹ (hlk.) 'Islak odun, yaş ağaç'
< ***sinir+se-k***
→ **sinir**
An.ağl.: ***siŋirsek, sinirse, siŋirseg, siğirsek, siŋirsi, siŋirsimiş, sinreş, sinsek*** (*DS.X*, 3642)

SİN(~D>ğ)**İR**+*SE/+SEK(>g)*
+*Sİ/+SİMİŞ*
SİN[*İ=ø*]**R**+*EŞ*
SİN[*İR=ø*]+*SEK*

sinirsek² (hlk.) 'Güçkırılan, sert (odun vb. için); 2. güç pişen, iyi pişmemiş (et, sebze vb. için); 3. bayat, kurumuş, sertleşmiş (ekmek, leblebi vb. için)'
< ***sinir+se-k***
→ **sinirsek¹**
An.ağl.: ***sinirsek¹***

sinirsilen- (hlk.) 'Yemek bozulmak'
< ***sinir+si-le-n-***

siniş-[(hlk.) '1. Akla yatmak;2. yemek mideye yerleşmek; 3.~ ***siŋiş-*** '(göz için) alışmak' (*DS.X*, 3642)
< ***sin-(i)ş-***

sinit (hlk.) 'Üstünde et kesilen ya da ekmek açılan tahta'
< ***sin-it*** 'fiilden ad yapan ek' [*bin-it, yan-ıt, kan-ıt* vb. gibi.]

sinitmiş (hlk.) 'Gizli işyapan, sinsi'
< ***sin-it-miş***

sinlen-[(hlk.) 'Gizlenmek, saklanmak'
< ***sin-*** 'gizlemek'+***-le-n-***
An.ağl.: ***signen-, siğenen-, siğnen-, sinen-, siŋle-, sinnel-, sinnen-*** (*DS. X*, 3643)

sin sin → **siyim siyim**

sipsi (hlk.) 'Ağaç dallarından yapılan düdük'
< ***sip*** 'yansıma'+***sip***
An.ağl.: ***sibsi, sipsi, süpsübü*** (*DS.X*, 3645)

sirçe barmah → **serçe parmak**

si:rek → **seyrek**

siriç (hlk.) 'İri dikiş, teyel'
< OT. ***sırı-*** 'sık dikişle dikmek' (DLT)+***-ç*** 'fiilden ad yapan ek'

sirik¹ 'Fasulye sırığı'
= OT. ***sıruk*** (DLT)
→ **sırık**

sirik² (hlk.) → **seyrik**

sirin (hlk.) → **serin**

sirke¹ 'Sirke'
= OT. ***sirke*** (DLT: *sirkele-/sirkelen-*)
< Moğ. ***sereke***
TT.: SİRKE+(Lİ/LİK)
An.ağl.: ***sirke sat-*** 'surat etmek yüz ekşitmek' (*DS.X*, 4646)

Tü.> **Srp.** (*TE* 158; Škaljić: *Turc* 567: *sirće*; **Kürt.** *sirke* (*DAO*, 428: ***sırka sert kup é h,we dı sıkine*** = keskin sirke küpüne zarar verir)
Rus. *cırka*;
Fars. *sirka* 'vinegar'

~ sərkä (TatK.) (> Çer. *TLÇ* 60: sərka)
*ak*serke 'et suyuna katılan yoğurt ile yapılan çorba' (Kırg.)
sirke (Kzk., Kırg., Trkm.)
sirkä (Az., Özb., TatK., Uyg.)

SanalBaba

hirkä (Bşk.)

S(>h)İ(>e,ə)RKE(> ä, a)
Deyimler: (Kırg.): *Sirkesi su götürböyt.* = Çok sinirli.
(YUyg.): *Uning sirkesi su kötermeydu.* = O şakadan anlamaz.
(*YUTS*, 356)

sirke[2] 'Bit yumurtası'
= OT. ***sirke*** (DLT: *sirkele-/sirkelen-*)
Eski Kıpç.: ***sirke***
< Moğ. (*KWb.*, 360): ***sirke*** 'rote Läuse'
An.ağl.: ***sirkım*** 'bit, pire vb. asalakların yumurtaları' (*DS.X*, 3646)
[< *sirke+m* 'türeme']
~ sırġa (Koyb., Kaç.)
sirge (Soy., Hak., Tuva)
sirka (Özb.)
sərkä (TatK.)
šərGa (Çuv. (> Mac. *BTLU* 116-117: *sirke* 'Nisse')
şărka (Çuv.) [> Mac. *serke*]
hĕrke (Bşk.)
~ Moğ. (*KWb.*, 360): ***sirke*** 'rote Läuse'
~ Tung. Olça. ***sura*** 'Floh'
~ Mord. ***śarka*** 'Nisse'; Çer. **šarġeńə** (Räsänen, *V* 423)

Doerfer (*CAJ* 121: 304/75): 'Kökenini açık olarak bilmiyoruz' diye yazar. [Ona göre (*TMEN* 1237] kültür tarihi açısından İran kökeninden geldiği düşünülebilir.]
Doerfer (*Oriens* 18-19:390): 'Daha çok veya kesinlikle Türkçe' derse de, son olarak < ***Farsça*** olduğunu yazar.
Eren (*TDES*, 370): 'Bu duruma göre, üçüncü bir dilden geldiği anlaşılıyor. Orta Asya kökenli bir dilden Farsçaya ve Farsçadan da Türkçeye geçtiği düşünülebilir.Türkçeye doğrudan doğruya Orta Asya dilinden de geçmiş olabilir.' diye yazar.

NOT: Türk kültür tarihini dikkate almayarak geri plâna itenlerin, özellikle, Eski Uygur Türklerinin kültür ve medeniyet tarihini iyi değerlendirmeleri gerekir. B.Ögel, '***Türk Kültür Tarihi'ne Giriş***' adlı 9 ciltlik dev eserinde Türklerin yalnız göçebe bir kavim olmadığını, özellikle *Turfan, Hoço, Kâşgar* vb. gibi şehirlerde yerleşik hayata geçtikten sonra sulu tarım ve hayvancılık yaptıklarını; en iyi ve kaliteli *üzüm, kavun, karpuz* ve *türlü sebzeler* yetiştirdiklerini belgeleriyle yazar. ***DLT***'te de XI.Yüzyıl Türk Kültür tarihinin önemli izleri açıkça görülür. ***Bağcılık*** yaparak en kaliteli üzümleri yetiştiren Türklerin'**pekmez**'in yanında '**süçik**' (şarap) ve '**sirke**'yi de bilmeleri doğaldır. Ne diye üçüncü bir dilden ya da '*Orta Asya kökenli bir dilden*' ödünç sözcük alsınlar? ***Peki, adını koyamadığınız Orta Asya kökenli o dil nedir? Hangi coğrafyadadır? Türkçeden eski midir? O dil Türkçeye kaç sözcük vermiştir? Bunları da açıklamak gerekir!.***

sirken (hlk.)'1. Yabanıl ıspanak; 2. yabanıl semizotu; 3. labada'
< ***sir*** 'yabanıl'+***ken***
[< +*KAn*]
[Krş. *ısır-gan* otu]
sirli (hlk) 'sırlı toprak kap'
→ **sır**
sirmo (hlk.) 'Yabanî sarımsak'
< ***sir*** 'sarımsak'
[/-m-/ türeme ünsüz.]+***ot***

[***isot***'yeşil dolmalık biber' < *issi+ot*; ***lazot*** 'mısır' < *Laz+ot+u* gibi]

An.ağl.: ***sirmik*** 'yaban soğanı' (*DS. X*, 3646)
~ sir 'sarımsak' (YUyg./*YUTS*, 825)

Eren (*TDES*, 370): **sir** < Farsçadan (veya Kürtçeden) alındığı anlaşılıyor: Fars. **sīrmū** 'mauntain-garlic'; Krt. **sīrmī** 'yabani sarımsak' diyor ama Kürtçe(!)nin hangi şivesinden geldiğini açık-layamıyor. Kürtçeyi bilmeyen ve bu konuda uzman olmayan Eren, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağızları ile Uygur Türkçesinde **SİR** adının 'sarımsak' olduğunu gözden kaçırmış. Ayrıca, **sirmik** 'yaban soğanı' demek.

sis[1] 'Bulutların çok alçalarak yer yüzüne inmesiyle oluşan duman'
< OT. ***SIŞ*** '*kabına sığmayacak kadar su ile şişmiş' (DLT)
TT.: SİS+(LEN-/LENDİR/LENDİR-ME/Lİ
sis[2] (hlk.) 'Çil'
= OT. ***SIŞ*** 'şişmiş olan her nesne, yumru' (DLT)
An.ağl.: ***sislen-*** 'yüz çillenmek' (*DS. X*, 3646)

Eren (*TDES*, 371): **sis**[1/2] YOK

siren (hlk.) → **ıskaran**
sisre (hlk.) → **ıskaran**
sişe (hlk.) 'Tavana çakılan ince, dar

SanalBaba

çıta'
= OT. ***sış*** 'şiş, tutmaç şişi' (DLT)
< ***sış+e***

sitil (hlk.) Kulplu su kabı, bakraç, kova'
< ***su+tul*** [Krş. OT. ***susık*** 'kova'; ***susgak*** 'kendisiyle su ve benzeri şeyler daldırılarak alınan nesne; susak' (DLT)]
An.ağl.: ***satıl, satır, setil, sıtıl, sıtır, sitik, sitilik*** (*DS.X*, 3647)

Sİ(/I/E/A)Tİ(/I)L[/K/R]

~ setil 'bakraç' (Trkm.)

Tü.>**Fars.** *satl*; **Erm.** *sidl*; **Kürt.** *sitil*

Eren (*TDES*, 371): < ***Ar.*** *satl*

sitre (hlk.) → **ıskaran**

siv-[(hlk.) 'Bir ucunu uzatmak'
< OT. ***siw-*** '*sivriltmek' (DLT)

sivik (hlk.) '1. Dam saçağı; 2. duvar sırtı, duvarın üstündeki kabartı; bahçe duvarını saran asma dalları'
< OT. ***süw-*** '*sivriltmek' (DLT)+***ük***
An.ağl.: ***sivi, sivik, siyik, siyinti, süğük, süük, süvink, süvük, süvünek, süyük, süyünk*** (*DS.X*, 3648)

Eren (*TDES*, 371): ***Erm.*** **c´uik** 'roof, eaves' yerel ağızlarda 'oluk' olarak kullanılan ***çörten*** de Ermeniceden kalma bir alıntıdır.

NOT: Eren böyle diyor ama **yanılıyor.** Çünkü, yerel ağızlarda (***çır, çir, çor, çör, çur, çür, şor, şör, şur, şür***) sözcükleri '*su sesini anlatan*' birer 'yansıma' olup, türevleri Türkün zekâsıyla yaratılmıştır:

şırşıro, çırçıro; şoruldak, şorlovak, şorşor 'çağlayan'; ***şorul şorul, şor şor; şırıl şırıl*** vb. sözcükleri de Ermeniceye mi götüreceğiz? Bu konuda Hamza Zülfikar'ın '***Türkçede Yansıma Kelimeler***' adlı bilimsel eserine başvursanız çok iyi olur!

SİV-*İ/-İK*
SİY-*İK/-İNTİ*
SÜ[*V=ø*]-*ÜK*
SÜV(>ğ)-*ÜK/-ÜNEK*

SÜY-*ÜK/-ÜNK*

sivil (hlk.) → **siğil** [/-g-/ > /-v-/ değişimi ile]

sivilcik (hlk.) 'Küçük dolu'
< ***sivil*** [< OT. *sigil*]+***cik***
An.ağl.: ***sığırcık, siğilcik, silcik, sivilçik, siyilçik, siyilcük, siyircik, siyirsek, siyürcük*** (*DS.X*, 3648)

SİV(>ğ, y)İ(>ü)L(>r)+*CİK/+ÇİK/+CÜK*
SİYİR+*SEK*

siviş-[(hlk.) → **sıvış-**

sivre-[(hlk.) 'Boyu uzamak, büyümek'
< OT. ***siw-*** '*sivrilmek'
+-re-
An.ağl.: ***sivrel-, sivrer-*** 'boyu uzamak, büyümek' (*DS.X*, 3649)

sivrek (hlk.) 'Güzün ekilen ekin'
< ***siw-re-k***

sivri '1. Ucu keskin ve batıcı olan; ucuna doğru gittikçe incelen; 3. (mec.) genel tutumun veya geleneklerin dışında kalan, aşırı'
= ET. ***süvri*** (*EUTS*, 215)
~ OT. ***süwri*** (DLT: *süwrit-* 'sivriltmek')
< ***süw-ri***
TT.:SİVRİ+(LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME/LİK/İŞ/L-/LME/LT-/LTME)
An.ağl.: ***sivrel-, sivrer-*** 'boyu uza-
sivri '1. sivrisinek; 2. bir tür palamut; 3. kazma'; ***sivriç, siviç*** 'tütün ve sebze fideleri dikmek için kullanılan ucu sivri ağaç'; ***sivrigöz*** 'kemgöz'; ***sivrik*** 'topraktan yeni çıkmış, yeşermiş ekin'; ***sivri-, sivril-*** 'uzamak'; ***sivrisinek*** 'bir tür oya örneği' (*DS.X*, 3649)
~ sürri, sürü (Bar., Oyr., Tel.)
sür (Oyr., Tel.)
süyrik (Trkm.)
süyrü (Kzk., KKırg., Tob.)
sθyrθ (TatK.)
sθyrθk (TatK.) (> Rus. *sevryuga*)
šəvər (Çuv.)
šθvθr (Çuv.)
šürɛGɛ (Çuv.)

SanalBaba

SŪ(>ü, θ)[< **ÜW**]**Rİ**(>ü, θ)+*K*
SŪ[< *ÜW*]**R**[*İ=ø*]

= *uçtū* (Kırg.)
uçkur (Özb.)
oçlı (TatK.)
yiti üçlı (Trkm.)
uçi ötkür (Uyg.)
oslo (Bşk.)
şiş (Kırg.)
~ Moğ. (*KWb.*, 367): ***sibüge***;
Kalm. **şöwgə** 'Ahle, Pfriem, Spitze' (Räsänen, *V*)
Eren (*TDES*, 371): YOK

sivri-['Uzamak'
= OT. ***süw-ri-(l-t-)*** (DLT)
< *siw-ri-*

sivriç (hlk.) 'Tüütün ve sebze fideleri dikmek için kullanılan ucu sivri araç'
< *siw-ri+ç*

sivrigöz (hlk.) 'kemgöz' → **sivri**

sivrik (hlk.) 'Toraktan yeni çıkmış ekin'→ **sivri**
< *siw-ri+k*

sivril-['Uzamak'
< *siw-ri+l-*
~ sivril- (Az.)
= *ös-* (Uyg.)
oz- (Kırg.)
uz- (TatK.)
uz,- (Bşk.)
uz,ıp kit- (Bşk.)

sivri sinek[1] 'Sulak bataklık yerlerde çok üreyen ve bulaşıcı hastalıkları yayan uçucu böcek'
AH.: ***süvrü çibin***
Kmk.: ***sūyrū cibin***
< *siw-ri+sinek* → **sinek**

sivrisinek[2] (hlk.) 'Bir tür oya örneği'
→ **sivri sinek**[1]

sivsiklen-[(hlk.) 'Oyalanmak'
< *sav-sa-k-la-*

siv siv → **siyim siyim**
Eren (*TDES*, 371): **sivik** ile **siy** arası maddeler YOK.

siy 'Etek, etek ucu'
= OT. ***siđig*** 'kaftanın iki yanından, sağ ve sol taraflarından birisi' (DLT)
< *siđ* [> **siy* > *sig* > *siğ* > *sığ*]+***ig***

Eren (*TDES*, 371): [**siy** < Kökenini bilmiyoruz. Kâşgarlı Mahmud'un verdiği ***siδig*** 'one of the two skirts of a robe' biçimi düşündürücüdür.] diyor.
Evet, düşünürseniz, bu sözcüğün **siy** ile ilgili olduğunu görürsünüz. Bk.yukarıya!

An.ağl.: ***sığ, siğ, siğin, siyin, sığ*** (*DS.X*, 3602; 3630: ***siğ*** 'üçetek'); ***siy, sibik, siğin*** 'üçeteğin etek uçları ya da arka parçası' (s. 3649) ***siği, siyi, siyin*** 'etek, etek ucu' (s. 3651)

Sİ(>ı)**Y**(>ğ)+*İ*(>ı)*N*

siy-[(hlk.) 'Hayvan işemek, sidiklemek'
= ET. ***sid-*** (*EUTS*, 205)
~OT. ***siđ-*** 'işemek, siymek' (DLT: *sidük, siđük* 'sidik'; *siđit-* 'işetmek'; *siđtür-* 'işetmek')
< *si:-đ-*
TT.: ***TS.II***, 1317: **siy-** fiili YOK.

siyek '(ant.) Sidik torbasından başlayarak dışarıya kadar uzanan sidik yolunun son bölümü'
An.ağl.: ***siğ-, si:-, siv-, siy-, siye-*** '1. hayvan işemek, sidiklemek; 2. sızmak; 3. koyun keçi vb. hayvanlar kızgınlık dönemlerinde tohum akıtmak'; ***siy-*** 'kötülük yapmak, sataşmak' (*DS.X*, 3653); ***siygin*** '1. yelle birlikte yağan yağmur; 2. koç katımı döneminde sidik ve tohum akıtan teke' (s. 3651)

siydir-[(hlk.) 'İşetmek'
= OT. ***siđtür-~ sittür-*** (DLT)
< *si:-đ-tür-*
An.ağl.: ***siydü-*** 'kaydırmak' (*DS.X*, 3650)

Eren (*TDES*, 371): **siy-** ve türevleri YOK.
Nişanyan (*SS*, 404): **siy-** ve türevleri YOK.

siye (hlk.) 'Sana'
→ **sana**
< *si* 'sen'+***y+e***

siyek[1] (hlk.) 'Ayakyolu, helâ'

SanalBaba

< ***si:-y-*** [< **siđ-*]+***-ek***

siyek² → **sinek**

siyek³ (hlk.)'Kırık kol, bacak gibi organları bağlamakta kullanılan tahta, mukavva gibi şeyler, süyek'
< ET., OT. ***süŋük*** 'kemik' (DLT)

siyem siyem → **siyim siyim**

siyence (hlk.) 'Sinsi'
< ***sin-*** 'saklanmak'+***-en+ce***
An.ağl.: ***siğecen, sengecen, siğilcenni, singil, sine, singecen, sinicen, sinilcen, siyecen, siyence*** 'kurnaz, sessizce iş yapan, sinsi' (*DS.X*, 429)

siyen siyen → **siyim siyim**

siygin (hlk.) → **siy-**

siyi (hlk.) 'Etek, etek ucu' → **siy**

siyicik (hlk.) 'Koyu ala ya da kara renkli küçük bir kuş'
< ***siy+i+cik***

siyil (hlk.) → **siğil**

siyilcük (hlk.) → **sivilcik**

siyilçik (hlk.) → **sivilcik**

siyim¹ (hlk.) '1. İplik katı; 2. tülbent'
→ **süyüm**

siyim² (hlk.) 'İnce, hafif yağan yağmur'
< ***si:-y-*** [< **si:đ-*]+***-im***

siyim siyim (hlk.) 'Yavaş yavaş, ince ince (yağmur yağmak, su,göz yaşı vb. akmak için)'
< ***si:-y-im*** ***si:y-im*** [→ **siy-**]
An.ağl.: ***siğim siğim, siğin siğin, sim sim, sin sin, siv siv, siyem siyem, siyen siyen, süyüm süyüm*** (*DS.X*, 3651)

siyin (hlk.) → **siy**

siyinti (hlk.) 'Saçaktan damlayan yağmur suları'
< ***si:-y-in-ti***

siyircik (hlk.) → **sivilcik**

siyirsek (hlk.) → **sivilcik**

siyirt-[→ **seyirt-**

siyis (hlk.) 'Erkekliği alınmış keçi'
< ***si:-y-is***

siylek (hlk.) 'Hoppa (genç kız için)'
< ***si:-y-le-k***

siymen (hlk.) 'Gözcü, korucu'
→ **seğmen**

siyrek → **seyrek**
< ***seđ-re-k***

siyrelt-[(hlk.) 'Yoğurdu sulandırmak'
→ **seyrelt-**
< ***seđ-re-l-t-***

siyrik (hlk.) 'Arsız, yaramaz çocuk'
< ***si:-y-ri-k***
An.ağl.: ***siyrık, siyrik*** (*DS.X*, 3653)

siytik → **sidik**
< ***si:-y-tik***

siyürcük (hlk.) → **sivilcik**

siz 'Çokluk 2. kişi zamiri'
= ET., OT. ***siz*** (DLT)
< ***si-z***
= Çuv. ***e-sir*** 'siz' < **si-r²* > PT. *si-z* [Krş. ***biz*** = Çuv. ***e-pir*** < **bi-r²* > PT. *bi-z*] (*Mak.I*, 190)

+siz [+sIz] 'Olumsuzluk eki'
[*Ad+sız; ev+siz; kol+suz; ök+süz* vb.]

sizcileyin 'Sizin gibi'
< ***si+z+ci+le+y+in***

sizil-[(hlk.) '1.Usulca inmek, kaymak; 2. birden atılmak'
< ***süz-(ü)l-*** → bk. **süzül-**

+sizin [+sIzIn] 'Adlardan ve mastarlardan zarf türeten ek'
[*an+sızın; durmak+sızın; dinlemek+sizin* vb.]

soc, soj (Zaza.) 'saç,ekmek sacı'
→ **saç**

sof 'Bir tür sertçe, ince yünlü kumaş'
= OT. ***suf*** 'yün ipliklerinden elle örülen kumaş' (DLT)
< ***sūf***

TS.II,1319: < Ar. *sūf* [ص ile: صوف]

sofuç (hlk.) 'Havan'
= OT. ***sokku, soku*** 'havan' (DLT)
< ***sok-+u+ç*** 'küçültme eki' [/-k-/ > /-f-/ değişmesi ile]
→ **soku**

SanalBaba

sogu 'Küçük buğday döveceği'
→ **soku**

soğ-['Emmek, suyu çekilmek, pörsümek'
= OT. ***soġ-ra-ş-*** 'emmek, sormak' (DLT: *soġulġan* 'sızıp kaybolan')
< **sō-ġ-*
TT.: SOĞ-(RUL-/ULMA/RUM-SAMA/UL-/UR- '(bir madde ve sıvıyı) içine çekmek'/URMA/UR-UŞ/UŞ- '(toprak için) su soğurup tavlanmak'/UŞ)

An.ağl: ***soğla*** '1. Bataklıklarda, göllerde suyun çekilmesiyle alttan çıkan nemli toprak; 2. sulu tarla'; ***soğlaç buğdayı*** 'soğla yerde yetiştiği için özsüz olan ve beğenilmeyen buğday'; ***soğla-*** 'yara irinlenip akmak'; ***soğla toprak*** 'killi toprak'; ***soğlaz ol-*** 'içi boşalıp kabuğu kalmak (soğan, sarımsak vb.) (*DS.X*, 3654)

Eren (*TDES*, 371): **soğan** maddesine kadar Türkçe sözler YOK.

soğan 'Yumrumsu ve yeşil yaprakları kullanılan ıtırlı bir bitki'
= ET., OT. ***soġan ~ soġun*** (DLT)
< *sōġa(/u)n*
Terc.: ***sōġan***
TT.: SOĞAN+(CI/CIK/LA-/LI)
An.ağl.: ***soğanlık*** 'kümes hayvanlarının taşlığı';***soğantaşağı,soğanerkeği*** 'soğanın ortasından çıkan ve tohumu taşıyan sap'; ***soğan ufağı/uşağı*** 'arpacık soğanı'; ***soğanbastı*** 'kuşbaşı et ve küçük soğanlarla yapılan yemek'(*DS.X*, 3654); ***sovan*** (s. 3667); ***suvan*** (s. 3702); ***soğon*** (s. 3655)

SO(>u)Ğ(>v)A(> o)N

Tü. > Komşu dillere (Rédei-Róna-Tas: *NyK* 77:34-35)

~ soh,an (SUyg., Krç.-Blk.Çuv.)
soġan (Kar., Uyg.)
sokan (Uyg.)
soġon (Kırg.)
soġono (Oyr.)
oğono (Tel.)
soğno (Alt., Tel.)
sokına (Leb., Kuğ.)
sokkına (Leb.)
sōno (Oyr., Alt.)
sovun (Kom.)
soyan (Suyg.)
sıyan (SUyg.)
suġan (TatK.) (> Çer. *TLÇ.* 60: *soġan, şoġan*)
suh,an (SUyg., Çuv.)
h,uğan (Bşk.)

S(>h,)O(>ı, u)Ġ(>h,/ k[k], v, y)
A(>ı, o)N[+*A*/+*O*]
[*S* = ø]OĞON+*O*
SŌ[< *OĞA*]N+*O*

= *oksum* (Şor)
uksım (Alt., Şor)
uksum (Sag., Koyb., Kaça, Küer.)
uskum (Tel.)
muksun 'sarımsak' (Koyb.)

Räsänen (*V* 357): < ? Moğ. **soŋgina**
Eren (*TDES*, 372): ***Tü.* soğan** > ***Moğ.* soŋgina** (Clauson, *Studies*, 231)
Ramstedt (*NyK* 42: 232; *KWb.*, 331): ***Moğ.* soŋgina ~ *Tü.* soğan**
Brockelmann (*OGM*, 53. §): ***Tü.* soğan ~ soğun** (57,62. §): **-ġan** ve **-ġun** ekleriyle yapılmış türevler.
Dmitriev (*DAN B*, 1926, 68): < ***Moğ.***'dan alıntı. (**YANLIŞTIR.**)
Damdinov (*Sanjeev Arm.* 52): < ***Moğ.* soŋgina**
Dmitrieva (*ST 1*,1977,70): ***Uyg.* soyġan < soy-**
Laufer (*TP* 17: 96-99): ***Çince*: ts'uri** ve **suan (sun, suń)** Türkçe **soğan** ve **soğun** adlarını tarihî bakımdan bağlantılı görür.
Clauson (*ED* 245): ***Uyg.* osğun** 'soğan'~ (göçüşme ile) **soğun**

soğancık '1. Yalın kat yaprakla sarılı, besin bakımından zengin küçük soğan; 2. sarımsak dişi; 3. (ant.) beyinle omur ilik arasında kalan beynin son bölgesi'
< *sōġan+cık*
~ sokan-çığ (Uyg.)
soġançığ (Uyg.)
soġançıh (Kar.)
sovunçak (Kumd.)
Eren (*TDES*, 372): YOK
Nişanyan (*SS*, 405): YOK

SOG(>k, v)A(>u)N+*ÇIK(> h, ġ)*

SanalBaba

soğanlı 'İçinde soğan bulunan'
= OT. ***soġun+luġ*** (DLT)
< *sōğan+lı*

soğaraç 'İnce doğranmış soğanı yağda kavurarak yapılan yemek'
< *soğ-* 'pörsümek'**+*ar+aş***
An.ağl.: ***sahariç, soharıç, soğraç, sohariç, sokarıç, sokarış, sorgaç, suharıç, suhariş*** (*DS.X*, 3656)

SO(> u)Ğ(>h, k)ARI(>i)Ç(> ş)
SOĞ[*A* = ø]RAÇ > SORGAÇ
[/ĞR/ > /RG/ göçüşmesi]

soğla → soğ-
soğla- → soğ-
soğlaç → soğ-
soğlak → soğ
soğlaz ol- → soğ-
soğna → sonra
soğnak (hlk.) 'Yavrusu ölüp, zamansız sütü kesilen davar'
< *soğ-na-k*
soğraç → soğaraç
soğrın-[(hlk.) 'Dalmak, düşünmek'
< *soğ-rı-n-*
soğru-['Emmek'
< *soğ-ru-*
TT.: SOĞRU-(L-/LMA/MSAMA)
soğu-['Isısını hızla veya yavaş yavaş yitirerek soğuk duruma gelmek'
= ET., OT. ***soġu-*** (DLT: *soġuk, soġukluk, soġun-* 'üşümek'; *soġuş-* 'soğumaya yüz tutmak')
~ ***soġı-***
< *soġı-*
AH.: ***sovı-***
IM: ***sovu-***
Osm.: soğu-, sovu-, sou-
TT.: SOĞU-(K/KLA-/LAMA/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK/MA/T-/TMA/TMAÇ/TUCU/TUL-/ULMA/TUŞ/YUŞ)
~ soğu- (Az.)
sook (Kumd.)
sovu- (Uyg.)
soyu- (Az.)
suvu- (Kzk.)
sū (Kırg.)
sova- (Trkm.)
suın- (TatK.)
såvu- (Özb.)
sūk bol- (Kırg.)
hıvın- (Bşk.)

S(>h)O(>å, ı, u)Ğ(>v)U(>a, ı)-*N-*
SO<u>O</u>[< *<u>OĞU</u>*]K
S<u>UI</u>[< *<u>OĞU</u>*]-*N-*
S<u>Ū</u> [< *<u>OĞU</u>*]-

soğucak (hlk.) **→ soğukluk**
< *soğu-k+cak*
soğudan (hlk.) 'Kahveyi soğutmaya yarayan ağaç kap, çanak'
< *soğu-t-an*
An.ağl.: ***soğudan, sovudan*** (*DS.X*, 4655)
soğuk 'Isısı düşük olan, **sıcak** karşıtı'
= ET. ***soġıġ soġıḳ*** (*EUTS*, 207, 208)
~ OT. ***soġuḳ*** (DLT)
Çağ.: ***savuk***
MA.: ***sawuḳ*** (237-6) ~ ***savut-*** 'soğuk' (70-4)
< *soğı(/u)-k*
TT.:SOĞUK+(bez/kanlı/LA/LAMA/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK)
An.ağl.: ***soğukaş*** 'sütlaç'; ***soğukla-*** '1.üşümek; 2.loğusa soğuk su içerek hastalanmak'; ***soğuklama*** 'soğukalgınlığı'; ***soğukluk, sōkluk, sovukluk*** 'yemek ardından yenen ya da içilen (meyve, hoşaf, ayran vb.)'; ***soğukluk, soğucak, sohluk, sokluk, sōkluk, sovukluk*** 'semizotu' (*DS.X*, 3655); ***sōk*** (s. 3657)

SOĞ(> v)UK
S<u>Ō</u>[< <u>OĞU</u>]K/H

~ soğı-k (Uyg.)
soğ (Uyg.)
soğuk (Uyg.)
soık (TatK.)
sovuk (Trkm.)
soyuġ (Az.)
savık (Trkm.)
såvuk (Özb.)
su¸uk (Krç.-Blk.)
sıuık (Kar.)
suvık (Kzk.)
sūk (Kırg.)
suwək (Miş.)

SanalBaba

sivə (Çuv.)
hıvık (Bşk.)

S(>h)O(>a, ı, u)Ğ(>v, w, y)U(>ə,ı) K(~G)
SOĞ [*UK* = ø]
SO[*Ğ*= ø]IK
SU.U [< *OĞU*]K
SŪ[< *OĞU*]K
SIUI[< *OĞU*]K

~ Moğ. (Poppe, 61): ***soyi-*** < ***soġī-***
~ Kore (*SKE*, 240): ***sōi-da*** 'to cool of' (Räsänen, *V* 425)

Eren (*TDES*, 372): YOK

soğuk kanlı 'Kolayca öfke, telâş, heyecana kapılmayan, serin kanlı'
< *soġı-k kan+lı*
~ soyuġġanlı (Az.)
såvukkånli (Özb.)
sovukġānlı (Trkm.)
suvık kandı (Kzk.)
soık (salkın) kanlı (TatK.)
hıvık (halkın) kanlı (Bşk.)

S(>h)O(>ı, å)G(>v, y)U(>ı)K+ GA[< ā/>å]NL(~d)I(>i)

= *koyū kandū* (Kırg.)

soğuklan-['Soğuk saymak'
= OT. ***soġuklan-*** (DLT)
< *sogı(/u)-k+la-n-*

soğukluk '1. Soğuk olma durumu;2. yemeğin sonunda yenen meyve, hoşaf gibi şeyler; 3. hamamlarda yıkanılan yerle giyinilen yer arasındaki az ısıtılan yer'
= OT. ***soġukluḳ*** (DLT)
< *soġı(/u)-k+luk*
An.ağl.: ***soğukluk, soğucak, sohluk, sokluk, sōkluk, sovukluk*** (*DS.X*, 3655)

SOĞ(> v)UK+*LUK*
SO[*ĞU=ø*]H(< K)+*LUK*
SŌ[< *OĞU*]K+*LUK*
SOĞU[*K=ø*]+*CAK*

soğul-[(hlk.) 'Süt kesilmek'
→ **soğ-**
= OT. ***soġul-*** '(su) toprağa sızıp kaybolmak, (su, süt) çekilmek, azalmak' (DLT: *soġulġan* 'sızıp kaybolan')
< *soġ-(u)l-*
An.ağl.: ***sogul-, soğul-*** (*DS.X*, 3656)

soğula (hlk.) 'İçi olgunlaşmamış taze ceviz, kestane'
< *soğ-ul-a*
An.ağl.: ***soğulag, soğulaz, soğuleş*** (*DS.X*, 3655)

soğulaz → **soğula**

soğulcan 'Solucan'
< **soğ-lu+can*
→ **solucan**

soğuleş → **soğula**

soğultmaç (hlk.) 'Yaz ortasında sütü kesilen koyun'
< *soğ-ul-t-maç*

soğuma 'Soğumak işi'
< *soğu-ma*

soğumsuz (hlk.) 'Aç gözlü'
< *soğ-um+suz*
An.ağl.:***soğumsuzluk***'1. doyumsuzluk; 2. tutkunluk' (*DS.X*, 3656)

soğun (hlk.) 'İşin sonu'
< *song+un*

Krş. OT. ***songuk*** 'son, bir şeyin sonu' (DLT)

An.ağl.: ***soğuncu*** 'sonra, bundan sonra' (*DS.X*, 3656)

soğur-[→ **soğ-**
< *soğ-ur-*
TT.: SOĞUR-(MA/UŞ)

soğuruş 'Soğurmak işi veya biçimi'
< *soğ-ur-uş*

soğut-['Soğumasını sağlamak, soğumasına sebep olmak'
= ET. ***soġı-t-*** (*EUTS*, 207)
~ OT. ***soġu-*** (DLT)+***-t-***
< *soġı-t-*
TT.:SOĞUT-(KAN/MA/MAÇ/UCU/UL-/ULMA/UŞ)

soğutkan '1. Sıcaklığı azaltan, soğutma özelliği olan; 2. soğutmaç, soğutucu'
< *soğu-t-kan*

soğutmaç → **soğutkan²**

SanalBaba

< ***soğu-t-maç***

soğutucu 'Soğutma özelliği olan'

< ***soğu-t-ucu***

soğutul-['Soğutmak işine konu olmak'

< ***soğu-t-(u)l-***

TT.: SOĞUTUL-(MA)

soğutuş 'Soğutmak işi veya biçimi'

< ***soğu-t-uş***

soğuyuş 'Soğumak işi veya biçimi'

< ***soğu-y-uş***

soh-[→ **sok-**

soharıç → **soğaraç**

sohluk → **soğukluk**

sohu → **soku**

sohur → **soku**

sok-['1. İçine veya arasına girmesini sağlamak; 2. bir yere girmesini sağlamak'

= ET. (Uyg.) ***soḳ-***; (Br.) ***suḳ-*** (*İKPÖ*);

'dövmek, ezmek, ufaltmak, basmak, sokmak' (*EUTS*, 208)

~ OT. ***soḳ-*** ~ ***suḳ-*** 'sokmak, delmek, toplamak' (DLT)

CC.: ***soh-*** '1. tıkmak; 2. dövmek'

Çağ.: ***sok-*** 'döğüşmek, savaşmak'

< ***so(/u)-ḳ-***

TT.: SOK-(MA/MAN/U/UCU/UL-/ULGAN/ULGANLIK/UL-/ULMA/ULU/ULUŞ/UM/UŞ/UŞ-/UŞTUR-/UŞTURMA)

An.ağl.: ***sohanak*** 'tıpa' (*DS.X*, 3656) < *sok-anak*

~ sok- (Trkm.)
soh,- (Az., Hak.)
suğ- (Kzk.)
suk- (Özb., TatK.)

SO(~U)K(> ğ/ h,)-

= *tığ-* (Kırg., TatK.)
tık- (Uyg.)
tik- (Özb.)
kirit- (Bşk.)
kirgüz- (Uyg., Özb.)
kirt- (TatK.)

Eren (*TDES*, 373): YOK

soka[1] (hlk.) 'Ağılı'

< ****sok-*** '*ağılamak'+***-a***

soka[2] → **soku**

sokaç (hlk.) 'Arı iğnesi'

< ***sok-a+ç***

Eren (*TDES*, 372): **soğan** ile **sokak** arası Türkçe sözler YOK.

sokak (hlk.) 'Ağılı yılan'

< ***sok-a+k***

sokal → **sakal**

sokan, sokkan 'İskorpit'

< ***sok-***[k]***an***

sokansak 'İğne'

< ***sok-an+sak***

sokarıç → **soğaraç**

sokarık (hlk.) 'Yeni çıkan ekin'

< ***sok-*** '*çıkmak, *bitmek'

+-ar-ık

An.ağl.: ***soharık, sokarak, sokarı, sokrak*** (*DS.X*, 3658)

SOK-*ARAK/-ARI -RAK*

sokarış → **soğaraç**

sokgu 'Çeşmelerdeki yalak, kurna'

< ***sok-gu***

Krş. **soku**

sokkan → **sokan**

sokkı → **soku**

sokku → **soku**

sokluk → **soğukluk**

sokma 'Sokmak işi'

< ***sok-ma***

sokman 'Bir tür uzun konçlu çizme'

< ****sok-man***

[Krş. *çizme* < **çek-men*]

soko → **soku**

sokran-['Söylenmek, homurdanmak, isteksiz görünmek'

< ****sokra-n-***

CC.: ***soxran-*** 'yas tutmak, matemlemek'

Osm.: ***soḳran-*** 'homurdanmak, söylemek'

~ Moğ. ***surkira-*** '(rüzgâr) ıslık çalmak', (uçan bir ok gibi) vınlamak';

Halh. ***surxira-*** 'ay.'; Kalm. ***surkl-***,

SanalBaba

surkr- 'hızlı hızlı solumak, burun çalmak'; Moğ. ***sürkire-*** '(rüzgâr) ıslık çalmak'; Kalm. ***şürkl-, şürkr-*** 'ay.' *<sürkire-, surkira-<*surkıra-*

soksoku (hlk.) 'Yaban ördeği'

< Moğ. ***soksor*** (Kow., 1408)

~ soqsur (Çağ. *Seng.* 245 r. 18; *Abuşka*, 290)
soqsır (Özb., Kzk.)
soqsur (Uyg.)
suksur (Kırg.)

sokta (hlk.) 'Sucuk'

= OT. ***soktu*** 'sucuk; karaciğer, et ve baharat karıştırılarak doldurulan ve pişirildikten sonra yenen bağırsak dolması' (DLT)

< sok-ta (~ +tu)

~ sokta 'kan sucuğu' (Kzk.)
sukta 'etle doldurulmuş bağırsak, sucuk'

Tu. > **Fars.** *soxtū* (Doerfer:*TMEN* 1250)

soktur-['Sokmak işini yaptırmak'

= OT. ***soktur-*** (DLT)

< sok-tur-

soku '1. Taş dibek; 2. dibekte, havanda tahıl dövmeye yarayan tokmak'

= OT.soku ~ sokku (DLT)

Çağ.: ***sokku***

< sok-u

An.ağl.: ***sohu, soku, sohur, soka, sokku, sokku, soko, sokueli, solgu, solku*** (*DS.X*, 3659); ***soku*** 'kısa boylu kimse'; ***soku*** 'kapı sürgüsü'; ***suku*** 'ağaçtan yapılmış havan eli' (s. 3690)

SO(> u)**K**(>h)[***K***]**U**
(>a, ı, o)+*R*
SO[*L*]**G**(< k)**U**

Tü. > **Kürt.** *soḳu, soḳḳu* (*DAO*, 430)

SO(>u)[*L*]**K**(>g, h)[***K***]**U**(a, ı, o)+*R*

~ sokkı (Oyr., Tel., Sag.)
sokı (Trkm.)
soku (Kırg.)
sokka (Kzk.)
soktāş (Tuva)
sogāş (Tuva)
soğah (Hak.)
soh (Hak.)

SOK[*K*]U(>a, ı)
SOG(~Ğ)[<K][U=ø]+
[*T*=ø]*ĀŞ*
SOH[< K]+[U=ø]
SOK[U= ø]+*TAŞ*

= *oğur* 'dibek' (Türk dilleri)
< oğ(u)r

= *keli* 'soku' (Trkm., Nog., KKlp., Kzk., Özb.)
kelī (Yak.)
kile (TatK.)
kilĕ (Çuv.) < TatK.

Tü. > **Mac.** *kölyű* (Ligeti: *Török* 77: 291)

sokucu 'Sokan, sokmak işini yapan'
*< **sok-ucu***

sokuculuk (hlk.) 'Çamaşır yıkayanın yanına az çamaşırla giderek, onun sıcak suyundan yararlanma'

< sok-u+cu+luk

sokueli → soku

sokuk (hlk.) 'Ağılı hayvanların soktuğu yerde olan şişlik'

< sok-uk

sokul-['1. Sokmak işine konu olmak; 2. girmek; 3. yanaşmak, yaklaşmak'

= OT. ***sokul-*** 'bir şeyin içine sokulmak; dövülerek inceltilmek' (DLT)

< sok-(u)l-

TT. SOKUL-(GAN/GANLIK/MA/U/UŞ)

sokum 'Lokma'

= ET. ***sokım*** 'bir şey sokulabilecek kadar yer'

< sok-um

An.ağl.: ***sohum, sok, sokum, sokum- tıkım*** (*DS.X*, 3657)

sokumluk (hlk.) 'Bir lokmaya yetişecek kadar'

SanalBaba

< ***sok-um+luk***

sokumtıkım → **sokum**

sokur (hlk.) 'Kör'

< Moğ. ***soxur*** [*MGT* ve *AT*'de **Duva-soḳur** 'kişi adı']

~ sokur (Trkm.)
sokır (Nog., Kzk., Özb.)
soğır (Alt., Tel., Kuğu, Şor)
sokor (Alt.)
sohhor (Yak.)
sukır (TatK.)
sukir (Özb.)
sukkăr (Çuv.)
hukır (Bşk.)

S(>h)O(>u)K(>ğ, h)[*H*]U (>ă, ı, i, o)R

sokurda-[(hlk.) 'Söylenmek, homurdanmak'

< ****so-*** 'yansıma'+***kur-da-***

An.ağl.: ***sokran-, sohran-, sohurdan-, sokurda-, sokurdan-, sokur sokur et-, somurda-, somurdan-, sorkan-*** (*DS.X*, 3658)

sokuriçeği (hlk.) 'Kör bağırsak'

< Moğ. ***sokur*** +Tü. ***iç+ek+i***

sokurtüyün (hlk.) 'Apandisit'

< Moğ. ***sokur*** 'kör'
+ Tü. ***tüg-ün*** 'düğüm'

sokuş 'Sokmak işi veya biçimi'

< ***sok-uş***

~ sok-uş (Uyg.)
soġ-ış (Oyr.)
suġ-əş (TatK.) [> Çer. *TLÇ* 60: soġəş]
oğus, oğıs (Yak.)

SOK(>ġ)-U(> ə, ı)Ş
[*S*=ø]OGU(>ı)S

sokuş-['1. Dar bir yere sokulmak; 2. usulcacık araya girmek'

< ***sok-(u)ş-***

TT.: SOKUŞ-(MA/TUR-/TURMA)

sokutlak (hlk.) 'İnsan ve hayvanın etine yapışarak yaşayan böcek, asalak'

< ***sok-ut+la-k***

solgu, solku → **soku**

sol '1. Kalbin bulunduğu tarafta olan; 2. bu taraftaki yön'

= OT. ***sōl*** (DLT)

< ***sōl***

TT.:SOL+(AK/AKLIK/CU/CULUK/LA-/LAMA/LAYIŞ/LU)

An.ağl.: ***sol*** 'içe dönük' (*DS.X*, 3660)

~ sōl (Trkm.)
sol (Az., Kzk.,Kırg., KKlp., Özb., Uyg.)
sul *yak* (TatK.)
hul (Bşk.)

S(>h)Ō(> o, u)L

Eren (*TDES*, 373): YOK

sol-['1. Rengini yitirmek, rengi uçmak;2. tazeliğini veya parlaklığını yitirmek'

= ET. (KT., Uyg.), OT. ***sol-*** (DLT)

< ***sō-l-***

TT.: SOL-(DUR-/DURMA/GUN/GUNLAŞ-/GUNLAŞMA/GUNLUK/MAZ/UK/UKLAŞ-/UKLAŞMA/UŞ)

~ sōl- (Trkm.)
sol- (Bşk., Kzk., Özb., Trkm., Uyg.)
sū°lu- (Hlç.)
sul- (TatK.)
hul- (Bşk.)
uol- (Yak.)

S(>h)Ō(>u, ū°) L-
[*S* = ø]UOL-

= ***şiŋ-*** (Bşk.,TatK.)

sola (hlk.) 'Sulak toprak' → **suğla**

sola-[(hlk.) 'Tutmak, tutuklamak'

= ET. ***sola-*** 'zincire vurmak, bağlamak' (*EUTS*, 208)

< ***sōl+a-***

solak 'Sol elini kullanan kimse'

= OT. ***solamuḳ*** (DLT)
< ****sōl+a-muk***

< ***sōl+ak***

Çağ.: ***sol-ak*** (> Blg. *TE* 159: ***sulakçe***)

TT.: SOLAK+(LIK)

An.ağl.: ***solak*** '1. aşık kemiği; 2. meyve düşürmek için ağaca atılan

SanalBaba

sopa; 3. hep bir yana koşulan hayvan; 4. inatçı, ters; 5. beceriksiz; 6. dengesiz' (*DS.X*, 3669)
~ solahay (Az.)
solakay (Nog., Blk., Kzk., KKlp.)
solhay (Uyg.)
sologoy (Kırg.)
sulağay (Özb.)
sulahay (Çuv.)
< Moğ. ***soluġai, solaġai*** 'gaucher, gauchère' (Eren, *TDES*, 373)
hulakay (Bşk.) < Moğ.
Eren (*TDES*, 375): YOK

solakla-['*Solak* adı verilen sopayı ağaca atmak'
< *sōl+ak+la-*

solaz (hlk.) 'Suyu çabuk emen sert toprak'
→ **suğla**

soldiç (hlk.) 'Gelinin sol yanındaki arkadaşı' Krş. **sağdıç**
< *sōl+diç*

soldur-['Solmasına sebep olmak'
< *sō-l-dur-*
TT.: SOLDUR-(MA/T-)

soleç (hlk.) 'Buruşuk, suyunu yitirmiş'
< *sō-l-eç*

solgaz (hlk.) 'Çabuk solacak eşya'
< *sō-l-ga-z*

solgun 'Rengini, tazeliğini veya parlaklığını yitirmiş, solmuş'
< *sō-l-gun*
TT.: SOLGUN+(LAŞ-/LAŞMA/LUK)
An.ağl.: ***solgun*** 'Buruşuk' (*DS.X*, 3660)
~ solğun (Az., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
solğın (Kzk.)
sulğan (TatK.)
hulğan (Bşk.)

S(>h)O(>u)LĞU(>a, ı)N
= *şıŋgän* (Bşk., TatK.)

solu-['Sık ve kesik soluklar alıp vermek'
= ET. (KT., Uyg.), OT. ***solı-*** (DLT)
TT.: SOLU-(ĞAN/K/KLAN-/KLAN-/LAŞ-/SUZ)
< *sō-lu-*
An.ağl.: ***solu-, soluk al-, soluklan-*** 'dinlenmek' (DS.X, 3661)
~ sula- (TatK.)
hula- (Bşk.)
= *tın al-* (Bşk., TatK.)

solucan 'Yuvarlak veya yassı, uzun kurtlara verilen genel ad'
< **soğ-lu+can*
An.ağl.:***soğulcan,soğulaz,soŋulcan, sovulcan, söhülcan, söülcen, sualcan, suvalçan*** (*DS.X*, 3655); ***soluncan*** (s. 3661)

SO(>ö, u)Ğ(> Ø, v, h)UL-*AZ*
-C(~Ç)AN
SÖÜ[< *ÖĞÜ*]L-*CEN*
SUA [< *OĞU*]L-*CAN*

~ soğulcan (Az.)
soğlıcan (Ket./*KrTS*)
sö:lcan (Kırg.)
söyülcan (Kırg.)
sualçan (TatK.)

SOĞULCAN
SOĞLI[< *UL* 'göçüşme']**CAN**
SÖ:[< *ÖGÜ* **]LCAN**
SUA[< *OĞU*]**LÇAN**

= *çoyloşkon* (Alt./*ATS*, 77)
çoçkan (Kumd.)
çüvälçäng (Özb.)
silävsin (Bşk.)
Eren (*TDES*, 374): YOK

solugan (hlk.) '1. Nefes darlığı çeken; 2. sık soluyan at; 3. su yoluna açılan delik; 4. kaynak; 5. gürültüsüz, yumuşak dalga; 6. soluk suluğa, tıknefes'
< *solu-gan*
An.ağl.: ***soluğan*** (*DS.X*, 3660)~ ***sologan***

soluğanlık (hlk.) 'Nefes darlığı'
< *solu-gan+lık*

soluk[1] 'Nefes'
< *solu-k*
TT.: SOLU+(LAN-/LANMA/

SanalBaba

LAŞ-/SUZ)
An.ağl.: ***soluk²***
~ soluġ (Az.)
solış (TatK.)
hulış (Bşk.)

S(>h)O(>u)LU(>ı)-*G/-Ş*

soluk² (hlk.) 'Sigara kâğıdı'
< *solu-k*

soluklan- → **solu-**

soluklu (hlk.) 'Yavaş yavaş, dinlene dinlene'
< *solu-k+lu*

soluk soluğuna sığma-[(hlk.) 'Aşırı derecede coşkunluk göstermek'
< *solu-k solu-k+u+n+a sığ-ma-*

solumaz '(hlk.) Yararsız, uğursuz kişi'
< ***solu-maz***

solun-['Soluk alıp vermek, teneffü etmek'
< *solu-n-*

soluncan → **solucan**

solungaç 'Suda yaşayan hayvanların solunum organı'
< *solu-n-gaç*
= *ayğolak* (Az.)
aykulak (Uyg.)
åykulåk (Özb.)
jelken tınıs (Kzk.)
jelbezek (Kzk.)

solunum 'Teneffüs'
< *solu-n-um*

soluş 'Solmak işi veya biçimi'
< *sol-uş*

solut-['Solumasına sebep olmak'
< *solu-t-*
An.ağl.: ***solut-*** 'sıkıntı vermek, yormak' (*DS.X*, 3661)

solutma (hlk.) 'Bulgur haşlamasına susam karıştırılarak yapılan bir tür yemek'
< *sol-u-t-ma*

som '1. İçi dolu olan ve dışı kaplama olmayan; 2. katışıksız'
= OT. ***son*** 'som, içi dolu madenden olan her şey (DLT)
~ ***som*** 'şekil, biçim, kıyafet, suret, tasvir, resim' (Radloff)
< *som*
An.ağl.: ***som*** '1. kaba; 2. tam, dolu' (*DS.X*, 3662); ***som kaya*** 'sert kaya, kalker' (s. 3663)

Eren (*TDES*, 374): **solak** ile **som** arasındaki Türkçe sözler YOK.

soma (hlk.) 'İlk damıtılan ve içinde anason bulunmayan rakı'
< *som+a*
Anağl.: ***soma*** (*DS.X*, 3662)

somar- (hlk.) → **somurt-**

somartık (hlk.) 'Asık suratlı'
→ **somurt-**
An.ağl.:***somudak,somurgaç, somurtuk, somutuk, sorudak*** (*DS.X*, 3662)

SOM(/R)UD-*AK*
SOMU[*R*=ø]-*TUK*
SOMUR-*GAÇ/-TUK*

somruk (hlk.) 'Bebeklere, tülbent içinde tatlı konularak yapılan emzik'
< *som-ur-* 'emmek'
[< *sor-* 'emmek']**+*-(u)k***
An.ağl.:***somruk, sorağaç, sorak, sormaç, soruk*** (*DS.X*, 3666)

SOR-*AK/-UK/-MAÇ/AĞAÇ*

somsakla-[(hlk.) → **sumsakla-**

somudak (hlk.) → **somurt-**

somur-¹[(hlk.) → **somurt-**

somur-²[(hlk.) 'Emmek'
= ET., OT. ***sor-, sur-*** 'emmek' (*EUTS*, 208; DLT)
< *sor-*
An.ağl.: ***sor-, somur-, soru-, soruş-*** (*DS.X*, 3665)

somurdan-['Homurdanmak, somurtarak söylenmek'
< *som-ur-dan-*

somurgaç (hlk.) → **somurt-**

somurt- 'Surat asmak'
< *som-ur-t-*

TT.:SOMURT-(KAN/KANLIK/MA/UŞ)
An.ağl.: → **somartık**; ***somart-, sa-***

SanalBaba

murt-, somar-, somud-, somur-, somut- 'surat asmak' (*DS.X*, 3662)

SOMART-
SAMURT-
SOMA(/U)R(/T)-

somurtkan 'Süretki somurtan, asık suratlı'

< som ur-t-kan

somut[1] ***YT*** 'Gerçekliği anlaşılabilen, müşahhas'

< som+ut

TT.: SOMUT+(LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK)

somut[2] (hlk.) 'Susma'

< som- '*susmak' ***+-ut***

somut- (hlk.) → **somurt-**

somutuk (hlk.) → **somurt-**

son 'İlk karşıtı'

= ET. ***song*** (*EUTS*, 208)

~ OT. ***songuk*** 'son, bir şeyin sonu'

< son(g)

(DLT: fakat, ***song*** 'bir adamın çoluğu çocuğu')

TT.: SON+(LU/RA/RADAN/RAKİ/RALARI/RASIZ/SUZ/SUZLAŞ-/SUZLAŞMA/SUZLUK/UÇ/UÇLA-/UÇLAMA/UÇLANDIR-/UÇLANDIRMA/UÇLANIŞ/UÇLAN-/UÇLANMA/UÇSUZ/URGU/URTU/UŞMAZ)

Tü. > **Zaza**. *soyin* 'son, netice' (*ZTS*, 322) [/yi/ türemedir.]; **Kürt.** *son, soğin* (*DAO*, 430: ***son a wi işi***...= bu işin sonu; ***soğin bı xér*** = sonu hayırlı ....[olsun.]); **Laz.** *soğuni* 'en sonunda' (*LTS*, 313)

~ son (Az.)
soŋ (Kzk., TatK., Trkm.)
soŋğı (TatK.)
soŋku (Kırg.)
soŋsı 'gelecek' (Kumd.)
huŋ(ğı) (Bşk.)

S(>h)O(>u)D(>n)+*ĞI/+KU/+SI*

= *ayak* (Kzk.,Uyg.)
azak(kı) (Bşk.)
Eren (*TDES*, 374): YOK

sona[1] 'Bir tür dişi ördek' (hlk.) → **suna**

~ sona 'erkek ördek, göl ördeği'(Ker/*KrTS*, 311: *sona boylı* 'boyu posu düzgün'; *sonaköskı* 'bir tür renkli kumaş adı'

sona[2] (hlk.) → **sonra**

~ sora (Ker.)
soyru (Tel./*KrTS*, 311)

sona ir-[(hlk.) 'Sona ermek, tükenmek'

< son(g)+a er-

sonak (hlk.) '1. Burun kemiği; 2. kuş gagası'

< son(g)+ak

sonbeşik (hlk.) → **soncul**

soncı (Zaza) 'Sancı' → **sancı**

soncul (hlk.) 'Sonuncu, sonuncu çocuk'

< son(g)+cul

An.ağl.: ***soŋcul, sonbeşik, sondöl, sonkaltı, sonkesen*** (*DS.X*, 3664)

SON+*BEŞİK*
+*CUL*
+*KALTI*
+*KESEN*

sondöl (hlk.) '1. → **soncul**; 2. son ürün'

songaltı (hlk.) 'Sonradan'

< son(g)+al-tı

songur (hlk.) 'Şahin' → **sungur**

songurt (hlk.) 'Somurtkan'

< som-ur-t [/g/ türemedir]

songürlük 'Sonradan varlıklı olma, bahtı açılma'

< son+gür '*çok, bol'+***lük***

sonkaltı (hlk.) → **soncul**

sonkesen[1] (hlk.) → **soncul**

sonkesen[2] (hlk.) 'Tavuğun son yumurtası'

< son+kes-en

An.ağl.: ***sonkesti*** (*DS.X*, 3664)

sonla-[(hlk.) 'Beğenmezlik etmek'

< son+la-

sonlama (hlk.) '1.Son parça; 2. fındıklar toplandıktan sonra dalda kalanları'

< son+la-ma

SanalBaba

sonluk (hlk.) 'Şubatın on beşine kadar dikilen ekin'
< ***son(g)+luk***

sonra '1. Daha ileri bir zamanda; 2. daha uzak ve ileri bir yerde'
< ***son(g)+ra***
TT.:
SONRA+(DAN/Kİ/LARI/SIZ/SIZLIK)
An.ağl.: **sona, soŋra, soŋura** (*DS.X*, 3663, 3664); ***sonragı*** 'sonraki' (s. 3664);***sōna, sora, sòřa, soran, sořáń*** (Rize/*RİA*)

SON[*R*=ø]A
SO[*N*= ø]RA+*N*
SONRA+GI
SON[U]RA

Tü. > **Ar.** (Sur.) ***sora*** (*ALTK*, 118)
~ sonra (Az.)
soŋ (Kzk., TatK.)
songrä (Özb.)
soŋra (Trkm.)
soŋınnan (TatK.)
huŋ, huŋınan (Bşk.)

S(>h)OD[~NG >n]
+RA(>ä)
+I+N+NAN

= *keyin* (Kzk.,Uyg.)
keyiŋ (Özb.)
kiyin (Kırg.) [< OT. *kid, kiđ* 'son, sonra, arka']

soŋra, soŋura (hlk.) → **sonra**

sonradan 'Konuşulan zamanın ardından gelen zamanda'
< ***son(g)+ra+dan***
~ sonradan (Bşk.)
soŋ (Kzk.)
songrä (Özb.)
soŋınnan (TatK.)
soŋundan (Trkm.)
huŋınan (Bşk.)

S(>h)O(>u)D*+RA+DAN*
+RÄ
+I+N+NAN
+I+NAN
+U+N+DAN

= *keyin* (Kzk.,Uyg.)
kiyin (Kırg.)

sonragı (hl.) → **sonra, sonraki**

sonraki 'Sonra olan'
< ***son(g)+ra+ki***

sonsur (hlk.) 'Donuk, suratsız (kişi)'
< ***som-*** 'somurtmak'+***-su-r***

sonsurat (hlk.) 'Gülünç'
< **som** 'kaba'+Ar. *surat*

sonsuz (hlk.) 'Densiz, saygısız'
< ***som*** '*kaba'+***suz***

soŋucu (hlk.) 'Sonunda, sonra'
< ***son(g)+uç+u***
→ **sonra**

soŋulcal (hlk.) → **solucan**

sonur (hlk.) 'Uğur, şans'
< ***son(g)+uğur***
[< OT. *oğur* 'uğur, bereket, devlet' (DLT)]

soŋura (hlk.) → **sonra**

sop 'Çokluk bildiren söz'
sopsoğuk 'çok soğuk'

sop → **soy sop**
An.ağl.: ***sop*** 'yüksek olmayan kayalık' (*DS.X*, 3665)

sopa[1] 'Kalın değnek'
< OT. ***subı ~ söbi*** 'uzun ve sivri nesne (yuvarlak olmayan)' (DLT)
TT.: SOPA+(LA-/LAMA/LAN-/LI)
~ zopa (Az.)

Tü. > **Blg.** *sópa*; **Srp.** *sopa* (*TE* 159) (Eren, *TDES*, 374)
= *tayak* (Bşk., Kzk., TatK., Trkm., Uyg.)
çıbık (Kırg.)
küsek (Bşk., TatK.)
soyil (Özb.)

sopa[2] (hlk.) 'Sıpa' → **sıpa**
< OT. ***sıp*** 'İki yaşına girmiş olan tay' (DLT)+***a*** **[/-ı-/ > /-o-/ değişimi']**
An.ağl.: ***supa, suppa*** (*DS.X*, 3698)

sor-[1]**[** 'Sual etmek'
= OT. ***sor-*** (DLT: *sor-* 'soru

SanalBaba

sormak'; *sortur-* 'soru sordurmak';*soruġ* 'sorma, soru, arama; kaybolan şey, aranan şey'; *soruġçı* 'sorucu')
< ***sōr(a)-***
TT.: SOR-(DUR-/DURMA/GU/GULA-/GULAMA/GULAN/GULANIŞ/GULANMA/GUSUZ/MA/MACA/U/UL-/ULMA/UM/UMLU/UMLULUK/UMSUZ/UMSUZCA/UMSUZLUK/UN/UNLU/UNSAL/UNSUZ/UŞ-/UŞTUR-/UŞTURMA/UŞTURMACI/UŞTURMACILIK/UŞTURUCU)
An.ağl.: ***sor-, somur-, soru-, soruş-*** (*DS.X*, 3665)
~ sōra- (Trkm.)
sor- (Az.)
sorağ 'haber'; *soram* 'acaba'; *sorğı* 'soruşturma'; *sorışmağ* 'hâl hatır sormak' (Ker./*KrTS*, 311)
sora- (TatK.)
soru- (Uyg.)
sorä- (Özb.)
soruş- (Az.)
sur- (Bşk., TatK.)
hor- (Bşk.)

sor-²['Emmek'
= ET. ***sor-*** ~ ***sur-*** (*EUTS*, 208)
~ OT. ***sor-*** '*emmek' (DLT: *sorġ* 'hacamat aygıtı'; *soruş-* 'yüzü ekşimek'; *sorıt-* 'emdirmek'; *sortur-* 'emdirmek')
< ***sōr-***
TT.: SOR-(MUK/U-/UŞ-)
An.ağl.: ***samruk, somruk, sorağaç, sorak, sormaç, sormuk, soruk*** 'bebeklere, tülbent içine tatlı konularak yapılan emzik' (*DS.X*, 3666)

SOR-*AĞAÇ/-AK/-MAÇ/-MUK/-UK*
SO(>a)**M-***RUK* [göçüşme ile]

~ sura- (Kumd.)
sōr- (Trkm.)
soru-, soor- (Alt./*ATS*, 157)
sorcış 'ağızlık' (Alt.) < ***sor-***
şōr- (DTrkm.)

S(>ş)**Ō**(~ OO)**R-***A(>u)-CIŞ*

Eren (*TDES*, 374): YOK
sorağaç (hlk.) → **sormuk**
sorak¹ (hlk.) 'Hortum'
< ***sor-*** 'emmek'+***-ak***
sorak² (hlk.) → **sormuk**
sordur- '(Soru sordurmak'
= OT. ***sortur-*** (DLT)
< ***sor-dur-***
sorgaç → **soğaraç**
sorgu 'Sormak işi'
= OT. ***soruġ*** 'sorma, soru, arama' (DLT)
< ***sor-gu***
TT.: SORGU+(LA-/LAMA/LAN-/LANIŞ/LANMA/SUZ)

Tü.>**Zaza.** *soxır* 'sorgu' (*ZTS*, 322)
[***sorġu > soxrı*** /rġ/ > /x(<ġ)r/ göçüşmesi ile]

~ sorğu (Az.)
sorâk (Özb.)
sōrağ (Trkm.)
sorak (Uyg.)
soraş (Uyg.)
sorau (TatK.)
horav (Bşk.)
surak (Kzk.)
surav (Kzk.)
surō (Kırg.)

S(>h)**O**[< Ō](>u)**R-***AĞ/-AK/-AŞ/-AU/-AV/-Ō*

sorguç¹ '1.Bazı kuşların tepelerinde bulunan uzunca tüy; 2. (esk.) serpuşların ön tarafına takılan tüy veya püskül biçimindeki süs'
= OT. ***sarağuç*** 'kadın yaşmağı' (DLT: *saraġuçlan-* 'başörtüsü örtmek')
< ****sar-*** 'sarmak'+***-a*** [< *u*]-+***-ġuç***
Çağ.: ***sorkuç, sorġuç, surġuç***
TT.: SORGUÇ+(LU)

Tü. > **Fars.** *sarāguc, sarāgoç, sarāgoş*; **Srp., Rum.** *sorguç* (*TE* 155)

Doerfer (*TMEN*, 1232): ***Fars.*** **sar** 'baş'; ***Tü.*** **sar-** 'umwinden' fiilinin türevi olabilir.
Clauson (*ED* 849): ****sarağuç*** < ****saruğaç*** < ****saru-*** 'sarmak'

SarıBaba

= *bürik* (Bşk., TatK.)
ürpök (Kırg.)
käkil (Az.)
kä:kil (Trkm.)
käkilçä (Özb.)
öltök (Bşk.)
aydarşık (Kzk.)
şaşak (Kzk.)
çok (Kırg.)
pöpüçäk (Uyg.)

sorguç² (hlk.) 'Reçine'
< ***sor-*** '*yapışmak'+***-kuç***

sorgun → sorkun

sorkuç (hlk.) 'Reçine' → **sorguç²**
< ***sor-*** '*yapışmak'+***-kuç***

sorkun 'Sepetçi söğüdü'
< ***sor-kun***
An.ağl.: ***sorgun, sorğun, sorhun, solhun*** (*DS.X*, 3665)

sormaç (hlk.) → **sormuk**

sorucu 'Soru soran' [TS.'te Yok]
= OT. soruġçı (DLT)

sorudak¹ (hlk.) → **somurt-**

sorudak² (hlk.) '1.Az konuşan; 2. sessiz, düşkün kimse; 3. → **somartık**; 4.kendini beğenmiş'
< ***sor-u-t-ak***

soruk (hlk.) → **sormuk**

sorum 'Emme'
< ***sor-um***

sorumluk (hlk.) 'Armağan'
< ***sor-(u)m+luk***

sorunca (hlk.) 'Sorgu'
< ***sor-(u)n+ca***

soruş-¹['Birine sormak'
< ***sor-¹*** 'soru sormak'
+***-(u)ş-*** 'işteşlik eki'
An.ağl.: ***soruş-*** 'soruşturmak, araştırmak' (*DS.X*, 3667)

soruş-²['Kurumaya başlamak (çamur vb.)'
< ***sor-²*** 'emmek'
+***-(u)ş-*** 'işteşlik eki'

soruşma (hlk.)'Duruşma, sorarak konuşma'
< ***sor-(u)ş-ma***

sorut (hlk.) 'Ağız köpüğü'
< ***sor-²*** 'emmek'+***-ut***

sorut-['Somurtmak'
= ***sorut-*** 'yüzünü buruşturmak' (DLT)
< ***sor-u-t-***
TT.:SORUT-(KAN)
An.ağl.: ***sorut-*** (*DS.X*, 3667)

sovaç (hlk.) 'Sucuların, iki ucuna kova ya da teneke takarak su taşıdıkları ağaç'
< ***suvaç*** [< ****suv+ağaç***]

sovak (hlk.) → **savak**

sovudan (hlk.) **soğudan**

sovukluk → soğukluk

sovul-¹[(hlk.) 'Suyu, sütü çekilmek'
< ***sor-***'emmek, sormak'
+***(u)l-***

sovul-²[(hlk.) 'Savulmak'
< ***sav-(u)l-***

sovulcan (hlk.) → **solucan**

soy 'Irk'
< ***sōy***
TT.: SOY+(A çkim/adı/ağacı/DAŞ/DAŞLIK/kırımı/LU/LU erki/LULUK/oluş/SAL/SUZ/SUZCA/SUZLAŞ-/SUZLAŞMA/SUZLAŞTIR-/SUZLAŞTIRMA/SUZLUK)
An.ağl.: ***soyak*** '1.soy; 2. iyi cins'(*DS.X*,3669);***soyak*** 'benzeyiş'

Tü. > **Ar.** (Sur.) *sūy* (*ALTK*, 118); **KbRum.** *sói; soyimmu* 'soyum'; *soyissu* 'senin soyun'

~ soy (Az., Kzk.)
= *uruk* (Kırg.)
uruğ (Özb.)
urū (Kırg.)
zat-ıru (Özb.)
zat-ırıv (Bşk.)
ruv-taypa (Kzk.)

soy-¹['1. Bir şeyin üzerinden kabuk, deri, zar gibi şeyleri çıkarmak; 2. birinin giysilerini çıkarmak'
= OT. ***soy-*** 'soymak; deri yüzmek' (DLT: *soyul-* 'açılmak, da-

SanalBaba

ğılmak,(deri veya elbise) soyulmak')

< ***soy-***

TT.: SOY-(MA/MUK/UN-/UNMA/UNTU/UNUŞ/UŞ/UT)

~ soy- (Az., Kzk., Trkm., Uyg.)

= *şil-* (Özb.)
sıdır- (Kzk.)
sıyr- (Kırg.)
sıpır- (Tkm.)
yeç- (Özb.)
çıkar- (Özb., Trkm.)
yeşindür- (Uyg.)

soy-²['Birinin üstünde, yanında veya bir yerde bulunan şeyleri çalarak alıp götürmek'

= ***soy-*** (DLT: *soysuk-* 'soyguna uğramak'; *soyuk-* 'malı çalınmak')

< ***soy-***

TT.: SOY-(UL-/ULMAUNTU/UŞ)

~ soy- (Az., Bşk., Trkm.)

= *tala-* (Bşk., TatK.)
tāla- (Trkm.)
ton- (Kzk., Kırg.)
urla- (Bşk., TatK.)
bulu- (Uyg.)
buluval- (Uyg.)

soygun¹ 'Hırsızlık; vurgun'

< ***soy-gun***

TT.: SOYGUN+(CU/CULUK)

An.ağl.: ***soyğun*** (*DS.X*, 3669); ***soyğuntu*** 'soygun malı'

~ soyğun (Az.)

= *talan* (Kzk.)
tālaŋ (Trkm.)
tālaŋ-tarac (Uyg.)
talav (Bşk.)
tonav (Kzk.)
tonō (Kırg.)

soygun² (hlk.) 'Dalın soyulan dış kabuğu; mısır koçanı'

< ***soy-¹+-gun***

soyğuntu (hlk.) → **soygun¹**

soyka¹ (hlk.) 'Ölünün üzerinden çıkan giysi'

< ***soy-¹+-ka***

An.ağl.: ***soyha, soyka, soha, söyka*** (*DS.X*, 3669)

SO(> ö)YK(> h)A
SO[*Y*=ø]HA

soyka² (hlk.) '1. Yaramaz, huysuz; 2. kötü insan, aşağılık; 3. hayırsız, belâlı'

< ***soy+ka***

An.ağl.: ***soyha, soyka, soykamaz*** (*DS.X*, 3669); ***soyha, soyka*** 'iyesiz, kimsesiz' (s. 3670)

soyka³ (hlk.) 'Giyiniş biçimi, kılık'

< ***soy-¹+-ka***

soyka4 (hlk.) 'Bıçak, çakı'

< ***soy-²*** '*kesmek, soymak'

+-ka

soykala- (hlk.) 'Soymak'

< ***soy-¹+-ka+la-***

soyla-['İzlemek, iz sürmek'

< ***soy+la-***

soyma (hlk.) 'Soyulmuş buğdaydan yapılan un'

< ***soy-¹+-ma***

An.ağl.: ***soyma, soymaça*** (*DS.X*, 3670)

soymaç (hlk.) '1. Kirli giysi; 2. beden, çıplak vücut'

< ***soy-¹+-maç***

soymaça (hlk.) 'Dilimlenip kurutulmuş, hoşaflık elma, armut'

< ***soy-¹+-maça***

[**-mACA** 'fiilden ad yapan ek': *bilmece, bul-maca, say-maca* ..vb.]

soymak (hlk.) 'Mısır koçanını saran yapraklar' Krş.→ **soymuk**

< ***soy-¹+-mak***

An.ağl.: ***soymak, soyuntu*** (*DS.X*, 3670)

soymaltı (hlk.) 'Soyulmuş meşe kütüğü'

< ***soy-¹+-ma+alt+ı***

soymantı (hlk.) 'Sopa'

< ***soy-¹+-ma+alt+ı***

soymuk (hlk.) 'Çam ağacının dış kabuğu altındaki yenilebilen bölüm'

SanalBaba

< ***soy-[1]+-muk***

Krş.→ **soymak**

An.ağl.: ***saymuk; soymuk soymuk*** 'deri, ağaç kabuğu yer yer soyulmuş olma durumu' (*DS.X*, 3670)

soypu-['Pörsümek, gevşemek'

< ***soy-*pu-*** '*sapmak, *kaymak'

soypuru (hlk.) 'Eğri, eğimli'

< ***soy-*pu-r-u***

soysuz '1. Soyunun özelliklerini yitirmiş olan (kimse, bitki vb.); 2. kötü tanınmış'

< ***soy+suz***

TT.: SOYSUZ+(CA/CASINA/SUZLAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK)

~ soysuz (Az.)
soysız (Bşk.)

soyuk '1.Kendi kendine kuruyan ağaç; 2. ormanda açılan tarla, bağ; 3. soyulmuş'

< ***soy-[1]+-uk***

soyul-['Soymak işine konu olmak'
= OT. ***soyul-*** (DLT)

< ***soy-[2]+(u)l-***

soyulgan 'Tarlada biten bir tür ot'

< ***soy-[1]+(u)l-gan*** 'fiilden ad yapan ek'

[**-Kan**: *ısır-gan, osur-gan, yapışkan, say-ıl-gan* vb.]

soyun-['Üstündeki giysilerin bir bölümünü veya tümünü çıkarmak'

< ***soy-[1](u)n-*** 'dönüşlülük eki'

TT.: SOYUN-(MA/TU/UŞ)

~ soyun- (Az.)
= *sisin-* (Bşk.)
şeşin- (Kzk.)
çeçin- (Kırg.)
çisin- (TatK.)
yeçin- (Özb.)
yeşin- (Uyg.)
çıkarın- (Trkm.)

soyuntu '1. Soyulup atılan şey; 2. bir yer soyulup alınan (şey)'

< ***soy-[1/2]+-un-tu***

soyurga 'Şefkat'

= OT. (KB) ***suyurġa-*** 'şefkatli olmak'
Çağ.: ***soyurġa-l***
Kom.: ***soyurġa-l***

< ***soyurga-l***

~ tsyurka (Uyg.)
soyurġa (Osm.)
= Moğ. (*KWb.*, 329): ***soyurġa*** 'gnädig sein'

soyurt-['Çıkartmak'

< ***soy-[1]+-(u)r-t-***

soyut *YT* 'Mücerret'

< ***soy-[1]+-ut***

TT.: SOYUT+(ÇULUK/LA-/LAMA/LUK)

soz → **söz**

Tü.> **Zaza.** *soz dayiş* 'söz vermek'; *sozdê xo sero bıyayiş* 'sözünde durmak'; *sozê xo tebiştış* 'sözünü tutmak'; *soz gırewtış* 'söz almak'; *soz kerdış* 'birbirine söz vermek' (*ZTS*, 322); **Kürt.** *soz* 'söz, yemin, and' (*KTS*, 326: ***Bı soz ez témé*** = Söz, geliyorum; **Soz da** = Söz verdi; ***Soz kır toz*** = sözü toz etti. [=Sözünü tutmadı.]

söbe, söbü 'Biçimi yumurta gibi olan, beyzî'

= OT. ***söbi, subı*** 'uzun veya sivri nesne (yuvarlak olmayan' (DLT)

< OT. ***subı-*** 'uzamak, incelmek, söbüleşmek' (DLT)

An.ağl.: ***söbe, söbelek, söbelemeç, söblen, söbü, söbülāki, söke, sübe, sümbü*** 'yumurta biçimi, oval' (DS. X, 3671);***söbü, söbe,soben, söbelek, söbüldek, sübü*** '1. uzun, dar, ince; 2.→ **söbe**; 3. sivri, sivrice' (*DS.X*, 3673)

SÖ(>ü,o)**BE**(/**Ü**)+*LEK/+LEMEÇ/*
+LEN
+LĀKİ
+LDEK
+N

söfken-[(hlk.) → **söyke**

söggün (hlk.) 'İlkbaharda sıcak yerlerden ılıman bölgelere giden göçmen kuşlar'

< ***sök-*** '*gelmeye başlamak

SanalBaba

veya çıkagelmek' [***TS.II***, 1331: **sök-**]+***-gün***

söggünlük (hlk) 'Baharda buzların çözülmesi'

< ***sök-*** '*çözmek'

+***-gün+lük***

söğ-[→ **söv-**

= OT. ***sök-*** **[** Atalay: **sög-]** 'söğmek, sövmek' (DLT: *söktür-* 'sövdürmek'; *sökük* 'küfür, sövme'; *söküş* 'sövme, sövüşme'; *söküş-* 'sövüşmek')

< ***sök:-***

Çağ.: ***sök-***

~ sö:k-/söğ- (Trkm.)

sög- (Ker./*KrTS*, 311: *sögiş* 'sövgü, küfür)

sök- (Uyg.)

sük- (TatK.,Tob.)

üöğ- (~ üöx-) (Yak.)

~ Moğ. (Poppe, 109): ***söge*** < ***sökegē***, (*KWb.*, 333) ***sögɛ***; Bury. ***hüge***

söğdür-[→ **sövdür-**

söğdürme → **sövdürme**

söğe[1] (hlk.) 'Büyük kazık'

< ***sök-*** 'çıkması, akması kolaylaşmak'+***-e***

söğe[2] (hlk.) 'Ocağın iç yanı, odunların dayandığı duvar'

< ***sök-e***

An.ağl.: ***söğe, söke*** (*DS.X*, 3673)

söğe[3] → **söve**

söğecen (hlk.) 'Ağzı bozuk' → **söv-**

söğede dur-[(hlk.) Ayakta durup dikilmek'

< OT. ***söke*** 'diz üstü çökmek' (DLT: *söke tur-* 'diz üstü oturmak')

söğelek (hlk.) 'Ağzı bozuk' → **söv-**

söğen (hlk.) 'Bağ, bahçe çitlerinde kullanılan uzun kazıklar; 2. sopa, sırık, ince ağaç'

= OT. ***süken*** 'eşek yükünün bir tarafında olan sepet, sele gibi şeyler' (DLT)

An.ağl.: ***söğen, söven, söyen, süğen,süven, süyen***(*DS.X*, 3674)

SÖ(>ü)Ğ(> v, y)EN

söğendire (hlk.) → **sönge**

söğken-[(hlk.) → **söyke**

söğme → **sövme**

söğmük (hlk.) 'Sövgü, aşağılayıcı sözler'

< OT. **sök-** 'sövmek' (DLT)+***mük***

An.ağl.: ***söğmük söğ-*** 'sövmek' (*DS.X*, 3674)

söğmük söğ- (hlk.) → **söv-**

söğu-[(hlk.) → **söv-**

söğül- → **sövül-**

söğülme → **sövülme**

söğün-[1]**[** (hlk.) '1. İnmek; 2. solmak'

< ****sön-***

söğün-[2] (hlk.) → **sevin-**

söğür-[(hlk.) 'Kebap etmek'

= OT. ***sökül-*** 'kebab edilmek' (DLT)

< ***sök-*** 'kızartmak'+***-ür-***

An.ağl.: ***söğür-, söğer-, sö:r-*** (*DS.X*, 3675); ***söğürtme*** 'fırında pişmiş ve dövülmüş patlıcanla yapılan yemek'

SÖĞÜ(>e)R- [< ****sökül-***] *-T-ME*

SÖ:[< *ÖĞÜ*]**R-**

söğürme (hlk.) '1. Haşlama; 2. fırın kebabı; 3. pirzola, ızgara et'

= OT. ***sökül-*** 'kızartılmak, kebap edilmek (DLT)

< ***sök-*** 'kızartmak'+***-ür-me***

An.ağl.: ***soğürme, söğürme, söürme, sövütme*** (*DS.X*, 3675)

SÖ(>o)Ğ(>v)Ü[>ÖÜ/Ö:]R- *ME*

söğüş 'Suda kaynatılıp pişirilen, suyundan ayrılarak soğuk yenen et'

< ***soġ*** 'soğuk'+***°ş***

[> *sögüş*]

TT.: SÖĞÜŞ+(LE- (argo) TS'te yok)

An.ağl.: ***söüş, söviş, sövüş*** 'düğünde güveye arkadaş ve akrabalarının verdikleri armağan' (*DS. X*, 3680)

= ET. ***sögül-*** 'kızartılmak' (*EUTS*, 209: ***söglün-, sögsüg şiş*** 'kebap şişi; ***söklünçü*** 'kızartma, kebap')

SanalBaba

~ OT. ***söğüş*** 'kebab etmeye yarar oğlak veya keçi' (DLT)
[ET. ve OT'deki verilere göre *kızartılarak yenen et* ile soğuk yenen **söğüş** arasında büyük fark var. Bu duruma göre, ***sögül-*** 'kızart-' fiili ile yapılan etimoloji denemeleri yanlıştır.]

Eren (*TDES*, 375): 'Clauson'un belirttiği gibi (*ED*, 823), *sögül-* 'kızartmak' ile bağlıdır. Ancak morfolojik açıdan açıklanmaya muhtaçtır.' der, görüş belirtmez.
Nişanyan (*SS*, 407): **söğüş** = ***ET. sögüş*** kızartmalık et (Oğ. XI)

< ***soġ*** 'soğuk'+^{o}***ş*** (*YUTS*, 357)

söğüş-[→ **sövüş-**

söğüşme → **sövüşme**

söğüştür-[→ **sövüştür-**

söğüt 'Akarsu kenarlarında yetişen bir tür ağaç'
= ET., OT. ***sögüt*** (*EUTS*, 209; DLT)
~ ***söküt*** (DLT: *sögütlen-, sögütlüg, sögütlük*)
< ***sök-*** [krş. *süksük* 'dağ-dağan']+***-üt***
Çağ.: ***sögüt, söget***
MA.: ***sögüt*** 'ağaç' (156-4)
TT.: SÖĞÜT+(GİLLER/LÜ/LÜK)
An.ağl.: ***söğürt*** [/r/ türemedir] (*DS. X*, 3674); ***söğut yaprat*** 'bir tür kilim motifi' (s. 3674)
~ sögüt (Kzk.)
sögät (Uyg.)
sögöt (Kırg.)
sövüt (Trkm.)
söyt (Az.)
söyüd (Az.)
söyüt (Osm.)
sö:t (Hask., Koyb.)
sügüt (Krm.)
süyt (Kzk.)
sövet (Tar.)
üöt (Yak.)
SÖ(>ü)**K**(>g, v, y)**Ü**(>e, ö)**T**(>d)
SÖ:[< *ÖĞÜ*]T
SÜ(< Ö)**Y**[< Ğ/*Ü=ø*]**T**
[*S=ø*]**Ü**[*Ğ=ø*]**ÖT**

= *tal* (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
tål (Özb.)
öyäŋki (Bşk., TatK.)
~ Moğ. ***öçiyesün*** <Orta Moğ. ***hiçēsün***
< ***pötigesün* ~ Yak. ***üöt*** < ***ö:t*** < ***ö:ti*** (Poppe: *UJb* 96)

söğütlük 'Söğüt ağacı bol olan yer'
= OT. ***sögütlük*** (DLT)
< ***söğüt+lük***

söhken-[(hlk.) → **söyke**

sök-['Bir şeyi bulunduğu yerden kuvvet kullanarak veya gevşeterek çıkarmak, çekip ayırmak; vb.'
= ET. (KT, Uyg.), OT. ***sök-*** (DLT)
TT.: SÖK-(ME/TÜR-/TÜRME/ÜK-/ÜL-/ÜLME/ÜLÜŞ/ÜM/ÜN/ÜNTÜ/ÜŞ)
An.ağl.: ***söh-; sök-; sökek*** 'çalı ya da taş sökülen yer'; ***sökü, sökme*** 'ormandan ya da meradan açılan tarla'; ***sökük*** 'dağ tepesinde hayvanların açtığı geçit, taşlık yol'; ***sökülen-*** 'sökülmek'; ***sökül-*** 'istemeyerek para vermek'; ***sökümet*** 'sökme'; ***sökün*** '1. göçmen kuş kümelerinin ilkbaharda gelip, sonbaharda gitmeleri; 2. hep birden, topluca; 3. birdenbire uzaktan görünme; 4. karların erimesiyle tepelerden gelen kar suları'; ***söküntü*** '1. altüst edilmiş, havalandırılmış toprak; 2. ağaçlık ya da boz yerden açılan, ekime elverişli duruma getirilen tarla; 3. iplik ve kumaş parçaları; 4. bozgun' (*DS.X*, 3676-3677); ***söküt-*** 'çıkarmak; yerinden oynatmak'

SÖK-*ÜK/-ÜL-/-Ü*+*MET*
-ÜNTÜ/-ÜT

~ sök- (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
sög- (Kzk., Kırg.)
süt- (TatK.)
sür- (Kırg.)
hut- (bşk.)

S(>h)**Ö**(>u, ü, ū)**K**(>g /t/r)-

= *çıhar-* (Az.)
ġopar- (TatK.)
yır- (Bşk.)
yul- (Özb.)
suğurup al- (Uyg.)

SanalBaba

Söke 'Yer adı'
= OT. ***söke*** 'diz üstü çökmek' (DLT)
< ***sök-*** 'çökmek'+***-e***
sökek (hlk.) → **sök-**
sökel (hlk.) '1. Humma, ateşli bir hastalık; 2. güçsüz, düşkün; 3. tifo; 4. zatürre; 5. sakat; 6. öldürücü grip' (*DS.X,* 3676)
< ***sök-*** '*ateşli hasta olmak, *güçsüz olmak'
sökellik (hlk.) 'Hastalık'
< ***sök-el+lik***
sökem (hlk.) 'Öksürük'
< ***sök-em***
söken- (hlk.) → **söyke**
sökme (hlk.) → **sök-**
sökmen (hlk.) 'Yiğitlere verilen unvan'
[Kişi adı: ***T. Sökmenoğlu***]
→ **seğmen**
söktür-['Sökmek işini yaptırmak'
= OT. ***söktür-*** (DLT)
< ***sök-tür-***
sökü[1] → **seki**[1]
sökü[2] (hlk.) → **sök-**
[H. Eren, 'Türk yer adları: Sökü', *TDAY-1965*, 149-153]
sökük[1] 'Dikişi sökülmüş ya da örgüsü çözülmüş (şey)'
< ***sök-ük***
sökük[2] (hlk.) → **sök-**
sökül (hlk.) 'At, eşek ve sığırların ayaklarında bileğe veya dize kadar çıkan beyazlık'
< OT. ***sükül*** 'siğil' (DLT)
→ **siğil**
An.ağl.: ***seki, sekil, sekü, sekül, sökül; sekil, sekir, sökülü*** (*DS.X,* 3570)

SE(> ö)KÜ(/İ)L
(> r)+*Ü*
SEKİ(/Ü)[*L*=ø]

sökül-[(hlk.) → **sök-**
sökülen-[(hlk.) → **sök-**
sökülüş 'Sökülmek işi veya biçimi'
< ***sök-ül-üş***
söküm 'Sökme işi'
< ***sök-üm***
sökümet (hlk.) → **sök-**
sökün (hlk.) → **sök-**
söküntü (hlk.) → **sök-**
söküt-[(hlk.) → **sök-**
sölpü-[(hlk.) '1.Şişmanken zayıflamak; 2. gevşemek, pörsümek'
< OT. ***sül*** 'ette ve ağaçta olan yaşlık, tazelik'(DLT)+***pü-*** 'tazeliğini kaybetmek'
An.ağl.:***sölpü-,sörpü-, sörpür-, sülpü-*** (*DS.X,* 3678)

SÖ(< ü)L(>r)PÜ-R-

sölpük (hlk.) Gevşeyip kendini koyuvermiş'
< ***sül+pü-k***
An.ağl.: ***sölbük, sölpük*** (*DS.X,* 3677); ***sölbük, sölpük, sölpeşik, sölyeşik, sörpüh, sörpük, sülpük, sünpeşik*** '1. kötü giyimli, kılıksız; 2. uyuşuk, dalgın kimse; gevşek, pörsük, sarkık' (*DS.X,* 3677)

SÖ(>ü)L(~R)P(>b)ÜK(>h)
SÖ(>ü)L(~N)P(>y)EŞİK

sölümen (hlk.) 'Sümüklü böcek'
= ET. ***söl*** 'usare, et özü' (*EUTS,* 209)~ OT. ***sül*** (DLT)
< ***sö(/ü)l*** 'ette ve ağaçta olan yaşlık'(DLT)+***lüg*** 'çiğ'+***men***
söme (hlk.) 'Yumuşak'
< ***söm-e***
sömek[1] (hlk.) '1. Taneleri alınmış mısır koçanı; 2. taze mısır'
< ***söm-e+k***
An.ağl.: ***somak, soman, sonak, söbek, söbelek, sömelek, sömük, sübek, sümek*** (*DS.X,* 3678)

SÖ(>o)M(>n, b)*+E(>a)-K/-N*
+ELEK
+ÜK

sömek[2] '1. Bükülmüş ip yumağı; 2. zeytin tomurcukları; 3.ayrık otu, filiz; 4. elma, armut vb. meyvelerin çekirdekli, yenmeyen yeri; 5. sivri şeyler; 6. masuraya sarılmış iplik; 7.

SanalBaba

toplu, şişman'

< ***söm-(e)k**

sömtük 'Obur, çok yiyen'

< ***söm-*** '*silip süpürmek'

+-(ür)-t- ük

sömür (hlk.) 'Kömür'

< ***köm-ür***

[/k-/ > /s-/ değişimi]

sömür-['1. (Yiyecek içecek için) Hepsini birden yiyip bitirmek, silip süpürmek; 2. birkimseden veya bir şeyden haksız ve sürekli çıkarlar sağlamak; 3. → **somur-**'

= OT. ***sömür-*** (DLT)

< ***som- ~ söm-*** '*emmek; *sorumak'

TT.: SÖMÜR-(GE/GECİ/GECİLİK/GELEŞ-/GELEŞME/GELEŞTİR-/GELEŞTİRME/GEN/GENLİK/ME/Ü/ÜCÜ/ÜCÜLÜK/ÜL-/ÜLME/ÜŞ)

An.ağl.:***sömür-, sümür-***'hepsini birden bitirmek, silip süpürmek' (*DS. X,* 3679)

sömüren 'Daima sömüren'

= OT. ***sömürgen*** (DLT)

< ***söm-ür-(g)en***

sömürge 'Sömürülen ülke, müstemleke'

< ***söm-ür-ge***

TT.: SÖMÜRGE → **sömür-**

sömürtkon (hlk.) → **somurtkan**

sön-['Yanmaz, aydınlatmaz, parlamaz olmak, parlaklığını, ışığını yitirmek; (mec.) (duygular için) dinmek, yatışmak, etkisini yitirmek'

= ET. (KT, Uyg.), OT. (DLT, KB)***sön-*** 'sönmek, bitmek'

< ***sö:n-***

Çağ.: ***sön-***

AH.: ***söyün-***

TT.: SÖN-(DÜR-/DÜRME/DÜRÜCÜ/DÜRÜL-/DÜRÜLME/ME/ÜKLÜK/ÜMÜMLE-/ÜMLÜ/ÜMSÜZ)

An.ağl.: ***sön-, sövün-, söyün-*** (*DS.X,* 3682)

~ sö:n- (Trkm.)

sön- (Osm., Az., Özb.)

sőn- (Kmk.)

sün- (TatK.)

sün- (Çuv.)

hün- (Bşk.)

S(>h)Ö:(> ö, ü, ő, ō)N-

= *öç-* (Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)

~ Moğ. ***sönü-*** 'erlöschen'; Kalm.(Poppe, 109) *sö:-* < *söji-* < **sö:ńi-* 'Nacht' (Räsänen, *V* 430)

Eren (*TDES*, 375): YOK

söndür-['1.(Ateş ve ışık için) Yanmasına, aydınlatmasına son vermek'

= ET. ***söntür-*** 'söndürmek, bir yana atmak, yok etmek' (*EUTS*, 210)

< ***sö:n-dür-***

söndürgeç (hlk.) 'Haşhaş yağcılarının kullandıkları kömür söndürmeye yarayan saç soba'

< ***sön-dür-geç***

sönge (hlk.) 'Fırın süpürmeye yarayan ucunda paçavra bulunan sırık'

< ***sö:n-ge***

An.ağl.: ***sonca, sönge, söğendire, söngü, söngüye, sövge, sülüngü, sürünge, sürüngü*** (*DS.X,* 3679)

SONCA
SÖNGÜ//+YE
SÖV(/N)GE(/Ü)
SÜL(/R)ÜNGE(/Ü)

söngü[1] (hlk.) → **sönge**

söngü[2] (hlk.) 'Kolay yanmayan odun'

< ***sö:n-gü***

söngün (hlk.) 'Sessiz'

< ***sö:n-*** '*dinmek, *susmak'

+-gün

söngüt (hlk.) 'Su kaplarında biriken kireç; diş diplerinde biriken taş'

< ***sö:n-*** '*kireç taşı yanmak'

SarıBaba

+-güt

söngüye (hlk.) → **sönge**

sönük 'Sönmüş olan'
= ET. ***sönük*** 'kuvvetten düşmüş' (*EUTS*, 210)
< sö:n-ük

sörken-[(hlk.) → **söyke**

sörpeş-[(hlk.) 'Büzülmek, buruşmak'
< pör-sü-ş- [göçüşme ile] → **pörsü-**
An.ağl.: ***sörper-, sörpüş-*** (*DS.X*, 3680)

sörpü- (hlk.) 'Bitki susuzluktan havasızlıktan solmak' → **pörsü-**

sörpük, sölpük (hlk.) → **pörsük**

sörtük (hlk.) → **sürtük**

söüş (hlk.) → **söğüş**

sö:t (hlk.) → **söğüt**

söv-['Küfretmek'
= OT. ***sög-, sök-*** (DLT: *söge tur-* 'sövmekte devam etmek'; *söktür-* 'sövdürmek'; *sögük* 'küfür'; *sögüş* 'sövme'; *söküş-* 'sövüşmek')
< *sö:g(/k)-
TT.: SÖV-(DÜR-/DÜRME/GÜ/ME/ÜL-/ÜLMEÜŞ/ÜŞ-/ÜŞME/ÜŞTÜR-)
An.ağl.: ***söğumek, söğmük söğmek,söymek*** 'alaycı söz söylemek' (*DS. X*, 3674); ***söğmük*** 'aşağılayıcı sözler, sövgü'

SÖĞ(>y)-*U-MEK/-MEK*
-MÜK

~ söy- (Az.)
sög- (Kzk., Kırg.)
sö:ğ- (Trkm.)
sök- (Uyg.)
sok- (Uyg.)
= *ärlä-* (Bşk., TatK.)
tille- (Uyg.)
oroş- (Bşk.)
orış- (TatK.)
Eren (*TDES*, 375): YOK

söve (hlk.) '1. Kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve; 2. eşik'
< OT. ***sö-*** '*çökmek'((DLT)

+-k-e
An.ağl.: ***sova, soya, seve, söğe, söre, söva, söye*** (*DS.X*, 3680)

SÖ(/O/E)Ğ(R/V/Y)E(>a)

sövel-[(hlk.) 'Ayakta durmak, dikelmek; 2. boynunu ileri uzatmak'
< *sö-k-e+l
An.ağl.: ***söel-, söğel-, söğül-, söğüs-, sövel-, söyel-*** (*DS.X*, 3681)

SÖĞ(>v, y)**E(/Ü)L(/S)-**
SÖ[*Ğ* = ø]EL-

sövge (hlk.) → **söngü**

söviş (hlk.) → **söğüş**

sövke-[(hlk.) → **söyke**

sövkün-[(hlk.) → **söyke**

sövün-¹[(hlk.) → **sevin-**
An.ağl.: ***söyün-*** (*DS.X*, 3682) **[/-e-/ > /-ö-/; /-v-/ > /-y-/** değişimi]

sövün-²[(hlk.) → sön-
An.ağl.: ***sön-, söğün-, söyün-*** (*DS.X*, 3682)

sövündür-[→ **söndür-**

sövüş¹ (hlk.) → **söğüş**

sövüş² (hlk.) 'Düğünde güveye arkadaş ve akrabalarının verdikleri armağan'
= OT. ***sögüş*** 'kebep etmeye yarar oğlak veya kuzu' (DLT)
< OT. ***sök-*** 'kebap etmek'
+-üş
An.ağl.: ***söüş, söviş*** (*DS.X*, 3682)

sövüş³ 'Sövme'
= OT. ***süküş*** 'sövme' (DLT)
< sö:k-üş

sövüş-['Birbirine sövmek'
< söv-(ü)ş- 'işteşlik eki'

sövüşme → **söv-**

sövüştür-[→ **söv-**

sövüt (hlk.) → **söğüt**

söy-¹[(hlk.) → **söv-**

söy-²[(hlk.) → **sev-**

söye (hlk.) 'Ocak üstünde lâmba koyma-

SanalBaba

ya yarayan yer'

< ET. ***sö-*** '*sönmek'+***-y-e***

An.ağl.: ***söve*** (*DS.X*, 3682); ***söyekelen-*** 'tavsız ateşte iyi pişmemek, kararmak (ekmek vb.)'

söyke (hlk.) 'Eğri yer, bayır, yamaç' = OT. ***söke*** 'diz üstü çökme' (DLT: *söke tur-* 'diz çökerek oturmak'

< sö:k-e

[/-y-/ türemedir']

An.ağl.: ***söğke, söyke, söykeme, söykoz*** 'eğri yer, yamaç'; ***söyke, söykek*** 'destek, dayanak'; ***söykel-*** 'dikilmek, hafifçe doğrulmak'; ***söykeme*** 'dayak, destek'; ***söyke-*** 'yatar gibi oturmak'; ***söyken-, sevken-, söfken-, söğken-, söğkün-, söhken-, söken-, sörken-, sövken-, sövkün-, söykelen-, söykün-*** 'uzanmak, yatmak, yaslanmak' (*DS.X*, 3682-3683)

söykel-[(hlk.) 'Bağırmak'

< *sö-y-ke-l-

söykelen-[(hlk.) → **söyke**

söykün-[(hlk.) → **söyke**

söyle-['Düşündüğünü veya bildiğini sözle anlatmak'

= ET. ***sözlä-*** (*EUTS*, 210: *söz* 'emir, buyruk, ferman'; *sözlägülüg* 'söylenecek olan'; *sözlämäsik* 'söylenen çirkin sözler'; *sözläş* 'konuşmak, sözleşmek'; *sözlätil-* 'konuşturumak')

~ OT.***söwle-*** 'söylemek',***sözle-*** (DLT: *söwlen-* 'fısıldamak'; *sözengri* 'saçma sapan söyleyen'; *sözkeli* 'söze'; *sözkiye* 'sözceğiz'; *sözlen-* 'söylemek, sözü açıklamak'; *sözleş-* 'söyleşmek, konuşmak'; *sözlet-* 'sözletmek')

< sö-z+le-

[<***sö-δ***+(üg)+le-]

Eski Kıpç.: ***sözle-***

MA.: ***sözle-***

TT.: SÖYLE-(M/ME/NCE/NİL-/N-İLME/NİŞ/N-/NME/NTİ/Ş-/Şİ/ŞME/T-/TME/EV/LEYİŞ)

An.ağl.: ***söyl'lá-*** (Rize/*RİA*); ***söylegen*** 'düzgün ve rahat konuşan'; ***söylem*** 'şive'; ***söyleme*** 'kıta, beyit, mani' ***söylemük*** 'sessiz'; ***söylence, söylenti*** 'ısmarlama; laf, söz, dedikodu'; ***söleşmek, söyleşmek*** 'konuşmak'; ***sölegen, söylemsek*** 'söyleşmek, konuşmak'; ***sö:le-, sövle-*** 'söylemek'; ***söyletmelik, söğletmelik, söylehmelig*** 'düğün gecesi gelini konuşturmak için damadın verdiği armağan, para'; ***söyletmemece*** 'söyletmeksizin'; ***söyüp sapannamag*** 'sözle aşağılamak' (*DS.X*, 3684)

SÖ(> o)Y(> ğ, v)-*LE-*
SÖ(/Ö:)[*Y=ø*]-*LE-*

~ söyle (Kzk., Trkm., KKlp., Nog.,Sag., Koyb., Kaça)
söylä- (Az., Özbk., TatK.)
sögle- (Tuva)
süylö:- (Kırg.)
sülö- (Sag., Tel.)
sözle- (Trkm.)
sözlä- (Öab.)
sözli- (Uyg.)

SÖ(>ü)-**W(~Z ~ Y> g)**+*LE(>ä, i)-*

= ***kala-*** (Çuv.)
= ***ayt-*** (Bşk., Trkm.)

Eren (*TDES*, 375):< **söz-le-**.Türkçede -z- sesinin -y-'ye çevrildiği göze çarpıyor.

Eren (*TDES*, 375): **söğüş** ile **söyle-** arasındaki Türkçe sözler YOK.

söylegen (hlk.) → **söyle-**

söylem (hlk.) → **söyle-**

söyleme (hlk.) → **söyle-**

söylemük (hlk.) → **söyle-**

söylen-['Söylemek işi yapılmak'

< sö-y-le-n-

~ söylän- (Az.)
söylön- (Kırg.)
sözlän- (Özb.)

söylence[1] 'Efsane'

< sö-y-le-n-ce

söylence[2] (hlk.) → **söyle-**

söylenil-['Söylenmek; herhangi biri söylenmek'

< sö-y-le-n-(i)l-

söylenti (hlk.) → **söyle-**

söyleş- → **söyle-**

söyleşme 'Söyleşmek işi'

< sö-y-le-ş-me

SanalBaba

söyleşi 'Sohbet'
< ***sö-y-le-ş-i***

söyletmemece (hlk.) → **söylet-**
< ***sö-y-le-me-me+ce***

söyletmelik (hlk.) → **söyle-**

söz 'Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan düşünce dizisi, lâkırdı, kelâm'
= ET. ***söz*** (*EUTS*)
~ ***söz*** (DLT: *sözengri* 'saçma sapan söyleyen'; *sözkeli* 'söze'; *sözkiye* 'söz ceğiz'; *sözle-* 'söylemek, konuşmak'; *sözlen-* 'söylemek'; *sözleş-* 'sözleşmek, konuşmak'; *sözlet-* 'söyletmek'; Fakat: ***söwle-*** 'söylemek'; ***söwlen-*** 'fısıldamak' [< **sö-w-le-*])
< ****sö-z***

[DLT: ***sörçük, sörçek*** 'geceleyin anlatılan hikâye'; IM., AH. ***sörçek*** 'hikâye, masal'; Çağ. ***çörçek*** 'ay.'; Kmd. ***çörçök*** 'ay.'; YUyg. ***çöçek*** 'ay.'; KarT. ***sörçek*** 'dedikodu' (T. Tekin, *Mak.II*, 603)]

~ söz (Trkm., Osm., Kzk., Kırg., Özb., Uyg., Ker.)
sös (Oyr.)
süz (TatK.)
hüô /hüz, (Bşk.)
ös (Yak.) < **söz* < **sö-z*
sămax (Çuv.) < **sö-mäk*

S(> h)Ö(>ü)-Z(> s)
[*S*=ø] Ö-S

// DLT. *çörçük, sörçük* 'geceleyin anlatılan hikâye'; IM. AH. *sörçäk* 'hikâye, masal'; Çağ. *çörçäk* 'ay.'; Kmd. *çörçök* 'ay.'; YUyg. *çöçäk* 'ay.'; KarT. *sörçäk* 'şayia, dedikodu' < ****sör²+çäk***
(T. Tekin, *Mak.II*, 603; *Mak.I*, 286)
TT.: SÖZ+(CÜ/CÜK/CÜLÜK/DE/EL/LENDİR-/LENDİRİCİ/LENDİRİCİLİK/LENDİRME/ LEŞ-/LEŞME/ LEŞMELİ/ LEŞMESİZ/ LÜ/LÜK/LÜKÇÜ/LÜKÇÜLÜK/SÜZ)
An.ağl.: ***sözbitiği*** 'sözlük'; ***sözaçılımı, sözgelimi*** 'sözün ona, söz gelişi'; ***söz it-*** 'dedikodu yapmak'; ***söz kesen*** 'kızın kocaya verildiğini belirten kesin, son söz'; ***sözkesti,*** ***sözkestik*** 'nişandan önce yapılan küçük toplantı'; ***söz sav*** 'dedikodu'; ***sözü bat-*** 'sert ve kırıcı sözlerle karşısındakini incitmek'; ***sözüm söz*** 'kesin kesin'; ***sözün sağı*** 'doğru, kesin söz'; ***sözünü it-*** 'söz konusu etmek, önemsemek'; ***sözünü yi-*** 'sözünden dönmek' (*DS.X*, 3685)

Eren (*TDES*, 375): YOK
Nişanyan (*SS*, 408): **söz** = ***ET. söz*** (VIII) < ? ****sömek*** → SÖV-
YANLIŞTIR.

sözcü 'Söz söylemeye yetkisi olan'
< ***sö-z+cük***

sözcük 'Kelime'
< ***sö-z+cük***

sözde 'Sözüm ona, sanki'
< ***sö-z+de***
~ sözdö (Kırg.)
sözdä (Uyg.)

sözle-['Bir kızı bir erkeğe vermek için söz kesmek' [***TS***'te yok] [OT'de: ****sözle-*** 'söylemek, konuşmak']
< ***sö-z+le-***
TT.: SÖZLE-(N-[TS'te yok]/NDİRİCİ/NDİRİCİLİK/DİR-/DİRME/Ş-/ŞME/ŞMELİ/ŞMESİZ)
Eren (*TDES*, 375): YOK

sözleş-['1. Herhangi bir iş konusunda birbirine karşılıklı söz vermek; 2. belli bir yerde, belli bir saatte buluşmayı kararlaştırmak'
[OT'de: ***sözleş-*** 'söyleşmek, konuşmak' (DLT)]
< ****sö-z+le-ş-***

sözlü '1. Sözle, konuşma biçiminde yapılan; yazılı karşıtı; 2. evlenmek için birbirine söz vermiş olan (kız ve erkekten her biri)'
< ****sö-z+lü***

sözlük 'Lûgat, kaamus'
< ****sö-z+lük***
TT.: SÖZLÜK+(bilimi/bilimci/ÇÜ/ÇÜLÜK)
An.ağl.: ***sözbitiği*** (*DS.X*, 3685)
~ sözlük (Az., TatK., Trkm., Uyg.)
sözlik (TatK.)
sözdik (Kzk.)

SanalBaba

sözdük (Kırg.)
hüz,lik (Bşk.)

S(>h)Ö-Z+L(>d)Ü(>i)K

su 'Su'
= ET. ***su ~ suw ~ suġ ~ suķ*** (*EUTS*, 211) ~ (Uyg.) ***suβ*** (*İKPÖ*, 211)
~ OT. ***sūf ~ sūw*** (DLT: *suwal-, suwar-, suwġardaçı, suwġarġuçı, suwġarġuluk, suwġarıġlı, suwġarıġsak, suwġarımsın-, suwġarış-, suwġar-, suwġart-, suwġarun-, suwġlan-, suwış-, suw katlış-, suwlaġ, suwla-, suwlang, suwlan-, suwlat-, suwluk, suwrar-,suwsa-, suwsat-, suw sığırı, suwsı-, suwsuş, suw tirkeşi, suwul-*)
< ****sūβ*** [>*suw* > *suv* > *suğ*> *su*]

[**NOT**: **b > w/v > ğ** nöbetleşmesinin sebebi dar yuvarlak **/u/** ünlüsüdür. Fakat, **āb** 'av' > **āw** > **āğ** olamaz. Çünkü, geniş düz **/a/** ünlüsü vardır.]

MA.: ***suw***
TT.: SU+(CU/CUL/CULUK)
An.ağl.: ***su*** [~ ***suv***]
1) kumaşlarda kenar çizgisi,
2) huy, yaratılış,
3) tazelik, canlılık,
4) hal, durum,
5) utanma, duygusu, ar,
6) kez (giysi yıkamak için);

su ağacı, suvacı, suv ağaç 'uçlarına bakraç takılarak omuzda taşınan ağaç'; ***sualacak*** 'pınar'; ***su altı*** 'sulak yer'; ***suatılan*** 'çağlayan'; ***suboğuğu*** 'suyu bol, çok yumuşak hamur' (*DS.X*, 3686-3687); ***su çaputu*** 'hamam havlusu'; ***suçeken*** 'kertenkele'; ***su çevreği*** 'burgaç, girdap'; ***suçıknağı*** 'su kaynağı'; ***su çıknığı*** 'hayvanların su içtiği yer'; ***suçulluğu*** 'gagası uzun bir tür ördek'; ***suçurum*** 'çağlayan'; ***su dökmek*** 'işmek'; ***suduk*** 'salya'; ***su eleği*** 'sidik torbası'; ***sueşşeği*** 'karabatak büyüklüğünde, eti tatsız bir yaban ördeği' (s. 3688); ***sugörü*** 'çeşmenin ve ırmağın başında ya da kenarında su alacak ya da salacak gedik' ***sugözeği*** 'bataklık'; ***sugünlüsü*** 'testi'; ***suğar-*** 'bol sulamak'; ***suğla*** 'verimli toprak'; ***suğrak*** 'içki bardağı'; ***suğul-*** 'kuyudan su çekmek' (s. 3688-3689)
~ su (Az., TatK., Uyg.)
sū (Kırg.)
suv (Kzk., Özb., Trkm.)
suġ (Kumd.)
hıv (Bşk.)
Eren (*TDES*, 375): YOK

S(>h)Ū(>ı, u)+V(>ġ)

suaşmah (hlk.) 'Bulaşmak'
→ **sıvaşmak**
< OT. ***suwa-*** 'sıvamak' (DLT)
+-ş-
An.ağl.: ***suyaş-*** (*DS.X*, 3686)

subaşı 'Şehirlerin güvenlik işlerine bakan görevlilerin başı'
= ET. ***süü başı*** 'kumandan' (*EUTS*, 215)
< ET. ***sǖ*** 'asker, ordu'
+*baş+ı*
An.ağl.: ***subaşı*** 'çiftlik kâhyası' (*DS. X*, 3687)

Tü. > **KbRum.** *sýpašis*

subay[1] 'Askerlikte asteğmenden mareşale kadar rütbelere yükselebilen asker'
< ET. ***sǖ*** 'asker, ordu'
+*bey+i*
TT.: SUBAY+LIK)

subay[2] (hlk.) 'Bekâr, tek, eşsiz, çocuksuz'
< Moğ. (*KWb.*, 338) ***subay*** 'gelt, steril' /= *meyve vermez, kısır*/
~ subay 'bekâr' (Az., Kzk., Oyr., Yak.)
subay '(hayvanlar için) kısır' (Alt./*ATS*, 158)
suvay (Soy.)
sıbay (Te., Yak.)
suban (Yak.)
suman (Yak.)

SanalBaba

Doerfer (*ZDMG* 125/1: 198): < ***Moğ.* subay**
Räsänen (*V* 431): **subay** (Radloff)~ çağdaş şivelerde: ***suvay*** ~ ***sıvay*** < ***Moğ*: subai**
Nişanyan (*SS*, 411): **subay** ***YT*** (1935) zabit~ ***Moğ.*** *subay* 1. çocuksuz, bekâr, 2. hafif süvari
NOT: Tü. **subay** [< ***sü** 'asker, ordu' + **bey**] ile Moğ. **subay** 'bekâr' aynı değildir.

sucu[1] 'Su satan veya evlere su taşıyan kimse'
= ET. (Uyg.) ***suβçı*** 'kılavuz' (*İKPÖ*, 212); ***suçı*** 'içki sunucu' (*TMEN*, no. 1280)
< ***suw+çı***

sucu[2] (hlk.) 'Ak alkollü içkiler'
= OT. ***süçik, süçük*** 'şarap, içilecek şey; tatlı' (DLT: *sücin-, süçün-*'tadını bulmak'; *süçir-* 'tatlılaşmak'; *süçiş-, süçüş-* 'tatlılaşmak'; *süçit* 'tatlılaştırmak')
< ***süçi-*** 'tatlılaşmak, güzelleşmek' ***+-k*** [OT. ***süçik, süçük*** 'şarap'(DLT)]
An.ağl.: ***suci, sucu*** (*DS.X*, 3687); ***sici, süci, sücü, sünci*** (s. 3705)

SÜ(> i, u)[*N*]Cİ(< u, ü)

sucuk '1. Şişirilip kurutulmuş bağırsak içine baharartlı et doldurularak yapılan bir tür yiyecek; 2. ceviz, badem içi gibi şeyler, bir ipliğe dizildikten sonra nişasta ile koyulaştırılmış kaynar üzüm şırasına batırılarak yapılan tatlı yiyecek'
= OT. ***süçük, süçik*** (DLT)
< ***süçü(~i)-*** 'tatlılaştırmak'
+-k
Çağ.: ***suçuk***
MA.: ***suçuk***
İM.: ***süçük***
CC.: ***suçux***
TT.:SUCUK+(ÇU/ÇULUK/ LAŞ-)
An.ağl.: ***sucuk***
1) sürahi [< *su(w)+çu-k*]
2) kışın saçaklardan sarkan buz [< *su(w)+çu-k*]
3) ağacın yeşil dalından yapılan, su fışkırtmaya yarayan bir araç [< *su(w)+çu-k*]
4) halka biçimi verilen peynir; ***sucuk bulamacı*** 'pekmez peltesinin tepsiye dökülerek üstüne ceviz serpilip dondurulmuş biçimi'; ***sucukluk*** 'kurdele üstüne tek ya da çift sıra altın dizilmiş uzunca kolye' (*DS.X*, 3687)
[**NOT**: 1, 2, ve 3 nolu biçimler ***sucuk*** sözcüğündeki anlamdan farklıdır.]

Tü.> **Ar.** (Mıs., Sur.) *sucuk* (*ALTK*, 118)/ (Sur.) səjəg 'saucisson' ~ (Mıs.) *suguq, sugūq* (Litmann: *Tschudi Arm.* 117/114); **Kürt.** *sincūq, sıcūq* 'hayvan bağırsağı' (Eren: *TDES*, 376)
Blg. *sudžuk*;
Rum. *σουτζούκι* (Andriotis, *EL* 333); **Rus.** *syčuk* 'şirden' (Räsänen, *ZSIPh* 22: 128; Vasmer: *REW* 3: 60); **Erm.** *xčuł* 'sausage': *xčel* 'to stuff'
~ sucuk (Osm.) > **Blg.** *TE.* 160: *sucuk*; **Rus.** *sıcuġ*; **Kb.Rum.** *suşukko, šusúkhos*

sucuk (Az., Kzk.)
suçuh, 'bağırsak' (Kuman)
sücük (Kzk.)
şujık (Kzk.)
çuçuk (Kırg.)
çujuk (Uyg.)
ohoğos, oçoğos 'bağırsak, ince bağırsak, karın, göbek' (Yak.)
~ Moğ. diyalektlerinde: ***sucuk***
(Ligeti: *Tamura Arm.* 19.)

S(>ç, ş)U(>ü)C(~Ç~J)U(>ü)K

= *kolbasa* (Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Trkm.)
kolbäsä (Özb.)

suç '1. Törelere, ahlâk kurallarına aykırı davranış; 2. yasalara aykırı davranış, cürüm'
= ET. ***suy*** (*EUTS*, 213: *suyluġ* 'suçlu)
= OT. ***suç*** (DLT: *suç kıl-* 'işi üzerine almaktan çekinmek; sapmak')
[Fakat, DLT'te: *suçġur-* 'sıçrayayazmak'; *suçı-* 'sıçramak'; *suçlun-* 'sıyrılmak, birşey yerinden çekilip çıkarılmak'; *suçul-* 'çiçek açılmak, çık-

SanalBaba

mak; elbise çıkarmak, soyunmak'] < ***sū-ç**

TT.: SUÇ+(LA-/LAMA/LANDIR-/LANDIRMA/LAN-/LANMA/LAYIŞ/LU/LULUK/SUZSUZLUK)

An.ağl.: ***suçsun-*** 'kendini suçlu görmek'; ***suçuk-, sucuh-, sucuk-, suçuh-*** 'suçluluk duymak, utanmak' (*DS.X*, 3688)

Tü. > **Zaza.** *suc, suj; sucli* 'suçlu' (*ZTS*, 323); **Kürt.** *suc* 'suç, kabahat, hata' (*KTS*, 327; *DAO*, 432); *sûçdar* 'suçlu' (*FKT*, 94)

~ suç/suçla-/suçlu (Az.)

Menges (*ArOr* 1: 223): < ***Çin.*** [**YANLIŞTIR**]

Eren (*TDES*, 376-377): < ?

suçuk-, sucuk- (hlk.) → **suç**

suçulluğu (hlk.) → **su**

suçurum (hlk.) → **su**

< *su+uç-ur-um*

suduk (hlk.) 'Salya' → **su**

< *su+duk*

sugözeği (hlk.) 'Bataklık'

< *su+göz+ek+i*

suğar-[(hlk.) 'Bol sulamak'

< *suw+ar-*

→ **suvar-**

~ suvar- (Trkm.)
suğar- (Kırg., TatK., Uyg.)
sugâr- (Özb.)
suğur- (Uyg.)
huğar- (Bşk.)

S(> h)UV(> g, ğ)A
(> å, u)R-

suğla (hlk.) 'Sel sularının oluşturduğu, verimli köy otlağı'

< *suw+la*

suğrak (hlk.) 'İçki bardağı'

< ET. ***suw+ra-k***

suğul-[(hlk.) Kuyudan su çekmek'

< *suw+ul-*

suğum (hlk.) 'Yeme, beden isteği'

→ **sokum** 'lokma'

suğumsuz (hlk.) '1. Açgözlü, hırslı; 2. tokgözlü'

< *sok-um* 'lokma'**+*suz***

suharıç → **soğaraç**

suhme (Kürt.) 'Üzüm ağaçlarının yanında yere çakılarak ağacın dallarının üzerine atıldığı ya da bağlandığı çubuk' (*KTS*, 327) → **sok-ma**

suiti (hlk.) 'Kunduz'

< *su(w)+it+i*

sujik, şujik (Kürt.) → **süz-ük**

sukaç (hlk.) 'Çeşme'

< *su(w)+ka-ç*

sukurusu (hlk.) '1.Buz; 2. kar'

< *su(w)+kuru+su*

sula-['1. (Toprak, bitki vb. için) su vermek'

< *su(w)+la-*

< ET. ***sūβ+a-***

TT.: SULA-(K/KLIK/MA/NDIR-/NDIRICI/N-/NMA/T-/TMA)

An.ağl.: ***sula-*** 'sulandırmak' (*DS.X*, 3691)

sulak '1. Suyu olan, suyu bol; 2. kuşlar için su konulan küçük kap' → **suluk**'

= OT. ***suwlaġ*** 'hayvan sulanacak yer, yalak' (DLT)

< *su(w)+la-k*

TT.: SULAK+(LIK)

An.ağl.: ***sulak*** 'hayvan sulanacak yer' ***sulah, sulaz*** 'sulak' (*DS.X*, 3690)

~ sulaġ (Az.)
suluk (Uyg.)
suvlı (Trkm.)
suvli (Özb.)
suvli jer (Kzk.)
sülü (Kırg.)

SULA(> u)K(> h/ z)
SUV+LI (> i)
SŪ[< UV]**LŪ**

Eren (*TDES*, 377): YOK

sulaklık (hlk.) 'Su içtikten sonra hayvanlara verilen yem'

< *su(w)+la-k+lık*

An.ağl.: ***sulahlıh*** (*DS.X*, 3691)

sulan, sulanlık (hlk.) 'Bataklık'

< *su(w)+la-n(+lık)*

SanalBaba

sulan-['Sulu duruma gelmek'
= OT. ***suwlan-*** 'sulanmak, sulu duruma gelmek' (DLT) ~ ***suwla-, suwul-***

< su(w)+la-n-

An.ağl.: ***sulan-*** 'semirmek, güzelleşmek, gelişmek' (*DS.X*, 3691)

sulat-['Sulamak işini yaptırmak'
= OT. ***suwlat-*** (DLT)

< suw+la-t-

sulaz (hlk.) → **sulak**

An.ağl.: ***sulaz ol-*** 'çok sulanmaktan ya da yağmurdan cıvık çamur olmak' (*DS.X*, 3691)

sulu 'Suyu olan, içinde su bulunan'

< *suw [< ****suβ***]***+lu(ġ)***

TT.:SULU+(K/LAŞ-/LAŞMA/LUK)
~ sulu (Az.)
sulı (TatK.)
suvlı (Kzk.)
hıvlı (Bşk.)

suluk[1] '1. Oda içinde yıkanmak için ayrılmış küçük yer; 2. kuş kafeslerinde su kona küçük kap; 3. su kabı'
[OT. ***suluk ~ suwluk*** 'sarık' (DLT)]

< suw [> ***su***]***+luk***

An.ağl.: ***sulugaylan*** 'nargile'; ***suluğan*** 'abdest alınan yer'; ***suluk*** 'gusülhane', ***sukluk, sulucak, sulukluk, sutluk, suyolu; suluk*** 'hamam takımı'; ***suluk*** '1. sürahi; 2. hayvanlara sabaha karşı verilen yem; 3. hançer, bıçak; 4. kuşların su kabı; 5. kovandaki arıların girip çıktığı delik; 6. kadınların başlarına örttükleri çevre; 7. mutfak; 8. su çıkan çamurlu yer' (*DS.X*, 3692-3693)
Eren (*TDES*, 375): YOK

suluk[2] ' At vb. hayvanların gemlerinin altına takılan küçük zincir'

< OT.****suġlı-*** (DLT.II, 297)+***-ḳ***

An.ağl.: ***suluk*** 'at dizginlerinin altındaki zincire takılan halka'
~ suġluḳ (Kzk., Kırg., Tuva)
suġlux (Hak.)
suluḳ (Alt.) < ****sūluḳ***
sūluḳ (Kırg., Alt., Tel.)
suvluk (Trkm., Özb.)
suwluk (Nog.)
suwlıḳ (Kzk., KKlp.)
(< ****suġluḳ***

SUG(> w, v/Ū)**LU**(>ı)**K** (>h)

= Moğ. ***suġuli-*** 'to attach to the belt (as an arrow etc.); to put one's hand into an opening in order to get something out'; Halh. ***sūli-*** id.(Cf. Also CTurk. ***suḳ-*** 'to insert, thrust into', Ewk. ***suġi-*** 'to put into place' could be cognate. (T. Tekin, *Mak.I*, 145)

Eren (*TDES*, 377): **-luk** ekiyle kurulduğu açıktır. Ancak *suv* (> *su*) kökü tartışmalıdır.
Eren'in **suluk** maddesi 2. **suluk**'la ilgilidir. Fakat, açıklama yanlıştır.

sulukluk → **suluk**

sulusepkin (hlk.) Yağmurla yağan kar'

< su(w)+lu+sep+kin

An.ağl.: ***sulusepen, sulusepgin, suluzıpgın*** (*DS.X*, 3693)

SU+LU+*SEP-EN*
+*SEP-Gİ*
+*ZIP-GIN*

sulusıklam (hlk.) 'Çok ıslak'

< su+lu+sık-la-m

→ **sırılsıklam**

suluzırtlak (hlk.) 'Limon'

< su+lu zırt 'yansıma'
+la-k

An.ağl.: ***sulusıklam, sulusırtlak,suluzıplak*** (*DS.X*, 3693)

sumsuk (hlk.) 'Yumruk'

< OT. ****sumsı-*** '*incinmek'
(DLT: *samsıt-* 'incitmek')***+-k***
TT.: SUMSUK+(LA-)
An.ağl.: ***sumsuk, sımsık, somsak, sumsa, sumsak, sümsek, sümsük*** (*DS.X*, 3694); ***sunruk*** (s. 695)

SU(>ı, o, ü)**MSU**(>ı, e, a, ü)**K**

sumsukla-[(hlk.) '1. Yumruklamak; 2. dirsekle vurmak'

< *sumsı-k+la-

SanalBaba

An.ağl.: ***sumsukla-, sımsık vur-, somsakla-, sumsala-, sunrukla-, sümsekle-, sümsükle-, sümsük vur-*** (*DS.X*, 3695)

sumuk (hlk.) 'Kemik' (DS.)

< ET., OT. ***süngük(g)*** 'kemik' (DLT)

sumur-[(hlk.) → **sömür-** [/-ö-/ > /-u-/ değişimi ile]

sumurtgan (hlk.) → **somurtgan** [/-o-/ > /-u-/ değişimi ile]

sun-['Bir şeyi vermek'

< OT. ***sū-*** 'itaat etmek; bükülmeküzere sümek göndermek'(DLT)+***-n-***

(DLT: *sun-, sunuş-*)

TT.: SUN-(MA/U/UCU/UCULUK/UL-/ULMA/ULUŞ/UM/UŞ)

An.ağl.:***sunak,sunah,sunam,susak*** 'sulu yiyecekleri yemek için yufka ekmekten koparılarak kaşık biçimi verilen yufka' (*DS.X*,3695);***sunacak*** 'ekinleri kağnıya yüklemekte kullanılan ucu çatallı bir araç'; ***sunak*** 'ağaçtan yapılmış su kabı, maşrapa'; ***sunar-*** 'işi yapar görünmek'(s.3696) ***sundur-***'vermek'; ***sunduruç*** 'boyunduruğa kayışlarla bağlanan uzu, delikli ağaç'; ***sungu, sunğu, sunma, sunalık, sunuk, sunuş*** 'armağan, vergi'; ***suŋgu sun-, sunğu sun-*** 'armağan vermek'; ***sun-*** '1. güreşe tutuşmak; 2. saldırmak; 3. havlamak' (s. 3697)

SUN-*AK(>h)/-AM/-ACAK/-AR-*
-DUR-
-DURUÇ
-GU/-ĞU
-MA
-NALIK/-UK/-UŞ

~ süyn- (Trkm.) < ****sūn-***
sun- (Kırg., Uyg.)
ūn- (Yak.) < ****sū-n***
usın- (Kzk.)

suna 'Erkek ördek'

< Moğ. ***sona/sono*** 'erkek ördek' (*KWb.*, 331)

Çağ.: ***sona***

Tü.> **Kürt.** *suna* 'yeşilbaş ördek./Ad olarak da kullanılır. (*DAO*, 433)

An.ağl.: ***suna*** 'erkek ördek'; ***suna boylu, sune, süme, süne*** 'boyu bosu düzgün, ince, güzel ve yakışıklı kimse; 2. güzel ve sağlıklı hayvan' (*DS.X*, 3695); ***suna*** 'yaprakları ince, maydanoza benzer bir bitki'

SU(>ü)N(>m)A(>e)

Krş. **songkur** 'sungur' < ?
song+a/o

~ sona (SUyg., Az., Krm., Trkm.)
sona 'at sineği' (Kzk.)
sono 'yabanî dişi ördek' (Kırg.)
sūna (Kūr.)
huna, huna *öyrāk* 'yabanî dişi ördek' (Bşk.)

S(>h)U(> o, ū)NA(>o)

Nişanyan (*SS*, 412): **suna** erkek ördek (XVII) ~ ?
T. Tekin (*Mak.II*, 550): bilgi verir.

sunak 'Tapınaklarda, üzerinde kurban kesilen, günlük yakılan, dinî tören yapılan taş masa'

< OT. ***sun-*** (DLT)+***-ak***

sundu (hlk.) → **sındı**

sundur-['Sunmak işini yaptırmak'

< ***sun-dur-***

sundurma '1. Sundurmak işi; 2. yağmurdan, güneşten korunmak için yapılan ve arkası bir duvara verilen çatı'

< ***sun-dur-ma***

An.ağl.: ***sundur, sundurma*** (*DS.X*, 3696)

sungi (Zaza) → **süngü**

sungu (hlk.) → **sun-**

Eren (*TDES*, 377): **suna** ile **sungur** arası Türkçe sözler YOK.

sungur 'Doğana benzeyen yırtıcı, avcı kuş'

= ET. (Uyg.) ***şungkar***; (Uyg.) ***sıŋkur***; Eski Kıpç. ***sonkur, sunkur***

~ OT. ***songkur*** (DLT, KB)

< ****so(/u)ŋ*** 'yabanî'
+ka(/u)r

Çağ.: ***suŋkur, suŋğar***

SanalBaba

Kum.: ***songğur*** (*Kom.Wb.*, 222)
IM, AH: ***soŋkur***
CC.: ***soŋur***
[Plano Carpini'de kişi adı: ***Sangor***]
An.ağl.: ***sungur*** '1. soğukkanlı ve somurtkan kimse; 2. ak, iri taneli, tatlı ve sulu bir tür üzüm; 3. kurbağa yumurtası; 4. doğana benzer bir tür avcı kuş' (*DS.X*, 3696)
~ sonğur (Osm.)
soŋkor (Oyr.)
suŋkar (Kzk., Uyg.)
şuŋkār 'ak doğan; doğan' (Trkm.)
şuŋkår 'ak doğan' (Özb.)
şunkar (Kırg.)
şumkar (Kırg., Tar.)
< ****şuŋkar***

S(~Ş)O(>u)N(~Ŋ >m)
G(~K)U(~a,å,o)R

~ Moğ. ***şingĸur***
Moğ.: ***Bai-şingĸor*** 'kişi adı' (*MGT/AT*)

Tü. > **Ar., Fars., Gürcü; eski Mac.** *szongor* (Ligeti: *TörK* 96-97)

Munkácsi (*NyK* 47: 309-310): < ***Fars.***
Németh (*MNy* 39: 104): < ***Tü.*** **sungur (soŋkur)**
Eren (*TDES*, 377): < ?

sunıx (Zaza) 'Sönük, güçsüz, kısık, yoksul' (*ZTS*, 323) → **sön-ük**
sunma (hlk.) → **sun-**
sunnalık (hlk.) → **sun-**
sunu 'Sunulan şey'
< ***sun-u***
sunucu 'Takdimci'
< ***sun-ucu***
TT.: SUNUCU+(LUK)
sunuk (hlk.) → **sun-**
sunul-['Sunmak işine konu olmak veya sunmak işi yapılmak'
< ***sun-(u)l-***
TT.: SUNUL-(MA/UŞ)
sunulma 'Sunulmak işi'
< ***sun-(u)l-ma***
sunum (hlk.) 'Lokma, parça'
< ***sun-(u)m***
sunuş (hlk.) → **sun-**
supa, suppa (hlk.) → **sıpa**
surgêç (Zaza) 'Süzgeç' → **süz-geç**
[/z/ ~/r/ denkliği] ~ **suzgêç** (s.325)
surgım, surgum, surgun (Zaza) → **sürgün**
surmeşik (hlk.) 'Sülük'
< ***sor-*** 'emmek'+***-maş-ık***
sursucuk (hlk.) 'Sırılsıklam'
< ***sur*** 'çokluk bildiren söz'
+***su(w)+cuk***
[Krş. *sımsıcak, pespembe, yemyeşil, tostombul* ... vb.]
suruk → **sırık**
sus- 'Konuşmasını kesmek veya konuşmaktan kaçınmak'
= ET. ***sus-*** 'çarpmak, daldırıp almak' (*EUTS*, 212) [(Uyg. ***sus-*** SWS- 'su almak, su çekmek' (*İKPÖ*, 212)]
< ****sū-s-***
TT.: SUS-(KU/KUN/KUNLUK/MA/MALIK/PUS/TUR-/TURMA/TURUCU/TURUL-/TURULMA/UŞ)
An.ağl.: ***sus kalmak*** 'yorulmak' (*DS.X*, 3700)
~ sus- (Az.)
hüsmeğ 'susmak' (Ker./*KrTS*, 179)

Tü. ***sus!*** > **Laz.** *su!* (*LTS*, 314: *Su nena mot ikom* = Sus ses yapma.)

Eren (*TDES*, 378): YOK
Nişanyan (*SS*, 413): **sus[mak** < ***onom*** *sıs/sış* susturma sesi

susa- 'Su içme ihtiyacı duymak'
= ET. ***suvsa-*** (*EUTS*, 213); ***usan-, us-*** (*EUTS*, 267: *usağ* 'susuzluk', *us-* 'susuzlamak')
~ OT. ***suwsa-, suwsı-*** (DLT: *suw sat-*)
< ***suw+sa-*** [veya: ***usuk-*** < ***us-***]

[Bk. T. Tekin, 'The representation of Proto-Turkic medial and final /S/ in Yakut', *Mak.I*, s. 87-92.
s. 89, §23: *utat-* 'to become thirsty' < ****usat-***, *utax* 'thirst' < ****usaq***; cf.

SanalBaba

MK *usag* 'thirst', *us-* 'to become thirsty', *usuq-* id., *usıt-* 'to make thirsty', NUyg. *ussaš* 'thirst', *ussuzluq* id., *ussu-* 'to become thirsty', *ussuluq* 'thirst, thirstiness', dial. Jar. *usuz* 'thirsty', *usuzluk* 'thirst', *usa-, ussa-* 'to thirst, be thirsty' < **usa-*.]

An.ağl.: ***susam susam, susaŋ susaŋ, susa susa*** 'suyu az ve tatsız (meyve)' (*DS.X*, 3700)

~ susa- (Az.)
suvsa- (Kzk., TatK., Trkm.)
suvsä- (Özb.)
susiri- (Uyg.)
sūso- (Kırg.)
hıvha- (Bşk.)
ussi- (Uyg.)

S(>h)U(>ı)V+*S(>h)A(> ä)-*
SU[*V=ø*]+*SİRİ-*
US+*Sİ-* [< SUV+Sİ- 'göçüşme ile']

Eren (*TDES*, 378): **sungur** ile **Susak** arası Türkçe sözler YOK.

susak (hlk.) 'Ağaçtan oyulmuş su kabı'
= OT. ***susġak*** (DLT)
eski Kıpç.: ***susġak***
< ***sus-** '*su çekmek' ***+(ġ)ak***

susığırı 'Manda'
= OT. ***suw sığırı*** (DLT)
< ***su(w) sığır+ı***
TT. **Susurluk** 'yer adı' < ***su(w) sığır +lık***

sustur-['Susmasını sağlamak, susmasına sebep olmak'
< ***sū-s-tur-***
TT.: SUSTUR-(MA/UCU/UL-/UL-MA)

suva → sıva
suva-[→ sıva-
suvağ → sıva
suvak (hlk.) **→ sıva**
< OT. ***suwa-l-*** '(çamur vb.) Sıvanmak' (DLT: ***suwaş-*** '(çamur vb.) sıvamakta yardım ve yarış etmek')
An.ağl.: ***sıva, sıvga, suva, suvağ, suvah*** 'sıva, badana' (*DS.X*, 3702)

SI(< U)V[G]A+*K/+Ğ/+H*

suvalçan (hlk.) 'Solucan' **→ solucan**

suvar-['(hayvana) Su vermek, su içirmek'
= OT. ***suwar-, suwġar-*** (DLT: *suwar-* 'sulamak'; *suwġardacı* 'sulayan, sulayıcı, su veren'; *suwġarġuçı* 'sulayan'; *suwġarġuluk* 'sulamak hakkı olan'; *suwġarıġlı* 'sulayan'; *suwġarıġsaḳ* 'sulamak azminde olan'; *suwġarımsın-* 'sular görünmek'; *suwġarış-* 'sulamakta yardım etmek'; *suwġart-* 'sulatmak'; *suwġarun-* 'sular görünmek')
< ***suw*(g)*a-*** 'sulamak'**+*-r-***
TT.: SUVAR-(IM/MA)
An.ağl.: ***suvar-, su vir-*** 'çeliğe su vermek' (*DS.X*, 3703)

~ suvar- (Az., Kzk., Trkm.)
suğar- (Kurg., TatK., Uyg.)
suğår- (Özb.)
suvğar- (Kzk.)
huğar- (Bşk.)

S(>h)UV(>ğ)+[*Ğ*]*A(>å)R-*

Eren (*TDES*, 378): YOK

suvaş-[(hlk.) 'Sıvaşmak, bulaşmak'
< OT. ***suwa-ş-*** (DLT)

suvat (hlk.) 'Hayvan suvaracak yer'
< ***suw+a(r)-t***
An.ağl.: ***sıvat, suvat, suvap, suvla*** 'çay, dere kıyılarında hayvanların su içmesine elverişli yer' (*DS.X*, 3702)

SU(>ı)V+*AT(~P)*
+*LA*

suyarpuzu (hlk.) 'Su nanesi'
< ***su(w)+yarpuz***
[**→ yarpuz**]**+*u***

suyuk 'Organizmanın (kan, lenf gibi) sıvı bölümü'
= ET. ***suvlug*** ' sulu' (EUTS, 213)
~ OT. ***suvık, suvuk*** 'sıvık, cıvık, sulu' (DLT)
< ***suv(/w)*** [> *y*]**+*uk***

suyum (hlk.) 'Bir parça, biraz'
→ siyim

SanalBaba

→ **suyunközü** (hlk.) 'İkinci cemre, suya düşen cemre'

< ***su(w)+y+u+n köz***

[→ **köz**]+***ü***

suyurdu (hlk.) Kaynak, pınar'

< ***su(w)+yurd+u***

suyurgat-[(hlk.) 'Yüzüne karşı övülmek, armağan veya ödül almak'

= ET. ***soyurḳa-*** 'takdim etmek, sunmak' (*EUTS*, 209)

< ***soy-ur-ġa-t-***

suyuş-[(hlk.) 'Gizlice kaçmak'

→ **sıvış-**

Eren (*TDES*, 378): **susak** ile **suyuş-** arası Türkçe sözler YOK.

suzgêç (Zaza) → **süzgeç**

suzgi (Laz) → **süzgeç**

sübek → **sibek**

= OT. ***sibek*** 'Çocuğun içine işemesi için beşiğe konan kamış' (DLT)

süblüğü (hlk.) 'Çaydanlık ve testi ibiği'

< ***sibek+leği***

[Krş. **balıklağı**]

süci (hlk.) 'Şarap'

= OT. ***sücin-*** 'tadını bulmak (DLT: ***süçik, süçük*** 'şarap'; *süçi-* 'tatlanmak'; *süçir-* 'tatlılaşmak'; *süçiş-, süçüş-* 'tatlılanmak')

< OT. ***süçi-k***

An.ağl.: ***sici, süci, sücü, sünci*** (*DS.X*, 3704); ***sucu, suci*** (*DS.X*, 3687)

SÜ(>u)[*N*]Cİ(>u, ü)

sücü (hlk.) → **süci**

südük (hlk.) → **sidik**

südükle-[(hlk.) 'işemek' → **sidik**

süğlüç (hlk.) 'Baş ve işaret parmaklarının gergin açılmasıyla oluşan ölçü'

→ **süyüm**

An.ağl.: ***süğüş, sümgüç, sümüç, sümüş*** (*DS.X*, 3705)

süğlün (hlk.) 'İnce, uzun ve düzgün olan'

= OT. ***süglin, süwlin*** 'sülün' (DLT)

< ***süw-*** '*ince, uzun olmak' (DLT) +***li-n***

TT.: SÜLÜN gibi 'boylu boslu ve yürüyüşü güzel kız' (***TS.II***, 1353)

süğü (hlk.) 'Buzağı'

= OT. ***söğüş*** 'kebap etmeye yarar oğlak veya keçi' (DLT)

< ***sök-*** '*kebep etmek'+***ü***

An.ağl.: ***süğün, sülün*** (*DS.X*, 3705)

süksün '1. Ense; 2. eğri boyunlu'

= ET. ***süskün*** 'arka' (*EUTS*, 215)

< ***sük-*** '*arkada olmak, yanda olmak' (DLT: *süken* 'eşek yükününyan tarafında olan sepet') +***-sü-n***

Eski Kıpç.: ***süksün***

An.ağl.: ***süğsün, süksün*** (*DS.X*, 3707); ***süsün, süysün*** '1. ense; 2. omuzun arkası' (s. 3726); ***süksün*** 'içgüdü, moral'; ***süksüncek*** 'öne eğik duran, kambur'; ***süksün kökü*** 'ense kökü'; ***süksünü düşük/eğri*** '1. sürekli öne eğik duran, başını eğik tutan; 2. asık suratlı'; ***süksünü ergi*** ' uyuşuk' (s. 3707)

[Kayseri'de yer adı: **Süksün**]

~ süysün (Az.)

Eren (*TDES*, 378): YOK

süksüncek (hlk.) → **süksün**

süksünü düşük/eğri (hlk.) → **süksün**

sükü (hlk.) 'Mızrak'

< OT. ***süngü*** 'mızrak, kargı, süngü' (DLT: *süngüle-, süngüş, süngüş-*)

sülbük (hlk.) 'İbrik emziği'

→ **sibek**

sülüğen 'Kırmızı boya'

< OT. ***süllüg*** 'çiğ, pişmemiş' (DLT)+***en***

SanalBaba

An.ağl.: ***süleğen*** (*DS.X*, 3707)

Meyer (*TürkSt* 36): ***Tü* sülüğen** ~ ***Fars.* sarīqūn** 'Mennig'
Eren (*TDES*, 379): < ? **[Farsça ile birleştirme köklü olarak tartışmaya açıktır.]**
Nişanyan (*SS*, 414): **sülüğen** ~ ***Fa. selikûn/serikûn*** kurşundan elde edilen kırmızı boya

sülük 'Sülüklerin örnek asalak hayvanı'
< ET. ***sül*** 'irin, cerahat' (*EUTS*, 214) [~ OT. ***sül*** 'ette ve ağaçta olan yaşlık' (DLT)]+***ük*** '*irin emen'
[DLT: ***süllüg*** 'çiğ, pişmemiş']
TT.: SÜLÜK+(ÇÜ/LER)
An.ağl.: ***sülük*** '1. cevizin erkeklik organı; 2. sarkıt, akarken buz tutmuş su; 3. asma fışgını; 4. salyangoz' (*DS.X*, 3709-3710)
~ sülük (AH., Çağ., Kom., Osm.,Bar., Trkm., Nog., KKlp.,Alt., Az., Kırg., Uyg.)
sülik (Kzk.)
sölik (TatK.)
sθylθk (TatK., Çuv.)
sθlθx (Çuv.)
hölök (Bşk.)
çülük (Tub.)
şələx (Çuv.)
sθlθk (TatK.)
şülük (Tel., Şor., Alt.)
zülük (Özb.)

S(> h, ç, ş, z)**Ü**(> ö, θ, ə)**LÜ**(>ə, i, θ, ö)**K**

Eren (*TDES*, 379): < ***Fars.* şalūk, zalūk** 'a leech'. Türkçe sülük biçimi ses bakımından açıklanmaya muhtaçtır. (SÖZCÜĞÜN FARSÇA OLDUĞU **YANLIŞTIR.**)

[Eren, '*açıklanmaya muhtaçtır*' diyor, ama elinde kocaman *TDES* adlı kitap varken hiçbir açıklama yapmıyor. Bizim yukarıda verdiğimiz örnekler tatmin edici olmayabilir. O zaman da sözcüğe başka bir açıdan bakalım: < **sor-**emmek'+**-uk** [> ***soluk** > ***suluk** > **sülük**].
Nişanyan (*SS*, 414): **sülük** ~ ***Fa. zelū/zelūk*** sülük (***Sans. calūka*** sülük)
YANLIŞTIR.

sülükle-[(hlk.) 'Zorla kaçırmak'
< ***sür-ü-k-le-***

sülün 'Eti beğenilir bir kuş'
= ET. ***süglün*** (*EUTS*, 214)
~ OT. ***süglin, süwlin*** (DLT)
< ***sök*** 'kızarmak'-***ül-*** 'kızartılmak'
+***-ün*** [> ****söklün** > ****söglün** > ***süglün*** > ***sülün***]
TT.: SÜLÜN+(GİLLER/LÜK)
~ sülgün (Trkm.)

Räsänen (*V* 435): < **süğül-** 'braten'
Clauson (*ED* 820-821): < ***alıntı***
Eren (*TDES*, 379): < ?

sülüngü, sülüngür (hlk.) → **sönge**
süm-[(hlk.) 'Sokulmak, girmek, aradan geçmek' → **sün-**
sümcük (hlk.) → **sün-**
sümek (hlk.) 'Taranmış yumak biçiminde yün'
< OT. ***su-*** 'bükülmek üzere sümek göndermek' (DLT)
+***-mak***
An.ağl.: ***sömek, sömen, süme, sümek, sümen*** (*DS.X*, 3710); ***sümelen*** 'bükülmüş yün yumağı'; ***sümen*** 'bükülmek için işlem görmüş tiftik'

SÜ(>ö)-*ME-K(>n)*
-LEN

sümgüç (hlk.) → **süyüm**
sümkür-['Soluğu burundan hızla vererek sümüğü dışarı atmak'
< ****sIm*** 'yansıma'
+***kür-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'
[T. Tekin: < **simki-r-* (*Mak.I*, 155]
AH.: ***sümkür-***
Hts. ***simkür-***
[+***kür-*** eki için bk. +**KIr-**]
TT.: SÜMKÜR-(ME/T-)
~ sümgür- (Trkm.) < **simki-r-*
sümgürin- (Trkm.)
simgir- (Bar., Tob.)
siŋbir- (Kzk.)
siŋgir- (TatK.)
səŋir- (TatK.)
çimkir- (Kırg.)
fınkır- (Az.)
himkir- (Bşk.)
mişkar- (Uyg.)

S(~ ç, f, h, m)**Ü**(~ a, ə, ı, i) **M**(~ŋ)

SanalBaba

+***K***(~b, g)***Ü***(~ a, i)***R-***

sümsük (hlk.) 'Uyuşuk davranan'

< ET. ***sün-*** 'gevşemek, hafiflemek' (*EUTS*, 214)+***sü-k***

TT.: SÜMSÜK+(LEŞ-/LEŞME/LÜK)

An.ağl.: ***sümsük, sümsüm, sümtük, sündük*** '1. aptal, mıymıntı, sünepe' (*DS.X*, 37123)

→ **sün-**

Eren (*TDES*, 379): YOK
Nişanyan (*SS*, 414): YOK

sümsürük (hlk.) → **sümük**
sümsürüklü (hlk.) **sümük(lü)**
sümsüyh (hlk.) → **sün-**
sümtük (hlk.) → **sün-**
sümüç, sümüş (hlk.) → **süyüm**

sümük[1] 'Burun boşluklarından gelen yapışkan sıvı'

< ****süm-*** '*yapışmak'+***-ük***

Çağ.: ***sümük***
AH.: ***sümük***
TT.: SÜMÜK+(LÜ/SEL/SÜ)
An.ağl.: ***sümsürük, sünük*** 'sümük' (*DS.X*, 3712); ***sümsürüklü*** 'sümüklü'

~ sümik (Trkm.)
= *çimirik* (Alt.)
[< *çim* 'yansıma' +*ir-ik*]
çim kirik (Kırg.)
ılcır 'sümük, irin' (Alt.)
fırtıg (Az.)
maŋka (Bşk., TatK., Uyg.)
mişık (Özb.)
murunbok (Kzk.)

Eren (*TDES*, 379): YOK
Nişanyan (*SS*, 414): **sümük** < ? SÜMKÜR-
*Karş. ***ET. sünük*** < *sünmek* (çekilerek uzamak, elastikleşmek) veya *sümürmek* (emmek, yalayıp yutmak)

sümük[2] (hlk.) 'Kemik'

= ET., OT. ***süngük(g)*** (DLT: *süngüklen-* 'kemiklenmek, büyümek')

< ****süŋg-ük***

Çağ.: ***süyek***

Tü. > **Kürt.** *sümüh* (*DAO*, 434)

An.ağl.: ***sümüh, sümük, süğük, sü-müyh*** (*DS.X*, 3713)

SÜM(< G/Ğ)ÜK(>YH)

~ süŋk (Trkm.)
sömük (Osm., Az.)
söyük (Osm.)
sθyäk (TatK.)
sö:k (Oyr.)
sümüg (Ker.)
sümük (Ker.)
sümig (Ker.)
sümik (Ker.)
süäk (Tob.)
süök (Kzk.)
süwek (KarT.)
süwäk (Miş.)
süyek (Trkm., Krç., Blk., Kmk.)
süyök (Kzk.)
śuŵak (KarT.)
šiwäk (KarL.)
sımmıg (Han./*KrTS*, 313)
sïmıç (Er./*KrTS*, 313)

S(>ş)**Ü**(>ı, ö, u)**M**(~y, w, ŵ)[< **D**]
Ü(> a, e, ä, ö)**K**(>ç, g)
SÖ:[< ÜMÜ]**K**
SÜÖ[< ÜMÜ]**K**
SÜÄ[< ÜMÜ]**K**

šəmə / šənə (Çuv.)
šθmθ (Çuv.)
uŋuox/umuox (Yak) (Räsänen, *V* 437; *KTLS*)

Eren (*TDES*, 379): YOK
Nişanyan (*SS*, 414): YOK

sümükleğen (hlk.) 'Salyangoz'

< ***sümük+leğen***

sümükleenböceği (hlk.) → **sümüklüböcü/ sümüklüböcek**
sümüklegengaz (hlk.) → **sümüklüböcü/ sümüklüböcek**

sümüklü[1] '1. Sümüğü olan; 2. burnundan sürekli sümük akan'

< ***sümük+lü***

sümüklü[2] (hlk.) 'Kaya balığı'

< ***sümük+lü***

sümüklü böcek 'Kabuksuz salyangoz'

SanalBaba

< *sümük+lü bö:+cek*

An.ağl.: ***sümüklüböcü, sümükleenböceği, sümüklüböycü, sümüklügengaz*** (*DS.X*, 3713)

= *şıllık kurt* (Özb.)
bālıḳgulaḳ (Trkm.)
kusḳar (Bşk.)
çiğanaḳ (Özb.)
kökülä (Uyg.)

sümüklüböcü (hlk.) Kabuksuz salyangoz; sümüklü böcek'

< *sümük+lü+bö:cü*

[→ **böcek**]

An.ağl.: ***sümükleenböceği, sümüklüböycü, sümüklegengaz*** (*DS.X*, 3713)

sümüklüböycü (hlk.) → **sümüklüböcü**

sün- 'Esnekliğini yitirerek kaybetmek'

= ET. ***sün-*** 'gevşemek, hafiflemek' (*EUTS*, 214)

< **sü:n-/*sün-*

[****sū-*** 'uzatmak, sunmak']

TT.: SÜN-(DÜR-/DÜRME/EPE/E-EPELİK/ME)

An.ağl.: ***sündük, sömtük, sümcük, sümtük, sümsük, sümsüyh*** 'arsız, açgözlü, başkasının yediğinden isteyen' (*DS.X*, 3709); ***sümdüklen-, sümsükle-, sümsüklen-, sümsün-, sümtüklen-*** 'arsızlık, pisboğazlık etmek, bir yere istenmediği halde sokulmak' (s. 3710); ***sümcüklük, sümdüklük*** 'arsızlık, pisboğazlık' ***sün-*** 'çekilerek uzamak, esnemek' ***sünsük, süntük*** 'tembel, uyuşuk' (s. 3715-3716)

SÜ(>ö)N(>m/ŋ)D(~T/C/S)ÜK

sünci (hlk.) → **süci**

sündük[1] (hlk.) 'Arsız' → **sün-**

sündük[2] (hlk.) '1. Uslu; 2. insana alışık oğlak, kuzu' → **sün-**

sündüklen-[(hlk.) 'Uyuşuk uyuşuk gezmek'

< *sün-dük+le-n-*

sündür-[(hlk.) '1. Bir şeyi çekerek uzatmak, esnetmek; 2. ateşle el ısıtmak; 3. durdurmak'

< *sün-dür-*

sündürme[1] (hlk.) '1. Höşmerim; 2. lahana ve bulgurla yapılan bir yemek'

< *sün-dür-me*

sündürme[2] (hlk.) → **sundurma**

< *sun-dur-ma*

sündürük (hlk.) → **sünek**

sündürüm (hlk.) 'Bir yandan öbür yana uzatılmış sırık'

< *sun-dur-um*

→ **sun-/ sundurma**

sünek (hlk.) '1. Esnek nesne; 2. sünepe'

< *sün-* 'esnemek'**+*-ek***

An.ağl.: ***sunek, sünek, sündürük*** (*DS.X*, 3714)

SÜ(/U)N-*EK/-DÜRÜK*

sünenpe (hlk.) → **sünepe**

sünepe (hlk.) 'Uyuşuk, sümsük'

< **sün-e-pe*

An.ağl.: ***sünek, sünempe, sünenpe*** (*DS.X*, 3714)

sünge (hlk.) → **süngü**

süngü[1] 'Tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silâh'

= ET. ***söngi ~ söngü*** (*EUTS*, 209)

Kültigin yazıtı, E 35: ***süŋüg batımı***;
Taryat G 1, 3: ***süŋüş-*** 'savaşmak')

~ OT. ***süngü*** (DLT: *süngiş, süngüş* 'süngü dürtme'; *süngüle- ; süngüş-*; *bir süŋü turkı* 'bir mızrak boyu')

< ** süŋü+g*

[T. Tekin, *Mak.II*, 401: < ****süŋ-+-GU*** derse de ****süŋüg*** biçimine de olumlu bakar.]

eski Kıpç.: ***süŋü***
AH., Hts.: ***süŋü***
Çağ.: ***süŋgü***
TT.: SÜNGÜ+(LÜ)
An.ağl.: ***sünge, süngü, süngüye*** 'ucunda ıslak bez bulunan, fırında-

SanalBaba

ki kızgın külleri süpürmeye yarayan sırık' (*DS.X*, 3715)

Tü. > **Ar.** *sünje* 'baïonnette', *singe*; **Srp.** *sùndja, sùngija* ; **Kürt.** *süngü* (*DAO*, 435)

~ süŋüg (Uyg.)
süngü (Az., Blk., Kmk.)
süŋgü (Kırg., Kar.)
süŋgi (Nog.)
süŋü (Uyg.)
süŋi (Uyg.)
süŋgi (Trkm., Kzk., Nog.)
süŋŋü (Krç.)
sönge (TatK.)
sθŋθ (TatK.) > Çuv.
sθŋge (TatK.)
höŋge (Bşk.)
üŋü (Yak.) < *üŋ-* 'batırmak, boynuzları ile vurmak' < ***sünüg***

SÜ(>ö, ă)**NG**[>**D**]**Ü**(>e, i, θ, ă)
[*S*=ø]ÜDÜ
***H*[< S]ÖDGE**

sănă (Çuv.)

Egorov (*ÊS* 182): < **sanç-** (YANLIŞTIR)
Räsänen (*V* 437): < ***süŋ-*** 'to fight (one another)'
Clauson (*ED* 842): Aynı görüşü paylaşır.
Eren (*TDES*, 380): < **?**
Nişanyan (*SS*, 414): **süngü** = ***ET.*** *süŋü* mızrak (VIII) < *süŋmek* mızrak ile dürtmek, saplamak.
T. Tekin, 'On the origin of the Turkic Genetive Suffix', *Mak.I*, 347-351: s. 347, § 3.

süngü[2] (hlk.) 'Ense'
= ET. ***süskün*** 'arka' (*EUTS*, 215)
→ **süksün**
An.ağl.: ***süŋsü, sünsüğü, sünsün*** (*DS.X*, 3715)

süngüle-['Süngü batırmak'
= OT. ***süngüle-*** (DLT)
< ***süngü+le-***
TT.: SÜNGÜLE-(ME/N-/NME/Ş-/LEŞME)

sünük (hlk.) → **sümük**

süprül- → **süpürül-**

süprüntü 'Süpürge ile temizlik yapıldığında toplanan çer çöp'
= OT. ***süpründi, süprük*** (DLT)
< ***sü(/i)p*** 'çöp'+***ür-üntü***
TT.: SÜPRÜNTÜ+(CÜ/LÜK)
~ süpürindi (Özb.)
süpründi (Uyg.)
süp (Bşk.)
süplük (Trkm.)
süp-sar (Bşk.)
çüp-çar (TatK.) (*KTLS*)
şıpırındı (Kırg./*KS.II*, 687)

SÜP+*ÜR-İNDİ*
-ÜNDİ
+LÜK/+SAR
ÇÜP+*ÇAR*
ŞIP+*IR*-INDI

~ Moğ. (*KWb.*, 319) ***sebigür*** 'Besen'
Eren (*TDES*, 380): YOK

süpür- 'Temizlemek; (mec.) çıkarıp atmak, kovmak'
= ET. ***sipi(/ü)r-*** (*EUTS*, 206)
~ OT. ***süpür-*** (DLT: *süprük* 'süprüntü'; *süprül-* 'süpürülmek')
< ****sü(/i)p*** 'çöp'+***ür-***
Çağ.: ***sipür-***
TT.: SÜPÜR-(GE/GECİ/GECİLİK/GELİK/ME/T-/ÜL-/ÜŞ)
An.ağl.: ***süpürkeç*** 'ucunda ıslak bez bulunan, fırındaki kızgın külleri süpürmeye yarayan sırık' (*DS.X*, 3715); ***süpür-*** '1. kaçmak; 2. silmek; 3. köpek koyun sürüsünü toparlayıp sürmek'; ***süpürt-*** 'kovalamak, püskürtmek'; ***süpürü*** 'toptan, götürü' (s. 3717)

Eren (*TDES*, 380): YOK
Nişanyan (*SS*, 415): **süpür[mek** = ET. *sipirmek/süpürmek* (XI)
* Karş. *Ar. #sfr* (süpürme), *misfere(t)* (süpürge). Eski bir Orta Doğu dilinden alıntı olasılığı düşünülebilir.
NOT: Bazı sözlükçüler Türkçeyi iyi bilmedikleri için pek çok Türkçe sözü, tarihî Türkçe ve yaşayan Türk dillerine bakmadan, Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice diye kestirip atıveriyorlar.Nişanyan**Türkçeçöp/şöp/süp/sip/sıp/siv/sep (>hep)/** vb. sözcüklere baksaydı, sanırım, böyle bir yanılgıya düşmezdi'

~ süpir-/süpür- (Trkm.)
< ****sipür-*** < *sipir-* < *sip-*

SanalBaba

ir- < **sirp-* < **sirpĭ-*
süpür- (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
sıpır- (Kzk., TatK.)
sıpır-/şıpır- (Kırg.)
sıbır- (Hak.)
sibir- (Kmk., Krç.-Blk., Tel., TatK., Kum.)
sipir- (Uyg.)
sivir- (Soy.)
səbər- (TatK.)
həbər-/hipir- (Bşk.)
şıpır-/sıpır- (Kırg.)
sippiy- (Yak.) < **sirpi-* < Moğ. *sippïr* 'süpürge' < **sirpigür* < Moğ., Tuv. *şirbi-* 'süpürmek' < Moğ. [*Mak.I*, 104]

= Moğ. ***sirbe-, sirbi-*** 'süpürmek', Halh. ***şirve-*** ay., Kalm. ***şirwe-, şirw-*** ay., Moğ. ***sirbegül, sirbigür*** 'süpürge', Halh. ***şirwŭl*** ay., Kalm. ***şirwŭl*** ay. < *sirbi-gür* < **sirpi-*, < **sirpe-* (krş. Moğ. ***sipür*** 'süpürge')

S(> ş, h)**Ü**(> i, ı, ə)**P**(> b, v)+*Ü* (>ı, i, ə)*R*-

süpürge 'Süpürmeye yarayan araç'
= ET. ***sipürgü*** (*Altun Yaruk*, V 89; *DTS* ve *EDPT*'de bu biçim yoktur.)
~ OT. ***süpürgü*** ~ ***süpürge*** (DLT)

< *süp+ür-ge*

An.ağl.: ***sipürge*** (*DS.X*, 3645); ***sübürkü*** (s. 3704); ***süpürkeç*** → **süpür-** ***süpürge*** 'yabanıl mısır'; ***süpürgelik*** 'döşemenin kıyılarına ve duvarın altına konan 10-15 cm. yüksekliğinde tahta' (s. 3717)
~ süpirgi (Trkm.)
süpürgä (Az., Uyg.)
sübse/süpse (Trkm.)
süpürgi (Özb.)
süpse/sübse 'süpürge' (Trkm.)
sıpırğış (Kzk.)
sibirgi (Tel.)
sibirki (TatK.)
sibirthi (Blk.)
hibirtki (Bşk.)
sipse (KKl.p.) < *sip-se* [ek için krş. *Ost.Gram.* 135: *yelpise* 'yelpaze' < *yelpise*, Trkm. *yelpesele-* 'yelpazelemek' < **yel-pese, yelpe-* 'ay.' < **yelpi-, yelpi-* 'yelpazelemek', Türk. <**yelpese* [*Mak.I*, 103-104])
səbərkə (TatK.) > Osty. *səpərkə*
şıpırğı (Kırg.)
şĭpĭr 'süpürge' (Çuv.) < **sipir*

S(>h, ş)**Ü**(>ı, i, ə)**P**(>b)+
Ü(>i, ə)**R**[***T***]-*G*(> *ğ, k*)*E*(>*ä, i*, ə)

Eren (*TDES*, 380): YOK
Nişanyan (*SS*, 415): YOK

süpürkeç (hlk.) → **süpürge**
süpürt-[(hlk.) → **süpür-**
süpürü (hlk.) → **süpür-**
sür-['1. Yönetip yürütmek; 2. önüne katıp götürmek; 3. uzatmak; 4. dokundurmak, değdirmek'
= ET. ***sür-*** '1. gütmek; 2. otlatmak; 3. sürmek, sevketmek' (*EUTS*, 214; *İKPÖ*, 212)
~ OT. ***sür-*** 'kovmak, sürmek' (DLT: *sürkile-, sürküle-* 'kovalamak, sürmek'; *sürse-* 'sürmek istemek')

< **sŭ̈-r-*

TT.: SÜR-(DÜR-/DÜRME/DÜRÜM/DÜRÜMCÜ/DÜRÜŞ/EÇ/EDURAN/EDURUŞ/EGEL-/EGELEN/EĞEN/EĞENLEŞ-/EĞENLEŞME/EK/EKÇİ/EKLİ/EKLİLİK/EKSİZ/EKSİZLİK/ELİ/ERLİK/ESİZ/GEN doku/GİT/GÜ/GÜLE-/GÜLEME/GÜLEN-/GÜLENME/GÜLÜ/GÜN/ME/MELE-/MELEME/MELEN-/MELENME/MELİ/MELİK)
An.ağl.: ***sür-*** '1. götürmek; 2.ileri itmek, sürmek; 3. sürdürmek; 4. kovmak; 5. izlemek; 6. direnmek,

SanalBaba

üstünde durmak; 7. tos vurmak; 8. sığırlar çiftleşmek; 9. sürgün olmak; 10. filizlenmek) (*DS.*X, 3721)
~ si:ır- (Hlç.)
ür- (Yak.)
(1)sür- '**sevketmek**' (Az., Özb., Uyg.)
(2)sür- '**dokundurmak**' (Az., Özb.)
sört- (TatK.)
hört- (Bşk.)
(3)sür- '**sürgüne göndermek**' (Az., Kırg., Uyg.)
sör- (TatK.)
sürginde- (Kzk.)
sürgün kıl- (Özb.)
sürğün et- (Trkm.)
sörgingä cibär- (TatK.)
hörö- (Bşk.)
hörgöngä yibär- (Uyg.)
(*KTLS*)

Eren (*TDES*, 380): YOK

sürcük-[(hlk.) → **sürç-**

sürç-['Yürürken yanlış adım atıp, dengesini bozmak'
= OT. ***surç-, sürç-*** (DLT)
< *sǖ-r-ç-
TT.: SÜRÇ/SÜRÇ-(ME)
An.ağl.: ***sürcükmek, sürçmek*** 'dili kaymak, takılmak' (*DS.X*, 3717); sürç-, sürcük- 'ayak takılıp sendelemek'; ***sürç-*** '1. değmek; 2. zenginken yoksul olmak'; ***sürçütme*** 'Tatarböreği' (s. 3717)
Eren (*TDES*, 380): YOK
~ sürç- (Az.)
sürüş- (Trkm.)
sürin- (Kzk.)
sörin- (TatK.)
hörön- (Bşk.)

SÜRÇ-
S(>h)Ü(>ö)R-*Ü(>i, ö)N-*
-ÜŞ-

sürçtür-['Sürçme işini yaptırmak' [***TS.II***, 1356: YOK]
= OT. ***surçıt-, sürçit-*** (DLT)
< *sǖ-r-ç-tür-*

sürçütme (hlk.) → **sürç-**

sürdür-['Sürme işini yaptırmak'
= OT. ***sürtür-*** (DLT)
< *sǖ-r-dür-*

süre 'Bir olayın başı ile sonu arasında geçen zaman parçası, müddet'
< *sǖ-r-e*
TT.: SÜRE+(Ç/Egel-/ĞEN/K/K-Çİ/KLİ/KLİLİK/KSİZ/KSİZLİK/Lİ/ERLİK/SİZ)
~ sürük 'süre' (Uyg.)

sürecek (hlk.) '1. Damlardan kar süpürmeye yarayan tahta araç; 2. ağaçtan yapılmış kapı mandalı; 3. yürüteç'
< *sǖ-r-ecek*
An.ağl.: ***sürgüç*** (*DS.X*, 3717)

sürgüç (hlk.) → **sürecek**
< *sǖ-r-güç*

süreğeç (hlk.)'1.Harman toplamaya yarayan tahta ağaç; 2. çarkın urganını yağlamak için kullanılan ziftli bez'
< *sǖ-r-eğeç*

süreğen¹ 'Ne kadar süreceği belli olmaksızın sürüp giden, kronik'
< *sǖ-r-eğen*
TT.: SÜREĞEN+(LEŞ-/LEŞME)

süreğen² (hlk.) 'Dere ve ırmakların çok akıntılı yerleri'
< *sür-eğen*

sürek¹ 'Süren, devam eden zaman'
< *sǖr-ek*
TT.: SÜREK+(Lİ/LİLİK/SİZ)
An.ağl.: ***sürek*** '1.soy sop; 2. erek, amaç; 3.eda, naz' (*DS.X*, 3718)

sürek² (hlk.) '1. Tavını bulmuş toprak; 2. satmak için pazara götürülen hayvan sürüsü'
< *sǖ-r-ek*
TT.: SÜREK+(Çİ 'davar alışverişiyle uğraşan kimse')
An.ağl.: ***sürek*** 'iri, koşum öküzü' (*DS.X*, 3718)

sürek³ (hlk.) 'Ateş küreği'
< *sǖ-r-ek*

sürekçi → **sürek²(2)**

SanalBaba

sürekeli (hlk.) 'Sürekli'
< ***sü̱-r-ek+e+li***
An.ağl.: ***sürelge, sürerge, sürekeli, sürgelli*** (*DS.X*, 3718)

SÜR-*EL(~r)GE*
-*E-KELİ*
-*GELLİ*

sürekli 'Kesintisiz olarak süren'
< ***sü̱-r-ek+li***
TT.: SÜREKLİ+(LİK)
An.ağl.: ***sürekli*** '1.koşuya dayanıklı (at için); 2. sağlam yapılı, boyluposlu' (*DS.X*, 3718-3719)
sürelge (hlk.) → **sürekeli**
sürerge (hlk.) → **sürekeli**
sürge (hlk.) '1. sürülmüş tarlanın keseklerini kırmaya,düzeltmeye yarayan ağaç araç; 2. diken, çalı ya da büyük taş taşımaya yarayan çatal araç; 3. bir yerden başka bir yere göçen (kimse)'
< ***sü̱-r-$^{1/2}$+-ge***
sürgeç (hlk.) '1. Keman yayı; 2. sacda pişen yufka ekmeğini çevirmeye yarayan tahta araç'
< ***sü̱-r-geç***
sürgel-[(hlk.) 'Tohum ekildikten sonra toprağı bir araçla düzeltmek'
< ***sü̱-r-[e]+gel-***
sürgelli (hlk.) → **sürekeli**
sürgü '1. kapının kapanması için arkasına yatay olarak yerleştirilen demir ya da ağaç kol, tırkaz, sürme; 2. sürülmüş tarlayı bastırmak ve düzeltmek için kullanılan, taştan veya ağaç kütüğünden yapılmış tarım aracı; 3. mala'
< ***sü̱-r-gü***
TT.: SÜRGÜ+LE-/LEME/LEN-/LENME/LÜ)

Tü.> **Kürt.** *sürgü* 'kapı sürgüsü'; *sürgü* 'filiz' (*DAO*, 434-435)

An.ağl.: ***sürgü*** '1.kalın ağaç direk; 2. içerden kapanan bir tür kilit' (*DS.X*, 3720)
~ sürme 'sürgü' (Trkm.)
sürgüç (hlk.) Bulaşık bezi'
< ***sü̱-r-güç***
TT.: ***süraç, süreç, süreğeç, süreş, sürgeç, sürgeş, sürkeç, sürtecek*** (*DS.X*, 3720)

SÜR-*AÇ/-EÇ/-EŞ*
-*EĞEÇ*
-*GEÇ/-GEŞ/-KEÇ*
-*T-ECEK*

sürgün[1] 'Ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturan kimse'
< ***sü̱-r-gün***

Tü. > **Zaza**. *surgım, surgum, surgun* (*ZTS*, 324: *surgun bıyayiş* 'sürgün edilmek'; *surgun kerdış* 'sürgün etmek');
Kürt. *sürgün* (*DAO*, 435);
KbRum. *surguni, surgunin*

~ sürgün (Az., Kırg., Özb., Uyg.)
sürğün (Trkm.)
sörgin (TatK.)
hörgön (Bşk.)
sürgün[2] (hlk.) 'İshal, amel'
< ***sü̱-r-gün***
An.ağl.: ***sürgü, sürgün, sürgünlük*** (*DS.X*, 3720)
sürgün[3] 'Ağaç filizi
< ***sü̱-r-*** '*yeni bitmek'
+-gün

Eren (*TDES*, 380): **sürgün**[1/2/3] YOK

sürme '1. Sürmek işi; 2. kirpik diplerine sürülen siyah boya'
< ***sü̱-r-me***
TT.: SÜRME+(dan [<Fars.]/LE-/LEME/LEN-/LENME/Lİ/LİK/SİZ)
An.ağl.: ***sürme*** 'yün dokumalarda kimi motiflerin altına çizgi biçiminde çelilen süs' (DS.X, 3721)

Tü. > **Rus.** *sür'ma*

~ sürme (Kzk., Trkm.)
sürmä (Az., Özb., Uyg.)
sörmä (TatK.)

SanalBaba

surma (Kırg.)
hörmä (Bşk.)

S(>h)Ü(>u)RME(>a, ä)

sürt-['Bir şeyi bastırarak diğe bir şeyin üzerinden geçirmek'
= ET. ***sürt-*** (*EUTS*, 214) ~ OT. ***sürt-*** (DLT)
< *sǖ-r-t-* 'ettirgen'
TT.: SÜRT-(ME/ÜK/ÜKLÜK/ÜL-/ÜLME/ÜN-/ÜNME/NÜŞ/ÜŞ/ÜŞ-/ÜŞME/ÜŞTÜR-/ÜŞTÜRME)
~ sürt- (Az., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
= *ıskıda-* (Kzk.)
işkılä- (Özb.)
u- (TatK.)
uvkala- (Kzk.)
ıv- (Bşk.)

sürtecek (hlk.) 'Bıçak, keser vb. şeyleri bilemeye yarayan taş, bileğitaşı'
< *sǖ-r-t-ecek*
An.ağl.: ***sürtecek, sürteleç, sürtigiç, sürtüğeç*** (*DS.X*, 3722)

SÜRT-*ECEK/-ELEÇ*
-İGİÇ
-ÜĞEÇ

sürteleç (hlk.) → **sürtecek**
sürtigiç (hlk.) → **sürtecek**
sürtüğeç (hlk.) → **sürtecek**
sürtek (hlk.) → **sürtük¹**

sürtük¹ '1. Vaktini çok gezerek geçiren, evinde oturmayan (kadın); 2. kötü kadın'
= OT. ***sürtük*** 'ezilen, sürüştürülen her şey'(DLT: *sürtük işler* 'sevici kadın')
< *sǖ-r-t-ük*
TT.: SÜRTÜK+(LÜK)
An.ağl.: ***sürtük, sürtek*** (*DS.X*, 3722); ***sürsat*** (s. 3723)

sürtük² (hlk.) '1. Dokuma kuşakları keçelendirmeye ve yumuşatmaya yarayan bir çeşit tokmak; 2. sabahları çeşitli yönlerden esen yel; 3. pudra; 4. selin taşıdığı ağaçlar' (*DS.X*, 3723)
< *sǖ-r-üt-ük*

sürtül-['Sürtme işi yapılmak'
= OT. ***sürtül-*** (DLT)
< *sǖ-r-t-(ü)l-*
An.ağl.: ***sürtül-*** 'sert yere sürülmekten vücut çürümek, morarmak' (*DS.X*, 3723)

sürtün-['Geçerken değmek, sürünmek'
= ET., OT. ***sürtün-*** (KT., Uyg., DLT)
< *sǖ-r-t-(ü)n-* 'dönüşlülük'
TT.: SÜRTÜN-(ME/ÜŞ-)
An.ağl.: ***sürtünbeç*** 'merdiven trabzanı' (*DS.X*, 3723)

sürtünbeç (hlk.) 'Merdiven trabzanı'
< *sǖ-r-t-ün-beç*

sürü 'Evcil hayvanlar topluluğu'
= ET., OT. ***sürüg*** (*EUTS*; DLT)
< *sǖ-r-ü(g)*
TT.: SÜRÜ+(CÜ/CÜL/CÜLÜK)
An.ağl.: ***sürü*** 'sağmal inek' (*DS.X*, 3723); ***sürüv*** (s. 3725)
~ süri (Trkm.)
sürü (Bşk.)
sürüv (Özb.)
sireu (Kmk.)
sirü (Kmk.)
sirü̈ (Blk.)

SÜ(>i)R[*E*]Ü(>i, u, ū,ṻ)+*V*

> Moğ. (*KWb.*, 381): ***sürü-g***
= *otar* (Kzk.)
otor (Kırg.)
kötöv (Bşk.)
kötü (TatK.)
öyir (TatK.)
öyör (Bşk.)
üyir (Kzk.)

sürü-['Sürüklemek'
= ***sürü-*** (DLT: *sürülgen, sürül-, sürün-, sürüş-*)
< *sǖ-r-ü-*
TT.: SÜRÜ-(ME)
An.ağl.: ***sürük-*** 'sürüklenmek'; sürül- 'kovulmak' (*DS.X*, 3723)

sürücü 'Hayvan, at arabası ve motorlu taşıt süren kimse'
= OT. ***sürgüci*** (DLT)

SanalBaba

< ***sū̄-r-ücü***

TT.: SÜRÜCÜ+(LÜK)

sürük (hlk.) 'Azgın'

< ***sū̄-r-ük***

sürük-[(hlk.) 'Sürüklemek'

< ***sū̄-r-ük-***

sürükkü (hlk.) 'Çiftçinin tohum ekerken tohumları kapatmak için arkasına taktığı ağaç'

< ***sū̄-r-ü-k-kü***

sürükle-['Bir şeyi yerden kaldırmadan iterek götürmek'

< ***sū̄-r-ü-k-le-***

TT.: SÜRÜKLE-(ME/NDİR-/N-/NİŞ/NME/T-/TME/YİCİ/YİŞ)

An.ağl.: ***sürükleme*** 'düğünlerde oynanan bir tür oyun' (*DS.X*, 3723)

~ sürüklä- (Az.)
süyre- (Kzk.)
süyrö- (Kırg.)
sūyre- (Trkm.)
söyrä- (TatK.)
sörü- (Uyg.)
südrä- (Özb.)
höyrä- (Bşk.)

SŪ-R-*ÜK-LE-*
S(>h)Ū-Y(~D)-*RE(>ö)-*
SÖ[< Ū]-RÜ-

sürül-['Sürülmek işine konu olmak'

< ***sū̄-r-(ü)l-***

TT.: SÜRÜL-(ME/ÜŞ)

An.ağl.: ***sürül-*** '1. çiftleşmek; 2. kovulmak' (*DS.X*,3723)

sürüm 'Bir ticaret malının satılır olması, revaç'

< ***sū̄-r-(ü)m***

An.ağl.: ***sürüm*** '1. tarlayı sürme işi; 2. satışın iyi olması'(*DS.X*, 3723)

sürün-['Karnı üzerinde sürünerek ilerlemek'

= OT. ***sürün-*** (DLT)

< ***sū̄-r-(ü)n-***

TT.:SÜRÜN-(CE-/CEME/DÜR-/DÜRME/DÜRÜL-/DÜRÜLME/GEN/ME/ÜŞ)

An.ağl.: ***sürünge*** 'ayaklama aygıtı'; ***sürüngeç*** 'sürünme durumunda olan' ***sürün-*** 'emeklemek'; ***sürünmüş, sürüntü*** 'kaymış, kaymaya yüz tutmuş yerler'; ***sürüntü*** 'kullanılarak küçülmüş sabun'; ***sürüntü*** 'yokluk ve sıkıntı nedeniyle ezilen kimse'; ***sürüntü*** 'sürünen bir şeyin yerde bıraktığı iz'; ***sürüntü*** 'durmadan yer değiştiren, çok gezen'; ***sürüntü*** 'zayıf, cılız, kuru' (*DS.X*, 3724)

~ sürün- (Az.)
sürül- (Uyg.)
sūyren- (Trkm.)
südrel- (Bşk., TatK.)
höyräl- (Bşk.)

= *ürmälä-* (Bşk., TatK.)
ömüli- (Uyg.)
soylo- (Kırg.)

sürünce-[(hlk.) 'İş sonuçlanıncaya kadar boş yere beklemek' [***TS. II,*** 1360: YOK]

< ***sū̄-r-ün-ce-(/-ci)***

An.ağl.: ***sürüncü-*** (*DS.X*, 3723)

sürünceme 'Birişin sonuçlanıncaya kadar boş yere uğradığı gecikmenin tümü'

< ***sū̄-r-ün̄-ce-me***

[< *-çi-me*]

[Bk. E. Güngördü,*TD* 636, s. 775: Ancak söz konusu fiilin yazı dilimizde bulunmayışından dolayı, *sürünceme* sözcüğü, ***-ceme*** (< * *-çi-me*) ekli bir türev olarak değerlendirilir.]

sürünge, sürüngü (hlk.) → **sönge**

sürüngen 'Sürüngenlerden olan hayvan'

< ***sū̄-r-ü-n-gen***

~ sürünänlar (Az.)
sūyreniciler (Trkm.)
söyrälüçilär (TatK.)
südrälüvçi (Özb.)
hörälivsilä (Bşk.)

sürüş-['Karşılıklı sürmek' [TS.II, 1360: YOK]

< ***sū̄-r-(ü)ş-***

TT.: SÜRÜŞ-(TÜR-/TÜRME)

SanalBaba

sürüt (hlk.) '1. Döveni boyunduruğa bağlayan ok; 2. buğday değirmeni'

< ***sǖ-r-(ü)t***

sürüt-['Sürümek işini yaptırmak'

< ***sǖ-r-ü-t-***

TT: SÜRÜT-(ME)

sürütkü (hlk.) 'Kışın donmuş kar üstünden sürüyerek getirilen odun'

< ***sǖ-r-ü-t-kü***

sürütme (hlk.) '1.Kesilmiş ağaçları öküze koşarak çektirme; 2.kar küreği; 3. uzun giysi; 4. aba terlik; 5. beceriksiz kadın; 6. direk'

< ***sǖ-r-ü-t-me***

sürü yolu (hlk.) 'Araba yolu'

< ***sǖ-r-ü yol+u***

süs '1. Süslemeye, süslenmeye yarayan şey, bezek; 2. süsleme veya süslenme işi; 3. (mec.) güzellik veren, güzelleştiren şey'

= ET. ***üs***

< ****sü-z***

Çağ.: ***süz***

TT.: SÜS+(LE-/LEME/MECİ/MECİLİK/N-/NME/LENDİR-/NDİRME/NİŞ/T-/TME/YİCİ/LÜ)

Tü.> **Zaza**. *sus* 'süs' (*ZTS*, 324)

~ süz (Trkm., Tar., KKırg., Kırg., Kzk., Özb.)
süs (Az.)
sθz (TatK.)

= *bezeğ* (Trkm.)
bezäk (Özb., Uyg.)
bezendirüv (Kzk.)
bizäk (TatK.)
biz,äv / biz,äk (Bşk.)
bizäv (TatK.)
casalğa (Kırg.)

süs-¹['(Boynuzlu hayvan) boynuzu ile vurmak, tos vurmak'

= OT., Çağ. ***süs-*** (DLT)

< ****süz- < sü-z-***

TT.: SÜS-(ME)

An.ağl.: ***süs*** 'hayvan tos vuracak durum alma'; ***süsgen, süseğen, süsek, süsgün, süsken, süsügen*** 'süsmeye, boynuz vurmaya alıştırılmış hayvan'(*DS.X*, 3725); ***süs-*** 'toslamak, boynuz vurmak'

~ üs- (Tuv., YUyg.)/üsüş (Uyg.)
süs- (Trkm., Alt., Hak.)
süz- (Kzk., KKlp., Nog., Kum., YUyg./Hami)
söz- (TatK.)
sus- (Uyg./Hami)
suz- (Özb., YUyg./Hami)
höð- /höz,- (Bşk.)

S(>h)Ü(>u, ö)S(>z, δ)-

sĕk- (Çuv.) < **sü-k-*

~ Moğ. ***sör-, sörü-***; Hal., Kalm. ***sör-***

[Bk. *Mak.I*, 48, 285; T. Tekin, 'Further Evidence for 'Zetacism' and 'Sigmatism', *Researches in Altaic Languages*, (ed by L. Ligeti), Akadémiai Kiadó, Budapest 1975, s. 278.]

süs-²[(hlk.) '1. Hor bakmak, itip kakmak; 3.küskün kimse yan yan bakmak'

< ***süs-*** '(mec.)* yan yan bakmak; *itip kakmak'

süsen 'Süsen, tos vuran'

[***TS.II***, 1361: YOK]

= OT. ***süsgen ~ süsegen*** (DLT: *süstür-; süsün-* '(başını) vuru gibi görünmek'; *süsüş-*)

süseğen (hlk.) → **süs-**

süsek (hlk.) → **süs-**

süsgen (hlk.) → **süs-**

süsgün¹ (hlk.) → **süs-**

süsgün² (hlk.) 'Ense'

→ **süksün**

[/ks/ > /sg/ göçüşmesi]

An.ağl.: ***süsün, süysün*** (*DS.X*, 3726)

süsken (hlk.) → **süs-**

süsle-['Tezyin etmek'

< ***süs+le-***

TT.: SÜSLE-(ME/MECİ/MECİLİK/N-/NDİR-/NİŞ/NME/T-/TME/YİCİ/

SanalBaba

~ süsle- (Az.)
= *beze-* (Trkm.)
bezä- (TatK.)
biz,ä- (Bşk.)
biz,äklä- (Bşk.)
bizäklä- (TatK.)
bezäkli- (Uyg.)
casan- (Kırg.)

süst (hlk.) 'Gevşek'
< ***sü-*** 'gevşemek'+***-s-t***

süstür-['Tos yaptırmak'
[***TS.II***, 1361: YOK]
= OT. ***süstür-*** (DLT)
< ***süs-tür-***

süsügen (hlk.) → **süs-**

sūsün (hlk.) → **süsgün²** → **süksün**

süsüş-['Toslaşmak'
[***TS.II,*** 1361: YOK]
= OT. ***süsüş-*** 'toslaşmak' (DLT)
< ***süs-(ü)ş-*** 'işteşlek eki'

Eren (*TDES*, 380): **süngü** ile **süt** arası Türkçe sözler YOK.

süt 'Kadınların ve memeli dişi hayvanların yavrularını beslemek için memelerinden gelen, besin değeri yüksek beyaz sıvı'
= ET., OT. ***süt*** (*EUTS*; DLT: *sütgir-* 'süt gibi sulu, duru yapmak')
< ***sū+t*** 'çokluk eki'
TT.: SÜT+(ÇÜ/ÇÜLÜK/LAÇ [<lü+aş]/LEĞEN/LEN-/LENDİR-/DİRME/liman/LÜ/LÜCE/ölçer/SÜZ/SÜZLÜK)
An.ağl.: ***süt*** '1. erkek balığın, dişinin havyarı üzerine akıttığı ak sıvı; 2. insanın mayası, aslı; 3. tam, katıksız (renkler için); 4. taze, sütlü; 5. başağın sertleşmemiş durumu';***sütal*** 'eğitimsiz, terbiyesiz'; ***sütbağı*** 'atın ayağında görülen hastalık'; ***sütce*** 'şiş karınlı, kansız'; ***sütçalgını*** 'gebe annenin sütünü emmekten zayıflamış çocuk'; ***sütçe*** 'verem'; ***sütçiyi, sütçürüğü, sütkesmiği*** 'lor'; ***sütebesi*** →***süteşi; süteğrisi*** 'ön ayakları içe doğru eğri at'; ***sütemen*** 'süt emme çağında hayvan yavrusu'; ***süteşi, sütebesi*** 'yoğurt mayası'; ***süt eşkit-*** 'yağını, çökeleğini almak için sütü ekşitmeye bırakmak'; ***sütgam-*** 'soğukkanlı'; ***sütgen*** → ***sütlēn;süthakkı*** 'nişanda, oğlan evinin, kız annesine getirdiği armağan'; ***sütkesmiği*** '1. kaşar peyniri; 2. →***sütçürüğü; sütlemek*** 'taze mısır'; ***sütlēn, süddüyen, südlüvan, süldüğen, sütgen, sütlengeç, sütligen, sütliyen, sütlüğan, sütlüğen, sütlüot, sütlüvan*** 'sütleğen'; ***sütliman*** 'açık hava';***sütlüza*** 'süt gibi ak bir kuş'; ***sütlü*** 'sütlaç'; ***sütlübiyan*** 'ballıbaba'; ***sütlübuğday*** 'iki gün süreyle süte yatırılmış buğday'; ***sütlüce*** 'mantar'; ***sütlücen*** 'bir tür ilkbahar bitkisi'; ***sütlük*** '1. süt soğutmaya yarayan, yemek saklanan bir çeşit dolap; 2. süt kardeş; 3. düdük; sütmavi 'çok açık mavi, mavimsi'; ***sütsümen*** 'daha tadını yitirmemiş yoğurt'; ***sütsümük*** 'soy sop'; ***sütsüz*** '1. sözüne güvenilmez; 2. soysuz'; ***sütten*** 'yaradılıştan, doğuştan'; ***süt uyut-*** 'yoğurt mayalamak' ***sütül*** 'henüz sertleşmemiş başak'; ***sütvurgunu, sütyanığı*** 'ana sütü emmediği için kavruk kalan hayvan yavrusu'; ***sütyüzü*** 'kaymak' (*DS.X*, 3726-3728)
~ sūyt (Trkm.)
süt (Kzk., Kırg., Özb., Uyg., Nog., Blk., KKlp., Alt., Tel., Şor, Sag.)
süd (Az.)
ūt (Yak., Hlç.)
sut (Özb.)
sθt/söt (TatK.)
hθt/höt (Bşk.)
sθt (Çuv.) < TatK.
sət/sĕt (Çuv.)
si:ʹt (Hlç.)

S(>h)**Ū**(>ü, ö, ə, u, i:ʹ)
[Y]**T** (> d)
[*S*=ø]**ŪT**

= Moğ. ***sün*** (*MGT; AT; KWb.*, 340)

sütal (hlk.) → **süt**

SarıBaba

< *sǖ+t+al*

süt anne 'Bir çucuğun annesinden başka sütünü emmiş olduğu kadın'

< *sǖ+t anne*

~ süt ene (Kırg.)
süt şeşe (Kzk.)
süd ana(sı) (Az.)
sötin indirgän ana (TatK.)
hötin indirgän äsä (Bşk.)
= *eneke* (Trkm.)
emitkuçi (Uyg.)

sütbağı (hlk.) → **süt**

< *sǖ+t+bağ+ı*

sütce (hlk.) → **süt**
sütçe (hlk.) → **süt**
sütçiyi, sütçürüğü (hlk.) → **süt**

< *sǖ+t+çiy+i/+çürü-k +ü*

sütkesmiği (hlk.) → **süt**

< *sǖ+t+kes-mik+i*

süt çal-[(hlk.) → **süt**
sütçalgını (hlk.) → **süt**

< *sǖ+t+çal-gın+ı*

sütebesi, süteşi (hlk.) → **süt**
süteğrisi (hlk.) → **süt**
sütemen (hlk.) → **süt**
süteşkit-[(hlk.) → **süt**

< *sǖ+t+ekşi-t-* [→ **ekşi**]

sütgam (hlk.) → **süt**
sütgen (hlk.) → **sütleğen**
süthakkı (hlk.) → **süt**

< *sǖ+t* [hakk (< Ar.)+ı]

süt kardeş 'Aynı kadından süt emmiş çocukların birbirine göre aldıkları ad'

< *sǖ+t ka+*[r]*daş*

~ sütdas aka-ini (Uyg.)
süd ġardaş(ı) (Az.)
= *emçekteş* (Kırg.)
emşektes bavır (Kzk.)
emikdâş (Özb.)
emçäkdâs (Özb.)
imçäktäs kardäşlär (TatK.)
imsäktäş ķardäştär (Bşk.)
emşen doğan (Trkm.)

sütkesmiği (hlk.) 'kaşar peyniri' → **süt**

< *sǖ+t+kes-mik+i*

sütkır (hlk.) → **süt**

sütlaç 'Süt, şeker ve pirinçten yapılan bir tür tatlı'

< *sǖ+t+lü+aş*

~ süytlaş (Trkm.)
südlü aş (Az.)
sütti as (Kzk.)
sütlük botka (Uyg.)
hötlö aş (Bşk.)

Tü.> **Blg., Srp.** *sütlaç* (Škaljić: *Turc* 576); **Rus.** *sütlaç* (*KTLS*, 805)

sütlaş (hlk.) → **sütlaç**
sütlemek (hlk.) 'Taze mısır' → **süt**
sütlēn (hlk.) → **sütleğen**
sütlengeç (hlk.) → **sütleğen**
sütligen (hlk.) → **sütleğen**
sütliman (hlk) 'Açık hava'

< *sǖ+t+ılı(g)-man*

sütliyen (hlk.) → **sütleğen**
sütlü[1] 'İçinde süt bulunan, sütle yapılan'

< *sǖ+t+lü*

sütlü[2] (hlk.) → **sütlaç**
sütlüce 'Düğün çiçeği'

< *sǖ+t+lü+ce*

sütlüğan (hlk.) → **sütleğen**
sütlüğen (hlk.) → **sütleğen**
sütlük (hlk.) 'Süt kardeş'

< *sǖ+t+lük*

sütlüot (hlk.) → **sütleğen**
sütlüvan (hlk.) → **sütleğen**
sütsüz → **süt**
sütten (hlk.) 'Yaradılıştan, doğuştan'

< *sǖ+t+ten*

süt uyut-[(hlk.) 'Yoğurt mayalamak' → **süt** / → **uyu-**
sütyüzü (hlk.) 'Kaymak' → **süt** / → **yüz** (+ü)
süve (hlk.) → **söve**
süy-[1]**[** (hlk.) '1. Fışkırıp çıkmak, çimlenmek, sürgün vermek, uzamak; 2. süzülerek yükselmek (kuş, bu-

SanalBaba

lut, vb.); düzgünce uzamak, uzayıp gitmek'

< ***sü̲̈-y-***

An.ağl.: ***süygün*** 'sürgün, filiz' (*DS. X*, 3729)

süy-²[(hlk.)'1. Sözü geçer, değerli olmak; 2. varlıklı olmak'

→ **süy-¹**

An.ağl.: ***süygün*** 'sözü tutulan, değer verilen' (*DS.X*, 3729)

süy-³[(hlk.) 'Sevmek'

< OT. ***sew-*** (DLT)

An.ağl.: ***süygen*** 'âşık' (*DS.X*, 3728); ***süyümcü*** 'muştucu'; ***süyümlü*** 'sevimli' (s. 3730)

süyek (hlk.) 'Kemik'

= ET., OT. ***süngük(g)*** (DLT)

< ****süng+ük(g)***

~ süyek (Kzk.)
süyäk (Özb., Uyg.)
söyäk (TatK.)
sö:k (Kırg.)
höyäk (Bşk.)

S(> h)Ü(> ö)YE(/Ä)K
SÖ:[< **ÜYE]K**

süyem¹ (hlk.) 'Baş parmak ile işaret parmağı arasındaki uzunluk'

< Moğ. ***sögem***; Kalm. ***sö:m***; Bry. ***hö:m***

An.ağl.: ***sıyam, sile, siye*** (*DS.X*, 3728)

~ söyüm 'karış' (Kırg.)
sööm/sö:m (Kırg., Alt./*ATS*, 157, Şor., Tel.)
söömöy (Kırg.)
süem (Küer.)
süöm ('karış' (Yak.)
süyem (Trkm., KKlp., TatK.)

= ***sele*** ~ ***sere*** (Eren: *TDES*, 381)

süyem² (hlk.) 'Eğirilmek için temizlenmiş ve taranmış yün'

< ***süy-*** **[** < ****sü-y-***]'uzamak'

+-(ü)m

→ **süyüm**

süygen (hlk.) 'Âşık'

< ***sev-(g)en***

süysün¹ (hlk.) → **süsgün²**

süygün² (hlk.) '1. Filiz, sürgün; 2. uzayıp giden'

< ***sü̲̈-y-*** 'uzamak'***+-gün***

An.ağl.: ***süydü*** (*DS.X*, 3729)

süyük (hlk.) 'Oluk'

< ***sü̲̈-y-*** '*akmak'***+-ük**

An.ağl.:***süyüng, süyünk, süyung, sivik, sivig, sıwırne, sıfırne,süük, süwük*** (*DS.X*, 3648; *DAO*, 435-436)

SÜYÜ(> u)[*N*]G(/K)
SÜ[*Y=ø*]ÜK
SÜ(> i)WÜ(> i)G(/K)

süyül-['Akmak, kaymak'

< ***sü̲̈-y-(ü)l-***

süyüm (hlk.) 'Bir sap iplik, kol gerilişiyle kirmene sarılacak yün'

< ***sü̲̈-y-*** 'uzamak'***+üm***

Krş. **süyem¹**

An.ağl.: ***siyim,süğüm, süynüm, süyümlük, süyün*** (*DS.X*, 3729)

SÜ(>i)Y(>ğ)-[*N*]Ü(>i)M(>n)
-ÜMLÜK

süyümlü (hlk.) → **süy-³**

süyüm süyüm¹ (hlk.)→ **siyim siyim**

süyüm süyüm² (hlk.) 'Boy boy'

< ***sü̲̈-y-*** 'uzamak, boy atmak'

+-üm

süyür (hlk.) 'Alın yazısı'

< ***sü̲̈-y-*** '*çizmek, uzatmak'

+-ür

süyürbe (hlk.) 'Süpürge'

→ **süpürge**

< ***süp(b)*** 'çöp'***+ür-ge***

[***süpürge*** > ****sügürbe*** > ***süyürbe*** 'göçüşme ile']

süz-['Bir sıvıyı, içindeki katı maddelerden ayırmak için bez veya delikli bir kaptan geçirmek'

= ET. (KT., Uyg.) ***süz-*** ~ ***süs-*** (*EUTS*, 215)

~ OT. ***süz-*** (DLT)

< ***sü̲̈z-***

Tarj., IM.,AH., Tuhf.: ***süz-***

SanalBaba

Çağ.: ***süz-***
TT.: SÜZ-(DÜR-/DÜRME/EK/GEÇ/GEÇLİ/GÜ/GÜN/GENLEŞ-/GÜNLEŞME/GÜNLÜK/ME/ÜCÜ/ÜL-/ÜLME/ÜLÜŞ/ÜNTÜ)
An.ağl.: ***süzdürmeç*** '1. köpek üzümü ağacının dallarından yapılan ince oyun değneği; 2. ince değneklerle oynanan oyun'; ***süzegen*** 'sık sık işeyen'; ***süzek, süzgülü*** 'süzgeç'; ***süzek*** 'sürekli çamurlu su çıkan yer'; ***süzek*** 'kendini beğenmiş'; ***süzen*** 'toluca yapılan av'; ***süzenek*** 'bel soğukluğu'; ***süzgü*** 'delikli çanak; balıkçı kepçesi'; ***süzleme*** 'pirinç kırıntısı'; ***süzme, sizme*** 'torbada süzdürülen katı yoğurt'; ***süzme, süzmen*** 'torba'; ***süz-*** 'gözden geçirmek;temize çekmek'; ***süzül-*** 'yırtıcı kuş pike yapmak'; ***süzünek*** 'uzun süre dönen topaç'; ***süzün-*** 'kırıtmak; etkili bakmak'; ***süzüntü*** 'tortu, posa; çok azalmış su' (*DS.X*, 3730-3731)
Eren (*TDES*, 381): YOK

SÜZ-*DÜRMEÇ* *-EGEN/-EK/-EN/-ENEK* *-GÜ/GÜLÜ* *-LEME* *-ME/-MEN* *-ÜK-/-ÜL-/-ÜNEK/-ÜN-* *-ÜNTÜ*

~ süz- (Kzk., KKlp., Az., Özb., Trkm., Uyg.)
< *sū̄z-* < **sū̄r²-* (=Mac. *szűr-*)
üs- (YUyg.)
üz- (Tuva) (*Mak.I*, 245)
söz- (TatK.)
höz,- / höδ- (Bşk.)
suz- (Özb.)
syūs-, šūs- (Özb./Buhara)
< **sū̄z-*
sıs- (Oyr.)

[S](>h)Ū̄(>ü, ö, ı, yū)Z (~S)-

šū̄re- (Tuva) < Moğ. *sü-*
sū̄rt- (Yak.) < Moğ. *sigür-* + *-t-*
sĕr- (Çuv.) < **sür-* < Mac. (*BTLU*, 127) *szűr-* < Bulg.
sεrεGε, sθrεGε (Çuv.) > TatK. *süräkä*
~ Moğ. (*KWb.*, 371) ****sir-gü***; Kalm. ***şür-*** 'reinigen, filtrieren'; ***sigür-, šügüre-*** < **sigüre*, Moğ. ***sigü-*** 'süzmek'; Halh., Kalm. ***šū̄r-***; Halh. ***šū̄-*** 'ay.'; Yak. ***sū̄rt-*** 'ay.) < Moğ.+Tü. **-t-**, Tuva. ***šū̄re*** 'ay.' < Moğ., Halh., Alt. ***šū̄-*** 'ay.' < Moğ. (*Mak.I*, 48, 61, 104, 245)

süzdür-['Süzmek işini yaptırmak' = OT. ***süztür-*** (DLT)

< *sū̄z-dür-*

süzek '1. (hlk.) Süzgeç,filtre; 2. ışığın önüe konulan, ince kumaş veya tülden yarı saydam yayındırıcı'

< *sū̄z-ek*

Çağ.: ***süzek*** 'bel soğukluğu' (Radl.)
Kzk.: ***sözük*** 'ateşli sıtma'
Kırg.: ***sözük*** 'uzun süren hastalık'
An.ağl.: **süzek¹/²/³** → **süz-**

süzdürmeç (hlk.) → **süz-**
süzegen (hlk.) → **süz-**
süzek (hlk.) → **süz-**
süzen (hlk.) → **süz-**
süzgeç 'Sıvıları süzmeye yarayan araç'

< *sū̄z-geç*

TT.: SÜZGEÇ+(Lİ)
~ süzgäç (Az.)
süzgiç (Özb.)
süzğüç (Trkm.)
süzgüç (Kırg., Uyg.)
süzgi (Kzk.)
süzgiş (Kzk.)

SÜZ-*G(>ğ)E(~ä, i, ü)Ç(>ş)* *-Gİ*

süzgü (hlk.) → **süz-**
= ET. ***süzkü*** (*EUTS*, 215)

< *sū̄z-kü*

süzgülü (hlk.) → **süz-**
süzgün 'Biraz zayıflamış, güçsüzleşmiş'
[DLT'te **süzgün** 'rengi kara, dikenli bir dağ ağacı']

SanalBaba

< *sūz-gün*

TT.: SÜZGÜN+(LEŞ/LEŞME/LÜK)

süzme '1.Süzmek işi; 2. süzülmüş olan; 3. (argo) kötü'
= OT. ***süzme*** '*keş* denilen yağsız kuru peynir' (DLT)

< *sūz-me*

An.ağl.: ***süzme, sisme*** '1. torbada süzülmüş katı yoğurt; 2. torba; 3. tohumluk küçük soğan' (*DS.X*, 3730)

süzmen (hlk.) 'Torba'
→ **süzme/süz-**

süzücü 'Süzme özelliği olan'

< *sūz-üzü*

süzük '1. Zayıf, güçsüz, süzgün;2. süzülmüş'
= ET. ***süzük ~ süzüg*** (*EUTS*, 215)
~ OT. ***süzük*** 'süzülmüş' (DLT)

< *sūz-ük*

süzül-[1] '1. Süzmek işine konu olmak; 2. akmak; 3. → **süzül-[2]**; 4. zayıflamak'
= OT. ***süzlün- ~ süzlüş- ~ süzül-*** (DLT)

< *sūz-(ü)l-*

TT.: SÜZÜL-(ME/ÜŞ)
An.ağl.: ***sizil-*** (Rize/*RİA*)
= *arıgla-* 'zayıflamak' (Az.)
årıklä- (Özb.)
arıkto- (Kırg.)
orikli- (Uyg.)
hurıl- (Bşk.)

süzül-[2] (hlk.) '1. Yırtıcı kuş pike yapmak; 2. yeni gelin ayakta durmak'

< *sūz-(ü)l-*

süzün- (hlk.) 'Kırıtmak' → **süz-**

süzünek (hlk.) → süz-

süzüntü (hlk.) 'Tortu, posa'

< *sūz-ün-tü*

SanalBaba

-Ş-

/ş/ (genel Türkçe) < ilk Türkçe **/ç/**
[> Çuv. **/ś/**=Moğ. /ç/]
DLT: ***kökşin*** 'mavimsi'
< **kö:kçin*
Alt.: ***kökşün*** < **kö:kçın*
Tü.: ***sarışın*** < **sārıġçın* = Moğ. ***sirağçin*** 'sarışın' < **sira+ġçin*
Moğ.: ***boroġçin*** 'bozumsu'<**boro+ġçin*

+ş+ 'Türeme ses'
*iki+**Ş**+er, altı+**Ş**+ar, yedi+**Ş**+er*
Bk. *+(ş)**Ar***

+(*I*)ş 'Türkçede seyrek olarak kullanılan bir yapım eki': ***yokuş*** < *yok+(u)ş*
[Lezgi: *yuxuş* < Az.]

-(*I*)ş 'Fiilden ad yapan ek: Ünlü ile sonuçlanan fiillere doğrudan doğruya, ünsüz ile sonuçlananlara, araya bir (*y*) koruyucu ünsüzü alarak, fiil kök ve gövdelerinden '*bir işin sonucu ve ürünü*' olan somut ve soyut kalıcı adlar türetir.' (*TTG*, § 164)
= ET. ***ur-(u)ş*** 'savaş' [> TT. *vur-(u)ş*]; ***yara-ş*** 'iyilik, selâmet' [> *yar-a-ş*] ... vb.
barış [< *bar-* 'varmak'+*-(ı)ş*], ***barış görüş olmak; aldırış*** [< *al-dır-(ı)ş*] *et-*, ***satış, alış veriş, gidiş*** ..vb.

-(*I*)ş- 'Fiil kök ve gövdeleriyle addan türemiş fiillere gelerek birbirinden farklı birkaç işlev yüklenmiş bir çatı eki' (Örnekler için bk. Z. Korkmaz, *TTG*, s. 131-132, § 215: 1, 2, 3, 4.)
=ET.: **-ş-** : ***alka-ş-, amra-ş-, edgüle-ş-, keŋe-ş-, üle-ş-*** (M. Erdal, *OT WF II*, s. 552-576)

şabla, şablak (hlk.) 'tokat'
→ **şaplak**

şablama (hlk.) 'tokat' → **şaplak**

şabçak → **şapşak**

şabşak → **şapşak**

şak 'Enlice bir şeyle vurulduğunda çıkan sesi anlatır'
< ****şā*** 'yansıma'+***k***
TT.: ŞAK+(I-/IMA/IRDA-/IRDAMA/IRDAT-/KIRDATMA/IR şakır/IR şukur/IRTI/IRTILI/ IRTISIZ/IYIŞ/LA-/LAMA/LAT-/ LATMA/ RA-/ RAK/ RAKLIKŞAK/ şak/ ŞAKÇI/ŞAKÇILIK)
An.ağl.: ***şakıla-*** 'şaklamak' (*DS.X*, 3735)

şaka 'Güldürmek, eğlendirmek amacıyla karşısındakini kırmadan yapılan hareket veya söylenen söz, lâtife'
< ****şā+k+a***
Çağ.: ***şakka***
Osm., Krm.: ***şaka*** (> Blg. *TE* 162: *şaka*)
TT.: ŞAKA+(CI/CIKTAN/CILIK/DAN/LAŞ-/LAŞMA/SIZ)
An.ağl.: ***şakar*** 'şen, şakrak' (*DS.X*, 3735)

Nişanyan (SS, 417): **şaka** ~ ***İt.*** **giuoco** şaka ~ ***Lat.*** **iocus** → JOKER
* Ses değişimi açıklamaya muhtaçtır.
NOT: Nişanyan her Türkçe ye da yansıma sözcüğü İtalyanca, oradan da Latinceye götürmeye çalışırsa, '*ses değişimi*'ni de açıklayamaz.
giuoco nerede,
şaka < şā 'yansıma' **+ka** nerede?
Ses değişimini açıklayın bakalım!

şakı-['(Ötücü kuşlar için) Ezgili ses çıkarmak, ötmek, şakramak, terennüm etmek'
= OT. ***şaġıla-, çaġıla-, jaġıla-*** 'çağlamak' (DLT) [< ***şā/çā/*jā*** 'yansıma']
< ****şā*** 'yansıma'+***k+ı-***
TT.: ŞAKI-(MA/RDA-/RDAT-/RTI/TILI/TISIZ/YIŞ)
An.ağl.: ***şakı-*** '1. aydınlanmak, parlamak; 2. paylamak; 3. çok konuşmak; 4. ağrımak, sancımak;5. kömür ateş larak yanmak; 6. ağaç bol çiçek açmak; 7. çok okumak, bilgili olmak' (*DS.X*, 3736)
~ şaġra- (Az.)
= *sayra-* (Bşk., Kzk., TatK., Trkm.)
säyrä- (Özb.)
sayri- (Uyg.)
sayro- (Kırg.)

şakıldak (hlk.) → **çakıldak**

şakırda-['Şakır şakır ses çıkarmak'
< ****şā+kır-da-***
TT.: ŞAKIRDA-(MA/KIRDAT-)
An.ağl.: ***şakırdak*** 'çocuk beşiğine bağlanan iri boncuk dizisi' (*DS.X*, 3736); ***şakırdak, şakıldak, şaklavak*** 'değirmen taşı üstüne konulan tahta'; ***şakırdak*** 'şen, geveze'; ***şakırda-***

SanalBaba

'1. yağmur hızlı, sesli yağmak; 2. şen şakrak ötmek; 3. hoppalık yapak' (s. 3736)
~ şağgırda- (Az.)
şakıldat- (Özb., Uyg.)
şartlat- (Bşk., TatK.)
şırkıldat- (Trkm.)
şikıllä- (Uyg.)
sakıldat- (Kzk.)
= *takıldat-* (Kzk.)
kırsillä- (Özb.)
karsildat- (Uyg.)

şakır şakır '1. Sürekli olarak yağan yağmurun, ötüşen kuşların veya buna benzer hoşa giden şeylerin çıkardığı sesi anlatır; 2. kolaylıkla, iyi bir biçimde, akıcı olarak; 3. çok parlak ve ışıklı olarak'
→ **şakır**
TT.: şakır şukur
An.ağl.: ***şakır şakır*** 'çok, bol' (DS.X, 3736)
~ şağır şağır (Az.)
şakır-şukur (Kırg., Uyg.)
şakır-şukır (Kzk.)
şıbır-şıbır (Bşk., TatK., Trkm.)
şığır-şığır (Trkm.)
şäldir-şüldür (Özb.)
şär-şär (Özb.)

şakırtı 'Şakırdayan şeyin çıkardığı ses'
< ****şā+kır-tı***
TT.: ŞAKIRTI+(LI/SIZ)
An.ağl.: ***şakırtı*** 'koşma, koşu' (*DS. X*, 3736)

şakıt-[(hlk.) '1. Süpürmek; 2. iyi, başarılı iş yapmak; 3. bilgisiyle çevresini aydınlatmak'
< ****şak-ı-t-***

şakkaban (hlk.) 'Güldürücü, şaklaban'
→ **şaklaban**

şakkan (hlk.) 'Gülünç'
< ****şak-kan***

şakkıla-[(hlk.) 'Kahkahayla gülmek'
< ****şā+k+kı+la-***

şakkırak (hlk.) 'Kapı mandalı'
< ****şā+k+kı+rak***

şakla-['Şak diye ses çıkarmak'
< ****şā+k+la-***
TT.: ŞAKLA-(MA/T-/TMA)
~ şakli- (Uyg.)
şalk (şak) et- (Kırg.)
şak et- (Kzk.)
şak-şak et- (Özb.)
şap it- (Bşk., TatK.)
şarp et- (Trkm.)
şapılda- (Bşk.)

şaklaban '1. Şen, şakacı ve güldürücü kimse; 2. (mec.) dalkavuk'
< ****şā+k+a+la-ban***
TT.: ŞAKLABAN+(LIK)
An.ağl.: ***şakkaban, şakraban*** (DS.X, 3736)

Nişanyan (*SS*, 417): **şaklaban** ~ ?

şaklat-['Şak diye ses çıkarmak'
< ****şāk+la-t-***
TT.: ŞAKLAT-(MA)
An.ağl.: şaklat- 'şamar vurmak' (DS.X, 3736)

şaklayan (hlk.) 'Çok ve ilgi çekici konuşan'
< ****şā+k+la-y-an***

şakra-['Şakımak'
< ****şā+k+ı-ra-***
TT.: ŞAKRAK+(kuşu/LIK)

şakraban (hlk.) → **şaklaban**

şakrak '1. (Ses için) Şen, neşeli; 2. (insan için) Şen, neşeli, hayat dolu'
< ****şā+k+ı-ra-k***
An.ağl.: ***şakrak*** '1. arıkuşu; 2. açık, okunaklı; 3. parlak' (*DS.X*, 3737)

(Nişanyan (*SS*, 417): **şakrak** < *şakımak* → ŞAKI-

şakşağı (hlk.) → **şakırdak; şakşak**

şakşak (hlk.) 'Elde oynanan büyük taneli tesbih'
< ****şā+k+şā+k***
An.ağl.: ***şakırdak, şakşağı, şakşakı, şakşak tesbih, şıkşık*** (*DS.X*, 3737); şakşak,şakşakı 'çocukların mısır sapından yaptıkları, ses veren bir oyuncak' (s. 3737); ***şakşak*** 'taş bilye'; ***şakşak, şakşağı, şakşakı*** 'kapı tokmağı'; ***şakşak*** 'geveze'; ***şakşak*** 'sarı

SanalBaba

çiçekli bir bitki'; ***şakşak*** 'değirmende buğday tanelerinin döküldüğü yer'; ***şakşak*** 'davar kırkmakta kullanılan bir makas'; ***şakşak*** 'değirmen çakıldağı'; ***şakşak*** 'tahta çalpara' (s. 3737-3738)

şakşakçı (hlk.) 'Yüze gülen, dalkavuk'
< ****şā+k+şā+k+çı***
An.ağl.: ***şakşakçı*** 'alkış tutan' (*DS. X*, 3738)

şakşakhelva (hlk.) 'Susam helvası'
< ****şā+k+şāk***(+ < Ar. helva)

şakşakı (hlk.) '1. Fındık; 2. kavrulmuş fındık ve peynir şekeri karışımı çerez; 3. → **şakşak**; 4. gelincik bitkisi; 5. → **şapşak**' (*DS.X*, 3738)

NOT: **şak – şalak** arası Eren'de YOK.

şalak[1] (hlk.) 'Büyümemiş kavun, karpuz'
< ****şā+lak***
An.ağl.:***şallah, şallak, şamak*** (*DS.X*, 3738); ***çalak***

şalak[2] (hlk.) '1. Aptal, budala; 2. huysuz; 3. arsız; 4. geveze; 5. değersiz, olgunlaşmamış kişi; 6. pisboğaz, obur;7. erkek çocuk; 8. büyümemiş dana, tosun; 9. giysinin etek baskısı'
< ****şā+lak***
An.ağl.: ***şelek*** (*DS.X*, 3739); ***Şamşalak*** 'şaşkın' (s. 3742)
Krş. **salak**

şalaka (hlk.) 'Tokat' → **şaplak**

şalakgoz (hlk.) '1. Yalan dolan; 2. Baştan savma iş yapan adam'
< ****şā+lak+goz***

şalangoz (hlk.) 'İriyarı, beceriksiz kişi'
< ****şā+lan+goz***

şaldur şuldur (hlk.) 'Gelişigüzel, gürültülü yapılan iş'
< ****şā+l+dır *şū+l+dur***

şalgam 'Turpgillerden, yumru köklü bir bitki'
[**NOT**: Sözlüklerde Fars. **şelġam** olarak gösteriliyorsa da tartışılmaya açık bir sözcüktür. Çünkü:

şalkan (Bşk., TatK., Şor.)
şalġan (Şor., Sag.)
salġan 'turp' (Sag.)
çalkan 'şalgam' (Tel.)
acū çalkan 'turp' (Tel.)
kızıl çalkan 'pancar' (Tel.)
çalkanaş 'turp' (Alt.) < *çalkan+aş*

sözcükleri, Tü. **çal-** '1. yoğurt yapmak; 2. karıştırmak; 3. çelme takmak; 4. çalgı çalmak; 5. ısırmak, dalamak'+**-kan** [Krş. *ısır-ġan, osur-ġan, alın-ġan* ..vb.] ile uygunluk göstermektedir.
An.ağl.: ***şağlom*** 'şalgam' (*DS. X*, 3733); ***şalgamcık*** 'tahıla zarar veren tarla bitkisi'; ***şalham*** (s. 3739)

Eren (*TDES*, 383): **şalgam** < ***Far. şalġam***
'Ne var ki **şalgam** sözüyle ***çalkan (~ şalkan)***, biçimleri arasındaki benzerlik ses bakımından düşündürücüdür.' diyerek, Farsça olabileceğine şüphe ile bakmaktadır.

şallak[1] (hlk.) 'Çağlayan, çavlan'
< ****şā+*** 'yansıma'[l]***l+ak***
[Krş. OT. ***şağıla-, çağıla-*** 'çağlamak' (DLT)]
An.ağl.: ***şallah*** (*DS.X*, 3740); ***şallavuk, şaldırdak, şallagan, şallayuk*** (s. 3740)

şallak[2] (hlk.) → **şalak**[1]

şallak[3] (hlk.) 'Kamçının ucundaki kösele parçası'
< ****şā+*** 'yansıma'+[l]***+lak***
An.ağl.: ***şallah*** (*DS.X*, 3740); ***şapalah, şapalak, şaplak, şep*** (s. 3743)

şamar 'Açık elle yüze vurulan tokat'
< ****şā+mar***
TT.: ŞAMAR+(LA-/LAMA)
~ şapalağ (Az.)
şapalak (Kzk., Kırg.)
şapälåk (Özb.)
şapılak (Uyg.)
şaphāt (Trkm.)

şamata 'Gürültü, patırtı'
< ***şā*** 'yansıma'+***m+at-a***

Eren (*TDES*, 384): **şamata** < Ar. (Suriye) *şamāṭa* 'tumult, vacarme'
Nişanyan (*SS*, 418): **şamata** ~ ***Ar. şemātē(t)***
arsız eğlence, başkasının fenalığına gülme < *#şmt*

SanalBaba

NOT: Eren'in yabancı bir kaynağa dayanarak verdiği etimoloji denemesi tartışmaya açıktır. Pek çok sözcüğü Türkçeden ödünç alan Suriye Arapçasında bulunan **şamata** acaba öteki Arap lehçelerinde de var mı? Nişanyan'ın verdiği anlamı da Türkçedekinden çok farklı değil mi?

şamşurmak (hlk.) 'Şaşırma'
< ***şa** [m 'türeme ünsüz']***ş-ur-**

şang (hlk.) 'Şak sesinin çınıltısı'
< ***şā+ng**

şangır '(Tabak, bardak vb.) kırılırken çıkan gürültü'
< ***şā** 'yansıma'+***n+KIr**

Nişanyan (*SS*, 418): **şangır** = ***onom*** cam sesi

şangırda-['(Tabak, bardak vb. için) Bir yere veya birbirine çarparken, kırılırken gürültülü ve çınlayıcı ses çıkarmak'
< ***şā** [+***n** 'türeme ünsüz']+***KIr-da-**
→ **şang**
TT.: ŞANGIRDA-(MA/T-/TMA)
~ şañğıra- (Kzk.)
şañğırla- (Kzk.)
şañğır et- (Kırg.)
şaŋŋırda- (Trkm.)
= *şaraklä-* (Özb.)
caraŋli- (Uyg.)
sıŋlap vatıl- (Bşk.)
cingildä- (Az.)

şangır şungur 'Büyük bir şangırtı çıkararak'
< ***şā** [+***n**]+***KIr** ***şū+n+KIr**
~ şaŋğır şuŋğur (Kırg.)
şarak-şuruk (Özb.)
saŋğır-saŋğır (Kzk.)
saŋğır-saŋğır (Kzk.)
caraŋ-curuŋ (Uyg.)
cıŋŋır-cıŋŋır (Trkm.)
sıŋ-sıŋ (Bşk.)
zıŋ-zıŋ (TatK.)

şangırtı '(Tabak, bardak vb.) Bir yere veya biribirne çarparken, kırılırken çıkan ses'
< ***şā+n+KIr-tı**
~ şaŋŋırdı (Trkm.)
cıŋŋırdı (Trkm.)
şıŋgırdau (TatK.)
şaŋğır (Kırg.)
saŋğır (Kzk.)
şaltırau (TatK.)
şıŋğırav (Bşk.)
şıltırav (Bşk.)
çıŋlau (TatK.)
cingiltı (Az.)
kaŋğır (Kzk.)
saldır (Kzk.)

şapalama (hlk.) 'Sulu kar'
→ **sepele-(me)**

şapalah, şapalak (hlk.) 'tokat'
→ **şaplak**

şapalık (hlk.) → **şaplak**

şapık (hlk.) 'Çabuk'
→ **çap-**
An.ağl.: ***şapırtdak*** 'sesli ve ivedilikle, birden (öpmek,su içmek, yemek vb. için' (*DS.X*, 3744)

şapıla-[(hlk.) 'Ses çıkarmak'
< ***şā+p+ı+la-**
Krş. **çap-**

şapılat-[(hlk.) → **şaplat-**

şapıldak (hlk.) '1. Sözü ağzında geveleyen; 2. geveze; 3. mısır sapından yapılıp, şap diye ses çıkaran çocuk oyuncağı; 4. şakağa takılan süs eşyası'
< ***şā+p+ıl-dak**

şapır-[(hlk.) 'Köpürmek'
< ***şā+p+ır-**

şapırda-['Öperken veya bir şey yerken şap diye ses çıkarmak'
< ***şā+PIr-da-**
TT.: ŞAPIRDA-(MA/T-/TMA)
~ şıppıldo- (Kırg.)
şıppılda- (Kzk.)
şöpilde- (Kzk.)
sapıldat- (Bşk.)
supıldat- (Bşk.)

şapırdaklı yağmur (hlk.) Hızlı, iri iri yağan yağmur'
< ***şā+PIr-da-k+lı** [→ **yağmur**]
An.ağl.: ***şapırdım*** (*DS.X*, 3743)

şapırdım → **şapırdaklı yağmur**

şapırla-[(hlk.) → **şaplat-**

şapır şapır 'Ses çıkararak acele ile yemek yemeyi veya üst üste öpmeyi anlatır'

şapır şupur 'Öperken veya yemek

SanalBaba

yerken şap sesinin çıkarıldığını anlatır'
< ***şā+PIr /şū+PIr***
~ şappur-şuppur (Az.)
şapir-şupur (Özb.)
şapil-şupul (Uyg.)
şalp-şulp (Kırg.)
şılp-şılp (Kırg.)
şap-şup (Trkm.)
şöp-şöp (Kzk.)
sap-sop (Bşk.)
çap-çop (TatK.)

şapırtı 'Öperken veya yemek yerken çıkan ses,şapırdama sesi'
< ****şā+PIr-tı***
~ şappıltı (Az.)
şapbıldı (Trkm.)
şapidaş (Uyg.)
çäpillätiş (Özb.)
çapıldatu (TatK.)
çupuldatu (TatK.)

şapırttak (hlk.) → **şapık**

şapildik çal- (hlk.) 'Alkışlamak'
< ****şā+p+il+dik***
→ **çap-**

şapla, şaplaka (hlk.) 'tokat'
→ **şaplak**

şapla-['Şap diye ses çıkarmak'
< ****şā+p+la-***
TT.: ŞAPLA-(K/MA/T-/TMA)

şaplak 'Şap diye ses çıkaran tokat'
< ****şā+p*** *[+a]+**la-k***
= ET. ***şapalak***
Çağ.: ***şapa, şaplak, şapalak***
An.ağl.: ***şaplak, şabla, şablak, şablama, şalaka, şapalah, şapalak, şapalık, şapla, şaplaka, şaplama, şapla şamar*** 'tokat' (*DS.X*, 3744)

ŞAP(>b)+*A/+LAK/+ALAK/+ALIK*
+*ALAH*
+*LA/+LAKA/+LAMA*
ŞAM+*AR*

~ şaba (Kzk.)
şapalak (Kzk.,Kırg.)
şapalağ (Az.)
şapılak (Uyg.)
şapbāt (Trkm.)
şäpälåk (Özb.)

şaplakla-[(hlk.) → **şaplat-**

şaplama (hlk.) 'tokat' → **şaplak**

şapla şamar → **şaplak**

şaplat-[(hlk.) 'Tokatlamak'
< ****şā+p+la-t-***
An.ağl.: ***şaplakla-, şapılat-, şapırla-*** (*DS.X*, 3745)

şappadak 'Anansız'
< ****şā+p***[p]***+a+da-k***
An.ağl.: ***şapadak, şappadanak*** 'şap diye' (*DS.X*, 3745)

şaprak (hlk.) 'Eyer örtüsü'
< OT. ***çap-*** '*eyer vurmak'+***-ra-k***

şapsap → **şapşak**

şapşak (hlk.) 'Ağaçtan oyma (veya bakırdan) tas, maşrapa'
< ****şā+p+şā+k***
Krş. OT. ***çömçe*** 'kepçe' (DLT)
An.ağl.: ***şabçak, şabşak, şapsap, şapşa, şapşal, şapşalak, şapşat, şepşek*** (*DS.X*, 3745); ***şapşap, şapşırak, şapşupa 'su*** tası' (s. 3747)

ŞAP+*ÇAK*
+*ŞA*
+*ŞAK*
+*ŞAL*
+*ŞALAK*
+*ŞAP*
+*ŞAT*
+*ŞIRAK*
+*ŞUPA*
ŞEP+*ŞEK*

şapşal[1] '1. Aptalca davranışlarda bulunan; 2. üstüne başına önem vermeyen'
< ****şā+p+şa-l***
TT.: ŞAPŞAL+(AK/CA/LA-/LAŞ-/LAŞMA/LIK)

şapşal[2] → **şapşal**

şapşalak[1] (hlk.) 'Özensiz, düzensiz (kimse)'
< ****şā+p+şā+l+ak***

şapşalak[2] → **şapşak**

şap şap 'Üstü üstüne öpmeyi belirtmek için kullanılır'
= OT. ***şap şap*** 'vurmada çıkan ses, yemekte ağızda çıkan şapırtı' (DLT);
çap çap 'yansıma' (DLT)
< ****şā+p***

şapşap → **şapşak**

şapşat → **şapşak**

SanalBaba

şapşırak → şapşak
şapşupa → şapşak
şar → şarlak
şardöken → şarlak
şarılda-['(Su için) Bol bol akarak ses çıkarmak'
= OT. ***çar çar*** 'herhangi bir akarın çıkardığı ses' ~ ***şar şar*** (DLT)
< ****şā+r+ıl+da-***
TT.: ŞARILDA-(MA)
An.ağl.: ***şarla-, şarılda-*** (*DS.X*, 3750)
şarıldak → şarlak
şarıldık → şarlak
şarıl şarıl 'Suyun bol ve sesli akmasını anlatır'
< ****şā+r+ıl***
şarıltı Şarıldayan şeyin çıkardığı ses'
< ****şā+r+ıl+tı***
~ şarıltı (Az.)
şar şar (Kırg.)
şirildaş (Uyg.)
şırrıldı (Trkm.)
çıltırau (TatK.)
sarkırav (Kzk.)
sarıldav (Kzk.)
sildiräş (Özb.)

ŞAR~ŞIR~ŞİR~ÇIL~SAR~SİL
+ILTI/+İLDAŞ/+[R]ILDI/
+TIRAU/+KIRAV/
+ILDAV/
+DİREŞ

şarka → şarlak
şarla-[(hlk.) 'Çok su akmak'
< ****şā+r+la-***
Krş. **şarılda-**
şarlag → şarlak
şarlağan → şarlak
şarlak (hlk.) 'Çağlayan'
< ****şā*** [~ OT. ***çā***]+***r+la-k***
An.ağl.: ***şar, şardöken, şarıldak, şarıldık, şarka, şarlag, şarlağan, şarlan, şarlangıç, şarlavık, şarlayık, şarliko, şarşar, şartlak, şartlan, şırlağan, şırlak, şırşır*** (*DS.X*, 3749)

ŞA(~I)+R+
+DÖKEN
+ILDAK/+ILDIK
+KA
+LAG/+LAĞAN/+LAN/
+LANGIÇ/+LAVIK/
+LAYIK/
+LAK/+LİKO
+TLAK/+TLAN/+ŞIR

şarlan → şarlak
şarlangıç → şarlan
şarlavık, şarlavuk, şarlayık → şarlan
şarliko → şarlak
şarşar → şarlak
şar şar 'Şarıl şarıl'
= OT. ***şar şar*** 'su sesi' (DLT)
< ****şā+r***
An.ağl.: ***şar şar*** 'Çok ve sürekli (yağan yağmur, akan su için)' (*DS.X*, 3750)
+(ş)Ar 'Ünlü ile biten sayı adları ile **yarım** sözcüğüne eklenen üleştirme eki': ***altı+(ş)ar, yedi+(ş)er, iki+(ş)er, yarım+(ş)ar.***
[/+ş+/ türeme sestir. Oluşumları özel bazı nedenlere dayanan ve /+y+/, /+n+/ ve /zamir n'si gibi kurallı bir özellik taşımayan sesler olduklarından *yardımcı ses* olarak **kabul edilemezler**.]
şartlak → şarlak [/t/ türmedir.]
şartlan → şarlak
şaş (hlk.) '1. Aptal, sersem; 2.yanlış, ters'
< OT. ***sāş*** **→ şaş-**
An.ağl.: 1. ***şaşık, şaşalak, şaşgalak, şaşgın, şaşık, şaşırdık, şaşkal, şattak*** (*DS.X*, 3751); 2. ***şaş, şaşalak, şaşıbeş, şaşkal, şaşkaloz, şaştak, şeşi, şevşel, şevşir, şevşiri*** (s. 3751)

Tü. > **Zaza.** *şaş* '1) şaşı gözlü kişi; 2) şaşkın, şaşırma (*ZTS*, 327); *şaşı kerdış* 'şaşırmak, şaşkınlaşmak'; *şaşkani* '1)şaşkınca, 2) şaşılar gibi, 3) yanlışlıkla' *şaş kerdış* '1. şaşırtmak, yanıltmak; 2)yanlış yapmak, hata yapmak';*şaş mendış* 'şaşmak, hayret etmek'; **Kürt.** *şaş man* 'şaşırmak, şaşkına dönmek; *şaş kirin* 'şaşırtmak, sersemletmek, hayrete düşürmek, aptallaştırmak'; *şaşî* 'hayret, şaşkınlık' (*KTS*, 284)

SanalBaba

ŞA(~E)Ş+*ALAK*
+*GALAK/+GIN*
+*IBEŞ/+IK/+IRDIK*
+*İ*
+*KAL/+KALOZ*
+*TAK*
ŞEV+*ŞEL/+ŞİR/+ŞİRİ*

şaş-['1. Umulmayan, beklenmeyen veya olağanüstü bir olay, bir olgun karşısında şaşkın bir duruma gelmek, hayret etmek'
= OT. ***saş-ur-*** 'arasını ayırmak' (DLT: *saş* 'ürkek')
< ***sāş-*** (*Mak.I*, 51)
TT.: ŞAŞ-(Akal-/Akalma/ALA-/ALAMA/ALAT-/I/ILASI/ILAŞ-/ILAŞMA/ ILIK/ IL-/ ILMA/ IR-/IRMA/IRIŞ/IRT-/ITICI/IRTMA/IRTMACA/ kaloz/ KIN/ INCA/KINLAŞ-/KINLAŞMA/KINLIK/MA/MAZ)
~ şaş- (Kırg., Az., Bşk., TatK., Uyg.)
şåş- (Özb.)
sas- (Kzk.)
çāş-, çāşı- (Trkm.)

Ş(>s, ç)A(>å)Ş(>s)-

~ Moğ. ***salĝa-*** 'şaşırmak', ***sal-, salu-*** (*Mak.I*, 51)
Eren (*TDES*, 384): YOK

Nişanyan (*SS*, 420): **şaş[mak** = ***ET.?*** doğru yoldan sapmak (XV)
*'Hayret etmek' anlamı muhtemelen şaşalamak biçiminden türemiştir.

şaşa (hlk.) 'kör' → **şaşı**
şaşak (hlk.) 'az şaşı, şehlâ' → **şaşı**
şaşal (hlk.) → **şaş**
şaşala-[(hlk.) 'Gözü uzağı görmemek'
→ **şaşı**
şaşalak (hlk.) → **şaş**[1/2]
şaşbaş ol-[(hlk.) 'Afallamak, şaşıp kalmak'
→ **şaş-**
An.ağl.: ***şaşıbeş*** → **şaş**[2]
şaşgalak (hlk.) → **şaş**
şaşgın (hlk.) → **şaş**
şaşı 'Birbirine paralel görme ekseni olmayan (göz veya kimse)'
< ***şaş-*** [< ****sāş-***]+***-ı***
Çağ.: ***şaşi***
Osm.: ***şaşı*** (> **Rum.** *TE* 163: *şaşiü*)
TT.: ŞAŞI+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***şaşa*** 'kör' (*DS.X*, 3751); ***şaşılak, şaşırak, şaşkar*** 'az şaşı, şehlâ' (s. 3751)
~ çāşı (Trkm.)
çaş (Az.)
çäp (Az.)
şaşıbeş (hlk.) → **şaş**[2] **/şaşbaş ol-**
şaşık (hlk.) → **şaş**
şaşılak, şaşırak (hlk.) → **şaşı**
şaşır-['İçinden çıkamamak'
< ****sāş+ır-***
TT.: ŞAŞIR-(IŞ/MA/TICI/T-/TMA/TMACA)
şaşırdık (hlk.) → **şaş**
şaşırt-[(hlk.) 'Fidanların yerlerini değiştirerek seyrekleştirmek'
< ****sāş+ır-t-***
şaşıt (hlk.) → **çaşıt**
şaşkal (hlk.) → **şaş**[1/2]
şaşkaloz[1] '(argo) 'Şaşı ve şaşkın kimselere hayret yollu söylenir'
< ***şaş*** [< ****sāş***]+***kın***(+*loz* (?)]
An.ağl.: ***şaşkaloz*** '1. çirkin, kötühuylu; 2. → **şaş**[2]' (*DS.X*, 3751)
şaşkaloz[2] (hlk.) → **şaş**[2]
şaşkın 'Düşünceleri dağılmış, karışmış, ne yapacağını bilemez duruma gelmiş; 2. akılsız, sersem, budala'
< ***sāş+kın***
TT.: ŞAŞKIN+(CA/LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***şaşkın*** '1. Tembel; 2. hasta, güçsüz' (*DS.X*, 3751)
~ şaşkın (Uyg.)
şaşğın (Az.)
şaşkan (Bşk., TatK.)
saskan (Kzk.)
şaşma (hlk.) 'Tandırda yakılan küçük kerme ve tezek'
< ***saş-ma***
şaştak (hlk.) → **şaş**[2]
şataf (hlk.) '1. Çalım, süs; 2. neşe; 3. güleç'

SanalBaba

< ***şā+t+a-f***

An.ağl.: ***şansaf, şantaf*** (*DS.X*, 3752) [/n/ türemedir.]; ***şatafçı*** '1. yüze gülen; 2. göz boyayan'; ***şatafçılık*** 'dalkavukluk'; ***şatafla-*** 'süslemek'; ***şataflı*** '1. neşeli, eğlenceli; 2. iştahlı; 3. huysuz; 4. gösterişli; 5. albenili' (s. 3752)

şatafçı (hlk.) → **şataf**

şatafçılık (hlk.) → **şataf**

şatafla-[(hlk.) → **şataf**

şataflı (hlk.) → **şataf**

şatafat 'Süs ve gösteriş'
→ **şataf**
TT.: ŞATAFAT+(LI)

şatavla-['1. Suyuna gitmek, pohpohlayıp gönünü almak'
→ **şataf**

şattak (hlk.) → **şaş¹**

şayak 'Kaba dokunmuş, dayanıklı bir çeşit yün kumaş'
< ? OT. ***şaw*** 'Uç'ta biten ve elbise temizlenen çöven gibi bir ot' (DLT) ***+(a)k***
Eren (*TDES*, 384): Kökenini bilmiyoruz.
Nişanan (*SS*, 420): **şayak ~ ?**

Tü. > Bulg. *šajak, šaek* 'kaba yün kumaş'; **Srp.** *šàjak* 'kumaş, kaba yün kumaş'; **Rum.** *σαγιάκι*; **Ar.** (Cez.) *šāyāq* (*TDES*, 384)

şebek¹ 'Bir maymun türü'
< ? OT. ***çep+(ek)*** (DLT)
Krş. ***çepiş(/ç)*** 'altı aylık keçi yavrusu' (DLT; TT-ağl.)

şebek² (hlk.) 'Hamur açmaya yarayan ağaçtan yapılmış kısa silindir gereç'
=OT. ***şebeng ~ şebing*** 'küçük demir çomak, demir baston' (DLT)
< ? ****şeb+ek***
An.ağl.: ***şebbek*** 'demir ya da tahta parmaklık' (*DS.X*, 3755)

şebili (hlk.) 'Çabuk çabuk konuşan'
< ****çap-***

şebit, şepit 'Yufka; ince' → **şepit**

< ****ş(/ç)ep-(i)t***

An.ağl.: ***çebit, çepit; şipit*** (Uşak); ***şebit, şefit, şımıt*** (*DS.X*, 3755)
~ şepirek 'zayıf, cılız, hoş' (Uyg.) (*YUTS*, 376)

Ş(>ç)E(>ı, i)B(>f, m, p)İ(>ı)T

şebken (hlk.) → **çepken**

şekirdek (hlk.) 'Çekirdek'
= OT. ***şekirtük*** (DLT)

< ***şe-k+ir-dek*** (< ***-tük***)

şemşek (hlk.) → **şimşek**

şen 'Sevinçli, neşeli'

< ****şē-*** 'yansıma'+***-n***

TT.: ŞEN+(EL-/ELME/ELT-/ELTME/LEN-/LENDİR-/LENDİRİL-/LENDİRİLME/LENDİRME/LENİŞ/LEN-/LENME/LİK/LİKLİ/LİK SİZ)
An.ağl.: ***şendik*** 'şenlik'; ***şenelt-*** '1. şenlendirmek; 2. kurmak, geliştirip canlandırmak;'; ***şenlik, şenlig, şennik*** 'kalabalık, bayram kalabalığı'; ***şenlikli*** 'kalabalık, eğlenceli' (*DS.X*, 3761-3761)
~ şän (Az.)

Eren (*TDES*, 385): **şen** < ***Erm.*** *šen* 'inhabited; village; prosperous; happy'
Nişanyan (*SS*, 4212): **şen ~** ***Erm.*** *şén* mekûn yer, köy, kasaba ~ ***OFar.*** *******şēn* < ***Ave.*** *şi-, şiti-* yerleşmek, ikamet etmek, kalabalık olmak.
NOT: Türkçe **şen** ile ses benzerliği olan Ermenice *şén* arasında anlam bakımından da çok büyük fark var. Bu noktaya dikkat etmek gerekir.

şepe (hlk.) 'Mayasız hamurdan yapılan sac ekmeği' → **şepit**

şepik (hlk.) 'Alkış' → **şapalak**
An.ağl.: ***şapalah, şapalak, şebbik*** (*DS.X*, 3761)

şepit (hlk.) 'Yufka ekmek'
→ **şebit**

şeppikle-['Alkış tutmak'
→ **şapalak**
An.ağl.: ***şepik çal-*** (*DS.X*, 3762)

şeşibeş gör- → **şaş²**

şevşel (hlk.) → **şaş²**

şevşir, şevşiri (hlk.) → **şaş²**

şıbbak (hlk.) →**şıpıdık**

şıbıdık → **şıpıdık**

şıbıla (hlk.) 'Yıldırım' → **şimşek**

şıbın (hlk.) → **çımın, cibin**

şıbınlık (hlk.) → **cibinlik**
→ **çimin**

şıkır şıkır 'Metal paraların birbirine çarpmasıyla çıkan ses'
Krş. OT. ***çıng*** 'çınlama, çan ve leğen gibi şeylerin verdiği ses'

SarıBaba

(DLT)
< ***şī*** 'yansıma'+***kır***

şıkırda-['Birbirine çarpan metal paraların çıkardığı sese benzer bir ses çıkarmak'
< ****şī*** 'yansıma'+***kır-da-***
TT.: ŞIKIRDA-(MA/T-/TMA)

şıkırdım¹ (hlk.) 'Hızlı yağmur'
< ****şı*** 'yansıma'+***kır-dım***
An.ağl.: ***şıkkıltım*** (*DS.X,* 3766)

şıkırdım² (hlk.) 'Oynak, kıvrak'
→ **şıkırdım¹**

şıkırtı 'Metal bir nesnenin çıkardığı ses'
< ****şī+kır-tı***
~ şıŋŋırdı (Trkm.)
şıŋğır (Kırg.)
şıŋğırav (Bşk.)
sıŋğırav (Bşk.)
şıldır (Kzk.)
şıltırav (Bşk.)
şakırläş (Özb.)
şaltırav (TatK.)
çıŋlav (TatK.)
cingilti (Az.)

şıkıslak (hlk.) 'Çok ıslak, ıpıslak'
< *şık 'çokluk bildiren söz'+***ıs-la-k** [→ **ısla-k**]

şıkkak (hlk.) 'Kapı mandalı'
< ****şī+*** 'yansıma' ***k+ka-k***
An.ağl.: ***şıkkırak, şıkkırik, şıkşık, şıkşıkı, şıkdüşen*** (*DS.X,* 3767)

ŞI+K+*KIRAK/+KIRİK*
+ŞIK/+ŞIKI
+DÜŞEN

şıkkırak (hlk.) → **şıkkak**
şıkkırik (hlk.) → **şıkşak**
şıkşık, şıkşıkı (hlk.) → **şıkkak**

şıldır şıldır '(Göz için) Canlı, parlak'
< ****ışı-***[ET., OT. ***yaşı-***]***l+dır***

şıla-[(hlk.) 'Parlamak, ışıldamak'
< ***ışıl+a-*** [< ET., OT. ***yaşı-***
'*şimşek çakmak'; *yaşın* 'şimşek' (DLT)]
An.ağl.: ***şılap şılap*** 'parıl parıl'; ***şılat-*** 'aydınlatmak' (DS.X, 3767)

şılat-[(hlk.) → **şıla-**

şılak (hlk.) 'Işıklı, aydınlık, parlak'
→ **şıla-**

şıldın (hlk) 'Işık' → **şıla-**

şıldır şıldır (hlk.) 'Işıl ışıl' → **şıla-**

şılga (hlk.)'1. Çalı, funda;2. fidan, çubuk' → **şıvga, şıvgın**

şılgın (hlk.) 'Sulu kar' → **şıvgın, şıpkın**

Tü. > **Zaza.** *şıl* 'yaş, ıslak' (*ZTS,* 332); *şılli* 'yağmur, yağış' (s. 333)

şılgınlı (hlk.) 'Gözünden sürekli yaş akan' → **şıvgın**

şıllık 'Aşırı ve bayağı biçimde süslenip boyanmış (kadın)'
< ****şılk*** 'oynayan, sallanan' (Kırg./*KS.II,* 686)

Krş. OT. ***çülük-*** 'bozulmak' (DLT)

An.ağl.: ***şıllık*** '1. susamyağı; 2. terlik'(*DS.X,* 3768); ***şılık*** 'balçık'

Eren (*TDES,* 385): < ***Erm.*** *šil* 'squint eyed' Dankoff (*ALT,* 558)'den naklen.

NOT: Eren, ***Kırg.*** **şılk** ve ağızlardaki ***şılık, şıllık*** sözlerini görmemiştir. Ayrıca, **şıllık**'taki **+lık** eki Ermenicede var mı? Varsa niye açıklanmamış?

şımar-['Kendisine gösterilen sevgi ve saygıdan veya verilen değerden yürekleneren yersiz ve aşırı davranışlarda bulunmak'
< ET. ****şım-*** '******serbest bırakılma' (*EUTS,* 217)+***-ar-***
TT.: ŞIMAR-(IK/IKÇA/IKLIK/IŞ/MA/T-/TIL-/TILMA/TMA)

şımkı (hlk.) İnce, uzun değnek'
< OT. ***çıp*** 'ince ve yumuşak dal' (DLT) [> ****çıb*** *(çıbık~çubuk)* > ****çım*** > ***şım***]+kı

+şın 'Küçültme sıfatları türeten ek' [< ***+-ġ+çın***] = Moğ. **+gçin**
sarışın < *sārıġ+çın*
~ Moğ. ***sira+gçin*** 'sarışın, sarımtırak'; ***boro+gçin*** 'bozumsu'

şıngıl 'Bir salkımı oluşturan küçük salkımlardan her biri' → **çıngıl**

şıngır (hlk.) 'Değirmen çakıldağı'
< ****ş(/ç)ī+***[n]***+gır***

şıngırak (hlk.) 'Çıngırak, çan'
→ **şıngır**
→ **çıngırak**

şıngırda-['(Küçük şeyler için) Bir yere çarpıp düşerken veya bir-

SanalBaba

birine değerken çınlama sesi çıkarmak'
Krş. *çıgra-* 'çınlamak' (DLT: *çıngırak* 'gür ve pürüzsüz ses') < ***şī* 'yansıma'[+n] (OT. *çıng ét-* 'çınlamak' (DLT))+*gır-da-*
TT.: ŞINGIRDA-(MA)

şıngır şıngır 'Şıngırdayarak'
Krş. OT. ***çıngıl çıngıl*** 'bir şeyin çingil çingil ses çıkarması' (DLT
< ***şī*** 'yansıma' [+n]+***gır***
→ **şıngır**

şıngırtı 'Şıngırdama sesi'
< ***şī*** [+n]+***gır-tı*** → **şıngır**

şıngırtılı (hlk.) '1.Çınıltılı, şen ses çıkaran; 2. şen,çalgılı eğlence'
→ **şıngır**

şıngırşak (hlk.) ' Döner tahterevalli'
→ **şıngır**

şıp[1] 'Düşen su damlasının çıkardığı ses'
< ***şī+p***

şıp[2] (hlk.) 'Birden, birdenbire'
< ***şī+p*** 'çabuk, kolay'
An.ağl.: ***şıpıdek*** 'çabucak' (*DS.X*, 3770)

şıpbak pabuç → **şıpıdık**

şıpıdek (hlk.) → **şıp**[2]

şıpıdık 'Ökçesiz ve arkalıksız (terlik veya pabuç)'
< ***şī+p+ı-dık***
An.ağl.: ***şıpıdık, şıpıtık, şıppık, şıpşık, şıpşıp, şıpşıpı, şibbidi, şibidik, şibildek, şibit*** (*DS.X*, 3770); ***şipidik, şipçik, şipidig terlik, şipildek, şipirdek, şipitik, şiplek, şippek, şippidi, şiprek, şipşibi, şipşik, şiptik*** (s. 3781)

ŞI(~İ)+P(>b)+*IDIK/+ITIK*
+*İDİK(>g)/*
+*İLDEK/+İT/*
+*İTİK*
+*İLDEK/+İRDEK*
+*LEK/+PEK/+PİDİ*
+*REK*
+*ŞIK/+ŞIP/+ŞIPI*
+*BİDİ*
+*ŞİBİ/+ŞİK/+TİK*

şıpıldak (hlk.) '1. Hamam; 2. takunya'
< ***şī+p+ı-l+dak***

şıpın işi (hlk.) 'Kolay ve çabuk yapılan'
< ***şī+p*** 'çabuk, kolay'+***(ı)n*** 'vasıta hâli eki'

şıpıtık → **şıpıdık**

şıpırda-['Su vb. hiç ara vermeksizin, damla damla akarken şıp sesi çıkarmak'
< ***şī+p+ır-da-***
TT.: ŞIPIRDA-(MA)

şıpırdak (hlk.) 'Ayakkabı'
< ***şī+p+ı-r-dak***

şıpır şıpır 'Şıpırdayarak'
< ***şī+p+ır***
An.ağl.: ***şıpır şıpır*** 'çabuk çabuk' (*DS.X*, 3770)

şıpırt → **şıppadak**

şıpırtdak → **şıppadak**

şıpırtı 'Şıpırdama sesi'
< ***şī+p-ır-tı***

şıpırttak → **şıppadak**

şıpkın (hlk.) 'Yağmur hızlı ve çok yağmak'
< ***şī+p-kın***

Krş. Uyg. (Doğu Türkistan): ***şipkin*** 'violette' = DT. ***yipin*** 'violet, rot', OT. ***yipkin, yipkil*** 'braun' (Räsänen, *V* 447)

An.ağl.: ***şıpkın*** 'yelle karışık yağmur; sulu kar' (*DS.X*, 3771)

şıplak '1. Sacda pişirilen mayasız ekmek; 2. yağmur oluğu'
< ***şī+p+la-k***

şıplık (hlk.) 'Kırlangıç'
< ***şī+p+lık***

şıpluk (hlk.) 'Arkası bsık pabuç'
< ***şī+p+luk***

şıppadak 'Birdenbire ve beklenmeyen bir zamanda'
< ***şī+p*** 'çabuk, hemen'+[p]***a+dak***
An.ağl.: ***şıppadak, şıpırt, şıprtdak, şıpırttak, şıpnadak, şirpedek, şirpeden, şirpetek, şirpidek*** (*DS.X*, 3771)

ŞIP+[P/N]*ADAK*
+*IRT/+IRTDAK/*
+*IRTLAK/*
+*IRTTAK*
ŞİR+*PEDEK/*
+*PEDEN/+PETEK/*
+*PİDEK*

SanalBaba

şıppıdak → şıppadak
şıppık pabuç → şıpıdık
şıpsevdi 'Görür görmez seven, âşık olan (kimse)'
< ***şī+p*** 'hemen'+***sev-di***
şıpşak → şıppadak
şıpşık → şıpıdık
şıpşıp, şıpşıpı → şıpıdık

ŞIP+*[B]ILTI*
+*BAK*
+*ÇA*
+*DÜŞTÜ/+DÜŞEN*
+*IDEK*
+*IDIK*
+*ILDAK*
+*IN işi*
+*IR/+IRDAK+IRDA-T-*
+*IRIK/+IRT/+IRTDAK*
+*KIN*
+*LAK/+LIK/+LUK*
+*NADAK*
+*PADAK/+PEDEK*
+*PIDAK*
+*PIK*
+*ŞAK*
+*ŞIK*
+*ŞIP/+ŞIPI/+ŞİPİ*

şırak 'Bir nesne başka bir nesneye birdenbire, şiddetle çarptığında çıkan sesi anlatır'
< ****şī*** 'yansıma'+***r+ak***
TT.: ŞIRAK+(KADAK'ansızın')
şırılda-['Akarken veya dökülürken şırıl şırıl ses çıkarmak, şırıltıyla akmak'
Krş. OT. ***çır*** 'elbise yırtmakta, yırtılmakta çıkan ses' (DLT)
< ****şī+r+ıl-da-***
TT.: ŞIRILDA-(MA)
~ şirildi- (Uyg.)
şirillä- (Özb.)
şıltır- (Bşk.)
şıldıro- (Kırg.)
şırla- (Trkm.)
sıldır(l)ap ak- (Bşk.)
şaltıra- (TatK.)
şırıl şırıl 'Suyun az ve sürekli aktığını anlatır'
< ****şī+r+ıl***
şırıltı 'Şırıldayan suyun çıkardığı ses'
< ****şī+r+ıl+tı***
şırlağan (hlk.) 'Çağlayan' → **şarlak**
şırlağanlı (hlk.) 'Gözünden sürekli yaş akan'
< ****şī+r+la-ğan+lı***

[**NOT**: Farsça ***şīr*** 'süt'+***rauġan*** 'yağ' (*susam yağı*) sözcüğünden Anadolu ağızlarına giren ***şırlağan~şırlanyağ*** ile ilgisi yoktur.
TS.II, 1385: **şırlağan** (hlk.) 'susam yağı' < ***Fars.*** olarak düzeltilmelidir.]

şırlak[1] (hlk.) 'Salya'
< ****şī+r+la-k***
şırlak[2] (hlk.) 'çağlayan' → **şarlak**
şırpedek → şıppadak
şırşır (hlk.) 'çağlayan' → **şarlak**
şıt (Zaza) 'Süt' → Tü. **süt**
şıvga (hlk.) 'Filiz'
Krş. OT. ***çıp*** 'her ince ve yumuşak dal' (DLT)
< ****çıp*** (DLT)+***ga*** [> *çıwga* > *çıvga* > *şıvga*. /**ç-/ > /ş-/** değişmesi ile]
An.ağl.: ***şığva*** 'ince, düzgün bedenli delikanlı' (Artvin, Erzurum, Sıvas/ *HDSDS*, 131); ***şıvga ~ şıvka*** 'ince, zayıf, uzun; kadadayı, çapkın; güzel ve kıvrak kadın'
Krş. **Çıvgın**

Tü. > **Zaza.** *şıv* 'değnek' (*ZTS*, 334)

şibbidi → şıpıdık
şibidik → şıpıdık
şibildek → şıpıdık
şibit → şıpıdık
şif (hlk.) '1. Pamuk kozası; 2.şırası alınmış üzüm posası'
<ET., OT. ***çig***(*it*) 'pamuk çekirdeği' [*çig* > ****çiw*** > *çiv* > *çif* > *şif*]
TT.: ŞİF+(LE- '1.pamuğu kozasından ayırmak;2. mısırı kozasından ayırmak'
An.ağl.: ***şif*** '1. şırası alınmış üzüm posası; 2. meyve posası; 3. sebze posası; 4. pamuk kozası'

Eren (*TDES*, 386): < ***Er.*** *šiw* (yer: *şif*) (Dankoff, *ALT* 564)'ten naklen.

şil (hlk.) 'Çapak'
< OT. ***çil*** 'Bere, döğmek yüzünden deri üzerinde olan yara' (DLT)

SanalBaba

An.ağl.: ***şil, şilek, şillik*** 'çapak'; ***şil*** '1. sakat; 2. şaşı' (*DS.X*, 3777)

şilbörek (hlk.) 'Çiğbörek'
< OT. ****çir*** 'yağ' (DLT)+***börek*** [*yağda kızartılan börek*]

şilte 'Üstünde oturulan, yatılan, işi yünle, pamukla doldurulmuş döşek'
< Moğ. (*KWb.*, 347) ***siltä*** 'einen Vormand finden', ***silta-g*** 'Vormand' (Räsänen, *V* 347)
An.ağl.: ***şilta, şilte, şinte*** (*DS.X*, 3778)

Tü. > **Ar.** *şilta* 'ince şilte, minder'; **Rum.** φτίλος, φτούλ', φτούλιον, (< ç. *πτίλατα), φτλτόν, φτελτὸν (Tzitzilis, *GrLw* 441), σελτές, σιλτές (Andriotis, *EL*, 319,323); **Srp., Blg.** *šilte*

~ şilte (Tel., Şor, KKırg.)
şiltak (DoğuT., Osm.)
şəltä (TatK.)

Nişanyan (*SS*, 423): **şilte** ~ ***Ar.*** *şelte(t)* yün yatak, şilte. YANLIŞTIR.

şimdi 'Şu anda, içinde bulunduğumuz zamanda'
< OT. ***uş*** 'şimdi, işte'(DLT)+***imdi*** 'imdi' (DLT)
TT.: ŞİMDİ(CİK/DEN/Kİ/LİK)
An.ağl.: ***şindi, şini*** (Rize/*RİA*); ***şinci, şindi, şimcik, şimdicak, şimdicek, şimdik, şinci, şincik*** (*DS.X*, 3780)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *şindi:* (*ALTK*, 121)

ŞİM(>n)D(>c)İ+*K*
+*CAK/*
+*CEK*
ŞİN(< m)[*D=ø*]İ

~ emdi/ämdi (YUyg./*TUL*, 871)
indi (Az., Ker./*KrTS*, 206)
hindi (Sel./KrTS, 206)
endi (Kzk., Kırg.)

[*H*]İ(< é/e, ä)M(>n)Dİ

şimcik → şimdi
şimdicak → şimdi
şimdicek → şimdi
şimdiden 'İçinde bulunduğumuz zamandan başlayarak'
< ***şimdi*** [→ **şimdi**]+***den***
~ indedän (Az.)
indän (Az.)
endi (Özb.)
ämdidin (Uyg.)

şimdik → şimdi
şimdilik 'Şimdiki durumda veya zamanda, şimdiki zaman için, şu duruma göre'
< ***şimdi*** [→ **şimdi**]+***lik***
~ indilik (Az.)
ämdilik (Uyg.)
ämdiliktä (Uyg.)
endilikdä (Özb.)
= *şuşı (bu) çakta* (TatK.)

şimşek '1. Bir bulutun tabanı ile yer arasında, iki bulut arasında veya bir bulut içinde elektrik boşalırken oluşan kırık çizgi biçimindeki geçici ışık; 2. (mec.) parıltı'
EAT: ***süğşek*** [سۈگشەك] [*süğ-*(> *süv-*,*süy-* 'kaymak, akmak'; **An.ağl.**: *süğül-*'yıldız akmak']
< ***süğ-(ü)ş-(e)k*** (> *süğşek* > ****şüğşek*** > ****şiğşek*** > ****şivşek*** > *şimşek*) (Eren, *TDES*, 386-387)
TT.: ŞİMŞEK+(LEN-/LENME/Lİ)
An.ağl.: ***şimşek, şemşek, çimşek, çeşmek*** (DS.); ***şepşelek*** (*DS.X*, 3763); şıbıla 'yıldırım' (s. 3765);
An.ağl.: ***şimşek*** '1. sivri, ince; 2. girişken; 3. çabuk, birdenbire'; ***şimşelek, şimşeyik*** 'şimşek'(*DS.X*, 3779)
[**şimşek** için bk. H. Eren, *TD*, 1999/II, 835-843; *TDES*, 837; F. Özkan, 2004, 141]

Ş(>ç)MŞE[LE~YE(>i)]K

~ şimşäk (Az.)
= *çakmak* (Uyg.)
çakmåk (Özb.)
çağılğan (Kırg.)
yıldırım (Trkm.)
yäşin (tatK.)
yäsin (Bşk.)

şipidik → şıpıdık
şipit, şibit (hlk.) 'Darı ekmeği'
→ **şepit**
şipşak 'Birden, çabucak, hemencecik, derhal'
< ****şī+p*** ****şā+k***
TT.: ŞIPŞAK+(ÇI/ÇILIK)

SanalBaba

şirlek (hlk.) 'Sulu gözlü'
< ***şī/şi: +r+le-k** → **şırlak**
şirpedek → şıppadak
şirpeden → şıppadak
şirpetek → şıppadak
şirpidek → şıppadak

şiş[1] '1. Şişmiş, şişkin, kabarık; 2. şişmiş olan yer, şişlik'
= ET. ***şış ~ şiş*** (*EUTS*, 117)
~ OT. ***sış ~ şış*** 'şişmiş olan her şey; yumru' (DLT)
< *s(/ş)ī-ş*
TT.:ŞİŞ+(KİN/KİNLİK/KO/KOLUK/LİK 'şiş olma durumu'/MAN/MANCA/MANLA-/MANLAMA/MANLIK/MANLAT-/MANLATMA)

Tü. > **Ar.** (Ir., Cez., Lüb., Mıs., Sur., Sud.)*şi:ş* (*ALTK*, 121); (Mıs.) *şişbirek*; (Su.) *şaşbarak* 'şişbörek' (s.122)

~ şiş (Az., Bşk., Özb., TatK.)
şişik (Kırg.)
çi:ş (Trkm.)
işşik (Uyg.)
isik (Kzk.)
= *kabarçık* (TatK.)
öpäk (Bşk.)

şiş[2] '1. Bir ucu sivri, demir veya ağaçtan yapılmış ince uzun çubuk; 2. örgü örmekte kullanılan, metal, ağaç, kemik vb.den yapılan uzun çubuk'
= ET. ***şış ~ şiş*** (*EUTS*, 217)
~ OT. ***sış ~ şış*** 'tutmaç şişi, şiş' (DLT)
< *s(/ş)ī-ş*
TT.: ŞİŞ+(LE-/LEME/LEN-/LENME/LİK 'şişlik et')
An.ağl.: ***şiş*** 'ekmek pişirmekte kullanılan ağaç çevirgeç' (*DS.X*, 3786)

Tü. > **Zaza.** *şişı* 'şiş, ince demir çubuk' (*ZTS*, 335)

~ şiş (Az., Bşk., Kırg., TatK.)
< *sış
sıh, (Özb.)
çiş (Trkm.)

Ş(>ç, s)İ(< ī)Ş(> h,)

is (Kzk.)
istik (Kzk.)
işşik (Uyg.)

[Ş=ø]İŞ(>s)[Ş]+*İK/+TİK*

~ Moğ. ***siro, şoro*** 'fork, spit' < ****sira-*** 'to fry'< ****sila-***, Man. *sila-*,Tung. *sila-* 'to roast on a spit, barbeque', *silawūn* 'spit' (*Mak.I*, 51)

şiş-['1. İçi hava veya gazlarla dolarak gerilmek; 2. bir şey emerek hacmi büyümek, genişlemek; 3. kabarmak'
= ET. ***şış- ~ şiş-*** (*EUTS*, 217)
~ OT. ***sış-*** (DLT: *sışıl-* 'kabına sığamayacak kadar su ile şişmek')
< *s(/ş)ī-ş-*
TT.: ŞİŞ-(EK/İN-/İNME/ İRİL-/ İRİLME/İRİŞ/İRME/İRMECE/İRT-/ İRTME/MAN/MANCA/MANLA-/MANLAT-/ MANLATMA/ MANLIK/ME)
An.ağl.: ***şiş-, şişin-*** '1. Onurlanmak, kibirlenmek;2.şımarmak, nazlanmak'; ***şiş-*** '1. ölmek; 2. uyumak' (*DS.X*, 3787)

~ şiş- (Gen.Tü., Osm., Az., Bşk.,Özb., TatK.) < ****sīş-***
ış- (Tuva)
is- (Kzk., Yak.) < ****şiş-, şişi-*** < ****şiş-i-***
şişi- (Kırg.) < ****şişi-*** < ****şīş-ı-*** 'sıklık çatısı eki'
işşi- (Yuyg.) < ****şīşi-*** < ****şiş-i-***
şıś- (Çuv.) < *sıç- < ****sılç-***
sis- (Nog.,Hak.)
çīş- (Trkm.)

Ş(>ç)İ(< ī)Ş[Ş](>ś)-*İ-
[Ş=ø]İ(<ı)Ş(>s)[Ş]-*İ-

tiş- (Alt.) (dissimilasyon)

~ Moğ. ***selkü-*** 'şişmek' < *selkü-, selkün* 'sişkin' (*Mak.I*, 37, 245; *Mak.II*, 608)

Eren (*TDES*, 388): **şiş[1/2]; şiş-** YOK

şişek 'İki yaşındaki koyun'
< *tīşäk < *tīşä- 'diş çıkarmak'/***şişäk***
AH.,MA., Hts., Osm., Çağ.: ***şişäk***

SanalBaba

IM.: ***sisäk*** (*Mak.I,* 211)
Osm.: ***şişik, şişek***
Çağ., Srt.: ***şişak*** (Räsänen, *V* 424)
An.ağl.: ***şişak, şişek, şişik, şişşik, şüşek*** (*DS.X,* 3786)

Tü. > **Laz.** *şişegi* 'bir yaşında koyun' (*LTS,* 316)

Şİ(>ü)Ş[Ş]E(>a, i)K

~ tīsäŋä/tīhäŋä 'üç yaşlık koyun veya buzağı' (Yak.)
< *tīsä-, tīhä:-*
dižeŋ 'large toodhed' (Tuva)
tiseŋ 'sharp-tooted' (Kzk.)
çişaŋ 'sharp-tooted, large-toothed' (YUyg.) < **tīşäŋ*

T(>ç, d)İ(< ī)Ş(>ž)+E(>a, ä)-ŋ/-ŋä

işşäk (Trkm.) < *sişäk*
işşäk (YUyg.)
isek (KKlp.)
sisäk 'bir yaşlık kuzu' (Nog.)
şişak (Sart.,Çağ.)
şişek (Kırg.)
işek (Güney Kırg. ağl.)
säk (Kzk.)
işäk 'bir yaşlık kuzu' (Kzk.)

Ş(>s)İŞ(>s)E(>ä)K [Ş=ø]İŞ[Ş](>s)E(>ä)K [Şİ=ø]S(<ş)ÄK

= Moğ. ***şilüge/şilegü***; ***silüge*** 'iki yaşlık koyun, üç yaşlık koyun';
Halh. ***şülge*** 'ay.'; OMoğ. ***şile'ü*** 'ay.' < *silegü* < *sil* 'diş'

(Moğ. ***sidüleng*** 'iki veya üç yaşlık koyun' (*Mak.I,* 211, 244)

~ Çuv. ***şăla*** < **sīläg* (*Mak.I,* 244- 245)

Tü. (Çuv.) > **Mac.** *sűllö:* [oku: *şüllö:*];
Tü. > **Fars.** *şīşāk* 'bir yaşlık kuzu', *şīşak* 'bir yaşında koyun'; **Blg.** *šile* 'keçi yavrusu' (Boev); **Erm.** *šišak* (Dankoff, *ALT* 216/829)

[**şişek** için bk.
G. Doerfer, *TMEN III,* 328;
M. Räsänen, V, 424;
T. Tekin, *Mak.I,* 211, 244-245;
L. Ligeti, AOH, XXIX (1975),s. 286;
A.Róna-Tas, 'On the Chuvash guttural stops in the final position', *ST,* Budapest 1971, s. 398.]
Kałużńsky (*RO* 31: 109): Yak. ***tıhağas*** < **tişek-aç/* veya ? *tiş-keç*; Yak. ***tihä:*** 'süt dişleri düşmek'
G.Doerfer (*TMEN,* 1332): < ***sış-, şiş-***
H.Eren (*TDES,* 389) < OT. ***tişek***
[< ***tişe-*** 'diş çıkarmak' (benzetme yolu ile) > ***şişek***

şişgin (hlk.) 'Onurlu, kibirli'
< ***şiş-gin***
An.ağl.: ***şişgün, şişkin*** (*DS.X,* 3787)

şişik (hlk.) 'Kabarık, şiş'
< ***şiş-ik***
An.ağl.: ***şişük, şüşük*** (*DS.X,* 3787)

şişin- (hlk.) → **şişirt-**

şişir-[(hlk.) 'Öğmek, değerinden çok yüceltmek'
< (mec.) ***şiş-ir-***

şişirt-['Surat asmak, dargın durmak'
< (mec.) ***şiş-ir-t-***
An.ağl.: ***şişin-*** (*DS.X,* 3787)

şişkin 'Şişmiş, şişirilmiş'
< ***şiş-kin***
An.ağl.: ***şişkin*** '1. Onurlu, kibirli; 2. nazlı, şımarık; 3. dargın' (*DS.X,* 3787)

şişko → **şiş-**

Tü. > **Zaza.** *şişko* 'şişko, şiman'; *şişkoy* 'şişko (kız veya kadın), şişman' (*ZTS,* 335); *şoşman* 'şişman' (s. 336)

şişle-[→ **şiş²**
= ET. (KT., Uyg.),OT. (DLT)
şişle-

şişlen-[(hlk.) 'Yırtıcı kuş, avına hızla saldırmak'
< ***şiş+le-n-*** (mec.)

şişlik (hlk.) '1. Davar satıcısının, alıcıya verdiği koyun; 2. düğünde güreşen pehlivanlardan yenene verilen armağan'
< ***şiş+lik***

SarıalBaba

şişman → şiş-
An.ağl.: ***şişmanırak*** 'şişmanca' (*DS. X*, 3787)
~ şişman (Az.)
= *semiz* (Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
simiz (TatK.)
himiz, (Bşk.)
hoppä semiz (Özb.)
yıvan (Bşk.)
yuan (TatK.)
kalın (Bşk., TatK.)
karınsav (Kzk.)
mes karın (Kzk.)
toluk (Kırg.)
pökgi (Trkm.)

şişmanla-['Şişman duruma gelmek'
< ***şiş-*** [< ****sış-*]+***-man+la-***
TT.: ŞİŞMANLA-(MA/T-/TMA)
~ şişmanla- (Az.)
= *semir-* (Kırg., Özb.)
simir- (TatK.)
semre- (Trkm.)
sämri (Uyg.)
himir- (Bşk.)
yıvanay- (Bşk.)
yuanay- (TatK.)
tolū (Kırg.)

şişmeldek (hlk.) 'Şişmiş'
< ***şiş-me+l+dek*** → **şiş-**

şivşit, şivşirt → şevşiri

şo (hlk.) 'Şu' → **şol**

şol 'İşaret zamiri'
< ***uşol*** < ***uş+ol*** [TT'ne kadar gelememiş, kullanıştan düşmüştür.]
→**şu**

şorlovak → şoruldak

şorşor → şoruldak

şoruldak (hlk.) 'Çağlayan'
< ****şor(~ şır)*** 'yansıma'+***ul-da-k***
An.ağl.: ***şorlovak, şorşor*** (*DS.X*, 3792)

şoyaka boyaka (hlk.) 'Şuraya buraya'
< ***şu+yaka/bu+yaka*** → **şol**

şölen 'Eğlenmek veya bir olayı kutlamak amacıyla birçok kimsenin bir araya gelerek yedikleri yemek'
< Moğ. ***silen*** 'çorba'
[Moğ.ağızlarında: ***şölön***; Kalm. ***šülŋ*** (*KWb.* 371)
> Fars. *şölen* (*TMEN*)]
Çağ.: ***şilen, şölen*** [Nevâî: *Muh.Lug.*: ***şilen, şilençi*** < Moğ. ***şilen*** 'devlet şöleni, toyu'; bk. Kowalevki 1496: ***şilön, şilö*** 'soupe, bouillon'; MA.***şilän*** = Çağ. *çorba* 'sup' (Poppe: *MA* 333), Kalm. ***šölŋ***; Şemsettin Sami (*KT*): ***şilen***; PdC 381 ***şilen***; Osm. ***şölen~ şilen*** 'umumî ziyafet, büyük ziyafet']
DoğuTü.: ***şilen, şölle***
An.ağl.: ***şülen*** (*DS.X*, 3795)
~ şulan, şülen 'aşure' (Tis./ *KrTS*, 177)

şöngöllü (hlk.) 'Şuradaki'
< ****uş+ön+kör+de***

şöngürde (hlk.) 'Şurada'
< ****uş+ön+kür+de***
An.ağl: ***şönkür*** (*DS.X*, 3792)

şönkür → şöngürde

şöte (hlk.) 'Şu yan'
< ***şu*** [< ****uş*]+***öt-e***

şöyle '1. Şunun gibi, şuna benzer; 2. şu olda'
< ****uş+öyle***
TT.: ŞÖYLE+(CE/MESİNE/Sİ-NE)
An.ağl.: ***şöylemecene, şö:lecemen, şöylemesiye*** (*DS.X*, 3792)
Tü. > **Ar.** (Lib., Mıs.) *şeyla beyla*; (Sur.) *şela bela* (*ALTK*, 122)

şö:lecemen (hlk.) → **şöyle**

şöylemecene (hlk.) → **şöyle**

-(I)şt(I)r- 'Fiilden fiil yapan ek'
< ***-(I)ş-*** 'işteşlik eki'+***-tIr-*** 'ettirgenlik eki': ***çıkıştır-, kırıştır-, karıştır-, barıştır-*** ... vb.

şu '1. **Bu** sözcüğüne göre yerde, zamanda veya söz zincirinde biraz uzak olanı belirten gösterme edatı'
[*şu* < *şol* < *uşol* < ****uş ol*** 'işte o']
TT.: ŞU+(NA/NCA/NDA/NDAN/N-LAR/NUNUN/RA/RACIK/RALI/ RASI)
Tü. > **Ar.** (Sur.) *şūrdan buradan* 'şuradan buradan' (*ALTK*, 122)
~ şū (Trkm.)
şu (Uyg.)
şuşı (TatK.)

SanalBaba

sol (Kzk.)
oşo (Bşk.)
uşul (Kırg.)
= *bu* (Az., TatK.)
bıl (Bşk.)
u (Özb.)
ana u (Özb.)
monısı (TatK.)
bunıhı (Bşk.)
tigi (Bşk., TatK.)

Şumnu 'Bulgaristan'da bir şehir'
= ET. ***şumnu*** 'şeytan' (*EUTS*, 218)

şuncağız (hlk.) 'Şu kadarcık'
< ***şu+n+cak*** 'küçültme eki'+***ız***
An.ağl.: ***şuncıvaz, şuncuvaz***
(*DS.X*, 3794)

şuncı(/u)vaz (hlk.) → **şuncağız**

şunkur (hlk.) 'Küçük kertenkele'
→ **sungur**

şuyük (hlk.) 'Peynir suyu'
→ **sucuk**

şüc(/j/y)ük (hlk.) 'Peynir suyu'
→ **sucuk**

şülen (hlk.) 'Gerdek gecesi gelin ile güvey için hazırlanan yiyecek'
→ **şölen**

şümşet (hlk.) 'şimşek' → **şimşek**

şüşek → **şişek**

SanalBaba

-T-

+t 'Çokluk eki' < Moğ.
süt < ***sü̈+t**; **tarka+t** < *tarkan*'ın çokluk biçimi'; **tigi+t** < *tigin*'in çokluk biçimi.

+(e)t 'Küçültme eki'
gölet < *göl+(°t)*

-(I)t 'Geçişli ve geçişsiz fiillerden ad, bazen de sıfat üreten ek'
çöküt < *çök-(ü)t*; **yoğurt** < *yoğur-t*; **aşıt** < *aş-(ı)t*; **geçit** < *geç-(i)t*; **art** < ET. *ar-* 'dolaşmak'+*t*; **ayırt** < *ayır-* [< ET. *adır-*] +*-t* ..vb.

-t 'Tü. süt ürünlerine eklenen ek'
OT. **suğut** 'kesilmiş sütten yapılan peynir' < *suğ-* 'süt kesilmek'+*-(u)t*
Kırg. **kurut** 'kurutulmuş süt ürünü' < *kuru-t*;
Kzk. **ırkıt** 'yağlı süt' < *ırk-(ı)t*
Kzk. **çığıt** 'peynir' < *çığ-(ı)t*
~ Çuv. **çĕkĕt** (> Mac. *sajt*)

+t+ 'Sonradan türeme ünsüz'
sığırtmaç < *sığır*[+t]+*maç*
çekirtge < *çekir*[t]+*ge*

taban '1. Ayağın alt yüzü; 2. tavan karşıtı'
= ET., OT. **taban** 'taban; deve tabanı' (*EUTS*; DLT)
< *tāpan* (T. Tekin; Räsänen, *V* 45)
TT.: TABAN+LI/SIZ/SIZLIK)
An.ağl.: **taban** '1. tekerlek çemberi; 2.tarlanın çukur yeri; 3. tarlanın düz yeri; 4. evlerin zemin katı; 5. toprağı verimli tarla; 6. toprak tabanlı ev; 7. temel, asıl' (*DS.X*, 3797); **tabanı genişle-** 'ölmek'; **tabanyolu** 'keçiyolu, dar yol, patika'

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ṭābān* (*ALTK*, 123); **KbRum.** *tabani*

~ dāban (Trkm.)
daban (Az.)
dabban (Ker./*KrTS*, 134)
davan (Soy.)
tabaġa (Yak.)
taban (Bşk., Kzk., TatK., Uyg.)
taman (Kırg., Alt., Kmk., Oyr., Yak.)
(> Kam. Joki 318-9: *tawan*)
tavan (SUyg.) (< Çer. *TLÇ.* 65*: ta βan* 'Schlittenkufe')
tåvån (Özb.)
toban (Nog., Hak.)
toBan, tuBan (Çuv.)

T(>d)Ā(>a, å, o, u)B(> m, v)[B]AN

~ Moğ. (*KWb.*, 385) ***tabaġ*** 'Fußsohle Tatze'; ***tabakai*** 'Kamelfuss' (Soy. ***tavanġay*** 'stupnya' < Tü.+Moğ.)

Eren (*TDES*, 391): YOK

tabanca 'Kısa, hafif,cepte veya belde taşınan ateşli silâh'
< ***taban+ça*** 'küçültme eki'

Tü. > **Ar.** (Cez., Lüb., Mıs., Sud.) *ṭabanca*; (Sur.) *ṭabancāye* (*ALTK*, 123); **KbRum.** *thapánja*

~ tapança (Az., Kırg., Uyg.)
tapanşa (Kzk.)
toppânçä (Özb.)
sapança (Trkm.) [Eren'e göre *sapan*'ın baskısıyla oluşmuştur.]

Eren (*TDES*, 391): < ***Fars***. *ṭamança, ṭamançā*'a pistol'
Türkçeden Tacikçeye de geçmiştir: *tappânça*'Revolver' (Doerfer: *TLT* 267). Sırpça *tabàndže* (Šlkaljić: *Turc* 593-594)

NOT: Farsçayla çok yakın akraba olan Tacikçenin, Farsça **tamança** yerine Türkçe **tappânçay**ı kullanması ilgi çekicidir.

Nişanyan (*SS*, 426): **tabanca** el ayası (XIV), tokat (XIV), tabanca (XV) → TABAN
* 'Tokat sesi' benzetmesinden ötürü adlandırılmıştır.

tabanla-['Bir yolu yürümek' [***TS.II***, 1396. YOK]
= OT. ***tabanla-*** '(deve) tepmek' (DLT)
< *taban+la-*

SanalBaba

tabanlı 'Tabanı olan'
= OT. ***tabanlıġ*** (DLT)
< ***taban+lı***

tabansız '1.Tabanı olmayan; 2. (*mec.*) korkak'
< ***taban+sız***

tabıştır-[(hlk.) 'Vermek'
< OT. ***tap-*** 'hizmet etmek, bulmak' (DLT)+***-(ı)ş-tır-***

tadak (hlk.) 'Tatlı'
< ***tat+(a)k***

tağar (hlk.) 'Ağzı geniş,büyük toprak küp'
= ET. ***tağar*** 'torba, dağarcık, dağar' (*EUTS*, 219)
~ OT. ***tağar*** 'çuval, dağarcık, içerisine buğday ve başka şeyler konan nesne, harar' (DLT)
< ****tağ*** '*dolgun, bodur' (DLT: *tağuzmak er* 'etine dolgun, bodur kişi')+***ar***
An.ağl.: ***taar, tagar, tahar, tar, teğar, teğer*** (*DS.X*, 3799)

tağın (hlk.) 'Yine'
< ET., OT. ***takı, dakı*** (DLT)

tak 'Tahta vb. bir şeye vurulunca veya silâh patlayınca çıkan tok ve sert ses'
< ***tā*** 'yansıma'+***k***
TT.: TAK+(ATUKA 'gürültü patırtı')/IRDA-/IRDAMA/ IRDAT-/IR takır/IRTI/IR tukur)
~ takılda-, takıldat- (Ker./*KrTS*, 327)

tak-['İliştirmek, geçirmek'
= ET. (KT.,Uyg.), OT. ***tak-*** (DLT: *takıl-*)
< ****tak-***
TT.:TAK(I/ILGAN/ILGANLIK/ILI/ ILIŞ/IL-/ILMA/IM/IMADA/IN-/INAK/ INAKLI/INAKSIZ/INMA/ INTI/INTILI/ INTISIZ/IŞ-/IŞMA/ IŞTIR-/IŞTIRMA)
~ tak- (Özb.)
tağ- (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
tah,- (Az.)
takı- (Uyg.)
dak- (Trkm.)

takanak (hlk.) 'İlişki'
< ***tak-*** (DLT)+***-anak***

tak(a)tuka (hlk.) '1. Tahta havan, döveç; 2.karga, tilki, tavşan vb. hayvanların tarlaya girmemesi için direk üstüne yapılmış, su ile dönen ve bir yere vurarak ses çıkaran araç, fırıldak'
An.ağl.: ***taktuka, takılcak, takla*** (*DS.X*, 3806)
< ****tā*** 'yansıma+***k+a+tū*** 'yansıma'+***k+a***

takaz (hlk.) '1. Ağaç çengel; 2. kayıklardaki eğri ağaç'
< ***tak-(a)z***

takı 'Küpe, bilezik, yüzük gibi şeylerin tümü'
< ***tak-ı***
An.ağl.: takı 'geline ya da güveye verilen armağan'; ***takıntı*** (*DS.X*, 3807)

Tü. > **Ar.** (Fas.) *ṭākī* (*ALTK*, 125)

takıl (hlk.) 'Çeyiz; bohça; eşya'
< ***tak-(ı)l***

takıl-[1] '1. Takmak işi yapılmak; 2. bir yere ilişip veya dokunup kalmak'
= OT. ***takıl-*** (DLT)
< ***tak-(ı)l-***

takıl-[2] (hlk.) 'Şaka yapmak,alay ederek eğlenmek'
→ **takıl-[1]**
An.ağl.: ***takış-*** (*DS.X*, 3808)

takıla-[(hlk.) 'Yükesek sesle gülmek'
< ****tā*** 'yansıma'+***kı-la-***

takılaş-[(hlk.) 'Konuşmak'
< ****tā*** 'yansıma'+***kı-la-ş-***

takılat-[(hlk.) 'Tüfek patlatmak'
< ****tā*** 'yansıma'+***kı-la-t-***

takıldak (hlk.) 'Un değirmenlerinde, tanelerin düzgün akmasını sağlayan tahta çubuk'
< ****tā*** 'yansıma'+***kı-l-da-k***

takılgan 'İnsanı, şaka yollu üzecek veya uğraştıracak davranışlarda

SanalBaba

bulunmayı huy edinmiş olan, muzip'

< ***tak-(ı)l-gan***

TT.: TAKILGAN+(LIK)

takılı[1] 'Takılmış,tutturulmuş, asılmış'

< ***tak-(ı)l-ı***

takılı[2] 'Takısı olan'

< ***tak-ı+lı***

takılış 'Takılma işi veya biçimi'

< ***tak-(ı)l-(ı)ş***

takılma 'Takılmak işi'

< ***tak-(ı)l-ma***

takım '1. Bir işte veya bir yerde kullanılan eşya ve âletlerin tamamı; 3. meslek, davranış, durum vb. yönlerden birbirine uyan kimselerin oluşturduğu topluluk; 3. ekip, trup; vb.'

< ***tak-(ı)m***

TT.: TAKIM+(ADA/YILDIZ)

An.ağl.: ***takım*** 'sigara ağızlığı' (*DS. X*, 3808)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *taxm*; (Fil., Lüb., Mıs., Sur., Ürd.) *ţaḳm* (*ALTK*, 125); **KbRum.** *takimi*

~ takım (Oyr., Kzk., Tel., Şor) tağım (Kzk., Tub., Bar., Tel., Leb.)

~ Moğ. (*KWb.*, 375) ***taki-m*** 'Kniebiegung'

takın-['1.Kendine takmak; 2. (mec.) bir nitelik veya durum almak'

< ***tak-(ı)n-*** 'dönüşlülük eki'

TT.:TAKIN(AK/AKLI/AKSIZ/MA/TI/TILI/TISIZ)

takıntı (hlk.) '1. Alacak, borç; 2. kadınların takındıkları değerli süs eşyası'

< ***tak-ın-tı***

An.ağl.: 1. ***takanak*** (*DS.X*, 3808); 2. ***tahım, takı, takıncak***

takır (hlk.) 'Toprakların yer yer çatlaması, kuruması durumu'

= OT. ***takır takır ~ tikir tikir*** 'ses bildiren bir kelime' (DLT)

< ****tā*** 'yansıma'+***kı-r***

An.ağl.: ***takır takır, takırdak, takır tukur*** (*DS.X*, 3809)

takırak (hlk.) '1. Yaylı yük arabası; 2. kapı tokmağı'

< ****tā*** 'yansıma'+***kır-(a)k***

takırda-['Takırtı sesi çıkarmak'

< ***tā*** 'yansıma'+***kır-da-***

TT.: TAKIRDA-(MA/T-/TMA)

takırdak (hlk.) 'Eritilen kuyruk yağının arta kalan kızarmış bölümü, kıkırdak'

< ****tā*** 'yansıma'+***kır-da-k***

takır takır '1. Takırtı sesi çıkararak; 2. sert ve kuru biçimde; 3. sert ve kuru'

= OT. ***takır takır*** (DLT)

< ***tā+kır*** → **takır**

takırtı 'Bir şeyin çıkardığı kuru ve sert ses'

< ***tā+kır+tı***

~ takırdı (Trkm.)
taġġıltı (Az.)
takıldaş (Uyg.)
takırläş (Özb.)
taraklaş (Uyg.)
tarsıldak (Kırg.)

= *şakıldau* (TatK.)
şakıldav (Bşk.)
saldır-güldir (Kzk.)
kürsüldö: (Kırg.)

takır tukur 'Kaba ve takırtı sesi çıkararak'

< ***tā+k+ır/tū+k+ur***

takış (hlk.) 'Teke'

< ***to-*** '*varmak, tos atmak'

+***kı-ş***

An.ağl.: tukuş 'teke' (*DS.X*, 3809)

takış-['1. Birbirine takışmak; 2. anlaşmazlığa düşmek, kavgaya tutuşmak, ağız kavgası yapmak'

< ***tak-(ı)ş-***

TT.: TAKIŞ-(MA)

An.ağl.: ***takışla-*** 'zorla dokunmak istemek, kovalamak'; ***takış-*** 'kavga etmek'(*DS.X*, 3809); ***taklaş-*** 'sataşmak, dalaşmak'; ***taklaştır-*** 'iki kişiyi birbi-

SanalBaba

rine düşürmek'
~ takaş- (Uyg.)
= *tartış-* (Kırg.)
târtiş- (Özb.)
tartıs- (Kzk.)
tersleş- (Trkm.)
dalaş- (Az.)
tutaş- (Az.)

takışma 'Takışmak işi'
→ **takış-**

takıştır-['Küpe, bilezik,yüzük gibi süs eşyasını çokça takmak'
< ***tak-(ı)ş-tır***
TT.: TAKIŞTIR-(MA)

takka[1] (hlk.) 'Tavuk ya da horoz ibiği'
= ET., OT. ***takuk, takağu*** 'tavuk'; ***takuk yalığı*** 'horoz ibiği' (DLT)
< ****tā*** 'yansıma'+***ku-k***
'tavuk'+***a***

takka[2] (hlk.) 'Terlik'
< ****tā*** ***'yansıma'***
+[***k*** 'türeme']***ka***
An.ağl.: ***takkıç, tahhe*** (*DS.X*, 3809)

taklak (hlk.) 'Tokat'
< ****tā*** 'yansıma'+***k(ı)-la-k***
An.ağl.: ***taklaka*** (*DS.X*, 3810)

takma '1. Takmak işi; 2. eğreti'
< ***tak-ma***
~ tah,ma (Az.)
tağılğan (Bşk., Kzk., TatK.)
takalğan (Uyg.)
tağū (Kırg.)

taktak (hlk.) 'Takunya'
< ****tā*** 'yansıma+***k***
An.ağl.:***takır,takırak,takırdak, takitik, taktaka, taktuka, takur, tıhırdak, tık, tıkırdak, tıktık, tıktıkı*** (*DS.X*, 3810)

TAK+*IR*
+*IRAK/+IRDAK*
+*İTİK*
+*TAKA/+TUKA*
+*UR*
TIK+

+IRDAK/+TIK/+TIKI

taktakı (hlk.) 'Ağaçkakan'
< ****tā*** 'yansıma'+***k+tā+kı***
An.ağl.: ***tahtakı, takaç, takagan, tıktıca, tıktıkdeleğen, toktokucan*** (*DS.X*, 3811)

TAK+*AÇ/+AGAN*
TAH+*TAKI*
TIK+*TICA*
+*TIK+DELEĞEN*
TOK+*TOKUCAN*

taktır-['Takmak işini yaptırmak'
= OT. ***taktur-*** (DLT)
< ***tak-tır-***
TT.: TAKTIR-(MA)

takuş-[(hlk.) 'Kafa kafaya vuruşmak'
→ **tokuş-**

tal[1] (hlk.) 'Çıplak'
= OT. ****tal*** 'boyu düzgünce kişi'
(DLT: *tal boďluġ*)
< ***tāl***
Krş.: **dal** (*dalkılıç, daltaban, Dalyarak* .... vb.

tal[2] (hlk.) 'Söğüt; ardıç'
= ET., OT. ***tal*** 'dal, yaş dal' (DLT)
< ***tāl***

tala → **tarla**

tala-[(hlk.) 'Köpek ısırmak'
= ET., OT. ***tala-*** 'yağma ve talan etmek (*EUTS*; DLT)
< ***tal-a-*** → **dala-**
An.ağl.: ***tala-*** '1. kaplamak, büyümek; 2. ağrıyacak ve kızaracak biçimde sürtünmek, dalamak' (*DS.X*, 3813)

talagan (hlk.) 'Kara yapağıdan dokunan bir tür kepenek'
< ET. ***tala-*** 'yağma ve talan etmek'(*EUTS*, 221)[> TT.→ *dala-*]
+ġan

talak (hlk.) '1. Bal gümeci; 2. aşık kemiğinin yan yüzü'
= OT. ***talak*** 'dalak' ~ ***sulak*** (DLT)

SanalBaba

< ***tal+(a)k***

~ dalaġ (Az.)
dālak (Trkm.)
tal (Uyg.)
talak (Bşk.,Kzk., TatK.)
tälåķ (Özb.)

talan 'Yağma, çapul'
= ET. ***tal-, tala-*** 'yağma ve talan etmek' (*EUTS*, 221,222)
~ OT. ***talk-, talka-*** 'zarar vermek'
(DLT; KB)

< ***tala-*** ~ ***talı-*** 'saldırmak, ısırmak, yırtmak, yağmalamak' ***+-^{o}n***
Çağ.: ***talan***
TT.: TALAN+(LA-/LAMA)
An.ağl.: ***talan*** 'karmakarışık' (*DS.X*, 3813)

Tü. > **Fars.** *talān, tālān*; **Tac.** *tålåş, tålån;* **Zaza.** *talan* (*ZTS*, 338)

~ tāla- /dāla- 'yağmalamak' (Trkm.)
tala- (Bşk., TatK.)
talā- (Yak.)
tala ġuluķ (Uyg.)
tali- (Uyg.)
talō (Kırg.)
tälä- (Özb.)
talan (Az., Kzk., Sag.)
talān (Kırg.)
talaŋ (Uyg.)
talaŋ-tarac (Uyg.)
talan-taraj (Kzk.)
talån-tarâc (Özb.)
talan (Çuv. < Çağ. [> **Çer.** *TLÇ.* 66: talan; **Erus.** *TE*, 169: *talan'*; **Kamasin.** *talan*)]
talap alau
talap alıv (Bşk.)
talau (TatK., Kzk., KKlp.)
talav (Bşk., Kzk. Nog.)
tälån /tålån (Özb.)
talōn (Kırg.)
tālama (Trkm.)
tālaŋ (TatK.)

TS.II, 1408: **talan** < ***Fars.*** *tālān.* [YANLIŞTIR]
Clauson: *ED*, 492: < **tala-n**

Eren (*TDES*, 392): < **tala-+-n**

talan-[(hlk.) 'Başa belâ olmak'

< ***tala-n-*** → **tala-**

Talas 'Yer adı: At yarışlarında, top ve çögen oyununda çizilmiş sınır ve gerilmiş ip'
(DLT) ~ ***tasal*** 'göçüşme ile'
< ***tala-*** 'saldırmak'+***-s***
~ talas (Kırg.)

talaş 'Testere ile biçilen veya rende, törpü gibi araçlarla işlenen şeyden dökülen kırıntılar'

< ***tala-ş*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.:TALAŞ+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA)
An.ağl.: ***talaş*** '1. mısır koçanlarının dış kabukları; 2. şişman kimse; 3. üzüntü, kuruntu; 4. kamış' (*DS.X*, 3813); ***talaşlık*** 'çöplük, gübrelik' (s. 3814)

talaş-['Boğuşmak, kavga etmek'
= ET. ***talaş-*** 'dalaşmak, vuruşmak, kavga etmek' (*EUTS*, 221)
< ET., OT. ***tala-ş-*** 'işteşlik eki'

talaşman (hlk.) 'Kavgacı'

< ***tala-ş-man***

talaz (hlk.) Kasırga, fırtına'
[Krş. OT. ***talġı(u)r-*** 'kar tipisi kopmak'
(DLT) < **tal-ġur-*; ***talġaġ*** 'insanı öldürecek derecede şiddetli tipi'
< **tal-ġa-ġ*]

< ***tala-*** 'talan etmek'+***-z***
An.ağl.:***talas, talat, talaza*** (*DS.X*, 3814); ***talazlı gün*** 'fırtınalı gün'

talaz-['Üşümek'

< ***tal-a-z***

talazı-[(hlk.) 'Sıcaktan bayılır gibi olmak'

< ***tal-a-z+ı-*** krş. **talazla-**

talazla-[(hlk.) 'Yiyecekleri yağda hafifçe kavurmak'

< ***tala-z-la-***

talazlık (hlk.) 'Ev saçakları'

< ***tala-z+lık*** → **talaz**

Talu 'Soy adı'

SanalBaba

= ET. (Uyg.) ***taluy, toluy, talu*** 'deniz, okyanus' (*İKPÖ*, 213)
~ OT. ***talu*** 'seçme' (DLT)

tam '1. Ahır; 2. yapıların üst bölümü, dam; 3. toprak tabanlı, tek katlı ev, köy evi; 4. büyük, boş, ışıksız oda; 5. baca'
= ET., OT. ***tam*** 'duvar, dam, kale' (*EUTS*, 223; DLT)
< ***tām***
[Ar. *tāmm* ile ilgisi yoktur.]

tama → tamu

tamak (hlk.) 'Gerdan'
= ET. ***tamġaḳ*** 'damak' (*EUTS*, 222) ~ ***tamaḳ*** 'damak, gırtlak, boğaz'
~ OT. ***tamak ~ tamġaḳ*** 'boğaz' (DLT)
< ***tām-ġa-k***

tamaz (hlk.) 'Banyo'
< OT. ***tam-*** 'damlamak' (DLT: *tamçır-* '(su) damlamak'; *tamçur-* '(yağmur) sepelemek')+ ***-a-z***
An.ağl.:***damçıt-*** 'hissettirmek' (*DS.IV*, 1351); ***dam-*** 'akla gelmek, önceden hissetmek'< ****tam-*** fiilinin mecazlı anlamı.

tamçı (hlk.) 'Damla, sızıntı'
< ***tam-*** 'damlamak'(DLT: *tamçı(u)r-* 'damlamak, serpilmek'; *tama tama* 'damlaya damlaya'; *tamġı(u)r-* 'damlayayazmak'; *tamındı suw* 'su damlası'; *tamın-* 'yağ çıkarmak'; *tamış-* 'damlaşmak'; *tamıt-* 'damlatmak'; *tamtur-* 'damlattırmak, damzırmak')
~ ***tamçit-*** 'damlatmak' (YUyg./ *YUTS*, 378)

tamo → tamu

tamu (hlk.) 'Cehennem'
= ET., OT. ***tamu*** (*EUTS*, 223; DLT)
< ? Soğd. ***tmv***
An.ağl.: ***tama, tamo, tamu, tamuğ*** (*DS.X*, 3818)

TAMU(> a, o)+*Ğ*

tan 'Güneş doğmadan önceki alacakaranlık'
= ET., OT. ***taŋ/tang*** (*EUTS;* DLT; KB.)
~ OT. ***tan*** 'sabah akşam esen serin esinti';
tang 'tan, sabah vakti'
< ***tāŋ***
TT.: TAN+ (at-[< OT. *tang at-* (DLT)]/ yeri)
An.ağl.: ***tan dulun-*** 'güneş batmak' (*DS. X*, 3819); ***tangayaz*** 'bulutsuz ve soğuk hava' (s. 3820) < *tang+ayaz*; ***tan üstü*** 'sabah vakti'; ***tanyeli*** 'tan vakti esen yel'(s. 3822); ***tanyıldızı ~ Tanrıyıldızı*** 'çobanyıldızı' (s. 3822)

Tü. > **Laz.** *taneyi* 'aydınlık'; *tani* 'ışık'; *tanu* 'ışımak'; *tanura* 'şafak' (*LTS*, 318)

~ taŋ (Tar., Krm., Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
tåŋ (Özb.)
dan (Az.)
daŋ (Trkm.)

tana 'Dana'
= ET. ***tana*** 'tohum'

tana, tarana, tarna → tarhana

tana git-[/kal-[(hlk.) Şaşırmak'
< ET., OT. ***tang*** 'şaşacak şaşılacak nesne' (*EUTS*, 253; DLT)

tangırda-['(Madenî şeyler için) Kuru ve gürültülü ses çıkarmak'
< ****tā*** 'yansıma' [n]+***KIr-da-***
TT.: TANGIRDA-(MA/T-/TMA)
~ taŋŋırda- (TatK.)
daŋğırla- (Kzk.)
daŋğıro (Kırg.)
dängırlä- (Özb.)
daraŋli- (Uyg.)
dıŋğırda- (Bşk., TatK.)
= *şaŋğırza-* (Bşk.)
caraŋli- (Uyg.)

tangırelek (hlk.) 'Yoksul (ev için)'
< ****tā*** 'yansıma'+***n-KIr***
+ ***ele-k***

tangır tangır/tungur → tangır

tangırtı → tangır
TT.: TANGIRTI+LI)

SanalBaba

tanı 'Teşhis'
= OT. ***tanu-*** 'danışmak; işaret etmek; söylemek; emretmek; tavsiye etmek' (DLT)
< *ta-n-ı

tanı-['Daha önce görülen, bilinen bir kimse veya şeyle karşılaşıldığında, bunun kim veya ne olduğunu hatırlamak'
= ET., OT. ***tanu-*** (*EUTS*, 224; DLT)
< *ta-n-ı-
TT.: TANI-(DIK/K/KLA-/KLAMA/KLIK/LA-/LAMA/IL-/M/MA/MAMAZLIK/MAZLIK/MLA-/MLAMA/MLAN-/MLAYIŞ/NIŞ/N-/NMA/NMIŞ/SIZLIK/Ş/ŞIK/ŞIKLIK/ŞIŞ/Ş-/ŞMA/ŞTIR-/ŞTIRMA/T/TICI/TILIŞ/TIL-/ILMA/TIM/TIŞ/TLA-/TLAMA/TLAN-/TLANIŞ/TLI/TMA/TMACI/TMACILIK/T-/TMALIK/TSIZ/YIŞ)
~ tanı- (Az., TatK.,Bşk., Nog., KKlp.,Kzk., Hak., Tof.)
tanu- (Uyg.)
tana- (Trkm.)
täni- (Özb.)
tan- (Bşk.,TatK.)
= *bil-* (Bşk., Kzk., TatK., Trkm.)
~ Moğ. ***tani-*** (*KWb.*, 378)

Clauson (*ED* 516): < ***tanı-*** 'to beacquented with (someone)' [XV. YY.] Krş. 'to suggest, recommend' (OT)
Ramstedt (*KWb.*, 378): ***Moğ.* tani-** ~ ***Tü.*tanı-**
Doerfer (*WZKM* 62: 257-258): ***Tü.* tanı-** < ***Moğ.* tani-**

tanık 'Şahit'
= ET., OT. ***tanuk*** 'şahit, tanık' (DLT)
< *ta-nı-k*

tanıklık 'Şahitlik'
= OT. ***tanuklug*** (DLT)
< *ta-nı-k+lık*

tanınmış 'Herhangi bir özelliği ile ün kazanmış olan'
< *ta-nı-n-mış*
~ tanınmış (Az.)
tanılğan (Bşk., TatK.)
tanımal (Kzk.)
tanïmal (Trm.)
tonulğan (Uyg.)
tänikli (Özb.)

TA(> ä)NI-*N-MIŞ*
-L-ĞAN
-MAL
-K+Lİ

tanır-[(hlk.) 'Şaşırarak bakmak'
< OT. ***tang(/ŋ)*** 'şaşacak, şaşılacak nesne' (DLT)+***ır-***

tanış 'Tanıdık kimse, bildik'
< *ta-nı-ş*
TT.: TANIŞ+(IK/IKLIK)
An.ağl.: ***tanış*** (*DS.X*, 3820); ***tanışık***
~ tanış (Az., Bşk., TatK., Trkm., Ker.)
tānış (Kırg.)
tanıs (Kzk.)
täniş (Özb.)
tonuş (Uyg.)

TA(~ā > ä, o)NI(>i, u)Ş

tanış-['Birbirini tanır duruma gelmek'
= OT. ***tanış-, tanu-*** 'danışmak; işaretleşmek' (DLT)
< *ta-nı-ş-* 'işteşlik eki'
TT.: TANIŞ-(IŞ/ŞMA/TIR-/TIRMA)

tanışık (hlk.) 'Bildik, ahbap'
< *ta-nı-ş-ık*
An.ağl.: ***tanısık, tanış, tanışıg*** (*DS.X*, 3820)

tanışma 'Tanışmak işi'
< *ta-nı-ş-ma*
~ tanış olma (Az.9
tanışıv (Bşk.)
tanışu (TatK.)
tanışlık (Trm.)
tānıştık (Kırg.)
tanıstık (Kzk.)
tänişiş (Özb.)
tonuşuş (Uyg.)

tanıt 'Tanıtlamaya yarayan belge veya herhangi bir şey'
< *ta-nı-t*
TT.: TANIT+(SIZ)

tanıt-['Bir kimsenin veya bir şeyin

SanalBaba

tanınmasını sağlamak'
= OT. ***tanut-*** 'başkasına söz eriştirmeyi tavsiye ve emretmek' (DLT)
< ***ta-nı-t-***
TT.: TANIT-(LA-/LAMA/LAN-/LAN- IŞ/LANMA/LAYIŞ/LI/MA/MACI/MACILIK/MALIK/SIZ)

tan kal-[(hlk.) 'Sabaha az zaman kalmak'
→ **tan**

tankayaz 'Kapı, pencere vb. şeylerin arkasına kadar açık olması'
< ****tang*** 'eski zamanlardan kalmış olan yapı' (DLT)+***aya*** 'açık' (DLT)+***z***
An.ağl.: ***tanayaz*** (*DS.X*, 3821)

tanksı manksı (hlk.) 'darmadağınık, karmakarışık'
= OT. ***tangsuḳ*** 'şaşılacak, acayip; nefis' (DLT)
< OT. ***tang*** 'şaşacak, şaşılacak nesne' (DLT) +***sı***

tanla (hlk.) 'Sabahın gün doğmadan önceki vakti'
< ***taŋ*** 'tan, sabah vakti'+***la-*** 'gün doğmak, ağarmak'

tanla-['Şaşmak, şaşırmak'
= OT. ***tangla-*** 'şaşırmak' (DLT: *tanglaş-* 'şaşmak'; *tanglat-* 'şaşırtmak'; *tangsuk* 'şaşılacak, acayip')
< ***tang*** 'olağan üstü, az rastlanan'+***la-***
An.ağl.: ***tanla-, tan-*** '1. kınamak, ayıplamak' (*DS.X*, 3821)

Tanrı 'Allah'
= ET., OT. ***Tengri/Teŋri*** 'Tanrı; gök, sema' (*EUTS*; DLT)
< ***teng+ri(~ir)***
CC.: ***tengri, tengeri, beymiz tengeri***
El-İdr.: ***tanrı*** [تنرى]
Kitāb Mecmū' Tercümān: ***tengri***
Et-tuhfet.: ***tangrı*** (~? ***tängri***) veya ***tengri***
Kitāb Bulġat al-Muştāk: ***tengri***
El-Kawānīn: ***tagrı***
TT.:TANRI+(CILIK/ÇA/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK/SAL/ SALLIK/SIZ/SIZLIK/ tanızmazlık)
< ***teŋ+ri***
~ teŋri (Bar.)
teŋŋiri (Kmk.)
teŋir (SUyg., Sag., Kırg.)
teŋeri (Oyr., Alt./*ATS*,174)
teŋeridegi '(mit.) ilâh olmayan, ruh' (Alt.)
teŋere (Tel.)
tegre (Şor)
tegri (Leb., Şor, Sag.)
tēŋri (Kzk., KKırg.)
teyri (Kç.)
tanrı (Az.)
taŋrı (Trkm.)
täŋri (Bşk., Kzk., TatK., Uyg.)
tängri (Özb.)
tigïr (Hak.)
dēr (Soy.)
târı (Ker./*KrTS*, 328)
torı 'Tanrı, aziz resmi' (Çuv.)
taŋara (Yak.) < *täŋri*

[~ Zaza. ***torı, turı*** 'üzerine yemin edilen kutsal varlık' (O. Özer, 121)]

TED[D]+[İ/E]*Rİ(>e)*
TEY(~g)[< **D**]+*Rİ(~e)*
TA(<E[>ä,ē])**D**[~NG(>n)]+*Rİ(>ı)*
Tİ(>e)[N=ø]**G**+[İ]*R* [*İ=ø*]
D(>T)**Ē**[NG=ø]+*R*[*İ=ø*]

= Moğ. (*KWb.*, 392) ***teŋri, teŋgeri***
[*MGT*'nde: ***müngke tengri-yin küçü-dür.*** = Ebedî Tanrı'nın gücü ile (Cengiz Han'ın Besmelesi)]

Eren (*TDES*, 394): YOK
Räsänen (*V*): < Skor. (*SKE*, 282) ***thjen-li***

tansık 'İnsan aklının almayacağı, şaşırtıcı, olağanüstü olay, mucize'

SarıBaba

= OT. ***tangsuk*** (DLT)

< OT. ***tang*** 'şaşacak, şaşılacak nesne' ***+sık (<+suk)***

Çağ.: ***tangsuk*** 'wunderbar'

An.ağl.: ***tansık*** 'değerli'; ***tansık-*** 'özlemek' ~ ***tansık kal-*** (*DS.X*, 3821)

~ tang-sık (Kom.)
tan-suk (Osm.)
tan-sık (Blk.)
toŋsuk, tomsuk (Yak.)

~ Moğ. (*KWb.*, 379) ***taŋ-sug*** 'Süssigkeiten','freundlich'

~ Kore. ***taŋs'ek*** 'Süsswaren' (Räsänen, *V* 461)

tansık-[(hlk.) 'Özlemek' → **tansık**

tanşu , tanşuğ (hlk.) 'Armağan'

< OT. ***tanguk*** 'armağan' (DLT)

tantan (hlk.) 'Geveze, boşboğaz'

< ****tā*** 'yansıma'***+n***

= OT. ***tangtung ét-*** 'tan tan diye ses vermek' (DLT)

An.ağl.: ***tangıdık*** (*DS.X*, 3821); ***taŋtaŋ it-*** 'gereksiz ve yüksek sesle konuşmak' (s. 3822); ***taŋ-tuŋa git-*** 'boşuboşuna, yok yere zarar görmek' (s. 3822)

tanuk → **tanık**

tan yeli 'Sabaha doğru çıkan hafif rüzgâr'

< OT. ***tang*** 'sabah vakti'

+ yel+i

tan yeri 'Güneşin doğmak üzere olduğu sırada, ufukta hafifçe aydınlanan yer'

< OT. ***tang+yer+i***

tanzur-[(hlk.) 'Damla damla akıtmak'

< OT. ****tam-*** 'damlamak'

(DLT)***+(u)z-*** 'damlatmak, damzırmak'

+-ur-

tap-['Tanrı diye tanımak, kulluk etmek'

= ET. ***tap-*** 'hizmet etmek, kazanmak' (*EUTS*, 225)

~ OT. ***tap-*** 'tapmak, hizmet etmek; bulmak, sezmek'; (*tapı* 'bir şeye razı olma'; *tapındaçı* 'tapan, tapınan'; *tapıngan* 'tapınan'; *tapıngıçı* 'tapan, tapınan'; *tapıngulug* 'tapmaya hakkı olan'; *tapınığlı* 'tapan, tapınan'; *tapın-* 'tapınmak'; *taplag* 'rıza, muvafakat';*taplaş-* 'uzlaşmak'; *taplat-* 'razı etmek' (DLT); ***tap-uz-*** 'bilmece sormak'

tapazğuk, tapzuk 'bilmece')

TT.: TAP-(I 'mabut'/IN-/INAK/IN-CAK/INCAKÇILIK/INIŞ/IN-/IN-MA/IŞ/TIR-)

An.ağl.: ***tap-*** '1. Bulmak; 2. kapmak; 3. bir şeye tutkun olmak; 4. başa kakmak; 5. yapı, köprü vb. şeyler selden çökmek' (*DS.X*, 3828)

< *tap-

~ tapag < *tap-ag* 'tapma, hizmet'
tapın- < *tap-(ı)n-* (Uyg.)
tabın- (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
tåpin- (Özb.)
tevin- (Uyg.)
tıvızık 'bilmece (Tuva)
tō- (Tel.)

TA(>å, ı)P(>b, v)-AG/-*I(>i)N*-
TO-[*P-IN=ø*]

= *baş iy-* (Bşk.)
çokun- (Trkm.)

tapaç (hlk.) 'Hizmetçi'

[= OT. ***tapugçı*** 'hizmetçi' (DLT)]

< ET., OT. ***tap-*** 'hizmet etmek'

+-(a)ç

tapala-[(hlk.) '1. Dövmek; 2. pataklamak'

< OT. ***tap*** 'dövme izleri'

(DLT) ***+a-la-***

tapan[1] 'Tarlaya atılan tohumu örtmek için gezdirilen, ağaçtan geniş araç, sürgü'

< *tap+a-n

TT.: TAPAN+(LA-)

An.ağl.: ***taban, tahan, tapa, tapan, tapanlama*** (*DS.X*, 3823); ***daban***

SanalBaba

~ tapan, kapı tapanı, kapı tappanı (Ker.)

Eren (*TDES*, 394): Tü. **taban** sözünün yan biçimi.'Türkmencede **dābanla-** biçiminin geçtiği Dankoff'un gözünden kaçmıştır.' der, ama sözlüğünde **taban** maddesi unutulmuştur.
Tietze (*ZBalk.*18: 193/244):
< ***Erm.* dap'an** (***BErm.* tap'an**)
Dankoff (**ALT** 703): < ***Erm.* tap´** 'plain, flat country': **tap´an** 'harrow'
Budagova (*ST* 3, 1984,14) < ***Erm.***

Ermeniceden alıntı görüşü yanlış olmalıdır.

tapan[2] 'Tapınan'
= OT. ***tapıngan*** (DLT)
< *tap-an*

tapanla-['Yeni ekilen tarlanın tohumunu kapatmak içinsürgü çekmek, düzeltmek'
< *tap+a-n+la-*
~ dābanlā- (Trkm.)

tapıncak (hlk.) 'Tapınak'
< *tap-* (DLT)+***(ı)n-*** 'dönüşlülük eki'
[**c** 'türeme ünsüz']+***a(k)***

tapındırık (hlk.) '1. Sığırın kaçmaması için boynuyla bacakları arasına bağlanan, bir ucu yerde sürünen sırık; 2. atın başını yukarı kaldırmaması için başından ön ayaklarına bağlanan kayış; 3. ilkel kuyularda, kovanın bağlandığı, aşağı yukarı hareket edebilen ağaç kol; 4. tulumba'
< ****tap-(ı)n***[< ***l***]+***dırık*** 'addan alet adı yapan ek'

tapırda-[1]**[** 'Tapırtı sesi çıkarmak'
< ****tā*** 'yansıma'+***p+ır-da-***
An.ağl.: ***tapırdat-, tapır tapı it-*** (*DS. X*, 3826)

tapırda-[2]**[** (hlk.) '1. Boş yere uğraşmak; 2. bir iş için oraya buraya koşturmak'
< ***tap-*** 'hizmet etmek'+***-ır-da-***

tapırtı 'Yürürken çıkan ayak sesini andırır ses'
< ***tā+p+ır-tı***
An.ağl.: ***tapırtı, tapıltı 'ayak sesi, gürültü, patırtı*** (*DS.X*, 3826)

tapış (hlk.) 'Fayda, yarar'
< OT. ***tapı*** 'bir şeye razı olma' (DLT)+***ş***

tapışla-['1. Birini beğenerek arkasını okşamak; 2. çocuğu uyutmak ya da susturmak için arkasına yavaş yavaş vurmak'
< OT. ***tapış*** 'iki kişinin işlerini bir tapşırması' (DLT)+***la-***
An.ağl.:***tabıkla-,tabukla-,talpikle-, talukla-, tapakla-, tapıhla-, tapıla-, tapışla-, tapikle-, tappışla-, tapşala-, tapta-,tapukla-, tapula-, tıpışla-*** (*DS.X*, 3824);
tapışla-, tappışla-, tapıkla- 'hamurun üstünü düzeltmek için hafifhafif vurarak elle sıvamak' (s. 3826)

tapıştır-[(hlk.) 'Araştırmak'
< *tap-* 'bulmak+***(ı)ş-tır-***

taplan-[(hlk.) 'Ezilip yassılaşmak'
< OT.****tap*** 'dövme izleri'+***la-***

tapmaca (hlk.) 'Bulmaca'
= OT. ***tapuzguk, tapzuk*** 'bulmaca'
(DLT: *tap-uz-* 'bilmece sormak')
< *tap-* 'bulmak'+***-ma+ca***
An.ağl.: ***tapba, tapbaca, tapmaca*** (*DS. X*, 3827)
~ tapmaca (Ker.)
tammaca (Tellafer/*KrTS*,328)
tıvızık 'bilmece2 (Tuva)

tapsız (hlk.) '1. Savruk, dalgın; 2. güçsüz; 3. patavatsız; 4. davranışları kötü, uygunsuz olan (kimse)'
< OT. ****tap*** 'elverir, yeter' (DLT)+***sız***
An.ağl.: ***tafsız, tapsız, taysız*** (*DS.X*, 3828)

TAP(> f, y)SIZ

tapşır-['Halk şiirinde mahlâs söylemek'
= ET. ***tapşur-*** 'tenbih ve teslim etmek' (*EUTS*, 225), 'teslim etmek, emanet etmek'
< ****tapış-ur-*** (*Mak.II*, 611)
~ OT. ***tapçur-*** 'tapşırmak, ulaştırmak, teslim etmek' (DLT)

SanalBaba

< *tapıç-ur-

< OT. ***tap-*** 'hizmet etmek; bulmak, elde etmek'+***şur-***

~ tapşır- 'tanıtmak; ısmarlamak; hediye etmek; müjdelemek' (Ker./*KrTS,* 328)

tapu 'Bir taşınmazın mülkiyet hakkını gösteren belge'

= ET., OT. ***tapag, tapıg, tapug*** 'hizmet, tapma, tapı'(*EUTS*; DLT)

< *tap-u(ġ)*

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ṭāpū*; (Lib.) *ṭābū* (*ALTK,* 125)

Çağ., IM.: ***tapuk***

Kom.: ***tabuh,***

TAPA(~ı ~ u)Ġ (>h,)

~Moğ.(Poppe 13) ***tab*** 'Vernügen'

< ***tap-***; (*KWb.* 388) Moğ. ***tayi*** 'opfern' < **tawi* (Räsänen, *V* 462)

tar (hlk.) 'Sal'

= OT. ***tar*** 'kelek, (ırmaklarda) sal' (DLT)

< **tā-r*

tara-['Bir şeyin tellerini birbirinden ayırıp karışıklığı gidermek'

= OT. ***tar-*** ~ tara- 'taramak, dağıtılmak' DLT: *taral-* 'taranmak')

<tar-*** 'serpmek, saçmak; taramak'+***-a-***

TT.:TARA-(K/KÇI/KÇILIK/KLA/K-LAMA/KLI/KSI/LI/N-/NIŞ/NMA/NTI/Ş/ŞLA-/ŞLAMA/T-/TIŞ/TMA/YIŞ)

~ tara- (Bşk., Kzk., TatK.)
taro- (Kırg.)
tari- (Uyg.)
tärä- (Özb.)
dara- (Az., Trkm.)

T(>d)A(>ä)RA(>i, ä, o)-

tarak 'Saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tutturmaya yarayan dişli araç'

= ET. (KT., Uyg.) ***targak*** (*EUTS*)

~ OT. ***targak*** (DLT)

< *tar-(a-)+(ġ)ak*

TT.:TARAK+(ÇI/ÇILIK/işi/LA-/LA-MA/LI/LILAR/otu/SI)

An.ağl.: ***tarak*** '1. avlu korkuluğu; 2. kağnı yanlarındakiparmaklıklar; 3. dokuma tezgâhlarındaki mekik; 4. tarla ekildikten onra tohumu örtmeye yarayan dişli ağaç; 5. deve hamutlarındaki tahta bölümlerin deliğine geçirilen ağaç parça; 6. taş yontmaya ve düzeltmeye yarayan bir çeşit demir araç; 7. istiridye' (*DS.X,* 3831)

~ tarak (Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
täråk (Özb.)
tarağ (Ker./*KrTS,* 328)
darak (Trkm.)
daraġ (Az.)

T(>d)A(>ä)RA(>å)K

Eren (*TDES,* 394): YOK

tarakçıl (hlk.) 'Başında tarak biçiminde tüyleri olan bir tür kuş'

< *tara-k+çıl*

An.ağl.: ***taraka, tarakçın, tarakçır, taraklı*** (*DS.X,* 3831)

TARAK+*A*
+*ÇIL/+ÇIR*
+*LI*

taraklama (hlk.) '1. At ve eşeklerde karın altında oluşan şişlik; 2. kayığın iç bölümünde, küpeştenin altında tarak biçimindeki tahta' < ***tarak+la-ma***

taraklı (hlk.) 'Bir çeşitküçük tabanca'

< *tara-k+lı*

taraklık (hlk.) 'Etin pirzolalık yeri' < ***tara-k+lık***

taran-['Taramak işi yapılmak'

= OT. ***taral-*** ~ ***taran-*** (DLT)

< *tara-n-*

TT.: TARAN-(IŞ/MA/TI)

tarancı (hlk.) 'Çiftçi'

[Bugün Uluğ Türkistan'da bir boy adı: **Tarançı**]

= OT. ***tarıdaçı, tarıġçı*** (DLT)

< OT. ***tarı-*** 'ekin ekmek'

SanalBaba

(DLT)+*n+çı*

tarantı 'Taramak sonunda çıkan gereksiz şeyler'
< ***tar-a-*** 'taramak'***n-*** 'dönüşlülük'+***-tı***

taras (hlk.) 'Yağmurdan yeteri kadar nemlenip tavlanarak ekilebilecek duruma gelmiş toprak'
< OT. ***tara-*** 'taramak, dağıtılmak' (DLT)+***-s***
An.ağl.: ***talaz, taras*** (*DS.X*, 3832); ***taras*** 'tarlayı sürüp dinlendirme, nadas'

taraş (hlk.) 'Tarla, bağ, bahçe gibi yerlerden toplanan ürünlerden arta kalanlar'
< ***tar-a-ş*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.: TARAŞ+(LA-/LAMA)

tarat-['Taratmak işi veya biçimi'
< ***tar-a-t-*** 'ettirgenlik eki'
TT.: TARAT-(MA)

taraz 'İpek gibi düz ve parlak kumaşın üzerinde bulunan tel tel iplik'
= OT. taras (DLT: *tarasla-*)

< ***tar-a-z***

taraz taraz '1. (kumaş için) üzeri tel tel iplik olan; 2. (saç için) dağınık, biçim verilmemiş, kabarık'
→ **taraz**

tarazla-['Tezgâhtan çıkan kumaşın tarazlarını ayıklamak'
= OT. ***tarasla-*** 'bir şeyi kuvvet ile dağıtmak' (DLT)
→ **taraz** (+***la-***)
TT.: TARAZLA-(MA/N-/LANMA)

tarhana 'Unun içine, makinede çekilmiş domates, biber, soğan, nane karışımı ile, süt ve yoğurt karıştırılarak yoğrulup mayalandıktan sonra ufak parçalara ayrılarak kurutulur; kurutulmuş parçalar elle ufalanıp elekten geçirildikten sonra bez torbalarda saklanır. Un hâlindeki bu toz yiyeceğe ve su ile karıştırılarak yapılan çorbaya tarhana çorbası denir'
< ***tan-*** *[~ tança-, tançı-, tınça-, tınçı-, tunçı-]* 'bozulmak, çürümek' (DLT)
+***-a*** [> ***ta***(**r** 'türeme ünsüz')***na***
> ***tar-(ha)na***]
An.ağl ***tana, tarana, tarhana*** (*DS.X*, 3818); ***tarna; tarnaşı*** [< *tarna+aş+ı*] (Uşak); ***tarhana*** 'pekmezden yapılan bir çeşit çerez' (s. 3833)

Tü.> **Blg.** *tarxana*; **Srp.** *tarhàna, tarànа;* **Rumen.** *trahana*; **Mac.** *tarhonya;* **Rum.** *tragana* (Eren, *TDES* 395); **Zaza.** *terıne* (*ZTS*, 347)

~ tarhana 'kabuk ile yoğurulan hamurun kurutulmuş biçimi' (YUygr.)(*TUS*, 894)

tarım 'Ziraat'
< ****tar-ı-m***
Krş.:1) ***tarim*** 'tarla' (Türk dillerinde) < ***tari-*** < ***tarı-*** 'ekmek')
2) ***saban*** 'tarla' (bazı şivelerde)
3) ***sürüm*** 'tarla' (Trkm.)
4) ***egindik*** 'tarla' (Kzk.)< *ekin+lik*
5) ***iginlik*** (TatK.) < *ekin-+lik*
6) ***basū*** (TatK.)
7) ***kıra*** (Alt., Tel., Sag., Şor)
TE.: ***tarıġ*** '1. ekin, ekilmiş saha; **OT.**: ***tarıdaçı*** ~ ***tarıġçı*** 'çiftçi'; ***tarıġ*** 'ekin, bitki, arpa, buğday, tane, tohum'; ***tarıġ biti*** 'tahıla düşman ufak hayvan'; ***tarıġlaġ*** 'tarla'; ***tarıġlan-*** 'ekin sahibi olma' ***tarıġlıġ yér, tarıġlıḳ*** 'ambar'

NOT: DARI sözcüğünün kökü *tarıġ*'dır.
~ Öteki Türk dillerinde TARIM sözcüğü YOK.

Tarkan 'TT'nde kişi adı'
= ET. ***tarh,an~tarḳan***
~ OT. ***tarh,an*** 'İslâmlıktan önce verilmiş olan bir addır, 'bey' demektir'
(DLT)
< Uyg. ***tar*** 'bir unvan'+***han***

SanalBaba

(Räsänen, *V* 464)
Çağ., Osm.: ***tarh,an***
Kzk.: ***darkan***
= Moğ. (*KWb.*, 78) ***dar-ḳan***
'Schmied'

tarla 'Tarıma elverişli olan, sınırlı ve belirli toprak parçası'
= ET., OT. ***tarıġlaġ ~ tarlaġu*** (*EUTS*, 226; DLT)
< ***tarı-ġ*** 'ekin, datı; arpa, buğday, tane, tohum; aşlık'
[→ **darı**]+***la-ġ***
Çağ.: ***tarla***
~ tarlau (Kzk., TatK.)
tarla (Az., Osm., Krm.)
[> Mac. *BTLU* 127-128: *tarló*]
tarlā (Trkm.)
tarlağ (Sag., Hak.)
tarlav (Nog.)
tarlov (Kom.)
dälä (Özb.)
= *etiz* (Uyg.)
igin basıvı (Bşk.)
igin basuı (TatK.)

Eren (*TDES*, 395): < **tarığ+la-ġ**
Nişanyan (*SS*, 433): **tarla** = ***ET. tarıġlak*** ekin ekilen yer (XI) < *tarımak* ekin ekmek → DARI

tarlacın (hlk.) 'Toygar kuşu, tarla kuşu, tarlabakkalı'
< ***tarla*** [< OT. *tarıġlaġ*]+***çın***
[**+cın/+çın/+çıl** eki için bk.: *balıkçıl, balıkçın; tarakçın, tarakçıl, tarakçır* vb.]

tarlan 'TT'nde soy adı: ***Ali Nihat Tarlan***'
~ ***tarlan*** (Kzk.) 'Pferdefarbe: weiss mit roten, gelben od. schwarzen flecken'
< Moğ. (*KWb.*, 381) ***tar-lan*** 'bunt, dankel gesprenkelt'; ***tarilan, tarlan*** (*Mak.II*, 418)
An.ağl.: ***terlan*** 'sarı renki, büyük pençeli, kartala benzer bir tür avcı kuş' (*DS.X*, 3892); ***terran*** (s. 3894)

[Bu konu için ayrıca bk.: T.Tekin, *Mak.I*, 16, § 26: **MK**. *taz* 'multicolored, varicolored' (III, 148-25,149-2)
< ***tar***
// **MK** *tarġıl* id. < *tar-ġıl* (dim.); cf. *ḳızġılt* 'reddish' < *ḳız-ġıl-t, ḳızıl* 'red'.
// Kzk., Kirg. *tarlan* 'gray (of horses)' < *tarıl-;* cf. Yak. *sıär* 'roan or light chesnut' (of horses) < ***yägir**, Orkh. *yägrän* id. < *yä-gir- än.*
// Kzk. *tarman* 'white with yellow circles' (of horse coat) < *tarman* (dim.)Cf. Mo. ***tarlan, tarilan*** 'spotted, speckled, specked; varicolared, streaked'; Kirg. *tazıl* in the phrase ***ḳızıl-tazıl*** 'various kinds of red objects' < *taz-ıl.*] (*Mak.II*, 418)

tart-['1. Bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak; 2. dikkatle incelemek, değer biçmek; 3. binek hayvanlarının dizginlerini çekip bırakarak sallamak'
= ET. ***tart-*** (*EUTS*, 227)
~ OT. ***tart-*** 'tartmak; cezbetmek; çekmek, uzatmak, germek; getirmek, almak, çıkarmak' (DLT: *tartıġ* 'yük ipi, denk sargısı';*tartıġçı* 'davetçi'; *tartıl-* 'tartılmak; gerilemek ve çekilmek'; *tartın* 'yiyecek, başka bir yerden getirilen zahire'; *tartın-* 'özlelemek; acınmak; götürür görünmek'; *tart-ış-* 'tartışmak, tartmada yardım etmek')
< OT. ***tar-** 'dağıtmak, yaymak, ayırmak' (DLT)+***t-***
= Moğ. ***tata-*** 'tartmek, çekmek'

[Burada söz içindeki /r/ fonemi, Moğolcada /t/ önünde düşmüştür. Krş. Türkçe ***art-** 'yüklemek' (Osm. *ard-*) = Moğ. ***açi-*** (< ***ati-*) < Ana Altay.
***ärt-** (*Mak.I*, 69)]

TT.:TART-(I/ICI/IL/ILI/IL-/ILIŞ/ILMA/IM/IMLI/ISIZ/IŞ/MA/TIR-/TIRMA)
An.ağl.: ***tart-*** '1. bir kimseyi denemek; 2. çekmek; 3. dik duran bir

SanalBaba

şey ya da hayvan yükü bir yana yatmak, dengesi bozulmak; 4. uyuklamak' (*DS. X,* 3836)

tartakla-['Çekerek ve iterek hırpalamak'

< ***tar-t-ak+la-***

TT.:TARTAKLA(MA/NIŞ/NMA/YIŞ)

An.ağl.: ***tartakla-*** '1. Karıştırıp düzenini bozmak, dağıtmak; 2. kapıyı mandallamak'(*DS.X,* 3835)

= *talkaloo* (Kırg.)
tavşaldırıv (Bşk.)
tauşaldıru (TatK.)

tartala- → **tartıla-**

tartı '1. Tartmak işi veya biçimi; 2. ağırlık; tarma âleti; 3. (mec.) oran, ölçü, karar'

= ET. ***tartıġ*** 'armağan, hediye' (*EUTS,* 227)

~ OT. ***tartıġ*** 'yün ipi, denk sargısı' (DLT: *tartıġçı* 'davetçi')

< ***tar-t-*** 'çekmek' (ET.,OT., *İKPÖ,* 215)

An.ağl.:***tartıla-,tartala-*** 'ağırlığını elle tutmak, yoklamak' (*DS.X,* 3835); ***tartı*** 'sürülmüş tarlayı düzeltmeye yarayan tahta sürgü' (s. 3835)

~ tartu (TatK.)
tartū (Kırg.)
tartıv (Bşk.)
tartuv (Kzk.)
tartiş (Uyg.)
tårtiş (Özb.)

tartıla-[(hlk.) Ağaç, kapı vb. şeyleri sökmek için güçharcamak'

< ***tart-ı+la-***

tartılı söz (hlk.) 'Şiir'

< ***tart-ı+lı söz***

tartımak (hlk.) → **tartma**

tartın-[(hlk.) '1.Başörtüsünü çene altından geçirip baş üstünden bağlamak; 2. asılmak, çekmek'

= OT. ***tartın-*** 'özlemek; acınmak; götürür görünmek' (DLT)

< ***tart-*** 'germek' (DLT)

+ ***-(ı)n-***

tartıncak (hlk.) → **tartma**

tartış-['1. Bir konu üzerinde, birbirine ters olan görüş ve inançları karşılıklı savunmak;2. ağız dalaşı yapmak, münakaşa etmek'

= OT. ***tartış-*** 'tartışmak; tartmada yardım etmek; germede yardım etmek; sızlamak' (DLT)

< ****tar-t-(ı)ş-*** 'işteşlik eki'

TT.: TARTIŞ-(IL-/ILMA/MA/MACI/MALI)

tartma (hlk.) 'Başörtüsü'

< ***tart-ma***

An.ağl.: ***tartımak, tartıncak, tartumcak*** (DS.X, 3836)

tartumcak (hlk.) → **tartma**

tas 'Genellikle içine sulu şeyler konulan metal, ağaç vb. den yapılmış kap'

[OT. ***tas*** 'her nesnenin kötüsü']

< ****tās***

An.ağl.: ***tas*** 'ölçü kabı' (*DS.X,* 3836)

Tü. > **Ar.** (Cez., Ir., Lüb.) *ṭās*; (Mıs.) *ṭāsa* (*ALTK,* 126); **KbRum.** *tasi*

~ tas (Az., Osm., Krm., Tob., Tüm.)
yis tas (Bşk.)
tås (Özb.)
cis taz (TatK.)
tāz (Trkm.)
das (Uyg.)

Nişanyan (*SS,* 433): **tas** ~ ***Ar.*** *ṭas* < *#tws*

NOT: Ar. *tws* kökü ile Türkçe ***tas*** arasında ses bakımından benzerlik yoktur. Ancak anlam bakımından benzerlik varsa da bu gayet normaldir. Meselâ: Zazaca ***heg*** 'yumurta', İng. ***egg*** 'yumurta' gibi.

Tü.> **Blg.** (*TE* 171): *tas*; **Rus.** *taz* (*KTLS,* 853)

tasa '1. Üzüntülü düşünce durumu, kaygı; güvensizlik içinde bulunulduğunda duyulan tedirgin edici duygu'

< OT. ***tas*** 'her nesnenin kötüsü, bayağısı' (DLT)+***-a***

SanalBaba

TT.: TASA+(LAN-/LANMA/LI/SIZ/SIZLIK)

tasar 'Bir iş, bir düşünce sırasını, düzeyini gösteren resim, yazı, plân'

< tas+ar

TT.: TASAR+(I/IM/IMCI/IMLA-/IMLAMA/IMLI/L/LAMA/LAN-/LANIŞ/LANMA/LAYIŞ)

An.ağl.: ***tasar*** 'saban oku, boyunduruk vb. şeyler yapmak için yontularak biçimlendirilen odun parçası' (*DS.X*, 3836)

tasarla-[(hlk.) 'Ağacın kabasını yontarak düzeltmek, biçim vermek'

< tas+ar-la-

An.ağl.: ***tasımla-*** (*DS.X*, 3836); ***tasarla-*** 'öğüt vermek'

tasarlan-[(hlk.) 'Kendine çekidüzen vermek, hazırlanmak; öğünmek'

< tas+ar-la-n-

tasık (hlk.) 'Küçük çömlek'

< tas+(ı)k 'küçültme eki'

tasım ***YT.*** 'Doğru olarak kabul edilen iki yargıdan üçüncü bir yargı çıkarma temeline dayanan bir uslamlama yolu, kıyas'

< tas+(ı)m

tasımla-[(hlk.) 'Ölçmek biçmek, tasarlamak'

< tas+(ı)m+la-

An.ağl.: ***tasımna-, tasırıfla-, tasmala-*** (*DS.X*, 3837)

tasla-['1. Kendinde olmayan bir değeri varmış gibi göstermek; 2. (taşçılıkta) bir taşın kaba bölümlerini, çıkıntılarını almak'

< tas+la-

TT.: TASLA-(K/MA)

An.ağl.: ***tasla-*** '1. gözetlemek, gizlice izlemek; 2. uzağa bakmak; 3. bir şeyi başkasına göstermek; 4. yapılacak bir işi aklından geçirmek, tasarlamak; 5.çeliği çekiç biçimine getirmek; 6. yakıştırmak; 7. kesilen ağaçları yontarak düzeltmek; 8. birine darılmak; 9. kavunu, karpuzu büyük parçalara ayırıp kendi kabuğunda dilimlemek; 10. sorumsuzca yiyip içip eğlenmek' (*DS.X*, 3838)

~ tosla- (Trkm.)

taslak (hlk.) 'Görünüşü düzgün olmayan, kaba saba (eşya ya da insan için)'

< tas+la-k

An.ağl.: ***taslak*** '1. gelişigüzel yontulmuş hamur ya da çamaşır teknesi; 2. iri kesilmiş kavun, karpuz, vb. dilimleri; 3. büyük, geniş (yüz için)'; 4. dişlenmemiş törpü' (*DS.X*, 3837)

taslakçı (hlk.) '1. model yapan kimse; 2. taş ocağında taşları kıran kimse'

< tas+la-k+çı

taslama-[(hlk.) 'Dinlememek, saymamak'

< tas+la-ma-

taslık (hlk.) 'Sergen, raf'

< tas+lık

tasma 'Bazı hayvanların boynuna takılan, bu hayvanları bir yere bağlamaya, çekip götürmeye yarayan kemer'

< Moğ. ***tasma*** (*KWb.*, 382; Doerfer: *TMEN*, 120)

An.ağl.: ***tasma*** '1. bel kemeri; 2.ince ince dilinmiş hayvan derisinden yapılan ip; 3. takunya kayışı; 4. ıhlamur ağacının iç kabuğu; 5. dut değneği kabuğu; 6. çarpılan kendirin içinde kalan lifli ve kabuklu bölümü; 7. sepet örmeye yarayan soyulmuş karaağaç kabuğu; 8. perçem; 9. dilim dilim pişirilmiş kabak' (*DS.X*, 3838)

Moğ. > **Fars.** *tāsma;* TatK. > **Çer.** *TLÇ.* 67: *tasma*; **Rus.** Vasm. 3: 100: *tes'ma*; **Ar.** (Lüb., Sur.) *ṭasma* (*ALTK*, 126)

~ tasma (Trkm., TatK., Tüm., Kırg., Tar.)
tasmä (Özb.)
taspa (Nog., KKlp., Kzk.)
= *kargı* (Bşk., Kzk., Kırg.)

SanalBaba

boyunbāğ (Trkm.)
boyunbağ (Uyg.)
muyınçak (TatK.)
muyınsa (Bşk.)

Doerfer (*TMEN* 120): < ***Moğ.* tasma** 'morceau, de cuir ou de peau raclé, courroie, lanière'

tastak (hlk.) 'Yakışıksız'

< *tas+ta-k*

taş[1] 'Rengini içindeki maden, tuz ve oksitlerden alan sert ve katı madde'
= ET., OT. ***taş*** (*EUTS*, 227; DLT)
~ OT. ***taş*** (DLT: *taşla-* < taş+la-)

< *tās/tāş* (*Mak.I*, 205)

TT.:TAŞ+(bademi/baskı/bebek/bilimi/ÇI/ÇIL/ÇILIK/EMEN/IL/bilimi/ILLAŞ/ILLAŞMA/ILLI/kömürü/küre/LA-/LAMA/LAMACI/LAMACILIK/LAN-/LANMA/LAŞ- / LAŞMA/ LAT-/ LATMA/levreği/LI/LIK/nanesi/ocağı/pamuğu/pudra/SIZ/yağı 'gaz yağı'/yürekli'
An.ağl.:***taj*** (Rize/*RİA*);***taşağır, tağağrı, taşahır, taşahor, taşahur, taşharman*** '1. çok taşlı yer; 2. yoksunluk bölgesi'(*DS.X*, 3838); ***taşatan*** 'keklik'; ***taş avuşla-*** 'hayvan taşa takılıp düşmek'; ***taşayvası; taşbaşı*** 'saygısızca'; ***taşdöğen*** '1.gece bekçisi; 2. değirmen taşı'; ***taşdöven*** 'dayanıklı; işbilir, becerikli'; ***taşdöven ~ taşdöğen*** 'ayakta olan yara'; ***taşekmeği*** 'ekmek kadayıfı'; ***taş elinde olmak*** 'hazırcevap olmak'; ***taşgır*** 'ev'; ***taşgözeri, taşgöze, taşgözer, taşgüzeli*** 'tahılın taşını ayıklamaya yarayan büyük delikli kalbur' (*DS.X*, 3839-3840); ***taşırka-; taşkadayıfı*** 'yassıkadayıf'; ***taşkesen*** 'iri gözlü kalbur'; ***taşlama*** 'at sıçrayarak yürüme' (s. 3840)
~ dāş (Trkm.)
daş (Az.)
taş (TatK., Kırg., Alt., Tel., Kuğ., Şor, Kaça)
tas (Nog., Kzk., KKlp., Sag., Koyb.)
tās (Yak.) < **tāş*
tåş (Özb.)

T(> d)A(> å)[< Ā]Ş

~ Çuv. **çul** 'taş' < ****tal*** > Türk. **taş** (Ramstedt); Çuv. **çul** < Türk. **taş** (Gombocz)
Çuv. **çul** < **çal* < **tial* < **tāl*[2] (*Mak.I*, 205)
~ Moğ. ***çilağun*** (KWb., 444)
< *tialağun*
'taş' < *tāla-ġun* [> Tung. *col* (Räsänen, *V* 466)]
~ Kore. ***tol*** 'taş' < **tāl*

T(~Ç)A(> Ā)[~U ~ İ]Ş(>s)
[~ L]+ağun

taş[2] 'Dış' [TT'nde: **Taşeli, Taşucu** gibi yer adları ile ***taşra/taşralı*** sözcüklerindeki **taş**]
= ET., OT. ****taş*** 'dış' (*EUTS*; DLT)
ET. (EUTS): *taşdın* 'dışarıdan'; *taşdın sıngar* 'dışarıda'; *taşġar-* 'uzaklaştırmak'; *taşġaru* 'dışarı' = *taşḳaru*;
taşık- 'dışarı çıkmak' < *taş+ık-*; *taşkar-* 'uzaklaştırmak, evlendirmek';
taştın 'dışarıdan'; *taştır-* 'dışarıya çıkarmak'; *taştırtı* 'taşrada, dışarıda'

DLT: *taşak* 'erkeklik aygıtı'; *taşaklıġ* 'taşaklı'; *taşık-* 'dışarı çıkmak' [**taş+ ık-* < **taş+ġa-//taşġar-* < *taş+ġa-r-*];
taşırḳan közlüg 'patlak gözlü'; *taşla-* 'gurbete gitmek'; *taşlat-* 'taşraya yollamak'; *taşra* 'dışarı')

< **taş*

TT.: TAŞ 'dış'+I- (M/MA/MLIK/N-/NIR/NIŞ/N-/NMA/NMAZ/R-/RMA/T/TÇI/T-/TMA/TTIR-/TTIRMA/YICI/YIŞ)
An.ağl.: ***taşkarı*** 'dışarı, hariç' (*DS.X*, 3840)

Tü. > **Ar.** *ṭāṣ gāmī* 'mavna' (*ALTK*, 126)

~ tul (Çuv.)

taş-['Sıvı maddeler, içinde bulundukları kaba sığmayacak kadar çoğalma ve kabarma yüzünden kenarları aşmak'
= ET. ***taş-*** ~ ***taşık-*** 'taşmak,

SanalBaba

dışarı çıkmak' ~ OT. ***taş-*** (DLT) (*EUTS*, 227: *taşılmak* 'taşmak'; *taşım* 'çok'; *taş-* 'taşmak, çıkmak'; *taştır-* 'taşırmak, dışarıya çıkarmak')

< *taş-*

TT.:TAŞ-(KIN/KINCA/KINLIK/MA)

An.ağl.: ***taşkın*** 'azmış, gözü dönmüş'; ***taşlak*** 'derelerdeki bataklık' (*DS.X*, 3840)

~ dāş- (Trkm.)
daş- (Az.)
taş- (Bşk., TatK., Uyg.)
tâş- (Özb.)
tas- (Kzk.)
taşkındō (Kırg.)

taşak 'Erkeklik aygıtı'

= OT. ***taşak*** 'erkeklik aygıtı' (DLT)

< *tāş* 'dış, dışarıda olan'

+(a)k

Eren (*TDES*, 396): **taş+-(a)k** 'küçültme eki'

Bana göre **taş** 'taş, kaya' ile ilgisi yoktur. Eren'in etimoloji denemesine göre anlamı 'küçük taş' demektir ki, ***taşak***, öteki organlara göre 'dışarıda' olduğu için bu anlam uygun düşmemektedir.

Nişanyan (*SS*, 434):**taşak** = ***ET.*** *taşak* taşan şey, husye (XI)

Eski Kıpç.: ***taşak***

TT.: TAŞAK+(LI '1. taşağı olan; 2. tuttuğunu koparır, yiğit')

An.ağ.: ***taşakkapan*** 'bukelemun'; ***taşak koparan*** 'karşılıksız, parasız, emeksiz her gördüğü şeyi isteyen'; ***taşaklı*** 'yiğit' (*DS.X*, 3838-3839)

~ taşak (Kom., TatK., Kırg., Karag.,YUyg./*TUL*, 898)
tajak (Sag.)
tazak (Koyb.)
tayžak (Küer., Oyr.)
tažak (Tel.)
tasah, (Yak.)

TA[Y]Ş(>j, ž, z, s)AK(> h,)

taşakkapan (hlk.) 'Bukalemun'

< *taşak* [→ **taşak**]+***kap-an***

taşaklı → taşak

= OT. ***taşaklığ*** (DLT)

An.ağl.: ***taşaklı*** 'yiğit' (*DS.X*, 3838)

taşarla-[(hlk.) 'Dışarı atmak, defetmek'

< ET., OT. ***taş*** 'dış'+***ar-la-***

taşaşma (hlk.) 'Genellikle Cuma günü gelin evden çıkmadan verilen düğün yemeği'

< *taş* 'dış'+***aş-*** 'yemek yemek' **+*-ma***

taşayvası (hlk.) 'Taşa vurularak sulandırılan büyük bir çeşit ayva'

< *taş+ayva+sı*

taşı-['Taşımak, nakletmek'

= ET., OT. ***taşu-*** (DLT: *taşık-* ~ *tışık-* 'dışarı çıkmak'; *taşıtgan* 'daima taşıtan' *taşıt-* 'taşıtmak'; *taşuġ* 'taşınabilen mal'; *taşu-* 'taşımak'//*taşġar-* 'taşımak, dışarıya göndermek' < ****taşġa-r-***.)

< *tāş* 'dış'+***ı-***

TT.:TAŞI-(MA/MACI/MACILIK/N-/NIŞ/IN-/INMA/INMAZ/T/TÇI/T-/T-MA/TTIR-/TTIRMA/YICI/YIŞ)

~ taşı- (Bşk.)
taşu (TatK.)
taşũ (Kırg.)
täşi- (Özb.)
tas- (Kzk.)
toşu- (Uyg.)
daşı- (Az.)
daşa- (Trkm.)

Eren (*TDES*, 396): YOK

taşır-['1. Taşmasına yol açmak; 2. sabrını tüketmek'

= OT. ***taşur-*** (DLT)

< *taş-* 'dışarı çıkmak'+***-ır-***

TT.: TAŞIR-(MA)

taşırga-['Çok yol yürüyen at, koyun, sığır vb. hayvanların tırnakları taşa çarpmaktan bozulmak, acımak'

< *taş+ır-ga-*

An.ağl.: ***taşırğa-, taşırka-*** (*DS.X*, 3840)

taşıt 'Taşıma aracı'

< *taş+ı-t*

SanalBaba

TT.: TAŞIT+(ÇI)

taşıt-['Taşımak işini yaptırmak' = ET., OT ***taşut-*** (*EUTS*; DLT)

< *taş+ı-t-*

taşkın 'Taşmış bir durumda olan'

< *taş-kın*

TT.:TAŞKIN+(CA/LIK)

An.ağl.: ***taşkın*** 'azmış, gözü dönmüş' (*DS.X*, 3840)

taşkınlık 'Taşkın olma durumu veya taşkınca davranış'

< *taş-kın+lık*

~ daşğınlığ (Az.)
tåşkınlik (Özb.)
= *cōşğunlılık* (Trkm.)
çöşkınlık (Özb.)
çiğüçuluk (Kırg.)
şovhunlılık (Trkm.)

taşla-['1. Taş atmak, taşa tutmak; 2. bir şeyin içindeki taşları ayıklamak; 3. metal bir parçayı zımpara ile törpüleyerek yuvasına alıştırmak; 4. taş döşemek; 5. (*mec.*) üstü kapalı, iğneleyici söz söylemek'

< *tāş+la-*

TT.: TAŞLA-(MA/MACI/MACILIK/N-/NMA/Ş-/ŞMA/T-/TMA)

An.ağl.: ***taşla-*** 'birini kötülemek' (*DS.X*, 3840)

~ taşla- (Özb., YUyg., TatK., Bşk.)
taşta- (Kırg.)
tasta- (Kzk., KKlp., Hak.) < *taş+la-*
tasla- (Nog.)
daža- (Tuva) < *taş+a-*
~ Moğ. ***tal-bi-, tabi-***

taşlak (hlk.) 'Derelerdeki bataklık'

< *taş-la-k*

taşlama '→ **taşla-**[1/2]; 3. alaylı halk şiiri; 4. (ed.) yergi'

< *tāş+la-ma*

taşlanguç (hlk.) → **taşlık**[2]

taşlıca (hlk.) → **taşlık**[2]

taşlık[1] '1. Taşı bol, taşlı (yer)'; 2. taşla döşenmiş avlu, sofa, merdiven altı'

< **tāş+lık*

An.ağl.: ***taşlık*** 'ev ve oda önündeki taşla döşenmiş yerler' (*DS.X*, 3840)

[**NOT**: Bana göre bu tarif yanlış olmalı. Çünkü, *oturulan yerin dışında* olduğu için **taşlık** denmiştir. Bu durumla < ***taş*** 'dış'+***lık*** olmalıdır.]

taşlık[2] 'Kuş ve hayvanların sindirim kanalları üzerinde bulunan kaslı, öğütücü mide, katı'

→ **taşlık**[1]

An.ağl.: ***taşlanguç, taşlıca*** (*DS.X*, 3840)

taşlık[3] (hlk.) 'harmanda kullanılan iri gözlü kalbur'

< ***tāş+lık***

taşmaka (hlk.) 'Kaplumbağa'

< *tāş* 'taş'+***baka*** (DLT) [> *maka*; **/b-/ > /m-/** değişimi ile]

Krş.: DLT. ***müngüz baka***

taşo(/u)t (hlk.) 'Yabanıl elma, armut kurusu'

< ***tāş*** 'sert'+***ot*** [= OT. *ot* 'hayvan yemlerinin hepsi' (DLT)]

taşra 'Bir ülkenin başşehri veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık'

=OT. (Karahanlı/KB. 5936, 6259, 3115, 5547): ***taşırtı, taşırtın***

< *tāş+ır+a* [*'datif-lokatif hâli'*]'dışarıda' [**-r** *'li adların* / **-A/** *'lı datif-lokatif hâlleri olup, Eski Türkçe zarf eki –rA'nın yapısında da vardır.* (T. Tekin, *Mak.I*, 204; *II*, 515; Ramstedt)]

[Krş. ***iç+re*** 'içinde' < ****iç+ir+e***;
~ Yak. *ihirje* << ****içir+di***
Çuv. *ăşne* 'iç, içinde' (Ramstedt)]

TT.: TAŞRA+(LI)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ṭaşra* (*ALTK*, 126)

An.ağl.: ***taşra, taşıra, taşura*** 'yüznumara, ayakyolu' (*DS.X*, 3841)

TAŞ[I/U]RA

~ Öteki Türk dillerinde YOK.

SanalBaba

= taşkı 'zahirî' (Uyg.)
taşkı (Özb.)
tahırja << *taşır+dı (Yak.)
tışkı (Bşk., Kırg., TatK.)
tıskı (Kzk.)
daşkı (Trkm.)

T(> d)A(/I)Ş(> S)+*KI*

Eren (*TDES*, 396): YOK
Nişanyan (*SS*, 434): **taşra = *ET*** *taşra* dışarı (VIII) < *taş* dış → TAŞ- yön bildiren *-re* ekiyle.

NOT: ***taş-*** fiilinden değil, ***taş*** '*dış*' adına ***+ır+a*** 'datif-lokatif hâli' eki getirilerek yapılmıştır.

taşrak-[(hlk.) 'Ayağını taşa çarpıp incitmek, topallayarak yürümek'

< *tāş+rak-*

taştartan (hlk.) 'Uzun bacakları ile küçük çakıl taşlarını kaldırabilen, uzun kanatlı, büyük bir çeşit böcek'

< *tāş+tart-* 'çekmek, kaldırmak'+ ***-an***

taşyağı (hlk.) 'Gazyağı'

< *tāş+yağ+ı*

Eren (*TDES*, 396): **taşak-tat** arası sözcükler YOK

tat[1] '1. Bazı cisimlerin tat alma organı üzerinde bıraktığı duyum; 2. tatlılık'

= ET. ***tat~tad*** 'tat, lezzet' (*EUTS*)
~ OT. ***tatığ*** 'tat, lezzet' (DLT: *tatġan-* 'tatlanmak, tatlı bulmak'; *tatığlan-* 'tatlanmak'; *tatığlığ* 'tatlı'; *tatığsa-* 'canı tatlı istemek'; *tatığ talığ* 'tat, lezzet'; *tatıl-* 'tadılmak'; *tatı-* 'tat vermek'; *tatındı süt* 'bol süt'; *tatın-* 'tadar görünmek'; *tatıt-* 'tadılmak, tat vermek'; *tatlığ* 'tatlı'; *tatruş-* 'birbirine tattırmak'; *taturġan* 'birbirine tattıran'; *tatur-* 'tattırmak')

< *tāt*

TT.:TAT+(LAN-/LANDIR-/LANMA/ LI/LICA/ILCI/LICILIK/LILAŞ-/LILAŞMA/LILAŞ-/LILAŞMA/LILAŞTIR-/LILAŞTIRMA/LILI/LILIK/LILIKLA/LIMSI/SAL/SIZ/SIZLAŞ-/SIZLAŞMA/SIZLIK)
~ tāt (Tel.)
tat (Bşk., TatK.)
tåt (Özb.)
tatım (Kzk., Kırg.)
dāt (Trkm.)
dad (Az.)
= *täm* (Bşk., Özb., TatK., Uyg.)
däm (Kzk.)
Eren (*TDES*, 396): YOK

tat[2] 'Dilsiz'

= ET., OT. ***tat*** 'tat, yabancı; Acem' (DLT)
Eski Kpç.: ***tat*** 'ekinci'

< *tat*

An.ağl.: ***tat, tatat, tatışman*** '1.dilsiz; 2. kekeme; 3. çirkin, sevimsiz; 4. kaba (kimse); 5. şaşkın, aptal; 6. düzgün kesilmemiş ağaç' (*DS.X*, 3841-3842)

Tü. > **KbRum.** *tháthis*

Nişanyan (*SS*, 434): YOK

tat-['1. Tat alma duyusu yardımıyla bir şeyin tadının nasıl olduğunu anlamak; 2. bir şeyden azmiktarda yemek veya içmek;(mec.) duymak, hissetmek; 4. (bir duruma) uğramış olmak'

< *tāt-*

TT.: TAT-(MA/TIR-/TIRMA)
An.ağl.: ***dadız-*** 'tattırmak'
< **tāt-ız-*
~ tat- (Kzk., Kırg.)
tåt- (Özb.)
teti- (Iuyg.)
dad- (Az.)
dāt- (Trkm.)
= *tämlä-* (Bşk., TatK.)
Eren (*TDES*, 396): YOK

Tatar 'Bir Türk boyunun adı'

< Moğ. ***tatar***

An.ağl.: ***tatar*** '1.gül, nergis, zambak vb. çiçeklerin açılmamış goncaları; 2. postacı; 3. çocukların

SanalBaba

cirit oynadıkları bir çeşit çubuk' (*DS.X*, 3842)

tatarca (hlk.) '1. Şiddetli karın ağrısı; 2. böbrek sancısı'

< ***tatar+ca***

An.ağl.: ***tatarcık, tatarham, tatarhamı, tatarhamu, tatarhan*** (*DS.X*, 3842)

tatarcalan-[(hlk.) 'Kimi hastalıkların geçeceği inancıyla hastayı ocak denilen kimselere tedavi ettirmek'

< ***tatar+ca+la-n-***

tatarcık 'Türlü hastalıklara yol açan küçük bir sinek'

< ***tatar*** **+*cık*** 'addan hayvan, bitki ve hastalık adı yapan ek'

-cık eki için krş. ***sığır+cık; kızıl+cık; badem+cik***

Eren (*TDES*, 396): YOK

Nişanyan (*SS*, 434): **tatarcık** ~ ? * *Tatar* ulus adıyla ilgisi açık değildir.

NOT: *Tatar* kavim adı Moğolca asıllı olup, sonradan Türk boylarından bazılarına da verilmiştir. Sanırım, sineğin küçük olmasından dolayı, benzetme ile, ***tatar+cık*** denilmiştir.

tatarı (hlk.) 'Tam pişmemiş, yarı pişmiş'

< ***tatar+î*** [< Ar.]

An.ağl.: ***tatarıca, tatari*** (*DS.X*, 3843)

tatlan-['Tat kazanmak, tadı gelmek, olgunlaşmak'

= OT. ***tatıġlan-*** (DLT)

< ****tāt+la-n-***

tatlı '1. Şeker tadında olan; 2. acı olmayan, içilebilen, yenilebilen; 3. (mec.) insanı çeken; göze, kulağa hoş gelen, rahatlatan, dinlendiren, sevindiren'

= ET. ***tatıġlıġ*** ~ ***tataġlıġ*** (*EUTS*, 228; *İKPÖ*, 216)

~ OT. ***tatıġlıġ*** ~ ***tatlıġ*** (DLT)

< ****tāt+ıġ+(~aġ)*** 'tat'

+lı(ġ)

TT.: TATLI+(→ **tat**)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ṭāṭlī*; (Sur.) *ṭaṭlī*: (*ALTK*, 126)

An.ağl.:***tatlı*** 'incir'; ***tatlıbayram*** 'meyan kökü'; ***tatlı bulamaç; tatlıelması, tatlıgöbek*** 'bir tür elma'; ***tatlıhamur*** 'pekmez karıştırılarak yapılan hamur'; ***tatlıkabı(u)k*** 'tarçın'; ***tatlıkatık*** 'yağı alınmamış yoğurttan yağılan peynir'; ***tatlıkazık*** 'şeker kamışı'; ***tatlıkireç*** 'alçı'; ***tatlıkökü*** → ***tatlımiyan; tatlımcak*** 'tatlımsı'; ***tatlı yılan*** 'ağusuz yılan'; ***tatlıyara*** 'yüzde çıkan ve çevresine yayılan yara'; ***tatluk*** 'tadı güzel' (*DS.X*, 3844)

~ tatlū (Kırg.)
tatlık-turum (Uyg.)
tätti *tağam* (Kzk.)

Eren (*TDES*, 396): YOK

tatluk (hlk.) 'Tadı güzel'

< ***tat+luk*** [< OT. *tatıġlıġ* 'tatlı' (DLT) < *tatıġ* 'tat, lezzet']

tatsız '1. Tadı iyi olmayan, lezzetsiz; 2. (mec.) hoşa gitmeyen, can sıkan'

< ***tāt(+ıġ)+sız***

tattır-['1. Tatmak işini yaptırmak; 2. (mec.) duyurmak, hissettirmek'

= OT. ***tatur-*** (DLT)

< ***tāt-tır-*** [< ****tāt-ız-***]

~ dadız- 'tattırmak' (Az.)

tavan 'Bir yapının, kapalı bir yerin üst bölümünü oluşturan düz ve yatay yüzey, **taban** karşıtı'

[ET., OT'de ***tavan*** adı yok]

< ? ****tā-*** '*desteklemek'+***w-*** 'destek vermek'+***-an***

~ taban (Nog.)
tavan (Az.)

= *tüşäm* (Bşk., TatK.)
töbe (Kzk.)
şıp (Kırg.)
şip (Özb.)
torus (Uyg.)

Tü.> **Ar.** (Sur.) *ṭawân, ṭāvān*; (Mıs., Sur.) *ṭavān* (*ALTK*, 126);
Blg. *tavàn*;
Srp. *tàvan*; **Arn.** *tavan*;
Rum. *ταβάνι*;
KbRum. *thaváni*

SanalBaba

Eren (*TDES*, 397): < ?

tavar (hlk.) '1. Koyun; 2. koyun sürüsü; 3. içinde küllü su bulundurulan kap; 4. mangal'
= ET. ***tabar ~ tavar*** (*EUTS*, 218)
~ OT. ***tawar*** 'mal, mülk, eşya' (DLT: *tawarlıġ* 'mallı, mal sahibi'; *tawarluḳ* 'mal konulan yer'; *tawarsaḳ* 'mal sever')
< *tawar*

tavığ → tavuk

tavşan 'Tavşangillerden, uzunluğu 70 cm., eti yenen, hızlı koşan, postundan yararlanılan bir memeli türü'
= ET. ***tavşan, tabışġan, tabışḳan*** (*EUTS*, 229)
~ OT. ***tawışġan*** (DLT)
< ET. ***tabış- ~ tavış-*** 'koşmak, kımıldamak, atlamak, sıçramak' +***-ġan***
'zıplayan, sıçrayan' (Eren, *TDES* 397)

veya:
< ***taw-*** 'sıçramak, zıplamak'
+-rı-ş-ġan

[Krş. OT. ***tap-rı-*** 'sıçramak (yalnız deve için)' ~ ***tap-ra-ş-*** 'sıçraşmak' (DLT);
tawrak 'çabuk, acele, kıvrak' (DLT); ET. ***tawra-*** 'acele etmek' (*TT.* VII, 99)]

Nişanyan (SS, 435): **tavşan** = ***ET.*** *tavışġan* tavşan (VIII) < *tavramak* hızlı koşmak → DAVRAN-[1]

NOT: OT'de **tawra-** ve **tawran-** fiilleri bugünkü ***davran-*** anlamındadır. (DLT)

Eski Kıpç.: ***tawşan***
Çağ. (Muh.Lug.): ***tavuşkan***
İM.: ***tavışġan***
TT.:
TAVŞAN+(bıyığı/CIL/CILIK/dudağı/GİLLER/kanı/kulağı/LIK/memesi)

Tü. > **KbRum.** *tavşani*
An.ağl.: ***tafuşan*** (Rize/*RİA*); ***tavşan*** 'marangozlukta kullanılan tek bıçaklı düz rende'; ***tavşana*** 'sırma saçaklı, pullu, cepkenli bir çeşit giysi'; ***tavşanbaşı*** 'birçeşit elme'; ***tavşancık*** '1. bir çeşit kuş; 2. fundalık'; ***tavşancıkla-*** 'tavşan kovalamak'; ***tavşancıl*** '1. büyük kara kartal; 2. sığırlarda görülen öldürücü bir hastalık'; ***tavşançakıldağı*** 'sarı çiçekleri olan küçük bir ağaç'; ***tavşanelması, tavşanmeyvesi*** 'al, ufak meyveleri olan, çalı süpürgesi yapmaya elverişliküçük boyda birağaç'; ***tavşanfasulyası*** 'bir tür fasulye'; ***tavşangölgesi*** 'Kavkas otuna benzeyen bir çeşit ot'; ***tavşankaç*** 'bir çeşit çocuk oyunu'; ***tavşankanı*** 'karadut sirkesi; demliçay'; ***tavşan kovala-, tavşancıkla-,tavşankla-, tavşanlan-*** '(ekin) yelden dalgalanmak'; ***tavşankulağı*** 'taşsız, kayasız tepeler'; ***tavşantopuğu*** 'sarı renkli, top biçiminde bir kır çiçeği'; ***tavşan tüyü*** 'güleç yüzlü olma için'; ***tavşantüyü*** 'ince ince yağan yağmur'; ***tavşan uykusu*** 'hafiz ve kuşkulu uyku' (*DS.X*, 3848)
~ tovşan (Trkm., Osm.)
toşkan (Tar., Uyg.)/toşkangül 'arslanağzı'
tabısxan; tüskan (Yak.) [> Rus. *tuskan*]
doyşan (Tar.)
duşan / dovşan (Az.)

T(> d)A(> o)V(> y)ŞAN
D (> T)U[*Y* = ø]ŞAN

~ Moğ. ***taulai*** (*KWb.*, 413) [> Tel. *tulay*; Yak. *tūlay*; Sag. *tōlay*; Sag., Koyb. *tolay*; Kür. *tulay*]
= *koyan* 'tavşan' (Kıpç., Kzk.)
koyon (Kırg.)
koyon cürök 'korkak' (Kırg.)
kuyan (Kumd., Bşk., TatK.)
kodan (Tuva)
koygun (Tuva)
kuyân (Özb.)

Clauson (*ED*, 447): ***Tü.*** **< *Moğ.* taulai** [> Alt. *tulay ~ tuulay*]

Ligeti (*TörK* 129): **tavşan** < ***Tü.***; **koyan** (< **kodan**) < ***Kıpç.***

Menges'in görüşü ve T. Tekin'in düzeltmeleri için Bk. *Mak.II*, 77)

SanalBaba

tavşancıl 'Çoğu tavşan avlamakla beslenen kartal, akbaba gibi yırtıcı kuşlara verilen ad'
< ***tavşan+cıl***
[~ ***tavşancık***]

[**+cIl** eki için örnekler: ***balıkçıl, etçil, yılancıl, sıçancıl*** ...vb.]

An.ağl.: ***tavşancıl*** 'sığırlarda görülen öldürücü bir tür hastalık' (*DS.X*, 3848)

tavşançakıldağı (hlk.) 'Sarı çiçekleri olan küçük bir ağaç'
< ***tavşan+çā*** 'yansıma'+***kıldak+ı***

tavuk 'Sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı'
= ET.***taġu*** ~ ***takīġu*** (*EUTS*, 220,221)
~ OT. ***taġuḳ*** ~ ***taḳuḳ*** ~ ***taḳaġu*** (DLT: *ḳuḳluġ* 'tavuklu')
[*taḳıġu* > ***taḳıġ*** > ***taḳuḳ*** > *taġuk* > *tawuḳ*]
(< ***taḳ*** > ***daḳ*** 'yansıma')
[Krş.: *gıt gıdak* 'tavuk sesi']
AH.: ***taḳuḳ***
MA.: ***tawuḳ***
Çağ.: ***taḳuḳ, taġuḳ***
EAT.: ***dakuḳ/taḳuḳ/taġuḳ*** (XIV)
An.ağl.: ***tavık*** (*DS.X*, 3846); ***tavukayağı*** 'pişmeden, çiğ olarak yenilen bir tür ot'; ***tavukgötü*** '1. el ve ayakta olan siğile benzer bir çeşit yara; 2.deniz anası'; ***tavukkarası, tavıkgarağısı, tavuhbelerüğü, tavukkarağı*** 'karanlıkta görememe hastalığı'; ***tavukkaydıran, tavukkayarı*** 'kışın yürünemeyecek denli kaygan olan buz'; ***tavuklama*** 'düğünde sağdıç için gelen yemekleri bekâr arkadaşların toplanarak yemeleri töresi'; ***tavuklanmak*** 'keklik dik olarak havalanmak';***tavukotu*** 'bir tür ot' (*DS.X*, 3849-3850); ***toğuk, touğ, touk, tovuk, toyuh, toyuk, tuguk*** (s. 3974)

TA(>o, u)**V**(>g, ğ, y)**U**(>ı)**K**(>h)
TOU[< AVU]**K**(>ğ)

Tü.> **Mac.** *tyúk* (Ligeti: *TörK* 43)
~ tâvuk (Özb.)
tavık (Bşk., Kzk., TatK., Trkm.)
takaka (SUyg.)
takak(/g)ı (SUyg.)
takā (SUyg., Oyr.)
takuk (Trkm.)
tāk (Tel., Kumd.)
takka (Oyr.)
takyak (Kırg.)
taŋak (Şor, Sag.)
taŋah, (Hak.)
tauık (TatK.)
tawık (KKlp.)
tawuk (Blk.)
tauk (Kzk.),TatK.)
touk (Küer.)
tovuk (Trkm.)
toyuġ (Az.)
tōk (Kırg.)
toh,u (Uyg.)
çəxə (Çuv.)
~ Moğ. (*KWb.*, 375) ***takiya***
~ Mançu. ***çoko***

Eren (*TDES*, 398): 'Kökenini bilmiyoruz.'
Ramstedt: < Ar. *degaga, degagat* 'coq, poule' veya < Çince
Brockelmann (*UJb* 8: 261): *tavuk* < yansıma

tavuhbelerüğü (hlk.) → **tavuk**
tavukayağı (hlk.) → **tavuk**
tavukgarağısı (hlk.) → **tavuk**
tavukgötü (hlk.) → **tavuk**
tavukkarağı (hlk.) → **tavukgötü**
tavukkarası (hlk.) → **tavuk**

tavus 'Süs hayvanı olarak beslenen bir kuş'
< ****tāġ (~ *tōġ)*** 'yansıma'+***us***
veya: < Moğ. ***dağus*** 'zu Ende sein', 'zu Ende bringen' (*KWb.*, 104)
[Krş. **tavuk**]
Çağ.,Osm.: ***tavus***
~ taġus (Uyg./Çin)
taus (Krç.-Blk.)
tawıs (KKlp.)
tāvus (Trkm.)
ta(v)us (Kom.)
toğus (Tel., Tuva) < Moğ.
tos (Tel., Şor)

SanalBaba

tōs (Hak., Kırg.) < Moğ.
tu(v)us (Kom.)
tus tovuk 'sülün' (Özb.)
dōs (Tuva) < Moğ.

Eren (*TDES*, 398): < ***Fars.*** **ṭā'ūs** 'a peacock'
[**Sanırım bu sözcük de yansımadır.T.G.**] < ***Ar.*** **ṭa'ūs**
< ***Süryanca***: **ṭausa** < ***Eski Grek.*** **ταώς** < Ölmüş bir Akdeniz dilinden.
NOT: Ölmüş bir Akdeniz dilinden → Eski Grek → Süryanca → Arapça → Farsça → Türkçe/Moğolca→Türkmence/Kırgızca/Hakasça/Tuvaca/Teleütçe/Şorca/Komanca/Uyggurca/Özbekçe/Karaçay-Balkarca/Kakakalpakça gibi dillere kadar girebilen bu sözcüğün bana göre bir tek ortak yanı var: O DA '**YANSIMA**' olmasıdır. O hangi ölü bir dildir ki gücünü tâ Orta Asya Türk dillerine kadar ulaştırabilmiş. Ezbere olmayacak bu tarihî açıklamanın bilimsel metodlara dayanılarak yapılması gerekmez mi?

tavuş (hlk.) 'Ses, hafif gürültü'
= OT. ***tawış ~ tawuş*** 'duygu ve kımıldanma' (DLT)
< ****tā*** 'yansıma' +***v***[~*w*]
+***(u)ş***
An.ağl.:***tauş, tavışţı*** (*DS.X*, 3850)
tavuş et- 'seslenmek'

tay 'Üç yaşına kadar olan at yavrusu'
= OT. ***tay*** (DLT)
< ****tāy*** 'ince, genç, taze'

[Krş. ***taylang er*** 'ince, kibar, güzel, boylu poslu'; ***tayuk, taylang yigit*** 'dalyan (< **daylan** < **taylang**) gibi genç'; ***tayuk er*** 'ince, kibar genç' (DLT)]

An.ağl.:***tay*** '1.eşit, denk, yaşıt; 2. hayvanın bir yanındaki yük ~ ***toy***; 3. çift şeyin teki; 4. bir tek; 5. kesilmiş tahta ağaç; 6. babasız çocuk; 7. üvey çocuk; 8. yan, taraf; 9. ***tay ~ taylah, taylak ~ taysak*** 'toy' (*DS.X*, 3850)
~ tay (Trkm.,TatK., Bşk., Alt., Tel., Şor, Kuğu, Sag., YUyg., Kzk., Kırg., Tar.)
toy / tåy (Özb.)
tıy (Yak.)
tāy (Kıpç.)
taycak (Uyg.)
day / dayça (Az.)

T(> d)A(> ı, o)Y+*CAK*

tay-[(hlk.) 'Kaymak'
= OT. ***tay-*** 'kaymak' (DLT: *tayıġ* 'kaygın'; *tayış-* 'kaymakta yarış etmek'; *tayıt-* 'kaydırmak'~ *tay-tur-*)
An.ağl.: ***taytak*** 'ayaklarını içe doğru basan, yana eğilerek yürüyen (kimse)'
(*DS.X*, 3853) < *tay-* 'kaymak'+*ta-k*

taya 'Dadı'
< Tü ***tāy+ana***

[Bu konu için bk.
T. Tekin, '*Amca* ve *Teyze* Kelimeleri Hakkında', ***TDAY-Belleten*** 1960, s. 283-294.]

Çağ.: ***tayançik***
~ tāya (Trkm.)

Eren (*TDES*, 399): < ***Fars.*** **dāye** 'a nurse, foster-mother; a midwife; ***Pehl.*** **dāyak**

tayla-[(hlk.) '1. Kısrak yavrulamak; 2. hayvanlara yük yüklenirken iki yana eşit ağırık koymak; 3. tütün denklerini düzgün biçimde yığmak; 4. yük havyanın sırtından yuvarlanmak ~ ***toyla-*** (*DS.X*, 3852)
< ***tay+la-***

taylak (hlk.) 'At veya deve yavrusu'
< Tü. ***tay*** 'tay; at yavrusu'
+***-lak*** [< *la-k*]
An.ağl.: ***taylak*** '1.yeni doğmuş at yavrusu; 2. biniye gelmiş iki yaşında at yavrusu; 3. bir yaşında at yavrusu; 4. dört yaşında at; 5. binilmeye alıştırılmamış at; 6. çok güçlü ve iri hayvan; 7. deve yavrusu; 8. üç ya da dört aylık tavşan yavrusu; 9. erinlik çağına girmiş kız' (*DS.X*, 3852)
~ taylak (Kzk., Nog., Tar., Kırg.)
tåylåk (Özb.)

Tü. (Özb.) > **Tac.** *taylåḳ*
(Doerfer: *TLT* 259)

Räsänen(*V* 455):< **tay-lök (YANLIŞTIR)**
Doerfer (*TMEN N* 98. = 2043): < **tay-lak**
J. Deny (*Grammaire*, 594): < **tay-lak**

SanalBaba

Eren (*TDES*, 399): < **tay-lak**

Taylan 'TT'nde erkek adı'
= OT. ***taylang er*** 'ince, kibar, güzel, boylu poslu, rengi parlak, elbisesi temiz adam (en çok gençlerde kullanılır' (DLT)
< ****tay*** '*genç, taze; *yiğit' ***+la-ng(ŋ)***
An.ağl.: ***taylan*** 'çok yağmur yağmasına karşın işlenebilir durumda toprak' (*DS.X*, 3853)
~ Kore (*SKE* 250) ***tay-laŋ*** 'a great man' (Räsänen, *V* 456)

taylan-[(hlk.) 'Büyüklenmek, kibirlenmek'
< ***tay+la-n-***

taylık (hlk.) '1.Üzüm küfesi; 2. çıplak hayvana yüklenen çuval'
< ***tay*** '*yük'***+lık**

taz 'Kel'
= ET. ***taz*** 'kel' (*EUTS*, 230)
~ OT. ***taz*** 'kel, boynuzsuz, bitkisiz, çorak' (DLT: *taz koy* 'kel koyun, boynuzsuz koyun'; *taz yér* 'çorak yer'; *tazar-, tazġar-, tazġır-* 'kelleşmek'; *taz at* 'alacalı at'; *tazla-* 'birine kel demek, birini kel saymak')
< ***taz*** [< ***tar²***]
An.ağl.: ***taz, tazlak , tazbaş, tazkel, tazlık*** 'çıplak, saçsız baş' (*DS.X*, 3854)

TAZ [~R]

~ tarbaka 'kurbağa'
< *tar + bāka*
tar (Eski Çuv.) > Mac. *tar*
= Moğ. ***tarbalci*** 'akbaba' [= kel baş]

Eren (*TDES*, 399): YOK
Nişanyan (*SS*, 435): YOK

tazak (hlk.) 'Kuşların ufak tüyleri (**tüy** ile birlikte kullanılır: *tüy tazak*)
[Krş.: ***taz at*** 'alacalı at' (DLT)]
< ***taz+(a)k***

tazbaş → **taz**

tazık-['Hayvan başını alıp gitmek'
< ***taz*** '*bitkisiz, çorak'***+tık-** 'çorak yere gitmek (= araziye kaçmak)'
An.ağl.: ***taz-, tazık-*** (*DS.X*, 3854)

tazlak → **taz**

tazlık → **taz**

te (hlk.) '1. İşte; 2. şaşma ünlemi; 3.
< ****tē*** 'yansıma'
An.ağl.: ***ta, taa, tah, taha, tee, teh, tehe, tiha, tita*** (*DS.X*, 3854)

tebrel(/n)- (hlk.) → **teprentebreş-[** (hlk.) 'Titreşmek'
→ **tepreş-**

tedirgin 'Rahatı huzuru kaçmış'
< ****téd-(i)r-gin***

veya: < OT. ***tetrü*** 'bir şeyin tersine dönüşü'***+l-*** 'çevrilmek, ters olmak, kötü olmak, kötüleşmek'***+gün***

EAT: ***dedirgin, dedürgün***
TT.: TEDİRGİN+(LİK)
An.ağl.:***tedirge-, tedürgün ol-, tidirgin ol-*** 'rahatssız olmak, tedirgin olmak' (*DS.X*, 3857); ***tedirğin*** 'kayıp, yitik';***tedirğin et-, tedürgün et-, tetirgin et-, tidirgin et-*** 'birini işinden etmek, üzmek, sıkıntı vermek' (*DS.X*, 3857); ***tedirkin*** 'sıkıntılı, tedirgin'

tef (hlk.) 'Zararlı şeylerin varlığı'
= OT. ***tef ~ tew*** 'al, hile' (DLT)
< ****tēw***

tege → **teke**

tegge → **teke**

teğel → **teyel**

teğelti 'Binek hayvanlarında eyerin altına konulan keçe'
< Moğ. ***degel*** 'Art Kleidung' (Doerfer: *TMEN*, 2002)+***-tü*** 'versehen mit' (Doerfer: *TMEN*, 919-920)
An.ağl.: ***tegelti, teğelti, teğaltı, teğeltü, tekelti, teyelti*** (*DS.X*, 3859)

TEG(>ğ, k, y)**E**(>a)**LTÜ**(>ı, i)

Tü.> **Fars.** *taġaltū, taġaltī* 'felt cloth placed under a saddle to prevent the galling of the

SanalBaba

horse's back'

teget 'Bir eğrinin yanından geçen ve ona ancak bir noktada değen doğru'

< ***tég-*** 'değmek'+***-et***

teğin → **teyin**

tegirmen (hlk.) → **değirmen**

[Uyg., DLT: ***tägirmän***]

teğmen 'Orduda rütbesi asteğmenle üsteğmen arasında olan, takım komutanlığı yapan subay'

< ?****tegin+men***

tehin → **teyin**

tein → **teyin**

tek[1] 'Yalnız, sadece'

= ET. ***täk*** ~ ***täg*** (*EUTS*, 232)

~ OT. ***tek*** 'tek, sadece, bir şey dilemeyerek' (DLT)

< ***tek***

J. Deny (*Fundamenta I*, s. 204-205: **täk** < 'yükün yarısı' ***deng*** (*täŋ*).

Bk.*TMEN*, no. 860, 941.

TT.: TEK+(Çİ/LE-/LEME/LEŞME/LİK)

Tü. > **Zaza.** *tek tek* 'birer birer'; *tek tuk* 'tek tük, nadir' (*ZTS*, 343)

~ täk (Az.)

tä:k (Trkm.)

tekeşer 'eşleri birbirine uygun olmayan, tek kalan ayakkabı, çorap (Ker./*KrTS*, 332) < *tek*

tekleme cüt 'tek mi çift mi?' (Ker.)

= *bir* (Az., Bşk., Kzk., Kırg., Özb., TatK., Uyg.)

yalğız (TatK.)

yalğuz (Uyg.)

yaŋız (Bşk.)

tek[2] (hlk.) 'Uslu, terbiyeli, rahat, sakin, suskun'

= OT. ***tek tur-*** 'susmak' (DLT)

[Uşak: ***tek dur***! 'uslu dur!']

An.ağl.: ***tek, tekin*** 'uslu' (*DS.X*, 3862); ***tek dur-*** 'uslu durmak' (s. 3862)

tek-[(hlk.) '1. Vurmak; 2. toplamak, dermek'

< OT. ***teg-*** 'değmek, dokunmak, ermek, erişmek; dürüm dürüşmek' (DLT)

tekayak, tekbacak 'Seksek oyunu'

< ***tek+ayak(/bacak)***

tekbağırsık (hlk.) 'Bir tür av kuşu, çulluk'

< ***tek+bağır*** 'bağır; karaciğer'+***sık***

[Krş. OT. ***bağırlak*** '*bağırtlak* denilen kuş' (DLT)]

tekdamar (hlk.) '1. Zayıf, cılız; 2. korkak'

< ***tek+damar*** [< OT. *tamar, tamır, tamur* (DLT)]

teke 'Keçinin erkeği'

= ET. ***täkä*** (*EUTS*, 232)

~ OT. ***teke*** 'teke, boynuzundan yay yapılan erkek geyik' (DLT: *teke sakal* 'teke sakallı, köse adam')

< ***tek+e***

veya:

< ***tağ+ık-*** 'dağa çıkmak' (DLT)+ ***-a***

Çağ.: ***taga***

An.ağl.: ***täke*** (Rize/*RİA*); ***teke*** 'karides'

['teke bıyığı gibi uzu dokunaçları bulunduğu için bu ad verilmiş olabilir.]; ***teke*** 'mert' [mecazî olmalıdır.] (*DS. X*, 3863); ***tekebıçağı*** 'bir tür küçük bıçak, saldırma'

~ teke (Az., Trkm., Nog., Blk., Kırg., KKlp., Alt., Tel., Kumd.)

tekä (Kzk., Uyg.)

tege (Şor, Ker./*KrTS*, 331)

tegge (Tav./*KrTS*, 331)

dege (Tuva)

taka 'koç' (Çuv.)

kaçaka taki 'keçi' (Çuv.)

Tü.> **Zaza.** *tığı, dığı* 'keçi, (kara) keçi' (O. Özer, 121)

SanalBaba

taka 'koç' (Çuv.)
koçakta taki 'keçi' (Çuv.)

Tü>**Zaza**.tığı, dığı 'keçi, (kara) keçi' (O. Özer, 121)

tekel 'inhisar, monopol'
<tek+el
TT.: TEKEL+(Cİ/CİLİK/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR-/LEŞTİRME)

tekelcek → **teker**

tekelen-[(hlk.) 'Keçi çiftleşmek'
< ***teke*** 'erkek keçi'+***le-n-***

tekelle-[(hlk.) 'İliştirmek'
→ **teyelle-**

tekellek → **teker**

teker 'Tekerlek; tekerlek biçiminde olan (şey)'
< ****tegir**(mi)* 'değirmi, yuvarlak, çevre'(*EUTS*, 2312)/
[> ****tekre*** > ***teker*** { /re/ > /er/ } göçüşmesi ile]
ET.: *täglir-* 'çevrilmek, döndürülmek';
tägre 'daire, çevre, civar';
tägrikle- 'dört yanını çevrelemek, kuşatmak'; (*EUTS*, 231)
~ OT. ***tegir***(*me*) 'çörek, değirmen taşı, para gibi değirmi olan her nesne' (DLT)
An.ağl.: ***teker*** 'bisiklet'; ***teker*** ~ ***tekerek*** 'dikiş makarası'; ***tekerek, tögerek*** 'yuvarlak'; ***tekeri dur-*** 'dayanıklığı kalmamak' (*DS.X*, 3863); ***tekir, tekelcek , tekellek, tekışek, tekil, tekirşek*** 'tekerlek' (s. 3865)

tekeri dur-[(hlk.) → **teker**

tekerle-['Yuvarlamak, döndürmek'
< ***tegir(mi)+le-***
TT.: TEKERLE-(K/KLİ/ME/N-/NME)

tekerlek '→ **teker**'
< ***tegir+le-k***
TT.: TEKERLEK+(Lİ)
An.ağl.: ***teker, tekerek*** 'dikiş makarası' (*DS.X*, 3863); ***tekeşek, tekeşşek*** 'iplik makarası' (s. 3864) < *teker+şek*
[**tekeşek** < ****teker+şek***; **tekeşşek** < ****teker+şek*** (**/-r- = ø; /-rş/ > /-şş-/** ilerleyici benzeşme ile]
~ tägärmäç (TatK.)
tägärmäs (Bşk.)
täkär (Az.)
tiğir (Trkm.)
= *döŋgelek* (Kzk.)
döŋgölök (Kırg.)
ğıldırak (Özb.)

tekerlen-['Yuvarlanmak, dönmek'
< ***teker+le-n-***
An.ağl.:***tekerlen-, tekellen-, tekerle-, teker tak-, tekesi-, tekeşlen-, tekirlen-*** 'yürürken ayağı taklılıp dengesi bozulmak' (*DS.X*, 3863); ***tekertokmak*** 'gürültüyle yuvarlanarak düşme için (s. 3864)

teke sakal → **teke**

tekesakalı (hlk.) 'Kırlarda yetişen, ince uzun püskül yapraklı, yenilebilir bir çeşit ot'
< ***teke+sakal+ı*** [*teke*'nin sakalına benzediği için bu ad verilmiştir.]
An.ağl.: ***tekesakalı, tekersakalı*** [*/r/ türeme ünsüzdür*], ***tekesakallı, tekkesakalı*** [*/k/ türeme ünsüzdür*],
teksakal [*/-e-/ düşmüştür*]' (*DS.X*, 3864)

tekese-['Dişi keçi çiftleşmek istemek'
< ***teke+se-*** 'istek bildiren ek'
An.ağl.: ***tekesi-, tekesir-, teksek ol-*** (*DS.X*, 3864)

tekesek (hlk.) 'Dişi keçinin çiftleşme zamanı'
< ***teke+se-k***

tekesi-[(hlk.) → **tekese-**

tekesir-[(hlk.) → **tekese-**

teke tek (hlk.) 'Bir kişiye karşı bir kişi'
< ***tek+e tek***

teketek (hlk.) '1. Aile; 2. eş (kadın için)'
< ***tek+e+tek***

teksek ol-[(hlk.) → **tekese-**

teki (hlk.) 'Gibi'

SanalBaba

< ET., OT. ***dakı, takı*** 'dahi' (DLT)

tekil[1] ***YT.*** 'Gramerlerde bir varlığı veya çekimli fiillerde bir kişiyi bildiren biçim'

< *tek+(i)l*

TT.: TEKİL+(LİK)

tekil[2] → **teker**

Tekin[1] 'TT'nde erkek adı'

= ET. ***tägin*** = ***tigin*** (*EUTS*, 230)

~ OT. ***tégin*** 'hakan oğullarına verilen ongun' (DLT)

< *tägi* '*akraba' (*EUTS*, 230) ***+n***

Çağ.: ***tegin***

~ Moğ. (Poppe 49) ***çigin***: *od-çigin* 'ateş prensi'

tekin[2] '1. Boş, içinde kimse bulunmayan; 2. uğurlu'

< *tek* 'yalnız'***+(i)n***

An.ağl.: ***tekin*** '1. dolu ve önemli yer;2. boş ve önemsiz yer; 3. uyanık, tetikte; 3. işten çıkarılmış kimse'; ***tekine*** 'boşuna, boş yere, nedensiz' (*DS. X*, 3865)

tekinsiz 'Tekin olmayan, uğursuz'

< *tekin*[2]*+siz* 'olumsuzluk eki'

An.ağl.: ***tekinsiz*** 'cin, peri oldu-ğu inanılan yer' (*DS.X*, 3865)

tekir[1] 'Postu siyah çubuklarla ve beneklerle süslü, kül renginde veya boz olan (kedi)'

[Krş. OT. ***tegir*** 'değer, kıymet']

< *teging* 'samur' (DLT)

~ tekir (KKırg.)

tekir[2] (hlk.) 'Yuvarlak'

→ **teker**

tekirşek (hlk.) → **teker**

tekiş (hlk.) 'Boynuzsuz keçi'

< *teke+ş*

tekiş tekiş (hlk.) 'Keçi çağırma ünlemi'

Krş. **ēç ēç**

< **tē* 'yansıma'***+kiş***

tekle-[(hlk.) '1. Bırakmak, terk etmek; 2. değmek, dokunmak; 3. Gözüne ilişmek; 4. işler düzgün gitmemek; 5. mısır, pancar gibi bitkileri seyrekleştirmek; 6. tabanca bozulup tutukluk yapmak' (DS.)

< *tek+le-*

tekleci (hlk.) 'havada takla atan güvercin'

→ **takla+*(cı)***

teklelen-[(hlk.) 'Yuvarlanmak'

→ **takla+la-n-**

tekleme (hlk.) 'Dalda tek tük kalan fındıklar; biraz'

< *tek+le-me*

An.ağl.: ***tekleme*** '1. kuraldışı tutma; 2. kerestelik ağaç' (*DS.X*, 3866)

tekli (hlk.) 'Tek fişek atan tüfek'

< *tek+li*

teklicen (hlk.) 'Bir tür ot'

< *tek+li+ce+n*

teklik (hlk.) 'Dalın ucundaki tek fındık'

< *tek+lik*

NOT: Eren (*TDES*, 400): **teke** ile **tekne** arası sözcükler YOK.

tekme '1. Ayakla vuruş; 2. hayvanın art ayağı ile vurması; çifte'

< *tep-* 'vurmak, tepmek'***+me***

[OT. *tepik* 'tepiş, tepme', *tepil-, tepin-, tepiş-, tepük*]

[/-p-/ > /-k-/ değişimi ile]

TT.: TEKME+(LE-/LEME/LEN-/LENME)

An.ağl.: ***tekmekayrak*** 'kaydırak da denilen bir tür oyun' (*DS.X*, 3866) < *tekme* + → **kayrak**

~ tepki (Kzk., Özb.)
täpkü (Uyg.)
tebüv (Kzk.)
tebǖ (Kırg.)
täpik (Az.)
tepiş (Uyg.)
tibiv (Bşk.)
tibü (TatK.)
depği (Trkm.)

SanalBaba

T(>d)E(>ä, i)P(>b)-*Kİ/-KÜ/-İK/ -İŞ/ -İV/ -Ğİ/-Ü*

tekmük (hlk.) 'Tekme'

< ***tek-mü+k*** → **tek-**

An.ağl.: ***tekmülü tekmülü*** 'yuvarlanarak paldır küldür (düşme için)' (*DS.X*, 3866)

tekne[1] 'Türlü işlerde kullanılmak için çoğu ağaçtan yapılan, uzun ve geniş kap; deniz taşıtı'

= OT. ***tekne*** (DLT)

Eski Kıpç.: ***tegene***

< ? ****tegre*** 'daire' [> *tekre* > *tekne* /**r**/ > /**n**/ değişmesi ile]

Tü. > **Ar.** (Ir., Lüb.) *tekne*; (Cez.) *tekna*; (Sur.) *tekāne* (*ALTK*, 127)

An.ağl.: ***tekne*** '1. buğday öğütülürken buğdayı taşın deliğine azar azar akıtan tahta depo;2. vapur; 3. çoğunlukla sebze ve meyve koymaya yarayan yarım küre biçiminde ağaç kap' (*DS.X*, 3866)

tekne dibi, tekne kazıntısı 'anne ve babaların yaşlıyken olan son çocukları'; ***teknegöt*** 'yassı, büyük, çok sulu bir tür armut'; ***tekne, teknelibağ, teknelbağa, teknelibağı, teknelikurba, teknüskurbağası*** 'kaplumbağa' (s.3866)

~ təknə (Az.)
tegene (Krç.-Blk.,Kzk.)
tegana (Çzb.)
tigene (TatK.)
takana (Çuv.)

Tü.> **Mac.** *teknő* (Ligeti: *TörK* 88)

Clauson (*ED* 484):] < eski çağlardan kalma bir alıntı.] diyor ama, hangi dilden olabileceği hakkında bilgi vermiyor.
Eren (*TDES*, 400): < ?

tekne[2] (hlk.) 'Kaplumbağa'
Bk. **taknelibağa, teknelibağı, teknelikurba**

teknelibağ (hlk.) 'Kaplumbağa'

< ***tekne+li+baka***
[/-a/ = ø]

teknelibağa (hlk.) 'Kaplumbağa'

< ***tekne+li+baka***

An.ağl.: ***teknelibağı*** [/-a/ > /-ı/ değişmesi]; ***teknelikurba***
[< *tekne+li+*(*kur* 'yansıma') *+baka*]

teksakal (hlk.) → **tekesakalı**

tek tük 'Az, seyrek olarak' → **tek**

tekyol (hlk.) 'Keçiyolu'

< ***teke+yol+u***
[/e/ düşmüştür]

tel 'Türlü metallerden yapılmış, kopmaya karşı bir direnç gösteren ince uzun nesne'

< ET., OT ****tal*** 'yaş dal' (*EUTS*, 221; DLT) [> *tel*]

TT.:TEL+(CİL/LE-/LENDİR-'(mec.) [sigara, nargile, çubuk] keyifle tüttürerek içmek'/LENDİRME/LEN-/LENME/Lİ/Lİ turna/Sİ/SİZ/SİZCİ/SİZCİLİK)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *tel*; (Cez.) *tal*; (Ir.) *ti:l*; (Mıs.) *telli:* (*ALTK*, 127); **KbRum.** *teli, thɛlli*

An.ağl.: ***tel, tele*** '1. İnce ip, iplik; 2. saç teli' (*DS.X*, 3867)

~ tel (Az., Nog., Kmk., Krm.)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *tel*; **Kürt.** *têl*; **Arn.** *tel*; **Rum.** *τέλι*; **Erm.** *t'el*; **Zaza.** *tellıqıyaya* 'kösnük; *tellı, tellu, telu* 'diken'; *tellu biyayiş* 'dikenleşmek' (*ZTS*, 344) *têl* (s. 352)

Eren (*TDES*, 400): < ***Erm.*** **t'el** 'thread, wire'
Nişanyan (*SS*, 439). **tel** ~ ***Erm.*** *t'el* iplik, tel
Räsänen (*V* 471): < ?

telçe (hlk.) 'İp sarmaya yarayan bir aygıt'

< ***tel+çe***

tele-[(hlk.) 'Pıhtılaşmak'

< ***tel+e-***

telek 'Kuşların gövde, kanat ve kuyruğunda bulunan, uçma, örtü ve kuyruk olarak üçe ayrılan, çeşitli renklerde kalın eksenli tüy'

< OT. ***yel-*** 'yel, rüzgâr'+***-ek*** 'telek, kuşların kanat uçlarındaki tellerden her biri' [****δelek*** > *yelek*

SanalBaba

~ *çelek* ~ *telek*]
TT.: TELEK+(E 'kanat teleklerinin kalın ve serti')
An.ağl.: ***telek, telenk*** '1. Kuş, tavuk vb. hayvanların kanat kalemleri; 2. kuş, tavuk gibi hayvanların tüyleri'; ***telek*** 'süpürge çöpü'; ***telek*** 'her çeşit bitki yaprağı'; ***telek*** 'bağlam, tutam' (*DS.X*, 3869)
çelek 'küşların kanat tüyü' (*DS.X*, 1119); ***yelek*** '1. telek, kuşların kanat uçlarındaki tüylerden her biri; 2. horoz kuyruğu' (*DS.XI*, 4232)

Eren (*TDES*, 400): **telek** < ?
Nişanyan (*SS*, 439): **telek** = ? *çelek/yelek* kuşların kanat tüyü (XIV)

teleme 'Yağı alınan çiğ sütten yapılan peynir'
< ***tele-*** '*pıhtılaşmak; *körpe olmak'+***-me**
An.ağl.: ***teleme, telemir*** '1. yağı alınmış sütten yapılan peynir; 2. katılaşmamış peynir; kestirilmiş süt; ***teleme*** 'körpe, daha olgunlaşmamış; eğreti yapılmış, sağlam olmayan; zayıf, cansız, gelişememiş' (*DS. X*, 3869)
Eren (*TDES*, 400): ***teleme*** (< *deleme*)
~ ***telme***

J. Deny (*Principes* § 95): Tü. > **Fars.** *dalama, dalamak* 'new cheese'

teler-[(hlk.) 'İp ya da urgan eskimek'
< ***tel+e-r-***
An.ağl.: ***teler-*** '1. nemlenmek, ıslanmak; 2. ***teler-*** ~ ***terel-*** 'kumaş eskimek' (*DS. X*, 3870)
telese-[(hlk.) '1. Hızlı hızlı solumak; 2. kaygıyla ivmek; 3. yorgunluktan ya da sıcaktan bayılacak gibi olmak; 4. sabırsızlanmak; 5. zayıflamak, güçsüzleşmek; 6. can çekişmek; 7. aşırı, taşkın davranışlar yapmak'
= OT. ***telge-*** 'sıkmak, can sıkmak'
(DLT: *telgenmek* 'kızmak, içlenmek')
< ***tel*** [*g*=*ø*]***e-se-***
An.ağl.:***telesi-, telese-, televsi-, tenesir-, tenezi-*** (*DS.X*, 3870)
telesi- → **telese-**
televsi- → **telese-** [/v/ türemedir]
telesir- → **telese-**
telgövnek (hlk.) 'İnce kabuklu, sarımsı bir tür üzüm'
< ***tel*** '*ince'+***gömlek*** [< OT. *könglek*] '*deri; *kabuk'
telimsin-[(hlk.) 'Çıkar sağlamak için doğruluktan ayrılmak, tenezzül etmek; kibirlenmek'
= OT. ***telim*** 'çok, pek çok, bol, fazla, daima, hep, pek' (DLT)
< ***telü*** '*çok; *çılgın' (DLT)
+***m***
Çağ.: ***telim***
~ täläm (Tel.)
telim (Şor) (*ETŞ*,392)
dälim (Osm.)
~ Moğ. (*KWb*., 85) Kalm. **delə** 'ausgebreitet', (s.86) ***delge*** 'ausbreiten'
tellen-¹[(hlk.) '1. Küsmek, darılmak, gücenmek; 2. öfkelenmek; 3. kuşkulanmak; 4. alınmak'
< OT. ***telü*** 'deli, çılgın'(DLT)
+***le-n-***
[> ***tel***(***ü***=***ø***)+***le-n-***]
An.ağl.: ***telli, teltük*** 'nazlı, alıngan' (*DS.X*, 3872)
tellen-²[(hlk.) '1. Ağaç filizlenmek; 2. ip çözülmek'
< ***tel+le-n-***
teltik¹ (hlk.) 'Silâh tetiği'
→ **tetik** [/l/ türeme ünsüzdür]
teltik² (hlk.) 'Kekeme'
< ET. ***tıltag̈(ķ)*** 'sebep, mucip' [< *tıl*'dil'+*ta-* 'itiraz etmek'+*g̈(ķ)*]
An.ağl.: ***teltek, teltik, teltel*** (*DS.X*, 3873)
temen (hlk.) 'Tütün dizmeye yarayan iğne' (DS.)
= OT. ***temen*** ~ ***tümem*** 'büyük iğne'
(DLT: *temen yingne* 'büyük iğne çuvaldız'~ *temen yigne*)
< ****tem*** 'tırkaz' (DLT)+***en***

SanalBaba

~ tebene, temene (Alt)

temene 'çuvaldız' (Kuzey Kırg./ Oş'ta ***temene*** sözü kullanılmaz. Yalnız:
- Emine?
- Kötüjö temene!
deyiminde kullanılır.)

Eren (*TDES,* 401): YOK
Nişanyan (*SS,* 440): YOK

temir → demir

temre, temreğü (hlk.) 'Bir tür deri hastalığı'
= ET., OT. ***temregü*** (DLT)
< ****temür+e-gü***
~EAT.: ***demreğü, demreği/temreğü, temreği/temriye***
An.ağl.: ***temre, tember, temire, temirek, temreğe, temreği, temreğu, temreğü, temrei, temrek, temreki, temrevü, temreyi, temro, temroğ*** (*DS.X,* 3876); ***termeotu, temrekilotu*** 'temre hastalığını iyileştirmek için kullanılan, küçük ve çok yapraklı, sulu bir tür ot' (s. 3876);
temreyil toprağı 'temre hastalığını iyileştiren toprak'; ***termi ye*** 'temriye' (s. 3893)

TEMRE+*ĞÜ(/İ/E/U)*
+*İ*
+*K/+Kİ/*
+*KİLotu*
+*VÜ*
+*Yİ*
TEMRO/+*Ğ*
TEMİR+*E/+EK*

~ timreü (TatK.) < temir+e+gü
temireü (KKlp.) < temir+e+gü
temiretke (Kzk.) [/t/ türmedir]
temirev (Nog.)
temiretki (Kırg.) [/t/ türemedir]
temirötkü (Kırg.) [/t/ türemedir]
temiratki (Özb.) [/t/ türemedir]
temirü (Alt.)
temrü̇ (Tel.)
timirö (Hak.)
terbe (Şor.) [*tem(i)re > temre > tebre > terbe*]

timre (Çuv.)

Clauson (*ED* 509): < ****temre-+-gü***
Eren (*TDES,* 402): → **temriye**

temreğe(/i/u/ü) (hlk.) → **temre**
temrei (hlk.) → **temre**
temrek(i) (hlk.) → **temre**
temrevü, temreyi (hlk.) **temre**
temren 'Ok, kargı gibi şeylerin ucundaki sivri demir'
= OT. ***temürgen, temürken*** (DLT)
< ***temür*** 'demir'
+***gen*** 'küçültme eki'
Eski Kıpç.: ***temren***
EAT.: ***demren***
[*temürgen > temirgen > temiren > temren > demren*]

Tü. > **Mac.** *tömörkény* 'Kişi ve yer adı' (Ligeti: *TörK* 117); **Moğ.** *demren*

temro, temroğ (hlk.) → **temre**
ten[1] 'Vücut'
= OT. ***ten*** 'vücut'

[***TS.II,*** 1451: **ten** < Fars. '1. İnsan vücudunun dış yüzü; 2. (eski) vücut']

An.ağl.: ***ten*** 'vücut' (*DS.X,* 3876)
~ ten 'vücut, beden' ~ ***dene*** 'beden' (Kırg.)
Eren (*TDES,* 402): YOK

ten[2] (hlk.) → **denk** [< OT. ***teng***]
ten[3] (hlk.) 'Nem; çiğ'
< OT. ***teng*** 'göl, bataklık' (DLT)
tene (hlk.) 'Tane'
= OT. ***tene*** 'tane; susam, mışmış gibi şeyler' (DLT)
An.ağl.: ***teneaşı*** 'bulgurdan yapılan yemek'; ***tenelek*** 'bulgur pilâvı'; ***tenele-*** '1. hayvanlar çok tahıl yiyerek şişmek, hastalanmak; 2. taneli şeylerin tanelerini ayırmak, tanelemek'; ***tenelik*** 'bulgur' (*DS.X,* 3878)

Tü. > **Zaza.** *têni* (*ZTS,* 352)

teneaşı → tene
tenele- → tene
tenelek → tene
tenelik → tene
tengelle-[(hlk.) Tepetakla olmak,

SanalBaba

yuvarlanmak'

< OT. ***teng-*** 'havalanmak, havaya yükselmek' (DLT)+***el-le-***

An.ağl.: ***tengelen-, tengelle-, tenk-*** (*DS. X,* 3878)

tenger (hlk.) 'Yün eğirmeye yarayan tahta araç, iğ'

< OT. ***tegre*** 'çevre, daire, değre' (DLT)

[/n/ türeme ünsüzdür]

An.ağl.: ***tenger, tengere, tengerek, tengireg, tengirek, tengirşek, tenkerek*** (*DS.X,* 3878)

TENG(/K)E(>i)R/+*E/*
+*EK(>g)*
+*ŞEK*

tengere(k) → **tenger**

tengerlek (hlk.) 'Yuvarlak'

Krş. **tekerlek**

< OT. ***tenger-*** '*yuvarlamak' (DLT) ***+-le-k***

An.ağl.: ***tengerleg(k), tengerşek, tengeşek, tengirek, tengirlek, tengirşek, tenğirşek*** (*DS.X,* 3879)

TENGE(>i)R+*EK/*
+*LEK(/G)*
+*ŞEK*

tengerlen-[(hlk.) 'Yuvarlanmak'

< ***tenger-le-n-***

An.ağl.: ***tengerlen-, tenger-, tenğellen, tenğerlen-, tenkellen-*** (*DS.X,* 3879)

TENGER-
TENG(/Ğ/K)ER(>l)
-LE-N

tenger menger (hlk.) 'Paldır küldür (yuvarlanma için)'

→ **tengerlen-**

tengireg → **tenger**

tengirşek → **tenger**

An. Ağl.: ***tengirşek*** '1. Fötr şapka; 2. çember, tekerlek' (s. 3880)

tenke (hlk.) 'Kadın donu'

< OT. ***ten*** 'vücut' (DLT)+***ke***

An.ağl.: ***tenike, teneke*** (*DS.X,* 3880)

tep-['1. Hayvan ayağıyka vurmak; 2. üzerine basarak sıkıştırmak; 3. güçlükle, çokça yürümek ; 4. (mec.) değerini anlamamak; 5. (mec.) yeniden ortaya çıkmak, tazelenmek'

= ET. ***tep-*** 'vurmak, tepmek, çifte atmak' (*EUTS,* 234)

~ ***tep-*** 'dövmek, vurmak, tepmek' (DLT: *tepik* 'tepiş, tepme'; *tepil-, tepiş-, tepük*)

< ***tēp-***

TT.:TEP-(ELE-/ ELEN-/ELEN-ME/İ/İK 'tekme'/ İKLE-/İK-LEME/İL-/ İLME/İKLE-/İN-/ İNDİR-/ İNİŞ/İNME/İŞ/İŞ-/ İŞME/ KE/ Kİ/KİLİ/Kİ-/Kİ-ME/ KİSEL/ KİSİZ/ ME/ REN-)

An.ağl.: ***tep-*** '1. deliğe bir şey tıkamak; 2. saman ya da otu sıkıca bastırarak doldurmak; 3. çiğnemek; 4. saklamak; 5. sığır süt vermemek; 6. bel ya da kürekle kazmak' (*DS.X,* 3885)

~ tep- (Özb.)
täp- (Az., Uyg.)
teb- (Kzk., Kırg.)
tib- (Bşk., TatK.)
dep- (Trkm.)

T(>d)E(> ä, i)P(>b)-

tepbik → **tepik**

tepe 'Bir şeyin en üstteki bölümü'

= ET. ***töbü ~ töpü ~ töpö*** (*EUTS,* 248); Uyg. ***töpü, töpi***; (Br. ***tübü***)

~ OT. ***töpü*** [Atalay: *tüpü*] 'tepe, insan başının üst tarafı' (DLT: *töpüle-* 'tepelemek, tepesine vurmak')

Eski Kıpç.: ***tepe, töpe***

Çağ. (*Cengizname*): ***tebe***

< ****tö-*** [krş. **to-**]+***-p+e***

[< *ü*]

TT.: TEPE+(CİK/göz/LE-/LEME/

SanalBaba

Lİ/LİK/SİZ/takla/taklak)
An.ağl.: ***tepe*** 'tütün bitkisinin yukarıya doğru en son, beşinci tabaka yaprakları' (*DS.X*, 3881); ***tibi*** ~ ***tipi*** [bk. ***tibili, tipili*** → **tepelitoygar**] (s. 3882)

Tü.> Belli başlı dillere geçmiştir. (Doerfer: *TMEN*, 872); **Rum.** *τεπές* (Andriotis: *EL*, 361); **Zaza.** *tepe* (*ZTS*, 345); **Ar.** (Ir.) *tepe*; (Cez.) *tāpa* (*ALTK*, 129)

~ töbe (DoğuTü.)
töpä (Uyg.)
töppe (Krç.-Blk.)
töppö 'zirve' (Uyg.)
töbö (Kırg., Alt., Tel., Yak.)
täpä (Az.)
tepä (Özb.)
teppe (Ker./KrTS, 335)
tebe (Bar., Yak.)
tübe (TatK.)
tübä (Bşk., TatK.)
depe (Trkm.)
döbe (DoğuTü., Yak.)
döbö (Kırg.)
döwe (Yak.)
tübe (TatK., Bşk.)
tüβε (Çuv.)
tüpe (Çuv.)

T(>d)Ö(/Ü,E)P(>b)E(a, ö, ö:, ü)

= *döŋ* (Kzk., Uyg.)
oç 'zirve' (TatK.)
uç (Uyg.)
os (Bşk.)
çoḳu (Kırg.)
çoḳḳı (Özb.)

Eren (*TDES*, 402):'Kökenini bilmiyoruz'
Nişanyan (*SS*, 442): **tepe** = *ET. töpü* yükselti, tepe (VIII)

tepebaşı (hlk.) Kendinden desenli çiçek motifleri sırma ile işlenmiş ipekli kumaş'

< *tepe+baş+ı*

tepegöz (hlk.) 'Gözleri yukarı doğru kaymış (kimse)'

< *tepe* [→ **tepe**] **+*göz*** [→ **göz**]
An.ağl.: ***tepegöz*** '1. önüne bakmadan ağa sola çarparak yürüyen sakar (kimse)
~***tepgöz***; 2.yaramaz (çocuk için); 3. herkese çatan, kavgacı; 4. hamam'; ***tepegöz ol-*** 'azgınlaşıp söz dinlemez olmak, gemi azıya almak' (*DS.X*, 3882)

tepel (hlk.) 'Alnında ak leke olan (inek, öküz vb. hayvanlar'

< **tepe+l* [< *tepe+al*]
~ təpəl (Az.)
töbel (Kzk., KKlp.)
töböl (Kırg.)
depel (Trm.)

T(>d)E(>ö)P(>b)E(>ö)L

= Moğ. ***tögele*** (*KWb.*, 408)
= Fin. ***täplä*** 'Fleck, Tüpfel' (Räsänen, *V* 492)

tepele-['1.Ayakları altında ezmek; 2. (mec.) bozguna uğratmak; 3. (mec.) kıyasıya dövmek'
= OT. ***töpüle-*** 'başına vurmak, öldürmek' (DLT)

< *te-p-* [< OT. *tö-p+ü*]
+*-(e)le-*
~ tepelemeğ, tepme âltına almağ (Ker./*KrTS*)

tepelek (hlk.) 'Yüsekçe yer'

< *te-p-e+le-k*
An.ağl.: ***tepelek ol-*** 'gözü yukarda olmak, yukarı doğru bakmak' (*DS.X*, 3882)

tepelemece (hlk.) 'Tepe biçimi oluşturacak denli dolu'

< *te-p-e+le-me+ce*
An.ağl.: ***tepelemecene, tepelemeç, tepelemesine, tepelemesiye*** (*DS.X*, 3882)

tepelemecene → **tepelemece**
tepelemeç → **tepelemece**
tepelemesine → **tepelemece**
tepelemesiye → **tepelemecene**

TEPE+LE-*ME*+*CE*/-*CENE*
+*Ç*
+*Sİ*+*N*+*E*
+*Sİ*+*Y*+*E*

tepelik (hlk.) 'Üzeri altın dizili, süslü kadın başlığı'

SanalBaba

< ***te-p-e+lik***

An.ağl.: ***tepelik, tepelük*** 'üzeri altın dizili, süslü kadın fesi'; ***tepelik*** 'kuşların başları üzerindeki sorguç'; ***tepelik*** 'yağmurdan korunmak için tavana döşenen keçe' (*DS.X*, 3882)

~ tepéliğ (Ker./*KrTS*, 335)

tepelitoygar (hlk.) 'Tarlakuşu'

< ***te-p-e+li+toygar***

[→ **toygar**]

An.ağl.: ***tepelikuş, tibili, tipili*** (*DS.X*, 3882)

tepençek (hlk.) 'Girip çıkanı belli olmayan (ev için)'

< OT. ***te-p-*** (DLT)

+en+çe+k

tepenik (hlk.) 'Yumuşak toprakta yetişen, pembe çiçekli bir bitki'

< ***te-p-*** '*çıkmak'+***en+(i)k***

tepenneme[1] (hlk.) 'Yüksek yerlerde zaman zaman esen tipi'

< ****te-p-e+n+le-me***

tepenneme[2] 'Zengin ve güçlünün yoksulu ezmesi'

< ***te-p-*** 'tepmek'+***en+le-me***

tepen üstü (hlk.) 'Tepe üstü, baş aşağı'

< ***te-p-e*** [+***n***] [*türeme ünsüz*] +***üst+ü***

An.ağl.: ***teper aşağı, tepesi aşarı*** (*DS.X*, 3883)

teperaşağı (hlk.) 'Tepe üstü, baş aşağı'

< ***te-p-e*** [+***r***] [*türeme ünsüz*] ***+aş-ak+ı***

teperotu (hlk.) 'Havuç'

< ***te-p-er+ot+u***

An.ağl.: ***teberotu, tepelotu*** (*DS.X*, 3883)

tepertekle (hlk.) 'Tepetakla (düşme, yuvarlanma için)'

< ***te-p-e***[+***r***] [*türeme ünsüz*]+***tak-la***

→ **tepetakla**

tepesi aşarı (hlk.) 'Tepe üstü, baş aşağı'

< ***te-p-e+si + aş-ar+ı***

tepetaşak (hlk.) 'Yabanıl sümbül'

< ***te-p-e+taş*** 'dış, dışarı' ***+(a)k***

tepe tepe (hlk.) 'Ağız ağıza (dolu olma için)'

< ***te-p-*** '*basmak'+***e tep-e***

tepez (hlk.) 'Güvercin, tavuk, horoz vb.' hayvanların başlarındaki kabarık tüyler'

< ***tepe+z*** [Krş. **tepelik**]

tepgeç (hlk.) → **tepki**

tepik (hlk.) 'Tekme'

= OT. ***tepik*** 'tepiş, tepme' (DLT)

< ***te-p-(i)k***

IM.: ***tebük*** 'top'

AH.: ***tebük*** 'bir tür çocuk oyunu'

TT.: TEPİK+(LE-/LEME)

An.ağl.: ***tepik, tepbik, tepih, tepük*** (*DS.X*, 3883); ***tepik*** 'kurumuş çamur'; ***tepik*** 'iyice dolu (çuval, fıçı vb.); (s. 3884); ***tepük*** '1. yaş olmayan, kuru;2. çiğnenerek, basılarak kurumuş, sertleşmiş toprak' (s. 3888)

TEP-[*B*]İ(/ ü)K(> h)

tepikle-['1. Zorla içeri tıkmak; 2. doldurmak'

< ***te-p-ik+le-***

An.ağl.: ***tepikle-, teple-, tepükle-*** 'yoğurmak; çiğnemek' (*DS.X*, 3888)

tepil-['Geri çevirmek'

= OT. ***tepil-*** (DLT)

< ***te-p-(i)l-***

TT.: TEPİL-(ME)

tepin-['Ayaklarını hızla vurmak'

= OT. ***tepin-*** 'bir şeyi ayakla kımıldatmak' (DLT)

< ***te-p-(i)n-***

TT.: TEPİN-(DİR-/İŞ/ME)

tepingi (hlk.) 'Tıkaç'

< ***te-p-*** 'tekmelemek, vurmak'

SanalBaba

+*-in-gi*

tepir (hlk.) 'Tahılı saman ve kavuzlardan ayırmaya yarayan, kıldan veya kamıştan yapılmış elek'

< *te-p-(i)r*

tepirle-[(hlk.) 'Tahılın başına vurmak'

< *te-p-(i)r+le-*

tepiş 'Tepmek işi veya biçimi'

< *te-p-iş* 'fiilden ad yapan ek'

tepiş-['1. Birini tepmek; 2. itişip kakışmak'

= OT. ***tepiş-*** (DLT)

< *te-p-(i)ş-* 'işteşlik eki'

TT.: TEPİŞ-(ME)

~ tépıştırmeğ (Ker./*KrTS*, 335)

tepke ***YT.*** 'Yansı, refleks'

< *tep-ke* → krş. **tepki**

tepki 'Karşı etki, aksülamel'

< *te-p-ki*

TT.: TEPKİ+(Lİ/-/ME/SEL/SİZ)

An.ağl.: ***tepki*** '1. bel denilen tarım aracının ayakla basılan tahta bölümü, ayaklık; 2. tüfeğin içini temizlemeye yarayan çubuk ~ ***tepgeç, tepkiç***' (*DS.X*, 3885)

tepkiç (hlk.) → **tepki**

tepkin (hlk.) 'İşlenmesi güç, sert toprak'

< *te-p-kin* 'fiilden ad yapan ek: *şaşkın, taşkın, suskun, eşkin* vb.'

teple-[→ **tepikle-**

tepme 'Tekme, ayağın altı ile vurma'

< *te-p-me*

An.ağl.: ***tepme*** '1. suda çiğnenerek keçeleştirilen dokunmuş kalın kumaş; 2. su kabı; 3. tekme' (*DS.X*,3885)

~ tepme, tepme atmağ, tepme çalmağ, tepmeğ (Ker.)

tepmele-[(hlk.) 'tekmelemek'

< *te-p-me+le-*

tepren-[→ **depren-**

< OT. ***tepre-n-*** 'kımıldanmak' (DLT: *tepre-, tepreş-, tepretesi, tepretgen, tepretgü, tepretgüçi, tepretiglik, tepretigsek, tepretigsi, tepretiş-, tepret-, tepretme, tepretmiş, tepretteci*)

An.ağl.: ***tébrel-, tepren-, tepreş-*** 'yerinden oynamak, kımıldamak' (*DS.X*, 3886); ***tebren-, tepren-, tepreş-*** 'hastalık ya da kapanmak üzere olan yara yeniden azmak, yinelemek'

~ teprenmeğ (Ker.)

tepréş (hlk.) 'Ok atılan yay'

< *te-p-re-ş*

tepreş-[→ **tepren-**

tepsi '1. Fincan, tabak, bardak gibi şeyleri taşımaya yarayan, türlü büyüklükte, derinliği olmayan düz kap; 2. bir tepsinin alabileceği miktarda olan'

= OT. ***tewsi*** 'tepsi, sofra' (DLT)

< OT. ****tew-*** 'dizmek, sıralamak' **+*si***

Eren (*TDES*, 403): < '*Çinceden geldiği anlaşılıyor*' der, **ama sebebini ve Çince (!) biçimini açıkla(ya)maz.**

Nişanyan (*SS*, 442): **tepsi** = *tevsi* (XI) ~ Çin *dep tsi* sini, bütük ve düz tabak.

YANLIŞTIR. Neden Çincedir, açıklanması ve etimolojisinin yapılması gerekir. Türkçede kullanılan pek çok sözcük Çincedir diye önümüze sürülmekte. *tepsi*'nin niye ****tew-*** 'dizmek, sıralamak' fiilinden geldiği üzerine tartışmıyoruz.

~ tepsi (Çağ., Osm., Krm., Sag. Koyb.)
tepşi (Az., Alt., Tel., Kırg.)
tepçi (Tel.)
tepşek (Blk., Nog.)
tüpsü (KarT.)
tipsi (Sag.)

TE(>i, ü)**PS**(>ç, ş)**İ**(>ü)+***K*** 'türeme'

= Kalm. (*KWb.*, 395) ***tewşi***; Moğ. ***tebsi***

Tü. > **Yeni Fars.** *tabsi* (St. 115) ~ *tabşī*; **Ar.** *tabsī, ṭabsī*; **Arn.** *tepsi*; **Rum.** *ταψί*; **Blg.** *tepsija*; **Srp.** *tèpsija, tèvsija*; **Mac.** *tepsi, tepsia, tepszia*; **Rumen.** *tipsie*;

SanalBaba

Zaza. *tepsi* (*ZTS*, 346); **Ar.** (Cez.) *tebsi:*; (Ir.) *ţabşi:* ; (Mıs.) *tabsi:* ; (Yem.) *tibsi:* (*ALTK*, 129); **KbRum.** *tapsi, thepsi*

tepükle-[→ **tepikle-**

ter[1/2] 'Derinin gözeneklerinden sızan, kendine özgü bir kokusu olan, yapışkan, renksiz, tuzlu sıvı'
= ET., OT. ***ter*** '1. ter; 2. çalışana verilen para, ücret' (*EUTS*, 234; DLT: *ter et-* ~ *terit-, teriöt-* 'beden teri dışarı atmak'; *ter bol-* 'terlemek, utanmak, mahcup olmak'; *terçi* 'ücretle çalışan kimse')
< *tēr*
TT.: TER+(LE-/LEME/LET-/TİCİ/LETME/LEYİŞ/Lİ/LİK/LİKÇİ/ÇİLİK)
An.ağl.: ***ter*** 'ücret' (*DS.X*, 3888)
~ ter (Alt./*ATS*, 174: *kara terge düş-* 'yorulmak'; *attıŋ teri* 'atın kirası'; *at ter* 'kiraya verilmiş at ücreti'; Kzk., Kırg., Özb.)
tär (Az., Uyg.)
tir (Bşk.,TatK.)
der (Trkm.)
tar (Çuv.) < *tär*

T(>d)E(>a, ä, i)R

~ Moğ. ***ter***

Terçi[1] 'Uşak'ta bir soy adı: ***H. Terçi***'
= OT. ***terçi*** 'ırgat'(DLT)
< *tēr+çi*

terçi[2] (hlk.) 'Çengelli iğne'
< *ter-* 'dermek, toparlamak'
+*-çi*

terek (hlk.) '1. Raf, sergen; 2. tavuk kümeslerindeki tünek; 3. köy evlerinde ocağın iki köşesindeki oturmaya yarayan küçük setler; 4. dolap, sandık ve çekmecelerdeki raf biçiminde gözler'
Çağ., AH.: ***täräk***
< *tér-* 'dermek'+***-ek***
(DLT: *tergelir* 'dermek, toplamak üzere olan'; *tergeş-, tirgeş-* 'derleşmek'; *térig* 'derme, deriş; dernek'; *tergi, térgü* 'sofra'; *térilgen; téril-; térimsin-; térin-; tériş-; térkek* 'bohça'; *térnek* 'dernek')
An.ağl.: ***terek*** (bk. **terek**); ***terek*** 'merdiven gibi set set olan dağ'; ***terek*** 'ağaç'; ***terek*** 'şapka kıyısı'; ***terek*** 'asma' (*DS.X*, 3889)
~ terek (Kmk., SUyg., Kom.)
teräk (KKırg.)
terik (SUyg.)
tireh, / täräh, (Yak.)
täräk (TatK., Hak.)
tirɛk (Çuv.) < TatK.

TE(>i)RE(>ä, ɛ, i)K(>h,)

Tü. > **Kalm.** (*KWb.*, 393) **terəG**
Eren (*TDES*, 404): **terek** < Kökenini bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS*, 443): YOK

tergömlek[1] (hlk.) 'İç gömleği'
< OT. ***ter*** 'vücut'+***gömlek***
[< OT. *könglek* (DLT)]

tergömlek[2] (hlk.) '1. İnce kabuklu, al ya da sarı renkli bir tür elma; 2. ince kabuklu, pembe bir tür üzüm'
→ **tergömlek**[1] ['*ince derili*']
An.ağl.: ***tergönek, tergöynek*** (*DS.X*, 3891)

teri (hlk.) 'Giysi'
= OT. ***teri*** 'deri' (DLT)
< *ter* 'vücut'+***i***

terk (hlk.) 'Çok çalışmaktan kol ve bacaklarda olan tutukluklar'
= OT. ***terk, terkin*** 'çabuk, tez' (DLT)
< *tär-k* [*terkin* < **terk-in* 'instrumental eki']

[**NOT**: Arapça **terk** 'bırakma, ayrılma' ile ilgisi yoktur.]

IM.,MA.: ***tärklä-*** 'çabuk olmak, acele etmek'
IM: ***tärklig*** 'acele eden kişi' < *tärk-lig* Trj.: ***tärklät-*** < *tärk-lä-t-* [*Mak.I*, 17]

terke (hlk.) → **terki**

SanalBaba

terki '1. Eyerin arka bölümü; 2. binek hayvanının sağrısı'
= OT. ***terk(g)ǖ*** 'eyer kayışı'
< **tér-ki* [***térki-*** 'toplamak' (DLT: *terkin* 'toplu olan, toplu olan her şey')
Eski Kıpç.: ***tergü, dergü***
Hts., El-Idr.: ***terkü***
IM., AH.: ***derkü***
An.ağl.: ***terki; terki bağı*** 'at heybesini bağlaycak şerit ya da ip'; ***terki heybesi*** 'at eyerinin arkasına konulan heybe' (*DS.X*, 3892); ***terke*** '1. eyerin heybe asılan yeri; 2. heybe' (s. 3891)

Tü.> **Srp.** (*TE* 75) *tertiya, terçiya;*
(Hak.) > **Kam.** (Joki 322) *terg, tergü*

~ terġi (Tel.)
terig (Sag.)
tēr (Sag.)
tērgä (Koyb.)
terki 'eyer kayışı' (Alt./*ATS*, 175)
tērge (Koyb.)
tērgi (Hak.)
tirgĭ (Hak.)
törgū, törgü (Yak.)
dergi (Tuva)

T(> d)**E**(> ë, ē, i, ö)**RK**(>g)**İ** (> e, ĭ, ü, ū̆)

Eren (*TDES*, 404): ***terki* < ?**
Sikirić (*POF* 8-9: 240): < ***Fars.* tirkaş YANLIŞTIR.**
Škaljić (*Turc* 612): ***Tü.* deri < teri YANLIŞTIR.**
Nişanyan (*SS*, 443): **terki** = ***ET.*** *tergü* eyer kayışı (XI) < ? *térmek* → DER-

terkile-['At vb. hayvanlar terkilerinde yük taşıyamaz duruma gelmek'
< *terki+le-*

terkileş-[(hlk.) 'Bir hayvana iki kişi birlikte binme'
< *terki+le-ş-*

terlan → tarlan

terle-['Ter çıkarmak, ter dökmek'
= ET. (KT, Uyg.), OT. ***terle-***
< *ter+le-* [***ter+it-***]
TT.: TERLE-(ME/T-/TİCİ/TME/YİŞ)
~ terle- (Kzk.)
tärlä- (Az.)
terlä- (Özb.)
tärli- (Uyg.)
terdö:- (Kırg.)
tirlä- (Bşk., TatK.)
derle- (Trkm.)
tirit- 'terlemek' (Çuv.)

terlembe (hlk.) 'Tuzlanmış ekşi nar, erik, çağla ve koruk gibi şeyleri ağzı kapalı bir kap içerisinde sallayıp suneldırarak yapılan bir tür yiyecek, çerez'
< *ter* 'ter,*tuzlu su'+***le-m***[b 'türeme ünsüz']-***e***
An.ağl.: ***terlenbe, terlembeç*** (*DS.X*, 3892)

terlembeç → terlembe

terlenbe → terlembe

terleme (hlk.) 'Tifo hastalığı'
< *ter+le-me*
An.ağl.: ***terletme, terhastalığı*** (*DS.X*, 3893)

terlik 'Genellikle ev içinde giyilen hafif ve türlü biçimlerde ayakkabı'
= OT. ***terlik*** 'teri çekmek için eyerin veya palanın altına konulan keçe' (DLT)
< *ter+lik*
Çağ.: ***tirlik*** (Çağ./*Seng.* 57r. 27; MA. 407; PdC. 3256)
TT.: TERLİK+(Çİ/ÇİLİK/Sİ)
An.ağl.: ***terlik, tellik*** (*DS.X*, 3893)

Tü. > **Zaza.** *terlık* (*ZTS*, 347); **Ar.** (Mıs.) *talli:g* (*ALTK*, 130)

~ terlik (Özb., Uyg., Kzk., KKlp.)
tärlik (Krm.)
terdik (Kırg.)
tĭrlik (TatK.)
tirlĭk ((Bşk.)

SanalBaba

derlik (Osm.,Tuva)
därlik (Trkm.)

T(>d)E(>ä,i)R+*L(>d)İ(>i)K*

termiye → temre, temreğü
ternek (hlk.) 'Cumartesi'
< OT. ***ter-*** 'dermek, toparlamak' +***ne-k***
Krş. **dernek**
teroğlan (hlk.) 'Uşak'
< ET. ***ter*** 'ücret, çalışana verilen para'+***oğlan***
[Krş. DLT: *terçi* 'ırgat']
'*para karşılığında çalışan çocuk*'
terran (hlk.) → **tarlan**
ters[1] 'Gerekli olan duruma karşıt (olarak), **düz**'ün karşıtı'
= ET. ***ters*** 'yanlış' (*EUTS*, 235)
~ OT. ***ters*** 'güç olan her nesne' (DLT: *tersin-* 'terslemek, kızmak; (yara kapandıktan sonra) azmak'; *ters ters ur-* 'her yanından, her yanına vurmak'
< ***tērs***
TT.: TERS+(evirme/İNE/SİN-/İNİR/İNİRLİK/LE-/LEME/LEN-/LENME/LEŞ-/LEŞME/LİK/yüz)
~ ters (TatK.)
teris (TatK.)
tirs (TatK.,Tob.)
tires (TatK.) > Çuv. **tirəs** (>Çer. *TLÇ*, 69: **terəs, teraş**)

TE(>i)R[Ĭ/E]S

ters[2] 'Hayvan pisliği'
→ **ters**[1]
TT.: TERS+(LE-/LİK 'çöplük' [Uşak])
An.ağl.: ***ters*** (DS.X, 3894) .); ***tersip*** 'tortu'; ***tersle-*** 'tarlayı gübrelemek; (hayvan) pislemek'; ***terslik, tersik, tesik, teslik*** 'gübrelik' (*DS.X*, 3895)
~ ters (Kırg., Özb., Trkm teris (Kzk.)
= *kiri(hi)* (Bşk.)
kiri(si) (TatK.)
kiri yak (Bşk., TatK.)
teşi 'Ağaçtan yapılmış, iğ ve ucunda ağırşağı bulunan yün eğirme aygıtı'
< ***taş+ig/k*** (DLT: *teşrüm* ~ *tüşrüm* 'eğrilmiş yün yumağı')

[***taş+ig*** (DLT: *ig, ik, yig, yik*) > ***taşi > teşi***]

An.ağl.: ***taşı, teşi, teşik, tewşi*** (*DS.X*,3897);
teş (Gaziantep; Bozova-Urfa); ***teşi*** (Yavuzeli-Gaziantep);***taşi*** (Malatya);***terşi*** (İslahiye-Gaziantep) ;
terşi, tişe (s. 3895)

TA(> e, i)[*W/R* 'türeme ünsüz']ŞİK(>e)K

~ téşi (Ker./*KTS*, 337)
téşi *tavlamağ* 'büyük boy iğ'le birkaç iplik telini burarak birbirine sarmak' (Ker./*KrTS*)

Tü.> **Kürt.** *teşi*; **Erm.** *t'eši, t'ešik*

Eren (*TDES*, 405): < ***Erm.*** **t'eši, t'ešik** [Dankoff: *ALT*, 166'dan naklen./ **YANLIŞTIR] Etimolojisini açıklamak gerekmez mi?**

terşi → teşi
teşik → teşi
teşin-[(hlk.) 'Hayvan ayağıyla yeri kazmak'
< [t+ '*ön türeme ünsüz*']***eş-in-***
tetik[1] 'Ateşli silâhları ateşlemek için çekilen küçük manivelâ'
< ? ***tit-*** '*titremek'+***-ük***
TT.: TETİK+(Çİ) [***TS.II***, 1465: YOK]
tetik[2] 'Çabuk davranan, çevik, dikkatli, uyanık'
= ET. ***titik*** 'akıllı, zeki, mahir' (*EUTS*, 241)
~ OT. ***tetik ~ teytik*** 'akıllı' (DLT)
< OT. ***tēt-(i)-*** '*acele etmek, atik davranmak'+***(i)k***
TT.: TETİK+(LEŞ-/LEŞME/LİK)
An.ağl.: ***tedik, tetik*** 'uyanık, açıkgöz; çabuk davranan, çevik;

SanalBaba

becerikli' (*DS.X,* 3899)

tetun, tetû (Zaza.) → **tütün**

tetürgün (hlk.) 'Ürkek'
→ **tedirgin**

tevek '1. Asma, kavun, karpuz gibi bitkilerin sürgünü veya dalı; 2. üzüm kütüğü, çotuk'
< OT. ***tay*** '*ince, taze' (DLT)
+(u)***k*** 'küçültme eki'
[> *teyek* > *tevek* > *teğek* > *tiyek*]
An.ağl.: ***teğ, teğe*** '1. Asma; 2. bitki dalları'; ***teğek, tevek, tefek, tegeg, tegek, tevak, teveklik, tevenk, teyek, teyik, tiyek*** '1. asma, kavun, karpuz, kabak gibi bitkilerin dalları; 2. kavun, karpuz, hıyar vb. bitkilerin yaprakları; 3. asma yaprağı; 4. üzüm asmasının taze filizi; 5. genç üzüm fidanı; 6. üzüm kütüğü; 7. üzüm salkımı; 8. üzüm bağı; 9. asmanın sarıldığı kuru ağaç; 10. ağaç yaprağı; 11. kış için dal ve yapraklarıyla saklanan soğan, kavun, karpuz vb. sebzeler; 12. yaz kış yeşilliğini koruyan bir tür bitki' (*DS.X,* 3859, 3901); ***tiik*** 'sürgün' (s. 3929);

TEĞ
TEĞE
TE(>i)Ğ(F/G/V/Y)E
(>a, i)
[***N*** 'türeme ses']**K+*LİK***

~ tiyek (YUyg./*TUL*,934)

Eren (*TDES*, 405-406) < ***teg*** '1. asma; 2. bitki dalı'+***(e)k*** 'küçültme eki'. Yalnız, *teğ* kökünün eski kaynaklarda geçmemesi düşündürücüdür.

Nişanyan (*SS,* 446): YOK

tevge (hlk.) '1. Terbiyesiz, ahlâksız; 2. yaramaz, haylaz, haşarı; 3. şaşkın, düşüncesiz; 4. kendi hâlinde, uysal'
< OT. ***tew ~ tef*** 'al, hile, aldatma' (DLT)+***ge***
An.ağl.: ***tevgede, tevgende*** 'işsiz, başıboş'; ***tevgendelik*** 'işsizlik'; ***tevgileş-*** 'haylazlaşmak' (*DS.X,* 3902)

TEVGE+*DE*
+*NDE*
(> i)+*LE-Ş-*

tewre (Zaza./*ZTS,* 350) → **torba**

tey (hlk.) 'Düğün eğlencesi'
< ***toy***

teyel 'Seyrek ve eğreti dikiş'
< ****tew-*** 'eti şişe saplamak, dizmek' (DLT) (> *tey-*)+***-el***
TT.:TEYEL+(LE-/LEME/LEN-/LENME/Lİ)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *tegel* 'bir tür dikiş' (*ALTK,* 127)

An.ağl.: ***taal, tegel, teğer, tehel*** (*DS. X,* 3859); ***tehelle-*** (s. 3860)
Eren (*TDES,* 406): YOK

Nişanyan (*SS,* 437): **teğel/teyel** ~ ***Fa.tigel*** yama
YANLIŞTIR.

teyin (hlk.) 'Sincap'
= OT. ***teging*** 'tekin, samur' (DLT)
Eski Kıpç.: ***teyin***
An.ağl.: ***tehin, tayın, teğin, tein, teyin, tin*** (*DS.X,* 3860); ***iteyin*** (Uşak)

[*İ*+]TE(>a)Y(>ğ, h)İN
TE[*Y*= ø]İN
T[*EY*=ø]İN

~ tiyən (Tat.K., Tel.)
tiyin (Krç., Bşk., Kzk.,TatK., Uyg.)
tiyiŋ (Alt.)
tıyın (Nog., Blk., Kzk., Kırg.)
tıyın çıçkan (Kırg.)
tīn (Sag.)
tıŋ (Alt., Şor, Tel., Oyr.,Yak.)
diyiŋ (Tuva)

T(>d)İ(>ı)Yİ(>e, ı)N(>ŋ)
TĪ[< *IYI*]N
TI[*YI*=ø]D

~ Ost. ***taŋGɛ*** 'Eichhörnchen', 'Kopeke'; Wog. ***lɛin*** 'ay.'

SanalBaba

= *avusi:ydik* (Trkm.)
çırbık (~ *sırbık*) (Sib. dial.)
keremel (Tel.) < Moğ. ***keremün***
varta (Tobol Tat.)
(Räsänen: *KCsA* 1:411)

Eren (*TDES*, 368, 406): YOK
Nişanyan (*SS*, 446): YOK

teyze 'Bir kimseye göre annesinin kız kardeşi'
< *tāy 'akraba'+***eze*** (*~eye ~ ece*)

[< ****tāy+ı+za*** (Räsänen, *V* 455)/ ***tāyı ezesi*** (T.Tekin)]

El-Idr.: ***dayıza, diyaza, diyeze***
MA.: ***tağza***
An.ağl.: ***teyize*** (Rize/*RİA*)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ti:ze* (*ALTK*, 130)

~ tay-ece (Oyr., KKırg.)
tay-eye (Oyr.)
tay-yeŋe (Oyr.)
tāy-aġas (Yak.)
taay ece (Alt./*ATS*, 164)
täynäk 'büyük anne' (Şor./Radloff) (< **tāyı-änä* /Räsänen, *V* 456)
dayza (Trkm.)
dayı-apa (KKlp.)

T(> d)A[A](>ä)Y+*ECE/+EYE*
+*AGAS*
+*I APA*
+*NÄK*
+*YEŊE*
+*ZA*

= *täte* (Kzk.)
Eren (*TDES*, 406): YOK

Nişanyan (*SS*, 446): **teyze** ~ ? ***Fa.*** *dāize* küçük dayı, teyze
YANLIŞTIR.

tez 'Çabuk' → **tez-**
tez-['Çabuk kaçmak' = **terk** 'çabuk'
= ET., OT. ***tez-*** 'koşmak, kaçmak'

[< ****tär-k***; *tärkin* 'hızlı, çabucak' < ***tär-+in*** 'instrumental'] = Çuv. ***tar-*** 'ay.'

< *tär-
= OT. ***tez-***'kaçmak' (DLT: *tezik, tezgi* 'panik'; *tezin-* 'kaçar görünmek'; *teziş-* 'birbirinden kaçışmak'; *tezit-* 'kaçırmak')
< *tez-*
~ tez- (Trkm.) = tar- (Çuv.) < **tär-*
des- (Tuva)

tezek 'Yakıt olarak kullanılan kurutulmuş sığır tersi'
= OT. ***tezek*** 'at gübresi' (DLT: *tezekle-* 'pislemek')
< *tez-* 'pislemek'+***-(e)k***
Eski Kıpç.: ***dezek***
AH., Hts., Çağ.: ***täzäk***
An.ağl.: ***tezek*** 'saban ya da belin kaldırdığı iri toprak parşası' (*DS.X*, 3905)
~ tezäk (Kzk., KKırg., Sag., Koyb.)
tezek (Trkm., KKlp., Nog., Kzk., TatK., Alt.,Tel., Şor, Kırg.)

[Kırgızlar 'ineğin tarladaki bokuna **tezek**; taze bokuna **capma** derler.']

tézek (YUyg./*TUS*, 936)
tizek (Bşk., Hak.)
tizäk (TatK., Bar.)
(> **Rus.**Vasm.1: 555 *tizyak, kizyak*)

TE(/É/İ)ZE(/Ä)K

Eren (*TDSE*, 406): Kökünü bilmiyoruz.

TE(>é, i)ZE(> ä)K

Tü. > **Fars.** *tazak*; **Rus.** *kizják, tezëk, tezjàk, tizjak, tizek*;
Mac. *tőzeg*;
Blg. *tezek*;
Rumen. *tezic, tizic*
(*TDES*, 406)

tezgin ol-[→ **tezik-**
tezik-[(hlk.) '1. Bulunduğu yerden ya da sürüden ayrılıp uzak-

SanalBaba

laşmak (insan ya da hayvan için'; 2. yolunu şaşırmak; 3. izini kaybetmek; 4. koşmak' = OT. ***tezik*** 'halk arasında ürküntü, panik' ~ ***tezgi*** (DLT: *tezik (kişi)* 'işten kaçan kişi'' ~ *tezgek; tezin-* 'kaçar görünmek'; *teziş-* 'birbirinden kaçışmak'; *tezit-* 'kaçırmak'; *tez-* 'kaçmak')

< ****tez-*** 'kaçmak'+***-(i)k-***

An.ağl.: ***tezgin ol-, teziktir-, tezki-, tizikle-, tez-*** (*DS.X*, 3906)

teziktir-[→ **tezik-**

tezki-[→ **tezik-**

tığ 'Dantel veya yün örmekte kullanılan ucu çengelli kısa şiş' = OT. ***ig, ik, yig, yik*** 'iğ' (DLT)

< ? **[t+]*ig(/k)***

TS.II, 1469: < Fars. ***tīġ*** 'kılıç'; ***ti:ġ*** 'dantel şişi'

ET'deki **[y+]ig/k** ile Farsçadaki **tīġ** arasında anlam ve yapı bakımından çok yakın benzerlik bulunmaktadır. Bu bakımdan sözcük üzerinde tartışma açılmalıdır.

Krş. OT. ***tıġda-*** 'diğrek, sert, katı olmak' < *tıġ+da-*

An.ağl.: ***tığ*** '1. savrulmamış harman tınazı; 2. iğne' (*DS.X*, 3908); ***tığlı, tıhılı, tıhlı, tıhlım*** 'zayıf, cılız'; ***tığlıla-*** 'zayıflamak'

Eren (*TDES*, 406): YOK

tığsır-[(hlk.) 'Aksırmak'

< ****tīs*** 'yansıma'+***kır-***

tığsırık (hlk.) 'Aksırık'

< ****tīs*** 'yansıma'+***kır-(ı)k***

tık 'İnce ve küçük bir nesne ile sert bir yere vurulduğunda çıkan ses'

< ****tīk*** 'yansıma'

An.ağl.: ***tıka, tıkağu, tıkıt*** 'kaydıraç oyununda nişan alınmak için dikilen şey' (*DS.X*, 3909)

tık-['Bir şeyin ağzını, deliğini, içine konulan eya dışarıdan uygulanan bir nesne ile kapamak'

= ET. ***tık-*** (*EUTS*, 236); OT. ***tık-*** (DLT: *tıkıl-* 'tıkılmak, sıkışmak'; *tıkın-* 'doldurmak, fazla yemek'; *tıkış-* 'tıkılmak, sıkışmak'; *tıkıt-* 'tıktırmak, sıkıştırmak'; *tıktur-* 'tıktırmak, bastırmak')

< ***tīk-***

TT.: TIK-(AÇ/AÇLA-/AÇLAMA/AÇLAN-/AÇLANMA/AÇLI/AÇSIZ/A-/AN-/ANIK/ANIKLIK/NMA/AT-/ATMA/IL-/ILMA//IM/IN-/INMA/IŞ-/IŞIK/IŞIKLIK/IŞMA/IŞTIR-/IŞTIRMA/IZ/IZLAŞ-/IZLAŞMA/IZLIK/LIM tıklım/MA/NAZ/NAZLIK)

~ tık- (Özb., Uyg.)
tıh,- (Az., Ker.)
tığ- (Kzk.,Kırg.)
tıkkala- (TatK.)
dık- (Trkm.)

T(>d)IK(>ğ / h,)-[*KALA-*]

tıka-[Bir şeyin ağzını, deliğini, içine konulan veya dışarıdan uygulanan bir nesneyle kapamak'

< ****tīk-a-*** → **tık-**

~ tık- (Özb., Uyg.)
tıh,a- (Az.)
tığınla- (Bşk.)
tığında- (Kzk.)
dık- (Trkm.)

tıkaç[1] 'Herhangi bir şeyin delik veya ağzını tıkamaya yarayan nesne'

< ****tīk-a-ç***

TT.:TIKAÇ+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LI/SIZ)

~ tıh,aç (Az.)
tıkkıç (TatK.)
tıkkıs (Bşk.)
tıkkuç (Uyg.)
tıkın (Uyg.)
tığın (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
dıkı (Trkm.)

T(>d)IK(>ğ/h,)-*AÇ*
-I
-IN
-KIÇ/-KIS/-KUÇ

tıkaç[2] → **tıknaz**

SanalBaba

tıkan → diken

tıkan-['1.Tıkamak işine konu olmak; 2.iştahı kalmayıp yemek yiyememek; 3. soluk alamamak, soluğu kesilmek'

< ***tīk-a-n-***

TT.: TIKAN-(IK/IKLIK/MA)

tıkansak (hlk.) 'Utangaç, sıkılgan'

< ***tīk-a-n-sak***

tıkı[1] (hlk.) 'Sağır, vurdumduymaz'

< ***tīk-ı***

An.ağl.: ***tıkı*** '1. Yağ çıkarılan araç, yayık; 2. küçük tencere' (*DS.X*, 3910)

tıkı[2] (hlk.) → **tiki**

tıkıcık (hlk.) → **tiki**

tıkıç[1/2] (hlk.) '1. Dolgun, yuvarlak fasulye; 2. kısa boylu, şişman'

< ***tīk-ıç***

→ **tıkız,** → **tıknaz**

tıkıl (hlk.) 'Küçük topak'

< ***tīk-(ı)l***

tıkıl tıkıl (hllk.) 'Gereksiz şeylerle dolu olmak için'

< ***tīk-(ı)l***

tıkıl-['Tıkmak işi yapılmak'

= OT. ***tıkıl-*** 'tıkılmak, sıkışmak' (DLT)

< ***tīk-(ı)l-***

TT.: TIKIL-(MA)

tıkım 'Ağzın alabileceği büyüklükte lokma'

= OT. ***tikim(~tikkü~tikü)*** 'parça' (DLT)

< ***tīk-(ım)***

An.ağl.: ***tıkım*** 'Az, biraz' (*DS.X*, 3910)

→ **tiki**

tıkın-['Eline geçen yiyeceği oburca yemek'

= OT. ***tıkın-*** 'teperek tıkmak, doldurmak, fazla yemek' (DLT)

< ***tīk-(ı)n-*** 'dönüşlülük eki'

TT.: TIKIN-(MA)

~ tıh,an- (Az.)

tığın- (Bşk., TatK.)

= *sığna-* (Trkm.)

tıkır[1] 'Tıkırdayan, birbirine vuran, çarpan şeylerin çıkardığı ses'

< ****tī*** 'yansıma'+***kır*** 'yansıma addan ad/fiil yapan ek'

TT.: TIKIR+(TI/TILI)

An.ağl.: ***tıkır*** '1. ufak zil; 2.para' (*DS.X*, 3910); ***tıkır tıkır*** 'kuru ve sert olma için' (s. 3910); ***tıkır mıkır*** 'uyumlu ve sürekli çıkarılan ses için'

tıkır[2] (hlk.) 'Tahta su kabı; küçük testi; sürahi'

< ***tī+kır***

tıkıra-[(hlk.) 'Görüşmek, konuşmak'

< ***tī+kır+a-***

tıkırda-['Tıkırtı yapmak'

< ***tī*** 'yansıma'+***kır+da-***

TT.: TIKIRDA-(MA/T-/TMA)

~ tıkırda-(Trkm.)

tıkırlä- (Özb.)

tikıldi- (Uyg.)

takılda- (TatK.)

takıldat- (Kzk., Kırg.)

tukılda- (Bşk.)

tığğılda- (Az.)

tıkılda- 'su damlaması, tık tık diye su damlamak' (Ker./*KrTS*, 337)

tıkırdak[1] (hlk.) '1. Bir çeşit yaban ördeği; 2. toprak sürahi'

< ***tī-kır+da-k***

tıkırdak[2] (hlk.) 'Bakırdan yapılmış küçük çan' (*E. Kalay*, TD 633, s. 259)

< ***tī+kır+da-k***

Krş. **tokurdak**

tıkırdaklı (hlk.) 'Geveze'

< ***tī-kır+da-k+lı***

tıkır mıkır → tıkır[2]

tıkırtı 'Tıkırdayan birşeyin çıkardığı ses'

< ***tī+kır+tı***

~ tıkırtı (Kzk.)

tıkırdı (Trkm.)

tıkır (Kzk.)

tık-tık (Kırg.)

SanalBaba

tıkırläş (Özb.)
tıkıldaş (Uyg.)
tığğıltı (Az.)
tukıldav (Bşk.)
takıldau (TatK.)

Krş. **Zaza.** *tıktık* 'tıkırtı'; *tıng* 'tıngırtı'; *tırıng, tırıngi* 'tıngırtı' (*ZTS,* 355, 357)

tıkır tıkır → tıkır²

tıkıs → tıkız

tıkış → tıkız

tıkış-['Birlikte bir yere tıkılmak'
= OT. ***tıkış-*** (DLT)
< *tīk-(ı)ş-*
TT.: TIKIŞ-(IK/IKLIK/MA/TIR-/TIRMA)

tıkız '1. Dolgun, kalın, yağlı, tıknaz; 2. çok sıkıştırılmaktan veya çok sıkı doldurulmaktan katılaşmış; sıkı; 3. yoğunluğu çok, katı; 4. (ayva için) boğazkere, boğazdan geçmeyen'
< *tīk-ız* [< ****tıkır***] (*Mak.I,*17)
Krş. **tıknaz** = *tukır*
TT.:TIKIZ+(LAŞ/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***tıhıs, tıkıç, tıkıs, tıkış tıkış, tırkaz*** 'çok dolu, sıkı, sıkışık' (*DS.X,* 3911)

TIK(> h)IZ (> ç, s, ş)
TI[*R* 'türeme']KA(< ı)Z

~ tığız (Kzk., Kırg., TatK.)
tığız (Kırg., Nog., TatK., Kzk., KKlp.)
tığız, /tığıð (Bşk.) < *tıkız*
< ****tıkır***
dıkız (Trkm.)
tığırçık '(inasan ve hayvanlar için) kısa ve tıknaz'
< ****tıkırçuk*** < *tıkır-çuk'*

[Krş. *taķuz-* 'kısa ve ince olmak' (DLT) < *taķuz/taġuz-maķ*; Kırg. *tıķıs* 'kısa ve ince', < *tıķız/tıķçığ-* 'kısa ve ince olmak', *tıķçığığ* 'tıknaz (adam)' (*Mak.I,* 17)]

T(> d)IĞ(/G/K)IZ
TIGIR

= *katı* (Bşk., TatK.)
kattı (Kzk.)
kattık (TatK., Uyg.)
katū (Kırg.)
kåk (Özb.)
ġatı (Az.)

tıkkım (hlk.) → **tiki**

tıkla-['Tık diye ses vermek' [***TS.II,*** 1470, YOK]
= OT. ***tıkıla-~ tikile-*** (DLT)
< **tī* 'yansıma'**+*k+la-***
An.ağl.: ***tıkla-*** (*DS.X,* 3912)

tıklat-['Tık sesi çıkararak vurmak'
< **tī+k+la-t-*
TT.: TIKLAT-(IL-/MA)
~ tıkıldat- (Kırg.)
tıkıllät- (Özb.)
tıkırdat- (Trkm.)
tıkıldat- (Uyg.)
tığğıldat- (Az.)
takıldat- (Bşk., TatK.)
= *kak-* (Trkm.)
kağ- (Kzk.)

tıkmak¹ (hlk.) 'Kuş gagası'
< *tī* 'yansıma+***k+mak***
An.ağl.: ***tıkmak, tıka, tıkna*** (*DS.X,* 3912)

tıkmak² (hlk.) → **tıknaz**

tıkmak³ (hlk.) 'Fiske'
< *tī* 'yansıma'**+*k+mak***

tıkmakla-[(hlk.) 'Gagalamak'
< *tī* 'yansıma' **+*k+mak +la-***

tıkmalak (hlk.) → **tıknaz**

tıkman (hlk.) → **tıknaz**

tıkmıl (hlk.) → **tıknaz**

tıkna¹ (hlk.) → **tıknaz**

tıkna² (hlk.) 'lokma, parça' → **tike**

tıknak (hlk.) → **tıknaz**

tıknaz 'Şişmanca, toplu, kısa ve kalın yapılı'
< *tīk-(ı)n-(a)z*
TT.: TIKNAZ+(LIK)
An.ağl.: ***tıhnaz, tıkız, tıkaç, tıkıç, tıkmak, tıkmalak, tıkman, tıknak***

SahafBaba

(*DS.X*, 3911); ***tıkna, tıkmıl*** 'kendi zayıf, karnı büyük ve şişkin (kimse)' (s. 3912)

TIK+*NA-Z*
+*IZ/+IÇ*
+*MAK/*
+*MALAK/+MAN/*
+*NAK*
+*AÇ*

= *tukır* (Bşk.)
çımır (Kırg.)
dölmaç ādam (Trkm.)
ğolluk (Uyg.)
töpöş (Bşk.)
gömbulca (Az.)

tıksır-['Ağız kapalı iken hafifçe aksırmak'

< ***tī+s*** 'yansıma'+***KIr-***

TT.: TIKSIR-(IK/IKLI/MA)

An.ağl.: ***tınsırak, tıksırık*** 'aksırık, hapşırık'(*DS.X*, 3916);***tınsır-, tıksır-, tısgır-, tısır-, tıskır-, tıksir-, tinsir-*** 'aksırmak, hapşırmak' 3916-3917)

tım '*Son derece, çok* anlamında sözcük'

tım+tıkır 'bomboş', ***tımtıkız*** 'çok tıkız'

tımatım (hlk.) 'Tastamam, uygun'

< ***tım+a+tım***

→ **tastamam/ tıpatıp**

tımbırdat-['Tef, tambur vb. şeylere yavaş yavaş vurarak ses çıkartmak'

< ****tī*** 'yansıma' +***m***

+***bī*** 'yansıma'+***r +da-t-***

Krş. **tıngırdat-**

An.ağl.: ***tımbırtı*** 'tef ve davula yavayavaş vurulduğu zaman çıkan ses'; ***tımbır tımbır*** 'çok gergin' (*DS.X*, 3913)

tın[1] (hlk.) 'Nefes, soluk'

= OT. ***tın*** ~ ***tınığ*** 'ruh, nefes, soluk' (DLT)

~ tın 'rûh' (Alt.)

tın[2] 'Tınlayan şeyin çıkardığı ses'

= OT. tiring 'kulağın tınlamasına benzer sesi bildiren sözcük' (DLT: *tiring ét-* 'tın etmek'; *tiring éttür-* 'tın ettirmek')

< ***tī*** 'yansıma'+***n***

tın-['1. Önem vermek, ilgilenmek; 2. ses çıkarmak'

= OT. ***tın-*** 'dinlenmek, solumak, nefes almak' (DLT: *tındur-* 'dinlendirmek'; *tınma* 'susma'; *tın tın* 'sus')

< ****tī*** 'yansıma'+***n-***

An.ağl.: ***tınlama-, tınma-*** 'aldırış etmemek, önemsememek, ilgilenmemek' (*DS.X*, 3916)

tınar → tınaz

tınas → tınaz

tınaz '1. Savrulmak için hazırlanan dövülmüş ekin yığını; 2. ot yığını'

< ***tī*** [*ġ*] '*şişman, *tepe'+***na-** 'tepelemek'+***-z***

An.ağl.: ***tınas, tınar, tınır, tınıs*** (*DS.X*, 3914)

TINA(> ı)Z[S/R]

Eren (*TDES*, 406): **tınaz** < Rumcadan alındığı anlaşılıyor. ***dınos, donon***

Anadolu ağızlarındaki veriler bu görüşü doğrulamıyor.

Ermenice ***t'el*** 'heap, pile; (dial.) heap of unwinnowed grain' sözcüğünden Doğu Anadolu ağızlarında geçtiği belirtilen ***tığ*** '1. harman dövüldükten sonra savrulmak için yapılan ekin yığını; 2. saman yığını' sözcüğü de anlam bakımında TIPATIP ***tınaz*** gibi. Demek ki, ***tığ*** ile ***tınaz*** [< **tı(ġ)+na-z*] üzerinde de durmak gerekir.

Bana göre ***tığ*** ve ***tınaz*** iki ayrı varyant olup Türkçedir.

tınç (hlk.) 'Rahat'

< OT. ***tın-*** 'dinlenmek, solumak'

(DLT)+***ç***

Krş. OT. ***tınça-, tança-, tançġa-, tançı-, tınça-, tunçı-*** 'bozulmak, çürümek' (DLT)

An.ağl.: ***tınçal-*** 'rahatlamak'; ***tınçlık*** 'rahatlık'; ***tınçlıksız, tınçsız*** 'uslu durmayan' (*DS.X*, 3914)

SanalBaba

tınça-[(hlk.) → **tınç**

tıngadak 'Tınlayan şeylerin birden bire düştüğünü anlatır'
< ***tī*** 'yansıma'+***n+ga+da-k***

tıngır[1] 'Metal bir nesne sert bir yüzeye düştüğü zaman çıkan ses'
< ***tī*** 'yansıma'[+***n***]+***KIr***
TT.: TINGIR+(TI)
An.ağl.: ***tıngır*** (*DS.X*, 3915)
Krş. **şangır şungur**

tıngır[2] (hlk.) '1. Çinko, teneke ya da bakırdan yapılmış leğen, kova vb. şeyler'
< ***tī*** 'yansıma'[+n]+***KIr***
An.ağl.: ***tınga, tıngı, tıngır, tingir, tinkir*** (*DS.X*, 3915); ***tıngır*** '1. içi boş kap; 2. akılsız; 3. kurumuş çam ağacı özü' (s. 3915)

tıngıra-[(hlk.) → **tıngırda-**
< ***tī*** 'yansıma'[n]+***KIr-a-***

tıngırda-['(Metal nesneler için) Kuru bir ses çıkarmak'
= OT. ***tıngıla-*** 'ağır bir şey yere düşerek ses vermek' (DLT)
< ***tī*** 'yansıma' [+***n***]+***KIr***
+***da-***
TT.: TINGIRDA-(MA/T-/TMA)
An.ağl.: ***tıŋgırda-*** '1. boş yere, gereksiz konuşmak; 2. alay konusu olmak; 3. hafif gürültü etmek; 4.su hafifçe kaynamak'; ***tıŋgırdat-*** 'alay etmek'; ***tıngırdat-*** 'hafifçe kaynamak'; ***tıngırda-*** 'çocuk yavaş yavaş ağlamak' (*DS.X*, 3915)

tıngırdek (hlk.) 'Böbrek'
< ****tī+n+KIr-de-k***

tıngırlak (hlk.) 'Dört kulplu testi'
< ***tī+n+KIr-la-k***
An.ağl.: ***tıngırlık*** (*DS.X*, 3915)

tını 'Türlü müzik araçlarının verdiği sesleri birbirinden ayırt etmeyi sağlayan ses özelliği'
[Krş. OT. ***tın~ tınığ*** 'nefes, soluk']
< ***tī*** 'yansıma'+***n+ı***

tınır (hlk.) → **tınaz**

tınıs (hlk.) → **tınaz**

tınkafa (hlk.) 'Çabuk öfkelenen, sinirli'
= OT. ***tın*** 'dinmiş; haylaz, işsiz; tembelleşmiş' (DLT)
< ***tī+n+kafa*** [< Fars.]
An.ağl.: ***tıngoz, tıngay, tınkafa, tınkoz, tingafa, tingaz, tingoz, tinkafa, tinkoz*** (*DS.X*, 3916)

tınla-[1]['Dinlemek'
= ET. ***tıŋla-*** (EUTS)
< ***tī*** 'yansıma'+***n+la-***
An.ağl.: ***tınla-*** 'ses vermek, söylemek'; ***tınlama-, tınma-*** 'aldırış etmemek,önemsememek, ilgilenmemek' (*DS.X*, 3916)

tınla-[2]['Tın sesi biraz sürüp gitmek'
→ **tınla-**[1]
An.ağl.: ***tınna-*** '1. gizlice, sessizce söylemek; 2. maden bir şeye vurulunca ses çıkarmak (*DS.X*, 3916)

tınmasak (hlk.) 'El altından kötü işler yapan, dalavereci'
< ***tī+n+ma+sak***

tınnık (hlk.) 'Çabuk darılan, alıngan'
< ***tī+n+lık***

tınsır-[(hlk.) 'Aksırmak, hapşurmak'
< ****tī*** 'yansırma'+***s+KIr-***
[*tınsır-* < *tıksır-* < *tıskır-*
< ****tī+s+KIr-***]
An.ağl.: ***tıksır-, tısgır-, tısır-, tıskır-, tiksir-, tinsir-*** (*DS.X*, 3916-3917)

tınsırak (hlk.) → **tıksır-/tıksırık**

tınsırık (hlk.) → **tıksır-**

tıpbıltı → **tıpırtı**

tıpıltı → **tıpırtı**

tıpırda-['Yürürken tıpır tıpır ses çıkarmak; hafif hafif vurmak'
< ***tī*** 'yansıma'+***p+ır+da-***
TT.:TIPIRDA-(MA/T-/TMA)

tıpırtı 'Tıpırdama sesi'
< ***tī*** 'yansıma'+***p+ır+tı***
An.ağl.: ***tıpıltı, tıpbıltı, tıpırtı*** 'hafif gürültü' (*DS.X*, 3917)

tıpır tıpır 'Hafif ve düzenli biçimde

SarıalBaba

ses çıkararak'

→ **tıpır**

tıpışla-[(hlk.) 'Çocuğu uyutmak veya susturmak içinarkasına yavaş yavaş vurmak'

< ***tī*** 'yansıma'+***p+ış+la-***

TT.: TIPIŞLA-(MA)

tıpış tıpış '1. Kısa zamanda yürümeyi anlatır; 2. (mec.) ister istemez bir yere gitmek veya bir yerden ayrılmak'

An.ağl.: ***tıpış tıpış*** 'şişman ve sevimli (çocuk için)' (*DS.X*, 3917)

→ **tıpışla-**

tıp tıp 'Küçük ve hafif vuruşları anlatır'

< ***tī*** 'yansıma'+***p***

tıraç (hlk.) 'Sülüne benzer, eti yenilen bir çeşit kuş'

< ***tur*** 'yansıma'+***(a)ç***

→ **turaç/turaş**

Tü. > **Rus.** *turáč*

~ turaç 'çil'

Eren (*TDES*, 123): < ***Ar.* durrāc**

Bana göre, kuşun çıkardığı sesten olmalıdır. **Turna** adı da 'yansıma' olup, kuşun çıkardığı sesten dolayı verilmiştir. Netekim, Eren (*TDES*, s. 418) de bu görüşü kabul eder.

Anadolu ağızlarında **turaç** ve **turaş** biçimleri de vardır. (*DS.X*, 3994)

Doerfer (*TMEN*, 896): < **tur** 'yansıma'

tırak 'Kırılan kuru bir şeyin çıkardığı sesi anlatır'

< ***tī*** 'yansıma'+***r+(a)k***

tırık[1] 'Bir nesnenin art arda iki yere çarpmasından çıkan ince ve kuru ses'

→ **tırak**

tırık[2] (hlk.) '1.Hastalıklı çocuk; 2. sürgün, ishal'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+(ı)k***

An.ağl.: ***tırıkla-, tırıhla-, tırıl ol-, tırige düş-, tırlak ol-, tırla-*** (*DS.X*, 3919)

tırık tırak → **tırak**

tırıl '1. Çıplak ve zayıf; 2. (mec.) parasız, züğürt'

< ***tī*** 'yansıma'+***r+ıl***

TT.: TIRIL+(LA-/LAMA)

An.ağl.: ***tırıl*** 'zayıf, kansız, cansız, sıska' (*DS.X*, 3919); ***tırcan, tırgın, tırık, tiril*** 'ay.'

tırınk 'Sert bir yüzeye çarpan para vb.metal bir nesnenin çıkardığı ses'

< ***tī*** 'yansıma'+***r+ın+k***

tırıs 'Atın kısa adımlarla hızlı yürüyüşü'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+ıs***

tırka 'Kapı mandalı'

→ **tırkayı tırkazla-**

< ****tī*** 'yansıma'+***r*** [+1]+***k***

tırkala-[→ **tırkazla-**

tırkasla-[→ **tırkazla-**

tırkayı tırkala-[→ **tırkazla-**

tırkaz (hlk.) 'Kapı mandalı, sürgü'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+k+a-z***

An.ağl.: ***tırgıç, tırhıç, tırhış, tirkiç*** 'parmaklıklı bahçe kapısı' (*DS.X*, 3919); ***tırgaz, tırka, tırkaz, tırkala, tırkı, tırkıs, tırkız, tırtız, tıssak, turkaz*** (*DS.X*, 3921)

TI+R+*K+A-Z*
+*K+A-LA*
+*G+I-Ç*
+*H+I-Ş*
+*K+I/+KIS(Z)*
+*T+I-Z*
Tİ+R+*K+İ-Ç*
TU+R+*K+A-Z*

Dankoff (*ALT*, 136): < ***Erm.* dfgoc** 'bar on door'

YANLIŞTIR. Çünkü, ağızlardaki biçimlerin hiç biri Ermenice veri ile benzerlik göstermemektedir. Ayrıca, ağızlardaki **'tırkayı tırkalamak = tırkazlamak'** ve **tırkız taşı** 'kilit' sözcükleri acaba Ermenicede var mı?

→ **tırkazla-**

Eren (*TDES*, 407): < ? **[Eren, *'Dankoff'a göre Ermeniceden alınmıştır.'*] diyor, ama kendi görüşünü belirtmiyor.**

tırkazla-['Tırkazı sürmek'

→ **tırkaz**

An.ağl.: ***tırkala-, tırkasla-, tırkazla-,***

SanalBaba

tırkıla- 'kapıyı arkasından sürgülemek, dayaklamak, mandallamak' (*DS.X*, 3922)

tırla-[(hlk.) 'Gizliden gitmek, kaçmak'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+la-***

An.ağl.: ***tırla-*** '1. birdenbire öfkelenmek, kızmak; 2. erkek deve dişisini kovalamak' (*DS.X*, 3923)

tırlak[1] (hlk.) '1. Kızmış erkek deve; 2. üç yaşında deve'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+la-k***

Krş. **bozlak**

tırlak[2] (hlk.) 'Topaç'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+la-k***

tırlan-[(hlk.) '1. Dönmek; 2. sövmek'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+la-n-***

tırmala-['Tırnaklarıyla çizmek veya hırpalamak'

= ET. ***tarma-~tırma-*** (*EUTS*, 226)

~ OT. ***tırmal-*** (DLT: *tırmaş-* 'tırmaşmak, kaşınmak')

< ****tī*** 'yansıma'+***r+ma-la-***

TT.: TIRMALA-(MA/N-/NMA)

~ tırmalo- (Kırg.)
tırna- (Bşk., Kzk., TatK.)
tirmili- (Uyg.)
dırmala- (Trkm.)
cırmala- (Az.)

tırman-['El ve ayaklarıyla tutunaran veya tırnaklarını iliştirerek dik bir yere çıkmak'

= ET. ***tarma-*** ~ ***tırma-*** (*EUTS*, 226)

< ****tī*** 'yansıma'+***r+ma-n-***

TT.: TIRMAN-(ICI/IŞ/MA)

~ tırmaşıp yuğarı miniv (Bşk.)
tırmaşıp yuğarı minü (TatK.)
tırmaşü (Kırg.)
tirmäş- (Özb.)
tırban- (Kzk.)
dırmaş (Trkm.)
dırman- (Az.)

tırmık '1. Tırnak beresi; 2. tarak biçiminde tarım aygıtı'

= ET., OT. ***tarmak*** 'tırmık, pençe'

< ****tī*** 'yansıma'+***r+ma-k***

TT.: TIRMIK+(LA/LAMA/LAN-/LANMA)

~ tırma (Bşk., Kzk., TatK.)
tırnavış (Kzk.)
tırmōş (Kırg.)
tirmuğuç (Uyg.)
dırmık (Trkm.)ġ (Az.)

NOT: Eren (*TDES*, 407): **tırkaz** ile **tırnak** arası sözcükler YOK.

tırnak 'İnsanda ve birçok omurgalı hayvanda parmak uçlarının dış bölümünü örten boynuzsu tabaka'

= ET. ***tırngaḳ*** ~ ***tıngraḳ*** ~ ***tırnak*** (*EUTS*, 237)

~ OT. ***tırngaḳ*** (DLT; KB)

< ***tırnga-/tırna-*** 'tırmalamak' +***-k***

Çağ.: ***tirnak***

[Krş. ET. ***tarmak*** '1. pençe, tırmık; 2. dağıtmak, parçalamak' (*EUTS*, 226: *tarmaḳlag* 'pençeli')
~ OT. ***tarmak*** 'yırtıcı hayvan pençesi' (DLT: *tarmaklan-* '(kuş) pençe sahibi olmak'; *tarma-* 'tırmalamak'; *tarmat-* 'tırmalatmak')]

Eren (*TDES*, 407): < ***tırna-*** 'jucken, kratzen'+***-k*** [*Açıklama Almanca olduğuna göre, Eren'in görüşü değildir.*]

Nişanyan (*SS*, 447): **tırnak** = ***ET.*** *tırnyak/tuyak* (XI), *dırnak/dıynak/tıynak/tuynak* (XIV)

→ **TIRMALA-**

NOT: ET'de (bk.*EUTS*, 256) ***tuynak*** sözcüğü 'Antroponim'; OT'de ***tuyaġ*** 'at tırnağı, hayvan tırnağı, tuynak' (DLT) olarak geçer. TT'nde de ***toynak*** biçiminde 'at, eşek gibi tek tırnaklı hayvanların tırnağı, duynak' olarak kullanılır.

Bu duruma göre, Nişanyan'ın verdiği *tuyak/dıynak/tıynak/tuynak* biçimleri ***tırnak*** biçiminden farklıdır.

Eren'de **toynak** ya da **tuynak** adı yoktur.

TT.: TIRNAK+(ÇI/LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LI/LIK/SI)

SanalBaba

An.ağl.: ***tırnağı dibinde*** ''peşin olarak'; ***tırnağı karıncalı*** 'belâlı'; ***tırnağını uzatmamak*** 'birinin iyi olmasını, yükselmesini istememek, engellemek'; ***tırnak, tırnakdamak*** 'kalem ucu'; ***tırnak çekiş-*** 'lades tutuşmak'; ***tırnak çek-*** 'yazmacılıkta, boyalı çiçeklerin arasına renkli çizgiler çizmek'; ***tırnak ekmeği, tırnaklı pide*** 'üzerine tırnakla iz yapılmış bir tür pide'; ***tırnak kakmak*** 'binek hayvanı güçsüz kalmak; hayvanın tırnağı uzayarak yere çarpmak' (*DS.X*, 3923)

~ tırbak (Leb.)
tırġak (Sag., Koyb., Kaça, Küer.)
tırma (TatK.)
tırmak (Oyr., Kırg., Tel., Alt., Şor)
tırbak (Kuğu, Şor., Sag.)
tırbos (Hak.)
tırnak (TatK., KKlp., YUyg., Kzk.)
tirnåk / tirnok (Özb.)
tirmak (Uyg.)
tiymak (Uyg.)
dırbak (Tuva)
dırnak (Trkm.)
dırnağ / dırnah, (Ker./*KTS*)
dırġak (Tuva; eskiKıpç.)
dırnaġ /dırnah, (Az.)
çĕrne (Çuv.

T(>d)I(>i)R[~Y]N(~ġ/b/m)A
(>å,o)K
TIRMA [> ÇĔRNE]

tırnakla-['1. Tırmalamak; 2. tırnaklarını geçirerek yolmaya, kazımamaya veya çekmeye çalışmak'
→ **tırnak+*la-***

tırtıkla-[(hlk.) '1. Kumarda az az kazanmak; 2. kurnazlıkla para çekmek; 3. tırmalamak; 4. delik deşik etmek; 5. berelemek'
< ****tī*** 'yansıma'+***r+tık+la-***

tırtıklan-[(hlk.) 'Oyunda yenilmek, para vermek'
→ **tırtıkla-**

tırtıl '1. Kelebek kurtçuğunun yumurtadan çıktıktan sonra krizalit oluncaya kadarki durumu; 2. kertik çıkıntıları'
< ***tī*** 'yansıma'+***r+t+(ı)l***

[Krş. OT. ***tırt*** 'tekrarlanarak *cart* diye ses vermek' (DLT]

TT.: TIRTIL+(LAN-/LANMA/LI/SI)

An.ağl.: ***tırtıl*** '1. çınar ağacı kozalağı; 2. ceviz, fındık, meşe vb. ağaçların çiçeği; 3. hasta, zayıf; 4. çopur; 5. parasız; 6. yazma çevresine örülen ince oya; 7.ramazana yakın çocukların ev ev dolaşarak para toplamaları geleneği' (*DS. X,* 3925); ***tırtır*** 'bir tür ağaç böceği'; ***tıltar, tırtor, turtar, turtur*** (s. 3995)

~ tırtıl[1] (Az.)
= *karışlavık* (Bşk.)
käpäläk kurti (Özb.)
kepinäk kurti (Uyg.)
kübäläk kortı (TatK.)
köpölök kurtu (Kırg.)
gurçuk (Trkm.)

tırtıl[2]
= *di:ş-di:ş* (Trkm.)
tiş (Kırg., Özb.)
çiş (Uyg.)
girinti, çıh,ıntı (Az.)
kitik (Bşk.)
ketik (Kzk.)
kirtles (Bşk.)

Eren (*TDES*, 407): ***Erm.*** *t'rt'ur* 'caterpillar' (Dankoff: *ALT* 186)'dan naklen
Nişanyan (*SS,* 447): **tırtıl ~ *Erm.*** *t'rt'ur* tırtıl, kelebek larvası.
YANLIŞTIR.

Räsänen (*V* 479): **tırtıl, tırtır < ?**

NOT: Türkçede de bulunan '*yansıma*' bir sözcüğü Ermenicedir diye kestirip atmak ne derece doğrudur?

tırtır 'Bir tür böcek'
→ **tırtıl**

tıs '(Kaz, kedi, yılan) Tıs diye ses çıkarmak'
< ***tī*** 'yansıma'+***s***

SanalBaba

TT.: TIS+(LA-/LAMA/YIŞ)
An.ağl.: ***tıs*** 'dargın, küskün' (*DS.X*, 3925)

tıs-[(hlk.) 'Korkup susarak bir köşeye büzülmek, sinmek'
< ****tī*** 'yansıma'+***s-***

tısdayaza (hlk.) 'Karafatma'
< ****tī*** 'yansıma'+***s+dayaza***
[→ **teyze**]
An.ağl.: ***tısdan, tıstan*** (*DS.X*, 3925)

tısga, tısğa, tısha, tıska (hlk.) 'Soğan tohumu'
→ **kısga**

tısgalı (hlk.) 'Hastalıklı, kansız'
< ****tī+s+ga+lı***
An.ağl.: ***tıskalı, tıstan*** (*DS.X*, 3925)

tısgır- (hlk.) → **tıksır-**
< ***tī+s+KIr-***

tısıla-[(hlk.) '1. Ağır yük altında iniltiye benzer sesler çıkarmak'
< ****tī+s+ı+la-***
An.ağl.: ***tısılda-, tısıl tısıl öt-, tısla-*** (*DS.X*, 3925)

tısılda-[(hlk.) → **tısıla-**

tısır-[(hlk.) → **tıksır-**

tısga, tısğa, tısha (hlk.) → **tıska**

tısık (hlk.) → **tıska**

tıska (hlk.) 'Sarı benizli, sıska, zayıf'
< ****tī+s+ka***
An.ağl.: ***tıs, tısga, tısğa, tısha, tısık, tıska, tıskamuk, tıslı, tisik*** (*DS.X*, 3926)

tıskamuk (hlk.) → **tıska**

tıskır-[(hlk.) → **tıksır-**

tısla-[(hlk.) → **tısıla-**

tıslı (hlk.) → **tıska**

tısnık (hlk.) 'İnsanlardan kaçan, ürkek, çekingen'
< ****tī*** 'yansıma'+***s+nı-k***

tıstır-[(hlk.) 'Susturmak'
< ****tī+s+tır-***

tış (hlk.) 'Dış'
< ET., OT. ***taş*** 'dış' (*EUTS*; DLT)

tışıruvluk (hlk.) 'Kadınlık
< ***tışı*** 'kadın' (DLT)
+***uruġ+luk*** 'tohumluk' (DLT)

tızık-[(hlk.) 'Koşmak, seğirtmek'
< OT. ***tez-*** 'kaçmak, tezikmek'
+***-(i)k-***
An.ağl.: ***tızıkla-, tızar-*** (*DS.X*, 3928)

tızman (hlk.) 'İri, kocaman'
< OT. ***tiz*** 'yüksek yer' (DLT)
+***men***
An.ağl.: ***tıztızman*** 'koskocaman' (*DS. X*, 3928)

tıztızman → **tızman**

NOT: Eren (*TDES*, 407): **tırnak** ile **tırtıl** arası sözcükler YOK.

Tibet 'Tibet'
< Moğ. (*KWb.*, 417) ***tübüt, tübet***
~ töböt (Kzk., Yak.)

tiftik 'Tiftik keçisinin ince, yumuşak yünü'
< ET. ***tiwi*** 'deve'+***t*** 'yün'
+***(i)k***
(DLT: *tewe/ tewi/ téwi/ tewey* 'deve')
[Krş. Özb. ***tivit*** 'tüy'; TatK. ***tebit*** 'deve yünü']
Tü. > **Kürt.** *teftîk*

Eren (*TDES*, 408): **tiftik** ~ **diftik** < ***Fars.*** *taftîk*
Nişanyan (SS, 447): **tiftik** ~ ***Ar.*** *teftîk* [II] didikleme, (hallaç) yün atma < *#ftk* فتك aniden ve şiddetle vurma.

NOT: İki ayrı sözlükte Farsça ***taftîk*** ve Arapça ***teftîk*** < ***#ftk*** kökenleri verilmiş. Hangisini doğru kaynak olarak alacağız? Demek ki **tiftik** sözcüğünün kökeni Türkçedir: ***tiwitik***

tiğ, tiği (hlk.) 'Lokma, parça'
→ **tiki**

tike (hlk.) 'Lokma, parça' → **tiki**

tiken (hlk.) 'Diken'
= ET., OT. ***tiken*** (*EUTS*; DLT)
< ***tik-(e)n***

tiken-[(hlk.) 'Bitmek, tükenmek'
< ET., OT. ***tüke-*** (DLT)+***-n-***

SanalBaba

tiki (hlk.) 'Lokma, parça, dilim'
= OT. ***tikim, tikü, tikkü*** (DLT)
< *ti:k+ü*
An.ağl.: ***tığım, tıhım, tıkı, tıkıcık, tıkım, tıkkım, tıkna, tığ, tiği, tika, tiki, tille, tiyi*** (*DS.X*, 3929)

TI(>i)K(> ğ, h, y)-*I/-İ/-A*
-I+CIK
-I(>i)M
-KIM
-L+LE
-NA

~ tikə (Az.)
tike (Kırg.)
bir tike/birtike (Kırg.)

Tü. > **Fars.** *tika*; **Kürt.** *tîke*; **Peştu.** *tika* (Eren, *TDES* 408)

tiik → tiyek

tik (hlk.) 'Dik'
= ET., OT. ***tik*** (*EUTS*; DLT)
< **ti:+k*

Tü. > **Zaza.** *tik* (*ZTS*, 358)

tik-[(hlk.) 'İğneyle dikmek'
< ET., OT. ***tik-***
An.ağl.: ***tık-, tik-*** (*DS.X*, 3930)

tikil-[(hlk.) 'Dikilmek'
< ET., OT. ***tik-(i)l-***

tikine (hlk.) 'Yokuş yukarı'
< ET.,OT. ***tik*** 'dik'***+i+n+e***

[+i+ '3. tekil şahıs iyelik eki'
+n+ 'zamir n'si'
+e 'yönelme hâli eki']

tikme (hlk.) 'Fidan'
< *tik-me*

tiksin-['Nefret etmek, ikrah etmek'
< **tī* 'yansıma'***+k+si-n-***
TT.: TİKSİN-(DİRİCİ/DİR-/ /DİRME/SİNİL-/İLME/İŞ/ ME/Tİ)
~ tisgin- (Trkm.) < *tigsin-*
tiksin (Kzk.)
diksin- /diksinme (Az.)
ciksin- (TatK.) < *yeskin-* < *yeksin-*
çeskin- (Tuva) < *yeskin-* < *yeksin-*
= *yiğren-* (Trkm.)
yiren- (Bşk.)
jerken- (Kzk.)
jirkän- (Uyg.)
cirän- (TatK.)
cirkän- (Özb.)
ciyirken- (Kırg.)
çirkän- (TatK.)
sirkän- (Bşk.)
= Moğ. ***jigsi-***; Halh. ***jigşi-*** (*Mak.I*, 210)

tiksir- → tıksır-

tilbe 'TT'nde soy adı: ***Yıldız Tilbe***'
= ET. ***tilbä ~ tilfä ~ tilvä*** 'aptal, âşık, deli' (*EUTS*, 239)
~ OT. ***telwe, telü*** 'deli, çılgın' (DLT)
< *ti(/e)l+b(f/w/v)ä*
~ telbüge (Kom.)
tilbüge (TatK.)
tilbege (TatK.)
tilbi (Tob.)
tilbige (Tob.)
tilbigi (TatK.)
delbe (Kzk.)
dilbege (TatK.)
dilbəge (TatK)
zilbige (TatK.)

T(>d, z)**İ**(>e)**LBE**
(>ə, i, ü)+*GE(>i)*

Tü. > **Osty.** *toiv.* 20: *tilpou*; **Wog.** *TLW*, 189: *tilpəŋ*; **Çuv.** *tilxɛβɛ, tilGɛβɛ* 'Lenkseil' < Moğ. ***delbegen*** 'Leine, Zügel' (Räsänen, *V* 471)

Eren (*TDES*, 408): YOK

tilcik 'Klitoris' [*TS.II*, 1476: YOK]
= OT. ***tılak*** 'kadının avret yeri' (DLT)
[< *tıl+(a)k* 'küçültme eki']
< *til+cik* 'küçültme eki'

tilik (hlk.) '1. Yarık dudaklı, kesik kulaklı (kimse için); 2. enine ya da boyuna kopmadan dilinmiş, parçalanmış'
< ET., OT. ***til-*** 'dilmek' ***+-ik***

SarıBaba

tilki 'Kürkü beğenilen bir memeli türü'
= ET. ***tilkü*** (*EUTS*, 239)
~ OT. ***tilki*** ~ ***tilkü*** (DLT: *tilkülen-*)

Çağ.: ***tüklü*** (Çağ.)[yazım hatası olabilir. Çünkü, başka bir örneği yok.
Ayrıca, krş. OT. ***tülüg*** 'tüylü' < ****tülü-g***]

< ****tül-*** 'tüyünü dökmek' (DLT: *tüle-, tülek(g)* 'dört ayaklı hayvanların tüylerini atıp, döktükleri sıra')+(e-)***kü***

Eren (*TDES*, 408): < ****til-*** 'yutmak'

TT.: TİLKİ+(kuyruğu/LEŞ-/LEŞME/LİK)
An.ağl.: ***tilki, tilkicek*** 'Hamur leğeni; yayık'; ***tılkı, tilki*** 'yer altındaki su borularını tıkayan ince bitki kökleri'; ***tilkiburnu*** 'koltuk altında çıkan kan çıbanı'; ***tilkice*** 'araba okları arasındaki uzaklığı koruyan ağaç'; ***tilkicek, tiklecek, tilkicik, tilkiçik, tilki*** 'kağnıda koşu ile tekerleği birbirine bağlayan eğri ağaç'; ***tilkidüğünü*** 'güneşli havada yağan yağmur'; ***tilki kuyruğu*** 'kırmızı çiçek açan bir bitki; kırağı'; ***tilkitoprağı*** 'killi toprak'; ***tilkiyolu*** 'eğri büğrü, inişli yokuşlu, düzgün olmayan yol' (*DS.X*, 3931)
~ tilki (Trkm.)
tilě (Çuv.)
tülki (Nog., Kzk., Özb., KKlp.)
tülkü (Az., Kırg., Krm., Kumd., Alt., Şor, Tel., Ker.)
tülkä (Uyg.)
tülgü (Hak.)
tülkí (Ker.)
tölki (TatK.)
tölkö (Bşk.)
dilgi (Tuva)

T(>)İ(~Ü>ö)LK(>g)İ(~Ü > ö)

tille (hlk.) 'Lokma, parça' → **tike**
tilmaç 'Tercüman'
< *ET., OT. ***til/til +maç***
~ tilmaç (Uyg.)
tilmâç (Özb.)
talmaç (TatK.)
dilmāç (Trkm.)
timtik (hlk.) 'Dimdik'
< ***tim*** 'pekiştirme sözü' [> TT. *dim*] + ET., OT. ***tik*** 'dik'
tin[1] 'Ruh'
= ET., OT. ***tın*** ~ ***tınıg*** 'rûh, nefes, soluk' (*EUTS*; DLT)
< ***tĭn***
TT.: TİN+(SEL/SELCİLİK)
An.ağl.: ***tin, timi*** 'sağlam vücutlu' (*DS. X*, 3934)
tin[2] → **teyin**
tine, tinek, tiynek → **tiyek**
tingil (hlk.) 'Bir şeyin tepesi'
< OT. ***ting*** 'dik'+***(i)l***
tingilde-[(hlk.) 'Zıplayarak yürümek, koşmak; sıçramak, zıplamak'
< OT. ***ting*** ~ ***tıng*** 'ağır bir şey yere düşerek ses vermek' mek' +***(i)l+de-***
An.ağl.: ***tingilde-, timbilde-, töngülde-*** (*DS.X*, 3934)
tingildek (hlk.) 'Yerinde duramayan' → **tingilde-**
tingil dön-[(hlk.) 'Takla atmak'
< ***ting+(i)l dön-***
tingili (hlk.) 'Kuyruksallayan kuşu'
< ***ting+(i)l+i***
tin tin 'Sessiz, patırtısız'
< ****tī*** 'yansıma'+***n***
tinsir- → **tıksır-**
tipi 'Kar fırtınası'
= ET., OT. ***tüpi*** (*EUTS*; DLT)
EskiKıpç.: ***tipi***
Çağ.: ***dipni*** [/**n**/ türemedir.]
< ****tüp-*** 'rüzgâr esmek' (DLT: *tüpir-, tüpür-* 'rüzgâr eserek toprağı savurmak'; *tüpçil* 'tipisi çok olan yer')+***-i***
TT.: TİPİ+(LE-/LEME/Lİ)
~ tibī 'kar fırtınası, tipi'(Yak.)
düvü 'kar taneleri' (Soy.)
garlı tüveley '(Trkm.)

SarıBaba

[< *tüve+ley* 'küçültme eki']

Eren (*TDES*, 408): < ? [kökeni hakkında bilgi yoktur.]
Nişanyan (*SS*, 448): **tipi** =*ET. tüpi* sert rüzgâr (XI) < *tüpürmek* rüzgâr esip savurmak

tire 'Dikişte kullanılan pamuk ipliği'
< OT. ***tér- ~ tir-*** 'dermek' (DLT: *térig, tirig* 'derme, deriş')+***-e***
An.ağl.: ***tire, tile*** 'iplik' (*DS.X*, 3937)

[Krş. **tiz-** 'dizmek' (DLT: *tizig(k)* 'sıra, saf, dizi'; *tizildürük* 'çedik ve mestlerin ucuna takılan pullar'; *tizil-* 'dizilmek'; *tizim* 'dizi'; *tiziş-; tizlin-; tizme* 'şalvarın uçkurluğu, torbanın bağı']

~ tire (Az., Bşk., Özb., TatK., Trkm.)
= *sızıkça* (Kırg.)
sızıkşa (Kzk.)
sizikçä (Uyg.)

Eren (*TDES*, 409): **tire** 'pamuk ipliği' < *Tire ipliği*. Tire'de yapılan iplikler yurdumuzda büyük bir ün kazanmıştır. Buna göre, pamuk ipliğine verilen *tire* adı *elliptique* bir ad biçimidir.
Nişanyan (*SS*, 448): **tire²** iplik türü ~ ? *öz Tire* Batı Anadolu'da bir kent
---
NOT: ***Tire*** sözcüğünün Az., Bşk., Özb., TatK., Trkm. gibi Türk dillerinde kullanıldığı dikkate alınırsa, yer adı ***Tire*** ile ilgisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

tire- (hlk.) 'Bir şeyi düşmemesi için desteklemek'
= ET., OT. ***tire-*** (DLT)
< ***tir-*** '*dayamak, diremek' ***+e-***

tirek (hlk.) 'Ağaç'
= ET.,OT. ***tirek*** 'direk; kavak' (DLT)
< ***tire-*** 'dayak veya direk dikmek'***+k***

tiren-[(hlk.) 'Düşmemek için tutunmak; direnmek'
= ET., OT. ***tiren-*** (DLT)
< ***tir-e-n-***

tirengez (hlk.) 'Huysuz, sinirli; tutumlu'
< ***tir-e-n-gez***

tirge-[(hlk.) 'Bir sıraya dizmek'
= ***tirke- ~ térge-*** (DLT)
< ***tér-/tir- +ke-/-ge-***

tirik (hlk.) 'Çevik, atik'
= OT. ***tirig*** 'diri, canlı, yaşayan' (DLT)
< ***tirig***

tiril (hlk.) 'Soğuktan ya da yağmurdan üşümek için'
< ***ti:*** 'yansıma'+***r+(i)l***

tirilde-['Titremek'
< ****tī/i:*** 'yansıma'+***r+(ı/i)l +da(/e)-***

tiril tiril '(kumaş için) Titrer gibi dalgalanan, ince'
→ **tirilde-**

tiriz 'Giysilerin yırtmacına ve eteğine eklenen ensiz kumaş parçası'
< ****tér- ~ tir- +-(i)z***

tirkazla-[(hlk.) 'dürtüklemek'
→ **tırkazla-**

tirken-[(hlk.) 'Birbiri arkasına bağlanmak'
→ **tırka-(n-)**

tirkeş-[(hlk.) 'Birbirine fazla yanaşmak, yığılmak'
= OT. ***tirkeş-*** 'toplanmak, toplaşmak' (DLT)
< ***tir-*** 'dermek, toplamak' ***+-ke-ş-***

tirki (hlk.) '1.Küçük bakır leğen veya yemek kabı; 2. derin bakır tepsi; 3. ağaçtan yapılmış hamur teknesi; 4. ağaç çanak; 5. ağaç kaşık; 6. ağaç havan'
< ****tér- ~ tir-*** 'dermek, toplamak' ***+-ki***

[Krş. ***terkin*** 'toplanmış olan' (DLT)]
Eski Kıpç.: ***dirki*** 'tepsi'
Kuman: ***tirki***

An.ağl.: ***dirki*** 'sofra; çanak'
~ tergi (Tel.)
tirĕk 'ağaçtan yapılmış kap'

SanalBaba

(Çuv.)

Eren (*TDES*, 409): < ? [*Kökenini belirtmez*]
Nişanyan (*SS*, 448): YOK

tirle-[(hlk.) 'Fırlamak'
< ***ti:*** 'yansıma'+***r+le-***

tirmen (hlk.) 'Değirmen'
= OT. ***tegirmen*** (DLT) → **değirmen**

tirpi (hlk.) 'Kirpi'
< OT. ***kirpi*** (DLT)
[/k-/ > /t-/ değişmesi]

tirpit (hlk.) 'Küçük bahçe çapası'
< ****tér- ~ tir-*** 'dermek, toplamak'+***-p-i-t***
Eren (*TDES*, 409): < ?

tir tir '***Titremek*** fiiliyle birlikte 'çok üşümek' veya 'çok korkmak' anlamında kullanılır'
< ****tī/ti:*** 'yansıma'+***r***
~ tir-tir (Az.)
titir-titir (Trm.)
tipir-tipir (Uyg.)
dir-dir (Bşk., Kzk., Özb., TatK.)
= *kalç-kalç* (Kırg.)

tise-[(hlk.) 'Yağmur ince ince yağmak'
< OT. ***çise-*** (DLT)
An.ağl.: ***tisele-, tiysele-*** (*DS.X*, 3940); ***tise, tiseme, tisenleme, tisenti*** 'ince ince yağan yağmur'; ***tisen tisen*** 'yağmurun ince ince ve ağır ağır yağması için'

tisele- → **tise-**

tiseme → **tise-**

tisenleme → **tise-**

tisenti→ **tise-**

tisge (hlk.) 'İdare lâmbası'
< ****ti:*** 'yansıma'+***s+ge***

tisgele-[(hlk.) 'Azarlamak'
< ****ti:*** 'yansıma'+***s+ge+le-***

tiskeler (hlk.) 'Kertenkele'
< ****ti:*** 'yansıma'+***s+***
OT. ***keler*** 'kertenkele' (DLT)
An.ağl.: ***taşkeler, tıskeler*** (*DS.X*, 3940)

tiskin-[(hlk.) 'Bıkmak, usanmak, istememek'
< ****ti:*** 'yansıma'+***s+kin-***

tiskir-[(hlk.) 'Ağaç filizlenmek'
< ****ti:*** 'yansıma'+***s+KIr-***

tişi (hlk.) 'Öreke'
→ **teşi** [< *taş+ig*]

titire-[(hlk.) 'Sarmak, kaplamak, örtmek'
< ****tit***[i]+***re-***

titirek (hlk.) 'Sürekli titreyen (kimse)'
< OT. ***titre-*** (DLT)+***k***
[/i/ türemedir.]
An.ağl.: ***tirildek, titirik, titreyik, titrok*** (*DS.X*, 3941); ***titirek*** 'tenekeden yapılan şamdan'

titirik (hlk.) → **titirek**

titirme (hlk.) 'Titreme'
< OT. ***titre-*** (DLT)+***-me***

titiz '1. Çok dikkat ve özenle davranan veya davranılmasını isteyen, memnun edilmesi güç, müşkülpesent'

[Fakat, OT. **titiz** 'tadı helîle gibi kekremsi olan' (DLT: *titizlik* 'kekrelik')]

< ****tit-*** '(yara) acımak' (DLT)+***(i)z***
TT.: TİTİZ+(CE/LEN-/LENME/LEŞ-/LEŞME/LİK/LİKLE)

titmek (hlk.) 'Gaga'
< OT. ***tit-*** 'direnmek, karşı koymak; dik bakmak' (DLT)+***-mek***

titre-['Küçük ve hızlı salınım hareketleri yapmak'
= ET (KT., Uyg.) ***titä- ~ titri-*** (*EUTS*, 241)
~ OT. ***titre-*** (DLT)
< ****ti:*** 'yansıma'+***ti:*** yansıma'+***re-***
TT.: TİTRE-(K/KLEŞ-/KLEŞME/KLİK/M/ME/MLE-/MLEME/Ş-/ŞİM/ŞİMLİ/ŞİMSİZ/-

SarıBaba

ŞME/ŞTİR-/T-/TİŞ/TME/YİŞ)
~ titire- (TatK., KKlp., Krç.-Blk.)
titir- (Kzk., Kırg.)
titre- (Trm.)
titrä- (Az., Özb.)
titri- (Uyg.)
tıtre-, tıtret- (Ker./*KrTS*, 338)

Tİ(>I)[R]T[İ]R-E-

tirtire- (Kırg.)
dirilde- (Nog., Kzk.)
dirildä- (Bşk., TatK.)

DİRİLDE- < titre-

titrek 'Titreyen'
< ***ti:+t+re-k**
TT.: → **titre-**

titreş-['Her yanı titremek'
= OT. ***titreş-*** (DLT)
< ***ti:+t+re-ş-**
TT.: → **titre-**

tiyek (hlk.) 'Asma, karpuz, kavun, kabak vs. bitkilerin dalları'
An.ağl.: ***tiyek, tevek*** (*DS:X*, 3942)
< Çağ. ***tikek*** (A. Pavet de Courteille, 1972, s. 260)
[Clauson: *ED*, 480: < ? ET. ***tügek*** 'bir ipin ucundaki tahta halka']
~ tänäk (Az.)
→ **tevek**
Eren (*TDES*, 409): YOK

tobak (hlk.) 'Toparlak'
< ***to-p+(a)k*** → **topak**

tobbaş (hlk.) 'Kışın ekilen buğday'
< ***to-p+baş*** → **baş**

togsun-[(hlk.) 'Doymak'
< OT. ***tō-d-*** 'doymak'(DLT) + ***-sun-***

toğ (hlk.) '1. İri, dolgun; 2. çimen'
< OT. ***tō-k*** 'tok, aç olmayan' (DLT)

toğa (hlk.) 'Erkek oğlak'
< OT. ***tok*** '*boynuzsuz hayvan'+***a***

toğdah (hlk.) 'Leylekten iri, eti yenilen kızıl tüylü bir çeşit göçebe kuş'
< OT. ***toy*** [~ ***toɗ*** ~ ***toh***] 'toy kuşu' (DLT) +***dah***

toğlı (hlk.) 'Bir yaşında erkek kuzu'
= OT. ***toklı*** 'altı aylık kuzu' (DLT)
< ***tok+lı*** → **toklu**
An.ağl.: ***toğli, toğlu*** (*DS.X*, 3943); ***tohli*** 'erkek buzağı' (s. 3944)

toğram (hlk.) 'Parça, tutam'
< ***toġra-*** 'doğramak' (DLT)+***-m***

toğru (hlk.) 'Doğru'
= OT. ***toġru*** 'doğru' (DLT: *toġru-, toġruş-*)
< ***toġ-*** 'belirmek, yükselmek'+***ru-***

toğrul 'Yırtıcı kuşlardan bir kuş'
[TT'nde kişi adı: ***Tuğrul; Ertuğrul*** (< *Er Toŋrul*]
= OT. ***toġrıl*** 'yırtıcı kuşlardan bir kuş, bin kaz öldürür, bir tanesini yer; erkek adı da olur' (DLT) [**ayrıca:** OT. *toġrıl* 'et ve baharatla doldurulan bağırsak, bumbar dolması']
Eski Kpç.: ***toğrul***
EAT (*DDK*): *deli* ***Domrul/ Dumrul***
< ***toġru-*** 'doğrulmak, yönelmek'(DLT)+***-l***

Tü. > **Mac.** *turul* (Eren: *TDES*, 410)

Németh (*Studia Turcica* 353): < **toğra-** (> ***doğra-***)
Eren (*TDES*, 409): < ? [Ornitolojik adının bilinmediği anlaşılıyor.]
Nişanyan (*SS*, 449):YOK

toğuk (hlk.) → **tavuk**

toğukgöti (hlk.) 'El ve ayaklarda oluşan küçük sivilce'
< ***tavuk+göt+ü***
[→ **tavuk**; → **göt**]

tohli (hlk.) 'Erkek buzağı'
→ **toğli/toklu**

SanalBaba

tohlu (hlk.) 'Koç' → **toğli/toklu**

tohmala-[(hlk.) 'Çok yiyerek şişmek'

< OT. ***tō-k*** 'tok, aç olmayan' (DLT)+***ma+la-***

An.ağl.: ***tohana ol-, tohma ol-*** (*DS.X,* 3945)

tohmaz (hlk.) 'Şişkinlik, kabarıklık'

< OT. ***tō-k*** (DLT)+***maz***

toht (hlk.) Köpeklerin boğazına takılan dikenli demir halka'

< OT. ***toku*** 'toka, kemer tokası' (DLT)

An.ağl.: ***toh, toht, tohk, tokt, tort*** (*DS. X,* 3945)

tohum (hlk.) '1. Damızlık erkek at, aygır; 2. oğlan evinden geline giden armağan'

< OT. ***toḳum ~ tuġum*** 'boğazlanacak, kesilecek hayvan' (DLT)

An.ağl.: ***tohumkavudu, tohumkavut,tomgavıt, tomkavıt*** 'oğlan evinden kız evine yollanan koyun, keçi vb. gibi armağanlar' (*DS.X,* 3946)

NOT: Farsça ***tuxm*** ile ilgisi yoktur.

tohumkavudu → **tohum**

tohumgavıt, tohumkavıt → **tohum**

tohumkavut → **tohum**

tohumkörüdü (hlk.) 'Enenmemiş bir yaşındaki teke'

< ***tohum*** [< OT. *toḳum*] ***+kör-(ü)t+ü***

tok[1] (hlk.) '1. Kalın; 2. olgunlaşmamış tahıl tanesi; 3. kibirli'

< ET., OT. ***tok*** (DLT)

tok[2] 'Açlığını gidermiş, doymuş'

= ET., OT. ***tok*** (*EUTS*; DLT: *tokluk*)

< ****tō-*** 'doymak' +***-k***

TT.: TOK+(LUK)

Tü. > **Zaza.** *tox* (*ZTS,* 361), *toxey* 'tokluk', *toxey kerdış* 'kabına sığmazlık etmek' (*ZTS,* 361);

Ar. (Ir.) *tūx* (*ALTK,* 131)

~ tok (Kzk., Kırg.,Özb., Uyg.)
toh, (Az., Ker.)
tuk (Bşk., TatK.)
dok (Trkm.)

tok[3] (hlk.) 'Tavuk' → **tavuk**

< OT. ***taḳuḳ ~ taḳaġu*** (DLT)

toka 'Demir halka; çember'

= OT. ***toku*** 'kemer tokası, toka' (DLT)

< ****tō-k+u(a)***

Çağ.: ***toka, toḳḳa*** (*Seng.* 181r. 25; PdC., 240)

TT.: TOKA+(LI)

An.ağl.: ***toka, tokalak, tokmak*** '1. iplik makarası; 2. bilye; 3. topaç; 4. taze mısır koçanı' (*DS.X,* 3946)

Tü. > **Zaza.** *toqe, towke* 'saç tokası, toka' (*ZTS,* 360);
Ar. (Mıs.) *tūka* (*ALTK,* 131)

~ toġa (Kom., Kzk.)
toğa (Kzk.,Kom., Bar., DTü.)
toġay (Krç.)
toğğa (Az.)
toğō (Kırg.)
toka (Özb., Trkm.)

TO(> ə)**K**(>ġ/[ġ]/x)**A**(>o)+*Y*

= *taralğa* (Uyg.)
taralğı (Bşk.)
ilmäk (Bşk.)
ayıl (TatK.)
ayılbas (Kzk.)

[NOT: '*el sıkışma*' anlamındaki **toka** < İt. ***tocca***'dan gelmektedir.]

Eren (*TDES,* 410): YOK
Nişanyan (*SS,* 449): **toka**[1] = *ET. toku* kemer tokası (XI)
< *? tokımak* el vurmak, dokunmak
→ DOKU-

toka-[(hlk.) 'Uğramak'

< OT. ***tokı-*** 'dokunmak' (DLT)

tokaç[1] 'Çörek'

= OT. ***tokuç*** (DLT)

< ****toku-*** '*yoğurmak'+***-ç***

tokaç[2] 'Çamaşır tokacı'

SanalBaba

= OT. ***tokımak*** 'tokmak, çamaşır tokmağı' (DLT)
Çağ.: ***tokaç***
< *toku- '*dövmek'+**-ç**

veya:
< *tög- 'dövmek'+**-eç**

TT.: TOKAÇ+(LA-/LAMA/ LAN-/LANMA)
An.ağl.: ***tohaç, tohaş, tohuç, tokeç, toku, tokurcak, tokuç, tokuş; tahaç, tahuç, takaç, taktak, tapkaç*** (*DS.X*, 3949)

TO(> a)[***P*** 'türeme']**K**(> h)**A**(> e, u)-***Ç***(> ş)
TOKU
TOKU-R+*CAK*

~ toġaç (Tar.)
dokkaç (Tel./*KrTS*, 139)
dögeç (Ker/*KrTS*, 139)

T(>d)**O**(>ö)**K**(>ġ)[K]**A**(>e)**Ç**

Eren (*TDES*, 410):YOK
Nişanyan (*SS*, 449): YOK

tokaçla-[(hlk.) 'Tokaçla giysi yıkamak'
< *tokı-ç+la-*
An.ağl.: ***tokuçla-*** (*DS.X*, 3946)

tokal-['Dolgunlaşmak, kalınlaşmak'
< OT. ***tō-k+(a)l-*** (DLT)

tokala-[(hlk.) 'Ceviz silkelemek'
< OT. ***tokı-*** 'dövmek, vurmak'
+-la-

tokalaç (hlk.) '1. Tabaklanmış deri artıklarının ıslatılıp topak yapıldıktan sonra yakılmak için kurutulmuş durumu'
< *tō+k+al+(a)ç*

tokalak (hlk.) 'Topak, küçük parça'
<*tō+k+al+(a)k 'küçültme eki'
Çağ.: ***togalak*** 'yuvarlak' = Moğ. ***toġono*** < *toġana* 'çadırın tepesindeki yuvarlak pencere'
An.ağl.: ***takala, tokalak, toklak*** 'topak' (*DS.X*, 3947); ***tokalak*** 'kısa boylu, tıknaz'; ***tokalak*** 'koyun, keçi vb. hayvanların kuyruk altındaki tüylere yapışan pislik'

TO kökü ile yapılan bazı sözcükler:

TŌ +*D*- 'doymak' > doymak
+*GALAK*
+*K*
+*K+A*
+*K+AÇ*
+*K+MAK*
+*L-*
+*M+al-/+M-al-an* (> domalan)
+*M+AR*
+*M+BUL/BİŞ/BİK*
+*M+UR/+M+UR+CUK*
+*P*
+*P+AÇ*
+*P+AK*
+*P+ARLAK*
+*P+UK*
+*P+UZ*

~ təxa (Çuv.)

tokana (hlk.) 'Mutfak, aş evi'
< Tü. ***tō-k***+ Fars. *hâne*
~ doh,ana (Ker./*KrTS*, 138)

tokat[1] '(İnsana) El içi ile vurma'
[DLT'te YOK. Fakat:
< OT. *tokı-* '(insan) dövmek', (demir) dövmek; vurmak, çarpmak; dokumak' (DLT)]+ **-t**
[> *tok-(a)t]
TT.: TOKAT+(ÇI/LA-/LAMA/ LAN-/LANMA)
An.ağl.: ***tokat*** 'yumruk' (*DS.X*, 3947)
~ Öteki Türk dillerinde YOK.
= *şapalak* (Kzk., Kırg.)
şapalaġ (Az.)
şapilak (Uyg.)
şäpälâk (Özb.)
şarpık (Trkm.)

Eren (*TDES*, 410): **tokat[1]** 'şamar' YOK

SanalBaba

Nişanyan (*SS*, 449): **tokat** < ***ET.*** *tokımak* el vurmak → DOKU-

Tü. > **Blg.** *dukat', djukat* (*BER* 1: 444)

tokat² (hlk.) '1. Hayvan ağılı; 2. tarla, bahçe veya mandıra kapısı' [İç Anadolu'da il, Beykoz'da köy adı]

< ***toku*** 'toka; tutturmalık'

[→ **toka**] **+*t*** [> *tokat*]

Eren (*TDES*, 410): < ? [Kökenini bilmiyoruz.]
Nişanyan (*SS*, 449): YOK

tokatla-['Tokat atmak'

→ **tokat¹** ***+la-***

= *şapalağla-* (Az.)
şapilak ur- (Uyg.)
şäpälâklä- (Özb.)
çapalaktoo (Kırg.)
şarpık çal- (Trkm.)

tok gözlü 'Gözü malda olmayan'

→ **tok** + → **göz*+lü***

~ gözü toh, (Az.)
közi tok (Kzk., Özb., Uyg.)
= *kiŋ köŋilli* (Bşk., TatK.)
tok köŋül (Kırg.)
asküz tügil (Bşk.)

tokcalan-[(hlk.) 'Karnı doyar gibi olmak'

< OT. ***tok*** (DLT)***+ca*** 'tok gibi'

+la-n-

tokduru (hlk.) 'Toy kuşu'

< OT. ***toh*** [~ *toð* ~ *toy*] (DLT)

+dur-u

tokeç → **tokuç**

tokga, tokka (hlk.) 'Toka'

< OT. ***toḳu*** (DLT)

[/k/ ünsüzü ikizleşmiş; /-u/ > /-a/ olmuştur.]

toklu 'Bir yıllık kuzu'

= OT. ***toklı*** 'altı aylık kuzu'
~ ***toḳluḳ*** 'boynuzsuz hayvan' (DLT)
Çağ.: ***toḳli, toġli***
Eski Kıpç.: ***toklı***
MA., Hts., AM., İM.: ***toklı***

< ****tokı-*** 'dövmek, vurmak, çarpmak'***+-l-*** 'edilgenlik eki'

+u(ḳ)

An.ağl.: ***tohlu, toklu, tokluk*** '1.altı aylıkla bir yaş arasındaki kuzu; 2. iki yaşında kuzu'; *toklu* 'üç yapraklı, ıspanağa benzeyen bir tür ot'; *toklubaşı* 'yemeği yapılan bir tür ot'; ***tokluluk*** 'ilkbaharda yaşını dolduracak kuzuyu almak üzere sonbaharda verilen para'; ***tokluman*** 'bir yaşında kuzulayan koyun' (*DS.X*, 3948)

~ toklu (TT., Trkm., Blk.)
toktu /toktı (Kzk., KKırg., SUyg.)
toklı (Nog., KKlp.)
tokli (Özb.)
toġlı (Ker./*Kr.TS*)
toġlu (Az., Ker.)
toġdu (Soy., Tuva)

TOK(>ġ)L(~t, d)U(>ı, i)

Tü.> **Rus** ağızları: *toxtuj* 'boynuzları çıkmaya başlayan burulmuş koç';
Mac. *toklyó* [Ligeti: *TörK* 122-123];
Fars., Tac. *toxlu*;
Laz. *toxli* 'bir yaşındaki koç' (*LTS*, 321)

~ Moğ. (*KWb.*, 409) ***tuġu-l***
~ Tung. ***tukuçān*** 'Kalb' (Räsänen, *V* 485)

[Eren (*TDES*, 410): (**toġ-** 'doğmak' kökünden geldiği yolundaki sav yanlıştır. OT'de kullanılan **tok** 'saçsız; boynuzsuz'sözüyle **toklu** biçimi arasında bir bağlantı var mıdır bilemiyoruz. < ? **toklu** 'boynuzu çıkmayan (koyun)' Fakat, OT'de ****toḳluġ*** olarak geçmesi gerekirdi.] diyor.

NOT: OT'de **toḳlı** '*altı aylık kuzu*' ile **toḳluḳ** '*insanın başı saçsız ve hayvanın boynuzsuz olması*' iki ayrı sözcük olarak verilmiş. Demek ki OT.'deki **toklı** = TT. **toklu** [< ****tok*** 'saçsız insan, boynuzsuz hayvan'***+lı***] aynı anlamdadır. Çünkü, DLT'te söz içinde ve sonunda **/ġ/** ve **/ḳ/** birlikte kullanılabilmektedir:
açuḳluġ 'koçak, huyu güzel'
açuḳluġ**(ḳ)** 'açıklık'

SanalBaba

kabaġ(ķ) 'kabak'
ķanıġ(ķ) 'sevinç'
ķarangġ(ķ)u 'karanlık'
ķarġ(ķ)uy 'atmaca'
ķatġ(ķ)ı 'katı, sert'
gibi. Demek ki, **toķluķ** '*boynuzsuz hayvan*' sözcüğünün **toķluġ** biçimi (belki de) vardı!

Brockelmann (*OGM* 12, 79. §): ***toğuğlu** > *toğlı*

Nişanyan (*SS*, 449): YOK

tokmak 'Ağaçtan yapılmış iri çekiç'
= ET., OT. ***tokı-*** 'vurmak' (*EUTS*, 243; DLT)
< *tokı-mak*
TT.: TOKMAK+(LA-/LAMA// baş 'kaya balığı'/ÇI (*argo*) 'jigolo')

Tü. > **Zaza.** *toqmaq* (*ZTS*, 360); **Ar.** (Mıs.) *duķmāk* (*ALTK*, 131)

~ tokmak [*ağaç tokmak*] (Trkm., Uyg.)
tokmåk (Özb.)
tokmok (Kırg.)
tokpak (Kzk.)
toh,maġ (Az.)
tukmak (Çuv.)

TO(>u)K(>h,)M(>p)A (> å, o)K(>ġ)

tokmak [*kapı tokmağı*]
tokuldak (YUyg.)
tukmak (Bşk.)
= *eşik kakkıç* (Kırg.)
esik kakkış (Kzk.)
eşikni takıllätgiç (Özb.)
timir şakıldatkıs (Bşk.)
timir şakıldatkıç (TatK.)
Eren (*TDES*, 410): YOK

tok sözlü 'Hatır ve gönül dinlemeden, hiçbir şeyden çekinmeden konuşan'
→ tok+ → söz+*lü*
TT.: TOK SÖZLÜ+(LÜK)
= *toğri* (Uyg.)
toğrisöz (Özb.)
tūra sözdū (Kırg.)
tuvraşıl (Bşk.)

Toktamış 'TT'nde erkek adı'
< *tokta-* 'durmak; kesmek' ***+-mış***
~ tokta- (Bşk., Kzk., Kırg.)
toğta- (Trkm.)
toh,ta- (Uyg.)
toh, ät- (Özb.)
tukta- (Tat.K)

TO(>u)K(> ğ, h,)TA-
= *duruz-* (Trkm.)

tokorcom (hlk.) 'Su arığı'
→ tokurcun

tokorcun (hlk.) 'Yarma ağaçlardan yapılan kalın tahta'
→ tokurcun, dokurcun

toktok (hlk.) 'Havan'
< *tō* 'yansıma'***+k***

tokuç → tokaç

tokun-[(hlk.) 'Dokunmak'
→ dokun-

Tü. > **Zaza.** *toxemiş bıyayiş* 'dokunmak' (*ZTS*, 361)

tokurcak (hlk.) **→ tokaç**

tokurcun → dokurcun
An.ağl.: ***tokurcun*** '1. başakları iç yana gelerek dokuz ya da on üç bağlamdan yapılmış ekin yığınları; 2. dört köşe, kare; 3. çizgili desenli çarşaf; 4. bezin dokuma biçimi; 5. dokuz taş oyunu' ~ ***tokurcum*** (*DS.X*, 3951); ***tokurcun*** 'dam kıyısı'; *tokurcun et-* 'çiğnemek'; ***tokurcunu/tokurcuğu düzgün ol-*** 'işi yolunda olmak'

tokurda-['Hava, suyun içinde kabarcıklar durumunda yükselirken ses çıkarmak'
< *tō* 'yansıma'***+kur+da-***
TT.: TOKURDA-(MA/T-/TMA)

tokurdak (hlk.) 'Koyun ve keçilerin boynuna asılan tunçtan yapılmış yassı çan' (Enez-Yazır Köyü) [E. Kalay, *TD* 633, s. 259]
< *tō* 'yansıma'***+kur +da-k***
An.ağl.: ***tokurdak*** '1.içi boş incir kurusu; 2. özü olmayan, içi boş meyve; 3. erkeklik bezi' (*DS.X*, Krş. **Tıkırdak**

SanalBaba

tokurdat-[(hlk.) 'Nargile içmek; su içerken ses çıkarmak'
→ **tokurda-**

tokurşak (hlk.) 'Meşe palamudu, servi kozalağı'
< ***tō*** 'yansıma'+***k+ur+şak***
[+**şak** eki için krş. ***ağırşak***]

tokurtu 'Tokurdama sesi'
→ **tokurda-**

tokuş[1] → **tokaç**

tokuş[2] '***Değiş tokuş*** sözcüğünde kullanılır'
< OT. ***tokı-*** '*dokunmak'
+***-ş***
An.ağl.: ***tokuştur-*** 'değiştirmek' (*DS.X*, 3951)

tokuş-['1. Elle tutulan iki şeyi birbirine çarpmak; 2. kafa kafaya vuruşmak'
= ET. ***tokış-*** (*EUTS*, 244)
~ OT. ***tokış- ~ tokuş-*** (DLT)
< ****tokı(u)-*** 'vurmak; çarpmak; dokunmak'+***-ş-*** 'işteşlik eki'
TT.: TOKUŞ-(MA/TUR /TURMA)

tokuştur-[→ **tokuş**[2]

tokuz[1] → **dokuz**
[GT. **tokuz** = Çuv. *tăxăr, tăxxăr*; **Blg.** *tvir (=tivir)* < ****tovir***
< ****toqır*** = **Çuv.** *tăxăr* < **Volga Blg.** *toxur*]

tokuz[2] 'Sık ve kalınca, tok (kumaş)'
< ***tokı(u)-*** '*dokumak'+***-z**

NOT: Eren (*TDES*, 410): **toklu** ile **tolga** arası sözcükler YOK.

tolama (hlk.) 'İş önlüğü'
< OT. ***tolġa-*** 'takınmak, dolamak'
(DLT)+***-ma***
→ **dola-**

tolga 'Savaşçıların veya itfaiyecilerin başlarına giydikleri demir başlık; TT'nde erkek adı'
< Moğ. (*KWb.*, 104) ***duġulġa, daulġa*** 'casque'
Çağ.: ***tolġa***
AH.: ***tola***
IM., Kom.: ***toulġa***
TT.: TOLGA+(LI/SIZ)
~ tülġa (Kırg.)
tolġa SUyg.)
dola (Osm., Krm.)
dülġa (Kzk.)
dulığa (Kzk.)
dubulğa (YUyg./*TUL*, 944; Özb.)
dulağı (Yak.)
däbilgä (Az.)
= *tömür kalpak* (YUyg./*TUL*, 951)
demir papaġ (Az.)

tolu[1] (hlk.) 'Buz tanesi biçiminde yağan kar, dolu'
= OT. ***tolı*** (DLT)
< ***tol-ı(/u)***

tolu[2] (hlk.) 'Deniz'
= ET. ***taluy ~ talay ~ taloi*** = Moğ. ***dalä: ~ dalā*** (*EUTS*, 222) < Tib. ***Dalai***

toluk (hlk.) 'Davar derisinden yapılan yayık'
= OT. ***tulḳuḳ*** 'tulum, örülmüş ve şişirilmiş tuluk' (DLT)
< OT. ***tul*** 'topa vurmak; şişirmek'+***(u)k***
An.ağl.: ***tolak*** (*DS.X*, 3953)

tolun[1] (hlk.) 'Ayın on dördü, dolun'
= OT. ***tolun*** (DLT)
< ***tol-(u)n***

tolun[2] (hlk.) 'Kulak ile kaş arasındaki bölüm'
= OT. ***tulun*** 'kulakla ağız arasındaki kemik; gemin iki yanında bulunan parçalar' ~ ***tulung*** 'kulak altı' (DLT)
< ***tul-*** '*vurmak'+***-(u)ng/-n***

tolun-[(hlk.) 'Güneş batmak'
= OT. ***tolun*** 'Ayın on dördü, dolun' (DLT)

tom → **tüm**
~ tom (Ker./*KrTS*, 339)

toma (hlk.) 'Tombul, toparlak, tıknaz'
< ****to-*** 'yuvarlak, topak ol-

SahafBaba

mak'+***m+a***

An.ağl.: ***tomalacık, tomalak, tomas, tomaz, tombak*** (*DS.X*, 3953); ***tambarlak, tombalak, tombarlak, tomburlak*** (s. 3955)

TOM[B]A(> u)**[R]LA**+*CIK/+K*
TOM+*AS/+AZ*
+*BA+K*
+*BU(/A)+R+LA-K*

tomalacık (hlk.) → **toma**

tomalak (hlk.) → **toma**

tomar 'Küme, yığın'

< ****to-m+ar***

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ṭūmār* (*ALTK*, 131)

Eren (*TDES*, 411): **tomar** < R (Bizans) ***τομάρι***

Nişanyan (*SS*, 449): **tomar** ~ ***Yun.*** *tomári* [küç.] kâğıt veya parşömen tabakası, rulo hâline getirilmiş kâğıt < ***EYun.*** *tómos* 1.kesilmiş şey, dilim, 2. papürüs tabakası.

NOT: Türkçedeki **TOM** (< ****TO-M***) ile başlayan sözcükler ile bunların farklı anlamları [*tombul, toparlak, yığın; tamam, bütün; deste, destele-, şişman, kısa boylu; ağaçtan yapılmış su kabı; ağaçtan yapılmış gürz; kısa boylu çizme; küçük tepe; gonca; tomruk* ..vb.] sözcüğün Rumcadan alıntı olmadığına kanıttır.

Bu konuda geniş bilgi için [Ş. Baştav'ın '*Grekçe Anonim Osmanlı Tarihindeki Türkçe Kelimeler*', ***Uluslar Arası Türk Dili Kongresi 1988***, Ankara 1996, s. 465-488
ile Mahmut İslâmoğlu'nun '*Kıbrıs Rumcasında Türkçe Sözcükler*', ***Uluslar Arası Türk Dili Kongresi 1992***, Ankara 1996, s. 341-355.] adlı bildirilerini okumak gerekir. Bu iki bildiri, Türkçe sözcüklerin Bizans ve Kıbrıs Rumcasında 'başına gelenleri' göstermektedir.

tomarı (hlk.) 'Tamamı, bütünü'

< ****to-m+ar+ı***

An.ağl.: ***tomari, tumarı*** (*DS.X*, 3954)

tomarla-[(hlk.) 'Destelemek, yığmak'

< ****to-m+ar+la-***

tomas(/z) (hlk.) → **toma**

tombadız (hlk.) 'Şişman, kısa boylu'

< ****to-m+ba+dız***

tombak (hlk.) → **toma**

tomak '1. Ağaçtan yapılmış su kabı; 2.ağaçtan yapılmış gürz; 3. bir tür kalın ve ince çizme'

Çağ.: ***tomak***

< ****to-m+(a)k***

tombalak (hlk.) 'Kısa boylu, şişman, tıknaz ve tombulca' → **toma**

< ****to-***[*m 'türeme ünsüz'*]

p+alak

Eren (*TDES*, 411):YOK [**tombul** maddesi içinde işlenmiştir.]

tombalak at-['Takla atmak'

< ****to-m+ba+la-k at-***

An.ağl.: ***tombaz kıl-, tosdömbelek ol-*** (*DS.X*, 3955)

tombarlak → **toma**

tombaz '1. Irmaklarda işleyen altı düz kayık; 2. üzerinde köprü kurulan altı düz kayık biçiminde duba'

< ****to-***[m]+***-p+a+z***

~ tombaz (Az.)

Tü. > **Srp.** *tùmbas* 'ponton';
Rum. *dombaz, tumbaz* 'kayık, ponton';
Mac. *tombác* 'ponton'

tombik → **tombilik**

tombilik (hlk.) 'Şişmanca, tombul'

< ****to-***[m]+***-p+ul+(i)k***

An.ağl.: ***tombik, tombiş, tombuş*** (*DS. X*, 3956)

tombiş → **tombilik**

tombu (hlk.) 'Küçük tepe, tümsek'

< ****to-[m]+-p+u***

An.ağl.: ***tombülcek, tomp, tomsu, tomsuk, tönbel, töngü*** (*DS.X*, 3956);***tomsu*** 'yükseklik'(s. 3957)

TOM+*P*
+*B+ÜL+CEK*
+*SU/+SUK*
TÖN+*BE-L/+GÜ*

tombul '1. Şişman, dolgun; 2. dolgun, etli'

< ****to-***[n/m *'türeme ünsüz'*]
+p +ul

TT.: TOMBUL+(CA/LAŞ-/LAŞ-

SanalBaba

MA/LUK)
Krş. tom ağaç 'tomruk' (YUyg.)
toğalak ağaç (Trkm.)

Tü. > **Laz.** *t'empo* (*LTS*, 324)

~ tombul (Az.)
= *toluk* (Kırg., Uyg.)
tolä (Özb.)
tulı (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES*, 411): *top-ul* > **tonpul* > *tombul*

Nişanyan (*SS*, 449): **tombul** < ? ***ET.*** **tom* yuvarlak → TOP
* *-bul* ekinin mahiyeti açık değildir.

NOT: Nişanyan'ın 'mahiyeti açık değildir' dediği ek [< **to*-(**n/m** türeme ünsüz')+*p*+*ul*]dur.

tombulşak → tomçak
tomburlak → toma
tombuş → tombilik
tomçak (hlk.) 'Gonca'

< *to-m+ça+k

An.ağl.: ***tombulşak, tomruk, tomşak*** (*DS.X*, 3956)

tomru (hlk.) 'Dağlardaki küçük tepeler'

< *to-m+ru

tomruk '1. Kesilmiş ağacın silindir biçimindeki gövdesi; 2. işlenmek veya biçilmek üzere hazırlanmış taş kütlesi'
= OT. ***tomrum*** *yıġaç* 'ağaç tomruğu üzerinde pabuçların sahtiyan gibi şeyleri kesilen ağaç kütük' (DLT: *tomruş-* 'tomruk yapmakta yardım ve yarış etmek'; *tomur-* 'tomruk yapmak, kesmek')

< *to-m+ur-(u)k

TT.: TOMRUK+(LAN-/LAN-MA)
An.ağl.: ***tomruk*** '1. yumru, ur; 2. gonca' (*DS.X*, 3957)
~ tomur (Blk.)
tomır (Tel.)
tumır (Kzk., Tob.)
tumra (Kzk.)

TO(>u)MU(>ı)R

Tü. > **Bulg., Srp.** *tomruk* (Skok: *EtRj* 3: 480; *TE* 178)

Räsänen (V): < ***tumr-uk**
Eren (*TDES*, 411): < **tomur-+-(u)k**
Nişanyan (*SS*, 449): < ***ET.*** *tomurmak* tomruk şeklinde ağaç kesmek(XI), şişip kabarmak (XV) < ? *tom* yuvarlak (XV)
→ TOP

tomur-['1. Ağacı dibinden kesmek; 2. asma ve ağaçlarda filiz vermek üzere gözler kabarmak'
= OT. ***tomur-*** (DLT: *tomrum yıġaç* 'ağaç kütük'; *tomruş-* 'tomruk yapmakta yardım etmek')

< *to-m+(u)r-

tomurcuk 'Bir bitkinin üzerinde bulunan ve ileride sap, çiçek veya yaprak verecek olan filiz; 2. özellikle çiçeği verecek olan gonca'

< *to-m+ur+cuk

TT.: TOMURCUK+(LAN-/LANMA)
An.ağl.: ***tomurşak, tongurşak*** (*DS.X*, 3959)

TO-M(>n)+[***G***]**UR**+*C* (> ş)*U* (> a)*K*

~ tobur-cuk (Bar.)
tubırçık (TatK.)
tomurcuġ (Az.)
tōrçık (Tel., Kumd.)

TO(>u)**M**(>b)**U**(>ı)**R**+*C*(~ç)*U*(>ı)*K* (>ġ)
TŌ[< *OMU*]**R**+*ÇIK*

torcına (*ATS*,182)
< ***to-r+cı+na**

~ Moğ. (*KWb.*, 404): ***toburçaġ*** 'Eicheln', 'Zapfen der Fichte'
= *börçök, börök* (*ATS*, 44)
bür ~ *bürçök* (*ATS*, 47)
büçür (Kırg.)
bürşik (Kzk.)
börö (Bşk.)
böri (TatK.)

tomurşak (hlk.) → **tomurcuk**
tomurtla-[(hlk.) 'Ağacın dallarını

SanalBaba

budayarak tepesini düzeltmek'
< ***to-m+ur+***[t *'türeme ünsüz'*]***+la-***

tomuruk → tomruk

ton (hlk.) '1. Kürk; 2. hayvan rengi'
= ET., OT. ***ton*** 'elbise' (DLT)
< ***tōn***

tonbozma (hlk.) 'Gelin giysisi biçme'
< ***ton*** 'elbise'+***boz-ma***

Tonga 'TT'nde **Alpertonga** kişi adında'
= ET. ***tonga*** 'yiğit, kahraman, kuvvetli' (*EUTS*, 246)
~ OT. ***tonga*** 'Bebür, kaplan cinsinden bir hayvan' (DLT)
< ****tong*** 'içi boş olmayan, som' (DLT) +***a***

[**NOT**: Argoda kullanılan *tonga* 'hile, düzen, tuzak' ile ilgisi yoktur.]

An.ağl.: ***tonga*** '1. kurumuş ağaç gövdesi; 2. ipe dizilen tütün demetleri; 3. akılsız; 4. kaydırak oyununda dikilen yuvarlak taş' (*DS.X*, 3959)

tongal (hlk.) '1. Zengin; 2. çok yaşlı kimse'
< OT. ***tong*** 'som olan' (DLT)
+al

tongallaş-[(hlk.) 'Yeni zengin olmak'
< ***tongal+la-ş-***

tongu (hlk.) 'Düz yerlerdeki tümsekler, tepeler'
< ****to-n+gu***

tonguç (hlk.) '1. En büyük çocuk; 2. en küçük çocuk'
< ****to-n+guç***

tongura (hlk.) 'Davar ya da köpeklerin boynuna takılan çan
< ****ton*** 'yansıma'+***KIr-a***
An.ağl.: ***tongırak, tongurak, tongurdah, tongurdak, tömbürdek, tümbüldek*** (*DS. X*, 3960);
tongura, tongurdak 'demir köpek tasması'; ***tongurdak*** 'giysi ya da saçlardaki süsler' (s. 3960)

tongurak → tongura

tongurdak → tongura

tongurşak (hlk.) **→ tomurcuk**

tonkebağı (hlk.) **tönge**

tonton 'Sevimli, hoş kimse'
< ****to-*** 'yuvarlak olmak, şişman olmak' ***+n *to-n***
Krş. ***tombik, tombul***
An.ağl.: ***tontik, tontoroş, tontoloş, tontoş*** 'tombul, sevimli, güzel (çocuklar için sevgi belirtir sözcük' (*DS.X*, 3960)

Krş. ***tomto*** 'süt paparası'
< *to-m+to*
tomtom¹ 'börek'
< *to-* 'şişmek, kabarmak'+*m*+*to-m*
tomtom² 'erkek hindi'
→ ***tomtom¹***
tomtom ol- 'tüsek tümsek, küme küme olmak, yığılmak'
tomtu¹ 'et, bulgur ya da pirinçle yapılan sulu köfte'
< **to-m++tu*
tomtu² 'kulplu küçük testi'→ ***tomtu¹*** (*DS.X*, 3958)

Dankoff (*ALT* E55): < ***Erm.*** *t'ont'oş, t'ont'rik, t'ont'ruş* 'loving, affectionate, dear' **[YANLIŞTIR.** Çünkü, bu sözcüklerin Türkçedeki kökeni **TO-** olup *'şişmek, şişmanlamak, kabarkak'* anlamlarındadır. Ermenice ise, kökeni nedir? Açıklanması gerekir! Yukarıdaki örneklerin hepsi de **TO-**kökünden türemiş ad ya da sıfatlardır.]

Eren (*TDES*, 411): < **? [Dankoff'un verdiği bilgileri sayar, kendi görüşünü belirtmez.]**

Nişanyan (*SS*, 450): **tonton** ~ ***Fr.*** *tonton* çocuk dilinde amca, sevimli aptal. **YANLIŞTIR**

top¹ 'Genellikle kauçuktan veya üzeri meşin, içi şişirilmiş lâstikten yapılmış toparlak oyun aracı'

SanalBaba

= ET. ***top*** (*EUTS*, 247: *topolu* 'toplu')
~ OT. ***top ~ topık*** (DLT)
< **to-* 'şişmek, kabarmak'**+-p**
TT.: TOP+(AÇ/AK/AKLA-/AK-LAMA/AKLAN-/ AKLANMA/ ALAK/ARLACIK/ARLA-/AR-LAK/ ARLAKÇA/ ARLAN-/ARLANMA/LA 'üç parmaklı dirgen'/LA-/ LAÇ/ LAM/LA-MA/LAN-/ LANIK/ LANIL-/LANILMA/ LANIŞ/ LAN-MA/LANTI/LAŞ-/ LAŞMA/ LAT-/ LATIL-/ LATILMA/ LATTIR-/LAYIŞ/ LU/LUCA/ LULUK/ LUM/ LUMCU/ LUMDAŞ/LUMSAL)
An.ağl.: ***top*** '1. urgan bükerken dolaşmaması için kullanılan, çekiç biçiminde üstü yivli ağaç araç; 2. araba tekerleği başlığı; 3. yığın, demet; 4. pencere; 5. minder; 6. kepek yada undan yapılan deve hamuru; 7. kol bileziği, burma; 9. hep; 10. erkek incir; 11. kilim ortalarına yapılan süslü desenler' (*DS.X*, 3961); ***top keçe*** 'hayvan semeri yapmaya yarayan keçe'; ***top kilit*** 'asma kilit' (s. 3964)

Tü. > **Zaza.** *top* '1. hepsi, bütünü; 2. 'toparlak, toplu; 3. top'; *topı* → *top; topey* 'genellikle çaputtan yapılan bir çeşit top ve grupça sopa ile oynanan bir çocuk oyunu'(*ZTS*, 359); **KbRum**. *tupi, thóphis* 'kumaş topu'

~ top '***top***' (Az., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
tof-(DTü.)
tup (Bşk., TatK.) (> **Çer.** *TLÇ* 70: *top*)
toβə (Çuv.) (< TatK.)
top '***kumaş topu***' (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
Top oyını (Ker.)

TO(>u)P(>f, β)

= *türgäk* (Bşk.,TatK.)
türgök (Kırg.)

Eren (*TDES*, 411): YOK
Nişanyan (*SS*, 450): **top¹** = ***ET. tob*** gülle, küre,
top (XI), bütün (XIV)

top² 'Gülle veya şarapnel atan büyük ateşli silâh'
→ **top¹**
TT.: TOP+(ÇU/ÇULUK/hâne)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *ṭūp* (*ALTK*, 131)

~ top (Az., Kzk., Özb., Trkm., Uyg.)
top güllési (Ker.)
top tüfeng (Ker.)

topa → topak

topaç '1. Çevresine ip sarılıp birden bırakılarak veya kamçı ile vurularak döndürülen koni biçiminde ucu çivili ya da kabaralı oyuncak; 2. toparlak sepet veya küçük küfe; 3. bir tür ağaç tıkaç' [DLT'te yok.]
< *to-p+(a)ç*
An.ağl.: ***topaç*** '1. tencerede pişirilerek kendi yağıyla kızartıldıktan sonra kış için saklanan et; 2. taş dibekte dövüldükten sonra pişirilen et, bulgur ve soğan karışımı birçeşit yemek; 3. yumruk büyüklüğünde kuru toprak parçası ~ ***topalak ~ topur***

Tü. > **Zaza.** *topaçı* (*ZTS*, 359)

~ Öteki Türk dillerinde yok.
= *fırlanğıç* (Az.)
bötirgiç (TatK.)
pildirğuç (Uyg.)

topaçça (hlk.) 'Papatya'
< *to-p+(a)ç+ça* 'küçültme eki'

topaçlan-[(hlk.) 'Yumru gibi olmak'
< *to-p+(a)ç+la-n-*

topak '1. Yufka açmak için avuç içinde yuvarlak biçim verilen hamur parçası; 2. bu biçim verilmiş herhangi bir şey'
< *to-p+(a)k*
TT.: TOPAK+(LA-/LAN-/LAN-MA)
An.ağl.: ***topa, topah, topak, to-***

SanalBaba

palak, topan, topilik (*DS.X,* 3961, 3962)

TOP+*A/+A+LI/+AK/+ALAK/*
+AN
+İLİK

topal '1. Bacağındaki sakatlık nedeniyle seker gibi veya iki adımda bir, bir yana eğilerek yürüyen (insan veya hayvan)'
[Krş. OT. ***topulġaḳ*** 'kulunç' (DLT)
< **to-p+ul+ġak*]
< *to-p+(u/a)l*
TT.: TOPAL+(LA-/LAMA/LAYIŞ/LIK)

Eren (*TDES,* 411): **topal** < Palló'ya göre (*NyK* 46; 158), *top* kökünden gelir: *top+(a)l*
Nişanyan (*SS,* 450): **topal** < ?

Tü. > **Srp.** (*TE,* 1278) *topal*; **Zaza.** *topal*; *topalek* 'aksayan, hafifçe topal olan'; *topalı* 'topal' (*ZTS,* 359); **Ar.** (Cez.) *ṭūbāl* (*ALTK,* 131)

~ topal (TT., Krm., Az., Kif., Uyg.)
topol = tokol 'boynuzsuz' (Kırg.)
toppal (Ker./*KrTS,* 340)
toko(r) (Uyg.)

TO-P[*P* *'ikizleşme'*]
+A(>o)L

= *aksak* (Kzk., Kırg., TatK.)
ah,saġ (Az.)
åğsåk (Özb.)
ağsak (Trkm.)
akhak (Bşk.)

topalak[1] 'Yapraklarından yeşil boya çıkarılan bir bitki'
< *to-p+al-ak*
~ topalağ, toppalağ (Ker./*KrTS,* 340)

topalak[2] → **topak**

topalan (hlk.) 'Karında top gibi olan şişlik'
= OT. ***topulġaḳ*** 'kulunç' (DLT)
< *to-p+al-an*
An.ağl.: ***topalan*** '1. hazımsızlıktan ileri gelen mide ve karın ağrısı; 2. uzun yapraklı bir çayır otu; 3. tesbih böceği' (*DS. X,* 3963)
~ topalağ / toppalağ (Ker./*KrTS.*)

topallak → topak

NOT: Eren (*TDES,* 411): **top** ile **topal** arasındaki sözcükler YOK.

topan[1] → **topak**

topan[2] (hlk.) '1.Şişman, tombul; 2. hamur yoğurmaya ya da çamaşır yıkamaya yarayan tahta tekne; 3. iplik yumağı; 4. toprak damları sıkıştırmak için kullanılan bir çeşit silindir; 5. köşe yastığı' (*DS.X,* 3963)
< *to-p+(a)n*

topana (hlk.) 'Yağ sürülerek yenilen, çok kabarmış bir tür pide'
< *to-p+an* [bk. **topan**[1/2]]**+*a***
An.ağl.: ***topane, taphana***
[**/h/** türeme ünsüz] (*DS.X,* 3963)

topar (hlk.) 'Tepe, tümsek' [TT'nde soy adı: ***R. Toparlı***]
< *to-p+(a)r*

toparla-['Toplu bir duruma sokmak, bir araya getirmek'
< *to-p+ar+la-*
TT.: TOPARLA-(MA/N-/NIŞ/LANMA)
An.ağl.: ***tomarla-, toparla-*** (*DS.X,* 3963)
~ toparla- (Az.)
= *keltir-* (Kzk., Özb.)
yiğıştir- (Uyg.)

toparlak 'Top biçiminde olan, yuvarlak (şey), küre'
< *to-p+ar+la-k*
TT.: TOPARLAK+(ÇA)
An.ağl.: → **topak**; ***topaylak*** 'yuvarlak'
[/r/ > /y/ değişmesi] (*DS.X,* 3963)
~ Öteki Türk dillerinde yok.
= *toğalak* (Trkm.)
toğolok (Kırg.)
tüğäräk (Bşk., TatK.)
domalak (Kzk.)

SanalBaba

domulak (Uyg.)
dümälâk (Özb.)
dügläk (Uyg.)
düŋgelek (Kzk.)
teğelek (Trkm.)

topbaş, topbaşı (hlk.) '1. Yumuşak, iyi cins buğday; 2. akasya fidanı'

< ***to-p+baş(+ı)*** → **tobbaş**

topca (hlk.) 'Toplu halde, toplanmış'

< ***to-p+ça*** 'eşitlik hâli eki'

topçıka (hlk.) 'Ekmek sarılan mendil'

< ***to-p***+OT. ***çoġ-*** 'bağlamak, sarmak' (DLT) ***+-a***

topçu '1. Topların kullanılışı, bakımı üzerine yetiştirilen asker sınıf; 2. futfol oyuncusu; 3. (argo) sınıfta kalmış öğrenci'

< ***top+çu***

Tü. > **Ar.** (Cez., Fas.) *ţobcī* ; (Lib.) *ţopjī* ; (Mıs.., Sud., Sur.) *ţūbī:* ; (Yem.) *ţubşī* (*ALTK,* 131)

topçukal (hlk.) 'Kıza dünür giden kimse'

< ***to-p***+ OT. ***çoġ-*** 'bağlamak'***+(a)l*** *'evliliği bağlayan (kimse)'*

topçuluk '(ask.) Topçu sınıfı'

< ***top+çu+luk***

topdon (hlk.) 'Geniş ağlı, uçkurlu, kısa zeybek donu'

< ***to-p***+ ET., OT. ***ton*** 'don, giysi' (DLT)

An.ağl.: ***topton*** (*DS.X,* 3963)

topeş (hlk.) 'Tombul, şişman'

< ***to-p+(e)ş***

Krş. **tombiş, tombik, tombul, topaç**

topilik (hlk.) → **topak**

topla 'Üç parmaklı diren'

< ***top+la-*** 'fiilinden türev'

topla-['1.Bir araya getirmek; 2.devşirmek; 3.dağınıklıktan kurtarmak; vb.'

[**NOT**: ET'de ***topla-*** eylemi yoktur]

< ***to-p+la-***

TT.: TOPLA-(MA/N-/NIK/NIL-/ILMA/NIŞ/NMA/NTI/Ş-/ŞMA/T-/IL-/ILMA/TMA/YIŞ)

~ top- (Uyg., DTü., Osm.)
topla- (Az., Trkm.)
toplä- (Özb.)
topli- (Uyg.)
topta- (Kzk.)
toptoo (Kırg.)
tupla- (Bşk., TatK.)
tobō (Yak.)
toġō (Yak.)

TOP+L(~t)A(>ä, i,o)-

toplak (hlk.) 'Câmi'

< ***to-p+la-k***

toplam 'Toplama işleminin sonucu'

< ***to-p+la-m***

~ top (Kırg.)
tuplam (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES,* 412): YOK
Nişanyan (*SS,* 450): **toplam** ***YT.*** (1937) cem < TOPLA-

diyorsa da Başkurt ve Kazan-Tatar Türkçelerinde kullanılan **tuplam** sözcüğünden alındığı görülmektedir.

toplama (hlk.) '1. Açık ekmek, yufka ekmeği; 2. mısır ekmeği; 3.altı okkalık sepet; 4. her gün azar azar sağılan ve toplanan süt'

< ***to-p+la-ma***

toplan-['Toplanmak, bir araya gelmek'

< ***to-p+la-n-***

Tü. > **Zaza.** *top bıyayıne, top bıyayiş* 'toplanmak' (*ZTS,* 359); *top kerdene* 'toplamak'; *top kerdış* 'toplamak' (s. 360); *top pêser kerdış* 'hepsini bir araya toplamak'

toplaş-[(hlk.) 'İp, saç vb. şeyler dolaşmak'

< ***to-p+la-ş-***

An.ağl.: ***toplaş-*** 'birikmek, toplanmak' (*DS.X,* 3964)

SanalBaba

toplaştır-['Toplayıp düzene koymak'
< ***to-p+la-ş-tır-***

toplat-['Toplamak işini yaptırmak'
< ***to-p+la-t-***
TT.: TOPLAT-(IL-/ILMA)

toplu '1. Topu olan; 2. hep bir arada, toplanmış; 3. düzene konmuş; 4. topunu içine alan'
= ET. ***topolu*** (*EUTS*, 247)
< ***to-p+lu***
TT.: TOPLU+(CA/LUK/M/MCU/MCULUK/MSAL)
An.ağl.: ***toplu*** '1. pencere; 2. pencerelere yapılan demir ya da ağaç parmaklık; 3. kısa saplı derin kepçe; 4. firkete; 5. dokuma tegâhında ipliğin sarıldığı kumaş' (*DS.X*, 3964)
~ toplu (Az.)
toplum (Trm.)
toptū (Kırg.)
topar (Trkm.)
toptalğan (Kzk.)
toplanğan (Uyg.)
toplängän (Özb.)

TOP+*AR/+ALĞAN*
+*LANĞAN*
+*LENGEN*
+*LU/+LUM/+TŪ*
+*TALĞAN*

topluca (hlk.) 'Yemeği yapılan bir tür ot'
< ***to-p+lu+ca***

toplu iğne 'Toplu iğne'
< ***to-p+lu iğne***
= *bir başı tügäräk inä* (Bşk., TatK.)
båşli ignä (Özb.)
başlik jiŋnä (Uyg.)

topluluk 'Toplum, camia, cemiyet'
< ***to-+-p+lu+luk***
~ topar (Trkm.)
= öteki Türk dillerinde yok.

toplum ***YT.*** 'Topluluk, camia'
< ***to-p+lu+m*** [< **to-p+ul-(u)m*]

[**NOT**: OT'deki ***topulġaḳ*** 'kulunç' sözcüğü de *to-p+ul-* fiilinden ad olmuştur.]

TT.: TOPLUM+(CU/CULUK/DAŞ/SAL)

topoç (hlk.) '1. Karpuz; 2. kavrulduktan sonra yağı ile dondurulan kıyma'
< ***to-p+(o)ç***
Krş. **topaç**

top ol-[(hlk.) '1. Kötürüm olmak; 2. birikmek, toplanmak; 3. civciv yumurtadan çıkamamak, ölmek'
< ***to-p ol-***

toppuk → topuk

NOT: Eren (*TDES*, 412): **topan-toprak** arasındaki sözcükler YOK.

toprak 'Kara; arazi, tarla; ülke'
= ET., OT. ***toprak*** (*EUTS*, 247; DLT)
~ OT. ****topra-*** 'kurumak'[~ *topraş-* 'kuruyup tozlaşmak'/ *topurġan* 'ayak basıldığında tozıyan yumuşak toprak'(<****topruġan < topru-ġan < *towru- < towuru-***]
< ***top(u)r+a-*** [< **towra-* (< tovur-a- < *towur+* { > ***towuz > tōz*** > GTü. ***toz*** }*u-*]+***-k***
Eski Kıpç.: ***toprak***
Çağ.: ***tobrak***
TT.: TOPRAK+(bastı/bilimi/LA-/LAMA/LAN-/LANDIR-/LANDIRMA/LI/LIK/SIZ)
An.ağl.: ***toprak çal*** 'çıplak, otsuz toprak'; ***toprak kaynağı*** 'kumlu, sert toprak' (*DS. X*, 3964); ***topraklık*** '1. iki yaşında öküz; 2. evleri badana yapmak için ak toprağın çıkarıldığı yer; 3. halıya saçak yapmadan önce kilim gibi dokunan iki parmak kalınlığındaki tüysüz bölüm; 4. köylerde bebeklerin kundak yapılırken sarıldığı toprağın ısıtıldığı teneke kap' (*DS.X*, 3964); ***toprakköküzü*** 'kısa boylu, şiş-

SanalBaba

man, çift sürmeye elverişli öküz' (s. 3965);

torpah, torpak 'toprak' [*göçüşme ile*]

Tü.>**Zaza.** *tebax/ toz û tebaxı* 'toz toprak' (*ZTS*, 361)

~ toprak (Trkm., Kzk., Uyg.)
torpaġ (Az.) [**/pr/ > /rp/** göçüşmesi]
torpağ (Ker./*KrTS*)
toprah, (Kar., Erbil/*KrTS*)
topırak (Kzk., KKlp.)
topurak (Kırg.)
toburah, (Yak.)
tofrak (DTü.)
tuprak (Bşk., TatK., YUyg.)
tupråk (Özb.)
tufrak (TatK.) [NOT: Bu sözcük, u >o değişiminin kurallı olduğu Bşk. ve TatK'da /**u**/ iledir.]
təpra (Çuv.)
tθβra /tăpra (Çuv.)

TO(>u)**P**(>b, f)[I/U]**RAK**(>ġ, ğ, h,)

dovurak (Tuva, Soy.) < Moğ.
~ Moğ. (*KWb.*, 405): ***toġuraġ*** < ***towuraġ***

Tü.> Moğ. ***tobrak, tobroḳ, tobraġ, toburaġ, toġuraġ***

Clauson (*ED*, 443): < **topra-** 'kurumak'
Ligeti (*MNy* 34: 75-76): Ana Altay **toz**
Doerfer (*TMEN* 948): < **top+rak**
Ramstedt (*NyK* 42: 71): 1) **toprak** ~ Moğ. ***towusun** 'toz'; 2) Tü. **toprak** > Moğ. **toġuraġ**
Poppe (*Lautlehre* 47): Moğ. **toġosun** (< ***towārsun** < ***topārsun**) 'toz'
T. Tekin (*Mak.I*, 18, 58): < ***topra-** 'kurumak' < ***towra-** < ***towur-a-***
Eren (*TDES*, 412): < **topur+-(a)k**
Nişanyan (*SS*, 450): **toprak** = ***ET.** toprak* (XI) kum, kuru toprak < *topramak* kurumak, toz hâline gelmek → TOP[1]

* 'Arazi' anlamında kullanımı muhtemelen Yunancadan etkilenmiştir. Karş. ***Yun.** toparáki* (küçük toprak parçası, tarlacık) < *tópion* (arazi, tarla)

YANLIŞTIR. Çünkü, **toprak** Türkçenin en eski sözcüklerinden biri olup, hemen bütün Türk dillerinde farklı ses değişmeleriyle yaşamaktadır. Büyük bir ihtimalle Yunancaya da **toparáki** (< Tü.**top[a]rak[+i]**) olarak geçmiştir. Yunanca, pek çok Türkçe sözcüğün sonuna **+i** ekleyerek onları assimile etmek istemiştir.

tembel+*i*; fes+*i*; muhtar+*i* vb. gibi. Bundan başka, Türkçe sözcüklerin sonuna: *+tın/+tin, +n/ +in; +is/+s, +kin, +lin, +kia, +ko, +ya, +des/+thes, +mu, +ou,+m, +dus* ekleyerek onları gûya Yunancalaştırmış; bazılarının önüne ve içine türeme ünlü ya da ünsüzler ekleyerek assimile etmek istemiştir. Bu konuda yapılacak dikkatli bir çalışma ile Türkçe sözcüklerin kökeni bulunabilmektedir:

bey —— **πέκης**
çavuç — **κιαούζης**
saray — **σαράγιον**
sandık — **σεντούχι**
sürgün — **σεργούης**
asker —— **άσκέριν**
zorba —— **ξορπας**

vb.yüzlerce sözcük Yunancalaştırılmak istenmiştir.

Bk.Ş. Baştav ve M. İslâmoğlu'nun bibliyografyada künyeleri verilen yazıları.

toptan 'Toplu olarak, tümüyle, bütünüyle'
< to-p+tan
TT.: TOPTAN(CI/CILIK)
~ topdan (Az.)
= *tolayım* (Kzk.)
tulayım (Bşk.)
tutuşlayın (Trkm.)
döŋ (Uyg.)
düŋ (Kırg.)
kötürä (Uyg.)
kötärä (Özb.)

Eren ve Nişanyan'da YOK.

toptop (hlk.) 'Sebze'
< to-p+to-p

toptopallah (hlk.) 'Yusyuvarlak'
< top [krş. **tos** 'pekiştirme']
+to-p+ar+la-k

toptu (hlk.) 'Su testisi'
< to-p+tu

topuç (hlk.) 'Boyuna göre kol ve bacakları kısa, vücudu şişman (kimse)
< to-p+(u)ç 'küçültme eki'
Krş. **topaç**

topuk '1. Ayağın toparlakça olan alt bölümü; 2. ökçe'
= ET. ***tobıḳ*** (*EUTS*, 242) ~ (Br. ***tubıḳ***)

SarıBaba

~ OT. ***topık*** 'topuk; top, çögenle vurulan top; topaç' (DLT)
Eski Kıpç.: ***tobuk***
Çağ.: ***topuk***

< *to-p+(ı)k*

TT.: TOPUK+(LA-/LAMA/LU/SUZ)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *ṭubuḳ* (*ALTK*, 131)

An.ağl.: ***topuk/topuh*** 'ayak bileği'; ***topuk*** '1. dalganın kıyıya yakın çatladı yer; 2. deve yavrusu [< *potuk* '/p-t/ ~/t-p/ göçüşmesi ile]; 3. badem ve ceviz büyüklüğünde yumru kökleri olan bir tür ot; 4. deniz ve göllerde sonradan oluşan adacıklar' (*DS.X*, 3965); ***topur*** [/-k/ > /-r/ değişimi]

~ topuk (Osm., Trkm., Kırg., KKırg.)
topuh, /topuġ (Az.)
topık (Özb.)
toppığ (Ker./*KrTS*, 340)
tobuk (Trkm., Tasr.)
tobık (Sag., Kaça, Kzk.)
tomuk (KKırg.)
tomık (Tel.)
tōk (SUyg.)
tubık (TatK.)
tabık (Yak.)

TO(> a, u)**P**(>b, m)[P]**U**(>ı)**K** (> ğ, h,)
T<u>Ō</u>[< *<u>OPU</u>*]**K**

= *tapan* (YUyg.)
soğonçok (Kırg.)
ökce (Trkm.)
ükçä (TatK.)
üksä (Bşk.)

topuklu (hlk.) 'Güzel, beğenilen kadın'

< *to-p+uk+lu*

topuklutiken (hlk.) 'Sapı sert tüylerle kaplı, yumru köklü, meyvesi koza biçiminde olan bir tür diken'

< *to-p+uk+lu*+ OT. ***tiken*** [~ *tikken*](DLT)

topur[1] (hlk.) '1. Kestanenin dikenli olan dış kabuğu; 2. fındığın dışındaki yeşil kabuk'

< *to-p+ur*

topur[2] **→ topuk**

topuş topuş (hlk.) 'Tombul ve sevimli (çocuk için)'

< *to-p+(u)ş*

→ tombul, tombiş

toput (hlk.) 'Çökelti'

< *to-* 'toplamak, bir araya getirmek'

+*-p* 'fiilden ad yapan ek'

+*(u)t*

Krş. **torak** 'çökelek'

topuz '1. Ucu top biçiminde eski silâh; 2. bir şeyin elle tutulabilen çıkıntısı; 3. top biçiminde toplanmış saç'
= OT. ***topuz yük*** 'üzerinde durulamayan, üstüne binilemeyen hayvan yükü' (DLT)
Çağ.: ***topazi***

< *to-p+(u)z*

TT.: TOPUZ+(LU)

An.ağl.: ***topuz*** 'köke yakın yerinde birkaç yaprağı olan, sapının tepesindeki renkli dikenleri soyularak yenilebilen, meyveli bir tür bitki; 2. ucu yumru biçiminde yuvarlak değnek vb. şeyler; 3. saç örgüsü; 4. eli, ayağı büzülmüş, şişmiş; 5. kısa boylu (kimse); 6. balyoz' (*DS.X*, 3966)

~ topuz (Osm., Krm., Trkm.)
toppuz (Az.)
toppız (Ker./*KrTS*, 340)
= *toḫmak* (Uyg.)
çokmar (Uyg.)
çokmår (Özb.)
çokmor (kırg.)
çukmar (TatK.)
şokpar (Kzk.)
sukmar (Bşk.)

Tü. > **Blg.** *topúz* (*TE* 178) ; **Srp.** *tòpuz* (Škaljić: *Turc* 620); **Rum.** τοπούζι (Andriotis: *EL* 367); **Ar.** *dabbūs*;

SanalBaba

Fars. *dabūs* (A. Ateş, *Arat Arm.*, 30);
KbRum. *thóphóza*

topuza (hlk.) 'Topacın dönmesini sağlayan koni biçimindeki demir çivi'

< ***topuz+a***

tor[1] 'Ağ'

= ET. ***tor*** 'ağ, balık ağı, av ağı' (*EUTS*, 247: *torçı* 'ağla avlanan, avda ağ kullanan')

~ OT. ***tor*** 'tuzak, ağ' (DLT)

< ***tōr***

[Räsänen, V 502: Tü. ***tor*** < ***toor***; Moğ. ***toor*** ~ Tü. ***tuz*** (> ***tuzak***)]

An.ağl.: ***tar, tor*** 'ince örgülü balık ağı'; ***tor*** '1.inci gerdanlık; 2. boncuktan yapılan bilezik; 3. uçkur uçlarına yapılan düğümler; 4. başörtüsü; 5. kadınların başlarına örttükleri çarşaf' (*DS.X*, 3967)

~ tor (Uyg., Trkm., KKlp., Kırg., Özb., Kzk., Tar.)
ürgemçak torı 'örümcek ağı' (Özb.)
tor (Ker./*KrTS*, 340)
torçı, tor kurmağ (Ker.)

Eren (*TDES*, 413): Bu konuda yazılan bilgileri aktarır, 'Kökenine ilişkin bilgi almak için bk.(Ligeti: *TörK* 176)' diyerek, kendi görüşünü belirtmez.
Nişanyan (*SS*, 450): YOK

Tü. > **Moğ.** *tōr, toġur* (Doerfer: *TMEN*, 954; *KWb.*, 401);
Mac. *tőr* (Ligeti: *Törk* 297-298);
Fars. *tōr* (*TMEN* 954);
Zaza. *torrı* 'ağ' (*ZTS*, 360)

tor[2] (hlk.) '1.Toy, işe alışkın olmayan (insan ya da hayvan için); 2. ürkek, çekingen, urgun, utangaç; 3. soğukkanlı; 4. ters (kimse); 5. aptal; 7. toksözlü' ~ ***torlak***

< ? OT. ***toð*** [~ *toh* ~ *toy*] (DLT)

tōra (hlk.) 'Ta orada'

< ***ta o*** [< OT. *ol*]+***ra*** 'yön gösterme eki'

tora çek-[(hlk.) 'Aldatmak, pusuya düşürmek'

< OT. ***tor*** 'ağ; tuzak'
+***a çek-***

torak 'Çökelek'

[Krş. OT. **tār** 'yağ tortusu' (DLT); TT. **tortu**]
Eski Kıpçak: ***torak***
Çağ.: ***torak*** 'peynir'

< ****to-*** 'toplanmak, bir araya gelmek; olgunlaşmak'
+***r+(a)k***

An.ağl.: ***torak*** 'yağı alınmış süt ya da yoğurdun kaynatılmasıyla elde edilen katık, çökelek' (*DS.X*, 3967)

~ torak (KKlp.)
turürah, (Çuv.)

Tü. > **Fars.** *dūrāġ*; **Kürt.** *torak*; **Zaza.** *turah, torah* (O. Özer, 121), *toraq* 'çökelek' (*ZTS*, 360);
Mac. [< eski bir Türk dili] *túró* 'yoğurttan yapılmış bit tür peynir'

Eren (*TDES*, 413): < **Fars.** *dūrāġ* 'sour milk, upon which new milks is poured''[Türkçede süt ürünlerine verilen birçok adın Farsçadan geçtiğini biliyoruz. O açıdan **torak** da *büyük bir olasılıkla* Farsçadan kalma bir alıntıdır.] diyen Eren, Türkçe kökenli **ayran, yoğurt, çökelek, çalap, katık, kaymak, kımız, yağ** gibi sözcükleri unutmuş olmalı.**Peynir** Farsça ama ya ötekiler! Bana göre, *büyük bir olasılıkla*, Türkçeden Farsçaya geçmiştir.

Ramstedt (*KWb.*, 380) ve Räsänen (*V* 490): Tü. **torak** ~ Moğ. **Taraġ**

Nişanyan (*SS*, 450): YOK

toraman 'Tombul, iri yapılı, genç irisi'

[Kayseri'ye bağlı bir ilçe adı]
[Krş. ET. ***torıġ*** ~ ***toruġ*** ~ ***turuġ*** 'berrak, duru, ışık (*EUTS*, 247]

< ***torum*** [< **tor*+*um*]'deve

SarıBaba

yavrusu'+***an***

An.ağl.: ***toraman*** '1. küçük bazlama; 2.küçük mısır ekmeği; 3. sarhoş'; ***toraman çıkar-*** '1. hokkabazlık etmek; 2. kavga çıkarmak'; toramani 'azgın (kimse)'; ***toramanlık*** 'otları çok gelişmiş, boylanmış yerler' (*DS.X*, 3968)

Eren (*TDES*, 413): < **tor** 'toy'+**man** 'genç, yabanî' [-a- sonradan türemiştir.]

NOT: **tor** 'genç, toy' adı ET ve OT'de yok. **torum** *'deve yavrusu'* sözcüğü < ***tor+um*** biçiminden ayrılırsa, ortaya bir **tor** kökü çıkıyor ki bu da TT'ndeki **torlak, torluk** (→) sözcüklerinde yaşamaktadır.

Ağızlardaki ***toraman, toraman çıkar-, toramanlık, toraş*** 'çok yiyen, obur' [< ***tor+aş***], ***toraşan*** 'dokuz on yaşlarında çocuk' sözcüklerinin anlamları da **tor** < **toy** etimolojisini zorlamaktadır.

torba 'Genellikle iplik, kıl gibi malzeme ile örülen ağ'

< **tōr* 'ağ'+***ba(ġ)*** 'bağ, düğüm'

Eski Kıpç.: ***tobra*** [göçüşme ile]

AH.: ***tobra***

TT.: TORBA+(LA-/LAMA/ LAN-/LANMA/LI 'İzmir'e bağlı bir ilçe adı')

Tü. > **Zaza.** *torbe, tore, tewre, torvık* (*ZTS*, 360); *towre* (s. 361);
Ar. (Mıs.) *ţorba* (*ALTK*, 132);
Rus. *torba* (*KTLS*, 899; Räsänen, *V* 490);
KbRum. *torbas*

~ tōrba (Trkm.)
torba (Nog., Az., Bşk., TatK.)
torbo (Kırg.)
torvä (Özb.)
torvo (YUyg.)
tobra (Osm.)
dorba (TatK., KKlp., Kzk., Krm., Nog.)
dorbo (Kırg., Hlç.)

= *tok* (Bşk., TatK.)
torsuk 'tulum' (Alt.) < *tor+su-k*

T(>d)ORB(>b, v)A(>ä,o)

Eren (*TDES*, 414): < ***Fars.* tōbra** 'a huntsman's bag; the nosebag of a horse' < ***Hintçe. tōbra*** 'bag'

Nişanyan (*SS*, 450): **torba** ~ ***Fa.*** *tōbre* torba = ***OFa.*** *tōbrak.*

YANLIŞTIR.Çünkü, ET ve OT'deki veriler sözcüğün Türkçe olduğunun delilidir. Ayrıca, TDK'nun 1988 tarihli **TÜRKÇE SÖZLÜK**'ünde (*C.II*, s.1986) **torba**'nın Türkçe olduğu, yabancı bir dilden alıntı olmadığı görülmektedir ki bu sözlüğün hazırlama komisyonun başkanı olarak H. Eren adı geçmektedir. 1999'da (11 yıl sonra) **torba**'nın < ***Fars.*** < ***Hintçe*** olduğunu (*TDES*)'deki açıklamada görülen İngilizce tariften öğreniyoruz!

Tü. **tōrba** > Fars., Hint. **tōbra** [/rb/>/br/ göçüşmesi ile] olması daha mantıklıdır. Çünkü, İran (Acem/Fars) ve Hint toprakları çok uzun zaman *Selçuklular, Babürlüler* ve *Timurîler* gibi Türk devletlerinin hâkimiyeti altında kalmış ve Hindistan topraklarında URDU DİLİ adlı, %90'ı Türkçe bir dil teşekkül etmiştir. Bugünkü Urducada yüzlerce Türkçe sözcük yaşamaktadır.

Ayrıca bk. Eski Kıpçak ve AH: **tobra**

torla- (hlk.) 'Ağa düşüp kalmak'

< *tor* 'ağ'+***la-***

torlak '1. Genç, toy; 2. henüz evcilleşmemiş, alışmamış (hergele)'; 3. derviş'

= OT. ***torlak*** 'zayıf, her havyanın arığı, insanın ihtiyarlayışında zayıflığı'

(DLT/B. Atalay **turlak** okumuştur.)

< **tor* 'toy, acemî, yabanî' +***la-k***

[Krş. **taylan** < OT. *taylang*]

An.ağl.: ***tor*** ~ ***torlak*** '1. güzel, genç, yakışıklı; 2. toy; 3. donsuz, çıplak;
torlak 4. iki ile üç yaşındaki deve; 5. ***torlak*** 'şalvar' [< *tor* 'ağ'+*lak*]; 6. ***torlak*** 'iyi gelişmiş ağaç fidanı' (*DS.X*, 3968)

~ torlan (Kzk.) < **tor+la-n*

Nişanyan (*SS*, 451): YOK

Tü. > **Rum.** (*TE* 179) *turlak*

torluk 'Toyluk, acemîlik'

< *tor+luk*

An.ağl: ***torluk*** 'toyluk' (*DS.X*,

SanalBaba

3969)
Krş. ***torluk*** '1. dağlardaki çoban kulübesi; 2. aşiret çadırı' [< *tor* 'ağ+*luk*]; ***torluk*** '1. terslik; 2. kömür yakılan yer, kömür ocağı; 3. fidanlık'

tormuk (hlk.) 'Tutukevi'
< OT. ***tor*** 'ağ; tuzak; *tutma'
+***luk*** [> +***muk***]

torpah, torpak → **toprak**

torpiç (hlk.) 'Daha kuzulamamış koyun'
< ***tor*** 'toy; acemi'+***pi***
+***ç*** 'küçültme eki'

torpuç (hlk.) 'Bir yaşında doğuran koyun, inek vb. hayvanlar'
< ***tor*** 'toy'+***pu+ç***;
krş. **torpiç**
An.ağl.: ***torpuk, torpuna*** (*DS.X*, 3969)

torpuk → **torpuç**

torpuna → **torpuç**

tortu 'Bir çökelme sonunda bir sıvının dibine çöken katı madde, çökelti'
< ET. ***to-r-*** 'süzmek, durultmak' +***-tu***
(*EUTS*, 247: *toruḳ* 'berrak, duru'; *toruldur-* 'süzmek, berraklaştırmak')
Çağ.: ***turta***
Krş. **torak**
TT.: TORTU+(L/LAN-/LAN-MA/LAŞ-/LAŞMA/LLAŞ-/LLAŞMA/LU/SUZ)
~ torta (Az., Nog., KKlp., Kzk.)
tortä (Özb.)
turta (TatK.)
torda (Şor.)
tordo (Alt., Tel., Kuğu, Oyr.)

Tü. > **Kürt.** *tortu*

= *tunba* (Kırg.)
tinma (Uyg.)
utırma (TatK.)
utırım (TatK.)
ultırma (Bşk.)
çökündi (Trkm.)

Eren (*TDES*, 415): ***Fars.*** **durt** 'dregs, lees, sediment, tartar of wine, mother of oil'
Nişanyan (*SS*, 451): **tortu** ~ ***Fa.*** ***dürde*** tortu, telve çökelti
TS.II, 1495: < ***Fars.*** **durdī**
YANLIŞTIR. → **torak [Ne yazık ki sözcüğün Farsçada *durt* mu, *dürde* mi, *durdī* mi olduğu da tartışma konusu olacaktır!]**

toru (hlk.)' Koyu kırmızı, doru (at için)'
= ET., OT. ***torıġ*** ~ ***toruġ*** 'at rengi, doru renk' (DLT)
An.ağl.: ***toru*** '1. yeni yetişen çam ağacı, fidan; 2. parlak, temiz' (*DS.X*, 3970)

toruk[1] (hlk.) 'Tepe, en yüksek yer, uç'
< OT. ***tör*** '*yüksek yer'
+***(ü)k***

toruk[2] (hlk.) 'Yünden ya da keçi kılından dokunmuş ufak azık torbası' ~ ***türük***
< ***tor*** 'ağ'+***(u)k***

toruk[3] (hlk.) 'Dikkafalı'
< ****tōr*** 'acemî; toy'+***(u)k***

torum 'Deve yavrusu'
= ET., OT. ***torum*** (DLT)
Çağ., IM.: ***torum***
EAT: ***dorum***
< ***tōrum***
[< ****tōr*** 'genç, toy'+***(u)m***]
An.ağl.: ***torum*** ~ ***türün*** 'deve yavrusu'; ***torum*** 'kibar' (*DS.X*, 3970)
~ tōrı(u)m (Trkm.)
torum (Osm.)
dorum (Soy.)

Räsänen (*V* 490): < Moğ. (*KWb.*, 402):
torum 'Kamelkalb'
[> Tü. *tōrum*]
Eren (*TDES*, 120, 415): **torum** bk.
dorum < ?

Torumtay 'TT'nde soy adı; yırtıcı bir kuş'
= OT. ***torumtay*** (DLT)
< Moğ. (*KWb.*, 411): ***turumtay***
→ **torum**+Moğ.+*tay*
Çağ., DTü.: ***turumtay***

SarıalBaba

MA.: ***turuntay***

torun 'Bir kimseye göre çocuğunun çocuğu'
< → **torun [** < ***tor+(u)n**]
Çağ.: ***turun***
TT.: torun tosun
An.ağl.: ***torun*** 'yeğen' (*DS.X*, 3970)
~ torun (Krm.)

Tü. > **Zaza.** *torın* 'babayiğit'; *torn* 'torun'; *tornı* '(kız) torun' (*ZTS*, 360)

= *nevere – çevere – kıvıra – tıvra* 'torun torun çocuğu, torun çocuğunun çocuğu' (Kırg.)
nävä (Az.), *nevärä* (Özb.), *nävrä* (Uyg.), *nebere* (Kırg.), *näbirä* (Özb.), *nemere* (Kzk.)

Eren (*TDES*, 415): < ***Erm.*** **t'oṙn** 'grandchild'
YANLIŞTIR. Çünkü, Türkçedeki anlamı 'çocuğunun çocuğu' olup < ***tor+(u)m/n** biçimi daha uygundur.

Nişanyan (*SS*, 451): **torun** ~ ***Erm.*** *t'orn* torun, çocuğun çocuğu,
Karş. ***Sans.*** *toruna* (çocuk), ***Ave.*** *tauruna-* (insan ya da hayvan yavrusu). ***ET.*** *torum* (deve yavrusu) sözcüğü İranî bir dilden alıntı olmalıdır.

NOT: 450. sayfada ***toraman***
< ? ***ET.*** *torum* 'deve yavrusu
*Karş. TOY
452. sayfada TOY = ? ***ET?*** *tor* toy, acemi (XIV)
*Ses değişimi açıklanmaya muhtaçtır. Karş.***ET.** *torum* (deve yavrusu), *torlak* (alıştırılmamış genç at), Moğ. *toray* (domuz yavrusu). Ayrıca karş. TORUN diye görüş belirten Nişanyan'ın verileri Sanskritçe ile bir bağlantı olabileceğini göstermemektedir.

SONUÇ OLARAK, ***TORUM*** ve ***TORUN*** SÖZCÜKLERİ NE *ERMENİCE*, NE *SANSKRİTÇE*, NE DE *İRANÎ* BİR DİLDEN ALINTI OLMAYIP, **ÖZTÜRKÇE**DİR DİYEBİLİRİZ.

Levitskaya (*ST* 3,1973, 77): **torun** ~ **torum**
TS.II, 2241: < Tü.

tos 'Alın veya boynuzla vuruş'
< ***tō*** 'yansıma'+***s***
TT.: TOS+(LA-/LAMA/LAŞ-/LAŞMA)
An.ağl.: ***tos*** 'topaç oyunu' (*DS.X*, 3970)

tos-['1. Başıyla vurmak; 2. dövüşmek'
< ***tō*** 'yansıma'+***s***-

tosba → tosbağa
tosbaa → tosbağa
tosbağ → tosbağa

tosbağa 'Kaplumbağa'
< ***tō*** 'yansıma'+***s***+***bağa*** [< OT. ***baḳa**]
An.ağl.: ***tosba, tosbaa, tosbağ, tosbağa, tosbağı, tosbağu, tosbo*** [< bağa], ***tosgaba, toskaba*** [< *tosbağa* '*göçüşme ile*'], ***toskabağa*** [/ka/ türemedir], ***toslumbā*** [/lum/ türemedir; bā < bağa]; ***topsa*** [< tos+bağa], ***tostos, tosvağa*** [/b/>/v/ değişmesi]; ***taskaba*** [/o/ > /a/ değişmesi; /b-k/>/k-b/ göçüşmesi], ***taşmaka*** [/b/>/m/ değişmesi], ***torbaka*** [/-s/ > /-r/ değişmesi] (*DS.X*, 3971); ***tusba,tusbağa, tus bağı, tuspağı*** (s. 3996)

TO(>u)**SB**(>p, v)**AĞA**(>ı, u)
TO(>u)**SBA**[*ĞA=ø*] (>o)
TOSBAĞ[*A=ø*]
TOSBA[*Ğ=ø*]**A**
TOS[***KA***]**BAĞA**
TO(>a)**SK**(>g)**ABA** [< ***baka*** 'göçüçme ile]
TAŞM(<B)**AKA**
~ tosbaḳa (Ker.)/tosbağa (Tel.)/ tozbaḳa (Kif./*KrTS*, 340)

Eren (*TDES*, 415): YOK
Nişanyan (*SS*, 451): **tosbağa** TOS+ ***ET.*** *baka* kurbağa, kaplumbağa.

NOT: ***ET***'de (*EUTS*, 30) **baga** 'kara kurbağa, otlu kurbağa'; ***OT***'de (DLT) **baḳa** 'kurbağa', **müngüz baḳa** 'kaplumbağa' demektir. Nişanyan **tosbağa**'yı < TOS+***baka*** olarak ayırması doğru, fakat '*kurbağa, kaplumbağa*' olarak anlamlandırması yanlıştır. Çünkü, TOS sözcüğü yansıma (onomatope) olup, kaplumbağanın çıkardığı sesten dolayıdır.
→ **baka;**

SanalBaba

kurbağa sözcüğü de, o hayvanın KUR (KURKUR) diye ses çıkarmasından dolayıdır.

tosbağı(u) → tosbağa
tosbo → tosbağa
tosg(k)aba → tosbağa
toska (hlk.) 'Genç, küçük manda'
< ***tos*** 'tay' (DLT: *tosun*)+***ka***

[**NOT**: Anadolu ağızlarında TOS sözcüğü ile kurulmuş:
toske 'iri yonga parçası'
toskur 'erkek hindi'
toslak~tosmak~tosmalak 'yaşından iri, gürbüz (çocuk)'
toslak 'bir yaşını geçkin dana' sözcükleri vardır. (*DS.X*, 3972)

toslumbā → tosbağa
tospa → tosbağa
tostos → tosbağa
tosvağa → tosbağa

NOT: Eren (*TDES*, 415): **torun** ile **tosun** arası sözcükler YOK.

Nişanyan (*SS*, 451): **torun** ile **tos** arası sözcükler YOK.

tosun '1. Burulmuş erkek dana; 2. (mec.) sağlıklı, tıknaz delikanlı'
= ET. ***tosun~tōsun ~toosun*** 'vahşi, kaba, yontulmamış kimse' (*EUTS*, 247)
~ OT. ***tosun*** 'atlar için (haşarı), tosun tay'
< ***tōsun*** [< ****tō*** 'genç, toy, yabanî'+***s+(u)n***]
TT.: TOSUN+(CUK)
An.ağl.: ***tosun*** 'üç yaşında öküz' (*DS.X*, 3973)
~tosun '1.engel; 2. korkak' (*YUTS*, 421)
tosun 'vahşî' (Kzk.,Tar.)
tosun (Krm.)

Tü. > **Fars.** *tausan, tōsun* 'wild, unmanageable; a young unbroken hors'

= *ögiz* (Kzk.)
ögüz (Kırg.)
buruğ (Az.)
bisilgän tana (Bşk.)
biçilgän tana (Özb.)
piçilgän tana (TatK.)
piçilgän topak (Uyg.)
biçilen göle (Trkm.)

Räsänen (*V* 491): < ****tos, toz***
T. Tekin : < ****tōsun***

tosurda- (hlk.) 'kendi kendine söylenmek, homurdanmak'
< ****tos*** 'yansıma'+***ur-da-***
toşurlan-[(hlk.) 'Ağaçta şişkinlik, ur olmak'
< OT. ***toşġur-*** 'taşarak doldurmak' (DLT)+***la-n-***
totsak (hlk.) **→ tutsak**
touğ(k) → tavuk
tovuk → tavuk
toy[1] 'Gençliği ebebiyle görgüsüz ve beceriksiz olan'
< ****toδ***
Çağ.: ***toy***
El-İdr.: ***toy***
TT.: TOY+(CA/LUK)

Tü. > **Zaza.** *toy* 'az, biraz, bazı' (*ZTS*, 361)

toy[2] 'Ziyafet, ölen'
= ET. ***toy*** 'bayram, toy' (*EUTS*, 248)
~ OT. ***toy*** (DLT)
< ****to-*** 'doymak'+
-đ- < *to-δ- [***~ to-δ*** 'pekiştirme morfemi']
An.ağl.: ***toy babası*** 'düğün sahibi' (*DS. X*, 3975); ***toydüğün*** 'gösterişli, yemekli düğün'; ***töy*** (s. 3985)
~ toy ~ toy dügün 'düğün, eğlence' (Ker./*KrTS*, 340); *toy âşı* 'düğün yemeği'; *toy et-; toylığ; toy toğlısı* 'tembel, üşenen')
toy 'şölen' (Hak.); fakat, ~ tos- 'doymak'
doy (Tuva); fakat, tot- 'doymak'
[bk.T. Tekin, *Mak.II*, 89]

toy[3] 'Böcek ve tane ile beslenen, eti için avlanan, kızıl tüylü bir kuş'
= OT. ***tođ, toh, toy*** (DLT)
< ****toδ***
MA.: ***doy***
TT.: TOY+(DAN 'toy kuşunun

SanalBaba

bir büyüğü'/GİLLER)
~ doğaḳ (YUyg./*TUL*, 948)
Eren (*TDES*, 415): YOK

toyca 'Toy (1) (bir biçimde), toya yakışır (biçimde)'
< ***toy*[1]+*ca***

toyga (hlk.) '1. Yoğurtlu pirinç ya da bulgur çorbası; 2. hamur yemeği'
< ****toy*** 'ilâç yapılan bir ot' (DLT)+***ga***
An.ağl.: ***toyka, toykaç, tovga*** (*DS.X*, 3975); ***toygar çorbası*** 'haşlanmış ve didilmiş yağlı etle pişirilen terbiyeli pirinç çorbası'

Eren (*TDES*, 415): **tovga** < ***Fars.* doğ-wā** 'meat dressed with sour milk'; ***doġbā*** 'butter-milk dried'; ***doġābā*** 'food prepared with milk'. Bu türevlerin **doğ** 'churned sour milk, whey, butter-milk' kökünden geldiği açıktır. Sonundaki *bā, wā* < *abā* Türkçe (< Farsça) *çorba*'nın sonundaki *ba*'dan başka bir şey olamaz. .....
Türkçe *tovga* biçimi göçüşme (métathèse) yoluyla oluşmuştur: *toğva* > *tovga*

NOT: Eren, Anadolu ağızlarında geçen ***toyga, toyka, toykaç***, (***toygar*** → ***toydüğün***), ***toygar çorbası*** gibi sözcüklerden, nedense, hiç bahsetmemektedir.
Farsça **doġ-wā** ile
Türkçe **toyga/toygar**
toyka/toykaç
arasında ses ve biçim olarak da büyük farklar vardır.Kayseri, Konya ve Adana yörelerinde söylenen **tovga** biçiminin de /y/ > /v/ değişmesi ile ortaya çıkmış olabileceği mümkündür. Eğer /vg/ ~ /gv/ göçüşmesi ile oluşmuştur derseniz, *toyg(k)a[+ç/+r]*'daki /y/'nin ne olduğunu veya neden değiştiğini açıklamanız gerekir. **Toygar çorbası** adının da **toygar=toydüğün** adından geldiğini, yani *düğün çorbası* demek olduğununu gözden ırak tutmamak gerekir.
Bana göre, ***toyga ~ toyka ~ toygar ~ toykaç ~toygar çorbası*** sözleri Türkçedir; ***doğ-wā*** Farsçadır.

toygar 'Tarla kuşu; TT'nde erkek adı veya soy adı: **Kâmil Toygar'**
→ **turgay** [< ****torıġ*** 'doru' +***a***(+y) [/y/ sonradan türemiştir.]
= OT. ***torıġa***
El-İdr.: ***torġaḳ***
~ torġay (Kom., Çağ., Osm., DTü., Hak., Kzk., KKlp., YUyg.)
torġayah, (Hak.)
torġa (Soy.)
torġoy (KKırg., Kırg.)
toġay-aḳ (Kaça, Koyb.)
turġay (Bşk., TatK.)
tuyār (Yak.)
pos-tarġay (Hak.)
boz torġay (Çağ.) (> **Wog.** *TLW* 159: *pɛstorkay*)
tuyġar (Çağ., Osm.)

TO(>a,U)**RGA**(>O)**Y**[***+AH/ +AK***]
TUY[*GA* >]**ĀR**

tuyġun (Çağ., Kzk., Bar.) (> **Moğ.** *KWb.*, 413: *tuyiġun*)
duyġun (Osm.)

Eren (*TDES*, 416):< ? *Kökünü bilmiyoruz.*
tur-> dur- yanlıştır; < Moğ.'dan alındığı söylenemez:
Tü. **torġay ~ toyġar** göçüşmeli bir biçimdir.

toygun (hlk.) 'Genç'
< ET., OT. ***toy*** '*genç, acemî' (DLT)+***gun***

toyla (hlk.) '1. Bitki yetişmeyen, taşlı toprak; 2. kumlu tepe; 3. karın çabuk eridiği yer; 4. küçük tepe; 5. kaba topraklı yamaçlar'
< ***toy*** 'çanak yapılan çamur' (DLT)+***la***
An.ağl.: ***toylan*** (*DS.X*, 3975); ***toyra*** 'verimsiz, killi toprak' (s. 3976)

toylahana (hlk.) 'At ahırı, tavla'
< OT. ***toy*** 'karargâh'+***la*** [+***ḳ***]+ Fars. *hāne*

toyluk 'Toy (1) olma durumu veya toyca davranış'
< ***toy*[1]+*luk***

toynak 'At,eşek gibi tek tırnaklı hayvanların tırnağı, duynak'
= ET. ***tuŋaḳ***
~ OT. ***tuyaḳ*** (DLT: *tuyaġlı*)
< ****tung*** '*bedendeki sertlik' +***(a)k***

{Krş. OT.: *tungra* 'bedendeki kir'; *tungu* 'sağır' (DLT)}

SanalBaba

[Räsänen, *V* 499: < ***tuńa-k***]

Kıpç. (*Et-tuhf.*): ***tunyak,*** Kıpç.: ***tuyak, toyak***
AH., IM., Çağ.: ***tuynak***
TT.: TOYNAK+(LILAR)
~ tuyġak (Alt./*ATS*, 187)
tuynak (Trkm.)
tuyġak (Oyr.)
tuyġah, (Hak., Kızıl)
tuġay (DTü.)
tuvaġ (Çağ.)
tuwak (YUyg./*TUL*, 948)
tuyuŋ, tıyuŋ (Soy.)
tuyah, (Yak.)
tüyak (Blk.)
tθyak (Kzk., Bşk.)
toyak (Kzk.)
toynaḳ (Trkm.)
tıġaḳ (Tel., Şor, Oyr.)
tıyġak (Sag.)
duynak (Osm.)
duyuġ (Soy.)

TO(>ı, u)**YN**(>ġ)**AK**(>ġ, h)
T(>d)**O**(>ı, θ, u)**Y**(>ġ, v, w)[*N*= *ø*]**A**(>u)**K**(>ġ)
T(>d)**U**(>ı, o, ü)**YU**(>a)**G**(~K >h,/ŋ)

~ Moğ. (Poppe 66): ****tuyurai, tuġurai*** 'Huf' *LTS*, 209.

Eren (*TDES*, 416): **toygar** ile **toz** arası sözcükler YOK

toyuh(k) → tavuk

toz 'Çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak'
= ET., OT. ***toz*** (*EUTS*, 248; DLT) (Uyg. ***tooz***)
~ OT. ***toz, tör*** (DLT); ***toġ*** 'toz' [< **tow*]
Eski Kıpç.: ***toz, doz***
Çağ.: ***tos***
MA (47-2): ***doġ ~ toġ*** [< Moğ. *doġ~toġ* (+*usun*)]
< *tōz* [< **to$_w$uz*
< **to$_w$ur*]

veya: [****toβuz***
< **toβur*^{2}]
veya: < ****tōr*^{2}**

[Bu konuda bk. T. Tekin, *Mak.I*, 18, 48, 57, 58, 59, 114]

TT.: TOZ+(AN/AR-/ARMA/koparan/LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA/LU/LUK/MAK [gezip TOZMAK]/U-/UNTU/UT-/UTMA)

Tü. >**Zaza.** *toz* 'toz'; *toz bıyayiş* 'toz hâline gelmek; tozlu olmak,tozlanmak, toz olmak'; *toz grewtış* 'tozlanmak, toz kapmak'; *tozın, tozını*'tozlu' ; *toz kerdış* 'tozutmak, toz çıkmasına neden olmak'; *toz û duman* 'toz duman'; *toz û tebaxı* 'toz toprak' (*ZTS*, 361);
Ar. (Ir.) *ṭūz* (*ALTK*, 132)

~ tōz (Trkm., Gag.) < **tōz* <**towuz* < **towur*
toz (Az., Kzk., Kırg., Uyg., YUyg.)
tozan (Trkm., Nog.) < **tōzan*
çang-tozan 'ufak toz' (YUyg./*TUL*, 548)
tozaŋ (KKlp., Kzk., YUyg.)
tozanak 'toz fırtınası' (Ker.)
tozġak (YUyg./*UTL*, 422-423)
tozğan (Uyg.)
tozın (Sag.)
tozon / tozoŋ (Kırg.)
tozun (Sag.)
topon 'toz' (Kırg.) < **topan* < **towan*
tuz (TatK.)
tuð (Bşk.)
tuzan (Bşk., TatK.)
tuz,an (Bşk.)
tuzân (Özb.)
tus (Küer.)
tusan (Çuv.) < TatK. *tuzan*
tuos (Yak.)

O Z -an/ġak/ğan

SarıalBaba

T} ō Z aŋ
U Z an/ın
S an/
on/
oŋ/
un

dōzun (Tuva) < Moğ. *toġusun*

Tü. (Yak.) > **Moğ.** (*KWb.*, 405) *tous, toos*; **Kalm.** *tōs-xa* 'Birke';
KbRum. *thózi*

~ Moğ. ***toġusun*** [> **tōs+un*] [< **toġor-sun* < **toβar-sun* (Poppe, *Verg.*, 47; ***Introduction to Mongolian Comparative Studies***, *MSFOu* 110 (Helsinki 1955), s. 162); Halh. *tōs*

Tü.=Moğ. ***toz*** = ***toġosun/ to'osun***
[*toġusun* değil]

toz-['TT'nde ***gezip tozmak*** ikilemesinde'
= ET. ***toz-*** 'bitirmek, çıkmak, yükselmek' (*EUTS*, 248)
~ OT. ***toz-*** 'toz yükselmek' (DLT)
< *tor²-*
An.ağl.: ***toz-*** '1. tozlanmak; 2. gözden kaybolmak; 3. eskimek' (*DS.X*, 3977)
~ toz- (Trkm.; Özb., KarL.) *åz-ib toz-ib* (Özb.)
toz- (*åz-ıp toz-ıp*) (Nog.)
az- toz- 'id.'/*azġan tozġan* 'starwing' (Kırg.)/ = tos-
tos- (Özb., Uyg., Kzk., KKlp.)
dos- (Tuva)

~ DLT. *tōr-* 'to grow thin, become lean'; Yak. *tuor-* 'id.', *torġon* 'hungry', Tuv. *dor-* 'to grow thin, become emaciated, weaken', *ar- dor-* 'id.', Orkh. *toruq* 'thin, lean, emaciated', Orkh. *tor-* 'to become lean, emaciated', *öl- tor-* 'to starve' etc.
~ Mo. *tura-* 'to become lean, emaciated; to lose weight; to become exausted, worn out', *turaqan* 'lean, thin, emaciated'. (T.Tekin, *Mak.I*, 50)
Eren (*TDES*, 416): YOK
Nişanyan (*SS*, 451): **toz** = ***ET. toz*** (XI)

toza-['Toz havaya kalkmak'
< *toz+a-*

tozak¹ (hlk.) 'Toz gibi ince ince ve hafif yağan kar; ince ince yağan yağmur; 3. kırağı'
< OT. ***toz*** 'toz' (DLT)**+*a-k***

tozak² (hlk.) '1. Tozlu yer; 2. serpiştirilen harman tozu'
< OT. ***toz+a-k***
Krş. **tozan**
An.ağl.: ***tozak*** '1. harmanda dövenle sürülüp savrulmadan kaldırılmış saman; 2. sıva çamuruna katmaya yarayan ince saman; 3. tozu dumana katarak giden (kimse) (*DS.X*, 3976)

tozak³ (hlk.) 'Düğünlerde gelinin başına takılan çeşitli renge boyanmış kuş tüyleri'
< OT. ***toz*** 'yaylara sarılan sırım' (DLT)**+*(a)k***

tozakla-[(hlk.) 'İnce ince kar yağmak'
< *toz+a-k+la-* → **tozala-**

tozaklan-[(hlk.) 'Kavak, meşe vb. ağaçlardan pamukçuklar uçuşmak'
< *toz+a-k+la-n-*

tozala-['İnce ince kar yağmak'
< *toz+a-la-* → **tozakla-**

tozan '1. İncecik toz tanesi, zerre; 2. tozu çok olan yer'
< *toz+a-n*
Krş. **tozak²**
An.ağl.: ***tozan*** 'kar fırtınası' (*DS.X*, 3977)
~ tozan (Trkm.)
tuzan (TatK.) (> Çuv. *tozan*,

SanalBaba

tuzan)

tozanak (hlk.) 'Kar fırtınası'

< ***toz+a-n+ak***

An.ağl.: ***tozanak*** 'kasırga' (*DS.X*, 3977)

~ tozanağ (Ker./*KrTS.*)

tozar-['Toz durumuna girmek, tozlaşmak'

= OT. ***tozar-*** 'toz yükselmek' (DLT)

~ ***tozgır-***

< ***toz+a-r-***

An.ağl.: ***tozar-*** 'tozlanmak' (*DS.X*, 3977)

tozcu (hlk.) 'Değirmen işçisi, bekçisi'

< ***toz+cu***

tozkovan (hlk.) 'Süpürge'

< ***toz***+OT. ***kow-*** 'koğmak, kovalamak, sürmek' (DLT) ***+an***

tozla-[(hlk.) '1. Savurmak; 2. karı eritmek için üzerine toprak dökmek'

< ***toz+la-***

tozlan-['Tozlu olmak, üstüne toz konmak'

< ***toz+la-n-*** 'dönüşlülük eki'

tozlaş-['Toz durumuna girmek, tozarmak'

< ***toz+la-ş-*** 'fiilden fiil yapan ek'

TT.: TOZLAŞ-(MA)

tozlu 'Toza bulaşmış veya tozu olan'

= OT. ***tozluġ*** (DLT)

< ***toz+lu(ġ)***

tozluk[1] 'Dizden aşağı uzanarak ayağın üstünü örten paçalık, getr'

< ***toz+luk***

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ṭūzlek*; (Mıs.) *ṭozluk* (*ALTK*, 132)

tozluk[2] (hlk.) 'Değirmen taşının dibine erleşen un, kepek vb. şeyler'

< ***toz+luk***

tozu-['Toz havalanarak çevreye yayılmak'

= ET. ***toz-*** 'yükselmek' (*EUTS*, 248)

~ OT. ***tozar-*** 'toz yükselmek' (DLT)

< ***toz+u-(/-ar-)***

TT.: TOZU-(NTU/T-/TMA)

tozuntu 'Tozumakla havaya kalkıp uçan tozlar'

< ***toz+u-n-tu***

tozut-['1. Toz kaldırmak, çevreye toz yaymak; 2. (kar için) toz gibi savurmak; 3.(mec.) aklını yitirmek'

= OT. ***tozut-*** (DLT: *tozıtġan* 'çok tozutan')

< ***toz+u-t-*** 'faktitif eki'

tozzak[1] (hlk.) '1. Sorguç biçiminde tüy; 2. atların kuyruğundaki düğüm'

< OT. ***toz*** 'yaylara sarılan sırım'+[z]***(a)k***

tozzak[2] (hlk.) '1. Kozalak; 2. büyük tomurcuk'

< ****to-z***[z]***+(a)k***

töbeç (hlk.) '1. Sürülen tarlada ezilmeyerek kalan toprak parçaları; 2. tepe'

< OT. ***töpü*** [Atalay: *tüpü*] 'tepe' (DLT)+***ç*** 'küçültme eki'

töbek (hlk.) 'Tepe'

< OT. ***töpü+k***

tögerek (hlk.) 'Dikiş makinası'

→ **teker/tekerek**

< OT. ***tegrek(g)*** 'herhangi bir şeyin halkası' (DLT)

tögergi (hlk.) 'Çerçeve ya da çerçeve üstü'

< OT. ***tegre*** 'etraf, çevre, daire, değre' (DLT)+***gi***

tök-[(hlk.) 'Dökmek'

= ET., OT. ***tök-*** (DLT)

→ **dök-**

Tü. > **Zaza.** *tokme, tukme* 'bir yere topluca yığma; topluca, yığıntı' (*ZTS*, 359, 362)

tökez-[(hlk.) 'Tökezlemek'

SahafBaba

< ***tök-ez-***

tökezle-['Yürürken ayağı bir yere çarpıp sendelemek'

< ****tök-ez-le-***

TT.: TÖKEZLE-(ME/N-/NME)

An.ağl.:***tekezle-,tokezi-, tokezle-, tökeci-,tökenne-,tökese-, tökesi-, tökeş-,tökeze-, tökezi-, tökez-, tökozi-, tözek-, tukez-, tügezle-, tükezinmek, tükez-, tükzi-*** 'ayağı engele takılıp sendelemek, düşer gibi olmak' (*DS.X*, 3978)

TÖ(> o, ü)KEZ(/S/Ş)+/-İ-/-E-
TÖ(> o, e, u)K(> g)EZ/+LE-
/+İN-
TÜK[*E* =*ø*]Z+İ-

töl (hlk.) '1. Güç, kuvvet, erk; 2. çocuk'
= ET., OT. ***töl*** 'yavrulama zamanı, yavru, döl' (DLT)
→ **döl**

töle-[(hlk.) 'Ödemek'
< Kıpç. Tü. ***töle-***

tölek (hlk.) '1. Kurnaz, açıkgöz, düzenci; 2. saygın (kimse); 3. alıngan, kuşkulu; 4. korkak'
= OT. ***tölek*** 'dölek, gönlü sakin kişi' (DLT)

< ****töl+(e)k***

NOT: Anadolu ağızlarındaki ***tölep, töl-leş-, töllü, tölüne gel-, tölüp*** ad, sıfat ve fiillerindeki **töl** de aynı köktendir.

tömbe, tömbek → **töme**

tömbeksepek (hlk.) 'Köstebek'
< OT. ***töpü*** 'tepe'(DLT)
[> *tö* [**m** türeme ünsüz]*bü*
> *tö*[m]be]+***k+se-p-ek***

tömberle-[(hlk.) → **tönberle-**

tömbez (hlk.) 'İki tepe arası'
< ***tö***[m]***be*** [< ***töpü***]+***z***

tömbü → **töme**

töme (hlk.) '1. Küçük toprak yığınları ya da yuvarlak tepecikler; 2. tarlanın tümsek yeri'
< OT. ***töpü*** (DLT) [> *tömü* > *töme*]
An.ağl.: ***tömbe, tömbek, tömbü, töme, tömek, tömrü, tömrük*** (*DS.X*, 3980)

TÖ[M]BE(< Ü)+*K*
TÖM(< B)E+*K*
TÖMRÜ+*K*

tömek[1] → **töme**

tömek[2] '1. ekin yığını; 2. topak; 3. İplik yumağı; 4. alçak, kısa'
→ **tomak** 'kısa boylu; yuvarlak'

tömge → **tönge**

tömrü, tömrük → **töme**

tönberle-[(hlk.) 'Yuvarlamak'
< OT. ***tön-*** 'dönmek'+***be+r-le-***
An.ağl.: ***tömberle-, töperle-*** (*DS.X*, 3981)

tönge (hlk.) 'Tırpanla ekin biçenlerin korumak için sol ayaklarına bağladıkları ot yığını'
< OT. ***tön-*** 'dönmek' (DLT)
+***-ge***
An.ağl.: ***tömge, töge, tönge bağı, töngü, tonkebağı*** (*DS.X*, 3981)

töngel (hlk.) 'Muşmula'
< ***tön-ge-l***

töngelen-[(hlk.) 'Yuvarlanmak'
< ***tön-***'dönmek;*yuvarlanmak'+***ge-le-n-***
An.ağl.: ***tongalan-, töngelen-, töngellen-, töngerek-, töngülde-*** (*DS.X*, 3982)

TÖ(>o)**N-GE-**(>a)**L[L]E**(> a)**N-**
TÖN-GE-R-EK
TÖN-GÜ-L-DE-

tögellen- → **töngelen-**

töngerek- → **töngelen-**

töngü → **tönge**

töngülde-[1]**[** (hlk.) → **töngelen-**

töngülde-[2]**[** (hlk.) 'Kocamak, yaşlılıktan güçsüzleşmek'
< OT. ***töngül-*** 'ümidini kesmek, vaz geçmek' (DLT)+***de-***

veya:

SanalBaba

OT. ***tön-***'dönmek'+***gü+l-de-***

An.ağl.: ***töngülle-, töngürle-, töymüklen-*** (*DS.X*, 3982)

töperle-[(hlk.) → **tönberle-**

töpürde-[(hlk.) 'Yürek çarpmak'

<*tö: 'yansıma'+***p-ür-de-***

Krş. OT. ***tüpir-*** 'rüzgâr eserek toprağı savurmak' (DLT) < ***tü*** 'yansıma'+***p-ir-***

tör[1] → **töre**

tör[2] (hlk.) 'Evde ya da odada saygıdeğer kişilerin oturduğu başköşe'

= OT. ***tör ~ töre*** (DLT)

< *tö:-r(/+e)*

töre 'Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü'

= ET. ***törü*** 'töre, örf, kanun, nizam' (*EUTS*, 250: *törüçä* 'örfçe, törece'; *törüçi* 'kanun yapan, muallim'; *törülüg(k)* 'kanunî'; *törüsüz* 'kanunsuz,*törüt-* 'türetmek') < *törü-t-*

tör(ö) 'yasa' (Eleges, 7)

~ OT. ***törü*** 'düzen, nizam, görenek, âdet' (DLT;.KB)

[FAKAT;

= ET. ***tör*** 'ön, şeref yeri' (*EUTS*, 249: *törçi-* 'türemek, doğmak')

~ OT. ***tör ~ töre*** 'evin önemli yeri ve sediri' (DLT)

~ Süm. ***dur*** (Tuna, 22)

MA (170-8): ***dör***

< *tö:-r [→ **töre**] **+e/+ü**

TT.: TÖRE+(Cİ/L/LCİLİK/Lİ/LİK/LSİZ/N/NLİ/NSEL/SEL)

An.ağl.: ***töre*** '1. eğitim, görgü; 2. geline verilen armağan; 3. mahkeme' (*DS.X*, 3983)

[**NOT**: TT'nde **törü** sözü yoktur.

~ tör (YUyg./*TUL*, 948)

tö:re (Trkm.)

dör (Ker./*KrTS*, 140: *dörbâşı ~ dörkellesı* 'meclisin en iyi köşesi'; fakat, *töremeğ* 'büyümek')

töre (Çağ., Osm., Kom.)

törö (Kzk.)

türe (TatK.) (> **Çuv.** *türɛ*; Eski **Blg.** > **Mac.** *BTLU* 132: *törvény* 'Gesetz')

= Moğ. (*KWb.*, 407) ***törü, töre*** 'gesetzliche Ordnung, Obrigkeit', (Kow.1939): ***törü***

Eren (*TDES*, 417): YOK

törel ***YT.*** '1. Töreye uygun olan; 2. töre ile ilgili'

< *tö:-r+e+l*

TT.: TÖREL+(CİLİK/LİK/LSİZ)

töreli (hlk.) '1. Konuk ağırlamayı seven, sofrası açık; 2. iyi eğitilmiş (kimse); 3. soylu; 4. iyi; 5. güzel'

< *tö:-re+li*

töre-[(hlk.) '1. Büyümek; 2. çoğalmak'

= OT. ***törü-*** (DLT)

< *tö:-rü-*

An.ağl.: ***töle-, türe-*** (*DS.X*, 3983)

töreme (hlk.) 'Torun'

< OT. ***tö:-rü-*** 'yaratılmak' (DLT: *törüt-*)**+*me***

tören 'Merasim'

< *tö:-r+e+n*

TT.: TÖREN+(Lİ/SEL/SİZ)

törene (hlk.) 'Alışkanlık, âdet'

< *tö:-re+n+e*

törensel ***YT.*** 'Törenle ilgili'

< *tö:-r+e+n+sel* 'Fr. ek'

töresel ***YT.*** 'Töreye uygun olan'

< *tö:-r+e+sel* 'Fr. ek'

törlek (hlk.) 'Bağırsak bozukluğu, sürgün'

< *tö:* 'yansıma'**+*r+le-k***

An.ağl.: ***tortor, törtör*** (*DS.X*, 3984)

törpü 'Ağaç veya kurşun, kalay gibi yumuşak metallerin kabasını almaya yarayan, dişleri uzun ve

SarıBaba

aralıklı olan eğe'
= ET. (Br.) ***türbi***
~ OT. ***tö:rpig*** 'törpü, keser' ~ ***tö:rpigü*** 'ağaç yontacak keser' (DLT: *tö:rpi-*'yontmak, törpülemek'; *tö:rpit-* 'törpülemek'; *tö:rpül-* 'yontulmak', *tö:rpüş-* 'törpülemekte yardım ve yarış etmek')
AH.: ***törpi***
<*tö:r- 'bozmak, kurcalamak, alt-üst etmek'+***pi(g)***
TT.: TÖRPÜ+(LE-/LEME/LEN-/LENME/LÜ)
~ törpi (Trm.)
törpü (Az.)
türpi (Kzk.)
türpü (Osm.)
tərpə (Bşk.)
dörpü (Osm.)
dürbü (Soy.)

T(>d)Ö(>ü, ə)RP(>b)Ü(>i, ə)

Tü. > **Srp.** *TE* 288: *turpiya*; **Rus.** Vasm. 3, 99: *terpig* 'Feile, Rassel'

= *i:ğe* (Trkm.)
igev (Bşk., TatK.)
egev (Kzk.)
egåv (Özb.)
eğe (TT.)
ekäk (Uyg.)
ögö: (Kırg.)
yeyä (Az.)

törpüle-['Törpü ile düzeltmek'
< *tö:r-pü+le-*
TT.: TÖRPÜLE-(ME/N-/NME)
~ törpüle- (Trkm.)
türpile- (Bşk.)
= *i:ğele-* (Trkm.)
igävlä- (Bşk., TatK.)
egili- (Uyg.)
egåvlä- (Özb.)
ege- (Kzk.)
ögö:lö:- (Kırg.)

törpülen-['Törpülemek işi yapılmak'
< *tö:r-pü+le-n-*
TT.: TÖRPÜLEN-(ME)

törpület-['Törpületmek işini yaptırmak'
[***TS.II,*** 1489: YOK]
= OT. törpit- (DLT)
< *tö:r-pü+le-t-(tir-/-tir-t-)*
TT.: TÖRPÜLET-(TİR-/TİRT-)

tös¹ (hlk.) 'Boyunla başın birleştiği yer'
→ **töş**

tös² (hlk.) 'Hayvanı töskürtmek için söylenir'
< *tö: 'yansıma'+*s***

töskür-['Hayvan geri geri gitmek'
< *tö:+s 'yansıma'+*kür-***
'yansıma addan fiil yapan ek'
An.ağl.: ***töskür-*** 'kavgadan yılıp geri çekilmek' (*DS.X,* 3984)

töskürt-[(hlk.) 'Hayvanı geri geri yürütmek'
< *tö:+s 'yansıma'+*kür-***
'yansıma addan fiil yapan ek'
+-t-

töş¹ → **döş**
ET. ***töş*** 'döş, göğüs'; ***töşlük*** 'at ve kadın göğüslüğü' ~ OT. **töş** (DLT)

töş² (hlk.) 'Demirci örsü'
< ET., OT. ***töş*** 'döş, göğsün başı' (DLT)

töy (hlk.) 'Şölen'
< ET. ***toy*** 'bayram, şölen' (*EUTS*, 248)

töy-[(hlk.) 'Dökmek'
< ET., OT. ***tök-*** (*EUTS;* DLT)
[/k/ > /y/ değişimi]

töz (hlk.) 'Asıl, kök, cevher'
= ET. ***töz*** 'damar, kök, unsur, asalet'(*EUTS*, 250: *tözkärinçsiz* 'temeli olmayan'; *tözlüg* 'temelli, köklü, asaletli; *tözün* 'asil soydan, asaletli')
~ OT. ***töz***

[B. Atalay: ***tüz*** okumuş. **YANLIŞTIR]**

'asıl, soy sop, kök' (DLT)

SanalBaba

< ***tö:-z***

TT.: TÖZ+(CÜLÜK/EL)

~ tüöre (Yak.)

Erdal (*OTWF,* 94): *tüzügü* 'all', *tüzügün* 'all together' [**tözügü** ve **tözügün** okunmalıdır ki bu da < ÖT. ***tö:z-** fiilinden türemedir. Bu fiilin Yakutçada **tüös- = tüör-** 'to uproot, eradicate, exterminate' biçiminde yaşadığını görmekteyiz. Buradan **tüöre** adı yapılmıştır. (*Mak.II,* 418)

Tözün 'TT'nde soy adı' [***tüzün*** biçimi **YANLIŞTIR]**

= ET. (Uyg./Br.) ***tözön***

< ET. ***tö:-z*** 'asıl, kök'***+(ü)n***

→ **töz**

NOT: Eren (*TDES,* 416): /**ö**/'lü hiçbir Türkçe sözcük YOK.

Nişanyan (*SS,* 451): **tökezle[mek, töre, tören, törpü, töz** dışında başka Türkçe sözcük YOK

tu '(*Yazıklar olsun!*) anlamında yansıma'

< ****tū*** 'yansıma' [~ ***tū*** ~ ***tūh***]

Krş. **Zaza.** *tufu* 'tuh, tüh' (*ZTS,* 361)

tuc (Zaza) → **tunç**

tuç (hlk.) 'Değirmen baltacığı'

= OT. ***tuç*** 'tunç' (DLT)

< ****tū-ç***

tugay 'Alayla tümen arasında bir birlik'

< Moğ. (*KWb.*, 397) ***tokay*** 'Ellbozen, Elle'

Çağ.: ***tokay, toġay***

~ toğay (Kzk., Tob., Bar.)
toğay (TatK.)
tokoy (Oyr., Tel., Leb.)
toğoy (Yak.)
duğay(Soy.)

T(>d)U(>o)G(~K)A(>o)Y

tuğ 'Sorguç'

= ET. ***tuġ*** 'bayrak, sancak' (*EUTS,* 251)~ (Uyg.) ***tuuġ***

~ OT. ***tuġ*** (DLT: *tuġluġ* 'bayraklı)

< ****tū-*** 'tıkamak, kapamak'

+-ġ

Tü. > **Ar.** (Cez.) *ṭūh* (*ALTK,* 132)

An.ağl.: ***tuğ*** '1. kamışın tepesindeki püskül; 2. mısır darısının erkek organı' (*DS. X,* 3986); ***tuğ*** 'üstünlük belgesi'

~ tüğ (Trkm.)

[Bk. E. Güngördü, '***tu-*** Fiili Üzerine', *TD* 622 (Ekim 2003), s. 475-483.

ET. tu- 'kapamak' (*ETY,*869)
tu- 'kapamak, tutmak' *EUTS,* 252)
tu- 'kapanmak' (*Tuny.* 68)
tu- (-o- ?) 'kapamak' (*ETG,* 302)

OT. tu- 'kapatmak, tıkamak' (DLT)

Eren (*TDES,* 417): YOK

tuğ-[(hlk.) 'Düğümlemek'

< ***tū-*** 'kapatmak'***+-ġ-*** [*mek*]

Tuğçe 'TT'nde kız adı'

< ***tū-ġ+çe*** 'küçültme eki'

~ tuğça '(askerlikte) koldaki rütbe işareti' (Kırg.)

tuğkun (hlk.) 'İzinsiz yanına varılamayan varlıklı, saygın'

< OT. ***tuğ +kun***

tuğlu 'Tuğu olan'

= OT. ***tuġluġ*** (DLT)

< ***tū-ġ+lu(ġ)***

Krş. An.ağl.: ***tuğlu*** 'şımarık' (*DS.X,* 3986)

tuğra '1. Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları, özel bir biçimi olan sembolleşmiş işaret; 2. metal paranın resimli yanı'

= OT. ***tuġraġ*** (DLT: *tuġraġla-* 'tuğra ile mühürlemek')

[Ayrıca bk. ***tuġraġ, tuġzak*** 'dönüşte geri alınmak üzere savaş zamanında askerin binmesi için hakan tarafından verilen at' (DLT)]

SanalBaba

< ***tū-*** 'kapatmak'+***-ġ*** 'bayrak, sancak'+***ra(ġ)***
TT.: TUĞRA+(keş [<Fars] /keş+lik)

Tü. > **Zaza.** *turre* 'tuğra, tura' (*ZTS,* 362: *yazı turre*)

[Bk. Jean Deny, 'Tughra', ***EI¹*** (1929), s. 822-826]
Eren (*TDES,* 417): YOK
Nişanyan (*SS,* 455): **tuğra** = ***ET.*** *tuġraġ* hükümdar mührü ve imzası (Oğ XI)

tuğrul 'Yırtıcı bir kuş türü'[***TS.II,*** 1493: yok]
[TT'nde erkek adı]
= OT. ***toġrıl*** 'yırtıcı kuşlardan bir kuş, bin kaz öldürür, bir tanesini yer; erkek adı da olur' (DLT)

tuh → **tu**

tuj, tuc (Zaza) → **tunç**

tuklıki (Zaza) → **takla**

(*ZTS,* 362: *tuklıki dayiş* 'takla atmak; *tuklıki deyiş, tuklıki dıyayiş* 'kendisine takla attırmak, (yuvarlanıp) takla atmak')

tukum (hlk.) 'Soy, nesil'
= ET. ***toġum*** 'doğum' (EUTS, 243)
[OT. ***toḳum, tuġum*** 'kesilecek hayvan']
< ***toġ-(u)m***

tul¹ (hlk.) 'Tül'
< ***tū-*** 'kapatmak'+***-l***

tul² (hlk.) 'Dul'
= OT. ***tul*** (DLT: *tul tuġsaḳ* 'dul kadın')
< ****tū-*** 'kapatmak'+***-l*** 'kapalı'
Eren (*TDES,* 123): → **dul**
~ dūl (Trkm.)
tul (Nog., Kzk., Kırg., Özb., Alt., Kuğ., Şor, Tel., Sag., Kob.)
tulguyak (Soy.)
dulguyak (Tuva)
tulāyax 'öksüz' (Yak.)
tălâĥ 'öksüz' (Çuv.)
[+ĥ küçültme eki]

tula (hlk.) 'Tuzak için kurulan aygıt'
< ***tū-*** 'kapatmak'+***-l+a***

tulkuk (hlk.) '1. Gelincik çiçeği; 2. ince uzun yapraklı, hafif 3.tüylü, sarımsı yeşil renkte, yemeği yapılan bir tür ot; 3. bir tür kuş'
= ET. ***tolḳuḳ ~ tulḳuḳ*** 'yüzme tulumu, torba' (*EUTS,* 245)
= OT. ***tulḳuḳ*** 'tulum' (DLT)
< ***tol-*** (~ ***tul-***)+ ***-ku-*** '*şişmek' +***-k***

tulluk (hlk.) '1. Çoban kulübesi; 2. bağ kulübesi'
< ***tū-*** 'kapatmak'+***-l+luk***

tulu (hlk.) '1. Duvak; 2. perde'
[TT'nde soy adı]
< ***tū-*** 'kapatmak'+***-l+u***

tuluk¹ (hlk.) 'Tulum' → **tulum**
= ET. ***tulḳuḳ*** 'yüzme tulumu, torba' (*EUTS,* 245 [***tolḳuḳ*** biçimindedir.]) ~ ***tuluḳ*** (s. 252)
~ OT. ***tulḳuḳ*** 'tulum, örülmüş ve şişirilmiş tuluk'
< ***tū-*** 'kapatmak'+***-l+(u)k***
An.ağl.: ***tuluk*** 'Tombul, şişman' (*DS. X,* 3988)

tuluk² (hlk.) '1. Yanak; 2. şakak'
= ET. ***tulung*** 'şakak' (*EUTS,* 252)
~ OT. ***tulun ~ tulung*** 'kalak altı; kulakla ağız arasındaki kemik' (DLT)
→ **tulun²**
< ****tū-l+(u)k***
An.ağl.: ***tuluk, tulum, tulun*** (*DS.X,* 3988)

tulum¹ 'Önü yarılmadan bütün olarak yüzülmüş hayvan derisi'
→ **tuluk**
< ***tū-l+(u)m***
TT.: TULUM+(CUK/LU/LU-LAR/SULAR)
An.ağl.: ***tulum*** '1. kadın giysisi; 2.keçi derisinden yapılmış bir tür pantolon' (*DS.X,* 3988)
~ tolum (SUyg.)
tulum (Yak.) (> Moğ. *tulum*

SanalBaba

'a big crossing of a river'; OKore. *turumaki* 'overcoat') (Räsänen,*V*)

tulum (Trkm., YUyg.)
= *tursık* (TatK.)
turhık (Bşk.)

Tü.> **Srp., Rum.** *TE* 180: *tulum*; **KbRum.** *tulumi, thulómi*; **Rus.**(Vasm. 3: 151) *tulum, tulım, tulun*

Eren (*TDES*, 417): YOK

Nişanyan (*SS*, 456): **tulum** ~ ***Yun.*** *tilimos/ *tûlimos τύλιμος /*τουλιμος* meşin torba, tulum ***EYun.*** *tŷlē* 1. nasır, sertleşmiş deri, 2. hamal sırtlığı

YANLIŞTIR. Çünkü, ***ET***'de **tuluk**; ***OT***'de ***tulkuk*** biçimleri ile ***tulkuklan-*** 'tulum gibi şişmek' fiili de vardır. Herhalde, Türkçe **tulum** sözcüğünü ödünç alan Yunanlılar sonuna bir **+os** getirerek Yunancalaştırmışlardır.

Bk. **tulkuk** ve **tuluk**

tulum² → **tulun¹**
tulum³ → **tulun²**

tulun¹ (hlk.) 'Ayın on dördü'
→ **tolun**
= ET. ***tolun*** 'dopdolu, hep' (*EUTS*, 245)
~ ***tulun*** 'tolun ay, bedir' (s. 252)
< *tol-un*
An.ağl.: ***tulum*** 'ayın on dördü'; ***tulun*** 'bütün' (*DS.X*, 3988)

tulun² (hlk.) 'Yanak; şakak'
< OT. ***tulun*** 'kulakla ağız arasındaki kemik' (DLT)
[Ayrıca bk. *tulung* 'kulak altı' (DLT)]
An.ağl.: ***tuluk, tulum, tulup*** (*DS.X*, 3988)

tulun-[(hlk.) 'Ay ya da güneş batmak'
< *tol-(u)n-*

Eren (*TDES*, 417): **tulun***1-2* YOK; **tulun-** YOK
Nilşanyan (*SS*, 456): YOK

tulup¹ (hlk.) 'Atılmış, eğrilmeye hazırlanmış, top biçiminde yün veya pamuk'
< *tū-l+(u)p

An.ağl.: ***tulup*** '1. kürk; 2. yanak; şakak' (*DS.X*, 3988)

Eren (*TDES*, 417-418): **tulup** < ***R.***τουλούπα 'Knäuel; Wolballen auf dem Spinnrocken'
Rumcadan (veya Türkçeden) Bulgarcaya da geçmiştir.

NOT:
Eren'in naklettiği görüş Tietze ve Tzitzilis'in yazdıklarıdır. Anadolu ağızlarındaki **tulup** '1. kürk; 2. yanak, şakak' anlamları üzerinde durulmamıştır.
R. **touloúpa** [< ?]
Tü. **tulup** [< *tū-l+(u)p*]

tulup² → **tulun²**

tulutombak (hlk.) → **tülütombak**

tum¹ (hlk.) 'Tümü, hepsi'
→ **tüm**

tumağı 'İngin, nezle, dumağı, nevazil'
= ET., OT. ***tumaġu*** 'nezle' (*EUTS*, 252; DLT)

[ET., OT. ***tumıl-*** 'soğumak'; ***tumlıġ ~ tumluġ*** 'soğuk, soğukluk']

Çağ.: ***tomaġa, tomġa*** (Räsänen, *V*)
< OT. ***tum*** 'soğuk' (DLT)
+a-ġı
~ tomoġo (Tel.)
tumġa (Kzk.)
~ Moğ. (*KWb.*, 399) ***tomuġa*** 'Mütze, appe'

tuman¹ (hlk.) 'Don, şalvar'
< ET., OT. ***ton*** 'giysi' (DLT: *tonat-* 'giydirmek'; *tonıd-* 'elbise göndermek, donatmak'; *tonluk* 'elbiselik')+ ***man***
An.ağl.:***tıman, tımman, toman, tomman, tuman, tumman, tüman, tümen*** (*DS.X*, 3989)

TU(>ı, o, ü)M[M]A(>e)N
~ tuman (Az.)

Tü. > **Kürt.** *tûman*

Eren (*TDES*, 418): < ***Fars.*** **tunbān, tubbān**

YANLIŞTIR. Çünkü, ET. ve OT'deki **ton** 'giysi' sözcüğü TT'nde **don** [/t-/ > /**d**-/ değişmesi ile] yaşamaktadır. +**man** eki de

SahafBaba

Türkçede adlara gelerek ad yapmaktadır. Bana göre Tü.**tuman** [< ***ton+ban***]> Fars. ***tunbān, tubbān*** [/-n-/ > /-b-/ değişmesi ile].

Tietze (*ZBalk.* 18: 194/252): < ? meçhuldür.

Ligeti (*MNy* 31: 284): < Tü. **duman** 'don' biçiminin **-man** eki ile yapılmış bir türevi.

tuman² (hlk.) 'Duman'
= ET. ***tuman*** 'duman, sis, karanlık' (*EUTS*, 252: *tumanlıġ* 'dumanlı, sisli')
~ OT. ***tuman*** (DLT)
< ***tū-*** 'kapamak, tutmak'
+***-man***
An.ağl.: ***tuban, tuman*** (*DS.X*, 3990)

Eren (TDES, 418-419): **toz** ile **tuman²** arası Türkçe sözcükler YOK

tumbadız (hlk.) 'Kısa ve şişman'
< ***to-***[m 'türeme ünsüz']
+ ***-p+at-*** 'yuvarlak yapmak'
+***-(ı)z***

tumbek (hlk.) 'Kabarık yer, tümsek'
< ***to-[m]+-p+ek***
An.ağl.: ***tumbi, tumbus*** (*DS.X*, 3991)

tump (hlk.) 'Toprak yığını, tümsek'
< ***to-***[m]+***-p***
An.ağl.: ***tumt, tunp, tümp, tünp*** (*DS.X*, 3991); ***tumpe*** 'yuvarlak, toparlak, şişman' (s. 3992)

tumru (hlk.) 'Tümsek, kambur'
< ***to-*** 'şişmek, kabarmak'
+***-m+ru***
An.ağl.: ***tumut*** 'tümsek' (*DS.X*, 3992)

tumşuk 'Papağan, kartal gibi kuşların kemerli gagası'
= ET. ***tumşuk*** 'gaga' (*Alt.Gr.*, 344; *EU TS*, 253) ~ ***tumşıḳ*** ~ ***tumsuġ*** (s. 252)
Çağ.: ***tumşuḳ, tumşuġ*** 'dağ burnu; gaga'
IM.: ***tumşık***
< ****tumuş+uk***
~ tumşuk (Kırg.)
tumsık (KKlp., Kzk., Nog.)
tumzuh, (Hak.) < *tumşuk*
< ****tumuş+uk***
dumçuk 'gaga, burun' (Tuva)
tumus (Yak.) < ****tumuş***
[Bk. T. Tekin, *Mak.I*, 123: **sigmatism**]

tuna (hlk.) 'Yavru (insan için)'
< OT. ***tun*** 'kadının ilk çocuğu' (DLT)+***a*** 'addan ad yapan ek'

tunaz (hlk.) 'savrulacak duruma gelmiş ekin yığını' → **tınaz**

tuncuk-¹[(hlk.) 'Çok dinlenmiş hayvan tepinmek, koşmak, aşırı davranışlarda bulunmak'
= OT. ***tunçuk-*** 'kaygıdan soluyamaz olmak' (DLT)
< OT. ***tun-*** 'dinlenmek'
(DLT)+***çu-k-***
An.ağl.: ***tuncuk-*** '1. dişi hayvan erkek istemek; aşırı cinsel istek duymak (kadın için)'; 3. şaşmak; 4. ürkmek; 5. bunalmak; 6. üzülmek, tasalanmak' (*DS. X*, 3992)

tuncuk-²['1. Tütün, saman, buğday yığınları kızışıp bozulmak; 2. kapalı yerin havası bozulmak'
= OT. ***tunçı-*** (~ *tança-, tançġa-, tançı-, tınça-, tınçı-*) 'kokmak, bozulmak' (DLT)
< ***tu(/a/ı)n+çı(/a)-*** (DLT)
+***-k-***

tunç¹ 'Bronz'
= OT. ***tuç*** (DLT)
< ****tū-*** 'kapamak'[n 'türemedir']+***-ç***
IM., AH., MA.: ***tuç***
TT.:TUNÇ+(LA-/LAŞ/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA)
~ tunç (TT., Uyg.)
tunc (TT., Uyg.)
tuc (Ker.)
duç (Osm., Krm.)

Tü. > **Gr.** *TE* 179: *tontçı*;
Blg., Srp., Arn. *tuç;*

SanalBaba

Zaza. *tuc, tuj, tunc* (*ZTS,* 361, 362);
Ar. (Sur.) *ṭūc* (*ALTK,* 132)

= Tung. (Vas.) ***tudya***, Olça. ***tucan*** (Räsänen, *V* 499)

tunç² (hlk.) 'Açıkken birden bire bulutlanan hava' (*SDD,* 1398: Yalvaç)

< ****tū-*** 'kapamak'+***-n-*** '*bulutlanmak, kapanmak'

+***-çı-*** 'fiilden fiil yapan ek'

tundur-[(hlk.) 'Buğulandırmak'

< OT. ***tong*** 'soğuktan donmuş'+***dur-***

Krş. **donuk, tunuk**

tunedi (Zaza.) → **türedi**

tunguç (hlk.) 'Düzenli giyinmeyen'

< ET., OT. ***ton*** 'giysi, elbise' (DLT) +***guç***

tunuk (hlk.) '1. Parlak olmayan, mat, donuk; 2. puslu, kapalı hava'

< OT. ***tong+(u)k***

tura¹ → **tuğra**

Eren (*TDES,* 418): **tura²** 'kadınların başlarına taktıkları küçük altın dizisi'
< ***Ar.*** *ṭurra* 'Stirnlocke' (Tietze: Ar. 289/256'dan naklen)

NOT: Anadolu ağızlarında **9** farklı anlamda **tura** sözcüğü var. Bunlardan yalnız birisini seçerek ona da Arapçadan alıntı demek ne derece doğru olur. Anadolu kadınlarının başlarına taktıkları ET. **tuğraġ**'dan başka bir şey değildir.

tuğraġ > tuğra > tura olmuştur.

TT'nde 'metal paranın resimli yüzü' anlamında kullanılır ki bu da *alına taklılan para dizisi* ile de ilgilidir.

Arapça **turra**'nın Türkçe **tura**'dan alıntı olabileceği daha mantıklıdır.

tura² 'Bazı oyunlarda, vurmak için kullanılan düğümlenmiş mendil'

< OT. ***tur-*** 'toplanmak; dürümek' +***-a*** 'toplanış, dürülmüş'

An.ağl.: ***tura*** (*DS.X,* 3993-3994)

tura³ (hlk.) '1. Ev duvarlarını dış etkenlerden korumak için üzerine çakılan tahta perde'

= OT. ***tura*** 'kalkan, siper' (DLT)

< ***tur-*** 'yükselmek; kalkmak' (DLT) +***-a***

turaç 'Sülüngillerden, uzunluğu 34 cm. olan, oyu azalmış bir kuş türü'

< ****tūr*** 'yansıma'+***(a)ç***

veya:
< ****tur-*** 'yükselmek, çıkmak' +***-(a)ç***

An.ağl.: ***turaç, turaş*** (*DS.X,* 3994)

Tü. > **Rus.** *turáč* (Vasmer, *REW* 3: 154)

~ durrac (Ker.)

[Krş. OT. ***turna*** 'turna'; ***turumtay*** 'yırtıcı bir kuş' (DLT)]

Eren (*TDES,* 122): **duraç** < **Ar. durrāc**
Doerfer (*TMEN,* 896): < ****tur*** 'yansıma'

turala-['1. İplik çilelerini turalarına ayırmak; 2. (bazı oyunlarda) tura ile vurmak'

< ***tur-a+la-*** → **tura**

turfanda '1. Mevsimin başında ilk yetişen (meyve, sebza); 2. (mec.)yeni, ilk kez ortaya çıkan'

< ***Turfan*** 'Türkistan'da yer adı'+***da***

[Mevsimin ilk meyvesi **Turfan'da** yetiştiği için]

~ *irtä ölgörgän yäşilsä* (Bşk.)
irtä ölgirgän yäşilçä (TatK.)
erte bisetin ösimdik (Kzk.)
erte bışüçu (Kırg.)
i:r bişer (Trkm.)
birinçi (yeni) köktat (Uyg.)

Eren (*TDES,* 418): < ***Fars.*** **tarvanda** 'early fruits; fisrt-fruits'
*TS.II,*1495: < ***Fars.*** **tervende**
Nişanyan (*SS,* 456): ***Fa.*** *tervende* taze (meyve) < TER
Räsänen (*V,* 500): < Rum. **Πρωτοφνής**

SanalBaba

DÖRDÜ DE **YANLIŞTIR.** Türkler niye **/a/** ya da **/e/**'yi **/u/**'ya çevirsinler ki! Doğrudan **tarvanda** ya da **tervende** diyemezler miydi? Bu sözcüğün yalnız Anadolu sahasında kullanılıyor olması da Farsça veya Rumcadan alıntı olduğuna kanıt değildir.

turgay → toygar 'Tarla kuşu'

< ***toruġ+ay***

turlu turlu (Zaza) → **türlü**

turluk (hlk.) '1.Keçi ağılı; 2. çadır; 3. çadır üzerine örtülen keçe; 4.çubuk ve dallarla çevrilip üzerine kıl kilim ya da keçe örtülerek yapılan küçük çadır'; 5. ağılların yanına yapılan küçük çoban evi; 6. kulübe; 7. bostan ve bahçelerdeki küçük ev'

< OT. ***tur-*** 'durmak,*oturmak'

+-luk

turlutombak (hlk.) → **tülütombak**

turma[1] (hlk.) 'Turp'

= ET., OT. ***turma*** (*EUTS*, 253; DLT)

< ET. ***tur-*** 'toplanmak'

+-ma

~ torma (Bşk.,TatK.)
turın (Kzk.)

= *çamğur* (Uyg.)
şomır (Kzk.)

turma[2] (hlk.) 'Tutuk evi'

< *tur- [> *dur*-]+***-ma***

turna 'Göçebe iri bir kuş'

= ET. (Uyg.) ***turuŋaya***

~ OT. ***turna*** (DLT; KB)
Eski Kıpç.: ***turna***
Çağ. (*Muh. Lug.*): ***turna***

< ****t*[*ı/u/o/ă*]*r*** 'yansıma'

+n(~y)a

TT.:TURNA+(ayağı'düğün çiçeği'/ balığı/CI (eski, tarihî) 'Yeniçeri ocağında ava giden, av köpekleri ve tazılara bakan, birkaç turna taşıyan bir sınıf asker'/ geçidi 'baharda esen bir fırtına'/GİLLER)

An.ağl.: ***turna*** 'dam saçağı'; ***Turnacı*** 'asker toplayan görevli'; ***turnadili*** 'uzun taneli bir tür buğday' (*DS.X*, 3995)

~ tuyurā (Soy.)
tuŷurā (Soy.) < *turuńa*
turńa (Koyb.)
turuna (KKırg., Kırg.)
turuya (Yak.)
turna (Osm., KKırg., Kırg., Nog., Alt., Tel., Şor, Sag., Koyb., Uyg.)
turnä (Özb.)
tθrna /torna (Bşk., TatK.)
tırna (Kzk., KKlp.)
tərńa, tθrńɛ (Çuv.) (> **Çer.** *ÇLÇ* 228: *turńa*)
durna (Osm., Trkm., Ker./*KrTS*, 140; Az.)
duryā (Tuva)
duŕyā (KKırg.)

T(>d)U(> ə, ı, θ)R[U]N(>ń, y)A (> ä, ɛ)

TUYURĀ

~ Moğ. (*KWb.*, 411) ***turaġ***

Räsänen (*V* 501): < ***turuŋ´a***
Räsänen (*LTS* 202): **turna** ~ ? ***Moğ.* toğorigun; Daha sonra** (*V* 501): **turna** ~ ***Moğ.* turaġ**
Clauson (*ED* 551): **turŋa**
Polivanov (*Stat'i* 164; *İAN* 1927:1203): ***Tü.* turna** ~ ***Yak.* turuya** ~ ***Kore* turum** ~ ***Japon.* *turû**
Eren (*TDES*, 418): < **yansıma**
Nişanyan (*SS*, 456): **turna** = ***ET.* turna** (XI) turna kuşu

turtar (hlk.) → **tırtıl**

turtur (hlk.) → **tırtıl**

turturu (hlk) Üyevik kuşu',

< ****tūr*** 'yansıma'+***tūr+u***

Krş. **turaç, turna**

turu (hlk.) 'Saydam, duru'

< OT. ***toruḳ*** [Atalay: *turuḳ*] 'durgun, arık' (DLT)

turul-[(hlk.) 'Saydamlaşmak, durulmak'

< OT. ***toruḳla-*** (DLT)

turuş-[(hlk.) '1. Savaşmak; 2. uğraşmak'

= OT. ***turuş-*** 'ayağa kalkmak, duruşmak, karşı durmak' (DLT)

< ***tur-(u)ş-*** 'işteşlik eki'

tusba, tusbağa, tusbağı, tuspağı (hlk.) → **tosbağa**

SanalBaba

tuska vur-[(hlk.) 'Kuluçkaya yatırmak'
< ***tū*** 'yansıma'+***s+k***
+a *vur-*

tussak (hlk.) 'Tutuklu'
< ***tut-sak*** → **tutsak**

tustavuk (hlk.) 'Kuluçka'
< ****tū*** 'yansıma'+***s+tavuk***
An.ağl.: ***tush, tusk, tusku*** (*DS.X,* 3996)

tusurda-[(hlk.) 'Kendi kendine söylenmek'
< ****tū*** 'yansıma'+***s+ur-da-***

tuş (hlk.) '1. Eş, yoldaş, yaşıt; 2. tutsak, kul; 3. hedef'
= OT. ***tuş*** '1. denk, öğür, benzer; 2. karşı; 3. kemer kayışları ucuna takılan altın ya da gümüş toka' (DLT)
< ***tuş***
An.ağl.: ***tuş*** (*DS.X,* 3996)

tuşağını kes-[(hlk.) → **tuşak**

tuşak (hlk.) 'Hayvanların sakıncalı yerlere gitmemesi için ön ayaklarına bağlanan ip'
= OT. ***tuşaġ*** ~ ***tuşaġu*** 'köstek, at ayağına vurulan bukağı' (DLT)
< OT. ***tuş*** 'kemer toka' (DLT)
+(a)ġ(k)
An.ağl.: ***tuşşak; tuşağını kes-*** 'yeni yürümeye başlayan çocuğun, düşmeyeceği inancıyla iki ayağına bağlanan ipi dayısı kesmek'; ***tuşakla-*** 'hayvanın ön ayaklarını bağlamak' (*DS.X,* 3996)

tuşakla-[(hlk.) → **tuşak**

tuş gör-[(hlk.) → **düş/tüş**

tuşşak → **tuşak**

tut-['1. Elde bulundurmak, ele almak; 2. ele geçirmek; 3. avlamak; 4. anlamak, farkına varmak; alıkoymak; 5. tevkif etmek; 6. kaplamak vb.'
= ET., OT. ***tut-*** (*EUTS*; DLT)
< ***tut-*** [~ ***tuta-***]
KB.: ***tutçı, tuçı*** (pek çok kez; ***tutaşı*** 5 < *tutaç-ı* < *tut-, tuta-*)
TT.: TUT-(ACAK/AÇ/AK/AM/ AMAÇ/AMAK/MAKSIZ/AM-LA-/ ANAK/ AR/ARAK/ARIK/ ARLI/ARLIK/ ARLILIK/ AR-SIZ/ ARSIZLIK/ KAL/ KAL-LA-/ KALLAMA / KALLI / KALSIZ/ KU / KULU / KUN / KUNLUK / MA/ MAÇ/ SAK/ SAKLIK/ TURAÇ/ TUR-/ TURMA/TURMALIK/TUR-UŞ/ U/ UCU / UCULUK / UK / UKLA- / UKLAMA / UKLAN- / UKLANIŞ / UKLAT- /UKLATMA / UK-LU / UKLULUK / UKSUZ / UL- / ULU/ULUM/ ULUŞ / UM / UMLU /UMLULUK/ UMSUZ/ UMSUZLUK / UN- /UNMA / UNUŞ / UŞ/ UŞ/UŞMA/UŞTUR/UŞTUR-MA)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ṭūt ṣūni: bagla* 'tut şunu ağla' (*ALTK,* 133)
~ tut- (Az., Kzk., Özb., Trkm., Uyg.)
tot- (Bşk., TatK.)
tıt- (Çuv.: *tıtıś-* < *tut-uç-*)
= *uślämåk* (Özb.)

[Bk.T. Tekin, *Mak.I,* 293: Nevertheless, Benzing could not himself take away from stating that the two words ot the Hunnic text could be identified rather safely: *t'uk-tâng* clearly **tuqta-* 'festhalten' which is identical with Mo. *toqta-* 'anhalten' and OTurk. *tut-* 'haltens 297: The last two signs of the secondline, i.e., *t'uk-tâng* in Karlgren's reconstruction, obviously stand for an original **tuqtaŋ* corresponding to has a dissylabic variant *tuta-* (cf. MK *tut-* 'to seize, capture', but *tutam* 'a handful'/*tuta-m, tutaşı* 'continuously'/*tuta-ş-ı,* etc.) It is obvious that Common Turkic *tut-* goes back to an older **tuta-*, and this, in its turn, probably to a still older **tuqta-*]

SanalBaba

Eren (*TDES*, 419): YOK

tutacak (hlk.) 'Maşa biçiminde bir tür araç'

< ***tut-acak***

An.ağl.: ***tutcak, tutacak*** (*DS.X*, 3997)

tutaç 'Laboratuvar maşası'

< ***tut-a-ç*** → **tut-**

An.ağl.: ***tutaç, tutağaç, tutak, tutamak, tutaş, tutkaç, tutkuç, tutugeç, tutuyca*** 'ateş üzerindeki kabı tutup indirmek için bez vb. şeylerden yapılan tutacak' (*DS. X*, 3997)

TUT-*AÇ(/Ş)/-AĞAÇ/-AK*
-AMAK
-KAÇ/-KUÇ
-UĞEÇ [< -AĞAÇ]
-U[Y]CAK

tutağaç (hlk.) 'Tencere, tava gibi aygıtları sıcakken tutmak için kullanılan bez'

< ***tut-a-ġaç*** → **tut-/tutaç**

tutak[1] → **tutaç**

tutak[2] (hlk.) 'Saban eyerinin elle tutulan yeri'

< ***tut-(a)k***

tutak[3] 'Cimri'

< ***tut-(a)k***

An.ağl.: ***tutak*** '1. tandırın hava deliği tıkacı; 2. önlük; 3. elbezi; 4. sara hastalığı' (*DS.X*, 3998)

tutalak (hlk.) '1. Huysuzluk; 2. uçurumlu yollardaki dönemeçler'

< ***tut-al-(a)k***

tutalga (hlk.) 'Sara hastalığı'

< ***tut-(a)l-ga***

An.ağl.: ***tutak, tutalık, tutar, tutarak, tutarı, tutarık*** (*DS.X*, 3998)

TUT-*AK/-ALIK/-AR/*
-ARAK
-ARI/-ARIK

tutar, tutarak (hlk.) 'Sara hastalığı' → **tutalga**

tutarı, tutarık (hlk.) → **tutalga**

tutam '1. Avuç içi veya parmak uçlarıyla tutulabilen miktar; 2. az, azıcık'

= OT. (KB) ***tutam*** 'avuç dolusu, tutma hareketi'

< ****tuta-m*** [T. Tekin, *Mak.I*, 237, 271: ***tut-*** ~ ***tuta-*** 'tutmak, yakalamak']

An.ağl.: ***tutam*** 'Bir avuçluk (ot, ekin vb. şeyler)' (*DS.X*, 3998)

~ ***tutum***; ***tutam*** '1. belge; 2. durum'

~ tutam (Az., Kzk., Uyg.)
tutäm (Özb.)

= *çımçım* (Kırg.)
çimitim (TatK.)
simtim (Bşk.)

tutamaç '1. Bir şeyin tutulup çekilecek yeri; 2. tutunacak yer'

< ***tuta-maç***

tutamak '1. Tutamaç; 2. (mec.) tutunacak, dayanacak, güvenecek yer'

< ***tuta-mak*** → **tutaç**

An.ağl.: ***tutamak*** 'saban eyerinin elle tutulan yeri' (*DS.X*, 3997); ***tutamah, tutamak, tutanak*** '1. neden, sebep; 2. ipucu; 3. uygun zaman ve durum' (s. 3998); ***tutamak*** '1. kilit; 2. iş güç, meslek; 3. kolayca tutuşan, ince, kuru çalı çırpı; → **tutaç**; 4. bir kimseye ait toprak parçası'

tutamaklı (hlk.) '1. Çevrimli, tutumlu; 2. eli işe yatkın, becerikli'

< ***tut-a-mak+lı***

tutamaksız (hlk.) 'Beceriksiz'

< ***tut-a-mak+sız***

tutanak (hlk.) → **tutamak**

An.ağl.: ***tutanak*** '1. Kanıt, delil; 2. → **tutu**' (*DS.X*, 3999)

tutanka (hlk.) 'İbrik kulpu'

< ***tut-a-nak*** [göçüşme ile]

tutar '1. Nicelik bakımından bir şeyin bütünü; 2. para miktarı, meblâğ'

SanalBaba

< *tut-ar ~ tuta-r*

An.ağl.: ***tutar*** '1. arasal değerin tümü; 2. → **tutalga**; 3. dayanak' (*DS.X*, 3999)

tutarak 'Ruh hastalığı nöbeti; sara'

< *tuta-rak*

An.ağl.: ***tutarak*** '1. Direnme, inat'; 2. → **tutalga**'

tutarga (hlk.) '1. Sinir hastalıkları nöbeti'
krş. **tutalga**; 2. yol, neden, elverişli durum; 3. temelli ve düzenli durum, kararlılık; 4. pay'

< *tuta-r+ga*

tutarık (hlk.) 'Sara' → **tutar**

tutarıklı (hlk.) 'Saralı' → **tutar/tutarak**

tutaş (hlk.) → **tutaç**

tuten (hlk.) 'Çağlayan' → **düden**

tutet-[(hlk.) 'Yakalamak'

< *tut+et-*

tutkaç (hlk.) → **tutaç**

tutkal 'Zamk'

< *tut-kal*

Çağ. ***tutġar***
~ tutġal (Az.)
tut- 'tutkal ile yapıştırmak' (Kzk.)

Brockelmann (*OGM* 53. § 2.not): **tutġal**'daki **-ġal** eki **-ġan**'ın bir yan biçimidir.
Eren (*TDES*, 419): < *tut-* 'tutkal ile yapıştırmak' kökünden geldiği anlaşılıyor.
Nişanyan (*SS*, 456): **tutkal** < ? *tutmak* → TUT

tutkap (hlk.) 'Polis'

< *tut+kap* [*kap-* 'yakalamak, tutmak' fiilinden olup, İng. *cop* ile ilgisi yoktur.]

tutku 'İhtiras; güçlü istek ve eğilimin yöneldiği amaç'
= ET. ***tutḳu*** 'kapama, zaptetme' (*EUTS*, 255: *tutḳuġ* 'rehin')

< *tut-ku*

tutkuç (hlk.) → **tutaç**

tutkun '1. Gönül vermiş, meftun'
= OT. ***tutġun*** 'tutgun, yakalanan, esir, tutsak' (DLT)

< *tut-kun*

An.ağl.: ***tutkun*** '1. Bol, verimli; 2. bir şeye ya da birine düşkün, bağlı (kimse)' (*DS.X*, 3999)

tutma (hlk.) '1. Hizmetçi, uşak, işçi; 2. metres, dost'

< *tut-ma*

An.ağl.: ***tutma*** '1. kesilmiş ayran; 2. konukların götürüldüğü düğün hamamı' (*DS.X*, 4000)

tutmaç 'Dört köşe kesilmiş küçük hamur parçalarından yapılan yoğurtlu çorba'
= OT. ***tutmaç*** ~ ***tutma aç*** (DLT)

< *tut-maç* < **tut-ma+aş*

Tü.> **Rus., Fars.** *tutmaç*

Eren (*TDES*, 419): < **tut-maç**
NOT: Eren'de *tutkal* ile *tutmaç* arası Türkçe sözcükler YOK.
Nişanyan (*SS*, 456): YOK

tutnak (hlk.) 'Tutukevi'

< *tuta-n-ak*

tutsak 'Esir'
[= ET.***tutsuḳ***- 'hapsetmek' *(EUTS*, 255)]

< *tut-sa-ḳ*

An.ağl.: ***tutsak, tutu*** 'esir' (*DS.X*, 4000)
~ tutkın (Kzk.)
tutkun (Kırg., Özb., Uyg.)
totkın (TatK.)
totkon (Bşk.)
dustaġ (Az.) < **tutsaġ*
Eren (*TDES*, 420): YOK

TUT-*KIN/-KUN/-KON*
DUS-TAG [/ts/ > /st/ göçüşmesi]
TUSSAĞ [/ts/ > /ss/ benzeşmesi]

tuttur-['Tutmasını sağlamak'
= ET (Orh.), OT (DLT) ***tut-uz-*** 'tutturmak, yakalatmak'

< *tut-tur-*

An.ağl.: ***tuttur-*** '1. ayak diremek; üstünde durmak, direnmek; 2. yazmacılıkta boyayı beze çıkmaya-

SarıalBaba

cak biçimde emdirmek' (*DS.X,* 4000)
~ tutuzdur- (Az.) < ET., OT. *tut-uz-*

tutturaç 'Bir şeyin bağlanıp tutturulduğu nesne'
< *tut-tur-(a)ç*

tutturuk (hlk.) 'Raptiye'
< *tut-tur-(u)k*

tutu 'Rehin'
= OT. ***tutuġ*** (DLT)
< *tut-u(ġ)*
An.ağl.: ***tutak, tutanak, tutsak, tutsuk, tuttuk, tutu*** 'rehin' (*DS.X,* 4000); ***tutu*** '1. nişanlılara tarafların gönderdiği armağan; 2. belirti, iz, im; 3. evliliği belirten nişan' (s. 4001)

TUT-*AK/-ANAK*
-SAK/-SUK
-TUK
-U

tutucu 'Muhafazakâr'
= OT. ***tutġuçı*** (DLT)
< *tut-(ġ)uçı* [> *-ucu*]
An.ağl.: ***tutucu*** '1. ateş maşası; 2. tutumlu (*DS.X,* 4001)

tutugeç (hlk.) → **tutaç**

tutuk '1. Akıcı, rahat konuşamayan; 2. durgun, çekingen, sıkılgan; 3. eski işlevini yapamaz duruma gelmiş; 4. kısılmış, tutulmuş, kesik'
= OT. ***tutuk*** 'enenmiş, iğdiş edilmiş' (DLT)
< *tut-(u)k*
An.ağl.: ***tutuk*** '1. utangaç; 2. gelin duvağı; 3. görevli, işyar (*DS.X,* 4001)

tutukla-['Tevkif etmek'
= OT. ***tutuḳla-*** 'enemek' (DLT)
< *tut-(u)k+la-*

tutuklan-[Tutuklamak işine konu olmak'
= OT. ***tutuḳla-*** 'hadım köle sahibi olmak' (DLT)
< *tut-(u)ḳ+la-n-*

tutuklu 'Kanun yoluyla hürriyetlerinde alıkonularak bir yere kapatılan (kimse)'
< *tut-(u)k+lu*
~ tutulan (Az.)
tutkındı (Kzk.)
totolğan (Bşk.)
totılğan (TatK.)

TUT-*UL-AN*
-KINDI
TOT-*OL-ĞAN*
-IL-ĞAN

tutul-['Tutmak işi yapılmak veya tutmak işine konu olmak'
= OT. ***tutul-*** 'tutulmak, yakalanmak' (DLT)
An.ağl.: tutul- '1. âşık olmak; 2. felç olmak' (*DS.X,* 4001)

tutum '1. Tutulan yol, davranış; 2. iktisat'
< *tutu-m*

tutun (hlk.) 'Ev, aile'
< *tüt-* 'duman çıkmak'**+*-ün***

[**ocak = tütün** 'içinde ateş yanan yer; ateş yandığı için duman tüten yer' (*Ocağı tütmeyesice* ilencinde de aynı anlam vardır; yâni, *ailen, ocağın sönsün* demektir.)]
Tü. > **Zaza.** *tutın, tutun* 'tütün' (*ZTS,* 363)

tutun-['1. Tutup bırakmamak, sarılmak veya asılmak; 2. aynı yerde veya durumda kalmak, direnmek, dayanmak; 3. kendini kabul ettirmek, kendine bir yer sağlamak; 4. kendi üzerine koymak, kullanmak;5. sataşmak, çıkışmak'
= ET. ***tıdın- ~ tıtın- ~ tutun-*** (*EUTS,* 238)
~ OT. ***tutun-*** 'tutulmak, edinmek, tutmak, yalnız başına tutmak, tutuşmak' (DLT)
< *tutu-n-* 'dönüşlülük eki'
An.ağl.: ***tutun-*** '1.dayanmak, sığınmak; 2. sarınmak, giyinmek'

SanalBaba

(*DS.X,* 4001)

tutuncak (hlk.) 'Kabza'

< ***tut-(u)n-***[a]***cak***

tuturuk (hlk.) '1. Ateş tutuşturacak çalı, çırpı, yonga gibi şeyler; 2. çok ekşi'

< ****tüt-ü-***[< OT. *tüti-, tüte-* 'duman tütmek']+***-r-*** [< OT. *tütür-, tütkür-* '*duman tüttürmek']

+***-(ü)k***

An.ağl.: ***tuturuk, tutruk, tutturuk, tuturuh*** (*DS.X,* 4001)

TUT[*T*]-URUK(> h)
TUT-[*TU=ø*]RUK

Eren (*TDES,* 420): < **tut-turuk** [*-turuk* eki daha çok isim köklerine gelir.]

[**ET.** *tüt-* 'duman çıkarmak'
tütsüg(k) 'tütsü'
tütsüglük 'buhurdan'
tütsülüg 'günlük'
tütün 'duman'
tütünlüg 'dumanlı'
tütüş- 'tutuşmak'
OT. *tütet-, tütüt-* 'duman çıkarmak'
tütün 'duman'
tütü(n)- 'duman tütmek'
(**Fakat**: *tütsük* 'kinci adam'
tütür- 'saldırmak, kışkırtmak'
tütüş- 'kavga etmek, tutuşmak')]

tutuş 'Tutmak işi veya biçimi'

= OT. ***tut(u)-*** 'karşılamak, rastlamak'

+***-ş-*** '*buluşmak' (DLT)

< ***tutu-ş*** 'fiilden ad yapan ek'

An.ağl.: ***tutuş-*** 'yara ateşlenmek, azmak' (*DS.X,* 4002)

tutuş-[1] '1. Birbirini tutmak, birbirine ilişip dokunmak'

= OT. ***tutuş-*** ~ ***tütüş-*** 'tutuşmak, kavga etmek, çekişmek' (DLT)

< ***tutu-ş-*** 'işteşlik eki'

~ tıtıś- (Çuv.) < ****tut-uç-***

tutuş-[2] 'Yanmaya başlamak, ateş almak'

< ***tütü-*** '*duman çıkmak'+***-ş-*** 'fiilden fiil yapan ek'

Eren (*TDES,* 420): YOK
Nişanyan (*SS,* 456): **tutuş[mak** alev almak = ***ET. *tütüşmek*** < TÜT-

tutuşla-[(hlk.) '1. Yalancı tanıklık yaptırmak; 2. iki kişinin arasını açmak, birbirine karşı kışkırtmak; 3. eline geçeni yanındakine ver-vermek; 4. tutuşturmak' (*DS.X,* 4001-4002)

tutuştur-[1]['Karşısındakinin isteyip istemediğini düşünmeksizin ansızın vermek; 2. coşturmak, çok heyecanlandırmak'

< ***tutu-ş-tur-***

tutuştur-[2]['Tutuşmasını sağlamak'

< ***tütü-ş-tür-***

[**NOT**: ***tütü-*** fiili ve türevleri uyum değiştirerek ***tutu-*** olmuştur.]

tutuycak (hlk.) → **tutaç**

< ***tut-a***[*y* 'türeme ünsüz']
cak

tuynak → toynak

[ET'de **Tuynaḳ** 'antroponim' (*EUTS,* 2566)]

= OT. ***tuyaġ*** 'at tırnağı, hayvan tırnağı, toynak' (DLT: *tuyaġlı* 'tırnaklı')

tuvan → tavan

tuvar → davar

< ET., OT. ***tawar*** (DLT)

tuvarlak (hlk.) 'Yuvarlak'

< ET., OT. ***yuw-*** 'yuvarlanmak'***-(al-/-ul-)*** 'yuvarlanmak' (DLT)

[/y-/ > /t-/ değişimi ile]

An.ağl.: ***tuvallah*** 'yuvarlak'; ***tuvarla-n-*** 'yuvarla(n)mak' (*DS.X,* 4002)

tuy (hlk.) 'Tüy'

< ET. ***tü ~ tük ~ tüü***

SanalBaba

~ ***tüy*** (*EUTS*, 256); OT. ***tü*** (DLT)

An.ağl. → **tü**

tuyluk (hlk.) 'Çadır'

< OT. ***toy*** 'ordu kurağı' (DLT)

+luk

tuytu (hlk.) → **tuyuk**

tuyuğ 'Manî biçiminde aruzla yazılmış şiir'

= ET. ***tuyuġ*** '*duygu' (*EUTS*, 256)

< ***tuy-*** '*duymak, *hissetmek'

+(u)ġ

tuyuk (hlk.) 'Uyuşuk, tembel'

= OT. ***tuyuk*** 'sisli, puslu, kapalı; canı sıkılmış' (DLT)

< ***tuy-(u)k***

An.ağl.: ***tuytu*** (*DS.X*, 4002)

tutyukla-[(hlk.) 'Ağırlık basmak, uyuşup kalmak'

< ***tuyuk+la-***

tuz 'Kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan billûrsu madde'

= ET., OT. ***tuz*** '1. tuz; 2. güzellik'

(*EUTS*, 256; DLT:***tuzġu*** 'yoldan geçen hısımlara veya tanıdıklara armağan olarak çıkarılan yemek' ***tuzġulan-*** 'yemek hediye tmek'; ***tuzġun*** 'armağan'; ***tuzkıya*** 'sevgili, güzel'; *tuzla-, tuzlan-, tuzlat-tuzluġ* 'tuzlu')

Eski Kıpç.: ***tuz ~ duz***

< ***tūz*** < ****ta$_w$uz***

veya ****da$_w$uz***

[P.Pelliot, *JA* 1925,v.I, s. 231;T. Tekin, *Mak.I*, s. 57]

veya : < ***tūz*** [< ***tūŕ*** (Räsänen, *V* 502)]

= Moğ. ***dabusun*** (Ligeti, JA 1938: 199) [> Mançu. ***dabsu***]

~ Tung. ***turukē***

TT.: TUZ+(CU/CUL/LA/LA-/LAK/LA-/LAMA/LAN-/LAN-MA/LAYİŞ/LU/LUK/LULUK/SUZ)

An.ağl.: ***tuzatüküren*** 'duvar kertenkelesi'; ***tuz ekmek dostu*** 'arkadaş, dost'; ***tuz ekmek doyma-*** 'geçim sıkıntısı çekmek' (*DS.X*, 4003)

Tü. > **Zaza.** *tuz* '1. acı; 2. keskin', *tuj, têj* (*ZTS*, 363)

~ tuz (Krç.-Blk., Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
tus (Oyr., Alt., Tel., Şor, Sag.)
tūs (Yak.)
tûz (Hlç.)
toz (TatK.)
toz, /toδ (Bşk.)
tθz (TatK.)
duz (Az.)
dūz (Trkm.)
dus (Tuva)
tăvar (Çuv.)

T(>d)Ū(>o,u)Z(>s, z,/δ)
TĂ[< ū][*VA*]R
[Z ~ R]

Menges (*StO* 28, 8: 22-23): ***Moğ. dabusun*** < Akkadca'dan alıntı.
Eren (*TDES*, 420): < ?

tuzak '1. Kuş veya yaban hayvanlarını yakalamaya yarayan araç veya düzen; 2. (mec.) birini güç ve tehlikeli duruma düşürmek için kurulan düzen'

= ET. ***tuzakçı*** 'tuzak kurucu' (*EUTS*,256)

~ OT. ***tuzak*** '1. tuzak; 2. sevgili, sevgi için söylenen söz' ~ ***tuzakı*** (DLT)

< ***tū-*** 'kapatmak'+***-z*** 'ağ' (*EUTS*, 256)+***ak***

TT.: TUZAK+(LA-/ÇI/ÇILIK)

An.ağl.: **tuzak** '1. bir tür yabanıl ot; 2. yasa' (*DS.X*, 4003)

~ tuzak (Kzk., Kırg.,·Nog., Blk., Alt., Tel., Şor, YUyg.)
tuzâk / tuzok (Özb.)
tusah, (Yak.)
tuhah, (Yak.)
tozak (Bşk., TatK., Uyg.)
duzak (Trkm., Az., KKlp.)

SanalBaba

duzağ (Az.)

T(>d)U(>o)ZA(>å, o)K(> ġ/h,)

= *ķapķan* (Bşk., TatK.)
ķıltaķ (Kırg.)
ķıltaķ ķapķan (YUyg.)

Eren (*TDES*, 420): < ? Kökenini bilmiyoru. Tü. **tuzak** ile **tor** 'ağ' arasında bağlantı kurulamaz.

NOT: Eren böyle diyorsa da ET'deki **TUZ** 'ağ' (*EUTS*, 256) ile **TOR** 'ağ' arasındaki **R~Z** denkliğini göz ardı edemeyiz. Bu durumda **TO*R*** ile **TU(>O)*Z*** konusunu tartışmak gerekecektir. Netekim, J. Hamilton da '*İyi ve Kötü Prens Öyküsü*'adlı eserinde (s.227) tuzak < ? ***tor** 'ağ' diyerek konuya parmak basmaktadır.

tuzla 'Tuz çıkarılan ya da tuzlu su kurutularak tuz elde edilen yer'
= OT. ***tuzla-*** ~***tuza-*** [< *tūz+a-*] (DLT)

< *tuz+la(ķ)*

→ **tuz/tuzlak**

An.ağ.: ***tuzla*** 'Davarlara kırda tuz verilen düz, taşlık ve kayalık yerler; 2. otları tuzlu ya da hiç ot bitmeyen çorak, verimsiz yerler'
~ ***tuzlak*** ~ ***tuzlalık*** (*DS.X*, 4003)
~ duzlağ (Ker./*KrTS*, 141)

tuzla-['Tuza yatırmak veya üstüne tuz serpmek'

< *tuz+la-*

TT.: TUZLA-(MA/N-/NMA)

tuzlalık (hlk.) → **tuzla**

tuzlak 'Otları tuzlu olan veya hiç ot bitmeyen yer, çorak'

< *tuz+lak* 'addan yer adı yapan ek'

[**+lak** eki için karş: ***otlak, sulak, kışlak***]

An.ağl.: → **tuzla**
~ tuzlaķ (YUyg./*TUL*,956)
duzlağ (Ker.)

tuzlama '1. Tuzlamak işi; 2. bir tür işkembe çorbası; 3. tuzlanarak hazırlanan'

< *tuz+la-ma*

An.ağl.: ***tuzlama*** '1. Suda haşlanmış kestane; 2. sütle yapılan un bulamacı; 3. davarların iştahının açılması için yemlik olarak kurutulmuş meşe yapraklarına tuzlu su serpme' (*DS.X*, 4003)

tuzlan-['Tuzlamak işini yapmak'
= OT. ***tuzlan-*** (DLT)

< *tuz+la-n-*

tuzlat-['Tuz serptirmek, tuz attırmak'
[***TS.II***, 1500: YOK]
= OT. ***tuzlat-*** (DLT)

< *tuz+la-t-*

tuzlu '1. Tuzu olan; 2. tuzu çok olan; 3. (mec.) çok pahalı'
= OT. ***tuzluġ*** (DLT)

tuzluca (hlk.) 'Kavrulmuş tuzlu nohut'

< *tuz+lu+ca*

An.ağl.: ***tuzlukara*** (*DS.X*, 4003)

tuzluk '1. Tuz konan kap; 2. atlarda gözün üstündeki, insanlarda köprücük kemiğinin ardındaki çukur yer'

< *tuz+luk*

tuzlukara → **tuzluca**

< *tuz+lu+kara*

tuzun (hlk.) 'Güzel çocuk'
= OT. ***tüzün*** 'yumuşak huylu' (DLT)
< OT. ***tüz*** 'asıl, soy sop' (DLT) +***(ü)n***

tü[1] (hlk.) 'Tüy'
= ET. ***tü~tük~tüy~tüü***; OT. ***tü*** (*EUTS*, DLT)
Krş. **tuy**
An.ağl.: ***tuy, tüğ,tük*** (*DS.X*, 4003)

tü[2] 'yansıma' → **tüh**

tüfek 'Savaş ya da avda kullanılan, uzun namlulu ateşli silâh'
= OT. ***tüwek*** 'patlangıç' (DLT: *tüweklik* 'patlangıç için oyulan ağaç dalı'

< **tǖ* 'yansıma' +***w*** [krş. **tüh** 'yansıma']+***(e)k***

TT.: TÜFEK+(Çİ/ÇİLİK/hâne/LİK)

An.ağl.: ***tüfeŋk*** (*DS.X*, 4004)

SanalBaba

~ tűbek (Kmk.)

[Krş. Fars. *tufang* < Tü. ?]
Tü. > **KbRum.** *tufekí, dufečin*

tüğle-[(hlk.) **tüğümle-**

tüğlütombalak (hlk.)
→ **tülütombak**

tüğmek (hlk.) 'Çıkıntı, en uç boğum'
< OT. ***tüg-*** 'düğmek, düğümlemek, bağlamak' (DLT)
+mek
An.ağl.: ***tügmek*** 'püskül' (*DS.X,* 4005)

tüğmen (hlk.) '1. Kimi kuşların tepelerinde bulunan uzunca tüy'
< ***tüy*** (~*tük*)***+men***

tüğüm 'Düğüm, bağ'
< ***tüg-(ü)m***

tüğümle-['Bağlamak'
< ***tüg-*** 'düğümlemek'
+(ü)m+le-
An.ağl.: ***tüğle-, tüğünle-, tüğünne-, tühümle-, tüyle-, tüymükle-, tüynekle-,tüyümle-*** (*DS.X,* 4005)

TÜĞ-*LE-*
TÜĞ(> h)-*ÜN+L(> n)E-*
TÜY-*LE-/-MÜK+LE-*
-NEK+LE-
-ÜM+LE-

tüğün (hlk.) 'Düğüm'
= OT. ***tügün*** (DLT)
< ***tüg-(ü)n*** → **tüğüm**
An.ağl.: ***tüğün, tüğünnük , tühüm, tümçek, tümül, tünük, tüymek, tüymük, tüy nek, tüyüm*** (*DS.X,* 4005)

TÜĞ(>h)ÜN
+NÜK
TÜ[*ĞÜ=ø***]M+***ÇEK/+ÜL*
TÜ[*ĞÜ=ø***]N+***ÜK*
TÜY-*ME(/Ü)K/-NEK/-ÜM*

tüğünle-, tüğünne- → **tüğümle-**

tüğürcük (hlk.) '1. İyice inceltilmemiş, kalın kalmış; 2. vücutta oluşan kabarcıklar'
< ***tüg-(ü)r+cük***

tüh '*Yazıklar olsun*! anlamında'
< ***tǖ*** 'yansıma'***+h***

tühüm → **tüğün**

tühümle-[→ **tüğümle-**

tük¹ → **tü/tuy**

tük² (hlk.) 'Yosun'
< ET. ***tük*** 'tüy' (*EUTS*)

tükel (hlk.) 'Tam, bütün'
= ET. ***tügäl*** ~ ***tükäl*** 'tam, tamamiyle, iyi bir halde' (*EUTS,* 257: *tükällig* 'tekmil, kâmilen, noksansız'; *tükäti* 'tamamiyle')
< ***tüke-l***

tüken-['Bitmek, sona ermek'
= ET. (Taryat, D 2): ***tüke-n-; tükä-*** 'bitmek, tükenmek' (*EUTS,* 256: ***tükädi, tükäti*** 'tamamiyle, tam'; *tükällig* 'noksansız, tamamen'; *tükämäyük* 'tükenmemmiş')
~ OT. ***tüke-*** 'bitmek; yetmek' (DLT: *tükel; tüket-*)
< ***tüke-n-***
TT.: TÜKEN-(İK/İŞ/ME/MEZ/MEZLİK /MİŞ/MİŞLİK)

tükendi (hlk.) 'Cinsel güçten yoksun olma durumu'
< ***tüke-n-di***

tükenmez (hlk.) '1. Peynirli çorba; 2. bir kapta ekşitilen ve alındıkça su eklenerek çoğaltılan, üzüm ya da elme, armut, üzüm karışımı bir tür içki'
< ***tüke-n-mez***

tükenti (hlk.) 'Son, bitim'
< ***tüke-n-ti***

tüket-['Bitirmek, yok etmek'
< ***tüke-t-***
TT.: TÜKET-(İCİ/İM/ME)
An.ağl.: ***tuket-, tühet-, tükeh-*** (*DS.X,* 4005)
~ tüket- (Trkm.)
tükät- (Az.)
tügät- (Özb., Uyg.)
tügöt- (Kırg.)

tükür-['Tükürüğü ağız içinden dışarıya atmak'
= OT. ****tǖ+w***[~y/p] 'yansı-

SanalBaba

ma'+***kür-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'

[{+**KIr** eki için bk.: T. Tekin, 'On the structure of Altaic Echoic verbs in {-**KırA**}', *Mak.I,* s. 149)

Çağ.: ***tükür-, tüfkür-***
MA.: ***tüwkür-***
Tefs. ***tüfkür-***
TT.: TÜKÜR-(ME/ÜK/ÜKLE-/ÜKLEME /ÜKLEN-/ÜKLEN-ME)
An.ağl.: ***tükrüğü goyal-*** 'yaşlanmak'; ***tü kümcek*** 'tükürük' (*DS.X,* 4006)
< *tǖ+küm* [< ***-KIr-***]+*-cek*

[tü (CC, TZ, Kİ; Kzk., Kırg., Nog., Krç.-Blk., KKlp., Kum., Kar.)
tüw (MA, IM)
tüf (NF, Tefs.)
tüp (CC)
tő (Bşk.,TatK.)]

~ tüykür- (Trkm.) < ****tǖ+y+kür-***
tügür (Bar.) < ****tǖ+gür-***
tükür- (Kırg.)
tükir- (TatK.)
tükär- (Uyg.)
tüpkür- (Kom.) < ****tǖ+p+kür-***
tüpür- (Az., Özb.)
< ****tǖ+p***+[k=ø]*ür-*
tökör- (Bşk.)

TÜ(> ü, ö) [*Y/P*]+**K**(>g)**Ü**(>ä, i, ö)**R-**

Eren (*TDES,* 420): YOK

tükürük 'Tükürk bezlerinin ağıza alınan salgısı'
→ **tükür-**
TT.: TÜKÜRÜK+(LE-/LEME/-LEN-/LENME)
~ tükürük (Kırg., Uyg.)
tüpürük (Az.)
tüpürcäk (Az.)
tüpürik (Öb.)
tüykülik (Trkm.)
tökörök (Bşk.)
tökirik (TatK.)

tül 'Çok ince kumaştan yapılmış perde'
= OT. ***tülwir ~ tülfir*** 'kumaştan ve ipekten yapılan örtü ve perde; gelin odası tülleri' (DLT)
< ****tül*** [*+wir ~ +fir = ø*]

[**NOT**: ***TS.II,*** s. 1502'de verilen **tül** < Fr. *tulle* sözcüğü, bu veriler karşısında tartışmaya açıktır. Ayrıca, ET'deki **tülit** 'baş yastığı; yatak takımı (*Alt.Gr.* 345) ile **tült** 'yastık' (*EUTS,* 257) sözcükleri **tül** sözcüğünün Türkçe olduğuna birer kanıttır.

Farsça ***ter-bend*** ya da ***dulband*** '*a turban, tiara, hat*' den alıntı olduğu belirtilen **tülbent** ('pamuktan ince ve seyrek dokunmuş hafif ve yumuşak bez; baş örtüsü') sözcüğünün ***ter*** > ***tül*** olması da tartışılabilir. Çünkü, **ter** sözcüğü ET. ve OT'de **ter** 'ter; ücret' anlamları ile yaşamıştır. Eğer alıntı olsa idi, *terbent* olarak alınırdı. Sanırım, Farsça ***terbent***'deki *-bent* ödünç, **tül** de Türkçedir.

Bu konuda Eren (*TDES,* 420), **tülbent** < **dülbent** < Fars. *dulband*

Nişanyan (*SS,* 457): ***tülbent*** ~ **Fa.** *dülbend* 'kavuk üstüne sarılan sarık, dolak' → BENT. *Tül (Fr. tulle) sözcüğünün etkisiyle anlam değiştirdiği düşünülebilir. ***Fa.*** *dül* 'kova' sözcüğü ile ilişkisi açık değildir. Karş. DOLAP

diyorlarsa da, TS'teki *TER*'i mi; Eren'in verdiği *DÜL* < *DUL*'u mu, yoksa Nişanyan'ın kaynak gösterdiği *DÜL* 'kova' sözcüğünü mü *TÜL*'ün kökeni olarak alacağız? Haydi, işin içinden çıkın!]

tüle-['Tüyünü dökmek'
[***TS.II***,1502:YOK]
= OT. ***tüle-*** (DLT)
< * ET., OT. ***tü***[*ü/k/y*] 'tüy, saç; yün' (*EUTS,* 256; DLT)
+le-
DLT: *tüle-* '1. tüyünü dökmek;2. döllemek, kuzulamak'; *tület-* 'kuzulatmak'; *tülüg* 'tüylü'
An.ağl.: ***tüle-*** '1. kuş, tavuk vb. kanatlı hayvanlar tüy değiştirmek; 2. **(argo)** kumarda ya da ticarette para yitirmek; 3. kumarda yenmek; 4. yoksul düşmek; 5. bir şeyi sona erdirmek; 6. birişin hilesini kolayını öğ-

SanalBaba

renmek, ustalaşmak'(*DS.X,* 4007)

tülek 'Dört ayaklı hayvanların tüylerini atıp döktükleri sıra'
= OT. ***tülek(g)*** (DLT)
< *tü[ü/k/y]+le-k

An.ağl.: ***tülek*** '1. tüyü dökülmüş kuş ya da kümes hayvanları; 2. çok tüylü bir tür; 3. genellikle bir yaşındaki keklik; 5. yavru keklik; 6. yaşlı, kart keklik; 7. erkek keklik; 8. kül süpürmeye yarayan tavuk, ördek vb. kuş kanadı; 9. yaşlı kız; 10. efe; 11. çok genç' (*DS.X,* 4007)

tülen (hlk.) '1. İlk kez doğuran genç kadın; 2. bir yaşında kuzulayan keçi'
< OT. ***tüle-*** 'döllemek, kuzulamak' (DLT)**+*-n***

tülen-['1. Tüylenmek; 2.(argo) zenginleşmek'
< ET., OT. ***tǖ*** 'tüy'**+*le-n-***

An.ağl.: ***tüler-*** [< *tǖ+le-r-*] (*DS.X,* 4007); ***tüylen-***

tülenk (hlk.) 'Kümes'
< ET., OT. ***tün*** 'gece'**+*le-*** [n türeme ünsüz]**+*k*** → **tünek**

tüler-['1. → tülen-; 2. kumaş tüylenmek, tiftiklenmek'
< *tǖ+le-r-*

tülkü → **tilki**

tülle-[(hlk.) 'Süslemek'
< OT. ***tül*** [*wir*] 'gelin odası tülleri' (DLT)**+*le-***

tüllü[1] (hlk.) 'İncir'
< OT. ***tülüg*** (*erük*) 'şeftali' (DLT)

tüllü[2] (hlk.) 'Türlü'
< ET., OT. ***türlüg*** (DLT) [/rl/ > /ll/ ilerleyici benzeşmesi]

tülper-[(hlk.) 'Tüyleri diken diken olmak, ürpermek'
< *tǖ+l+pe-r-*

tülü (hlk.) 'Tüylü'
= ET. ***tülüg*** 'şeftali' (*EUTS,* 257)
~ OT. ***tülüg*** 'tüylü' (DLT)
< *tǖ [ü/k/y]+lü(g)*

An.ağl.: ***tülü*** '1. uzun tüylü, güreşçi erkek deve; 2. erkek davar; 3. uzun tiftiklerden aralıklı dokunan bir tür seccade;4. halı; 5. ince eşarp; 6. uzun tül; 7. hamam havlusu; bir tür ot; 8. dağınık, kabarık (saç için); 9. çok ve uzun tüylü' (*DS.X,* 4008); ***tülübaba*** 'mavi renkli tür orman çiçeği'; ***tülübaş*** 'eş, karı'; ***tülüce*** 'yün yatak örtüsü; tüylü saçaklı kilim'; ***tülüdavar*** 'koyun'; ***tülüdeve*** 'tek hörgüçlü deve'; ***tülüdombak*** → **tülütombak** 'şeftali'; ***tülük*** 'piliç' (s.4009)

tülübaba → **tülü**

tülübaş → **tülü**

tülüce → **tülü**

tülüdavar → **tülü**

tülüdeve → **tülü**

tülüdombak → **tülü/tülütombak**

tülüdombalak (hlk.) → **tülütombak**

tülüdömbek (hlk.) → **tülütombak**

tülük → **tülü**

tülütombak (hlk.) 'Şeftali'
< OT. ***tǖ+lü+to-m+ba+la-k***

An.ağl.: ***tulutombak, turlutombak*** [< *tǖ*[r 'türeme ünsüz']*lü+tomba+k*], ***tüğlütombalak, tülü, tülüdombak, tülüdombalak, tülüdömbelek, tülütombal, tülütombalak, tülütonbak, tülütopalak, tülütömbek*** (*DS.X,* 400)

Krş. **tüylüdombalak**

TÜ[Ğ]LÜ+-
+*DOMBAK*
+*DOMBALAK*
+*DÖMBELEK*
+*TOMBAL*
+*TOMBALAK*
+*TÖMBEK*
+*TONBAK*
+*TOPALAK*

tülütombal(/ak) (hlk.)

SanalBaba

→ **tülütombak**

tülütonbak (hlk.) → **tülütombak**

tülütopalak (hlk.) → **tülütombak**

tülütömbek (hlk.) → **tülütombak**

tüm[1] 'Bütün, tam, tamam'

= ET. ***tum*** (Clauson, *ED* 503)

< ****tū-*** 'kapamak, doldurmak'+***-m***

An.ağl.: ***tümel-*** 'tamamlanmak, bütünleşmek'; ***tümen*** 'yığın, küme, sürü'; ***tümle-*** 'tamamlamak, bütünlemek' (*DS.X,* 4010-4011); ***tümbül, tümün*** 'hep, bütün' (s. 4011)

~ tom (Tuzhurmatı/*KrTS,* 339)

[H. Eren, '*Tüm* mü, yoksa *bütün* mü?' *TD* 1994/I, s. 403-408]

tüm[2] (hlk.) 'Tepe, tümsek'

< ? ***tom*** [Krş. *tomrum yığaç* 'ayakkabıcıların üzerinde gön kestikleri kütük'; *tomruş-* 'tomruk yapmak'; *tomşuk* 'kuş gagası'; *tomur-* 'tomruk kesmek' (DLT) ad ve fiillerinin kökündeki **TOM**, **tüm**'ün aslı olabilir.]

TT.: TÜM+(BEK/SEK/SEKLİ/ÜR).

An.ağl.: ***tönbel, tüm, tümbe, tümbek, tümbelis, tümbez, tümbü, tümmek, tümrü, tümse, tümsü, tünbül, tünse, tünşek, tüsmek*** [/ms/ > /şm/ göçüşmesi ile] (*DS.X,* 4010)

tümbe (hlk.) → **tüm**[2]

tümbek (hlk.) 'Tepe, tümsek'

→ **tüm**[2]

< ****tüm*[2]+*be+k***

tümbelis (hlk.) → **tüm**[2]

tümbez (hlk.) → **tüm**[2]

tümbü (hlk.) → **tüm**[2]

tümbül (hlk.) → **tüm**[1]

tümbülde-[(hlk.) 'Hafifçe sallanan bir şey ses çıkarmak'

= OT. ***tümile-*** 'sekerek koşmak' (DLT)

< ***tü̇̄*** 'yansıma'+***m***+[**b** 'türeme ünsüz']***(ü)l-de-***

An.ağl.: ***tümbülde-*** '1. yürek hızla çarpmak, çarpıntı tutmak; 2. çocuk ya da yaşlı kimse sallanarak düşecek gibi yürümek' (*DS.X,* 4011)

tümbütün (hlk.) 'Eksiksiz, bütün'

< ***tüm***+OT. ***bütün*** (DLT) [aynı anlamdaki iki sözcük anlamı kuvvetlendirmek için birlikte kullanılmıştır.]

tümçek (hlk.) → **tüğüm/tüğün**

tümeden (hlk.) 'Tümüyle, toptan'

< ***tüm+e+den***

tümek (hlk.) 'Ahırın hava alması için açılan delik, pencere'

= ET. ***tünlük*** 'pencere' (*Uyg.-Wb.,* 9, 6; *EUTS,* 258) ~ OT. ***tünglük*** 'pencere' (DLT)

< ***tün ~ tüng*** '*ışık, aydınlık' +***mek***

tümel-[1]**[** (hlk.) '1. Tamamlanmak, bütünleşmek; 2. çoğalmak'

< ***tüm+(e)l-***

tümel-[2]**[** (hlk.) 'Eli dize dayayarak eğilmek'

< ***tō+m+(a)l-*** → **domal-**

tümen '1. (*eski*) Büyük küme, yığın; 2. Tugayla kolordu arasında yer alan askerî birlik; 3. on bin erden oluşan asker kuvveti; 4. on bin'

= ET. ***tümen*** 'on bin' (*EUTS,* 258: *tümenlig* 'on binlik')

[Eski Uyg.: ***tümän*** TWYM'N (J. Hamilton, *İKPÖ,* 228): < ? Toh. *tmām* (A) ~ *tumane* (B)]

~ OT. ***tümen*** 'tümen tümen, pek çok' (DLT: *tümen ming* 'bin kere bin')

[DLT: *tümen* ~ *temen* 'büyük iğne']

AH.: ***tümen***

< ***tüm+e-*** '*toplamak' +***-n***

TT.:TÜMEN+(tümen 'pek çok')

An.ağl.: ***tomen*** (Rize/*RİA*); ***tümen*** '1. yığın, küme, sürü; 2. toptan, hepsi birden' (*DS.X,*

SanalBaba

4010); ***tümen tümen*** 'çeşit çeşit'
~ töben (Sag.)
tüben (Hak., Yak.)
tümen (Yak.)
ütümen (Yak.) < *ü+tümen*

Tü. > **Moğ.** (*KWb.*, 415) *tümen*;
Mac. (*BTLU* 131) *tömény.*

Eren (*TDES*, 420): YOK

Nişanyan (*SS*, 457): **tümen** onbin (VIII), çok büyük miktar (IX), askeriyede fırka (1935) ~ ***Toh.*** *tmān/tumane* onbin.
* ***Fa.*** *tümen* (onbin) muhtemelen Türkçeden alınmıştır.

Toh *tumane*: TÜM, TÜMCE, TÜMEL, TÜMEN, TÜMGENERAL

****

NOT: Nişanyan'a katılmak mümkün değil. Çünkü, bir ara uydurulmuş olan *tümce, tümel, tümden, tümden gelim, tüme varım, tümleç, tümle-, tümleme, tümlen-, tümlenme, tümler* gibi sözcükleri de ölü bir dil olan Toharca'ya bağlamak gerekecek ki, sanırım bu, Türkçenin mantığına da uygun değildir.

Milan Adamoviç, *CAJ* 40/2,1996, s.168-172: < Toharca.

tümle-[(hlk.) 'Tamamlamak, bütünlemek'
< *tüm+le-*

tümleği (hlk.) 'Bir tenekelik tahıl ölçeği'
< *tüm+le-k+i*
An.ağl.: ***tümüne, tümürlevü*** 'tahıl ölçeği' (*DS.X*, 4011)

tümmek (hlk.) → **tüm²**

tümrü (hlk.) → **tüm²**

tümse (hlk.) → **tüm²**

tümsek '1. Küçük tepe; 2. çıkıntılı yer'
= OT. ***tümse*** 'minber' (DLT)
< *tüm² +se+k*
TT.: TÜMSEK+(LİK)
~ tümmek 'tümsek' (Trkm.)
tüŋgäk (Bşk., TatK.)
tömpeşik (Kzk.)
döŋ (Kzk.)
döŋg (Özb.)
döŋgök (Kırg.)
döŋçük (Uyg.)
döŋes (Kzk.)

tümsel-['Tümsek olmak'
< *tüm+se-l-*

tümsü (hlk.) → **tüm²**

tümsük (hlk.) 'Yumruk'
< *tüm+sü-k*

tümül (hlk.) → **tüğüm/tüğün**

tümün (hlk.) → **tüm¹**

tün 'Gece'
= ET. ***tün*** 'gece, karanlık' (*EUTS*, 258: *tünärig* 'zulmet, karanlık'; *tünär-* 'karanlık basmak'; *tünlä* 'geceleyin')
~ OT. ***tün*** 'gece' (DLT: *tüne-* 'gecelemek'; *tünek* 'hapishane'; *tüner-* 'kararmak'; tünerik 'karanlık; mezar'; *tünet-* geceletmek'; *tünle* 'geceleyin')
MA.: ***tün***
< *tü- ~ tu-* '*karanlık olmak'**+*-n***
TT.: TÜN+(E-/EK/EKLE-/EKLEME/MEK 'hava kararıp gece olmak')
An.ağl.: ***tün*** 'gece' (*DS.X*, 4011); ***tünek*** 'geceleyecek, yatacak yer, ev'; ***tüney*** 'akşam üzeri' (s. 4011); ***tünne kalk-*** 'erken kalkmak' < *tün+le* (s. 4012)
~ tün (YUyg.)

tünbül (hlk.) → **tüm²**

tüne-['1. (Kuşlar, evcil kanatlılar) Uyumak için bir dala veya sırığa konmak'
= OT. ***tüne-*** 'gecelemek' (DLT)
< **tü-n* 'fiilden ad yapan ek'**+*e-***
An.ağl.: ***tüne-*** 'ölmek' (*DS.X*, 4011)

tünek 'Kuşların, evcil kanatlıların üzerinde tünedikleri [→ **tüne-**] dal veya sırık'
= OT. ***tünek*** 'hapishane' (DLT)
< **tü-n+e-* 'addan eylem yapan ek' **+*-k***
An.ağl.: ***tünek*** 'geceleyecek, yatacak yer, ev' (*DS.X*, 4011);

SanalBaba

tünek dur- 'ev bark edinmek'
~ tünek (YUyg., Alt./*ATS*,189)
tünü (Alt.)
dünek (Osm.)

T(> d)ÜN+*E-K/+Ü*

tünekle-['Tünemek'
= OT. ***tünet-*** 'geceletmek' (DLT)
< *tü-n+e-k+le-
TT.: TÜNEKLE-(ME)

tüney (hlk.) '1. Akşam üzeri; 2. iki dağ arası'
< *tün* 'gece'**+*(e)y***

tüngü-[(hlk.) 'Hendekten ya da yüksekten atlamak, yukarıya doğru sıçramak'
= OT. ***tümile-*** 'sekerek koşmak' (DLT)
< *tü̲̈* 'yansıma'**+*n+gü-le-***
An.ağl.: ***tönge-, tüne-, tüngel-, tünge-, tüngu-, tüngü-, tüngül-*** (*DS.X,* 4012); ***tüngüt-*** 'hoplatmak, atlatmak, sıçratmak'; ***tün-, tüğ-*** 'hızla koşup kaybolmak'

TÜ(/Ö)N-*E-/GE-L-*
-GU(/Ü)-/GÜL-/-GÜT-

tünle- (hlk.) 'Gecelemek'
< *tün* 'gece'**+*le-***
Krş.OT. ***tünle*** 'geceleyin' (DLT)

tünse (hlk.) → **tüm²**
tünşek (hlk.) → **tüm²**
tünük (hlk.) → **tüğüm/tüğün**

tünyeli (hlk.) 'Gece yarısı başlayıp kuşluk zamanına değin batıdan esen yel'
< *tün* 'gece'**+*yel+i***

tüp (hlk.) 'Alt, dip'
= OT. ***tüp*** 'asıl, kök, dip, temel' (DLT)
< *tü̲̈p*

tüpsüz (hlk.) 'Akılsız'
< *tü̲̈p+süz* 'temelsiz'

tüpül(/r)de-['Yürek hızlı hızlı çarpmak'
< *tü̲̈* 'yansıma'**+*p+ül/r-de-***
An.ağl.: ***tüpül(/r)tü*** '1. hafif ses, pıtırtı; 2. yürek çarpıntısı'

tür '1. Çeşit; 2. ortak özellikleri olan bireylerin tamamı, cinslerin ayrıldığı bölüm'
= ET., OT. ***tür*** (*EUTS*, 258:; DLT)
Çağ.: ***tür***
< *tü-* '*köklenmek'**+*-r***
TT.: TÜR+(DEŞ/DEŞLİK/LÜ)
~ tür (Kzk., Kırg., Özb., Uyg.)
tör / tθr (TatK.) (> **Çer.** *TLÇ* 74: *tür*)
tθrə (Çuv.)
tθrθ (Çuv.)
tərə (Çuv.) (> **Çer.** tərə) (Räsänen, *V*)

TÜ(/Ö/θ/Ə)R+*Ə(/θ)*

= *tarmak* (Bşk., TatK.)

türe (hlk) 'Görenek, gelenek'
= ET. ***törü*** 'töre, örf, kanun, nizam' = Moğ. kanun, hükûmet (*EUTS*, 250)
~ OT. ***törü*** 'düzen, nizam, görenek, âdet (DLT)
< *tö-r+e-* 'yaratılmak' (DLT)
An.ağl.: ***türene*** (*DS.X,* 4013); ***türe*** 'subay'; ***türe çıkar-*** 'köyün gelenek ve göreneklerine uymayıp kendiliğinden yeni kurallar çıkarmak'; ***türeli*** 'güzel'

türe-['1.Oluşmak, ortaya çıkmak, meydana çıkmak, parçalanıp çoğalmak; 2. (gr.) (bir kökten) çıkmak'
= ET. ***törü-t-*** 'türetmek' (*EUTS*, 250)
~ OT. ***törü-*** 'yaratılmak' (DLT: ***törüt-, türüt-*** 'yaratmak'; ***törkün*** 'oymakların, hısımların toplandığı yer; ana baba evi' [Atalay: **türkün**]; ***törkünle-*** 'kendini bir yerden saymak ve o yeri kendinin sayıp oturmak'

SarıalBaba

[Atalay: **türkünle-**])

< ***tö-r+e-*** [Krş. ET., OT. *töz* 'damar, kök, unsur, asalet': *tözlüg* 'köklü'; *tözün* 'asil soydan, asalertli' (*EUTS*, 250)

~ tös (Alt.), dös (Tuva); *töstä-* (Hak.) < **töz+le-*]

TT.: TÜRE-(Dİ/MİŞ/T-/TİCİ/TME/V/YİŞ/ÜM/ÜMCLÜK)

~ türe- (TT.)
töre- (Az., Şor.)
töräl- (Uyg.)
törçi- (Uyg.)
törö- (Oyr.)
törö:- (Yak.)
törüö- (Yak.)
döre- (Trkm.)
törkün 'evli bir kadının akrabaları' (Kırg.)
törkün tözün 'aynı' (Kzk.)

= Moğ. (*KWb.*, 407): ***töre-*** 'gebären; geboren Werden'

türeli (hlk.) 'güzel' → **türe**

türedi (hlk.) '1. Başkasının sırtından geçinen; 2. sonradan görmüş; 3. saygısız, haylaz'

→ **türe-+*di***

türeme (hlk.) 'Evlilik dışı doğan çocuk, piç'

< OT. ***törü-*** 'yaratılmak'

+-me

türene (hlk.) → **türe**

türet-['Oluşturmak, ortaya çıkarmak, yaratmak, meydana çıkarmak'

= ET. ***törütmek*** 'türetmek' (*EUTS*, 250)

~ OT. ***törüt-*** ~ ***türüt-*** (DLT)

< ****tö-r+ü-t-***

TT.: TÜRET-(İCİ/ME)

An.ağl.: ***türet-*** 'uydurmak' (*DS.X*, 4013)

türev ***YT.*** 'Müştak'

< ****tö-r+e-v*** 'Kıpçakça ek'

türeyiş 'Türemek işi veya biçimi'

< ****tö-r+e-y+(i)ş***

türhaş (hlk.) 'Birkaç çeşit sebzenin bir arada pişirilmesiyle yapılan yemek, türlü'

< ***tür+***[**h** 'türeme ünsüz']+***aş*** 'yemek'

Türk 'Türk soyundan olan ve Türkçe konuşan kimse)'

= ET. ***türk ~ türük*** 'güç, kuvvet' (*EUTS*, 259)

~ OT. ***türk*** '1. vakit; 2. gençlik çağının ortasında olan genç' (DLT)

< ****tö(~ü)-*** 'yaratılmak'

+-r+ü-k

TT.: TÜRK+(ÇE/ÇECİ/ ÇECİ-LİK/ÇELEŞ-/ÇELEŞME/ÇE-LEŞTİR-/ÇELEŞTİRME/ÇÜ/ ÇÜLÜK/iyat [< Ar.]/LEŞ-/ LEŞME/ LEŞTİR-/LEŞTİRME/ LÜK/MEN/ olog [< Fr.] / oloji [< Fr.] / uaz [Fr. *tuquoise*]/ Ü [< Ar.+î]/ÜCÜ/ÜCÜLÜK/ ÜLEŞ-/LEŞME/ÜLE-)

An.ağl.: ***türk*** 'adam' (*DS.X*, 4013)

~ türük (Tar.)
tθrθk (TatK.)

Mirfatih Zekiyev, 'Tağın Türk Etnonimi Haqında', *Hasan Eren Armağanı*, Ankara 2000, s. 342-344.

türkü 'Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume'

< ***Türk*** *+î* [<Ar.]

TT.:TÜRKÜ+(CÜ/CÜLÜK/ LEŞ/LEŞME/LE-)

An.ağl.: ***türke, türki*** (*DS.X*, 4013)

~ türkü (Kırg.)
türki (Kzk., Özb.)

Türkiye 'Türk ülkesi'

< ***Türk***+[*iye* < *+hia*] [İlk defa İtalyan seyyahı Marco Polo tarafından adlandırılmıştır: '..... *Buraları, eski Bizans ülkesi değil artık..... Dağ taş Türkmen dolu..... Herkes Türkçe konşuyor. Buralara* ***Turchia*** *demek evlâdır.*' (XIII. yy.)]

Türkmen 'Oğuz Türklerinden bir boy veya bu boydan olan kimse'

SanalBaba

Çağ.: ***türkmen***

< *Türk+men*

TT.: TÜRKMEN+(CE)

~ türükpön (KKırg.)

türlü '1.Çok çeşitli özellikleri olan, çeşit çeşit, muhtelif'; 2. çeşit veya çeşitleri toplayan daha geniş bir bölüm; 3. herhangi bir yolda ya da biçimde; 4. çeşitli sebzelerle pişirilen etli yemek'
= ET. (Uyg.) ***törlüg*** (*türlüg*?) (*İKPÖ*, 224)
~ (Br.) ***törlüg***
~ OT. ***törlüg*** [Atalay: *türlüg*] (DLT; ~ *tütü*)

< *tö- 'yaratmak, oluşturmak'**+-r +lü(g)**

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *turli:* (*ALTK*, 133);**KbRum.** *turlu*

~ türlü (Krç.-Blk.)
türlük (Uyg.)
türli (Kzk., Özb.)
türdü̇ (Kırg.)
törli / tθrlθ (TatK.)
törlö (Bşk.)
dürli (Trkm.)

T(> d)**Ü**(> ö)**RL**(/D)**Ü**(/ i, ö, ü̇)+*K*

Clauson (*ED*, 546-547): < ?

türük (hlk.) 'Gebe'
< OT. ***törü-*** 'yaratılmak'**+-*k***

tüsmek (hlk.) → **tüm²**

tüsdü → **tütsü**

tüssü (hlk.) 'Tütsü' → **tütsü**
< ***tü̇*+*t-sü*** [/ts/ ~ /ss/ benzeşmesi ile]

tüssüle- → **tütsüle-**

tüstü → **tütsü**
[/ts/ ~ /st/ göçüşmesi ile]

tüsü ver- (hlk.) 'Arı kovanı açılırken arılar çıkmasın diye duman vermek'

< *tü̇*+*t-sü ver-*

tüt-['1. Duman veya buhar çıkarmak; 2. dumanı geri vermek; 3. (hlk.) özlemek; 4. (hlk.) iyi veya kötü kokmak'
= ET. ***tüt-*** 'duman çıkarmak' (*EUTS*, 260: *tütsüg(k)* 'tütsü'; *tütsülüg* 'günlük'; *tütün* 'duman'; *tütünlüg; tütüş* 'savaş'; *tütüş-* 'tutuşmak')
~ OT. ***tüt-*** (DLT: *tütet-, tütit-, tütün, tütün-*)

< *tü̇* 'yansıma'**+*t*-(e-)**

TT.: TÜT-(ME/SÜ/SÜLE/SÜLEME/SÜLEN-/SÜLENME/SÜLÜ/ TÜR-/TÜRME/ ÜN / ÜNCÜ/ ÜNCÜLÜK/LÜK)

An.ağl.: ***tüt-*** '(mec.) özlemek, göreceği gelmek'; ***tüt-*** 'iyi ya da kötü kokmak'; ***tütselik*** 'baca'; ***tütsile-*** 'tütsü yapmak'; ***tütsü*** 'kutsal günlerde yapılıp dağıtılan yağlı ekmek'; ***tütsükle-*** 'sigara ya da içki içmek'; ***tütü*** 'koku'; ***tütün, tütü*** 'duman'; ***tütünlen-*** 'dumandan göz rahatsız olmak' ***tütünselik, tütünlük, tütünseriği*** 'baca'; ***tütüt-*** 'duman çıkartmak'; ***tütüzdür-*** 'yanan kömürün üstüne atılan kocakarı ilâcının dumanını hastaya koklatmak; ateş tutuşturmak'; ***tütüzle*** 'koyun, keçi ayağını ya da yolunmuş tavuğun tüyünü ateşte yakmak' (*DS.X*, 4016)

Clauson (*ED*, 445): < **tütä-** 'to emit smoke'
M. Erdal: ***tütä-** < ***tüt-*** 'yansıma'+*A-*

Fakat, yansıma fiiller genellikle {+kIr-} ve {+kI-} eklerini alır.

tütsü 'Çevrenin güzel kokmasını sağlamak için yakılan kokulu madde'
= ET. ***tütsüg(k)*** ~ ***tützüg*** (*EUTS*, 260)
[~ OT. ***tütsük*** 'kinci' (DLT)]

< *tü̇+tüz-* 'duman çıkarmak' (Uyg., Tuhf.)**+*(ü)k***
[> (Uyg.) ***tützük, tütsük*** > ***tütsü***]

EAT (*TTS*): ***tütüzdür-, dütüzdür-***
Çuv.: ***tětěr-*** 'duman çıkarmak'
< ****tütür-*, *tětre*** 'sis'
< ****tütrüg***

SanalBaba

An.ağl.: ***tüsdü, tüssü, tüstü*** (*DS.X,* 4014)

TÜ+T-SÜ
TÜ+S-TÜ [göçüşme ile]
TÜ+S-SÜ [ilerleyici benzeşme ile]

~ tütsü (Az., Krm.)
tüssü (Az., Osm.)
tüsse (Trkm.)
tütindev (Kzk.)
tütötü̇ (Kırg.)
tütätiş (Özb.)
tötätiv (Bşk.)
tötäsläv (Bşk., TatK.)
tüstülätme (Az.)
tüsseletme (Trkm.)

TÜ+T-*SÜ*
TÜ+S-*SE(/Ü)*
-SE+LE-T-ME
-TÜ+LÄ-T-ME
TÖ+T-*İNDEV*
-ÖTÜ
-ÄTİŞ/-ÄTİV
-ÄSLÄV

= *ıslau* (TatK.)
islaş (Uyg.)

tütsüle-['Tütsü yapmak'
< **tü̇̄+t-sü(g)+le-*
TT.: TÜTSÜLE-(ME/N-/NME)

tüttür-['1. Tütmesini, duman çıkarmasını sağlamak, duman çıkarmak; 2. (sigara, puro için) içmek'
< **tü̇̄+t-tür-*

tütün '1. Tütün bitkisi; 2. tütün bitkisinin kıyılarak sigara biçiminde veya pipo ile içilen yaprağı; 3. (hlk.) duman'
= ET., OT. ***tütün*** 'duman' (*EUTS*, 260; DLT)
< **tü̇̄+t-(ü)n*
TT.: TÜTÜN+(CÜ/CÜLÜK/LÜK)
An.ağl.: ***tütü, tütün*** 'duman' (*DS.X,* 4016)

Tü.> **Zaza.** *tutın, tutun* (*ZTS,* 362, 363);
Ar. (Ir., Lüb., Mıs., Yem.) *tutun*; (Ir.) *tütüncü*; (Mıs., Sur.) *tutunci:* (*ALTK,* 133)

~ tütin (Trkm.)
tütün (Az., Ker., Uyg.)
tütünçı 'tütüncü'; ***tütün kissési***'tütün kesesi'; ***tütünnemeğ*** (Ker.)
tüdün (Hak.)
tütüm (Yak.)
tθtθm (TatK.)
tθdθm (Çuv.)
təDəm (Çuv.)

TÜ(> ə, θ)T(> d, D)Ü(> ə, θ)N(>m)

tütün- (hlk.) 'Tütsülenmek'
< *tü̇̄+t-(ü)n-*

tütünlük '1. Tütün tarlası; 2. kadınların iş yaparken giydikleri önlük' (*DS.X,* 4016)
< *tü̇̄+t-ün+lük*

tütünselik (hlk.) 'Baca'
< *tü̇̄+t-(ü)n-se-lik*
An.ağl.: ***tütünseriği*** (*DS.X,* 4016)

tütüt-[(hlk.) 'Duman çıkartmak'
< *tü̇̄+t-(ü)t-*

tütüzdür-[(hlk.) 'Ateşle tutuşturmak'
< *tü̇̄+t-(ü)z-dür-*

tüüğ (hlk.) 'Tüy' → **tüy**

tüümlen-[(hlk.) 'Düğümlenmek' → **düğümlen-**

tüve (hlk.) '1. Doğurma yaşına gelip doğurmamış dana; 2. deve'
< OT. ***tüge*** 'iki yaşına girmiş olan buzağı' (DLT)
An.ağl.: ***tüye*** (*DS.X,* 4016)

tüvek (hlk.) → **tüfek**
= OT. ***tüwek*** 'patlangıç' (DLT)
An.ağl.: ***tüvek, tüyeng*** (*DS.X,* 4016-17)

tüverek (hlk.) 'Daire, yuvarlak'
= OT. ***tegrek(g)*** 'herhangi bir şeyin halkası, değresi' (DLT)
< ***tegre*** 'daire, çevre'+***k***

SanalBaba

[*tegrek* > *tegerek* > *tügerek* > *tüverek*]

tüvül-[(hlk.) 'Büzülmek'
= ET., OT. ***tügül-*** 'düğülmek, düğümlenmek' (DLT)
< *tüg-(ü)l-*

tüy[1] 'İnsan ve hayvanların üzerinde bulunan ince kıl'
= ET. ***tü ~ tük ~ tüü ~ tüy*** (*EUTS*, 256)
~ OT. ***tük*** 'tüy,kıl, saç' (DLT)
Cengiznâme (Ötemiş Hacı):
Tükli Baba
< *tǖ* [k/y]
TT.: TÜY+(LEN-/LENDİR-/LENME/LÜ/SÜZ)
~ tüy (Trkm.)
tük (Kırg., Özb., Uyg., Az., Ker.)
= *tübit* (Kzk.)
dibit (Bşk., TatK.)
tivin (Uyg.)
tiftik (Az.)

tüy[2] (hlk.) 'Düğün' → **toy**

tüy-[' (argo) Kaçmak'
< OT. ****tay-*** 'kaymak' (DLT)
TT.: TÜY- (DÜR- 'çalmak, aşırmak; uzaklaştırmak')
An.ağl.: ***teğ-, tüğle-, tüğül-, tüle-, tülge-, tülgü-, tülke-, tülle-, tünk-, tün-, tüv-, tüy-, tüyle-, tüyne-, tüyül-*** '1. sıçramak; 2. atlamak' (*DS.X*, 4004); ***tüğ-*** '1. savuşup gitmek; 2. kaçmak' (s. 4005); ***tüydür-*** 'gizlice kaçırmak' (s.4017)
~ tay- (Bşk., Kzk., TatK., Uyg.)
= *gaç-* (Az., Trkm.)
kaç- (Kırg.)
kåç- (Özb.)
kaş- (Kzk.)

tüyle-[1]**[** (hlk.) → **tüğümle-**

tüyle-[2]**[** (hlk.) 'Tavuğun tüylerini yolmak'
< *tüy+le-*

tüylüce (hlk.) '(mec.) Varlıklı, paralı'
< *tüy* '(mec.) *para'**+lü+ce***

tüylüdombalak (hlk.) 'Şeftali'
< *tüy+lü+to+m+ba+la-k*
Krş. **tülütombalak**
An.ağl.: ***tilitombak, tiltombak, tiltombalak, titlitombak, tombak, tüylü, tüylüceyumru, tüylüdumbak, tüyüapan, tüylütombak, tüylütombalak, tüylütoparlak*** (*DS.X*, 4017)

tüymek[1]**, tüymük** (hlk.)
→ **tüğüm/tüğün**

tüymek[2] (hlk.) 'Saç, kıl, tel vb. şeylerin tolamı'
< *tüy* [< * *tǖ*] 'tüy, kıl'
+*me+k*

tüymükle-[→ **düğümle-**

tüynek (hlk.) → **tüğüm/tüğün**

tüyülen (hlk.) 'Şelâle'
< **tǖ-* 'emmek'+***-y-(ü)l-en***
Krş. **düden**

tüyüm → **tüğüm/tüğün**

tüyüş (hlk.) 'Döğüş'
< ET., OT. ***tög-*** 'dövmek'**+*-üş***

tüyüş-[< *tög-(ü)ş-*

tüz (hlk.) 'Töreye, yasaya uygun davranan,'adil'
= ET. ***tüz*** 'düz,doğru, kusursuz' (*EUTS*, 260)
~ OT. ***tüz*** 'halk, reaya' (DLT)
< *tüz*

tüze *YT.* 'Hukuk'
< *tüz-* 'düzeltmek'**+*-e***
TT.: TÜZE+(L 'hukukî; hükmî')
An.ağl.: ***tüz*** 'töreye, yasaya uygun davranan, âdil'; ***tüzlük*** 'tüze, adalet' (*DS.X*, 4018)

tüzlük → **tüz**

tüzük 'Nizamnâme, statü'
< *tüz-(ü)k*

tüzün 'TT'nde soy adı' [Doğru: **tözün**]
= ET. ***tüzün ~ tözün*** 'doğru, dürüst, asil' (*ETŞ*, 341); Uyg. (Br.) **tözön**
~ OT. ***tözün*** 'yumuşak huylu' (DLT) [Atalay: **tüzün**]

SanalBaba

< * ***töz*** 'asıl, kök, soy sop'

+(ü)n

NOT: Eren'de **tün**'den başka /**TÜ**/'lü Türkçe sözcük YOK.

SanalBaba

-U-

u (hlk) 'O'
< ET., OT. ***ol*** (DLT)

Tü. > **Zaza.** *wu* 'o', *uca* = *wuca* 'ora, orası, orada' (*ZTS,* 364, 390); *û* qeder 'o kadar, birazcık'; *ûtia* 'orada, burada'; *ûza* 'ora, orası'; *ûza ra gore* 'ona göre' (s. 365)

u (hlk.) 'Zehir'
< ET., OT. ***ağu*** (DLT)
[*ağu* > *au* > *uu* > *ū* > *u*]

u- '*Yapabilmek, yeterli olmak* anlamında çok eski bir yardımcı fiil':

göreme- < ***kör-e u-ma-***

başlayama- < ***baş+la-y-u u-ma-***

[Z. Korkmaz, 'Türkiye Türkçesindek İktidar ve İmkân Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri', *TDÜA I*, s. 607]

ua (hlk.) 'Ova'
< ***ova*** [= OT. ***oy obuz*** 'basık, düz yer']

uba (hlk.) 'Komşu' → **oba**

ubruk (hlk.) → **obruk**
< ET. ****ubrı*** 'Grube, Tal', ***uvruġ*** 'Gelenk'

Tü. > **Rus.** *obrag* (Räsänen, *V* 508)

ubur (hlk.) → **obur**

ubuz (hlk.) 'Dere' → **obuz**

uc, uç (hlk.) 'Amaç'
< OT. ***uç*** 'uç, kenar' (DLT)

uca 'Kuyruk sokumu kemiği, pöç; TT'nde soy adı: ***Metin UCA***'
= ET., OT. ***uça*** 'sırt, arka taraf, kuyruk sokumu; örfe göre baş misafire ikram edilen et parçası' (*EUTS,* 261; DLT)
< ***üç+a***
An.ağl.: ***uca*** '1. But; 2. oturak yeri' (*DS. XI,* 4019)
~ üca (Trkm.)

[Krş. ***oça*** 'genç, küçük, çocuk'. Bu sözcüğe ET ve OT'de rastlanmamakla birlikte bazı Kuzey Türk dillerinde *oça* ve *oçī* biçimleri görülür. Şor. *oça* 'genç', Sag. *oçı* ay. (Radloff, *Wb. I,* 1135, 137), Hak. *oçı* ay.] (*Mak.II,* 544)

ûcaxkor = ocaxkor (Zaza/*ZTS,* 365) 'Ocağın sönsün' anlamında ilenç sözü' → **ocak**

ucal-[(hlk.) 'Yücelmek'
< ***üç+a+l-***
TT.: ***yücel-***

ucarav (hlk.) → **uçaravı**

ucik (hlk.) 'Köşe, kenar'
< ***üç+(i)k*** 'küçültme eki'

uclandır-[(hlk.) 'Ocağı, sobayı alevlendirmek'
< OT. ***oğğuç*** 'ateşin alevi'(DLT) [< *oğ, ot*]
+la-n-dır-

ucu (hlk.) 'Yankesici, usta hırsız'
< OT. ***oġrı*** 'hırsız'
[> **ugru* > **üru* > *uru*]
> ***u*** [*ru*=ø]+***cu***

ucuk (hlk.) → **uçuk**

ucun ucun '1. Uç uca, ucu ucuna, azar azar; 2. yan yana'
< ***üç+(u)n*** 'vasıta hâli eki'
An.ağl.:***ucun ucun*** 'yavaş yavaş, azar azar' (*DS.XI,* 4020)

ucuz '1. Fiyatı yüksek olmayan, düşük fiyatlı; 2. (*mec.*) az emekle elde edilen'
= ET. ***uçuz*** (*EUTS*, 262: *uçuzla-*)
~ OT. ***uçuz*** 'ucuz, hor ve alçak, değersiz'(DLT: *uçuzla-, uçuzlan-, uçuzluk*)

SanalBaba

< *ūç+uz*

IM: ***ūcuz***
Çağ.: ***uçuz***
TT.: UCUZ+(CU/LA/LAMA/LAT-/LATMA/LATIL-/LATILMA/LUK)
An.ağl.: ***ucuzsun-*** 'ucuz görmek, ucuz saymak' (*DS.XI*, 4020)
~ ucūz (Trkm.)
ucuz (Az., Blk.)
θçθz (TatK.)
oçsız (TatK.)
oshoz, (Bşk.)

U(>o)C(/Ç)-*UZ*
-[*H*]*OZ*
-[*S*]*IZ*

~ Moğ. (Poppe 63): ***uçir*** 'zufall', (*KWb.*, 453): ***uçir*** 'Ursache, Grund'

[**NOT**: Tü. **-z** ~ Moğ. **-r** içingüzel bir örnektir.]

ucuzcu '1. Malını ucuz satan; 2. her şeyin ucuzunu arayan'

< *ucuz* [**< *ūç+uz*]+*cu***

ucuzla-['1. Fiyatı inmek; 2. (mec.) kolaylıkla elde edilir ve duyulur olmak'
= OT. ***uçuzla-*** 'hor ve alçak görmek, hakaret etmek' (DLT)

< *ucuz+la*

ucuzlan-[[TT'nde YOK]
= OT. ***uçuzlan-*** 'ucuz bulmak' (DLT)

< *ucuz+la-n-*

ucuzluk 'Ucuz olma durumu'
= OT. ***uçuzluk*** 'değersizlik, küçüklük, ucuzluk' (DLT)

ucuzsun-[(hlk.) → **ucuz**

uç '1. Genellikle uzun bir nesnenin incelerek biten son ve sivri noktası; 2. uzun bir şeyin baş veya son noktası; 3. bir şeyin kenarı; 5. bir şeyin başı, tepesi'

< *ūç*

TT.: UÇ+(beyi/beyliği/kurutan/LAN-/LAN-MA/LU/SUZ/UK/UKLA-/UKLAMA/UM)
An.ağl.: ***uç*** '1. ıssız, uzak yer; 2. sonuç' (*DS.XI*, 4020)
~ uç (Kırg., Özb., Uyg.)
ūç (Trkm.)
uc (Az., Kar.) < ***ūç***
uş (Kzk.)
oç (TatK.)
os (Bşk.)
vəś, veźə (Çuv.)

Ū(> u, o)Ç (>c, s, ş)

ūç (hlk.) 'Avuç'
= OT. ***aḍut, avut*** 'avuç' (DLT)
< ****aw-*** 'toplaşmak, üşüşmek'+***-(u)ç***
[> *avuç* > *auç* > *ūç*]

uç- '1. (Kuş, kanatlı böcek vb. için) hareketli kanatları yardımıyla havada düşmeden durmak, havada yol almak; 2. (uçak vb. için) özel mekanizma ile yerden yükselmek, havada yol almak; 3. gaz veya buhar durumuna geçmek; 4. solarak yok olmak; 5. (şaka) aşırılmak; 6. rüzgâr veya başka bir itici güçle yerinden ayrılıp uzağa gitmek; 7. yüksek yerden düşmek veya yuvarlanmak; 8. (mec.)çok sevinmek; 9. yok olmak, ortadan kaybolmak; 10. belirmek; 11. patlayıcı madde ile parçalanmak; 12. uçar gibi dalgalanmak; 13. çok hızlı gitmek'
= ET., OT. ***uç-*** (*EUTS*; DLT)

< *uç-*

TT.: UÇ-(AK/AKsavar/ANdaire/ANkale/AN top/AR/ARI/ARILIK/AR kefal/AR beyi/MA/TU uçtu/UCU/UCULUK/UK/UKLAŞ-/UKLAŞMA/UR/URMA/URT-/URTMA/URUL-/URULMA/URUM/UŞ/UŞ-/UŞMA)
~ uç- (Az., Kzk., Kırg., Trkm., Uyg.)
uş- (Kzk.)
us- (Karay)

SanalBaba

oç-/ŏç- (TatK.)
os-/ŏs- (Bşk.)

U(>o)Ç(>s, ş)-

uçağan (hlk.) 'Karasinek büyüklüğünde, üstteki kalın, alttaki sarımtırak ve ince, çift kanatlı bir böcek'

< ***uç-ağan*** 'fiilden sıfat yapan ek'

[**-ağan** eki: *olağan, durağan, sıçağan* vb.]

uçak 'Tayyare'

< ***uç-(a)k***

TT.: UÇAK+(→ uç-)

An.ağl.: ***uçak*** '1. → **uçuk**; 2. salıncak; 3. oynak, uçarı, çapkın' (*DS.XI,* 4020); ***uçkaç*** (s. 4021)

~ uçak (Kırg.)
uçag (Az.)
uçkıç (Özb.)
uçar (Trkm.)
oçkıç (Özb.)
oskos (Bşk.)

U(>o)Ç(> s)-*AK/-AG*
-AR
-KIÇ/-KOS

uçar 'Uçan, uçucu'

< ***uç-(a)r***

An.ağl.: ***uçar akıllı*** 'unutkan' (*DS.XI,* 4020);
uçarsu 'çağlayan'

uçaravı, ucaravı (hlk.) 'Uçan kuşa silâh atılarak yapılan av'

< ***uç-(a)r+av+ı***

uçarı '1. (Kişinin niteliği olarak) Ele avuca sığmaz; 2. kendini eğlencelere vermiş, sefih'

< ***uç-ar+ı***

TT.: UÇARI+(LIK)

An.ağl.: ***uçarı*** 'eşsiz, benzersiz' (*DS.XI,* 4020)

Nedjib (*ST* 2, 1982, 87): < ***uçar*** 'Pazar'
YANLIŞTIR.
Eren (*TDES,* 421): < ?

uçgan (hlk.) 'Çok uçucu, uçucu'

< ***uç-gan***

uçgun¹ (hlk.) 'Çağlayanın yüksekliği'

< ***uç-gun***

uçgun² (hlk.) 'Gelgit akıllı'

< ***uç-gun***

uçkaç (hlk.) → **uçak**

uçkun¹ (hlk.) 'Ateşten fırlayan kıvılcım'

< ***uç-kun***

~ uçgun (Kmk.)
θçkθn (TatK.)

uçkun² (hlk.) → **ışkın**

uçkun³ (hlk.) '1. Yüksek, pahalı; 2. anasınca uçmaya alıştırılan yavru kuş; 3. çok hızlı yürüyen hayvan'

< ***uç-kun***

uçkun-[(hlk.) 'Bir şeyi çok isteyerek yapmaya çalışmak'

< ***uç-kun-***

An.ağl.: ***uçkun-*** '1. korkmak; 2. kıskanmak' (*DS.XI,* 4021)

uçkur 'Şalvar veya iç donunu bele bağlamak veya torba, kese ağzını büzmek için bunlara geçirilen bağ'

= OT. ***içkur*** 'iç kuşağı' (DLT)

< ***iç+kur*** 'kuşak' =iç kuşağı

TT.: UÇKUR+(LUK)

An.ağl.: ***uçkurbaşı*** 'eskiden, erkek uçkurlarının uçlarına işlenen nakış'; ***uçkur çamağı, uçkurluk*** 'dona uçkur, lastik takmaya yarayan,ucunda ip bağlı değnek' (*DS.X,* 4021)

~ uçğur (Trkm.) [Fakat, *uçkur* 'iyi uçan' YUyg./*YUTS,* 434)
uçh,ur (Ker./*Kr.TS,* 346)
ıçkır (Kırg., Tel.)
ışkır (Nog.)
ıkçır (Tel.) [< /çk/ > /kç/ göçüşmesi ile]

U[< İ)] (> ı)Ç(>ş)K(>ğ, h)U(> ı)R

= *iştanbag* (< *iç+ton+bağ*) 'donun ip kemeri' (*YUTS,* 180)

SahafBaba

şnur (Bşk., TatK.9
bokuç/bokkuç (Uyg.)
bō (Kırg.)
båğ (Özb.)
bav (Kzk.)
iŋirbav (Bşk.)
niçkä bau (Trkm.)

uçkur-[(hlk.) 'Koyuvermek, salıvermek'

< *uç-kur-*

uçkur çöz-[(hlk.) 'Cinsel yaklaşımda bulunmak'

< *iç+kur çöz-*

uçkur çomağı (hlk.) → **uçkur**

uçkurluk (hlk.) → **uçkur**

uçkuruna sağlam (hlk.) 'Cinsel duygularının tutsağı olmayan'

< *iç+kur+u+n+a sağ+la-m*

uçlan-['1. Uçlu duruma gelmek; 2. (argo) vermek'
= OT. ***uçlan-*** 'uç peyda olmak' (DLT)

< *uç+la-n-*

TT.: UÇLAN-(MA)
An.ağl.: ***uçlan-*** 'yaralanmak'; ***uçlandır-*** 'bir şeyi başkasının yararlanmasına sunmak' (*DS.XI,* 4022)

uçlandır- (hlk.) → **uçlan-**

uçluk, uşluk (hlk.) 'Bir sap iplik ya da kısa ip'

< *uç+luk*

Uçmak 'Cennet'
= ET. ***uçmak, uşmah*** (EUTS)
~ OT. ***uçmak*** 'cennet' (DLT)
< ? Soğd. ***uştmah,*** (*TS.II,* 1509)/***wštmġ***
An.ağl.: ***uçmak*** 'yar, uçurum' (*DS.XI,* 4022)

TT'nde **uç-** '(dinî inanışa göre) ruh öldükten sonra göğe yükselmek' demektir.
Eski Türklerdeki *Kök Tengri inancı*na göre Soğdcadan alıntı olduğu görüşü tartışılmalıdır.

Birileri öyle söyledi diye bir görüşü körükörüne kabul etmek niye?]

uçmuş (hlk.) 'Kar, yağmur etkisiyle çukurlaşmış, çökmüş, gevşek toprak'

< *uç-muş* 'fiilden kalıcı ad yapan geçmiş zaman partisipi; *dol-muş* gibi'

uçsuz 'Ucu olmayan, sonsuz'

< *uç+suz*

uçtan uçtan (hlk.) 'Kıyıdan kıyıdan'

< *uç+tan*

uçtu (hlk.) 'Renkli krep; ince sarfı bezi'

< *uç-tu* 'fiilden kalıcı ad yapan görülen geçmiş zaman eki: *kaptıkaçtı, gecekondu* gibi'

uçtum (hlk.) 'İnce, ipek tül'
→ ***uçtu***(+m)

uçucu 'Uçma yeteneği ve özelliği olan'

< *uç-ucu*

TT.: UÇUCU+(LUK)

uçuk¹ '1. Uçmuş, soluk; 2. açık (renk); 3. hafif, belirsiz'

< *uç-(u)k*

uçuk² 'Genellikle ateşli hastalıklar, ruhsal bunalımlar sonucu deride fiskeler durumunda beliren kabarcık'
= OT. ***uçġuk*** 'ingi, uçuk, dumagu' (DLT)

< *uç+(g)uk:*

TT.: UÇUK+(LA-/LAMA)
~ uçuk (Kırg., Özb., Trkm.)
uçuğ (Uyg., Ker.)
uçuġ (Az.)
uçuh, / uçuğ (Ker./*KrTS,* 346)
uşık (Kzk.)

UÇ(> ş)U(>ı)K(> g, ğ, h,)

~ Moğ. (Poppe 63): ***uçığ*** < ****uçik*** 'Fadenende', (*KWb.,* 453): ***uçiġ*** 'Zwirnende'

uçuk³ (hlk.) Çökmüş, çökmek üzere olan ev doğal nedenlerle

SanalBaba

kaymak üzere olan toprak'

< *uç-(u)k*

An.ağl.: ***uçuk, ucak, uçak, uçkun, uçtu, uçuruk*** (*DS.XI,* 4022)

UÇ(> c)-*U(/A)K*
-*KUN*
-*TU*
-*URUK*

uçukla-['Uçuk oluşmak'

< *uç+uk+la-*

uçuklan-[(hlk.) 'Sevinmek, coşmak'

< *uç-* (mec.) '*çok sevinmek'**+*-(u)k+la-n-***

uçum 'Bayrağın uçkurluk karşısındaki kenarı'

< *uç+(u)m*

uçun 'sebep bildiren edat' → **için**
= OT. uçun (DLT)
An.ağl.: ***uçun, üçün*** (*DS.XI,* 4022)
~ uçun (Tel., Oyr.)
ucun (Soy., Leb., Şor)
üçün (Osm.)
üçin (Osm.)
üşün (Kzk.)
üzün (Sag., Koyb.)
için (Osm.)
isin (Yak.)

U(>i, ü)Ç(>c, s, z)U(>i, ü)N
şan (Çuv.) (Räsänen, *V* 509)

uçur-['Uçmak işini yaptırmak'
= OT. ***uçur-*** 'uçurmak, düşürmek' (DLT)

< *uç-(u)r-*

TT.: UÇUR-(MA/RT-/RTMA/UL-/ULMA/UM)

uçurak (hlk.) 'Dağlardan, ormanlardan inen sarp ve dik yol'

< *uç-(u)r-(a)k* 'fiilden ad yapan ek'

uçuran 'Çok uçuran' [*TS.II,* 1509: YOK]
= OT. ***uçurġan*** (DLT)

< *uç-(u)r-(g)an*

uçurgaç (hlk.) 'Uçurtma'

< *uç-(u)r-gaç*

An.ağl.: ***uçurak, uçurgun, uçurgeç, uçurğan, uçutma*** (*DS.XI,* 4023)

UÇ-*UR-AK*
-*GUN/-GEÇ/*
-*ĞAN*
-*UT-MA*

uçurt-['Uçmak işini yaptırmak'

< *uç-(u)r-t-* 'ettirgenlik eki'

uçurtma '1. Uçurtmak işi; 2. rüzgâr yardımıyla uçurulan bir tür oyuncak'

< *uç-(u)r-t-ma*

~ oçırğıç (TatK.)
osorğos (Bşk.)

uçurul-['Uçurmak işi yapılmak'

< *uç-(u)r-(u)l-*

uçurum 'Dik ve derin yamaç'

< *uç-(u)r-(u)m*

~ uçurum (Az.)
uçurım (Trkm.)
uçut (Trkm.)

UÇ-*UR-U(>ı)M*
-*UT*

= *tuŋğıyık* (Kzk.)
tuŋğuyuk (Kırg.)

uçuş 'Uçmak işi ya da biçimi'
< *uç-(u)ş* 'fiilden ad yapan ek'
TT.: → **uç-**

uçuş-['1. Hep birlikte uçmak; 2. havada gidip gelerek dolaşmak'
< *uç-(u)ş-* 'işteşlik eki'

udım, udum (Ker./*KrTS,* 347)
→ **yudum**

ufacık 'Çok ufak, çok küçük'
< *ufak* [< OT. *uw*-(a)k]**+*cık***
An.ağl.: ***ifac'uk*** (Rize/*RİA,* 18/111)

ufak '1. Boyları olağandan küçük; 2. yaşça daha küçük olan; 3. (*mec.*)

SanalBaba

önemsiz, çok az'
= ET. ***ufşak, uvşak*** (*EUTS*, 263, 269)
~ OT. [*ufşak/uwşak/uvşak*] YOK.
< ***uw(/v)-*** 'ufalamak'
+(u)ş+(a)k
[> ***uw(/v/f)+(a)k*** 'küçültme eki']
MA: ***avuk*** 'ufak, parça'
TT.: UFAK+(ÇA/LI/LIK)
~ ufag (Az.)
uvak (Kzk.)
vak (TatK.)
vak bäläkäy (Bşk.)
ovnuk (Trkm.)

UF(/V)[<W]-*AK*
O(<U)V[<W]-*NUK*
[*U* = *ø*]V(<W)-*AK*

= *kiçi* (Trkm.)
kiçik (Özb., Uyg.)
kiçinekey (Kırg.)
uşşak (Uyg.)
Eren (*TDES*, 421): YOK

ufakça 'Oldukça ufak, ufarak'
→ **ufak+*ça***

ufaklı 'İçinde ufak taneler bulunan'
→ **ufak+*lı***

ufaklık '1. Ufak olma durumu; 2. bozuk para; 3. (şaka) bit; 4. çocuklar için seslenme sözü'
→ **ufak+*lık***

ufal-['Küçülmek'
< ***uw(v/f)-(a)l-*** bk. **ufalt-**
TT.: UFAL-(A-/AMA/AN-/AN-MA/AYICI/MA/T-/LTMA)
~ uvaktal- (Kzk.)
ovna- (Trkm.)
vaklan- (Bşk., TatK.)

ufala-['Kırarak veya ezerek ufak parçalara ayırmak'
< ***uw(v/f)-(a)k+l-a-***
~ ufagla- (Az.)
uvat- (Kzk.)
ovnat- (Trkm.)
vakla- (Bşk., TatK.)
vaklandır- (TatK.)

U(>O)V-*AK-LA-*
-*AT-*
-*NAT*
[*U*= *ø*]V-*AK-LA-*
-*AK-LA-N*
-*DIR-*

ufalama → **ufala-**

ufalan-['Ufalamak işi yapılmak, ufak parçalara ayırmak'
→ **ufala-*n-*** < ***ufak+la-n-***

ufalayıcı 'Ufalama işi yapan'
→ **ufala-*(y)ıcı*** < ***ufak+la-(y)ıcı***

ufalt-['Küçültmek'
= ET. ***uβat-*** (?) 'ufaltmak' (*İKPÖ*, 160)
K.: ***uβ-, uβul-, uβun-, uβşat-*** vb. biçimleri.
CC.: ***uv-***
< ***uw(/v/f)-(a)l-t-***

ufaltma 'Ufaltmak işi'
→ **ufalt-*ma***

ufantı (hlk.) '1. Saman; 2. ufalanmış; 3. ayrıntı; 4. ufak'
< ***uw(/v)-an-tı***

ufarak 'Biraz ufak; ufakça, az ufak'
< ***ufak+rak***
An.ağl.: ***ufārek, ufağrek*** (*DS.XI*, 4024)

ufat-[(hlk.) → **uvat-**

ufcula-[(hlk.) → **uğ-**
< ***uw(/v > f)-ca-la-***

ufla-['Acı, sızı duyarak uf demek'
< ***ū*** 'yansıma'+***f+la-***

uflama 'Uflamak işi'
< ***ū+f+la-ma***

uflaz → **oflaz**

ufruk (hlk.) 'Su aygırı'
< ***ū*** 'yansıma'+***f+(u)r-(u)k***

ufulda-[(hlk.) 'Uf uf diye söylenmek'
< ***ū*** 'yansıma'+***f***

SanalBaba

+(u)l-da-

Ugan 'TT'nde soy adı: ***Zakir Kadiri UGAN***'
= ET. ***oġan = uġan*** 'Tanrı, Allah' (*EUTS,* 263)
~ OT. ***uġan*** 'her şeye gücü yeten, kadir' (DLT: *uġan Tengri* 'gücü yeten Tanrı')
[> **Okan** 'TT'nde erkek adı']
An.ağl.: ***ugan*** 'ateş' (*DS.XI,* 4025); ***uğan*** 'Tanrı'
< ***u-*** 'muktedir olmak'+***-gan***

ugri, ugru → **uğru**

ugrun → **uğrun**

uğ-[(hlk.) 'Ovmak'
< OT. ***ow (/v > ğ)-*** (DLT)
An.ağl.: ***ufala-, ufcula-, uğu-, uvarla-*** (*DS. XI,* 4025)

UĞ-
UF-*ALA-/-CULA-*
UV-*ARLA-*

uğa (hlk.) 'Ona'
< ***oŋa*** [> *uŋa* > *uğa*]

uğar-[(hlk.) '1. Onarmak; 2. tümlemek'
< OT. ***ong*** 'kolay'+***ar-***

uğarla-[(hlk.) 'Toplamak'
< OT. ***ong*** 'kolay'+***ar-la-***

uğnak (hlk.) → **uğrak**

uğra (hlk.) 'Yufka açılırken hamurun tahtaya yapışmaması için serpilen kalın un'
= ET. ***ügra*** 'bulamaç, öz, lâpa' (*EUTS,* 271)
~ OT. ***ügre*** 'tutmaca benzer ve ondan daha sulu şehriye çorbası, erişte' (DLT)
< ***uw(/v/g)-*** 'oğmak, ufalamak'+***-(u)r-a***
TT.: UĞRA+(LA- 'uğra serpmek')
An.ağl.: ***uğra, urva, uvra*** (*DS.XI.*); ***uğra*** (Kıbrıs); ***ufra, uğra, uğura, uŋra, ūra, urga, urua, urva, urvalık, uvra*** (*DS.XI,* 4025)

UV(/F/Ğ/Ɒ)[*U* 'ikincil']RA
Ū[< *UĞ*]RA
U[*V* = *ø*]R[*U* 'ikincil']A
URV(> *G*)A/+*LIK*

~ urva (Az.)
urba (Trkm.)
urpa (KKlp.)
urpak 'kepek' (Kırg.)
irva, irve (Ker. /*KrTS,* 207)

Sevortyan (*ÊSTTJa* 1974, 324): < **ügre** 'erişte'
Ligeti (*AOH* 4: 109): **ügre < ögre**
Eren (*TDES,* 421): < ? 'Kökünü bilmiyoruz'

uğra-['1. Yola devam etmek üzere, bir yerde kısa bir süre kalmak; 2.bir yerin yakınından, yanından, içinden geçmek; 3. fırlayarak çıkmak, dışarı çıkmak'
= ET. ***oġra-*** 'rastlamak, karşılaşmak, birleşmek; planlamak, niyetlenmek, arzulamak'; ***oġura-*** 'niyetlenmek' (*EUTS,* 139, 263)
~ OT. ***oġra-*** (DLT: *oġradaçı* 'uğrayan, uğrayıcı'; *oġraġ* 'niyet, kurma, kasıt; uğrama, uğrak'; *oġraġan* 'uğrayan'; *oġraġlı* 'uğramak isteyen'; *oġraġlık* 'uğramak hakkı olan'; *oġraġsık* 'uğramak hakkı olan'; *oġraġuçı* 'uğrayan, uğrayıcı'; *oġral-* 'uğranılmak' *oġramsın-* 'uğrar görünmek')
< ***oġ(u)r*** 'bir işte imkân ve fırsat; vakit, zaman' (DLT)+***a-***
TT.: UĞRA-(K/MA/N-/NMA/T-/TMA)
~ uğra- (Az.)
ura- (Bşk., TatK.)
urap kil- (Bşk., TatK.)

uğrak '1. Çok uğranılan yer'
= OT. ***oġraġ*** (DLT)
< ***oġ(u)r+ak***

uğrala-[→ **uğra**

uğrama 'Uğramak işi' → **uğra-**

uğran-[→ **uğra-**

uğraş 'Bir insanın yaptığı iş ve mes-

SanalBaba

lek'

< OT. ***oġur*** 'uğur, bereket, devlet; bir işte imkân ve fırsat'

(DLT)+***a-ş*** 'fiilden ad yapan ek'

= *küreş* (Özb., Uyg.)
köreş(iv/ü) (Bşk., TatK.)
küröş (Kırg.)
küres (Kzk.)
güreş(iş) (Trkm.)

uğraş-['Bir işi başarmaya çalışmak, iş edinmek'

= OT. ***oġraş-*** (DLT)

→ **uğraş**

TT.: UĞRAŞ+/-(I/IL-/ILMA/TIR-/TIRMA)

= *küreş-* (Uyg.)
tiriş- (Uyg.)

uğrat-[→ **uğra-**

uğratma → **uğra-**

uğru 'Hırsız'

= ET. ***oġrı*** 'hırsız, haydut' (*EUTS*, 139)

~ OT. ***oġrı*** '1. gizli; 2. hırsız' (DLT: *ogrıla-* 'çalmak, hırsızlık etmek'; *ogrılık* 'hırsızlık'; *ogrulayu* 'hırsız gibi')

Eski Kıpç.: ***oğrı, owru***

< ***oġ(u)r-*** 'çalmak'+***ı(/u)***

TT.: UĞRU+(LA-/LUK/N 'gizlice'/N uğrun 'gizli gizli')

An.ağl.: ***ugri, ugru, uğru, uğrulayıcı*** (*DS.XI*, 4027)

UG(/Ğ)RU(/İ)+layıcı

Ayrıca krş. ***uğru*** '1.yol; 2. en küçük parça' [< *uw-(u)r-u*]; 3. yan, arka' (s. 4027)

OT.: ***oġur bol-*** 'yol hayırlı olmak'; ***oġur*** 'karşılık, ivaz'; ***oġur*** 'zaman, vakit' (DLT)

Tü. > **Mac.** *orv* (Liget: *TörK* 70, 258, 259;
Rus. *vor* (Doerfer: *TMEN*, 497; Vasmer bu görüşe karşı çıkar (*REW* 1: 226)
Komşu dillerdeki alıntılar için bk. Doerfer: *TMEN*, 497.

~ oğrı (YUyg.)
oğri (Tar.)
oğru (Az., Trkm., Şor)
oğur (Tar., Küer., Koyb., Kaça)
oğır (Hak.)
owru (Kıpç.)
ōr (Soy.)
uğri (Özb.)
uğru (YUyg.)
uor- 'çalmak' (Yak.) < **ōr-* < **ogur-*
urı (Nog., Kıpç., KKlp.)
uru (TatK.)
ūrı (Tel.)
ūru (Kırg.)
vără (Çuv.)

[*V*+]O(>u,ă)G(>ğ,w)U(/I)R- *U(/I, İ/ă)*
Ō[< OGI**]R-[***I* = *ø***]**
Ū/U[< *UGU***]R-***I(/U)*
O(g/ğ/w)R(ı/i/u/ă)
< *O-G-[U]R+LA-

uğru açık (hlk.) 'Bahtı açık'

< OT. ***oğur*** 'uğur, bereket, devlet'+***u***

aç-(ı)k

An.ağl.: ***uğru açıl-*** 'bahtı açılmak' (*DS.XI*, 4027)

uğrula-['Çalmak; aşırmak'

= OT. ***oğrıla-*** (DLT)

< ***oğrı(/u)+la-***

An.ağl.: ***uğrula-, uğurla-*** (*DS.XI*, 4027)

uğruluk 'Hırsızlık'

MA: ***ogrılık*** 'hırsızlık', ***ogurlayu*** 'gizlice' (116-8; 183-3)

→ **uğru**

uğrun 'Gizlice'

< ***oğrı*** 'gizli' (DLT)+***n*** 'vasıta hâli eki'

An.ağl.: ***ugrun, uğrun, uğurun, urgun, urğun, ūrun*** 'gizli' (*DS.XI*, 4028); uğrun katık

SanalBaba

'evin hanımının kocasından habersiz sakladığı çerezler'

UG(/Ğ)[U]RU+N
URG(/Ğ)UN [göçüşme ile]
Ū[< *UĞ*]UN

uğrun uğrun 'Gizli gizli, gizlice'
→ **uğrun**

uğruna dur-[(hlk.) 'Bir şeyin ardına gizlenmek'
< OT. ***oġrı*** 'gizli'+***n+a tur-***

uğruna düş-[(hlk.) 'Yoldan çıkarmak'
<An.ağl.:***uğur***'yol'+***u+n+a düş-***

uğruna git-[(hlk.) 'İçgüdüyle davranmak'
< OT. ***oġur+u+n+a git-***

uğrunca (hlk.) 'Gizlice' → **uğrun**

uğrunda 'Uğruna'
= ET. ***oğrınta*** 'uğrunda' (*EUTS,* 139);
ugr(ı)nta 'uğrunda' (Eleges, 8)
< ***oġ(u)r+u*** '3. tekil şahıs iyelik eki' +***n*** 'zamir **n**'si'+***da*** 'bulunma hâli eki'
An.ağl.: ***uğrunda*** '1. hizasında, çizgisinde; 2. önünde' (*DS.XI,* 4028)

uğrundan uğrundan (hlk.) 'Gizliden gizliye'
→ **uğrun**

uğrunu kes-[(hlk.) 'Yolda birisinin önünden geçmek'
< An.ağl.: ***uğru*** 'yol'+***n+u kes-***

uğu (hlk.) 'Baykuş'
< ***üki*** [< ****ṻ*** 'yansıma' +***k(/g)i(/ü)***]
An.ağl.: ***uğkuş, uğukuş, uğukuşu, ukuşu, ü, üğü*** (*DS.XI,* 4028)

U(+kuşu)

UĞ(+kuş)
UĞU(+kuş/+kuşu)
Ü
ÜĞÜ

~ ükü (Kırg.)
üki (Kzk., KKlp.)
ükä (Uyg.)
ügü (Tuva, Hak., Şor)
ukki (Özb.)

uğulda-['Sürekli boğuk ve kalın ses çıkarmak'
< ***ū*** 'yansıma'+***Kıl-*** 'yansıma addan fiil yapan ek'+***-da-***
TT.: UĞULDA-(MA)
~ uğulda- (Az.)
ula- (Bşk., TatK.)
ulū (Kırg.)
üvilde- (Kzk.)
ğüvillä- (Özb.)
avılda- (Bşk.)

U+*ĞULDA-*
+*LA-*
+*LŪ-*
Ü+*VİLDE-*
[*Ğ*+]Ü+*VİLLE-*
A+*VILDA-*

= ***şuvuulda-*** (Trkm.)
şuvla- (Trkm.)

uğultu → **uğulda-**
~ uğultu (Az.)
yil ulavı (Bşk.)
cil ulavı (TatK.)
şuvvıldı (Trkm.)
ğuvilläş (Özb.)
güvüldäş (Uyg.)

uğultulu → **uğulda-**

uğun-[(hlk.) 'Büyük bir üzüntü veya acıdan kıvranmak, soluğu tıkanmak, ağlaya ağlaya bayılmak'
= OT. ***uwun-*** '1. ovuşturmak; 2. kendi kendine ufalama' (DLT)
< ****ū*** 'yansıma'+***ğ(v)***

SanalBaba

+(u)n-

Tü. > **Zaza.** *uv* 'ağrımak, yanmak, yara olmak'; *uv bıyayiş* 'ağrımak' ~ *uvvık, uvvıkı = uv*')

An.ağl.: ***ugundur-*** '1. için için ağlamak; 2. birini döverek bayılma derecesine getirmek' (*DS.XI,* 4025); ***uğundur-*** '1. bayıltmak; 2. canını yakmak; 3. çok hızlı çevirmek' (s. 4029); ***uğun-*** '1. hızla dönmek; 2. ağrıdan, acıdan kıvranmak; 3. kederlenmek; 4. olağanüstü üzülmek; 5. olağanüstü acı duyarak, sessiz, yakınmasız ağlamak; 6. yorgun düşmek, durgunlaşmak; 7. keyiflenmek, hazduymak' (s. 4029)

uğunduruk (hlk.) '1. Arpa ve buğdayın kökten süren çatal sapı; 2. yağmursuzluktan büyümemiş ekin; 3. gelişmemiş, küçük, bodur kalmış'

< uw- (/uv-, öw-) 'ufalamak' ***+(u)n+duruk***

uğur '1. Bazı olaylarda görülen ve insana iyilik getirdiğine inanılan belirli veya bazı nesnelerde var olduğuna inanılan iyilik kaynağı; 2. bu nitelikte olduğuna inanılan şey; 3. meymenet, kadem'

= ET. ***uġur*** 'fırsat' (*EUTS,* 263)

~ OT. ***oġur*** 'uğur, bereket, devlet; kut' (DLT: *ogur bol-* 'yol uğurlu, hayırlı olmak'; **ogurlan-** 'uğurlanmak, uğurlu olmak'; *ogurlug bol-* 'sırasında ve yerinde olmak'; *ogorlug iş* 'vaktinde ve yerinde yapılan iş'; *ogurluk* 'karşılık')

< oġ-(u)r

TT.:UĞUR+(böceği/LA/LAMA/LAN-/LANIŞ/ YICI/ LAYIŞ/ LU/ LUK/ SA-/ SUZ/ SUZLUK)

An.ağl.: ***uğur*** 'vakit, kez, kere, defa'Uşak: *bir uğurda* 'bir kerede'; ***uğur*** '1. yön; 2. ön; 3. kıyı; 4. yakın; 5. çizgi, hiza; 6. bölge; 7. yelden, yağmurdan korunacak yer; 8. zaman; 9. ceviz ağacı' (*DS.XI,* 4030)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *ugur* (Halasi-Kun: *AO* 5: 26)

~ uğur (Az.)
uğur 'yön' (Trkm.)
= *ırım* (Bşk., Kzk., TatK.)
ırım cırım (Kırg.)

Eren (*TDES,* 422): < ? 'Kökünü bilmiyoruz'

Clauson (*ED* 89): *uğur*'un OT ve Tü.'deki anlamlarını verir.

Németh (*HonfKial* 68-69): **oğur** < **oŋ** 'rechts, recht, passend, angenelm; heilsam, heilbringend'; **oŋ-** 'gelingen, geraten; passend, vorteilhaft sein'

Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 564-565): ~ **oŋ, oŋar-**

Kretschmer (*BZ* 7: 399): < ***Lat.*** **agurim** (< **augurium**)

Andriotis (*EL* 71): < ***Rum.*** **γούρι**

uğurla-['Gideni sevgi dilekleriyle geçirmek, selâmetle göndermek, teşyi etmek'

< uğur+la-

An.ağl.: ***uğurlar olsun, uğur ola*** 'bir yolcuya söylenen iyi dilek' (*DS.XI,* 4030)

uğurlama 'Teşyi etme'
< uğur+la-ma
[H. Zülfikar, *TD* 633, s. 220-221]

uğurlanış 'Uğurlanmak işi veya biçimi'
→ **uğur+la-[n-(ı)ş]**

uğurlanma 'Uğurlanmak işi'
→ **uğur+la-[n-ma]**

uğurlayıcı 'Uğurlayan (kimse)'
→ **uğur+la-[y-ıcı]**

uğurlayış 'Uğurlamak işi veya biçimi' → **uğur +la-[y-(ı)ş]**

uğurlu 'Uğuru olan, iyilik getirdiğine inanılan, kutlu, tekin, kademli, meymenetli'
→ **uğur[+lu]**

uğurluk*1* 'Maskot' → **uğur[+*luk*]**

uğurluk*2* 'Çit, avlu duvarı'

< uğru 'hırsız'+***luk***

SanalBaba

uğursa-[(hlk.) 'Herhangi bir olgu veya nesneyi uğur saymak'
→ **uğur[+*sa*-]**

uğursak (hlk.) '1. Yavrusu ölen koyun ya da keçi; 2. çiftleşmek isteyen dişi sığır, kısrak vb. hayvan'
< OT. ***urug*** 'tohum'+***sa-k***

uğursuz 'Kendinde uğursuzluk bulunan, kademsiz, meymenetsiz, menhus, musibet, meşum'
→ **uğur[+suz]**

uğursuzluk 'Kademsizlik, meymenetsizlik'
→ **uğur[+*suz*+*luk*]**

uğuş-[(hlk.) 'Keçeleşmek'
< ***ow(/v/ğ)-(u)ş-*** 'fiilden fiil yapan ek'

uğut (hlk.) Çimlenmiş buğdayın kaynatılması ile yapılan bir tür yemek'
= OT. ***uġut*** 'içki mayası' (DLT)
< ***uw(>v/ğ)-*** 'ufalamak, ezmek'+***(u)t***
An.ağl.:***uğut, uğunt, uhut*** '1. çimlenmiş buğdayın kaynatılmasıyla yapılan bir çeşit yemek, tatlı; 2. yağmuru bol yılların buğdayı, unu; ondan yapılan kara, kabarmamış ekmek; 3. kuru; 4. renksiz, solgun; 5. rengi atmış, yanmış, kullanılamaz duruma gelmiş' (*DS.XI,* 4031)
~ uğut 'maya' (Kırg., Şor)

UĞ(> h)U[N 'türeme']**T**

Räsänen (*V* 510): < **oğ- (uv-)** kökünün türevi.
Clauson (*ED* 80 b)
Eren (*TDES,* 422): < ?

-uk → **-(I)k-**
-ul → **-(I)l**
-ul- → **-(I)l-**

ul-[(hlk.) '1. Çürümek, ezilmek; 2. incelip kırılmak, eskiyip üzülmek, parçalanmak'
= OT. ***ul-*** 'erpimek, eriyecek ve dağılacak hâle gelmek, eskiyerek yıpranıp yırtılmak' (DLT)
< ***ūl-***
An.ağl.: ***ul-, ulu-*** (*DS.XI,* 4034); ***uluk, ulgun, ulğun, ulkun*** 'çürümeye yüz tutmuş' (s. 4035)

ula (hlk.) 'At kuyruğu'
< ***ul-a***
An.ağl.: ***ula, ulak*** (*DS.XI,* 4031)

ula (hlk.) → **ulan**

ula-[[1] 'Eklemek, katmak, ilâve etmek'
< ***ūl*** 'dip, zemin'+***a-*** 'birleştirmek, eklemek'
TT.: ULA-(Ç/ K/ M/ MA/ N-/ NMA/ NTI/ Ş-/ŞIL-/ŞILMA/ IM/ŞMA/ŞTIR-/TIRMA/ŞTIR-/ YICI)
An.ağl.: ***ula-*** '1. eriştirmek; 2. uzamak; 3. halı tellerini birbirine bağlamak; 4. aşı yapmak' (*DS.XI,* 4032)
~ ula- (Alt., Kırg.: **Ulan** 'erkek adı. *Ömrüne ömür eklensin* anlamında', Özb.)
uli- (Uyg.)
ulō (Kırg.)
= *koş-* (Özb.)
kuş- (Bşk., TatK.)
kos- (Kzk.)
Eren (*TDES,* 422): YOK

ula-[[2] (hlk.) 'Ulumak'
< ***ū*** 'yansıma'+***la-***

ulaç '(gr.) Zarf-fiil, gerundium'
= ET. ***ūl*** 'dip, zemin' (*EUTS,* 264)
< ***ūl+a-*** 'birleştirmek' (KT., Uyg.)+**ç**
An.ağl.: ***ulaç*** '1. sınır; 2. şose'; ulaçlı 'katırcı' *DS.XI,* 4031)

ulağ (hlk.) 'Araç'
< ***ula-ğ*** → **ula-, ulak**

ulahla-[(hlk.) 'Eklemek' → **ulak**

ulak[1] 'Haberci, haber veren kimse'
= ET. ***ulaġ*** (*EUTS,* 264)
~ OT. ***ulaġ*** 'beyin emriyle koşa koşa giden postacının başka bir ata erişip bininceye kadar bindiği at' (DLT)

SarıalBaba

[Ayrıca krş.: ***ulaġ*** 'yama, elbise yama'; ***ulaġa*** 'savaş atı' (DLT)

< *ūl+a-k*

An.ağl.: ***ulah, ulak*** 'ekli, eklentili' (*DS.XI,* 4031); ***ulahla-*** 'eklemek'; ***ula, ulah, ulak*** '1. ek, yama; 2. saça takılan toka ya da bağ; 3. kadın saç beliklerinden her biri; 4. ekli, parçalı, yamalı; 5. öğrenci; 6. aşılı ağaç; 7. sayı' (*DS.XI,* 4032)

~ Moğ. (*KWb.,* 448): ***ula-ġa*** 'Postferde, amtlicher Postdienst' < ***ula-*** ~ Tü. ***ūla-***

ulak² (hlk.) 'Oğlak'

< *oğlak* [*oğul+ak* > *oğlak* > *ōlak* > *olak* > *ulak*]

ulaklık¹ (hlk.) 'Posta' → **ulak*ı***

ulaklık² (hlk.) 'Eklik, ek için elverişli ya da gerekli parça'

< *ula-k+lık*

ulam (hlk.) 'Zümre, grup'

< *ūl+a-m*

An.ağl.: ***ulam*** 'yüklenti, angarya' (*DS.XI,* 4032)

ulama '1. Ulamak işi; Ulanan parça, ek, katkı, ilâve; 3. (gr.) konuşmada art arda gelen sözcüklerden birincisinin sonundaki ünsüzün, ikincisinin başındaki ünlüye ses bakımından bağlanarak söylenmesi'

< *ūl+a-ma*

An.ağl.: ***ulama*** '1. eklenti; 2. iplikleri masuraya sarma; 3. art arda eklenmiş ağaç; 4. üzüm çubuklarına örülen, çubuklardan geçinen, asalak bir bitki; 5. tarlaları ayıran çalılık; 6. dağ yamacındaki ağaç topluluğu; 7. işlemeli çevre, peşkir; 8. geniş telli kuşak; ağaç aşısı; 9. bir tür cilt hastalığı' (*DS.XI,* 4032-4033)

ulan '1. (Kaba) ey; 2. çok kaba bir biçimde öfke ve nefret anlatır'

Tü. > **Kürt.** *vulan, vılan* (*DAO,* 499)

[**oğul+an** 'eski bir çokluk eki' > ***oğlan*** (iç seste /u/ düşmesi ile) > ***ōlan*** (/ğ/ düşmesi ile o uzaması) > ***olan*** > ***ulan*** (/o/ > /u/ değişmesi) > ***lan*** (/u-/ düşmesi ile) / ülen > ***la/le*** (/-n/ düşmesi ile) > ***lo/lö*** (Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağızlarında) = ***law***]

(*DS.XI,* 4031: ***ula, ulen, ulo***)

~ üle, ülen, le (Ker./*KrTS,* 350)

[**NOT**: Moğolcadaki **ulan** 'kızıl' sözcüğünün yapısı başkadır: *ulaġan* > *ulan* > *ulān* > *ulan*]

Eren (*TDES,* 422): YOK

ulan-['Bağlanmak, eklenmek' = OT.***ulan-*** (DLT)

< *ūl+a-n-* 'dönüşlülük eki'

An.ağl.: ***ulanmak*** '1. kavuşmak, ulaşmak; 2. uzamak, yayılmak'; 3. koyulmak' (*DS.XI,* 4032)

ulanma → **ulan-**

ulantı → **ulan-**

ulaş-['1. Varmak, gelmek; 2. elde etmek, erişmek; 3. yetişmek; 4. Birbirine katılmak, dökülmek' = OT. ***ulaş-*** 'ulaşmak, bitişmek' (DLT)

< *ūl+a-ş-* 'işteşlik eki'

An.ağl.: ***ulaş-*** '1. Nişanlanmak; 2. takılmak' (*DS.XI,* 4033)

ulaşık (hlk.) 'Nişanlı'

< *ūla-* 'eklemek, bağlamak'

+*ş-(ı)k*

ulaştır-['Ulaşmasını sağlamak' → **ulaş-**

An.ağl.: ***ulaştır-*** 'evlendirmek' (*DS.XI,* 4033)

ulaştırma 'Ulaştırmak işi' → **ulaş-**

ulat-[(hlk.) 'Ulaştırmak'

< *ūla-t-*

ulayıcı 'Ulamaya yarayan'

< *ūl-a-y-ıcı*

ulçuhlama (hlk.) 'Uçuklama'

SanalBaba

< *uçuk+la-ma*

ulga-[(hlk.) 'Elle, seyrek dikmek'

< *ul-(g)a-*

An.ağl.: ***ulga-, ugula-, ulgala-, urgula-*** (*DS. XI*, 4032)

Ulger → Ülger/Ülker

ulk (hlk.) 'Kök'

< OT. ***ul*** 'temek' (DLT) [/k/ ikincildir]

ulo (hlk.) → **ulan**

ulu '1. Erdemleri bakımından çok büyük, yüce; 2. (somut şeyler için) çok büyük; 3. saygı duyulan büyük'

= ET., OT. ***uluġ*** (*EUTS*, 265; DLT)

< **ūl* 'temel, asıl, kök'+***lug*** 'sıfat yapım eki'

Eski Uyg.: ***ulıγ (ullıγ ?)***

Çağ.: ***ulug, uluk***

TT.: ULU+(LA-/LAMA/LUK)

An.ağl.: ***uluca*** '1. ana baba; 2. aile büyüğü; 3. kuma' (*DS.XI*, 4034); ***ulu gici*** 'büyük küçük'; ***uluuslu*** 'köy yaşlılar kurulu' (s. 4035)

~ ulu (Az.)
ulı (Kzk., Trkm.)
ulū (Kırg.)
uluġ (DTü., Soy., Hak., Şor)
uluğ (Uyg.)
uluğvar (Uyg.)
uluk (Tar.)
olı (TatK.)
olo (Bşk.)

ULUG(/K)[+*VAR*]
ULŪ[< *UG*]
U(>o)LI/O (< U)
[*G* =ø]

= *büyük* (Özb.)
biyik (Kırg., TatK.)
böyük (Bşk.)

ulu-['1. (Köpek, kurt, çakal vb.) Uzun, iniltili, ağlar gibi bir ses çıkarmak; 2. (insan) iniltili ses ses çıkararak boğuk boğuk ağlamak'

= ET. (Uyg.) ***ulı-*** (*İKPÖ*, 161)

< **ū* 'yansıma'+***lu(/ı)-***

TT.: ULU-(MA)

~ ulu- (Alt., Tel., Soy., Küer., Komd., Kzk.)
ulū (Kırg.)
ula- (Az., Kırg., Bar., Kzk., Bşk., TatK.)
ul- (Sag., Koyb.)
uli- (Özb.)
ūvla- (Trkm.)
holi- (Uyg.)

[*H*+]Ū(>u)[*V*]
LU(/I/İ > a)-
U(< Ū)L[*I*= ø]-

= Moğ. ***ulı-***

uluç 'TT'nde soy adı: Fuad ULUÇ'

= OT. ***ulıç*** 'erkek çocuklara sevgi bildirmek için söylenen bir söz' (DLT)

< *ulı+ç*

ulula-['1. Ağırlamak; 2. ulu tutmak, ulu saymak'

= OT. ***uluġla-*** 'yüceltmek' (DLT)

< *ulu(g)+la-*

ululama 'Ululamak işi'

→ **ulu+la-ma**

uluma → ulu-

uluŋ (hlk.) '1. Buğday, arpa kökü; 2. tahılın ana sapı çevresinde oluşan kardeş saplar'

< OT. ***ul*** 'temel; *kök'

+(u)ŋ

ulu orta 'Bir şeyin aslını bilmeden, düşünüp tartmadan, çekinmeden, açıktan açığa'

< *ulu(g) +ortu* 'orta' (DLT: krş. *kün ortu* 'öğle vakti')

An.ağl.: ***uluorta*** '1. gelişigüzel; 2. açıkça, herkesin görebileceği, işitebileceği gibi; 3. ayak altı, herkesin gelip geçtiği yer (*DS. XI*, 4035)

ulur-ı[(hlk.) 'Büyütmek'

SarıalBaba

< OT. ***uluġ+ur-***

ulur-2[(hlk.) 'Oturmak'

< OT. ***oldur-/oltur-*** (DLT)

ulus 'Millet'

= ET. ***uluş*** = ***ulus*** 'memleket, devlet, ülke' (*EUTS,* 265); (Uyg.) ***uluş*** (*İKPÖ,* 161)

~ OT. ***uluş*** 'köy, şehir' (DLT, KB)

< ****ul*** 'temel, toprak, zemin'

+(u)ş 'genişletme eki ? = 'bir araya gelmiş topraklar, bölge (*TMEN*, no. 54)

< *Tü.* ***uluş*** [> **Moğ.** *ulus* > **Bur.** ullat, ulat '***Introduction to Mongolian Comparative Studies***, s. 121-122.] (> **Yak.** *ulut*) > **Tü.** *ulus*

TT.: ULUS+ (AL/ ALLAŞTIR-/LAŞTIRMA/ALLIK/ ÇU/ ÇULUK / LAR ARASI/ sever/severlik)

An.ağl.: ***ulus*** '1. göçebe; 2. oba; 3. aşiret, kavim (*DS.XI,* 4035)

Tü. > **Fars.** *ūlūs (~ulūs);*

~ ulus (Alt., Tel., Tuva, Kırg.)

< Moğ.

ulūs (Yak.)

ulıs (Kzk.)

ulut (Kırg.)

ult (Kzk.)

ULU(/Ū > ı)S(/T)

ulusal 'Millî'

< ***ulus+(a)l***

TT.: ULUS+ →ulus

~ uluttuk (Kırg.)

ulttık (Kzk.)

ulusallaştır-[→ ulusal

ulusallık → ulus[+al]

ulusçu 'Milliyetçi' **→ ulus**

ulusçuluk 'Milliyetçilik' **→ ulus[+çu+luk]**

uluslar arası 'Milletler arası'

< ***ulus+lar ara+sı***

TT.: ULUSLAR ARASI+ (CILIK)

= *el aralık* (Kırg.)

um-['Bir şeyin olmasını istemek' = ET., OT. ***um-*** (*EUTS,* 265; DLT: *umdu* 'istek, dilek; tamah'; *umduçı* 'dilenci'; *umunç* 'umma, umut etme'; *umunçlug* 'umulan, umutlu'; *umun-* 'umutlanmak')

< ****ūm-***

TT.: UM-(AR'çare'/ARSIZ/ARSIZLIK/ DUR-/ MA/U 'umut'/ UL-/ULMA/UT/ UTLAN-/ UTLANMA/ LANDIR/ UTLANDIRMA / UTLU/ UTSUZ/ UTSUZLUK)

An.ağl.: ***umaca ol-, um-*** (*DS.XI,* 4035);

umma, ummaca, ummağ, umsunluk, umsunma, umsunuk, umsuru; ummaca; ummadık; umaca ol-, umma ol-, ummaya uğra-, umsalığa düş-, umsuluk ol-, umsun-, umsunuk ol-, umun-, umursun-, unsun- (*DS.XI,* 4037); ***ummazcadan, umazçadan*** 'habersizce' (s. 4037).

~ umut (Krm.)

-um *1,2,3* **→ -(I)m** *1,2,3*

umacı 'Küçük çocukları korkutmak için uydurulmuş hayalî yaratık' = OT. ***abaçı*** 'umacı, bununla çocuklar korkutulur; ağır basma, kâbus' (DLT)

< ***aba*** '*korkuluk; korkulacak şey'+***çı***

[>*abaçı* > **ubaçı* > *umaçı* > *umacı*]

[Krş. OT. ***abakı*** 'bostan korkuluğu' (DLT)]

An.ağl.: ***umacı*** '1. korkuluk; 2. cin, peri örneği, korkutan şey, yaratık' (*DS.XI,* 4036); ***ummacı***

~ abāsı (Yak.)

umaç → ovmaç

< OT. ***uw-*** [~ *öw-, uv-*] 'ufalamak'+***-maç***

[< *uwma aş* (> *ovma aş/oğma aş*) > *ovmaç*]

SanalBaba

TS.II, 1100 **oğmaç → ovmaç**
An.ağl.: ***umaç, uvmaç, umaç çorbası, umaçlı çorba, umak çorbası*** (*DS.XI,* 4036)

U[V]MAÇ(/K) çorbası

umala-[(hlk.) 'Yoğurmak'
< *uw-ma+la-*
umar 'çare → **um-**[+*-ar*]
umarsız/umarsızlık 'Çaresiz; çaresizlik'
→ **um-**
Umay 'TT'nde kız adı: ***Umay GÜNAY***'
= ET. ***umay*** 'doğum sonu, rahim, döl yatağı; kadın adı' (*EUTS*, 265)
~ OT. ***umay*** 'son, kadın doğurduktan sonra karnından çıkan sonu' (DLT)
~ umay (Şor)
ımay (Hak.)
= Moğ. (Lessing) ***umai*** 'matrix, womb'
umdu (hlk.) 'İstek, dilek'
= OT. ***umdu*** (DLT)
< *ūm-du*
umdur-[→ **um-**[+*-dur-*]
= OT. *umdur-* (DLT)
< *ūm-dur-*
umgu (hlk.) 'Umut, iyi dilek'
< *um-gu*
An.ağl.: ***umgu, umu*** (*DS.XI,* 4036)
umma → um-[+*-ma*]
An.ağl.: ***umma, ummaca, ummağ, umsunluk, umsunma, umsunuk, umsuruk*** '1. özenme, bundan d olayı duyulan üzüntü; 2. özenilen şeyin ele geçmemesinden dolayı loğusada meme, erkekte üreme organında olan şişlik; 3. erkekte cinsel güç yokluğu' (*DS.XI,* 4036)
umsun-[(hlk.) 'İstemek, dilemek; düş kırıklığına uğramak'
< *ūm-sun-*
An.ağl.: ***umsun-, umsundur-, umsunuk ol-, umsuruk*** 'düş kırıklığı, umut kırıklığı' (*DS. XI,* 4038)
~ umsan- (Osm.)
uzman- (Oyr., Tel., Leb., Sag.)(> **Wag.** *TLW* 56: *omsant-* 'beneiden')
umsuruk (hlk.) 'Düş kırıklığı, umut kırıklığı'
< *um-su-r-(u)k*
-umtırak → (I)mtırak
umu → um-[+*u*]
umuk (hlk.) 'Yumuk' → **yumuk**
< OT. ***yum-(u)k*** [/y-/ = ø]
umul-[→ **um-**[+*(u)l-*]
umulcama (hlk.) 'Umulan, beklenen, olması istenen şey'
< *um-(u)l-ca-ma*
An.ağl.: ***umunca, umunç*** (*DS.XI,* 4038)
umult-[(hlk.) 'Sakızı yumuşatarak çiğnenecek duruma getirmek'
< OT. ***uw-ul-*** 'ezilmek, ufalanmak'+*-t-*
umun-[(hlk.) 'Umutlanmak, ummak' [***TS.II,*** 1514: YOK]
= OT. ***umun-*** (DLT)
< *ūm-(u)n-*
umunca (hlk.) → **umulcama**
umunç 'Umma, umut etme' [***TS.II,*** 1514: YOK]
= OT. ***umunç*** (DLT)
Çağ.: ***umunç, umanç***
< *ūm-(u)n-ç*
umur (hlk.) 'Ufak tane'
< OT. ***uw-*** 'ufalamak'
+*-(u)r*
umurla-[(hlk.) 'Ufalamak'
< *uw-(u)r+la-*
umut → um-[+*(u)t*]
~ umīt (Trkm.)
ümüt (Kırg.)
ömöt (Bşk.)
ömit (TatK.)

SanalBaba

ümit (Kzk., Uyg.)

U(>ö, ü)MU(>i, ī, ö, ü)T
NOT: Farsça ***umīd, ummīd*** ile benzerlikten başka ilgisi yoktur.

umutlan-[→ **um-[+-*(u)t+la-n-*]**
umutlu → **um-[+-*(u)t*]**
umutsuz/umutsuzluk → **um-[+-*(u)t+suz+luk*]**
un 'Öğütülerek toz durumuna getirilmiş tahıl ve başka besin maddeleri'
= OT. ***un*** (DLT)
Eski Kıpç.: ūn
< ****ū-*** [< *uw-*] 'ufalamak'
+-n
TT.: UN+(CU/CULUK/LA/LAMA/LAN-/LANMA/LUK)
~ un (Blk., Nog., KKlp., Kırg., Alt., Tel., Şor., Sag., Az., Kzk., Özb., Uyg.)
uvın/ūn (Trkm.)
θn/ on (Bşk., TatK.)
hūn (Hlç.)

[*H*+]U[< Ū](> o)N

śănăx/śĭnĭx (Çuv.) < **yunuk* < *i̯unun* < **ūn+uk* = AT. **hūn*
[**ś-** 'ikincil ses'; **-x** 'küçültme eki']

Ligeti , *JA* 1938; Räsänen, *LTS* 189: Tü. **un** ~ Kore. **pun**
Ramstedt (AAScF B 27: 246): Kore. **pun** < Çin. **fən**
Joki (*LwSS* 366): Tü. **ūn** < **uv-, ov-**
W. Bang (*KSz.* 18: 14-15): **un** < **uv-**
P. Pelliot (TP 31: 177): Tü. **un** < Çin.den
Räsänen (*V* 514b): **un** < **uğ-**
Vásáry (*MNy* 69: 91); *Hungaro-Turcica* 246-247): **un** < **oğ-, ov-, uğ-, uv-** kökünden -n ile yapılmış türev.
Eren (*TDES,* 423): Bu görüşü destekler, 'Türkmence **uvın** biçimi bu açıklamayı doğrulayan sağlam bir tanıktır.' der.

un-['1. Onmak, iyileşmek; 2. mutlu olmak'
< OT. ***ong-***
una-[(hlk.) 'Anlamak'
= ET., OT. ***una-*** 'razı olmak, kabul etmek' (DLT)
< ****u-n-a-***

unar-[(hlk.) 'Onarmak, düzeltmek'
→ **onar-**
< OT. ***ong-(a)r-***
An.ağl.: ***uğar-, umar-, unar-, unart-, ungar-*** (*DS.XI,* 4039)
unbaşi (Zaza/*ZTS,* 364) → **onbaşı**
unca (hlk.) 'Onca, o denli'
< ***o+n+ca***
unce (Zaza/*ZTS,* 364) → **yonca**
uncu (hlk.) 'Değirmenci'
< ***un+cu***
ungan (hlk.) 'Onmuş kişi; yürekli, yiğit'
< OT. ***ong*** '*iyi, sağlam'
+(g)an
ungun*1* (hlk.) 'İm, belirti' → **ongun**
ungun*2* (hlk.) 'Sağlığı yerinde'
→ **ungan**
ungun-[(hlk.) 'Acıdan kıvranmak'
→ **uğun-**
unluk (hlk.) 'Yer katındaki oda'
< ***un+luk***
unmadık (hlk.) 'Derltli'
< ***ong-ma+dık***
unnaş-[(hlk.) 'Ulaşmak, yetişmek'
< ***ula-ş-*** [>**unaş-* (/l/>/n/ değişmesi) > **unnaş-*]
unnaştır-[(hlk.) 'ulaştırmak'
→ **unnaş-**
unnu (hlk.) 'Unlu'
< ***un+lu***
unnuca (hlk.) 'Toprak evlerin üstünde, haziranda biten, yapraklarında un gibi bir madde olan bitki'
< ***un+lu+ca***
uŋra → **uğra**
-untu → **-(I)nt(I)**
unut-['1. Aklında kalmamak, hatırlamamak; 2. bir şeyi dalgınlıkla bir yerde bırakmak; 3. bir şeyi yapamaz duruma gelmek; 4. bağışlamak; 5. gereken önemi vermemek, üstünde durmamak; 6. hatırdan, gönülden çıkarmak'
= ET., OT ***unı(/u)t-*** (*EUTS,* 266; DLT:

SanalBaba

unıtgan 'çok unutan'; *unutmış* 'unutulmuş')
Çağ.: ***unut-***
< ****u-*** 'kudreti olmak, gücü yetmek'+***-n-ı-t-***
TT.: UNUT-(KAN/KANLIK/MA/TUR-/TURMA/UL-/ULMA)
~ unıt- (Az., Kırg., Trkm., TatK., Uyg.)
unud- (Trkm.)
untu- (Uyg.)
uŋdu- (Sag.)
uŋtu- (Oyr.)
untu- (Uyg.)
umıt- (Kzk.)
umut- (Sag., Yak.)
onıt- (TatK.)
θnθt-/ onıt- (TatK.)
onot- (Bşk.)
ondut- (Kmd.)
ımıt- (Nog.)
mıt- (Nog.)

U(>ı, o)N(>m)U(/I > o)T(>d)-UN(>Ŋ)D(/T)U- < UNIT-
O(< U)N[*D*]U(>O)T-[*U/I* = ø]M(< N)IT-

= Moğ. (*KWb.*, 450): ***umta-*** 'schlafen'
~ Tung. ***omgo-, umŋo-, umga-*** 'vergessen'
~ Woty. (*UAW* 42): ***vunętį*** 'vergessen'
~ Fin. ***uni*** 'Schlaf' > ***unohtaa*** 'vergessen'(Hakulinen, *Vir.* 1935: 110) (Räsänen, *V* 514)

unutkan 'Çok unutan, unutma huyu olan'
= OT. **unıtgan** (DLT)
< *unu(/ı)-Kan* [**-Kan** 'fiilden ad yapan ek': *evir-gen, çığırtkan, alın-gan, ilet-ken* vb.]
TT.: UNUTKAN+(LIK)
~ unut-*çāk* (Kırg.)
unut-*uvçan* (Özb.)
unut-*gan* (Az.)
unut-*kak* (Uyg.)
unud-*ağan* (Trkm.)
onıt-*uçan* (TatK.)
onot-*ovsan* (Bşk.)
umıt-*şak* (Kzk.)
untu-*ğak* (Uyg.)

up-[(hlk.) 'Toprak kaymak'
< OT. ***ob(/p)-ra-*** 'eskimek' fiilinin türevi
-up → **-(*I*)p**

ur 'Hücrelerin aşırı çoğalmasıyla dokularda oluşan ve büyüme eğilimi gösteren yumru, tümör'
< *ur*
~ ur (Az., Oyr., Yak.)
ura (Kzk.)
uru (Tob., Soy.)
θrθ/oro (Bşk., TatK.)

UR+*A/+O/+U*
= ***şiş*** (Az., Özb., TatK.)
şişik (Kırg.)
çi:ş (Trkm.)
işşık (Uyg.)
isik (Kzk.)
= Moğ. (*KWb.*, 450) ***ur*** 'Knollen, Knorren, Auswuchs'

ur-[→ **vur-**
An.ağl.: ***ur-, urla-*** '1. vurmak; 2. çalmak' (*DS.XI,* 4041); ***ur-*** 'kuyudan su çekmek'
-ur → **-(*I*)r**

ura (hlk.) 'Ora'
< *o* [< ol]+*ara*

ūra (hlk.) → **uğra**

uran 'Teknik, sanayi, endüstri'
= ET. ***uran*** 'parola' (*EUTS*, 266)
~ OT. ***uran*** 'daima vuran' (DLT)
< *urı* 'ses, gürültü' (DLT)+***n***

urba (hlk.) 'Giysi'
= ET. ***urbak*** 'elbise, giyecek' (*EUTS,* 266)
< *urba[*k=ø*]

[***TS.II,*** 1516: **urba** < İt. ***roba.*** terzilikte kullanılan **roba** sözcüğü anlam bakımından ET'deki **urbak**tan farklı olup,

SanalBaba

İt.'dan ödünç alınmış olabilir. Fakat, halk dilindeki **urban**ın İt.'dan alınmış olması ET'deki biçiminden dolayı imkânsızdır. Çünkü, *roba* > *ruba* > *urba* [/ru/ > /ur/ göçüşmesi ile] olması bir yana ET'deki **urbak**'taki **-k**'nın düşmesini göz ardı edemeyiz. Sözcük içinde ve sonunda **/g/k/**'nin Batı grubu Türk dillerinde düşmesi olağandır: *kapgak* >*kapak; kapug* > *kapu*> *kapı;ayıg* > *ayı; arı(r)ıg*> *arı* 'temiz'; *ayru/ayruk* > *ayrı* 'başka' vb. örneklerinde görüldüğü gibi.]

urçuk, urşuk (hlk.) 'Öreke, iğ, kirmen'

< ***ag-(ı)r+şak**

urga (hlk.) → **uğra**

urgan 'Keten, kenevir, pamuk, jüt gibi türlü dokuma maddelerinden yapılan ince ince halat'

= OT. ***urk, uruk*** 'ip, urgan' (DLT: *urukluk* 'ipli'; *urukluk yüng* 'ip yapmak için hazırlanmış yün')

~ ***örgen*** 'keçi kılından yapılmış ip' (DLT)

Eski Kıpç.: ***urgan***

< ***ur-** 'yapmak, *örmek'

+-(u)k+(a)n

'küçültme eki'

TT.: URGAN+(CI/CILIK)

An.ağl.: **urgan** → **urk** (*DS.XI*, 4041); ***urğan***

Tü. > **Rum.** *όργανον* [< Tü. ***urgan***+Rum. *ον*]; **Rus.** *arkan*

~ urğan (Trkm.)

argamçı 'at kılından yapılmış ip' (Güney Sibirya Türk dialektleri'

argamça (YUyg./*TUL*, 966)

arkan (Az., Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)

ärkån (Özb.)

= Moğ. (*KWb.*, 451) ***urika, urka***; OMoğ. ***huraka*** 'Falle, Schlinge'

~ Mançu. ***urgan***, Tung. (Vas.) ***(h)urkę***, Gold. ***poyka*** <***purka*** (Benzing 996)

Eren (*TDES*, 424): < **uruk** 'ip, urgan'(>**urk**)+**(a)n** ['*Urgan* ile keçi kılından yapılmış ipe verilen *örgen (~örken)* adı arasında etimolojik bağlantı kurulamaz.' der, ama nedenlerini açıklamaz.

Fakat, **u r g a n** (< **uruk** < **ur-** [> ***urk+(a)n***]

ö r g e n (< **örük** < **ör-** [> ***örk+(e)n***]

sözcükleri yapı bakımından birbirine çok benzemekte ve anlam bakımından da yakınlık göstermektedir.

urgandere (hlk.) → **öğendire**

urganla-[(hlk.) 'Asmak, ipe çekmek'

< ***urgan+la-***

urgun (hlk.) → **uğrun**

urk (hlk.) 'Asma ve bostanın attığı kol'

< OT. ***urk*** 'urgan' (DLT)

An.ağl.: ***urgan, urk*** (*DS.XI*, 4041)

uruk 'Soy, sülâle'

= ET. ***urug*** 'nesil, kuşak, soy, torunlar (*EUTS*, 266)

~ OT. ***urug*** 'tane, tohum, evin' (DLT: *urugla-* 'çekirdeğini çıkarmak'; *uruglan-* 'tane tutmak' *urugluk (bugday)* 'tohumluk için saklanmış (buğday); *urug turıg* 'hısımlar')

< ***ur-*** 'dikmek, koymak, düzenlemek'+***-(u)g/k***

Çağ.: ***uruk, urug***

An.ağl.: ***uruk*** 'oba, aile' (*DS.XI*, 4041)

~ urug (Soy.)

uruh (Kom.)

uruk (Kom., YUyg./*TUL*, 943)

urukça 'çekirdek' (YUyg.)

urū (Yak.)

rū (Yak.)

vərə (Çuv.)

URUK(/G)(>h)
URŪ[< *UG*]
[*U*=ø]**RŪ**[< *UG*]

Tü. > **Moğ.** (*KWb.*, 451) ***urug***

SanalBaba

'die Werwandten mütterlicherseits' Eren (*TDES,* 424): YOK

ürum (hlk.) → **uğrun**

urun (hlk.) 'Yüce kat'
= OT. ***orun*** 'yer, mekân, mevki' (DLT)
< ****or+(u)n***

urunca(/k) (hlk.) 'Saklam, emanet'
< OT. ***oğrı(/u)*** 'gizli'+***ca(/k)***

urunduk (hlk.) 'Karyola'
< ***orun*** 'yer, mevki'+***luk***

uruş-[(hlk.) 'Savaşmak'
< ET., OT. ***ur-(u)ş-***

uruşman (hlk.) 'Savaşçı'
< ***ur-(u)ş-man***

urutur-[(hlk.) 'Hayvan koşmaya hazır olmak'
< OT. ***ör-*** 'yükselmek'
+***-ü tur-*** 'ayağa kalkmak'
[DLT: *örüle-* 'ayakta kesmek'; *örüş-* 'yükselmek']

urva (hlk.) 'Çorbalık un' → **uğra**
An.ağl.: ***urva bezi*** 'hamur tahtaya yapışmasın diye kullanılan kalın unun içine konulduğu bez'; ***urvala-*** 'unlu çorba yapmak'; ***urvalık*** 'böreklik, baklavalık un' (*DS.XI,* 4042)

urvala-[→ **uğra**

urvalık → **uğra**

us 'Akıl'
= ET., OT. ***us*** 'akıl' (*EUTS,* 167; DLT)
< ****ū-*** 'anlamak'+***-s***
TT.: US+(AN-/ ANÇ/ ANDIR-/ ANDIRICI/ANDIRMA/ANGIN/ ANIL-/ANILMA/A vur-/A vur/ /ÇU/ÇULUK/dışıcılık/LAMLA-/ LAMLAMA/LAN/LU/LULUK/ SAL/SALLAŞTIRMA/SALLIK)
An.ağl.: ***us*** '1. sessiz, yavaş; 2. özenli; 3. yarar, çıkar' (*DS.XI,* 4042); ***uş*** 'akıl' (s. 4044)
~ us (Az., Kar., Kırg. = ***uz*** 'usta'/*KS.II,* 792)
uz 'akıllı ve ağır başlı kız' (Beş./*KrTS,* 437)
es (Trkm., Nog., Blk., KKlp., Kzk., Kırg., Kar., Tel., Alt., Kuğ., Küer.)
is (TatK.)
əs/θs (Çuv.) (> Çer. *TLÇ* 83: ***uş, əş***) (Räsänen, *V*)
as (Çuv.) [Eren (*TDES,* 424): ***es/is/as*** sözcükleiçin '**us** ile birleştirilemez' der,ama neden-(ler)ini açıklamaz.]

eski bir Türk dili > **Mac.** *ész*
Tü. > **Laz.** *nosi* (*LTS,* 239)
[< n+***us***+i]

us-*1*[(hlk.) '1. Akıl etmek; 2. ummak; 3. bıkmak'
< OT. ***us*** 'akıl'(+***la-*** 'anlamak') (DLT)

us-*2*[(hlk.) 'Susmak'
< ****ū*** 'yansıma'+***s-***

usa (hlk.) 'Tasa, üzüntü'
< ***us+a***

usa- (hlk.) 'Tasalanmak, kederlenmek'
< ***us+a-***

usan-['Bıkmak, bezmek'
< ****us+a-n-***
TT.: USAN- → US+ ~usan- (Az.)
Öteki Türk dillerinde YOK

usangan (hlk.) 'Çabuk usanan'
< ***us+a-n-gan***

usangın (hlk.) 'Bıkkın, bezgin'
< ***us+a-n-gın***
An.ağl.: ***usangınlık gel-*** 'bıkkınlık, bezginlik gelmek' (*DS.XI,* 4042)

uslamla-['Usa vurmak'
→ **us+la-m+la-**

uslan-['1. Yadırganan, ayıplanan davranışlardan vazgeçmek, davranışlarına düzen vermek; 2. herhangi bir olaydan ders almak, aklı başına gelmek'
= OT. ***uslan-*** 'anlamak' (DLT)
< ***us+la-n-***

SahafBaba

An.ağl.: ***uslan-*** 'büyümek, eğitilmiş olmak' (*DS.XI,* 4043)

uslanma → uslan-

uslu '1.Toplumu, çevresini rahatsız etmeyen, edepli; 2. (hayvan için) uysal; 3. akıllı, zeki: *akıllı uslu* 'Anadolu'da kullanılır'

< *us+lu*

TT.: USLU+(LUK)

An.ağl.: ***uslu*** 'yaşlı, sözü dinlenir' (*DS.XI,* 4043)

~ esli (Özb.)

Öteki Türk dillerinde YOK.

usluğu geç-[(hlk.) 'Bayılmak, içi geçmek'

< **us+luk+u geç-*

An.ağl.: ***usluğu git-, usluğu çekil-, usluğu kaç-*** (*DS.XI,* 4043);

usu git- 'başı dönmek'

usot (hlk.) 'Yeşil biber' → **isot**

< *isig* 'sıcak'+***ot*** [> *isigot* > *isiot* > *isot* > > *usot*]

ussal 'Akla uygun, yalnız akla dayanan'

< *us+sal*

ustun (hlk.) 'Evin çatısına konan ağaç, mertek'

< *üst+(ü)n*

usu (hlk.) 'Su'

< **suβ* [> *suw* > *suv* > *su*]

= Moğ. ***usu(n)***

usuk-[(hlk.) 'Uslanmak'

< **us* 'akıl'+***(u)k-***

uş, üş (hlk.) 'Üç'

< *üç* [/-ç/ > /-ş/ değişimi]

uş (hlk.) 'Akıl' → **us**

uş-[→ uç-

-uş → -(I)ş

-uş- → -ş-

uşak '1. Çocuk; 2. herhangi bir bölgenin halkından olan erkek; 3. erkek hizmetçi'

= ET. ***uşak = uvşak*** 'Ufak, küçük' (*EUTS,* 268-269)

~ OT. ***uşak*** (DLT)

MA.: ***uşak***

< *uw-şa-* 'ufalamak'

[> *uşa-*]+***k***

TT.: UŞAK+(kapan 'bebekleri kaldırdığı söylenen bir tür akbaba'/LIK)

An.ağl.: ***uşak*** 'kuzusu ölen sağılır koyun';

uşak/ uşşak devşeg(k) 'çoluk çocuk' (*DS. XI,* 4044)

~ uşağ, uşax (Ker.)

uşşak bit 'bit yavrusu' (YUyg./*TUL,* 1014).

Krş. **yavşak** [Ayrıca: ***üşeg*** 'küçük vaşak' (YUgr..)]

Eren (*TDES,* 425): YOK

uşakla-[(hlk.) 'Doğurmak' → **uşak[+*la*-]**

uşaklık (hlk.) 'Döl yatağı' → **uşak[+*lık*]**

An.ağl.: ***uşakeşi*** (*DS.XI,* 4044)

uşgun → uşkun

uşkun 'Sapı yenilen, ekşimsi bir tür ot' → **ışkın**

= OT. ***uşġun, kuşġun*** 'poy otu' (DLT)

An.ağl.: ***uşgun, uşkun*** 'salatası, turşusu, yemeği yapılan ve kıraç yerlerde yetişen otuz santim boyunda, ekşi bir bitki' (*DS.XI,* 4044)

~ uşkun (Kırg.)

uşkur (hlk.) 'Uçkur' → **uçkur**

< *iç+kur* 'kuşak'

An.ağl.: ***ucgur, uçgur, uhçur, uçkur, uşgur*** (*DS.XI,* 4045)

uşluk → uçluk

uşlukla-[(hlk.) 'İğneye iplik geçirmek'

< *uç+luk+la-*

-ut*1,2* 'Fiilden ad yapan ek' → **-(I)t***1,2*

-ut- 'Fiilden fiil yapan ek' → **-(I)t-**

ut 'Utanma duygusu'

= ET. ***ut*** 'utanma: *utun* 'küstah, utanmaz'/ ***uvut*** 'edep yeri: *uvutlu* 'edepli, terbiyeli';

SanalZaba

uvutsuz 'terbiyesiz' (*EUTS*, 269)
~ OT. ***ut*** 'utanma, ar: *utanç (iş)* 'utanılacak iş'; *utunç; utan-/uwutlan-* 'utanmak' (DLT)
AH: ***ud***
MA: ***uwut*** 'utanma'; ***uwtan-*** 'utanmak'

< *ūt*

TT.: UT+(açıcı 'teşhirci'/AN-/ANÇ/AN-/ANDIR/ANDIRMA/ANGAÇ/ANGAÇLIK/ANIŞ/ANMA/ANMAZ/ANMAZCA/ANMAZLIK/LU 'iffetli')
An.ağl.: ud, ut 'saygı, terbiye' (*DS.XI*, 4045)
~ ut (Kzk.)
ud (Az., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
vəDan (Çuv.)
Eren (*TDES*, 425): YOK

ut-['Oyunda yenmek, ütmek'; Krş. **yut-**
= ET. ***ut-, üt-*** 'yenmek' (*EUTS*, 268: *utuz-* 'yenilmek'); ***ut(u)ş*** 'yarar' (Eleges, 9: *el(i)m ut(u)ş(ı)ŋa* 'halkımın yararına')
~ OT. ***ut-*** 'oyunda ütmek, yutmak' (DLT: *utuş-* 'oyunda yutuşmak'; *utsuk-* 'oyunda yutulmak')

[Fakat, *utrul-* 'kesilmek, kırkılmak, kısaltılmak'; *utruş-* 'makasla kesmekte yardım etmek'; *utul-*'(ekini bozan bitkiler) kesilmek'; *utun* 'değersiz']

< *ūt-*

TT.: UT-(KU 'yengi, zafer'/KU-LU 'zafer kazanmış'/MA/UL-/ULMA)
~ udmağ (Tel.)
utmağ (Ker.)
utuzmağ (Ker./*KrTS*, 347)

utağ → otağ

utan-['Onursuz sayılacak veya gülünç bir duruma düşmekten üzüntü duymak, mahcup olmak; sıkılmak; çekinmek'
= ET. (KT, Uyg.), OT. ***utan-*** (DLT)
Ayrıca: ***uwutlan-*** (< ***uwut*** 'utanma, ar, haya' ***+la-n-***)

< *ut+(a)n-*

TT.: UTAN- → UT
An.ağl.: ***udlan-, utlan-*** 'utanmak' (*DS.XI*, 4046)
~ utan- (Az., TatK.)
= *uyal-* (Kzk., Kırg., TatK., Uyg.)
uyäl- (Özb.)
oyal- (Bşk.)

utancak (hlk.) → **utangaç**

utanç 'Utanma duygusu, hicap' → **ut**
= OT. ***utanç, utunç*** (DLT)

< *ut+u-nç*

~ utanç (Trkm.)
utancağlığ (Az.)

utandır-[→ **utan-**

utangaç 'Sıkılgan, mahcup' → **utan-[+*-gaç*]**
An.ağl.: ***udlu, utancak, utangan, utaŋgan, utangeç, utansak, utlu, uyalçak, uyalğan, uyalūvçu*** (*DS.XI*, 4045)
~ utancağ (Az.)
utancaŋ (Trkm.)

utangaçlık 'Sıkılganlık, mahcubiyet' → **utangaç**

utangan (hlk.) → **utangaç**

utangeç → utangaç

utanış 'Utanmak durumu veya biçimi' → **utan-**

utanma 'Utanmak durumu; utanma duygusu' → **utan-**

utanmaz 'Utanması olmayan, sıkılmaz, yüzsüz' → **utan-[+*-maz* 'olumsuzluk eki']**

utanmazca 'Utanmaksızın, utanmaz bir biçimde (yapılan)'

< *ut+an-maz+ca*

utanmazlık 'Utanmaz olma durumu'

< *ut+an-maz+lık*

utansak → utangaç

utaştır-¹[(hlk.) 'Ulaştırmak'

< *ul-a-ş-tır-*

utaştır-²['Ateşi alevlendirmek'

SanalBaba

< ***ot*** 'ateş' (DLT: ***oğuç*** 'ateşin alevi')+***a-ş-tır-***

uti (Zaza/*ZTS,* 364) → **ütü**

(**Zaza**.: *utikerda* 'ütülü'; *utikerde* 'ütülü'; *uti kerdış* 'ütü yapmak')

utlu[1] → **utangaç**

utlu[2] (hlk.) 'Eksik, aşağı'

< OT. ***uwut*** 'utanma, haya, ar, ut'+***lu***

üv (hlk.) 'Av'

< OT. ***av(/w)*** 'av'

An.ağl.: ***üvculuk*** 'avcılık' (*DS.XI,* 4047)

uv-['Ufalamak' [***TS.II,*** 1520: YOK; **oğ-** → **ov-**]

= OT. ***uw-, öw-, uv-*** 'ufalamak' (DLT)

< ***ū-w-***

TT.: → OV-

uva (hlk.) 'Baba'

< ***baba*** [> *bâba* > *boba* > *buba* > *buva* > *uva*]

uvacık (hlk.) 'Ufacık' → **ufacık**

uvak (hlk.) 'Ufak' → **ufak**

An.ağl.: ***uvak tefek*** (*DS.XI,* 4046)

uval-[(hlk.) 'Bayılmak' → **ufal-**

uvar-[(hlk.) 'Onarmak, düzeltmek' → **onar-**

< ***ong+(a)r-***

An.ağl.: ***uvartla-, uvatla-*** (*DS.XI,* 4046)

uvat-[(hlk.) 'İkiye bölmek'

< ***uw-*** 'ufalamak, küçültmek' +***-(a)t-***

uvaz → **üvez**

uveç → **üveç/ögeç**

uvendere → **öğendere**

uvra → **uğra**

uvmaç (hlk.) 'Hamur çorbası' → **umaç**

uvuk (hlk.) 'Öğütülmüş, ezilmiş'

< ***uw-*** 'ufalamak, ezmek' +***-(u)k***

uvun-['Uğunmak'

= OT. ***uwun-2, owun-*** 'ovuşturmak' (DLT: ***uwun-1*** 'kendi kendine ufalamak')

< ****uw-*** 'ovmak'+***-(u)n-*** 'dönüşlülük eki'

uvuştur-[(hlk.) 'Oğuşturmak'

< ***uw-(u)ş-tur-***

uvuz (hlk.) 'Memeli hayvanların doğurdukları zaman verdikleri ilk süt, ağız'

< OT. ***ağuj, ağuz*** (DLT) [> ****avuz*** > ***uvuz***]

uy! (hlk.) 'Korku, acı, acıma bildirir ünlem'

< ****ū*** 'yansıma'+***y***

uy-['1. Ölçüleri birbirini tutmak; 2. renk, biçim vb. yönünden birbirini tutmak; 3. zevke, anlayışa uygun düşmek; 4. bir inanca, bir anlayışa bir duruma veya egemen güce uygun davranışta bulunmak; 5. bağlı olmak, tabi olmak; 6. uygun düşmek, münasip olmak'

= ET., OT. ***uy-*** (*EUTS*; DLT: *uđuk-* 'ardına düşmek, kovalatmak'; *uđula-* 'uymak')

< ****uđ-***

TT.: UY-(LAŞ-/LAŞIM/ LAŞMA/ MA/ MACILIK/ MAZ/ MAZLIK/RUK/RUKLU/RUKLUK/RUKSUZ/RUKSUZLUK/SAL/SALCA/SALLAŞ-/ SALAŞMA/SALLIK/ UL-/ UM/ UMLU/ UMSUZ/ UMSUZLUK/UŞ-/UŞMA/UŞMAZ/UŞMAZLIK/UŞUM/UŞURLUK)

~ uy- (ASz.)

= *yara-* (Bşk., TatK.)
okşa- (Bşk.)
oh,şa- (TatK.)
jarasu- (Kzk.)

uya[1] (hlk.) 'Organ'

= OT. ***uya*** 'kuş yuvası' (DLT)

< ****uy+a***

uya[2] → **oya**

uyak 'Şiirde dizeler sonundaki eş sesli sözcük veya aynı görevde olmayan, ses bakımından benze-

SanalBaba

şen ek, kafiye'
< ***uy-(a)k***
TT.: UYAK+(LI/SIZ)

uyal-[(hlk.) 'Utanmak'
= OT. ***uyal-*** 'çekinmek, utanmak' (DLT: *uyadsılık* 'ıutanan, çekinen'; *uyađ-/uyat-* 'utanmak')
< * ***uđ/ut*** 'haya, utanma'
+(a)l-
An.ağl.: **uyalğan → utancak; uyaldır- → uyalt-; *uyalmaz*** 'utanmaz'; ***uyalt-, uyaldır-*** 'utandırmak'; **uyalūvçu → utancak** (*DS.XI,* 4047)

uyalan-[→ oyalan-

uyan 'Atın, dizgin, gem, yular, başlık gibi takımları'
= OT. ***yügün*** 'gem'; ***küvüç yügün*** 'küçük yular, çilbir' (DLT)
< OT. ****yüg-*** 'toplamak' (DLT)

[< ****δüg-***]+ ***(ü)n-***
[*yügün* > (göçüşme ile) *üygün* > (uyum değişmesi ile) *uygun* > (/g/ düşmesi ile) ****uyun*** > *uyan*]

Eski Kıpç.: ***üygen, üyen***
~ yüyen (Az.)
yüvęn (Nog.)
yögen (TatK.)
yugon (Özb.)
yĕven (Çuv.) < TatK.
cügen (Blk.)
cügön (Kırg.)
çügen (Şor, Sag., Tuva)
jügen (Kzk.)
jüwen (KKlp.)

Y(/C/Ç/J)Ü(> ĕ, ö, u**)G(>**v, w**)E(>** o, ö**)N**

ün (Yak.) < *yügün*
[hece kaynaşması ile]
üygen (Alt.) < *yügen*
'göçüşme ile'

NOT: ***Yügen*** sözcüğünün PT'de ****δ-*** ile yapılmış olması mümkündür. Çünkü, Az., Nog., TatK., Özb. ve Çuvaş Türkçelerinde **y-**; Balk., Kırg. Türkçelerinde **c-**; Şor, Sag., Tuva Türkçelerinde **ç-**; Kzk., KKlp. Türkçelerinde **j-** ile kullanılmış olmaları bunun kanıtıdır:

δ > y/c/ç/j [/t/z/r]

Bu değişimin en güzel örneği ****aδak*** sözcüğünde görülür: ****aδak > ağak/adak/ayak/atax/azak/ura***

Bir görüşe göre ***y-/c-/ç-/j-*** ikincildir. Ancak, yukarıda belirtilen örneklere göre bu görüş doğru değildir.

Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 577: < ****(y)uŋ-/*(y)üŋ-***

Eren (*TDES,* 425): < ? 'Kökenini bilmiyoruz.'

T. Tekin (*Mak.I,* 141, 142): **oyan** < Moğ. **uyaga(n)**

uyan-['1. Uyku durumundan çıkmak; 2. gerçekleri anlar, kavrar duruma gelmek; 3. (mec.) bilgisizlikten kurtulmak; 4. (bitkiler) canlanıp sürmeye başlamak; 5. belirmek, ortaya çıkmak, depreşmek'
= ET. ***odun-*** (*EUTS,* 138: *oduġ* 'uyanık'; *odġur-* = *udġur-* 'uyandırmak'; *odġurak* 'kesin, açık, sarih')
= OT. ***uđı(/u)n-*** 'uyanmak' (DLT)
< ***ođı(/u) [o, ođ]***

veya:
< ***ū, ūđ, ūđı(/u)***] 'uyku'

***

[T. Tekin: **o** 'uyku', **ođ, ođġar-, ođġırmış** vb.]

[**NOT**: KB'te geçen ***Odġurmış*** 'uyanmış' kişi adını göz önüne alırsak, fiilin ve adın kökündeki **ū-**'nun ****o-*** biçimiyle de kullanılmış olduğu görülmektedir: ***o, od*** = ****ū*** 'uyku'

Az., Kzk. ve Kırg. Türkçelerindeki **o-**'lu biçimler de bunun kanıtıdır.]

TT.: UYAN-(DIR-/DIRMA/IK/-

SanalBaba

IKLIK/IŞ/MA/
~ uyan- (Bşk., TatK.)
uyğån- (Öz.)
oyan- (Az., Kzk., Trkm., Ker.)
oyğan- (Uyg.)
oygon- (Kırg.)
oh,an- (Uyg.)

U(/O)Y[*G*]A
(> å, o)N-
OH,(< đ)AN-

uyandır-['Uyanmasına yol açmak' → **uyan-[+*-dır-*** 'ettirgenlik eki']
An.ağl.: ***uyandır-*** 'aklını başına getirmek, uyarmak' (*DS.XI,* 4047)

uyanık '1. Uyanmış, uyumamış; 2. (mec.) açık göz; 3. (mec.) yapacağı işi bilen, dikkatli, tetikte olan; 4. (mec.) bilgili'
MA: oyag 'uyanık'
→ **uyan-[+*-(ı)k*** 'fiilden ad (sıfat) yapan ek']
TT.: UYANIK+(LIK)
An.ağl.: ***uyanaık*** 'gözü açık, işini bilir' (DS.)
~ uyan (TatK.)
uyav (Bşk.)
oyanıg (Az.)
oyav (Kzk.)
oyğō (Kırg.)
üklamayān (Trkm.)
< *uyuklamayan*
Eren (*TDES,* 426): YOK

uyanış 'Uyanmak durumu; uyanma' → **uyan-[+*(ı)ş*** 'fiilden ad yapan ek']

uyanma 'Uyanmak durumu' → **uyan-[+*-ma*]**

uyar 'Uygun davranışta bulunan (kimse); TT'nde soy adı'
< uy- [< uđ-] +-(a)r
An.ağl.: ***uyar*** '1. uygun, denk; 2. başkasının sözüne giden, aklını kullanmayan';
uyaroğlu → uyar2 (*DS.XI,* 4047)

uyar-['İkaz etmek'
< oğur- 'uyandırmak' (DLT)
An.ağl.: ***uyar-, uyandır-, uyat-*** 'öğütle, eğitimle yola getirmeye çalışmak' *(DS. XI,* 4048)

uyaran 'Uyarma işini yapan kimse veya şey'
< oğur- 'uyandırmak'
+-ġan
[> *odğurġan* > *odğuran* > **udğuran* > **uyġaran* > *uyaran*; ***uğar-/uğur-/uyġur-*** 'uyandırmak, uyarmak' (DLT)]

uyarı 'İkaz, ihtar, tembih' → **uyar-[+*-ı*]**

uyarıcı 'Uyarma özelliği olan, uyaran' → **uyar-**

uyarıl-['Uyarılmak işine konu olmak' → **uyar- [+*-(ı)l-*]**

uyarılma 'Uyarılmak işi' → **uyar-[+*-(ı)l-ma*]**

uyarım 'Tembih' → **uyar-[+*-(ı)m*]**

uyarınca 'Gereğince, mucibince' → **uyar-[+*(ı)nca*]**

uyarış 'Uyarmak işi ya da biçimi' → **uyar-[+*-(ı)ş*]**

uyarla-['İntibak ettirmek' → **uyar-[+*la-*]**

uyarlaç 'Adaptör' → **uyar-[+*-la-ç*]**

uyarlama 'Uyarlamak işi, adaptasyon' → **uyar-[+*-la-ma*]**

uyarlan-['Uyarlamak işi yapılmak' → **uyar-[+*-la-n-*]**

uyarlanma 'Uyarlanmak işi' → **uyar-[+*la-n-ma*]**

uyarlayıcı 'Uyarlama işini yapan kimse' → **uyar-[+*-la-y-ıcı*]**

uyarlık 'Uygun olma durumu, uygunluk' → **uyar[+*lık*]**

uyarma 'Uyarmak işi, ikaz' → **uyar-[+*-ma*]**

uyaroğlu → uyar

uyartı (hlk.) 'İhtar, uyarı; uyaran' → **uyar-[+*tı*]**

SanalBaba

uyat (hlk.) 'Utanç, sıkılganlık'
= OT. ***uyađ/uyat*** 'utanma' (DLT)
< **uđ/ut*

uyaz → **üvez**

uydaş (hlk.) 'Kolay uzlaşılabilen, uysal, geçimli'
< *uy-daş*
An.ağl.: ***uydeş, uyga, uygal, uylaş*** (*DS.XI,* 4048)

UY-*DEŞ*
-GA/-GAL
-LAŞ

uydu '1. Bir gezegenin çekiminde bulunan onun çevresinde dolanan daha küçük gezegen'
< *uy-* [**< *uđ-*]+*-du***
TT.: UYDU+(LAŞ-/LAŞMA/LUK)

uydur-['1. Uymasını sağlamak; 2. hayal gücünü kullanarak gerçek dışı bir şey söylemek, yakıştırmak; 3. elde etmek, sağlamak, bulmak; 4. cinsel birleşmede bulunmak'
< *uy-* [**< *uđ-*]+*-dur-***
TT.: UYDUR-(MA/masyon/UK/UKÇU/UL/ULMA)
An.ağl.: ***uydur-*** '1. kız kaçırmak; 2. erkek cinsel ilişkide bulunmak; 3. benzetmek; 4. yolunu bularak ele geçirmek' (*DS.XI*, 4048)
~ uydur- (Az.)
üydir- (Özb.)
oydur- (Uyg.)
uylap şıgar- (Bşk.)
uylap çığar- (TatK.)
oylap çikar- (Uyg.)

uydurma '1. Uydurmak işi; 2. uydurulmuş, yalan, sahte, asılsız, düzme'
→ **uydur-[+*ma*]**
An.ağl.: *uydurma* 'üvey çocuk' (*DS.XI,* 4048)
~ uydurma (Az.)
uydırma (Bşk., TatK.)
üydirmä (Özb.)
oydurma (Uyg.)

U(> o, ü)YDU(> ı, i)RMA(> ä)
= *toslama* (Trkm.)
yalğan (Uyg.)

uydurmaç (hlk.) '1. Uydurmacı; 2. uydurma'
< *uy-dur-maç*

uyduruk (hlk.) 'Aslı olmayan, uydurma şey'
< *uy-dur-(u)k*
An.ağl.: ***uyduruk, uydurak*** 'düzmece, uydurma, yalan' (*DS.XI,* 4048)

uydurukçu 'Bazı şeyleri uydurarak anlatan'
→ **uyduruk[+*çu*]**

uydurul-['Uydurmak işi yapılmak'
→ **uydur-[+*(u)l-*]**

uydül (hlk.) 'Ödül' → **ödül** [/y/ ikincildir]

uyga (hlk.) → **uyaroğlu**

uygal (hlk.) → **uyaroğlu**

uygar 'Medenî; kültürlü, eğitimli'
< *? uy-ğur-* [~ *uđğar-, uđğur-*] 'uyarmak' (DLT) fiilinin türevi.

[**NOT**: Bu sıfat Uygur Türklerinin ilk yerleşik Türk kavmi olmalarına izafeten uydurulmuş olmalıdır.]

TT.: UYGAR+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
~ oygor '1. bilge, akıllı; 2. güçlü' (Alt.)
Eren (*TDES,* 426): YOK

uygula-['Tatbik etmek'
< *uy-gu+la-* [Fakat, TT'nde **uygu** diye bir ad yoktur.]
TT.: UYGULA-(MA/MALI/Nabilirlik/NIŞ/YICI/YIM/YIMCI)

uygun '1. Yakışır, yaraşır, uz, mutabık, mütenasip; 2. elverişli, yarar, müsait, muvafık; 3. (mec.) oranlı, orantılı'
< *uy-KIn* 'fiilden sıfat yapan ek'
[**-Kın eki**: *baygın, çapkın,*

SanalBaba

dargın, ergin, gergin, kırgın, sargın vb.]
TT.: UYGUN+(LUK/SUZ/SUZLUK)
~ uyğun (Az., Özb., Uyg.)
= *uŋay(lı)* (TatK.)
oŋaylı (Trkm.)
Eren (*TDES*, 426): YOK

uygunsuz (hlk.) 'Kötü yola sapmış kadın'

< *uy-gun+suz*

Uygur 'Orta Asya'da büyük bir devlet ve uygarlık kurmuş, '*Türkisch Turfan Texte / Berliner Turfan texte*' adları ile bilinen yüzlerce yazma eser bırakmış; barut, kâğıt ve ipek gibi maddeleri bulmuş; müteharrik harflerle ilk basılı eserleri vermiş; Turfan, Hoço gibi ilk yerleşim merkezlerini kurarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmış, bugün büyük bir kısmı Sincan bölgesinde Çin'in işgâli altında yaşayan bir Türk kavmi. Uygurların bir bölümü hâlen Budist olup, bunlara Sarı(g) Uygur adı verilmektedir.'
= ET.(Uyg.) ***Uygur; Sarıg Uygur***
~ Uygur (Yak.)
= Moğ. (*KWb.*, 454): ***uyigur***
~ Tung. (Ramstedt, *JSFOu* 52-3: 20): ***ukar, ûkkâr;*** Gold. ***uigu*** 'Stork'
~ Kore. ***wäkari*** 'a heron' (Räsänen, *V* 511)

uyku '1. Dış uyarılara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yittiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı direnme durumu; 2. (mec.) çevrede olup bitenin farkında olmama, gaflet, aymazmazlık; 3. doğada görülen sükûkûnet durumu'
= ET. ***o, u, uđık*** (*EUTS*, 261-261,138: *odğur-*
= *udğur-* 'uyandırmak'; *odun-* 'uykudan uyanmak, kendine gelmek, hatırlamak'; *oduğ* 'uyanık'; *odun-* 'uyanmak')

[Uyg. ***u, uu, udı-/uudı-*** 'uyumak']
~ OT. ***o, ođ, ođı*** 'uyku' (DLT: Atalay, **u-** ile]

< **ū [~ūđ, ūđı//o, ođ, ođı]*

veya:
< *ū(/o)-,ū(/o)đı-* 'uyumak'
+*-ġ(/ķ)u*
[> *uyu-ku* > *uy-ku*]

TT.:UYKU+(CU/LU/LUK/SUZ/SUZLUK)
An.ağl.: ***uyhu, ukuy, uyuki, üykü*** (*DS.XI*, 4049)

U(> ü)Y[U]K(>h)U
(> ü, i)

~ uyku (Kırg., Uyg.)
uyk,u (Özb.)
uykı (Kzk.)
ukı (Trkm.)

UYKU(> ı)
U[*Y*]KI

yokı (TatK.)
yoko (Bşk.)
yuxu (Ker./*KrTS*, 370: *yuxsı âğır, yuxusu âğır*)
ū 'uyku' (Yak.)

YU(/O)KU(> o)
[/uy/ > /yu/ göçüşmesi]

uykucu 'Uykuyu seven, çok uyuyan'
→ **uyku[+*cu*]**

uykulu 'Uyku ihtiyacı olan veya sezilen'
→ **uyku[+*lu*]**

uykuluk[1] '1.Kasaplık hayvanların timüs ve pankreas bezlerine verilen ortak ad;2. (hlk.) kundaktaki çocukların avucunda biriken kir; 3. (hlk.) kara ciğer, dalak'

< *uyku+luk*

uykuluk[2] (hlk.) 'Uyku muskası'

< *uyku+luk*

uykusuz '1. Uyumamış veya uykusunu alamamış; 2. uykusuzlukla

SanalBaba

geçen'
= OT. ***usuz*** 'uykusuz' (DLT)
< *ū+suz*

< *uyku* [< *ū/ūđı/ūđık*]
+*suz*

uykusuzluk 'Uyku uyumama veya uyumamış olma durumu'
→ **uyku[+*suz+luk*]**

uylaş-[(hlk.) 'Birbiriyle uyuşmak, uzlaşmak, anlaşmak'
< *uy-* [→ **uy-**]**+*-la-ş-***
An.ağl.: ***uylaş-, uylaştır-*** (*DS.XI,* 4050)

uylaşım 'Saymaca bir şey benimsemek için yapılan anlaşma'
< *uy-la-ş-(ı)m*

uyluk 'Kalçadan dize kadar olan bacak bölümü'
= ET., OT. ***uđluġ*** (*EUTS,* 262; DLT: fakat, *uđluk* 'sığır gibi hayvanların ahırda yattığı yer' < *ud* 'sığır'+*luk*)
< **uđ(u)* 'art, arka' (DLT)
+*luġ*
~ uyluk (Trkm.)
uvluk (Trkm.)
ustuk 'diz' (Şor)
uluk (Yak.)

U {đ/y/v/s/-}*+LUK/+TUK*
yuta (YUyg./*TUL,* 969)
< **uy+ta*

uyma 'Uymak işi, intibak, riayet, tebaiyet'
< *uy-ma*
TT.: UYMA+(CILIK)

uymaz 'Aykırı, başka türlü, mugayir'
< *uy-maz*
TT.: UYMAZ+(LIK)

uynuk[1] (hlk.) 'Süt kesiği'
< *uyu-n-(u)k*

uynuk[2] (hlk.) 'Çayın, akıntısı az belli olan derin yeri'
< *oy-(u)n-(u)k*

uyruk 'Bir devletin yönetimi altında bulunan kimse, tebaa'
< *uy-ruk*
TT.: UYRUK+(LU/LUK/SUZ/SUZLUK)

uysal 'Başkalarına kolayca uyabilen, sözlerini dinleyip karşı gelmeyen, yumuşak başlı'
< *uy-sal* 'fiilden ve addan sıfat yapan ek: *baysal, kumsal* gibi'
TT.: UYSAL+(CA/LAŞ-/LAŞMA/LIK)

uysalca 'Uysal (bir biçimde)'
< *uysal+ca*

uysallaş-['Uysal duruma gelmek'
→ **uysal[+*la-ş-*]**

uysallık 'Uysal olma durumu'
→ **uysal**

uyu-['1. Uyku durumunda olmak; 2. ilâç etkisiyle ağrı durmayacak kadar derin uykuya dalmak; 3. (mec.) işlem görmemek; 4. çevresindeki olayları fark etmemek, görmemek'
= ET. ***odu-*** (*EUTS,* 138); (Uyg.) ***undı-***
~ OT. ***ū(/o), ū(/o)đı(/u)-*** (DLT)
< *ūđı(/u)-*
[~ Sümer: **udi** 'sleep' (Tuna, 25)]
MA: ***oyağ*** 'uyanık' (13-7), ***oygan-*** 'uyanmak' (143-1), ***oygat-*** 'uyandırmak'
TT.: UYU-(MA/N- 'herhangi biri uyumak'/NMA/R 'uyuyan'/R gezer/Ş-/ŞTUR-/ŞTURMA/ŞTURUCU/ŞTURUL/ŞUK/ŞUKLUK//TMA/TUCU/TUL-/TULMA/YUŞ)
An.ağl.: ***yukla*** (Rize/RİA); ***yuh,la-*** (El.)
~ ukta- '1. uyumak; 2. uyuşmak' (Kırg./*KTS.II,* 781)
ūkla- (Trkm.)
uktō- (Kırg.)
uhli- (Uyg.)
uh,lä- (Özb.)
utuy- Yak.) < **ūdı-*
uyu- (AZ.)

SarıBaba

uyukta- (Kzk.)
uykıla- (KKlp.)
uykla- (Nog.)
uyağ (Tel./*KrTS.*)
oyağ, oyax (Ker.)
yökla- (Bşk., TatK.)
yuh,la- (Kum.)
[Krş. Elâzığ: *yuh,la-*]
yukla- (Kar.)
yokla- (Bşk., TatK.)

UKTA(> Ō)-
UH(< K)Lİ(/Ä)-
UTUY-
U(/O)YAĞ(>h)
UYU-
UY[U]K+T(/L)A-
UYKI+LA-
YO(/U)K(> h)LA-

Eren (*TDES,* 424): YOK

uyuğ (hlk.) 'Suyun uyur durumu'
< ***uyu-ğ*** bk. **uyu-**

uyuki → **uyku**

uyukla-['Olduğu yerde hafif uykuya dalmak'
< ***uyu-*** [→ **uyku** < ***udı-***]
+-k+la-
TT.: UYUKLA-(MA)

uyul-['Uyulmak işi yapılmak'
< ***uy-(u)l-***

uyum 'Bir bütünün parçaları arsında bulunan uygunluk, ahenk'
< ***uy-(u)m***

uyuma 'Uyumak durumu'
→ **uyu-ma**

uyumlu 'Uyumu olan, ahenkli, mevzun'
< ***uy-(u)m+lu***

uyumsuz 'Uyumu olmayan, ahenksiz'
< ***uy-(u)m+suz***
TT.: UYUMSUZ+(LUK)

uyun (hlk.) 'Yoğurt'
< ***uyu-*** '*yoğurdun mayalanması'+***-n***

uyun-['Herhangi biri uyumak'
< ***uyu-n-*** 'dönüşlülük eki'
TT.: UYUN-(MA 'uyunmak durumu'/TU 'uyuşuk, tembel, miskin')
An.ağl.: ***uyun-*** '1. kan pıhtılaşmak; 2. kanı uyuşmak; 3. süt, kaymak bağlamak; 4. bayılır gibi olmak' (*DS.XI,* 4051)

uyundur-[(hlk.) 'Mayalanmak'
< ***uyu-n-dur-***

uyuntu (hlk.) 'Uyuşuk, tembel, miskin'
< ***uyu-n-tu***
An.ağl.: ***uyuntu, uynuk, uyuntulu*** 'kişiliksiz, onun bunun arkasına takılan, serseri, tembel, uyuşuk (insan)' (*DS.XI,* 4051)

uyuntulan-[(hlk.) 'İşi çok ağır yapmak'
→ **uyuntu*[+la-n-]***

uyur '1. Uyuyan; 2. durgun (su)'
< ***uyu-r***
An.ağl.: ***uyuryılan*** 'sinsi' (DS)

uyur gezer 'Uykusu sırasında konuşan ve gezen (kimse)'
< ***uyu-r gez-(e)r***
TT.: UYUR GEZER+(LİK)

uyuş-'['Soğuk, basınç vb. yüzünden vücudun bir yerinde, duygu ve hareket geçici olarak azalmak'
< ***uyu-*** [< *uđı(/u)-*]+***ş-*** 'fiilden fiil yapan ek'
TT.: UYUŞ-(MA/TUR/TUR-MA/TURUCU/TURUL-/UK/UKLUK)
~ uyuş- (Az., Uyg.)
uyüş- (Özb.)
uyuv (Kzk.)
uyū (Kırg.)
oyov (Bşk.)
oyu (TatK.)
= *guruş-* (Trkm.)

uyuş-²['1. Her konuda birbirine uymak; 2. bir iş, düşünce vb. üzerinde anlaşmaya varmak, uzlaşmak, mutabık kalmak'

SanalBaba

< uy- [< uđ-]+(u)ş-
'işteşlik eki'
TT.: UYUŞ-(KA/NMAMAZ-LIK/UM/URLUK)
~ uyuş- (Az., Uyg.)
uyüş- (Özb.)
oŋuş- (Trkm.)

U(/O)Y(/Ɪ)UŞ-

Eren (*TDES*, 426): YOK

uyuşkan 'Herkesle veya her şeyle kolayca uyuşabilen'
< uy-(u)ş- 'işteşlik eki'
+-kan 'fiilden sıfat yapan ek'

uyuşma 'Uyuşmak işi, mutabakat'
< uy-(u)ş-ma

uyuşmazlık 'Uyuşmama durumu'
< uy-(u)ş-maz+lık

uyuştur-*1*['Hissedemez duruma getirmek'
< uyu-ş-tur-

uyuştur-*2*['Anlaşmalarını sağlamak'
< uy-(u)ş-tur-

uyuşturucu 'Uyuşturma özelliği olan'
< uyu-ş-tur-ucu

uyuşturul-*1*['Uyuşturmak işi yapılmak, hissedemez duruma getirilmek'
< uyu-ş-tur-(u)l-

uyuşturul-*2*['Anlaşmalarını sağlamak'
< uy-(u)ş-tur-(u)l-

uyuşuk '1. Duymaz ve hareket edemez duruma gelmiş, uyuşmuş'
< uyu-ş-(u)k 'fillden sıfat yapan ek'

[**-(Ɪ)k**: *alışık, buruşuk, çapraşık, değişik, karışık, sıkışık* vb.]

TT.: UYUŞUK+(LUK)
An.ağl.: ***uyuşuk*** 'bir peynir türü' (DS)

uyuşum 'Uyuşma durumu'
< uy-(u)ş-(u)m

uyuşurluk 'Uyuşum, uyuşma durumu'
< uy-(u)ş-(u)r+luk

uyut-['Uyumasını sağlamak, uyur duruma getirmek'
< uyu-t-
TT.:UYUT-(MA/UCU/UL-/UL-MA)

uyutma 'Uyutmak işi'
< uyu-t-ma
An.ağl.: ***uyutma*** 'süt ve incirle yapılan bir yemek' (*DS.XI*, 4051)

uyutucu 'Uyku veren, uyku getirici'
< uyu-t-ucu

uyutul-['Uyutmak işine konu olmak'
< uyu-t-(u)l-
TT.: UYUTUL-(MA)

uyuyuş 'Uyumak durumu veya biçimi'
< uyu-y-(u)ş

uyuz 'Bulaşıcı bir deri hastalığı'
= ET., OT. ***uđuz*** (*EUTS*, 263; DLT: *uđuzla-* 'uyuzuna ilâç sürmek'; *uđuzluġ* 'uyuzlu')
< uđ- 'ardından gitmek'[*uyuz hastalığı deri altından hareketle bütün vücuda yayılan bir hastalık olmasından dolayı*]
+-(u)z
TT.: UYUZ+(böceği/LAŞ/LAŞ-MA/LU/LUK/otu/sineği)
~ Öteki Türk dillerinde YOK (*KTLS*)
= *gïcilevük* (Trkm.)
kıçimä (Özb.)
kışıma (Kzk.)
kıçınma (TatK.)
kıçışkak (Uyg.)
kıçıtkı (Kırg.)
kısınma (Bşk.)
kotur (Kırg., Uyg.)
gotur (Az.)

uyuzla-[[TT'nde YOK]
= OT. ***uđuzla-*** 'uyuzuna ilâç sürmek' (DLT)

SarıBaba

[NOT: TT'nde ***uyuzlaş-*** fiili bulunduğuna göre, ***uyuzla-*** fiili kullanımdan düşmüştür.]

uyuzlaş-['1. Tüyleri döküldüğü için çirkin bir görünüş almak; 2. (mec.) beceriksizleşmek, pısırıklaşmak; 3. (mec.) kılıksızlaşmak'

< uyuz+la-ş-

uyuzlaşma → uyuz[+*la-ş-*]

uyuzlu 'Uyuz hastalığı olan kimse, uyuz'
= OT. ***uḏuzluġ*** (DLT)

< uyuz [< uḏuz]+lu(ġ)

uyuzluk '1. Uyuz olma durumu; 2. (mec.) beceriksizlik, pısırıklık; 3. (mec.) parasızlık'

< uyuz+luk

uz[1] '1. İyi, güzel; 2. işe yatkın, becerikli;3. uygun, elverişli, muvafık'
= ET. ***uz*** 'usta, mâhir, iyi, sanatkâr (*EUTS,* 270)
~ OT. ***uz*** 'usta, mâhir' (DLT: *uz kişi* 'eli işe yaraşıklı, eli uz, udumlu kişi')
Çağ.: ***uz***

< *ū- 'yeterlik göstermek'
+{-z}

TT.: UZ+(LUK 'Soy adı: ***F. N.UZLUK***''/MAN/MANLAŞ-/LAŞMA/MANLIK)
~ ūz (Trkm.)
uz (Kırg.)
uz 'doğru' (Gag.)
uz 'güzel' (YUyg.)
us 'iyi, güzel' (Hak.)
us (Bar., Tat.)
ūs (Yak.)
= Moğ. (Poppe 102): ***ura*** 'Kunst', OMoğ. ***uran*** id. (> Soy. *uran*)
~ Mançu. ***ura*** 'geschict sein' (Räsänen, *V* 517-518)

uz[2] 'Masallarda *az gitti uz gitti* tekerlemesinde ***uzak*** anlamında kullanılır.'

< uz(+ak)

TT.: UZ+(gören 'gerçeği/uzağı gören'/görür)

uz[3] '(mec.) Gerçek' → Bk. **uz**[2]

-uz *1,2,3,4* → **-(I)z**

uza-['1. Uzun duruma gelmek, boyu büyümek; 2. çok zaman tutmak, uzun sürmek'
= OT. ***uza*** 'geçmiş zaman' (DLT)

< *uz-a-

TT.: UZA-(K/KLAN-/ KLAŞ-/ KLAŞIL-/KLAŞILMA/ KLAŞMA/KLAŞTIR-/ KLAŞTIRMA /KLAŞTIRIL-/KLAŞTIRILMA /KLIK/ KSAMA-/ KSAMA/ M/MA/ N-/ IL-/ ILMA/ NIM/ NIŞ/NTI/T-/ TIL-/ ILMA/TIM /TIŞ/TMALI/Y/YCI/ YCILIK/ YLI)
~ uza- (Az.)
uzayuv (Kzk.)
uzarū (Kırg.)
uzäy- (Özb.)
ozayıv (Bşk.)
ozayu (TatK.)
huzılıv (Kzk.)
= *sozıluv* (Kzk.)
sozul- (Trkm.)
suzılu (TatK.)

uzak '1. Gidilmesi çok süren, çok ötelerde bulunan, ırak, yakın karşıtı; 2. arada çok zaman bulunan; 3. eli, gücü ve hükmü yetişmez; 4. ihtimali az olan; 5. ayrı, birbiriyle yakın ilgisi olmayan; 6. uzak yer'
= ET. ***uzak*** 'uzak, uzayan, süren' (*EUTS,* 270) = ***ujak***
~ OT. ***uzak*** 'uzun; eski, uzak' (DLT: *uzak ış* 'uzayan, bitmeyen iş')

< *uz-a-k [veya: OT. ***uza*** 'geçmiş zaman'+***k***]

TT.: UZAK+ → UZA-
~ uzak (Kzk., Kırg., Trkm., Uyg.)
uzåk (Özb.)
ozak (Bşk., TatK.)

U(/O)ZA(> å)K

= *yırak* (Bşk., TatK.)
jirak (Kzk.)

SanalBaba

ırak (TT., An.ağl.)

uzaklık '1. Uzak olma durumu'
= OT. ***uzaklık*** 'işte ağırlık; işin uzaması' (DLT)
< ***uz-a-k+lık***

uzam (fel.) '1. Algılanan nesnelerin temel niteliği; 2. bir nesnenin uzayda kapladığı yer'
< ***uz-a-m*** [uydurma]

uzama 'Uzamak durumu'
< ***uz-a-ma***

uzan-['1. Boylu boyunca yatmak; 2. gitmek; 3. bir alana yayılmak; 4. bir şey boyunca sıralanmak; 5. yetişmek, ulaşmak; 6. vücudunu yöneltmek veya vücuduyla birlikte kolunu uzatmak'
= ET. ***uzan-*** 'uzanmak, tembelleşmek, gevşemek' (*EUTS,* 270)
< ***uz-a-n-*** 'dönüşlülük eki'
TT.: UZAN- → UZA-

uzanım 'Nitelik, özellik, ölçü, boyut'
< ***uz-a-n-(ı)m*** [uydurma]

uzanış 'Uzanmak durumu veya biçimi'
< ***uz-a-n-(ı)ş***

uzanma 'Uzanmak durumu'
< ***uz-a-n-ma***

uzantı '1. Bazı nesnelerin herhangi bir yerinde görülen uzamış bölüm; 2. ana konumdaki bir bütünün, özün veya durumun, kendisinden ayrı görülen, ancak aynı yapısal özellikleri içeren parçası'
< ***uz-a-n-tı***

uzat-['1. Uzamasına sebep olan, uzamasını sağlamak; 2. başı, kolları ve bacakları bir yere yönelmek; 3. bir şeyi vermek için birine yönelmek; 4. germek; 5. konuşmayı sürdürmek; 6. vermek, göndermek; 7. süreyi artırmak'
= OT. ***uzat-, uzut-*** 'uzatmak; geciktirmek' (DLT)
< ***uz-a-t-***
TT.: UZAT-(MA/MALI)
~ uzat- (Az., Kırg., Trkm., Uyg.)
uzät- (Özb.)
uzartu- (Kzk.)
ozayt- (Bşk., TatK.)

uzatmalı 'Süresi uzatılan'
< ***uz-a-t-ma+lı***

uzay '1. Bütün varlıkların içinde bulunduğu sonsuz boşluk, feza, mekân; 2. (astr.) bütün gök cisimlerinin içinde bulunduğu sınırsız boşluk'
< ****uz-a-y***
TT.: UZAY+CI/LI)

uzlaş-['Aralarındaki düşünce veya çıkar ayrılığını, karşılıklı ödünlerle kaldırarak uyuşmak'
< OT. ***uz- (oz-)*** 'başkalarından ileri gitmek' (DLT)
+***la-ş-*** 'işteşlik eki'
TT.: UZLAŞ-(ICI/IL /ILMA/ MA/MACI/ MACILIK/MALI/ MAZ/MAZLIK/TIR-/TIRICI/ TIRMA)

uzluk 'Ustalık, işinin eri olma durumu, ehliyet;
TT'nde soyadı: F. N. ***UZLUK***'
= OT. ***uzluk*** 'sanat' (DLT)
< ***üz*** 'usta, mâhir'+***luk***

uzman 'Belli bir işte, belli bir konuda bilgi, görüş ve becerisi olan kimse, mütehassıs'
< ***üz+man***
TT.: UZMA+(LAŞ-/LAŞMA/ LIK)

uzun '1. İki ucu arasında fazla uzaklık olan; 2. başlangıcı ile bitimi arasında fazla zaman aralığı olan; çok süren; 3. ayrıntılı, derinlemesine'
= ET. ***uzun, usun*** 'uzun, daimî' (*EUTS,* 267, 270)
< ****ū-z*** 'uzun'+***-(u)n***
veya:
< ****üz-/oz-*** 'başkasından ileriye geçmek'(DLT)+ ***-(u)n***
TT.: UZUN+(bacaklılar/çalar/ diş/eşek/kafalı/kuyruk/LAMA-

SanalBaba

SINA/LUK)
~ uzun (Az., Kırg., Özb., Uyg.)
uzın (Kzk.)
uzīn (Trkm.)
ozın (TatK.)
oz,on (Bşk.)
vərəm (Çuv.) < *urun*
= Moğ. (Poppe 100) ***urtu***
'lang', OMoğ. ***hurtu***
(~ ***fudur, *furtu*** < *pur-tu*),
Kalm. (*KWb.*, 452) ***utu***

U(/O)Z(> z,)U(>ī, o)N

uzunla-['Uzun duruma getirmek'
[TS'te YOK]

uzunlama 'Uzun duruma getirme'
[TS'te YOK]

NOT: TT'nde **uzunlamasına** diye bir zarf bulunduğuna göre, **uzunla-** fiili ve **uzunlama** adının bulunması gerekirdi. Bunların kullanıştan düştüğü görülmektedir.

uzunlamasına 'Uzunluğuna'
< ūz-(u)n+la-ma+sı+ n+a

uzunluk '1. Bir şeyin bir uçtan öbür uca kadar uzaklığı; 2. (*mat.*) iki nokta arasındaki yer aralığının ölçümü, tul; 3. boy, **en** karşıtı; 4. yazının, sözün kapsam yönünden genişliği; 5. süre yönünden uzun olma durumu'
< ūz-(u)n+luk

SanalBaba

-Ü-

ü (hlk.) 'Baykuş' → **uğu**
= OT. ***ügi*** (DLT)
< ***ū, ǖ*** 'yansıma'
An.ağl.: ***uğu, uğkuş, uğukuş, uğukuşu, ukuşu, ü, üğü*** (*DS.XI*, 4028)

-ü*1,2,3,4* → **-I***4*

übgük, übüp (hlk.) 'İbibik kuşu'
= OT. ***übgük, übüp*** (DLT)
< ***ǖ*** 'yansıma'+***b+gük/+b+üp***
An.ağl.: ***übübuk, übübük*** (*DS.XI*, 4055)

übük 'İbik' → **ibik**

übükle-[(hlk.) '1. Gagalamak, gagasıyla yem toplamak (kuş için)' ; 2. başparmakla işaret parmağının uçlarını kabın içine daldırarak yemek yemek'
< ***ibik+le-***

üce, uca (Zaza) 'Yüce' (*DAO*, 492; *DS.XI*, 4054)
→ **yüce**

ücra, hücra 'Çok uçta, kenarda veya uzakta bulunan'
< ***ūç+ra*** 'yön eki'

Nişanyan (*SS*, 462): **ücra** = ? *ucra* uç yer, tenha, ıssız < UÇ

ücü (hlk.) 'Umacı' → **umacı**

-ücü → **IcI**

ücü (hlk.) 'Ölü yıkayıcı'
< OT. ***yuġçı*** 'yuyucu, yıkayıcı' (DLT)
[*yuġçı* > ***yūçı* > ***yuçı* > ***uçı* > ***üçü* > *ücü*]

ücük[1] (hlk.) 'Civciv'
< ***cǖ+k*** 'yansıma'+***cǖ+k*** (küçültme eki'

ücük[2] (hlk.) 'Azıcık'
< ***az+(ı)cık***
[*az+(ı)cık* > *azcık* > ***accık* > *acık* > *ücük*]

ücüklen-[(hlk.) 'Kuru soğan, çillenmek'
→ **cücüklen-**

üç 'Üç, ikiden sonra gelen sayı'
= ET., OT. ***üç*** (EUTS; DLT)
< ***ǖç***
TT.: ÜÇ+(boyutlu/düzlemli/ER/etek/GEN/GÜL/kâğıt/kâğıtçı/LE-/LEME/LER/LÜ/LÜK/teker/ÜNCÜ/ÜNCÜL/ÜNCÜLÜK/ÜZ/ÜZLÜ)
An.ağl.: ***uş*** (Rize/*RİA*); ***üçayak, üçayaklı*** 'sacayağı' (*DS.XI*, 4055)
~ üç (Az., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
üş (Kzk.)
öç (TatK.)
ös (Bşk.)

Ü(> ö)Ç (> s, ş)

üçayak(/lı) (hlk.) 'Sacayağı'
< ***üç+ayak(+lı)***

üçbucak (hlk.) 'Üçgen'
< ***üç***+ OT. ***buçġak*** 'bucak; açı, zaviye ve benzeri' (DLT)
An.ağl.: ***üçgül, üçköşe, üçleme, üçtekli*** (*DS. XI*, 4055)

üçer 'Üç sayısının üleştirme biçimi'
< ***üç+er***
An.ağl.: ***üçerleme*** 'üçer üçer ayırma' (*DS. XI*, 4056)

üçetek (hlk.) 'Eskiden erkeklerin, şimdi kimi köylerde kadınların giydiği bir giysi'
< ***üç***+OT. ***etek*** (DLT)

üçgen 'Üç tepe noktası, üç açısı, üç kenarı olan geometri biçimi
= OT. ***üçgil, üçgül*** (DLT)

NOT: Eren (*TDES*, 427): **üçgül**'e kadar olan Türkçe sözler YOK

üçgül 'Yaban yoncası'
= OT. ***üçgül*** (DLT)
< Tü. ***üç***+Fars.
~ üç-kül caprak (Krç.)
üçxül (Blk.)

üçgünleme (hlk.) 'Yeni gelin, üç gün sonra el öpmeye gitme'
< ***üç+gün+le-me***

Üçkardeş 'Gökte, bir üçgenin köşelerinde imiş gibi görünen üç yıldız'
< ***üç+kardeş*** [< ****karın+da eş*]

SanalBaba

An.ağl.: ***Üçgardaş, Üçkardaş*** (*DS.XI,* 4056)

üçle-['1. Üçlemek işi; 2. üçe bükülmüş, üç kat; 3. (ed.) bentleri üçer dizeli olan türkü'

< üç+le-

TT.: ÜÇLE-(ME)

An.ağl.: ***üçle-*** '1. bir işi, bir eylemi birbiri ardınca üç kez yapmak; 2. içki içmek' (*DS.XI,* 4057)

üçleme 'Üçlemek işi'

< üç+le-me

An.ağl.: ***üçleme*** '1. tarlanın üç kez sulanması; 2. üçü bir arada biten fındık, elma gibi yemiş; 3. üç dizelik halk türküsü' (*DS.XI,* 4056)

üçlen-['Üç olmak'

[***TS.II,*** 1532: YOK]

= OT. ***üçlen-*** (DLT)

< üç+le-n-

Üçler 'Üç kişilik bir evliya topluluğuna verilen ad: *Üçler, Yediler, Kırklar..*'

üçleş-['Üçe çıkmak, bir veya iki iken üç olmak'

< üç+le-ş-

üçlü 'Üç parçadan oluşan'

< üç+lü

An.ağl.: ***üçlüce*** 'üç köşeli yer' (*DS.XI,* 4057)

üçlük 'Üç tanesi bir arada bulunan'

< üç+lük

üçügün (hlk.) 'Pazartesi'

< üç+üncü+gün

üçüm (hlk.) 'Üçgen'

< üç+(ü)m

üçün 'İçin', Krş. **uçun**

= OT. ***uçun*** (DLT)

~ için, içün, üçün (Krm.)
uçûn (Kmk.)
üçü, üçün, yüçü, yüçün (Krç.)
üdjün (Koyb.)
isin (Yak.)
şan (Çuv.) (Räsänen, *V* 212)

üçüncü 'Üç sayısının sıra sıfatı, sırada ikinciden sonra gelen'

= OT. ***üçünç*** (DLT)

< üç+(ü)ncü

üçüncül ***YT.*** '(kim., tıp terimi) Sülâsi; bir hastalığın belirli iki devresinden sonra oluşan (belirtileri)'

< üç+(ü)ncü+l

üçüncülük 'Üçüncü olma durumu'

< üç+(ü)ncü+lük

üçürdüm (hlk.) '1. Her ortak, ürünün üçte birini alma koşuluyla, üç kişi ortaklaşa; 2. üçe bölme; 3.üç kat (yün, iplik için); 4. pirinç, bulgur, mercimek karıştırılarak yapılan pilav'

< üç+(ü)r+dü+m

üçüz '1. Üçü birlikte doğmuş olan (kardeş); 2. üçlü, üç yanlı, üç kollu, üç parçalı'

< üç+(ü)z 'çokluk eki'

TT.: ÜÇÜZ+(LÜ)

üçüzlü (hlk.) 'Aynı soydan, aynı çeşitten üç birimi üstünde taşıyan sap, kol vb. şeyler'

< üç+(ü)z+lü

üdül (hlk.) → **ödül**

Krş. **üğdül**

üdül-[(hlk.) → **ütül-**

üeş-[(hlk.) → **üleş-**

üfal-[(hlk.) 'Ufalmak' → **ufal-**

< OT. **uw-** (*/uv-, öw-*) 'ufalamak' (DLT)+***-(a)l-***

[*uw- > uv- > öv- > *öf- > üf-*]

üfel-[(hlk.) 'Yavaş yavaş küçülmek' → **ufal-**

< uw-(/uv, öw-)+-(a)l-

üfele-[(hlk.) '1. Ufalamak; 2. ovmak' → **ufala-**

< OT. ***uw-*** (*/uv-, öw-*)+***-(a)l-a-***

An.ağl.: ***üfelek*** 'labada, pazı gibi yaprağından sarma yapılan bir bitki'; ***üfelen-*** 'ufalanmak, kırılmak, dağılmak, küçülmek'; ***üfel-*** 'yavaş yavaş küçülmek' (*DS.XI,* 4058)

üfentire (hlk.) → **üvendere**

An.ağl.: ***üğrendire*** (*DS.XI,* 4059)

Krş. ***üğen*** (hlk.) 'Gem' (*DS.XI,* 4059)

üferlen-[(hlk.) 'Hastalık öncesi kırgınlık duymak'

SanalBaba

< ***ū*** 'yansıma'+***f+(e)r+le-n-***

üflaz (hlk.) 'Çabuk' → **oflaz**

üflāz (hlk.) 'İyi, güzel' → **oflaz**

üfle-['1. Dudakları büzerek soluğu bir şey üzerine hızla vermek; 2. yanmakta olan bir şeyi söndürmek veya canlandırmak için soluk vermek'

< ****ü̈*** 'yansıma'+***f+le-***

TT.: ÜFLE-(Ç/ME/MELİ/N-/NME)

An.ağl.: ***üfle-*** 'cinsel ilişkide bulunmak' (*DS.XI,* 4058); Krş. **üfüle-, üfü-** 'üflemek'

~ üfle- (Trkm.)
üflä- (Az., Özb.)
üfür- (Az.)
üylö: (Kırg.)

= *ör-* (Bşk., TatK.)
is- (Bşk., TatK.)
püli- (Uyg.)

üfleç 'Üfleme aygıtı, hamlaç'

< ***ü̈+f+le-ç***

üfleme 'Üflemek işi'

< ***ü̈+f+le-me***

üflemeli 'Üflenerek çalınan kaval, ney, flüt gibi (çalgı)'

< ***ü̈+f+le+me+li***

üflen-['Üflenmek işi yapılmak'

< ***ü̈+f+le-n-***

üflez (hlk.) '1. Zayıf, cılız; 2. ışığı az idare lâmbası'

< ****ü̈*** 'yansıma'+***f+le-z***

üflük (hlk.) 'Islık'

< ****ü̈*** 'yansıma'+***f+lük***

An.ağl.: ***üfrük, üfülük, üfürük*** (*DS.XI,* 4058)

üfrük (hlk.) 'Islık' → **üflük**

üfrüz (hlk.) → **üfüruntü**

üfü-[(hlk.) → **üfüle-**

üfür-['1. Üflemek; 2. üfleyerek bulunduğu yerden uzaklaştırmak'

< ***ü̈+f+*[K]*Ir-***

TT.: ÜFÜR-(ME/ÜK/ÜKÇÜ/ÜKÇÜLÜK)

An.ağl.: ***üfür-*** 'üflemek' (*DS.XI,* 4058)

üfülük (hlk.) 'Islık' → **üflük**

üfürük '1. Üfürülerek yapılan soluk; 2.üfürükçülerin hastaların üstüne okuyarak üfürdükleri soluk'

< ***ü̈+f+*[K]*Ir-(I)k***

TT.: ÜFÜRÜK+(ÇÜ/ÇÜLÜK)

An.ağl.: ***üfürük*** 'ıslık'

→ **üflük**

üfürük '1. soluk; 2. yelken; 3. balkon' (*DS.XI,* 4059)

üfürükçü (hlk.) 'Hastayı okuyup üfleyerek sağaltacağına inanılan, bu işi sürekli ve ve çıkar sağlayarak yapan kişi'

< → **üfürük+*çü***

üfürül-[(hlk.) 'Şişmek, kabarmak'

< → **üfür-[*(ü)l-*]**

üfüruntü (hlk.) '1. İnce toz; 2. tipi sırasında savrulan ince kar'

< ***ü̈*** 'yansıma'+***f+ür-(ü)ntü***

ügre (hlk.) 'Tutmaca benzer ve ondan daha sulu şehriye çorbası'

= OT. ***ügre*** (DLT)

< OT. ***ügür*** [~ *yügür*] 'darı'+***e***

üğ-[1] (hlk.) 'Uyumak'

< OT. ***uđı-*** 'uyumak' (DLT)

[*uđı-* > *udu-* > *uyu-* > *üyü-* > *üğü-* > *üğ-*]

üğ-[2] (hlk.) 'Yığmak'

< OT. ***yıġ-*** (DLT)

[*yıġ-* > **yuġ-/*yüg-* > *yüğ-* > *üğ-*]

üğdül (hlk.) → **ödül**

Krş. **üdül**

üğlek (hlk.) 'Yumuşak, gevrek'

< ***uw-/öw-*** 'ufalamak'+***le-k***

üğmeç[1] (hlk.) → **üfelemeç**

üğmeç[2] (hlk) 'Arpa tarlasına öbek öbek dökülen kül'

< ****öw-*** 'ufalamak'+***-meç***

üğrelen-[(hlk.) 'İki yana sallanarak yürümek'

[**/rg/** > **/gr/** göçüşmesi; **/ı-/** > **/ü-/** değişmesi]

< OT. ***ügri-*** 'sallanmak, ırgalanmak'/***ırga-***

(DLT: *ırgal-, ırgan-, ırgaş-, ırgat-*; *ügril-* 'sallanmak'; *ügriş-, ügrit-; ügrük* 'çocuğun beşiğini sallama')+***-la-n-***

An.ağl.: ***yırgala-, yılgala-, yırğala-*** 'sallamak' (*DS.XI,* 4273) [***/y+/*** protezi vardır.]

SamalBaba

üğrü-[(hlk.) 'Yavaşça sallamak' < OT. ***ügri-*** 'sallamak' (DLT: *ügril-* 'sallanmak' **An.ağl.**: ***ugulle-, ülle-, üğre-, üğrüle-, üğülle-, üğürle-, üğür-, üle-, ülle-, ürgüle-, ürküle-, ürle-, ürüme git-, ürü-, üvülle-, üyülle-*** (*DS. XI,* 4060)

üğrüm '(astr.) Yerin dönme ekseninin, yaptığı koni hareketi boyunca dalgalanması, nütasyon' < OT. ***ügri-*** 'sallanmak, kımıldatmak' (DLT)-***m*** **An.ağl.**: ***üğrüm, üğrümbeç*** 'beşiğin kolayca sallanmasını sağlayan altındaki yay biçiminde ayaklar' (*DS.XI,* 4059); ***üğrümcek, üğrümük, üğrünbeç, üğürmük*** 'beşiğin üstünde, örtüyü yüksek tutmaya yarayanağaç kol' (s. 4060)

üğrümbeç (hlk.) → **üğrüm**

üğrümcek → **üğrüm**

üğrüm üğrüm (hlk.) 'Kıvrım kıvrım, çok dönemeçli (yol için)' → **üğrüm**

üğrümük → **üğrüm**

üğrülen-[→ **üğrün-**

üğrün-[(hlk.) 'Sallanmak, ırgalanmak' → **üğrü-[*n*-]** **An.ağl.**: ***uğran-, üğrülen-, ün̈rü-, ün̈rün-*** (*DS.XI,* 4060)

üğrünbeç → **üğrüm**

üğrüne üğrüne git-[(hlk.) 'Salına salına gitmek' → **üğrü-**

üğü → **uğu**

üğücek (hlk.) → **üyük**

üğüd-[→ **öğüt-** [< OT. ***uw-/uv-/öv-*** 'ufalamak'+***-ü-t-*** > *öğüt-* > *üğüt-*]

üğük → **üyük**

üğüldeş-[(hlk.) 'Körpe çocuk ses ve mırıltısına benzeyen hoş bir ezgiyle konuşmak' < ****ün̈*** 'yansıma'+***KIl-de-ş-***

üğülle-[→ **üğrü-**

üğün-[1] (hlk.) '1. Öğütülmek; 2. ufalanıp dökülmek' < OT. ***uw-/uv-/öw-*** 'ufalanmak' ***+ü-n-*** → **üğüt-**

üğün-[2] (hlk.) 'Ekin dalgalanmak' < OT. ***ügri-*** 'sallanmak, kımıldatmak' (DLT)+***-n-***

üğünek (hlk.) 'Dik bayırdan akan toprak' < OT. ***uw-/uv-/öw-*** 'ufalamak' ***+-ü-n-(e)k*** **An.ağl.**: ***üğüntü*** (*DS.XI,* 4061)

üğünlük (hlk.) 'Değirmene götürülen üç beş şinik tahıl' < OT. ***uw-/uv-/öw-*** 'ufalamak' ***+-ü-n-lük*** → **üğüt-**

üğüntü → **üğünek**

üğürmük → **üğrüm**

üğürük (hlk.) 'Dokumacılıkta, üstüne iplik sarılan aygıt' < OT. ***egir-*** 'döndürmek, eğirmek' (DLT)+***-(i)k***

üğüş-[(hlk.) 'Uyuşmak' < OT. ***uđuş-*** 'uyuşmak' (DLT) [> *uyuş-* > *üyüş-* > *üğüş-*]

üğüt-[1] (hlk.) 'Öğütmek' → **öğüt-** **[NOT: ögit- YANLIŞTIR]** = OT. ***ügi-*** 'öğütmek'(DLT: *ügüş-* 'öğütmekte yardım ve yarış etmek' ***< ün̈ki-t-*** **An.ağl.**: ***üğüt-*** (*DS.XI,* 4061); ***üğüt-*** 'çok istekli, çabuk yemek yemek' (s. 4062) ~ üvet- (Trkm.) < *ügit-* üğüt- 'temizlemek' (YUyg.)/ üğüt et-'hububatı ayıklamak' < ****üyürt-*** < ****üdürt-***

üğüt-[2] (hlk.) 'Sütü yoğurt yapmak için mayalamak' → **uyut-** ['katılaştırmak, peynir yapmak' (DLT)]

üğüt-[3] (hlk.) 'Uyutmak' → **uyut-** [< *uđı-t-* > *uyut-* > *üyüt-*> *üyüt-*]

üğüz (hlk.) 'Uyuz' < OT. ***uđuz*** (DLT) [> *uyuz* > *üyüz* > *üğüz*]

SanalBaba

ük (hlk.) 'Yük; yatak, yorgan yığını'
= OT. ***yük*** 'yük, bohça' (DLT)
[/y-/ = Ø]
< ****yüg-*** 'toplamak'/****yüd-*** 'yüklemek' fiilinden
An.ağl.: ***ük*** (*DAO,* 492)

ükle-[(*DAO,* 492) → **yükle-**

üküntü (Zaza/*DAO,* 492) → **ikindi**

üküş → **öküş** [*Bu biçim yanlıştır.*]
= ET. ***üküś*** (Br., bk. Gabain, *TTT VIII,* s. 101)
< ET., OT (DLT), Çağ. ***üküş*** 'çok'
~ ügüs (Yak.) < ****üküş, üksä-*** 'artmak, çoğalmak'
< ****üküş+ä-, üksüy-*** ay.
< ****üküş+i-; üktüy-***
< ****üklü-*** < ****ükl-ī-***
< DLT. *ükil*
üktü- (Şor.)

ül (hlk.) 'Yumurtadan yeni çıkan civciv için, mısır unu ve az suyla yapılan yem'
< OT. ***öl*** 'ıslak, yaş, nem' (DLT)

-(ü)l *1,2* → **-(I)l** *1,2*

üle (hlk.) 'Efendi'
< ***oğul+an*** [>*oğlan* > *ōlan* > *ulan* > *ülen* > *üle* > *la/le/lo/lö*]

üle-[1] (hlk.) 'Paylaştırmak, üleştirmek'
= OT. ***üle-*** 'dağıtmak, yaymak, üleştirmek' (DLT)
< ül̈-e-

üle-[2] 'Balta, bıçak vb. nesneleri sivriltmek, bilemek'
< OT. ***yüli-*** 'yülümek, traş etmek' (DLT: *yüligü* 'saç traş eden ustura'; *yülil-* 'yolunmak'; *yülit-, yülüt-* 'traş ettirmek')

üleme (hlk.) 'Bölme'
< ül̈-e-me

üleş 'Pay'
= OT. ***ülüş, ülüg, ülük*** 'pay, hisse' (DLT)
< ül̈-e-ş
An.ağl.: ***üleş, üleşik, ülüş*** 'bölüşme, paylama' (*DS.XI,* 4062)

üleş-['Bölüşmek, paylaşmak'
= ET. ***ülä-ş-*** 'parçalamak, bölmek, taksim etmek, paylaşmak' (*EUTS,* 272)
~ OT. ***üleş-*** 'dağıtmak, yaymak, üleştirmek' (DLT)
< ül̈-e-ş- 'işteşlik eki'
MA: ***ülüş*** 'pay, hisse': ***üleş-*** 'bölüşmek', ***ülgü*** 'ölçü'
TT.: ÜLEŞ-(İL-/İLME/ME/TİR-/TİRME/TİRİL-/TİRİLME/TİRİM/TİRİMLİ)
An.ağl.: ***üleş-, üeş-*** 'paylaşmak' (*DS.XI,* 4062)
~ üleş- (Trkm.)
ülöş- (Kırg.)
üläşiş- (Özb.)
üles- (Kzk.)
valeś- (Çuv.) < ****vale-***

ÜL-E(>ä, ö)-Ş-/-S-/-İŞ-

= *bölüş-* (Uyg., Özb.)
böliş- (Özb.)
bülin- (Bşk., TatK.)
bölün- (Az.)
Eren (*TDES,* 427): YOK

üleşik[1] (hlk.) → **üleş**

üleşik[2] (hlk.) 'Su terazisi, su çizgisi' → **üleş**

üleşil-['Üleşilme işi yapılmak' → **üleş-[*(i)l-*]**

üleşilme 'Üleşilmek işi' → **üleş-[*(i)l-me*]**

üleşme 'Üleşmek işi' → **üleş-[*me*]**

üleştir-['Bölüştürmek, paylaştırmak'
< üle-ş-tir-

üleştiril-['Pay edilmek, üleşilmek' → **üleş-[*tir-(i)l-me*]**

üleştirilme 'Üleştirlmek işi' →**üleş-[*tir-(i)l-me*]**

üleştirim 'Üleştirme' → **üleştir-[*im*]**

üleştirme 'Üleştirmek işi, bölüştürme' → **üleştir-[*me*]**

ület-[(hlk.) 'Balta, keser, bıçak gibi gereçlerin ağzını keskinleştirmek, biletmek'
< OT. ***yüli-*** 'traş etmek' (DLT)
+-t
→ **üle-[2]**

SanalBaba

ülgü (hlk.) → **ülkü**

ülgüç (hlk.) 'Ustura'
< OT. ***yüligü*** 'saç traş eden ustura' (DLT)

ülgüdür (hlk.) 'Örnek'
< OT. ***ülkü*** 'ahit, peyman' (DLT)+***dür***
An.ağl.: ***ülgüt, ülküt*** 'örnek'; ***ülgüt*** 'im, belirti, nişan' (*DS.XI,* 4063)

ülgüsüz (hlk.) → **ülgü** (→ **ülkü**)

ülgüt, ülküt → **ülgüdür**

ülke '1. Bir devletin egemenliği altında bulunan toprakların tümü; 2. devlet; 3. herhangi bir özelliği yönünden düşünülen bölge'
~ Çağ. ***ölke;*** DTü. ***ölki***
< Moğ. (Kow.) ***ölke*** 'côté méridional' (Räsänen, *V* 371)
~ ülke (Trkm., KKlp.)
ölke (TatK., Bşk., YUyg.)
ölkö (Kırg.)
olka (Özb.)

Ö(>ü)LKE(>a, ö)

Ligeti (*AOH 4*: 144): < ***Fars. ülkā, ülka, ulkā***
Doerfer (*TMEN* 28): Tü. ve Fars. < Moğ.
Räsänen (*V* 371): < Moğ.
Eren (*TDES,* 427): 'Eski Türkçede geçmediği göze çarpıyor' der ve başka görüşlere yer verir.

NOT: Eren (*TDES,* 427): **üçgül** ile **ülke** arası Türkçe sözler yok.

Ülker 'Boğa burcunda, yedi yıldızdan oluşan takım, Süreyya'
= OT. ***Ülker*** (DLT)
An.ağl.: ***Ülger, Ulger, Ülker-yıldızı*** (*DS.XI,* 4063)
~ üker (YUyg./*TUL,* 974)
hürker (Ker./*KrTS,* 179)
Eren (*TDES,* 427): **ülker**[2] YOK
Nişanyan (*SS,* 462): YOK

ülkü 'Amaç edinilen, ulaşılmak istenen şey, ideal'
= OT. **ülkü** 'ahit, peyman' (DLT)
< ****ül-*** 'dağıtmak, yaymak'
+-(ü)k+ü

An.ağl.: ***ülgü*** '1. isteğe uygun olmayan; 2. yakışıklı (kişi)'; 3. tutum, davranış, durum' (*DS. XI,* 4062); ***ülkü*** 'giyim, kuşam, kılık' (s. 4063)

Sevortyan (ÊSTJa 1974, 629-630): < Moğ.
Clark (JSFOu 75: 160-161): < Moğ.
Garipov (*Slovoobrazovanie* 87): < ***öl-ke***
YANLIŞTIR.
Nişanyan (*SS,* 462): **ülkü** *YT* (1935) mefkûre, ideal= ***ET. ülgü*** ölçü, terazi (XI), hedef, gâye (XIV?)
Eren (*TDES,* 427): YOK
Eren, 'Ülküdeş mi, yoksa ülküdaş mı?', *TD* 1992/I, s. 9134-916.

üllük (hlk.) Beşikteki çocukların altına konan ince kum'
< OT. ***öl*** 'ıslak, nem, yaş' (DLT)+***lük***
Krş. **höllük**

ülü (hlk.) '1. Düğünde gönderilen çerez, armağan; 2. çocuklara verilen küçük armağan; 3. sadaka; 4. armağan; 5. pay, kısmet;6.y oksul komşuya verilen yemek;7. ölü evine gönderilen akşam yemeği; 8. yiyecek; 9. kurban etinden verilen sadaka'
= OT. ***ülüg*** 'pay, hisse, nasip' (DLT)
< ül̄-üg
Krş.: **ülüç, ülüş**
An.ağl.: ***ülü, ülüş*** 'komşuların birbirine gönderdikleri yemek' (*DS.XI,* 4064)

-ülü → **-(I)l(I)**

ülüç (hlk.) → **ülü, ülüş**

ülük (hlk.) 'Önlük'
< ***ön+lük*** [/ö-/ > /ü-/ değişimi ve /-n-/ düşmesi ile.]

ülüs (hlk.) 'Kalabalık'
< OT. ***uluş*** 'köy, şehir' (DLT)
[> Moğ. *ulus* > Tü. *ulus* > *ülüs*]

ülüş (hlk.) 'Bölüşme, paylaşma; pay' → **ülü, üleş, ülüç**
An.Ağl.: ***ülüç*** 'komşunun komşuya yaptığı karşılıksız yardım' (*DS.XI,* 4064)

ülüt-[(hlk.) 'Küçük bebek, sidiğini kundaktan taşırmak'

SanalBaba

< OT. ***öl*** 'ıslak, nem, yaş' (DLT)+***ü-t-***

-üm*1,2,3* → **-(I)m**

ümeci (hlk.) 'Yardımcı' → **imece**

ümüğü düş-[(hlk.) 'Aşırı istek duymak'
< OT. ***ümgük*** 'imik' (DLT) +***ü düş-***
Bk. **imik**

ümüğüne çök-[(hlk.) 'Gırtlağına basmak, boğmaya davranmak'
< OT. ***ümgük*** 'çocukların tepesinde bulunan yumuşak yer, imik' (DLT)+***ü+n+e çök-***

ümük (hlk.) '1. Soluk borusu, gırtlak; 2. çene'
< OT. ***ümgük*** 'imik' (DLT)
Bk. **imik**
An.ağl.: ***ümürtlek, ünük*** (*DS.XI*, 4065)

ümükle-[(hlk.) 'Gırtlağını sıkmak'
< ***ümgük+le-***
An.ağl.: ***ünükle-*** (*DS.XI*,4067)

ümürtlek[1] (hlk.) → **ümük**

ümürtlek[2] (hlk.) '1. Soğanın tohuma kalkmış sapı; 2. boylanmış ekin; 3. yaprak damarı'
< OT. ***ön-*** '(bitki) büyümek, yetişmek' (DLT)+***-ür-t-le-k***

NOT: Eren (*TDES*, 427): **ülker** ile **ün** arası Türkçe sözler YOK

ün[1] '1. Ses; 2. iyi bir nitelikte bilinip tanınmış olma durumu'
= ET., OT. ***ün*** 'ses; ün, şan' (DLT)
< ***ün̄*** [< ****ün̄ (/ī)-*** 'yansıma'+***-n***]
Eski Kıpç.: ***ün***
TT.: ÜN+(LE-/LEM/LEME/ LEN-/ LENME/ LET-/ LÜ/ LÜLEŞ-/LEŞME/SÜZ)
An.ağl.: ***ün*** 'öğüt' (*DS.XI*, 4065); ***ünle-, ünlen-, ünme*** 'övme'; ***ünne-, ünnen-, ünnü, ünüm ünüm, ün ünnet-*** 'tellâl bağırtmak'; ***ününü al-*** (s. 4066-4067)

Eren (*TDES*, 427): < ?
~ üyn 'ses' (Trkm.)/üyin (Räsänen)
[/y/ ikincildir; /ün̄/nün etkisi ile türemiştir. Karş. **yay** < ***yā***]
ün (Uyg.)
θn (TatK.)
ä:n (Kzk.)
ən-ɛr (Çuv.)
ıŋ 'ses' (Alt./*ATS*, 88)
Ü(> θ, ä:, ə, ı)[***Y*** 'ikincil']**N**

ün[2] (hlk.) 'Ağıl'
< OT. ***in*** 'yırtıcı hayvan ini; çukur' (DLT)
[/i-/ > /ü-/ değişmesi; ünlü genişlemesi]

ündiç-[(hlk.) 'Öğüt vermek'
= OT. ***ündeş-*** 'çağırışmak' (DLT)
< ***ün*** 'ses'+***de-ş-***

ündüner (hlk.) 'Geçen gün'
< OT. ***öngdün*** 'önceki' (DLT)+***er*** 'ertesi'

üneği (hlk.) 'Aksi, söz dinlemez'
< ***ün*** 'ses'+***eğ-*** 'eğmek'+***-i***
An.ağl.: ***ünā*** (*DS.XI*, 4065)

ünek[1] (hlk.) 'Ünlü, yiğit'
< OT. ***ün*** 'san, nam'+**e-** '*ünlenmek'+***-k***

ünek[2] (hlk.) 'Avcıların, av beklemek için çalı çırpıdan yaptıkları kulübe'
< OT. ***in*** 'yırtıcı hayvan ini; çukur'+***(e)k*** 'küçültme eki'

ünel-[(hlk.) 'Gelişmek, büyümek, güçlenmek'
< OT. ***ön-*** '(bitki) bitmek, yetişmek'+***(e)l-***
An.ağl.: ***üne-*** (*DS.XI*, 4066)

üngü, ünkü (hlk.) 'O, bu, şu'
= OT. ***öngi, öngin*** 'başka' (DLT)
< ***öng*** 'ön, önce, öndün' +***i***
An.ağl.: ***üngürde*** 'orada, şurada'; ***üngüre, ünkür, ünkürü*** 'ora, arası' (*DS.XI*, 4066)

SanalBaba

üngüle (hlk.) 'O biçimde'
→ **üngü**
üngürde (hlk.) 'Orada'
→ **üngü**
üngüre → **üngü**
ünkür → **üngü**
ünkürü → **üngü**
ünle-['Seslenmek'
= ET., OT. ***ünde-*** 'seslenmek, çağırmak' (DLT)
< *ǖ-n+le-* [< *ǖ-n+te-*]
An.ağl.: ***ünle-*** 'seslenmek', ***ünnen-*** '1. çağrılmak; 2. acıyla bağırmak, ağlamak' (*DS.XI,* 4067)
Eren (*TDES,* 427): YOK
ünlem 'Türlü duyguları veya doğa sesini anlatan sözcük'
< *ǖ-n+le-m*
ünleme 'Ünlemek işi' → **ünle-[*me*]**
ünlen-['1. Çağrılmak, yüksek sesle bildirilmek; 2. ün sahibi olmak, ün kazanmak'
< *ǖ-n+le-n-* 'dönüşlülük eki'
An.ağl.: ***ünlen-*** '1. dile düşmek, adı kötüye çıkmak; 2. onurlanmak, kibirlenmek; 3. seslenmek' (*DS.XI,* 4066)
ünlenme 'Ünlenmek durumu'
→ **ünle-[*me*]**
ünlet-['Bağırtmak, çağırtmak'
< *ǖ-n+le-t-*
ünlü '1.Ün salmış olan, şöhretli, meşhur, şanlı, namlı, namdar; 2. (gr). ses yolunda bir engele çarpmadan çıkabilen ses, sedalı harf, vokal: *a, e, ı, i, o, ö, u, ü*'
< *ǖ-n+lü*
TT.: ÜNLÜ+(LEŞ-/LEŞME)
An.ağl.: ***ünnü*** 'ünlü' (*DS.XI,* 4067)
~ ündǖ '(gr.) sesli, vokal' (Kırg.)
ünli (Özb.)
ünne- → **ünle-**
ünnen- → **ünlen-**
ünnü → **ünlü**
ünsüz '1. Ünlü olmayan, gösterişsiz, şöhretsiz; 2. (gr.) 'sessiz'
< *ǖ-n+süz*
TT.: ÜNSÜZ+(LEŞ-)
~ ünsüz (Kırg.)
ündâş (Özb.)
-üntü → **-(I)ntI**
ünük (hlk.) → **ümük**
ünükle-[→ **ümükle-**
ünüm ünüm (hlk.) 'Bağıra bağıra'
< ***ün*** 'ses'+***(ü)m***
ün ünnet-[(hlk.) 'Tellâl bağırtmak'
< ***ün ün+le-t-***
-üp → **-(I)p**
üpre-[(hlk.) 'Eskimek, yıpranmak, kullanılamaz duruma gelmek'
< OT. ***ob(/p)ra-*** 'yıpranmak' (DLT)
-ür¹ → **-(I)r**
-ür² 'Zarf-fiil eki'
Tü. > **Zaza.** *–ür* 'geniş zaman eki: ***dönür déyi ki*** = dönerek diyor ki' (*DAO,* 492)
ür- '1. Şişirmek; 2. köpek havlamak'
= ET. ***ür-*** 'üfürüp şişirmek' (*EUTS,* 307: *yürül-, ürül-*)
~ OT. ***ür-*** (DLT: *ürülgen* 'her zaman şişen'; *ürül-* 'şişmek, kabarmak, üflenmek, şişirilmek')
< **ǖr-* < **(h)ǖr-*
(Räsänen; T. Tekin)
Çağ.: ***hür-***
TT.: ÜRÜ- 'köpek havlamak' (ME)
An.ağl.: ***ür-, ürü-*** (*DS.XI,* 4070)
~ θr- (Bşk., TatK.)
ür̄- (Oyr.)
ür- (Krç.)
ürü- (Kzk., Kırg.)
yür- (Krç.)
hür- (Az., Özb.)
übür- (Şor.)
üfür- (Az.)
ügür- (Şor.)
ür̄yr- / ö:rŋe- 'çoğalmak, nesli artmak' (Trkm.)
ir- (KarL.)
örö- (Bşk.)
ör- (TatK.)

SanalBaba

yir- (KarL.)
Eren (*TDES,* 428): YOK

Ü̈(>ü, i, ö)[Y]R-
Ü̈(> ü, i, ö) [B/G/F]ÜR-Ö-[Y/H]ÜR-

ürbelen-[(hlk.) 'Karışmak, bozulmak, kırılmak, zedelenmek'
< ***ob(/p)ra-*** 'yıpranmak' (DLT)
+***-la-n-***
[**/br/ > /rb/** göçüşmesi; **/o-/ > /ü-/** değişmesi]

ürber-[Bir savı kanıtlamak için boşuna çalışmak'
= OT. ***ürper-*** '(tüy) ürpermek' (DLT)
< ***ür-*** 'yükselmek'+***-p-(e)r-***

ürcik (hlk.) 'Cevizli sucuk'
→ **orcik**

üre (hlk.) '1. İki buçuk- üç yaşında, henüz doğurmamış dişi tay; 2. otlak; 3. devrim'
< ***üre-*** fiilinin türevi.

üre-[1] ['1. (Canlılar için) Doğup çoğalmak; (mec.) çoğalmak, artmak'
< OT.***üđre-*** 'üremek, çoğalmak'(DLT: *üđrek* 'az iken artan şey'; *üđreş-* 'artmak'; *üđret-* 'üretmek, çoğaltmak')
[*üđre- > üyre- > üre-*]
TT.: ÜRE-(M/ME/T-/TEÇ/TİCİ/TİCİLİK/TİL-/TİLME/TİM/TİMLİK/TİMSEL/TİŞ/TKEN/TKENLİK/TME/YİŞ)
An.Ağl.: ***üre-*** 'iş ilerlemek' (*DS.XI,* 4068)
~ örŋe- (Trkm.)
ürsi- (Bşk.)
ürçi- (Özb.)
ürçü- (TatK.)
örşü- (Kzk.)

Ü(>Ö)R-Ç(/S/Ş)İ(/Ü)-

üre-[2] [(hlk.) → **ür-[2]**

Eren (*TDES,* 427): **üre-[1/2]** YOK

üreğen (hlk.) 'Ürüyen, havlayan (köpek için)'
< OT. ***ür-*** 'havlamak'+***-AgAn*** 'fiilden sıfat yapan ek' (**-AgAn** eki: *ol-ağan, dur-ağan, çal-ağan* vb.)
An.ağl.: ***üreğentili*** 'bereketli, çok üreyen' (*DS.XI,* 4068)

üreğentili (hlk.) → **üreğen**

ürek[1] (hlk.) '1. Çok üreyen; 2. fâiz'
< ***üre-*** [< OT. *üđre-*]+***-k***
An.ağl.: ***ürem*** (*DS.XI,* 4068)

ürek[2] (hlk.) 'Yürek: *ürekbaşı* 'hayvan yüreği'
→ **yürek**
~ ürek (Az.)
cürek (Krç.)
zürek (Blk.)
süräh, (Yak.)
yürök (KKırg., Oyr., Bar.)

Tü. > **Zaza.** *ürek* 'karın' (Palu/*DAO,* 492)

ürekle-[(hlk.) 'Çoğalmak'
< ***üre-k+le-***

ürelen-[(hlk.) 'Yavaş yavaş sallanmak'
→ **ürgelen-**

üreleş-[1] [(hlk.)'Birikmek, toplanmak'
< ***üre-le-ş-***

üreleş-[2] [(hlk.) 'Yavaş yavaş sallanmak'
→ **ürgelen-**

ürem (hlk.) 'Fâiz' → **ürek**

üren (hlk.) 'Şimşek'
< ****ür-*** '*gürültülü ses çıkarmak'+***-(e)n***

üren-[→ **öğren-**

ürende (hlk.) → **üvendere/öğendire**

ürendire (hlk.) → **üvendere/öğendire**

ürenti (hlk.) 'Artım, artış'
< ***üre-n-ti***

ürentili (hlk.) 'Artımlı, çoğalabilen'
< ***üre-n-ti+li***

üret-[1] ['Aynı türden canlıları çoğaltmak'
= OT. ***üđre-t-*** (DLT)
< ***üre-t-***
An.ağl.: ***üret-*** '1. uzatmak,

SanalBaba

çoğaltmak; 2. abartmak; 3. maya yapmak' (*DS.XI,* 4068)

Eren (*TDES,* 428): **üret-** ve türevleri YOK

üret-²[→ **öğret-**

üreteç 'Jeneratör'
< ***üre-t-eç*** 'fiilden ad yapan ek'

üretici 'Üretimle uğraşan (kimse)'
< ***üre-t-ici***

üretil-['Üretmek işi yapılmak'
< ***üre-t-(i)l-***

üretilme 'Üretilmek işi'
< ***üre-t-(i)l-me***

üretim 'İstihsal'
< ***üre-t-(i)m***
TT.: ÜRETİM+(LİK/SEL)

üretiş 'Üretmek işi veya biçimi'
< ***üre-t-(i)ş*** 'fiilden ad yapım eki'

üretken 'Üretme gücü olan, çok üreten'
< ***üre-t-ken*** 'fiilden sıfat yapım eki'
TT.: ÜRETKEN+(LİK)

üretme 'Üretme işi, çoğaltma'
< ***üre-t-me***

üreyiş 'Üremek işi ya da biçimi'
< ***üre-y-(i)ş***

ürgelen-[(hlk.) 'Yavaş yavaş sallanmak (insan ve ekin için)'
< OT. ***ırga-*** 'sallanmak, ırgalamak'+***-la-n-***
[/ı-/ > /ü-/, /a/ > /e/ değişimi]
An.ağl.: ***ürelen-, üreleş-, ürgülen-*** (*DS.XI,* 4069)

ürgülen-[→ **ürgelen-**

ürgün (hlk.) 'Şişkin, dolu'
< OT. ***ür-*** 'üflemek'+***-KIn*** 'fiilden sıfat yapan ek'
[**-KIn** eki: *dar-gın, sar-gın, şaş-kın, üz-gün, şiş-kin, sol-gun* ..vb.]
An.ağl.: ***ürgünlük*** 'şişkinlik' (*DS.XI,* 4069)

ürgünlük → **ürgün**

ürgür-[(hlk.) 'Hamur mayalanmak'
< OT. ***üri-*** 'içten çürümek' (DLT)+***-gür-***

ürgüt (hlk.) 'Yoğurt mayası'
< OT. ***üri-*** 'içten çürümek' +***-gü-t***

ürk-['1. Bir şeyden korkup birden sıçramak; 2. şaşkınlık ve korku duymak; 3. (ağaç) meyve vermemek'
= ET. (KT, Uyg.), OT. (DLT) ***ürk-*** 'korkmak, ürkmek'
< ****hürk-*** [< ****pürk-***] (Räsänen, *V*)
Çağ.: ***hürk-***
TT.: ÜRK-(EK/EKÇE/EKLEŞ-/EKLEŞME/ EKLİK/ME/Ü/ÜNÇ/ÜNTÜ/ÜNTÜLÜ/ÜSÜZ/ÜŞ/ÜT-/ÜTME)
An.ağl.: ***ürk-; ürkeğen, ürkeğan*** 'ürkek' (*DS.XI,* 4069); ***ürk-*** 'yıkılmak, çökmek'
~ ürük 'korku' (Kzk., Tob.)
ürk- (Az., Kzk., Kırg., Trkm.)
ürkü- (Tel.)
ürki- (Uyg.)
irik- (Kzk.)
örk- (Osm., Bşk., TatK.)
θrk- (Bşk., TatK.)
hirk- (Hlç.)
hürk- (Özb., Ker./*KrTS,* 179)
hürkü 'korku' (Ker.)
hürkü- (Krm.)
hürüh,- (Az.)
hürük- (DTü., Tar.)
= *kurk-* (Bşk., TatK.)

[*H*+]Ü(>i, ö, θ)R[*Ü(>i)*]K(>h,)-Ü(/İ)-
= Moğ. (*KWb.*, 459): ***ürgü*** 'erschrechen, schen werden'; OMoğ. (MA): ***hürgü***

Eren (*TDES,* 428): YOK

ürkeğan, ürkeğen (hlk.) → **ürkek**

ürkek '1. Çok ürken; 2. çekingen'
< ***ürk-(e)k*** 'fiilden sıfat yapan ek'
[**-(A)k** eki: *kork-ak, sars-ak, oyna-k* vb.]
TT.: ÜRKEK+(ÇE/LEŞ-/LEŞ-ME/LİK)
An.ağl.: ***ürkeğen, ürkeğan*** (*DS.XI,* 4069);
ürkürük 'ürkek (insan ya da hayvan için)'

SanalBaba

~ ürkek (Kzk., Trkm.)
ürkäk (Az.)
ürkügäk (Uyg.)
ürkünçö:k (Kırg.)
örkäk (Bşk., TatK.)
hürkäk (Özb.)

**[*H*+]Ü(>ö)RK-*E*(> *ä*)*K*
-NÇÖ:K
*-ÜGÄK**

= *kurkak* (Bşk., TatK.)
Eren (*TDES,* 428): YOK

ürkeğa(/e)n (hlk.) Ürkek (*DAO,*493)
< ***ürk-ek+(a/e)n***

ürkekleş-['Ürkek duruma gelmek'
< ***ürk-(e)k+le-ş-***
TT.: ÜRKEKLEŞ-(ME)

ürkeklik[1] 'Ürkek olma durumu veya ürkekçe davranış'
< ***ürk-(e)k+lik***

ürkeklik[2] (hlk.) 'Büyük keklik'
< OT. ***ürüng*** 'ak'+***keklik***

ürken (hlk.) 'Kıldan örülmüş ip' (*DAO,* 493)
= OT. ***örgen*** 'urgan' (DLT)
< ***ör-gen***
Krş. **urgan, örken**

ürkme 'Ürkmek durumu'
< ***ürk-me***

ürkü 'Topluluğu saran korku, panik'
< ***ürk-ü***
An.ağl.: ***ürkü*** 'çekingenlik' (*DS.XI,* 4069)

ürkün-[(hlk.) 'Alay etmek, ağız etmek'
< ***ürk-ün-***

ürkünç 'Ürkme, çekinme duygusu veren'
< ***ürk-ü+nç***

ürküntü 'Ürkme duygusu'
< ***ürk-ü+ntü***
TT.: ÜRKÜNTÜ+(LÜ)
An.ağl.: ***ürküntü*** '1. yüzde çıkan, yüzün başka yerlerine dağılan çıban; 2. ergenlik' (*DS.XI,* 4069)

ürkürük (hlk.) → **ürkek**

ürküsüz 'Ürkü vermeyen'
< ürk-ü+süz

ürküş 'Ürkmek işi veya durumu'
< ürk-ü+ş

ürküt-['1. Ürküntü vermek; 2. korkutup kaçırmak; 3. herhangi bir etkiyle bitkinin gelişmesini engellemek; 4. (mec.) korkutmak; 5. (mec.) kuşkulandırmak'
= ET. ***ürkit-*** (*EUTS,* 273)
~ OT. ***ürküt-*** (DLT)
< ürk-(ü)t-
~ ürgüt- (Soy.)

ürkütme 'Ürkütmek işi'
< ***ürk-(ü)t-me***

ürper-['1. Korku, tiksinti, üşüme vb. yüzünden tüylerin dikilip derinin nokta nokta kabarmasıyla görülen anî titreme'
= OT. ***ürpek-, ürper-, örpeş-, orpat-*** '(tüy) ürpermek' (DLT: *ürpek* 'tüyleri ürpermiş insan veya hayvan'; *ürpeş-* 'birbirine karşı kabarmak')
< ür-/ör-/or- 'yükselmek'
+-p-(e)r-
TT.: ÜRPER-(ME/Tİ/TİCİ/TİLİ/T-)
An.ağl.: ***ürper-*** 'korkmak'; ***ürsü-, üsürgelen-*** 'korkmak, ürpermek' (*DS.XI,* 4070)
~ ürpär- (Az.)
= *titri-* (Uyg.)
titirken- (Kzk.)
titrä- (Özb.)
tikenekle- (Trkm.)

Eren (*TDES,* 428): **ürper-** ve türevleri YOK

ürperme 'Ürpermek durumu'
< ***ürper-me***

ürpert-['Ürperti vermek'
< ürper-t-

ürperti 'Ürperme duygusu veya durumu'
< ***ürper-t-i***

ürpertici 'Ürperme duygusu veren'
< ***ürper-t-ici***

ürpertili 'Titreşimli'
< ***ürper-t-i+li***

ürtmek (hlk.) '1. Taze filiz; 2. soğan cücüğü; 3. kuyruk'

SanalBaba

< ***ör-*** 'yükselmek'+***t-mek***
'fiilden ad yapan ek; mastar eki'

ürtmeklen-[(hlk.) 'Sürgün vermek'
< *ör-t-mek+le-n-*

ürü (hlk.) 'Dik'
= OT. ***örüle-*** 'ayakta kesmek' (DLT)
[< *ör-ü+le-*]
< ***ör-ü*** 'fiilden ad yapan ek'

ürü-[1] [(hlk.) 'Çoğalmak, üremek'
→ **üre-**

ürü-[2] ['Havlamak' → **ür2-**

ürü dur-[(hlk.) 'Ayakta durmak'
< OT. ***ör-*** 'yükselmek'+***-ü tur-***

ürük (hlk.) '1. Şiş, şişlik; 2. dam kıyısı'
< ***ör-(ü)k***

ürükle-[(hlk.) 'Yığın yapmak'
< *ör-(ü)k+le-*

ürül-[(hlk.) 'Şişmek, kabarmak, üflenmek, şişirilmek'
= OT. ***ürül-*** (DLT: *ürülgen* 'her zaman şişen, kabaran')
< *ür-(ü)l-*
An.ağl.: ***ürül-*** 'şişmek, şişmanlamak' (*DS.XI,* 4071)

ürüme 'Havlama' → **ür2-**

ürümköçek (hlk.) 'Toplu olarak, hep birlikte'
< OT. ***ör-*** 'belirmek, çıkmak' +***-(ü)m*** +***köç-*** 'göçmek'+***(e)k***

ürün '1. Doğadan elde edilen, üretilen yararlı şey, mahsul'
= ET. (Uyg.) ***yürüŋ*** (***yörüŋ***) 'beyaz ya da gümüş rengi' ~ ***ürüŋ***
~ OT. yürüng 'beyaz' (DLT)
< (h+)*ür-/ö:r* 'yükselmek, büyümek'+***-(ü)n***
[< ****hürüŋ*** 'beyaz' (T. Tekin)]
An.ağl.: ***ürün*** '1. otlakta, dağda, yerinden koparılmadan kuruyup kalmış ot; 2. yazın biçilerek damlara doldurulup kışın hayvanlara yedirilen meşe yaprağı; 3. çürümüş ot; 4. süt ve süt ürünlerine verilen genel ad; 5. sağmal hayvan; 6. sık orman; 7. kelepir;8. çokluk' (*DS.XI,* 4071)
~ ürüŋ (Yak.) > Halh. *hurun, hirun, hirin*
= Moğ. ***ür***; Halh. ***ür***

Eren (*TDES,* 428): YOK
Nişanyan (*SS,* 462): **ürün** ***YT*** (1935) semere, mahsul < ÜRE-
* *Üremek* fiilinden türetiliş biçimi açık değildir. Karş. ***Moğ.*** *üren* (tohum, meyve, mahsul)
YANLIŞTIR
T. Tekin, *Mak.I,* 207: Tü. (Uyg.) *ürün, yürün* 'beyaz' < ****yürüŋ***

ürün-[(hlk.) 'Yüklenmek'
< *ör-* 'yükselmek'+***-(ü)n-*** 'dönüşlülük eki'

üründüle-[(hlk.) Seçmek, ayıklamak'
→ **ürün**[+***dü+le-***] [/+dü+/ eki türeme olabilir]

ürünlük (hlk.) 'Otu üstün de kurumuş, güzün, kışın hayvan otlatmaya elverişli yer'
< *ürün+lük*

ürüş-['Hep birden havlamak'
→ **ür-2[*(ü)ş-*]**
TT.: ÜRÜŞ-(ME)

ürüye (hlk.) 'Dişi tay'
< *ürü-* 'üremek, çoğalmak'
+-y+e
An.ağl.: ***ürye, üriye, ürüye, ürya*** (*DS.XI,* 4072)

üs '***Üst*** sıfatının kısaltılmışı'
< *üs* 'yukarı, üst' [***üsk*** (< *üs+k)* 'huzur, nezd, ön'; ***üst*** (< *üs+t*) 'üst, yukarı/da' (Uyg.'da yok); DLT: ***üste-*** (< *üs+t+e-*) 'artmak, çoğalmak; ***üstün*** (< *üs+t+ün*) 'yukarıda, üstte'; ***üstün altın*** 'yukarıda aşağıda'; ***üstünki*** (< *üs+ t+ün+ki*) 'yukarıdaki, üstteki']
CC.: ***üz*** 'üst', ***ayak üzi*** 'ayağın üstü'

[**üstä-** 'to increase something' < ***üzä*** 'above' (M. Erdal, s. 457)
T. Tekin (*Mak.II,* 437): Bu görüşü kabul etmez. O'na göre: ***üzä+tä-** olması mümkün değildir. Tekin'e göre: **üstä-** < ***üz*** 'top, the

SanalBaba

upper part' *+A* 'datif-lokative eki'
Tekin:['Ona göre **üzä** sözcüğüne {+**tA**} eki eklenince vurgusuz olan orta hece ünlüsü /**ä**/ düşmüş ve eylem önce ***üztä-*** sonra da ***üstä-*** biçimini almıştır. Bu türetme bence pek inandırıcı değildir; çünkü vurgusuz orta hece düşmesi kuralı daha çok dar ünlüler için geçerlidir. Bu nedenle **üzätä-* gibi bir biçimin *üstä-* biçimine değişmesi zordur.' der. (*Mak.II,* 377)]
Uyg. ***üzdün = üztün = üstün*** ve ***üzä.***
Ayrıca bk. T. Tekin, 1991: 145-146.]

TT.: ÜS+(alize/ bitken/ çavuş/ çene/deri/dudak/subay/ T/T bitken/Tçavuş/ Tçavuşluk/T çene/ Tderi/dudak/TE/TECİLİK/teğmen/TEL/ TELE-/ TELEME/ TELEN-/ TELENME/TELİK/ TENCİ / TENCİLİK / TEN-/TENME/ T geçiş/ T geçit/ T insan/ TLEN-/ TLENME/ TLÜK/ T subay/TÜN/ TÜNE/ TÜNLEŞ-/TÜNLÜK/TÜN yapım/T yapı)

An.ağl.: ***us*** (Rize/*RİA*); **üs → üst**; ***üs*** 'yatak'; **üsbaş → üst**; ***üsbaş*** 'yukarı yan' (*DS.XI,* 4072)

~ üst (Az., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
üstbaş, üstübaş (Ker./*KrTS,* 351)
üs (Krç.-Blk.)
ös (Bşk., TatK.)
öst (Bşk., TatK.)
ösön (TatK.)
üzdün, üztün 'üst, yukarı' (YUyg.)
üz ~ yüz (Malov)/ez 'üst kısım, yüzey' (Tenişev)
üstün 'üst, yukarı' (YUyg.)
vir 'üst, yukarı' (< ***ür¹**)
ürüt 'üst, yukarı'; ürdä 'üstü' (Yak.)
(T. Tekin, *Mak.II,* 603)

Ü(/Ö)S(/Z)[*T*]+*Ü(>ö)N*

= *ür* (Bşk., TatK.)
yuğarı (Bşk., TatK.)
tübä (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES,* 428): **üs/üst** ve türevleri YOK
Nişanyan (*SS,* 463): **üst** (XIII) < ***ET.*** *üstün* yukarı, yukarıda (XI) → ÜSTÜN

üsbaş (hlk.) 'Yukarı yan'
< ***üs+t*** 'üst, yukarı'+**baş**
üsberte-[(hlk.) → **üstele-**
üsge (hlk.) 'Başka' → **özge**
üsgek, üskek (hlk.) 'yüksek' → **yüksek**
[> *yüskek* (**/ks/ > /sk/** göçüşmesi ile) > *üskek / üsgek* (**/y-/** düşmesi ile)]

Tü. > **Zaza.** *öskek* (Palu/*DAO,* 493)

üsküf (hlk.) 'Yüksük'
< OT. ***yüksük*** (DLT)
[> ****yüskük*** > ****üskük*** (**/y-/** düşmesi ile) > *üsküf* (**/k-/>/-f/** değişmesi ile)]

üslük (hlk.) '1. Başörtüsü; 2. kadın önlüğü; 3. yabanlık giysi (kadın için)'; 4. giysi; 5. kısa üst giysisi; 6. kağnı arabalarının üst bölümü; 7. poker oyununda kâğıda verilen para'
< üs+t+lük
üsperle-[(hlk.) → **üstele-**
üsrük (hlk.) 'Sarhoş'
= OT. ***esrük, esgürük'*** (DLT)
< esür- 'sarhoş olmak'
[< ****es*** 'akıl, us' +*ür-* '*aklını almak']+***-(ü)k***
üst (hlk.) '1. Giysi; 2. → **üste**'
= ET. üzä 'üst, yüzey'; Uyg. *üzdün, üztün, üstün* 'üst, yukarı', *üstünki* 'en üstteki'
< üs+t
CC.: ***üz*** 'üst': *ayak üzi* 'ayağın üstü'
An.ağl.: ***üs, üsbaş, üstbaş, üstecelik*** (*DS. XI,* 4075)
~ üz, yüz 'üst, yüzey' (SUyg.)
// vir 'üst, yukarı' (Çuv.)
ürüt ay. (Yak.), *ürdä* 'üstü: *ū ürdä* 'su üstü, su yüzeyi', *xaya ürdä* 'dağ üstü, zirve, doruk'

SarıalBaba

üste 'Fazladan verilen'
= OT. ***üstek*** (DLT)
< üst+e
An.ağl.: ***üst, üste, üsteklik, üstelik*** 'mal değişiminde, malı daha değerli olanın aldığı para' (*DS.XI,* 4075)

üste al-[(hlk.) 'Yüklemek (suç için)'
*< **üst*** '(mec.) kendi, öz'+***e*** '*üzerine' **al-** '*yüklenmek'

üstecelik (hlk.) → **üst**[1]

üstecilik (hlk.) 'Üstelik'
< üst+e+ci+lik

üste çek-[(hlk.) '1. Değiştirilecek iki maldan biri, ötekinden daha değerli olmak; 2. kötülükte, karşılaştırılan iki canlıdan biri, ötekinden baskın çıkmak'
*< **üst*** '(mec.) *değerli'+***e çek-**

üste gel-[(hlk.) '1. Yenmek, altalamak; 2. değerce üstün olmak'
*< **üst*** 'üst, yukarı'+***e gel-***

üsteklik → **üste**

üstel ***YT*** '(mat.) üstü olan'
< üst+e+l

üstele-['Direnmek, ısrar etmek'
= (Uyg.) ***üste-***
< üs+t+e+le-
TT.: ÜSTELE-(ME/N-)
An.ağl.: ***üstele-*** '1. ayak diremek, üstüne düşmek; 2. artmak, yenilenmek (hastalık için); 3. karşı koymak' (*DS.XI,* 4075)
~ üsberte-, üsperle-, üstenle-
~ üstälä- (Az.)
üstemele- (Kzk.)

üst_eleg (hlk.) 'Gömlek' (*DAO,* 493)
< üs+t yelek
An.ağl.: ***üstenek*** 'palto' (*DS.XI,* 4076)

üstelik[1] '1. Üste verilen şey; 2. ayrıca, bir de, bundan başka'
= OT. ***üstek*** 'üstelik, ziyadelik' (DLT)
< üs+t+e+lik
An.ağl.: ***üste, üstelik, üstülük*** (*DS.XI,* 4075)
üstembelik, üstencelik 'üstelik, fazlalık'

üstelik[2] → **üstülük**

üstenek → **üst_eleg**

üstlen-['Taahhüt etmek'
< üs+t+le-n-

üstten al-[(hlk.) '1. Övünmek; 2. şarkıya yüksek sesle başlamak'
*< **üst*** 'üst, yukarı'+***ten al-***

üstenek (hlk.) 'Palto'
< üst+[t]en+ek

üstenle-[(hlk.) → **üstele-**

üstembelik (hlk.) → **üstelik**

üstencelik (hlk.) → **üstelik**

üstenci 'Müteahhit'
< üs+t+enci
TT.: ÜSTENCİ+(LİK)

üsten-['Taahhüt etmek, bir iş yapmayı üstüne almak'
Krş. **üstlen-**
< üs+t+e-n-ci

üstenme 'Taahhüt, üstenmek işi'
< üs+t+e-n-me

üsterlik (hlk.) → **üstülük**

üstkabı (hlk.) 'Yaşlı kadınların giydikleri, pamuklu köpüme, pazen hırka'
< üst+kap+ı

üstlen-['Üstüne almak, yüklenmek, deruhte etmek'
< üs+t+le-n-

üstlenme 'Üstlenmek işi'
< üs+t+len-me

üstlük '1.Üst olma durumu; 2. en üste giyilen uzunca giysi'
< üs+t+lük
An.ağl.: ***üstlük*** '1. kadınların iş yaparken giydikleri giysi; 2. başörtüsü, yeldirme; 3. hamam havlusu' (*DS.XI,* 4076); üstlük 'yemeğin sonunda ağza alınan tatlı ya da lezzetli lokma'
[*< **üst*** '*son, *en son' +***lük**]

üstsukarcı (hlk.) 'Yenici'
*< **üst*** 'üstün'+***sü*** 'asker'+OT. ***kar-*** 'taşmak' +**[ıg]+çı**

üstülük (hlk.) 'Kağnı arabasında, tekerin üstündeki bölüm'
< üst+ü+lük
An.ağl.: ***ustuluk, üstelik, üsterlik, üstümbüllük, üstünbüllük*** (*DS.XI,* 4076)

SanalBaba

üstümbüllük (hlk.) → **üstülük**

üstün '1. Benzerlerine göre daha yüksek düzeyde olan; 2. (birine veya bir şeye göre) nitelik bakımından daha yüksek, daha elverişli olan'
= ET., OT. ***üstün*** 'üstte, yukarıda' (*EUTS,* 274; ***üstünki*** 'üstün, yüksek', ***yig üstünki*** 'en üstteki'; DLT)
Çağ.: ***österi*** (Radloff)

[Bang: < ***üs+t+(ü)n*** 'vasıta hâli eki']
yanlıştır

< * ***üst iyin*** '*yukarıyı takip ederek'

[Bugün de kullanılan *üstün* kelimesinde vurgu sondadır.Çünkü, buradaki +*n*'yi dil artık *yaz+ ın, kış+ın*'daki gibi telâkki etmiyor; çünkü bu artık+*tin* ekinin bir parçası olarak algılanmaktadır. (Ş. Tekin, ***İştikakçının Köşesi***, s. 237 ve not 29)]

T. Tekin: CC. *üz* 'top, upper part' as in *ayag üzi* 'Rist, Fussrücken' (KW 31, 271), YUig. (Malov) *üz, yüz*, id., (Tenishev) *ez* id.
< **üz*, Orkh., Uig. *üzä* 'above' < *üz+ä* (ancient dative-locative suffix), Uig. *üzdün, üztün, üstün* id. < *üz+tün, üstünki* 'stuated above or on the top, beter, supeior', *üstürti* 'on high'
< *üz+tür+ti, üstä-* 'to increase' < *üz+tä-*, MK *üstäk* 'an increase', Tafs. *Ayaqı üstünke* 'on his feet', *başlarının üstinde* 'over their heads', hence Modern Turkic *üst* 'upper surface, top' (*Mak.I,* 281)

TT.: ÜSTÜN+(E/körü/LEŞ-/LÜK)
An.ağl.: ***üstun*** (Beriten aşireti/ *DAO,* 494)
~ üstün (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
üstem (Kzk.)
üstöm 'hâkim, yüksek' (Kırg.)
östeŋ (Tar.) (Radloff)
östön (Kırg.) (Radloff)

Ü(>ö)STÜ(>e, ö)N(>m, ŋ)

= *ütä yakşı* (Bşk.)
ütä dä yah,şı (TatK.)
coğorku (Kırg.)
joğarı (Kzk.)

Eren (*TDES,* 428): **üstün** ve türevleri yok.
Nişanyan (*SS,* 463): **üstün** = ***ET.*** *üstün* yukarı, yukarıda (XI)
< ? üze yukarı, yukarıda (VIII) → ÜZERE

üstünbüllük (hlk.) → **üstülük**

üstüne '1. İlişkin, üzerine, dair; 2. hesabına; 3. –e göre; 4. -den sonra'
< ***üs+t+ü*** '3. tekil şahıs iyelik eki'+***n*** 'zamir **n**'si+***e*** 'bulunma hâli eki'

üstünkörü '1. İnceliklerine inmeden, özen göstermeden (yapılan); 2. yüzeysel'
< ***üstün+kör+ü***
~ üstün (Uyg.)
üstürtön (Kırg.)
üstirt (Kzk.)
östän-östän (Bşk., TatK.)

üstüste (hlk.) 'Ortalama'
< ***üst+üst+e***

üst üste, üstü üstüne (hlk.) 'Birbiri ardınca, ara vermeden'
< ***üst üst+e/+ü+n+e***

üş-[1/2][(hlk.) '1. Çokça gelip toplanmak, üşüşmek; 2. eşmek, kazmak'
= OT. ***üş-*** '1. üşmek, üşüşmek, toplanmak; 2. delgiç ile delmek' (DLT)
< ***ǖş-*** calabalık olmak, birlikte olmak'
TT.: ÜŞ-(ÜNTÜ/ÜR-/ÜŞ-/ ÜŞME)
An.ağl.: ***üş-, üşüver-*** '1. bir yere toplanmak; 2. bir kişiye topluca saldırmak' (*DS.XI,* 4078)
~ üyş- (Trkm.)
oyoş- (Bşk.)
oyış- (TatK.)
= Moğ. ***üyilje-*** < ***üβilje-*** (*Mak.I,* 125)

Ǖ[Y][I/O]Ş-

üşah (hlk.) 'Çocuk' → **uşak**

üşele-[(hlk.) 'Ufalamak, parça-

SanalBaba

lamak'
< OT. *uw-*[*/uv-/öw-*]+*şa-la-*

üşen-['Tembellik etmek, bıkmak'
< *üşen-*
TT.: ÜŞEN-/Ç/GEÇ/GEÇ-LİK/GEN/GENLİK /ME)
An.ağl.: ***üşen-*** 'gıdıklanmak, huylanmak' (*DS.XI,* 4077)
~ üşen- (Gag.)
üşen- (TatK.)
θşen- (TatK.)
uöhey- (Yak.)
= *erin-* (Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
ärin- (Az.)
irin- (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES,* 428): **üşen-** ve türevleri YOK
Nişanyan (*SS,* 463): **üşen[mek** = ? ***ET.*** **üşenmek* tedirgin olmak, rahatı kaçmak < *üşmek* musallat olmak, tedirgin etmek (XI)
ET üş-: ÜŞEN-, ÜŞÜR-, ÜŞÜŞ-
***
NOT: ÜŞÜŞ- fiilinin yeri burası değildir. Bk. **üşüş/üşüş-**

üşencek (hlk.) 'Tembel'
< *üşen-cek*
An.ağl.: ***üşenci, üşengar, üşengeç, üşengen*** (*DS.XI,* 4077)
üşenci (hlk.) → **üşencek, üşengeç, üşengen**
üşenç 'Üşenme, üşengeçlik'
< *üşen-ç*
üşengeç, üşengen 'Çok üşenen, tembel'
< *üşen-geç/-gen*
üşengen → **üşengeç/üşencek**
= *erinçäk* (Uyg.)
erinçēk (Kırg.)
ärincäk (Az.)
erinşäk (Kzk.)
irinçek (TatK.)
irinsäk (Bşk.)
üşenme 'Üşenmek işi' → **üşen-**
üşenti (hlk.) 'İş yapmaktan kaçınma, üşenme'
< *üşen-ti*
üşü-['Isı yokluğu, ısı azlığı veya ısı kaybından etkilenmek, soğuğun etkisini duymak'
= OT. ***üşi-, üşü-*** (DLT: *üşik* 'soğuk')
Çağ.: ***üşü-***
< *üşi(/ü)-*
TT.: ÜŞÜ-(ME/T-/TME/TÜK)
An.ağl.: ***üşü-*** 'soğumak, sevgisi sönmek' (*DS.XI,* 4078)
~ üşü- (Blk., Az.)
üşǖ (Kırg.)
üşe- (Trkm.)
üşşü- (YUyg.)
üjü- (Alt./*ATS*), üjük 'ayaz'
üžü- (Tel.)
üžük- (Şor)
öşö- (Bşk.)
θşθ-/öşü (TatK.)
ülüy- (Yak.) < *üli- < *ül²-i-
= Moğ. ***ölçir-*** < ****öl-çir-*** (*Mak.I,* 53, 225); ***ölçir*** 'soğuktan korkmayan veya soğukta ayakta kalabilen kimse'

Ü(>ö, θ)Ş(> j, ž)[Ş]Ü(> θ)-K-
= *tuŋ-* (Bşk., TatK.)
toŋ- (Kzk.)
toŋli- (Uyg.)
muzli- (Uyg.)

Eren (*TDES,* 428): **üşü-** ve türevleri YOK

üşük¹ (hlk.) '1. Soğuk algınlığı; 2. genellikle, donma; 3. donmaktan morarıp uyuşan organ; 4. üşümüş kimse'
= OT. ***üşik*** 'yemişleri kavurarak büyümekten alıkoyan soğuk' (DLT: *üşikle-* 'üşümüşken yakalamak')
< *üşi(/ü)-+-k*
üşük² (hlk.) 'Çukur'
< OT. ***üşe-*** 'yer ve benzeri şeyleri aramak üzere kazmak' (DLT)+***-k***
üşüle-[(hlk.) 'Kürek, kazma gibi araçların sapını yontmak, sıyırmak'
< OT. *üşe-le-*
üşüme 'Üşümek işi' → **üşü-**
üşümüş (hlk.) 'Donmuş'
< ***üşü-müş*** 'fiilden kalıcı

SanalBaba

ad/sıfat yapan ek'

üşüntü 'Toplanma, üşüşme'

< *üş̄-(ü)ntü*

üşür-['Üşmek işini yaptırmak, saldırtmak'

< *üş̄-(ü)r-*

An.ağl.: ***üşür-*** 'başına toplanmasına neden olmak' (*DS.XI,* 4078)

üşüş (hlk.) 'Toplanış'

< OT. ***üş̄-*** 'tolanmak'+***-(ü)ş*** 'fiilden ad yapan ek'

üşüş-['Her yandan bir araya gelmek, toplanmak, birikmek'

< ***üş̄-(ü)ş-*** 'işteşlik eki'

üşüt-['Üşümesine sebep olmak; üşüyüp hasta olmak, soğuk almak'

= OT. ***üşüt-*** (DLT)

< *üşü-t-*

TT.: ÜŞÜT-(ME/ÜK)

An.ağl.: ***üşüt-*** '1. soğuk almak; 2. kendinden soğutmak' (*DS.XI,* 4078)

üşütme (hlk.) 'Sıtma'

< *üş̄ü-t-me*

An.ağl.: ***üşütüp kızdırma*** (*DS.XI,* 4078)

üşütük '(argo) Aklını yitirmiş, saçmalayan'

< *üş̄ü-t-(ü)k*

üşüver-[→ **üş-²**

üt-¹ ['(Kesilmiş tavuğun) tüylerini yakmak; 2. (kesilmiş koyun, keçi, dana) baş ve ayak tüylerini yakmak'

= OT. ***üt-, üti-*** '(kıl) yakmak, ütmek' (DLT: *üti-* '(kıl) ütülemek'; *ütük* 'ütü'; *ütül-* '(kıl) ütülenmek; yanmak')

< *[h+]üt- < *[p+]üt̄-*

TT.: ÜT-(ME/Ü/ÜCÜ/ÜLE-/ÜLEME/ÜLEN-/ÜLENME/ÜLÜ/ÜSÜZ)

An.ağl.: ***üt-, ütele-, ütüle-*** (*DS.XI,* 4079)

~ θt- (Bşk., TatK.)

üt-² ['Oyunda, kumarda kazanmak, yenmek'

= OT. ***ütüş*** 'bir çeşit çocuk oyunu; bu oyununda ütme, yutma' ~ ***ötüş***) [< *ut-(u)ş*]

→ **ut-/yut-**

TT.: ÜT-(ÜL-/ÜLME)

An.ağl.: ***ud-, ut-, ütele-, üt*** (*DS.XI,* 4079)

~ ut- (Kzk., Kırg., Trkm., Uyg.)

ud- (Az.)

üteği (hlk.) 'Üstünde un elenen, gönden yapılmış yaygı, örtü'

= OT. ***itegü*** 'değirmende dönen taşın üzerine bindirilen ağaç parçası' (DLT)

< *it-e-gü*

ütek (hlk.) 'Korkak'

< OT. ***öt*** 'öt kesesi'+***(e)k***

ütekle-[(hlk.) 'İteklemek, itip kalkmak'

< OT. ***it-*** 'itmek, iteklemek'

+*-ek+le-*

ütele-[(hlk.) → **üt-¹/²**

ütelgi 'Yırtıcı bir tür kuş'

< Moğ. (*Kow.*) ***itelgü*** 'nom d'un oiseau de proie qui prend les lèvres'

EAT (*TTS*): ***ötleğü***

~ ütelgi (Trkm.)

itelgi (Kzk.) (*TDES,* 428)

üti → ütü

ütme '1. Ateşte kızartılmış taze buğday veya mısır; 2. ütmek [→ **üt-²**] işi'

< *üt-¹ +-me*

ütmelik (hlk.) 'Biçilme zamanı yaklaşmış buğday, mısır'

< *üt-me+lik*

üttür-¹[(hlk.) 'Koyun, tavuk gibi hayvanların, tüylerini kıllarını ateşe tutarak yaktırmak'

< *üt-tür-*

üttür-²[→ **ütül-²**

ütü 'Genellikle giysilerin buruşuklarını gidermek için bunların üzerinden geçirilen kızgın demir araç'

= OT. ***ütük*** (DLT)

< *üt-¹+-ük(/g)*

An.ağl.: ***ütü*** 'ısınmış demir' (*DS.XI,* 4080)

SahafBaba

Tü. > **Fars., Kürt., Tacik** (Doerfer, *TMEN* 420); **Rus.** *utjug* (Vasmer: *REW* 3: 195; Şipova: *STRJa*); **Blg.** *jutija*; **Srp.** *Ùtija;* **Zaza, Kürt.** *uti* (*DAO,* 494); **Zaza.** *wıti* (*DAO,* 494); **Ar.** (Ir.) *ūtū* (*ALTK,* 134)

~ ütük (Trkm.,) ütik (KKlp., Kzk.) iytüv (Nog.)

Boodberg (*HJAS* 1939, 263. s. 155. not): < Çince.

YANLIŞTIR.

Doerfer (*TMEN* 420): **üt-(ü)g**

Eren (*TDES,* 428): < **üt-(ü)g**

Nişanyan (SS, 464): **ütü = *ET. ütüg***

ütü (XI) < *ütmek/ütimek* yakmak, alev tutmak

ütücü → **üt-**[1] **[*ü+cü*]**
An.ağl.: ütücü '1. koyun kelle ve ayaklarını ateşe tutup, tüylerini yakarak temizleyen adam; 2. (mec.) dolandırıcı' (*DS.XI,* 4080)

ütük (hlk.) 'Çok ve çabuk üşüyen, ateş başından ayrılmak istemeyen'
< ***üt-ük***

Ütüken → **Ötüken**

ütül-[(hlk.) '(Oyunda) yenilmek, kaybetmek'
= OT. ***ut-*** 'oyunda yutmak, ütmek' (DLT)
< *ut-/üt-* (DLT)
An.ağl.: ***uddur-, udul-, uduz-, utul-, utuz-, üdül-, üttür-, ütür-, ütüz-*** (*DS.XI,* 4081)

ütüle-['1. Ütü ile buruşukluklarını gidermek; 2. alevde tüylerini veya kabuğunu yakıp gidermek'
< ***üt-*[2]*+(ü)l-*** 'yanmak, kıl ütülenmek'+***-e-***
An.ağl.: ***üt-, ütele-, ütüle-*** (*DS.XI,* 4079)

ütülen-['Ütülemek işine konu olmak'
< ***üt-ı+(ü)l-e-n-***
An.ağl.: ***ütül-, ütülen-*** 'tüyler, kıllar, hafifçe yanmak' (*DS.XI,* 4080)

ütülenme → **üt-*ı*[*(ü)l-e-n-me*]**

ütülme 'Yenilme, kaybetme'
< ***ut-/üt-+(u/ü)l-me***

ütülü 'Ütülenmiş, ütü ile buruşuklukları giderilmiş'
< ***üt-ü(k)+lü***

ütür-[(hlk.) → **ütül-**[2]

ütüsüz 'Ütülenmemiş veya ütüsü bozulmuş'
< ***üt-ü(k)+süz***

ütüz-[(hlk.) → **ütül-**[2]

üv-[1][→ **öğ-/öv-** 'öğmek, metetmek'

üv-[2][→ **öv-** 'yayılmak, içine işlemek'

üvcek (hlk.) → **üyük**

üveç (uveç) (hlk.) '3-5 yaşlarında, burulmuş, enenmiş koyun ya da keçi'
→ **öğeç**

üvek[1] → **üveyik**

üvek[2] (hlk.) 'Suyu sızdıran toprak'
< ****öv-*** 'yayılmak'+***-ek***
An.ağl.: ***üv-*** 'içine işlemek' (*DS.XI,* 4083)

üvel-[(hlk.) 'Öfkelenmek, darılmak'
< **öp-(/öf-)* '*öfkelenmek'
+*-el-*

üven (hlk.) '1. Zeytin tanesi irileğinde kara ve buruk tatda bir çeşit erik; 2. tektırnaklı hayvanların kanını emen iri sinek'
< *göv* 'yeşil' [< *gök* < *kök*]+***en***

üvendire → **öğendire**
An.ağl.: ***uvendere, üfentire, üğrendire, üngendire, ürende, ürendire, ürgendere, üventere*** (*DS.XI,* 4082)

Eren (*TDES,* 428), Nişanyan (*SS,* 464): < ***Yun./R.*** *Βουκέντρα /βουκέντρι* olarak gösterirler. Ancak, Türkiye Türkçesi ağızlarında:
uvendere
üfentire
üğrandire
üngendire
ürende
ürendire
ürgendere

SanalBaba

üventere
oğendere
öendere
öfendere
öfindire
ögrende
öğendere
öğenderek
öğendire
öğrende

biçimlerinin bulunması bu adın kökeninin tartışılması için birer nedendir. Çünkü, eski Yunancada '*öküz*' anlamındaki **boùs** > yeni Yunanca **vuk** ile '*sivri sopa*' anlamındaki ***kéntri*** [< *kéntrion* 'diken, sivri şey'] sözcükleri, ağızlardaki (***uven, üfen, üğran, üngen, üren, ürgen , üven, oğen, öen, öfen, öfin, örgen, öğen, öğren***) ve (***de, dere, dire, tere, tire***) sözcüklerinden oldukça farklıdır. ***uven, …., öğren*** < Yun. *vuk* < eski Yun. *boùs*'tan ***de, dere, dire, tere, tire*** < Yun. *kéntri*'den geliyor diye ***ökkeze*** 'sopa, kalın değnek' (*DS.IX*, 3325) ***ökre*** 'bükülmüş yünü sarmaya yarayan ağaç' (s. 3326) ***öğrek, öğürge*** 'kaburga kemikleri' (s. 3317) ***üvere*** 'iğ, kirmen' (*DS.XI* , 4082) ***üvergeç*** 'fırın küreği, pişirgeç' (s. 4082) sözcüklerini göz ardı mı edeceğiz?

Demek ki **vukéntri** Yunanın, **üvendire** ve ağızlardaki bütün varyantları Türkündür.

üvere (hlk.) 'İğ, kirmen'
< OT. ***egir-*** 'eğirmek, döndürmek'+***-e***

üvergeç (hlk.) 'Fırın küreği, pişirgeç'
< OT. ***ewür-*** 'çevirmek, evirmek, döndürmek' (DLT) +***-geç***

üvey 'Yalnız yasaca akraba sayılan, öz olmayan'
= OT. ***ögey*** (DLT: *ögey oğul* 'üvey oğul')
< ***ög*** 'anne'+***(e)y***

[Krş. **öksüz** 'annesiz']
Çağ.: ***ögey***
An.ağl.: ***oy_ana*** 'üvey ana' (Rize/*RİA*)
~ öge (Krç.)
ögey (Az., Trkm., KKlp., Kzk., Ker./*KrTS*, 283)
ögäy (Özb.)
ögöy (Kırg., YUyg.)
övey (Trkm.)
öy (Alt.: *öy ada, öy uul, öy ene, öy kız*)
öye (Osm.)
ööy (Hak., Oyr., Tel., Alt., Sag., Koyb., Kaça, Şor, Kumd.)
öcey (Er./*KrTS*, 283)
ogay (Özb.)
ogey (Han./*KrTS*, 283)
ugay (Özb.)
ügəy/ügäy (Bşk., TatK.)
ügi (TatK.)
gey (Tel./*KrTS*, 283)
övey (Trkm.)
üy (Sag., Kaça, Koyb., Alt.)

Ö:(>o, ö, u, ü, ü̈)**G**
(>c, y)**E**(>a, ə, ö)**Y**
Ö:/Ü̈[< *GE=ø*]**Y**
[*Ö: = ø*]**GEY**
ÖGE[*Y=ø*]
Ö[*GE=ø*]**Y+*E***

= Moğ. (*KWb.*, 446):***ügei*** 'nein'

Tü. ***ögey*** ~ Moğ. ***ügei*** '-sız, -siz' (Räsänen, *LTS* 120; *V* 369)
Tü. > **Fars., Tac.** (*TMEN* 615); Kamasça (Joki: *LwSS* 250)

Doerfer (*TMEN* 615): Räsänen'in görüşünü çürüttür.
Eren (TDES, 429): < ?
Nişanyan (*SS*, 464): **üvey** = ***ET. ögey*** ana ve babası bir olmayan kardeş (XI) < ? *ög* ana → ÖKSÜZ
* Asıl anlamının 'ana bir' olduğu düşünülebilir.

üveyik 'Güvercinlerden, korularda yaşayan, eti için avlanan kuş'
< ***göv*** [< *göğ* < *gök* < *kök*] +***e+y+(y)ik***
An.ağl.: ***üveyk*** (*DS.XI*, 4082);

SanalBaba

üveyik, üveyikbuğday 'ekmeği lezzetli sert buğday'; ***üveyikkır*** 'üveyik kuşu renginde at' (s. 4082)
~ ügeyik (Krm.)
üyek (osn.)

Eren (*TDES,* 429), Nişanyan (*SS,* 464): YOK

üvez[1] 'Gülgillerden bir ağaç; kızılcık'
< ***göv*** 'yeşil' [< *gök* < *kök*]+***(e)z***
An.ağl.: ***üvez*** 'ağaç gövdelerinin içindeki öz' (E. Kalay, *TD* 633, s. 259); ***üvez*** 'yumuşayıp kahverengileşince yenilen bir meyve' (*DS. XI,* 4082)
~ üvəz (Az.)

Tzitzilis (*GrLw* 365): < **Rum.**
Eren (*TD* 54, 331/365; *TDES* 429-430): Bu sava katılmaz. Fazla bilgi için bk. s. 430

üvez[2] 'Sivrisinek gibi küçük bir böcek'
= OT. ***öyez*** 'öyez, övez, bir çeşit sivrisinek' (DLT)
< ***göv*** [< *gök* < *kök*]+***(e)z***
AH., MA., Hts., IM.: ***üyez***
El-İdr.: ***üvez***

Tü. > **Zaza, Kürt.** *üvez*; **Zaza.** *uyaz* (Hozat/ *DAO,* 494)

~ ües (Kür.)
üyöz (Kzk.)

Eren (*Hazai Arm* 46-52; *TD* 1997/2: 99-105): < ***vız, viz*** 'yansıma' [> ***üvez*** 'onomapéique bir türev']
Nişanyan (*SS,* 464): **üvez** muşmulaya benzer bir meyve = ***ET*** *uyaz* sivrisineğe benzer bir veya birkaç böcek (Oğ. XI)
* Üvez meyvesinde yaşayan sivrisineğe benzer böcekten ötürü.
N O T:
Eren ve Nişanyan'ın görüşlerine katılmak mümkün değildir. Çünkü, ağılarda ***vız vız*** diye '*bakla büyüklüğünde, yeşil renkli bir böcek*' adı vardır. (*DS.XI,* 4103). Bu sözcüğün önüne **ü+** getirerek **üvez** yapılmış olması, **vız vız**'dan ayırmak için midir? Eğer öyle ise, Kzk. ve Kür. Türkçelerindeki **es** ve **yöz**'e de mi **ü+** eklemişler? Bu mümkün olmadığına göre sözcüğün kökeni **GÖV [> göğ < gök < KÖK]** ile ilgilidir.
Nişanyan'ın işaret ettiği '*üvez meyvesinde yaşayan sivrisineğe benzer böcekten ötürü*' açıklaması da uygun değilidir. Çünkü, her iki sözcüğün kökeninde **KÖK** 'yeşil' sözü vardır.
***
Clauson (*ED* 276): < **uy+(a)z**

üvez[3] (hlk.) '1. Beceriksiz; 2. çelimsiz'
< OT. ****ök*** 'akıl'+***ez***

üvüt (hlk.) 'Buğday pekmezi, çimlendirilmiş buğdaya un ve pekmez katılarak yapılan tatlı'
= OT. ***uwut*** 'yemeğe çağırma' (DLT)
< ***uw-*** *(/uv-, öw-)* 'ufalamak'+***ut***

üvüt-[(hlk.) 'Süte maya katıp uyutmak'
→ **uyut-**

üvütle-[(hlk.) 'Mısırı birbirine sürterek tanelemek'
< OT. ***uw-*** (*/uv-, öw-*) 'ufalamak'+***-ut+la-***

üy (hlk.) '1. Ev; 2. bostan evi'
= OT. ***öw*** (*/ef, ev, ew, üv, üw*) (DLT)
< ****ö-w(/f/v/y)***
An.ağl.: ***üybaşı*** 'çatı' (*DS.XI,* 4083)

üye 'Herhangi bir topluluğu oluşturan bireylerden her biri, aza'
< OT. ***ök*** 'kendi, öz' (DLT)+***e***
TT.: ÜYE+(LİK)

üyez (hlk.) 'Üvez' → **üvez**
= OT. ***üyez*** (DLT)

üykü → **uyku/uyhu**

üyü-[(hlk.) 'Uyumak'
< OT. ***uđı-, uđu-*** 'uyumak' (DLT)
[> *uyu-* > *üyü-* (kalın ünlünün incelmesi') > *üy-* (/-ü-/ düşmesi ile)]
An.ağl.: ***üy-*** 'uyumak' (*DS.XI,* 4083)

üyük[1] → **höyük**
= OT. ***üyük*** 'tepe gibi yüksek olan yerler' (DLT)
< ****(h)üg*** (Räsänen, *V* 519)
An.ağl.: ***üyücek, üğük, üvcek, üyücek, üyük*** (*DS.XI,* 4084)
AH.: ***üyük***
~ üyük (Osm.)
üy-üt (KKırg.)
hüyük (Osm.)
höyük (Osm.)
~ Kore (*SKE* 208): ***puk*** 'a heapning up of earth arounds plants'

SanalBaba

üyük² (hlk.) Cıvık çamur'
= OT. ***üyük (yér)*** 'sulu ve buna benzer yerlerde ayak basıldığı zaman kaybolan ve ayağı çıkarması güç olan kumluk (yer)' (DLT)
→ **üyük¹**

üyükle-[(hlk.) 'Ufalamak'
< OT. ***uw-(uv-, öw-)*** 'ufalamak'+***-uk***+ 'ufak'+***la-***

üyünük (hlk.) 'Durgun, suskun'
< ***uđı(/u)-*** [> *uyu-*]+***-n-(u)k***

üyüt-[→ **uyut-**

üz¹ (hlk.) 'Yüz, surat, bet'
< **(y- = Ø)*üz*** [< ***yüz***]
~ üz (Az.)

üz² (hlk.) 'Yağ'
= OT. ***üz*** (DLT: *üzlen-* 'yemekte yağ üste çıkmak, kabarmak')
< ***üz(/s)***
~ üz (Az./ağızlar)
üs (Alt., Tel., Soy., Sag.)
An.ağl.: ***üzlük*** 'içine yağ konulan küçük toprak çömlek' ~ ***uzluk, üznük*** (*DS.XI,* 4085)

üz³ (hlk.) 'Yüz, 100)
< OT. ***yüz***
An.ağl.: ***üzbaşı*** 'yüzbaşı' (Keban-El./*DAO,* 494)

üzdür-[(hlk.) 'Ekini üstten biçmek' (*DAO,* 494)
< ***yüz+dür-***

üzek (hlk.) (*DAO,* 495)→ **yüzük**

üzlek (hlk.) 'Sığ, derin olmayan' (*DAO, 495*)
< ***yüz+lek***

üzlük → **üz²**

üznük (hlk.) → **üz²**

üz-¹[(hlk.) 'Kırmak, koparmak, kesmek'
= ET. ***üz-*** (*EUTS,* 275: *üzül-* 'kesilmek, kopmak, sonu gelmek')
~ OT. ***üz-*** '(ip ve benzeri şeyleri) kesmek' (DLT: *üzlün-* '(ip) üzülmek, kopmak'; *üzlüş-* 'kopmak; (karı koca) ayrılmak; alacaklı borçludan ilişiği kesmek'; *üzse-* 'koparmak istemek'; *üztür-* 'kopartmak'; *üzüklük* 'kesilme'; *üzül-* 'kesilmek')
< ****(h)ür-*** (Räsänen, *V*)
Çağ.: ***üz-***
TT.: ÜZ-(GÜ/GÜLÜ/GÜN/ GÜNLÜK/GÜ-SÜZ/ME/ ÜL-/ÜLME)
An.ağl.: ***üz-*** 'koparmak, ayırmak' (*DS.XI,* 4085)
~ üs- (Oyr.)
üz- (Az., Trkm., Uyg.)
üzil- (Kzk.)
üzöl- (Bşk.)
üzül- (Kırg.)
öz- (TatK.)
özip alu (TatK.)

Ü(>ö)Z(> s)-*İ*(>ö, ü)*L-/-İP AL-*
~ Moğ.(Poppe 12) ***ürü-*** 'reiben, feilen'; OMoğ. ***hürü*** (<****pürü***)
~Mançu. ***furu*** 'in kleine Stücke Schneiden'; Mançu (*KWb.,*459) ***furu-ka*** 'Raspel'

Eren (*TDES,* 430): **üz-** ve türevleri YOK

üz-²[→ **yüz-**

-üz → **-(I)z**

üzdür-[(hlk.) 'Bir vuruşta koparmak, kesip ayırmak'
< ***yüz-*** 'yüzmek, soymak'+***-dür-***

üzdürge (hlk.) 'Ustura'
< ***yüz-*** 'yüzmek, soymak' +***-dür-ge***

üze → **üzere, üzre**

Bk. T. Tekin, 'Üze Zarfı Hakkında', *Mak.I,* 197-204.

üzen-[→ **özen-**

üzengi 'Eyerin iki yanında asılı bulunan ve havyana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka'
= ET. (Uyg.) ***üzeŋgü***
~ OT. ***üzengü*** (KB.)
Karahanlıca başta olmak üzere (XI. Yy) bütün diğer tarihî ve modern şiveler***: üzengü, üzengi, üzengülük*** < ****üzengü*** (Ş. Tekin, *İK,* s. 76-77)
Çağ.: ***üzeŋgü, üzeŋge***

SanalBaba

< ***iz+e+n+gü*** '(ayağının) tabanı'
[+*lük+i+n+te* (*Maytrisimith*)]
(Ş. Tekin, 78)

veya:
< ***üz-e-n-gü*** 'uzayıp kısalan'

[**izengülük** 'kendisi için (-**n**-) iz bırakan şey'; '*ayağın alt kısmı; ayak tabanı': ***izlik*** 'ayakkabı'

Ş. Tekin, 'Some Thougts on the Etymology of the Turkish üzengi (stirup)', ***Journal of the Turkish Studies*** (Türk Bilgisi Araştırmaları) 9, Harvard Üniversitesi 1985, s. 237-241.

Ş. Tekin, 'Üzengi Kelimesi Nereden Geliyor', ***İştikakçının Köşesi***, İstanbul 2001, s. 71-83.

W. Bang, Vom Köktürkischen zum Osmanischen...' *SBAW* 1919, s. 47-48, not 4: **üzengi** < ***üze*** (< ***üs(t)** 'yukarı, üst kısım' ('üzerine basarak hayvana binmek'ten kinaye') ilgili olabileceğini söyler.

Ş. Sami: ' .... **Üzengi** [aslı *uzanıp kısamak* demek olan ***üzenmek***'ten] hayvana binildikte ayakları komaya mahsus demir basamaklar ki kayışla eyere merbuttur, rikâp.' ***üzgeç*** 'çekilip alınır ip merdiven' (203b)
üz- 'gerip gevşetmek' (204a)

Z. Gombocz (1912),
G.J.Ramstedt (1916),
N. Poppe (1958),
E. V. Sevortyan (1974)
sözcüğü Moğolca ***dörüge*** ile birleştirmek istemişlerdir. Fakat, A. Ronataş'a göre '*..ses bilgisi, yapı bilgisi ve anlam bilgisi bakımından bu mümkün değildir....* (s. 120)

Moğolca **dörüge** ile **üzengi** arasındaki ilişki için bk. G. Doerfer, *TMEN II*, s. 148-149.

P. Pelliot (*TP* 24: 262.s.1. not): < ***üze*** 'sur', 'sommet'

Eren (*TDES*, 430): < ***üz-***

T. Tekin, *Mak.I*, s. 319: Çuv. ***yĭrana*** 'üzengi' < ***yırana** < ***yiräŋü** < ***i:räŋü** = AT. ***i:zäŋü**; krş. Uyg. *izäŋülük* 'ayak tabanı', Hak., Alt. (Kumandı) *izeŋe* 'üzengi', Tuv. *ezeŋgi* ay., Bar. *izäŋgü* ay., Yak. *ihäŋä* ay. < ***i:zäŋü**, MK vb. *üzäŋü* 'üzengi'

TT.: ÜZENGİ+(kemiği/LE-/LE-ME/LEN-/LENME/taşı)
An.ağl.: ***üzengi, üzengili, üzengilik*** (*DS.XI*, 4084)

Tü. > **Blg.** *zengìja* (*BER* 1: 635); **Ar.** diyalektleri: *zengawa* 'étrier' (J. Deny: *GLECS* 22.11.1936, s. 42-43.)

~ üzeŋge (Tar., Tel., Şor.)
üzeŋgi (Trkm., KKlp.)
üzëngi (Ker./*KrTS*, 352)
üzeŋe (Tel., Şor)
üzöŋgi (Kzk.)
üzöŋgü (Kırg.)
üzeŋi (Tel., Alt.)
üzöŋö (Oyr., Alt.)
özeŋŋi (Krç.-Blk.)
özengi (Blk.)
äsäŋä (Abakan, Kuzey-batı bölgesi, Yak.)
ezeŋe (Soy.)
zöŋgi (Nog.) [/ü-/ =ø]
zeŋgi (KKlp.) [/ü-/ = ø]
zengi (Tav./*KrTS*, 352) [/ü-/ = ø]
isäŋä (Yak.)
isäŋi (Abakan, Kuzey-batı bölgesi, Yak.)
izäŋi/izäŋä (" " ")
izeŋge (Özb., Uyg., Bar., Yak., SUyg.)
izäŋgü (Abakan, Kuzey-batı bölgesi, Yak.)

Ü(>e, ë, i, ö)**Z**(>s)**E**(>ë, ä, ö)**D**[D]
GÜ(>e, i, ö)
[*Ü=ø*]**ZE**(>ö)**D**(>n)**Gİ**

iŋehe (Yak.)
iraŋa (Eski Çuv., Eski Bulg.)
yərana/yărana (Çuv.) [Çuv. *yer* ~ Tü. *iz*]
< ***irengü**
ĕsenke (Çuv.) < TatK.
= Moğ. (*KWb.*, 99) ***dörüge***
'Steigbügel'
~ Tung. Sol. ***dürẽŋki*** (Räsänen,

SanalBaba

V 524)

Eren (*TDES,* 430-431): **üzengi** ile ilgili olarak uzun bir açıklama yapar.

üzengile-['(Koşturmak için havyana) Üzengi vurmak'
→ **üzengi**

üzengileme 'Üzengilemek işi'
→ **üzengi[+*le-me*]**

üzengilen-['(Hayvana) Üzengi ile vurulmak'
→ **üzengi[+*le-n-*]**

üzengilenme Üzengilenmek durumu'
→ **üzengi[+*le-n-me*]**

üzer[1] (hlk.) 'Değiş tokuş sırasında üste alınan para'
< ***üz*** (< ***ö:z**)+**e+r***

üzer[2] [**üzeri** sözcüğünün yalın biçimi olup kullanıştan düşmüştür.]
< **üz (< *ö:z)**[+*e+r*]
→ **üzeri**

[**+r**, Moğ. yer adlarından ad ve sıfat yapan **+*r*** eki ile bir ve aynıdır. (*Mak.I,* 204)]

üzere '1. Amacı anlatır; 2. şart anlatır; 3. yakın olmayı, yakınlaşmayı anlatır; 4.gibi, (bu) yolda, (bu) biçimde'
< ***üz+rA*** [*üzre, asra, öngre, kirse, içre, taşra* vb. gibi zarflarda bulunan **+rA** ekidir.]

üzeri '(Bu sözcüğün yalın biçimi ***üzer*** olup, kullanılmamaktadır. Çekimli biçimleri kullanılır.)
< ***üz*** (< **** ö:z**)+**e*** 'zarf-fiil eki'+***r+i***
EAT (*TS*): ***üzerü*** < *üzer+ü* (TN 97a/2)
TT.: ÜZERİ+(NDE/İNE)
~ üz 'üzeri' (Az.)
üst(i) (Kzk.)
üsti ((Özb., Trkm., Uyg.)
üstü (Kırkç.)

ÜZ(/S)+T+İ(/Ü)

= *yöz* (TatK.)
yöz, (Bşk.)
yüzi (Trkm.)
bet(i) (Kzk.)

üzerik (hlk.) → **üzerlik**

üzerinde '1. Üstünde; 2. … ile ilgili; üzerine'
= OT. ö:ze (DLT)
< ***üz*** (< ****ö:z**)+**e+r+i***
'3. tekil şahıs iyelik eki'+ ***n***'zamir **n**'si'+***de*** 'bulunma hâli eki'

[*İKPÖ,* 164: Uyg. **üze** < ****üz-/yüz-*** 'yüzmek, su yüzüne çıkmak' +***-ä*** 'zarf-fiil eki']
ET. (Br.): ***üzä***
CC.: ***özä*** ~ (*ayag*) ***üz+i***
~ üöhe (Yak.)

üzerine '1. Üstüne; 2. ilgili; 3. -den dolayı; 4. –den sonra'
< ***üz*** (< ****ö:z**)+**e+r+i***
+n+e

üzeriyüklü (hlk.) 'Gebe'
< ***üz+e+r+i yük+lü***
An.ağl.: ***üzerli*** (*DS.XI,* 4085)

üzerli → **üzeriyüklü**

üzerlik 'Sedef otugillerden, yaprakları almaşık, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan bir bitki'
= OT. ***yüzerlik*** [= *eldrük, ilrük, yıđıġ ot*] (DLT)
< **** yıđ*** 'koku'+***ı-*** 'kötü, fena kokmak, bozulmak'+***-ġ*** 'kötü kokan her şey'+***lık***
[OT. *yıđ/yiđ* > *yı(/i)δ* > **yüδ* > *yüz*]
An.ağl.: ***üzerik*** (*DAO,* 495)
~ üzërlik (Ker./*KrTS,* 352)
zerlig (Tav./*KrTS,* 352)

üzgeçe kalk-/ üzgeç ver-['Yüzmek, yüzmeye başlamak'
< ***yüz-geç+e kalk-***

üzgü 'Yersiz ve gereksiz olarak çekilen sıkıntı, eziyet, eza, cefa'
< ****üz-*** 'kesmek, koparmak; yorulmak, sıkılmak, güç işe düşmek' (DLT: *üzel-* 'yorulmak, sıkılmak'; *üzlün-* '(ip) üzülmek, kopmak'; *üzlüş-*

SanalBaba

'üzüşmek, kopmak, (karı, koca) ayrılmak; alacaklı borçludan ilişiği kesmek'; *üzne-* 'karşı koymak, söz dinlememek'; *üzse-/uzsa-* 'koparmak istemek'; *üztür-* 'üzdürmek, kopartmak'; *üzülgen* 'daima üzülen'; *üzül-* 'üzülmek, kesilmek')

+-gü

TT.: ÜZGÜ+(LÜ/SÜZ)

An.ağl.: ***üzgü*** 'eziyet' (*DS.XI,* 4085)

üzgülü 'Üzgü veren, eziyetli'

→ **üzgü**

üzgün 'Üzülmüş, sıkıntı duymuş, neşesiz, tasalı, gamlı, mahzun'

< *üz-gün* → **üz-**

TT.: ÜZGÜN+(balığı/LÜK)

~ üzgün (Az.)

= *kayğılı* (Bşk., Kzk.)
kayğılū (Kırg.)
kayğuli (Özb.)
gayğılı (Trkm.)
köŋilsiz (Kzk.)

üzgünlük 'Üzgün olma durumu, neşesizlik'

→ **üzgün**

üzgüsüz 'Üzgü vermeyen, eziyetsiz'

→ **üzgü**

üzlük (hlk.) 'Topraktan yapılmış, kulpsuz, küçük çömlek'

< OT. *yüz-/yoz- 'çok akmak' [***+-(ü)k]+lük***

NOT: Eren (*TDES,* 430-431): **üzengi** ile **üzlük** ve **üzüm** arası Türkçe sözcükler YOK.

üzme 'Üzmek işi'

< üz-me

üznü-[→ **üzül-**

üznük-[(hlk.) 'Üzülmek'

< üz-ün-(ü)k

üznül-[→ **üzül-**

üzre → **üzere**

[*< *üz (< üs+t)+e+r+e*]
[***TS.II,*** 1544: YOK]

üzücü 'Üzüntü veren'

< üz-ücü 'fiilden sıfat yapan ek'

üzüh, (hlk.) → **yüzük**

üzük¹ (hlk.) 'Yüzük'; Krş. **üzek**

= OT. ***yüzük*** (DLT)

< yüz+(ük)

An.ağl.: ***üzüyh*** (Erz./*EİA,* 324)

üzük² (hlk.) 'Eskimeye yüz tutmuş, yıpranmış, incelmiş (kumaş için)'

< üz-(ü)k

üzüklük (hlk.) 'Kopukluk, yırtıklık'

< üz- 'koparmak, kesmek'

+-ük+lük

üzül-['1. Üzmek ['*bir şeyi gerip çekerek gevşet mek, sürterek aşındırmak*']işine konu olmak;2. üzüntü duymak, kaygılanmak'

= ET. ***üzül-*** 'kesilmek, kopmak, sonu gelmek' (*EUTS,* 275)

~ OT. ***üzül-*** 'üzülmek, kesilmek' (DLT: *üzülgen* daima üzülen')

< üz-(ü)l-

An.ağl.: ***üzül-, üznül-, üznü-*** 'incelmek, yıpranmak, eskimek, kopacak duruma gelmek (kumaş için)' (*DS.XI,* 4086; *DAO,* 495)

üzüm 'Asmanın, taze ve kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi'

= ET. ***üzüm/üsüm*** (*EUTS,* 276)

~ OT. ***üzüm*** (DLT: *üzümlen-* 'üzümlenmek'; *üjümlen-* 'dutlanmak, dut vermek')

Eski Kıpç.: ***yüzüm***

< *üz- 'kesmek, parçalamak'

+-(ü)m

Krş.: Kırg. **bir üzüm et** 'bir parça et'

Bu konuda bk.: Doerfer (*KhalMat.* 288-289; *TMEN,* 473); Eren (*TDES,* 431); Clauson (*ED,* 288).

Ramstedt (*KSz* 15: 149): < ***Fars.*** **[YANLIŞTIR]**

OT (DLT)' deki **üzüş-** fiili '*üzüm toplamakta yardım ve yarış etmek; ip ve benzeri şeyleri kesmekte yardım ve yarış etmek*' anlamlarında

SanalBaba

olup, **üzüm** adının < ***üz-** kökünden geldiğini açıkça göstermektedir.

TT.: ÜZÜM+(CÜ/CÜLÜK/LÜ 'üzümlü kek'/LÜK/SÜ)

~ yüzüm (Kom., Krm., Kmk.)
yözim (TatK.)
yözöm (Bşk.)
cüzüm (Kırg., Kzk., Krç.)
cθzθm (TatK.)

(> **Çer.** *TLČ* 31: *yüzüm*);
Rus. *izyum*;
Çuv. *izəm, jəźɛm*)
(Räsänen, *V* 214)//
Moğ. (Kalm.)
KWb., 460: *üzm* < Tü.
üzüm

jüzim (KKlp., Kzk.)
hizim (Hlç.)
özüm (Kzk.)
usum [*kuruk usum*] (Özb.)
üzüm (Az., Özb., Trkm., Uyg., Ker./*KrTS,* 353)
üzım (Ker./*KrTS,* 353)
üzim (Han./*KrTS,* 353)

[*Y/C/J/H*]Ü(> i, ö, θ, u)**Z**
(> s)Ü(> ı, i, θ, u)**M**

üzümcülük 'Üzüm yetiştirme ve satma işi'
< ***üzüm+cü+lük***

üzümleme (hlk.) 'Et, yağ, üzüm ve erikle pişirilen bir tür yemek'
< ***üzüm+le-me***

üzümlen-[(hlk.) 'Üzümlenmek'
= OT. ***üzümlen-*** (DLT)
< ***üzüm+le-n-***

üzüm üzüm '**Üzmek** ve **üzülmek** fillerine getirilerek bunların anlamını pekiştiren zarf'
< ***üz-(ü)m***

üzümlü (hlk.) 'Üzüm, et, pekmezle yapılan bir düğün yemeği'
< ***üzüm+lü***

üzün-[(hlk.) 'Hile yapmak'
< ***üz-(ü)n-***

üzünç 'Üzüntü'
< ***üz-(ü)nç***
TT.: ÜZÜNÇ+(LÜ)

üzünçlü 'Üzüntülü'
< *üz-(ü)nç+lü*

üzüntü 'Olması istenilmeyen olaylardan doğan ruh tedirginliği, teessür'
< *üz-(ü)ntü*
TT.: ÜZÜNTÜ+(LÜ/SÜZ)

üzüntülü '1. Üzüntüsü olan, acılı, müteessir; 2. üzüntü veren'
→ **üzüntü[+*lü*]**

üzüntüsüz 'Üzüntüsü olmayan, sıkıntısız, acısız'
→ **üzüntü[+*süz*]**

üzüt (hlk.) 'Sıska, renksiz, hastalıklı'
= OT. ***üzüt*** 'pinti' (DLT: *üzütle-* 'birini pinti görmek'; *üzütlük* 'pintilik')

SanalBaba

-V-/-W- [çift dudak v'si]

*-(A)*v < -AġU : Oğuz-Türkmen grubu Türk dillerinde bulunmayan bu ek, eski -AġU'dan gelişmiş olarak Kıpçak grubu Türk dilleri ile Türkiye Türkçesi ağızlarında ve edebî dilde birkaç örnekte bulunmaktadır: Dağın ***yaslavı*** (Küt.yöresi/ *KYA*); ***görev*** (< *gör-(e)v*), ***sınav*** (< *sına-v*)

va, vā[1] 'Var' < ***bar*** < ***bār*** → **var**

va, vā[2] (hlk.) '1. Acıma bildiren ünlem; 2. şaşma bildiren ünlem'
< ****vā*** 'yansıma'+***h***

vacırda-[(hlk.) 'Vıcır vıcır konuşmak'
< ****vā*** 'yansıma'+***cır+da-***
→ **vıcırda-**

vadırda-['Gevezelik etmek, hoşa gitmeyen biçimde gürültülü konuşmak'
< ****vā+dır+da-***

vağıla- [(hlk.) → **vengilde-**

vağılda-['Coşkun su çağıldamak'
< OT. ***bang*** 'bağırma' (DLT)
+ıl-da-

vağıltı (hlk.) 'Gürültü, patırtı, şamata'
< ***bang+ıl-tı***
An.ağl.: ***vağıldı, vangıltı*** (*DS.XI,* 4088)

vağıl vağıl (hlk.) 'Gürültülü'
< ***bang+ıl bang+ıl***

vahırda-[(hlk.) 'Kaynamak'
→ **vağıla-**

vakvak '(Çocuk dilinde) Ördek'
< ****vā*** 'yansıma'+***k***

vaŋgılda-[(hlk.) 'Çok gürültü yapmak'
→ **vağıla-**
An.ağl.: ***vagılda-, vaŋılda-*** (*DS.XI,* 4089)

vangır vangır (hlk.) 'Gürültülü'
< ***bang+ır bang+ır***
An.ağl.: ***van van*** (*DS.XI,* 4090)

vanıla-[(hlk.) → **vengilde-**

var 'Mevcut, evrende ve düşüncede yer alan, **yok** karşıtı'
= ET. bar (~ par) (EUTS, 156)
~ OT. bar (DLT)
< ***bar*** < ****bār*** < ***barır***
'varır, ulaşır'

veya:
< ****bā-*** 'bağlamak' +***-r***
'geniş zaman eki'

TT.: VAR+(AGELE/AN/DIR-/GEL/GI/IL-/ ILMA/IŞ/IŞLI/ IŞLILIK/ LIK/ LIKLI/ LIKLILIK/LIKSIZ/SIL/SILLAŞ-/ SILLAŞMA)

Tü. > **Laz.** *var* 'yok!' (*LTS,* 330) [< Az. ***va, vā*** 'yok, hayır' (*DS.XI,* 4088)]; **Kürt.** *var* 'ev, bark, yuva' (*DAO,* 496)

~ bār (Trkm., Yak.)
baar (Hlç.)
bår (Özb.)
var (Az.)
vār (Eynallu)
~ Moğ. ***bari-*** 'yakalamak'

var- '1. Ertişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasıl olmak; 2. belli bir duruma veya düzeye gelmek; 3. hoş olmayan bir sona ermek; 4. bir şeyi iyice anlamak veya duymak;5. acımadan, çekinmeden yapmak; 6. (kadın) evlenmek; 7. bir durumdan başka bir duruma geçmek'
= ET. (KT, Uyg.) ~ OT. (DLT) ***bar-***
[DLT: *baraġan* 'çok varan, çok giden'; barası 'varılacak, gidilecek'; *bardaçı* 'gidici, varan'; *bardukı* 'vardığı, varışı'; *barġalı kaldı* 'gide yazdı'; *barġan* 'varan, giden, gidici'; *barġu* 'varılacak, gidilecek'; *barġuçı* 'varıcı, gidici'; *barġuluk* 'gitmeyi hak eden (kimse)'; *barıġ* 'gidiş'; *barıġlı* 'varmayı, gitmeyi dileyen; varmak, gitmek

SanalBaba

üzere olan (kimse)'; *barıġsa-* 'varmak, gitmek istemek'; *barıl-* 'varılmak, gidilmek'; *barımsın-* 'gider gibi görünmek'; *barın-* 'gider varır görünmek'; *barışlıġ* 'varılan, gidilen (yer); konuk odası'; *barış-* 'birbirine gitmek, gitmekte yardım ve yarış etmek'; *barsa-* 'varmak, gitmek istemek')
NF., CC, HŞ, IM: ***bar-***

< *bar-*

An.ağl.: ***var-*** '1. gitmek; 2. gelmek; 3. yetişmek; 4. iyice anlamak; 5. duymak, sezmek; 6. gönül kırmak'(*DS.XI,* 4092); ***var sağlıcağlan, var sağlıcağlan*** 'güle güle'

Tü. > **Kürt.** *vara* 'gel!' (genel) (*DAO,* 496); *vére* (*KTS,* 380)

~ bar- (Kırg., Kzk., Nog., Krç.-Blk., Karay, Trkm., Uyg.)
bår- (Özb.)
par- (Kumd.)
var- (Az.)

B(> p, v)A(> å)R-

= *yät-* (Uyg.)
yit- (Bşk.)
cet- (Kırg.)
çit- (TatK.)
jet- (Kzkn.)
iriş- (Bşk., TatK.)
Eren (*TDES,* 433): YOK

varagele 'Bir şeyi, bir yerden bir yere çekerek götürüp getirmeye yarayan halat'
< ***var-a*** 'zarf-fiil eki'***gel-e***
An.ağl.: ***varagel, varagele*** 'bir hat üstünde gidip gelen taşıt' (*DS.XI,* 4090)

varak (hlk.) 'Varılacak son yer, durak, konak'
< ***var-(a)k***
[**-(a)k** eki: *dur-ak, kon-ak, sun-ak* ..vb.]
An.ağl.: ***varak varak*** 'duraklayarak, ağır ağır, konaklayarak' (*DS.XI,* 4090)

varan 'Bir olayın tek kalmayıp arkadan daha başkalarının gelebileceğini anlatmak için birden başlayarak sıra ile sayıların başına getirilen sözcük'
= OT. ***barġan*** (DLT)
< ***var-*** [< *bar-*]+(ġ)***an*** 'partisip eki'

varangel (hlk.) 'Vinç'
< ***var-an+gel*** Krş. **varangelen**

varangelen (hlk.) '1. Halı tezgâhlarında, gücü ağacından daha yukarıda duran, aşağı yukarı hareket ederek çizgiyi açıp kapayan uzunca ağaç'
< ***var-an gel-en***

vara vara (hlk.) 'Gide gide'
< ***vara var-a***

varvarası (hlk.) 'Eni sonu, olup olacağı'
< ***var+var-ası***
An.ağl.: ***varavanası, varavarası*** (*DS.XI,* 4091)

vardır-['Varmasına yol açmak, götürmek'
= OT. ***bartur-*** (DLT)
< ***var-dır-*** 'ettirgenlik eki'
An.ağl.: ***vardır-*** 'götürmek getirmek' (*DS.XI,* 4091)

vardi (hlk.) 'Fayton'
< ***var-dı*** 'faytoncunun seslenmesinden'

vargel 'Herhangi bir makinenin bir doğrultuda gidip gelerek iş gören parçası'
< ***var+gel***
Krş. **varangel, varangelen**

vargı '(man.) Verilen bir önermeden çıkarsama yoluyla varılan sonuç'
= OT. ***barġu*** 'varılacak, gidilecek' (DLT)
< ***var-gı*** 'fiilden ad yapan ek'

varıcı 'Varıcı, gidici'
= OT. ***barguçı*** (DLT)
< ***var-ıcı*** [< *bar-ġuçı*]

varık (Kürt./*KTS, 97*) 'Piliç'
< Az.Tü. ***ferik*** 'piliç' (AHYÖ, 490)
An.ağl.: ***varik*** 'ördek'; ***ferûk, verik*** 'bir yıllık

SanalBaba

piliç' (*DS.XI,* 4091, 4096)

varısı (hlk.) 'Tümü'
< OT. **bar** 'var, mevcut'+***ı*** '3. tekil şahıs iyelik eki'+***sı*** '3. tekil şahıs iyelik eki' [*ek yığıl ması olayı görülmektedir.*]

varış '1. Varma durumu veya biçimi; 2. (mec.) çabuk kavrayış, anlayış, güçlü seziş, irfan; 3. (spr.) bir yarışın son bulduğu yer, bitiş, niniş'
< ***var-(ı)ş*** 'fiilden ad yapan ek'

varışlı 'Her şeyi çabuk ve iyi anlayan, sezişi güçlü, zeki, ârif'
< ***var-(ı)ş+lı***

varışlılık ''İrfan' → **varışlı**[***+lık***]

variyet [*yanlış kurulmuş bir sözcüktür*] 'Varlık, zenginlik'
< ***var***+Ar. *-iyyet*

varlık '1. Var olma durumu, mevcudiyet; 2. var olan her şey; 3. para, mal, mülk, zenginlik; 4.
= OT. ***barlıġ*** 'mallı, zengin' (DLT)
< ***var+lık***
TT.: VARLIK+(LI/LILIK/SIZ)
~ varlıg (Az.)
bar (Bşk.)
barlık (Uyg.)
bārlık (Trkm.)
bårlık (Özb.)

varlıklılık 'Varlıklı olma durumu'
→ **varlık**[***+lı+ lık***]

varlıksız 'Malı, mülkü, geliri olmayan, yoksul (kimse)'
< ***var+lık+sız***

varma gelme (hlk.) 'Gidip gelme'
< ***var-ma gel-me***

var mı? 'Var mı, mevcut nu?'
= OT. ***bar mu?*** (DLT)
< ***var*** [< *bar*] ***mı?*** 'soru eki'

Varsağı 'Güney Anadolu bölgesinde Yaşayan Varsak (Farsak) Türklerinin söyledikleri koşma'
< ***Varsak*** 'boy adı'+ Ar. *–î*

varsıl 'Parası, malı çok olan, zengin'
< ***var+sıl***
TT.: VARSIL+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)

varvara (hlk.) 'Sonuç'
< ***var-var-a***

vaş (Zaza genel/*DAO,* 496) 'Taze ot'
< Tü. ***yaş*** 'taze nesne, yaş, sebze' (DLT)

vaş, vış, vuş (hlk.) 'Acıma, şaşkınlık, sevgi, üşüme bildirir ünlam'
< ****vā(/ī/ū)*** 'yansıma'+***ş***

vaşak 'Kedigillerden, mulakları sivri, dişleri ve tırnakları keskin, kürkünden yararlanılan çok yırtıcı hayvan'
< ****üş*** (T. Tekin) [> Alt. ***üüs, üs*** (*ATS,* 58, 76)
~ vaşag (Az.)
[= *celek, çokır, çokondar* (*ATS,* 58, 76)]
= Moğ. ***silegüsün, silügüsün*** 'a lynx, le loup cervier' (> Bşk., Kırg., Tel., Çuv.) (Ligeti:*NyK* 49: 263-264)

Menges (*Jarring Arm.* 114-115): **üşek** sözünün kalın sıraya geçmiş bir biçimi.
Räsänen (*V* 523): < ?
Doerfer (*TMEN* 1765): < ?
Doerfer (*TMEN* 685): Tü. ***üşek*** < ***üş+(e)k*** 'küçültme eki' → **vaşak**
Eren (*TDES* 434): '*üşek* biçiminin kalın sıraya geçerek *vaşak* biçimini alması kolay değildir' der.

[**NOT:** Türkiye Türkçesi ağızlarında ince sıradan ünlülerin kalın sıraya geçmesi olayına sık rastlanır: **gök** <gök [< kök], **goş-** < göç- [< köç-], **goz** < göz [< köz]; **guç** < güç [< küç]; **gud-** < güt- [< küt-]; **gul-** < gül [< kül-]; **gumuş** < gümüş [< kümüş] vb. Bk. *KYA,* 37, not: 23, 24.
Demek ki, Türkçede ince sıradan kalın sıraya geçen sözcükler bulunmaktadır ve bunların sayısı az değildir.]
Şçerbak (*İRLTJa* 1412): '*vaşak* sözü bir kültür sözü olup kökeni ve yayılış sahası açıklık kazanamamıştır' der.
TS.II, 1553: vaşak < ***Fars.*** *vişāk*

vay[1] '1. Şaşma anlatan ünlem; 2.ağrı, acı gibi duyguları anlatır'
< ****vā*** 'yansıma'+***y***
An.ağl.: ***vay vay*** 'acı, üzüntü bildirir ünlem' (*DS.XI,* 4093)
~ vay (Az., Uyg., Bşk., TatK.)
vāy (Trkm.)
vây (Özb.)
oy (Kırg.)
= *kap!* (Kzk.)
tüvh! (Kzk.)

SanalBaba

vay² (Zaza genel) 'Çukur, kanal'
< ET. ***uya*** 'çukur, mağara, yuva' (*Alt.Gr.* 348); OT. ***uya*** 'kuş yuvası' (DLT)

vazıla-[(hlk.) → **vengilde-**

wéde (Zaza genel) 'Oda'
< [w+] ***oda*** < OT. ***otağ*** (DLT)

vegeriyan (Kürt./*KTS,* 101) 'Geri dönmek'
< [ve+] ***geri*** [+yan]

Krş. ***vergeriyan*** 'cevap vermek, yeniden istemek' (*KTS,* 101)

vegır (Zaza genel) 'Uğur'
< [v+]***ugur*** → **uğur**

vegırsız (Zaza) 'Uğursuz'
→ **uğur[+*suz*]**

velçek (Zaza) 'Ölçek'
< [v+] ***ölç-(ek)***

welê (Kürt./*KTS,* 380; *DAO,* 502)

vendire → üvendire

vengilde-['1. Canı yanan köpek acı acı ses çıkarmak; 2. köpek yavrusu bağırmak'
< OT. ***bang*** 'bağırmak' (DLT) ***+(ı)l-da-***
An.ağl.: ***vağıla-, vanıla-, vazıla-*** (*DS.XI,* 4089)

Tü. > **Zaza.** *veng* 'ses' (*ZTS,* 367); *venga ... dayene* 'çağırmak'; *venge ... dayiş* 'çağırmak'; *veng ameyiş* 'sesi gelmek, ses duyulması'; *vengan* 'ün, şöret'; *vengan dayiş* 'nam salmak'; *vengan dekewtış* 'haberin yayılması, şayia çıkmak'; *venganê...vejiyayiş* 'adı çıkmak'; *vengan gırewtış* 'ün kazanmak'; *veng dayine* 'çağırmak, seslenmek'; *vengberz* 'yüksek sesli, sesi yüksekçe çıkan'; *veng dayiş* '1. çağırmak, seslenmek; 2. ötmek'; *vengê ...bırıyayiş* 'sesi soluğu kesilmek'; *vengê...kewtış* 'sesi kısılmak'; *vengê xo bırnayiş* 'sesini kesmek'; *vengê xo kerdış* 'sesini çıkarmak'; *vengın* 'sesli'; *veng kerdene* 'ses çıkarmak'; *veng kerdış* 'çağırmak, seslenmek'; *vengnımız* 'alçak sesli, sesi kısık olan'; *nevgnımzey*'alçak seslilik' ...vb. (s. 368)

vengirde-[(hlk.) '1. Küçük çocuk, ağlamak; 2. köpek yavruları bağırmak; 3. can sıkan sözlerle gevezelik etmek'
< OT. ***bag+ır-da-***
An.ağl.: ***venile-, veŋile-, vıngırda-*** (*DS.XI,* 4095); ***verilde-, verikle-*** (s. 4096)

vengirti (hlk.) 'Bebek ağlaması'
< ***bang+ır+tı***

ver-['1. (üzerinde veya yakınında olan bir şeyi) birisine eriştirmek, iletmek; 2. bırakmak veya bağışlamak; 3. ondan bilmek, atfetmek; 4. (düşünce veya bilgi anlatan şeyler için) başkalarına iletmek, bildirmek; 5.döndürmek, çevirmek, yöneltmek; 6. herhangi bir duruma yol açmak;7. (eğlenceli toplantı) düzenlemek, konuk çağırıp ağırlamak; 8. (sanatçı) topluluk önünde sanatını göstermek, icra etmek; 9. satmak; 10. biriyle evlendirmek; 11. ödemek; 12. yaymak; 13. ürün üretmek; 14. herhangi bir şey ortaya çıkarmak, oluşturmak; 15. hepsini herhangi bir duruma sokmak; 16. sahip olmasını sağlamak; 17. (bir şey üzerinde) etki yapmak, biçimini değiştirmek; 18. tesbit etmek; 19. kazandırmak, katmak;20. ayırmak, harcamak; 21. dayamak'
= ET. (KT) ***ber-, bir-***; (Uyg., Br.) ***bér-***
~ OT. ***bér-*** (*EUTS*; DLT: *bérgü* 'borç, vereek; *bérigli* 'vermek isteyen'; *bérigse-* 'vermek istemek; vere yazmak'; *béril-* 'verilmek'; *bérim* 'verim, borç, verecek'; *bérimçi* 'borçlu'; *bérimlig* 'verimli; borçlu'; *bériş-* 'verişmek'); ***bīr-*** (DLT, KB)

< *bé:(/ī)r-

TT.: VER-(Dİ/DİR-/DİRME/E/ECEK/ECEKLİ/ ESİYE/ ESİYECİ/ESİYECİLİK/EV/Gİ/Gİ-

SanalBaba

Cİ/GİCİLİK/GİLE-/ GİLEME / GİLENDİR-/ GİLENDİRİL-/ GİLENDİRİL-ME/ GİLENDİRME/GİLİ/GİSİZ/İ/ İCİ/İLE/İL-/İLİŞ /İLME/ İM/İMkâr/ İMLİ/ İMLİLİK/ İMSİZ/ İMSİZ/ İMSİZLEŞ- / İMSİZLİK/ İŞ/ İŞTİR-/ İŞTİR-ME/kaç/ME)

~ bēr- (Trkm.)
ber- (Kzk., Kırg., Özb., Trkm.)
bär- (Uyg.)
bé:r- (Eynallu)
bir- (Bşk., TatK.)
biär- (Yak.)
per- (Kumd.)
ver- (Az.)
vé:r- (Eynallu)

B(> p, v)Ė:(> e, ä, ē, i, ie)R-

Eren (*TDES*, 435): YOK

verdek, ***werdeke, werdekı*** (Zaza/*ZTS*, 384) 'Ördek'
< [v+] ***ordek***
Krş. **urdak**

verdir-['Vermek işini yaptırmak'
< ver-dir-

verdirme 'Verdirmek işi'
< ver-dir-me

vere 'Bir kalenin veya tahkim edilmiş bir yerin teslimi'
< ver-e

verecek 'Borç; birine verilmesi gereken para'
< ***ver-ecek*** 'fiilden kalıcı ad yapan gelecek zaman eki'
[-AcAk eki: *al-acak, sil-ecek, bak-acak, gel-ecek* vb.]
TT.: VERECEK+(Lİ)

verelli (hlk.) 'Eli açık'
< ver-el+li

veresi, veresiye 'Karşılığı sonra ödenmek üzere'
< ***ver-esi*** [***+y+e***]
MA.: ***veresiye***

Tü. > **Blg., Srp.** (*TE* 185): *veresiya*

verev 'Bir köşeden karşı köşeye doğru kesilmiş, katlanmış veya konulmuş olan'
< OT. ***yér*** 'kumaşın veya ağacın bir yüzü' (DLT)+***(e)v***

Tü. > **Fars.** *varēb* 'schief, gekrümmt' (Doerfer: *TMEN* 1764); **Erm.** *vērev*

An.ağl.: ***verev, verevi, verep*** '1. bayır, yokuş, yamaç; 2. bayırda yan yol;3. eğri, verev; 4. çapraz; 5. karşıt' (*DS.XI*, 4095); ***vereb, veref*** '1. eğim; 2. dolambaçlı'; ***veren*** 'yokuş' ~ ***yurep*** '1. yokuş;2. patika' (*DS.XI*, 4333); ***vereple-*** 'eğriltmek' (s. 4096); ***verevilen-*** 'eğrilmek'; ***verevine, verebine*** 'çapraz, verev olarak'; ***gorep***

J. Deny (*BSL* 51: 217-219): < Tü. bir türev.
R. Dankoff (*ALT* 686): < ***Erm.*** *ver* 'above, over, up': *verew* (yer. *vērev*) 'upward'
YANLIŞTIR

Eren (*TDES*, 435): < ? (görüş belirtmez)

TS.II, 1557: < Tü.

vergi '1. Hükümetlerin ve yerel yönetimlerin yasalara göre doğrudan doğruya veya bazı madde fiyatlarının üstüne koyarak dolaylı yoldan herkesten topladıkları para; 2. bir kimsenin doğuştan sahip olduğu iyi nitelik'
< ***ver-*** [< *bér-gü* 'borç, verecek']+***-gi*** 'fiilden ad yapan ek'
[-gI eki: *al-gı, çal-gı, dol-gu, sil-gi* ..vb.]
TT.: VERGİ+(→ **VER-**)

Tü. > **Kürt.** *wergi* (*FKT*, 103); **Zaza.** *vêrgi/vergû* (*ZTS*, 373); **Ar.** (Mıs.) *vi:rkū* (*ALTK*, 134)

vergili (hlk.) 'Sözü kesilmiş, nişanlı kız'
< ver-gi+li
An.ağl.: ***varımlı, virgili*** (*DS.XI*, 4096)

veri 'Bir araştırmanın, bir tartışmanın, bir muhakemenin temeli

SanalBaba

olan ana öge, done; 2. bir sanat eserine veya bir edebî esere temel olan ana ilkeler'
< ***ver-i***

verici '1. Veren, verme yanlısı; 2. çıkar gözetmeksizin her türlü yardımı yapan, esirgemeyen; 3. (fiz.) elektromanyetik dalgalar yardımıyla işaret, ses ve görüntü iletmeye yarayan cihazların genel adı; 4. (tıp) başkasına aktarılmak üzere kan, doku veya organ veren kimse'
< ***ver-ici***

veril-['Vermek işine konu olmak'
< ***ver-(i)l-***

verile '1. Verilsin!'; 2. devlet dairelerinde, ödemenin yapılabilmesi için yetkilinin verdiği yazı'
< ***ver-il-e***

veriliş 'Vermek işi veya biçimi'
< ***ver-(il)l-(i)ş***

verilme 'Verilmek işi'
< ***ver-(i)l-me***

verim '1. Çalıştırılan, işletilen, bakılan bir şeyin verdiği sonuç veya bu sonucun niceliği, randıman'
< ***ver-(i)m***
TT.: VERİM+ (→ **VER-**)

verimay (hlk.) 'Eylül'
< ***ver-(i)m ay*** [+ı]

verimli (hlk.) 'Kazançlı'
< ***ver-(i)m+li***

veriş '1. Vermek işi veya biçimi; 2. → **alış veriş**'
< ***ver-(i)ş*** 'fiilden ad yapan ek'
An.ağl.: ***verişik*** 'imece, ürün değişimi'; ***veriş-*** 'komşu kadınlar, aralarında süt alıp vermek' (*DS.XI,* 4096)

veriş-[→ **veriş**

verişik → **veriş**

veriştir-['1. Çok fazla söylemek; 2. iyice çıkışmak, ağzına geleni söylemek'
< ***ver-(i)ş-*** 'işteşlik eki'+***-tir-*** 'ettirgenlik eki'
An.ağl.: ***veriştir-*** 'dövmek, azarlamak' (*DS. XI,* 4096)

veriştirme 'Veriştirmek işi'
< ***ver-(i)ş-tir-me***

verme 'Verme işi'
< ***ver-me*** 'fiilden ad yapan ek'

vermeyişin (hlk.) 'Vermeyince'
< ***ver-me+y+işin*** 'zarf-fiil eki'

versek (hlk.) 'Suç bildirme dilekçesi'
< ***ver-se+k***

wertak (Zaza/*ZTS,* 385) 'Ortak'
< [w+]***ortak*** → **ortak**
Zaza: ***wertaxey*** 'ortaklık'

werte, ***werti*** (Zaza/*ZTS,* 385) 'Orta'
< [w+]***orta*** → **orta**

weseni (Zaza/*ZTS,* 385) 'Sağlık'
< [w+] OT. ***esen*** 'sağ, salim' (DLT)(+i)
Zaza: ***wesênayiş*** 'haber göndermek'

vêşan (Zaza) 'Aç olmayan'
< Tü. [v+] ***aş+a-*** 'beslemek, yemek yemek' (*Alt.Gr.,* 296)

weta 'Öte, öte taraf, o yan, orası' (Zaza/*ZTS,* 387)
< [w+] ***öte*** (< ***öt-*** 'geçmek'+*e*)

wey gıdi 'Vay be!, tüh be!' (Zaza/*ZTS,* 387)

veyik, veyyik (hlk.) → **üveyik**

vezile-[(hlk.) 'Hastalıktan, zayıflıktan, ağlar gibi ses çıkarmak'
→ **vengilde-**

vıcık 'Sulanarak kıvamı gevşemiş, yumuşamış'
= **cıvık** 'Fazla suyla karıştığı için biçimini koruyamayacak kadar sulanmış'
[/c-v/ > /v-c/ göçüşmesi ile]
< ****suv*** 'su'+***(u)k*** 'sulu'
TT.: VICIK+(LA-)
An.ağl.:***vıcığını çıkar-, vıcıkla-, vırcığını çıkarmak*** 'ezmek, içini dışını birbirine karıştırmak' (*DS.XI,* 4098); ***vıcık vıcık, vıccıh vıccıh, vıccır vıccır, vıcır vıcır, vıççık vıççık, vızık vızık*** 'çok cıvık, yumuşak (çamur, yağ vb. için)' (s. 4098); ***vıcıra-, vıcıla-, vıcırda-*** 'cıvımak'; ***vırcık*** 'ezik' (s. 4101)
~ sıyık (Bşk., TatK.)
suyık (Kzk.)

SahafBaba

suyuk (Uyg.)
suvuk (Trkm.)
= *çilp-çilp* 'vıcık vıcık' (Özb.)
şilp-şilp 'vıcık vıcık' (Özb.)

vıcıkla-[Sulu ya da yumuşak şeyleri avuç içinde ezmek, vıcık duruma getirmek
→ **vıcık**

vıcırda-['(seçe vb. kuşlar için) Ötmek'
< ***vī*** 'yansıma'+***cır*** 'yansıma' +***da-***
An.ağl.: ***vıcıra-, vıcıla-, vıcırda-*** (*DS.XI,* 4098)

vıcırdaş-['Hep birlikte vıcırdamak'
< ****vī+cır+da-ş-*** 'işteşlik eki'

vıcırgan (hlk.) 'Bıçılgan da denilen sulu ayak yarası, akarca'
= OT. ***bıçılġan, bıçġıl*** 'elde, ayakta ve yeryüzünde olan yarıklar, çatlaklar' (DLT)
< ***bıç-*** 'kesmek, biçmek'
+-(ı)l-gan

vıdı vıdı 'Türlü sebeplerle yerli yersiz çok konuşmayı huy edinmiş kimse'
< ****vī*** +yansıma'+***dı***
An.ağl.: ***vıd vıd, vıdı vıdı, vık vık, vırı vırı, vırtlak, vır vır, vıt vıt, vid vid,vit vit*** 'gevezelik, dedikodu' (*DS.XI,* 4099)

Tü.> **Zaza.** *vıtvıt* 'dırdır'; *vıtvıtıyayiş* 'kendi kendine söylenme' (*ZTS,* 376)

~ vit-vit (Uyg.)
bıdı-bıdı (Az., Kırg.)
mıdı-mıdı (Trkm.)
ğıdi-bidi (Özb.)

vığılda-[(hlk.) 'Topluca gürültü çıkarmak'
→ **vengilde-**

vığıltı (hlk.) 'Ağlama, gürültü'
< ***bang*** 'bağırma'+***ıltı*** [< +*ırtı*]

vıkır vıkır (vıhır vıhır, vıkkır vıkkır) → **fıkır fıkır**

vınla-['(Dönerken veya düz bir doğrultuda hızla hareket ederken) vın diye ses çıkarmak'
< ****vī*** 'yansıma'+***n+la-***
TT.: VINLA-(MA)
An.ağl.: ***vınıla, vıŋıla-, vıngılda-, vınılda-, vıŋılda-, vınla-, vıŋla-*** (*DS.XI,* 4101)
~ vıyılda- (Az.)
vizillä- (Özb.)
vizilli- (Uyg.)
= *zıŋla-* (Trkm.)
zırılda- (Kzk.)
zıŋ et- (Kırg.)

vır 'Hile, yalan, fesat' (Kurmanç/*DAO,* 498)
< ET. (*Alt.Gr,* 317): ***kür*** 'kandırma'
Krş. ***vırek*** 'yalan' (*DAO,* 499)

vıra 'Ora, orası' (Kürt/DAO, 499)
< [v+] ***ora***
Krş. ***vır*** 'bura, burası' (*FKT,* 101) ***wıra*** 'şura, bura' (Kürt, Zaza/*DAO,* 499)

vırcık (hlk.) → **vıcık** [/r/ türemedir]

vırık[1] (hlk.) '1. Ördek yavrusu; 2.köpek yavrusu'
< ****ferik*** [< **filik* < **perik* <* *pilik* < ****bili*** 'yansıma' +***ç***]
An.ağl.: ***vırrık*** (*DS.XI,* 4101)

vırık[2] (hlk.) '1. Cıvık; 2. cıvık dışkı'
< ****vī*** 'yansıma'+***r***+[r]***(ı)k***

vırılda-['Vırıldamak işi'
< ****vī*** 'yansıma'+***r+ıl+da-***
TT.: VIRILDA-(MA/N-/NMA)
An.ağl.: ***vırılda-*** '1. yel, dönen nesneler, ses çıkarmak; 2. usandıracak, bıktıracak biçimde söylenip durmak' (*DS.XI,* 4101)

vırıltı 'Vırıldama sesi'
< ****vī+r+ıl+tı***

vırla-['Vırıldamak'
< ****vī+r+la-***
An.ağl.: ***vırla-*** 'gevezelik etmek' (*DS.XI,* 4101)

vırrak vırrak bağır-['Çok, sesli sesli, katılırcasına ağlamak'
< ****vī*** 'yansıma+***r***+[r]***(a)k***

vırrık (hlk.) 'Arıkuşu'
< ****vī*** 'yansıma'+***r***[r]***(ı)k***

vırrıs vırrıs (hlk.) 'Keçi ve koyunların yavrularını analarından ayırmak için kullanılan ünlem'
< ****vī*** 'yansıma'+***r***+[r]***ıs***

SanalBaba

vırt (hlk.) 'Hemen'
< ***vī*** 'yansıma'+***r+t***
vırt zırt 'Sık sık, ikide birde'
< ****vī+r+t *zī*** 'yansıma'+***r+t***
vır vır 'Usandırıcı, sinirlendirici bir biçimde durmadan konuşmayı anlatır'
< ****vī+r***
An.ağl.: ***vır vır, vıdı vıdı*** 'usanç verecek biçimde çıkan ses' (*DS.XI,* 4102)
vırvırcı 'Can sıkacak kadar çok konuşan (kimse)'
→ **vır vır**
vıstıvıcık (hlk.) '(mec.) Karmakarışık'
< *?vıstı*+ ***vıcık*** [< ***cıvık***]
An.ağl.: ***vustuvıcırık*** (*DS.XI,* 4102)
vışko (Zaza genel) 'Yeni açılmış olan, filizlenmiş taze yaprak'
< ET. (*Alt.Gr.,* 353): ***yawuşğu*** 'yapraklık'
wıtik, vittık (Kürt/*DAO,* 503) 'Mektup'
< ET. ***bitik*** 'harf, yazı, mektup, vasiyetname' (*Alt.Gr.,* 303)
An.ağl.: ***vittık*** 'askere çağırma pusulası' (Tunceli ve yöresi/ *DAO,* 503: ***Witig a askeriyê*** 'askerlik celp kâğıdı'(Kocaköy-Lice-Dy.)
vıttırıvızzık (hlk.) '(mec.) Kişiliksiz'
< *?vıttırı*+***vī*** 'yansıma'+***z***+[z]***ık***
vıyıkla-[(hlk.) 'Kedi, köpek, tavşan, çakal vb. ses çıkarmak'
< ****vī*** 'yansıma'+***y+(ı)k+la-***
vız 'Böcek uçarken veya atılan bir şey hızla geçerken çıkan ses'
< ****vī*** 'yansıma'+***z***
TT.: VIZ+(ILDA-/ILDAMA/ ILDAN-/IL-DANMA/ILTI/ IR vızır/LA-/LAMA)
An.ağl.: ***vizik*** 'sivrisinek'
vızdırak (hlk.) 'Kaydırak oyunu'
< ****vī*** 'yansıma'+***z+dır-(a)k***
vızgıç (hlk.) 'Tahtadan yapılma, yo-yo da denilen bir oyuncak'
< ****vī*** 'yansıma'+***z+gıç***
vızıdak (hlk.) 'Çabucak'
< ****vī*** 'yansıma'+z+ı-da-k
An.ağl.: ***vızıddak, vızıradak, vızırıdak, vızzadak*** (*DS.XI,* 4102)
vızıddak (hlk.) → **vızıdak**
vızık (hlk.) 'Sivrisinek'
< ****vī*** 'yansıma'+***z+(ı)k***
An.ağl.: ***vızik, vızzık, vızzik, vizik*** (*DS.XI,* 4104)
vızıkçılık (hlk.) → **mızıkçılık**
vızıkla-[(hlk.) 1. Oyunda mızımak; 2. zevzeklik, gevezelik etmek'
< ****vī*** 'yansıma'+***z+(ı)k+la-***
An.ağl.: ***vızıklan-; vızıklı*** 'zevzek' (*DS.XI,* 4103)
vızılda-['1. Vız diye ses çıkarmak; 2. hafif sesle ve bezdirici biçimde yakınma, sızlanma'
< ****vī+z+ı(l)+da-***
TT.: VIZILDA-(→ **VIZ**)
~ vızılda- (Trkm.)
vizillä- (Özb.)
vijildi- (Uyg.)
bızıldo- (Kırg.)
bizildä- (TatK.)
biz,ildä- (Bşk.)
ızılda- (Kzk.)
vızıradak (hlk.) → **vızıdak**
vızırdayık (hlk.) 'Topaç'
< ****vī*** 'yansıma'+***z+ır+da-y-(ı)k***
An.ağl.: ***vızvırık, vizvirik*** (*DS.XI,* 4102)
vızırıdak (hlk.) → **vızıdak**
vızvırık (hlk.) → **vızırdayık**
vız vız (hlk.) 'Bir düğmenin iki deliğinden iplik geçirip, eşnete esnete döndürülerek oynanan oyun'
< ****vī*** 'yansıma'+***z***
An.ağl.: ***vız vız, vızık vızık*** 'ağlamaklı, tedirgin edici bir sesle (çocuk için)'; ***vız vız*** 'bakla büyüklüğünde, yeşil renkli bir böcek'; ***vız vız*** 'el matkabı'; ***vız vız*** 'çabuk çabuk' (*DS.XI,* 4105)
vızzık → **vızık**
vızzadak (hlk.) → **vızıdak**
vicik (hlk.) 'Kuyruksallayan kuşu'
< ****vī*** 'yansıma+***cik***
vicirti (hlk.) 'Kuş yavrularının

SanalBaba

çıkardığı ses'
< ***vī*** 'yansıma'+ci-rti
[Krş. *şakı-rtı, şıngı-rtı, takı-rtı* vb.]

vir-[(hlk.) 'Vermek'
< OT. ***bér-*** (DLT)

virecek (hlk.) 'Borç'
< ***verecek*** < ***bér-ecek***
An.ağl.: *virecekli* 'borçlu'; ***viresi*** 'vermek isteği' (*DS.XI,* 4105)

virik (hlk.) 'İshal'
< ****vī*** 'yansıma'+***r+(i)k***

virim (hlk.) 'Verim'
< ***verim*** < ***bér-(i)m***
An.ağl.: ***virimcil*** 'vermeye gönüllü'; ***virimsemek*** 'vermeye gönüllü olmak' (*DS.XI,* 4106)

vittık (Kürt) → **wıttik**

viyak 'Bebeğin ağlarken çıkardığı ses'
< ****vī*** 'yansıma'+***y+(a)k***
TT.: VİYAK+(LA-/LAMA/ viyak)

vizik → **vızık**

vizvirik (hlk.) → **vızırdayık**

vō, vōh, vōha, vōhah (hlk.) 'Koşum hayvanlarını durdurma ünlemi'
< ****vō*** 'yansıma'+***h/+ha/+hah***

wu 'O' (Zaza/*ZTS,* 390)
< [w+] ***o*** (< ET. *ol*)
Zaza: ***wuca, wuja, wuza*** 'ora, orası, orada'

vulan (hlk.) → **ulan**
< ***oğul+an*** [> *oğlan* > *ōlan* > *ulan* > **v**+ (ikincil ünsüz/öntüreme) *ulan*]

vur-['1. Elini veya elinde tuttuğu bir şeyi bir yere hızla indirmek; 2. ses çıkarmak için, bir şeyi bir yere hızla indirmek; 3. etkisi bir yere kadar uzanmak, sokulmak, girmek, duyulmak, yansımak, aksetmek; 4. hızla değmek, çarpmak; 5. çarpma işlemini yapmak; 6. sürmek; 7. kurşunla vurmak'
= ET., OT. ***ur-*** (*EUTS,* 266; DLT: *urug* 'dövüş'; *urul-* 'vurulmak, dövülmek'; *urun-* 'dövünmek'; *uruş* 'vuruş, savaş, vuruşma'; *uruş-* 'savaşmak'; *uruş tokuş* 'uğraşma ve savaşma')
< ***ūr-*** (< ****hūr-***)
TT.: VUR- (AÇ 'tokat, raket'/ DUM duymaz/ DUR-/ DUR-MA/GU/GULA-/ GULAMA/ GULU/GUN/GUNCU/ GUNCULUK/GUNLUK/ GUSUZ/ MA/tut/U/UCU/K 'çarpık'/UL-/UL-MA/ULUŞ/ UN-/ UNTU/ UŞ/UŞKAN/UŞ- KANLIK/UŞ-/UŞMA)
An.ağl.: ***vur-*** '1. denk getirmek; 2. yönelmek, sapmak (genellikle yokuş için); 3. koymak;4. yüklemek' (*DS.XI,* 4108)
~ ur- (Uyg., Hak., Soy., Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg.)
urıp kulat- 'kurşunla vurmak' (Kzk.)
θr-/or- (Bşk., TatK.)
ür- (Yak.)
vər- (Çuv.)
vırmağ/vurmağ '1. dövmek; 2. çalmak' (Ker./*KrTS,* 357)
vur- (Az.)

[V+]Ū(>u, ı, ə, o)R-

= *suğ-* (TatK.)
huğ- (Bşk.)

vuraç 'Tokat, raket'
< ***vur-(a)ç*** 'fiilden aygıt adı yapan ek'
[**-(A)ç** eki: *tokaç, ayraç*]

vurdur-['Vurmasına yol açmak'
< ***vur-dur-***

vurgu '(gr.) Konuşma veya okuma sırasında bir hece veya sözcüğün diğerlerinden daha baskılı söylenmesi'
< ***vur-gu*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.: VURGU+(LA-/LAMA/ LU/SUZ)
An.ağl.: ***vurgu*** '1. yara, bere üstüne konulan kocakarı ilâcı; 2. ağaç delmede kullanılan gere;

SanalBaba

3. kadınların feslerine taktıkları gümüş takı; 4. dudak boyası' (*DS.XI*, 4108)
~ vurğu (Az.)
urğu (Özb., Uyg.)
= *basım* (Bşk., Kzk., TatK., Trkm.)

vurgun '1. Birine veya bir şeye vurulmuş, bağlanmış, sevmiş;2. kolayca ve yolsuzca ele geçen kazanç, ihtikâr; 3. sıcak, soğuk, dolu gibi etkilerle ürünlerde görülen zarar; 4. dalgıcın, çok derinlerdeki suyun basıncı, iki akıntı arasında sıkışıp kalma, düzenli hava alıp verememe sonucunda veya birden su yüzüne çıkış gibi durumlarda uğradığı inme veya ölüm; 5. silâhla yaralanmış olan'
< *vur-gun* 'fiilden sıfat yapan ek'
[**-KUn** eki: *bıkkın, çapkın, solgun, ölgün, sargın, şaşkın* ..vb.]
TT.: VURGUN+(CU/CULUK/LUK)
An.ağl.: ***vurgun, vuruk*** '1. büyüyüp gelişmemiş; 2. nazar değdiği, çarpıldığı sanılan algın,güçsüz kişi; 3. dalgıca, su altında gelen inme; 4. zatülcemp' (*DS.XI*, 4108) ~ ***vurkun***

Tü. > **Kürt.** *wurgun* (*DAO*, 504)

vurma 'Vurmak işi'
< *vur-ma*
An.ağl.: ***vurma tutma*** 'şap hastalığı' (*DS.X*, 4109)

vurturpan et-['Parayı soumsuzca harcamak, eşyayı hor kullanmak'
< *vur-turpan* [< Yun. *tırpan*]
et- 'bir şeyi ortadan kaldırmaya çalışmak, yıkmaya girişmek; tırpanlamak, tırpan vurmak'

vurtut '1.Silâh kullanılan kargaşalık; 2. uzun uzun çekişerek sıkı pazarlık etmak'
< *vur+tut*

vuru 'Kalbin gevşeyip kasılmasından ileri gelen kımıldanışı, vuruş'
< *vur-u* 'fiilden ad yapan ek'
[**-I** eki: *sev-i, ver-i* vb.]

vurucu 'Vuran, silâh attığında hedefini vuran'
< *vur-ucu*
An.ağl.: ***vurucu*** 'Azrail' (*DS.XI*, 4108)

vuruk 'Çarpık'
< *vur-(u)k* 'fiilden ad yapan ek'
[**-(I)k** eki: *bas-ık, çarp-ık, delik, eğ-ik, kır-ık, bur-uk, oy-uk* ..vb.]
An.ağl.: ***vuruk*** → ***vurgun3***; ***vuruk*** 'hastalanacak gibi; vurulmuş'; ***vuruk*** 'yara, ezik' (*DS.XI*, 4108)

vurul-['1. Vurmak işine konu olmak; 2. (mec.)
< *vur-(u)l-*
TT.: VURUL-(MA/UŞ)
An.ağl.: ***vurul-*** '1. hastalanma belirtisi göstermek; 2. yanmak, çok üzülmek' (*DS.XI*, 4108)

vuruluş 'Vurulmak işi ya da biçimi'
< *vur-(u)l-(u)ş*

vurun-['1. Kendine vurmak; 2. giyinmek, örtünmek, koymak'
< *vur-(u)n-*
An.ağl.: ***vurun-*** 'giyinmek' (*DS.XI*, 4109)

vuruntu 'Ateşleme bozukluğu sebebiyle bir motorun içinden gelen gürültü ve bu gürültüden anlaşılan çalışma düzensizliği'
< *vur-(u)ntu* 'fiilden ad yapan ek' [< *-(ı)n-tı*]
[**-(I)nt(I)** eki: *sık-ıntı, kur-untu, al-ıntı, serpinti, gör-üntü, çal-ıntı, kazı-ntı* ..vb.]

vuruş '1. Vurmak işi veya biçimi; 2. (müz.) bir ölçüyü oluşturan eşit süreli parça'
< *vur-(u)ş* 'fiilden ad yapan ek'
TT.: VURUŞ+(KAN/KANLIK)

vuruş-['1. Birbirini vurmak; 2. savaşmak, çarpışmak'

< *vur-(u)ş-*
GT, OT(DLT): ***uruş-*** < ****ür-uç-*** 'karşılıklılıkçatısı' (T. Tekin,

SahafBaba

Mak.II, 610)
Kıssa-i Behram (XIV. YY.):
urç-ur 'vuruşur'
< ****ūr-uç-ur***

< ****ūr-uç-*** 'karşılıklılık çatısı
An.ağl.: ***vuruş-*** '1. boynuzlu iki hayvan çarpışmak, toslaşmak; 2. sözle kavga etmek; 3. alımcıl olmak, pazarlık etmek'; ***vuruş ol-*** dövüşmek' (*DS.XI,* 4109)
~ ***vırś*** [< ***vır-*** (< ****ūr-***)+-ś-] (Çuv.)
< ****ūrıç-*** < **** ūr-ı-ç-***

vuruşgu (hlk.) 'Düşmanla çarpışma'
< ***vur-(u)ş-gu***

vuruşkan 'Dövüşken'
< ***vur-(u)ş-kan*** 'fiilden sıfat yapan ek'
[-**Kan eki**: *alın-gan, çalış-kan, er-gen, somur- t-kan, çığır-t-kan, çağır-gan* ..vb.]

vuruşkanlık 'Dövüşkenlik'
→ **vuruşkan**[***+lık***]

vuruştur-[(hlk.) '1.Oyunda berabere kalındığında, son bir oyunla yeneni seçmek; 2. karşılaştırıp, ölçüştürmek'
< ***vur-*** '*denkleştirmek, karşılaştırmak'+***-(u)ş- tur-***

vūy (hlk.) 'Korku bildiren ünlem'
< ****vū*** 'yansıma'+***y***

NOT: Eren'in *TDES*'nde Türkçe yalnız ***varsa-ğı, vaşak, vere*** [< Slav. *olarak gösterir*], ***verev*** sözcükleri bulunmaktadır.

Nişanyan'ın *SS*'nde Türkçe yalnız ***var, var-, vargı, vaşak (?), ver-, verev*** [< Erm. *olarak gösterir*], ***vergi, veri, vıcık, vıdı vıdı, vın,vır/vırıl/ vırvır, vız/vızıl, vur-, vurgu*** sözcükleri vardır.

SanalBaba

-Y-

y+ ['Önseste ***y+*** türemesi, yani ünlü ile başlayan sözcüklerin yarı-ünlü /y/ sesinin belirmesi Türk dillerinde örneklerine çok rastlanan ve iyi bilinen seslik bir olgudur. Türeme /y/ sesi daha çok düz dar /ı/ ve /i/ ünlüleri önünde türer, örn. Uyg. *ığla- ~ yığla-* 'ağlamak', *il- ~ yil-* 'iliştirmek, bağlamak, takmak', vb. gibi.Türeme /y/ ünsüzü, seyrek de olsa, öbür ünlüler önünde de görülür, örn. Uyg. *ürüŋ- ~ yürüŋ* 'beyaz', *ün- ~ yün-* 'çıkmak, belirmek, yükselmek', *äm ~ yäm* 'ilâç' vb. gibi.']

Bu konuda geniş bilgi ve örnekler için bk.
T. Tekin, 'Türk Dillerinde Önseste *y-* Türemesi', ***Makaleler I: Altayistik***, Ankara 2003, s. 308-326; L. Ligeti, 'Les voyelles longue en turc', *JA* 1938, s. 177-204; G. Doerfer, 'Materialen zu türk. ***h-*** (I)', *UAJb*. Neue Folge I, 1981, s. 93-141.
Söz başı **y-** için bk. F. Özkan: 2004, s. 141.

y- ünsüzü:
Azerî Tü.: **Ø**
TatK., Kırg. Tü.: **c-**
Kzk., KKlp. Tü.: **j-**
Hak., Tuva Tü.: **ç-** olur.]

-y-, -y (Başka seslerden ve yeni zamanlarda gelişmiştir.)

-(y)- 'Koruyucu ünsüz; iki ünlü arasındaki ses boşluğunu doldurur. ***-(y)A, -(y)I, -(y)Ip, -(y)IncA, -(y)AlI***...vb.
ana+y+a, bahçe+y+e, tarla+y+ı, oku-y- ucu, anla-y-ıp, ne+y+in, neyse < ne ise vb.

-y- < ***-đ-*** (< ****-δ-***)
buy- 'üşümek, donmak' < ***bu-đ-*** < ****bu-δ-***
doy- 'doymak' < ***to-đ-*** < ****to-δ-***
giy- 'giymek' < ***keđ-*** < ****keδ-***
yaba 'Harman savurmakta kulanılan, çatal biçiminde, tahtadan tarım aracı, atkı'
[OT'de: ***yaba*** 'yaş ve ıslak olan herhangi bir şey' (DLT)]
Eski Kıpç.: ***yaba***

< ****yaba*** '*geniş, yaygın' [Krş. ***yabakulak*** 'baykuş' (DLT)]

< *yā- '*yaymak'+***-b+a***
TT.: YABA+(LA-/LAMA)
An.ağl.: ***yaba*** (*DS.XI,* 4110)
~ yaba (Az.)
yāba / yābak (Trkm.)
[yaba 'asma hereği'] (Trkm.)
jaba (KKlp.)
yupă (Çuv.)

Y(>j)**Ā**(>a, u)**B**(>p)**A**(>ă)+*K* 'ikincildir'

= *hänäk* (Bşk.)
sänäk (ağaç) (TatK.)

Eren (*TDES,* 437): < ? (Kökünü bilmiyoruz)

yabaaltı (hlk.) '1.Büyük yaba; 2.harman sonu, yelin götüremediği saman'
< *yaba+alt+ı*
An.ağl.: ***yabaltı, yabadır, yabantı*** (*DS.XI,* 4111)

yababacak (hlk.) 'Düztaban'
< *yaba+bacak*

yabacılık (hlk.) 'Irgatlık, rençberlik'
→ yaba[+cı+lık]

yabadır → yabaaltı

yabagaşuh → yabakaşık

yabakaşık (hlk.) 'Tahta kaşık'
< *yaba+kaşık*
An.ağl.: ***yabagaşuh*** (*DS.XI,* 4110)

yabala-[(hlk.) 'Düven sürüldükten sonra, ürünü yaba ile aktarmak'
< *yaba+la-*

yabalak (hlk.) 'Güzel'
< *yalabık* [/l/ > /b/ göçüşmesi ile]
→ yalabık

yabaltı → yabaaltı

SarıalBaba

yaban 'İnsan yaşamayan ıssız yer'
= OT. ***yawa (~ yafa, yava)*** 'sıcak, kuytu (yer)' (DLT)+***n***
TT.: YABAN+(arısı/asması/CI/CIL/CILA-/CILAMA/CILAŞ-/CILAŞMA/CILAŞTIR-/CILAŞTIRMA/CILIK/CILLIK/ domuzu/ enginarı/ eşeği/ gülü/ havucu/ IL/ ILAŞ-/ ILAŞMA/ ILLAŞ-/ ILLAŞMA/ ILLIK/î (< Fars.)/ inciri/kazı/kedisi/keteni/LIK/maydanozu/mersini/nanesi/ördeği/pancarı/ pazısı/ SI/ SILIK/SI-/SIMA/sümbülü/teresi/ TIRAK/turpu/yasemini)
An.ağl.: ***yaban*** '1. dışarı, uzak yer, gurbet; 2. tarla, kır; 3. evine bağlı olmayan adam; 3. yabancı' (*DS.XI*, 4111); ***yaban ağası*** 'beceriksiz, hantal kişi' (s. 4112)

Tü. > **Zaza.** *yaban* 'yaban, kır' (*ZTS*, 413); *yabun* (*DAO*, 505); *yabon* (*ZTS*, 413)

~ yava 'yaban, yabanî' (YUyg./YUTS, 461)
yavan 'çöl, tenha yer'(YUyg.)
yavayı (Uyg.)
yâvvâyı (Özb.)
yaban 'kır, boş yer' (Az., Trkm.)
yābanı (Trkm.)
cabayı (Kırg.)
javayı (Kzk.)

Y(>c, j)**A**(> å)**V**[*V*](>b)**A** (> å)**N**+*Î* (+*YI*)

Eren (*TDES*, 437): < ***Fars.*** *biyābān* (< ***OFars. viyāpan*** 'uncultivated, desert; a desert' [Tü'de **bî-** düşmüştür.]

YANLIŞTIR. Çünkü, OT'deki **yawa/yava/yafa** sözcüğündeki **w(/v/f)**'nin > **b**'ye dönüşmesi ET'den beri görülen bir ses olayıdır: **bar** 'var, mevcut' > **var, bar-** > **var-, bér-** > **ver-, owrug** 'dağın yamacı ve bittiği yer' > **obruk** gibi.
Farsçadan geçmiş *bîçâre, bîgâne, bîvefâ* vb. gibi sözcüklerdeki **bî-**'yi düşürmeyen Türkçe, durduğu yerde niye *biyābān*'daki ***bî-***'yi düşürsün?
Doerfer (*TMEN*, 403): Tü. > **Fars.** *yābān* 'a desert'

NOT: Eren'de ***yaban*** ile ***yağ*** arası sözcükler YOK.

yaban ağası → **yaban**
yabana at-[(hlk.) 'Önem vermemek'
< ***yaban+a at-***
yabana git-[(hlk.) '1.Başka yere, başka köye, uzağa gitmek; 2. boşa gitmek'
< ***yaban+a git-***
yabanbacı (hlk.) 'Baklagillerden bir bitki'
< ***yaban+bacı***
yabancı '1. Başka bir milletten olan, ecnebi; 2. aileden, çevreden olmayan (kimse veya şey); 3. tanınmayan, bilinmeyen; 4. aynı türden, aynı çeşitten olmayan; 5. bir konuda bilgisi, tecrübesi olmayan; 6.belli bir yere veya kimseye özgü olmayan'
< ***yaban*** [< ****yawa*** '*dışarıdan gelen'+***n***]+***cı***
yabancıl 'Egzotik'
< ***yaban+cıl***
An.ağl.: ***yabancıl, yabanlı*** 'yabancı, göçmen' (*DS.XI*, 4112)
→ **yabanlı**
yabancıla-['Yabancı gibi görmek, kendinden saymamak; yadırgamak'
< ***yaban+cı+la-***
An.ağl.: ***yabancıla-, yabansa-*** 'yabancı tutmak, yabancı saymak' (*DS.XI*, 4112)
yabancılama 'Yabancılamak işi'
→ **yabancıla-**
yabancılaş-['1. Tanımaz, bilmez hâle gelmek, yabancı olmak; 2. alışamamak, yadırgamak, yabancılık çekmek'
→ **yanancıla-**[***ş-***]
yabancılaştır-['Yabancı duruma getirmek'
→ **yabancıla-**[***ş-tır-***]
yabancılaştırma 'Yabancılaştırmak işi'

SanalBaba

→ **yabancıla-[*ş-tır-ma*]**

yabancılık 'Yabancı olma durumu'
< ***yaban+cı+lık***

yabancıllık 'Egzotizm'
< ***yaban+cıl+lık***

yabancısı-[(hlk.) 'Kendini yabancı saymak'
< ***yaban+cı+sı-*** [< *+sa-*]

yabanı (hlk.) 'Yabanıl'
< ***yaban+ı***

yabanıl '1. İlkel yaşayan (insan), yabanî, vahşî; 2. insan bakımı ile yetişmemiş (bitki); 3. evcil olmayan (hayvan)'
< ***yaban+(ı)l***
TT.: YABANIL+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)

Nişanyan (*SS,* 475): **yabanıl** ***YT*** (1944)

yabanî 'İlkel bir durumda yaşayan (insan, hayvan, bitki)'
< ***yaban+î***

yabanlı (hlk.) 'Yabancı, göçmen'
< ***yaban+lı***
→ **yabancıl**

yabanlık '1. Konuk olarak bir yere giderken veya belirli günlerde giyilen (giysi), kişilik, adamlık; 2. ekilmemiş, işlenmemiş toprak'
< ***yaban+lık***
An.ağl.: ***yabanlık*** (*DS.XI,* 4112)

yabansa-[→ **yabancıla-**

yabansı 'Alışılmamış bir durumda olan, garip, acaip, tuhaf'
< ***yaban+sı***
TT.: YABANSI+(LIK)

Nişanyan (*SS,* 475): **yabansı** ***YT*** (1935)

yabansı-['Yabansı bulmak, garip ve tuhaf bulmak'
< ***yaban+sı-***

yabansılık 'Yabansı olma durumu, tuhaflık'
< ***yaban+sı+lık***

yabansıma 'Yabansımak işi'
< ***yaban+sı-ma***

yabantırak 'Sulak yerlerde yetişen bir tür dere otu'
< ***yaban+tırak***
[+**tırak** eki: **renk adları+*tırak***]

yabar-[(hlk.) 'Göndermek'
< [y+] ***apar-***

yabaş, yewaş (*ZTS,* 413) (Zaza)
→ **yavaş**

yabıldak (hlk.)'Yalın ayak, yaya (yayan sözcüğü ile beraber kullanılır): *yayan yabıldak*'
= OT. ***yabıtak*** 'çıplak, eğersiz' (DLT)
[/l/ türemedir]
< OT. ***yabı*** 'eğerin üstüne ve altına konulan keçe, eğer yastığı' (DLT)+***tak*** [< ****yağağ*** 'yayan']
An.ağl.: ***yabuldak, yapıldak, yapuldak*** (*DS. XI,* 4113)

yabız[1] (hlk.) 'Boynuzu geriye doğru düz olan hayvan'
< OT. ***yamız*** 'kasığın iki tarafı, kalçanın iç yandan uçları' (DLT)
An. Ağl.: ***yabır, yabu, yabuç*** (*DS.XI,* 4113)

yabız[2] (hlk.) 'Zayıf, güçsüz'
< OT. ***yafuz, yawuz*** 'kötü, fena' (DLT)
An.ağl.: ***yabrı*** 'zayıf, güçsüz' (*DS.XI,* 4113)

yablak (hlk.) 'Korkak'
= ET. ***yablak*** 'kötü': *yabız yablak* [eş anlamlı olarak birlikte kullanılır]
< OT. ****yawa-*** 'yumuşak huylu olmak' ***+la-k***

yabu, yabuç (hlk.) → **yabız**[1]

yabuldak → **yabıldak**

yad 'Yabancı'
= ET., OT. ***yad, yat*** 'yabancı' (*EUTS,* 279)
< ***yāt***
TT.: YAD+(IRGA-/IRGAMA/ IRGAN-/IRGANMA/ IRGAT-/ IRGATMA/ SI-/SIMA/SIN-/ SINMA)
An.ağl.: ***yadırgı, yadırgu, yadırhı, yadırkı, yadrek, yadurgu***

SanalBaba

'yabancı' (*SD.XI,* 4114)
~ yāt (Trkm., Har.)
yād (Az., Kaş.)
yat (Kzk., TatK., Uyg.)
yåt (Özb.)
cat (Kırg.)
jat (Kzk.)
çit (TatK.)
sit (Bşk.)

Y(> c, ç, j, s)Ā(> a, å, ä, i)T(/D)

çet ellik 'yabancı' (Özb.)
çät ällik (Uyg.)
çit ilniki (TatK.)
sit ilniki (Kzk.)

yada taşı 'yağmur yağdırmak için kullanılan kutsal taş'
< Moğ. (*KWb.*, 213) ***yada***
~ yada (Oyr., Tel., Leb.)
cadā, caday (Yak.) < Moğ.
cada (Alt.)
satā, sıtā (Yak.)

Y(> c, s)A(> ı)D(>t)A(>ā)

= Mançu. ***yada***
Eren (*TDES,* 437): YOK

yadı- (hlk.) → **yadırga-**

yadırga-['Kendine yabancı gelen bir kimseye, duruma veya şeye alışamamak, ısınamamak'
< yāt+ır-ġa-
TT.: YADIRGA-(MA/N-/NMA/T-/TMA)
An.ağl.: ***yadırga-, yadı-, yadırgala-, yadırgıla-, yadırgı-, yadurgun ol-, yadurğula-***
'1. alışamamak, yabancılık çekmek; 2. yerinden yurdundan soğumak' (*DS.XI,* 4114)
~ yādırga- (Trkm.)
yadırğa- (Az.)
yatsiri- (Uyg.)
yåtsirä- (Özb.)
catırko- (Kırg.)
jatırka- (Kzk.)

**Y(> c, j)Ā(> a)D+*IRG(/K)A(>o)-*
YA(> å)T+*SİRİ-/+SİRÄ-***

yadırgala- (hlk.) → **yadırga-**

yadırgama 'Yadırgamak işi'
→ **yadırga-[*ma*]**

yadırgan-['Yadırgamak işi yapılmak'
→ **yadırga-[*n-*]**

yadırganma 'Yadırganmak işi'
→ **yadırga-[*n-ma*]**

yadırgat-['Yadırgamak işini yaptırmak'
→ **yadırga-[*t-*]**

yadırgatma 'Yadırgatmak işi'
→ **yadırga-[*t-ma*]**

yadırgı (hlk.) 'Yabancı' → **yad**
< yat+ır+gı
An.ağl.: ***yadırgu, yadırhı, yadırkı, yadrek, yadurgu*** (*DS.XI,* 4114)

yadırgıla-[(hlk.) → **yadırga-**

yadırhı → **yadırgı**

yadırkı → **yadırgı**

yad ol-[(hlk.) 'Unutulmak' → **yad**

yadrek → **yadırgı**

yadsı-['1. Yaptığı bir işi, söylediği sözü veya tanık olduğu bir şeyi yapmadığını, bilmediğini söylemek, yaptığını saklamak, inkâr etmek; 2. ilgili, bağlı bağlı bulunduğu bir şeye yabancı kalmak; 3. (Tanrı'nın varlığını) tanımamak'
< yāt+sı-
TT.: YADSI-(MA/N-/NMA)

yadsıma '1. Yadsımak işi, inkâr; 2. (man.) bir yargıdan onun karşıtı olan yargıya geçme'
< yāt+sı-ma

yadsın-['Yadsımak işi yapılmak'
< yāt+sı-n-

yadsınma 'Yadsınmak işi'
< yāt+sı-n-

yadurgu → **yadırgı**

yaf-[(hlk.) → **yap-**
[/p/ > /f/ değişimi]

Yafa 'Yer adı'
< OT. ***yawa (yava, yafa)*** 'sıcak, kuytu yer' (DLT) → **yaban**

yağ 'Kıvamları değişen bitkisel veya hayvansal madde'
= ET. ***yaġ*** (*EUTS,* 279: *yaġak* 'ceviz'); ***yaġ, yag*** (Br.) 'yağ' (*ETG.,* 307); ***yakrı*** 'iç yağı' (*ETG.*, 308)

SanalBaba

~ OT. ***yāġ*** (DLT: *yagsa-, yagsı-* 'yağ istemek'; *yag ügüri* 'susam'; *yagla-, yaglan-, yaglıg* 'yağlı')

< *yā-ğ*

Tü. > **Zaza.** (Siverek) *yag, yah*; **Kürt.** *yağ, yah* (*DAO*, 506: ***emeg é yağli*** = yağlı yemek; ***yağ é makine*** = makine yağı; ***mın tıfınge hwe yahkır*** = tüfeğimi yağladım)

TT.: YAĞ+(bezleri/CI/CILIK/ danLIK/doku/IMSI/LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LAT-/ LATMA/LAYICI/LI/LI boya/ LIK/LIKÇI /LILIK/SIZ/SIZLIK/şalgamı/yakıt)

~ yağ (Az., Uyg.)
yāğ (Trkm.)
yåğ (Özb.)
yū (Alt., Tel.)
cau (Bşk.)
çağ (Sag., Tuva)
jav (Kzk.)
sıa (Yak.)
śăv (Çuv.)
śu (Çuv.)

Y(> ç, ç, j, ś)Ā(>a, ă, ı, u)-Ġ(>v)

= *may* (Bşk., Kırg., TatK., Uyg.)
üs = *üz* 'yağ'. (Tuva)
tül 'yağ' (TatK.)

Doerfer (*RO* 39, 2: 28): **< ya-**

Eren (*TDES*, 437): Doerfer'in görüşüne karşı çıkar. '*Bu kök* **yay-***'tır*', der. '*O bakımdan yağ'ın* **yay-** *köküne bağlanması olanaksızdır*' diye ekler. Fakat, kendi görüşünü belirtmez.

Nişanyan (*SS*, 475): **yağ** = *yağ* (XI) (~ ?) ~ ***Erm.*** *yeğ* zeytinyağı, sıvı yağ → OLE-

* Ermenice sözcük eski bir Anadolu veya Ortadoğu dilinden alıntıdır. Karş. ***EYun*** *élaia* (zeytinyağı). *E* > *ye, l* > *ğ* dönüşümleri Ermenice için tipiktir.

NOT: Nişanyan'ın yağ sözcüğünü zeytinyağı anlamındaki ***élaia***'ya kadar götürmesi, zorlamadan başka bir şey değildir. Hayvancılıkla uğraşan ve süt ürünlerinden *peynir, yağ (sağyağ), kurut, yoğurt, kımız, kefir* vb. yapan eski Türklerin bu sözcüğü Ermeniceden veya başka bir Ortadoğu dilinden almaları imkânsızdır. Çünkü, bu sözcük, fonetik bazı değişikliklerle Yakut ve Çuvaş Türkçelerinde de yaşamaktadır. Nişanyan bir Türk ve iyi bir Türkolog olmadığı için, bu sözcüklerden habersizdir.

Ayrıca, ET'deki **yakrı** 'iç yağı' sözcüğü de ayrı bir kanıttır. Bu arada Yakutçadaki **sıa** ve Çuvaşçadaki **śăv** 'yağ' sözcükleri, **yağ**'ın çok eski bir Türkçe söz olduğunu göstermektedir. Buradaki ön ses **y- > s-** ve **ś-** değişmesi yüzlerce yıl önce ortaya çıkmış fonetik bir olaydır.

yağ-['1. (yağmur, kar, dolu için) Gökten düşmek; 2. (toz, mermi vb. için) yüksekten çokça düşmek'

= ET., OT. ***yağ-*** (DLT: *yağıtgan* 'her zaman yağdıran'; *yağıt-* 'yağdırmak'; *yağku/yaku* 'yağmurluk')

< *yağ-* '1. yağmak; 2. kurban sunmak'

TT.:YAĞ-(DIR-/DIRMA/DIRIL-/ DIRILMA/ IŞ/ IŞLI/ IŞ ölçer/ IŞSIZ/ IŞSIZLIK/ MA/ MUR/ MURCA/ MUR kuşağı/MUR kuşu/MURLA-/MURLAMA/ MURLAYICI/ MURLU/MURLUK/MURölçer/ MURSUZ)

~ yağ- (Az., Trkm., Uyg.)
yåğ- (Özb.)
yav- (Bşk., TatK.)
çāğ- (Kumd.)
ja- (Kzk.)

Y(> ç, j)A(> å, ā)Ğ(> v)-

= *cürū* (Kırg.)
cığılū (Kırg.)

Eren (*TDES*, 438): YOK

yağaç (hlk.) 'yağmurlu'

< *yağ-(a)ç*

An.ağl.: ***yağar*** 'yağmurlu' (*DS.XI*, 4115)

yağada (hlk.) → **yağadı**
yağadar (hlk.) → **yağışlık**
yağadı (hlk.) 'Yağlı kir, yağ lekesi'

< *yağ+a-dı*

An.ağl.: ***yağada, yağadı, yağaltı, yağar, yağda, yağır*** (*DS.XI*, 4115); ***yağadılı, yağdılı, yağırlı*** '1.üstünde yağlı kir bulunan, pis;

SanalBaba

2. yağlı yemek' (s. 4116)

YAĞA[L]D(/T)I(/A)+*LI*
YAĞ+AR/+IR/+*IRLI*

yağadır (hlk.) → **yağışlık**

yağak (hlk.) 'Yanak'
< ET., OT. ***yangak*** (DLT)
→ **yanak**

yağal[1] (hlk.) 'Yanardöner, parlak kırmızı'
< OT. ***yan-*** 'dönmek' ***+(a)l***

yağal[2] 'Eğri'
< ***yan*** 'yan' ***+a-l***

yağal-[(hlk.) 'Yanılmak, kandırılmak'
< OT. ***yangıl-*** 'yanılmak' (DLT)

yağaltı (hlk.) → **yağadı**

yağandırık (hlk.) 'Kağnıda, boyunduruğu oka tutturan kayış parçası'
< ***yağar*** 'iki omuz arası' (*DS.XI,* 4116)+***dırık***

yağannı (hlk.) → **yağrı**[1]

yağar[1] (hlk.) → **yağadı**

yağar[2] (hlk.) 'Yağmurlu' → **yağaç**
An.ağl.: ***yağar yeli*** 'kuzeyden esen, yağmur getiren yel'(*DS.XI,* 4118)

Tü. > **Zaza.** (Siverek) *yağar* (*DAO,* 506)

yağar[3] (hlk.) 'İki omuz arası'
→ **yağır**[1]

yağardılık (hlk.) → **yağışlık**
< ***yağ-(a)r+dıl+lık***

yağarlı (hlk.) → **yağışlık**

yağarnı (hlk.) → **yağrı**[1]

yağartı (hlk.) → **yağış**

yağar yeli (hlk.) → **yağar**[2]

yağaş (hlk.) → **yağış**

yağaşak (hlk.) → **yağaşlık**
< ***yağ-(a)ş+ak***

yağaşlık (hlk.) → **yağışlık**

yağa yat-[(hlk.) '(mec.) Rahat etmek'
< ***yağ+a yat-***

yağ bağla-[(hlk.) 'Şişmanlamak'
< ***yağ bağ+la-***

yağbal (hlk.) 'Sıkı ilişki, aşırı dostluk'
< ***yağ+(lı) bal+(lı)***

yağcı '1. Yağ çıkaran veya satan kimse; 2. makineleri yağlayan kimse; 3. (argo) dalkavuk'
< ***yağ+cı***
An.ağl.: ***yağcı*** 'dalkavuk' (*DS.XI,* 4118)
= *yaltağ* 'dalkavuk' (Az.)
yalağay 'dalkavuk' (Bşk., TatK.)

yağcılık '1. Yağ çıkarma veya satma işi; 2. makine yağlama işi; 3. (argo) dalkavukluk'
< ***yağ+cı+lık***

yağçalaş-[(hlk.) 'Şakalaşmak'
< ***yağ+ça+la-ş-***

yağda (hlk.) → **yağadı**

yağdaç (hlk.) 'Lamba'
< ***yağ+da-ç***

yağdalı (hlk.) '1. Tiftik ve yapağının yağlı, kirli durumu; 2. pis, yağlı'
< ***yağ+a-dı+lı*** → **yağadı**
An.ağl.: ***yağdallı, yağtılı*** (*DS.XI,* 4118)

yağdan → **yağdanlık**

yağdanlık[1] (hlk.) 'Çok kirli'
< ***yağ+a-dı+lık***

yağdanlık[2] 'Makine parçalarına yağ akıtmak için kullanılan, ince uzun bir borusu olan kap'
< Tü. ***yağ***+[Fars. *dān* '+lık']
Tü. ***+lık***
An.ağl.: ***yağdan*** (*DS.XI,* 4118); ***yağdanlık, yağlık*** (s. 4119)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yāğdan* (*ALTK,* 135)

yağdarlı, yağdarlık, yağderlik (hlk.) → **yağışlık**
< ***yağ+dar+lı(k)***

yağdır-['1. Yağmasını sağlamak; 2. bir şeyi aralıksız ve çok sayıda atmak, indirmek, savurmak, söylemek; 3. vermek, söylemek; 4. (mec.) çok sayıda ortaya koymak, sürmek'
= ET. ***yağur-*** (*ETG.,* 307); OT. ***yağtur-*** (DLT)

SarıalBaba

< ***yağ-dır-***

yağdıran (hlk.) 'Yağmur getiren lodos yeli'

< *yağ-dır-(a)n*

yağdırıl-['Yağdırmak işi yapılmak'

→ **yağdır-[*ıl-*]**

yağdırılma 'Yağdırılmak işi'

→ **yağdır-[*ıl-ma*]**

yağdırma 'Yağdırmak işi'

→ **yağdır-[*ma*]**

NOT: Eren'de ***yağ*** ile ***yağı*** arası sözcükler YOK.

yağı (hlk.) 'Düşman, hasım'

= ET. ***yağı*** (*EUTS,* 279: *yağıcı* 'kinci, kindar' *yağıd-* 'düşman kesilmek'; *yağıladıcı* 'mücahit, savaşkan, savaşçı'; *yağılığ* 'düşmanlık'; *yağısız* 'düşmansız'); ***yağı, yāği*** (Br.) (*ETG.,* 307); ***yagıd-*** 'düşmanlaşmak'

~ OT. ***yağı*** (DLT: *yağu-* 'yaklaşmak'; *yağuş- / yağıla- / yağıt-* 'düşmanlık etmek'; *yağut-* 'yaklaştırmak'; *yağutğan* 'daima yaklaştıran')

< *ya-* 'yaklaşmak'+***ğ[/k]*** 'yakın' **+*ı***

[< Ana Tü. ****δağı*** > ET. ***yağı***]

[Krş.: ***yağru, yakru*** 'çevre, yakınlık'; ***yakur-***'yaklaştırmak'; ***yak yağuk*** 'hısımlar' (DLT)]

Eski Kıpç.: ***yağı***

TT.: YAĞI+(LAŞ-/LAŞMA)

An.ağl.: ***yağı, yağın*** (*DS.XI,* 4119)

Tü. **yağı** > Komşu dillere de geçmiştir.

~ yağı (Trkm.)
yau (TatK.)
yav (Nog.)
yåv (Özb.)
yığ (Kuğ., Kumd.)
you (Kür.)
yū / yuu (Alt.)
cō / coo (Kırg.)
çā / çaa (Şor., Sag.)
jau (Kzk.)
şağ (Şor)
= *dayzın* (Tuva) < Moğ. *dayin* 'düşman'

YA(> å, ı, o, u)ĠI(> u)
YA[*G*=ø]U
YAV[< G/*I* = ø]
Y[*AG* = ø]Ū
C[< Y/ *AG* = ø]Ō
(< I)
Ç[< Y]Ā[*GI* = ø]
J[< Y]A[*G* = ø]U
Ş[< Y]AĞ[*I* = ø]

~ Moğ. (*KWb.*, 83) ***dayin*** 'Krieg' < ****dağin***
(Räsänen, *V* 178) < Ana Tü. ****δağı*** (*Mak.I,* 83)

Ramstedt (*ZİRGO* 34: 551; *KWb.,* 83 a): < Tü. **yağı** ~ Moğ. **dayin** < Çin.
Brockelmann, Doerfer ve Joki bu görüşü eleştirirler.
Gombocz (*NyK* 35: 267-268): Tü. **yağı** ~ Moğ. **dayin**
Doerfer (KhalMat. 274): Tü. **yağı** ~ Moğ. **dayin**
Räsänen (*V* 178): Tü. **yağı** ~ Moğ. **dayin**
Poppe (*UJb* 6: 104): Moğolca biçimler < ****dağin***
Clauson (*ED* 898): Moğ. **dayi(n)** < Tü.
Eren (*TDES,* 438): 'Kökeni karışıktır.' der, görüş belirtmez.

yağılaş-['Düşman olarak karşı karşıya gelmek'

= ET. ***yağıd-*** 'düşmanlaşmak' (*ETG.,* 307)

[Fakat, ***yağıt-*** 'yağdırmak']

→ ***yağı*[*+la-ş-*]**

yağılaşma 'Düşmanlaşmak işi'

→ **yağı+la-*ş*-[*ma*]**

yağılık[1] 'Düşmanlık, husumet, hasımlık'

< *yağı+lık*

yağılık[2] (hlk.) → **yağış**

< *yağ-ı+lık*

yağıltı (hlk.) 'Etek'

< *yığ-(ı)l-tı*

yağımsı 'Yağ gibi, yağa benzer'

SanalBaba

< ***yağ+(ı)msı*** 'addan ad yapan ek'

yağın (hlk.) 'Güçlü (yel için)'

< ***yağ-(ı)n*** 'vasıta hâli eki'

yağınlı (hlk.) 'Geniş omuzlu'

< OT. ***yağrın*** 'sırt'***+lı***

yağınnı (hlk.) → **yağır**[1]

yağır[1] (hlk.) '1. Sırt, arka, iki kürek arası; 2. atın omuzları arasındaki yer; 3. çoğunlukla bu yerde eyer ve semerin açtığı yara; 4. kel'

= OT. ***yağır*** 'at, katır ve eşek gibi hayvanların sırtında semer, eyer ve yük vurmasından meydana gelen yara' (DLT: *yağrı-* 'yağır olmak'; *yağrın-, yarın-* 'yarnına, sırta, vurmak'; *yağrıt-* 'yağır etmek, yağırlatmak')

< *yağ(ı)r+[(ı)n]*

An.ağl.: ***yağırlan-*** (Uşak) [< OT. *yagırlan-*];

yağarsak 'sığırlarda görülen bir hastalık' (*DS. XI,* 4118) < **yağır +sa-k*

yağır, yağar, yanır, yanır '1. yük ve binek hayvanlarının sırtında, eğer ve semerin açtığı yara; 2. ata uzun süre binenlerin bacaklarında ve kalçalarında açılan yara' (s. 4119); ***yağır, yağar*** 'çamsakızı, reçine' (s. 4120); ***yanır, yanır, yağır, yağırlı*** (s. 4168); ***yanıllı, yanıllı*** 'sırt' (s. 4168); ***yanır, yanır*** 'böğür' (s. 4168); ***yanır, yanır*** 'hayvanların sırtında açılan yara' (s. 4168); ***yanır, yanır*** 'yaka kiri' (s. 4169)

YAG(> ğ, ŋ)I(>a)R(> l)

~ yagır (YUyg.)

~ Moğ. (*KWb.*, 83) ***dağari***

Eren (*TDES,* 439): YOK

yağır[2] (hlk.) → **yağadı**

yağır[3] (hlk.) 'Çamsakızı, reçine' → **yağır**[1]

yağır[4] (hlk.) 'Hoppa, kötü kadın'

< ***yagu-*** 'yaklaşmak'***+r***

yağırlı[1] (hlk.) 'Sırtı yaralı'

< ***yağır*** 'sırt'***+lı***

yağırlı[2] (hlk.) 'Suçlu'

< ***yağır*** '(mec.) suç'***+lı***

yağırsak (hlk.) 'Yağlı yağlı (koku için)'

< ***yağır+sak*** 'addan ad ve sıfat yapan ek'

[+**sAk** eki: *bağırsak, kurumsak, sinirsek* vb.]

yağırtmaç (hlk.) 'Fazla reçineli ağaç parçası'

< *yağ+(ı)r+*[t]*+maç***

yağış '1. Havadaki su buğusunun yoğunlaşma sonunda sıvı veya katı durumda yere düşmesi; 2. yağan yağmur veya kar miktarı;3. (hlk.) yağmur'

= ET., OT. ***yağış*** 'kurban' (*EUTS,* 278: *yağışlığ* 'kurbanlık, kurbana ait'; *yağışlık* 'kurban sunma yeri'; DLT)

[ET, OT. ***yağış*** '*putlara kesilen kurban*'

Yağmur yağdırmak için kesilen kurban olmalıdır. Bugün, Anadolu'nun pek çok yerinde, mevsim kurak geçtiği zaman '*yağmur duası*'na çıkılır ve adak için kesilen hayvan etleri duadan sonra hep birlikte yenilir. Bu uygulamayı İslâmiyetin de yasakladığı görülür.]

< *yağ-(ı)ş*

TT.: YAĞIŞ+(LI/ölçer/SIZ/SIZLIK)

An.ağl.: ***yağış, yağartı, yağılık, yağışık, yağuş, yavış*** 'yağmur' (*DS.XI,* 4120)

YAĞ(> v)I(>u)Ş

~ yağış (Az., Trkm.)
yâğın (Özb.)
yavıv (Bşk.)
yavu (TatK.)
yavım-töşöm (Bşk.)
yavım-töşim (TatK.)
yeğın-yeşin (Uyg.)
javın-şaşın (Kzk.)

SanalBaba

cān-çaçın (Kırg.)

Eren (*TDES,* 439): YOK

yağışak (hlk.) 'Yanşak; budala'
< OT. ***yangşak*** 'geveze' (DLT)
→ **yanşak, yaŋışah**

yağışık (hlk.) → **yağış**

yağışla-[(hlk.) 'Alay ederek, sözü davranışı yinelemek'
< ***yanşak (< yangşak) +la-***

yağışlı '1. Yağışı olan; 2. yağışı çokça olan'
→ **yağış[+lı]**

yağışlık (hlk.) Sürekli yağmurlu, yağışlı'
< yağ-(ı)ş+lı(+k)
An.ağl.: ***yağadar, yağadır, yağardıllık, yağarlu, yağarlık, yağaşak, yağdarlı, yağdarlık, yağderlik, yağışlık*** (*DS.XI,* 4118)

yağışsız 'Yağışı olmayan, kurak'
→ **yağış[+sız]**

yağışsızlık 'Yağış olmama durumu, kuraklık'
→ **yağış[+sız+lık]**

NOT: Eren'de ***yağı*** ile ***yağız*** arası sözcükler YOK.

yağız[1] '1. Esmer; 2. doru; 3. (hlk.) yiğit'
= ET. ***yağız*** (*EUTS,* 280); ***yagız*** 'yağız (yer)' (*ETG.,* 307)
~ OT. ***yağız*** 'kızıl ile kara arası renk' (DLT)
< yağ+(ı)z [< Ana Tü. ****dağız*** 'kahverengi']
Eski Kıpç.: ***yağız***
EAT (*TS,* 160): ***aŋız*** (II), ***ağız*** (IV)

[T. Tekin. *Mak.II,* 327): Böyle bir kelimenin Anadolu ağızlarında bulunmaması ve apayrı iki türünün bulunuşu bir *idolelkt* şüphesi uyandırıyor. Her iki türün Orhon Türkçesinde dahi bir at rengi olarak mevcut olan ***yağız*** kelimesinin birer çeşidi olması kuvvetle muhtemeldir.]

An.ağl.: ***kara yağız*** 'esmer' (Uşak); ***yağız doru*** 'kızıla çalan siyah tüyleri olan (at)' (*TS.II,* 1577); ***yağız*** '1. esmer, kara renkli; 2. yiğit; 3. tavlı, bakımlı hayvan'; ***yağız*** (~ *yanaz, yaŋaz, yagaz, yaŋaza, yaŋız)* '4. ters, huysuz, inatçı; 5. şımarık; 6. geveze; 7. cılız, hastalıklı' (s. 4161) [**NOT**: 4-7'nin kökeni < ****yaŋşa-*** olmalıdır.]

Tü. > **Zaza.** *yağız* 'kara, yağız' (*DAO,* 506)

~ cagız (Kırg.)
= *bugday teŋlük* 'yağız' (*YUTS,* 1000)
~ Moğ. (Poppe 61): ***dayir*** [MGT'nda **Dayir-Boro** 'at adı'] < ***dayir*** < ****dağir*** 'boz'

[**NOT**: **yağız** sıfatının '*esmer; doru; kızıl ile kara arası renk*' anlamlarına gelmesinden 'yağ' ile ilgili olabileceği daha mantıklıdır.]

Clauson (*ED* 909): < **yağ-**
Clauson (*ED* 985): **yağız~yazığ**
Eren (*TDES,* 439): < ? 'Etimolojisini açık olarak bilmiyoruz.' der.
Ramstedt (*ZİRGO* 34: 552): Tü. **yagız** ~ Moğ. **dayir** 'geyik'
Poppe (*Lautlehre* 61, 137), Vladimirtsov (*DAN B* 1929, 295-296), Pelliot (*TP* 37: 58), Róna-Tas (*NyK* 73: 469), Räsänen (*V* 178) Ramstedt'in görüşünü tekrar ederler.
Clauson : Moğ. **dayir** < Tü. eski bir alıntı.
Németh (*OLZ* 60, 1-2, 1965, 63-64): **yağız < yağ**

yağız[2] (hlk.) 'Ters, huysuz, inatçı; şımarık'
→ **yanaz**

yağız yer (hlk.) 'Cehennem, sin'
< ***yağız*** '*kara' + ***yér***

yağla (hlk.) 'Et kıyılan tahta'
< ***yağ+la***

yağla-['1. Yağ sürmek; 2. (mec.) övmek; 3. sürtünen iki yüzey

SanalBaba

arasına, kaymayı kolaylaştırmak için yağlı bir madde sürmek' = ET. (KT, Uyg.), OT. (DLT) ***yagla-***
< yağ+la-

yağlaç[1] (hlk.) 'Hamura, ekmeğe yağ sürmekte kullanılan, ucu bezli değnek'
< yağ+la-ç [< **yağ+la-ğaç*] (*tutağaç, yastığaç* gibi)
An.ağl.: ***yālaç*** (*DS.XI,* 4120) < **yağ+la+ğaç* ***yağlıyaç*** (s. 4123)

yağlaç[2] (hlk.) '1. Un ve su ile karıştırılarak pişirilip, üstüne yağ dökülerek yenilen bulamaç'
< yağ+lı aş
An.ağl.: ***yağlaş, yalaş*** (*DS.XI,* 4121)

yağlağı (hlk.) 'Kağnıların dingilini yağlamak için, içinde sabun, bezir yağı saklanan, boynuzdan yapılmış kap'
< ***yağ+lağı*** 'addan ad yapan ek: *balıklağı* gibi'
An.ağl.: ***yağlak*** (*DS.XI,* 4121)

yağlak (hlk.) → **yağlağı**

yağlama[1] 'Yağlamak işi'
→ **yağla-[*ma*]**

yağlama[2] (hlk.) 'Sacda pişmiş, üstüne tereyağı sürülmüş ekmek'
< yağ+la-ma
An.ağl.: ***yağlamaç, yağlambaç*** (*DS.XI,* 4121)

yağlamaç (hlk.) → **yağlama**

yağlambaç (hlk.) → **yağlama**

yağlan-['1.Yağlanmak işi yapılmak, yağ sürülmek, yağ konulmak; 2. yağ oluşmak; 3. yağdan kirlenmek; 4. yağ sürün mek'
→ **yağla-[*n-*]**

yağlanma 'Yağlanmak işi'
→ **yağlan-[*ma*]**

yağlaş (hlk.) → **yağlaç**

yağlat-['Yağlamak işini yaptırmak'
→ **yağla-[*t-*]**

yağlatma 'Yağlatmak işi'
→ **yağla-[*t-ma*]**

yağlayıcı 'Makine, motor vb.lerini oluşturan parçaları yağlama işinde kullanılan araç'
< yağ+la-y-ıcı

yağlı '1.Üzerinde veya içinde yağ olan; 2. yağı çok olan; 3. yağla yapılmış; 4. besili, semiz; 5. (mec.) bol ve kolay kazanç sağlayan; 6. yağdan kirlenmiş, yağdan lekelenmiş olan; 7. zengin' = ET., OT. ***yaġlıġ*** (*EUTS,* 280; DLT)
< yağ+lı
TT.: YAĞLI+(LIK)

Tü. > **Zaza.** *yağli* (*DAO,* 506)

An.ağl.: ***yağlı*** '1. börek; 2.pide; 3. yağlanmış ekmek; 4. yağlı yufkanın içine peynir sarılıp tavada pişirildikten sonra, üstüne şeker ekilerek yenilen bir tatlı; 5. güçlü, canlı; 6. bol, çok; 7. sırtlan' (*DS.XI,* 4121)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yāġli:* ; (Sur.) *yaġlī* (*ALTK,* 135); (Sur.) *yaġlī būyā* (s.135)

yağlıca (hlk.) 'Püren de denilen yeşil süpürge otu'
< yağ+lı+ca

yağlıcak (hlk.) 'Kırda yetişen, geniş yapraklı, köşeli gövdeli, çiğ yenilen bir bitki'
< yağ+lı+cak

yağlık (hlk.) 'Büyük mendil, çevre'
< yağ+lık
TT.: YAĞLIK+(ÇI)
An.ağl.: ***yağlıh, yağlık, yaalık, yālıh, yālık, yaylıh, yaylık*** (*DS.XI,* 4122); ***yağlık bağla-***'nişanlamak; kız sevgilisine evlenme sözü vermek' (s. 4123)

Tü. > **Laz.** *yaluği* 'mendil' (*LTS,* 332); **Zaza.** *yağlıh* (*DAO,* 506)

~ yağlık (Çağ.; *ŞS.* 295; *PdC* 529; *MA.* 178-8; Trkm.)
yağlik (Çağ.: *RSl.*III, 53; Uyg.)
yağlıḳ (Uyg. [ağl. Lükçün, Lobor, Aksu, Hotan, Hami])

SanalBaba

yağlığ (Ker., Er., Kif./*KrTS.*)
eylalığ (Er./*KrTS.*)
< *elyağlığ(ı)*

Räsänen (*V* 176): < **yablık**

yağlı kara, yālı kara (hlk.) '1. İsle yağ karışımından oluşan, halk arasında yaralara da sürülen tencere kiri; 2. yanmış bez artığının, yağla karışımından yapılan merhem; 3. kara çalma; 4. suç atan; 5. parlak, koyu esmer'
< ***yağ+lı kara***

yağlıkçı '1. Havlu, çevre, çamaşır gibi şeyler satan kimse; 2. düğünlerde gelinlik, tel, duvak gibi şeyleri kira ile veren kimse'
→ **yağlık[+*çı*]**

yağlılık 'Yağlı olma durumu'
→ **yağlı[+*lık*]**

yağlıyaç (hlk.) → **yağlaç**

yağluk (hlk.) → **yağlık**

yağma[1] 'Yağmak işi'
→ **yağ-[*ma*]**

yağma[2] 'Talan'
< OT. ***yagu-*** 'yaklaşmak' (DLT)+***-ma***
[> *yag-ma*]

Tü. > **Kürt.** *yağme* (*DAO,* 506); **Zaza.** *yaxme* (*ZTS,* 414: *yaxme niyo* 'yağma yok; öyle şey olmaz' anlamında kullanılan bir deyim; *yaxme wo* 'yağma yok' öyle şey mi olur?' anlamında kullanılan bir deyim); **KbRum.** *yiáoma*

yağmaçur (hlk.) 'Ekmek, yağ ve pekmezle yapılan bir yemek'
< ***yağ+maç+ur*** [< ***çörek***]

yağmır → **yağmur**

yağmırlık → **yağmurluk**

yağmur 'Atmosferdeki su buğusunun yoğunlaşmasıyla oluşan ve yer yüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanı'
= ET.,OT. ***yağmur, yamğur*** (*EUTS,* 280; DLT: *yagmurçıl* 'yağmuru çok olan yer'; *ETG.,* 307)
< yağ-mur

MA: ***yağın, yağmur*** (22-2)
TT.: YAĞMUR+(CA/kuşağı/kuşu/LA-/LAMA/LAYICI/LU/LUK/ölçer/SUZ)
An.ağl.: ***yağmır, yāmır, yāmur*** (*DS.XI,* 4124, 4155)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yaġmūr* (*ALTK,* 135); **Kürt.** *yağmur* (*DAO,* 506); **Zaza.** *yaxer, yaxır* (*ZTS,* 414)

~ yağmur (Az.)
yağmır (Trkm.)
yağın (Trkm.)
yagış (Az.)
yaŋmır (Alt.)
yamgur (YUyg.)
yeğın (Uyg.)
caŋmır (Alt./*ATS,* 53)
çaŋmır (Alt.
jaŋbır/janbır (Kzk.)
naŋmır (Sag., Kaça, Hak.)
n'aŋmır (Kumd.)
namır / namur (Şor)
nāğur (Şor)

Y(> c, ç,'j, n)**A**(> e)**Ğ**(> ŋ)-*M*(>b)*U*(> ı)*R*/*-IN*/*-IŞ*
N[< **Y**]**A**[*G* = ø]-*MI*(/*U*)*R*
N[< **Y**]**AĞ**-[*M* = ø]*UR*

yamğur (Uyg., Tar.)
yamğır (Kzk., Bşk., Tel., Nog.)
yåmğır (Özb.)
camğır (Kırg.)

Y(>c)**A**(>å)**MGI**(>u)**R**
[/gm/ >/mg/ göçüşmesi ile]

samīr (Yak.)
sabīr (Yak.)
śumār (Çuv.)

S(< **Y**)**A**(>u)**M**-*(/B)Ī*(> *ă*)*R*

yağmurca 'Dağ keçisi'
< ***yağmur+ca***
An.ağl.:***yağmurca, yağmurça, yağmurçe, yāmırça, yamurça*** (*DS.XI,* 4124)

SarıalBaba

NOT: Eren'de ***yağmur*** ile ***yağmurcun*** arası sözcükler YOK.

yağmurcun 'Bir kuş türü'
< ***yağmur+CIn*** 'addan kuş adı yapan ek'

[**+CIn** eki: *bıldır+cın, balık +çın (+çıl/+çır)*]

yağmurla- '1. (hava için) yağmura çevirmek, yağmur yağacak gibi olmak; 2. yağmur biçiminde sulamak'
< ***yağmur+la-***

yağmurlama 'Yağmur gibi su püskürtme'
→ **yağmurla-[*ma*]**

yağmurlayıcı 'Yağmurlama aracı'
< ***yağmur+la-y-ıcı***

yağmurlu 'Yağmuru olan; yağmur yağan, yağmurun yağdığı'
< ***yağmur+lu***

yağmurluk '1. Yağmurdan korunmak için giyilen üstlük; 2. çadır bezinden yapılan ve yağmurdan dan korunmaya yarayan örtü'
< ***yağmur+luk***
An.ağl.: ***yağmırlık*** , ***yağmurluk*** (*DS.XI,* 4124)

yağmursuz 'Yağmuru olmayan'
< ***yağmur+suz***

yağnak (hlk.) Ağacın, yer altında çürümüş kökleri içindeki doğal oluk'
< ***yağ-(a)nak***

yağnı (hlk.) → **yağır[1], yağrın**

yağnıktır-[(hlk.) 'Şaşırtmak, kandırmak, aldatmak'
< ****yanıl-t-tır-***

yağnış (hlk.) → **yanlış**

yağrı (hlk.) → **yağır[1], yağrın**

yağrıdal (hlk.) → **yağır[1], yağrın**

yağrık (hlk.) 'Üzerinde et ya da ağaç kesilen odun, kütük'
< ****yā-*** 'yarmak, bölmek' ***+r-gı+k***

yağrın 'Kürek kemiği'
= OT. ***yārın*** 'kürek kemiği, çiğin kemiği' (DLT)
< ***yağ(ı)r*** 'sırt, arka'***+(ı)n*** 'küçültme eki'
→ **yağır[1]**
An.ağl.: ***yağrı, yağrıdal, yağrın, yağrındalı,yağrını, yangırı, yanır, yanır, yanırlı, yanrı, yargın, yargındalı, yarın, yārnı*** (*DS.XI,* 4117) ***yağrınlı*** 'iri yarı, dev yapılı' (s. 4124)

YAĞRI(N)+*DAL/+DALI +I*
YANGIRI < *yağrın+ı* [göçüşme vardır]
YAN(/D)[*G=ø***]IR**+*LI*
YAN[*GI=ø***]RI**
YARGIN [göçüşme vardır] < *yagrın*
YA[*G= ø***]RIN**
YĀ[< AGI= **ø]RNI**

~ yarın (Alt., Kuğu, Tel., Kumd.)
yağrin (Özb.)
yağırnı 'sırt' (Trkm.)
yaurın (TatK.)
carın 'kürek kemiği' (Şor)
cōrın (Kırg.)
çarın (Tuva)
jaurın (Kzk.)
sarın 'omuz' (Yak.)
śuram 'sırt' (Çuv.)

Y(>c, ç, j, s, ś**)A(**> ō, u**)[Ğ]R +I(**>a**)N(**>m**)**+*I*

yağrınlı (hlk.) 'İri yarı, dev yapılı'
< ***yağrın+lı***

yağsah 'Bit yumurtası, yavrusu'
→ **yavşak**

yağsız 'Yağı olmayan'
< ***yağ+sız***

yağşak (hlk.) 'Geveze, çok söyleyen'
= OT. ***yangşak*** (DLT)
An.ağl.: ***yağşah, yahşak, yakşak*** (*DS.XI,* 4125)
→ **yanşak**

yağşala-[(hlk.) → **yanşala-**

yağşı (hlk.) → **yahşi**

yağşır-[(hlk.) 'Yakıştırmak, uygun görmek'
< ****yak-*** 'yaklaşmak'***+-(ı)-ş-tır-***

yağşi (hlk.) → **yahşi**

SanalBaba

yağuş (hlk.) → **yağış**
yah-[→ **yak-**
yahağan (hlk.) → **yakarca**
< ***yak-ağan*** 'addan ad yapan ek'
yahçı (hlk.) → **yahşi**
yahdu (hlk./Ağın) 'Işık'
< ***ya-k-du***
yahe (**Kürt**/*DAO,* 506: ***yahe içlık é mın*** = gömleğimin yakası); **Zaza.** *yahe* → **yaka**
yaher, yahır (Zaza/*ZTS,* 414) → **yağmur**
yahma (hlk.) 'Sonradan yakılan türkü, destan' → **yakma**
yahme (Zaza/*ZTS,* 414) → **yağma**
yahşak (hlk.) → **yağşak, yanşak**
yahşi 'İyi, güzel, çok güzel; Yer adı: ***Yahşihan***'
= ET. ***yakşı*** 'iyi, âla' (*EUTS,* 281)
~ OT. ***yakşı, yahşı*** 'iyi, güzel, her şeyin güzeli' (DLT)
< ****yak-*** 'hoşa gitmek'
+***-(ı)ş-ı***
→ **yakşi**
MA: ***yahşı*** 'iyi, güzel' (33-6)
An.ağl.: ***yağşı, yahcu, yahçı, yahçi, yahşı, yahşi*** 'iyi, güzel, değerli' (*DS.XI,* 4124); ***yağşı*** 'genç'
~ yah,şı (YUyg.)
cakşı (Kırg., Alt./*ATS,* 49)
çakşı (Kumd.)
axşı, aşxı (Blk./Räsänen, *V* 190) < *yakşı*
[y- düşmüştür. Krş. ***aman*** (Krç.) < *yaman*]

Y(> c, ç, j/ =ø)AK
(> h)ŞI

Eren (*TDES,* 440): YOK
yahd(/t)tuluh (hlk.) 'Aydınlık'
< ***yā-k-tı+lık***
yahdu (hlk.) 'Işık'
< ***yā-k-du***
yahıcı (hlk.) → **yakıcı**
yahın (hlk.) → **yakın**
yahma (hlk.) 'Sonradan yakılan türkü, destan'
→ **yakma**
yahşat-[(hlk.) 'Benzetmek'
→ **yanşat-**
yahuşlu (hlk.) 'Yakışıklı'
< ****yak-*** 'yaklaşmak'+**-(ı)ş-** [ık]+***lı***
→ **yakışıklı**
yahuştur-[→ **yakıştır-**
yak-['1. Yanmasını sağlamak veya tutuşmasına yol açmak, tutuşturmak; 2. ateşle yok etmek; 3. ışık vermesini sağlamak; 4. ısı etkisiyle bozmak; 5. keskin, sert ve ısıtıcı bir duyum vermek; 6. yanıyormuş gibi etki yapmak;7 (mec.) güçlü sevgi uyandırmak; 8. kurutmak, zarar vermek; 9. çok sıcak olmak; 10.karartmak; 11. çok üşütmek; 12. acıtmak; 13. (mec.) silâhla vurmak; 14. (mec.) yıkma, zarara yol açmak, büyük bir zarara uğratmak,mahvetmek; 15. koymak, sürmek; 16. (türkü, ağıt vb. için) düzenlemek, bestelemek'
= ET. ***yak-*** '1. hoşa gitmek, yakışmak; 2. yaklaşmak; 3. yakmak, sürmek' (*EUTS,* 280)
~ OT. ***yak-*** 'yaklaşmak, dokunmak; yakmak' (DLT)
< ****yā-*** 'alevlendirmek, ışık saçmak, parlatmak, aydınlatmak'+ ***k-***
TT.: YAK-(ACAK/ARCA/ ARI/ARIŞ/I/ICI/ ICILIK/IL-/ILMA/IM/IMCI/IN-/INMA/ INTI/IŞ/IT/ITÇI/MA/TIR-/ TIRMA)
~ yak- (Trkm., Uyg.)
yâk- (Özb.)
yağ- (Bşk., TatK.)
yandır- (Az., Bşk., TatK.)
yândir- (Özb.)
cağ- (Kırg.)
jağ- (Kzk.)

Y(> c, j)A(> å)-K(>ğ)-/

SarıBaba

-N-DIR-

= *köz,ör-* (Bşk.)
köydir- (TatK.)

Eren (*TDES,* 440) YOK

yaka '1. Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü; 2. giyeceklerin boyna gelen bölümüne eklenen ve türlü biçimlerde olan parçası; 3. kıyı, kenar, taraf; 4. eğik yerey; 5. yapıların saçaklarında, suyun içeriye sızmasını önlemek için kiremitlerin altıyla oluk arasına konulan metal levha; 6. semt'
= ET. ***yaka*** 'taraf, yan, civar' (*EUTS,* 280);
yaka 'yaka; şef, reis, iktidar' (*ETG.,* 307: *yakıl-* 'yaklaşmak')
~ OT. ***yaka*** 'elbise yakası' (DLT)

< *ya-k- 'yaklaşmak'**+-a**

[Tü. *ya-n, ya-k+(ı)n, ya-k+la-ş-* vb. aynı kökten gelmiştir.]

TT.: YAKA+(LA/LAMA/LAN-/LANIŞ/LAT-/LATMA/LIK/LIK/LIKLI/LIKSIZ/SIZ)
An.ağl.: ***yaha, yah,a*** (*DS.XI,* 4126); ***yaka*** '1. yan, yön; 2. semt; 3. sırt, bayır; 4. kıyı; 5. kadın memesi' (*DS.XI,* 4127)

Tü. > **Moğ.** (*KWb.,* 463-464): *caka* Öteki komşu dillerdeki alıntıları için bk. Doerfer, *TMEN* 1802); **Ar.** (Fil., Mıs., Sur.) *yāḳa*; (Ir.) *yāxa* (*ALTK,* 135); **Kürt, Zaza.** *yaxe, yaka* (*DAO*, 506; *ZTS,* 413); **KbRum.** *yiakhás*

~ yaka (**1**)'elbise yakası' (TatK., Trkm., Uyg.)
yaka (Oyr.)
yakka (Alt.)
yåka (Özb.)
yaha /yahalıg (Az.)
yahka (SUyg.)
yağa (Bşk., Krm., Nog., Küer., Bar.)
caga (Krç.)
caka (Kırg., Alt.)
çaga (Şor., Koyb., Sag.)
cağa (Yak.) [< Moğ. (*KWb.*, 463): ***caka***]
jağa (Kzk., KKlp.)
sağa (Yak.)
śuha / śuga (Çuv.)

Y(>c, ç, j, s, ś) **A**(>å, u) [***K/H***]**K**(> h, g, ğ)**A**

yaka (**2**) 'kıyı, kenar'(Trkm., Uyg.)
yåka (Özb.)
cēk / ceek (Kırg.)
jağa (Kzk.)
jiyek (Kzk.)

Y(> c, j)**A**(> å, e, i)
KA
J[< **Y**]**İ**(<A)**Y**
(< **K**)**E**(< **A**)+*K*

= *yar* (Bşk., TatK.)

Tü. > **Moğ.** *caka* 'le bord, l'extremité, le rivage, les bornes, la frontière, limite; le collet d'un habit'; **Mac.** *nyak* 'yaka' (Ligeti: *MNy* 59: 391; TörK 156-157)
Türkçeden komşu dillere geçen biçimler için bk. Doerfer: *TMEN* 1802.

Eren (*TDES,* 440): 'Clauson'un açıkladığı gibi (*ED* 898), ***yak-*** kökünden geldiği anlaşılıyor.' der.

yakaca (hlk.) → **yakarca**

< *yak-a*[r]**+*ca***

yakacak 'Odun, kömür, mazot gibi ısı sağlamak için yakılan madde, yakıt'
< *yā-k-acak*
An.ağl.: ***yahacah, yakıcak, yakıcek, yaktılık*** (*DS.XI,* 4126)
~ yanacag (Az.)
yağıvlık (Bşk.)
yağulık (TatK.)
yåkılğı (Özb.)
yanğıç (Trkm.)
yekılğu (Uyg.)

YA-K(>ğ)-*ACAK*

SanalBaba

-IVLIK
-ILĞI/
-ILĞU
YA-N-ACAK/-ĞIÇ

yakağan (hlk.) → **yakarca**

yakala-['1. Bir kimseyi veya bir şeyi elle tutmak; 2. kaçan kimseyi ele geçirmek; 3. bir kimsenin gitmesini engellemek, durdurmak; 4. bir kimseyi hoşa gitmeyecek bir durumda bulmak, bir kimsenin suçu ortaya çıkmak; gösteren) söz, bakış veya işareti fark etmek; 6. birdenbire etkisi altına almak; 7. arayarak veya raslantı sonucu bulmak; 8. (mec.)belirlemek, anlamak'

< ya-k-a+la-

TT.:YAKALA-(MA/N-/NIŞ/NMA/T-/TMA)

~ yahala- (Az.)

= *iläktir-* (Bşk., TatK.)
ele sal- (Trkm.)
tut- (Kzk., Kırg., Özb., Trkm., Uyg., TT)
tot- (Bşk., TatK.)

yakalama 'Yakalamak işi'
→ **yakala-[*ma*]**

yakalan-['1.Yakalamak işi yapılmak, ele geçirilmek; 2. birinin kendisini zor duruma düşürecek bir şeyi, bir suçu ortaya çıkmak; 3. (bir hastalığa, karşılaşılmak istenilmeyen birine veya kötü bir duruma) tutulmak'
→ **yakala-[*n-*]**

yakalanma 'Yakalanmak işi'
→ **yakala-[*n-ma*]**

yakalanış 'Yakalanmak işi veya biçimi'
→ **yakala-[n-*ış*]**

yakalat-['1. Yakalanmasını sağlamak; 2. suçluyu ele geçirmek'
→ **yakala-[*t-*]**

yakalatma 'Yakalatmak işi'
→ **yakala-[*t-ma*]**

yakalı 'Herhangi bir biçimde yakası olan'
< yaka+lı
An.ağl.: ***yakalı*** '1. iri memeli kadın; 2. omuzları, kanatları üzerinde manto yakası gibi kürklü bir tür güvercin' (*DS.XI,* 4127)

yakalık '1. Yaka yapmak için kullanılan; 2. erkek gömleklerinin üzerine takılan eğreti yaka'
< yaka[+lık]
An.ağl.: ***yakalık*** '1. öğrencilerin beyaz yakası; 2. peçete; 3. duvarcılıkta kapı ve pencerelerin dayandığı yer; 4. ağların alt üst ipleri' (*DS.XI,* 4127)

yakalıklı 'Yakalığı olan'
< yaka[*+lık+lı*]
An.ağl.: ***yakalıklı*** 'takma yakalı gömlek' (*DS.XI,* 4127)

yakalıksız 'Yakalığı olmayan'
< yaka[*+lık+sız*]

yakar (hlk.) 1. Yakıcı, acı; 2. kibrit'
< yā-k-(a)r

yakar-['Israrla istemek, yalvarmak, niyaz etmek'
< *yaġa- 'kurban sunmak'
+-r- 'fiilden fiil yapan ek'

veya:
< *yaġu- 'yaklaşmak'***+-r-***

An.ağl.: ***yakar-*** (*DS.XI,* 4128)

yakarca (hlk.) 'Tatarcık'
< yā-k-(a)r+ca
An.ağl.: ***yahağan, yakaca, yakağan*** (*DS.XI,* 4127)

YAK(> h)-AĞAN/
-ACA

yakarı '1. Yakarmak işi veya biçimi; 2. Tanrı'dan bir şey dilemek amacıyla söylenen söz, dua, münacat'
< *yakar-ı*

yakarış → **yakarı**
<yakar-(ı)ş
An.ağl.: ***yakarış*** 'yalvarma, dua' (*DS.XI,* 4128)

yakarma 'Yakarmak işi'

SahafBaba

→ **yakar-[*ma*]**

yakasız 'Yakası olmayan'
< ***yaka+sız***
An.ağl.: ***yakasız gömlek/göynek*** 'kefen' (*DS.XI,* 4128)

yakaş-[(hlk.) → **yakış-**

yakı[1] 'Bazı hastalıkları tedavi etmek amacıyla bir bez üzerine yayılıp vücudun bazı yerlerine konulan, koyuca lâpa veya özel biçimde yapılmış eczalı parça'
= OT. ***yakıġ*** '(şişkinlik ve benzeri şeylere yakılan) yakı' (DLT)
< ***yā-k-ıġ***
TT.: YAKI+(CI/CILIK)
An.ağl.: ***yahı*** (*DS.XI,* 4126)

yakı[2] (hlk.) '1. Karın ağrısı; 2. sürgün' (*DS.XI,* 4128)
< ***yak-ı***

yakı[3] (hlk.) 'Pekmez ve yağla yapılıp genellikle lohusalara yedirilen yemek'
< ***yak-ı***

yakı-[(hlk.) 'Yakınmak' → **yakın-**

yakıcı[1] 'Yakı yapan veya satan kimse'
< ***yā-k-ı+cı***

yakıcı[2] '1. Yakma özelliği olan; 2. (mec.) etkili, dokunaklı'
< ***yā-k-ıcı***
An.ağl.: ***yahıcı*** '1. çok fazla (sıcak için); 2. türkü, destan yakan' (*DS.XI,* 4126)

yakıcılık[1] 'Yakı yapma işi'
< ***yā-k-ı+cı+lık***

yakıcılık[2] 'Yakıcı olma durumu'
< ***yā-k-ıcı+lık***

yakıl-[1]**[** 'Yakmak işi yapılmak'
< ***yäk-[(ı)-l-]***

yakıl-[2]**[** (hlk.) '1. Alışmak, sevgiyle bağlanmak; 2. birine tutulmak, sevmek; 3. özlemek'
< OT. ***yakıl-*** 'dokunulmak, yaklaşılmak' (DLT) veya: ***yagu-*** 'yaklaşmak'+***-l-***

yakıl-[3]**[** 'Türkü uydurulmak, çıkarılmak'
< ***yā-k-*** 'türkü yakmak'+***-(ı)l-***

yakıl-4[(hlk.) '(kına vb.) sürülmek, konulmak'
< ***yā-k-ıg*** 'yakı' +***(ı)l-***
Krş. **yakın-2**

yakıl-5[(hlk.) 'Dert yanmak, sızlanmak' [*yanıp yakılmak* deyiminde]
< OT. ***yak-(ı)l-*** 'dokunulmak, yaklaşılmak' (DLT)
Krş. **yakın-1**

yakılma 'Yakılmak işi'
< ***yä-k-[(ı)l-ma]***

yakım '1. Yakma işi; 2. (hlk.) önemli bir olay üzerine yakılmış türkü'
< ***yä-k-(ı)m***

yakımcı 'Türkü yakan kimse'
< ***yä-k-(ı)m+cı***

yakımsak (hlk.) 'Cana yakın, uysal, çabuk alışan'
< ***yakın+sak***
[/n/ > /m/ değişimi]

yakın '1. Zamanda ve yerde) az bir ara ile ayrılmış olan; 2. küçük, önemsiz değişikliklerle birbirinden ayrılan; 3. aralarında sıkı ilgi bulunan; 4. benzeyen, andıran; 5. erişmesi, olması zaman bakımından yaklaşmış olan; 6. uzak olmayan yer; 7. aralarında sıkı ilişki olan arkadaş, dost veya akraba; 8. uzak olmayarak'
= ET., OT. ***yaġın, yakın*** (*EUTS,* 280; DLT)
< ***yaġu-*** 'yaklaşmak' (DLT)
+***-n***

veya:
< ***yak-*** 'yaklaşmak, dokunmak'+***-(ı)n***

[ET.: ***yakıl-*** 'yaklaşmak, yaklaştırılmak' (*EUTS,* 280); OT. *yaġuş-* 'birbirine yaklaşmak'; *yaġutġan* 'daima yaklaştıran'; ***yaġut-*** 'yaklaştırmak']

TT.: YAKIN+(LAŞ/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK/SAK/SAKLIK/SAMA)

SanalBaba

An.ağl.: ***yahın, yahun*** (*DS.XI,* 4126)

Tü. > **Zaza.** *yeqin* 'yakın' (*ZTS,* 414)

~ yakın (Bşk., TatK.)
yaḳın (Özb.)
yakīn (Trkm.)
yah,ın (Az.)
yâh,un (Ker./*KrTS,* 361)
yâvığ/yâvuğ (Bay./*KrTS,* 361)
yekın (Uyg.)
cakın (Kzk.)
jakın (Kzk.)

Y(> c, j)A(> â, e)K (> h,)I(>u)N

yakın-[1]['Sızlanmak, sızlanarak anlatmak, şikâyet etmek'
< ****yak-*** 'yakınlaşmak'+***-(ı)n-***
Krş. **yakın-5**
TT.: YAKIN-(MA) [*yalvarıp yakın-*]
An.ağl.: ***yakı-*** (*DS.XI,* 4129)

yakın-[2]['(Kına, yakı vb.ni) Vücudun bir yerine sürmek'
< ***yā-k-ıg*** 'yakmak'+***(ı)n-***
Krş. **yakıl-4**
An.ağl.: ***yak-, yakın-*** 'sürmek, koymak (kına için)' (*DS.XI,* 4129)

yakınış 'Yakınmak işi veya biçimi'
< ***yak-*** 'yakınlaşmak'
+***-(ı)n-[1](ı)ş***

yakınlaş-['1. Yakın bir duruma gelmek, yaklaşmak; 2. Aralarındaki ilgi, sevgi daha güçlü bir duruma gelmek'
< ***yak-ın+la-ş-***

yakınlaştır-['1. Yakın bir duruma getirmek, yaklaştırmak; 2. (mec.) aralarına sıkı ilgi kurmak'
< ***yak-ın+la-ş-tır-***

yakınlık '1. Yakın olma durumu; 2. duygusal bağ ve akrabalık ilişkisi'
< ***yak-(ı)n+lık***
An.ağl.: ***yakınlık*** '1.cinsel ilişki; 2. gönül ilişkisi' (*DS.XI,* 4129)

yakınma 'yakın-[1]/[2]***mak*** işi yapılmak'

yakınsa-['Bir şeyin yakın zamanda olacağını düşünmek, olmasını yakın görmek'
< ***yakın+sa-***

yakınsak 'Tek bir noktaya doğru yönelen (ışınlar, çizgiler)'
< ***yak-(ı)n+sa-k***

yakınsaklık 'Yakınsak olma durumu'
< ***yakın+sa-k+lık***

yakınsama 'Yakınsamak işi'
< ***yakın+sa-ma***

yakıntı 'Yakılan bir şeyin kalıntıları'
< ***yā-k-(ı)n-tı***

yakış[1] 'Yakmak işi veya biçimi'
< ***yā-k-(ı)ş***

yakış[2] (hlk.) 'Yün işlerinde motif'
< ***yanış*** 'nakış'

yakış-['1. Güzel olmak, iyi gitmek, yaraşmak, uygun gelmek; 2. uygun olmak, iyi karşılanmak, münasip olmak'
= OT. ***yakış-*** 'yaklaşmak, dokunmak, yakına gelmek' (DLT)
< ***yak-*** '*hoşa gitmek; yaklaşmak'+***-(ı)ş-***
TT.: YAKIŞ-(IK/IKLI/IKLI-LIK/IKSIZ/IKSIZLIK/IŞMA/TIR-/TIRMA/TIRMACI/TIRMACA)
= *yaraş-* (Az.)
yäräş- (Özb.)
yara- (Bşk., TatK.)
yari- (Uyg.)
caro- (Kırg.)
jaras- (Kzk.)

yakışık 'Uygunluk, yaraşma'
< **yakış-[*(ı)k*]**
TT.: YAKIŞIK+(LI/LILIK/SIZ/SIZLIK)

yakışıklı '(Erkek için) güzel, gösterişli'
< **yakış-[*(ı)k+lı*]**
TT.: YAKIŞIKLI+(LIK)
= *yaraşıglı* (Az.)
yäräşikli (Özb.)
gözäl (Az., Özb.)

SanalBaba

yakışıklılık 'Yakışıklı olma durumu'
< **yakış-[*(ı)k+lı+lık*]**

yakışıksız 'Yakışık almayan, uygunsuz, çirkin, münasbetsiz'
< ***yakış-(ı)k+sız***

yakışıksızlık 'Yakışık olmayan davranış veya durum, uygunsuzluk'
< ***yakış-(ı)k+sız+lık***

yakışma ' Yakışmak işi'
< ***yakış-ma***

yakıştır-['1. Yakışacak bir duruma getirmek, uydurmak'
< ***yakış-tır-***

yakıştırma 'Yakıştırmak işi'
< ***yakış-tır-ma***

yakıştırmaca 'Herhangi bir sebeple ortaya atılan, uydurma (söz)'
< ***yakış-tır-ma+ca***

NOT: Eren (*TDES*, 441): **yakış-** ve türevleri YOK.

yakıt 'Odun, kömür, mazot gibi ısı sağlamak amacıyla yakılan madde, yakacak, mahrukat'
< ***yā-k-(ı)t*** 'fiilden ad yapım eki'
[**-(I)t** eki: *dik-(i)t, sark-(ı)t, kork-(u)t* vb.]
TT.: YAKIT+(ÇI)
~ yåkılğı (Özb.)
yağıvlık (Bşk.)
yagulık (TatK.)
yekılğu (Uyg.)
yanğıç (Trkm.)
janar may (Kzk.)

YA(> å, e)K-*IL*
-ĞI(>u)
YAĞ-*IV+LIK*
YAG-*UL-IK*
YAN-*ĞIÇ*
J(<Y)AN-*AR may*

yaklaş-['1. (zaman veya uzaklık için) arada az bir aralık kalacak biçimde ilerlemek, aradaki uzaklığı azaltmak veya büsbütün ortadan kaldırmak için ileri gitmek; 2. benzetmek, andırmak, uygun olmak; 3. bir konuyu, bir sorunu, bir konuyu ele alarak değerlendirmek; 4. yakınlaşmak'
= OT. ***yakış-*** 'yaklaşmak, dokunmak, yakına gelmek' (DLT)
< ****yak-*** 'yaklaşmak, dokunmak'***+(ı)n*** 'yakın'***+la-ş-***
TT.: YAKLAŞ-(IK/IL-/ILMA/IM/MA/TIR-/TIRMA)
~ yakınlaş- (Bşk., TatK.)
yakĭnlaş- (Trkm.)
yah,ınlaş- (Az.)
yekınlaş- (Uyg.)
yäkınläş- (Özb.)
cakındo- (Kırg.)
jakındas- (Kzk.)

Y(>c, j)A(> e, ä)K(>h,)-IN
+L(/D)A(> ä, o)-Ş/
-S

yaklaşık 'Gerçekten değeri veya miktarı değil, ondan az veya eksik bir niceliği gösteren, aşağı yukarı bir değerlendirme yapılarak bulunan, takribî'
< ***yak-*** 'yaklaşmak'***-la-ş-(ı)k***

yaklaşıl-['Yaklaşmak işi yapılmak'
< ***yak-la-ş-(ı)l-***

yaklaşılma 'Yaklaşılmak işi'
< ***yak-la-ş-(ı)l-ma***

yaklaşım '1. Yaklaşmak işi; 2. bir sorunu ele alış,ona bakış biçimi'
< ***yak-la-ş-(ı)m***

yaklaştır-['1. Bir şeyi kendine yakın duruma getirmek; 2. iki şeyi birbirine yakın duruma getirmek'
< ***yak-la-ş-tır-***

yaklaştırma 'Yaklaştırmak işi'
< ***yak-la-ş-tır-ma***

yakma 'Yakmak işi'
< ***yā-k-ma***
An.ağl.: ***yakma*** '1. karaçıban; 2. dağlama' (*DS..XI*, 4130)

yakmaca (hlk.) 'Karaçıban, şarbon hastalığı'
< ***yā-k-ma+ca***

yakmaç 'Sıvı yakıtı kolayca yanabilecek taneciklere ayırarak püskürten aygıt, brülör'

SanalBaba

< *yā-k-maç* 'fiilden ad yapan ek'

[**-mAç eki**: *eğir-meç, bazlamaç, gömeç* < *göm-meç* ...vb.]

yakşak (hlk.) → **yağşak, yanşak**
yakşı → **yahşi**
yaktır-['Yakmak işi yaptırmak'

[ET. **yaktur-** 'yaklaştırmak, yakın getirmek'
OT. **yaktur-** 'dokundurmak']

< *yā-k-tır-*
yaktırma 'Yaktırmak işi'
< *yā-k-tır-ma*

NOT: Eren'de ***yakı*** ile ***yal*** arası sözcükler YOK.

yal (hlk.) 'Köpek ve ineklere yedirilmek için un ve kepekle hazırlanan yiyecek'
= ET. ***yal*** 'maaş, ücret, aylık' (*EUTS,* 280)
< OT. ***yal*** [*yalaçı (yuga)* 'bir çeşit ince katmerli (ekmek, yufka)' DLT)]
An.ağl.: ***yal, yalmaç*** (*DS.XI,* 4131)

Tü. > **Kürt.** *yal* (*DAO,* 507)

[Krş.: ***yar*** 'salya' < ***ya-r**; ***yala-*** < *ya-la-*; ***yalak*** < *ya-la-k*; OT.: *yalfa, yalgat-* 'yalatmak'; *yalgandur-* 'yalanmak'; *yalgan-* 'yalanmak'; *yalgaş-* 'yalaşmak'; *yalgat-* 'yalatmak ve yutturmak' (DLT)]

Eren (*TDES,* 441): < **?**

NOT: Eren'de ***yal*** ile ***yapağı*** arası szöcükler YOK.

yala-['1. Bir şeyin üzerinden dilini sürüp geçirmek; 2. dilini gezdirerek bir şeyin üzerindeki almak; 3. sıyırarak, dokunarak geçmek'
= ET. ***yala-, yalġa-*** (*EUTS,* 281); (Uyg.) ***yalġa-*** (*İKPÖ,* 229) [Fakat: ***yala-*** 'töhmetlenmek']
~ OT. ***yalġa-, yalfa-, yalwa-*** (DLT: *yalfat-, yalġat-* 'yalatmak'; *yalġan-* 'yalanmak')

< *yālġa-* [Räsänen, *Türkische Miszellen,* 8; T.Tekin, *Mak.I,* 84, 338)]
[< ***yāl+(ġ)a-***]
TT.: YALA-(K/KA/MA/MUK/N-/NIŞ/NMA/T-/TMA/YICI/YIŞ)
~ Moğ. ***doluġa*** <**dalu-ġa*** = Lam. ***dal-*** 'yalamak', Ev. ***dala-*** = Çuv. ***śula-*** = ET. ***yalġa-***
~ yāla- (Trkm./Hamzayev, *Türkmence Sözlük,* s. 842; Az., Bşk., TatK.)
yali- (Uyg.)
yälä- (Özb.)
calo- (Kırg.)
jala- (Kzk.)
śula- (Çuv.)

Y(> c, j, ś)A(> ä, u)
LA(> ä, i, o)-

Eren (*TDES,* 441): YOK

yalabı-[(hlk.) '1. Papıldamak, parlamak, ışıldamak; 2. şimşek çakmak'

< *yä-l-a-bı-*

yalabık (hlk.) '1. Parlak, parıltılı, ışıklı; 2. alevin oynayarak parıldaması, parlama, parıltı; 3. şimşek; 4. güzel, yakışıklı, sevimli;5. iki yüzlü, kaypak'
= ET. ***yalan*** = ***yalın*** 'alev'
(EUTS, 281: *yalın- / yalına-* 'alevlenmek, yanmak, parlamak'; *yalınla-* 'alevlenmek'; *yalınlığ* 'alevli, parlak'; *yaltrak/yaltrık* 'ışık, parıltı'; *yaltrıklığ* 'parlak, ışıklı'; *yaltrır-* 'aydınlatmak'; *yaltrıt-* 'parlatmak, aydınlatmak'; ***Yalturmak*** 'toponim')
~ OT. ***yaldra-, yarlı-*** 'az ışımak, az parlamak'
(DLT: *yalın* 'alev'; *yal-* 'alevlenmek; yanmak'=*yandur-, yun-, yundur-; yalrat-, yalrıt-, yolrat-, yolrıt-* 'parlatmak, yalabıtmak'; *yal tur-* 'ateşi alevlendirmek')

SanalBaba

< ***yā-*** 'yanmak, parlamak, alevlenmek' +***-l*** 'alev'
+***a-bı-k***
[*yalabıt-/yalabut-* '1. ışık saçarak aydınlatmak; 2. parlatmak, cilâlamak; 3. traş ederek parlatıp güzelleştirmek; 4. çabucak işi bitirmek; 5. öfkeyle, hızla vurmak, dövmek'
< **ya-l+a-bı-t-*

[***yalın+a-*** 'parıldamak'; ***yalın+lıġ*** 'parlak'; ***ya-l*** 'alev'; ***yal+tır- (trı-/tra-)*** 'parlamak'; ***yal+tra-k*** 'parlak' (Ş. Tekin, 1976: 318).

***YA-** '1. ışık ve ateş saçmak; 2. ışıldamak; 3. parıldamak; 4. aydınlatmak'
YA-k-**: ***yaġdu/yahdu 'aydınlık, nur'
-l-: ***yalın*** 'alev' [OT. ***yal-*** 'tutuşmak' (DLT: *ot yaldı* 'ateş yansdı']
-l : 'alev, ateş, kor' (Özb.) < **ya-l*
[*yuragide yali bar.* 'cesur']
-p-: ***yapur-*** 'parlatmak'
-r-: ***yaru-*** 'parlamak'; ***yaru-k*** 'ışık'
-ş-: ***yaşuk*** 'ziya, ışık, parıltı' (F. Özkan: 2003, 158-160)
-ş : ***yaş*** 'şimşek' (tarihî Türk şiveleri' < **ya-ş* [/ş/ = /l/]

[ET, OT ve TT'nde '*parla-, yan-, ışı-, ışılda-, yaldız, yıldız* ile ilgili sözler: ***yaşu-*** 'yanmak; yakmak; parlamak'; ***alış-*** 'yanmak, tutuşmak'; ***yalın*** 'alev'; ***yaşın*** 'ışık' ~ ***yanşa-*** 'parlamak' ~ ***yultuz*** 'yıldız'; **yula** 'meşale, mum, lamba'; ***şimşek*** [< *şimşek* (DS) < **çemşek* < *çeşmek* (DS) <**çaşı-/çeşi-*] 'şimşek'; ***alap/yalap*** 'alev'; ***ışık ılıcak*** (>*sıcak*); ***ılı-/yılı-*** 'ılımak'; ***yalçık*** 'ay'; ***ay*** 'ay'

An.ağl.: ***yalabır, yalabık, yalamık, yalamuk, yalyabaluk*** (*DS.XI*, 4131); ***yalabık, yalabuk, yalannık, yaldırayık, yalım*** 'şimşek' (*DS.XI*, 4132) '*iki yüzlü, yüze gülücü, kaypak; * girişken; *güzel, yakışıklı, sevimli; *tüysüz, atik; *kavgada üstün gelen' (s. 4132)
~ Moğ. ***asa-*** 'yanmak, tutuşmak'; *hala-* 'ısınmak, sıcaklaşmak' (Lessing); ***gal*** 'ateş'; ***gey-/geyigül-*** 'ışımak, parlamak' (Lessing); ***döli/dölü*** 'alev']

Eren (*TDES*, 441): YOK

yalacan, yalaçan (hlk.) → **yalak²**
yalağız (hlk.) → **yalak²**
yalagoz (hlk.) → **yalak²**
yalağuz (hlk.) → **yalnız**
yalak¹ '1. Hayvanların su içtikleri taş veya ağaçtan oyma kap; 2. çeşme, musluk vb.nin altına akan suyun çevreye sıçramasını veya akıp gitmesini önlemek için konulan delikli taş tekne'
< ***yā-l+a-k***
An.ağl.:***yalah, yalak, yalaçan*** 'hayvanların içinde yemek yediği , taş, ağaç, çanak vb. kap' (*DS.XI*, 4134).
~ yalag (Az./*AHYÖ*, 547)

Tü. > **Kürt.** *yalak* (*DAO*, 507)

~ yalak (Trkm., Uyg.)
yalag (Az.)
yälâk (Özb.)
yalğaş (Bşk.)
ulak (Bşk., TatK.)

YAL+*A(> å)K(> g)*
+*ĞAŞ*
[*Y*= *ø*]UL+*AK*

Eren (*TDES*, 441): YOK

yalak² (hlk.) '1. Geveze, boşboğaz, söz taşıyarak ara bozan; 2. sırnaşık, eğitimsiz; 3. dalkavuk'

SarıalBaba

< OT. ***yala-*** 'töhmetlemek'

+-k

An.ağl.: ***yalah, yalak, yalacan, yalaçan, yalagoz, yalağız, yalaka, yalakçı, yalaktar, yalamakçı, yalamaşçı, yalamık, yalamsuk, yalamuk, yalamukçu, yalavıç, yalavış, yalavuç, yalavuş, yalcı, yaldakçı, yalıcan*** (*DS.XI,* 4134)

Eren (*TDES,* 441): YOK

yalaçan (hlk.) → **yalak**

yalaka (hlk.) '1. Dalkavuk; 2. arsız, sırnaşık'

→ **yalak²**

yalakacı (hlk.) 'Bulduğu şeyi, bulduğu yerde yiyen, pisboğaz köpek'

→ **yalaka**[+*cı*]

yalakalaş-[→ **yalaka**[+*la-ş-*]

yalakalık (hlk.) 'Dalkavukluk'

→ **yalaka**[+*lık*], **yalak²**

yalakçı¹ (hlk.) → **yalak²**

yalakçı² (hlk.) 'Hizmetçi'

< ***yalak+çı***

yalaklık (hlk.) → **yalakalık**

yalaktar (hlk.) → **yalak²**

yalama¹ '1. Yalamak işi; 2. üzeri düzleşmiş, aşınmış olan'

< *yā-l+a-ma*

An.ağl.: ***yalama, yalamık, yalamuk, yalavış*** (DS.XI, 4137)

yalama² (hlk.) '1. Dudakta çıkan yara; 2. dudakta kuruma ve çatlama'

< ***yala-ma***

An.ağl.: ***yalama, yalamık, yalıma*** (*DS.XI,* 4136)

yalamakçı (hlk.) → **yalak²**

yalamaşçı (hlk.) → **yalak²**

yalamık¹ (hlk.) → **yalak²**

yalamık² (hlk.) → **yalama²**

yalamık³ (hlk.) → **yalama¹**

yalamuk¹ (hlk.) '1. Çam ağacının reçineli kabuğu, soymuk; 2. çam ağacının reçineli kabuğundan çıkan öz suyu'

< ***yā-l+a-muk*** 'fiilden ad yapan ek'

[**-mIk** eki:*kıza-mık, soy-muk* vb.]

yalamuk² (hlk.) → **yalak²**

yalamuk³ (hlk.) → **yalama¹**

yalamukcu, yalamukçu (hlk.)

→ **yalak²**

yalan '1.Aldatmak amacıyla bilerek ve gerçeğe aykırı olarak söylenen söz, kıtır; 2. gerçek olmayan, asılsız, uydurma'

= ET. (Uyg.) ***yalġan*** (*EUTS,* 281; *ETG.,* 308)

~ OT. ***yalġan*** (DLT: *yalġandur-* 'yalanlamak')

[ET'de ***yalan*** = ***yalın*** 'alev' (*ETG.,* 308)]

→ **yalın**

< ****ya-*** 'yanlış bir şey yapmak'

+-l-ġan

veya: ****yal-ıġ+a-n*** (Ş. Tekin, *İK,* 68)

[Krş.: ***yala*** 'töhmet, itham, biri hakkında kötü sanıda bulunma' ***yalaçı*** 'insanı her şeyde çarçabuk suçlu gibi gören, itham eden'; ***yalafar*** 'insanlar arasında elçi, hakanın gönderdiği elçi'; ***yalış-*** 'töhmetlenmek, itham etmek' ~ ***yılış-; yaltġa*** ~ ***yoltġa, yultġa*** 'birşeyle alay etme']

TT.:YALAN+(CI/akasya/ayak/biber/dolma/CIKTAN/ CILIK/ DA/ LA- / LAMA/ N-/ NMA/ SIZ)

An.ağl.: ***yalan*** 'yalancı'; ***yalan at-*** 'yalan söylemek'; ***yalancı, yalancı dolma*** 'kaburga dolması' (*DS.XI,* 4139)

~ yalan (Az., Trkm.)
yalğan (Bşk., TatK., Uyg.)
yålğån (Özb.)
calğan (Kırg.)
jalğan (Kzk.)

Y(> c, j)A(> å)L[Ğ]A(> å)N

= *aldak* (Bşk., TatK.)
ötirik (Kzk.)

yalan-['1. Kendini yalamak; 2. ya-

SanalBaba

lamak işi yapılmak veya yalamak işine konu olmak'

< *yalġan- < *yal(ġ)a-n-* 'dönüşlülük eki'

yalancı '1. Yalan söylemeyi huy edinmiş olan (kimse); 2. gerçek olmayan, gerçeğe benzetilmiş'

→ **yalan[+*cı*]**

TT.: YALANCI+(LIK)

An.ağl.: ***yalancı*** 'yalan'; ***yalançı*** 'yalancı'; ***yalançırak*** 'arada bir yalan söyleyen' (*DS.XI,* 4139)

Tü. >**Ar.** (Sur.) *yālānci: dūrma* 'yalancı dolma' (*ALTK,* 135)

~ yalançı (Az.)
yalğançı (TatK.)
yalğançi (Uyg.)
yalğansı (Bşk.)
yålğånçi (Özb.)
calğançı (Kırg.)

Y(> c)AL[Ğ]AN+*ÇI(>i)/+SI*

= *aldakçı* (TatK.)
aldaksı (Bşk.)

yalancıktan 'Gerçek olmayarak, yapmacık olarak, yalandan'

< *yalan+cık+tan*

~ yalannan (Ker./*KrTS,* 361)

yalancılık '1.Yalancı olma durumu, yalan söyleme huyu; 2. yalan söz'

< *yalan+cı+lık*

yalançırak (hlk.) 'Arada bir yalan söyleyen'

< *yalan+çı+rak*

yalandan 'Gerçek olmayarak, yapmacık bir biçimde, oyun olsun diye, yalancıktan, sureta; 2. gösteriş olsun diye, özen göstermeden, önem vermeyerek, üstünkörü'

< *yalan+dan* 'addan *zarf* yapan hâl eki'

yalandır-[(hlk.) 'Aldatmak, kandırmak'

< *yalan+tır-*

yalangı (hlk.) '1. Alev; 2. tutuşturucu, talaş, ince kuru odun vb.; 3. ateş, güneş ısısı'

< OT. ***yālın*** 'alev' [< **yā-l-(ı)n*]+***gı***

An.ağl.: ***yalangı, yalağı, yalaŋı, yalaŋkı, yalavu, yalazı*** (*DS.XI,* 4139)

Krş. **yalaz, yalaz**

yalaŋı (hlk.) → **yalangı**

yalanış 'Yalanmak işi veya biçimi'

< *yā-l-(ġ)a-n-ış*

yalaŋız, yalanız (hlk.) → **yalnız**

yalaŋkı (hlk.) → **yalangı**

yalanla-['(Haber, söz için) Gerçek olmadığını bildirmek, yalan olduğunu açıklamak, tekzip etmek'

→ **yalan[+*la-*]**

yalanlama 'Yalanlamak işi, tekzip'

→ **yalan[+*la-ma*]**

yalanlan-[1] 'Yalanlamak işi yapılmak veya yalanlamak işine konu olmak'

→ **yalan[+*la-n-*]**

yalanlan-[2] (hlk.) Alevlenmek'

< *yā-l+ın* 'alev'+***la-n-***

yalanlanma 'Yalanlanmak işi'

→ **yalan[+*la-n-ma*]**

yalansığ-[(hlk.) 'Yalan söylemek'

< ***yalan+sı*[ğ]-**

yalansız '1. İçinde yalan olmayan; 2. doğru bir biçimde'

→ **yalan[+*sız*]**

yalapşap, yalap şalap '(zf.) Baştan savma, üstünkörü, yarım yamalak'

< **ya-l-ġa-p* + *?şap/şalap*

An.ağl.: ***yalap şap, yalap sap, yalap şalap, yalaş bulaş*** 'üstünkörü, gelişigüzel (iş için)' (*DS.XI,* 4140)

yalap yalap '(s., zf.) Parıl parıl, parıldayarak'

< **yā-* 'parlamak'+***-l-a-p***

Krş. **yalabık**

yalat-['Yalamak işini yaptırmak'

= OT. ***yalfat-, yalġat-*** (DLT)

→ **yala-[*t-*]**

yalatma 'Yalatmak işi'

SanalBaba

< **yala-[*t-ma*]**

Yalavaç 'Anadolu'da yer adı'
= OT. ***yalawaç, yalavaç*** 'elçi, peygamber' (DLT)
< OT. ***yala-*** 'töhmetlemek' (DLT)+***-w(/v)aç***
An.ağl.: ***yalavaç*** 'alevî' (*DS.XI,* 4140)
[Krş. ***yalafar*** 'insanlar arasında elçi, hakanın gönderdiği elçi' (DLT)]

yalavız, yalawız (Kürt, Zaza) (hlk.) → **yalnız**

yalavu (hlk.) → **yalangı**

yalayıcı 'Yalayan'
< **yala-[*y-ıcı*]**

yalayış 'Yalamak işi veya biçimi'
< **yala-[*y-(ı)ş*]**

yalaz, yalaza (hlk.) 'Alev; tutuşturucu, talaş, ince, kuru odun'
< ***yā-*** 'yanmak'+***l-a-z(+a)***
An.ağl.: ***yalangı, yalanı, yalaŋkı, yalavu, yalazı, yalaza*** (*DS.XI,* 4139); yalangu 'fırında ikinci kez ekmek pişirmek için yakılan odun' (s. 4139, 4266); ***yılavı, yılap*** 'büyük yangın alevi'

YALA-*N(D)/+GI/+I/+KI -VU/-Z+I/-Z+A*

Krş. **yalangı**

yalazı (hlk.) → **yalangı, yalaz**

yalazı-[(hlk.) 'Alev dokunarak, yalayarak geçmek'
< ***yā-l-a-z+ı-***

yalazla-['Bir şeyi alevden geçirmek'
→ **yalaz[+*la-*]**

yalazlama 'Yalazlamak işi'
→ **yalaz[+*la-ma*]**

yalazlan-['Ateş alevle yanmak, alevle tutuşmak'
→ **yalaz[+*la-n-*]**

yalazlanma 'Yalazlanmak işi'
→ **yalaz[+*la-n-ma*]**

yalazuh (hlk.) → **yalnız**

yalbır[1] (hlk.) 'Parlak'
< ***yā-l-bı-r*** [< ****yā-l-drı-*** 'az ışımak, az parlamak']
An.ağl.: ***yaldırak; yalbır yalbır, yalbırt yalbırt, yaldır yaldır*** 'parıl parıl' (*DS.XI,* 4142); ***yalbır yalbır yan-, yaldır yaldır yaldıra-, yaldır yaldır yan-*** (s. 4142)

yalbır[2] (hlk.) → **yalbırdak**

yalbırcak (hlk.) **yalbırdak**

yalbırdak (hlk.) '1. Çıplak, yarı çıplak, don gömlek; 2. kınsız, yalın, kapsız'
[Krş. OT. ***yalındak*** 'çıplak' (DLT)]
< OT. ***yalıng*** 'çıplak, kından çıkmış veya kınından çıkarılmış' ***yap-*** 'örtmek, kapamak'+***-ın-*** 'örtünmek'+***-da-k***
An.ağl.: ***yalbır, yalbırcak, yalbundak, yalburdah, yalburdak*** (*DS.XI,* 4142)

yalboğan (hlk.) 'Obur, aç gözlü'
< ***yal*** 'hayvan yemi'+***boğ-(a)n***

yalbundak (hlk.) → **yalbırdak**

yalburdah(/k) (hlk.) **yalbırdak**

yalcı (hlk.) → **yalak**[2]

yalçe (hlk.) 'Ocak üstündeki raf'
< ***yā-l+çe***

yalçı[1] (hlk.) 'Düzgünleşmiş, parlak taş'
< ***yā-l+çı***

yalçı[2] (hlk.) → **yalçın**[1]

yalçın[1] '(s.) 1. Düz, sarp; 2. düz, kaygan'
< OT. ***yalıng*** 'çıplak' (DLT) +***çın***
An.ağl.: ***yalçı*** 'yüce dağların eteği'; ***yalçın***

yalçın[2] (hlk.) 'Cilâlı, parlak'
< ***yā-l-*** 'parlamak'+***çı-n***
Kr. (KB): ***yalçık*** 'ay (*KB.III,* 517) < ****yal*+ *çı-k***

yaldakçı (hlk.) → **yalak**[2]

SanalBaba

yaldat-[(hlk.) 'Kandırmak' = ET. ***alta-*** 'kandırmak' (*ETG,* 293), ***altag*** 'hile'; OT. ***alda-*** (DLT) < [y+] ***al*** 'hile' **+*da-*** 'aldatmak' **+ *-t-*** [/y/ ikincildir]

Tü. > **Zaza, Kürt.** *yaldat-* (*DAO,* 507)

yaldavuş (hlk.) 'Koşmaca oyununda, koşanın kovalayan önünde çeşitli yönlere doğrularak yaptığı şaşırtma' < [y+]***al+da-***[v]***(u)ş*** [/y/ ile /v/ ikincildir]

yaldırak (hlk.) 'Parlak, cilalı' Bk. → **yalabık**

yaldırat-[(hlk.) 'Cilalamak' **< *yā-l+tra-t-*** [DLT: *yaldrı(/u)* 'cilâlı, parlak, süslü'; *yalrat-, yalrut-* 'parlatmak'; *yalabıt-* < **ya-*]

yaldırayık (hlk.) 'Elektrik' < OT. ***yā-l+drı-*** [< *yā-l +drı-*] 'az ışımak' **+*(y)ık***

yaldırbak (hlk.) '1. Çorapsız, yalnız ayakkabı ile; 2. başı açık' **< *yal*[ıng]+*da-k*** [< OT. *yalındak* 'çıplak'] **An.ağl.**: ***yalınyalburdak, yalın yarburdak*** 'çıplak ayak, yalın ayak' (*DS.XI,* 4146)

yaldırık (hlk.) 'Merih' [TT'nde soy adı: ***Ü. Yaltırık***] < OT. ***yaldrı-*** 'az ışımak, az parlamak' (DLT)+***-k***

yaldır yaldır (hlk.) 'Alev alev' **< *yā-l+tra-***

yaldırış (hlk.) 'Parlama, parıltı' **< *yā-l-dır-(ı)ş*** **[< *+drı-(ş)*]**

yaldız '1. Eşyaya altın veya gümüş görünüşü vermek için kulanılan, sıvı veya yaprak durumundaki altın, gümüş ve bunların taklidi olan madde; 2. bu madde ile eşyalara yapılan süs; 3. (mec.) aldatıcı dış görünüş, göz boyama'

[ET'de YOK: ***yaltır-*** 'parlamak', ***yalt(ı)rak ~ yalt(ı)rık*** 'parlak'; ***yaltra-*** 'parlamak'; ***yaltrır-*** 'aydınlatmak, parlatmak';
OT (DLT'te) YOK: ***yaldrı-*** 'az ışımak, az parlamak'; ***yaldrı(/u)k*** 'cilâlı, parlak' ~***yoldruk/yuldruk***]
Blg.: ***yaldrım*** < **yaltrım* < **yaltrı-m*
Çağ., Osm., Trkm.: ***yaldıra-***
Alt., TatK., Bşk., Nog.: ***yaltıra-***
Kırg.: ***caltıra-***
Kzk., KKlp.: ***jaltıra-***
Hak.: ***çaltıra-***<**yaltıra-*<**yaltra-*<*yaltur-a-*

→ **yalabık**
Çağ. (Rûmi): ***yalduz***
Osm., Krm.: ***yalduz, yaldız***
< OT. ***yald(/t)uz***
< **yaltur* (*Mak.I,* 19)
[< **yā-l-tuz(/r)*]
TT.: YALDIZ+(CI/CILIK/LA-/LAMA/LAN- /LANMA/LAT /LATMA/LI)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yaldız* (*ALTK,* 136)

yaldızcı '1. Yaldız işleri yapan kimse; 2. (mec.) bir şeyin iç yüzüne değil de gösterişe önem veren (kimse)' → **yaldız*[+cı]***

yaldızcılık '1. Yaldızcının zanaatı; 2. (mec.) gösterişli fakat değersiz iş yapma' → **yaldız[*+cı+lık*]**

yaldızla-['1. Bir şeyi yaldızla kaplamak, yaldız sürerek süslemek; 2. (mec.) parlatmak; 3. (mec.) gösterişili süslerle değersizliğini veya kötülüğünü gizlemek; 4. (argo) boynuz takmak' → **yaldız[*+la-*]**

yaldızlama '1. Yaldızlamak işi; 2. ciltlenmiş kitapların kenarlarını

SanalBaba

saf altınla süsleme, tezhip'
→ **yaldız[+*la-*]**

yaldızlat-['Yaldızlamak işini yaptırmak'
→ **yaldız[+*la-t-*]**

yaldızlatma 'Yaldızlatmak işi'
→ **yaldız[+*la-t-ma*]**

yaldızlı '1. Üzerine yaldız sürülmüş, yaldızla süslenmiş; 2. (mec.) aldatıcı, göz boyayıcı'
→ **yaldız[+*lı*]**

yalgı (hlk.) → **yalnız**

yalgın (hlk.) 'Ilgım, pusarık, serap'
< ***yā-*** 'parlamak'+***-l-gın***
'fiilden ad yapan ek'
[**-KIn** eki: *sar-gın, yor-gun, dar-gın, durgun, düş-kün, vurgun* .. vb.]

yalgız, yalğız (hlk.) → **yalnız**

yalgu (hlk.) 'Ustura'
= OT. ***yüligü*** (DLT)
< OT. ***yüli-*** 'tıraş etmek'
+-gü

yalguz (hlk.) → **yalnız**

yalhı[1] (hlk.) → **yalnız**

yalhı[2]**, yalkı** (hlk.) 'Yılkı'
→ **yılkı**

yalıcan (hlk.) → **yaltak**[2]

yalım[1] 'Alev' → **yalın**[1]
= OT. ***yalın*** 'alev' (DLT)
< ***yā-*** 'yanmak'+***-l-(ı)m***
An.ağl.: ***yalım*** 'ateş, sıcaklık' (*DS.XI*, 4145)

yalım[2] 'Kılıç, bıçak gibi kesici araçların keskin yüzü'
= OT. ***yalıng*** 'çıplak, kından çıkmış veya kınından çıkarılmış' (DLT)
< ***yalın-*** 'soyunmak' fiilinin türevi.
An.ağl.: ***yalın*** 'ince, düz' (*DS.XI*, 4145)

yalın[1] 'Alev' → **yalım**[1]
= ET., OT. ***yalın*** 'alev' (*EUTS*, 281; DLT)
~ ***yalan*** (*EUTS*, 281; *ETG.*, 308: *yalıŋ-, yalıŋa-* 'alevlenmek'; *yalınlıg* 'parlak')
< ***yā-*** 'yanmak'+***-l-(ı)n***
An.ağl.: ***yalın*** 'yazın esen sıcak yel' (*DS.XI*, 4145)
~ yalın (Kum./*Kumıksko-Russkiy Slovar'*, Moskva, 1969, s. 390)
çalın (Hak./*Russko-Hakasskiy Slovar'*, Moskva 1961, s. 587)

yalın[2] '1. (Söz, yazı için) gösterişsiz, süssüz, sade; 2. (hlk.) çıplak'
= ET. ***yalang, yalıng*** 'çıplak' (*EUTS*, 282); ***yalıŋ, yalaŋ*** 'yalın' (*ETG.*, 308)
~ OT. ***yalındak, yalıng*** 'çıplak' (DLT)
< ***yalın-*** 'soyunmak' fiilinin türevi.
TT.: YALIN+(göz/kat/kılıç)
An.ağl.: ***yalın, yalıncak*** 'çıplak' (*DS.XI*, 4145)

yalın ayak '1.Ayakları çıplak; 2.(zf.) çıplak ayakla'
< ***yala(/ı)n(/ŋ)+ayak***
[< *aďak*]
An.ağl.: ***yalınayak, yalıncak*** 'yoksul'; ***yalın bacak*** 'çıplak ayak' (*DS.XI*, 4145)
Krş. **yalbırdak; yalın yalburdak, yalın yarburdak**
~ yalanayak (Bşk.)
yalan ayak (TatK.)
yalın ayag (Az.)
yalaŋ ayak (Uyg.)
yalanğaç ayak (TatK.)
yalanğas ayak (Bşk.)
yalanğidak (Uyg.)
yälängåyåk (Özb.))
cılaŋ ayak (Kırg.)
jalaŋayak (Kzk.)
ayakyalaŋaç (Trkm.)

Y(> c, j)A(> å, ä)LI(>ä)N
(/ŋ) +[*G*]
+ĞAÇ
+ĞAS
+A(>å)YA(>å)K
+İDAK *(< adak)*

yalıncak 'Çıplak'

SahafBaba

= OT. ***yalındak*** 'çıplak' (DLT)

< *yalın+cak*

yalınç '1. Birleşik olmayan, yalnız bir maddeden oluşan; 2. karışık olmayan, basit'
= OT. ***yalınçga (aş)*** 'tadı, tuzu, yağı olmayan yemek' (DLT)

< *yalın* 'sade' **+ç**[*ak=ø*]

yalıngaç 'Kabuğu çatlayıp soyulan'

< *yalın+gaç*

yalıngat, yalıŋgat (hlk.) '1. Tek kat, ince, hafif; 2. ince, narin (kimse'
→ **yalınkat**

yalıngı (hlk.) 'Birden parlayan, parlayıp sönen, çalı çırpı alevi'

< *ya-l-ın+gı*

yalınız, yalıŋız (hlk.) → **yalnız**

yalınkat '1. Tek kat, ince, hafif; 2. ince, narin kimse'

< *yalıng* 'çıplak'+***kat***
An.ağl.: ***yalın(/ŋ)gat*** (*DS.XI,* 4146)

yalınla-, yalıŋla-[1][(hlk.) 'Soymak'

< OT. ***yalıng*** 'çıplak'+***la-***

yalınla-, yalıŋla-[2][(hlk.) '1. Alevlendirmek; 2. yara üstünü kavlı çakmakla dağlamak'

< *ya-l-ın* 'alev'+***la-***

yalınlaş-['Yalın, sade duruma gelmek'
→ **yalın[+*la-ş-*]**

yalınlaşma 'Yalınlaşmak işi'
→ **yalın[+*la-ş-ma*]**

yalınlı (hlk.) 'Tek yumurtalı hayvan'

< *yalıng+lı*

yalınlık '1. Yalın olma durumu, birleşik veya karmaşık olmama durumu, sadelik; 2. kolayca anlaşılabilen anlatım'
→ **yalın[+*lık*]**

yalınsak (hlk.) '1. Tek gezen, azılı kurt; 2. azılı domuz'

< *yalıng+sak*

yalıt-['Elektrik ve ısı akımını engellemek, tecrit etmek, izole etmek'

< *ya-l-* 'yalınmak' +***-(ı)t-***

yalıtıcı 'Yalıtkan'

< OT. *ya-l-(ı)t-ıcı*

yalıtıl-['Yalıtmak işi yapılmak'

< *ya-l- (ı)t-(ı)l-*

yalıtılma 'Yalıtılmak işi'
→ **ya-l-ıt-[*(ı)l-ma*]**

yalıtım 'İzolasyon'

< *ya-l-(ı)t-(ı)m*

yalıtkan 'Herhangi bir değmeyi, sürtünmeyi önlemek için, elektrik iletkenlerini saran, koruyan porselen, kauçuk gibi madde'

< *ya-l-(ı)t-kan*

yalıtkanlık 'Yalıtkan olma durumu'
→ **yalıtkan[+*lık*]**

yalıtma 'Yalıtmak işi, tecrit, izolasyon'
→ **ya-l-[*ıt-ma*]**

yālız (hlk.) → **yalnız**

yalkı[1] (hlk.) '1. Yalnız, tek; 2. yavan, katıksız; 3. başıboş'
Krş. ET. ***yalk-*** 'muhalefet etmek, zıddına gitmek' (*ETG.,* 308)

< **yalk-ı*

yalkı[2] (hlk.) 'Yağlı çörek'

< OT. ***yakrı*** 'yağlı' (DLT)

yalkı[3] (hlk.) 'Işın'

< *yā-l-* ['yalınmak, alevlenmek'+***-(ı)n*** 'alev']+***-ku***

yalkı-[(hlk.) 'Yaralanıp berelenmek'

< **yar-+-kı-*

yalman (hlk.) '1. Eğik, eğinik, mail; 2. sarp, dik; 3. (hlk.) kesici ve batıcı araçların kesen ve batan bölümü'

< OT. **yā-l+man*
An.ağl.: ***yalman*** 'düzgün, parlak ve yassı taş' (Silifke/İç.); ***yalman*** 1.eğri, yanlamasına kesme; 2. mızrak ucu; 3. ağaç parçası; 4. kaypak, yumuşak; düzgün, parlak, yassı taş' (*DS.XI,* 4148)

yalnız '1. Yanında başkaları bulun-

SanalBaba

mayan; 2. yanında başkaları olmayarak; 3. sadece, salt; 4. ama, şu kadar ki, ancak, fakat; 5. toplumsal ilişkilerden yoksun veya yoksun bırakılan kişi'
= ET. ***yalanġus, yalanġuz, yalġuz, yalangġuz, yalnguz*** (*EUTS*, 281); (Uyg.) ***yalŋus (yalaŋus)*** (*İKPÖ*, 229); ***yāliṅuz, yalaŋuz*** (*ETG.*, 308)
~ OT. ***yalnus*** (DLT)
MA: ***yalġuz, yalġuzen*** (10-8, 168-8)

YAL[*AN* = ø]GUZ
YAL[A]N(/Ɒ/NG)
+ĠUZ(/S)/
+US(/Z)

< *yalıŋ/yalaŋ* 'yalın, çıplak'+***°s/+°z*** (?)
TT.: YALNIZ+(CA/CI/CILIK/LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***yalanuz*** (Rize/*RİA*); ***yalağuz, yalaŋız, yalazuh, yalgı, yalgız, yalğız, yalhı, yalınız, yalıŋız, yālız*** (*DS.XI*, 4134); ***yannız*** (El.)

YALA(/I)N(/Ğ/Ɒ)
U(/I)Z
YALAZUH
YALG(/h)I[Z]
YĀLI[*NI*=ø]Z
YAN[< L+I = ø]NIZ

Tü. > **Kürt., Zaza.** *yalanız, yalınız, yalavız, yalawuz, yalnız* (*DAO*, 507)

~ yalnız (Az.)
yalŋīz (Trkm.)
yalğız (TatK.; Tav., Tuz. /*KrTS*, 362)
yalğuz (Uyg./*TUL*, 1004; Ker./*KrTS*, 362))
yålğız (Özb.)
yaŋğız (Bşk.)
calğız (Kırg.)
calkı (Kırg.)
caŋgız (Kırg.)
jalğız (Kzk.)
n'agıs (Kumd.)

Y(> c, j, n')A(>å)L[*I*=ø]Ɒ
[N/Ğ]IZ
C(<Y)AL[*IƆ*=ø]KI[*S/Z* = ø]
N'(< Y)A[*L* = ø]GIS

Eren (*TDES*, 441): YOK

Erdal (s. 338): < ***yalıŋ+us***
T. Tekin (*Mak.I*, 431): < * ***yalıŋ öz***

yalnızca '1. Yalnız olarak; 2. belli durumun, şartın veya işin dışına çıkmaksızın, ancak, salt, sadece'
→ **yalnız[+*ca*]**

yalnızcı 'Yalnızlık siyasetini izleyen (devlet)'
→ **yalnız[+*cı*]**

yalnızcılık 'Uluslar arası konulara ve anlaşmalara katılmama siyaseti'
→ **yalnız[+*cı+lık*]**

yalnızlaş-['Yalnız duruma gelmek, tenhalaşmak'
→ **yalnız[+*la-ş-*]**

yalnızlık '1. Yalnız olma durumu, kimsesizlik; 2.kimse bulunmama durumu, ıssızlık, tenhalık'
→ **yalnız[+*lık*]**

yalon (hlk.) → **yalan** [/a/ > /o/ değişimi]

yalpa 'Rüzgâr veya dalgaların etkisiyle geminin bir sancağa, bir iskeleye yatıp kalkması; 2. iki yana eğilerek yürümek'
= OT. ***yalba*** 'platt, dumm' (KB); ***yalbı*** 'enli, yassı, derinliği olmayan' (DLT)
Çağ.: ***yalpak*** 'flach, eben'
< ***yél*** 'rüzgâr, yel'+***pé-*** fiilinin türevi.
[Krş.: ***yélpik*** 'cin ve yel çarpması'; ***yélpin-*** 'yele, cine çarpılmak, yel çarpmak']
TT.: YALPA+(LA-/LAMA/LAT-)
= Moğ. (*KWb.*, 75) ***dalba-yi***

yalpak (hlk.) '1. Sokulgan, cana yakın; 2. yüze gülücü, dalkavuk; 3. sarp yer, uçurum'

SanalBaba

< (1,2 için) ***yal(a)-*** 'töhmetlemek' ***+-p+(a)k/***
(3 için) ****yal(ı)-*** '*dikleşmek, sarplaşmak' ***+-p+(a)k***
TT.: YALPAK+(LIK)
An.ağl.: ***yalpak, yalpan, yalpaŋ, yalpı*** (*DS.XI*, 4149)
~ yalpak 'flat' (TatK., Nog.)
yalpak 'shallow' (Trkm.)
calpak (Kırg.)
jalpak (Kzk.)
çalpak (Hak.)
yalpılık 'low, low-lying' (TatK.)
salban 'wide and flat' (Yak.)
[*Mak.I*, 40]

Y(> c, ç, j, s)AL-*PAK*
-PILIK
-BAN

yalpak² (hlk.) 'Başörtüsü'
< ***yap-*** 'örtmek, kapatmak'
+-ak [/l/ ikincildir]
Krş. **yapık, yapuk**

yalpaklan-[(hlk.) 'Yaltaklanmak'
→ **yalpak[+*la-n*]**

yalpaklık 'Yalpak olma durumu'
→ **yalpak[+*lık*]**

yalpala-['Dengesi bozularak, bir sağa bir sola eğilmek'
→ **yalpa[+*la-*]**
An ağl.: ***yalpala-*** 'kararsız davranmak' (*DS.XI*, 4149)

yalpalama 'Yalpalamak işi'
→ **yalpa[+*la-ma*]**

yalpalat-['Yalpalanmasına sebep olmak'
→ **yalpa[+*la-t-*]**

yalpı (hlk.) '1. Eğimli yüzey, yamaç; 2. iki tepe arasındaki düzlük'
= OT. ***yalbı*** 'yassı, enli, derinliği az olmayan' (DLT)
< ***yal*** 'dik, eğim' ***+p(/b)+ı***

[Krş. OT. **yalıg** 'at yelesi; ibik; eyer kaşı';
yalım 'sarp, dik, yalçın'; **yalt** 'yalçın, sert']

An.ağl.: ***yalpı*** 'iki tepe arasındaki düzlük' (*DS.XI*, 4149)
An.ağl.: ***yalpık*** 'engebeli yer'; ***yalpik*** 'derinliği az'; ***yalpuk*** 'ince, yassı taş' (*DS.XI*, 4149)
< ****yalbı+k***
~ calpı 'genel, umumî' (Kırg.), *calpıy-*, *calpay-* 'genişlemek'
jalpı (Kzk.), *jalpay-* 'genişlemek'

yalpıdak (hlk.) 'Hızla, şimşek gibi (geçmek için)'
< yā-l-pı-da-k

yalpık¹ 'Derinliği az ve geniş olan'
< yal+p+(ı)k

yalpık² (hlk.) 'Salya'
< ***yal*** 'hayvan yiyeceği'
+pı-k

yalpılı 'Bir yanı öbüründen yüksek veya kalın'
< yalpı[+*lı*]

yalpuz → yarpız

yalp yalp (hlk.) 'Işıl ışıl'
< yā-l-p

yaltak, yaltakçı 'Yaltaklanma huyu olan'
< OT. ***yalġa-*** 'yalamak' (DLT) ***+t-(a)k+çı***
TT.: YALTAK+(ÇI/ÇILIK/LIK)
An.ağl.: ***yaltak, yaltakçı*** (*DS.XI*, 4150)

yaltakçılık 'Yaltaklık'
→ **yaltak[+*çı+lık*]**

yaltaklan-['Birine hoş görünmek için onursuzca davranmak'
< OT. ***yalġa-t-(a)k+la-n-***
An.ağl.: ***yaltahlan-, yaltaklan-, yaltak-, yaltanmak*** 'yaltaklanmak, dalkavukluk etmek' (*DS.XI*, 4150)
~ yaltaglan- (Az.)
yältäklän- (Özb.)
yalağaylan- (Bşk., TatK.)
yaracanlık et- (Trkm.)

yaltaklanma 'Yaltaklanmak işi'
→ **yaltak[+*la-n-ma*]**

SanalBaba

yaltaklanış 'Yaltaklanmak işi veya biçimi'
→ **yaltak[+*la-n-(ı)ş*]**
yaltaklık 'Yaltak olma durumu veya yaltakça davranış'
→ **yaltak[+*lık*]**
yaltırık 'TT'nde soy adı: *Ü. Yaltırık*'
= ET. ***yaltır-, yaltrı-*** 'parlamak, ışık vermek';
yaltrık, yaltruk 'parlaklık, ziya, ışık'(*EUTS,* 282)
~ OT. ***yaldruk, yoldruk, yuldruk*** 'cilâlı, parlak, süslü' (DLT)
< ***ya-l-*** 'yanmak, parlamak'
+***-tır-(ı/u)k***
yalvaç → **Yalavaç**
yalvaçlık 'Yalvaç olma durumu, peygamberlik'
→ **Yalavaç[+lık]**
yalvar-['Birindan ısrarla, kendine acındıracak sözlerle, saygılı bir biçimde bir şey istemek, niyaz etmek'
= ET. ***yalvar-*** (*EUTS,* 283); ***yalwar-, yalbar-*** (*ETG.,* 308)
~ OT. ***yalwar-*** 'dileğinin yapılmasını istemek' (DLT)
< ****yala-*** töhmetlemek'
+***w(b/f/v)+ar-***
TT.: YALVAR-(IL-/ILMA/IŞ/MA/T-/TMA)

Tü. > **Zaza.** *yalvar(miş)* (*DAO,* 508)

~ yalvar- (Az., TatK., Ker./*KrTS,* 363)
yålvår- (Özb.)
yalvur- (Uyg.)
yalbar- (Bşk., Trkm.)
yarvar- (Ker./*KrTS,* 363)
calbar- (Kırg.)
jalbarın- (Kzk.)

Y(> c, j)A(>å)L(>r)V(/B)A (> å)R-*IN-*

yalvarıl-['Yalvarmak işi yapılmak'
→ **yalvar-[*(ı)l-*]**
yalvarılma 'Yalvarılmak işi'
→ **yalvar-[*(ı)l-ma*]**
yalvarış 'Yalvarmak işi veya biçimi, yalvarma, rica'
→ **yalvar-[*(ı)ş*]**
yalvarma 'Yalvarmak işi'
→ **yalvar-[*ma*]**
yalvart-['Yalvarmasına sebep olmak veya yalvarmaya zorlamak'
→ **yalvar-[*t-*]**
yalvartma 'Yalvarmak işi'
→ **yalvar-[*t-ma*]**
yalvı (hlk.) 'Büyü'
= OT. ***yalwı*** 'büyü'; ***yalwıçı*** 'büyücü, sihirbaz' (DLT)
< ***yalga-/yalwa-*** 'yalamak'+***-v+ı***
yama '1. Delik, yırtık veya eski bir yeri uygun bir parça ile onarma, kapatma; 2. bu iş için kullanılan parça; 3. deride geniş leke'
= OT. ***yamag*** (DLT: *yamağlığ* 'yamalı'; *yamağlık* 'yamalık, yama olmak üzere hazırlanmış'; *yamagu* 'yamanması gerekli'; *yamal-* 'yamanmak'; *yama-* 'yamamak'; *yaman-* 'kendi kendine yamamak'; *yamaş-* 'yamamakta yardım ve yarış etmek')
< ****ya-*** '*kapatmak, *örtmek'
+***-ma(ġ)***
TT.: YAMA+(CI/CILIK/LI/LIK)
An.ağl.: ***yama, yalı, yalım, yalın*** 'dik yer, bayır, yokuş' (*DS.XI,* 4150)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yāma* (*ALTK,* 136)

~ yama (Trkm.)
yamag (Az.)
yamak (Uyg.)
yämåk (Özb.)
yamav(lık) (Bşk.)
yamau(lık) (TatK.)
camak (Kırg.)
jamav (Kzk.)

YA(> ä)MA(> å)G(/K/U/V)

yama- '1. Yama koyarak onarmak, yamalamak; 2. (mec.) istenmeyen kimse veya şeyi birine mal

SanalBaba

etmek'
= OT. *yama-* (DLT)
< ***ya-*** '*kapatmak, *örtmek'
+ ***-ma-***
TT.: YAMA-(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/MA)

yamacı 'Ayakkabı yamayan, onaran kimse, ayakkabı eskicisi'
→ **yama[+*cı*]**

yamacılık 'Yama yapma işi'
→ **yama[+*cı+lık*]**

yamacına çık-['1. Karşısına çıkmak; 2. karşılamaya çıkmak'
< ***yamaç+ı+n+a çık-***

yamaç '1. Dağın veya tepenin herhangi bir yanı; 2. (hlk.) karşı, ön, alnaç'
Krş. *yam(u)z, yomuz* 'böğür, yan' (*ETG.*, 308)
Çağ.: *yamaç*
< ET. ***yam+(a)ç***
An.ağl.: ***yamaç, yanaç*** '1. karşı; 2. yan, yakın; 3. bedel, karşılık; 4.yanıt' (*DS.XI*, 4151)
~ yamac (Az.)
yantu (Uyg.)
yân bağır (Özb.)
yanaşāk (Trkm.)

YAN(>m)+*AC/TU*/bağır/aşāk

yamaçla-, yamaçlaş-[1] (hlk.) 'Karşılamak'
< ***yamaç+la-(ş)-***

yamaçlaş-[2] (hlk.) 'Yokuş, bayır durumuna gelmek'
< **yamaç[+*la-ş-*]**

yamak '1. Bir işte yardımcı olarak çalışan erkek; 2. (mec.) birinin etkisinde kalarak onun sözünden hiç çıkmayan kimse'
= OT. ***yamaġ*** 'yama' (DLT)
Çağ.: ***yamaġ***
< ****ya-mag***
An.ağl.: ***yamak*** '1. bağ, bahçe, tarla sulama işlerine bakan; 2. kalaycı çırağı; 3. ortak; 4. başkasının sırtından geçinen' (*DS.XI*, 4152)

yamaklık 'Yamak olma durumu'
→ **yamak[+*lık*]**

yamala-[1] 'Yama ile onarmak, yama vurmak'
→ **yama(g)[+*la-*]**

yamala-[2] (hlk.) 'Ayağını çekerek yürümek'
< ***yang*** '*kıvrım, *büküntü'
+ma-la-

yamalak → **yarım yamalak**
< ***yamak+la-k***

yamalama 'Yamalamak işi'
→ **yama(g)[+*la-ma*]**

yamalan-['Yama ile onarılmak, yama vurulmak'
→ **yama[+*la-n-*]**

yamalanış 'Yamalanmak işi veya biçimi'
→ **yama(g)[+*la-n-(ı)ş*]**

yamalanma 'Yamalanmak işi'
→ **yama(g)[+*la-n-ma*]**

yamalı '1. Yama vurulmuş, yama ile onarılmış; 2. (insan için) yüzünde lekeler bulunan'
= OT. ***yamaġlıġ*** (DLT)
< ***ya-ma(ġ)+lı(ġ)*** [/ġ/ler düşmüştür]
An.ağl.: ***yamalı*** 'deride, genellikle yüzde görülen açık ya da çok koyu renkte, yama gibi büyücek leke bulunan kişi; üstünde böyle leke bulunan yer' (*DS.XI*, 4152)

yamalık 'Yama için kullanılan parça'
= OT. ***yamaġlık*** (DLT)
< ***ya-ma(ġ = ø)+lık***
An.ağl.: ***yamalıh, yamalık*** '1. yama, yamaya yarar bez parçası; 2. abla öldüğü zaman, eniştesiyle evlendirilen kız' (*DS.XI*, 4153)

yamalıklı (hlk.) '1. Yamalı; 2. miskin, derbeder'
< ***ya-ma(g)+lı(g)g+lı***

yaman '1. (güç, etki ve beceri için) alışılmışın üzerinde olan; 2. kötü, korkulan'
= ET. ***yaman*** 'kötü, fena, korkunç' (*TT. VII*, 41, 6; *EUTS*, 283)

SanalBaba

~ OT. ***yaman*** 'kötü, her şeyin kötüsü' (DLT) ***yawa*** 'heder, boşu boşuna, lüzumsuz' (KB: *yawarlık* 'boşluk, beyhudelik, lüzumsuzluk'; *yawlak* 'kötü'; *yawuz* 'kötü')

< *yaw(/v/f)+man

[Krş.: OT. *yawlak* 'kötü, fena, değersiz, yavuz, düşkün, her şeyin kötüsü' < **yaw+la-k**; *yaw(/f)uz* 'kötü, fena' < **yaw(/f)+(u)z**; *yawuzla-* 'kötü bulmak'; *yawuzlan-* 'kötü bulmak' (DLT; KB)]

An.ağl.: ***yaman*** '1. kötü; 2. işbilir, kurnaz' (*DS.XI,* 5153)

Tü. > **Zaza.** *yeman* '1. yaman; 2. güç, dayanılmaz, zor olan'; *yeman* (*ZTS,* 413, 414: *eman yeman* 'ne olur'); *yemmun, yemon* 'yaman, hünerli, becerikli' (*DAO,* 516);
Kürt. *yeman* 'yaman, hünerli, becerikli (*KTS,* 385)

~ yaman (Az., Bşk., TatK.) caman (Kırg.)

M. Erdal (*Old Turkic Word Formation I,* 397, § 3. 325 -mAn)

yaman-['1. Yamalanmak; 2. (kötü bir şey veya kimse) birinin üstünde kalmak, yük olmak, yükletilmek'
→ **yama-[*n*-]**
An.ağl.: ***yaman-*** '1. yüzüstü yere düşmek, yatmak, kapaklanmak; 2. dayanmak, yaslanmak; 3. abanmak, eğilip kapanmak; 4. gelişigüzel yere çöküp oturmak; 5. sığınmak, çıkar sağlamak için yaklaşmak; 6. sıvanmak' (*DS. XI,* 5153)

yamanma 'Yamanmak işi'
→ **yama-[*n-ma*]**

yamantı (hlk.) 'Sığıntı'
< *yama-n-tı*

yamaş-[(hlk.) '1. Başköşeye saygısızca oturmak; 2. oturup durmak; 3. eğilip bükülmek, ezilmek (insanlar için)'
= OT. ***yamaş-*** tembelliğinden yere yapışıp kalmak, buyurulan işi yapmaktan çekinmek' (DLT) = ***mayış-*** 'gevşemek'
< *yam-(ı)ş- [< **mayıl-* ~ *bayıl-+(ı)ş-*]

yamaşık (hlk.) 'Basık, ezilmiş, yassı'
< *yam-(a)ş-ık*

yamat-['Yamamak işini yaptırmak'
→ **yama-[*t*-]**

yamatma 'Yamatmak işi'
→ **yama-[*t-ma*]**

yamçı[1] 'Bir yüzü uzun tüylü, kalın yünden dokunarak yapılmış yağmurluk'
=ET. ***yançuk***; OT. ***yançık, yançuk*** 'torba, kese, cep' (*EUTS,* 283; DLT)
< *yan+çuk* [> *yançı* > *yamçı*]
TT.: YAMÇI+(LI/SIZ)
An.ağl.: ***yamçı, yamşı*** (*DS.XI,* 4154)

yamçı[2] (hlk.) 'Kör, kesmez bıçak'
< OT. ***yam*** 'çör çöp, pislik, çapak' **+*çı***

yançuk (hlk.) 'Eğri, yamuk'
[OT. *yançuk* 'torba, kese (paratütün)' (DLT)]
< *yang* 'yan'**+*çuk***

yamık (hlk.) '1. Eğik, bükük, çarpık; 2. ayağı bir yana eğik, çarpık (insan için); 3. basık'
< *yam-(ı)k* → **yamuk**

yamıl-[(hlk.) 'Eğilmek, bükülmek, çarpılmak; bir yana yaslanmak'
< *yam-(ı)l-* → **yamul-**

yampiri 'Eğri büğrü, yan yan ve çarpık giden'
< OT. ***yan*** 'yan' (DLT)+? *pir+i*
TT.: YAMPİRİ+(LİK)
An.ağl.: ***yampiri, yamfiri, yamperi, yampır, yampırı, yampir, yampirik, yampiş, yamrı, yanfiri, yanpırı, yanpiri, yanpi, yan-***

SanalBaba

pir, yanpiri, yanpuri, yanpuru, yempür (*DS.XI,* 4156)
~ yanpürü 'çarpık, eğri' (Ker./*KrTS,* 362)
yampiri (Tuz./*KrTS*)

yamrı yumru (hlk.) 'Eğri büğrü (yuvarlak nesneler için)'
< ***yamur-u yum-(u)r-u***

yamrul-['Yamru yumru bir duruma gelmek'
< OT. ***yamur-*** 'tomruk yapmak' (DLT) ***+-(u)l-***
TT.: YAMRUL-(MA)

yamru yumru 'Eğri büğrü, çarpık; engebeli'
< ***yamur-u*** + OT. ***yumur*** 'göden bağırsağı' ***+u***

[DLT: **yumurla-** 'yumru yapmak, toplamak' < *yum-(u)r +la-*]

~ yamru yumru (Az.)
= *egri bugri* (Özb.)
kedir-budir (Kzk.)
öŋgül-döŋgül (Kırg.)
oŋgul-doŋgul (Uyg.)
büdür-südür (Trkm.)

yamşak (hlk.) 'Büyük başörtüsü'
< OT. ***yaş-*** 'saklamak, gizlemek' ***+-mak***
[/şm/ > /mş/ göçüşmesi ile]

yamuk '1. Bir yana doğru eğik olan; 2. (mat.) yalnız iki kenarı paralel olan dörtgen'
< OT. ***yamur-+(u)k***
TT.: YAMUK+(LUK)
An.ağl.: ***yamuh, yamuk, yamuç*** (*DS.XI,* 4158)

yamul-['Yamuk duruma gelmek, eğrilmek'
< ***yang+(u)l-***
TT.: YAMUL-(MA)

yamulma 'Yamulmak işi'
→ **yamul-[*ma*]**

yamyassı 'Çok yassı, dümdüz'
< ***yam*** 'sıfatın önüne gelerek ona çokluk anlamı veren sözcük' ***+yassı***

yamyaş 'Çok yaş, sırılsıklam'
< ***yam*** 'çok, pek' ***+yaş*** 'yaş, ıslak'

yan '1. (Bir şeyin) Ön, arka, alt ve üst dışında kalan bölümü; 2. yön, sağ ve solun ortak adı, taraf; 3. yer; 4. üst; 5. birlikte, beraberinde olma; 6. bedenin bir bölümü; 7. üstte, altta, arkada veya önde olmayan; 8. (mec.) istekleri karşıt olan iki kişiden veya topluluktan biri; 9. tali'
= ET. ***yan*** 'taraf, kalça, yan' (*EUTS,* 283; *ETG.,* 308)
~ OT. ***yān*** (DLT)
< ***yān***
TT.: YAN+(AK/AKLI/AL/AŞ-/AŞIK/AŞIKLIK/AŞIL-/AŞIL-MA/ AŞMA/ AŞTIR-/ AŞTIR-MA/AY/CI/DAŞ/DAŞLIK/LA-/LAMA/LAMASINA/LI/SIZ-LAŞTIR-/SIZLIK)

Tü. > **Kürt.** ***yan*** 'yan, eğri' (*DAO,* 508)

~ yan (Az., Bşk., TatK., Uyg.)
yån (Özb.)
yān (Trkm.)
can (Kırg.)
jan (Kzk.)

Y(> c, j)Ā(>a, å)N

= *yak* (Bşk., TatK.)
kabırğa (Bşk., TatK.)

yan-[1] '1. Birleşiminde karbon bulunan maddeler, ısı ve ışık yayarak kül durumuna geçip yok olmak; 2. ateş durumuna geçmek, tutuşmak; 3. ısı, ışık veren veya başka amaçlar sağlayan şeyler, alev yaklaştırılarak veya özel düzenlerine dokunularak etkinliğin geçmek; 4. bütünü veya bir bölümü ateş veya sıcaklığın etkisi ile bozulmak, kömür durumuna gelmek; 5. ısı etkisi ile vücudun bir yanı yara olmak, kızarmak veya rengi koyulaşmak; 6. (vücut veya nesneler için) ısısı artmak; 7.parlamak, parıldamak; 8. bir-

SanalBaba

takım etmenlerin etkisiyle işe yaramaz duruma gelmek; 9. yanık acısına benzer acı duymak;10. (mec.) çok üzülmel; 11.(mec.) çok sevmek, büyük bir aşk ile sevmek; 12. (mec.) hükümsüz kalmak, değerini yitirmek; 13. (mec.) zarara, kötülüğe uğramak; 14. (mec.) çocuk oyunlarında oyun dışı kalmak'
= ET., OT. ***yan-*** (EUTS; DLT)

< ***yā-*** 'yanmak, parlamak'
+n-

TT.: YAN-(DIR-/GI/GILAN-/GILANMA/GI-LI/GIN/GIN-CI/IK/IKARA (< yanık+kara)/ IKLIK/IKSI/IŞ)

Tü. > **KbRum.** *yianá yianá*

~ yan- (Az., Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
yån- (Özb.)
jan- (Kzk.)
= *küy-* (Kırg.)

yan-²['Dönmek, geri gelmek' [TT' nde kök olarak kullanılmayan bu eski fiilin türevleri vardır.]
= ET., OT. ***yan-*** 'dönmek, döndürmek'(*ETG,* 308; DLT)

[OT. (DLT): ***yangku*** 'sesin geri gelmesi'; ***yangkula-*** 'ses vermek, ses gelmek']

< ***ya-n-***

TT.: YAN-(IL-/ILGI/ ILIŞ/ ILMA/ILSAMA/ ILTI/ILTICI/ ILTMA/ILTMACA/ILTMACI/ ILTMAÇ/IT 'cevap'/ITLA-/ITLAMA/ITLAN-/ ITLANMA/ LANDIR-/ITLANDIRIL- /ITLANDIRILMA / ITLANDIRILMA /ITLANITLI/ ITSIZ/ KI/KICA/KILA-/KILAMA/KILAN-/KILANMA/KILI/KISIZ /SI /SICI / SILA- / SILAMA/ SILAN-/SILANMA/SI-/SIMA/ SIMALI/SIMASIZ/SIT/SITAÇ/ SITICI/SITIL-/SITILMA/SITIL-/SITILMA/SITMA)

yanacak (hlk.) '1. Yakacak; 2. çakmak'

< ***yā-n-acak***

An.ağl.: ***yanacah, yanacak, yandıra, yandırası*** (*DS.XI,* 4159)

YAN-*ACAK (>h)/*
-DIR-A/-DIR
-ASI

yanak 'Yüzün göz, kulak ve burun arasındaki bölümü'
= ET. ***yangġak, yıngak*** (*EUTS,* 283); (Uyg.)
yıŋak YYNK'Q (*İKPÖ,* 236)
~ OT. ***yangak*** 'ağzın iki yanında dişlerin oturduğu kemik; her şeyin yanı' (DLT)
Çağ.: ***yaŋaġ, yanak***

< ***yān[/ng]+(ġ)ak***

'küçültme ya da pekiştirme anlamı veren ek'
TT.: YANAK+(LI)
~ yanag(ğ) (Az., Ker./*KrTS,* 364)
yaŋak (Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
yånåk (Özb.)
yavağ (Ker./*KrTS,* 364)
caak (Alt./*ATS,* 47)
caak, cāk (Kırg.)
jak (Kzk.)
sıŋāh (Yak.)
sıŋyax (Yak.)
yanah 'çene' (Çuv.)
< **yänäk* < **i̯äŋäk* < **ä:ŋäk* = AT.**ä:ŋäk* 'çene'; Uyg., DLT, *äŋäk* 'çene', *äŋ* 'yanak'

Y(> c, j, s)**A**(> å, ı)**D**[**N** (> v)]**A**(> å)**K**(> g, x)
CĀ[< *AD̲A*]**K**
JA[< *AD̲A*]**K**

= *meŋiz* (Uyg.)
Eren (*TDES,* 441): YOK

yanaklan-[(hlk.) 'Pembeleşmek, kızarmak'
< OT. ***yangak*** 'yanak' [(mec.) '**kırmızı*']

SanalBaba

[< *yā-n-ga-k] +la-n-

yanaklı (hlk.) 'Pembeleşmiş, bir yanı kızarmış (meyve için)
< ***yangak*** 'yanak'[(mec.) '*kırmızı*']+***lı***

yanal[1] 'Yanda olan, yana düşen'
< ***yan+(a)l***

yanal[2] (hlk.) 'Alaca, iki renkli'
< OT. ***yangıla*** 'ikinci defa' (DLT)

yanar (hlk.) '1. Kibrit; 2. aralık ayı; 3. ocak ayı'
< ***yā-n-(a)r***

yanarca (hlk.) 'Gözbebeği'
< ***yā-n-(a)r+ca***

yanardağ 'Volkan'
< ***yā-n-(a)r+dağ***
~ yanardağ (Az.)
yanar (yanğan) tav (Bşk., TatK.)
yanardāğ (Trkm.)
yanar tağ (Uyg.)
yånär tåğ (Özb.)
canar too (kırg.)
janartav (Kzk.)

Y(> c, j)A(> å)N-A(>ä)R +*DAĞ*
TAĞ
TÅĞ
TAV
TOO

yanar döner 'Kıpırdadıkça çeşitli renklerde parlayan (kumaş, deri vb.)'
< ***yan-** 'dönmek'+**-(a)r***
dön-(e)r
[**NOT**: ET. ve OT'deki **yan-** ve TT'ndeki **dön-** fiili aynı anlamda olup, anlamı güçlendirmek için kullanılmıştır.]

yanargün (hlk.) 'Temmuz'
< ***yan-(a)r+kün***

yanaş-['1. Bir şeyin, bir kimsenin yanına gelmek; 2. (vapur, kayık vb.) kıyıya varmak; 3. (mec.) karışmak; 4. (mec.) ilişki kurmak'
< ***yān (/yāng)*** 'yan'
+(a)ş-
TT.: YANAŞ-(IK/IKLIK/IL-/ILMA/MA/LIK/TIR-/TIRMA)
~ yanaş- (Az.)
yānaş- (Trkm.)
yandi- (Uyg.)
yåndäş- (Özb.)
janasuv- (Kzk.)

YĀ(> a, å)N-*AŞ-*
-Dİ-
-ASUV-
= *yakınlaş-* (Trkm.)
yakınlaş- (Uyg.)
yakınay- (Bşk., TatK.)
yekınlaş- (Uyg.)
yäkınläş- (Özb.)
cakındo- (Kırg.)

yanaşık 'Yanaşmış bir durumda olan'
< ***yan+(a)ş-(ı)k***
An.ağl.: ***yanaşıh, yanaşık, yanat*** 'ortak; iş arkadaşı' (*DS.XI*, 4160)

yanaşıklık 'Yanaşık olma durumu'
→ **yanaşık[+*lık*]**

yanaşıl-['Yanaşmak işi yapılmak'
→ **yanaş-[*(ı)l-*]**

yanaşılma 'Yanaşılmak işi'
→ **yanaş-[*(ı)l-ma*]**

yanaşlık 'Deniz veya ırmakta iskele'
< ***yān+(a)ş+lık***

yanaş-[(hlk.) 'Bir işe koyulmak'
< ***yan+(a)ş-***

yanaşma '1. Yanaşmak işi; 2. genellikle bir çiftçi yanında çalışan işçi, tutma'
→ **yanaş-[*ma*]**

yanaştır-['Yanaşmasını sağlamak'
→ **yanaş-[*tır-*]**

yanaştırma 'Yanaştırmak işi'
→ **yanaş-[*tır-ma*]**

yanat (hlk.) → **yanaşık**

yanay ***YT.*** '(mat.) Bir cismin düşey kesiti'
< ***yān+(a)y***

yanaz (hlk.) 'Ters, huysuz, inatçı'
< OT. ***yan-a*** 'geri dönme

SanalBaba

bildiren edat'+*z*

An.ağl.: ***yaŋaz, yagaz, yağas, yağaz, yağız, yaŋaza, yaŋız*** (*DS.XI*, 4161)

YAG(/Ğ/Ɒ)A(/I)Z(/S)+*A*

yanazla-[(hlk.) 'Sözü yneleyerek tekrar etmek'

< ***yana+z+la-***

yaŋazlık (hlk.) 'Terslik, huysuzluk'

< ***yana+z+lık***

yanbağacık (hlk.) 'Yengeç'

< ***yan*** 'yan (yürüyen)'

+OT. ***baka*** 'kurbağa'+***cık***

yanbağdası (hlk.) 'Çelme'

< ***yān+*** OT. ***bağda*** 'güreşte sarmaya alma, sarmalama, ayak yakalama, çelme vurma'(DLT)

+***sı***

yanbastı (hlk.) 'Topal'

< ***yān+bas-tı***

An.ağl.: ***yanbastı*** '1. direk ile kiriş arasına konulan kama biçimindeki ağaç; 2. eğimli yol' (*DS.XI*, 4161)

yanböce (hlk.) → **yangıç**

yancak[1] (hlk.) '1. Çoban dağarcığı; 2. meşin önlük; 3. kağnı yanlarına, yükün düşmemesi için konulan tahtalar'

= OT. ***yançık*** 'torba, kese' (DLT)

< ***yān*** 'yan'+***cak***

[< *+*çık*]

→ **yancık, yancuk, yançık**

yancak[2] 'Yakacak odun'

<***yā-n- acak***

yancak[3] (hlk.) 'Yalın ayak'

< ***yalıng*** 'çıplak'

+[ayak]***cak***

yancı '(ask.) Düşmana karşı ilerleyen bir kuvvetin yandan gelebilecek baskınlardan korunmak amacıyla çıkardığı emniyet birliği'

< ***yān+cı***

An.ağl.: ***yancı*** '1. yamak, işçi yardımcısı; 2. nişan töreninde kız evine götürülen armağanları korumak için yanında giden delikanlı' (*DS.XI*, 4162)

yancık (hlk.) 'Zırh'

< ***yān+cık***

yancuk → **yançık**

yançalan-[(hlk.) 'Çene çalmak'

< OT. ***yangşa-*** 'gevezelik etmek, yanşamak' (DLT)

+***-la-n-***

yançık (hlk.) 'Kese, torba'

= ET., OT. ***yançık, yançuk*** (*EUTS*; DLT)

<***yān+çı(/u)k***

An.ağl.: ***yancak, yancık, yancuk*** (*DS.XI*, 4162)

yandağıki (hlk.) 'Yandaki'

< ***yān+da***+[*ğı* 'ikincil hece]+***ki***

yandaş 'Birinden yana olan veya bir düşünceye, bir isteğe katılan, onu destekleyen (kimse), yanlı, taraftar'

<***yān+daş*** [< *yan+da eş*]

TT.: YANDAŞ+(LIK)

An.ağl.: ***yandaş*** 'Kurban bayramında kız evine gönderilen armağan' (*DS.XI*, 4162)

yandık 'Baklagillerden, sıcak ve kuru bölgelerde yetişen, sarımtırak küçük tohumlardan kudret helvasına benzer bir madde elde edilen bitki'

< ***yan-dı+k***

yandır-['Yanmasına sebep olmak, yakmak'

<***yā-n+dır-***

[ET.: ***yandur-, yantur-*** 'çevirmek, döndürmek' < *yan-* 'dönmek'+*-d(/t)ur-*]

An.ağl.: ***yandır-, yandur-*** 'yakmak' (*DS.XI*, 4163); ***yandır-*** 'aşırı istekle kana kana içmek'; ***yandır-*** 'dokunaklı sözlerle karşısındakine acı vermek, üzmek'

SanalBaba

yandıran (hlk.) 'Tirfile benzeyen ot' (Enz. Yazır Köyü/E. Kalay, *TD* 633, s. 259)

< yan-dır-(a)n

yandolay (hlk.) 'Keçi yolu'

< yan*+** OT. ***tolga- 'dolamak, burulmak'**+*-y***

yaneç 'Nakış, süs'

→ **yaniş**

An.ağl.: ***yaneçli*** 'nakışlı' (*DS.XI,* 4165)

yaneçli, yaneşli → **yaneç**

yaŋeş (hlk.) → **yanış**

yangak (hlk.) 'Ceviz'

= OT. ***yangak*** (DLT)

< *yang+(a)k

yangal[1] (hlk.) '1. Çarpık yürüyüşlü (kimse); 2. çarpık yürüyüş'

< yang 'yan'**+*al***

yangal[2] (hlk.) '1. Çok sıcak; 2. sıcakkanlı'

< yan-gı+l

yaŋgala (hlk.) 'Yamuk yumuk, eğri büğrü, bozuk düzen'

< yang+al+a

An.ağl.: ***yaŋgıl, yuŋgul, yanğal, yunğal, yaŋgala*** (*DS.XI,* 4164)

YA(/U)N(/Ɲ)G(/Ğ)A (/I/U)L+*A*

yangel-[(hlk.) '1. Yatıp uzanmak, dinlenmek; 2. işi yolunda, kaygısız olmak'

< yan/yang + gel-

yangengeç (hlk.) → **yangıç**

yangı[1] 'İltihap'

< yan- '*yaymak'**+*-gı***

TT.: YANGI+(LAN-/LANMA/LI)

An.ağl.: ***yangı, yangın, yangu*** 'hastalık ateşi' (*DS.XI,* 4164); ***yangı, yangınlık*** 'sevi; candan sevgi; ***yangı*** '3. etkin keder; 4. dert yanma'; ***yangı*** '5. ağıt'; ***yangı, yangı yakacak, yankı*** 6. 'yakacak' (*DS.XI,* 4165)

yangı[2]**, yanğı** (hlk.) 'Yankı'

= OT. ***yangku*** 'sesin geri gelmesi, yankı' (DLT: *yangkula-* 'ses vermek, yankılamak'; *yangkur-* 'ses duymuş gibi sağına soluna bakmak')

< OT. ***yan-*** 'dönmek'+***-ku***

An.ağl.: ***yangulan-*** 'yankılanmak' (*DS.XI,* 4165)

yangıç (hlk.) 'Yengeç'

< yan/yang + gıç

An.ağl.: ***yanıç, yanböce, yanıçböcü, yangengeç, yanıyingeç, yankeş, yankıç, yankılıncı, yanuç, yanyalıç, yarımyağnış, yarımyanıç, yarımyanıç, yarımyanış, yarımyanuç*** (*DS.XI,* 4166)

yangılan-['İltihaplanmak'

→ **yangı[+*la-n-*]**

An.ağl.: ***yangılan-*** '1. hastalık ateşiyle dudakları uçuklamak, halsiz düşmek;2. dert yanmak' (*DS.XI,* 4165)

yangılanma 'İltihaplanma'

→ **yangı[+*la-n-ma*]**

yangılı[1] 'İltihaplı'

→ **yangı[+*lı*]**

yangılı[2] (hlk.) '1. Sıcakkanlı; 2. ateşli; 3. ışığı göz alacak kadar parlak olan nesne; 4. sevdalı'

→ **yangı[+*lı*]**

yangın '1. Zarara yol açan büyük ateş; 2. (hlk.) hastalıkta ateş; 3. (mec.) coşkunluk; 4. (hlk.) tutkun, âşık'

< yā-n-gın

TT.: YANGIN+(CI)

An.ağl.: ***yangın*** 'hastalık ateşi' (*DS.XI,* 4164); ***yangın*** 'sevdalı' (s. 4165);***yangın*** 'sıcak'(s.4166) ***yangın*** 'çok tatlı'; ***yangın*** 'susuzluktan yanmış' (s. 4165)

~ yangın (Az., Bşk., Trkm.)
yangun (Uyg.)
yaŋğın (TatK.)
yånğın (Özb.)

= ***örd*** (Kzk., Kırg., Uyg.)

Eren (*TDES,* 440): YOK

yangıncı 'Yangın söndürme gö-

SanalBaba

revlisi, itfaiyeci'
< *yan-gın+çı*

yangınlı (hlk.) 'Büyük bir kaza yüzünden üzüntülü, yaslı'
< *yā-n-gın+lı*

yangınlık (hlk.) '1. Sevimli; 2. tandırlarda mitilin altına konulan birinci örtü'
< *yā-n-gın+lık*

yangır (hlk.) 'Yanık, etkin ses, söz'
< *yā-n-gı-r*

yangırda-[(hlk.) 'Çok söylemek, söylenmek'
< *yan-gı-r+da-*

yangısız 'İltihapsız'
→ **yangı[+*sız*]**

yangış (hlk.) → **yanış**

yangulan-[→ **yangı²**

yanıç¹ (hlk.) → **yangıç**

yanıç² (hlk.) 'Kız evinden güveye gönderilen giysi'
< OT. ***yan-*** 'dönmek'+***-u-*** 'karşılık vermek'+***-ç***
Krş. ***yanık, yanut*** '1. Nişanlı yanların birbirlerine gönderdikleri armağan; 2. köy düğününde, kız almaya giderken yolda verilen yemek' (*DS.XI,* 4167)

yanıç³ (hlk.) 'Topal, yan yan yürüyen'
< *yan/yang +(ı)ç*

yanıçböcü (hlk.) → **yangıç**

yanık '1. Yanmış olan; 2. rengi koyulaşmış; 3. (mec.) duygulu, dokunaklı, acılı, etkili; 4. sıkıntı veya hastalıktan iyi gelişmemiş; kavruk; 5.verimsiz, kıraç duruma gelmiş olan; 6. (mec.) bıkkın, üzüntülü, dertli;7. yanmış yer, yanmış olan yerde kalan iz; 8. yanmış veya yanmakta olan bir şey'
< *yā-n-(ı)k*
TT.: YANIK+(ARA [< /k/ara] /LIK/SI)
An.ağl.: ***yanık*** '1. çok susamış; 2. yakıcı, etkin; 3. kavruk, gelişmemiş; 4. gövdede açılan yara izi' (*DS.XI,* 4167)
~ yanıg (Az.)
yanık (Trkm.)
= *küyük* (Kırg., Özb.)
köyük (Uyg.)
küyik (Kzk.)
Eren (*TDES,* 441): YOK

yanık-[(hlk.) 'Yakınmak'
< *yan-(ı)k-*

yanıkal (hlk.) 'Kahverengi, doruya yakın al'
< *yā-n-(ı)k+al*

yanıkara¹ (hlk.) 'Kara kabarcık, kara yanık'
< *yā-n-(ı)k+kara*
An.ağl.: ***yanıkara, yanıgara, yanığara, yania, yanikara, yankın*** (*DS.XI,* 4167)

YAN+I(>i)+K
(>g, ğ)ARA

yanıkara² (hlk.) 'Böğrülce'
< *yan+ı+kara*

yanıkara³ (hlk.) 'Yıldırım'
< *yā-* 'parlamak, ışımak'
+-n-(ı)k+kara

yanıkırık (hlk.) 'Yan yürüyen at'
< *yan+ı+kır-(ı)k*

yanıklık '1. Yanmış olma durumu; 2. (mec.) acılı, kaygılı, bıkkın, dertli olma durumu'
< *yā-n-(ı)k+lık*

yanıksı 'Biraz yanık *olan'*
< *yā-n-(ı)k+sı*

yanıktır-[(hlk.) 'Ürkütmek, korkutup kaçırmak'
< *yan-(ı)k+tır-*

yanıl-['1. Tanımayarak, niteliğini iyi anlamayarak aldanmak; 2. sonucunu düşünmeden veya bilmeden uygunsuz bir davranışta bulunmak'
= ET. ***yangıl-*** 'yanılmak' (*EUTS,* 283: *yangluk* 'hata, yanlış' = *yangıluk; yanglık* =

SanalBaba

yangluk 'yanlış, hata'; *yangşak* 'yanlış'); ***yaŋıl-*** (*ETG.*, 308)
~ OT. ***yangıl-*** 'yanılmak'; *yangılgan* 'her zaman yanılan, unutan' (DLT)
< ****yang*** 'örf, gelenek, usul, nizam' (*EUTS*, 283)+***(ı)l-***
[< ****ya-*** 'yanlış bir şey yapmak'+***-ng+(ı)l-*** (Ş. Tekin, *İK*, 68-69)]
TT.: YANIL-(GI/ILIŞ/ILMA/SAMA/TI/TICI/T-/TMA/TMACA/TMACI/TMAÇ)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *yeġneş*; (Mıs.) *yaġmīş* ; (Sur.) *yaġnīş* (*ALTK*, 136)

~ yanıl- (Az.)
yaŋılış- (Bşk.)
yängliş- (Özb.)
caŋılu- (Kırg.)
jaŋılu- (Kzk.)

Y(> c, j)A(> ä)D(/N)-*IL-* ***-IL-IŞ-*** ***-LİŞ-***

yalŋış- (Trkm.)
yalğış- (TatK.)

YALD(>ğ)IŞ- [< **yaŋlış-** (/ŋl/>/lŋ/ değişmesi ile)]

Eren (*TDES*, 441): YOK

yaŋılaş-[(hlk.) 'Tartışmak'
< OT. ***yangşa-*** 'gevezelik etmek' (DLT: *yangşat-* 'bir kimsenin başını çok sözle, yanşaklıkla ağrıtmak')

yanılgı '1. Yanılma durumu, yanlış davranış, yanlış, hata; 2. bir sanatla, bir bilimle iligi kuralların gereği gibi uygulanmayışından doğan sonuç; 4. hata'
→ **yanıl-[*gı*]**
= *yanlış* (Az.)
yaŋlış (Bşk.)
yängliş (Özb.)
jaŋılıs (Kzk.)
yalğış (TatK.) < ******yanglış*
yalŋışlık (Trkm.) < ******yanglışlık*

yanılış 'Yanılmak işi veya biçimi'
→ **yanıl-[*(ı)ş*]**
yanılma 'Yanılmak işi'
→ **yanıl-[*ma*]**
yanılsama ***YT.*** '1. Yanlış algılama ve duyu yanılması; 2. (psikol.) illüzyon'
→ **yanıl-[*sa-ma*]**
yanılt- 'Yanılmasına yol açmak'
→ **yanıl-[t-]**
yanıltı ***YT.*** 'Sonucu bakımından çok önemli olmayan yanlışlık, sehiv'
→ **yanıl-[*tı*]**
yanıltıcı 'Yanıltma özelliği olan, aldatıcı'
→ **yanıl-[*t-ıcı*]**
yanıltma 'Yanıltmak işi'
→ **yanıl-[*t-ma*]**
yanıltmaca 'Yanıltmak için, yanıltacak yolda söz söyleme, mugalâta'
→ **yanıl-[*t-ma+ca*]**
yanıltmacı 'Yanlış yargılamada bulunan (kimse)'
→ **yanıl-[*t-ma+cı*]**
yanıltmaç 'Karşıdakini yanıltıp başka şey söylemesine yol açacak biçimde düzenlenmiş söz'
→ **yanıl-[*t-maç*]**
yanıran (hlk.) 'Az yan, azıcı yanda olan'
< ***yang+ır-(a)k***
yanırda-[(hlk.) 'Yanlış ve boş sözlerle gevezelik etmek'
< ***yang-*** gevezelik etmek'
+-(ı)r-da-
yanısa-[(hlk.) Acımak'
< ***yā-n-(ı)k+sa-***
yanış[1] 'Yanmak işi veya biçimi'
< ***yā-n-(ı)ş***
yanış[2] (hlk.) 'Nakış, süs'
< ***yan+ış*** 'iş' (DLT)
An.ağl.: ***yaneç, yaŋeş, yangış, yanış, yaŋış, yaŋişa*** (*DS.XI*, 4164)

YAN(/D)[= NG]I(/E/İ)Ş+*A*

yānış (hlk.) → **yanlış**
yanış, yanışey, yanışî (Zaza/*ZTS*,

SarıBaba

413; Kürmanç genel/*DAO*, 508) 'Yanlış'
→ **yanlış**

yan(/ŋ)ışak[1] (hlk.) 'Geveze'
= OT. ***yangşak*** (DLT)
< ***yangşa-*** 'gevezelik etmek' ***+-k***

yan(/ŋ)ışak[2] (hlk.) 'Bit yavrusu'
→ **yavşak**

yanışey (Zaza) 'Yanlış' → **yanlış**

yanışla-[1][(hlk.) 'Nakışlamak'
< ***yan+ış+la-***

yanışla-[1][(hlk.) '1. Yanıltmak; 2. yanlışını çıkartmak'
< ***yan-*** 'dönmek'***+-(ı)l-(ı)ş+la-***

yanışla-[2][(hlk.) 'Yansılamak, alay etmek'
< ***yang-şa-la-***

yanıt 'Cevap'
= ET. (KT, Uyg.), OT. (DLT, KB) ***yanut***
< ***yan-*** 'dönmek'***+-(u)t*** 'dönen, döndürülen, karşılık olarak verilen şey, cevap'
TT.: YANIT+(LA-/LAMA/LANDIR-/DIRIL-/DIRILMA/LANDIRMA/LA-/LANMA/LI/SIZ

yanıtla-['Cevaplamak'
→ **yanıt[+*la-*]**

yanıtlama 'Cevaplama'
→ **yanıt[+*la-ma*]**

yanıtlan-['Cevaplanmak'
→ **yanıt[+*la-n-*]**

yanıtlandır-['Cevaplandırmak'
→ **yanıt[+*la-n-dır-*]**

yanıtlandırıl-['Cevaplamak işi yapılmak'
→ **yanıt[+*la-n-dır-(ı)l-*]**

yanıtlandırılma 'Cevaplandırılmak işi'
→ **yanıt[+*la-n-dır-(ı)l-ma*]**

yanıtlandırma 'Cevaplandırmak işi'
→ **yanıt[+*la-n-dır-ma*]**

yanıtlanma 'Cevaplanma işi'
→ **yanıt[+*la-n-ma*]**

yanıtlı 'Cevaplı, cevabı olan'
→ **yanıt[+*lı*]**

yanıtsız 'Cevabı olmayan, cevabı verilmeyen, cevapsız'
→ **yanıt[+*sız*]**

yanıye(/i)ngeç (hlk.) → **yangıç**

yaŋız (hlk.) 'Yüz, çehre'
< OT. ***yaġız*** 'yağız, kızıl ile kara arası' (DLT)

yankesici 'Bir kimsenin cebinden, çantasından, ustalıkla, yavaşça bir şeyler çalan kimse'
< ***yan+kes-ici*** [*cebi, ceketi veya üstteki bir giysinin para konulan cebini ciletle kesip, içindeki cüzdanı ya da parayı ustalıkla amasından dolayı*]
TT.: YANKESİCİ+(LİK)

yankesicilik 'Yankesicinin yaptığı hırsızlık'
→ **yankesici[+*lik*]**

yankeş (hlk.) → **yangıç**

yankı[1] '1. Sesin bir yere çarpıp geri dönmesiyle duyulan ikinci ses, aksiseda; 2. (mec.) bir olgunun çevrede uyandırdığı duygu, düşünce, dedikodu gibi tepki, akis'
= ET., OT. ***yangķu, yangġu*** (*EUTS*, 284); ***yaŋġu, yaŋķu, yāńķu*** (Br.) 'yankı, ses, gürültü' (*ETG.*, 308: *yaŋķır-* '(ses) aksetmek'; *yaŋķurt-* 'sesi aksettirmek'; *yaŋġur-* 'sesi aksettirmek, çınlamak')
~ OT. ***yangku*** 'sesin geri gelmesi' DLT: *yangkula-* 'ses vermek, yankılamak'; *yangkur-* 'ses duymuş gibi sağına soluna bakınmak')

[Krş. ET. ***yana, yanya*** (Yazıtlar), ***yänä, yiŋä:*** (Br.) 'yine, gene' (*ETG.*, 308)]

< ***yang-/yan-/yaŋ*** 'dönmek'***+-ku***
TT.: YANKI+(CA/LA-/LAN-/LANIM/LI/SIZ)
~ yaŋ (Trkm.)
yaŋrav (Bşk.)
yaŋğırak (Bşk.)

SahafBaba

yaŋğırık (TatK.)
çaŋırık (Kırg.)
jaŋğırık (Kzk.)
tavış yaŋğıravı (TatK.)
caŋılga (Alt) < Moğ. *caŋu* 'yankı' (*ATS,* 53)

Y(>c, ç, j)AD+*RAV*
+*ĞIRA(/I)K(/V)*
+*IRIK*

Eren (*TDES,* 441): YOK

yankı² → **yangı**

yaŋkı (hlk.) 'Oradaki, işte o'

< *yaŋ* 'yan'**+*ki***

yankıca ***YT.*** '(psikol.) Başka birinin kullandığı söz veya cümleleri anlamsız olarak yankı gibi tekrarlama'

< *yan-kı+ca*

yankıç (hlk.) → **yangıç**

yankıla-['Sesi gerşi çevirmek, yankı durumunda geri dönmek'
= OT. ***yangkula-*** (DLT)
→ **yankı[+*la-*]**

yankılan-[→ **yankıla-**
~ yaŋlan- (Trkm.)
caŋıru- (Kırg.)
jaŋğıru- (Kzk.)

yankılanım 'Akustik'
→ **yankı[+*la-n-(ı)m*]**

yankılı 'Yankısı olan'
→ **yankı[+*lı*]**

yankılıncı (hlk.) → **yangıç**

yankısız 'Yankısı olmayan'
→ **yankı[+*sız*]**

yanla-['1. Yana yatmak, yana dönmek; 2. (mec.) keyfince yaşamak'
< *yan+la-*
An.ağl.: ***yanla-*** '1. sözünden dönmek; 2. boş vermek, ilgilenmemek; 3. dayanıp kalkmak, yaslanmak; 4. yan turmak; 5. bir yana eğilmek; 6. yaltaklanmak; 7. çekince karşısında yol değiştirmek' (*DS.XI,* 4171)

yanlama 'Yan olarak'
< *yan+la-ma*
An.ağl.: ***yanlama, yannama*** 'sınır' (*DS.XI,* 4170)
~ yåndämä(sigä) (Özb.)
= *kıyık* (Bşk., TatK.)
kıyşık (Kırg.)
kıysık (Kzk.)
kıŋır (Kzk.)
kıŋğır (Trkm.)
gīşık (Trkm.)

yanlamasına 'Yan olarak'
< *yan+la-ma+sı* '3. tekil şahıs iyelik eki'**+*n*** 'zamir n'si'**+*a*** 'yönelme hâli eki'

yanlı 'Birinden yana olan veya bir düşünceye, bir isteğe katılan, onu destekleyen, taraflı'
< *yān+lı*

yanlık (hlk.) 'Çoban çantası'
= OT. ***yanlık*** (DLT)
< *yān+lık*
An.ağl.: ***yanlık, yannık*** 'sedirlerin üstüne konulan ot minder' (*DS.XI,* 4171)

yanlış '1. Bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymama durumu, yanılgı, hata; 2. bir kurala, bir ilkeye, bir gerçeğe uymayan, aykırı olan, hatalı; 3. yanlış bir biçimde, yanlış olarak, hatalı olarak'
= ET. ***yanglık, yangluk, yangılak, yangşak*** (*EUTS,* 284)
~ OT. ***yangluk*** 'işte, sözde ve benzeri şeylerde yapılan yanlışlık' (DLT)
< *yang-(ı)l-(ı)ş*
TT.: YANLIŞ+(LIK/LIKLA)
An.ağl.: ***yanlış, yağnış, yānış*** 'şeytan gibi, akıllı, yiğit, açıkgöz' (*DS.XI,* 4171)

YAN(/Ğ)L(>n)IŞ
< yangılış
YĀN[L = ø]IŞ
< yangılış

Tü.>**Ar.** (Cez.) *yeğneş*; (Mıs.) *yaġmīş* ; (Sur.)

SanalBaba

yaġnīş (*ALTK*, 136)

~ yanlış (Az.)
yaŋılış (Bşk.)
yängliş (Özb.)
yâğlış, yâğnış, yânlış, yânış, yavlış (Ker./*KrTS*, 360)
yaylış (Tel./*KrTS*, 360)
caŋılış (Kırg.)
jaŋılış (Kzk.)
yalğış (TatK.)
yalŋış (Trkm.)

Y(>c, j)A(> ä)N(/NG/Ğ/V)[I]LI(>i)Ş
YALĞ(/D)IŞ

Eren (*TDES*, 441): YOK

yanlışlık 'Yanlış davranış, yanlış iş, bir gerçeğe uymama durumu, yanılgı, hata'
→ **yanlış[+*lık*]**

yanlışlıkla 'Yanılarak, bilinmeyerek'
→ **yanlış[+*lık+la*]**
~ yanılışıp (Bşk.)
yäŋlişlik bilän (Özb.)
caŋılılştan (Kırg.)
yalğışıp (TatK.)
yalŋışlık bilen (Trkm.)

yanma 'Yanmak işi'
< ***yā-n-*** 'yanmak'+***-ma***

yanrağı (hlk.) 'Geveze' → **yanşak**
< ***yang-ra-ğı***

yansak (hlk.) → **yanşak**

yansı *YT.* 'Akis; tepki'
< ***yan-*** 'dönmek'+***-sı***

yansı-['1. Aksetmek; 2. (mec.) anlaşılmak, belli olmak'
< ***yan-*** 'dönmek'+***-sı-***
TT.: YANSI-(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/MALI/MASIZ/T-/TAÇ/TICI/TIL-/TILMA)

yansıca *YT.* '(psikol.) Başkasının yaptığı hareket ve davranışları anlamsız olarak tekrarlama'
< ***yan-*** 'dönmek'+***-sı+ca***

yansıla-['1. (Işık) Yansı yapmak; 2. (hlk.) birinin söylediklerini, yaptıklarını tekrarlamak, alay etmek'
< 1) ***ya-n-sı-[la-]***
2) ***yang-şa-la-***
An.ağl.: ***yansıla-, yağşala-, yağşıla-, yamsıla-, yamşa-, yansala-, yansla-, yansula-, yanşala-, yaŋşala-, yanşan-, yanşıla-, yasla-, yassıla-, yāşıla-*** 'sözü yineleyerek alay etmek' (*DS. XI*, 4172)

yansılama 'Yansılamak işi'

yansılan-['Yansılamak işi yapılmak'
→ **yansı-[*la-n-*]**

yansılanma 'Yansılanmak işi'
→ **yansı-[*la-n-ma*]**

yansımalı '1. Yansıtan veya yansıyan; 2. (gr.) tabiat seslerini andıran seslerle yapılmış (kelime), ses yansımalı, onomatopeik'
→ **yansı-[*ma+lı*]**

yansımasız 'Yansıtmayan veya yansımayan'
→ **yansı-[*ma+sız*]**

yansıt-['Aksettirmek'
→ **yansı-[*t-*]**

yansıtaç 'Yansıtıcı, reflektör'
→ **yansı-[*t-(a)ç*]**

yansıtıcı 'Reflektör'
→ **yansıt-[*ıcı*]**

yansıtıl-['Yansıtmak işi yapılmak'
→ **yansı-[*t-(ı)l-*]**

yansıtılma 'Yansıtılmak işi'
→ **yansı-[*t-(ı)l-ma*]**

yansız '1. Birinden yana olmayan veya bir düşünceye, bir isteğe katılmayan, onu desteklemeyen, yan tutmayan, tarafsız; 2. (kim.) nötr'
< ***yan+sız***
TT.: YANSIZ+(LAŞTIR-/LIK)

yansızlaştır-['Yansız duruma getirmek'
< ***yan+sız+la-ş-tır-***

yansızlık 'Yansız olma durumu, tarafsızlık'

yanşa-['(hlk.) 'Gevezelik etmek, tatsızlık etmek'
< ****yang-şa-*** [+***-ra-/+-za-***] 'saklanması

SarıalBaba

gerekeni söylemek' (DLT: *yangşat-* 'bir kimsenin başını çok sözle, yanşaklıkla ağrıtmak')

An.ağl.: ***yanşa-, yaŋşa-, yağşa-, yağşan-, yanşakla-, yanşan-, yāşan-*** '1. gevezelik etmek; 2. azarlamak, söylanmak, çekişmek' (*DS.XI,* 4174)

**YAN(/Ŋ/Ğ)ŞA-/*N-*
*/-K+LA-N-***
YĀŞAN- < yanşan-

yanşak (hlk.) 'Geveze, yersiz ve çok konuşan'
= ET. ***yangşak*** 'yanlış' (*EUTS,* 284)
~ OT. ***yangşak*** 'geveze' (DLT)
< ****yang-şa-***[+-ra-/+-za-] 'saklanması gerekeni söylemek' (DLT)+***-k***
TT.: YANŞAK+(LIK)
An.ağl.: ***yaŋşah, yanşak, yağışak, yansak, yāşak*** 'geveze, densiz, yersiz konuşan' (*DS.XI,* 4173)

YAN(/Ŋ)Ş(> s)AK
YĀŞAK < y*a*nşak
YAĞIŞAK < yanşak

yanşaklan-[(hlk.) 'Danışmak'
< *yang-şa-k+la-n-*

yanşaklık (hlk.) 'Yanşak olma durumu'
< yanşak[+*lık*]
An.ağl.: ***yanşaklık*** 'gevezelik, tatsızlık' (*DS.XI,* 4174)

yanuç (hlk.) → **yangıç**

yanyalıç (hlk.) → **yangıç**

yanyancık (hlk.) 'Koltuk altı'
< *yan*+ OT. *yançuk*
'torba, kese' (DLT)

yap-¹['Ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek; uygulamak, ifa etmek; üretmek'
= ET. ***yap-*** 'yaratmak, kurmak'; ***yapın-*** 'hazırlanmak' (*EUTS,* 285)
< *ya-p-*
TT.: YAP-(AY/AYLIK/ I/ ICI/ ICILIK/ IL-/ ILAŞ-/ ILAŞMA/ ILI/ ILIŞ/ILMA/IM/ IMCI/IMCILIK/IN-/INMA/ INTI/ INTICILIK/INTILI/ISAL/ ISALCI/ ISALCILIK/ ISALLAŞ-/ISALLIK/ IŞ/ IT/ MA/ MACIK/MACIKLI/MACIKSIZ)
= *yasa-* (TatK., Trkm.)
yasi- (Uyg.)
yäsä- (Özb.)
caso- (Kırg.)
jasa- (Kzk.)
yaha- (Bşk.)

yap-²['Kapatmak, örtmek' [TT'nde bu anlamı kullanılıştan kalkmış olup, yalnız ***yapış-, yapıştır-*** fiilleri ile ağızlarda ***yapık, yapuk, yopuk*** 'başörtüsü' gibi adlarda türevleri yaşamaktadır.]
= ET. ***yapı*** 'kabuk' (*EUTS,* 285: *yapığ* 'bağlayan, rapteden'; *yapın-* 'kapanmak'; *yap-* 'kapamak'; *yapsın-* 'yapışmak'; *yapşın-* 'yapışmak'; *yapşur- =yapsur-* 'yapıştırmak' *yapın-* 'örtünmek'; aya yapun- 'el çırpmak'; *yapşur-, yafşur-* 'birbirine örtmek' (*ETG.,* 308)
~ OT. ***yap-*** (DLT: *yapçın-, yapçun-, yapçur-, yapşun-, yapşur-, yawçun-, yawçur-* 'yapıştırmak' < ****yap-ı-ç-ı-n-***
yapıglık 'kapalı, örtülü'; *yapın-* 'örtünmek'; *yapıtak* 'çıplak'; *yapsa-* 'örtmek, kapatmak istemek'; *yaptaç* 'yağmur ve karda çobanların giydiği küçük kepenek'; *yaptur-* 'kapatmak'; *yapul-* 'kapanmak, örtünmek'; *yapurgak* 'yaprak'; *yapurgan* 'daima saklayan'; *yapur-* 'gizlemek'; *yapurt-* 'gizlenmesini emretmek'; *yapuşgak* 'pıtırak otu'; *yapuşgan* 'daima yapışan'; *yapgak* 'kuş avla-nan bir çeşit tuzak'
< ***yap-ga-k*** = Moğ. ***niga-,***

SanalBaba

naga- 'yapıştırmak, kapamak'
KB.: ***yapçur*** 'yapışır', ***yapıç-*** [*yapçu-* değil]
< *yā-p-
TT.: YAP-(AĞI/ AK/ AKÇI/ ALAK/ IK/ IŞ-/ IŞICI/ IŞIK/ IŞIKLIK/IŞKAN/IŞKANLIK/ IŞMA/IŞTIR-/IŞTIRICI/I ŞTIRIL-/IŞTIRILMA/IŞTIRMA/ IŞ yapış)
An.ağl.: ***yapık, yapuk, yopuk*** 'başörtüsü'

Tü. > **Mac.** *gyapju* (Gombocz: *BTLw* 77; Ligeti, *CAJ* 24: 232-237; *TörK* 69)

~ capkış (Alt.) < ***yap-kı+ş***
cabık 'örtülü'; ***cabū*** 'örtü, at örtüsü' (Kırg.) ***cabı*** (Güney Kırg.)
jabık 'örtülü, kapalı; çadır örtüsü' (Kzk.)
jabu 'keçeden yapılmış at ve deve örtüsü' (Kzk.)
çabık 'örtü, kapak' (Şor, Sag.)
yapı 'örtü, kapak' (Trkm.)
yabū 'örtü, at örtüsü' (Alt, Tel., TatK.)
yopik 'çul, haşa' (Özb.)

Y(>c, ç, j)A(>o)P -I(İ//U/Ū)+K

Eren (*TDES*, 441): YOK [**yapağı** maddesinde ***yapa-** ile ilgili bilgi var.]

yapacak, yapıcak (hlk.) 'Hamur açmaya yarayan tahta'
< *yap-a(/ı)cak*

yapadur-['Yapmayı sürdürmek'
< *yap-a* 'zarf-fiil eki' **dur-[** < **tur-]** 'yardımcı fiil'

yapağı, yapak 'İlkbaharda kırpılan koyun tüyü'
= OT. ***yap, yabaku*** 'yün ve yapağı yoluntusu' (DLT: *yung yap* 'yün yapağısı')
< *yap-* 'örtmek, kapamak'
+*-(a)ğ*[ı]/+*(a)k*
An.ağl.: ***yapağı, yapak, yapā*** (*DS.XI*, 4175)

Tü. > **Rus.** *džabaga, džebaga, jabaga* (Vasmer: *REW 1*: 348; *3*: 476)

~ yabağa (TatK., Bşk
yabağı (Bşk., Nog.)
cabağı (Kırg.)
cavıga (YUyg.)
jabağı (Kzk.)
yupax (Çuv.) < TatK.
= *cün* (Kırg., Özb.)
juŋ Kzk.)

Y(>c, j)AB(>v)A(>ı)ĞI(/A)

~ Moğ. (Poppe, 47): ***dağaki*** (< ***dawākı*** < ***dapakı***), Bry. ***dāxi*** (Räsänen, *V* 188)

Clauson (*ED* 874-875): ***yapağı, yabağa*** (> *jabağı, jabağa, çabağa*) 'tay, at yavrusu' < yapağı
Şçerbak (*İRLTJa* 92): taya verilen adlarla *yapağı* arasındaki bağı vurgular.
Eren (*TDES*, 441): 'Diyalektlerde taya verilen adların Moğolcada *dağagan* olarak geçtiği göze çarpıyor.' der.

yapakçı 'Yün ve yapağı alıp satan kimse'
→ **yapak[+çı]**

yapalak 'Bir tür baykuş'
= OT. ***yabakulak*** (DLT)
< *yap* 'yapağı'**+*aku*** 'yapağı'**+*la-*** '*baştaki saç keçelenmek'**+*-k*** 'baştaki saçı keçe gibi'
An.ağl.: ***yapalah, yapalak, yalpak*** (*DS.XI*, 4175)

Eren (*TDES*, 441): < ***yapa-k*** 'yün'**+*kulak*** biçiminde yorumlamıştır. Ancak, ET. ve OT'de **yapa-** fiili yoktur. **Yap** ve **yabaku** sözcükleri '*yapağı*' anlamında olup < **yap-** 'kapamak, örtmek' fiilinin türevidir.
Tar., TatK., Kzk. ve YUyg. Türkçelerindeki **y(>c, j)ap-** fiili üzerine gelen **-a(>i)la-k** eki de TT'ndeki ***yat-alak, çökelek*** gibi fiilden sıfat ve ad yapan bir ektir. Yani, **yapa-k +kulak** '*kulağı yapağılı*' tanımı yanlıştır.

SarıaBaba

Tü. > **Moğ., Fars.** (Ramstedt: *KSz* 16: 68; Doerfer: *TMEN* 1774)

~ yapalak (Tar.)
yabalak (eski Kıpç.; TatK.)
cabalak (TatK.)
japalak (Kzk.)
möşük yapilak
(YUyg./*YUTS*, 276)

Y(>c, j)AP(>b)-*ALAK*

yapay ***YT.*** 'Yapma, sunî; yapmacık'
< ***yap-(A)y*** 'fiilden sıfat yapan ek'
[-(A)y eki: *dik-ey, iç bük-ey* vb.]

yapayalnız 'Yanında kimse veya hiçbir şey bulunmayan (bulunmayarak)'
< ***yapa*** 'yokluk bildiren söz'
+***yalnız*** → **yalnız**
~ yapa yalğuz (Ker./*KrTS.*)

yapaylık 'Yapay olma durumu, sunîlik'
→ **yapay[+*lık*]**

yapça (hlk.) 'Yavaş, yavaşça'
< OT. ***yaw(/f)aş+ça***
An.ağl.: ***yap, yapçan, yapçana*** (*DS.XI*, 4177)

yapçan[1] (hlk.) 'Pelin'
= OT. ***yapçan, yawçan*** (DLT)
Çağ.: ***yawşan***
< ***yap(/w)-çan***
~ yovşan (Az., Trkm.)
yuvşan (Kum.)
yuvsan (Nog.)
cüşan (Kırg.)
juvsan (Kzk.)
çaşpan (Tuva) < **yapşan*
< **yawşan* < **yawçan*

yapçan[2] → **yapça**

yapçana → **yağça**

yapgı → **yapı**

yapı '1. Bina; konut, yol, köprü vb., inşaat; 2. bünye; 3. strüktür'
= ET. ***yapıġ, yapaġ*** (*EUTS*)
< ***yap-ı(ġ)***
TT.: YAPI+(CI/CILIK/LAŞ-/LAŞMA/SAL/SALCI/SALCILIK/SALLAŞ-/SALLIK)
An.ağl.: ***yapı, yapgı*** 'bal peteği' (*DS.XI*, 4177)

Eren (*TDES*, 442): YOK

yapıcı (hlk.) '1. Yapı yapan; 2.duvarcı'
< ***yap-ı(g)+cı***

NOT: Eren'de ***yapık*** ile ***yar*** arası sözcükler YOK.

yapık '1. (hlk.) Belleme; 2. (tar.) Yeniçerilerin giydikleri üstlük'
= ET. ***yapıġ*** 'yapışkan' (*ETG.*, 308)
< ***yap-*** 'örtmek, kapamak'
+-(I)k
An.ağl.: ***yapık, yapuh, yapuk, yopuk*** '1. başörtüsü; 2. dolaşık saç; 3. asma yaprağı ile yapılan sarma' (*DS.XI*, 4176)

YA(> o)P-*I(> u)K(>h)*

~ yapı 'örtü' (Trkm.)
yabū 'örtü, at örtüsü, belleme' (TatK., Alt., Tel.)
yabū '1. kapak; 2. tavan' (Alt.)
cabū 'at örtüsü, çu' (Kırg.)
cabı (Güney Kırg.)
jabu 'keçeden yapılmış at ve deve örtüsü' (Kzk.)

Y(> c, j)AP(>b)-*I(> u)*

yapık-[(hlk.) 'Dökülmüş, tarakta birikmiş saçlar, birbirine girmek, topaklanmak'
< OT. ***yap*** 'yapağı'***+(ı)k-***

yapıklan-[(hlk.) 'Başını örtmek'
< ***yap-(ı)k+la-n-***

yapıl-['1. Yapmak işine konu olmak; 2. (mec.) gerçekleştirilmek, ortaya çıkarılmak'
< ***yap-(ı)l-***

yapılabilirlik 'Uygulanabilirlik, fizibilite'
< ***yap-*** 'etmek, eylemek'
+-(ı)l-a 'zarf-fiil eki'
bil- 'yardımcı fiil'
+-(i)r+lik

SanalBaba

yapılaş-['1. Yapı durumuna gelmek; 2. oluşmak'
→ **yapı[+*la-ş-*]**

yapılaşma 'Yapı durumuna gelme'
→ **yapı[+*la-ş-ma*]**

yapıldak[1] → **yayan yapıldak**

yapıldak[2] (hlk.) '1. Dökülmüş yaprak; 2. boylanıp gitmekte olan ekin'
< ***yap-(ı)l-da-k***

yapılı '1. Yapısı herhangi bir nitelikte olan; 2. vücudu gelişmiş, iri'
→ **yapı[+*lı*]**

yapılış '1. Yapılmak işi veya biçimi; 2. nitelik, kuruluş, bünye'
< ***yap-(ı)l-(ı)ş***

yapılma 'Yapılmak işi'
< ***ya-(ı)l-ma***

yapım '1. Yapmak işi, inşa, imal; 2. ham maddeyi el veya makine ile işleyerek mal üretme, imal; 3. prodüksiyon'
< ***yap-(ı)m***
TT.: YAPIM+(CI/CILIK/evi)

yapımcı 'Prodüktör; programcı'
→ **yapım[+*cı*]**

yapımcılık 'Araç, cihaz, eşya yapma veya film çevirme işi'
→ **yapım[+*cı+lık*]**

yapın-[1][(hlk.) '1. Kendine yapmak veya kendi için yaptırmak; 2. özenmek, hazırlanmak'
< ***yap-(ı)n-***
An.ağl.: ***yapın-*** 'edinmek, kendine yapmak, yaptırmak' (*DS.XI,* 4178)

yapın-[2][(hlk.) 'Örtünmek'
< ***yap-*** 'örtmek'+***-(ı)n-***

yapınca (hlk.) → **yapıncak**

yapıncak[1] (hlk.) 'Soğuk havada, açıkta bırakılan atlara örtülen uzun tüylü kebe'
< ***yap-*** 'örtmek, kapatmak' +***(ı)n-cAk*** 'fiilden ad yapan ek' [**-cAk eki**: *bürüm(/n)-cek, salıncak* vb.]
An.ağl.: ***yapınca, yapıncah, yapıncı*** 'çoban yağmurluğu, yamçı' (*DS.XI,* 4177); ***yapınçı*** 'bir tür kadın çarşafı' (s. 4177) ~ yapıncı (Az.) 'yamçı, kepenek' (*AHYÖ,* 547)

Tü. > **Kürt.** *yapınca* 'çoban yağmurluğu, yamçı' (*DAO,* 508)

yapıncak[2] 'Seyrek taneli, kırmızı benekli bir tür üzüm, kınalı yapıncak'
< ****yap*** 'değirmi (yuvarlak) olan her şey'
(DLT)+***(ı)n+cAk*** [*üzümün yuvarlak olmasından dolayı.*]
[**+cAk eki**: *örüm+cek*]

yapıncı, yapınçı (hlk.) → **yapıncak**

yapıntı 'Gerçekle çeliştiğini, gerçekliğe uymadığını bile bile tasarlanan şey, hayal gücüyle yaratılmış olan şey'
< ***yap-(ı)n-tı***
TT.: YAPINTI+(CILIK/LI)

yapıntılı → **yapıntı[+*lı*]**

yapısal 'Yapı ile, yapılış ile, kuruluş ile ilgili'
→ **yapı[+*sal*]**

yapısalcılık → **yapı+sal[+*cı+lık*]**

yapısallaş-['Yapısal duruma gelmek'
→ **yapısal[+*la-ş-*]**

yapısallık 'Yapısal olma durumu'
→ **yapısal[+*lık*]**

yapış 'Yapmak işi veya biçimi'
< ***yap-(ı)ş***

yapış-['1. (Yapışıcı olan veya yapışkan bir maddeye bulanmış olan bir şey) Ayrılmayacak bir biçimde bir yere tutunup kalmak; 2. iyice yaklaşmak; 3. aralık bırakmayacak biçimde üzerine dokunmak; 4. bir iş yapmak amacıyla, hevesle bir şeyi eline almak; 5. sıkıca yakalamak, tutmak, sarılmak; 6. (mec.) birini rahatsız etmek, peşini bırakmamak, musallat olmak'
= OT. ***yapç-ur-*** (KB) < ****yap-ıç-ur-***; ***yapuş-, yapış- ~ yapşur-,***

SahaBaba

yapçur-, yaβçur-(DLT)

< *yap-(ı)ç(>ş)-

TT.: YAPIŞ-(ICI/IK/IKLIK/ KAN/KANLIK/MA/TIR-/TI-RICI/TIRIL-/TIRILMA/TIR-MA)

~ yapış- (Az.)
yåpış- (Özb.)
yabış- (Bşk., TatK., Uyg.)
cabış- (Kırg.)
capşır- (Alt./*ATS*, 53)
jabıs- (Kzk.)
śıpăś- (Çuv.) < **yapıç-*
< *yap-ı-ç-*

Y(> c, j, ś)**A**(> å, ı)**P**(> b)-*IŞ-*
-ÁŚ-
-IS-
-ŞIR-

= *hılaş-* (Bşk.)
sılaş- (TatK.)
yelleş- (Trkm.)

Eren (*TDES*, 442): YOK

yapışak (hlk.) '1. Bir tür yapışkan ot; 2. yapışıcı (nesne); 3. bir bitkinin dikeni, tohumu; 4. arsız, sırnaşık kişi; 5. dağ tepelerine yapışmış gibi duran beyaz bulutlar'

< *yap-* 'örtmek, kapamak'
+*-(ı)ş-(a)k*

An.ağl.: ***yapışakot, yapışık, yapışkan, yapşak*** (*DS.XI*, 4178)

yapışıcı 'Yapışma niteliği olan'

< ***yap-*** 'örtmek, kapatmak'
+*-ıcı*

yapışık '1. Bir yere yapışmış olan; 2. fizyolojik yünden birbirlerine bağlı olarak doğan; 3. dokunan, değen'

→ **yapış-[*(ı)k*]**

TT.: YAPIŞIK+(LIK)

~ yapışıg (Az.)
yabışkan (Bşk., TatK.)
yapilğan (Uyg.)
yåpışkåk (Özb.)
capışkan (Kırg.)
jabıskan (Kzk.)

Y(> c, j)**A**(> å)**PIŞ**(> s)-*IG*
-KAN
-ĞAN
-KÅK

yapışıklık 'Yapışık olma durumu'

→ **yapış-[*(ı)k+lık*]**

yapışkan '1. Yapışma özelliği olan; 2.(mec.) gitmek bilmeyen; 3. yapıştırıcı'

= OT. ***yapuşġan*** 'daima yapışan' (DLT)

< *yap-(ı)ş-kan*

TT.: YAPIŞKAN+(LIK)

An.ağl.: ***yapışkan*** '1. zamk; 2. ökse otu; 3. bir tür ısırgan otu; 3. uyuşuk, tembel' (*DS.XI*, 4178)

~ yabışkan (Bşk., TatK.)
yapışgan 'yapıştırıcı' (Az.)
yåpışkåk (Özb.)
capışkan (Kırg.)
jabıskan (Kzk.)

Y(> c, j)**A**(> å)-***P***(>b)***IŞ-***
KAN
-KÅK

yapışlı (hlk.) 'Yapınca'

< *yap-ışlı* [= *ışın*] 'zarf-fiil eki']

yapışma 'Yapışmak işi'

< *yap-(ı)ş-ma*

yapıştırıcı 'Yapışma özelliği olan, yapıştırmaya yarayan (nesne)'

< *yap-(ı)ış-tır-ıcı*

= *yapışgan* (Az.)
yelim (Özb., Trkm., Uyg.)
yilim (Bşk.)
cilim (TatK.)
jelim (Kzk.)

yapıştırıl-['Yapıştırmak işi yapılmak'

< *yap-(ı)ş-tır-(ı)l-*

yapıştırılma 'Yapıştırılmak işi'

< *yap-(ı)ş-tır-(ı)l-ma*

yapıştırma '1.Yapıştırmak işi; 2. yapıştırarak yapılan; 3 (esk.) gelinlerin yüzüne yapıştırılarak yapılan süs'

< *yap-(ı)ş-tır-ma*

yapış yapış '1. Yapışkan bir madde ile bulanmış; 2. (hava için) nemli, rutubetli'

SanalBaba

< *yap-(ı)ş yap-(ı)ş*

yapıt '1. Bir kimsenin emek sonucu ortaya koyduğu iş, eser; 2. sanatçının ortaya koyduğu ürün'
< ***yap-*** 'yapmak; ortaya koymak'+***-(ı)t***
[H. Eren, 'Yapıt', *TD* LV, 1988, 31-311.]

yapma '1. Yapmak işi; 2. doğadaki şeylere benzetilerek insan eli ile yapılmış, yapay, suni; 3.içten olmayan, içten gelmeyerek yapılan, yapmacık'
< ***yap-ma***
An.ağl.: ***yapma*** '1. tezek; 2. bulgurla yapılmış, yuvarlak içli köfte' (*DS.XI*, 4179)

yapmacık 'İçten olmayan (tavır, davranış, duygu)'
< ***yap-ma+cık***
TT.: YAPMACIK+(LI/CIKSIZ)

yapmacıklı 'İçtenliği olmayan (olmayarak), içten olmayan (olmayarak)'
< ***yap-ma+cık+lı***

yapmacıksız 'İçten, içten geldiği gibi (yapılarak veya olarak), samimî'
< ***yap-ma+cık+sız***

yapracık[1] 'Küçük yaprak'
< ***yaprak+cık***

yapracık[2] (hlk.) 'Kulak'
< ***yaprak+cık***

yaprak '1.Bitkilerde solunum, karbon düzenlenmesi, terleme gibi olayların oluştuğu, çoğu klorofilli, yeşil ve türlü biçimdeki bölümler; 2. özellikle asma yaprağı; 3. börek, baklava gibi şeylerde yufka; 4. kitap, defter gibi şeylerde ön ve arka yüzü oluşturan kâğıtlardan her biri, varak; 5. kat kat ayrılan şeylerde kat;
6. (esk.) birkaç parça ekleneren yapılan şeylerde her parça; 7. eni 5o cm, boyu 75 cm olan bayrak ölçüsü'
= ET. ***yapırġak, yapırkak, yalbırġak*** (*EUTS*, 285; *ETG.*, 308)
~ OT. ***yapurġak, yalpurġak*** (DLT)
Çağ.: ***yapırgak, yapırgan, yaburgak, yapurgan, yapurak***

YA[*L*]P(/B)I(/U)RG(/K)AK (/N)
< ****ya[l]p-*** 'örtmek, kapatmak'+***-(ı/u)r-gAk***
TT.: YAPRAK+(LAN-/LANMA/LI/SIZ)
An.ağl.: ***yaprak*** 'kağnı arabasını çevreleyen tahta; 2. dingil başlarının aşınmaması için tekerleğin yuvasına, dingille birlikte konulan demir parçası; 3. bodur meşe ağacı; 4. kaçak tütünden yapılmış sigara' (*DS.XI*, 4179); ***yarpah, yarpak*** (s. 4189)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *yabrāk*; (Lüb., Sur.) *yabrak* (*ALTK*, 136); **KbRum.** *yiabrákyia*

~ yaprak (Bşk., Trkm.)
yäpråk (Özb.)
yafrak (TatK.)
yarpah (Az./*AHYÖ*, 548)
yarpağ, yarpah, (Ker./*KrTS*, 363)
yalbı-, yalbra- 'örtmek, kapatmak' (Tel.)
calbıra-, calbırak (Kırg.; Alt./*ATS*, 50)
çalbra- 'Şor)
jalpırak (Kzk.)
yopurgak (YUyg./*YUTS*, 470)

Y(> c, ç, j)**A**(> ä)[L]**P**(>b)[I/U]**R**-[G]**A**(> å)**K**(>ğ, h)
YARP[< PR]AH
YO[*L*=ø]PUR-GAK

= Moğ. (Räsänen, *V* 188): ***nabta***; Tung. ***napta;*** Moğ. ***nabçin*** 'yaprak'= Ev. ***naptama*** 'yassı, düz' (*Mak.I*, 86; *Mak.II*, 434)
Eren (*TDES*, 442): YOK

yapraklan-['Yaprakları çıkmak,

SanalBaba

yaprak oluşmak'
< *yaprak+la-n-*

yapraklanma 'Yapraklanmak işi'
< *yaprak+la-n-ma*

yapraklı 'Yaprağı olan'
→ **yaprak[+*lı*]**

yapraklık (hlk.) 'Dolmalık ince bulgur'
→ **yaprak[+*lık*]**

yapraksı 'Yaprak görünüşünde olan'
→ **yaprak[+*sı*]**

yapraksız 'Yaprağı olmayan'
→ **yaprak[+*sız*]**

yapru, yapru (hlk.) 'Büyük ve yassı kulak'
< ***yap-ur-*** 'örtmek, gizlemek'+***-l***

yaprız, yapruz → **yarpız**

yaptır-['Yapmasını sağlamak, yapmasına imkân vermek'
< *yap-tır-*

yaptırıl-['Yaptırmak işine konu olmak'
→ *yap-tır-(ı)l-*

yaptırılma 'Yaptırılmak işi'
→ **yaptır-[*(ı)l-ma*]**

yaptırım '1. Yaptırmak işi; 2. kanun, ahlâk gibi kurumların buyruklarının yerine getirilmesini sağlayan güç, müeyyide'
< *yap-tır-(ı)m*

yaptırma 'Yapmasını sağlamak, yapmasına imkân vermek'
→ **yaptır-[*ma*]**

yaptırt-['Yapmasını sağlamak, yapmasına sebep olmak'
→ **yaptır-[*t-*]**

yapuştur-[(hlk.) '1. Yapıştırmak; 2. tokat vurmak'
< *yap-* 'örtmek, gizlemek' *+(u)ş-tur-*

yapyakın 'Çok yakın'
< *yap* 'çokluk bildiren sözcük' *+yakın*
→ **yakın**

yapyalnız → **yapayalnız**

yar[1] 'Deniz, göl, ırmak gibi su kıyılarında veya karada dik yer, uçurum'
= OT. ***yār*** 'suların açtığı uçurum' (DLT: *yarag* 'gedik, yarık'; *yarsġag* 'dağda ve başka yerde ayağın kayabileceği yer')
< ****yā-*** 'yarmak, yirilmek, açılmak'+***-r***

[Krş.: OT. ***yalım*** 'sarp, dik, yalçın' (DLT)
< **yā-l+(ı)m*; ***yalt*** 'yalçın, ser'
< **yā-l+t*]

~ yār (Trkm.)
yar (Bşk., TatK., Uyug.)
yarlav (Bşk.)
cär (Özb.)
sīr (Yak.) < **yīr*

YĀ(> a, ä, ī)R[+*LAV*]

= *uçut* (Trkm.)
uçurum (Az.)

Eren (*TDES*, 442): YOK

yar[2] (hlk.) 'Salya; tükürük'
= ET. ***yar*** 'irin, cerahat, tükürük, salya' (*EUTS*, 285; *ETG.*, 309)
~ OT. ***yar*** 'salya' (DLT: *yars-* 'murdar bulmak ve iğrenmek'; *yarsıt-, yarsđu-* 'tiksindirmek'; *yarsuđ-, yarsıt-* 'tiksindiği şey yüzünden tükürmek'; *yarla-, yarsıt-, yarsuđ-* 'tükürmek')
< ****ya-r***

[**NOT**: *yal* 'köpek ve ineklere yedirilmek için un ve kepekle hazırlanan sulu yiyecek'< **ya-l*; ***yala-*** < **ya-l+a-*]

~ çarā (Soy.)
sırān (Yak.)

Eren (*TDES*, 442): 'Kökünü bilmiyoruz.' der.

yar-['1. Uzunlamasına bölüp ayırmak; (mec.) ortasından, içinden geçmek; 3. buğday, arpa gibi tahıl tanelerini değirmende kırmak; 4. derin yara açmak; 5. yarık açmak'
= ET. ***yar-*** 'kırmak, yarmak, parçalamak, ayırmak' (*EUTS*, 288)
~ OT. ***yar-*** 'yarmak, bir şeyi ke-

SanalBaba

serek zorla yarmak; parçalamak; yere sınır çizmek' ~ ***yara-***
(DLT: ***yarsık-*** 'birbirinden ayrı düşmek'
< **yar-sı-k-*; ***yarşı*** 'bir şeyi yarıya bölen kimse; bir şeyin yarısı, yarı yarıya ortak'
< **yar-şı*; ***yartım*** 'ayrılmış'
< **yar-tım*;
yaruk 'yerde, duvarda, dağda, sırçada ve benzeri şeylerde yarık' < **yar-(u)k*)

< *yār-/yāra-*

~ yār (Trkm.)
yar- (Az., Bşk., Tatk., Uyg.)
yâr- (Özb.)
car- (Kırg.)
jar- (Bşk.)

Y(> c, j)Ā(> a, å)R-

= *böl-* (TatK.)
bül- (Bşk.)
TT.:YAR-(A/ ALA-/ ALAMA/ ALAN-/ ALANIŞ/ ALANMA/ ALI/ I/ ICI/ ICILIK/IK/ IKLIK/ ILA-/ILAMA/ILAN-/ILANMA/ IL-/ ILMA/ IM/ IMCA/ IMLA-/IMLAMA/ IMLIK/ INTI/MA/ MALAMA/MALIK)

Eren (*TDES,* 442): YOK

yara '1. Keskin bir şeyle, bir vuruşla vücutta oluşan derin kesik veya zedelenme; 2. bir şeyin iç veya dış yüzünde herhangi bir etki ile oluşan ve tehlikeli olabilen oyuk, gedik, yarık; 3. (mec.) dert, üzüntü, acı'
< OT. ***yaraġ*** 'yarık, gedik' (DLT)

[**NOT**: Batı grubu Türk dillerinde **-ġ** düşer:
kapuġ > *kapu* > *kapı*; ***yüzlüg*** > *yüzlü*; ***kamışlıġ*** > *kamışlı*; **kamuġ** > *kamu* 'bütün, hep, hepsi'; ***katıġ*** > *katı*; ***kaşlıġ*** > *kaşlı* ..vb.]

TT.:YARA+(LA-/LAMA/LAN-/LANIŞ/LANMA/LI)
An.ağl.: ***yara*** 'ilik' (*DS.XI,* 4180)
~ yara (Az., Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
yärçık 'yara' (Trkm./*TTS,* 678)
yärä (Özb.)
cara (Kırg.)
carçık 'çatlak' (Krç.-Blk.)
jara (Kzk.)

Y(> c, j)A(> ä)RA(> ä)

Tü. > **Moğ.** *yara*

Eren (*TDES,* 442): YOK

yara-['1. (Bir şey) yararlı olmak, yarar sağlamak; 2. bir iş için uygun olmak, kullanılır olmak'
= ET. ***yara-*** 'yaramak, yakışmak' (*EUTS,* 286: *yaran-* 'hoşa gitmek'; *yaraş-* 'yakışmak'; *yaraşur-* 'yaraştırmak'; (*ETG.,* 309: *yaraglıg* 'yarar, uygun'; *yaraş, yaraşı* 'vasıf, uygun'; *yaraş-* 'yaraşmak, yakışmak'; *yaraşlag* 'müzeyyen, tefriş edilmiş')
~ OT. ***yara-*** 'yaramak, uygun gelmek, yaraşmak' (DLT)

< *yār-a-*

[OT.: *yaraġ* 'fırsat, imkân, tav']
TT.: YARA-(MA/MAZ/MAZ-CA/MAZLIK/N-/NMA/R/RCI-LIK/RLAN-/ LANMA/ RLI/R-LIK/RSIZ/ RSIZLIK/ Ş-/ ŞIK/ ŞIKLI/ ŞIKSIZ/ŞIR/ ŞMA/ TI/ TIRMA/ T-/ TI/TICI/TICILIK/ TIK/TIL-/TILIŞ/TILMA/TIM/ TIŞ/TMA/YIŞLI)

Tü.> **Kürmanç genel, Zaza.** *yara-(miş)* 'yaramak, yakışmak' (*DAO,* 509)
~ yara- (Az., Bşk., TatK., Trkm.)

Tü. ***yara-, yara-ş-*** = Moğ. ***nayir-, nayira-*** (*Mak. I,* 190) = Çuv. ***śuraś-*** < **yara-ś-* (*Mak.I,* 302)

Yaradan 'Tanrı'
= ET. ***yarat-*** 'yaratmak, yoktan

SarıaBaba

var etmek, hazırlamak, tercüme etmek' (*ETG.*, 309: ***yaratıġlıġ*** 'yaratan')
= OT. ***yaratġan*** 'yaratan' (DLT)
< *yār-a-* 'uygun olmak, gerektiği gibi olmak' **+*-t-***
[< *-d-*]*(g)an*

An.ağl.: ***yaradana sığın-*** 'var gücünü toplamak (tokat atarken)' (*DS.XI*, 4181)
~ yaradan (Az., Trkm.)
yaratkan (Uyg.)
yaratkuçi (Uyg.)
yärätuvçi (Özb.)
yärätgän (Özb.)
caratkan (Kırg.)
jaratuvşı (Kzk.)

Y(>c, j)**A**(> ä)**RA**(> ä)**T**-[*G/K*]*A*(> *ä*)*N*
-KUÇİ
-UVÇİ/
-UVŞI

= *jasağan* (Kzk.)

yaradılış 'Mizaç, huy, tıynet; 2. fıtrat, hilkat'
< *yār-a-t-(ı)l-(ı)ş*
~ yaradılış (Trkm.)
yaratılış (Bşk., TatK.)
yärätiliş (Özb.)
caratılış (Kırg.)
jaratılıs (Kzk.)

Y(> c, j)**ARAT**(>d)**ILIŞ**(> s)

yaradılıştan 'Doğuştan'
→ **yaradılılş[+*tan*]**
~ yaratılıştan (Bşk., TatK.)
yärätilişdän (Özb.)
jaratılıstan (Kzk.)
= *tuğma* (Uyg.)
tuğmä (Özb.)
tūğlandan (Kırg.)
tumıştan (TatK.)
tuğuliştin (Uyg.)
doğa (Trkm.)
doğabitdi (Trkm.)

yaragannıh (hlk.) 'Yararlık'
< *yara-gan* 'partisip eki' **+*lık***

yarak '1. (esk.) Silâh; 2. (kaba) erkeklik organı'
= ET. (KT, Uyg.) ***yarag***; (Uyg.) ***yarak*** 'silâh, techizat; hazırlık, takat, güç, imkân' (*EUTS*, 284)
~ OT. ***yarag*** (DLT)
< *yara-k*
= *keräk* (Uyg., Sag.)
kerek (Kırg.)
kiräk (TatK.)
gerek (Trkm.)

yaraklı (hlk.) 'Yararlı'
= OT. ***yarag*** 'fırsat, imkân, tav' (DLT); ***yaraglıg*** 'mümkün'
< *yara-k+lı*

yarala-['1. Silâh gibi bir araçla yara açmak; 2. (mec.) gücendirmek, incitmek, kırmak'
→ **yara[+*la-*]**
~ yarala- (Az., Bşk., Trkm.)
yarili- (Uyg.)
yärälä- (Özb.)
caralo- (Kırg.)
jarala- (Kzk.)

yaralama 'Yaralamak işi'
→ **yara[+*la-ma*]**

yaralan-['1. Yaralamak işi yapılmak; 2. (mec.) gücenmek, incinmek, kırılmak'
→ **yara[+*la-n-*]**

yaralanış 'Yaralanmak işi veya biçimi'
→ **yara[+*la-n-(ı)ş*]**

yaralı 1. Yarası olan, yaralanmış (kimse), mekruh; 2. (mec.) dertli, üzüntülü'
→ **yara[+*lı*]**
~ yaralı (Az., Bşk., Kzk., TatK., Trkm.)
yäräli (Özb.)
yaridar (Uyg.)
yärädâr (Özb.)
caralū (Kırg.)
caralangan (Kırg.)
jaralı (Kzk.)

Y(> c, j)**A**(> ä)**RA**(> ä)-*LI*
(> i, ū)
-DA

SanalBaba

(> å)R -LANGAN

yarama 'Yaramak işi'
→ **yara-[*ma*]**

yaramaz '1. Uygun ve yararlı olmayan, bir işe yaramayan; 2. (çocuk için) söz dinlemeyen, uslu durmayan, yasaklanan şeyleri yapmakta ayak direyen, haşarı; 3. çapkın'
→ **yara-[*maz*]**
TT.: YARAMAZ+(CA/LAŞ-/LAŞMA)
~ **(1)** yaramaz (Az.)
yarimas (Uyg.)
yaramsız (Trkm.)
yäräksiz (Özb.)
caraksız (Kırg.)
jaramsız (Kzk.)
(2) yaramaz (Az., Trkm.)
= *şuk* (Bşk., TatK.)
şok (Kırg.)
şoh, (Özb., Uyg.)
şayan (Bşk., TatK.)
tentek (Kırg.)
tätäk (Uyg.)
şalduvar (Kzk.)
sotanak (Kzk.)
inçık (Özb.)
nayan (TatK.)
garağol (Trkm.)

yaramazca 'Yaramaz (bir biçimde)'
→ **yaramaz[+*ca*]**

yaramazlaş-['(Çocuk) söz dinlememek, yasak edilen şeyleri yapmakta ayak diremek'
→ **yaramaz[+*la-ş-*]**

yaramazlaşma 'Yaramazlaşmak işi'
→ **yaramaz[+*la-ş-ma*]**

yaramazlık '1. Yaramaz olma durumu veya yaramazca davranış; 2. (hlk.) kötü, uygunsuz durum veya haber; 3. çapkınlık'
→ **yaramaz[+*lık*]**

yaramış (hlk.) 'Keçilerin kırkılma zamanı'
< ***yara-*** 'uygun gelmek'+***-mış***

yaran-['1. Bir davranışla birini memnun etmek; 2. (mec.) içten olmayan davranışlarla birini memnun etmeye çalışmak'
= ET. (KT, Uyg.); OT. (DLT) ***yaran-***
→ **yara-[*n-*]**
An.ağl.: ***yaran-*** '1. Birinin hoşnutluğunu sağlamak; 2. yaltaklanmak; 3. hak etmek' (*DS.XI,* 4180)
~ yaran- (Trkm.)
= *yarimakla tiriş-* (Uyg.)
yararğa tırış- (Bşk., TatK.)
jaravğa tırıs- (Kzk.)

yaranış 'Yaranmak işi veya biçimi'
→ **yara-[*n-(ı)ş*]**

yaranma 'Yaranmak işi'
→ **yara-[*n-ma*]**

yarar '1. Yarayan, elverişli, uygun; 2. bir şeyden elde edilen sonuç, fayda; 3. bir işten elde edilen iyi sonuç; 4. çıkar, kâr, menfaat'
< ***yara-r***
TT.: YARAR+(CILIK/LAN-/LANMA/LI/LIK/SIZ/SIZLIK)

yararcılık 'Ahlâkî iş ve davranışlarda yararın ilke yapılması, faydacılık'
→ **yarar[+*cı+lık*]**

yararlan-['kendine yarar sağlamak, faydalanmak, istifade etmek'
→ **yarar[+*la-n-*]**

yararlı 'Yarar sağlayan, yararı olan, faydalı'
→ **yarar[+*lı*]**

yararlık 'Yararlı çalışma'
→ **yarar[+*lık*]**

yararsız 'Yarar sağlamayan, yararı olmayan, faydasız, nafile'
→ **yarar[+*sız*]**

yararsızlık 'Yararsız olma durumu'
→ **yarar[+*sız+lık*]**

yarasa 'Ön ayakları perdeli kanat biçiminde gelişmiş, vücudu yumuşak sık kıllarla kaplı, iskeletleri hafif yapılı, uçabilen memeli hayvan'
= OT. ***yarısa*** (= *aya yersgü/ yarındak*) (DLT)
[***yersgü*** 'yarasa' < ***yarsgu*** < Bar. ***yarıskı,***
Tuv. ***çaskı*** 'yarasa' << *yarsgu]
Çağ.: ***yarğak*** 'deri' < ***yarı+***

SanalBaba

*ġak; **yarasa, yarasık***
AH., El-İdr.: ***yarı*** 'deri, tabaklanmamış ham deri'
Hts.: ***yerese***
<*yarı 'deri'+***sa***

[**An.ağl.**: ***yelese*** 'yarasa' (*DS.XI*, 4233); ***yelemse*** 'gece kuşu'; ***yelfe*** 'çulluk kuşu']

~ ***yargak*** 'ham deri' (Nog.)
yarasa (Az.)
yargānat (Trkm.)
yarganat (Alt.)
cargak 'ince deri, zar, tüyü alınmış' (Kırg.)
yarğanat (Bşk.)
yarkanat (TatK.)
yarısgu (Bar.)
carğanat (Kırg.)
car-kanat (KKlp.)
çarkanat (Hak.) < **yār kanat*
çaski (Tuva) < **yardgu*
jarğanat (Kzk.)

Y(> c, ç, j)ARK
(> g, ğ)ANAT
YARISGU < *yar-ısgu*
ÇASKİ < **yardgu*

jargak 'deri giysi' (Kzk.)
d'aru 'ham deri' (Alt. (Kumandı) < **yarıġ*
sarī 'geyik derisi; zar' (Yak.) < **yarıġ*
sarī kınat (Yak.) < **yarıġ kānat*
śara, serśi 'yarasa/*tüysüz serçe*' (Çuv.) (< *särä [< Çeremişçe: *stärä*] < **yärä* < *yara* < **āra, ārı*)
śara 'çıplak, tüysüz' (Çuv.)
= *kör şäpäläk* (Özb.)
säpirän (Uyg.)
~ Moğ. ***arasun, arisun*** 'cilt, deri, post' < *ara+sun, ari+sun* < **āra, *ārı* (*Mak.I*, 323)

yaraş (hlk.) '1. Dalkavuk; 2. parasız ya da az ücretle şunun bunun işini gören'
< ***yara-ş***
→ **yara-**

yaraş-['1. Yakışmak, uymak; 2. uygun olmak'
= OT. ***yaraş-*** 'uyuşmak, uymak' (DLT)
<*yara-ş-*
→ **yara-**
TT.: YARAŞ(IK/IKSIZ/IR/MA/TIR-/TIRMA)
~ yaraş- (Az., Trkm., Uyg.)
yäräş- (Özb.)
yara- (Bşk., TatK.)
yari- (Uyg.)
jaras- (Kzk.)

Y(> j)A(> ä)RA(> ä, i)-Ş(> s)-

= *okşoşu-* (Kırg.)
oh,şa- (TatK.)

yaraşık 'Yaraşma, uyma, uygunluk'
→ **yaraş-[*(ı)k*]**
An.ağl.: ***yaraşıh*** 'yakışık'; ***yaraşık*** 'çok bilmiş, yılışık (çocuk') (*DS.XI*, 4181)

yaraşıklı 'Yaraşan, uygun, yakışır'
→ **yaraş-[*(ı)k+lı*]**

yaraşıksız 'Yaraşmayan, yakışmayan'
→ **yaraş-[*(ı)k+sız*]**

yaraşır 'Lâyık, uygun'
→ **yaraş-[*(ı)r*]**

yaraşma 'Yaraşmak işi'
→ **yaraş-[*ma*]**

yaraştır-[Uygun görmek, uygmak'
→ **yaraş-[*tır-*]**

yaraştırma 'Yaraştırmak işi, tensip'
→ **yaraş-[*tır-ma*]**

yarat-['1 (Tanrı) Olmayan bir şeyi var etmek; 2. zekâ ve düşünce gücünden yararlanarak o zamana kadar görülmeyen yeni bir şey ortaya koymak, yapmak; 3. (mec.) olmasına, ortaya çıkmasına yol açmak, sebep olmak'
= ET. ***yārat-*** (KT, Uyg.); OT. ***yārat-*** (DLT)
< *yār-a-t-*
TT.: YARAT-(I/ICI/ICILIK/IK/IL-/ILIŞ/ILMA/IM/IŞ)

Tü. > **Kürmanç genel, Zaza.**

SanalBaba

yarat-(miş) 'yaratmak, vücuda getirmek' (*DAO,* 509)

~ yarat- (Az., Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
yärät- (Özb.)
carat- (Kırg.)
jarat- (Kzk.)

yaratı 'Özel bir yetenekten yararlanılarak ortaya konulmuş şey, kreasyon'
→ **yarat-[*ı*]**

yaratıcı 'Yaratma yeteneği olan'
→ **yarat-[*ıcı*]**

yaratıcılık '1. Yaratma yeteneği; 2. (psikol.) her bireyde var olduğu kabul edilen, bir şeyi yaratmaya iten farazî yatkınlık'
→ **yarat-[*ıcı+lık*]**

yaratık 'Canlı, mahlûk'
→ **yarat-[*(ı)k*]**
~ jaratılğan (Kzk.)
= *yän iyähi* (Bşk.)
can iyäsi (TatK.)
jändik (Kzk.)

yaratıl-['Yaratmak işi yapılmak'
→ **yarat-[*(ı)l-*]**

yaratılma 'Yaratılmak işi'
→ **yarat-[*(ı)l-ma*]**

yaratım 'Yaratmak işi'
→ **yarat-[*(ı)m*]**

yaratış 'yaratmak işi veya biçimi'
→ **yarat-[*(ı)ş*]**

yarayışlı (hlk.) 'Yararlı, faydalı'
< ***yara-y-(ı)ş+lı***

yarbak → **yaprak** [/pr/ > /rb(<) göçüşmesi]
< OT. ***yapurgak*** (DLT)

yarbay 'Orduda rütbesi binbaşı ile albay arasında olan üstsubay'
< ***yardımcı alay beyi*** sözcüğünden kısaltma.

yarçı-[(hlk.) 'Fayda görmek, iyi olmak, yüzü gülmek, mesut olmak'
< ***yā-ru-*** 'parlamak, ışımak'+***-çı-***

yardak '(esk.) (özellikle kötü işlerde) yardımcı'
< ***yar-*** 'yardım etmek' ***+-da-k***
TT.: YARDAK+(ÇI/ÇILIK)

yardakçı 'Kötü işlerde birine yardım eden kimse'
→ **yardak[+*çı*]**
~ yārān (Trkm.)
yärdämçi (TatK.)
yärdämsi (Bşk.)
cardamçı (Kırg.)

yardakçılık 'Yardakçı olma durumu'
→ **yardak[+*çı+lık*]**

yardım '1. Kendi gücünü ve imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanma, muavenet; 2. etki; 3. bağış, iane; 4. bir ülkeye bağış veya ödünç olarak verilen para, ihtiyaç maddeleri'
< ***yār-a-t-(ı)m***
[> *yaratım* > **yartım* > *yardım*]
TT.: YARDIM+(CI/CILIK/LAŞ-/LAŞMA/sever)

Tü. > **Zaza.** *yardım* (*ZTS,* 413: *yardım kerdış* 'yardım etmek'; *yardım waştış* 'yardım istemek'

~ yardım (Az.)
yārdam (Trkm.)
yardäm (Uyg.)
yårdäm (Özb.)
yarz,am (Bşk.)
yärdäm (TatK.)
cardam (Kırg.)
järdem (Kzk.)

Y(> c, j)**Ā**(> a, å, ä)**RD**(>z,)**I**(/a/e/ä)**M**

= *kömek* (Trkm.)
kömäk (Az., Özb.)
Eren (*TDES,* 442): YOK

yardımcı 'Yardım eden veya gerektiğinde yardım edecek olan (kimse vb.)'
→ **yardım[+*cı*]**

yardımcılık 'Yardımcı olma durumu'
→ **yardım[+*cı+lık*]**

yardımlaş-['Karşılıklı yardımda bulunmak'
→ **yardım[+*la-ş-*]**

yardımlaşma 'Yardımlaşmak işi'

SanalBaba

→ **yardım[+*la-ş-ma*]**

yardır-['Yarmak işini yaptırmak'
→ **yar-[*dır-*]**

yārese (hlk.) → **yarasa**

yargı '1. Kavrama, karşılaştırma, değerlendirme gibi yollara başvurarak, kişi, durum veya nesnenelerin eleştirici bir biçimde değerlendirilmesi, hüküm; 2. (huk.) yasalara göre mahkemece bir olay veya olgunun doğuşuna etken olan sebeplerin de göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi sonucu verilen karar'
= ET. ***yargu*** 'karar, hüküm' (*EUTS,* 286)
< ****yār-*** 'hüküm vermek'
(DLT)+***-gı***
TT.: YARGI+(CI/CILIK/Ç/ÇLIK/LA-/LAMA/LAN-/LANIŞ/LANMA/tay)

yargıcı 'Hakem'
→ **yargı[+*cı*]**

yargıcılık 'Hakemin görevi'
→ **yargı[+*cı+lık*]**

yargıç (hlk) 'Millet adına, yargı yetkisini kullanarak yasaya aykırı davranışlarda veya uyuşulmayan işlerde yasayı yerine getirmekle, adaleti gerçekleştirmekle görevli kimse, hâkim'
< ***yār-*** 'hüküm vermek'
+***-gıç*** 'fiilden ad yapan ek' [**-gIç** eki: *sor-guç, dal-gıç, bilgiç* vb.]
TT.: YARGIÇ+(LIK)
~ yargıçı (Alt.)
Eren (*TDES,* 442): YOK

yargıçlık 'Yargıcın görevi, hâkimlik'
→ **yargıç[+*lık*]**

yargıla-[''(Yargıç) Bir karara varmak için davalı ve davacıyı dinlemek, muhakeme etmek'
→ **yargı[+*la-*]**
TT.: YARGILA-(MA/N-/NIŞ)

yargılama 'Yargılamak işi, muhakeme'
→ **yargı[+*la-ma*]**

yargılan-['Yargısı yapılmak'
→ **yargı[+*la-n-*]**

yargılanma 'Yargılanmak işi'
→ **yargı[+*la-n-ma*]**

Yargıtay *YT.* 'Yargılamaların yolunda yapılıp yapılmadığını incelemekle görevli yüksek yargı Kurulu, Temyiz Mahkemesi'
< ***yargı+*** Moğ. ***+tay*** eki [**+tay** eki: Danıştay, Sayıştay, Kamutay '*TBMM* karşılığında uydurulmuş fakat tutmamıştır.]

yarı[1] '1. Bir bütünü oluşturan iki eşit parçadan her biri, nısıf'
< ET. ***yār-*** 'yarmak, bir şeyi keserek yarmak, parçalamak'
(DLT)+***-ı*** 'fiilden ad yapan ek' [DLT: *yar-ıl-, yar-ım, yar-ım+la-, yar-ım+la-n-, yar-ın-*]
TT.: YARI+(CI/CILIK/LA-/LAN-/LANMA)
~ yarı (Az.)
yārı (Trkm.)
yartı (Bşk., TatK.)
jartı (Kzk.)
yārım (Trkm.)
yarım (Bşk., TatK.)
yerim (Uyg.)
yārim (Özb.)
carım (Kırg.)
jarım (Kzk.)

Y(> c, j)Ā(>a, e, ä)R-*I*
-TI
-I(/i)M

yarı[2] (hlk.) 'Ortak'
< ***yār-ı*** [+*cı* = ***ø***]

yarı-[(hlk.) 'Işıklanmak'
= ET., OT. ***yaru-*** 'parlamak; keyiflenmek, sevinmek' (DLT)
< ***yā-ru-***

yarıbuçuk 'Biraz'
< ***yār-ı+bıç-(ı)k***

yarıcı[1] 'Yarmak işi yapan, parçalayan, bölen'
< ***yār-ıcı***

SanalBaba

yarıcı² 'Ürünü mal sahibi ile yarı yarıya bölüşerek çalışan işçi'
= OT. ***yarşı*** 'bir şeyi yarıya bölen kimse; bir şeyin yarısı, yarı yarıya ortak' (DLT)
< *yār-ı+cı*
TT.: YARICI+(LIK)
An.ağl.: ***yarıcı, yarucu*** (*DS.XI,* 4183)

yarıcılık 'Ürünü mal sahibi ile yarı yarıya bölme durumu'
→ **yarıcı²[+*lık*]**

yarık¹ '1. Yarılarak açılmış veya yarılarak oluşmuş; 2. yarılarak açılmış yer, geniş çatlak, gedik; 3. ince bir çizgi durumunda açılmış yara'
= OT. ***yarık, yaraġ, yaruk*** 'yarık' (DLT)
< *yār-(I)k*
TT.: YARIK+(LIK)
~ çarık, çırık (Kumd.)
< **yār-(ı)k*
Eren (*TDES,* 442): YOK

yarık² (hlk.) 'Ay ışığı'
= ET. ***yaruk, yārok*** (Br.) 'parlak, parlaklık' (*ETG.,* 309)
~ OT. ***yaruk*** 'ışık, aydınlık, parlak' (DLT)
< *yā-ru-* 'parlamak'**+*k***

yarıklık 'Yarık olma durumu'
→ **yarık[+*lık*]**

yarıl-['1. Yarmak işi yapılmak; 2. üzerinde yarık açılmak'
= ET. ***yarıl-*** (*ETG.,* 309)
< *yar-(ı)l-*
An.ağl.: ***yarıl-*** 'buğday öğütülmek' (*DS.XI,* 4183)

yarıla-['Ortasına varmak, yarısını bitirmek'
< *yar-ı+la-*
TT.: YARILA-(MA/N-/NMA)

yarılama 'Yarılamak işi'
→ **yarı[+*la-ma*]**

yarılan-['Yarıya gelinmek, yarısına varılmak'
→ **yarı[+*la-n-*]**

yarılanma 'Yarılanmak işi'
→ **yarı[+*la-n-ma*]**

yarılma 'Yarılmak işi'
→ **yarıl-[*ma*]**

yarım '1. Bütün bir şeyin ayrıldığı iki eşit parçadan her biri; 2. tam ve istenildiği gibi olmayan, eksik, noksan; (mec.) hastalıklı, sakat, sağlıksız; 4. bir bütünün yarısı olan miktar'
= ET., OT. ***yarım*** 'bir şeyin yarısı' (DLT)
< *yār-(ı)m*
An.ağl.: ***yarım*** '1. bir tahıl ölçeği; 2. fıtıklı' (*DS.XI,* 4184)

Tü. > **Kürt, Zaza.** *yarım* 'yarım, tamın yarısı' (*DAO,* 509); **Kürt.** *yarımdoğan* '(argo) erkeklik organı' (*DAO,* 510)

~ yärım (Trkm.)
yarım (Bşk., TatK.)
yerim (Uyg.)
yärim (Özb.)
carım (Kırg.)
carımı (Alt)
çarım (Kumd.)
jarım (Kzk.)

Y(> c, ç, j)Ā(> a, ä)R-I(/i)M

Eren (*TDES,* 442): YOK

yarımada 'Yalnız bir yanından ana karaya bağlı, öbür yanları denizle çevrili kara parçası'
< *yār-(ı)m+ada*
~ yarımada (Az.)
yarımutrau (TatK.)
yarımutrav (Bşk.)
yerim aral (Uyg.)
yärim årål (Özb.)
carım aral (Kırg.)

yarımağı(/a)z (hlk.) 'İsteksiz, içten gelmeyerek, dil ucuyla'
< *yār-(ı)m ağız*
An.ağl.: ***yarımağız*** 'bir arktan akan suyun yarısı' (*DS.XI,* 4184)

yarımca '1.Vücudun yarısına gelen inme; 2. (hlk.) yarım baş ağrısı'
< *yār-(ı)m+ca*

yarımla-['Bir işin yarısını yapmak,

SanalBaba

yarılamak'
→ **yarım[+*la*-]**

yarımlağı (hlk.) 'Yarım kilelik tahıl ölçü birimi'
< ***yar-(ı)m+lağı***
An.ağl.: ***yarımlağa, yarımlā*** (*DS.XI*, 4184)

yarımlama 'Yarımlamak işi'
→ **yarım[+*la-ma*]**

yarımlanma (hlk.) 'Bir kilenin otuz ikide biri'
< ***yar-(ı)m+la-n-ma***

yarımlık (hlk.) '1. Fıtık; 2. sakatlık; 3. yarım liralık altın'
< ***yar-(ı)m+lık***

yarım yamalak 'Kusurlu, eksik, üstünkörü'
→ ***yarım*** + ***yama***(ġ) 'yama' ***+lık***
An.ağl.: ***yarım yamalak, yarım yamalıh, yarım yaŋgalak, yarım yantalak, yarım yapıldak, yarı yamalak*** (*DS.XI*, 4185)
= *yārpı-yalta* (Trkm.)
çala-pula (Uyg.)
çala-çula (Trkm.)
şala-şarpı (Kzk.)
arı-beri (Kırg.)
arlı-birli (Kzk.)
annan-monnan (TatK.)
çi:g-çarsı (Trkm.)
äpläp-säpläp (Uyg.)

yarın '1. Bu günden sonra gelecek olan gün; 2. gelecek, ileriki zaman; 3. bu günden sonra gelecek olan ilk günde'
= ET. ***yarun*** 'şafak, gün ağarması' (*EUTS*, 288); ***yarın*** 'yarın' (*ETG.*, 309)
~ OT. ***yarın*** 'sabah' (DLT)
EAT (Behç.): ***yārın***
< ****ya-r*** 'ışıldama, parlama' ***+-ın***
TT.: YARIN+(Kİ)
~ yārın (Gag.)
= → **erte**

yarından keri (hlk.) 'Yarından sonra, öbür gün'
< OT. ***yarın*** (DLT)+***dan +kirü***

yarınki 'Yarın yapılacak olan, yarın ile ilgili'
→ **yarın[+*ki*]**

yarınta(/ı)sı (hlk.) Öbür gün, yarından sonra'
< OT. ***yarın*** (DLT)+ ***er+te+si***

yarıntı (hlk.) 'Selin açtığı hendek, çukur'
< ***yār-ıntı*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-IntI** eki: *ak-ıntı, çök-üntü, sık-ıntı, tak-ıntı, al-ıntı, üz-üntü* ..vb.]
An.ağl.: ***yarıntı, yarılgan, yarlan*** (*DS.XI*, 4196)

yarınyanı(/u)ç(/ş) (hlk.) → **yangıç**

yarış '1. (Bir spor dalında) Genellikle bir ödül kazanmak amacıyla birbirini yenmeye çalışma, müsabaka; 2. yarışma, rekabet'
= OT. ***yārış*** '1. yarış, at yarışı; 2. iki adam arasında mal üleşme' (DLT)
< ***yār-(ı)ş*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.: YARIŞ+(ÇI/ÇILIK/LIK)
~ yarış (Az., Bşk., TatK.)
yārış (Trkm.)
carış (Kırg.)
jarıs (Kzk.)
= *uz,ış* (Bşk.)
uzış (TatK.)

yarış-[1] '1. Üstünlük kazanmak amacıyla bir yarışmaya katılmak; 2. bir yarışmada başkalarından üstün olmak için çaba göstermek; 3. başkalarından üstün olmaya çalışmak'
= OT. ***yārış-*** 'yarış etmek, at yarışı yapmak'
(DLT: ***yarşım*** 'bir yarışlık yer' < ****yar-(ı)ş+(ı)m***)
< ***yār-(ı)ş-*** 'fiilden işteşlik fiili yapan ek'
TT.: YARIŞ-(MA/MACI)
An.ağl.: ***yarış-*** 'koşmak' (*DS.XI*, 4186)
~ yārış- (Trkm.)
yarış- (Az., Bşk., TatK.)
carış- (Kırg.)

SanalBaba

jarıs- (Kzk.)
= *uzış-* (TatK.)
uz,ış- (Bşk.)

yarış-²[(hlk.) 'Eşitçe bölüşmek'
= OT. ***yarış*** 'iki adam arasında mal üleşme' (DLT)
< *yār-(ı)ş-*

yarışçı 'Müsabık'
→ **yarış[+çı]**

yarışçılık 'Yarışçı olma durumu'
→ **yarış[+çı+lık]**

yarışlık 'Pist'
→ **yarış[+lık]**

yarışma 'Müsabaka; rekabet'
→ **yarış[+ma]**

yarışmacı 'Bir yarışmaya katılan kimse, müsabık'
→ **yarış[+ma+cı]**

yarıştır-['Yarışmasını sağlamak'
→ **yarış-[*tır-*]**

yarıştırma 'Yarıştırmak işi'
→ **yarış-[*tır-ma*]**

yarlağan, yarlağān¹ (hlk.) '1. Taş oyuğu, yarık; 2. susuzluktan, toprakta oluşan yarık'
< *yar-* 'yarmak'
+*(ı)l-ağan*

yarla(/ı)ğan, yarlağān² (hlk.) 'Taştan, tuğladan, kerpiçten yapılan ocak, maltız'
< *yā-ru-* 'ışımak, parlamak'
+*-l-ağan*

yarlıga-['(Tanrı) Birinin suçunu bağışlamak, mağfiret etmek'
= ET. ***yarlıka-, yarlığka-*** '1. buyurmak, va'z vermek, öğüt vermek, haşmetle yapmak; 2. iltifat etmek, şefkat göstermek' (*EUTS*, 287: *yarlıkan-* 'şefkat göstermek, yardımcı olmak'; *yarlıkançsız* 'merhametsiz, taş yürekli, şefkatsiz'; *yarlıkançuci* 'merhemetli, şfekatli')
~ OT. ***yarıġsa-*** 'yarlığanmak istemek' (DLT)
< **yā-r+lıġ* 'emir, hakanın buyruğu'**+[k]*a-***
TT.: YARLIGA-(MA)
An.ağl.: ***yarlığa-, yargıla-, yarılga-, yarla-*** 'bağışlamak, korumak' (*DS.XI*, 4187)

yarlıgama 'Yarlıgamak işi, mağfiret'
→ **yarlıga-[*ma*]**

yarlığ (hlk.) '1. Yasa; 2. koruyan'
= ET. ***yarlıġ*** 'yarlık, karar, emirname, akıde' (*ETG.*, 309: *yarlıka-, yarlıgka-* 'buyurmak, emretmek'; *yarlıkançsız* 'merhametsiz'; *yarlıkançuçi, yarlıgkançuçi, yarlagkançuçi* 'merhametli')
~ OT. ***yarlıġ*** '1. emir, hakanın mektubu, fermanı, buyruğu; fakir, yoksul, acınan' (DLT)
→ **yarlıga-, yarlık**

yarlığan (hlk.) 'Yarılan yer'
< *yar-(ı)l-gan*

yarlık¹ '(tar.) Hükümdar buyruğu, ferman'
= ET. (KT, Uyg.) ***yarlıġ~yarlık*** (*EUTS*, 287)
~ OT. ***yarlıġ*** '1. emir, hakanın mektubu;2.fakir, yoksul, acınan, yarlıganmış' (DLT)
Çağ.: ***yarlika, yarliġa***
< **yā* 'yansıma'**+*r*** 'bağırma, duyurma, ilân etme' [~ Moğ. ***car, caru*** (*KWb.*, 467]**+*lık***
~ śirlaxa (Çuv.)
sarıy, soruy (Yak.) < Moğ.
[**NOT:**Doerfer: < ****yar-ıl-ıġ*** (orta hece düşmesi ile > *yarlıg* 'karar vermek' anlamındaki ***yar-*** fiilinden…' (*TMEN IV*, 1784)
Ş. Tekin'e göre: < ****yar-ıl-ık*** şeklinde açıklamak mümkün değildir. Çünkü, **-g/-k** fiilden isim yapma eki, iki veya daha fazla heceli meçhul fiillere getirilemez. (*İK*, s. 226).
J.Hamilton (*İKPÖ*, 230): < *yarıl-* 'yarılmak, açılmak, kesilmek'**+*-(ı)g*** 'fiilden ad yapan ek'
= *kesilmiş ya da kararlaştırılmış olan.*]

yarlık² (hlk.) Üstünde odun kırılan

SarıBaba

kütük'

< ***yar-*** 'yarmak, parçalamak' (DLT) +***-(ı)l-(ı)k***

yarlık[3] (hlk.) 'Çocuk önlüğü'

< OT. ***yar*** 'salya' (DLT)+***lık***

yarma '1.Yarmak işi; 2. engebeli bir yerde, bir yolu geçirmek için açılmış yer; 3. kolay yarılan ve çekirdeğinden ayrılan; 4. iri, gelişigüzel kırılmış (tahıl)'

= ET. ***yarma*** 'tane, yarma' (*EUTS,* 288)

~ OT. ***yarma*** 'uzunlamasına yarılan herhangi bir şey' (DLT: *yarma yuġa* 'bir çeşit katmer')

< *yār-ma*

TT.: YARMA+(LA-/LAMA/LIK)

An.ağl.: ***yarma, yarmaca*** 'buğday, arpa, mısır, bezelye vb.nin iri çekilmişi, dövmesi' (*DS.XI,* 4186)

~ yarma 'irmik' (Ker./*KrTS,* 363)

Tü. > **Kürt.** *yarme* '1. yol inşaatında küçük tepeleri düzeltme işi; 2. kütük; 3. plâstik bidon' (*DAO,* 510); **Zaza.** *yarme* 'yarma, uçurumlu yer' (*ZTS,* 413)

yarmaca → yarma

yarmaç (hlk.) 'İri kıyılmış ağaç, odun'

< *yar-ma+ç*

Ana.ğl.: ***yarma, yarmaç, yarmaça, yarmança*** (*DS.XI,* 4187)

yarmaça → yarmaç

An.ağl.: ***yarmaça*** 'çekirdeksiz kuru kayısı'

< yar-ma+ç+a = ***yarmaçar***

yarmala-['Uzunlamasına ikiye bölmek'

< *yar-ma+la-*

yarmalama 'Yarmalamak işi'

→ yarmala-[ma]

yarmalık 'Yarma yapmak için ayrılmış tahıl'

→ yarma (4)[+*lık*]

yarmança → yarmaç

yarpuz 'Yaban nanesi'

= OT. ***yarpuz*** 'kır nanesi' (DLT)

< *yalbı 'yassı, enli' (DLT) **+*z***

An.ağl.: ***yarpız, yaprız, yarpuz, yarpus, yerpis*** (*DS.XI,* 4189)

YA(> e)RPU
(> ı, i)Z(> s)

Tü. > **Kürt.** *yarpuz, yarpus* (*DAO,* 510)

~ yarpız (Ker./*KrTS,* 363; Az./*AHYÖ,* 548)
yalpuz (DoğuTü.)
yålpiz (Özb.)
calbız (Kırg., KKırg.)

YA(> å)R[< L]
P(< B)I(/U)Z

yartı (hlk.) ' Çarık yaması'

< *yar-tı*

yartlak (hlk.) '1. En büyük yarık, oyuntu; 2. ağaç gövdesinden çıkarılan büyük ve kalın yonga, kavlak'

< ***yar-***[t- 'ikincil ünsüz']+***-la-k***

yartmaç (hlk.) 'Kesilmiş dal, ağaç parçası, odun'

< ***yar-***[t-]+***-maç***

yas 'Ölüm veya bir felâketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar, matem'

= ET., OT. ***yās*** '(alış verişte zarar; ziyan; Oğuzca: 'ölüm, yıkım' ~ eskli Kıpç.: ***yas***)

< *yā-s*

TT.: YAS+(LI)

An.ağl.: ***yas*** 'ölü ağıdı' (*DS.XI,* 4191)

Tü. > **Zaza.** *yas* (*ZTS,* 413)

~ yās (Trkm.)
yas (Az.)

eski bir Türk dili > **Mac.** *gyász* (Gombocz: *BTLw* 80; *TESz* 1:

SanalBaba

1123; Liget: *TörK* 21, 217); **Lakça, Lezgice, Ar.**

Eren (*TDES*, 442): < ?

yas- (hlk.) 1. Yayın kirişini gevşetmek; 2. düz duruma getirmek' = OT. ***yas-*** 'dağıtıp yaymak, çözmek' (DLT)

< *yas-*

yasa '1. Olayların gidişinde olağan dışına yer vermeyen, değişmezlik ve mecburiyet gösteren kural; 2. (huk.) kanun' = ET. ***yasa*** 'yasa, kanun' (*EUTS*, 289) < Moğ. ***casa(k)*** → **yasak**
TT.: YASA+(L/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRIL-/LAŞTIRMA/LAŞTIRILMA/LI/SIZ/SIZLIK)
~ **YOK**

yasa-[(hlk.) 'Düzen vermek; yasa koymak' < Moğ. ***casa-***
TT.: YASA-(MA/MALI)

yasak '1. Bir işin yapılmasına karşı olan yasal veya yasa dışı engel, memnuiyet' < Moğ. ***casa(k)***
TT.:YASAK+(ÇI/LA-/LAMA/N-/NIŞ/NMA/LAYICI/LI)
An.ağl.: ***yasak, yasaklık*** '1.köy kıyısında çitle çevrilmiş küçük tarla; 2. ev yanında çitle çevrilmiş küçük bahçe; 3. koruluk' (*DS.XI*, 4190)

Tü.> **Ar.** (Cez., Lib.) *yāsāk* ; (Ir., Lüb.) *yasak*; (Mıs.) *yasāḳçi:* (*ALTK*, 136); **Zaza.** *yasax* (*ZTS*, 413: *yasax bıyayiş* 'yasaklanmak'; *yasax kerdış* 'yasaklanmak'; **KbRum.** *yiasákhin*

~ yasak (Bşk., TatK.)
yasag (Az.)
yäsåk (Özb.)
= *gadağan* (Az., Trkm.)
katäğån (Özb.)
tıyıv (Bşk.)
tıyu (TatK.)
tıyım (Kzk.)
tıyū (Kırg.)

yasakçı 'Bekçi, nöbetçi' → **yasak[+*çı*]**

yasakla-['Bir şeyin yapılmaması buyrulmak, istenmemek' → **yasak[+*la-*]**

yasaklama 'Yasaklamak işi' → **yasak[+*la-ma*]**

yasaklan-['Yasak edilmek;önlenmek' → **yasak[+*la-n-*]**

yasaklanış 'yasaklanmak işi veya biçimi' → **yasak[+*la-n-(ı)ş*]**

yasaklanma 'Yasaklanmak işi' → **yasak[+*la-n-ma*]**

yasaklayıcı 'Yasaklama, önleme niteliği olan, engelleyici' → **yasak[+*la-y-ıcı*]**

yasaklı 'Herhangi bir şeyi yapması kendisine yasak edilmiş olan (kimse)' → **yasak[+*lı*]**

yasal ***YT.*** 'Yasalara uygun, kanunî, legal' → **yasa[+*l*]**
Çağ. (*Seng.* 332. r 1 ***yasal*** 'saf'; *Abuş.396:* ***yasal*** 'leşkerin alayı'; *ŞS* 293: ***yasal*** 'saf, dizi, beraber'

yasalaş-['Yasama meclislerince onaylanarak yürürlüğe girmek, yasa durumuna gelmek, kanunlaşmak' → **yasa[+*la-ş-*]**

yasalaşma 'Kanunlaşma' → **yasa[+*la-ş-ma*]**

yasalaştır-['Yasa durumuna getirmek, kanunlaştırmak' → **yasa[+*la-ş-tır-*]**

yasalaştırıl-['Kanunlaştırılmak' → **yasa[+*la-ş-tır-(ı)l-*]**

yasalaştırılma 'Yasalaştırılmak işi' → **yasa[+*la-ş-tır-(ı)l-ma*]**

yasalı 'Yasaya uygun veya yasanın buyurduğu, kanunî' → **yasa[+*lı*]**

yasama '1. Yasa koyma, teşri; 2. (huk.) genel, soyut, objektif ve sürekli nitelikte kurallar koyma' → **yasa[+*ma*]**

SanalBaba

yasamalı 'Yasa yapma ile ilgili, teşriî'
→ **yasa[+*ma+lı*]**

yasan[1] (hlk.) 'Dokuz taş oyununda üç taşı bir araya dizme'
< Moğ. ***yesün*** 'dokuz'

yasan[2] (hlk.) 'Birdenbire yapılan baskın'
< OT. ***yas*** 'zarar, ziyan' **+*an***

yasasız 'Kanunsuz'
→ **yasa[+*sız*]**

yasasızlık 'Yasasız olma durumu, kanunsuzluk'
→ **yasa[+*sız+lık*]**

yasaul (hlk.) 'Bekçi'
< Moğ. ***casa-ġul*** (Räsänen, *V* 191)

yasdı[1] (hlk.) 'Yassı'
= OT. ***yası*** 'yassı, enli' (DLT)
< ***ya-*** 'yaymak'+ [**d** 'ikincil ünsüz']+***-sı***

yasdı[2] (hlk.) 'Yaslı'
< OT. ***yas*** 'yas, matem'+***lı***
[/l/ > /d/ değişmesi]

yasdı[3] (hlk.) 'Yatsı vakti'
< ***yat-*** [< **yatıg(/k)* 'uyku']
+***-sı***

yasdığaç → **yastağaç**
yasdıgeç → **yastağaç**
yasdılıh (hlk.) 'Sahur'
< ***yat-sı+lık***

yadsı(/u)k → **yastık**

yasla-['Dayamak'
= OT. ***yasta-*** 'yastık dayamak, yaslanmak; söz dokundurmak' (DLT)
< ****yas-*** 'dağıtıp yaymak'
+***-ta-***
TT.: YASLA-(MA/N-/NMA)
An.ağl.: ***yasla-*** '1. dayamak; 2. baş sağlığına gitmek; 3. dövmek' (*DS.XI,* 4194)
~ Y O K
= *yapla-* (Trkm.)
süyü-, söye- (Uyg.)
söyä- (TatK.)
söykä- (Az.)
süyä- (Özb.)
süyke- (Kzk.)
höyä- (Bşk.)
cölö- (Kırg.)
tirä- (Bşk., TatK.)
tiri- (Uyg.)
yölü- (Uyg.)

yaslaç, yaslāç → **yastağaç**
yalsağaç → **yastağaç**
yaslahaç → **yastağaç**

yaslama 'Yaslamak işi'
→ **yasla-[*ma*]**

yaslan-['1. Dayanmak; 2. (mec.) güvenmek'
→ **yasla-[*n-*]**
~ yassan- (Trkm.) < ***yastan-**; yassık < ***yastuk***
sıltan- < ***yastan-**; ***sıttık*** 'yastık'

yaslanma 'Yaslanmak işi'
→ **yasla-[*n-ma*]**

yasleç → **yastağaç**

yaslı 'Yasta olan, yas tutan, matemli'
→ **yas[+*lı*]**

yaslıağaç → **yastağaç**
yaslığaç → **yastağaç**
yaslıhaç → **yastağaç**

yasmık (hlk.) 'Mercimek'
= ET. ***yasımuk*** 'darı' (*EUTS,* 289)
< ***yās*** 'yaymak'+ ***muk*** 'fiilden ad yapan ek'
[**+mIk** eki: *kızamık, karamuk* ..vb.]

yassı[1] 'Yayvan ve düz'
= ET. ***yaşḳaġ*** (*EUTS,* 289)
~ ***yası, yasul*** 'yassı, enli' (DLT: *yasıç* 'yassı ve uzun temren'; *yasık* 'gedeleç'; *yasıla-* 'yaymak, yassılamak'; *yasıl-* 'dağılmak'; *yası yığaç* 'yastığaç, hamur tahtası')
AH.: ***yassı***
< ***yās-*** [krş. ***yaz-***] 'yaymak'
+[*s*]***ı***
TT.: YASSI+(CA/L-/LA-/LA-MA/LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***yassı, yassu*** '1. yassı;

SanalBaba

2. yığılıp dövenle sürülmeye hazır ekin' (*DS.XI,* 4195); ***yastım*** 'yassı, yaygın, basık' (s. 4196)
~ yassı (TatK.)
yası (Bşk., Trkm.)
yässi (Özb.)
yastı (Az.)
cazı (Kırg.)
= *yalpak* (Trkm., Nog.)
yälpåk (Özb.)
yapilak (Uyg.)
yäpälåk (Özb.)
calpak, calpı, calpay- 'genişlemek' (Kırg.)
çalpax (Hak.)
jalpak (Kzk.)
yäypäk (Bşk.)
cäypäk (TatK.)
yalnak (Bşk., TatK.)

yassı² (hlk.) 'Yatsı'
< ***yat-sı*** [/ts/ > /ss/ gerileyici benzeşme]

Tü. > **Kürt.** *yassi, yassiyan, yossi, yosyon* (*DAO,* 510)

An.ağl.: ***yassı, yassu, yastı*** (*DS.XI,* 4194)

yassıağaç → **yastağaç**
yassıca 'Yassı durumda'
→ **yassı[+*ca*]**
yassıl-[Eğilmek'
< ***yası+l-*** [/s/ ikincildir]
yassılan-['Yassı duruma gelmek, yassı olmak'
→ **yassı[+*la-n-*]**
yassılanma 'Yassılanmak işi'
→ **yassı[+*la-n-ma*]**
yassılaş-['Yassı olmak'
→ **yassı[+*la-ş-*]**
yassılaşma 'Yassılaşmak işi'
→ **yassı[+*la-ş-ma*]**
yassi, yassiyan 'yatsılayın' (Kürt.)
→ **yatsı**
yasta-[(hlk.) → **yasla-**
yastağaç, yastığaç (hlk.) 'Üstünde hamur açılan, yemek yenilen tahta'
= ET. (*ETŞ,* 425) ***yasġaç*** < *yası yığaç*
= OT. ***yası yıġaç, yasġaç*** (DLT)
Çağ.: ***yastıġaç, yastaġaç***
< ***yası yıġaç*** 'yassı ağaç' [> *yassı yığaç* > *yastı yığaç* > *yastığaç*] (Eren, *TDES,* 442)

[Clauson, bu etimolojinin yanlış oluğunu yazar: *ED,* 975a.
NOT: OT'de ***yası yıgaç, yasgaç***; Çağ.'da ***yastığaç, yastağaç*** sözcüklerinin bulunması, Anadolu ağızlarında da bu tür biçimlerin varlığı, bu etimolojinin doğruluğuna kanıttır.]

An.ağl.: ***yaslaç, yaslāç, yadsıgaç, yasdıgeç, yaslağaç, yaslağeç, yaslahaç, yasleç, yaslıağaç, yaslığaç, yaslıhaç, yassıağaç, yastaç, yastağaç, yastıaç, yastıağaç, yastıgeç, yastığaç, yastıkaz, yastıngaç*** (*DS.XI,* 4193)

YAST(>d)I[N]Ğ(/G > K)A
(> e)**Ç**(> z)
YAST[*IG=ø*]AÇ
YASTAĞAÇ
YASTI[*Ğ=ø*]AÇ
YASTIAĞAÇ

YASL[< T]AĞ(> h)A(> e)Ç
YASL[< T]A[*ĞA=ø*]Ç
YASL[< T]E (< a)[*ĞE=ø*]Ç
YASL[< T]I(/A)(*A=ø*]Ğ
(> h)**AÇ-**
YASSIAĞAÇ

Tü. > **Blg.** *jastagàç, estàč*

yastı (hlk.) 'Yatsı'
< ***yat-sı*** [/t/ > /s/ göçüşmesi]
→ **yatsı**
yastıağacı → **yastağaç**
yastıağaç → **yastağaç**
yastıgeç → **yastağaç**
yastığaç → **yastağaç**
yastıkaç → **tastağaç**
yastıkaz → **yastağaç**
yastım → **yassı**
yastıngaç → **yatağaç**
yastık '1. Başın altına konmak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü gibi şey-

SarıalBaba

lerle doldurulmuş küçük minder' = ET. ***yasduk, yastuk*** (*EUTS,* 289) = OT. ***yastuk*** (DLT) [ET'de ***yastuk*** 'bir çeşit sikke, para' (*EUTS,* 289)]

< **yas-ta-* 'yastık dayamak, yaslanmak' fiilinin türevi' (DLT:*yastal-*'dayanmış olmak') **An.ağl.**: ***yasdıh, yasdık, yasduk, yastuk*** (*DS.XI,* 4192)

Tü. > **Blg.** *jast'k*; **Srp.** *jàstuk*; **Zaza.** *yastuxı* (*ZTS,* 413); **Kürt.** *yastık* 'karaçadırın misafir odası bölümünde, döşeklerin kenarına konularak yaslanmak için kullanılan içi yün dolu yastık' (*DAO,* 511)

~ yastık (Bşk., TatK., Nog., Alt.)
yastuk (Uyg., Tar.)
yastıg (Az.)
yastığ (Kif., Tav./*KrTS,* 364)
yâstuğ (Ker./*KrTS,* 364)
yåstıḳ (Özb.)
yassık (Trkm., TatK.)
castık (kırg., Alt.)
cazdık (Kırg.)
çastık (Şor)
dastık (KKlp.)
jastık (Kzk.)
sıttık (Soy.) < Yak.
sıttık (Yak.)
< *sıtta-* 'yaslamak'

Y(> c, ç, d, j, s)**A**(>å, ı)**S**(>z) [/S/T]**T**(>d)**I**(/U)**K**

= *köpşik* 'yastık' (KKlp.)
sırtık (Soyot/Tuva) [< *sırt* 'arka'+*(ı)k* veya *sırta-* 'başın altına koymak' +*-k*]
jastağaş 'yastık' (Kzk.)
< *yassı ağaç*

Eren (*TDES,* 443): Tü. ***yasta-*** '(yastı) dayamak'+*-k* (> **** yastak*** : **-a-** > **-ı-** oluşumunu açıklamak gerekir) der.
Eren, < Tü. **yat-** (~ Çuv. ***śıt-**) fiilinden geldiği düşünülebilir.' diye de görüş belirtir.
Räsänen, Doerfer: **< yat-sık**

T. Tekin (*Mak.I,* 89): **yasta-**

yastıklama 'Fide yetiştirmek için yastık yapma yöntemi'
< *yas-* 'dağıtıp yaymak'
+-ta-k+la-ma
TT.: YASTIK+(LAMA)
An.ağl.:***yastıklama*** 'destekleme' (*DS.XI,* 4196)

NOT: Eren'de ***yastık*** ile ***yaşmak*** arası sözcükler YOK.

yaş[1] '1. Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman; 2. hayatın çeşitli evrelerinden her biri, çağ'
= ET., OT. ***yaş*** (DLT)
< *yāş* [<yāl*< **ńāl*]**
(Räsänen, *V* 192)

[Ön Türkçe devresinin ilk yarısında kelime başında ***n-, ń-, d-, c-*** ve ***y-*** sesleri henüz kendilerini koruyorlardı. Bunu Macarcadaki en eski Türkçe ödünç kelimelerden anlamaktayız:
Mac. ***nyár*** (= ***ńār***) 'yaz' < ***ńār***, Çuv. ***śur*** ay., Eski Türk. ***yaz*** 'ilkbahar'- Moğ. ***niray*** < ***ńāray*** 'taze' = Ma. ***ńārhun*** 'taze, yeşil'. Daha sonra bu ünsüz tek bir ***y-*** sesinde birleşmiştir.
(Tekin, *Mak.I,* 85)]

TT.: YAŞ+(AM/AMA/AMACA/A-/AMSAL/AN-/ANIL-/ANILMA/ANMA/ANTI/AR/ARLIK/AT-/ATICI/ATKAN/ATMA/ AYIŞ/ IT/ITLIK/LAN-/LANMA/LI/LICA/LILIK)
An.ağl.: ***yaş*** '1. akşamla yatsı arası; 2. çok çevik, sağlam; 3. çürük, güvenilmez' (*DS.XI,* 4196)
~ yāş (Trkm.) = Moğ. ***nilbusun*** < *ńāl-busun*
yaş (Az., Uyg.)
yåş (Özb.)
yäş (Bşk., TatK.)
caş (Kırg.)
çaş (Kumd.)
jas (Kzk.)
sās (Yak.)

SanalBaba

śol, śul (Çuv.) [***kuś-śul*** 'göz yaşı' < *cāl* < *yāl* (*Mak.I*, 205)]

Y(> c, ç, j, s, ś)Ā (> a, å, ä)Ş(> s, l)

yaş² '1. Nemli, ıslak; 2. kendi suyunu, canlılığını yitirmemiş, kurumamış, kurutulmamış, taze; 3. ağlandığında gözlerden akan berrak sıvı, göz yaşı'
= ET., OT. ***yaş*** (DLT)

< *ya-ş* 'göz yaşı, ıslaklık, canlılık, parlaklık' (Ş. Tekin, *İK*, 29)

TT.: YAŞ+(AR-/ARMA/ART-/ARTICI/LAN-(göz için) /LI (göz için)/LIK)

~ yaş **'ıslak'** (Az.)
yāş 'taze, yeşil, genç' (Trkm.) = Moğ. ***nilka*** 'taze, genç' = Nan. ***nealun, niyalun*** 'taze' < ***ńāl-un*** (*Mak.I*, 206)
yaşmala kuru 'yaş mı kuru mu?' (Ker./*KrTS*, 364)
yiviş (Bşk.)
yüiş (TatK.)
śul (Çuv.) < ***yal** < ***ńāl** 'göz yaşı'= ET. ***yaş*** = Moğ. ***nil-busun*** < ***ńal-bu-r-sun*** (Tekin, *Mak.I*, 85)
= *höl* (Özb., Uyg.)
ö:l (Trkm.)
sū (Kırg.)
suvlı (Kzk.)
çīğ (Trkm.)

~ yaş **'göz yaşı'** (Az., Uyg.)
yāş / gözyāş (Trkm.)
yåş (Özb.)
yäş (Bşk., TatK.)
caş (Kırg.)
jas (Kzk.)

yaş³ (hlk.) 'Çürük, güvenilmez' (*DS.XI*, 4196)

TT.: (argo) **yaş** 'bir işin olmayacağının önceden tahmin edilmesi: *Bu iş yaş*!'

< *yaş*

Tü. > **Zaza** (genel) *yaş* 'zarar, ziyan': *işi ma yaşu* 'işimiz yaştır (= zararlıdır)' (*DAO*, 511)

yaş- (hlk.) 'Örtmek, kapatmak, gizlemek'

[TT'nde fiil olarak kullanıştan düşmüş olan bu eski sözcük, *yaşmak, yaşmakla-, yaşmalı, yaşmaksız* sözcüklerinde kök olarak yaşamaktadır.]

= ET., OT ***yaş-, yaşı-*** 'saklanmak, gizlenmek' (DLT)

< *yāş-*

~ Moğ. ***dali-*** 'örtmek, saklamak, gizlemek'
= Mançu. ***dali-*** 'kaplamak, örtünmek'
= Evenki ***dal-*** 'örtmek = ET. ***yaş-, yaşur-***

TT.: YAŞ-(MAK/MAKLA-/MAKLAMA/MAKLAN-/MAKLANMA/MAKLI/MAKSIZ)

yaşa, yaşasın 'Hoşnutluk, sevinç gibi duyguları anlatmak veya alkışlamak için söylenir'

< *yāş+a*

TT.: YAŞA+(SIN)

~ yaşa (Az., Uyg.)
yāşa (Trkm.)
yäşä (Bşk., TatK., Özb.)
caşa (Kırg.)
jaşa (Kzk.)
yaşasın (Az.)
yāşasın (Trkm.)
yaşisun (Uyg.)
yäşäsin (Özb., TatK.)
yäşähin (Bşk.)
caşasın (Kırg.)
jaşasın (Kzk.)

yaşa-['1. Canlılığını, hayatını sürdürmek; sağ olmak'
= ET., OT. ***yaşa-*** (DLT: *yaşagu* 'yaşamaya haklı'; *ETG.*, 309: *yaşa-* 'yaşamak'; *yaşagu* 'hayat'; *yaşak* 'yaşamış, yaşlı'; *yaşar* 'o kadar yaşlı, ... yaşında')

SanalBaba

< *yāş[1]/ [2]+a-* 'addan fiil yapan ek'
[O. N. Tuna: ***yāşā-***]
An.ağl.: ***yaşa-*** '....yaşında bulunmak' (DS.)

Tü. > **Zaza** (genel) *yaşa-(miş)* 'yaşamak' (*DAO*, 511)

~ yāşa- (Trkm.)
yaşa- (Az.)
yaşi- (Uyg.)
yäşä- (Özb.)
caşo- (Kırg.)
caja- (Alt.)

Y(> c)Ā(> a, ä)Ş(> j)A (> ä, i, o)-

Eren (*TDES*, 443): YOK

yaşak (hlk.) 'Nemli'
< ***yaş*** 'ıslak, nem'+***(a)k***

yāşak (hlk.) 'Alaycı, taklitçi'
< OT. ***yangşak*** 'geveze' (DLT)
An.ağl.: ***yaŋşak, yanşak*** (*DS.XI*, 4196)

yaşal (hlk.) 'Yaşlı, orta yaşı geçmiş'
< *yaş+a-l*

yaşam ***YT.*** 'Hayat'
< *yāş[1]+a-m*
~ YOK
= *caşō* (Kırg.)
yäşäv (TatK.)
durmuş (Trkm.)
turmuş (Kırg., Özb., Uyg.)
tormış (TatK.)
tormoş (Bşk.)

yaşama 'Yaşamak işi'
< *yāş[1]+a-ma*

yaşamaca 'Yaşadığı kadar, yaşama süresince, kaydı hayatla'
< *yāş+a-ma+ca*

yaşamsal ***YT.*** 'Hayatî'
< *yāş+a-m+sal* [**+sal** eki Türkçede *kırsal, kumsal* ve *uysal* sözcüklerinde de vardır. Fransızcanın **+°l, +al, +sal** ekinden geldiği üzerine görüşler vardır. TT'nde ad ve eylem kökleri üzerine getirilerek pek çok sözcük uydurulmuştur: *yersel, parasal, görsel* ...vb.]

yaşan-['Herhangi bir kimse yaşamak'
< *yāş+a-n-*

yāşan-[→ **yanşa-**
An.ağl.: ***yanşa-, yaŋşa-*** (DS.)

yaşanıl- → **yaşan-**
< *yāş+a-n-(ı)l-*

yaşanılma 'Yaşanılmak, yaşanmak işi'
< *yāş+a—n-(ı)l-ma*

yaşanma → **yaşanılma**

yaşantı ***YT.*** '1. Hayat tecrübesi; yaşanılan bir an, hayatın bir bölümü; 3. hayat tarzı, içinde yaşanılan şartların tümü; hayat'
< *yāş[1]+a-n-tı*

yaşar (hlk.) 'Bir yaşını geçmiş (at, sığır)'
= ET. ***yaşar*** 'o kadar yaşlı, ... yaşında' (*ETG.*, 309)
< *yaş+a-r* [veya: *yaşa-r*]

yaşar-['(Göz) yaşlanmak'
[ET.: ***yaşar-*** 'yeşermek' (*ETG.*, 309)]
= OT. ***yaşık-*** '(göz) yaşlanmak' (DLT: *yaşangur-* '(göz) yaşarmak')
< *ya-ş[2]+(a)r-*
~ yaşar- (Az.)
yāşar- (Trkm.)
yāş aylan- (Trkm.)
yaşaŋğiri- (Uyg.)
yäşlän- (Bşk., TatK.)
jas al-, jasta- (Kzk.)
közleri yåşlän- (Özb.)
küzge yäş tul- (TatK.)

yaşarak (hlk.) 'Nemli'
< *yaş[2]* 'yaş, nem'+***arak*** 'zarf-fiil eki'

yaşarlaş-[(hlk.) '(çocuk, hayvan için) yaşına gelmek'
< *yāş+a-r+la-ş-*

yaşarlık 'Hayatiyet, canlılığını sürdürme durumu'

SanalBaba

< *yāş¹+a-r+lık*

An.ağl.: ***yaşarlık*** 'yaş, çamurlu'(*DS.XI,* 4197)

yaşarma 'Yaşarmak işi'

< *yāş²+(a)r-ma*

yaşart-['Yaşarmasına sebep olmak'

< *yāş²+(a)r-t-*

yaşartı (hlk.) 'Islaklık, hafif su sızıntısı'

< *yaş²+ar-tı*

yaşartıcı '(Göz için) yaşarmaya yol açan, sebep olan (nesne, olay vb.)'

< *yāş²+(a)r-t-ıcı*

yaşartma (hlk.) 'Sekiz, on yıl boş bırakıldıktan sonra ekilen tarla'

< *yaş+ar-t-ma*

yaşat-[1. Yaşamasını sağlamak veya yaşamasına imkân vermek; (mec.) daha iyi ve zengin bir hayat sürmesini sağlamak'

< *yāş¹+a-t-*

An.ağl.: ***yaşat-*** 'barındırmak; birinin iyi vakit geçirmesini sağlamak' (*DS.XI,* 4197)

yaşatma 'Yaşatmak işi'

→ **yaşat-[*ma*]**

yaşayış 'Yaşamak işi veya biçimi'

→ **yaşa-[*y-(ı)ş*]**

yaşık → **yaşıt**

yaşıl 'Yeşil'

= OT. ***yaşıl*** (DLT)

< *yaş+(ı)l*

Tü. > **Zaza.** *yaşıl* (*ZTS,* 413)

yaşın (hlk.) 'Şimşek'

= ET., OT. ***yaşın*** 'şimşek' (DLT: *yaşınlıg* 'şimşekli; *yaşna-* 'şimşek çakmak'; *ETG.,* 309: *yaşın* 'şimşek'; *yaşla-* 'şimşek çakmak'; *yaşuk* 'ziya, parlaklık'; *yaşut-* 'aydınlatmak') Hârezm: ***yışı-*** 'parlamak' EAT.: ***ışı-, ışık***

< *yā-* 'parlamak, ışıldamak'

+*şı(u)-* 'parlamak, ışımak'

+*-n* [< ****yalçı-***]

An.ağl.: ***yaşım, ışın***

~ casıl (Kırg.)
jasıl (KKlp.)
śiśĕm (Çuv.)

Y(> c, j, ś)A(>i)Ş(>ś)I (> ĕ)N(> m, l)

yaşın yaşın 'Gizli gizli'

< OT. ***yaş-*** 'gizlemek, saklamak' (DLT: *yaşru* 'gizli'; *yaşruş-* 'gizlemekte birleşmek'; *yaşsa-* 'gizlemek istemek'; *yaşur-* 'örtmek, örülmek, gizlemek'; *yaşut* 'gizli')

+*(ı)n* 'vasıta hâli eki'

[GT.: ***yaşı-*** < *yaş-ı-*; Uyg. ***yaşla-*** < *yaş-la-*; ***yaşın*** < *yaş-ı-n* = Çuv. ***śiś-*** < ****yıç-*** *yılç-*; ***śiśĕm*** < ****yıçn*** < ****yılçın*** [< ****yalçı-m***]; Moğ. ***kılçayi-*** 'parlamak' < *kıçla-yı-, gilçi-*]

yaşıt 'Yaşları birbirine eşit olan; aynı yaşta olan (kimselerden her biri)'

< *yāş¹+(ı)t*

TT.: YAŞIT+(LIK)

An.ağl.: ***yaşık, yaşdaş, yaştaş*** (*DS.XI,* 4197)

~ yaşıd (Az.)
yāşıt (Trkm.)
yaşdaş (Uyg.)
yäştäş (Özb.)
caştaş (Kırg.)

Y(> c)Ā(> a, ä)Ş+*IT* +*DAŞ/+TAŞ/+TÄŞ*

= *kurdas* (Kzk.)
kordaş (TatK.)
kurdåş (Özb.)
täŋdaş (Uyg.)
tengdåş (Özb.)
tengkur (Özb.)
täŋ-tuş (Uyg.)

yaşıtlık 'Yaşıt olma durumu'

→ **yaşıt[*+lık*]**

yaşlan-['Yaşı ilerlemek, ihtiyarlığa yaklaşmak'

→ ***yāş¹+la-n-***

~ yaşlan- (Az.)
= *karı-* (Özb.)
keri- (Uyg.)

SarıBaba

gara- (Trkm.)
kartay- (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
karu- (Kırg.)
ulğay- (Kzk.) < *ulug+ay-*
Eren (*TDES,* 443): YOK

yaşlanma 'Yaşlanmak işi'
→ ***yaş¹+la-n-ma***

yaşlı¹ '1. Yaşı ilerlemiş, ihtiyar; 2. yaşı ilerlemiş kimse'
= ET. ***yaşlıg, yaşlag*** '1. canlı; 2. yaşlı, ihtiyar; 3. (göz için) yaşlı' (*EUTS,* 290)
~ OT. ***yaşlıġ*** (DLT)
→ ***yāş¹+lı***
TT.: YAŞLI+(CA/LIK)

Tü. > **Zaza** (genel) *yaşli* 'yaşlı, ihtiyar' (*DAO,* 511)

~ çaştankan (Kumd.)
< **yaş+la-n-gan*
yaşlı (Az.)
yâşlı bâşlı (Ker./*KrTS,* 364)
= *karı* (Kırg.)
ķari (Özb.)
käri (Kzk.)
kart (Bşk., TatK.)
garı (Trkm.)
çal (TatK.)
çål (Özb.)
sal (Bşk.)
Eren (*TDES,* 443): YOK

yaşlı² '(Göz için) Yaşla dolmuş'
= OT. ***yaşlıġ*** 'yaşı olan (göz)' (DLT)
→ ***ya-ş²+lı***

yaşmahla-[(hlk.) 'yaşmak örtmek'
< ***yaşmak+la-*** → **yaşmak**

yaşmak (hlk.) 'Başla birlikte yüzü, ağı kapatan örtü'
< ET., OT. ***yaş-*** 'örtmek, kapatmak, gizlemek' (DLT)
+-mak
TT.: YAŞMAK+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LI/SIZ)
An.ağl.: ***yaşmah, yaşmaklık*** (*DS.XI,* 4197)

Tü. > **Fars.** *yaşmaq* (Doerfer, *TMEN* 1864);
Ar. (Ir.) *yaşmāġ*; (Mıs.) *yaşmak*; (Sur.) *yaşmaķ* (*ALTK,* 136)

yaşmakla-['Yaşmakla yüzünü örtmek'
→ **yaşmak[+*la-*]**

yaşmaklama 'Yaşmaklamak işi'
→ **yaşmak[+*la-ma*]**

yaşmaklan-['Yaşmakla örtünmek'
→ **yaşmak[+*la-n-*]**

yaşmaklanma 'Yaşmaklanmak işi'
→ **yaşmak[+*la-n-ma*]**

yaşman-[(hlk.) 'Kadın, utanarak yüzünü örtmek'
< ***yaş-*** 'örtmek, gizlemek'
+-man- **[<*-ma-n-]**

yat¹ (hlk.) 'Yabancı'
= ET., OT. ***yat*** , ***yad*** (*ETG.,* 309; DLT)

yat² (hlk.) 'Kalkan gibi koruma aracı'
< ***yā-*** 'yaymak'+***-t***

Eren (*TDES,* 443): < ?
'kökenini bilmiyoruz'

yat- '1. Bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak; 2. uyumak veya dinlenmek için yatağa girmek; 3. yatay veya yataya yakın bir duruma gelmek, eğilmek; 4. hastalık sebebiyle yatakta kalmak; 5. geceyi geçirmek üzere bir yerde kalmak; 6. boş yere beklemek; 7. işlemez, çalışamaz durumda kalmak; 8. bir özellik kazanmak için bir şeyin içinde beklemek; 9. hapsedilmek; 10. (ölü) gömülmüş olmak; 11. düz bir duruma gelmek, düzleşmek; 12. (mec.) bulunmak, var olmak; 13. olumsuz veya başarısız bir sonuç almak; 14. (hlk.) işsiz kalmak, çalışmamak; 15. cinsel ilişkide bulunmak; 16. bir düşünceyi veya bir öneriyi benimsemek, razı olmak'
= ET., OT. ***yat-*** (DLT: *yatgaş-* 'yatışmak, birlikte yatmak'; *yatgaşuk* 'bir yerde başkası ile yatan';*yatgaşuk ogrı* 'yatsı, yatma zamanı'; *yatgur-* 'yatırmak'; *ya-*

SanalBaba

tıg 'uyku; yatacak yer' ~ *yatık; yatsa-* 'yatmak veya uyumak istemek')

< *yā-* 'yaymak'+***-t-***

TT.: YAT-(AĞAN/AK/AKÇI/AKLI/ AKLIK/ ALAK/ AY/I/IK/ILI/IL-/ ILMA/IM/ IR/ IR-/IRIL-/IRILMA/IRİM/IRIMCI/IRMA/ISIZ/IŞ/IŞ/IŞMA/IŞTIR-/IŞTIRICI/IŞTIRMA/KIN/KINLA/KINLAŞMA/KINLIK/MA/SI/UĞAN/YATUK)

~ yat- (Az., Bşk., TatK., Trkm., Uyg.)
yåt- (Özb.)
cat- (Kırg.)
jat- (Kzk.)

yatağan¹ 'Namlusu kavisli, iki yanı da kesici bir tür savaş bıçağı'

< *yat-ağan* Krş. **yatuğan**

yatağan² (hlk.) '1. Çok yatan; 2. çok uyuyan; 3.yük taşırken sık sık yatan hayvan; 4. yatalak, hasta'

< *yat-ağan*

An.ağl.: ***yatak, yatalak*** (*DS.XI,* 4198)

yatağan³ → **yatugan**

yatak '1. Uyumak, dinlenmek gibi amaçlarla üzerine veya içine yatılan eşya; 2. yün, pamuk, kuş tüyü vb. maddelere kılıf geçirilerek yapılan şilte; 3. üzerine şilte konulan karyola, somya, kerevet vb.; 4. üzerinde yatılabilecek her türlü şey; 5. ırmak, çay, dere gibi suların, içinde aktıkları yer, akak, mecra; 6. katmanlaşmış herhangi bir madde yığını; 7. bir şeyin çok bulunduğu yer'

< *yā-t-(a)k*

TT.:YATAK+(ÇI/hane/LI/LIK)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yataġ*; (Cez.) *yatāḳ*; (Mıs.) *yaṭaḳ* (*ALTK,* 136)

~ yatak (Bşk., TatK., Uyg.)
yatag (Az.)
jatak (Kzk.)
= *töşäk* (Özb.)
töşök (Kırg.)
tösek (Kzk.)
düşek, döşekçe (Trkm.)
orun-körpe (Uyg.)

Eren (*TDES,* 443): YOK

yatakcıl (hlk.) 'Düşkün'

→ **yatak[+*cıl*]**

yatakçı '(tar.) Sancak beyleri ve beylerbeyince geceleyin çarşıları beklemekle görevlendirilen halktan kimse'

→ **yatak[+*çı*]**

yatakçıl (hlk.) 'Cinsel ilişkiye düşkün'

→ **yatak[+*çıl*]**

yatakla-['Yatırmak'

< *yat-(a)k+la-*

yataklaş-[(hlk.) 'Yerleşmek, müzminleşmek'

(Sl. Tatarlar Köyü/E. Kalay, *TD* 633, s. 256)

< *yat-(a)k+la-ş-*

yataklı '1. Yatağı olan; 2. yatağı derin; 3. yataklı vagon'

→ **yatak[+*lı*]**

yataklık '1. Üzerine yatak serilen tahta veya maden kerevet, karyola; 2. suçluları barındırma, gizlice yardım etme; 3. herhangi bir sayıda yatağı olan,yatak alabilen'

→ **yatak[+*lık*]**

An.ağl.: ***yataklık*** '1. karyola; 2. yatak yorgan konulan dolap' (*DS.XI,* 4199)

yatak yat-[(hlk.) 'Cinsel ilişkide bulunmak'

< *yat-(a)k yat-*

yatalak 'İnme veya sdakatlık gibi bir sebeple yataktan kalkamayan (kimse)'

< *yat-alak*

An.ağl.: ***yatağan yatalak, yatalık*** (*DS.XI,* 4199)

yatalga (hlk.) '1. Kış geceleri, konuğa verilen yatsı yemeği; 2. yatak odası'

< *yat-(ı)l-ga*

yatan (hlk.) '1. Uz, eli yatkın; 2. kabak yetiştirilen yer'

SanalBaba

< ***yat-(a)n***

yatanlar (hlk.) 'Evliyalar, ermişler'
< ***yat-(a)n+lar***

yatgeberik (hlk.) 'Yatsı yemeği'
< ***yat*** '*yat-*'tan emir'+***geberik*** 'ölü, ölmüş'
[< *geber-(i)k* < ****keb(/p)i-*** 'bazı yerleri kurumak']

yatay ***YT.*** 'Durgun bir su yüzeyine paralel, düşey doğrultusuna dikey olan, ufkî'
< ***yat-(a)y*** 'fiilden sıfat yapan ek'
[-Ay eki: *dik-ey, bük-ey*]

yatgın, yatgun → yatkın

yatı 'Geceyi geçirmek için bir yere gitme'
< ***yat-ı*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-I** eki: *tak-ı, yak-ı, sok-u* ..vb.]
An.ağl.: ***yatı*** '1. köye dışardan gelen konuk; 2. gece, dağda hayvan yanında yatma; 3. kıyıdan denize uzatılan ve uskumrudan başka balıkları avlamakta kullanılan ağ'; ***yatı avı*** 'birkaç gece kalınarak yapılan keklik avı' (*DS. XI,* 4200)

yatıgın → yatkın

yatık '1. Dik olmayan, eğik, yatırılmış bir durumda olan; 2. zamanla dayanıklılığını yitirmiş; 3. çevrilmiş, devrik; 4. (hlk.) yayvan su kabı'
< ***yat-(ı)k*** 'fiilden sıfat yapan ek'
= OT. ***yatıg, yatık*** 'uyku'; ***yatuk*** '1. tembel; 2. iki cins iplikten dokunan bir dokuma türü' (DLT)
[**-Ik** eki: *aç-ık, bat-ık, çat-ık, tut-uk, yont-uk, bit-ik, göç-ük* ..vb.]
An.ağl.: On ayrı anlamı vardır. (*DS.*); ***yatuk*** 'ambar' (*DS.XI,* 4202)

yatıl-['Yatmak işi yapılmak'
< ***yat-(ı)l-***

yatılı '1. Geceleri de kalınıp yatılan (okul vb.), leylî; 2. geceleri de kalıp yatan (öğrenci, konuk), leylî'
< ***yat-(ı)l-ı***

yatılma 'Yatılmak işi'
< ***yat-(ı)l-ma***

yatım[1] 'Gemi direklerinin başa veya kıça doğru olan eğimi'
< ***yat-(ı)m*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-Im** eki: *ak-ım, yut(>d)-um, sok-um, tık-ım, çek-im, bük-üm* ..vb.]

yatım[2] (hlk.) '1. Durum, tutum; 2. yol, yötem; 3. uygun'
< ***yat-(ı)m***

yatımına (hlk.) 'Tartışma çıkarmayacak gibi, olurunca'
< ***yat-(ı)m+ı+n+a***

yatımlı (hlk.) 'Uysal, uslu'
< ***yat-(ı)m+lı***

yatır[1] 'Belli bir yerde mezarı olan, doğa üstü gücü bulunduğuna ve insanlara yardım ettiğine inanılan ölü, evliya'
< ***yat-(ı)r*** 'fiilden ad yapan ek'
An.ağl.: ***yatır, yatur, yaturu*** (*DS.XI,* 4201)

YAT-I(/U)R+U

yatır[2] (hlk.) '1. Kutsal sayılıp kesilmeyen küçük orman; 2. büyük bekçi bıçağı; 3. ev eşyası altın vb.'
< ***yat-(ı)r***

yatır[3] (hlk.) ' ... durur: ... *dér yatır* 'der durur'
[Anadolu ağızlarında *-yor* anlamında şimdiki zaman için kullanılan *yat-, bat-, bör-, dur-* fiilleriyle eş anlamdıdır: *gelip batı, alıp bö:rü, gidip duru*]

yatır-['1. Bir kimsenin bir yere yatmasını sağlamak; 2. uyutmak; 3. eğmek, yatık duruma getirmek; 4. konuk etmek; 5. parayı, işletmek amacıyla vermek; 6. parayı bir kuruluşa vermek, teslim etmek; 7.bir yiyeceği korumak veya tatlandırmak amacıyla tuz, soğan, şarap vb. de bir süre bekletmek; 8. düzeltmek, bastırmak, yassıltmak'
= OT. ***yatur-, yaðtur-*** 'yaydırmak' (DLT)
< ***yat-(ı)r-***
[1. *yatdır-* < *yatdur-* < ****yat-dur-***

SanalBaba

2. *yaktır-* < *yatkur-* < *yatġur-* <**yat-ġur-* (KT, Uyg., DLT)]

Tü. > **Zaza.** *yatır-(miş)* 'yatırmak' (*DAO,* 512)

yatırcık (hlk.) 'Ocak demiri'
< ***yat-(ı)r+cık***

yatırgaç (hlk.) 'Hamur tahtası'
< ***yat-(ı)r+gaç*** 'fiilden alet adı yapan ek'
[**-Kaç** eki: *salıngaç, oturgaç, yellengeç* vb.]

yatırıl-['Yatırmak işi yapılmak'
< ***yat-(ı)r-(ı)l-***

yatırılma 'Yatırılmak işi'
< ***yat-(ı)r-(ı)l-ma***

yatırım '1. Yatırmak işi; 2. mevduat, plâsman'
< ***yat-(ı)r-(ı)m***
TT.: YATIRIM+(CI)

yatırımcı 'Yatırım yapan kimse'
→ **yatırım[+*cı*]**

yatırma 'Yatırmak işi'
→ **yatır-[*ma*]**
An.ağl.: ***yatırma*** '1. ince ip; 2. bağların arasındaki açıklığı doldurmak için, kütüğünden ayırmaksızın, toprağa gömülüp ucu dışarıda bırakılan, yeşerince kesilip ayrılan çubuk; 3. tabakhanelerde, taş ve kireçle yapılmış tekne' (*DS.XI,* 4202)

yatırtma (hlk.) 'Üstünde lehim dökmek için kullanılan araç'
< ***yat-(ı)r-t-ma***

yatısız '1. Geceleri kalınıp yatılmayan; 2. geceleri kalıp yatılmayan, gündüzlü'
→ **yatı[+*sız*]**

yatış 'Yatmak işi veya biçimi'
→ **yat-[*(ı)ş*]**

yatış-['1. Hızı, etkisi azalmak, aşırılığı geçmek; 2. (coşku, sinir, korku için) etkisi azalmak, geçmek, sakinleşmek'
< ***yat-(ı)ş-***

yatışma 'yatışmak işi'
→ **yatış-[*ma*]**

yatıştır-['1. Bir kargaşayı, ayaklanmayı bastırmak; 2. ölçülü, ılımlı, sakin davranmasını sağlamak, sakinleştirmek; 3. yumuşatmak, razı etmek'
< ***yat-(ı)ş-tır-***

yatıştırıcı '1. Yatışma özelliği olan, yatıştıran, sakinleştiren; 2. ağrıyı, sızıyı gideren (ilâç), müsekkin'
< ***yat-(ı)ş-tır-ıcı***

yatıştırma 'Yatıştırmak işi'
→ **yatıştır-[*ma*]**

yatıya git- (hlk.) 'Gece yatmak üzere konukluğa gitmek'
< ***yat-ı+y+a git-***

yatıya yat- (hlk.) Uyumak için uzanmak'
< ***yat-ı+y+a yat-***

yatkın '1. Bir yana eğilmiş, yatık; 2. çok durtmaktan sağlamlığını yitirmiş, çürük; 3. (mec.) benimsemiş, alışmış, eğilimli; 4. (bir işte) yetenekli, becerikli'
< ***yat-kın*** 'fiilden sıfat yapan ek'
TT.: YATKIN+(LAŞ-/LAŞMA/LIK)
An.ağl.: ***yatkın, yatgın, yatık, yatıgın*** '1. alışkın, usta, becerikli; 2. uslu, ağırbaşlı, uysal' (*DS.XI,* 40202)

yatkınlaş-['Yatkın duruma gelmek'
→ **yatkın[+*la-ş-*]**

yatkınlaşma 'Yatkınlaşmak işi'
→ **yatkın[+*la-ş-ma*]**

yatkınlık '1. Yatkın olma durumu; 2. alışkanlıktan doğan yeti, meleke'
→ **yatkın[+*lık*]**

yatma 'Yatmak işi'
→ **yat-[*ma*]**

yatmaç (hlk.) 'Bir çeşit iyi deri'
< ***yat-maç***

yatsı '1. Güneşin batmasından bir buçuk, iki saat sonraki vakit; 2. akşam namazından sonra yatmadan önce kılınan namaz'
< ***yā-t+sıġ(/k)*** 'yatma zamanı'
TT.: YATSI+(LAYIN) [***TS.II,*** 1607: YOK]
An.ağl.: ***yåssi*** (Baskil-El.) < *yassı* < *yatsı*; ***yosyon*** 'yatsılayın' < **yåsyon* < **yasyın* <

SanalBaba

*yassıyın < *yatsıyın
< yatsılayın
~ yätsü (Bşk., TatK.)
yassı (Trkm.)
Eren (*TDES*, 443): YOK

yatsılık (hlk.) 'Gece yatmadan önce yenilen çerez'
< *yat-sı+lık*

yatuğan, yatuk 'Kanun, santur gibi sazların ortak adı'
< *yat-uk+an*
An.ağl.: ***yatağan*** (*DS.XI*, 4198)

Tü. > **Moğ.** *yatuġan, yataġan*; **Kalm.** (*KWb.*,217) *yatxan* < (Poppe 12) **pıtugan* ~ **Man.** *futuxan* 'Harfe'

Çağ.: ***yatuġan, çataġan***

yatuk (hlk.) '1. → **yatık**; 2. yıkık yapı, bina' (*DS. XI*, 4202)

yatyaramaz (hlk.) 'Zaralı yabancı kişi'
< *yat* 'yabancı'+***yara-maz***

yav → yağ [/-ğ/ > /-v/ değişimi]

yava (hlk.) 'Yitik; sürüden ayrılan genç hayvan; dışarıdan gelip bir yere yerleşen'
= OT. ***yawa, yava, yafa*** 'sıcak, kuytu yer' (DLT)
< *yaba* 'yaban'
An.ağl.: ***yava*** '1. peltek, kekeme; 2. geveze; 3. sürüden ayrılan hayvan' (*DS.XI*, 4203); ***yava, yavı, yavi, yavu*** 'yitik'
~ yavan 'çöl, tenha yer' (YUyg./*YUTS*, 461)

Eren (*TDES*, 443-444): < Fars. **yāva** 'lost, ruined; wain, foolish, futile, absurd; stupid; men or things whoose orijin is not known.'

yavan '1. Yağı az; 2. katıksız; 3. (mec.) hoşa gitmeyen; 4. (mec.) görgüsüz, bilgisiz.'
= ET. ***yavġan*** (*EUTS*, 291)
~ OT. ***yawġan*** (DLT: *yawġanlan-* 'yavan bulmak')
< *yav(/w)-(ġ)an*
TT.: YAVAN+(LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK)
An.ağl.: ***yavan*** '1. tatsız (yiyecek için); 2. tuzsuz; 3. tatsız, anlamsız (konuşma için); 4. sağılır hayvanı bulunmayan (aile için); 5. çirkin; 6. tembel, beceriksiz, gevşek (kişi)' (*DS.XI*, 4203)
~ yavan (Az., Ker./*KrTS*, 364)
yuvan (Trkm.)
= *sösö* (Bşk.) < *sasıġ*

Eren (*TDES*, 444): YOK

yavanlaş-['Yavan duruma gelmek'
→ yavan[+*la-ş-*]

yavanlaşma 'Yavanlaşmak işi'
→ yavan[+*la-ş-ma*]

yavanlaştır-['Yavan duruma getirmek'
→ yavan[+*la-ş-tır-*]

yavanlaştırma 'Yavanlaştırmak işi'
→ yavan[+*la-ş-tır-ma*]

yavanlık 'Yavan olma durumu'
→ yavan[+*lık*]

yavaş '1. Hızlı olmayan; 2. yumuşak huylu, yumuşak başlı; 3. alçak, hafif; 4. hızlı olmayarak'
= ET. ***yabaş, yavaş, yawaş*** (*EUTS*, 278; *ETG.*, 309)
~ OT. ***yabaş*** (KB); ***yawaş, yafaş*** (DLT)
< *yawa-* 'yavaş olmak'
(DLT: *yawal-* 'yavaşlamak')+ **-ş**

yawāş (< ***yaba*** 'beruhigen' ~ Moğ. (Poppe 38) *nomuġan* < **namukan* 'friedlich, sanft' (Räsänen, *V* 175)

TT.: YAVAŞ+(A/ÇA/ÇACIK/LA-/LAMA/LAT-/LATIL-/LATILMA/LATMA/LIK)

Tü. > **Ar.** (Cez., Ir., Mıs.) *yāvāş* (*ALTK*, 136);
Kürt. *yavaş* (*DAO*, 512: *yavaş yavaş vara!* 'yavaş yavaş gel');
Zaza (genel) *yewaş* 'yavaş, sakin' (*DAO*, 512); *yebaş, yewaş* (*ZTS*, 414: *yebaşki, yewaşki* 'yavaşça');
KbRum. *yiavāš-yiavāš* 'yavaş yavaş'; *yiavāšis*

SanalBaba

'yavaş; miskin'

~ yavaş (Az.)
yavaşı- 'sakinleşmek' (Az./*AHYÖ,* 548)
yuvaş, yavaş (Trkm.)

Eren (*TDES,* 444): YOK

yavaşak → yavaş
yavaşça 'Oldukça yavaş, usulca'
→ **yavaş[+*ça*]**
yavaşçacık 'Çok yavaş, usulcacık'
→ **yavaş[+*ça*+*cık*]**
yavaşı → yavaş
yavaşla-['Yavaş gitmeye başlamak, hızını azaltmak, yavaş olmak'
= OT. ***yawaşlan-*** 'yumuşak huylu olmak'
(DLT) < **yawaş*+*la-n-*
→ **yavaş[+*la-*]**
~ yavaşla- (Az.)
yavaşa- (Trkm.)
yavaşlama 'Yavaşlamak işi'
→ **yavaş[+*la-ma*]**
yavaşlat-['Yavaşlamasını sağlamak, yavaşlamasına yol açmak, hızını kesmek'
→ **yavaş[+*la-t-*]**
yavaşlatıl-['Yavaşlatmak işi yapılmak'
→ **yavaş[+*la-t-(ı)l-*]**
yavaşlatılma 'Yavaşlatılmak işi'
→ **yavaş[+*la-t-(ı)l-ma*]**
yavaşlatma 'Yavaşlatmak işi'
→ **yavaş[+*la-t-ma*]**
yavaşlık[1] 'Yavaş olma durumu'
→ **yavaş[+*lık*]**
An.ağl.: ***yavaşlık*** 'sessizlik' (*DS.XI,* 4205)
yavaşlık[2] **→ yavaş**
yavız → yavuz
yavlak (hlk.) '1. Çok, çok fazla; 2. uğursuz; 3. alışılmamış, yabansı'
= ET. ***yawlak, yablak, yawlāk*** (Br.), ***yawlāhk*** (Br.) 'kötü, pek, düşmanlık'; *yawlak kigür-* 'korkak olmak' (*ETG.,* 310)
~ OT. ***yawlak*** 'kötü, fena, değersiz, yavuz, düşkün, her şeyin kötüsü' (DLT)
< *yaw-la-k
yavrağzı → yavruağzı
yavraz → yavruağzı
yavru '1. Yeni doğmuş hayvan veya insan; 2. çocuk, evlât; 3. (mec.) bir şeyin küçüğü'
< *yavrı-* 'zayıflamak, güçten düşmek' fiilinin türevi.
TT.: YAVRU+(CAK/CUK/LA-/LAMA)
An.ağl.: ***yavrı*** (*DS.XI,* 4205); ***yavru*** '1. küçük, bakır leğen; 2. hayvanlara takılan çanın içinde bulunan dil gibi parça; 3. civciv, piliç'
~ yavru (Az.)
= *hayvan balası* (Bşk., TatK.)

Eren (*TDES,* 444): YOK

yavruağız → yavruağzı
yavruağzı 'Sarı çiçekli bir kır bitkisi'
< *yavru+ağ(ı)z+ı*
An.ağl.: ***yavraz, yavrağzı, yavruağız*** (*DS.XI,* 4205)
yavrucak '(Acıma, sevgi, sevecenlik duygusu ile) Yavru'
→ **yavru[+*cak*]**
yavrucuk '(Sevgi duygusu ile) Yavru'
→ **yavru[+*cuk*]**
yavrula-['(Hayvan için) Doğurmak'
→ **yavru[+*la-*]**
yavrulama 'Yavrulamak işi'
→ **yavru[+*la-ma*]**
yavşak '(hlk.) '1. Bit yavrusu, sirke; 2. geveve, yılışık (kimse)'
< OT. ****uwuş*** 'ufalanmış nesne'**+*(a)k***

[*uwuşak* > **yuvuşak* > **yuvşak* > *yavşak* biçiminden türemiş olmalıdır. Çünkü, YUyg. Türkçesindeki *uşşak* ***bit*** 'bit yavrusu' (*TUL,* 1014)] **uşşak** (< **uwşa-, uşa-, üşe-*+*-k*) sözcüğü bu savın kanıtıdır.]

(2) 'geveze' anlamı da OT'deki **yangşak** '*yanşak, geveze*' anlamından bozulmuş olup, **yavşak** ile ilgisi yoktur: *yangşak*

SahafBaba

> **yanşak* > *yavşak.*

An.ağl.: ***yavşah, yavşak, yavışak, yavşı, yavşu, yavşuk, yavuşah, yavuşak*** 'bit yavrusu'; ***yavşah, yavşak*** 'küçük çocuk'; ***yavşak*** 'yılışık' (*DS.XI,* 4206-4207)

YAV[*I/U*]ŞA(> u)K
(> h)
YAVŞI(/u)

~ yapışak (Trkm.) < ****yavuşak***
uşşak bit 'bit yavrusu'
(YUyg.) < *uşak*' küçük, ufak' (DLT: *uşal-, uşat-, uwşat-, üşel-, üşet-* 'ufalatmak')

Eren (*TDES,* 444): < *yapış-+(a)k*

YANLIŞTIR. Çünkü, *yapış-* fiilinden değil, < ****yavuşak*** [> *yavşak*] sözcüğünden geldiği açıktır. /y/ öntüreme olup, ikincildir.

Nişanyan (*SS,* 479): **yavşak** bit yavrusu = ***ET*** ? ***yavsı*** bit yavrusu, böcek yavrusu, sürfe, kene (XIV)

yavşan otu 'Sıracagillerden, mavi ve beyaz renkte çiçekler açan çalı türü bir bitki'
= OT. ***yapçan, yawçan*** (DLT)
< ****yap-uş-ġan*** [> *yapuşan* > ****yapşan*** > *yavşan*]

[OT'deki *yapuşġak* 'dikenli bir ot, pıtırak' sözcüğü de < **yapuş-** fiilinden türemiştir.]

An.ağl.:***yavşan, yavuşan, yayşa*** (*DS.XI,* 4207)

Tü. > **Rus.** *evšan* (Vasmer: *REW*)

~ yavşan (Eski Kıpç.)
yovşan (Az., Trkm., Özb.)
yuvsan (Nog.)
yuşan (Bşk.)
cüsan (Kırg.)
jusan (Kzk.)
çaşpan (Tuva) < ****yapçan***
[/pç/ > /şp/ değişimi ile]
awşan (Hlç.)
< /y+/ düşmüştür: *yavşan*

Y(>c, ç, j)A(>o, u)V
Ş(>s)AN

Räänen (*V,* 175): < ***yabı-ş-ğan**
Sevortyan (*ÊSTJa* 1989, 53-55): < ***yabış-/yapış-**
Pritsak (*TNSP* 40): < **yap-ış-çan**
Clauson (*ED* 872): **yabçan, yavçan** < yabancı dillerden bir alıntı, demiş fakat kaynak göstermemiştir.
Ramstedt (*KWb.,* 480a): Tü. **yavşan** ~ Moğ. ***cuulan (< *cawlan)**
Doerfer (*TMEN,* 1924): Ramstedt'in birleştirmesini eleştirir.
Eren (*TDES,* 445): 'Farsça ***āvīşen*** 'Theymus' ve ***yuşān*** biçimleriyle Türkçe ***yavşan*** arasındaki benzerlik düşündürücüdür.' der.

yavuk (hlk.) '1. Sevi; 2. nişan; 3. yakın'
< ET. (Orh.), OT. ***yaġu-+-k*** 'yakın; hısım'

Eren (*TDES,* 444): YOK

yavukla-[(hlk.) 'Biriyle nişanlanmak'
< ET.(Orh.), OT. ***yaġu-*** 'yakınlaşmak'**+*-k*** 'yakın'+***luġ*** [> *yaguklug* > *yaguklu* > *yavuklu*]
MA: ***yawu-*** 'yaklaşmak', ***yawuk*** 'yakın'; ***yawukluk*** 'yakınlık'
TT.:YAVUKLA-(MA/N/NMA)
Eren (*TDES,* 445): YOK

yavuklama 'Yavuklamak işi'
→ **yavuk[+*la-ma*]**

yavuklan-['Biriyle nişanlanmak'
→ **yavuk[+*la-n-*]**

yavuklanma 'Yavuklanmak işi'
→ **yavuk[+*la-n-ma*]**

yavuklu '1. Sözlü, nişanlı; 2. sevgili'
→ **yavuk[+*lu*]**
An.ağl.: ***yavuhlu, yavıklı, yavuklu*** (*DS.XI,* 4207)
NOT: Öteki Türk dillerinde YOK
= *sevimli* (Az.)
sevgili (Özb.)
söyğüli (TatK.)
söykölöö (Kırg.)
söygän (TatK.)

SanalBaba

süygan (Kzk.)
höygen (Bşk.)

yavunci (hlk.) 'Sığıntı'
< ***yagu-*** 'yaklaşmak'+***-n+cI***

yavuz (hlk.) '1. Kötü, fena; 2. güçlü, çetin; 3. iyi, güzel'
= ET. ***yabız, yavaz, yavuz*** 'kötü' (*EUTS,* 278; Gabain, *Alt.Gr.,* 353)
~ OT. ***yafuz, yawuz*** 'her şeyin kötüsü' (DLT: *yawuzla-, yavuzlan-* 'kötü bulmak')
< ****yav-*** 'kötülemek'+***-(ı)z***
< ****yabır²*** [*yabrı-t-* 'kötülemek, mahvetmek'
< **yabır²-ı-* (*Mak.I,* 114-115)]

[bk. ***tuwuz*** 'geniş' / ***tuwra-*** 'genişlemek'; ***kutuz*** 'kuduz' / ***kutur-*** ; Trkm. ***ġūdura-*** < ****kūtru-***]/

TT.: YAVUZ+(CA/LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA/LUK)
An.ağl.: ***yavız, yaviz, yavuz*** '1. iyi, güzel huylu; 2. yiğit, mert; 3. eliaçık; 4. becerikli, çalışkan; 5. sert, keskin, yabanıl; 6. ısırgan (köpek için)' (*DS.XI,* 4308)

M. Erdal (s. 323): < ****yavrı-z*** (/r/ düşmesi ile.)
T.Tekin (*Mak.II,* 376):****sämriz*** ve ****yavrız*** gibi biçimlerde hece başındaki /r/ ünsüzünün düşmesi kolay kolay açıklanamaz.' diyerek, bu görüşe itiraz eder.
M. Erdal (s. 480): ****yavrı-*** 'kötüleşmek' < ****yavız+I-*** [Sonses /z/ kendiliğinden /r/ye dönüşmüştür.] T. Tekin'e göre bu açıklama inandırıcı değildir. '***sämiz*** ve ***yavız*** sözcüklerindeki sonses /z/ ünsüzü {+I} eki ya da ünlüsü önünde niye /r/ye değişsin?' diye sorar.
Eren (*TDES,* 444): YOK

yavuzca 'Yavuz bir biçimde olan'
→ **yavuz[+*ca*]**

yavuzlan-['Yavuzlanmak işi'
→ **yavuz[+*la-n-*]**

yavuzlanma 'Yavuz duruma gelmek; sertleşmek, kabadayılaşmak'
→ **yavuz[+*la-n-ma*]**

yavuzlaş-[→ **yavuzlan-**

yavuzlaşma → **yavuzlanma**

yay¹ '1. Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk; 2. çeşitli amaçlarla ve çeşitli biçimlerde yapılan esnek makine bölümleri; 3. keman, viyolonsel gibi çalgılarda, titreşim yoluyla ses çıkarmaya yarayan parça; 4. (mat.) bir eğriden alınan parça; 5. zemberek; 6. hallacın pamuk veya yünü atmak için tokmak yardımıyla kullandığı araç'
= ET., OT. ***yā*** (*EUTS,* 278; DLT: *yā+n+ı* 'yayı')
< ****yā*** [yay'daki /y/ fonemi ikincil olup, /ā/ ünlüsünün etkisi ile türemiştir.]
TT.: YAY+(LA-/LAN/LANDIR-/LANDIR-MA/LANMA/LI)
An.ağl.: ***yay*** '1. pamuk atmada kullanılan, yay biçiminde bir araç; 2. kemençede tellerin bağlandığı tahta' (*DS.XI,* 4208)

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs., Sud.) *yāy* (*ALTK,* 137);
Kürt, Zaza. *yay* (*DAO,* 512; *ZTS,* 414)

~ yay (Az.)
yāy (Trkm.) < **yā*
yây (Özb.)
yäyä (Bşk.)
cā (Kırg.) < **yā*
cäyä (TatK.)
juva (Kzk.)
sā (Yak.) < **yā*

Y(> c, j, s)Ā(>a, å, ä, u)
+*Y(>v)+A/Ä*

aya (Alt.) < Moğ. (*ATS,* 30)

Eren (*TDES,* 445): YOK

yay² (hlk.) 'Yaz ayı'
= ET., OT. ***yay*** 'ilkbahar, yaz' (*ETG.,* 310; DLT)
< ***ya-y***
→ **yaz**

yay-¹['Germek, yaymak, dağıtmak, sermek; açmak'
= ET. ***yad-*** 'yaymak, açmak, yapışmak' (*EUTS,* 279) [Mani metinleri:

SanalBaba

yany- (*ETG.*, 310)]
~ OT.***yađ-*** 'döşemek, yaymak, sermek' (DLT: *yađıglıg* 'yayılı, yayılmış'; *yađıl-* 'yayılmak'; *yađım* 'döşek'; *yađın* 'yayılmak'; *yađış-* 'yaymakta yardım ve yarış etmek'; *yađlış-*'yayılışmak'; *yađsa-* 'yaymak istemek'; *yađtur-* 'yaydırmak')
< *yā-đ-*
TT.: YAY-(GI/GIN/GINLAŞ-/GINLAŞMA/ GINLAŞTIR-/GINLAŞTIRMA/ GINLIK/IK/IL-/ILI/ ILIM/ ILIMCI/ ILIMCILIK/ILIŞ/ ILMA/ IM/IMCI/ IMCILIK/ IMLA-/ IMLAMA/ IMLAN-/IMLANMA/IMLAT-/IMLATMA/IN/INDIRICI/INDIRMA/ INIK/ INIM/INTI/IŞ /LA/ LACI/ LACILIK/ K/ LA-/LAMA/LIM/MA/ MACI/MACILIK/VAN/VANLAŞ-/VANLAŞMA/VANLIK)
An.ağl.: ***yay-*** '1. otlatmak; 2. sermek; 3. dağıtmak; 4. duyduğu sözü orada burada söylemek; 5. yayığı çalkalamak'(*DS.XI,* 4213)

Tü. > **Zaza.** *yay-(ım)* 'yaymak' (*DAO,* 512)

~ yay- (Az., Uyg.)
yāy- (Trkm.)
yåy- (Özb.)
yäy- (Bşk.)
cay- (Kırg.)
cäy- (TatK.)
jay- (Kzk.)
yaz- (Trkm.)

Y(>c, j)A(> å, ä)Y-(/Z-)

= *ser-* (Az.)

yay-²['1. Yayıkta dövmek; 2. hamur açmak'
< *yā-y-*[< *-δ-]
~ yāy- (Trkm.)
yay- (Az., Trkm. ağl., Uyg.)
yåy- (Özb.)
yåδ-, yåz- (Bşk.)
yayrat- (Trkm.)
yāa (Hlç.)
jay- (Kzk.)
yāz- (Trkm. ağl.; TatK.)

[***yay-*** 'yaymak, dağıtmak'
< **yađ-*
yaz- 'yayamak, dağıtmak'
< **ya-y-(=đ), *ya-z-*
yat- (=*vücudu yaymak')
< **ya-t-*
yak- [*yakı yakmak*=merhem sürmek] < ***yaķıġ yak-***
< **ya-k-*
yağ 'tereyağı, sıvı yağ'
< **ya-ġ*]

yaya '1. Yürüyerek giden (kimse); 2. yürüyerek, yayan'
= ET. ***yađağ*** (*EUTS*, 279)
~ OT. ***yadağ, yađağ*** (DLT)
[OT'de: **yaya** 'insan kuyruk sokumu bölgesi' (*DLT.III*, 27, 170)]
Çağ.: ***yaya***
< *yađa-ġ* [> *yayag* > *yaya*]

[= Moğ. ***yada-*** 'muktedir olmamak, aciz olmak', ***yadağu*** 'aciz, fakir']

TT.:YAYA+(LIK/N/N yapıldak)
An.ağl.: ***yaya*** '1. sürüye ayak uyduramayan koyun, keçi; 2. aklı kıt'; ***yayak, yayan, yayon*** 'yaya, binitsiz; atsız asker'; ***yayak yol*** 'yaya gidilebilen yol' (*DS.XI,* 4209)
~ yaya-u (TatK., Bar., Kmk.)
yayav (Nog.)
yayåv (Özb.)
yö: (KKırg.)
yöyü (KKırg.)
cayau (TatK., Krç.)
çadag (Soy., Tuva)
jayau (KKlp.)
jayav (Kzk.)
satī (Yak.)
ziyau (Blk.)
śuran (Çuv.) < **yadagın*
'yayan' = ET. *yadag*

Y(> c, ç, s, ś, z)A
(>i, ö)Y(/D/T)A(>ü)-G
-U/-I

SanalBaba

Eren (*TDES,* 445): 'Yaygın bir inanca göre, Orta Farsça *piyādag* (Yeni Farsça *piyāda*)'dan alınmıştır. (Korsch [Korş]: *Thomsen Arm.* 199). Başındaki *pi-* düşmüştür. Farsça *biyābān* 'çöl' > Türkçe *yaban* örneğinde olduğu gibi. Korsch'un bu görüşünü Brockelmann da benimsemiştir (*OGM* 12. § 2. not). Orta Farsça piyādag etimolojisine Doerfer de katılmıştır (*TMEN* 403). Ona göre, Türk ordusunun daha çok süvari (atlı) sınıfından göz önünde tutulursa, Eski Türkçe *yadağ*'ın Farsçadan alınması kültür tarihi bakımından da kolaylıkla anlaşılabilir.

Buna karşılık Eski Türkçe *yadag* ara sıra Moğolca *yada-* 'niccht können' köküyle de karşılaştırılmıştır (Ramstdet: *KSz* 16: 67; *KWb.* 213; Poppe: *UJb* 6: 106); Lautlehre 32). Räsänen (*LTS* 122) de Türkçe *yadağ*'ı Moğolca *yadağu* 'schwach, arm' biçimiyle birleştirmiştir. Göçebe Türklerin yaşamında atın büyük yeri vardı. Yaya kalmak yoksulluk demekti. O açıdan Räsänen'in *yadağ*'ı Moğolca *yadağu* biçimiyle birleştirmesi düşündürücüdür.' der, fakat kendi görüşünü belirtmez.

NOT: Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Çünkü, ET'de, 'ayak' karşılığı olarak **adak** ve **yadak** sözcükleri bulunmaktaydı (bk. Gabain, *ETG,* s. 258). ***Yadagın*** (< *yadag+ın*) 'yayan' demekti. Eğer, yukarıdaki görüşü kabul edersek, adak/yadak sözcüklerinin de Farsça < *piyādag* [> *piyāda*]'dan geldiğini kabul etmiş sayılmaz mıyız? Batılı bir dilci çıkar, '**p,i,y** *sesleri düşmüş, geriye* ***adag*** *kalmıştır ki bu da Farsça* ***piyādag****'tan başka bir şey değildir*!' derse, ne diyeceksiniz? Öyle ya, **p** ve **i**'yi düşüren dilci, y'yi de düşüremez mi? Öyle olunca, Türk'ün **ayak**'ını da koparıp, ne ile yürüteceksiniz. Bana göre, *piyādag* Farsça, **yadag~ adag** Türkçedir. Gerisi, Türkçeyi katletmektir. Pek çok Türkçe sözcüğü Farsçadan, Arapçadan, Rumcadan, Ermeniceden, Çin- ceden getirmeye çalışan yabancıların Türkçeye bakışları bu kadardır... Eren de '*yaya kalmak yoksulluk demekti.*' derken, bu görüşe katılmaktadır. Türk, hiç at sırtından inmeyip, her yere atı ile mi gidiyordu? Peki, **yadagın** '=yayan' sözcüğü ile neyi kasdediyordu?. Demek ki, Türkler **yaya/yayag** sözlerini biliyor, ve '*ayak ile, yürüyerek, yayan*' anlamlarında da kullanıyorlardı. Fars ile temasa geçinceye kadar **yaya/yayag** sözcüklerini bilmiyorlar mıydı? Eğer, bilmiyor idilerse **adak/ yadak** (> *ayak*) da onların değildi!...

Nişanyan (*SS,* 479): **yaya** = ***ET*** *yadhag/yadhak* yürüyen, piyade (VIII) < *yadhmak* açmak, yaymak → YAY-

yayak → yaya

yayala-[(hlk.) '1.Kaz gibi, iki yana sallanarak yürümek, 2. yaymak, sermek'
< OT. ***yayıl-+-a-***

yayalak (hlk.) 'Kalça çıkıklığı olup, iki yana eğilerek yürüyen'
< OT. ***yayıl-*** 'ırgalanmak, salınmak'+***-(a)k***

yayan[1] **→ yaya**

yayan[2] (hlk.) 'Sürügüden'
< ***yay-*** 'yaymak, sürü otlatmak'+***(g)an***

yayan yapıldak 'Yayan ve yalın ayak'
< ****yaḍaġ*** 'yaya, yayan' (DLT) → **yaya(n)**
****yab(/p)ıtak*** 'çıplak' (DLT) [< ****yabı*** eyerin altına ve üstüne konan keçe'+(***ı***) 'türeme ünsüz'+***tak***]
An.ağl.: ***yayan yalbırdak, yayan yapıldah, yayan yapıldak, yay yapıldak, yayın yaplak*** (*DS.XI,* 4209)

yayalık 'Yaya olma durumu' → **yaya[+*lık*]**

yayan '1. Yürüyerek; yaya yürüyen; 3. (mec.) bilgisiz'
= OT. ***yadaġ, yaḍaġ*** 'yaya, yayan'; ***yaḍaġ-lık*** 'yayalık, yaya yürüyüş' (DLT)
Çağ.: ***yaya-n***
< ***yaya+n*** 'vasıta hâli eki' [Vurgu sondadır. Bunun sebebi, sonda ünlü (yaya+) bulunma-sı-dır.] < ****yaḍaġ+(ı)n***
~ yayak (Uyg.)
yäyäv (Bşk.)
yäyåv (Özb.)
cäyäv (TatK.)
cö: (Kırg.)
jayav (Kzk.)
śoran, śuran (Çuv.)
< **yadaġın*

Y(>c, j, ś)A(> ä)YA
(> ä)K(/N/V)
C(< Y)Ö: [< ***AYA***]

= *ayagla* (Az.)

yaydal (hlk.) 'Ayakları dışa dönük

SanalBaba

basan'
< *yay*+ ET. ***tal*** 'dal'

yaydır-['Yaymak işini yaptırmak, yayılmasını sağlamak'
→ **yay-[*dır*-]**

yaygan (hlk.) 'Dedikoducu, söz taşıyan'
< ***yay-* +*-gan*** [> *-an*]

yaygara 'Gereksiz olarak yüksek sesle bağırıp çağırma'
< **yā* 'yansıma'+***Kır-***
'yansımadan fiil yapan ek'+***a***
Öteki Türk dillerinde YOK.
(*KTLS,* 976)

yaygaracı ' Gerekli gereksiz çok bağırıp çağıran, şamatacı, şirret'
→ **yaygara[+*cı*]**

yaygaracılık 'Yaygaracı olma durumu'
→ **yaygara[+*cı*+*lık*]**

yaygı 'Yere veya döşeme üzerine serilen örtü, yazgı'
< *yay-* 'sermek'+***-gı***
An.ağl.: ***yaygı, yazgı*** '1. yastık, divan üstüne serilen örtü; 2. pazarda sergilenen mal'
(< *yay(/z)-* 'sermek'+*-gı*)

yaygıcı (hlk.) 'Bohçacı, gezici kumaş satıcısı'
< ***yay-gı+cı***

yaygın '1. Çoğu kimselerce duyulmuş, öğrenilmiş, kullanılmış veya benimsenmiş olan; 2. sınırı genişlemiş'
< *yā-y-* [< đ]+***-gın*** 'fiilden sıfat yapan ek'
TT.: YAYGIN+(LAŞ/LAŞMA/LAŞTIR-/ LAŞTIRMA/LIK)
An.ağl.: ***yaygın, yayılgan*** 'yatağından akar suyun yayıldığı yer'; ***yaygun*** 'yaygın' (*DS. XI,* 4210)
~ yayğın (Az., Trkm.)
yåyılğän (Özb.)
jayılğan (Kzk.)

Y(>j)A(> å)Y-[IL-]ĞI(/A/Ä)N
= *taralğan* (Bşk., Kırg., TatK., Uyg.)
keŋ tarağan (Kzk.)
tärkalgän (Özb.)

yaygınlaş-['yaygın duruma gelmek'
→ **yaygın[+*la-ş-*]**

yaygınlaşma 'Yaygınlaşmak işi'
→ **yaygın[+*la-ş-ma*]**

yaygınlaştır-['Yaygın duruma getirmek'
→ **yaygın[+*la-ş-tır-*]**

yaygınlaştırma 'Yaygınlaştırmak işi'
→ **yaygın[+*la-ş-tır-ma*]**

yaygınlık 'Yaygın olma durumu'
→ **yaygın[+*lık*]**

yayık[1] 'Tere yağı çıkarmak için sütün içinde dövüldüğü veya çalkalandığı ağaç veya deri kap'
< *yā-y-* 'çalkamak, kımıldatmak, sallamak' ***+(ı)k***
An.ağl.: ***yayık, yayuh, yayuk*** (*DS.XI,* 4210)
~ yāyık (Trkm.)
yayık (YUyg.)
yanlık (Trkm.)

yayık[2] '(s.)Yayılmış, yayvan'
< *yā-y-(ı)k*

yayıl-['1. Yaymak işine konu olmak veya yaymak işi yapılmak; 2. (hastalık) pek çok kimseye geçmek veya bulaşmak; 3. genelleşmek; 4. genişlemek, büyümek; 5. serilmek, döşenmek; 6. (mec.) ayrıntıya girmek, açılmak; 7. (sürü için) otlamak; 8. rahat bir biçimde, sere serpe oturmak'
= OT. ***yadıl-, yadın-, yayıl-*** 'yayılmak' (DLT)

[Fakat, ET: ***yayıl-*** 'sarsılmak' (*ETG.,* 310: *yayılmaksız* 'sarsılmaz, daimî', *yaykal-* 'sarsılmak'; *yaykan-* 'sallanmak']

< *yay-(ı)l-*
[< *yā-đ-(ı)l-*]
TT.: YAYIL-(I/IMCI/IMCILIK/ IŞ/MA)
An.ağl.: ***yayıl-*** '1. otlamak; 2. açık saçık, saygısızca oturmak'

SanalBaba

(*DS.XI,* 4210)

yayılı 'Yayılmış, serilmiş'
= OT. ***yadığlığ*** (DLT)
< *yā-y-*[< *đ*]*ı(g)+lı(g)*

yayılımcı 'Emperyalist'
< *yā-y-*[< *đ*]*(ı)l-(ı)m+cı*

yayılımcılık 'Emperyalizm'
→ **yayılım[+*cı+lık*]**

yayılış 'yayılmak işi veya biçimi'
→ **yayıl-[*(ı)ş*]**

yayılma '1. Yayılmak işi, intişar; 2. ışığın, bir kaynaktan çıkarak doğru çizgiler durumunda türlü yönlere dağılması'
→ **yayıl-[*ma*]**

yayılt-[(hlk.) 'Hayvan otlatmak'
< *yā-y* [< đ]*-(ı)l-t-*

yayım[1] '1. Kitap, gazete gibi okunacak şeylerin basılıp dağıtılması; 2. herhangi bir eserin radyo ve televizyon aracılığıyla dinleyiciye, seyirciye ulaştırılması, neşir'
< *yā-y-* [< đ]*(ı)m*
TT.: YAYIM+(CI/CILIK/LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LAT-/LATMA)
An.ağl.: ***yayım, yaylım*** 'ev makarnası, erişte' (*DS.XI,* 4210); ***yayım*** 'takım, bölüm, parça' (s. 4211)

yayım[2] 'Otlak, mera' → **yaylım**

yayımcı '1. Bir sanatçının, bir yazarın eserini yayılmayıp satışını sağlayan kimse veya kuruluş, nâşir, tabi, editör; 2. herhangi bir eserin radyo ve televizyon aracılığıyla dinleyiciye, seyirciye ulaştırılmasını sağlayan kimse'
→ **yayım[+*cı*]**
An.ağl.: **yayımcı → yaygıcı**

yayımcılık 'Yayımcının yaptığı iş, nâşirlik, tabilik, editörlük'
→ **yayım[+*cı+lık*]**

yayımla-['1. Kitap, gazete, deri gibi şeyleri basmak ve dağıtmak, neşretmek; 2. dinlenilecek, görülecek şeyleri radyo ve televizyonla sunmak, bildirmek, duyurmak; 3. resmen bildirmek, açıklamak, ilân etmek'
→ **yayım[+*la-*]**

yayımlama 'Yayımlamak işi'
→ **yayım[+*la-ma*]**

yayımlan-['Yayımlanmak işi yapılmak'
→ **yayım[+*la-n-*]**

yayımlanma 'Yayımlanmak işi'
→ **yayım[+*la-n-ma*]**

yayımlat-['Yayımlanmasına sebep olmak'
→ **yayım[+*la-t-*]**

yayımlatma 'Yayımlatmak işi'
→ **yayım[+*la-t-ma*]**

yayın[1] 'Basılıp satışa çıkarılan kitap, gazete gibi okunan veya radyo ve televizyon aracılığıyla halka sunulan, duyurulan, iletilen şey, neşriyat'
< *yā-y-(ı)n*
TT.: YAYIN+(DIRICI/DIRMA/IK/IM/MA/TI)

yayın[2] 'Yazın'
< ***yay*** 'yaz'+***(ı)n*** 'vasıta hâli eki'

yayın[3] 'Başı büyük, ağzı geniş, vücudu uzun, iri bir tatlı su balığı'
< *yā-y-(ı)n*
~ yayın (Trkm., Nog.)
cayın (TatK., Kırg.)
cayık (TatK.)
yayık (TatK.)
jayın (Kzk., KKlp.)
śuyăn (Çuv.)

Y(> c, j, ś)A
(> u)YI(> ă)N(/k)

yayın-[(hlk.) '1. Yaymak, sermek, satıcı mallarını serip göstermek; 2. → **yayıl-**; 3. yerini, tarlasını genişletmek'
< ***yay-(ı)n-***

yayındırıcı 'Işığın yayılmasını sağlamak için ışık kaynağı önünde konulan türlü yapıda yüzeyler'
< *yā-y-(ı)n-dır-ıcı*

yayındırma 'Bir ışığı, pürüzlü bir yüzeyde yansıtma'

SarıBaba

< *yā-y-(ı)n-dır-ma*

yayınık *YT.* 'Pürüzlü yüzeyde yansıyan ışık'

< *yā-y-(ı)n-(ı)k*

yayınım 'Yayınma'

< *yā-y-(ı)n-(ı)m*

yayınma 'Işığın, pürüzleri bulunan bir yüzeyin her noktasından başlayarak pek çok doğrultuda yayılması olayı'

< *yay-(ı)n-ma*

yayıntı '1. Yayılmış, dağılmış şeyler; 2. (fiz.) içinde radyoaktif elementler bulunan bir kaptan yayılan gaz veya sıvı'

< *yā-y-* [< đ]*(ı)n-tı*

yayış 'Yaymak işi veya biçimi'

< *yā-y-*[< đ]*(ı)ş*

yayka-, yaykala-[(hlk.) 'Yıkamak'

< OT. ***yak*** (*yak yuk, yok yak, yuk yak* 'çanak bulaşığı, kaptaki bulaşık' (DLT)

+ka-la-

[Krş. OT. ***yugçı*** 'yıkayıcı' (DLT)]

yaykan-[(hlk.) 'Yıkanmak'

< *yak+ka-n-*

yaykantı (hlk.) 'Yıkanacak nesne'

< *yak+ka-n-tı*

yaykıldak (hlk.) Genişçe, büyükçe'

< *yay-kı+l-da-k*

yayla '1. Deniz yüzeyinden yüksek yeryüzü parçası; 2. yaylanacak yer'

= ET., OT. ***yaylaġ*** (*ETG.*, 310; DLT)

ET.: ***yaylıġ*** 'yazın, yazlık'; yaylık 'yaz meskeni' (*ETG.*, 310)

eski kıpç.: ***yaylak***

< *yā-y(< z)+la-* 'yazı geçirmek'+***-(g)***

TT.:YAYLA+(CI/CILIK/K/MA/MAK)

Tü. > **Fars.** *yaylā, yaylāḳ* (Doerfer: *TMEN* 1941), *aylāḳ*;

Kürt (genel), **Zaza** (genel) *yayle* (*DAO*, 512)

~ yayla (Az., Trkm.))
yāyla, yāylag (Trkm.)
yaylag (Az.)
yaylaḳ (Uyg.)
yaylak (SUyg.)
yaylav (Nog.)
yaylım (Ker./*KrTS*, 364)
yaylū (Alt., Tel., Kumd.)
yäylåv (Özb.)
yäyläv (Bşk.)
cäyläv, ceyleü (TatK.)
caylō (Kırg.)
çaylag (Sag., Hak., Tuva)
jaylav (Kzk.)
jaylau (KKlp.)
d'aylū (Alt.)

Y(> c, ç, d', j)**Ā**(>A, ä)**YLA** *+K(/G/V/Ū/Ō)*

An.ağl.: ***yaylé, yáylé, yeyli*** (Rize/*RİA*)

yayla-['Yazın yaylada oturmak' = ET., OT. ***yayla-*** 'yaylamak, yaz mevsimini geçirmek' (*ETG.*, 310; DLT)

< *yay* [< **yaz*]*+la-*

yaylacı 'Yaylaya çıkan kimse'

→ **yayla[+cı]**

yaylacılık '1. Yaylaya çıkma durumu; 2. koyun ve sığır sürülerinin yazın yaylaya çıkarılması'

→ **yayla[+cı+lık]**

yaylak 'Hayvanların yayılıp otlamasına uygun yer, otlak'

< *yā-y-(ı)l-(a)k*

TT.: YAYLAK+(ıye < Ar. *-iyye*) 'sürü sahiplerinin yaylak sahiplerine verdikleri kira'

→ **yayla**

yaylakıye 'Sürü sahiplerinin yaylak sahiplerine verdikleri kira'

< *yā-y-(ı)l-(a)k* + Ar. ***-iyye***

yaylama 'Yaylamak işi'

< *yay* [< **yaz*]*+la-ma*

yaylandır-['1. Yaylar aracılığıyla hareket etmesini sağlamak; 2. bacakları dizden esneterek yay

SanalBaba

üzerindeymiş gibi sallanmak'

< *yā* 'yay'+***y+la-n-dır-***

yaylandırma 'Yaylandırmak işi'
→ yaylandır-[ma]

yaylı[1] '1. Yayı olan; 2. ok ve yayla silâhlanmış; 3. üstü ve yanları kapalı, dört tekerlekli, altında yayları olan, atla çekilen bir binek arabası'

< *yā+y+lı*

An.ağl.: ***yaylı*** '(mec.) sözünde durmayan' (*DS.XI,* 4212)

Tü. > **Zaza.** *yayli* (*ZTS,* 414)

yaylı[2] (hlk.) 'Harmanda, dağıtılarak sürülen ekin sapları'

< *yay-(ı)l-ı*

yaylık → yağlık

yaylım '1. Yayılmak, dağılmak işi; 2. (hlk.) yaylak, otlak'

< *yā-y-(ı)l-(ı)m*

An.ağl.: ***yaylım, yayılım, yayılım yeri, yayılma yeri, yayım*** 'otlak' (*DS.XI,* 4212); ***yaylım*** 'dağınık'; ***yaylım*** 'leğen dolusu şıradan kaynaya kaynaya leğenin dibinde kalan pekmez'

yayma '1. Yaymak işi; 2. yaymacının sattığı şeylerden oluşan sergi'

< *yā-y-ma*

TT.: YAYMA+(CI/CILIK)

An.ağl.: ***yayma*** 'hayvan sırtına iki taraflı konulan büyük, dolu tek çuval' (*DS.XI,* 4213)

yaymacı 'Pazarlarda ve sokaklarda sergi açıp ufak tefek ve hırdavat satan kimse'
→ **yayma[+*cı*]**

yaymacılık 'Yaymacının yaptığı iş'
→ **yayma[+*cı+lık*]**

yayman → yayvan

yayvan 'Eni boyundan ve derinliğinden çok olan, basık ve geniş'

< **yā-y-(ı)l-gan*

[>*yayılgan* > **yaygan*> *yayvan*]

TT.: YAYVAN+(LA/LAŞMA/LIK)

An.ağl.: ***yayman, yayvan, yaykan, yaylan*** (*DS.XI,* 4214)

YAY-*MAN/-KAN/-LAN/-VAN*
YAL-*VAN*

Tü. > **Kürt, Zaza** *yayvan* (*DAO,* 513)

= *yayma* (Uyg.)
jaypak (Kzk.)
yalpak (Trkm.)
calpak (Kırg.)
jalpak (Kzk.)
yapilak (Uyg.)
yäpälåk (Özb.)
yäypäk (Bşk.)
cäypäk (TatK.)
yası (Trkm.)
yastı (Az.)
yässi (Özb.)

yayvanağız (hlk.) 'Boşboğaz'
< ***yayvan+ağız***

yayvanlaş-['Yayvan duruma gelmek'
→ **yayvan[+*la-ş-*]**

yayvanlaşma 'Yayvanlaşmak işi'
→ **yayvan[+*la-ş-ma*]**

yayvanlık 'Yayvan olma durumu'
→ **yayvan[+*lık*]**

yaz 'Yılın, haziranın 21'nde başlayıp Eylülün 23'üne kadar süren, ilkbaharla sonbahar arasındaki sıcak mevsimi; ilkbahar'
= ET. ***yaz*** 'yaz, ilkbahar' (*EUTS,* 291); ***yaz*** 'ilkbahar' (*ETG.,* 310)
~ OT. ***yaz*** 'ilk yaz, yaz' (DLT: *yaza-* 'yazlamak, yazı geçirmek'; *yazık-/ yayık-* 'yaz olmak'; *yazlat-* 'yazı geçirtmek, yaylatmak'; *yazok et* 'pastırma')

< **yāz*

[< ***yār*** < Ön Tü. ****ńar***]

TT.: YAZ+(IN/LA-/LAMA/LI kışlı/LIK)

An.ağl.: ***yaz, yazağzı, yazbaşı*** 'ilbahar' (*DS.XI,* 4215)

SanalBaba

Tü. > **Laz.** *Yazguli* 'bir inek adı' (*LTTLS,* 332);
Fars. *yāz*;
Mac. *nyár* [Gombocz: *BTLw*'de Türkçe alıntı olarak değerlendirmez. Ramstedt, Räsänen, Poppe çok eski bir alıntı olarak verir. Bazin (*SChron* 53): Tü. **yāz** > **Mac.** *nyár* (< **ńār²*)

~ yāz (Trkm.)
yaz 'ilkbahar' (Az.)
yaz 'ilkbahar' (YUyg.)
yaz 'yaz' (Tar.)
yåz /yōz 'yaz' (Özb.)
yas 'ikbahar' (Alt., Oyr., Tel.)
yay 'yaz' (Az., Alt., Tel., Küer.)
yaz 'ilbahar' (TatK.)
yazlık 'ilbahar' (Nog.)
yäy (TatK.)
caz 'ilkbahar (Kırg.)
cay 'yaz' (Kırg., Kzk.)
ças 'ilkbahar' (Tuva)
çay 'yaz' (Tuva)
jay (Kzk.)
jaz 'yaz' (KKlp.)
sās 'ilkbahar' (Yak.) < **yār*
sayın 'yaz' (Yak.) [Krş. TT. *yazın*]
śur (Çuv.) < **yār* < *ńār* (> Mac. *nyár* 'yaz')
zaz (Blk.)

Y(>c, ç, j, s, ś, z)**Ā**
(> a, å, ä)**Z**(>s, r/Y)

YĀ } 1)→ **-Z (>s, r)** 'ilk bahar'
(ca, ça, ja, sa, sā, śu, za, yä)
2)→ **-Y** 'yaz'

~ Moğ. (*KWb.,* 272): ***naran*** 'yaz'

= Moğ. ***nirai*** 'taze, yeni, yeni doğmuş' < *ńārai*

= Mançu. ***niyarxun*** < *ńār-xun* 'genç, taze, yeşil'
= Kore. ***nyerim*** 'yaz' (*Mak.I,* 84, 205)

Ramstedt: Tü. **yaz** 'Frühling ~ ? Moğ. **naran** 'sonne' (*KWb.,* 272a); Kore. **nal** 'the sun, the day, the weather' (*SKE* 115)

Räsänen (*V* 193 a): Tü. **yaz** ~ Moğ. **naran** ~ Kore. **ńęrim** 'yaz'

Poppe (*Lautlehre* 38): Tü. **yaz** ~ Moğ. **nirai** 'yeni doğmuş, taze, yeni'

Doerfer (*TMEN,* 855): Tü. **yaz** 'Sommer', **yay** 'Frühling'

yaz-[1]['1. Sözü, düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak; 2. yazı ile anlatmak, yazıya dökmek; 3. yazar olarak görev yapmak; 4. yazı ile bildirmek, haber vermek; 5. bir bilim ve edebiyat eseri oluşturmak; 6. (sayaç vb.) sayılarla niceliği belirtmek; 7. kaydetmek; bir göreve almak; 8. (hlk.) yaymak, sermek; 9. (mec.) doğa üstü güçler) insanın geleceğini belirlemek; 10. (hlk.) gelinin yüzünü süslemek'
= ET. ***yaz-*** '1. hata etmek, günah işlemek, yanılmak, karşı gelmek; 2. yazmak (*EUTS,* 292)
~ OT. ***yaz-*** (DLT)
< *yaz-* [Hamilton (*İKPÖ,* 231): ***yāz-*** 'boş gezmek, yoldan çıkmak, azmak']
TT.: YAZ-(ANAK/AR/ARLIK/ DIR-/DIR-MA/GI/GICI/GICILIK/ I/ ICI/ ICILIK/IK/IKLAN-/ IKLAN-MA/ IL-/ ILA-/ ILAMA/ILAN-/ILANMA/ILI/ILIŞ/ILMA/ IM/ IN/INCI/INSAL/IŞ/IŞ-/IŞMA/ IT/MA/ MAN/MANLIK)

Tü. > **Kürt.** *yaz-* (*DAO,* 513: *yazı yazıke!* = yazı yaz!')

~ yaz- (Az., Trkm., TatK., Uyg.)
yåz- (Bşk.)
yaz,- (Özb.)
caz- (Kırg.)
jaz- (Kzk.)
= *püt-* (Uyg.) < **biti-*

SanalBaba

çu. ***niru-*** < ****ciru-*** 'çizmek, işaret etmek'= Çuv. ***śır*** 'yazmak' < *yīr-* < *yar-* (> Mac. *ír-*) = ET. **yaz-**

yaz-²['Yaymak, sermek' (→ yaz-¹ [/8)
< ET., OT. ***yad-*** (*EUTS*; DLT)
TT.: YAZ-(GI 'yaygı'/I 'düz yer, ova, kır'/MA 'başörtüsü'/ MACI/MACILIK)

yazacak (hlk.) 'Kalem'
< ***yaz-acak*** 'fiilden kalıcı ad yapan gelecek zaman eki'
[-AcAk eki: *alacak, bakacak, gelecek, salacak, silecek, yakacak* ..vb.]
An.ağl.: ***yazacak, yazaç, yazgı, yazgıç, yazgu*** (*DS.XI,* 4215)

yazağzı (hlk.) 'İlkbahar'
< ***yaz+ağ(ı)z+ı***

yazak (hlk.) 'Yazıhane'
< ***yaz-(a)k***

yazala-[(hlk.) 'Sermek'
< ***yaz-a-la-***

yazanak 'Herhangi bir işte, bir konuda yapılan inceleme, araştırma sonucunu, düşünceleri veya tesbit edilenleri bildiren bildiren yazı, rapor'
< ***yaz-anak*** 'fiilden ad yapan ek'
[-AnAk eki: *bak-anak, gel-enek, gör-enek* vb.]

yazar '1. Bilim, edebiyat, sanat alanında kitap yazan kimse, müellif; 2. özellikle gazete ve dergilerde herhangi bir konuda yazı yazan kimse, muharrir'
< ***yaz-(a)r*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-(A)r** eki: *aç-ar* 'açacak', *biçer döv-er, yazar çiz-er, oku-r yaz-ar* ..vb.]
TT.: YAZAR+(LIK)
~ yazıçı (Az.)
yazıcı (Trkm.)
yazuçı (TatK.)
yazguçi (Uyg.)
yåzuvçi (Özb.)
yaz,ıvsı (Bşk.)
cazūçu (Kırg.)
jazuvşı (Kzk.)

Y(>c, j)A(> å)Z(>z,)-*ICI/*
-IÇI
-UÇI/
-ŪÇU
-ĞUÇİ
-UVÇİ/
-UVŞI
-IVSI

yazarbozar (hlk.) 'Yazı tahtası'
< ***yaz-(a)r boz-(a)r***
An.ağl.: ***yazanbozan, yazboz, yazboztahtası, yazpoz*** (*DS.XI,* 4215)

yazarlık 'Yazar olma durumu veya yazanın mesleği'
→ **yazar[+*lık*]**

yazdır-['Yazmak işini yaptırmak'
→ **yaz-[*dır-*]**

yazdırma 'Yazdırmak işi'
→ **yaz-[*dır-ma*]**

yazgı¹ 'Bütün olmakta ve olacak olanları önceden ve değişmeyecek biçimde düzenlediğine inanılan doğa üstü güç, alın yazısı, kader, mukadderat'
< ***yaz-gı*** 'fiilden ad yapan ek'
[-KI eki: *biç-ki, çöz-gü, kes-ki, sar-gı, sor-gu*...vb.]
TT.: YAZGI+(CI/CILIK)
An.ağl.: ***yazgı, yazgu, yazğı, yazu, yazi*** (*DS. XI,* 4216)

YAZ-*G(/Ğ)I(/U)*
-I/-İ

~ yazğıt 'kader' (Trkm.)
yazmış (TatK.)
yaz,mış (Bşk.)
cazmış (Kırg.)
jazmış (Kzk.)
Eren (*TDES,* 447): YOK

yazgı² 'Yaygı'
< ***yaz-*** [< *yay-*

SanalBaba

< *yaḏ-]+-gı

An.ağl.: ***yazgı, yaygı, yayğu, yaykı, yazğı*** 'hasır, çul, kilim, halı gibi serilen şeyler' (*DS.XI,* 4215)

YAZ(/Y)- 'sermek' *GI /-ĞU/KI*

yazgı[3] (hlk.) 'Kalem'

< *yaz-gı*

Bk. **yazacak**

yazgı[4] '1. Mektup; 2. levha'

< *yaz-gı*

An.ağl.: ***yazgu*** 'kâğıt, yazı, belge' (*DS.XI,* 4216)

yazgıcı 'Yazgıcılık yanlısı olan (kimse), kaderci'

→ **yazgı**[1]**[+cı]**

yazgıcılık 'Kadercilik'

→ **yazgı**[1]**[+cı+lık]**

yazgıç → **yazacak**

yazgılı (hlk.) 'Karayazılı'

< *yazgı*[1]*+lı*

yazgu → **yazacak**

yazı[1] '1. Yazmak işi; 2, alfabe; 3. Harfleri yazma biçimi; 4. herhangi bir harf düzeninde biçim ve sanat bakımından özellik gösteren tür; 5. herhangi bir konuda yazılmış bilim, düşünce ve sanat ürünü; 6. makale; 7. bilinen yazıdan ayrı olan anlatım aracı; 8. metal paraların üzerinde değeri yazılan yüzü'

< ***yaz-ı(g)*** 'fiilden ad yapan ek'

[**-I** eki: *kaz-ı, sok-u, yak-ı*...vb.]

TT.: YAZ- → **yaz-**

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yāż* [ي ا ظ] 'madenî paranın bir yüzü, yazı' (*ALTK,* 137); **Kürt.** yazı (*DAO,* 512: *yazi yazike!* = yazı yaz); **Zaza.** *yazı* (*ZTS,* 414: *yazı kerdış* 'yazmak; *yazı-turre* 'yazı tura'; *yazıxane*'); **KbRum.** *yiazín* 'yazı'

yazı[2] 'Alın yazısı'

= ET. (Br.) ***yazuḳ, yāsoḳ*** 'günah' (*ETG,* 310)

< ***yaz-*** 'günah işlemek; kusur, hata etmek; ihmal etmek'

+***-(g)ı***

→ **yazgı**[1]

Eren (*TDES,* 448): YOK

yazı[3] 'Düz yer, ova, kır'

= ET. ***yazı*** 'kır, ova, yazı, boş ve açık yer, boşluk, açıklık, alan' (*EUTS*; *ETG.,* 310; DLT)

< ***yaz-*** [< **yaḏ-*] 'sermek'

+***-ı***

An.ağl.: ***yazı, yazılık, yazu*** 'düzlük, ova' (*DS.XI,* 4216)

Tü. > **Kürt.** *yazi, yozi* 'ova, düzlük' (*DAO,* 513: *derkew yaziyé*! = düzlüğe çık'; **Zaza.** *yaz; yazabo* (*DAO,* 513), *yaz û yaban* 'yaban, kır, çöl' (*ZTS,* 414)

~ yazı (Eski Kıpç., Trkm., Nog., Alt., Tel.)

yâzı (Ker./*KrTS*, 364)

yazu (TatK.)

yaz,ıv (Bşk.)

yâzuv (Özb.)

cazı /cazık 'düzlük' (Kırg.)

[Kırgızlar Ahmet Yesevî'ye ***Cazılık Ahmad*** derler:

Cazı susun boyloğon
Şumkar salıp oynoğon
Kul Koca Ahmad Yasavî

(Kırgız halk deyişi)]

cazū (Kırg.)

çazı (Sag., şor.)

jazuv (Kzk.)

Y(> c, ç, j)A(> å)Z-*I/IK -U/-IV/-UV*

yazıcı '1. Orduda yazı işleri ile uğraşan er veya erbaş; 2. bir filmin yazılarını hazırlayan, yazıcı cihazı kullanan kimse'

= OT. ***yazıḳçı*** 'yazıcı, hısımlar arasında mektup getirip götüren kimse' (DLT)

< ***yazı(k)+çı***

SanalBaba

TT.: YAZICI+(LIK)
An.ağl.: ***yazıcı*** '1. dilekçe yazan; 2. sayman; 3. oyunda ikinci oynayan' (*DS.XI,* 4216)

Tü. > **Ar.** (Sur.) *yāzīcī* (*ALTK,* 137)

yazıcılık[1] 'Orduda yazıcının görevi'
→ **yazıcı[+*lık*]**

yazıcılık[2] (hlk.) 'Gelinlerin yüzünü boyayıp süsleme işi'
= OT. ***yazıl-*** 'yalabımak, güzelleşmek' (DLT)
< ****yaz-*** 'güzellemek'(DLT)
+***-ı(g)+çı+lık***

yazık '1. Herkesi üzebilecek şey, günah; 2. (ünl.) acınma, üzüntü anlatır; 3. (ünl.) kınama anlatır'
= ET. ***yazuġ, yazuḳ*** 'günah, suç, hata, kusur' (*EUTS,* 292: ~ *yazınç* 'yazuk, günah', *yazınçsız* 'günahsız, suçsuz, kusursuz'; *yazuḳluġ* 'kusurlu, günahkâr, suçlu') ~ ***yāsoḳ*** (Uyg.Br.) (*ETG.,* 310)
~ OT. ***yazuk*** '1. günah, suç; 2. boşanmış, bağından çözülmüş' (DLT)
< ***yā-*** 'yanlış bir şey yapmak'/ **[*ā-*]+*-z-*** 'sapmak; şaşmak, yanılmak' **+*-(u)k*** 'fiilden ad yapan ek'
TT.: YAZIK+(LAN-/LANMA)
An.ağl.: ***yazığ, yazıh*** (*DAO,* 513)

Tü. > **Zaza** *yazux* (*ZTS,* 414)

~ yazıg (Az.)
jazık (Kzk.)

Tü. >**Ar.** (Lüb., Sur.) *yāziḳ*; (Ir.) *yāzıġ* (*ALTK,* 137)

Eren (*TDES,* 448): YOK

yazık-[(hlk.) 'Acımak'
< ***yaz-(ı)k-***
An.ağl.: ***yazıkla-*** (*DS.XI,* 4217)

yazıkla-[→ **yazık-**

yazıklan-['Üzülmek, acınmak, esef etmek, teessüf etmek'
→ **yazık[*+la-n-*]**

yazıklanma 'Yazıklanmak işi, esef, teessüf'
→ **yazık[*+la-ma*]**

yazıl-['1. Yazmak işi yapılmak; 2. kendini bir yere yazdırmak'
→ **yaz-[*(ı)l-*]**
An.ağl.: ***yazıl-*** '1. serilmek, yayılmak; 2. incir olgunluktan kabuğunu çatlatmak; 3. yüzde ferahlama, rahatkama belirtisi olmak;4. alışmak' (*DS.XI,* 4217)

yazıla-['Yazı ile kirletmek'
→ **yazı[*+la-*]**

yazılama 'Bir filmin gerekli yazılarını görüntü biçiminde gerçekleştirme'
→ **yazı[*+la-ma*]**

yazılı[2] '1.Yazılmış olan, muharrer; 2. üzerinde yazı bulunan, yazısı olan; 3. yazılı olarak yapılan sınav'
< ***yaz-ı+lı***
An.ağl.: ***yazılı*** '1. börülce; 2. nişanlı' (*DS.XI,* 4217)
~ yazılı 'sınav' (Az.)
= *yazma* 'sınav' (TatK., Uyg.)
yazuvdan (Trkm.)
yaz,ma (Bşk.)
yåzmä (Özb.)
cazū (Kırg.)
jazba (Kzk.)
sınō (Kırg.)

yazılı[2] 'Alna yazılmış oluğuna inanılan, mukadder'
< ***yaz-(g)ı+lı***

yazılış 'Yazılmak işi veya biçimi'
→ **yaz-[*(ı)l-(ı)ş*]**

yazılma 'Yazılmak işi'
→ **yaz-[*(ı)l-ma*]**

yazım 'Bir dilin belli kurallarla yazıya geçirilmesi, imlâ'
< ***yaz-(ı)m***

yazın[1] 'Yaz mevsiminde, yaz aylarında'
< ***yāz*** 'yaz'**+*(ı)n*** 'vasıta hâli eki'
An.ağl.: ***yazın yazın*** 'yazdan yaza' (*DS.XI,* 4217)
~ yazda (Uyg.)
yåzdä (Özb.)

SanalBaba

jazda (Kzk.)
yayda (Az.)
yäydä (Bşk.)
cäydä (TatK.)

Y(> c, j)A(> å, ä)Z(/Y) +DA(> ä)

yazın² *YT.* 'Edebiyat'
< *yaz-(ı)n*
TT:YAZIN+(bilimi/bilimci/CI/SAL)

yazın-[(hlk.) 'Kendi altına sermek'
< *yaz-(ı)n-*

[**NOT**: ET'de ***yazın-*** 'günah işlemek' (*ETG.*, 310)]

yazıncı *YT.* 'Edebiyatçı'
→ **yazın[+*cı*]**

yazınsal 'Edebî'
→ **yazın[+*sal*]**

yazıntı (hlk.) 'Bitek olmayan, kurak yer'
< *yaz-(ı)n-tı*

yazış '1. Yazmak işi veya biçimi; 2. kaleme alma, yazıya dökme'
→ **yaz-[*(ı)ş*]** 'fiilden ad yapım eki'

yazış-['Birbirine yazmak'
→ **yaz-(ı)ş-** 'fiilden fiil yapan işteşlik eki'

yazışma '1. Yazışmak işi; 2. bir konuda karşılıklı yazı yazma, haberleşme, muhaberat'
< *yaz-(ı)ş-ma*

yazıt '1. Bir kimse veya bir olayın anısını yaşatmak için bir şey üzerine kazılan yazı, kitabe: ***Orhun Yazıtları***; 2. (mim.) çevresi kabartma silmeli, içinde yazı olan taş'
< *yaz-(ı)t* 'fiilden ad yapan ek'
[**-It** eki: *sark-ıt, dik-it, bin-it, yan-ıt* ..vb.]
~ yazğı (Trkm.)
yazma (TatK.)
yazu (TatK.)
yaz,ma (Bşk.)
yazıv (Bşk.)
yåzmä (Özb.)
yezık (Uyg.)
cazū (Kırg.)
jazba (Kzk.)

Y(> c, j)A(> å, e)Z-*ĞI*
-*U/-Ū*
-*IK*
-*MA/-MÄ/-BA*

yazıt-[(hlk.) 'Mevsim yaza dönmek'
< *yāz+ıt-*

yazla (hlk.) '1. Yazın göçülen yayla; 2. balkon; 3. sofa'
< *yāz+la*
An.ağl.: ***yazlama*** 'yayla' (*DS.XI*, 4217)

yazla-['1. Yazı bir yerde geçirmek; 2. (hlk.) bahar gelmek'
< *yāz* [bk. **yaz**]**+*la-***

yazlak¹ (hlk.) '1. Bağ, bostan kulübesi; 2. bol otlu sulak yer'
< *yāz+la-k*

yazlak² (hlk.) 'Kalem'
< *yaz-(+ı)+la-k*

yazlama 'Yazlamak işi'
→ **yazla-[*ma*]**
An.ağl.: ***yazlama*** 'yayla' (*DS.XI*, 4217); ***yazlama*** '1. iki yaşında keçi; 2. koyun yünü kırkılacak duruma gelme'

yazlık '1. Yaz boyunca kullanılan (giyecek vb.); 2. yazın oturulan yer; 3. bir buğday cinsi'
< yāz[+*lık*]

Tü. > Zaza. *yazlıx* 'yazlık (ev, elbise vb.) (*DAO*, 513)

~ yazlık (TatK., Uyg.)
yaz,lık (Bşk.)
cazdık (Kırg.)

yazlı kışlı 'Hem yaz hem kış mevsimlerinde, bütün yıl boyunca'
< *yāz+lı kış+lı*

yazma '1.Yazmak işi, tahrir; 2. bohça, yemeni, baş örtüsü, yorgan gibi şeyler yapmakta kulanılan, üstüne boya ve fırça ile veya tahta kalıplarla desen yapılmış bez; 3. bu bezden yapılmış baş örtüsü; 4. elle yazılmış (kitap vb.)'

SanalBaba

< *yaz-ma*
TT.: YAZMA+(CI/CILIK)
An.ağl.: ***yazma, yazme*** 'yemeni, baş örtüsü' (*DS.XI,* 4218)

Tü. > **Laz.** *yazma* 'kenarları işlemeli kadın başörtüsü' (*LTTLS,* 332)

~ kol yazma (**4**) 'el yazma eser' (Uyg.)
kul'yaz,ma (Bşk.)
kul'yazma (TatK.)
golyazma (Trkm.)
kolyâzmä (Özb.)
kol cazma (Kırg.)
elyazması (Az.)

yazmacı 'Yemeni ve yorgan yüzü gibi şeylere elle veya tahta kalıplarla desen yapan kimse'
→ **yazma²[+cı]**

yazmacılık 'Yazmacının işi'
→ **yazma²[+cı+lık]**

yazman 'Özel veya kamu kuruluşlarında haberleşmeyi sağlayan, yazışma yapabilen görevli, kâtip, sekreter'
< *yaz-man* 'fiilden ad yapan ek'
[**-mAn** eki: *şiş-man, koca-man, kir-men (< eğir-men), sar-man* ... vb.]

yazmanlık '1. Yazmanın görevi; 2. yazmanın makamı, kâtiplik, sekreterlik'
→ **yazman[+lık]**

yazmış (hlk.) '1. Doğurma yaşına giren doğurmamış keçi; 2. bir, iki yaşında olan dişi davar'
< *yoz-muş* → bk. **yoz**

yazönü (hlk.) 'İlkbahar'
< ***yāz+ön+ü***

yaztaç (hlk.) 'Hamur tahtası'
< *yassı ağaç*
Krş. **yastağaç**

ye-['1. Ağızda çiğneyerek yutmak; 2. aşındırmak kemirmek, oymak, delmek; 3. ısırmak; 4. batmak, çizmek; kaşındırmak, dalamak; 5. hakkı omayan ve kendisine verilmemiş bulunan bir şeyi kabul etmek; 6. (hoşa gitmeyen kötü bir duruma) uğramak; 7. harcamak, tüketmek, bitirmek; 8. yasal yollardan cezalandırılmak; 9. (mec.) gücünü kırmak, perişan etmek, mahvetmek; 10. birine alacağını vermemek, ödememek; 11. biri için başkasına para harcatmak; 12. harcanmak, kullanılmak, sarf edilmek; 13. sürekli üzmek, tedirgin etmek'
= ET. ***yi-, yä-*** (*EUTS,* 293)
~ OT. ***yi, ye-*** (DLT: *yéyse-* 'yemek istemek'; *yém* 'azık, yemek, taam'; *yémiş* 'meyve'; *yémişlen-* 'meyvelenmek'; *yémşen* 'Kıpçak ülkelerinde biten bir kır yemişi')
< *yé:- /yi:- (/yī-)*
TT.: YE-(ME/MEK/MEKLİ/MEKLİ/MEKLİK/MEKSİZ/MİŞ/MİŞÇİ/MİŞÇİL/MİŞLİK/M/MLE-/MLEN-/MLENME/MLİK/MLİKLİ/MLİKSİZ)
~ ye- (Az., Özb., Uyg.)
ce- (Kırg.)
je- (Kzk.)
i:y- (Trkm.)
siä- (Yak.)
śi- (Çuv.)
= *tuklan-* (Bşk., TatK.)
~ Moğ. ***jeme***
= Mançu. ***je-***
= Evenki. ***jep-/jew-***

yebire-[(hlk.) 'Esintiden sallanmak'
< *yelpi-* [< *yél+pi/yélwi-* (DLT)] 'yelpazelenmek'
+-r-e-

yed-[(hlk.) 'Yedeğe almak; çekerek peşinden götürmek'
< *yé:t-*
TT.: YED-(İL-/ME)

yeddi (hlk.) → **yedi**
= OT. ***yéti, yetti*** (DLT)

yedecek (hlk.) 'Saban okunun ön ucundaki deliğe, boyunduruğu tutturmak için geçirilen kalın demir ya da ağaç çivi'
< OT. ***yét-*** 'yetişmek, erişmek'

SanalBaba

(DLT)+*-ecek*
An.ağl.: ***yedek, yedekçe*** (*DS.XI,* 4220)

yedegine çek-['Hayvanı bağlayıp çekerek götürmek'
< ***yét-(e)k+i+n+e çek-***

yedek '1. Gereğinde kullanılmak için fazladan bulundurulan, ayrılmış olan; 2. bir şeyin gereğinde kullanılmak için elde bulundurulan eşi veya benzeri; 3. yularından çekilerek götürülen boş binek hayvanı; 4. hayvanı yedeğe alan yular veya ip; 5. (ed.) şiirlerde uyaktan sonra tekrarlanan aynı anlamdaki kelime veya ek, redif'
< OT. ***yét-*** [~ *çét-, yet-*] 'yetişmek, erişmek; *yedekte götürmek, yedmek'+ ***-ek***
(DLT: ***yétil-*** '1. güdülmek, yedilmek ; 2. erişilmek, yetişilmek')
TT.: YEDEK+(ÇİLE-/LE-ME/LEŞ-/Lİ/LİK)
An.ağl.: ***yedek*** '1. kahve ocağında su kaynatılan musluklu teneke; 2. cezve; 3. küçük kazan; 4. testi; 5. ibrik; 6. yağ kabı; 7. gazyağı kabı; 8. bakır çaydanlık; 9. güğüm; 10. büyük çaydanlık; 11. kova; 12. küçük sepet' (*DS.XI,* 4219-4220)

Tü.> **Ar.** (Sur.) *yedek*; (Ir.) *yedeg*; (Cez.) *yādāk* (*ALTK*, 137); **Kürt.** *yédeg* (*DAO,* 514)

~ yedäk (Az.)
= *kor* (Kzk., Kırg.)
kara könlök (Bşk.) [= kara günlük; yokluk için ayrılan]
kara könlik (TatK.)

yedekçe → **yedecek**

yedekçi '1.Hayvanı yedeğe alan kimse; 2. bir aracı yedeğinde götüren kimse; 3. akıntıya karşı kayığı iple karaya çeken kimse, kolancı; 4. (müz.) türkü söyleyene eşlik eden kimse'
→ **yedek[+*çi*]**

yedekle-['1.Bir şeyin yedeğini sağlamak; 2. yedekte çekmek, yedeğe almak'
→ **yedek[+le-]**
An.ağl.: ***yedekle-*** '1. birini kandırıp götürmek; 2. birini desteklemek, güç, hız vermek; 3. kolay akması için suyun önünü açmak' (*DS.XI,* 4220)

yedekleme 'Yedeklemek işi'
→ **yedek[+*le-me*]**

yedekleş-['Karşılıklı olarak yedeklik etmek'
→ **yedek[+*le-ş*-]**

yedekli 'Halk edebiyatında ***yedek*(5)** lerle yazılan manzume'
→ **yedek[+*li*]**

yedeklik 'Yedek olma durumu'
→ **yedek[+*lik*]**

yedi '1. Altıdan sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren rakam, 7, VII; 2. altıdan bir artık'
= ET. ***yiti*** (P.P. 34, 4; Suv. 609, 18; *EUTS,* 299); (KT) ***yeti, yiti***; (Uyg.) ***yetti*** (*İKPÖ,* 235), ***yte***
~ OT. ***yéti, yetti*** (DLT)
Eski Kıpç.: ***yeti, yetti, yedi***
CC.: ***yetti***
< ****yétti*** [< ****yét-ti***]
TT.: YEDİ+(GEN/GİR /kardeş/ Lİ/LİK/NCİ/ŞER/veren/Z)
~ yedi (Trkm.)
yeddi (Az.)
yéddi (Ker./*KrTS,* 365)
yeti (Nog.)
yetti (Özb., Alt., Kuğu, Tel., Tub., YUyg.)
yättä (Uyg.)
yiti (Bşk.)
yidi (Bar.)
ceti (Kırg.)
cidi (TatK.)
çiti (Hak.)
çetti (Sag.)
çedi (Tuva)
jeti (Kzk., KKlp.)
sättä (Yak.)
śiççĕ, śiçĕ, śiç (Çuv.)

SanalBaba

Y(> c, ç, j, s, ś)E(> ä, i)T (>č, d)[*T/D*]İ(> ä, ě)

Ramstedt (*JSFOu* 21, 1: 16-17); 'Tü. **ye-** kökünden gelir. [Aslen sayı olmayıp, parmaklara verilen bir addır.]'
Hardtmann (*KSz* 1: 314): yedi < ***yet-di** 'es ist fertig, es gereicht'
Munkácsi (*KCsA* 1:34): **yedi < yet-** kökünden.
Räsänen (*MTS* 77-78): Hardtmann'ın açıklamasını benimser.
Hamilton (*İKPÖ*, 235): 'Toharca gibi bir Hint-Avrupa dilinden alınmış olabilir mi?' diye sorar.
Eren (*TDES*, 448): Görüş belirtmez.

yedici (hlk.) 'Körü elinden tutup götüren'
< yét-ici

yedigen[1] ***YT.*** '1. Yedi çatısı olan; 2. yedi kenarlı çokgen'
<yedi+gen [Atatürk tarafından yazılan geometri kitabında geçer.]

Yedigen[2] 'Yedi kardeşler adı verilen yıldız; Yedigir; Yedi kardeş '*Büyük Ayı*'yı oluşturan yedi yıldız'
= ET. ***yitikän*** 'Büyük ayı (yıldızı)' (*EUTS*, 299)
~ OT. ***yetigen, yetiken*** (DLT)
< *yiti 'yedi'+***ken*** [**Ötüken** yer adında vardır. *Man. I.* 12, 17; *EUTS*, 155]
An.ağl.: ***Yedikardeş, Yeddigardaşlar, Yedigardaş, Yediger, Yedikardaş(lar), Yediker, Yedikör, Yediler, Yediyar(lar)*** (*DS.XI*, 4221)

Yedigir → **Yedigen**[2]

yedi kardeş → **Yedigen**[2]

yedil-[(hlk.) 'Yedeğe alınarak götürülmek'
= OT. ***yétil-*** 'güdülmek, yedilmek' (DLT)
< yét-(i)l-

yediler '*Üçler, yediler, kırklar* diye ayrılan ve yedi kişilik bir evliya topluluğuna verilen ad'
<yedi+ler [*Çokluk bildiren sayılar üzerine kural dışı getirilmiş bir çokluk ekidir.*]

yedili '1. Yedi parçadan oluşan, kendinde herhangi bir şeyden yedi tane bulunan; 2. iskambil gibi oyunlarda üzerinde yedi işareti bulunan kâğıt; 3. (ed.) Divan edebiyatında her hangi yedi dizeden oluşmuş nazım birimi'
< yedi+li

yedilik 'Yedisi bir arada, yedi taneden oluşmuş, yedi tane alabilen'
< yedi+lik

yedinci 'Yedi sayısının sıra sıfatı, sırada altıncıdan sonra gelen'
= ET. ***yitinç*** (*EUTS*, 299)
< yedi+nci
[< *yétti+nç]

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yedinci:* (*ALTK*, 137)

yedir-['1. Yemesini sağlamak; 2. ağzına yiyecek vermek, beslemek, karnını doyurmak; 3. bir şeyi azar azar başka bir şeyin içine karıştırarak belli olmayacak duruma getirmek; 4. bir fazlalığı herhangi bir biçimde kullanmak; 5. (nefis, namus, şan, kibir gibi kavramlarla olumsuz olarak) yakıştırmak, yaraştırmak; 6. bir kimseye rüşvet vermek'
< yedir- < yetür-
< yé:-tür-

yedişer '*Yedi* sayısının üleştirme biçimi, her birine yedi, her defasında yedisi bir arada olan'
< yedi+şer
[< *yétti+(ş)er]
(/ş/ türeme ünsüzdür: *bir+er, üç+er, dört+er, beş+er, sekiz+er, dokuz+ar* biçimlerinde **+Ar**; *iki+(ş)er, altı+(ş)ar, yedi+(ş)er* biçimlerinde **+(ş)Ar**'dır.)

yediveren 'Yılda birkaç kez meyve veren veya çiçek açan (asma, gül vb.)'
<yedi+ver-(e)n

SahafBaba

yediz 'Bir batında dünyaya gelen yedi (kardeş)'
< ***yedi+z*** 'ad ve sayı sıfatlarının üzerine gelen eski bir çokluk eki'
[+°**z** eki: *iki+z, üç+(ü)z, dörd+(ü)z; bi-z, si-z, gö-z* ..vb.]

yedme 'Yedmek işi'
< ***yé:t-me***

yedürge (hlk.) 'Eklenecek iki kumaştan birinin fazla gelen bölümü'
< ***yé:-dür-ge***

yefe-[(hlk.) '1. Yünü elle ditmek; 2. yünü bükmek'
< OT. ***yaba-*** 'yün ve yapağıyı yolmak'
(DLT: *yabaku* 'yün ve yapağı yoluntusu')

yefi (hlk.) 'Düşman'
< ET., OT. ***yagı*** (DLT)

yega (hlk.) 'Eğe' (*DS.XI,* 4222)
→ **eğe**
An.ağl.: ***yége, yege*** (*DAO,* 514)

yegele-[(hlk.) 'Eğelemek' (*DAO,* 514) → **eğele-**
[/y/ ikincildir]

yeğ 'Daha iyi, daha üstün, daha uygun'
= ET. ***yeğ, yig, yiig*** '1. iyi, daha iyi; 2. tercihen, yeğ görüp; 3. çiğ, ham, olmamış' (*EUTS,* 295); ***yeg*** 'en iyi, çok daha iyi' (*İKPÖ,* 232)
~ OT. ***yég*** 'üst, üstün, daha iyi' (DLT)
< ****yé(/i, ii)g***
TT.: YEĞ+(İN/İNLEŞ-/İNLEŞME/İNLİK/LE-/LEME/LEN-/LENME/LİK/Nİ/NİLİK/NİL-/NİLME/NİLT-/NİLTME/NİSE-/NİSEME/REK)
An.ağl.: ***yeg, yég*** (*DS.XI,* 4222)
~ yeğ (Az.)
= *yahşirak* (Uyg.)
yahşırak (TatK.)
yahşirâk (Özb.)
yakşırak (Bşk.)
cakşırāk (Kırg.)
jaksı(rak) (Kzk.)
daha yahşı (Az.)
= Moğ. (Poppe 58): ***deg-de, degedü.***

yeğen '1. Birine göre kardeşinin çocuğu; 2. birine göre amca, hala, dayı veya teyzenin çocuğu'
= ET. ***Yägän, Yigän*** 'Antroponim' (*EUTS,* 292); ***yigän*** (s. 295), ***ykän*** (s. 300); (Uyg.) ***yegän*** (*İKPÖ,* 232); (KT) ***yi-g(ä)n***
Çağ.: ***yegen, yeken***
< ***yé(/ä/i/)g*** 'üst, üstün, daha iyi'+***(e)n***
~ yegen (Trkm.)
yiyän (Bşk.)
cēn (KKırg.)
ceen, ceen bala (Alt./*ATS,* 58)
ciyän (Özb., Uyg.)
çēn (Şor, Hak.)
çeen (Tel.)
çeeŋ (kıs, ool) (Kumd.)
jiyen, jien (Kzk.)
sien (Yak.) (Räsänen, *V* 194)
= *ini* (Bşk., Kırg.)

Y(> c, ç, j, s)E(/İ)
[Ğ/Y]E(>ä)N(> ŋ)

Eren (*TDES,* 448): YOK

yegi, yégi¹ (hlk.) 'Başlık parası'
< ***yéy-*** 'yemek'+***-gi***

yegi, yégi² (hlk.) '1. Düğün sırasında erkek evinden kız evine gönderilen yiyecek; 2. yıllık yiyecek'
< ***yéy-gi***

yégile-[→ **yeğintile-**

yegli → **yeğni**

yegnik → **yeğni**

yeğ (hlk.) 'İğ'
< OT. ***ig*** [~ ***ik, yig, yik***] (DLT)

yeğil → **yeğni**

yeğin (hlk.) '1. Zorlu, katı, şiddetli; 2. (mec.) baskın, üstün'
< ***yég+(i)n***
TT.: YEĞİN+(LEŞ-/LEŞME/

SanalBaba

LİK)
An.ağl.: ***yeğin, yağın, yegin, yeyin*** '1. yiğit, çevik, güçlü, hızlı, çalışkan; 2. iyi, uslu; 3. iyiliği, yardımı seven; 4. yakışıklı; 5. güzel, ince; 6. üstün, yenmiş; 7. şişman, besili; 8. acımasız; 9. çok bol, bereketli; 10. hafif; 11. uygun; 12. zor' (*DS.XI,* 4223)

yeğini → **yeğni**

yeğinik → **yeğni**

yeğinle-[(hlk.) 'Artmak, güçlenmek (hız, sayı vb.)
< OT. ***yég+(i)n+le-***
An.ağl.: ***yeginle-, yeğine-, yeyne-*** (*DS.XI,* 4224)

yeğinlek → **yeğni**

yeğinleş-['1. Güç duruma gelmek; 2. (mec.) üstün duruma gelmek'
→ **yeğin[*+le-ş-*]**

yeğinleşme 'Yeğinleşmek işi'
→ **yeğin[*+le-ş-me*]**

yeğinlik 'Yeğin olma durumu'
→ **yeğin[*+lik*]**
An.ağl.: ***yeğinlik*** '1. taşkınlık, azgınlık, kıyıcılık; 2. bolluk; 3. iyilik, yardımseverlik' (*DS.XI,* 4224)

yeğinşek → **yeğni**

yeğid, yégit → **yiğit**

yeğil-[→ **yenil-**

yeğintile-[(hlk.) 'Yemlemek'
< ***yéy-(i)n-ti+le-***
An.ağl.: ***yégile-*** (*DS.XI,* 4224)

yeğle-['(Konu, olay, durum, kimse için) Diğerlerinden daha üstün görüp ona yönelmek, yeğ tutmak, tercih etmek'
< ***yég+le-***
TT.: YEĞLE-(ME/N-/NME)

yeğleme 'Yeğlemek işi, tercih'
→ **yeğle-[*me*]**

yeğlen-['Yeğ tutulmak'
→ **yeğle-[*n-*]**

yeğlenme 'Yeğlenmek işi'
→ **yeğle-[*n-me*]**

yeğli → **yeğni**

yeğlik 'Bir şeyin, başkalarından üstün tutulması'
< ***yég+lik***

yeğme (hlk.) → **yağma**

yeğna (hlk.) 'İğne'
< ET., OT. ***yigne*** (*EUTS,* 297; DLT)

yeğni (hlk.) '1. Ağır olmayan; 2. ciddî olmayan'
= ET. ***yingil, yinik*** 'hafif, yüngül; kolay, değersiz' (*EUTS,* 297); (KT, Uyg.) ***yeŋil***
~ OT. ***yénik, yenig*** 'yeğni, hafif' (DLT)
< ****yü(/e/i)ng*** 'tüy; *hafif'
+(i/ü)l 'yenilmiş, alt edilmiş'
CC.: ***yüŋül, yeŋil, yeŋül***
MA.: ***yüngül***
TT.: YEĞNİ+(L-/LİK/LT-/LTME/SE-/SEME)
An.ağl.: ***yegli, yeğni, yegnik, yeğil, yeğini, yeğinik, yeğinlek, yeğinşek, yeğli, yeğnicek, yeğnik, yeğnil, yehil, yeftin, yehil, yeltin, yemli, yen, yence, yencecik, yencek, yencilek, yengil, yēni, yēnicek, yēnik, yenil, yenilcek, yēnilçek, yenilecik, yenksi, yenli, yenlicek, yeŋlicek, yenlik, yeŋni, yeŋnicek, yenşek, yetik, yelven, yevtin, yeylik, yeyni, yeynicek, yeynik, yığıl, yiftin, yiğin, yiğinik, yiğli, yiğni, yinil, yiŋni, yivtin, yüğnük, yüngül, yüŋgül, yüŋul, yüŋül*** '1. hafif; 2. değersiz; 3. ağırbaşlı olmayan, hoppa' (*DS.XI,* 4227)

YEF+*TİN*
YEG(/ğ)Lİ
YEĞNİ/+*K*/+*CEK*/+*L*
YEĞİNİ/+*K*
YEĞİN+*LEK*/+*ŞEK*
YEH+*İL*
YELVEN < YEVLEN

YEN/+*CE*/+*CECİK*/+*CEK*/+*CİLEK*/
+*GİL*/+*İL*/+*NİLCEK*/

SanalBaba

+İLECİK/+KSİ/+Lİ/
+LİCEK/+LİK/+ŞEK
YE(/İ/Ü)D+LİCEK/+Nİ/+NİCEK/
+GÜL/+UL/+ÜL
YĒNİ/+CEK/+K
YEY+LİK/+Nİ/+NİCEK/+NİK
YIĞ+IL
YİĞ/+İN/+İNİK/+Lİ/+Nİ
YİV+TİN

~ cenjil 'hafif' (Alt./*ATS,* 59)
yüngül (Ker./*KrTS,* 371)
Eren (*TDES,* 448): YOK

yeğne-, yeğnel-, yeğnen- → **yeğnil-**
yeğnicek → **yeğni**
yeğnik → **yeğni**
yeğnil → **yeğni**
yeğnil-['Hafiflemek'
→ **yeğni[+*l*-]**
An.ağl.: ***yeğnil-, yeğnel-, yeğnen-, yeğnikle-, yeğnikleş-, yeğni-, yénel-, yénil-, yeynil-, yiğnil-, yinil-*** (*DS.XI,* 4227)

YEĞNİ(>e)[-]+*L*-/+*K*+*LE*-/
+*K*+*LE*-Ş-
YÉ[Ğ = ø]Nİ(> e)+*L*-
YİĞNİ+*L*-
Yİ[Ğ=ø]Nİ+*L*-

yeğnilik 'Hafiflik'
→ **yeğni[+*lik*]**
An.ağl.: ***yeğnilik, yeğniklik, yēnilik, yeŋnilik, yeynilik*** (*DS.XI,* 4227)

YEĞ(/Y/D)[Ē]Nİ+[K]*LİK*

yeğnilme 'Hafifleme'
→ **yeğni[+*l-me*]**
yeğnilt-['Hafif duruma getirmek, hafifletmek'
→ **yeğni[+*l-t*-]**
An.ağl.: ***yeğnilt-, yegnilt-, yeğniklet-, yeğnilt-*** (*DS.XI,* 4227)
yeğniltme 'Hafifletmek işi'
→ **yeğni[+*l-t-me*]**
yeğnise-[(hlk.) 'Önemsememek, hafifsemek'
→ **yeğni[+*se*-]**
yeğniseme 'Hafifseme'
→ **yeğni[+*se-me*]**
yeğre (hlk.) 'Çekingen, soğuk yaradılışlı'
< ***yég+re***[k]
yeğrek (hlk.) 'Daha iyi, daha üstün, daha uygun tutulan'
< ***yég+rek***
An.ağl.: ***yeğrek*** '1. iyiliksever; 2. çok' (*DS.XI,* 4228)
yeğsin-[(hlk.) 'Aşağılamak, azarlayıp dövmek'
< ***yég+sin-***
yeher (hlk.) 'At eyeri'
< [y+] ET., OT. ***eđer*** (DLT) [> ***eyer*** > (*y*+ 'ikincil ünsüz')] ***eher***] (/đ/ > /y/ > /h/ değişmesi)
yehil → **yeğni**
yehşi (hlk.) → **yahşi**
yeke (hlk.) 'Büyük'
< Moğ. (*SKE* 62) ***yeke*** 'gross'
= Tü. ***igid***
[*MGT*'nde ***Yeke Nidun*** 'büyük göz' kişi adı]
An.ağl.: ***yéke, yeke, yekâ*** 'iri' (*DS.XI,* 4228)
~ yeke 'iri yarı, kocaman, çok büyük' (Ker./*KrTS,* 365)
yeke-[(hlk.) 'Yıkamak'
< ***yıka-***
[< OT. *yak, yok, yuk* 'çanak bulaşığı' (DLT)]+***ka-***
yekin (Zaza/*ZTS,* 414) 'Yakın'
→ **yakın**
yekin-[(hlk.) 'Davranmak, olduğu yerden fırlamak, ayağa kalkmak'
< ****yél-*** 'koşmak' (DLT)
+(k)in-
TT.: YEKİN-(İŞ/ME)
An.ağl.: ***yekin-, yegin-, yelkin-, yeykin-, yikin-*** '1. bir eylem yapmaya davranmak; 2.zorlanmak' (*DS.XI,* 4229)

YE(> i)[*L/Y*]K
(> g)İN-

yekiniş ' (hlk.) 'Yekinmek işi veya biçimi'
→ **yekin-[*(i)ş*]**
yekinme (hlk.) 'Yekinmek işi'
→ **yekin-[*me*]**

SanalBaba

yekrek (hlk.) '1. Çok iyi; 2. çok temiz, kar gibi'
< yég+rek

yel 'Havanın yer değiştirmesinden oluşan esinti, rüzgâr; 2. (hlk.) romatizme ağrısı; 3. (hlk.) bağırsaklardaki gaz'
= ET. ***yil*** (*EUTS,* 296); (Uyg.) ***yiil***; (Uyg.Br.) ***yél***
~ OT. ***yé:l*** (DLT: *yéldir-* 'esdirmek, esmek'; *yéling* 'yeli çok olan'; *yélkin* 'yelici, koşucu'; *yélpet-* 'yelpazelemek'; *yélpik* 'yel çarpması, cin çarpması'; *yélpin-* 'yel çarpmak'; *yélpiş-* 'yelpazelenmekte yardım etmek'; *yélwir-* 'yelpimek'); ***yīl*** (Uyg., OT)
< yēl < yi:(ī)l
TT.: YEL+(DİR-/DİRME)
An.ağl.: ***yel, yél, yelpik*** 'ağrı, sızı, romatizma' (*DS.XI,* 4230)

YE(> é)L/+*PİK*

Tü. (Çuvaş özelliği taşıyan bir Türk dili) > **Mac.** *szél* (Gombocz: *BTLw* 182) [Egorov, Räsänen, Clauson, Doerfer bu görüşü kabul etmezler. Eren (*TDES,* 449): görüş belirtmez.]

~ yel (Az., Trkm., Nog., Alt., Tel., Tar., YUyg.)
yäl (Uyg.)
yä:l (Hlç.)
yil (Bşk., Bar.)
cel (Kırg.)
cel-salkın 'rüzgâr' (Alt./*ATS,* 58)
cil (TatK., Bşk.)
çel (Şor)
jel (Kzk.)
śil (Çuv.)

Y(> c, ç, j, ś)Ē(> e, ä, ä:, i)L

yel-[(hlk.) 'Aceleyle, telâşla koşmak'
= ET. (KT, Uyg.), OT. ***yél-*** 'koşmak' (DLT);
yäl- 'atla koşmak'; *yälmä* 'süvari' (*ETG.,* 310)
< *yēl-
TT.: YEL-(ME)

yelatan (hlk.) '1. Kayalık; 2. savruk, döküp saçan'
< yél+at-(a)n

yelatı (hlk.) 'Bisiklet'
< yél +at+ı

yelbir (hlk.) 'Hızlı (koşmak için)'
< yél+pi-r

yelbirde-[(hlk.) 'Yelle sallanmak'
< yél+pi-r-de-

yelbirdek (hlk.) 'Çok eski, yırtık, ince giysi ya da kumaş eşya'
< yél+pi-r-de-k
An.ağl.: ***yeldirdek*** (*DS.XI,* 4231)

yeldir-[(hlk.) 'Aceleyle koşturmak, koşuşturmak'
→ **yel-[*dir-*]**
= ET. ***yiltir-*** 'estirmek, esmek' (*EUTS,* 296)
~ OT. ***yéltür-*** (DLT)
Krş: yelbir

yeldirdek → yelbirdek

yeldirme '1. Kadınların çarşaf yerine kullandıkları, baş örtüsü ile birlikte giyilen hafif üstlük; 2.iki veya daha çok uskumru ağının eklenmesiyle yapılan uzun ağ; 3. (hlk.) yeldirmek işi'
< yé:l+dir-me
TT.: YELDİRME+(Lİ/MESİZ)
An.ağl.: ***yeldürme*** 'baş örtüsü ve değneklerle oynanan çocuk oyunu' (*DS.XI,* 4233)

yeldirmeli 'Yeldirmesi olan'
→ **yeldirme[+*li*]**

yeldirmesiz 'Yeldirmesi olmayan'
→ **yeldirme[+*siz*]**

yeldürüç → yeleğen²
< yé:l+dir-(ü)ç

yele '1. At, aslan gibi bazı hayvanların ensesinde veya boynunda bulunan uzun kıllar; 2. (balıklarda) sırt yüzgeci'
= OT. ***yal, yalığ, yıl*** 'at yelesi;

SanalBaba

ibik; eyer kaşı' (DLT: *yalıġlan-* 'horoz ibiklenmek; at yelelenmek'; *yalġıl* 'yelesi ak')

< *yāl(+a) [> ***yele*** 'ünlü incelmesi ile']

TT.: YELE+(LEN-/Lİ)

An.ağl.: ***yeli, yekle*** (*DS.XI,* 4234); ***yelelikurt*** 'sırtlan' (*DS.XI,* 4233)

Tü. > **Fars.** *yāl* 'at yelesi'

~ yāl (Trkm.)
yal (Az., Bşk., Tat.)
yål (Özb.)
yayla (YUyg.) < *yala*
[/-y-/ türemedir]
cal '(at için) yele' (Alt., Kırg.)
jal (Kzk.)
sāl (Yak.)

Y(> c, j, s)Ā(>a, å)L

Eren (*TDES,* 449): YOK

yelece (hlk.) 'Topraktan yapılmış su testisi'

< *yé:l+e-ce*

yeleç (hlk.) 'Yeleğen, havadar'

< *yé:l+e-ç*

yeleğen[1], yeleken (hlk.) 'Havadar, yeleç'

< *yé:l+e-ğen*

An.ağl.: ***yeleğen*** 'topraktan yapılmış su testisi' (*DS.XI,* 4232)

yeleğen[2] (hlk.) 'İvecen, canı tez, telâşla oradan oraya gidip gelen'

< *yé:l+e-ğen*

An.ağl.: ***yeldürüç, yelegen*** (*DS.XI,* 4232)

yeleği (hlk.) 'Hoppa'

< *yé:l+e-ği*

yelek '1. Ceket altına giyilen kolsuz ve kısa giysi; 2. kuş kanadının büyük tüyü, telek; 3. okun yay kirişine takılan bölümündeki tüy'

< *yé:l+(e)k*

Çağ.: ***yilek*** (Seng. 351 v. 22; *Abuş.* 408; *ŞS.* 131; *PdC.* 557); ***yelek***

TT.: YELEK+(LE-/LEN-)

An.ağl.: ***yelek*** '1. telek, kuşların kanat uçlarındaki tüylerden her biri; 2. horoz kuyruğu; 3. ceket; 4. gömlek; 5. dalı budağı kesilmiş kuru ağaç; 6. bir yaşında tay;7. bir yaşında deve; 8. bir yaşında iğdiş edilmiş teke; 9. iki yaşında keçi; 10. bir yaşında dana; 11. yelden korunmak için, tepeliğin (tavana döşenen keçe) bağına ayrıca bağlanan bağ' (*DS.XI,* 4232)

Tü.> **Ar.** (Ir.) *yeleg*; (Mıs.) *yalak* (*ALTK,* 137)

~ yelek (Trkm.)
celet (Kırg.)
jilet (Az., Bşk., Kzk., KKlp., TatK., Uyg.)

Y(> c, j)E(> i)LEK(/T)

= *kökirekşe* (Kzk.)

~ ? Moğ. (*KWb.,* 85) ***degelei*** 'kurzer Rock' (> Çağ. *degele*)

Eren (*TDES,* 449): YOK

yeleken[1] → **yeleğen**

yeleken[2] (hlk.) 'Kerkenez kuşu'

< *yé:l+eğen*

yelekim (hlk.) 'Yele karşı, havalı yer'

< *yé:l+e-k+(i)m*

An.ağl.: ***yeleksırtı, yelten*** (*DS.XI,* 4233)

yelekle-['(Okun kuyruğuna) Tüy takmak'

→ **yelek[+*le-*]**

yeleklen-[(hlk.) 'Kanatlanmak, kanat açmak'

→ **yelek[+*le-n-*]**

yeleksırtı → **yelekim**

< *yé:l+ek sırt+ı*

yelelek → **yelpaze**

yelelen-['(Saç için) Hafif hafif dalgalanmak'

→ **yele[+*le-n-*]**

yeleli 'Yelesi olan (hayvan)'

→ **yele[+*li*]**

An.ağl.: ***yelelikurt*** 'sırtlan' (*DS.XI,* 4233)

yelelikurt → **yeleli**

yeleme (hlk.) 'Ciddî olmayan, ciddî işlerle uğraşmayan, ciddî işler yapmayan, havaî'

SanalBaba

< *yé:l+e-me

yelen (hlk.) 'Kasırga'

< yé:l+en

yelen-['İğrenmek'

< OT. ***yigren-*** (DLT)
[> **yiglen-* > **yeglen-* > **yelen-*]

yelengeç 'Kabuğu kendi kendine çatlayıp soyulan (ağaç)'

<yé:l+e-n-geç

yelenti (hlk.) Kesilmiş ağaç dalı'

< *yé:l+e-n-ti*

yelere (hlk.) 'Kadın giysisi'

< *yé:l+e-r-e*

Krş. **yeldirme**

yelgi 'Hava fırıldağı, rüzgârgülü'

< *yé:l+gi*

yelgin (hlk.) '1. Coşkun, dişi peşinde koşan; 2. sürek atı; 3. hızlı'

< *yé:l+gin*

yelgirde-['1. Delirmek; 2. sevdalanmak'

<*yé:l+gir-de-*

yelguşu 'Kırlangıç'

< *yé:l+kuş+u*

yeli → yele

yeli-[→ yelik-

yelik-[(hlk.) '1. Şımarmak, yaramazlık yapmak; 2. oynamak; 3. ivecenlik yapmak; 4. aşermek; 5. gövde, üşüyerek sızlamak'

< *yé:l+(i)k- / yé:l-(i)k-*

An.ağl.:***yeli-, yelik-, yelit-, yılık-, yilit-*** (*DS. XI,* 4234)

yelim (hlk.) 'Tutkal'

[***TS.II,*** 1616: YOK]

= ET. ***yilim*** 'tutkal, çiriş' (*EUTS,* 296: *yilin-* 'yapışmak')

~ OT. ***yelim, yélim, yilim*** 'tutkal, kendisiyle tüy ve tüye benzer şeyler yapıştırılan tutkal, ökse' (DLT: *yélimle-* 'yelek yapıştırmak'; *yélimlen-* 'tutkallanmak')

<*[y]*e(/é/i)l-* '*yapıştırmak, tutkallamak'**+*(i)m***

Tü. > **Fars.** *yalim, yilim*; **Tac.** (Doerfer: *TMEN,* 1899);

Blg. *elim* (Eren: *Mirçev Arm.,* 161)

~ yelim (Eski Kıpç., Kum., Trkm., Nog., Tar., Alt., Tel.)
yilĕm (TatK.)
yilim (Bşk.)
cilĕm /cilim (TatK.)
celim (Kırg.)
çelim (Şor)
jelim (Kzk.)
silim (Yak.)
śilĕ/śilĕm / ilim (Çuv.)
< **il-(i)m*
şilim (Uyg.)

Y(> c, ç, j, s, ś, ş)
E(/i)Lİ(> ĕ)M

telin (Tel.) < Moğ. *deleng*

Eren (*TDES,* 419: **tutkal** maddesi içinde **yelim**'le ilgili bilgi verir.); s. 449' da: < 'Kökünü bilmiyoruz' der, 'Ancak, **[yeli+n] +*n*** ekiyle türetilmiş organ adlarına (***alın, bıkın, burun, karın, taban*** gibi) benzediği açıktır.' diye ekler.

NOT: ET'de **yilin-** [< **yil-(i)n-*], OT'de **yélimle-, yélimlen-** [< **yél-(i)m+le-n-*] biçimlerinin ***yél-** '*yapıştırmak fiilinden geldiği görülmektedir. Eren'in organ adlarına gelen **+n** ekine benzettiği ekten önceki ***yeli*** ya da ***yili*** sözcüğü nedir? Sonra, **+m** nasıl **+n**'ye benziyor, bunu da açıklamak gerekir.

Ayrıca, ET'deki **ilin-** 'yapışmak, asılmak, ilişmek, takılmak' fiilini de göz ardı etmemek gerekiyor. **yilin- ~ ilin-** fiili ikili biçim olarak gürülmektedir: ***ilintür*** 'yapıştırmak, astırmak'; ***iliş*** 'ilişme, takma, yapışma' (*EUTS,* 93), ***ilin-*** 'tutulmak, yakalanmak'; ***iltür-*** 'iliştirmek, astırmak' (DLT). Türkçeden Bulgarcaya ödünç geçen **elim** sözcüğü de **él-/il-** biçiminden alıntıdır.

Gombocz (*NyK* 35; 270/61; *KSz.* 13: 25/62): Tü. ***yelin*** ~Moğ. ***deleng***

Poppe (*KCsA* 2:67 vb.): Gombocz'un görüşüne katılır.

yelin (hlk.) '1. İnek, manda, koyun vb. hayvanlarda memenin süt toplanan bölümü'

= OT. ***yélin*** 'kısrak memesi, tırnaklı hayvan memesi' (DLT)

< *yél+(i)n*

yelincek (hlk.) 'Hafif, hoppa, şıma-

SarıBaba

rık'

< *yeğni* 'hafif'**+*cek***

→ yeğni

An.ağl.: ***yeğinşek, yeğnicek, yencecik, yencek, yēnicek, yenilecek, yēnilçek, yenilecik, yenlicek, yeŋnicek*** (*DS.XI,* 4225)

YEĞNİ
YEĞİN (göçüşme ile)
YEN+*CECİK/+CEK/LİCEK*
YĒNİ+*CEK/+LÇEK*
YEŊNİ+*CEK*

yelinle-[(hlk.) Hayvan, doğumu yaklaşmak, doğuracağı belli olmak'

< *yélin+le-*

yelinsek (hlk.) 'Memeyi körleştiren hastalık'

< *yélin+sek*

yelken 'Yelken takmış, yelkeni olan göl veya deniz aracı, yelken'

< *yé:l+(e)k* 'kuş kanadının büyük tüyü, telek' **+*(e)n***

[> /-e-/ düşmesi ile ***yélken***: *deniz aracına takılan bezler de telek gibidir.*]

TT.: YELKEN+Cİ/CİLİK/LEN-/LENME/Lİ)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yalkancī* (*ALTK,* 137);
Kürt. *yerken* (*FKT,* 107)
[/y/ > /r/ değişmesi ile]

~ yelken (Trkm.)
yelkän (Az., Özb.)
yälkän (Uyg.)
yilkän (Bşk.)
cilkän (TatK.)
jelkän (Kzk.)
jelkem (Kzk. ağızları)
jelkom (KKlp.) <*yel+ ?kom*

Y(> c, j)E(> ä, i)LKE
(> ä, o)N(>m)

Dmitriev (*DAN B,* 68): < **yel-ken**
Kahane-Tietze (*LFL* 8.s.): < Tü. bir türev
Räsänen (*V* 195 b): **yel'**in türevi.

Clauson (*ED* 928 a, s.v. **yelgin**): **yel** kökünden gelen bir türev.
Gadjeva (*TAK* 177): < ***yel-*** 'esmek' kökünden.
Sevortyan (*AG* 313-314): < **yel-** 'esmek'+**-ken** [Daha sonra, *ÊSTJa* 1980, 181-182: ***yel-*** kökünden geldiğinin açık olmadığını yazar.]
Gulyamov (*Prob* 29): < ***yel-ik-en*** (Sevortyan da bu görüşü benimser.)
Eren (*TDES,* 449-450): Görüş belirtmez.

yelkenci '1. Yelken diken kimse; 2. yelkenleri açmak, indirmek, toplamak gibi işlerde çalışan denizci'

→ yelken[+*ci*]

yelkencilik 'Her türlü teknelerde yapılan gezi, spor ve yarışmalar'

→ yelken[+*ci+lik*]

yelkenle-['1. Yelken açıp yola çıkmak; 2. (argo) kaçıp gitmek'

→ yelken[+*le-*]

yelkenleme 'Yelkenlemek işi'

→ yelken[+*le-me*]

yelkenli 'Yelkeni olan, yelkenle giden (deniz, göl taşıtı)'

→ yelken[+*li*]

yelkesen 'Yarışlarda, rüzgârın etkisinden korunmak için öne takılan siperlik, rüzgârlık'

< *yé:l+kes-(e)n*

yelkin (hlk.) 'Yelici, koşucu'

= OT. ***yelkin, yélkin, elkin*** 'yelici, koşucu, seyyah, konuk' (DLT)

< *yé:l-kin*

yelkovan '1. Saatin, dakikaları gösteren ve akrepten daha uzun olan ibresi;2. yelin yönünü göstermek için dik bir eksene geçirilen türlü biçimlerde, hafif levha; 3. siyahımsı veya külrengi gövdeli bir deniz kuşu'

< *yé:l+kov-(a)n*

An.ağl.: ***yelkovan, yelkuvan, yelkuyruk, yelli*** 'kararsız, bir yerde, bir işte durmayan' (*DS.XI,* 4236)

yelle-['(Körükle, yelpaze ile veya başka bir araçla) Rüzgâr yapmak'

SanalBaba

< ***yé:l+le-***

~ yelle- (Az.)
yelpe- (Trkm.)
yelpi- (Özb.)
yälpün- (Uyg.)
yillät- (Bşk.)
yilpi- (Bşk.)
celdö- (Kırg.)
cillät- (TatK.)
cilp- (TatK.)
jelpü- (Kzk.)
jelpin- (Kzk.)

yelleme 'Yellemek işi'
→ **yelle-[*me*]**

yellen-['1. Körük, yelpaze gibi araçların yaptığı yelin etkisinde kalmak; 2. (hlk.) osurmak'
< ***yé:l+le-n-***

yelli '1. Yeli çok olan, rüzgârlı; 2. çok yellenen; 3. (mec.) işveli, fıkırdak'
= OT. ***yéling*** 'yeli çok olan' (DLT)

< ***yé:l+li***

yellik (hlk.) '1. İlâç; 2. balkon, sundurma; 3. kuşun kanat ucundaki tüy'

< ***yé:l+lik***

yellim yellim (hlk.) 'İvedilikle, acele acele, koşa koşa, telâşla'
< OT. ***yél-*** 'koşmak'+[***l***] ***-(i)m***

yellin 'Canlı, hızlı'
< ***yé:l-*[l]*-(i)n***
Krş. **yellim**

yelloz '(Kadın için) Ahlâksız, hafif meşrep'
< ? OT. ***yalngu*** 'cariyelerin oynadığı bir oyun' (DLT)+*z*

yelme[1] 'Yelmek işi'
→ **yel-[*me*]**

yelme[2] (hlk.) 'Eteklik'

< ***yé:l-me***

yelmeç (hlk.) 'Yoğurt, peynir küfü'

< ***yé:l+meç***

yelmeş-[(hlk.) 'Fazla pişmekten ezilmek'
< OT. ***yelim*** 'tutkal'+***(e)ş-***

yelmeşik (hlk.) '1. Yapışkan, sulu (nesne); 2. bozulmaya yüz tutmuş; 3. fazla pişmekten ezilen, yapış yapış olan'
< OT. ***yelim*** 'tutkal' ***+eş-(i)k***
An.ağl.: ***yelmeşük, yilmeşük*** (*DS.XI,* 4238)

yelölçer 'Rüzgârın veya gaz durumundaki akışkanların akış hızını ölçmeye yarayan aygıt, anemometre'

< ***yé:l+ölç-(e)r***

yelpaze '1. Sallandığında küçük bir hava akımı yapan ve özellikle yüzü serinletmeye yarayan, küçük, katlanabilir, taşınabilir araç; 2. bu biçimde olan'

[OT. ***yélpet-*** 'yelpazeletmek'; ***yélpir-*** 'rüzgâr esmek, cin tutmuş gibi sağa sola sallanmak; nemlenmek, yeri ıslatmak' (DLT);
MA.: ***yelpi-*** 'yelpazelenmek'
yelpin- 'serinlemek'
yelpise 'yelpaze']

< ***yé:l+pi-*** 'yelpazelenmek' ***+-se***

TT.: YELPAZE+(LE-/LEME/LEN-/LENME)
An.ağl.: ***yelpize, yelpiyh, yelelek, yeldirme, yellik*** (*DS.XI,* 4233); ***yelpeze, yelpüse*** 'altınla birlikte takılan yürek biçiminde, gümüş, ince üstü savatlanmış takı' (s. 4239)

Tü. > **Blg.** *elpezè*; **Srp.** *lèpeza* (*BER* 1: 493; Skok: *EtRj* 2: 289)

= yelpazä (Az.)
yelpiğıç (Özb.)
yelpügüç (YUyg.)
yelpezek 'balık yüzgeci' (Trkm.)
yelpevāç 'yelpaze' (Trkm.)
yilpaza (Bşk.)
yilbezek (Bar., TatK.)

SarıalBaba

yilpivis (Bşk.)
celdetme (Kırg.)
cillätkiç (TatK.)
jelpüviş (Kzk.)

YEL+*PA-ZA/+PA-ZÄ*
+*PE-ZEK*
+*PE-VAÇ*
+*Pİ-ĞIÇ*
+*PÜ-ĞÜÇ*
YİL +*BE-ZEK*
+*Pİ-VİS*
CEL +*DE-T-ME*
CİL + *LE-T-KİÇ*
JEL + *PÜ-VİŞ*

Tietze (*WZKM* 59-60: 200): < Fars. ***bād-bezān*** 'a sort of fan'. Fars. **bād** = Tü. **yel** olmuştur.
YANLIŞTIR.

Räsänen (*V* 195b): < Tü. **yel**+Fars. **bādzan** [/-**n**/ üzerinde durmamıştır.] **YANLIŞTIR.**
Sevortyan (*ÊSTJa* 1989, 183): Tü. **yelpaze** < Fars. **bād-bezen** +Tü. ***yelpi***-contaminationu (karışması). **YANLIŞTIR.**
Clauson (**ED** 920a): Tü. **yélpi-** kökünün çok bozuk bir türevi sayar.
Brockelmann (*OGM* 107. §): < Tü **yel+pi-se**
Eren (*TDES,* 450): '*Türkçe yelpazenin Farsçadan geldiği yolundaki görüşün düşündürücü bir sav olarak kaldığı açıklık kazanıyor*' der, görüş belirtmez.

Nişanyan (*SS,* 481): **yelpaze** YEL+ ***Fa. bādze/bād/bīzen*** yelpaze § ***bād*** rüzgâr, hava+ ***zen*** vuran.
* Farsça ***bādzen*** sözcüğüne Türkçe ***yel*** eklenmesiyle oluşturulmuş bir bi(r)leşiktir.
YANLIŞTIR.
***
T. Tekin (*Mak.I,* 103): (**-se** eki için bk. *Ost. Gram.* 135: **yelpise** 'yelpaze' < *yelpi-se*, Trkm. *yelpisele-* 'yelpazelemek' < ***yelpese**, *yelpe-* ay. < ***yelpi-**,Uyg. *yelpi-* 'yelpazelemek', TT. yelpaze < *yelpese.
Türk. (Uyg.) *sipir-* 'süpürmek', Alt., Krç.-Blk. vb. *sibir-* ay., Tat.K. *sibir-* ay., Bşk. *hibir-*, Kzk., KKlp., Nog. *sıpır-*, Hak. *sıbır-* ay., Kırg. *şıpır-*, *sıpır-* ay., MK, Türk., Az., Trkm. vb. *süpür-* < ***sipür-** < *sipir-* < *sip-ir-*, < ***sirp-** < ***sirpĭ-**, *sirpĕ-*; krş. Trkm. ***sübse, süpse*** 'süpürge', KKlp. ***sipse*** ay. < ***sip-se.***

NOT: ET ve OT'de bulunan **yélpe-/yélpi-; yélpin-; yélpet-; yélpir-; yiltir-** 'estirmek, esmek'; **yilbi-** 'esmek, yelpaze sallamak' fiillerinden **YEL+P(/B)E(/İ)-[N-/R-/T-/]** biçimlerinin varlığını görmekteyiz. OT'de sık sık görülen **/-sA-/** fiilden 'istek bildiren' ekin ***YEL+Pİ-SE-** 'yelpazelenmek istemek, yelpaze sallamak istemek' biçiminin varlığı düşünülebilir. [*aç-sa-* 'açmak istemek'; *ag-sa-* 'çıkmak, yükselmek istemek'; *alıg-sa-* 'almak istemek' ..vb. gibi]. **Yelpese < *yél+pe-se [> yelpaze]** biçiminde gelişmiş olabilir. İlle de Farsçanın ***bāzdan/bezen*** veya ***bezān***'dan bozulmuş olduğunu ispatlamaya çalışmak niye?
Ya da Türkmencedeki ***YELPEZEK*** 'balık yüzgeci' sözcüğündeki **/-k/** düşmüş olamaz mı! **yelpezek > yelpeze > yelpaze** [Tıpkı, Fars. ***mi:ve > meyve > meyva*** sözcüğündeki **/-e/nin /-a/** olması gibi.]
T. Tekin'in görüşü en uygun olanıdır.

yelpazele-['Yelpaze veya bir başka nesne ile yel yapmak'
→ **yelpaze[+*le-*]**
yelpazeleme 'Yelpazelemek işi'
→ **yelpaze[+*le-me*]**
yelpazelen-['(Kendini) yelpaze ile serinletmek'
→ **yelpaze[+*le-n-*]**
yelpazelenme 'Yelpazelenmek işi'
→ **yelpaze[+*le-n-me*]**
yelpeze → **yelpaze**
yelpi-[(hlk.) 'Hafif yel esmek'
< OT. ***yelpi-***[n-] 'yele çarpılmak'
yelpik (hlk.) 'Balgamlı öksürükle ortaya çıkan göğüs hastalığı, nefes darlığı'
= OT. ***yélpik*** 'cin ve yel çarpması' (DLT)
< ***yé:l+pi-*** 'yel çarpmak'
+-k
An.ağl.: ***yelpik, yelpük, yilpik*** '1. nefes darlığı, bronşit; 2. çarpıntı; 3. tükürük' (*DS.XI,* 4239); ***yelpik*** 'aklına eseni yapan'; ***yelpikli, yilpikli*** 'nefes darlığı çeken, öksürüklü (kimse)' (s. 4239)
yelpiyh → **yelpaze**
yelpize → **yelpaze**
yelpizle-[(hlk.) 'Yelpazelemek'
< ***yé:l+pi-s(e)-le-***

SanalBaba

Bk. **yelpaze**

yelpü-[(hlk.) 'Hava alarak bozulmak, bayatlamak'
< OT. ***yélpi-ş-*** 'nem çekmek, nem almak' (DLT)
An.ağl.: ***yelsi-*** (*DS.XI,* 4240)

yelpüse → yelpaze

yelsi-[→ yelpü-

yeltek 'İsteğinde kararlı olmayan veya konudan konuya geçiveren, hercaî'
< yél+te- '*yel gibi olmak'
+-k

yelten-['Yapamayacağı bir işe girişmek, özenmek, heves etmek, meyletmek'
< yél+te-n-
TT.: YELTEN-(İŞ/ME)

yelteniş 'Yeltenmek işi veya biçimi'
→ yelten-[*(i)ş*]

yeltenme 'Yeltenmek işi'
→ yelten-[*me*]

yeltin → yeğni

yelve 'İspinozgillerden, tüyleri yeşilimsi, ağaçlık ve fundalıklarda yaşayan, güzel ötüşlü bir kuş, flurya'
< ? OT. ***yelwi*** '*yelpaze gibi olan' (DLT)
[< ****yél+pi-*** 'yelpazelenmek']

yelyutan (hlk.) 'Atlarda hava yutmanın yol açtığı bir hastalık'
< ***yél*** 'yel, rüzgâr, esinti'
+yut-(a)n

yem '1. Hayvan yiyeceği; 2. kuş ve balık tutmak için tuzağa bırakılan veya oltaya takılan yiyecek veya yiyecek görüntüsündeki nesne'
= ET. ***yim*** (*EUTS,* 296)
~ OT. ***yém*** 'azık, yemek'; yem 'baharat' / ***yīm*** (DLT)
< yé:(/ī)-m
TT.: YEM+(LE-/LEN-/LENME/LİK/LİKLİ/LİSİZ)
An.ağl.: ***yém*** (*DS.XI,* 4241)
~ yem (Az., Özb.)
yäm (Uyg.)
yim (Bşk.)
cem (Kırg.)
cim (TatK.)
jem (Kzk.)
i:ym (Trkm.) < ****yé:-m***

Y(> c, j)E(> ä, i)M

= *azık* (TatK.)
az,ık (Bşk.)
kurmı (Bşk.)

yemek '1. Yemek yeme, karın doyurma işi; 2. günün belli saatlerinede yenilen besin; 3. yenmek çin pişirilip hazırlanmış yiyecek, aş; 4. çağrılıları veya konukları yemekle ağırlama'
< yé:m+(e)k / yé:-mek
TT.: YEMEK+(hâne/Lİ/LİK/SİZ)
An.ağl.: ***yemak, yémak*** 'yemek' (*DS.XI,* 4241); ***yemek*** 'öldürmek'; ***yemek*** 'ölü yemeği'

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yamak* (*ALTK,* 138)

~ yemäk (Az.)
= ***aş*** (Bşk., TatK., Uyg.)
as (Kzk.)
tamak (Kırg., Uyg.)

yemçi → yamçı

yemekle-[(hlk.) 'Yemek yedirmek, şölen vermek'
< yemek+le-

yemekli '1. Yemek de yenilen; 2. yemek de verilen'
→ yemek[*+li*]

yemeklik '1. Yemek yapmakta kullanılan; 2. yemek için ayrılan; 3. yiyecek şey, yiyecek maddesi'
→ yemek[*+lik*]
An.ağl.: ***yemeklik, yemelik*** 'yemeye ayrılan buğday'; ***yemeklik*** 'rüşvet'; ***yemeklik*** 'yarar, çıkar sağlayan kişi'; ***yemeklik*** 'yemek pişirecek kadar' (*DS.XI,* 4241)

yemeksiz 'Yemeği olmayan, yemek verilmeyen'
→ yemek[*+siz*]

yemiş 1. Bitkilerde, döllenme döllenme sonunda çiçeği meyve yapraklarından oluşan ve tohu-

SahalBaba

mu taşıyan organ, meyve'
= ET. ***yimiş*** (*EUTS,* 297)
~ OT. ***yemiş*** (DLT)
Eski Kıpç.: ***yemiş***

< *yé:-m 'yem'**+(i)ş**

TT.: YEMİŞ+(Çİ/ÇİL/Lİ/LİK)
An.ağl.: ***yémiş, yemiş, yemşen, yimiş*** '1. incir; 2. kuruyemiş; 3. söğüt ağacı meyvesi' (*DS.XI,* 4242)

Tü. > **Moğ.** (*KWb.,* 472): *cemis, cemiş*;
Ar. (Mıs.) *yemi:ş*; (Sur.) *yami:ş*; (Lib.) *yamī şī*; (Sur.) *yamīşci:* (*ALTK,* 138);
Blg. *emiš* (*BUR* 1: 496);
Zaza. *yemiş* (*ZTS,* 414)

~ yemiş / yäl yemiş (Uyg.)
yemiş (Özb., Alt., Nog.)
yimiş (Bşk.)
yimeş (TatK.)
i:ymiş /īmiş (Trkm.)
imes (Hak.)
cemis (Kırg.)
cimiş (TatK.)
çimiş (Tuva, Şor)
jemis (Kzk., KKlp.)
śiméś (Çuv.) (> **Mac.** *BTLU* 81: *gyümölcs*)

Y(> c, ç, j, ś)**E**(> i)**-M+İ**
(> ě, e)**Ş**(>s, ś)
İ-M+ES < *yé-m+iş*
İ:-M+MİŞ < *yé:-m+iş*

T. Tekin (*Mak.I,* 115): Tü. **yemiş** < ***yemilç** = Mac. *gyümölcs* [oku: jümölç] (s. 305): **gyümölcs** < ***jimelç** > Çuv. **śiméś** = GT. **yēmiş**

Eren (*TDES,* 451):'Türkçe **ye-** kökünden geldiği açıktır. Ancak **–miş** ekinin *yemiş* türevindeki rolü açık değildir. Belli başlı bilimsel yayınlarda **–miş** ekiyle türetüldiğ sıklıkla dile getirilmiştir. Örn. Clauson (*ED* 938 b), *yemiş*'in **ye-** kökünden geldiğini açıklamışsa da, **-miş**'in az rastlanır (unusual) bir ek olduğunu saklamamıştır. ...' diye bilgi verir.

yemişçi 'Yemiş satan kimse'
→ **yemiş[+çi]**
yemişçil 'Yemişle beslenen'
→ **yemiş[+çil]**

yemişen (hlk.) 'Alıç'
= OT. ***yemşen*** 'Kıpçak ülkelerinde yetişen yabanî bir yemiş' (DLT)
Çağ.: ***yemişen*** (Clauson: *ED* 939a)

< *yé:-m+(i)ş+(e)n

An.ağl.: ***yemişan*** 'hazaran da denilen çiçek';***yemişan, yemişen*** 'iğde'; ***yemişen, yemişgen, yemişken, yemşen*** '1. kırmızı, ufak yemişleri olan, dikenli yabanıl ağaç; 2. küçük elma' (*DS.XI,* 4242)

YEMİŞ[*G/K*]E(/A)N
YEM[*İŞ* = ø]ŞEN

Tü. (eski bir Türk dilinden) > **Mac.** *gyümölcsény* 'Crataegus' (< ***yemişen***) (Ligeti: *MNy* 75: 273; *CAJ 24*: 242-243);
Blg. *emišen* (Eren: *Mirçev Armç.* 161-162)

~ yemşan (Trkm.)
yemişan (Az.)

Clauson (*ED,* 939a): < Tü. **yemiş** (> **yem-şēn**) 'kural dışı bir türev'
Németh (*KCsA* 3: 109): < **yemiş+(e)n**
Ligeti (*OGM* 92. § d): Bu görüşe katılır.
Brockelmann: Kıpç. **yimşen** < Tü. **yemiş**
Eren: *TDES,* 452-453.

yemişli 'Yemişi olan, meyve veren'
→ **yemiş[+*li*]**
yemişlik '1. Yemiş veren ağaçları olan bahçe; 2. yemiş konulan, saklanan yer; 3. yemiş tabağı; 4. (mec.) bir kimseyi elde edecek, kandıracak biçimde davranma'
→ **yemiş[+*lik*]**
yemkir-[(hlk.) 'Hıçkırarak ağlamak'
< ***yē*** 'yansıma'**+*m+KIr-***
yemle-[1. Hayvana yem vermek, beslemek; 2. (mec.) bir kimseyi elde edecek, kandıracak biçimde davranmak; 3. yem takmak'
→ **yem[+*le-*]**
yemlek (hlk.) 'Yem torbası'

SanalBaba

< ***yém+le-k***

yemleme[1] (hlk.) 'Çok yem yemeden olan hayvan hastalığı'
< ***yém+le-me***

yemleme[2] (hlk.) 'Küçük çıkarlar sağlayarak kandırma'
< ***yém+le-me***

yemlen-['1. Yemlemek işi yapılmak; 2. para harcamadan bir başkasından geçinmek'
→ **yem[+*le-n*-]**

yemlenme 'Yemlenmek işi'
→ **yem[+*le-n-me*]**

yemli → **yeğni**

yemlik 'Hayvanlara yem verilen yer veya kap; 2.(mec.) rüşvet, arpalık; 3. (mec.) karşılıksız geçim sağlanan yer veya kimse; 4. (argo) kumarda kandırılıp parası alınan kimse; 5. yem için ayrılan' → **yem[+*lik*]**
An.ağl.: ***yemlik, yemlik, yélmiyh, yelmük, yemliyh, yimlik*** '1.ilkbaharda yetişen, uzun ve sivri yapraklı, toplanıp yenilen bir yabanıl ot; 2. hayvanların yeminin konduğu oluk; 3. yem olarak kullanılan tahıl; 4. balık avlanırken oltaya takılan solucan, balık parçası; 5. harman zamanı çiftçinin yoksula verdiği tahıl; 6. toprağı bürüyen tüm ekin; 7. içine yatak konulan yüklük; 8. tavla, iskambil vb. oyunlarda yenilenlerle alay etmek için söylenilen bir söz' (*DS.XI,* 4243)

yemlikli 'Yemliği olan'
→ **yem[+*lik+li*]**

yemliksiz 'Yemliği olmayan'
→ **yem[+*lik+siz*]**

yemsin-['1. Yemle, yiyecekle aldanmak; 2. canı çekmek'
< ***yém+sin-***

yemyeşil 'Her yanı yeşil, çok yeşil'
<***yem*** 'çokluk, sıklık bildiren söz'+**yeşil**

yen[1] 'Giysi kolu'
= OT. ***yeng*** 'elbise yeni' (DLT)
< ****yé:ŋ*** [< ****ya-ŋ*** (krş. *yaka* < ****ya-k+a***)]
MA: ***yéng*** (89-7)
TT.: YEN+(Lİ)
An.ağl.: ***yen, yeŋ, yin, yiŋ*** (*DS.XI,* 4244); ***yeŋnik*** 'kolçak' (s. 4248)

YE(> İ)N(/Ɒ)/+*NİK*

Tü. > **Fars.** (Doerfer: *TMEN* 1904)
Eren (*TDES,* 453): Kökünü bilmiyoruz.

~ yeŋ (Trkm., Nog., Alt., Tar., Özb., Uyg.)
yäŋ (Uyg.)
yiŋ (Bşk.)
ceŋ, ceŋ ucu (Kırg.)
ciŋ (TatK.)
çeŋ (Tuva)
jeŋ (Kzk.)
śanä (Çuv.)
siex (Yak.)

Y(> c, ç, j, s, ś)E(> ä, i)Ɒ

yen[2] → **yeğni**

yen[3] (hlk.) 'İyi, daha iyi'
< ET., OT. ***yég*** 'üstün, iyi, daha iyi' (DLT)

yen-[1]**[** '1. Savaş veya yarışmada üstünlük sağlamak, üstün gelmek; 2. (mec.) tutmak, bastırmak'
= OT. ***yeng-*** 'yenmek, alt etmek' (DLT)
< ****yeng-***
TT.: YEN-(Gİ/İCİ 'yenen, üstün gelen'/İK/İL-/İLGİ/İLİŞ/İLME/İLMEZLİK/İŞ-/İŞE-ME-/İŞME/ME)
~ yen- (Az.)
yeng- (Özb.)
yeŋ- (Trkm.)
yäŋ- (Uyg.)
yiŋ- (Bşk.)
ceŋ- (Kırg.)
ciŋ- (TatK.)
jeŋ- (Kzk.)

Y(> c, j)E(> ä, i)Ɒ-

SanalBaba

= *ot-* 'kazanmak' (Bşk., TatK.) < OT. *ut-*

yen-²['1.Yemek işine konu olmak; 2. aşınmak, kemirilmek; 3. (hlk.) ütmek'

< *yé:-n- 'dönüşlülük eki'

TT.: YEN-(İK 'mağlûp'/İL-/İLİŞ/İRCE/ME)

yen-³[(hlk.) → **in-**

Tü. > **Kürt.** *yén-* (*DAO,* 517)

yence, yencecik, yencek, yencilek → **yeğni**

yêna (Zaza/*ZTS,* 517: *hêna*) → **yine**

yenek, yenekli (hlk.) 'İstekle yenilen, tadı güzel, mideyi yormayan'

< *yé-n-(e)k*

An.ağl.: ***yenekli, yinekli, yengel*** (*DS.XI,* 4244)

yendir-[(hlk.) 'İndirmek' → **indir-**

An.ağl.: ***yéndir-, yendür et-*** (*DS.XI,* 4245)

Tü. > **Zaza.** *yindür-*; **Kürt** (Kuzey Kürmanç ağzı) *yéndirmeyh* (*DAO,* 517)

yenge '1. Bir kimsenin kardeşinin, dayısının veya amcasının karısı; 2. bir erkeğin kendi karısından söz ederken kullandığı ad; 3. (kadınlar için) bir seslenme ünlemi; 4. (hlk.) düğünlerde geline kılavuzluk eden kadın'

= ET. ***yängä, yänggä*** (*EUTS,* 293); (Uyg.) ***yeŋe***

~ OT. ***yengge*** (DLT)

< *yé:ng 'yan'+**ge** [< **yaŋ+ge*]

[Düğünlerde gelinin devamlı yanında bulunan ve ona yol yordam öğreten kadın. Krş. ***sağdıç*** < *sağ+da+eş* 'düğünlerde erkeklerin yanında bulunan ve *yenge*nin kıza yaptığı görevi güveye yapan erkek'.]

TT.: YENGE+(LİK)

An.ağl.: ***yenge*** '1. geline kılavuzluk eden kadın; 2. düğün çağrıcısı; 3. evlenme işlerinde aracılık eden kadın' (*DS.XI,* 4245)

~ yeŋge (Trkm.)
yäŋgä (Uyg.)
yenge (Az.)
yénge (Ker./*KrTS,* 366)
yängä (Bşk.)
yéng (Tel./*KrTS,* 366)
yéngiç (Ker./*KrTS,* 366)
yeŋe (Oyr., Tel.)
yeni (Ker./*KrTS,* 366)
yiŋge (Bar.)
ceŋe (Kırg., Alt./*ATS,* 59)
ceŋge (Kzk.)
ciŋgä (TatK.) > Çuv. *yəŋGɛ, iŋGɛ*
jeŋge (Kzk.)
neŋçe 'ağabeyin karısı' (Kumd.)
< **yeng(ge)+çe*
saŋas (Yak.)
yəŋGɛ, iŋGɛ (Çuv.)

Y(> c, j, n, s)E(> é, i)D[/NG > N]+GE/+E/+İ/+GİÇ

= *gelnece* (Trkm.) < *gelin ece kelinâyi* (Özb.)

Eren (*TDES,* 453): YOK

yengeç 'Eklem bacaklılardan, birinci ayak çifti iki kıskaç olarak gelişmiş, eti için avlanan, suda yaşayan bir böcek'

= OT. ***yengeç*** (DLT)

Çağ.: ***lengec*** [< **yengeç*]

< *yé:nç- 'ısırmak, ısırarak parçaları birbirine katmak' (DLT) **+-ge-ç**

An.ağl.: ***engeç*** (/y/ düşmesi ile)

~ leŋŋeç (Trkm.) < **yengeç*
ilankaç (Ker./*KrTS,* 205) < **i+** 'türemedir'
lankaç < **yankaç* < **yengeç*

Räsänen (*V* 197): < Fr. **langousta** < Lat. **lancosta** 'deniz böceği'

YANLIŞTIR. Çünkü, XI. yüzyılda yazılmış olan DLT'le bulunan Türkçe bir sözün Fr. yolu ile Lat.'den alınmış olması mümkün değildir.

Eren (*TDES,* 453): YOK

yengel (hlk.) 'İstekle yenilen, tadı

SanalBaba

güzel, mideyi yormayan'

< *yé-n-gel*

yengelik 'Yenge olma durumu'
→ **yenge[+*lik*]**

yengi (hlk.) 'Yeni, son moda'
→ **yeni**
< ET. ***yangı, yengi, yaŋı*** (*Alt.Gr.*, 351)
An.ağl.: ***yengi*** (*DS.XI*, 4245)

Tü. > **Kürt.** *yengi* (*DAO*, 517: *yengi no* 'yep yeni' [*no* < Fars. *nev*]);
Zaza. *engi, ingi* (*DAO*, 517)

yengil → **yeğni**

yeŋgi yetme (hlk.) 'yeni yetişen, delikanlı'
< OT. ***yengi, yangı*** (DLT)+***yet-*** 'yetişmek, erişmek' (DLT)+***-me***

yeni '1. Kullanılmamış olan; 2. oluş veya çıkışından beri çok zaman geçmemiş olan; 3. en son edinilen; 4. işe henüz başlamış; 5. o güne kadar söylenmemiş, görülmemiş, gösterilmemiş, düşünülmemiş olan; değişik; 6.tanınmayan, bilinmeyen; 7. daha öncekilerden farklı olan; 8. biraz önce, çok zaman geçmeden'
= ET. ***yangı*** 'yeni, taze' (*EUTS*, 283: *yangırtı* 'yeniden, tazeden, baştan')
~ OT. ***yangı, yengi*** (DLT: *yangıla* 'yeniden' *yangıla-* 'yenilemek'); ***yaŋı***
< *yang(/ŋ) '*saklanması gereken şey'+***ı***

[***yang+ıl-*** 'yanılmak'; ***yang+ı+la-*** yenilemek']

TT.: YENİ+(CE/Cİ 'yenilik yanlısı'/çeri/çe-rilik/DEN/LE-/LEME/LEN-/LENME/LEŞ-/LEŞME/LEŞTİR/LEŞTİRME/LET-/LETME/LİK/LİKÇİ/yetme/yetmelik)
An.ağl.: ***yengi, yeŋgi*** (*DS.XI*, 4245); ***yeni*** 'ürün'; ***yinice*** 'yeni yetişen bağ'

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yeni:*(*dünya*) (*ALTK*, 138);
Laz *ağne, ağani* [< ***a+ğani < *yanı***] (*LTTS*, 26); *yeine* 'hemen' (s. 332)

~ yeŋi (Uyg.)
yeni/yenidän (Az.)
yängi (Özb.)
yaŋı (Bşk.)
yaŋa (TatK.)
caŋı (Kırg., Alt./*ATS*, 52))
jaŋa (Kzk.)

Y(> c, j)EƉ(=NG)[G]İ/I/A

= *yäş* (Bşk., TatK.)
Eren (*TDES*, 453): YOK

yēni, yēnicek → **yeğni**

yenice[1] '1. Oldukça yeni; 2. (zaman için) yakın günlerde'
→ **yeni[+*ce*]**
An.ağl.: ***yenice, yeŋice, yenilik, yinice*** 'yeni yetişen bağ'(*DS.XI*, 4245)

yenice[2]**, yeŋice** 'Yeni yetişen bağ'
→ **yeni+ce**

yenici[1] 'Yenen, üstün gelen, mağlûp eden'
< ***yen-ici***

yenici[2] 'Yenilik yanlısı, yeniliği tutan'
→ **yeni[+*ci*]**

NOT: Eren'de ***yen*** ile ***yeniçeri*** ve ***yer*** arası sözcükler YOK.

yeniçeri 'Osmanlı İmparatorluğunun piyade asker sınıfı ve bu asker sınıfından olan er'
→ ***yeni+çeri*** [→ **çeri**]

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *inkişāri:* 'yeniçeri' (*ALTK*, 138);
KbRum. *yannidsarus*

yeniçerilik 'Yeniçeri olma durumu'
→ ***yerni+çeri+lik***

yeniden 'Yine, bir daha, tekrar'
= OT. ***yangıla*** 'yeniden, tekrar, ikinci defa' (DLT) < ***yangı+la***
→ **yeni[+*den*]**
~ yenidän (Az.)
yängidän (Özb.)
yeŋidin (Uyg.)

SanalBaba

yaŋadan (TatK.)
yaŋınan (Kzk.)
caŋıdan (Kırg.)
jaŋadan (Kzk.)

Y(> c, j)E(/A)N(/Ɒ)[G]İ
(/A/I)
+D(>n)E(/A>i)N

yenik[1] 'Bir hayvanın veya böceğin bir şeyi yiyerek onda bıraktığı iz; yenmiş, aşınmış'
< *yé-n-(i)k
An.ağl.: ***yenik*** 'bir yanı kopmuş, yenmiş, aşınmış' (*DS.XI,* 4245); ***yenik, yenük, yinik*** 'zimmet, açık'; ***yenikli, yinikli*** 'içi böceklerce yenmiş (nohut, mercimek vb.)' (s. 4246)

yenik[2] 'Savaş veya yarışmada yenilmiş, mağlûp'
< yen- *[< *yeng-]* ***(i)k***
An.ağl.: ***yenik*** 'yenilmiş, altta kalmış' (*DS. XI,* 4246)
~ yēk, yegeç (Leb.)
çīk (Soy.)
sēk (Yak.)
nek (Şor., Sag.)
nīk (Hak.)

yēnik → yeğni
yenikli → yenik[1]
yenil → yeğni
yenil-[1]**[** 'Yemek işi yapılmak veya yemek işine konu olmak'
< *yé-n-(i)l-
~ yilin- (Ker./*KrTS,* 369)
yéyil- (Tuz./*KrTS,* 369)

yenil-[2]**[** 'Kaybetmek, mağlûp olmak'
< yen-(i)l-
TT.: YENİL-(Gİ/İŞ/ME/MEZ-LİK)

yenilcek → yeğni
yēnilçek → yeğni
yenile, yeŋile, yenilek, yenilen,
yeniliği (hlk.) 'Şimdi, pek az önce'
*< **yeni*** *[< yengi]+**le/+le+k/***
+le+n/+liğ+i

yenile-['1. Bir kimse veya bir şeyin yerine yenisini koymak; 2. bir işi bir kez daha yapmak, tekrar etmek'
= OT. ***yaŋıla-*** (DLT)
*< **yeni*** *[< *<**yangı**]+**le-***
TT.: YENİLE-(ME/N-/NME/Ş-/ŞME/ŞTİR-/ŞTİRME/T-/TME)

yenilecik → yeğni
yenileme 'Yenilemek, yeniden yapmak işi'
→ yenile-[*me*]

yenilen-['1. Bir şeyin yerine yenisi konulmak; 2. bir iş bir kez daha yapılmak, tekrarlanmak'
→ yenile-[*n-*]

yenilenme 'Yenilenmek işi'
→ yenile-[*n-me*]

yenileş-['Yeni bir durum almak, yenilik kazanmak, yeniliğe uymak'
→ yenile-[*ş-*]

yenileşme 'yenileşmek işi'
→ yenile-[*ş-me*]

yenileştir-['Yenileşmesini sağlamak'
→ yenile-[*ş-tir-*]

yenileştirme 'Yenileştirmek işi'
→ yenile-[*ş-tir-me*]

yenilet-['Yeniletmek işini yaptırmak'
→ yenile-[*t-*]

yeniletme 'Yeniletmek işi'
→ yenile-[*t-me*]

yenilgi 'Mağlûbiyet, hezimet, kaybetme'
→ yen-*(i)l-*[*gi*]
~ yeŋiliş (Uyg.)
yeŋilme (Trkm.)
yeŋliş (Trkm.)
yengiliş (Özb.)
yiŋiliv (Bşk.)
ceŋilǖ (Kırg.)
ciŋilü (TatK.)
jeŋilüv (Kzk.)

Y(> c, j)E(>i)Ɒ[/NG]-*İL-İŞ*
-İV
-ÜV
-Ü/-Ū
-ME

yenilik '1. Yeni olma durumu veya yeni olan bir şeyin özelliği; 2. eskimiş, zararlı veya yetersiz sayı-

SahaiBaba

lan şeyleri yeni, yararlı yeterli olanlarıyla değiştirme'
→ **yeni[+*lik*]**
TT.: YENİLİK+(Çİ/)
~ yenilik (Az.)
yeŋilik (Uyg.)
yängilik (Özb.)
yaŋalık (Bşk., TatK.)
caŋılık (Kırg.)
jaŋalık (Kzk.)

yenilikçi 'Yenilikten yana olan'
→ **yenilik[+*çi*]**

yeniliş 'Yenilme, mağlûp olma'
→ **yenil-[*(i)ş*]**

yenilme[1] 'Yenilmek[1] işi'
< ***yé-n-(i)l-me***

yenilme[2] 'Yenilmek[2] işi'
< ***yen-(i)l-***

yenilmezlik 'Yenik duruma düşmeme durumu'
< ***yen-(i)l-mez+lik***

yenirce '1. Gittikçe genişleyen yara; 2. kemik ve diş dokusunun harap olması durumu'
< ***yaġır+ca***
Krş. **yağır**

yenisinden (hlk.) → **yenişten**

yeniş 'Zafer, utku'
[***TS.II,*** 1620: YOK]
< ***yen-(i)ş*** 'fiilden ad yapan ek'
~ yeŋiş (Trkm.)
ceŋiş (Kırg.)
jeŋiş (Kzk.)
ciŋü (TatK.)
jiŋiv (Bşk.)

Y(> c, j)E(>i)N(> ŋ)-İŞ/-Ü/-İV

= *otov* (Bşk.) < ****ut-***
otu (TatK.) < ****ut-***
utıs (Kzk.) < ****ut-***

yeniş-['Birbirini yenmek'
→ **yen-[*(i)ş*-]** 'işteşlik eki'
An.ağl.: ***yeniş-, yeŋiş-, yenkiş-*** '1. yarışmak (güreşte); güreşte yenmek' (*DS.XI,* 4246)

yenişeme-['Birbirini yenememek, bir birine üstün gelememek'
< ***yen-(i)ş-e*** 'zarf-fiil eki'
u- 'iktidar fiili' +***-mA-***

yenişememe 'Yenişememek işi'
→ **yenişeme-[*me*]** 'olumsuzluk eki'

yenişme 'Yenişmek işi'
→ **yen-(iş)me**

yenişten (hlk.) 'Yeniden'
< ***yengi+ş+ten***
[/ş/ ikincildir]
An.ağl.: ***yenisinden, yeŋitten,*** yētten (*DS.XI,* 4246)

yeniyetme (hlk.) '1. Yeni yetişen delikanlı; 2.hırsızlığa, haydutluğa yeni başlayan'
< ***yengi+yet-me***
An.ağl.: yenietme, yeniyeltandi, yeniyetma, yiŋiyitme (*DS.XI,* 4247)

yenksi → **yeğni**

yenli[1] 'Yenleri olan'
→ **yen[+*li*]**

yenli[2]**, yenlicek, yeŋlicek** → **yeğni**

yenlik → **yeğni**

yenme[1] 'Yenmek[1] işi'
< ***yé-n-me***

yenme[2] 'Yenmek[2] işi'
< ***yen-me***

yénme[3] (hlk.) 'İnme'
< [*y*+] ***in-*** 'inmek'+***-me***
[/y+/ ikincildir]

yeŋni, yeŋnicek → **yeğni**

yeŋnik → **yen**

yense-[(hlk.) 'Aşağılamak, ezmek, yenmek'
< ***yeng-*** 'yenmek, alt etmek'
+***-se-***
An.ağl.: ***yensi-, yinse-*** (*DS.XI,* 4248)

yensiz 'Yenleri olmayan; kolsuz gömlek'
→ **yen[+*siz*]**

yenşek → **yeğni**

yenti (hlk.) 'Yenilecek şeyler'
< ***ye-y-in-ti***

yepele-[(hlk.) 'Hamuru yassılamak,

SanalBaba

açmak'

< ***yuwka*** 'her şeyin incesi, yufka'+***la-***

yepelek (hlk.) 'İnce yapılı, zarif, narin'

< OT. ***yel+pi-*** 'yel çarpmak' (DLT) +***-le-k***

An.ağl.: ***yepelek*** '1. taze gür çayır; 2. otun başak bölümü;3. dalgalanan, yellenen (nesne); 4. körpe, yavru, çok genç; 5. alçak, geniş yapı;6. sevimli;7. ivedi (yel sözcüğüyle birlikte kullanılır)' (*DS.XI,* 4248)

yepinti (hlk.) 'Islatılmış ekmeğin üstüne sade yağ dökülerek yapılan bulamaç'

< OT. ***yelpe-*** '(ot, saman ve yem) ıslatmak' (DLT)+***-in-ti***

yepizyeni (hlk.) → **yepyeni**

yepyeni '1. Çok yeni, hiç kullanılmamış; (mec.) alışılmamış, görülmemiş; 3. (mec.) tertemiz, çok yeni'

< [*y+*]***ep*** 'pekitme edat' +***yeni***

An.ağl.: ***yepizyeni*** 'yepyeni' (*DS.XI,* 4249)

< [*y+*] *ep (iz* 'ikincildir)+*yeni*

NOT: Eren'de ***yer*** ile ***yetmiş*** arası sözcükler YOK

yer '1. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân; 2. gezinilen len, ayakla basılan taban; 3. yer küre, Dünya; 4. bulunulan, yaşanılan, oturulan şehir, kasaba, mahalle; 5. durum, konum, vaziyet; 6. ülke, bölge; 7. görev, makam; 8. önem; 9. herhangi bir şeye, bir işe ayrılmış bölüm veya alan; 10. iz; 11. üzerine yapı kurulmaya veya ekime elverişli toprak parçası, arazi, arsa; 12. toprak; 13. bir olayın geçtiği veya geçeceği bölüm, alan, mahal; 14. otel, motel vb. de kalınacak oda; 15. sinema ve tiyatroda veya taşıtlarda oturulacak koltuk, sandalye;16.(mec.) durum'

= ET. ***yär*** (*EUTS,* 293: *yärçile-* 'rehberlik etmek, ***kılavuzluk etmek, sevketmek'); yirtinçü*** 'yer yüzü, dünya'

~ OT. ***yér, ér*** 'yer, yeryüzü, toprak' (DLT: *yér* 'kumaşın veya ağacın bir yüzü'; *yére* 'yöre, çevre'; *yérsin-* 'bir yeri yurt edinmek')

MA.: ***yér*** 'yer, yurt, dünya' (27, 38 vb.) ***yérsuw*** 'yer, mal mülk, tarla' (169-7)

< ****yér***

TT.: YER+(Egeçen/EL/ELLEŞ-/ELLEŞME/ ELLEŞTİR-/ ELLEŞTİRME/ EY/ İNDE/İNDELİK/İNE/LEŞ-/LEŞİK/LEŞİKLİK/LEŞİL-/ LEŞİLME/LEŞİM/LEŞME/LEŞTİRİL-/LEŞTİRİLME/ LEŞTİR-/ LEŞTİRME/Lİ/LİLEŞ-/ LEŞME/SEL/ SİZ/SİZLİK)

An.ağl.: ***yer*** '1. yatak; 2. tarla (*DS.XI,* 4249); ***yir*** (s. 4250)

Tü.> **Mac.** *szer* [***Puzstaszer*** = Macaristan] (D. Sinor: *Poppe Arm.* [2], 329-335];
Kürt. *yer*

~ yer (Trkm., Nog., Alt., Tel., Klç.)
yär (YUyg.)
yérkökü (Tav., Tuz.), yarkökü (Ker.), yerkökü 'havuç' (Kif./*KrTS*)
yir (Bşk.)
cer (Kırg.)
cir (TatK.)
çer (Tuva, Kumd.)
jer (Kzk., KKlp.)
sir (Yak.)
śĕr (Çuv.)

Y(> c, ç, j, s, ś)E(> ä, i)R

= *orun* (Kırg.)
orın (Kzk.)
urın (Bşk., TatK.)

SanalBaba

yer-['1. Kötülüklerini söylemek, zemmetmek; 2. alaylı bir dille kusurlarını söylemek, kusurlarını ortaya koymak, hicvetmek; 3. beğenmemek, hoşlanmamak, tiksinmek'
= ET. ***yir-*** (*EUTS,* 298); (Uyg.) ***yer-*** 'tiksinmek, surat asmak, yermek, kınamak (*İKPÖ,* 234)
~ OT. ***yér-*** 'beğenmemek, iğrenmek, zemmetmek, hakir görmek' (DLT: *yérgü* 'hakir, yerilmiş')
< *yér-*
TT.: YER-(Gİ/GİCİ/İL-/İLME/ME/MECİ/MELİ)
An.ağl.: ***yer-, yir-*** 'birinin ardından kötülüğünü söylemek, bir şeyi beğenmemek' (*DS.XI,* 4253)
= *yamanli-* (Uyg.)
yamanla- (Trkm.)
yåmånlä- (Özb.)
camandō (Kırg.)
jamanda- (Kzk.)
garala- (Trkm.)
ķårälä- (Özb.)
karala- (Kzk.)

yer bağırsağı/barsağı (hlk.) 'Solucan'
< *yér+bağır+sak+ı*

yerdegezen (hlk.) 'Yılan'
< *yér+de gez-(e)n*

yerdepre[/n/ş]mesi (hlk.) 'Deprem'
< ***yér+tepre-***[/n/ş]***-me+si***

yerdeş (hlk.) 'Hemşehri'
< *yér+deş* [< *yér+de eş*]

yereşeği (hlk.) 'Çekirgeye benzeyen, uzun bacaklı bir böcek'
< *yér+eşek+i*

yerev, yerevi (hlk.) '1.Tek katlı ev, kulübe; 2. bodrum, alt kattaki oda'
< *yér+ev* [< *ew* < *eb*]***+i***

yergi 'Bir kimseyi, bir toplumu, bir düşünceyi, bir nesneyi veya bir göreneği yermek için yazılmış yazı veya söylenmeiş söz, taşlama, hicviye, hiciv, satir'
= OT. ***yérgü*** 'hakir, yerilmiş' (DLT)
→ **yer-[*gi*]**

yergici 'Yerme huyu olan, yerme özelliği olan'
→ **yer-[*gi+ci*]**

yergin (hlk.) 'Yerinen'
< OT. ***yér-*** 'beğenmemek' (DLT)***+-gin***

yerginlik (hlk.) 'Aşerme durumu (gebe kadında)'
< [y+] *er-* 'aş ermek'
+-gin+lik
An.ağl.: ***yerik, yerikli, yergin, yirikli*** 'aşeren (gebe kadın)' (*DS.XI,* 4251)

[*Y*]YE(> i)R-*İK/-İKLİ/ -GİN

yergöbeği (hlk.) 'Bakla tarlasında, köklerden beslenen bir asalak ot'
< *yér+göbek+i*

yerırgan-[(hlk.) '1. Toprak kaymak; 2. deprem olmak'
< *yér+* OT. ***ırga-*** 'sallanmak'***+-n-*** 'ırgalanmak' (DLT)
An.ağl.: ***yer ığran-*** (*DS.XI,* 4251)
[/rg/ > /gr/ göçüşmesi]
Krş. ***yeroynaması, yersarsıntısı*** (s. 4253);
yertebrenmesi, yerterpenmesi (s. 4254)

yéri- (hlk.) → **yürü-**

yeril-['Yermek işine konu olmak, kötülenmek'
→ **yer-[*(i)l-*]**

yerilme 'Yerilmek işi'
→ **yer-[*(i)l-me*]**

yerin-['1. Acınmak, teessüf etmek; 2. pişman olmak'
[OT. ***yéret-*** 'yerinmek, tembellik etmek' (DLT)]
< ***yer-(i)n-*** 'fiilden fiil yapan dönüşlülük eki'
An.ağl.: ***yerin-, yirin-*** '1. üzülmek; 2. yakınmak; 3. pişman olmak; 4. gücenmek; 5. imrenmek; 6. kıskanmak; 7. beğenmemek (daha çok kendini); 8. kendine güvenmemek, cesaretsi olmak'

SanalBaba

(*DS.XI,* 4252)

yerincek (hlk.) 'Alçak gönüllü'
< ***yér-(i)n-cek***

yerincekli (hlk.) 'Kederli'
< ***yér-(i)n-cek+li***

yerinde '1. Zamanı, yeri uygun düşen (düşerek), gerektiği biçimde (olan), münasip; 2. iyi, yeterli; 3. durumunda'
< ***yér+i*** 'teklik 3. şahış iyelik eki' ***+n*** 'zamir **n**'si'+***de*** 'bulunma hâli eki'

yerindelik '1. Yerinde olma durumu, isabet; 2. kamulaştırılan bir yer üzerinde, kamu çıkarının özel çıkara oranla yüksek olması'
< ***yér+i+n+de+lik*** → **yerinde**

yerinden (hlk.) 'Soylu'
< ***yér+i+n+den***

yerine '1. Bir şeyin veya bir kimsenin yerini almak üzere; 2. başkasının adına'
< ***yér+i+n+e***
~ yerine (Trkm.)
yerinä (Az.)
jerine (Kzk.)
= *orniğa* (Uyg.)
< **orun+n+i+ğa*
ornuna (Trkm.)
ornına (Kzk.)
orduna (Kırg.)
< **orun+du+n+a*
örnigä (Özb.)
< **orun+u+n+a*
urınına (Bşk., TatK.)
< **orun+u+n+a*

yerinme 'Yerinmek işi, teessüf'
→ **yer-[*(i)n-me*]**

yeriş-[(hlk.) '1. Yetişmek; 2. varmak'
< OT. ***yétrüş-*** (DLT) [> *yerüş-* > *yeriş-*]

yerkökü (hlk.) 'Havuç'
< ***yér+kök+ü***
An.ağl.: ***yerotu, yirotu*** (*DS.XI,* 4253)

yerköpeği (hlk.) '1. Tarlafaresi; 2. sansar; 3. tarla sincabı'
< ***yér+köpek+i***

yerkulağı (hlk.) 'Dibi görünmeyen, derin, doğal kuyu'
< ***yér+kulak+ı***

yerlen-¹[(hlk.) 'Yerleşmek'
< ***yér+le-n-***

yerlen-²[(hlk.) 'Tahta ve kalas, yel ya da güneş etkisiyle yarılmak'
< OT. ***yar-(ı)l-***

yerleş-['1. Yerine iyice oturmak, yerinde sabit olmak; 2. yer bulup oturmak; 3. çalışmak için bir yere girmek; 4. bir yerde oturmaya, çalışmaya başlamak; 5. eşyayı yerli yerine koymak; 6. rahat bir biçimde oturmak; 7. (mec.) yaygın duruma gelmek, tutunmak; 8. (mec.) alışılmak, kulanılır olmak'
< ***yér+le-ş-***
TT.: YERLEŞ-(İK/İKLİK/İL-/İLME/İM/ME/TİRİL-/TİRİLME/TİR-/TİRME)
An.ağl.: ***yerreş-*** (*DS.XI,* 4254) < *yér+le-ş-*
[/rl/ > /rr/ benzeşmesi]

yerleşik '1. Belli bir yere yerleşmiş; 2. bir yerin yerlisi olmuş; 3. (mec.) bir yerde varlığını sürekli olarak sürdürecek olan'
~ Y O K
= → **oturak**
TT.: YERLEŞİK → **yerleş-**

yerleşiklik 'Yerleşik olanın özelliği'
→ **yerleş-[*(i)k+lik*]**

yerleşil-['Yerleşmek işine konu olmak veya yerleşmek işi yapılmak'
→ **yerleş-[*(i)l-*]**

yerleşilme 'Yerleşilmek işi'
→ **yerleş-[*(i)l-me*]**

yerleşim 'Yerleşme, iskân'
→ **yerleş-[*(i)m*]**

yerleşme 'yerleşmek işi'
→ **yerleş-[*me*]**

yerleştir-['1. Yerleşmesini sağlamak, yerine koymak; 2. (tokat, şamar için) vurmak; 3. (söz, cevap için) tam sırasında söylemek'
→ **yerleş-[*tir-*]**

SanalBaba

yerleştiril-['Yerleştirmek işine konu olmak'
→ **yerleş-[*tir-(i)l-*]**

yerleştirilme 'yerleştirmek işi'
→ **yerleş-[*tir-(i)l-me*]**

yerleştirme '1. Yerleştirmek işi; 2. yurtlandırma, iskân'
→ **yerleş-[*tir-me*]**

yerli '1. Taşınamayan, başka yere götürülemeyen, 2. belli bir bölgede yetişen; 3. yurt içinde yapılan veya bir yurdun kendine özgü niteliklerini taşıyan; 4. oturduğu bölgede doğup büyüyen, ataları da orada yaşamış olan (kimse)'
< *yér+li*
TT.: YERLİ+(LEŞ-/LEŞME)
An.ağl.: ***yerli*** '1. tümü, hepsi; 2. tümden, büsbütün' (*DS.XI,* 4253)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yarlī* (*ALTK,* 138);
Kürt. *yerli* (*DAO,* 518)

~ yerli (Az., Trkm.)
yärlik (Uyg.)
yirli (Bşk.)
cerdik (Kırg.)
cirli (TatK.)
jergitikti (Kzk.)

Y(> c, j)E(> ä, i)R+*Lİ/*
+LİK/+DİK/
+GİTİKTİ

= *urındağı* (Bşk., TatK.)

yerlik (hlk.) 'Kiler'
< *yér+lik*

yerlileş-['Bir yerde, bir ülkede çok uzun süre kalmış olmak'
→ **yerli[*+le-ş-*]**

yerme 'Yermek işi, zem'
→ **yer-[*me*]**

yermeci 'Yerme huyu olan kimse'
→ **yer-[*me+ci*]**

yermeli 'Yerici bir özelliği bulunan (söz), pejoratif'
→ **yer-[*me+li*]**

yerotu, yirotu → **yerkökü**

yeroynaması → **yer ırganması**

yerpi-[→ **epri-**

< OT. ***ér-*** 'gedik açılmak; gedilmek'**+*-pi-***
[/y+/ ikincil ünsüdür; /pr/ > /rp/ göçüşmesi]

yersarsıntısı → **yer ırganması**

yersiz '1. Barınacak yeri olmayan; 2. (mec.) yerinde olmayan, uygunsuz, anlamsız, manasız'
→ **yér[*+siz*]**
TT.: YERSİZ+(LİK)

yersizlik '1. Yeri olmama veya yeri yeterli olmama durumu; 2. (mec.) yerinde olmama durumu uygunsuzluk'
→ **yér[*+siz+lik*]**

yestehle-[(hlk.) 'Büyük aptes etmek'
< [y-] OT. ***es*** 'fenalık, kötülük, ayıp şey; avret yeri' **+*te-*** (DLT) '*düşmek'**+*-k+le-***

yértmeç (hlk.) → **yırtmaç**

yes (hlk.) 'Sahip'
< *ıs* [< ET. *idi* 'sahip'] [/y+/ ikincildir]

yésiz (hlk.) "Terbiyesiz'
= OT. *esiz, essiz, ısız, ıssız, isiz* 'kötü, fena'
(DLT: *isizlen-* 'sevimsizleşmek, yaramazlaşmak'; *isizlik* 'şer, kötülük')
< [y+] *esiz*

yestehleme 'Yestehlemek işi'
→ **yestehle-[*me*]**

yeşer-['1. (bitki) yaprak vermek, yapraklanmak; 2. yeşil renk almak'
= ET. ***yaşar-*** 'yeşillenmek' (*EUTS,* 289; *ETG* 309)
~ OT. ***yaşar-*** 'yeşermek' (DLT: *yaşart-* 'yeşertmek'; *yaşıl* 'yeşil'; *yapyaşıl* 'koyu yeşil')
< *yaşar-* < *yāş* 'taze, yeşillik, sebze'**+*-(a)r-***
TT.: YEŞER-(ME/Tİ/T-/TME)
~ yäşär- (Bşk., TatK.)
yäşnä- (Özb.)
yaşni- (Uyg.)

SanalBaba

yäşillän- (Bşk., TatK.)
yaşıllaş- (Az.)

YA(> ä)Ş+*ÄR-*
+*NÄ-/*
+*Nİ-*
+*ILLAŞ-*
+*İLLÄN-*

= *gö:ğer-* (Trkm.)
kökär- (Özb.)
köger- (Kzk.)
kögörü (Kırg.)
bürdö: (Kırg.)

yeşerme 'Yeşermek işi'
→ **yeşer-[*me*]**

yeşert-['Yeşermesini sağlamak'
→ **yeşer-[*t-*]**

yeşerti 'Yeşermiş yer'
→ **yeşer-[*ti*]**
An.ağl.: ***yeşerti, yeşertü*** 'yeşillik' (*DS.XI,* 4255)

yeşertme 'Yeşertmek işi'
→ **yeşer-[*t-me*]**

yeşil '1. Sarı ile mavinin karışmasından ortaya çıkan, bitki yapraklarının çoğunda görünen renk; 2. bu renkte olan; 3. (sebzeler için) kurumamış, taze; 4. (meyveler için) olmamış, ham'
= ET. ***yaşıl*** (*EUTS,* 289; *ETG.,* 309)
~ OT. ***yaşıl*** (DLT)
< *yāş+(ı)l*
TT.: YEŞİL+(İMSİ/İMTIRAK/LEN-/LENME/Lİ/LİK)
An.ağl.: ***yeşil*** 'koyu al (at için)' (*DS.XI,* 4255)
~ yāşıl (Trkm.)
yaşıl (Az., YUyg.)
yeşil (Uyg.)
yäşil (Bşk., Özb., TatK.)
yéşíl *lığ* 'yeşillik' (Ker./*KrTS*)
caşıl (Kırg.)
cajıl (Alt./*ATS,* 49)
jasıl (Kzk.)
sahıl (Yak.) < **yāşıl*
[*astıy-* 'beyazlaşmak' < **āzsı-*]

Y(> c, j, s)Ā(> a, e, é, ä)Ş
(> h, j, s)IL

Eren (*TDES,* 453): YOK

yeşilbaş (hlk.) 'Yeşilbaşlı yaban ördeği'
< *yeşil* [bk. yeşil]+*baş*
An.ağl.: ***yeşilbaş, yeşilbaş ördek,***
yeşim (*DS. XI,* 4255)

yeşilimsi, yeşilimtırak 'Yeşile çalan, yeşili andıran'
→ **yeşil[+*imsi/+imtırak*]**

yeşilimsirek → **yeşilimtırak**

yeşilkuşak (hlk.) 'Alkım, gökkuşağı'
< *yeşil+kuşak*
An.ağl.: ***yeşilbenim, yeşilibenim*** (*DS.XI,* 4255)

yeşillen-['1. Yeşil duruma gelmek, yeşil olmak, yeşermek; 2. (argo) birine karşı duyduğu cinsel isteği kendisine sezdirmek, sarkıntılık etmek'
→ **yeşil[+*le-n-*]**

yeşillenme 'Yeşillenmek işi'
→ **yeşil[+*le-n-me*]**

yeşilli '1. Yeşili olan; 2. yeşil giysi giymiş'
→ **yeşil[+*li*]**

yeşillik '1. Yeşil olma durumu; 2. yeşil bitkileri çok olan yer; 3. marul, salatalık gibi çiğ yenen sebze; 4. yeşil ot'
→ **yeşil[+*lik*]**

yeşim 'Açık yeşil ve pembe renkli, kolay işlenen değerli bir taş'
< **yāş* 'yeşil'+***im***
krş. yeşit

NOT: *TS.II,* 1626: < Ar. *yeşm*; Nişanyan, *SS,* 481: < Fars. *yeşm.*
YANLIŞTIR.
İki farklı sözlükte iki farklı köken gösterilmiş. Fakat, Tü.'den bu dillere geçmiş olabileceği düşünülmemiş.
Anadolu'da ***yeşil baş ördeğe*** '**yeşim**' denir.

~ yäşäm daşı (Az.)
yaşma (Bşk., Kzk., Kırg., TatK., Trkm.)

SanalBaba

yäşmä (Uyg.)

Tü. > **Ar.** (Mıs.) *yaşın* (*ALTK,* 138);
Fars. *yeşm*

yeşit (hlk.) 'Yeşil, parlak yeşil'
< OT. ***yāş*** 'sebze, yeşillik'
+(ı)t

yet-['1. Bir ihtiyacı karşılayacak, gidecek nitelikte olmak; 2. yeterli sebep olmak; 3. (kötü bir davranış, durum, tutum için) yeterli olmak, kâfi gelmek; 4. (hlk.) (yaş için) erişmek, ulaşmak; (hlk.) olgunlaşmak; meyve ermek'
= ET. (Uyg.) ***yet-*** 'götürmek, getirmek' (*İKPÖ*)
~ OT. ***yét-, yet-, çet-*** 'yeterli olmak; ulkaşmak; yetişmek (DLT: *yétil-* '1. erişilmek, yetişilmek;2. güdülmek, yedilmek'; *yétiş-* 'yetişmek, erişmek'; *yétrül-* 'erişilmek'; *yétrüş-* 'birbirine erişmekte yardım etmek'; *yétse-* 'yetişeyazmak'; *yétsik-* 'erişilmek; yaşlanmak, kocalıp düşkünleşmek')
< ***yét-***
TT.: YET-(ENEK/ ENEKLİ/ ENEKLİLİK/ ENEKSİZ/ENEKSİZLİK/ER/ERİNCE/ERLİ/ERLİK/ERLİLİK/ERSİZ/ERSİZLİK/İ/İK/İN-/İNGEN/ İNGENLİK/ İNME/ İR-/ İŞ-/ İŞİL-/ İLME/İŞİM/İŞKİN/İŞKİNLİK/İŞME/ İŞMİŞ/ İŞTİ-/ İŞTİRİCİ/ İŞTİRİL-/ İŞTİRİLME/ İŞTİRİM/ İŞTİR-/ İŞTİRME/ KE/ KELİ/ Kİ/ KİLENDİR-/ KİLİ/ KİN/ KİNLEŞ-/ KİNLEŞME/ KİNLİK/KİSİZ/KİSİZLİK/ME/)
An.ağl.: ***yed-, yedekle-, yedekte götür-, yede-, yeder-, yet-*** (*DS.XI,* 4222)
~ yet- (Trkm., Özb.) /yet-iş- (Az.)
yät- (Uyg.)
yet-iş- (Az.)
yit- /yit-iş- (Bşk.)
cet- (Kırg.)
jet- (Kzk.)
cit- / cit-iş- (TatK.)
çat- (Az.)
siät- (Yak.)
i:t- (Trkm.)

Y(> c, ç, j, s)E(> a, i, iä)T-

yetek (hlk.) 'Amaç'
< ***yét-*** 'erişmek, yetişmek'
+-(e)k

yetelik (hlk.) 'Yetecek kadar'
< ***yét-e+lik***
An.ağl.: ***yeterge, yetesiye, yetim*** 'yetecek kadar' (*DS.XI,* 4257)

yetenek[1] 'ı. Bir kimsenin bir şeyi anlama veya yapabilme niteliği, kabiliyet; 2. bir duruma uyma konusunda organizmada bulunan ve doğuştan gelen güç, kapasite'
< ***yet-enek*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-AnAk** eki: *gel-enek, gör-enek, ol-anak* vb.]
TT.: YETENEK+(Lİ/LİLİK/ SİZ/SİZLİK)

yetenek[2] (hlk.) 'Doğal süresinde alınmış üründen sonra, yeniden biten tahıl, ot, meyve vb.'
< ***yét-enek***

yetenek[3] (hlk.) Yeni yetme, taze'
< ***yét-enek***

yetenekli 'Yeteneği olan, kabiliyetli'
→ **yetenek[+*li*]**

yeteneklilik 'Yetenekli olma durumu'
→ **yetenek[+*li+lik*]**

yeteneksiz 'Yeteneği olmayan, kabiliyetsiz'
→ **yetenek[+*siz*]**

yeteneksizlik 'Yeteneksiz olma durumu, kabiliyetsiz'
→ **yetenek[+*siz+lik*]**

yeter 'İhtiyacı karşılayacak kadar olan, kâfi'
< ***yét-(e)r***
TT.: YETER+(İNCE/Lİ/LİK/ LİLİK/SİZ/SİZLİK)
~ yetär(li, lik) (Uyg., Özb.)

SahalBaba

yeter(lik) (Trkm.)
yiter(li) (Bşk.)
cetiştü (Kırg.)
citärli(k) (TatK.)
jetkilikti (Kzk.)

Y(> c, j)E(> i)T-*ER*
-İŞTÜ
-KİLİKTİ

yeterge (hlk.) → **yetelik**
< *yét-er+ge*

yeterince 'Gerektiği kadar, gereğince, istenildiği kadar; yeter sayıda'
< *yét-er+ince* 'addan zarf yapan ek'

yeterli '1. Bir işi yapma gücünü sağlayan özel bilgisi olan, kifayetli, ehliyetli, ehil; 2. bir görevi, işlevi yerine getirmek gücü olan, etkisi olan; 3. ihtiyaçlara cevap veren, ihtiyaçları karşılayan'
→ **yeter[+*li*]**

yeterlik '1. Bir işi yapma gücünü sağlayan özel bilgi, ehliyet; 2. görevini yerine getirme gücü, kıfayet'
→ **yeter[+*lik*]**

yeterlilik 'Yeterli olma durumu'
→ **yeter[+*li+lik*]**

yetersiz '1. Gerekli bilgi ve yeteneği olmayan, kifayetsiz, ehliyetsiz; 2. eksiği olan, yetecek kadar olmayan, gayri kâfi; 3. gereken, istenen niteliği olmayan; 4. verimli olmayan'
→ **yeter[+*siz*]**
~ yetärsiz (Özb., Uyg.)
yeterliksiz (Trkm.)
cetişsiz (Kırg.)
jetkiliksiz (Kzk.)
yitkiliksiz, (Bşk.)
citkiliksiz (TatK.)

yetersizlik 'Yetersiz olma durumu, boşluk, ehliyetsizlik, kifayetsizlik'
→ **yeter[+*siz+lik*]**

yetesiye (hlk.) → **yeterge**
< *yét-e+si+y+e*

yeti ***YT.*** 'İnsanda bulunan, bir şeyi yapabilme gücü, meleke' Krş. OT. **yétik**
< *yét-i*

yetik[1] (hlk.) '1. Yetişmiş, erişmiş, büyümüş; 2. bilgili, olgun'
= OT. ***yétik*** 'işlerinde becerikli, güç işleri başaran' (DLT)
< *yét-(i)k* 'fiilden sıfat yapan ek'
[**-(I)k** eki: *bit-ik, çal-ık, çık-ık, don-uk, kır-ık*]
An.ağl.: ***yetik, yetuk, yetük*** 'büyümüş, irileşmiş, yetişmiş, olmuş' (*DS.XI,* 4257) < *yét-(I)k*

yetik[2] → **yeğni**

yetik[3] (hlk.) 'Yitik, kayıp'
< OT. ***yit-*** 'kaybolmak'**+*-(i)k***

yetikle (hlk.) Yetecek kadar'
< *yét-(i)k+le*

yeti(/u)k ol- (hlk.) 'Anlamak, bilmek, aslını öğrenmiş olmak'
< *yét-(i)k ol-*

yetiksiz (hlk.) 'Erken doğan çocuk'
< *yét-(i)k+siz*

yetil-[(hlk.) '1. Olgunlaşmak, yeterince büyümek; 2. ermek, ermişlik düzeyine çıkmak'
= OT. ***yétil-*** (DLT)
< *yét-(i)l-*
An.ağl.: ***yetiril-*** (*DS.XI,* 4258)

yetim 'Babası ölmüş olan çocuk'
< ?OT.****yit-*** 'kaybolmak, yitmek' (DLT) + ***-(i)m***
[***TS.II,*** 1626: < Ar. *yetīm*]
TT.: YETİM+(LİK)
~ yetim (Az., Özb.)
yeti:m (Trkm.)
yätim (Bşk., TatK.)
cetim (Kırg.)
jetim (Kzk.)
jitim (Uyg.)

yetimlik 'Yetim olma durumu'
→ **yetim[+*lik*]**

yetin-['Bir şeyi kendisi için yeter bularak daha çoğuna gerek görmemek, daha çoğunu istememek, kanaat etmek, iktifa etmek'
< *yét-(i)n-* 'dönüşlülük eki'

SanalBaba

TT.: YETİN-(GEN/GENLİK/ME)

yetinçe-[(hlk.) 'Yetecek gibi olmak'
< ***yét-(i)n-çe-***

yetingeç (hlk.) 'Ek, bütünleyici'
< ***yét-(i)n-geç***

yetingen 'Azla yetinen, kanık, kanaatli, kanaatkâr'
< ***yét-(i)n-gen*** 'fiilden sıfat yapan ek'

[**-KAn** eki: *alın-gan, ısır-gan, osur-gan, evirgen, çığırt-kan, bağır-gan* vb.]

yetingenlik 'Yetingen olma durumu, kanaatkârlık'
→ **yetin-[*gen*]**

yetinme 'Yetinmek işi, kanaat, iktifa'
→ **yetin-[*me*]**

yetir-¹[(hlk.) '1. Bitirmek, tamamlamak; 2. besleyip büyütmek, yetiştirmek; 3. yetiştirmek, idare etmek'
< ***yét-(i)r-***
An.ağl.: ***yetir-*** '1. yetiştirmek; 2. tamamlamak', 3. götürmek, iletmek' (*DS.XI,* 4258)

yetir-²[(hlk.) 'Kaybetmek'
< ***yit-(i)r-***

yetirik (hlk.) 'Ne oldum delisi, şımarık'
< ***yét-(i)r-(i)k***

yetirle-[(hlk.) 'Bitirmek'
= OT. ***yétrül-*** 'erişilmek' (DLT)
< ***yét-(i/e)r+le-***

yetiş-['1. Ulaşmak, ermek, vasıl olmak; 2. (vaktinde) tamam olmak, bitmek, hazırlanmak, hazır olmak; 3.vaktinde varmak, vaktinde bulunmak; 4. bir işe başlamış olanlara veya gidenlere sonradan katılmak; 5. değmek, uzanıp dokunabilmek; 6. vakit bulmak, yapabilmek; 7. yetmek, yeter bulmak, kâfi gelmek; 8. bir zamanda yaşamış olmak, bir zamanı veya kimseyi görmüş olmak; 9. üremek, büyümek, olmak; 10. eğitim görmüş olmak, öğrenmek, gelişmek; 11. iş görebilecek yaşa gelmek, büyümek; 12. yardım etmek, yardımına koşmak'
< ***yét-(i)ş-*** 'fiilden fiil yapan ek'

TT.: YETİŞ-(İL-/İLME/İM/KİN/KİNLİK/ME/MİŞ/TİR-/TİRİCİ/TİRİL-/TİRİLME/TİRİM/TİR-ME)
~ yetiş- (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
yitiş- (Bşk.)
yetil- (Uyg.)
citiş- (TatK.)

Y(> c, j)E(> i)TİŞ(/L)-
= *bit-* (Trkm.)
bış- (Kırg.)
pis- (Kzk.)
bol- (Kırg.)
ölgör- (Bşk.)
ülgür- (TatK.)

yetişik (hlk.) 'Delikanlı'
< ***yét-(i)ş-(i)k***

yetişil-['Yetişmek işi yapılmak, ulaşılmak'
→ **yetiş-[*(i)l-*]**

yetişilme 'Yetişilmek işi'
→ **yetiş-[*(i)l-me*]**

yetişim 'Yetişme durumu, formasyon'
→ **yetiş-[*(i)m*]**

yetişkin '1. Yetişmiş, olgunlaşmış; 2. (kız için) evlenme çağına gelmiş; 3. kanunların belirttiği belli bir yaşı aşmış, toplumsal sorumluluklarını bilme durumunda olan genç; 4. beden, ruh ve duygu bakımlarından olgunluğa erişmiş olan (kimse)'
→ **yetiş-[*kin*]** 'fiilden ad ve sıfat yapan ek'

[**-KIn eki**: *er-gin, dol-gun, sar-gın, vur-gun, az-gın, sap-kın, yor-gun*… vb.]

TT.: YETİŞKİN+(LİK)
~ yetişkän (Az.)

SanalBaba

yetişen (Trkm.)
yetilgen (Uyg.)
yitişken (Bşk.)
citişkän (TatK.)
boyğo cetken (Kırg.)
boy jetken (Kzk.)
yetgän (Özb.)

Y(> c, j)E(> i)T-*İŞ*
-[*K > g*]*EN*
-*KEN/*
-*GÄN*

yetişkinlik 'Yetişkin olma durumu'
→ **yetiş-[*kin+lik*]**

yetişme 'Yetişmek işi'
→ **yetiş-[*me*]**

yetişmiş 'Gereken niteliğe ve olgunluğa erişmiş'
→ **yetiş-[*miş*]** 'fiilden sıfat yapan ek'
~ yetişmiş 'okumuş, bilgili' (Az.)
yetişen (Trkm.)
cetişken (Kırg.)
jetisken (Kzk.)
yetük (Özb.)
yetık (Uyg.)

yetiştir-['1. (Birini veya bir şeyi) gitmekte veya gitmek üzere olan bir kimse veya şeye ulaştırmak, ulaşmasını sağlamak; 2. (vaktinde) hazır olmasını sağlamak, tamamlamak, bitirmek; 3. birini gerekli bir iş için tam zamanında bir yere götürmek; 4. üretmek, büyütmek, geliştirmek; 5. iletmek, duyurmak; 6. (mec.) söylenmemesi gereken bir şeyi hemen söylemek'
< *yét-(iş)ş-tir-*
TT.: YETİŞTİR-(İCİ/İL-/İLME/İM/ME)
An.ağl.: ***yettur-*** 'yetiştirmek' (Rize/*RİA*)

yetiştirici 'Üretici, müstahsil'
→ **yetirtir-[*ici*]**

yetiştiril-['1. Yetiştirmek işi yapılmak, ulaştırılmak; 2. üretilmek, büyütülmek; 3. eğitilmek'
→ **yetiştir-[*(i)l-*]**

yetiştirilme 'Yetiştirilmek işi'
→ **yetiştiril-[*me*]**

yetiştirim 'Bir hayvana herhangi bir amaçla birtakım alışkanlıklar ve beceriler kazandırma'
→ **yetiştir-[*(i)m*]**

yetiştirme '1. Yetiştirmek işi; 2. birinin koruyuculuğunda yetişeşen kişi'
→ **yetiştir-[*me*]**

yetiz (hlk.) '1. Tamam,; 2. henüz, yeteri kadar'
< *yét-(i)z*

yetizle-[(hlk.) 'Tamamlamak, üstünü doldurmak'
< *yét-(i)z+le-*

yetke ***YT.*** '1. Yaptırma ve yasak etme hakkı veya gücü, sulta, otorite; 2. velâyet'
< *yét-ke* 'fiilden ad yapan ek'
TT.: YETKE+(Lİ)

yetkeli 'Yetkesi olan, otoriter'
→ **yetke[*+li*]**

yetki 'Bir görevi, bir işi yasaların verdiği imkânlara göre, belli şartlarda yürütmeyi sağlayan hak, selâhiyet, mezuniyet'
< *yét-ki*
TT.: YETKİ+(LENDİR-/Lİ/SİZ/SİZLİK)

yetkilendir-['Birini yetkili kılmak'
→ **yetki[*+le-n-dir-*]**

yetkili 'Herhangi bir işte yetkisi olan (kimse), selâhiyetli'
→ **yetki[*+li*]**

yetkin 'Gerekli olgunluğa erişmiş, kâmil, mükemmel'
→ **yet-[*kin*]**
TT.: YETKİN+(LEŞ-/LEŞME/LİK)

yetkinleş-['Yetkin bir duruma gelmek, mükemmeliyet'
→ **yetkin[*+le-ş-*]**

yetkinleşme 'Yetkinleşmek işi, tekemmül'
→ **yetkin[*+le-ş-me*]**

yetkinlik 'yetkin olma durumu, olgunluk, kemal, mükemmeliyet'

SanalBaba

→ **yetkin[+*lik*]**

yetkisiz 'Herhangi bir işte) yetkisi olmayan'
→ **yetki[+*siz*]**

yetkisizlik 'yetkisiz olma durumu'
→ **yetki[+*siz+lik*]**

yetme 'Yetmek işi'
→ **yet-[*me*]**

NOT: Erén'de ***yer*** ile ***yetmiş*** arası sözcükler YOK.

yetmiş 'Altmış dokuzdan sonra gelen sayının adı, 70, LXX; 2. yedi kere on'
= ET. (Yenisey) ***yé:tmiş, yétmiş***; (Uyg.) ***yetmiş, yitmiş*** (*EUTS,* 299)
< *yé:tmiş*

< **yé:ti (/yetti)+miş*

TT.: YETMİŞ+(ER/İNCİ/LİK)
~ yetmiş (Az., Trkm., Özb.)
yätmiş (Uyg.)
yetpis (Nog.)
yitmiş (Bşk.)
cetimiş (Kırg.)
cetmiş (Blk.)
citmiş (TatK.)
jetpis (Kzk., KKlp.)
śitměl (Çuv.)

Y(> c, j, ś)E(> ä, i)T
Mİ[> ĕ]Ş[~L]

= *üç cıyırma bla on* (Blk.)
< *üç yirmi ile on*
yeti on /yeton/ceton (SUyg.)
< *yetti on*
yetten (Alt.) < **yetti on*
yetton (Kaça) < **yetti on*
çéton (Hak.) < **yet*[t]*i on*
çeden (Tuva) < **yet*[t]*i on*
çetten (Kumd.) < **yetti on*
sättä uon (Yak.) < **yetti on*

YETİ ON
Y(> ç, s)ETTO(> e)N
Ç(< Y)E(>é)D[/TT]EN
S(< Y)ÄTTÄ UON

Ramstedt (*JSFOu* 24, 1İ 16);
Hartdmann (*KSz* 1: 155): < yet-miş
Clauson (*Studies* 150): (….. **-mış/-miş** … a very old suffix for 'ten')

yetmişer '***Yetmiş*** sayısının üleştirme biçimi, her birine yetmiş, her birinde yetmişi bir arada olan'
→ **yetmiş[+*er*]** 'sayı adından üleştirme sıfatı yapan ek'

yetmişinci 'Yetmiş sayısının sıra sıfatı'
→ **yetmiş[+*inci*]** 'sayı adından sıra sıfatı yapan ek'

[**+(I)ncI** eki: *bir+inci, iki+nci, üç+üncü, dör d+üncü, beş+inci, altı+ncı, yedi+nci, sekiz+ inci, dokuz+uncu, on+uncu*]

yetmişlik '1. Bir şeyden içinde yetmiş tane bulunan; 2. yetmiş yaşında olan'
→ **yetmiş[+*lik*]**

yetu(/ü)k → yetik[1]

yewaş (Zaza/*ZTS,* 414: *yewaşki* 'yavaşça')
→ **yavaş**

yewhe (Zaza/*ZTS,* 416) → **yufka**

yevlen → yeğni

yévre (hlk.) → **yöre**
= OT. ***yére, yöre, yüre*** (DLT)
[/v/ ikincildir]

yevtin → yeğni

yeygi (hlk.) 'Hayvanlar için saklanan kışlık yiyecek'
< OT. ****yé-y-*** 'yemek' (DLT: yéyse-: yemek istemek')+ ***-gi***

yey (hlk.) → **yeğ**

yeyen → yeğen

yeygel (hlk.) 'Lezzetli'
< OT. ***yéy-*** 'yemek'+***ge-l***

ye(/i)ygi (hlk.) '1. Genellikle kış için hazırlanan, biriktirlen yiyecek ve hayvan yemi; 2. rüşvet'
< OT. ***yé-y-*** 'yemek'+***-gi***
An.ağl.: ***yeygilik, yeygü, yeygülük, yeyinti, yivgi, yiygi, yiyinti*** (*DS.XI,* 4260)

YE(/İ)-*Y-Gİ(/Ü)/*
-Gİ(/Ü)+Lİ(/Ü)K/

SanalBaba

-İNTİ

yeygile-[(hlk.) 'Yemlemek'
< ***yé-y-gi+le-***
yeygilik → yeygi
yeygü, yeygülük → yeygi
yeyim (hlk.) '1. Rüşvet; 2. iştah'
< ***yé-y-(i)m***
An.ağl.: ***yeygi, yeyinti, yiygi, yiyim, yiyinti*** (*DS.XI,* 4260)
Krş. **ye(/i)ygi**
ye(/i)yinti → yeygi
< ***yéy-inti***
yeylik → yeğni
yeyni, yeynicek, yeynik → yeğni
yeyrek (hlk.) 'Üstün güzel, üstün iyi'
< ***yeg+rek***
yığ (hlk.) 'İğ'
< [y+] OT. ***ig, ik, yig, yik*** (DLT)
yığ-['1. Bir tepe oluşturacak biçimde, üst üste koymak; 2. biriktirmek; 3. toplamak'
= ET. (KT, Uyg.) ***yıġ-***; (Uyg.) ***üg-*** 'yığmak, toplamak'
~ OT. ***yıġ-, yüg-*** (DLT: *yıgılgan* 'daima yığılan'; *yıgdaçı* 'yığan, toplayan; engel olan, alıkoyan'; *yıgıl-* 'toplanmak'; *yıgım* 'yığılmış'; *yıgın* 'yığın, küme, yığılmış'; *yıgın-* 'kendi kendine yığılmak'; *yıgış-* 'yığışmak, yığmakta yardım ve yarış etmek'; *yıglış-* 'toğlaşmak'; *yıgtur-* 'yığdırmak')
< ***yıġ-***

veya:
< ***ü(/ö)g(/y)-***

TT.: YIĞ-(DIR-/DIRMA/IL-/ILI/ILIŞ-/ILIŞMA/ILMA/IN/INAK/INLA/INTI/ IŞ/ IŞ-/ IŞIK/IŞIM/ IŞMA/ MA)
An.ağl.: ***yıŋ-, yī-, yıv-*** (*DS.XI,* 4273)
~ üy- (Kırg., Kzk., Özb.) < ***üg-***
üv- (Trkm.) < ***üg-***
öy- (TatK., Bşk.) < ***üg-***
sü- (Yak.) < ***üg-***

Ü(> ö)Y(> v)-

yığaç (hlk.) 'Tombul'
< OT. ***yığaç*** 'ağaç, ağaç parçası' (DLT)
yığdır-['Yığmak işini yaptırmak'
→ **yığ-[*dır-*]**
yığdırma 'Yığdırmak işi'
→ **yığ-[*dır-ma*]**
yığıl → yeğni
yığıl-['1. Yığmak işine konu olmak veya yığılmak işi yapılmak; 2. çok sayıda birikmek, toplanmak; 3. düşmek, yıkılmak, kendini tutamayıp çökmek'
= ET. ***yıġıl-*** 'toplanmak, yığılmak' (*EUTS,* 293) ~ ***yıġın-***
~ OT. ***yıġıl-*** '1. toplanmak; 2. çekinmek, kaçınmak; 3. erişmek; 4. olgunlaşmak' (DLT)
→ **yığ-[*(ı)l-*]**
TT.: YIĞIL-(I/IŞ-/MA)
~ yığılmağ (Ker./*KrTS,* 369)
yiğilmeğ (Tav., Tuz./*KrTS,* 368)
yığılı 'Yığılmış olan'
→ **yığ-[*(ı)l-ı*]**
yığılış 'Yığılışma'
→ **yığıl-[*(ı)ş*]**
yığılış-['Bir yerde birikmek, toplanmak'
→ **yığıl-[*(ı)ş-*]**
yığılışma 'Yığılışmak işi, izdiham'
→ **yığıl-[*(ı)ş-ma*]**
yığılma 'Yığılmak işi'
→ **yığıl-[*ma*]**
yığın '1. Bir şeyin yığılmasıyla oluşturulan küme, tepe; 2. birçok kimsenin veya nesnenin bir araya gelmesiyle oluşan kalabalık, küme, kitle, kütle'
= ET. ***yıġın***(mak) 'toplamak' (*EUTS,* 293)
~ OT. ***yıġın*** 'küme, yığılmış' (DLT)
< ***yıġ-(ı)n***
TT.: YIĞIN+(AK/LA/TI)
An.ağl.: ***yıhın*** 'çok, çok fazla meyveli'; ***yıkgın*** 'yığın' (*DS.XI,*

SanalBaba

4263) < *yıg-(ı)n* [/k/ ikincil]
~ yığın (Az.)
jiğın (Uyg.)
üyüm (Özb.)
öyim (TatK.)
öyöm (Bşk.)
üyindi (Kzk.)
üyüm (Özb.)
üyme (Kzk.)

[Y > J]I(> i/Ö/Ü)Ğ(/Y)I (/Ö, Ü)N(/M)

= *top* (Kırg., Özb., Trkm.)
toplu (Az.)
toplum (Trkm.)
toplam (Uyg.)
tuplantı (Bşk., TatK.)
todä (Özb.)

yığın-[(hlk.) 'Bir araya toplamak' [*TS.II,* 1629: YOK]
= ET., OT. ***yıgın-*** (*EUTS*, 293; DLT)
< *yığ-(ı)n-*

yığınak '1. Bir şeyin biriktiği yer, mecma; 2. bir şeyin bir yerde çokça birikmesi; 3. bir hücreli bitkilerin bir araya gelerek oluşturdukları küme'
< *yığ-(ı)n+(a)k*
An.ağl.: ***yığınah, yığınak, yığanak, yığıncah, yığnah, yığnak*** (*DS.XI,* 4262)

YIĞ-IN+*AK(> h)/+CAH/ +NAK(> h)*

~ yığın (Trkm.)
yığınağ (Ker./*KrTS,* 368)
yığnağ (Ker./*KrTS,* 368)
yiğiliş (Özb.)
yıyılıv (Bşk.)
jığındi (Uyg.)
jıynaluv (Kzk.)

Y(> ğ)IĞ-*IN/INAĞ/ -NAĞ -INDİ*
YİĞ-*İLİŞ*
Y(> j)IY-*ILIV -NALUV*

= *toplaş* (Uyg.)
toptō (Kırg.)
toptaluv (Kzk.)
topläniş (Özvb.)

yığınla 'Yığın (olarak), çok, pek çok'
→ **yığın[+*la*]**
< *yığ-(ı)n il-e*

yığıntı[1] 'Bir araya yığılmış şeyler kümesi'
< *yığ-ıntı*
An.ağl.: ***yığıntı*** '1. birikinti; 2. yastık' (*DS.XI,* 4262)

yığıntı[2] (hlk.) 'Yıkıntı'
< *yık-ıntı*

yığış 'Yığmak ilşi veya biçimi'
< *yığ-(ı)ş* 'fiilden ad yapan ek'

yığış-['Bir arya gelip toplanmak, birikmek'
= OT. ***yığış-*** (DLT)
< *yığ-(ı)ş-* 'fiilden fiil yapan işteşlik eki'

yığışık 'Üst üste birikmiş'
< *yığ-(ı)ş-(ı)k* 'fiilden sıfat yapan ek'

[-(I)k eki: *alış-ık, buruş-uk, çapraş-ık, dolaş-ık, karış-ık, uyuş-uk* ...vb.]

yığışım *YT.* 'Molozların çimento durumuna dönüşmesiyle oluşan kütle'
< *yığ-(ı)ş-(ı)m*

yığışma 'Yığışmak işi'
→ **yığış-[*ma*]**

yığla-[(hlk.) 'Ağlamak'
= OT. ***ıgla-, yıgla-*** (DLT)
< *ıg/yıg* 'yansıma'+***la-***

yığma '1. Yığmak işi; 2. tuğla ya da kerpiçlerin üst üste konularak, beton kullanılmadan yapılan bina'
< *yığ-ma*

yığman (hlk.) 'Kısa boylu, etine dolgun'
< *yıg-man*

yığ(ı)rık (hlk.) 'Utangaç'
< OT. ***yıgrıl-*** 'kötüleşmek,

SarıalBaba

büzülmek, titremek' (DLT)

+***-(ı)k***

yık-['1. Kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak; bozmak, tahrip etmek; 2. (insan, hayvan ve ağaç için) devirmek; 3. bir yana eğmek; 4. (mec.) yıkımına yol açmak, mahvına sebep olmak; 5. (birine) yüklemek; 6. (yük için) indirmek'

= ET. ***yıġ-, yık-*** 'yıkmak, atmak' (*EUTS,* 294)

~ OT. ***yık-*** (DLT: *yıkılgan* 'daima yıkılan'; *yıkıl-* 'yıkılmak'; *yıkış-* 'yıkmakta yardım etmek'; *yıksa-* 'yıkmak istemek'; *yıktur-* 'yıktırmak')

< *yıķ-*

TT.: YIK-(I/ICI/ICILIK/IK/IL-/ILIŞ/ILMA/ IM/IMCI/INTIŞ /IŞ-/IŞMA/KIN/KINLIK/MA/ MACI/TIR-/TIRIL-/TIRILMA/ TIRMA)

~ yıķ- (Trkm.)
yıh,- (Az.)
yiķ- (Özb.)
yiķıt- (Özb.)
cığ- (Kırg.)
jikıt- (Uyg.)
jığ- (Kzk.)

Y(> c, j)I(> i)Ķ (> ğ, h,)+*IT-*

= *sındır-* (Kzk.)
buz- (Özb., Uyg.)
avdar- (Bşk.)

yıka-['Su veya başka bir sıvı kullanarak bir şeyi temizlemek'

= OT. ***yay-*** 'çalkamak, kımıldatmak'; ***yaykal-*** 'çalkanmak' (DLT)

< ****yāy-ka-*** [*TTS.VI,* 4443: *yayka-*]

veya:

< OT. ***yu-*** 'yıkamak'+***g-*** ***(/+y-/+v-)*** 'yıkamak'+***-a-***

(DLT: *yugçı* 'yuyucu, yıkayıcı'; *yuk* 'kaptaki bulaşık'< ***yu-k***; *yuk-* 'bulaşmak, sıvaşmak' *yukul-, yukuş-* 'bulaşmak, yayılmak')

TT.: YIKA-(MA/N/NIŞ/NMA/ T-/TMA/YICI/YIŞ)

~ yexemeğ (Ker./*KrTS*)

= ***yuv-*** (Özb., Trkm.)
yu- (Az., TatK.)
yıy- (Bşk.)
cū (Kırg.)
juy- (Uyg.)
juv- (Kzk.)

Y(> c, j)U(/I)-*V(/Y)-*

yıkama 'Yıkamak işi'
→ **yıka-[*ma*]**

yıkan-['1. Yıkamak işi yapılmak veya yıkamak işine konu olmak; 2. kendi vücudunu yıkamak'
→ **yıka-[*n-*]** 'fiilden dönüşlü fiil yapan ek'

yıkanış 'Yıkanmak işi veya biçimi'
→ **yıka-[*n-(ı)ş*]**

yıkanma 'Yıkanmak işi'
→ **yıka-[*n-ma*]**

yıkat-['Yıkamak işini yaptırmak'
→ **yıka-[*t-*]**

yıkatma 'Yıkatmak işi'
→ **yıka-[*t-ma*]**

yıkayıcı '1. Yıkama işi yapan kimse; 2. lâboratuvarda filmlerin yıkama işini yöneten kimse'
→ **yıka-[*(y)ıcı*]** 'fiilden ad yapan ek'

yıkayış 'Yıkamak işi veya biçimi'
→ **yıka-[*(y)ış*]** 'fiilden ad yapan ek'

yıkı (hlk.) 'Yıkılan bir şehir veya yapıdan arta kalan taş, duvar gibi şeylerin hepsi, ören, harabe'

< *yık-ı*

yıkıcı '1. Bir şeyin zarar görmesine, bozulmasına, ortadan kalkmasına sebep olan, tahripkâr; 2. yıkmacı'

< *yık-ıcı*

TT.: YIKICI+(LIK)

yıkıcılık 'Bozup yok etme durumu'
→ **yıkıcı[*+lık*]**

yıkık 'Yıkılmış olan, harap, viran'

SanalBaba

< ***yık-(ı)k*** 'fiilden sıfat yapan ek'

yıkıl-['1. Yıkmak işi yapılmak veya yıkmak işine konu olmak; 2. herhangi bir sebeple çökmek, göçmek; 3. devrilmek, yığılmak; 4. (mec.) (istenmeyen biri için) çekilip gitmek, defolmak; 5. (mec.) yok olmak; 6. (mec.) yüklenmek'
= OT. ***yıkıl-*** (DLT)

< ***yık-(ı)l-***

An.ağl.: ***yıkıl-*** '1. güreşte yenilmek; 2. birinin evinde çağırısız yatıya, yemeğe kalmak; 3. hasta, bitkin, perişan olmak' (*DS.XI,* 4263)

yıkılış 'Yıkılmak işi veya biçim'
→ **yıkıl-[*(ı)ş*]**

yıkılma 'Yıkılmak işi'
→ **yıkıl-[*ma*]**

yıkım '1. Yıkmak işi; 2. yok olmaya sebep olabilecek şey, büyük zarar, felâket'

< ***yık-(ı)m***

TT.: YIKIM+(CI)

An.ağl.: ***yıkım*** '1. zarar, kıya; 2. yük, ağırlık; 3. para harcama gücü; 4. iyi, güzel' (*DS.XI,* 4263-64)

yıkımcı 'Yapıları yıkma işi yapan kimse'
→ **yıkım[+*cı*]**

yıkıntı '1. Yıkılma, yıkım, mahvolma; 2. yıkılan bir şeyin parçaları, kalıntıları, enkaz'

< ***yık-ıntı***

An.ağl.: ***yıkıntı*** '1. yıkılmış kütük; 2. yıkılan evden çıkan kereste, toprak vb.; 3. miras; 4. ceza olarak verilen yemekli çağrı, şölen; 5. bir kıya sonucu çöküntü' (*DS.XI,* 4264)

yıkış 'Yıkmak işi veya biçimi'

< ***yık-(ı)ş*** 'fiilden ad yapan ek'

yıkış-[(hlk.) 'Güreşmek'

< ***yık-(ı)ş-*** 'fiilden işteş fiil yapan ek'

yıkkın 'Yıkılacak duruma gelmiş, harap'

< ***yık-kın*** 'fiilden sıfat yapan ek'

[**-KIn** eki: *bık-kın, çap-kın, dolgun, öl-gün, yor-gun, üz-gün* ...vb.]

TT.: YIKIN+(LIK)

yıkkınlık 'Yıkkın olma durumu, haraplık'
→ **yıkkın[+*lık*]**

yıkma 'Yıkmak işi'
→ **yık-[*ma*]**
TT.: YIKMA+(CI)

yıkmacı 'Yıkılması uygun görülen bir yapının yıkılması işini üstlenen ve yıkıntılarını satın alan kimse, yıkıcı'
→ **yık-[*ma+cı*]**

yıktır-['Yıkmak işini yaptırmak'
→ **yık-[*tır-*]**

yıktırıl-['Yıkmak işi yaptırılmak'
< ***yık-tır-(ı)l-***

yıktırılma 'Yıktırılmak işi'
→ **yıktırıl-[*ma*]**

yıktırma 'Yıktırmak işi'
→ **yıktır-[*ma*]**

yıl 'Sene; 365 gün, 5 saat ve 49 dakikalık zaman'
= ETT, OT. ***yıl*** (*EUTS,* 294; DLT)

< ****yıl***

TT.: YIL+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LA/LIK/LIKÇI/LIKLI)
~ yıl (TatK., Trkm.)
yil (Özb., Uyg., Tellafer./*KrTS,* 205)
cıl (Kırg.)
çıl (Kumd.)
jıl (Kzk.)
jil (Uyg., Kzk.)
il (Az., Ker./*KrTS,* 205)
ilişil 'bir önceki yıl, geçen yıldan da önceki yıl' (*KrTS,* 205)

Y(> c, ç, j)I(>i)L
[*Y=ø*]İL/İLİŞİL

Eren (*TDES,* 454): YOK

SanalBaba

yıl-['1. Bir işten gözü korkup vazgeçmek; 2. bıkmak, usanmak'
< ? OT. ***yél-*** 'koşmak; *cin ve yel çarpmak' (DLT)

[**NOT**: ET ve OT'de **yıl-** fiili ya da türevleri yoktur. Bu fiilin öteki Türk dillerinde de **yıl-** biçimi bulunmamaktadır.]

TT.:YIL-(GI/GIN/GINCA/GINLIK/MA/MAZ/MAZLIK)
= *katy-* (Kırg., Uyg.)
gorh,- (Az.)
kurk- (TatK.)
gaç- (Trkm.)
kaç- (Kırg., Özb.)
çöçi- (Özb.)

yılagı (hlk.) 'Yıllanmış şarap'
< ***yıl+agı***

yılan 'Sürüngenlerden, ayaksız, ince ve uzun olanların genel adı'
< ? ****yıl-*** 'kaymak, sürünmek'
+ān 'fiilden ad yapan ek'
TT.: YILAN+(CIK/kavi)
~ yılan (Bşk., TatK., YUyg.)
yılān (Trkm.)
cılan (Kırg.)
çılan (Kumd.)
jılan (Kzk.)
jilan (Uyg.)
ilan (Az., Ker./KrTS, 205)
ilån (Özb.)

Y(> c, ç, j)I(> i)LA(> å)N
[Y=ø]İLA(> å)N

= *çöykö* (Alt.)
Eren (*TDES,* 454): YOK

yılancık '1. Streptokok denilen mikropların bir sıyrığa bulaşarak yaptıkları hastalık, kızıl yörük; 2. (hlk.) kemik veremi'
< **yılan[+*cık*]** 'addan organ, bitki ve hastalık adı yapan ek']
[**+cIk** eki: *bademcik, kızılcık, kızamıkçık, kulakçık* ...vb.]
An.ağl.: ***yılancık, yılancuh*** (*DS.XI,* 4265)

yılancıl 'En çok yılanla beslenen bir kuş'
< **yılan[+*cıl*]** 'addan hayvan adı yapan ek'
[**+cIl** eki: *balıkçıl(/çın)*]

yılavı (hlk.) Büyük yangın alevi'
< ***yı(/a/u)*** 'parlamak'***-l +a-gı***

yılazan (hlk.) 'Şimşek'
< ***yı(/a/u)*** 'parlamak'***-l +az-(a)n***

yılbır (hlk.) 'Parıltı'
< ***yı(/a/u)-l+bı-r***
An.ağl.: ***yılbır yılbır*** 'pırıl pırıl, yanıp sönerek (ışık için)' (*DS.XI,* 4266); ***yılpır*** 'parıltı' (s. 4272); ***yılp yılp*** 'pırıl pırıl'

yılbırda-[(hlk.) 'Üstünde ışık oynaşmak, parıldanak'
→ **yılbır[+*da-*]**

yılbırdak (hlk.) 'Işığı yansıtan yüzey'
→ **yılbır[+*da-k*]**

yılbırla-[(hlk.) 'Yel gibi hızla gelmek'
= OT. ***yélpi-, yélwi-*** (DLT)
< ***yél+pi-r-le-***
An.ağl.: ***yılbır yılbır*** 'İvedi' (*DS.XI,* 4266)

yılbırt-[(hlk.) 'Arkadan, önden sıkışınca, yana fırlamak'
< ***yél+pi-r-t-***

yıldaçı (hlk.) 'Her yıl doğuran'
< ***yıl+da-çı***
An.ağl.: ***yıldamcı, yıldacı, yıldam*** (*DS.XI,* 4267)

yıldam, yıldamcı (hlk.) → **yıldaçı**

yıldır-['Korkutmak, sindirmek, yılgınlığa uğratmak, yılmasına sebep olmak'
→ **yıl-[*dır-*]**

yıldıra-[(hlk.) 'Parıldamak'
= ET. ***yıltıra-*** 'parlamak' (*EUTS,* 294)
~ OT. ***yalrat-, yalrıt-, yolrat-, yolrıt-*** 'parlatmak, yalabıtmak'; ***yaltur-*** 'ateşi alevlendirmek' (DLT: ***yaldruk, yoldruk, yuldruk*** 'cilâlı, parlak'; ***yulduz*** 'yıldız')
CC.: ***yıltra-***

SahafBaba

AH.: ***yulduru-***
Terc.: ***yulduru-, yuldırı-***
EAT.: ***yıldıra-, ıldıra-***
< [y]*a(/u/ı)-l+ t(/d)ı(/u)r-a(/u/ı)-*
→ **yalabık**
TT.: YILDIRA-(K)
~ yıldıra- (Trkm.)
cıltıra- (Kırg.)
çıltıra- (Hak.)< *yıltra-*
< ***yultra-*** < *yultur-a-*
jıltıra- (Kzk., KKlp.)

yıldırak (hlk.) '1. Parıldayıcı, parıldayan; 2. şimşek'
→ **yıldıra-[*k*]**
<*yaldrı(/a)-k* 'cilalı, parlak, süslü' (DLT)
An.ağl.: ***yıldırak*** '1. Çok parlak; 2. parlaklık' (*DS.XI,* 4267)

yıldırıl-['Yıldırılmak işine konu olmak'
→ **yıl-[*dır-(ı)l-*]**

yıldırık[1] (hlk.) 'Cam'
< OT. ***yaldrı(/a)-*** 'az ışımak, az parlamak' **+*-k***

yıldırılma 'Yıldırmak işi'
→ **yıl-[*dır-(ı)l-ma*]**

yıldırım '1. Gök gürültüsü ve şimşekle görülen, hava ile yer arasındaki elektrik boşalması; 2. ad tamlamalarında belirten olduğunda belirtilenin çok hızlı yapıldığını anlatır'
= ET. ***yıltıra-*** 'parlamak' (*EUTS,* 294)
~ OT. ***yaldru-, yuldru-, yoldru-*** 'parlamak' (DLT)
CC.: ***giltrin***
MA.: ***yaldrım***
AH.: ***yuldurum***
Terc.: ***yuld(u)r(u)m, yuldırım***
Har. (NF, HS): ***yıldırım***
< *ya(/u)-l+t(/d)ru(/ı)- + *-m*
TT.: YILDIRIM+(LIK/kıran/savar)
~ yıldırım (Trkm., Ker., KarL.))
yaltırav, yaltıravık, yaltırım
(TatK./*Tatar Süzligi,* Moskva 1981, s. 637)
cıltıra (Kzk., TatK.)
çıltıra (Hak.)
jıldırım (KKlp.)
ıldırım 'şimşek' (Trkm., Telafer/*KrTS*)
ildırım (Az.) < ***yultrı-m***[3]
ildirim (Osm.)

[*Y>C, Ç, J*]I(/İ/A)LD(/T)I(>i)R-*IM*
-A
-AV
-AVIK

= *yäşin* (Bşk., Özb., TatK.)
çağılğan (Kırg.)
çakmåk (Özb.)
çakmak (Uyg.)
nayzağay (Kzk.)

yıldırımlık 'Paratoner'
→ **yıldırım[+*lık*]**

yıldız '1. (Güneş ve ay dışında) Gök yüzünde görülen ışıklı gök cisimlerinden her biri; 2. sinema ve müzikhol sanatçısı, star; 3. bir toplulukta, bir meslekte, üstün başarı gösteren kimse; 4. kuzey; 5.(mec.) baht, şans, talih; 6. yıldız biçiminde olan'
= ET. ***yıldız, yıltız*** (*EUTS,* 294); Uyg.Br. ***yūltuz*** (*Mak.I,* 71)
~ OT. ***yulduz*** 'yıldızların genel adı' (DLT)

FAKAT;
OT. ***yıldız*** 'ağacın kökü, damarı' (DLT: ***yıldızlan-*** 'köklenmek, bir yere yerleşmek, soylanmak'; ***yıldızlığ*** 'köklü')
Yak. ***silirgäx*** 'kök (büyük ağaçların)' < ***yiltir-käk*** < ***yiltir***[2]

GT. ***yultuz*** < ***yultur*** [= Çuv. *śiltĕr* < ***yultur*** = Blg. ***yalduz, yaldız*** < *yulduz* < *yultuz* < ***yultur***]
Çağ.: ***yildiz***
Terc.: ***yalduz*** < *yulduz*
< *ya(/u)-l+d(/t)ı(/u)z
< *yultur*
TT.: YILDIZ+(LA-/LAMA/LI/SIZ)
An.ağl.: ***yıldız*** '1. alınyazısı; 2.

SanalBaba

atın alnında yıldız biçimindeki beyazlık, akıtma; 3. iğne deliği; 4. kılık, yakışık' (*DS.XI*, 4267-68); ***yılduz*** 'iğne deliği'; ***yıldız pohu*** 'ateş böceği' (*DAO*, 518)

~ yıldız (Trkm.)
yıldıs (Küer., Gag., Küer., Trkm.)
yıltız (Uyg.)
yiltis (Tar.)
yiltiz (Uyg.)
yiltıs (SUyg.)
yulduz (Özb.; Ker./*KrTS*, 371)
yuldız (Nog., TatK.; Han./*KrTS*, 371)
yoldız (TatK.)
yondoz, /yunduz (Bşk.)
cıldız (Kırg.)
cıldıs / cıltıs / cılgıs (Alt.)
ciltis (Tar.)
çıltıs (Hak.)
juldız (Kzk.)
julduz (Kzk., KKlp.)
jultuz (Uyg.)
sıltıs (Tuva, Tofa)
silis / sulıs (Yak.) < ***yiltiz**
śiltĭr /saltar (Çuv.)
şıltıs (Kız.)
ildiz, ildizçä (Özb.9
ulduz / uldız (Az.)
ulduz (Ab., Telafer/*KrTS*, 371)

Y(> c, ç, j, s, ś, ş)U(>o/I)L
T(/D)U(/I)Z(>s)

YONDOZ [< ***yultuz***]
(/u/>/o/, /l/>/n/ değişimi)

CILGIS [< ***yultuz***]
(/y/>/c/, /d/>/g/ değişimi)

ULDU(/I)Z [< ***yultuz***]
(/y- = ø)

Sevortyan (1974, 179-180): < **yult** 'ses taklidi'-**u-z** 'ek' [Bu görüşün delili olarak TatK.'daki '*parlamak, ışık saçmak, şimşek çakmak*' gibi anlamlara gelen **yalt-yult, yalkın** ve **yaltırav** ile TT'ndeki **yıldırım** sözcükleri gösterilmiştir. TatK.'deki **yulduz** sözcüğünün **yult(d)** kısmı, ses taklidi bir unsur olarak kabul edilmiştir. (bk. *Yazikóvaya Nominatsya*, 1977, s. 163)

Doerfer (*TMEN*): < ***yulduz**
Vambery: **yolduz, yaldız < yal, yıl, yol, yul** 'parlamak'
T.Tekin (1989, 280): **yultuz** 'yıldız' adı ile **uldra-** 'parlamak' fiilinin aynı kökten geldiğini yazar.
Egorov (1964, s. 206): T. Tekin'in görüşüne benzer bir görüş belirtir. [Çuvaşçadaki **saltar /śiltĭr** şeklinin etimolojisinden hareketle, sözcüğün **yal-** 'yanmak' fiilinden geldiğini ileri sürerek, sözcüğü Trkm.'deki **yaldra-** fiiliyle karşılaştırır.]
M. Erdal (*OTWF*, 323): < ***yultrı-*** [< **yul-trı-z* > *yultız*]
[T. Tekin bu görüşü kabul etmez. Bk. *Mak.II*, 603, not 3]
F. Özkan (2003, s. 169): < ***ya-**
A. T. Kaydarov (1986, s. 216): **yaldız** 'yansıma' < ***yul** [< **jıl** (> **jılt**)] < **juldız** < ***jul-t-z**
Jaruzakov : < ***juld** [<***jılt**] **+ız** 'parlayan, parlayan cisimler.
Aranov (1992, s. 63-65): **juldız < juld** [> **jılt**]
Zajaczkowski (1958, s. 24): **Yıldız** sözcüğünün ortak ***ya-** kökünden geldiğinin delilleri TT ve diğer Türk lehçelerinde **yıldız**'ın yanı sıra **yaldız** sözcüğünün bulunmasıdır. ***yıldız** ile ***yaldız** aynı sözcüğün iki değişik varyantıdır.
Eren (*TDES*, 454): YOK
Nişanyan (*SS*, 482): **yıldız** = ***ET.** *yultuz* (XI)
* 'Kuzey, kuzey rüzgârı' anlamı kutup yıldızından türemiştir.

***

NOT: Nişanyan'ın yalabık, yaldız, yıldız, yıldırım gibi sözcüklerin aynı ***ya-** 'parlamak' kökünden geldiğini bilmediği görülmektedir.

Bu konuda geniş bilgi için bk. F. Özkan (2003, s. 168-170)

yıldızla-['1. Rüzgâr kuzeyden esmeye başlamak; 2. bulutlar sıyrılıp yıldızlar görünür olmak'
→ **yıldız[+*la-*]**

yıldızlama 'Yıldızlamak işi'
→ **yıldız[+*la-ma*]**

yıldızlı '1. Üzerinde yıldız bulunan; 2. bulutsuz, duru, açık'
→ **yıldız[+*lı*]**

yılgı 'Belirli nesneler veya durumlar karşısında duyulan, olağan dışı korku, dehşet, fobi'
< ***yıl-gı*** 'fiilden ad yapan ek'
[**-KI** eki: *al-gı, bas-kı, çal-gı, sar-gı, ol-gu* vb.]

yılgın[1] 'Yılmış, korkmuş olan'

SanalBaba

< ***yıl-gın*** 'fiilden sıfat yapan el'

[**-KIn eki**: *ol-gun, dol-gun, sargın, er-gin, kaç-kın, yur-gun* ...vb.]

TT.: YILGIN+(CA/LIK)

yılgın² (hlk.) '1. Sulak yerlerde, kendiliğinden biten bir ağaç; 2. funda; 3. filiz'
= OT. ***yılgın*** 'ılgın ağacı, Tamariska' (DLT)
An.ağl.: ***yılgın, yılgım, yılgun*** (*DS.XI,* 4269)

< *yıl-gın*

yılgınca 'Yılgın (bir biçimde)'
→ **yılgın[+*ca*]**

yılgınlık 'Yılgın olma durumu veya yılgınca davranış'
→ **yılgın[+*lık*]**

yılık (hlk.) '1. Çarpık, eğri (ağız); 2. şaşı (göz)'
< ? OT. ***yalığ*** 'eyer kaşı; ibik' (DLT)
An.ağl.: ***yılık, yılıkman, yılış, yıllaş, yılpık*** 'eğri, çarpık' (*DS.XI,* 4269)

yılış-['Hoşa gitmek düşüncesiyle yapmacıklı bir gülüşle gülmek veya yapma bir tavırla davranmak'
= OT. ***yılış-, yalış-*** 'birbirini töhmetlemek' (DLT)
< ****ya(ı)l-a(ı)-*** 'töhmet, itham, biri hakkında kötü sanıda bulunmak'+***ş-***
TT.: YILIŞ-(IK/IKÇA/IKLIK/KAN/MA)

yılışgan (hlk.) 'Dalkavuk'
< ***yılış-gan***

yılışık 'Yapmacık bir gülüşle hoşa gitmeye çalışan'
→ **yılış-[*(ı)k*]**
~ yalağay (Bşk., TatK.)
yältâk (Özb.)
yalıncaŋ (Trkm.)
jağınğan (Kzk.)
yepişkak (Uyg.)

yılışıkça 'Yılışık (bir biçimde)'
→ **yılışık[+*ça*]**

yılışıklık 'Yılışık olma durumu'
→ **yılışık[+*lık*]**

yılışkan 'Hoşa gitmek düşüncesiyle sürekli olarak ve yapmacıklı bir biçimde gülen kimse, sırnaşık'
→ **yılış-[*kan*]**

yılışkanlık 'Yılışık olma durumu, yılışıkça davranış'
→ **yılış-[*kan+lık*]**

yılışma 'Yılışmak işi'
→ **yılış-[*ma*]**

yılıt-[(hlk.) 'Çarpıtmak, eğriltmek'
< ***yıl-(ı)t-***

yılkı (hlk.) '1. At, eşek gibi tek tırnaklı (toynaklı) hayvan sürüsü; 2. başıboş bırakılmış at ve eşek sürüsü'
= ET. [Eleges, 11: *tört (a)d(a)k:* < *l(ı)g*> ***yılk(ı)m*** = dört ayak(lı) **hayvan**(larım)]
= ET. ***yılkı, yılhı, yıllık*** (*EUTS,* 294)
~ OT. ***yılkı*** 'hayvan, hayvan sürüsü' (DLT)
< ****yıl*** 'yıl, sene' **+*kı (/+lık)***
TT.: YILKI+(LIK)
An.ağl.: ***yılkı*** '1. at sürüsü; 2. başıboş dolaşan at, öküz, inek vb. sürüsü; 3. çekingen, ürkek, yabanıl; 4. geveze; 5. hoppa, şımarık' (*DS.XI,* 4271), ***yılgı, yılhı***

Tü. > **Fars., Kürt.** (Doerfer: *TMEN* 658); Kafkas dilleri
~ yılkı (Trkm., Nog., Alt., Tel.)
yılgı (Kız.)
yilki (Özb.)
cılkı (Kırg.)
çılgı (Şor, Sag., Tuva)
jılkı (Kzk., KKlp.)
sılgı (Yak.)
ilh,ı (Az.)

Y(> c, ç, j, s)I(> i)L
K(>g)I(>i)

L. Bazin (*SChron* 68): < **yıl-kı** 'de l'année'
M. Räsänen (*V* 200-201): < **yıl-kı**
Clauson (**ED** 925-926): < **yıl-kı**

SanalBaba

Sevırtyan (*ÊSTJa* 1989, 281-282): < **yıl-sığ** 'zengin varlıklı'
Şçerbak (*İRLTJa* 84-85): ***sürü** > ***at**
Vámbéry: < **yıl-** 'toplamak, birleştirmek'
Hamilton (*İKPÖ*, 235): < **yıl** 'sene, yıl'+**kı** 'addan ad yapan ek' = 'bir yaşında' (?)
Eren (*TDES*, 454): 'Türkçe bir türev olduğu anlaşılıyor' der, nedenini açıklamaz.

yılkılık 'Yılkıya ayrılmış (at)'
→ **yılkı[+*lık*]**

yılla-[(hlk.) 'Bir yerde uzun süre kalmak'
→ **yıl[+*la-*]**
An.ağl.: ***yılla-*** '1. Çok beklemek; 2. üstünden yıl geçmek' (*DS.XI*, 4271)

yıllama 'Yıllamak işi'
→ **yıl[+*la-ma*]**

yıllan-['1. Bir yılını doldurmak; 2. üzerinden bir veya daha çok yıl geçmek'
→ **yıl[+*la-n-*]**

yıllanık (hlk.) 'Yıllanmış şarap, zeytinyağı vb.'
< *yıl+la-n-(ı)k*

yıllanma 'Yıllanmak işi'
→ **yıl[+*la-n-ma*]**

yıllanmış (hlk.) 'Süreğenleşmiş, iyileşmesi uzamış yara'
< *yıl+la-n-mış*

yıllat-['Üzerinden çok zaman geçirtmek'
→ **yıl[+*la-t-*]**

yıllık '1. Yapımından veya doğumundan başlayarak üzerinden herhangi bir yıl geçmek; 2. bir yıl için, senelik; 3. yılda bir yapılan;4.yılda bir verilen ücret; 5. yılda bir çıkan ve o yılın olgularını anlatan kitap; bülten, dergi gibi eser, salnâme'
→ **yıl[+*lık*]**
TT.: YILLIK+(ÇI/LI)

yıllıkçı, yıllıklı 'Ücreti yılda bir verilen'
→ **yıllık[+*çı*]**

yılma 'Yılmak işi'
→ **yıl-[*ma*]**
An.ağl.: ***yılma*** 'bayır, yokuş' (*DS.XI*, 4271)

yılmala-['Yokuş aşağı inmek'
→ **yılma[+*la-*]**

yılmaz 'Bir işten gözü korkup vazgeçmeyen, yılmayan'
→ **yıl-[*maz*]**
TT.: YILMAZ+(LIK)

yılmazlık 'Bir işten gözü korkup vazgeçmeme, yılmama durumu'
→ **yıl-[*maz+lık*]**

yılmırt (hlk.) 'Parıl parıl'
< **yı(a/u)-l+mır-t*

yıltar, yultar (hlk.) 'Yular ipi'
→ **yular**

yımırta → **yumurta**
< OT. ***yumurtġa*** (DLT)

[Fakat, ***yımırtġa*** 'damarsız olan her türlü yeşillik' (DLT)]

yımırtlak (hlk.) 'Susineği'
< *yumur+t-la-k*

yıŋ-[→ **yığ-**

yıpar (hlk.) 'Güzel koku'
= OT. ***yıpar, yipar*** 'misk' (DLT)

yıpra-[(hlk.) 'Aşınıp eskimek, incelmek'
= ET. ***ärpä-*** 'törpülemek, biçilmek, kesilmek' (*EUTS*, 75)
< **érpé-* [*/rp/ > /pr/* göçüşmesi ile > ****epre-*** > ****ıpra-*** > ***yıpra-***]
TT.: YIPRA-(K/N-/NMA/T-/TICI/TMA)
~ äpri- (Az.)
= *yirtil-* (Özb.)
cırtıl- (Kırg.)
jırtıl- (Kzk.)
jitil- (Uyg.)
eskir- (Kzk., Kırg., Özb.)
iskir- (Bşk., TatK.)
köhnel- (Az.)
kö:nel- (Trkm.)

yıprak (hlk.) 'Yıpranmış, aşınmış, eski'
→ **yıpra-[*k*]** 'fiilden sıfat yapan ek'

[**-°K** eki: *don-(u)k, çal-(ı)k, yan-(ı)k, büz-(ü)k* vb.]

yıpran-['1. Zamanla veya çok kullanma sonucu aşınmak, eskimek'
→ **yıpra-[*n-*]**

SarıBaba

yıpranma '1. Yıpranmak işi; 2. doku bozukluğu'
→ **yıpra-[*n-ma*]**

yıprat-['1. Yıpranmış duruma getirmek, eskitmek; 2. (mec.) (türlü etkenler) eski gücünü yok etmek'
→ **yıpra-[*t-*]**

yıpratıcı 'Yıpratan, gücü kıran, azaltan'
→ **yıpra-[*t-ıcı*]**

yıpratma 'Yıpratmak işi'
→ **yıpra-[*t-ma*]**

yır (hlk.) '1. Ezgi, türkü, nağme; 2. şiir'
= ET. ***yır, ır*** 'şarkı, türkü' (*EUTS,* 294; *Alt. Gr.,* 354)
~ OT. ***yır, ır*** 'koşma, türkü, hava, ır, musikide ırlama, gazel' (DLT: *yırla-* 'şarkı, gazel söylemek')
< AT. ***īr***
~ yir (Çağ.)
cır (Kırg.)
jır (Kzk.)
çir (Soy.)
sir (Yak)
zır (Hak.)
ır (Soy., Kaça, Koyb.)
(Räsänen, *V* 210)

[Y](> c, ç, j, s, z)IR

~ Moğ. ***iragu*** 'melodik ses, kulağa hoş gelen ses; uyum, ahenk; uyumlu, melodik', Halh. ***yarū*** ay. < ***ırağu*** (*Mak.I,* 312)

Tü. > **Kürt.** *yır*; **Zaza** (genel) *deyr, dêr, dir* (*DAO,* 518)

yır-[(hlk.) 'Yırtıp ayırmak'
< OT. ***yır-*** (DLT)

yıra-[(hlk.) 'Uzamak'
= OT. ***yıra-, yara-*** (DLT)
< ****yır-a-***

yırak (hlk.) 'Uzak, ırak'
= OT. ***yırak*** (DLT)
< ***yıra-*** 'uzaklaşmak, ırak olmak'+***-k***

yırgala-[(hlk.) 'Sallamak'
< [y+] OT. ***ırga-*** 'sallamak' (DLT)+***-la-*** [/y/ ikincildir]
An.ağl.: ***yırgala-, yırğala-*** (*DS.XI,* 4273); ***yılgala-*** (Erciş/ *DAO,* 519)

yırık (hlk.) 'Yırtılmış, yarılmış'
< OT. ***yır-*** (*/yer-, yir-*)+***-(ı)k***
An.ağl.: ***yırıh, yırtlak, yırtlık*** (*DS.XI,* 4274)

YIR-*IH*
-T-LAK/-LIK

yırıl-[(hlk.) 'Ayrılıp gitmek'
< ***yır-(ı)l-***

yırla- (hlk.) 'Türkü, şarkı söylemek, ırlamak'
→ **yır[+*la-*]**
= OT. ***yīrla-*** (DLT) < ****yīr+la-***
< ? AT. ****īr+la-***
An.ağl.: ***yırra-*** (*DS.XI,* 4274)

Tü. > **Kürt., Zaza.** *yırla-, yırra-* (*DAO,* 519)

yırlak (hlk.) 'Şarkı söyleyen'
< [y+] ****īr+la-k***

yırt-['1. Kâğıt, kumaş gibi bükülüp katlanan şeyleri iki ucundan kesici araç kullanmadan çekip ayırmak; 2. vücudu kanatacak kadar derin çizmek; 3. yok etmek, bastırmak; 4. (mec.) zorlamak; 5. (mec.) herhangi bir işten, bir olayın içinden kolaylıkla sıyrılmak'
= ET. ***yırt-*** 'yırtmak, parçalamak' (*EUTS,* 295)
~ OT. ***yırt-*** (DLT)
< ****yır-(/*yir-)*** 'yirmek'+***-t-*** (DLT: *yırtıl-, yırtın-, yırtış-*)

[< ****y***(> c, j)***ī*** 'yansıma' +***r-t***]

TT.: YIRT- (ICI/ICILIK/IK/IK-LIK/IL-/ILIŞ/ILMA/IN-/INIŞ/ INMA/IŞ/LAK/MA/MAÇ/MAÇ-LI/MAÇSIZ/TIR-)
~ yırt- (Az., Bşk., TatK., Trkm.)
yirt- (Özb.)
jırt- (Kzk.)
jit- (Uyg.)

Y(> c, j)I(> i)[R]T-

yırtıcı '1. Etleriyle beslenmek için

SanalBaba

başka hayvanları parçalayarak yiyen (hayvan); 2. (mec.) kan dökmekten, insan öldürmekten zevk alan (kimse; 3. (mec.) (ses) tiz, yüksek; 4. (mec.) iş bitiren, mahir'

→ **yırt-[*ıcı*]**

TT.: YIRTICI+(LIK)

~ yırtıcı (Az., Trkm.)
yırtkıç (TatK.)
yırtkıs (Bşk.)
yirtkıç (Özb.)
cırtkıç (Kırg.)
jırtkış (Kzk.)
jirtkuç (Uyg.)

Y(> c, j)I(/ i)RT-*ICI -KI(/U)Ç(/S/Ş)*

yırtıcılık 'Yırtıcı, vahşi olma durumu'

→ **yırtıcı[+*lık*]**

yırtık '1. Yırtılmış olan; 2. (mec.) utanması, çekinmesi olmayan; 3. eskimiş, parçalanmış; 4. (ses için) cırtlak, tiz, keskin; 5. yırtılma sonucu oluşmuş yarık'

→ **yırt-[*(ı)k*]** 'fiilden sıfat yapan ek'

TT.: YIRTIK+(LIK)

~ yırtık (Bşk., TatK., Trkm.)
yırtıg (Az.)
yirtık (Özb.)
cırtık (Kırg.)
jırtık (Kzk.)
jitık (Uyg.)

Y(> c, j)I(>i)[R]TIK(>g)

yırtıklık '1. Yırtık olma durumu; 2. (mec.) utanmazlık, çekinmezlik'

→ **yırtık[+*lık*]**

yırtıl-['1. Yırtmak işi yapılmak veya yırtmak işine konu olmak; 2. (mec.) çekinmesi, sıkılması kalmamak'

→ **yırt-[*(ı)l-*]**

TT.: YIRTIL-(IŞ/MA)

An.ağl.: ***yítil-*** (Rize/*RİA*)

yırtılış 'Yırtmak işi veya biçimi'

→ **yırtıl-[*(ı)ş*]**

yırtılma 'Yırtılmak işi'

→ **yırtıl-[*ma*]**

yırtım (hlk.) 'Kumaş, basma vb.'

< *yırt-(ı)m*

An.ağl.: ***yırtımalı, yırtımmalı*** (*DS.XI,* 4274)

yırtımcı (hlk.) 'Manifaturacı'

→ **yırtım[+cı]**

yırtın-['1. Parçalanırcasına bağırmak; 2. bir konu ile kendini yoracak kadar çok uğraşmak'

→ **yırt-[*(ı)n-*]**

TT.: YIRTIN-(IŞ/MA)

~ yırtıl- (Az.)
cırtın- (Kırg.)

yırtınış 'Yırtınmak işi veya biçimi'

→ **yırtın-[*(ı)ş*]**

yırtınma 'Yırtınmak işi'

→ **yırt-[*(ı)n-ma*]**

yırtış 'Yırtmak işi veya biçimi'

→ **yırt-[(ı)ş]**

yırtlak[1] (hlk.) 'Göz kuyruğu yırtılmış gibi açık duran (göz)'

< yırt-[*la-k*]

yırtlak[2] → **yırık**

yırtık (hlk.) → **yırık**

yırtma[1] 'Yırtmak işi'

→ **yırt-[*ma*]**

yırtma[2] (hlk.) 'Tülbent'

< *yırt-ma*

yırtmaç 'Çoğunlukla giysilerde etek, paça veya kol yeninde, dikilmemiş uzunca açıklık'

< *yırt-maç* 'fiilden ad yapan ek' [**-maç** eki: *bula-maç, sığırt-maç, bazla-maç* vb]

TT.: YIRTMAÇ+(LI/SIZ)

An.ağl.: ***yırtmaç*** '1.vadi; 2. üzüm yaprakları, kıyma ve pastırmayla yapılan ekşi bir yemek' (*DS.XI,* 4275)

[1) < *yırt-maç*; 2) < *yırt-ma aş*]

yırtmaçlı 'Yırtmacı olan'

→ **yırtmaç[+*lı*]**

yırtmaçsız 'Yırtmacı olmayan'

→ **yırtmaç[+*sız*]**

yırttır-['Yırtmak işini yaptırmak'

→ **yırt-[*tır-*]**

yıtılemak (hlk.) 'İtmek, itelemek'

< [y+] OT. ***it-il-*** (DLT)+***-e-***

yıv dikişi (hlk.) 'Ağız ağza konmuş

SarıalBaba

iki parçanın ara dikişi'
< OT. ***yi*** *(/cigi, yigi)* 'elbisenin yivi, dikişi, dikiş; pabuç dikişi' (DLT)

yıvıl-, yıvın- (hlk.) → **yığıl-**
< ***yıg-(ı)l-***

yıvış-[(hlk.) 'Cıvık bir duruma gelmek, cıvıklaşmak'
< ****yaw-*** '*sulandırmak'
+-(ı)ş-
TT.: YIVIŞ-(IK/IKLIK/yıvış)

yıvışık (hlk.) 'Yılışık'
→ **yıvış-[*(ı)k*]**

yıvışıklık 'Islaklık, kayganlık, yapışkanlık'
→ **yıvış-[*(ı)k+lık*]**

yıvış yıvış 'Cıvık cıvık'
→ **yıvış**

yıyka-[(hlk.) 'Yıkamak' → **yıka-**

yi-[→ **ye-**

yidi (hlk.) → **yedi**

yidil- → **yetil-**

yidir- → **yedir-**

yiğ[1] (hlk.) 'İğ'
< OT. ***ig, ik, yig, yik*** (DLT)

yiğ[2] (hlk.) Koku'
< OT. ***yıđ, yiđ*** 'koku' (DLT)
An.ağl.: ***yiğdin, yiggin, yiğden, yiği, yiğiden*** '1. kötü koku; 2. bozulmuş, cılk, kokulu (yumurta vb. için) (*DS.XI*, 4276); ***yiğir yiğir*** 'pis pis (koku için)' (s. 4277)

YİĞ+*DİN/+DEN/+GİN +İ/İDEN*

yiğır-[(hlk.) 'Leş gibi kokmak'
< ***yiğ*** [< ****yiđ***]***+(i)r-***

yiğırmı (hlk.) → **yirmi**

yiğin, yiğinik → **yeğni**

yiğit '1. Güçlü ve yürekli, kahraman, alp; 2. delikanlı, genç erkek; 3. (mec.) gözü pek, düşüncelerini açıkça söylemekten çekinmeyen (kimse)'
= ET., OT. ***yigit*** (*EUTS*, 296; DLT)
< ***yig (~ yég, yi:g)*** 'iyi, daha iyi, üst, üstün, hayırlı'***+(i)t***
TT.: YİĞİT+(başı/ÇE/LEME/LENDİR-/LENDİRME/LEN-/LENME/LEŞ-/LEŞME/LİK)

Tü.> **Zaza.** *yigit, agit* (O. Özer, 121)

~ yigit (Bşk., Özb., TatK., Ory.)
yiyit (Osm.)
yīt (Osm.)
yé:t (Tuva, Leb., Küer.)
yeyt (Alt.)
yəgət (TatK.)
cigit (KKırg.)
cigət (TatK.)
ciit (Alt./*ATS*, 62)
cét (Yak.)
çé:t (Sag.)
çīt (Sag.)
çiŋét (Şor)
dét (Yak.)
jigit (Kzk., Uyg.)
iyit (Kmk.)
igid (Az., Ker.)
igit (Ker./*KrTS*, 204)

Y(> c, ç, j)İ(> ə)G(>y, ŋ)İ (> é, e, ə)T
Y(> c, ç, d)Ī[/Ė:/Ė)T
[Y=ø]İGİT(>d)
C(<Y)İ[*G*=ø]İT

= *batır* (Bşk., Kzk., TatK.)
< Moğ. *baġatur*
bātır (Kırg.)
båtir (Özb.)
batur (Uyg.)
edermen (Trkm.)
~ Moğ. (*KWb.*, 218) ***yigede*** 'Jugend'

Eren (*TDES*, 454): YOK

yiğitbaşı (esk.) 'Esnaf loncalarının kararlarını yürüten kimse'
→ **yiğit[+baş+ı]**

yiğitçe 'Yiğit gibi, yiğide yakışır bir (biçimde), yüreklilikle'
→ **yiğit[+*çe*]** 'addan sıfat ve zarf yapan ek'
[+çA eki: *arkadaş+ça, dost+ça,*

SarıalBaba

erkek+çe, gü zel+ce, kadın+ca ... vb.]

yiğitleme 'Koçaklama'
→ **yiğit[+*le-me*]**

yiğitlen-['Yüreklenmek, yiğitlik etmek, cesaret etmek'
→ **yiğit[+*le-n-*]**

yiğitlendir-['Yüreklendirmek, cesaretini arttırmak, cesaretlendirmek'
→ **yiğit[+*le-n-dir-*]**

yiğitlendirme 'Yiğitlendirmek işi, yüreklendirme, cesaretlendirme'
→ **yiğit[+*le-n-dir-me*]**

yiğitlenme 'Yiğitlenmek, yiğitleşmek işi, yüreklenme, cesaretlenme'
→ **yiğit[+*le-n-me*]**

yiğitleş-[→ **yiğitlen-**

yiğitleşme → **yiğitlenme**

yiğitlik 'Yiğit olma durumu, yiğitçe davranış, yüreklilik, cesaret'
= OT. ***yigitlik*** (DLT)
→ **yiğit[+*lik*]**

yiğli → **yeğni**

yiğni → **yeğni**

yiğrek (hlk.) → **yeğrek**

yiğren- (hlk.) 'İğrenmek'
= OT. ***yigren-*** 'tüyü ürpermek, iğrenmek' (DLT)
< ***yigre-n-***

yil → **yel**

yilar (hlk.) → **yular**

yilbik (hlk.) 'Sara'
= OT. ***yélpik*** 'cin ve yel çarpması' (DLT: *yélpin-* 'yele, cine çarpılmak, yel çarpmak, cin çarpmak')
< ***yél*** 'rüzgâr, yel, esinti'+***pi-*** 'yele, cine çarpılmak'+***k***

yildir-[→ **yeldir-**

yilek → **yelek**

yilleme (hlk.) 'Yelleç, vantilatör'
→ **yelleme**

yim → **yem**

yimeci (hlk.) → **imece**

yi:mi → **yirmi**

yine 'Gene, tekrar'
= ET. ***yana, yänä, yinä*** (*EUTS*, 283); (Uyg.) ***yenä*** (*İKPÖ*, 233); ***yana, yanya*** (Yazıtlar), ***yänä, yiŋä, yiŋä:*** (Br.), ***yŋä:*** (Br.), ***yŋä:*** (Br.) (*ETG.*, 308)
~ OT. ***yana, yeme*** (DLT)
CC.: ***yana, yenä***
< ***yan-*** 'dönmek, döndürmek, geri gelmek'+***-a*** 'zarf-fiil eki'
TT.:YİNE+(LE/LEME/LEMELİ/LEN-/LEN-İŞ/LENME/LET-/LETME/LEYİŞ)
~ yene (Trkm.)
yenä (Az.)
yänä (Bşk., Özb., TatK.)
yana (Uyg.)
yaŋadan (TatK.)
yaŋınan (Bşk.)
cana (Kırg.)
jaŋadan (Kzk.)

Y(> c, j)A(/Ä)N(> ŋ)A(>ı/Ä)
+DAN/+NAN

= *tağı(n)* (Bşk., TatK.)

yinele-['Tekrar etmek, tekrarlamak'
→ **yine[+*le-*]**

yineleme 'Yinelemek işi, tekrarlama'
→ **yine[+*le-me*]**

yinelemeli 'Üst üste, yine yapılan, mükerrer'
→ **yine[+*le-me+li*]**

yinelen-['Yinelemek işi yapılmak, tekrarlanmak'
→ **yine[+*le-n-*]**

yineleniş 'Yinelenmek işi veya biçimi'
→ **yine[+*le-n-(i)ş*]**

yinelenme 'Yinelenmek işi'
→ **yine[+le-n-me]**

yinelet-['Yinelemek işini yaptırmak, tekrarlatmak'
→ **yine[+*le-t-*]**

yineletme 'Yineletmek işi'
→ **yine[+*le-t-me*]**

yiŋi → **yeni**

yinil → **yeğni**

yiŋni → **yeğni**

yir → **yer**

yir- (hlk.) 'Yarmak, yırtmak'
= ET. (KT, Uyg.) ***yer-*** (*EUTS*)
~ OT. ***yér-, yır-*** (DLT: *i:r-* 'yirik açmak')

SanalBaba

< ***yīr-***

TT.: YİR-(İK)

An.ağl.: ***yir-*** 'delmek, yarmak' (*DS.XI,* 4280)

~ yir- (Özb.)
cır- (Kırg.)
çir- (Tuva)
jır- (Kzk.)
sīr- (Çuv.)
si:r- (Yak.) < ***yi:r-** < ***i:r-**

(*EDPT,* 955, 965; *OTWF,* 256, 295, 686, 815: *yer-, yeril-, yerük/yerök* biçimleri de vardır)

yiri (hlk.) → **iri**

yirik (hlk.) '1. Yarık, yırtık; 2. üst dudağı yarık olan (kimse)'

= OT. ***yérük, yirük*** (DLT: *yiril-, yiriş-, irük* 'duvar ya da başka yerlerdeki yarık, çatlak')

Muk.: ***yiril-*** 'yirilmek'

< ***yir-(i)k*** [< ***i:r-(ü)k***]

An.ağl.: ***yirig, yirik*** 'yarık, ayrık, yırtık' (*DS. XI,* 4279)

Eren (*TDES,* 454): YOK

yirikli (hlk.) 'Yırtmaçlı'

→ **yirik**[+*li*]

yirin (hlk.) → **irin**

= ET. ***iriŋ, yiriŋ*** (*ETG.,* 311)

yiril-[(hlk.) 'Yarılmak'

< ***yir-(i)l-***

~ yiril- (Özb.)
žiril- /jiril- (YUyg.)
žırıl- /jırıl- (Kzk.)
cırıl- (Kırg.)

yirmi '1. Ondokuzdan sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren işaret, 20, XX; 2. iki kere on; ondokuzdan bir artık olan sayı'

= ET. ***yigirmi*** (*EUTS,* 297); ***yigrmi, ygrmi*** (Br.), ***ygermi*** (?) (*ETG.,* 311); ***yegirmi*** (Taryat, D 8, 8 2)

~ OT. ***yigirme, yigirmi*** (DLT)

Eski Kıpç.: ***yegirmi***

YİGRMİ (/e/ = ø)

YGERMİ (/i/ = ø)

YGRMİ (/i/'ler = ø)

< ? ***ikki*** 'iki' + ***irmi***

'*on'

[> ***ikkirmi*** > * ***ikirmi*** > ***igirmi*** > [y+] ***igirmi***> ***girmi** > ***yirmi***> ***irimi*** > ***irmi***]

TT.: YİRMİ+(LİK/NCİ/ŞER/ ŞERLİK)

An.ağl.: ***iřřmi, iřmi*** (Rize/*RİA*)

Tü.> **Tac.** *yigirma* (Doerfer: *TLT,* 140)

~ yigirmi (TatK.)
yiğirmi (Bşk., TatK.)
yiğrimi (TatK.)
yigirma (Özb.)
yigirbe (Küer.)
yıgrimi (Trkm.)
yīrma (Alt.)
yegerbe (Kuğu)
cıgırma (Kırg.)
cıyırma (Kırg., Blk.)
cirme (Alt.)
çegirbe (Şor, Kumd.)
çigirbe (Kumd.)
çibirgi (Hak.) [/g-b/ > /b-g/ değişimi]
jıyırma (Kzk.)
jigirmä (Uyg.)
igirmi (Ker./KrTS, 161)
iyirmi (Az.)
girmi (Ker./KrTS, 161)
sürbe (Yak.)
śirěm (Çuv.)

Y(>c, ç, j, s, ś)**İ**(>ı, e)**G**
(> ğ)**İRM**(> b)**İ**(>a, e, ä)
Yİ(>ı)**ĞRİMİ**
Yİ[< *İGİ*]**RMA**
C(< Y)**İ**[*Gİ* = ø]**RME**
[Y = ø]**İG**(> y)**İRMİ**
[Yİ = ø] **GİRMİ**

= *işkon* SUyg.)

Ramstedt (*Formenlehre* 65): Tü. **yigirmi** ~ Moğ. **jirin** 'zwei', 'beide', **jirmesün** 'schwanger' < **jiirim**

Eren (*TDES,* 455): 'Bu verilere göre, **yirmi** (< **yigirmi, yigirme**) adının birleşik bir ad olduğu anlaşılıyor:

I.bölüm: **iki** (~ **ikki**)

II.bölüm: '**on**' anlamına gelen bir sayı adının kullanıldığı tahmin edilebilir'

Nişanyan (*SS,* 482): **yirmi** = ***ET. yégirmi***

SanalBaba

yirmilik '1.Yirmi lira değerinde kâğıt para; 2. içinde yirmi tane bulunan'
→ **yirmi[+*lik*]**

yirminci '*Yirmi* sayısının sıra sıfatı, sırada ondokuzuncudan sonra gelen'
= OT. ***yigirminç*** (DLT)
→ **yirmi[+*nci*]**
~ çigirbezinçi (Kumd.)

yirmişer '*Yirmi* sayısının üleştirme sıfatı, her birine yirmi, her kezinde yirmisi bir arada olan'
→ **yirmi[+*şer*]**

yirmişerlik 'İçinde yirmi tane bulunan'
→ **yirmi[+*şer+lik*]**

yirtmeç → **yırtmaç**

yişil → **yeşil**

yit (hlk.) 'Yiğit'
= OT. ***yigit*** (DLT)
→ **yiğit**

yit-['1. Yok olmak, ortadan kalkmak, kaybolmak; 2. görünmez olmak; 3. sahip bir şey elden çıkmak'
= ET., OT. ***yit-*** (*EUTS,* 299; DLT); [Irk Bitig: *yüt- 'kün ortu yütürüp*' 'gün ortasında yitirip' (*IB,* 24)]
< *yi(/ü)t-
TT.: YİT- (İK/İKLİK/İM/İR-/İRİL-/İRİLME/İRİŞ/İRME/ME)
~ yit- (Özb., Trkm.)
yüt- (Uyg.)
jit- (Kzk.)
süt- (Yak.) < **yüt-*
it- (Az.)

Y(> j, s)İ(> ü)T-
[Y=ø]İT-

= *yokal-* (Uyg.)
yoh, ol- (Az.)
yuk bul- (Bşk., TatK.)
yuğal- (Bşk., TatK.)
coğol- (Kırg.)

yitekle-[(hlk.) 'İteklemek'
< [y+] ***it-e-*[k]*le-***

yiti (hlk.) 'Keskin, bilenmiş'
= ET. ***yiti, yitti*** (*EUTS,* 299)
~ OT. ***yitik*** (DLT) [*yıtıt-* 'biletmek' biçimi **yanlıştır.**]
< *yi:- [~*yā-] '*parlatmak'
+*-t-i*

[**KB**'de: ***yiti*** (köz) 'keskin göz'
yiti (köz ve kulak)
yiti adak
yiti yigitler
yitililk, yitigrek]

An.ağl.: ***yiti*** '1. çok acı ya da ekşi; 2. tatlı; 3. tadı sertleşmiş, keskinleşmiş; 4. koyu' (*DS. XI,* 4281)
~ yidiğ 'çabuk, çevik' (Koyb., Kaça, Küer.)
yedik (Bar.)
cïtï 'keskin (göz hakkında)', 'çevik (insan hakkında)' (TatK.)
cïtïlïk 'keskin görüşlülük' (TatK.) (Radloff, *Wb.*)

yitik '1. Yitmiş olan, kayıp, zayi; 2. kaybedilmiş, yitirilmiş nesne'
= OT. ***yitik, yitük*** (DLT)
< *yit-(i)k*
TT.: YİTİK+(LİK)
An.ağl.: ***yitik, yitük*** (*DS.XI,* 4281)
~ itgin, itkin, itik (Ker./*KrTS,* 208: *itigine çıh mag* 'kayıplara karışmak'; *itik itirmeğ* 'kaybetmek, kaybolmak'; *itirmeğ* 'kaybetmek'; *itmiş, iten*)

yitikçi (hlk.) 'Yitiğini arayan'
→ **yitik[+*çi*]**

yitiklen-[(hlk.) 'İtilip kakılmak'
< [y+] ***it-ek-le-n-***

yitiklik 'Yitik olma durumu'
→ **yitik[+*lik*]**

yitim[1] 'Yok olma, kaybolma, kayıp, zayi'
→ **yit-[*(i)m*]**

yitim[2] → **yetim**

yitir-[1]**[** 'Kaybetmek; kaybolmak'
= ET. ***yitirt-, yitür-*** (*EUTS,* 299)
~ OT. ***yitür-*** (DLT)
→ **yit-[*(i)r-*]**
An.ağl.: ***yitir-, yitü-, yitür-***

SanalBaba

(*DS.XI,* 4281)

M. Erdal (s. 714): ***yet-ür- / et-ür-*** biçimi YANLIŞTIR. Doğru okunuşu: ***yit-ür- / it-ür-*** olmalıdır.

yitir-²[(hlk.) 'Yetiştirmek, olgunlaştırmak'

< *yét-(i)r-*

yitirik (hlk.) 'Hafif akıllı'
< *yit-ir-(i)k*

yitiril-['Yitirmek işi yapılmak'
→ yit-[*(i)r-(i)l-*]

yitirilme 'Yitirilmek işi'
→ yitiril-[*me*]

yitiriş 'Yitirmek işi veya biçimi'
→ yitir-[*(i)ş*]

yitirme 'Yitirmek işi'
→ yitir-[*me*]

yitme 'Yitmek işi, yitim'
→ yit-[*me*]

yiv '1. Bir yüzeyin üzerindeki ince çizgi; 2. bir dişli çarkta veya bir vidada iki diş arasında kalan çukur bölüm; 3. bir sütun gövdesinin veya bir vazo karnının çevresine eşir aralıklarla paralel veya sarmal olarak uzunlamasına açılan oyuk; 4. ek çizgisi'

< ET. ***yiv*(ik) = *yivig*** 'donatım, teçhizat, malzeme; gerdanlık' (*EUTS,* 300)

TT.: YİV+(açar/LE-/LEME/Lİ)

An.ağl.: ***yiv*** '1. kıyı; 2. saçtaki aralık; 3. kumaşta bükülen yerlerde oluşan çizgi; 4. iki tarla arasındaki boş alan; 5. sıra; 6. yara izi; 7. iz; 8. girinti, yarık; 9. set, çıkıntı; 10. çamaşır söküğü' (*DS.XI,* 4283)

yivaçar 'Metal çubuk ve borulara diş açan âlet'
< *yiv+aç-ar*

yivek (hlk.) 'Dağdaki çukur'
< *yiv+(e)k*
An.ağl.: ***yivlim, yivlen*** 'dağlar arasındaki çukur, vadi' (*DS.XI,* 4284)

yivele-[(hlk.) 'İpi gevşek bükmek'
< OT. ***yig(/k)*** 'iğ' (DLT)+***e-le-***

yiven, yiveng (hlk.) 'Dağ koyağı'
< *yiv+en*

yiver-[(hlk.) 'Şişmanlamak'
< *yiv+er-*

yivetle-[(hlk.) 'Bir işin yapılması için sıkıştırmak, dürtüklemek'
< yiv+et-le-

yivile-[(hlk.) 'Kıvırarak dikmek'
< OT. ***yi-*** 'dikmek' (DLT: *yiçi* 'terzi')+***v-i-le-***

yivle-[(hlk.) '1. Dikerek eklemek, 2. (köpek) koklayarak izlemek; 3. bileyerek keskinleştirmek'

1) < OT. ***yi-v+le-***

2) < OT. ***yiđ*** 'koku' (DLT) ***+le-***

3) < OT. ***yüli-*** 'bilemek' (DLT)+***-v-le-***

[**An.ağl.**: ***yivlet-, yivli-*** 'bileyerek keskinleştirmek, inceltmek, sivriltmek'(*DS.XI,* 4283)]

yivleme 'Yivlemek işi'
→ yivle-[*me*]

yivlen → yivek

yivli 'Yivi olan, üzerine yiv açılmış olan'
→ yiv[+*li*]

yivlim → yivek

yiy-[(hlk.) 'Kokmak, çürümek'
< OT. ***yiđ/yıđ*** 'koku' (DLT)

yiye¹, yiyelekçi, yiyelik (hlk.) 'Sahip'
< [y+] OT. ***iđi*** 'sahip' (DLT)
[/y/ ikincil ünsüzdür]
[*iđi* > *iye* > [y+]*iye(+lekçi/+lik)*]

yiye² (hlk.) 'Eğe' → **eğe**
< [y+] ET. ***ége-*** 'törpülemek'

yiyecek '1. Yenmeye elverişli olan her şey; 2. yenebilen'
= ET. ***yiväk* = *yivik*** 'yiyecek' (*EUTS,* 300)

< *ye-, yé- +(y)ecek*
'fiilden ad yapan gelecek zaman eki'

[**-AcAk** eki: *aç-acak, bak-acak, gel-ecek, yak-acak* ...vb.]

= *i:ymit* (Trkm.)

SanalBaba

azık (Kzk.)
azık-tülük (Kzk., Kırg.)
āzık (Trkm.)
åzık-åvkat (Özb.)
ozuk-tuluk (Uyg.)
aşamlık (Bşk., TatK.)

yiyelekçi (hlk.) → **yiye**

yiyelik (hlk.) → **yiye**

yiyici '1. Yiyen; 2. (mec.) rüşvet alan (kimse); 3. (hlk.) çok yiyen, obur'
< *yé-(y)-ici*
TT.: YİYİCİ+(LİK)
An.ağl.: ***yiyici, yiyimci*** 'rüşvet alan'; ***yiyici, yeyici*** 'çok yiyen, obur' (*DS.XI,* 4285)

yiyicilik '1. Yiyici olma durumu; 2. yiyiciye yakışır davranış'
→ **yiyici[+*lik*]**

yiyik (hlk.) 'Hastalık'
< [y+] OT. ***ig*** 'hastalık' (DLT)
+***(i)k***

yiyim 'Yemek işi'
< *yé(y)-im*
TT.: YİYİM+(Lİ)

yiyimci (hlk.) 'Dolandırıcı'
< ***yéy-(i)m+ci***
Krş. **yiyici**

yiyimli 'Zevkle yenen'
→ **yeyim[+*li*]**

yiyimsel (hlk.) 'Lezzetli'
< ***yéy-(i)m+sel***

yiyimsiz (hlk.) 'İştahsız'
< ***yéy-(i)m+siz***

yiyinti 'Yiyecek, yenilecek şeyler'
< *yé(y)-inti* 'fiilden ad yapan ek'

[**-IntI** eki: *al-ıntı, çık-ıntı, sık-ıntı, kas-ıntı, gör-üntü, ürk-üntü, üz-üntü* … vb.]

An.ağl.: ***yiyinti, yeygi*** 'kuruyemiş' (*DS.XI,* 4284); ***yiyinti*** '1. çalışmadan elde edilen şey; 2. şölen' (s. 4285)

yiyisi (hlk.) 'Yemek, yemeklik'
< ***yéy-isi***

yiz (hlk.) → **iz** [< AT. **i:z*]
= ET. (Uyg.) ***iz***; OT. (DLT) ***i:z***
~ īz (Trkm.)
hiz, hız (Kum.)
yiz, yız (KarT.)
is, yiz, yez (SUyg.) < **i:z*
yĭr (Çuv.) < **i:r*

yo[1] '1. Hayır; 2. *yapmam, istemem, kabul etmem* anlamlarında itiraz ünlemi'
< **yōk* 'hayır, yok'

yo[2] (hlk.) 'Kez'
< OT. ***yol*** 'yol, sefer' (DLT)

NOT: Eren'de ***yirmi*** ile ***yobaz*** arası sözcükler YOK.

yobaz '1. Dinde bağnazlığı aşırılığa vardıran, başkalarına baskı yapmaya yönelen (kimse); 2. (mec.) bir düşünceye, bir inanca aşırı derece bağlı olan (kimse); 3. (hlk.) kaba saba, inceliksiz kimse'
= ET. ***yabız*** = ***yavız*** 'kötü' (*EUTS,* 278)
~ OT. ***yafuz, yawuz*** 'kötü, fena' (DLT)
< **yab(/*yaf/*yaw/*yav)*
+*(u/ı)z*

Eren (*TDES,* 455): Kökünü bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS,* 482): **yobaz** 1. iri ve kaba; 2. medrese talebesi. = ? *yabız* = YAVUZ
* İki anlam arasındasındaki ilişki açık değildir.

TT.: YOBAZ+(CA/LAŞ-/LAŞ-MA/LIK)
An.ağl.: ***yobaz*** 'kaba saba, inceliksiz' (*DS. XI,* 4285)

yobazca 'Yobaz (bir biçimde)'
→ **yobaz[+*ca*]**

yobazlaş-['Yobaz duruma gelmek'
→ **yobaz[+*la-ş-*]**

yobazlaşma 'Yobazlaşmak işi'
→ **yobaz[+*la-ş-ma*]**

yobazlık 'Yobaz olma durumu, yobazca davranış'
→ **yobaz[+*lık*]**

yogan (hlk.) → **yorgan**
< OT. ***yogurkan*** (DLT)

yoğ 'Eski Türklerde ölüler için yapılan tören'
= ET. ***yoġ*** '1. yok; 2. ölü yemeği, matem' (*EUTS,* 300)
~ OT. ***yoġ*** 'matem, yas' (DLT:

SanalBaba

yog basan 'ölü gömüldükten sonra verilen yemek'; *yogla-* 'ölü için yemek vermek'

< ***yō*** 'yansıma; *yüksek sesle ağlama'+***-ġ**

yoğ-[(hlk.) → **yuğ-**

< OT. ***yug+çı*** 'yuyucu, yıkayıcı' (DLT)

yoğa (hlk.) 'Yok, hayır'

< OT. ***yok*** (DLT)+*a*

yoğal-[(hlk.) 'Varlığı ortadan kalkmak, yok olmak'

< ****yok ol-***

TT. YOĞAL-(T-/TICI/TIL-/TIM/TMA)

yoğalt-['Kullanarak, harcayarak yok etmek, tüketmek'

→ **yoğal-[*t-*]**

yoğaltıcı 'Tüketici'

→ **yoğal-[*t-ıcı*]**

yoğaltıl-['Yoğaltmak işi yapılmak'

→ **yoğal-[*t-(ı)l-*]**

yoğaltım 'Tüketim, isthlâk'

→ **yoğal-[*t-(ı)m*]**

yoğaltma 'Yoğaltmak işi'

→ **yoğal-[*t-ma*]**

yoğrul-['1. Yoğurmak işi yapılmak veya yoğurmak işine konu olmak' [Fiilin doğru okunuşu: ***yuğur-*** olmalıdır.]

= ET. ***yoġur-*** '1. yoğurmak; 2. yumuşatmak, yatıştırmak; 3. aykırı gitmak' (*EUTS,* 301)

~ OT. ***yoġur-*** (DLT)

EAT (DKK): ***yuğurdı***
(ye+vav+gayın+re+dal+ye)

< ****yuġ-ur-(u)l-***

→ **yoğur-**

yoğrulma 'Yoğrulmak işi'

< ***yuġ-ur-(u)l-ma***

yoğrum 'Yoğurmak işi'

< ***yuġ-ur-(u)m***

yoğsul (hlk.) → **yoksul**

yoğun '1. Hacmine oranla, ağırlığı çok olan, kesif; 2. koyu, ağır, kalın; 3. (koku vb.) etkisi güçlü olan, ağır; 4. (mec.) artmış, çoğalmış durumda olan; 5. (hlk.) (elek, iğne için) kaba, kalın, iri; 6. (mec.) dolu, sıkı, çok'

= ET., OT. ***yoġun*** 'şişkin, kalın' (*EUTS,* 301; DLT); ***yoğun, yoğum*** (*ETG.,* 312: *yogun-* 'kalınlaşmak')

< ***yo-ġ-(u)n***

TT.: YOĞUN+(LAÇ/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR /LAŞTIRMA/LUK)

An.ağl.: ***yoğun, yoğın, yovun*** (*DS.XI,* 4286)

Tü. > **Kürt., Zaza.** *yoğun* (*DAO,* 519)

~ yogün (Trkm.)
yoğun (Az.)

= *yığı* (Trkm.)
koyuv (Kzk.)
koyuk (Uyg.)
kuyuk (Özb.)
köp (Kırg., Trkm.)
küp (Bşk., TatK.)
dıkız (Trkm.)
tığız (Bşk., Kzk., TatK.)

Räsänen (*V* 205): < ****yoğı-ğan***

yoğunine (hlk.) 'Yorgan iğnesi'

< ***yoğun***+ (OT) ***yigne*** (DLT) [< *******yig+ne*]

[*yigne* > *igne* > *iğne* > *inne* > *ine*]

yoğunlaç 'Kondansatör'

→ **yoğun[*+la-ç*]**

yoğunlaş-['Yoğun duruma gelmek'

→ **yoğun[*+la-ş-*]**

yoğunlaşma 'Yoğunlaşmak işi'

→ **yoğun[*+la-ş-ma*]**

yoğunlaştır-['Yoğun duruma getirmek'

→ **yğun[*+la-ş-tır-*]**

yoğunlaştırma 'Yoğunlaştırmak işi'

→ **yoğun[*+la-ş-tır-ma*]**

yoğunluk 'Yoğun bir maddenin özelliği'

→ **yoğun[*+luk*]**

yoğur-['1. Katı veya toz durumundaki bir maddeyi herhangi bir sıvı ile karıştırarak hamur hâline getirmek; 2. (mec.) bir düşünceye belli bir bir biçim vermek, nitelik kazandırmak'

SanalBaba

= ET. (KT, Uyg.), OT. ***yoġur-*** (*EUTS,* 301; DLT); ET. ***yoġur-*** (***-u-***?) (*ETG.,* 312)
CC.: ***yur-*** < ****yugur-***
< ***yu-ġ-*** 'yoğurmak'
+-(u)r-
'ettirgenlik eki' = *yoğun, koyu duruma getirmek*'
TT.: YOĞUR-(MA/T-/UM)
~ yoğur- (Az.)
yuğur- (Özb., Trkm.)
cür- (Kırg.)
çür- (Hak.)
juğar- / jugur- (YUyg.)

Y(> c, ç, j)O(/U)ĞU(/A)R-
[Y >]C(/Ç)Ū[< UĞU]R-

= Moğ. ***cigura-, cugura-***; Halh. ***dzūra-***
~ Kore (*SKE,* 166) ***nigi*** 'to mix' = Moğ. (*KWb.,* 281) ***nuku, niku*** 'kueten'

NOT: Eren'de ***yobaz*** ile ***yoğurt*** arası sözcükler YOK.

yoğurt 'Maya katılarak koyulaştırılmış beyaz, kıvamlı süt ürünü'
= ET. ***yoġurt, yorġurd*** (*EUTS,* 301), ***yoġrut, yorġut***
~ OT. ***yoġurt*** (DLT)
Eski Kıpç.: ***yuğurt, yağurt***
< ****yu-ġ-*** '*yoğunlaştırmak'
+-(u)r- 'kalınlaştırmak'
+-(u)t

'Türkçe *süt* ürünlerine gelen ek: Krş. ***suğut*** 'kesilmiş sütten yapılan peynir'< ****suğ-(u)t; kurut***< *kur-(u)t* ; (Kzk.) ***ırkıt*** < *ırk-(ı)t*'

TT.: YOĞURT+(ÇU/LA-/LU)
An.ağl.: ***yoğurt, yuğurt*** (*DS.XI,* 4286)

Tü. > **Ar.** (Lib.) *yuġurt*; (Fas., Mıs.) *yūġurt* (*ALTK,* 137);
İng. *yogurt*;
Fr. *yogourt*;
Alm. *Joghurt*;
Mac. *joghurt*;
Srp. *jògurt*;
Blg. *jogurt*;
Rus. *jugurt*;
KbRum. *yoğurdi, yiaùrdi*

~ yoğurt (Trkm., Az.)
yoğırt (TatK., Ker./*KrTS,* 369)
yoğort (Bşk.)
yuvırt (Nog.)
cūrat (Kırg.)
çōrt (Sag.)
suorat (Yak.)

YO(/U)Ğ(>v)U(>ı, o)RT
CŪRAT [< *yoğ-ur-(a)t]
Ç(< Y)Ō[>OĞU]RT

= *katık* (Bşk., Kzk., TatK.)
ķatıķ (Özb.)
ķetık (Uyg.)
gatıg (Az.)
ayran (Kırg.)

H. Eren, 'Yoğurt', *Beşinci Millerlerarası Yemek Kongresi,* Ankara, 1-3 Eylül 1994; Ankara 1999, s. 77-84.
Eren (*TDES,* 455): < ***yugur-+-t***
Doerfer'e göre (*TMEN* 952), Kıpçakçada *yağurt* biçiminin oluşmasında *yağ*'ın baskısı göz ardı edilemez.
Nişanyan (*SS,* 482): **yoğurt** = ***ET. yugrut*** ayrışmış süt (XI)
M. Erdal (s. 313): < **yogru-**
T. Tekin (*Mak.II,* 376): 'Bu türetme doğru olamaz. Çünkü, ***yogur-*** eylemi TT ve Az. dışında her yerde **/u/** iledir. İkinci olarak, '*yoğurt*' ile '*yoğur-*' eylemi arasında anlam ilişkisi yoktur. Süt *yoğrulmaz* ya da yoğurt süt yoğrularak yapılmaz.
yogrut, yogun sıfatı ile kökteş olabilir.'

NOT: TatK.'de **yoğırt**, Bşk.'da **yoğort** biçimlerinde söylenen sözcüklerde de **/o/** ünlüsü görülmektedir.

yoğurtçu 'Yoğurt yapan veya satan kimse'
→ **yoğurt[+çu]**
yoğurtçuluk 'Yoğurt yapma veya satma işi'
→ **yoğurt[+çu+luk]**
yoğurtla-['Yoğurt katmak'

SanalBaba

→ **yoğurt[+*la*-]**

yoğurtlu 'İçine yoğurt katılmış, içinde yoğurt bulunan'
→ **yoğurt[+*lu*]**

yoğurt-['Yoğurmak işini yağtırmak'
→ **yoğur-[*t*-]**

yoğurum 'Yoğrulacak kadar olan'
→ **yoğur-[*(u)m*]**

yoğusam (hlk.) 'Yoksa'
< ***yok+i-se+m***

yoğuş (hlk.) 'İş'
< OT. ***yumuş*** hizmet, vazife, elçilik' (DLT)

yohuş → yokuş

yok[1] '1. Bulunmayan, mevcut olmayan nesne, kimse vb., var karşıtı; 2. yasaklanmış olan şey, yasak; 3. olmayan, bulunmayan şey; 4. 'hayır' anlamında kullanılır; 5. birbirine karşıt iki cümleden, ikincisinin başına getirilir; 6. birinin söylediği sözlerden kuşkulanıldığında veya ya sözler hafifsendiğinde kullanılır; 7. savunulan bir düşünceyi doğrulayan sözün başına getirilir'
= ET. (KT, Uyg.) ***yooḳ*** 'yok, kötü, fena'
(*EUTS,* 301: *yoḳ çıġay* 'yoksul, fakir, sefil')
~ OT. ***yok*** (DLT)
< ****yō-k*** [OT. *yoḳađ-* 'yok olmak' (DLT) < *yō-ḳ+ađ-*]
TT.: YOK+(ÇU/ ÇULUK/ LA-/LAMA/ LAMACI/ LAN-/LANMA/LAT-/LATMA/LUK/SA/SUL/ SULLAŞ-/ SULLAŞMA/SULLAŞTIR-/ SULLUK/SUN/SUN-/SUNLU/SUNLUK/SUZLUK/UMSA-)
An.ağl.: ***yoh*** (*DS.XI,* 4287)

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yūh,* ; (Lib.) *yoḳ*; (Ir.) *ẏūh,tur* (*ALTK,* 138)

~ yōk (Trkm.)
yoḳ (Özb.)
yoh, (Az., Ker./*KrTS,* 369)
yoh,tı 'yoktur' (Ker./*KrTS,* 353)
yo (Ker.)
yuk (Bşk., TatK.)
yū°k (Hlç.)
cok (Kırg.)
jok (Kzk.)
suoh, (Yak.)

Y(> c, j, s)Ō(> o, u, ū°, uo)K(> h,)

Eren (*TDES,* 456): **yok**[1] YOK
Nişanyan (*SS,* 482): **yok** = ***ET. yok***[1]
(VIII) < *yodhmak* yoketmek, silmek, mahvetmek.

NOT: ET'de Brahmi metinlerine ***yok*** 'yok' sözcüğü vardı: *yok bol-* 'ölmek, yol olmak'
Nişanyan'ın verdiği ***yodh-*** fiili **yod-** ve **yot-** biçiminde olup, '***mahvolmak***' anlamındaydı: **yodun** 'mahvolma'; **yodun-** 'bitmek, bitirmek' demekti. **Yok** sözcüğünün ***yod-/yot-***'tan geldiği yolundaki sav **YANLIŞTIR**: doğrusu < **yō+k**'tur.

yok[2]**, yoku** (hlk.) 'Leke, iz, kalıntı, bulaşık'
< ***yuk, yok, yak*** 'çanak bulaşığı' (DLT)

NOT: Eren'de ***yoğurt*** ile ***yok*** arası ve ***yok*** ile ***yokuş*** arası sözcükler YOK.

yoka (hlk.) 'Yufka' → **yufka**
= OT. ***yufka, yupka, yuwka*** (DLT)
< ***yuw-*** 'yuvarlamak'+***-ka***

yokar, yokarı, yokaru, yokor (hlk.) 'Yukarı, üst kat'
= OT. ***yokar, yokaru*** (DLT)
< ***yok+garu*** 'yukarı'
→ **yukarı**

yokarıla-[(hlk.) 'Yükseltmek'
→ **yukarı[+*la*-]**

yokarılak, yokarlak (hlk.) 'yukarıya doğru'
< ***yok+garu+rak***

yokçu ***YT.*** '(fels.) Hiççi, nihilist'
→ **yok[+*çu*]**

yokçuluk 'Hiççilik, nihilizm'
→ **yok[+*çu+luk*]**

yokla-['1. El ile dokunarak incelemek; 2. bakmak, gözden geçirmek, kontrol etmek; 3.

SanalBaba

durum, bilgi, niyet vb. yi anlamaya çalışmak; 4. ziyaret veya sağlığını sormak amacıyla birine gitmek; 5. ara sıra etkisini göstermek; 6. aramak, araştırmak'

[OT. ***yokla-*** 'yükselmek, çıkmak' (DLT)
'TT'ndeki *yokla-* fiili ile ilişkisi yoktur' < *yok* 'yokuş'+*la-*

< *yo-k+la-*

yoklama '1.Yoklamak işi, kontrol; 2. bir topluluğu oluşturan üyelerin belli bir zaman ve yerde bulunup bulunmadığını anlamak için yapılan sayma işlemi; 3. okullarda öğrencilerin bilgisini anlamak için yapılan sınav'
→ **yokla-[*ma*]**

Tü. > **Ar.** (Ir.) *yoklama*; (Lüb.) *yaklama* (*ALTK,* 138); **Zaza.** *yoxleme* (*ZTS,* 416: *yoxleme kerdış* 'yoklamak'; *DAO,* 519)

~ yoklima (Uyg.)
yoklämä (Özb.)
yoklaş (Uyg.)
yoh,lama (Az.)
coktō (Kırg.)
= *barlama* (Trkm.)
barlav (Bşk.)
barlau (Özb.)

yoklamacı 'Künye defterine göre askerin bakımı ve denetimiyle görevli kimse'
→ **yoklama[+*cı*]**

yoklamalık (hlk.) 'Geline, lohusaya, hastaya vb. götürülecek armağan'
→ **yoklama[+*lık*]**

yoklan-['Yoklamak işine konu olmak'
→ **yokla-[*n-*]**

yoklanma 'Yoklanmak işi'
→ **yokla-[*n-*]**

yoklaşdır-[(hlk.) 'Yoklamak, araştırmak'
→ **yokla-[*ş-tır-*]**

yoklat-['Yoklamak işini yaptırmak'
→ **yokla-[*t-*]**

An.ağl.: ***yoklat-*** 'gelenekler gereği lohusaya, evlenene vb. armağan götürmek' (*DS.XI,* 4287)

yoklatma 'Yoklatmak işi'
→ **yokla-[*t-ma*]**

yoklu → **yoksul**

yoklu düş-[(hlk.) 'Yoksullaşmak'
→ **yoksul**

yokluk '1. Yok olma, bulunmama durumu, adem;2. (mec.) fakirlik'
→ **yok[+*luk*]**
~ yoh,tılığ (Ker./*KrTS,* 369)

yokor (hlk.) → **yokarı/yukarı**

yoksa '1. Bir düşüncenin, bir davranışın, bir tutumun ters olma ihtimalini anlatmak için kullanılır; 2. sayılan ihtimallerin dışında bir ihtimali belirtmek için kullanılır'

< *yo-k i-se* [< *er-se]

An.ağl.: ***yoğusam*** (*DS.XI,* 4287); ***yohsam*** (*DAO,* 519)

Tü. > **Zaza.** *yoxro ke* 'meğerse' (*ZTS,* 416)

~ yoksa (Uyg.)
yoqsä (Özb.)
yoğsa (Trkm.)
yoh,sa (Az.)
yoh,sam (Ker.)
yoh,om (Ker./*KrTS,* 369)
yoh,o/ oh,o/ h,o (Ker./*KrTS,* 197)
yuksa (Bşk., TatK.)
yugıysä (TatK.)
yugihä (Bşk.)

YO(>u)K(> h,/ ğ)[IY]S(> h)A (> ä)+*M*
YOH,[S=ø]O+*M*
[Y=ø]OH,[S=ø]O
[YO = ø]H,[S =ø]O

= *bolmasa* (Kzk.)
bolmäsä (Özb.)
bolmisa (Uyg.)
bolboso (Kırg.)

yoksul '1. Geçinmekte sıkıntı çeken (kimse), fakir; 2. (mec.) istenilen nitelikte ve özellikte olmayan, yetersiz'

SanalBaba

< ***yo-k+su-l***

TT.: YOKSUL+(LAŞ-/LAŞMA/ LAŞTIR-/LUK)

An.ağl.: ***yoklu, yoğsul, yohsul, yoksun*** (*DS. XI,* 4287)

~ yoksul (Trkm., Uyg.)
yoqsil (Özb.)
yoh,sul (Az.)
yoh,sıl (Ker./*KrTS,* 369)

YOK(> h,)+SU (> ı, i)L

yoksullaş-['Yoksul duruma düşmek'
→ **yoksul[+*la-ş-*]**

yoksullaşma 'Yoksullaşmak işi'
→ **yoksul[+*la-ş-ma*]**

yoksullaştır-['Yoksul duruma getirmek, fakirleştirmek'
→ **yoksul[+*la-ş-tır-*]**

yoksulluk '1. Yoksul olma durumu, sefillik, sefalet, fakirlik'
→ **yoksul[+*luk*]**

yoksun 'Belli bir şeyden kendisinde olmayan, belli bir şeyin yokluğunu çeken, mahrum'

< ***yo-k+su-n***

TT.: YOKSUN+(LU/LUK)

yoksun-['Yoksun duruma gelmek, mahrum olmak, mahrum kalmak'

< ***yo-k+su-n-***

yoksunlu ***YT.*** '(gr.) Yokluk bildiren'
→ **yoksun[+*lu*]**

yoksunluk 'Yoksun olma durumu, mahrumiyet'
→ **yoksun[+*luk*]**

yoksuzluk (hlk.) 'Yoksulluk'
→ **yok[+*suz+luk*]**

yoku (hlk.) 'Dibek taşı'
< OT. ***soku, sokku*** 'havan' (DLT)
[/s-/ > /y-/ değişmesi]

yokuç (hlk.) → **yokuş**

yokumsa-['Var olan bir şeyi yok olarak kabul etmek, inkâr etmek'

< ***yo-k+(u)m+sa-***

NOT: Eren'de ***yok*** ile ***yokuş*** arası sözcükler YOK.

yokuş '1. Yükselerek devam eden yol, ***iniş*** karşıtı; 2. bazen ***iniş*** yerine de kullanılır'
= OT. **yok yér** 'yokuş yer' (DLT)
Eski Kıpç.: ***yokuş*** 'yüksek yer'

< ***yok*** 'bayır, yokuş'+***(u)ş***

[Yükseklik belirten kökler:
yuk+arı < ****yok+garu***
yük+se-l-(i)ş / yük-se-k]

TT.: YOKUŞ+(ÇU)

Tü. (Az.) > **Lezgice.** *yuxuş* (*TDES,* 456)

An.ağl.: ***yokuç*** 'yokuş'; ***yokuş*** 'güçlük' (*DS. XI,* 4288)

An.ağl.: ***yokuç***

~ yoh,uş (Az.)
yoqış (Ker./*KrTS,* 369)
= *ör* (Kzk., Kırg., Özb.)
örä (Uyg.)
ür (Bşk., TatK.)
ürläs (Bşk.)
kütäriliş (Bşk., TatK.)
kötürülüş (Uyg.)
köterilüv (Kzk.)

Räsänen (*V* 205): ****jok, *yoγ***

yokuşçu 'Özellikle tepe ve yamaçlı yollarda başarılı olan bisiklet yarışçısı'
→ **yokuş[+*çu*]**

yol '1. Karada, havada, suda bir yeden bir yere gitmek için aşılan uzaklık, tarik; 2. karada insan veya hayvanların geçmesi için açılan veya kendi kendine oluşmuş, yürümeye uygun yer; 3.genellikle yerleşim alanlarını bağlamak için düzeltilerek açılmış ulaşım şeridi; 4. içinden veya üstünden bir sıvının geçtiği, aktığı yer; 5. yolculuk; 6. gidiş çabukluğu, hız; 7. (mec.) bir amaca ulaşmak için başvurulması gereken çare, yöntem; 8. davranış, tutum, gidiş veya davranış biçimi; 9. uyulan ilke, sistem, usul, tarz; 10. (mec.) gaye, uğur, maksat; 11. uzun çizgi; 12.(hlk.) kez, defa'
= ET.,OT. ***yol*** 'yol, seyahat, gezi' (*EUTS,* 301; DLT)

SarıalBaba

[ET.: *yola-* 'tesadüf etmek, rasgelmek, karşısına çıkmak, yol göstermek, sevketmek' < *yol +a-; yolçı* 'yolcu, kılavuz, rehber'; *yolkı* 'yolcu, yaldaki, yola çıkmış kimse'; *yolun-* 'yolda olmak';
OT.: *yolak* '1. çay; 2. çığır, çılga, kırlardaki küçük yol'; *yolgır-* 'yolda rastlamak'; *yolsuz* 'yolunu azıtan kimse']

< *yōl

TT.: YOL+(AK/CU/CULUK/DAŞ/DAŞLIK/geçen/LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LU/LUK/SUZLUK/uyla)

An.ağl.: ***yo*** 'kez'; ***yol*** '1. kez; 2. düğünde, oğlan evinin kız evine, kıza verdiği para, mal, armağan; 3. elverişli durum, olanak' (*DS.XI,* 4288); ***yola çıkar-*** 'uğurlamak'; ***yola çık-*** 'yol kesmek'; ***yola gel-*** 'direnmeyi bırakmak'; ***yola git-*** 'geçinmek, anlaşmak'

~ yol (Az., Özb., Uyg.)
yōl (Trkm.)
yul (Bşk., TatK.)
yū°l (Hlç.)
col (Kırg.)
çol (Kumd.)
jol (Kzk.)
suol (Yak.) < **yōl*

Y(> c, ç, j, s)Ō(> o, u, uo, ū°)L

~ Moğ. ***coğulçin, ciğulçin*** 'yolcu, seyyah, konuk; gelip geçici'; Halh. ***cūlç*** < *cağul-çin* (*Mak.I,* 59)

Eren (*TDES,* 456): YOK

yol-['1. Çekerek yerinden çıkarmak, çekip koparmak; 2. (mec.) dolandırarak, hile ile birinin parasını almak'

= ET. ***yul-*** 'yolmak, almak' (*EUTS,* 304); (KT) ***yulı-*** 'akın edip yağmalamak'

~ OT. ***yol-*** 'yolmak, yolmak için kaynar suya bırakmak' (DLT); *yulı-* 'akın edip yağmalamak'; *yulıt-* 'akın edip yağmalatmak'; (Tefs.) *yulu-* 'yolmak'; (Muk.) *yul-* 'yolmak, koparmak'

< *yul- [< *ūl-]

TT.:YOL-(DUR-/DURMA/MA/UK/UN-/UNMA)

An.ağl.: ***yol-*** '1. tırmalamak, yırtmak; 2. parasını çekmek, ütmek (mec.)' (*DS.XI,* 4291)

~ yol- (Az., Trkm., Bşk., TatK.)
yolko- (Bşk.)
yolk- (TatK.)
yul- (Özb.)
cul- (Kırg.)
çul- (Tuva, Hak.)
jul- (Kzk., YUyg.)
śīl- (Çuv.) < **yul-* < **ūl-*

Y(> c, ç, j, ś)O(> u)L
-K-/-KO-

~ Moğ. ***nogula-*** 'yolmak, parçalamak'

yolak (hlk.) 'Patika' [Bünyan'da: ***Camız yolağı*** sokağı]
= OT. ***yolak*** '1. çay, 2. patika' (DLT)

< *yōl+(a)k* 'küçültme eki'

yolakla-¹[(hlk.) '1. Götürmek, yol göstermek; 2. yola vurmak'
< ***yol+(a)k+la-***

yolakla-²[(hlk.) 'Saçını yolmak'
< ***yol-uk*** 'tüyü dökülmüş'***+la-***

yolamaç → yolak

yolantı (hlk.) 'Sonuna varılmayan yol'
< ***yol+a-n-tı***

yolaz-[(hlk.) 'Yolunu şaşırmak, kötü yola gitmek'
< ***yol+az-***

yolazı-[(hlk.) 'Yorulmak'
< ***yol+az-ı-***

yolbasan (hlk.) 'Silindir'
< ***yol+bas-*** 'basmak, üzerine çökmek'***+-an***

yolbasar (hlk.) 'Haydut'
< ***yol+bas-ar***

yolcu '1. Yolculuğa çıkmış kimse; 2. yolculuğa çıkmaya hazırlanan kimse; 3. (mec.) doğması bekle-

SanalBaba

nen çocuk; 4. (mec.) iyileşmesi umutsuz hasta'
→ **yol**[+*cu*]
An.ağl.: ***yolcu*** '1. pazartesi; 2. çerçi; 3. göze inen perde; 4.ölümü yakın; ***yolcu yolakçı*** 'gezgin' (*DS.XI,* 4289)

Tü. > **Zaza** (genel) *yolci* (*DAO,* 519)

~ yolcu (Az.)
yolçi (Özb., Uyg.)
yulçı (TatK.)
yolâvçi (Özb.)
yōlağçı (Trkm.)
colōçu (Kırg.)
jolavşı (Kzk.)
= *cürgüncü* (Kırg.)
< **yorı-(y)ucu*

Y(> c, j)Ō(> u)L+*CU/+ÇI/+Çİ*
+*A*(> *å*)*Ğ*
(> *v*)*ÇI*(>*i*)
+*ÖÇU*

yolculuk '1. Gezi, seyahat; 2. gezide geçen süre; 3. herhangi bir taşıtla bir yere gidip gelme'
→ **yol**[+*cu*+*luk*]
yol çatı, yol çatırı (hlk.) 'Yol ayrımı'
< ***yol çat+ı/+ır+ı***
yoldaş '1. Yol arkadaşı; 2. arkadaş, dost; 3. (mec.) ortak bir görüşü benimseyenlerden her biri'
→ **yol**[+*daş*] < ****yōl+da eş***
TT.: YOLDAŞ+(LIK)
An.ağl.: ***yoldaş*** 'eş, evlilikte eşlerden her biri' (*DS.XI,* 4290)

Tü. > **Ar.** (Cez.) *yoldāş* (*ALTK,* 139);
Zaza. *yuldaş, weldaş* 'arkadaş' (Ö. Özer, 121)

~ yoldaş (Az., Uyg.)
yoldåş (Özb.)
yōldaş (Trkm.)
yuldaş (Bşk., TatK.)
coldoş (Kırg.)
joldas (Kzk.)

Y(> c, j)Ō(> o, u)L
+*DA(>o)Ş(>s)*

yoldur-['Yolmak işini yaptırmak'
→ **yol-**[< **yul-*][***dur-***]

yoldurma 'Yoldurmak işi'
→ **yol-**[< **yul-*][***dur-ma***]
yolgeçen 'Girip çıkanı, geleni gideni çok ve belirsiz olan yer' anlamında kullanılan yoldan geçen hanı (gibi) deyiminde kullanılır'
< ***yol+geç-(e)n***
yolgu (hlk.) 'Ustura'
= OT. ***yüligü*** 'tıraş eden ustura' (DLT)
< ***yüli-*** 'tıraş etmek' (DLT)
+-gü
yolla-['Göndermek'
→ **yol**[+*la-*]
~ yolla- (Az.)
yollä- (Özb.)
yolli- (Uyg.)
yōlla- (Trkm.)
yulla- (Bşk., TatK.)
jolda- (Kzk.)

Y(> j)Ō(> o, u)L
+*LA(> ä, i)-*

= *yibär-* (Bşk.)
cibär- (TatK.)
iber- (Trkm.)
yollak (hlk.) 'Yöntem'
< ***yol***+[l]***(a)k***
yollama 'Yollamak işi'
→ **yol**[+*la-ma*]
yollamış (hlk.) 'Yavuklu armağanı'
< ***yol+la-mış***
yollan-['1. Yollamak işi yapılmak, gönderilmek; 2. bir yere gitmeye başlamak; yürümek'
→ **yol**[+*la-n-*]
yollanma 'Yollanmak işi'
→ **yol**[+*la-n-ma*]
yollayı (hlk.) 'Yolcu geçirme'
< ***yol+la-(y)ı***
yollu[1] '1. Yolu herhangi bir nitelikte olan; 2. (taşıt için) hızlı giden; 3. (mec.) kuralına uygun'
→ **yol**[+*lu*]
An.ağl.: ***yollu, yolsuz, yolu kaçık*** 'kötü yola düşmüş kadın' (*DS.XI,* 4290); ***yollu*** 'yol alan (binek hayvanı); ***yollu*** 'gibi, gibilerden'
yollu[2] (hlk.) 'Çizgili (kumaş için)'
< ***yol+lu***

SanalBaba

yollu[3] 'TT'nde soy adı: ***Ayşana YOLLU*** 'Erciyes Üniversitesi'nde öğrencim idi'
= ET. ***yolluġ*** 'mesut' (*ETG.*, 312: ***yol(u)ġ, yoll(u)ġ*** 'Bilge Kağan ve Kültigin'in akrabası ve onlar adına dikilen taş kitabelerin yazarı')
Uyg.: ***atlıg yollug*** 'talihli'
< *yol* '*uğur: *yola çıkar-* 'uğurlamak' **+*lu(g)*** 'mesut; uğurlu'
~ yollu (Nog.)
collı (KKlp.)
çoldug 'talihli, mutlu' (Tuva)

Krş. ***kutlug*** sözcüğü ile aynı yapıda ve aynı anlamdadır.

yolluk '1. Yolculukta yenmesi için hazırlanan yiyecek; 2. yolcuya verilen armağan; 3. yere serilen ince uzun kilim, halı veya keçe; 4. yol masrafı'
→ **yol[+*luk*]**
~ yolluk (Uyg.)
yollik (Özb.)
yullık (Bşk., TatK.)
joldık (Kzk.)

YO(/U)L+*LU*
(> ı, i)K
+DIK

= *yol āzūğāsi* (Az.)
yōlāzık (/harcı) (Trkm.)
col akçası (Kırg.)
kül azık (Kırg.)

yollukçu (hlk.) 'Hayvanla yapacağı her sefer için belli bir ücretle çalışan işçi'
< *yol+luk+çu*

yollukçuluk (hlk.) 'Her seferi için belirtilen ücret karşılığı, hayvanıyla yük taşıma işi'
→ **yollukçu[+*luk*]**

yolma '1. Yolmak işi; 2. (hlk.) sapı orakla biçilelecek kadar kısa kalmış ekin'
→ **yol-[< *yul-*][*ma*]**
An.ağl.: ***yolma yol-*** 'ot, ekin biçmek' (*DS.XI*, 4291)

yolsuz '1.Yolu olmayan; 2. (taşıt için) yavaş giden; 3. (mec.) kurallara aykırı, uygunsuz, yöntemsiz, düzensiz, yersiz, usulsüz'
= OT. ***yolsuz*** 'yolunu azıtan kimse' (DLT)
< *yōl+suz*
An.ağl.: ***yolsuz*** '1. parasız; 2. biçimsiz, uygunsuz, yasaya, töreye aykırı' (*DS.XI*, 4292)

yolsuzluk '1. Yolsuz olma durumu; 2. (mec.) bir görevi, bir yetkiyi kötüye kullanma, suiistimal, nizamsızlık'
→ **yol[+*suz+luk*]**

yoluk[1] 'Tüyleri yolunmuş olan'
→ **yol-[< **yul-*][*(u)k*]**
'fiilden sıfat yapan ek'

[**-(I)k** eki: *bük-ük, çık-ık, dök-ük, kır-ık, yık-ık, sap-ık* ..vb.]

An.ağl.: ***yoluk*** '1. saçı başı dağınık, düzensiz; 2. tüyü dökülmüş;3. az tekin; 4. beceriksiz, parasız, umarsız; 5. çiçek bozuğu; 6. ekin biçme zamanı; 7. deri' (*DS.XI*, 4291)

yoluk[2] (hlk.) '1. Evden uzaklaşmış güvercini geri getirmek için kullanılan eşi; 2. hoppa' (*DS.XI*, 4291)
< *yol+(u)k*

yolun-['1. Yolmak işi yapılmak, çekilip koparılmak; 2. (mec.) çok kederlenerek çırpınmak'
= ET. ***yolun-*** 'yolda olmak, yola çıkmak' (*EUTS*, 302)
~ OT. ***yolun-*** 'yolunmak; azat edilmek, bırakılmak' (DLT)
→ **yol-[< **yul-*][*(u)n-*]**

yoluş-[(hlk.) 'Dövüşmek'
→ **yol-[< **yul-*][*(u)ş-*]**

yoluyla '1. Yolundan geçerek; 2. (mec.) aracılığıyla, vasıtasıyla; 3. yöntemiyle, usulüyle'
< *yol+u il-e*

yom (hlk.) 'Uğur, iyi talih, iyi haber'

SanalBaba

< ***yō-m***

TT.: YOM+(SUZ/SUZLUK)

An.ağl.: ***yom*** '1. boş inanç; 2. uğur; 3. fal; 4. gelenek, örf; 5. kuşku, sanı; 6. nükte' (*DS.XI,* 4292)

yomsuk (hlk.) → **yosun**

[/-m-/ ikincildir; /-n/ > /-k/ değişmesi olmuştur.]

yomsuz 'Uğursuz, meşum'
→ **yom[+*suz*]**

yomsuzluk 'Uğursuzluk'
→ **yom[+*suz*+*luk*]**

yon- (hlk.) 'Yontmak'
= ET. ***yon-*** 'yaralamak, ziyana sokmak' (*EUTS,* 302)
~ OT. ***yonu-*** (DLT: *yonak* 'hayvanların semerleri altına konulan şey, çul çuval parçası'; *yonındı* 'yanuntu, talaş'; *yonın-* 'yonar göstermek'; *yonul-* 'yonulmak'; *yonuş* 'yontmakta yardım ve yarış etmek')

< ***yō-n-***

TT.: YON-(GA/T-/TMA/TU/TUCU/TUCULUK/TUK/TUL-/TULMA/UL-)

An.ağl.: ***yon-, yontar-*** 'yontmak' (*DS.XI,* 4294)

~ yōn- (Trkm.)
suor (Yak.)

yona (hlk.) 'Keçeden yapılmış küçük belleme'
= OT. ***yonak*** (DLT) → **yonak**

< ***yō-n*** 'bel, arka, sırt'
(> Kırg., KKlp. *con*)
+***a*** 'addan ad yapan ek'

Eren (*TDES,* 456): **yona** < *yon+a*

yonacak (hlk.) '1. Taşçı kalemi; 2. nalbant bıçağı'

< ***yon-*** 'yontmak' (DLT: *yonındı* 'talaş'; *yonın-* 'yonar görünmek'; *yonu-* 'yonmak')
+***-acak***

yonak¹ (hlk.) 'Keçeden yapılmış küçük teğelti, belleme'
= OT. ***yonak*** 'hayvanların semerleri altına konulan şey, çul çuval parçası' (DLT)
eski Kıpç.: ***yona***

< ****yō-n*** 'bel, arka, sırt'
+***(a)+k***

Tü. > **Fars.** *yūn* 'a felt or wollen saddle-cloth' (Doerfer: *TMEN,* 1931)

~ yōna (Trkm.)
yonok (Alt., Tel.)
çonok (Tuva)
jona (Kzk., Kırg.)

Y(> ç, j)Ō
(> o)NA(>o)+*K*

Räsänen (*V* 211a): **yona** → **Tü. yunt, yont**
Muhammedova (*MSFOu* 158: 191): < ***Fars.***
YANLIŞTIR.

yonak² 'Marangoz keseri'

< OT. ***yon-*** 'yontmak' (DLT)
+***-(a)k***

An.ağl.: ***yonak, yontar*** (*DS.XI,* 4293)

NOT: Eren'de ***yonak¹/²*** YOK.

yonakla-[(hlk.) 'Yulmak'
< ***yon-(a)k+la-***

yonca 'Hayvanlara yem olarak yetiştirilen çayır bitkilerinini genel adı'
= ET. ***yorunça, yornça*** (*EUTS,* 303)
~ OT. ***yorınça, yorınçġa*** (DLT)
Çağ.: ***yorunka, yonuça***
IM: ***yonçġa***

< ? ****yorı-*** 'yürümek'
+***-n-ç***[k/g]***a***

[**NOT:** *yonca,* çabuk büyüyen ve ekildiği alanı çok çabuk kaplayan, yılda birkaç kez biçilebilen bir ot türü olduğu için *yorı-* '*tarlayı ot sarmak' fiilinden türemiş olabilir.]

veya:

SanalBaba

< *yō-n-ır-*[ç/ş]+*ka*

TT.: YONCA+LIK)

Tü. > **Rus** dialektleri;
Tac. *yonuşqa, yonyuş-qa, yonyuçqa, yoruşqa* (Doerfer: *TLT* 159)

~ yorınça, yorunca (Trkm.)
yonca (Az.)
yoŋğıçka, yoŋgiçka (Özb.)
yonurçka (KKırg.)
coŋguçka (Kırg.)
jonışka, jonurşka, joŋırışka (Kzk.)
joŋışka (KKlp.)
= *kulınot* 'tay otu' (Nog.)

NOT: Eren'de ***yona*** ile ***yonca*** arası sözcükler YOK.

yoncalık 'Yonca tarlası'
→ **yonca[+*lık*]**

yonga 'Kesilen, yontulan veya rendelenen bir şeyden çıkan parça, kamga'

< *yō-n-ga*

An.ağl.: ***yonga, yonğa, yonka, yonuntu*** (*DS. XI,* 4293)

~ yon (Uyg.)
yonga (Az.)
yōnuşğa (Trkm.)
yomıçka (TatK.)
yunışki (Bşk.)
joŋka (Kzk.)
jaŋka (Kzk.)

Y(> j)**Ō**(< a, o, u)**N**
(> m, ŋ)+[IÇ/IŞ]+*G(/K)A*
+UŞ+*ĞA*

= *kırında* (YUyg.)
< **kır-(ı)n-tı*
gırındı (Trkm.)
çamındı (Kırg.)
çepindi (Uyg.)

Eren (*TDES,* 457): YOK

yongal (hlk.) 'Yontmaya elverişli (ağaç)'

< *yon-ga+l*

yongala-[(hlk.) 'Küçük küçük parçalar koparmak'

< *yon-ga+la-*

yongar 'Üç telli bağlama'

< ? *yō-n-ga+r*

yoŋgurt (hlk.) → **yoğurt**
[/ŋ/ ikincil ünsüzdür]

yoŋsa, yoŋusa (hlk.) 'Yoksa'

< *yok i-se*

yonsul, yoŋsul, yonsun (hlk.) 'Yosun' → **yosun**
[/-n-/ ikincildir; /-n/ > /-l/ değişmesi olmuştur]

yont (hlk.) 'Başıboş hayvan'
→ **yunt**

yont-[1. Bir şeye istenilen biçimi vermek vermek için dış bölümünü keskin bir araçla biçmek, kesmek; 2. (mec.) bir kimsenin azar azar parasını çekmek, birinden para sızdırmak'

< **yō-n-t-*
→ **yon-**

TT.: YONT-(MA/U/UCU/UCU-LUK/UK/UL-/ULMA)

~ yon- (Az., Özb.)
yōn- (Trkm.)
yonu- (Uyg.)
yuın- (TatK.)
yını- (Bşk.)
con- (Kırg.)
jon- (Kzk.)

Y(> c, j)**O**(>ı, uı)**N**-*T*-
-*I*-
-*U*-

Eren (*TDES,* 457): YOK

yontma '1. Yontmak işi; 2. yontulmuş veya yontularak yapılmış'
→ **yont-[*ma*]**

yontu 'Taş, tunç, mermer, kil, alçı, bakır gibi maddelerden yontularak, kalıba dökülerek veya yoğrulup pişirilerek oluşturulan eser, heykel'
→ **yont-[*u*]** 'fiilden ad yapan ek' < ***-Ig***

[**-I** eki: *çat-ı, bat-ı, çiz-i, sür-ü, yet-i* …vb.]

TT.: YONTU+(CU/CULUK)

yontu-[(hlk.) 'Uygun yerini bulup yerleştirmek'
< ***yon-t-u-***

SanalBaba

yontucu '1. Yontu yapan kimse, heykeltıraş; 2. (mec.) kendi çıkarını düşünen kimse'
→ **yontu[+*cu*]**

yontuculuk 'Yontu yapma sanatı, heykeltıraşlık'
→ **yontu[+*cu+luk*]**

yontuk '1. Yontulmuş yer; 2. yontulmuş parça'
→ **yont-[(u)k]** 'fiilden ad ve sıfat yapan ek'

[**-(I)k** eki: *çent-ik, don-uk, sanık, kan-ık, yan-ık* ...vb.]

yontul-['1. Yontmak işi yapılmak veya yontmak işine konu olmak; 2. (mec.) (insan için) kabalıktan, hoşgörüsüzlükten kurtularak toplum törelerine göre davranır duruma gelmek; 3. bir şeyi kendi görüşüne göre değerlendirmek'
→ **yont-[*(u)l-*]**
An.ağl.: ***yontulmamış, yontulmadık*** 'inceliksiz (kimse)' (*DS.XI,* 4294)

yonu, yonu daşı, yonu taş (hlk.) '1. Tuğla; 2. yapı yapmada kullanılan ve yontulması kolay taş'
< ***yon-u***

yonucu (hlk.) 'Taş ustası'
< ***yon-ucu***

yonul-[(hlk.) 'Yontulmak'
→ **yon-[*(u)l-*]** → **yon-**

yonulacak (hlk.) 'İnceliksiz (kimse)'
< ***yon-ul-acak***
An.ağl.: ***yonulmadık, yonulmaduh;*** → yontulmamış, yontulmadık

yoo, yooğ, yooh (hlk.) 'Hayır'
< ***yok***

yoök (hlk.) 'Yemek tabaklarında kalan bulaşık'
< OT. ***yok, yuk, yak*** (*yak yuk, yok yak, yuk yak*) 'kaptaki bulaşık' (DLT)

yopuk (hlk.) 'Baş örtüsü'
< OT. ***yap-*** 'örtmek, kapamak' +***(u)k***
→ **yapık**

yor-[1] '1. Yorgun duruma getirmek; 2. sıkıntıya sokmak, üzmek'
= OT. ***yorı-*** 'yürüyüp yorulmak' (DLT)
KB.: ***yor-, yör-, yörüg***
< ****yorī-***
~ yor- (Az.)
= *arıt-* (Bşk., TatK.)

yor-[2] 'Tabir etmek, çözmek, düğümünü açmak; fal tutmak'
= ET. ***yör-*** 'açıklamak, aydınlatmak' (*EUTS,* 303); ***yora-*** 'düş yormak' (s. 302)
~ OT. ***yor-, yör-*** (DLT: *yorık* 'tabir (rüya vb.) sözün gidişi, anlaşılışı'~ *yörük*)
KB.: ***yor-, yör-, yörüg***
< ****yō-r-*** 'düğüm çözmek'
TT.: YOR-(UM/UMCU/UMLA-/UMLAMA/UMLAN-/UMLANMA)
~ yor- 'yorumlamak' (Az., Trkm.) < **yōr-*
yoy- (Özb.)
yorı- (Nog.)
yur- (Bşk.)
yura- (TatK.)
cori- (Uyg.)
corı- (KKlp.)
coru- (Kırg.)
joru- (Kzk.)
süör- (Yak.)
yoz- 'yormak, tabir etmek, açıklamak' (Az.), *yoz-dur-, yoz-dur-t-*

Y(> c, j, s)**O**(> u, üö)**R**(>y)-/ *-A-/-I-/-İ-/-U-*

= Moğ. ***ciğurçi, ciğuçi*** 'interpreter, translator'; Halh. ***cūç*** < **cağurçi* (*Mak.I,* 59)

yor-[3] 'Yürümek'
= ET. ***yorı-*** 'yürümek, gitmek, hareket etmek' (*EUTS,* 302: *yorıt-, yort-* 'yürütmek'; *yorıg, yorug* 'yürüme'; *yorçı* 'kılavuz');
(Uyg.) ***yuorri-, yorri-*** < ****yōrı-***
~ OT. ***yor-, yorı-*** 'yürümek, gitmek, varmak; ismi varıp

SanalBaba

yayılmak'(DLT: *yorış-* 'yürüşmek'; *yorıt-* 'yürütmek')

< ***yorī-***

~ Moğ. ***cağuçi, ciğuçi*** 'matchmaker, go-between'; Halh. ***cūç*** < **cağurçi*

-yor 'Şimdiki zaman eki'

< ***yoru-r*** [> *-yorur* > **-yoru* > *-yor*]

An.ağl.: ***-yor*** [> *-yo* > *-yu/-yü/-ya/-ye/-yı/-yi* > *-y* vb.]

yorak (hlk.) 'Değirmen taşının çevresindeki un kanalı'

= OT. ***yorık, yoruk, borık*** 'akma, yürüme, gidiş, huy' (DLT)

< ***yorı-k***

yordam '1. (esk.) Çeviklik, çabukluk; 2. (esk.) çalım; 3. yatkınlık, alışkanlık, yeti, meleke; 4. (hlk.) kılavuz, yardımcı'

< ****yō-r-*** 'uz olmak'

+-dam 'fiilden ad yapan ek' (< *da-m*)

TT.: YORDAM+(LI/SIZ)

An.ağl.: ***yordam, yoldam, yurdam*** '1. kılavuz, yardımcı; 2. oranlama, gözle ölçme; 3. kural, yöntem; 4. deney, beceri yatkınlık; 5. düzen, sıra; 6. gelenek, görenek; 7. gidiş, davranış biçimi; 8. anlayış, yerinde davranış; 9. götseriş; 10. kılık, giyiniş' (*DS.XI,* 4296)

yordamcı (hlk.) 'Gösterişçi, başkasıyla yarışmaya düşkün'

→ **yordam[+*cı*]**

yordamla-[(hlk.) '1. Bir şeyi karanlıkta ele geçirmek; 2. uygun bularak kararlaştırmak, düzenlemek, yoluna koymak'

→ **yordam[+*la-*]**

yordamlı (hlk.) 1. Yakışıklı; 2. elinden iş gelen, becerikli'

→ **yordam[+*lı*]**

An.ağl.: ***yordamlı, yoldam, yoldamlı, yondemli, yurdamlı*** 'eli yatkın, becerikli, hünerli' (*DS.XI,* 4297)

yordamsız 'Çevik, canlı olmayan, elinden iş gelmeyen'

→ **yordam[+*sız*]**

An.ağl.: ***yordamsız*** '1. kaba, patavatsız; 2. beceriksiz; 3. düzensiz' (*DS.XI,* 4297)

yordu-[(hlk.) 'Evlenmekten caydırmak'

[= OT. ***yorıdaçı*** 'hısımlar, dünürler arasında gidip gelen adam' (DLT) < *yorı-da-çı*]

< ***yorı-da-***

yordur-['Yorumunu yaptırmak, yorumlanmasını sağlamak'

< ***yor-² +-dur-***

An.ağl.: ***yordur-*** '1. açıklatmak, yorumlatmak (düş için); 2. arkasından kötü konuşmak' (*DS.XI,* 4296)

yorga 'Biniciyi sarsmayan at yürüyüşlerinden biri'

= OT. ***yorığa*** 'yorga yürüyen (at için)' (DLT)

< ****yorīğ*** '*yürüme, yürüyüş' ***+a***

[> *yorıga* > (/ı/ düşmesi ile) *yorga*]

TT.: YORGA+(LA-/LAMA)

~ yörga (Trkm.)
yorgo (Oyr., Tel., Leb.)
yurga (TatK.)
dyorga (Koyb., Kaça)
corga (Krç., Kzk.)
coruo (Yak.)
çorga (hak.)

Y(> c, ç, dy)Ō (>o, u)RGA

= (? >) **Moğ.** (*KWb.,* 115) ***ciruga***; **Kalm.** ***corā*** 'Passgänger'

yorgala-['(At) yorga yürümek, yorga gitmek'

→ **yorga[+*la-*]**

yorgalama '1. Yorgalamak işi; 2. (tıp) ayak ve baldır kaslarının felcinden ileri gelen özel yürüyüş biçimi'

→ **yorga[+*la-ma*]**

yorgan 'Yatakta örtünmeye yarayan, içi pamuk, yün vb. şeylerle dol-

SanalBaba

durularak dikilmiş geniş örtü'
= ET., OT. ***yoğurkan*** (*EUTS,* 301; DLT)
< ****yap-*** 'kapamak, örtmek'
+-(u)r-gan

[> *yap-urgan* > **yop-urgan* > **yog-urgan* > **yourgan* > *yorgan*]

TT.: YOGAN+(CI/CILIK)
~ yorğan (Az., Trkm.)
yotkan (Uyg.)
yürgan (Oyr.)
yurgan (Bşk., TatK.)
curgan (TatK.)
cürkan (Kzk.)
çörgan (Şor)
suorgan (Yak.)

Y(> c, ç, s)O(> u, ū, uo)RG(/K)AN

= *körpe* (Kzk.)
körpö (kırg.)
Eren (*TDES,* 457): YOK

yorgancı 'Yorgan, yastık, şilte gibi şeyler dikip veya satan kimse'
→ **yorgan[+*cı*]**

yorgancılık 'Yorgancının işi'
→ **yorgan[+*cı+lık*]**

yorganla-[(hlk.) 'Üstünü örtmek'
→ **yorgan[+*la-*]**

yorgu (hlk.) 'Yorum'
< ***yor-*** 'tabir etmek, yormak' (DLT: *yorık, yörük* 'tabir (rüya vb.) sözün gidişi')+***-gu***

yorgun 'Çalışma veya değişik sebeplerle beden veya zihin etkinliği yavaşlayan, yorulmuş olan'
< ***yor-[1]+gun*** 'fiilden sıfat yapan ek'

[**-KIn** eki: *bay-gın, bit-kin, durgun, sar-gın, çap-kın* ...vb.]

TT.: YORGUN+(LUK)
An.ağl.: ***yorgun argın*** 'çok yorulmuş' (*DS.XI,* 4298)
~ yorğun (Az., Trkm.)
= *arığan* (Bşk., TatK.)
harğan (Uyg.)
hårğın (Özb.)
çarçiğan (Uyg.)
çarçağan (Kırg.)
çärçåk (Özb.)
şarşağan (Kzk.)
Eren (*TDES,* 457): YOK

yorgunluk 'Çalışma veya değişik sebeplerle bireyin ruh ve beden etkinlikleri açısından verimlilik düzeyinin azalması'
→ **yorgun[+*luk*]**

yorkut-[(hlk.) 'Yormak'
< OT. ***yorık*** (< *yorı-k*) 'yürüme, gidiş'+***(I)t-***

yorma 'Yormak[1/2] işi'
→ **yor-[*ma*]**

yornuk (hlk.) '1. Dinlence; 2. yorgunluk'
< ***yorı-n-(I)k***

yorsun (hlk.) → **yosun** [/r/ ikincil ünsüzdür]

yort (hlk.) 'Bir tür at yürüyüşü'
< OT. ***yort-*** 'dört nala koşturmak' (DLT)

yort-[(hlk.) '1. Koşmak; sürekli yol yürümek; 2. işsiz güçsüz gezmek'
= OT. ***yort-*** 'dört nala koşturmak, bir işe başlamak üzere yürümek' (DLT: *yortug* 'savaş günlerinde veya bir yere giderken hakanın yanında bulunan kimseler'; *yortuş-* 'at yürütmekte yarış etmek')
< ****yor-t-***
An.ağl.: ***yort-*** '1. çalımla yürümek; 2. şımarıkça davranmak, gezip dolaşmak; 3. koşmak' (*DS.XI,* 4298)
~ Moğ. ****corçi-*** < ****cortı-***

yorucu[1] 'Yolgunluğa yol açan'
→ **yor-[*ucu*]**

yorucu[2] (hlk.) Fal bakan, düş yorumlayan'
< ***yor-ucu***

yoruç (hlk.) 'Kumandan'
< ***yor-(u)ç***

yoruk-['Yorulmak'
< ***yor-[1](u)k-***

SanalBaba

yorul-[1] 'Yorgun duruma gelmek'
→ **yor-[1][*(u)l-*]**
An.ağl.: ***yuŕul-*** (Rize/*RİA*)
~ yorul- (Az., Trkm.)
= *çarçi-* (Uyg.)
çarçō (Kırg.)
çärçä- (Özb.)
ar- (Bşk., TatK.)

yorul-[2] 'Yorumlanmak'
→ **yor-[2][*(u)l-*]**

yorulma 'Yorulmak[1/2] işi'
→ **yor-[*(u)l-ma*]**

yorum 'Bir olayı belli bir görüşe göre açıklama, değerlendirme'
< *yor-[2](u)m*
TT.: YORUM+(CU/LA-/LAMA/LAN-/ LANMA)
An.ağl.: ***yorum*** '1.iyiye yoran (fal, düş için); 2. üstüne yükleme' (*DS.XI,* 4299)
~ corum (Kırg.)

yorumcu 'Yorum yapan kimse'
→ **yorum[+*cu*]**

yorumla-['Tefsir etmek; tabir etmek'
→ **yorum[1/2][+*la-*]**

yorumlama 'Yorumlamak işi'
→ **yorum[+*la-ma*]**

yorumlan-['Yorumlamak işi yapılmak veya yorumlamak işine konu olmak, tefsir edilmek'
→ **yorum[+*la-n-*]**

yorumlanma 'Yorumlanmak işi'
→ **yorum[+*la-n-ma*]**

yoruştur-[(hlk.) 'Acele yorumlamak'
< *yor-(u)ş-tur-*

yos-['1. Karşılaştırmak, benzetmek; 2.yeğlemek; 3. saman, toprak vb. kürek ya da yaba ile ileri itmek; 4. deşmek, dağıtmak'
< OT. ***yoz-*** 'çok akmak' (DLT); ***yüz-*** 'yayılmak ve dağılmak, çok akmak'

yosa (hlk.) 'Yoksa'
< *yok i-se*
Krş. **yoŋsa, yoŋusa**

NOT: Eren'de ***yont (yunt)*** ile ***yosma*** arası sözcükler YOK.

yosma '1. Şen, güzel, fettan (genç kadın); 2. çok süslü giyinen ve modaya düşkün kadın'
< ? OT. ***yuş-*** 'eli işe yatkın olmak'**+*-ma***
[> *yuşma* > **yusma* > *yosma*]
TT.: YOSMA+(LIK)
An.ağl.: ***yosma*** '1. çok güzel; 2. oynak, albenili; 3. korkusuz, çekincesiz' (*DS.XI,* 4299)
Eren (*TDES,* 457): 'Kökünü bilmiyoruz'

yosmalık 'Yosma durumu olma, yosmaca davranış'
→ **yosma[+*lık*]**

yossi, yosyon, yassıysan 'yatsı vakti' (Kürt./Baskil yöresi)
→ **yatsı(+layın)**

yosun 'Tallı bitkilerin, çoğu sularda yetişen, ilkel yapıdaki örneklerine verilen genel ad'
[ET. ***yosun*** 'kanun, nizam, düzen, usul, kâide'(*EUTS,* 303)]
Tuhf.: ***yoşkun*** 'yosun' < **yaş* 'yaş, taze nesne, yeşillik, sebze' (DLT)+*-(ı)k-un*
< **yōsun*
[< Moğ. ***yosun*** 'Sitte, Gewohnheit' = Mançu. ***yoso, yoŋsu***]
TT.: YOSUN+(CUL/LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA/LU)
An.ağl.: ***yonsul, yoŋsul, yomsuk, yonsun*** (*DS.XI,* 4294)
~ yosun (Az.)
yosin (Özb.)
= *ılımık* (Bşk.)
baldır (Kzk.)
balır (Kırg.)
~ Moğ. ****nogusun; nogugan*** 'yeşil ot; sebze'

yosuncul 'Yosunla beslenen veya yosunların içinde yaşayan'
→ **yosun[+*cul*]**

yosunlan-['Yosunla kaplanmak'
→ **yosun[+*la-n-*]**

SanalBaba

yosunlanma 'Yosunlanmak işi'
→ **yosun[+*la-n-ma*]**
yosunlaş-['Yosun oluşmak'
→ **yosun[+*la-ş-*]**
yosunlaşma 'Yosunlaşmak işi'
→ **yosun[+*la-ş-ma*]**
yosunlu 'Yosunu olan, yosunla kaplanmış olan'
→ **yosun[+*lu*]**
yōş (hlk.) 'Yokuş'
< ***yok*** 'yokuş' (DLT: *yok yér*)+***(u)ş***
yoşa-[(hlk.) → **yuğşu-**
yoşaŋ (hlk.) → **yuşuk, yoşuk**
yoşu-[, yoşul- (hlk.) → **yuğşu-**
yoşuk (hlk.) 'Kullanılıp eskimiş, yıpranmış (giysi için)
→ **yuşuk**
< OT. ***yuş*** 'sıkışma' (DLT) ***+(u)k***
yoşun-[(hlk.) → **yuğşu-**
yoşungun (hlk.) → **yuşuk**
you, yov (hlk.) 'Hayır'
< ***yok***
yovuz (hlk.) 'Uslu, ağıbaşlı, çalışkan' → **yavuz**
yoz 'Doğada olduğu gibi kalarak işlenmemiş olan'
< OT. ***yoza-*** '(kısraktan başka hayvan) kısır kalmak' (DLT)
<***yoz+a-***
TT.: YOZ+(CU/LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LUK)
An.ağl.: ***yoz*** (*yoz malı, yoz sığırı*) '1. kısır;2. kısır ve erkek davardan oluşan sürü; 3. yazın kırda otlatılan davar; 4. civcivlerini büyütüp bırakan tavuk; 5. zayıf (hayvan için); 6. kart keklik;7. başıboş (hayvan için); 8. besili; 9. bir, iki yaşında tay; 10. değeri düşük, niteliksiz; 11. meyvesiz ağaç;12. işlenmemiş verimsiz toprak; 13. yabanıl; 14. kaba (kimse); 15. tembel (kimse)' (*DS.XI,* 4302); ***yoz yer*** 'ekilmez, biçilmez yer' (s. 4304)

Tü. > **Kürt.** *yoz* (*DAO,* 520)
~ yoz-, yozma, yozdur-, yozdurt- (Az.)
= Moğ. ***doru***; Halh. dor (*Mak.I,* 49)
yoz-[(hlk.) 'Çok akmak'
= OT. ***yoz-, yüz-*** (DLT)
< ***yōz-*** [< ****yüz-***]
yozala-[(hlk.) 'Doğum sancısı çekmek'
< OT. ***yoza-*** (DLT)+***-la-***
yozcu 'Koyun ticareti yapan kimse'
→ **yoz[+*cu*]**
yozdam (hlk.) 'İğne deliği'
< OT. ***yurt*** 'delik' (DLT)
Krş. **yurdu**
yozdur-[(hlk.) '1. Kuluçka tavuğu kuluçkalıktan caydırmak; 2. bir işten, bir şeyden caydırmak; 3. oyalamak; 4. cinsini bozmak, niteliğini değiştirmek'
< ***yoz-dur-***
yozgun (hlk.) 'Tutmayan (çubuk, fidan vb.)'
< ***yoz-gun***
yozi[1/2] → **yazı**
yozla-[(hlk.) 'Davardan oğlakları ayırmak'
< ***yoz-la-***
yozlak (hlk.) 'Doğurması yakın, ağrı çeken hayvan'
< ***yoza-la-k***
yozlaş-['1. Doğasındaki iyi nitelikleri sonradan yitirmek; 2. bir şey manevî niteliklerden uzaklaşmak'
= OT. ***yoza-*** '(kısraktan başka hayvan) kısır kalmak' = **kısır bol-** (DLT)
→ **yoz[+*la-ş-*]**
yozlaşma 'Yozlaşmak işi'
→ **yoz[+*la-ş-ma*]**
yozlaştır-['Yozlaşmasını sağlamak, yozlaşmasına sebep olmak, dejenere etmek'
→ **yoz[+*la-ş-tır-*]**
yozlaştırma 'Yozlaştırmak işi'
→ **yoz[+*la-ş-tır-ma*]**
yozluk 'Yoz olma durumu'
→ **yoz[+*luk*]**

SanalBaba

yozu-[(hlk.) 'Gücünü yitirmek'
< yoz-u-
yozuk (hlk.) 'Haylaz, tembel'
< yoz+(u)k
yozuk-[(hlk.) 'Ayrılmak, ayrı düşmek'
< yoz-(u)k-
yozuktur-[(hlk.) 'Ürkütüp caydırmak, ayırmak, soğutmak'
< yoz-(u)k-tur-
yozulak (hlk.) 'Doğurması yakın olan hayvan'
< yoza-la-k
yozundur-[(hlk.) 'Haksızlığa, zarra uğratmak'
< yoz-(u)n-dur-
yoz ürü-[(hlk.) 'Yersiz, boş konuşmak'
< yoz + (OT.) ***ür-*** 'havlamak' (DLT)+***-ü-***
yoz yer (hlk.) → **yoz**
yöğrük (hlk.) → **yüğrük**
yön '1. Belli bir noktaya göre olan yer, taraf; 2. bir şeyin belli bir noktaya baktığı yan, veçhe; 3. bir yere gitmek için izlenen yol, istikamat, cihet; 4. (mec.) tutulacak, izlenecek yol'
< ****yö(/ü)-*** 'bir yere yönmek'+***-n***
[Krş. ***yöre, yüre, yére*** 'çevre, muhit' (DLT)]
TT.: YÖN+(DEŞ/EL-/ELİK/ ELİM/ELİŞ/EL-ME/ELMELİ/ ELT-/ ELTEÇ/ELTİL-/ELTİL-ME/ELTİM/ELTME/ ERGE/ ETİCİ/ ETİCİLİK/ETİL-/ETİL-ME/ETİM/ETİMSEL/ETİŞ/

ETMELİK/MEN/ETMENLİK/ ETSEL/LENDİR-/LENDİRME/ LÜ/ SEME/SÜZ/TEM/TEMLİ/ TEMLİLİK/TEMSİZ/TEMSİZ-LİK)
An.ağl.: ***yön, yöntem*** 'yüz, alnaç' (DS.XI, 4304); ***yön*** '1. neden; 2. iyi'; ***yönter*** 'yön' (s. 4308)
~ yön (Az.)
yö:ne (Trkm.)
yöŋ (Krm.)
yün (Bşk., TatK.)
cθn (TatK.)
cün (TatK.)
jön (Kzk.)
śən (Çuv.)
śθn (Çuv.)

Y(> c, j, ś)Ö
(> ə, θ, ü)N(> ŋ)

= *yak* (TatK., Uyg.)
yåk (Özb.)
cak (Kırg.)
jak (Kzk.)
yān (Trkm.)
yån (Özb.)

yöndem (hlk.) '1. yol, uygun biçim, yöntem; 2. albeni, güzellik; 3. uğur' (*DS.XI,* 4305)
Krş. **yöntem**
yöndemli (hlk.) '1. Çevik, çalışkan; 2. uygun'
→ **yöndem[+*li*]**
yöndemsiz (hlk.) '1. Düzensiz, yöntemsiz; 2. uygun olmayan; 3. gelişigüzel davranan'
→ **yöndem[+*siz*]**
yöndeş 'Yönü aynı olan, aynı yöne bakan'
→ **yön[+*deş*]** 'addan sıfat yapan ek'

[+dAş eki: *arkadaş, çağdaş, karda(/e)ş, yol daş* ...vb.]

yöne (hlk.) 'Çıkaryol'
< yön+e
yöneği (hlk.) 'Toplulukla sürekli ters düşen'
< yön+e-k+i
yönek (hlk.) 'Dönük, doğru (bir yere); yön'
< yön+e-k
yönel-['1. Belli bir yön tutmak, yüzünü belli bir yöne çevirmek; 2. (mec.) amaç olarak benimsemek; 3. (mec.) hedef almak'
→ **yön[+*el-*]**

SanalBaba

An.ağl.: ***yönel-*** '1. eğilmek; 2. yüzünü çevirmek, dönmek; 3. bir yere doğru gitmeye ya da akmaya koyulmak' (*DS.XI,* 4306)
~ yönäl- (Az., Özb., Uyg.)
yö:nel- (Trkm.)
yünäl- (Bşk., TatK.)
cönöö (Kırg.)
jenel- (Kzk.)

yönelge (hlk.) 'Yön'
< yön+e-l-ge
An.ağl.: ***yönek, yönelek, yönet*** (*DS.XI,* 4306)

yönelek (hlk.) → **yönelge**

yönelik 'Belli bir yöne çevrilmiş olan'
< yö-n+el-(i)k

yönelim '1. Yönelme durumu; 2. kendi durumunu veya bulunduğu yerin durumunu başka yerlere göre belirleme; 3. bireyin, karşılaştığı karışık ve sorunlu durumlarda kendi yönünü, tutumunu belirlemesi'
→ **yön[+*el-(i)m*]**

yönelme 'Yönelmek işi'
→ **yön[+*el-me*]**

yönelmeli 'Yönelme durumunda olan'
→ **yön[+*el-me+li*]**

yönelt-[1. Bir şeye belli bir yön vermek, yönelmesini sağlamak, çevirmek; 2. birine veya bir şeye doğru bakmak'
→ **yön[+*el-t-*]**
~ yö:nelt- (Trkm.)

yönelteç '1. Direksiyon; 2. bisiklet gidonu'
→ **yön[+*el-t-(e)ç*]**

yöneltil-['Yöneltmek işi yapılmak'
→ **yön[+*el-t-(i)l-*]**

yöneltilme 'Yöneltilmek işi'
→ **yön[+*el-t-(i)l-me*]**

yöneltim 'Yöneltmek işi'
→ **yön[+*el-t-(i)m*]**

yöneltme 'Yöneltmek işi, tevcih'
→ **yön[+*el-t-me*]**

yönerge ***YT.*** 'Herhangi bir konuda tutulacak yol için üst makamlardan alt makamlara ve kuruluşlara veya üst aşamadakilerden astlara verilen buyruk, talimat, direktif'
→ **yön[+*er-ge*]** [*yöner-* fiili YOKTUR]

yönet[1] (hlk.) → **yönelge**

yönet[2] (hlk.) 'Uygun, iyi, doğru, yerinde; yatkın, becerikli'
< yön+e-t
An.ağl.: ***yönlü*** (*DS.XI,* 4306)

yönet-['1. Yasalara, kurallara veya belli şartlara uygun biçimde çalışmayı sağlamak, idare etmek, tedvir etmek;2. birinin bir konudaki etkinliğine, çalışmasına yön vermek, birini yönlendirmek; 3. (sin.-tiy.) yapımını, gerçekleşmesini sağlamak'
→ **yön[+*et-*]**
~ **YOK**

yönetici 'Yönetme gücünü elinde bulunduran kişi, yöneten kişi, idareci'
→ **yön[+*et-ici*]**
~ yünätiv (Bşk.)
yünätü (TatK.)

yöneticilik 'Yönetici olma durumu veya yönetici-
nin görevi, iderecilik'
→ **yön[+*et-ici+lik*]**

yönetil-['Yönetmek işi yapılmak'
→ **yön[+*et-(i)l-*]**

yönetilme 'Yönetilmek işi'
→ **yön[+*et-(i)l-me*]**

yönetim '1. Yönetmek işi, çekip çevirmek, idare; 2. (mec.) dümen'
→ **yön[+*et-(i)m*]**

yönetimsel ***YT.*** 'Yönetimle ilgili, idarî'
→ **yön[+*et-(i)m+sel*]**

yönetiş 'Yönetmek işi veya biçimi'
→ **yön[+*et-(i)ş*]**

yönetli (hlk.) 'Düzgün, yöntemli'
→ **yönet**[2]**[+*li*]**

yönetme 'Yönetmek işi'
→ **yön[+*et-me*]**

yönetmelik ***YT.*** 'Genellikle bir kuruluşun çalışma yöntemini belirleyen, bu kuruluşta çalışanların uyacakları kuralların tümü'

SanalBaba

→ **yön[+*et-me+lik*]**
~ **Y O K**

yönetmen 'Bir kuruluşu yönetme yetkisi olan; bir oyunu sahneye koyan, bir filmin çevrilmesini veya gerçekleşmesini sağlayan kimse, direktör, rejisör'
→ **yön[+*et-men*]**
~ **Y O K**

yönetmenlik '1. Yönetmen olma durumu; 2. müdürlük, müdüriyet, direktörlük'
→ **yön[+*et-men+lik*]**

yönetsel ***YT.*** 'Yönetimsel'
→ **yön[+*et-sel*]**

yönlendir-['Bir kişinin davranış, tutum, yapacağı iş vb. alanlarda izleyeceği yolu göstermek'
→ **yön[+*le-n-dir-*]**

[TT.'nde ***yönle-*** fiili YOKTUR]

yönlendirme 'Yönlendirmek işi'
→ **yön[+*le-n-dir-me*]**

yönlü '1.Yönü olan; 2. (hlk.) uygun'
→ **yön[+*lü*]**
Krş. **yönet²**
An.ağl.: ***yönnü, yönetli*** 'akıllı, yol yordam bilen' (*DS.XI,* 4307)

yönnü (hlk.) → **yönlü**

yönseme ***YT.*** 'Belli bir amaca veya sonuca yönelen, etkinliğ dönüşmeyen etki gücü, temayül'
→ **yön[+*se-me*]**

[TT'nde ***yönse-*** fiili YOKTUR]

yönsüz '1. Yönü olmayan; 2. (mec.) amaçsız'
→ **yön[+*süz*]**

yöntem ***YT.*** 'Usul, sistem, metot'
→ **yön[+*te-m*]**

[TT'nde ***yönte-*** fiili YOKTUR. Kr. ***yordam*** < *yō-r+da-m*]

TT.: YÖNTEM+(Lİ/LİLİK/SİZ/SİZLİK)

yöntemli 'Metotlu'
→ **yöntem[+*li*]**
An.ağl.: ***yöndemli, yöntemli, yördemli*** '1. becerikli, eli uz, yoluyla yordamıyla iş yapan; 2. uygun, yerinde; 3. yakışıklı, düzgün' (*DS.XI,* 4307)

yöntemlilik 'Bir işi, bir yönteme dayanarak yapma'
→ **yöntem[+*li+lik*]**

yöntemsiz 'Metotsuz'
→ **yöntem[+*siz*]**
An.ağl.: ***yöndemsiz, yöntemsiz, yördemsiz*** 'yeteneksiz, becerik-siz' (*DS.XI,* 4307)

yöntemsizlik 'Uygunsuzluk, düzensizlik'
→ **yöntem[+*siz+lik*]**

yönter (hlk.) 'Yön'
→ **yön[+*ter*]** [< *****-*tür*]

yönter-[(hlk.) '1. Anlatmak, öğretmek; 2. yönünü göstermek'
< **yön+ter-** [< *****-*tür-* : Krş. *dön-dür-, sön-dür-* vb.]

yönük-[(hlk.) 'Yönelmek, yüzünü çevirmek'
< ***yön+ük-*** 'addan eylem yapan ek' [Krş. *göz+ük-*]

yöre¹ 'Bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü, havali, mahal'
= OT. ***yöre, yüre, yére*** 'çevre, bir şeyin etrafı' (DLT)
< ****yö((ü)r-*** 'çevrilmek, örtülmek' (DLT)+ ***-e***
TT.: YÖRE+(SEL/SELLEŞ-/SELLEŞME/SELLİK)
An.ağl.: ***yöre*** 'avlu' (*DS.XI,* 4309)
~ **Y O K**

yöre² (hlk.) '1. Değirmenlerde, taşla kasnak arasında kalan ve hayvan yemi olarak kullanılan salt un; 2. iri un; 3. hamur açmada kulanılan un'
< OT. ***öw- (/uw-, uv-)*** 'ufalamak'+***-ra***
[**/y-/** ikincil ünsüzdür]
→ **uğra**

yörebezi (hlk.) 'Çocuğun, beşikten düşmemesi için, yorganın üstünden beşiğe bağlanan bez bağ'
< ***yöre¹*** 'çevre' +***bez+i***

yöreci (hlk.) 'Değirmenci'
→ **yöre²[+*ci*]**

yörecilik (hlk.) 'Değirmen işçiliği'
→ **yöre²[+*ci+lik*]**

SanalBaba

yörekleş-[(hlk.) 'Alışmak'
< ***yöre¹+k+le-ş-***

yörelik (hlk.) Değirmen taşının çevresinde, iri unun biriktiği yer'
< ***yöre²+lik***

yöreme (hlk.) 'Kolan ipi olarak da kullanılan, kaba, kalın ip'
< [y+] OT. ***ör-(e)me***

[Krş. OT.: *örküç, örçük, örgüç* 'örme saç'; *örme saç* 'örme saç' (DLT)]

yöremeç (hlk.) 'Kenevirden bükülmüş ince sicim, urgan'
< [y+] ***ör-(e)meç***

yörep (hlk.) 'Yamaç; patika
< ***yöre¹+p***

yöresel *YT.* 'Yöre ile ilgili, yerel, mahallî'
→ **yöre¹[+*sel*]**

yöreselleş-['Yerelleşmek, mahallîleşmek'
→ **yöre¹[+*sel+le-ş-*]**

yöreselleşme 'Yöreselleşmek işi'
→ **yöre¹[+*sel+le-ş-me*]**

yöresellik 'Yöresel olma durumu'
→ **yöre¹[+*sel+lik*]**

yörge- (hlk.) 'Sarmak, örmek, çevrelemek, bağlamak'
= ET. ***yörge-*** (*EUTS,* 303: *yörgel-* 'sarılmak'; *yörgen-* 'sarılmış olmak')
< ***yör-*** 'sarmak, örmek'
+-ge-

Krş. **ör-**

yörüğen (hlk.) → **yüğrük**

Yörük 'Hayvancılıkla geçinen göçebe Türkmen boyu'
< ET., OT. ***yorı-*** 'yürümek, gitmek, varmak' ***+-k***

yörmele-[(hlk.) 'Teyellemek, iri iri dikmek'
< [y+] ***ör-me+le-***

yörpek (hlk.) 'Bebek yatağı'
< OT. ***körpe*** 'yeni'+*k*

yörücü, yörüyücü (hlk.) 'Görücü'
= OT. ***yorıġçı*** 'hısımlar, dünürler arasında gidip gelen adam' (DLT)
< ***yorı-g+çı***

yörük, yürük 'Çok ve çabuk yürüyen, iyi yol alan, hızlı giden'
→ **yüğrük**

[ET.: ***yörüg*** 'izah, açılama, şerh' (*EUTS,* 303)
< *yör-* 'açıklamak, aydınlatmak']

= OT. ***yorık*** 'akma, yürüme, gidiş, huy' (DLT)
< ***yorı-k***

An.ağl.: ***yörük, yöruk*** '1. göçebe; 2. dağlı, kaba kişi' (*DS.XI,* 4310); ***yörük, yüğrük*** 'çok yürüyen'
Eren (*TDES,* 457): YOK

yörünge *YT.* 'Yürüyen bir noktanın izlediği veya çizdiği yol, mahrek'
< ***yörü-*** [< **yorı-*]
+-n-ge
~ **YOK**

yöş (hlk.) '1. Alacakaranlık; 2. gölge'
< OT. ***yaş*** 'parlaklık'

[< ****ya-ş***](DLT: *yaşın* 'şimşek'; *yaşna-* 'şimşek çakmak' < ***yaş+na-***)

yöşer-[(hlk.) '1. Hava ağarmaya başlamak; 2. hava kararmaya başlamak'
→ **yöş[+*er-*]**

yöşerti (hlk.) 'Karanlıkta görülen gölge'
→ **yöş[+*er-ti*]**

yu-[(hlk.) 'Yıkamak'
= ET. (KT, Uyg.), OT. (DLT) ***yu-, yuv, yuy-*** (DLT: *yuyun-* < *yuy-(u)n-* 'dönüşlülük eki')
< ****yū-***

An.ağl.: ***yu-, yuğ-, yuy-, yü-, yüğ-, yüv-*** 'yıkamak' (*DS.XI,* 4314)
~ yu- (Telafer/*KrTS,* 365)
yuv- (Ker./*KrTS,* 371)

yubat-[(hlk.) 'Geciktirmek, bek-

SanalBaba

letmek'
< OT. ***yuba-*** 'ihmal etmek, yüzüstü bırakmak, üzerinde durulmamak'/***yubat-*** 'savsaklamak; *hile etmek*' (DLT)

yudak (hlk.) 'Bataklık'
< ***yut-(a)k***

yudgun (hlk.) 'Yudum' → **yudum** [/g/ ikincil ünsüzdür]

yudul-[(hlk.) 'Oyunda yitirmek'
< [y+] OT. ***ūt-*** 'oyunda yutmak, oyunda ütmek' (DLT)
+***-(u)l-***
An.ağl.: ***yuduz-*** (*DS.XI,* 4311)

yudum 'Bir içişte yutulacak miktar'
< ****yūtum < yūt-um < *ūt-***
TT.: YUDUM+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LUK)
Anağl.: ***yudgun*** (*DS.XI,* 4310)
~ yuvudım (Trkm.)
yütüm (Özb.)
yotım (TatK.)
yotom (Bşk.)
cutum (Kırg.)
cudum (Alt.)
jutım (Kzk.)
jutum (Uyg.)
udım (Ker.)
udum (Az.; Ker., Telafer/*KrTS*) < ****yūtum***
< *yūt-* <****ūt-***

Y(> c, j)U(> o)
[*VU*]T(>d)U(> ı, o)M
[Y = ø] UDU(>ı)M

Eren (*TDES,* 457): YOK

yudumla-['Yudum yudum içmek, acele etmeden yavaş yavaş içmek'
→ **yudum[*+la-*]**

yudumlama 'Yudumlamak işi'
→ **yudum[+la-ma]**

yudumlan-['Yudumlamak işi yapılmak, yudum yudum içilmek'
→ **yudum[*+la-n-*]**

yudumlanma 'Yudumlanmak işi'
→ **yudum[*+la-n-ma*]**

yudumluk 'Bir yudum miktarında'
→ **yudum[*+luk*]**

yuduz-[(hlk.) → **yudul-**

yuf 'Kınama, üzüntü, nefret bildiren ünlem'
< ****yū*** 'yansıma'+***f***

yufha → **yufka**

yufka '1. Oklava ile açılan ince, yuvarlak hamur yaprağı; 2. (hlk.) sacda pişen bir ekmek türü; 3. (mec.) ince ve çabuk kırılır, dayanıksız'
= OT. ***yufka, yuwka, yupka*** 'ince, ucuz, yufka'; ***yuvga, yuga, katma yuga*** (DLT); ***yupka*** (KB)
Çağ.: ***yupka***
MA.: ***yuwka*** 'ince' (23-2)
< ****yuw(/f/p)-*** '*inceltmek'
+-ka
TT.: YUFKA+(böreği/CI/CILIK/LIK)
An.ağl.: ***yufga, yufha, yufka, yuga, yuha, yuka*** (*DS.XI,* 4311)

YU[F]K(>g, h)A
~ yupka (Özb., SUyg.)
yupka 'hamur için' (Uyg.)
yūka (Trkm.)
yukka (Oyr.)
yuga (Bar.)
yuh,a (Az., Ker./KrTS, 370)
yuh,h,a (Ker.)
yθkå (tatK.)
cubka (Kırg.)
çuga (Hak.)
juka (KKırg., Kzk.)
jupka 'ince' (Uyg.)
śüxɛ (Çuv.) (*KTLS*; Räsänen, *V* 209)
ifka (Ker./*KrTS,* 204)
ıfka (Telafer/*KrTS,* 204)

Y(> c, ç, j, ś)U(> θ, ü)F(/B/P)
K(>g, h)[*K/H*]A
[Y = ø]I(/İ)FKA

Eren (*TDES,* 457): YOK

yufkacı 'Yufka, kadayıf yapıp satan kimse'
→ **yufka[*+cı*]**

yufkacılık 'Yufkacının işi'
→ **yufka[*+cı+lık*]**

yufkalık '1. Yufka yapmak için ay-

SahafBaba

rılmış olan; 2. (mec.) az, kıt olma, sığlık'
→ **yufka[+*lık*]**

yufkala- (hlk.) 'Sığlaşmak, incelmek, zayıflamak'
→ **yufka[+*la-*]**
An.ağl.: ***yukal-*** (*DS.XI,* 4311)

yufkalt-[(hlk.) İnceltmek'
< ***yufka+l-t-***

yuga → **yufka**

yugacı (hlk.) 'Loğ taşını yürütmek için kulanılan çatal ağaç'
< OT. ***yuv-*** 'yuvarlamak' (DLT)+***-ga+cı***

yuğ¹ → **yoğ**

yuğ² → **yün**
< OT. ***yung, yüng*** (DLT)

yuğ-¹['Yıkamak' → **yu-**

yuğ-²[(hlk.) '1. Damların üstünde loğ taşı gezdirerek, toprağını sıkıştırmak; 2. düzeltmek, sıkıştırmak'
< OT. ***yuv-/yuw-*** 'yuvarlamak' (DLT)
An.ağl.:***yū-, yungula-, yurgula-, yuva-, yuvan-, yuvat-, yuvgula-, yuvula-*** (*DS.XI,* 4312)

YUV-*A-*
-AN-
-AT-
-GULU-
-ULU-
YUN[< **V]**-*GU+LA-*
YUR[< **V]**-*GU-LA-*
YŪ[< *UV*]-

yuga → **yuvak**

yugacı, yūgacı → **yuvak**

yugu → **yuvak**

yuğaç → **yuvak**

yuğarlak → **yuvak**

yuğga → **yuvak**

yuğgu → **yuvak**

yuğku → **yuvak**

yuğruk¹ (hlk.) 'Eğri büğrü, girintili çıkıntılı'
< OT. ***yuw-*** (DLT)
+***-(u)r-(u)k***

yuğruk² (hlk.) 'Güçlü, dayanıklı'
→ **yuğrük, yüğrük**

yuğruk³ (hlk.) → **yuğrum**
< ***yogur-(u)k***

yuğrum (hlk.) 'Leğen ya da teknede yorulan hamur'
< OT. ***yogur-*** (DLT)
[KT. < ***yu-***]+***-(u)m***
An.ağl.: ***yuğruk*** (*DS.XI,* 4312)

yuğrük¹ (hlk.) 'Hızlı (at, değirmen vb. için'
= OT. ***yüğrük*** 'koşucu, geçic, yüğrük' (DLT)
< OT. ***yüg(ü)r-*** '(at) koşmak, seğirtmek' (DLT)+***-(ü)k***

yuğrük² (hlk.) 'Sancı' → **yuğrük¹**

yuğşu-[(hlk.) '1. Eskimek, yıpranmak; 2. rengini atmak; 3. yorulmak; 4. uslanmak, durulmak; 5. gevşemek; 6. usanmak; 7. hayvan eş isteme dönemini geçirmek'
< OT. ***yuw-*** 'uslanmak; akıtmak; erişmek; olgunlaşmak' (DLT) +***-şu-***
An.ağl.: ***yoşu-, yoşa-, yoşul-, yoşun-, yuğşu-, yuğşun-*** (*DS.XI,* 4300)

yuğu → **yuvak**

yuğurt-[(hlk.) 'Koşmak'
< OT. ***yügür-*** 'koşmak, seğirtmek' (DLT)+***-t-***

yuğurtma (hlk.) Kayısı, zerdali ezmesinin yumurta biçiminde yuvarlanıp, kurutulmasıyla yapılan bir yiyecek'
< OT. ***yuv-/yuw-*** 'yuvarlamak'+***(u)r-t-ma***

yuğurucu (hlk.) 'Hamur yoğurma işini yapan'
< OT. ***yogur-*** (DLT)+***-ucu***

yuğüç (hlk.) 'Bulaşık bezi'
< OT. ***yuk*** (*/yak/yok*) 'çanak bulaşığı'+***(ü)ç***

yuh 'Hoşhutsuzluk ve öfke anlatan ünlem'
< ****yū*** 'yansıma' + ***h***
Krş. **yuf**

yuha¹ → **yufka**

SanalBaba

An.ağl.: ***yufka, yufga, yufha, yuga, yuha, yuka*** (DS.XI, 4311)
~ yuha (Az./*AHYÖ*, 549)

Tü. > **Kürt.** *yuha* (*DAO*, 521)

yuha² 'Birine karşı beğenilmeyen bir durumda hep birden haykırılan bir hakaret sözü'
→ **yuh[+*a*]**

yuhala-['Birine ***yuha*** diye bağırmak'
→ **yuha[+*la-*]**

yuhalama 'Yuhalamak işi'
→ **yuha[+*la-ma*]**

yuhalan-['Yuhalamak işi yapılmak'
→ **yuha[+*la-n-*]**

yuhalanma 'Yuhalanmak işi'
→ **yuha[+*la-n-ma*]**

yuhla-[, yukla- (hlk.) 'Uyuklamak'
< OT. ***uđı-, uđu-*** 'uyumak' (DLT)+***k*** 'uyuklayan' (DLT)+***la-***
→ **uyu-**

yuhu, yuku (hlk.) 'Uyku'
< OT. ***u (/uđ, uđu)*** 'uyku' (DLT)
→ **uyku**
~ yuhu '1. uyku; 2. düş' (Az.)
yθkθ (TatK.)

Tü. > **Zaza.** *yuhu* (*DAO*, 521)

yuhuntu (hlk.) '1. Telve; 2. yemek kalıntısı'
< OT. ***yuk*** 'çanak bulaşığı, kaptaki bulaşık' (DLT)+***untu***

yuka¹ → **yufka**

yuka²/yukı cıllan (Zaza/*ZTS*, 417) 'Yüklük, evlerde dürülen yatağın konduğu yer' → **yük**

yukaç 'Yer katmanları kıvrımlarının tümsek bölümü, semer, ineç karşıtı'
< ****yok*** 'yukarı'+***aç***

yukal (hlk.) 'Yüzeysel'
< OT. ***yuga/yuvga*** 'yufka, *ince'(DLT)+***l***

yukal-[→ **yufkala-**
< OT. ***yuga*** 'yufka' (DLT)
+***l-***

yukalık → **yufkalık**

yukarı '1. Bir şeyin üst bölümü; 2. yetkili kimse; 3. (mec.) aşama, sınıf, makam bakımından ileride olan; 4. benzerleri arasında üstte olan; 5. üst tarafa, üste, yükseğe, yukarıya'
= ET. ***yokaru*** (*EUTS*, 301)
~ OT. ***yokar, yokaru, yukaru*** (DLT: *yok yér* 'yokuş yer'; *yokla-* 'yükseltmek')
Çağ.: ***yokkari, yokarı***
Rabguzi: ***yoḳḳarı/yoḳġarı*** (Schinkewitsch, *Rabguzis Syntax*, s. 69. *Wb, III*, 401)
< ****yok*** 'yokuş, yukarı; yükseklik, yükselmiş, yükselen'
+***ġaru*** 'eski yön eki'
[> *yokaru* > *yukaru* > *yukarı*]
Krş. **yokuş**
An.ağl.: ***yokařı, yukari, yokari, ukařı*** (Rize/*RİA*, 41-63);***yukarlak*** 'az yukarıda' (*DS.XI*, 4313)
~ yokarı (Krm., Trkm.)
yukarı (Krm.)
yuḳåri (Özb.)
yukuri (Uyg.)
yuğarı (Bşk., TatK.)
yuğara (Tob.)
yuh,arı (Az.)
coğoru (Kırg.)
çoğar (Hak.)
çoğarı (Sag.)
joğarı (Kzk.)
jukuri (Uyg.)
sogorū (Yak.)
soguru (Yak)

Y(> c, ç, j, s)**O**(>u)**K**(> ğ, h)**A** (> å, o,u)**RI**(/a/i/u)

Eren (*TDES*, 457): YOK

yukle-, yukled-, yuklet- → **yükle-**

yukleş-[(hlk.) 'Yüklenmek, abanmak'
< ***yükle-ş-***

yuklük → **yüklük**

yulak (hlk.) 'Hamam'
= OT. ***yulak*** 'küçük küçük bir çok su pınarları' (DLT)

SanalBaba

< ***yu-(/yuğ-)+-la-k***

NOT: Eren'de ***yosma*** ile ***yular*** arası sözcükler YOK.

yular 'Bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmasına takılan ip'
= OT. ***yular*** 'at yuları' (DLT: *yularla-, yularlan-, yularlıg* 'yularlı')
Eski Kıpç.: ***yular***
< ET. ****yul-*** 'yolmak, almak' (*EUTS,* 303) ***+-a-*** '*çekip almak' ***+-r***
TT.: YULAR+(LA-/LAN-/LI/LIK) [***TS***'te YOK]

Tü. > **Blg.** *julár*; **Srp.** *jùlar, ùlar* (Miklosch: *TE* 1: 83); **Osetçe**'ye de geçmiştir. (Abaev *ÊS* 1: 144)

~ cılō (Kırg.)
cular (Alt)
culur (Alt.)
çular (Tuva)
sular (Yak.)

Y(> c, ç, s)ULA
(> ō, u)R

~ Moğ. ***ciluġa*** 'gem, dizgin, yular'; ***coġdar, coġdur*** 'long hair on the throat of a camel'= Çuv. *śătar* 'pillow' < ****yoġdar, *yoġdur*** = Tü. ***yoġdu, coġdu***' (K. Menges, *The Turkic Languages and Peoples*, s. 88)

Moğ. ***jiluga*** > Osm. *cılavu, cılavı, cılav*;
Trkm. *cılav*, Az., Özb. *cılov*, Kırg. *cılō* (Doerfer, *TMEN I*, 296, 297.)

Tung. (Solon): ***cilůġa***; Manç. ***culho, culhu*** 'reins, bridle'

= *nokta* 'yular' (Kzk.,TatK., Nog., Şor, Sag.)
< Moğ. ***nogtu***
nokto (Kırg.)
noh,ta (Az., Uyg.)
noh,tä (Özb.)
noğta (Trkm.)
nukta (TatK., Bşk.)
năxta (Çuv.)

K. Menges : ****dıluġar < *yulaġar > *yulăr > yular.*** /r/ topluluk eki.
T. Tekin, *Mak. I,* 140

Škaljić (*Turc* 374): < Rumca. ***euléra*** . **YANLIŞTIR.**
Eren (*TDES,* 458): Kökünü bilmiyoruz.
Nişanyan (*SS,* 483): **yular** =***ET. yular*** at yuları (XI) < *yulmak* çekmek → YOL **YANLIŞTIR**

yularla-['Yularla bağlamak, yular takmak'

[***TS***'te YOK]

= OT. ***yularla-*** (DLT)
→ **yular[+*la-*]**

yularlan-['Yularla bağlanmak, yular takılmak'
→ **yular[+*la-n-*]**

yularlı 'Yuları olan veya yularla bağlanmış'
= OT. ***yularlıġ*** (DLT)
→ **yular[+*lı*]**

yularlık 'Yular yapmak için kullanılan şey'
→ **yular[+*lık*]**

yuluk[1] (hlk.) 'Sahtiyan, deri'
< OT. ***yüli-*** 'yolmak'***+-k*** 'yolunmuş (deri)'

yuluk[2] (hlk.) 'Yılık' → **yılık**

yum-['Kısarak kapamak, sıkarak kapalı duruma getirmek'
< ET., OT. ***yum-, yüm-*** (DLT: *yumgak* 'yumak, yuvarlanan ve yuvarlak olan her şey'; *yumgaklan-* 'yumak, yuvarlak yapılmak'; *yumgı* 'toplu, çok'; *yumgın* 'toplu olarak, hep birden, bütün'; *yumın-* 'yumar gibi görünmek'; *yumıtgan* 'daima toplanan'; *yumıt-* 'toplanmak'; *yumız (er)* 'etli, tıknaz (adam)'; *yumluş-* 'yumulmak')
TT.:YUM-(AK/AKLA-/AKLAMA/AKLAN-/AKLANMA/DUR-/MA/RU/RUCUK/RUK/RUKLA-/ RUKLAMA/ RUKLAN-/RUKLANMA/RUKLAŞ-

SanalBaba

/RUKLAŞMA/RULAN-/RULANMA/RUL-/RULMA/ RULUK/ UK/UK-LAŞ-/ UKLAŞMA/ UL-/ ULMA/ ULU/URCAK)
~ yum- (Az., Özb., Trkm.)
yom- (Bşk., TatK.)
cum- (Kırg.)
jum- (Bşk., Uyg.)

Y(> c, j)U(> o)M-

Eren (*TDES,* 458): YOK

yumacık (hlk.) 'Kirpi'
< ***yumak*** **+*cık*** → **yumak**

yumak 'Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün vb. şey'
= ET. ***yumġak*** (*EUTS,* 305)
~ OT. ***yumġak*** 'yumak, yuvarlanan ve yuvarlak olan her şey' (DLT: *yumgaklan-* 'yuvarlak yapılmak'; *yumgı* 'toplu, çok'; *yumgın* 'toplu olarak, toptan, bütün'; *yumın-* 'yumar gibi görünmek'; *yumıtgan* 'daima toplanan'; *yumıt-* 'toplanmak'; *yumız (er)* 'etli, tıknaz (adam)'
< ****yum-*** 'toplamak'
+*-(ġ)ak* [< ****yomak***]
TT.: YUMAK+(LA-/LAMA/ LAN-/LANMA)
An.ağl.: ***yumah, yumak*** 'açılmaya hazır hamur topağı' (*DS.XI,* 4315)
~ yomak (Trkm.)
yumag (Az.)
yumah, (Ker.)
yummağ (Ker., Telafer/ *KrTS,* 371)
yomğak (yip, cip) (Bşk., TatK.)
comak (Krç.)
comok (Kırg.)
zomak (Blk.)
nunax (Hak.) 'yumak'

[Hakas Türkçesinde orta hecede **-m-, -n-, -ŋ-** gibi sesler taşıyan sözcüklerin başındaki **y-** ünsüzü gerileyici benzeşmeye uğrayarak **n-**'ye dönüşür: ***nan-*** < *yan-* 'dönmek'; ***naŋmır*** < *yağmur*; ***nuğan*** < *yumulan*; ***nımıra*** < *yumurta* ..vb.]

Y(>n)U(> o)M[*M*]-[*Ğ*]AK(> h, ğ)

= *şuvmak* (kzk.)
tüygök (Kırg.)
domulak (Uyg.)

Eren (*TDES,* 458): YOK

yumakla-['Yumak biçimine getirmek'
→ **yumak[+*la-*]**

yumaklama 'Yumaklamak işi'
→ **yumak[+la-ma]**

yumaklan-['Yumak durumuna gelmek'
= OT. ***yumġaklan-*** (DLT)
→ **yumak[+*la-n-*]**

yumaklanma 'Yumaklanmak
→ **yumak[+*la-n-ma*]**

yumaklık[1] → **yunak**

yumaklık[2] (hlk.) 'Kendir liflerinin dört beş kiloluk topu'
→ **yumak[+*lık*]**

yumala-[(hlk.) 'Yuvarlamak, evirip çevirmek'
< OT. ***yuv-/yuw-*** 'yuvarlamak' **+*-ma+la-***

yumalacık (hlk.) 'Tombul, dolgun'
< ***yum-(u)l-a+cık***

yumalak (hlk.) '1. Toparlak; 2. yumak'
< ***yum-al-(a)k***
An.ağl.: ***yumbarlak*** (*DS.XI,* 4315)

yumaştır-[(hlk.) 'Başına toplamak, üşüştürmek'
< ***yum*** 'toplanmak'**+*-(u)ş-tur-***

yumbaç (hlk.) 'Saklambaç oyunu' (İps. Paşaköy/ E. Kalay, *TD* 633, s. 256)
< *yum-baç* 'fiilden oyun adı yapan ek: *saklanbaç*'

yumdur-['Yummasını sağlamak'
→ **yum-[*dur-*]**

yumbaç (hlk.) 'Saklambaç'
< ***yum-*** 'yummak; gözünü ka-

SanalBaba

patmak'+*-baç*

[**-baç** eki: fiilden oyun adı yapan ek: *saklanbaç*]

yumbarlak → yumalak; yuvarlak [/b/ ikincil ünsüzdür]

yumburlak (hlk.) 'Silindir biçiminde'
< OT. ***yum-ur+la-*** 'yumru yapmak, toplamak' ***+-k***
[/b/ ikincil ünsüzdür]

yumcala-[(hlk.) 'Sıkmak, tarlaklamak'
< ***yum-ca+la-***

yumcalık (hlk.) 'İş giysisi'
< OT. ***yumuş*** 'hizmet, görev' ***+ça+lık***

yumdur-[(hlk.) Örtmek, kapatmak'
< ***yum-dur-***

yumma 'Yummak işi'
→ **yum-[*ma*]**
An.ağl.: ***yumma*** '1. baş içe, kök dışa gelecek biçimde yığılmış ekin; 2. içine ceviz konularak, ısıtılıp yuvarlanan pestil; 3. avucun bir yanına konulan kına' (*DS.XI,* 4316)

yumru '1. Yuvarlak, şişkin şey, kabartı; 2. şişkin, kabarık, yuvarlak biçimli'
= ET. (Uyg.) ***yumburu*** (*İKPÖ,* 238)
[/b/ türeme ünsüzdür]
< ****yum-(u)r-*** 'yumrulaştırmak'+***-u***
TT.: YUMRU+(CUK/L-/LAN-/LANMA/LUK)
An.ağl.: ***yumru, yumuru*** '1. set, tümsek; 2. toparlak; 3. domates' (*DS.XI,* 4316)
~ yumru (Az.)
yumrı (Trkm., Ker./*KrTS,* 371)
cumru (Kırg.)
jumur (Uyg.)
jumır (Kzk.)

Y(> c, j)UM[*U/I*]RU(>ı)

= *şiş* (Bşk., TatK.)
şişik (Kırg.)
töyörsök (Bşk.)
töyirçik (TatK.)
kavärık (Özb.)

Eren (*TDES,* 458): YOK

yumrucuk ' Küçük yumru, ufak şişkinlik'
→ **yumru[+*cuk*]** 'küçültme eki'

yumruk '1. Parmakların kapanmasıyla elin aldığı biçim; 2.elin bu biçimiyle yapılan vuruş, yumrukla yapılan vuruş; 3. (mec.) baskı'
= ET. ***yıdruk*** (EUTS, 293)
~ OT.***yuğruk*** (DLT: *yuğruklan-* 'elini yumruk yapmak')
AH.: ***yuruk***
< yıdruk < *yıd(u)r-uk
[< AT. ****nodruk***]
TT.: YUMRUK+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LAŞ-/LAŞMA)

Tü. ***yumruk*** (< *nodruk) > **Zaza.** *nıcuk* (Özer, 113)

~ yumruk /yumrık (Trkm.)
yumruğ (Az.)
yumrığ (Ker./*KrTS,* 368)
yumırdık (Trkm.)
yumırık (Nog.)
yudırık (Nog.)
yudruk (Alt.)
yudrık (Kzk.)
cudruk (Alt.)
cuduruk (Kzk., Kırg.)
cumduruk (Krç.)
çuduruk (Tuva)
jumırık (Kzk.)
judırık (Kzk.)
juduruk (KKlp.)
munzuruk (Hak.)
muzruk (Sag.)
nuzruk (Alt., Şor)
nuzurux (Hak.)
suturuk (Yak.)
uzruk (SUyg.)
yodrık (TatK.)
yodorok (Bşk.)
yoz,rok (Bşk.)
zunduruk (Blk.)

Y (> c, ç, j, m, n, s, z

SanalBaba

[= ø])

U(>o)M(>z/n)[*DU/U*]RU (>ı, o)K [*Y* =ø] UZ (< δ)RUK

= **Moğ.** (*KWb,* 115) : ***cudur***; ***nidurga*** (Poppe, 39), OMoğ. ***nudurka***;Bury. ***ńudurga*** ~ Mançu. ***nucan*** <**nudur-kan*; Evenki. ***nurga*** (Räsänen, *V* 209)

Gombocz (*NyK* 35: 279-282): Tü. ***yudruk***~Moğ. ***nidurga***

Räsänen (*V* 209b): Tü. ***yudruk*** ~ Moğ. ***nidurga***; (s. 210) Tü. ***yumruk*** < ****yumduruk***

Poppe (*CAJ* 16: 44-45): Moğ. ***nidurga*** < ***nidura-*** 'to strike' ~ ET. ***yuδruk*** ~ Yak. ***suturuk***

Sanjeev (*ST* 6, 1973, 77-78): Kırg. ***cuduruk*** ~ Moğ. ***nidurga***

Doerfer (*TMEN* 62. s. 362. s.): Räsänen'in görüşüne katılır.

Clauson (*ED* 892b): Moğ. ***nidurga*** < Tü.

Eren (*TDES,* 459): Görüş belirtmez.

Nişanyan (*SS,* 483): **yumruk** = *yum-duruk* yumulmuş şey, yuvarlak, yumru → YUM- **YANLIŞTIR.**

T. Tekin (*Mak.I,* 83): Ana Tü. ****ŋodruk*** > ET. ****yuδruk***; Moğ. ***nidurga*** < Ana Tü. ***noδ-ruk*** **OLAMAZ.**

yumrukla-['Yumrukla vurmak'
→ **yumruk[+*la-*]**

yumruklama 'Yumruklamak işi'
→ **yumruk[+*la-ma*]**

yumruklan-['Yumrukla vurulmak'
→ **yumruk[+*la-n-*]**

yumruklanma 'Yumruklanmak işi'
→ **yumruk[+la-n-ma]**

yumruklaş-['Karşılıklı yumruk atmak, yumruk vurarak döğüşmek'
→ **yumruk[+la-ş-]**

yumruklaşma 'Karşılıklı yumruk atma, yumruk vurarak dövüşme'
→ **yumruk[+*la-ş-ma*]**

NOT: Eren'de ***yular*** ile ***yumruk*** arası sözcükler YOK.

yumrul-[1]**[** 'Yumru biçimine gelmek'
→ **yumru[+*l-*]**

yumrul-[2]**[** (hlk.) 'Yoğrulmak'
< OT. ***yogur-*** (DLT)+***-(u)l-***

yumrulan-['Yumru biçimine gelmek, yumru gibi olmak'
→ **yumru[+*la-n-*]**

yumrulanma 'Yumrulanmak, yumrulmak işi'
→ **yumru[+*la-n-ma*]**

yumrulma 'Yumrulanmak işi'
→ **yumru[+*l-ma*]**

yumruluk 'Yumru olma durumu'
→ **yumru[+*luk*]**

yumşa-[→ **yumuşa-**

yumşak 'Yumuşak'
= ET. ***yımşak***
~ OT. ***yumşak*** (DLT)
Tuhf.: ***yumçak*** < ****yımçak***
< ****yımşa-k***
~ çımçak (Tuva) < ****yımça-k***
śemśe (Çuv.); (ağl.: *śamśa* < ****yämçäk***)

yumuca (hlk.) 'Ağaç saplı çakı'
< ***yum-u+ca***

yumucak (hlk.) 'Ufak, açıkken aralıkmış gibi duran (göz için)'
< ***yum-(u)+cak***

yumuçma (hlk.) → **yumulmaç**

yumuk '1. Yumulmuş olan, yumulmuş gibi duran; 3. tombul'
→ **yum-[*(u)k*]**
TT.: YUMUK+(LAŞ-/LAŞ-MA)
An.ağl.: ***yumuk, yumulu*** '1. kapalı; 2. tıkalı, dolu;3. açılmamış çiçek, gül goncası; 4. uysal' (*DS.XI,* 4316)

yumuklaş-['Yumuk duruma gelmek'
→ **yumuk[+*la-ş-*]**

yumuklaşma 'Yumuklaşmak işi'
→ **yumuk[+*la-ş-ma*]**

yumul-['1. Kapanmak, örtülmek; 2. kendini bir işe vermek, girişmek, saldırmak, atılmak; 3. kısılmak, örtülür gibi olmak'
= OT. ***yumul-*** (DLT: *yumulgan* 'daima yumulan' ~ ***yümül-***)
→ **yum-[*(u)l-*]**
An.ağ.: ***yumulböcü, yumulbuncuk, yumurgan*** 'tesbih böceği' (*DS.XI,* 4317)
~ yumulmağ (Ker./*KrTS,* 371)

SanalBaba

cumul- (Kırg.)
Eren (*TDES,* 458): YOK

yumulböcü (hlk.) → **yumul-**

yumulbuncuk (hlk.) → **yumul-**

yumulgaç → **yumulmaç**

yumulgan (hlk.) '1. Yumulmaya yetenekli, eğilimli; 2. sıkılgan'
→ **yumul-[*gan*]**

yumulg(/k)anböcek (hlk.) 'Mayıs böceği'
< ***yum-(u)l-gan + böcek***

yumulmaç (hlk.) 'Saklambaç'
< ***yumul-maç***
An.ağl.: ***yumuçma, yumulgaç*** (*DS.XI,* 4317)

yumultu (hlk.) 'İmece'
< ***yumul-*** 'toplanmak'+***-tu***

yumur (hlk.) 'Hayvanların göden bağırsağı; hayvanlarda midenin bir parçası'
= OT. ***yumur*** 'hayvanların göden bağırsağı' (DLT)
< yum-(u)r
~ cumur (Kırg.)
jumır (Kzk)

yumur-[(hlk.) 'Yoğurmak'
→ **yoğur-**

yumurcak '1. Yaramaz, küçük çocuk; 2. (hlk.) veba hastalığınca koltuk altında veya kasıkta çıkan çıban'
< yum-(u)r+çak
~ jumırşak (Kzk.)
< ****yumurçak***

yumurgan (hlk.) → **yumul-**

yumurla-[(hlk.) 'Yumru yapmak, toplamak'
[***TS.II,*** 1645: YOK]
= OT. ***yumurla-*** (DLT)
< yumur+la-

yumurlan-[(hlk.) 'Toplanmak'
[***TS.II,*** 1645: YOK]
= OT. ***yumurlan-*** (DLT)
< yumur+la-n-

yumurta 1. Bir dişinin vücudunda oluşan, yumurtlama veya döllenmeden sonra aynı türden bir canlı oluşturan hücre; 2. tavuk yumurtası; 3. (mec.) er bezi; 4. çorap onarmakta kullanılan, yumurta biçiminde, genellikle tahta veya mermerden kalıp'
= ET. ***yumurka*** (*EUTS,* 305)
~ OT. ***yımırtġa, yumurtġa*** (DLT)
MA: ***yumurta***
Tuhf.: ***yumrutka*** < ****yumurtga***

YU(/I)MU(/I)RT[G/K]A
< yum-(u)r-t-[k/ġ]a
TT.: YUMURTA+(CI/CIK/CILIK/LIK)
An.ağl.: ***yumurta, yumurtda*** (*DS.XI,* 4318)
~ yumurta (Az.)
yumurtğa / yumırtka (Trkm.)
yımırta (Ker./*KrTS*)
yımırtka (Oyr.)
yomırka /yθmθrtka /cθmθrtka (TatK.)
yomortka (Bşk.)
cumurtka (Kırg.)
cımırtka (Alt.)
çürka (Sag.)
jumırtka /jumurtka (Kzk.)
mumurtka (Koyb.)
nıbırtka (Şor.)
ńımırtka (Tuva)
n'ımırtka (Kumd.)
nurtka (Şor.)
sımüt (Yak.)
śəmarDa (Çuv.)
mırta (Ab., Beş., Tav., Telafer/*KrTS*)
murta (Tis./*KrTS*)

Y(> c, ç, j, m, n, ń, s, ś)**U** (> ə, ı, o) **MU**(>ı, o)**RT**(> D) **[*Ğ/K*]A**
[*YU* = ø] **MU**(> ı)**RTA**
Ç (< Y) **Ũ**[*umu*]**R**[T=ø]**KA**
N(< Y)**U** [*mu* = ø]**RTKA**

~ Tung. ***umūrta, umu-kta***; Mançu. ***um-xan*** (Räsänen, *V* 211)

Eren (*TDES,* 459): YOK
Nişanyan (*SS,* 483): **yumurta** = ***ET. yumurtġa*** (XI) < ****yumurtmak*** → YUM-

SanalBaba

yumurtacı 'Yumurta toplayıp satan kimse'
→ **yumurta[+*cı*]**

yumurtacık 'Kapalı tohumlarda, döllenmeden sonra değişikliğe uğrayarak tohumu oluşturan bölüm; canlılarda dişinin oğulcuk durumuna gelmek için çıkardığı üreme hücresi'
→ **yumura[+*cık*]**

yumurtacılık ' Yumurta toplayıp satma işi'
→ **yumurta[+*cı+lık*]**

yumurtalık '1. Canlılarda dişi üreme hücrelerini veren organ; 2. yumurtayı içine dik olarak koymaya yarayan, fincana benzer kap'
→ **yumurta[+*lık*]**

yumurtda (hlk.) → **yumurta**

yumurtla-['1. Tavuk, kuş, balık vb. yumurta yapmak; 2. (mec.) uydurup söylemek veya söylenmemesi gereken şeyi açığa vurmak'
Tuhf.: ***yumrutla-***
< *yum-ur-t-la-*
TT.: YUMURTLA-(T-/TMA/YANLAR)
~ yumurtala- (Az.)
yumurtğala- (Trkm.)
yomırka salu (TatK.)
yomortka halıv (Bşk.)
cumurtkaloo (Kırg.)
jumırtkala- (Kzk.)

Y(>c, j)U(> o)MU
(> ı, o)RT[Ğ/K]LA-

yumurtlat-['yumurtlamak işini yaptırmak'
< *yumurta+la-t*

yumurtlatma 'Yumurtlatmak işi'
→ **yumurtlat-[*ma*]**

yumurtlayanlar 'Yumurtlama yolu ile üreyen hayvanlar'
< *yumurtla-y-an+lar*

yumuş (hlk.) 'İş, hizmet buyruğu'
= ET. ***yumuş*** 'hizmet, iş, faaliyet' (*EUTS,* 305: *yumuşçı* 'hizmetçi')
~ OT. ***yumuş*** 'hizmet, vazife, elçilik' (DLT: *yumuşçı* 'melek')
[= Sümer: *umuş* (Tuna, 25)]
Eski Kıpç: ***yumuş***
< **yumu-* 'hizmet etmek'
+-*ş*
An.ağl.: ***yumuş, yümüş*** (*DS.XI,* 4318)
~ yumuş (Özb.)
yomış (TatK.)
yomoş (Bşk.)
cumuş (Kırg.)
çımış (Tuva)
jumıs (Kzk.)
śămăl (Çuv.)

Y(> c, ç, j, ś)U(>ı, o)MU
(> ı, o)Ş

yumuşa-['1. Sertliği kalmamak, yumuşak duruma gelmek; 2. (mec.) öfkesi, kızgınlığı inadı geçmek; 3. (gr.) sert ünsüz, yumuşak ünsüz durumuna gelmek'
= GT., ET., OT. ***yumşa-***
(*EUTS;* DLT)
< *yum-şa-*
TT.: YUMUŞA-(K/KLIK/MA/T-/TICI/TIL-/TILMA/TIŞ/TMA/TMALIK)
An.ağl.: ***yumuşa-*** 'yola gelmek' (*DS.XI,* 4318)
~ yumşa- (Trkm.)
yumşal- (Az.)
yumşä- (Özb.)
yumşi- (Uyg.)
yomşa- (Bşk., TatK.)
cumşō (Kırg.)
çımça- (Tuva) < **yımça-*
jumsa- (Kzk.)
sımńā- /sımınya- (Yak.)
< **yımca-* < **yımça-*
śemsé- (Çuv.) < **yemçe-*

Y(> c, ç, j, s, ś)U(>e)MŞ(>s)
A(>ā, ä, é, i, o)-*L-*

yumuş-[(hlk.) 'Toplaşmak, üşüşmek'
< *yum-(u)ş-*

yumuşak '1. Dokunulduğunda veya üzerine basıldığında çukurlaşan, eski biçimini kaybeden, ***katı*** karşıtı; 2. kolaylıkla bükülen,

SanalBaba

sert karşıtı; 3.dokununca hoş bir duygu uyandıran; 4. avuçla sıkıldığında buruşmayan; 5. kolaylıkla işlenebilen; 6.kolay çiğnenen, kolay kesilen; 7. ılıman; 8.(mec.) kaba, hırçın, sert olmayan, kolay yola gelen, uysal; 9. okşayıcı, tatlı, hoş; 10. sessiz, hafif'

= GT: ***yumşak*** // Orh. ***yemşak, yımşak*** < **yımşa-*

~ ET.,OT. ***yumşak*** (*EUTS,* 305; DLT: *yumşaklan-* 'yumuşamak, yaltaklanmak'; *yumşat-* 'sepiletmek, yumuşatmak')

Eski Kıpç.: ***yumçak*** (XV yy.)

MA: ***yumşak***

Tuhf. (XV. yy.): ***yumçak***

< **yımçak* [< **yımşak*]

< ****yum*** *(u)*'*etli, toplu'

+***şa-***[< *ça-*]+***k***

TT.: YUMUŞAK+(ÇA/ÇALAR/LIK)

An.ağl.: ***yumşag, yümüşak*** (*DS.XI,* 4331)

~ yumşak (Trkm., Uyg.)
yumşåk (Özb.)
yumşag (Az.)
yomşak (Bşk., TatK.)
cımjak (Alt.)
cumşak (Kırg.)
çımçak (Tuva) < **yımçak*
jumsak (Kzk.)
sımńagas (Yak.) < **yımçakaç* (**/mç/ > /mń/** değişmesi ile) [< **yem, yim* veya **yım* +ça-]
śemśe (Çuv.) < **yemça(k)* (T. Tekin, *Mak.I,* 36, 273; *KTLS*)
imşağ (Ker./*KrTS,* 206, 352: ***üzı imşağ***)

Y(> c, ç, j, s, ś)**U**(> ı, o)**MŞ**
(>ç, j, ś)**A**(> e, å)**K**
[*Y* = ø]**İ**(< U)**MŞAĞ**(< K)
S(< Y)**IMŃAGAS** [< ça-k]

Eren (*TDES,* 459): YOK

T. Tekin (*Mak.I,* 610)

yumuşakça 'Yumuşak vücutlu, omurgasız hayvan'

< ***yumuşak+ça***

yumuşakçalar 'Çoğu suda yaşayan, omurgasız, yumuşak olan vücutları kabuk denilen sert bir kalkerli örtü ile kaplı hayvanlar şubesi'

→ **yumuşakça[*+lar*]**

yumuşaklık '1. Yumuşama olma durumu; 2. ılımlı, iyi davranma'

→ **yumuşak[*+lık*]**

yumuşama '1.Yumuşamak işi; 2. siyasal gerginliği ortadan kaldırma siyaseti; 3.(gr.) süreksiz ünsüzlerin sürekli ünsüz veya sızıcı ünsüz oluşu:***k> ğ, t> d, ç > c, p > b***

→ **yumuşa-[*ma*]**

yumuşat-['Sertliğini gidermek, yumuşak duruma getirmek'

→ **yumuşa-[*t-*]**

yumuşatıcı '1. Yumuşatmayı sağlayan; 2. (mec.) teslim edici, hafifletici'

→ **yumuşa-[*t-ıcı*]**

yumuşatıl-['Sertliği giderilmek, yumuşak duruma getirilmek'

→ **yumuşa-[*t-(ı)l-*]**

yumuşatılma 'Yumuşatılmak işi'

→ **yumuşa-[*t-(ı)l-ma*]**

yumuşatış 'Yumuşatmak işi'

→ **yumuşa-[*t-(ı)ş*]**

yumuşatma 'Yumuşatmak işi'

→ **yumuşa-[*t-ma*]**

yumuşatmalık 'Amortisör'

→ **yumuşa-[*t-ma+lık*]**

yumuştur-[(hlk.) Bir yere toplamak'

< ***yum-*** 'toplamak'+***-(u)ş-tur-***

yumut-[(hlk.) 'Avurdunu şişirerek yemek'

< ***yum-(/yüm-)*** 'kapatmak' +***-(u)t-***

yun, yuŋ (hlk.) → **yün**

yun-[(hlk.) 'Yıkanmak'

= ET., OT. ***yun-*** ~ ***çun-*** (*EUTS*; DLT)

< ***yu-*** 'yıkamak'+***-n-***

yuna (hlk.) 'Hayvanın sırtına, eyerin altına konulan belleme'

SanalBaba

< ET., OT. ***yung*** 'yün' (DLT)
+***a***

yunak (hlk.) 'Yıkanılan yer, hamam'
= ET. ***yunġuluġ*** 'yıkanma'; ***yunġuk*** 'hamam' (*EUTS,* 305)
< ET., OT. ***yu-n-*** [~ ***çu-n-***] 'yıkanmak'+***-(a)k***
An.ağl.: ***yunah, yunak, yumaklık, yunaklık, yunluk, yuvnak, yuyak, yümelik, yünceklik, yünek, yüneklik*** 'çamaşır yıkanan yer, çamaşırlık' (*DS.XI,* 4319)

YU-*N-AK(> h)/-AKLIK/-LUK*
YU-*V-NAK*
YU-*Y-AK*
YÜ-*M-E+LİK*
YÜ- *N-CEK+LİK*
-EK/-EK+LİK

yunakçı (hlk.) 'Çamaşırcı'
→ **yunak**[+***çı***]
yunaklık[1] → **yunak**
yunaklık[2] (hlk.) 'Çamaşır teknesinin konduğu ağaç masa'
< ***yun-(a)k+lık***
yunat (hlk.) 'Buğday yıkanacak yer'
< ***yun-(a)t***
yund 'Türkiye'de yer adı: ***Alayunt***'
= OT. ***yund*** 'at (cin adı), atlar, at sürüsü' (DLT)
< ****yu(/i/o)n***[/na]***t***
An.ağl.: ***yund*** 'at'; ***yunt*** 'damızlık eşek' (*DS. XI,* 4320)

[24 Oğuz boyundan birisi: ***Alayuntluġ***'dur.
Bk. *Şecere-i Türkî; Şecere-i Terâkime; Câmi'ü-d-Tevârih; DLT*; F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ankara 1977; vb. eserler]
AH: ***yunad*** 'beygir sürüsü'

~ yut, yot, yun-ak, yont-ak, yomdok, yindak (SUyg.)
(Räsänen, *V* 211)

Ramstedt (*JSFOu* 55, 2: 66; 57, 3, 9): < Tü. **yont** ~ Yak. **sonoğos** 'genç at' ~ Moğ. **yondu** 'yük atı' ~ Kore. **yunduri** 'koşum hayvanı' [Eren (*TDES*, 460): bu görüşe katılmaz.]

Joki (*LwSS* 138): Samoyet: **juna, junna, junta** 'at' < ****junta** ~ ? ****junto***
Doerfer (*TMEN* 1901): Ramstedt'in görüşüne karşı çıkar. ET. **yunt** < '*alıntı*'dır.
D. Sinor (*CAJ* 10: 309-312): 'ET. **yunt,** Tü. ve Altayca bir söz olamaz.' der.
Sevortyan (*ÊSTJa* 1989, 383-384): Sinor'un görüşüne katılır.
Eren (*TDES,* 460): '*Kökeni tartışmalı ve karışıktır*' der, görüş belirtmez.

yungula-[(hlk.) → **yuğ-**
yunluk → **yunak**
yunak → **yunak**
yuŋsek, yüŋsek (hlk.) → **yüksek**
yuŋsel-[(hlk.) → **yüksel-**
yuŋsērek (hlk.) 'Yüksekçe, az yüksek'
< ***yüksek*** [> *yümsek* > *yünsek* > *yüŋsek* > *yuŋsek*> *yuŋsē*]+***rek***
An.ağl.: ***yünsecik*** (*DS.XI,* 4330)
→ **yüksek**
yunt(/d)u → **yuyuntu**
yuntuluk (hlk.) 'El yıkama yeri'
< ***yu-n-tu*** [~ *yuy-un-tu*]
+***luk***
yunuk (hlk.) 'Yıkanmış'
< ***yun-(u)k***
An.ağl.: ***yünük*** (*DS.XI,* 4321)
yurd (hlk.) → **yurdu**
yurda (hlk.) → **yurdu**
yurdu (hlk.) 'İğnenin deliği'
= OT. ***yurt*** 'delik'; ***urt*** 'iğne deliği' (DLT)
[< ***urd+u*** (+**u** 3. tekil kişi iyelik eki)]
< AT. ****ūrt***
An.ağl.: ***yord, yurd, yurda, yurdu, yurdusu, yurt*** (*DS.XI,* 4321)

YU(> o)RD(/T)
+U/+U+SU

Tü. (Osm.) > **Mac.** *yurdu* 'iğne deliği'

~ śĭrta / śărta 'delik, göz' (Çuv.)
yĭp sĭrti 'iğne deliği'
< ****yurt+ak*** < ****įurtak***
< ****ūrt+ak*** = AT. ****ūrt.***
yurdusu (hlk.) → **yurdu**

SanalBaba

yurek → yürek

yurgu (hlk.) 'Zeytin sıkma işinde kullanılan taş'
= [y+] OT. ***urgu*** 'kendisiyle bir şeye vurulacak nesne veya aygıt' (DLT)
< OT. ***ur-*** 'vurmak, dövmek'+***-gu***

yurgula-[(hlk.) → **yuğ-**

yurt '1. Bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası; 2. insanın doğup büyüdüğü, yaşadığı yer, memleket; 3. (mec.) kimi nitelik veya değerleri taşıyanların çok bulunduğu yer, vatan; 4. (mec.) bir şeyin ilk veya çok yetiştirildiği yer, vatan; 5. bir grup insanın oturduğu, yetiştirildiği veya bakıldığı kurum; 6. kalacak, barınacak yer; 7. toplu olarak bir iş öğretildiği yer; 9. sahip olunan arazi, emlâk; 10 (hlk.) Yörüklerin yazın veya kışın oturduğu yer'
= ET. [KT. : *öl(ü)gi* ***yurt****da yolta yatu kaltaçı ért(i)g(i)z.* (KT N 9); Irk Bitig: *téŋrilig kurtga* ***yurt****(t)a kalmiş* (IB 19; *EDPT* 958)]
~ OT. ***yurt*** 'eski izerler, ören' (DLT; KB: *ölümüg unıtma görüŋ* ***yurt****uŋ ol* (Arat II: 388)
< Tü. ***yürt*** [= Moğ. ***nutug***]

[Uyg. *yıdruk* 'fist' (TT V 10, 95), *yudruk* id. MK *yuδruk* id., Tuv. *çuduruk* id., Yak. *suturuk* id. Khak. (dial.) *nuzurux* id., Shor. *muzuruk* id., < **nuduruk* < **yuduruk*, Khak. (lit.) *munzurux* id., < **numzurux* < **yumduruk* (contamination with *yum-*), etc. Bu konuda fazla bilgi için bk. T. Tekin, 'Turkic **yurt** = Mongolian **nutug**', *Mak.I,* 377-381)]

Çağ.: ***yurt-ka*** (*MuhLug.*: ***yurtçı*** 'konakçı'; *Seng.* 342 v.8: ***yurtcı*** 'kelâğ'; *SS* 304: ***yurtçı*** 'kılavuz gibi yol bakıcı erdür'; *PdC* 545: ***yurtçı***)
TT.:YURT+(dışı/içi/LAN/LANDIR-/ LANDIRMA/ LANMA/ LUK/ SAL/SA-/ SAMA/ sever/ severlik/ SUZ/ TAŞ/ TAŞLIK)
An.ağl.: ***yurt, yurtlak*** '1. Yörüklerin yazın ya da kışın oturdukaları yer; 2. ev, bark; 3. toplu yerleşme yeri (*DS.XI,* 4321)

Tü.> **Alm.** *Jurte*

~ yürt '1. konut, ev; 2. ülke, memleket' (Trkm.)
yurt (Özb., Uyg., Alt., Tel.)
yuvırt (Trkm.)
yurut (YUyg.)
yort (Bşk., TatK.)
curt 'ülke' (Kırg.)
çurt-a 'ev, konut' (Hak.)
çuduruk (Tuva) /çurtta- < **yūrtla-*
jurt (Kzk., KKlp., Alt., YUyg.)
el-jurt (Kzk.)
muzuruk (Şor.) < **nuduruk* < **yuduruk*
nuzurux (Hak.)
suturuk /sūrt (Yak.)
śurt, śort (Çuv.)

Y(> c, ç, j, m, n, s, ś)**Ū**(>o, u)**RT**

Kononov (*RT* 79.s.4. §): **yurt** 'göç alanı' < **yur-** 'yürümek, göçmek'
Doerfer (*TMEN* 1914): Kononov'a karşı çıkar. O'na göre **yur-** değil, **yoru-**'tır.
Eren (*TDES,* 461): '*Kökenini bilmiyoruz.*' der.

yurtlan-['Yurt sahibi olmak, bir yeri yurt edinmek, oraya yerleşmek' → **yurt[+*la-n-*]**
~ çurtta- 'yaşamak' (Tuva) < **yūrtla-*
çurttakçı 'bir yerde oturan' (Tuva) < **yūrtlagçı*
çurta- (Hak.)
jurta- (Alt)
[Bk. *Mak.I,* s. 380]

yurtlandır-['Bir kimseye veya bir

SanalBaba

topluluğa yurt sağlamak, iskân etmek'
→ **yurt[+*la-n-dır-*]**

yurtlandırma 'Yurtlandırmak işi, iskân'
→ **yurt[+*la-n-dır-ma*]**

yurtlanma 'Yurtlanmak işi, iskân'
→ **yurt[+*la-n-ma*]**

yurtluk 'Büyük ve zengin köşk, malikâne'
→ **yurt[+*luk*]**

yurtsal ***YT.*** 'Yurtla ilgili'
→ **yurt[+*sal*]**

yurtsa-['Yurdunu özlemek'
→ **yurt[+*sa-*]**

yurtsama 'Yurdunu özleme, daüssıla'
→ **yurt[+*sa-ma*]**

yurtsever 'Yurdunu, milletini büyük bir tutku ile seven, bu uğurda her türlü özveriye katlanan (kimse), vatanperver'
< *yurt+sev-(e)r*

yurtseverlik '1. Yurtsever olma durumu; 2. yurtsevere yakışır davranış, vatanperverlik'
→ **yurtsever[+*lik*]**

yurtsuz '1. Yurdu olmayan (kimse); 2. (mec.) kalacak, barınacak yeri olmayan'
→ **yurt[+*suz*]**

yurttaş 'Yurtları veya yurt duyguları bir olanlardan her biri, vatandaş'
< *yurt+taş* [< ****yürtta-ş*** (*Mak.I,* 381)]
~ yürtdaş 'aynı yurttan olan' (Trkm.)
yu(r)tdaş (Uyg.)
yurtdâş (Özb.)
curttaş (Kırg.)
çurttaş (Tuva)
çurtas (Hak.)
jurtdaş (YUyg.) (*KTLS*)

Y(> c, ç, j)U[R]T
+*T(>d)AŞ*(>s)

[Bk. *Mak.I,* 380-381]

Eren (*TDES,* 461): YOK
Nişanyan (*SS,* 483): **yurttaş** ***YT.*** (1994) < YURT

NOT: Buz sözcük Türkiye'de '*Dil Devrimi*' esnasında uydurulmamıştır. Yukarıda görüldüğü gibi öteki Türk dillerinde de vardır.

yurttaşlık 'Yurttaş olma, bir yurtta doğup büyüme veya yaşamış olma durumu, vatandaşlık'
< **yürtta-ş+lık*

NOT: Eren'de ***yurt*** ile ***yuva*** arası sözcükler YOK.

yürük (hlk.) → **yüğrük**

yur yumuş (hlk.) 'İşler, hizmetler'
→ **yumuş**

yuryumuşak (hlk.) 'Yumuşacık, çok yumuşak'
< ***yur*** 'çokluk bildiren söz' [Krş. *yum, yus, yup* vb.]+ OT. ***yumşak*** (DLT)
[/u/ ikincil ünlüdür]

yusanuk (hlk.) 'Pulutlu hava'
< OT. ***pus*** 'sis, duman' (DLT)
+*an-(u)k*

yusyumru 'Tam bir yumru durumuna gelmiş olan'
< ***yus*** 'tamlık, bütünlük bildiren söz'+***yumru***
→ **yumru**

yuşyuvarlak 'Çok yuvarlak, küre biçiminde olan'
< ***yus+yuvarlak***
→ **yuvarlak**

yuşuk (hlk.) Kullanılıp eskimiş, yıpranmış (giysi için)'
< OT. ***yuş*** 'sıkışma' (DLT)
+*(u)k*
An.ağl.: ***yoşuk, yoşaŋ, yoşungun*** (*DS.XI,* 4300)

yut-['1. Ağızda bulunan bir şeyi yutağa geçirmek; 2.(mec.) haksız olarak kendine mal etmek, zorbalıkla elinden almak; 3. dayanıp sesini çıkarmamak, katlanmak; 4. tam ve doğru söylememek; 5. inanmak, aldanmak, kanmak; 6. türlü anlamlara gelen sözü anlayamamak; 7. söylemek istediği bir sözü kendini tutarak söyleyememek; 8. (oyunda bir şey) kazanmak; 9. iyice, eksiksiz

SanalBaba

olarak öğrenmek; 10. (mec.) (ışık, ses) gücünü, parlaklığını azaltmak'
= ET. (KT, Uyg.), OT. ***yut-*** (DLT: *yutuk-* 'kuraklıktan arıklamak, ölüm haline gelmek'; *yuttur- / yoğtur-* 'sildirmek'; *yoğ-* 'silmek, bozmak'; *yoğluş-* 'silinmek'; *yoğsa-* 'silmek istemek'; *yoğtur-/yuttur-* 'sildirmek'; *yoğul-* 'silinmek, yok edilmek; *yoğun-* 'silinmek')
CC.: ***yovut-***

< *yūt- < *ūt-

TT.: YUT-(AK/KUN/KUNMA/ MA/ TUR-/ TURMA/ TURMACA/ TURUL-/ TURULMA/ UL-/ULMA)
An.ağl.: ***yut-*** 'oyunda kazanmak' (*DS.XI,* 4322)
~ yut- (Özb., Uyg.)
yud- (Osm.), *yudum* < **yūt-um*
yuvut- (Trkm.)
yot- (Bşk., TatK.)
cut- (Kırg.)
jut- (Kzk.)
ud- (Az.)
ut- (Ker./*KrTS*)
śït- 'yutmak' (Çuv.)
< **yut-* < **yūt-* < **ūt-*

Y(> c, j, ś)U(> ĭ,o) [< Ū]T(> d)- [*Y*=ø]UT(>d)-

= Moğ. ***oğuçi-, o'uçi-*** 'to take a mouthful of liquid, to sip', Halh. ***öçi- < *oğuti- ~ *uğuti-*** (*Mak.I,* 59, 207, 324)

Eren (*TDES,* 461): YOK
Nişanyan (*SS,* 483): yut[mak = *ET. yutmak* (Oğ. XI)

yutak 'Ağız ve burun boşluklarıyla gırtlak ve yemek borusu arasındaki boşluk'
→ **yut-[*(a)k*]**

Eren ve Nişanyan'da **YOK.**

yutkun-['1. Tükürüğü yutmak veya bir şey yutuyormuş gibi gırtlağı hareket ettirmek; 2. (mec.) bir şeyi söylemekle söylememek arasında duraklamak'
→ **yut-[*k(I)n-*]**

[NOT: Nişanyan (*SS,* 483): < **yutka-* 'zorlukla yutmak' < YUT-
Fakat, ET ve OT'de ***yotka-*** ya da ***yoğka-*** ve ***yutka-*** fiilleri YOKTUR.]

An.ağl.: ***yutgun-*** 'sözü ağzından çıkaramamak (*DS.XI,* 4322)
~ yutul- (Uyg.)
yutin- (Özb.)
yuvudın- (Trkm.)
şilekeyin cut- (Kırg.)
jutkın- (Kzk.)
udgun- (Az.)

Y(> j)UT-*KU(>ı)N-*
YUT-*UL-/-İN-*
YU[VU]D-*IN-*
[*Y*=ø]UD-*GUN-*

yutkunma 'Yutkunmak işi'
→ **yut-[*kun-ma*]**
yutma 'Yutmak işi'
→ **yut-[*ma*]**
yutmuk (hlk.) 'Ağızdaki bir yutumluk şey (yemek, tükürük vb.)
< ***yut-muk*** 'fiilden ad yapan ek'

[**-mIk eki**: *kes-mik, kıy-mık, kusmuk* vb.]

yuttur-['Yutmak işini yaptırmak veya yutmasını sağlamak'
= OT. ***yuttur-/yoğtur-*** 'silinmek' (DLT)
→ **yut-[*tur-*]**
yutturma 'Yutturmak işi'
→ **yut-[*tur-ma*]**
An.ağl.: ***yutturma*** 'olta' (*DS.XI,* 4322)
yutturmaca 'Dinleyenin anlayamayağı biçimde yapılan söz oyunu'
→ **yut-[*tur-ma+ca*]**
yutturul-['Yutturmak işi yapılmak'
→ **yut-[*tur-(u)l-*]**
yutturulma 'Yutturulmak işi'
→ **yut-[*tur-(u)l-ma*]**

SanalBaba

yutul-[1] ['Yutmak işi yapılmak'
→ **yut-[*(u)l-*]**

yutul-[2] [→ **utul-**

An.ağl.: ***yutul-, yutuz-, yütül-*** (*DS.XI,* 4322)

yutulma 'Yutulmak işi'
→ **yut-[*(u)l-ma*]**

yuv (hlk.) → **yün**
[OT. ***yung*** > ***yuv*** (/-ng/ > /-v/ değişmesi)]

yuv-[1] [(hlk) 'Yuvarlamak'
[***TS.II,*** 1649: YOK]
= ET., OT. ***yuw-, yuv-*** 'yuvarlamak' (DLT: *yuvug* 'sellerin dağdan yuvarladığı kaya parçaları'; *yuwal-, yuwul* 'yuvarlanmak'; *yuvsa-* 'yuvarlamak istemek'; *yuwtur-* 'yuvarlatmak'; *yuwuş-* 'yuvarlaşmak')
< ****yū-*** '*yuvarlamak, *döndürmek'+***-w-***
TT.: YUV-(AR/ARLA-/ARLAK/ARLAKLAŞ-/ARLAKLAŞMA/ARLAKLAŞTIR-/ARLAKLAŞTIRMA/ARLAKLIK/ARLAMA/ARLAN-/ARLANIŞ/ARLANMA/ARLAT-/ARLATMA/GU/GULA-/GULAMA)
An.ağl.: ***yuvgu taşı*** 'toprak damları sıkıştırmak için kullanılan silindir taş'
~ yuv- (Özb., Trkm.)
yu- (Az., TatK.)
yıy- (Bşk.)
cū (Kırg.)
juy- (Uyg.)
juv- (Kzk.)

Y(> c, j)U(> ı)V(>y)-

yuv-[2] ['yıkamak' → **yu-**

yuva[1] '1. Kuşların ve başka hayvanların yumurtlamak, kuluçkaya yatmak, yavrularını büyütmek veya yavrulamak için türlü şeylerden yaptıkları ve türlü biçimlerde hazırladıkları barınak; 2. genellikle ailenin oturduğu ev; 3. iki buçukla dört yaş arası çocukların bakıldığı, okul öncesi eğitim kurumu; 4. kimsesizlerin veya yoksularla yardım etmek ve onları barındırmak amacıyla açılan yer; 5. bazı kötü nitelikli kimselerin çok bulunduğu, toplandığı yer; 6. bir şeyin öğretildiği yer; (mec.) bir şeyin çok bulunduğu yer; 8. bir şeyin içinde yerleşmiş olduğu veya yerleştirildiği oyuk'
= ET., OT. ***uya*** (*EUTS*; DLT: ***uya*** 'hısım, kardeş')
Hou.: ***yuwa***
< **[y+ ikincildir]*ūya**

[Krş. OT. *ef, ev, ew, üv, üw*; Kzk., Kırg. *öy, üy* 'çadır; ev']

TT.: YUVA+(LA-/LAMA/LAN-/LANMA/LI/SIZ)
An.ağl.: ***yuva*** 'nüfusta kayıtlı olmayan kişi';
yuva → **yuvak**
~ yuva (Az., Gag., TT.)
yuva (Tuva) < ****yuya*** < ****ūya***
yıva (Ker./*KrTS,* 369)
yăva (Çuv.) < *ūya
[/y/ ikincildir]
uya (Kzk., Kırg., Alt., Şor., Nog., Tuva, Yak.)
uyä (Özb.)
oya (Bşk., TatK.)
oya 'yumurta' (SUyg.) < ****ūya***
= Çuv. *yĭva*
ay. < ****yuya*** < ****ūya***
uga (Uyg.)
uva (Uyg., DTü.)
iva (Telafer/*KrTS,* 369)
huya (KarL.T.) <
[h- 'ikincildir']+*uya*

[*Y+/H+*]U(> ı)VA
U(> i, o)Y(> g, v)A
(> ä)

= ***hövürtge*** (Trkm.)

Ramstedt (*KSz.* 16: 72): Moğ. **uyuğa** ~ Tü. **uya**
Räsänen (*UAJb* 33: 147; *V* 511 a): Ramstedt'in görüşüne katılır, ****(h)uya*** biçiminden yola çıkar'
Joki (*LwSS* 251): Räsänen'in görüştüne katılır.
Egorov (*ÊS* 73): < **üy-** 'toplamak' (?)

SanalBaba

Clauson (*ED* 267): ?
Sevortyan (*ÊSTJa* 1974, 239): Kırg. **uyu-** 'birikmek, toplamak'
Eren (*TDES,* 461): Türkçe *yuva*'nın başındaki y- ikincil bir sestir. Çuvaşça yăva'nın başındaki y- de sonradan türemiştir.

yuva² → **yuvak**

yuva-[(hlk.) → **yuğ-**

yuvag → **yuvak**

yuvak (hlk.) 'Düz toprak damlı evlerin üstündeki killi toprağı sert bir katman durumuna getirmek için dam üzerinde yuvarlanan, silindir biçiminde ağır taş'

< *yuv-(a)k* [→ **yuvgu taşı**]

An.ağl.: ***yuga, yügacı, yugacı taşı, yuga taşı, yugu, yugu taşı, yuğaç, yuğarlak, yuğga taşı, yuğgu taşı, yuğku taşı, yuğu, yuku taşı, yumburlak taşı, yungu, yungu taşı, yurgu, yuva, yuvag, yuvarlak, yuvga taşı, yuvgu, yuvgu taşı, yuvku taşı, yuvu, yüvü*** (*DS.XI,* 4322)

YUG(/Ğ/K < V)-*A/-ACI/-AÇ*
-ARLAK
-GA/-GU/-KU
-U
YUV- *A/-AG/-ARLAK*
-GA/-GU/-KU
-U
YUM(< V)-*BUR+LAK*
YUN(< V)-*GU*
YUR(< V)-*GU*

yuvala-['Yuva yapmak'
→ **yuva[+*la*-]**

yuvalama 'Yuvalamak işi'
→ **yuva[+*la-ma*]**

yuvalan-['1. Ev bark, yuva sahibi olmak, yuva kurmak; 2. (askerlikte) silâh, görünmeyecek bir biçimde gizlenmek; 3. (mec.) bir yerde birikmek, toplanmak'
→ **yuva[+*la-n*-]**

yuvalanma 'Yuvalanmak işi'
→ **yuva[+*la-n-ma*]**

yuvalı 'Bir yuva içinde bulunan, yuvası olan'
→ **yuva[+*lı*]**

yuvan-[(hlk.) → **yuğ-**

yuvanak (hlk.) 'Yığınak, birikim'
< OT. ***yıg-*** 'yığmak' (DLT)
+*-anak*

yuvar '1. (anat.) Organizmadaki çeşitli sıvılarda (kan, lenf, süt) bulunan, genellikle yuvarlak veya oval küçük cisim; 2. (astr.) yer yuvarlağı gibi düzgün olmayan küresel biçim'

< *yuv-(a)r*

yuvarla-['1. Bir şeyi bir yerden kaldırmadan ekseni çerçevesinde döndürerek yürütmek, tekerlemek; 2. döndürerek tomar yapmak veya yuvarlak duruma getirmek; 3.hızla düşmek; 4. istekle ve çabucak yemek; 5. (sözü) belirsizce, anlaşılmayacak biçimde söylemek; 6. inanılmayacak yalanlar söylemek'

< *yuv-(a)r+la-*

~ yuvarla- (Az.)
= *domala-* (Kzk.)
domulat- (Uyg.)
domalat- (Kzk.)
dumälät- (Özb.)
toğala- (Uyg.)
toğolot- (Kırg.)
tiğirle- (Trkm.)
tägärät- (Bşk., TatK.)

yuvarlak¹ '1. Top veya küre biçiminde olan; 2. toparlak şey'

< *yuv-(a)r+la-k*

TT.: YUVARLAK+(LAŞ-/LAŞMA/LAŞTIR-/LAŞTIRMA/LIK)

An.ağl.: ***yuvalak*** (*DS.XI,* 4325)

Tü. > **KbRum.** *yuvarlakiya* 'köfte'

~ yuvarlag (Az.)
yumälâk (Özb.)
yomoro (Bşk.)
yomrı (TatK.)
cumuru (Kırg.)
jumulak (Uyg.)

YUVARLAK(> g)
Y(>c, j)U(>o)M
-A(>ä)LA(> å)K

SanalBaba

-ULAK
-ORO/
-URU/-RI

= *domalak* (Kzk.)
domulak (Uyg.)
döŋgelek (Kzk.)
dumälâk (Özb.)
toğolok (Kırg.)
toğolak (Trkm.)
tüŋäräk (Bşk.)
tügäräk (TatK.)

Eren (*TDES,* 461): ***yuvarlak*** ve türevleri YOK.
yuvarlak ile ***yüksük*** arası sözcükler YOK.

yuvarlak[2] → **yuvak**

yuvarlaklaş-['Yuvarlak bir biçim almak, yuvarlak duruma gelmek' → **yuvarlak[+*la-ş*-]**

yuvarlaklaşma '(gr.) Düz ünlünün ünsüz etkisiyle yuvarlak oluşu' → **yuvarlak[+*la-ş-ma*]**

yuvarlaklaştır-[Yuvarlak duruma getirmek' → **yuvarlak[+*la-ş-tır*-]**

yuvarlaklaştırma 'Yuvarlaklaştırmak işi' → **yuvarlak[+*la-ş-tır-ma*]**

yuvarlaklık 'Yuvarlak olma durumu' → **yuvarlak[+lık]**

yuvarlama 'Yuvarlamak işi' → **yuvarla-[*ma*]**
An.ağl.: ***yuvarlama*** 'yün sedir' (*DS.XI,* 4324)

yuvarlan-['1. Kendi üzerinde dönerek hareket etmek; 2. dökülerek düşmek; 3. yere devrilmek; düşmek; 4. (mec.) ansızın, beklenmedik bir zamanda ölmek' → **yuvarla-[*n*-]**

yuvarlanış 'Yuvarlanmak işi veya biçimi' → **yuvarla-[*n-(ı)ş*]**

yuvarlat-['Yuvarlamak işini yaptırmak' → **yuvarla-[*t*-]**

yuvarlatma 'Yuvarlatmak işi' → **yuvarla-[*t-ma*]**

yuvat-[(hlk.) → **yuğ-**

yuvga → **yuvak; yuvgu**

yuvgu (hlk.) 'Yuvak, merdane, silindir'
< ***yuv-gu*** 'fiilden ad yapan ek'

[**-KI** eki: *al-gı, bil-gi, çiz-gi, dol-gu, sil-gi, sor-gu, vur-gu* ...vb.]

→ **yuvak** (An.ağl.'ndaki biçimleri için gösterilen yere bk.)

yuvgula-['Üzerinden yuvgu geçirmek' → **yuvgu[+*la*-]; yuğ-**

yuvgulama 'Yuvgulamak işi' → **yuvgu[+*la-ma*]**

yuvku → **yuvak; yuvgu**

yuvnak (hlk.) → **yunak**

yuva → **yuvak; yuvgu**

yuvruk → **yüğrük**

yuvu → **yuvak**

yuvudek (hlk.) 'Şişman, loğ taşı dibi'
< OT. ***yuwuġ*** 'sellerin dağdan yuvarladığı kaya parçaları' (DLT)+***dek*** 'gibi'

yuvula-[(hlk.) → **yuğ-**

yuvun[1] (hlk.) 'Yığın, küme'
= OT. ***yıġın*** 'yığın, küme, yığılmış' (DLT)
< ***yıġ-(ı)n***

yuvun[2] (hlk.) 'Kalın'
= OT. ***yogun*** 'yoğun, şişkin, kalın' (DLT)
< ***yoġ-(u)n***

yuyak (hlk.) → **yunak**

yuygu (hlk.) 'Yıkanacak nesne; çamaşır'
< ***yu-(/yuy-)+-gu***

yuyuntu[1] (hlk.) 'Bulaşık suyu'
< ***yu- (/yuy-)un-tu***
An.ağl.: ***yundu, yuntu, yuntu suyu*** (*DS.XI,* 4320)

yuyuntu[2] (hlk.) 'Yenilebilen her şey' (Hvs. genel/ E. Kalay, *TD* 633, s. 256)
< ***yé-y-inti***

SanalBaba

→ **yiyinti**

yuzunkuyu, yuzunkuyun (hlk.) 'Yüzükoyun'
< ***yüz+ü*** **+*n*** OT. ***kuy*** 'dip' **+*u/+un***
Bk. **yüzükoyun** [An.ağl.'ndaki farklı biçimleri bu maddede verilmiştir.]

Eren (*TDES,* 462): YOK

yüce 'Yüksek, büyük, ulu'
= OT. ***uça*** 'arka, kıç, sırt' (DLT)
CC., Çağ.: ***uça***
Hou.: ***yuca*** 'arka, sırt; her şeyin en yüksek kısmı'
İM.: ***yuca*** 'yüce, yüksek'
< ****ūça***
< [y+] OT. ***ūça*** 'sırt, arka, her şeyin en yüksek kısmı' [/y+/ ikincildir]
TT.: YÜCE+(L-/LİK/LİM/ LİŞ/LME/LTİL-/ LTİLME/ LT-/LTME)
~ uca 'yüce, yüksek' (Az.)
< ****üça***
uça 'kuyruk sokumu, arka, kıç' (Kırg.), 'arka; omuz, sırt.) (YUyg.)
üce (Ker./*KrTS*)
= Moğ. ***uguça*** 'kuyruk sokumu, arka, kıç', Halh. ***ūts*** ay. (*Mak.I,* 316)
= *yoğarı* (Bşk., TatK.)
joğarı (Kzk.)
büyük (Özb., Uyg.)
biyik (Bşk., Kzk., Kırg., TatK.)
beyik (Trkm.)
egiz (Uyg.)
yüksäk (Özb., Uyg.)

Eren (*TDES,* 461): YOK

yücek[1] (hlk.) 'Çamaşır'
< OT. ***yu-/yuy-*** 'yıkamak' ***+-(a)cak***
An.ağl.: ***yüğcek*** (*DS.XI,* 4325)
< ****yu-/yuy-***

yücek[1] (hlk.) 'Ovadaki küçük yükselti, hüyük'
< [y+] OT. ***ūça+k***
An.ağl.: ***yüğ, yüğcek*** (*DS.XI,* 4325)

yücel-['Yükselmek, yüce bir duruma gelmek'
→ **yüce[+*l*-]**

yücelik 'Yüce olma durumu, ulviyet'
→ **yüce[+*lik*]**

yücelim ***YT.*** (astr.) 'Üst geçiş'
→ **yücel-[*(i)m*]**

yüceliş 'Yücelmek işi veya biçimi'
→ **yücel-[*(i)ş*]**

yücelme 'Yücelmek işi'
→ **yücel-[*me*]**

yücelt-['Yükseltmek, yüce bir duruma getirmek'
→ **yücel-[*t*-]**

yücelti (hlk.) '1.Yüksek yer, yükselti; 2. yükseklik'
→ **yücel[*-ti*]**

yüceltil-['Yükseltmek işine konu olmak veya yüceltmek işi yapılmak'
→ **yücel-[*t-(i)l*-]**

yüceltilme 'Yüceltilmek işi'
→ **yücel-[*t-(i)l-me*]**

yüceltme 'Yüceltmek işi, yükseltme'
→ **yücel-[*t-me*]**

yügrük → **yüğrük**

yüğ-[(hlk.) → **yu-, yuy-**

yüğnük → **yeğni**

yüğrük (hlk.) '1. İyi yürüyen, iyi koşan; 2. çalışkan; 3. çevik, güçlü'
= ET. ***yügrük, yügürük*** 'süratle koşan' (*EUTS,* 306)
~ OT. ***yügrük*** 'koşucu, geçici, yüğrük' (DLT: *yügürgen* 'koşucu'; *yügrüm* 'bir koşuluk yer'; *yügrüş-* 'koşuşmak'; *yügürt-* 'koşturmak'
< ***yüg(ü)r-*** 'koşmak' ***+-(ü)k*** 'fiilden sıfat yapan ek'
An.ağl.: ***yöğrük, yörüğen, yörük, yürük, yuvruk, yügrük, yüğrük, yürük, yüvrük, yüyrük*** (*DS.XI,* 4325)

YÖ(/Ü)[> Ū]G(>ğ, v, y)

SanalBaba

RÜ(>u)K

yüğsek (hlk.) → **yüksek**

yüğsel-[(hlk.) 'Yükselmek'
→ **yüksel-**
[= OT. *yükse-* 'yükseltmek' (DLT)]
< OT. ***yükse-*** 'yükselmek'
+-l-
An.ağl.: ***yüğlen-, yüğsel-, yümsel-, yüŋsel-, yüysel-*** (*DS.XI,* 4325)

yüğsük → **yüksük**

yüğsün-[(hlk.) 'Kıskanmak'
→ **yüksün-**

yük '1. Araba, hayvan vb.nin taşıdığı şeylerin hapsi; 2. araba, hayvan vb.nin taşıyabildiği miktar; 3.eşya; 4. (mec.) birinin üzerine almak zorunda kaldığı ağır görev; 5. bir cismin yüzeyinde biriken elektrik miktarı, şarj; 6.yüklük; 7. (hlk) doğacak bebek, cenin; 8. (mec.) tedirginlik veren şey, engel'
= ET., OT. ***yük*** 'yük, bohça' (*EUTS,* 306; DLT)
< ****yü-k***
TT.: YÜK+(ÇÜ/ÇÜLÜK/LELEM/LEME/LEN-/LENİL-/LENİLME/ LENME/ LET-/LETİL-/ETİLME/TME/LEYİCİ/LÜ/LÜK/LÜLÜK)
An.ağl.: ***yük*** 'yatak' (*DS.XI,* 4328); ***yuk, yüklük*** '1. yük; 2. bir hayvanın taşıyabileceği ağırlık ya da oran kadar'

Tü. > **Ar.** (Sur.) *yūk* (*ALTK,* 139)

~ yük (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
yök (Bşk., TatK.)
cük (Kırg.)
jük (Kzk., Uyg.)

Y(> c, j)Ü(> ö)K

yükçü 'Taşıyıcı, hamal'
→ **yük[+*çü*]**

yükçülük 'Hamallık, taşıyıcılık'
→ **yük[+*çü*+*lük*]**

yükle-['1. Bir yere, taşınması için belli ağırlıkta eşya veya gereç koymak; 2.(mec.) bir yükümlülük altına sokmak, sorumlu tutmak; 3. (mec.) bir suçu birinin üstüne atmak; 4. bir cisme elektrik gücü vermek'
= ET. ***yüd-, yüt-*** 'yüklemek' (*EUTS,* 306; DLT); ET. ***yükle-*** (*EUTS*)
~ OT. ***yükle-*** (DLT: *yüklegsek* 'yüklemek isteyen', *yüklemedeçi* 'yüklemeyen'; *yüklemsin-* 'yükler görünmek'; *yüklet-* 'yüklet-mek')

[Fakat, ET., OT. **yüd-, yüð-** 'yüklemek' (*EUTS,* 306; DLT: *yüðür-* 'yüklemek'; *yüð üş-* 'yükleşmek, yüklemekte yardım ve yarış etmek';*yüdrük* 'yüklük'.
DLT'te geçmemesine rağmen, ET. ve OT'de **yük** sözcüğünden başka ****yüd, *yüð*** diye bir sözcüğün varlığı görülmektedir.]

< ***yü-k(~d, ð/δ)-*** 'taşımak'
+-le-

TT.: → YÜK

~ yükle- (Trkm.)
yüklä- (Az., Bşk., Özb.,TatK.)
yükli- (Uyg.)
yöklä- (Bşk., TatK.)
yöktüy- (Bşk., TatK.)
cüktö:- (Kırg.)

Y(> c, j)Ü(> ö)K
+LE-/+-LÄ-
+Lİ-
+TÖ:-
+TÜY-

= *tiyev* (Kzk.)

Mançuca **c-** = Moğ. **c-** = Tü. **y-**: ***cugū-*** 'kızakla taşımak', ***cugūwūn*** 'kervan'= Mançu. ***cuve-*** taşımak, nakletmek' = Moğ. ***cüge-*** ay. = ET. ***yük*** 'hamule', Uyg. *yüδ-* 'yüklemek' < ***yü-δ-***

yüklem '1. (gr.) Cümlede oluş, iş ve hareket bildiren sözcük veya sözcük grubu, haber; 2. (man.)

SanalBaba

bir konu için olumlanan veya inkâr edilen şey'

< ***yü-k+le-m***

yükleme ' 1. Yüklemek işi; 2. şarj, doldurma'

→ **yükle-[*me*]**

yüklen-['1. Yüklemek işi yapılmak veya yüklemek işine konu olmak'

→ **yük[+*le*-]**

yüklenil-[Yüklemek işi yapılmak'

→ **yükle-[*n-(i)l*-]**

yüklenilme 'Yüklenilmek işi'

→ **yükle-[*n-(i)l-me*]**

yüklenme 'Yüklenmek işi'

→ **yüklen-[*me*]**

yükletil-['Yüyletmek işi yapılmak'

→ **yükle-[*t-(i)l*-]**

yükletilme 'Yükletilmek işi'

→ **yükle-[*t-(i)l-me*]**

yükleyici '1. Yükleme işini yapan (kimse); 2. ağır yükleri kaldırma, taşıma veya yükleme işinde kullanılan araç'

→ **yükle-[*(y)-ici*]**

yüklü '1. Yükü olan; 2. yapılacak işi çok olan; 3. çok çalışmayı gerektiren, çetin, güç, uygun; 4. çok fazla, pek çok; 5. bir şeyden üzerinde çok bulunan; 6 (hlk.) gebe, hâmile;7. (argo) çok sarhoş; 8. (argo) paralı, varlıklı'

< ***yü-k*** 'cenin, doğacak bebek'+***lü***

An.ağl.: ***yuklü, yüklü*** 'gebe' (*DS.XI,* 4328); ***yüklü*** 'meyvesi bol ağaç'

~ yöklö (Bşk.)
yökli (TatK.)
jükti (Kzk.)

yüklük 'Evlerde yatak, yorgan gibi şeyleri koymaya yarayan, yerli büyük dolap veya yatak yorgan konulan yer, yük'

= ET., OT. ***yüd(/đ)rük*** 'üzerine eşya ve elbise konan şey, dolap' (DLT)

< ***yü-k(/d, đ)+lük***

~ yüklük (Az.)

yüklülük '1. Yüklü olma durumu; 2. ağırlık, gerginlik'

< ***yük+lü+lük***

yüksek '1. Altı ile üstü arasındaki uzaklık çok olan; 2. belirli bir yere göre daha yukarıda bulunan; 3. güçlü, etkili, şiddetli; 4. (mec.) derece veya makamı bakımından üstün; 5. normal değerinin üstünde olan, çok; 6. (mec.) erdemli, faziletli; 7. (mec.) toplum içinde para, ün vb. bakımından üstünlüğü olan; 9. büyük para ile'

= ET., OT. ***yüksek, yügsek*** (*EUTS*, 306; DLT)

KT. (Orh.): ***yüg(g)ärü*** 'yukarıya' < *yüg+gerü*

OT. ***yökse, yükse*** (KB)

Çağ.: ***yöksek, öksek***

< ***yüg+se-*** 'yüksek olmak, yükselmek'+***-k***

[< ****yügçek*** <****ügçek***]

[Krş. *yüg+se-t-*]

[M. Erdal, s. 258: *yüksä-k*]

TT.: YÜKSEK+(LİK)

An.ağl.: ***yúsкeķ*** (Rize/*RİA*); ***yüğ*** 'tepe, höyük' (Gömele, Gediz-Kt./DS); ***yüğlen-*** 'yukarı çıkmak, yükselmek'; ***yüğlük*** 'bir dağın en yüksek tepesine yakın olan tepe', ***yücek, yüvcek, yüğcek, üğücek*** 'ovalardaki az yüksek yerler'

< ****yüğçek*** < ****üğçek***

yünsecik, yuŋsērek 'yüksekçe, az yüksek';

yuŋsek, yüŋsek, yüğsek, yümsek, yüsek, yüskek, yüssek, yüysek 'yüksek' (*DS.XI,* 4331)

~ yüksäk (Az., Özb., Uyg.)
üsek (Gag.) < ****yügsek***
üskek, üskeg (Ker./*KrTS,* 351) < ****yügsek(g)***
[/y-/ = ø; /ks/ > /sk/ göçüşmesi ile]
öksö (Tel.)
öksöy (Yak.)
śül ~ śülĭ 'yükseklik, boy; üst, üzer, yukarı'
(Çuv.) < ****yügel*** <*yüg+el*

SanalBaba

śi, śiy 'tepe, üst' (Çuv.) < *yig < *yüg < *üg

YÜKSÄ-K
[YÜ >]ÜSE-K
[Y= ø] ÖKSÖ[K=ø] (/ü/> /ö/ değişimi)
[Y= ø] ÖKSÖY (< K)

= *beyik* (Trkm.)
biyik (Bşk., Kırg., TatK.)
yuğarı (Bşk., TatK.)
yoḳâri (Özb.)
yukuri (Uyg.)
joğarı (Kzk.)

= Moğ. *(KWb.,* 294): ***ögse*** '(den Fluss) aufwärts gehen' < *ög* (Räsänen, *V* 207)

Moğ. ***ögse-, ögede*** 'yukarı, yukarıda', OMoğ. ***ö'ede*** ; Halh. ***ögsö-*** 'yükselmek, yukarı çıkmak'

= Ew. ***ug*** 'upper part', ugū id., ***ugiski*** 'above';

Lam. ***uger-*** 'to filt up, raise' (*Mak.I,* 207)

< *ögse- < *ö:gse- (*Mak.I,* 324)

Eren (*TDES,* 461): YOK

yüksel-['1. Yükseğe çıkmak; 2. gülenmek, şiddetlenmek; 3. (fiyat için) çoğalmak, artmak; 4. aşaması artmak; 5. (mec.) yüce duruma gelmek, yücelmek'

< *yüg+se-l-*

TT.: YÜKSEL-(İM/İŞ/ME/T-/ TEÇ/ TGE-/ TGEME/ TGEN-/ TGENME/ Tİ/ TİL-/ TİLME/ TME)

An.ağl.: ***yüğsel-, yüğlen-, yümsel-, yüŋsel-, yüysel-*** (*DS.XI,* 4325)

~ yüksäl- (Az., Özb., Uyg.)

= *kötürül-* (Uyg.)
köteril- (Kzk.)
kötörül- (Kırg.)
kütäril- (Bşk., TatK.)
ulal- (Trkm.)
üs- (Bşk., TatK.)

yükselim *YT.* '(astr.) Bir yıldızın gök küresinde ekvator düzlemine göre açısal uzaklığı'
→ **yüksel-[*(i)m*]**

yükseliş 'Yükselmek işi veya biçimi'
→ **yüksel-[*(i)ş*]**

yükselme 'Yükselmek işi veya biçimi'
→ **yüksel-[*me*]**

yükselt-[1. Yükseğe çıkarmak, yukarı kaldırmak; 2.güçlendirmek, şiddetlendirmek; 3. (mec.) değerini olduğundan daha çok göstermek; 4. yüksek bir düzeye getirmek, geliştirmek; 5. aşama ve mevki bakımından daha yüksek duruma getirmek; 6. (mat.) bir sayıyı kendisiyle birkaç kez daha çarpmak'
→ **yüksel-[*t-*]**

yükselteç 'Amplifikatör'

< *yüksel-t-eç*

yükseltge-[*YT.* 'Oksitlemek'
→ **yüksel-[*t-ge-*]**

yükseltgeme *YT.* 'Oksitleme'
→ **yüksel-[*t-ge-me*]**

yükseltgen-['Oksitlenmek'
→ **yüksel-[*t-ge-n-*]**

yükseltgenme *YT.* 'Oksitlenme'
→ **yüksel-[*t-ge-n-me*]**

yükselti 'Rakım, irtifa'
→ **yüksel-[*ti*]**

yükseltil-['Yükselt işine konu olmak veya yükseltmek işi yapılmak'
→ **yüksel-[*t-(i)l-*]**

yükseltilme 'Yükseltilmek işi'
→ **yüksel-[*t-(i)l-me*]**

yüksük '1. Dikiş dikerken, iğnenin batmasını önlemek için parmak ucuna takılan kesik koni biçiminde koruncak; 2. (zool.) köklerin ucunda bulunan ve kökün üretken dokusunu korumaya yarayan oluşum, kalensöve'

= OT. ***yüksek, yüksük*** 'terzi yüksüğü' (DLT)

Eski Kıpç.: ***yüksük***

< OT. ***yük*** [~ ***yök, yüg, yüng***] 'ok yeleği'

+sIk 'addan ad yapan ek'

An.ağl.: ***yüksük*** '1. çekirgenin yer altına gömdüğü yumurta torbası; 2. develerin ağzına ta-

SanalBaba

kılan ipten örülmüş ağızlık; 3. değirmende taşlar ortasına konulan yatay demir yatak; 4. baldır kemiğinin kalça kemiği ile birleştiği yer' (*DS.XI,* 4328)

[Eren (*TDES*, 462): < ***yik+sik*** eki. (*yik* 'dikiş' ~ **yük* < **yi-, *yü-* 'dikmek')]

NOT: An.ağl.'ndaki anlamları göz önüne alındığında ***yik*** 'dikiş' ile ilgisinin bulunmadığı anlaşılıyor.

~ yüstük (Tuva) < **yüksük*
[**/ks/ > /st/** değişimi ve göçüşmesi]
yüvse (Trkm.)
çüstük, çüstük (Tuva)
< **çüksük* < **yüksük*
çüsküк (Tuva) < **çüksük*
< **yüksük*
sütük (Yak.) < **yüksük*
üsküк (Az.) < **yüksük*
[**/y-/=ø; /ks/ > /sk/** göçüşmesi]
iskif (Ker./*KrTS,* 207)
[< **üsküf* < *üsküк*
< **yüsküк* < *yüksük*]

YÜSTÜK < **yüksük*
[/ks/ > /s-k/ göçüşmesi ile]
ÇÜS(/Ş)TÜK < **yüksük*
[Y- > Ç- değişmesi ve **/ks/ > /s(/ş)-k/** göçüşmesi]
SÜTÜK [**yüksük* > *sütük* // **/y-/ > /s/** değişmesi]
[*Y*= ø] **ÜSKÜK**< **(y+) üksük*
[*Y*= ø] **İSKİF** < **(y+) iskif*
< **(y+)iskik*
< **(y+)üsküк*
< *yüksük*

= *oymak* (Kzk., Uyg., Trkm., Nog., KKlp.)
oymȧk (Özb.)
öymek (Alt.)
oymok (Kırg.)
öymak (Trkm.)
uymak (Bşk., TatK.)

Tü. ***oymak*** > **Tac.** (Doerfer: *TLT,* 329)

kurçı (Şor., Kumd.)
kurpçı (Koyb., Kaça)
< Moğ.

yüksün-['1. Bir şeyi kendine yük saymak, bir şeyi kendine yük olarak kabul etmek; 2.(hlk.) üşenmek'

< *yü-k+sü-n-*

An.ağl.: ***yüksün-*** '1. gebe kadın, zayıflamak; 2.kıskanmak; 3. çekinmek; 4. incinmek, gücenmek, alınmak' (*DS.XI*, 4328)

yüksünme 'Yüksünmek işi'
→ **yüksün-[*me*]**

yüküm 'Yapılması zorunlu olan işi veya bir işi yapma zorunluluğu, mecburiyet, mükellefiyet'

< *yü-k+(ü)m*

TT.: YÜKÜM+(LEN-/LENDİR-/LENDİRME/LENME/LÜ/LÜLÜK)

yükümlen-['Bir şeyin sorumluluğunu üzerine almak, tekeffül etmek'
→ **yüküm[+*le-n-*]**

yükümlenme 'Yükümlenmek işi'
→ **yüküm[+*le-n-me*]**

yükümlendir-['Yükümlülük altına almak'
→ **yüküm[+*le-n-dir-*]**

yükümlendirme 'Yükümlülük altına alma işi'
→ **yüküm[+*le-n-dir-me*]**

yükümlü 'Yükümü olan, mükellef'
→ **yüküm[+*lü*]**

yükümlülük 'Yükümlü olma durumu'
→ **yüküm[+*lü+lük*]**

yükün-[(hlk.) 'Birinin önünde, saygı göstermek için eğilmek veya yere kapanmak'
= ET., OT. ***yükün-*** 'secde etmek, eğilmek' (*EUTS,* 306; DLT: *yükünç* 'namaz, ibadet; baş eğme'; *yükündeçi* 'ibadet eden, baş eğen'; *yüküngen* 'her

SanalBaba

zaman yükünen'; *yüküngüçi* 'ibadet eden, baş eğen')
< ***yük-*** 'secde etmek'
+(ü)n- 'dönüşlülük eki'
An.ağl.: ***yükün-*** '1. öykünmek; 2. baş eğmek' (*DS.XI,* 4329)

yüle-[(hlk.) '1. Balta, keser, çapa gibi gereçlerin ağzını düzeltmek'
→ **yülü-**
= OT. ***yüli-*** (DLT)
< *yüli-*

yüleği (hlk.) 'Ustura' → **yülgü**
= OT. ***yüligü*** (DLT)
< ***yüli-*** 'tıraş etmek'***+-gü***
Bk. **yülü-**
An.ağl.: ***yülüğen*** (*DS.XI,* 4329)

yüleme ol-['Tüyü dökülmek'
< *yüli-me*
Bk. **yülü-**

yület-[(hlk.) 'Balta, bıçak gibi gereçlerin ağzını açtırmak biletmek'
= OT. ***yülit-, yülüt-*** (DLT)
< OT. ***yüli-+-t-***

yülü-[(hlk.) Vücudun fazla kıllarını ustura ile almak, tıraş etmek'
= OT. ***yüli-*** 'tıraş etmek' (DLT: *yüligü* 'saç tıraş eden ustura'; *yülil-* 'yolunmak'; *yülit-, yülüt-* 'tıraş ettirmek')
AH.: ***yulı-***
Terc.: ***yüli-*** 'tıraş olmak'
OAT (*TS*): ***yüli-, yülü-***
< *yü*(/u/ů)-*li*(/e/ü)-
TT. (hlk.): YÜLÜ-(GÜ/K/ME)
An.ağl.: ***yülü-, yüle-, yülehle-, yülekle-, yülele-*** (*DS.XI,* 4329); ***yüle-, yülü-, yüne-*** '1. tıraş etmek, kazımak; 2. yolmak, koparmak' (s. 4330)

Y(> c, ç, s, z)Ü
(> ů)LÜ(> i)-

~ yülü- (Kmk.)
yůli- (Kmk.)
cülü- (Krç.)
çülü- (Soy.)
zülü- (Blk.)
sül- (Yak.)

~ Moğ. (*KWb.,* 483): ***cül-gü, cil-gü***

yülgü '(hlk.) 'Tıraş için kullanılan bıçak, ustura'
= ET. ***yülägü, yüligü, yülügü*** (*EUTS,* 306)
~ OT. ***yüligü*** (DLT: = *kerey*)
< *yülgü* [< *yüle-gü*]
→ **yülü-**
~ ülgüç (Az.) < ***yülgüç***
cül-güç (Krç.-Blk.)
< ***yülgüç***
śéśé 'bıçak' (Çuv.) < *śülśi*
< ***yül-çi***

[Eren (*TDES,* 462): *yüle-, yüli-* + *-gü*]

An.ağl.: ***yüle-, yülü-*** 'tıraş etmek'
~ Moğ. ***düyil-, cüyil-*** ; Halh. ***züyle-*** < ***cüyile-*** < ***cüßil-e-***
Tung.: ***culü-***
(T. Tekin, *Mak.I,* 61)

yülüğen (hlk.) 'Bileği taşı'
→ **yüleği; yülgü; yülü-**
< OT. ***yüli-*** 'tıraş etmek' (DLT)***+-gen***
→ **yülü**

yülük (hlk.) 'Ustura ile kesilmiş (kıl)'
→ **yülü-[*k*]**
An.ağl.: ***yülük*** 'sakalsız' (*DS.XI,* 4330)

yülüme[1] (hlk.) 'Yülümek işi, tıraş'
→ **yülü-[*me*]**

yülüme[2] (hlk.) 'Mengeneden çıkarılan yağın döküldüğü kazan'
< *yülü-me*

yülüt-[(hlk.) '1. Tıraş ettirmek; 2. ucunu sivriltmek'
< *yülü-t-*

yüm-[(hlk.) → **yum-**
= OT. ***yüm-*** '(göz) yummak' (DLT: *yümtür-* 'yumdurmak';

SanalBaba

yümülgen 'daima yumulan'; *yümül-* 'yumulmak')

yümelik¹ (hlk.) → **yunak**

yümelik² (hlk.) 'Çamaşır yıkarken giyilen giysi'.

< *yu-/yuy-* +*-ma+lık*

yümsek → yüksek

yümsel-[(hlk.) → **yüksel-**

yümselt-[(hlk.) → **yükselt-**

yümüş → yumuş

yümüşak → yumuşak

yün '1. Güzün kırkılan koyun yünü; 2. yünden yapılmış; 3. genel olarak hayvan tüyünden yapılmış'

= ET. ***yüng*** 'pamuk, yün' (*EUTS,* 307)

~ OT. ***yüng, yüng*** '1. yün, yün sümeği; pamuk; 2. kuş yeleği' (DLT: *yung yap* 'yün yapağısı')

Tuhf.: ***yüvün*** 'yün' < **yüyün* < **yüyn* < **yūŋ*

< **yūŋ/yūŋ* < **ūŋ*

TT.: YÜN+(LÜ)

An.ağl.: ***yun, yuŋ, yuv, yüŋ*** (*DS.XI,* 4319)

~ yun (Az., Alt.) < *yuŋ*
yung (Han./*KrTS,* 371)
yün (Er./*KrTS,* 371)
yüŋ (Trkm.) < *yüŋ* < **yūŋ* < **ūŋ*
yüng (Özb., Ker./*KrTS,* 371)
yön (Bşk.)
cön (TatK.)
cün (Kırg., Özb.)
cüg (Tuva, Hak.)
juŋ (Uyg.)
jün (Kzk.)
üng (Köp., Tuz. /*KrTS,* 371)
śĭm (Çuv.), (Aşm.) śĭn << *yūŋ* < **ūŋ*

Y(> c, j, ś)Ü(/U)
N(/NG/Ŋ)(>m)
[*Y*=ø]ÜNG

~ Moğ. ***unggasu(n),*** OMoğ. (MGT) ***unghasu,nunghasun,*** Halh. ***ungas*** < **ūŋ+ga+sun* (T. Tekin, *Mak.I,* 323-324)

yüŋ → yün

yünala (hlk.) 'Kıl çuval'

< *yün+ala*

yünçi (hlk.) 'Kadın tellâk'

< OT. ***yuġçı*** 'yuyucu, yıkayıcı' (DLT)

< *yu-ġ-çı*

yüngül, yüŋgül → yeğni

yünlü '1. Yünü olan; 2. yünden yapılmış; 3. yün kumaş; 4. yün kumaştan yapılmış'

→ yün[+*lü*]

yüŋsek (hlk.) → **yüksek**

yüŋsel- (hlk.) → **yüksel-**

yünsecik (hlk.) → **yuŋsērek**

yüŋul, yüŋül (hlk.) → **yeğni**

yünül-[(hlk.) 'Tıraş olmak'

= OT. ***yülil-*** 'yolunmak' (DLT)

< OT. ***yüli-*** 'yülümek, tıraş etmek'+***-l-***

yünüm (hlk.) 'Koyun kırkma bayramı'

< ***yüli-*** 'tıraş etmek'+***-m***

[***yün*** sözcüğü ile ilgisi yoktur]

yüpür-[(hlk.) 'Telâşla öteye beriye koşmak'

< ****üp*** 'yağma'+***-(ü)r-*** 'yağmalamak'

(DLT) [/ɣ+/ ikincildir]

yüre → yöre

yürek '1. Kalp; 2. (mec.) herhangi bir şeyden çekinmeme, korkmama, yüreklilik, korkusuzluk, cesaret; 3. (mec.) acıma duygus; 4. gönül; 5. '*hiçbir gizli, art düşüncenin karışmamış olduğu duygu*' anlamında; 6. (hlk.) mide, karın, iç'

= ET., OT. ***yürek(g)*** (*EUTS*; DLT: *yüreklen-* 'yüreklenmek, yiğitlenmek'; *yüreklig* 'yüreği pek yiğit, cesur, yürekli')

Eski Kıpç.: ***yürek***

Çağ.: ***yürek***

< **yür* '*iç, öz, benlik'+***(e)k***

[H. Eren (*TDES,* 462): ***yür-*** 'hareket etmek'+***-(e)k*** (s. 461'de 'Kononov'un verdiği **yur-**

SanalBaba

kökü Türkçede **yoru-** olarak geçer' diyen Eren' in **yür-** '*hareket etmek*' fiilini kullanması ilgi çekicidir.]

TT.: YÜREK+(LEN-/LENDİR-/LENDİRME/LENME/ Lİ/ LİLİK/ LİLİKLE/ SİZ/ SİZLİK/ TEN)

An.ağl.: ***yurek, yürek*** '1. karın, mide; 2. parmak uçlarında, tırnağın altındaki yumuşak et; 3. lop yumurta sarısı; 4. yüreklilik, cesaret' (*DS.XI*, 4332)

yüreğe in- 'felç olmak'; ***yüreği at-*** 'cesareti, atarı olmak'; ***yüreği bayıl-*** 'baygınlık geçirmek'; ***yüreği çatla-*** 'çok korkmak'; ***yüreği dağlı*** 'çok dert görmüş, acı çekmiş'; ***yüreği git-*** 'bağırsakları bozulmak'; ***yüreğine sağ-*** 'pişmanlık duymak'; ***yüreğini galdır-*** 'tiksinti vermek'; ***yüreğini gopar-*** 'korkutmak; çok üzmek'; ***yüreği yanık*** 'felâkete uğramış'; ***yüreği yuka*** 'acımalı' (*DS.XI*, 4332)

~ yürek (Trkm.)
yüräk (Özb., Uyg.)
yürök (Alt., Küer., Tel., Kuğu; Oyr., Bar., KKırg.)
yöräk /yθrek (Bşk., TatK.)
cürek (Krç.)
cürök (Kırg.)
çĕre (Çuv.)
çürek (Şor, Sag.)
jürek (Kzk., KKlp.)
jüräk (Uyg.)
jürik (Kzk.)
sürex (Yak.)
zürek (Blk.)
üreg, ürek (Ker./*KrTS*, 350)

Y(> c, ç, j, s, z, ø)**Ü**(> ĕ, ö)**RE** (> i, ö)**K**(> x)

~ Moğ. (*KWb*, 289) ***cirüken*** 'Herz, Mut'
< **yür** 'in bewegung sein' (Räsänen, *V* 213)

Ramsteft (*KWb.*, 483-484): Moğ. **cirüken** ~ Tü. **yürek**
Clauson (*Studies* 228; *ED* 965): Tü. **yürek** > Moğ. **cirüken**

yüreklendir-['Birine yüreklilik, cesaret vermek'
→ **yürek[+*le-n-dir-*]**

yüreklendirme 'Birine yüreklilik, cesaret verme'
→ **yürek[+*le-n-dir-me*]**

yüreklen-['Korkusuz duruma gelmek, yiğitlenmek, cesaretlenmek'
= OT. ***yüreklen-*** 'cesaret göstermek, yiğitlenmek' (DLT)
→ **yürek[+*le-n-*]**

yüreklenme 'Yüreklilik, korkusuzluk gelme, yiğitlenme, cesaretlenme'
→ **yürek[+*le-n-me*]**

yürekli 'Tehlikeyi korkusuzca karşılayan, koçak, cesaretli, cesur'
= OT. ***yüreklig*** 'yüreği pek, yiğit, cesur' (DLT)
→ **yürek[+*li(g)*]**

yüreklilik '1. Yürekli, korkusuz, cesur olma durumu, yiğitlik; 2. yürekli kimseye yakışır davranış'
→ **yürek[+*li+lik*]**

yüreklilikle 'Korkmadan, korkusuzca, yiğitçe'
→ **yürek[+*li+lik+le* (< *il-e*)]**

yüreksiz 'Yürekli olmayan, korkak, cesaretsiz'
→ **yürek[+*siz*]**

yüreksizlik 'Yüreksiz olma durumu, yüreksizce davranış, cesaretsizlik'
→ **yürek[+*siz+lik*]**

yürekten 'Temiz duygularla, saygı ile, içten, içtenlikle (yapılan)'
→ **yürek[+*ten*]** 'addan sıfat ve zarf yapan ek'
[+tAn eki: *can+dan,gönül+den, iç+ten* vb.]
~ yürekden (Trkm.)
jürekten (Kzk.)
çin yüräktin (Uyg.)
çin yüräkdän (Özb.)
çin yöräktän (TatK.)
ısın yöräktän (Bşk.)
çın cüröktön (Kırg.)
üräkdän (Az.)

yürü-['1. Adım atarak ilerlemek,

SanalBaba

gitmek; 2. karada veya suda, herhangi bir yere doğru sürekli olarak yer değiştirmek; 3. (çocuk) ayakları üzerinde gezecek duruma gelmek; 4. yayan gezmek, yayan gitmek; 5. yol almak; 6. bir yere gelmek, bir yere ulaşmak, kaplamak; 7. üzerine doğru gitmek, saldırmak, hücum etmek; 8. (mec.) gereği gibi yapılmak veya ilerlemek; 9. (faiz için) hesap edilmek; işlemek; 10. geçmek, ilerlemek, değişmek; 11. (argo) ölmek; 12. (bir işte) ileri gitmek'
= ET., OT. ***yorı-, yür-*** (*EUTS*, 302; DLT: *yorı-; yorış-* 'yol yol olmak, yıpranmak'; *yorıt-* 'yürütmek, (ilâç) içini sürdürmek'; *yort-* 'dört nala koşturmak, bir işe başlamak üzere yürümek'; *yortuş-* 'at sürmekte yarış etmek'); ***yor-, yorı-, yorri-, yuorri-*** (Br.) 'yürümek' (*ETG.*, 312); ***yür-*** (s. 313); KB. ***yür*** (6613)[Arat'ın *yora (yor a)* okuyuşu **yanlıştır.**]

< **yöri- < *yōr-(ı)-*

TT.: YÜRÜ-(K/KLÜK/ME/N-/NME/ RLÜK/ TEÇ/ T/ TME/ TÜL-/TÜLME/TÜLÜŞ/TÜM/ YÜŞ)

An.ağl.: ***yörü-, yöri-, yoru-***
~ yur- **'yürümek'** (Özb.)
yör- (Bşk., TatK.) < **yür-*
yöre- (Trkm.)
yeri- (Az.)
yéri- (Ker./*KrTS*, 367), yériş 'yürüyüş', yériş- 'ulaşmak, yetişmek'
cürü- (Kırg.)
jür- (YUyg.)
jürü- (Kzk.)

Y(> c, j)Ü(/Ö> e, é)R-E(>i)-

yüyür- **'koşmak'** (Az.)
yügir- (Bşk.)
yügür- (Özb.)
yögir- (TatK.)
yüvür- (Trkm.)
cügür- (Kırg.)
çurko- (Kırg.)
jügir- (Kzk.)
jügri- (Uyg.)

Y(> c, , çj)Ü(/Ö)G(> y, v)Ü(>i)R-

Yürük → Yörük

yürük '1. Çok ve çabuk yürüyen, iyi yol alan, hızlı giden; 2. göçebe'
→ yüğrük
= OT. ***yorık*** '1. tabir (rüya vb.), sözün gidişi, anlaşılışı; 2. uz dilli; 3. akma, yürüme, gidiş, huy' (DLT)

< *yür(ü)-k* [< ****yörı-***]

TT.: YÜRÜK+(LÜK)

An.ağl.: ***yürük, yüğrük*** '1. hızlı akan; 2. verimli, doğurgan; 3. Okun korunması için kağnıya çakılan ağaç; 4. sıpa; 5. kuyruksuz koyun; 5. çiftleşmiş hayvan; 6. sancı; 7. yılancık hastalığı' (*DS.XI*, 4333-34)

yürüklük 'Yürük olma durumu'
→ yürük[+*lük*]

yürül-[(hlk.) 'Şişmek'
→ ürül-
= ET. ***yürül-*** 'şişmek' (*EUTS*, 307)

yürüme 'Yürümek işi'
→ yürü-[*me*]

yürün-['Yürümek işi yapılmak'
→ yürü-[*n-*]

yürünme 'Yürünmek işi'
→ yürü-[*n-me*]

yürürlük 'Gereğinin yapılır olması durumu'

< *yürü-r+lük*

yürüt-¹['1. Yürümek işini yaptırmak, yürümesini sağlamak; 2. gerektiği gibi yapmak, uygulamak; 3. kabul edilmesi veya tartışılması için bildirmek, açıklamak, öne sürmek; 4. (mec.) işinden veya bulunduğu yerden çıkarmak; 5. (argo) habersiz almak, çalmak'

< *yürü-t-* **→ yürü-**

SanalBaba

TT.: YÜRÜT-(EÇ/ME/ÜL-/ ÜLME/ÜLÜŞ/ÜM)

yürüt-²[(hlk.) '(İlâç) bağırsakları çözmek, içini sürdürmek' = OT. ***yorıt-*** (DLT) [ET.: ***yüründ(/t)ek(/g)*** 'ilâç' (*EUTS*, 307)]

< *yorı-t-

yürüteç 'Yeni yürümeye başlayan çocukların çabuk yürümesini sağlayan araç, örümcek'

< *yürü-t-eç*

yürütme '1. Yürütmek işi; 2. kanunları uygulama, icra; 3. merkezî yönetim ve yerinden yönetim kuruluşlarının hepsi' → **yürü-[*t-me*]**

yürütül-['Yürütmek işi yapılmak veya yürütmek işine konu olmak' → **yürü-[*t-(ü)l-*]**

yürütülme 'Yürütülmek işi' → **yürü-[*t-(ü)l-me*]**

yürütülüş 'Yürütülmek işi veya biçimi' → **yürü-[*t-(ü)-(ü)ş*]**

yürütüm '1. Yürütmek işi; 2. (huk.) bir kararı, bir yargıyı yerine getirmek, uygulama, infaz' → **yürü-[*t-(ü)m*]**

yürüyüş '1. Yürümek işi veya biçimi; 2. spor amacıyla yapılan yürüme; 3. bir olayı protesto etmek, bir konuya dikkati çekmek amacıyla topluca yürüme; 4. (ask.) birliklerin bir yerden başka bir yere gitmesi' → **yürü-[*(y)-üş*]**

yüsek (hlk.) → **yüksek** [/-ük-/ > /-ü-/: ünsüz düşmesi ile hece uzamıştır]

yüskek (hlk.) → **yüksek** [/-ks-/ > /-sk-/ göçüşmesi olayı görülür]

yüssek (hlk.) → **yüksek** [/-ks-/ > /-ss-/ benzeşmesi olayı görülür]

yüvrük → yüğrük

yüyrük → yüğrük

yüysek (hlk.) → **yüksek [/-k-/ > /-y-/ değişmesi]**

yüysel-[(hlk.) → **yüksel-**

yüz¹ '1. Doksan dokuzdan sonra gelen sayının adı ve bu sayıyı gösteren işaret, 100, C; 2. on kere on, doksandan bir artık olan; 3. kez, kere sözcükleri ile birlikte kullanılarak yapılan işin çokluğunu abartmalı bir biçimde anlatır' = ET., OT. ***yüz, yüđ*** (*EUTS*; DLT)

< *yüz̄*

TT.: YÜZ+(başı/başılık/DE/DELİK/ER/ERLİK/LER/LÜK/ÜNCÜ/yıl/yıllık)

Tü. > **Ar.** (Ir., Mıs., Sud., Sur., Ürd.) *yūzbāşī* (*ALTK*, 139)

~ yüz (Az., Özb., Trkm., Uyg.)
yöz (Bşk., TatK.)
cüz (Kırg., KKırg., Krç.)
cθz (TatK.)
jüz / düz (Kzk.)
sūs (Yak.)

Y(> c, j, s)Ü(> ö, θ, ü) Z(> s)

~ yur (Yurak Sam.)

yüz² '1.Çehre, surat; başta, alın, göz, burun, ağız, yanak ve çenenin bulunduğu ön bölüm, sima; 2. yüzey, satıh; 3. (kesici araçlarda) keskin kenar; 4. bir şeyin ön tarafta bulunan bölümü, cephe; 5. bir kumaşın dikiş sırasında dışa getirilen gösterişli bölümü; 6. yastığa geçirilen kılıf; yorganın üst bölümüne dikilen kumaş; 7. bir şeyin görünen bölümünde kullanılan kumaş; 8. (mec.) utanma; 9. birinin görülegelen veya umulan hoşgörürlüğüne güvenilerek gösterilen cüret; 10. (çıkma durumunda) nedeniyle sebebiyle; 11. yan, taraf; 12. bir yapının dışa bakan düşey yüzeylerinin tümü' = ET., OT. ***yüz,*** (Uyg.) ***yüüz*** (*EUTS*, 307; DLT)

< *yüz [< *yü- / *ü- 'yayılmak' **+-z** 'fiilden ad yapan

SarıalBaba

ek' (J. Hamilton, *İKPÖ,* 239)]
< ***yür***[2]
TT.:YÜZ+(EY/EYSEL/görümlüğü/karası/LE-/LEME/LEMECE/LEN-/ LENME/ LEŞ-/ LEŞME/ LEŞMECE/ LEŞTİR-/ LEŞTİRME/LÜ/suyu/SÜZ/SÜZCE/SÜZLEŞ-/SÜZLEŞME/SÜZLEŞTİR-/LEŞTİRMESÜZLÜK/Ükoyun/üstü)
An.ağl.: ***yüz*** 'sayfa'; ***yüz arkası*** 'ardından (konuşma için)'; ***yüzcek*** 'yüzyüze' (*DS. XI,* 4335)
~ yüz **'yüz, çehre, surat'** (Özb., TatK., Trkm.)
yöz (Bşk., TatK.)
cüz (Kırg.)
çüs 'eklem, mafsal' (Kumd., Tuva, Hak., Karagas)
jüz (Kzk.)
sūs (Yak.) < ***yūz***
üz (Az., Ker./*KrTS,* 351)
iz (Han./*KrTS,* 206: *imşağ üzlü*; 351)

Y(> c, ç, j, s)Ü̈(> ö)Z (> s)
[*Y*=ø]Ü(> i)Z

= *bet* (Kzk., Kırg., Özb.)
bit (Bşk., TatK.)
çıray (TatK.)
çiray (Uyg.)

yüz **'üst kısım'** (Trkm., Uyg.)
yüzä (Özb.)
jüz (Kzk.)
üz (Az.)

Y(> j; =ø)ÜZ+*E*

= *üst* (Kzk., Özb., Trkm., Uyg.)
üst(ü) (Kırg.)
ös(t) (Bşk., TatK.)

yüz **'yer yüzü'** (Trkm.)
yüs (Oyr.)
yθz (TatK.)
cüz (Kzk.)
cθz (TatK.)
sūs (Yak.)
= Moğ. ***nigur***; Halh., Kalm. ***nūr*** [> Yak. *ńūr, ńūr* 'yüz' (Kaluzinski 26)] (T. Tekin, *Mak.I,* 62)

yüz-[1]**[** 'Kol, bacak, yüzgeç gibi organların hareketleriyle su yüzeyinde veya içinde ilerlemek, durmak; 2. yüzme sporu yapmak; 3. bir sıvının yüzeyinde batmadan durmak'
= ET., OT. ***yüz-*** (*EUTS*; DLT)
< ****yüz-***
TT.: YÜZ-(DÜR-/DÜRME/DÜRÜL-/DÜRÜLME/ER top 'şamandıra'/GEÇ/ME/ÜCÜ/ÜCÜLÜK/ÜL-ÜŞ)
~ yüz- (Trkm.)
yöz- (Bşk., TatK.)
cüz- (Kzk., Krç.)
cθz- (TatK.)
düz- (Kzk.)
jüz- (Kzk.)
süz- (Küer.)
süz- (Özb.)
süzü- (Kırg.)
üz- (Az., Uy.)
ühün- (Yak.) < ****üzün-***
< ****yüz-ü-n-***
(T. Tekin)

Y(> c, d, j, s)Ü(> θ)Z-
[*Y*= ø]ÜZ-
[*Y*- > *S*-=ø]ÜH[< *z]-
Ü-N-

yüz-[2] 'Derisini çıkarmak, derisini soymak'
= ET., OT. ***yüz-*** (*EUTS*; DLT)
< ***yüz-*** 'soymak'
TT.: YÜZ-(DÜR-/DÜRÜL-/ÜL-/ÜLME)
~ yüz- (Trkm.)
üz- (Ker./*KrTS*, 354)
= *soy-* (Az., Uyg.)
sıyru- (Kırg.)
sıdır- (Bşk., TatK.)
suy- (TatK.)
huy- (Bşk.)
hıdır- (Bşk.)

yüz-[3]**[** (hlk.) 'Çok para istemek'

SanalBaba

< ***yüz-*** 'soymak'
TT.: YÜZ-(ME/ÜCÜ 'birisini sömüren kimse'/ÜL-)

yüzbaşı 'Orduda rütbesi üsteğmenle binbaşı arasında olan subay'
< yüz[1]+baş+ı

yüzbaşılık 'Yüzbaşının rütbesi veya görevi'
→ **yüzbaşı[+*lık*]**

yüzcek (hlk.) 'Yüzyüze'
< *yüz+ce+k*

yüzde '1. Herhangi bir işte aracı olan kimseye, görevinin karşılığı olarak yüzde h esabına göre verilen ücret, yüzdelik; 2. bir sayı sıfatı ile kullanıldığında, yüze bölünen bir şeyin o kadarlık parçasını belirtir'
< *yüz[1]+de*
~ yüzden (Trkm.)
yüzdä (Az.)
yüzdän (Uyg.)
yözdä(n) (Bşk., TatK.)
cüzdön (Kırg.)
jüzden (Kzk.)

Y(> c, j)ÜZ+*DE(N)/+DÖN*

yüzdelik 'Yüzde'
→ **yüzde[+*lik*]**

yüzden 'Sebebinden: ***o yüzden***'
Krş. **yüzünden**
~ üzdän, üzündän (Az.)

yüzdür-['1.Yüzmesini sağlamak veya yüzmek işini yaptırmak; 2. (batmış veya oturmuş tekneyi) suyun yüzüne çıkarıp yüzer duruma getirmek; 3. derisini çıkarttırmak, derisini soydurmak'
= OT. ***yüztür-*** (DLT)
< yüz-[1/2][*dür-*]

yüzdürme 'Yüz([1/2])-dürmek işi'
→ **yüz-[1/2][*dür-me*]**

yüzdürül-['Yüzdür([1/2])-mek işine konu olmak veya yüzdürmek işi yapılmak'
→ **yüz-[1/2][*dür-(ü)l-*]**

yüzdürülme 'Yüzdürülmek işi'
→ **yüzdürül-[*me*]**

yüzek (hlk.) 'Yüzücü'
< *yüz-(e)k*
An.ağl.: ***yüzek, yüzgen*** (*DS.XI*, 4336)

yüzer 'Her birinde yüz, her defasında yüzü bir arada olan'
< *yüz[1]+(e)r*

yüzer gezer 'Karada olduğu gibi suda da kullanılabilen (araba, tank, uçak gibi) araç, amfibi'
< *yüz-[1]+-(e)r gez-(e)r*

yüzerlik[1] 'Yüz tanesi bir arada olan'
< *yüz[1]+(e)r+lik*

yüzerlik[2] (hlk.) 'Üzerlik'
→ **üzerlik**
= OT. ***yüzerlik*** 'üzerlik otu' (DLT)

yüzey 'Bir cismi uzaydan ayıran dış ve yaygın bölüm, satıh'
→ **yüz[2][+*(e)y*]**
TT.: YÜZEY+(SEL)
~ yüz (Trkm.)
yüzä (Özb.)
yüzi (Kzk.)
yöz (TatK.)äää
üz (Az.)

YÜ(> ö; = ø)Z+*Ä/+İ*

yüzeysel '1. Yüzey ile ilgili, sathî; 2. (mec.) derine inmeyen, gelişigüzel, ayrıntılı olmayan'
→ **yüzey[+*sel*]**

yüzgeç '1.Balıklarda ve yüzen memelilerde karın ve göğüste çift, sırt, kuyruk ve anüste tek olarak bulunan, hareketi ve dengeyi sağlayan organ; 2. (hlk.) suda iyi yüzen (kimse veya hayvan)'
< *yüz-[1]+-geç*
An.ağl.: ***yúzgeç´*** (Rize/*RİA*)
~ yüzğüç (Trkm.)
yözgiç (TatK.)
yözgös (Bşk.)
jüzgiş (Kzk.)
jüzüv kanatı (Kzk.)
süzgiç (Özb.)
üzgäc (Az.)
üzgüç kanat (Uyg.)

SanalBaba

YÜZ-*GEÇ/-GÄC*
-GİÇ/-GİŞ
-ĞÜÇ
-GÖS

yüzgen (hlk.) 'Yüzücü'
< ***yüz-gen***

yüz görümlülüğü 'Güveyin düğün günü geline verdiği armağan'
< ***yüz² gör-(ü)m+lü +lük+ü***
An.ağl.: ***yüzgörümlüğü, yüzgörümcesi, yüzgörümlük*** (*DS.XI,* 4336)

YÜZ+GÖR-*ÜMLÜK*
-ÜMLÜĞÜ
-ÜMCESİ

yüz karası 'Utanılacak bir durum veya şey'
< ***yüz² kara*** '(mec.) yüz kızartacak durum, leke'***+(s)ı***
~ yüzi kårä (Özb.)
yüzüğaralık (Trkm.)
yöz karası (TatK.)
yöz karahı (Bşk.)
cüzü kara (Kırg.)
üzügaralıg (Az.)
= *yüzü şuvut* (Özb.)

yüzle-['Kusurunu veya suçunu yüzüne karşı söyleyip birini utandırmak'
< ***yüz²+le-***
TT.: YÜZLE-(ME/MECE/N-/NME)
An.ağl.: ***yüzle-*** '1. iyilerini seçip ayırmak; 2. mindere yastığa yüz geçirmek; 3. harmanda sapı döğenle sürmek; 4. yüzleştirmek; 5. yüzüne karşı söylemek; 6. işi baştan savmak' (*DS.XI,* 4337)

yüzlek (hlk.) 'Sığ'
< ***yüz+le-k***

yüzlekçi (hlk.) 'Yüze gülerek ağızdan söz alan, söz taşıyan, kovcu'
< ***yüz+le-k+çi***

yüzleme 'Yüzlenmek işi'
→ **yüzle-[me]**
An.ağl.: ***yüzleme*** '1. tarlada herksiz ekim, üstten düzenleme; 2. bir malın altına kötüsünü, üstüne iyisini koyarak yapılan hile; 3. yüzünden iyilerini ala ala seçme; 4. sağılarak bırakılan sütün yüzünde oluşan ince kaymak; 5. baştan savma; 6. yapıya, temelden sonra yapılan arka duvar' (*DS.XI,* 4337)

yüzlemece '1. Birinin yüzüne karşı, vicahen; 2. yüz yüze yapılan, vicahî'
→ **yüzle-[*me+ce*]**

yüzlen-['Şımarmak, yüz bulmak'
→ **yüz²[+*le-n-*]**
[Fakat, ET. *yüzlen-* 'yüz çevirmek' (*EUTS*)]

yüzlenme 'Yüzlenmek işi'
→ **yüzle-[*n-me*]**

yüzler '(mat.) Ondalık sayı sisteminde bir sayının sağdan sola doğru üçüncü rakamının bulunduğu yer, hane'
→ **yüz¹[+*ler*]**

yüzleş-['1. (Bir olayı ileri sürenler, inkâr eden kimseler) yüzyüze gelerek sözlerini tekrarlamak; 2. yüz yüze gelmek'
→ **yüz²[+*le-ş-*]**
~ yüzleş- (Trkm.)
yüzläş- (Özb., Uyg.)
cüzdöştür- (Kırg.)
jüzdestir- (Kzk.)
üzläş- (Az., Ker./*KrTS*)
üzleştır- (Ker.)
= *küzläştir-* (Bşk.)
küzdöştür- (Kırg.)

yüzleşme 'Yüzleşmek işi'
→ **yüzleş-[*me*]**

yüzleşmece 'Yüz yüze gelerek'
→ **yüzleş-[*me+ce*]**

yüzleştir-['İki yanın yüzleşmesini sağlamak'
→ **yüzleş-[*tir-*]**

yüzleştirme 'Yüzleştirmek işi'
→ **yüzleş-[*tir-me*]**

yüzlü '1. Yüzü herhangi bir nitelikte olan; 2. (mec.) şımartılmış, yüz bulmuş (kimse)'

SanalBaba

= OT. ***yüzlüg*** (DLT)

< *yüz²+lü*

yüzlük¹ '1. Yüz lira değerinde olan kâğıt para; 2. (mat.) on kuralına göre yazılmış bir tam sayıda sağdan sola doğru üçümcü basamak; 3. yüzü, yüz tanesi bir arada olan'

→ **yüz¹[+*lük*]**

yüzlük² (hlk.) 'Ekmek fırınına atılan odun'

<*yüz²+lük*

yüzme 'Yüz-¹/²mek işi'

→ **yüz-¹/²[*me*]**

yüzsüz 'Utanmaz, sıkılmaz, çekinmez, arsız'

→ **yüz²[+*süz*]**

~ yüzsüz (Trkm.)
yüzsiz (Özb., Uyg.)
yözsiz (TatK.)
yöz,höz (Bşk.)
cüzsüz (Kırg.)
üzsüz (Az., Ker./*KrTS,* 554)
üzsíz (Ker.)

Y[= ø/ > c]Ü(> ö)Z+*S(> h)Ü (> i, ö)Z(> z,)*

= *betsiz* (Kzk.)
bitsiz (TatK.)
bithiz, (Bşk.)

yüzsüzce 'Utanmaz, sıkılmaz bir biçimde'

→ **yüzsüz[+*ce*]**

yüzsüzleş-['Yüzsüz duruma gelmek, yüzsüz olmak'

→ **yüzsüz[+*le-ş-*]**

yüzsüzleşme 'Yüzsüzleşmek işi'

→ **yüzsüz[+*le-ş-me*]**

yüzsüzleştir-['Yüzsüz duruma getirmek'

→ **yüzsüz[+*le-ş-tir-*]**

yüzsüzleştirme 'Yüzsüzleştirmek işi'

→ **yüzsüz[+*le-ş-tir-me*]**

yüzsüzlük 'Yüzsüz olma durumu, yüzsüzce davranış'

→ **yüzsüz[+*lük*]**

yüzücü¹ '1. Yüzme sporu yapan kimse; 2. yüzme sporunu profesyonel olarak yapan (kimse)'

< *yüz-¹+ücü*

yüzücü² 'Kasaplık hayvanların derisini yüzen kimse'

< *yüz-²+-ücü*

yüzücü³ (hlk.) '(Birini) sömüren, soyan kimse'

< *yüz-³* 'soymak*'+*-ücü***

yüzücülük 'Yüzücü olmak durumu'

< *yüz-¹+-ücü+lük*

yüzük '1. Parmağa geçirilen genellikle metal halka; 2. yüzük oyunu'

= OT. ***yüzük*** 'parmağa takılan yüzük' (DLT)

Eski Kıpç.: ***yüzük***

[Fakat, *yüksük, yüksek* 'terzi yüzüğü']

< *yüz* 'uzuv'**+*(ük)***

Tü. (Bulgar Tü.) > **Mac.** *gyűszű* (*BTLU* 83)

~ yüzük /yüzik (Trkm.)
yüzük (Bar.)
yözek (TatK.)
yözik (TatK., Nog.)
yözök (Bşk.)
yθzθk, yözek (TatK.)
yüstük (Oyr., Tel., Küer.)
yüvse (DTü., Trkm.)
cθzθk (TatK.)
çüstük (Sag., Koyb., Şor)
< **çüs* 'eklem'
çüsküк (Soy., Tuva)
çüstük (Soy.)
düzük (Kzk.)
jüzük (Kzk.)
sütük (Yak.)
śĕrĕ (Çuv.)
üsküк (Az.)
üzük (Az., Ker., Özb., Uyg.)

Y(> c, ç, d, j, s, ś)Ü (> ö, θ)[*K*]ZÜK
YÜZTÜK < **yüzküк < **yüsküк < **yügsük
[Y= ø]ÜZÜK < **yüzük < **yügsük
[Y= ø]ÜSKÜK [/ks/> /sk/ değişmesi ile]
Ç[< Y]ÜSKÜK < **yüsküк*

SanalBaba

< *yügsük
D/J[< Y]ÜZÜK < *yüzük
< *yügsük

yüzükoyun 'Yüzü yere gelerek'
Krş. **yuzunkuyu/yuzunkuyun**
EAT.: *yüzi koyı*
< ***yüz²+ü*** ET. ***kodı ~ kuđı*** 'aşağı, aşağıya, arkası sıra; kuyu, çukur'

[genellikle **kodı** okunur]

< ***kud-*** 'koymak, bırakmak' ***+ı***
(T. Tekin, *Mak.I,* 431)

veya:
< ***yüz+ü***[+*n*] OT. ***kuy*** 'dip'+*lu*

An.ağl.: ***yüzükoyun, yüzüguyun, yüzükuyu, yüzünguyu,yüzünkapak, yüzünkoylu, yüzünkoyu, yüzünkoyun, yüzünkuylu, yüzünkuyu*** (*DS.XI,* 4338)

YÜZ+Ü+*KOYUN/+KUYU*
+*N*+*GUYU/*
+*N*+*GUYUN*
+*N*+*KAPAK*
+*N*+*KOYLU/*
+*N*+*KOYU*
+*N*+*KOYUN*
+*N*+*KUYLU/*
+*N*+*KUYU*

~ yüztübän (Özb.)
yöz tübän (Bşk., TatK.)
yüzīn (Trkm.)
üzügoylu (Az.)
üzıkuylu (Ker.)
üzü ķuyyu (Telafer/*KrTS*)
üzüüstä (Az.)

YÜZ+*Ü* KOYUN
ÜZ+*Ü* GOY[< **KOY** 'koyun, kucak']+*LU*
+*I*/+*Ü* **KUY**[<**KOY**]+*LU/*
+*Y*(< *L*)*U*
ÜZ+*Ü* **ÜST**+*Ä*
YÜ(> ö)**Z TÜBÄN**
YÜZ+(Ī)N 'vasıta hâli eki'

= *etbetinen* (Kzk.)
kömkörösünen (Kırg.)
düm (Uyg.)

yüzük parmağı 'serçe parmaktan önceki parmak'
< ***yüzük + parmak+ı***
~ üzük parmağı (Az.)
= *åtsız barmåk* (Özb.)
atı cok (Kırg.)
atı jok kol (savsak) Kzk.)
isimsiz barmak (tatK.)
isimlüz barmak (Bşk.)
çät barmak (Bşk.)
oğulhācat (Trkm.)

yüzül-['1. Yüzme[1/2] işi yapılmak; 2. derisi çıkarılmak'
< **yüz-[*(ü)l-*]**

yüzülme 'Yüzülmek işi'
→ **yüz-[*(ü)l-me*]**

yüzüncü 'Yüz sayısının sıra sıfatı; sırada doksan dokuzuncudan sonra gelen'
< ***yüz+üncü***

yüzünden '-den ötürü, -den dolayı, sebebiyle'
< ***yüz+ü*** '3. tekil kişi iyelik eki'+***n*** 'zamir n'si'+***den*** 'ayrılma hâli ki'

yüzünge (hlk.) 'Ayna'
= OT. ***közüngü, közngü*** 'ayna' (DLT)
< OT. ***köz*** 'göz'+***(ü)nge***
An.ağl.: ***yüzgörgü, yüzgörgüsü, yüzgü, yüzüngör, yüzüngü*** (*DS.XI,* 4339)

YÜZ+*GÖR-GÜ/*
+*GÖR-GÜ+SÜ*
+*GÜ*
+*ÜN+GÖR*
+*N+GÜ*

[**NOT**: *yüzgörgü, yüzgörgüsü* sözcükleri benzetme yolu ile yapılmış olmalıdır. Çünkü, *yüzgü, yüzüngör* ve *yüzüngü* sözcüklerinde **/k-/ > /y-/** değişmesi olayı açıkça görülmektedir.]

yüz üstü '1. Yüzü yere gelecek biçimde; 2. başlanmış fakat tamam-

SanalBaba

lanmamış bir durumda'
< ***yüz üst+ü***

yüzüş 'Yüzmek işi veya biçimi'
< ***yüz-(ü)ş***

yüzyıl '1. Yüzyıllık süre, asır; 2. içinde yaşanılan zaman, çağ'
< ***yüz*** '100' + ***yıl***
~ yüz yil (Uyg.)
yüz il (Az.)
yöz yıl (TatK.)
yöz, yıl (Bşk.)

yüzyıllık 'Yaklaşık olarak sürerliği yüzyıl olan'
→ **yüzyıl[+*lık*]**

yüz yüze 'Karşılıklı'
< ***yüz+yüz+e***
~ üz üze (Ker./*KrTS,* 354)

SahafBaba

-Z-

z- < **s-** değişmesi Anadolu ağızlarında sıkça görülür: *salata > zalata, salt > zalt, sabahleyin > zabanan, sapan > zapan, saat > zahat, sefil > zebil, salep > zelhap, sert > zert* vb.]

+(I)z 'Adlarda ve sayı adlarında topluluk veya ikilik gösteren çok eski bir çokluk eki: [*beniz, boynuz, diz, göğüs* (< ***kögüz***), *omuz, ağız, biz, siz, yalnız* (< ***yalŋus, yalŋuz***)]

-(I)z 'Fiilden ad yapan ek; geniş zaman eki -ºr ile aynı işi görür' [*ediz, yüz, iz, uz, köz (> köz)*]

Bu konu için bk.: A. Gabain, *Alt. Gr.*, § 167.
M. Erdal, *OTWF II*, 757.
Z. Korkmaz, *TTG*, 136.

zağ (hlk.) '1. Güç, kuvvet; 2. hız, tav, şiddet; 3. sertlik, peklik; 4. gürbüzlük, semiz olma durumu; 5. mutlu'
< OT. ***sag̈*** '1. sağlık, esenlik; 2. sağ, tatlı, iyi, temiz, hâlis; sağ, sağlam; 3. akıl, zeyreklik, anlayış' (DLT)

zağrak (hlk.) 'Bakır yağ kabı'
< OT. ***sag̈ yag̈*** 'sade yağ, sağ yağ' (DLT)+***rak***

zak zak (hlk.) '1. Tiril tiril, temiz pak; 2. semiz, nefis (et için)'
< OT. ***sag̈*** 'tatlı, iyi, temiz, halis' (DLT)

zapan 'Sapan'
< OT. ***sapan+la-*** 'sapanla sürmek' (DLT)

zıncan (hlk.) 'Bir çeşit dikenli çalı'
< OT. ***sınçgan*** 'mugaylan dikeni, Lycium europeum' (DLT)
An.ağl.: ***zincan, zincer*** (*DS.XI*, 4371)

zıngılda-[(hlk.) 'Sarsılmak, tiremek, yerinden oynamak'
< OT. ***sanç-*** 'dürtmek, sokmak' (DLT)+***-ıl-da-***

zıngırdak (hlk.) 'Çan, çıngırak'
< ****zın*** 'yansıma' +***Kır-da-***

zıpak (hlk.) 'Kaygan'
→ **zıyp-[*(a)k***

zıpkın 'Büyük balıkları vurup çekmeye yarayan ucu çengelli mızrak'
< Eski Kıpç.: ***sıpkun***

[Eren (*TDES*, 469): < *sap + -kın]

TT.: ZIPKIN+(CI/LA-/LAMA/LAN-/LANMA)
= sayga (Alt., Şor., Sag.)
= ***szigony*** 'zıpkın' (Mac.) [Tü. **zıpkın** ile birleştirilemez]

zırla-['Zırıldamak'
< ****yır*** 'ır, ırlama' (DLT)+***la-***

veya:
< ****zır*** 'yansıma'+***la-***

TT.: ZIRLA-(K/MA/T-/TMA)
An.ağl.: ***zarınca-, zarıncı-, zarlan-, zerince-, zırınca-, zırıncı-, zırnı-*** '1. sızlanarak baş ağrıtmak, tedirgin etmek; 2. acıdan inlemek' (*DS.XI*, 4349)

zırlak, zırlağan, zırnak, zırtlak (hlk.) 'Sık ağlayan'
< ****zır*** 'yansıma'+***la-k/-ğan/-t-la-k***

zıyp-['Kaymak'
< ****sıyp-*** [< ***sayp-***] (Eren, *TDES*, 469)
TT.: ZIYP-(AK)
An.ağl.: ***zıypı-, zıyın-, zıyıp-, zıyla-, zıy-, zıypı-, zıypın-, zoyp-*** (*DS.XI*, 4383)

zıypak (hlk.) 'Üzerine basıldığında kayan, kaygan'
→ **zıyp-[*(a)k***
An.ağl.: ***zıypak, zıyanak, zıyblak, zıybıncak, zıylak, zıylan, zıylaŋ, zıylen, zıynak, zıyrampak, zıypancak, zıypıncak*** 'kaygan, düzgün, parlak' (*DS.XI*, 4383)

zibek (hlk.) '1. Havan; 2. ağaç kökü'

SanalBaba

< OT. ***sibek*** 'çocuğun işemesi için beşiğe konulan kamış' (DLT)

zok-[(hlk.) 'Sokmak' → **sok-**

zoku (hlk.) 'Büyük taş dibek' → **soku**

An.ağl.: ***zokgu, zokku*** (*DS.XI,* 4392)

zoŋ (hlk.) 'Son' → **son**

< OT. *song* (DLT)

zongulda-[(hlk.) 'Zonklamak'

< ****zo[n/m]g(/k/ng)*** 'yansıma'+***ul-da-/-a-/***

An.ağl.: ***zongulda-, zohurda-, zokla-, zokula-, zokulda-, zokul-, zomgul-, zongla-, zongu-, zong zong sokulda-, zonkırda-, zonk zonk at-, zonk zonk et-, zorkla-*** (*DS. XI,* 4393)

zuccuk (hlk.) → **cücük**

zukma (hlk.) 'Yumruk'

< OT. ***sok-*** 'döverek inceltmek' +***-ma***

Krş. **soku, soku**

SanalBaba